

Ana Britannica

24

Nik
Pad

Hürriyet

AnaBritannica
GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

**Encyclopædia Britannica'nın hazırlanmasına
katkıda bulunan üniversite danışma komiteleri:**

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

<i>Chicago Üniversitesi</i> Hellmut Fritzsche, <i>Başkan</i> Donald W. Fiske, <i>Başkan Yardımcısı</i> Edward Anders	Jack D. Cowan Mihaly Csikszentmihalyi Jack Halpern Eric P. Hamp	Saunders Mac Lane Janet D. Rowley
---	--	--------------------------------------

AVRUPA

<i>Leiden Üniversitesi (HOLLANDA)</i> Hans Daalder, <i>Başkan</i>	<i>Max Planck Biyofiziksel Kimya Enstitüsü (ALMANYA)</i> Manfred Eigen	<i>Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (FRANSA)</i> Marc Augé
<i>Floransa Üniversitesi (İTALYA)</i> Mauro Cappellotti	<i>Ruhr Üniversitesi; Max Planck Kümler Araştırmaları Enstitüsü (ALMANYA)</i> Günther Wilke	<i>Yeni Lizbon Üniversitesi (PORTEKİZ)</i> Fernando Gil
<i>Madrid Özerk Üniversitesi (İSPANYA)</i> Pedro Schwartz		Jacques Bersani, <i>Sekreter</i>
<i>Marburg Üniversitesi (ALMANYA)</i> Otfried Madelung		

AVUSTRALYA

<i>Avustralya Ulusal Üniversitesi</i> Brian D. O. Anderson, <i>Başkan</i> John Douglas Ritchie	<i>Melbourne Üniversitesi</i> Warren A. Bebbington Geoffrey Blainey Frank Graham Little	<i>Sidney Üniversitesi</i> David R. Fraser Dame Leonie Judith Kramer
<i>Adelaide Üniversitesi</i> Robert Eugene Bogner	<i>La Trobe Üniversitesi</i> Eric L. Jones	<i>Batı Avustralya Üniversitesi</i> Charles E. Oxnard

BİRLEŞİK KRALLIK

<i>Cambridge Üniversitesi</i> Sir Brian Pippard, <i>Başkan</i> Sir Geoffrey Elton Kurt Lipstein Sir John Lyons	<i>Londra Üniversitesi</i> Maurice Cranston Donald Gunn MacRae David Alfred Martin Donald M. Nicol	<i>Sussex Üniversitesi</i> H. Christopher Longuet-Higgins
<i>Edinburgh Üniversitesi</i> Ian G. Stewart C. Barrie Wilson	<i>Oxford Üniversitesi</i> Uwe W. Kitzinger C. Anthony Storr Sir Keith Thomas	

KANADA

<i>İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi</i> William E. Fredeman, <i>Eş-Başkan</i>	<i>Toronto Üniversitesi</i> A. Edward Safarian, <i>Eş-Başkan</i> Calvin C. Gottlieb A. Douglas Tushingham	<i>Victoria Üniversitesi</i> Donovan W. M. Waters
<i>Simon Fraser Üniversitesi</i> J. L. Berggren Peter Kennedy Edward McWhinney Grant Strate	<i>Montreal Üniversitesi</i> François Duchesneau	<i>Waterloo Üniversitesi</i> Frederick R. W. McCourt
		<i>York Üniversitesi</i> John T. Saywell

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.

IMPRIMATUR

Bu ansiklopedi, büyük bölümüyle *Encyclopædia Britannica* çevirisinden ve editörlerce hazırlanmış ek bilgi ve maddelerden oluşmuştur. İçeriği *Encyclopædia Britannica, Inc.* tarafından incelenmiş, yansız, önyargısız, doğru ve geçerli olduğu ve *Encyclopædia Britannica'nın* geniş ve kapsamlı bir ansiklopedi için koyduğu standartlara uygunluğu onaylanmıştır.

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Cilt 24

HÜRRİYET'İN OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

ANAYAYINCILIK A.Ş. VE ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.
İŞBİRLİĞİ İLE YAYIMLANMAKTADIR

Encyclopædia Britannica (Chicago)

Robert P. Gwinn
Yönetim Kurulu Başkanı

Peter B. Norton
Başkan

Fred H. Figge, Jr.
Başkan Başyardımcısı

AnaBritannica (İstanbul)

Nazar Büyüm
Yönetim Kurulu Başkanı

Sadun Sönmez
Genel Müdür

Dr. Cihan Belen
Genel Müdür Yardımcısı

Encyclopædia Britannica

First Edition 1768-1771
Second Edition 1777-1784
Third Edition 1788-1797
Supplement 1801
Fourth Edition 1801-1809
Fifth Edition 1815
Sixth Edition 1820-1823
Supplement 1815-1824
Seventh Edition 1830-1842
Eighth Edition 1852-1860
Ninth Edition 1875-1889
Tenth Edition 1902-1903

Eleventh Edition
© 1911
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Twelfth Edition
© 1922
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Thirteenth Edition
© 1926
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fourteenth Edition
© 1929, 1930, 1932, 1933, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943,
1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954,
1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964,
1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fifteenth Edition
© 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985,
1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

© 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Copyright under International Copyright Union
All rights reserved under Pan American and
Universal Copyright Conventions
by Encyclopædia Britannica, Inc.

AnaBritannica

© 1986, 1992, 1993, 1994

Her hakkı saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan,
tümünü ya da kısmen yayımlanamaz, kullanılamaz. Süreli yayınlar (günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık gazete ve dergiler)
kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ISBN 975-7760-01-3

93.34.Y.0012.3

Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, 57, 80725 Maslak, İstanbul

Yapım ve Baskı: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş. İstanbul
Ercan Ofset Yayıncılık ve Matbaacılık Ticaret Limited Şirketi, İst. Tel. 698 58 58

AnaBritannica
Ana Yayıncılık AŞ Adına Sahibi
Nazar Büyüm

EDİTÖRLER KURULU
Philip W. Goetz, *Başkan*
Encyclopædia Britannica Genel Yayın Yönetmeni, Chicago
Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı
Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul

Dr. Andrew Mango
BBC Fransa ve Güneydoğu Avrupa Yayınları Eski Müdürü, Londra
Prof. Dr. İlhan Tekeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Nur Yalman
Harvard Üniversitesi, Cambridge (ABD)

DANIŞMA KURULU
Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Başkan*, Doç. Dr. Murat Belge, Prof. Dr. Şerif Mardin, Prof. Dr. İlhan Tekeli

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr. Gürel Tüzün

GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Cenap Nuhrat

YAYIN KURULU
Dr. Gürel Tüzün, *Başkan*, Mehmet Aközer, Hasan Kuruyazıcı, Cenap Nuhrat, Ayla Ortaç

YAZI KURULU
Aydan Bulutgil, Fahrettin Çiloğlu, Nurettin Elhüseyni, Çiğdem Karabağlı, Muhittin Karkın

YAYIN KURULU SEKRETERİ
Hüsniye Özdemir

REDAKSİYON KURULU
Atilla Aksel, Engin Alçora, Vesile Buket, Atay Eriş

ARAŞTIRMA
Nalan Barbarosoğlu, Uğur Canbilen, Gülay Eriş, Şevki Evrendilek, Celal Kolay, Sema Köksal, Eray Oral

DİL VE YAZIM DANIŞMANLARI
Ömer Asım Aksoy, Memet Fuat

GÖRSEL MALZEME
Şükran Ayyıldız, Haydar Çalkın, Ferda Erentürk, Mustafa Kaşıkçı, Erol Taşkent

ARŞİV
Yasemin Eraygen, Uygur Erol

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Çiğdem Karabağlı

YÖNETİM SEKRETERİ
Özcan Akkan

SANAT DANIŞMANI
Bülent Erkmen

TEKNİK DANIŞMAN
Yücel Uzmen

TEKNİK KOORDİNATÖR
Sefa Esenyel

BİLGİ İŞLEM
Derya Köroğlu, *Danışman*, Hakan Gönenli

BİLGİ İŞLEM-DİZGİ
Mustafa Balaban, Saliha Bilginer, Ali Türkmen, Demet Yılmaz

DÜZELTİ
Nur Arıkan, Selçuk Onur, Nurettin Pirim, Ecmel Tanyel, Eyüp Yıldırım

TİCARET MÜDÜRLÜĞÜ
Nusret Şımlı, *Müdür*
Mehmet Altuntaş, Gürsel Geyik, Zerin İçli, Alaattin Okurcan, Adnan Saatçi, Gülten Sadef, Aliye Şimşek

MUHASEBE MÜDÜRLÜĞÜ
Rana Rendantiyen, *Müdür*
Nilgün Aydın, Alihan Ereörnek, Olcay Işık, Sema İşçen, Soner Ünlüer

GENEL HİZMETLER
Filiz Erol, Mustafa Turan

ANABRITANNICA'NIN HAZIRLANMASINA VE YAYIMINA KATKIDA BULUNANLAR

DANIŞMANLAR

Dr. Turan Akay, Prof.Dr. Erdem Aksoy, Doç.Dr. Ömür Akyüz, Prof.Dr. Ali Alpaslan, Prof.Dr. Necla Arat, Prof.Dr. Zeki Aslan, Prof.Dr. Ülkü Azrak, Prof.Dr. İsmet Baran, Prof.Dr. Cem Behar, Dr. Halil Berktaş, Dr. Kürşat Bozkurt, Prof.Dr. Önder Bilgi, Doç.Dr. Çetin Bolcal, Doç.Dr. Reşit Canbeyli, Prof.Dr. Nezih Canitez, Prof.Dr. Cevat Çapan, Doç.Dr. Yavuz Çotuk, Doç.Dr. Jale Erzen, Doç.Dr. Caner Fidaner, Memet Fuat, Doç.Dr. Semra Germaner, Prof. Gönül Gökdoğan, Doç.Dr. Güney Gönenc, Prof.Dr. Dinçer Gülen, Suna Güler, Doç.Dr. Osman Gürel, Prof.Dr. Bozkurt Güvenç, Doç. Özer Kabaş, Fikret Karakaya, Doç.Dr. Dursun Koçer, Hayim Eliyezer Kohen, Mangell Kiokosky, Doç.Dr. Nurettin Meriç, Atilla Odabaş, Prof.Dr. Eren Omay, Prof.Dr. Oğuz Onaran, Prof.Dr. Oğuz Oyan, Prof.Dr. Ayla Ödekan, Ahmet Özalp, Sarper Özsan, Kevork Pamukciyan, Ali G. Pasiner, Dr. Mehmet Rifat, Prof.Dr. Kemali Saybaşılı, Selim Somçağ, Dr. Sotiri Tataridis, Prof.Dr. Metin Tuncel, Dr. T. Bedirhan Üstün, Doç.Dr. Ayşegül Yüksel

YAZIM VE ARAŞTIRMA

Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu, Erhan Acar, Seyit Ali Ak, M.Nuri Akbayar, Renan Akman, Burçin Aktan, Prof. Filiz Ali, Erdal Alover, Dr. Şahin Alpay, Dr. Üstün Alsag, İbrahim Altınsay, Çağatay Anadol, Fahri Aral, Emine Özden Arıkan, Prof.Dr. Güven Arsebük, Hilmi Artan, Dr. Oruç Aruoba, Dr. Zeynep Aruoba, Hasan Ataol, İtir Ay, Osman Bahadır, Levon Balıkcıoğlu, Haluk Barışcan, Taciser Belge, Murat Buket, Nurtan Bulutgil, Sema Bulutsuz, Cüneyt Cebenoyan, Doç.Dr. Nur Centel, Doç.Dr. Tankut Centel, Binnur Çakır, Vural Çakır, Vedat Çakmak, Raşit Çavaş, Sevda Çavaş, Besim Çeçener, S. İnci Çelikkıran, Dr. Feride Çiçekoğlu, Yusuf Çotuksöken, Özden Dilek, Prof.Dr. Ali Dinçol, Kemal Doğan, Kemal Durmaz, Ayşe Efe, Peri Efe, Dr. Levent Efe, Alev Er, Oktay Etiman, Sermin Evrendilek, Şevki Evrendilek, Yaşar Gedikoğlu, Ülge Göker, Dr. Ergun Gökten, Dr. Orhan Gölbaşı, Alper Görmüş, Doç.Dr. Adil Güner, Nurdan Gürbilek, Keremcan Gürses, Roza Hakmen, Doç.Dr. Şükrü Hanoğlu, Prof.Dr. Doğan Hasol, Dr. Levent Kayaalp, Zühal Kayaalp, Dr. Mine Kazmaoğlu, Zeynep Kınık, Remzi Hakan Kır, Orhan Koçak, Ahmet Kotil, M. Sabri Koz, Sema Köksal, Yavuz Kösemen, Murat Kural, Turgay Kurtsoy, Prof.Dr. Nilüfer Kuruyazıcı, Dr. Şule Kut, Dr. Gün Kut, Ertuğrul Kürkcü, Ardaş Margos, Doç.Dr. Barış Mater, Tacettin Neciboğlu, Tan Oral, Dr. Baskın Oran, Semih Orçan, Doç.Dr. Sinan Ömeroğlu, Muzaffer Öktem, Metin Övet, Doç.Dr. Mehmet Özdoğan, Ülkü Özen, Dr. Şirin Özesen, Korâl Özgül, Rüya Özkalkan, Doç.Dr. Yılmaz Özkan, Sedef Öztürk, Dilek Paksoy, Ayşegül Parmaksızoğlu, Gülin Pazaroğlu, Hilda Hülya Potuoğlu, Doç.Dr. Yavuz Sabuncu, Necdet Sakaoğlu, Yurdanur Salman, Dr. Nail Satlıgan, Şebnem Sayhan, Erhan Sertbaş, Prof.Dr. Veli Sevin, Işık Sirman, Tanık Sipahi, Gün Soysal, Prof.Dr. Sinan Sönmez, M. Halim Spatar, Şen Süer, Doç.Dr. Sabri Sümer, Cemal Süreya, Doç.Dr. Gencay Şaylan, Doç.Dr. Ataman Tangör, Özkan Taner, Doç.Dr. Bülent Tanör, Emin Tannıyar, Dr. Uğur Tanyeli, Dr. İştah Tarhanlı, Yrd.Doç.Dr. Turgut Tarhanlı, Melek Taylan, Sabri Tekay, Aygen Tezcan, Prof. Dr. Zafer Toprak, Meltem Tulgar, Sevgi Tuncer, Doç.Dr. Mete Tunçay, Kemal Tunusluoğlu, Harun Turgan, Dr. Aydın Uğur, İnci User, Oral Ülkümen, Özer Üstel, Galip Yalman, Füsün Yaraş, Nuran Yavuz, İsmail Yergüz, Ayfer Yıldırım, Doç.Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu, Necmi Zeka

DESTEK HİZMETLERİ

Davut Akbayır, Canset Aksel, Huriye Alpdoğan, Mehmet Altun, Ömer Arakon, Mehmet Atay, Mehmet Babacan, Serap Bahadır, Şöhret Baltaş, Ahmet Birsın, Murat Cankocak, Nazan Ciniç, Bülent Coşkun, Fatma Çaylak, Münevver Çaylak, Hatice Çelebi, Seyhun Çelik, Ergül Çetin, Nuray Çobançoğlu, Kevser Çoruh, Yavuz Dalar, Rıza Doğan, Canan Duran, Gönül Engin, Sevinç Engin, Elif Erim, Dursun Eser, Hatime Eser, Serpil Eyidoğan, Gül Genç, Erdoğan Geyik, Gürsel Geyik, Levent Geylan, Ercan Güngöroğlu, Kamile Gürgül, Dursun Hatko, Mahmure İleri, Suphi İleri, Derya Yücel İncesagır, Hüseyin Karayılmaz, Kralbı Karden, Kudret Köksal, Ülkü Nugay, Cengiz Okatan, Hakkı Oran, Meltem Öneş, Celal Özcan, Songül Özdemir, Nimet Özdemir, Dilek Özdiç, Şermin Öztürk, Muazzez Pervan, Birol Sancar, Gürhan Sodan, Mustafa Şahin, Nurten Şenay, Elvan Şenlen, Ali Şimşek, Aliye Şimşek, Hilmi Şimşek, İbrahim Şimşek, Gül Şirin, Ayten Targan, Akıf Toprak, Şahika Tosuner, K. Tülin Turan, Ali Türkmen, Nihal Uygur, Sermet Ünel, Emre Ünsev, Kadir Ünver, Dalila Yazıcıyan, Ayşe Yetmen, Nuriye Yıldırım, Filiz Yıldız, Gülay Yılmaz

ANSİKLOPEDİNİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Madde başlıklarının yazımı

Latin alfabesi kullanan ülkelerdeki kişilerin, doğal oluşumların ve kentlerin adları kural olarak özgün yazımlarıyla verilmiş, bu yazımda Türkçede kullanılmayan ayırt edici işaretler de korunmuştur.

Türkiye'de yaygın biçimde bilinen adın özgün addan farklı olması durumunda (Londra/London, Brüksel/Bruxelles örneğinde olduğu gibi), yaygın olarak bilinen ad kullanılmıştır.

Latin alfabesi kullanılmayan ülkelerdeki kişi, doğal oluşum, kent ve kurumların yazımında kural olarak, sözkonusu alfabelerdeki harflerin Türkçedeki fonetik karşılıklarını temel alan transkripsiyon yöntemi uygulanmıştır.

Kiril alfabesi ile yazılmış özel adların Latin alfabesi ile yazımında, bir alfabedeki harflerin öbüründeki alfabetik karşılıklarını temel alan transliterasyon yöntemine başvurulmuştur.

Çince kökenli sözcüklerin Latin harfleriyle yazımında, günümüzde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan Pinyin sisteminden yararlanılmış, eskiden kullanılmakta olan Wade-Giles sistemine göre yazımları gönderme maddesi olarak düzenlenmiştir. Örnek:

A-pao-chi bak. Abaoji

Abaoji

Çince sözcüklerin okunuşu konusunda okura yardımcı olmak amacıyla, her iki transkripsiyon sistemindeki hecelerin nasıl okunacaklarını gösteren tablo Çin dilleri maddesinde verilmiştir.

Kişi adları kural olarak önce soyadı, sonra ilk ad olarak verilmiş, ikisi birbirinden virgülle ayrılmıştır.

Osmanlı döneminin ünlü kişileri ilk adlarına göre sıralanmış, lakapları ayrıç içinde büyük harfle verilmiştir. Örnek:

Abdullah Cevdet

Abdullah Efendi (YENİŞEHİRLİ)

Uzakdoğulu (Çinli, Japon, Vietnamlı vb) ünlü kişilerin soyadı önce, ilk adı sonra verilmiş, bunlar virgülle ayrılmamıştır. Örnek:

Abe Isoo

Abe Masahiro

Kişi adlarının kullanılmayan parçaları soyadını izleyen virgülden sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aalto, (Hugo) Alvar (Henrik).

Soyadı soyluluk unvanı ile ilgili olan kişilerde soyluluk unvanı, kural olarak kişinin soyadından sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aberdeen (4.Kontu), George Hamilton-Gordon

Alba (3.Dükü), Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel

Günümüzde varlıklarını başka bir adla sürdüren tarihi yerleşim yerleri bugünkü adlarıyla verilmiş, geçmişteki özgün adları gönderme başlığı olarak düzenlenmiş, bugün var olmayanlar ise geçmişteki adlarında verilmiştir.

Yön belirten sıfatlar özgün adın bir parçası ise özgün yazımla verilmiş, değilse Türkçeleştirilmiştir (East Lansing, East Chicago, ama East Africa değil Doğu Afrika).

Eğitim ve sanat kurumları ile uluslararası kuruluşların adları, çeviri anlam kaybına neden olmuyorsa Türkçeleştirilerek maddeler Türkçe başlık altında verilmiş, özgün yazımlar gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir. Bu tür kurum ve kuruluşlar metin içinde de başlıktaki biçimleriyle yer almış, ayrıç içinde bilinen özgün kısaltılmış ad verilmiştir. Örnek:

British Museum

Museo Nacional de Historia bak. Ulusal Tarih Müzesi

Ulusal Tarih Müzesi

Şirketler kural olarak özgün adlarında verilmiş, gerektiğinde ayrıç içine Türkçe çevirisi konmuştur.

Metinlerde öykü, şiir, makale, resim, heykel, şarkı gibi yapıtlar (" ") işaretleri arasında ve resim, heykel dışında kalanlar özgün yazımlarıyla verilmiş, yayın tarihleri ile Türkçe çevirileri ayrıç içine alınmıştır. Yapılar kural olarak Türkçe verilmiştir.

Bütün öbür yapıtlar özgün adlarıyla ve italik olarak yazılmış, yayım tarihleri ile Türkçe karşılıkları ayrıç içine alınmıştır. Türkçeye çevrilip yayımlanmış yapıtların adı italik olarak, yayım tarihi de ayrıç içinde en sonda verilmiştir. Örnek:

Fri Felt (1905; Özgür Çayırılar)

Leyendas de Guatemala (1930; *Guatemala Efsaneleri*, 1967)

Metinlerde, kişilerin doğum ve ölüm yerleri yaşadıkları çağdaki özgün adlarıyla, bütün tarihler miladi takvime göre verilmiştir.

Alfabetik sıralama

Ansiklopedide yer alan kişi, yer, kavram ve kurumlara ilişkin maddelerin başlıkları Türkçe alfabetik sırada verilmiş, Türkçe alfabede bulunmayan harfler Latin alfabesindeki sıralarında alınmıştır. Bu sıralamada kesme işareti ('), aksanlar ve öbür ayırt edici işaretler dikkate alınmamıştır.

İki başlık arasındaki tek fark bir ayırt edici işaret ise, bu işaretin olmadığı başlık sıralamada öne alınmıştır. Tireli (-) sözcükler iki ayrı sözcük olarak alınmış ve ilk sözcüğe göre sıralanmıştır.

Bir sayı ile başlayan başlıklar, sayı açık olarak yazılmış gibi alfabetik sıraya konmuştur. Sayının başlığın sonunda olması durumunda, sıralama küçük sayıdan büyüğe doğru yapılmıştır.

"Mac", "Mc" ya da "M" ile başlayan özel adlar "Mac" olarak alınmış ve adın "Mac"ı izleyen parçasına göre sıralanmıştır.

McCary, (Thomas) Leo

MacCarthy Adası

M'Clure Boğazı

McCoy, Sir Frederick

Aynı biçimde yazılan başlıkların sıralanması kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde yapılmıştır. Aynı adı taşıyan kişiler hükümdarlar, papalar, azizler ve öbür kişiler biçiminde sıralanmıştır. Yazımları aynı olan hükümdarlar ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde tahta çıkış sıralarına göre, öbür kişiler ise doğum tarihlerine göre sıralanmıştır.

Yazımı aynı olan yerleşim yerleri ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde yönetim birimleri sıralamasındaki yerlerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır.

Alfabetik sıralama harf değil, sözcük esasına göre yapılmıştır. Bir ya da daha çok harften oluşabilen sözcük kendisinden sonra gelen sözcükten bir boşlukla ayrılmıştır. Bu sıralamada tire (-) ve bölü (/) işaretleri de boşluk olarak değerlendirilmiştir. Nokta (.) sözcüğün parçası sayılmış ve alfabetik sıralamada Z'den ve onu izleyen (&) işaretinden sonra alınmıştır.

a cappella

A-cheng

A-erh-chin Shan

a posteriori bilgi

A vitamini

A&P

A. Kadir

AA

Aachen

Göndermeler

Gönderme maddeleri, okurun herhangi bir madde metnini daha iyi anlamasına, o konuda daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olacak biçimde düzenlenmiştir. Bir metinde geçen ve ansiklopedide aynı bir başlık olarak bulunan sözcük ya da özel ad bu açıdan önem taşıyorsa, arkasına (*) işareti konmuş, tamamlayıcı ve ek bilginin hangi başlıklar altında bulunacağı metin içinde ya da sonunda ayrıca belirtilmiştir. Okurun konuyla ilgili bilgilere kolayca ulaşmasını sağlamak amacıyla, bir sözcüğün ya da özel adın farklı yazımları da gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir.

KISALTMALAR

AB	Limited Şirket (<i>İsveççe: aktielbolag, aktielbolaget</i>)	Kom.Şrt.	Komandit Şirket(i)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	Ktp.	Kütüphanesi
ADC	Alman Demokratik Cumhuriyeti	kW	kilowatt
AFC	Almanya Federal Cumhuriyeti	kW-sa	kilowatt saat
AG	Anonim Şirket (<i>Almanca: Aktiengesellschaft</i>)	Ltd.	Limited
age	adı geçen eserde	lb	libre
AM	Genlik Modülasyonu	lt	litre
AO	Anonim Ortaklık	m	metre
AŞ	Anonim Şirket	m.	madde
ay	aynı yerde	mbH	Limited (<i>Almanca: mit beschränkter Haftung</i>)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri	mg	miligram
bak.	bakınız	MHz	megahertz
bas.	baskı, basım	MW	megawatt
baş.	başlangıç tarihi	Mij	Şirketi (<i>Hollandaca: Maatschappij</i>)
BG	Beygir Gücü	mi/sa	saatte mil
bit.	bitiş tarihi	ml	mililitre
BK	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	mm	milimetre
BM	Birleşmiş Milletler	no.	numara
Bşk.	Başkan	NV	Limited Şirket (<i>Hollandaca: Naamloze Vennootschap</i>)
C	Celsius	op.	opus
c.	cilt	oz	ons
Cia	Şirketi (<i>İspanyolca: Compañia; İtalyanca: Compagnia</i> <i>Portekizce: Companhia</i>)	ö.	ölümü
Cie	Şirketi (<i>Fransızca: Compagnie</i>)	örn.	örnek, örneğin
Co.	Şirketi (<i>İngilizce: Company</i>)	ös	ölümünden sonra
cm	santimetre	ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
çev.	çeviri, çeviren	pA	Limited (<i>İtalyanca: per Azioni</i>)
çiz.	çizim için bakınız	pH	asitlik-alkalilik faktörü
d.	doğumu	PLC	Kamu Limited Şirketi (<i>İngilizce: Public Limited Company</i>)
da	dakika	Prof.	Profesör
D.C.	District of Columbia	Rev.	Reverend
dB	desibel	res.	resim için bakınız
der.	derleyen, derleme	S.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, San, Santo, Santa, Sant'</i>)
dev/da	dakikada devir	s.	sayfa
Doç.	Doçent	sa	saat
Dr.	Doktor	SA	Anonim Şirket (<i>Fransızca: Société Anonyme; İtalyanca: Società Anònima; Portekizce: Sociedade Anònima; İspanyolca: Sociedad Anònima</i>)
emk	elektromotor kuvveti	SFSC	Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
Ens.	Enstitü, Enstitüsü	sn	saniye
eö	evlenmeden önce	SpA	Limited Şirket (<i>İtalyanca: Società per Azioni</i>)
es	evlendikten sonra	SS	Azizler, Azizeler, Kutsal (<i>İtalyanca: Santissimo, Santissima</i>)
V	elektron Volt	SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
etk.	etkin olduğu yıllar	SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
F	Fahrenheit	St.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, Sankt, Sint</i>)
Fak.	Fakültesi	Sta.	Azize (<i>İtalyanca: Santa</i>)
FM	Frekans Modülasyonu	Ste.	Azize (<i>Fransızca: Sainte</i>)
ft	foot, feet	sür.	sürüyor
ft-lb	foot-libre	Şb.	Şubesi
gal	galon	tab.	tablo için bakınız
geç.	geçici sonuçlar	tah.	tahmini
GmbH	Limited Şirket (<i>Almanca: Gesellschaft mit beschränkter Haftung</i>)	TAO	Türk Anonim Ortaklığı
gr	gram	TAŞ	Türk Anonim Şirketi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	TC	Türkiye Cumhuriyeti
H.	Hicri	ty	tarihi yok
ha	hektar	ü.	ünlendiği, ürün verdiği dönem
har.	harita için bakınız	v.	vaftizi
hd	hüküm sürdüğü dönem	vb	ve benzeri
Hz.	Hazreti	vd	ve devamı
Inc.	Şirketi (<i>İngilizce: Incorporated</i>)	vö	ve öbürleri
ıy	ışık yılı	W	watt
İÖ	İsa'dan Önce	y.	yaklaşık
İS	İsa'dan Sonra	Yar.Doç.	Yardımcı Doçent
Jr.	Junior	Yar.Prof.	Yardımcı Profesör
K	Kelvin	yay.	yayımlayan
karş.	karşılaştırınız	yay.haz.	yayıma hazırlayan
kg	kilogram	yazm.	elyazması
KG	Komandit Şirket (<i>Almanca: Kommandit Gesellschaft</i>)	yb	yenilenmiş basım
kHz	kilohertz	yık.	yıkılmıştır
KK	Limited Şirket (<i>Japonca: Kabuiki Kaişu</i>)	yük.	yükseklik
km	kilometre	yy	yüzyıl
km/saat	saatte kilometre		
kol.	koleksiyon		
Kol.Şrt.	Kollektif Şirket(i)		

Burada yapılan S. Niccolò Bazilikası en çok ziyaret edilen hac yerlerinden biri durumuna geldi.

6. yüzyıldan kalma Yunanca bir metinde yer alan en eski ve en ünlü öyküye göre Nikolaos, Constantinus'a rüyasında görünerek idam mahkûmu üç subayın kurtulmasını sağlamıştı. Ünü gitgide yaygınlaşan Nikolaos zamanla Rusya ve Yunanistan gibi ülkelerin, hayır kurumlarının, loncaların, çocukların, denizcilerin, Fribourg (İsviçre) ve Moskova gibi kentlerin koruyucu azizi olarak benimsendi. Avrupa'da binlerce kilise ona adandı; 6. yüzyılda Konstantinopolis'te (İstanbul) Roma imparatoru I. İustinianus'un yaptırdığı kilise de bunlardan biriydi. Geleneksel yortu gününde ise Soytanlar Bayramı törenleri yapılırdı (bak. Kutsal Çocuklar Yortusu).

Nikolaos'un Noel Baba'ya dönüşmesi ilk kez Almanya'da gerçekleşti; bu gelenek daha sonra Reform kiliselerinin çoğunlukta olduğu ülkelere, sonunda Fransa'ya yayıldı. Yortu günü Noel'de ya da yılbaşında kutlanmaya başladı. Nieuw Amsterdam'a (bugün New York kenti) yerleşen Hollandalı Protestanların Nikolaos'a (Sinterklaas) iyilik-sever bir büyücü kimliğini yakıştırmaları Santa Claus adıyla daha da ünlenmesine yol açtı. Nikolaos, ABD'de ve İngiltere'de geleneksel aile ve çocuk bayramı olarak karşılıklı armağanlarla kutlanan Noel'in koruyucusu sayılır. Katolik Kilisesi'nde 1969'da Nikolaos'un yortu günü takvimden çıkarılmış ama anılması serbest bırakılmıştır.

Nikolaos I (d. 852, Konstantinopolis [İstanbul] - ö. 15 Mayıs 925), 901-907 ve 912-925 dönemlerinde Konstantinopolis patriği.

Yakın arkadaşı Konstantinopolis patriği Photios'un 886'da görevden alınması üzerine keşiş oldu. İmparator VI. Leon (hd 886-912) tarafından danışman kâtipliğe getirildi. 901'de Konstantinopolis patriğine atandı. Üçüncü karısı ölen imparatorun kendisine dördüncü bir evlilik yapma hakkının tanınması yönündeki isteğini reddetti. Bu konuda Papa III. Sergius'a danışmayı kabul etmemesi üzerine Konstantinopolis dışındaki bir manastıra sürüldü.

Sürgündeyken yerine geçen Patrik Euthymios'a karşı katı bir tutum aldığı için pek çok din adamının ve Leon'un ailesinin desteğini yitirdi. 1912'de yeniden patriklığe getirildi. İmparator I. Romanos Lekapenos (hd 920-944) döneminde Euthymios'la barıştı. Nikolaos'un Doğu ve Batı Hristiyanları arasında işbirliği amacıyla Papa X. Johannes'le (hd 914-928) yaptığı görüşmeler ve Doğu Kilisesi'nde evlilik hukuku konusunda anlaşmaya varılması kilise tarihinde az rastlanır bir uyum dönemini başlattı. Nikolaos 920'de toplanan sinodda çıkardığı bir fermanla bütün kilise üyeleri için üç evlilik sınırlaması getirirken, yasal vâris yoluyla imparatorluk soyunun sürdürülmesi amacıyla devletin yararı için VI. Leon'un dördüncü evliliğini geçerli saydı.

Nikolaos III (ü. 11. yy sonları), 1084-1111 arasında Konstantinopolis (İstanbul) patriği. Bizans kilise ayinleri için düzenlediği dua metinleriyle de tanınır.

İmparator I. Aleksios Komnenos'un Selçuklulara karşı Batı'dan yardım sağlamak amacıyla Papa II. Urbanus'la yaptığı görüşmeler sırasında Nikolaos, papanın Ortodoks bir itikatname benimsemesi koşuluyla iki kilisenin birleşmesinden yana olduğunu bildirdi. Ortodoks öğreti ve ibadetten her türlü sapmaya karşı çıktı. Manastır düzenine müdahale ederek Yunanistan'daki Aynaroz Dağı cemaatinde disiplini güçlendirdi.

di. Filistin'in en eski manastır kurucularından Aziz Sabas'ın özgün metninden uyarlanan bir manastır tüzüğü'nün yazarı da büyük olasılıkla Nikolaos'tur.

Nikolaos Balkanlar'daki Bogomilcilik akımının önderi Basileios ile yandaşlarını heretiklikle suçladı. Basileios 1118'de İmparator Aleksios'un buyruğuyla yakılarak öldürüldü.

Nikolaus VON CUSA, Latince NICOLAUS CUSANUS (d. 1401, Kues, Trier - ö. 11 Ağustos 1464, Todi, Papalık Devletleri), kardinal, matematikçi, bilim adamı ve filozof. Tanrı ve evrene ilişkin insan bilgisinin sınırlılığını vurgulamıştır.

Basel Konsili'nde Papa IV. Eugenius'un Trier başpiskoposu adayına karşı çıkarak (1432) adını duyurdu. *De concordantia catholica* (1433; Katolik Uyum Üzerine) adlı yapıtında kilise genel konsillerinin papalıktan daha yetkili olduğunu savundu. Ama kilisenin birliğini koruma ve gerekli reformları gerçekleştirme konusunda konsilleri başarsız bularak 1437'ye doğru tutumunu değiştirdi ve Eugenius'un en ateşli yandaşlarından biri oldu. Yaklaşık 1440'ta rahipliğe atandı. Papa V. Nicolaus tarafından Bressanone'da (Brixen) kardinal yapıldı, 1450'de de Bressanone piskoposluğuna getirildi. İki yıl Almanya'da papalık elçiliği yaptıktan sonra Bressanone piskoposluğuna döndü.

Tipik bir "Rönesans adamı" olarak ilahiyat, matematik, felsefe, bilim ve sanat gibi değişik alanlarda kendini geliştiren Nikolaus, *De docta ignorantia* (1440; Aydın Cahilliği Üzerine) adlı yapıtında aydın cahilliğini bilen kişi olarak tanımlar ve insanın gerçeği arama çabasını kareye çevirme işine benzetir.

Deneye dayalı bilgiye önem vererek hekimlikte tanı ve uygulamalı bilimlerle de ilgilenen Nikolaus'un bir başka ilginç görüşü, evrende Yer'i de kapsayan bir hareketliliğe değinmesidir.

Bitkilerin büyümesine ilişkin araştırmalarından bitkilerin havadaki besini emdikleri sonucunu çıkarır. Biyolojide modern deneylere öncülük eden bu çalışması, havanın ağırlığına ilişkin ilk kanıt olarak kabul edilir. Ayrıca bir Avrupa haritası çıkaran ve Romalı yazar Plautus'un 12 komedisinin yazmalarını bulan Nikolaus'un geride bıraktığı zengin kitaplık, doğduğu kentte kendisince yaptırılan (1458) hastanede bulunmaktadır.

Nikolaus VON VERDUN (ü. y. 1150-1210, Flanders), çağının en büyük mine işi ustası ve kuyumcusu. Romanesk üsluptan gotik üsluba geçiş döneminin önemli sanatçılarından biridir. En ünlü yapıtı olan Avusturya'daki Klosterneuburg Manastır Kilisesi'nin altar panosu (1181) onun gömme mine tekniğindeki tartışmasız ustalığını ortaya koyar. 12. yüzyıldaki benzerleri arasında çok ileri bir örnek oluşturan altların, ortaçağdan günümüze ulaşmış en önemli mine işi yapıtı olduğu kabul edilir. Bu sahnelerin ilk yapıları olgun bir romanek üslubu yansıtırken, daha sonrakiler gittikçe daha cesur ve klasik bir nitelik kazanmıştır.

Belçika'da Tournai Katedrali'ndeki Aziz Piatius ile Aziz Nicasius'un röliklerinin saklandığı mahfazada dövme metal işçiliği mine işçiliğinden daha önemli bir yer tutar. Zaman içinde geçirdiği onarımlar yüzünden çok zarar görmüş olmakla birlikte bu mahfaza zarif figürleri ve dökümlü kumaş kıvrımlarıyla erken gotik dönem heykel sanatının yetkin bir örneğidir.

Köln Katedrali'nde saklanan değerli eşyalardan Nikolaus'a atfedilenlerin en önemlisi Üç Kral Rölik Mahfazası'dır.

Bu yapıtın büyük bölümü yardımcılarının elinden çıkmışsa da, genel tasarımı ve peygamber figürleri Nikolaus'un ürünüdür. Bu figürlerin bir bölümü 12. yüzyıl sonlarında metal heykel sanatının en önemli örnekleri sayılır.

Nikolay I, tam adı NIKOLAY PAVLOVİÇ (d. 6 Temmuz 1796, Tsarskoye Selo [bugün Puşkin], Petersburg yakınları - ö. 2 Mart 1855, Petersburg, Rus Çarlığı). 1825-55 arasında Rus çarı. Klasik otokrat tipinin başlıca temsilcisi ve tutucu politikalarıyla Rusya'nın gelişimini 30 yıl boyunca donduran kişi olarak anılır.

Gençliği ve eğitimi. Büyük Prens Pavel ile Büyük Prenses Maria'nın oğluydu. Daha birkaç aylıkken II. Yekaterina'nın (Büyük) ölmesi üzerine babası, I. Pavel adıyla tahta çıktı. Nevrotik, zorba bir insan olan Pavel 1801'de sarayda çıkan bir ayaklanmada öldürülünce, Nikolay'ın kendisinden 19 yaş büyük ağabeyi, I. Aleksandr adıyla çar yapıldı.

Nikolay 7 yaşına değin İskoç mürebbiye Jane Lyon tarafından yetiştirildi. Ondan sonra da General Matthew Lamsdorff'tan ders almaya başladı; generalle ilişkisi katı bir askeri disipline ve resmiyete dayanıyordu. Tarih, coğrafya, ahlak felsefesi, hukuk, matematik gibi genel derslerin yanı sıra Nikolay usta bir binici olarak yetişti; İngilizce, Fransızca, Almanca, Yunanca ve Latin-

I. Nikolay, Christina Robertson'ın bir suluboya çalışmasından ayrıntı, 1840
Hillwood, Washington, D C

ce öğrendi. Ama onun en sevdiği konu askerlik, gönlünde yatan da iyi bir subay olmaktı. Nikolay ile kardeşi Mihail'in eğitimi, Napoléon Savaşları (1812-15) sırasında kesintiye uğradı. 1814'te iki büyük prensin de orduya girmesine izin verildi. Filen çarpışmasalar bile savaş her ikisini de etkiledi; bu arada Avrupa'nın birçok yerini görme olanağı buldular. Nikolay Kasım 1815'te Prusyalı prenses Charlotte'la (Ortodoks olduktan sonra Aleksandra adını aldı) nişanlandı, iki yıl sonra da evlendiler. Bu evlilik, Napoléon'a karşı güç birliği yapmış olan iki hanedan arasındaki siyasal birleşmeyi temsil ediyordu.

Nikolay, yarım kalan eğitimi tamamlamak için Mayıs-Eylül 1816 arasında bütün çarlık topraklarını kapsayan bir geziye çıktı ve 1817 başlarına değin dört ay kadar da İngiltere'de kaldı. Kısa sürede çok fazla yer dolaştığı Rusya gezisi oldukça yüzeyeldi. Gene de, annesinin öğütlerini tutarak Nikolay'ın gezi boyunca duyup gördüğü her şey hakkında aldığı notlar tarihçiler açısından ilginçtir. Büyük prensin gözlemleri neden-

lerden çok olguları içeriyor ve Polonyalılarla Yahudilere duyduğu güçlü nefret gibi birçok önyargısını yansıtıyordu. Sonradan böyle hızlı inceleme gezileri Nikolay için neredeyse tutku haline aldı. Evlendikten birkaç ay sonra Nikolay, orduunun istihkâm birliğine genel müfettiş atandı. Daha sonraki yıllarda ikincil önemde başka birçok askeri görev aldı.

Hükümdarlığı. Hiç oğlu olmayan I. Aleksandr'ın beklenmedik ölümü sarayda bunalıma yol açtı. Nikolay'ın öbür ağabeyi Konstantin de halktan biriyile evlenerek taht üzerindeki haklarından feragat etmişti. Aleksandr 1822'de kaleme aldığı bir bildirmede Nikolay'ı vâris göstermişti. Ama gerek bu bildirgenin yayımlanmamış olması, gerekse halkın Konstantin'i desteklemesi yüzünden Nikolay, bir süre beklemeyi yeğledi. Sonunda Konstantin ve yönetimindeki Polonya Krallığı ona bağlılık yemini ederken, Nikolay ve ordusu da Konstantin'e bağlılık yemini ettiler. Bir süre sonra Nikolay, Aleksandr'ın bildirgesini yayımlayarak çar oldu. 26 Aralık 1825'te Petersburg'daki muhafız alayı kendisine bağlılık yemini ederken, Dekabristler(*) adıyla bilinen devrimciler bir ayaklanma başlattı. Ama iyi örgütlenemeyen ayaklanma hemen bastırıldı ve böylece Nikolay'ın çarlığı kesinleşmiş oldu.

Nikolay'ın görüşleri tam anlamıyla kişisel gelişiminin ürünüydü. I. Aleksandr'ın tersine Napoléon Savaşları ve gerici dönemlerinde yetişmişti. Avrupa gericiliğinin I. Nikolay ve hükümetince temsil edilen Rusya kanadı, ideolojik ifadesini resmî milliyet öğretisinde buldu.

1833'te çarın eğitim bakanı Kont Sergey Uvarov tarafından resmen ilan edilen resmî milliyet öğretisi üç ilkeye dayanıyordu: Otokrasi, Ortodokslik ve milliyet. Otokrasi, Rus devletinin vazgeçilmez temeli sayılan çarın mutlak iktidarının kabulü ve sürdürülmesi anlamına geliyordu. Dış politikada bu ilke, Viyana Antlaşması'nın (1845) savunulması biçiminde yansımaya buldu. Ortodokslik resmî kilisenin Rusya'daki önemli rolünü, insan yaşamına ve topluma anlam kazandıran ahlak ile ideallerin kaynağını belirtiyordu. Milliyet (*narodnost*) ise, hanedan ile hükümetin güçlü ve sadık destekçisi sayılan Rus halkının özgün karakterini tanımlıyordu. I. Aleksandr değişim düşlerinden hiçbir zaman tümüyle vazgeçmemişken, I. Nikolay anayurdunda var olan düzeni, özellikle otokrasiyi savunmaya kararlıydı. Bu ilkelere dayanan yeni rejim temelde militarist ve bürokrattı. Çar çevresine o kadar çok asker toplamış ki, son yıllarında yakın çevresindeki yardımcılar arasında neredeyse hemen hiç sivil kalmadı. Bütün devlet mekanizmasına, en azından resmî raporlar ve görünüm açısından, doğrudan emir, mutlak itaat ve dakiklık gibi değerlerin öne çıktığı askeri bir ruh egemendi. Ama bu disiplin ve düzgün işleyiş görünümünün ardında yolsuzluk ve kanışıklık hüküm sürüyordu.

Nikolay'ın hükümdarlığı sırasında Bakanlar Komitesi, Devlet Konseyi ve Senato'nun önemi azaldı. Bu kurumları tam olarak kullanmayan Nikolay, emrinde ve denetiminde kalarak kendi isteklerini anında uygulayacak özel bürokratik aygıtlar kurdu. Olağan devlet aygıtının dışında geçici komisyönlara oluşturmak sık sık başvurduğu bir yöntemdi. İlke olarak komisyonlar görevlerini gizli yürütüyor, böylece imparatorluğun zaten hantal olan yönetim aygıtını daha da kanışık hale getiriyorlardı. Serflik

sorununu gözlemek için dokuz ayrı komisyon kurulmuştu.

Çarın otokratik eğilimleri, çeşitli işlevler yüklenen özel bir kalemin kuruluşu ve işleyişinde de ifadesini buldu. Başlangıçta çarın kişisel katılımını gerektiren konularla ilgilenmek ve emirlerinin yerine getirilmesini denetlemek için kurulan kaleme bir süre sonra beş daire eklendi. 1826'da yasama ve yeni kurulan jandarma kuvvetleriyle ilgili ikinci ve üçüncü daireler, 1828'de Ana Çariçe Maria'nın yardım ve eğitim kurumlarını yönetmek için dördüncü daire, 1836'da köylerin durumunu iyileştirmek amacıyla beşinci daire (kısa süre sonra yerini Devlet Toprakları Bakanlığı'na bırakacaktı), 1843'teyse Transkafkasya için bir yönetim planı oluşturmak amacıyla altıncı daire oluşturuldu. Siyasi polis niteliğindeki üçüncü daire, çarın yönetim karşısı güçlere yönelik başlıca silahı, tebasını denetlemek için temel aracıydı.

Otokrasiyi korumakta kararlı, serfliği kaldırmaktan korkan, her türlü bağımsız girişim ve halk katılımına kuşkuyla bakan I. Nikolay yönetimi, Rusya için çok gerekli olan temel reformları gerçekleştiremedi. Avrupa'daki devrimlerden korkan Nikolay tümüyle gerici politikalarla sardı. Hükümdarlığının son yıllarında bir zamanlar başarıyla yürüttüğü dış politikası çöktü, bu da tek başına kalmasına ve Kırım Savaşı'nda (1853-56) yenilgiye uğramasına yol açtı. 1848 Devrimleri'nden sonra Doğu ve Orta Avrupa'da fiili hegemonyanın gözüpek savunucusu olan Nikolay, kısmen yanlış hesapları, katılığı ve pervasızlığı nedeniyle Fransa, İngiltere ve Sardinya gibi devletlerin desteğindeki Osmanlı Devleti'yle savaşta yalnız kaldığını gördü.

Nikolay'ın bazı tarihçilerin öne sürdüğü gibi intihar etmesi zayıf bir olasılıksa da, ölüm bu yorgun ve yıpranmış çar için bir kurtuluştu. Şubat 1855 sonlarında yakalandığı soğuk algınlığı zatürreeye dönüştü, kısa bir süre sonra da öldü.

Nikolay II, Rusça tam adı NIKOLAY ALEKSANDROVIÇ (d. 18 Mayıs 1868, Tsarskoye Selo, Petersburg yakınları - ö. 16/17 Temmuz 1918, Yekaterinburg, Rusya), son Rus çarı (1894-1917). Yeteneksiz ve baskıcı bir hükümdar olarak tanınmış, Sovyet Devrimi'nden sonra karısı Aleksandra ve çocuklarıyla birlikte Bolşevikler tarafından idam edilmiştir.

II. Nikolay, suluboya bir çalışma
Hillwood, Washington, D C

Çareviç Aleksandr Aleksandroviç'le (1881'den sonra Rus çarı III. Aleksandr) Çariçe Maria Fyodorovna'nın (Danimarka

prensesi Dagmar) büyük oğluydu. 1 Kasım 1894'te babasının ölümü üzerine tahta çıktı. 26 Mayıs 1896'da Moskova'da taç giydi.

Nikolay yetiştirilişi ve kişiliği bakımından mutlakiyetle yönetilen büyük bir imparatorluğun hükümdarı olarak kendisini bekleyen görevlere uygun bir insan değildi. 26 Kasım 1894'te evlendiği ve tutkuyla bağlı olduğu karısı, üzerinde güçlü bir etkiye sahipti. Karısının etkisiyle çevresine topladığı Rasputin gibi mistiklere ve telkinle iyileştirme gücü olan kişilere danışmadan karar vermiyordu, entelektüel açıdan kendisinden üstün olduklarını düşündüğü ve ayrıcalıklarının elinden almalarından korktuğu bakanlarına güvenmiyordu. Gücünü Tanrı'dan aldığına ve yalnız ona karşı sorumlu olduğuna inanıyor, mutlak iktidarını korumayı kutsal bir görev sayıyordu. Ama görevini bu kadar önemseyen birinde bulunması gereken irade gücünden yoksundu.

Tahta çıktıktan hemen sonra *zemstvo*'ların (yerel meclis) liberal üyelerine yaptığı bir konuşmada, yönetime katılma beklentilerini "anlamsız düşler" olarak niteleyip reddederek uzlaşmaz tutumunu açıkça ortaya koydu. Halk arasında giderek artan hoşnutsuzluklara, polis baskısını yoğunlaştırarak yanıt verdi. Öte yandan ülkesiyle Almanya'nın geleneksel düşmanı Fransa arasındaki ittifaka karşın, Temmuz 1905'te Alman imparatoru II. Wilhelm'le Björkö'de bir ittifak antlaşması imzalamasının da gösterdiği gibi, Rusya'nın uluslararası yükümlülükleri karşısındaki umursamaz tutumu ve saflığıyla zaman zaman Rus diplomatlarını zor duruma soktu.

Nikolay Asya'ya kişisel ilgi gösteren ilk Rus çarıydı. Henüz çareviçken Hindistan, Çin ve Japonya'yı kapsayan bir geziye çıkmıştı (1891). Daha sonra Trans-Sibirya Demiryolu'nun yapımıyla yakından ilgilendi. Rusya'nın Japonların da toprak sahibi olduğu Kore'deki nüfuzunu korumaya ve güçlendirmeye yönelik girişimleri, Rus-Japon Savaşı'nın (1904-05) başlamasında önemli rol oynadı. Rusya'nın savaşta uğradığı yenilgi hem Nikolay'ın Rusya'yı Çin, Tibet ve İran'ı denetimi altında tutan büyük bir Avrasya imparatorluğu durumuna getirme düşüncesinin sonu oldu, hem de halkın hoşnutsuzluğunu artırarak 1905 Devrimi'ne yol açtı.

Nikolay, devrimci dalga karşısında 3 Mart 1905'te danışma meclisi niteliğinde, temsile dayalı bir devlet meclisini (*Duma*) toplantıya çağırma kabul etmek zorunda kaldı. Ekim Manifestosu'yla da (30 Ekim 1905) *Duma*'nın onayı olmadan hiçbir yasanın yürürlüğe konmayacağı, demokratik oy hakkıyla sivil özgürlüklerin güvence altına alınacağı anayasal bir rejime geçileceğine söz verdi. Ama baskı altında verdiği sözleri tutmaya niyeti olmadığından eski gücünü yeniden kazanmak üzere harekete geçti ve Mayıs 1906'da yürürlüğe giren Temel Yasalar'da mutlak yetkilere sahip bir hükümdar olarak tanımlanmasını sağladı. Ayrıca şiddet yöntemleri kullanan ve Yahudi karşıtı propaganda etkinlikleri yürüten Rus Halkının Birliği adlı aşırı sağcı örgütü koruması altına aldı. Öte yandan Nikolay, Ekim Manifestosu'nun yayımlanmasından sorumlu tuttuğu Başbakan Kont Sergey Yulyevich Vitte'yi çok geçmeden görevden aldı ve ilk iki *Duma* süresinden önce dağıtıldı.

Vitte'nin yerine geçen ve 16 Haziran darbesiyle İkinci *Duma*'yı dağıtan Pyotr Arkadyevich Stolipin çara sadık ve yetenekli bir devlet adamıydı. Ama Nikolay güven duymadığı Stolipin'e karşı entrikalar düzenlemesine ve bunun sonucunda konumunun sarsılmasına göz yumdu.

Uzakdoğu'ya ilişkin yayımları planları Japonlarca engellenen Nikolay, dikkatini Bal-

kanlar'a çevirdi. Nikolay Slavların milliyetçi isteklerine sempati besliyor ve Boğazlar'ı denetim altına almak için sabırsızlanıyordu. Ama büyük devletler arasında barışın korunmasını istediğinden yayımlacı eğilimlerini dizginliyordu. Avusturya arşidükü Franz Ferdinand'ın Sarajevo'da öldürülmesinden sonra savaşı engelleyebilmek için yoğun diplomatik çaba harcadı. Ama orduyan gelen baskılar karşısında 30 Temmuz 1914'te genel seferberlik ilan etmek zorunda kaldı. I. Dünya Savaşı monarşiye geçici olarak güç kazandırdıysa da, Nikolay halkının kendisinden beklediği şeylerin hiçbirini yapmadı. *Duma*'ya gereken önem verilmedi ve gönüllü yurtsever örgütlerin yönetime destek olma çabaları engellendi.

Yönetici kadrolarla halk arasındaki uçu- rum giderek büyüyordu. Nikolay, Aleksandra'nın kişiktirmesiyle, 5 Eylül 1915'te babasının kuzeni Büyük Prens Nikolay'ı görevden alarak başkomutanlığı bizzat üstlendi. Hemen hemen bütün bakanlar Nikolay'ın savaş deneyimi olmamasının ordunun moralini bozacağı gerekçesiyle karara karşı çıktılar. Ama görüşleri dikkate alınmadığı gibi, çok geçmeden görevden uzaklaştırıldılar.

Nikolay askeri kararlarla gereksiz müdahalelerde bulunmadıysa da, saraydan ayrılması ciddi siyasal sonuçlar doğurdu. Çarın yetkilerini devralan Aleksandra, değerli bakan ve subayları görevden alarak yerlerine Rasputin'in aday gösterdiği yeteneksiz kişileri getiriyor, sarayın ihanet içinde olduğu düşüncesi halk arasında yayılıyor ve çar ailesine beslenen düşmanlıklar güçleniyordu. Muhafazakârlar monarşinin geleceğini kurtarma umuduyla Nikolay'ı tahttan indirme planları yapmaya başlamışlardı. Rasputin'in Aralık 1916'da öldürülmesi bile Nikolay'ı durumun ciddiyetini kavrayarak gerekli önlemleri almaya yöneltmedi.

Nikolay, 8 Mart 1917'de Petrograd'da (Petersburg) patlak veren ayaklanmanın ardından kentin komutanına sert önlemler almasını emrederek düzeni sağlamak üzere destek birlikleri gönderdi. Ama çok geç kalmıştı. Nikolay ordunun da desteklediği *Duma*'nın çağrısına uyarak 15 Mart'ta Pskov'da, kardeşi Mihail lehine tahttan çekildi. Mihail'in tacı reddetmesiyle Rusya'da bin yıllık monarşi yönetimi son buldu.

Prens Lvov başkanlığındaki Geçici Hükümet döneminde Tsarskoye Selo'da gözaltında tutulan Nikolay'ın ailesiyle birlikte İngiltere'ye gönderilmesi planlanıyordu. Ama Petrograd İşçi ve Asker Delegeleri Sovyeti'nin buna karşı çıkması nedeniyle çar ve ailesi önce Batı Sibirya'daki Tobolsk'a, Nisan 1918'de de Urallar'daki Yekaterinburg'a götürüldü.

Bolşeviklere karşı savaşan Beyaz Rus kuvvetlerinin bölgeye yaklaşması üzerine yerel yetkililere çar ailesinin kurtarılması olasılığına karşı önlem alma emri verildi. Nikolay ve ailesi 16/17 Temmuz gecesi hapsedildikleri evin bodrumunda öldürüldü. Cesetleri yakıldı ve terk edilmiş bir maden ocağına bırakıldı.

Nikolay KASATKIN (AZİZ) gerçek adı IVAN DMITROVİÇ KASATKIN (d. 13 Ağustos 1836, Smolensk, Rusya - ö. 16 Şubat 1912, Tokyo, Japonya), Rus Ortodoks misyoneri ve Japonya'nın ilk Ortodoks piskoposu.

Kasatkin 1861'de Hakodate'deki Rus konsolosunun özel rahibi olarak Japonya'ya gitti. Burada Hristiyanlığı yayma çalışmaları gelişince Kutsal Sinod Japonya'da sürekli bir misyon açtı (1871). Hristiyanlığı kısıtlayan yasalar 1873'te kaldırıldıktan sonra 1874'te Ortodoks cemaatinin üye sayısı 400'e ulaştı. Kasatkin 1880'de piskoposluğa yükseldi.

Rus-Japon Savaşı (1904-05) Rus ve Japon Ortodoks kiliseleri arasındaki ilişkiyi gerinleştirdiysede Japon Ortodoks Kilisesi gelişmesini sürdürdü ve Nikolay bu kiliseye sadık kaldı. 1906'da başpiskopos oldu. 1912'de öldüğünde kilise 30 bini aşkın üyesiyle kendine yeterli özerk bir kurum olmuştu.

Nikolay Nikolayev (d. 18 Kasım 1856, Petersburg - ö. 5 Ocak 1929, Antibes, Fransa), I. Dünya Savaşı'nın ilk yılında Rus ordusuna komuta eden büyük prens.

İmparator II. Aleksandr'ın erkek kardeşi olan Büyük Prens Nikolay Nikolayev'i'n oğluydu. Askeri bir okulda öğrenim gördükten sonra 1872'de orduya katıldı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda çarpıştı; 1895-1905 arasında süvari alayı başmüfettişi olarak görev yaptı.

I. Dünya Savaşı'nın başlarında Çar II. Nikolay tarafından başkomutanlığa getirildi. Başlangıçta bazı başarılar kazandıysa da, daha sonra Alman komutan Erich Ludendorff karşısında yenilgiye uğradı. 5 Eylül 1915'te görevden alındı ve vali olarak Kafkasya'ya gönderildi; bu görevi Mart 1917'de çarlık yönetiminin yıkılmasına değin sürdürdü. Çarın son resmi girişimi büyük prensi bir kez daha başkomutanlık görevine atamak oldu. Ama geçici hükümet başkanı Prens Georgi Y. Lvov bu atamayı hemen iptal etti. İki yıl sonra Fransa'ya giden Nikolay orada antikomünist Rus göçmenlerini birleştirmeye çalışan bir örgüte başkanlık etti.

Nikolayev (Ukrayna) bak. Mikolayiv

Nikolayev, Andriyan Grigoryev (d. 5 Eylül 1929, Şorşeli, Çuvaş ÖSSC), 11 Ağustos 1962'de fırlatılan "Vostok 3" uzay aracını yöneten SSCB'li kozmonot. Pavel R. Popov'iç yönetimindeki "Vostok 4"ün de ertesi gün fırlatılmasıyla ilk kez uzayda aynı anda insanlı iki uzay aracı bulunmuştur.

Nikolayev, 1970
Novosti Press Agency

15 Ağustos 1962'de Yer'e dönen uzay araçları arasında ses ve görüntü bağlantısı kurulmuş ama araçların kenetlenmesine girişilmemiştir.

Ormanlık öğrenimi gören Nikolayev 1950'de SSCB Kara Kuvvetleri'ne katıldı, ama havacılığa duyduğu ilgi nedeniyle bir süre sonra hava kuvvetlerine geçti ve 1954'te pilot oldu. 1957'de Komünist Parti'ye katıldı, 1960'ta da kozmonot eğitimi görmeye başladı. 1964'te Sovyet Kozmonotlar Birliği'nin komutanlığına getirildi.

1 Haziran 1970'te Nikolayev ve Vitali I. Sevastyanov "Soyuz 9" uçuşuna çıktılar ve yörüngede aralıksız 18 gün kalarak bu alanda rekor kırdılar. Uzun uzay uçuşlarının başlıca etkilerini belirleyen bu görev 19 Haziran 1970'te sona erdi.

nikolit, nikel arseniyür (NiAs) yapısında, önemli bir nikel cevheri olan sülfür minera-

lı. Çoğunlukla öteki nikel arseniyürlere ve sülfürlere ile birlikte bulunur. Elde edildiği başlıca yerler, Japonya'da Natsume'deki nikel yatakları, Almanya'da Andreas-Berg, Kanada'da Ontario'daki Sudbury ve ABD'de California'daki Silver Tepesidir. Nikolit, özgün heksagonal kristal yapısına sahip sülfür mineralleri ile birlikte sınıflanır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfür mineralleri (tablo).

Nikomakhos (GERASALI) (u. y. 100, Gerasa [bugün Ceraş, Ürdün]), Yeni-Pythagorasçı filozof ve matematikçi. Aritmetiği geometriden bağımsız bir disiplin olarak ilk kez ele alan *Arithmetike eisagoge* (Aritmetiğe Giriş) adlı yapıtı bin yıl boyunca bu alanda en yetkili kaynak sayılmıştır. Sayılar kuramını ortaya koyan kitap Yunanlılardan kalma en eski çarpım tablosunu içerir. Yapıtta sayılar, Eukleides'in yaptığı gibi çizgilerle değil Arap rakamlarıyla gösterilir; genel ilkeleri örneklemek için belirli sayılar kullanılır. Madauralı Apuleius'un Latince çevirisi (y. 125) kayıptır. Boethius'un günümüze ulaşan çevirisi Rönesans'a değin okullarda ders kitabı olarak kullanılmıştır. Nikomakhos *Enkheiridion Harmonikes*'te (Armoni Elkitabı) Pythagorasçı müzik kuramını ele alır. Sayıların gizemli özellikleri üzerine iki ciltlik *Theologoumena arithmetikes*'in (Sayıların İlahiyatı) yalnızca bazı parçaları günümüze ulaşmıştır.

Nikomedea, Bitinya kralı I. Nikomedes'in İÖ 264'te bugünkü İzmit Körfezi kıyısında kurduğu kent (bugün İzmit). Ayrıca bak. Kocaali.

Nikon, adıl adı NIKİTA MİNİN (d. 1605, Veldemanovo, Rusya - ö. 27 Ağustos 1681, Moskova yolunda), Rusya'da Ortodoks Kilisesi'nin devlete karşı üstünlüğünü savunduğu mücadelesinde başarısızlığa uğrayan dinsel önder.

Fin asıllı bir köylü ailesinin oğluydu. Papaz olduktan sonra Moskova'ya yerleşti. Uç çocuğunun da ölmesi üzerine 1634-46 arasında inzivada yaşadı. Ardından Rusya'nın kuzeyindeki çeşitli manastırların başkeşifliğinde bulundu. 1646'da Çar Aleksey ve Patrik İosif'in üzerinde bıraktığı olumlu izlenim sayesinde Novospasski Manastırı'nın başkeşifliğine atandı. Görevi sırasında saray rahibi Stefan Vonifatyev'le rahip Ivan Neronov ve Avvakum Petroviç'in önderlik ettiği grupla yakın ilişkiye girdi. Grubun amacı dinsel metinlerle ayinleri hatalardan ve Katolik Kilisesi'nin etkisinden arındırmaktı. Nikon, grubun desteğiyle önce Novgorod'un ilk metropoliti (1648), ardından da Moskova'nın ve tüm Rusya'nın Ortodoks patriği oldu (1652). 1654'te Polonya seferine çıkan Çar Aleksey, Moskova'dan ayrılırken ülke yönetimiyle çar ailesinin güvenliğini Nikon'a emanet etti. Uç yıl sonraki yeni Polonya seferine çıkarken bütün hükümdarlık yetkilerini ona bıraktı. Moskova halkı da Nikon'a büyük bir sevgiyle bağlanmıştı. Ama çok geçmeden dostlarıyla arası açıldı, katı tutumuyla muhaliflerinin öfkesini çekti.

Nikon Moskova'da görevli Rum bilginlere danışarak patriklik kütüphanesindeki kitapları inceledi. Böylece Vonifatyev grubunun yaptığı düzeltmelerin de yanlışlarla dolu olduğu sonucuna vardı. Bunun üzerine bütün Ortodoks kiliselerinde birörnekliliği sağlamak amacıyla Rumca metinleri örnek olarak Rusçadaki tüm din ve ayin kitaplarını gözden geçirmeye başladı. Reformlarıyla ilgili tartışmalar başlatan eski dostlarını

sürgüne yolladıktan sonra Rum ve Kievli keşişlerin yardımıyla, ayrıca Rum hiyerarşisinin desteğiyle getirdiği yenilikleri uygulamaya koydu.

Nikon 1654'te topladığı konsilde alınan kararlar, din kitaplarını gözden geçirmeyi sürdürme konusunda yetkili kılındı. Kararın ardından ev ve kiliselerde yanlış kullanıldığına inandığı ikonların kaldırılmasını emretti. Reformlara karşı gelişen muhalefeti sindirmek üzere 1656'da topladığı ikinci konsilde, yeniliklere ayak uyduramayanları aforoz etme kararı aldı.

Getirdiği yenilikler daha başlangıçta halkın ve ruhban sınıfının tepkisini çekti. Rus Ortodoks Kilisesi içindeki büyük bölünmenin (Raskol) tohumları böylece atıldı. Gene de Nikon'un çöküşünü hazırlayan başlıca neden, çar ailesinin ve çarın yokluğunda Nikon'un zorbaca yönetimini doğru bulmayan güçlü boyar ailelerinin ona karşı beslediği düşmanlıktı. Düşmanlığı körükleyen bir başka etken de Nikon'un kilisenin devlet işlerine karışabileceği, ama devletin kilisenin işlerine karışamayacağı yolundaki düşünceleriydi.

1658'de Moskova'ya dönen çar, Nikon'la açık bir sürtüşmeye girmemekle birlikte, akrabalarının ve saray çevresinin yönlendirmesi sonucunda patrikle görüşmemeye başladı. Kendisine hakaretle bulunan boyarların cezasız kalması ve kilisede yönettiği ayinlere çarın üst üste iki kez katılmaması Nikon için bardağı taşıran son damla oldu. 20 Temmuz 1658'de aceleci bir kararla, Kremlin Uspenski (Meryem'in Göğe Çıkışı) Katedrali'nde cemaatine görevinden ayrıldığını bildirdi ve kısa süre sonra Voskresenski Manastırı'na çekildi.

Nikon böyle davranmakla dine bağlılığıyla ünlü çarın kendisini yeniden göreve çağıracağını ve eski gücüne kavuşacağını umduysa da beklediği gerçekleşmedi. Sekiz yıl boyunca Rusya'da patriklik makamı fiilen boş kaldı. Sonunda çar, soruna çözüm getirmek amacıyla Antiokheia (Antakya) ve İskenderiye patriklerinin katıldığı bir konsilin toplanmasını emretti (Kasım 1666) ve Nikon'a karşı suçlamaları bizzat kendisi dile getirdi. Bu arada Rum kilise hiyerarşisi de Nikon'dan desteğini çekmiş, çıkarları gereği çarın yanında yer almıştı. Nikon'un düşüşünde, daha sonra Roma'yla gizlice anlaştığı ortaya çıkarılan Yunanlı serüvenci Paisios Ligaridis'in rolü büyük oldu. Konsil Nikon'un elinden tüm ruhbanlık yetkilerini aldı ve 23 Aralık'ta Moskova'nın yaklaşık 600 km kuzeyindeki Beloozero'ya keşiş olarak sür-

güne gönderdi. Ama uygulamaya koyduğu reformlara dokunmadı, reform karşıtlarını lanetledi. Yaşamının son yıllarında Nikon'un çarla ilişkileri düzeldi. Aleksey'in yerine geçen Çar III. Fyodor sürgün cezasını kaldırırsa da Nikon Moskova'ya dönerken yolda öldü.

Nikopol, Ukrayna'da Dnyepetrovsk yönetim biriminde (oblast) kent. Dnyeper Irmağı üzerindeki Kahovka Göletinin kuzey kıyısında, Zaporozhye-Krivoi Rog demiryolunun üzerinde yer alır. 1630'larda ırmağın stratejik bir noktasında Nikitin Rog adıyla kuruldu, 1782'de adı Nikopol olarak değiştirildi. Nikopol ilk kez 1886'da işletmeye açılan dünyanın en büyük manganez yataklarının merkezidir. Metal oranı yüksek rezervlerin 500 milyon tondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Kentteki metalurji tesislerinde demir alaşımları, çelik tüpler, vinçler ve tarım makineleri üretilir. Gıda işleme ve içki sanayisi de önemlidir. Nüfus (1991 tah.) 159.000.

Nikopol, Osmanlı döneminde NİGBOLU, Bulgaristan'ın kuzeyindeki Pleven ilinde (okrug) kent. Osım (Osma) Irmağı ağzının yakınında, Tuna kıyısında yer alır. Romanya'daki Turnu Măgurele'nin karşısındadır. Eskiden burasının Roma imparatoru Traianus'un kurduğu Nikopolis ve Istrum olduğu sanılırdı. 1871'de, yaklaşık 70 km güneydoğuda, Rositsa Irmağı kıyısındaki Nikyup köyünde Nikopolis ve Istrum'un kalıntıları bulundu. Nikopol, Bizans imparatoru I. Herakleios'un 629'da kurup tahkim ettiği önemli bir ileri karakoldu. 1396'da, I. Bayezid (Yıldırım) ile Macar kralı Sigismund komutasındaki Haçlı ordusu arasında yapılan Niğbolu Savaşı'na(*) sahne oldu. Osmanlı yönetiminde kaldığı 1393-1877 arasında yeniden tahkim edilerek eski önemine kavuştu. 1810'da Ruslar tarafından yıkıldığında nüfusu yaklaşık 40 bine ulaşmıştı. Bu tarihten sonra Osmanlıların Vidin'e yerleşmesiyle kent hızla geriledi. Ruslar Nikopol'u 1877'de bıraktılar. Günümüzde ekonomi çiftçilik, bağcılık ve balıkçılığa dayanır. Nikopol limanı ise eski önemini yitirmiş, yerini Somovit'e bırakmıştır. Nüfus (1986 tah.) 5.328.

nikotin, tütünün yapısındaki temel alkaloid olan organik bileşik. Alkaloidler, insan vücudunda belirgin fizyolojik etkileri olan azotlu organik bileşiklerdir. Nikotin, tütün bitkisinin (*Nicotiana tabacum*) her yerinde bulunursa da, özellikle yapraklarında çoktur. Bütün olarak tütün bitkisinin ağırlığının yüzde 5'ini nikotin oluşturur. Hem tütün bitkisinin, hem de nikoşinin adını 1550'de Fransa büyükelçisi olarak bulunduğu Portekiz'den tütün tohumlarını Paris'e gönderen Jean Nicot vermiştir.

Ham nikotin 1571'de elde edildi, 1828'de katıksız bileşik halinde üretili; kesin molekül formülü 1843'te belirlendi ve laboratuvarla biresimsel olarak üretimi 1904'te başarıldı. Nikotin, bilinen birkaç sıvı alkaloidten biridir. Saf nikotin renksiz, kokusuz ve yağsı görünümlü bir sıvıdır. Işıktaki ya da açık havada kaldığında kahverengi bir renk kazanır ve güçlü bir tütün kokusu verir. Kimyasal formülü $C_{10}H_{14}N_2$ 'dir.

Nikotin sigara, puro ve enfiyelerde kullanılan tütünün bağımlılık yaratıcı en önemli bileşenidir. Nikotin iki aşamalı psikoaktif etkisi olan tek bileşiktir; kısa süreli soluma durumunda uyarıcı, derin biçimde soluma durumunda ise yatıştırıcı etki yapabilir. Bu nedenle sigara insanlarda bazen güçlendirici, bazen de gerginlik yaratıcı uyarıları engelleyen bir etki gösterir. Ama aynı zamanda bağımlılık yaratıcı bir madde oldu-

ğundan sigara kullanma alışkanlığı olanlar sigarayı başarıyla bıraktıktan sonra bir süre güçlü bir sıkıntı yaşarlar. Büyük dozlarda alındığında nikotin, bulantı ve kusma, baş ağrısı, mide ağrısı ve daha ağır olgularda çırpınma nöbetleri, felç ve ölüme neden olan ağır bir zehirdir.

Nikotin ticari olarak tütün parçalarından elde edilir. Sinek ve böcek öldürücü ilaçların yapımında ve veterinerlikte kullanılır. Nitrik asit ve başka yükseltgeyici maddelerin etkisiyle besinleri zenginleştirmede kullanılan niyasına dönüşür.

nikotinik asit, NİYASİN olarak da bilinir, suda çözünen B vitamini türü. Metabolizma sırasında amite (nikotinamid ya da niyasinamid) dönüşebilen nikotinik asit, B₁ (tiyamin) ve B₂ (riboflavin) vitaminleri gibi karbonhidrat metabolizmasında yeri olan bir koenzimdir.

1937'de elde edilen nikotinik asit bitkisel ve hayvansal besinlerde, özellikle yağsız ette bol miktarda bulunur. İnsanda günlük gereksinim ortalama 10-20 miligramdır. Yeterince alınamaması ya da vücuttaki miktarının belirli bir düzeyin altına düşmesi deri, sindirim ve sinir sistemi bozukluklarıyla ortaya çıkan pellagra(*) adlı hastalığa yol açar. Bazı memelilerin bağırsaklarındaki bakteriler triptofan adlı amino asidi nikotinik aside çevirebilir; böylece hayvan için gerekli olan nikotinik asidin bir bölümü bu yolla karşılanır. Üstün nitelikli proteinlerce zengin besinlerin yenmesiyle vücuttaki triptofan miktarı yeterli düzeye gelirse besinlerle nikotinik asit alınması gerekmez. Bu durum, yumurta ve süt gibi yetersiz nikotinik asit içeren besinlerdeki proteinin insanı pellagra'ya önleyebilmesini ya da iyileştirilmesini açıklar.

Nikotinik asit, pişirme ve saklama işlemlerinin çoğuna dayanıklıdır. İlaç sanayisinde kömür katranından elde edilen β -pikolin ve kinolondan biresimlenir.

nikris bak. gut

nikriz, klasik Türk müziginde bir makam. Arel-Ezgi Sistemi'ne göre, nikriz beşlisine, neva (re) perdesi üzerine taşınmış buselik ya da rast dörtlüsü eklenerek oluşturulmuştur. Bile-

Nikriz makamının bilgilimi
Ana Yarıncılık Arsan

şimi göz önüne alındığında basit makamlar arasına sokulabilir. Başta zavi ve şevketza olmak üzere birçok makamın bileşiminde yapı ögesi ya da geçki makamı olarak yer alır. Ege türkü ve zeybeklerinin pek çoğu bu makamdadır.

Niksar, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesiminde, Tokat iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.072 km² (1989) olan Niksar ilçesi kuzeydoğuda Reşadiye, doğuda Başçiftlik, güneydoğuda gene Reşadiye ilçesi, güneyde Almus ilçesi ve Merkez ilçe, batıda Erbaa ilçesi, kuzeyde de Ordu iliyile çevrilidir.

Orta Karadeniz Bölümü'nün iç kesiminde yer alan ilçe topraklarının kuzey ve kuzeydoğu kesimini Canik Dağları, güney kesimini ise Kelkit Irmağı ile Yeşilirmak vadilerini birbirinden ayıran Köse Dağları engemelendirir. İlçe topraklarından kaynaklanan suların büyük bölümünü Kelkit Irmağı(*) toplar. Canik Dağlarının kuzey yamaçlarından çıkan bazı akarsular ise Ordu ili kıyısında Karadeniz'e dökülür. Coruh-Kelkit Vadi Oluşu(*) tabanının

Nikon, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışmasından ayrıntı, 1687
Tass-Sovfoto

Niksar kenti yakınında genişlemesiyle oluşan Niksar Ovası(*) ilçenin başlıca tarım alanıdır.

Üçte ikisinden çoğu kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini daha çok tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, buğday, mısır, elma, üzüm ve arpadır. Ayrıca az miktarda şeftali, armut, baklagiller ile ayçiçeği de yetiştirilir. Tütün üretimi eski önemini yitirmiştir. Yetiştirilen başlıca hayvanlar koyun, sığır ve mandadır.

Başlıca sanayi tesisi salça ve konserve fabrikasıdır. İlçe topraklarında tuğla-kiremit hammaddesi içeren cevher yatakları vardır. Çamıçi orman içi dinlenme yeri ilçenin ilgi gören başlıca mesire alanıdır.

Pontus Krallığı döneminde önemli bir yerleşim alanı olan yöre, İÖ 66'da Roma yönetimine girdi. Bizans döneminde Arme-niakon Thema'sının sınırları içinde yer alan bu topraklara 1067'de Türkmenler yerleşmeye başladı. 1077'de Danişmendlilerin yönetimine giren yöre, kısa süren Bizans denetiminden sonra Anadolu Selçuklularına bağlandı. 1243'te İlhanlıların, 1340'ta Eretna Beyliği'nin, 1387'de Kadı Burhaneddin Devleti'nin, 1399'da Osmanlı Devleti'nin, 1402'de de Timur'un eline geçti. 1413'te kesin olarak Osmanlı topraklarına katılan Niksar yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Sivas vilayetine bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

Antik çağda Kabeira, daha sonra da Diospolis adlarıyla anılan ve Bizans döneminde Neokaisareia olarak adlandırılan kent, 11. yüzyılda Danişmendlilerin merkeziydi. Kayseri'den sonra kurulan kente verilen "Yeni Kayseri" anlamındaki bu ad zamanla Niksar'a dönüştü. Erzincan'ı Amasya'ya bağlayan karayolunun 9 km kadar kuzeydoğusundaki kent, Kelkit Irmağının kollarından Niksar Suyu (Çanakçı Deresi) vadisinin yamaçlarında yer alır. 1289'daki sel baskınında ve 1942'deki Niksar-Erbaa depreminde(*) önemli ölçüde hasara uğrayan kentten Tokat-Ünye karayolu geçer. Kent bu yolla il merkezi Tokat'a 63 km uzaklıktadır. Kent ve çevresine Niksar Devlet Hastanesi sağlık hizmeti verir.

Yapım tarihi bilinmeyen Niksar Kalesi'nden günümüze surların bir bölümü ulaşmıştır. Niksar Suyu ile Kelkit Irmağı üzerinde Roma dönemine ait köprü kalıntıları vardır. Kentteki başlıca tarihsel yapılar Melik Gazi Camisi olarak da bilinen Niksar Ulucamisi (12. yy), Melik Gazi Türbesi, Çöğreği Büyük Camisi (13. yy), Yağbasan Medresesi(*), Kırkızlar Kümbeti(*), Kulak Kümbeti (12. yy) ve Hacı Çıknk Türbesi'dir (1182). Niksar-Erbaa yolundaki Talazan Köprüsü yıkılmış durumdadır.

Niksar Belediyesi 1876'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 84.932; kent, 35.201.

Niksar-Erbaa depremi, 20 Aralık 1942'de Tokat'ın Niksar ve Erbaa ilçelerini etkileyen şiddetli yer sarsıntısı. Magnitudü Richter ölçeğine göre 7,3 olan depremde 3 bin kişi yaşamını yitirmiş ya da yaralanmış, 31 bin bina yıkılmış ya da hasar görmüştür.

Kuzey Anadolu Kırık Kuşağı üzerinde yer alan ilçeler birinci derecede deprem bölgesi üzerindedir. Kelkit Irmağı düzlüğüne açılan dar vadilerin yamaçlarına kurulmuş olan ilçe merkezleri toprak ve moloz katmanlarıyla örtülü olan volkanik kütleler üzerindedir. Ova ise genç çökellerle örtülüdür. Kelkit ana kırığına paralel, Ayvaz Suyu yönünde bir kırık daha olduğu sanılmaktadır.

Bölgede çeşitli zamanlarda birçok başka deprem olmuştur.

Niksar Ovası, Karadeniz Bölgesi'nde, Orta Karadeniz Bölümü'nün iç kesiminde ova. İçinden Yeşilirmak'ın en büyük kolu olan Kelkit Irmağı geçen ovanın uzunluğu 50 km, genişliği ise 10 km kadardır. Kuzeyinde Canik Dağları, güneyinde de Sakarat Dağları yer alır.

Kuzey Anadolu Kırık Kuşağı(*) üstündeki çöküntü alanlarından biri olan ovanın kuzeyinde ve güneyinde kırıklar (fay) vardır. Aynı kuşak üstündeki benzer ovalar gibi, Niksar Ovası da Neojen Bölüm (y. 26-2.5 milyon yıl önce) öncesindeki tektonik hareketler sonucunda ortaya çıkan çöküntünün Neojen Bölümüne ait karasal malzemeyle dolmasıyla oluşmuştur. Tektonik hareketler sürdükçe yeni çökmeler olmuş, çevredeki alanlar da yükselmiştir. Ova, daha sonra alüvyonlarla dolarak günümüzdeki görünümünü almıştır. 1942 ve 1943'te oluşan şiddetli depremler ovanın jeolojik gelişiminin sürdüğünü kanıtlamaktadır.

Alçak kesimlerindeki bataklık ve sazlıkların büyük bölümünün kurutulması ve sulama kanallarının açılmasıyla Niksar Ovası Türkiye'nin başlıca tarım alanlarından biri haline gelmiştir. Ovada şeker pancarı ve tahılдан başka çeşitli meyve ve sebzeler yetiştirilir.

Kelkit Irmağı vadisini izleyen tarihsel Amasya-Erzurum yolu ile Sivas'ı Tokat üzerinden Karadeniz kıyısındaki Ünye'ye bağlayan yol bu ovada kesilir.

Nikšić, Yugoslavya'da Karadağ Cumhuriyeti'nde kent. Zeta Irmağı vadisinde yer alır. Kentin yerinde eskiden Anagastum adını taşıyan bir Roma yerleşmesi bulunuyordu. 12. yüzyılda Onogošt adını alan kent, yaklaşık 1355'ten sonra Nikšić adıyla anılmaya başladı. Nikšić 1455-1877 arasında Osmanlı egemenliğinde kaldı.

Önemli bir sanayi merkezi olan kentte demir-çelik, kereste, bira ve malt fabrikaları ile bıçkılar ve bir hidroelektrik santrali vardır. Avrupa'nın en büyük boksit madenlerinden biri de buradadır. Roma döneminden kalma yapılar arasında Zeta Irmağı üzerindeki köprü ile başta Anagostum olmak üzere Zavrh yakınlarında bulunan Roma yerleşmelerinin kalıntıları sayılabilir. St. Petar Kilisesi'nin çevresinde, ortaçağ sonlarında ortadan kalkan Bogomil mezhebine ait bir mezarlık vardır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 72.299.

niktalopi bak. gece körlüğü

Niku bak. Neko I

Nil Deniz Savaşı, İngiliz amiral Horatio Nelson'un kazandığı en büyük zaferlerden biri (1 Ağustos 1798). Nelson'un, İskenderiye yakınında Ebu Kir Körfezinde demirleyen Amiral François Paul Brueys d'Aigalliers komutasındaki 13 gemilik Fransız filosuna baskın düzenlemesiyle başladı. Brueys'nin iki gemisi dışında bütün Fransız filosunun yok edildiği bu çarpışmayla, İngilizlerin Akdeniz üzerindeki denetimi güvence altına alınmış oldu.

Nil dilleri, Uganda, Kenya, Sudan'ın güneyi ve Tanzanya'nın kuzeyinde yaygın dil öbeği. Birbirine akraba olan bu diller, genellikle Nil-Sahra dil ailesinin Çari-Nil kolunun Doğu Sudan alt öbeği içinde sınıflandırılır. Öbeğe bağlı diller eskiden ırk ve kültür temeline göre Nil ve Nil-Hami olmak üzere iki öbeğe ayrılırdı. Bunlardan Nil öbeği Sudan'ın güneyinde konuşulan Şiluk, Dinka ve Nuer, Uganda'nın kuzeyinde konuşulan Akoli ve Kenya'nın batısıyla Tanzanya'da konuşulan Luo dilini, Nil-Hami öbeği ise Sudan'ın güneyinde konuşulan Bari ve Lotuko, Uganda'da ko-

nuşulan Karamocon ve Suk, Kenya'da konuşulan Nandi ve Turkana ile Kenya'nın güneyinden Tanzanya'nın kuzeyine uzanan bölgede konuşulan Masai dilini içerir. Son zamanlardaysa bazı dilbilimciler Nil dillerini Batı (Şiluk, Nuer ve Luo), Doğu (Masai ve Turkana) ve Güney (Nandi ve Suk) alt öbeklerine ayırma eğilimindedir.

Nil dillerinde temel tümceenin öznesi genellikle eylemden önce gelir. Titremli diller grubuna giren bu dillerde, adın tekil ve çoğul durumuyla sözcüğün tümce içindeki sözdizimsel işlevi farklı titremlerle belirtilir. Bazı Nil dillerinde, çoğul belirtmek için soneklerin kullanıldığı da olur.

Nil halkları, Sudan'ın güneyi, Uganda'nın kuzeyi ve Kenya'nın batısında, Yukarı Nil Irmağı ve kollarının çevresinde yaşayan halklar. Benzer fiziksel özelliklere ve kültüre sahip komşularından Nil dilleri olarak bilinen ortak bir dil öbeğine bağlı olmalarıyla ayırt edilirler. Sayılarının 7 milyon dolayında olduğu tahmin edilmektedir.

Genellikle, mevsimlere göre taşkınlara ve kuraklıklara sahne olan savanlarda yaşarlar. Hayvancılık ve çapa tarımına dayanan karma ekonomileri, balıkçılık, avcılık ve bitki toplayıcılığı gibi yan uğraşları da kapsar. Ama Sudan'daki Anuaklar dışında yaşam biçimlerine çobanlık egemendir. Temel gıda maddeleri süt, süt ürünleri ve buğdaydır. Kesimden çok, takas ve çeyiz amacıyla kullanılan sığırlar, kişinin toplumdaki konumunu ve zenginliğini belirler. Nil halklarının sığırlara ilişkin zengin bir sözcük dağarcığı vardır. Erkekler genellikle en sevdikleri öküzlerini eğitir, boynuzlarını süsler ve çoğu zaman bu hayvanın adıyla çağırılırlar. Atalar ve ruhlar için adak ve kurban olarak da kullanılan sığırlar dinsel törenlerde önemli bir yer tutar.

Göçebelik ve yarı göçebelik özellikle Nuerler ve Dinkalar arasında yaygındır. Öbür Nil kabileleri daha yerleşik bir yaşama geçmişlerdir. En örgütlü halkı oluşturan Şilukların kutsal bir kralı vardır. Nuerlerin, Dinkaların ve Kenya'da yaşayan Luoların ise yöneticileri yoktur; bu halkların eşitlikçi toplum yapısı farklı bölgelerde yaşayan soy grupları arasındaki ilişkiye dayanır.

Dinsel törenleri yöneten yağmur duacıları, Dinkalar ve Nuerlerde, soy grupları ve bölgeler arasındaki sorunları çözmek için arabuluculuk ve uzlaştırıcılık görevini de üstlenirler. Yüce bir varlığa inancın yanı sıra ata kültleri de çok güçlüdür. Totemcilik yalnızca Dinkalar arasında önemlidir.

Nil Irmağı, Arapça NEHRŪ'N-NİL, Afrika'nın ve dünyanın en uzun ırmağı. Ekvator'un güneyindeki dağlardan doğduktan sonra Afrika'nın kuzeydoğusu boyunca çeşitli kollar alarak kuzeye doğru akar ve Akdeniz'e dökülür. Uzunluğu 6.648 km, su toplama havzası 3.349.000 km², yıllık ortalama debisi 3.100 m³/sn'dir.

Afrika kıtasının yaklaşık onda birini kaplayan Nil Havzası yedi ana bölgeye ayrılır: Doğu Afrika Göller Platosu, Bahrû'l-Cebel, Beyaz Nil Irmağı(*), Mavi Nil Irmağı(*), Atbera Irmağı(*), Hartum'un kuzeyinde kalan havza ve Nil Deltası. Nil Irmağının en uzaktaki kaynağı Burundi'deki Doğu Afrika göller bölgesinde Kagera Irmağı olarak doğar ve Tanzanya, Ruanda ve Uganda'nın sınırlarını oluşturarak batıdan Victoria Gölüne katılır. Asıl Nil Irmağı bu gölden Victoria Nili olarak çıkar, Kyoga ve Albert göllerinden geçtikten sonra Albert Nili olarak yoluna devam eder. Nimu-

le'de Sudan'a giren ırmağın ana kolu, Melekal yakınında Bahrü'l-Gazal ve Sobat ırmaklarıyla birleştiği yere kadar Bahrü'l-Cebel, Mavi Nil Irmağıyla birleştiği yere kadar da Beyaz Nil Irmağı olarak anılır. Mavi Nil Etiyopya'nın orta kesiminde doğar ve Beyaz Nil'e Hartum yakınlarında doğu kıyısından katılır. Asıl Nil Irmağı son büyük kolu olan Atbera Irmağını Hartum'un kuzeydoğusunda ve doğu kıyısından alır. Daha sonra kuzeybatıya doğru geniş bir S

çizer. Bu arada üç çağlayanı aşarak Mısır-Sudan sınırı yakınında Nâsir Gölüne (Sudan'da Nübye Gölü) katılır. Bu gölü oluşturan Assuan Yüksek Barajı'nın(*) aşağısında Mısır içlerinde kuzeye doğru akar ve Kahire yakınlarında Nil Deltasında son bulur.

Nil Havzasında Ekvator ya da Akdeniz ikliminin bütün özellikleriyle görüldüğü bir bölgeye rastlamak zordur. Havzanın büyük bölümüne, kuraklığa yol açan alize rüzgârları egemendir. Sulama yapılmayan kesimlerde bitki örtüsü, yerel yağış miktarına bağlı olarak tropik yağmur ormanlarından, ince çalılıklar, dikenli ağaçlar ve seyrekleşen.

çayırlar, savanlar, stepler, otsu bitkiler ve çimenlere kadar değişen bir çeşitlilik gösterir. Nil Irmağı sisteminde çok değişik balık türleri bulunur. Bölgedeki sürüngenler arasındaysa timsah ve yumuşak kabuklu kaplumbağalar, ayrıca pek çok varan, keler ve yılan türü sayılabilir. Yukarı Nil Havzası halklarını tanımlamada genellikle "Nil halkı" terimi kullanılır. Sudan'ın güneyinde çoğunlukla Nil halkları ve Siyahlar, orta kesiminde göçebe Sami halkları, kuzeyindeyse Hami halklarının yanı sıra Müslüman Araplar ve Nübyeliler yaşar. Hami kökenli olan Mısırlılar güneyde Nübyeli ve Siyah, kuzeyde de Sami ve beyaz halklarla karışmıştır.

Mısır'da Nil Irmağından sulama amacıyla yararlanılması çok eski bir geçmişe dayanır. Ekim önceleri, yıllık taşkın sularının çekilmesinden sonra açıkta kalan çamurlu alanlarda yapılır. 19. yüzyılda baraj ve kanalların yapımla sürekli sulama olanakları sağlandı. 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde kanal sistemi yenilenmiş ve ilk Assuan Barajı tamamlanmıştı (1899 ve 1902). Assuan Yüksek Barajı ırmağın 540 m genişliğe ulaştığı ve granitten dik yamaçların bulunduğu bir yerde inşa edildi. Nil Irmağı tarih boyunca yolcu ve yük taşımacılığı açısından da önemli bir su yolu olmuştur.

Nil-Sahra dilleri, birçok dilbilimciye göre bir dil ailesi oluşturan geniş Afrika dilleri öbeği. Bu varsayımsal dil ailesi Songay ve Fur dilleriyle Koma, Maba, Sahra ve Çari-Nil dil öbeklerini kapsar ve batıda Mali'den doğuda Etiyopya'ya, kuzeyde Mısır'dan güneyde Tanzanya'ya uzanan bölgede yaygındır. Ayrıca bak. Çari-Nil dilleri; Sahra dilleri.

Niles, John Jacob (d. 28 Nisan 1892, Louisville, Kentucky - ö. 1 Mart 1980, Boothill Çiftliği, Lexington yakınları, Kentucky, ABD), ABD'li folk şarkıcısı, folklor araştırmacısı, solo ve koro şarkı bestecisi. Müzikçi bir ailenin oğluydu. Büyükbabası besteci, orgcu ve viyolonsel yapımcısıydı. Annesi Lula Sarah'dan müzik kuramı dersleri alan Niles, Apalaş Dağlarında arazi ölçümünde çalışırken halk şarkılarına ilgi duydu. Cincinnati (Ohio) ve Lyon'daki (Fransa) müzik konservatuvarlarında, ayrıca Paris'teki Schola Cantorum'da müzik öğrenimi gördü. 1921'den sonra halk şarkıcısı olarak Marion Kerby ile birlikte ABD ve Avrupa'da birçok turneye çıktı. Lavta ve santurunu kendisi yaptı. Apalaş bölgesinin şarkılarında uzmanlaştı. Balad derlemeleri çoğunlukla "I Wonder as I Wander" ve "Black is the Color of My True Love's Hair" gibi kendi bestelediği ya da düzenlediği parçalar ve söyleyenlerin ağzından doğrudan notaya aldığı baladlardan oluşuyordu. Yayımlanmış yapıtları arasında *Song My Mother Never Taught Me* (1929, Douglas Moore ile birlikte; Annemin Bana Hiç Öğretmediği Şarkılar), *Songs of the Hill Folk* (1934; Dağlıların Şarkıları), *The Shape Note Study Book* (1950; Biçim Nota Alıştırma Kitabı) ve *The Ballad Book of John Jacob Niles* (1961; John Jacob Niles'in Balad Kitabı) sayılabilir. Son çalışması 1972'de Trappist keşiş Thomas Merton'un şürlilerden bestelediği Niles-Merton şarkı dizisi oldu.

nilgai (*Boselaphus tragocamelus*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından, Hindistan'ın bitki örtüsü bakımından fakir düzlüklerinde ve seyrekleşen ağaçlı ormanlarında tek başına ya da küçük gruplar halinde yaşayan antilop türü. Postu erkeklerde mavimsi boz, dişilerde kırmızı kahverengidir. Hem erkek hem de

Nil Irmağı Havzası

dişilerin kısa bir yeleli, alt bölümlerinde, kulaklarında ve boyun altında beyazlıklar bulunur. Erişkinlerin omuz yüksekliği 1,4 m

Nilgai (*Boselaphus tragocamelus*)
Kenneth W. Fink, Root Resources-EB Inc

dolayındadır. Erkeklerde kısa ve az kıvrık boynuzlar ile boyun altından sarkan siyah tüyler dikkat çeker.

Nilgiri Tepeleri, Hindistan'ın güneydoğu kesiminde, Tamil Nadu eyaletinde dağlık bölge. Geniş bir platoda çevredeki ovalardan birdenbire 1.800-2.400 m'ye yükselen doruklara rastlanır. Bunlardan Doda Betta (2.637 m) eyaletin en yüksek noktasıdır. Batı Gatlar'ın parçası olan tepeler kuzeydeki Karnataka Platosundan Noyar Irmağıyla, güneydeki Anaimalai ve Palni dağlarından ise Palghat Geçidiyle ayrılır.

İklim çevredeki ovalardan daha serin ve nemlidir. Başlıca ürünler çay, kabuklarından kinin elde edilen kinakına, kahve ve sebzedir.

nillevreği (*Lates niloticus*), *Perciformes* takımının *Latidae* familyasından, Nil'in yanı sıra Afrika'daki öbür ırmak ve göllerde de bulunan balık türü. Eti için avlanan bu balığın vücudu uzun, altçenesi öne doğru çıkık, ağzı geniş, kuyruğu yuvarlak, sırt yüzgeci iki tane, üst bölümü yeşilimsi ya da grimsi yeşil, alt bölümleri gümüşsü beyazdır. Uzunluğu 1,8 m'ye, ağırlığı 140 kg'ye ulaşabilir. Aynı familyanın öbür üyeleri türlere göre Afrika'nın akarsularında, haliçlerinde, Asya ve Avustralya kıyılarında yaşar.

Nilópolis, Brezilya'nın güneydoğu kesimindeki Rio de Janeiro eyaletinde kent. Rio de Janeiro kentinin banliyösüdür. Guandu-Mirim Vadisinde, deniz düzeyinden 28 m yükseklikte, Rio de Janeiro kentinin 24 km kuzeybatısında yer alır. Kentte et paketleme, ilaç, kimyasal madde, sabun, parfüm, mum, plastik ve deri fabrikaları ile metalurji tesisleri vardır. Kentin hinterlandında portakal yetiştirilir. Demir ve kara yolları Nilópolis'i Rio de Janeiro ve daha içerideki bölgelere bağlar. Nüfus (1980 geç.) 103.033.

Nilos (ANKYRALI AZIZ) (ö. y. 430, Ankyra [bugün Ankara], Galatya; yortu günü 12 Kasım), Doğu'da ve Batı'da manastır hareketi üzerinde etkili olmuş Bizanslı başkeşiş.

Konstantinopolis (İstanbul) patriği Aziz İoannes Khrysostomos'un korumasına girdikten sonra kilise ve saray çevresindeki muhaliflerine karşı onu kararlılıkla savundu. Got önderlerine yazdığı mektuplarda Ariusçuluğa (*) şiddetle karşı çıktı. Hz. İsa'nın tek bir kişilik içinde hem Tanrı, hem insan olduğunu, Meryem Ana'nın da Theotokos (Tanrı Anası) adıyla anılması gerektiğini savundu. Daha sonra Konstantinopolis'ten ayrılarak keşiş oldu, Ankyra yakınlarındaki bir manastırın başkeşişliğini yaptı. *De monastica exercitatione* (Manastır Yaşa-

mı Üzerine) ve *De voluntaria paupertate* (Gönüllü Yoksulluk Üzerine) adlı risalelerinde manastır yaşamının özünün iradenin yadsınması olduğunu, keşişlere ibadetlerinde yol gösteren ve onları Şeytan'ın aldatmalarından koruyan dinsel öndere tam itaat gerekliliğini vurguladı. Ayrıca çeşitli kişilere, günümüze bozulmuş biçimleriyle ulaşan 1.000 kadar mektup kaleme aldı. Dörtülerini denetleme uğraşında insanlara Hz. İsa'yı örnek gösterdi ve bu düşünce biçimini ruhani felsefe olarak adlandırdı; bu disiplinin Tanrı'yla birliği amaçladığını vurguladı. Mektuplarından ayrıca aşın çilecilik biçimlerini eleştirdi.

Patrologia Graeca'da (1866, 79 cilt; Yunan Kilise Babaları'nın Metinleri) Nilos'a dayandırılan yapıtlardan *De oratione* (Söylev Üzerine) ile alanındaki standart yapıt *De malignis cogitationibus* (Kötü Düşünceler Üzerine) bir olasılıkla Yunanlı ilahiyatçı Evagrios Pontikos'un (346-399) ürünüdür. Heretiklik suçlamasıyla karşılaşan birçok yazar da yapıtlarına Nilos'un imzasını atarak onun büyük ününün ardına gizlenmeye çalışmışlardır. Nilos'un gerçek yapıtlarının düzmecelelerden ayrılması bugün de tamamlanmış değildir.

Nilsson, (Märta) Birgit, eö SVENSSON (d. 17 Mayıs 1918, Västra Karup, İsveç), İsveçli opera sanatçısı, soprano. Güçlü, zengin sesi ve Wagner yorumlarıyla ünlüdür. Stockholm'e giderek Joseph Hislop'tan ders aldı. Burada Kraliyet Operası'na girdi ve 1946'da Carl Maria von Weber'in *Der Freischütz*'ünde (Nişancı) Agathe rolüyle ilk kez izleyici karşısına çıktı. Ertesi yıl aynı operada Verdi'nin *Macbeth*'indeki Lady Macbeth rolünde önemli bir başarı kazandı. Bunu özellikle Viyana ve Bayreuth'taki başarıları izledi. Bayreuth'ta 1954-70 arasında Wagner operalarında Isolde, Sieglinde ve Brünnhilde gibi rolleri canlandırdı.

Londra'da ilk kez 1957'de Covent Garden'da, Wagner'in dört operadan oluşan *Der Ring des Nibelungen*'inde Brünnhilde rolüyle sahneye çıktı. Milano'da ilk kez 1958'de La Scala'da Giacomo Puccini'nin *Turandot* operasında başrolü üstlendi. New York kentindeki Metropolitan Operası'nda ise ilk kez 1959'da Isolde rolüyle sahnede görüldü. 1975'te Stockholm'de Strauss'un *Die Frau ohne Schatten* (Gölgesiz Kadın) adlı operasının ilk yorumlanışında çok çetin bir rol olan Dyer'in karısını canlandırdı. 1969'da Avusturya Devleti Nilsson'a *Kammersängerin* (saray şarkıcısı) onur unvanını verdi.

nilüfer, SUGÖLÜ olarak da bilinir, nilüfergiller (*Nymphaeaceae*) familyasından, gösterişli çiçekler açan çeşitli su bitkilerine, özellikle de *Nymphaea* türlerine verilen ad. Tatlı su birikintilerinde, göllerde ya da havuzlarda yetişen bu bitkilerin dip çamurlarına gömülü, sürünücü ve etli köksapları (sualtı gövdesi) vardır. Bu köksaplardan çıkan uzun sapların ucunda yuvarlak ya da yürek biçimli yapraklar bulunur; üzerleri mumsu bir maddeyle kaplı olan yaprakların hepsi bir araya gelerek su yüzeyinde ilginç bir örtü oluşturur. Tek tek açan çiçeklerse albenili biçimleriyle bu görünüme renk katar. Sarmal olarak düzenlenmiş çok sayıda taçyapraktan oluşan çiçeklerin ortasında erkekorgan demeti bulunur.

Avrupa ve Asya'daki tatlı sularda yaygın olarak yetişen beyaz nilüfer (*Nymphaea alba*) en iyi tanınan nilüfer türüdür. Kırmızımsı renkli yaprakları ve hoş kokulu, iri beyaz çiçekleriyle dikkati çeker. Gene buna çok yakın bir tür olan *N. odorata* ise Kuzey Amerika'da yaygındır. Mısır lotusu (*bak*.

lotus) adıyla anılan *N. lotus* kenarları dişli yapraklarıyla ve uzun saplı beyaz çiçekleriyle ayırt edilir; su yüzeyinden yukarıya uzanan çiçekler gece açar, gün ortasında

Nilüfer (*Nymphaea stellata*)
Vedat Bukat

kapanır. *Nymphaea* türleri arasında pembe, sarı, kırmızı ya da mavi çiçekli olanlara da rastlanır. Havuzlarda süs amacıyla yetiştirilen pek çok melez geliştirilmiştir.

Gene Kuzey Yanküre'de yaygın olan *Nuphar* cinsinin 25 türüne de nilüfer adı verilir. Genellikle beyaz nilüferle birlikte bulunan sarı nilüfer (*Nuphar luteum*) çanak yapraklarından daha kısa olan sarı taçyapraklarıyla dikkati çeker.

Nilüfer Çayı, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde akarsu. Uzunluğu yaklaşık 172 km'dir. Uludağ'ın güney yamaçlarından doğar; önce güney, ardından batı, Uludağ'ın batı eteklerinde ise güney-kuzey doğrultusunda akar. Gümüştepe'nin (eskiden Misiköy) kuzeydoğusunda keskin bir dirsekle doğuya dönerek uzunluğu yaklaşık 3 km, derinliği 150-175 m arasında olan Misiköy Boğazına girer. Uludağ'ın bir çıkıntısı olan ve kristal yapıli şistler ile şistli mermerlerden oluşan arazide açılan bu boğazın içinde küçük iki gömük menderes vardır. Gümüştepe yakınında deniz düzeyinden 155 m yüksekte akan, boğaz çıkışında ise yüksekliği 125 m'ye düşen çay, Dobruca yakınında kuzeye yönelerek Bursa Ovasına girer. Burada Uludağ'dan ve Bursa Ovasından gelen suları toplayan Delicay kolunu alarak keskin bir dirsekle batıya döner. Çayönü köyü önünde engebeli bir alana girerek menderesli bir vadide akar ve Karacabey'in kuzeyinde Kocaçay ya da Kocadere adıyla anılan Susurluk (Susurlu) Çayına katılır.

Ortalama debisi 16 m³/sn olan Nilüfer Çayının suları mayısta kabarıp, eylülde ise en düşük düzeye iner. Çok su taşıdığı yıllarda taşması nedeniyle Bursa Ovasında taşkınlarla karşı bir çökeltme havuzu, bir regülatör ve birçok kanalla set yapılmıştır.

Nilüfer Çayı üzerinde tarihsel açıdan değer taşıyan iki de köprü vardır. Nilüfer köyü yakınındaki Nilüfer Köprüsü'nü 14. yüzyılda Orhan Bey'in (Gazi) karısı Nilüfer Hatun'un yaptırdığı sanılmaktadır. Köprü'nün kesme taştan dört sivri kemerinin alüvyonlarla tıkanması üzerine tuğladan dört kemer daha eklenmiştir. 1677'de Abdal Celebi'nin yaptırdığı Abdal Köprüsü ise 12 kemerdendir. Acemler Köprüsü olarak da bilinen ve zamanla alüvyon boğulmasına uğrayan bu köprü'nün bugün yalnız altı kemeri görünmektedir.

Nilüfer Hatun İmaretİ, İznik'te, Yeşil Cami'nin batısında, erken dönem Osmanlı mimarlığının önemli yapılarından biri olan imaret. I. Murad (Hüdavendigâr) tarafından 1388'de annesi Nilüfer Hatun adına yaptırılmıştır. Ters "T" biçimindeki planın cami dışındaki bir yapıda kullanıldığı ilk

Nilüfer Hatun İmaretİ, güneydoğudan görünüş, 1388; İznik, Bursa
Ertan Ermiroğlu

örnektir. Beden duvarları bir sıra kefeği taşı, üç sıra tuğlayla almaşık olarak örülmüştür. Doğuya bakan beş gözlü son cemaat yeri yapının bütün enini kaplamaz, doğu cephesindeki iki yan kanadın ancak yarısına kadar uzanır; orta gözü bir kubbeyle, yan gözleri aynalı tonozlarla örtülmüştür. İmaretin orta mekânının planı doğu-batı doğrultusunda uzanan bir dikdörtgen biçimindedir. Büyük bir kemer bu dikdörtgeni kare planlı iki birime ayırır. Son cemaat yerinden büyük bir cümle kapısıyla girilen ilk birimin üzeri, bademli bir geçiş kuşağına oturan yaklaşık 10 m çapında bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbenin tepesinde bir aydınlık feneri yer alır. Tabanı 50 cm kadar daha yüksek olan batıdaki ikinci gözü ise arka arkaya yerleştirilmiş iki küçük kubbe örter. Büyük kubbeli gözün iki yanında ters "T"nin kanatlarını oluşturan dikdörtgen planlı birer yan mekân vardır. Birer kapıyla girilen bu kanatların iki ucu geniş kemerlerle, ortada kalan kare boşluk da kubbeyle örtülmüştür. Nilüfer Hatun İmaretİ bugün İznik Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Nilü'l-Ezrak (Arapçada "Mavi Nil"), Sudan'ın Orta bölgesinde il (*müdiriye*). 1975'te eski Nilü'l-Ezrak ilinin güneydoğu kesiminden ayrılan 62.135 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeydoğu sınırını koşut olarak akan Dindir Irmağı, il topraklarını boydan boya geçen Mavi Nil'le birleşir. Mavi Nil boyunca uzanan ovanın geçirimsiz kil toprakları, sulamayı ve yerleşimi ırmak kıyısıyla sınırlar. İlin yönetim merkezi Demezin'in doğusundaki Vad Medani yakınında kurulan barajlar tarımsal potansiyeli genişletmiştir.

Mısır'ın Nübye'yi ele geçirdiği İÖ 1550'lerde Etiyopya içlerine uzanan başlıca yolu oluşturan bölge, Kuşi hükümdarlarının ardından İS 4. yüzyıl ortalarında Aksum'un, 6. yüzyılda da Orta Nil'deki Hristiyan Nuba kralıklarından Alve'nin yönetimine girdi. 1504'te Sennarlı Müslüman Fuc hanedanınca fethedildi ve Mehmed Ali Paşa'nın 1821'de bölgeyi almasına değin bu hanedanın denetiminde kaldı. 1885'ten sonra bir süre Mehdi'nin izleyicileri tarafından yönetildi. 1898'de Kitchener komutasındaki İngiliz-Mısır kuvvetlerince yeniden Mısır'a bağlandı. Etiyopya ile tartışmalı sınırları 1920'deki anlaşmayla belirlendi. Sudan'ın 1956'da bağımsızlığına kavuşmasına değin

İngiliz-Mısır Kondominyonu'nun içinde kaldı.

İlin temel geçim kaynağı pamuk, tahıl, yağlı tohumlar, yerfıstığı, buğday, sebze, kocadarı (*durra*) ve hayvan yemine dayalı tarımdır. Başlıca sanayi kuruluşları arasında un, tütün ve şeker fabrikalarıyla fıstık ayıklama ve yağlı tohum atölyeleri sayılabilir. Ayrıca krom, magnezit ve altın çıkarılır. İlde çoğunluğu oluşturan Arapların yanı sıra Dajular ve Nubalar yaşar. Nüfus (1983) 1.056.313.

Nima Yuşic (d. 1897, Yuş, Mazenderan - ö. 1959, Tahrân, İran), çağdaş İran şiirinin öncülerinden.

On iki yaşında ailesiyle birlikte Tahrân'a gitti. Şiir yazmaya Saint-Louis Lisesi'nde, hocası şair Nizam-i Vefa'nın yönlendirmesiyle başladı. Fransız dili ve edebiyatına yakınlığı, ayrıca Muhammed Taki Bahar ve Ali Asgar-ı Hikmet gibi şairlerin etkisi sanat ve şiir anlayışında yeni bir ufuk açtı. Şairin toplumun beklentilerini iyi bilmesi, coğrafi ve edebi çevresini tanıması, hiçbir felsefi akıma bağlanmaması gerektiği görüşlerini savundu. Ölçünün belli kalıplarla değil, uyumla elde edilebileceğini vurguladı. Son dönem şiirleri tepkiyle karşılanmışsa da kendinden sonra gelen pek çok şairi etkilemiştir. Başlıca yapıtları arasında *Kıssa-i Reng-i Peride* (1922; Uçuk Rengin Öyküsü), *Ey Şeb* (1931; Ey Gece), *Efsane* (1950) ve *Maneli* (1957) sayılabilir.

Nimba Sıradağları, Gine-Fildişi Kıyısı ve Liberya sınırında güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan dağ zinciri. En yüksek noktası Gine'deki Nimba Dağıdır (1.752 m). Güneyde yağmur ormanları,

Nimba Sıradağlarındaki bir demir madeni, Batı Afrika
Jacques Jangoux

kuzeyde de savanlarla çevrili olan dağlardan, Liberya'nın Fildişi Kıyısı ile olan sınırını çizen Nuon (Nipoué, Cestos) ve Cavalla ırmakları doğar. Dağların Liberya sınırları içinde kalan kesimindeki geniş demir cevheri yatakları 1963'ten sonra Liberyan American-Swedish Minerals Company (LAMCO) tarafından işletmeye açılmış ve şirket tarafından demir cevherini Buchanan limanına taşımak için 270 km uzunluğunda bir demiryolu hattı inşa edilmiştir. Liberya ile Gine arasında LAMCO demiryolunu kullanma konusunda varılan anlaşmadan sonra, bir Avrupa konsorsiyumu olan Consafrique'e maden çıkarma ayrıcalığı verilerek, dağların Gine'de kalan bölümünde bulunan maden yataklarının işletmeye açılması sağlanmıştır.

Nimbarka, NIMBADİTYA ya da NIYAMANAN-DA olarak da bilinir (ü. 12-13. yy?, Güney Hindistan), Brahman düşünür ve astronom. Kendi adıyla da anılan ve Tanrı Krişna ile eşi Radha ya tapan Nimanda tarikatını kurmuştur.

9. ya da 10. yüzyılda yaşamış ünlü *Brahma-sutra* (*Vedanta-sutra*) yorumcusu Bhaskara ile aynı kişi olduğu da öne sürülmüş-

tür. Ama birçok tarihçi, Ramanuca'yla (1017-1137) ortak düşünce ve inançlarından ötürü onun 12. ya da 13. yüzyılda yaşadığını öne sürer. Her iki düşünür de yaratıcı tanrı ile yarattığı ruhların ayrı olduğu, ama aynı tözü paylaştıkları yolundaki *dvaitadvalta* (Sanskrit dilinde "ikici tekçilik") inancını benimsemiş ve yeniden doğuş çevriminden kurtulmanın yolunun Krişna'ya tapınmak olduğunu vurgulamıştır.

13. ve 14. yüzyıllarda Hindistan'ın doğusunda yaygınlaşan Nimanda tarikatına göre, insanlar madde (*prakrti*) ile sınırlı birer bedene hapsedilmiştir. Bunun sonucu olan yeniden doğum çevriminden, ancak kendilerini Radha-Krişna'ya bırakarak kurtulabilirler.

Nîmes, Fransa'nın güney kesiminde Languedoc-Roussillon planlama bölgesindeki (*Région de programme*) Gard ilinin (*département*) merkezi kent. Lyon'un güneybatısında, Garrigues Dağlarının eteklerinde, bağlarla kaplı bir ovada yer alır.

Adını kutsal bir pınarın perisi olan Nemausus'tan alan kent İS 121'de Roma egemenliğine giren bir Galya kabilesinin merkeziydi.

Nîmes'de Roma döneminden kalma
Magne Kulesi, Fransa
Art Resource-EB Inc

İmparator Augustus bölgede yeni bir kent kurarak çeşitli ayrıcalıklar tanıdı. Kısa sürede gelişen bu kent 5. yüzyılda Vandalların ve Vizigotların saldırısına uğradı. 10. yüzyılda Toulouse kontlarının eline geçti, 1229'da da Fransa'ya bağlandı. 1815'te kralcılarla Bonaparte yanlılarının çarpışmalarından büyük hasar gördü. 19. yüzyılın sonlarında kurulan demiryolu hattı kente eski canlılığını yeniden kazandı.

Roma döneminde Galya'nın en zengin kentlerinden biri olan Nîmes'de o dönemden kalma pek çok yapı vardır. Bunların en önemlisi İS 1. yüzyılda yapıldığı sanılan 24 bin kişilik elips biçimindeki amfitiyatrodur. 5. yüzyılda Vizigotlar tarafından kale olarak kullanılan amfitiyatroda bugün boğa güreşleri düzenlenmektedir. Kentteki bir başka önemli yapı da ilk Roma imparatoru Augustus'un evlatlıkları olan Gaius ve Lucius Caesar'a adanmış olan dikdörtgen biçimindeki ünlü Maison-Carrée Tapınağı'dır. Kent dışındaki bir tepede yer alan 30 m yüksekliğindeki Magne Kulesi yöredeki Roma yapılarının en eskisidir. Tasarımı 1745'te yapılan Çeşme Bahçesi'nde bulunan çeşme ve sukanalları da kısmen Roma döneminden kalmadır. Eski bir Cizvit okulunda kurulan Arkeoloji Müzesi'nde Roma dönemine ait çeşitli eşyaların yanı sıra Demir Çağından kalma yapıtlar sergilenir.

Kentin nüfusu 1960'tan sonra kırsal kesimlerden ve başta Cezayir olmak üzere Kuzey Afrika'dan gelen göçlerle sürekli artış gösterdi. Geleneksel dokuma ve giyim eşyası sanayisi canlılığını bugün de korumaktadır.

Nimes aynı zamanda bir şarapçılık merkezi-
dir. Nüfus (1990) belediye, 133.607.

nimf bak. nemf

Nimitz, Chester William (d. 24 Şubat 1885, Fredericksburg, Texas - ö. 20 Şubat 1966, San Francisco yakınları, ABD), II. Dünya Savaşı sırasında ABD Pasifik Donanması'nın komutanı. Donanmanın önde gelen yönetici ve strateji uzmanlarından biri olarak tanınır.

1905'te Annapolis'teki ABD Deniz Kuvvetleri Akademisi'ni bitirdi. I. Dünya Savaşı sırasında ABD'nin Atlas Okyanusun-

Nimitz, 1941
U S Navy

daki denizaltı filosunda kurmay başkanlığı görevini yürüttü. Japonların Aralık 1941'de Pearl Harbor'a saldırımlarının ardından Pasifik Donanması komutanlığına getirildi. Büyük önem taşıyan Mercan Deniz Savaşı (1942) ve Midway Deniz Savaşı'nda (1942) elde ettiği zaferin ardından Solomon Adaları (1942-43), Gilbert Adaları (1943), Marshall Adaları, Mariana Adaları, Palau Adaları ve Filipin deniz savaşlarını (1944), Ivo Cima ve Okinawa'daki (1945) hareketleri başarıyla yönetti. Aralık 1944'te ABD Deniz Kuvvetleri'ndeki en yüksek rütbe olan büyük amirallığa yükseltildi. Japonlar teslim anlaşmasını 2 Eylül 1945'te onun Tokyo Körfezinde bulunan "Missouri" adlı sancak gemisinde imzaladılar. Nimitz 1945-47 arasında Deniz Kuvvetleri Harekât Dairesi başkanı olarak çalıştı. E. B. Potter ile birlikte *Sea Power, a Naval History* (1960; Deniz Gücü, Bir Donanma Tarihi) adlı kitabı yayına hazırladı.

Nimrod bak. Nemrud

Nimrud (Irak) bak. Kalah

Nimzowitsch, Aron (d. 7 Kasım 1886, Riga, Letonya, Rus Çarlığı - ö. 16 Mart 1935, Danimarka), Letonyalı satranç ustası ve kuramcısı. Satrançı küçük yaşta öğrenmekle birlikte, 1904'te Berlin Üniversitesi'ne girdikten sonra ustalaştı. Birkaç kez dünya şampiyonluğu için oynamasına karşın bu unvanı elde edemedi. Bir satranç klasığı sayılan *My System* (1925; Sistemim) adlı kitabıyla ultramodern satranç ekolünü yarattı. Ustaların oyun stratejilerinin anlaşılmasını sağlayan bir satranç sözlüğü hazırladı. Ayrıca başta Nimzo-Hint Savunması olmak üzere çeşitli oyun kuramları geliştirdi.

Nin, Anaïs (d. 21 Şubat 1903, Neuilly, Fransa - ö. 14 Ocak 1977, Los Angeles, ABD), Fransız asıllı roman ve öykü yazarı. Sekiz ciltten oluşan günlüğüyle ünlüdür. Yazılarında gerçeküstücülüğün ve Otto Rank'tan aldığı psikanaliz derslerinin etkisi görülür.

1914'te annesiyle birlikte New York kentine gitti. Orada öğrenim gördükten sonra Avrupa'ya döndü. Edebiyat yaşamına D. H. Lawrence: *An Unprofessional Study*

(1932; D. H. Lawrence: Profesyonel Olmayan Bir İnceleme) adlı yapıtıyla girdi. Bu yapıt Henry Miller ile arasında yaşam boyu sürecek bir arkadaşlığın oluşmasını sağladı. (Nin'in Miller ve karısıyla ilişkileri *Henry and June* (1990; *Henry ve June*) adlı filme konu olmuştur.)

Nin II. Dünya Savaşı'nın başlarında New York'a dönerken roman ve öykülerini yayımlamayı sürdürdü. Ama 1966'da günlüğünün ilk cildini yayımlayınca değin önemli bir yazar olarak görülmedi. Günlüğünün kazandığı başarının ardından *Ladders to Fire* (1946; Ateşe Merdivenler), *Children of the Albatross* (1947; Albatrosun Çocukları), *The Four-Chambered Heart* (1950; Dört Odalı Yürek), *A Spy in the House of Love* (1954; Aşk Yuvasında Bir Casus, 1984) ve *Solar Barque*'dan (1958; Güneş Yelkenlisi) oluşan *Cities of the Interior* (1959; İçerilerin Kentleri) adlı ırmak romanına ilgi uyandı. Birçok eleştirmen Nin'in kadınlıkla ilgili eşsiz anlatımına, lirik üslubuna ve psikolojik sezgisine hayranlık duyar. Bazıları ise narsistik olarak değerlendirdikleri kendine dönüklüğünü eleştirir. Bu konudaki tartışmalar yazarın ölümünden sonra yayımlanan *Delta of Venus: Erotica* (1977; Venüs Delta-sı: Erotika) adlı yapıtından sonra daha da arttı. Öbür yapıtları arasında *Under a Glass Bell* (1944; *Cam Fanus Altında*, 1990) adlı öykü kitabı, *House of Incest* (1936; Encest Evi), *Seduction of the Minotaur* (1961; Minotaur'un Ayartılması) ve *Collages* (1964; Kolajlar) adlı romanlarıyla *Winter of Artifice* (1939; Oyun Kişi) adıyla yayımlanan üç kısa romanı sayılabilir. Türkçede *Yeni Duyarlılık* (1989) adlı bir yapıtı daha vardır.

Ninazu, Mezopotamya dininde, Larsa (bugün Tel Sankara) ve Ur arasında yer alan Eneğir ile Diyala bölgesindeki Eşnunna'nın (bugün Tel el-Esmer) kent tanrısı. Kişiliğinin gerçek özü ya da işlevleri konusunda kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, "suyu bilen" anlamına gelen adından bir yeraltı tanrısı olduğu anlaşılmaktadır. Eneğir'de Tanrıça Ereşkigal'in oğlu kabul edilirdi. Bir başka öyküye göre, Enlil (Bel) ile Ninlil'in (Belit) oğluydu. Eşi, Enki'nin (Ea) kızlarından Ningirde idi.

Ning Zong, Wade-Giles yazımında NING-TSUNG (soy sıfatı), asıl adı ZHAO KUO (d. 1168 - ö. 1224; Hangzhou, Zhejiang eyaleti, Çin), Song hanedanından 13. Çin imparatoru (1194/95-1224/25). Döneminde düşün ve kültür alanlarında önemli gelişmeler gerçekleşmiştir; Yeni-Konfüçyüsçü düşünür Zhu Xi'nin en ünlü yapıtlarından bazıları onun dönemine rastlar. Öte yandan yönetimi sırasında büyük ekonomik güçlükler yaşandı. İmparator, Jin (Ruzhen) hanedanına kaptırılmış bazı Kuzey Çin topraklarını geri almaya çalışan bakanı Han Tuozhou'nun kuklası haline geldi. Bu yüzden çıkan savaş kaybedilince, Jin hanedanı yeni topraklar kazanmanın yanı sıra yüklü bir tazminat istedi. Görüşmeler sırasında Han öldürüldü ve 1208'de barış yapıldı.

Ningbo, Wade-Giles yazımında NING-PO, YINXIAN (Wade-Giles yazımında YIN-HSIEN) olarak da bilinir, Çin'de Zhejiang yönetim bölgesinin (sheng) kuzeydoğusundaki kıyı ovasında kent. Adı "Sakin Dalgalar" anlamına gelen kent, Yong Irmağının ağzından 25 km kadar içeride yer alır. Eskiden beri önemli bir liman kentidir.

Birkaç kilometre doğudaki Gouzhang ilinin (xian) merkezinin 625'te kentin bugün bulunduğu yere taşınmasından sonra, 738'de Ming özerk bölgesinin (zhou) merkezi oldu. İl merkezine 625'te verilen Maoxian adı 908'de Yinxian olarak değiştirildi.

9 Ningxia

Güney Song hanedanı döneminde (1127-1279) Ming özerk bölgesi Qingyuan adıyla üst yöre (fu) oldu (1198). 1368'de Ningbo adını alan bu üst yöre, 1912'de Yinxian adıyla il yapıldı.

Koreli gemicilerin o sırada Çin'in güney başkenti olan Nanjing'le bağlantı kurmak için en elverişli liman olarak seçtikleri Ningbo, ilk kez 5. yüzyılın ikinci yarısında önem kazanmaya başladı. Tang hanedanı döneminde (618-907) kent limanı işlevliğini korudu ve 11. yüzyılda kıyı ticaretinin merkezlerinden biri durumuna geldi. Ming hanedanının (1368-1644) ilk döneminde, hükümetin denizarını ticareti kısıtlaması ve okyanus gemilerinin yapımını yasaklaması gibi nedenlerle gelişmesi durakladı. Ama Portekizlilerin 1545'te önce yasadışı yollarla, 1567'den sonra ise yasal olarak Ningbo'da ticarete başlaması ekonomik durgunluğa son verdi. Sonradan Felemenkî ve İngiliz tüccarların da geldiği Ningbo, Filipinler ve Tayvan'dan başka Manchurya'dan Guangzhou'a (Kanton) kadar uzanan bütün Çin kıyılarıyla ticarete başladı. Aynı zamanda Shaoxing'in doğusundaki kıyı ovasının ticaret merkezi ve Yangtze Irmağı Deltasının dış limanı olan kent, 17. ve 18. yüzyıllarda Çin'in iç ticaretinde de önem kazandı. Ningbolu tüccarlar 19 yüzyılın başında banker olarak ülke çapında önemli rol oynadılar. 1843'te antlaşma gereği liman dış ticarete açıldıysa da, zamanla ticaret geriledi ve Ningbo ticaret merkezi olarak yerini Şanghay'a bıraktı. Ningbo günümüzde bölgesel bir ticaret merkezi ve Zhejiang'ın kuzeydoğusuna hizmet veren işlek bir limandır. Zhejiang'ın kuzeydoğusunda uzanan kıyı ovasının pamuk ve öteki tarımsal ürünleri, hinterlanddan gelen kereste ve bölgenin deniz ürünleri burada toplanır. Aynı zamanda kömür, petrol, kumaş ve tüketim maddelerinin dağıtıldığı büyük bir merkez olan kent 1984'te yabancı yatırımları teşvik etmek üzere "açık kent" ilan edildi.

Ningbo'da II. Dünya Savaşı öncesinde başlayan sanayileşme 1949'dan sonra hız kazandı. Bu dönemde dokuma ve gıda sanayisi büyük gelişme gösterdi. Bugün kentte, bu sanayilerin yanı sıra balıkçı tekneleri, dizel motorları, tarım makineleri ve başka makineler, jeneratörler, takım tezgâhları ve petrokimya ürünleri üreten çok sayıda fabrika vardır. Çin'deki en eski kütüphane binası olan Tianyi Ge kentin batı kesiminde yer alır. Kütüphanede bulunan, bazıları 11. yüzyıldan kalma son derece değerli kitap ve belgeler arasında Ming hanedanına ait çok sayıda vakayiname de vardır. Nüfus (1990) kent merkezi, 552.540; (1985 tab.) kent, 615.600; kent ve yönetsel olarak bağlı iller, 4.841.900.

Ningışzida, Mezopotamya dininde, Ur yakınlarındaki Gışbanda'nın kent tanrısı. Taht taşıyıcılık göreviyle öteki dünya tanrıları içinde yer alırdı. Bununla birlikte "ağaç üretici tanrı" anlamına gelen adından dolayı önceleri bir ağaç tanrısı olduğu sanılmaktadır. Yılan biçiminde temsil edilmesi, kıvrılan ağaç köklerinin tanrısı olduğunu düşündürür. İnsan biçiminde ise bir ejderhaya binmiş olarak ve omuzlarından yükselen iki yılan başıyla betimlenir. Ninazu ile Ningirde'nin oğlu ve Kusursuzca Büyüyen Dal Tanrıçası Ninazimua'nın kocasıydı.

Ningxia, tam adı NINGXIA HUI ÖZERK BÖLGESİ, Çince NINGXIA HUIZU ZHIZHIQU, Wade-Giles yazımında NING-HSIA-HUI-TSU TZU-CHIH-CH'U. Çin'in kuzeyinde özerk bölge. Eski Xi Xia Krallığı'yla (Tangutlar) hemen

hemen aynı toprakları kapsar. Yüzölçümü 60.000 km², yönetim merkezi Yinchuan'dır. Huang Irmağının suladığı Ningxia Ovasındaki İÖ y. 220'den kalma sulama kanalları,

Ningxia'nın yönetim merkezi Yinchuan'dan bir görünüm, Çin
Xinhua Haber Ajansı

bölgede eskiden beri yerleşim olduğunu göstermektedir. Ningxia 11. yüzyılda Çin'in batısındaki Xi Xia (Tangut) Krallığı'nın egemenliği altına girdi. Bölgenin en önemli kenti olan Yinchuan, 13. yüzyıl başlarında Cengiz Han tarafından fethedildi ve haraca bağlandı. Fetihten sonra Ningxia (Banşçı Xia) adını alan bölge, 1914'te Gansu yönetim bölgesinin topraklarına katıldı. 1928'de il olduysa da 1954'te yeniden Gansu'yla birleştirildi. 1956'da Ningxia'nın Moğolların yaşadığı kesimleri İç Moğolistan Özerk Bölgesi'ne bırakıldı. Eski ilin geri kalan topraklarında 1958'de Ningxia Hui Özerk Bölgesi kuruldu.

Bölgenin büyük bölümü çöllerle kaplı olmakla birlikte kuzeydeki Huang Irmağı'nın çevresindeki ovada yüzyıllardır sulama yapılmaktadır. Ovanın batısındaki Alashan (Helan Shan Dağları), batıdaki Helan Shan Çölünden gelen kum fırtınalarına karşı bir set oluşturur. Yılda yalnızca 200 mm yağış alan ova kuraktır. Bölgede kara iklimi egemendir.

Ningxia'da yaşayan etnik grupların başında Hanlar, Huylar, Moğollar ve Mançular gelir. Bölgede Mandarin ve Tibet dilleriyle Moğolca konuşulur. Nüfusun çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşar ve tarımla uğraşır. Ningxia Çin'in nüfus yoğunluğu en düşük bölgelerinden biridir. Geniş bir alana dağılmış olan kentlerde, nüfusun büyük bölümü el sanatlarıyla uğraşır. Yakın zamanda gelişen madencilik ve imalat sanayileri yeni iş olanakları yaratmıştır.

Ningxia Ovasında bol miktarda buğday ve kaliteli pirinç üretilir. Ticari ürünler arasında susam ve şeker pancarı sayılabilir. Koyun yetiştiriciliği yaygındır. Özellikle Mançular domuz yetiştiriciliği ve besiciliğiyle tanınırlar. Bölgenin maden kaynakları İç Moğolistan sınırı yakınlarında yer alan Pinglo'daki kok kömürü yataklarıyla sınırlıdır. Nüfus (1990) 4.655.451.

Ninhar, NINGUBLA olarak da bilinir, Mezopotamya dininde, Ur yakınlarındaki Kiabrig'in kent tanrısı. Baharda çölu ve otlakları yeşerten gökgürültüsü ve yağmur fırtınası tanrısı olduğundan kükreyen bir boğa biçiminde betimlenirdi. Nanna (Akad dilinde Sin) ile Ningal'in oğlu, Tereyağı ve Kaymak Tanrıçası Ninigara'nın kocasıydı.

Ninhursaga (Sümer dili), Akad dilinde BELT-ILU, Mezopotamya dininde, Adab ve Kiş (bugün Tel el-Uhaymer) kentlerinin, taşlı ve kayalık toprakların (hursag) tanrıçası. Özellikle dağ eteklerindeki ve çöllerdeki yabanıl yaşamın kaynağıdır. Çocukları arasında en ünlüleri batıdaki çöllerin yaban

eşekleridir. Kederli bir ana-hayvan olarak oğlu küçük buzağı için yas tutar; ama doğum tanrıçası olarak yalnızca hayvan doğumlarından sorumlu değil, Bütün Çocukların Anası'dır. Ayrıca doğumu kolaylaştırıcı işlevlerini belirten çeşitli adları vardır. Kocasını Tanrı Şulpae'dir; çocukları arasında oğulları Mululil ve Aşşirgi ile kızı Egime sayılabilir. Mululil, tıpkı Tammuz (Dumuzi) gibi ölümlü bir tanrıdır ve ölümü için her yıl yas tutulur.

Ninian (AZİZ). AZİZ NYNIA, NINIAS, RIGNA, TRIGNAN, NINNIDH, RINGAN, NINUS ya da DINAN olarak da bilinir (d. y. 360, Britanya - ö. y. 432, Britanya; yortu günü 16 Eylül), İskoçya'daki ilk Hristiyan misyoneri sayılan piskopos. Keltlerin Hristiyanlığı benimsemesinde önemli rol oynamıştır.

Aziz Bede'nin 8. yüzyılda yazdığı *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (İngiliz Halkının Kilise Tarihi) adlı yapıtında Ninian'ın Piktleri Hristiyanlaştırmaya başladığı belirtilir. Ninian, Galloway'ın ilk piskoposuydu. Kaledonya'daki Whithorn'da yaklaşık 397'de Britonların geleneksel ahşap kiliselerinden farklı olarak taştan, beyaz badanalı bir kilise yaptırdı. Aynı yerde kurduğu manastır 6. yüzyılda Anglosaksonların önemli manastır merkezlerinden biri oldu. Sonradan İskoçya'nın birçok yerinde ve İngiltere'nin kuzey kesiminde adına kiliseler inşa edildi. Yürüttüğü misyonerlik çalışmaları, Aziz Columba ile Aziz Kentigern'in sonraki etkinliklerinin temelini oluşturdu. Whithorn'daki mezarın bir hac merkezidir. Galloway Katolik diyakozluğunun resmi adı Candida Casa'dır (Beyaz Ev).

Ninigi, tam adı NINIGI NO MIKOTO. Japon dininde Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun torunu olan tanrı. Yeryüzüne inişiyile Japon imparatorluk hanedanını oluşturan Yamato klanının tanrısallı temeli kurulmuştur. İlk imparator Cimmu'nun dedesinin babası olduğuna inanılır.

Amaterasu, Japonya'nın orta kesiminde yer alan sazlıklarla kaplı ovaları, görevini belirten üç alametle birlikte Ninigi'ye verir. Bunlar, iyilikseverliği simgeleyen bir mücevher, sağlıklı simgeleyen bir ayna ve cesareti simgeleyen Kusanagi (ot biçici) adlı kılıçtır. Ninigi yeryüzünde Küşü'ye iner. Adanın hükümdarı Okuninuşi no Mikoto hükümdarlık haklarından vazgeçmek istemez. Ama sonunda ikisi anlaşır ve "gizli" (dinsel) işlerin yönetiminden Okuninuşi, "halka açık" (siyasal) işlerden de Ninigi sorumlu olur.

Nininsina bak. Bau

Ninive, NINOVA olarak da bilinir, bugün KOYUNCUK, Irak'ta Musul yakınında eski Asur başkenti. Günümüzde gittikçe büyü-yüp gelişen Musul kentinin bir mahallesi durumuna gelmiştir.

Ninive'deki ilk kazıyı 1842'de Fransız bilim adamı Paul Emil Botta başlattı. 1844'e değin süren bu kazılarda ele geçirilen yapıtlar, Dicle yoluyla Bağdat ve Basra üzerinden taşınarak Paris'te Louvre Müzesi'ne götürüldü. 1849-51 arasında İngiliz arkeolog Austin Henry Layard'ın kazılarında sağlanan buluntular da gene denizyoluyla Londra'da British Museum'a yollandı. Kentte 1852-54 arasında Hormuzd Rassam, 1872'de George Smith, 1887-91 arasında E. A. Wallis Budge, 1903'te de L. W. King British Museum adına kazı çalışmaları yürüttüler. Geniş kapsamlı son çalışmayı 1927'de Amerikalı arkeolog R. Campbell Thompson yaptı.

Ninive kenti İÖ 13. yüzyılın ikinci yarısında gelişmeye başladı. Asur kralı I. Tiglat-pileser'in (hd İÖ y. 1115-1077) iki büyük

saray inşa ettirdiği kentin önemi İÖ 9 yüzyılın başlarında gittikçe arttı; II. Asur-nasirpal döneminde (İÖ 883-859) askeri seferler için bir çıkış üssü olarak yararlanıldı. II. Şarrukin'in (Sargon) (hd İÖ 721-705) ölümü üzerine tahta çıkan oğlu Sinahheriba (hd İÖ 704-681) tarafından imparatorluğun başkenti ilan edilen kent bu konumunu İÖ 612'de Medler ve Babililerce ele geçirilene değin korudu.

Öteki iki Asur başkenti Kalah (Nimrud) ve Dur Şarrukin'den (Horsabad) iki kat büyük olan Ninive'nin planı dikdörtgene yakındır. Kenti kuşatan yaklaşık 12 km uzunluğundaki surların büyüklü küçüklü 18 kapısı vardır; çevresi hendeklerle güçlendirilmiştir. Nüfusunun 120 bin kişiyi bulduğu sanılan kent üzerine hiçbir bilgi ele geçmemiştir. İçinde saraylar, tapınaklar ve bir zigguratın yükseldiği, 20 hektarlık bir alana yayılan içkale eski bir höyük üstünde kurulmuştur ve batı suruna bitişik durumdadır. İçkalenin güneybatı köşesinde Sinahheriba'nın, kuzey köşesinde ise Asurbanipal'ın sarayı yükselir. Her iki saray arasında Tanrı Nabu (Nebo) ile Tanrıça İştar'ın tapınakları ve bir ziggurat yer alır.

İçkalenin 300 m kadar güneyinde, günümüzde Hz. Yunus'a ait olduğuna inanılan bir türbe nedeniyle Nebi Yunus adı verilen bir tepe vardır. Burada, bir bölümü batı suru üstüne inşa edilmiş durumda bir kışlasarayın izleri bulunur. Dicleye dökülen Husur Çayı'ndan 90 km uzunluğunda bir kanal açılarak kente getirilen suyla bir sazlık oluşturulmuş, burası bir kuş cenneti haline getirilmiştir.

Ninive, Asur Devleti'nin yıkılışından sonra önemini büyük çapta yitirdiyse de Helenistik döneme değin terk edilmedi.

Ninlil bak. Belit

ninni, bebek uyutmak amacıyla söylenen ağır ve tekdüze şarkı. Müziğini ve sözlerini saptayan belirli kuralları yoktur. Geleneksel halk ninnilerinin dışında, söyleyenin uyutduğu bebeğe ilişkin duygu ve dileklerini doğaçlama biçimde dile getirdiği ninniler de vardır. Bazı ninnilerin sözleri içinde zaman zaman anlamsız sözcüklere (örn. dandini dandini dasdana) ve masalsi, gerçeküstü imgelere de rastlanır.

Türk halk edebiyatında ninniler çoğunlukla bir dördlükten oluşan 8 ya da 11 heceli şiirler biçimindedir. Bazen karışılabilen birkaç dördlük uzunluğundaki ninnilerin ise adı unutulmuş halk şairlerinin şiirleri olduğu sanılır. Klasik Türk müziğinde önemli ninni örnekleri yoktur. Daha çok, ses alanı geniş olmayan basit melodiler ninni olarak kullanılmıştır. Tamburi Cemil Bey'in kemençe ve yaylı tamlarla doldurduğu "Ninni" plağı melodiden başka bu sazlarla kadınların konuşmalarının, tulumacı borusunun ve başka seslerin taklit edildiği ilginç bir ninni örneğidir. Birçok Türk bestecisi, özellikle çocuklar için besteledikleri kolay parçalardan oluşan albümlerinde ninnilere de yer vermişlerdir.

Ninni Batı müziğinde özellikle 19. yüzyılın ağır karakterli tipik bir bestesidir. Sözlerinin hiçbir biçimsel kalıp görülmemesine karşılık hafif sallanma duygusu yaratan 3/4'lik ritim, bütün ninnilerin ortak yanındır. Bunların çok tanınmış bir örneği, sol elde art arda yazılmış akorların üzerinde yer alan bol süslemeleriyle Chopin'in Opus 57 *Berceuse*'üdür. Liszt, Saint-Saëns ve Ravel de daha sonraki seçkin *berceuse* bestecileri arasında yer alır. 20. yüzyıl bestecilerinden Hollandalı Alphons Diepenbrock'un insan sesi, piyano ve viyolonsel için *Berceuse*'ü alışılmamış ama çekici bir ninni örneği oluşturur.

Ninomiya Sontoku, NINOMIYA KINCIRO olarak da bilinir (d. 4 Eylül 1787, Kayama, Sagami - ö. 17 Kasım 1856, İmaiçi, Şimotsuke, Japonya). Japon tarım reformcusu. Tarım tekniklerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuş, kırsal yaşamı yücelten yazıları nedeniyle "Japonya'nın Köylü Bilgesi" unvanını almıştır.

Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Eğitimini okula gitmeden kendi kendine tamamladı. Çalışkanlığı ve planlı çalışmaları sayesinde ailesinin elindeki toprakları ıslah edip genişletti. Başarısını fark eden yerel görevliler tarafından devlet hizmetine alındıktan sonra, köylü ailelerine harcamalarını dengelemeyi ve işlerini planlı yürütmeyi öğretti. Köylülerin karşılıklı olarak yardımlaşmaları ve işbirliği yapmaları gerektiğini savundu. Ninomiya'nın tarım yöntemlerini kullanarak kalkınan bölgelerin 1836'daki büyük kıtlıktan çok az etkilenmesi, ününün bütün ülkeye yayılmasını sağladı.

Aynı zamanda ağır işçiliğin ve el emeğinin değerine inanan bir manevi önder olan Ninomiya, köylüleri yaptıkları işten onur duymaya ve kendisini örnek alarak genel refahı artırmak için çalışmaya yöneltti.

Ninos, Yunan mitolojisinde Asur kralı ve Ninos olarak da anılan Ninive kentinin kurucusu. Belos ya da Bel'in oğlu olduğu ve Arap kralı Ariaios'un yardımıyla 17 yıl içinde bütün Batı Asya'yı fethettiği söylenir. Ninos, Baktra Kuşatması sırasında su baylarından Onnes'in karısı Semiramis ile tanışır ve onunla evlenir. Bu evlilikten Ninyas doğar.

Ninova bak. Ninive

Ninsei, asıl adı NONOMURA SEISUKE, SEJEMON olarak da bilinir (ü. 17. yy), Tokugawa şogunluğunun Meireki (1655-57) ve Genroku (1688-1704) dönemleri arasında Kyoto'da etkinlik gösteren Japon seramikçi. Kyoto'daki Avata-güçü ve Mino'daki Seto firmalarında çalışarak seramik sanatını öğrendi. Omuro Katamaçi'deki Ninna-ci (Ninna Tapınağı) prensinin korumasına girdi ve onun

Ninsei'nin morsalkım desenli ve mineli bir vazosu, 17. yy sonları; Atami Sanat Müzesi, Japonya
Atami Art Museum, Japonya

izniyle tapınak yapıları önünde kendi firmasını kurdu. Zarif biçimleri ve ince sırlarıyla dikkati çeken, geleneksel örgelerle bezeli çay töreni takımlarının üretiminde uzmanlaştı. En güzel yapıtları arasında porselen çaydanlıklar (*cha-tsubo*) yer alır.

Ninsun (Sümer dilinde "Vahşi İnek"), Mezopotamya dininde Kullab kentinin tanrısı. Önceleri inek biçiminde betimlenirdi. Bir çobanın ineklerinde bulunmasını istediği bütün özelliklerin ardındaki güç ve

bunların cisimleşmesi kabul edilmiş, "kursuz inek" ve "yavrularını seven iyi yavruların anası" olarak nitelenmiştir. Ama insan biçiminde betimlendiği de olur; bu durumda da gene bir anadır. Oğlu ve sığırtmaçların koruyucusu Vahşi Boğa Tammuz'un (Dumuzi) (Çoban Tammuz ile karıştırılmamalıdır) ölüm yıldönümlerinde yas tutar. Kocasını ise efsanevi kahraman Lugalbanda'dır. Ana figürü olarak Ninsun, öbür Sümer tanrıçaları Ninhursaga (Akad dilinde Belitili) ile Ninlil'e (Akad dilinde Belit) benzer.

Ninurta, NINGIRSU olarak da bilinir, Mezopotamya dininde, Lagaş bölgesindeki Girsu (Telloh) kentinin tanrısı. Gökğürültüsü ve bahar fırtınası tanrılarının çiftçiler arasında benimsenmiş biçimidir. Ayrıca, bahar taşkınlarının ardındaki güç, sabanın ve toprağı sürme işinin tanrısıdır. Ninurta'dan önce kullanılan adı, "yağmur bulutu" anlamına gelen İmdugud (ya da Anzu), ilk biçimi de kanatlarını açmış dev bir kara kuş olarak düşünülen fırtına bulutudur; kuş bir aslanın ağzından gökğürültüsü çıkarmaktadır. İnsan biçiminde betimleme eğiliminin güçlenmesiyle bu ilk biçim tanrının yalnızca işareti, zamanla da eski bir düşmanı sayılır olmuştur.

Bel (Sümer dilinde Enlil) ile Belit'in (Sümer dilinde Ninlil) oğlu olan Ninurta Nippur kraliçesi Bau ile evlidir. Nippur'da onun adına her yıl, tarlaları sürme mevsiminin başlangıcını simgeleyen Gudsisu Şenliği düzenlenirdi.

Niobe, Yunan mitolojisinde, Lidya'daki Sipylus kralı Tantalos'un kızı ve Yunanistan'daki Tebai kralı Amphion'un karısı. Yitirdiği çocuklarının ardından gözyaşı dökerek kahırlı anaların simgesiydi. Efsaneye göre altı oğluyla altı kızı vardı ve yalnızca iki çocuğu (iki kız tanrı Apollon ve Artemis) olan Titan Leto'dan daha doğurgan olmakla övünüyordu. Bu gururu nedeniyle onu cezalandırmaya karar veren Leto, Apollon'a Niobe'nin bütün oğullarını, Artemis'e de bütün kızlarını öldürttü. Çocukların cesetleri 10 gün sonra tanrılar tarafından gömüldü. Frigya'daki evine dönen Niobe, acılarını dindirmek isteyen Zeus tarafından Sipylus Dağının (bugün Spil [Manisa] Dağı, Manisa) yamacında bir kaya parçasına (*bak.* Niobe Kayası) dönüştürüldü.

Niobe'nin öyküsü, Yunan mitolojisinde tanrıların insanoglunun gurur ve kibirinin (*hybris*) öcünü almakta (*nemesis*) gecikmediklerine ilişkin temanın tipik bir örneğidir. Niobe adının nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Öyküsü gibi adı da Anadolu'dan kaynaklanmış olabilir.

Niobe Kayası, AGLAYAN NIOBE ya da AGLAYAN KAYA olarak da bilinir. Manisa'da, Manisa-İzmir karayolunun yakınında, Spil (Manisa) Dağının(*) yamacında kaya kütlesi. Bir sanat yapıtı olup olmadığı Antik Çağdan beri tartışılan kaya, doğal aşınma sonucunda başı önüne eğik, ağılayan bir kadın görünümü kazanmıştır. Eski Yunan yazarlarının yapıtlarında da sözü edilen kayanın, Zeus'un taşla dönüştürdüğü efsane kişisi Niobe'yi(*) temsil ettiğine inanılır.

Niobe Ressamı (ü. İÖ y. 475-450), Eski Yunanlı vazo ressamı. Adı, bugün Louvre Müzesi'nde bulunan bir vazonun üstüne yaptığı, Niobe'nin çocuklarının öldürülmesini canlandıran resminden gelir. Gerek bu sahnede, gerekse vazonun öbür yüzündeki Athena ve Herakles sahnesinde, Niobe Ressamı figürlerini yerleştirdiği düzlemler arasındaki farkı ince bir beyaz çizgiyle belirtmeye çalışmıştır. Manzaraya da yer

Niobe Ressamı'nın adının geldiği vazo, İÖ y. 455-450; Louvre Müzesi, Paris
Cliché Musées Nationaux Paris

vermiş, Athena ve Herakles'i tepelik bir alana yerleştirmiştir. Bütün bunlardan Niobe Ressamı'nın mekân ve derinliği verme çabasında olduğu anlaşılmaktadır.

Niobrara Irmağı, ABD'nin ortakuzey kesiminde ırmak. Wyoming eyaletindeki Lusk yakınlarından doğar. Doğuya doğru akarak Yüksek Ovaları ve Nebraska'nın doğu kesimindeki düzlükleri geçtikten sonra Güney Dakota sınırında bulunan Niobrara kasabasında (Nebraska) Missouri ile birleşir. Adı Yerli dilinde "akan ya da yayılan su" anlamına gelir. Toplam uzunluğu 720 km, su toplama havzası ise 31.080 km²'dir. Box Butte Barajı 1946'da Marsland (Nebraska) yakınlarında, Mirage Flats Sulama Projesi'nin bir parçası olarak kurulmuştur.

Niobrara Kireçtaşı, ABD'de Üst Kretase (Tebeşir) Döneminde oluşan kayaç katmanları (Kretase Dönemi y. 136-65 milyon yıl önce). Adını, Nebraska'daki Knox ilinde, Niobrara Irmağının ağız bölümünün yakınlarında Missouri Irmağı boyunca saptanan yüzey oluşumlarından alır. Oluşum, Nebraska, Kansas, Güney ve Kuzey Dakota, Minnesota, Montana, Wyoming, Colorado ve New Mexico'yu da içeren geniş bir alana yayılmış durumdadır. Kalınlığı 60-270 m arasında değişen Niobrara Kireçtaşı tebeşirlerden, şeyllerden, kireçtaşlarından ve çok sayıda ince bentonit (sabunsu kil görünümündeki, değişime uğramış yanardağ külü çökeltileri) katmanından oluşur.

Niobrara Kireçtaşı, Kretase denizlerinin Kayalık Dağlar jeosenklinalinden çekildiği dönemlerde oluşmuştur. Uzunluğu 4,5 m'yi bulan *Clidastes* cinsi mozasorlar gibi suda yaşayan sürüngenler ile kanat açıklığı 7,5 m'ye ulaşan *Pteranodon* cinsinden uçan sürüngenlerin fosilleri bulunmuştur.

Niort, Fransa'nın batı kesiminde, Poitou-Charentes planlama bölgesindeki (*région de programme*) Deux-Sèvres ilinin (*département*) merkezi kent. Verimli Poitevin Bataklıkları ile Poitou bölgesindeki tarım alanları arasında yer alır. Sèvre Niortaise Irmağının sol yakasında, birbirine bakan iki tepenin yamaçları üzerinde kurulmuş olan kent, tarım ürünleri için bir pazar merkezidir. İngiltere kralı II. Henry ile oğlu I. Richard (Aslan Yürekli) tarafından yaptırılan şato (12-13. yy) ırmağa egemen bir konumdadır. Şatonun güneyinde 15. ve 16.

yüzyıllardan kalma Notre-Dame Kilisesi yer alır. 16. yüzyıldan kalma eski belediye binası karşı tepenin üzerindedir. Kentte geleneksel deri sanayisinin yanı sıra kontrplak, elektrik, kimya ve eldiven fabrikaları vardır. Nüfus (1990) 58.660.

Niphus, Augustinus, İtalyanca NIPHO AGOSTINO, NIPHUS SUESSANUS olarak da bilinir (d. y. 1473, Sessa, Napoli Krallığı - ö. 1538'den sonra, Salerno?), Rönesans dönemi İtalyan düşünürü. Önceleri Aristoteles felsefesini Hristiyanlık karşıtı bir yaklaşımla yorumlamış, ama daha sonra ruhun ölümsüzlüğünü savunmuştur.

Yaklaşık 1490'da Padova Üniversitesi'nde, Aristoteles felsefesinin İbn Rüşd'ü yorumunu okutan Nicoletta Vernia ve Brabantlı Siger'den ders aldı. Bu okulda öğretilen görüşler, 12. yüzyıl Arap filozofu İbn Rüşd'ün Aristoteles yorumlarına, dünyanın sonsuzluğu, ölümsüz ve evrensel ruhun ölümünden sonra bütün bireylerin ruhlarını kendi içinde topladığı ilkelerine dayanıyordu. *De intellectu et daemonibus* (1492; Zihin ve Şeytanlar Üzerine) adlı kitabında bu doğrultuda düşünceler geliştiren Niphus, İbn Rüşd'ün Aristoteles üzerine yorumlarını düzenleyerek yayımlarken Hristiyanlığa daha yakın olan bir yoruma vardı. Katı bir İbn Rüşd'ü olan Pietro Pomponazzi'nin yerine üniversitenin felsefe kürsüsünün başına geçtiyse de (1496), Pomponazzi'nin geri dönmek istemesi nedeniyle istifa etti. Daha sonra, Napoli, Roma ve Salerno'da dersler verdi.

Floransa Okulu'nun Yeni-Platoncu görüşlerinin etkisiyle Aquinolu Aziz Tommaso'nun geliştirdiği Aristotelesçilik ve Hristiyanlık sentezine yaklaştı. Papa X. Leo'nun isteği üzerine yazdığı *Tractatus de immortalitate animae contra Pomponatium*'da (1518; Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine Pomponazzi'ye Karşı Deneme) Pomponazzi'nin, insan ruhunun maddesel bir organizma olarak ölümle birlikte dağılıp yok olduğu tezini çürütmeye çalıştı. Bu yapıt, 1520'de kont unvanını almasını sağladı. Piza Üniversitesi'ne profesör olarak atandıktan sonra, Niccolò Machiavelli'nin 1513'te yazdığı *Il principe*'den (1532; *Hükümdar*, 1932) alınma bölümler içeren *De regnandi peritia*'yı (1523; *Yönetme Becerisi Üzerine*) yayımladı. Öteki kitapları arasında Aristoteles'in yapıtlarına ilişkin yorumların yer aldığı 14 ciltlik bir çalışma (1654), siyaset ve ahlak üzerine çeşitli incelemeler ve *De Pulchro et Amore* (Güzellik ve Sevgi Üzerine) adlı deneme sayılabilir.

Nipigon Gölü, Kanada'da göl. Ontario eyaletinin ortabatı kesimindeki Thunder Bay ilinde, Thunder Körfezinin 130 km kuzeydoğusunda yer alır. Yaklaşık 112 km uzunluğunda, 80 km genişliğindedir. 4.845 km²'lik bir alanı kaplar; deniz düzeyinden yaklaşık 260 m yükseklikte yer alan gölün en derin noktası 165 m'dir. Adı Yerli dilinde "derin ve berrak su" anlamına gelir. Fazla sularını Nipigon Irmağı aracılığıyla güneydeki Superior Gölüne boşaltır. Gölde çok sayıda küçük ada vardır.

Nipissing Gölü, Kanada'da, Ontario eyaletinin güneybatı kesiminde göl. Ottawa Irmağı ile Georgia Körfezinin arasında yer alır. Algonquin adlı buz gölünün kalıntısı olan Nipissing, 830 km²'lik bir alanı kaplar. En uzun yeri 80 km, en geniş yeri ise 48 km'dir. French Irmağı gölün fazla sularını batıdaki Georgia Körfezine boşaltır. Yaklaşık 1610'da Fransız kâşif Étienne Brûlé

tarafından keşfedilen gölün kıyılarındaki başlıca yerleşmeler Sturgeon Falls ile North Bay'dir.

Nipkow, Paul Gottlieb (d. 22 Ağustos 1860, Lauenburg, Pomeranya - ö. 24 Ağustos 1940, Berlin, Almanya), televizyonlarda, görüntünün küçük bölümlerinin ışık şiddetinin art arda çözümlenerek iletilmesi ilkesine dayalı tarama yöntemini geliştiren Alman mucit. Nipkow'un 1884'te geliştirdiği döner disk (Nipkow diski), görüntünün önünden art arda geçen sarmal biçimli çok sayıda deliği bulunan bir çarktan oluşuyordu. Mekanik televizyon sisteminin kurulmasını sağlayan Nipkow diskinin yerini 1934'te geliştirilen elektronik tarama aygıtları almıştır.

Nipmuklar, bugün Massachusetts eyaleti sınırları içinde kalan orta platoda, özellikle de Worcester ilinin güney kesiminde yaşayan ve Algonkin dillerinden birini konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. Bugün Rhode Island'ın kuzeyine ve Connecticut'a kadar yayılmış olan Nipmuklar geçimlerini mısır yetiştirerek, avcılık ve balıkçılık yaparak sağlıyorlardı. Bir ya da daha fazla köyde yaşayan, birbirine akraba çekirdek ailelerin oluşturduğu takımlara ayrılmışlardı. Her biri bir reis tarafından yönetilen Nipmuk köyleri arasında siyasal birlik yoktu ve farklı bölgeler Masaçussetler, Vampanoaglar, Narragansetler ve Moheganlar gibi güçlü komşulara bağlıydı.

1674'e gelindiğinde New Englandlı misyonerler Hristiyanlığı benimseyen Nipmukların yaşadığı yedi köy kurmuşlardı. Ama Nipmukların çoğu, ertesi yıl başlayan Kral Philip Savaşı'nda(*) İngilizlere karşı çarpışan Reis Metacom önderliğindeki Yerlilere katıldı. Yerlilerin yenilgiyle sonuçlanan savaşın ardından bir bölümü Kanada'ya kaçtı, geri kalanı ise Hudson Irmağı kıyısında yaşayan Mohikanlara ve öteki kabilelere sığındı.

nippapança (Pali dili), Madhyamika ve Vicnanavada Budacı felsefe okullarında sonul gerçeklik. *Ayrıca bak. prapnapti.*

Nippon Kokan KK, önde gelen Japon sanayi şirketi. Ülkenin en büyük çelik üreticilerindendir. 1912'de kurulan şirket, Fukuyama (Hiroşima ili) ve Kavasaki'de büyük çelik fabrikalarına sahiptir. Yurtdışı bürolarının yanı sıra birçok Japon kentinde ve Okinava'da şubesi vardır. Merkezi Tokyo'dadır.

Şirketin ağır sanayi bölümünde çelik borular ve tüpler, haddelenmiş çelik ürünleri, demiryolu rayları, demir kirişler, külçe çelik, dökme ve çubuk demir, yarı mamul çelik ve kok kömürünün yan ürünleri üretilir. Şirket ayrıca sanayi tesislerinin, ağır sanayi donanımlarının, köprülerin ve öbür büyük ölçekli çelik yapılarla ürünlerin tasarımını ve inşasını da gerçekleştirir.

Şirketin bir başka önemli bölümü petrol tankerleri, yolcu gemileri ve öbür okyanus teknelerinin inşası, onarımı ve model değiştirme işleriyle ilgilenen gemi inşa bölümüdür. Bu bölüm mühendislik ve danışma hizmetleri de sunar.

Nippon Steel Corporation, Japonca şın NIPPON SEITETSU KK. 1970'te Yawata Iron & Steel Company, Ltd. ile Fuji Iron & Steel Company, Ltd.'nin birleşmesiyle kurulan Japon şirketi. Japonya'nın en büyük sanayi kuruluşudur ve dünyanın en büyük çelik şirketlerinden biridir. Merkezi Tokyo'dadır.

1901'de Japon İmparatorluk Hükümeti Çelik İşletmeleri adlı işletme Küşü'nün

kuzeyindeki Yavata'da (bugün Kita-Küşü'de) hizmete girdi. Sonraki 30 yıl boyunca, birçok özel çelik kuruluşu bu devlet işletmesinden teknik yardım aldı. 1934'te İmparatorluk Meclisi çıkardığı bir yasayla Yavata'daki işletmeyle Vanışi, Kamaishi, Fuji, Küşü, Toyo ve Mitsubishi adlı altı özel kuruluşu birleştirerek bir kamu işletmesi olan Japon Demir ve Çelik Şirketi'ni kurdu. Bu dev kuruluş 1939'un sonuna gelindiğinde modern entegre tesisleriyle özellikle savaş gereksinimlerine yönelik geniş çapta üretim gerçekleştiriyordu. Savaş yıllarında fabrikaların çoğu işlemez duruma geldi. Şirket Müttefik işgal kuvvetleri yetkililerince 1950'de dağıtılarak yeni oluşturulan ve Yawata'yla Fuji'nin de içinde yer aldığı dört özel şirket arasında bölüştürüldü. Yawata ve Fuji birçok modernleşme programını uygulamaya sokarak ileri teknolojiye dayalı, verimi yüksek, büyük ölçekli entegre fabrikalar kurdu. Yawata ve Fuji'nin 1970'te birleşerek Nippon Steel Corporation'ı oluşturması, araştırma ve geliştirme, üretim, pazarlama, kredi ve insan gücü gibi alanlarda kaynakların daha da gelişmesini sağladı. Şirket ayrıca çelik fabrikaları ve çelik yapım teknolojisi de ihraç etmektedir.

Nippon Telegraph and Telephone Corporation (NTT), Japonca NIHON DENSHIN DENVA KOŞA, DENDEN KOŞA olarak da bilinir, Japon telekomünikasyon şirketi. Japonya'nın elektronik iletişim sanayisi hemen hemen tümüyle bu şirketin tekelindedir. Japonya'nın en büyük şirketi olduğu gibi, dünyanın da en büyük şirketlerinden biridir.

1952'de bir kamu kurumu olarak devlet tarafından kurulan NTT, gelirinin yüzde 90'ını telefon hizmetinden sağlar. 1968'de şirket veri iletimine de başladı. Giderek daha gelişmiş elektronik araç ve gereçlere gereksinme duyulduğu için teknolojik araştırma ve gelişmeye büyük fonlar ayıran NTT, Japonya'nın bilgisayar mikroçipleri alanında önde gelen ülkelerden biri olmasına katkıda bulundu. Şirket 1980'lerde telefon kullandıran bilgisayar verisi aktarımı bağlantılarının ve elyaf optiği telekomünikasyon sistemlerinin geliştirilmesine ağırlık verdi. NTT 1985'te özelleştirildi, ama yabancı sermayenin ortaklığı engellendi.

Başarılı ve etkili bir kurum olan NTT'nin yönetiminde, 1980'lerde birtakım yolsuzluklar yapıldığı ortaya çıktı. NTT'nin birbirinden ayrı, yerel şirketler halinde yeniden düzenlenmesi gündeme geldi, ama ulusal ekonomideki dalgalanmalar bu konuda ileri adım atılmasını engellemektedir.

Nippur, bugün NIFFER ya da NUFFAR, Irak'ın güneydoğu kesiminde antik kent. Bir devlet merkezi olmamakla birlikte, Mezopotamya'nın dinsel yaşamında belirleyici bir rol oynamıştır.

Sümer efsanelerine göre Tanrı Enlil (Akad dilinde Bel) bu kentte yaşamıştı. Nippur'da toplanan bannlar meclisinin kararlarını insanlara bildiren Enlil, aynı zamanda gücün de temsilcisiydi. Bir başka inanca göre de Enlil insanı Nippur'da yaratmıştı. Ülkeyi ele geçiren her kral, Enlil'in kutsal yönetme gücüne sahip olabilmek için törenler yaparak kendini kutsamaya çalışırdı. Bu nedenle, Mezopotamya'yı hangi hanedan yönetirse yönetsin, Nippur ve kentteki Enlil Tapınağı kutsallığını korudu.

ABD'li uzmanlar Mezopotamya'daki ilk arkeolojik kazılarını 1889-1900 arasında Nippur'da yürüttüler; 1948'de bu çalışmaya

yeniden döndüler. Kentin doğusunda orta-ya çıkarılan Sümer tabletleri nedeniyle bu yöreye kâtipler mahallesi adı verildi.

Nippur'da bulunan, lipsten yapılmış altın maskeli bir kadın figürü, İÖ y. 2700; Irak Müzesi, Bağdat
Irak Museum, Bağdat, İlograf, David Lees

Nippur kazıları, Sümer yazısıyla ilgili bilgilerin temel kaynağını oluşturdu. 1990'daki kazılarda Şifa Tanrıçası Bau'ya (Gula) adanmış büyük bir tapınağa rastlandı.

Kentin Tarihöncesine ilişkin çok az bilgi bulunmakla birlikte, İÖ 2500'de bugün yıkıntılarının kapladığı alana yayılmış olduğu ve surlarla çevrildiği sanılmaktadır. Daha sonra Ur'un 3. sülalesinin ilk kralı Ur-Nammu (hd İÖ 2112-2095) Enlil Tapınağı'nı bugünkü biçimine getirdi, duvarlarla çevrili bir avluda bir ziggurat ve tapınak yaptırdı.

Enlil Tapınağı'yla çevresindeki duvarların üstüne daha sonraları Part yapıları kuruldu. İS 3. yüzyılda gerileyen kent, 12. ya da 13. yüzyılda tümüyle terk edildi.

Nirankari, Sih dininde gelişen reform hareketi. Peşaver'deki yarı Sih yarı Hindu bir cemaatin üyesi Dayal Das (ö. 1855) tarafından kurulmuştur. Adı, Tanrı'nın *nirankar* (biçimsiz) olduğu inancından kaynaklanır.

Hareket, Sih kutsal metinlerine dayalı doğum, evlenme ve ölüm törenlerinin standartlaştırılmasını sağlamıştır. Silahlı Khalsa tarikatına karşı çıkması ve "yaşayan Guru" saydığı Dayal Das ile ardıllarına olan bağlılığıyla geleneksel Sihlerden ayrılır. Hareketin merkezi Chandigarh'tır.

niracara, Caynacılıkta *karman*'in(*) yok edilmesi. Ruhun yeniden doğuş çevriminden kurtulabilmesi (*moksha*) için kişi kendini *karman*'dan kurtarmalı, yeni *karman*'lar birikmesini önlemelidir. *Niracara*'ya ulaşmak için oruç, günahları itiraf, nedamet, büyüklere saygı, başkalarına hizmet, tefekkür, beden isteklerine uymama ve kendini açlığa terk etme gibi maddi ve manevi sinavlardan geçmek gerekir. Yeni *karman* birikmesini önlemek, yani *sanvara* ise, tövbe (*vrata*); bedeni, sözü ve aklı denetleme; yürüyüş ve davranışlara özen gösterme, ahlaki erdemler geliştirme, güçlüklerle sabırla göğüs germe yoluyla gerçekleştirir.

Nirenberg, Marshall Warren (d. 10 Nisan 1927, New York kenti, ABD),

ABD'li biyokimya bilgini. Genetik şifrenin çözülmesine katkılarından dolayı 1968 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Robert W. Holley ve Har Gobind Khorana ile paylaştı.

Michigan Üniversitesi'ndeki doktora çalışmalarını 1957'de tamamladı. Aynı yıl Maryland'deki Ulusal Sağlık Enstitüleri'nde çalışmaya başladı. 1965'te Ulusal Bilim Madalyası'nı aldı. Nobel Ödülü kazandıran çalışmasında dezoksiribonükleik asitte (DNA) ve bazı virüslerdeki ribonükleik asitte (RNA) yer alan ve "anlamsız" olarak nitelendirildiklerinin dışında kalan üçlü azotlu baz gruplarının (kodon), belirli aminoasitlerin hücre proteinlerine eklenmesine yol açtığını gösterdi.

nirengi, TRIANGÜLASYON ya da ÜÇGENLEME olarak da bilinir, denizcilikte, arazi ölçümünde ve inşaat mühendisliğinde, seyretmekte olan bir geminin ya da uçağın konumunun saptanmasında ya da yol inşaatı, tünel kazısı ve öteki inşaat çalışmalarında uzunlukların ve açılarının kesin olarak belirlenmesinde uygulanan yöntem. Nirengi yöntemi, bir üçgenin bir kenarı ile iki açısının bilinmesi durumunda, diğer iki kenar ile bir açının düzlemsel trigonometri yöntemleriyle hesaplanabileceği olgusunu temel alır. Seçilen üçgenin kenar uzunluğu ölçülür; bu taban çizgisi ya da kenardır. İki komşu kenar ise bir teodolit(*) yardımıyla ölçülür ve böylece üçgenin bütün kenarları tamamlanır. Birbirine komşu bu türden birçok üçgenin kurulmasıyla elde edilen nirengi ağı, başka biçimde ölçülemeyecek uzunlukların ve açılarının belirlenebilmesini olanaklı kılar. Nirengi yöntemi Eski Yunan, Mısır gibi pek çok eski uygarlıklarda kullanılmış, bu uygulamalar sırasında, İS 1. yüzyılda İskenderiyeli Heron'un geliştirdiği diyoptir gibi ilkel teodolit türlerinden yararlanılmıştır.

Arazi ölçümünde, elektronik aygıtların yardımıyla uygulanan bir başka nirengi yöntemi de kenarsal üçgenlemedir (trilaterasyon). Bu yöntemde, bir üçgenin iki komşu kenarı ölçülür ve bu verilere dayalı olarak üçgenin öteki kenarı ile açıları hesaplanır. Önceleri, geleneksel nirengi yöntemine oranla kenarsal üçgenleme tekniğine fazlaca başvurulmazdı. Ama elektronik uzunluk ölçümü aygıtlarının gelişmesi, kenarsal üçgenlemeyi daha çok yeğlenen bir teknik durumuna getirmiştir. Kenarsal üçgenlemede, yalnızca iki kenarın ölçülüp açılarının tümünü hesaplanmasının dışında bütün arazi işlemleri nirengi yöntemindeki gibi aynıdır.

nirguna (Sanskrit dilinde "nitelikleri olmayan"), geleneksel Hindu felsefe sistemi Vedanta'nın temel kavramlarından biri. Temelini Brahman'ın herhangi bir nitelikten yoksun mu (*nirguna*), yoksa belli nitelikler taşıyan (*saguna*) bir varlık mı olduğu sorusu oluşturur.

Advaita okulu, Hint kutsal metinleri *Upanishad*'ların bazı bölümlerine dayanarak, Brahman'ın her türlü kutuplaşmanın ötesinde olduğunu, bu yüzden de insani terimlerle nitelenemeyeceğini öne sürer. Dolayısıyla Brahman kendini öbür büyüklüklerden ayıran bir nitelik taşıyamaz, çünkü kendisi bir büyüklük değil her şeydir.

Bu akımın temel metni, Brahman'ın *neti* ("ne o, ne bu") olarak tanımlandığı *Brihadaranyaka Upanishad*'dır. Brahman'a nitelikler yükleyerek *saguna* düşüncesini doğuran metinler, Advaita okuluna göre ancak tefekkür için bir hazırlık olabilir. Öteki okullara, özellikle Vişishtadvaita gibi tannı inancını vurgulayan Vedanta okullarına göre ise Tannı (Brahman) her türlü

kusursuzluğa sahiptir ve kutsal metinlerde yadsınanlar yalnızca kusursuz olmayan niteliklerdir.

Nirmala (Sanskrit dilinde "Lekesizler"), çileci bir Sih tarikatı. Önceleri yalnız beyaz giyen üyeleri, sonradan Hindu çilecilerinin koyu sarı giysilerini benimsediler. Ayrıca ölüm ve doğum törenleri gibi bazı Hindu uygulamalarını da kabul ettiler. Udasi mezhebi üyeleri gibi onlar da misyonerlik yapar ve *mahant* (manastır yöneticisi) olarak hizmet ederlerdi.

Nirvana (Sanskrit dilinde "Sönme" ya da "Patlama"), Pali dilinde NIBBANA, Hint dinsel düşüncesinde tefekküre dayalı uygulamaların nihai amacı. Budacılıkta, arzuların ve bireysel bilincin yok edilmesiyle ulaşılan aşkın özgürlük durumunu anlatır. Buna göre, kişinin dünyaya kendini merkez alarak bakması biçimindeki yanılsama ve bundan doğan arzular, onu bir yeniden doğuş ve acı (*dukkha*) çevrimine tutsak eder. Tinsel aydınlanma ya da Nirvana bu bağlardan kurtularak gerçekleşebilir.

Yeniden doğuş çevriminden kurtulmak doğrudan fiziksel ölüm anlamına gelmez. Örneğin, bir *arhat*'in(*) ya da Buda'nın ölümü *parinirvana* (Nirvana'ya geçmiş) kavramıyla anlatılır. Mahayana Budacılığında, başkalarının kurtuluşu için merhametle (*karuna*) çalışmayı sürdüren *bodhi-sattva* (geleceğin Buda'sı), Nirvana'ya ulaşır.

Çeşitli Budacı okulların Nirvana anlayışları da farklıdır. Theravada geleneğinde dinginlik ve huzur anlamına gelen Nirvana, Mahayana Budacılığında *şunyata* (boşluk), *dharma-kaya* (Buda'nın, niteliği tanımlanamaz olan mutlak özü) ve *dharma-dhatu* (nihai gerçeklik) anlamlarında kullanılır.

Niş, Yugoslavya'da, Sırbistan Cumhuriyeti'nde kent. Nişava Irmağı kıyısındadır. Orta Avrupa'dan Ege Denizine açılan iki önemli yol olan Morava-Vardar ve Nişava Irmağı koridorlarına egemen bir konumda yer alması nedeniyle öteden beri stratejik açıdan büyük önem taşır. Roma döneminde bugünkü kentin yerinde Naisus adlı bir kent bulunuyordu. Eski bir Kelt yerleşmesinin devamı olduğu düşünülen bu kentin adı, İS 2. yüzyılda yaşamış ünlü coğrafyacı Ptolemaios'un *Geographike hyphegesis* (y. 150; Coğrafya Kılavuzu) adlı yapıtında önemli bir yer olarak geçer. İS 269'da İmparator II. Claudius bir Got ordusunu yöredeki kalenin önünde yenilgiye uğrattı. Constantinus (Büyük) yaklaşık 280'de Niş'te doğdu. 5. yüzyılda Hunların göçü sırasında yıkılan kent 9. yüzyılda Bulgarların eline geçti. 11. yüzyılda Macarların, 1173'te de Bizans İmparatorluğu'nun yönetimi altına girdi. 12. yüzyılın sonlarına doğru Sırp Nemanja hanedanına geçti. Osmanlılar 1375'te kenti Sırlardan alarak 500 yıl boyunca ellerinde tuttular. Berlin Antlaşması'yla (1878) Niş, Sırlara verildi ve I. Dünya Savaşı'nda bir süre için Sırbistan'ın başkenti oldu.

II. Dünya Savaşı sırasında Bizans ve Osmanlı dönemlerinden kalma yapıların çoğu yıkıldı. Bombardımandan kurtulabilmiş yapıların en önemlisi 5. yüzyıldan kalma bir Bizans kriptasıdır.

Dokumacılık, bira, sigara, lokomotif, ev aletleri ve elektronik eşya üretimi kentte başlıca sanayi kollarıdır. Kentteki üniversite 1965'te açılmıştır. Nişka Banje kaplıcasından kalp-damar hastalıklarının tedavisin-

de yararlanılır. Nüfus (1991) belediye, 247.898.

Nisa, PARTHAUNISA olarak da bilinir, Part İmparatorluğu'nun ilk başkenti. Bugünkü Türkistan'da, Aşkabad kenti yakınlarındadır. I. Arsakes (hd İÖ y. 250-211) tarafından kurulduğu söylenir ve bir kral mezarlığıyla ünlüdür. Yörede yapılan kazılarda büyük yapılar, birçok yazılı belge ve

Nisa'da bulunan fildişinden bir rhyton, İÖ 2-1. yy; Ermitaj, Petersburg
State Hermitage Museum, Petersburg

ganimet olarak ele geçirilmiş bir hazine ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, ağız kesimi İran'a ya da klasik mitolojiye ilişkin konulardaki resimlerle bezeli fildişi rhyton'lar (hayvan biçiminde içki kabı) gibi birçok Helenistik sanat yapıtı bulunmuştur. Nisa'daki sanat ve mimari yapıtlarının neredeyse tümünde Batı ve İran üslupları iç içedir. Kentin adı I. Mithradates (hd İÖ 171-138) döneminde Mithradatkirt olarak değiştirilmiştir.

Nisabı Müzakere Kanunu, TBMM'nin amacı, kuruluşu, görüşme usulü, üyelerinin hukuki statüsü ve özlük hakları gibi konuları düzenleyen içtüzük niteliğindeki yasa (3 Eylül 1920). Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'yla yürürlükten kalkmıştır.

Yasaya göre TBMM'nin amacı, hilafet ve saltanatın, yurt ve ulusun kurtuluşunu ve bağımsızlığını sağlamaktır. Her seçim çevresinin beş üyeye temsil edildiği mecliste görüşmeler için üyelerin yarından bir fazlasını hazır bulundurulması gerekiyordu. Bir yılda iki ay özürsüz ve aralıksız meclise devam etmeyenler meclisin kararıyla istifa etmiş sayılırdı. Meclis üyeleri memurluk yapamazdı. Ama meclis çoğunluğu meclis üyeliği ile bakanlık, elçilik, ordu ve kolordu komutanlığının bağdaşabileceğine karar verilebilirdi. Yasa meclis üyelerine dört ay için 150 lira ödenek, toplanma döneminin sonuna değin meclise devam etme koşuluyla aylık 100 lira tazminat ve yılda bir kez 4 bin kuruş üzerinden yolluk verilmesini öngörüyordu.

Nisan Tezleri, Rusça APRELSKIYE TEZİSİ. 1917 Sovyet Devrimi sırasında, Lenin tarafından Nisan 1917'de ortaya konan ve Temmuz Günleri ayaklanması ile Ekim Devrimi'ne temel oluşturan program.

Şubat Devrimi'yle yıkılan Çarlık yönetiminin yerini Geçici Hükümet ile Petrograd (Petersburg) İşçi ve Asker Delegeleri Sovyeti aldı. Petrograd Sovyeti'ne egemen olan ve Şubat Devrimi'ni bir burjuva dev-

rimi olarak yorumlayan Sosyalist Devrimciler ile Menşevikler, iktidarın burjuvazinin elinde olmasının uygun olduğu düşüncesinden hareketle Duma (Devlet Meclisi) üyesi liberallerin kurduğu Geçici Hükümet'i tanıma yoluna gittiler. Böylece Petrograd Sovyeti hükümetle işbirliği yapmayı ve yalnızca işçilerle askerleri ilgilendiren konularda tavsiyede bulunmayı kabul etti.

Lenin ise bu iki organı işçi sınıfı ile burjuvaziyi temsil eden iktidar kurumları olarak değerlendiriyor ve ikili iktidar olgusunu sınıf mücadelesinde bir denge durumunun varlığıyla açıklıyordu. Bu nedenle iki organın süresiz bir arada bulunamayacağını ve üstünlüğü ele geçiren sınıfın rakip iktidar kurumunu bastırarak ortadan kaldıracağını savunuyordu. Bu yoruma dayanarak, Bolşevikler Geçici Hükümet'ten desteklerini çekmeye, I. Dünya Savaşı'ndan hemen çıkılmasını ve köylülere toprak dağıtılmasını istemeye çağırarak bir dizi tez geliştirdi. Lenin'e göre Bolşeviklerin işçileri, askerleri ve köylülere örgütleyerek sovyetleri güçlendirmeleri ve böylece iktidarı Geçici Hükümet'ten almaya hazırlanmaları gerekiyordu. Tezler ayrıca bankaların devletleştirilmesini ve sanayi mallarının üretim ve dağıtımının sovyetlerce denetlenmesini öngörüyordu. Lenin tezlerini önce Sosyal Demokratların bir toplantısında, ardından 17 Nisan'da bir Bolşevik komitesinde ortaya koydu. Ama her ikisinde de tezleri reddedildi. Bolşevik Pravda gazetesi de tezleri yayımlarken bunların Lenin'in kişisel düşünceleri olduğunu açık biçimde belirtti.

İzleyen haftalarda Lenin'in ısrarlı mücadelesiyle tezler daha geniş bir kabul görmeye başladı. Bolşeviklerin düzenlediği parti konferansı (7-12 Mayıs), "Bütün İktidar Sovyetlere" sloganıyla birlikte tezleri kendi programı olarak onayladı. Bazı Bolşeviklerin programla ilgili çekinceleri bulunmasına karşın, Petrograd işçileri ve askerleri tezlerdeki kavramları hemen benimsediler. Temmuz başlarında Bolşevik sloganları kullanarak Petrograd Sovyeti'ni iktidarı ele geçirmeye zorlama girişimi başarısız kaldı. Bolşeviklerin sovyetler adına iktidarı Geçici Hükümet'ten alması ancak ekimde gerçekleşebildi.

nisan yağmuru, halk arasında bolluk ve bereket getirdiğine ve suyunun şifalı olduğuna inanılan yağmur. Nisan ayı içinde yağın ilk yağmurdan temiz kaplara alınan su özel şifa tasları ile içilir, ayrıca hastalara içirmek için saklanır

Konya'daki Mevlânâ Dergâhı'nda altın ve gümüş kakmalarla bezeli, 14. yüzyıldan kalma kazan büyüklüğündeki tas "Nisan Tası" diye anılır. Tas, nisan başlarında Yeşil Kubbe'nin üstüne yağın yağmurla dolduruldu. Mevlânâ'nın sarığının ucunun dualarla batındığı ve "destar suyu" da denen bu su saklanır, yıl boyunca isteyen hastalara dağıtılırdı.

Aynı inanç ve uygulama Osmanlı sarayında da vardı. Topkapı Sarayı'nda Kiler Koşusu mensupları nisan ayında yağın ilk yağmur suyunu bir kapta toplayıp padişahla saray ileri gelenlerine sunmakla görevliydi. Suyu getiren görevlilere bu hizmetlerinden dolayı değerli armağanlar verilmesi gelenektir.

Nisbetiye Olayı, V. Murad'ın tahta çıkmasının ardından şehzadeleri öldürmek amacıyla düzenlendiği ileri sürülen suikast girişimi.

Abdülaziz'in bir darbeyle 30 Mayıs 1876'da tahttan indirilmesinden sonra başa geçen V. Murad, kardeşleri Abdülhamid (sonradan II. Abdülhamid), Reşad (sonradan V. Mehmed), Burhaneddin, Süleyman, Kemaleddin ve Vahideddin'i (sonradan VI. Mehmed) 3 Haziran 1876'da Bebek'teki Nisbetiye Kasrı'nda yemekli bir toplantıya çağırdı. Ama Sadrazam Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa, büyük olasılıkla son siyasal gelişmelerin ve meşrutiyetin ilanının gündeme getirileceği bu toplantıyı uygun görmeyerek son anda erteledi. Bu erteleme ve ertesi gün eski padişah Abdülaziz'in kuşku-lu biçimde ölmesi, yemekli toplantının yanın kalmış bir suikast girişimi olduğu söylentilerine yol açtı. Bu söylentiler Midhat Paşa'nın 1881'deki yargılanması sırasında somut suçlamalar olarak gündeme geldi. Midhat, Mehmed Rüşdi ve Hüseyin Avni paşalar, V. Murad'ın kardeşlerini öldürtmeye çalışmakla suçlandılar. II. Abdülhamid'in kurdurduğu Yıldız Mahkemesi, Midhat Paşa ve arkadaşlarını bu ve benzeri iddialardan da suçlu buldu.

nise-e (Japoncada "benzeyen resim"), 12. ve 13. yüzyıl Japon saray çevrelerinde gözde olan bir tür taslak portre. 12. yüzyıla değin bütünüyle dinsel nitelikli olan Japon portre geleneğinde gerçekçi betimlemelere yer verilmedi. Gerçek yaşamdan olayları betimleyen rulo resminin gelişmesiyle birlikte 12. yüzyılın ikinci yarısında portre alanında da benzer bir eğilim ortaya çıktı. Nise-e'de ustalık kişinin özelliklerini birkaç basit çizgiyle yakalamak olarak görülüyor,

Fuchvara Nobuzane'nin bir el rulosunda şair Minamoto Kintada'yı gösteren bir nise-e, Kamakura dönemi (1192-1333); Freer Sanat Galerisi, Washington, D.C. Smithsonian Institution, Freer Gallery of Art, Washington, D.C

ama portreler kişilik ve karakter ifadesinden çok portre konusu kişinin başarılarına duyulan saygıyı yansıtıyordu. Köşeli, geometrik çizgilerle ve hatta neredeyse soyut bir yaklaşımla verilen giysiler, gerçekçi yüz betimlemeleriyle çarpıcı bir karşılık içindeydi.

Portre resmindeki bu eğilimi Fucivara Takanobu (1142-1205) başlatmış, onun gibi saraylı bir şair olan oğlu Fucivara Nobuzane bu alanda büyük üne kavuşmuştur. Şinkai, Tametsugu, Korenobu, Tamenobu, Tame-tada ve Goşin en önemli izleyicileridir.

Nisibis bak. Nusaybin

Nisibis Okulu, 5. yüzyıldan 7. yüzyıla değin Nasturi Kilisesi'nin düşünsel merkezi. Edessa (Urfa) Okulu'nun ünlü yöneticisi Narsai ile yanındakilerin görüş ayrılıkları yüzünden Edessa'dan ayrılmasının (471) ardından Nisibis'te (Nusaybin) kuruldu. Narsai'nin yönetimi (471-496) sırasında, Edessa Okulu'nun bazı eski öğretmen ve öğrencileri de yeni okula katıldı. Nisibis Okulu, Abraham de Bet Rabban'ın önderliğinde (y. 569'a değin) hızlı bir gelişme gösterdi. Okulun öğretmenleri edebiyat, tarih, filoloji ve ilahiyat alanında kitaplar yazdılar, Yunancadan Süryaniceye çeviriler yaptılar. Okul Batı'da da ün kazandı, birçok din ve devlet adamının eğitim için gittiği bir merkez durumuna geldi. Arapların Yunan düşüncesine tanışmaları büyük ölçüde Süryaniceye çevrilen metinler sayesinde oldu.

Nisibis Okulu'nun Nasturi ilahiyatına bağlılığı Henana'nın önderliği (y. 570-y. 609) döneminde bozuldu. Henana, Nasturilerin en yetkili ilahiyatçı saydıkları Mopsuestia (bugün Yakapınar, Adana) piskoposu Theodoros'un (ö. 428/429) görüşlerini bırakarak 3. yüzyıl Hristiyan ilahiyatçısı Origenes'in görüşlerini benimsedi. Bu tutumu öğrencilerin ayaklanmasına yol açınca, Henana yerinde kalabilmek için kraldan yardım istedi.

Henana'dan sonra okulun yetiştirdiği öğretmenler arasında önem kazanan tek kişi Surin'di. Surin, tarih yazımında ve manastır tarihi araştırmalarında okula yeniden canlılık getirdi. Okul sonraki yıllarda giderek Seleukeia-Ktesiphon Okulu'nun gölgesinde kaldı.

Nisos, Yunan mitolojisinde, Megara kralı Pandion'un oğullarından biri. Yaşamının ve krallığının güvencesi olan, sihirli güce sahip bir tutam mor saçı vardı. Girit kralı Minos Megara'yı kuşattığında, Nisos'un kızı Skylla ona aşık olur (elsanenin bir biçimine göre de rüşvetle kandırılır) ve babasının mor saçını keser. Bu yüzden öldürülen ya da intihar eden Nisos yirtıcı bir deniz kuşuna dönüşür. Skylla ise büyük olasılıkla Minos tarafından boğulur ve yirtıcı kuşun durmaksızın kovaladığı bir balıkçıla dönüşür.

nispi haklar, hukuki bir ilişkiye dayanarak belli kişi ya da kişilere karşı ileri sürülebilen haklar. Mutlak haklardan farklı olarak, mallar ya da kişiler üzerinde mutlak bir yetke sağlamaz ve yalnızca ilgili kişi ya da kişilerden bir davranışta bulunmayı, bir şeyi vermeyi, yapmayı ya da bir şeyden sakınmayı isteme olanağını verir. Nispi haklar borç ilişkisinden ve aile hukukundan doğan hakları kapsar. Taşınmazlara ilişkin bazı sözleşmelerin tapu kütüğüne şerh edilmesi yoluyla önalım, alım, gerialım ve kira hakları gibi nispi haklar üçüncü kişilere karşı da ileri sürülebilir. Nispi haklar borç ilişkilerinden (sözleşmelerden, haksız eylemlerden ve sebepsiz zenginleşmeden) doğabileceği gibi, aile ilişkilerinden, miras ilişkisinden ve eşya hukukundan da doğabilir.

nispi temsil, parlamento gibi seçimle belirlenen organların oluşturulmasında oy dağılımının gösterdiği farklı eğilimlerin orantılı biçimde yansıtılması ilkesi. Oyların çoğunun alan listedeki adayların tümüne temsil yetkisi vererek çoğunluğun tercihinin mutlak sayan ve azınlığı cezalandıran çoğunluk sistemlerinden farklı olarak, azınlık gruplara da temsil olanağı sağlar.

Savunucularına göre nispi temsil sistemi, temelde temsili hükümet sistemiyle aynı gerekçeye dayanır: Seçimler ulusun nasıl yönetilmesi gerektiğine ilişkin bir kamuoyu saptamasına benzediğinden, ancak ulus içindeki bütün farklı görüşlerin temsil edildiği bir meclisin alacağı kararlar ulusun tercihlerini yansıttığı sayılabilir. Bu sistem, ayrıca, küçük partilere göre daha az oyla daha fazla sandalye kazanmaya yol açabilen çoğunluk sisteminin sakıncalarını önlemenin ve temsilde adaleti sağlamanın bir yolu olarak da savunulur.

Nispi temsil sistemine hem ilke, hem uygulama açısından karşı çıkanlar vardır. Sistemin muhaliflerine göre seçimlerin işlevi farklı görüşlerin dökümünü yapmak değil, ulusun iradesini yansıtan belirli bir karar ortaya çıkarmaktır. Öte yandan küçük partilere temsil olanağının sağlanması bir tek partinin çoğunluğu elde edememesine, istikrarsız koalisyon hükümetlerinin kurulmasına yol açar, partilerden kopmaları özendirir.

Nispi temsil sisteminin temelinde, birden çok temsilciye sahip seçim bölgelerinin oluşturulması yatar. Bu ilke, 19. yüzyılın ortasında Danimarka'da C.C.G. Andrae ile İngiltere'de Thomas Hare ve John Stuart Mill tarafından geliştirildi. Daha sonra sistemin uygulanmasına yönelik çeşitli yöntemler ve bunlara ilişkin formüller ortaya çıktı. Bu yöntemler ve türleri Almanya'da Weimar Cumhuriyeti (1919-33), Fransa'da Dördüncü Cumhuriyet (1946-58) dönemlerinde ve Belçika, Danimarka, Norveç, İsveç, Yunanistan, İtalya, Finlandiya, İrlanda, Lüksemburg, İsviçre, Hollanda ve 1960 sonrasında Türkiye'de uygulanmıştır. İki partili sistemin işlediği yerlerde, nispi temsilin gereksiz olduğu kanısı yaygındır. *Ayrıca bak.* seçim.

Nissaba, Mezopotamya dininde, tarım bölgesi Uruk yakınlarında, Fırat Irmağı kıyısındaki Sümer kenti Ereş'in tanrısı. Ayrıca tüm otların, özellikle de tahıl ve sazların tanrısıdır. Yazıcıların kullandığı kamışların yaratıcısı olarak yazı sanatının da koruyucusu sayılmıştır.

Nissan Motor Co., Ltd., Japonca NISSAN CİDOŞA KK, Nissan ve Datsun marka otomobil, kamyon ve otobüs üreten Japon şirketi. Haberleşme uyduları ve gezinti tekneleri gibi ürünlerin de tasarım ve üretimini yapan şirketin genel merkezi Tokyo'dadır.

1925'te Kvaishınşa KK (1911) ve Citsuyo Cidoşa KK (1919) adlı şirketlerin Dat Cidoşa Seizo adı altında birleşmeleriyle kuruldu. 1933'te Cidoşa Seizo KK'yi kuran yatırımcılar tarafından satın alındı ve ertesi yıl bugünkü adını aldı. Yeni şirket, taşıt ve yedek parça üretim ve satışını Datsun adı altında gerçekleştirdi.

II. Dünya Savaşı sırasında tümüyle kamyon ve askeri araç üretimine yönelen şirketin tesislerine 1945'te Müttefik işgal kuvvetleri el koydu. 1960'larda dünya pazarna girdikten sonra şirketin üretim ve satışları olağanüstü boyutlara ulaştı. Yurtdışında ortak yatırımları bulunan şirketin Avustralya, Peru, Meksika, ABD ve Almanya'da da montaj fabrikaları vardır.

Nissen, Rudolf (d. 9 Eylül 1896, Neisse, Almanya - ö. 22 Ocak 1981, Basel, İsviçre),

Türkiye'de göğüs cerrahisi alanındaki çalışmaların başlatan Alman hekim.

Tıp öğrenimini Breslau (bugün Wrocław) Üniversitesi'nde tamamladı. I. Dünya Savaşı (1914-18) sırasında askeri hekim olarak görev yaptı. Freiburg Üniversitesi'nde cerrahi dalında uzmanlık eğitimi gördü. Münih

Nissen
Ana Yayıncılık Arşivi

Üniversitesi'nde doçentliğe, Berlin Üniversitesi'nde profesörlüğe yükseldi.

1933'teki üniversite reformu sırasında Türkiye'ye çağrılan Nissen, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin Cerrahpaşa Hastanesi'nde bulunan I. Cerrahi Kliniği'nde ordinar-yüs profesör ve direktör olarak görevlendirildi. Burhaneddin Tokar, Fahri Arel, Nazım Bumin, Derviş Manizade ve Feyyaz Berkay gibi pek çok cerrah yetiştiren Nissen, 1939'da sağlık durumu nedeniyle izin alarak ABD'ye gitti.

Hastalığının uzun sürmesi üzerine New York'a yerleşti ve iki ayrı hastanede yöneticilik yaptı. 1948-52 arasında Long Island Tıp Okulu'nda ders verdi. 1952'de aldığı bir çağrı üzerine İsviçre'ye giderek Basel Üniversitesi Tıp Fakültesi Cerrahi Kliniği'nin yönetimini üstlendi.

Başlıca yapıtları arasında *Cerrahi Endikasyonları* (1938, Kemal Baran ile birlikte) ve *Genel Şirürji Dersleri* (1938, Fahri Arel ile birlikte) sayılabilir. Ayrıca kemik, eklem ve akciğer vereminin cerrahi tedavisi ile genel cerrahi üzerine çalışmaları ve Türkiye dönemini anlatan bir anı kitabı vardır.

nistagmus, gözyuvarlarının kendi eksenini çevresinde sağa sola ya da yukarı aşağı yaptığı iki yönlü, ritmik ve genellikle istenç dışı hareketler. Normal olarak, hareket halindeki bir araçtan dışarı bakanlarda bakışlar belirli bir noktada tutulmak istendiğinde ya da çok karanlık bir yerden gün ışığına çıkıldığında görülebilir; bu durum fizyolojik nistagmus olarak adlandırılır. Ayrıca sağlıklı bireylerde içkulaktaki denge organına ısı ya da elektrik uyarımları uygulandığında nistagmus ortaya çıkar.

Nistagmusa yol açan patolojik durumlardan başlıcaları göz ve göz kasları hastalıkları, görme keskinliğinin bozulması, elverişsiz iş koşulları, kas-sinir iletimini bozan durumlar, beyincik ve içkulaktaki denge organının hastalıkları, çeşitli ilaçlar ve kimyasal maddelere bağlı zehirlenmeler, omurilikin göğüs bölümünün yaralanması ve bazı hastalıklardan vücudun konumunun değiştirilmesidir. Ayrıca histeride görülebildiği gibi istençli olarak da ortaya çıkabilir. Göz hareketlerinin biçimi ve hızına göre salınımlı ve sıçrayıcı olmak üzere iki tür nistagmus vardır. Salınımlı nistagmusta hareketler iki yönde de eşit hızda ve genellikle ritmiktir. Sıklıkla yaşamın ilk aylarında görme duyusunu yitiren bebeklerde görülür. Daha fazla rastlanan sıçrayıcı nistagmus barbitürat zehirlenmelerinde, denge organı ve beyin sapı

hastalıklarında görülür; fizyolojik nistagmus da genellikle sıyrayıcı niteliktedir. Göz ağır ağır bir yöne doğru hareket ettikten sonra aniden ters yöne, eski pozisyonuna döner. Nistagmusta göz hareketlerinin hız, yoğunluk gibi özellikleri elektronistagnoğraf adlı aygıtla saptanabilir. Özgün bir tedavisi yoktur; nistagmusa neden olan hastalık ya da bozukluğun giderilmesi amaçlanır.

niş, ekolojide, bir canlının varlığını sürdürdüğü yaşama ortamının en küçük birimi. Yaşama ortamı nişi bir canlının bulunduğu fiziksel çevreyi, ekolojik niş bir yaşama ortamında yer alan canlıların karma topluluk içindeki işlevini ifade eder. Bir canlının etkinlikleri ve diğer canlılarla olan ilişkileri onun yapısı, fizyolojisi ve davranışları tarafından belirlenmiştir. Farklı coğrafi bölgelerde benzer nişlere yayılmış iki canlı ekolojik bakımdan birbirinin karşılığı olarak kabul edilir (örn. eteneli memelilerin Avustralya'daki ekolojik karşılığı ya da eşdeğeri keselilerdir).

niş, mimarlıkta bir işlevi karşılamak için ya da süslemek amacıyla duvar içinde bırakılan girinti. Nişlerin içine vazo, heykel, çeşme gibi süsleme amaçlı nesneler yerleştirilir. Eski Romalılar yapıların hem iç, hem dış

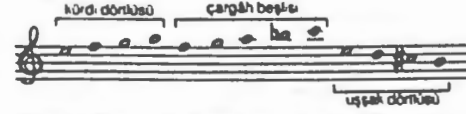

Jacopo Sansovino'nun Apollon heykelinin bulunduğu bir niş, 1540, Loggetta, Venedik
Alinari-Art Resource/EB Inc.

duvarlarında niş kullanmışlardır. Gotik mimarlıkta da, örneğin Wells ya da Peterborough gibi İngiliz katedrallerinde nişler bulunur. Daha sonraki dönemlerde de, özellikle İtalyan Rönesansı'nda 17. ve 18. yüzyıl Avrupa mimarlığına egemen olan klasikçi üslupta nişler kullanılmıştır. Yarım daire planlı nişlerin üstünü istirdide kabuğu biçimleriyle bitirmek çok görülen bir uygulamadır.

İslam ülkelerinde en tipik ve işlevsel niş uygulaması camilerdeki mihrap. Mihrap nişleri genellikle yarım daire ya da yarım çokgen planlı yapılır, üzerleri yarım kubbe ya da mukarnas sıralarıyla örtülür. Ayrıca büyük camilerin kubbelerini taşıyan büyük ayaklarda, son cemaat yerlerinin duvarlarında, medrese ve kervansaraylar ile gene camilerin ana kapılarının iki yanlarında nişlere sık sık rastlanır.

nişabur, klasik Türk müziğinde bir makam. Hüseyin Saadetdin Arel ve Suphi Ezgi, çoğunlukla aynı görüşü paylaşmakla birlikte, bu makamın bileşimini farklı biçimde açıklamışlardır. Arel'e göre nişabur, buselik (si) perdesi üzerine taşınmış uşşak dörtlüsüne, hüseyini (mi) perdesi üzerine taşınmış

Hüseyin Saadetdin Arel'e göre nişabur makamının bileşimi

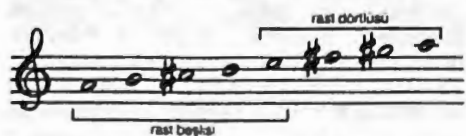
Suphi Ezgi'ye göre nişabur makamının bileşimi
Ana Yayıncılık Arşivi

kürdi dörtlüsü ve acem (fa) perdesi üzerine taşınmış çargâh beşlisi eklenerek oluşturulmuştur. Ezgi'ye göre ise, neva (re) perdesi üzerine taşınmış buselik makamına, nişabur üçlüsü eklenerek oluşturulmuştur. Makamın güçlüsü hüseyini (mi) değil neva (re) perdesi olduğundan ve nişabur üçlüsünden söz etmediğinden, Arel'in açıklaması yanlış sayılmalıdır. Çünkü Arel'in dediği gibi, makam uşşak dörtlüsüyle sona ererse, ikinci derece (yani do #) pes icra edilmelidir. Oysa geleneğe göre bu perde nim hicaz, hatta hicaz perdesidir. Ezgi'nin sözünü ettiği nişabur üçlüsü, başta İsfahan makamı olmak üzere, bazı makamların kurucu öğelerindendir. Nişabur makamı tek başına çok az kullanılmış olmakla birlikte, başka makamlardaki birçok yapıtta geçki öğesi olarak yer almıştır. Öyle ki, bu geçkinin dayandığı buselik (si) perdesine zaman zaman "nişabur perdesi" denmiştir.

Nişabur, İran'ın Horasan ilinde (ostan) kent. Binalud Dağının güney eteğindeki geniş ve verimli ovada kuruludur. Tahıl ve pamuk ekimi, tarımsal ticaret, halıcılık ve çömlekçilik başlıca ekonomik etkinliklerdir. Kenti, Sasani kralı I. Şapur'un (ö. 272) kurduğu söylenir; adını da ondan almıştır. 5. yüzyılda hükümdarın yerleşim merkezi olarak önem kazanan kent 7. yüzyılda önemli ölçüde gerilemişti. Tabiri (821-873) ve 999'da sona eren Sasani hanedanlarının yönetiminde yeniden önem kazandı. 1037'de Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'in yerleşim merkezi oldu; 13. yüzyıldaki Moğol istilası ve iki deprem kente büyük hasar verdi. Önemli yapılar arasında, kubbesiyle ünlü bir türbe olan Kademgâh (1643), Ömer Hayyam'ın türbesi ve İmamzade Mahruk Camisi sayılabilir. Nüfus (1986) 109.285.

Nişabur seramiği, İran'da Nişabur'da üretilen, çarpıcı görümlü bir seramik. Sasani ve Orta Asya yapıtlarıyla benzerlik gösterir. 15. yüzyılda Maveraünnehir bölgesinde ortaya çıkan bu seramiklerin siyah ve koyu sarı üstüne yeşil-beyaz çizgili kuş desenli ilginç örnekleri vardır. Süslü bir fon önünde insan ve hayvan figürleriyle bezenmiş daha kaba bir türüne de rastlanır.

nişaburek, NİŞABÜREK olarak da bilinir, klasik Türk müziğinde bir makam. Rast

Nişaburek makamının dizisi
Ana Yayıncılık Arşivi

makamı dizisinin, düğah (la) perdesi üzerinde yeni seyir özellikleri kazanmasıyla oluşmuştur. Az kullanılan makamlardır. Bu makamı bütün özellikleriyle kullanmak ustalık gerektirir.

nişan, bir kişiyi, topluluğu ya da kurumu başarisından dolayı onurlandırmak için verilen belgeli takı.

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıla değin onurlandırma hilat, çelenk, kılıç ve sorguç verilerek yapılırdı. Aynı amaçla ilk kez 1730'da madalya(*), 1801'de de nişan verilmeye başladı. İlk Osmanlı nişanı İskenderiye Savaşı'nda yararlık gösterenlere bu tarihte verilen Hilal Nişanı idi. II. Mahmud, başarılı kamu görevlileri için 1831'de üç tip Nişan-ı İftihar çıkardı. 1848 tarihli Rütbe ve Nişan Nizamnamesi'yle de nişan verilmesine ilişkin ilkeler belirlendi. Ayrıca yabancı hükümdarlar nişan kabul edilmesi, onlara nişan gönderilmesi de bir talimatname ile düzenlendi. Abdülmecid (hd 1839-61) yabancı devletlerden gelen nişanları takan ilk padişah oldu.

Abdülmecid döneminde çıkarılan Mecidi Nişanı'nın beş derecesi vardı. Bunların üstünde de murassa Mecidi Nişanı bulunuyordu. Abdülaziz döneminde (1861-76) Nişan-ı Âl-i İmtiyaz ve Nişan-ı Osmani çıkarıldı. Mecidi Nişanı'ndan sonra en büyük nişan sayılan Nişan-ı Osmani, üzerinde "el-müstenid bi-tevfikat-ı rabbaniye Abdülaziz Han melikü'd-devlet-i Osmaniye" yazılı yeşil mineli bir nişandı; ayrıca yedi ışınlı şemsesi (güneş) vardı. Bu nişanın murassa olanı yabancı hükümdarlara veriliyordu. II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) nişanların başlıcaları Hanedan-ı Âl-i Osman, Nişan-ı Âl-i İmtiyaz ve Şefkat Nişanı'ydı. II. Meşrutiyet döneminde mesleğe özendirici Maarif, Meziyet ve Ziraat nişanları öngörüldü. Ama bunlardan bazıları, maliyetlerinin çok yüksek olması nedeniyle hazırlanamadı.

"Şemse", "kordela" ve "berat" olarak üç parçadan oluşan Osmanlı nişanları için özel birer nişan nizamnamesi bulunduğu gibi, kullananların da hazineye 750-4.000 kuruş arasında bir nişan harcı ödemeleri koşulu getirilmişti. Nizamnamelerde nişanın nasıl kullanılacağı, varislere kalması vb gibi konular açıklanırdı. Murassa nişanlar, üstlerindeki değerli taşların yanında, sanat değerleriyle de birer servet sayılırdı. Cumhuriyet'in ilanından sonra 26 Kasım 1934 tarihli ve 2590 sayılı yasayla İstiklal Madalyası dışında, eski madalya ve nişanların kullanılması yasaklandı. 24 Ekim 1983 tarihli ve 2933 sayılı Madalya ve Nişanlar Kanunu ile de Devlet Nişanı, Cumhuriyet Nişanı ve Liyakat Nişanı öngörüldü.

nişancı, TEVKİL, TUĞRAI ve MUVAKKİI olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun'dan çıkan yazıları inceleyip düzelteren, gerekli belgeleri tuğra çeken yüksek görevli. "Menasib-ı sitte" (altı mansib) denen yüksek görevler arasında nişancılık ilk sırayı alırdı. En yüksek karar organı Divan-ı Hümayun'un asil üyesi olan nişancı, ilmiye sınıfından ve yazısı güzel olanlar arasından seçilirdi. Fatih Kanunnamesi'ne göre nişancının sahn-ı seman müderrisi olması zorunluydu. 16. yüzyıl başlarında reisülküttabın da nişancılığa terfi etmesi öngörüldü. Beylerbeyliğine ve vezirliğe terfi eden nişancı taşra görevine atanabilir ya da "nişancı paşa" unvanıyla divandaki görevini sürdürebilirdi. Divan-ı Hümayun kalemlerinin en büyük amiri olan nişancının reisülküttab ve defter emini dışında tuğrakeş denen ikinci derecede yardımcıları vardı. Başlıca görevi, eyaletlerle ilgili fermanların birer örneğini

ilgili kütük defterlerine işletmek, fermanların içeriklerini yasalara açısından incelemek ve gerekli düzeltmeleri yapmak, bunlara tuğra çektiirmekti. Ayrıca halktan gelen şikâyetleri inceler, yasal gerekçeler ve hüküm taslakları hazırlar. Defterhane'den çıkan kanun kayıtlara göre tapu düzeltmelerini yapar, beratları denetleyerek "sah" (onay) koyardı.

Nişancının en önemli işlevi "kavanin-i Osmaniye, merasim-i sultaniye" (Osmanlı yasalari ve sultanlık kurallari) konularında en doğru yolu göstermesiydi. Bu açıdan nişancıya "mufti-i kanun" denirdi. Divan-ı Hümayun'un işlevini yitirmesinden sonra, reisülküttablık önem kazanırken nişancılık alt düzeyde, hâcegân rütbeli bir memurluk oldu. Ama özellikle elçilere verilen onursal bir rütbe olarak bir süre daha önemini korudu. 1836'da nişancılıkla ilgili resmi görevler defter eminine devredildi.

Nişancı Mehmed Paşa Camisi, İstanbul'da, Karagümrük semtinde klasik dönem Osmanlı camisi. III. Murad'ın kubbe vezirlerinden Nişancı Mehmed Paşa tarafından 1584-89 arasında yaptırılmıştır. Mimarın Davud Ağa olduğu sanılmaktadır. Kesme kefeki taşından yapının, çapı 14 m'yi aşan kubbesi kare bir mekânın içine yerleştirilmiş bir sekizgenin köşelerindeki sekiz gömme ayağa oturur. Kubbeye geçiş köşelerde tromplarla sağlanmıştır. Kible duvarının ortasındaki mihrap çıkıntısını bir yarım kubbe örter. Orta mekânın iki yanı, üzerleri gene yarım kubbelerle örtülü birer yan sahınla genişletilmiş, kuzeydeki iki köşesi üçer küçük odayla "L" biçiminde sarılmış-

yerinin önünde, üç yandan revaklarla çevrili şadırvan avlusu yer alır. Avlunun yol tarafındaki kapısının yanında, duvara bitişik sekizgen planlı türbedeki sandukalar Nişancı Mehmed Paşa ile oğluna aittir.

nişangâh, ateşli silahların üzerinde bulunan optik nişan alma düzeneği. Düzenegin, namlunun ucunda yer alan bölümüne arpacık, kuyruğuna yerleştirilmiş bölümüne de gez denir. Arpacık genellikle sabittir; gez ise, namlunun hedefin erimine ve rüzgârın saptırma etkisine göre dikey ve yatay olarak yönlendirilmesini olanaklı kılacak biçimde hareketlidir. Silah ateşlendiğinde merminin dönüşüne karşı ortaya çıkan hava direnci, merminin izlediği yolu hafifçe sağa ya da sola doğru saptırır. Ayrıca yerçekimi mermiyi aşağıya doğru çeker. Bu nedenle, silahın namlusu doğrudan hedefe baksa bile mermi, hedefin bir miktar altına ve bir miktar sağına ya da soluna doğru eğik bir yol izler. Ateşli silahlarda nişangâhlar bu etmenler dikkate alınarak ayarlanır.

1450'lerin başında ortaya çıkan ilk nişangâhlar yuvarlak bir arpacık ile sabit çentikli bir gezden oluşuyordu. 1600'lerde özel optik nişangâhlar geliştirildi. Amerikan İç Savaşı ve I. Dünya Savaşı sırasında dürbünlü nişangâhlar yaygınlaştı. 20. yüzyılda optik alanındaki gelişmeler sonucunda çeşitli büyüme gücüne sahip birçok dürbünlü nişangâh türü ortaya çıktı. Bugün modern topların çoğunda elektronik nişan alma sistemlerinden yararlanılmaktadır. Ayrıca kızılötesi ışınlarla hedefi aydınlatan ve bunun yardımıyla atıcının karanlıkta görmesini sağlayan nişan alma düzenekleri de vardır. Uçaklarda ve öteki ateş-denetim sistemlerinde ise radarlı nişan alma sistemleri kullanılmaktadır.

nişanlanma, kadın ve erkeğin evlenme vaadiyle yaptıkları sözleşme. Şekle bağlı bir hukuki işlem olmadığından, geçerli olması için tarafların bu yönüdeki iradelerini açıkça ya da üstü kapalı olarak açıklamaları yeterlidir. Türk Medeni Kanunu'na (TMK) göre tam eylem ehliyetine sahip olanlarla kendilerine yasal vasi atanmış sınırlı ehliyetliler serbestçe nişanlanabilir. Temyiz kudretine sahip olmayanlar, evli ya da nişanlı kişiler ve yasanın evlenmelerine izin vermediği akrabalar nişanlanamaz.

Nişanlanma tarafları, yaptırımı salt ahlaksal olan evlenmeyi gerçekleştirme, birbirlerine karşı özel bağlılık ve yakınlık gösterme yükümü altına koyar. Ayrıca evlilik dışı bir çocuğun var olması durumunda nesepin düzeltilmesine, bütün kişisel sonuçlarıyla babalığa hükümlenmesine ve ananın babadan manevi tazminat istemesine olanak sağlar. Nişanlılardan birinin haksız eylem sonucu ölmesi durumunda öteki nişanlı destekten yoksun kalma tazminatı ile manevi tazminat isteminde bulunabilir. Nişanlılardan biri ötekinin taraf olduğu davada tanıklık ya da yargıçlık yaptıktan kaçınabilir. Nişanlılık ilişkisi ölüm, evlenme, irade bozuklukları nedeniyle nişanlanmanın ortadan kalkması, tek tarafı olarak nişanın bozulması gibi nedenlerle sona erebilir. Nişanı önemli bir neden olmaksızın bozan ya da kusuru sonucu bozulmasına neden olan taraf ortaya çıkan maddi ve manevi zararını gidermekle yükümlüdür. Ölüm ya da evlilik dışında bir nedenle nişanın sona ermesi, tarafların birbirlerinden aldıkları hediyeleri geri verme yükümü altına koyar. Özel yaşama ilişkin mektup ve fotoğraflar kişilik hakları kapsamına girdiğinden hediye kavramı dışında kalır. TMK nişanın bozulmasından doğabilecek istemleri bir yıllık zamanaşımına bağlı tutmuştur.

Nişanlıların, yakınlarının ve davetlilerin huzurunda parmaklarına yuzuk takmalarına dayanan nişan töreni genellikle kız evinde yapılır. Kırsal kesimde erkek ve kadın konuklar ayrı odalarda ağırlanır. Geleneksel nişan törenlerinde önce kahve, ardından şerbet sunulur. Daha sonra gelin adayı için erkek tarafının getirdiği armağanlar ortaya konur ve gelin adayına erkeğin yakınları tarafından "takı" denen ziynetler takılır. Nişanlılık dönemine rastlayan dinsel bayramlarda oğlan evinden kıza armağanlar gönderilir. Özellikle Kurban Bayramı'nda kız tarafına kurbanlık koç gönderilmesi önem verilen geleneklerden-dir. Ramazan ayında ise taraflar birbirlerini iftara çağırırlar ya da karşılıklı iftar sunısı gönderirler.

nişasta, bitkilerden elde edilen beyaz renkli, tatsız, kokusuz toz. Çok sayıda glikozun birbirine bağlanmasıyla oluşmuş uzun zincirli bir karbonhidrat bileşiği (polisakant) olan nişasta bitkilerin başta tohum, yumru ve kökleri olmak üzere çeşitli organlarında depo edilir. Günümüzde yaygın olarak nişasta elde edilen en önemli kaynaklar arasında pirinç, mısır, patates, buğday, man-yok, sagu palmyesi ve ararot sayılabilir.

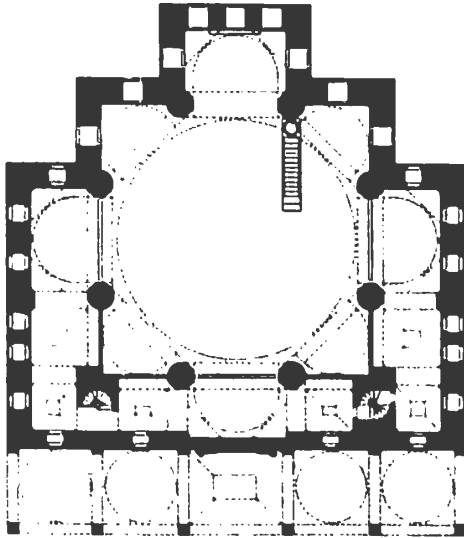
Nişasta tanelerinin mikroskopik özelliklerden elde edildiği bitkiye göre çok çeşitlilik gösterir. Büyüklük ve biçim açısından oldukça farklı özelliklere sahip olabilen taneler genellikle oval, yuvarlak ya da köşeli yapıdadır ve iç içe girmiş halkaları andıran katmanlardan oluşur. Katmanların göbek (hilum) adı verilen merkezleri bazı nişastalarda yanda (dışmerkezli; örn. patates), bazılarında ise ortada (ortamerkezli; örn. buğday) yer alır. Nişastaların çoğunun kimyasal yapısı amiloz ve amilopektin adı verilen iki bölümden oluşur. Suda çözünabilen amiloz bölümü düz bir zincir, suda çözünmeyip ancak şişebilen amilopektin bölümü ise dallanmış bir zincir biçiminde bağlanmış glikoz moleküllerini kapsar.

Nişasta genel olarak bitki organlarının yıkanıp temizlendikten sonra parçalanması, suyla karıştırılarak bir süre bekletilmesi, daha sonra katı artığın ayrılacak, suya geçen nişastanın santrifüj yardımıyla ayrılması ve kurutulması işlemleri sonucunda elde edilir. Ama, elde edilecek bitkiye bağlı olarak bazı değişik işlemler de uygulanabilir. Örneğin, pirinç taneleri parçalandıktan sonra bir alkaliyle işleme sokulur.

Nişasta başta gıda sanayisi olmak üzere kâğıt, kola, kumaş, tekstil, patlayıcı ve kozmetik sanayisinde, eczacılıkta ve ayrıca etil alkol, aseton gibi çözücüler ile dekstrin ve glikoz üretiminde kullanılır.

Nişî Amane (d. 7 Mart 1829, Tsuvano, İvami ili - ö. 30 Ocak 1897, Tokyo, Japonya), Japon düşünür, yazar ve yayımcı. Batı felsefesinin, özellikle de İngiliz deneyiciliğinin Japonya'da yaygınlaşmasına öncülük etmiştir.

Hollanda'da Leiden Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra Tokyo'daki Kaisho Yüksekokulu'nda profesörlüğe getirildi. Daha sonra eğitim bakanı olan Mori Arinori (1847-89) ile birlikte Meirokuşa (Meici'nin Altıncı Yılı Derneği) adlı yayınevini kurdu. Yayınevinin çıkardığı dergide Rousseau, Montesquieu, Ernest Haeckel, John Stuart Mill, Herbert Spencer ve Henry Buckle gibi birçok Batılı düşünürle ilgili yazılara yer verildi. Yayınevi ayrıca Batı uygarlığının değişik yönlerinin Japonya'da tanınmasını sağladı.

Nişancı Mehmed Paşa Camisi'nin üst kat planı, 1584-89; Karagümrük, İstanbul
Ana Yayıncılık Arşivi

tır. Cümle kapısının arkasında, bu "L"lerin iki ucu arasında kulan birimin üzeri de bir yarım kubbeye kapatılmıştır. Böylece sekizgene oturan kubbe, sekiz yönden de yarım kubbelerle desteklenmiş olmaktadır. Orta mekânın kibleye bakan köşeleri ise kuzeydekiler gibi odalarla doldurulmadığından, mihrap çıkıntısının da katılmasıyla caminin bu yöndeki cephesi sağda ve solda basamak gibi sıralanan üçer çıkıntıyla büyük bir hareketlilik kazanır. İç mekânda da algılanan bu hareketlilik, Nişancı Mehmed Paşa Camisi'ni klasik dönemde pek benzeri bulunmayan ilginç bir yapı haline getirir.

İki yandaki ikişer tanesi kubbeye, ortadaki aynalı tonozla örtülü beş gözden oluşan son cemaat yeri caminin bütün kuzey duvarını kaplar. Tek şerefeli minare camii külesinin kuzeydoğu köşesindedir. Son cemaat

Nişi, J.S. Mill'in *Utilitarianism* (1863; Yarırcılık) adlı kitabını Japoncaya çevirdi; ayrıca Batı felsefesi üzerine çeşitli yorumlar yazdı. Japoncada çağdaş felsefe terminolojisinin gelişmesini sağlayarak Japon düşünürlerin Doğu ile Batı felsefelerini karşılaştırmalarına olanak hazırladı.

Nişida Kitaro (d. 17 Haziran 1870, Kanazava yakınları, İshikawa ili - ö. 7 Haziran 1945, Kamakura, Japonya), Japon düşünür. Doğu'nun tinsel geleneğini Batı felsefesiyle kaynaştırma çabalarına öncülük etmiştir.

Çocukluğunda Konfüçyüsçü bir öğretmen-den geleneksel Çin düşüncesini öğrendi. Ayrıca profesör Hoco Takiyoşi'den matematik dersleri aldı. Eğitiminin Çin kültürüne dayalı olması, kişiliğinin oluşmasında ve

Nişida Kitaro

International Society for Educational Information, Tokyo

yaşamı boyunca Konfüçyüsçülüğün etkisinde kalmasında önemli rol oynadı. Çocukluğundan başlayarak bazı önemli dostluk ilişkileri kurdu. Bunların arasında, sonradan ünlü bir Buda uzmanı olan ve Batı'da Zen Budacılık yorumlarıyla tanınan D. T. Suzuki'nin ayrı bir yeri vardır.

Nişida Tokyo Üniversitesi felsefe bölümünü bitirdikten sonra bir ortaokulda öğretmenliğe başladı (1895). Ertesi yıl Kanazava'daki Dördüncü Yüksekokul'a, iki yıl sonra da Yamaguchi'deki Yamaguchi Yüksekokulu'na atandı. 1899-1909 arasında profesör olarak döndüğü Dördüncü Yüksekokul'da psikoloji, mantık, etik ve Almanca dersleri verdi. Bu dönemde ayrıca Zen meditasyonu uygulamalarıyla ilgilendi. *Zen no kenkyu* (1911; İyinin Araştırılması) adlı yapıtındaki görüşleriyle de adını Japon felsefe dünyasında özgün bir düşünür olarak duyurmayı başardı.

1909'da Tokyo'daki Gakushuin Üniversitesinde profesörlük yaptıktan sonra Kyoto İmparatorluk Üniversitesinde etik profesörlüğüne atandı. 1913'te din felsefesi profesörü oldu. 1914'te felsefe profesörlüğüne getirildi ve 1928'de emekli olana değin bu görevde kaldı. "Hiçliğin *topos*'unun (yer) felsefesi" olarak tanımlanabilecek felsefi görüşleri de bu dönemde olgunlaştı. Üniversitedeki son yıllarında felsefe sorunlarını daha derinlemesine ele alarak somut olguları, geliştirdiği mantıkla açıklamaya çalıştı. Hiçliğin *topos*'undaki nesnellik ve öznelilik (zihin ve nesneleri) ikiliğinin üstesinden gelen doğru gerçeklik görüşünün "tarihsel dünyadaki tarihsel gerçekliği" kavramak açısından büyük önem taşıdığını öne sürdü. Mutlak hiçlikle ilgili görüşlerini, emekliye ayrıldıktan sonra yazdığı *Tetsugakuron bun-shu* da (Felsefi Denemeler, 7 cilt) daha da geliştirdi.

Nişida'nın görüşleri Batı felsefesine dayandığı gerekçesiyle II. Dünya Savaşı sırasında

milliyetçilerin ve militaristlerin saldırılarına hedef oldu. Sonraki yıllarda ise Marksist ve usçu düşünürlerce metafizik yaklaşımları nedeniyle eleştirildiye de bu tür eleştiriler sağlam temeller bulamadığından zamanla azaldı. Takahaşi Satomi ve Tanabe Hacıme'nin felsefi temellere dayalı eleştirileri ise daha büyük önem taşıyor.

Nişida felsefi görüşlerini geliştirirken uzun süre yoğun biçimde sürdürdüğü Zen uygulamalarının yanı sıra William James'in felsefe ve psikoloji görüşlerinden de önemli ölçüde yararlandı. Kendi temel sezgilerini James' den aldığı psikoloji kavramlarını kullanarak felsefi açıdan yorumladı. *Zen no kenkyu*'nun ilk bölümünde "saf deneyim" kavramına açıklık getirmeye çalışarak "saf deneyimin", içinde herhangi bir düşünce ögesi bulunmayan "dolaysız" deneyimi belirttiğini öne sürdü. Geliştirdiği bu kavrama Zen eğitimine dayalı kendi dinsel deneyimlerini de kattı. Bu kavram özne ve nesne ikiliğini dışarda bıraktığı için bütün ve parça ayrımını da tamamen dışlar. Tüm evren kişinin varlığında billurlaşmıştır. Kişinin bütün varlığı ise eylemlerinde saydamlaşır. Bu, "olaylarla ilişkili olarak bilmek" anlamına gelir. Gerçekliğin derinliği, kişinin gerçeklik ile dolaysız ilişkisi, kendini yaratıcı bilinç akımı içinde geliştiren dinamik sistem gibi temalar Nişida'nın felsefesinin temel öğelerini oluşturur.

Nişida'ya göre yargı, sezgisel bütünün çözümlenmesiyle oluşur. Örneğin, bir atın koştuğu yargısı, koşan bir atla ilgili dolaysız deneyimden çıkar. Bir yargının doğruluğu, bu yargının özne ve nesne ikiliği yoluyla oluşturulduğu temeldeki sezgisel bütünlüğün gerçekliğine bağlıdır. Bir yargı kendi ikiliği yoluyla kaynaklandığı sezgiye atıfta bulunarak doğrulanabilir, çünkü burada sezgi Hegel'in "kavram"ı gibi kendi başına oluşan bir bütündür. Nişida, Hegel'in "her şey kavramdır" ya da "her şey yargıdır" önermelerine benzer biçimde "bütün gerçeklik sezgidir" ya da "bütün gerçeklik dolaysız bilinçlilik" ifadesini kullanır. Çünkü ona göre, "bilinçlilik biricik gerçekliktir." Nişida felsefi gelişiminin ikinci evresinde Fransız filozof Henri Bergson'un etkisinde kalarak onun görüşlerini o sırada Japonya'da etkili olan Yeni-Kantçı görüşler ile bütünleştirmeye çalıştı. *Cikaku ni okeru cökkan to hansei* (1917; Kendini Bilme Üzerine Sezgi ve Düşünceler) adlı yapıtında temel görüşlerini değiştirmekle birlikte, saf deneyim kavramını farklı biçimde ifade etti. Yeni-Kantçılığın etkisiyle görüşlerini psikolojik terimlerden arındırarak bütünüyle mantıksal bir yaklaşımı benimsedi. Sonunda ulaştığı çıkmaz noktada mantığın yetersiz kalması üzerine mistisizme yöneldi. Böylece düşünce ve sezginin birliği olarak tanımladığı "benlik" kavramını mistik bir temelde açıklamaya çalıştı.

Felsefi gelişiminin üçüncü evresinde ise önceki yaklaşımını tersine çevirdi. *Hataraku mono kara miru mono e* (1927; Eylemli Benlikten Gören Benliğe) adlı kitabında transandantal idealizmden tümüyle koptu ve hareket noktası olarak "ben" i almakta vazgeçti. Kendi mistik deneyimine denk düşen bir gerçeklik dünyasına ulaşmaya çalıştı. Ben-olmayanın ya da hiçliğin dünyası olarak adlandırılabilen bu alan, idealizmdeki ben-olmayandan ve Sartre'in varoluşçuluğundaki yok edici hiçlikten farklıydı. Nişida'nın ben-olmayanı özneyle nesne arasındaki bütün uçurumların ortadan kaldırıldığı sonul bir gerçeklikti. Nişida, Budacı geleneğe uygun biçimde bu gerçekliğe hiçlik adını verdi ve ister nesne, ister benlik olsun dünyada var olan her şeyin gerçekliğini hiçlik kavramından çıkarmaya

çalıştı. İdealizmdeki saf benliğin evrensel bilinçlilik olarak soyutluğunu korumasına karşılık Nişida'nın ben-olmayanı "kendinde şey" in bireysel gerçekliğini içeren mutlak hiçlik içinde gerçek bireysellik olarak beliriyordu. Böylece birey kavramını temel sorun edinen Nişida bu soruna yanıt bulabilmek için Yunan felsefesi, özellikle de Platon ve Aristoteles'in görüşleri üzerine de kapsamlı araştırmalara girişerek bireysel ve evrensel olanın önemini mutlak hiçlik açısından göstermeye çalıştı. Hiçliğin ya da *mu*'nun nesnenin arkasında yatan evrensellik olduğunu, aynı zamanda da birey olarak benliğin biçimlendiği hiçliğin karanlığını belirttiğini öne sürdü. Platon'un *Timaios* diyalogundan *topos* kavramını alarak hiçliğin *topos*'u kavramını geliştirdi ve hiçliğin *topos*'un biricikliği olarak tanımladı. Felsefi gelişiminin dördüncü evresinde ise hiçliğin *topos*'u düşüncesini "tarihsel dünya" görüşünü açıklamak için kullandı.

Nişikawa Sukenobu, takma adı MAGOUE. MON (d. 1671, Kyoto - ö. 20 Ağustos 1750, Kyoto, Japonya), Ukiyo-e(*) okuluna bağlı Japon ressam. Kyoto-Osaka bölgesinde kitap tasarımları da yapmıştır.

Hem Çin'e özgü konu ve teknikleri kullanan Kano okulunun, hem de Japon özel-

"Süslenen Kadın", Nişikawa Sukenobu'nun bir resmi; Atami Sanat Müzesi, Japonya
Atami Art Museum, Japonya

liklerini vurgulayan Tosa okulunun ustalalarından ders aldı. Ama sonunda başta Hişikawa Moronobu (ö. 1694) olmak üzere Ukiyo-e ressamlarının etkisinde kaldı. Yaşadığı dönemde Edo (bugün Tokyo) Ukiyo-e'nin merkezi durumundaydı. Bu okulun baskıları çoğunlukla Edo resimleri ve baskıları (Edo-e) olarak anılırdı.

Ukiyo-e geleneğinde kendi okulunu kuran Nişikawa, klasik geleneğin egemen olduğu Kyoto bölgesinde çok sayıda öğrenciyi çevresine topladı. Zarif ve duyumsal üslubuyla Suzuki Harunobu ve İshikawa Toyonobu gibi 18. yüzyıl sonu Edo sanatçılarının birçoğunu etkiledi. Özellikle çok çeşitli kimono tasarımlarıyla ünlü verimli bir sanatçıydı. *Hyakunin coro şinasadame* (Yüz Çeşitli Kadın) adını taşıyan iki ciltlik resimli kitabı bir başyapıt niteliğindedir.

nişiki-e (Japonya *nişike*: "broker gibi çok renkli"), ilk kez 1765'te Ukiyo-e(*) sanatçıları tarafından gerçekleştirilen çok renkli ağaç baskılar. Kinroku'nun bulduğu kabul edilen bu tekniğin ilk büyük ustası Suzuki Harunobu'dur.

Nişinomiya, Japonya'da, Honşu Adasındaki, Hyogo ilinde (*ken*) kent. Japon İç Denizinin (Seto-naikai) kıyısında, Muko Irmağının ağzında yer alır. Honşin Sanayi Bölgesi'nin sınırları içinde kalan kent, Osaka Körfeziyle iç kesimlerdeki Rokko Dağı arasında dar bir ovaya yayılmıştır. *Saki*'siyle (pirinç birası) ünlü olan Nişinomiya'nın başlıca sanayi ürünleri metal eşya, makine, kimyasal madde, kauçuk eşya, sabun, kozmetik ve içkidir. Nüfus (1991 tah.) 426.711.

Nişiya Soin, asıl adı NİŞIYAMA TOYOİÇİ (d. 1605, Higo - ö. 5 Mayıs 1682, Kyoto?, Japonya), erken Tokugava dönemi (1603-1867) *renga* (zincirleme dize) şairi. *Haikai* (komik *renga*) türüne incelikli bir anlatım kazandıran Danrin okulunun kurucusudur. *Haikai*'leri, Matsunaga Teitoku'nun zekice yazılmış hafif *haikai*'leriyle Matsuo Başo'nun daha ciddi ve estetik *haiku*'ları arasında bir köprü oluşturur.

Gençliğinde Küşülü bir büyük toprak sahibine *samurai* (savaşçı) yetiştiren Soin, bir süre sonra efendisinin yüreklendirmesiyle edebiyata yöneldi. 1622'de Kyoto'ya gitti. 1633'e gelindiğinde, bir *renga* ustası olarak adını duyurmuştu. Zamanla *haikai* türüne de ilgi duydu ama ilk *haikai* derlemesi *Soin senku*'yu (Soin'den Bin Dize) ancak 1673'te yayımlayabildi.

Soin senku'daki şiirler Teitoku tarzında yazılmış olmakla birlikte, o zamana değin yazılmış *haikai*'lerden çok daha incelikli bir anlatıma sahipti. Soin, eski *haikai* okulunu yetersiz bulan İhara Saikaku ve Okanishi İçu gibi genç şairlerin etrafında toplanması üzerine 1675'te Danrin okulunu kurdu. Çok sayıda şiir kitabı arasında *Soin gohyakku* (1676; Soin'den Beş Yüz Dize) ve *Baio Soin hokku şü* (1681; Yaşlı Ay Soin'in Haiku Derlemesi) yer alır.

nişprarança (Sanskrit dili), Madhyamika ve Vicnavada Budacı felsefe okullarında sonul gerçeklik. *Ayrıca bak.* prañapti.

nitel çözümleme, KALITATİF ANALİZ olarak da bilinir, bir maddenin bileşimindeki elementleri ya da element gruplarını belirlemeye yönelik kimyasal çözümleme yöntemi. İncelenen örneğin özelliğine bağlı olarak basit ya da çok karmaşık nitel çözümleme teknikleri uygulanabilir. Bazı durumlarda yalnızca belli elementlerin ya da grupların varlığı araştırılır ve bu amaçla örnek doğrudan, alev deneyi gibi özgün deneylerden geçirilir. Ama çoğunlukla örnek karmaşık bir karışımdır; bu durumda örnek, bütün bileşenlerin tanımlanabilmesi için sistematik bir çözümleme sürecinden geçirilir. Nitel çözümleme yöntemleri genellikle

inorganik ve organik nitel çözümleme teknikleri olmak üzere iki ana sınıfta toplanır.

Inorganik madde örneklerinin sistematik çözümlemesinde uygulanan klasik işlemler birkaç aşamadan oluşur. Önce örnek kuru halde kabaca incelenebilir. Bu amaçla örnek, 'karbon (duman çıkmasına ya da kömürleşmeye neden olur) ve su (nem oluşumuna neden olur) gibi bileşenlerin varlığını saptamak için ısıtılabilir ya da bir alev içinde tutularak verdiği renge bakılır. Bazı elementler özgün alev renkleriyle tanımlanabilir. Örnek kaba olarak incelendikten sonra anyonların (eksi yüklü elementler ya da gruplar) ve katyonların (artı yüklü elementler ya da gruplar) belirlenmesi için çoğunlukla bir asitli çözelti içinde çözündürülür ve değişik kimyasal ayırıcılarla incelenir. Her ayırıcı belli bir grup bileşeni ayırır. Ayrılan gruplara yeniden birbiri ardına ayırıcılar katılarak alt gruplar ya da tek tek bileşenlerin ayrılması sağlanır. Ayrılan her bileşen, varlığının doğrulanması ve miktarının belirlenmesi (nicel çözümleme) amacıyla yeniden çözülür. Maddeden alınan örnekler ayrı ayrı çözündürülür ve her biri, anyonların ve katyonların saptanabilmesi için ayrı kimyasal işlemlerden geçirilir. Katyonları gruplara ayırmak için uygulanan tipik bir çözümleme şeması tabloda verilmiştir. Anyonların çözülmesi daha zordur ve katyonlar için uygulanan yöntemlere göre daha az sistemattır.

Bir maddenin organik olup olmadığı genellikle havada ısıtılarak anlaşılır. Katı bileşikler çoğunlukla erir ve duman çıkarak ya da dumansız bir alevle yanar; bazı durumlarda da siyah renkli bir karbon artığı oluşur. Organik bileşiklerin çoğu karbon, hidrojen, oksijen, azot, kükürt elementlerinden oluşur; bazı bileşiklerde ise fosfor, halojenler ve bazı metaller de bulunur. Bu elementlerin her biri için ayrı deneyler uygulanır.

Niteról, Brezilya'da, Rio de Janeiro eyaletinde kent. Guanabara Körfezi girişinin doğusunda yer alır. Karşı kıyıda Rio de Janeiro kentine feribot, demiryolu ve Başkan Costa e Silva Köprüsü'yle (1974) bağlanır. 1671'de kuruldu, 1819'da Villa Real da Praia Grande adıyla köy oldu. Rio de Janeiro kenti ve Federal Bölge'nin Rio de Janeiro eyaletinden ayrılmasından bir yıl sonra, 1835'te eyalet merkezi oldu. 1836'da kent statüsüyle bugünkü adını aldı. 1894-1903 arasında Petrópolis'te bulunan eyalet merkezi, 1975'te yeniden Rio de Janeiro kentine taşındı. Günümüzde Rio de Janeiro kentinin bir konut banliyösü olan Niteról'de Brezilya'nın en büyük gemi yapım ve

onarım tersanelerinin yanı sıra metal eşya, makine, ilaç, gıda ve dokuma fabrikaları vardır. Ayrıca iletişim araçları ve elektrik

Guanabara Körfezinde İcarai Kumsalı, Niteról, Brezilya
Walter Aguiar-EB Inc

donanımı üretilir. Fluminense Federal Üniversitesi 1960'ta kurulmuştur. Nüfus (1991) metropoliten alan, 416.123.

Nithard (d. 790? - ö. 14 Haziran 844), Frank tarihçi. Önemli kaynaklara ve resmi belgelere dayanan yapıtları, Batı Frank kralı II. Karl'ın (Dazlak) dönemine ilişkin birinci elden bilgiler içerir.

Charlemagne'ın kızı Bertha ile ünlü şair ve yüksek rütbeli din görevlisi Angilbert'in oğluydu. I. Ludwig'in (Sofu) ölümünden sonra küçük oğlu II. Karl'ın danışmanı oldu. Karl'ın üvey kardeşi I. Lothar'la karşı karşıya geldiği Fontenoy Çarpışması'na (841) katıldı. Aynı yıl Karl'ın isteği üzerine *Historiae* (Tarih) ya da *De dissensionibus filiorum Ludovici pii* (Sofu Ludwig'in Oğullarının Anlaşmazlıklarına Üzerine) olarak bilinen dört ciltlik yapıtını yazmaya başladı. 843'te Saint-Riquier Manastırı'nın başkeşişliğine atandı. Birkaç ay sonra Akitanyalı II. Pépin'in kuvvetleriyle yapılan bir çarpışmada öldü.

Nitidulidae, *Coleoptera* (kınkanatlılar) takımından yaklaşık 2 bin türü kapsayan böcek familyası. Yaklaşık 12 mm uzunluğunda ya da daha küçük olan bu familya üyelerinin kanat örtüsü (elitra ya da kınkanat) bazı türlerde karın bölümünü tümüyle kapatırken öbürlerinde karın ucunu açıkta bırakır. Çoğu çürüyen meyveler, odunlar ya da mantarların çevresinde bulunur. Yırtıcı ve leş yiyen türleri de vardır. *Nitidulidae* üyeleri arasında *Meligethus*, *Epurae*, *Carpophilus* cinsleri sayılabilir.

Nitra, Almanca NEUTRA, Macarca NYITRA, Slovak Cumhuriyeti'nde Batı Slovakya ilinde (*kraj*) kent. Nitra Irmağının kıyısında yer alır.

Dokuzuncu yüzyılın başlarında Nitra Prensiği'nin merkezi olan kent, sonradan bir müstahkem mevki ve dinsel merkez durumuna geldi. Bugün Slovakya adını taşıyan bölgenin ilk kilisesi 830'da Nitra'da yapıldı. 1248'de kente birçok ayrıcalık tanındı. Başlıca tarihsel yapılar, Zobor Tepesinin (588 m) önündeki eski sur kapısı ve içinde bir katedralin de bulunduğu ortaçağ şatosudur.

Nitra, karayollarının kesiştiği önemli bir kavşak noktası ve güneydeki tarım bölgesinin gıda işleme merkezidir. Nitra Tarım Yüksekokulu 1946'da kurulmuştur. Nüfus (1990 tah.) 91.297.

nitrat, nitrik asitten türeyen bileşiklerin genel adı. Bunlar, nitrik asit tuzları ve esterleri olarak iki ana grupta toplanır. Nitrik asit tuzları nitrat iyonu (NO_3^-)

Katyonları ayırma işlemi

Örneğe HCl ya da çoğunlukla NH_4Cl gibi çözünür bir klorür bileşiği katılır, süzülür

çökelti: kurşun (Pb), gümüş (Ag) ve civa (II) (Hg) klorürler içerir.	çözelti: asidik çözeltiden H_2S gazı geçirilir, süzülür	çözelti: NH_4OH ve NH_4Cl ile nötralleştirilir, süzülür	çözelti: bazık çözeltiden H_2S gazı geçirilir, süzülür	çözelti: buharlaştırılır ve NH_4OH ve $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$ katılır, süzülür	çözelti: baryum (Ba), stronsiyum (Sr) ve kalsiyum (Ca) karbonatları içerir (hepsi beyazdır)	çözelti: magnezyum, sodyum ve potasyum iyonları içerir
PbCl ₂ (beyaz) AgCl (beyaz) Hg ₂ Cl ₂ (beyaz)	çökelti: balur (II), kurşun, kadmiyum, bizmut ve civa (II) sülfürler içerir	çökelti: NH_4OH , amonyum polisülfür, $(\text{NH}_4)_2\text{S}_2$ ve $(\text{NH}_4)_2\text{S}$ ile incelenir, süzülür	çökelti: alüminyum (Al), krom (Cr) ve demir (III) (Fe) hidroksitler içerir	çökelti: kobalt (Co), nikel (Ni), mangan (Mn) ve çinko (Zn) sülfürler içerir		
			Al(OH) ₃ (beyaz) Cr(OH) ₃ (gri-yeşil) Fe(OH) ₃ (kahverengi)	CoS (siyah) NiS (siyah) MnS (kahverengimsi sarı) ZnS (beyaz)		
I. grup	IIa grubu	IIb grubu	IIIa grubu	IIIb grubu	IV grup	V grup

ile artı yüklü bir iyon (örn. amonyum nitratındaki NH_4^+) içeren iyonik bileşiklerdir. Nitrik asit esterleri ise $\text{R}-\text{O}-\text{NO}_2$ yapısında, ortaklaşım bağlı bileşiklerdir (R , etil nitratdaki etil $[\text{C}_2\text{H}_5]$ gibi organik bir grubu simgeler). Ayrıca bak. nitro bileşikleri.

nitrat asidi bak. nitrik asit

nitrat bozucu bakteri, AZOT SERBESTLEŞTİRİCİ BAKTERİ olarak da bilinir, topraktaki nitratların çözülerek serbest azota dönüşmesine, böylece toprak verimliliğinin ve tarımsal üretkenliğin azalmasına yol açan mikroorganizmaların ortak adı. *Thiobacillus denitrificans* ve *Micrococcus denitrificans* ile bazı *Serratia*, *Pseudomonas* ve *Achromobacter* türleri, nitrat bozucu bakteriler olarak kabul edilir. *Pseudomonas aeruginosa*, bataklik ya da suyla doymuş toprak gibi havasız ortamlarda, bağlı azot oranını yüzde 50'ye kadar düşürebilir. Bununla birlikte, çözünürlüğü çok yüksek olan nitratlar sürekli olarak topraktan suya geçtiği için, nitrat yıkımı sürecinin yeryüzündeki azotun okyanuslarda birikmesini engellediği sanılmaktadır. Ayrıca bak. azot çevrimi.

nitrat ve iyodat mineralleri, doğal inorganik bileşikler grubu. Oldukça büyük bir grup oluşturan nitrat ve iyodat minerallerine hemen hemen yalnızca Şili'nin kuzeyindeki Atacama Çölünde rastlanır; elde edildikleri başlıca yer Antofagasta'dır. Gevşek toprak altında, 2-3 m kalınlığında, grimsi renkli kalıcı (nitratlar, sülfatlar, halojenler ve kum karışımından oluşan sert kabuk) yatakları halinde bulunur. Grubun içinde daha ender rastlanan iyodat mineralleri, nitratlarla iç içe geçmiş halde bulunur ve sarı renkleriyle onlardan ayırt edilir. Kalıcı, akaşlanma sonucunda oluşur. Bu bileşiklerin çoğu çözünür ve kararsız olduğundan, bunlara hemen hemen yalnızca kurak bölgelerde ve az miktarda mikroorganizma içeren topraklarda rastlanır.

Nitrat ve iyodat mineralleri yapısal bakımdan karbonat mineralleriyle ilişkilidir. En önemli nitrat mineralleri adi güherçile (potasyum nitrat), Şili güherçilesi (sodyum nitrat), darapskit ve humberstonittir. Başlıca iyodat mineralleri ise lotarit ve diyetseyittir.

nitratlayıcı bakteri, NITROBAKTERİ olarak da bilinir, *Nitrobacteraceae* familyasından, topraktaki amonyaklı bitkilerin kullanabileceği nitratlara dönüştürerek azot çevriminde önemli rol oynayan mikroorganizmaların ortak adı. Bu dönüşüm iki ayrı bakteri grubunun aracılığıyla sağlanır: Amonyakı yükseltgeyerek nitritlere dönüştüren nitritleyici bakteriler ya da nitrozobakteriler (*Nitrosomonas*, *Nitrosospira*, *Nitrosococcus*, *Nitrosolobus*) ve bitkiler için zehirli olan nitritleri yükseltgeyerek nitratlara dönüştüren nitratlayıcı bakteriler ya da nitrobakteriler (*Nitrobacter*, *Nitrospina* ve *Nitrococcus*). Ekilen toprakların seyreltik amonyak çözeltisiyle sulanması, nitratlayıcı bakterilerin etkisiyle, topraktaki nitrat yüzdesinin artmasına yardımcı olur. Ayrıca bak. azot çevrimi.

nitrik asit (HNO_3), NITRAT ASIDI olarak da bilinir, yüksek derecede aşındırıcı, renksiz ve dumanlı sıvı. Laboratuvarlarda çok kullanılan bir ayrıştırıcı olmasının yanı sıra sanayide gübre ve patlayıcı üretiminde yararlanılan önemli bir hammadde. Zehirleyicidir ve şiddetli yanıklara yol açar.

Nitrik asit ilk simyacılar bu yana bilinen ve kullanılan bir bileşiktir. Nitrik asit üretimine ilişkin ilk yöntem (potasyum nitratın derişik sülfürik asitle ısıtılması) 1648'de Alman kimyacı Johann Rudolf Glauber tarafından geliştirildi. Ardından 1776'da Antoine-Laurent Lavoisier yapısında oksijen bulunduğunu, 1816'da Joseph-Louis Gay-Lussac ile Claude-Louis Berthollet de kimyasal bileşimini saptadı.

Nitrik asit üretiminde yararlanılan başlıca yöntemlerden biri amonyakın bir katalizör eşliğinde yükseltgenmesine dayanır. 1901'de Alman kimyacı Wilhelm Ostwald'ın geliştirdiği bu yöntemden amonyak gazı platin bir katalizör eşliğinde hava ya da oksijenin etkisiyle önce azot monoksit, sonra da azot dioksit yükseltgenir; daha sonra azot dioksit gazı sudan geçirilerek nitrik asit biçiminde soğutulur. Ağırlıkça yaklaşık yüzde 50-70 oranında nitrik asit içeren bu çözelti sülfürik asitle birlikte damıtılırsa susuz nitrik asit elde edilir.

Nitrik asit ısıtıldığında bozunarak su, azot dioksit ve oksijene dönüşür. Kuvvetli bir asittir; -42°C 'de donar, 83°C 'de kaynar. Sulu çözeltilerinde tümüyle iyonlaşarak hidrojen ve nitrat iyonlarına ayrılan bu bileşik çok güçlü bir yükseltgeyicidir. Amonyakla tepkimeye girerek gübrelere temel bileşeni olan amonyum nitratı, gliserin ve tolüenle tepkimeye girerek de patlayıcı olarak yararlanılan nitrogliserin ve trinitrotolueni oluşturur. Ayrıca metallerin oksit ya da nitratlarının ve nitroselülözün hazırlanmasında da önemli rol oynar.

nitrit, SIYANO BİLEŞİĞİ olarak da bilinir, molekül yapılarında bir karbon atomuna bağlı bir siyano grubu ($-\text{C}\equiv\text{N}$) bulunan organik bileşiklerin genel adı. Nitriller karboksilli asitlerdeki oksijen atomlarının azotla yer değiştirmesi sonucunda türetilen yüksüz (nötr) maddelerdir.

Nitrillerin en önemli üyelerinden biri olan akrilonitril sanayide başlıca iki yöntemle elde edilir: İlkinde hidrojen siyanür asetilen ya da etilen oksitle, ikincisinde ise amonyak bir katalizör eşliğinde propilenle tepkimeye sokulur. Akrilonitril akrilik dokuma elyafı, yapay kauçuk ve ısıplastik (termoplastik) reçineler gibi polimerik maddelerin en önemli bileşenlerinden biridir.

Bazı nitriller karboksilli asitlerin bir katalizör eşliğinde amonyakla ısıtılması sonucu üretilir. Bu yöntem yardımıyla doğal yağlardan elde edilen nitriller yapay kauçuk, plastik ve dokumalarda yumuşatıcı olarak ve aminlerin üretiminde kullanılır.

nitrit, nitroz asitten türeyen bileşiklerin genel adı. Nitroz asit tuzları ve esterleri olarak iki gruba ayrılır. Nitroz asit tuzları nitrit iyonu NO_2^- ile artı yüklü bir iyon (örn. sodyum nitritteki Na^+) içeren iyonik bileşiklerdir. Nitroz asit esterleri ise $\text{R}-\text{O}-\text{N}=\text{O}$ yapısında ortaklaşım bağlı bileşiklerdir (R organik bir grubu simgeler). Ortaklaşım bağlı nitrit bileşiklerleri daha çok nitrik asit türevi olarak kabul edilen nitro bileşiklerinin (örn. nitroetan) izomerleridir. Ayrıca bak. nitrozo bileşiklerleri.

nitrit asidi bak. nitroz asit

nitro bileşikler, molekül yapısında karbon atomuna bağlı bir nitro grubu (NO_2) bulunan organik bileşikler. Nitro bileşikler kutupsaldır; yapılarında nitro grubundan başka tepkin bir grup bulunmadığından az miktarlarda da olsa yalnızca suda çözünebilir renksiz ya da açık sarı renkli sıvılardır. Sanayide patlayıcı madde üretiminde, çözücü olarak ve çeşitli kimyasal süreçlerde hammadde olarak kullanılır.

Nitro bileşikler genellikle bir organik bileşimin nitrik asitle tepkimesi sonucunda elde edilir; nitrolama olarak adlandırılan bu süreç hazırlanmak istenen bileşiğe göre değişik koşullarda gerçekleştirilir. Örneğin, benzen ya da tolüen gibi aromatik bileşiklerin nitrolanmasında yaygın olarak nitrik ve sülfürik asit karışımından yararlanılır ve işlem 100°C 'de ya da daha düşük sıcaklıklarda gerçekleştirilir. Alifatik bileşiklerin nitrolanması için ise bu koşullar uygun değildir; örneğin propan yaklaşık 400°C 'de nitrik asit buharlarıyla tepkimeye sokularak nitrometan, nitroetan, 1-nitropropan ve 2-nitropropandan oluşan bir karışıma dönüştürülür, bu karışım daha sonra ayrımsal damıtma yoluyla bileşenlerine ayrılır.

Aromatik nitro bileşiklerinin en önemli tepkimeleri çeşitli maddelerle girdikleri indirgenme tepkimeleridir: Asitli ortamda genellikle amin bileşikler, nötr ortamda hidroksoilamin bileşikler, alkali ortamda ise azo, hidrazo ya da azoksi bileşikler gibi azot-azot bağlı içeren bileşikler oluşur.

nitrobakteri bak. nitratlayıcı bakteri

nitrobenzen ($\text{C}_6\text{H}_5\text{NO}_2$), aromatik nitro bileşiklerinin en basit üyesi. Acıbadem kokusunda, açık sarı renkli, yağlı görünümlü ve çok zehirli bir sıvıdır. Başta anilin ve benzinin olmak üzere çeşitli bileşiklerin üretiminde ve parfümeri sanayisinde kullanılır.

Nitrobenzen ilk olarak 1834'te Alman kimyacı Eilhardt Mitscherlich benzen ve dumanlı nitrik asitten elde etti. Sanayide ise bu amaçla benzenin yanı sıra nitrik asit ve sülfürik asit karışımı kullanılır.

Nitrobenzen başlıca nitrolanma, halojenlenme ve sülfonlanma tepkimelerine girer, ayrıca çok çeşitli bileşiklere indirgenebilir. Sanayide üretilen nitrobenzenin büyük bir bölümü aniline, az bir miktarı da azobenzene, hidrazobenzene (benzidinin aramadesi) ve fenilhidroksoilamine indirgenerek değerlendirilir. Hem nitro grubunun, hem de benzen halkasının indirgenmesiyle sikloheksilamin elde edilir. Nitrobenzen kinolin ve fuksin birleşiminde yükseltgeyici olarak da kullanılır.

nitrogliserin [$\text{C}_3\text{H}_5(\text{ONO}_2)_3$], GLİSERİL TRİNİTRAT olarak da bilinir, dinamitin en önemli bileşenlerinden biri olan çok güçlü patlayıcı madde. Nitroselülöz ile birlikte başta roket ve füze yakıtları olmak üzere çeşitli iticilerde kullanılır; ayrıca damar genişletici etkisinden ötürü anjina pectoris sendromunda ağrı kesici olarak yararlanılır.

Nitrogliserin katıksız haldeyken tatlı ve yakıcı lezzetli, renksiz, yağlı görünümlü ve zehirli bir sıvıdır. Nitrogliserini ilk olarak 1846'da İtalyan kimyacı Ascanio Sobrero derişik nitrik ve sülfürik asit karışımına gliserin katarak elde etti. Sanayide üretim sırasında doğabilecek tehlikeler kesintisiz nitrolama işleminin geliştirilmesiyle önemli ölçüde azaltılmıştır.

Nitrogliserinin azot içeriği oldukça yüksektir (yüzde 18,5) ve ayrıca oksijen içeriği karbon ve hidrojeni yükseltgemek için gerekli olandan çok daha fazladır. Bu durumda zayıf bir etki bile bileşimin ayrışmaya başlamasına yol açar, oksijen karbon ve hidrojeni yükseltgerken bol miktarda azot açığa çıkar. Bu da malzemeye son derece güçlü bir patlayıcılık özelliği kazandırır. Nitrogliserin ateşlendiğinde açığa çıkan gazların hacmi oda sıcaklığı ve basıncındaki hacimlerinin 1.200 katına ulaşır, sıcaklıklar ise 5.000°C 'ye yükselir. Bütün bunların etkisiyle bir anda 20 bin atmosferlik bir basınç oluşur ve saniyede yaklaşık 7,7 m hızla hareket eden bir patlama dalgası açığa

çıkar. Nitrogliserin darbelere ve hızlı ısıtma-ya karşı aşırı derecede duyarlıdır; 50°C-60°C arasında ayrışmaya başlar, 218°C'de patlar.

Nitrogliserin nitroselüloza katıldığında, jelatin kıvamında çok güçlü bir patlayıcı oluşturur. İlk kez Nobel'in bulduğu bu karışım ilk çift bileşenli itici olan balistit barutunun geliştirilmesini sağlamıştır.

Nitrogliserinin donma noktasının (13°C) çok yüksek olması ve darbelere karşı katı haldeyken sıvı haldekine göre çok daha duyarlı olması kullanımında pek çok sorun yaratır. Bu sorunu gidermek için nitrogliserin genellikle başka polinitratlarla karıştırılır. Örneğin nitrogliserin ve etilen glikol dinitrattan hazırlanan bir karışım -29°C'de donar.

nitrojen bak. azot

nitromersol, deri ve mukozalarda dezenfektan olarak, ayrıca cerrahide kullanılan aletlerin sterilizasyonunda yararlanılan organik madde. Merbromin ve timerosale benzer yapıda olan nitromersol içerdiği cıvanın etkisiyle mikroorganizmanın içerdiği proteinlerin çökmesine neden olarak metabolizmasını aksatır ve dezenfektan etki gösterir. Sarı toz ya da tanecikler halindeki nitromersolden bazik çözeltiler elde edilir. Tıpta yüzde 0,5'lik alkol ya da yüzde 0,2'lik sulu çözeltisi kullanılır.

nitroselüloz, kolayca tutuşabilen selüloz nitrat bileşiğinin yaygın adı. Selüloz nitratlar, selülozik malzemelerin, genellikle de pamuk linterinin ve odun hamurunun nitrik esteridir. Çok hafif beyaz bir madde olan nitroselüloz, işlenmemiş selülozun lifli yapısının bir bölümünü korur. Isıya karşı dayanıklı değildir ve dikkatle hazırlanmış bir örnek bile 150°C'nin üstünde derhal tutuşur.

T.-J. Pelouze 1838'de pamuğun derişik nitrik asit içine daldırıldığında patlayıcı hale geldiğini buldu. C.F. Schönbein ise 1845'te pamuğu nitrik asit ve sülfürik asit karışımına daldırdıktan sonra fazla asidini gidermek için yıkadı ve bu yolla nitrolanmış pamuğu elde etti. Prusya ordusunda binbaşı olan E.Schultze yaklaşık 1860'ta nitroselülozlu karışımdan yararlanarak pamuk barutunu üretmeyi başardı. Kuru ya da nemli nitroselülozun fûnye yardımıyla patlatılabileceğinin bulunmasından sonra, 1880'lerde jelatin haline getirilmiş nitroselüloz güçlü patlayıcı olarak kullanılmaya başlandı.

Nitroselüloz kararlı bir madde değildir; ayrışmaya başladığında ortaya çıkan ürünler katalizör işlevi görür ve ayrışmanın sürmesine neden olur. Bu tepkime durdurulmazsa patlamayla sonuçlanır. Sir Frederick Augustus Abel 1868'de nitrolamadan sonra uygulanan yıkama işlemlerinin nitroselülozun asidini yeterince gidermediğini buldu. Daha etkili yıkama işlemlerinin geliştirilmesiyle malzemenin nitelikleri iyileştirildi, ama gene de nitroselülozlu fişeklerin patlamasının önüne geçilemedi. Paul Vieille, ayrışma ürünlerinin katalizleyici etkisini nötrleştirmek için nitroselüloza özel kararlılaştırıcılar kattı; bunun sonucunda ilk kararlı ve güvenilir barut türü olan dumsız barut elde edildi.

Pamuk barutu, yüzde 13'ün üzerinde azot içeren nitroselülozdur. Asetonda çözünür, ama eter ve alkol karışımlarında çözünmez. Barut yapımında ya tek başına ya da daha düşük dereceli nitroselülozlarla karıştırılarak kullanılır. Nemli pamuk barutu eskiden güçlü bir patlayıcı olarak yaygın biçimde kullanılmıştır.

Tümüyle nitrolanmamış selüloza kollodyum pamuğu, piroksilin ya da (eter-alkol

karışımında çözündüklerinden) çözünür nitroselüloz denir. Bunlar pamuk barutuna göre daha zayıf patlayıcılardır. Yüzde 12'ye kadar azot içeren kollodyumdan vernik ve selüloit plastik malzemelerin yapımında yararlanılır. Eskiden yaklaşık yüzde 11,5 oranında azot içeren nitroselülozlar yapay ipek olarak kullanılmış, ama bunlar daha sonra yerlerini rayon gibi öbür yapay malzemelere bırakmıştır. Aynı malzeme, selüloz asetat plastiklerinin geliştirilmesine değin fotoğraf filmi üretiminde de kullanılmıştır. Yüzde 12 oranında azot içeren kollodyum, barut ve jelatin kıvamında dinamit yapımında kullanılır.

Dmitri Mendeleyev'in elde ettiği piroselüloz, eter-alkol çözücüsünde çözünme özelliğini koruyan en yüksek azot içerikli (yüzde 12) nitroselüloz türüdür; barut üretiminde piroselülozdan yaygın olarak yararlanılır.

nitrozo bileşikler, molekül yapılarında bir karbon ya da azot atomuna bağlı bir nitrozo grubu ($-N=O$) bulunan organik bileşikler. Nitrozo grubunun bir oksijen atomuna bağlı olduğu bileşiklere nitrit, bir metal iyonuna bağlı olduğu bileşiklere ise nitrozil adı verilir.

Nitrozo bileşikler genellikle nitroz asidin ya da onun bir türevinin, kolaylıkla yer değiştirebilen bir hidrojen atomu içeren bir maddeyle tepkimeye girmesi sonucu elde edilir. Bazıları ise aminlerin yükseltgenmesi ya da nitro bileşiklerinin indirgenmesi yoluyla hazırlanır.

Nitrozodimetilanilin ve nitrozofenollerden boyta üretiminde yararlanılır. Amitlerin nitrozo türevleri ısıtıldığında bozunarak azot açığa çıkardıkları için köpük yapıcı madde olarak kullanılır; alkaliler eşliğinde ısıtıldığında ise farklı biçimde bozunarak diazo bileşiklerine dönüşür.

nitroz asit (HNO_2) NİTRİT ASIDI olarak da bilinir, kararsız, zayıf asit. Yalnızca soğukta, seyreltik çözeltiler halinde hazırlanabilen bu asit kimya sanayisinde en çok, aminleri azo boyalarının hammaddesi olan diazonyum bileşiklerine dönüştürmede kullanılır. Nitroz asit çoğunlukla bir asit eşliğinde nitritlerden hazırlanır.

Nitroz asit bozunduğunda azot monoksit (NO) ile azot dioksit (NO_2) ya da nitrik asit (HNO_3) açığa çıkar. Hem yükseltgeyici hem de indirgeyici bir maddedir; örneğin, iyodür iyonunu element haldeki iyoda yükseltmesine karşılık bromu bromür iyonuna indirger.

En önemli tuzlarından biri olan potasyum nitrit ilk olarak 1772'de Carl Wilhelm Scheele tarafından adi güherçileyle (potasyum nitrat) hazırlandı. Günümüzde nitritler çoğunlukla bir alkali çözeltilisinden azot monoksit ya da azot dioksit gazı geçirilerek elde edilir.

nitroz oksit bak. diazot monoksit

nitür, azot atomunun bir ya da birden çok başka elementle yaptığı inorganik bileşiklerin ortak adı. Bazı metal nitürler kararsız bileşiklerdir ve çoğunun suyla tepkimeye girmesi sonucunda amonyak ve metal oksit ya da hidroksit oluşur; ama bor, vanadyum, silisyum, titanyum ve tantal nitürler ateşe ve kimyasal etkilere karşı çok dayanıklı ve serttir, bu nedenle bu malzemeler aşındırıcı olarak ve pota üretiminde kullanılır. Çelik malzemelerin yüzey sertleştirme işlemlerinde, malzeme amonyakla 500°C-550°C arasında ve malzemenin kalınlığına bağlı olarak 5-100 saat arasında bir süreyle ısıtıldığında yüzeyde nitürler oluşur.

nitürleme, AZOTLAMA olarak da bilinir, metallerin yüzeylerinin azot ve ısı etkisiyle

sertleştirilmesi yöntemi. Ayrıca bak. yüzey sertleştirme.

Nitta Yoşisada (d. 1301, Kozuke - ö. 17 Ağustos 1338, Eçizen, Japonya), İmparator Go-Daigo'nun (hd 1318-39) Kamakura şogunluğuna (1192-1333) son vermesinde önemli rol oynayan Japon savaşçı.

Kamakura şogunluğuna karşı komplosunun açığa çıkması üzerine 1331'de sürgüne gönderilen Go-Daigo'nun ertesi yıl başladığı ayaklanma sırasında saf değiştirerek imparatorluk ordularının başına geçti ve Kamakura kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Böylece yeni yönetimde güçlü bir konum elde etti. Saf değiştirmiş öteki komutanlardan Aşikaga Takauçi ile girdiği çatışma sırasında Go-Daigo'nun desteğini alarak rakibinin başkentten sürülmesini sağladı. Ama bir yıl sonra eyalet savaşçılarından oluşturduğu büyük bir ordunun ve donanmanın başında geri dönen Aşikaga Takauçi karşısında tutunamayarak Go-Daigo ile birlikte başkentten kaçtı. Takauçi'nin Kyoto'da başa geçirdiği yeni imparatora karşı Japonya'nın ortagüney kesimindeki Yoşino Dağlarında Go-Daigo'ya bağlı bir imparatorluk merkezi oluşturdu. Böylece biri Kyoto'daki kuzey sarayı, öteki Yoşino'daki güney sarayı olmak üzere iki rakip imparatorluk merkezi ortaya çıktı. Nitta, 1338'de konumunu yeniden güçlendirdikten birkaç ay sonra beklenmedik bir saldırıda okla vurularak öldü.

Nitti, Francesco Saverio (d. 19 Temmuz 1868, Melfi - ö. 20 Şubat 1953, Roma, İtalya), I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra bir yıl süreyle başbakanlık yapan İtalyan devlet adamı.

Bir süre gazetecilik yaptıktan sonra ekonomi profesörü oldu. 1904'te milletvekili seçildi. Liberallerin sol kanadında yer alan

Nitti
B. Pellegrini

Nitti, 1911-14 arasında tarım, sanayi ve ticaret bakanlığı, 1917-19 arasında da hazine bakanlığı yaptı. Haziran 1919'da, İtalya'nın toprak taleplerinin öteki İtaliyal devletlerine reddedildiği, içte ise savaşın ve asker terhisinin yarattığı ekonomik ve mali sorunların derinleştiği bir ortamda savaş dönemi başbakanı Vittorio Emanuele Orlando'nun yerine başbakan oldu. Nispi temsil sisteminin ilk kez uygulandığı 15 Ağustos 1919 seçimlerinde İtalyan Sosyalist Partisi ve İtalyan Halkçı Partisi (sonradan Hristiyan Demokrat Parti) oylarını önemli ölçüde artırarak mecliste sırasıyla 156 ve 100 sandalye kazandılar. Nitti'nin bu iki partiyi istikrarlı bir hükümetin kurulması konusunda uzlaştıramaması, bütün ülkeyi saran grevler dalgası ve Mussolini önderliğindeki faşistlerin çıkardığı karışıklıklar Nitti hükümetini olduğu kadar demokrasiyi de kökünden sarstı. 9 Haziran 1920'de başbakanlık

tan istifa eden Nitti, 1921'de yeniden parlamentoya seçilerek 1924'e değin milletvekilliği yaptı. Mussolini'nin iktidara gelmesinden sonra yapılan 1924 seçimlerine katılmadı. Çok geçmeden İtalya'dan ayrılarak yıllarca Fransa'da sürgün yaşadı.

II. Dünya Savaşı sırasında Ağustos 1943'te Almanlar tarafından tutuklandı ve özgürlüğüne kavuştuğu 1945'e değin Avusturya'da gözaltında tutuldu. Haziran 1948'de Sena'to'ya seçildi. Nitti'nin Türkçede *Bolşeviklik, Faşistlik ve Demokrasi* adlı bir yapıtı yayımlanmıştır (1934).

Niue, Büyük Okyanusun ortagüneyinde, Yeni Zelanda'ya bağlı, içişlerinde özerk ada. Auckland'ın 2.156 km kuzeydoğusunda, Vava'u'nun (Tonga) 385 km doğusunda yer alır. Yüzölçümü 258 km², 1991 tahmini nüfusu 2.000, yönetim merkezi Alofi'dir.

Doğal yapı. Kabaca oval biçimde yükselmiş bir mercan adası olan Niue'nin çevresi yaklaşık 65 km'dir. Adanın yüksek kesimini oluşturan 63 m yüksekliğindeki ortası hafif çukur platonun dik yamaçlarından, yarım kilometre genişliğinde ve 25-28 m yüksekliğinde bir seki olan alçak kesimlere inilir. Bu seki deniz düzeyinden yüksekliği yaklaşık 9 m olan kayalıklara doğru yavaş yavaş alçalır.

Ada kıyıları girintili çıkıntılı resiflerle çevrilidir. Yıllık ortalama yağış miktarı 2.030 mm olan Niue'de yağış dağılımı düzensizdir

Niue

ve dönemsel olarak kuraklık görülür. Aylık ortalama sıcaklık 18°C-29°C arasında değişir. Sıcaklık ve nem oranı yağışlı dönemde daha yüksektir. Adanın bitki örtüsü zengin olmamakla birlikte, başta banyan, hindistancevizi, çeşitli palmiye türleri, eğreltiotları ve sürüncü bitkiler olmak üzere 75'e yakın bitki türü yetişir. Ararot adanın yerli bitkisidir. Niue'nin kuş dışındaki hayvan varlığı bugün yerini göçmen kemeye bırakmış olan Polinezya kemisi ve kelerlerle sınırlıdır. Başlıca kuşlar kumru, muhabbetkuşları, baykuş, kırlangıç ve çeşitli deniz kuşlarıdır. 1977'de yapılan sondaj çalışmalarında adada uranyum yatakları bulunmuştur.

Nüfus. Çoğunluğu Polinezyalı olan nüfusun yaklaşık yüzde 7'si Samoalılar, Tongalılar ve az sayıdaki Avrupalıdan oluşur. Adada Tonga ve Samoa dillerine benzeyen ve Polinezya dillerinin bir lehçesi olan Niue dili konuşulur, İngilizce de yaygındır. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Hristiyanların yüzde 75'i Niue Kilisesi'ne bağlıdır. Geri kalanların yüzde 10'u Mormon, yüzde 5'i Katolik, kalan küçük bir bölümü ise Yedinci Gün Adventistleri ve Yahova Şahitlerindendir. Nüfus yoğunluğu (1991) kilometrekarede 7,7 kişidir. Sırasıyla binde 20,9 ve binde 5,4 olan doğum ve ölüm oranları (1987) ileri ülkelerdeki oranlara yakındır. İstihdam olanaklarının kısıtlılığı sonucu Yeni Zelanda'ya göçler nedeniyle nüfus

1960'tan bu yana sürekli azalmaktadır. En büyük yerleşme 894 nüfuslu (1984) Alofi'dir.

Ekonomi. Niue'nin ekonomisi temelde tarıma dayalıdır. 1989 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 2,1 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 1.000 ABD Doları'dır.

Büyük bölümü tarıma elverişli olan ada toprakları geleneksel aile mülkiyetindedir. Niueliler yabancılara toprak satamazlar. Başlıca ticari ürünler çarkıfelek, hindistancevizi, papav ve misketlimonudur. Geçimlik tarım ürünleri arasında gölevez, yam, muz, şeker kamışı, kavunağacı, guava ve turuncgiller sayılabilir. Adada domuz ve tavuk da yetiştirilir. Arıcılık gelişmiştir ve bal ihracatı artmaktadır. Besin gereksinimini karşılamak için bir miktar balıkçılık da yapılır.

İmalat sanayisi misketlimonu, çarkıfelek meyvesi, kopra ve hindistancevizi gibi tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. Ayrıca ihracat için çeşitli el sanatı ürünleriyle deri eşya üretilir. Ada pandanus bitkisinden yapılan hasır sepet ve şapkalarıyla ünlüdür. Adada ilk otelin açıldığı 1975'ten bu yana turizm gelişmektedir. Üç milyon kW-saat olan yıllık elektrik üretiminin (1989) tamamı fosil yakıtla çalışan santrallerden elde edilir. Ekonomik olarak faal nüfusun büyük bölümü tarım, imalat sanayisi, inşaat, ticaret ve hizmet sektörlerinde çalışır.

Adanın başlıca limanı Alofi'dir. Adayı çepeçevre saran mercan resifleri arasındaki geçit dönem dönem genişletilmekle birlikte, limana yalnızca açıkta demirleyen gemilerin yüklenmesinde ve boşaltılmasında kullanılan mavnalar yavaş olabilir. Fonuakula yakınlarındaki Hanan Uluslararası Havalimanı'na Batı Samoa merkezli Polynesian Airlines'in uçakları iner. İhracatın yeterli büyümeyi gösterememesi nedeniyle Niue'nin dış ticaret açığı artmaktadır. Niue'nin dış ticaretinin büyük bölümü Yeni Zelanda'yadır.

Yöneliş ve toplumsal koşullar. 1974'te kabul edilen ve Niue'ye özerklik tanıyan anayasaya göre Niueliler Yeni Zelanda vatandaşlarıdır. Devlet başkanı Birleşik Krallık hükümdarıdır. Başbakan genel oyla seçilen 20 üyeli Yasama Meclisi tarafından belirlenir. Başbakan meclis üyeleri arasından üç kişilik bir kabine oluşturur. Yerel yönetim 14 köy konseyinden oluşur.

Adanın en büyük sağlık kuruluşu Alofi'deki hastanedir. Sağlık hizmetleri parasızdır. Önemli tropik hastalıklar önlenmiş olmakla birlikte, dönem dönem sivrisineklerle bulaşan deng salgınları baş gösterir. Ortalama ömür (1987) erkeklerde 63 yıl, kadınlarda 66,5 yıl, bebek ölüm oranı (1981-85) ise binde 19,1'dir. Parasız olan ilk ve orta öğrenim 5-14 yaş arasında zorunludur. Adada herhangi bir yükseköğretim kuruluşu yoktur. On beş yaşın üzerindeki nüfusun yüzde 99,8'i okuryazardır (1990). Hükümet denetimindeki Radio Sunshine Niue yayınlarını Niue dili ve İngilizce olmak üzere iki dilde yapar.

Niue toplumu soyun atalara dayandırıldığı akrabalık ilişkileri temelinde örgütlenmiştir. Günümüzde göreneklerin ve geleneksel siyasal kurumların çoğu unutulmuş olmakla birlikte hâlâ büyük düğünler gibi geleneksel törenler düzenlenmektedir.

Tarih. 1974'te yapılan arkeolojik çalışmaların sonucunda adaya yaklaşık 900'de Samoalıların yerleştiği anlaşılmıştır. Yaklaşık 16. yüzyılda adaya Tonga'dan savaş amacıyla ikinci bir grubun geldiği yolunda bir de efsane vardır. Adada Polinezya dillerinin Tafi ve Motu lehçelerinin konuşuluyor olması bu görüşü desteklemektedir.

Niue toplumu başlangıçta fazla katmanlaşmamıştı. Ama iki topluluğun birbiriyle mü-

cadelesi sırasında reisler ortaya çıktı. 1700'lerin başında adayı fetheden Tonga asıllı bir Niueli kendisini kral ilan etti. Ama kral seçimi belirlendiğinden ve gerçek güç reislerden oluşan kurulun elinde olduğundan adada mutlak bir monarşi yönetimi kurulmadı. 1774'te Niue'ye ayak basan Kaptan James Cook, Yerli halkın kendisine düşmanca davranması nedeniyle Niue'ye "Vahşi Ada" adını verdi. 1830'da adaya uğrayan Londra Misyoner Derneği üyeleri de benzer bir tepkiyle karşılaştırsa da, 1852'den başlayarak ada halkına Hristiyanlığı benimsetmeyi başardılar.

Niueliler misyonerlerin etkisiyle çatılan kereste ve sazla kaplı dört tarafı açık evlerden oluşan dağınık yerleşmelerini terk ederek, kiliselerin çevresinde toplanmış, bahçeli ahşap evlerden oluşan köylere yerleşmeye başladılar. 1867'de uğradığı deniz kazası sonucu Niue'ye çıkan Henry Head adlı bir İngiliz, reis ailelerinden birinin kızıyla evlendikten sonra, kralı Kraliçe Victoria'ya himaye başvurusunda bulunmaya razı etti. Ama bu istek İngiltere'nin, toprakları büyük devletler arasında paylaşılan Samoa'nın bir bölümüyle birlikte Niue'yi de ilhak ettiği 1900'e değin kabul edilmedi. Ada 1901'de Cook Adalarının bir parçası olarak Yeni Zelanda'ya bağlandıysa da, 1904'te yeniden ayrıldı ve bir ada meclisiyle koloni temsilcisinin yönetimi altına sokuldu. Niue'nin ilk Yasama Meclisi 1960'ta seçildi. Koloni temsilcisinin bazı yetkileri 1966'da meclise devredildi ve başbakanlığa, bir Niueli atandı. 1974'teki halkoylamasında kabul edilen yeni anayasayla, ada içişlerinde özerklik kazandı. Anayasa gereğince savunma ve dışişleri Yeni Zelanda'nın denetimine bırakılırken, Niueliler Yeni Zelanda vatandaşlığına kabul edildi.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Niven, David, tam adı JAMES DAVID GRAHAM NIVEN (d. 1 Mart 1909, Kirriemuir, Angus, İskoçya - ö. 29 Temmuz 1983, Château d'Oex, İsviçre), beyazperdede şıklığın ve inceliğin simgesi olmuş İngiliz oyuncu.

Niven

Turhan Gökran Arçivi

Bir asker ailesinin çocuğuydu. Sandhurst Kraliyet Askeri Akademisi'nde okuduktan sonra kısa bir süre Birleşik Krallık Kara Kuvvetleri'nde görev yaptı. Birkaç yıl boyunca, dünyanın çeşitli yerlerinde gazetecilikten barmenliğe kadar çeşitli işlerde çalıştı. Bu arada bir grup Kübalı devrimciye askeri danışmanlık yaptı. 1930'ların ortalarında Hollywood'a giderek figüranlık yapmaya başladı. *Splendor* (1935) ve *Dodsworth* (1936) filmlerindeki kısa rollerini *Dawn Patrol* (1938; *Şafak Devriyesi*) ve *Wuthering Heights* (1939; *Ölmeyen Aşk*) filmlerindeki önemli rolleri izledi. Niven kısa sürede, özellikle hafif komedi rollerinin güçlü oyuncusu olarak tanındı.

II. Dünya Savaşı'nda Kara Kuvvetleri'nde komando subayı olarak görev aldıktan sonra sinemaya döndü. Komedi rolleriyle ünlü olmasına karşın dramatik oyunculuk gücünü de kanıtladı ve *Separate Tables* (1958; *Ayrı Masalar*) filmindeki rolüyle Oscar kazandı. Filmleri arasında *The Moon Is Blue* (1953; *Ay Mavidir*), *Around the World in 80 Days* (1956; *Seksen Günde Devriale*), *The Guns of Navarone* (1961; *Navarone'un Topları*), *The Pink Panther* (1964; *Pembe Panter*) ve *Death on the Nile* (1978; *Nil'de Ölüm*) sayılabilir. Niven ayrıca tiyatro oyunculuğu yapmış, iki televizyon dizisinde rol almıştı. Son yıllarında ağır bir kas-sinir hastalığına yakalanmasına karşın ölümüne değin oyunculuğunu sürdürmüştü. Son filmi *The Curse of the Pink Panther* (1983; *Pembe Panter'in Laneti*). Niven'in *Go Slowly, Come Back Quickly* (1981; *Yavaş Git, Çabuk Dön*) adlı bir romanı ile *The Moon's a Balloon* (1971; *Ay Bir Balondur*) ve *Bring on the Empty Horses* (1975; *Boştaki Atları Getir*) adlı iki otobiyografik kitabı vardır.

Nivernais, Fransa'da *ancien régime* (eski rejim) sırasında Nevers'den yönetilen bölge ve Fransız Devrimi'ne değin yeniden tahta bağlanmadan kalmış son büyük *fief*. Güneybatıda Bourbonnais, batıda Berry, kuzeyde Orléanais ve doğuda Burgonya ile çev-

1789'da Nivernais illi

rilidir. 1790'da Nièvre iline (*département*) dönüştürülmüştür.

Burgonya Düklüğü'nün bir parçası olan Nevers (Nivernais) ilini, 987'de Dük I. Henri (Heinrich) üvey oğlu Otto Wilhelm'e, o da beş yıl sonra damadı Landri'ye verdi. İlk Nevers kontları hanedanı Landri ile başladı ve 1192'de Pierre de Courtenay'ın karısı Nevers kontesi Agnès'in ölümüyle sona erdi. I. François 1539'da Clèves'li François için Nevers'i düklük yaptı. Bir Mantova düklünün oğlu olan Luigi Gonzaga (Louis de Gonzague) Nevers düşesi Clèves'li Henriette ile evlendi; Gonzaga'nın soyundan gelen Carlo (Charles) 1659'da Nivernais'ı Kardinal Mazarin'e sattı. Kardinalin, yeğeni Philippe Jules Mancini'ye miras bıraktığı Nivernais Fransız Devrimi'ne değin bu ailenin elinde kaldı. Son Nivernais dükü Louis-Jules-Barbon-Mancini-Mazarini 1798'de öldü.

nix, **NIXIE** ya da **NIXY** olarak da bilinir, Germen mitolojisinde, yarı insan, yarı balık biçimindeki su yaratıklarına verilen ad. Suyun altında bir sarayda yaşayan *nix*'ler ya güzel bir genç kız ya kocakarı görünümünde ya da görünmez olarak insanlar arasına karışır. Ama müziğe olan tutkuları, büyüleyici dansları ve kehanet yetenekleri onları ele verir. *Nix*'ler genellikle kötü kalpli

olmalarına karşın armağanla kandırılabilirler. Bazı yörelerde, çocukları kaçırdıklarına ve insanları suya çekip boğduklarına inanı-

"Değirmenci ve Nix", H. J. Ford'un *Yellow Fairy Book* adlı kitaptaki bir illüstrasyonu, 1894
Dover Publications, Inc.

lır. İnsanlarla evlenip çocuk doğurdıklarına ilişkin öyküler de vardır.

Nixon, Richard M(ilhou) (d. 9 Ocak 1913, Yorba Linda, California, ABD), ABD'nin 37. başkanı (1969-74). Watergate Skandalı(*) nedeniyle başkanlıktan çekilmek zorunda kalmış ve böylece görevinden istifa ederek ayrılan ilk ABD başkanı olmuştur.

Durham'daki Duke Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra Whittier'da avukatlık yapmaya başladı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra, kısa bir süre için Washington, D.C.'deki Fiyat Denetim Dairesi'nde çalıştı. Ağustos 1942'de donanmaya katıldı ve Pasifik Cephesi'nde görev yaptı. Terhis olduktan sonra Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olarak katıldığı 1947

Nixon, 1970
UPI Compa/EB Inc.

seçimlerini kazanarak Temsilciler Meclisi'ne girdi ve bu görevi 1950'ye değin sürdürdü. 1950-52 arasında Senato üyeliğinde bulundu. Dwight D.Eisenhower'ın başkan seçildiği 1952 seçimlerinin sonunda başkan yardımcısı oldu. 1960 başkanlık seçimlerinde, Demokrat Parti adayı John F. Kennedy karşısında yenilgiye uğraması ve 1962'deki California valilik seçimlerini yitirmesi üzerine siyasetten çekildiğini açıklayarak avukatlık yapmak üzere New York kentine yerleşti.

1968'de Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olarak başkanlık seçimlerine katılarak yeniden siyasete atılan Nixon, rakibi Hubert H. Humphrey'yi yenilgiye uğratarak başkan seçildi. Ocak 1969'da göreve başladıktan hemen sonra yabancı ülkelerdeki ABD birliklerinin sayısını azaltıp, bunun yerine küçük devletlere yapılan ekonomik ve askeri yardımı artırmayı öngören Nixon Doktrini'ni açıkladı. Bu politika uyarınca bir süre sonra Vietnam'daki ABD askerlerini geri çekmeye başladı. İç politikada karşı karşıya kaldığı en önemli sorun enflasyon oldu. Nixon, Ağustos 1971'de enflasyonu denetim altına almak amacıyla uygulamaya koyacağı yeni ekonomik politikaları açıkladı. Fiyat ve ücretlerin sıkı bir biçimde denetlenmesini öngören bu politikaların yanı sıra ABD Doları'nı iki kez devalüe etti ve devlet harcamalarını kısmaya çalıştı. Ama, bütün bu önlemlere karşın enflasyon denetim altına alınamadı ve bütçe açıkları ABD tarihindeki en yüksek düzeye ulaştı. Yirmi bir yıllık bir aradan sonra Şubat 1972'de Çin Halk Cumhuriyeti'ne giderek bu ülke ile ABD arasındaki diplomatik ilişkileri yeniden başlatan Nixon, aynı zamanda SSCB'yi ziyaret eden ilk ABD başkanı oldu. Mayıs 1972'de yapılan bu ziyaretin sonunda, ABD ile Sovyetler Birliği arasında nükleer silahların üretiminin sınırlandırılmasını öngören bir antlaşma imzalandı ve çeşitli konularda uzlaşmaya varıldığı açıklandı.

1972'de rakibi Senatör George S. McGovern'ı yenilgiye uğratarak yeniden başkan seçilen Nixon'ın ikinci başkanlık döneminin en önemli olayı Watergate Skandalı oldu. Başkanın Yeniden Seçilmesi Komitesi (CRP) tarafından kiralananmış beş kişinin Demokrat Parti'nin Watergate adlı binadaki genel merkezinde yakalanmasıyla başlayan bu skandal olayların soruşturulması sırasında büyüdü. Başkanın yakın çalışma arkadaşlarından bazıları da olayla ilgili bulunup mahkûm olunca, Temsilciler Meclisi Adalet Komisyonu, Temmuz 1974'te Nixon'ın yargılanmasına karar verdi.

Nixon 4 Ağustos'ta Watergate olayının gizlenmesi için çaba gösterdiğini ve olaydan sonraki birkaç gün içinde, FBI'nin (Federal Soruşturma Bürosu) olayı araştırmasını önlediğini itiraf etti. Bu açıklama nedeniyle hem Kongre, hem de parti içindeki desteği yitirince, 8 Ağustos akşamı başkanlıktan çekildiğini açıkladı. Yardımcısı Gerald R. Ford 9 Ağustos'ta başkanlığı devraldı. Ford'un Eylül 1974'te Nixon'ı bağışladığını açıklaması kamuoyunda sert tepkilere yol açtı. 1976'da New York Barosu'ndan çıkarıldı; California Barosu'ndan da daha önce kendisi istifa etmişti. Nixon *RN:The Memoirs of Richard Nixon*'in (1978; RN: Richard Nixon'ın Anıları) dışında uluslararası sorunlarla ilgili kitaplar da yazdı. 1980'lerin sonuna gelindiğinde, yaşlı bir devlet adamı ve dış politika uzmanı olarak mütavazı bir konum benimsemişti.

niyabet-i saltanat, NİYABET-İ HAZRET VE NİYABET-İ ULYA olarak da bilinir, eski İslam devletlerinde hükümdar vekilliği. Ayrıca bak. naip.

Niyagara Çavlanı, Kuzey Amerika'nın kuzeydoğu kesiminde, Niyagara Irmağı üzerindeki büyük çavlan. Kıtanın en ünlü gezi alanlarından biridir. Uzun yıllar, gerili bir halatın üzerinden ya da bir fiçinin içinde çavlanın sularını aşmak gibi gösterilere sahne olmuştur. Ama çekiciliği, daha çok doğal güzelliğinden ve benzersiz oluşundan kaynaklanır.

Goat Adası çavlanı iki ana kesime ayrılır. Kanada'da kalan daha geniş kesime Horseshoe (Atnalı) Çavlanı denir. Bu kesimin yüksekliği 49,4 m, genişliği yaklaşık 787 m'dir. ABD'de kalan Amerika Çavlanının ise yüksekliği 50,6 m, genişliği 303 m'dir.

Niyagara Boğazının biçimlenişi ve çavlanın oluşumu bazı özel jeolojik süreçlere dayanır. Niyagara Boğazındaki Silüriyen Döneme (y. 430-395 milyon yıl önce) ait kayalar neredeyse yataydır ve güney doğrultusunda mil başına yalnızca 6 m'lik bir eğimle alçalır. Sert Niyagara dolomit kayacının en üst tabakasının hemen altında kolaylıkla aşınan yumuşak tabakalar vardır. Kayacın bu yapısı suların bir çıkıntından sürekli olarak dikey biçimde düşmesi için elverişli koşulları oluşturur. Dökülen suyun tortul birikintiler taşımaması ve berekliliği çavlanın doğal güzelliğini artırır.

Son yıllarda enerji üretimi dolayısıyla çavlanı besleyen suların miktarı düşmüş, böylece aşınma oranı azalmıştır. Gene de, çavlanın ABD'de kalan kesimindeki aşınma önemli boyutlara varmıştır. 1969'da beton setler oluşturularak ırmağın akış yönü değiştirilmiştir. Bu arada yoğun bir delme programı yürütülmüştür. İrmağın akışı Kasım 1969'da yeniden Amerika Çavlanı yönüne çevrilmiştir.

Çavlanın en güzel manzaraları Kanada tarafındaki Kraliçe Victoria Parkı'ndan, ABD tarafındaki Prospect Burnundan ve Prospect Burnunun 330 m aşağısındaki Rainbow Köprüsü'nden görünür. Ziyaretçiler ABD kesiminden Goat Adasına uzanan bir köprüyü geçtikten sonra bir asansöre binerek çavlanın dibine inebilir; burada, dökülen suların oluşturduğu perdenin arkasında Rüzgârlar Mağarası bulunur.

Niyagara Dizisi, Kuzey Amerika'da Silüriyen Dönemde (y. 430-395 milyon yıl önce) oluşan kaya katmanlarının başlıca üç bölümünden ikincisi ve bu kayaların çökeldiği zaman dilimi. Adını New York'taki Niagara ilinde saptanan yüzey oluşumlarından alır. En tanıtıcı örneklerine Niyagara İrmağının Niyagara Çavlanı altındaki boğaz bölümünde rastlanır; boğaz burada dirençli bir dolomit oluşuyla (Lockport Dolomiti) çevrelenmiştir. Aynı bölgenin öbür kesimlerinde ise fosilli şeyllerden ve ince kireçtaşı katmanlarından oluşur. Cincinnati Kemerinin batısında dizi büyük ölçüde kalırcı bir yapı kazanır ve kalınlığı artar. Indiana, Illinois ve Wisconsin'de Niyagara Dizisi kayalarında mercan resifi fosillerine rastlanır; bunlardan bazılarının çapı 10 cm'ye, kalınlığı ise yaklaşık 300 m'ye ulaşır.

Niyagara Hareketi, ABD'li Siyah aydınların W.E.B. Du Bois'nin önderliğinde oluşturdukları örgüt. Booker T. Washington önderliğindeki tutucu Siyahların Atlanta Uzlaşması'yla (1895) açığa çıkan uzlaşmacı görüşlerine tepki olarak ortaya çıkan örgüt, beyazların sahip olduğu bütün hakların Siyahlara da tanınmasını istiyordu. 1905 yılında, aralarında Du Bois'nin de bulunduğu 29 kişinin Ontario'daki Niagara Falls kentinde gizli bir toplantı yaparak yurttaşlık haklarının herkese tam olarak uygulanmasını, ırk ayrımcının kaldırılmasını ve insanlar arasında kardeşliğin sağlanmasını isteyen bir manifestoyu kaleme almalarıyla kuruldu. Daha sonra her yıl bir kez toplanan örgüt 30 şube kurmasına ve yurttaş hakları alanında bazı başarılar kazanmasına karşın kitle desteği sağlayamadı. Springfield Olayları'nın (1908) ardından bazı beyaz liberallerin örgütün çekirdeğini oluşturan

öncü kadroyla birleşmesiyle 1909'da Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği (NAACP) kuruldu ve Niyagara Hareketi 1910'da dağıldı.

Niyagara İrmağı, Kuzey Amerika'da, ABD-Kanada sınırının bir bölümünü çizen ırmak. Büyük Göllerini oluşturan beş gölden kuzeydeki dördünün (Superior, Michigan, Huron ve Erie) sularını toplar. Su toplama havzası yaklaşık 673.000 km²'dir. Erie Gölünden doğan ırmak 56 km boyunca kuzeye doğru aktıktan sonra Ontario Gölüne dökülür. İki gölü birleştirirken New York ve Ontario eyaletlerini de birbirinden ayırır. Dik eğimli bir bölgede akması ve debisinin yüksek olması nedeniyle Kuzey Amerika'nın başlıca hidroelektrik enerji kaynaklarından biridir. Üzerinde Amerika'nın en güzel manzaralı yerlerinden biri olan Niyagara Çavlanı yer alır.

Çavlanın aşağısında da 11 km boyunca uzanan Niyagara Boğazı bulunur. İki göl arasındaki düzey farkı nedeniyle Erie Gölünden çıktuktan sonra yavaş yavaş alçalıran ırmağın Horseshoe (Atnalı) Çavlanından başlayan 3,6 km'lik bölümü Maid of the Mist (Sislerin Kızı) Gölcüğü olarak anılır. İrmağın yalnızca 1,5 m alçalıldığı bu kesimde teknelerle gezilebilir. Boğazdan sonra dar Whirlpool İvintisinden geçen ırmak, Whirlpool'dan sonra önce kuzeydoğuya, ardından da kuzeye dönerek Lewiston'daki (New York) Niyagara Kayalıklarına ulaşır. Son 11 km boyunca oldukça düz bir bölgeden geçerek Ontario Gölüne boşalır.

İrmak, Erie Gölünden yukarıdaki ivintilere kadar ulaşma elverişlidir. New York Eyaleti Mavna Kanalı Tonawanda'da Niyagara İrmağına bağlanır. Buffalo limanından Niyagara İrmağının birkaç kilometre aşağısına uzanan Black Rock Kanalı, ırmağın Erie Gölünden gelen buzlarla dolduğu kış aylarında da ulaşımın sürmesini sağlar. Erie ve Ontario gölleri arasındaki ana ulaşım ise, Büyük Göller ile St. Lawrence Suyolu arasındaki en önemli bağlantı olan Welland Kanalı üzerinde yapılır.

Niyagara Kayalıkları, Kuzey Amerika'da sırt. ABD'de, Wisconsin eyaletinin doğu kesimindeki Door Yarımadasından başlayarak aralıklarla 1.050 km boyunca uzanan dağlar, Huron Gölünün kuzey kesimindeki Manitoulin Adalarından (Ontario, Kanada), Bruce Yarımadasından ve Ontario Gölünün güneybatısından geçer. Niyagara Çavlanında Kanada-ABD sınırını aştıktan sonra Rochester'in (New York) doğusunda son bulur. Ormanla kaplı dorukları, çevresindeki ovalardan 75-300 m yüksekte yer alır. Aralarında Niyagara İrmağının da bulunduğu akarsular dağları aşarken derin boğazlar ve Niyagara Çavlanı gibi çağlayanlar oluşturur. Kayalıklar, Ontario Gölünün güney kıyısı boyunca uzanan meyve bahçelerini rüzgârdan korur.

niyala (*Tragelaphus angasi*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından antilop türü. Afrika'nın güneydoğusundaki ormanlarda yalnız ya da küçük gruplar halinde yaşayan bu hayvanların omuz yüksekliği 107 cm dolayındadır. Sırtlarında baştan kuyruğa kadar uzanan bir yele bulunur. Erkeklerin boynuzu uzun ve az kıvrımlı, alt bölümleri ve boyun altı uzun tüylü, koyu kahverengi postu sırt karın doğrultusunda beyaz çizgili, boynu ve yüzü beyaz lekeli, bacaklarının alt bölümü kırmızı kahverengidir. Dişinin kırmızı kahverengi postundaki dikey, beyaz çizgiler daha belirgin bir biçimde görülür.

Niyalanın yakın akrabası olan daha iri yapılı ve ender rastlanan *T. buxtoni* türü

Niyala (*Tragelaphus angasi*)
Rusa Kume Photo Researchers

Etiyopya'nın orta kesiminde bulunan Zivay Gölü çevresindeki dağlarda yaşar.

niyasın bak. nikotinik asit

niyaz, tarikatlarda şeyhin önündeki saygılı duruş ya da saygı sunuş biçimi. Tarikatlara göre bazı farklılıklar gösterir. Mevleviler sağ el sol omza, sol el sağ omza gelecek biçimde kolları çaprazlayarak ve sağ ayağın başparmağını sol ayağın başparmağı üzerine basıp eğilerek niyazda bulunur. Bektaşilerin niyazında ise, eğilip diz çökerek dedenin sağ ve sol dizi öpülür. Öbür tarikatlarda genellikle eller göğüste bağlanır, eğilerek şeyhin dizleri öpülür. Bazı tarikatlarda, varlığı oluşturan dört öğeyi (anasır-ı erbaa) simgelemek üzere dört yerin öpülmesi niyazın gereği sayılır.

Tarikatlarda niyaz armağan ve bağış anlamında da kullanılır. Mevleviler ve Bektaşiler sadaka kabul etmemekle birlikte niyaz adı verilen armağanları geri çevirmezler. Bektaşilikte tarikata giren zengin kişilerin babaya, aşçıbaşaya, rehber, meydancıya ve öbür görevlilere niyaz vermesi gelenektir. Görevlilerin niyazı ellerine verilirken, babanın niyazı postunun altına konur. Mevleviler verecekleri niyazın 18 parçadan ya da 18'in katlarından oluşmasına özen gösterir. Bu uygulamaya, Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin benzer tutumu nedeniyle kurallaştırılmıştır.

Niyaz Mevlevilikte ayının uzatılması anlamına da gelir. Ayinden ve ayın müziğinden etkilenen dinleyicilerin genel isteği üzerine uzatılan bölüme niyaz ayini denir.

Niyazi Bey (RESNELİ), tam adı AHMED NİYAZI (d. 1873, Resne - ö. 16 Nisan 1913, Avlonya [bugün Arnavutluk'ta]), Osmanlı asker. II. Meşrutiyet'in ilanını hazırlayan İttihatçılardandı.

Manastır'da askeri rüşdiyeyi, 1896'da Mekteb-i Harbiye'yi bitirdi. 3. Ordu'da görevliken 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na katıldı. Balkanlar'daki milliyetçilik hareketlerinin bastırılmasında görev aldı. Bu hareketlerden önemli ölçüde etkilendi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmaları içinde yer aldı.

İttihat ve Terakki yönetimi 1908'de, Avrupa devletlerinin Makedonya'ya müdahale hazırlıkları üzerine, bu müdahaleyi önleyecek reformları gerçekleştirmek amacıyla harekete geçti. Niyazi Bey'in 28 Haziran 1908'de 400 kadar sivil ve asker gönüllüyle dağa çıkması, II. Meşrutiyet'in ilanıyla sonuçlanan bu hareketin simgesi oldu. Niyazi Bey de "hürriyet kahramanı" ilan edildi; ama kazandığı bu üne karşın, İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde önemli bir yere gelemedi. Balkan Savaşı'nın (1912-13) patlak vermesi üzerine, doğduğu yer olan Resne'nin savunmasına katıldı. Kenti Sırp lar ele geçince, tarafsız bölge ilan edilen

ve geçici Arnavutluk hükümetinin denetiminde olan Fieri'ye geçti. Daha sonra Avlonya'ya gitti. Orada kendisini İstanbul'a götürecektir gemiyi beklerken, koruma olarak buyruğuna verilen Arnavut milliyetçilerince

Niyazi Bey
Ar. Güler Arşivi

öldürüldü. Anıları *Hatırat-ı Niyazi Yahut Tarihçe-i İnkılab-ı Kebir-i Osmaniden Bir Sayfa* (1910) adı altında yayımlanmıştır. Yaptı sadeleştirilerek *Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Bey'in Anıları* (1975; yay. İhsan Ilgar) adıyla yeniden basılmıştır.

Niyazi Misri, asıl adı MUHAMMED NİYAZI (d. 1618, Malatya - ö. 1694, Limni), mutasavvıf ve şair. Halvetiye tarikatının kollarından Mısıriyenin(*) kurucusudur.

İlköğrenimini tamamladıktan sonra Halvetiye şeyhlerinden Hüseyin Efendi'ye bağlandı. Şeyhinin Malatya'dan ayrılması üzerine Diyarbakır, Mardin ve Bağdat'a giderek buralarda dört yıl kaldı. Daha sonra Mısır'a gitti; bir yandan Camiü'l-Ezher'de öğrenim görürken, öbür yandan bir Kadiri şeyhinin yanında tasavvuf eğitimini sürdürdü. 1646'da İstanbul'a gitti. Bir süre sonra Bursa'ya, oradan da Uşak'a geçerek Halvetiye şeyhlerinden Yusuf Sinan Ümmi'ye bağlandı. Şeyhinden halifelik aldıktan sonra Uşak, Kütahya ve Bursa'da tarikatını yaymaya çalıştı. Ama aşırı savlar taşıyan bazı sözleri ve cıfr ilmine(*) dayalı bazı kehanetleri nedeniyle önce Rodos'a (1673), arkasından da iki kez Limni'ye (1676 ve 1693) sürgün edildi; orada öldü. Tasavvufa ilişkin küçük yapıtları ve bir *Divan*'ı (1638, yb 1963) vardır.

Niyazi Tağızade bak. Tağızade, Niyazi

niyet, İslamda kişinin yapacağı bir ibadete içten karar vermesi ve bu ibadetin ne için yapıldığını bilmesi.

Namazda zorunlu (farz) öge olan niyet, Tanrı için namaz kılmaya karar verme ve hangi namazın kılınacağını bilme açısından önem taşır. Bu amaçla namazdan önce, "niyet ettim Allah rızası için (...) vaktin (...) namazını kılmaya" biçiminde namazın vakti, farz, sünnet ya da nafile olduğu belirtilir. Vakit sünneti olmayan nafileler için "Allah rızası için namaz kılmaya niyet ettim" denmesi yeterlidir. Cemaatle kılınan namazlarda niyet cümlesine "uydum imama" ibaresi eklenir.

Niyet oruç, zekât, hac, abdest ve teyemmüm gibi öbür ibadetlerde de gereklidir. Oruçta içten yapılan niyet yeterli olmakla birlikte Ramazan, adak ya da nafile orucu olduğu belirtilerek sözle dile getirilmesi daha makbuldür. Oruç için sahura kalkılması kendi başına niyet sayılır. Zekâtın

verilmesi ya da ayrılması sırasında bunun zekât olduğuna içten niyet edilir. Niyetsiz verilen zekât kişiyi zekât yükümlülüğünden kurtarmaz. Hacda niyet ihram giyerken okunur. Abdest ve boy abdestinde (gusül) sünnet olan niyet, teyemmüm için farzdır.

niyobyum (Nb), KOLUMBIYUM olarak da bilinir, periyodik tablonun Vb grubunda yer alan kimyasal element. Alaşımlarda, aletlerde, kalıplarda ve üstüniletken müknaatlarda kullanılan bir metaldir. Niyobyum cevherlerde çoğunlukla tantalı birlikte bulunur ve özellikleri de ona benzer. Niyobyumu ilk olarak 1801'de İngiliz kimyacı Charles Hatchett, ABD'de New England'dan elde edilen bir mineralde buldu ve elemente kolumbiyum adını verdi. Alman kimyacı Heinrich Rose bu elementi 1844'te yeniden buldu ve niyobyum olarak adlandırdı. Yaklaşık 1950'lerde kimyacılar uluslararası bir anlaşmaya vararak niyobyum adını kabul ettiler.

Katıksız haldeyken yumuşak ve sünek bir metal olan niyobyumun görünümü çeliğe benzer, parlatıldığında da platin andırır. Yenime karşı çok dayanıklı olmakla birlikte 400°C'nin üstündeki sıcaklıklarda yükseltgenir. Demirle tümüyle karışabildiğinden, kaynak ve ısıtma sırasında kararlı olmalarını sağlamak için bazı paslanmaz çeliklere ferromiyobyum halinde katılır. Niyobyum, nikel temelli yüksek sıcaklık alaşımlarının başlıca alaşımlama elementidir; yüksek dayanımlı yapı çeliklerine de az miktarda katkı maddesi olarak eklenir. Niyobyum, eriyik haldeki alkali metal soğutucuların yenim etkisine karşı dayanıklılığı ve ısıl nötron tepkime kesitinin düşüklüğü bakımından uranyuma benzer ve bu özellikleri nedeniyle nükleer reaktör çekirdeklerinde kullanılır. Sıcak baskı kalıplarının ve kesici aletlerin yapımında kullanılan katılanmış (semente edilmiş) karbürler niyobyum katıldığında daha da sertleşirler, darbelere ve ısınmaya karşı çok daha dayanıklı duruma gelirler. Niyobyumdan ayrıca, zayıf enerjiyle çalışan kriyojenik (düşük sıcaklık) elektronik cihazların imalinde de yararlanır. Üstüniletken elektromüknaatlar niyobyum-zirkonyum alaşımından yapılan teller sarılır. Niyobyum-aluminyum (Nb₃Al) 17,1 K'nin (-256,05°C), niyobyum-kalay (Nb₃Sn) 18,45 K'nin (-254,7°C), niyobyum metalinin kendisi ise 9,15 K'nin (-264°C) altındaki sıcaklıklarda üstüniletkendir.

Niyobyum, yerkabuğunda bolluk bakımından kurşundan daha çok, bakırdan ise daha azdır ve başlıca cevherleri olan kolumbit ve piroklor gibi birkaç niyobyum minerali dışında dağınık halde bulunur. Doğal niyobyum tümüyle kararlı izotopu olan niyobyum-93'ten oluşur. Niyobyumu taneltenden ayırmak için çözücüyle özütlemeye yöntemi uygulanır, ayrıca ayımsal kristallendirme ve damıtma tekniklerinden de yararlanır. Niyobyum metalini antılmış bileşiklerinden indirgeme yoluyla elde etmek amacıyla uygulanan yöntemler, oksitinin karbon ya da niyobyum karbürle vakumda indirgenmesi, klorürünün magnezyum ya da hidrojenle indirgenmesi, ikili flüorürlerinin sodyumla indirgenmesi ve eriyik halde elektrolizden geçirilmesidir. Niyobyum elektron demetiyle ya da vakumda elektrik arkıyla eritme yoluyla daha da pekiştirilir ve antılır. Pekiştirme için tozu-nun vakumda sinterlenmesi tekniğinden de yararlanır.

Niyobyumun önemli bileşikleri yoktur. Doğada bulunan bileşiklerinde beş değerlikli olmakla birlikte, 2-4 arası değerlikte olduğu bileşikler de hazırlanmıştır. Niyobyumun dört değerlikli olduğu niyobyum

karbür (NbC) katılanmış karbürlerin hazırlanmasında kullanılır.

atom numarası	41
atom ağırlığı	92,906
erime noktası	2.468°C
kaynama noktası	4.927°C
özgül ağırlığı	8,57 (20°C'de)
değerliği	2,3,4,5
elektronların yerleşimi	2-8-18-12-1 (Kr)4d ⁴ 5s ¹

nizam-ı cedid (Arapçada "yeni düzen"), Osmanlı padişahı III. Selim (hd. 1789-1807) tarafından başlatılan Batılılaşma reformları programı. Terim daha sonra yalnızca, bu program çerçevesinde kurulan yeni ve düzenli askeri birlikleri ifade etmek için kullanılmıştır.

Lale Devri'nde (1718-30) bazı Batı kurumlarını Osmanlı devlet ve toplum yapısına uyarlamaya yönelik adımlar atılmakla birlikte, bu doğrultuda asıl köklü girişim III. Selim döneminde başladı. Aynı dönemde Fransız Devrimi'nin (1789) etkileri de dalga dalga öbür ülkelere yayılıyordu. Fransa'da devrimle gerçekleşen büyük dönüşüm, Osmanlı aydınlarının nizam-ı cedid olarak tanımlanıyordu. Bu ortamda III. Selim'in saltanat programı niteliğindeki nizam-ı cedid tasarısı 1792'de bir fermanla duyuruldu ve bütün devlet adamlarından layihalar hazırlamaları istendi. Sadrazam Koca Yusuf Paşa ve öbür yöneticiler, özellikle askeri yenileştirmelere öncelik tanıyan raporlar hazırladılar. Daha sonra III. Selim, İbrahim İsmet Efendi başkanlığında bir kurul oluşturdu. Bu kurul 72 maddelik bir program hazırladı. 1793'te İstanbul'da bu program uyarınca Bostancı Tüfenkçisi Ocağı adıyla ilk Nizam-ı Cedid birliği kuruldu. Hazırlanan yönetmelikte genel ordu mevcudunun 12 bin asker olması, bunun 12 bölüğünün İstanbul'da, öbür bölüklerinin de Rumeli ve Anadolu'da oluşturulması ve eğitilmesi öngörülmüştü. Nizam-ı Cedid ortaları için binbaşı, sağ ve sol kolağaları, bölük yüzbaşısı atandı.

1793'te Levent Çiftliği Kanunnamesi çıkarılarak Nizam-ı Cedid askerlerinin burada eğitilmesi kararı sağlandı. Yeniçerilerin ve halkın tepkisini çekmemek için Levent Çiftliği'ndeki Nizam-ı Cedid askerlerinin Rusya'dan Boğazlar'a yönelecek saldırıları önlemek amacıyla yetiştirildikleri duyuruldu. Öte yandan Osmanlı donanması ile Tophane-i Amire ve Tersane-i Amire'nin Avrupa'dan getirtilen uzmanlar aracılığıyla yenilenmesine başlandı. İsveçli ve Fransız uzmanların hazırladığı projelerle 15 tersane işler duruma kondu. Kırk beş yeni gemi yapıldı. Yirmi bin mevcutlu donanma Avrupa'nın sayılı donanmaları arasına girdi. 1792'de Humbarahane yeniden açıldı, 1795'te de Mühendishane-i Berri-i Hümayun eğitime başladı.

Bu yatırımlara mali kaynak oluşturmak üzere İrad-ı Cedid(*) adı altında 200 bin keselik özel bir hazine fonu kuruldu. Yönetmelikte alanda da fermanlar ve kanunnameler yoluyla düzenlemeler yapıldı. Ülke 28 eyalete bölünürken, Vezirlik Kanunnamesi ile yükselme ve atanma işlemleri kurallara bağlandı. Ekonominin canlandırılması için kapitülasyonların etkisini azaltıcı önlemler alındı, yerli malı tüketimi kampanyası başlatıldı. Dış politikada Baulı büyük devletlerle anlaşmalar imzalanmasına çaba gösterildi, ilk yerleşik elçilik kuruldu.

Köklü yeniliklerin yönetimdeki kadrolarla bile benimsenmemesi ve ilmiye sınıfınca onaylanmaması bazı sıkıntılar yaratıyordu.

Yeniçeri Ocağı'na dayanan bazı yöneticiler yeniliklere karşı bir kampanya başlattılar. Yeniçeriler 1806'da Tekirdağ'da Nizam-ı Cedid birliği kuracağını halka ilan eden kadıyı öldürdüler. 1807'de Silivri ve Çorlu'da, Kadı Abdurrahman Paşa komutasındaki Anadolu Nizam-ı Cedid Ordusu'nun Edirne yönünde ilerleyişini durduran bir ayaklanma oldu. Bu olayın ardından İstanbul'da yamakların eylemleri başladı. Olaylar hızla gelişerek Kabakçı Mustafa 'Ayaklanması' na(*) dönüştü. Nizam-ı cedidi kaldırdığını bir hatt-ı hümayunla duyurmasına karşın tahttan indirilen III. Selim'in yerine IV. Mustafa başa geçirildi. Yönetime el koyan tutucu kesim, nizam-ı cedidin ülkeyi kötülüğe ve yoksulluğa sürüklediğini, dinsizliği özendirdiğini, devlet yapısını şeriata aykırı biçimde değiştirdiğini duyurdu; nizam-ı cedid çerçevesinde yapılan bütün yenilikler ortadan kaldırıldı.

Nizamâbad, INDUR olarak da bilinir, Hindistan'da Andhra Pradesh eyaletinin kuzeybatısında il ve il merkezi kent. Nizamâbad kenti Haydarâbad'ın kuzeybatısında, Merkez Demiryolu'nun Haydarâbad-Godavari Vadisi hatı üzerinde yer alır. Şekerkamışı yetiştirilen bir tarım bölgesinin ortasında bulunan kentte bir sanat ve bilim yüksek okulu vardır.

Dekkan Platosunda bulunan ilin yüzölçümü 7.969 km²'dir. Mancra Irmağı üzerindeki barajdan sağlanan suyla ilde şekerkamışı ve pirinç yetiştirilir. İlin bir başka önemli ürünü de kerestedir. Bodhan ve Kamareddi'de şeker ve alkol fabrikaları vardır. Nüfus (1991) kent, 240.924; (1981) il, 1.679.683.

Nizameddin Herevi, asıl adı NIZAMEDDİN AHMED BİN MUHAMMED MUKİM (d. y. 1551 - ö. 7 Kasım 1594), İranlı tarihçi.

Ünlü mutasavvıf Abdullah Ensari'nin soyundan gelir. Babasının önerileri ve desteğiyle tarih araştırmalarına yöneldi. Babür-lü hükümdarı Ekber döneminde yüksek askeri görevlerde bulundu. 1585'te Guccerat'ın, 1593'te bütün imparatorluğun mali işlerden sorumlu askeri yöneticisi (*bahşi*) oldu. İngilizce çevirisiyle birlikte 1913-36 arasında yayımlanan ve *Tabakat-ı Ekberşahi*, *Tabakat-ı Ekberi* ya da *Tarih-i Nizami* adlarıyla bilinen ünlü yapıtını 1593'te tamamladı. Hindistan tarihi üzerine önemli bir kaynak olan yapıt, Gazneli hükümdarı Sebüktegin'in (hd 977-997) iktidara çıkışından Ekber'in iktidarının (1556-1605) 37. yılına değin geçen olayları içerir.

Nizami (GENCELİ), asıl adı CEMALEDDİN EBU MUHAMMED İLYAS BİN YUSUF (d. y. 1150, Gence, Azerbaycan - ö. y. 1214, Gence), İranlı şair. Günlük konuşma diline dayalı, gerçekçi üslubuyla İran edebiyatına yeni bir yön vermiş, mesnevi tarzının en üstün örneklerini yazmıştır.

Küçük yaşta ailesini yitirdi. Tüm yaşamını geçirdiği Gence'de dayısının gözetiminde iyi bir öğrenim gördü. Şiirlerini sunduğu hükümdar ve emirlerden büyük maddi ve manevi destek görmüş olmasına karşın çok yalın bir yaşam sürdü.

Firdevsi ve Senai'den esinlenen Nizami zengin düş gücü ve büyük bilgi birikimiyle İran edebiyatının kendinden sonra gelen hemen bütün şairlerini, özellikle de 15. ve 16. yüzyıllarda yetişmiş hamse sahibi Osmanlı divan şairlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Yapıtlarına yüzlerce Farsça ve Türkçe nazire yazılmıştır. Mecaz, teşbih gibi edebi sanatlarla canlılık kazandırdığı mes-

nevilerinde tevhid, münacaat, na't ve medhiyelere çok yer vermiştir. Felsefi ve bilimsel konulara olan merakı nedeniyle ortalama okur için güç bir şair olmasına karşın, üslubunun özgünlüğü ve duruluğuyla büyük hayranlık uyandırır.

Nizami'nin Batı dillerine ve Türkçeye çevrilen *Hamse'si Mahzen-i Esrar*, *Hüsrev ü Şirin*, *Leyla vü Mecnun*, *Heft Peyker* ve *İskendername* adlı mesnevilerden oluşur. Erzincan'da hüküm süren Mengücek beyi Fahreddin Behramşah'a sunduğu 2.500 beyitlik *Mahzen-i Esrar* (1869) ahlaksal bir yapıttır ve Türkçe çevirisi 1946'da aynı adla basılmıştır. Doğu edebiyatlarının en ünlü öykülerinden birini konu alan *Hüsrev ü Şirin* (1871) 5.700 beyitten oluşur. Yapıtın Türkçe çevirisi 1955'te *Hüsrev ve Şirin* adıyla yayımlanmıştır. Nizami'nin 1188'de yazdığı *Leyla vü Mecnun* (1870) doğrudan doğruya Arap kaynaklarına dayanır. En başarılı mesnevisi kabul edilen 5.100 beyitlik bu yapıtı daha sonra bu konuda yazılan aynı adlı yapıtları da (en başarılısı Fuzuli'ninkidir) etkilemiştir. Bu mesnevinin Türkçe çevirisi 1943'te *Leyla ile Mecnun* adıyla basılmıştır. Nizami'nin Meraga hükümdarı Alaeddin Körp Arslan'ın isteğiyle yazdığı *Heft Peyker* (1873), *Behramname* adıyla da bilinir ve Sasanî hükümdarı Behram-ı Gur'un (V. Behram) destansı yaşamını konu alır. Yapıtın Mehmed Emin Yünni tarafından bazı değişiklikler yapılan Türkçe çevirisi *Terceme-i Heft Peyker* (1872; 7 cilt) adıyla basılmıştır. Nizami'nin "Şerefname" ve "İkbalname" adlı iki bölümden oluşan *İskendername'si* (1852) 10.800 beyitlik bir yapıttır. Yirmi bin beyitten oluştuğu söylenen *Divan*'ının ancak 2 bin beyitlik bölümü ele geçmiştir.

Nizami (KARAMANLI) (ü. 15. yy), özellikle nazireleriyle ünlü Osmanlı divan şairi.

Karaman'da doğdu. II. Mehmed'in (Fatih) Karaman'ı Osmanlı topraklarına katmasından (1466) sonra Sadrazam Mahmud Paşa'nın önerisiyle padişah tarafından İstanbul'a çağrıldı. II. Mehmed için hazırladığı şiirlerle İstanbul'a giderken yolda öldü.

Fars edebiyatını çok iyi bilen Nizami usta işi gazelleriyle de dikkat çekmiştir. Şiirlerinde yalın bir dil kullanmış, deyim ve atasözlerine geniş yer vermiştir. Az sayıda Farsça gazel ve rubaisi de vardır. En çok Ahmedî, Şeyhî, Ahmed Paşa ve Atai'nin şiirlerine nazireler yazmıştır. Yaşadığı dönem şiirinin bütün özelliklerinin görüldüğü, akıcı ve uyumlu bir üslupla kaleme alınmış şiirleri *Divan*'ında (1974; yay. H. İpekten) toplanmıştır.

Nizami-i Aruzî, asıl adı NIZAMEDDİN ya da NECMEDDİN AHMED BİN ÖMER BİN ALI (ü. 12. yy), İranlı şair ve yazar.

Yaşamına ilişkin bilgiler sınırlıdır. Çeşitli yerleri dolaştı. Ünlü şair Ömer Hayyam'la tanıştı. Uzun süre Gurlu hükümdarların hizmetinde bulundu. Astroloji ve tıpla da ilgilendi. Yazdığı sanılan birkaç mesnevi bugüne değin ele geçmemiştir. Nizami-i Aruzî'ye asıl ününü sağlayan, *Mecmu'atü'n-Nevadir* adıyla da bilinen *Çehâr Makale* (1910) adlı yapıttır. Adından da anlaşıldığı gibi dört makaleden oluşan bu kitap, 12. yüzyıl Türk-İslam hükümdarlarının hizmetindeki şair, yazar ve müneccimlere ilişkin bilgiler verir. Bazı tarih yanlışları içermekle birlikte, İran edebiyatının başyapıtlarından biri kabul edilir. 1921'de İngilizceye, 1927'de Almancaya, 1936'da ise yalnızca dördüncü makalesi *Tıp İlmi ve Meşhur Hekimlerin Mehâretü* adıyla Abdülkâki Göl-pınarlı tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

nizamiye mahkemeleri, Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat'ın ilanından sonra şer'î hukuk alanı dışındaki mevzuatı uygulamak üzere kurulan mahkemeler.

1840'ta Ceza Kanunname-i Hümayunu ile İrade-i Muntazama-i Adliye'nin yürürlüğe konması şeriye ve cemaat mahkemelerinin yetki alanları dışında kalan hukuksal sorunlar için yeni yargı kurullarının oluşturulmasını gündeme getirdi. İstanbul'daki ilk uygulamaların olumlu sonuç vermesi üzerine, 1851'de çıkarılan Kanun-ı Cedid doğrultusunda nizamiye mahkemelerinin yetki alanı genişletildi ve bütün eyalet merkezleriyle sancaklarda nizamiye mahkemeleri kurulması yoluna gidildi. Nizamiye mahkemelerinde dava açılabilmesi için şikâyet dilekçesinin mülki amirce mahkemeye gönderilmesi gerekiyordu. Mülki amirler dilediklerinde davayı durdurabiliyordu; infaz da onların yetkisine giriyordu. Yeni yargıçları yetiştirecek bir hukuk mektebinin henüz kurulamamış olması nedeniyle, nizamiye mahkemelerinde de ilmiye sınıfından kadılar görev yapıyordu.

Nizamiye mahkemelerinin bu olumsuzluklarını giderme yolunda ilk adımlar 1868'de Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin kurulmasıyla atıldı. 1870'te nizamiye mahkemeleri Adliye ve Mezaheb Nezareti'ne bağlandı. 1876 Kanun-ı Esasisi ile açık duruşma, savunma hakkı, görev sınırı, mahkemeye müdahale edilemeyeceği gibi kavramlar getirildi. 1879'da Mahakim-i Nizamiye Teşkilâtı Kanunu'yla nizamiye mahkemeleri yeniden düzenlendi, infaz nizamnameleri çıkarıldı, her eyalete adliye müfettişleri atandı, birer müddeiumuminin (savcı) yer aldığı nizamiye mahkemeleri bidayet ve temyiz aşamalarına ayrıldı. Bu arada 1879'da Mekteb-i Hukuk-i Şahane'nin açılmasıyla nizamiye mahkemelerine uygun görevliler yetiştirilmeye başladı. Nizamiye mahkemeleri Cumhuriyet döneminde yargı örgütünün yeniden yapılanmasına değin görev yaptı.

Nizamiye medreseleri, Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün açtığı eğitim kurumları. İlk medrese programları ve öğretim yöntemleri bu medreselerde geliştirilmiştir. İlk Nizamiye medresesi Sünniliği yaymak ve güçlendirmek için 1067'de Bağdat'ta kuruldu. Medresenin, dönemin ünlü bilginlerinden oluşan bir öğretim kadrosu ve zengin bir kitaplığı vardı. Buradaki uygulamadan olumlu sonuçlar alınması üzerine İsfahan, Nişabur, Belh, Herat, Basra, Merv ve Amul'da zengin vakıflı yeni Nizamiye medreseleri açıldı. Sonraki dönemlerde halifeler, sultanlar ve devlet adamları Nizamiye geleneğini daha da geliştirdiler.

Nizamülmülk'ün öldürülmesinden (1092) sonra vezir olan Tacülmülk 1093'te Medrese-i Taciye'yi yaptırdı. Onu izleyen vezirler arasında Nizamiye tipi medrese açmak bir gelenek haline geldi.

Nizamiye Ordusu, ASAKIR-I NIZAMIYE olarak da bilinir, Tanzimat döneminde, Fransa ve Prusya orduları örnek alınarak kurulan Osmanlı kara kuvvetleri.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından (1826) sonra Asakir-i Mansure-i Muhammediye(*), ardından da Asakir-i Muntazama örgütleri kuruldu. Bunlar düzenli ordunun ilk örnekleriydi. Tanzimat döneminde, ordunun kendi düzeni ve disiplini içinde ayrı bir hizmet sınıfı oluşturulması öngörüldü. Abdülmecid'in (hd 1839-61) buyruğu ile Serasker Rıza Paşa orduda geniş çaplı yenilikleri gerçekleştirecek 1841'de Asakir-i Nizamiye'nin kurulmasına öncülük etti. 1845'te kolluk kuvvetleri, zaptiye adı altında Nizamiye Ordusu'ndan ayrıldı. 1843'te

süresiz askerliğin kaldırılıp kura usulüyle askere alma uygulamasına geçilmesinden sonra Nizamiye Ordusu'nun beşte biri her yıl mart ayında yenilenmeye başladı. 1869'da, Nizamiye Ordusu'nda yapısal düzenlemeye gidildi, askere alma süreleri de yeniden belirlendi. Dört yıl muvazzaf ve iki yıl ihtiyat yükümlüsü olan erlere "nizam askeri" dendi. Birlikler de bölgelere göre altı orduya ayrıldı: Merkezleri İstanbul'da olan Hassa Ordusu (1. Ordu) ve Dersaadet Ordusu (2. Ordu), merkezi Manastır'da olan Rumeli Ordusu (3. Ordu), merkezi Harput'ta olan Anadolu Ordusu (4. Ordu), merkezi Şam'da olan Arabistan Ordusu (5. Ordu) ve merkezi Bağdat'ta olan Hicaz Ordusu (6. Ordu). Her ordu bir müşirin, Hassa Ordusu ise doğrudan seraskerin komutasındaydı. 1. ve 3. ordular 20'er, 2., 4. ve 5. ordular 7'er, 6. Ordu ise 11 alaydan oluşuyordu. Birer miralayın komutasındaki alaylar, piyade, talia (öncü), süvari, topçu sınıflarına ayrıldı. Piyade alayları üçer taburlu, süvari alayları altışar bölüklü, topçu alayları 12'er bataryalıydı. Bir nizamiye alayının ortalama mevcudu 3.500 er ve subaydı. En küçük nizamiye birliği 10 erden oluşan mangaydı. Manga komutanı onbaşı, iki manga komutanı çavuş, dört manga komutanı mülazım, sekiz mangalık bölük komutanı yüzbaşı, sekiz bölüklük tabur komutanı binbaşıydı.

1877'de, nizamiye askerliği dört yıl muvazzaflık, bir yıl rediflik, sekiz yıl müstahfızlık olarak 13 yıllı sınırlandı. Dersaadet Ordusu Hassa Ordusu'na katıldı; Tuna (2. Ordu) ve Yemen (7. Ordu) orduları kuruldu. Ordular, değişik sayıda alay içeren fırkalara ayrıldı. Nizamiye Ordusu'nun yedek gücü redif kuvvetleriydi. Redif kuvvetleri için imparatorluk dört bölgeye ayrılmıştı. Seferberlik durumunda redif ordular 20 bini Sırbistan, 30 bini Bosna-Hersek, 10 bini Arnavutluk, 40 bini Trablusgarb ve 10 bini Tunus'tan sağlanan kura dışı askerle desteklenirdi.

7 Ağustos 1909'da çıkarılan Ahz-ı Asker Kanun-ı Cedidi ile Müslüman olmayan Osmanlı uyruklarının da kura usulüyle nizam askeri olarak orduya alınması kabul edildi. Nizamiye kuvvetlerinin toplam mevcudu 206.541 asker, 38.197 hayvan; silahları ise 3.600 top ile 334 bin Martin, 325 bin Schneider, 3.900 Winchester tüfeği ve 21 bin tabancadan oluşuyordu.

Nizamname, Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra Osmanlı hükümetlerince, daha sonra da 1961 Anayasası'na değin Cumhuriyet hükümetlerince yasaların uygulanışını göstermek için çıkarılan tüzüklere verilen ad. Tanzimat'ın öngördüğü yeniliklerle ilgili kanunname ve nizamnameleri hazırlama görevi önce Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye, 1868'den sonra da Şura-yı Devlet'e verildi. Şura-yı Devlet'e bağlı bir alt komisyon olan Tanzimat Dairesi'nde hazırlanarak genel kurulda son biçimini alan nizamname tasarıları, Meclis-i Vükela'da (bakanlar kurulu) kabul edildikten sonra padişah onayını içeren "irade"lerin yayımlanmasıyla yürürlüğe girerdi.

Osmanlı nizamnamelerinin bazıları (Âsâr-ı Atika Nizamnamesi, Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi vb) Cumhuriyet döneminde de uzun süre yürürlükte kalmıştır.

Cumhuriyet döneminde nizamnamenin tanımı ve kapsamı belirginleşti. 1924 Anayasası'na göre Bakanlar Kurulu yasaların uygulanışını göstermek ya da bunların emrettiği işleri belirtmek üzere, içinde yeni hükümler bulunmamak ve Danıştay'ın incelemesinden geçirilmek koşuluyla nizamnameler çıkarırdı. 1961 Anayasası'nın kabulünden

bu yana Türk hukukunda nizamname teriminin yerini tüzük(*) almıştır.

Nizamşahiler, NIZAMŞAHLAR olarak da bilinir, Hindistan'ın Dekkan bölgesinde 1490-1633 arasında hüküm süren hanedan. Hanedanın ilk hükümdarı Melik Ahmed'in (hd 1490-1509) kurduğu Ahmednagar Devleti, Dekkan'ın kuzeybatı kesiminde Guccerat ve Bicapur devletleri arasında bulunuyordu. Devletâbad 1499'da, Berar da 1574'te Ahmednagar topraklarına katıldı. Nizamşahiler sürekli olarak savaşlarla uğraştı. Burhan Şah (hd 1509-53) Hindu Vicayanagar İmparatorluğu'yla ittifak kurdu. Ama ardılı Hüseyin (hd 1553-65) bölgedeki Müslüman devletlerle birleşerek, Vicayanagar'ın yıkılmasıyla (1565) sonuçlanan savaşlara katıldı. Ahmednagar'ın yükselişi 1580'lerdeki iç bölünmelerle tersine döndü. Berar 1596'da, Ahmednagar da 1600'de Babürlülerin eline geçti. Güneye çekilen Nizamşahilerin direnişi 1633'te Devletâbad'ın düşmesiyle sona erdi.

Nizamülmülk, asıl adı EBU ALİ HASAN BİN ALİ (d. 1018/19, Tus, Horasan, İran - ö. 14 Ekim 1092, Nihavend yakınları), Büyük Selçuklu veziri. Özellikle hükümdarlık sanatını konu alan *Siyasetname* adlı kitabıyla tanınır.

Gençliği. Nişabur'daki önde gelen Şafii bilginlerden İmam Muvaffak'tan ders aldığı sanılır. Babasının vergi görevlisi olması ve

Nizamülmülk'ün öldürülüşü, *Camiü't-Tevarih* adlı yapıtın bir minyatürü, 1317; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul
Ara Güler Arşivi

ailesinin Beyhak seyyidleriyle ilişkisi sayesinde İranlı yöneticiler sınıfının kültür ortamında yetişti. Büyük Selçuklu fetihlerini izleyen kargaşa yıllarında ailesi, Nizamülmülk'ün de daha sonra hizmetine gireceği Gazne'ye kaçtı.

Ama Nizamülmülk kısa bir süre sonra Horasan'a geri döndü ve ülkeyi yöneten Alp Arslan'ın hizmetine girdi. Alp Arslan'ın veziri ölünce onun yerine getirildi. 1059'da Alp Arslan tahta çıktıktan sonra Horasan'ın yönetimini tümüyle ele geçirdi; 1063'te Alp Arslan Büyük Selçuklu hükümdarı olunca da vezirliğe atandı.

Siyasal etkisi. Otuz yıl boyunca iki ayrı hükümdar dönemine, doğuda Ceyhun Irmağından Harezm ile Güney Kafkaslar'a, batıda İç Anadolu'ya kadar yayılan bir imparatorluğun vezirliğini yaptı. Bu yıllarda Büyük Selçuklu İmparatorluğu gücünün doruğundaydı; görüşleriyle sultanların kararlarını etkileyen Nizamülmülk, yerel ve merkezî yönetim üzerindeki sıkı denetimi ve ilişkilerinin yardımıyla bu kararların uygulanışını da belirledi. On sekiz yaşında tahta çıkan Melikşah'ın döneminde daha da güçlendi.

Nizamülmülk'ün temel amacı, öteki büyük İranlı vezirler gibi, kaba bozkır geleneği içinde yetişmiş ve yeterince bilgili olmayan Türkmen hükümdarlarına, İran uygarlığının üstünlüğünü benimsetmekti. Toplum anlayışı bir bakıma yetiştiği çevreden edindiği ilkeler üzerine kuruluydu. Bu ilkeler, İran'da 7. yüzyıldaki Arap istilasından gerilere,

Sasani toplumunun geleneklerine değin uzanan bir devlet düzeni ve hiyerarşisi düşüncesine dayanıyordu. Bu anlayışa göre, Tanrı tarafından seçilmiş olan hükümdarın ana görevi krallıkta istikrarı ve toplumsal yaşamın geleneksel biçimlerini korumaktı. Hükümdarın iktidarı mutlaktı; herhangi bir onay gerektirmiyordu. Bütün yönetim onun elinde toplanmıştı.

Siyasetname. Büyük gücüne ve saygınlığına karşın, Nizamülmülk sultanlarını ancak belirli bir ölçüde bu ideallere uygun biçime sokabilirdi. Ölümünden kısa bir süre önce, Melikşah'ın isteği üzerine *Siyasetname*'yi (1893, yay. C. Schefer; *Siyasetname*, 1954, 1981) Farsça yazarak hükümet etme konusundaki görüşlerini kâğıda geçirdi. Bu son derece dikkate değer yapıtta divanın düzenlenmesi konusuna pek az değinir; çünkü iyi seçilmiş yardımcılar aracılığıyla yönetimi denetleme ve geleneksel biçimde örgütlenme olanaklarını bulmuştu. Ama dergâhta (saray) hiçbir zaman aynı güce sahip olamadı ve sultanın protokol kurallarına aldırış etmemesini, önemli görevlilerin saygınlığının azalmasını ve gizli istihbarat örgütünün ihmal edilmesini eleştirirdi.

Siyasetname'nin son 11 bölümüne yayınlan en sert eleştiriler, Şii'lere, özellikle de İsmaililere yönelikti. Nizamülmülk'ün Sünnililiği savunması yalnızca devlet yönetimiyle ilgili nedenlere değil, aynı zamanda güçlü bir inanca dayanıyordu. Bu inanç, Nizamülmülk'ün toplum görüşünü belirleyen öteki önemli etkendi. Abbasi halifeleriyle olan ilişkileri, onun yalnızca sultanın ve kendisinin nüfuzunu genişletmekle ilgilendiğini gösterir. Ama 1086'da halifeden gördüğü yakınlık üzerine Nizamülmülk, sultanla halife arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda halifeyi ateşli biçimde desteklemiştir.

İmparatorluğun önemli kentlerinde Nizamiye medreseleri(*) açan Nizamülmülk, bu yoldan hem Şii propagandasıyla savaştı, hem de kendi İslam hukuku anlayışıyla eğitilmiş, güvenilir ve yetenekli yöneticiler yetişmesini sağladı. Öte yandan tarikatlar arasındaki daha az tutucu topluluklar da Nizamülmülk'ün cömertliğinden yararlandılar. Özellikle son yıllarında, İsmaili tehdidinin güçlendiği ve bu inancı benimseyenlerin Alamut Kalesi'nde toplandığı dönemde, Nizamülmülk onlara karşı elindeki bütün olanaklarla mücadele etti. 1092'de İsfahan'dan Bağdat'a giderken Nihavend yakınlarında öldürüldü. Cinayet büyük olasılıkla Alamutlu bir İsmaili tarafından ya Melikşah'ın kendisi ya Kraliçe Terken Hatun ya da Nizamülmülk'ün saraydaki rakibi Tacülmülk'ün işbirliğiyle işlendi. Nizamülmülk'ün ölümünü izleyen bir ay içinde sultan da öldü ve imparatorluk dağılma sürecine girdi.

Nizamülmülk, Hindistan'da çeşitli Müslüman yöneticilere verilen unvan. Babürlü hükümdarı Muhammed Şah'tan 1713'te bu unvanı alan Çin Kılıç Han'ın (Asaf Cah) soyundan gelenler, bu unvanla 20. yüzyılın ortalarına değin Haydarâbad'ı ellerinde tuttular. Bu ailenin başı genellikle nizam olarak anılırdı.

Nizan, Paul (d. 7 Şubat 1905, Tours - ö. 1940, Audruicq, Pas-de-Calais, Fransa), siyasal romanlarının yanı sıra felsefi ve siyasal konuları ele aldığı denemeleriyle de tanınmış Fransız yazar.

Bir demiryolu mühendisinin oğluydu. Paris'te lisede okuduğu sırada Jean-Paul Sartre'la dost oldu. Bir süre Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure)

felsefe okuduktan sonra 1925'te Fransa'dan ayrılarak Aden'e gitti. İki yıl orada kaldıktan sonra 1927'de Fransız Komünist Partisi'ne girdi. Bu arada *Ce Soir*'da dış politika yazıları yazmaya başladı ve gazetenin yayın yönetmenliğini üstlenen Aragon'la yakın ilişki kurdu. 1934'te Sovyet Yazarlar Birliği'nin kongresine katılmak üzere SSCB'ye gitti. Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın imzalanması üzerine 1939'da Fransız Komünist Partisi'nden ayrıldı. Aynı yıl Fransız ordusuna katıldı ve Dunkerque'teki çarpışmalarda öldü.

Nizan, 1960'ta Sartre'in önsözüyle yeniden basılan *Aden Arabie* (1931) ve *Les chiens de garde* (1932; Çoban Köpekleri) gibi felsefi ve siyasal denemelerinde sert bir dille burjuvaziye karşı çıkar. 1930-39 arasında Aragon, Céline ve Valéry gibi yazarlar üzerine yayımladığı yazıları içeren *Pour une nouvelle culture* (Ös 1971; Yeni Bir Kültür İçin) adlı yapıtı da Marksist edebiyat anlayışını yansıtır. Nizan ayrıca, Fransız aydınlarının çelişkileri üzerine yoğunlaşan siyasal romanlar da yazmıştır. Bunlardan otobiyografik nitelikli *Antoine Bloyé* (1933) işçi kökenli bir küçük burjuvanın çelişkilerini, *Le cheval de Troie* (1935; Truva Atı) genç bir komünist militanı, en tanınmış yapıtlarından *La conspiration* (1938; Fesat, 1975) ise devrimci aydınların siyasetle ilişkilerini konu alır.

Nizip, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.348 km² (1989) olan Nizip ilçesi doğuda Şanlıurfa ili, güneyde Kargamış, batıda Oğuzeli ve Şehitkâmil, kuzeyde de Yavuzeli ilçeleriyle çevrilidir.

İlçenin kuzey kesimi Gaziantep Platosu'nun(*) güneydoğu bölümünde, güney kesimi ise Barak Ovasında kalır. İlçe topraklarının sularını toplayan Nizip Çayı Barak Ovasını sulayarak doğuda doğal sınır oluşturan Fırat Irmağına katılır. İlçedeki tek önemli göl Hancıgözü Baraj Gölüdür.

İlçedeki başlıca ekonomik etkinlikler tarım ve tarıma dayalı sanayi ve ticarettir. Başlıca bitkisel ürünler arpa, zeytin, buğday, üzüm, mercimek, antepfıstığı ve soğandır. 1984'te ilde arpa, zeytin ve antepfıstığı üretiminde ilk sırada yer alan Nizip'te az miktarda nohut ve pamuk da yetiştirilir. Ayrıca canlı hayvan ticaretine yönelik koyun ve kıl keçisi besiciliği yapılır. İlçedeki başlıca sanayi tesisleri zeytinyağı ve sabun fabrikalarıdır. Arap ülkeleriyle ticarette önemli bir yeri olan Bağdat Demiryolu ile Gaziantep-Şanlıurfa karayolu ilçe topraklarından geçer.

Nizip yöresinin yerleşim tarihi Karkamış(*) ile koşuttur. Osmanlı döneminde yörede yaşanan en önemli olaylardan biri Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Anadolu'nun güney kesimini kısa bir süre için ele geçirmesiyle sonuçlanan Nizip Sava-

şıdır(*). Yöre, 19. yüzyıl sonlarında Halep vilayeti Merkez sancağının Ayıntap kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu.

Gaziantep ve Kilis'ten sonra ilin üçüncü büyük kenti olan Nizip, ilçenin orta kesiminde kuzey-güney doğrultusunda akan Nizip Çayı vadisinde yer alır. Bağdat Demiryolu kentten, yeni Şanlıurfa yolu ise kentin güneyinden geçer. İl merkezi Gaziantep'e yaklaşık 40 km uzaklıkta olan kent, önemli bir ticaret ve sanayi merkezi olarak gelişmektedir.

İlçenin bazı yörelerinde Hitit ve daha sonraki dönemlere ait yapı kalıntıları vardır. Bunların başlıcası Fırat kıyısındaki Kavunlu köyü yakınlarında bulunan ve bugün Belkis adıyla anılan Zeugma kenti kalıntılarıdır.

Nizip Belediyesi 1911'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 106.381; kent, 58.604.

Nizip Savaşı, Osmanlı orduları ile Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın orduları arasında Nizip'te yapılan ve Osmanlıların yenilgiyle sonuçlanan savaş (24 Haziran 1839).

Osmanlıların 1833'te Kütahya Antlaşması'yla(*) Adana ve Suriye valiliklerini Mehmed Ali Paşa'ya bırakmasından sonra da taraflar arasındaki çekişme sürdü. Suriye'yi geri almaya yönelik Osmanlı girişimleri üzerine, Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır orduları Anadolu'ya doğru harekete geçti ve Nizip'te Osmanlı kuvvetlerini kesin bir yenilgiye uğrattı. İskenderiye'deki Osmanlı donanması da teslim oldu. Fransa dışındaki büyük Avrupa devletleri Osmanlıları güç durumdan kurtarmak için duruma müdahale ederek 1840'ta Mısırlıları Suriye'den çekilmeye zorladılar. Buna karşılık Sultan Abdülmecid 3 Şubat 1841'de Mısır valiliğinin Mehmed Ali Paşa'nın soyuna kalmasını sağlayan bir ferman çıkardı.

Njál's saga (Njáll'ın Sagası), NJALA ya da BURNT NJALL olarak da bilinir. 13. yüzyıl İzlanda aile sagalarının en uzunlarından biri ve birçoklarına göre en iyisi. Kahramanlık çağında İzlanda'daki yaşamı çok kapsamlı biçimde yansıtır ve ustaca işlenmiş çok çeşitli karakterlere yer verir. Saganın iki kahramanından Gunnar kahramanlık destanlarındaki Siegfried gibi mert, cömert ve sözünün eri, Njáll ise geleceği gören, bilge ve basiretli bir kişidir. Her ikisi de barıştan yana olmakla birlikte, kan bağlarının kaçınılmaz yükümlülükler getirdiği ve geçmişin yaralarının her zaman tazelenabilir olduğu bir toplumda, ne Gunnar'ın iyi niyeti, ne de Njáll'ın bilgeliği, onları kendilerini bekleyen yazgıdan kurtarmaya yeter.

Güzel ama kaprisli Hallgerd, kocası Gunnar bir zamanlar kızgınlık anında kendisini tokatladığından, ok atarken kullanması için saçın telini Gunnar'a vermez. Böylece savunmasız kalan Gunnar düşmanları tarafından öldürülür.

Njáll ise, akıllarına eseni yapan dikbaşlı oğulları yüzünden bir kan davasına sürüklenir. Onuru çığnandığı için intikam almak zorunda kalmış gönülsüz bir "düşman" tarafından evi ateşe verildiğinde, yazgısını büyük bir metanetle karşılar. Saganın üçüncü bölümünde, Njáll'ın ailesinin hayatta kalan tek üyesi olan damadı Kári'nin intikamı anlatılır.

Njál's saga komikten uğursuza çok çeşitli özellikleriyle işlenmiş karakterlere yer verir; hepsi de büyük bir canlılıkla betimlenmiştir. Kahramanların barış zamanında *Althing*'de (Parlamento) yaptıkları toplantılar, eski İzlanda'daki yaşamın altın çağını yansıtır. Ama şagada İzlandalıların bu yaşam tarzı karşılığında ödedikleri yüksek

bedel hissettirilir; bu yüzden de yapıta trajik bir kötümserlik duygusu egemendir.

Njörd, Eski İzlanda dilinde NJÖRÖR. İskandinav mitolojisinde denizin ve içerdği zenginliklerin tanrısı. Freyr ve Freyja, kız kardeşinden olan çocuklarıdır. Njörd'ün kabilesi Vanir, rehine olarak onu rakip kabile Sesir'e verir; orada devanası Skadi, tanrıyı kendisine eş seçer. Ama Njörd, Nótun'da deniz kıyısındaki evinde, Skadi ise babasının dağıdaki evinde oturmakta direktince evlilikleri yürümez. Çeşitli efsanelerde İsveçlilerin göklerdeki hükümdarı olarak geçen Njörd'ün adı İskandinavya'da birçok yere verilmiştir.

Nkayi, eskiden JACOB. Kongo'nun güneybatı kesimindeki Bouenza ilinde (*région*) kent. Başkent Brazzaville'in batısında, Pointe-Noire limanının kuzeydoğusunda ve Brazzaville-Pointe-Noire demiryolunun üzerinde yer alır. Verimli bir tarım bölgesi olan Niari Vadisinin başlıca şeker üretim merkezidir. Nüfus (1992) 42.465.

NKGB, eski SSCB'de 1943-46 arasında devlet güvenlik işlerinden sorumlu olan halk komiserliği. Ayrıca bak. KGB.

Nkomo, Joshua (Mqabuko Nyongolo) (d. 19 Haziran 1917, Semokwe, Matabeleland, Rodezya [bugün Zimbabve]), ırkçı beyaz azınlık yönetimine karşı sürdürülen mücadelenin önderleri arasında yer alan Zimbabveli siyaset adamı. Zimbabve Afrika Halk Birliği'nin (ZAPU) başkanı olarak Başbakan Robert Mugabe'ye karşı uzun yıllar sert bir muhalefet yürütmüştür.

Bir öğretmen oğluydu. İlköğrenimini Rodezya'da tamamladıktan sonra Güney Afrika'ya giderek Natal ve Johannesburg'da öğrenim gördü. Ülkesine döndükten sonra Rodezya Demiryolları'nda çalışmaya başladı. 1951'de Siyah demiryolu işçileri sendikasının lideri oldu. Aynı yıl dışarıdan devam ettiği Güney Afrika Üniversitesi'ni bitirdi.

1957'de Rodezya'nın önde gelen milliyetçi örgütü olan Afrika Ulusal Kongresi'nin (ANC) başkanlığına seçildi. 1959'da ANC'nin kapatılması üzerine İngiltere'ye kaçtı. 1960'ta ülkesine döndükten hemen sonra Ulusal Demokratik Parti'yi (NDP) kurdu. Ertesi yıl NDP de kapatılınca ZAPU adını taşıyan yeni bir parti örgütledi.

1964-74 arasında tutuklu kalan Nkomo, serbest bırakıldıktan sonra Rodezyalı Siyahların ırkçı beyaz azınlık yönetimine karşı sürdürdükleri mücadeleye destek sağlamak için çeşitli Avrupa ve Afrika ülkelerini dolaştı. 1975'te beyaz Ian Smith yönetimine karşı başlatılan gerilla savaşına katıldı.

Yönetimin aşamalı olarak Siyahlara geçtiği 1979/80'de Bandedelelerin desteklediği ZAPU, çoğunlukta Şona kabilesinin desteklediği ZANU'nun gölgesinde kalmaya başladı. ZANU 1980'deki parlamento seçimlerinde ZAPU'yu büyük farkla yenilgiye uğrattı ve Mugabe başbakan oldu. Mugabe'nin 1982'de Nkomo'yu kabinedeki görevinden uzaklaştırması üzerine Şona ve Bandedele halkları arasında açık bir savaş patlak verdi. Uzun yıllar süren bir karışıklık döneminden sonra, iki lider Aralık 1987'de ülkede birliği sağlamak amacıyla partilerini birleştirmeye karar verdiler. Bu birleşmenin ardından Mugabe başkan, Nkomo da başkan yardımcısı oldu. Nkomo'nun otobiyografisi 1984'te *Nkomo, The Story of My Life* (Nkomo, Yaşamöyküm) başlığıyla yayımlandı.

Nkongsamba, N'KONGSAMBA ya da NKONGSOMBA olarak da yazılır, Kamerun'un Littom

Nizip'ten bir görünüm, Gaziantep Şemsi Güner

ral eyaletindeki Mungo (Moungo) ilinin (département) merkezi kent. Manengouba Dağının (2.396 m) eteklerinde yer alır. Douala'dan gelen demiryolu hattının son durağıdır. Bölgedeki geniş palmiye, muz ve kahve plantasyonları sayesinde bir ticaret merkezi durumuna gelmiştir. Kentte bir bıçkı atölyesi, gıda işleme fabrikası ve bir eğitim enstitüsü ile bankalar, sigorta şirketleri, bir havaalanı ve bir hastane vardır. Nüfus (1987 tah.) 112.454.

Nkosi, Lewis (d. 5 Aralık 1936, Durban, Zululand [bugün Natal], Güney Afrika), Güney Afrikalı yazar, eleştirmen, gazeteci ve radyo programcısı.

Durban'daki M. L. Sultan İleri Teknik Eğitim Yüksekokulu'nda bir yıl okuduktan sonra, Zulu dilinde ve İngilizce yayımlanan *Ilanga lase Natal* adlı haftalık gazetede ve *Drum* dergisinde çalıştı. 1956-60 arasında bu derginin pazar eki *Golden City Post*'un başmuhabiriydi. Johannesburg'daki Siyah gettosunda yaşarken tanık olduğu olaylar, Güney Afrikalı yazarların düş gücü ve özgün düşüncelerden çok, gazetecilik uğraşını kaynak alan yapıtlar verdiği biçimindeki eleştirisine gerekçe oluşturdu: *Apartheid*'in son derece aşağılayıcı, güvenceden yoksun ve şiddetle dolu kıldığı Siyah yaşamı düşünce üretmeye olanak vermiyordu.

1961'de Nieman Bursu'yla Harvard Üniversitesi'nde gazeteciliği öğrenimi görmeye başlayan Nkosi bir süre sonra Güney Afrika'dan sürgün edildi. Bu tarihten sonra ABD, İngiltere ve Afrika'da yayımlanan çeşitli dergilere denemeler yazdı. Bu yazılarını topladığı *Home and Exile* (1965; Yurt ve Sürgün) adlı kitabıyla 1966'daki ilk Dakar Dünya Siyah Sanatları Şenliği'nde ödül kazandı.

1960'ların başında Johannesburg'da geçen *The Rhythm of Violence* (1964; Şiddetin Ritmi) adlı oyunu ise, ideoloji ve günlük yaşam açısından ırklar arasındaki ilişkileri konu alıyordu. Nkosi ayrıca, British Broadcasting Corporation (BBC) için "Africa Abroad" (1962-65; Dışarıdaki Afrika) adlı bir radyo programı hazırladı ve *The New African*'ın edebiyat bölümünün yayın yönetmenliğini yaptı.

Öbür yapıtları arasında çeşitli librettolar, 1971'de BBC'de yayınlanan radyo oyunu "We Can't All Be Martin Luther King" (Hepimiz Martin Luther King Olamayız), deneme kitapları *The Transplanted Heart* (1975; Nakledilmiş Kalp) ve *Tasks and Masks: Themes and Styles of African Literature* (1981; Görevler ve Maskeler: Afrika Edebiyatında Temalar ve Üsluplar) ile yapıtlarından seçmeler içeren *Home and Exile and Other Selections* (1983; Yurt ve Sürgün ve Başka Seçmeler) sayılabilir.

Nkrumah, Kwame, asıl adı FRANCIS NWIA KOFI NKUMAH (d. Eylül 1909, Nkroful, Altın Kıyısı [bugün Gana] - ö. 27 Nisan 1972, Bükreş, Romanya), emperyalizme karşı verdiği mücadeleyle tanınan Afrikalı siyaset adamı. Gana'nın ilk başbakanı ve devlet başkanıdır.

Gençliği ve eğitimi. Katolik olarak yetişti. 1930'da Achimota College'dan mezun olduktan sonra Elmina ile Axim'deki Katolik okullarında ve bir ilahiyat okulunda öğretmenlik yaptı. Rahip olmayı düşündüğü sırada, Nnamdi Azikiwe ve başka bağımsızlık yanlısı önderlerin etkisiyle siyasete yöneldi. ABD'ye giderek 1935-39 arasında Pennsylvania'daki Lincoln Üniversitesi'nde öğrenim gördü; gene Lincoln ve Pennsylvania üniversitelerinde yüksek lisans çalışması yaptı. Marx ve Lenin başta olmak üzere sosyalist yazarlardan, bütün dünya Siyahlarını birleştirmeyi amaçlayan

Marcus Garvey'den etkilendi. O dönemde kendini "mezhepsiz bir Hristiyan ve Marksist sosyalist" olarak niteliyordu. Bu arada yoğun biçimde siyasal etkinliklere katıldı, Afrikalı Öğrenciler Birliği'ni yeniden örgütleyerek başkanlığını üstlendi. 1945'te İngiltere'ye giderek London School of Economics and Political Science'ta okumaya başladı. Orada Batı Afrikalı Öğrenciler Birliği'nin başkan yardımcısı ve devrimci eylem hücreleri oluşturmaya yönelik bir deney niteliğindeki "Çevre" grubunun önderi oldu. 1947'de ilk kitabı *Towards Colonial Freedom*'i (Sömürgelerde Özgürlüğe Doğru) yayımladı.

Bu arada Altın Kıyısı'nda J. B. Danquah, anayasal çerçevede kendi kendini yönetme amacıyla Birleşik Altın Kıyısı Konvansiyonu'nu (UGCC) kurmuştu. Burada genel sekreter olarak çalışmaya çağırılan Nkrumah, 1947 sonlarında ülkesine döndü. Özellikle gençlik ve eski askerler arasında örgütlenme çalışmaları yürüterek harekete geniş bir taban toplamaya başladı. Şubat 1948'deki kitle eylemleri sırasında öbür UGCC önderleriyle birlikte tutuklandıysa da nisanda serbest bırakıldı. Orta sınıf kökenli UGCC önderleriyle arasındaki görüş ayrılıklarının giderek keskinleşmesi üzerine Eylül 1948'de *Accra Evening News*'u yayımlamaya başladı; Haziran 1949'da da derhal bağımsızlık talep eden Konvansiyon Halk Partisi'ni (CPP) kurdu. Nisan 1950'de, "şiddet ve işbirliğinden kaçınarak, ülkedeki emperyalist güçleri felce uğratmak için tüm anayasal yollara başvurma"ya dayanan Olumlu Eylem kampanyasını başlattı.

Yönetimi. Kampanyayla birlikte ülkedeki bütün hizmetler aksamaya başlayınca, yeniden tutuklanıp bir yıl ağır hapis ve çalışma cezasına çarptırıldı. Ama Şubat 1951'deki ilk genel seçimlerde CPP geniş bir destek kazandı; parlamentoya seçilen Nkrumah da hapisten çıkarak başbakan oldu (1952).

Altın Kıyısı ve İngiliz Togosu Vesayet Bölgesi, Mart 1957'de Gana adıyla İngiliz Uluslar Topluluğu içinde bağımsızlığını kazandığında, CPP parlamentodaki 104 sandalyeden 72'sini elinde bulunduruyordu. Bölgesel muhalefet hareketlerinin yaratabileceği tehlikeler karşısında Nkrumah, Aralık 1957'de muhalefet partilerini ülke çapında bir parti oluşturacak biçimde birleşmeye zorladı. Ertesi yıl çıkarılan Öncü Tutuklama Yasası'na göre, güvenlik açısından sakıncalı görülen kimseler yargılanmadan hapse atılabilecekti. Böylece otoriter bir yönetim yolunda ilk adımları atmasına karşın Nkrumah, inşa ettirdiği yeni yollar, hastane ve okullar, ayrıca Ganalılara yeni iş olanakları sağlayan Afrikalılaştırma politikasıyla halk arasındaki desteğini korudu.

1960'taki halkoylamasıyla Gana bağımsız bir cumhuriyet, Nkrumah da geniş yasama ve yürütme yetkileriyle devlet başkanı oldu.

Nkrumah, 1962

Marc ve Evelynne Bernheim-Woodfin Camp and Associates

Ama ekonominin birçok sektörü yabancı şirketlerin denetimindeydi. Ekonomik durumun giderek bozulması Eylül 1961'de genel greve yol açtı. Bundan sonra Nkrumah daha sıkı bir siyasal denetime ve sosyalist ülkelerden yardım istemeye yöneldi.

Ağustos 1962'de Kulugungu'da karşılaştığı başarısız suikast girişiminden sonra toplum yaşamından büyük ölçüde çekildi, kişiliği giderek bir kulte dönüştü ve güvenlik örgütü güçlendirildi. 1964 başlarında Gana tek partili bir devlet, Nkrumah da yaşam boyu hem parti, hem de devlet başkanı ilan edildi. Yönetim parti yetkililerinin elinde toplandıkça, Nkrumah'nın çabaları da yeni bir siyasal eylemci kuşağın ideolojik eğitimi üzerinde yoğunlaştı. Bu arada Nkrumah, "demokratik merkezizetçilik" ve belli başlı çıkar gruplarının tümünün parlamento-da temsil edilmesi gibi, kitleleri partiye bağlayacak yeni yollar aramaya girişti. *I Speak of Freedom* (1961; Özgürlükten Söz Ediyorum), *Africa Must Unite* (1963; Afrika Birleşmelidir), *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism* (1965; Emperyalizmin Son Aşaması: Yeni Sömürgecilik, 1966) gibi kitaplarını bu dönemde yazdı.

Sürgün dönemi. Afrika birliğinin önde gelen savunucularından biri olarak kazandığı uluslararası ün, Vietnam Savaşı'na sona erecek önerilerde bulunmak üzere Başkan Ho Şi Minh tarafından Hanoi'ye çağrılmasıyla daha da artmıştı. Pekin'de görüşmeler yaptığı sırada Gana'da ordunun yönetime el koyması (Şubat 1966) üzerine, Batı Afrika'ya dönerek Gine'ye sığındı. Orada, bir dayanışma jesti olarak Başkan Sékou Touré tarafından Gine'nin ortak devlet başkanı ilan edildi. Bu dönemde ABD ve Antiller'deki Siyahların sorunlarıyla da ilgilendi. *Handbook of Revolutionary Warfare* (1968; Devrimci Mücadelenin El Kitabı) ve *Class Struggle in Africa* (1970; Afrika'da Sınıf Mücadelesi, 1976) adlı kitaplarını yazdı. Bu ikinci yapıtında, Afrika'nın devrimci mücadelesinin dünya sosyalist devriminin bir parçası olduğunu, ama bir bütün olarak Siyah Devrimi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savundu.

Nkrumah'nın devrilmesiyle sonuçlanan darbe halk arasında coşkuyla karşılanmıştı. Kanser tedavisi görmek için gittiği Bükreş'te ölmesi ise Gana'yı yasa boğdu; bir süre sonra kemikleri ülkesine getirilerek orada gömüldü. *The Autobiography of Kwame Nkrumah* (Kwame Nkrumah'nın Otobiyografisi) 1957'de yayımlanmıştır.

NKVD, eski SSCB'de, 1934-43 arasında devlet güvenliğinden sorumlu birimlerin bağlı olduğu halk komiserliği. Ayrıca bak. KGB.

No tiyatrosu, günümüze ulaşmış en eski tiyatro türlerinden biri olan geleneksel Japon tiyatrosu.

"Yetenek" ya da "beceri" anlamına gelen *No*, Batı tiyatrosundan farklıdır. *No* gösterisine çıkarlar, Batılı anlamda oyuncu ya da "canlandırıcı" değil, öykü anlatıcılarıdır; oynamak yerine öykülerinin özünü anırtma yoluyla aktarırlar ve bunun için görünüm ve hareketlerinden yararlanırlar. *No* oyununda çok az "olay" vardır ve bütün etki, o andaki eylemden çok, görselleştirilen bir benzetme ya da eğretilmeyle sağlanır. Eğitimli izleyiciler öykünün olay örgüsünü gayet iyi bilirler; onların aradıkları, sözcük ve hareketlerde saklı bulunan, Japon kültür tarihine ilişkin simgeler ve göndermelerdir.

No, eski danslı tiyatro biçimlerinden ve 12. ya da 13. yüzyılda ortaya çıkan, tapınaklardaki çeşitli şenlik gösterilerinden türemiş, 14. yüzyılda kendine özgü bir biçime kavuşmuş ve Tokugava dönemine (1603-1867) değin sürekli olarak geliştirilmişti. Zamanla, önemli günlerde profesyonel oyuncuların savaşçı sınıf için sahnelediği törensel bir oyun haline geldi. Bir bakıma, toplumsal seçkinlerin banş ve refah içinde, uzun ömürlü olmaları için bir duaydı. Ama soyluların malikaneleri dışında, halk kesimlerinin gidebileceği gösteriler de düzenleniyordu. Meici Restorasyonu'yla (1868) feodal düzenin çökmesi, birkaç önemli oyuncunun geleneği sürdürme çabasına karşın No tiyatrosunun varlığını tehlikeye soktu. II. Dünya Savaşı'ndan sonraysa, eğitilmiş gençlik kesiminde uyanan ilgi, No tiyatrosunun yeniden canlanmasını sağladı.

No tiyatrosunda beş tür oyun vardır. *Kami* (tanrı) oyunu adlı birinci türde, bir Şinto tapınağının kutsal öyküsü yer alır. *Şura mono* (kavga oyunu) adlı ikinci tür savaşçıların üzerinedir. Üçüncü tür olan *katsura mono*'da (peruk oyunu) bir kadın kahraman vardır. İçeriği değişebilen dördüncü tür, efsanevi ve doğaüstü öyküler yerine çağdaş ve "gerçekçi" öykülerin yer aldığı *gendai mono* (günümüzün oyunu) ile başkışi olan kadının sevgilisini ya da çocuğunu kaybederek delirdiği *kyoco mono*'yu (deli kadın oyunu) kapsar. Beşinci tür olan *kiri* ya da *kiçiku* (final ya da şeytan) oyununda da şeytanlar, garip canavarlar ve doğaüstü yaratıklar vardır. Tipik bir No oyunu oldukça kısadır. Diyalog azdır ve yalnızca hareket ve müzik için çerçeve işlevi görür. Standart No programı, beş tür içinden seçilmiş üç oyundan oluşur. Kapanış oyunu her zaman beşinci türdendir. Oyunların arasında *kyogen* denen mizahlı ara oyunlar yer alır. Bazen program dans biçiminde bir banş ve refah duası niteliğindeki *okina* ile başlar.

No tiyatrosunda üç ana rol vardır: Başrol oyuncusu *şite*, ikinci derecedeki oyuncu *vaki* ve *kyogen* oyuncularını. *Kyogen* oyuncularından biri genellikle No oyunlarında anlatıcı görevini üstlenir. Rollerin her biri ayrı özellikler taşır ve çeşitli oyunculuk "ekol"leri vardır. Her rolün sahnedeki "oyanma yeri" de ayrıdır.

Müzik eşliğini, dört müzikçiden oluşan bir topluluk (*hayaşi*) ile 8-10 şarkıcıdan oluşan bir koro (*ciu-tai*) sağlar. Topluluktaki çalgılar flüt (*nokan*), küçük el davulu (*ko-*

tsuzumi), büyük el davulu (*ô-tsuzumi*) ve fiçı davuldur (*taiko*). Sözlü anlatım (*utai*) gösterinin en önemli öğelerinden biridir. Yazılı metnin her bölümünde anlatım tarzının ve aynı zamanda buna eşlik eden hareket ya da dansın nasıl olacağını belirten notlar vardır. Ama uygulamada küçük değişiklikler olabilir. Her tür diyalog ve şarkının aynı adı vardır. Örneğin *şaşi* resitafite benzer; *uta* şarkılara verilen addır; *rongi* koro ile *şite* arasındaki konuşmadır; *kiri* de oyunu sona erdiren korodur.

Tam olarak günümüze ulaşmış No metinleri 2 bin dolayındadır. Bunlardan 230 kadan da modern repertuar içinde yer alır. Zeami Motokiyo(*) ve babası Kan'ami(*), No metinlerinin kusursuz örneklerini vermişlerdir. Kan'ami'nin *Matsukaze* ve Zeami'nin *Takasago* oyunları bunlar arasında sayılabilir. Zeami ayrıca yüzyıllar boyunca oyunculara yol gösteren No tiyatrosu ilkelelerini saptamıştı. Zeami'nin 1424 tarihli *Kakyo* (Çiçeğin Aynası) adlı yapıtı oyuncuların tipteme, sözlü anlatım, mim ve danslarıyla No'nun sahneleme ilkelerini ayrıntılarıyla veriyordu. Bunlar No'nun, Zeami'nin *monomane* (şeylerin taklidi) olarak adlandırıldığı ilk temel ilkesini oluşturuyordu. Zeami ister efsanelerden, ister yaşamdan olsun, tam anlamıyla klasik karakterlerin seçilmesi ve görsel, melodik ve sözel öğeler arasında tam bir bütünlük elde edilmesi gerektiğini, böylece zihnin gözünün ve kulağının ikinci temel ilke olarak belirlediği *yugen*'de en üst düzeyde güzelliğe açılacağını savunuyordu. Sözlük anlamı "karanlık" ya da "belirsiz" olan *yugen* kavramı, izleyicinin bütünüyle duyumsadığı ama belli belirsiz görebildiği, ancak kısmen algılanabilen bir güzellik düşüncesini ifade ediyordu.

No'nun kuşaktan kuşağa eski biçimlere oldukça sadık kalınarak aktarılmasını sağlayan iki etken vardır. Birincisi anlatım, dans, mim ve müziğin ayrıntılı olarak belirtildiği metinlerin korunmuş olması, ikincisi de oyunculuk becerilerinin doğrudan ve bozulmadan aktarılmış olmasıdır. Öte yandan, yeni izleyici kitlelerinin değişen tercihleri kaçınılmaz olarak No tiyatrosunda yeni tarzların ve yapıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca No'nun ana özelliklerini daha belirgin ve yoğun biçimde dile getirmek için geçmişten devralınan biçimler sürekli geliştirilmiştir. Ama bunlar da hiçbir zaman geleneksel biçimlerden küçük sapmalar olmanın ötesine geçmemiştir. Beş *şite* ekolü arasındaki fark bile, yalnızca anlatımın melodik çizgisinde ya da *furi* ve *mai* mim ve dans yapılarındaki küçük değişikliklerden ibarettir.

20. yüzyılda No tiyatrosunda bazı yenilikçi denemeler yapıldı. Toki Zenmaro ve Kita Minoru No oyunlarına yeni içerikler kattılar, ama sahnelemede geleneksel kurallara bağlı kaldılar. Buna karşılık Mişima Yukio(*) eski oyunların temaları üzerine yeni yorumlar getirdi. *Kyogen*'lere daha geniş yer verme denemeleri ve *Kabuki* tiyatrosunda(*) olduğu gibi izleyicilerin bulunduğu yerden sahneye uzanan geçitler eklemek, *şite* üzerine güçlü spot ışığı tutulması gibi yenilikler izleyiciden pek ilgi görmedi.

Noailles, Anna de, tam adı ANNA-ÉLISABETH DE NOAILLES. PRENSES BRANCOVAN. KONTES MATHIEU (d. 15 Kasım 1876, Paris - ö. 30 Nisan 1933, Paris, Fransa), I. Dünya Savaşı öncesinde Fransa'nın önde gelen edebiyatçıları arasında yer alan şair.

Bir Rumen prensinin kızı ve bir Osmanlı paşasının torunuydu. Fransız yurttaşı oldu, ardından da bir Fransız kontuyla evlendi, Marcel Proust ve Colette gibi romancılar, Paul Valéry ve Jean Cocteau gibi şairlerle dostluk kurdu. *Le Coeur innombrable* (1901; Sayısız Yürek), *Les Éblouissements* (1907; Görkem) ve *L'Honneur de souffrir* (1927; Acı Çekmenin Onuru) adlı şiir kitapları duyarlı bir doğa sevgisiyle yüklüdür. Lizim 19. yüzyıl şairlerinden Alfred de Vigny ve Alphonse de Lamartine'in romantik temalarından kaynaklanır. Sonraki yapıtlarında, kaçınılmaz olan bedensel tükeniş karşısında duyduğu dehşeti işler. Noailles Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirilmiş ve Belçika Kraliyet Fransız Dili ve Edebiyatı Akademisi'nin üyeliğine seçilmiştir.

Noailles (1. Dükü), Anne (ö. 15 Şubat 1678, Paris), Fransız soylu. İlk Noailles kontu Antoine de Noailles'in torunuydu. 1648'de XIV. Louis'nin muhafız birliği komutanı oldu. Ardından yeni ele geçirilen Roussillon bölgesinin valiliğine atandı. Bu makam daha sonra da genellikle onun soyundan gelenlere verildi. Fronde ayaklanmaları sırasında önemli bir rol oynayarak Kardinal Mazarin'in yakınlığını elde etti. 1663'te dük unvanı aldı.

Noailles (2. Dükü), Anne-Jules (d. 5 Şubat 1650, Paris - ö. 2 Ekim 1708, Versailles, Fransa), Fransa mareşali. Anne de Noailles'in oğluydu. Yirmi üç yaşında mareşal rütbesi aldı; 1682'de Languedoc valisi ve başkomutanı oldu. Çok geçmeden Fransa'nın en büyük komutanları arasına girdi. İspanya Veraset Savaşı sırasında İspanya'da çarpıştı. 1693'te Fransa mareşali

Takasago adlı No oyunundan iki sahne
Hideo Maejima

yapıldı. Karısı Marie-Françoise de Bourbonville'den 21 çocuğu oldu.

Noailles (5. Dükü), Jean-Paul-François (d. 26 Ekim 1739, Paris - ö. 20 Ekim 1824, Fontenay-Trésigny, Fransa), Louis de Noailles'in oğlu. Orduda görev almakla birlikte, daha çok bilimsel alanda çalışmaya eğilimliydi. Kimya alanındaki çalışmalarıyla 1777'de Fransız Bilimler Akademisi'ne seçildi. Fransız Devrimi'nden kaçarak 1792'de İsviçre'ye yerleşti. Babasının ölümüyle 1793'te Noailles dükü oldu. 1814 Restorasyonu'nun ardından Fransa'ya döndü.

Noailles (Vikont), Louis-Marie (d. 17 Nisan 1756, Paris - ö. 9 Ocak 1804, Küba açıkları), Noailles ailesinin seçkin üyelerinden.

Mouchy mareşalinin ikinci oğluydu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda kolonicilerin yardımına giden Fransız soylu Lafayette'in komutasında çarpıştı. Fransa'ya döndükten sonra 1789'da *États-Généraux*'ya seçildi. Önceleri Fransız Devrimi'ni desteklemesine karşın, radikal kanadın güçlenmesi üzerine ABD'ye göç etti. Philadelphia'da Bingham Bankası'nın ortakları arasına girdi. Napoléon döneminde Saint-Dominique'te İngilizlere karşı çarpışan bir Fransız birliğinin komutanlığını üstlendi. Môle Saint-Nicolas'ı başarıyla savunduktan sonra askerleriyle birlikte Küba'ya geçmeye çalıştı. Ama bir İngiliz fırkateyninin saldırısı sırasında ağır yaralanarak öldü.

Noakhali, Bangladeş'in Çittagong yönetim biriminde il ve il merkezi kent. Noakhali kenti Meghna Halici yakınlarında, Naokhali Khal'in (Yeni Açılan Suyolu) kıyısında yer alır. Başlıca sanayi dalı dokumacılıktır. Eski adı Sudharam olan kent 1876'da belediye oldu. Kentte Dakka Üniversitesi'ne bağlı üç yüksekokul vardır.

Eski adı Bhulua olan il 1822'de kuruldu. Yüzölçümü 5.265 km²'dir. Meghna Irmağı'nın ağzındaki adaları da içine alır. Bu adaların en büyükleri Kuzey Hatia, Güney Hatia ve Sandvip'tir. İlde yetiştirilen başlıca ürünler pirinç, jüt, yağlı tohumlar, baklagiller, arekcevi, kırmızıbiber ve şeker kamışıdır. Nüfus (1974) kent, 32.490; (1981 geç.) il, 3.813.417.

Noami, asıl adı NAKAO ŞINNO (d. 1397 - ö. 1494, Japonya), Japon şair, ressam ve sanat eleştirmeni. Zen Budacı keşişlerin Çin'de öğrendiği *suiboku-ga* (sulu mürekkepli resim) tarzında resim yapmış keşiş olmayan sanatçıların ilkidir.

Japonya'nın ilk büyük sanat uzmanı sayılan Noami, 1368-94 arasında şogun olan Aşikaga Yoşimitsu'nun sanat koleksiyonundan sorumluydu ve koleksiyonun katalogunu hazırladı. *Kundaikan sayu çoki* (1476) adlı bu katalog, sanatçıları Japon gözüyle değerlendiren ilk çalışmalardan biri olarak büyük önem taşır. Noami'nin birçok resmi bugüne kalmıştır. Bunların en ünlülerinden olan "Miho'nun Çamları", çalışmalarına hayran olduğu Çinli Budacı ressam Muqi Fachang'ın (13. yy) tarzında, pano üzerine yapılmış bir manzardır. Ölen çocuğunun anısına düzenlenen tören için mürekkeple yaptığı "Beyaz Giysili Kannon" ise merhamet *bodhisattva*'sı (geleceğin Buda'sı) Kannon'un portresidir. Noami, Aşikaga Saray'ında ressam ve sanat danışmanı olarak hizmet veren oğlu Geiami (ö. 1485) ve torunu Soami ile birlikte San Ami (Üç Amiler) olarak bilinir.

Noatak Ulusal Koruma Alanı, eskiden (1980'e değin) NOATAK ULUSAL ANITI. ABD'nin Alaska eyaletinde doğa koruma alanı.

1978'de, 2.615.400 hektarlık bir alanda oluşturulmuştur. Tümü Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyinde kalan Noatak, ABD'nin en büyük el değmemiş ırmak havzasını içine alır. Kutup ve kutupaltı hayvan ve bitki topluluklarının en büyük geçiş alanı olan 105 km uzunluğundaki Noatak Büyük Kanyonu bölgenin en önemli yüzey şeklidir. Yüzlerce eski yerleşim alanı bulunan koruma bölgesindeki başlıca yabanıl hayvanlar ren geyiği, Amerika boz ayısı, sığın, kurt, sutavugu ve başka kuş türleridir.

Nobel, Alfred Bernhard (d. 21 Ekim 1833, Stockholm, İsveç - ö. 10 Aralık 1896, San Remo, İtalya), dinamiti ve daha güçlü başka patlayıcı maddeleri geliştiren İs-

Alfred Bernhard Nobel, Emil Österman'ın bir fotoğraftan yaptığı yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1915, Nobel Vakfı, Stockholm
Svenska Porträttarkivet, Stockholm

veçli kimyacı, mühendis ve sanayici. Ayrıca Nobel ödüllerini dağıtan vakfın kurucusudur.

1842'de ailesi ile birlikte Petersburg'a yerleşen Nobel özel öğretmenlerce eğitildi. İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça öğrendi, bu arada kimyaya özel bir ilgi duydu. 1850'de Paris'te bir yıl kimya öğrenimi gördükten sonra ABD'ye giderek burada dört yıl kadar, "Monitor" zırhlısının yapımcısı olan John Ericsson'un yanında çalıştı. Daha sonra Petersburg'a dönerek babasının fabrikasında çalışmaya başladı, ama fabrika 1859'da iflas etti.

Bunun üzerine İsveç'e dönen Nobel, sıvı bir patlayıcı olan nitrogliserin imalatına başladı. Ama kısa bir süre sonra 1864'te fabrikadaki bir patlama sonucunda en küçük kardeşi Emil ile birlikte dört kişi öldü ve İsveç hükümeti fabrikayı yeniden kurmasına izin vermedi. Bunun üzerine Nobel araştırmalarını bir mavnada sürdürdü ve nitrogliserinin üretimi sırasında ortaya çıkan tehlikeleri azaltmaya çalıştı. Bir rastlantı sonucunda silisli, geçirgen bir toprak olan kizelgurun (diatom toprağı) nitrogliserini tümüyle soğurduğunu ve bu karışımın güvenli biçimde taşınabildiğini buldu. Böylece dinamit ile bunun patlatılması için gerekli olan kapsülü geliştirdi. Nobel 1867'de İngiltere'den, 1869'da da ABD'den buluşunun patentini aldı. Deneylerini sürdürerek daha güçlü bir patlayıcı olan ve patentini 1876'da aldığı dinamit lokumunu geliştirdi. Yaklaşık 10 yıl sonra da "balistit" adını verdiği ilk nitrogliserinli dumansız barutu buldu.

Dünyadaki pek çok patlayıcı fabrikasının hisselerinin ve Rusya'nın Bakü bölgesindeki petrol yataklarının sahibi olan Nobel, bu büyük servetini Nobel ödülleri olarak dağıtmak üzere Nobel Vakfı'na bağışladı.

Nobel Ödülü, üçü İsveç'te, biri Norveç'te bulunan dört kurum tarafından, Alfred Bernhard Nobel'in vasiyeti üzerine kurulan bir fondan her yıl altı (1969'a değin beş) dalda verilen ödül. İlk ödül dağıtımı, kurucusunun beşinci ölüm yıldönümü olan 10 Aralık 1901'de yapıldı. Nobel'in vasiyetnamesi ödüllerin her yıl fizik, kimya, fizyoloji ya da tıp, edebiyat ve barış dallarında "bir önceki yıl insanlığa en büyük yarar sağlayanlara" verilmesini öngörüyordu. Sonradan eklenen ekonomi ödülü 1968'de İsveç Merkez Bankası tarafından konuldu ve ilk kez 1969'da verildi.

Alfred Nobel'in vasiyetnamesine göre ödül dağıtımına karar veren kurumlar şunlardır: Stockholm'deki İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi (fizik ve kimya), Karolinska Kraliyet Tıp-Cerrahi Enstitüsü (fizyoloji ya da tıp), İsveç Akademisi (edebiyat) ve Oslo'da bulunan ve üyeleri *Storting* (Parlamento) tarafından atanan Norveç Nobel Komitesi (barış). İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi daha sonra ekonomi ödüllerinin de gözetimini üstlenmiştir. Vasiyetname uyarınca kurulan Nobel Vakfı fonların hukuki sahibi ve fiili yöneticisidir; ödüllere karar veren kurumların ortak yönetim organı olarak çalışırsa da, ödüllerle ilgili kararlara hiçbir biçimde karışmaz. Her ödül, bir altın madalya, açıklamalı bir ödül belgesi ve tutarı vakfın gelirine bağlı olarak belirlenen bir miktar paradan oluşur.

Adayların belirlenmesine ödüllerin dağıtılmasından önceki yılın sonbaharında başlanır. Ödül veren kurumlar, Nobel Ödülü tüzüğünün öngördüğü koşullara göre aday gösterme yeterliliğine olan kişilere önerileri için çağrıda bulunur. Seçimin temel ölçütleri, mesleki yetkinlik ve katkının uluslararası boyutta olmasıdır. Kendi kendini aday gösteren kimse kendiliğinden elenir. Aday önerileri kararın alınacağı yılın 1 Şubat tarihinden önce yazılı olarak komiteye bildirilir.

Altı Nobel komitesi 1 Şubat'ta adaylar üzerinde çalışmaya başlar. Komiteler gerekirse diledikleri ülkelere uzmanlara başvurabilirler. Eylül içinde ve ekim başlarında, komiteler ödül veren kurumlara önerilerini iletirler. Ödül veren kurumların kesin kararlarını en geç 15 Kasım'da açıklamaları gerekir. Komitelerin önerileri genellikle benimsenir. Görüşmeler ve oylama her aşamada gizli yapılır. Barış ödülü dışındaki ödüller yalnızca bireylere verilir; barış ödülü kurumlara da verilebilir. Kimse ölümünden sonra aday gösterilemez; ama Dag Hammarskjöld (1961 Barış Ödülü) ve Erik A. Karlfeldt (1931 Edebiyat Ödülü) örneklerinde olduğu gibi, kurallara uygun biçimde önceden önerilen adaylara ölümünden sonra ödül verilebilir. Ödül kararlarına itiraz edilemez.

Tek kişiye verilen bir ödül, sahibinin en çok iki çalışması arasında eşit olarak paylaşılabılır; buna karşılık bir ödül iki ya da daha çok (uygulamada en çok üç) kişi arasında bölüşürülebilir. Ödüllerden herhangi biri ertesi yıla bırakılabilir; ertesi yıl da kimseye verilmezse fona geri döner. Bir ödül, kimseye verilmediği halde ertesi yıla da bırakılmazsa gene fona döner. Dolayısıyla bir yıl aynı dalda iki ödül (önceki yılın ödülü ile o yılın ödülü) birden verilebilir.

Nobel Ödülü alanları

	Fizik			Kimya			Edebiyat	
1901	Wilhelm Röntgen	Alm.	X ışınlarının bulunması	Jacobus van 't Hoff	Holl.	kimyasal dinamik ve geçişme basıncı yasalarının geliştirilmesi	Sully Prudhomme; şair	Fr.
1902	Hendrik Antoon Lorentz. Pieter Zeeman	Holl. Holl.	magnetizmanın ışınım üzerindeki etkisinin incelenmesi	Emil Fischer	Alm.	şekerler ve purin bileşimlenmesi üzerine araştırmalar	Theodor Mommsen; tarihçi	Alm.
1903	Antoine-Henri Becquerel Pierre Curie Marie Curie ²	Fr. Fr. Fr. ³	doğal radyoaktifliğin bulunması; A.-H. Becquerel'in bulduğu ışınım olgusunun incelenmesi	Svante Arrhenius	İsveç	elektrolitik ayrışma kuramının geliştirilmesi	B. Björnson; romancı, şair, oyun yazarı	Nor.
1904	Lord Rayleigh	İng.	argonun bulunması	Sir William Ramsay	İng.	ayrılmaz gaz elementlerin ve bunların periyodik tablodaki yerlerinin bulunması	Frédéric Mistral; şair J. Echegaray y Eizaguirre; İsp. oyun yazarı	Fr. İsp.
1905	Philipp Lenard	Alm.	katot ışınları üzerine araştırma	Adolf von Baeyer	Alm.	organik boyalar, hidroaromatik bileşikler üzerine araştırmalar	H. Sienkiewicz; romancı	Pol.
1906	Sir J. J. Thomson	İng.	gazların elektrik iletkenliği üzerine araştırmalar	Henri Moissan	Fr.	fitorun ayrışması ve Moissan tınıının geliştirilmesi	Giosue Carducci; şair	İtal.
1907	A. A. Michelson	ABD ³	spektroskopik ve metrolojik incelemeler	Eduard Buchner	Alm.	karbonhidrat mayalanmasının hücresel olmadığının bulunması	Rudyard Kipling; şair, romancı	İng.
1908	Gabriel Lippmann	Fr.	renklerin fotoğraf yoluyla yeniden üretilmesi	Lord Rutherford	İng.	elementlerin bozunması ve radyoaktif maddelerin kimyası üzerine incelemeler	Rudolf Eucken; filozof	Alm.
1909	Giuseppe Marconi Karl Braun	İtal. Alm.	telisiz telgrafın geliştirilmesi	Wilhelm Ostwald	Alm.	kataliz, kimyasal denge ve tepkime hızları üzerine öncü çalışmalar	Selma Lagerlöf; romancı	İsveç
1910	J. van der Waals	Holl.	gazların ve sıvıların durum denklemi üzerine araştırma	Otto Wallach	Alm.	alisiklik bileşikler üzerine öncü çalışmalar	Paul von Heyse; şair, romancı, oyun yazarı	Alm.
1911	Wilhelm Wien	Alm.	ısı ışıma yasalarına ilişkin buluşlar	Marie Curie ²	Fr. ³	radyum ve polonyumun bulunması; radyumun ayrışması	Maurice Maeterlinck; oyun yazarı	Bel.
1912	Nils Gustaf Dalén	İsveç	deniz beykurları ile fenolarlarının Güneş ışığının etkisine bağlı olarak yanıp sönmelerini sağlayan otomatik güneş valfinin (solventil) geliştirilmesi	Victor Grignard Paul Sabatier	Fr. Fr.	Grignard ayırmaçlarının bulunması, organik bileşiklerin hidrojenleme yöntemlerinin geliştirilmesi	Gerhart Hauptmann; oyun yazarı	Alm.
1913	H. Kramersingh Ornes	Holl.	maddenin düşük sıcaklıklardaki özelliklerinin incelenmesi; sıvı helyumun üretilmesi	Alfred Werner	İsviçre ³	moleküllerde atomların bağlanması üzerine araştırmalar	Sir R. Tagore; şair	Hin.
1914	Max von Laue	Alm.	kristallerin X ışınlarını kırığının bulunması	Theodore Richards	ABD	çeşitli elementlerin atom ağırlıklarının doğru olarak belirlenmesi	(ödül verilmedi)	—
1915	Sir William Bragg Sir Lawrence Bragg	İng. İng.	kristal yapısının X ışınlarıyla çözülmesi	Richard Willstätter	Alm.	bilki pigmentleri, özellikle de klorofil üzerine öncü araştırmalar	Romain Rolland; romancı	Fr.
1916	(ödül verilmedi)	—	—	(ödül verilmedi)	—	—	V. von Heidenstam; şair	İsveç
1917	Charles Barkla	İng.	elementlerin tanıtıcı X ışınlarının bulunması	(ödül verilmedi)	—	—	Karl Gjellerup; romancı H. Pontoppidan; romancı	Den. Den.
1918	Max Planck	Alm.	ilk kuantanın bulunması	Fritz Haber	Alm.	amonyağın bileşimlenmesi	(ödül verilmedi)	—
1919	Johannes Stark	Alm.	artı yüklü iyon ışınlarında Doppler etkisinin ve elektrik alanının tayf çizgilerinde bölünmeye yol açığının bulunması	(ödül verilmedi)	—	—	Carl Spitteler; şair, romancı	İsviçre
1920	Charles Guillaume	İsviçre	alaşımlardaki aykırılıkların bulunması	Walther Nernst	Alp.	termokimya üzerine çalışmalar	Knut Hamsun; romancı	Nor.
1921	Albert Einstein	İsviçre ³	kuramsal fizik alanındaki çalışmalar	Frederick Soddy	İng.	radyoaktif maddelerin kimyası üzerine çalışmalar; izotopların bulunması	Anatole France; romancı	Fr.
1922	Niels Bohr	Den.	atom yapısının ve ışımının incelenmesi	Francis Aston	İng.	kütle spektrografının geliştirilmesi; tamsayı kuralının bulunması	J. Benavente y Martínez; İsp. oyun yazarı	İsp.
1923	Robert Millikan	ABD	elektron yükü ve fotoelektrik etki üzerine çalışmalar	Fritz Pregl	Avusturya	organik maddelerin mikrogram ölçeğinde çözülmesi yöntemlerinin geliştirilmesi	William Butler Yeats; şair	İrl.
1924	Karl Siegbahn	İsveç	X ışınları spektroskopisi üzerine çalışmalar	(ödül verilmedi)	—	—	Wladyslaw Reymont; romancı	Pol.
1925	James Franck Gustav Hertz	Alm. Alm.	atomların elektron bombardımanı yoluyla uyarılması ve iyonlaştırılması üzerine araştırma	Richard Zeigmondy	Avusturya	kolloit haldeki çözeltilerin heterojen yapısının bulunması	George Bernard Shaw; oyun yazarı	İrl.
1926	Jean-Baptiste Perrin	Fr.	maddenin keski yapısının araştırılması	Theodor Svedberg	İsveç	kolloit kimyası üzerine çalışmalar ve ultrasantrifüjün geliştirilmesi	Grazia Deledda; romancı	İtal.

	fizyoloji ya da tıp			baş	
1901	Emil von Behring	Alm.	serum tedavisi üzerine çalışmalar	Jean Henri Dunant Frédéric Pasay	İsviçre Fr.
1902	Sir Ronald Ross	İng.	sıtma etkeninin bulaşma mekanizmasının bulunması	Élie Ducommun Charles Albert Gobat	İsviçre İsviçre
1903	Niels R. Finsen	Dan.	deri hastalıklarında ışın tedavisi uygulanması	Sir William Cremer	İng.
1904	Ivan Pavlov	Rus Çar.	sindirim fizyolojisi üzerine çalışmalar	Uluslararası Hukuk Enstitüsü	(kuruluşu 1873)
1905	Robert Koch	Alm.	verem üzerine araştırmalar	Bertha von Suttner	Avusturya
1906	Camillo Golgi S. Ramón y Cajal	İtal. İsp.	sinir sisteminin yapısı üzerine çalışmalar	Theodore Roosevelt	ABD
1907	Alphonse Laveran	Fr.	tekhücrelilerin hastalık etkeni olduğunun bulunması	Ernesto Teodoro Moneta Louis Renault	İtal. Fr.
1908	Paul Ehrlich Ilya Mechnikov	Alm. Rus Çar.	bağışıklık üzerine çalışmalar	Klass Pontus Arnoldson Fredrik Bajer	İsveç Dan.
1909	Emil Kocher	İsviçre	tiroit bezinin fizyolojisi, patolojisi ve cerrahisi üzerine çalışmalar	Baron d'Estournelles de Constant Auguste Beernaert	Fr. Bel.
1910	Albrecht Kossel	Alm.	hücre kimyası üzerine çalışmalar	Uluslararası Barış Dairesi	(kuruluşu 1891)
1911	Alvar Gullstrand	İsveç	gözde ışığın kırılma mekanizması üzerine çalışmalar	Tobias Asser Alfred Fried	Holl. Avusturya
1912	Alexis Carrel	Fr.	kan damarlarının dikişmesi ve organ nakli üzerine çalışmalar	Elihu Root	ABD
1913	Charles Richet	Fr.	anafilaksi üzerine çalışmalar	Henri Lafontaine	Bel.
1914	Robert Bárány	Avusturya	ickulaktaki denge organı üzerine çalışmalar	(ödül verilmedi)	—
1915	(ödül verilmedi)	—	—	(ödül verilmedi)	—
1916	(ödül verilmedi)	—	—	(ödül verilmedi)	—
1917	(ödül verilmedi)	—	—	Uluslararası Kızıhaç Örgütü Komitesi ⁴	(kuruluşu 1863)
1918	(ödül verilmedi)	—	—	(ödül verilmedi)	—
1919	Jules Bordet	Bel.	bağışıklığa ilişkin buluşlar	Woodrow Wilson	ABD
1920	August Krogh	Dan.	kılcal damarların hareketini denetleyen mekanizmanın bulunması	Léon Bourgeois	Fr.
1921	(ödül verilmedi)	—	—	Karl Branting Christian Lous Lange	İsveç Nor.
1922	Archibald Hill Otto Meyerhof	İng. Alm.	kaslarda ısı oluşmasının bulunması kaslarda lakik asit metabolizması üzerine çalışmalar	Fridtjof Nansen	Norveç
1923	Sir F. G. Banting J. J. R. Macleod	Kan. İng.	insülinin bulunması	(ödül verilmedi)	—
1924	Willem Einthoven	Holl.	elektrokardiyogram mekanizmasının bulunması	(ödül verilmedi)	—
1925	(ödül verilmedi)	—	—	Sir Austen Chamberlain Charles G. Dawes	İng. ABD
1926	Johannes Fibiger	Dan.	kanser araştırmalarına katkı	Aristide Briand Gustav Stresemann	Fr. Alm.

Nobel Ödülü alanları

	fizik			kimya			edebiyat	
1927	Arthur Holly Compton	ABD	X ışınlarının elektronlarla çarpışması durumunda dalga boylarının değiştiğinin bulunması	Heinrich Wieland	Alm.	safra asitlerinin bileşimi üzerine araştırmalar	Henri Bergson; filozof	Fr. ³
	Charles Wilson	İng.	elektrik yükü parçacıkların yollarının görünür hale getirilmesi					
1928	Sir Owen Richardson	İng.	Richardson yasasını bulması	Adolf Windaus	Alm.	sterollerin bileşimi ve vitaminlerle olan ilişkisi üzerine araştırmalar	Sigrid Undset; romancı	Nor.
1929	Louis de Broglie	Fr.	elektronların dalga niteliğinin bulunması	Sir Arthur Harden H. von Euler-Chelpin	İng. İsveç ³	şekerlerin mayalanmasında enzimlerin etkinliğine ilişkin çalışmalar	Thomas Mann; romancı	Alm.
1930	Sir Ç. Raman	Hin.	ışığın yayınımlı üzerine araştırması; Raman etkisinin bulunması	Hans Fischer	Alm.	klorofil ve heminin yapısına ışık tutan araştırmalar ve heminin birleştirilmesi	Sinclair Lewis; romancı	ABD
1931	(ödül verilmedi)	—	—	Carl Bosch Friedrich Bergius	Alm. Alm.	kimya sanayisinde uygulanabilecek yüksek basınç tekniklerinin geliştirilmesi ve kömürün hidrojenleme yoluyla benzine ve sıvı hidrokarbonlara dönüştürülmesi	Erik Axel Karlfeldt; şair	İsveç
1932	Werner Heisenberg	Alm.	kuantum mekaniğinde belirsizlik ilkesinin geliştirilmesi	Irving Langmuir	ABD	yüzey kimyası üzerine araştırmalar ve buluşlar	John Galsworthy; romancı	İng.
1933	P.A.M. Dirac Erwin Schrödinger	İng. Avusturya	kuantum mekaniğinde dalga denkleminin geliştirilmesi	(ödül verilmedi)	—	—	Ivan Bunin; romancı	SSCB
1934	(ödül verilmedi)	—	—	Harold Urey	ABD	ağır hidrojenin bulunması	Luigi Pirandello; oyun yazarı	İtal.
1935	Sir James Chadwick	İng.	nötronun bulunması	Frédéric Joliot-Curie Irène Joliot-Curie	Fr. Fr.	yeni radyoaktif elementlerin birleştirilmesi	(ödül verilmedi)	—
1936	Victor Hess Carl Anderson	Avusturya ABD	kozmik ışımanın bulunması pozitronun bulunması	Peter Debye	Holl.	dipol momentleri, X ışınları ve ışığın gazlardaki saçılımı üzerine araştırmalar	Eugene O'Neill; oyun yazarı	ABD
1937	Clinton Davisson Sir George Paget Thomson	ABD İng.	elektronların ışık dalgaları gibi davranma uğratılabileceğinin deneylerle gösterilmesi	Sir Walter Haworth Paul Karrer	İng. İsviçre	karbonhidratlar ve C vitamini üzerine araştırmalar karotenoidler, flavinler ve vitaminler üzerine araştırmalar	Roger Martin du Gard; romancı	Fr.
1938	Enrico Fermi	İtal.	nötron etkisiyle oluşan yapay radyoaktif elementlerin bulunması	Richard Kuhn (ödülü reddetti) ⁵	Alm.	karotenoidler ve vitaminler üzerine araştırmalar	Pearl Buck; romancı	ABD
1939	Ernest Lawrence	ABD	siklotronun geliştirilmesi	Adolf Butenandt (ödülü reddetti) Leopold Ruzicka	Alm. İsviçre ³	seks hormonları üzerine araştırmalar polimerler ve daha büyük moleküllü terpenler üzerine araştırmalar	Frans Eemil Sillanpää; romancı	Fin.
1943 ⁶	Otto Stern	ABD ³	protonun magnetik momentinin bulunması	George de Hevesy	Mac.	izotopların kimya araştırmalarında izleyici olarak kullanılması	(ödül verilmedi)	—
1944	Isidor Rabi	ABD ³	atom çekirdeklerinin magnetik özelliklerinin kaydedilmesinde rezonans yönteminin bulunması	Otto Hahn	Alm.	ağır çekirdeklerin bölünmesinin bulunması	J. V. Jensen; romancı	Den.
1945	Wolfgang Pauli	Avusturya	dışlama ilkesinin bulunması	Arturi Virtanen	Fin.	hayvan yemlerini koruma yöntemlerinin bulunması	Gabriela Mistral; şair	Şil
1946	Percy Bridgman	ABD	maddelerin yüksek sıcaklık ve basınçlardaki davranışı üzerine çalışmalar	James Sumner John Northrop Wendell Stanley	ABD ABD ABD	enzim kristalleşmesinin bulunması enzimlerin ve virüs proteinlerinin an halde elde edilmesi	Hermann Hesse; romancı	İsviçre
1947	Sir Edward Appleton	İng.	iyonosferdeki Appleton katmanının bulunması	Sir Robert Robinson	İng.	alkoloidler ve başka bitkisel ürünler üzerine incelemeler	André Gide; romancı, denemeci	Fr.
1948	Patrick Blackett	İng.	nükleer fizik ve kozmik ışıma alanındaki buluşlar	Arne Tiselius	İsveç	elektroforez, soğuma ve serum proteinleri üzerine araştırmalar	T. S. Eliot; şair, eleştirmen	İng. ³
1949	Yukawa Hideki	Jap.	mezonların varlığının öngörülmesi	William Glauque	ABD	maddelerin çok düşük sıcaklıklardaki davranışlarının incelenmesi	William Faulkner; romancı	ABD
1950	Cecil Powell	İng.	nükleer süreçlerin fotoğraflı yöntemiyle incelenmesi ve mezonlara ilişkin buluşlar	Otto Diels Kurt Alder	Alm. Alm.	halkalı organik bileşiklerin birleşimi yönteminin bulunması	Bertrand Russell; filozof	İng.

	fizyoloji ya da tıp		baş	
1927	J. Wagner von Jauregg	Avusturya	frenginin üçüncü evresindeki merkez sinir sistemi bozukluklarında tedavi amacıyla vücuda siltma mikrobi verilmesinin bulunması	Ferdinand Buisson Ludwig Quidde Fr. Alm.
1928	Charles Nicolle	Fr.	tifüs üzerine çalışmalar	(ödül verilmedi)
1929	Christian Eijkman Sir F. Hopkins	Holl. İng.	B ₁ vitamininin bulunması büyümeyi uyaran vitaminlerin bulunması	Frank B. Kellogg ABD
1930	Karl Landsteiner	ABD ³	insanda kan gruplarının bulunması	Nathan Söderblom İsveç
1931	Otto Warburg	Alm.	solunum enzimlerinin yapı ve etkinliğinin bulunması	Jane Addams Nicholas Murray Butler ABD ABD
1932	Edgar D. Adrian Sir C. Sherrington	İng. İng.	sinir hücrelerinin işlevine ilişkin buluşlar	(ödül verilmedi)
1933	Thomas Hunt Morgan	ABD	kromozomların kalıtsal özelliklerinin taşınması işlevi	Sir Norman Angel İng.
1934	George R. Minot William P. Murphy George H. Whipple	ABD ABD ABD	kansızlıkta karaciğer diyeti tedavisinin bulunması	Arthur Henderson İng.
1935	Hans Spemann	Alm.	embriyonda gelişimin hızını ve yönünü belirleyen etkenlerin bulunması	Carl von Ossietzky Alm.
1936	Sir H. H. Dale Otto Loewi	İng. Alm.	sinirlerde uyanların kimyasal yollarla iletilmesi üzerine çalışmalar	Carlos Saavedra Lamas Arj.
1937	Albert Szent-Györgyi	Mac.	hücrede besin maddelerinin yükseltgenmesine ilişkin çalışmalar	I. Vikont Ceçili (Chelwood) İng.
1938	Cornelia Heymans	Bel.	atardamarlardaki alıcı hücre topluluklarının solunumun düzenlenmesindeki rolünün bulunması	Nansen Uluslararası İktica Bürosu (kuruluşu 1931)
1939	Gerhard Domagk (ödülü reddetti) ⁵	Alm.	prontosil'in bakteri öldürücü etkisi	(ödül verilmedi)
1943 ⁶	Henrik Dam Edward A. Doisy	Dan. ABD	K vitamininin bulunması K vitamininin kimyasal yapısının bulunması	(ödül verilmedi)
1944	Joseph Erlanger Herbert S. Gasser	ABD ABD	sinirlerin farklılaşmış işlevleri üzerine araştırmalar	Uluslararası Kızılhaç Örgütü Komitesi ⁴ (kuruluşu 1863)
1945	Sir A. Fleming Ernst Boris Chain Lord Florey	İng. İng. ³ Avustralya	penisilin ve tedavi edici etkisinin bulunması	Cordell Hull ABD
1946	Hermann J. Muller	ABD	X ışınlarının değsinimlere yol açtığıının bulunması	Emily Greene Balch John R. Mott ABD ABD
1947	Carl F. Cori Gerty T. Cori Bernardo Houssay	ABD ³ ABD ³ Arj.	glikojenin enzimler aracılığıyla dönüştürülmesinin bulunması şeker metabolizmasında hipofiz hormonlarının işlevinin bulunması	Amerikalı Quaker'lar Hizmet Komitesi Quaker Hizmet Konseyi ABD Londra
1948	Paul Müller	İsviçre	DDT'nin özellikleri üzerine çalışmalar	(ödül verilmedi)
1949	Walter Rudolf Hess António Egas Moniz	İsviçre Port.	ortabeynin işlevlerinin bulunması psikozlarda lobotomi uygulamasının tedavi edici özelliğinin bulunması	Lord Boyd-Orr İng.
1950	Philip S. Hench Edward C. Kendall Tadeusz Reichstein	ABD ABD İsviçre ³	böbreküstü bezinin kabuk bölgesel hormonlarının yapısı ve biyolojik etkilerinin bulunması	Ralph Bunche ABD

Nobel Ödülü alanları

	fizik			kimya			edebiyat	
1951	Sir John Cockcroft Ernest Walton	İng. İrl.	parçacık hızlandırıcısının atom çekirdeğinin incelenmesi amacıyla kullanılması	Edwin McMillan Glenn Seaborg	ABD ABD	uranyumoteli elementlerin bulunması ve incelenmesi	Pär Lagerkvist; romancı	İsveç
1952	Felix Bloch Edward Purcell	ABD ³ ABD	nükleer magnetik rezonans yönteminin geliştirilmesi	Archer Martin Richard Syngé	İng. İng.	dağılıma kromatografisinin geliştirilmesi	François Mauriac; şair, romancı, oyun yazarı	Fr.
1953	Frits Zernike	Holl.	faz kontrastlı mikroskopun geliştirilmesi	Hermann Staudinger	Alm.	makromoleküller üzerine araştırmalar	Sir Winston Churchill; tarihçi, İng. halip	
1954	Max Born	İng. ³	temel parçacıkların davranışlarını istatistiksel formüllerle açıklamaya yönelik çalışmalar	Linus Pauling ⁷	ABD	kimyasal bağın yapısı üzerine araştırmalar	Ernest Hemingway; romancı	ABD
	Walter Bothe	Alm.	rastlaşmış sayma yönteminin geliştirilmesi					
1955	Willis Lamb, Jr. Polykarp Kusch	ABD ABD ³	hidrojenin tayf çizgilerine ilişkin buluşlar elektronun magnetik momentinin ölçülmesi	Vincent Du Vigneaud	ABD	bir polipeptid hormonunun ilk olarak biresimlenmesi	Halldór Laxness; romancı	İz.
1956	William Shockley John Bardeen ⁸ Walter Brattain	ABD ABD ABD	yaniletkenlerin özellikleri üzerine ve transistorun geliştirilmesine yönelik çalışmalar	Nikolay Semyonov Sir Cyril Hinshelwood	SSCB İng.	kimyasal tepkimelerin kinetiği üzerine çalışmalar	Juan Ramón Jiménez; şair	İsp.
1957	Tsung-Dao Lee Chen Ning Yang	CHC CHC	paritenin korunumu ilkesinin geçersiz olduğu durumların öngörülmesi	Sir Alexander Todd	İng.	nükleotitler ve nükleotid koenzimleri üzerine çalışmalar	Albert Camus; romancı, oyun yazarı	Fr.
1958	Pavel A. Çerenkov Ilya M. Frank Igor Y. Tamm	SSCB SSCB SSCB	Çerenkov ışıması olgusunun araştırılması ve açıklanmasına ilişkin çalışmalar	Frederick Sanger ¹⁰	İng.	insülinin molekül yapısının belirlenmesi	Boris Pasternak; romancı, şair (ödülü reddetti)	SSCB
1959	Emilio Segrè Owen Chamberlain	ABD ³ ABD	karşıt protonun bulunması	Jaroslav Heyrovský	Çek.	polarografi yönteminin bulunması ve geliştirilmesi	Salvatore Quasimodo; şair	İtal.
1960	Donald Glaser	ABD	kabarcık odasının geliştirilmesi	Willard Libby	ABD	karbon-14'le tarihlleme yönteminin bulunması	Saint-John Perse; şair	Fr.
1961	Robert Hofstadter Rudolf Mössbauer	ABD Alm.	nükleonların biçiminin ve boyutunun belirlenmesine ilişkin araştırmalar Mössbauer etkisinin bulunması	Melvin Calvin	ABD	fotosentez olayındaki kimyasal tepkimelerin belirlenmesi	Ivo Andrić; romancı	Yug.
1962	Lev D. Landau	SSCB	maddenin sıvı haldeki özelliklerinin anlaşılmasına katkılar	John C. Kendrew Max F. Perutz	İng. İng. ³	hemoproteinlerin yapısının belirlenmesi	John Steinbeck; romancı	ABD
1963	J. H. D. Jensen Maria Goeppert Mayer Eugene Paul Wigner	Alm. ABD ³ ABD ³	çekirdeğin kabuk modelinin geliştirilmesi çekirdekte protonların ve nötronların etkileşimini belirleyen ilkelin bulunması	Giulio Natta Karl Ziegler	İtal. Alm.	plastiklerin üretiminde kullanılan polimerlerin yapısının anlaşılmasına ve biresimlenmesine yönelik çalışmalar	Yorgo Seféris; şair	Yun.
1964	Charles H. Townes Nikolay G. Basov Aleksandr M. Prohorov	ABD SSCB SSCB	kuantum elektroniki alanında maser ve laserin geliştirilmesini oluşturan kullan araştırmalar	Dorothy M. C. Hodgkin	İng.	B ₁₂ vitamininin yapısının belirlenmesi	Jean-Paul Sartre; filozof, romancı, oyun yazarı (ödülü reddetti)	Fr.
1965	Julian S. Schwinger Richard P. Feynman Tomonaga Şinichiro	ABD ABD Jap.	kuantum elektrodinamiki alanındaki çalışmalar	Robert B. Woodward	ABD	steroidlerin, klorofilin ve önceleri yalnızca canlılar tarafından üretildiği düşünülen başka maddelerin yapay olarak elde edilmesi	Mikhail Şolohov; romancı	SSCB
1966	Alfred Kastler	Fr.	atomlardaki Hertz rezonansının gözlemlenmesine yönelik yöntemlerin geliştirilmesi	Robert S. Mulliken	ABD	moleküllerin elektron yapısı ve kimyasal bağlar üzerine çalışmalar	Shmuel Yosef Agnon; romancı Nelly Sachs; şair	İsrail ⁹ İsveç ³
1967	Hans A. Bethe	ABD ³	yıldızlarda enerji oluşumu üzerine çalışmalar	Manfred Eigen Ronald G.W. Norrish George Porter	Alm. İng. İng.	çok hızlı yürüyen kimyasal tepkimelerin araştırılması	Miguel Angel Asturias; romancı	Guat.
1968	Luis W. Alvarez	ABD	temel parçacıklar üzerine araştırmalar, rezonans düzeylerinin bulunması	Lars Onsager	ABD ³	tersinmez süreçlerin termodinamik kuramı üzerine çalışmalar	Kavabata Yasunari; romancı	Jap.
1969	Murray Gell-Mann	ABD	temel parçacıkların sınıflandırılması ve aralarındaki etkileşimlerin belirlenmesi üzerine çalışmalar	Derek H. R. Barton Odd Hassel	İng. Nor.	uzamsal yerleşim çözölmesi üzerine araştırmalar	Samuel Beckett; romancı, oyun yazarı	İrl.
1970	Hannes Alfvén Louis Néel	İsveç Fr.	plazma fizikinin kurulmasına yönelik katkılar	Luis F. Leloir	Arj. ³	şeker nükleotitlerinin bulunması ve bunların doğal karbonhidrat metabolizmasındaki rolü	Aleksandr Soljenitsin; romancı	SSCB
1971	Dennis Gabor	İng. ³	holografinin geliştirilmesi	Gerhard Herzberg	Kan. ³	moleküllerin yapısı üzerine araştırmalar	Pablo Neruda; şair	Şil
1972	John Bardeen ⁹ Leon N. Cooper John R. Schrieffer	ABD ABD ABD	üstüniletkenlik kuramının geliştirilmesi	Christian B. Anfinsen Stanford Moore William H. Stein	ABD ABD ABD	proteinlerin molekül yapının ile biyolojik işlevleri arasındaki ilişkileri açığa çıkaran araştırmalar	Heinrich Böll; romancı	AFC
1973	Leo Esaki Ivar Giaever Brian Josephson	Jap. ABD ³ İng.	yaniletkenler ve üstüniletkenlerdeki tünelleme olayı üzerine çalışmalar	Ernst Fischer Geoffrey Wilkinson	Alm. İng.	organometal kimyası üzerine çalışmalar	Patrick White; romancı	Avustralya

	fizyoloji ya da tıp			baş		ekonomi		
1951	Max Thellier	G. Afr.	sanhumma üzerine çalışmalar	Léon Jouhaux	Fr.			
1952	Selman A. Waksman	ABD	streptomisin bulunması	Albert Schweitzer	Alsas			
1953	Fritz A. Lipmann Sir H. A. Krebs	ABD ³ İng. ³	karbonhidrat metabolizmasında sitrik asit çevrimi ve koenzim A'nın bulunması	George C. Marshall	ABD			
1954	John F. Enders Thomas H. Weller Frederick Robbins	ABD ABD ABD	çocuk felci virüslerinin doku kültüründe yetiştirilmesi	Birleşmiş Milletler Müttefikler Yüksek Komiserliği ⁴	(kuruluşu 1951)			
1955	Alex Hugo Theorell	İsveç	yükseltgenme enzimlerinin yapısı ve etki mekanizmasının bulunması	(ödül verilmedi)	—			
1956	Werner Forsmann Dickinson Richards André F. Courmand	Alm. ABD ABD ³	kalp kateterizasyonu ve dolaşıma ilişkin değişiklikler üzerine çalışmalar	(ödül verilmedi)	—			
1957	Daniel Bovet	İtal. ³	yapıy kloranın birleşimlenmesi	Lester B. Pearson	Kan.			
1958	George W. Beadle Edward L. Tatum Josus Lederberg	ABD ABD ABD	kimyasal süreçlerin kalıtımla düzenlenmesi üzerine çalışmalar genlerin yeniden düzenleniş mekanizmasının bulunması	Dominique Georges Pire	Bel.			
1959	Severo Ochoa Arthur Kornberg	ABD ³ ABD	yapay yollarla nükleik asit birleştirme çalışmaları	Philip Noel-Baker	İng.			
1960	Sir Macfarlane Burnet Peter B. Medawar	Avustralya İng.	doku naklinde kazanılmış bağışıklık direncinin tanımlanması	Albert Lutuli	G. Afr.			
1961	George von Békésy	ABD ³	ıkkulağın işlevleri üzerine çalışmalar	Dag Hammarskjöld	İsveç			
1962	Francis H. C. Crick James D. Watson Maurice Wilkins	İng. ABD İng.	dezoksiribonükleik asidin molekül yapısının bulunması	Linus Pauling ⁷	ABD			
1963	Sir John Eccles Alan Lloyd Hodgkin Andrew Huxley	Avustralya İng. İng.	sinir uyarılarının sinir boyunca iletilmesi üzerine çalışmalar	Uluslararası Kızıhaç Örgütü Komitesi ⁸ Kızıhaç Dernekleri Birliği	(her ikisinin de merkezi Cenevre'de)			
1964	Konrad Block Feodor Lynen	ABD ³ Alm.	kolesterol ve yağ asidi metabolizmasının bulunması	Martin Luther King, Jr.	ABD			
1965	François Jacob Jacques Monod André Lwoff	Fr. Fr. Fr.	hücrelerin düzenleyici etkinliklerinin bulunması	Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu	(kuruluşu 1946)			
1966	Charles B. Huggins Francis Peyton Rous	ABD ³ ABD	kanserin nedenleri ve tedavisi üzerine araştırmalar	(ödül verilmedi)	—			
1967	Halden Kaffer Hartline George Wald Ragnar A. Granit	ABD ABD İsveç	görmenin kimyasal ve fizyolojik süreçlerinin bulunması	(ödül verilmedi)	—			
1968	Robert W. Holley H. Gobind Khorana Marshall W. Nirenberg	ABD ABD ³ ABD	genetik şifrenin çözülmesi	René Cassin	Fr.			
1969	Max Delbrück Alfred D. Hershey Salvador E. Luria	ABD ³ ABD ABD ³	virüsler ve virüs hastalıkları üzerine araştırmalar	Uluslararası Çalışma Örgütü ⁹	(kuruluşu 1919)	Ragnar Frisch Jan Tinbergen	Nor. Holl.	ekonometri çalışmaları
1970	Julius Axelrod Sir Bernard Katz Ulf von Euler	ABD İng. ³ İsveç	sinir iletilişindeki kimyasal süreçlerin bulunması	Norman E. Borlaug	ABD	Paul A. Samuelson	ABD	iktisat kuramının bilimsel analizi üzerine çalışmalar
1971	Earl W. Sutherland, Jr.	ABD	hormonların etkinliği üzerine çalışmalar	Willy Brandt	AFC	Simon Kuznets	ABD ³	iktisadi büyüme üzerine kapsamlı araştırmalar
1972	Gerald M. Edelman Rodney Porter	ABD İng.	antikorların kimyasal yapısı üzerine araştırmalar	(ödül verilmedi)	—	Sir John Hicks Kenneth J. Arrow	İng. ABD	genel denge ve refah iktisadi kuramlarına katkılar
1973	Karl von Frisch Konrad Lorenz Nikolaas Tinbergen	Avusturya Avusturya Holl.	hayvanlarda davranış kalıplarına ilişkin çalışmalar	Henry Kissinger Le Duc Tho (ödülü reddetti)	ABD K. Viet.	Wassily Leontief	ABD ³	girdi-çıkı analizi

Nobel Ödülü alanları

	Fizik			Kimya			edebiyat	
1974	Sir Martin Ryle Antony Hewish	İng. İng.	pulsarların keşfedilmesi ve radyoastronomi üzerine çalışmalar	Paul J. Flory	ABD	yapay ve doğal makromoleküller üzerine araştırmalar	Eyvind Johnson; romancı Harry Martinson; romancı, şair	İsveç İsveç
1975	Aage Bohr Ben R. Mottelson L. James Rainwater	Den. Den. ³ ABD	bazı atom çekirdeklerinin biçimlerinin bakımsız olduğu olgusunun saptanması	J. W. Comlorth Vladimir Prelog	İng. İsviçre	stereokimya alanındaki çalışmalar	Eugenio Montale; şair	İtal.
1976	Burton Richter Samuel C. C. Ting	ABD ABD	yeni bir temel parçacıklar sınıfının (psi ya da J parçacığı) bulunması	William N. Lipscomb	ABD	bor hidrürlerin molekül yapısını açıklamaya yönelik araştırmalar	Saul Bellow; romancı	ABD ³
1977	Philip W. Anderson Sir Nevill Mott John H. van Vleck	ABD İng. ABD	elektronların, magnetik, kristal yapılı olmayan katılardaki davranışlarının anlaşılmasına katkıları	Ilya Prigogine	Bel.	denge durumunda olmayan tersinmez süreçlerin termodinamiğine katkıları	Vicente Aleixandre; şair	İsp.
1978	Pyotr L. Kapitsa Amo A. Penzias Robert W. Wilson	SSCB ABD ³ ABD	helyum sıvılaştırıcısının geliştirilmesi büyük patlama kuramını destekleyen kozmik mikrodalgalar ışımasının bulunması	Peter D. Mitchell	İng.	hücrelerin mitokondriindeki enerji üretim mekanizmalarını açıklayan kimyasal geçişme kuramının geliştirilmesi	Isaac Bashevis Singer; romancı	ABD ³
1979	Sheldon Glashow Abdusalam Steven Weinberg	ABD Pak. ABD	temel parçacıkların "zayıf" etkileşimleri ile elektromagnetizma arasındaki benzeşimin belirlenmesi	Herbert C. Brown Georg Wittig	ABD ³ AFC	organik maddelerin biyosiminde etkili ayrıştırıcılar olan organoborların ve organik fosfor bileşiklerinin bulunması	Odisseus Eirlis; şair	Yun.
1980	James W. Cronin Val L. Fitch	ABD ABD	zamanın doğrultusunun tersine çevrilmesinin, kimli temel parçacık tepkimelerinin doğrultusunda mutlaka değişikliğe yol açmayacağına dair deneylerle gösterilmesi	Paul Berg Walter Gilbert Frederick Sanger ¹⁰	ABD ABD İng.	DNA sarmalının ilk olarak hazırlanması DNA molekülünün yapısının biyolojik ve kimyasal olarak çözümlemesine yönelik yöntemlerin geliştirilmesi	Czesław Miłosz; şair	ABD ³
1981	Kai M. Siegbahn Nicolaas Bloembergen Arthur L. Schawlow	İsveç ABD ³ ABD	kimyasal çözümlemede elektron spektroskopisinin geliştirilmesi laserlerin spektroskopiyeye uygulanması	Fukui Keniçi Roldolf Hoffmann	Jap. ABD ³	kimyasal tepkimelerin oluşum mekanizmaları üzerine araştırmalar	Elias Canetti; romancı, denemeci	Bul.
1982	Kenneth G. Wilson	ABD	kesintisiz faz dönüşümlerinin çözümlemesi	Aaron Klug	İng. ³	bileşim halindeki nükleik asit ve proteinlerin, özellikle de virüslerin üç boyutlu yapısına ilişkin çalışmalar	Gabriel García Márquez; romancı, gazeteci	Kolom.
1983	Subrahmanyam Chandrasekhar William A. Fowler	ABD ABD	beyaz cüce yıldızların oluşumuna ilişkin kuramın ve element oluşumu kuramının geliştirilmesi	Henry Taube	Kan.	elektron aktarımı tepkimeleri üzerine araştırmalar	William Golding; romancı	İng.
1984	Carlo Rubbia Simon van der Meer	İtal. Hol.	W ve Z temel parçacıklarının bulunması	Bruce Merrifield	ABD	polipeptit biyosimlenmesinde yeni bir yöntemin geliştirilmesi	Jaroslav Seifert; şair	Çek.
1985	Klaus von Klitzing	AFC	Hall etkisinden yararlanarak, bir elektrik devresindeki direncin belirli koşullar altında kuvantalandığının bulunması	Herbert A. Hauptman Jerome Karle	ABD ABD	kristallerin X ışınları kırınım desenlerinden yararlanarak kimyasal bileşiklerin molekül yapısını çözümlemeye yönelik matematiksel yöntemlerin geliştirilmesi	Claude Simon; romancı	Fr.
1986	Ernst Ruska Gerd Binnig Heinrich Rohrer	AFC AFC İsviçre	taramalı tünelleme mikroskopunun geliştirilmesi	Dudley R. Herschbach Yuan T. Lee John C. Polanyi	ABD ABD Kan.	kimyasal tepkime dinamiği üzerine çalışmalar ve çapraz molekül demeti tekniklerinin bulunması	Wole Soyinka; oyun yazarı, şair	Nijerya
1987	J. Georg Bednorz K. Alex Müller	AFC İsviçre	yeni üstüniletken malzemelerin bulunması	Donald J. Cram Charles J. Pedersen Jean-Marie Lehn	ABD ABD Fr.	canlılardaki moleküllerin kimyasal işlevlerinin ayırtısını gerçekleştiren yapay moleküllerin laboratuvar biyosim yoluyla elde edilmesine yönelik çalışmalar	Joseph Brodsky; şair, eleştirmen	ABD ³
1988	Leon Lederman Melvin Schwartz Jack Steinberger	ABD ABD ABD	temel parçacıklar üzerine araştırmalar	Johann Daisenhofer Robert Huber Hartmut Michel	AFC AFC AFC	fotosentez sürecinde gerekli olan proteinlerin yapısının belirlenmesi	Necib Mahfuz; romancı	Mısır
1989	Norman Ramsey	ABD	duyarlı biçim alanında ayrı salınımı alanlar tekniğinin geliştirilmesi	Sidney Altman Thomas Cech	ABD ABD	RNA'nın enzim işlevi gördüğünün bulunması	Camilo José Cela; romancı	İsp.
	Hans Dehmelt Wolfgang Paul	ABD AFC	iyon kapanının geliştirilmesi	Elias James Corey	ABD	karmaşık moleküllerin biyosimine yönelik retrosentetik çözümleme tekniklerinin geliştirilmesi	Octavio Paz; şair ve denemeci	Meksika
1990	Jerome I. Friedman Henry W. Kendall Richard E. Taylor	ABD ABD ABD	kuvarik temel parçacıklarının bulunması	Richard R. Ernst	İsviçre	nükleer magnetik rezonans spektroskopisinin geliştirilmesi	Nadine Gordimer; romancı	G. Afrika
1991	Pierre-Gilles de Gennes	Fr.	moleküllerin nasıl davrandıklarına ilişkin genel kuralların bulunması	Rudolph A. Marcus	Kanada	kimyasal sistemlerdeki elektron aktarımı tepkimelerinin kuramının geliştirilmesi	Derek Walcott; şair ve oyun yazarı	St. Lucia
1992	Georges Charpak	Fr.	çok telli orantılı oda adı verilen parçacık detektörünün geliştirilmesi					

¹ Ödülün verildiği tarihteki uyrukuk belirtilmiştir. ² İki Nobel Ödülü aldı: Fizik (1903); Kimya (1911). ³ Sonradan geçtiği uyruğu. ⁴ İki Nobel Barış Ödülü aldı: (1917, 1944 ve 1963). ⁵ Hitler Almaniyanın Nobel Ödülü almasını yasakladı (1937 Ocak). ⁶ 1940-42 arasında ödül verilmedi. ⁷ İki Nobel Ödülü aldı: Kimya (1954); Barış (1962). ⁸ İki Nobel Barış Ödülü aldı: (1954, 1961). ⁹ İki Nobel Fizik Ödülü'nü paylaştı (1958 ve 1972). ¹⁰ İki Nobel Kimya Ödülü aldı (1958 ve 1980). ¹¹ Ödül bir yıl sonra, 1977'de açıldı. ¹² Çift uyruklu.

	fizyoloji ya da tıp			barış		ekonomi		
1974	Albert Claude Christian R. de Duve George E. Palade	ABD ³ Bel. ABD ³	hücresin yapısı ve işlevsel düzenlenişine ilişkin araştırmalar	Sato Eisaku Sean MacBride	Jap. İr.	Gunnar Myrdal Friedrich von Hayek	İsveç İng.	İktisadi, toplumsal ve kurumsal olguların karşılıklı bağınımları konusundaki öncü çalışmalar
1975	Renato Dulbecco Howard M. Temin David Baltimore	ABD ³ ABD ABD	ur virüsleri ile hücredeki genetik madde arasındaki etkileşim	Andrey D. Saharov	SSCB	Leonid V. Kantoroviç Tjalling C. Koopmans	SSCB ABD ³	kaynakların optimum dağılımı kuramına katkılar
1976	Baruch S. Blumberg D. Carleton Gajdusek	ABD ABD	bulaşıcı hastalıkların kökeni ve yayılması üzerine çalışmalar	Mairead Corrigan ¹¹ Betty Williams ¹¹	K.İr. K.İr.	Milton Friedman	ABD	tüketim, para ve iktisadi istikrar kuramı
1977	Rosalyn S. Yalow Roger Guillemin Andrew Schally	ABD ABD ABD	radıyoimmün ölçüm tekniğinin bulunması; hipofiz hormonları üzerine araştırmalar	Uluslararası Af Örgütü	(kuruluşu 1961)	Bertil Ohlin James Meade	İsveç İng.	uluslararası ticaret kuramına katkılar
1978	Werner Arber Daniel Nathans Hamilton O. Smith	İsviçre ABD ABD	dezoksiribonükleik asidi parçalara ayıran enzimlerin bulunması	Menahem Begin Enver Sedat	İsrail Mısır	Herbert A. Simon	ABD	İktisadi örgütlerde karar alma süreçleri
1979	Allan M. Cormack Godfrey N. Hounsfield	ABD ³ İng.	radıyolojik tanı tekniği olarak bilgisayarlı eksensel tomografinin geliştirilmesi	Kalküta Rahibe Teresa	Hin ³	W. Arthur Lewis Theodore W. Schultz	İng. ABD	gelişmekte olan ülkelerde iktisadi süreçlerin analizi
1980	Baruj Benacerraf George D. Snell Jean Dausset	ABD ³ ABD Fr.	bağışıklık sisteminin yabancı cisimlere verdiği yanıtların genetik mekanizmaları denetlenmesi üzerine araştırmalar	Adolfo Pérez Esquivel	Arj.	Lawrence R. Klein	ABD	görgül iktisadi dalgalanma modellerinin geliştirilmesi ve analizi
1981	Roger W. Sperry Torsten N. Wiesel David H. Hubel	ABD İsveç ABD ³	beyin yarımkürelerinin işlevi görsel bilginin beyinde yorumlanması	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ¹²	(kuruluşu 1951)	James Tobin	ABD	görgül makro iktisat kuramı
1982	Sune K. Bergström Bengt I. Samuelsson John R. Vane	İsveç İsveç İng.	prostaglandinlerin biyokimyası ve fizyolojisi	Alva Myrdal Alfonso García Robles	İsveç Mek.	George Stigler	ABD	devlet müdahalesinin iktisadi etkileri
1983	Barbara MacClintock	ABD	bitkilerde hareketli kalıtsal öğelerin bulunması	Lech Wałęsa	Pol.	Gerard Debreu	ABD	arz talep kuramının matematiksel analizi
1984	Niels K. Jern Georges J. F. Köhler César Milstein	İng.-Dan. AFC Arj.	monoklonal antikor üretilme tekniğinin bulunması ve geliştirilmesi	Desmond Tutu	G.Afr.	Sir Richard Stone	İng.	milli gelir muhasebesinin geliştirilmesi
1985	Michael S. Brown Joseph L. Goldstein	ABD ABD	kolesterol metabolizmasında rol oynayan hücre alıcısının bulunması	Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Uluslararası Hekimler Birliği	(kuruluşu 1980)	Franco Modigliani	ABD	tasarrufların ve finans piyasalarının analizi
1986	Stanley Cohen Rita Levi-Montalcini	ABD İtal.	hücre büyümesinin düzenlenmesine katkısı olan kimyasal maddelerin bulunması	Elie Wiesel	Fr.	James McGill Buchanan	ABD	devletin ekonomideki rolünü sınırlamanı savunan, siyaset kuramı
1987	Tonegawa Susumu	Jap.	antikorların genetik özelliklerinin incelenmesi	Oscar Arias Sánchez	Kosta. Rika	Robert M. Solow	ABD	İktisadi büyüme kuramına katkılar
1988	James W. Black Gertrude B. Elion George H. Hitchings	İng. ABD ABD	kalp hastalıkları ve kanser tedavisinde etkili bazı ilaç gruplarının bulunması	Birleşmiş Milletler barış gücü		Maurice Allais	Fr.	kaynakların optimum dağılımı ve piyasa kuramlarına katkılar
1989	Michael Bishop Harold E. Varmus	ABD ABD	hücre büyümesi ve bölünmesini denetleyen genlerle ilgili çalışmalar	Dalai Lama		Trygve Haavelmo	Nor.	ekonometri çalışmaları
1990	Joseph E. Murray E. Donnall Thomas	ABD ABD	böbrek ve kemik iliği naklinin geliştirilmesi	Mihail Sergeyeviç Gorbaçov	SSCB	Harry M. Markowitz Merton H. Miller William F. Sharpe	ABD ABD ABD	finans piyasası ve yatırım kararları üzerine araştırmalar
1991	Erwin Neher Bert Sakmann	Almanya Almanya	hastalıkların oluşumundaki temel hücreel mekanizmaların anlaşılması	Aung San Suu Kyi	Myanmar	Ronald H. Coase	ABD	hukuk çalışmalarında iktisadi ilkelere kullanılması
1992	Edmond H. Fischer Edwin G. Krebs	ABD; İsviçre ¹² ABD	hücre proteinlerinin tersinir fosforilasyon sürecine ilişkin araştırmalar	Rigoberta Menchú	Guatemala	Gary S. Becker	ABD	ekonomi kuramının ilgi alanını insan davranışını kapsayacak biçimde genişletmesi

Bir ödül sahibi tarafından reddedilir ya da belli bir tarihe kadar alınmazsa, ödül tutarı fona geri döner. Hükümetlerin, yurttaşlarının Nobel ödüllerini kabul etmesini yasakladığı da olmuştur. Örneğin, 1935'te Barış Ödülü'nün Carl von Ossietzky'ye verilmesini bir hakaret sayan Hitler'in 1937'de çıkardığı bir karamameyle, Almanların Nobel ödüllerini almaları yasaklanmıştır. Ödülü reddeden kişi, sonradan durumunu açıklayarak başvuruda bulunduğu takdirde, altın madalyası ile ödül belgesini alır, ama fonlara aktarılmış olan para ödülünü alamaz.

Nobel'in vasiyetindeki hükümlere uygun bir aday bulunamadığı ya da I. ve II. Dünya savaşları sırasında olduğu gibi dünya koşullarının, bir karara ulaşabilmek için gerekli bilgilerin toplanmasını engellediği durumlarda ödüller bir sonraki yıla aktarılmış ya da verilmemiştir. Aynı kişiye birden çok kez ödül verilebilir. Fizik, Kimya, Fizyoloji ve Tıp, Edebiyat ve Ekonomi ödüllerinin dağıtım törenleri Stockholm'de, Barış Ödülü töreni ise Oslo'da, Nobel'in ölüm tarihi olan 10 Aralık'ta yapılır.

Alfred Nobel'in vasiyetnamesinde belirlenen ödül dağıtım kurallarına daha sonra bazı yorum ve yönetim kuralları eklenmiştir. Vasiyetnamede edebiyat ödülü için öngörülen "idealizm eğilimi" koşulu başlangıçta katı uygulanmış, ama zamanla daha esnek biçimde yorumlanmıştır. Ekonomi ödülünün siyasal ya da toplumsal değil, matematiksel ve istatistiksel içerikli katkılar için verilmesi öngörülmüştür. Edebiyat ve Barış ödülleri birçok eleştiriye ve görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Barış Ödülü en çok ertelenen ödüldür.

nobelyum (No), periyodik tablonun IIIb grubunda yer alan aktinitler dizisinden yapay kimyasal element. Doğada bulunmayan nobelyumu ilk olarak Nisan 1958'de Albert Ghiorso, T. Sikkeland, J.R. Walton ve Glenn T. Seaborg Berkeley'deki California Üniversitesi'nde küriyumu (atom numarası 96) bir ağır iyon doğrusal hızlandırıcısında hızlandırılan karbon iyonlarıyla (atom numarası 6) bombardıman ederek nobelyum-254 izotopu halinde elde ettiler. Bundan bir yıl kadar önce Stockholm'deki Nobel Fizik Enstitüsü'nde çalışan uluslararası bir bilim adamları grubu, birleşim yoluyla yeni bir element elde etmiş olduklarını ve Alfred Nobel'in anısına nobelyum adını verdiklerini ileri sürmüşlerdi. Ne var ki Sovyetler Birliği'nde ve ABD'de yürütülen deneyler bu buluşu doğrulamamıştı. SSCB ve ABD'deki gruplar daha sonra yarım düzineden çok nobelyum izotopu üretmeyi başardılar. Bunların içinde en kararlı olanı ömrü 3 dakika olan nobelyum-255 izotopuydu. Radyokimyasal bu izotoptan eser miktarda kullanarak nobelyumun sulu çözeltielerinde +2 ve +3 yükseltgenme durumunda bulunduğunu gösterdiler. Nobelyumun +2 değerlikli olduğu durum çok kararsızdır ve benzeri olan lantanitlerden ilerbiyumla (atom numarası 70) karşılaştırıldığında beklenenden çok daha kararlı bir özellik gösterir

atom numarası	102
en kararlı izotopu	255
değeri	2,3
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-32-8-2 ya da (Rn)5f ¹⁴ 7s ²

Nobeoka, Japonya'da Küşü Adasındaki Miyazaki ilinde (ken) kent. Gokose Irmağı (gava) deltasında yer alır. 12. yüzyılda kurulan bir şatonun çevresinde gelişti. 18. yüzyılın ortalarından bu yana bir balıkçı

limanı olan Nobeoka aynı zamanda ilin başlıca sanayi merkezidir. Kentteki kimyasal tesislerde gübre, ilaç ve elyaf üretilir. Kıyılarda inci toplanır, tatlıpatates, tahıl ve tütün yetiştirilir. Nüfus (1991 tah.) 129.581.

Nobile, Umberto (d. 21 Ocak 1885, Luro, Salerno yakınları - ö. 30 Temmuz 1978, Roma, İtalya), İtalyan havacılık mühendisi. 1926'da Norveçli kâşif Roald Amundsen ve ABD'li Lincoln Ellsworth ile birlikte "Norveç" adlı hava gemisiyle Norveç'in kuzeyindeki Spitsbergen'den (bugün Svalbard) Alaska'ya gerçekleştirilen Kuzey Kutbu uçuşuna öncülük etmiştir.

İtalya Hava Kuvvetleri'nde general olan Nobile, bir yandan da Napoli Üniversitesi'nde havacılık mühendisliği profesörü olarak ders verdi. 1928'de "Norveç" a benzer bir araçla Kuzey Kutbu'nun araştırılmamış bölgeleri üzerinde bir dizi uçuş gerçekleştirdi. Üçüncü uçuşunda hava gemisi Spitsbergen'in kuzeydoğusunda buza düştü. Nobile ve yedi arkadaşı kurtarıldı, ama mürettebattan 17 kişi kayboldu. Bir İtalyan soruşturma komisyonu kazadan onu sorumlu bulunca görevinden ayrıldı. 1931'de SSCB'nin Kuzey Kutbu'na düzenlediği bir sefere katıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra araştırma komisyonunun raporu geçersiz sayıldı ve Nobile hava kuvvetlerindeki eski görevine döndü. Napoli Üniversitesi'nde yeniden ders vermeye başlayan Nobile, İtalya Kurucu Meclisi'nde milletvekili oldu (1946). Nobile Kuzey Kutbu'ndaki serüvenlerini *Gli italiani al Polo Nord* (1959; İtalyanlar Kuzey Kutbu'nda) adlı kitabında anlattı.

Noble, Sir Andrew, 1. BARONET (d. 13 Eylül 1831, Greenock, Renfrew - ö. 22 Ekim 1915, Argyll, İskoçya), balistiğin kurucusu olarak kabul edilen İskoç fizikçi ve silah uzmanı. İngiliz kimyacı Frederick Abel ile birlikte barutun ateşlenmesi üzerine yaptığı öncü çalışmaları silah teknolojisinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

Edinburgh Akademisi ile Londra'daki Kraliyet Askeri Akademisi'nde öğrenim gören Noble, 1849'da Kraliyet Topçu Birliği'ne girdi. 1850'lerde yivsiz ve yivli topların görelî yararları üzerine yaptığı çalışmasında her iki tür topun atış duyarlılığını karşılaştıran bir yöntem geliştirdi. 1859'da topçu müfettiş yardımcısı oldu, ama daha sonra bu görevinden ayrılarak Sir William Armstrong'un (sonradan Lord) ordu donatım malzemeleri üreten imalat şirketine girdi. 1900'de de şirketin başkanı oldu.

Yaklaşık 1862'de, kendi buluşu olan ve merminin topun namlusu içindeki hızını belirlemek amacıyla çok küçük zaman aralıklarını ölçmeye yarayan kronoskop aygıtını uygulamaya soktu. Deneyleri balistiğin kurulmasına yardımcı oldu ve ayrıca yeni barut türlerinin yapılmasını, topların yeniden tasarlanmasını ve yeni doldurma yöntemlerinin geliştirilmesini sağladı. Noble 1870'te Royal Society üyeliğine seçildi, 1893'te "sir" unvanı aldı, 1902'de de baronet oldu.

noblesse de robe (Fransızca "cüppe soyluluğu"), 18. yüzyıllarda Fransa'da soyluluğunu yüksek devlet görevinde bulunarak edinen ve unvanını soyundan gelenlere bırakabilen zümre. Adı, bu tür görevlilerin giydikleri cüppelerden kaynaklanır.

Noblesse de robe 16. yüzyılın sonlarında da var olmakla birlikte soyluluk unvanını mirasçılara bırakma hakkını 17. yüzyılda elde etti. Belirleyici gelişimi ise 1640'larla 1650'lere rastladı. XIV. Louis'nin reşit olmadığı sorunlu dönemde, krallık siyasal destek sağlamak amacıyla yargı görevlile-

rine ayrıntılı soyluluk beratları verdi. Bu yeni yaratılan ayrıcalıklı zümrenin en tepesinde Paris *Parlement*'i gibi özerk mahkemelerin görevlileri yer alıyordu.

Burjuva kökenleri yüzünden *noblesse de robe* aileleri, unvanları askeri hizmete ve atalara dayanan soylularca (*noblesse d'épée* ve *noblesse de race*) başlangıçta küçük görüldü. 18. yüzyılda eski ve yeni ya da "kılıç" ve "cüppe" soylularının ayrıcalıklarını kralın reform girişimlerine karşı koruma çabaları zamanla iki grup arasındaki ayrımın ortadan kalkmasına yol açtı. Hatta serveti, yükselen toplumsal konumu ve yönetim görevleri üzerindeki denetimi nedeniyle *noblesse de robe* reforma karşı muhalefetin başını çekti.

Nobre, António (d. 16 Ağustos 1867, Porto - ö. 18 Mart 1900, Foz do Douro, Portekiz), şiirde nesnel gerçekçilikten ve toplumsal kaygılardan öznel lirizme ve estetik bakış açısına geçiş yansıtan yapıtlarıyla tanınmış Portekizli şair.

Varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Önce Coimbra'da hukuk, ardından 1890-95 arasında Paris'te siyaset bilimi okudu. Paris'te, Fransız simgeci şairlerden etkilendi. Sağlığında yayımlanan tek kitabı *Só'nun* (1892; Tek Başına) büyük bölümünü de orada yazdı. Portekiz'in kuzeyinde köylüler ve denizciler arasında geçirdiği çocukluğunun nostaljik anılarıyla dolu yapıt, geleneksel Portekiz şiirinin basit lirizmiyle simgecilik daha incelikli anlatımını birleştirir. İlk yayımlandığında hem olumlu, hem olumsuz tepkiler almış da sonradan Portekiz'in en yaygın okunan ve en çok taklit edilen şiirlerinden biri olmuş, Nobre'un izinden giden şairlere de Sósino Kuşağı adı verilmiştir. Nobre'un ölümünden sonra yayımlanan *Despedidas* (1902; Vedalaşmalar) ve *Primeiros Versos* (1921; İlk Şiirler) adlı iki şiir kitabı daha vardır.

Nocera Inferiore, Latince NUCERIA ALFATERNALIS, NOCERA DEI PAGANI olarak da bilinir, İtalya'nın güneyinde, Campania yönetim bölgesindeki Salerno ilinde kent ve piskoposluk bölgesi. Nuceria Alfaterna adıyla bir Roma ve Osk kenti olarak kuruldu. İÖ 216'da Kartacalı komutan Hannibal'ın yağmasına uğradı, ama İmparator Augustus tarafından yeniden inşa edildi. Sicilya kralı Manfredi'nin dul eşi Elena, yıkıntıları bugün kaybolmuş eski bir kalede tutsakken 1271'de öldü. Birçok kilise ve manastır bulunmasına karşın kentin modern bir görünümü vardır. Yakındaki Nocera Superiore köyünde 5. yüzyılda yapılmış, kubbeli Sta. Maria Maggiore Kilisesi bulunur. İl ekonomisinin en önemli merkezlerindendir. Nüfus (1981 geç.) belediye, 47.698.

Noctuidae, Lepidoptera (pulkanatlılar) takımından dünyanın hemen her yerine dağılmış 20 bini aşkın tür içeren böcek familyası. *Lepidoptera* takımının bu en geniş grubu bazı uzmanlarca birçok familyaya ayrılır.

Noctuidae üyelerinin vücudu kalın ve toz benzer pullarla örtülüdür. Kanat açıklıkları türlere göre 8-305 mm arasında değişir. Çoğunun soluk renkli olmasına karşılık bazı tropik bölge türleri parlak ve yarıdöner renklidir. Öbür gece kelekleri gibi genellikle geceleri etkinlik gösterir ve çevrelerindeki ışık kaynaklarına üşüşürler. Göğüs bölümünde yer alan iştme organları deri çıkıntısıyla korunan gergin bir zardan oluşur. Erişkinlerin çoğunda bulunan iyi gelişmiş ağız parçaları meyve, besisiyu ve tatlı sıvılarla beslenmelerini sağlar. Bazı türler tropik bölgelerde çiftleştikten sonra kuzeye doğru göç ederler.

Noctuidae familyasından
Pseudaletia unipuncta türünün tırtılı
William E. Ferguson

Tırtılları tüylü ya da tüysüz, tek ya da çok renkli, soluk ya da parlak olabilir. Beslenme davranışları da büyük bir çeşitlilik gösterir. Birçoğu yaprak, kök, taze sürgün ve tohumları kemirirken öbürleri meyveleri ve bitkilerin gövdelerini oyar. Az sayıda tür ise kabuklubitlerle beslenir. *Heliothis armigera* türünün yeşil kurt adıyla tanınan tırtılları mısır, pamuk, biber, domates gibi çeşitli tarım bitkilerinin, *Earias serrata* türünün dikenli kurt ya da kıllı kurt adlarıyla tanınan tırtılları başta pamuk olmak üzere bazı tarım bitkilerinin önemli zararlıları arasındadır. Çoğu türün larvası pupa evresini toprak altında ördükleri kozalarda geçirir.

Noda, Japonya'da Honşu Adasındaki Çiba ilinde (*ken*) kent. Edo ve Tone ırmakları (*gava*) arasında yer alır. Soya sosu üretimiyle ünlendiği Tokugava döneminde (1603-1867) önemli bir ırmak limanıydı. Soya sosu üretimi günümüzde de önemini korumaktadır. Noda II. Dünya Savaşı'ndan sonra Tokyo-Yokohama metropoliten alanının bir banliyösü durumuna geldi. Nüfus (1991 tah.) 116.048.

Nodier, Charles (d. 29 Nisan 1780, Besançon - ö. 27 Ocak 1844, Paris, Fransa), yapıtlarından çok, Fransız romantizmi üzerindeki etkisiyle önem taşıyan Fransız yazar.

Gençlik yılları olaylı geçti; Napoléon'u alaya alan bir yazısı yüzünden başı derde girdi. 1824'te Arsenal Kütüphanesi'ne müdür atanınca Paris'e yerleşti ve kısa sürede oradaki edebiyat çevresinin önderlerinden biri oldu. Arsenal'deki çalışma odasında, sonradan romantizmin önemli adları arasında girecek Victor Hugo, Alfred de Musset ve Sainte-Beuve gibi genç yazarları bir araya getirdi.

Goethe ve Shakespeare'e büyük hayranlık duyan Nodier, Fransız romantiklerinin ilgisini yabancı edebiyatçılara çekmeye çalışmıştır. Çok sayıda yapıt vermesine karşın günümüzde yalnızca, Alman romantik yazar E. T. A. Hoffmann'ı andıran usta bir üslupla kaleme aldığı fantastik öyküleri okunmaktadır. Nodier, düşün yaratıcı gücünü ortaya koyarak ve genellikle delilik olarak nitelenen durumların suçsuzlukla ilişkisini göstererek "sağduyu"nun baskısına karşı çıkmış ve sonraki kuşaklara yeni bir edebiyat alanı hazırlamıştır. 1833'te Académie Française'e kabul edilmesi, romantizmin o dönemde saygın bir edebiyat akımı olarak tanınmasını simgeler.

Nodier'nin Türkçede *Ölü Adam Deresi* (1946) ve *Trilby* (1949) adlı yapıtları vardır.

Nodosaurus, Kretase (Tebeşir) Dönemi'nin (y. 136-65 milyon yıl önce) sonlarında Kuzey Amerika'da yaşamış dinozor cinsi. Bu cins üyelerinin vücudu iri, uzunluğu 6 m dolayında, kuyruğu uzun, başı ve beyni çok küçüktü. Sırtlarını örten kemik levhalar ve yumrularla yırtıcılara karşı korunmuşlardı.

Ön bacakları arka bacaklarından çok daha küçüktü, sırt bölümleri ise yüksek bir kubbe biçiminde gelişmişti.

nodül bak. yumru

Noel (Latince *natalis*: "doğumla ilgili"). Hz. İsa'nın doğumu onuruna 25 Aralık'ta kutlanan Hristiyan yortusu.

Bir Roma almanasına göre, İS 336'dan önce Noel Roma'da Hristiyan yortusu olarak kutlanıyordu. Buna karşılık Kudüs dışında Doğu'da 6 Ocak'ta kutlanan Epifanya(*) yortusunda Hz. İsa'nın hem doğumu, hem de vaftiz edilmesi birlikte anılıyordu. 4. yüzyıl boyunca Doğu kiliselerinin çoğu İsa'nın doğumunu 25 Aralık'ta kutlamaya başladı, uzun süre direnen Kudüs de sonunda bu uygulamayı benimsedi. Ermeni Kilisesi ise Noel'i hiçbir zaman kabul etmedi ve İsa'nın doğumunu 6 Ocak'ta kutlamayı sürdürdü. Noel gelenekleri çok çeşitli kaynaklara dayanır. Romalılar, 17 Aralık'taki Saturnalia (Satürn Şenliği) gününde çeşitli eğlenceler düzenler, birbirlerine armağanlar verirdi. 25 Aralık aynı zamanda İran'ın tanrılarından Mitra'nın(*) doğum günüydü. Roma'da yılbaşında (1 Ocak) evler yeşillikle ve ışıklarla donatılır, çocuklara ve yoksullara armağanlar verildi. Töton kabilelerinin Galya, Britanya ve Orta Avrupa'ya girişiyle Noel kutlamalarına Germenlerin ve Keltlerin *Yule* (yeni yıl) gelenekleri de eklendi. Hristiyanlık öncesinin ve sonrasının kişiliklerinin ayrılmaz bir parçası olan ateş ve ışık törenleri sıcaklığın ve sürekli yaşamın simgeleri idi. Ölümey meydan okumayı simgeleyen yaprakdökmeyen ağaçlar ortaçağdan beri Noel kutlamalarında kullanılmıştır.

Noel ağacı, Noel şenlikleri sırasında ışık ve süslerle donatılan ağaç. Yaprakdökmeyen ağaçları ve çelenkleri ölümsüz yaşamın simgesi olarak kullanmak, Eski Mısırlıların, Çinlilerin ve Yahudilerin ortak bir geleneğiydi. Avrupalı putperestler arasında yaygın olan ağaca tapınma, Hristiyanlığı benimsemelerinden sonra, İskandinavlıların şeytani korkutup kaçırmak ve Noel zamanında kuşlar için bir ağaç hazırlamak üzere ev ve ambarlarını yılbaşında ağaçlarla donatma geleneği biçiminde sürdü. Almanya'da da kış ortasına rastlayan tatillerde evin girişine ya da içine bir *Yule* (yeni yıl) ağacı konuyordu.

Günümüzdeki Noel ağacı Almanya'nın batısından kaynaklandı. Ortaçağda Adem ve Havva'yı canlandıran gözde bir oyunun ana dekoru, Cennet Bahçesi'ni temsil eden ve üzerinde elmalara bulunduğu bir çam ağacıydı. Adem ve Havva yortusunda (24 Aralık) Almanlar evlerine böyle bir Cennet ağacı dikerler, üzerine Komünyon'daki kutlanmış ekmeği simgeleyen ince, hamursuz ekmeğe parçaları asarlardı; bunların yerini daha sonra değişik biçimlerdeki çörekler aldı. Ayrıca bazı yerlerde Hz. İsa'yı simgeleyen mumlar eklendi. Noel mevsiminde ağaçla aynı odada Noel piramidi de bulunurdu. 16. yüzyılda Noel piramidi ve Cennet ağacı birleşerek Noel ağacını oluşturdu.

İngiltere'ye 19. yüzyılın başlarında ulaşan Noel ağacı, Kraliçe Victoria'nın eşi Alman prens Albert'in desteğiyle yüzyılın ortalarında yaygınlaştı. O dönemde Noel ağaçları, dallarına kurdele ve kâğıt zincirlerle asılmış mum, şekerleme ve keklerle süsleniyordu. Göçmen Almanların Kuzey Amerika'ya 17. yüzyılda götördükleri Noel ağacı 19. yüzyılda moda oldu. Gelenek Avusturya, İsviçre, Polonya ve Hollanda'da da yaygındı. Japonya ve Çin'e 19. ve 20. yüzyıllarda Amerikalı misyonierlerin tanıttığı Noel ağaçları ince işlenmiş kâğıt süslerle donatılıyordu.

Noel Baba bak. Nikolaos (AZİZ)

Noel-Baker, (Baron) Philip John Noel-Baker, asıl adı PHILIP JOHN BAKER (d. 1 Kasım 1889, Londra - ö. 8 Ekim 1987, Londra), 1959 Nobel Barış Ödülü'nu alan İngiliz devlet adamı.

Quaker mezhebine bağlı Kanada asıllı bir aileden geliyordu. 1926'da soyadının önüne kansasın soyadı Noel'i ekledi. Pennsylvania'da Haverford College'da. Cambridge'de

Noel-Baker
Camera Press

King's College'da, Münih ve Paris üniversitelerinde öğrenim gördü. 1912 ve 1920 Olimpiyat Oyunları'nda koşucu olarak başarıyla yarıştı. Quaker inancı gereğince I. Dünya Savaşı'nda askere yazılmadı, ama cephede bir gezici sağlık biriminde çalıştı. 1924-29 arasında Londra Üniversitesi'nin Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde ders verdi.

1919 Paris Barış Konferansı'nda İngiliz heyetinde yer alan Baker daha sonra Milletler Cemiyeti sekreterliğinde çalıştı. 1922 Nobel Barış Ödülü'nü alan Norveçli kâşif ve hümanist Fridtjof Nansen'in çalışmalarına katkıda bulundu. 1923-24 Milletler Cemiyeti toplantısında, cemiyetin kurucusu ve 1937 Nobel Barış Ödülü sahibi Lord Robert Cecil'in (sonradan Chelwood vikontu Cecil) yardımcısı olarak görev yaptı. 1932-33 yıllarında Cenevre'deki silahsızlanma konferansında başkanlık görevini üstlenen Arthur Henderson'ın başyardımcısıydı.

Noel-Baker 1929-31 arasında ve 1936'dan 1970'e değin Avam Kamarası'nda İşçi Partisi üyesi olarak bulundu. Sırasıyla devlet bakanı, havacılık ve Uluslar Topluluğu ilişkilerinden sorumlu dışişleri bakanı, enerji ve petrol bakanı olarak çalıştı (1945-61). Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın taslak çalışmalarına katıldı. 1960-82 arasında UNESCO'nun Uluslararası Spor ve Beden Eğitimi Konseyi'ne başkanlık etti. Silahsızlanma konusundaki çalışmalarını *The Arms Race: A Programme For World Disarmament* (1958; Silahlanma Yarışı: Dünyanın Silahlardan Arındırılması İçin Bir Program) başlığıyla yayımladı.

Disarmament (Silahsızlanma) ve *The League of Nations at Work* (Milletler Cemiyeti İşbaşında) adlı çalışmaları 1926'da, aynı yıl Albert Schweitzer Ödülü'nü kazanan *The Arms Race* (Silahlanma Yarışı) ise 1960'ta yayımlandı. Geçmiş değerlendiren araştırması *The First World Disarmament Conference, 1932-33, and Why It Failed* (1932-33 Birinci Dünya Silahsızlanma Konferansı ve Başarısızlığının Nedenleri) 1979'da yayımlandı. 1977'de soyluluk unvanı aldı.

noelyıldızı bak. atatürkçeği

Noether, (Amalie) Emmy (d. 23 Mart 1882, Erlangen, Almanya - ö. 14 Nisan 1935, Bryn Mawr, Pennsylvania, ABD), yüksek cebir alanındaki buluşlarından dolayı çağımızın en yaratıcı soyut cebircisi olarak tanınan Alman matematikçi.

1907'de cebirsel değişmezler konusundaki doktora çalışmasını Erlangen Üniversitesi'nde tamamlayan Noether, 1913'ten sonra aynı üniversitede, babası Max Noether'in (1844-1921) yerine bazı derslere girmeye başladı. 1915'te gittiği Göttingen Üniversitesi'nde, bazı öğretim üyelerinin karşı çıkmasına karşın ünlü matematikçiler David Hilbert ve Felix Klein'in ısrarıyla kalmaya karar verdi ve 1919'da bu üniversiteye öğretim üyesi olarak resmen atandı.

Göttingen'den meslektaşı Werner Schmeidler ile birlikte yazdığı ve *Mathematische Zeitschrift*'te yayımlanan "Moduln in nicht-kommutativen Bereichen, insbesondere aus Differential- und Differenzen-Ausdrücken" (1920; Değişmeli Olmayan Cisimlerde, Özellikle Diferansiyel ve Fark Terimlerinde Modüller) Noether'in olağanüstü bir matematikçi olarak adını duyurduğu ilk çalışmasıydı. Bundan sonraki altı yıl boyunca araştırmalarını genel idealler (halkaların özel altkümeleri) kuramı üzerinde yoğunlaştırdı ve bu kuramda önemli bir yeri olan artık (rezidü) teoremini buldu. Aksiyomatik bir temele dayanan, bütün durumlar için geçerli bir genel idealler kuramı geliştirdi. Ortaya koyduğu soyut kuram, matematikteki birçok gelişmenin bir bütünde toplanmasına yardımcı oldu.

1927'den sonra çalışmalarını, değişmeli olmayan cebirler (sayıların çarpılma sırasının sonucu etkilediği cebirler), bunların doğrusal dönüşümleri ve değişmeli sayı cisimlerine uygulanmaları üzerinde yoğunlaştırdı. Değişmeli olmayan cebirler kuramını düzenli ve tümüyle kavramsal bir biçimde yeniden oluşturdu. Helmut Hasse ve Richard Brauer ile birlikte değişmeli olmayan cebirlerin yapısı ve bunların vektörel çarpım aracılığıyla değişmeli cisimlere uygulanmasını inceledi. Noether'in bu dönemde yayımladığı en önemli makaleler, "Hyperkomplexe Größen und Darstellungstheorie" (1929; Aşırı Karmaşık Sayı Sistemleri ve Bunların Temsili) ve "Nichtkommutative Algebra" (1933; Değişmeli Olmayan Cebir).

Noether, araştırmalarına ve öğretim üyeliğine ek olarak *Mathematische Annalen*'in yayına hazırlanmasında görev aldı. Öte yandan araştırmalarının büyük bölümü öğrenci ve meslektaşlarının makalelerinde yayımlandı.

1933'te Naziler iktidara gelince Göttingen'deki birçok Yahudi profesörle birlikte Noether de görevden alındı. Ekim 1933'te Almanya'dan ayrılarak ABD'ye gitti ve Bryn Mawr College'da konuk profesör olarak görev aldı, ayrıca New Jersey'deki Princeton'da bulunan Yüksek Araştırmalar Enstitüsü'nde öğretim üyesi ve araştırmacı olarak çalıştı.

Nogayca, Nogayların konuştuğu, Orta Türkçenin kuzeybatı ya da Kıpçak kolunun bir lehçesi. Üç lehçesi vardır. Bunlardan Ak Nogayca Karaçay-Çerkes Özerk Yönetim Birimi'nde, Kara Nogayca Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'yle Kara Nogay topraklarında, Asıl Nogayca da Tolyatti'nin (eskiden Stavropol) Açıkulak ve Koyasula bölgelerinde konuşulur. Eskiden Arap alfabesini kullanan Nogaylar Sovyet Devrimi'nden sonra Latin alfabesini, 1928'den sonra da Kiril alfabesini benimsemişlerdir.

Nogaycada Türkçedeki ş'ler ş'ye, ş'ler de s'ye dönüşmüştür (çıkmaq/şıkmaq, kış/kıs). Nogaycanın lehçeleri arasında da bazı farklılıklar görülür. Ak Nogaycadaki j- önsesini Asıl Nogayca ve Kara Nogaycada sırasıyla y- ve c- sesleri karşılır. Nogayca bazı eski biçimleri de korumuştur, ama sözdiziminde büyük değişiklikler görülmez: *Men on eki yasıma kalgende atam öldü* "Ben on iki yaşına geldiğimde atam öldü"; *Nege sen meni yutasıng, men şe şaga yahşılık ettim, men bolmağın bolsam sen ol otta yanıp öler iding* "Niye sen beni yutuyorsun, ben ki sana iyilik ettim, ben olmasaydım, sen o ateşte yanıp öldürdün"; *Han ne aylayagın bilmege kaladı* "Han ne söyleyeceğini bilmeden öylece kaldı" vb.

Nogaylar, Moğolca MANGITLAR. Türk kökenli halk. 1267-99 arasında Altın Orda yönetiminde büyük bir nüfus kazanan Emir Nogay'ın öldürülmesinden sonra, ona bağlı boylar Nogaylar adıyla anılmaya başladı. Aşağı İdil (Volga), Yayık ve Emba ırmakları arasındaki bölgede bulunan göçebe Nogaylar hana bağlı mirzalar tarafından yönetiliyordu. 16. yüzyılın ilk yarısında Astrahan Hanlığı yönetiminde de etkili olan Nogaylar, Kazan Hanlığı'nı ele geçiren Rusların baskısı sonucunda 1557-58'de Büyük Nogaylar ve Küçük Nogaylar olmak üzere ikiye ayrıldı. İsmail Mirza'nın önderliğindeki Büyük Nogaylar, Rus egemenliğini tanıyarak İdil'in doğusunda kalırken, Bilek Bulat Mirza yönetimindeki Küçük Nogaylar Kırım hanı I. Devlet Giray'ın yurtluk olarak verdiği Kuban boyu ile Azak Kalesi arasındaki bölgeye göç ettiler. Bir süre sonra da Özi Kalesi'nin batısında Turla ile Tuna ırmakları arasında yerleştirildiler. Ruslara karşı yapılan savaşlara katılan Küçük Nogaylar, Rusların Kırım'ı işgali ve Tuna boylarına doğru yayılması üzerine de Osmanlı topraklarına sığındılar; daha çok Eskişehir yöresine iskân edildiler.

Büyük Nogaylar ise bulundukları bölgede başlayan kıtlık nedeniyle 1601'de Kuban Irmağı boylarına gittiler. 1603'te Rusya'daki karışıklıklardan yararlanmak isteyen bazı Büyük Nogay emirleri, Osmanlılardan ve Kırım hanlarından destek göreceklarını umarak bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bir süre sonra Kalmukların istilasına uğradılar. 1770'te Ruslarla bir anlaşma yapan Nogaylar, Kuban bölgesinde bağımsız bir hanlık kurmalarına izin verilmesi koşuluyla Rus korumasına girdiler. Ama bu amaçla bölgeye göç edince 1777'de Rusların kıyımına uğradılar. Kurtulanların bir bölümü Osmanlılara sığındı. Yerleşik yaşama geçmeleri koşuluyla yaklaşık olarak bugünkü Krasnodar (Rusya Federasyonu'nda) bölgesinde yer alan Hanlar ve Anapa kaleleriyle Laba Irmağı boyunca iskân edilen Nogayların bazıları daha sonra gene eski topraklarına döndü. Nogay göçleri 19. yüzyılın sonlarına değin sürdü.

Günümüzde yoğun olarak Karaçay-Çerkes Özerk Yönetim Birimi'yle Stavropol'da ve Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Nogayların gelişmiş sözlü edebiyat ürünleri ancak 19. yüzyıl sonunda derlenerek yazıya geçirilmiştir. Dilleri, Orta Türkçenin bir lehçesi olan Nogaycadır(*). Kafkasya'daki nüfusları 60 bin dolayındadır.

Noginsk, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Moskova yönetim biriminde (oblast) kent. Moskova'nın doğusunda, Klyazma Irmağının kıyısında yer alır. Yamskaya adını taşıyan bir köy olarak kuruldu. 1781'de kent yapıldı ve adı Bogorodsk olarak değiştirildi. Bugünkü adını 1930'da aldı. Günümüzde ülkenin başlıca

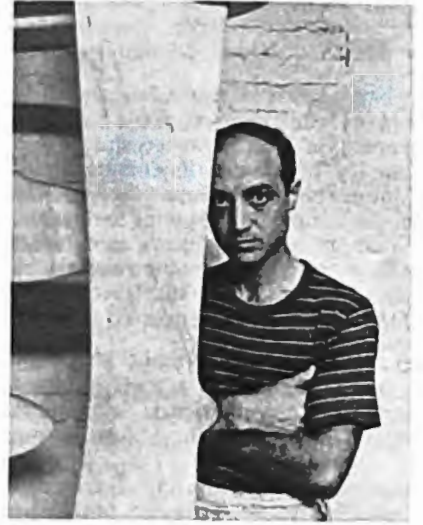
dokumacılık merkezlerinden biridir. Nüfus (1991 tah.) 122.700.

Nogoklar bak. Semanglar

Nógrád, Macaristan'da il (megye). Dunántul'un uzantısı niteliğindeki Cserhát Tepelerinin egemen olduğu bir yayla kuşağında yer alır. Yüzölçümü 2.544 km²'dir. Kuzeydeki Cserhát bölgesinin suları, Ipoly Irmağı boyunca Nógrád Havzasına doğru akar. Tanrıma elverişli alanlar özgün orman örtüsünden temizlenerek ekime açılmıştır. Romhany yakınlarında birçok kil ocağı vardır. Hollókő kenti çevresinde, geleneksel dokumacılık, nakış, ahşap oymacılığı ve süslemeli köylü giysileri ile ünlü olan Palóclar yaşar. Sanayi, il merkezi olan ve Tarján Irmağı Vadisinde yer alan Salgótarján'da yoğunlaşmıştır. Nüfus (1991 tah.) 225.738.

Noguchi, Isamu (d. 17 Kasım 1904, Los Angeles - ö. 30 Aralık 1988, New York kenti, ABD), 20. yüzyıl Amerikan heykel sanatında, organik soyut biçimlerin anlatımcı gücünün en önde gelen savunucularından olan heykeltari ve tasarımcı.

Çocukluğu Japonya'da geçti. 1923'te New York kentinde Onorio Ruotolo'nun yanın-

Isamu Noguchi, Arnold Newman'ın bir fotoğrafı, 1947
Arnold Newman

da çalıştıktan sonra bir iki yıl kadar Paris'te Constantin Brancusi'nin yardımcılığı yaptı. Orada Alberto Giacometti ve Alexander Calder ile tanıştı ve soyut heykelin en önemli savunucularından biri oldu. Pablo Picasso ve Joan Miró'nun gerçeküstüci yapıtlarından da etkilendi.

"Kuş C(MU)"da (1952-58, Modern Sanat Müzesi, New York) olduğu gibi, yapıtlarının çoğu incelikli soyutlanmış yuvarlak biçimlerden oluşur. Yüzeyleri son derece düzgün ve parlak olan bu taş yapıtlar onun Brancusi'ye olan hayranlığını yansıtır. "Euripides" (1966, sanatçının koleksiyonu) gibi bazı yapıtlarında ise kaba bir biçimde yontulmuş ve çekiçlenmiş tek parça taş bloklar kullanmıştır. 1930-31 yıllarında Japonya'ya yaptığı gezi sırasında yanında çalıştığı çömlekçi Uno Jinmatsu'nun aracılığıyla Japon seramiklerini tanımış, bu eski ürünlerin gizimini ve ruhunu pişmiş toprak ve taştan heykellerine yansıtmıştır.

Noguchi'nin Columbia Üniversitesi'nde temel tıp öğrenimi görmesi, "Kuros" (1945; Metropolitan Sanat Müzesi, New York) adlı yapıtında da görülebileceği gibi, kemiklerin ve kaya biçimlerinin birbirleriyle ilişkilerini ve varlığın karşılaştırmalı anatomisini kavramasına yardımcı olmuştu. 1949'da Japonya'ya yaptığı ikinci gezi, estetik geliş-

minde bir dönüm noktası oldu ve "taşla bütünleşme"yi keşfetti. Onun için doğaya yakınlık önemliydi. Japonya'da çalıştığı atölyesinin çatısız olması bu düşkünlüğünün bir yansımasıydı.

Heykelin mimarlığa uygunluğunu fark eden Noguchi, New York kentindeki Associated Press Binası için bir alçak kabartma ve 1939 New York Dünya Fuarı'ndaki Ford Pavyonu için bir çeşme yaptı. Ayrıca fiziksel çevrenin estetik açıdan yeniden biçimlendirilmesi konusuna önemli katkılarda bulundu. Paris'teki UNESCO Binası için yaptığı bahçe (1958), Hawaii'deki oyun alanı, mobilya tasarımları ve Detroit Kent Merkezi Meydanı'na yaptığı çeşme (1975) bütün dünyada beğenilen yapıtları oldu. Noguchi ayrıca Martha Graham, George Balanchine ve Merce Cunningham'ın baleleri için sahne dekorları tasarladı. 1982'de, yaşamı boyunca sanata yaptığı önemli katkılar nedeniyle Edward MacDowell Madalyası'yla ödüllendirildi. Noguchi, 1985'te Long Island'da Isamu Noguchi Bahçe Müzesi'ni açtı. Müzede ve dışındaki heykel bahçesinde yaklaşık 500 heykel, model ve fotoğraf bulunmaktadır.

Noguçi, Hideyo, asıl adı NOGUÇI SEISAKU (d. 24 Kasım 1876, Inavaşiro, Japonya - ö. 21 Mayıs 1928, Accra, Altın Kıyısı [bugün Gana]), Japon bakteriyoloji bilgini. Yaygın felçli hastaların beyin dokusunda frengi etkeni *Treponema pallidum*'u saptamış, ayrıca *Bartonella bacilliformis* adlı bakterinin bartonelloza neden olduğunu bulmuştur.

Hideyo Noguçi
Boyer—H. Roger-Viollet

1897'de Tokyo'da tıp okulunu bitirdikten sonra Pennsylvania Üniversitesi'ne gitti. Burada Simon Flexner'in yanında yılan zehirleri üzerinde çalışmalar yaptı. 1904'te New York kentindeki Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. Daha önce deney tüpünde üretilmeyen mikroorganizmaların kültürlerini yetiştirmeyi başardı. Çocuk felci ve trahom konularında, ayrıca sarıhummanın aşısını ve serumunu geliştirmek üzere araştırmalar yaptı. Afrika'da sarı humma üzerine araştırma yaparken bu hastalığa yakalanarak öldü.

nohut (*Cicer arietinum*), baklagiller (*Fabaceae*) familyasından, bir yıllık bir tarım bitkisine ve bunun yenebilen tohumlarına (tane) verilen ad. Aynı familyada yer alan fasulye ve bakla gibi önemli bir gıda kaynağı olan nohut 60 cm'ye kadar büyüyen, çalimsı görünümlü bir bitkidir. Tüysü yaprakları, beyaz ya da kırmızımsı renkli minik çiçekleri ve bir ya da iki tohum taşıyan küçük meyveleri (badıçları) vardır.

Nişasta ve proteince zengin olan tohumlar genellikle yemeği yapılarak ya da kavrulup kuruyemiş (leblebi) olarak tüketilir; bazen de unundan yararlanılır. Ayrıca, bitkinin yeşil bölümleri hayvanlara yem olarak yedilir.

Başta Hindistan, Akdeniz ülkeleri, Afrika, Orta ve Güney Amerika olmak üzere dünyanın pek çok yerinde üretilen ve kullanılan nohut, Türkiye'nin bütün coğrafi böl-

Nohut (*Cicer arietinum*)
ABC Ajansı

gelerinde yetiştirilir; Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre 1989'da toplam 683 bin ton nohut üretilmiştir.

noiade, Lap dininde, halkı ile doğaüstü varlıklar ve güçler arasında aracılık eden şaman.

Fin-Ugor halklarının şamanist uygulamaları, Lapların yanı sıra Vogullar ve Östyaklar arasında da yaşamaktadır. Özel eğitim görmüş, doğuştan yetenekli ve duyarlı şamanlar, doğaüstü güçlerle ilişkiye girerek, başta hastalık olmak üzere halkın önemli sorunlarını çözmeye çalışırlar. İyilik yanında kötülük de yapabilen *noiade*'ler, güçlerini siyasil ve ekonomik amaçlarla da kullanabildiklerinden korku yaratmışlardır. Finlandiya'da *noita* sözcüğü, kötülük yapan büyücü anlamında bugün de kullanılır. İyilik amacıyla doğaüstü güçlerle ilişki kuranlara ise *tietäjä* adı verilir.

Noiade sözcüğü Fin-Ugor halklarının din adamları için kullandığı başka terimlerle de akrabadır. Aynı kökten gelen Fince *noita*, Vogul dilindeki *noit* ve Estonya dilindeki *noit* sözcükleri, İÖ 2500 öncesi ortak Fin-Ugor döneminden kaynaklanır.

Noiret, Philippe (d. 1 Ekim 1931, Lille, Fransa), değişik karakterlerdeki başarılı yorumuyla tanınmış Fransız sinema oyuncusu.

On dokuz yaşında tiyatro oyunculuğuna başladı. Théâtre National Populaire'in oyunlarındaki yorumlarıyla adını duyurdu. 1948'de Jacqueline Audry'nin *Gigi* filminde

Philippe Noiret, 1986
Türban Gürkan Arşivi

küçük bir rolle sinemaya başladı. Birkaç filmde daha rol aldıktan sonra Agnes Varda'nın *La Pointe courte*'unda (1954; *Kısa Uç*) başarılı oldu. Sinemada asıl ününü, Louis Malle'in *Zazie dans le métro*'suyla (1960; *Zazie Metroda*) kazandı. İki yıl sonra Georges Franju'nün *Thérèse Desqueroix*'undaki rolüyle Venedik Film Şenliği'nde en iyi erkek oyuncu ödülünü aldı.

İri çüssesi, burundan gelen sesi ve oyun yeteneğiyle bir süre Yves Robert'in *Alexandre le bienheureux*'sü (1967; *Asi Kılıbık*) gibi güldürülerde gözükken Noiret, George Cukor'un *Jusqu'en* (1969; *İkili Oyun*) ve Alfred Hitchcock'un *Topuz*'ı (1969) gibi uluslararası yapımlarda da oynadı. Yönetmen Bertrand Tavernier ile çalıştığı *L'Horloger de Saint-Paul* (1973; *Saint-Paul Saatçisi*), *Que le Fête Commence!* (1974; *Şenlik Başlasın!*), *Le Juge et l'Assassin* (1975; *Yargıç ve Katil*), *Une semaine de vacances* (1980; *Bir Hafta Tatil*) ve *Coup de torchon* (1981; *Büyük Temizlik*) gibi filmlerle Fransız sinemasının usta oyuncularına girdi. 1975'te, *Le Vieux fusil* (*Savaş Kurbanları*) filmindeki rolüyle César Ödülü kazandı. Noiret'nin değişik karakterleri başarıyla canlandığı öbür filmler arasında Marco Ferreri'nin *Le Grande bouffe*'u (1973; *Büyük Tıkınma*), Pierre Grenier Deferre'in *Une femme a sa fenêtre*'i (1976; *Camdaki Kadın*), Yves Boisset'in *Un Taxi mauve*'u (1977; *Mor Taksii*), Ettore Scola'nın *La famiglia*'sı (1986; *Aile*), Claude Chabrol'un *Masques*'i (1987; *Maskeler*) ve Giuseppe Tornatore'nin *Nuovo cinema Paradiso*'su (1988; *Cennet Sineması*) sayılabilir.

Nok kültürü, İÖ 500 ile İS 200 arasında Nijerya'da Benue Platosunda var olan Demir Çağı kültürü. En önemli sanat yapıtları çamurdan hayvan ve stilize insan figürçükleridir (daha çok insan başları). Başka ürünler arasında demir aletler, taş balta ve süs eşyası vardır.

nokardiyoz, insanda ve birçok hayvan türünde solumun sisteminde başlayan ve kan yoluyla başka organlara, özellikle beyne yayılan kronik mantar enfeksiyonu. Normal olarak toprakta ve gübre yığınlarında bulunan *Nocardia asteroides*'in solumun yoluyla ya da deriden vücuda girmesiyle bulaşır. Sıklıkla balsizlik, kilo kaybı, ateş ve geceleri terlemeyle başlar. Öksürükle birlikte irinli ve kanlı balgam çıkar.

Sülfonamidler kullanılmaya başlamadan önce nokardiyoz vakalarının yüzde 75 kadarı ölümlle sonuçlanırken, bu ilaçların hastalığın erken evrelerinde verilmesi hastanın iyileşme olasılığını artırmıştır. Bununla birlikte, tedavi başlamadan önce hastalık vücuda yayılırsa, özellikle mikroorganizma beyin dokusuna ulaşırsa tehlike doğabilir. Griseofulvin ve sikloserin tedavisi de başarılı sonuçlar vermektedir.

nokra sineği bak. büvelek

Noksani, asıl adı İSMAIL (ü. 19. yy, Erzurum), coşkulu tarikat şiiirleriyle ünlenmiş Bektaşî şairi.

18. yüzyılın son çeyreği ile 19. yüzyıl başlarında yaşadı. Medresede öğrenim gördü. Erzurum'dan hiç ayrılmadı. Otuz yaşlarındayken Bektaşî tarikatına girdi. Karısı yüzünden halk arasında inbarını yitirdiği için şeyhi Sadık Dede ona "Noksani" mahlasını verdi. Medrese kültürü aldığı halde şiiirlerinde halk dilini kullanmıştır. Tarikat konularını işlediği nefesleri daha sonra gelen Alevî-Bektaşî şairleri üzerinde etkili olmuştur.

Nokta, İstanbul'da yayımlanan haftalık haber-magazin dergisi. Gelişim Yayınları AŞ adına Ercan Arıkh'nın sahipliğinde, *Nokta-İnsanlar* adıyla yayımlanmaya başladı (Şubat 1982). Magazin ağırlıklı yapısı nedeniyle önemli bir tiraj elde edemeyince, *Nokta* adıyla haber dergisine dönüştürüldü (Şubat 1983). İç olaylara, dış haberlere, ekonomi, toplum, kültür-sanat, magazin

konularına yer veren *Nokta*'nın tek köşe yazarı, Yalçın Pekşen'den sonra genel yayın yönetmenliğini üstlenen Haluk Şahin'di. Dergide bir ara "Söz Sırası" genel başlığı altında bazı yazarların değişik konulardaki görüşleri de yer aldı. 10-18 Aralık 1984 tarihli sayıdan sonra genel yayın yönetmenliği görevini Arda Uskan'a bırakan Haluk Şahin köşe yazılarını bir süre daha sürdürdü. Dergi bu dönemde kapak konusu olarak seçtiği bazı haberleriyle basında ve kamuoyunda geniş yankı uyandırdı ve bazı sayılarında 120 bin dolayında tiraja ulaştı. Şubat 1989'da Asil Nadir tarafından satın alınan *Nokta* 1992'de Interpress grubuna devredildi. Derginin satışı son yıllarda önemli ölçüde düştü.

nokta grubu bak. noktasal bakışım grubu

nokta kestirimi, istatistikte, bir topluluğa ait bir parametrenin (örn. ortalama değer, standart sapma, oran) yaklaşık değerinin, topluluktan alınan rasgele örneklemelere ilişkin ve parametreye karşılık gelen fonksiyonlardan bulunması. Yaklaşımın doğruluk derecesi bilinemez, ama bu niceliklerin birçok deneyde bulunan değerlerine ilişkin ve olasılık hesaplarına dayalı değerlendirmeler yapılması olanaklıdır.

Bir kestirimin şu özelliklere sahip olması istenir: 1) Tutarlılık (örneklem büyüklüğü arttıkça kestirimin parametreye yakınlığının artması), 2) yansızlık (fonksiyonun birçok örneklemle ilişkin gözlenen değerlerinin beklentisinin [beklenen değer], topluluğun bu fonksiyona karşılık gelen parametresine eşit olması), 3) en etkin (ya da "en iyi yansız") olma özelliği (tutarlı ve yansız bütün kestirimler arasında değişkisi [varians] en küçük olan kestirimin alınması).

Kestiriminin hesaplanmasına ilişkin çeşitli yöntemler vardır. Bunların en sık kullanılanı, en çok olabilirlik yöntemidir. Bu yöntemde diferansiyel hesap kullanılarak örneklem parametrelerine ilişkin olasılık fonksiyonunun maksimumu belirlenir. Moment yönteminde ise, örneklem momentlerinin (parametreye ilişkin bazı fonksiyonlar) değerleri topluluk momentlerine eşitlenir. Böylece elde edilen denklemin çözümü, aranan kestirimi verir. Adını 18. yüzyıl İngiliz matematikçi Thomas Bayes'den alan Bayes yönteminde ise kestirimi yapılacak parametreye ilişkin bir sıklık (frekans) fonksiyonu tanımlanır; bu bakımdan öteki yöntemlere göre farklılık gösteren bu yöntemin sakıncalı yanı, parametrenin dağılımına ilişkin yeterli bilgiye sahip olunmayışıdır. Buna karşılık bu yöntemin, yeni bilgiler elde edildikçe kestirimin bu bilgilerin ışığında kolaylıkla değiştirilmesine olanak verme üstünlüğü vardır.

noktacılık, POINTILİZM (Fransızca *point*: "nokta") olarak da bilinir, divizyonizmin(*) temel ilkelerinden yola çıkan Georges Seurat'ın(*) geliştirdiği resim tekniği. Divizyonizme özgü küçük fırça vuruşları noktacılıkta iyice küçültülüp noktalar haline dönüştürülmüştür. Noktacılığın en önemli örneklerinden biri olan "Grande Jatte Adasında Bir Pazar Günü Öğleden Sonra"da (1886, Chicago Sanat Enstitüsü) Seurat uzun fırça vuruşlarıyla hazırladığı zemin üstüne, eşit büyüklükteki saf renk noktalarını yan yana ve birbirine binecek biçimde uygulamış ve son derece ışıltılı bir yüzey elde etmiştir.

noktalama, yazılı metinlerde, tümceleri ve tümce öğelerini birbirinden ayıran, okumayı kolaylaştıran ve anlatıma açıklık kazandı-

ran işaretlerin tümü. Konuşma sırasındaki duraklar ve anlatım değişiklikleri de yazıya noktalama aracılığıyla yansıtılır.

Türkçedeki başlıca noktalama işaretleri ve bunların temel işlevleri şöyle sıralanabilir: Nokta (.) tümce ya da tümce değerindeki anlatımların sonunda kullanılır. Virgül (;) tümce içinde benzer işlevli sözcük ya da sözcük öbekleri arasında ve sıralı tümceleri ayırmakta kullanıldığı gibi özne, tümlec gibi öğelerden sonra da kullanılabilir. Noktalı virgül (;) anlamca birbirine bağlı tümceler ile öğeleri arasına virgül konmuş sıralı tümceleri ayırır. İki nokta (:) tümceyi izleyen açıklamanın ya da alıntı bir tümcenin önüne konur. Üç nokta (...) bitirilmemiş tümcelerin sonuna, ayrıca olaylar ve adlar sayıldıktan sonra vb anlamında, tümce sonuna getirilir. Soru işareti (?) soru tümcelerinin, ünlem işareti (!) şaşkınlık, korku, sevinç ya da buyruk belirten tümcelerin sonuna konur. Kısa çizgi (-) satır sonuna sığmayan sözcükleri hecelerinden bölmek, tire ya da uzun çizgi (—) yazı içinde konuşan kişilerden her birinin sözlerini ayırmak için kullanılır. Tırnak işareti (" ") alıntıyı, tek tırnak (') alıntı içinde yer alan başka bir alıntıyı ayırır. Parantez ya da ayraç {}, kuruluşu bakımından tümceye doğrudan bağlanmayan, ama tümceyi ya da bir sözcüğü açıklayıcı nitelikteki sözcük, tümce parçası ya da tümceleri, köşeli ayraç [], ise ayraç içine alınmış bölüm için gerekli yeni bir açıklamayı ayırmada kullanılır.

Bu genel ilkeler dışında, noktalama işaretlerinin kullanılışı yazarların kişisel anlayışına göre değişiklik gösterebilir.

noktasal bakışım grubu, KRİSTAL SINIFI ya da NOKTA GRUBU olarak da bilinir, kristalografide, bir kristalin, yapısındaki atomların konumu değişmemiş gibi gözükcek biçimde kaç yolla yön ve doğrultu değiştirebileceğini belirleyen bakışım (simetri) sınıfı. Bu yön ve doğrultu değişimleri yalnızca noktasal dönme (bir eksen çevresinde), yansıma (bir düzlemde), evritim ve bir merkez çevresinde evritim işlemlerini içermelidir. Alman mineralog Johann F. C. Hessel 1830'da, bu nokta işlemlerinden ancak 32 ayrı kombinasyonun olanaklı olduğunu ortaya çıkardı. Bu olanaklı kombinasyonlardan her biri bir noktasal bakışım grubu olarak tanımlanır. Her kristal dış görünüşüne ya da morfolojisine göre bu noktasal bakışım gruplarından birine dahil edilir. Bunlara ötelenme değişimleri eklendiğinde ortaya 230 kombinasyon çıkar; bunlara da uzay grupları denir. *Ayrıca bak.* bakışım.

noktürn (Fransızca *nocturne*: "geceye özgü"), müzikte gecenin esinlenen ya da geceyi çağrıştıran beste. 19. yüzyılda öncelikle piyano için yazılan bir karakter parçası olarak ortaya çıktı. 1814'te ilk noktürnler dizisini yayımlayan İrlandalı besteci John Field'den sonra Chopin'in 19 parçasıyla en yüksek noktasına ulaştı. Almanya'da da Robert Schumann'dan Paul Hindemith'e (*Piyano İçin Süit*, 1922) kadar pek çok besteci için çekici bir form oldu. 1900'de Claude Debussy çok parlak üç noktürnüyle bu türü başarılı biçimde orkestraya aktardı. 20. yüzyılın daha sonraki dönemlerinde Béla Bartók, *Out of Doors* (Kapıların Dışında) süiti (dördüncü bölüm) ve *Dördüncü Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* (üçüncü bölüm) gibi yapıtlarında ölümü çağrıştıran nitelikte çok özgün bir gece müziği üslubu geliştirdi.

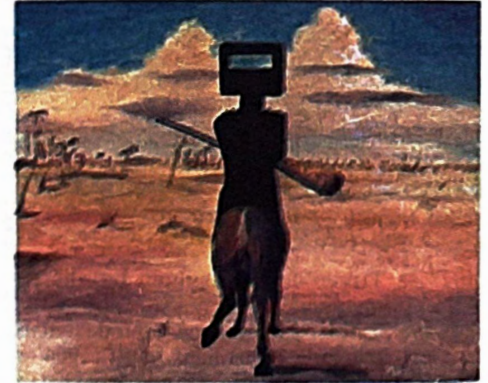
Oda müziği topluluğu için bir hafif parçalar derlemesi olan 18. yüzyıl İtalyan *nocturno*'larının 19. yüzyılın lirik noktürnüyle pek ilgisi yoktur. Ama bunların, Haydn ve Mozart'ın serenad ve kasasyonları gibi, hiç

değilse başlangıçta geceleri açık havada seslendirilmesi amaçlanmıştı.

Nola, İtalya'nın güneyinde, Campania yönetim bölgesindeki Napoli ilinde kent ve piskoposluk merkezi. Napoli'nin hemen kuzeydoğusundaki verimli Campania Ovasında yer alır. Eski İtalya halklarından Aurunci, Osk, Etrüsk ve Samnit kabilelerinden kuruldu. İÖ 313'te Romalılara geçinceye değin Novla (yeni kent) olarak adlandırıldı. İS 455'te Vandalların kralı Gaiseric, ardından da Müslümanlar tarafından yağmalandı. 13. yüzyılda Sicilya kralı Manfredi'nin, daha sonra Orsini ailesinin denetimine girdi. 1528'de Napoli Krallığı'na ele geçirildi. Kentte eski dönemlere ait bir amfiteyatronun, fresklerle bezeli mezarların bulunduğu nekropollerin, 4. ve 5. yüzyıllarda inşa edilmiş bazilikaların ve başka yapıların kalıntıları vardır. Kentteki ilahiyat okulunda, adını eski Abella'dan (bugün Avella) alan ve bir Osk yazıtı olan Cippus Abellanus bulunmuştur (1750). Gotik katedral (1395-1402), Orsini Sarayı (1461) ve filozof Giordano Bruno'nun adına inşa edilen anıt öbür önemli yapılarıdır. Napoli-Avellino-Foggia demiryolu üzerinde yer alan kent bir tarım ve ticaret merkezidir. Başlıca tarım ürünleri sebze, meyve, mısır ve keneviridir. Nüfus (1987 tah.) belediye, 32.675.

Nolan, Sir Sidney (Robert) (d. 22 Nisan 1917, Melbourne, Avustralya - ö. 27 Kasım 1992, Londra, İngiltere), Avustralya folklorunu konu alan resimleriyle tanınmış ressam.

Çok çeşitli işlerde çalıştı. Kısa bir sanat eğitiminden sonra 21 yaşında resme yö-

"Kelly", Sir Sidney Nolan'ın bir yağlıboya çalışması, 1954; özel koleksiyon
Sir Sidney Nolan

neldi. Çiğ mavi zemin üstündeki sarı bir lekeden oluşan "Oğlan Çocuğu ile Ay" (1940) gibi ilk yapıtlarında Klee ve Moholy-Nagy'nin etkileri görülür. 1941'de Serge Lifar'ın *Icare* (İkaros) balesinin sahne ve kostüm tasarımı hazırladı. 1960'ta, aralarında "Leda ve Kuğu"nun da bulunduğu, Avustralya temalarına dayanmayan ilk resimlerini sergiledi ve yeniden klasik mitoloji konularına yöneldi. Manzaralarının dışındaki yapıtlarının çoğu Avustralya'nın tarihîsel ya da efsanevi kişilerine ve olaylarına ilişkindir. Özellikle kanun kaçağı Ned Kelly'yi(*) konu alan çok sayıda resim yaptı. Duvar, cam, kâğıt ya da tuval üstüne ripolin ve polivinil asetat gibi çok farklı malzemeler kullanarak kendine özgü bir anlatım geliştirdi. 1962'de Covent Garden'da sahnelenen *Bahar Ayını*, 1981'de *Samson ve Dalila* balelerinin sahne tasarımlarını yaptı. 1954 Venedik Bienali'nde Resim Ödülü'nü kazanan Nolan'a 1981'de "sir" unvanı, 1983'te de Liyakat Nişanı verildi.

Noland, Kenneth (d. 10 Nisan 1924, Asheville, Kuzey Carolina, ABD), soyul

dışavurumculuk akımına bağlı ABD'li ressam. 1950'lerde renk alanı resmine(*) yönelmiştir.

Kuzey Carolina'daki Black Mountain College'da öğrenim gördü. Daha sonra Paris'te Fransız heykeltıraş Ossip Zadkine'in öğrencisi oldu (1948-49). Washington, D.C.'de Morris Louis ile işbirliği yaptığı sıralarda inceltilmiş boyayı tuvale lekeler halinde yedirme

Noland, Arnold Newman'ın bir fotoğrafı, 1967
Arnold Newman

tekniklerini geliştirdi. Bu yöntemle saf ve doygun renk tuvalin ayrılmaz parçası haline geliyordu. Noland 1950'lerin sonlarında renk alanı resmini olgunlaştırdı. 1960'lar da "sert kenar" resimlerine başladı. Kare tuval üzerine eşmerkezli daireler yaptı. Daha sonra baklava biçimli "biçimlenmiş tuvaler"e yöneldi. Resimsel imge ile tuvalin biçimi ve boyutları arasında belirli bir ilişki kurmaya çalıştı.

1950-52 arasında Çağdaş Sanatlar Enstitüsü'nde, 1951'den 1960'a değin Katolik Üniversitesi'nde ve 1968'de Bennington College'da ders verdi.

Nolaskenler, AZİZ EULALIA ŞÖVALYELERİ olarak da bilinir, 1218'de İspanya'da Aziz Pedro Nolasco'nun Hristiyan tutsakları fidye karşılığında kurtarmak amacıyla kurduğu tarikat.

Meryem Ana'dan bir tarikat kurma çağrısı aldığını öne süren Nolasco ile onu izleyen 13 soylu, tarikata özgü beyaz giysileri ilk kez Aragon kralı I. Jaime'nin huzurunda giydiler. Tarikatın tüzüğünü Penafortlu Aziz Ramón, Aziz Augustinus'un tüzüğünden esinlenerek kaleme aldı. Nolaskenler, inançlarını yitirme tehlikesi içindeki Hristiyan tutsakların yerine kendilerini rehine olarak sunma yemini de ederlerdi. Beyaz giysiyi yeğlemeleri, başlangıçta Müslüman bölgelere girmelerini kolaylaştırmak içindi. Papa IX. Gregorius tarafından 1235'te onaylandıktan sonra tarikat Avrupa'da hızla yayıldı. Nolaskenlerin kurtardığı tutsak sayısının 70 bini bulduğu söylenir. 1265'te İspanya'da Cervello'lu Azize María tarafından kadınlar için de bir Nolasken tarikatı kuruldu.

Din adamı olmayan şövalyeler 1319'da tarikattan ayrıldıktan sonra Nolaskenler bütünüyle bir ruhban tarikatına dönüştü. Kristof Kolomb'la birlikte Amerika'ya da giden Nolaskenler Latin Amerika'da manastırlar kurdular, ayrıca Afrika, İtalya, Fransa ve İrlanda'da kök saldılar. 1602'de Juan Bautista Gonzalez'in başını çektiği bir

reform hareketinin sonunda Çıplak Ayaklı Nolaskenler tarikatı doğdu. Bu tarikatın tüzüğü 1606'da Papa V. Paulus tarafından onaylandı. 1880'de Pedro Armengol Valenzuela tarikatın başına geçerek Nolaskenlerin tüzüğünü değiştirdi ve tarikatın çalışmalarını eğitim ve sosyal hizmetler alanlarına kaydırarak, Nolaskenler günümüzde eğitim, hayır işleri ve cezaevi hizmetleriyle uğraşırlar.

Nolde, Emil, asıl adı EMIL HANSEN (d. 7 Ağustos 1867, Nolde, Bocholt yakınları, Almanya - ö. 15 Nisan 1956, Seebüll, Niebüll yakınları, Batı Almanya), şiddet öğeleri içeren dinsel yapıtları ve ürkütücü manzaralarıyla tanınan dışavurumcu Alman ressam ve özgün baskı sanatçısı.

Köylü bir anne babanın çocuğuydu. Gençliğinde ahşap oymacılığı yaptı. İlk yapıtlarından bazıları kartpostal olarak basılıp satılınca bir sanat okuluna gitme olanağı buldu. Paris'te bulunduğu yıllarda izlenimcilerinkileri andıran resimler yaptı. Coşkulu renklerine hayranlık duyan Die Brücke(*) sanatçılarının çağrısı üzerine bu gruba katıldıysa da (1906) yalnızlığa düşkünlüğü ve sanatına bağlılığı yüzünden bir buçuk yıl sonra ayrıldı.

Ateşli bir dindar olan Nolde günah duyusunun yarattığı gerginlik içinde "Altın Buzanın Çevresinde Dans" (1910, Bavyera

"Altın Buzanın Çevresinde Dans", Emil Nolde'nin bir yağlıboya çalışması, 1910; Bavyera Devlet Resim Koleksiyonu, Münih Nolde-Foundation, fotoğraf Bayerische Staatsgemaldesammlungen, Münih

Devlet Resim Koleksiyonu, Münih) ve "Azize Maria Aegyptica Efsanesi" (1912, Sanat Salonu, Hamburg) dizisinden "İskenderiye Limanında" gibi, figürlerin erotik çığlığını ve maskeli andıran şeytani yüzlerini kaba çizgiler ve uyumsuz renklerle verdiği resimler yaptı. "İsa'nın Yaşamı"nı (1911-12, Seebüll Ada ve Emil Nolde Vakfı) konu ettiği dokuz parçalı altar panosunda yer alan "Şüpheli Tomas" adlı resimde İsa'nın yaralarına bakan Tomas'ın huşu içindeki sessizliği, Nolde'nin kendi dinsel kuşkularından arınışını yansıtır gibiydi. Nolde 1913-14 yıllarında Doğu Hint Adalarında etnoloji araştırmaları yapmaya giden bir grupta yer aldı. Bu ülkede saf ve sade inancın ne kadar güçlü olduğunu görerek çok etkilendi. "Dansçı" (1913) adlı taş baskısı bu etkinin izlerini taşıyordu.

Avrupa'ya döndüğünde Almanya'nın Baltık kıyılarında tek başına yaşamaya başladı ve kendini dünya işlerinden gittikçe daha çok çekti. "Bataklık Manzarası" (1916, Sanat Müzesi, Basel) gibi bu dönem ürünlerine yansıyan yörenin boğucu görünümü onun mistik eğilimine çok uygundu. Nolde 1916'dan sonra, ilk yapıtlarına oranla daha yumuşak tonlar kullandığı manzaralar yaptı. Ama aynı dönemdeki çiçek resimlerinde, önceki çalışmalarının parlak renklerini

korudu. Kaba bir biçimde oyduğu ağaç baskılarında ise siyah-beyaz etkilerini ustaca kullandı.

Nolde başlarda Nasyonal Sosyalist Partı'yi desteklemişti. Ama, Naziler iktidara geldikten sonra onun resimlerini yoz sanat ürünleri olarak nitelendiler ve resim yapmasını yasakladılar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra resme yeniden başlayan Nolde yalnız eski temalarını işledi. Yaptığı son "Kendi Portresi" (1947, Seebüll Ada ve Emil Nolde Vakfı) canlı fırça vuruşlarına karşın 80 yaşındaki Nolde'nin düş kırıklığını ortaya koyuyordu.

Nollekens, Joseph (d. 11 Ağustos 1737, Londra - ö. 23 Nisan 1823, Londra, İngiltere), yeni-klasik büstleriyle döneminin en gözde portre heykeltıraşları olan İngiliz sanatçı.

On üç yaşındayken mezarlarıyla ve büstleriyle ünlü Peter Scheemakers'ın atölyesine

"Cupido'yu Azartayan Venüs", Joseph Nollekens'in mermer heykeli, 1778; Usher Galerisi, Lincoln, İngiltere Libraries, Museum and Art Gallery Lincoln, İngiltere

girdi. Antik Çağ heykellerine ilk kez burada ilgi duymaya başladı. 1760'ta Roma'ya gitti. Bu kenti ziyaret etmekte olan David Garrick ve Laurence Sterne gibi ünlü İngilizlerin portre büstlerini yaptı. 1770'te İngiltere'ye döndü. 1772'de Kraliyet Akademisi üyeliğine seçildi ve Kral III. George'un koruması altına girdi. III. George, William Pitt, Charles James Fox ve Benjamin West gibi ünlü kişilerin büstlerini yaptı. Yapıtlarının çoğunda geç Cumhuriyet dönemi Roma büstlerinden etkilendi. Büstleriyle tanınmasına karşın, antik örneklerle dayandığı mitolojik figürler, özellikle de rokokoya yakın bir tarzda ele aldığı zarif, ama erotik görünümlü Venüs heykelleri yapmayı yeğlemişti.

Noma Hiroşi (d. 23 Şubat 1915, Kobe, Hyogo - ö. 2 Ocak 1991, Tokyo, Japonya), II. Dünya Savaşı sonrasında yazılmış en iyi savaş romanlarından *Şinku çüai*'nin (1952; Boşluk Bölgesi) yazarı.

Babası bir Budacı mezhebin başrahiyidi. Noma onun yerini almak üzere yetiştirildiysede, gençliğinde giderek Marksizme yakınlaştı. Bir yandan da Fransız simgeci şairler ile James Joyce, André Gide ve Marcel Proust gibi yazarların etkisinde kaldı. 1935'te üniversiteye girmeden önce, simgeci şair Takeuçi Katsutaro'nun öğrencisi oldu. 1938'de Kyoto İmparatorluk Üniversitesi'nin Fransız edebiyatı bölümünü bitirdi. Bu arada yasadışı öğrenci hareketi

Kerun'a katıldı, Kansai işçi hareketi içinde de etkin biçimde yer aldı. II. Dünya Savaşı sırasında askere alınarak Filipinler'e ve Çin'in kuzeyine gönderildi ama bir süre sonra yıkıcılıkla suçlanarak Osaka Askeri Hapishanesi'ne kondu (1943-44).

Savaş sonrasında *Kurai e* (1946; Karanlık Bir Resim) ve *Kao no naka no akai tsuki* (1947; Yüzündeki Kırmızı Ay) adlı romanlarıyla dikkati çekti. Her iki roman da insanın kendi gözündeki kimliğiyle bedensel arzuları arasındaki çatışmayı ele alıyordu. *Kurai e* bilinç akışına yer veriyor, bir yandan da simgecilikle proleter edebiyatının tekniklerini birleştiriyordu. *Shinku chitai* ise, biri yaşadığı olaylar karşısında ne yapacağını şaşırılmış bir köylü, öbürü orta sınıftan gelen kültürlü ve idealist bir genç olan iki askerin ortak kaderi çevresinde, savaş sırasındaki Japon ordusunun genel bir portresini çiziyordu.

Noma 1950'den sonraki yapıtlarında daha dolaysız bir dil kullanmaya başladı. İlk cildi 1949'da yayımlanan *Seinen no va* (Gençlik Halkası) adlı roman dizisini 1971'de tamamladı ve aynı yıl Tanizaki Ödülü'nü kazandı. Sonraki yapıtları arasında, otobiyografik nitelikli *Vaga to va soko ni tatsu* (1961; Kulem Orada Duruyor), *Shinran* (1973) ve *Sayama saiban* (1976; Sayama Davası) yer alır. Noma'nın Budacılığa artan ilgisini yansıtan bu yapıtlar, aynı zamanda toplumsal sorunlara ilgisinin sürdüğünü de gösterir. Noma'nın ayrıca, Gide ve Jean-Paul Sartre üzerine eleştirel denemeleri vardır. Noma 1947'de Japonya Komünist Partisi'ne girmiş, ama 1964'te partiden çıkarılmıştır.

nome bak. nomos

nomogram, ölçeklenmiş doğrular ya da eğrilerden oluşan ve iki ya da daha çok değişkenli bir fonksiyonun değerinin kolaylıkla bulunmasını sağlayan hesaplama grafiği. Mühendislikte, sanayide, doğa bilimlerinde ve fiziksel bilimlerde yaygın biçimde kullanılır.

En yalın ve en yaygın nomogram türü ölçeklenmiş üç paralel doğruдан oluşur. Doğruların ikisi üzerinde değişkenlere (verilen değerlere) karşılık gelen noktalar birleştirilir ve bu doğru uzatılarak üçüncü doğruyu kesmesi sağlanırsa bu kesişme noktası aranan fonksiyon değerini verir.

Bazı nomogramlarda bu üç doğru N harfi biçiminde düzenlenmiştir; bazı nomogramlarda ise ölçeklenmiş eğrilerden yararlanılır.

nomokanon, Bizans kilise yasalarıyla (*kanon*) devlet yasalarını (*nomos*) bir araya getiren derleme.

Düzeltilmiş ve düzenlenmiş çeşitli metinlerle *nomokanon* 18. yüzyıla değin Doğu Kilisesi'nin mevzuatı istefini gördü. Biçim ve içeriği bakımından kilise ile devlet arasındaki sıkı bir birliği yansıtan *nomokanon* hem kilise yasalarını hem de imparatorluk yasalarını incelemek zorunda olan yargıçlar ve hukukçularca kullanıldı. 6. yüzyılda *nomokanon*'un biri 50. öbürü 14 başlığa ayrılmış iki ana biçimi aynı anda benimsendi; Bunlardan ikincisi, Patrik İoannes Skolastikos (hd 565-577) tarafından derlendi. Patrik Photios (y. 820-891) tarafından da 833'te yeniden düzenlendi. Bizans *nomokanon*'larının Slavca bir uyarlaması ilk Sırp başpiskoposu Sava (1174-1237) tarafından *Kormçaya kniga* (Dümençinin Kitabı) başlığı altında derlendi ve bütün Slav Ortodoks kiliselerince kabul edildi. 18. yüzyılda imparatorluk devlet yasalarının derlemelerine

gerek kalmayınca, yalnız kilise yasalarını içeren yeni derlemeler hem *nomokanon*'ların, hem de *Kormçaya kniga*'nın yerini aldı. *Nomokanon*'dan parçalar içeren bu yeni derlemelerin en önemlileri, Rumlar için *Pedalion* (Dümen), Ruslar için *Kniga pravil*dir (Kurallar Kitabı).

nomos, çoğul *NOMOI*. Eski Yunan felsefesinde yasa kavramı. Siyasal otorite ile yurttaşların hak ve yükümlülüklerine ilişkin sorunlarla yakından ilgilenen Sofistler, doğa (*physis*) ve gelenek (*nomos*) ayrımına bağlı olarak doğa yasaları ve toplumsal yasalar biçiminde bir ayrım da geliştirdiler. Buna göre toplumsal yasalar, insanların pratik yararlar ve öz çıkarlar adına doğal özgürlükleri sınırlamak için karşılıklı anlaşmayla koydukları kuralları kapsıyordu. Bu tür keyfi ve zorlayıcı nitelikte bir yasa anlayışının toplumsal istikrarı sağlamaya yardımcı olmayacağı görüşünden hareket eden Platon ve başka düşünürler, *nomos*'un ahlaki davranışlar için değişmez ölçütlerin elde edilebileceği bir usavurma sürecine dayalı olduğunu ya da en azından olabileceğini ve bu ölçütlerin özel yasalarda ifade edilebileceğini ileri sürdüler.

nomos, çoğul *NOMOI*. Eski Yunan'da lir eşliğinde destanlar okuyan şarkıcıların kullandığı geleneksel melodi. Profesyonel şarkıcılar için özellikle müzik yarışmalarında çok önem taşıyan bir türdü. Üç, beş ya da yedi bölümlü olurdu; başlangıçta tek bir *harmonia*(*) içinde okunurdu. Kıta tekrarları yoktu. *Nomos*'lar *kithara*(*) ve *aulos*'la(*) da çalınırdı.

nomos, *NOME* olarak da bilinir, Eski Mısır'da yönetim birimi. Kökeni devlet kuruluşundan çok eskilere dayanır. Bu tarihlerde her *nomos*'un ayrı bir totemi bulunduğu ilişkin ipuçları, Eski Yunan'da *genos*'tan (klan) *demos*'a (köy) geçişe benzer biçimde, başlangıçta bu *nomos*'ların da toprağa yerleşik kabile toplumu birimleri olduğunu düşündürür. Nil taşkınlarının denetim altına alınması, sulamanın düzenlenmesi ve bataklıkların kurutulması işlerinin bütün vadi boyunca örgütlenmesi gereksinimi yüzünden zamanla bu birimler önce iki krallıkta toplanmış, sonra da Yukarı Mısır ve Aşağı Mısır krallıkları tek firavun altında birleşmiştir. Bu geçişle birlikte eski *nomos*'lar imparatorluğun alt yönetim birimlerine dönüşmüştür.

Eski Krallık döneminde (İÖ y. 2686 - İÖ y. 2160) artık yönetsel bölünümün temelini oluşturan *nomos* sistemi bazı değişikliklerle İslam fetihlerine (İS 640) değin sürdü. Görece geç tarihlerde 62'si Yukarı, 20'si Aşağı Mısır'da olmak üzere 42 *nomos* bulunuyordu. Ptolemaios döneminde ise Orta Mısır'da yedi *nomos*'u kapsayan bir *heptanomis* oluşturuldu. Nil Vadisinin Ombos'un güneyinde uzanan bölümü bazen Nübye *nomos*'u ya da eyaleti olarak kabul edilirdi; bununla birlikte Eski Krallık döneminde daha çok Assuan Adası "güneyin kapısı" sayılırdı.

Eski ve Orta Krallık dönemlerinde her *nomos* vergi toplayan, adalet dağıtan ve ordu besleyen bir *nomarkh* ya da bölge valisi tarafından yönetiliyordu.

non expedit (Latince "uygun değil"), Katolik Kilisesi'nin, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında İtalyan üyelerinin siyasetle uğraşmasını yasaklama politikası. Bu politika papalığın, İtalya'daki topraklarını elinden alan yeni devleti tanımadığını vurguluyordu.

1860'ların başında Torinolu gazeteci Giacomo Margotti *nè eletti, nè elettori* (ne

seçilmeli, ne seçmeliyiz) sloganıyla, dindar Katolikleri, papalık topraklarına el konulmasına karşı çıkmak üzere seçimlere katılmamaya çağırdı. Bu politika 1868'de papalık tarafından da resmen benimsendi ve 20. yüzyıl başına değin birkaç kez onaylandı. Çok sayıda Katolığın *non expedit* politikasını benimsemesi, İtalyan ulusal politikasında güçlü bir muhafazakâr partinin oluşmasını ve siyasal katılımı engelledi. Ama solun gücünün artması karşısında yerel yönetimler yasak kapsamının dışına çıkarıldı. İtalyan hükümetiyle daha iyi ilişkiler kurmak isteyen Papa X. Pius 1904-05'te yasaklamayı fiilen kaldırdı. XV. Benedictus İtalyan Halk Partisi'ni (PPI) açıkça destekleyerek yasağı resmen sona erdirdi. İtalyan Katolikleri böylece örgütlü bir güç olarak siyasal yaşama katıldılar.

non-figüratif sanat, betimsel olmayan (doğal biçimleri çağrıştırmayan) sanat türü. Ayrıca bak. soyut sanat.

Nong Khai, Tayland'ın kuzeydoğusunda kent. Mekong Irmağı (Mae Nam Khong) kıyısında yer alan kent, Laos'un başkenti Vientiane ile Tayland arasındaki trafiğin en yoğun olduğu gümrük limanı ve Bang-

Nong Khai'de bir tapınak, Tayland
Shostal-EB Inc

kok'ta başlayan demiryolunun kuzeydeki son durağıdır. Bangkok-Vientiane karayolu da buradan geçer. Nüfus (1986 tah.) 24.024.

Nong Sa Rai Çarpışması, Tayların 1585-93 arasında Birmanya'ya (bugün Myanmar) karşı aralıklarla sürdürdükleri bağımsızlık savaşının son çarpışması (1593).

Birmanya 1569'da Tayların Ayutthaya (Siyam; bugün Tayland) Krallığı'nı ele geçirerek bağımlı bir devlet durumuna getirmişti. Birmanya'yı Güneydoğu Asya'nın en güçlü devleti yapan Kral Bayinnaung'un yerine geçen Nanda Bayin (hd 1581-99) yetenekli bir hükümdar değildi. Ayutthaya Krallığı'nı yöneten Prens Naresuen 1583 sonlarında, Birmanya'ya karşı ayaklanan Ava kralına karşı Nanda Bayin'in yanında çarpıştı. Ama çok geçmeden Tayların bağımsızlığı için harekete geçme zamanının geldiğini düşünerek 1584'te Birmanya'dan bağımsızlığını ilan etti. İzleyen iki yıl içinde Birmanya Ayutthaya'ya başarısızlıkla sonuçlanan dört saldırı düzenledi.

Savaşın yol açtığı büyük can ve mal kaybına karşın Kral Nanda Bayin, 1586-87 yıllarında Ayutthaya'ya yeni saldırılar düzenleyerek Tayların bağımsızlık hareketini ezmeye çalıştı. Ama Prens Naresuen bu saldırıları püskürtmeyi başardı.

Kral Nanda Bayin 1592 sonunda Ayutthaya'yı zaptetmek için son kez saldırıya geçti. Yeteneksiz bir komutan olan Veliaht Prens Minkyi-zwa'nın önderliğindeki büyük bir ordu, Tay topraklarını istila etti. Savaşın sonucunu belirleyen çarpışma Nong Sa Rai'de yapıldı. Naresuen'in Minkyi-zwa'yı teke tek dövüşte öldürmesinden sonra dağılan ve moralleri bozulan Birmanya askerleri savaş alanını terk etti. Nong Sa Rai Çarpışması'yla her iki krallığa da yıkım ve sefalet getiren savaş sona erdi. Birmanya çarpışmayı izleyen 150 yıl boyunca Tayların bağımsızlığını tehdit eden herhangi bir girişimde bulunmadı.

Nonnos (ü. İS 5. yy; d. Panopolis, Mısır), Roma döneminin önde gelen Yunan epik şairi. Altılı ölçüyle yazdığı şiiri *Dionysiaka* ile tanınır. Kırk sekiz kitaptan oluşan yapıt, Tanrı Dionysos'un Hindistan yolculuğunu anlatır. Dil kullanmadaki ustalığı ve derin edebiyat bilgisinin yanı sıra Nonnos, zengin betimlemeleri ve yaratıcılığıyla da son dönem Yunan epik şiirinin en ünlü temsilcisi olmuş, başka şairlerce sık sık taklit edilmiştir. Üst üste yinelenen cüretli eğretilemelere dayalı abartılı üslubu döneminin beğenisini yansıtır. Son yıllarında Hristiyanlığı benimseyen Nonnos, Aziz Yuhanna İncili'nin altılı ölçüyle bir yorumunu da (*Metabole*) yazmıştır.

Nono, Luigi (d. 29 Ocak 1924, Venedik - ö. 8 Mayıs 1990, Venedik), İtalya'nın önde gelen elektronik, raslamsal ve seriyal (dizisel) müzik bestecisi.

Padova Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Bir yandan burada doktorasını tamamlarken bir yandan da *avant-garde* besteci Bruno Maderna ve orkestra şefi Hermann Scherchen'den ders aldı. 1950'de Arnold Schoenberg'in bir oniki ton teması

Nonno
Camaphoto, Venedik

üzerine yazdığı *Variationi Canoniche* (*Kanonik Çeşitlemeler*) adlı orkestra çeşitlemeleriyle dikkati çekti. 1955'te Schoenberg'in kızı Nuria ile evlendi. *Avant-garde* teknikleri araştırmayı sürdürerek Avrupa ve ABD'de konferanslar verdi. 1957'den sonra da Darmstadt'taki Kranichsteiner Müzik Enstitüsü'nde Yeni Müzik Yaz Okulu'nda öğretmenlik yaptı.

Nonno'nun müziğinin başlıca özelliği biçiminin durulugudur. Yedi çalgı için *Polifonica-monodia-ritmica* (1951) adlı yapıtında kontrapuntal çokseslilik (polifoni), monofoni (tek seslilik; armonisiz melodi) ve ritim olanakları dolaysız bir biçimde araştırılmıştır. *Il canto sospeso* (1955-56; *Askıdaki Şarkı*) Nazizmin kurbanlarının mektuplarından insan sesi, koro ve orkestra için yapılmış seriyal bir kompozisyonudur; melodisi her seferinde genellikle birden fazla nota seslendirmeyen çalgı ve sesler arasında dolaşır. Nonno insan sesleri ve

vurmali çalgılar içeren bazı yapıtlarında da melodiyi bu en küçük parçalarına ayırma tekniğini kullanmıştır. Kızının doğumu için bestelediği ve bir Çin halk şarkısına dayanan *Per Bastiana Daiyang zheng* (1967; *Güneş Bastiana İçin Doğuyor*) yapıtı bir ölçüde raslamsaldır ve çeyrek tonlarda çalan üç çalgı grubuyla magnetik teyp gerektirir.

Kararlı bir Marksist olan Nono'nun siyasal içerikli çalışmalarının pek çoğu tartışmalara ve tepkilere yol açtı. Bir "duvar resmi" olarak söz ettiği *Iniolteranza* (1960; Hoşgörüsüzlük) adlı olay yaratan operası faşizme, atom bombasına ve ırk ayrımına saldırıyor, tufan ve dünyanın yok oluşuyla sona eriyordu. 1970'lerin başlarında Milano'daki La Scala Nono'ya yeni bir opera ısmarladı. Adını Rimbaud'nun "Les Mains de Jeanne-Marie" (Jean-Marie'nin Elleri) başlıklı şiirinden alan *Al Gran Sole Carico d'Amore* (1972-75; Çiçek Açan Sevginin Büyük Güneşinde) adlı bu operada sınıf mücadelesi konusu işleniyor, olay örgüsü ve karakterler gibi alışılmış öğelere yer verilmiyor ve Schoenberg'in I. Dünya Savaşı öncesi dışavurumculuğunun etkileri görülmüyordu. İlk kez La Scala'da değil, Teatro Lirico'da sahnelenen bu operanın gözden geçirilmiş biçimi La Scala'da 1978'de sahneye kondu.

García Lorca'da büyük bir esin kaynağı bulan Nono *Der Rote Mantel*'i (1954; *Kırmızı Palto*) onun bir şiirine dayanarak besteledi. *Epiatfo per Federico García Lorca* (1952; *Federico García Lorca'ya Mezar Yazıtı*) adlı büyük yapıtı üç parçadan oluşan bir diziydi. Siyasal içerikli öbür yapıtları arasında nükleer savaş çağrışımalarını işleyen *Sul ponte di Hiroshima* (1962; *Hiroşima Köprüsü Üzerinde*), *Komünist Manifesto*'nun ses ve orkestra için yapılmış bir bestesi olan *Ein Gespenst geht um in der Welt* (1971; *Yeryüzünde Bir Hayalet Dolanıyor*) ve *Canto per il Vietnam* (1973; *Vietnam Şarkısı*) sayılabilir.

İtalyan Komünist Partisi'nin (PCI) kıdemli bir üyesi olan Nono, 1975'te PCI Merkez Komitesi'ne seçilmiştir.

Nonhaburi, Tayland'ın Merkez bölgesinde, Bangkok'un hemen kuzeyinde il (*changwat*) ve kent. Bangkok'un kuzeyindeki banliyölerden oluşan kent, Chao Phraya Irmağının doğu kıyısında yer alır ve anayollarla metropole bağlıdır. Nonhaburi Telekomünikasyon Enstitüsü kenttedir. Ülkenin en verimli pirinç üretim bölgesinde yer alan ilin yüzölçümü 622 km²'dir. Pirincin yanı sıra meyve üretimi de büyük önem taşır. Nüfus (1980) kent, 32.425; (1982 tah.) il, 413.246.

Noordbrabant, Hollanda dilinde, KUZUY BRABANT. Hollanda'nın ikinci büyük ili (*provincie*). Batıda Zeeland, doğuda da Limburg illerinin arasında yer alır ve Belçika sınırından kuzeydeki Maas (Meuse) ve Merwede ırmaklarına kadar uzanır. Yüzölçümü 4.958 km²'dir. Sularını Mark (Merk) ve Dommel ırmakları ile Zuidwillemsvaart ve Wilhelmina kanalları toplar. Merkezi 's Hertogenbosch'tur. Bölgede bulunan Neolitik, Tunç ve Demir Çağı kalıntıları, yörenin çok eski tarihlerde yerleşime açıldığını göstermektedir. İlin doğu ve batı kesimleri arasındaki bölünme ortaçağdan sonra da sürmüş ve bölgenin batısında Breda Baronluğu, doğusunda ise Meierij van 's Hertogenbosch (Bois-le-Duc) kurulmuştur. Nüfusun bütününe yakını Katoliktir.

İlin 1953'te sular altında kalan verimli kıyı şeridinde buğday ve şeker pancarı yetiştirilir. Güneydeki fundalıkların arasında yer

yer koruluklar, küçük göller ve turbalıklar görülür. Deurne'in güneydoğusundaki De Peel'de bulunan bataklıklar kurutularak yeni yerleşmeler kurulmuş ve bu bölgede bahçecilik ve sığır besiciliği yapılmaya başlamıştır. Nüfusun yarıdan fazlası kentlerde yaşar. Günümüzdeki en büyük yerleşmeler birer sanayi merkezi olan Tilburg ve Eindhoven'dır. Nüfus (1990 tah.) 2.189.481.

Noordholland, Hollanda'nın kuzeybatı kesiminde kıyı ili (*provincie*). Batıda Kuzey Denizi, kuzeyde Waddenzee ve doğuda IJssel Gölü ile çevrili bir yarımada. Yüzölçümü 2.668 km²'dir. Kuzey burnunun açıklarında, Friz Adalarından Texel'i içine alır. IJssel Gölündeki Marken Adası 1957'de dolgu yoluyla anakaraya bağlanmıştır. Anakarayla birleştirilen eski Wieringen Adası, IJssel Gölünü çevreleyen ve Noordholland'ı Friesland'la birleştiren 31 km uzunluğundaki Afsluitdijk Barajı'nın başlangıç noktasıdır. Zaan, Amstel ve Vecht ırmaklarının sulanan il, kumulların yanı sıra deniz ve ırmak balıkçılarıyla kaplı alçak, bataklık bir bölgedir. Hollanda'nın kuzey ve güney olarak ikiye bölünmesiyle (1840) kurulan ilin merkezi Haarlem'dir.

Kıyı boyunca kesintisiz uzanan kumullar iç bölgeleri gelgit etkisinden korur. Kıyı tatil kentleri arasında Zandvoort, Bergen aan Zee, Egmond aan Zee ve Wijk aan Zee sayılabilir. Kuzey Denizi Kanalı'nın batı ucunda yer alan IJmuiden en önemli balıkçılık limanıdır. Sanayi üretimi özellikle IJmuiden, Velsen ve Beverwijk'te odaklanmıştır. Başlıca sanayi ürünleri arasında çelik, kâğıt, gübre ve kimyasal maddeler sayılabilir. Haarlem hem bir sanayi kenti, hem de çiçek soğanı ticareti merkezidir. Batı kıyısındaki Petten'de nükleer araştırma merkezi vardır.

İç kumulların arkasındaki kumlu *Geest* topraklarında Hollanda'nın ünlü lale, sümbül, nergis ve çiğdem çiçeklerinin soğanları yetiştirilir. Kuzey Denizi Kanalı'nın kuzey kesiminde pazar bahçeciliği gelişmiştir. Tarihî yapılar arasında Haarlem yakınlarındaki Brederode Şatosu'nun kırmızı tuğla yıkıntılarla kuzeyde Egmond kontlarının şatosunun kalıntıları sayılabilir.

İlin büyük bölümü deniz düzeyinde ya da bu düzeyin altında yer alır. Kuzey Denizi Kanalı'nın kuzeyindeki Wormer, Schermer, Purmer ve Beemster gölleri 17. yüzyılda kurutuldu. Daha kuzeydeki birçok deniz *polder*'i 19. yüzyılın başlarında anakaraya bağlandı. Bunlara 1930'da Wieringermeer Polderi eklendi. İlin bu kesiminden, Amsterdam ile Den Helder arasındaki 75 km'lik Kuzey Hollanda Kanalı (1819-25) geçer. Kuzey Denizi Kanalı'nın güneyinde, 1840-52 arasında tamamlanan Haarlemmermeer Polderi yer alır. Bu bölgede çok sayıda kanalla yel değirmenine rastlanır. Kuzeydeki *polder*'lerde, özellikle Wieringermeer Polderinde tahıl ve şeker pancarı yetiştirilir. Ama temel geçim kaynağı sığır besiciliği ve mandıraçlıktır. Enkhuizen, Hoorn ve Edam kıyı kentleri 16. ve 17. yüzyıllarda ticari balıkçılık ve balina avı merkezleriydi.

Güneydoğuda eskiden küçük kır köyleri ve fundalıklarla kaplı Gooi bölgesi zamanla Hilversum'la Bussum'da odaklaşan önemli bir tatil, yerleşme ve sanayi merkezine dönüştü. Hilversum'da Radio Nederland'ın yanı sıra birçok başka güçlü radyo istasyonu vardır. Nüfus (1990 tah.) 2.376.015.

Noordzeekanaal bak. Kuzey Denizi Kanalı

Noot, Henri van der (d. 7 Ocak 1731, Brüksel, Belçika - ö. 12 Ocak 1827, Strombeek, Hollanda). Belçikalıların Avusturya egemenliğine karşı ayaklanmasına önderlik eden siyaset adamı.

Brabant'ta avukatlık yaptığı sırada, Avusturyalı Habsburg hanedanından Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Joseph'in (hd 1765-90) geleneksel yerel ayrıcalıkları ortadan kaldıran kapsamlı dinsel ve siyasal reformlarına karşı örgütlenmeye başladı. Brabant loncalarının bir milis kurmasını sağladıktan sonra Ağustos 1788'de Felemenk Cumhuriyeti'ndeki Breda'ya kaçarak tutuklanmaktan kurtuldu. Breda ve Londra'da yaptığı görüşmelerde Oranje hanedanına Belçika üzerinde hükümler hakkı önerdi ve Prusya'dan destek sözü aldı. 1789'da Breda'da Jean-Andre van der Meersch yönetimindeki Vonck kuvvetlerine katıldı. Ayaklanmacılar Avusturya ordusunu yenince Aralık 1789'da Brüksel'e geri döndü.

Oligarşik yönetimi geri getirmeyi amaçlayan van der Noot ve yandaşları Vonck'un demokrasi yanlısı grubunu hükümetten dışlamayı başardılar, ama ülkede birlik sağlayamadılar. Van der Meersch'in tutuklanmasıyla güçsüz düşen Belçika ordusunu yenilgiye uğratan Avusturyalılar Aralık 1790'da Belçika'yı ele geçirince Van der Noot sürgüne gönderildi, 1792'ye değin sürgünde kaldı. Fransa'da Direktuvar yönetimi van der Noot'u hapse attırdı (1796). Van der Noot 1814'te Belçika'nın yeniden Avusturya yönetimine girmesini savunarak kısa bir süre adından söz ettirdi.

Noot, Jan Baptista van der, takma adı JONKER JAN (d. y. 1540, Brecht, Anvers yakınları - ö. y. 1595, Anvers, Felemenk), Rönesans döneminde Fransız üslubunda yapıt veren ilk Felemenk şair. Dönemin İngiliz ve Alman şairlerini etkilemiştir. İlk kitabı *Het bosken*'i (1570 ya da 1571; Küçük Orman), sürgünde bulunduğu İngiltere'de yayımlandı. Yapıtta, üslup ve biçim bakımından Petrarca ile Ronsard'ın izlerini taşıyan ilk şiirlerini toplamıştı. En önemli yapıtı sayılan *Het theatre oft toon-neef*'de (1568; Sefahat Düşünleri Tiyatrosu), dünyevi zevklere düşkün olduğu için Felemenk toplumunu suçlarken Kalvenciliği övüyordu. *Olympiados* adlı destanında ise tanrısal aşkı Olympia'ya ulaşmak için yaptığı alegorik yolculuğu yalın bir dille anlatı. Bu yapıtta çok sayıda sone yer alır ve bunların Almanca çevirileri bu dilde bilinen ilk sonelerdir.

Nora, Sardinya'da, Cagliari'nin yaklaşık 35 km güneybatısında antik yerleşme. Sarp bir

Nora'da Roma tiyatrosu kalıntıları, 2-3. yy. Sardinya
Marinari-CLIC/Chicago

kayalıkla son bulan üçgen biçiminde bir burunda yer alır. Efsanelerde Tartessus'tan (Tartessos) gelen İberlerce kurulduğu söylenirse de özgün bir Fenike yerleşmesidir. Sardinya'ya özgü kule biçimindeki bir anıtın (*nuraghe*) kalıntıları dışında, yörede bulunan en eski yapılar Fenikeliler tarafından İÖ 7. yüzyılda yapılmıştır. Roma'nın Sardinya'yı ilhak etmesinden sonra cumhuriyet döneminde adanın başkenti yapılan kent, imparatorluk döneminde de *municipium*(*) oldu (İÖ 27'den sonra).

Yörede 1952-54 arasında yapılan kazılar sonucunda tipik bir Fenike limanının üzerinde yükselen zengin bir imparatorluk kentinin kalıntıları ortaya çıkarıldı. Bereket Tanrıçası Tanit'in kabartmalarıyla bezenmiş, cepheleri tapınağı andıran stellerin (taş sütun) altına gömülü olan ve içlerinde yakılarak öldürülmüş çocuk cesetlerinin bulunduğu büyük küpler, I. Pön Savaşı (İÖ 264-241) sırasında yaşanan vahşetin somut kanıtıdır.

norberjit, olivinlerin hümit grubundan silikat minerali. Ayrıca bak. hümit.

Nord, Fransa'nın kuzeyinde, Nord-Pas-de-Calais planlama bölgesinde (*région de programmation*) il (*département*). Belçika sınırında 320 km boyunca uzanır. Yüzölçümü 5.742 km²'dir. Ülkenin Paris'ten sonraki en kalabalık ilidir.

Tarihsel Flandre(*) ve Hainaut(*) bölgelelerinin Fransa'ya ait bölümlerinin birleştirilmesiyle oluşturuldu. Dunkerque'ü; Armentières'ye kadar uzanan Flandre Ovasını; Lille, Roubaix ve Tourcoing gibi yoğun nüfuslu sanayi bölgelerini; Douai, Denain ve Valenciennes çevresindeki kömür havzasını; Cambrai çevresindeki toprakları; Sambre Irmağı vadisini ve Ardennes Platosunun batı kesimindeki Avesnes-sur-Helpe bölgesini içine alır. İl merkezi Lille'i Paris'e ana karayolu bağlar.

İlin iklimi ılıman ve nemlidir. Yetiştirilen ürünlerin başında tahıl, patates, pancar, keten ve şerbetçiotu gelir. Mandıracılık ve bostancılık çok gelişmiştir. Kömür madenleri ile demir-çelik tesislerinin bulunduğu Roubaix-Tourcoing'de dokumacılık da eski önemini korumaktadır. Roubaix-Tourcoing'in yanı sıra Valenciennes, Denain ve Dunkerque'te de demir-çelik tesisleri vardır. Öbür sanayi kolları arasında makine, kimya, gıda, cam ve mermer üretimi sayılabilir. Lille, Cambrai, Douai, Dunkerque, Valenciennes ve Avesnes-sur-Helpe adlı altı ilçeye (*arrondissement*) bölünmüş olan il Lille eğitim bölgesine (*académie*) bağlıdır. Nüfus (1991 tah.) 2.533.000.

Nord-Norge, Norveç'te coğrafi bölge. Nord-Trøndelag'dan kuzeye doğru, Avrupa'nın en kuzey noktası olan Kuzey Burnuna kadar yaklaşık 925 km boyunca uzanır. Yüzölçümü 112.920 km²'dir. Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms ve Finnmark illerini (*fylke*) kapsar. Gulf Stream'in bir kolu olan Kuzey Atlantik Akıntısı bölgenin kıyılarındaki yalar ve görece ılıman bir deniz iklimine yol açar. Bölgede yaz mayıstan eylüle değin beş ay sürer. En kuzey kesiminde güneş mayıs ortasından temmuz sonuna değin batmaz. Tundralarda ren geyiği sürülerinin yaşadığı bu kesim Laponya'nın bir parçasıdır. Bölgenin geri kalan bölümünü kaplayan dağlarda sık ormanlarla çok sayıda ırmağa rastlanır. Kıyı şeridi sayısız fiyort tarafından oyulmuştur. Kıyıya bitişik yezlerce adadan en önemlisi, Narvik yakınlarındaki Lofoten-Vesterålen Adalarıdır. Bölgedeki başlıca ekonomik etkinlikler balıkçılık, tarım (70° kuzey enlemine kadar), gemi taşımacılığı ve turizmdir.

Başlıca kentler Trondheim, Bodø, Narvik, Tromsø, Hammerfest, Namsos, Harstad, Vardø ve Kirkenes'tir. Nüfus (1990 tah.) 460.459.

Nord-Pas-de-Calais, Fransa'nın kuzey kesiminde planlama bölgesi (*région de programmation*). Ülkenin en kuzeyindeki illeri (*département*) olan Mord ve Pas-de-Calais'yi içine alır. Yüzölçümü 12.414 km²'dir. Kuzey kesiminde alçak düzlükler uzanır. Güneybatıdaki Cambrais ve güneydoğudaki Avesnois tepelerinin yüksekliği 200 m'yi aşmaz. Bölgenin suları Ren, Meuse ve Schelde ırmakları toplar.

1801-1911 arasında Belçika'dan gelen göçmenlerle nüfusu yaklaşık yüzde 140 artan bölgenin nüfus yoğunluğu yüksektir. Belçikalılar Polonya ve Güney Avrupa'dan gelen göçmenler izledi. Sanayideki durgunluk ve bölge halkının ülkenin başka kesimlerine göç etmesi nedeniyle 1950'den sonra nüfus artışı ülke ortalamasının altında kaldı. Nüfusun beşte dördünden çoğu kentlerde yaşar.

Büyük ölçüde makineleşmiş olan tarım sektöründe işgücünün yalnızca küçük bir bölümü çalışır. Başlıca ürünler buğday, arpa ve patatestir. Bölgede keten ve şerbetçiotu gibi sanayi bitkileri de yetiştirilir. Domuz besiciliği de önemlidir. Lille, Roubaix, Tourcoing ve Armentières'de yoğunlaşan dokumacılık başlıca sanayi dalıdır. Metal işleme sanayisinde kömür üretimindeki azalma nedeniyle ortaya çıkan sorunlar ithal edilen doğal gaz ile bir ölçüde giderilmiştir. Nüfus (1991 tah.) 3.968.000.

Nord-Trøndelag, Norveç'in orta kesiminde il (*fylke*). Norveç Denizi ile İsveç sınırında 22.463 km²'lik bir alanı kaplar. Güney sınırı, Trondheim Fiyordunun güneyinde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunu izler. Kuzey bölgesine dar Namdalen Vadisinden geçen kara ve demir yollarıyla bağlıdır. Tahıl ve patates yetiştirilen güneydeki alçak tepelik alanlar Norveç'in en verimli tarım bölgelerinden biridir. Açıklardaki adalarda ve çok sayıda küçük limanda balıkçılık yapılır ve balık işlenir. Namdalen Vadisi ile İsveç sınırı yakınlarında piri, Trondheim Fiyordunun batısında demir cevheri çıkarılır. İlin başlıca imalat kentleri yönetim merkezi Steinkjer ile Namsos, Grong ve Levanger'dir. Nüfus (1992 tah.) 127.491.

Nordal, Sigurdur (Jóhannesson) (d. 14 Eylül 1886, Eyjólfssstadir, Vatnsdalur. Hünavatnssýsla - ö. 21 Eylül 1974, Reykjavík, İzlanda), 20. yüzyılda İzlanda'nın kültür yaşamında önemli rol oynamış filolog, romancı, deneme ve öykü yazarı. Kopenhag Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladıktan sonra Berlin ve Oxford'da felsefe öğrenimi gördü. 1918-45 arasında İzlanda Üniversitesi'nde İzlanda dili ve edebiyatı dersleri verdi. Ayrıca Danimarka'da büyükelçilik görevinde bulundu (1951-57), Avrupa ve Amerika'da çeşitli üniversitelerde ders verdi. Manzum *Edda* örneklerinden *Völuspá* (Falcının Kehaneti) ve İzlanda sagaları üzerine incelemeler yayımladı. Saga yorumuna yeni bir yaklaşım getirerek bu yapıtların tarihsel olayları aktaran sözlü halk gelenegî ürünleri değil, yazarlarının bireysel özelliklerini yansıtan edebi yapıtlar olarak değerlendirilmesi gerektiğini savundu.

Tarihsel yapıtları da bulunan Nordahl'in öbür kitapları arasında, ortaçağda yaşamış yazar Snorri Sturluson'un yaşamöyküsü (1920), *Ízlensk menning* (1942; İzlanda Kültürü) adlı incelemesi, öykülerini toplar.

diği *Fornar ástir* (1919; Eski Aşklar) ile *Íslensk lestrarbók 1400-1900* (1924) adlı antoloji sayılabilir.

Nordau, Max, asıl adı MAX SIMON SÜDFELD (d. Temmuz 1849, Budapeşte - ö. 23 Ocak 1923, Paris), hekim, yazar ve Siyonistlerin Filistin'in yerleşim yoluyla Yahudi ülkesi haline getirilebileceği düşüncesini benimsemesinde rol oynayan Yahudi milliyetçisi.

Bir Budapeşte gazetesinin Viyana muhabirliğini yaptı. Avrupa'nın birçok yerini dolaştıktan sonra 1880'de Paris'e yerleşerek bir muayenehane açtı. Çok sayıda gezi kitabı, oyun, şiir ve deneme yazdı, ama en büyük başarısına *Die Conventionellen Lügen der Kulturmenschheit* (1883; Uygarlığın Klasik Yalanları) adlı kitabıyla ulaştı. 19. yüzyıl kurumlarının insan gereksinimlerini karşılamadaki yetersizliğini şiddetle eleştirdiği bu kitapta, özellikle örgütlü dine karşı sert bir tutum takındı. Rusya ve Avusturya'da yasaklanan kitap gene de birçok yabancı dile çevrildi ve 73 baskı yaptı.

Nordau 1892'de Paris'te Yahudi milliyetçisi Teodor Herzl'le tanıştıktan sonra Siyonizme derin bir ilgi duymaya başladı ve Herzl'in başkanlığındaki Siyonist kongrelerde başkan yardımcılığını üstlendi. 1904'te Herzl'in ölümünden sonra denetimi ele geçiren "Pratik Siyonistler" (Yahudilerin, siyasal egemenlik garantisi olmaksızın Filistin'e yerleşmelerini savunan gençler) ile anlaşmazlığa düştü ve 1911'den sonra toplantılara katılmadı.

Nordenskiöld, (Nils) Erland (Herbert) (d. 19 Temmuz 1877, Strömm - ö. 5 Temmuz 1932, Stockholm, İsveç), Güney Amerika Yerlileri üzerine araştırmalarıyla tanınan İsveçli etnolog ve arkeolog. İsveç ve Danimarka'da antropoloji çalışmalarını önemli ölçüde etkilemiştir.

Bilim adamı ve kâşif Adolf Erik Nordenskiöld'ün oğluydu. Patagonya (1899), Arjantin ve Bolivya'da (1901-02) zoolojik araştırma gezileri, Peru ile Bolivya dağlarında arkeolojik araştırmalar yaptı (1904-05). Bolivya-Brezilya sınırındaki ormanlarda yaptığı araştırmalarda tümsek mezarlar ve içine ölü külü konan kaplar ortaya çıkardı. Güney Amerika kültürünü oluşturan birçok öğenin dağılım haritasını çıkarma konusunda çeşitli yöntemler geliştirilmesine öncülük etti ve son derece karmaşık bir alanın kültürel tarihini yeniden kurmayı başardı.

1913'te Göteborg Müzesi'nin etnografya-dan sorumlu müdürü olan, 1924-32 arasında da Göteborg Üniversitesi'nde ders veren Nordenskiöld, yarı popüler nitelikte gezi öyküleri, birçok makale ve kitap yazdı. Bol resimli *L'Archéologie du bassin de l'Amazon* (1930; Amazon Havzasının Arkeolojisi) bunlar arasındadır. *Comparative Ethnographical Studies* ise (10 cilt, 1918-38; Karşılaştırmalı Etnografya Çalışmaları) en önemli yapıtıdır. Bu kitapta Bolivya kabilelerinin maddi kültürünü inceleyen Nordenskiöld, doğal çevre ile başka öğelerin kültürel kalıplar üzerindeki etkisini araştırmış, *Kulturreis*(*) kavramına ilişkin kuşkularını belirtmiştir.

Nordenskiöld, (Nils) Adolf Erik, Baron (d. 18 Kasım 1832, Helsinki, Finlandiya - ö. 12 Ağustos 1901, Dalbyö, İsveç), İsveçli jeolog, mineralog, coğrafyacı ve kâşif. Kuzeydoğu Geçidindeki ilk başarılı seferi gerçekleştirmiştir.

Stockholm'e yerleştikten (1858) sonra Norveç açıklarındaki Spitsbergen (bugün Svalbard) Adasına düzenlenen bir araştırma seferine katıldı. İsveç Devlet Müzesi'nin mineraloji bölümü müdürü oldu. 1861'de

ikinci kez Spitsbergen'e gitti ve kendisinin yönettiği seferlerle (1864, 1868 ve 1872-73) adanın jeolojik yapısı hakkında daha geniş bilgiler topladı. Bu arada iç kesimdeki buzulları araştırmak üzere 1870'te Grönland'ın batısına bir sefer düzenledi. Sibirya'nın kuzeyinden Kara Denizini geçerek Yenisey Irmağının denize döküldüğü yere kadar uzanan hazırlık yolculuklarının (1875,

Adolf Erik Nordenskiöld, Georg von Rosen'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1886; Ulusal Müze, Stockholm
Nationalmuseum, Stockholm

1876) ardından, Kuzeydoğu Geçidini aşmak üzere 21 Temmuz 1878'de Norveç'teki Tromsø'dan "Vega" adlı buharlı gemiyle denize açıldı. Sibirya'daki Çelyuşkin Burnuna 19 Ağustos'ta ulaştı. Gemi uzun bir süre Bering Boğazı yakınlarında buzlar arasında sıkıştıysa da 22 Temmuz 1879'da Alaska'daki Port Clarence'a varmayı başardı. Daha sonra Guangzhou (Kanton), Seylan (bugün Sri Lanka) ve Süveyş Kanalı yolunu izleyerek Avrupa'ya döndü. Stockholm'e 24 Nisan 1880'de vardığında, Kral II. Oscar'dan baron unvanı aldı. 1883'te, Grönland'a yaptığı bir seferden dönerken güneydoğu kıyılarındaki büyük buz setini ilk kez geçmeyi başardı. Haritacılık alanına da önemli katkılarda bulundu.

Nordenskiöld, (Nils) Otto (Gustaf) (d. 6 Aralık 1869, Småland - ö. 2 Haziran 1928, Göteborg, İsveç), Antarktika araştırmalarıyla tanınan İsveçli coğrafyacı ve kâşif.

1894'te Uppsala Üniversitesi'nde mineraloji ve jeoloji dersleri vermeye başladı. 1895-97 arasında Güney Amerika'nın güney kesimine yapılan bir keşif seferine başkanlık etti. Patagonya ve Tierra del Fuego'daki bulgularıyla, buzul jeolojisine önemli katkılarda bulundu. Ekim 1901'de "Antarctic" gemisiyle Göteborg'dan yola çıkarak, Şubat 1902'de Graham Kıyısı açıklarındaki Snow Hill Adasında bir kutup istasyonu kurdu ve beş arkadaşıyla birlikte kışı orada geçirdi. Ekibi almak için dönen "Antarctic" Şubat 1903'te buzlar arasında sıkışarak parçalanınca, Antarktika'da bir kış daha geçirmek zorunda kaldılar. Sonunda Kasım 1903'te "Uruguay" adlı Arjantin gemisine kurtarıldılar. Nordenskiöld bulgularını *Wissenschaftliche Ergebnisse der schwedischen Südpolar-expedition 1901-1903* (1905-20; İsveç Güney Kutup Seferinin Bilimsel Sonuçları, 1901-1903) adıyla kitaplaştırdı.

Nordhausen, Almanya'nın orta kesiminde, Thüringen eyaletinde (*Land*) kent. Harz Dağlarının güney yamaçlarında, Goldene Aue (Altın Çayır) olarak bilinen verimli bir düzlükte, Zorge Irmağının kıyısında yer alır. Tarihte adı ilk kez 927'de, eski Frank yerleşmesi Northusen (Nordhusa) yakınlarındaki bir kraliyet şatosunun bulunduğu yer olarak geçmiştir. 1290'da özgür imparatorluk kenti yapılan Nordhausen 1522'de Protestanlığı kabul etti. 1802'de Prusya tarafından ilhak edilince bağımsızlığını yi-

tirdi ve Vestfalya'nın elinde olduğu 1807-13 dönemi dışında, 1945'e değin Prusya Saksonyası'nın bir parçası olarak kaldı. Tarih-sel yapılar arasında, yurttaşlık haklarının simgesi Roland'ın meşe heykelinin (1717) bulunduğu 17. yüzyıl belediye binası, romanesk bir kriptası olan geç gotik Katolik katedral ve 13. yüzyıldan kalma Protestan St. Blasius Kilisesi sayılabilir. Başlıca sanayi ürünleri bira, alkollü içkiler, işlenmiş tütün, makine, giyim eşyası, kimyasal maddeler ve ağaç ürünleridir. Nüfus (1989 tah.) 48.734.

Nordheim, Sondre (d. y. 1825, Morge-dahl, Telemark, Norveç - ö. 1897), kayak ayakkabısının kayaga bağlanmasını sağlayan tekniği bularak bu alanda devrim yapan Norveçli kayakçı. Söğüt, kamış ve huş ağacı köklerinden bağları topuğun iki yanından geçirip bağlayarak kayakla atlamayı olanaklı kılmıştır.

1866'da Telemark'ta, bilinen ilk kayakla atlama yarışmasını kazandı. Modern kayakların ilk örneği olan, yanları içe eğimli kayaga da o rasarlamıştı. Alıkomalı dönüştü. Kristiania ve alıkomalı Kristiania gibi temel kayak dönüşlerini geliştirdi. 1850'de paralel dönüşü uygulayan ilk kayakçı oldu. 1868'de birkaç arkadaşıyla birlikte Telemark'tan Christiania'ya (bugün Oslo) kayakla 322 km kat etti. Christiania'da da kayakla 18 m'lik bir atlayış yaptı. 1870'te ilk modern yandan-kesme kayakları geliştiren ve böylece ortalanın ince, uçları kalın kayakları yaratanın da Nordheim olduğu kabul edilir.

Nordjyllands, Danimarka'da, Jutland Yarımadasının kuzeyinde il (*amt/kommune*). Yüzölçümü 6.172 km²'dir. 1970'te, eski Ålborg ve Hjørring illerinin birleştirilmesiyle oluşturuldu. Mariager ve Lim fiyortları arasındaki Himmerland bölgesinin büyük bir bölümünü içine alır ve Jutland Yarımadasının en kuzey ucundaki Skagen'e kadar uzanır. Toprakları genelde verimsiz olan ilin güneyinde geniş fundalıklar, kuzeyinde ise kumullar yer alır. Ekonomisi mandıracılık ve tarıma dayanır. Kıyılarında tatil merkezleri vardır. Kuzeyde balıkçılık yapılır. Ålborg limanı ilin yönetim merkezidir. Öteki önemli kentler, Hjørring, Frederikshavn ve Skagen'dir. Nüfus (1992 tah.) 485.787.

Nordland, Norveç'in kuzey kesiminde, Norveç Denizi kıyısında il (*fylke*). Lofoten-Vesterålen Adalarının büyük bölümünü de içine alır. Kuzeydeki adalarla birlikte yüzölçümü 38.327 km²'dir. İlin yaklaşık üçte ikisi Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyindedir. Yerleşmeler genellikle kıyı düzlüklerinde ve iç kesimlerdeki dar vadilerde kurulmuştur. İldeki başlıca kentler il merkezi Bodø ile Narvik, Svolvær ve Mo'dur. Ekonomi balıkçılığı (özellikle morina), sığır ve keçi besiciliğine, madencilığa ve bir ölçüde de tarıma (çavdar ve patates) dayanır. Narvik limanının, İsveç'teki Kiruna-Gällivare demir cevheri yatakları ile doğrudan demiryolu bağlantısı vardır. Mo ve Sulitjelma yakınlarında pirit yatakları yer alır. Dunderland Vadisinde (*dalen*) demir cevheri çıkarılır. Metal işleme sanayisinin (Mo'da çelik ve Mosjøen'de alüminyum) gereksinimini karşılamak için yörede hidroelektrik santraller kurulmuştur. Nüfus (1992 tah.) 239.856.

Nordrhein-Westfalen bak. Kuzey Ren-Vestfalya

Nordström, Ludwig Anselm (d. 25 Şubat 1882, Härnösand - ö. 15 Nisan 1942,

Stockholm, İsveç), yetiştirdiği Norrland bölgesini gerçekçi bir dille anlatmış İsveçli yazar.

Annesinin de etkisiyle İngiliz edebiyatına büyük ilgi duydu. "Fiskare" (1907; Balıkçıları), "Borgare" (1909; Kasabalılar), "Her-rar" (1910; Beyefendiler) ve "Lumpsamlaren" (1910; Hurdacı) gibi öyküleriyle ilgi topladı. *Petter Svensks Historia*'da (1923-27, 3 cilt; Petter Svensk'in Öyküsü) bireyselliği yok ederek grup ve topluluk değerlerini öne

Nordström, Leander Engström'ün bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1919; özel koleksiyon, Stockholm
Svenska Porträttarkivet, Stockholm

çıkararak bir toplumu ele aldı. *Bonde-Nöden* (1933; Köylünün Sefaleti) ve *Lort-Sverige* (1938; Kirli İsveç) adlı deneme kitaplarında ülkenin kırsal bölgelerindeki pisliği ve yoksulluğu yansıtarak, bu alanda reformlar yapılmasında rol oynadı.

Norfolk, ABD'de, Virginia'nın güneydoğu kesimindeki Tidewater bölgesinde, Chesapeake Körfezinin ağzında bağımsız liman kent. Batıda Portsmouth, güneyde Chesapeake, doğuda Virginia Beach ve Hampton Roads limanından kuzeye doğru Newport ve Hampton kentlerini kapsayan kent kompleksinin parçasıdır.

Virginia Genel Meclisi'nin, her ilin bir ticaret merkezi kurmasına ilişkin kararı (1680) üzerine 1682'de kent olarak planlandı. Kentin kurulacağı arazi 4.500 kg tütün karşılığında marangoz Nicholas Wise'dan satın alındı. Norfolk uzun yıllar Kuzey Carolina'nın doğu kesiminin ticaret (katran, kereste, deri ve tütün) merkezi oldu. Daha sonra gemi yapımı ve onarımı ağırlık kazandı.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngiliz vali Lord Dunmore Aralık 1775'te karargâhını Norfolk'ta kurdu ve Kempsville yakınında Virginia'lı milisleri bozguna uğrattı. Aralık sonlarına doğru Albay William Woodford ve komutasındaki Virginia'lı piyadeler İngilizleri Büyük Köprü'de yenerek Norfolk'u işgal ettiler. Virginia'lular, İngilizlerin eline geçmesini önlemek için, bombardımanlardan sonra ayakta kalmış binaları yakıtılar. 1812 Savaşı sırasında Norfolk iki kez İngilizlerden geri alındı. Daha sonra kanal ve demiryollarının inşa edilmesiyle kent yeniden zenginleştiyse de 1855'te baş gösteren sarıhumma salgınında halkın yüzde 10'u öldü. İç Savaş sırasında Norfolk General John E. Wool komutasındaki federal kuvvetlerin eline geçti (Mayıs 1862) ve savaş boyunca işgal altında kaldı. 1870'ten sonra demiryolunun limana kadar uzatılmasıyla Norfolk yeniden eski refahına kavuştu. I. ve II. Dünya savaşları sırasında büyük bir deniz ve deniz-hava üssünün açılmasıyla kent daha da gelişti. Portsmouth ile birlikte kent Kuzey Atlantik Antlaşması Teskila-

tı'na (NATO) bağlı Atlantik Yüksek Müttefik Komutanlığı'nın (Saclant) ve ABD Atlantik Filosu'nun karargâhidir.

1736'da ilçe, 1845'te kent olan Norfolk'taki başlıca ekonomik etkinlikler taşımacılık, gemi yapımı ve hafif sanayidir. Old Dominion Üniversitesi (1930), Norfolk Eyalet Yüksekokulu (1968) ve Virginia Wesleyan College (1966, bir bölümü Virginia Beach'te) buradadır. Norfolk'ta her yıl NATO adına Uluslararası Azalea Şenliği düzenlenir. Nüfus (1990) kent, 261.229; Norfolk-Virginia Beach-Newport News metropoliten alanı, 1.396.107.

Norfolk, İngiltere'nin doğu kesiminde il. Breckland, Broadland, Great Yarmouth, North Norfolk, Norwich, South Norfolk ve West Norfolk ilçelerinden oluşur. Yüzölçümü 5.368 km²'dir.

Engebesiz il topraklarının büyük bölümünün suları Wensum, Yare, Bure ırmakları ile bunların Kuzey Denize dökülen kolları toplar. Kuzeybatı kesimi ise Kuzey Denizde sığ bir koy olan Wash'a dökülen Ouse Irmağıyla sulanır. 145 km'lik kıyı şeridi çevresinde kumullar görülür; Scolthead Adasında ve başka bazı yerlerde tuz bataklıkları da vardır. Yare ve Bure vadileri boyunca bir dizi su birikintisi ve sazlık uzanır. The Broads adı verilen bu bataklık ortaçağda turbalıkların kesilmesi, daha sonra da deniz düzeyindeki değişimler sonucunda oluşmuştur. İlin güneybatısında, Suffolk'a kadar uzanan Breckland fundalıklarının pek çok yerine iğneyapraklı ağaçlar dikilmiştir.

İlde Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik kalıntıları bulunmuştur. En etkileyici Paleolitik Çağ anıtları çakmaktaşı madenleridir (örn. Breckland'daki Grime's Graves). Bölgede ayrıca tümülüsler ve Bronz Çağı höyükleri vardır. Romalılar döneminde Norfolk'ta Caister St. Edmund ve Caister next Yarmouth olmak üzere iki kent vardı. Art arda gelen Anglosakson istilalarından sonra Norfolk Doğu Anglia Krallığı'nın parçası oldu. Norwich ve Thetford'da kent yaşamı bu dönemde başladı. Norwich'te bir darphane kuruldu (920). Daha sonra Danların yağmalarına uğrayan bölge Danelaw adı verilen yönetim birimine katıldı.

I. William'ın (Fatih) buyruğuyla tutulan arazi sayımı kayıtları Domesday Kitabı (1086) yazılırken, Norfolk İngiltere'nin nüfus yoğunluğu en yüksek ve en zengin bölgelerinden biriydi. Ortaçağ boyunca koruduğu refah düzeyi büyük ölçüde yün üretiminden kaynaklanıyordu. 17. yüzyıl ortalarında İngiliz İç Savaşları sırasında Cromwell'i ve Parlamento'yu destekleyen Norfolk'ta fazla çatışma olmadı. Norwich, Caister next Yarmouth ve Oxborough'daki şatolar bugün de ayakta. Ayrıca kraliyet ailesinin Norfolk'taki ikametgâhı olan Sandringham gibi büyük özel malikâneler vardır.

Norfolk ekonomisi tarıma dayalıdır. Buğday, arpa, şeker pancarı, yulaf ve sebze en çok yetiştirilen ürünlerdir. Great Yarmouth gibi merkezlerdeki konserve fabrikaları ve soğuk hava depoları için büyük miktarda bezelye ve fasulye yetiştirilir. Kıyılarda balıkçılık önemlidir. Norwich'te çizme ve ayakkabı üretimi gelişmiştir. Özellikle kıyılarda (Cromer ve Great Yarmouth) ve Broads'da turizm önemlidir. Nüfus (1991 geç.) 736.400.

Norfolk and Western Railway Company, ABD'nin önemli demiryolu şirketlerinden biri. Virginia'dan Illinois'a, Nebraska'dan Québec'e kadar yayılan hatlarıyla ABD'nin 16, Kanada'nın 2 eyaletini birbirine bağlar.

Şirketin geçmişi 1838'de Virginia eyaletinde kurulan yaklaşık 13 km'lik tek hatlı bir demiryoluna kadar gider. Daha sonra çeşitli demiryollarını bünyesinde toplayarak genişleyen şirket 1896'da bugünkü adını aldı. 1959'da Virginia Railroad, 1964'te de New York, Chicago ve St. Louis Railroad Company şirkete katıldı. 1982'de Southern Railway Company ile birleşerek yeni kurulan Norfolk Southern Corporation'a bağlanan şirket kömür, tahıl, kimyasal madde ve otomotiv ürünleri taşımacılığında önemli rol oynar.

Norfolk (Kontu), Thomas (Brotherton) lu (d. 1 Haziran 1300, Brotherton, Pontefract yakınları, Yorkshire, İngiltere - ö. Ağustos 1338), İngiltere kralı II. Edward'ın ve Kent 1. kontu Edmund Plantagenet'in üvey kardeşi. 1312'de Norfolk kontu yapıldı. İngiltere, Galler ve İrlanda'da geniş topraklara sahip oldu. Önceleri kralı desteklediyse de 1326'da İngiltere'ye gelen Kraliçe Isabella'ya ilk katılanlar arasında yer aldı. II. Edward'ın tahttan indirilmesini sağlayan soylulardan biriydi. III. Edward'ın iktidarı ele geçirmesinden sonra onun yakın yandaşı oldu.

Norfolk (2. Dükü), Thomas Howard, SURREY KONTU (1483-1514) olarak da bilinir (d. 1443 - ö. 21 Mayıs 1524, Framlingham, Suffolk, İngiltere), VII. Henry ile VIII. Henry'nin hükümdarlıkları sırasında önde gelen İngiliz soylu.

Norfolk 1. dükü John Howard'ın oğuydu. Barnet'te IV. Edward için savaştı. Babasının dük yapıldığı 1483'te Surrey kontu oldu. III. Richard için savaşıırken tutsak düştü. Ocak 1489'a değin tutsak kaldı. Serbest bırakılınca Surrey kontu unvanını geri aldıysa da Norfolk dükü olmasına izin verilmedi. Yorkshire'da düzenin sağlanması ve İskoç sınırlarını savunmayla görevlendirildi. 1501'de hazine bakanı ve Özel Danışma Kurulu üyesi oldu. VII. Henry'nin kız Margaret ile İskoçya kralı IV. James'in evlenmesine aracılık etti. VIII. Henry tarafından da kamu işlerinde görevlendirildi. Eylül 1513'te İskoçyalıları Flodden'da yenen orduya komuta etti. Şubat 1514'te Norfolk dükü oldu. Henry 1520'de Fransa'ya gittiğinde, Norfolk İngiltere muhafızlığını üstlendi.

Norfolk (3. Dükü), Thomas Howard, SURREY KONTU (d. 1473 - ö. 25 Ağustos 1554, Kenninghall, Norfolk, İngiltere). Kral VIII. Henry döneminde birçok önemli görevde bulunan soylu. Kral VII. Henry'nin eniştesi ve Norfolk 2. dükü Thomas Howard'ın oğuydu.

Mayıs 1513'te Deniz Kuvvetleri lordu oldu. 1524'te babasının ardından Norfolk dükü

Norfolk 3. dükü Thomas Howard, Hans Holbein'in (Genç) bir resminden ayrıntı; Howard Şalosu, Yorkshire
Castle Howard, fotoğraf. Courtauld Institute of Art

unvanını aldı; kralın en yetkili bakanı Thomas Wolsey'ye karşı çalışan gruba önderlik etti. Wolsey'nin 1529'da gözden düşmesi üzerine Özel Danışma Kurulu başkanlığına getirildi. Yeğeni Anne Boleyn'in Henry'yle evlenmesini destekledi (1533). Ama Anne 1536'da gözden düştüğünde, Norfolk'un VIII. Henry'yle ilişkisi de Thomas Cromwell'in yükselişi yüzünden zayıflamıştı. Lord high steward sıfatıyla Anne'in yargılanmasına ve idamına nezaret etmekle görevlendirildi. Kuzey İngiltere'de Katoliklerin çıkardığı ayaklanmayı bastırarak (1536) bir süre için sarayın desteğini yeniden kazandı. Dinsel konulardaki tutucu tutumuyla Norfolk, kralın başdanışmanı Thomas Cromwell ve Canterbury başpiskoposu Thomas Cranmer gibi nüfuzlu iki kilise reformcusunun karşısında yer aldı. Cromwell'in idam edilmesi üzerine (1540) İngiltere'deki en güçlü ikinci adam oldu. Ama yeğeni olan, Henry'nin beşinci karısı Catherine Howard 1542'de öldürülünce konumu zayıfladı.

Oğlu Surrey kontu Henry Howard'ın ihanetle suçlandığı dönemde Aralık 1546'da Norfolk da oğluna yardımcı olmaktan hüküm giydi. Surrey idam edildi, ama Norfolk'un cezası uygulanamadan VIII. Henry öldü (Ocak 1547). Protestan kral VI. Edward'ın (hd 1547-53) hükümdarlığı sırasında Norfolk tutuklu kaldı. Ağustos 1553'te, Katolik kraliçe Mary'nin tahta çıkmasının ardından serbest bırakıldı ve dük unvanı geri verildi.

Norfolk (4. Dükü), Thomas Howard, SURREY KONTU (d. 10 Mart 1538, Kenninghall, Norfolk - ö. 2 Haziran 1572, Londra, İngiltere). İngiltere tahtında hak iddia eden Katolik İskoçya kraliçesi Mary Stuart hesabına, Kraliçe I. Elizabeth'e karşı entrikalar çevirdiği suçlamasıyla idam edilen İngiliz soylu.

Thomas Howard'ın babası Surrey kontu Henry Howard 1547'de devlete ihanet suçundan idam edilmişti. Kraliçe Mary Tudor'un 1553'te tahta çıkması üzerine babasının unvanını geri aldı, Norfolk dükü oldu. 1559-60'ta İskoçya'yı istila eden İngiliz birliklerine komuta etti. 1568'de, Mary Stuart ile Protestan İskoç soyluları arasındaki anlaşmazlığı soruşturmak için kurulan komisyona başkanlık etti.

Bu sırada Mary Stuart İngiltere'ye kaçmış ve Elizabeth tarafından tutuklatılmıştı. Kuzey İngiltere'deki birçok Katolik soylu, İskoçya kraliçesini serbest bırakmak, Norfolk'la evlendirmek ve İngiltere'ye Katolikliği geri getirmek için ayaklandıysa da bu girişimler bastırıldı. Elizabeth Ekim 1569'da Norfolk'u tutuklattı. Ertesi yıl ağustosta serbest bırakılan Norfolk Londra'da yaşayan İtalyan tüccar Roberto Ridolfi'nin, İspanya'nın İngiltere'yi istila etmesi ve İngiltere tahtına Mary Stuart'ın geçirilmesi

için kurduğu komploya katıldı. Komplo açığa çıkarılınca Norfolk idam edildi.

Norfolk (1. Dükü), Thomas Mowbray, NOTTINGHAM KONTU (1383-97) olarak da bilinir (d. y. 1366 - ö. 22 Eylül 1399, Venedik), Kral II. Richard'ın (hd 1377-99) tahttan indirilmesiyle sonuçlanan gelişmelerde rol oynayan İngiliz soylu. Hereford dükü Henry Bolingbroke'la (sonradan Kral IV. Henry, hd; 1399-1413) kavgası, Shakespeare'in II. Richard adlı oyununun ilk perdesine konu olmuştur.

1383'te Nottingham kontu olan Thomas, II. Richard'dı denetim altına almaya çalışan nüfuzlu soylular grubuna katıldı. Buna karşın, iktidarını yeniden sağlamlaştıran Richard Mowbray'e askeri ve diplomatik görevler verdi. 1397'de Norfolk dükü olan Mowbray geçmişteki sadakatsizliği nedeniyle kralın kendisini tutuklatmasından korkuyordu. Bu korkularını açtığı Bolingbroke derhal krala Thomas'ın vatan haini olduğunu bildirdi. Mowbray ile Bolingbroke arasındaki sorun düelloyla çözülmek üzereyken Richard ikisini de sürgüne yolladı (16 Eylül 1398). Mowbray, Bolingbroke'un Richard'ı tahttan indirmesinden kısa bir süre önce İtalya'da öldü.

Norfolk Adası, Büyük Okyanusun güneybatısında Avustralya'ya bağlı toprak. Sidney'in 1.676 km kuzeydoğusunda yer alır. Yüzölçümü 35 km², uzunluğu 8 km, genişliği 5 km dolayındadır. Volkanik bir oluşum olan adanın toprakları genellikle engebelerdir. Deniz yüzeyinden yüksekliği ortalama 110 m'dir. Yükseklik Bates Tepesinde 319 m'ye, Pitt Tepesinde 318 m'ye ulaşır. Adanın güneyinde bulunan Kings-

Norfolk Adası

ton, ana yerleşim alanı ve yönetim merkezi dir.

Büyük bölümü lateritli toprakla örtülü yatay bazalt lav akıntılarının oluşturduğu ada geniş bir alana yayılmış denizaltı kayalıklarından dik bir biçimde yükselir. Bazı kayalıkların deniz yüzeyinden yüksekliği 90 m'yi aşar. Kingston ve kuzeyde Cascade'deki liman, kıyı şeridinin kayalıklardan oluşmadığı birkaç yerden biridir. Toprak verimli olmakla birlikte, bitki örtüsünün zayıf olduğu yerlerde kolaylıkla aşınma uğrar. Yıllık sıcaklık ortalaması 15°C'dir; yağış miktarı 1.300 mm'yi aşar. 275 m yüksekliğindeki volkanik doruk Phillip ile bir kireçtaşı oluşumu olan Nepean güney kıyısı açıklarında uzanan küçük adalardır. Norfolk'un büyük bölümü tarla ve otlak olarak kullanıma açılmışsa da geniş toprakları kapsayan salonçamı (*Araucaria excelsa* ya da *A. heterophylla*) adanın bugün de belirgin bir özelliğidir. Bitki örtüsü bakımından geniş bir çeşitliliğe sahip olan adada kanguru, yarasa, kaplumbağa, çeşitli balık türleri ve deniz kuşları bulunur.

Adanın nüfusu, İngiliz "Bounty" gemisinde isyan çıkaran ve 1856'da Pitcairn Adasından getirilen gemicilerin, daha sonra da

Avustralya ve Yeni Zelanda'dan göç ederek yerleşenlerin soyundan gelir. Günümüzde göç sıkı bir biçimde denetlenmektedir.

1960'lardan bu yana Norfolk Adasının en önemli ekonomik etkinliği turizmdir. Adaların büyük bölümü otellerde, gümrüksüz satış mağazalarında ve başka turistik işyerlerinde çalışmaktadır. Turizm geçimlik düzeyde yapılır, başlıca ürünler kentiya tohumu, tahıl, sebze ve meyvedir. Ayrıca salonçamı tohumu ihraç edilmektedir. Hayvancılık ve balıkçılık da yerel olarak önemlidir.

Adanın yöneticisi Avustralya genel valisi tarafından atanır. 1979 Norfolk Adası Yasası'na göre dokuz üyeli, seçilmiş bir yasa meclisi vardır. Yasama meclisi üyeleri arasından seçilen yürütme konseyi çeşitli bakanlık görevlerini yerine getirir. Yasa, Avustralya'nın ada üzerindeki yetki ve haklarını sürdürmesini sağlar ve yasama meclisinin yetkilerinin genişletilmesini öngörür. Yargı organları, Yüksek Mahkeme ile Sulh Mahkemesi'nden oluşur. Eğitim parasız ve 6-15 yaş arasında zorunludur. Ada okullarının öğretmen gereksinimi Yeni Güney Galler Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanır. Adada küçük bir hastane de vardır.

Adayı 1774'te bulan İngiliz gemici Kaptan Cook buraya Norfolk dükünün onuruna Norfolk adını verdi. 1788'de Yeni Güney Galler'deki Avustralya kolonisi ada üzerinde hak iddia edince, İngilizlerin Büyük Okyanustaki ikinci sömürgesi durumuna geldi. 1788-1814 ve 1825-55 dönemlerinde Norfolk ceza kolonisi olarak kullanıldı. Ertesi yıl, "Bounty"de isyan çıkaran gemicilerin soyundan gelen Pitcairn Adası halkı Norfolk'a yerleştirildi. Norfolk Adası 1914'ten bu yana Avustralya toprağıdır. Nüfus (1990 tah.) 1.900.

nori, denizlerde yaşayan kırmızı alglerden *Porphyra* cinsinin üyelerine verilen genel ad. Her iki yankürenin de kıyı kesimlerinde rastlanan bu türlerin, kenarlarında eşeysel üreme organlarının yer aldığı kırmızı, pembe ya da koyu kahverengi telleri vardır.

Nori (*Porphyra*)

J. R. Wapland

Noriler özellikle azotça zengin sularda (örneğin kanalların çevresi) yetişir. Doğu'da önemli bir besin kaynağı olduğundan yaygın olarak kültürü yapılır; olgunlaşan ürün toplanıp kurutulduktan sonra başta çorba olmak üzere çeşitli yiyeceklerle katılır.

Noricum, Roma tarafından ilhak edildiği İÖ y. 15'e değin bir Kelt konfederasyonunun denetimi altında olan krallık. Tuna Irmağının güneyinde uzanan krallık toprakları, bugün Avusturya'nın orta kesimini oluşturan topraklarla Bavyera'nın bazı bölgelerini kapsıyordu. İÖ 2. yüzyılın sonlarında Roma'nın koruması altına giren Noricum'da, zengin maden kaynaklarından elde edilen servetle, Roma etkisi taşıyan bir

Norfolk 4. dükü Thomas Howard, Sir Anthony More'un bir portre çalışmasından ayrıntı; özel koleksiyon
Courtauld Institute of Art, Londra

kültür geliştirdi. İmparator Claudius (hd 41-54) beş Noricum yerleşmesine *municipium*(*) statüsü tanıdı. Eyalet lejyonlara ve

Augustus döneminde Noricum

R. Treharne ve H. Fullard, *Muir's Historical Atlas: Ancient, Medieval and Modern* (1965); George Philip & Son Ltd., Londra

Muhafız Alayı'na (*Cohors Praetoria*) çok sayıda asker sağladı. 5. yüzyılın sonunda bölgeye Franklar ve Ruglar yerleşti.

Noriega (Morena), Manuel (Antonio) (d. 11 Şubat 1938, Panama kenti, Panama), Ulusal Savunma Güçleri'nin başında olduğu 1983-89 arasında ülkesinin sivil hükümeti üzerinde etkili olan ve ülkeyi fiilen yöneten asker.

Peru'daki bir askeri akademide bursla öğrenim gördü. Ülkesine dönünce üstöğmen olarak Panama Ulusal Muhafızları'na (bugün Ulusal Savunma Güçleri) katıldı. 1970'te, Torrijos'a karşı bir darbe girişiminin önlenmesine katkısı nedeniyle istihbarat sefiliğine atanarak ödüllendirildi. Muhalefete karşı bilgi toplamasını sağlayan bu görevde giderek güç kazandı. Seçimlere hile karıştırmak, uyuşturucu trafiğini yönlendirmek, siyasal muhaliflerini öldürtmek, ABD'nin sırlarını ve ileri teknolojisini SSCB ile Küba'ya satmakla suçlandı. 1981'de dönemin askeri lideri ve ulusal kahraman Omar Torrijos Herrera'nın ölümüne yol açan uçak kazasını planladığı iddiaları ülkeyi karıştırdı. 1983'te Ulusal Savunma Güçleri'nin komutanı olan Noriega, rütbesini generalliğe yükseltti. Yurttaşlık haklarını askıya alarak acil durum ilan etmesine karşın, yurttaşlar, iş çevreleri ve öğrencilerin oluşturduğu "Ulusal Yurttaş Hareketi"nin ülke çapında iki günlük iş bırakma eylemini engelleyemedi.

1986-87 yıllarında hakkındaki söylentilerin artmasına karşın ABD Noriega'ya karşı etkili bir tutum almadı. 1989'da General Noriega'ya karşı düzenlenen askeri darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Panama Kanalında işlenmiş ABD birliklerinin darbe girişiminde payı olduğu ortaya çıktı. ABD Silahlı Kuvvetleri'nin Noriega'yı iktidardan uzaklaştırmak için başlattığı Haklı Dava Operasyonu, Noriega'nın 3 Ocak 1990'da teslim olmasıyla amacına ulaştı. Noriega ABD'ye götürülerek yargılandı ve Temmuz 1992'de 40 yıl hapis cezasına mahkûm edildi.

Norilsk, Rusya Federasyonu'nun orta kesimindeki Krasnoyarsk bölgesinde (*kray*) kent. Putoran Dağlarının arasındaki Rıbnaya Vadisinde yer alır. 1935'te kuruldu. Dünyanın önde gelen nikel ve platin üretim merkezlerinden olan kentte bakır da çıkarılır. Kentin enerji gereksinimini Hantayka ve Kureyka ırmakları üzerindeki hidroelektrik santralleri karşılar. Tyumen yönetim biriminin (*oblast*) kuzey kesiminden boru hattıyla kente doğal gaz taşınır. Kent, Yenisey Irmağı kıyısındaki Dudinka

limanına demiryolu ile bağlanır. Nüfus (1991 tah.) 169.000.

norito, Şinto dininde, ibadet edenlerce tanrısal varlığa söylenen sözler, dua. Duanın kabul edilmesi, sözlerde var olan tinsel güce (*koto-dama*) bağlıdır. Güzel ve doğru sözler iyilik, kötü ve kaba sözler ise kötülük getirir. Buna uygun olarak, 10. yüzyılda derlenen 50 ciltlik *Engi-şiki*'deki (Engi Döneminin Kurumları) *norito*'lar zarif ve klasik bir dille yazılmıştır. Dualarda genellikle tanrısal varlık övülür, adaklar adanır ve dilekler söylenir. Şinto'nun devlet dini olarak siyasal güçlerin denetiminde bulunduğu dönemde toplu ibadetlerde okunacak duaların sözlerini devlet kararlaştırdı. Günümüzde *norito*'yu ibadet edenler adına tapınak başrahibi okur. Duanın içeriği ve sözcükleri değişebilir.

Noriyen Kat, Üst Triyas kayaçlarının dünya ölçeğinde rastlanan standart bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi (Triyas Dönemi y. 225-190 milyon yıl önce). Resiyen Katın altında ve Karniyen Katın üstünde yer alır. İlk olarak Avrupa'daki Alpler bölgesinde saptanarak tanımlanan Noriye Kat, soyu tükenmiş kafadanayaklılardan ammonitlerden oluşan tanıtıcı fosil faunasına sahip deniz kayaçlarından meydana gelir. Bazı bölgelerde mercan kireçtaşları ya da dolomitler egemendir.

norm, SOSYAL NORM olarak da bilinir, toplumsal bir grubun üyelerince paylaşılan davranış kuralı ya da standardı. Normlar, ödüllendirme ya da cezalandırma yoluyla dışardan dayatılabileceği gibi, bireyler tarafından içselleştirilmiş de olabilir; yani birey normu benimser ve bir dış baskı olmadığında da ona uygun davranır. Normlar, değer ve ideallerden daha özeldir. Sözelimi dürüstlük bir değer olarak genel kabul görür, ama belli bir durumda neyin dürüst davranış olduğu orada geçerli normlarca belirlenir.

İnsanların neden normlara uyduğu konusunda iki düşünce akımı gelişmiştir. İşlevselci sosyoloji okuluna göre normlar, toplumsallaşma aracılığıyla geliştirilen genel bir değer sistemini, bir mutabakatı yansıtır; birey, ait olduğu grubun kültürünü bu süreç içinde öğrenir. Böylece toplumsal sistemin işleyişine katkıda bulunan normlar, sistemin kabul edilmiş bazı "gereksinimleri"ni karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Çatışma kavramını vurgulayan ikinci okula göre ise normlar, sürekli yinelenen toplumsal sorunlara karşı gelişmiş birer çözümdür. Marksist çatışma kuramında normların, toplumun bir kesiminin öbür kesimler üstündeki iktidarını yansıttığı ve baskı ya da yaptırımlarla uygulandığı kabul edilir. Dolayısıyla norm, egemen bir sınıfın iktidarını sürdürme aracıdır.

Norm terimi, istatistik yöntemleriyle saptanmış standart ya da ortalama toplumsal davranış, tutum ya da görüş anlamında da kullanılır. Bu ikinci anlamında beklenen değil gerçekleşmiş olan davranışı belirtir.

Normal, ABD'de, Illinois eyaletinin orta kesimindeki McLean ilinde (*county*) kent. Güneyindeki Bloomington'a bitişik olan kentin eski adı Kuzey Bloomington'du. 1857'de Illinois Eyaleti Normal Üniversitesi'nin (bugün Illinois Eyalet Üniversitesi) kurulmasıyla bugünkü adını aldı ve üniversitenin çevresinde gelişti. Üniversitenin yanı sıra tarım da kent ekonomisine katkıda bulunur. Normal, dünyanın en zengin mısır üretim alanlarından biridir. Başlıca sanayi etkinliği lastik üretimidir. Illinois Asker ve Denizci Çocukları Okulu (1869) Normal'de

dadır. Nüfus (1990) kent, 40.023; Bloomington-Normal metropoliten alanı, 129.180.

normal dağılım, GAUSS DAĞILIMI olarak da bilinir, normal yoğunluk fonksiyonunun belirsiz integrali olarak tanımlanan ve grafiği çan biçimli bir eğri (çan eğrisi) olan dağılım fonksiyonu. Normal yoğunluk fonksiyonu

$$k e^{-(x-x_0)^2/2\sigma^2}$$

olarak verilir. Burada x , sürekli rasgele değişkeni gösterir; x_0 değeri dağılımın ortalama değeridir, dağılım fonksiyonu $x=x_0$ için maksimum değerinden geçer. Standart sapma(*) olarak adlandırılan σ değeri dağılımın yayılma derecesini belirler; verilen bir değerin $x_0-\sigma$ ile $x_0+\sigma$ arasında bulunma olasılığı yüzde 68 dolayındadır. Değeri $1/\sigma\sqrt{2\pi}$ 'ye eşit olan k sabiti normalleme katsayısı olarak adlandırılır; bu katsayı, dağılım fonksiyonunun olanaklı bütün x değerleri için integralinin 1'e eşit olmasını sağlar.

Norman, ABD'de, Oklahoma eyaletinin orta kesimindeki Cleveland ilinin merkezi (1907) kent. Oklahoma kentinin hemen güneydoğusunda, Güney Kanada Irmağı kıyısında yer alır. Nisan 1889'da Oklahoma'nun beyazların yerleşimine açılması üzerine bir çadır kent olarak kuruldu. Kente sonradan, Santa Fe Demiryolu'nda çalışan Abner Norman'ın adı verildi. 1892'de Oklahoma Üniversitesi'nin kurulması kentin gelişmesinde önemli rol oynadı. Tarım ürünlerinin dağıtım merkezi olan kentte ayrıca hafif sanayi dalında çeşitli işletmeler etkinlik gösterir. Kentin hemen dışında petrol ve doğal gaz kuyuları vardır. Orta Oklahoma Ruh Sağlığı Enstitüsü kenttedir. Yakınlarda Tinker Hava Kuvvetleri Üssü vardır. Nüfus (1990) 80.071.

Norman, Jessye (d. 15 Eylül 1945, Augusta, Georgia, ABD), ABD'li opera şarkıcısı. Çocukluğundan beri amatör olarak şarkı söylüyordu. Kazandığı bir bursla Washington, D.C.'deki Howard Üniversitesi'nde şan eğitimine başladı. 1967'de mezun olduktan sonra Michigan Üniversitesi'nde daha ileri müzik öğrenimi gördü. 1968'de Bavyera Radyo Kurumu'nun Uluslararası Müzik Yarışması'nı kazandıktan sonra Wagner'in *Tannhäuser*'indeki Elisabeth rolüne 1969'da Berlin'de opera sahnesine çıktı. Zengin tınılı soprano sesinin güzelliği, genişliği ve esnekliğiyle daha başka operalarda oynama önerisi aldı. Bunların en ünlüleri *Aida*'nın Berlin ve Milano'da La Scala'da sahnelenişindeki başrolleriyle Berlioz'un *Les Troyens*'inin (*Troyalılar*) Londra'da Covent Garden'daki sahnelenişindeki Cassandra rolüydü. Norman 1970'ler boyunca turnelere de çıktı. Müzik festivallerinde ve önemli orkestralar eşliğinde verdiği konserlerde Wagner, Schubert, Mahler vb bestecilerin yapıtlarını seslendirdi. 1980'lerin ortalarında dünyanın en popüler ve beğenilen dramatik sopranolarından biri oldu.

Norman İstilas, Normandiya dükü William'ın (Fransızca Guillaume; sonradan İngiltere kralı I. William [Fatih]) İngiltere'ye ele geçirmesiyle sonuçlanan sefer. Hastings Çarpışması (14 Ekim 1066) ile kesinleşen zafer, Britanya Adalarında köklü siyasal, yönetsel ve toplumsal değişikliklere yol açmıştır.

Eski İngiliz krallarının sonuncusu Edward (Dindar) 1051'de William'ı ardılı olarak seçmişti. Edward'ın Ocak 1066'da ölmesi üzerine Wessex kontu Harold kendini kral ilan ettiyse de, krallığını tam olarak kabul

ettiremedi. Avrupa'daki siyasal ortam da William'ın lehine işlemekteydi. Ağustos 1066'da William 5 bin kişilik bir kuvvet topladı. Eylülde Pevensey Körfezine çıkıp Hastings'e doğru ilerleyince, Harold güneye çekilmek zorunda kaldı. Ekim ortalarında William aniden saldırıya geçti. İngiliz kuvvetleri yavaş yavaş tükendi ve akşama doğru Harold, aldığı bir ok yarası yüzünden öldü. Gece bastırıldığında kalan İngilizler dağılarak kaçtılar.

Londra'nın öbür yerlerle bağlantısını kesmek amacıyla hızla ilerleyen William, Berkhamstead'de belli başlı İngiliz önderlerine boyun eğdirdi. 25 Aralık 1066'da (Noel Günü) Westminster Abbey'de taç giydi. Ülkede, 1071'e değin yerel nitelikte dağınık ayaklanmalar görüldü. Bunların en önemlisi, 1069-70 yıllarında Northumbria'da çıkan ayaklanmaydı. Bu ayaklanmayı bastıran William, hemen ardından ülkenin kuzey kesimini yağmaladı. Hızla çok sayıda şato yaptırarak istilayı tamamladı.

İstilanın ilk önemli siyasal sonucu, İngiltere'nin İskandinavya ile bağlarını kopararak bu ülkeyi Batı Avrupa ile yakın ilişki içine sokmasıydı. İngiltere içinde en köklü değişim ise daha gelişmiş bir askeri feodalizmin kuruluşu oldu. İstila öncesinde de hizmet karşılığı toprak alma uygulaması bulunmasına karşın, William'ın *fief*(*) dağıtımına dayalı ordusu için 4 binden çok şövalye sağlayan bir sistem kurması, toplumun üst katmanlarını altüst etti. İngiltere toprakları, şövalyelik hizmeti karşılığı *fief* alan 180 dolayında Norman ve sayısız kiracı arasında paylaşıldı. Sonuç olarak hem aristokrasi, hem de ruhban ve yüksek devlet görevlileri arasında İngilizlerin yerini Normanlar aldı.

Anglosakson İngiltere'de gelişkin bir örgütlenmeye sahip merkezi ve yerel yönetim kurumları ile etkili bir yargı sistemi geliştirilmişti. William bunların tümünü korudu ve kullandı. Zaten taç giyme törenindeki andında İngiliz krallık geleneğini sürdüreceğini belirtmişti. Yeni *fief*'ler eski yönetim bölümlerinin yerini almadığı gibi, genel olarak feodal adalet sistemi de geleneksel il (*shire*) ve yöre (*hundred*) mahkemelerinin yetkilerini çığnemedi. Bu mahkemelerle saray mahkemesinde İngiliz gelenek hukuku (*common law*) uygulaması sürdü. Değişiklikler arasında yeni, ama kısıtlı bir "orman yasası" ile ceza davalarında eski Sakson yargılama usulleri ve Normanların dövüşerek yargılama yöntemi yer alıyordu. Yönetim ve yargıda bir soruşturma yöntemi olarak, giderek artan ölçüde komşuların yeminli ifadesine başvuruldu. Önemli bir değişiklik de William'ın, sivil mahkemelerin elinden dinsel nitelikli davalarla bakma yetkisini almasıydı. Böylece o dönemde hızla gelişmekte olan kilise hukukunun İngiltere'ye girmesi kolaylaştı. Bu arada İngilizce edebiyat, hukuk ve yönetim dili olarak önemini yitirdi. Resmî belgelerde ve başka kayıtlarda yerini Latinceye ve zamanla her alanda Norman Fransızcasına bırakan İngilizce, ancak 13. yüzyılda yeniden canlanabildi.

Norman üslubu, Normandiya ve İngiltere'de 11-12. yüzyıllarda ve gotik mimarlığın yayıldığı dönemde görülen romanesk mimarlık üslubu. Normanlar 1066'da İngiltere'yi istila etmeden kısa bir süre önce Normandiya'ya yerleştikleri ve kendilerine özgü bir mimarlık oluşturdıkları için, Norman üslubunun her iki ülkedeki gelişimi de hemen hemen kesintisiz biçimde birbirini izledi. Bu nedenle istiladan hemen sonra iki ülkede gerçekleştirilen yapılar da birbirine çok benziyordu. Ama bir süre sonra aralarında farklılıklar belirmeye başladı. Nor-

mandiya'dakiler daha çok Fransız romanesk üslubuna yönelirken, İngiltere'dekiler yerel geleneklerle ilişkili ve Anglonorman mimarlığı olarak da anılan bir üslup oluşturdular.

Erken Norman üslubu genelde, ağır bir kütleli görünüm, beşik kemerler, birbirine eklenerek yapıyı oluşturan mekân birimleri

Norman üslubundaki Saint-Etienne Kilisesi
Jean Roubier

gibi romanesk mimarlığa özgü öğeleri barındırıyordu. Kiliselerde erken Hristiyanlık döneminden beri kullanılmakta olan bazilika planı uygulanıyor, doğu cephesindeki apsis yarım daire biçiminde dışa taşıyor, yüksek orta nef tepe pencerelerinden aydınlatılıyor, bu orta nefin yan duvarları üst üste üç bölüm (altta kemerli sütunlar, ortada triforyum, üstte pencere katı) halinde düzenleniyor, orta ve yan nefler bir transeptle kesiliyor, batı cephesindeki ana girişin iki yanına birer kule getiriliyordu. Erken Norman üslubunun en iyi örneklerinden biri Caen'de yapımına 1067'de başlanan Saint-Etienne Kilisesi'ydı. Bu yapı Ely (y. 1090), Norwich (y. 1096) ve Petersborough (y. 1118) gibi daha sonraki İngiliz katedraline de örnek oldu.

Daha sonraki Anglonorman üslubu temelde Norman üslubunun bir uzantısı olmakla birlikte, başka yörelerden gelme özellikler de içeriyor ve yerel yapıım yöntemlerine giderek daha çok yer veriyordu. Bunlardan biri kilise planlarının çok uzun tutulmasıydı. Ayrıca çok kalın yuvarlak sütunların kullanılması (bazen iki sütun arasında yaklaşık bir sütunun çapı kadar boşluk bulunması) ve yapı bütününde belli bir strüktürel mantığın egemen olmaması da bunlar arasındaydı. Kilisenin iç bölümlerinin ölçüleri arasında oransal bir uyumun bulunmaması ya da yapının strüktürünü vurgulamak yerine, bütünü kavranmasını zorlaştıran bezemelerin yapılması gibi öğeler de bu mantıksızlığın kanıtlarıydı.

Dekoratif Sakson geleneğini sürdüren birkaç küçük bölge kilisesi sayılmazsa, bu üslupta figürlü süsleme pek azdı. Romanesk üslupta taş tonozlu tavan örtüsü kullanılırken, Anglonorman üslubunda düz ahşap tavan yeğlenmişti. Bunun dışındaki tek uygulama Durham Katedrali'ydı (1104). Durham Katedrali aynı zamanda kaburgalı çapraz tonozun da ilk kez kullanıldığı yapılardan biriydi. Yapının yükünü düşey taşıyıcılardan oluşan bir iskelet sistemine aktaran bu yapıım yöntemi, yaklaşık bir yüzyıl sonra gotik mimarlığın en önemli özelliklerinden biri durumuna geldi.

Normanby Adası, Büyük Okyanusun güneybatı kesimindeki Solomon Denizinde, Papua Yeni Gine'ye bağlı D'Entrecasteaux Adalarından biri. Goschen Boğazı ile ayrıldığı Papua Yeni Gine'nin doğu ucundan 16 km uzakta yer alır. Yönetmelik bakımından Milne Bay iline bağlıdır. Kuzeydoğusundaki Fergusson Adasından Dawson Boğazı ile ayrılır. Volkanik bir ada olan Normanby'nin yüzölçümü 1.000 km²'dir. Yüksekliği, Prevost Sıradağlarında 1.100 m'ye ulaşır. Batı kıyısında Sewa, doğu kıyısında ise Sewataitai Körfezi yer alır. 1873'te bölgeyi ziyaret eden İngiliz Albay John Moresby adaya, o dönemde Queensland valisi olan Normanby markisinin adını verdi. Adanın II. Dünya savaşı sırasında İngilizler tarafından gizli bir üs olarak kullanıldığı sanılır. Fergusson ve Normanby adaları arasında bulunan Dobu Adasının halkı birçok antropoloji çalışmasına konu olmuştur. Nüfus (1980 geç.) Normanby ve Dobu, 12.817.

Normandiya, Fransızca NORMANDIE. Fransa'nın kuzeyindeki Manche, Calvados, Orne, Eure ve Seine-Maritime illerini (*département*) kapsayan tarihsel ve kültürel bölge. Eski Normandiya iliyle aynı alanı kaplar. Paleolitik Çağ'dan beri insan yerleşmelerinin kurulduğu Seine ve Eure vadilerinde yaşayan Keltler, İÖ 56'da Julius Caesar tarafından Roma egemenliği altına sokuldu. Bölge daha sonra Gallia Lugdunensis Se-cunda adıyla Roma eyaleti yapıldı. İS 3. ve 4. yüzyıllarda Hristiyanlığı benimseyen bölge halkının 5. yüzyılın sonlarında

1789'da Normandiya ili

Merovenj hanedanının egemenliği altına girmesiyle, Neustria (Batı Frank) Krallığı'nın parçası durumuna geldi.

Normandiya kıyılar 8. yüzyıldan sonra sürekli olarak Vikinglerin saldırısına uğradı ve yağmalandı. Karolenj hanedanı zayıfladıkça Vikingler bölgenin iç kesimlerine de akınlar düzenlemeye başladılar. Fransa kralı III. Charles sonunda Saint-Clair-sur-Epte Antlaşması'nı (911) imzalayarak Rouen çevresindeki topraklarla Sen Irmağının ağzındaki bölgeyi güçlü bir Viking reisi olan Rollo'ya bıraktı. Antlaşmadan sonra büyük gruplar halinde Fransa'ya gelip yerleşen İskandinavyalılar Fransız dilini, geleneklerini ve dinini benimsediler ve zamanla Normanlar olarak anılmaya başladılar. Yaşadıkları topraklara ise Normandiya dendi. Rollo'nun ardılları Normandiya Düküğü'nün başına geçtikten sonra bir dizi savaşa girişerek komşu toprakları ele geçirdiler ve toprakları üzerinde kurdukları güçlü denetimle fiilen Fransız tahtından bağımsız bir

güç durumuna geldiler. Rollo'nun soyundan gelen Normandiya dükü William 1066'da İngiltere'ye düzenlediği saldırı sonucunda I. William (Fatih) adıyla İngiltere tahtına çıkmayı başardı ve İngiltere'yle Normandiya'yı yönetimi altında birleştirdi. Ama William'ın 1087'de ölmesinin ardından oğulları arasında baş gösteren taht kavgası aynı hükümdar tarafından yönetilen iki ülke arasındaki birliğin sona ermesine yol açtı. İki kardeş arasındaki mücadele William'ın oğullarından İngiltere kralı I. Henry'nin Normandiya dükü Robert'i Tinchebrai Çarpışması'nda (1106) yenilgiye uğratmasıyla sona erdi. Savaşın ardından Normandiya tahtı geçici olarak İngilizlere geçti. 1144'te Normandiya'yı ele geçiren Anjou kontu Geoffrey Plantagenet, düklüğü 1150'de oğlu Henry'ye (1154'ten sonra İngiltere kralı II. Henry) bıraktı.

Böylece Normandiya, II. Henry ve ardıllarının yönettiği dağınık toprakları içine alan

Inférieure (bugün Seine-Maritime) illerine (département) bölündü (1791). Müttefikler II. Dünya Savaşı sırasında Alman işgali altındaki Fransa'ya düzenledikleri çıkartmayı (Haziran 1944) Normandiya kıyılarına yaptılar.

Normandiya yer yer alçak tepeler ve tarla sınırlarını belirlemek için kullanılan çitlerle bölünmüş düz otlaklar ve çiftlik arazileriyle kaplı bir bölgedir. Başlıca ekonomik etkinlikler çiftçilik, sığır yetiştiriciliği, balıkçılık ve turizmdir. Bölgenin tarihsel merkezi Rouen'da dokuma sanayisi, Cherbourg ve Le Havre limanlarında ise dokuma, petrol arıtma ve gemi inşa sanayileriyle ticaret gelişmiştir. Doğudaki ovalarda yaşayan kırsal nüfusun yoğunluğu büyük köylerde toplanmıştır.

1528'den sonra çok sayıda kişinin Protestanlığı benimsemiş olmasına karşın, nüfusun ağırlığını Katolikler oluşturur. Rouen, Caen ve Seine-Maritime'deki Luneray köyünde Protestan topluluklar yaşar. Katolik Kilisesi bölge halkının geleneksel yaşamının da güçlü bir etkiye sahiptir.

Normandiya'da Calvados kıyılarından bir görünüm
ABC Ajansı

Angevin İmparatorluğu'nun parçası duruma geldi. Ama aynı zamanda Capet hanedanından gelen Fransa krallarının Plantagenet hanedanından gelen İngiltere krallarına karşı yürüttükleri mücadelenin başlıca hedefi oldu. Fransa kralları VII. Louis ve II. Philippe August'un bölgenin denetimini ele geçirmek için yürüttükleri askeri ve diplomatik mücadele, Philippe'in 1204'te Normandiya'yı ilhakıyla sonuçlandı. Ama İngilizler Normandiya üzerindeki hak iddialarından ancak III. Henry'nin 1259'da imzaladığı Paris Antlaşması'yla vazgeçtiler. İngilizler Yüz Yıl Savaşları (1337-1453) sırasında Normandiya'yı yeniden ele geçirdilerse de, Fransızlar, Formigny Çarpışması'nda (1450) kazandıkları zaferin ardından Normandiya'yı geri aldılar ve bu tarihten sonra bölgeyi sürekli olarak denetimleri altında tuttular.

Fransa kralı XI. Louis 1465'te Normandiya Düklüğü'nü kardeşi Charles'a bıraktıysa da, çok geçmeden kararından vazgeçti ve 1468'de Tours'da toplanan *États-Généraux*'un Normandiya'nın Fransa tahtının ayrılmaz parçası olduğunu ilan etmesini sağladı. Böylece Normandiya bir Fransız ili oldu.

XIV. Louis'nin temsilcileri Normandiya'da krallık otoritesini güçlendirmek ve ticaretle denizcilik geliştirmek için çaba gösterdiler. Nantes Fermanı'nın 1685'te yürürlükten kaldırılması, bölge ekonomisinde ve donanmada önemli yeri olan Huguenotlar'ın (Fransız Protestanları) Normandiya'dan kitleler halinde göç etmesine neden oldu. 1789 Fransız Devrimi sırasında Normandiya Manche, Calvados, Orne, Eure ve Seine-

Normandiya'daki yerleşme ve aile adlarından Viking, Anglosakson ve Frank etkileri görülür. İngilizce ve İskandinav dillerinden alınmış birçok deyiş ve sözcüğün kullanıldığı Norman şivesi yavaş yavaş yok olmaktadır.

Normandiya HANEDANI. İngiltere'ye üç kral vermiş hanedan. Bu soydan gelen krallar I. William (Fatih; hd 1066-87) ile oğulları II. William (Rufus; hd 1087-1100) ve I. Henry'dir (Beauclerc; hd 1100-35). Bu hanedan döneminde İngiltere, kişisel çıkarları Fransa'da odaklanmış ve Fransız politik kavrayışına sahip kralların yönetiminde olan yeni fethedilmiş bir ülkeydi.

Hastings Çarpışması'nda (Ekim 1066) kazandığı kesin zaferle İngiltere'yi istila eden William bu ülkenin Normandiya hanedanından gelen ilk kralı oldu. I. William döneminde, ülkede önemli toplumsal ve siyasal değişimler gerçekleşti. Ayrıca bak. Norman İstilas.

I. William'dan sonra iki oğlu sırayla tahta çıktı. I. Henry, tek oğlu olan William'ın 1120'de White Ship'te boğulmasından sonra kızı Matilda'yı vâris ilan etti. 1135'te Henry'nin ölümü üzerine I. William'ın torunu Blois'lı Stephen taht üzerinde hak iddia etti. İngiliz Blois hanedanını kuran Stephen'in hükümdarlığı Matilda yandaşlarıyla savaş içinde geçti. Sonunda Wallingford Antlaşması (1153) ile ömür boyu krallığını korudu. Ölümünden sonra Matilda'nın oğlu Anjou'lu Henry, II. Henry adıyla Plantagenet hanedanından ilk İngiltere kralı oldu (1154).

Normandiya Çıkarması, Müttefik kuvvetlerin 6 Haziran 1944'te Avrupa'nın kuzey kesimine düzenledikleri saldırı.

II. Dünya Savaşı'nın Müttefiklerin lehine dönmeğe başlaması üzerine ABD'li general Dwight D. Eisenhower, Fransa'nın kuzey kıyısına yönelik bir amfibi çıkarma hareketinin hazırlıklarına girişti. Bu amaçla tarihin en büyük saldırı filosunu oluşturdu. Çıkarma Fransa üzerinden doğuya, Almanya'nın içlerine doğru geniş çaplı bir Müttefik saldırısının başlangıcı olacaktı. ABD'li ve İngiliz komutanlar İngiltere'de çıkarma planlarını hazırlarken, beklenen saldırıya karşı koymakla görevli Alman mareşal Erwin Rommel sualtı engelleri, korunaklar ve mayın tarlaları oluşturarak Fransa'nın kıyı şeridindeki savunma istihkamlarını güçlendirdi.

İngiltere'den Fransa'nın kuzey kesimine düzenlenen saldırı, başlangıçta planlandığı gibi mayısta değil, 6 Haziran'da başladı. 1.200 savaş gemisi, 10 bin uçak, 4.126 çıkarma gemisi, 804 taşıma gemisi, yüzlerce amfibi ve başka özel amaçlı tankla Normandiya'ya çıkan 156 bin askerin (73 bini ABD'li, 83 bini İngiliz ve Kanadalı) 132.500'ü Manş Denizi'ni aşarak, 23.500'ü ise havayoluyla kıyıya ulaştı. Çıkarma için seçilen kumsal, Orne Halicisiyle Cotentin Yarımadasının güneydoğu ucu arasında uzanıyordu. İngilizler ve Kanadalılar kumsalın doğu, Amerikalılar ise batı kesimine çıktı. Saldırıyı İngiliz general Sir Bernard Montgomery'nin komutasında başlatan kara kuvvetleri iki gruptan oluşuyordu: 1) Korgeneral H.D.G. Crerar komutasındaki Kanada 1. Ordusu, Korgeneral Sir Miles Dempsey komutasındaki İngiliz 2. Ordusu, İngiliz 1. ve 6. hava indirme tümenleri; 2) Korgeneral Omar N. Bradley komutasındaki ABD 1. Ordusu'yla 82. ve 101. hava indirme tümenleri.

Manş'taki kötü hava koşulları nedeniyle 24 saat ertelenen çıkarma, 6 Haziran günü şafaktan önce ABD 82. ve 101. hava indirme tümenlerine bağlı birliklerin Saint-Mère-Église kasabası yakınlarına gece düzenledikleri indirme hareketiyle başladı. İngiliz komando birlikleriyse önemli köprüleri ele geçirerek Nazi iletişim hatlarını saldırdı. Sabah birleşik Müttefik saldırı birlikleri Normandiya kıyısı boyunca uzanan Utah, Omaha, Gold, Juno ve Sword kodlu beş kumsala çıktı. Dört kumsal kolayca ve hızla ele geçirilirken, Omaha'ya çıkan birlikler sert Alman direnişiyle karşılaştı. Akşam olduğunda beş kumsalın hepsinde geniş köprübaşlarının oluşması sağlanmıştı.

Saldırıda Müttefiklerin hava üstünlüğü belirleyici bir rol oynadı. Müttefik hava kuvvetleri doğuda Sen, güneyde Loire ırmaqlarının üzerindeki köprülerin çoğunu havaya uçurarak Almanların kumsal boyunca kuşatılmış öncü birliklerini hızla destekleme olanaklarını yok etti.

İlk plana göre İngiliz kuvvetleri çıkarmanın birinci gününde Caen'i ele geçireceklerdi. Ama Caen bir aydan uzun süren ağır çarpışmalardan sonra ancak 9 Temmuz'da ele geçirilebildi. Bu arada batıda Cotentin'de ciddi bir direnişle karşılaşan Amerikalılar sonuçta 26 Haziran'da önemli Cherbourg limanını ele geçirmeyi başardı.

Almanların temel sorunu savunacakları hattın, 4.800 km'lik Batı Avrupa kıyı şeridiyle Hollanda'nın yarısını kapsamasıydı. Almanların 59 tümeni kıyı hattı boyunca mevzilendirilmiş durumdaydı. Bunların yanı sıra Batı Avrupa'da bulunan aynı sayıdaki sahra tümeninden 10'unu ise büyük manevra yeteneğine sahip zırhlı ve motorize tümenler oluşturuyordu. Bu yüzden Alman-

lar güçlerini yoğunlaştırarak büyük bir üstünlük oluşturabilir ve çıkarma kuvvetlerini denize dökebilirlerdi. Ama güçlü ve hızlı karşı darbe olanağı, çıkarmanın nereden yapılacağı ve izlenecek savunma stratejisi konusunda Alman komutanlar arasındaki anlaşmazlık yüzünden kullanılmadı. Hitler'in Müttefiklerin saldırıcağı yerle ilgili sezgisi komutanların tahminlerinden daha doğru çıktı. Ama çıkarmadan sonra Hitler'in yaptığı sürekli müdahaleler komutanların durumu denetim altına almalarını önledi ve Müttefiklerin başlangıçtaki sıkışık konumlarından çıkarak Fransa içlerinde hızla ilerlemeleri sonucunu doğurdu.

Normanlar, Fransa'nın (ya da Frank Krallığı'nın) kuzeyine yerleşen Vikingler ve torunları. Normandiya Düküğü'nü kurarak, fetih ve kolonileşme amacıyla İtalya'nın güneyi, Sicilya, İngiltere, Galler, İskoçya ve İrlanda'ya seferler düzenlemişlerdir. Adlarını "Kuzeyliler" anlamına gelen *Normanni* sözcüğünden alan Normanlar Danimarka, Norveç ve İzlanda kökenli putperest barbar korsanlardı. Bir olasılıkla İskandinav'ya'da nüfus artışı ve kabile toplunun belirli bir iç farklılaşma geçirmesi üzerine 8. yüzyılda Avrupa'nın kıyı yerleşmelerine saldırarak yağmalamaya başladılar. 9. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'nın kuzey ve batı kıyılarında saldırılarını artırdılar. Yaklaşık 900'de, Aşağı Sen Irmağı vadisindeki Frank topraklarında bir köprübaşı edindiler. İskoçya ve İrlanda'ya yönelik akınlarda büyük bir Viking önderi olarak ünlenen Rollo çok geçmeden burada koloni kuranlar arasında da öne çıktı. 911'de Fransa kralı III. Charles, Rollo ile yaptığı Saint-Clair-sur-Epte Antlaşması ile Sen Irmağı ağzındaki toprakları ve bugünkü Rouen kenti yöresini Vikinglere bıraktı. Vikingler ya da daha sonraki adlarıyla Normanlar, batıya doğru genişleyerek bir kuşak sonra Aşağı Normandiya topraklarına egemen oldular. 11. yüzyılın ortalarına değin, kendilerine Normandiya dükü ya da kontu unvanını veren acımasız ve güçlü beyler, bölgenin yerli Frank halkı üzerinde olduğu kadar eski İskandinav yönetici sınıfı üzerinde de siyasal egemenlik kurmaya çalıştı.

Sonuçta Hristiyanlığı kabul etmelerine, Fransızca'yı benimsemelerine ve Normandiya'ya yerleşmelerini izleyen yıllarda denizciligi bırakıp karada Franklar gibi zırhlı süvari birlikleri oluşturmalarına karşın, Normanlar korsan Viking atalarının birçok alışkanlığını korudular.

Normandiya'dan Avrupa'nın çeşitli bölgelerine düzenledikleri seferlerin en önemlisi, 1066'da Normandiya dükü William'ın (sonradan İngiltere kralı I. William [Fatih]) İngiltere'yi istila etmesi oldu (*bak.* Norman İstilasası). Serüvenci Normanlar 11. yüzyılın başında İtalya'nın güney kesimine ve Sicilya'ya doğru, uzun süreli ve daha plansız bir göç hareketini de başlattılar. Buralarda yerel soylular hesabına Araplara ve Bizanslılara karşı paralı asker olarak savaştılar. Yeni göç dalgalarıyla sayıları arttıkça, daha önce yanında çalıştıkları beylerden toprak kopararak küçük prenslikler kurdular. Bu serüvencilerin en ünlüleri olan Tancrede de Hauteville'in oğulları, 1050'lerde İtalya'nın güney kesimindeki Calabria ve Puglia (Apulia) bölgelerinde, sonraki 10 yılda da Sicilya'da kendi yönetimlerini kurdular. Tancrede'nin torunlarından II. Roger (Rugiero) 12. yüzyılın başında bu toprakları birleştirerek Sicilya Krallığı'nı kurdu ve bu soydan krallar 12. yüzyılın sonuna değin Norman karakterlerini korudular.

Normanlar çağdaşları tarafından dizginlenemeyen, kendilerini bulundukları ortama hızla uyarlayabilen, gördüklerini taklit edebilen bir halk olarak tanındı. Birinci özellik, doğal elemeye benzer bir süreç aracılığıyla, her Norman devletinde son derece yetenekli ve acımasız bir hükümdar soyunun yetişmesine katkıda bulundu. Normandiya, İngiltere ve Sicilya'nın ilk Norman beylerinin çoğu, istikrarlı ve kalıcı siyasal kurumlar oluşturma yetenekleri açısından Batı Avrupa'da dönemlerinin en güçlü ve başarılı dündü hükümdarları arasında yer aldı. Taklit ve uyarlanma yetenekleri ise Avrupa tarihinin bütünü açısından daha da önemli oldu. Normanlar başlangıçta yağmacı ve kan dökücü putperestlerdi. Karolenj ve Capet hanedanlarıyla anlaşmaya ve dil olarak Fransızca'yı, din olarak da Hristiyanlığı kabul etmeye zorlanınca, eskiden saldırdıkları, zamanla içinde eridikleri uygarlığın misyonerleri ve yayıcıları oldular. Karolenj feodalizminin ilkelerini hızla kavradılar; Normandiya 11. yüzyılda Batı Avrupa'nın en yüksek düzeyde feodalleşmiş devletlerinden biri oldu.

Şato yapım sanatı daha önce de bilinmekle birlikte, Normanlar basit, ama çok etkili şatolar yapmakta ustalaştılar. Bu amaçla bir tümseğin üzerinde kurulu ahşap kazıklı perde ve kule, bir hendek ve ahşap bir duvar ile çevriliyordu. Açık arazide küçük süvari birliklerinin yürüttüğü savaşın tamamlayıcı öğeleri olan bu küçük, palanga benzeri müstahkem mevkiiler Norman yayılmasının ve istilasının simgesi oldu. Normanlar başlangıçta at sırtında savaşma tekniğinin acemisi ve taklitçisiydiler, ama çok geçmeden süvari savaşında da ustalaştılar. Frank, Angevin ya da Breton karşıtlarıyla aynı cins savaş atlarına binen Normanlar, kuzeybatı Avrupa savaşçıları arasında yaygın olan ağır örme zırhlı yelekler giyiyor, konik miğfer takıyor, armudi uçurtma biçiminde bir kalkanla korunuyorlardı. Enli büyük kılıçları, ince uzun kargıları vardı. Böyle bir donanımla Norman süvarileri, karşılarına çıkan en güçlü ordularla baş edebileceklerini birçok kez kanıtladılar. Bu başarı bir ölçüde, Norman şövalye sınıfının genç savaşçıları eğitmeye verdiği önemden kaynaklanıyordu. Normanlar, 10. ve 11. yüzyıllarda Karolenj yönetiminde gelişen şövalyelik töresini büyük bir hevesle benimsediler.

Bir bakıma İslam kültür dairesi içindeki Türkler gibi, Hristiyanlık âleminde de Normanlar Karolenj feodalizminin, süvari ve şato savaşının tipik uygulayıcıları olmanın yanı sıra, dinde öğretiye bağlılığın da savunucusu oldular. Normandiya düklerinin korumasında bölgede dinsel yaşam canlandı; Norman manastırları, Benedikten yaşamının ve eğitiminin tanınmış merkezleri haline geldi. Bunun başlıca nedeni Norman olmayan bilginlerin ve reformcuların Normandiya'da yerleşmeye özendirilmesiydi. 11. yüzyılda Normandiya'da görülen büyük dinsel canlanmanın bir yönünü de, Roma'ya ve Kutsal Topraklar'a hacın yaygınlaşması oluşturdu. Bu hac özlemi Normanları İtalya'nın güney kesimini istila etmeye yönelten etmenlerden biriydi. Birçok Norman soylusu iman, serüven aşkı ve yeni fetihler yapma isteğiyle Akdeniz'e indi. Buna karşılık, 12. yüzyılda kurulan kısa ömürlü Antakya Haçlı Kontluğu dışta bırakılırsa, ilk Haçlı seferlerinde Normanların rolü önemsizdir.

Normanlar İngiltere'ye de kendilerine özgü feodal vasallık yapılarını, güçlü kişisel yönetim anlayışını ve mali kurumları getirmekle birlikte, var olan kurumların ve geleneklerin birçoğunu benimsediler. Hatta I. Henry'nin yönetiminin sonuna gelindiğin-

de (1135) bile. İngiltere'de krallık yönetiminin yapısı Anglosakson özelliklerini korumaktaydı: Monarşi, kralın danışma konseyi, kraliyet mührü ve kâtipliği, il (*shire*) sistemi ve şerifler, ikili bir gelir sistemi hep bu özelliklerdendi (söz konusu maliye sistemi, kraliyet malikânelerinin geliri ile toprak sahibi sınıftan alınan dolaysız vergilerden oluşuyordu). Ama Normanların yönetiminde ve onların getirdiği maliye bakanlığı, gezici mahkemeler, yeminli soğuşmalar gibi bir dizi yenilikle bu sistem 1066'dan sonra eskisinden çok daha etkili biçimde işledi. Bir başka önemli olgu da, İngiltere'nin dıştan gelecek saldırılara karşı güvenliğinin böylece sağlanmış olmasıydı. İngiltere'de Normanların etkisi kilisenin örgütlenme ve disiplin açılarından gelişmesini sağladı.

Özete, 11. ve 12. yüzyıllarda Normanlar enerjileri ve girişimcilikleriyle Avrupa'da merkezi otoriter yönetimin, feodalizmin, süvari savaşının ve dinsel reformun yayıcısı oldular.

normlar hiyerarşisi *bak.* hukuk kuralları hiyerarşisi

normoblast *bak.* eritroblast

Norn, Germen mitolojisinde, Yunan Moirai'lerine benzer doğaüstü varlıklar. Genellikle, insanların kaderini ören ya da dokuyan üç genç kız biçiminde temsil edilirler. Bazı kaynaklarda Urd (geçmiş), Verdandi (bugün) ve Skuld (gelecek) adlarıyla anılırlar. Dünya ağacı Yggdrasil'in yanında, Urd'un kuyusunun altında yaşar, iyilik ya da kötülük yapabilirler. Doğum sırasında sık sık kendilerine başvurulduğundan gebelikte de ilgileri olduğu sanılır. Norn adına yalnızca İskandinav kaynaklarında rastlanmakla birlikte benzer inanışlar Avrupa'nın başka yerlerinde de görülür. Eski İzlanda edebiyatında Nornlar, kimi zaman *dísir* adıyla anılırlar.

Norodom, *NAROTTAMA* olarak da yazılır, asıl adı VODY (d. 1834, Kamboçya [eskiden Kampuçya] - ö. 24 Nisan 1904, Phnom Penh), 1860-1904 arasında Kamboçya kralı. 1863'te Fransız protektorasını kabul etmek zorunda kalmıştır.

Vietnam ve Siyam'ın (Tayland) vasallığı altında hüküm süren Kral Duong'un büyük oğluydu. 1860'ta babasının ölümü üzerine onun ardılı seçildi, ama taç giymedi. Kamboçya krallık simgelerini (taç, kutsal kılıç ve kraliyet mührü) ellerinde bulunduran ve Vietnamlıların Kamboçya üzerindeki hak iddialarını çürütmeyi amaçlayan Taylar, yeni seçilen kralın sadece kendilerini temsil ettiğini, Vietnamlıların Norodom'a taç giydirmeye hakları olmadığını ileri sürerek krallık simgelerini vermeyi reddettiler.

Norodom, üvey kardeşi Si Votha'nın 1861'deki darbe girişimini Siyam birliklerinin desteğiyle bastırdı. Bu arada, Güney Vietnam'ın büyük bölümünü ele geçirmiş olan ve komşu Kamboçya illerini sömürgeleştirmeyi amaçlayan Fransızlar, Kamboçya konusundaki çekişmede Siyam'a karşı Vietnamlıları desteklemeye başladılar. Norodom baskıları karşısında 1863 başlarında Fransız protektorasını kabul etmek zorunda kaldı. Ama Paris'te protektora antlaşması imzulanmadan önce Ağustos 1863'te Siyam ile gizli bir antlaşma yaptı. 22 Ocak 1864'te onaylanan bu antlaşmaya göre Norodom'un Kamboçya valisi ve Siyam kral naibi olması ve Kamboçya'nın Bâtdâmbâng ve Siêmréâb

bölgelerinin Siyam'a bırakılması öngörülüyordu. Fransızlar bunun üzerine harekete geçerek Siyam'ı krallık simgelerini iade etmeye zorladılar. Sonunda Norodom, Kamboçya'nın Oudong kentinde Fransız ve Siyam temsilcilerinin huzurunda taç giydi (Haziran 1864) ve 1866'da kral olarak Phnom Penh'e yerleşti. Ertesi yıl Siyam Kamboçya'daki Fransız protektora yönetimini resmen tanıdı. Norodom'un hükümdarlığı sırasında Fransızların ülkedeki egemenliği güçlendi. Fransızların baskısıyla toprak reformu yapıldı, ordu yeniden düzenlendi ve kölelik kaldırıldı.

Norodom Sihanouk, PRENS, tam adı PRENS PREAH NORODOM SIHANOUK (d. 31 Ekim 1922, Phnom Penh, Kamboçya), Kamboçyalı siyaset ve devlet adamı. Kral, başbakan, devlet başkanı ve cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. Kasım 1991'den bu yana devlet başkanlığını yürütmektedir.

Prens Norodom Suramarit ile Kamboçya kralı Sisowath'ın (hd 1904-27) kızı Prenses Kossamak Nearirath'ın oğluydu. Sisowath'ın oğlu Kral Monivong'un 1941'de ölmesi üzerine 18 yaşında tahta çıktı. II. Dünya Savaşı sırasında Japonların desteğiyle Kamboçya'nın bağımsızlığını ilan etti. Ama

Norodom Sihanouk
AP/Wide World

Fransızların bölgede askeri üstünlüğü ele geçirmesi karşısında, özerk devlet statüsüyle Fransız Birliği içinde kalma yolunu seçti. Kasım 1953'te Kamboçya'nın bağımsızlığını tanıyan Fransızların bölgeden çekilmesinden sonra, Ocak 1955'te Sosyalist Halk Topluluğu'nu kurdu. Ertesi ay düzenlenen bir halkoylamasıyla programına destek sağlayınca 2 Mart'ta babası lehine tahttan çekilerek başbakan, dışişleri bakanı ve Birleşmiş Milletler (BM) daimi temsilcisi oldu. Babasının ölümü üzerine (3 Nisan 1960) devlet başkanlığını üstlendi ve tarafsızlık politikasıyla ülkesini Çin'deki savaşa ortamının dışında tutmaya çalıştı. Kuzey Vietnam'ın Kızıl Khmerler'den desteğini çekmesi karşılığında Vietnamlı gerillaların Kamboçya'daki üslerden yararlanmasına izin verdi. ABD ile ilişkilerinin bozulduğu Mayıs 1965'ten sonra Çin ve Kuzey Vietnam'la işbirliğine yöneldi. Bu arada hem radikal sola, hem de tutucu çevrelere karşı baskıcı bir politika izledi. Güçlülükle sağlayabildiği barış, istikrar ve görece refah ortamı 1960'ların sonlarında sarılmaya başladı. Sonunda ABD'den destek alan General Lon Nol'un Mart 1970'te gerçekleştirdiği darbeyle devrildi. Ardından Pekin'e yerleşerek Kızıl Khmerler'in yürüttüğü gerilla mücadelesini destekledi.

Kızıl Khmerler'in 1975'te iktidarı ele geçirmesinden sonra ülkesine dönen Sihanouk, hemen evinde göz hapsine alındı. Vietnam'ın ve Vietnam yanlısı komünistlerin başlattığı harekât sırasında, BM'den destek sağlamak isteyen Pol Pot rejimince Ocak 1979'da serbest bırakıldı. Vietnam'ın askeri işgaline karşı çıkmakla birlikte Kızıl

Khmerler'le de ilişkisini kesti. Batı başkentlerine yaptığı gezilerde işgali sona erdirmeye yönelik çeşitli diplomatik girişimlerde bulundu. Kendisine bağlı Kamboçya Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin 1982'de Kızıl Khmerler ve antikomünist Khmer Ulusal Halk Kurtuluş Cephesi ile sürgünde bir koalisyon hükümeti kurmasından sonra cumhurbaşkanlığı üstlendi. Ama koalisyon içindeki anlaşmazlıklar üzerine 1988'de bu görevden çekildi. 28 Ağustos 1989'da ise Kamboçya Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin başkanlığından ayrıldı. 1991'de imzalanan barış antlaşmasından sonra Kamboçya'ya döndü, geçici bir organ olarak kurulan Yüksek Ulusal Konsey'in başkanlığını üstlendi.

Sihanouk'un yapıtları arasında *L'Indochine vu de Pékin* (1972; Pekin'den Görülen Çin'de), Jean Lacouture ile birlikte kaleme aldığı *My War with the C.I.A.* (1973; *CIA ile Savaşım*, 1974), Wilfred Burchett ile birlikte yazdığı *War and Hope: The Case for Cambodia* (1980; Kamboçya'da Savaş ve Umut) ve *Souvenirs doux et amers* (1981; Acı Tatlı Anılar) sayılabilir.

Norrbotten, İsveç'in kuzey kesiminde il (län). Botni Körfezi, Finlandiya ve Norveç'le çevrilidir. Yüzölçümü 98.913 km²'dir. İsveç'in en büyük ve en kuzeydeki ilidir. Kuzey Kutup Dairesi'nin üzerinde yer alır. Geleneksel Norrbotten yönetim bölgesi (*landskap*) ve Lappland yönetim bölgelerinin belirli kesimlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. İl toprakları kıyıda Norveç sınırına doğru yavaş yavaş yükselir. İsveç'in en yüksek noktası olan Kebnekaise (2.111 m) bu bölgede yer alır.

Kısa süren yaz mevsimi nedeniyle bölgede tarım gelişmemiştir. Ama, bölge mineral kaynakları bakımından çok zengindir. Kiruna, Gällivare ve Malmberget'teki yataklardan çıkarılan demir işlenmek üzere il merkezi Luleå'ya gönderilir. Nüfus (1992 tah.) 264.834.

Norris, Frank, asıl adı BENJAMIN FRANKLIN NORRIS (d. 5 Mart 1870, Chicago - ö. 25 Ekim 1902, San Francisco), ABD'de doğalcılığın gelişmesinde önemli rol oynamış romancı.

Paris'te resim öğrenimi gördükten sonra California ve Harvard üniversitelerinde okudu. 1895'te bir gazetenin Güney Afrika muhabirliğini ve 1896-97 yıllarında *San Francisco Wave*'in yayın yönetmeni yardımcılığını yaptıktan sonra 1898'de *McClure's Magazine*'in savaş muhabiri olarak Küba'ya gitti.

McTeague (1899) adlı yapıtı San Francisco'da geçen doğalcı bir romandır. *The Epic of the Wheat* (Buğday Destanı) adlı üçlemenin ilk kitabı olan *The Octopus* (1901; Ahtapot), California'daki buğday yetiştiriciliğini ve çiftçilerin demiryolu şirketiyle mücadelesini cesur simgelerle yansıtır. Üçlemenin öteki kitapları *The Pit* (1903; Çukur) Chicago Ticaret Odası'ndaki buğday spekülasyonunu, tamamlamamış *Wolf* (Kurt) buğdayın Eski Dünya'daki kılığa son verişini konu alır. *Vandover and the Brute* (1914; Vandover ve Vahşi) adlı yapıtı ise yozlaşma temasını ele alır. *McTeague* 1924'te Erich von Stroheim tarafından *Greed* (Hirs) adıyla sinemaya uyarlanmıştır.

Başta Zola olmak üzere doğalcı yazarları örnek alan Norris, insan yaşamında kalıtım ve çevrenin belirleyiciliğini vurgulamıştır. Önceleri Rudyard Kipling'in ve evrim anlayışının etkisiyle ilkelcilikçi yüceltiye de, sonraki yıllarda daha insancıl bir bakışla romanı toplumun iyileştirilmesinin aracı olarak görmüş ve o yıllarda tarihsel serü-

venlere ağırlık veren Amerikan romanını daha ciddi konulara yöneltmeye çalışmıştır.

Norris, John (d. 1657, Collingbourne-Kingston, Wiltshire - ö. 1711, Bemerton, Wiltshire, İngiltere), Cambridge Platoncularından Anglikan din adamı ve düşünür. Descartes'çı filozof Nicolas Malebranche'i izleyen tek İngiliz düşünür olarak tanınır.

John Norris, Sir Henry Cheers'in tunç heykeli, 1756
Thomas Photos, Oxford

Norris, Cambridge Platonculuğunun etkisini özellikle ahlaki ve mistik içerikli yazılarında yansıttı. *An Idea of Happiness*'te (1683; Mutluluk Düşüncesi) ruhun en yüce mutluluğunu düşünce yoluyla ulaşılan Tanrı sevgisi olarak tanımladı. İlk önemli felsefi yapıtı *Reflections upon a Late Essay Concerning the Human Understanding*'de (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Yeni Yayınlanan Bir Deneme Üzerine Düşünceler) gelecekte John Locke'a yöneltilecek pek çok eleştiriye öncülük etti. Buna karşın Locke'un doğuştan gelen *idea*'ların (*idea innatae*) varlığına karşı çıkışını paylaştan Norris'in Malebranche'in tanrısal aydınlanma görüşünü benimsemesi Quaker'larla çatışmasına yol açtı. *Two Treatises Concerning the Divine Light*'ta (1662; Tanrısal Işık Üzerine İki Deneme) Quaker'ları eleştirdi. *Account of Reason and Faith*'teyise (1697; Usun ve İmanın Ödeşmesi) tanrısal us ile insanın usu arasında yapısal değil, yalnızca niceliksel bir ayrım olduğunu savundu. En önemli yapıtı *An Essay Towards the Theory of the Ideal or Intelligible World*'de (1701-04; İdeal ya da Kavranabilir Dünya Kuramı İçin Bir Deneme) kavranabilir dünyayı, kendi içinde ve insanın anlama yetisi bakımından olmak üzere iki ayrı düzeyde ele aldı. Bu yapıtında bütünüyle Malebranche'in görüşlerini yansıtarak, bilgiye ulaşmakta duyu deneyiminin önemini vurgulayan Locke'un ve başkalarının görüşlerini çürütmeye çalıştı.

Norrish, Ronald George Wreyford (d. 9 Kasım 1897, Cambridge - ö. 7 Haziran 1978, Cambridge, İngiltere), çok hızlı yürüyen kimyasal tepkimeler üzerindeki çalışmalarıyla 1967 Nobel Kimya Ödülü'nü İngiliz kimyacı Sir George Porter ve Alman fizikçi Manfred Eigen ile birlikte kazanan İngiliz kimyacı. 1949-55 arasında birlikte çalışan Norrish ve Porter, kimyasal tepkimeleri çok kısa bir zaman aralığında durdurmaya ve ara aşamaları incelemeyi başardılar.

Norrish öğrenimini ve doktora çalışmasını Cambridge Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra, Cambridge'deki Emmanuel College'da araştırmacı olarak çalışmaya başladı ve bir süre sonra üniversitenin fiziksel kimya bölümünün başına getirildi. Norrish bu görevini 28 yıl boyunca sürdürdü.

Norrköping, İsveç'in Östergötland ilinde (län) liman kenti. Stockholm'un güneybatı-

sında, Motala Irmağı (*ström*) kıyısında yer alır. Yörede, Geç Tunç Çağından kalma *hällristningar* olarak adlandırılan kaya oymaları bulunmuştur. Yaklaşık 1350'de kurulan kent 1384'te berat aldı. Östra Eneby ve Tingstad'da ortaçağdan kalma kiliselerin kalıntıları vardır. Başta, II. Kuzey Savaşı sırasında 1719 yangını olmak üzere, sık sık çıkan yangınlar, kentin yeniden inşasına yol açtı. 1660'lardan 1950'lere değin kentin en önemli sanayisi olan dokumacılığın yerini günümüzde makine üretimi almıştır. 1961'de tamamlanan Lindö Kanalı, sualtı çizgisi 9 m'ye kadar olan gemilerin ulaşımına elverişlidir. Norrköping, Stockholm ile Güney ve Batı İsveç arasındaki kara ve demir yolu taşımacılığının kavşak noktalarından biridir. Kentin yakınında bir de havalimanı vardır. Nüfus (1992 tah.) belediye, 120.756.

Norrland, İsveç'in kuzeyinde bölge. Gästrikland, Hälsingland, Medelpad, Ångermanland, Västerbotten, Norrbotten, Härjedalen, Jämtland ve Lappland yönetim bölgelerini (*landskap*) içine alır. 243.340 km²'lik yüzölçümüyle İsveç topraklarının yaklaşık yüzde 60'ını kaplar. Sık ormanlar ve İsveç'in en yüksek noktası olan Kebnekaise Sydtopp ve Sarek gibi yüksek dağlarla kaplı olan bölgeden Ångermanälven, Ljusnan, Ljungan, Indals, Öme, Vindel, Skellefte, Pite, Lule ve Kalix ırmakları geçer. Bölge 19. yüzyılın ortalarında kereste şirketlerinin küçük toprak sahipleri ve çiftçilerinin ellerindeki toprakları satın almaları nedeniyle ortaya çıkan bir soruna sahne oldu. "Norrlandsfrågan" (Norrland Sorunu) olarak anılan bu anlaşmazlık 1901-04'e değin çözülmedi. Bölgede bir miktar tarım yapılmakla birlikte, ekonominin temelini ormancılık, madencilik ve hidroelektrik enerji üretimi oluşturur. Nüfus (1984 tah.) 1.200.338.

Norte de Santander, Kolombiya'nın kuzeydoğusunda il. Venezuela sınırının batısında 21.658 km²'lik bir alanı kaplar. İl topraklarında ikime ayrılan, And sistemine bağlı Doğu Cordillerası'nın bir kolu kuzeye doğru devam ederek Ocaña ve Los Motilones dağları adını alır, öteki kolu ise doğuya kıvrılarak Venezuela Cordillerası'nı oluşturur. İlde geniş sedir ve çam ormanları bulunur. Venezuela sınırındaki Catatumbo Irmağı önemli bir petrol üretim alanıdır. Yüksek kesimlerde tahıl, patates ve fasulye, dağ yamaçlarıyla alçak vadilerde kahve ve şeker kamışı yetiştirilir. Gelişkin bir karayolu ağının odağı olan il merkezi Cúcuta'da bir havalimanı vardır. Nüfus (1992 tah.) 1.006.919.

North, Sir Dudley (d. 16 Mayıs 1641, Westminster - ö. 31 Aralık 1691, Londra, İngiltere), İngiliz tüccar, kamu görevlisi ve iktisatçı. Sonradan *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) olarak adlandırılan akımın ilk savunucularındandır.

Genç yaşta Doğu Akdeniz'de ticaret yapmaya başladı. Uzun yıllar İzmir ve İstanbul'da yaşadıkdan sonra 1680'de İngiltere'ye döndü. II. Charles'ın hükümdarlığı sırasında City of London'ın şeriflerinden (*shire-reeve*) biri oldu ve "sir" unvanı aldı. II. James tarafından gümrük müfettişliğine atandı. İnancı bir Tory olarak 1688 Devrimi'nden kısa süre sonra devlet görevlerinden ayrıldı.

Discourses Upon Trade: Principally Directed to the Case of the Interest, Coynage, Clipping, Increase of Money (Ticaret Üzerine Tartışmalar: Faiz, Metal Para, Kıymetli Kâğıt ve Para Miktarının Artışı Üzerine) adlı yapıtıyla siyasal iktisada yaptığı katkı-

larla tanındı. 1691 ya da 1692'de imzasız olarak yayımlanan bu çalışma, James Mill'in North'un ağabeyi Roger North'un yazdığı yaşamöyküsünde özetlenen görüşlerinin önemini vurgulamasından sonra, 1822'de yapılan basımında dikkati çekti.

Discourses oldukça kısa olmasına karşın, serbest ticaret kuramı üzerine 17. yüzyılda yazılmış belki de en kapsamlı çalışmadır. North bu kitabında, faiz oranlarına getirilen sınırlamaların ve kamu harcamalarını kısımaya yönelik yasaların yararsız ve etkisiz olduğunu öne sürdü. Para arzının serbest piyasada, siyasetçilerin müdahalesi olmadan da belirlenebileceği yolundaki görüşü ise daha sonraki yıllarda geliştirilen para kuramlarına temel oluşturdu.

North, Frederick, Lord North (Kirtling), 1790'dan sonra GUILFORD 2. KONTU, BARON GUILFORD olarak da bilinir (d. 13 Nisan 1732, Londra - ö. 5 Ağustos 1792, Londra, İngiltere), 1770-82 arasında İngiltere başbakanı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) sırasındaki kararsız tutumuyla Amerika'daki kolonilerin kaybedilmesine yol açmıştır.

Soylu bir Tory olan Guilford 1. kontunun oğluydu. Yirmi iki yaşında Banbury'den seçildiği parlamento üyeliğini yaklaşık 40 yıl sürdürdü. 1759'da, Newcastle dükünün başbakanlığı sırasında hazine bakanlığına getirildi. 1766'da 1. Rockingham hükümetinin düşmesinin ardından Özel Danışma Kurulu'nun üyesi oldu. Charles Townshend'in Eylül 1767'de ölümü üzerine maliye bakanı oldu.

Şubat 1770'te Grafton'ın yerine başbakanlığa getirildi. Başbakanlığı İngiltere tarihinin en çalkantılı dönemlerinden birine rastladı. Boston Çay Partisi'ni direnişine misilleme olarak 1774'te kolonilerde "Dayanılmaz Yasalar" adı verilen kısıtlamaları yürürlüğe soktu. Kolonilerin bağımsızlık mücadelesini baskı ve uzlaşma politikasını birlikte uygulayarak kırmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. 1777'den sonra savaşı umutsuz biçimde yalnızca Kral III. George'un ısrarı yüzünden sürdürdü. Yorktown'da Cornwallis'in teslim olmasının ardından Mart 1782'de istifa etti. Nisan 1783'te Whig'lerin etkili temsilcisi ve eski düşmanı Fox'la işbirliğine girerek Portland dükünün başkanlığında bir koalisyon hükümetinin kurulmasını sağladı. Kralın onaylamak zorunda kaldığı hükümette Fox'la dışişleri bakanlığını üstlendi. Hükümetin Aralık 1783'te düşmesinin ardından üç yıl boyunca muhalefette Fox'la işbirliğini sürdürdü. Ardından gözlerindeki rahatsızlık nedeniyle siyasetten çekildi. 1790'da babasının ölümü üzerine Guilford kontu oldu. Alan Valantine'in yazdığı *Lord North* adlı yaşamöyküsü 1967'de yayımlandı.

North, Sir Thomas (d. 28 Mayıs 1535, Londra - ö. 1603?), İngiliz çevirmen. Shakespeare'in birçok oyununa kaynaklık etmiş olan Plutarkhos'un *Bioi paralleloi* (*Hayatlar*) adlı yapıtını İngilizceye çevirmesiyle tanınır.

North, İspanyol yazar Antonio de Guevara'nın *Reloj de principes o libro aureo del emperador Marco Aurelio* (1529) adlı yapıtının Fransızca çevirisini *Diall of Princes* (1557; Hükümdarların Kitabı) başlığıyla İngilizceye aktardı. İtalyancadan çevirdiği, Doğu'nun yitirici hayvan masallarını içeren *The Morall Philosophie of Doni*'de (1601; Doni'nin Ahlak Felsefesi) akıcı bir konuşma diliyle kendine özgü bir üslup kullandı. Plutarkhos'un *Hayatlar*'ının Jacques Amyot'un yaptığı Fransızca çevirisinin İngilizce çevirisi olan *Lives of the noble Grecians and*

Romanes (1579; Soylu Yunanlıların ve Romalıların Hayatları) İngiliz dünyasının ilk yapıtlarından biri sayılır. Shakespeare yapıtlarındaki dizelerde North'un çevirisinden bazı bölümleri olduğu gibi ya da küçük değişikliklerle kullanmıştır.

North American Review, ABD'de 1815-1940 arasında yayımlanmış dergi. 19. ve 20. yüzyıllarda ülkenin önde gelen edebiyat dergisi olmuştur. *Monthly Anthology*'nin (1803-08) desteğinde, New England'ın entelektüel düşünce ve beğenilerini yansıtan yerel bir yayın olarak Boston'da kuruldu. Goethe ve Schiller'in yapıtlarını ABD okuruna tanıtan dergiydi. Allan Thorndike Rice'in yayın yönetmenliğinde New York kentine taşınarak ülke çapında dağıtılmaya başladı. 1891'de tirajı 76 bine ulaşmıştı. Eleştirileri, toplumsal ve siyasal konulardaki çarpıcı yazılarıyla tanınan dergide Henry George, David Dudley Field, Wendell Phillips, Walt Whitman, William Gladstone, Oliver Wendell Holmes ve H.G. Wells'in yazıları yer alıyordu. 1935'te Joseph Hilton Smyth'e satılan derginin yayımı 1940'ta sona erdi.

North Bedfordshire, eskiden BEDFORD. İngiltere'nin ortagüney kesiminde Bedfordshire iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Yönetim merkezi Bedford'u çevreleyen 476 km²'lik bir alanı kaplar. Genelde kırsal bir yapısı vardır. Great Ouse Irmağı vadisinde tuğla fabrikaları yer alır. Bunların içinde en önemlisi Bedford'un güneybatısındaki Stewartby tuğla üretim merkezidir. Hemen yakınında yer alan, ilçenin ikinci büyük yerleşmesi Kempston'da boya kalemleri üretilir. Nüfus (1986 tah.) 134.900.

North Cornwall, İngiltere'nin güneybatı kesiminde, Cornwall iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Yüzölçümü 1.195 km²'dir. Ortagüney bölümünde 240-425 m yüksekliğe ulaşan kıvrıklar, güneydoğu ve güneybatısında ise tarımsal alanlar ve otlaklar yer alır. Küçük kıyı sayfiyeleri Padstow, Bude, Bosccastle ve Tintagel dağlarının ve kır yürüyüşçülerinin sık sık ziyaret ettiği yerlerdir. Efsaneye göre Kral Arthur'un doğduğu yer olan Tintagel'in 5 km güneyinde bulunan ve VII. Henry döneminden (1457-1509) bu yana aralıksız işletilen arduvaz ocağı, Cornwall'un büyük bölümünde çatı kaplamasında kullanılan taş gereksinimini karşılar. Güneybatıdaki ilçe merkezi Bodmin ile güneydoğudaki Launceston tarım ve hafif sanayi merkezleridir. Doğu sınırındaki alçak Tamar Vadisinde meyve ve sebze yetiştirilir. ABD ve Kanada'ya uzanan telefon kablo hattı kuzeydeki Widemouth Bay'den başlar. Nüfus (1986 tah.) 69.800.

North Devon, İngiltere'nin güneybatısında, Devon iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Kuzey ve batıda Bristol Kanalı'nın çevrelediği 1.063 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeydoğusundaki Exmoor (455 m) güneybatı ve batıya doğru alçalarak batı kıyısında, Taw Irmağı halicini çevreleyen kum tepeliklerinde deniz düzeyine iner. Kuzey kıyısı boyunca sıralanan 120-150 m yüksekliğindeki sarp uçurum ve burunların arasına Lynmouth ve Ilfracombe gibi tatil merkezlerinin bulunduğu ormanlık vadiler sokulur. İlçe topraklarının büyük bölümü otlak olarak kullanılır. İlçenin merkezi ve en büyük kenti olan Barnstaple, Taw Irmağı kıyısında kurulu bir tatil merkezidir. İngiltere'deki en eski ilçelerden biri olan North Devon yaklaşık 930'da tüzel kimlik kazanmıştır. Nüfus (1986 tah.) 81.600.

North Dorset, İngiltere'nin ortagüney kesiminde, Dorset iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Yüzölçümü 609 km²'dir. Engebeli yüzeyini kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda kesen kireç oluşumlu tepeler (120-275 m), kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda menderesler çizerek ilerleyen Stour Irmağı vadisiyle ikiye ayrılır. Genelde verimli olan topraklarında tahıl yetiştirilir ve mandıra besiciliği yapılır. Shaftesbury ve ilçe merkezi Blandford Forum ilçenin en büyük tarım merkezleridir. Blandford Forum'da hafif sanayi kuruluşları vardır. Nüfus (1983 tah.) 49.700.

North Down, Kuzey İrlanda'da ilçe (*district*). Belfast Halicinin güney kıyısında 74 km² lik hafif engebeli bir alanı kaplar. Yönetim merkezi Bangor, 555'te Aziz Comgall'ın Belfast Halici ağzında kurduğu bir manastırın çevresinde gelişmiştir. Bazı mandıra çiftliklerine ve hafif sanayi kuruluşlarına karşın, nüfusun büyük bölümü Belfast'ta çalışır. Daha çok bir konut ve tatil merkezi görünümü taşır. Kuzey İrlanda'nın en ünlü kıyı sayfiyelerinin bulunduğu Bangor'da turizm giderek gelişmektedir. 1964'te açılan Ulster Halk ve Ulaşım Müzesi, Holywood yakınında yer alır. Belfast'tan Bangor'a giden karayolu kıyı şeridini izler. Nüfus (1981) 65.849.

North East Derbyshire, İngiltere'de Derbyshire iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Yüzölçümü 277 km²'dir. Aynı il sınırları içinde kalan Chesterfield ilçesini üç yandan çevreler. Doğu ve kuzey kesimi, günümüzde eski önemini yitirmiş olan bir kömür havzasının parçasıdır. 19. yüzyılda ortaya çıkan demir-çelik ve ağır makine sanayileri Clay Cross, Dronfield, Eckington, Renishaw ve bölgenin doğusundaki öteki yerleşmelerde önemini korumaktadır. Arazi kuzeyde Pennine Sıradaglarına doğru yükselir. Bir bölümü Peak District Ulusal Parkı sınırları içinde kalan ilçenin batı ve güney kesimleri kırsal özellikler gösterir. Nüfus (1983 tah.) 97.300.

North East Fife, İskoçya'nın doğu kesimindeki Fife iline (*region*) ilçe. 1975'teki yönetsel düzenleme sırasında kurulmuştur. Yüzölçümü 754 km²'dir. Kuzeyde Tay Haliciyle çevrili olan ilçe doğuda Kuzey Denizi'ne bakar. Ekonomisi tarıma dayanır. Yörede sığır beslenir, tahıl, patates ve şeker pancarı yetiştirilir. İlçe merkezi Cupar'da şeker fabrikaları vardır. Nüfus (1982 tah.) 65.493.

North Hempstead, ABD'nin New York eyaletinde, Nassau iline bağlı ilçe düzeyinde yönetim birimi (*township*). Long Island'ın batısında 145 km²'lik bir alanı kaplar. Otuz beş kenti ve büyük bağımsız yerleşmeleri vardır.

1784'te Hempstead'den(*) ayrılarak bağımsız bir yönetim birimi oldu. Tarımın yanı sıra liman ve koylarında deniz ticareti de gelişmiştir. Plandome, Roslyn ve Saddle Rock'ın koloni döneminden kalma değirmenleri dikkate değer yapılar arasındadır. Long Island Demiryolu'nun Mineola (1837), Roslyn (1864) ve Port Washington'a (1898) ulaşması kentsel gelişmeyi hızlandırdı. Pek çok sanatçı North Hempstead'e yerleşti. 1943'te, Walter Chrysler'ın Kings Point'teki eski malikanesi ABD Ticari Denizcilik Akademisi olarak düzenlendi. II. Dünya Savaşı sırasında uçak yapımı gibi pek çok yeni sanayi kuruldu.

Önceden tüzel kimlik kazanmış olan bağlı kentlerin hakları 1936'daki beratla korunur-

ken, bağımsız yerleşmelere tüzel kimlik hakkı tanınmadı. En büyük kentler Great Neck (1921), Mineola (1906), Westbury (1932) ve East Hills (1931), başlıca bağımsız yerleşmeler ise Manhasset, North New Hyde Park ve Port Washington'dır. Nüfus (1990) 211.393.

North Hertfordshire, İngiltere'nin güneydoğusundaki Hertfordshire iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Yüzölçümü 374 km²'dir. Topraklarının tümünde tarım yapılmakla birlikte buğday, arpa gibi tahılların ekimi batıdaki Hitchin yöresinin millî ve kumlu topraklarında yoğunlaşmıştır. Hitchin'in kuzeydoğusundaki Letchworth ilçenin en büyük kenti ve yönetim merkezidir. Burası 1903'te, toplumsal reformcu Sir Ebenezer Howard tarafından dünyanın ilk bahçe kenti(*) olarak kurulmuştur. Howard'ın amacı, 165 km güneydeki Londra'nın kenar mahallelerine yığılan ailelere güzel bir kırsal çevrede konut sağlamaktır.

Hitchin ve Baldock pazar kentlerinde George dönemi üslubunda yapılar vardır. Çarap ve iç çamaşın, parşömen, un başlıca hafif sanayi ürünleridir. Letchworth'te bilgi işlem donanımları, hareketli vinçler ve otomobil dişli takımları üretilir. Nüfus (1983 tah.) 109.600.

North Kesteven, İngiltere'nin doğu kesiminde, Lincolnshire iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Lincoln kentinin güneyinde yer alır. Yüzölçümü 923 km²'dir. Büyük bölümü alçak alüvyonlu düzlüklerden ve kuru-tulup tarıma açılmış bataklıklardan oluşur. Deniz düzeyinden ortalama yüksekliği 30 m'nin altındadır. Ortabatı kesiminde Cotswold Tepelerinden kuzeye doğru uzanan kireçtaşı oluşumlu dar platonun yüksekliği 60 m'yi aşar. Doğuya doğru alçalan bu platoda az sayıda dağınık köy vardır. Platonun her iki yanında uzanan toprak verimli olmakla birlikte, tarım daha çok güneydoğudaki, kurutularak tarıma açılmış bataklık alanda yapılır. Yetiştirilen başlıca ürünler tahıl, patates ve çeşitli bostan ürünleridir. Güneydoğudaki, ilçe merkezi Sleaford'da bira üretilir. Öteki sanayi etkinlikleri arasında tarım makineleri ve elektrikli alet üretimi sayılabilir. Sleaford yakınındaki Kraliyet Hava Kuvvetleri Okulu hava kuvvetleri subaylarına uzmanlık eğitimi verir. İlçede bezemeli gotik (1250-1375) üslubunda yapılmış birçok kilise vardır. Nüfus (1983 tah.) 80.400.

North Norfolk, İngiltere'nin doğu kesiminde, Norfolk iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Yüzölçümü 965 km²'dir. Kuzey Denizinde 89 km'lik bir kıyı şeridi bulunur. North Norfolk'un iç kesiminde, kuzeybatıda Fakenham ve kuzeydoğuda North Walsham pazar kentleri çevresinde verimli tarım alanları vardır. İlçenin ortakuzey kesimi kıyıdaaki Cromer kentinden güneybatıya uzanan, çakıltası oluşumlu alçak tepelerle kaplıdır. Doğuda kıyından 24 km kadar içeriye uzanan ve aşağı yukarı deniz düzeyinde bulunan bir dizi göl yer alır. Ortakuzey ve batıdaki kıyı kentleri Cromer, Sheringham, yatçılık merkezleri Blakeney ve Wells-next-the-Sea'deki nüfusun en önemli geçim kaynağı yaz turizmidir. Wells-next-the-Sea'nin iç kesiminde kalan Walsingham Manastırı, hem Katolikler, hem de Anglikanlarca kullanılır. İlçenin kuzey kıyısında küçük bir kent olan Bacton, 1967'den sonra Kuzey Denizinden çıkarılan doğal gazın büyük bölümü için bir bağlantı noktası haline gelmiştir. Tarım ürünleri arpa, buğday ve şeker pancarıdır. İlçe merkezi Cromer ile Sheringham'da yengeç ve istakoz avcılığı önemlidir. North Walsham ve Fakenham'da konserve yapımı

ve gıda işleme tesisleri vardır. Nüfus (1989 tah.) 95.800.

North Tyneside, İngiltere'nin kuzeydoğusunda, Tyne-Wear metropoliten iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Yüzölçümü 84 km²'dir. Newcastle upon Tyne'in kuzeydoğu kesimine bitişiktir. Güneyde Tyne Irmağı, doğuda da Kuzey Denizi ile çevrilidir. Tyne Irmağı kıyısında North Shields ve Wallsend bitişik kent kümesiyle Kuzey Denizi kıyısındaki Tynemouth'u ve Whitley Bay'i içine alır. North Shields'de petrol depolama tesisleri, gemi onarım dokları ve balık konserve fabrikaları vardır. Gemi yapımıyla tanınan Wallsend'de bugün tanker de imal edilmektedir. İlçede gemi makine parçaları ve donanım imalatı da önem taşır. İlçenin kuzeybatı kesiminde yaşayanların büyük bölümü Newcastle upon Tyne'da çalışır. Nüfus (1989 tah.) 192.700.

North Warwickshire, İngiltere'nin orta kesimindeki Warwickshire iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Yüzölçümü 286 km²'dir. İlçe topraklarının orta kesimi 150 m yükseklikte bir platodan oluşur. 13. yüzyıldan bu yana kömür çıkarılan ve kuzey-güney doğrultusunda 26 km boyunca uzanan Warwickshire kömür havzasının bir bölümü de bu platoda yer alır. Platoda tahıl yetiştirilir ve hayvancılık yapılır. İlçenin doğu bölümünde yer alan ve eski bir pazar kenti olan ilçe merkezi Atherstone'da çizme, ayakkabı, şapka ve trikotaj imalathaneleri vardır. İlçe halkının bir bölümü Birmingham ve Coventry gibi yakın yerleşmelerde çalışır. Atherstone dışındaki başlıca yerleşmeler batıdaki Coleshill ile kuzeydeki Polesworth'tur. Nüfus (1989 tah.) 59.500.

North West Leicestershire, İngiltere'nin ortagüney kesimindeki, Leicestershire iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Yüzölçümü 280 km²'dir. Büyük Britanya'nın en eski (13. yy) kömür madencilik bölgesini içine alır. Güneybatısındaki alçak alanlarda ve kuzeydeki Soar Irmağı vadisinde tarım yapılır. Bölgenin iki önemli kenti Coalville ve Ashby-de-la-Zouch, eskiden kraliyet av alanı olan doğudaki Charnwood Ormanının bitişiğindeki dağlık bölgede yer alır. Bugün seyrek ağaçlarla kaplı olan ve yüksekliği 275 m'yi aşan bir dizi kıraç tepeden oluşan Charnwood Ormanında Büyük Britanya'nın en yaşlı anakayaçları olan Prekambriyen Zamana (y. 4 milyar-570 milyon yıl önce) ait kumtaşları vardır.

Coalville, Ibstock ve Moira yakınında az miktarda kömür çıkarılır. Coalville'de tuğla ve kiremit üretilir, metal işlemeciliği yapılır. Ashby-de-la-Zouch'da bisküvi ve sabun üretilir.

Ashby-de-la-Zouch'da 15. yüzyılda yapılan Ashby Şatosu'nun kalıntıları, 1,6 km kadar kuzeyinde de Sir Walter Scott'ın *Ivanhoe*'da (1819; *Korkusuz Kahraman Ivanhoe*, 1974), anlattığı turnuva alanı vardır. Charnwood Ormanında Cistercium tarikatı tarafından 19. yüzyılın ortalarında yaptırılmış bir manastırın kalıntıları bulunur.

İlçenin kuzeyindeki uluslararası Doğu Midlands Havalimanı Derby, Nottingham ve Leicester'a hizmet verir. İlçe merkezi Coalville'dir. Nüfus (1989 tah.) 80.400.

North Wiltshire, İngiltere'nin güneyindeki Wiltshire ilinin (*county*) kuzeybatı kesiminde ilçe (*district*). Bristol'ın yaklaşık 32 km doğusunda, Avon Vadisinin yukarı kesiminde yer alır. Yüzölçümü 770 km²'dir. Kuzeyinden aralarında Thames'in de bulunduğu pek çok ırmağı besleyen akarsular doğar.

İlçede 1500'den önce yapılmış birçok kilise ile tarihsel öneme sahip 500 kadar yapı vardır. Yöredeki yapıların birçoğunun yapımında kullanılan oolit kireçtaşı yakınlardaki Cotswolds'tan çıkarılır. Güneydeki Lacock dolambaçlı caddeleri ve beşik çatılı ahşap yapılarıyla İngiltere'nin en güzel kasabalarından biridir. 1975'te, öncü fotoğrafçılarından William Henry Fox Talbot'un anısına kentte bir müze açılmıştır.

North Wiltshire'da sığır, koyun ve domuz yetiştirilir, buğday ve arpa ekilir. İlçe merkezi Chippenham'da tarıma dayalı sanayi gelişmiştir. Nüfus (1989 tah.) 113.700.

North York, Kanada'da, Ontario'nun güneydoğusunda, Toronto, Scarborough, York ve Etobicoke kentleri ve East York adlı *borough* ile birlikte Toronto Metropolitan Belediyesi'ni oluşturan kent. 1922'de York adıyla tüzel kimlik kazandıktan sonra, 1 Ocak 1967'de *borough*, 14 Şubat 1979'da da kent statüsü aldı. II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde planlı bir sanayi gelişmesine sahne oldu. Park ve açık alanları yaklaşık 1.620 hektarı bulur. York Üniversitesi'nin (1959) 192 hektarlık kampusu kuzey sınırının bir bölümünü oluşturur. Black Creek Öncü Köyü bölgeye ilk yerleşenlerin yaşam biçimini yansıtır. Nüfus (1991) 562.564.

North Yorkshire, İngiltere'nin kuzeyinde il (*county*). Yüzölçümü 8.309 km²'dir. Craven, Mableton, Harrogate, Richmondshire, Ryedale, Scarborough, Selby ve York adlı sekiz ilçeye bölünmüştür. İl topraklarında iki ayrı yükselti göze çarpar: Batıdaki Pennine Sıradagları ile doğudaki Kuzey York Kırıkları. Bu iki yükselti arasında, killi topraklarla kaplı York Vadisi uzanır. Kuzeybatıda 670 m'ye ulaşan Pennine Dağları Swale, Ure, Nidd ve Wharfe ırmaklarının vadileriyle bölünmüştür. Doğudaki yükseltilerde Tarihöncesine ait çok sayıda yerleşimin kalıntıları vardır. Ülkenin güney kesimlerine Ermine Yolu ile bağlanan Eboracum (York) Roma istilasından bir üs olarak kullanıldı. Bölgenin güneyinde kurulmuş olan Elmet adlı Roma-İngiliz kralığının varlığını 7. yüzyıla değin sürdürdüğünü gösteren kanıtlar ortaya çıkarılmıştır. 8. yüzyılda Anglia uygarlığının en parlak merkezlerinden biri olan York, Kuzeyli halkların istilasından sonra gerilemeye başladı. Tarih boyunca çeşitli ayaklanmalara sahne olan bölge Güller Savaşları'nda ve İngiliz İç Savaşları'nda önemli rol oynadı.

İl ekonomisi tarıma dayanır. York Vadisi'nin geniş topraklarında tahıl yetiştirilir. Pennine Sıradaglarının aşağı yamaçlarının yağış alan batı kesimlerinde mandacılık önemlidir. Pennine Sıradaglarında ve Kuzey York Kırıklarında koyun yetiştirilir. İldeki en büyük kent olan York'ta hafif makine ve gıda işleme sanayileri gelişmiştir. Birer toplantı merkezi olan Harrogate ve Scarborough aynı zamanda, yakınlardaki Kuzey York Kırıkları ve Yorkshire Dales ulusal parklarını ziyaret eden turistlerin uğrak yeridir. Londra'ya Edinburgh'a bağlayan ana demir ve kara yolları il den geçer. Nüfus (1991 geç.) 698.700.

Northampton, İngiltere'nin Midlands bölgesinde, Northamptonshire iline (*county*) bağlı yeni kent ve ilçe (*district*). Yüzölçümü 81 km²'dir. Yaklaşık 15 1100'de Nen Irmağı kıyısında, surlarla çevrili bir yerleşme olarak kuruldu. İlk beratını 1189'da aldı. Büyük bölümü 1675'te çıkan yangında yıkılan kentin yeniden inşası 18. yüzyıl boyunca sürdü. Kent 1850'de piskoposluk merkezi oldu. Yapımına 1864'te başlanan katedral ancak 1960'ta tamamlanabildi.

Northampton daha çok ayakkabı ve deri sanayisiyle tanınır. Öteki sanayiler arasında hafif makine sanayisi ile bira üretimi sayılabilir. Northamptonshire ve North Buckinghamshire'a hizmet veren önemli bir ticaret merkezi olan Northampton 1965'te yeni kent olarak tasarlanmıştır. Nüfus (1989 tah.) 184.000.

Northampton (Kontu), Henry Howard (d. 25 Şubat 1540, Shottesham, Norfolk - ö. 15 Haziran 1614, Londra, İngiltere), acımasızlığı ve entrikalarıyla tanınan İngiliz Katolik soylu.

Surrey kontu şair Henry Howard'ın ikinci oğluydu. Kardeşi Norfolk 4. dükü Thomas Howard'ın İskoçya kraliçesi Mary ile evlenmesiyle ilgili mektuplarının ortaya çıkmasından sonra birkaç kez tutuklandı. Kraliçe I. Elizabeth döneminin sonlarına doğru, Robert Cecil ile işbirliği yaparak İngiltere tahtının varisi İskoçya kralı VI. James'in gözüne girmeye çalıştı. Bu amaçla Sir Walter Raleigh ve öbür rakiplerini kötülererek onları düşman İspanya ile gizli anlaşma içinde gösterdi. İskoçya kralının I. James olarak İngiltere tahtına çıkmasından sonra 1603'te Özel Danışma Kurulu üyesi, 1604'te Cinque Ports yöneticisi (*lord warden*) ve Northampton kontu oldu. Raleigh ve Lord Cobham'ın (1603), Guy Fawkes'un (1605) ve Garnet'in (1606) yargılanmaları sırasında yargıçlık yaparak mahkûm edilmeleri yönünde çalıştı. Kardeşinin torunu Frances Howard Essex'in kocasından boşanarak Somerset kontu Robert Carr'la evlenmesine yardımcı oldu. Böylece sarayda güçlü bir konum elde etti. 1614'te parlamentonun toplanmasına karşı çıkanlar arasında yer aldı, ardından James'in parlamento dağıtması için üyeleri birbirine düşürmeye çalıştı. Aynı yıl hiç evlenmemiş bir Katolik olarak öldü.

Northampton (Markisi), William Parr (d. 14 Ağustos 1513, Kendal Şatosu?, Westmorland - ö. 28 Ekim 1571, Warwick, Warwickshire, İngiltere), VIII. Henry'nin karısı Catherine Parr'ın kardeşi. 1537'de İngiltere'nin kuzeyinde çıkan ayaklanmanın bastırılmasına katıldı. Northamptonshire'dan parlamentoya girdi, ardından 1539'da baron oldu. Aralık 1543'te kız kardeşinin kralla evlenmesinden hemen sonra, Mart 1540'ta ölmüş olan kayınpederi Henry Bourchier'ye ait Essex kontu unvanını aldı. Kral VI. Edward döneminde doğu illerinden beşinin valisi ve başmabeyinci olarak önemli bir konumda kaldı. Lady Jane Grey'nin İngiltere tahtı üzerine hak iddiasını desteklediği için, Kraliçe I. Mary'nin tahta çıkmasıyla görevlerinden alındı (1553). Ölümüne mahkûm edildiyse de aynı yılın sonunda bağışlanarak serbest bırakıldı. Kraliçe I. Elizabeth'in gözüne girerek 1559'da Northampton markisi oldu.

Northamptonshire, İngiltere'de, Doğu Midlands bölgesinde il. Corby, Daventry, East Northamptonshire, Kettering, Northampton, South Northamptonshire ve Wellingborough adlı yedi ilçeye ayrılmıştır. Yüzölçümü 2.367 km²'dir. İl topraklarının ortasında uzanan Jura Dönemine ait kayalıklar Nen Irmağı havzasını kuzeydeki Wellingham Irmağı havzasından ayırır. Her iki ırmak da doğuya doğru akararak Wash'a dökülür. Kayalıkların yukarısında, demir cevheri içeren Northampton Kumları yer alır.

Ağaçlık tepeler ve sulak vadiler sayesinde çok eski tarihlerde yerleşime açılan il topraklarında Roma ve Kelt öncesi döneme ait kalıntılar vardır. Earls Barton, Brigstock ve

Brixworth'deki kilise kalıntılarının 7 yüzyıla ait olduğu sanılır Northamptonshire, İngiliz İç Savaşları'nın ilk yıllarında parlamentonun yanında yer aldı. Kral I Charles'in yenilgisini kesinleştiren Naseby Çarpışması 1645'te ilin kuzey sınırında yapıldı.

Northamptonshire büyük malikâneleri, parkları, çayırıları ve tilki avları (örn Pytchley'dekiler) eski İngiliz kır yaşamının temsilcisi olarak sayılabilir. İldeki malikâne ve şatoların en önemlileri Barnwell Şatosu (13. yy), Tudor döneminden kalma Rockingham Şatosu, Sulgrave Malikânesi ve Ashby Şatosu'dur. Aynı zamanda ülke ekonomisinde de önemli yere sahip olan ilin çeşitlenmiş bir sanayisi vardır. Nen Irmağı ve kolları üzerine pek çok baraj inşa edilmiştir. Sanayi Devrimi'nden sonra hemen bütün kent ve köylerde çizme ve ayakkabı fabrikaları açılmış, ama bu sanayi dalı 1950'lerden sonra hızla gerileyerek yerini makine ve gıda sanayilerine bırakmıştır. Londra'dan Midlands'a uzanan iki ana demiryolu hatı ile bir otomobil yollarının geçtiği. İldeki başlıca yerleşmeler Northampton, Corby, Kettering ve Wellingborough'dur. Nüfus (1991 geç.) 572.900.

Northavon, İngiltere'nin güneybatısındaki Avon ilinde (*county*) ilçe (*district*). Bristol kentinin hemen kuzeydoğusunda yer alır. Yüzölçümü 462 km²'dir. Büyük bölümü, Severn Halicinin çamurlu düzlüklerinden doğuya doğru uzanan, verimli killi topraklarla kaplı bir vadiden oluşur. Bristol'un hemen kuzeyinde yer alan ve eski bir sanayi merkezi olan Filton'da British Aerospace ve Rolls-Royce Ltd. adlı şirketlerin uçak fabrikaları vardır. Oldbury nükleer enerji santrali, ilçenin kuzeybatı köşesindeki Severn Halicinin gelgit göletinin yanında yer alır. Yate yakınlığında selesi çıkartılır. 1966'da tamamlanan Severn Köprüsü ilçeyi ve ülkenin güney kesimini Galler'e bağlar. İlçe merkezi, aynı zamanda bir pazar merkezi olan batıdaki Thornbury'dir. Nüfus (1985 tah.) 124.100.

Northbrook (1. Kontu), Thomas George Baring (d. 22 Ocak 1826, Londra - ö. 15 Kasım 1904, Stratton Park, Hampshire, İngiltere), İngiliz devlet adamı ve Hindistan genel valisi. Siyasal yaşama Whig yanlısı olarak başlamış, sonradan serbest ticareti ve William Gladstone'un liberal çizgisini savunmuştur.

1857-66 arasında Falmouth ve Penryn'den Liberal Parti üyesi olarak parlamentoya seçildi. 1857-58'de Deniz Kuvvetleri birinci lordu yardımcılığını yürüttü. 1859-61 ve 1868-72 dönemlerinde Hindistan, 1861-66 arasında savaş bakanlıklarında müsteşar olarak görev yaptı.

1872'de öldürülen Lord Mayo'nun yerine Hindistan genel valiliğine getirildi. Serbest ticaret yanlısı olduğundan ihracat vergilerinin çoğunu kaldırdı ve ithalat vergilerini düşürdü. 1874'te Bengal'deki açlık sırasında tahıl ihracatının durdurulmasına karşı çıktı, ama pirinç ithalatını artırdı. Sone Kanalı ve Kuzey Bengal demiryolu projelerini uygulamaya koydu. Hindistan'dan sorumlu Devlet Bakanı Lord Salisbury ile anlaşmazlığa düşmesi üzerine 1876'da istifa etti. Aynı yıl Northbrook kontu yapıldı, ardından da Deniz Kuvvetleri birinci lordu oldu (1880-85). Bu görevi sırasında mali sorunları oluşturmak üzere Mısır'a gönderildi (Ağustos-Kasım 1884). 1886'da Gladstone'dan ayrı bir çizgi izleyerek İrlanda'ya yönelik özerklik verilmesine karşı çıktı.

Northcliffe (Saint Peter), Alfred Charles William Harmsworth, Vikont Northcliffe (d. 15 Temmuz 1865, Chapelizod, Dublin yakınları - ö. 14 Ağustos 1922, Londra), İngiliz basın tarihinin en başarılı gazete yayımcısı. Çağdaş popüler gazeteciliğin kurucularındandır.

Çocukluğunu yoksulluk içinde geçirdikten sonra, popüler gazeteler için makaleler yazarak serbest gazeteciliğe başladı. Zamanla yayın yönetmenliğine kadar yükseldi. Kısa ve bilgilendirici haberlere yer veren *Tit-Bits*'in başarısından esinlenerek *Answers to Correspondents* adlı benzer bir gazete çıkardı ve kısa bir süre sonra adını *Answers* olarak kısalttı. Gazetenin tutması

Northcliffe, 1918
Associated Newspapers Ltd

üzerine kardeşi Harold da onunla birlikte çalışmaya başladı. Harold'un mali konulardaki yeteneği ve reklam toplamadaki becerisiyle Alfred'in halk beğenisini sezinleme konusundaki dehası birleşince gazete büyük başarı sağladı. *Answers*'ı *Comic Cuts* ve kadın okur kitlesine seslenen *Forget-Me-Not* gibi çok sayıda ucuz ve popüler dergi izledi. Bu yayınlar dünyanın o güne değin en büyük süreli yayın imparatorluğu olan Amalgamated Press'in (1959'dan sonra Fleetway Press) temelini oluşturdu.

Harmsworth 1894'te iflas etmek üzere olan *London Evening News*'u satın alarak haber gazeteciliği alanına girdi. Kısa haberler, günlük öykü köşesi ve kadın sayfalarıyla gazeteye popüler bir görünüm kazandırdı ve bir yıl içinde tirajını 160.000'e çıkarak önemli bir kazanç sağladı. Ardından taşrada ucuz sabah gazeteleri zinciri kurma düşüncesiyle Glasgow'da iki gazete satın alarak bunları *Glasgow Daily Record* adı altında birleştirdi. Ülke çapında dağıtılmak üzere Londra'da 4 Mayıs 1896'da yayımlanmaya başladığı *Daily Mail*(*), kolay okunurluğuyla sansasyonel bir başarı kazandı ve uzun yıllar dünyada en çok satan gazete olarak kaldı. Harmsworth *Daily Mail*'den sonra, gene iflas etmek üzere olan *Weekly Dispatch*'ı satın alarak, *Sunday Dispatch* adıyla ülkenin en çok satan pazar gazetesi durumuna getirdi. 1903'te yeni bir resimli gazete pazarı oluşturan ve tiraj bakımından *Daily Mail*'e rakip olan *Daily Mirror*(*) kurdu. Baron unvanını aldığı 1905'te *The Observer*'ı satın alarak batmaktan kurtardı. 1906'da da *The Times*'in denetimini ele geçirerek, meslek yaşamının doruğuna ulaştı. I. Dünya Savaşı'ndaki hizmetlerinden dolayı 1917'de Northcliffe vikontu yapıldı.

Gazeteleri aracılığıyla siyasal yaşamı etkilemede sandığından daha az başarılı olan Northcliffe, basının büyük bölümünü geleceksel bilgilendirici ve yorumlayıcı işlevin-

den ticari ve kitleleri eğlendirici bir role çekmede etkili oldu.

Northern Pacific Railway Company, ABD'nin kuzeyinde, Minnesota'daki St. Paul ile Washington'daki Seattle arasında sefer yapan kışaştır demiryolunu işletmiş olan şirket. 1970'te Burlington Northern, Inc. ile birleşmiştir.

1864'te, Superior Gölünden Büyük Okyanus kıyısındaki bir limana kadar demiryolu inşa etmek için Kongre'den imtiyaz alan şirkete, ayrıca 16 milyon ha'lık bir arazi bağışlandı. Ama gene de şirket, Philadelphia banker Jay Cooke 100 milyon dolar toplamayı üstleninceye değin, bu ıssız araziden geçecek olan demiryolu için mali destek bulmakta güçlük çekti. İnşaat başladıktan sonra da 1873'te, demiryolu Dakota Toprakları'ndaki Bismarck kentine yaklaştığında Cooke'un bankası iflas etti. Bunun üzerine demiryolu kayyum denetimine verildi ve inşaat altı yıl süreyle durdu. 1878'de projeyi üstlenen Henry Villard, demiryolunun batıda Helena'ya kadar olan bölümünü inşa etti. Demiryolu burada Seattle'a giden Oregon Demiryolu'yla birleşti (1883).

J. P. Morgan'ın şirkette yapısal değişikliklere gittiği 1890'larda yeni mali sorunlarla karşılaşıldı. Morgan, rakip Great Northern Railway Company'nin sahibi James J. Hill ile ortaklık kurdu. Hill de bu iki demiryolunu, başkanlığını yaptığı Northern Securities Company aracılığıyla Chicago, Burlington and Quincy Railroad Company ile birleştirmeye çalıştı. 1904'te ABD Yüksek Mahkemesi, bu girişimin Sherman Antitröst Yasası'na aykırı olduğunu açıkladı. Gene de üç demiryolu mali bakımdan birbirine bağlı kaldı ve 1970'te Burlington Northern, Inc. adı altında birleşmelerine izin verildi. 1980'de St. Louis-San Francisco Demiryolu'nun da katılmasıyla şirket Batı kıyısından başlayıp Kayalık Dağlardan geçerek Büyük Göller yöresine ve güneyde Meksika Körfezine ulaşan 48.000 km uzunluğunda bir demiryolu ağına sahip oldu. 1983'te petrol ve gaz üreticisi El Paso şirketini ele geçirmesi dışında, Burlington Northern, Inc. etkinlik alanlarını çeşitlendirme yönünde pek az girişimde bulundu.

Northland, Yeni Zelanda'da, Kuzey Adasının kuzey ucunda yönetim birimi. Toprakları Kuzey Auckland Yarımadası ile örtülür. Batıda Tasman Denizi, doğuda da Büyük Okyanus ile çevrilidir. Adanın öteki kesimlerinden daha alçak olan yarımadaanın yüksekliği volkanik Tutamoe ve Maungataniwha Sıra dağlarında 760 m'ye ulaşır. Kumluk batı kıyılarında Hokiang, Kaipara ve Manukau limanları yer alır. Doğu kıyısı kayalık olmakla birlikte, bu kesimde yer alan Parengarenga, Rangaunu Waitemata limanları, Doubtless, Islands ve Bream koyları ile Hauraki Körfezi gemilerin demirlemesine elverişlidir.

II. Dünya Savaşı sonrasında, tarım alanında görülen gelişmelere karşın, Northland ülkenin en az gelişmiş bölgelerinden biridir. Bölgedeki başlıca ekonomik etkinlik hayvancılıktır. Whangarei dışındaki kasabalar küçüktür. Bölge nüfusunun büyük bölümünü Maoriler oluşturur. Nüfus (1991 geç.) 131.547.

Northrop, John Howard (d. 5 Temmuz 1891, Yonkers, New York - ö. 27 Mayıs 1987, Wickenburg, Arizona, ABD), ABD'li biyokimya bilgini. Bazı enzimleri saflaştırıp kristalleştirerek kimyasal yapılarını belirlemiş, bu çalışmasıyla 1946 Nobel Kimya Ödülü'nü James B. Sumner ve Wendell M. Stanley ile paylaşmıştır.

Columbia Üniversitesi'nde okudu ve 1915'te kimya doktorasını tamamladı. I. Dünya Savaşı'nda ABD Kara Kuvvetleri Kimyasal Savaş Dairesi'nde görev yaptı. Aseton ve etil alkolün ticari üretimine uygun mayalanma işlemleri bulmaya çalışırken, sindirim, solunum ve öbür yaşam süreçlerinde rol oynayan temel enzimlerin araştırmaya yöneldi. Kimyasal yapılarının henüz bilinmediği bu dönemde, enzimlerin kimyasal tepkime yollarına uyduğunu gösterdi. 1930'da mide sıvılarında bulunan pepsin adlı sindirim enzimini kristalleştirdi, pepsinin protein yapısında olduğunu ortaya koyarak enzimlerin kimyasal yapısına ilişkin tartışmalara son verdi. Aynı kimyasal yöntemleri kullanarak 1938'de ilk kez bir bakteri virüsünü (bakteriyofaj) elde etti ve nükleoprotein yapısında olduğunu kanıtladı. Ayrıca pepsinin öncülü pepsinojeni, pankreasın sindirim enzimlerinden tripsin ile kimotripsini ve bunların öncülleri olan tripsinojen ile kimotripsinojeni kristalleştirerek elde etmede önemli rol oynadı.

Northrop 1916'dan emekliye ayrıldığı 1961'e değin New York kentindeki Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nde (bugün Rockefeller Üniversitesi) çalıştı. 1949-58 arasında Berkeley'deki California Üniversitesi'nde bakteriyoloji ve biyofizik dallarında dersler verdi. Bu arada 1934'te Ulusal Bilimler Akademisi'ne seçildi. En önemli yapıtı *Crystalline Enzymes*'tir (1939; Kristal Yapılı Enzimler).

Northrop, John Knudsen (d. 10 Kasım 1895, Newark, New Jersey - ö. 19 Şubat 1981, Glendale, California, ABD), ABD'li uçak tasarımcısı. Uçakların tümüyle metalden yapılmasını ilk savunulardan biri olmuş ve kanat biçiminde bir uçak tasarlamıştır.

1916'da teknik ressam ve tasarımcı olarak California'daki Santa Barbara'da Lockheed (eskiden Loughhead) kardeşlerle birlikte çalıştı. 1927'de Allan Lockheed ile birlikte Hollywood'daki Lockheed Aircraft Company'nin kurucu ortağı ve başmühendisi oldu. Orada tasarlayıp yaptığı "Lockheed Vega" adlı üstten kanatlı monoplan, birçok hız ve dayanıklılık rekoru kırdı. Northrop 1928'de Lockheed'den ayrılarak Avion Corporation'ı kurdu. Bu şirkette kanat biçimindeki uçağı geliştirdi ve iç kışır kullanımına gerek kalmadan dış kaplamanın sertleştirilmesiyle biçimlendirilen, tümüyle metal ilk uçağı yaptı. 1929'da Avion, United Aircraft and Transport Corporation tarafından satın alındı ve adı Northrop Aircraft Corporation olarak değiştirildi. Northrop burada "Northrop Alpha"yı yaptı. Düşük kanatlı, tümüyle metal modern monoplanların ilk örneklerinden olan "Alpha", ticari uçaklardaki çok bölmeli yapım tekniğinin geliştirilmesini sağladı.

Northrop 1932'de, Douglas ile birlikte Northrop Corporation'ı kurdu ve çok bölmeli kanat tasarımını, ünlü "DC-3" yolcu ve nakliye uçaklarında uyguladı. 1939'da Northrop Aircraft, Inc.'i kurdu ve 1952'de emekliye ayrılncaya değin şirketin yöneticiliğini yaptı. Northrop'un en büyük hayali, "uçan kanat" olarak adlandırılan gövdesiz ve kuyruksuz, kısa ve geniş uçak tipi idi. 1920'lerde bunun bazı ilk örnekleriyle denemeler yapmış, II. Dünya Savaşı sırasında da, 52 m genişliğinde ve 16 m uzunluğunda bir bombardıman uçağı tasarlamıştı. İlk olarak 1946'da uçuşulan bu "XB-35" itici pervanelerle çalışıyordu. Bu uçağın jet itmeli tipi olan "YB-49" 1947'de hizmete girdi. Ertesi yıl ABD Hava Kuvvetleri, düşey kuyruk stabilizesi-

olmadığı ve bu nedenle dengesiz olduğu gerekçesiyle uçan kanat tasarımını reddetti. Ama 40 yıl kadar sonra Northrop Corporation, Northrop'un bu tasarımını radara yakalanmayan "stealth" tipi bombardıman uçaklarında yeniden uyguladı.

Northrop Corporation, eskiden (1939-58) NORTHROP AIRCRAFT, INC., uçak, uçak donanımı, elektronik eşya ve hassas aletler üreten ABD şirketi. Merkezi Los Angeles'tadır.

Uçak mühendisi John K. Northrop tarafından 1939'da Hawthorne'da (California) kuruldu. "Lockheed Vega" uçağının tasarımcısı olan Northrop, II. Dünya Savaşı sırasında P-6 "Black Widow" adlı ilk gece avcı uçağının tasarımını yaptı. Ayrıca kanat biçiminde bir uçak tasarladı ve bu uçağın üretimi için gerekli mali kaynağı sağlayabilmek için başka uçak şirketleriyle antlaşmalar yaptı. Ama bu tasarımı savaştan sonra reddedildi. Northrop savaştan sonra F-89 "Scorpion" ve "Snark" tipi uçakları geliştirdi.

1959'da şirketin başına Thomas V. Jones geçti. Jones II. Dünya Savaşı sırasında Douglas Aircraft Company'de mühendislik yapmış ve 1953'te Northrop'a geçmeden önce Brezilya Hava Kuvvetleri'nde danışman olarak çalışmıştı. Şirketin üretim alanını genişleten Jones başka şirketlerin uçakları için aksesuar ve montaj parçaları, haberleşme aygıtları ve elektronik donanımı da üretmeye başladı. Northrop'un ürettiği kısa menzilli sesüstü savaş jeti F-5 "Freedom Fighter" Tayvan, İran ve Güney Kore'de ABD kuvvetlerince kullanıldı. 1981'de, John Northrop'un kanat biçimindeki uçak tasarımına dayanan "B-2" bombardıman uçağını üretmek üzere milyarlarca dolarlık bir antlaşma yapıldı. Northrop Corporation'ın başka ülkelerde de yan kuruluşları ve bağlı şirketleri vardır.

Northumberland, İngiltere'nin en kuzeyindeki il (county). Kuzeyinde İskoçya, doğusunda Kuzey Denizi, batısı ile güneyinde Cambria, Tyne and Wear ve Durham illeri vardır. Yüzölçümü 5.032 km²'dir. Coğrafi yapı büyük çeşitlilik gösterir: Doğuda kıyı ovaları, batıda seyrek nüfuslu, engebeli kırık alanlar, güneyde kömür yatakları ve bir sanayi bölgesini içine alan Tyne Vadisi bulunur.

Cheviot Tepeleri (300-760 m) ilin İskoçya ile arasındaki sınır oluşturur. Batıda yer alan, kumtaşı ve kireçtaşı oluşumlu tepeler Rede ve Kuzey Tyne ırmaklarıyla yarılmıştır. Farne Adaları ve Bebbanburh Kalesi'nin (bugün Bamburgh Kalesi) bulunduğu volkanik kökenli Whin Sill'de Roma döneminden kalma sur kalıntıları vardır. Sıcaklık yazın bile nder olarak 16°C'nin üstüne çıkar. Kışlarda sık sık serin deniz sisi görülür. Yağış miktarı kıyıda 635 mm'den Cheviot Tepelerinde 1.270 mm'ye kadar değişmekle birlikte, genellikle düşüktür. Yarısi dağlar ve çorak topraklarla kaplı olan il, yabani manzarasıyla ünlüdür.

Northumberland'da yerleşim Tarihöncesi'ne uzanır. İS 122'de, bugünkü Tyne ile Solway Firth arasında inşa edilen Hadrianus Duvarı'yla yöre kesin biçimde Roma egemenliğine girdi. Roma kalıntıları arasında önemli bir eski eser koleksiyonu ve Chester'daki (Cilurnum) kale kalıntıları sayılabilir. 547'de Ida, sonradan Sakson krallarının sarayı olan Bebbanburh Kalesi'ni inşa ederek Bernicia Krallığı'nı kurdu. 603'te Strathclyde Britonları ve İskoçlardan oluşan birleşik kuvvet yenilgiye uğratıldı ve Forth ile Humber arasındaki bölge Northumbria adıyla anılmaya başladı. 7. yüzyıl Sakson

devletlerinin en güçlüsü olan Northumbria'daki Lindisfarne (Kutsal Ada), ülkede Hristiyanlığın yayılma merkezi oldu.

Normanlar bölgeyi yakıp yıktıktan sonra İskoçya'dan ve Kuzey Denizinden gelecek saldırılara karşı kaleler kurdular. İskoçya'yla birleşene değin (1603) sürekli sınır savaşları yapıldı. Kuzeyli Katolikler 1569'da İskoçya kraliçesi Mary'yi desteklemek üzere ayaklandılar. 1644'te, İngiliz İç Savaşları'nın ilkinde, İskoçlar Newcastle'ı işgal ettiler.

Northumberland ortaçağda yün ve hayvan postu ticaretiyle zenginleşti. Roma döneminde başlayan kömür ticareti, 13. yüzyıldan sonra Londra ve Tyne arasında hızla

Northumberland'da Alnwick Şatosu'nun kapısı
A. F. Kersey

gelişti. Buna bağlı olarak gemi yapımcılığı ilerledi ve 19. yüzyıl başlarında buhar türbini gibi yeni buluşlarla yatırımlar, bugün ekonomiye egemen olan büyük gemi yapımı ve onarım tesislerinin kurulmasını sağladı. Sac gemi yapımı başlayınca 1830'larda yörede demir dökümhaneleri çoğaldı. 17. yüzyıl başında Fransa'daki Lorraine'den alınan tekniklerle tuzlacılık ve camcılık gibi kömüre bağlı sanayiler gelişti. Tyneside (bugün Tyne and Wear) yüz yıl boyunca kimya sanayisinde ülkenin önde gelen bölgesi oldu; ama cam eşya yapımı gibi bu sanayi dalı da uzun ömürlü olmadı. 12-19. yüzyıllar arasında Allendale'de kurşun, gümüş ve demir çıkarılıyordu.

Tyne ve Blyth ırmaklarının kıyısındaki modern sanayi komplekslerinde ağır elektrikli makineler, çömlek ve sabun üretilmektedir. Kıyı ovasının büyük bölümünde, İngiltere'nin en zengin otlaklarını içeren ve makineli karma tarım yapılan çiftliklerde koyun, büyükbaş hayvan ve arpa yetiştirilir. Başta Cheviot türü olmak üzere koyun sayısı büyükbaş hayvan sayısının çok üstündedir. İlin güney ve doğusunda büyük kentler, sanayi ve madencilik yerleşmeleri, seyrek nüfuslu kırık alanda ise Wooler, Rothbury ve Bellingham gibi küçük pazar köyleri vardır. Nüfus (1991 geç.) 300.600.

Northumberland (10. Kontu), Algernon Percy (v. 13 Ekim 1602, Londra - ö. 13 Ekim 1668, Londra), İngiliz Katolik soylu.

1627'de baron unvanı aldı, 1632'de de babasının yerine Northumberland kontu oldu. 1637'de deniz kuvvetleri lordluğuna, 1639'da Trent İrmağı'nın kuzeyindeki kuvvetlerin komutanlığına ve naipir kurulu üyeliğine atandı. İngiliz İç Savaşları (1642-51) sırasında giderek Parlamento

yanlılarına yaklaştı ve Lordlar Kamarası'nın lideri durumuna geldi. Kralla uzlaşma girişimlerinde etkin rol oynadı. Bu amaçla 1643'te Oxford'da, iki yıl sonra Uxbridge'de kralı ziyaret etti. Yeni Örnek Ordu'nun örgütlenmesine katkıda bulundu. Parlamento'nun isteği doğrultusunda 1646'da kralın küçük çocuklarının sorumluluğunu üstlendi. Lordlar Kamarası'nda I. Charles'ı yargılama önerisine karşı muhalefete önderlik etti.

II. Charles'ın tahta geçmesinden sonra Özel Danışma Kurulu'na atanan Northumberland, her zamanki ılımlılığıyla I. Charles'ı öldürülenlere karşı sert misillemelere başvurulmasını önlemeye çalıştı.

Northumberland (1. Kontu), Henry Percy (d. 10 Kasım 1341 - ö. 20 Şubat 1408, Bramham Moor, Tadcaster yakınları, Yorkshire, İngiltere). II. Richard ve IV. Henry dönemlerinde etkili olmuş İngiliz devlet adamı.

On sekiz yaşındayken, Fransa'daki İngiliz birliklerinin komutanı, iki yıl sonra İskoçya sınır bölgesinin yöneticisi oldu. 1376'da süvari birliği başı (marshall), 1377'de II. Richard'ın taç giyme töreninde Northumberland kontu unvanlarını aldı. Askeri, diplomatik ve idari görevlerde Richard'a hizmet ettiyse de, 1398'den sonra Hereford dükünü (sonradan Kral IV. Henry) destekleyerek Richard'ın tahttan çekilmesinde rol oynadı.

IV. Henry döneminde, kralın özel danışma kurulunun en etkili üyelerindendi. Ama İskoçya'yla yapılan savaşlar (1400-03) sırasında sayıdan yeterli destek görmediği gerekçesiyle krala karşı tavır aldı. Galli önder Owen Glendower (Owain ap Gruffudd) ile ittifak kurarak büyük bir güç topladı; kardeşi ve oğluyla birlikte, Henry'nin tahtı hırsıyla ele geçirdiği yolunda bir bildirge yayımladı. Bunu izleyen ayaklanmada oğlu öldü, kardeşi Worcester kontu ise yakalanarak idam edildi. Savaşta katılmayan Northumberland ise krala yeniden bağlılık yemini etti.

Şubat 1405'te, Owen Glendower ve öbür muhalif soylularla birlikte gene ayaklandıysa da, bir kez daha yenilgiye uğradı. Önce İskoçya'ya, ardından Felemenk'e kaçtı. 1407 yazında İskoçya'ya dönen Northumberland, Şubat 1408'de saldırıya geçti; bu savaşta ordusu yenildi ve kendisi de öldü.

Northumberland (8. Kontu), Henry Percy (d. 1532? - ö. 21 Haziran 1585, Londra), Katolik Percy ailesinden İngiliz soylu. Kendisi Protestan olmasına karşın ailesinin davası için savaşmıştır.

I. Mary ve I. Elizabeth dönemlerinde çeşitli görevlerde bulundu. Kardeşinin önderlik ettiği bir ayaklanmada Elizabeth'ten yana tavır aldı; kardeşinin 1572'de idam edilmesi üzerine Northumberland kontu yapıldı.

Ama sonradan ailesini desteklemeye başladı ve Katolik İskoçya kraliçesi Mary'yi hapseden kaçırmak için çalıştı. Kuşuklar üzerine tutuklandı ve 18 ay Londra Kulesi'nde hapis yattı (1571-73). Serbest bırakıldıktan sonra yeniden saygınlık kazandı. Ardından iki kez daha (Eylül 1582 ve Aralık 1584) hapsedildi. Son tutuklanışından altı ay sonra, hücrelerinde kalbinden vurulmuş olarak bulundu. Ölümü resmi kayıtlara intihar olarak geçti.

Northumberland (9. Kontu), Henry Percy (d. 1564, Tynemouth Şatosu, Northumberland - ö. 5 Kasım 1632, Petworth, Sussex, İngiltere), Katolik İngiliz soylu.

Barut Komplosu'na(*) katıldığı kuşkusıyla hapsedilmiştir (1605-21).

İngiliz Katoliklerine hoşgörü gösterilmesi için çalıştı. Bu konuda güvence veren I. James'in tahta çıkmasını destekledi. Ama arkadaşı Sir Walter Raleigh ve başka Katoliklerin gördüğü baskılar üzerine saraya karşı tavrı aldı. Akrabası Thomas Percy'nin önderliğindeki Barut Komplosu'nda rol oynadığı kuşkusıyla yargılandı (1606) ve Londra Kulesi'nde ömür boyu hapse mahkûm edildi. 1621'de iyi halden serbest bırakıldıktan sonra siyasal yaşamdan çekildi.

Northumberland (Dükü), John Dudley, WARWICK KONTU, LISLE VİKONTU, BARON LISLE (d. 1502 - ö. 22 Ağustos 1553, Londra), İngiliz siyaset adamı ve asker. Kral VI. Edward'ın çocukluk döneminde (1549-53) ülkeyi fiilen yönetmiş ve hemen hemen bütün tarih kaynaklarında siyasal istikrarı bozan bir entrikacı olarak gösterilmiştir.

VIII. Henry'nin 1510'da idam ettirdiği Edmund'un oğluydu. 1538'de İngiltere tahnına bağlı Calais (Fransa) limanına vali yardımcısı olarak atandı. 1542'de Vikont Lisle unvanıyla Deniz Kuvvetleri lordu oldu. İskoçya'nın işgali (1544) sırasında Hertford kontu Edward Seymour'ın komutasında çarpıştı. Aynı yıl Fransa'nın Boulogne kenarını ele geçirdi. 1546'da Warwick kontu unvanını aldı.

VIII. Henry'nin ölümü (28 Ocak 1547) üzerine, VI. Edward'ın erginliğe varmasına değin ülkeyi yönetecek naip kurulu seçildi. Somerset dükü unvanıyla kral vekilliğini üstlenen Seymour'ın izlediği politikalar sonucu yarattığı hoşnutsuzluktan yararlanarak, 1549'da feodal beylerin ve Katoliklerin desteğiyle onu devirdi. Bu ittifakın dağılmasından sonra Somerset'i serbest bıraktı (Şubat 1550) ve asıl yetkiler kendisinde olmak üzere onunla uzlaştı.

İskoçya'yı denetim altına almaya yönelik girişimlere son verirken, çitleme hareketine

Northumberland dükü John Dudley,

J. V. Belknap'ın bir resmi, 1551

Lord Sacriwise fotoğrafı. Courtauld Institute of Art, Londra

karşı direnen köylüleri sindirme yoluna gitti. Öte yandan Protestanlığın yerleşmesi için çalışarak, kilisenin kalan servetinin çoğunu kendisine ve adamlarına ayırdı. 1552'de Beğdaşıklık Yasası'yla ikinci ve yeni bir Toplu Dua Kitabı'nın çıkarılmasını sağladı. Yönetimine karşı baş gösteren yaygın tepkiler üzerine ederek (1551) ve tehlikeli gördüğü Somerset'i idam ettirerek (22 Ocak 1552) konumunu güçlendirmeye çalıştı. Bu arada enflasyonu indirme, paranın istikrar-

nı koruma ve ticareti geliştirme konusunda bazı başarılar elde etti.

1553'te VI. Edward'ın veremden öleceği kesinleşince, oğlu Guilford Dudley'i Lady Jane Grey'le evlendirerek kralı, tacını Jane'e ve onun erkek vârislerine bırakmaya ikna etti. Edward'ın ölümünden sonra 10 Temmuz'da Jane'i İngiltere kraliçesi ilan etti. Ama öteki krallık danışmanları ve Londra halkı Mary Tudor'u destekledi. Çevresindeki yandaşlarını da yitiren Northumberland, 20 Temmuz'da Mary'nin kuvvetlerine teslim oldu. Bir ay sonra vatan haini olarak idam edildi.

Northumberland (Kontu), John Neville, MONTAGU MARKISI (1470-71) olarak da bilinir (d. 1428-1435 arası - ö. 14 Nisan 1471, Barnet, Hertfordshire, İngiltere), Güller Savaşları'nın (1455-85) önde gelen kişilerinden İngiliz soylu.

1453'te Neville ve Percy aileleri arasındaki çatışmada önemli rol oynadı. İskoçya ile İngiltere arasındaki sınır bölgesinde egemenlik kurma isteğinden kaynaklanan bu rekabet Güller Savaşları'nın temel nedenlerinden idi. VI. Henry ile yakın ilişkisine karşın IV. Edward'ı destekleyen Neville, Hedgeley Moor'da (Nisan 1464) ve Hexham'da (Mayıs 1464) Lancaster yandaşlarının direnişini kırdı. Bu başarıları üzerine o zamana değin Percy ailesinde olan Northumberland kontu unvanını aldı (Mayıs 1464). Ama Mart 1470'te bu unvan yeniden Henry Percy'ye verildi. Neville de Montagu markısı yapıldı; ancak bu unvanla toprak sahibi olamıyordu. Neville'in isyancılara katılması üzerine yurtdışına kaçan (Ekim 1470) Edward, Mart 1471'de Yorkshire'a çıktı. Edward'a karşı herhangi bir saldırıda bulunmayan ve sonunda Coventry'de kardeşleriyle birleşen Neville, Barnet'teki çarpışmada öldürüldü.

Northumbria, Eski İngilizce NORTHANHYMBRE, Anglosakson döneminde İngiltere'nin en önemli krallıklarından biri. Humber Irmağının kuzeyindeki topraklarda kurulmuştu. En güçlü olduğu dönemde İrlanda Denizinden Kuzey Denizine kadar uzanıyordu.

7. yüzyıl askeri açıdan en güçlü olduğu dönemdi. Edwin (hd 616-632), Oswald (hd 633-641) ve Oswiu'nun (hd 641-670) üstünlüğü güneydeki bütün krallıklarla da kabul edilmişti. Bununla birlikte Northumbria'nın Anglosakson tarihi açısından asıl önemi 7. yüzyıl sonları ile 8. yüzyıla kapsayan "altın çağ"dır; bu dönem din, sanat ve düşünce önemli gelişmelere tanık oldu. Wearmouth ve Jarrow manastırları yalnız İngiltere'nin değil, Batı Avrupa'nın da kültürel yaşamında rol oynadı. Ünlü ilahiyatçı ve tarihçi Aziz Bede (ö. 735) Jarrow'da keşişlik etmişti. Bu manastırın yanı sıra Hexham, Whitby ve Lindisfarne manastırlarında da çok zengin kütüphaneler vardı. Lindisfarne'da bulunan İncil (British Museum) yazı ve tezhip sanatlarında Northumbria'nın eriştiği düzeyi göstermektedir. Bewcastle ile Ruthwell'de de, usta Northumbria heykeltıraşlarının ürünü olan taş haçlar vardır.

Northumbria Krallığı iki bağımsız devlet, kuzeydeki Bernicia ile güneydeki Deira'nın birleşmesiyle kuruldu. Bernicia hükümdarı (593-616) Aethelfrith Deira'yı ele geçirerek bu yeni krallığı kurmuştu. Aethelfrith'i savaşta öldüren Deira hanedanı Edwin'i başa geçirdi. Ama bunun ve başka birkaç kısa dönemin dışında Northumbria Bernicia soyunun yönetiminde kaldı. 7. yüzyıl ortalarında da ülkenin batı kıyısına kadar yayılmış olduğu sanılan krallık çok geçmeden Tay Irmağına uzanarak, hızla kuzeye doğru genişledi.

Northumbria Krallığı Dan saldırılarıyla birlikte gerilemeye başladı. Danlar 866'da York'u ele geçirerek bu bölgeye yerleştiler. 10. yüzyıl başlarında İrlanda Denizinden gelen İskandinavlılar da Northumbria'nın kuzeyine yerleşti. Bu sırada, kuzeyde yeni kurulan İskoçya Krallığı Northumbria sınırını Tweed Irmağına kadar geriletti. Sonunda, güneydeki Wessex Krallığı bütün İngiltere'ye egemen oldu. York'un son İskandinav hükümdarının bölgeden atılmasından (944) sonra bağımsız Northumbria Krallığı sona erdi ve bu topraklar Northumberland adıyla İngiltere Krallığı'na bağlı bir kontluk yapıldı.

Northwest Airlines, Inc., ABD havayolu şirketi. 1926'da Northwest Airways, Inc. olarak kuruldu. 16 Nisan 1934'te bugünkü adını aldı. Önceleri yalnız Chicago ile Minneapolis-St. Paul arasında bir posta seferi düzenliyordu. Sonraki yıllarda Chicago, Minneapolis-St. Paul ve Seattle'dan ABD'nin öbür kentlerine, Kanada'ya, Uzakdoğu'ya ve Avrupa'ya seferleri kapsayan yaygın bir uçuş ağı kurdu. Ticari unvanı Northwest Orient olan şirketin bağlı olduğu holding NWA Incorporated, 1984'de anonim şirket olarak oluşturulmuştur. Yönetim merkezi Minneapolis-St. Paul Uluslararası Havalimanı'ndadır.

1928-33 arasında Kuzey ve Güney Dakota, Montana ve Washington eyaletlerinde kentten kente batıya doğru genişleyen Northwest II. Dünya Savaşı'nda verdiği hizmetlerle 1945'te uçuş hatlarını Minneapolis-St. Paul'den Milwaukee ve Detroit yoluyla doğuya New York kentine kadar uzatma hakkını elde etti. Böylece ülke ölçeğinde taşımacılık yapan dördüncü havayolu şirketi oldu. Ama TWA, UAL ve American Airlines, Inc. şirketlerinin tersine ilk başta California pazarına girmede. Ertesi yıl Uzakdoğu'ya uçuş hakkını alarak 1947'de ilk seferlerini başlattı. 1958'de Midwest'ten kazançlı Florida hattını aldı. 1979'da Benelüks ülkeleri, 1980'de de Londra seferlerine başladı. 1982'de Güney Amerika'ya ve 30 yılı aşkın süreden beri doğrudan uçuş yapılmayan Çin'e seferler düzenleyerek yeni bir atılım yaptı. 1986'da da Meksika ve Antiller'e seferler düzenleyen Republic Airlines, Inc.'i satın aldı.

Northwood, John (d. 1836, Wordsley, Staffordshire - ö. 1902, İngiltere), İngiliz cam yapımcısı. İngiltere'de kamayö camı(*) ile Eski Yunan ve Roma'ya özgü klasik cam işleme yöntemlerine yeniden ilgi duyulmasında önemli rol oynamıştır.

Sanat öğrenimi gördükten sonra sırasıyla Wordsley'deki ünlü bir cam imalathanesinde ve erkek kardeşinin marangoz atölyesinde çalıştı. Ardından Benjamin Richardson'ın yanına girdi. Richardson ortağı olduğu firmadan ayrılıp kendi cam imalathanesini kurmuştu. Richardson'ın eski cam işlerine beslediği hayranlık ve o düzeyde yeni parçalar üretme isteği Northwood'u camı oymada ve asitle işlemeye yeni teknikler bulmaya yöneltti. British Museum'daki Elgin Mermerleri'ni ve Portland Vazosu'nu inceleyen Northwood bir cam imalathanesi sahibi olan Benjamin Stone için Elgin Vazosu (1873) diye bilinen vazoyu hazırlamaya başladı. Bu, çevresinde kabartma tür frizin dolandığı, üstü aside yedirme tekniğiyle yapılmış klasik örgelerle kaplı, çift kulplu bir vazoydu. Elgin Vazosu'ndan çok etkilenen İngiliz cam ustalarının çoğu yaptıklarını benzer biçimde süslemeye başladılar, bu iş için de Northwood'un geliştirdiği bir aside yedirme makinesini kullandılar.

Northwood'un en önemli işi sayılan Portland Vazosu (1876), 1. yüzyılda yapılmış olan ve aynı adla anılan bir vazonun kopyasıydı. Northwood altta mavi, üstte beyaz renkli cam katmanlarını kesip kama-yô figürlerini oymak için bu kez aside yedirme yöntemi yerine, kendi yaptığı çelik uçlu el aletlerini kullanmıştı.

Bu girişimler sonucunda İngiltere'de yeni-den canlanmaya başlayan kama-yô cam sanatı daha sonra Northwood'un yeğeni William (1858-1937) ve oğlu John Northwood (1870-1960) gibi birçok ünlü sanatçı tarafından sürdürüldü.

Norton, Caroline Elizabeth Sarah, eö SHERIDAN (d. 22 Mart 1808, Londra - ö. 15 Haziran 1877, Londra, İngiltere), evli kadınların yasal haklar elde etmesine yönelik çabalarıyla da tanınmış Victoria dönemi şairi ve romancısı.

Ünlü oyun yazarı ve siyaset adamı Richard Brinsley Sheridan'ın torunuydu. Genç yaşta yazmaya başladı. 1827'de George Norton'la evlendi ama üç yıl sonra onu terk etti.

Caroline Norton, John Hayter'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı
Chatsworth Settlement, Derbyshire

Bunun üzerine Norton, Caroline'in arkadaşı Lord Melbourne'u onu baştan çıkardığı iddiasıyla mahkemeye verdi, ama davayı kazanamadı. Ardından Caroline'in çocuklarını görmesine izin vermedi. Caroline'in bu haksızlığa karşı yürüttüğü mücadele, Çocuk Velayet Yasası'nın yürürlüğe girmesinde (1839) oldukça etkili oldu. Caroline 1855'te, nafaka ödemeyi reddettiği gibi kitaplarının gelirine de el koymak isteyen kocasını yeniden mahkemeye verdi. Kraliçe Victoria'ya gönderdiği mektup, evli kadınların karşı karşıya kaldığı haksızlıkların bir bölümünü ortadan kaldıran Evlilik ve Boşanma Yasası'nın (1857) çıkarılmasında önemli rol oynadı.

Caroline Norton yaşadığı dönemde iyi bir yazar olarak da adını duyurmuştu. *The Dream, and Other Poems* (Düş ve Başka Şiirler) 1840'ta yayımlandığında eleştirmenlerin övgüsüyle karşılanmış, yeğenlerine adanmış *Aunt Carry's Ballads* da (1847; Carry Teyzenin Şarkıları) sevecen ve ince-likli üslubuyla dikkati çekmişti. *Stuart of Dunleath* (1851), *Lost and Saved* (1863; Yitirilen ve Bulunan) ve *Old Sir Douglas* (1867; Yaşlı Sir Douglas) adlı romanları başından geçen mutsuz olaylara dayanır.

Caroline kocasının 1875'teki ölümü üzerine Sir William Stirling-Maxwell'le evlendi ve kısa süre mutlu bir yaşam sürdü.

Norton Körfezi, Bering Denizinin Alaska'nın batı kıyısından 200 km kadar içeriye sokulan kolu. Seward Yarımadası ile Yukon Irmağı deltası arasında 115 km genişliğe ulaşır. Mayıstan ekime değin ulaşır-

ma elverişlidir. Kuzey kıyısındaki Nome kenti Alaska'nın kuzeybatı kesiminin ticaret merkezidir. Kaptan James Cook'un 1778'de keşfettiği körfez, adını İngiliz Avam Kamara-sı başkanı Sir Fletcher Norton'dan alır.

Norveç, resmî adı NORVEÇ KRALLIĞI, Norveç KONGERIKET NORGE. Avrupa'nın kuzeyinde kıyı ülkesi. İskandinav Yarımadasının batısında yer alır. Kıtanın beşinci büyük ülkesi olarak 323.878 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyde Barents Denizi, batıda Norveç ve Kuzey denizleri, güneyde Skagerrak Boğazı, doğuda da İsveç, Finlandiya ve Rusya'yla çevrilidir. En uç noktalarını 58° ve 72° kuzey enlemleriyle 4° ve 32° doğu boylamları oluşturur. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda 1.753 km boyunca uzanır; en geniş yeri güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda 430 km'yi bulur. Son derece girintili çıkıntılı olan kıyıları 50 bin kadar ada çevreler. Çok sayıda gölün kapladığı dağlık bir yüzeyi vardır; nüfusunun yaklaşık yarısı güneydoğu kesiminde toplanmıştır. Bir başka ayırt edici özelliği 20. yüzyılda hızlı sanayileşmeyle birlikte ulaştığı yüksek refah düzeyidir. Başkenti Oslo, 1992 tahmini nüfusu 4.283.000'dir.

DOĞAL YAPI. Norveç'in yarından fazlasında ortalama yükseklik 500 m'ye yaklaşır; yüksekliğin 975 m'yi geçtiği alanlar ülke topraklarının yüzde 15'ini kaplar. Ülkenin jeolojik temelini 1-2 milyar yıl kadar önce meydana gelmiş yaşlı kayalar oluşturur. Buzullaşmanın ve başka etkenlerin bu kayaları aşındırmasıyla geniş peneplenlerin yanı sıra kum-taşı, konglomera ve kireçtaşı oluşumlu kalın tortul katmanlar ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın en büyük penepleni olan Hardanger Platosu ülkenin güneyinde geniş bir alanı kaplar. Ülkenin en kuzeyindeki Finnmark Platosu da benzer bir yapı gösterir. Silüriyen Dönem (y. 430-395 milyon yıl önce) sonrasındaki yerkabuğu kıvrılmalarının ürünü olan dağlar, Britanya Adalarında-ki Kaledoniyen Sistemin bir uzantısıdır. Ülkenin ve yarımadaının en yüksek dorukları olan Glitterdinden (2.472 m; doğu yıl boyu örten buzul ile birlikte) ve Galdhøpiggen (2.469 m) ortagüney kesimindeki Jotunheimen Dağlarında yer alır. Kuvaterner (Dördüncü) Dönemde (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) birçok kez buzul istilasına uğrayan Norveç'te hâlâ 1.700 dolayında buzul vardır. Günümüzde kuzey ve batı kıyıları süsleyen derin fiyortlar, deniz suyunun buzulların oyduğu vadileri basmasıyla oluşmuştur.

Fiyortlara dökülen ırmakların çoğu kısa akışlıdır. En büyük akarsu olan Glåma

Irmağı ülkenin doğusunda güneye doğru 599 km'lik bir çığır izler. Kuzeydoğudaki Tana-Anarjåkka Irmağı Finlandiya sınırını boyunca akar. Sayıca 160 bini geçen irili ufaklı göllerin en büyüğü Oslo'nun 80 km kadar kuzeyindeki Mjøsa Gölüdür. Kalın kil, mil ve kum katmanlarıyla kaplı kıyı şeritlerinden içeride yer yer son derece verimli topraklara rastlanır. Geçmişte ormanlarla kaplı olan topraklar mineral iç-riklerini yitirdiklerinden genellikle verimsizdir.

Alaska ile hemen hemen aynı kuzey enlem sınırları içinde yer alan Norveç'te Gulf Stream'in etkisiyle daha ılıman bir iklim hüküm sürer. Akıntının taşıdığı sıcak sular en kuzeyde bile fiyortların donmasını önler. Kuzeyde 10°C olan temmuz ayı ortalama sıcaklığı güneyde 17°C'ye kadar çıkar. Ocak ayı ortalama sıcaklığı ise güneydoğu kıyılarında -2°C, iç kesimdeki vadilerde 10°C'dir. Dağların koruduğu doğu kesiminde 750 mm olan yıllık yağış miktarı, denizin etkisine açık batı kesiminde 2.052 mm'ye kadar ulaşır. Atlas Okyanusu üzerindeki siklonlar sık sık şiddetli rüzgârlara ve hava değişikliklerine yol açar. Kuzey bölgesinde güneş mayıs ortasından temmuz sonuna değin batmaz, kasım sonundan ocak sonuna değin ise ufuk üzerine çıkmaz.

Geniş buzul vadilerinde 850 m'ye kadar olan kesimde sık ladin ve çam ormanları bulunur. Aynı kesimde meşe, dişbudak, karaağaç ve akçağaç gibi yaprakdöken ağaçlar dik tepe yamaçlarında bile yetişir. Huş ağacı örtüsü 900-1.200 m arasında yayılır ve daha yukarıda yerini söğüt ve bodur huş ağacı kuşağına bırakır. Kuzey Kutup Dairesi'nden sonra çam ve ladin ağaçlarına daha çok iç kesimdeki vadilerde rastlanır. Ren geyiği, volverin, lemming, tilki, sansar ve susamuru gibi yabani hayvanlar ülkenin hemen her yanında yaşar. Birçok bölgede kunduz ve porsuk, iğneyapraklı ormanlarda sığın, batı kıyılarında kızıl geyik bulunur. Kutup ayısı, kurt ve vaşak gibi hayvanlar kuzeydeki birkaç yöreyle sınırlanmıştır. İrmak ve göllerin çoğu başta alabalık ve sombalığı olmak üzere değişik balık türlerini barındırır. Özellikle adalarda deniz kuşu varlığı son derece zengindir.

YERLEŞME DOKUSU. Norveç doğal yapı, nüfus dağılımı ve ekonomik yaşam bakımından dört geleneksel bölgeye ayrılır. Ülkenin en güney ucundan kuzeye doğru yükselen ve Lang Dağları (Langfjellet) olarak anılan karmaşık sıradağlar sistemi,

Kuzey Norveç'teki fiyortlardan bir görünüm
Bob ve Ira Spring

© Rand McNally & Co.

DANMARK

NORVEÇ

İşarelerin büyüklüğü
kentlerin görece büyüklüğünü gösterir • • • • •
Yükseklikler metre cinsindendir

0 50 100 200 300 km
0 50 100 200 mi

Doğu Norveç (Østlandet) ile Batı Norveç (Vestlandet) arasındaki sınırı oluşturur. Doğu yönünde uzanan bir başka dağ sistemi Doğu Norveç'i kuzeydeki Trondheim bölgesinden (Trøndelag) ayırır. Ülkenin hemen hemen ortasından geçen bir çizgi Kuzey Norveç'in (Nord-Norge) sınırını belirler.

Toplam nüfusun yarısından fazlasını barındıran Doğu Norveç'in odağı Oslo metropoliten alanı ile Oslo Fiyordunu çevreleyen sanayi kentleri kompleksidir. İsveç sınırı boyunca uzanan düzlüklerde yoğun tarım yapılır; çoğu yerde ormancılık ikincil uğraşı oluşturur. Bölgenin büyük bölümünde kırsal ve kentsel alanlar arasındaki sınır belirsizdir. Skagerrak Boğazına bakan çok sayıda küçük kasaba ve köyün sıralandığı kıyı şeridi, en çok ziyaret edilen yazlık tatil yörenesidir. Kıyı şeridinin gerisindeki seyrek nüfuslu dar vadilerde besi ve süt hayvancılığıyla ormancılık öne çıkar. Doğu Norveç'in tarım, madencilik ve imalat üretimi içindeki payı yarıyı geçer.

Batı Norveç'te dik kenarlı dar fiyortlar genellikle iç kesimlere sokularak dağlık alanlara kadar ulaşır. Bu genel görüntünün dışında kalan tek alan sanayi, petrol ve doğal gaz üretim merkezi Stavanger'in güneyinde uzanan ve ülkenin en verimli tarım yörenesini oluşturan Jæren Ovasıdır. Derin fiyortların korunaklı iç kesimlerinde meyve üretimi ağır basar. Stavanger'in kuzeyindeki Haugesund limanı balıkçılık, gemi yapım ve onarım merkezi olarak gelişmiştir. Bölgenin merkezi sayılan Bergen özellikle dış

Adalarındır. İç kesimdeki vadilerde geçimlik düzeyde tarım, ayrıca hayvancılık yapılır.

NÜFUS. Norveç nüfusunun büyük çoğunluğu etnik bakımdan Germen kökenli Kuzey, Alp ve Baltık halklarının karışımına dayanır. Birçok bölgede bu etnik bileşimde Kuzeyli özellikleri daha ağır basar. Ülkenin ilk sakinleri olmalarına karşın sonradan kuzeye sürülmüş olan Laplar çok küçük bir azınlığı oluşturur. Ayrıca Danimarka, İsveç, İngiltere, ABD ve Pakistan gibi ülkelerden gelen göçmen topluluklar da vardır. Resmi dil olan Norveççe, Kuzey Germen dil öbeğine giren öteki dillerden İsveççe ve Danca ile büyük benzerlikler taşır. Geçmişteki bölgesel farklılıklardan, konuşma ve yazı dili arasındaki ayırımdan kaynaklanan lehçeler birbirine çok yakındır. Nüfusun yüzde 90'a yakın bölümü resmi din olan Evanjelik Lutherçiliğe bağlıdır. Geri kalan bölüm değişik Hristiyan mezhepleri içinde yer alır.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometreka-re başına 13,2 kişidir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yoğunlaşan kırsal kesimden kentlere göç hareketi 1980'lerde yavaşlarken, Kuzey Norveç'ten öteki bölgelere nüfus kayışı hızlanmıştır. Kentlerde oturanların toplam nüfus içindeki oranı (1990) yüzde 75 gibi yüksek bir düzeydedir. Son derece yoğun olan dışarıya göç ve dışarıdan göç hareketleri birbirini dengelediğinden nüfus artışını pek etkilemezler. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana genelde bir azalma eğilimi gösteren doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 14,3 ve binde

kapasiteye ulaşması bunun çarpıcı bir göstergesidir. 1990 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) 98 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir 23.120 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1990) yalnızca yüzde 2,9 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 5,5'i çalışır. Ekime elverişli alanlar göl ve fiyort kıyıları ve vadilerle sınırlıdır. Çiftliklerin çoğu küçük işletme türüne girer; yaygın makineleşme ve gübre kullanımı nedeniyle tarımsal üretim düzeyi yüksektir. Başlıca tarım ürünleri arpa, yulaf, buğday ve patatestir. Birçok çiftçi için ikincil bir uğraş olan ormancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Koyun, sığır ve domuz yetiştiriciliğine dayanan hayvancılık tahıl, sebze ve meyve üretimine göre daha gelişmiştir. Kürk için tilki ve mink yetiştiriciliği de yaygındır.

Balıkçılık oldukça gelişkin bir sanayiye temel oluşturanın yanı sıra çok sayıda köylüye mevsimlik iş olanağı sağlar. Norveç 1977'de SSCB'nin itirazlarına karşın balık avlama sahasını 200 deniz miline çıkarmıştır. Balıkçılık, kıyıların yanı sıra açık denizlerde de yapılır. Deniz ürünlerinin başında ringa, mezgit, kaplin ve morina gibi balık türleriyle karides gelir. Avlanan balıkların önemli bir bölümü işlendikten sonra dondurularak ya da konservelenerek ihraç edilir.

Norveç'in karasuları içinde Batı Avrupa'nın bilinen en zengin denizaltı petrol ve doğal gaz yatakları yer alır. 1970'lerde gelişen arama ve üretim çalışmalarına devlet de Norveç Devlet Petrol Şirketi (Statoil) aracılığıyla katılmaktadır. Dengeli bir ekonomik büyümeyi sağlama açısından kıyı açıklarındaki yatakları işletilmesine belirli bir sınırlama getirilmiştir. Bununla birlikte ham petrol ve doğal gaz günümüzde en önemli ihraç ürünleri durumundadır. İthal hammaddeye dayanan işlenmiş alüminyum ve nikel ihracatında dünyanın sayılı ülkeleri arasında bulunan Norveç aynı zamanda Avrupa'nın en zengin ilmenit yataklarına sahiptir. Bakır ve demir cevheri çıkarımı da önemli bir miktar bulur. Norveç'in 1973'te bir serbest ticaret anlaşması imzaladığı Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) koyduğu kotalar nedeniyle demir üretimi son yıllarda düşürülmüştür. Öteki madenlerden kurşun, çinko ve kömürün üretimi sınırlıdır.

GSYİH içindeki payı yüzde 13,7 olan imalat sektöründe toplam işgücünün yüzde 13,8'i çalışır. Sanayi temelde demir, kereste ve balık gibi yerel kaynakların işlenmesine dayanır. En önemli sanayi ürünleri arasında makine, elektrikli donanım, ulaşım araçları, elektronik eşya, kâğıt ve kâğıt ürünleri, mobilya, kimyasal maddeler, işlenmiş gıda ve silikon alaşımları sayılabilir. Sanayide küçük aile işletmeleri sayıca ağır basar. Bununla birlikte büyük anonim şirketler toplam üretimin yarısından fazlasını elinde tutar. Devlete ait olan az sayıda büyük sanayi kuruluşu da özerk işletmeler olarak örgütlenmiştir. Büyük ölçüde hidroelektrik santrallerden elde edilen elektriğin yıllık üretimi (1990) 121,6 milyar kW-sa düzeyindedir. Elektrik enerjisinin yaklaşık yarısını elektrometalurji tesisleri tüketir.

Geleneksel bir denizcilik ülkesi olan Norveç dünyanın en büyük ve en modern deniz ticaret filolarından birine sahiptir. 1975'ten sonra deniz taşımacılığında yaşanan ekonomik güçlükler nedeniyle yabancı şirketlere gemi satışları artarken, gemi yapım sanayisi de gerilemeye başlamıştır. Deniz taşımacılığının ve dış ticaretin GSMH'ye katkısı gene

Bergen yakınlarında buzulla beslenen bir göl
Sven Samuelson

ticaret açısından büyük önem taşır. Daha kuzeyde mobilyacılık ve balıkçılık başlıca geçim kaynaklarıdır.

Aynı adlı fiyord ve kenti çevreleyen Trondheim bölgesi geniş ormanların yanı sıra zengin maden yataklarını barındırır. Uzun bir dönem başkent olarak kalan Trondheim bölgenin ekonomik yaşamına egemendir.

Güneye göre daha dar bir şerit oluşturan ve sayısız fiyortlarla parçalanmış olan Kuzey Norveç, kıyı açıklarındaki adalarda bile sivri dorukların ve sırtların yükseldiği dağlarla kaplıdır. Sert kış aylarında karayolları kapandığından bölgeye ulaşım hava ve deniz yoluyla sağlanır. Bölgenin en yoğun nüfuslu yöreleri önemli bir madencilik merkezi olan Dunderland Vadisi ile denize doğru uzun bir çukıntı oluşturan Lofoten

10,5'tir. Her iki oranın da düşük olması nedeniyle 15 yaşın altındaki ve 60 yaşın üzerindeki grupların toplam nüfus içindeki oranları birbirine çok yakındır (sırasıyla yüzde 19 ve yüzde 22,9).

EKONOMİ. Norveç'te büyük ölçüde hizmet sektörü, ağır ve hafif sanayi ile petrol ve doğal gaz üretimine dayanan gelişmiş bir karma ekonomi yürürlüktedir. Geçmişte başlıca gelir kaynakları balıkçılık, kerestecilik, deniz taşımacılığı ve gemi yapımı olan Norveç, II. Dünya Savaşı sonrasında madencilik ve imalat sektörlerinde büyük bir atılım gerçekleştirerek ileri sanayi ülkeleri arasına girmiştir. Günümüzde demire dayalı alaşımlar ve metal eşya ihracatında dünya çapında ilk sırasında yer alması, dünyanın ikinci büyük magnezyum üreticisi olması ve hidroelektrik santrallerin dev bir

de yüksektir. Başlıca ihracat ürünleri petrol, doğal gaz, alüminyum, demir ve çelik ile işlenmiş balıktır. İthalat kalemlerinin başında ise makine, ulaşım araçları, çeşitli hammadde ve metaller ile gıda ürünleri gelir. Norveç'in dış ticaretinde en önemli yeri İngiltere, Almanya ve İsveç tutar.

Kamu gelirleri büyük ölçüde vergilere dayanır. Gelire bağlı olarak artan vergiler son derece yüksektir. Ekonominin bütün alanlarında uygulanan katma değer vergisinin oranı yüzde 20'dir. Kamu harcamaları içinde sosyal refah hizmetlerinin payı 1960'lardan bu yana sürekli artmaktadır. Geçmiş 19. yüzyıl sonlarına değin inen sendikalar hareket çok güçlüdür. Son derece merkezileşmiş olan sendikalar ve işveren örgütleri genellikle uyumlu bir ilişki içinde. Son yıllarda toplu iş sözleşmelerinde düşük gelirli işçilere daha yüksek artış sağlama ilkesi önde tutulmaktadır.

Doğal yapının yarattığı engeller yurtiçi ulaşımına önemli güçlükler çıkarır. Karayollarının yaklaşık üçte ikisi kaplanmıştır. Dağları aşan dar ve dönemeçli yolları yenileme çalışmaları sürmektedir. Oslo ve Bergen arasındaki ana karayolu kışları altı ay kadar kapanır. Güneydeki büyük kentleri birbirine bağlayan demiryollarının yarıdan fazlasında elektrikli trenler çalışır. Narvik, Trondheim ve Oslo'dan çıkan hatlar İsveç ile bağlantıyı sağlar. Limanlar arasında deniz trafiği son derece işlektir. Norveç'in ortak olduğu Scandinavian Airlines System (SAS) ve iki özel havayolu şirketi 40 kadar havalimanı arasında tarifeli uçak seferleri düzenler. Oslo, Stavanger ve Bergen'de uluslararası havalimanları vardır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Norveç kendine özgü bir parlamenter sistemi olan meşruti bir monarşidir. 1814 tarihli anayasa uyarınca yasama yetkisini *Storting* denen parlamento kullanır. Parlamentonun 165 üyesi dört yılda bir nispi temsil sistemine göre seçilir. Anayasa değişiklikleri ancak üçte iki çoğunlukla geçebilir. Parlamento dört yıllık dönem sona ermeden dağıtılamaz. Hükümet parlamentoya karşı sorumludur. Hükümdarın yasalari veto ederek geçici olarak durdurma yetkisi bulunmakla birlikte, bu yetki 1905'ten bu yana kullanılmamıştır.

Sembolik olarak yürütmenin başı durumunda olan hükümdarın yetkileri törensel bir nitelik taşır. Hükümet işlevini gören Devlet Konseyi ve başbakan, parlamentonun önerisi doğrultusunda hükümdar tarafından atanır. Siyasal yaşama egemen olan ana partiler Norveç İşçi Partisi ile Muhafazakar Parti'dir. Hiçbir partinin tek başına çoğunluğu elde edemediği 1965 sonrasında Hristiyan Halk Partisi, Merkez Parti, Sosyalist Sol Parti, İlerleme Partisi ve Liberal Parti gibi küçük partiler de anahtar bir konum kazanmıştır.

Temel yönetim birimi olan iller (*fylke*) seçimle gelen meclislerin yönettiği kent ve kırsal belediyelerine ayrılır. Belediyeler sağlık, eğitim ve konut gibi işlerle uğraşır. Belediyelerin gönderdiği delegelerin oluşan il meclisleri okul, hastane ve yol yapımı gibi işler için vergi koyabilir. İllerin başında hükümetin atadığı valiler bulunur.

Yargı sistemi en üst yargı mercii olan Yüksek Mahkeme, istinaf mahkemeleri ve yerel mahkemelerden oluşur. Hukuk davaları ancak uzlaştırma kurullarında bir sonuç alınmazsa mahkemeye götürülür. Ayrıca halkın idareyle ilgili şikâyetlerini takip etmekle görevli memurlar vardır. Zorunlu

askerlik hizmeti uygulaması 12-15 ayı kapsar. Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) üye olan Norveç'in savunma stratejisi, bir saldırı durumunda NATO birliğinin harekete geçirilmesine değin kilit noktaları tutmaya dayanır. Silahlı kuvvetlerin asker sayısı 32 bindir; bunun yaklaşık yarısını kara birlikleri oluşturur.

Norveç'in kapsamlı sosyal refah sistemi hastalık, annelik ve aile yardımı gibi hizmetlerin yanı sıra yaşlılık, işgörmelik ya da işsizlik durumunda herkese çalışırken ulaştırıldığı düzeye yakın bir yaşam standartı sağlayacak bir aylık bağlanmasını öngörür. Zorunlu genel sağlık sigortası çerçevesinde herkes parasız tıbbi bakım ve tedaviden yararlanır. Sağlık kuruluşları personel ve gereç bakımından yeterli bir düzeydedir. Yaygın koruyucu hekimlik hizmetleri başta verem olmak üzere ciddi bulguları hastalıkların çoğunu büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bebek ölüm oranı (1990) ancak binde 6,9'dur. Ortalama ömür (1990) kadınlarda 79,8 yıl, erkeklerde 73,4 yıldır. II. Dünya Savaşı'yla ortaya çıkan konut açığı sorunu günümüzde bütünüyle çözülmüştür. Devletin bu alanda sağladığı hizmetler konut yapımı ve onarımı için düşük faizli kredi ile kira yardımını kapsar.

Norveç'te hemen hemen yüzde 100 olan okuryazarlık oranı, eğitimde ulaşılan yüksek düzeyi yansıtır. Eğitim 7-15 yaşlar arasında zorunludur, öğrenim çağındaki çocukların hemen hepsi okula gider. Temel öğrenimi tamamlayan öğrenciler teknik okullara ya da lise düzeyinde okullara devam edebilir. Son yıllarda artan öğrenci sayısı doğrultusunda yükseköğretim kurumları da genişletilmiştir. Oslo (1811), Bergen (1946), Trondheim (1968) ve Tromsø'da (1968) üniversite vardır.

KÜLTÜREL YAŞAM. Norveç kültürel alanda dış etkilere açık olmakla birlikte eski halk kültürünü de önemli ölçüde korumuştur. Varlıklarını yan yana sürdüren geleneksel sanat ve el sanatlarıyla modern sanayi tasarımları genellikle Viking döneminden kalma arkeolojik buluntulardan, kuzeydeki Lapların kültüründen ve ileri tasarım okullarından esintiler taşır. Mobilyalar, mine işleri, dokumalar, sofra takımları ve mücevherler tarihsel mirasın yanı sıra öncü üslupları da yansıtır.

Norveç dünya ölçeğinde en küçük dil topluluklarından birini oluşturmakla birlikte yayın alanında ilk sıralarda yer alır. Bir yılda yayımlanan yeni kitap sayısı, yaklaşık üçte ikisi yerli yazarlara ait olmak üzere beş bini bulur. Kamu ve okul kütüphanelerinden okunmak üzere alınan kitap sayısı yılda 24 milyona ulaşır. Başta oyun yazarı Henrik Ibsen ile Bjørnstjerne Bjørnson, Knut Hamsun ve Sigrid Undset olmak üzere birçok Norveçli yazar dünya çapında adını duyurmuştur. Birçok kentte kurulmuş tiyatrolar vardır. Devlet gezici tiyatrosu Riksteatret ülkenin her yanına turneler düzenleyerek yılda 1.200 kadar oyun sahneler. Norveç Operası 1959'da kurulmuştur.

20. yüzyıl Norveç ressamları duvar resminde yalnızca Meksikalı ressamların boy ölçülebileceği bir düzeye ulaşmıştır. Öteki bazı sanatçılar da teyp, film, pikap ve dia gibi araçları birlikte kullandıkları "birleştirme" yöntemini uygulamış, resimli dokumalar, soyut heykeller ve resimlerle dünya çapında adlarını duyurmuşlardır. Norveç'in en ünlü ressamı sayılan Edvard Munch dışavurumculuğun kurucularından biri olarak kabul edilir. Gustav Vigeland'ın yapıtları Oslo'da kendi adıyla anılan bir heykel parkında toplanmıştır.

Mimarlığın başlıca esin kaynağını dikey kütüklerle inşa edilen ortaçağ ahşap kiliseleriyle yatay kütüklerin köşelerde birbirine tutturulmasıyla inşa edilen evler oluşturur. Genelde ahşap olan özel konutlar zemine sıkıca oturacak biçimde inşa edilir.

Bilim ve araştırma olanaklarının sınırlı olmasına karşın, doğa bilimleri alanındaki bazı bireysel çabalar övgüye değer sonuçlara ulaşmıştır. Ünlü Viking kâşifleri Erik (Kızıl) ve oğlu Leif Eriksson'un başlattığı geleneğin çağımızdaki temsilcileri arasında Fridtjof Nansen, Roald Amundsen ve Thor Heyerdahl sayılabilir.

Gazetelerin çoğunun siyasi partilerle bağlantılı olmasına karşın Norveç basını yüksek kalite düzeyi ve bağımsız yayın politikasıyla bütün dünyaca kabul edilen bir saygınlığa sahiptir. Radyo ve televizyon yayınları özerk devlet kuruluşlarıncı yürütülür. Eğitim ve haber programları eğlence programlarından daha çok yer tutar.

TARİH. İlk yerleşmeler ve Viking çağı. Dev buz katmanlarının İÖ 11000-8000 arasında çözülmeye başladığı bugünkü Norveç topraklarında insan varlığının en eski izleri, kıyılarda ortaya çıkarılan ve İÖ 7000-6000 arasındaki döneme tarihlenen ilkel taş aletlerdir. İÖ 5000'lerden kalma yerleşim alanlarında ele geçirilen buluntular, bu aletleri kullanan avcı ve balıkçı toplulukları hakkında daha geniş bilgi verir. Norveç topraklarında tarım ve hayvancılığın başlaması, çiftçilikle uğraşan yeni göçmen toplulukların doğu bölgesine yerleştiği İÖ 3000-2500 arasındaki döneme rastlar. Arkeolojik kalıntılar Tunç Çağına İÖ 1500'lerde, Demir Çağına ise İÖ 500'lerde geçildiğini gösterir.

Norveç'in Roma yönetimindeki Galya ile ilişkiye girdiği 1-4. yüzyıllar arasında yerleşik yaşam biçimi yaygınlaşırken, güneydeki halkların etkisiyle runik yazı da kullanılmaya başladı. Batı Roma'nın çöküş dönemine rastlayan 400-600 arasından kalma, kabile şefi mezarlarındaki görkemli silahlar ve altından yapılmış eşyalar Norveç'teki gelişmeyi yansıtır. Sonraki dönemde ise kabilelere dayalı küçük devletlerin ortaya çıkışı gözlenir. 5. yüzyıla gelindiğinde bu küçük aristokratik devletler *lagting* denen meclislerin temsil ettiği konfederasyonlar altında birleşmiş bulunuyordu.

Lindesnes Burnu ile Götta Irmağı ağzı arasında uzanan Vik adlı körfezin çevresinde yaşayan Vikinglerin, ileri askeri örgütlenmeleriyle üstün gemi ve silahlarına dayanarak uzak ülkelere karşı giriştikleri yağma seferleri 800 dolaylarında başladı. Yaklaşık 1050'ye değin süren ve Viking çağı olarak bilinen bu dönemde Norveç kökenli Vikingler daha çok batıya yönelerek Britanya Adaları, Grönland ve Vinland'da (Newfoundland kıyıları) çeşitli yerleşmeler kurdular.

Oslo Fiyordu çevresindeki Viking şeflerinden I. Harald 9. yüzyılın ikinci yarısında batı kıyılarını ele geçirdikten sonra kendini bütün Norveç'in kralı ilan etti. Yerine geçen oğlu I. Erik 935'te, İngiltere'de yetişmiş olan kardeşi I. Håkon tarafından devrildi. Håkon'la birlikte Norveç'te Hristiyanlık yayılmaya başlarken, Viking şeflerinin İngiltere ve Danimarka'da kurdukları krallıklarla ilişkiler de gelişti. Harald'ın soyundan gelen II. Olav 1015'te bütün Norveç'i yönetimi altında birleştirdiyse de Hristiyanlığı zorla benimsetmeye ve krallık otoritesini güçlendirmeye çalışınca kabile şefleriyle çatışmaya girdi. Dan ordularının da katıldığı Stiklestad Çarpışması'ndan (1030) sonra Norveç'in yönetimi İngiltere ve Danimarka'da hüküm süren Canute'un (I. Knud) eline geçti. Canute'un ölümü (1035) üzerine Olav'ın oğlu I. Magnus Norveç kralı seçil-

di. Magnus'un yerine geçen (1047) amcası III. Harald İngiltere'yi istila girişiminde (1066) bozguna uğratarak yaşamını yitirdi. Harald'dan sonra hüküm süren oğulları II. Magnus Haraldsson (hd 1066-69) ve III. Olav Haraldsson (hd 1066-93) piskoposluklara arazi vermenin yanı sıra ilk kentlerin inşasına destek oldular.

12., 13. ve 14. yüzyıllar. III. Olav Haraldsson'un oğlu III. Magnus (hd 1093-1103) Orkney ve Hebrid adaları üzerinde Norveç egemenliğini sağladı. Onun oğulları IV. Olav Magnusson (hd 1103-15), I. Øystein Magnusson (hd 1103-22) ve I. Sigurd Magnusson (hd 1103-30) ülkeyi birlikte yönettiler. Daha sonra ortaya çıkan taht kavgaları kilisenin de etkin rol oynadığı bir iç savaş ortamına yol açtı. Kilisenin ağır bastığı bir dönemin ardından başa geçen Sverre Sigurdsson (hd 1184-1202) piskoposların gücünü kırarak kendine bağlı güçlü bir aristokrasi oluşturduysa da muhalif odakların üstesinden gelemedi.

İç savaşa son veren IV. Håkon (hd 1217-63), kilise-devlet ilişkilerini ve veraset çizgisini düzenleyerek krallık yönetimini güçlendirdi ve Norveç tarihinde "altın çağ" olarak bilinen dönemi başlattı. Grönland ve İzlanda'yı Norveç tahtına bağlamanın yanı sıra komşu ülkelerle ticari bağları geliştirdi. Oğlu ve ardılı VI. Magnus (hd 1263-80) çıkardığı yasalarla sistemli bir hukuk düzeni kurdu ve yeni düzenlemelerle krallığın otoritesini artırdı. Yerine geçen II. Erik'in döneminde (1280-99) soylular ve din adamları ayrıcalıklar elde ederek önemli bir nüfuz kazandı. Onun kardeşi V. Håkon (hd 1299-1319) krallık otoritesini yeniden sağlamada pek başarılı olamadığı gibi Hansa Birliği'nin Norveç ticaretini ele geçirmesine neden oldu.

Håkon'dan sonra İsveç prensi Erik'in oğlu ve Håkon'un damadı VII. Magnus Eriksson'un (hd 1319-55; II. Magnus Eriksson adıyla İsveç kralı [hd 1319-63]) başa geçmesiyle İsveç ve Norveç arasında taht birliği kuruldu. Ama soyluların baskısı altında kalan Magnus büyük oğlu Erik'i İsveç, küçük oğlu Håkon'u da Norveç tahtının vârisi ilan etti. Norveç'i baştan başa kasıp kavuran Büyük Veba Salgını (1348-50) çok sayıda soylunun ve din adamının ölümüne yol açarak krallığın gücünü önemli ölçüde sarstı. Erginlik çağına geldiğinde Norveç tahtına geçen VI. Håkon (hd 1355-80) İsveç soylularının ayaklanmalarına karşı babasının yanında yer aldı ve 1362'de onunla birlikte İsveç kralı ilan edildi. Ama ertesi yıl İsveç'ten çekilmek zorunda kaldı. Hansa Birliği'yle ortaya çıkan çatışmada Danimarka kralı IV. Valdemar'la işbirliği yaparak kızı Margrethe ile evlendi. Küçük yaşta her iki tahta geçen oğlu V. Olav'ın ölümünden (1387) sonra Norveç ve Danimarka'nın yönetimini naip olarak I. Margrethe üstlendi.

Kalmar Birliği. Soyluların desteğiyle İsveç tahtının da naibi olan Margrethe, kız kardeşinin torunu Pomeranyalı Erik'in 1389'da Norveç, 1396'da da Danimarka ve İsveç kralı olarak tanınmasını sağladı. Ertesi yıl Kalmar'daki taç giyme töreninde varılan anlaşmayla üç ülkenin ortak bir dış politika izlemesi, buna karşılık devlet konseyleri aracılığıyla işlerinde bağımsız hareket etmesi kararlaştırıldı. Ama önemli devlet görevlerinin genellikle Danimarkalı ve Alman soylulara verildiği Norveç'te devlet konseyi etkili bir konum kazanamadı. Margrethe'nin ölümünden (1412) sonra Erik'in kötü yönetimine karşı bir dizi köylü ayaklanması patlak verdi. Kalmar Birliği'nin geçici olarak dağıldığı 1448'de önce İsveç'e katılmaya karar veren Norveç, 1450'de

Danimarka tahtının başındaki I. Christian'ı kral olarak tanımak zorunda kaldı. Christian 1468'de Orkney ve Shetland adalarını İskoçya'ya verdi. Siyasal ve ekonomik bakımdan güçsüz bir aristokrasinin varlığı, Norveç'in Kopenhag'a bağımlılığını giderek artırdı.

16., 17. ve 18. yüzyıllar. İsveç'in 1523'te bağımsızlığını elde etmesiyle Kalmar Birliği kesin olarak sona erdi. Aynı yolu izlemek isteyen piskoposların ağırlıkta olduğu Norveç konseyi, Danimarka'daki iç savaştan (1533-36) yararlanarak bir ayaklanma başlattıysa da İsveç'ten beklediği yardımı alamadı ve yenilgiye uğradı. Ardından konseyin dağıtılmasıyla Norveç doğrudan Danimarka'ya bağlandı (1536). Ama Norveç'in eski kurumlarının çoğu ve hukuk düzeni olduğu gibi korundu.

Norveç'in balık, kereste, demir cevheri ve bakır gibi doğal kaynaklarının daha geniş çapta işlenmeye başladığı 1550'lerde Norveç burjuvazisi yeni bir güç odağı durumuna geldi. İsveç'in Norveç'i ele geçirme planlarından çekinen Danimarka kralları, 1560'lardan sonra daha yumuşak politikalar benimseyerek kentlerin gelişmesine destek oldular. IV. Christian'ın damadı Hannibal Sehested'in Norveç valiliği yaptığı 1640'larda aynı bir ordu ve mali yönetim kuruldu. Ama mali işler 1651'de yeniden Kopenhag'ın denetimi altına alındı. Norveç'in 1660'ta belirlenen bugünkü sınırları 1751'de imzalanan antlaşmayla İsveç tarafından da tanındı.

18. yüzyıla girildiğinde Norveç'in küçük toprak sahibi köylüleri Danimarka'daki kiracı köylülere göre çok daha elverişli bir konumdaydı. Özellikle ülkenin doğusunda kereste tüccarları ve çiftçiler oldukça varlıklıydı; buna karşılık geniş bir kırsal proletarya da ortaya çıkmıştı. Öteki bölgelerde toprak kıtlığı nedeniyle yoksulluk daha yaygındı. 18. yüzyıldaki bir başka önemli gelişme, ticari bağların yeniden geliştiği Grönland'ın giderek Kopenhag tüccarlarının denetimine girmesi idi.

Napoleon Savaşları ve 19. yüzyıl. Danimarka'nın 18. yüzyıl sonlarında Avrupa'da baş gösteren çatışma karşısında izlediği tarafsızlık politikası, İngiltere'nin 1807'deki deniz saldırısı üzerine Fransa ile ittifaka döndü. Ama Napoleon'un İngiltere'yi abluka altına almak için uyguladığı kıta sistemi Norveç'in balık ve kereste ihracatını durdurarak büyük bir ekonomik bunalıma yol açtı. Bu durum Norveç ile Danimarka arasındaki bağın zayıflamasında önemli rol oynadı. Napoleon'un Leipzig Çarpışması'ndaki (1813) yenilgisinin ardından İsveç'in tehdidi altına giren Danimarka, Kiel Antlaşmasıyla (14 Ocak 1814) deniz aşırı topraklar dışında, Norveç üzerindeki bütün haklarını İsveç'e bıraktı.

Bu düzenlemeye tepki olarak gelişen ayaklanma sonunda Eidsvoll'de toplanan kurucu meclis 17 Mayıs 1814'te bir anayasa ilan ederek Christian Frederik'i Norveç kralı seçti. Ama Norveç'in bağımsızlığı büyük devletlerden destek görmedi. İsveç birliğinin Temmuz 1814'te ülkeye girmesinden sonra, Norveç bazı küçük değişikliklerle kabul edilen anayasa çerçevesinde İsveç tahtına bağlandı. Ortak bir kral ve dış politikayı öngören bu birlik, Norveç'in kendi parlamentosu (*Storting*) ve hükümeti aracılığıyla işlerini yürütmesine olanak veriyordu.

Norveç 19. yüzyılda birçok bakımdan büyük değişiklikler geçirdi. 1801'de 880 bin dolayında olan nüfus 1900'de 2,3 milyona yaklaşırken, kentlerde oturanların oranı da üç kattan fazla bir artışla yüzde 28'e ulaştı. 1840-1914 arasında yaklaşık 750 bin Nor-

veçli başta ABD olmak üzere yabancı ülkelere göç etti. Geleneksel kereste, demir ve cam ihracatının gerilemesine karşın, 1820'lerden sonra balıkçılık, 1850'lerden sonra da tarım hızla gelişti. Demiryollarının yapımıyla kırsal kesimler pazara açıldı. Aynı dönemde deniz taşımacılığı çarpıcı bir büyüme gösterdi. Yüzyılın sonuna gelindiğinde Norveç'in deniz ticaret filosu İngiltere ve ABD'den sonra dünyada üçüncü sırada yer alıyordu. Denizcilikten sağlanan gelir hızlı bir sanayileşmeye temel oluşturdu.

Norveç'in savaş döneminde içine girdiği mali bunalım 1842'deki para reformuyla büyük ölçüde giderildi. Öte yandan eski lonca sistemi ile kısıtlamaların kaldırılması ve gümrük tarifelerinin indirilmesiyle adım adım serbest ticarete geçildi. Bu süreçte soyluların ayrıcalıklarına da son verildi ve bürokrasi en önemli siyasal güç durumuna geldi. En büyük seçmen kitlesini oluşturan çiftçiler uzun bir dönem parlamentoya temsilci olarak bürokratları gönderdiler.

Anayasa uyarınca tam bir yasama yetkisine sahip olan *Storting*, XIV. Karl'ın (Johan) (hd 1818-44) mutlak veto hakkı için başvurduğu baskılara direnerek konumunu kararlilikla korudu. İsveç'le tam siyasal birliğe karşı koyuşun bir başka biçimi de 1820'lerde 17 Mayıs'ın ulusal gün olarak kutlanmaya başlaması oldu. Kralın bu kutlamaları yasaklama çabaları 1830'larda bütünüyle kınıldı. Aynı dönemde *Storting*'deki bürokrat egemenliği de sarsılmaya başladı. Çiftçilerin, orta sınıfın ve küçük bürokratların oluşturduğu sol milliyetçi koalisyon, ulusal kültür ve dil alanındaki taleplerin yanı sıra kralın yürütme yetkisini kısıtlama mücadelesine de girişti. II. Oscar'ın (hd 1872-1905) yönetimi sırasında siyasal iktidar çatışması daha da belirginleşti. *Storting*'in 1884'te kralın atadığı hükümeti istifaya zorlamasıyla, yürütme gücü üzerinde de parlamenta denetimi kuruldu. Sol milliyetçi koalisyonun oluşturduğu Venstre Partisi 1891 seçimlerini büyük çoğunlukla kazandıktan sonra, dış politikada da bağımsızlaşma yönünde bir adım olarak Norveç'in kendi konsoloslarını atamasını gündeme getirdi. Bu konuda yürütülen görüşmelerin 1898'de çıkmaza girmesiyle, İsveç'ten kopma sürecine girildi. Sonunda *Storting* 7 Haziran 1905'te tek yanlı bir kararla birliğe son verdi. Karşılıklı kısmi seferberlik ilanından sonra Norveç'in görüşmeye oturmasıyla iki ülke barışçı bir çözüm çerçevesinde birbirinden ayrıldı. İzleyen halkoylamasında Norveç kralı seçilen Danimarka prensi Karl, VII. Håkon adıyla tahta çıktı.

20. yüzyıl. Norveç bağımsızlık sonrasında geniş su enerjisi potansiyelinin de değerlendirilmesiyle hızlı bir ekonomik büyüme gösterdi. Öte yandan iş yasası, sağlık sigortası, 10 saatlik işgünü (1915) ve 48 saatlik haftalık çalışma süresi (1919) gibi bir dizi toplumsal reform gerçekleştirildi. 1898'de erkeklere tanınmış olan genel oy hakkı 1913'te kadınları da kapsayacak biçimde genişletildi. Radikal işçi hareketinden doğmuş olan (1887) Norveç İşçi Partisi (DNA) sanayileşme ve reformların yarattığı elverişli koşullarda güçlenerek ciddi bir muhalefet partisi durumuna geldi.

I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmakla birlikte İtilaf Devletleri'nin baskısı sonucunda Almanya'yla ticari bağlarını kesen Norveç, deniz savaşları nedeniyle ticaret gemilerinin yaklaşık yarısını yitirdi. Savaştan belirgin bir ekonomik atılım sağlamasına karşın, hızla artan fiyatlar işçilere ve küçük

memurlara büyük güçlükler getirdi. Sol kanadının ağır baskısıyla 1919'da Komünistler'e (Üçüncü Enternasyonal) katılan DNA, Moskova merkezli politikalarla karşı çıktığı için 1923'te bu örgütün çekildi.

Savaş sonrasındaki Muhafazakâr, liberal eğilimli Venstre ve Çiftçi (1958'den sonra Merkez) partilerinin kurduğu hükümetler genelde liberal ekonomik politikalar izlediler. Norveç'in dünya piyasasındaki genişlemesi pek pay alamaması nedeniyle hızla artan işsizlik, Büyük Bunalım'la birlikte 1933'te yüzde 33'e kadar yükseldi. Çiftçi (1931-33) ve Venstre (1933-35) hükümetlerinin kamu harcamalarını kısarak bunalımı atlama politikaları geniş tepkilere yol açtı. 1935'te bazı ödünler karşılığında Çiftçi Partisi'nin desteğini alarak hükümet kuran DNA, vergileri yükselterek sosyal hizmetleri ve kamu yatırımlarını genişletme yoluna gitti. 1913-38 arasındaki ekonomik güçlüklerle karşı, aynı dönemde sanayi üretimi yüzde 75 oranında artış gösterdi.

II. Dünya Savaşı'nın başında da tarafsızlığını ilan eden Norveç Nisan 1940'ta Alman saldırısına uğramaktan kurtulamadı. Müttefik kuvvetlerden yeterli destek görmeyen Norveç ordusu haziran başlarında teslim olmak zorunda kaldı. Ardından kral ve hükümet Londra'ya kaçtı. Hükümetin denetimindeki Norveç tüccar filosu savaş boyunca Müttefiklere önemli katkılarda bulundu. Almanların Vidkun Quisling başkanlığındaki Nazi eğilimli küçük Ulusal Birlik Partisi'ne dayanarak oluşturduğu işgal yönetimine karşı pasif eylemler ve grevler biçiminde başlayan direniş hareketi, ağırlaşan baskılara karşın daha örgütlü bir nitelik kazanarak Almanlara önemli darbeler vurdu. Alman kuvvetleri 1944-45 kışında bir çatışmaya girmeden Norveç'ten çekildi. Kurtuluşu izleyen yargılamalar sonunda aralarındaki Quisling'in de yer aldığı 24 Nazi işbirlikçisi idam edilirken, 19 bin kişi de çeşitli cezalara çarptırıldı.

Savaşın sonunda oluşturulan koalisyon hükümeti, 1945 sonbaharındaki seçimin ardından yerini Einar Gerhardsen'in başkanlığındaki DNA hükümetine bıraktı. DNA 1963'teki kısa bir ara dışında 1965'e değin iktidarda kaldı. Yeniden inşa çabalarını hızlandırmasıyla savaşın yaraları kısa sürede sarıldı. 1949'a gelindiğinde ticaret filosu savaş öncesindeki gücüne kavuşmuş, sanayi üretimi de 1930'lardaki düzeyin üzerine çıkmıştı. Tam istihdama geçilmesiyle yaşam düzeyi hızla yükseldi. Sosyal refah hizmetleri daha da yaygınlaştı. Bu arada VII. Håkon'un ölümü (1957) üzerine yerine oğlu V.Olav geçti.

1965 seçimlerinde çoğunluğu ele geçiren dört sağcı parti Per Borten'in başkanlığında bir koalisyon hükümeti kurdu. 1971 ilkbaharında koalisyonun bölünmesiyle başbakan olan DNA lideri Trygve Bratteli, 1972'deki halkoylamasında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) katılmanın reddedilmesi üzerine istifa etti. Ama 1973 seçimleri sonunda küçük sol partilerin desteğiyle yeniden iktidara döndü ve 1976'ya değin başta kaldı. Ardılı Odvar Nordli, DNA ve Sosyalist Sol Parti'nin tek sandalyelik bir çoğunluk elde ettiği 1977 seçimlerinden sonra yerini Norveç'in ilk kadın başbakanı Gro Harlem Brundtland'a bıraktı. DNA'nın Eylül 1981 seçimlerinde yenilgiye uğraması üzerine, Kåre Willoch'un kurduğu Muhafazakâr hükümet başa geçti. Böylece Muhafazakâr Parti 50 yıllık bir aradan sonra yeniden tek başına hükümet kurabildi. Eylül 1985 seçimlerinin ardından Mayıs

1986'da Brundtland bir kez daha başbakan oldu. Ama partisinin 1989 seçimlerinde uğradığı oy kaybı nedeniyle Ekim 1989'da başbakanlıktan çekildi. Yerine Muhafazakâr Parti lideri Jan Peder Syse'nin başkanlığında merkez sağ bir koalisyon hükümeti kuruldu. Syse başkanlığındaki hükümet Norveç'in Avrupa Topluluğu'yla (AT) ilişkisi konusunda kendi içinde anlaşmazlığa düşerek Ekim 1990'da istifa etti. Bunun üzerine eski başbakanlardan Brundtland'ın başkanlığında bir İşçi Partisi azınlık hükümeti kuruldu. 1991'de Kral Olav'ın ölümü üzerine yerine oğlu V. Harald geçti. Norveç Ekim 1992'de Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) antlaşmasını onayladı. Kasım 1992'de de parlamento üyeliği için AT'ye başvurma kararı aldı. Eylül 1993'teki seçimleri İşçi Partisi azınlık hükümeti kazandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANA YILLIK.

Norveç Akıntısı, Kuzey Atlantik Akıntısı'nın kolu. Gulf Stream'in bir uzantısı da sayılır. Norveç Denizine İskoçya'nın kuzeyinden girer ve kuzeydoğu yönünde Norveç kıyısı boyunca akarak Barents Denizine dökülür. Yüzey altı sıcaklığı güneyde 8°C, kuzeyde 4°C'dir. Norveç ve Kuzey Avrupa'nın sert iklimini bir ölçüde yumuşatır. Ana su akışı yaklaşık 0,5 deniz mili hızındadır. Batıya doğru oluşan girdapları, güneydoğu yönünde akan Doğu Grönland Akıntısının girdaplarıyla birleşir. Farklı sıcaklıktaki bu suların karşılaşması, özellikle Faroe ve Shetland Adaları ile Norveç'in kıyı bölgeleri çevresinde çok verimli balıkçılık alanları meydana getirir.

Norveç Denizi, Norveç dilinde NORSKEHAVET, Atlas Okyanusunun bir bölümünü oluşturan su kütesi. Kuzeybatıda Grönland, kuzeydoğuda Barents Denizi, doğuda Norveç, güneyde Kuzey Denizi, Shetland ve Faroe adaları, batıda da İzlanda ve Jan Mayen Adası yer alır. En derin noktası yaklaşık 3.970 m, tuzluluk oranı yaklaşık binde 35'tir. Atlas Okyanusunun açık deniz bölümünden Grönland, İzlanda, Faroe Adaları ve İskoçya'nın kuzeyini birleştiren bir denizaltı sırtıyla ayrılır. Kuzey Buz Denizi ile bağlantısı vardır. Sıcak Norveç Akıntısı Norveç kıyısı açıklarında kuzeydoğu yönünde akarak buzlanmayı önler.

Norveç Derneği, Norveç dilinde NORSKE SELSKAB. 1772'de Kopenhag Üniversitesi'ndeki Norveçli öğrencilerin Norveç edebiyatını aşırı Alman etkisinden ve Danimarka romantizminin egemenliğinden kurtarmak amacıyla kurduğu dernek. Etkinliklerini 1812'ye değin sürdüren dernek, yalnızca edebi tartışmalar açmak ve yeni yapıtları tanıtmakla kalmayıp Norveç'in Danimarka'dan siyasal değilse de kültürel bağımsızlığını kazanmasında önemli bir rol oynadı. Dernek, çalışmalarına Claus Fasting, Claus Frimann ve Jens Zetlitz gibi pek tanınmamış adların ve büyük Norveçli şair Johan Nordahl Brun'un yapıtlarının yanı sıra Johan Herman Wessel'in ölümsüz yapıtı *Kaerlighed uden strømper*'e de (1772; Çorapsız Aşk) zemin hazırladı. Wessel'in yapıtı, Danimarka tiyatrosunda Norveç asıllı ünlü oyun yazarı Ludvig Holberg'in komedilerinin yerini alan İtalyan operaları ve Fransız trajedilerinin Danca taklitlerinin bir parodisiydi.

Norveç dili, Norveç dilinde NORSK, Kuzey Germen öbeğinin Batı İskandinav koluna bağlı dil. Bokmål (kitap Norveççesi) ya da eski adıyla Riksmål (resmî Norveççe) olarak bilinen Dan-Norveç dili ve Yeni

Norveç dili (Nynorsk) olmak üzere iki farklı biçimi vardır. Dan-Norveç dili, Norveç'in Danimarka'yla birleştiği dönemde (1380-1814) kullanılmaya başlanan yazılı Dancaya da dayanır. Yeni Norveç dili ya da eski adıyla Landsmål (kırsal Norveççesi) ise 19. yüzyılın ortasında dil uzmanı Ivar Aasen tarafından Eski İzlanda dili geleneğini sürdürmek için batıdaki kırsal bölge lehçeleri temel alınarak geliştirilmiştir. Dan-Norveç dili Yeni Norveç diline göre daha yaygındır ve ülkede çıkan bütün gazetelerle edebiyat yapıtlarının büyük bölümünde kullanılmaktadır. Konuşanların birbirlerini anlayabildiği bu dillerin her ikisi de hem resmi yazışmalarda, hem de eğitimde kullanılmaktadır. İki dili birbirine yakınlılaştırıp ortak bir Norveç dili (Samnorsk) oluşturma çalışmaları, direnmelere karşın sürdürülmektedir.

Eski Norveç dili öbür İskandinav dillerinden Ortak İskandinav döneminin (600-1050) sonunda ayrılmış, ama 14. yüzyılın ortasındaki Büyük Veba Salgını ve önce İsveç (1319), ardından Danimarka'yla (1380) birleşme sonrasında yaşanan kültürel gerileme yüzünden ulusal bir dil haline gelebilmiştir. Norveç dilinin Dancanın etkisine girmeden önceki biçimiyle yazıldığı bilinen son belgeler 1450-1500 arasından kalmaz.

Norveç edebiyatı, Norveç'te yaşamış halkların ortaya koyduğu edebiyat yapıtlarının tümü. Çağdaş Avrupa edebiyatlarının en geç gelişenlerinden, aynı zamanda en derin köklere sahip olanlarından biridir. Kökleri bin yıl öncesinin pagan Kuzeyli kültürüne dayanmakla birlikte, tam anlamıyla Norveç'e özgü bir edebiyat ancak Norveç'in Danimarka'dan ayrılmasından (1814) sonra gelişmiştir.

Norveç edebiyatı önce İzlanda, ardından Danimarka edebiyatlarıyla iç içe gelişmiş, ama 19. yüzyılın sonunda, özellikle de Henrik Ibsen'in yapıtları sayesinde Batı edebiyatı içinde kendine özgü önemli bir yer edinmiştir. Ayrıca bak. İskandinav edebiyatı.

Norveç istakozu (*Nephrops norvegicus*), Crustacea (kabuklular) sınıfının Decapoda (onayaklılar) takımından omurgasız türü. Atlas Okyanusunun Avrupa ve Kuzey Afrika kıyıları ile Akdeniz'de yaşar. Lezzetli sayılan etinin özellikle İngiltere, Fransa, Danimarka ve İtalya'da ticari değeri yüksektir.

Norveç istakozu 10-250 m arasındaki çamurlu diplerde bulunur. Uzunluğu 20 cm, ağırlığı 200 gr dolayına ulaşabilir. Yaklaşık gövdesinin uzunluğunda olan ince kısıkaçları tanınmasını kolaylaştırır. Genellikle küçük bir trolle, bazen yemli istakoz sepetleri kullanılarak avlanır.

Norveç Kilisesi, Norveççe NORSKE KIRKE. Norveç'te, devletçe desteklenen Lutheran kilise.

Norveç'te Hristiyanlığı yayma yönündeki ilk çabalar 10. yüzyılda başarısızlıkla sonuçlandı. 11. yüzyılda, ikisi de Norveç dışında vafit edilen Kral I. Olav Trygvason'la (hd 995 - y. 1000) Kral II. Olav Haraldsson (hd 1015-30) uyruklarının büyük bölümüne zorla Hristiyanlığı kabul ettirdiler. II. Olav İngiltere'den din adamı getirtirerek kilise örgütünün kurulmasını sağladı. 1152'de kilise bütün ülke çapında örgütlenmiş ve Nidaros'ta (bugün Trondheim) bir başpiskoposluk kurulmuştu.

Reform hareketi Norveç'te, gençliğinde Lutherçiliği benimseyen Danimarka ve

Norveç kralı III. Christian (hd 1534-59) tarafından başlatıldı. Norveçliler Lutherçiliği 1539'da resmen kabul ettiler. Lutherçiliği benimsemeyen Katolik piskopos ve din adamları kiliseden atıldılar, devlet kilise mülklerine el koydu. Norveç Kilisesi 18. yüzyılda Pietizmin etkisi altına girdi. 1737'de Danimarka asıllı Norveçli Lutherci piskopos Erik Pontoppidan'ın yayımladığı, Luther'in *Kleiner Katechismus*'unun (1529; Küçük Kateşizm) açıklaması niteliğindeki "Tanrısallığın Gerçeği" adlı yapıt yaklaşık 200 yıl boyunca Norveç'te dinsel yaşamı geniş ölçüde etkiledi. 1797-1804 arasında Hans Hauge'ın önderliğinde yeni bir Pietist canlanma yaşandı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Lutherçilikle Pietizmi bağdaştırmaya çalışan Gisle Johnson'un çalışmaları da halkı ve din adamlarını etkileyerek misyon programlarının oluşturulmasını sağladı.

20. yüzyılda kilise içinde liberallerle tutucular arasında görüş ayrılıkları belirdi. II. Dünya Savaşı sırasında piskoposlar ve din adamları, ülkeyi ele geçirdikten sonra kiliseyi de denetlemeye çalışan Nazilere karşı direniş hareketinin başında yer aldılar.

Oslo piskoposu Norveç Kilisesi'nin en yetkili kişisidir. Kral ve parlamento kilise örgütünü, uygulamalarını, öğretisini ve eğitimini belirleme yetkisini elinde tutmaktadır. Piskopos ve rahiplerin atanmasında kral tam yetkilidir; 1845'ten bu yana her Norveç yurttaşı yasal olarak devlet kilisesinden ayrılıp başka bir kiliseye bağlanma ya da hiçbir kiliseye bağlanmama hakkına sahip olmakla birlikte, nüfusun yüzde 90'ından çoğu resmen devlet kilisesine üyedir.

Norwalk, ABD'de, California eyaletinin güneybatısındaki Los Angeles ilinde (*county*) kent. 1868'te Corvallis adıyla Gilbert ve Atwood Sproul tarafından kuruldu. 1875'te Güney Pasifik Demiryolu'nun bölgeye ulaşmasından sonra bugünkü adını aldı ve çevreye kerestecilik, mandıracılık ve sığır yetiştiriciliği alanlarında hizmet veren bir merkez haline geldi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla sanayileşen kentte 1964'ten bu yana, her yıl Uzay, Bilim ve Teknoloji Sergisi açılmaktadır. Nüfus (1990) 94.279.

Norwalk, ABD'de, Connecticut eyaletinin güneybatısındaki Fairfield ilinde kent. Norwalk Irmağının ağzındaki Long Island Boğazının kıyısında yer alır. Roger Ludlow'un 1640'ta Norwalk (Norwake ya da Naramake) Yerlilerinden satın aldığı kentin geleneksel sanayisi olan şapka imalatına günümüzde dokumacılık, makine ve bilgisayar donanımı üretimi gibi başka sanayi dalları eklenmiştir. Eskiden büyük önem taşıyan istiridye avcılığı günümüzde ortadan kalkmak üzeredir. Bir sayfiye merkezi olan kentin başlıca öğretim kurumları, ikisi de 1961'de açılan Norwalk Community College ile Norwalk Eyalet Teknik Yüksekokulu'dur.

1651'de kurulan Norwalk, ilçe düzeyinde yönetim birimi (*township*) Norwalk ve South Norwalk kentleri ile çok sayıda köyü kapsıyordu. 1913'te bütün bu birimlerin birleştirilmesiyle Norwalk kenti oluşturuldu. Kentin yakınlarındaki New Canaan'da bulunan Silvermine Sanatçılar Loncası'nda New England'lı sanatçıların yapıtları sergilenir. Nüfus (1990) kent, 78.331; metropoliten alan, 127.378.

Norwich, İngiltere'nin Norfolk ilinde (*county*) ilçe (*district*) ve kent. Wensum Irmağı'nın Yare ırmağı ile birleştiği yerin yukarısında yer alır. Yüzölçümü 39 km²'dir.

Bölgenin Saksonların denetimi altında bulunduğunda Wensum Irmağının yukarısında bir köy olarak kuruldu. Zamanla önemli bir pazar merkezi durumuna gelen kent 1004'te Danlar tarafından yağmalandı. Norman İstilasından (1066) kısa bir süre sonra, ırmak yakınlarında bir katedral ile bir Benedikten manastırı kuruldu. Katedralin, 15. yüzyıla ait 96 m yüksekliğindeki kulesi ve arkadlı avlusu ile Norman döneminden kalma apsis ve nefi hâlâ ayakta. Kentin doğusundaki Norman kalesi 1894'ten bu yana, Norwich okuluna bağlı sanatçıların resimleri ile çeşitli arkeolojik buluntuların sergilendiği bir müze ve sanat galerisi olarak kullanılmaktadır.

İlk beratını 1158'de alan Norwich, Flaman dokumacıların Kral III. Edward'ın teşvikiyle 1336'da kente yerleşmesinden sonra zengin bir dokumacılık merkezi durumuna geldi. I. Elizabeth'in hükümdarlığı sırasında, bölgeye Felemenkli göçmenlerin yerleşmesiyle kentin refahı daha da arttı. 15. yüzyılda, pazar meydanına egemen bir konumda bulunan Lonca Merkezi inşa edildi. Norwich 18. yüzyıldan sonra, kuzeyin hızla gelişen yeni sanayi kentleri karşısında eski önemini yitirmeye başladı. Günümüzde ülkenin başlıca ayakkabı üretim merkezlerinden biri olan kentte makine ve hardal üretimi ile basımcılık da önem taşır.

Kentteki başlıca yükseköğretim kurumu Doğu Anglia Araştırmaları Merkezi'ni de kapsayan Doğu Anglia Üniversitesi'dir. (1961). Tarihsel Doğu Anglia bölgesinin ve Norfolk ilinin merkezi olan kent, aynı zamanda ülkenin başlıca tarım ve hayvancılık pazarlarından biridir. Nüfus (1983 tah.) 126.100.

Norwich okulu, Norwich Sanatçılar Derneği adıyla anılan bir grup manzara ressamı. 1803'te kurulan ve 19. yüzyılın ilk yarısında Norwich ve Norfolk'ta etkinlik gösteren bu grubun üyelerinden John Crome (1768-1821) ve John Sell Cotman'ın (1782-1842) yapıtları, Felemenkli manzara ressamı ve İngiliz ressam Thomas Gainsborough'nun etkilerini yansıtır. Okulun öbür üyeleri John Sell'in oğulları Miles Edmund Cotman (1810-58) ve John Joseph Cotman (1814-78), John Crome'nin oğlu John Bernay Crome (1794-1822), George Vincent (1798-1830), James Stark (1794-1859), John Middleton, Robert Dixon (1780-1815) ve Henry Bright'tır.

Norwid, **Cyprian Kamil** (d. 24 Eylül 1821, Laskowo-Gluchy, Varşova yakınları, Polonya - ö. 23 Mayıs 1883, Paris, Fransa), 19. yüzyıl Polonya şiirinin en özgün ve yaratıcı adlarından. Önemi, ancak 20. yüzyılda yeniden keşfedildiğinde anlaşılmıştır. 1830-31 yıllarında Rusya'ya karşı girişilen ayaklanmanın bastırılmasından sonra sürgüne yollandı. 1842'de İtalya'ya giderek resim ve heykel öğrenimi gördü. Bir süre Paris ve ABD'de kaldıktan sonra İngiltere üzerinden Paris'e döndü ve ölümüne değin gözlerden uzak, yoksul bir yaşam sürdü.

Sağlığında başarı kazanamamasının nedeni, yapıtlarında çok kişisel ve zor bir üslup kullanmasıydı. *Poezye* (1863; Şiirler) adlı şiir kitabının yanı sıra *Krakus* (1863), *Wanda* (1901) ve *Kleopatra* (1904) adlı oyunları ve *Poezye* içinde estetik üzerine yanı manzum bir incelemesi vardır. Şiirlerinin felsefi yönü ağır basar. Yapıtları, bunları 1901'de yayımlamaya başlayan Zenon Prezesmycki (takma adı Miriam) sayesinde sonraki kuşaklara aktarılabilmektedir.

Nosaka Sanzo (d. 30 Mart 1892, Yamaguchi ili - ö. 14 Kasım 1993, Tokyo, Japonya), 1950'lerin sonları ve 1960'larda Japonya Ko-

münist Partisi'nin önderleri arasında yer alan Japon siyaset adamı. Partinin devrimci hedeflerine parlamenter platformda barışçı bir mücadele yürüterek ulaşmasını savunmuştur.

Rusya'daki 1917 Sovyet Devrimi'nden sonra komünist harekete ilgi duymaya başladı. Keio Üniversitesi'nde öğrenciyken Suzuki Bunci'nin kurduğu Yuaikei adlı işçi örgütüne katıldı. 1917'de üniversiteyi bitirdikten sonra öğrenim görmek üzere İngiltere'ye gitti. 1920'de Büyük Britanya Komünist Partisi'ne girdiyse de birkaç ay sonra sınır dışı edildi. 1922'de Japonya'ya döndü ve Japonya Komünist Partisi'nin kuruluşunda önemli rol oynadı. 1923'te tutuklandı. Aynı yılın sonunda serbest bırakıldıktan sonra Japon işçi hareketinde etkin görevler üstlenen Nosaka, 15 Mart Olayı olarak bilinen 1928'deki toplu komünist tutuklanması sırasında bir kez daha tutuklandı. Sağlık nedenleriyle serbest bırakılmasının ardından Komintern (III. Enternasyonal) Yürütme Komitesi'nde Japonya Komünist Partisi'ni temsil etmek üzere 1931'de SSCB'ye gitti. 1930'larda Komintern tarafından iki kez ABD'ye gönderildi. 1940'ta Çinli komünistlerin Yenan'da (Yan'an) kurdukları kurtarılmış bölgeye giderek Çin'i işgal etmeye çalışan Japon ordusuna karşı propaganda etkinlikleri yürüttü. Yan'an'dayken Susumu Okano takma adıyla, Çinlilere tutsak düşen Japon askerlerine komünizmi benimsetmeyi amaçlayan Japon Kurtuluş Birliği'ni kurdu.

1946'da Japonya'ya dönen Nosaka, 1945'te yasal statü kazanmış olan Japonya Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'ne ve Parlamento'nun (*Kokkai*) alt meclisi olan Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Partinin önde gelen kuramcılarından olan Nosaka'nın sosyalizme barışçı geçişi savunması savaş sonrasında Komintern'in yerini alan Komintern'in sert eleştirilerine hedef oldu. Japonya'daki ABD işgal kuvvetlerinin komünistlere karşı kapsamlı bir temizlik hareketine giriştiği 1950'lerdeki Soğuk Savaş yıllarında tutuklanmamak için yeraluna geçti. 1955'te örgütsel bir düzenlemeye giden Japonya Komünist Partisi'nin birinci sekreteri oldu ve parçalanmış durumdaki komünistlerin birleşmesi için çaba gösterdi.

1956'da parlamentonun üst meclisi olan Danışmanlar Meclisi'ne seçildi ve 1977'ye değin bu görevde kaldı. 1958'de seçildiği parti Merkez Komitesi başkanlığı görevini ise 1982'ye değin sürdürdü.

Nosema, *Microsporidia* takımından, spor oluşturan asalak tek hücreliler cinsi. Bulundukları konak hücrelerinde art arda bölünerek eşeysiz yoldan üreyen bu cins üyeleri daha sonra spor oluşturlar.

İpekböceklerinde karabatan denen buluşucu hastalığa neden olan *N. bombycis* türü, bu böceklerin embriyon döneminden başlayarak bütün gelişme evrelerinde görülebilir ve bütün vücut dokularına zarar verir. İlerlemiş enfeksiyonlarda ipekböceğinin vücudu küçük kahverengi lekelerle kaplanmış. Kozasını öremeyen ya da gevşek biçimde ören hastalıklı tırtıllar pupa evresine girmeden ölür. Louis Pasteur 1865'te *Nosema*'nın sporlarını (cismicikler) hastalık etkeni olarak tanımlamış, bu asalığın temizliğe özen göstererek ve buluştuğu ipekböceği kolonilerini yok ederek denetlenebileceğini öne sürmüştür.

Bir başka tür olan *N. apis* ise bal arılarında (özellikle işçi arılar) bağırsak epiteline yerleşerek arı sürgünü denen tehlikeli bir dizanteri hastalığına yol açar.

Nosetler, BURUN YERLİLERİ olarak da bilinir, günümüzde ABD'nin Massachusetts eyaleti sınırları içinde kalan Cod Burnunda yaşayan ve Algonkin dillerinden birini konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. Yaşadıkları toprakların konumu nedeniyle beyazlarla erken bir tarihte ilişkiye girdikleri sanılır. Fransız kâşif Samuel de Champlain'in 1606'da Nosetlerle karşılaştığı bilinmektedir. Başlıca geçim kaynakları balıkçılık olan Nosetler mısır ve fasulye de yetiştirirlerdi. Besin kaynaklarındaki mevsimlik değişikliklere bağlı olarak yıl göçebe bir yaşam sürerlerdi.

Başlangıçta Plymouth'a yerleşen koloncilere düşmanca davranmalarına karşın sonradan onlarla dost oldular ve 1622'de açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan koloncilere yiyecek yardımında bulundular. 1675-76 yıllarındaki Kral Philip Savaşı'nda(*) Nosetlerin çoğunluğu koloncilere yanında yer aldı. 1710'a gelindiğinde bütün Nosetler Hristiyanlığı benimsemişti. Aynı yıl baş gösteren humma salgını ağır kayıplara yol açtı. 1802'de yalnızca dört Nosetin sağ kaldığı söyleniyordu. Ama bu tarihten önce topraklarından sürülen bazı başka Yerlilerle karışmış olan Nosetler melez bir soy olarak varlıklarını korudular.

Noske, Gustav (d. 9 Temmuz 1868, Brandenburg, Prusya - ö. 30 Kasım 1946, Hannover, Batı Almanya), Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin sağ kanadında yer alan Alman siyaset adamı. 1919-20 yıllarında Weimar Cumhuriyeti'nin savunma bakanlığı görevinde bulunmuştur.

Reichstag (Parlamento) üyesiiken, imparatorluk yönetiminin askeri alanda ve sömürgeler konusunda izlediği politikaları destekleyerek kendi partisiyle çatışmaya düştü. 1914'ten sonra öteki sağ kanat sosyal demokratlarla birlikte Almanya'nın I. Dünya Savaşı'na girmesini destekledi. Partisinin askeri konulardaki uzmanı kabul edilen Noske, Ekim 1918'de denizcilerin başlattıkları ayaklanmanın ardından imparatorluk hükümeti tarafından Kiel'de düzeni yeniden sağlamakla görevlendirildi. Aralık 1918'de ise Weimar'da yeni Ulusal Meclis'in toplanmasına (Şubat 1919) değin geçici cumhuriyet hükümeti olarak görev yapan altı üyeli konseye seçildi. Ocak 1919'da komünistlerin Berlin'de başlattıkları ayaklanmayı basturmakla görevlendirilen Noske bu görevi acımasızca ve büyük bir hızla yerine getirdi. Weimar Cumhuriyeti'nin ilanının hemen ardından ilk cumhuriyet hükümetinin savunma bakanlığına getirildi. Cumhuriyeti yıkarak sağcı bir diktatörlük kurmak amacıyla düzenlenen Kapp Darbesi'nin (1920) hemen öncesinde, sosyal demokratlardan gelen baskılar karşısında bakanlıktan istifa etti (Mart 1920). Daha sonra Hannover valisi olarak görev yaptı (1920-33). Adolf Hitler'e karşı düzenlenen Temmuz 1944'teki başarısız darbe girişimini katıldı.

Nossob Irmağı, Namibia'nın ortabau kesiminde mevsimlik akarsu. Windhoek'in kuzeydoğusunda doğan Beyaz Nossob ve Siyah Nossob'un birleşmesiyle oluşur. Kalahari Çölünün batı kesiminde güneydoğu yönünde akarak, kalın ve gözenekli kumların örttüğü bir araziden geçer. Namibia topraklarından çıktıktan sonra Botswana ile Güney Afrika arasındaki sınırın bir bölümünü oluşturur ve Kalahari Gemsbok Ulusal Parkı'nı ikiye ayırır. Namibia'nın orta kesiminde doğduktan sonra hemen hemen koşut bir çizgi izleyen mevsimlik Auob Irmağı ile

parkın güney ucunda birleşir. Daha sonra güneye yönelerek güneybatı yönünde akan Molopo Irmağına katılır. Bu noktaya kadar olan uzunluğu (Siyah Nossob ile birlikte) yaklaşık 740 km'dir. Yaklaşık 100.000 km²'yi bulan su toplama alanı seyrek bir bitki örtüsüyle kaplıdır.

Nostoc, boncuk dizilerine benzeyen hücre topluluklarıyla jelatinsi bir kütle oluşturan mavi-yeşil alg cinsi. Boyutları ancak mikroskopta görülebilecek kadar küçük olanlardan ceviz iriliğinde olanlara kadar çeşitlilik gösteren *Nostoc* kolonilerine en çok toprakta ve durgun suların yüzeyinde rastlanır. Parçalara ayrılarak çoğalan bu alg türleri

Nostoc kolonisi (çok büyütülmüş)
Winston Patnode-Photo Researchers

kalın çeperli özel hücreleri (akinet) sayesinde kuru ortamlarda çok uzun süre canlılığını koruyabilir ve nemli bir ortama ulaştıklarında yeniden çimlenebilirler. Mavi-yeşil alglerin çoğu gibi *Nostoc*'lar da mavi (fiksosiyanın) ve kırmızı (fikoeritrin) olmak üzere iki pigment içerir ve azot bağlayabilir. Bazı Doğu ülkelerinde toprakta yaşayan bir *Nostoc* türünden besin olarak yararlanılır.

Nostradamus, MICHEL DE NOTREDAME ya da NOTREDAME olarak da bilinir (d. 14 Aralık 1503, Saint-Rémy - ö. 2 Temmuz 1566, Salon, Fransa), Fransız astrolog ve hekim. Hekimliğe 1529'da Agen'de başladı. 1544'te Salon'a yerleşti; burada, 1546-47 yıllarındaki Aix ve Lyon veba salgınları sırasında kullandığı yeni ilaçlar ve tedavi yöntemleriyle tanındı. 1547'de kâhinliğe başladı, kehanetlerini 1555'te *Centuries* (Yüzlükler) adlı kitapta yayımladı. Kitap her birinde yaklaşık 100'er dördlük bulunan bölümlerden oluşuyordu. 1558'de kitabı daha da genişleterek krala adadı. Bazı kehanetlerinin doğru çıktığı kanısı uyanınca büyük ün kazandı. Fransa kralı II. Henri'nin eşi Kraliçe Catherine de Médicis'in sarayına çağrıldı ve kraliçenin çocuklarının falına baktı. 1560'ta IX. Charles'in tahta çıkmasıyla saray hekimliğine atandı.

Nostradamus'un kehanetleri üzerine birçok yorum kaleme alındı. 1781'de Katolik Kilisesi bu kehanetleri mahkûm etti. Nostradamus'un Fransızca, İspanyolca, Latince ve İbranice sözcükleri bir arada kullandığı kehanetler, kriptik üslubu ve içeriği dolayısıyla günümüze değin süren çeşitli tartışmalara yol açtı. Bunlardan bazıının, örneğin 1789 Fransız Devrimi'nin bazı ayrıntıları gibi çeşitli tarihsel olayları doğru biçimde öngördüğü ileri sürüldü.

Nosy Be, NOSSI-BE olarak da bilinir, Madagaskar'ın kuzeybatı kıyısının yaklaşık 8 km açığında volkanik ada. Ormanlarla kaplı olan adada çok sayıda krater ve krater gölü bulunur. "Büyük ada" anlamına gelen Nosy Be'nin uzunluğu 30 km, genişliği 19 km, yüzölçümü 300 km²'dir. Ortalama sıcaklık 18°C-35°C, yıllık yağış miktarı ise 1.975-3.000 mm arasında değişir. Başlıca ürünleri

şeker, parfüm yapımında kullanılan yağlar, rom, vanilya, karabiber ve portakaldır. Merkezi, güney kıyısındaki Hell-Ville limanıdır. 1896'dan bu yana Madagaskar'ın bir

Nosy Be'de kumsal, Madagaskar
Gerald Cubitt

parçası olan ada, yönetsel bakımdan Antsiranana iline bağlıdır. Nüfus (1978 tah.) 39.000.

nota, Batı müziğinin yazımında, porte üzerindeki konumuyla sesin yüksekliğini (tizlik-peslik), biçimiyle de süresini (uzunluk-kısalık) gösteren işaret. Notalar 13. yüzyılda görelî ya da kesin ses perdesiyle nüansı gösteren ama ritmi belirtmeyebilen *neuma*'lardan(*) gelişti. İlk notalar *longa* ■ ve *brevis* ■ ile bunların türevleri olan *maxima* ■ ve *semibrevis* ■'ti. Modern notalamada *brevis* ve *semibrevis* iki birlik nota ■ ile birlik notaya • karşılık düşer. Öbür modern notalar (küçülen zaman değerleri sırasıyla) şunlardır: İkilitik nota ♪, dördlük nota ♪, sekizlik nota ♪, onaltılık nota ♪, otuziklik nota ♪ ve altmışdördlük nota ♪. Bunların her biri süre olarak bir öncekinin yarı değerindedir.

nota, diplomaside, dışişleri bakanları ya da elçiler aracılığıyla bir hükümetten ötekine gönderilen yazılı belge. Hükümetlerin kendi diploması memurlarına gönderdikleri yazılarla diplomatların kendi hükümetlerine gönderdikleri raporlar da nota olarak anılır. Birden fazla hükümetin bir hükümete aynı içerikte bir notayı ortak bir metin halinde göndermeleri durumunda "kolektif nota" dan, bir hükümetin birden fazla hükümete uyarıcı ya da bilgi verici nitelikte bir resmî yazı göndermesi durumunda "genelge nota" dan söz edilir. Karşılıklı nota verilmesine ise "nota teatisi" denir. Bazen hükümetler daha önce yapılmış bir anlaşmanın bağlayıcılığını sağlamak üzere de birbirlerine anlaşmanın içeriğine ilişkin nota gönderirler.

nota yazımı, müziği oluşturan seslerin yükseklikleri, süreleri, nüansları ve daha başka özellikleriyle, belirli işaretler kullanılarak kâğıda geçirilmesi.

Tek malzemesi ses olan müzik, bu nedenle yalnızca icra edildiği sürece bir varlık kazanır, icranın sona erdiği anda yok olur; geride ancak belleklerde kalan bir izlenim bırakır. Nota yazımı, ses gibi soyut bir malzemeyi görsel niteliğe dönüştürür. Böylece müziği unutulmaktan kurtardığı gibi, onun ileride yeniden icra edilebilmesini sağlayarak besteciyle icracı arasında bir iletişim aracı işlevi de görür.

İÖ 3000'den beri Mısır ve bazı Ortadoğu uygarlıklarında nota yazımının uygulandığını gösteren kanıtlar vardır. Eski Çin, Hint ve Yunan uygarlıklarında, sonraları da

Bizans'ta kullanılmış olan nota yazıları çok çeşitlidir.

Ekphonetik yazıda bir harf, bir çizgi ya da bir işaret, belirli sesler grubunu gösteren bir simgeydi.

Seslerin yalnızca yüksekliğini gösteren bir yazı çeşidinde ise her ses bir harf ya da işaret verilerek yazıya geçirilirdi. Ama bu yazıda aralıklar ve seslerin süreleri (dolayısıyla ritim) belirtilemediği için parça geleceğe göre yorumlanırdı.

Tablatura(*) yazısı çalgının hangi teline hangi parmakla basılacağını gösterirdi. Eski Çin ve Yunan'da kullanılan bu yazı da ses yüksekliklerini ve sürelerini göstermezdi.

Neuma(*) yazısı melodi parçalarının yalnızca hareketini göstermeye yarıyordu. Müziğin gelişmesiyle yeni gereksinimlerin karşılanabilmesi için *neuma* yazısına yatay çizgiler eklendi ve zamanla, bugünkü porte ortaya çıktı.

16. yüzyıl başlarına gelindiğinde nota yazımı bugünkü biçimine çok yaklaşmıştı. Örneğin portenin temel öğeleri olan anahar, ölçü ve süre değerleri oluşmuştu. Buna karşılık ölçü çizgileri, toplu çalışma yardımcı bir öğe olarak ancak 16. ve 17. yüzyıllarda yavaş yavaş yaygınlaştı.

Geleneksel nota yazım sistemi 20. yüzyıl ortalarından beri pek çok kez gözden geçirilerek yenilenmiş, hatta bazı bestecilerce terk edilmiştir. Esnek ritim değerleri, normal kromatik dizi dışındaki sesler, bitişik nota kümeleri ve göreneğe dayanmayan daha başka müzikal öğeler için yeni simgeler oluşturulmuştur. Ama bu simgeler henüz üstünde herkesin anlaştığı, yaygın bir nitelik kazanmış değildir. Hatta bugün birçok besteci müziklerini kendi buldukları simgelerle yazıya geçirmektedir. Elektronik müzikle uğraşanlar ise bu müziğin notaya geçirilmesinde simgesel sistemler yerine grafik işaretler kullanmaktadır. Ama nota yazım sistemlerindeki bütün bu yenilik ve değişikliklere karşın, yaklaşık 500 yıllık eski sistem, müzik sanatının yazıya geçirilmesinde hâlâ en çok başvurulan yöntemdir.

noter, sözleşmeleri, senetleri ve başka türden işlemleri onaylayarak resmileştiren, talep üzerine belgeleyici kayıtlar tutan ve bunları saklayan, özel statüye sahip kamu görevlisi. Roma hukukunda yargı işlemlerine ilişkin notlar almakla görevli olan *notarius*'lar (zabıt kâatibi) önceleri kölelerden ya da azatlı kölelerden seçilirdi. Bugünküne benzer noterlik işlemlerini ise daha çok delilleri toplayıp saklamakla görevli olan *tabularius*'lar yapardı. Ortaçağda bu işlemler için din adamları görevlendirilirdi. Osmanlı Devleti'nde şeriat kullarına göre, noterlik görevini kadılar ve naipeler yerine getirirdi.

Noterlik kurumunun yapısı ve işleyişi ülkelere göre bazı değişiklikler gösterir. 'ABD' de noterlik için genellikle görev yapılacak bölgede oturan bir ergin yurttaş olmak yeterlidir. Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde ise hukuk öğrenimi görmüş olma koşulu aranır. Batı Avrupa'da noterlerce hazırlanmış belgeler mahkemelerde başka bir delile gerek kalmaksızın geçerli kabul edilir. Angloamerikan ülkelerinde mahkemeler, yabancı ülkelere protestoya uğramış poliçeler dışında, noterce onaylanmış belgelerin geçerliliğini kabul etmez.

Türkiye'de noterlik mesleği 18 Ocak 1972 tarihli ve 1512 sayılı yasayla düzenlenmiştir. Yasaya göre aslie mahkemesinin bulunduğu her ilçede bir noterlik kurulur. Noter olabilmek için hukuk fakültesini bitirmiş ve noterlik stajını tamamlayarak noterlik belgesi almış olmak gerekir. Noterler, devlet memuru olmamakla birlikte Adalet Bakan-

lığı'na atanır ve bir kamu hizmetini yerine getirir. Hiçbir kamu görevi noterlikle birleşemez. Hizmetleri karşılığında ilgililerden Adalet Bakanlığı'na saptanan tarifeyle göre harç alan noterler hukuk güvenliğinin sağlanması için sözleşmeleri, senetleri, ticari defterleri, avukat vekâletnamelerini onaylama gibi işlerin yanı sıra re'sen resmi senet düzenleyebilir, bir dilden bir başka dile yazı çevirebilir, belgelerdeki imza ya da özel işaretleri onaylayabilirler. İhbarname, ihtarname ya da protesto biçimindeki bildirimlere resmi olarak aracılık ederler. Noterlik faaliyetleri Adalet Bakanlığı'nın ve Türkiye Noterler Birliği'nin gözetim ve denetimi altında yürütülür.

Notharctus, yalnız fosillerinden tanınan *Notharctidae* familyasından soyu tükenmiş ilkel maymun cinsi. Fosillerine Avrupa ve Kuzey Amerika'daki Eosen Bölüm (y. 54-18 milyon yıl önce) çökellerinde rastlanır.

Notharctus osborni
American Museum of Natural History, New York

Günümüzde Madagaskar'da yaşayan makilere benzeyen bu cins üyelerinin köpekdişleri ilkel yapılarını koruyordu ve küçük azıdişlerinin sayısı öbür ilkel örneklerde olduğu gibi her yanın çenede üçer tane olmak üzere 6 taneydi. Ama üst kesicidişleri görece gelişmişti.

Nothosaurus, soyu tükenmiş ilkel deniz sürüngenleri cinsi. Fosillerine başta Avrupa olmak üzere Asya'nın doğusu ve güneybatısı ile Kuzey Afrika'daki Triyas Dönemi (y. 225-190 milyon yıl önce) kayalarından rastlanır. Boyun, kuyruk ve bacak bölümleri uzun, gövdesi oldukça ince yapılı olan bu cins üyelerinin parmakları arasında perde bulunduğu sanılmakla birlikte, bacakları su ortamı için yeterince özelleşmemişti. Notozor adıyla tanınan *Nothosaurus* üyeleri ve yakın akrabaları suda yaşamaya daha iyi bir biçimde uyarlanmış *Plesiosaurus* üyelerine çok benzer. Ama notozorlar *Plesiosaurus* üyelerinin ataları değildir. Notozorlarda damak hava ile besin yollarını ayıracak biçimde gelişmişti. Çenelerinin kenarında uzun ve sivri uçlu çok sayıda diş vardı. *Nothosaurus* üyeleri büyük olasılıkla suda yüzyüyor, uzun ve ince boyunlarını sağa sola savurarak kaçan balıkları avlıyorlardı. Notozorların atalarının kara sürüngenleri olduğu sanılmaktadır.

notilus, *Cephalopoda* (kafadanayaklılar) sınıfının *Nautilus* cinsinden omurgasızların ortak adı. Ahtapotlarla akraba olan bu hayvanların sarmal biçimde kıvrılmış art arda dizili 36 dolayında bölmeden

Notilus
Douglas Faulstich

oluşan bir dış kabuğu vardır. *Notilus*, çapı yaklaşık 25 cm'ye ulaşan kabuğun en dışta bulunan en geniş bölümünde yaşar. Bölmeler boyunca uzanan bir borucuk bölmeleri dolduran ve yüzmeyi sağlayan gazın basıncını ayarlar. Yaşama ortamları okyanusların dibe yakın kesimleridir. Sayıları 94'ü bulan küçük, vantuzsuz ve kasılgan dokunaçlarıyla genellikle kabukluları avlayarak beslenirler. *Nautiloidea* alt sınıfının (bazı sınıflandırmalarda takım) soyunu sürdürebilen son cinsi olan *Nautilus* yerkabuğu katmanlarının tarihlendirilmesinde büyük bir önem taşır.

Notlon, Batı Anadolu'da, İonya bölgesinde antik kent. Urla Yarımadasının güney kıyısında, İzmir'e 50 km'lik bir uzaklıkta yer alır. Burada ilk kazıyı 1904'te Müze-i Hümayun adına Theodor Makridi Bey yapmıştı. 1913'te Fransız bilim adamlarından R. Demangel ve A. Laumonier, daha sonra da 1921'e değin Ch. Picard kazıları sürdürmüştü. Kentteki son arkeolojik çalışma 1985-87 arasında Erol Atalay tarafından gerçekleştirildi.

Notion'un kuruluşuna ilişkin hiçbir bilgi yoktur. İÖ 7. ve 6. yüzyıllarda güçlü bir donanması bulunan Kolophon'un iskelesi durumundaydı. İki kent arasındaki ilişki ve birlik yüzyıllar boyunca devam etti. İÖ 547/546'da Pers egemenliği altına giren Notion İÖ 334'te Büyük İskender'in eline geçti. İskender'in ölümünden sonra cenealleri arasında çekişme konusu oldu. Selevkoslar ve Pergamon (Bergama) Krallığı döneminde önemini sürdürdüysen de yakınındaki görkemli Ephesos (Efes) kentinin gölgesinde kalarak hiçbir zaman büyük çapta bir gelişme gösteremedi. Antiokhos ile Romalılar arasındaki çekişmeler sırasında Roma'nın yanında yer aldı. Bunun sonucunda da çeşitli ayrıcalıklar elde etti. İÖ 133'ten sonra Roma'nın Asya Eyaleti'ne bağlandı.

500 m x 1.000 m büyüklüğünde bir alanda, birbirinden iki dar boyunla ayrılmış iki düz tepe üstünde yer alan Notion kenti, Helenistik dönemden kalma 4 km uzunluğunda bir surla çevrilidir. Roma döneminde onarım görmüş olan bu sur üzerinde bugün, biri batıda, biri de kuzeyde iki kapı görülür. 12 m x 9,50 m boyutlarındaki ve

Korent düzenindeki kent tapınağı batıdaki tepenin üstündedir. Athena Polias'a adanmış olan bu tapınak Roma imparatoru Hadrianus döneminde yapılmıştır. Tapınağın batısında 5.30 m x 7.72 m boyutunda bir sunak vardır; hem sunak, hem de tapınak Dor düzeninde sütunlarla kuşatılmıştır. Athena'ya ait kutsal alanın kuzeydoğusunda küçük bir tapınak daha varsa da, bunun hangi tanrı ya da tanrıçaya adandığı bilinmemektedir. Akropoliste, biri ortada, öteki doğuda iki tane agora yer alır. Ortadaki agoranın doğusunda *bouleterion*, Pers Agorası da denen doğudaki agoranın kuzeybatısında ise tiyatro yükselir. Helenistik dönemde yapılmış olan tiyatro Roma döneminde onarılmıştır.

Notitia Dignitatum, Eski Roma'da bütün sivil ve askeri görevlerin yer aldığı resmi liste. Günümüze yalnızca 1551 tarihli bir kopyası kalmıştır. İmparatorluğun son dönemindeki yönetsel örgütlenmeye ilişkin başlıca bilgi kaynağı olan liste, 395'teki bölünmeye bağlı olarak iki ayrı bölümden oluşur. Önemli sivil ve askeri görevliler hakkında, onların çalıştığı personeli ve bazen uzmanlık ya da yetki alanlarını da kapsayacak biçimde ayrıntılı bilgiler verir. Listede bütün *magistra*'ların (üst yönetici) mühürleri, belirli alayların armaları ve bazı kalelerin çizimleri de yer alır.

Notke, Bernt (d. y. 1430/40, Lassahn. Pomeranya - ö. 12 Mayıs 1509'dan önce. Lübeck), 15. yüzyılda Almanya'nın doğusuyla çevresindeki bölgenin en önemli sanatçılarından sayılan heykeltıraş, ressam ve oymabaskı ustası. Almanya'da heykel sanatının gelişiminde etkili olmuştur.

1505'te Lübeck'te Petrikirche'nin (Petrus Kilisesi) ustabaşılığına (*Werkmeister*) getirilen Notke Baltık Denizi çevresinde çeşitli yerlerde yaşadı. Çok üretken bir sanatçı olmasına karşın yapıtlarının pek azı günümüze ulaşabildi. 1480'lerde ve 1490'larda aralıklı olarak bulunduğu İsveç'in Stockholm kentinde "Aziz Georg ile Ejderha ve Libya Prensesi" (1489) adlı büyük grup heykelini yaptı. Tallinn'deki (eskiden Revel) altar panosu ve frizi (1482), Århus'taki (Danimarka) ana altar (1479) ve Lübeck Katedrali'ndeki "Zafer Haçı" (1477) Notke'ye ait olduğu saptanmış yapıtlardandır.

Noto Yarımadası, Japonya'da, Honşu Adasındaki Işıkava ilinde (*ken*) yarımada (*hanto*). Japon Denizine doğru bir çıkıntı oluşturarak Toyama Körfezini (*van*) çevreler. Uzunluğu 80 km'yi, genişliği ise 30 km'yi bulur. Adadan Oçi Gölü (*gata*) grabeniyle ayrılır. Arkeolojik bulgular Tsushima Adası, Kore'nin kuzeyi ve Mançurya'yla çok eskiye dayanan ilişkilerin varlığını kanıtlar. Kuzey ucundaki Vacima kasabası kadın inci avcıları ve zarif lake işleriyle ünlüdür. Noto Yarımadasının bazı bölgeleri 1968'de ulusal park ilan edilmiştir.

Yazımı aynı olan başlıklar kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde sıralanmıştır.

Notocactus, kaktüsçiller (*Cactaceae*) familyasından, Güney Amerika'nın geniş otlaklarında yetişen 25 kaktüs türünün oluşturduğu cins. Yuvarlak ya da silindiri andıran biçimleriyle sevilen süs bitkileri olan bu

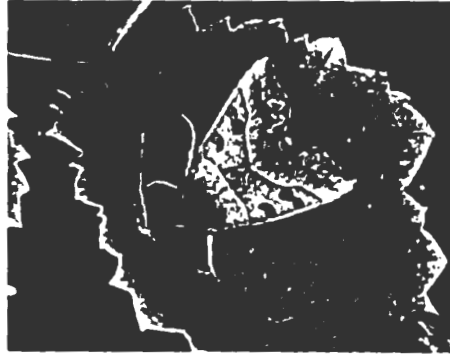
küçük türler yaygın olarak saksılarda yetiştirilir. *N. scopa* ve *N. leninghausii* sarı ya da kırmızı renkli küçük çiçekler taşıyan, yünsü

Notocactus
G.E. Nicholson

tüylerle kaplı ilginç türlerdir. Tüylü olmayan *Notocactus* türleri ise yaklaşık 6 cm'ye ulaşan iri çiçekleriyle dikkati çeker.

Notodontidae, *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımından böcek familyası. Geniş bir coğrafî dağılım gösteren bu familya üyelerinin erişkinlerinde belirgin çıkıntılar yapan kanat tüyleri, tırtıllarında sırtları boyunca uzanan kabartılar vardır. Öbür gece kele-

Notodontidae familyasından bir örnek
Ken Blaz-Phoxo Researchers

bekleri gibi geceleri etkinlik gösterirler. Ön kanatları dar, gövdeleri kalın ve çok tüylüdür. Çoğunun rengi soluk boz, sarı ya da kahverengi olduğundan kondukları ağaç kabuğu ve sürgünlerinden ayırt edilmesi kolay değildir.

Tırtıllar genellikle yapraklarla beslenir. Bazıları tehlike karşısında vücudunun her iki ucunu havaya kaldırır, düşmanlarını korkutmak için ön bacaklarını titretir ve bir sıvı püskürtür. Tırtılların parlak rengi etinin yenemeyeceği konusunda saldırganı uyarır. Pupa evrelerini genellikle toprak altında geçirirler.

notokord bak. sırtıpi

Notonectidae, *Heteroptera* (yarımkanatlılar) takımından, yaklaşık 200 tür içeren böcek familyası. Oldukça küçük yapıları olan bu familya üyeleri dünyanın hemen her yerine dağılmıştır. Çoğunun uzunluğu 15 mm'yi geçmez. Tekneyi andıran sırtlarını döndürüp arka üstü yüzerlerken, kürek biçiminde gelişmiş uzun bacaklarını kullanırlar. Sırtlarının açık rengi alttan bakıldığında su yüzeyi ve gökten ayırt edilmelerini, daha koyu olan öbür bölümleri ise üstten bakıldığında suyun renginden ayırt edilmelerini güçleştirir. Bu olgu aykırı renklenme yoluyla çevreye uyumun iyi bir örneğidir.

Notonectidae üyeleri sudan daha hafif olduğundan dip bitkilerine tutunmadıkları zamanlar su yüzeyine yükselir. Yüzeye çıkınca sıçrayıp uçabildikleri gibi kanatları-

nın altına ve vücut çevresine hava depolayıp yeniden dalabilirler. Ayrıca uzun bacakları su yüzeyinde kolayca dolaşabilmelerini sağlar. Yırtıcı olan bu hayvanlar kendilerinden daha iri böcekleri, ırbasları (kurbaga larvası) ve balıkları bile avlayabilir ve onların vücut sıvılarını güçlü ağız parçalarıyla emerler.

Notopteridae, Afrika ve Güneydoğu Asya'daki durgun sularda yaşayan ve yüzeyden havayla solunum yapabilme yeteneğindeki birkaç türü içeren balık familyası. Genellikle beş tür altında toplanan bu familya üyelerinin vücudu uzun, pullan-

Notopteridae familyasından *Xenomystus nigri*
Jane Burton-Bruce Coleman Ltd

küçüktür. Sırt yüzgeci ya küçük ve tek ya da yoktur. Dar anüs yüzgeci vücudun alt yanını büyük ölçüde çevreler ve kuyruk yüzgeciyle birleşir. Anüs yüzgecinin yaptığı dalga hareketi balığın öne olduğu kadar geriye doğru da yüzebilmesini sağlar. *Notopteridae* üyeleri yırtıcıdır ve geceleri etkinlik gösterirler. En iri türü olan *Notopterus chitala*'nın uzunluğu 80 cm'ye ulaşabilir. Çok daha küçük yapıları *Xenomystus nigri* türü ise akvaryumlarda da beslenmektedir.

Notostraca, *Crustacea* (kabuklular) sınıfının *Branchiopoda* alt sınıfından 15 dolayında türün oluşturduğu tatlı su omurgasızları takımı. *Triops* ve *Lepidurus* cinsleri altında toplanan bu türlerin çoğu Avrupa ve Kuzey Amerika'daki göllerde ya da geçici su birikintilerinde yaşar. Vücutlarının ön bölümünü üstten örten kalkan biçimli kabuk ile

Notostraca takımından *Triops longicaudatus*
türünün üstten ve alttan görünüşü
William E. Ferguson

uzun ve çatallı bir kuyrukla sonlanan esnek ve ince karın bölümü nedeniyle kurbaga larvasına (ırbas) benzer bir görünüşlen vardır. Uzunluğu 10 cm'ye ulaşabilen vücutlarında bölüt sayısı bazen 40'ı bulur. Bu bölütlerin bazılarında birçok çift yassı uzantı yer alır ve bacak sayısı 70 çifti aşabilir. *Notostraca* üyeleri genellikle dipte dolaşır ve organik artıkları ya da küçük av hayvanlarını ve larvaları yiyerek beslenir. Yumurtaları, geçici su birikintileri kurusa bile zarar görmeden yıllarca bekleyebilir ve ancak yağmurların başlamasından sonra çatlar.

Notoungulata, soyu tükenmiş toynaklı memeliler takımı. Fosillerinin çoğuna Güney Amerika'daki Paleosen Bölüm (y. 65-54 milyon yıl önce) sonlarında oluşmuş çökeltilerde rastlanır. Bu grubun en eski temsilcilerinin ise Doğu Asya kökenli olduğu anlaşılmaktadır. *Notoungulata* üyeleri Oligosen Bölümde (y. 38-26 milyon yıl önce) evrimsel gelişimlerinin zirvesine ulaşmış, Pliyosen Bölümüne (y. 7-2,5 milyon yıl önce) varıldığında hem tür çeşitliliği bakımından hem de sayıca azalmıştı. Bu gerilemenin iklim koşullarıyla bağlantılı olduğu sanılmaktadır. Güney Amerika'da yaşayan *Notoungulata* üyeleri öbür bölgelerdeki daha üstün yapıları türlerin rekabetinden uzak kalarak gelişebilmişlerdi. Ama Pliyosen Bölümünün sonlarına doğru Güney ve Kuzey Amerika arasında yeniden kurulan kara köprüsü bu hayvanların daha güçlü türlerle karşılaşmasına ve soylarının tükenmesine yol açtı.

Notoungulata üyelerinin evrimi öbür bölgelerdeki daha üstün yapıları türlerin evrimleriyle büyük bir benzerlik gösterir. Yüksekliği yaklaşık 2 m'ye ulaşan *Toxodon* cinsinin üyeleri ve yakın akrabaları oldukça iri gövdeliydi. Öbür takım üyeleri ise tavşanlar ve kemiricilere benzeyen bir evrim çizgisinde geliştirdi.

Notre Dame Dağları, Kanada'da, Québec eyaletinin doğu kesiminde sıradağ. Vermont'taki (ABD) Green Dağlarının bir uzantısıdır. Gaspé Yarımadasında kuzeydoğu yönünde yaklaşık 800 km boyunca uzanır. Ortalama yüksekliği 1.070 m'yi bulur. Bir kol olan Shickshock Dağları Gaspé Yarımadasının belkemiğini oluşturur ve St. Lawrence Irmağının güney kıyısını 160 km boyunca izler. En yüksek noktası Gaspesia Eyalet Parkı'ndaki Jacques Cartier Dağıdır (1.250 m).

Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi, İstanbul'da Fransızca öğretim yapan ortaöğretim kurumu.

Sœurs de Charite Cemiyeti yönetiminde bir yatılı rahibe okuluyken, Lazarist başrahip Etienne'in girişimiyle genel nitelikli bir ortaöğretim kurumuna dönüştürüldü. 27 Kasım 1856'da yatılı ve gündüzlü olarak öğretime açıldı. 1914'te I. Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğrayan öğretim 1918'de yeniden başladı. Fransız liselerinin ders programı, Milli Eğitim Bakanlığı'nın "Sınıf Geçme ve Sınav Yönetmeliği" ile birlikte yürütüldü. 1964'te yatılı uygulaması kaldırıldı.

Yakın yıllara değin yuva ve ilköğretim sınıfları da bulunan okulun öğretim süresi, ikisi hazırlık, üçü ortaokul ve üçü lise sınıfı olmak üzere sekiz yıldır. Öğretilen ikinci dil İngilizcedir. Türk dili ve kültürüne ilişkin dersler Türkçe verilir.

Özel yabancı okul statüsünde olan Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi, 1980-81 öğretim yılından bu yana merkezi sınav sistemiyle öğrenci almaktadır.

Notre-Dame-du-Haut Kilisesi, Fransa'nın dağlık Vosges bölgesinde, Besançon yakınlarındaki Ronchamp'daki koruluk bir tepede üstünde Le Corbusier'nin 1950-55 arasında yaptığı kilise. Çağdaş mimarlığın başyapıtlarından biri olan yapı, mimarlıkta ışık etkilerinin bir araştırması niteliğindedir. Le Corbusier yapıyı eğri duvarların oluşturduğu bir düzen üstüne kurmuştur. Kilisenin bir yanındaki kalın, öteki yanındaki ince duvarlarda büyüklük, eğim ve aralıkları farklı çeşitli pencereler vardır. Delik ya da yarıklar andıran bu pencerelere Le Corbusier'nin tasarladığı renkli camlar takılmıştır. Hem bunlar, hem de belli yerlerin ışık alması için düzenlenmiş bacalar, dışarıda güneş yer değiştirdikçe kilisenin loş, neredeyse bir mağarayı anımsatan iç mekânında

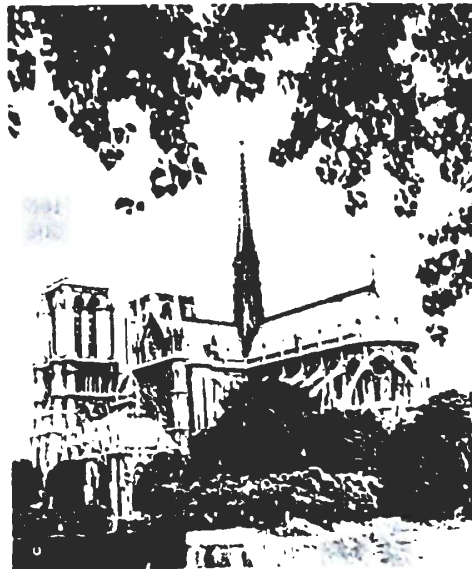
ilginç ışık oyunlarının ortaya çıkmasına yol açmakta, sürekli değişen ışık yapıya etkileyici bir hareketlilik kazandırmaktadır. Kilisenin, dıştan bir rahibe başlığına benzeyen kıvrımlı çatısı yalnızca belli noktalardaki taşıyıcılara oturmakta, bu da yapının duvarlarıyla arasında ince bir ışık çizgisi kalmasına yol açarak tavanın içten ağırlıklı

Notre-Dame-du-Haut Kilisesi'nin içi, 1950-55; Ronchamp, Fransa
GEKS

sızmış gibi bir etki uyandırmasına neden olmaktadır. Le Corbusier bütün yapıda, kendi geliştirmiş olduğu bir ölçü ve oranlar sistemi olan "Modülör"ü uygulamıştır. Bir heykel gibi ele alınarak dışavurumcu bir anlayışla biçimlendirilen yapı büyük ilgi uyandırmış, pek çok mimar ve sanatçıyı etkilemiştir.

Notre-Dame Katedrali, Paris'te, Sen Irmağının ortasındaki Île de la Cité'nin üstünde bulunan gotik katedral. Benzerlerinin en ünlülerinden biridir. Hem büyüklüğü, hem eskiliği, hem de mimari özellikleri nedeniyle çok ilginç bir yapıdır. Daha önce burada bulunan iki ayrı bazilikayı tek bir yapıda birleştirme düşüncesini ortaya atan Paris piskoposu Maurice de Sully olmuştur. Yapının temeli 1163'te Papa III. Alexander tarafından atılmış, mihrap da 1189'da bitirilerek kutsanmıştır. Koro bölümünün, batı cephesinin ve neflerin tamamlanması 1240'a

Notre-Dame Katedrali, Paris
Ewing Galloway

değin surmüştür. Yan şapeller gibi daha küçük bazı bölümlerin yapımı ise bir yüzyıl surmüştür.

Yapının içi 130 m uzunluğunda, 48 m genişliğindedir. Orta nefin tavan yüksekliği

35 m'yi, kulelerin uzunluğu da 68'er m'yi bulur. İlk tasarımda bulunan kule kulahları gerçekleştirilememiştir. Katedralin planı üç nefli bazilika şemasındadır. Nefleri kesen transeptin uçları yanlarda yapı kütesinin dışına taşmaz. Apsis bölümünü destekleyen payandalar incelikleriyle ünlüdür. Batı cephesindeki portalin üstünde yer alan dev boyutlu gül pencere, türünün en görkemli örneklerinden biridir ve transeptin iki ucundaki öbür iki gül pencere gibi 13. yüzyılda yapılmış özgün vitraylarla örtülüdür. Yapı 19. yüzyılda önemli bir onarımdan geçirmiştir.

Notre-Dame okulu, 12. yüzyıl sonlarıyla 13. yüzyıl başlarında Paris'teki Notre-Dame Katedrali'nin koruması altında çalışan önemli besteci ve şarkıcı grubu. Avrupa'nın başka ülkelerinde de tutulup uygulanan ilk çoksesli (polifonik) müzik repertuarını oluşturma nedeniyle müzik tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu ilk çoksesliliğin dört temel formu *organum*(*), *clausula*(*), *conductus*(*) ve *motet*(*)'tir. Notre-Dame okulunun *organum*'u, önceki dönemin paralel dördü ve beşli *organum*'unun temeli üstünde olmakla birlikte, daha gelişmiş, dinsel ezginin çok süslü üst sesinin (ya da seslerinin) altında uzun notalarla seslendirilen (iki-dört ses partili) düz şarkı bestesi durumuna gelmişti. *Clausula*, bir *organum* bestesi içinde öbür partilerin *melisma*'lı söylenildiği yerde, asıl düz şarkının söylendiği partinin önemli ölçüde hızlanmasıyla ve ritmik yapısıyla ayırt edildiği bir bölümdü. *Conductus*, bir ayin alayı bestesiydi ve akorlu üslupta (bütün partilerin aynı ritimle söylenmesiyle oluşan dikey çokseslilik) olmasıyla ötekilerden ayrılıyordu. Motet ise *clausula*'dan geldiği açıkça belli olan, ama üstteki partilerine genellikle dindışı yeni sözler eklenmiş bir formdu.

Léonin(*) (ya da Leoninus, ü. 12. yy sonları) ve Pérotin(*) (ya da Perotinus, ü. y. 1200) dışındaki Notre-Dame okulu bestecilerinin adları bilinmez.

Notre Dame Üniversitesi, ABD'nin Indiana eyaletindeki Notre Dame'da Katolik Kilisesi'ne bağlı özel yükseköğretim kurumu. Önceleri yalnızca erkeklere açıktı, 1972'de karma eğitime geçmiştir.

1842'de, Rahip Edward Sorin önderliğindeki Fransız Kutsal Haç Cemaati tarafından kuruldu; Sorin 1865'e değin okulu yönetti. Okulun kadınlara yönelik ilk bölümü, 1843'te açılan rahibe okulu St. Mary Akademisi olmuştur. Yalnızca erkek öğrenci kabul eden yüksekokulda, başlangıçta beşerî bilim, retorik ve felsefe dersleri vardı; sonradan bunlara dil, müzik ve güzel sanatlar eklendi. 1861'de ticaret bölümü açıldı. 1860'larda ve 1870'lerde fen, hukuk ve mühendislik bölümleri, üniversite matbaası ve kütüphane kuruldu.

Üniversite 1920'lerde sanat ve edebiyat, fen, mühendislik, hukuk ve işletmecilik yüksekokullarına ayrılarak yeniden düzenlendi. 1950'lerde de lisans ve lisansüstü programları güçlendirildi.

Nottingham, İngiltere'de, Nottinghamshire iline (*county*) bağlı ilçe (*district*) ve kent. Trent Irmağı kıyısında yer alır. 6. yüzyılda Anglosaksonların yörede kurduğu ilk yerleşme 9. yüzyılda Danlar tarafından savaşı ele geçirildi ve Danelaw'un beş kentinden biri oldu. Norman İstilasından (1066) sonra kentin hemen yanında yeni bir yerleşme oluştu. Sakson ve Norman kentleri yaklaşık 1300'e değin *borough* statüsüyle ayrı olarak yönetildi. IV. Henry 1449'da eski ayrıcalıkları onaylayarak iki kenti tek bir il olarak birleştirdi.

Norman ve Sakson kentleri arasındaki küçük vadide kurulu eski pazaryeri, günümüzde büyük bir meydan olarak kent merkezinin odak noktalarından birini oluşturur. Doğusundaki Meclis Binası dışında dükkanlarla kuşatılmış olan meydanın orta kesimi yayalara ayrılmıştır. Sakson kentindeki bir tepede günümüzde bir müze ve sanat galerisini barındıran Nottingham Şatosu yükselir. Green Şatosu'nda ise efsanevi kahraman Robin Hood'un anısına dikilmiş bir heykel bulunur. 1881'de açılan University College, 1928'de kentin batı kesiminde 105 hektarlık bir alana taşınmıştır. Kraliyet Tiyatrosu (1865) ve Playhouse (1963) gibi iki önemli tiyatroyu barındıran kentin yetiştirdiği edebiyatçıları arasında şair Byron ile romancı D. H. Lawrence sayılabilir.

Doğu Midlands kömür havzasının ortasında yer alan Nottingham, önemli bir ulaşım merkezidir. Sanayisi geleneksel çorap yapımı ve dantel işlemeciliğinin yanı sıra ilaç, sigara ve bisiklet üretimine dayanır. Hizmet sektörü de gelişmiştir. Nüfus (1983 tah.) 277.100.

Nottingham (I. Kontu), Charles Howard, 2. EFFINGHAM BARONU HOWARD (1573-97) olarak da bilinir (d. 1536 - ö. 14 Aralık 1624, Croydon yakınları, Surrey, İngiltere). İspanyol Armadası'na karşı çarpışan İngiliz filosuna komuta eden Deniz Kuvvetleri lordu. Effingham I. baronu William Howard'ın oğlu ve Kraliçe I. Elizabeth'in kuzeniydi. 1573'te babasının baron unvanını devraldı ve 1585'te Deniz Kuvvetleri lordu oldu.

1588'de, Felemenk'teki bir İspanyol ordusunun İngiltere'ye karşı girişeceği istila hareketine yardımcı olmak üzere bölgeye gönderilen Armada'yı durdurmakla görevlendirildi. Donanmanın bir bölümünü İngiltere'nin güneybatı kıyısı açıklarında bekleten Sir Francis Drake'in öncü kuvvetleriyle birleştirdikten (Mayıs 1588) sonra, yaklaşan

Armada'yı uzun menzilli toparla yoldırarak Manş Denizine sürdü. Yardımcıları Sir Francis Drake ve Sir John Hawkins'in usta taktiklerinin de yardımıyla sonunda Armada'yı yenilgiye uğratmayı başardı.

Nottingham 1. kontu Charles Howard, kimliği bilinmeyen bir sanatçının yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1602; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

1596'da Essex 2. kontu Robert Devereux ile birlikte İspanya'nın Cádiz limanını ele geçirdi. 1597'de kraliçe tarafından Nottingham kontu yapıldı. 1601'de Essex'in Elizabeth'e karşı başlattığı ayaklanmanın bastırılmasına yardımcı oldu ve Essex'i yargılayan komisyonda yer aldı. Elizabeth ölüm döşegindeyken, Howard'a I. James'i vâris seçtiğini bildirdi. Howard James'in hükümdarlığı sırasında da çeşitli elçilik görevlerinde bulundu ve soruşturma komisyonlarında yer aldı.

Nottingham (I. Kontu), Heneage Finch, DAVENTRY BARONU FINCH (d. 23 Aralık 1621, Kent - ö. 18 Aralık 1682, Londra), İngiliz adalet bakanı (1675-82).

Westminster'da ve Oxford Üniversitesi'ne bağlı Christ Church College'da öğrenim gördü. 1638'de Inner Temple'a (hukuk staj kurumu) girdi; 1645'te baroya kabul edildi. Kısa sürede, iyi para getiren bir iş kurdu. Düzen Parlamento'su'na (Nisan 1660) seçildi. Ardından baronet unvanıyla başsavcı yardımcılığına atandı. Mayıs 1661'de Oxford Üniversitesi temsilcisi olarak Parlamento'ya girdi. 1670'te başsavcı, 1675'te adalet bakanı oldu. 1674'te baron, Mayıs 1681'de de kont unvanı aldı.

"Dolandırıcılık Yasası"nı çıkaran ve Sir Henry Hobart'ın *Reports* (1671; Raporlar) adlı kitabını yayıma hazırlatan Nottingham'ın başlıca yapıtları arasında *Several Speeches and Discourses in the Tryal of the Judges of King Charles I* (1660; Kral I. Charles'in Yargıclarının Yargılanmasında Yapılan Çeşitli Konuşmalar) ve *Speech at the Sentence of Viscount Stafford* (1680; Vikont Stafford'un Kararı Üzerine Konuşma) sayılabilir.

Nottinghamshire, İngiltere'nin Doğu Midlands bölgesinde il (*county*). Ashfield, Basestlaw, Broxtowe, Gedling, Mansfield, Newark, Rushcliffe ve Nottingham ilçelerini kapsar. Yüzölçümü 2.164 km²'dir. Kuzey-güney doğrultusunda 82 km boyunca uzanır; doğu-batı doğrultusunda genişliği 40 km'yi bulur. Pennine Sırağalarının doğu yamacında yer alması nedeniyle ana ulaşım yolları kuzey-güney doğrultusunu izler. Batı kesiminde geniş kömür yatakları bulunur, Orta kesimini orman ve çalılıklar kaplar. Robin Hood'un yaşadığı büyük ortaçağ

ormanı Sherwood burada. Nottingham kentinin kuzeyinde uzanıyordu. İlin doğu kesimi alçak düzlüklerin yer aldığı Trent Irmağı vadisiyle Belvoir Vadisi'ni kapsar. İli kuzeyden güneye doğru geçen Trent Irmağı üzerindeki ulaşım sınırlıdır. İrmak sulan daha çok kıyılardaki termik santrallarda kullanılır.

İlin yoğun bir nüfusu barındıran güneybatı kesiminde madencilik, çelik üretimi, makine yapımı, kimya ve dokuma sanayileri gelişmiştir. Mansfield, Worksop ve Newark'ta da sanayi kuruluşları vardır. Orta kesimde Forest Sands olarak bilinen yöre sulama yoluyla tarıma açılmıştır. Düzlük alanlardaki karma tarım mandracılık ile tahıl ve şeker pancarı üretimini kapsar. Başlıca peyniri ilin ünlü bir ürünüdür. Başlıca tarihsel yapılar arasında Dukeries malikâneleri ve Southwell Katedrali sayılabilir. Nüfus (1991 geç.) 980.600.

Nouakchott, Moritanya'nın başkenti. Atlas Okyanusu kıyısı yakınlarındaki bir plato da. Senegal'in başkenti Dakar'ın 435 km kadar kuzeydoğusunda yer alır. Eskiden Dakar'dan kuzeye doğru uzanan kervan yolu üzerinde küçük bir köyü. Moritanya'nın bağımsızlığını kazanmasından (1960) sonra başkent yapıldı ve hızla gelişti. Bugün

Nouakchott'ta Bağımsızlık Meydanı, Moritanya Picturepoint, Londra

ülkenin güneyindeki kalabalık tarım bölgesini düşük nüfuslu ve zengin maden kaynaklarına sahip kuzey bölgesine bağlayan ana karayolunun üzerinde yer alır. Petrol ve bakır ihracatı için kentin 8 km batısında bir liman inşa edilmiştir. 195 km kuzeydoğudaki Akjoujt yakınlarında bakır çıkarılır. 1970'lerde Sahra'da yaşanan kuraklıkların neden olduğu büyük iç göçler sonucunda kentin nüfusu önemli ölçüde artmıştır. Nüfus (1988) 393.325.

noumenon, Immanuel Kant'a göre, kavranabilir dünyanın sınırları içinde, kategorilerin uygulanamadığı "kendinde şey"i (*ding an sich*) ifade eden terim. Algılanabilir dünyanın sınırları içinde yer alan yalın duyuru verisi *phainomenon*'un (fenomen) karşıtıdır. *Noumenon* düşünülür (kavranabilir) dünyanın içeriğini taşırsa da saf us ancak fenomenleri bilebilir. Ama insan *noumenon*'lar dünyasının bütünüyle dışında değildir, çünkü pratik us özgürlük, Tanrı ve ölümsüzlüğü içeren *noumenon*'lar dünyasıyla anlam kazanır.

Kant kendisini bu konuda eleştirenlere karşı fenomenler dünyasının gücün ifadesi olduğunu ve bu gücün kaynağının ancak *noumenon*'lar dünyası olabileceğini vurgulayarak *noumenon*'un mutlak gerçekliğini ısrarla savundu.

nous, Eski Yunan felsefesinde, zihin ya da us. İlk kez Anaksagoras tarafından kulla-

nılan terim zihinsel kavrayış ve sezgisel düşünce yetisi anlamlarını içerir. Daha dar bir kullanım içinde sonsuz tözlerin ve ilk ilkelerin kavranmasıyla ilgilidir. Bazen en yüksek ya da ilahi zihin ile de özdeşleştirilir.

Nouveau-Québec (Fransızca'da "Yeni Québec") Kanada'da, Québec eyaletinin kuzey yarısını oluşturan bölge. Labrador-Ungava Yarımadasının Hudson Körfezi ile Labrador Denizi arasında uzanan bölümündeki Ungava'ya eskiden de zaman zaman Nouveau-Québec denirdi. Kuzeybatı Toprakları'nın bir parçası olan bu bölge 1912'de Québec'e bağlanınca, Nouveau-Québec adı yerleşti. 1927'de Québec-Newfoundland sınırı belirlendikten sonra, yalnızca Québec eyaletinin kuzey kesimindeki bir bölge için bu ad kullanılmaya başladı. Söz konusu bölge 1967'de eyalete bağlı ayrı bir yönetim birimi oldu. Günümüzde Québec eyaletinin en büyük, ama en az nüfuslu bölgesidir; Québec kentinden yönetilir. En büyük yerleşme ise, Newfoundland sınırındaki demir cevheri yataklarının işletmeye açıldığı 1950'lerde gelişen Schefferville'dir. Nüfus (1985 tah.) 36.000.

Nouvelle Amsterdam, Hint Okyanusunun güney kesiminde ada. Fransız Güney ve Antarktika Toprakları'na bağlıdır. Deniz düzeyinden yaklaşık 911 m yükseklikte, 47 km²'lik volkanik bir oluşumdur. 1522'de Fernão de Magalhães'in bir gemisince bulunan adaya, 1633'te Felemenkli kâşif Anthony van Diemen Nouvelle Amsterdam adını verdi. Ada 1843'te Saint-Paul Adasıyla birlikte Fransa tarafından ilhak edildi. 1949'da araştırma istasyonu Camp Heurtin kuruldu.

Nouvelle cuisine bak. haute cuisine

Nouvelle France, (Fransızca'da "Yeni Fransa"), 1534-1763 arasında Kuzey Amerika'daki Fransız kolonilerine verilen ad. Başlangıçta St. Lawrence Irmağı kıyıları, Newfoundland ve Acadia'yı (Nova Scotia) kapsayan bölge, giderek Büyük Göllerin çoğunu ve Apalaş Dağlarının batısını içine alacak biçimde genişlemiştir.

1529 tarihli bir haritada bölgenin adı Gallia Nova (Yeni Galya) olarak geçer. Haritayı, 1524'te Fransa adına bugün Kuzey ve Güney Carolina olan topraklardan kuzeydeki Nova Scotia'ya kadar Kuzey Amerika kıyılarını keşfeden bir İtalyan kâşif hazırlamıştır. 1534'te Fransız denizci Jacques Cartier St. Lawrence Körfezine girerek Kral I. François adına bu topraklara el koydu.

Kürk ticaretini elinde tutan kuruluşlar adına Samuel de Champlain 1604'te Fundy Koyuna giderek Kuzey Amerika'daki ilk Fransız kolonisi olan Port Royal'i (bugün Annapolis Royal, Nova Scotia) kurdu. 1608'de de, St. Lawrence Irmağı halicinde, bugünkü Québec'i oluşturan toprakları yerleşime açtı.

Québec'te yerleşimin bir türlü ilerlememesi üzerine Kardinal Richelieu, 1627'de Nouvelle France Kumpanyası'nı (Yüz Ortak Kumpanyası) kurdurdu. O sırada tüm St. Lawrence Vadisini kaplayan Nouvelle France kolonisini bağış olarak alan kumpanya 1640'ların ortalarına değin kürk ticaretini elinde tuttu; buna karşılık Nouvelle France'a her yıl 200-300 göçmen gönderildi. Ama İngiltere'yle savaş başlayınca kumpanya ilk filosunu yitirdi ve ardından Québec İngiltere'ye teslim oldu (1629). Bu toprakların St. Germain Antlaşması'yla (1632) geri alınmasına karşın kumpanya bir daha eski gücüne kavuşamadı. Bu dönemde yerleşme de çok yavaş gelişti; misyonerler

dışında hemen herkes kürk ticaretiyle uğraşıyordu. 1663'te Kral XIV. Louis kumpanyanın imtiyazını iptal ederek, Nouvelle France'ı kraliyet temsilcisi (*intendant*) yönetiminde bir koloniye dönüştürdü. 1660'larda koloniye 3 bini aşkın yeni göçmen gönderildi ve nüfus hızla artmaya başladı.

İlk kraliyet temsilcisi Jean Baptiste Talon (1665-68 ve 1670-72) nüfus artışını ve ekonomik gelişmeyi teşvik etti. Ayrıca daha önce gidilmemiş batı bölgelerinde araştırmalar yapılmasını sağladı. Louis Jolliet yaptığı keşif yolculuğu ile Mississippi'nin Büyük Okyanusa değil Meksika Körfezine döküldüğünü buldu. 1671'de St. Luson senyörü Simon François d'Aumont (ya da Daumont), kıtanın iç kesimlerini Nouvelle France'a kattı.

Kıtadaki İngiliz-Fransız rekabetinin sonucu olan Kral William Savaşı (1689-97) sırasında Sir William Phips komutasındaki New England kuvvetleri Acadia'yı ele geçirdiye de Québec'i almayı başaramadı. Fransızlar da New England'a bir dizi sınır saldırısı düzenleyerek İrokua topraklarına girdiler. Savaşı sona erdiren Rijswijk Antlaşması (1697) ile Fransızlar yitirdikleri yerleri geri aldı; ayrıca Newfoundland dışında, Hudson Körfezinin çevresindeki topraklar da Nouvelle France'a bırakıldı. 1700-01 yıllarında Nouvelle France ve Yerli müttefikleri İrokualar ile barış yaptı.

Nouvelle France gücünün doruğuna ulaştıktan çok kısa bir süre sonra gerilemeye başladı. İngilizler tüm bölgeyi iki evrede ele geçirdiler. İlk evre, İspanya Veraset Savaşı'yla (1701-14) sona erdi. 1710'da İngilizler Acadia'yı yeniden ele geçirmiş, ama ertesi yıl St. Lawrence Irmağı bölgesinde ağır kayıplar vererek geri dönmüşlerdi. Ama iki devlet arasındaki savaş daha çok Avrupa'da geçti. Sonunda Utrecht Antlaşması'yla (1713) İngiltere Hudson Körfezi bölgesini geri aldı, Fransızların Newfoundland'daki haklarını sınırladı; ayrıca Acadia'yı da (Cape Breton Adası dışında) alarak batıdaki kürk ticaretini ele geçirdi.

Düşüşün ikinci evresi, Avrupa'daki Yedi Yıl Savaşı'nın (1756-63) kıtaya yansımaları olan Fransız ve Yerli Savaşı'yla (1754-63) başladı. Fransızlar art arda Louisburg ve Québec'i yitirdiler; 1760'ta da Montreal ve onunla birlikte Nouvelle France'ın tümü teslim oldu. Paris Antlaşması'yla (1763), Mississippi'nin doğusunda kalan tüm Fransız toprakları (New Orleans yöresi dışında) İngiltere'ye verildi. Fransızlar yalnızca Newfoundland yakınındaki St. Pierre ve Miquelon adalarını, bir de Newfoundland'da balık avlama hakkını alabildiler. Québec'te yaşayan 60 bini aşkın Fransız kökenli Kanadalı İngiliz uyruğuna geçti.

nova, parlaklığı geçici olarak normal düzeyinin birkaç bin ile 100 bin katına çıkan patlayan yıldızlar sınıfının ortak adı. Bir novanın parlaklığı, patlamasını izleyen birkaç saat içinde en üst düzeyine ulaşır ve birkaç gün, ender olarak da birkaç hafta bu düzeyde kalır, daha sonra yavaş yavaş başlangıçtaki düzeyine geri döner. Nova durumuna gelen yıldızların hemen hepsi püskürtmeden önce çıplak gözle görülemeyecek kerte de soluk yıldızlardır. Aniden püskürdüklerinde ise, kimi zaman o denli parlalar ki, gece birdenbire gökyüzünde görünür olurlar. Gözlemciler kimi zaman bunları yeni bir yıldız sanar; nova sözcüğünün Latince'deki anlamı da "yeni"dir.

Novaların büyük bölümünün, üyeleri bir-biri çevresinde yakın dolanan çiftyıldız sistemlerinde ortaya çıktığı sanılmaktadır. Bu tür bir sistemin her iki üyesi de yaşlı yıldızlardır; bunlardan biri kırmızı dev,

öteki ise bir beyaz cücedir. Bazı durumlarda kırmızı dev gençleşerek yoldaşının kutlecekimi alanının içine girer. Beyaz cücenin kutlecekimi alanı o denli güçlüdür ki, kırmızı devin dış atmosferindeki hidrojen bakımından zengin madde cüceye doğru çekilmeye başlar. Bu malzemelerin önemli bir bölümü beyaz cücenin yüzeyinde biriktiğinde bir nükleer patlama gerçekleşir ve bunun sonucunda, Güneş'teki toplam malzeme miktarının 1/10 000'i kertesinde sıcak yüzey gazları püskürür. Günümüzde kabul edilen kurama göre, patlamadan sonra beyaz cüce eski konumuna döner, ama bundan hemen sonra cüceye hidrojen bakımından zengin malzeme akışı gene başlar ve bu da 1.000-10 000 yıl sonra yeni bir patlamaya yol açar. Buna karşılık yakın dönemde yürütülen araştırmalar, yeni patlamaların çok daha uzun aralıklarla (her 100 bin yılda bir) gerçekleştiği yolunda izlenimler doğurmıştır. Buna göre nova patlaması çiftyıldız sisteminin bozularak üyelerin birbirinden ayrılmasına ve uzun bir süre sonra tekrar birbirlerine yaklaşmalarına değin malzeme akışının kesintiye uğramasına yol açmaktadır. Ayrıca bak. süpernova.

Nova, João da, İspanyolca JUAN DE NOVA (d. Galicia, İspanya - ö. 1509, Koçin, Hindistan), İspanyol denizci. Portekiz adına düzenlediği keşif seferi sırasında Afrika'nın güneybatı kıyısı açıklarındaki Ascension ve St. Helena adalarını keşfetmiştir.

1501'de komutasındaki dört gemiden oluşan bir filoyla Portekiz'den denize açıldı. Mürettebatı arasında Amerika'ya adını verecek olan Amerigo Vespucci de vardı. Hindistan'da Kananor racasına yaptığı askeri hizmetler karşılığında, Portekiz'e bu ülkedeki ilk ticari ayrıcalıklarını kazandırdı. Hindistan'a düzenlediği bir başka sefer sırasında Portekizli asker Afonso de Albuquerque'le güç çekişmesi içinde olan Portekiz'in ilk Hindistan genel valisi Francisco de Almeida'nın yanında yer aldı.

Nova Friburgo, Brezilya'nın doğusunda, Rio de Janeiro eyaletinin ortadoğu kesiminde kent. Grande Irmağının kıyısında. Nova Friburgo Dağlarında, deniz düzeyinden 846 m yükseklikte yer alır. İsviçre Alpleri'ni andıran yazlık bir dinlence merkezi olarak tanınır. Kentte dokuma fabrikaları da vardır. Nüfus (1980 geç.) 88.943.

Nova Iguaçu, Brezilya'da, Rio de Janeiro eyaletinde kent ve Rio de Janeiro kentinin kuzeybatı banliyösü. Eskiden Maxambomba adını taşıyan kent Sarapu Irmağı Vadisinde, deniz düzeyinden 26 m yükseklikte yer alır. Kentin sanayi ürünleri arasında reçel, portakal suyu, konserve sebze, kimyasal maddeler ve ilaç sayılabilir. Nüfus (1991) 1.286.337.

Nova Ophiuchi bak. Kepler Novası

Nova Persei bak. Perse Novası

Nova Scotia, Kanada'nın doğusunda kıyı eyaleti. Nova Scotia Yarımadası, Cape Breton Adası ile çevredeki birkaç küçük adayı içine alır. Kuzeyinde St. Lawrence Körfezi ile Northumberland Boğazı, güney ve doğusunda Atlas Okyanusu, batısında Fundy Körfezi ve New Brunswick eyaleti yer alır. Yönetim merkezi Halifax, yüzölçümü 55.490 km²'dir.

Mikmek Yerlilerinin yurdu olan bölgeye gelen ilk yabancılar 1000 dolaylarında buraya ulaşan Vikingler oldu. Daha sonra 1497'de kıyılarını dolaşan John Cabot

tarafından İngiliz toprağı ilan edildi. Bölgeye 1605'te yerleşen Fransız göçmenler Mikmeklerin kullandığı Acadie (Acadia) adını benimsedi. 1621'den sonra İskoçyalı göçmenlerin gelişiyle başlayan çatışmalar, bölgeyi İngiltere'ye veren Utrecht Antlaşması'yla (1713) sona erdi. Bölgenin adı Nova Scotia olarak değiştirilirken, İngiltere'ye bağlılık yemini etmeyi reddeden Fransız kökenliler de bölgeden çıkarıldı. Sonraki yıllarda parasız arazi dağıtımı Britanya Adalarından ve New England'dan birçok göçmeni bölgeye çekti. New England'dan gelenler, kolonide seçime dayalı ilk meclisin kurulmasına ön ayak oldu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında ve sonrasında güneyden gelen göçmenlere yaklaşık 35 bin kadar kralcı eklendi. Bu göç dalgası sırasında gelen Siyahların çoğu Shelburne yakınında Birchtown'a yerleştirildi. Haklarını korumak için yoğun bir mücadeleyle giren bu topluluğun yetiştirdiği önderlerden Thomas Peters daha sonraları Sierra Leone'nin kurulmasında önemli rol oynadı. Prince Edward Adası 1769'da, Cape Breton Adası ile New Brunswick de 1784'te ayrı kolonilere dönüştürüldü. Cape Breton Adası 1820'de yeniden Nova Scotia'ya bağlandı. 1848'de ilk özerk koloni olan Nova Scotia 1867'de Ontario, Québec ve New Brunswick'le birlikte Kanada Dominyonu'nu oluşturdu.

Nova Scotia'nın ekonomisi geçmişte olduğu gibi günümüzde de balıkçılık, gemi yapımı ve okyanusaşırı deniz taşımacılığına dayanır. Halifax yeni konteyner yüklemeye iskeleleriyle önemli bir ihracat limanıdır. Halifax-Dartmouth tersaneleri, askeri dokları, gemi yapım ve montaj tesisleri çok sayıda işçiye çalışma olanağı sağlar. Lunenburg'da Kuzey Amerika'nın en büyük balık işleme fabrikalarından biri vardır. Kağıt fabrikalarının yol açtığı çevre kirliliği konusunda duyarlılığın artmasına karşın kağıt sanayisi önemini korumaktadır. Cape Breton'daki kömür yatakları son yıllarda tükenmeye yüz tutmuştur. Metal dışı madenler arasında tuz, barit (dünyanın en büyük rezervleri) ve alçıtaşı başta gelir. Walton'da gümüşü, bakır, kurşun ve çinko çıkarılır. Açık denizde petrol arama çalışmaları sürdürülmektedir.

Nova Scotia'nın, 18 yaşını geçmiş bütün yurttaşların oylarıyla seçilen tek meclisli bir eyalet yasama organı vardır. Meclisteki çoğunluk partisinin başkanı bakanlar kurulunu seçer ve kurula başkanlık eder. Kanada genel valisince seçilen vali yardımcısı kralı temsil eder. Yargıçlar federal hükümetçe atanır.

Teknik ve mesleki eğitimi de kapsamak üzere ilk ve orta öğrenim parasız ve zorunludur. Eyalette ünlü Bedford Okyanusbilim Enstitüsü ile bir tıp araştırma merkezinin bağlı olduğu, Halifax'taki Dalhousie Üniversitesi dışında birçok üniversite daha vardır.

Acadia'lı ve İskoçyalı göçmenlerin kültürel mirasını korumak amacıyla eski kasaba, kale ve çiftlikler onarılarak turistik ziyaretlere açılmıştır. Halifax'ın en önemli kültür kurumları Neptün Tiyatrosu ve Atlantik Senfoni Orkestrası'dır. St. Francis Xavier Üniversitesi'nde Kelt uygarlığı dersleri verilir. Cape Breton'daki Gaelic College geleneksel halk sanatlarını yaşatan bir merkezdir. Acadia College'da her yıl değişik halk kültürlerini tanıttıcı bir şenlik düzenlenir. Yetişkinlere yönelik eğitim programlarıyla uluslararası düzeyde tanınan St. Francis Xavier Üniversitesi, kooperatifler ve kredi birlikleri gibi projelerle toplumsal girişimlerle de önderlik etmektedir. Nüfus (1991) 899.942.

Nova Scotia baronetiği, İngiltere kralı I. James'in (İskoçya kralı VI. James) yarattığı baronlukla şövalyelik arası onur unvanının (bak. baronet) Nova Scotia için verilişi. 1611'de İngiltere, 1619'da da İrlanda baroneliğinin oluşturulmasından sonra 1624'te James tarafından Nova Scotia kolonisini geliştirmek için tasarlandı. James Nova Scotia'ya yerleşen altı kişinin iki yıllık geçimini sağlayacak (ya da karşılığını para olarak ödeyecek), ayrıca 1621'de bu toprakların bağışlandığı Sir William Alexander'a (sonradan Stirling kontu) belli bir ödeme yapacak 100 kişiye baronetlik vereceğini ilan etti. Her baronetin kıyda 5, iç bölgede 16 km boyunca uzanan toprağı olacaktı. James'in ölümünden sonra bu tasarını uygulamaya koyan I. Charles baronetlik sayısını 150'ye çıkardıysa da bu sınıra hiçbir zaman ulaşmadı. Başvuruların azalmasında, 1627'de Fransa ile savaş çıkması ve böylece yolculuğun tehlikeli ve pahalı hale gelmesi de etkili oldu.

Nova Scotia 1632'de Fransa'ya bırakılınca Nova Scotia baronetiği kolonileştirme açısından önemini yitirdi. Unvanlar ise korundu ve I. Charles 1633'te İskoçların yanı sıra İngiliz ve İrlandalıların da bu unvanı alabileceklerini ilan etti. 1638'den sonra unvanla birlikte Nova Scotia'da toprak bağışlanması uygulaması kalktı. 1707'de İskoçya ile İngiltere birleşince Nova Scotia (ya da İskoçya) baronetiği sona erdi. Bugün Birleşik Krallık'taki en az 50 soylunun kökeni ilk Nova Scotia baronetlerine dayanır.

Novák, Vítězslav (d. 5 Aralık 1870, Kamenice nad Lipou, Bohemya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 18 Temmuz 1949, Skutec, Çekoslovakya), Çek müziğinde ulusalci akımın baş temsilcilerinden biri. Birçok çağdaş Çek bestecisinin öğretmenidir.

Prag Konservatuvan'nda Dvořák'ın öğrencisi oldu. 1909'da bu konservatuvarda ders vermeye başladı. İlk yapıtları Alman romantik müziğinin etkisi altındaydı. Boğdan'a (Moldova) yaptığı bir geziden çok etkilenerek bestelerinde Çek ruhunu yansıtmaya ve Çekoslovak halk müziğinden yararlanmaya başladı. Debussy ve Richard Strauss'un da etkisi altında kalmıştı.

Yapıtları arasında dört opera, iki bale, *V Tatrach* (Tatra'da) ve *Slovakya Süiti* adlı iki orkestra yapıtı vardır. Orkestra için *De Profundis* ve *Mayıs Senfonisi*'ni II. Dünya Savaşı sırasında yazmıştır. Ayrıca oda müziği yapıtları, şarkılar ve *Sonbahar Senfonisi*'nin de içinde olduğu koro yapıtları bestelemiştir.

novakülit, çok yoğun, açık renkli, düzensiz dokulu, katmanlı çakmaktaşıdan oluşan tortul kayaç. Kayacın yapısında, kuvars biçimindeki silis (silisyum dioksit, SiO₂), kolseidon biçimindeki silisten daha ağırlıklıdır. Novakülit çökelleri katmanlı yapıdadır. Ayrıca bak. çakmaktaşı.

Novalis, asıl adı FRIEDRICH LEOPOLD. HARDENBERG BARONU (d. 2 Mayıs 1772, Oberwiesendelstedt - ö. 25 Mart 1801, Weissenfels, Saksonya), romantizmin gelişimi üzerinde büyük etkisi olmuş ilk romantik şair ve kuramcılardan.

Aşağı Saksonyalı soylu bir Protestan ailesinin çocuğuydu. Novalis adını, ailesinin eskiden kullandığı "de Novali" adından almıştı. Jena Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördüğü yıllarda (1790) ünlü şair ve oyun yazarı Schiller'le tanıştı. Hukuk öğrenimini sürdürdüğü Leipzig'de de Friedrich von Schlegel'le dostluk kurdu, Kant ve Fichte'nin felsefesini öğrenme fırsatını buldu. Öğrenimini 1793'te Wittenberg'de tamamladıktan sonra 1796'da Saksonya hükümeti-

nin Weissenfels'deki tuzlasının denetçiliğine getirildi.

1794'te 14 yaşındaki Sophie von Kühn'e aşık oldu ve nişanlandılar. Ama Sophie

Novalis, Edouard Eichens'in bir oymabaskısından ayrıntı
Staatliche Museen Zu Berlin, Almanya; fotoğraf, Walter Steinkopf

1797'de vereme yakalanarak öldü. *Hymnen an die Nacht* (1800; Geceye İlahiler) adlı şiir kitabı, Novalis'in bu olaydan duyduğu büyük üzüntüyü yansıtır. Aralarına manzum bölümler serpiştirilmiş altı düzyazı şiirden oluşan kitap, gece ya da ölümü Tanrı'nın huzurunda daha yüce bir yaşama yükseliş olarak ele alır ve Novalis'in öldükten sonra Sophie'yle ve bütün evrenle birleşme umudunu dile getirir. Novalis 1797'de Freiberg'de madencilik öğrenimine başladı. 1798'de Julie von Charpentier'le nişanlandı. 1799'da Weissenfels tuzlasının müfettişliğine getirildi ama iki yıl sonra vereme yakalanarak öldü.

Novalis son yıllarında çok yaratıcıydı. Ansiklopedik yapıtlarının yanı sıra idealizme dayalı bir felsefe sistemi üzerinde çalıştı, şiirlerinin büyük bölümünü de bu dönemde yazdı. Sağlığında yayımlanan ve fragmanlardan oluşan *Blütensraub* (1798; Çiçektozu) ve *Glauben und Liebe* (1798; İnanç ve Aşk) adlı kitapları şiir, felsefe ve bilimi alegorik bir dünya yorumuyla birleştirmeye çalışan zihninin ne kadar kapsayıcı olduğunu gösterir. İdealize edilmiş bir ortaçağ ortamında geçen ünlü mitolojik romansı *Heinrich von Ofterdingen* (1802) genç bir şairin mistik ve romantik arayışlarını betimler. Şairin düşlerinin ana imgesi olan mavi çiçek, Novalis'in çağdaş romantik şairler arasında romantizmin özlemlerinin bir simgesi haline gelmiştir.

Novalis, *Die Christenheit oder Europa* (1799; Hristiyanlık ya da Avrupa) adlı denemesinde kültürel, toplumsal ve düşünsel birliği Reform ve Aydınlanma hareketleriyle yıkılmış Avrupa'yı yeniden birleştirecek evrensel bir Hristiyan kilisesinin kurulması çağrısında bulundu. Novalis'in ölümünden sonra yayımlanan bu deneme, romantiklerin Katolik Kilisesi'ne yakınlaşmasını başlatan yapıt olarak görülmüştür.

Novara, Latince NOVARIA, İtalya'nın kuzeybatısında, Piemonte yönetim bölgesindeki Novara ilinin merkezi kent. Milano'nun batısında, Agogna Irmağının kıyısında yer alır. Caesar tarafından Novaria adlı bir Roma kolonisi olarak kuruldu. Beşinci yüzyılda yıkılan koloninin yerinde gelişen yeni yerleşme 1110'da Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Heinrich tarafından yakıldı. Ama çok geçmeden eski gücüne kavuşan Novara, 1167'de İtalya'nın kuzeyindeki kentlerin oluşturduğu Lombardiya Birliği'ne katıldı. 1714'te Avusturya'ya, 1821'de de Savoie'ya bağlanıncaya değin Milano'nun egemenliği altında kaldı. Kent, 1821 ve 1849'da Avusturya'nın zaferiyle sonuçlanan iki çarpışmaya sahne oldu.

Novara'daki önemli yapılar arasında, 1863-69 arasında yeniden inşa edilen katedral, 1577-1659 arasında yeniden yapılan

S. Gaudenzio Kilisesi, Sforza ailesine ait bir ortaçağ şatosunun yıkıntıları, belediye müzesi ve resim galerisi sayılabilir.

Başta piring olmak üzere önemli bir tarım ürünleri pazarı olan Novara'da pamuklu ve ipekli dokuma, kimya, peynir ve bisküvi fabrikaları vardır. Agostini Kartografi ve Coğrafya Enstitüsü kenttedir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 103.349.

Novara Çarpışması, İtalya'nın Avusturya'ya karşı verdiği ilk bağımsızlık savaşında çarpışma (23 Mart 1849). Çarpışmada Mareşal Joseph Radetzky komutasındaki 70 bin kişilik Avusturya ordusu, Sardinya-Piemonte kralı Carlo Alberto komutasındaki 100 bin deneyimsiz askerden oluşan İtalyan ordusunu tam bir bozguna uğrattı. Çarpışma Milano'nun 45 km batısındaki Novara'da, Carlo Alberto'nun I. Custoza Çarpışması'nda aldığı yenilginin ardından imzaladığı ateşkese bozduğunu ilan etmesinden 11 gün sonra yapıldı. Çarpışmada İtalyanların uğradığı bozguna Radetzky'nin askeri üstünlüğü kadar Piemonte'nin küçük İtalyan devletlerinin desteğinden yoksun olması da etkili oldu. Savaşın sona, 9 Ağustos 1849'da imzalanan antlaşmayla İtalyanlar Avusturya'ya 65 milyon franklık bir savaş tazminatı ödemeyi kabul ettiler. Yenilginin bir başka sonucu da Carlo Alberto'nun oğlu II. Vittorio Emanuele lehine tahttan çekilmesi oldu.

Novatianus (d. y. 200, Roma - ö. y. 258), papalık tarihinde 251'de ortaya çıkan ikinci karşı-papa. Latince yazan ilk Romalı ilahiyatçıdır. Adının, Yunancaya aktarıldığı gibi Novatus değil, Novatianus olduğu kesinlikle bilinmektedir.

Novatianus yaklaşık 250'de Romalı din adamlarının önderleri arasına girdi. Kartaca piskoposu Aziz Cyprianus'a, baskılar karşısında inançlarından dönen ilk Hristiyanlar konusunda iki mektup yazdı. 251'de Aziz Cornelius'un papa seçilmesinden sonra Novatianus, inançlarından dönenlere karşı katı tutumun savunucusu oldu. Daha o tarihte bilimi bir ilahiyatçı olarak ün kazanmıştı. Çoğunluk Cornelius'un papalığını yeğlediği halde, bir azınlık da Novatianus'tan yana çıktı ve Novatianus kendini karşı-papa ilan etti. Novatianus ve yandaşları Cornelius'un 251'de topladığı sinodun kararıyla aforoz edildiler. Cyprianus ile Cornelius Novatianusçulara karşı güçlerini birleştirdilerse de, ayrılıkçıların kurduğu mezhep bütün imparatorluğa yayıldı ve yüzyıllarca varlığını sürdürdü. Novatianus kendine bağlı piskoposlar atayarak bütün Hristiyan dünyasında kendi kilisesini kurmayı başardı. 251-253 arasında Hristiyanların Roma'da uğradığı baskılar sırasında Roma'dan kaçtı. Kilise tarihçisi Sokrates'in (ö. y. 445) Novatianus'un yaklaşık 258'de Roma imparatoru Valerianus döneminde kıyıma kurban gittiği yolundaki savı, 1932'de Roma'da San Lorenzo yakınlarında bir mezarlıkta bulunan bir yazıtla da doğrulanmıştır.

Novatianus'un en önemli yapıtı *De trinitate* (Üçleme Üzerine) adlı savunmasıdır. *De cibis Iudaicis* (Yahudilerin Yiyecekleri Üzerine) adlı risalesinde Eski Ahit'in yiyecekler konusunda getirdiği kuralların ve başka yasakların tinsel anlamıyla yorumlanması gerektiğini söyler. *De spectaculis* (Gösteriler Üzerine) adlı risalesinde halka açık oyunları izlemeye giden Hristiyanları kınar.

Novaya Zemlya, Kuzey Buz Denizinde, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatısında, Barents ve Kara denizlerini birbirinden ayıran takımada.

Adı Yeni Toprak anlamına gelen Novaya Zemlya, Severni (kuzey) ve Yujni (güney) adını taşıyan iki büyük adayla birkaç küçük adadan oluşur. Birbirinden 1.6-2.4 km genişliğindeki Matoçkin Şar adlı dar bir boğazla ayrılan Severni ve Yujni adaları güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda 1.000 km boyunca uzanırlar. Takımadanın en güneyindeki Kusova Zemlya Adası, Vaygaç Adasıyla anakaradan Kara Boğazıyla ayrılır. Takımadanın toplam yüzölçümü 82.600 km²'dir.

Ural Dağları sisteminin bir uzantısı olan Novaya Zemlya'nın büyük bölümü yüksekliği 1.590 m'yi bulan dağlarla kaplıdır. Buna karşılık Yujni Adasının güney kesimi yalnızca tepeliktir. Takımadada topraklarının dörtte birinden fazlası, özellikle de kuzey kesimi sürekli buz altındadır. Severni Adasının büyük bölümüyle Yujni Adasının bir bölümünde bitki yetişmez. Sert bir iklime sahip olan takımadada sıcaklık kışları -16°C ile -22°C, yazları ise 2.2°C-6.6°C arasında değişir. Sık sık sis ve fırtınalar görülür. Adaların buzla kaplı olmayan kesimlerinde tundralara ve bataklıklara, korunaklı vadilerde ise bodur çalılara rastlanır. Novaya Zemlya'da yaşayan hayvanların başında lemming, kutup tilkisi, fok, mors gelir. Yer yer kutup ayısına da rastlanır. Yazları adalara çok sayıda kuş türü göç eder.

Ortaçağdan beri varlığı bilinen Novaya Zemlya'da 18. ve 19. yüzyıllara değin önemli bir keşif çalışması yürütülmemiştir. Nüfus (son tah.) 400.

Novecento Italiano, eski İtalyan ustaların temsili resim anlayışını canlandırmak amacıyla 1922'de Milano'da oluşturulan sanatçıları grubu. Milliyetçi tutumu ile bir anlamda faşizmi desteklemiştir. Heykeltçi Marino Marini ve Arturo Martini ile Ottone Rosai, Massimo Campigli, Carlo Carrà, Mario Sironi ve Felice Casorati gibi ressamlardan oluşmuştur.

novella, Avrupa'da öykü ve romanın gelişimini etkileyen, gerçekçi ve yergili bir anlatımla yazılmış sağlam yapıtlı kısa anlatı. Ortaçağda İtalya'da ortaya çıkan *novella*, siyasal ya da aşkla ilgili, gülünç yöresel olaylara dayanıyordu ve tek tek öyküler genellikle anekdotlar, efsaneler ve aşk öyküleriyle birlikte bir kitapta toplanıyordu. Daha sonra Boccaccio, Franco Sacchetti ve Matteo Bandello gibi yazarlar bu öyküleri çoğere *novella*'yı sağlam yapısı ve psikolojik derinliği olan bir tür haline getirdiler.

Novella'yı İngiltere'ye tanıtan, *The Canterbury Tales* (Canterbury Öyküleri) adlı yapıtıyla Chaucer oldu. Elizabeth döneminde de Shakespeare ve başka yazarlar oyunlarının olay örgülerini kurarken İtalyan *novella*'larından yararlandılar. Bu anlatıların gerçekçi içeriği ve biçimi 18. yüzyılda İngiltere'de romanın, 19. yüzyılda da öykünün gelişmesini etkiledi.

Bu tür, *Novelle* olarak bilindiği Almanya'da 18. ve 19. yüzyıllarla 20. yüzyılın başında Heinrich von Kleist, Gerhart Hauptmann, J.W. von Goethe, Thomas Mann ve Franz Kafka gibi yazarların yapıtlarıyla gelişti. Boccaccio'nun türün ilk örneği olan *Decamerone*'si gibi Alman *Novelle*'leri de genellikle veba salgını, savaş, sel gibi gerçek ya da düşsel olabilecek çarpıcı bir olaya dayanan bir öykü etrafında kuruluydu. Tek tek öyküler çeşitli anlatıcılar tarafından dinleyenlerin dikkatini yaşanan talihsiz olaydan uzaklaştırmak amacıyla anlatılıyordu. Duygulara pek yer vermeyen edebi ama kolay bir üslupla yazılmış, öznel değil nesnel bir anlatım taşıyan ve çoğu zaman bir ironiyle

sonuçlanan bağımsız olay örgülerine sahip bu öyküler, Almanya'da çağdaş öykünün gelişmesinde önemli bir rol oynadı. *Novelle* özgün bir tür olarak günümüze değin geldi, ama zamanla olay birliğinin yerini üslup birliği aldı, ana öykünün önemi azaldı, ayrıca üslupta nesnellik ilkesi eski kesinliğini yitirdi.

Novella terimi bazen, öyküden uzun ama romandan kısa bir anlatı türü olan "kısa roman" ya da *novelte*'yi belirtmek için de kullanılır.

Novello, Ivor, asıl adı DAVID IVOR DAVIES (d. 15 Ocak 1893, Cardiff, Glamorganshire, Galler - ö. 6 Mart 1951, Londra, İngiltere), Galli besteci ve oyun yazarı. Duygusal ve süslü müzikleriyle tanınmıştır.

Ünlü şan öğretmeni Dame Clara Novello'nun oğluydu. Oxford Magdalen College'da eğitim gördü. Bestelediği "Keep the Home Fires Burning" (1915) adlı yurtseverlik şarkısı I. Dünya Savaşı sırasında çok tutularak ününün yayılmasını sağladı. Novello daha sonra oyun yazarı, yapımcı, sahne ve sinema oyuncusu olarak da tanındı. Tiyatronun her alanında etkinlik göstererek Noel Coward'a rakip oldu. 1935'te sahnelenen *Glamorous Night* (Göz Kamaştırıcı Gece), 1939'da sahnelenen *Careless Rapture* ile *The Dancing Years* (Dans Yılları), 1945'te sahnelenen *Perchance to Dream* ve 1949'da sahnelenen *King Rhapsody* (Kral Rapsodisi) en büyük müzikal başarıları arasında sayılır.

Novello ayrıca müzikal olmayan sahne yapıtları da yazdı. 1924'te sahnelenen *The Rat* (Constance Collier ile birlikte; Sıçan) büyük başarı kazandı. Novello'nun öbür oyunları arasında 1928'de sahnelenen *The Truth Game* (Gerçek Oyunu), 1929'da sahnelenen *A Symphony in Two Flats* (İki Bemollü Senfoni) ve 1934'te sahnelenen *Fresh Fields* (Körpe Tarlalar) vardır.

Novello, Vincent (d. 6 Eylül 1781, Londra, İngiltere - ö. 9 Ağustos 1861, Nice, Fransa), İngiliz besteci, orkestra şefi ve yayımcı.

1797'den 1822'ye değin Portekiz elçilik şapelinde orgculuk yaptı ve Haydn ile Mozart'ın missallerinin ilk İngilizce yorumlarını yönetti. 1812'de Londra'da Theatre-Italien'in piyanisti ve orkestra şefi oldu. 1840-43 arasında Londra Moorfields'deki Katolik şapelinin orgculuğunu yaptı.

Filarmoni Derneği'nin de kurucusu olan Novello verimli bir besteci ve önemli bir yayımcıydı. 1811'de kendi adını taşıyan bir yayınevi kurmuş ve aynı yıl *Collection of Sacred Music* (Dinsel Müzik Derlemesi) adlı bir yapıt yayımlamıştı.

Kızı Clara Anastasia Novello (1818-1908) dönemin en ünlü sopranolarından biriydi. Oğlu Joseph Alfred Novello ise (1810-96) sanat yaşamına şarkıcı olarak başlamıştı. Ama asıl etkinliğini yayımcılıkta gösterdi; yayınevini son derece geliştirdi ve İngiltere'de büyük ölçekli koro yapıtlarının ucuz basımlarını yaptı.

Novembergruppe (Almancada "Kasım Grubu"), Max Pechstein ve César Klein'in Kasım 1918'de Berlin'de kurdukları sanatçıları grubu. Adı Weimar Devrimi'nin gerçekleştirdiği aydan gelen grubun dışavurumcu sanatçıları resme, heykele, mimarlığa, el sanatlarına ve kent planlamacılığına yeni bir bütünlük kazandırmayı, sanatçıyla işçi sınıfı arasında yakın bir ilişki oluşturmayı amaçlıyorlardı. Grup bu amaçla 1919'da İşçi Sanat Konseyleri'ni kurdu. Ama grubu işçilerden

çok, daha eğitilmiş ve daha çok boş zamanı olan orta sınıftan kişiler destekledi.

Novbergrupp'e bağlı sanatçılar arasında Walter Gropius, Erich Mendelssohn, Ludwig Mies van der Rohe, Hans Poelzig ve Bruno Taut gibi mimarlar; El Lissitzky, Lyonel Feininger, Otto Müller ve Heinrich Campendonck gibi ressamlar; Gerhard Marcks, László Moholy-Nagy ve Rudolf Belling gibi heykeltıraşlar; Hans Richter ve Viking Eggeling gibi film yapımcıları; Alban Berg, Paul Hindemith ve Kurt Weill gibi bestecilerle tiyatro yazarı Bertolt Brecht vardı.

Grubun en önemli etkinliği 1920'ler boyunca sürdürdüğü halk sergileri oldu. Ayrıca konferanslarla *avant-garde* konser ve film gösterileri de düzenlendi. Sosyalizmle değişik sanat dallarını birleştirme ideali dönemin en önemli kaygılarından biriydi; 1919'da Walter Gropius'un kurduğu Bauhaus'ta(*) da bu düşünce egemendi.

Noverre, Jean-Georges (d. 29 Nisan 1727, Paris - ö. 19 Ekim 1810, Saint-Germain-en-Laye, Fransa), bale sahnelenmesine önemli yenilikler getiren Fransız koreograf. Günümüzde de geçerliliğini koruyan *Lettres sur la danse et sur les ballets* (1760; Dans ve Bale Üzerine Mektuplar) adlı yapıtıyla balede bir çığır açtı. Teknik virtüözlüğün aşırı önemsenmesine karşı çıkarak *ballet d'action* (konulu bale) dediği dramatik balenin gelişimine ön ayak oldu. Koreograf olarak ilk başarısını kazandığı *Les Fêtes chinoises* (1754; Çin Şenlikleri) David Garrick'in dikkatini çekti ve bu çalışması 1755'te Garrick tarafından Londra'da sahnelendi. *Medée et Jason* (Medeia ile İason) ve Stuttgart'ta sahnelenen *Psyché et l'Amour* (1760-67; Psyche ve Aşk) gibi yapıtlarından sonra Noverre 1776'da Paris Operası'nda bale topluluğunun yönetmenliğine atandı.

Novgong, Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Assam eyaletinin orta kesiminde il ve il merkezi kent. Novgong kenti Kalang Irmağı kıyısında yer alır. Tarımsal ürünler için bir ticaret merkezi olan kentte Gohati Üniversitesi'ne bağlı altı yüksek okul ile bir teknik okul ve bir hemşirelik okulu vardır. Novgong ili Brahmaputra Vadisinde 5.561 km²'lik bir alanı kaplar. Brahmaputra'nın kollarından biri olan Kalang Irmağı ili boydan boya geçer. Çevredeki ormanlardan kereste elde edilir. Tarım ürünleri arasında pirinç, jüt, çay ve ipek sayılabilir. Bölgede yaşayan Mikirler ve Kaçariler dönüşümlü tarım yaparlar. İldeki başlıca yerleşmeler Silghat, Lumding ve Vişnucuların kutsal kabul ettikleri Bordova'dır. Nüfus (1971) kent, 56.537; il, 1.680.895.

Novgorod, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatısında yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 55.300 km²'dir. Yüksekliği 296 m'yi bulan Valdai Tepeleri boyunca uzanan il topraklarının batısında İlmen Gölünün havzası, doğusunda ise Volga Irmağının yukarı çıkışının havzası yer alır. Arazinin büyük bölümü çok sayıda gölcük, turbalık ve bataklıkla, geri kalanı ise ladin, meşe, çam ve huş ağaçlarından oluşan ormanlarla kaplıdır. Tarım fazla gelişmemiştir. Toprakların yüzde 10'undan azı işlenir. En önemli ekonomik etkinlik Petersburg'un (eskiden Leningrad) gereklerini karşılamak için yapılan mandıracılıktır. Ayrıca bir miktar keten, çavdar, yulaf ve patates ekilir. Makine, metal, kimyasal madde ve gıda işleme sanayileri

gelişmiştir. Boroviçi, Staraya Russa ve yönetim merkezi Novgorod dışındaki yerleşmeler küçüktür. Buralarda kereste ve keten işleyen tesisler vardır. Nüfus (1983 tah.) 736.000.

Novgorod, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatısında, Novgorod yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Volhov Irmağı kıyısında yer alır. En eski Rus kentlerinden biri olan Novgorod'un adı ilk kez 859 yılının vakayinamelerinde geçmiştir. Novgorod prensi Oleg 882'de Kiev'i ele geçirerek başkent yaptı. Vladimir döneminde Novgorod halkı zorla vaftiz edildi (989). Kiev prensi I. Yaroslav 1019'da Novgorod'a kendi kendini yönetme hakkı tanıyan bir berat verdi. Bu tarihten sonra, kentin veçe adı verilen meclisine prensi seçme yetkisi tanındı. Novgorod Baltık bölgesi, Bizans ve Orta Asya ile olan ırmak bağlantısı sayesinde çok geçmeden Doğu Avrupa'nın önde gelen ticaret merkezlerinden biri oldu ve Hansa Birliği ile ticaret ilişkileri kurdu. Bu dönemde kentin zenginliği bölgedeki ormanlarda yaşayan hayvanlardan elde edilen kürke dayanıyordu. 12. yüzyılda, Vologda ve Vyatka'da Novgorod'a bağlı kentler kuruldu.

12. yüzyıl boyunca Suzdal prenslerine karşı savaşan Novgorod, 1169 ve 1216'da iki

Novgorod kremlininde Rusya'nın 1.000. yılı anısına yapılmış anıt (1862), Rusya Shostal-EB Inc

zafer kazandı. 1238'de Tatarların egemenliği altına girdi. Aleksandr Nevski'nin prensliği (1236-52) sırasında İsveçlilerin ve Töton Şövalyeleri'nin saldırıları geri püskürtüldü. 14. ve 15. yüzyıllarda Moskova ile uzun ve zorlu bir üstünlük mücadelesine giren Novgorod, zaman zaman yardım için Litvanya'ya başvurdu. Moskova'nın 1332 ve 1386'da yönelttiği saldırılara karşı koymayı başardıysa da, 1456'da II. Vasili'ye yenildi. III. İvan (Büyük) 1471'de Novgorod birliklerini yenerek kuzeydeki topraklarından büyük bölümünü ilhak etti. Novgorod 1478'de Moskova'nın egemenliğini kabul etmek zorunda kaldı. IV. İvan (Korkunc) 1570'te Novgorod halkının büyük bölümünü katledip sağ kalanları da ülke dışına sürdü. 1611'de İsveçlilerin eline geçen Novgorod sekiz yıl boyunca İsveç egemenliğinde kaldı. I. Petro'nun (Büyük) hükümdarlığından (1682-1725) sonra önemi gitgide azaldı ve 1727'de yönetim merkezi yapılması da bu durumla değişti.

II. Dünya Savaşı sırasında büyük hasar gören kentteki yapıların çoğu sonradan onarıldı. Bu yapıların başında Volhov'un

sol kıyısındaki kremlin (içkale) gelir. 1044'te ahşap olarak inşa edilen kremlinin ilk taş duvarları 14. yüzyılda yapıldı. Kremlindeki eski bir ahşap kilisenin yerine 1045-50 arasında inşa edilen St. Sophia Katedrali, 12. yüzyıldan kalma görkemli bronz kapılarıyla eski Rus mimarisinin en güzel örneklerinden biridir. Kentteki öteki tarihsel yapılar arasında Granit Sarayı (1433), çan kulesi (1443), St. Sergey Şapeli (17. yy) ve St. Andrey Stratilat Şapeli (17. yy) ve St. Nikolay Katedrali (1113) sayılabilir. Novgorod ve çevresinde Meryem'in Doğumu ve St. Georgi gibi 12. yüzyıldan kalma katedraller, İsa'nın Nura Bürünüşü ve St. Fyodoro Stratilata gibi 14. yüzyıl kiliseleri ile 17. yüzyıldan kalma Znamenski Katedrali de yer alır.

Novgorod kenti günümüzde bir turizm ve kimyasal gübre üretim merkezi olarak büyük önem taşımaktadır. Kentte radyo imalatı ve ahşap işleme sanayileri de gelişmiştir. Nüfus (1991 tah.) 233.800.

Novgorod Antlaşması, bugünkü Norveç'in en kuzey ucu ile o dönemde genel olarak Finnmark adıyla bilinen Kola Yarımadası üzerinde yıllar boyunca süren Rus-Norveç çatışmasını sona erdiren barış antlaşması (3 Haziran 1326). Antlaşma, Norveç ile Novgorod Prensligi arasında kesin bir sınır belirlemek yerine, "ortak bölgeler" adıyla bir tampon bölge oluşturulmasını öngörüyordu. Ayrıca Norveç, İsveç, Finlandiya ve Rusya'ya yörede yaşayan Laponları vergilendirme, bölgedeki balık ve kürk kaynaklarından yararlanma hakkı tanıyordu. Antlaşma, 1826'da bugünkü Norveç-Rus sınırı oluşturuluncaya değin yürürlükte kaldı.

Novgorod okulu, Rusya'nın kuzeybatısındaki Novgorod kenti çevresinde 12-16. yüzyıllar arasında varlığını sürdüren Rus ikon ve duvar resmi okulu. 13. ve 14. yüzyıllarda ülkenin büyük bir bölümü Moğol istilasından kurtulmuş, zengin bir ticaret kenti olan Novgorod Rusya'nın kültürel merkezi haline gelmişti. Kentte bir yandan Rus sanatının temeli olan Bizans geleneği sürüyor, bir yandan da canlı bir yerel üslup geliyordu.

"Aziz Georg ve Ejderha", bir Novgorod okulu ikonu. 15. yy; Devlet Tretyakov Galerisi, Moskova Novosti Press Agency

Bu üslup genelde taşra havası taşımakla birlikte, 16. yüzyılda Moskova'da gelişecek olan ulusal Rus sanatının da pek çok özelliğini içeriyordu.

Novgorod okulunun ilk önemli evresi 12. yüzyıl ve 13. yüzyılın ilk yarısı oldu. Rusya

nın ilk başkenti ve kültür merkezi olan Kiev'den kuzeye doğru yayılan Bizans sanatının etkisiyle bu dönemde fresk ön plana geçti. 12. yüzyılın ikinci yarısından sonra Bizans sanatının katı biçimciliğinin yumuşak hareketler ve öyküsel sahnelerle birleştirilmesi sonucu Novgorod resminin tipik özelliği olan yeni bir anlatım biçimi doğdu. Bu gelişme doğrultusunda 13. yüzyılın başlarında belirgin üslup değişimleri görüldü. Daha açık ve parlak renkler ve yüzeyel biçimler ağırlık kazanırken, yüz çizgilerinde de yumuşama başladı.

13. yüzyılın ikinci yarısında Moğol istilasının Novgorod'u da tehdit etmesi kentteki sanatsal gelişimin duraklamasına yol açtı. 14. yüzyılın başlarında hem bu tehdidin azalması, hem de kiliselere yeni yeni konmaya başlayan *ikonostasis*'in(*) yeni ikonların yapılmasına olanak sağlaması, sanatın yeni bir hız kazanması sonucunu getirdi. Bu kez fresk yerine ikon ağırlık kazandı. Sarı, zümrüt yeşili ve kırmızının egemen olduğu ikonlarda son derece dengeli bir renk kullanımı göze çarpıyordu. 14. yüzyılın sonlarında Konstantinopolis'ten (İstanbul) gelen bazı sanatçıların etkisiyle ikonlarda çok daha çeşitli konular ele alınmaya, fonda karmaşık mimari mekânlar kullanılmaya başladı. Bu Bizanslı sanatçıların en önemlisi olan duvar ressamı Theophanes Rus tarzını tümüyle özümledi ve insan figürüne sevecen yaklaşımı, renk ve deseni dengeli bir biçimde kullanmasıyla Novgorod okulunun daha sonraki gelişiminde belirleyici bir rol oynadı.

15. yüzyılın sonunda Novgorod resmi kendini tekrarlamaya başladı. En nitelikli ürünler bile eskilerin canlılığına ulaşamıyordu. 16. yüzyılın başlarında Rus resminde önderlik, daha çok boyutlu bir sanatın yaratıldığı Moskova okuna(*) geçti. 1547'deki bir yangından sonra kentteki sanatçıların hepsinin Moskova'ya gitmesiyle de Novgorod okulu ortadan kalktı.

Novi Mir (Rusçada "Yeni Dünya"), Moskova'da yayımlanan aylık etkili edebiyat dergisi. 1925'te kurulmuştur. Sovyet Yazarlar Birliği'nin resmi organıdır. Sayfalarında SSCB'nin önde gelen birçok yazarının yapıtlarına yer verdi. Aleksandr Soljenitsin'in yazılarını da ilk kez *Novi Mir* yayımladı. Eskiden siyasal gerekçelerle bazı yapıtların dergide yayımlanmasının yasaklanması ülkede geniş bir yeraltı basınının doğmasına yol açtı. *Novi Mir* çağdaş Sovyet edebiyatının sorunlarıyla ilgili eleştiri ve yorumların yanı sıra bazen uluslararası politikaya ilişkin yazılara da yer verdi.

Novi Sad, Almanca NEUSATZ, Macarca Órvidék, Yugoslavya'da, Sırbistan'daki Vojvodina özerk bölgesinin merkezi kent. Bel-

grad'ın kuzeybatısında, Belgrad-Budapeşte demiryolu üzerinde yer alır. Tuna kıyısında bir aktarma limanıdır. Bačka kanal sistemi Tuna ile Novi Sad'da birleşir. Kent, Kuzey Vojvodina'nın ekonomik ve kültürel merkezidir. Bölge nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturan Macar azınlık da burada yoğunlaşmıştır.

18. yüzyıla değin Novi Sad, Petrovaradinski şanac (Petrovaradin Hendeği) adlı küçük bir balıkçı köyüydü. Sırp'ların Tuna kıyısında inşa ettiği Petrovaradin Kalesi, Osmanlı topraklarının yöreye kadar uzanması üzerine Avusturyalılarca genişletilip güçlendirildi (1699). Novi Sad zamanla Sırp kültürünün merkezi haline geldi. 1826'da kurulan bir kültür derneği, bugün de Sırp-Hırvat dili dışındaki dillerde yayınlarını sürdürmektedir.

Verimli bir tarım bölgesinde yer alan kentte her yıl uluslararası bir tarım fuarı düzenlenir. Sanayi ürünleri dokuma, porsele, yağ, sabun, gıda maddeleri, elektrikli aletler ve diş hekimliği araçlarıdır. Ayrıca bir petrol arıtma tesisi bulunur. Kentte bir üniversite, bir güzel sanatlar akademisi ve Sırp Ulusal Tiyatrosu (1861) yer alır. Nüfus (1991) belediye, 264.533; (1981 geç.) metropoliten alan, 257.685.

Novial, Danimarkalı filolog Otto Jespersen'in 1928'de geliştirdiği yapay dil. Uluslararası düzeyde ikinci dil olarak kullanılmak üzere geliştirilmişse de, deneysel kullanım dışında fazla yaygınlık kazanamamıştır. Dilbilgisi, türü ve kapsamı bakımından Esperanto ya da İdonunkine benzer: Bir tek belgeli tanımlık vardır; kişi adları dışındaki adlarda cins ayrımı yoktur; adlar s son-ekiyle çoğul yapılır; iyelik ve belirtme durumları vardır, ama kullanılmayabilir; sıfatların tek bir biçimi vardır, eylemler kişi ya da sayıya göre çekilmez. Novial dilinin Esperanto ya da İdodan temel farkı, Germen sözcük kökleri ve dilbilgisi yapılarına daha çok yer vermesidir.

Novikov, Nikolay İvanoviç (d. 8 Mayıs 1744, Bronnitski - ö. 12 Ağustos 1818, Bronnitski, Moskova yakınları), toplumsal yergileriyle tanınan Rus yazar ve yayıncı. Ülkesinin kültürel yaşamını geliştirmek amacıyla okul ve kütüphaneler yaptırdı. Mason olan Novikov, çıkardığı dergileri ve yayıncılık şirketini özgür düşüncenin araçları haline getirdi. Çarçe II. Yekaterina'yı (Büyük) eleştirmesi üzerine dergilerinin yayını durduruldu ve Novikov hapse atıldı (1792). Çar Pavel döneminde 1796'da serbest bırakıldıysa da, yeniden dergi çıkarmasına izin verilmedi.

Novo Hamburgo, Brezilya'nın güneyinde, Rio Grande do Sul eyaletinin doğu kesiminde kent. 1927'de Almanlar tarafından kurulmuştur, adı da "Yeni Hamburg" anlamına gelir. Sanayi, yörede yetiştirilen sığır ve domuzların derisini işlemeye dayanır. Deniz düzeyinden 35 m yükseklikte yer alan Novo Hamburgo kara ve demir yollarıyla güneydeki eyalet merkezi Porto Alegre'ye bağlanır. Nüfus (1980) 132.066.

Novoçerkask, Rusya Federasyonu'nun güneybatı kesimindeki Rostov yönetim biriminde (oblast) kent. Tuzlov ile Aksay ırmağının birleştiği noktada yer alır. Kazakların 16. yüzyılda Don kıyısında kurduğu Staroçerkasskaya, sık sık taşkına uğradığı için 1805'te buraya taşınarak Novoçerkask adını aldı. Bugün kent elektrikli lokomotif, madencilik makineleri, traktör tezgâhlarının yanı sıra, plastik ve sentetik elyaf yapımında kullanılan kimyasal maddelerin üretildiği bir sanayi merkezidir. Kentte beş yükseköğretim ku-

rumu, üç araştırma enstitüsü vardır. Nüfus (1991 tah.) 188.500.

Novokuybişevsk, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Kuybişev yönetim biriminde (oblast) kent. Volga Irmağı yakınlarında yer alır. Yörede petrol sanayisinin gelişmesiyle 1948'de kurulmuş, 1952'de kent statüsü kazanmıştır. Volga-Urallar bölgesindeki petrol yataklarının ortasında bulunur. Petrol arıtma ve petrokimya tesisleri bulunan kentte biresim yoluyla alkol, kauçuk ve plastik üretilir. Nüfus (1991 tah.) 115.400.

Novokuznetsk, eskiden (1931'e değin) KUZNETSK, (1931-32'de) NOVOKUZNETSK ve (1932-61 arasında) STALINSK, Rusya Federasyonu'nun ortabati kesimindeki Kemerovo yönetim biriminde (oblast) kent. Tom Irmağı kıyısında, ırmağın Kondoma ile birleştiği yerin hemen aşağısında yer alır. 1617'de ırmağın sağ yakasında küçük bir köy olarak kuruldu; 1926'da nüfusu 4 bini bulmuştu. I. Beş Yıllık Plan çerçevesinde, 1929'da ırmağın öbür yakasına demir-çelik tesisleri yapıldıktan sonra hızla gelişti. Günümüzde Rusya'nın en büyük demir-çelik tesisi olan kuruluşa, 1960-68 arasında bir yenisi eklendi. Öbür sanayi ürünleri kimyasal madde, madencilik araçları ve köprü kirisidir. Ayrıca çevredeki kömür madenleri işletilmektedir. Novokuznetsk'te metalurji ve eğitim enstitüleri vardır. Nüfus (1991 tah.) 601.900.

Novomoskovsk, eskiden (1934'e değin) BOBRİK, (1934-61 arasında) STALNOGORSK, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Tula yönetim biriminde (oblast) kent. Don Irmağının yukarı kesiminde 1930'da kurulmuştur. Gübre ve plastik üretimi ile linyit madenciliği başlıca sanayi etkinlikleridir. Nüfus (1991 tah.) 145.800.

Novomoskovsk, Ukrayna'daki Dnyepropetrovsk yönetim biriminde (oblast) kent. Samara Irmağı kıyısında, ırmağın Din-yeper ile birleştiği yerin birkaç kilometre yukarısında yer alır. Harkov-Dnyepropetrovsk demiryolu ve Moskova-Kırım karayolunun üzerindedir. 1650'de kurulan Samarçik (Novoselitsa) 1784'te buraya taşınarak bugünkü adını almıştır. Başlıca sanayi ürünleri metal boru, demiryolu traversi ve mobilyadır. Kentte 18. yüzyılda yapılmış bir katedral bulunur. Nüfus (1983 tah.) 72.000.

Novorossiysk, Rusya Federasyonu'nun güneybatı kesimindeki Krasnodar bölgesinde (kray) kent. Karadeniz'deki Tsemes Koyunun iç kıyısında yer alır. 1838'de bir kale olarak kuruldu. Özellikle 1888'de demiryolunun ulaşmasından sonra liman olarak gelişti. Barındırdığı donanma üssü, tersaneler, soğutma tesisi, tahıl ambarlarıyla ve bir petrol boru hattının ulaştığı nokta olarak bugün de önemini korumaktadır. Ayrıca Rusya'daki en büyük çimento üretim merkezlerinden biridir. Nüfus (1991 tah.) 188.600.

Novosibirsk, Rusya Federasyonu'nun ortabati kesiminde yönetim birimi (oblast). Batı Sibirya'da 178.200 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyde dümdüz bir ova olan Baraba Stepi ile güneyde bataklık ve göllerle kaplı Kulunda Stepi boyunca uzanır. Yörenin sularını Obi Irmağı ile İrtiş Irmağının kolları toplar. Dışa akıntısı olmayan Çani Gölü ise bir iç havzadır.

Novi Sad, Yugoslavya
Salmer-Plessner International

Sibirya'nın da ekonomik ve kültürel merkezi durumundaki Novosibirsk kentinin dışında kalan kasabalar oldukça küçüktür. Ekonomi neredeyse bütünüyle tarıma dayalıdır.

birlikte, ağırlık metalurji ve makine dallarındadır. Devrim öncesinde kurulmuş demir-çelik işletmeleri modern bir tesise dönüştürülmüştür. Kentte Rusya'nın en büyük kalay ergitme tesisinin yanı sıra, ülkede çıkarılan altının tümünü arıtan gelişkin bir tesis vardır. Ayrıca hidrolik pres, elektro-

petrol ve gaz kullanımı yaygınlaşınca, ekonomisi kömüre dayalı olan kent geriledi. 1939-59 arasında iki kat artmış olan nüfus azalmaya başladı. Nüfus (1991 tah.) 107.300.

Novotný, Antonín (d. 10 Aralık 1904, Letňany, Prag yakınları - ö. 28 Ocak 1975, Prag, Çekoslovakya), 1968'deki reform hareketi sırasında görevinden alınan Stalin yanlısı Çek komünist önder.

Çilingir olarak çalıştı. 1921'de Çekoslovakya Komünist Partisi'ne (KSC) üye oldu. Alman işgali sırasında (1941-45) tutuklandı. 1946'da partinin merkez komitesine seçildi. Şubat 1948'de komünistlerin iktidarı ele geçirmelerinde önemli rol oynadı. 1951'de Politbüro'ya girdi; 1953'te KSC'nin birinci sekreterliğine getirildi. Antonín Zápotocký'nin ölümünden sonra (13 Kasım 1957) cumhurbaşkanlığını üstlendi. Bu görevine 1964'te beş yıllığına yeniden seçildi.

Moskova'ya yakın bir işbirliği politikası izledi. Zamanla partideki daha milliyetçi ve reform yanlısı grupların tepkisini çekti. Ocak 1968'de birinci sekreterlik görevini Alexander Dubček'e, martın sonlarında da cumhurbaşkanlığını Ludvík Svoboda'ya bırakmak zorunda kaldı. Aynı yıl parti üyeliğinden çıkarıldı. Mayıs 1971'deki parti kongresinde sağlanan uzlaşma sonucunda, partiden atılmış olan Dubček'e karşı tutumun yumuşatılması karşılığında yeniden partiye alındı.

Novotroytsk, Rusya Federasyonu'nun Orenburg yönetim biriminde (*oblast*) kent. Urallar'ın güneyindeki Orsk-Halilovo sanayi bölgesinde, Ural Irmağı kıyısında yer alır. Bölgenin demir metalurjisi merkezidir. 1950'lerde kurulmuş büyük bir demir-çelik tesisi vardır. Kimya sanayisi de önem taşır. Nüfus (1991 tah.) 107.600.

Novşera, Pakistan'ın Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nde, Peşaver iline bağlı Peşaver ilçesinde kent. Kâbil Irmağı kıyısında, bir demiryolu köprüsü ile yüzer bir köprü'nün bulunduğu kesimde, tepelerle çevrili kumlu bir düzlükte yer alır. Gelişmekte olan bir ticaret ve sanayi merkezidir. Dargai (Malakand Geçidi), Mardan, Peşaver ve Ravalpindi'yle kara ve demir yolu bağlantıları bulunur. Kentte pamuk, yün, karton ve kimyasal madde üretilir. Ayrıca basımevleri vardır. Malakand-Dargai ve Varsak hidroelektrik santrallerinden sanayi için enerji sağlanır. Kentte Peşaver Üniversitesi'ne bağlı bir devlet yüksekokulu vardır. Nüfus (1981 geç.) 75.000.

Nowa Huta, Polonya'nın güneyindeki Kraków kentinde sanayi bölgesi. Vistül Irmağı kıyısında yer alır. Kökeni, bir Cistercium manastırının çevresinde gelişen ortaçağ köyleri Mogila ile Pleszów'a dayanır. Demir-çelik tesislerinin yapımından (1949) sonra nüfus hızla artmıştır. Aslında ayrı bir kent olan Nowa Huta 1951'de Kraków'a bağlanmıştır. Nüfus (1982 tah.) 216.500.

Nowell, Alexander (d. y. 1507, Whalley, Lancashire - ö. 13 Şubat 1602, Londra, İngiltere), Londra'daki St. Paul Katedrali'nin başrahibi olan İngiliz bilgin ve Anglikan din adamı. Vaazları yüzünden Kraliçe I. Elizabeth'in gözünden düşmüş, İngiltere Kilisesi'nin bugün de kullandığı inanç ve ibadet kılavuzunu (katesizm) hazırlamıştır. 1543'te Londra'daki Westminster Okulu müdürlüğüne, 1551'de katedralden ödenekli olarak Westminster Abbey'ye atandı. 1553'te Katolik kraliçe I. Mary tahta çıkınca görevinden alındı ve Avrupa'ya kaçtı.

Novosibirsk kenti yakınlarında Akademgorodok (Bilim Kenti), Rusya
Novosti Press Agency

lıdır. Kuzeyde buğday, çavdar ve keten yetiştirilir. Daha verimli olan güneyde ise buğday, yulaf, arpa ve ayçiçeği başlıca ürünlerdir. Kısmen ıslah edilen Baraba Stepinde mandıracılık ana ekonomik etkinliktir. Sani Gölünde balıkçılık önemlidir. Nüfus (1983 tah.) 2.696.000.

Novosibirsk, Rusya Federasyonu'nda, Novosibirsk yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Sibirya'nın ekonomik ve kültürel merkezidir. Obi Irmağının Trans-Sibirya Demiryolu ile kesiştiği noktada yer alır. Irmağın sol yakasındaki Krivoşçekovo köyünün, 1893'te demiryolunun geçeceği yer olarak belirlenmesinden sonra gelişti. Önceleri, Gusevka ya da Aleksandrovski adıyla bilinen yerleşme, 1895'te II. Nikolay'ın tahta çıkışı nedeniyle Novonikolayevski adını aldı. Demiryolu köprüsünün tamamlandığı 1897'de kent statüsüne kavuştu.

Doğudaki Kuznetsk Havzası kömür yataklarına yakın oluşu nedeniyle yörede önemli

termal donanım, madencilik ve tarım makineleri, takım tezgâhı, hassas aletler, radyo ve otomatik dokuma tezgâhı üretilir. Gemi ve lokomotif onarım atölyelerinin de bulunduğu kentte kimya sanayisi hızla gelişmiştir. Tüketim maddeleri arasında mobilya, piyano, ayakkabı, dokuma, triko ve gıda ürünleri sayılabilir. Bir baraj ve hidroelektrik santral ile iki termik santralin bulunduğu kentte iki havaalanı vardır; ırmak taşımacılığı da yapılmaktadır.

Sibirya'nın başlıca eğitim ve kültür merkezi olan Novosibirsk'te bir opera, botanik bahçeleri, sanat galerisi ve müzelerin yanı sıra bir de senfoni orkestrası vardır. 1959'da kurulan Novosibirsk Devlet Üniversitesi en önemli yükseköğretim kurumudur. Ayrıca demiryolu ve ziraat mühendisliği, elektroteknik, tıp ve yüksek öğretmen okulları vardır. Üniversite ile bu okulların bir bölümü, güney kesimindeki Akademgorodok'ta (Bilim Kenti) toplanmıştır. Rus Bilimler Akademisi'nin Novosibirsk'teki araştırma kurumlarının çoğu da Akademgorodok'tadır. Nüfus (1991 tah.) 1.446.300.

Novosiltsev, Nikolay Nikolayeviç, Kont (d. 1768 - ö. 20 Nisan 1838, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus devlet adamı ve Çar I. Aleksandr'ın yakın arkadaşı. Reformları planlamak üzere kurulan Gizli Komite'nin (1801-03) üyeliğini yapmış, Rus Polonyası'nın yönetiminde görev almıştır.

Sarayda özel Paj Birliği arasında yetişti. 1783-96 arasında orduda görev üstlendi. 1803'te Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi'nin başkanlığına getirildi. 1804-09 arasında Avrupa'da çeşitli diplomatik görevlerde bulundu. 1813'te Varşova Dükü'lüğü'nü yönetmekle görevli geçici kurulun başkan yardımcısı oldu. Bu görevi sırasında Polonyalılara karşı sert tutumuyla tanındı.

1832'de Devlet Konseyi'nin ve Kabine'nin başkanlığına getirildi. 1833'te kont unvanı aldı.

Novoşahınsk, Rusya Federasyonu'nun güneybatı kesiminde, Rostov yönetim biriminde (*oblast*) kent. Mali Nesvetay Irmağı kıyısında kuruludur. Önemli bir kömür madenciligi merkezi olarak 1939'da kent statüsü kazandı. 1960'larda yakıt ola-

Novosibirsk Operası, Rusya
Sovfoto

demiryolları yapıldı ve kent giderek büyüdü. 1925'te Novosibirsk (Yeni Sibirya) adını aldı. II. Dünya Savaşı sırasında birçok fabrikaları buraya taşınmasıyla sanayi gelişti.

Bir imalat merkezi olan Novosibirsk'te sanayi büyük ölçüde çeşitlenmiş olmakla

Strasbourg ve Frankfurt'ta Püritenliği benimsedi. 1558'de dinsel hoşgörü vaat eden I. Elizabeth'in tahta çıkması üzerine İngiltere'ye dönerek St. Paul'a rahip oldu ve öncelikle bu görevini sürdürdü. Vaazları sık sık Elizabeth'le çatışmasına yol açtı.

Nowell'in "Küçük Kateşizm"i 1549'da hazırlanan Dua Kitabı'na alındı. 1604'te yapılan eklemelerle resmi Anglikan kateşizmi olarak günümüze değin kullanıldı. Okullar için yazdığı "Büyük Kateşizm" ve "Orta Kateşizm" de 1570'te basıldı.

Nowy Sącz, Polonya'nın güney kesiminde 1975'te kurulmuş il (*województwo*). Yüzölçümü 5.576 km²'dir. Kuzeyinde buğday ve yulaf yetiştirilen düzlükler yer alır; güneydeki Beskid Dağları ladin ve kayın ağaçlarıyla kaplıdır. En önemli su kaynağı, kuzeydoğu yönünde akan Dunajec Irmağı ve kollarıdır. Ekonomi turizm, tarım (tahıl, şeker pancarı, patates), kerestecilik, dokuma, kimya ve elektrikli makine yapımına dayanır. Rożnów'da, Dunajec üzerinde kurulmuş bir hidroelektrik santral vardır; Grybów'da doğal gaz çıkarılır. Beskid Dağlarındaki Pieniny ve Tatra ulusal parkları ile her mevsimde gidilebilen Zakopane sayfiyesi, gerek Polonya gerekse Çekoslovakya'da oturanların tatil yeridir. İl merkezi Nowy Sącz dışındaki önemli kentler Nowy Targ ile Gorlice'dir. Nüfus (1991 tah.) 697.900.

Nowy Sącz, Polonya'nın güney kesimindeki Nowy Sącz ilinde (*województwo*) kent. Vistül'ün kolu Dunajec Irmağı kıyısında yer alır. Karpat Dağlarında, elma üretimiyle ünlü Sącz Havzasında (*kotlina*) kurulan kent, doğal güzelliği ve tarihsel yapılarıyla aynı zamanda bir turizm merkezidir. Bohemya kralı II. Václav'ın (Wacław) isteği üzerine, Tarihöncesi çağlardan beri yerleşim yeri olan bu yörede kurulmuştur (1292). Yönetmel, ekonomik ve kültürel açıdan bölgenin merkezi konumundadır. Nüfus (1982 tah.) 65.400.

Noyan, Abdülkadir (d. 1886, Sivas - ö. 3 Eylül 1977, Ankara), salgın hastalıklarla mücadeleleriyle tanınan hekim.

1910'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi (Askeri Tıbbiye) bitirdi. Ertesi yıl Gülhane Tatbikat Mektebi'nde staj yaptı ve dahiliye

Noyan
Kaynak: Kitaplar

kliniğine asistan oldu. Yeşilköy Salgın Hastalıklar Hastanesi'nde kolera, tifo, dizanteri gibi hastalıklara karşı yürütülen çalışmalara katıldı. 1919'da askeri hıfzıssıhha ve dahiliye kliniği muallimliğine getirildi. Selimiye Kışlası'nda çıkan veba salgınıyla mücadelede görev aldı. 1941'de tuğgeneral olarak 1. Ordu sıhhiye mütehassıslığına getirildi. 1943'te tümgeneralliğe yükseltildi ve Milli Savunma Bakanlığı Sıhhiye Dairesi başkanlığına atandı. 1945'te askerlikten ayrıldı; Ankara'da Tıp Fakültesi'nin kuruluşuyla görevlendirildi. 1947'de Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi İntaniye Kliniği ordi-

naryüs profesörlüğüne atandı, 1952'de de bu görevinden kendi isteğiyle emekli oldu. Başlıca yapıtları arasında *Askeri Hıfzıssıhha* (1926), *Gülhane Klinik Dersleri* (1930-40; 3 cilt), *Akciğer Veremi Tedavisi* (1935; Nusret Karasu ve Raci Eriç ile birlikte), *Mide Kanserinin Erken Teşhisi için Muhtelif Tecrübe İçkileri ve Yemekleri ile Mide Kimyası Tetkiklerinden Çıkan Netice* (1938), *İntan Hastalıkları* (1943), *Son Harplerde Salgın Hastalıklarla Savaşların* (1956), *Ankara Tıp Fakültesi Kuruluş Tarihçesi* (1959) sayılabilir.

Noyes, Alfred (d. 16 Eylül 1880, Wolverhampton, Staffordshire - ö. 28 Haziran 1958, Wight Adası, İngiltere), daha çok lirik şiirleriyle tanınan gelenekçi İngiliz şair. *The Loom of Years* (1902; Yılların Tezgâhı) adlı ilk şiir kitabını Oxford Üniversitesi'nde öğrenciyken yayımladı. İzleyen kitaplarında yurtseverlik ve deniz tutkusunu dile getirdi. 1914-23 arasında Princeton'da modern İngiliz edebiyatı dersleri verdi. Son çalışmalarından en önemlisi olan *The Torch-Bearers* (1922-30; Meşaleyi Taşıyanlar) adlı epik üçlemesinde çağlar boyunca bilimin gelişmesini konu aldı. Otobiyografisi *Two Worlds for Memory* (Hatırlanacak İki Dünya) adıyla 1953'te yayımlandı.

Noyes, John Humphrey (d. 3 Eylül 1811, Brattleboro, Vermont, ABD - ö. 13 Nisan 1886, Niagara Falls, Ontario, Kanada), ABD'nin en başarılı ütöfik topluluğu olan Oneida Cemaati'nin(*) kurucusu.

New England'lı varlıklı bir işadamlının oğluydu. 1830'da Dartmouth'dan mezun oldu. Bir yıl hukuk okuduktan sonra yaşadığı dinsel deneyimin etkisiyle papaz olmaya karar verdi. Massachusetts'te Andover İlahiyat Fakültesi'ne, ardından Yale İlahiyat Okulu'na gitti. İnsanın iman ve irade gücüyle bu dünyada günahattan kurtulabileceği ve kusursuzluğa erişebileceği inancını ilk kez burada dile getirdi. Ama görüşleri egemen Kalvenci öğretisiyle çeliştiğinden vazizlik yetkisi alamadı ve Yale'den ayrılmaya zorlandı.

Noyes 1836'da bir grup izleyicisiyle birlikte Vermont eyaletine bağlı Putney'de ütöfik bir Hristiyan topluluğu oluşturdu. Toplulukta özgür aşkı ve her kadınla her erkek, her erkeğin de her kadınla evli olduğu "karmaşık" evliliği savundu.

Putney'deki uygulamalar yüzünden zina suçuyla tutuklanan Noyes kefaletle serbest bırakıldıktan sonra kaçarak 1848'de New York eyaletindeki Oneida'da Oneida Cemaati'ni kurdu. Varlığını 30 yıldan fazla bir süre koruyan cemaat zayıf bir tarım ekonomisinden çok başarılı bir sanayi örgütlenmesine geçmeyi başardı. Dış baskıların etkisiyle 1879'da Noyes karmaşık evlilik ilkesinden vazgeçilmesini önerdi. Oneida Community, Ltd. adlı şirketin ortaya çıkmasına yol açan yeniden örgütlenme çalışmaları sırasında da yasal kovuşturmadan kurtulmak için Kanada'ya kaçtı. Kusursuzluk öğretisini dünyaya tanıtmak için yayımladığı kitaplarının yanı sıra ABD'deki ütöfik topluluklar üzerine *History of American Socialisms* (1870; Amerikan Sosyalizmlerinin Tarihi) adlı bir incelemesi vardır.

nozelit, feldispatoit minerali sodalitin bir türü. Ayrıca bak. sodalit.

nöbetli humma bak. donuşlu humma

Nöldeke, Theodor (d. 2 Mart 1836, Hamburg, Hamburg yakınları - ö. 25 Aralık 1930, Karlsruhe, Almanya), Sami ve İslam araştırmalarıyla ünlü Alman Doğubilimci. Kuran'ın tarihi üzerine çalışması (1859,

F. Schwally ile birlikte) *Kur'an Tarihi* (1970) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Çeşitli akademik görevlerde bulunduktan sonra Strasbourg (Strassburg) Üniversitesi'nde Doğu dilleri profesörü (1872-1906) oldu. Sami dillerinin gelişimine ışık tutan birçok çalışma yaptı ve dilbilgisi kitabı yayımlandı. *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden* (1879; Sasanî Dönemine Değın Perslerin ve Arapların Tarihi) adlı çalışmasıyla et-Taberi'nin Arapça vakayinamesini Almancaya aktardı. Genel okur kitlesine yönelik yapıtları arasında *Orientalische Skizzen* (1892; Doğu'dan Çizgiler) ve Hz. Muhammed'in yaşamöyküsü (1863) sayılabilir.

nörofibromatoz, VON RECKLINGHAUSEN HASTALIĞI olarak da bilinir, deri ve sinir dokusunda yumuşak ve iyi huylu urlar, deride sütü kahverengi lekeler ve kimi zaman kas ve kemiklerde gelişim bozukluklarıyla ortaya çıkan kalıtsal hastalık. Çocukluk çağıının ortalarında başlar; ergenlikte duraklayabileceği gibi yaşam boyu belirtilerin şiddeti artarak da sürebilir. Otozomal baskın genlerle geçen hastalık 3 bin doğumda bir ortaya çıkar. Kemiklerde incelleme ve kalınlaşmalara yol açabileceği gibi kemik yapısında bozulma ve kist oluşumuyla ortaya çıkan iskelet biçim bozukluklarına da neden olur. Uurlar zamanla kötü huy kazanabilir. Hastalık vucutta yaygın biçim bozukluklarına neden olarak hastanın genel görünümünü büyük ölçüde değiştirebilir.

nörohormon, iç salgı sisteminden çok sinir sisteminin özelliklerini taşıyan hücrelerde yapılan ve salgılanan maddelerin ortak adı. Sinir hücrelerinin aksan adı verilen uzantılarından geçen ve özel bölgelerde salgılanarak kana karışan nörohormonlar, duyu uyarınları ile bunlara karşı oluşan kimyasal yanıtlar arasındaki bağlantıyı sağlar.

Memelilerin çoğunda nörohormonların başında beyin hipotalamus bölgesinde yapılan ve hipofiz bezinin arka lobundan (nörohipofiz) salgılanan oksitosin ve antidiüretik hormon gelir. Bunların yanı sıra hipotalamustan kaynaklanan ve kimyasal yapıları 1969'da belirlenen serbestleştirici hormonlar da nörohormonlardandır. Bunlar sinir hücreleri yoluyla beyindeki ikinci bir merkeze, buradan da kan dolaşımına girerek hipofizin ön lobuna (adenohipofiz) taşınır; burada çeşitli hipofiz hormonlarının salınmasını uyarır ya da engeller.

Bir başka nörohormon grubu da 1975'te morfin ve öbür ağrı kesicilerin etki mekanizmalarının araştırılması sırasında elde edilen enkefalini ve öbür endorfinleri kapsar. Sinir dokusundaki uyarınları ileten endorfinlerin ağrı kesici özellikleri de vardır. Merkez sinir sisteminde salgı hücreleri dışında bir bölgeyi dolaylı olarak uyarıp somatotropin ve antidiüretik hormon salgılanmasını uyarırlar. Ayrıca bak. endorfin.

nörojenik artropati bak. Charcot hastalığı

nörolingüistik, dil ve konuşmaya ilişkin nörolojik süreçleri inceleyen bilim dalı. Sağ elini kullananlarda konuşma merkezinin beyin sol yarımküresinde olduğunun kesin olarak kanıtlanmasına karşın, dille ilgili çeşitli özelliklerin beyinde farklı alanlardan kaynaklandığına ilişkin yoğun tartışmalar vardır. Bu konuda yapılan araştırmalar konuşma yetisinin azalması ya da yok olmasıyla ortaya çıkan afazide yoğunlaşır. Dille ilgili çeşitli işlevlerin kaynaklandığı beyin bölgesini belirlemek amacıyla beyin

kabuğuna elektriksel uyarılar verilen bilinci açık hastalarda geçici afazi ortaya çıkar. Beyinde çok genel anlamda konuşma merkezleri bulunduğu ileri sürülmüşse de ileri derecede özelleşmiş bir merkez yoktur. Pek çok vakada beynin sol yarımküresi ameliyatta çıkarıldıktan sonra, sağ yarımküre konuşma işlevlerini zamanla yüklenerek yerine getirmiştir. Nörolingüistik alanında ilerlemeler kaydedilmesine karşın konuşmanın nörolojisi üzerine pek az şey bilinmektedir.

nöroloji, sinir sisteminin işlevsel ya da organik bozukluklarına tanı konmasını ve bunların tedavisini kapsayan uzmanlık dalı. Çağdaş nöroloji 19. yüzyılda gelişmeye başladı. 18. yüzyılın başlarında Stephen Hales ve Robert Whytt hayvanlarda sinirlerin işlevleri üzerine bilimsel araştırmalar yapıysa da, klinik nöroloji çalışmaları ancak 19. yüzyılın ortalarında hız kazandı. Bu tarihten sonra afazi (konuşma güçlüğü), sara ve beyin dokusunun zedelenmesine bağlı olarak gelişen hareket sorunlarının nedenleri üzerine yeni bilgiler edinildi. Ayrıca, beyindeki belirli bölgelere elektrik uyarılarının uygulanmasıyla bu bölgelerin hangi işlevlerden sorumlu olduğu bulundu. Bütün bu gelişmelere karşın, beyin ve sinirlerin işlevleri ancak hayvan deneyleri ve sinir hücrelerinin mikroskop altında incelenmesi sonucunda tam olarak aydınlandı.

Hans Berger'in 1920'lerde elektroensefalograf aygıtını bulmasıyla nörolojik hastalıkların tanısı büyük ölçüde kolaylaştı. Beynin elektriksel etkinliğini kaydeden bu aygıtın yanı sıra, beyin omurilik sıvısının analizi ve beyin anjiyografisinin(*) gelişmesi de nörologlara daha kesin ve doğru tanı koyabilme, hastalıklara özgün tedaviler ve rehabilitasyon teknikleri uygulayabilme olanağı sağladı. Sırasıyla 1970'lerde ve 1980'lerde geliştirilen bilgisayarlı eksensel tomografi ve nükleer magnetik rezonans da beyin dokusuna zarar vermeden ayrıntılı bir taramaya olanak sağlıyordu (*bak. beyin taraması*).

Bu alandaki önemli gelişmelerden biri de, nörolojik bozukluklarda özgün ilaç tedavilerinin uygulanmaya başlaması oldu. Merkez sinir sisteminde belirli kimyasal maddelerin bulunması ve bu maddelerin sinir uyarılarının aktarılması ve ketlenmesinde oynadığı rolün aydınlatılmasıyla 20. yüzyılın ortalarından başlayarak çeşitli nörolojik bozuklukları düzeltebilecek pek çok ilaç bulundu. Sinir cerrahisi ya da nöroşirürji de nörolojiyle bağlantısı olan bir uzmanlık dalıdır. Cerrahinin belki de en zor ve en ince alanı olan nöroşirürji bilgisayarlı tomografi ve sinir dokularındaki lezyonlar ve bozuklukların yerini tam olarak saptamaya yönelik öbür tanı yöntemlerinden yararlanır. Nörolojik bozukluklar insan hastalıklarının en yaygın olanları arasında yer aldığından, günümüzde bu alanda kaydedilen ilerlemelere karşın hekimler pek çok sinir sistemi hastalığı karşısında çaresiz ya da etkisiz kalmaktadır.

nöron bak. sinir hücresi

nötrino, elektrik yükü olmayan, çok az ya da sıfır kütleli ve bir buçuk spinli temel parçacık türü. Nötrinolar, kuvvetli etkileşime girmeyen lepton adı parçacıklar ailesindendir. Her biri bir yüklü leptonla ilişkili üç tip nötrino vardır: Elektron, müon ve tau.

Nötrininonun varlığı ilk olarak 1931'de Avusturyalı fizikçi Wolfgang Pauli tara-

findan öne sürüldü. Pauli nötrininonun varlığını radyoaktif beta bozunumuna(*) ilişkin varsayım ile enerjinin ve momentumun korunumu yasalarının uyuşum içinde olmasını sağlamak amacıyla öngörmüştü. Parçacığa nötrino adını, Pauli'nin önerisini geliştiren İtalyan asıllı fizikçi Enrico Fermi verdi (1934). Nötrinolar madde ile yalnızca zayıf (radyoaktif) etkileşim aracılığıyla tepkimeye girebildiklerinden, temel parçacıklar arasında girim gücü en büyük olan parçacıklardır. Pozitif beta bozunumunda bir nötrino ile bir pozitron, negatif beta bozunumunda ise bir karşı nötrino ile bir elektron ortaya çıkar. Nötrinoların iyonlaştırıcı etkisi yoktur. Yer'in çapına eşit bir uzaklık boyunca yol alan nötrinoların 10 milyar tanesinden yalnızca bir tanesi bir protonla ya da nötronla tepkimeye girer. Nötrinoların varlığı deneysel olarak ilk kez 1956'da, bir nükleer reaktörde oluşan karşı nötrino demetinin protonlarla tepkimeye girerek nötron ve pozitron ortaya çıkarması sonucunda belirlenmiştir.

1962'de, pi mezonların (pion) bozunumları sonucunda değişik iki nötrino türünün daha ortaya çıktığı belirlenmiştir. Bunlar mü nötrinosu (ya da müon nötrinosu) ile karşı mü nötrinosudur. Bu parçacıklar da nötrinolar gibi zorlukla tepkimeye girer; ama proton ve nötronlarla çok seyrek de olsa tepkimeye girdiklerinde, elektron değil, müonlar ortaya çıkar. 1970'lerin sonlarında ise tau nötrinosu adı verilen bir başka nötrino türüyle bunun karşı parçacığı keşfedildi. Bu türden nötrino-karşı nötrino çiftleri, tau parçacığı olarak adlandırılan büyük kütleli leptonların bozunmasında ortaya çıkar.

Bütün nötrino türlerinin kütlesi, yüklü eşlerinden çok daha azdır, hatta bazı durumlarda sıfırdır. Örneğin deneyler sırasında, elektron nötrinosunun kütesinin, elektronunkinin 0,0004'ünden daha az olması gerektiği anlaşılmıştır. Ama, nötrininonun kütesinin tam olarak sıfıra eşit olmasını gerektiren herhangi bir kuramsal durum yoktur. Gerçekten de, Güneş'in çekirdeğinde gerçekleşen nükleer tepkimeler nedeniyle Yer'de saptanan nötrino sayısının olması gerekenden daha az olması (kayıp Güneş nötrinosu sırrı denen olgu), bir ya da birkaç nötrino türünün çok küçük kütleyle sahip olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca bak. lepton.

nötron, doğal hidrojen dışındaki bütün atomların çekirdeklerinde yer alan temel parçacık. Elektrik yükü sıfır olan nötronun kütlesi elektron kütesinin yaklaşık 1,840 katıdır.

Atom kütesinin yüzde 99,9'undan fazlasını nötronlar ve protonlar oluşturur. Nükleon olarak adlandırılan bu iki parçacık türü birbiriyle kuvvetli etkileşime girer ve birbirlerine değişik sayılarda bağlanarak kimyasal elementleri oluşturan farklı atom türlerini ortaya çıkarırlar. Nötronun kendine özgü bir açısal momentumu(*) vardır. Bir magnetik momente sahip olan, bir başka deyişle çok küçük bir mıknatıs gibi davranan nötron hareketli elektrik yüklerinden oluşan bir nesne olduğu düşünülebilir; protonlar ve öteki baryonlar gibi nötronların da üç kuvarktan(*) oluştuğu sanılmaktadır.

Serbest (bir çekirdeğe bağlı olmayan) nötron, beta bozunumu olarak adlandırılan türden radyoaktif bozunuma uğrar; nötron bu bozunum sonucunda bir proton, bir elektron ve bir karşı nötrinoya dönüşür. Kolaylıkla bozunuma uğradığı için doğada serbest nötrona rastlanmaz, bu nedenle serbest nötronlar ancak yapay olarak elde edilebilir. Serbest nötronlar, elektriksel ola-

rak yüksüz olduklarından, atomların içindeki elektrik alanlarından etkilenmeksizin geçebilirler, bu nedenle girim gücü yüksek bir ışınım türü oluşturmurlar. Serbest nötronları maddeyle etkileşimi yalnızca atom çekirdekleri ile çarpışma yoluyla olur, bu çarpışmalar da çok seyrek gerçekleşir.

Nötron 1932'de İngiliz fizikçi James Chadwick tarafından bulundu. Bulunuşunu izleyen birkaç yıl içinde nötronun özellikleri ve etkileşim biçimleri üzerinde yoğun araştırmalar yapıldı. Bazı ağır atomların, nötronla bombardıman edildiğinde, bölündüğü (atom çekirdeğinin hemen hemen eşit kütleli iki parçaya ayrılması) anlaşıldı. Bu tepkime sırasında bölünen çekirdekten yeni serbest nötronlar çıkıyordu. 1942'de Enrico Fermi'nin öncülüğünde bir grup ABD'li fizikçi, çekirdek bölünmesi(*) sürecinde ortaya çıkan serbest nötronların bir zincirleme tepkimeyi sürdürmeye yetecek sayıda olduğunu belirledi. Bu buluş atom bombasının geliştirilmesinde önemli rol oynadı. Sonraki teknolojik gelişmeler nükleer enerjiden büyük ölçekte elektrik enerjisi üretimini olanaklı kıldı. Nükleer reaktörlerde yoğun nötron bombardımanına tutulan çekirdeklerin nötronları soğurması sonucunda radyoaktif izotopların(*) büyük miktarlarda elde edilmesi olanaklı duruma geldi. Nötron soyut bilimsel araştırmalar açısından da büyük öneme sahipti. Maddenin temel yapıtaşlarından biri olan nötronun yapısının ve özelliklerinin bilinmesi maddenin yapısının anlaşılabilmesi bakımından büyük önem taşıyor. Nötronların yol açtığı çekirdek tepkimelerinin incelenmesi, atom çekirdeğine ve çekirdekteki parçacıkları bir arada tutan kuvvete ilişkin önemli bilgilerin kazanılmasına olanak sağlamaktadır.

nötron bombası, nötronla çekirdek bölünmesi ilkesinden yararlanılarak yapılan nükleer silah. Nötron bombasının yarattığı çarpma ve yüksek ısı etkileri görece dar bir bölgeyle sınırlı kalır. Ama bu bölge içinde yayılan ve canlı dokular için son derece zararlı olan yoğun nötron ve gamma ışınımı dalgası zırhlı araçların içine ya da yerin birkaç metre altına kadar ulaşabilir. Yüksek tahrip gücünün kısa erimli olması ve uzun erimde etkili olmaması nedeniyle, nötron bombası zırhlı birliklere karşı bir taktik silah ya da birkaç kilometre uzaklıktaki yerleşim merkezlerini tehlikeye sokmaya-cak bir muharebe alanı silahı olarak düşünülmüştür. Bomba bir "Lance" füzesinde taşınabileceği gibi 20 cm'lik bir havan topu ya da bir saldırı uçağı aracılığıyla da atılabilir.

Stratejik açıdan nötron bombasının caydırıcı bir niteliği olduğu varsayılmıştır; buna göre nötron bombalı bir karşı saldırı olasılığı nedeniyle zırhlı araçlara saldırıya girişmekten çekinilecektir. Çünkü nötron bombası düşman tankçılarını birkaç dakika içinde etkisiz duruma getirmekte ve ışınlama maruz kalanlar birkaç gün içinde ölmektedir. ABD, 1978'de ara verdiği nötron bombası üretme çalışmalarını 1981'de tekrar başlatmıştır.

nötron kapımı, bir atom çekirdeğinin bir nötron (yüksüz parçacık) soğurarak bir elektromagnetik enerji paketi (gamma ışını fotonu) salması biçimindeki nükleer tepkime türü. Hedef (nötron kapan) çekirdek ile kapımdan sonra oluşan çekirdek birbirlerinin izotopudur; örneğin, fosfor-31 nötron kapımı sonucunda fosfor-32'ye dönüşür. Sonuçta ortaya çıkan daha ağır izotop radyoaktif olabilir; bu nedenle hemen her tür çekirdekte gözlenebilen nötron kapımından radyoaktif izotopların elde edilmesinde yaygın olarak yararlanılır.

Nötron kapımı nötron-gamma (η, γ) tepkimesi olarak denir; burada η bombardıman eden parçacığı (nötron), γ ise salınan parçacığı (gamma ışını fotonu) simgeler. Doğada bulunan elementler arasında nötron kapımı süreciyle yavaş nötronları en iyi soğuran elementler bor, kadmiyum ve gadolinyumdur.

nötron optiği, nötronların dalga özellikli davranışını inceleyen fizik dalı. Nükleer reaktörlerde yer alan çekirdek bölünmesi gibi tepkimelerde, atom çekirdeğinden salınan serbest nötronların oluşturduğu nötron demetleri bir cisme çarptıklarında bu cisim tarafından yansıtılır, saçılır ve kırınımına uğratılır.

Hızlı nötronların parçacık nitelikleri daha belirgindir, buna karşılık yavaş nötronların dalga niteliği öne çıkar. Bunların dalgaboyu 10^{-10} m (1 angström) dolayındadır; bu dalgaboyu değeri, kristalleri oluşturan atomların aralarındaki uzaklığa karşılık gelir. Katı cisimlerin atomları tarafından saçılma uğratılan yavaş nötronlar, X ışınlarının ve ışığın davranışına benzer biçimde, girişim oluşturlar; girişim sonucunda ortaya çıkan kırınım desenlerinin incelenmesi, kristal yapısının ayrıntıları ve katı cismin magnetik özellikleri hakkında önemli bilgilerin elde edilmesini olanaklı kılar.

nötron yıldızı, temel olarak nötronlardan oluştuğu düşünülen son derece yoğun, pekişik yıldızların ortak adı. Çapları yaklaşık 20 km olan nötron yıldızlarının ortalama yoğunlukları da çok yüksektir (Güneş'in yoğunluğuna eşit ve suyun yoğunluğunun 10^{14} katı kadar). Bu düzeydeki bir yoğunluk, atom çekirdeğinin içindeki yoğunluğa çok yakındır; bu nedenle nötron yıldızı, kendi kütleçekiminin etkisiyle bir arada duran dev bir çekirdeğe benzerdir. İçbasıncın en yüksek olduğu merkez bölümündeki maddenin temel olarak hiperonlar ile mezonlardan oluştuğu sanılmaktadır. Ara katmanlar ise büyük ölçüde nötronlardan oluşur ve büyük olasılıkla "üstünakışkan" durumundadır. Yıldızın yaklaşık 1 km kalınlığındaki dış katmanı ise, çok yüksek sıcaklıklarda (yaklaşık 1 milyon K) bulunmakla birlikte katı haldedir. Bu katı katmanın basıncın en düşük olduğu yüzeyi aşırı yoğun demirden oluşur.

Nötron yıldızlarının bir başka önemli özelliği de, çok güçlü magnetik alanlara sahip olmalarıdır; 10^{12} gauss düzeyine kadar çıkan bu magnetik alan, yüzeydeki demirin, demir atomlarından oluşan uzun zincirler biçiminde polimerleşmesine yol açar. Tekil atomlar sıkışarak magnetik alanın doğrultusunda uzarlar ve uç uca birleşerek olasılıkla yüzeyden dışarı doğru uzanırlar. Yüzeyin altındaki basınç, tekil atomların var olmasına olanak tanımayacak kerteğe yüksektir.

1967'de pulsarların keşfedilmesi, nötron yıldızlarının varlığına ilişkin ilk önemli kanıt oldu. Pulsarların dönmekte olan nötron yıldızları olduğu kabul edilir. Yengeç (Crab) ve Yelken (Vela) pulsarlarının son derece kısa periyotlara (sırasıyla 33 ve 83 milisaniye) sahip olması, bunların birer beyaz cüce olma olasılığını dışlamaktadır. Bu yıldızların darbeli ışımlarının (puls), tıpkı bir dinamoda olduğu gibi dönmelerinin ve güçlü magnetik alana sahip olmalarının etkisiyle gelişen elektrodinamik bir olgunun sonucu olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, Herkül X-1 gibi bazı ikili X ışınları kaynaklarının nötron yıldızları içerdiğine ilişkin kanıtlar vardır. Bu türden gökcisimlerinin, yoldaş yıldızlardan gelerek yüzeylerinde toplanan maddenin sıkışması sonucunda X ışınları saldığı sanılmaktadır.

Çoğu astronoma göre nötron yıldızları süpernova patlamaları sonucunda oluşmaktadır; buna göre, patlama sonucunda süpernovanın merkez çekirdeğinin büzülmesi süreci, çekirdeğin yoğunluğunun giderek artmasına, bu da nötron basıncının yükselmesine yol açar ve çekirdeğin yoğunluğu 10^{15} gr/cm³'e ulaştığında nötron basıncı çökme durdurur. Ama eğer büzülen çekirdeğin kütlesi Güneş kütesinin yaklaşık iki katından daha büyükse nötron yıldızı oluşmaz ve çekirdek sonunda bir kara deliğe (*) dönüşür.

NSA bak. Ulusal Güvenlik Örgütü

Nsanje, eskiden PORT HERALD. Malavi'nin güney bölgesinde yönetim birimi ve yönetim birimi merkezi kasaba. Shire Irmağının batı yakasında, Ndindi Bataklığının kuzeyinde kuruludur. Kasaba, ülkenin en güneyinde, Mozambik sınırında yer alır. Kuzey-güney doğrultusundaki Blantyre-Beira demiryolu (1935) üzerinde bir ticaret ve ulaşım merkezidir. Yüzölçümü 1.942 km² olan yönetim biriminin büyük bölümü Shire Vadisinin verimli batı kesiminde yer alır. Belli başlı ürünler pamuk, tütün, pirinç ve mısırdır. Nüfus (1977) kasaba, 6.400; (1987 geç.) yönetim birimi, 201.311.

Nsengalar, SENGALA olarak da bilinir, Zambia'nın doğusundaki Luangwa Vadisinde yaşayan ve bir Bantu dili konuşan halk. Dil açısından bazı Mozambik halklarıyla da akrabadırlar. Bugün yaşadıkları bölgeye kuzeyden, Balubalarla ortak bir yurttan geldikleri sanılır. Luangwa Vadisine yerleştikten sonra Nsengaların bir bölümü Tumbukalardan, bir bölümü de Çevalardan etkilendi. Nsengaların kuzeylerindeki Ambo ve Bemba halklarıyla da pek çok ortak yönü vardır.

Önce Bembaların, daha sonra da 1800'lerin ortalarında Angonilerin saldırısına uğrayan Nsengalar, yaşadıkları alanı kazıklarla çevrelediler. Ama çok geçmeden Angoni egemenliğine girerek haraç ödemek zorunda kaldılar. Nsengaların topraklarına yerleşen ve onlarla yakın ilişkiye giren Angoniler, zamanla onların dillerini, kültürünü benimsedi ve aynı adla anılmaya başladı.

Luangwa Vadisinin alüvyonlu toprakları son derece verimli, iklimi de ılımandır. Nsengalar yılda dört kez mısır hasadı yapar. Tütün ve pirinç öteden beri pazar için yetiştirilen ürünler arasındadır. Sömürge dönemi öncesinde, Nsengalar hem yiyecek sağlamak, hem de Zambesi Irmağı kıyısındaki Zumbo'da (bugün Mozambik'te) bulunan Portekizlilere fildişi satmak amacıyla sürekli avlanırlar. Portekizlilerle daha kuzeydeki halklar arasında aracılık ederlerdi. Bugün ise avcılık önemli ölçüde kısıtlanmış ve birçok hayvan türü koruma altına alınmıştır.

Anasoyla olan Nsenga klanları, kendine ait toprakları olan belli ailelerden reis seçer. Ama yaygın dıştan evlenme sonucu klanların büyük bölümü hemen her reislikte temsil edilmektedir. Sömürge öncesi Nsenga reisleri arasında hiyerarşi olmasına karşın, İngilizler otoriteyi merkezileştirmek amacıyla bir büyük reis seçmiştir.

Nsukka, Nijerya'nın güney kesiminde, Anambra eyaletinde üniversite kenti. Udi Tepelerinde, 396 m'lik bir yükseklikte yer alır. İboların yaşadığı kent çeşitli tarını ürünlerinin ticaret merkezidir. Geleneksel el sanatı olan dokumacılık da yaygındır. Doğuda Onitsha-Makurdi yolu üzerindeki Obolo yakınlarında kömür yatakları bulunmaktadır. Kentteki Nijerya Üniversitesi

(1960) ülkenin ilk bağımsız üniversitesidir. 48 km güneydeki eyalet merkezi Enugu'da bu üniversiteye bağlı bölümler etkinlik gösterir. Yerel Yönetim Meclisi'nin merkezi olan kentte bir hastane ve bir tanınmış meteoroloji istasyonu vardır. Nüfus (1989 tah.) 50.210.

Ntcheu, Malavi'nin güney kesiminde yönetim birimi ve yönetim birimi merkezi kasaba. Batıda Mozambik'le sınırı vardır. Yüzölçümü 3.424 km²'dir. Batısında Dedza Platosu ile Kirk Sıradagları, doğusunda da Shire Irmağı vadisini içine alan Doğu Afrika Rift Vadisi bulunur. Tarım genelde geçimlik düzeyde yapılır. Pazara yönelik olarak yetiştirilen başlıca ürün patatestir. Nüfus (1977) kasaba, 3.115; (1987 geç.) yönetim birimi, 359.618.

Nu, NUU ya da NUN olarak da bilinir, Mısır tanrılarının en eskisi. Güneş Tanrısı Ra'nın babasıdır. Adı "su" anlamına gelir ve Ra-Atum'un yaratılışı başlattığı ilk kaostan sularını temsil eder. Nu'nun nitelikleri sınırsızlık, karanlık ve fırtınalı suların çalkantısıdır. Nu ile birlikte Heliopolis'in dokuz tanrısını oluşturan dört çift tanrı ve tanrıça da bu nitelikleri kendi kişiliklerinde toplamışlardır. Bu söylence, Mısır'daki çeşitli yaratılış söylenceleri arasında en yaygın olanıdır; bu söylencelerin tümünde Nu'nun sularından kanılmış çamurdan bir tepciğin yükselişi imgesine rastlanır. Mısırlılar, başlangıçtaki okyanusun hâlâ yeryüzünün çevresinde olduğuna inanırlardı. Bu nedenle her gün Güneş Tanrısı kaos sularından yükselinece yaratılış söylencesi de yinelenmiş olurdu. Nu'nun ayrıca, bir yeraltı suyu ve Nil'in kaynağı olarak varlığını sürdürdüğüne inanılırdı.

Nu, U, eskiden THAKIN NU (d. 25 Mayıs 1907, Wakema, Birmanya [bugün Myanmar]), Birmanya bağımsızlık mücadelesinin önderi ve Birmanya Birliği başkanı (1948-58, 1960-62).

Rangoon Üniversitesi'nden 1929'da mezun oldu. Bir süre Pantanaw'daki lisenin müdürlüğünü yaptıktan sonra 1934'te üniversiteye dönerek hukuk öğrenimine başladı. Rangoon Öğrenci Birliği'nin başkanı olarak öğrenci hareketlerine katıldı. Gençlik önderlerinden Aung San'la birlikte 1936'da üniversiteden atılmasını protesto eden ve İngiliz sömürge yönetimiyle çarşan öğrencilerin boykot eylemiyle ülke çapında adını duyurdu. Ertesi yıl Dobama Asi-ayone'ye (Biz Burmalılar Derneği) katıldı ve bağımsızlık mücadelesinde önemli bir rol oynadı. Ayaklanma suçundan 1940'ta hapse atıldı. Japon işgalinden sonra serbest bırakılınca, 1943'te Japon yanlısı Ba Maw hükümetinde dışişleri bakanlığı yaptı. Ama çok geçmeden Japonların baskıcı tutumu karşısında düş kırıklığına uğradı.

Aung San'ın 1947'de öldürülmesinden sonra Antifaşist Halkın Özgürlüğü Birliği'nin başkanlığını üstlenen U Nu, Ocak 1948'de bağımsızlığın ilan edilmesiyle ilk başbakan oldu ve kısa bir kesinti (1956-57) dışında 10 yıl bu görevde kaldı. Pyidawtha (Refah) adını verdiği program çerçevesinde köylüleri topraklandırma ve halkın yaşam düzeyini yükseltme çabaları, savaşın yol açtığı geniş çaplı yıkım ve pirinç ihracatındaki düşüş nedeniyle başarıya ulaşamadı. Komünistlerle azınlıkların ayaklanmaları, ekonomik durgunluk ve yönetimdeki aksaklıklar karşısında 1958'de istifa ederek iktidarı General Ne Win başkanlığındaki geçici hükümete bıraktı. Parlamenter yönetimin

yeniden kurulduğu 1960'ta ikinci kez başbakanlığa getirildi. Mart 1962'de Ne Win'in düzenlediği darbeyle devriler hapse atıldı. Hapisten çıktıktan sonra 1969'da yurtdışına çıkarak bir direniş hareketi örgütlemeye çalıştı. Bir sonuç alamayınca Hindistan'a yerleşti. Ne Win'in çağrısı üzerine 1980'de Birmanya'ya döndü. Temmuz 1980'de Rangoon'a (Yangon) giderek Budacı keşiş oldu.

Nubalar, Sudan'da, Kordofan ilinin güney kesiminde yaşayan halk. Bakkar Araplarının oturduğu geniş ovada yükselen engebeli tepelere sığınmışlardır. Nübye dilleri konuşan, fiziksel görünüşleri ve kültürleri farklı çok sayıda kabile topluluğuna ayrılırlar. Soy çizgileri güneyde anayanlı, öteki kesimlerde

Nuba güreşçileri
George Roger-Magnus

ise babayanlıdır. Darı, susam, mısır, yerfıstığı, fasulye, soğan, pamuk ve tütün yetiştirir, ayrıca sığır, koyun, keçi, eşek ve kümes hayvanları beslerler. Dinsel törenler tarım şenlikleriyle bağlantılıdır. Ataların ruhları için kurban kesme gelenekleri de vardır. Din adamları ve yağmur yağdıncılar toplumda önemli bir yer tutar. Kabile birimlerini hükümetçe atanan *mek'ler* (şef) yönetir. Evliliklerde başlık canlı hayvan, silah ve başka mallar biçiminde ya da tarlada çalışarak ödenir. Uzak tepelerde erkekler günümüzde de çıplak dolaşır, kadınlar ise boncuklar, gerdanlıklar ve dudak takıları takarlar. Ama giyim eşyası kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Bazı yörelerde erkekler ve kadınlar alt kesici dişlerini çekerler. Erkeklerde sünnet günümüzde eskisinden de yaygındır. Bir bölümü Müslümanlaşmış olan Nubalar arasında Arapça ortak ticaret dili işlevini görür.

Nubar Paşa (d. Ocak 1825, İzmir - ö. 14 Ocak 1899, Paris), Mısırlı devlet adamı.

İlk önemli görevini Süveyş Kanalı projesinde üstlendi. Mısır hıdivi İsmail Paşa, yapım işini yürüten şirkete olan anlaşmazlık nedeniyle kesintiye uğrayan çalışmalarını hızlandırmak istiyordu. Tartışmalı hükümlerin iptali konusunda şirketle yürütülen görüşmelerde Nubar Paşa Mısır'ı temsil etti. Ayrıca 1875'te Mısırlılarla Avrupalılar arasındaki davalara bakacak ve Fransız yasalarını temel alacak karma mahkeme kurulmasını sağladı. 1878'de İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla bir dizi siyasal ve mali

reformu gerçekleştirmek üzere İsmail Paşa tarafından başbakanlığa getirildi. Yaptığı düzenlemelerin İsmail Paşa'nın iktidarını sarsması üzerine görevden uzaklaştırıldı. Mısır'ın İngilizlerce işgalinden (1882) iki yıl sonra yeniden başbakan oldu. İngiliz yönetimi sırasında hıdivliğin ağırlığı büyük ölçüde azalırken başbakanın gücü arttı. Nubar

Nubar Paşa, bir oymabaskı
Bibliothèque Nationale, Paris

Paşa adalet ve içişleri bakanlıklarının denetimini Mısırlılarda kalmasını sağladı. Ülkedeki İngiliz yönetiminin istikrarlı biçimde sürmesinde önemli rol oynadı. Ama 1888'de fazlaca bağımsız davranmaya başlayarak eyalet polisi üzerinde kendi denetimini kurmak istemesi üzerine İngilizlerce görevden uzaklaştırıldı. 1894'te yeniden başbakan olduysa da sağlığının bozuk olması ve İngilizlerle görüş ayrılığına düşmesinden dolayı ertesi yıl istifa etti.

Nuceria Alfaterna bak. Nocera Inferiore

Nudibranchia (çıplaksolungaçlılar), *Gastropoda* (karıncadanayaklılar) sınıfının *Opisthobranchia* (arttansolungaçlılar) alt sınıfından deniz yumuşakçaları takımı. Kabuk, iç solungaç ve manto boşluğu bulunmayan bu takım üyelerinin parlak renklerle bezeli vücudunda değişik biçimlerde uzamış dış solungaçlar görülür. Başlarından çıkan du-yarga benzeri uzantıların boyu 43 cm'ye ulaşabilir.

Nudibranchia üyeleri hemen hemen bütün denizlerin sığ sularına yayılmıştır. Besinlerini başta denizsakayıkları olmak üzere öbür

Nudibranchia takımından *Glossodoris* cinsinin bir örneği
Douglas Faulstich

omurgasızlar oluşturur. Bazıları yüzerek (örn. *Tethyidae* familyası), bazıları da dipte sürünerek yer değiştirir.

nuée ardente bak. kızgın bulut

Nuerler, Sudan'ın güney kesiminde, Nil'in her iki yakasındaki bataklık ve savanlarla kaplı topraklarda yaşayan halk. Nil-Sahra dil ailesinin Çari-Nil koluna giren bir Doğu Sudan dili konuşurlar.

Başlıca geçim kaynakları sığır besiciliğidir. Ayrıca darı yetiştirir, balık avlarlar. Yağ-

mur mevsimini yüksek yerlerde kurdukları köylerinde, kurak mevsimi ise ırmak kıyısındaki kamplarda geçirirler.

Siyasal bakımdan, aralarında birlik olmayan ve sık sık çatışan özerk topluluklara ayrılmışlardır. Temel toplumsal birimleri babayanlı klanlar oluşturur. Nuerler komp Dinkaların(*) bir bölümüne boyun eğdirek kendi işlerinde eritmişlerdir. Günümüzde, Dinkaların soyundan gelenlerin toplum nüfus içindeki payı oldukça yüksektir. Erkekler altı yaş grubuna ayrılır.

Nuerler arasında çokkarınlılık yaygındır. Başlık parası olarak sığır verilir, nişan ve düğün törenleri düzenlenir. Her erkeğin en az bir erkek vârisi olması gerektiğinde, evlenmeden ölen erkeğin akrabalarının bir ölünün adına evlenerek çocuk yapar.

Dinsel inançları, gökle ilişkili olan ve banyo gibi her yerde olduğuna inanılan bir ruha dayanır.

Nueva Ecija, Filipinler'de, Luzon Adası'nın orta kesiminde, denize kıyısı olmayan il. Adanın orta kesimindeki düzlüklerin doğusunda yer alır. Sularını Pampanga Irmağı toplar. Yüzölçümü 5.284 km²'dir. En önemli ürünü pirinçtir. Bölgede ayrıca mısır, şeker kamışı ve tütün de yetiştirilir.

Başlıca yerleşme il merkezi Palayan'dır. Öteki önemli yerleşmeler arasında Gapan, Cuyapo ve San Antonio sayılabilir. Orta Luzon Devlet Üniversitesi (1907) Muña'dadır. İlokanlar ile Tagaloglar en büyük etnik topluluklardır. İlde Minatungao ve Aurora adlı iki ulusal park bulunur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölge, ancak 1950'lerin ortalarında bastırılabilen Hukbalahap Ayaklanması'nın merkezi oldu. Nüfus (1980) 1.069.409.

Nueva España Genel Valiliği, İspanyola VIRREINATO DE NUEVA ESPAÑA. İspanya'nın Yenidünya'da fethettiği toprakları yönetmek için kurduğu dört genel valilikten ilki 1535'te kurulan valilik başlangıçta Panama Kıstağının kuzeyinde kalan toprakları içine alıyordu. Daha sonra Yukarı ve Aşağı California'nın da valilik topraklarına katılmasıyla sınırları ABD'nin orta ve güneybatı kesimleri ile doğuda Meksika Körfezi boyunca Florida'ya kadar uzanan toprakları kapsayacak biçimde genişletildi. İspanya'nın Antiller'deki topraklarının yönetimi de Nueva España Genel Valiliği'ne bırakılmıştı. 1565'te, yeni fethedilen Filipinler de Nueva España'nın yönetimine verildi.

Kâğıt üzerinde bütün yetkiler genel valiye verilmiş olmakla birlikte yerel valilerin ve *audiencia*'ların başına buyruk davranması genel valinin nüfus alanının uygulamada kuzeyde San Luis Potosí Zacatecas ve Culiacán'dan, güneyde Tehuantepec Kıstağına kadar uzanan bölgeyle sınırlanması nedeniyle oldu. Genel valiler bu bölgede Yerli halkı Hristiyanlaştırdılar, okullar kurdular, tarım ve hayvancılığa dayanan bölge ekonomisini tümüyle denetimleri altına aldılar. Başlangıçta 25 milyonu bulduğu tahmin edilen Yerli nüfusu İspanyol egemenliğinin ilk 100 yılında, baskılar ve salgın hastalıklar sonucu 1 milyona düştü.

Nueva España'nın ilk genel valisi, 1535-49 arasında görev yapan Antonio de Mendoza'ydı. Mendoza'nın genel valilik döneminde Francisco Coronado kuzeyde yeni topraklar keşfetti, fatihterin (*conquistador*) halka kötü davranmaları engellendi ve bazı reformlar yapıldı. 17. yüzyıl sonlarında bir gerileme dönemine giren Nueva España, Antonio Maria de Bucareli (1771-79) ve Revillagigedo 2. kontu Juan Vicente de Güemes Pacheco de Padilla'nın (1789-94) genel valilik dönemlerinde eski gücüne yeniden kazandı.

Miguel Hidalgo ve José María Morelos'un İspanyol sömürge yönetimine karşı Meksika'da başlattıkları ayaklanma bastırıldı. Ama Agustín de Iturbide komutasındaki ordunun kazandığı başarılar üzerine İspanya Meksika'nın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı ve genel valilik içinde Meksika'ya gevşek bir biçimde bağlanmış olan Orta Amerika Meksika tarafından ilhak edildi. Böylece Nueva España Genel Valiliği ortadan kalkmış oldu. Orta Amerika 1823'te Iturbide'nin iktidardan düşmesinden sonra Meksika'dan ayrıldı.

Nueva Esparta, Venezuela'nın kuzeydoğusunda, Araya Yarımadası açıklarında, Margarita, Cubagua ve Coche adalarıyla çok sayıda küçük ıssız adadan oluşan eyalet. Yüzölçümü 1.150 km²'dir. Adaların hepsi doğrudan federal hükümete bağlıdır. Nüfusun büyük bölümü eyalet ekonomisinin merkezi olan Margarita Adasında(*) yaşar. Adanın en büyük yerleşmesi güneydoğu kesimindeki Porlamar'dır. Zengin bir tarihe sahip olan eyalet merkezi La Asunción mimarisiyle dikkat çeker. Adalarda önemli bir balıkçılık limanı olan Puerto Fermín'in yanı sıra çok sayıda küçük balıkçı köyü vardır. Başlıca ekonomik etkinlikler balıkçılık, inci avcılığı, orkinos ve sardalye konserveçiliği ile turizmdir. İnci avcılığı neredeyse Kristof Kolomb döneminden beri önemli bir uğraş olmakla birlikte, istiridye yataklarının çoğu tükenme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Nüfus (1990) 280.777.

Nueva Granada Genel Valiliği, İspanyolca VIRREINATO DE NUEVA GRANADA, Latin Amerika'nın İspanyol sömürgesi olduğu dönemde kurulan ve günümüzde Kolombiya, Panama (1751'den sonra), Ekvador ve Venezuela sınırları içinde kalan toprakları kapsayan genel valilik. Başkenti Santa Fé (bugün Bogotá) olan genel valilik, 1724-40 arasındaki kısa bir dönem dışında, 1717'den 1810'a değin varlığını korumuştur.

Bourbon hanedanından gelen İspanya krallarının Latin Amerika sömürge yönetiminde gerçekleştirdikleri en önemli değişikliklerden biri, bu toprakları Peru Genel Valiliği'nden ayırmak oldu. Yeni genel valiliğin kuruluşunda 18. yüzyılın başında bölgede yaşanan hızlı nüfus artışı ve ekonomik canlanma önemli rol oynadı. Sonradan gerçekleştirilen ticari ve siyasal reformlar ve Avrupa'nın sömürge ürünlerine talebinin yükselmesi, bölgenin ekonomik ve kültürel olarak daha da gelişmesini sağladı. Ama aynı süreç İspanyollarla orta ve üst sınıf Kreoller arasındaki ayrılıkları derinleştirdi. Nueva Granada Genel Valiliği çok sayıda İspanyol yerel yönetim görevlisinin bir halk ayaklanması sonucu görevden alındığı 1810'da ortadan kalktı. Genel valiliğin yerine kurulan yeni yönetim birimleri başlangıçta İspanyol kralına bağlılık yemini ettilerse de, ertesi yıl tek tek bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Ama İspanyollar çıkan iç savaşlardan yararlanarak bölgeyi yeniden ele geçirip Nueva Granada Birleşik Eyaletleri'ni kurdular (1814). Birleşik eyaletler iki yıl sonra bağımsızlıklarını kazandılar da, bölgenin kurtuluşu ancak 1823'te tamamlanabildi. Kolombiya 1830-58 arasında Yeni Granada Devleti (Estado de Nueva Granada) adını taşıdı.

Nueva San Salvador, SANTA VECIA olarak da bilinir, El Salvador'un ortabati kesimindeki La Libertad ilinin merkezi kent. 1854'te San Salvador Yanardağının güney eteklerinde, Nueva Ciudad de San Salvador adıyla kuruldu. 11 km uzatındaki San Salvador bir depremde yıkılınca kısa bir süre için başkent oldu. Ama 1859'da baş-

kent, yeniden inşa edilen San Salvador'a taşındı. Nueva San Salvador kenti, Pan-Amerikan Karayolu'nun bir bölümünü oluşturan Amerika Kıtası Karayolu'nun üzerinde kalabalık bir tarım bölgesinde yer alır. Bir kıyı sayfiyesi olan Los Chorrros, kentin yakınlarındadır. Nüfus (1985) 53.688.

Nueva Segovia, Nikaragua'nın kuzeybatı kesiminde il. Kuzeyde Honduras, güney ve doğuda Coco Irmağıyla çevrilidir. Yüzölçümü 3.341 km²'dir. Nüfusunun çoğunluğu ilin orta kesiminde yaşar. İlin geri kalan kesimi arazinin engebelli, toprağın verimsiz olması ve ulaşımın güçlüğüle yapılabilmesi nedeniyle seyrek nüfusludur. Yerleşime açılmış olan havza ve vadilerin bir bölümü verimli volkanik topraklarla kaplıdır. Buralarda kahve, çiftlik hayvanları, mısır, sebze ve astropik bölgeye özgü meyveler yetiştirilir. İlde altın ve gümüş yatakları vardır. İl merkezi Ocotal'dır. Nüfus (1990 tah.) 122.100.

Nueva Vizcaya, Filipinler'de, Luzon Adasının ortakuzey kesiminde, denize kıyısı olmayan il. Batıda, Orta Cordillera çevresinde dağlarla kaplıdır. Yüzölçümü 3.904 km²'dir. Magat Irmağının kaynakları tarafından akaçlanan ilde verimli vadiler vardır. Ormanlarla kaplı geniş bir alana henüz ulaşılmamıştır. Ekonomisi tarıma dayalıdır. Pirinç, mısır ve şeker kamışı başlıca ürünlerdir. Ayrıca kerestecilikle ilişkili etkinlikler yürütülür. İl merkezi Bayombong'da Nueva Vizcaya Devlet Teknoloji Enstitüsü etkinlik gösterir. Öbür önemli kentler arasında Solano, Bambang ve Bagbag sayılabilir. Gaddanglar ve Hiligaynonlar önemli etnik azınlıklardır. Nüfus (1980) 241.690.

Nuevo Gerona, Küba'nın hemen güneyindeki Juventud Adasının merkezi kent. Üç yüzyıl boyunca korsanların kol gezdiği adada 1830'da Francisco Dionisio Vives tarafından kuruldu. Las Casas Irmağının (río) batı yakasında, ırmak ağzından yaklaşık 10 km uzaklıkta, adanın kuzey kıyısında yer alır. Adada üretilen turuncgiller, mango, kavun ve öteki tropik meyvelerin ticaret ve ihracat merkezidir. Ayrıca porselen yapımında kullanılan kaolin ve mermer ölçü taşı üretilir. Kentin hemen güneyindeki bir müzeyle planetaryumda adanın tarihine ilişkin arkeolojik kalıntılar sergilenir. Yakın sularda kabuklu deniz hayvanları ve tonbalığı avlanır. Nüfus (1989 tah.) 39.500.

Nuevo Laredo, Meksika'nın kuzeydoğu kesimindeki Tamaulipas eyaletinin kuzeyinde kent ve büyük limanı. Río Grande (Río Bravo del Norte) kıyısında, ABD'nin Texas eyaletindeki Laredo kentinin karşı kıyısında yer alır. Kent ekonomisi sığır yetiştiriciliğine ve doğal gaz üretimine dayanır. Texas eyaletindeki San Antonio'yu México kentine bağlayan kara ve demir yolları kentten geçer. Nüfus (1980) 201.731.

Nuevo León, Meksika'nın kuzeydoğu kesiminde eyalet. Kuzeyde ABD, doğu ve güneydoğuda Tamaulipas, güney ve güneybatıda San Luis Potosí ve batıda Coahuila ile sınırlanır. Yüzölçümü 64.924 km²'dir. Güneydoğu yönünde Sierra Madre (ortalama 1.500 m) uzanır. İklim ve bitki örtüsü oldukça çeşitlidir. Yeraltı kaynakları azdır. Río Grande (Río Bravo del Norte) üzerindeki uluslararası Falcón Barajı'ndan yapılan sulama sayesinde bol miktarda pamuk, turuncgiller, şeker kamışı, tahıl (özellikle mısır ve buğday) ve sebze yetiştirilir. Ama ekonomide sanayi daha önemli yer tutar. Eyaletteki demir-çelik işletmeleri Latin Amerika'da kurulan ilk ağır sanayi tesisleri-

dir. Ayrıca başta dokümanlık ve bira üretimi olmak üzere başka sanayi dalları da gelişmiştir. 1824'te eyalet olan Nuevo León, Meksika Savaşı (1846-48) sırasında ABD kuvvetlerince işgal edilmiştir. Texas'taki Laredo'yu Tampico'yla México kentine bağlayan önemli demir ve kara yolları eyalet merkezi Monterrey'den geçer. Monterrey'de bir havalimanı vardır. Nüfus (1990) 3.098.736.

Nuffield (Vikont), William Richard Morris (d. 10 Ekim 1877, Worcestershire - ö. 22 Ağustos 1963, Huntercombe yakınları, Henley-on-Thames, Oxfordshire, İngiltere), İngiliz sanayici. Morris otomobillerini üreten şirketi kurmuştur.

Babasının hastalığından dolayı 15 yaşında çalışmaya başladı. Evinin arkasında açtığı

Lord Nuffield, 1962
Bristol Leyland Motor Corporation Ltd.

dükükanda bisiklet onarımının yanı sıra sipariş üzerine bisiklet yapımıyla uğraştı. Daha sonra motosiklet, ardından da otomobil satışı ve bakımına yöneldi. Bu işte ıflas ettikten sonra 1904'te Cowley'de bir atölye açtı ve 1913'te 8,9 beygirgücünde, iki kişilik ilk Morris-Oxford'u imal etmeyi başardı. Ardından ABD'ye yapıtı gezide İngiliz şasilerine uygun bir motor satın alarak 11,9 beygirgücündeki Morris-Cowley'i piyasaya sürdü. Seri üretime dayalı ucuz, küçük ve güvenilir otomobillerle İngiliz otomobil sanayisinde bir devrime öncülük etti. 1919'da Morris Motors Ltd.'yi kurdu ve 1920-21 bunalımını fiyatları düşürerek atlattı. Daha sonra iş hacmini genişleterek Morris Garages Ltd.'yle 1923'te MG'lerin üretimine geçti. Aynı yıl Morris Commercial Cars Ltd.'yi kurdu ve 1927'de Wolseley Motors Ltd.'yi satın aldı. 1935-36 yıllarında bu üç şirketi içine alacak biçimde yeniden düzenlenen Morris Motors Ltd., 1938'de Riley (Coventry) Ltd.'yi bünyesine kattı. Austin Motor Company ile birleşme sonunda 1952'de ortaya çıkan British Motor Corporation Ltd., zamanla dünyanın üçüncü büyük otomobil şirketi durumuna geldi.

1929'da baronet, 1934'te baron ve 1938'de vikont unvanı alan ve hiç çocuğu olmayan Nuffield, 1930'lardan başlayarak birçok hayır etkinliğinde bulundu. Bu amaçla çeşitli vakıflar kurdu.

Nufud, Suudi Arabistan'ın kuzey kesiminde çöl. Yüzölçümü 64.000 km² kadardır. Zaman zaman Büyük Nufud adıyla da anılan ve adı Arapçada "çöl" anlamına gelen Nufud deniz düzeyinden 900 m yüksekliktedir. Bölgede göçebe halkların sürülerini otlatmalarına ve tarım yapmalarına elverişli bazı sulak alanlar ve otlaklar da vardır. Yüzyıllardır yolculuklar için bir

engel oluşturan çölden, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanarak el-Cevf ve Ha'il vahaları arasında bağlantı oluşturan bir kervan yolu geçer.

nuga, içine fındık, fıstık, badem, bazen de meyve parçaları katılarak hazırlanan yumuşak şeker hamuru. İlk kez Akdeniz ülkelerinde üretilmiştir. Bu ülkelerde badem ya da fındık karıştırılan bal, yumurta akıyla çrpıldıktan sonra güneşte kurutulurdu.

Nuga günümüzde bal ya da şeker ve yumurta akından oluşan karışımın pişirilmesiyle elde edilir. Pişirme işleminde sıcaklığın yumurta akının pıhtılaşmayacağı kadar olması gerekir. Böylece ortaya çıkan kütle bir daha ısıtılarak iyice kıvamlı hale getirilir. Daha sonra içine kaynamış şeker ve mısır şurubu eklenir. Nuganın kesilmesini ve çiğnenmesini kolaylaştırmak amacıyla genellikle bu karışıma hindistancevizi yağı gibi bitkisel yağlar da eklenir.

Nuga çoğunlukla badem ya da antepfıstığı ile tatlandırılır. Nugaya bazen, hem renklendirmek, hem de özel bir tat vermek amacıyla çeşitli meyve şekerlemeleri de katılır.

Nugaal Vadisi, Somali dilinde DOOXO NUGAALÉED, Somali'nin kuzeydoğusunda, Nugaal yönetim bölgesinin (*gobolka*) orta kesiminde ırmak vadisi. Başta Nugaal ve batısındaki Der olmak üzere çok sayıda mevsimlik akarsuyun geçtiği sığ, uzun ve dar bir vadidir. Kuzey, batı ve güneyde, hafif bir eğimle dikleşerek deniz düzeyinden 500-1.000 m yüksekliğe ulaşan platolarla çevrilidir. Doğusunda ince bir şerit halinde alçak kıyı ovaları uzanır. Vadinin az ve düzensiz yağış alması (yılda yaklaşık 125 mm) ve topraklarının çok tuzlu olması tarımı engeller. Yörede yaşayanların çoğu geçimlerini hayvancılıkla sağlayan göçebelilerdir. Temel ekonomik etkinlik keçi ve deve yetiştiriciliğidir. Somalili Müslüman önder Seyyid Muhammed bin Abdullah Hasan'ın 1904'te, İtalya'nın koruması altında kısa ömürlü bir din devleti kurduğu bölge tarihsel açıdan da önem taşır.

Nuh, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam geleneğinde büyük peygamberlerden biri. Yeryüzündeki bütün canlıların yok olduğu Tufan'dan sonra insanların Nuh'un soyundan yeniden çoğaldığına, Nuh'un Tanrı buyruğuyla yaptığı gemiye aldığı hayvan çiftlerinden de öbür canlıların türediğine inanılır.

Nuh'un gemisi, Saint-Savin-sur-Gartempe'daki kilisenin orta nef duvarındaki bir fresk, 12. yy, Fransa

Jean Roubier

Eski Ahit'in Tekvin Kitabı'nda (5:29) Nuh'tan Lamek'in oğlu ve Adem'in doku-

zuncu kuşaktan torunu olarak söz edilir. Bu metindeki ilk öyküye göre Nuh, günahsızlığı ve Tanrı'ya saygısı nedeniyle, çağının yozlaşmış insan soyunun yok olmasından sonra bu soyu sürdürmek üzere Tanrı tarafından seçilir. Tanrı, yeryüzündeki yozlaşmayı görerek insan soyunu yok etmeye karar verince, Nuh'a yaklaşan felakete ilişkin bir uyandı bulunur, onu ve ailesini kurtarma vaadiyle Nuh'la bir antlaşma yapılır. Ona bir gemi yapmasını, yeryüzündeki bütün hayvan türlerinden birer erkek ve dişiye gemiye almasını buyurur. Bu anlatıya göre Tufan'dan sonra bütün insanlar da Nuh'un üç oğlunun (Ham, Sam ve Yafet) soyundan türemiştir.

Tufan'dan sonra Nuh, bir sunak yaparak Tanrı'ya tütsülenmiş kurbanlar sunar. Tanrı da artık insanlara karşı yeryüzüne lanet yağdırmamaya söz verir; bu vaadinin açık güvencesi olarak göğe bir gökkuşağı yerleştirir. Tanrı yaratılış sırasında verdiği buyruklarda da iki değişiklik yapar: İnsanlar artık hayvanları öldürerek etini yiyebilecek, insan öldürenler gene insanlar tarafından cezalandırılacaktır.

Tufan öyküsü ile Babillilerin kıyameti andıran tufan söylenceleri arasında yakın benzerlikler vardır. Babil söylencelerinde de Utnapiştım, Nuh'a benzer bir konumdadır. Gilgameş Destanı'nın XI. tabletli, bir gemi yapması yolundaki tanrısal buyruğa uyarak evrensel yıkımdan kurtulan Utnapiştım'den söz eder. Ama Babil söylencesinde Tufan tanrıları arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklanırken, Tekvin'deki öyküde Tufan'ın nedeni insanlığın ahlaki yozlaşmasıdır. Mezopotamya Tufan öykülerindeki ilkel çoktanrıcılığa karşılık Eski Ahit'te doğruluktan yana tek bir Tanrı'nın mutlak gücü ve iyiliği olumlanır. Tufan'dan sonra Utnapiştım ile karısı ölümsüz tanrıları katına kabul edilirken, Nuh ile ailesine tarihi yenileme buyruğu verilir.

Tekvin'in sonraki bölümlerinde (9:20-27) Nuh'ı konu alan anlatı, Tufan'la ilgisi olmayan farklı bir bağlama oturur. Tufan öyküsünde, Nuh'un oğulları evlidir ve karıları da onlarla birlikte gemiye biner. Ama ikinci anlatıda evli olup olmadıkları belli değildir; Nuh'un sarhoş olup cadırında çıplak kalması da Tufan öyküsündeki dindar kişiliğiyle pek bağdaşmaz. Ayrıca ikinci öyküde tarımın, özellikle bağcılığın başlangıcı Nuh'a dayandırılır. Nuh'un üç oğlu insanlığın üç ayrı soyunun atalarıyla özdeşleştirilir ve bu soylar arasında tarihsel bağlar kurmaya çalışılır; Ham'ın kınanması yoluyla, İsrailoğullarının Kenanlıları boyunca duruk altına alması üstü örtülü biçimde onaylanır. Sam'ın soyundan gelecek İsrailoğulları Kenan ülkesinde kendilerinden önce yaşayan ve ahlaksızlıkla suçlanan halktan uzak duracak, Kenanlılar İbranilerin boyunduruğu altına girecektir.

Eski Ahit'in ayrıca Hezekiel Kitabı'nda (14:14:20) Nuh'tan, erdemli insanların ilk örneği olarak söz edilir. Yeni Ahit'te de Hz. İsa'yı Adem'in soyuna bağlayan soyağacında (Luka 3:36) Nuh'un adı geçer. Hz. İsa, Tufan öyküsünü vaftizi örnekleme için kullanır, Nuh'u ise yaşadığı dönemin insanların tövbe etmelerini isteyen bir peygamber olarak sunar.

Kuran'da Nuh'un öyküsü Eski Ahit'te yer alan öyküden belirgin farklılıklar gösterir. Birincisi, Nuh'un sarhoşluğuna ilişkin tartışmalı öykü Kuran'da yer almaz ve İslam bilginlerince reddedilir. Öte yandan Kuran, putlara tapınan halkına peygamber olarak gönderilen Nuh'un, bütün çabalarının geri çevrilmesi üzerine gelecek kuşakları korumak amacıyla "yeryüzünde dolaşan tek kâfir bırakmaması" için Tanrı'ya yalvardığını bildirir. Kuran'a göre Tufan, Nuh 950 yaşın-

dayken gerçekleşmiş. Tufan'da yeryüzündeki bütün insanlarla birlikte Nuh'un bir oğlu da ölmüş, inananları ve her canlıdan birer çift taşıyan gemisi suların çekilmesinden sonra Cudi Dağına oturmuştur. Buna karşılık Batı'da Nuh'un gemisinin Tufan'dan sonra Ararat (Ağrı) Dağına oturduğu inancı yaygındır. Kuran'ı yorumlayan İslam bilginleri de Tufan'dan sonra insanlığın Nuh'un çocuklarından ve yanındakilerden türediğini kabul ederler ve Nuh'u insanlığın ikinci atası sayarlar

Nujoma, Sam, tam adı SAMUEL SHA FIIHUMA NUJOMA (d. 12 Mayıs 1929, Owambo, Güney Batı Afrika [bugün Namibia]), bağımsız Namibia'nın 1990'da göreve başlayan ilk devlet başkanı.

Owambo'nun (Ovamboland) ıssız Ongandjera bölgesindeki yoksul bir köylü ailesindendi. Çocukluk yıllarını ailenin az sayıdaki sığır ve keçisini güderek geçirdi. Bir gece okulunda ilköğrenim gördü. Okuldan 16 yaşında ayrılarak bir demiryolu kuruluşunda garsonluğa başladı. Demiryolu işçilerini bir sendikada örgütlemeye çalıştığı için işten atıldı. Daha sonra yazıcılık ve tezgâhtarlık gibi işlerde çalıştı.

1950'lerin sonlarında Ovamboland Halk Örgütü'nün (OPO) kurucuları arasında yer aldı. Siyasal baskılar üzerine 1959'da ülkesinden ayrıldı. OPO'nun yerine 14 Nisan 1960'ta kurulan Güney Batı Afrika Halk Örgütü'nün (SWAPO) başkanlığına getirildi. Güney Afrika'yı yönetimi altındaki Güney Batı Afrika'dan çekilmeye zorlamak için Birleşmiş Milletler'e (BM) yaptığı çeşitli başvurulardan bir sonuç alamayan SWAPO 1966'da silahlı mücadele yöneldi. SWAPO'ya bağlı gerilla kuvvetleri ülkenin herhangi bir kesiminde denetimi sağlayamamakla birlikte, uluslararası kamuoyunun ilgisini Namibia'ya çekmeyi başardı. BM Genel Kurulu 1973'te SWAPO'yu Namibia halkının tek meşru temsilcisi olarak tanıdı. BM Güvenlik Konseyi'nin Namibia'nın aşamalı olarak bağımsızlığa geçiş koşullarını belirleyen 435 sayılı kararı (1978) sonunda 1988'de Güney Afrika hükümetince de kabul edildi. Eylül 1989'da ülkesine dönen Nujoma, iki ay sonra BM gözetiminde yapılan seçimlerde SWAPO'nun kesin bir zafer elde etmesine öncülük etti. Namibia'nın bağımsızlığının ilan edildiği 21 Mart 1990'da da devlet başkanı olarak göreve başladı.

Daha önce sık sık Marksist olmakla suçlanan Nujoma'nın kendi çizgisiyle ilgili açıklamaları İskandinavya ülkelerindeki demokratik sosyalizme yakın bir eğilimi ortaya koyuyordu. Devlet başkanlığını üstlendikten sonra ülkede barışı sağlamak için çalışacağına söz verdi ve birçok alanda pragmatik politikalar izledi,

nuks bak. fındıksı meyve

Nuku Hiva, Büyük Okyanusun güneyinde, Fransız Polinezyası'na bağlı Markiz Adalarının kuzeybatı grubunda ada. Volkanik kökenli olan adanın yüzölçümü 161 km²'dir. Markiz Adalarını oluşturan adaların en güzel manzaralıları olarak kabul edilir. Engeli ve ağaçlık arazisi Ketu Dağında 1.185 m'ye ulaşır. Sularını küçük akarsular toplar. Çevresinde kıyı düzlükleri ya da mercan resifleri oluşmamıştır.

İlk olarak 1791'de Fransız denizci Étienne Marchand tarafından görülen adaya, ABD deniz subayı David Porter tarafından Madison Adası adı verildi. Porter 1813'te ABD adına ada üzerinde hak iddia ettiyse de, Fransa burayı 1842'de ilhak etti. 19. yüzyılın başlarında adada küçük çapta san-

dalağacı ticareti yapılmaya başladı. Nuku Hiva daha sonra balina avcılarının uğrak yerlerinden biri oldu. Adadaki başlıca yerleşme, aynı zamanda Markiz Adalarının yönetim merkezi olan güney kıyısındaki Hakapehi'dir (Tai-o-hae). Nuku Hiva, Herman Melville'in *Typee* (1846) adlı romanında anlatılmıştır. Nüfus (1983) 1.797.

Nuku'alofa, Tonga'nın başkenti ve başlıca limanı. Büyük Okyanusun güney kesimindeki Tongatapu Adasının kuzeyinde yer alır. Rüzgârdan mercan resifleriyle korunan liman büyük gemilerin demirlemesine elverişlidir. Limandan kopra, muz ve vanilya ile geleneksel el sanatı ürünleri ihraç edilir.

Nuku'alofa'da Kraliyet Sarayı, Tonga
Bjorn Kingwall-Ostman Agency

1977'den sonra kentin hemen dışında Küçük Sanayi İşletmeleri Merkezi kurulmuştur. Kentteki tarihsel yapılar arasında, kıyıda eski rıhtımın sonunda yer alan Kraliyet Sarayı (1865-67), Şapel (1862) ve Kral Mezarları sayılabilir. Nuku'alofa'da birkaç orta dereceli okul ve bir öğretmen okulu ile Vaiola Hastanesi ve çeşitli resmi daireler vardır. Nüfus (1986) 21.383.

Nukus, Özbekistan'da Karakalpak Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti. Ceyhun Irmağı (Amu Derya) deltasının başında yer alır. Çölün ortasında küçük bir yerleşme olan Nukus 1932'de kent, 1939'da da Turtkul'un (Dörtgöl) yerine Karakalpak Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti yapıldı. Başta gıda işleme tesisleri olmak üzere çeşitli hafif sanayi kuruluşlarının bulunduğu kentte, Özbek Bilimler Akademisi'nin Karakalpak şubesi, bir öğretmen okulu, bir müze ve bir tiyatro vardır. Nüfus (1991 tah.) 179.600.

Nullarbor Ovası, Avustralya'da büyük plato. Güney Avustralya'daki Ooldea'dan Batı Avustralya'ya doğru 650 km. Büyük Avustralya Körfezinden kuzeydeki Büyük Victoria Çölüne doğru 400 km boyunca uzanır.

260.000 km²'lik bir alanı kaplayan ovanın yüzeyi genellikle düzdür. 180 m olan ortalama yükseklik bazı yerlerde 300 m'ye kadar çıkar. Eskiden deniz sulayla kaplı olan platonun yüzeyinde kireçtaşı çökeller bulunur ve akarsu görülmez. Ama toprağın altındaki büyük mağara sistemlerinin bazılarında sular birikmiştir. Bunlardan biri olan Koonalda Mağarasında, Fransa ve İspanya'daki Paleolitik Çağ mağaralarında bulunanlara benzeyen Yerlilere ait sanat yapıtları ortaya çıkarılmıştır. Adı Latince *nullus arbor*'dan (ağaçsız) gelen ovanın bitki örtüsü çalılardan oluşur. Yıllık ortalama yağış miktarı 250 mm kadardır. Nullarbor Ulusal Parkı'nda ender rastlanan bitkiler ve hayvanlar yaşar.

Nullarbor Ovasını boydan boya geçen ilk kişi İngiliz sömürge yöneticisi Edward John Eyre oldu (1841). Bugün ovada ulaşım denizden 160 km içeriden geçen dünyanın en uzun düz demiryolu hattı (530 km) ve

kıyıya daha yakın olan Eyre karayoluyla sağlanmaktadır. Platonun hemen kuzeyindeki Maralinga 1956'da nükleer silah denemeleri yapmak üzere kurulmuştur.

Numa Pompilius (ü. İÖ y. 700). Romalılara göre, cumhuriyetin kuruluşundan (İÖ y. 509) önce Roma'yı yöneten yedi kraldan ikincisi. İÖ 715-673 arasında hüküm sürdüğüne inanılır. Dinsel takvimi belirlediği, rahibelerin Ateş Tanrıçası Vesta'ya hizmeti, Mars, Jüpiter ve Romulus'a (Quirinus) tapınma ve *pontifex maximus* (başrahiplik) gibi dinsel kurumları oluşturduğu söylenir.

İnanışa göre Numa, Roma'nın efsanevi kurucusu savaşçı Romulus'un barışçı karşıtıydı; Romulus'un hükümdarlığını izleyen bir yıllık aradan sonra Roma'nın hükümdarı olmuştur. Pythagoras'la arkadaşlığından söz edilmesine karşın bunun kronolojik bakımdan olanaksızlığı Roma Cumhuriyeti döneminde bile biliniyordu.

Numan, Nijerya'nın doğu kesimindeki Gongola eyaletinde liman kenti. Benue Irmağı kıyısında, Yola'dan yaklaşık 50 km uzakta yer alır. Ncei halkı tarafından kurulduğu sanılan kent 19. yüzyıl başlarında Fulani (Peul) saldırılarından kaçan Batalar tarafından işgal edildi. 1850'lerde Bataların kurduğu küçük bir krallığın merkezi oldu. 1885'te Afrika Ulusal Kumpanyası (sonradan Nijer Kraliyet Kumpanyası) tarafından bir ticaret merkezi olarak seçildi. 1891'de Baçamaların Afrika Ulusal Kumpanyası'na ait bir gemiye saldırması üzerine kumpanya yetkililerinin emriyle yakılıp yıkıldı. 1912'de sonradan Numan federasyonuna dönüşen Numan yönetim biriminin merkezi oldu. Baçama reisi Hamma Mbi 1921'de Baçamaların geleneksel merkezini 32 km uzaklıktaki Lamurde'den buraya taşıdı.

Kentin dışında eyalet yönetimi tarafından işletilen şekerkamışı tarlaları ile Batı Afrika'daki en büyük şeker fabrikası (1971) vardır. Nüfus (1972 tah.) 24.498.

Numan Ağa (TAMMURİ) (d. 1750?, İstanbul - ö. 1834, İstanbul), Osmanlı besteci.

Genç yaşta Enderun'a alındı. Daha sonra orada tambur öğretmenliği yaptı. Şarkılarıyla olduğu kadar, peşrev ve sazsemaileriyile de tanındı. III. Selim ve II. Mahmud'un yakınlığını kazandı, padişah musahipliğine kadar yükseldi. Günlümlüze ulaşabilen 80 yapıtının 64'ü şarkı, biri beste, biri yürüksemai, yedisi peşrev ve yedisi sazsemaisidir. *Bestenigâr Peşrevi* ve *Şevkefza Peşrevi* klasik Türk müziğinin en seçkin çalgı yapıtları arasında yer alır. "Değilsem de sana lâynk" (saba), "Eyle kerem uşşakına ağılatma aman" (hisarbuselik) ve "Ben sözüne bağlamam bel" (hicazkâr) dizeleriyle başlayan şarkıları da çok sevilen yapıtlarındandır.

Numantia, Soria (bugün İspanya'da) yakınlarında, Duero (Douro) Irmağının yakını çığırında yer alan Keltiberya yerleşmesi. İÖ y. 300'de Keltlerin yaşadığı yüksek bölgelere sızan Iberler tarafından, eski bir yerleşmenin yerine kuruldu. Sonradan Keltiberlerin Roma'ya karşı direnişinin merkezi durumuna geldi ve sürekli saldırıya uğradı. Romalı general Scipio Aemilianus'un İÖ 133'te abluka altına aldığı kent, sekiz aylık bir kuşatmadan sonra açık nedeniyle düştü ve sağ kalanlar teslim oldu. Numantia'nın yıkılmasından sonra Keltiberya'da Roma'ya karşı herhangi bir ciddi direniş hareketi olmadı. İmparator Augustus sonradan kenti yeniden kurduysa da, Numantia bir daha eski önemine kavuşamadı.

Numazu, Japonya'da Honşu Adasında, Şizuoka ilinde (*ken*) kent. Kano Irmağının

(gava) ağzında, Suruga Körfezinin (van) karşısında yer alır. 16. yüzyıl başlarında bir şatonun çevresinde gelişti. Sonradan Tokaido (Doğu Denizi Karayolu) üzerinde bir posta merkezi oldu. Kara ve deniz yollarının kavşak noktasında yer aldığından, zamanla bölgesel bir ticaret ve yönetim merkezi durumuna geldi. 1960'larda hızla sanayileşen kentin sanayi ürünleri arasında çeşitli makineler, fotoğraf filmleri, kimyasal maddeler, metal ve kumaş sayılabilir. Numazu Parkı'nda bir belediye akvaryumu vardır. Yaşlı ve budaklı ağaçlarıyla ünlü Bin Çam Plajı (Sembon-matsubara) da bu parktır. Nüfus (1991 tah.) 211.824.

numbat (*Myrmecobius fasciatus*). KESELİ-KARINCAYIYEN olarak da bilinir, *Dasyuridae* familyasından keseli memeli türü. Eskiden Avustralya'nın güney kesiminde geniş bir coğrafi dağılım gösteren bu tür şimdi ülkenin yalnız güneybatısındaki ormanlarda yaşar ve gündüzleri etkinlik göstererek termitlerle beslenir. Numbat tıknaz gövdeli, küçük yapılı, sivri burunlu. 15 cm dolayındaki

Numbat (*Myrmecobius fasciatus*)
Richard Elms in Ozam

kabarık tüylü kuyruğu dışında yaklaşık 20 cm uzunluğunda bir hayvandır. Grimsi kahverengiden kızıl kahverengiye kadar değişen postunun arka bölümünde sekiz dolayında enine beyaz bant bulunur. Ağzındaki 50-52 küçük dişin büyük bölümünü azı dişleri oluşturur. Dışarı doğru uzatarak avlarını yakaladığı dili yapışkan, kazmaya uyarlanmış ön ayakları güçlü tırnaklarla donatılmıştır. Genellikle dört yavru doğururlar. *Marsupialia* (keseliler) grubunun kimi üyeleri gibi numbatların da keseleri yoktur. Bazı uzmanlar bu hayvanları *Dasyuridae* familyasından ayırarak *Myrmecobiidae* familyasının tek türü olarak sınıflandırırlar. Numbat Batı Avustralya eyaletinin resmi simgesidir.

Numenius (APAMEIALI) (ü. 2. yy sonları). Eski Yunanlı filozof. Platoncu idealizmden Helen, Pers ve Yahudi düşünce sistemlerinin Yeni-Platoncu sentezine geçişte önemli rol oynamış, özellikle sonul varlık ya da Tanrı kavramı ve onun maddi dünya ile ilişkileri üzerinde durmuştur.

Apameialı (bugün Humus yakınları, Suriye) olduğu bilinmekte, adının Sami kökenli bir sözcüğün Yunancası olduğu sanılmaktadır. Platoncu düşüncenin kökenini Doğu düşüncesinde aradı; Hinduizmdeki ruhgöçü, Yahudilikteki mutlak tek Tanrı ve tanrısız işlevlerin üçlü yapısı, gnostik ve hermetik kültürlerdeki içkin dualizm öğretileriyle bağlantı kurdu. Eski Sami dinlerinin Yunan düşüncesini etkilediğini gözlemleyerek Platon'u "Musa'yı Atinalaştıran" biri olarak andı. İlkel ilahiyat biçimleri üzerine araştırmaları, sonraları Rönesans hümanistlerinin ilgisini çekti.

Numenius'un düşüncesinin temelinde dualistik bir sonsuz tanrı ile sonsuz madde

karşıtlığı ("diad" karşıtı "monad") yer alır. Değişmez kusursuzluktaki Tanrı'nın aşağı varlıklarla hiçbir ilişkisi olamayacağından hem Tanrı, hem de madde ile ilişki kurabilen, ikili yapıda ikinci bir tanrıya ya da Demiourgos'a gerek vardır. "Dünyanın ruhu" olan Demiourgos Üçleme'deki hiyerarşiyi tamamlar. Numenios bu dualizmi daha da güçlendirmek için madde ile kötülük arasında özdeşlik ve madde ile kötü dünya ruhu arasında bağlantı kurar. Ayrıca insan, ruhuyla bedeni arasındaki karşıtlığa dayanan dualizmin yanında ruhunun da ussal ve usdışı olmasından kaynaklanan bir dualizm barındırır. Yaşam ise ruhun maddi sınırlarını aşması yoluyla bu dualizmden kurtulma sürecidir.

Numenios'un görüşlerinin 3. yüzyılda başlıca temsilcisi Platinos olan Yeni-Platonculuğun gelişimini etkilediği kabul edilir. *Peri tēs tōn Akadēmaikōn pros Platōna diastaseōs* (Platon ile Akademikler Arasındaki Farklılıklar Üzerine), *Peri tōn para Platōni aporrhētōn* (Platon'un Gizli Öğretileri Üzerine), *Peri tagathou* (İyi Üzerine) ve *Peri aphtharsias psikhēs* (Ruhun Yok Edilemezliği Üzerine) adlı incelemelerinden günümüze ulaşan bölümler F. Thedinga tarafından derlenmiştir (1875).

Numerianus, Latince tam adı MARCUS AURELIUS NUMERIUS NUMERIANUS (ö. 284), 283-284 arasında Roma imparatoru.

283 yazında, Sasanilerle savaş sürerken babası Carus'un yerine geçti. Kardeşi Carinus Batı'nın hükümdarı olurken o Doğu'nun yönetimini üstlendi. Ordunun başında ülkesine dönerken çaresiz bir göz hastalığına yakalandı. 284 sonlarında, ordu İstanbul Boğazına vardıkdan sonra Numerianus ölü bulundu. Komutayı üstlenen kayınpederi Aper onu öldürmekle suçlanarak idam edildi. Taç ise muhafız birliği komutanı Diocletianus'a geçti.

Numeyri, Cafer Muhammed en- (d. 1 Ocak 1930, Vad Nubevi, Omdurman, Sudan), 1971-85 arasında Sudan devlet başkanı ve silahlı kuvvetler komutanı.

1952'de Sudan Askeri Okulu'nu bitirdi. Hartum garnizon komutanı olarak ülkenin güneyindeki ayaklanmacılara karşı seferlere komuta etti. Bu arada hükümeti devirme girişimlerine de katıldı. 1966'da ABD'nin Kansas eyaletindeki Fort Leavenworth'da bulunan askeri okuldan mezun oldu. Üç yıl sonra İsmail el-Ezheri'nin sivil yönetimini devirdi. Tümgeneralliğe yükselerek başbakan ve Devrim Komuta Konseyi başkanı oldu. Sadık el-Mehdi'nin başlattığı sağcı ayaklanmayı bastırdı, ama Temmuz 1971'deki komünist darbeyle kısa süre iktidardan uzaklaştırıldı. Eylül 1971'deki plebisitte oyların yüzde 98,6'sını alarak devlet başkanı seçildi. Başkan seçildikten sonra Devrim Komuta Konseyi'ni lağvettti ve 1972'de Sudan Sosyalist Birliği'ni kurarak başkanlığını üstlendi. Aynı yıl Güney Sudan'a özerklik tanıyarak 10 yıl süren çatışmalara son verdi.

Numeyri iktidara geldiğinde ekonomide sosyalist politikalar izlediyse de çok geçmeden kapitalist tarım politikalarına yöneldi. Mart 1981'de dünyanın en büyük şeker fabrikalarından Kinane projesini başlattı. Ama ekonomik bunalımlar ve darbe girişimleri birbirini izledi. Numeyri, Mısır devlet başkanı Enver Sedat'ın İsrail ile barış girişimlerini destekleyen ilk Müslüman devlet başkanı oldu. 1978'de Afrika Birliği Örgütü (DAU) başkanlığı sırasında Afrika'nın dış güçlerle "bağımlık" ilişkilerinden kaçınması gerektiğini savundu. Şeriatı yürürlüğe koyma girişimleri ise Hristiyanların çoğunlukta olduğu Güney Sudan'da soğuk karşılandı.

Nisan 1985'te Mısır'da bulunduğu sırada savunma bakanı tarafından kansız bir darbeyle devrildi. Yeni rejim, Numeyri'nin tersine Libya'yla yakın ilişkiler kurdu.

Numidya, Afrika'da Sahra'nın kuzeyindeki bir bölgeye Romalıların verdiği ad. Aşağı yukarı Cezayir'in günümüzdeki sınırları içinde kalır. Numidyalılar, İÖ 6. yüzyıldan başlayarak kıyı bölgelerini işgal eden Kartaca ordularına katılmıştır.

Numidyalılar, Cirta (Konstantin, bugün Kosantine) yakınında yaşayan Massili kabileleri şefi Masinissa'nın egemenliğine girinceye değin yarı göçebe bir topluluktu. Önceleri Kartaca'nın müttefikiyken İÖ 206'da Roma tarafına geçen Masinissa, buna karşılık Mulya Irmağına kadar uzanan toprakları aldı. Ardından da Kartaca topraklarının büyük bölümünü ele geçirdi.

Masinissa ölünce Roma, krallığın topraklarını kabile reisleri arasında bölüştürdü, ama Prens Iugurtha 118'de yönetime el koydu. Romalılar 105'te denetimi yeniden ellerine geçirdiler. Numidya toprakları oldukça küçülmekle birlikte, Romalılar kendilerine bağlı krallar aracılığıyla ülkeyi yönetmeyi sürdürdüler. Güçlü bir devlet kurmaya çalışan üçüncü ve son Numidyalı. I. Iuba'nın çabaları (İÖ 49-46), Thapsus'ta Julius Caesar karşısında aldığı yenilgiyle son buldu.

Caesar Numidya topraklarını Africa Nova (Yeni Afrika) adıyla yeni bir eyalet oluşturdu. Augustus da Africa Nova'yı, Kartaca'yı çevreleyen Afrika Vetus (Eski Afrika) eyaletiyle birleştirdi. Septimius Severus döneminde ayrı bir Numidya eyaleti kuruldu. Üçüncü lejyonun sürekli karargahının Lambaesis'te (Lambessa, bugün Tazult lambese) kurulmasıyla güvenlik sağlanınca, İsa'dan sonraki iki yüzyıl boyunca Numidya zenginleşti ve nüfusu arttı.

İS 3. yüzyılda bölgede Hristiyanlık hızla yayıldı ve Numidya 4. yüzyılda Donatusçu tartışmaların merkezi haline geldi. Vandal istilasıyla (İS 429) Roma uygarlığı hızla geriledikten sonra, bazı yerli unsurlar 8. yüzyıldaki Arap istilasına bile direnerek günümüze değin geldiler.

Numik dilleri, eskiden YAYLA ŞOŞON DİLLERİ, Nevada ve Utah'la California, Oregon, Idaho, Wyoming, Arizona, Colorado ve Oklahoma'nın bazı bölgelerinde konuşulan Kuzey Amerika Yerli dilleri. Üç öbeğe ayrılır: Mono ve Kuzey Payut dillerini içeren Batı Numik, Koso ve Şoşon dillerini içeren Orta Numik ile Kavyayis ve Ute dillerini içeren Güney Numik öbeği. Numik dilleri Yuta-Aztek dil ailesinin en kuzeydeki uzantısıdır ama bu dillerin bu aile içinde hangi öbeklere girdiği kesin olarak belirlenmemiştir.

numune mektepleri, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi sonrasında açılan örnek ortaöğretim kurumları.

Tanzimat Fermanı, özellikle de İslahat Fermanı (1856) sonrasında Osmanlı eğitim düzenini yeniden örgütlemek amacıyla bir dizi çalışma başlatıldı. Ama bu çalışmayı genelleştirmeden önce, yeni düzeni örnek okullarda sinama yoluna gidildi. Numune mekteplerinin ilk örneklerinden biri, 1885'te Nadir Bey'in öncülüğüyle açılan Numune-i Terakki İdadisi'ydi (bugün İstanbul Lisesi).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Müslüman çocukların eğitimini çağdaş ilkelere

göre yeniden düzenlemek için daha kapsamlı çalışmalar başlatıldı. Buna örnek olarak, 1915'te İstanbul'da tarihçi Abdurrahman Şeref'in öncülüğüyle "numune rüştiyesi" uygulamasına geçildi. Kadıköy, Kasımpaşa ve Nişantaşı'ndaki rüştiyeler yabancı dil ağırlıklı numune rüştiyelerine dönüştürüldü. Mekâtib-i İbtidaiye-i Umumiye Talimatnamesi'ne eklenen maddelerle numune rüştiyeleri altı sınıflı okullar olarak düzenlendi. Benzer amaçlı Fransız okulları örnek alınarak açılan numune rüştiyelerinde Fransızca ve Türkçe derslerin ağırlığı yarı yarıyaydı. Ayrıca uygulamalı dersler de vardı. Bu çalışma, olanakların kısıtlılığı nedeniyle yaygınlaştırılamadıysa da, sonraki yıllarda açılan başka bazı okullara da numune mektebi dendi. 1923'te İstanbul ve öteki illerde 55 numune mektebi vardı. Haziran 1923'teki bir düzenlemeyle, numune mekteplerinin yerini "amelî hayat mektepleri" aldı.

Nun Irmağı, Portekizce RIO NUN, Nijerya'nın güneyinde ırmak. Aboh'un 32 km aşağısında Nun ve Forcados adlı iki kola ayrılan Nijer Irmağının uzantısı olarak kabul edilir. Nijer Irmağından ayrıldıktan sonra güneybatı doğrultusunda 160 km boyunca akarak Akassa'da Gine Körfezine dökülür.

Nun Irmağı 19. yüzyılda ticari amaçlarla yaygın olarak kullanıldı. Bu dönemde bölge ticaretinin denetim merkezi olan Aboh, İbo Krallığı'nın elindeydi ve Nijer Deltasında yaşayan İjolarla Avrupalılar arasında doğrudan ticaret ilişkileri vardı. Yüzyılın başında büyük önem taşıyan köle ticareti, birçok küçük kolla Nun Irmağına bağlanan Brass Irmağı kıyısında kurulmuş Brass ve Nembe adlı köle toplama merkezlerinden yürütülüyordu. İrmak sonradan palmiye yağı taşımacılığında da yaygın olarak kullanıldı. Kuzeydeki İbo topraklarından ithal edilen palmiye yağı Brass ve Nembe'den ihraç ediliyordu. Nijer Kraliyet Kumpanyası'nın yönetimi sırasında (1886-1900) şirketin Akassa'daki limanından palmiye yağı ihracatı yapıldı. Ama 1900'e gelindiğinde ırmakın ağzının malle kapanması ticari önemini yitirmesine ve yerini Forcados Irmağına bırakmasına neden oldu.

1963'te ırmakın yukarı çıkırdındaki kıyılarında petrol bulundu. Bendel eyaletindeki Ughelli petrol alanlarını Nijer Deltasının doğu kesimindeki Bonny petrol depolama tesislerine bağlayan Trans-Nijer Boru Hattı 1965'te tamamlandı. Bugün Nun Irmağı kıyısından çıkarılan petrol, borularla Rumuekpe'ye taşınmakta, buradan da Trans-Nijer Boru Hattı'na aktarılmaktadır.

nunatak, kıtasal bir buz örtüsünü ya da Alp tipi bir buz takkesini yararak yükselen tekil dağ doruğu. Genellikle buz örtülerinin kenarında yer aldıklarından, önceleri bitkilere sığınak oluşturan ve yerleşim alanı olarak kullanılan yüzeyler oldukları sanılıyordu. Daha sonra yapılan araştırmalar, bu tür sığınaklara daha uygun yerlerin bulunduğunu ve buzul sonrası hava koşullarının doruklardaki buzul izlerini silmiş olabileceğini gösterdi. Bu nedenle gerçek bir *nunatak*'ın saptanması zordur; eski buz kalınlığını belirlemede bu tür dorukların kullanılmaması gerekir.

Nuneaton-Bedworth, İngiltere'nin, Midlands bölgesinde Warwickshire iline (county) bağlı ilçe (*borough*). Yüzölçümü 79 km²'dir. Yöredeki bir 12. yüzyıl Benediktin rahibe manastırının çevresinde geliştiği sanılan ilk yerleşme, 13. yüzyılda başlayan ve günümüzde de sürdürülen kömür madencili-

liğiyle canlılık kazandı. Bunu çeşitli sanayi dallarının kuruluşu izledi. Demiryolları ve M6 Otoyolu üzerindeki konumuyla önemli bir imalat merkezi olan Nuneaton, zamanla büyüyerek komşusu Bedworth'le birleşmiştir. Nüfus (1983 tah.) 113.600.

Nunes, Pedro, Latince PETRUS NONIUS (d. 1502, Alcácer do Sal - ö. 11 Ağustos 1578, Coimbra, Portekiz), deniz bilimlerinin gelişimine önemli katkılarda bulunan ve Yer, özellikle de okyanuslar üzerine çalışmalarıyla tanınan Portekizli matematikçi ve coğrafyacı.

Lizbon ve Coimbra'da matematik profesörlüğü yapan Nunes, 1529'da kraliyet kozmografliğine getirildi. Bu dönemde İspanya'da Maluku Adalarının (Baharat Adaları) konumuna ilişkin tartışmalar sürdürülüyordu; en önemli sorun adaların boylarının haritadaki konumlarına uymamasıydı. Nunes bu tür sorunları ele aldı, ayrıca haritacılık ve izdüşüm alanlarında önemli çalışmalar yaptı. 1538-44 arasında çalışmalarını İspanya'da sürdürdü ve bir süre sonra İspanya ve Portekiz'in yeni keşifleri alanında önde gelen bir uzman durumuna geldi.

Núñez, Rafael (d. 28 Eylül 1825, Cartagena, Nueva Granada - ö. 12 Eylül 1894, El Cabrero, Kolombiya), Kolombiyalı devlet adamı, siyaset kuramcısı ve şair. 1880'den sonra devlet başkanı olmuş ve ölümüne değin ülkeyi diktatörce yönetmiştir.

Hukuk öğrenimi gördüğü sırada siyasal etkinliklere başlayarak Liberal Parti'ye katıldı. Kongre üyesi olarak Kolombiya'nın ilk liberal anayasasının (1853) hazırlanmasına katkıda bulundu. Liberallerin uzun süre iktidar döneminde çeşitli hükümetlerde görev aldı.

1863'te yönetim biçimleri üzerine çalışmalar yapmak üzere Avrupa'ya gitti. Orada çeşitli düşünürlerle ilişki kurdu ve siyaset alanındaki radikal görüşlerinin çoğunu terk etti. 1875'te ülkesine döndü. Ertesi yıl devlet başkanlığına aday olduysa da Radikallerin desteğini sağlayamadığından seçimleri kaybetti. 1880'de Liberal ve Muhafazakâr partilerin ılımlı kanatlarının desteğiyle devlet başkanı seçildi. 1884'te Radikallerle Liberallerin düzenlediği ayaklanmanın ardından Muhafazakârlarla ittifaka yönelerek ikinci kez devlet başkanı seçildi. 1886'da uygulamaya koyduğu anayasayla yönetimini güçlendirerek Muhafazakârların 50 yıl sürecek iktidarını başlattı. Uyguladığı reformlarla eyaletlerin iktidar üzerindeki denetimini azaltarak merkezi yönetimi güçlendirdi ve Katolik Kilisesi'nin etkisini artırdı. Ayrıca siyaset ve ekonomi politikası konularında çeşitli yazılarla çok sayıda şiir yazdı.

Núñez Cabeza de Vaca, Álvaro (d. y. 1490, Extremadura, Kastilya - ö. y. 1560, Sevilla, İspanya), İspanyol kâşif. Bugünkü Texas'ın körfez bölgesinde 8 yıl kalmış, Cibola'nın Yedi Altın Kenti(*) üzerine anlatılarıyla yoğun keşif gezilerine yol açmıştır.

Pánfilo de Narváez komutasındaki İspanyol keşif ekibinde saymandı. 1528'de bugünkü Tampa Körfezine (Florida) ulaşan gruptan eylülde 60 kişi kaldı. Ertesi baharda 15, sonunda da üç arkadaşıyla kalan Núñez, yıllarca göçebe Yerliler arasında yaşadı. 1536'da Meksika'nın kuzeyinde karşılaştığı bir grup İspanyol askerine, gezdiği yerlerin biraz ötesinde kalan Cibola'nın Yedi Altın Kenti'nin masalsı zenginliklerini anlattı. Serüvenlerini ayrıca *Naufragios...* (1542; Deniz Kazaları) adlı kitabında topladı. Río de la Plata'ya vali atanan Núñez, Kasım 1541-Mart 1542 arasında Brezilya'daki Santos'tan Paraguay'daki Asunción'a

uzanan bölgeyi ele geçirdi. Ama başkaldıran vali Domingo Martinez de Irala tarafından yetkileri elinden alınarak hapsedildi ve İspanya'ya sürüldü (1545). Burada görevini kötüye kullanmaktan suçlu bulunarak Afrika'ya sürüldü. Santos'tan Asunción'a gidişini anlatan *La Relación y Comentarios...* (1555), değerli bir coğrafya yapıtıdır.

Nunivak Adası, Bering Denizinin ikinci büyük adası. ABD'nin Alaska eyaletinin güneybatı açıklarında yer alır. Uzunluğu 90 km, genişliği 64 km'dir. Anakardan Etolin Boğazıyla ayrılır. Yukon Deltası Ulusal Yabanıl Yaşamı Koruma Alanı'nın bir bölümünü oluşturan ada, ren geyiği, misk öküzü ve kıyı kuşlarıyla ünlüdür. Nüfus (1990) 177.

nuntius, NUNCIUS olarak da yazılır. İtalyanca NUNCIO, papalık ile yabancı bir devlet arasında resmi diplomatik ilişkileri yürüten büyükelçi düzeyinde Vatikan temsilcisi. Başlıca görevleri bulunduğu devletle iyi ilişkileri geliştirmek ve kilisenin ülkedeki durumuna ilişkin gözlemlerde bulunarak papaya rapor sunmaktır. Papalık temsilcisinin doğrudan en kıdemli kordipomatik üyesi olmasını öngören Viyana Kongresi (1814-15) kararına uyan devletlere tam *nuntius* sıfatıyla temsilciler atanır. 1965'ten bu yana kordipomatik derecesi yalnızca kidede dayanan büyükelçilere *prontius* denmektedir. *Nuntius*'a benzer görevlerde bulunan tam yetkili diplomatik temsilci derecesindeki Vatikan diplomatları *internuntius* olarak bilinir.

Nuoro, İtalya'da, Sardinya yönetim bölgesinin ortadoğu kesimindeki Nuoro ilinin merkezi kent. Ortobene Dağının eteklerinde yer alır. Tarihöncesinde yerleşime açılan bir bölgede yer almasına karşın, kayıtlara ilk kez 12. yüzyılda Nugorus adıyla geçti. 1848-60 arasında Piemonte egemenliğindeki bir ilin merkeziydi. 1927'de Cagliari ve Sassari illerinin bir bölümünün birleştirilmesiyle oluşturulan Nuoro ilinin (yüzölçümü 7.044 km²) merkezi oldu. Bir pazar merkezi olan Nuoro, aynı zamanda çevresindeki dağlar sayesinde özellikle yaz aylarında turist çeken bir sayfiye merkezi durumuna gelmiştir. Nüfus (1983 tah.) belediye, 36.492.

Nupeler, Nijerya'da, Nijer ve Kaduna ırmaklarının birleştiği noktada yaşayan ve Nijer-Kongo ailesine bağlı Kua dillerinden birini konuşan halk. Başta Beniler, Zamlar, Bataçeler ve Kedeler (Kyedye) olmak üzere birbirleriyle yakın ilişkide olan bölgesel gruplar halinde örgütlenmişlerdir. Kedeler ve Bataçeler geçimlerini ırmak kıyılarında balıkçılık ve ticaret yaparak sağlarlar. Nupeleri oluşturan öteki halklar ise çiftçilik yapar. Başlıca ürünleri darı, kocaarı, yam ve piriştir. Çiftlik işlerinin büyük bölümünü erkekler üstlenir. Kadınlar ise ürünlerin pazarlanmasıyla uğraşır. Demircilerin, piriştir eşya ustalarının, dokumacıların, terzilerin ve öteki zanaatçıların oldukça gelişkin lonca örgütleri vardır. Nupelerin ürettiği cam boncuklar, deri ve hasır eşya, piriştir tepsi ve güzel kumaşlar bütün Nijerya'da ünlüdür.

Nupeler büyüklüğü birkaç aileyle birkaç bin kişi arasında değişen köy ya da kasabalarda yaşarlar. Her köyün, kararlarını aile reislerinden oluşan bir kurula danışarak alan bir reisi vardır. Nupe Krallığı başlangıçta, *etsu Nupe* olarak adlandırılan krala bağlılık yemini etmiş çeşitli düzeylerde görevlilerce yönetilen dört yönetim bölgesine ayrılmıştı. Günümüzde Beniler ve Kedeler

büyük Nupe Krallığı içinde ayrı krallıklar olarak örgütlenmiştir.

Nupe toplumu birkaç soylu sınıfa bölünmüştür. Bugün çoğu Müslüman olan Nupe'ler arasında gök tanrısına, ataların ve doğal nesnelerin ruhlarına inananlar da vardır.

nur, İslam terminolojisinde, karanlığın simgelediği olumsuzlukların karşıtı. Bu anlamda Tanrı, Kuran, Kuran'ın bildirdiği doğru yol, Hz. Muhammed, gerçeğe ulaştırıcı bilgi, peygamberlik, aydınlatıcı ve aydınlığa götürücülük, nur sözcüğü ile dile getirilir.

Kuran'da Tanrı'nın yerin ve göklerin nuru olduğu söylenir (Nur 35). Kuran yorumcuları buradaki nur sözcüğünü, nesnelerin görünmesini sağlayan şey olarak anlamlandırmış ve bütün varlıkları varlık dünyasına çıkarması, görünür kılması bakımından Tanrı'nın nur olduğunu söylemişlerdir. Buradaki nur sözcüğünü, doğru yolu göstermek biçiminde yorumlayanlar olduğu gibi, "göklere ve yeryüzünü güneş, ay ve yıldızlarla aydınlatır" biçimde yorumlayanlar da vardır.

Tasavvuf öğretisine göre nur, gerçek varlığı simgeler. Nesnelerin tanrısal bilgisindeki ilk örnekleri (ayan-ı sabite), Tanrı'nın nuruyla varlık alanına çıkar. Bu varoluş, biçim ve renklerden geçen güneş ışınlarının çeşitli renklerde yere yansması gibidir. Öyleyse nur gerçek varlıktır; nesneler ise görünür dünyada dışlanmış gölge varlıklardır. Bir başka tasavvuf kuramına göre Tanrı ilk olarak Hz. Muhammed'in nurunu (Nur-ı Muhammedi, Hakikat-i Muhammedi, Aklı Evvel) yaratmış, sonra aşama aşama bütün evreni bu nurdan çıkarmıştır.

Nur, Muhterem, asıl adı AYSEL MUHTEREM KISA (d. 1930, Manastır, Yugoslavya), ezilen kadın temelleriyle 1950'lerde ve 1960'larda çok tutulmuş sinema oyuncusu.

Küçük yaşta ailesiyle Türkiye'ye göç ederek önce Tekirdağ'a, sonra İstanbul'a yerleşti. Eyüp Sultan İlkokulu'ndaki öğrenimini yanında bıraktı ve fabrika işçiliği yaptı, çeşitli işlerde çalıştı. 1951'de Zeki Alpan'ın *Yıldızlar Revüsü*'ünde figüran olarak sinemaya adımını attı. Ertesi yıl Baha Gelenbevi'nin *Boş Beşik*'iyle adını duyurdu ve başrole yükseldi. Bunu izleyen Münir Hayri Egel'i'nin *Söz Müdafaa'nındır* (1952) ve *Sarı Zeybek* (1953), Orhan Dilmen'in *İstirap Şarkısı* (1954), Arşevir Ayanak'ın *Günahkâr Baba* (1955), Muharrem Gürses'in *Sazlı Damın Kahpesi* (1956), Kadri Ögelman'ın *Bırakın Yaşayalım* (1956), Memduh Ün'ün *Piç/Kahpe Dünya* (1956), Süha Doğan'ın *Gelin Aşem* (1957) gibi filmlerinde haksızlığa uğrayan masum genç kız tipiyle dönemin en çok tutulan yıldızı oldu. Ün'ün *Üç Arkadaş*'indeki (1958) yoksul kör kız Gül rolüyle sinemadaki en tipik ve başarılı oyununu verdi. Bundan sonra aralarında Ün'ün *Ateşten Damla'sı* (1960) gibi dikkate değer yapımların da bulunduğu çok sayıda melodramda gözükten Nur, 1960'ların sonlarına doğru eski ününü yitirdi. 1965'te dansözliğe, 1967'de şarkıcılığa başladı. 1970'lerde sinemaya dönerek Bilge Olgaç'ın *Kara Gün*'ü (1971) gibi filmlerde karakter rolleri üstlendi. Ayrıca *Denizin Kanı* adlı televizyon dizisinde oynadı.

Nur, Rıza (d. 1878, Sinop - ö. 8 Eylül 1942, İstanbul), hekim ve siyaset adamı. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi hekim yüzbaşı olarak bitirdi. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra yapılan ilk seçimlerde

İttihat ve Terakki listesinden Sinop mebusu seçildi. Ama kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki'ye karşı yürütülen muhalefete katıldı ve Osmanlı Ahrar Fırkası'nı destekledi. 31 Mart Olayı'ndan (1909) sonra birçok kez tutuklandı. 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. İttihat ve Terakki'nin iktidarı doğrudan ele aldığı Bâbîali Baskını (1913) sonrasında yurtdışına sürüldü; Fransa ve Mısır'da yaşadı. Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra İstanbul'a döndü. Son Meclis-i Mebusan'a ve ilk iki dönem (1920-27) Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) Sinop mebusu olarak girdi. TBMM hükümetlerinde maarif ve sihiye vekilliklerinde bulundu. Moskova (1921) ve Lozan (1923) antlaşmalarını imzalayan delegasyonda yer aldı. 1924'te Cumhuriyet yönetimiyle anlaşmazlığa düşerek Paris'e gitti. Orada tarih ve edebiyat araştırmaları yaptı. Atatürk'ün ölümünden sonra 1939'da Türkiye'ye döndü. Ölümünden 25 yıl sonra yayımlanmak üzere Paris'te Ulusal Kitaplık'a ve Londra'da British Museum'un kütüphanesine bıraktığı ve Atatürk'e ilişkin ağır suçlamalar taşıyan anıları *Hayat ve Hatıranım* (1967-68, 4 cilt) adıyla yayımlandı. Rıza Nur'un öbür kitapları arasında *Meclis-i Mebusan'da Fıkalar Meselesi* (1909), *Türk Tarihi* (1924-26; yb 1972, 1977, 12 cilt), *Cemiyet-i Hafiye* (1914), *Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu ve Nasıl Öldü?* (1919), *Hücumlara Cevaplar* (1941) sayılabilir.

Nur Dağları bak. Amanos Dağları

Nur Yortusu, Hristiyan kiliselerinde, Meryem Ana'nın, Hz. İsa'nın doğumunun 40. gününde anmak ve oğlunu ilk çocuğu olarak Tanrı'ya sunmak üzere Kudüs Tapınağı'na gitmesinin (Luka 2:22-38) anısına 2 Şubat'ta kutlanan yortu. Rum Ortodoks Kilisesi'nde, İsa'nın Tapınak'ta yaşlı Şimon'la karşılaşması dolayısıyla Hypapante (Buluşma) adıyla anılır.

Yortuyla ilgili en eski kaynak, Etheria adlı Batılı bir hacının, Kudüs'te Epifanya(*) Yortusu'ndan 40 gün sonra 14 Şubat'ta katıldığı bir yortudan söz ettiği *Peregrinatio Etheriae* (Etheria Hac Yolculuğu) adlı yapıtıdır. Kısa zamanda öteki Doğu kentlerinde de benimsenen yortu 542'de I. İustinianos tarafından 2 Şubat'a (Noel'den 40 gün sonra) alındı. 5. yüzyıl ortalarından sonra yortu sırasında mum yakma geleneği yerlesince Nur Yortusu adını aldı.

Nurculuk, Said-i Nursi'nin(*) kurduğu İslamcı dinsel-siyasal akım.

Nurculuğun temel ilkeleri Said-i Nursi'nin *Risale-i Nur* adlı eserinde belirlenmiştir. Buna göre çağdaş Müslümanın en önemli görevi modern bilim ve felsefeye karşı imanı korumak ve kurtarmaktır.

Nurculuk örgüt ya da dernek gibi biçimsel örgütlenmeleri onaylamaz. Ama üstlenilen görevin yerine getirilmesi açısından Nurcular arasında "dost", "kardeş" ve "talebe" biçiminde bir aşamalanmayı kabul eder. Dostlar Nurculuğa yakınlık duyan, haksızlık ve bid'ata ıhtilakle karşı çıkan kişilerdir. *Risale-i Nur*'u yaymak için ciddi çaba harcayan, farz namazlarını kılan ve yedi büyük günahı kaçınanlar kardeşleri oluşturur. Talebeler ise, *Risale-i Nur*'u kendi malı ve yapıtı sayarak sahip çıkan, yayılmasını en önemli görev bilen kişilerdir.

Yönetici ve yönlendirici konumdaki Nurcuların (haslar) titizlikle gözetmesi gereken ilkeler arasında siyasetten kaçınmak, doğru-

dan hiçbir siyasal etkinliğe katılmamak da yer alır. Toplum bütünlüğünü zedeleyici, yıkıcı ve olumsuz davranışlardan kaçınmak, olumlu ve yapıcı davranışlarda bulunmak hasların uyması gereken bir başka ilkedir.

Risale-i Nur, bu yapıtı Kuran'ın bir yorumu sayan bütün Nurcuların temel başvuru kaynağını ve başlıca uğraş alanını oluşturur. Said-i Nursi'nin tanımıyla *Risale-i Nur*, İslami gerçeklere ilişkin bütün gereksinimleri karşılar, başka yapılara gerek bırakmaz. Dolayısıyla *Risale-i Nur*'un okunması Nurcuların başlıca eylem ve etkinlik biçimidir. Bu anlayışın bir başka sonucu, Nurcuların kendilerini toplumdan soyutlamaları ve kapalı bir topluluk kimliğine bürünmeleridir.

Siyasetten kaçınmayı temel ilke olarak benimsemekle birlikte, Said-i Nursi siyasal yaşama ve partilere karşı pragmatik bir tutum izledi. Ona göre, siyasal partiler arasında, kendi çalışmalarına görece en elverişli koşulları sağlayacak olanlar desteklenmeliydi. Bu yaklaşımla Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı Demokrat Parti'yi destekledi; bu yaklaşım onu izleyenlerce de sürdürüldü. Ama bu ilişkiler zamanla Nurcuların yönetim kadrolarının siyasal partilerin denetimine girmesine yol açtı. Siyasal seçeneklerin çoğalmasıyla Nurcu yöneticiler arasında görüş ayrılıkları belirginleşti ve bölünmeler görüldü. Günümüzde çeşitli önderlerin çevresinde oluşmuş küçük toplulukların temsil ettiği Nurculuk, gücünü ve etkisini bir ölçüde yitirmiştir.

Nurdağı, Akdeniz Bölgesi'nde, Gaziantep iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden İslahiye'ye bağlı olan 28 köy, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca merkezi Nurdağı kasabası olmak üzere bu adla ilçe yapılmıştır.

Nurdağı Belediyesi 1976'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 31.609; kasaba, 7.048.

nureddin, NUREDDİN SULTAN olarak da bilinir, Kırım Hanlığı'nda ikinci veliahtlık unvanı. Kalgay(*) (veliaht) ile birlikte nureddin atama geleneği II. Mehmed Giray'ın (hd 1577-84) oğlu Saadet Giray'a bu unvanı vermesiyle başladı. Osmanlı padişahının fermanıyla atanan nureddin, kalgayın ordu başında Kırım sınırları dışına çıkması durumunda ona vekâlet ederdi. Kalgayın giray(*) (han) olmasıyla nureddin de kalgaylığa yükseldi. Nureddin Osmanlı padişahının ya da Kırım hanının buyruğuyla sefere çıkardı; kendi kararıyla da komşu ülkelere savaş açabilirdi.

Nureddin Cerrahi, tam adı ŞEYH NUREDDİN MUHAMMED EL-CERRAHİ (d. 1672, İstanbul - ö. 1721, İstanbul), Halvetiyyenin kollarından Cerrahiye(*) tarikatının kurucusu. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra Mısır kadılığına atandı. Bu sırada Selami Dergâhında Şeyh Ali Alaeddin Efendi'ye bağlanarak tarikatı girdi ve kadılık görevinden ayrıldı. Şeyhinden halifelik aldıktan sonra Karagümrük'te Canfeda Hatun Camisi'nde tarikatını yaymaya başladı. Çalışmalarını darüssaade ağası Beşir Ağa'nın Karagümrük'te kendisi için hazırladığı dergâhta sürdürdü. *Mürşid-i Dervişan Risalesi*, *Nuk-i Şerif* ve *Nasihat-ı Ali* adlıları üç yapıtı vardır.

Nureddin Halebi, asıl adı BURHANEDDİN ALİ BIN İBRAHİM EL-HALEBİ (d. 1567, Kahire - ö. 17 Şubat 1634, Kahire), Mısırlı İslam bilgini. Öğrenimini Mısır'daki medreselerde tamamladı. Tarih, fıkıh, hadis, tefsir ve tasavvuf alanında döneminin önde gelen bilginleri arasına girdi. *Siyer-i Halebi* olarak

tanınan *İnsanü'l-Uyun fî Sireti'l-Emini'l-Me'mun* adlı yapıtıyla İslam dünyasında büyük ün kazandı. Yaşamını Salahiye medreselerinde ders vererek geçirdi. Öbür yapıtları arasında *Metaliü'l-Bedur fî'l-Cemi beyne'l-Kutr ve's-Şezur*, *Gayetü'l-Ihsan*, *Sababü's-Sababe* sayılabilir.

Nureddin Paşa, tam adı MEHMED NUREDDİN PAŞA (d. 1873, Bursa - ö. 18 Şubat 1932, İstanbul), Kurtuluş Savaşı'nda 1. Ordu komutanlığı yapmış asker.

Müşir İbrahim Paşa'nın oğluydu. 1893'te Harbiye Mektebi'ni bitirdi. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na babasının yaveri olarak katıldı. 1909'da rütbesi miralaylıktan (albay) binbaşılığa indirilerek bir süre açığa alındı. Trablusgarp (1911) ve Balkan (1912-13) savaşlarına katıldı. 1914'te rütbesi yeniden miralaylığa yükseltildi, ardından I. Dünya Savaşı'na katıldı. Aralık 1915'te General Townshend komutasındaki İngiliz ordusunu Irak'ta Kutü'l-Amare'de kuşattı. 1918'de mirliva (tuğgeneral) oldu, 21. Kolordu komutanlığına ve İzmir valiliğine atandı. Görevinden alındıktan bir süre sonra Kurtuluş Savaşı'na katılmak amacıyla Ankara'ya gitti (Haziran 1920). Özel koşullar ileri sürmesi üzerine kendisine bir süre görev verilmedi. Aralıkta Orta Anadolu'da güvenliği sağlamakla görevli Merkez Ordusu komutanlığına getirildi. Buradaki uygulamaları nedeniyle görevinden alındı (Kasım 1921). TBMM'de hakkında dava açılması yolunda karar alınmasına karşın, Mustafa Kemal'in (Atatürk) araya girmesiyle yargılanmaktan kurtuldu. Büyük Taarruz'un (26 Ağustos-9 Eylül 1922) hemen öncesinde 1. Ordu komutanlığına atandı. Yunan işgal kuvvetlerinin kesin yenilgiye uğratıldığı bu hareketin başına ulaşmasında önemli rol oynadı. Başkumandanlık Meydan Savaşı'ndan (30 Ağustos 1922) sonra ferikliğe (korgeneral) yükseltildi. 1. Ordu komutanı ve İzmir vali vekili olarak İzmir'e girdi. İzmir'in Yunanlılarca işgali sırasında etkin rol oynamış olan Metropolit Hrisostomos'un (ö. 10 Eylül 1922) İzmir'de, İstanbul'da tutuklandıktan sonra yargılanmak üzere Ankara'ya götürülen Kurtuluş Savaşı muhaliflerinden gazeteci ve yazar Ali Kemal'in (ö. 6 Kasım 1922) İzmir'de halk tarafından linç edilmelerine göz yumdu. Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasından sonra 1. Ordu karargâhı kaldırılınca açığa kaldı. II. dönem (1923-27) Bursa mebusu olarak TBMM'ye girdi. *İzmir Fatihî*, *Karahisar ve Dumlupınar Muharebeleri Galibi Gazi Nureddin Paşa Hazretleri'nin Tercüme-i Hâli* (1923) adlı bir yaşamöyküsü yayımlattığından Mustafa Kemal tarafından *Nutuk*'ta yaşamı ve eylemleri de ele alınarak eleştirilmiştir.

Nureddin Zengi, tam adı NUREDDİN EBUL KASIM MAHMUD BIN İMADEDDİN ZENGİ (d. Şubat 1118, Musul - ö. 15 Mayıs 1174, Şam), Şam-Halep atabegi. Suriye ordularını yeniden örgütleyerek Salaheddin Eyyubi'nin başarılarına temel hazırlamıştır.

Bağdat'taki Abbasi halifesine bağlılığını bildirerek 1146'da babası İmadeddin Zengi'nin yerine Halep atabegi oldu. Zengiler olarak bilinen atabegliğin topraklarını kardeşi Seyfeddin Gazi ile bölüştü. Tahta çıktığı sırada Haçlı orduları, ortak bir askeri cephe oluşturamayan Müslüman önderler karşısında üstün durumdaydı. Haçlıları Suriye ve Filistin'den çıkarmak için giriştiği seferlerde ilk olarak Edessa'yı (Urfa) aldı. Stratejik önemi bulunan Antakya bölgesini 1149'da ele geçirdi. 1154'te Şam'ı aldıktan sonra 1169-71 arasında Mısır'ı da aşama aşama topraklarına kattı.

Yetenekli bir asker ve adil bir hükümdar olan Nureddin Zengi, dindarlığı ve cesaretiyle de ünlendi. Fetihlerden elde edilen ganimetleri daha çok cami, okul, hastane ve kervansaray yapımında kullandı. Öldüğünde egemenliği altındaki topraklar Suriye, Mısır ve Irak ile Anadolu'nun bazı bölgelerini kapsıyordu. Bıraktığı mirastan en çok, 1187'de Kudüs'ü yeniden ele geçirerek Ortadoğu'daki Haçlı gücünü büyük ölçüde kıran Salâhaddin Eyyubi yararlandı.

Nurek Barajı, Tacikistan'da Vahş Irmağının Afganistan sınırına yakın bölümü üzerinde kurulu olan toprak dolgu baraj. 16 m derinliğe inen geçirimsiz bir beton zemin üzerine kurulan ve 300 m yüksekliğinde olan baraj, 1970'te hizmete alındığında dünyanın en yüksek barajıydı. Dokuz birimli elektrik santralının toplam gücü 2.700 MW'tır. Baraj, 650.000 ha'lık bir tarım alanını sulayacak miktarda su toplamaktadır.

Nureyev, Rudolf (Hametovich) (d. 17 Mart 1938, Irkutsk, Rus SFSC - ö. 6 Ocak 1993, Paris, Fransa), Tatar asıllı bale dansçısı. Uzun sıçramaları ve hızlı dönüşleri Nijinsky'nin efsaneleşmiş gösterilerine benzetilmiş, SSCB'den ayrılmasından sonra Margot Fonteyn'in gözde partneri ve büyüklü küçüklü birçok bale topluluğunun sevilen konuk sanatçısı olarak ünlenmiştir. Bale çalışmalarına 11 yaşında başladı. On beş yaşında okuldan ayrılarak geçimini dans ederek sağladı. On yedi yaşında girdiği Leningrad (bugün Petersburg) Koreografi Okulu'nda çok başarılı, ama dikkatli bir öğrenci oldu; Komsomol'a (Genç Komünistler Birliği) girmeyi reddetti; sokağa çıkma yasasına uymadı ve kendi ken-

Nureyev, Margot Fonteyn ile
Keystone

dine İngilizce öğrendi. 1958'deki mezunluğundan sonra Leningrad Kirov Balesi'nde solocu oldu ve bu balenin gezici topluluğunda başrollere çıktı. Haziran 1961'de Kirov Balesi ile birlikte Paris'e gittiğinde Fransa'dan sığınma hakkı istedi. SSCB'yi terk ettikten sonra önce Cuevas Markisi Bale Topluluğu ile dans etti. ABD'de ilk kez 1962'de seyirci karşısına çıktı; televizyonda ve Ruth Page'in Chicago Opera Balesi'nde dans etti. Aynı yıl sürekli konuk sanatçı olarak Londra'da İngiliz Kraliyet Balesi'ne katıldı.

Nureyev *Giselle*'deki Albrecht, *Marguerite and Armand*'daki Armand ve *Kuşu Gölü*'ndeki Prens Siegfried gibi rollerle Margot Fonteyn'e eşlik etti. Koreograf olarak erkek dansçayı öne çıkaran bir *Kuşu Gölü*

düzenlemesi yaptı (Viyana, 1964). 1977'de Londra Festival Balesi'nin sahnelediği Prokofiev'in *Romeo ve Juliette*'inin ve 1978'de Paris Opera Balesi'nin sahnelediği *Menged*'in koreografisini yaptı. 1980'de Berlin Balesi için *Fındıkkıran*'ı sahneye koydu. Ertesi yıl La Scala'da sahnelediği *Romeo ve Juliette* düzenlemesinde Lady Capulet rolünü Dame Margot Fonteyn üstlendi. Yeteneklerini modern repertuvarlarda da gösteren Nureyev, Martha Graham'ın, Murray Louis'in ve Paul Taylor'ın yapıtlarında dans etti. 1975'te Martha Graham'ın onun için yarattığı *Lucifer* (İblis) rolünde, 1978'de de Murray Louis'in onun için yaptığı koreografiyle ABD'de ilk kez sahnelenen *Canarsie Venus* ve *Vivace*'de sahneye çıktı.

Nureyev 1973'te Robert Helpmann'la birlikte *Don Quijote*'den (*Don Kişot*) uyarlanan bir bale filmini yönetti. 1977'de *Valentino* filmiyle sinemada ilk oyunculuk denemesini yaptı; *Exposed* (1982) adlı ikinci filmine ise hiç dans etmedi.

1982'de Avusturya uyruğuna geçen Nureyev, 1983-89 arasında Paris Opera Balesi'nin dans yönetmenliğini yaptı. Kasım 1989'da, Batı'ya sığındığından beri ilk kez SSCB'de, Kirov Balesi'yle dans etti. Nureyev adlı otobiyografisi 1962'de yayımlanmıştır.

Nureyev yıllardır mücadele ettiği AIDS hastalığının yol açtığı kalp yetmezliği sonucu Paris'te öldü. Ölümünden birkaç ay önce kendisine Légion d'honneur nişanı verilmişti.

Nurhaçî, resmî adı KUNDULUN HAN, yıl adı TIAN MING (Göklerin Vekili), Ruzhen unvanı GEREN GURUN BE UJIRE GENGGIYEN (Bütün Ulusların Velinimetî Görkemli İmparator), soy sıfatı TAI ZU, ös sıfatı WU HUANGDI, sonradan GAO HUANGDI (d. 1559, Mançurya - ö. 30 Eylül 1626), Mançurya kabilelerinden Jianzhou Ruzhenlerinin önderi ve Qing (Mançu) (1644-1911/12) hanedanının kurucularından biri.

Nurhaçî'nin çocukluğunda, bağlı olduğu Jianzhou Ruzhenleri Mançurya'nın daha kuzeyinde yaşayan öbür dört Ruzhen kabilesiyle zaman zaman savaşıyor, Ruzhenleri böylelikle daha iyi denetleyebilen Ming hanedanı da genellikle bu savaşları kışkırtıyordu. Nurhaçî daha 20 yaşlarında babasıyla dedesi Ming hanedanının desteklediği kabilelerce öldürülünce, Jianzhou Ruzhenlerinin başına geçti. Çinlilerin desteklediği rakibi Nikan Wailan'ı yenilgiye uğratarak (1586) kabilenin bölünmesini önledi. Ardından öbür Ruzhen kabilelerine karşı teker teker saldırıya geçti ve onların Çin'den aldığı desteği kesmek için Mançurya'nın Çin denetimindeki bölümünü ele geçirdi.

Hem Moğolca, hem de Çince bilen soylu bilgin Erdeni'ye 1599'da bir Mançu yazı sistemi hazırlattı; böylece bir Mançu edebiyatı gelişebilecekti. Aynı yıl rakip Hataları yenilgiye uğratarak kendi devletine kattı. 1601'de de, Mançuların askeri örgütlenmesine temel olacak Sancak Sistemi'ni kurdu. Özünde askeri bir yapı olmakla birlikte, sancakların yönetsel ve mali işlevleri de vardı. Sancakların komutan ve yöneticilerini Nurhaçî atıyordu. Ayrıca üç oğlu ile yeğenine birer sancak vererek, kendi otoritesini tehlikeye sokmadan kabile geleneklerini korumayı başardı. 1615'te kurduğu dört yeni sancığın başına da yakın akrabalarını getirdi. Çin'in Mançurya ve başka yerlerdeki sınır yerleşmelerinin askeri ve siyasal yapısından da esinlenen bir örgütlenme, kabileyi askeri-bürokrat yapıda bir topluma dönüştürerek Çin'de Mançu egemenliğinin yolunu açmış oluyordu. Nurhaçî, askeri

harekâtlarına ekonomik bir temel kazandırmak için Mançurya'daki konumundan ustaca yararlandı; yöredeki madenler üzerinde kurduğu tekelin yanı sıra inci, kürk ve ginseng ticaretinden de büyük bir servet kazandı.

Bu arada rakipleri Hofya ve Ula Ruzhenlerine de boyun eğdirmiş olan Nurhaçî, 1618'de egemenliği dışında kalan son Ruzhen kabilesi Yehelere ve onları destekleyen Çin'e karşı saldırıya geçti. 1616'da Çin sınır kenti Fushun, komutanı Li Yongfang'ın Mançu saflarına katılmasıyla kolayca ele geçirildi. Daha sonra birçok Çinli asker ve devlet görevlisi de aynı şeyi yapacaktı. Bunda en önemli etken Nurhaçî'nin Çin yöntemlerini benimsemiş olması, bu yüzden Li Yongfang ve benzerlerine, alıştıkları kültürel ve siyasal yaşamdan vazgeçmeden Mançu devletine hizmet etme olanağı sunmasıydı.

Nurhaçî'nin Pekin'deki Ming imparatoruyla ilişkileri başlangıçta pek belirgin değildi. Önceden Pekin'e birkaç kez saygı ziyaretinde bulunmuş, ilk dört sancağı oluşturduğu 1601'de büyük bir ye (aile mülkü) kurduğunu duyurmuştu. Fushun'a saldırmadan önce kendini "han" ilan etti ve hanedanına, 12. yüzyıldaki Jin (Ruzhen) hanedanıyla bağını vurgulamak için Jin ya da Hou Jin (Jin'in Devamı) adını verdi. Gene de bu, Ming yönetiminin mutlak otoritesine açık bir meydan okuma sayılmazdı, çünkü 12. yüzyıldaki Jin hanedanı Çin'in tümüne egemen olamamıştı.

Başkentini Çin Mançuryası'na, önce Liaoyang'a sonra da Shenyang'a (Mukden) taşıyan Nurhaçî, oradan Çin kuvvetlerine karşı saldırılar düzenledi. Şubat 1626'da Ningyuan'da Çinlilere ilk kez yenildi ve eylülde yaralanarak öldü. Bilinen 16 oğlundan Abahay (ö. 1643) onun yerine han oldu. Bir başka oğlu Prens Dorgon ise Çin'in istilasını tamamlayıp 1644'te Pekin'de Mançu hanedanını kurdu.

Nurhak, topraklarının bir bölümü Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, daha büyük bölümü Akdeniz Bölgesi sınırları içinde kalan, Kahramanmaraş iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Elbistan'a bağlı bir bucak olan Nurhak, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Nurhak Belediyesi 1971'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 14.990; kasaba, 7.087.

Nurhak Dağı, NURUHAK DAĞI olarak da bilinir, Akdeniz Bölgesi'nde, Doğu Anadolu Bölgesi sınırının yakınında dağ. Elbistan'ın güneydoğusunda 3.081 m'ye yükselir. Adının ilk biçimi Nur-ı Hak'tır (Tann'ın Işığı). Kahramanmaraş ilinin en yüksek dağı olan Nurhak'ın yapısına Paleozoyik (Birinci) Zaman (y. 570-225 milyon yıl önce) ait şist ve kalkerler egemendir. Nurhak Dağı doğudan Malatya-Fevzipaşa demiryolunun izlediği Doğu Anadolu Kırık Kuşağıyla sınırlanır. Güneyindeki Engizek Dağından da Fırat'ın kolu Göksu Vadisiyle ayrılır. Fırat ve Ceyhan ırmakları arasında su bölümü çizgisi oluşturan Nurhak Dağının güney yamacından inen sular, Göksu ve kolları aracılığıyla Fırat'a, kuzey ve batı kesiminin suları ise Ceyhan'a ulaşır.

Nuri, asıl adı MAHMUD, TOKATLI NURI olarak da bilinir (d. 1820, Tokat - ö. 1882, Samsun), aşık geleneğinin bütün özelliklerini taşıyan başarılı şiirleriyle ünlü halk ozanı. Okuma yazmayı, din ve tarikat bilgilerini babası Molla Veliyeüddin Efendi'den öğ-

rendi. 1837'de Tokat'a giden Erzurumlu Emrah'la tanıştı, onun çırakları arasına katıldı. Nuri mahlasını da onu yanından hiç ayırmayan Emrah'tan aldı. Kısa sürede ün yaptı ve Anadolu'da çeşitli yerleri dolaştı. Emrah'ın ölümünden (1860) sonra, katıldığı bütün fasıllarda önce onun şiirlerini okumayı âdet haline getirdi.

Nuri, araştırmacıların ortak kanısına göre, ustası Emrah'tan daha güçlü bir âşıktır. Şiirleri gerek ölçü, gerek dil bakımından kusursuz, söyleyişi içtendir. Aruz ölçüsüyle de şiirler söylemiş ama daha çok koşma ve destanları ile ün kazanmıştır. Yaşamı üstüne bilgilerle şiirlerinin topluca yer aldığı iki kitap Ahmet Talât (Onay) (*Aşık Tokat'lı Nuri*, 1933) ve M. Zeki Oral (*Tokatlı Aşık Nuri*, 1936) tarafından yayımlanmıştır.

Nuri Bey (BOLAHENK) (d. 1834, İstanbul - ö. 1910, İstanbul), Osmanlı besteci. Hacı Sadullah Ağa ile Hacı Arif Bey'in üsluplarını başarıyla kaynaştırdığı yapıtlarıyla tanınır. 1848'de Bâb-ı Zaptıye İstintak Dairesi'nde kâtip yardımcısı olarak başladığı memurluğu boyunca çeşitli görevlerde bulundu. Tophane-i Âmirre İstihkâm ve Muayene Dairesi mümeyyizliğinden emekliye ayrıldı. Dellalzade İsmail Efendi'den dindişi ve Şeyh Rıza Efendi'den dinsel müzik dersleri aldı. Mevlevî tarikatına bağlandı. Ayinlerde ney çalardı, ama hanende olarak daha başarılıydı. Döneminin en iyi müzik öğretmenlerinden biri olarak ün yaptı, çok sayıda öğrenci yetiştirdi. *Mecmua-i Kârâ ve Nakışha Beste ve Semai ve Şarkiyat* (1863) adlı bir güfte mecmuası vardır. Günümüze 74 yapıtı ulaşmıştır. En ünlü yapıtları arasında "Benim serv-i hıramanım, benim sen nenden incindin" (hicazkâr ağırsemai), "Yâre açtı tığ-i hicranın dile ey işvebaz" (mahur şarkı), "Mailem bir nazlı yâre" (rast şarkı) sayılabilir.

Nuri Said Paşa (d. 1888, Bağdat - ö. 14 Temmuz 1958, Bağdat, Irak), Iraklı devlet adamı ve subay. İngiliz yanlısı bir siyaset izlemiş, uzun yıllar ülke yönetiminde etkili olmuştur.

1909'da Osmanlı ordusuna subay olarak katıldı. I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerle yapılan çarpışmalarda görev aldı, İngilizlere tutsak düşmesinin ardından, 1916'da İngiltere'nin desteklediği Arap ayaklanmasına önderlik eden Hüseyin bin Ali'nin kuvvetlerine katıldı. Hüseyin'in oğlu Faysal'ın yanında görev alarak Osmanlılara karşı sürdürülen askeri harekâta katıldı. Savaş sonunda Faysal'ın Şam'da kurduğu kısa ömürlü Arap devletinin yöneticileri arasında yer aldı. Bu devletin 1920'de Fransızlarca yıkılmasının ardından, Faysal 1921'de İngilizlerin denetimindeki Irak'ta I. Faysal adıyla tahta çıktı. Nuri Said Irak yö-

netiminde bir dizi etkili görev üstlendi, 1930'da da başbakan oldu. Bu görevi sırasında İngiltere ile, ülkedeki İngiliz nüfuzunu güvence altına almakla birlikte Irak'ın bağımsızlığını da öngören 20 yıllık bir antlaşma imzaladı.

Çeşitli dönemlerde 14 kez başbakanlık yapan Nuri Said her zaman İngiliz yanlısı politikasını ve Faysal'ın temsil ettiği Haşimiler hanedanına olan bağlılığını sürdürdü. II. Dünya Savaşı'nın başlarında İngiltere'yi desteklemek amacıyla Almanya'ya savaş ilan etti ve İtalya ile diplomatik ilişkileri kesti. Bu politikaya karşı çıkan ordudaki etkili subaylar Nisan 1941'de Raşid Ali önderliğinde bir darbe düzenledi. Nuri Said genç kral II. Faysal'la birlikte yurtdışına kaçtı. İngiltere'nin doğrudan müdahalesiyle Raşid Ali hükümetinin devrilmesinin ardından Irak'a döndü. İngilizlerin desteğinde 1941-44 arasında başbakanlığı yeniden üstlendi. Bu dönemde Arap ülkelerinin tek bir devlet altında birleşmesini savundu. Polisi ve basını etkili biçimde kullanarak muhalefeti denetim altında tuttu ve orduya müdahalede bulunma fırsatı vermedi.

1955'te ABD'nin desteğiyle imzalanan Bağdat Paketi'ni etkin biçimde destekleyerek Irak'ın Arap ülkeleri arasındaki konumunu güçlendirmeye, böylece halkın desteğini kazanmaya çalıştı. Ama ülkede Batı karşıtı milliyetçi akım giderek güç kazandı. Temmuz 1958'de Ürdün ile birleşme girişimleri sırasında Abdülkerim Kasım yönetimindeki askeri darbe monarşiyi yıktı. Nuri Said kaçmaya çalışırken yakalanarak öldürüldü.

Nuristan, Afganistan'ın doğusundaki Nangarhar eyaletinde bölge. Yaklaşık 13.000 km²'lik bir alanı kaplar ve Alingar, Piç, Landay Sind ırmağlarının yukarı vadileri ile bunlar arasında yükselen dağları içine alır. Kuzeyinde Hindukuş Dağları, doğusunda Pakistan, güneydoğusunda Konar (Kunar) Vadisi, batısında da Pancşer ve Necrab vadilerini çevreleyen dağlar yer alır. Bölge yağışlı ve ormanlıktır.

Afganistan'ın öbür yerlerinden kopuk oluşu nedeniyle farklı kültürel ve siyasal özellikler gösterir. Başlıca ürünler tahıl ve meyvedir; ayrıca hayvancılık yapılır. Afganistan'ın kereste gereksiniminin büyük bölümü Nuristan'ın ormanlık dağ yamaçlarından karşılanır.

Çeşitli Nuristan dillerinin konuşulduğu bölge, eskiden Müslümanlarca Kâfiristan olarak anılırdı. 1890'larda Afgan emiri Abdurrahman Han tarafından fethedilip Müslümanlaştırıldı ve bugünkü adını aldı.

Nuristanlılar, NURİLER olarak da bilinir, Afganistan'ın Nuristan ve Pakistan'ın Cıtral bölgelerinde yaşayan halk. 1895'teki Afgan istilasından sonra Müslüman oldular. Müslüman olmadan önce Arapça Kâfirler adıyla anılıyorlardı; daha sonra "Aydınlık Ülkenin Halkı" anlamına gelen bugünkü adlarını aldılar. Günümüzde Afganistan'da 65 bin, Pakistan'da da 3 bin kadar Nuristanlı vardır.

Hint-Avrupa ailesinin Hint-İran koluna bağlı Hint-Ari alt öbeğinden Nuristan dilleri konuşurlar. Sünni olmalarına karşın, Müslümanlık öncesi yaşam biçimlerini korumuşlardır.

Bağımsızlığına düşkün, savaşçı bir halk olarak tanınan Nuristanlılar, özerk köy yönetimlerini içeren bir klan örgütlenmesi geliştirmişlerdir. Günümüzde tarım ve hayvancılıkla uğraşan yerleşik bir topluluk oluştururlar. Kendi içlerindeki bölgesel farklılıklara karşın, Afganistan'da kendileri-

ne apayrı bir konum sağlayan ortak bir kültürü paylaşırlar.

Kuzeydeki yüksek bölgelerde evler taş ya da kil, ormanlık bölgelerde ise yer kazanmak amacıyla birkaç kat halinde inşa edilmiş ahşap yapılarıdır. Genellikle dik ve dar dağ vadilerinde, kadınların ektiği küçük tarlalar yer alır; erkekler ise avlanır ya da hayvan yetiştirir.

Nurmi, Paaavo (Johannes) (d. 13 Haziran 1897, Turku - ö. 2 Ekim 1973, Helsinki, Finlandiya), Finlandiyalı atlet. Üst üste üç ayrı olimpiyatta (1920, 1924, 1928) uzun mesafe koşularında altı altın madalya kazanmış, 1923-31 arasında 1 milde dünya rekorunu elinde tutmuştur.

Uluslararası alanda başarılı olmuş çok sayıdaki başka Finli atlet gibi, 1912

Nurmi, 1931
UPI-EB Inc

Olimpiyat Oyunları'nda uzun mesafe koşularında üç altın madalya kazanan Hannes Kolehmainen'den etkilendi. Antrenmanlarda ve yarışlarda yanında bir kronometre taşır, böylece temposunu kesin biçimde ayarlamaya çalışırdı. 1920 Anvers Olimpiyat Oyunları'nda 10.000 m ve 10.000 m kır koşusu yarışlarını, 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları'nda da 10.000 m yarışını kazandı. En büyük başarısını ise 1924 Paris Olimpiyat Oyunları'nda elde etti. Son derece sıcak bir gün olan 10 Temmuz'da, yaklaşık bir saat arayla 1.500 m ile 5.000 m'de olimpiyat rekorlarını kırdı. İki gün sonra, gene bunaltıcı bir sıcakta koşulan ve sonraki olimpiyatlarda yer verilmeyecek olan 10.000 m kır koşusunda 1920'deki başarısını yineli. Ertesi gün, Finlandiya'nın kazandığı resmi olmayan 3.000 m takım yarışında birinci geldi.

23 Ağustos 1923'te, Stockholm'de dünya rekorunu kırdığı 1 mil koşusunda ilk üç çeyrek milin her birini tam olarak 63 sn'de, son çeyrek mili de 61,4 sn'de koştu. Bu başarısına karşın her çeyrek mili eşit sürede koşma yöntemi pek benimsenmedi. 1928'de bir saatte 19.210 m koşarak dünya rekoru kırdı. 1932'de profesyonel ilan edilerek aynı yıl yapılan Olimpiyat Oyunları'na katılmasına izin verilmedi.

Nuruosmaniye Camisi, İstanbul'da, aynı adlı semtte Osmanlı barok dönem camisi. 1748'de I. Mahmud'un başlattığı yapımu 1755'te III. Osman döneminde tamamlanmıştır. Birçok kaynağa göre mimarı Simeon (ya da Simon) Kalfa'dır.

Camii, büyük bir dış avlunun ortasında, yerden 2 m kadar yükseltilmiş bir teras üstündedir. Bu nedenle gerek caminin iki yanındaki koltuk kapılarına, gerekse iş avluya 10'ar basamaklı büyük merdivenlerle ulaşılır. Yapı, çapı 26 m'ye yaklaşan tek bir

Nuri Said Paşa
Keystone

olduğuma şahadet ederim" demektir. Şahadet sözü olarak ayrıca "Ali'den başka tanımadığına tanıklık ederim" cümlesi de kullanılır. Nusayriler öteki Müslümanlar gibi namaz kılmazlar. Dua olarak kabul ettikleri namazın kılınmış olması için "Ali, Muhammed ve Selman'ı yüceltiriz" denilmesi yeterli sayılır. Beş vakitten ayrı olarak başka namazları ve duaları da vardır. Nusayriyede oruç, Hz. Muhammed'in babası Abdullah bin Abdumuttalib'in sessizliğini simgeler. Zekât dini öğrenmek ve aktarmak demektir. Bununla birlikte her Nusayri mali durumuna göre şeyhe, zekât adı verilen bir para vermek zorundadır. Hac ise Nusayrilerin ziyaret yerlerini dile getirir. Ziyaret yerleri beyaza boyanır.

Nusayriyede din işleri büyük şeyh, şeyh, nüvê ve imam adı verilen dört kademe tarafından yürütülür. Hz. Ali'nin yeryüzündeki gölgesi sayılan Büyük Şeyh en yüksek yetkilidir ve insanüstü güçleri olduğuna inanılır. Her bölgede ancak bir tane bulunan büyük şeyh, şeyh ve imam adaylarını seçerek göreve getirir. Atalarının melek olduğu kabul edilen şeyhlerin öbür dünyada şefaathane olduğuna da inanılır. Nüvêbler aşağı tabakanın şeyhleridir. İmamlık ise Osmanlı padişahı II. Abdülhamid döneminde ortaya çıkmış bir kademedir. Nusayrilerin, kendilerinin de Müslüman olduklarını savunmaları üzerine II. Abdülhamid onlar için camiler yaptırarak aralarından imamlar seçirmiştir. Büyük şeyhin seçtiği imamlar, devletten maaş aldıkları halde namaz kıldırma görevini yerine getirmezler. Nusayriye ana özellikleri bakımından başlıca dört kola ayrılır: Haydariye, Şimaliye (ya da Şemsiye), Kilaziye (ya da Kemeriyeye) ve Gaybiye.

İslam bilginlerinin çoğunun İslam dışı saydığı Nusayriye günümüzde Lübnan'daki İmamiye müftüsünün bir fetvası dolayısıyla bir Şii mezhebi olarak tanınmaktadır. Özellikle bu mezhebe bağlı Hafız Esad'ın devlet başkanı seçildiği 1971'den bu yana Nusayriye Suriye'de siyasal egemenliği elinde tutmaktadır; buna karşılık Suriye nüfusunun dörtte üçü Sünnidir. Suriye'nin Lazkiye bölgesinde çoğunlukta olan Nusayriyenin etkinlik alanı buradan kuzeye doğru uzanmaktadır.

Nusku, Mezopotamya dininde Sümerlerin ve Akadların ıskık ve ateş tanrısı. Ay Tanrısı Sin'in (Sümerce Nanna) oğludur. Sami metinlerinde, karanlığı aydınlatan ve karanlığın şeytanlarını kaçıran bir gece kralı olarak betimlenir. Babil sınır taşlarında bir fenerle ödeşleştirilir. Ancak yeniayda görülebildiği için ayın oğlu olarak adlandırılır. Ayın son günü onun için kutsaldır, dolayısıyla bir ay tanrısıdır.

Nusretiye Camisi, İstanbul'da Tophane semtinde, Meclisi Mebusan Caddesi ile deniz arasında yer alan Osmanlı baroğu ve ampir üsluplarındaki cami. 1823-26 arasında II. Mahmud tarafından mimar Krikor Balyan'a yaptırılmıştır. "Başarı" anlamına gelen adı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının anısına padişah tarafından verilmiştir.

Cami, ayak ve tonozlarla oluşturulmuş, denizden 2 m kadar yüksekteki bir teras üstüne oturur. Asıl külesi kare planlıdır ve tek bir büyük kubbeye örtülüdür. Bu merkezî ibadet mekânı kuzey yönünde, tonoz örtülü yan yana üç hacimle genişletilmiştir. Ama bu bölüm alçak tutulduğu için dış görünüşte algılanmaz. Kubbe dört büyük aski kemerine oturtulmuş, kemerler dış cephede silmelerle iyice vurgulanmıştır.

Kubbeye geçişi sağlayan pandantifler dışarıdan da görülebilecek biçimde düzenlenmiş, üstleri kurşun kaplanmıştır. Bunların önünde her köşede soğan gövdeli birer ağırlık kulesi yer alır. Kubbe kasnağı beşik kemerli pencereler ve kıvrımlı gömme ayaklarla bölünmüştür. Bu gömme ayakların tepesinden yükselen alemler etek hizasında kubbeyi bir taş gibi sarar.

Kible duvarından dışarı taşan yarım daire planlı mihrap nişi bir yarım kubbeye örtülüdür. Yapının yan cepheleri dışı açık birer galeriyle çevrilidir. Üç kubbeli son cemaat yerine iki yandan kıvrılarak çıkan birer merdivenle ulaşılır. Son cemaat yerinin iki yanında, öne ve kenarlara doğru taşan iki katlı birer kanat vardır. Barok dönem camilerinin bir özelliği olan kırma çatıyla örtülü, köşke benzeyen bu kanatlardan doğudaki hünkâr dairesi, batıdaki ise imam evi olarak düzenlenmiştir. Kanatların uçlarında pabuç bölümleri soğan biçimli, ikişer şerefeli, kurşun kaplı sivri külahlı birer minare yer alır.

Caminin şadırvanı batıdaki yan avluya yerleştirilmiştir. 1950'lerin sonlarında Tophane semtinde yeni düzenlemeler yapılırken caddenin karşısındaki muvakkithane yıkılmış, çifte sebiller de cami girişinin iki

Nusretiye Camisi, 1823-26; Tophane, İstanbul
Erkin Ernoğlu

yanındaki bugünkü yerlerine taşınmıştır. Dalgalı cepheleri, bu cephelere uygun dalgalı külâh çatıları, bezemeli madeni şebekele kaplı pencereleri ve pencerelerin üstündeki kıvrımlı silmeleriyle bu sebiller de Osmanlı barok mimarlığının tipik örnekleridir.

Camide dönemin ünlü hattatlarından Mustafa Rakım ile Yesarizade Mustafa İzzet'in yazılarına da yer verilmiştir.

Nut, NEUTH ya da NUT olarak da bilinir, Eski Mısır dininde gökyüzü tanrısı, göklerin kubbesi. Genellikle Yeryüzü Tanrısı Geb'in üzerinde kemer biçiminde uzanmış bir kadın olarak betimlenir. Yağmur ögesinden etkilenmiş birçok kültürde gökyüzü, toprak anayı yağmurla döleyen bir erkek biçiminde kişileştirilir. Mısır'da ise doğurganlıkta yağmurun bir işlevi yoktur; gerekli suyun tümü yeryüzündedir ve Nil'den kaynaklanır. Bu nedenle Mısır dini, yer ve gök tanrılarının cinsiyeti açısından benzersiz bir örnek oluşturur. Nut, başının üstünde su kabı ya da armut biçiminde bir kap taşıyan bir kadın olarak betimlenir. Adının hiyeroglifi de bu biçimdedir. Bazen yaratıcı Güneş Tanrısı Ra'yı sırtlayıp yeniden gökyüzüne çıkardığı için inek biçiminde de betimlenir. Yılbaşından önceki beş özel günde Nut sırasıyla

Bir lahit kapağının alt yüzündeki Nut figürü, 26. sülale, British Museum, Londra
British Museum, Londra

Osiris, Horus, Set, İsis ve Neftis (Nephthys) adlı tanrıları doğurmuştur.

Nutkalar, Büyük Okyanusun kuzeybatı kıyılarında yaşamış Kuzey Amerika Yerlileri. Yaşadıkları bölgeye göre iki gruba ayrılırlardı. Vancouver Adasının güneybatı kıyısında yaşayanlar Nitinatlar, Washington eyaletinin kuzeybatı ucundaki Flattery Burunda yaşayanlar ise Makahlar olarak adlandırılırdı. Kültürel bakımdan Kuvakiyutlarla(*) büyük benzerlikler gösterir ve Vo-kaş öbeğine bağlı Nutka dilini konuşurlardı.

Nutka topraklarının ortasında ve güneyinde yaşayanlarla kuzeyinde yaşayanlar toplumsal örgütlenme bakımından farklılıklar gösterirdi. Kuzeydekiler geniş kabileler oluşturur ve kış aylarında ortak köylerde yaşarlardı. Nutkalar yaz aylarında, gerekli gıda maddelerini sağlamak için değişik bölgelere göç ederler ve kış mevsiminde yurtlarına geri dönerlerdi.

Nutkalar balina avcılığında ustalaşmışlardı. Balina zıpkıncıları toplum içinde saygı bir yere sahipti. Balina avcılığına ilişkin bilgiler her ailede büyükten küçüğe aktarıldı. Her kabilede, doğal nedenlerle ölen balinaların karaya vurması için törenler düzenleyen bir balina ayıncısı bulunurdu. Balina avcılığına ilişkin gelenek ve görenekler, Nutkaların Eskimo ve Aleut kültürleriyle ilişkili olduklarını düşündürmektedir. Nutkaların en önemli dinsel töreni, bir atanın doğaüstü güçler tarafından kaçınıp doğaüstü yeteneklerle donatıldıktan sonra serbest bırakılmasını simgeleyen dansı. Çocukların toplumsal konumlarını belirlemek için yapılan törenler potlaçla(*) sona ererdi.

Nutku, Ata (d. 26 Ekim 1904, Prevez, Yunanistan), geliştirdiği gemi tasarımlarıyla Cumhuriyet dönemi Türk gemi yapıcılığına katkıda bulunan mühendis.

1924'te Bahriye Mektebi'nin Gemi İnşaat Mühendisliği Bölümü'nü bitiren Nutku 1925-27 arasında Hollanda'da tersane stajı yaptı. 1927'de Gölcük Tersanesi'nde mühendis deniz subayı olarak göreve başladı. 1934'te, Türkiye'de inşa edilen ilk gemi

olan "Gölcük" tankerinin tasarımı gerçekleştirdi.

1941-42 yıllarında Gölcük ve Taşkızak tersanelerinin modernleştirilmesi çalışmalarını yürüttü. 1948'de Deniz Kuvvetleri'nden yarbay rütbesiyle emekliye ayrıldı. 1943'te Yüksek Mühendis Okulu'nda (bugün İstanbul Teknik Üniversitesi - İTÜ) gemi inşaatı dersleri vermeye başlayan Nutku 1944'te profesör oldu. İTÜ'de bir model deneme havuzu yapımını gerçekleştirdi, 1953'te Gemi Enstitüsü'nü kurdu. 1960'ta ordinaryüs

Ata Nutku
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

profesörlüğe yükseltilen Nutku, 1958-59'da California Üniversitesi'nde, 1969-70'te Maryland Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak ders verdi.

1974'te İTÜ'den emekliye ayrılan, aynı yıl TÜBİTAK Hizmet Ödülü'nü alan Nutku, İngiltere ve ABD'deki gemi mühendisleri derneklerinin de üyesidir.

Ata Nutku gemi mühendisliğine ilişkin kuramsal çalışmalarını *Gemi Dizaynı* (1958) ve *Pistonlu Buhar Makineleri* (1968) adlı yapıtlarında topladı. Nutku, kuramsal çalışmalarının yanı sıra ABD'den, geliştirdiği yeni tip motorun patentini aldı, ayrıca kanatları ayarlanabilen bir uskur (pervane) geliştirdi.

Nutku, Özdemir (d. 12 Ocak 1931, İstanbul), tiyatro araştırmacısı, yazar ve eleştirmeni. Eğitimsel ve pratik çalışmalarıyla tanınmıştır.

1956'da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü, 1959'da Almanya'da Göttingen Üniversitesi Tiyatro Bölümü'nü bitirdi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne öğretim görevlisi olarak girdi. 1961'de doktorasını tamamladı; 1967'de doçent, 1974'te profesör oldu. 1976'da İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'ne geçti; 1981'de Sahne ve Görüntü Sanatları Bölümü başkanı oldu.

Öğrencilik yıllarında şiirle ilgilenen Nutku ilk şiir kitabı *Eller'i* 1952'de yayımladı. 1955'te Mavi hareketine katıldı ve *Mavi* dergisinin yönetmenliğini yaptı. *Değişim* (20 Kasım 1961-15 Ekim 1962; 12 sayı) dergisini yönetti. Daha sonra tiyatroya yönelerek *Türk Dili, Yeni Dergi, Ulus, Milliyet, Milliyet Sanat Dergisi, Çağdaş Eleştiri* gibi dergi ve gazetelerde tiyatro eleştirileri ve araştırma yazıları yazdı. Sahneye koyduğu ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencilerince oynanan *Savaş Oyunu*'yla (1965, Sermet Çağan ile birlikte) AFC'nin Erlanger kentindeki 1966 Uluslararası Tiyatro Şenliği'nde En İyi Yönetmen Ödülü'nü, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri* (1977) adlı kitabıyla 1979'da Milli Kültür Vakfı'nın Edebiyat Büyük Ödülü'nü, 1984'te sahnelediği *Midas'ın Kulakları*'yla Ulvi Uraz En İyi Yönetmen Ödülü'nü kazandı. Nutku'nun *Modern Tiyatro Akımları* (1963), *Tiyatro Terimleri Sözlüğü* (1966, Haldun Taner ve Metin And ile birlikte), *Dünya Tiyatrosu*

Tarihi (1971, 1985, 2 cilt), *Yaşayan Tiyatro* (1976), *Türkiye'de Brecht* (1976), *Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü* (1983), *Sahne Bilgisi* (1980, 1989), *Dram Sanatı* (1983, 1990) ve *Zeynep'in Tiyatro Kitabı* (1983, 1992) gibi kitapları vardır.

Nuttall, George Henry Falkiner (d. 5 Temmuz 1862, San Francisco, ABD - ö. 16 Aralık 1937, Londra, İngiltere), ABD asıllı İngiliz biyolog ve hekim. Biyolojinin pek çok dalına katkılarda bulunmuş, Cambridge'deki Molteno Biyoloji ve Parazitoloji Enstitüsü'nü kurmuştur (1921).

ABD, Fransa, Almanya ve İsviçre'de öğrenim gördü. 1900'de İngiliz yurttaşı olduktan sonra Cambridge'de bakteriyoloji ve koruyucu hekimlik dersleri verdi. 1906'da Cambridge'de biyoloji profesörü oldu. İmmünoloji, mikropsuz ortamda yaşam, kan kimyası ve eklem bacaklılar (özellikle keneler) yoluyla taşınan hastalıklar gibi konularda önemli buluşlar yaptı. Yapıtları arasında bakteriyoloji, seroloji, tropikal hekimlik ve asalakbilim üzerine pek çok kitap ve makale sayılabilir. *Journal of Hygiene* ile *Journal of Parasitology*'nin kurucu ve yayımcılarından.

Nutuk, BÜYÜK NUTUK ve SÖYLEV olarak da bilinir, Atatürk'ün 15-20 Ekim 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF) II. Kurultay'ında okuduğu uzun söylev. Kurtuluş Savaşı ile Cumhuriyetin ilk yıllarının ayrıntılı ve belgelere dayalı geniş bir özeti ve yorumudur.

Nutuk, ülkenin 19 Mayıs 1919'da içinde bulunduğu durumu tanımlayan "Vaziyet ve Manzara-yı Umumiye" bölümüyle başlar. Sırasıyla Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcındaki çalışmalar, Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas kongreleri, Heyet-i Temsiliye'nin faaliyetleri, Anadolu'daki ayaklanmalar, Misak-ı Milli ve İstanbul'un işgali, Bâbîali ile ilişkiler, TBMM'nin açılması, Kurtuluş Savaşı'nın aşamaları, uluslararası konferans ve antlaşmalar, Saltanatın ve Hilafetin kaldırılması, Cumhuriyet'in ilanı anlatılır. İki ciltlik bir kitap oluşturan yapıt "Türk Gençliğine Hitabe" ile sona erer. Kurtuluş Savaşı'nı en sorumlu ağızdan dile getirmesi açısından birincil kaynak özelliği taşır.

Nutuk'ta bağımsızlık politikasının, çağdaş bir ulusun ve cumhuriyetin temel ilkeleri ve daha sonraki politikaların ana hatları sık sık yinelenerek kapsamlı bir program oluşturulur. Tarihî olayların belgesel anlatımının yanı sıra, olaylar ve kişilerle ilgili yorumlar ve hesaplaşmalar geniş yer tutar. Bağımsızlık ve halka dayanma ilkesi ile çağdaşlaşma hedefi ön plana çıkan düşünüşün ögeleridir. İleriye dönük pratik hedef de bu alandaki kazanımların korunmasıdır. En sondaki gençliğe sesleniş bununla ilgilidir.

Nutuk'un bir özelliği de özetlenen konuların çok sayıda özgün belgeyle sunulmuş olmasıdır. Bu belgeler, ek bir cilt olarak asıl metni tamamlar. 1927'de eski Türkçeyle ilk basımı yapıldıktan sonra, ikinci basımı 1930'da Latin harfleriyle gerçekleştirilen *Nutuk*, 1950-59 arasında Türk Devrim Tarihi Enstitüsü'nün çalışmaları ile 3 cilt halinde, sonraki yıllarda da *Nutuk* ve *Söylev* adları altında birçok kez yayımlanmıştır.

Esas olarak Türk Kurtuluş Savaşı ve bunu izleyen köklü dönüşümler ve siyasal çalışmalarla ilgili olmasına karşın, bağımsızlık ve çağdaşlaşma gibi evrensel temaları işleyen *Nutuk*, Türkiye dışında da ilgi çekmiş ve yabancı dillere çevrilmiştir. Son yıllarda *Nutuk*, Cumhuriyet dönemine ilişkin egemen tarih görüşünün temel kaynağı olması nedeniyle de önem kazanmıştır.

nutuk, Bektaşî edebiyatında tarikatın yollarını, adap ve erkânını anlatmak için söylenmiş şiirlere verilen ad.

Nutuklar tarikat ileri gelenlerince ya da tarikatın güçlü şairlerince söylenen, tarikata girmek isteyenlerle yeni girenler için gerekli bilgileri içeren didaktik şiirlerdir. Hece ölçüsüyle ve koşma biçiminde düzenlenir, çoğunlukla beş ya da yedi dörtlükten oluşur. Bazı şairlerin aruzla söylediği örnekler de vardır. Nutuklarda bir müridin tarikata girdiği günden en yüksek dereceye ulaşınca ya değin yapması ve uyması gerekenler, özendirici ve coşkulu bir söyleyişle aktarılır. Aynı amaçla yazılmış, sayısı fazla olmayan düzyazı parçalarına da nutuk adı verilir.

Nuuk (Grönland) bak. Godthåb

Nuwara Eliya, Sri Lanka'nın (eskiden Seylan) ortagüney kesiminde il ve il merkezi kent. Adanın en yüksek noktası olan Pidurutalagala'nın (2.524 m) hemen güneyinde, Kandy'nin 40 km güneydoğusunda yer alır. Yüksekte yer alması nedeniyle yörede ıllan kuşağına özgü meyve ve sebzeler yetiştirilir. Önemli bir çay üretme alanında bulunan kentte kauçuk, sebze, pirinç ve balık ticareti yapılır. Nuwara Eliya, kaplıcalar ve ıllan iklimi sayesinde, bir sağlık ve dinlenme merkezi durumuna gelmiştir. Kentte bir meteoroloji gözlemevi vardır. Nüfus (1981 geç.) kent, 21.319; (1990 tah.) il, 530.000.

Nuzi bak. Yorgantepe

nü bak. çıplak

Nü Gua, Wade-Giles yazımında NU KUA. Çin mitolojisinde, çöpçatanların koruyucusu. Efsanevi imparator Fu Xi'nin karısı ya da kız kardeşidir. Evliliği ve cinsiyetler arasındaki ilişkileri, bu arada örneğin arabuluculuğu düzenleyen kuralları koymuştur. İnsan başlı ve yılan (ya da balık) gövdeli olarak betimlenir.

Efsaneye göre Nü Gua, asi Gong Gong'un bir öfke nöbeti sırasında altüst ettiği dünyanın kırık dokük köşelerini ve gökyüzünü ayakta tutan sütunları onarır. Bunun için, bir kaplumbağa ayağından ve eridiğinde beş renkli bir karışıma dönüşen taşlardan yararlanır. Başka bir öyküye göre de Nü ve Gua, yaradılış anında Kunlun Dağlarında ortaya çıkan ilk insanlardır. Tanrılara adaklarını sunarken, kanı koca gibi yaşayıp yaşamayacaklarını öğrenmek için dua ederler. Adaklarının dumanının dağılmaması birleşmelerinin onaylanması anlamına gelir.

nübüvvet, İslam öğretilerinde peygamberlik kurumunu belirten terim. Arapçada "haber-ci" anlamına gelen nebi(*) sözcüğünden türetilmiştir. Ayrıca bak. peygamber.

Nübye, Afrika'nın kuzeydoğusunda tarihsel bölge. Yukarı Mısır'daki Nil'in Birinci Çağlayanından, doğuda Kızıldeniz, güneyde Hartum, batıda da Libya Çölüne kadar uzanır. İkinci Çağlayanın güney ucuna kadar uzanan güney kesimine 18. sülale döneminde Mısırlılar Kuş, Yunanlılar Etiyopya adını vermiş, Assuan'daki Birinci Çağlayana kadar uzanan kuzey kesimine ise Vavat denmiştir.

Yöredeki en eski tarih kayıtları, Chicago Üniversitesi Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nün 1960'larda Kustul'da (Vavat) ortaya çıkardığı kral mezarlarında bulundu. Gerze (II. Nakada) dönemine ait olan bu kayıtlar A-Grubu olarak sınıflandırıldı. Firavun iko-

nografisi ve çok eski bir resim yazısı kullanan hükümdarlar. Nehen'deki (Hirekonpolis) bilinen en eski Mısır firavunundan yedi ya da sekiz kuşak önce yaşamıştı. Kustul ile Nehen arasında dönem dönem savaşlar çıktı ve Mısır'ın birleşmesinden (İÖ y. 3100) sonra 1. sülaleden firavunlar Kustul'a egemen oldu. Ardından Buhen'de üslenen Mısırlılar, Nübye madenlerini işletmeye başladılar.

İÖ y. 2613'te Firavun Snefru'nun düzenlediği saldırıda Nübye yerle bir edildi ve yerel kültürler büyük ölçüde ortadan kalktı. Zamanla madencilik ilerledi ve Nil'in batısında diyorit ocakları açıldı. 5. ve 6. sülaleler döneminde Assuan'dan ticari amaçlı seferler başlatıldı. Nübye'ye atanan valilerden Harlhuf'un döneminde aralarında ittifak yapan Nübye şefleri, bu ticaret seferlerini tehdit etmeye başladı. Arkeologların C-Grubu diye adlandırdığı yeni bir topluluk Vavat'ı istila ederken, Karma olarak anılan bir başkası Kuş'u ele geçirdi. Birinci ara dönem boyunca pek çok Nübyeli, Mısır'da paralı asker olarak hizmet verdi.

12. sülaleden I. Sesostris İÖ y. 1950'de Nübye'yi işgal edince, İkinci Çağlayanın güneyindeki topraklara Kuş adını verdi. III. Sesostris, İÖ y. 1868'de Sai Adalarını ele geçirmeye çalıştı; başaramayınca da Semna'ya çekilerek bir dizi kale yaptırdı. Ayrıca ticaret için İken'e (Mirgissa) gitmeleri dışında, Kuşilerin Semna'nın kuzeyine geçmelerini yasakladı.

13. sülale döneminde Mısır denetiminin zayıflamasıyla Kuş sınırı aşıldı. Buhen'i ele geçiren Kuşiler İÖ 1700 dolayında Assuan'a kadar ilerlediler. Hyksos istilası sırasında da Yukarı Mısır'ı yağmaladılar. Bazı Mısırlılar paralı asker olarak Kuş hükümdarlarına hizmet ederken, bazıları da Kuş başkenti Kerma'da cam işçisi oldu. Kerma mezarlarından çıkarılan Hyksos mühürleri, Kuş hükümdarlarının Hyksoslarla ilişki kurduğunu göstermektedir. Teb'in 17. sülalesinden Kamose Hyksoslara saldırdığında, I. Apopis Kuşilerle ittifak yapmak istemiş, ama Kamose bu girişimi önceden haber alarak engellemiştir.

Teb'liler, Hyksosları topraklarından çıkarırken, bir yandan da Nübye'ye girmeye başladılar ve Ahmose döneminde geniş bir istila hareketine giriştiler. I. Amenofis (İÖ 1546-26) Kerma'yı ele geçirerek, Kuşilerin krallığını yıktı. Nübye sömürgeleştirildi; Kuş prensi, Mısır imparatorluğunun en üst düzeydeki görevlisi oldu. I. Tutmosis egemenlik alanını Nil'in Dördüncü Çağlayanının güneyine, Kanisa-Kurgis'e kadar genişletti. Mısırlıların çıkardığı altının en büyük bölümü Kuş'tan elde ediliyordu. C-Grubu Nübyeliler, 18. sülale döneminin ortalarında artık kültürel kimliklerini yitirmiş, tümayle Mısırlılaştırılmıştı. 19. ve 20. sülaleler zamanında kuraklık yüzünden Vavat nüfusu önemli ölçüde azaldı. Ama 20. sülale döneminin sonlarındaki iç savaşlarda Kuş prensi önemli bir rol oynadı. Herihor'un Yukarı Mısır'ı denetimi altına almasından sonra, Teblilerin sürdürdüğü uzun ve maliyeti çok yüksek savaşa karşın, Nübye Mısır'dan koptu.

İÖ y. 750'de Kuş'ta kurulan yeni krallık, Kaşa döneminde hızla Mısırlılaştı. Ayrıca Yukarı Mısır işgal edildi. Pianhi (Piye) İÖ y. 730'da Mısırlılaştırma sürecini tamamladı ve Sai Adalarının prensleri Orta Mısır'ı tehdit etmeye başlayınca Aşağı Mısır'a saldırdı. Tanrı Amon'a son derece bağlı olan Kuşiler, Libyalılaştırılmış Aşağı Mısırlıları kültürel açıdan yozlaşmış buluyor, kendileri

gibi Amon'a tapan Teblilere ise güçlü bir yakınlık duyuyorlardı. Pianhi'den sonra başa Şabaka geçti ve İÖ 713-712 yıllarında 22., 23. ve 24. sülalelere son vererek bütün Mısır'ı fethetti. Başkentini Memphis'e taşıyarak, kral listelerinde Kuş adıyla geçen 25. sülaleyi kurdu. İÖ 701'de, naibi Şibitku ile birlikte, Asurlara karşı avaklanan Hizkiya'yı destekledi. Sinahheriba Filistin'e ilerleyerek Mısır-Kuş ordusunu Eltekeh'te bozguna uğrattıysa da, Prens Taharka'nın (Tarka ya da Tırhaka) takviye kuvvetlerle buraya gelmesi üzerine Kudüs'ü almayı başaramadı. Asurahiddina'nın Filistin'e saldırmasına değin Asurlarla barışı sürdü. İÖ 671'de Mısır'ı istila eden Asurlar, Taharka'yı Memphis'ten sürdüler. Taharka aralıklarla Mısır'a yeniden egemen olduysa da İÖ 663'te Asurbanipal onu ve yerine geçen Tanutamon'u püskürterek Teb'i yağmaladı. Asurlar Mısır'a yönetici olarak Sai prenslerini atadılar. I. Psammetikhos (Psamtik) İÖ 656'da bağımsızlığını kazandı ve Kuşilerin entrikalarına karşın Yukarı Mısır'a egemen oldu. Mısırlıların İÖ y. 590'da düzenlediği bir seferle Napata yağmalandı. Bunun üzerine Kuş başkenti Meroe'ye taşındı ve krallık 900 yıl daha varlığını sürdürdü. Perslerin de İÖ 552'de Nübye'yi ele geçirmeye çalıştığı sanılır.

Mısır'la ilişkileri kesilen Nübye'nin kültürü giderek Afrika'laştı. Bu süreç yalnızca, İÖ 45'te başa geçen Kraliçe Amanişahete ve ondan sonraki bazı hükümdarların döneminde kesintiye uğradı. Bu arada Napata, Gaius Petronius komutasında bir Roma ordusuna yakılıp yıkıldı (İÖ 23).

İS 3. yüzyılda, Arabistan Çölünden Buceleler Aşağı Nübye'deki Meroe kültürünü yok ettiler. Meroe de 320-350 arasında Aksum kralı Aezanes'in yolladığı kuvvetler tarafından yıkıldı. Nübye'de Meroe kültürünün yerini Nobatae kültürü aldı. Yaklaşık 540'ta Nobatalar Hristiyanlığı kabul etti ve kısa süre sonra kralları Silko, Buceleler ile Yukarı Nobata halkına egemen oldu. Bunun üzerine Nobata başkentinin Pachoras'a (Faras) taşındığı sanılmaktadır. Nobata 6. yüzyıl sonlarında Makurra ile birleşerek Dungula Krallığı'nı oluşturdu. Dungula'nın güneyinde Alva ya da Alodia (Aloa) Krallığı bulunuyordu; bu krallık da 580'de Hristiyanlığı benimsedi. 652'de Mısır'dan gelen bir Müslüman ordusu Dungula'yı ele geçirdi ve krallığı haraca bağladı. Dungula 14. yüzyılda Mısır'dan gelen Memlük orduları tarafından istila edilene değin Hristiyan kaldı. Alvah başkenti Sube, 16. yüzyıla değin varlığını sürdürdükten sonra Sennar'ın Müslüman Func hanedanına boryun eğdi.

Nübye Çölü, Afrika'da, Sudan'ın kuzeydoğu kesiminde çöl. Batıdaki Libya Çölü'nden Nil Vadisiyle ayrılır. Kuzeyinde Mısır, doğusunda Kızıldeniz, güneyinde Nil Irmağı yer alır. Yer yer kumullara rastlanmakla birlikte, Libya Çölünden farklı olarak kayalık ve engebelidir. Batıya doğru hafif eğimlerle yükselir. Doğudaki Kızıldeniz Tepelelerinde (Itbay) en yüksek noktasına ulaşır. Nübye Çölü, Nil'e ulaşmadan kuruyan çok sayıda mevsimlik akarsuyun yer aldığı bir kumtaşı platosudur. Yıllık yağış toplamı 125 mm'nin altındadır.

Nübye dilleri, Mısır ve Sudan'da, temel olarak Nil Irmağının Birinci ve Dördüncü çağlayanları arasında kalan kıyıda (Nil Nübye dilleri), ayrıca Sudan'ın batısındaki Nube Tepelerinde (Dağ Nübye dilleri) yaygın dil öbeği. Dağ Nübye dilleri, yakın akraba olmayan Midob ve Birked dillerini içerir. Nil Nübye dilleri bazı dilbilimcilerce her biri birer dilden oluşan üç öbeğe ayrılır: Kuzey

(Kenuz), Orta (Mahas) ve Güney (Dungula). Bazı başka dilbilimciler ise Kuzey ve Güney öbeklerini bir arada sınıflandırır. Eskiden Nübye dilleri Hami dilleri ya da Sudan-Gine dilleri içinde ele alınmışsa da, bugün birçok dilbilimci bu dilleri Nil-Sahra ailesinin Çari-Nil kolunun Doğu Sudan alt öbeği içinde sınıflandırır.

Nübye dillerinde, özellikle de ad çekimlerinde sonekler önek ve içeklerden daha yaygındır. Bazı Nübye dillerinde adların yalın, seslenme, belirtme, tamlayan, kalma, araç ve çıkma durumları vardır. Tümcenin öznesi bir topluluk adıyla, eylem çoğul ya da tekil olabilir.

Çağdaş Orta Nübye dilinin atası olduğu anlaşılan Eski Nübye dilinde yazılmış belgeler, 8. yüzyıl sonundan 14. yüzyıl başına uzanan döneme aittir. Çoğu, Hristiyanlıkla ilgili Yunanca metinlerin çevirileridir ve çağdaş Nübye dilleri gibi, Kopt alfabesinden uyarlanmış bir yazı sistemiyle yazılmıştır. Günümüzde Nübye dilleri bölgede yaşayan Müslümanlarca konuşulur ve Arapça'dan alınmış bazı öğeler içerir.

Nübye Vadisi, Mısır'da, Nil Vadisinin Assuan'ın yukarısında kalan kesiminin eski adı. Bölge, günümüzde Assuan Yüksek Barajı'nın suları altında kalmış ve Nâsir Gölü adını almıştır. Sular altında kalmadan önce vadide geniş arkeolojik araştırmalar yapıldı ve firavun tapınaklarının büyük bölümü daha yüksek yerlere taşınarak yeniden kuruldu. Bölgedeki Philai ve Abu Simbel tapınakları Mısır hükümeti, UNESCO ve uluslararası bir vakfın mali desteğiyle taşındı.

nüdzim bak. çıplaklık akımı

nüfus, herhangi bir bölgede belirli bir zaman içinde yaşayan insanların toplam sayısı. Yapısı ve dinamik özellikleri demografi(*) başlığı altında incelenir.

Nüfus yalnızca bir aritmetik toplam değildir; yaş ve cinsiyet yapısını, nüfusu oluşturan bireylerin sosyal ve ekonomik niteliklerinin dağılımı ve değişmelerini de kapsar. Bir bölgedeki nüfus, zaman içinde, doğumlar ve gelen göçmenler yoluyla artar; ölümler ve giden göçmenlerle azalır. Belirli bir nüfus içinde doğumların sayısı, o nüfusun doğurganlık düzeyini belirler. Nüfusun ikinci önemli belirleyicisi ölümlülük ya da ömür uzunluğu ile ilişkili olan ölümlerin sıklığıdır. Göç(*) ise nüfusun üçüncü önemli belirleyicisidir.

İlkçağlardan günümüze nüfus artışı ve azalması. Modern çağlara değin dünya nüfusunun artış hızı çok düşük kaldı. İlkel toplumlarda insan ömrü çok kısa olduğundan doğurganlık büyük önem taşıyordu. Öte yandan Eski Yunan, Roma İmparatorluğu ve Çin'de doğum kontrolü bilinmiyor ve uygulanıyordu. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü izleyen büyük yıkım ve düzensizlik döneminde genel olarak azalma eğilimi gösteren Avrupa nüfusu 9. yüzyılda belli bir istikrar ve artış göstermeye başladı. 14. yüzyılda ise açlık, sürekli savaşlar ve özellikle bütün Avrupa'yı saran veba yüzünden büyük kayıplar verildi. 1347-51 arasında Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde nüfusun yaklaşık üçte biri vebadan öldü. 15. yüzyılda nüfus bir ölçüde yeniden arttıysa da gerek savaşlar, gerekse 15. yüzyıldan sonra Amerika'ya göçler nedeniyle Avrupa nüfusu 17. yüzyıla değin oldukça durağan kaldı. Amerika kıtası yeni gelenlerle dolarken savaşlar, katliamlar ve yeni hastalıklar Yerli nüfusun hemen hemen yok olmasına yol açtı. O dönemde Afrika yarı yarıya boş, Asya ise öbürlerine göre en kalabalık kıta görünümündeydi. Ölüm oranlarının ilk sınıflandırılması ve dünya nüfusuna ilişkin ilk

tahminler de 17. yüzyılda yapıldı; İngiliz istatistikçi John Graunt düzenli ölüm istatistikleri yayımlarken Felemenkî Isaac Voss (Isaac Vossius) dünya nüfusunu 545 milyon olarak tahmin etti.

17. yüzyılda Batı Avrupa dahil bütün dünyada nüfus, demografik açıdan "doğal" sayılabilecek yapıdaydı. Bu tarihten sonra ise modern çağın ilk demografik devrimi olarak nitelenebilecek büyük bir dönüşüm başladı. Açlık, salgın hastalıklar, doğal afetler ve savaşlar nedeniyle nüfus artış hızında bölgesel dalgalanmalar görülmekle birlikte, dünya nüfusu 18. yüzyılın başlarına değin çok yavaş artmıştı. Bu tarihten sonra özellikle Batı Avrupa'da ölüm oranlarının istikrarlı bir biçimde düşmesi nüfus artışının hızlanmasına yol açtı. Bu gelişmenin başlıca nedenleri bir yandan daha iyi beslenme ve sağlık koşullarıyla yaşam standartının yükselmesi, bir yandan da tıp teknolojisinin önemli gelişmelerin sağlanmasıydı.

Avrupa genelinde doğum oranı ölüm oranından daha sonra (Fransa'da yaklaşık aynı dönemde) düşmeye başladı. Böylelikle Avrupa yüz yılı aşkın bir süre içinde yüksek doğurganlık ve ölümlülük düzeylerinden alçak doğurganlık ve ölümlülük düzeylerine geçti. Bu geçiş sürecinde de nüfus artış hızı en yüksek düzeyine ulaştı. Dünyanın geri kalan bölgelerinde ise benzer bir demografik devrim yaşanmadı.

Tablo 1: Her bin nüfusa düşen yıllık doğumlar (Kaba Doğum Hızı)

tarih	ABD	Almanya	Fransa	İngiltere
y. 1880	36,0	38,0	24,6	33,9
y. 1900	30,1	35,0	21,4	28,5
1911-13	27,0	28,0	18,8	26,3
1933	16,5	16,7	16,2	19,8

II. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da ortalama ömür 50 yaşın üzerine çıkmış, doğurganlıkta ciddi azalmalar olmuş ve nüfus artışı gene yavaşlamıştı.

Tablo 2: II. Dünya Savaşı öncesinde bin nüfusa düşen yıllık doğum ve ölüm hızları

	doğumlar	ölümler	doğal artış
ABD, Kanada	18	11	7
Afrika	40	36	4
Doğu Avrupa	33	22	11
Güney Asya	42	32	10
Güney Avrupa	23	16	7
Japonya	27	17	10
Latin Amerika	42	24	18
Okyanusya	20	10	10
Öbür Avrupa Ülkeleri	17	12	5
Uzakdoğu	42	32	10
Yakındoğu	42	33	9
Toplam Dünya (y. 1939)	36	26	10

II. Dünya Savaşı yılları ve hemen sonrası-na rastlayan ikinci demografik devrim gelişmiş ve az gelişmiş ülke nüfuslarında önemli sonuçlara yol açtı. Gelişmiş ülkelerde yüz yıldan beri düşmekte olan doğum oranı yeniden artma eğilimi gösterirken az gelişmiş ülkelerde ölüm oranı hızla düşmeye başladı. Doğum oranının aynı hızla düşmediği ikinci grup ülkelerde Avrupa tarihinde gözlenenden çok daha hızlı bir nüfus artışı başladı. Böylece dünya geleneksel (genç, doğurgan, ama ölüm oranı yüksek) ve modern (yaşlı, hem doğum, hem ölüm oranı düşük) olarak tanımlanan nüfusların yanında yeni bir nüfus türüne (genç, doğum oranı yüksek, ölüm oranı düşük) tanık oldu.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında, Türkiye'de özellikle ölümlerin çok yüksek düzeyde olması nedeniyle nüfus artışı oldukça yavaştı. I. Dünya Savaşı, Balkan Savaşları ve Kurtuluş Savaşı özellikle yetişkin erkek nüfusta büyük kayıplara yol açmış, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısındaki bu dengesizlik

yüzünden doğurganlık da düşük kalmıştı. Cumhuriyet'ten sonra ise bir yandan başarılı sağlık kampanyaları (örn. verem savaşı, sıtma savaşı), bir yandan da savaşız yılların getirdiği istikrar ile ölümlerde azalma ve doğumlarda artış gözlemlendi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra nüfus artışı çok yüksek bir düzeye ulaştı. Zamanla doğum oranında belli bir azalma görülmekle birlikte nüfus artış hızı günümüze değin binde 20'lerin altına düşmedi.

Tablo 3: Türkiye'de her bin nüfusa düşen yıllık doğum ve ölümler

tarih	doğum	ölüm	doğal artış
1923	45,0	36,0	9,0
1935-40	45,8	30,0	15,8
1950-55	48,3	21,8	26,5
1980-85	30,8	9,0	21,8
1991	28,0	6,0	22,0

Nüfus kuramı ve politikaları. İlkçağlardan beri çoğalma insan toplulukları için önemli bir ilgi alanı oldu. O çağlarda nüfusun azlığı temel sorun olduğundan, doğurganlığa çok değer verilir, kısırlık aşağılanırdı. Buna karşılık Konfüçyüs Çin'in kuzey kesiminde nüfus fazlası olduğunu belirterek, ilk kez optimum nüfus kavramından söz etti. Eski Yunan'da Platon kent devletin optimum sayıda yurttaşı bulunması, hatta doğum kontrolüyle bu sayının 5.040'ta tutulması gerektiğini ileri sürdü. Roma İmparatorluğu'nda ise kent devletinden çok ulusal siyasal güç önemli sayıldığından doğurganlığı özendirici politikalar ağırlık kazandı. Yahudiliğin verimlilik ve çoğalmayı öğütlemesine karşılık Hristiyanlık ilk dönemlerinde nüfusun büyümesiyle pek ilgilenmedi, hatta hiç evlenmemeyi yüceltti. Sonraları ise çiftçilerin ancak çocuk yapmak için birleşmeleri gerektiğini, aile kurumunun bu nedenle kutsal olduğunu vurgulayarak doğum kontrolünü ve boşanmayı yasakladı.

Müminlerin evlenip çok çocuk sahibi olmalarını öğütleyen İslam dini Hristiyanlığın tersine hiç evlenmemiş olmayı hiçbir zaman makbul saymadı. İslamda ayrıca evlilikte çiftlerin cinsel ihtiyaçlarının giderilmesine de önem veriliyordu. Erkeklerin uygun gördükleri işlerini boşayabilme hakları olduğu gibi, çocuk yapmak istemedikleri durumlarda önlem almaları da (*coitus interruptus*) yasaklanmamıştı.

17. ve 18. yüzyıllarda bazı İtalyan, Alman ve İngiliz düşünürler nüfus büyümesinin tehlikelerine dikkat çekmeye çalıştıysa da bu konudaki ilk sistematik çalışmayı 18. yüzyılın sonlarında Thomas Malthus yaptı. Malthus nüfusun gıda ve yaşam için gerekli öbür maddelerin üretiminden daha hızlı arttığını ileri sürdü. Bu dengesizlik zaman zaman "pozitif kontroller" dediği kıtlık, salgın hastalıklar, savaşlar gibi ani ve anormal ölümlerle düzeliyor, bir başka deyişle hızlı nüfus artışı kaçınılmaz olarak bir süre sonra bu kontrollerin işlerlik kazanmasına yol açıyordu. Gene nüfus artışı yüzünden teknolojik ilerlemeler de yaşam standartını yükseltici bir işlev görmüyordu. Malthus daha sonra "önleyici kontroller" dediği bazı önlemlerle nüfus ve gıda maddeleri arasında dengelenin sağlanabileceğini ileri sürdü. Evlenmelerin azaltılmasını ya da geciktirilmesini toplumun ahlak kurallarına uygun bulurken doğum kontrolüne hem ahlaki, hem de ekonomik nedenlerle karşı çıktı. İngiltere'de uygulanan Yoksullara Yardım Yasaları'nın yararsız ve tehlikeli olduğunu, zenginlerin ödedikleri vergilerin yoksullara yardım için harcanmasının yok-sulların hızla çoğalmasına yol açarken sermaye birikimini ve dolayısıyla bütün ülkenin gelişmesini engellediğini öne sürdü.

Malthus'un bu görüşleri Avrupa'da Robert Owen, Charles Fourier, Pierre-Joseph Proudhon ve Karl Marx gibi bir dizi önemli düşünürün şiddetli eleştirilerine hedef oldu. Marx, nüfus fazlasının açık ve gizli işsizlikten kaynaklanan göreceli bir kavram olduğunu ileri sürerek Malthus'a karşı çıktı. Bu anlamda nüfus fazlası, herkese iş yaratamaması nedeniyle temelde kapitalist sistemin bir ürünüydü ve ekonomik yapının köklü değişimiyle nüfus sorunu kendiliğinden ortadan kalkacaktı.

II. Dünya Savaşı'ndan bu yana sanayileşmemiş ülkelerde nüfusun hızla artması nüfus kuram ve politikalarının temel ilgi alanını oluşturmaktadır. Demografik geçiş kuramı olarak bilinen görüşe göre günümüzün gelişmekte olan toplumları Avrupa ülkelerinde 18. ve 19. yüzyıllarda gözlenen nüfus değişimine benzer bir süreç içindedir. Nüfus sosyoekonomik yapıyla ilişkilidir. Tarımdan sanayiye, kırsal yaşamdan kentsele yaşama geçiş süreci içinde yüksek ölümlülük ve doğurganlık düzeyleri de düşecek, nüfus artışı yeniden bir dengeye gelecektir.

Demografik geçiş kuramına yöneltilen eleştiriler başlıca ikiye ayrılmaktadır: 1) Ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyi farkları dünya kapitalist sisteminin sonucu ve gereğidir. Gelişmekte olan ülkeler bugünkü gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarına hiçbir zaman ulaşamayacağından demografik geçiş kuramının öngörülleri tartışmaya açıktır. 2) Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ölümlülük düzeylerindeki düşme benzer nedenlere dayanmamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, sosyoekonomik yapılarında ciddi bir gelişme olmaksızın yalnızca tıp teknolojisinin ithal edilmesi yoluyla ölüm oranlarında önemli azalmalar sağlayabilmişlerdir. O halde nüfus artışının kontrol edilebilmesi için ülkenin sosyoekonomik yapısında bir gelişme olmasını beklemek gerekmez.

Demografik geçiş kuramına ikinci tür eleştiriyi getirenler az gelişmiş ülkelerin, hızlı nüfus artışı yüzünden ekonomik kalkınmalarını da gerçekleştiremediklerini eklemektedirler. Artan nüfus için konut, sağlık, eğitim gibi yatırımlar giderek bütçede daha çok yer tutacak, üretici yatırımlara yönelmek zorlaşacaktır. Çözüm, ölümlerde olduğu gibi doğumlar için de teknolojik gelişmelerden yararlanmaktır. Yeni Malthusçu diye adlandırılan bu görüş, gelişmiş ülkelerin doğum kontrolü teknikleri geliştirerek ve bunların yaygın kullanımını sağlayıcı programları destekleyerek az gelişmiş ülkelere nüfus sorunlarının çözümünde yardımcı olmalarını önermektedir. Çünkü dünyadaki doğal kaynaklar sınırlıdır; hızlı nüfus artışı hem doğal kaynakların hızlı tüketilmesine, hem de doğal çevrenin dengesinin bozulmasına neden olmaktadır.

Yeni Malthusçu görüşe karşı çıkanlar doğurganlığın ölümler kadar kolay düşürülemeyeceğini, çünkü az gelişmiş toplumlarda değerlerin yüksek doğurganlıktan yana olduğunu vurgulamaktadırlar. Yeni Marksistlere göre değerlerin değişmesi için yaşam standartının yükselmesi neredeyse bir önkoşuldur. Ayrıca dünyadaki doğal kaynakların tüketilmesinden birinci derecede gelişmiş kapitalist ülkeler sorumludur; dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Üçüncü Dünya ülkeleri doğal kaynaklardan son derece az yararlanabilmektedir. Bu durumda dünya nüfusunun artışı bir sorun ise çözümü dünya ülkeleri arasında dengeli bir gelişmenin sağlanmasında yatmaktadır.

Günümüzde nüfus kuramlarıyla nüfus politikaları uluslararası platformlarda tartışıl-

maktadır. Farklı görüş ve politika önerilerinin ortadan kalkmasını beklemek de gerçekçi görünmemektedir. Gene de 1974'te Birleşmiş Milletler'in düzenlediği uluslararası nüfus konferansında ülkeler ortak bir bildirge yayımlayabilmişlerdir. Bu bildirgede nüfus artışının ülkelerin gelişmeleri açısından önemli bir sorun olduğu kabul edilmiş, ama bu sorunun yalnızca doğum kontrolü programlarının yaygınlaştırılmasıyla çözülemeyeceği, yaşam standartını yükseltmeye yönelik politikaların da nüfus artışını dengelemekte önemli rol oynadığı kabul edilmiştir.

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda Türkiye'de genel olarak doğurganlığı özendirici bir nüfus politikası izlenmiştir. 1965'teki bir yasa değişikliğinden sonra ise artık doğurganlığı özendirmeyen bir nüfus politikası uygulanmaktadır. Bu yasanın çerçevesi 1982'de daha da genişletilmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ailelerin istedikleri zaman ve istedikleri sayıda çocuk sahibi olmaları için gerekli hizmetleri yapmakla sorumludur. Yasal olarak, her çift ortak kararları ile gebeliği önleyici yöntemler kullanabilir, doktor yardımıyla kürtaj yaptırabilir.

Gelecekteki nüfus. Dünya nüfusu 20. yüzyılın ikinci yarısında hızla artmış, 1950-92 arasında 2,5 milyardan 5,4 milyara ulaşmıştır. Gelecekte nüfus artış hızında azalma beklenmekte birlikte artık sayılar çok büyümüşür. 2000 yılında dünya nüfusunun yedi milyarı bulacağı, 21. yüzyılın sonunda ise bu sayının ikiye katlanacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye'nin bugünkü (1993) nüfusu 60 milyon dolayındadır; hiç göç olmazsa 2000 yılında 70 milyona yaklaşacağı tahmin edilmektedir.

nûfus kütüğü bak. kişisel haller sicili

nûfus planlaması bak. doğum kontrolü

nûfus sayımı, ev, meslek, eğitim düzeyi, çocuk sayısı gibi alanları kapsayan özelliklerle ülke nüfusunun nicel ve nitel durumunu belirlemek amacıyla belirli aralıklarla yapılan sayım.

Gerçek anlamda çağdaş nüfus sayımı 17. yüzyılda gelişti. Daha önceleri de zaman zaman bir ülkede yaşayanları, vergi yükümlülerini ve değerli malları saptamaya yönelik dökümlerin çıkarılmasına karşın, amaçlar ve kullanılan yöntemler bugünkünden farklıydı. En önemli fark bu dökümlerin vergi yükümlülerini, askere alınacakları ya da angaryaya konuşulacak kişileri belirleme ve kaçakları önleme düşüncesini taşımasıydı. Ayrıca belli bir bölgede yaşayan herkesin ya da en azından temsili bir grubun sayımı yapılmaz, yalnızca aile reisleri ya da askerlik çağındaki erkekler kaydedilirdi.

17. yüzyıldan günümüze nüfus sayımı birbirine koşut üç evreden geçti: 1) Genel bilimsel ve yönetsel amaçlarla bütün ülke çapında sayım düşüncesinin ortaya atılması ve bu görüşün yaygınlaşması; 2) sayımla ilgili yönetim tekniklerinin gelişmesi, sayıma katılanların yanıtlarının gizliliğinin yasal güvenceye bağlanması; 3) toplanan verilerin derinleştirilerek sistemli hale getirilmesi. Günümüzde en verimli bilgi kaynaklarından biri durumuna gelmiş olan nüfus sayımları yalnız artış, dağılım, yaş ve cinsiyet gibi demografik eğilimleri göstermekle kalmaz, çalışan nüfusun dağılımındaki değişimleri, yaşam düzeyi, eğitim ve istihdam durumunu, bölgesel ve grupsal farklılıkları da ortaya koyar. Sayımlardan elde edilen bilgi-

ler başka tür bilgilere ulaşmayı da kolaylaştırır. Örneğin her tür araştırmada yararlanılabilecek örneklerin, doğum ve ölüm oranlarının, sigorta istatistiklerine ilişkin tabloların çıkarılmasında, iktisadi dalgalanmaların çözümlenmesinde temel bilgileri sağlar. En önemlisi ulusal, yerel, kamusal, özel her türlü planlama için çok gerekli olan gelecekle ilgili tahminlerin yapılmasına olanak verir.

Nüfus sayımı ayrıntılı ve sistemli bir çalışma gerektirir. Belirli bir bölgedeki bütün kişilerin sayımı amaçlandığı için ayrıntılı haritalar yardımıyla önceden plan yapılmalı ve çalışmalar bu plana göre yürütülmelidir. Yasal sayım halkı oturduğu yere ya da resmi ikametgahına göre belirlirken, fiili sayımda birey sayıldığı yerde oturuyor kabul edilir. Bu yöntemler tek başına ya da birlikte uygulanırsa, nüfusun bölgesel dağılımı, insanların çalıştıkları yere göre değil, yattıkları yere göre belirlenir.

Nüfus sayımı belli bir andaki nüfusun görünümünü verir. Bireyin doğduğu yer, eğitimi, doğan çocuklarının sayısı gibi geçmişle ilgili soruları içermesine karşın, her sayım tarihsel bir kayıttan çok, güncel bir rapor olarak daha kesin bilgiler içerir. Tarihsel eğilimler ancak birbirini izleyen sayımlarla ortaya çıkar.

Osmanlı Devleti'nde erkek nüfusla sınırlı olan ilk sayımlar (1829, 1831, 1844 ve 1856) daha çok asker sayısını ve vergi yükümlülerini belirlemeye yönelikti. Daha sonra 1881-82 ve 1893 sayımlarında kadınlar da sayıldı. Savaşlar ve yoğun nüfus hareketleri nedeniyle pek güvenilir veriler içermeyen 19. yüzyıldaki bu sayımlara dayanarak genel nüfus yapısına ilişkin sonuçlar çıkarmak ve karşılaştırmalar yapmak oldukça zordur. Cumhuriyet döneminde ilk sayım 1927'de, ikincisi ise 1935'te yapıldı. İzleyen dönemde beşer yıllık aralarla düzenli genel nüfus sayımlarına geçildi. 1985'ten sonra sayım için yeni bir sistem oluşturmaya yönelik çalışmalar başlatıldı. 1990 sayımının, nüfusun sokağa çıkma yasağı uygulanarak sayıldığı son sayım olduğu açıklandı. Sayım çalışmalarının beş yılda bir yerine daha uzun aralıklarla ve bilgisayar aracılığıyla yapılması planlanıyordu.

nûfusbilim bak. demografi

nûfusun yaş gruplarına göre dağılımı, nüfus araştırmalarında, verili bir nüfus içinde birbirini izleyen yaş kategorilerindeki kişilerin oransal durumu. Doğurganlık düzeyi ve eğilimine bağlı olarak ülkeden ülkeye büyük farklılık gösterir. Örneğin doğum oranının yüksek olduğu bir ülkede, çocuk nüfus oranı daha büyük, yaşlı nüfus oranı daha küçük olacaktır. Doğum oranındaki değişimler çocuk nüfus oranını hemen etkilerse de bu değişimin daha yukarıdaki yaş gruplarına yansımaları zaman alır. Bu nedenle doğum oranının yakın bir dönemde düşmeye başladığı bir toplumda çocukların ve yaşlıların oranı görece azalırken, orta yaşlardaki yetişkinlerin nüfus oranı artar.

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı, aynı ölçüde etkili olmamakla birlikte göçler, savaşlar ve ölüm oranındaki değişimler gibi çeşitli etkenlerden de etkilenir. Çocuklarıyla birlikte göç eden ya da göç ettikleri yerde kısa zamanda çocuk sahibi olan genç yetişkinler, gittikleri ülkenin orta yaşlardaki yetişkin ve çocuk nüfus oranlarını yükseltirken, yaşlı nüfus oranını düşürürler. Geniş çaplı dışgöçün yaşandığı ülkelerdeyse bunun tersi bir durum görülür.

nühüft, klasik Türk müziğinde bir bileşik makam. Yegâh makamına, hüseyinaşiran perdesi üzerindeki uşak dörtlüsünün eklen-

mesiyle oluşturulmuştur. Az kullanılmıy makamlardandır.

nükleaz, bitki ve hayvanlarda nükleik asitleri parçalayan hidrolaz türü enzimlerin ortak adı. Ribonükleazlar yalnız ribonükleik asitler (RNA), dezoksiribonükleazlar yalnızca dezoksiribonükleik asitler (DNA) üzerinde etkilidir. Fosforik asit esterlerini hidrolizleyen fosfoesteraz gibi bazı enzimler de nükleik asitler üzerinde etki gösterebildiğinden nükleaz olarak adlandırılabilir.

Bazı nükleazlar yalnız belirli altbirimlerini tanıdıkları DNA molekülünü parçalar. Bunlardan bazıları DNA'yı rastlantısal olarak herhangi bir bölgesinde, bazıları ise tanınan bölgeden ya da bu bölgeye belirli bir uzaklıktan parçalar. İlk grubun dışında kalanlar DNA molekülündeki baz diziliminin belirlenmesinde ve DNA'nın kopyasının çıkarılmasında önemli rol oynar.

Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması, resmi adı ATMOSFERDE DİŞ UZAYDA VE SUALTINDA NÜKLEER SİLAH DENEMELERİNİ YASAKLAYAN ANTLAŞMA, yeralında yapılanlar dışında tüm nükleer silah denemelerini yasaklayan antlaşma.

Antlaşmanın temelinde, yerüstü nükleer silah denemeleri sonucunda atmosferde oluşan radyoaktif serpinin yarattığı tehlikelerle ilgili olarak uluslararası alanda, özellikle 1950'lerin ortalarından sonra giderek artan kaygılar yatar. Ama nükleer denemelerin yasaklanmasına yönelik ilk girişimler, dönemin iki önemli nükleer gücü olan SSCB ile ABD arasındaki görüş ayrılıkları yüzünden başarısızlıkla sonuçlandı.

SSCB'nin bütün nükleer denemelerin yasaklanması yolundaki önerileri, denemelerin yapılmasını önleyecek uluslararası bir gözetim ve denetim sistemi içermeyen gerekçesiyle ABD tarafından reddedildi.

1958'de bilim adamlarından oluşan bir komitenin nükleer patlamaların uzaktan da belirlenebileceğini ortaya koyması üzerine ABD yerinde denetim konusundaki ısrarından vazgeçti. 1959'un büyük bir bölümünde hem ABD, hem de SSCB nükleer denemeleri geçici olarak askıya aldı. Yürürlükte görüşmeler, uluslararası alanda yeniden artan gerginlik yüzünden sonraki iki yıl boyunca oldukça yavaşladı. Ama yöreğe fırlatılan keşif uydularının geliştirilmesi, Çin Halk Cumhuriyeti gibi başka ülkelerin de nükleer silah geliştirmeye başlaması vb çeşitli etkenler iki ülke arasındaki görüşmelerin yeniden hızlanmasına yol açtı. Bu gelişmede, olası bir nükleer çatışmanın tehlikelerini kesin biçimde ortaya koyan Küba Bunalımı (Ekim 1962) özellikle önemli rol oynadı. 1962'nin sonlarında İngiliz, Amerikan ve Sovyet önerilerinde büyük bir yakınlaşma sağlandı. Temmuz-Agustos 1963'te Moskova'da on gün süren görüşmelerden sonra, üç nükleer gücün temsilcileri atmosferde, sualtında ve dış uzayda nükleer silah denemeleri yapılmaması konusunda anlaştı.

Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması, 5 Ağustos 1963'te ABD, SSCB ve İngiltere tarafından Moskova'da imzalandı. Atmosferde, dış uzayda ve sualtında nükleer deneme yapılmasını yasaklamakla birlikte yeralındaki denemelere izin veren antlaşma, denetim noktaları, yerinde-denetim ya da uluslararası bir gözetim organı gibi önlemler öngörmüyordu. Antlaşma nükleer silahlarda indirim, üretiminde kısıtlama ya da olası bir savaşta kullanılmasına ilişkin bir yasaklama getirmiyordu. Birkaç ay içinde Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi birkaç ülke dışında yüzden fazla devlet antlaşmayı imzaladı. Antlaşma ancak katılan ülkelerin çoğunluğunun onayı ile değiştirilebilir, ama

ilk imzalayan ABD, SSCB ve İngiltere'nin maddelerde yapılacak değişiklikler konusunda veto hakkı vardır.

Nükleer Denetim Komisyonu (Nuclear Regulatory Commission-NRC), ABD'de sivil alanlarda nükleer enerji kullanımını denetleyen bağımsız kuruluş. Başkan Gerald Ford döneminde Atom Enerjisi Komisyonu'nun (AEC) yerini almak üzere 11 Ekim 1974'te oluşturulan iki kuruluştan biridir. AEC'den nükleer madde ve tesislerin güvenli biçimde, halk sağlığına ve çevreye zarar vermeden kullanılmasını denetleme görevini devralmıştır. Çalışmalarının odak noktasını ticari amaçla elektrik üreten nükleer reaktörler oluşturur. Yeni açılan nükleer reaktörlere lisans verir ve işleyişlerini sürekli izler. Nükleer madde ve artıkların kullanımı, işlenmesi ve satışını denetim altında tutar. Nükleer santrallerle monitörlerin güvenliğini denetler, güvenlik standartlarına uymalarını sağlar, nükleer kazaları inceler. NCR'nin üyeleri ABD başkanı tarafından atanır.

nükleer emülsiyon, NÜKLEER FOTOĞRAF EMÜLSİYONU olarak da bilinir, gümüş halojenür bileşiği içeren ince bir saydam ortamla kaplanmış bir cam levhadan oluşan ışınım detektörü. Malzemenin geçen elektrik yükü temel (atomaltı) parçacıkların izi emülsiyonda, tıpkı görüntünün siyah-beyaz fotoğraf filminde kaydedilmesine benzer biçimde kaydedilir. Fotoğraf geliştirme işleminden sonra yüklü parçacıkların izlediği yolun görüntüsü kalıcı halde elde edilir ve bu görüntü mikroskop altında görülebilir. Nükleer emülsiyonlar özellikle kozmik ışın araştırmalarında ve yüksek enerjili parçacık fiziği alanında, bir ışın demetindeki parçacıkların sayılması ve yüklü parçacıkların türünün ve enerjisinin belirlenmesinde kullanılır. Radyoaktif de 1896'da, ışınının bir fotoğraf levhası üzerindeki etkisinin saptanması sonucunda keşfedilmiştir.

nükleer enerji, ATOM ENERJİSİ olarak da bilinir, atom çekirdeğini etkileyen süreçler sonucunda önemli miktarlarda açığa çıkan enerji. Nükleer enerji, atomların katılmasıyla gelişen öteki süreçlere, örneğin yalnızca yörüngedeki elektronların etkileşimiyle gerçekleşen kimyasal tepkimelere ilişkin enerjiden farklıdır. Nükleer enerji elde etmenin bir yolu, atom çekirdeğinin reaktörde denetimli biçimde bölünmesidir (filyon). Bir başka yöntem de, 1980'lerin başlarında uygulanmaya başlayan çekirdek kaynaşmasıdır (füzyon). Hem çekirdek bölünmesi(*), hem de çekirdek kaynaşması(*) yoluyla nükleer enerji patlamalı biçimde açığa çıkarılabilir.

nükleer fizik, ÇEKİRDEK FİZİĞİ olarak da bilinir, atom çekirdeklerinin yapısını ve kararsız çekirdeklerin ışınımını (radyasyon) konu edinen fizik dalı. Atom çekirdeğini oluşturan ve atomun kendisinden 10 bin kez daha küçük olan protonlar ve nötronlar birbirlerini son derece güçlü nükleer kuvvetlerle çekerler; bu nedenle de atom çekirdeklerinin enerjisi, atomların kendi enerjilerinden yaklaşık 1 milyon kez daha büyüktür. Çekirdek yapısı, ancak kuantum kuramı temelinde anlaşılabilir.

Uyarılmış atomlar gibi, doğal ya da yapay olarak elde edilebilir kararsız radyoaktif çekirdekler de elektromagnetik ışınım salarlar. Yüksek enerjili çekirdek fotonlarına gamma ışınları denir. Radyoaktif çekirdekler başka parçacıklar da salar: Negatif ve pozitif elektronlar (beta ışınları), nötrinolar ve helyum çekirdekleri (alfa ışınları).

Nükleer fizikte uygulanan en önemli araştırma tekniklerinden birisi, belirli nükleer hedeflerin çeşitli parçacık (örn. proton ya da elektron) demetleriyle bombardıman edilmesidir. Hedeften geri sıçrayan parçacıklar ve ortaya çıkan çeşitli çekirdek bölüntüleri belirlenir ve bunların doğrultuları ve enerjileri çözümlenerek çekirdek yapısına ve güçlü çekirdek kuvvetlerine ilişkin veriler elde edilir. Beta ışınlarının salımına yol açan etki, çok daha zayıf bir nükleer kuvvet olan zayıf etkileşimdir. Çekirdek çarpışması deneylerinde daha yüksek enerjili parçacıklardan yararlanılır; bunların başında, hızlandırıcılarda gerçekleştirilen birincil çarpışmalar sırasında ortaya çıkan kararsız parçacıklar olan mezonlar gelir.

Çekirdek ayrışmasına yol açan çarpışmalarda ve radyoaktiflikte, çekirdeğin yükünde herhangi bir değişiklik ortaya çıktığında, nükleer hedefin kimyasal yapısında da bir değişim gerçekleşir. Çekirdek bölünmesi ve çekirdek kaynaşması tepkimelerinde, herhangi bir kimyasal tepkimeden elde edilebilecek enerjiden çok daha büyük bir enerji açığa çıkar. Ayrıca bak. parçacık fiziği.

nükleer kış, nükleer bir savaş sonrasında ortaya çıkacağı savunulan çevre felaketi. Nükleer patlama sonucu ortaya çıkan ışık, ısı, basınç ve ışınımın (radyasyon) zararları bilinmekle birlikte, çevre üzerindeki daha dolaylı etkileri uzun süre göz ardı edildi. 1970'lerde yapılan çeşitli araştırmalar, nükleer patlamada açığa çıkan azot oksitlerinin, stratosferde yer alan ve canlıları Güneş'in zararlı morötesi ışınlarından koruyan ozon katmanını yok edebileceğini gösterdi. Ayrıca patlama sonucu atmosfere yayılan büyük miktarda tozun, Güneş ışıklarının Yer'e ulaşmasını engelleyerek havanın soğumasına yol açacağı belirlendi. Böylece ormanların yanmasıyla oluşacak dumanın etkileri gündeme geldi. 1983'te yayımlanan ve yazarlarının (R.P. Turco, O.B. Toon, T.P. Ackerman, J.B. Pollack ve C. Sagan) soyadlarının baş harflerinden ötürü TTAPS olarak anılan bir çalışmada, nükleer silahlarla hedef olan kentlerdeki akaryakıt stoğu ve plastik maddelerin yanmasıyla ortaya çıkacak duman ve isin etkileri değerlendirildi. Bu maddelerin yanmasıyla oluşacak dumanın Güneş ışığını, orman yangınlarından çıkan dumandan daha çok soğurduğu biliniyordu. TTAPS çalışmasının gündeme getirdiği nükleer kış varsayımı, Sovyet ve ABD'li bilim adamlarını yoğun araştırmalar yapmaya yöneltti.

Araştırmaların ortaya koyduğuna göre, nükleer başlıkların patlamasıyla oluşan dev ateştopları, menzilleri içindeki bütün kent ve ormanlarda büyük yangınları yol açacaktır. Bunun sonucunda havaya yükselen yüz milyonlarca ton duman, is ve toz, yeryüzüne dönmeye başlamadan önce haftalarca atmosferde savrulur. Bu arada batı-doğu rüzgârlarınca sürüklenerek Kuzey Yarıküre'de, 30°-60° enlemleri arasında homojen yapılı bir kuşak oluşturur. Böylece oluşan yoğun siyah bulutlar, Güneş ışıklarının Yer'e ulaşmasını haftalarca engelleyebilir. Bu durumda yeryüzünde, 11°-22°C arasında bir sıcaklık düşüşü olacağı tahmin edilmektedir. Yüksek ışınım düzeyiyle birleşen karanlık, soğuk ve don, fotosentezi engelleyerek, yeryüzündeki bitki ve hayvan varlığını büyük ölçüde yok edecektir. Sanayi, tıp ve ulaştırma tesislerinin savaştan büyük zarar göreceği, besin stokları ile ekinlerin yok olacağı da hesaba katılırsa, nükleer bir savaşın büyük kitlesel ölümler getireceği açıktır.

nükleer magnetik rezonans (NMR), güçlü bir sabit magnetik alan içine yerleştirilen atom çekirdeklerinin çok yüksek frekanslı

radyo dalgalarını seçici biçimde soğurması. Bu olgu ilk kez 1946'da gözlenmiştir. En az bir protonu ya da bir nötronu eşlenmemiş durumda olan çekirdekler çok küçük birer miknatıs gibi davranırlar; böyle bir çekirdek güçlü bir magnetik alan içine konduğunda, magnetik alanın çekirdeğe uyguladığı kuvvet, çekirdeğin yalpalama hareketi yapmasına yol açar. Bu Yer'in çekim alanından dönmekte olan bir topacın ekserinin yalpalayarak koni biçimli bir yüzey çizmesine benzetilebilir. Yalpalayan çekirdeğin doğal yalpalama frekansı, çekirdek üzerine gönderilen zayıf bir radyo dalgasının frekansına denk düşerse radyo dalgasından enerji soğurur. Rezonans olarak adlandırılan bu seçici soğurma ya radyo dalgasının frekansını sabit tutup çekirdeğin doğal yalpalama frekansını ayarlayarak (bu frekans, uygulanan güçlü magnetik alanın şiddetine bağlıdır) ya da radyo dalgasının frekansını ayarlayarak gerçekleştirilebilir.

Nükleer magnetik rezonans yardımıyla her çekirdeğin kendine özgü bir değeri olan magnetik momenti ölçülebilir. Magnetik momentin değeri ise çekirdeğin içinde bulunduğu kimyasal ortama bağlı olduğundan, bu ölçümler katı ve sıvıların molekül yapısı hakkında önemli bilgiler elde edilmesini sağlar.

1980'lerin başlarında nükleer magnetik rezonans tekniği tıpta kullanılmaya başlandı. NMR, vücut lipitleri (yağlar) ve sıvıdaki normal hidrojen çekirdeklerinin nükleer magnetik rezonanslarının ölçümüne dayalı olarak, vücudun ince katmanlar halinde görüntüsünü oluşturmayı olanaklı kılan tehlikesiz ve zararsız bir yöntemdir. NMR görüntüleri, normal dokuları hastalıklı ya da yıkıma uğramış olanlardan ayırt edebilecek bir duyarlılığa sahiptir. 1980'lerin sonlarına gelindiğinde, beyin, kalp, karaciğer, böbrekler, dalak, pankreas, göğüs ve öbür organların görüntülerinin oluşturulmasında NMR'nin başka tekniklere göre çok daha üstün olduğu anlaşıldı. NMR, tümörleri, kansız kalmış dokuları ve sklerosisten kaynaklanan sinir plaklarını gösterebilen oldukça keskin kontrastlı ve ton ayarlı resimler verir. NMR'nin beyne değin herhangi bir zarar verici etkisine rastlanmamıştır, ama kalp pili takılı olanlara ya da vücudunda başka metal parçacıkları bulunanlara bu teknik uygulanamaz.

nükleer mühendislik, nükleer enerji üretimi ve uygulamaları konu edinen mühendislik dalı.

Nükleer reaktör sistemlerinin tasarımı, geliştirilmesi, inşası, işletimi ve bakımı; nükleer yakıt üretimi ve yeniden işlenmesi; nükleer reaktörlerde ortaya çıkan radyoaktif atıkların güvenli bir biçimde atılması nükleer mühendisliğin başlıca konularıdır.

Açığa çıkan nükleer enerjiyi, elektrik enerjisine verimli bir biçimde dönüştürülebileceği bir düzeyde tutmak amacıyla, yüksek sıcaklıklarda plazmalar içinde gerçekleşen termonükleer tepkimelerin hızını denetim altında tutmak için kullanılan çekirdek kaynaşması (füzyon) reaktörlerini geliştirme çalışmaları da nükleer mühendisliğin alanına girer.

II. Dünya Savaşı sırasında nükleer silahlar geliştirme programında edinilen yeni bilgilerin barışçı amaçlara yönlendirilmesi için hazırlanan planlar çerçevesinde, nükleer mühendislik ayrı bir disiplin olarak ortaya çıktı. Bu programlarda çalışmış mühendis ve fizikçiler, ABD Atom Enerjisi Komisyo-

nu'nun kendi laboratuvarlarında başlattığı reaktör deneylerinde görev aldılar. Amiral Hyman Rickover, ABD Deniz Kuvvetleri bünyesinde, nükleer denizaltı geliştirmeyi hedefleyen bir program hazırladı. Bu çalışmalar sonucunda hafif su reaktörleri yapımında hızlı bir ilerleme sağlandı, bunun da ticari reaktörlerin gelişimine büyük etkisi oldu. "Nautilus" nükleer denizaltısının 1958'de Kuzey Kutbu buzullarının altından geçtiği tarihi yolculuk ve 1956-57'de ABD' de Shippingport'ta kurulan ilk tam ölçekli deneysel nükleer santral bu programın sonuçlarıydı.

Nükleer mühendisliğin temelinde yatan akademik disiplin fizik ve özellikle nükleer fiziktir; mühendislik bilimlerinin de önemli yeri vardır. Devlet projelerinde olsun, kamu hizmet kuruluşlarında ya da üniversitelerde olsun, tüm reaktör teknolojisi çalışmalarında nükleer mühendislik gerekli bir uzmanlık dalıdır.

Nükleer mühendislik önemi sürekli artan bir daldır. 1980'lerin ortalarında 40'tan fazla ülkenin nükleer enerji programı vardı ve 350'den fazla nükleer reaktör çalışır durumda, inşa halinde ya da son planlama evresindeydi. Aralarında Fransa'nın da bulunduğu bazı ülkeler yakın gelecekte elektrik enerjisi gereksinimlerinin yüzde 50'den fazlasını nükleer reaktörlerden karşılamayı planlamaktadır.

nükleer reaksiyon bak. çekirdek tepkimesi

nükleer reaktör, zincirleme çekirdek bölünmesi (fısyon) tepkimelerinin başlatılmasında ve denetim altında sürdürülmesinde kullanılan aygıtların ortak adı.

Çekirdek bölünmesinde(*) ağır bir atomun çekirdeği (örn. uranyum) yapısına bir nötron alarak hemen hemen eşit kütleli iki parçaya bölünür. Bu anda, birkaç nötronla birlikte önemli miktarda enerji açığa çıkar. Bu nötronlar başka ağır çekirdeklere çarparak onların da bölünmesine yol açar. Bu sürecin birkaç kez yinelenmesi sonucunda bir saniyenin çok altında bir sürede milyarlarca çekirdeğin bölünmeye uğradığı bir zincirleme tepkime(*) oluşur. Nükleer reaktörde kendi kendine kesintisiz biçimde süren bu bölünmeler dizisinin dikkatle denetim altında tutulmasıyla, açığa çıkan devasa enerjinin kullanılabilmesi olanaklı duruma gelir. Bu enerji iki biçimde açığa çıkar: Işınım (radyasyon) enerjisi ve yüksek hızla fırlayan çekirdek bölünmesi ürünlerinin kinetik enerjisi. Bölünme ürünleri hızlarını kaybettiğe bu enerjinin büyük bölümü ısı enerjisine dönüşür. Ortaya çıkan ısı bir bölümü yüksek basınçlı buhar üretiminde kullanılır. Bu buhar türbinlerin yardımıyla mekanik enerjiye, oradan da üreteçler aracılığıyla elektrığe dönüştürülebilir. Bazı gemi, denizaltı ve insansız uzay araçlarında da hareket enerjisi elde etmek için nükleer reaktörlerden yararlanır. Nükleer reaktörlerin önemli uygulamalarından bir başkası da, bilimsel araştırmalarda, tıbbi tedavide ve sanayide yaygın olarak kullanılan radyoaktif izotopların üretimidir. Bu izotoplar, radyoaktif olmayan maddelerin çekirdek bölünmesi sırasında ortaya çıkan nötronlarla bombardımanı yoluyla elde edilir.

Çekirdek bölünmesi tepkimesine kolayca sokulabilen ve bu tepkimeyi zincirleme bir süreç halinde sürdüren tek doğal madde uranyum-235 (U-235) izotopudur. Az bulunan bir izotop olan U-235, doğal uranyumda U-238 izotopu ile birlikte 1/140 oranında

yer alır. Yavaş hareket eden tek bir nötron U-235 atomunun çekirdeğine çarptığında, çekirdek birdenbire kararsız bir durum alır ve iki parçaya bölünür; bu bölünmede, ortalama iki ya da üç nötron açığa çıkar. Zincirleme tepkimenin sürabilmesi için bu nötronlardan en az birinin yeni bir çekirdek bölünmesini sağlaması gerekir. Doğal uranyumla bunu sağlamak zordur. Doğal uranyum içinde U-235 yoğunluğu çok düşük olduğundan, nötronlar bölünebilir çekirdeklere çarpmaksızın nükleer yakıttan ayrılabilir ya da sayıca çok daha fazla olan U-238 çekirdeklerine çarparak soğurulabilir. Bu olasılığı azaltmak amacıyla, nükleer yakıt olarak, U-235 yüzdesi doğal uranyumdakinden daha fazla olan zenginleştirilmiş uranyum kullanılır. Zenginleştirme, gaz yayınımlı gibi çeşitli işlemlerle gerçekleştirilebilir. Yalnızca U-235'ten yararlanıldığında nükleer yakıtlardan elde edilebilecek enerji sınırlı olduğundan, bölünemeyen uranyuma ve öteki elementleri, bölünebilir izotoplara dönüştüren reaktörler geliştirilmiştir. Bunlara üretken reaktör(*) denir.

Konvansiyonel tip ticari reaktörlerin çoğunda da, U-235 çekirdeklerinin bölünmeye girmesi olasılığını artırmak için, nötronları ilk hızlarının çok altında bir hıza indiren bir yavaşlatıcıdan yararlanır. Yavaşlatıcı malzeme uranyuma katılabilir, ama genel olarak uranyum katı yakıt elemanlarından oluşan bir kafes yapısındadır ve yavaşlatıcı bu kafesin boşluklarına girmiş durumdadır. Döteryum oksit (ağır su) ve grafit gibi maddelerin etkili yavaşlatıcılar olduğu anlaşılmıştır, çünkü bunlar tepkime sırasında nötronları yavaşlatırlar ama soğurmazlar, böylece nötron sayısının azalmasına yol açmazlar. Herhangi bir bölünme sırasında açığa çıkan nötronların yavaşlatıcı atomlarıyla çarpışa çarpışa yeterince yavaşlamasından sonra, çok sayıda nötronun başka bir U-235 çekirdeğine çarpması ve onu ikiye bölmesi durumunda zincirleme tepkime başlar.

Bu nötronların sayısı, bir bölünme dizisinden bir sonrakine sabit kalıyorsa reaktör "kritik" durumdadır. Nötron sayısı ortalama olarak azalıyorsa, sistem "kritikaltı" durumunda demektir; bu durumda zincirleme tepkime kendi kendini sürdüremeyerek sona erer. Nötron yoğunluğu artıyorsa "kritiküstü" bir sistem söz konusudur; bu durumda enerjinin açığa çıkma hızı büyük bir hızla artar.

Reaktörde nötron salım hızını ve böylece tepkime hızını denetlemek için genellikle çubuk biçiminde olan ve yavaş nötronları kolaylıkla soğurabilen malzemeler kullanılır. Genellikle kadmiyum ya da bordan yapılan bu çubuklar, zincirleme tepkime başlayana değin ağır ağır reaktör kalbinden dışarı çekilir. Bölünme tepkimelerinin hızı çok yükseldiğinde aşırı miktarda ısı enerjisi ve ışıının açığa çıkmasını ve kalbin erimesini önlemek amacıyla çubuklar yeniden reaktörün kalbine daldırılır.

Çekirdek bölünmesinde açığa çıkan ısı, reaktör kalbinin içinde dolaştırılan ve ısıtıcı olarak adlandırılan sıvı ya da gaz halinde bir soğutucu maddeyle dışarı alınır. Isı taşıyıcıların iyi ısı aktarma özelliklerinin yanı sıra düşük nötron soğurma özelliğine sahip olması gerekir. Isı taşıyıcı olarak hafif su ve ağır suyun yanı sıra, erimiş tuzlar ve sodyum gibi sıvı metaller kullanılır.

Zincirleme tepkime sürdüğü, reaktörün kalbinde çekirdek bölünmesi ürünleri(*) birikir. Bu ürünlerin çoğu yüksek düzeyde radyoaktif, bu nedenle operatörleri ve yakın çevredeki kişileri bu ürünlerin saldığı ya da bölünme sürecinin kendisinden kay-

naklanan ışıınma karşı korumak amacıyla reaktörün kalın bir zırhla çevrenilmesi gerekir. Gamma ışıınlarının ve nötronların maddeye girim gücü yüksek olduğundan, ışıının şiddetini güvenli bir düzeye indirebil- mek için zırh çok kalın olmalıdır. Sabit reaktörlerin çevrenilmesinde genellikle beton kullanılır. Beton görece ucuz bir malzeme- dir; ayrıca bu malzemede ki hidrojen atomları nötronları yavaşlatır ve kapar.

Radyoaktif ürünlerin ve bölünmede kullanılan yakıt artıklarının atılması, ışıının reaktör kalbinde hapsedilmesinden daha ciddi bir sorundur. Bu nükleer atıkların bir kısmı binlerce yıl boyunca tehlikeli düzeyde radyo- aktif kalırlar, bu nedenle yok edilmeleri ya da sabit bir yerde depolanmaları gerekir. Bu konuda bugüne değin yeterince güvenlikli ve kalıcı bir yöntem geliştirilememiştir.

İlk nükleer reaktör, İtalyan asıllı fizikçi Enrico Fermi'nin yönetimi altında Chicago Üniversitesi'nde inşa edildi; bu reaktörde 2 Aralık 1942 günü ilk zincirleme çekirdek bölünmesi tepkimesi gerçekleştirildi. II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Kanada, Fransa ve İngiltere gibi birçok ülkeden bilim adamları da nükleer reaktör geliştir- me çabalarına katıldılar. 1956'da İngiltere' de Calder Hall'da ilk tam ölçekli nükleer enerji santrali kuruldu. Ertesi yıl benzer bir santral ABD'de kullanıma girdi. 1970' lerin sonlarında çoğu gelişmiş ülkede nükleer enerji santralleri kurulmuş durumdaydı. Ama bu tarihten sonra nükleer enerji kullanımında bir yavaşlama görüldü. Bunda, elektrik talebindeki artışta bir yavaşlamanın öngörülmesi, nükleer santral yapım maliyetlerinin artması ve nükleer enerjinin tehlikeleriyle ilgili korkuların yaygınlaşması etkili oldu. ABD'de Three Mile Island ve Ukrayna'da Çernobil nükleer santrallerindeki kazalar bu korkuları pekiştirdi. Gene de, Fransa, Japonya, Güney Kore ve Tayvan gibi alternatif enerji kaynaklarının sınırlı olduğu ülkelerde nükleer enerji kullanımı artış gösterdi.

nükleer saat, Mössbauer etkisi gösteren atom çekirdeklerinin (örn. demir-57), son derece keskin frekanslı gamma ışıınımları (radyoaktif bozunum sonucu ortaya çıkan elektromagnetik ışıınım) salma ve soğurma özelliğinden yararlanılarak uygulanan frekans standartı. Çok keskin bir frekans değerinde gamma ışıınımları salan atom topluluğuna salım saati, bu ışıınımları soğuran atom topluluğuna soğurma saati denir. Salıcının yaydığı gamma ışıınının frekansı ile soğurucunun emebileceği frekans aynı ise iki saat rezonanstadır, bir başka deyişle senkron (frekans uyumlu) durumdadır. Saatlerden birinin ötekine göre çok düşük bir hızla da olsa hareket etmesi ise, rezonansı ortadan kaldırmaya yeterlidir; bu durumda soğurma gerçekleşmez. Bu özellik Doppler etkisinin çok düşük hızlar için ayrıntılı bir biçimde incelenmesine olanak sağlar (Doppler etkisi, titreşim kaynağı ile gözlemcinin birbirlerine göre hareketi nedeniyle titreşimin gözlenen frekansındaki kaymadır). Birkaç katlı bir yapıda üst kata yerleştirilmiş bir salıcıdan yayılan gamma fotonlarının enerjisinin, fotonlar alt kattaki soğurucuya vardığında, çok az da olsa arttığı gözlenmiştir; bu, kütleçekiminden kaynaklanan ve genel görelilik kuramının öngördüğü (daha kısa dalgaboyuna, yani daha yüksek frekan- sa) kaymadır. Salıcı-soğurucu nükleer saat çiftleri 10¹⁴'te bir dolayındaki enerji değişim- lerini algılayabilir; bu en iyi atom saatleriyle erişilebilen duyarlılığın yaklaşık 1.000 katı- dır. Ayrıca bak. Mössbauer etkisi.

Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Uluslararası Hekimler Birliği, nükleer silahlara yarışına karşı çıkan ve nükleer savaşın doğuracağı sağlık sorunları konusunda toplumu eğitmeyi amaçlayan hekimlerin kurduğu uluslararası örgüt. Birlik 1985 Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür.

Aralık 1980'de ABD'li kardiyolog Bernard Lown ve Sovyet kardiyolog Yevgeni Çazov'un önderliğinde altı hekim tarafından Cenevre'de kuruldu. Önceleri yalnız nükleer savaşın önlenmesiyle sınırlanan etkinliğin alanı daha sonra çevreyi ve barışı tehdit eden tüm sorunları kapsadı. Birlik nükleer savaşın önlenmesi ve barışın sağlanması için uluslararası düzeyde önerilerde bulunmakla birlikte hiçbir hükümete doğrudan destek vermemeyi ilke edindi.

Kısa sürede hızla büyüyen birliğin günümüzde 141 ülkede 250 bine varan üyesi vardır. Nükleer savaşın olası tıbbi, psikolojik ve ekolojik sorunlarını araştırmayı ve sonuçlarını kamuoyuna yayın organları ve konferanslar aracılığıyla duyurmayı amaçlar, ayrıca çevre sorunlarıyla da ilgilenir ve ilgili hükümetleri uyarır.

Türkiye'de 1986'da Türk Tabipler Birliği Büyük Kongresi'nde verilen bir öneri üzerine Ocak 1987'de Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Hekimler Derneği kuruldu. Başkanlığına Prof. Dr. Leziz Onaran getirildi; 1989'da yasallaşarak şube açma yetkisini kazandı. 1991'de Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Uluslararası Hekimler Birliği'ne üye olan derneğin adı 1992'de, Nükleer Tehlikeye Karşı Barış ve Çevre İçin Sağlıkçıların Derneği olarak değiştirildi. Dernek *Son Reçete* adlı bir aylık yayın organı çıkarmaktadır.

nükleer silahlar, ATOM SİLAHLARI, ÇEKİRDEKSEL SİLAHLAR olarak da bilinir, uçak, güdümlü füze, yörüngede bir uydu ya da başka bir stratejik sistem aracılığıyla gönderilebilen ve gücünü atom çekirdeğinin bölünmesi (filyon) ya da kaynaşmasından (füzyon) alan bomba ya da savaş başlıkları. Füzeler hatta top mermisi gibi "gönderme araçları"na yerleştirilebilen nükleer silahlar, bugüne değin geliştirilen en etkili patlayıcı aygıtlardır. Atom çekirdeğinde saklı enerji, iki tür çekirdek tepkimesi yoluyla yıkıcı güce dönüştürülebilir. Çekirdek bölünmesi(*), ağır bir elementin çekirdeğinin iki parçaya ayrılması olgusudur. Çekirdek kaynaşmasında(*) ise, en hafif element olan hidrojenin çekirdekleri, sıkıştırılarak birbirleriyle kaynaşır. Bu sınıflandırmaya göre nükleer silahlar, bölünme ("atom") ve kaynaşma ("hidrojen") bombaları olarak ikiye ayrılır.

Bombalar. Bölünme bombalarında yakıt olarak uranyum ya da plütonyum kullanılır. Yeterli miktarda yakıt üzerine ani olarak çok yüksek basınç uygulandığında, bir çekirdeğin bölünmesi başka çekirdeklerin de bölünmesine yol açar; bu da daha çok çekirdeğin bölünmesine neden olur. Yakıt bitene kadar süren bu süreç zincirleme tepkime(*) denir ve bunun için gereken yakıt miktarı "kritik kütle" olarak adlandırılır. Kritik kütle yakıtın türüne, aralığına ve kullanılan miktarına (kütle) bağlıdır. Atom bombasında kritik kütlelerin oluşturulması iki yöntemle sağlanır. Namlu yönteminde, kritik kütleden ufak bir yakıt parçası, bir namlu içinden başka bir yakıt parçasına doğru fırlatılır; çarpışma anında oluşan kritik kütle bir zincirleme tepkimenin başlamasına yol açar. İçte patlama türü bombada ise, bölünmeye girebilecek maddeden yapılmış içi boş küre biçimindeki bir yakıt kütesini çevreleyen patlayıcıların ateşlenmesiyle yakıt kütesi sıkışarak tek bir

kritik kütle haline gelir. Bu yöntem daha etkilidir ve daha az yakıt gerektirir.

Kaynaşma bombaları, yalnızca çekirdek bölünmesinden yararlanan bombalara oranla çok daha güçlüdür; bununla birlikte kaynaşma bombalarının çok küçük tipleri de yapılmıştır (*bak. nötron bombası*). Kaynaşma bombasında, yakıt olarak kullanılan trityum (hidrojenin ağır bir izotopu) atomlarını sıkıştırmak için gereken devasa basınç, fünye olarak kullanılan bir bölünme bombasıyla yaratılır. Bomba içinde kullanılan özel ısıtım yansıtıcıları, bölünme bombasının yarattığı ve X ışınları ile gamma ışınlarından kaynaklanan "ısıtım basıncı"nın dışı doğru yayılmasını önler. Yansıtıcılar ısıtım basıncının, yakıtı içeren ufak bir silindiri aynı anda her taraftan sıkıştırmasını sağlar. Bu sıkıştırma, bombanın zırhı ve başka bölümleri, daha yavaş yol alan öbür patlama parçacıkları tarafından tahrip edilmeden gerçekleşmelidir; ısıtımın patlama parçacıklarının önüne geçerek çekirdek kaynaşmasını gerçekleştirebilmesi için saniyenin milyonda biri kadar bir gecikme yeterlidir.

Bir nükleer bombanın patlama gücü, aynı şiddette bir patlamayı yaratmak için gereken TNT miktarı olarak, bin ton (kiloton) ya da milyon ton (megaton) birimleriyle ifade edilir. Bölünme bombaları için genel olarak kiloton birimi kullanılır; buna karşılık 60 megaton patlama gücünde kaynaşma bombaları yapılmıştır.

Tarihçe. Çekirdek bölünmesinin bulunundan, bölünme enerjisinin Hiroşima kentinin yok edilmesinde kullanılmasına değin geçen süre yalnızca altı yıldır. 1939 başlarında Alman kökenli fizikçiler Otto Frisch ve Lise Meitner, başka bir Alman bilim adamı olan Otto Hahn'ın ortaya koyduğu deneysel bulgular üzerinde yaptıkları çalışmalar sonunda, uranyumun belirli bir izotopunun atomlarının, nötron bombardımanı altında ikiye bölündüğünü ve bu sırada yeni nötronlar ile büyük miktarda enerjinin açığa çıktığını buldular. Uranyum atomunun bir nötron soğurmasından sonra birkaç nötronun ortaya çıktığı anlaşıncaya, enerji açığa çıkaran bir zincirleme tepkimenin oluşturulması olanağı doğdu.

Albert Einstein'ın kendisine yazdığı bir mektup sonucunda çekirdek bölünmesinin askeri önemini kavrayan ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt 1942'de, daha sonraları Manhattan Projesi(*) olarak adlandırılan atom bombası geliştirme çalışmalarının başlatılmasını sağladı. Manhattan Projesi, ABD'de birçok yerde, her biri çözülmesi gereken bir problem üzerinde çalışan bilim adamı gruplarından oluşmuştu. Berkeley (California), Oak Ridge (Tennessee) ve Hanford'daki (Washington) tesislerde yakıt hazırlandı; zincirleme tepkime konusu Chicago Üniversitesi'nde araştırıldı; bombalar New Mexico eyaletindeki Los Alamos'ta tasarımı ve gerçekleştirildi.

İtalyan fizikçi Enrico Fermi yönetiminde 2 Aralık 1942'de gerçekleştirilen ilk zincirleme tepkime, projenin dönüm noktasını oluşturdu. "Y. Projesi" olarak bilinen, ABD'li fizikçi J. Robert Oppenheimer'in yönetimindeki Los Alamos grubu, 16 Temmuz 1945'de ilk atom bombası denemesini gerçekleştirdi. "Trinity" adı verilen bomba plütonyum yakıtlı ve içte patlama türünden, 20 kiloton gücündeydi. 6 Ağustos 1945'te bir B-29 bombardıman uçağıyla Hiroşima'ya atılan ve kent in üçte ikisini yok eden bomba ise daha önce denenmemiş, namlu tipi, uranyum yakıtlı bir bombaydı. Üç gün sonra Nagasaki'ye "Trinity" bombasının bir benzeri atıldı.

Başka ülkelerde atom bombası geliştirme çalışmaları daha yavaş ilerledi. SSCB'de ilk

atom bombası 1949'da, Fransa'da 1960'ta, Çin'de ise 1964'te denendi. Günümüzde birçok ülke nükleer silah üretimi için yeterli bilgi ve malzemeye sahiptir (*Ayrıca bak. atom bombası*).

Kaynaşma bombasının gelişiminin bölünme bombasından sonra olmasının bir nedeni, dönemin en gelişkin bilgisayarlarında bile ancak çok uzun sürelerde gerçekleştirilebilen karmaşık hesaplar içermesiydi. 1 Kasım 1952'de ABD, ilk termonükleer kaynaşma bombasını Büyük Okyanusta bir adada denedi. SSCB ilk kaynaşma bombasını 1956'da, İngiltere 1957'de, Çin 1967'de, Fransa 1968'de denedi.

Nükleer bombanın yıkıcı etkileri patlama etkisiyle sınırlı kalmaz. Öteki etkileri ortama yayılan ısıtımın yakıcı etkisi ile radyoaktif izotoplar biçiminde yüzlerce hatta binlerce yıl çevrede kalabilecek öldürücü ısıtımındır. Patlama sonunda atmosfere itilen radyoaktif tozların neden olduğu "serpinti" rüzgârlarla uzun mesafelere taşınarak uzun süreli bir radyoaktif tehlike oluşturabilir. Yapılar ve tesisler gibi inorganik maddelere zarar vermeden canlı dokuları yok eden özel bir tip ısıtım (nötron demeti) üreten bombalar, yoğunlaştırılmış ısıtım silahları (nötron bombası) olarak bilinir.

Nükleer silahların etkili olabilmesi, patlama kuvvetinden çok, kullanılan gönderme sisteminin algılanamama ve hedefi tam bulabilme özelliklerine bağlıdır. Hiroşima ve Nagasaki'ye atılan bombalar büyük ve vurulması kolay uçaklarla taşınmıştı. Günümüzde nükleer bombalar füzelere, hatta obüslere sığacak kadar küçülmüştür. Bilgisayarlı füze güdüm sistemlerinin gelişimi, nükleer silah gönderme sistemlerinde devrim yaratmıştır. Bu teknikler kullanılarak, alçaktan uçup hedefi büyük doğrulukla bulan ufak robot uçaklar olan "Cruise" füzeleri ile uzaydan atmosfere girişte taşıyıcı füzedan ayrılarak her biri ayrı bir hedefe yönlendirilen çok sayıda savaş başlığı taşıyan "MIRV" füze sistemleri geliştirilmiştir. Füzeler denizaltılardan ya da kara üslerinde korunmuş silolardan da fırlatılabilmektedir.

SSCB ile ABD arasında, nükleer silah denemelerini sınırlamaya yönelik ilk görüşmeler 1950'lerin ortalarında başladı. 1963'te ABD, SSCB ve İngiltere'nin imzaladığı Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması'na(*) birkaç ülke dışındaki bütün ülkeler katıldı. Stratejik Silahların Sınırlanması Görüşmeleri (SALT)(*) ise 1969'da başladı. Silahların denetimi için benzer görüşmeler 1980'ler boyunca sürdü. 8 Aralık 1987'de Ronald Reagan ile Mihail Gorbacov orta menzilli nükleer silahların ortadan kaldırılmasını öngören bir antlaşma (*bak. Orta Menzilli Nükleer Füzeler Antlaşması*) imzaladılar. *Ayrıca bak. silahların denetimi*.

Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması, ABD, SSCB ve İngiltere'nin, nükleer silahlara sahip olmayan ülkelere bu silahları elde etme ya da üretme konusunda yardım etmemesini öngören antlaşma (1 Temmuz 1968). Bu ülkeler dışında 59 ülkenin daha imzaladığı antlaşma, Mart 1970'te yürürlüğe girmiştir.

nükleer tıp, hastalıklara tanı konması ve tedavi amacıyla radyoaktif izotopların kullanılması ilgilenen uzmanlık dalı. Nükleer tıp çalışmaları Enrico Fermi'nin 1935'te kararlı elementlerin nötronlarla bombardıman edilerek radyoaktif hale getirilebileceğini bulmasından sonra başladı. Bombardı-

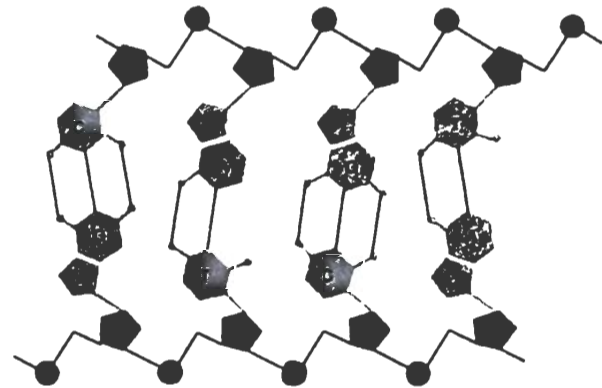
mana uğrayan elementlerin atomları nötronlar tutarak aynı elementin farklı bir nükleer biçimini oluştuyordu. Ne var ki bu radyoizotopların çekirdekleri kararsızdı ve kendiliklerinden gamma ve başka ışınlar halinde ışıyım salarak fazla enerjilerini serbest bırakıyordu.

İzotop taramasında vücuda genellikle damar içine şırınga edilerek verilen radyoizotop farklı organlar tarafından farklı miktarlarda tutulur. Yayıdığı ışıyımın kaydedilmesiyle vücuttaki dağılımı saptanabilir; ayrıca dokulardaki yoğunluğu, çeşitli organlardaki anormal oluşumların varlığı, boyu ve biçimi hakkında bilgi verir. Yayılan ışıyım, tarama yapılan organın bulunduğu bölgede vücut yüzeyinde dolaştırılan bir ısıltı (sintilasyon) sayacı aracılığıyla saptanır ve elektronik aygıtlarla kaydedildikten sonra incelenir. Radyoizotopların yarı ömürleri genellikle kısa olduğundan, radyoaktivite hastanın vücuduna herhangi bir zarar vermeden bozunurlar.

Belirli organlarda yoğunlaşma eğilimi gösteren farklı izotoplar vardır. Örneğin, iyot-131 tiroit bezinde tutulur ve tiroit işlev bozukluklarını ortaya çıkarabilir. Şeker hastalığı, gut, kansızlık ve akromegaliye neden olan metabolizma kusurlarının incelenmesine yardımcı olan bir izotop da karbon-14'tür. Günümüzde, başlıcaları gamma kamerası, tomografi türleri ve nükleer magnetik rezonans olmak üzere çeşitli tarama teknikleri ve aygıtları geliştirilmiştir. Ayrıca bak. radyoloji.

nükleik asit, canlı hücrelerde kalıtıma ilişkin bilgiyi taşıyarak kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan ve protein biresimini (sentez) yönlendiren bileşiklerin ortak adı.

Nükleik asit molekülü nükleotit adlı yapı birimlerinin art arda dizilmesinden oluşur. Nükleotitlerin her birinde ortada bir şeker molekülü ile buna bağlı bir fosfat grubu ve azotlu baz vardır. Bu yapı çok basitleştirilir-

DNA'nın yapısı

(S) sitozin. (T) timin. (A) adenin. (G) guanin. (F) fosfat grubu. (Ş) şeker.

A. Kornberg. "The Synthesis of DNA" 1968 Scientific American Inc

se azotlu baz ile fosfor grubu arasında dik aç olduğu söylenebilir. Bir nükleotitin şeker molekülünün bir sonrakinin fosfat grubuna bağlanmasıyla nükleik asidin iskeleti ortaya çıkar, azotlu bazlar bu yapının üstündeki çıkıntılar oluşturur.

Nükleik asitlerin iki grubu arasındaki fark, ribonükleik asitte (RNA) riboz türü, dezoksiribonükleik asitte (DNA) dezoksiriboz türü şeker bulunmasıdır. Her iki grupta da azotlu bazlardan adenin, guanin ve sitozin yer alırken, RNA'da urasil, DNA'da timin bulunur.

DNA, bakteri ve mavi-yeşil algler de dahil bütün canlı hücrelerindeki kromozomların başlıca bileşenidir. Çekirdek dışında mitokondri ve kloroplast gibi başlıca hücre

organellerinde de yer alır. Buna karşılık RNA sıklıkla hücre çekirdeği ve sitoplazmada bulunur. Sitoplazmadaki RNA'nın büyük bir bölümü protein biresiminin gerçekleştirildiği ribozomlara bağlıdır. Hücre yapısında olmayan virüsler ise her biri RNA ya da DNA olmak üzere tek bir nükleik asit molekülü içerir.

DNA'nın başlıca işlevi, içerdiği azotlu bazların özgün dizilişleriyle kodlanmış genetik bilginin saklanması ve sonraki kuşaklara aktarılmasıdır. J. D. Watson ve F. H. C. Crick 1953'te DNA molekülünün birbiri çevresinde dolanarak çifte sarmal oluşturan iki polinükleotit zincirinden oluştuğunu ortaya koydu. Zincirlerden birinin bazları öbür zincirde eşleştiği bazlara (adenin timine, sitozin guanine) zayıf hidrojen bağlarıyla tutunur. Böylece molekülün bütünü, uzun kenarları şeker ve fosfat gruplarından, basamakları baz çiftlerinden oluşan ve uzun eksenli çevresinde kıvrılan bir merdivene benzetilebilir. Watson-Crick modeli DNA'nın kodlanan bilgiyi hücrede kuşaklar boyunca nasıl aktardığını göstermeye yardımcı olmuştur. Hücre bölünmesinden (mitoz) önce çifte sarmal çözülür, zincirler birbirinden ayrılır, her biri yeni ve kendi bazlarıyla eşleşen bazlar içeren bir zincirin oluşturulmasında kalıp olarak işlev görür. Böylece bir DNA molekülünden yeni ve yapıları tıpatıp birbirine benzeyen iki DNA molekülü oluşur; bunların her biri bölünen DNA'nın bir zincirini ve yeni biresimlenen bir zinciri içerir. Hücre bölünmesi tamamlandığında yavru hücrelerin her biri bu özdeş kopyalardan birini alır.

Eşey hücrelerinin (sperma ve yumurta) oluşmasıyla sonuçlanan meyo bölünmeden önce de DNA ikiye bölünür. Bununla birlikte, mitozdan farklı olarak, sperma ya da yumurta zincirlerden yalnız birini alır. Döllenme sonucunda bu iki hücre birleştiğinde ortaya çıkan yeni canlının hücreleri, dişi ve erkekten gelen birer zincirden oluşan yeni bir DNA içerir.

DNA moleküllerinin ortak bir işlev ve yapıya sahip olmasına karşılık RNA mole-

özgün işlevi kesin olarak bilinmemekle birlikte protein biresimi için ortamda var olmasının şart olduğu bilinmektedir.

Üçüncü RNA türü olan taşıyıcı RNA (tRNA) amino asitleri genetik kodun belirlendiği diziliş sırasıyla mRNA'nın yanına taşır. Haberci RNA'da kodon adı verilen üçlü baz birimlerinin farklı kombinasyonlarının her biri bir amino asidi belirtir. Taşıyıcı RNA'nın antikodon olarak bilinen ve kodonlardaki bazlarla eşleşen birimleri, taşıyan amino asidin türünü belirler. Amino asitler yerlerine varduktan sonra birleşerek zincir haline gelir ve proteini oluşturur.

Genetik bilginin kopyalanması, kodlanması ve kodun çözülmesi sırasında çeşitli hatalar ortaya çıkabilir. DNA yapısında ortaya çıkan ve sonraki hücre kuşaklarına aktarılan değişiklikler değişim (mutasyon) olarak adlandırılır. En sık ortaya çıkan yapı değişiklikleri bir bazın yerini farklı bir bazın alması, bazlardan birinin yok olması ya da zincire yeni bir bazın eklenmesidir.

nükleofil, ARTICIL olarak da bilinir, bağ oluşturmaya elverişli bir elektron çifti içermesi nedeniyle, kimyasal bir tepkime sırasında atom çekirdeği gibi artı yüklü bir merkez arayan atom ya da molekül. Halojen anyonları (I^- , Cl^- , Br^-), hidroksil iyonu (OH^-), siyanür iyonu (CN^-), amonyak (NH_3) ve su birer nükleofildir. Karş. elektrotifil.

nükleon, ÇEKİRDEK PARÇACIĞI olarak da bilinir, atom çekirdeğini oluşturan temel parçacıklardan proton ve nötronun ortak adı. Artı yüklü protonlar ile yüksüz nötronların kısa erimli çekirdek kuvveti (kuvvetli etkileşim) altında gösterdikleri özellikler, hem çekirdek içinde bir arada tutulmaları, hem de birbirlerini saçılma uğratmaları bakımından aynıdır. Bir başka deyişle, kuvvetli etkileşim elektrik yüküne bağlı değildir. Nükleonlardan daha ağır olan kararsız temel parçacıkların (hiperonlar ve baryon rezonansları) bozunumları sonucunda ortaya çıkan parçacıklar arasında bir nükleon da vardır; yani nükleon, baryon'un taban durumudur. Karşıt nükleonlar ise karşıt proton ve karşıt nötrondur.

nükleoprotein, bir nükleik asit molekülüne bağlı proteinden oluşan bileşiklerin ortak adı. DNA içeren nükleoproteinlerdeki protein molekülü sıklıkla histon ya da protamindir; bu bileşik kromozomlarda yer alır. Virüslerin hemen tümü dezoksiribonükleoprotein yapısındadır. RNA içeren nükleoproteinlere ilişkin fazla bilgi yoktur. Bu bileşiklerin protamin ve histon yerine triptofan adlı amino asidi içerdiği düşünülmektedir.

nükleosentez bak. çekirdek biresimi

nükleotit, bir şeker molekülüne bağlı azotlu baz ve bir fosfat grubundan oluşan organik bileşiklerin ortak adı. Canlılarda nükleotitler kalıtsal özelliklerin tümünü denetleyen nükleik asitlerin yapı taşlarıdır.

Hemen bütün nükleotitlerdeki azotlu bazlar pirimidin, pürin ve piridin adlı üç heterosiklik bileşiğin türevleri olan sitozin, timin, urasil, adenin, guanin ve piridin nikotinamittir. Ribonükleik asit (RNA) ve dezoksiribonükleik asitte (DNA) nükleotitlerin diziliş sırası hücrede biresimlenen proteinlerin yapısını belirler. Adenozin trifosfat (ATP) adlı nükleotit, birçok metabolizma süreci için gerekli enerjiyi sağlar. Bazı nükleotitler enzimlerle birlikte biyokimyasal tepkimeleri hızlandıran koenzimler olarak iş görür.

Nikotinamit adenin dinükleotit (NAD), benzeri bir bileşik olan nikotinamit adenin

dinükleotit fosfatla (NADP) birlikte birçok yükseltgenme tepkimesine elektron taşıyıcı olarak katılır. Bu bileşikler birçok enzim kofaktörü olarak da işlev görür.

nükleozit, canlı hücrelerinde kalıtsal özellikleri denetleyen nükleik asitlerin altbirimi olan ve bir şeker molekülüne bağlı azotlu bazdan oluşan bileşiklerin ortak adı. Hücre işlevlerinde en fazla önem taşıyan nükleozitlerde şeker molekülü bir riboz ya da dezoksiriboz, azotlu baz ise bir pirimidin (sitozin, timin ya da urasil) ya da bir pürindir (adenin ya da guanin).

Nükleozitler genellikle nükleik asitlerin kimyasal tepkime sonucu ya da enzimler aracılığıyla parçalanmasıyla ortaya çıkar. Doğada rastlanan çeşitli nükleozitlerdeki şeker ve azotlu bazların yapısı, şeker molekülündeki halkanın boyu ve iki molekül arasındaki bağlantı 1891-1911 arasında yürütülen çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. Adenozin ve guanozin 1948'de yapay olarak birleştirilmiş, bunu izleyen dönemde nükleozitlerin birleşimi ve bunların birleşerek nükleik asit oluşturması konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Puromisin gibi bazı antibiyotikler kuf ya da mantarlardan elde edilen nükleozitlerdir.

nüklit, belirli bir çekirdek türü ile bu çekirdeği çevreleyen elektron bulutuna verilen ad. Bir nüklit, proton sayısı, nötron sayısı ve çekirdeğin enerji düzeyi ile belirlenir. Örneğin, çekirdeği 17 proton ve 20 nötrondan oluşan klor-37, sodyum-23'ten (11 proton ve 12 nötron) ve klor-35'ten (17 proton ve 18 nötron) farklı bir nüklittir. Çekirdeklerinde aynı sayıda nötron ve proton bulunan, ama enerji düzeyi ve radyoaktiflik açısından aralarında fark olan nükleer izomerler de farklı nüklitlerdir.

Nüklitleri belirtmek için elementin simgesinin sol üstüne proton ve nötron sayılarının toplamı (kütle sayısı) yazılır; gerekirse sol altında da proton sayısı belirtilir. Örneğin ³⁷Cl ya da ³⁷Cl simgeleri klor-37'yi belirtir.

Aynı proton sayısına sahip bir nüklitler kümesinin öğelerini gösteren ve bu nedenle her biri aynı kimyasal elementin farklı bir biçimini belirten izotop terimi, yaygın kullanımına karşın nüklit ile eşanlamlı değildir. 300 kadarı kararlı, geri kalanları da radyoaktif olmak üzere 1.700 dolayında nüklit bilinmektedir.

nümerik analiz bak. sayısal çözümleme

nümeroloji, karakter çözümlemesi ya da geleceği önceden bilmek amacıyla sayıların kullanılması. Her şeyin sonul olarak sayılara indirgenebileceği, dolayısıyla da sayılar aracılığıyla ifade edilebileceği yolundaki Pythagorasçı görüşe dayanır. Her harfin bir rakamı temsil ettiği Yunan ve İbrani alfabelerine benzer bir yöntem kullanan çağdaş nümeroloji, kişinin adını ve doğum tarihini bir dizi rakamla ifade etmekte ve bunlardan yola çıkarak kişinin gerçek karakterinin ve geleceğinin görülebileceğini ileri sürmektedir.

nümizmatik, metal paraları inceleyen bilim dalı. Yunanca *nomisma* ve Latince *numisma* sözcüklerinden türetilmiştir. Osmanlıcada bu kavram "ilm-i meskukat" ya da kısaca "meskukat" (tekil "meskuk", Arapça "sikke"den) olarak geçer.

Metaller çok eski zamanlardan beri değiş tokuş aracı olarak kullanılmaktadır. Ortaçağda hem Çin'de, hem de Avrupa'da kâğıt paranın (banknot) kullanılmaya başlaması metal paranın önemini azaltmışsa da, tü-müyle dolaşımdan kaldıramamıştır.

Tarih. Hem Doğu'da, hem Batı'da gerçek metal paranın ortaya çıkmasından önce

para yerine geçen başka nesneler kullanıldı. İÖ 8. yüzyılda Çin'de para yerine çapa, tırmık gibi tarım araçlarının minyatür modellerinin yapıpı kullanıldığı bilinmektedir. Eski Mısır'da İÖ 4. binyıldan sonra büyüklük ve ağırlıkları belirli altın çubuklar kullanılmıştı; bunu altın halkalar izledi. Ortadoğu ülkelerinde de altın halkalar hem süslenme aracı, hem de para olarak kullanılır, bunun yanı sıra altın ya da gümüş çubuklar da para yerine geçirdi.

Tarihçi Herodotos'un anlattıklarına dayanarak, ilk gerçek metal parayı İÖ 7. yüzyıl sonlarına doğru Lidyalıların kullanmaya başladığı düşünülmektedir. İÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında alışverişin yayılmasıyla metal para kullanımı da yaygınlaştı; çeşitli kent ve ülke yönetimleri kendi paralarını çıkarmaya başladılar. Metal para İran'ı Lidya Krallığı ve Anadolu'daki Pers satraplıkları aracılığıyla gitti, Hindistan'a da oradan geçti. Çin'de ise ilk metal para İÖ 3. yüzyılın ortasında basıldı. Pek çok yerde Eski Yunanlıların yöntemi benimsenerek, paranın bir yüzüne basıldığı dönemdeki yöneticinin resmi, öteki yüzüne de ait olduğu kentin ya da devletin sembelleri işleniyordu. Metal paranın değeri, büyüklüğü ve biçimi yerel koşullara göre saptanıyordu. Önceleri fasulye tanesine benzeyen metal paralar, daha sonra bugün de kullanılan ince pullar haline dönüştü. Zaman zaman yapılan ayarlamalarla her paranın birim değeri ile bunun katları yeniden belirleniyordu.

Metal paralar, yazılı belgeler ve arkeolojik bulgularla birlikte incelendiğinde insanlara pek çok konuda bilgi aktarırlar. Örneğin kentlerin ya da devletlerin zenginlik düzeyini ortaya koyarak ekonomi tarihine ışık tutarlar. Zaman zaman bazı devletlerin parası uluslararası piyasada değer kazanır. Eskiçağda Atina ve Korinthos paralarıyla Makedonya kralı II. Philippos döneminde basılmış metal paralar çok geniş bir alanda kullanılmıştır. Ortaçağda İslam halifelerinin bastırıldığı altın dinarlar ya da Floransa ve Venedik dukaları her yerde aranan paralar olmuştur. Daha yakın dönemlerde Meksika'da ya da Maria Theresia'nın hükümdarlığı sırasında Avusturya'da basılan gümüş, İngiltere'de basılan altın paralar da böyledir. Metal paralardaki değer azalmaları da devletlerin ekonomik güçlerindeki değişiklikleri yansıtır. Yayılma bölgeleri ise, o paraları basanların alışveriş gücünü, ticari etki alanlarının nerelere kadar uzandığını, hangi ülkelerle ilişki içinde olduklarını gösterir. Magna Graecia (Büyük Yunanistan) diye adlandırılan İtalya'nın güney bölgesinde gümüş Atina tetradrahmlerinin (yaklaşık 4,25 gramlık drahmi adlı ağırlık biriminin dört katı ağırlığında metal para) bulunmuş olması, burasıyla Yunanistan arasındaki alışveriş bağına gösterir. Hindistan'da, Roma İmparatorluğu'nda basılmış altın paraların ele geçmesi, Romalı tarihçi Plinius'un (Yaşlı) Hindistan ya da başka doğu ülkelerinden gelen lüks mallara karşılık Roma altınları verildiği biçimindeki sözlerini doğrular. İskandinavya'da çok sayıda Arap sikkesinin bulunması, alışveriş alanının yaygınlığının yanı sıra, Abbasi halifelerinin kürek gereksinimlerini nasıl karşıladıklarını da ortaya koyar.

Metal paraların ekonomik ve siyasal yaşama ilişkin bilgi vermek kadar önemli bir başka yanırları da belgesel özellikler taşıma-larıdır. Madalyalarla birlikte paralar, İÖ y. 4. yüzyıldan bu yana tarihsel kişilerin resimleri konusunda eşsiz bir kaynak olagelmıştır. Pek çok yöneticinin yüzü, basılan paraların üstündeki resimlerden bilinir. Eski Yunan paralarının bunun ötesinde sanat

tarihine de katkıları vardır. Herhangi bir nedenle artık var olmayan yapı, heykel, resim gibi pek çok sanat yapısının varlığı ve görünüşü metal paraların üstündeki resimlerinden öğrenilebilmektedir. Roma paralarının üstünde devletin tarihine ilişkin ayrıntılı bilgiler vardır. Gene bu iki kültürün paralarından din ve mitolojiye ilişkin pek çok bilgi edinilmektedir.

Eskiçağ paralarının yapımında kullanılan belli başlı metaller arasında altın, gümüş ve bakır, bir altın-gümüş karışımı olan elekttron, tunç, pirinç gibi alaşımlar bulunuyordu. Anadolu'daki ilk metal paralar elekttronan yapılmıştı. Kullanımı neredeyse evrensel olan altın ise İskit, Pontus ve Baktriane krallıklarındaki kaynaklardan getirtilmişti. Yunanistan'daki kent devletleri metal parada gümüş kullanmayı yeğlediler. İtalya'daki maden yatakları ilk Roma paralarının tunçtan yapılmasına yol açtı. Daha sonra alışverişin uluslararası boyut kazanması üzerine altın, gümüş, tunç ve bakır paralar bir arada kullanılmaya başladı. Makedonya kralı II. Philippos Yunanistan'da altın para kullanılmasına öncülük etti. Genel olarak altın ve gümüş gibi değerli madenler büyük para birimlerinde, bakır ile tunç da bozukluklarda kullanılırdı.

Değerli metallerin para yapımında kullanılması 20. yüzyıla değin sürdü, ama kâğıt paranın yaygınlaşması ile yavaş yavaş terk edilmeye başladı. Bugün bozuk para gereksinimi nikel, bakır-nikel, tunç, alüminyum ve tunç-alüminyum gibi metal ve alaşımlarla karşılanmaktadır. Eski çağlarda kuraldışı bir uygulama olarak yalnız Baktriane'de nikel paraların kullanıldığı bilinmektedir. Biçimi çabuk bozulduğu için, kurşundan para çok az yapılmıştır. Hindistan'ın Dekkan bölgesindeki Andhra'da (Telingana), Romalıların Fransa'ya girmesinden önce Galya'da, bir de günümüzde bazı Malezya eyaletlerinde kurşundan yapılmış paralara rastlanır. Demir de az kullanılmıştır. Eski Yunanistan'da Sparta'da, bir de I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'da demir paralar basılmıştır. Nitelikli pirinç elde etmek için gerekli olan çinko bir süre Romalılar, 15-17. yüzyıllar arasında da Çinliler tarafından para yapımında kullanılmıştır.

İslam ülkelerinde metal para. İslam ülkelerinde dinar (altın), dirhem (gümüş) ve fels (bakır) olmak üzere üç tür metal para kullanıldı. Yüzyıllarca Roma, Bizans ve Sasani paralarının sürümde kaldığı Ortadoğu'da ilk İslam parası Hz. Ömer döneminde (634-644), Sasani paraları üstüne İslama özgü bazı işaretlerin kazınmasıyla oluşturuldu. Emevi halifesi I. Muaviye (İd 661-680) Sasani paralarına kendi kılıçlı tasvirini koydurttu. Halife Abdülmelik ise 693'te bir yüzünde kendi resminin bulunduğu ilk İslam dinarını bastırdı. Bunun öbür yüzünde kelime-i tevhid yazılıydı. 694'te Emevi eyaletlerinde gümüş İslam paraları basılmaya başladı. Emevi dinarı, Bizans Solidosuna (4,25 gr) eşit saf altın, dirhem de (2,97 gr) saf gümüştü. Metal paraların üstüne hükümdar ve halifelerin adlarının yazılmasını ilk kez Emeviler uyguladı. 9. yüzyılda İslam sikkelerinin biçimi temel kurallara bağlandı. Paranın üstüne egemenliği tanınan halifenin ve hükümdarın adı, sultanın ya da melikin kendisinin ve babasının adı, hükümdarlık unvan ve lakapları, kelime-i tevhid, paranın basıldığı kent ve basım yılı yazılmaya başladı. Halifeden ve sultandan bağımsızlık izni alan küçük beyler de adlarını taşıyan sikke bastırmayı egemenliklerinin gereği sayıyorlardı. Örneğin para-

sındaki özel unvanların arasında "ed-devle" ile biten bir tamlamanın bulunması o hükümdarın bağımlılığını, "ed-dünya" sözünü içeren bir unvanın bulunması ise bağımsızlığını belli ediyordu. Bunun gibi "melik", "sultan", "emir" unvanlarının da siyasal anlamları vardı. Bu unvanları tamamlayan "el-kâmil", "el-âdil", "ebü'l-muzaffer", "ebü'l-feth", "el-gazi", "imamü'z-zaman", "kasım-ı emiri'l-müminin" "nasır-ı emiri'l-müminin" vb lakaplar da siyasal, dinsel ve askeri anlamlar taşıyordu. Karahanlılar, Samaniler ve Büyük Selçuklulardaki bu gelenekler başka devletlere de yayıldı. Müslüman olmayan komşu devletlerle sürdürülen ticaret ilişkileri, insan tasvirli İslam sikkelerinin de çıkarılmasına yol açtı.

İlk Osmanlı gümüş parası akçenin 1326'da Orhan Gazi adına kesildiği kabul edilir. Ama babası Osman Bey döneminde basılmış bir akçe parçası da bulunmuştur. I. Bayezid (Yıldırım) (hd 1389-1402) gümüş ve bakır Osmanlı paraları için düzenlemeler getirdi. II. Mehmed (Fatih) dönemine (1451-81) değin akçe (gümüş) ve pul (bakır) denen sikkelerle Venedik Dukası (altın) sürümdeydi. II. Mehmed 1477'de sultani olarak bilinen ilk Osmanlı altını bastırdı.

İlk tuğralı Osmanlı paraları III. Mehmed (hd 1595-1603) adına basıldı. 1625'te alınan "tashih-i sikke" kararından sonra kuruş, 1640'ta da para adı verilen metal paralar basıldı. 1687'de sikkelerin tümüne darphanede damga vurulması kararlaştırıldı. 18. yüzyılın başında Osmanlı piyasasında cedid İslambol (fındık), şerifi gibi yerli altın paralarından başka yaldız, frengi, esedi, zolata, Abbasi, tümen vb gibi yabancı altın ve gümüş paralar da sürümdeydi. Yerli ve yabancı paraların pariteleri arasındaki fark altın ve gümüş kaçakçılığına yol açıyor, bu da ekonomiyi sarsıyordu.

18. yüzyılın ikinci yarısında "zer-i mahbub" serisi altın ikilik, üçlük, beşlik ve onluklar çıkartılırken, üstlerine "duribe fi Kostantiniye" (Konstantiniye'de basılmıştır) yerine "duribe fi İslambol" (İstanbul'da basılmıştır) ibaresi kondu. 19. yüzyılda dünya piyasalarında altının giderek değer kazanması nedeniyle metal paraların paritelerinin sık sık yeniden belirlenmesi gerekti. II. Mahmud'un (hd 1808-39) son yıllarında Osmanlı sikkelerinin basımı ve birimleri konusunda köklü yenilikler gerçekleştirildi. Abdülmecid 1840'ta çıkardığı bir fermanla bütün metal paraların yenilenmesini istedi. Darphanede sarkaç sistemine geçildi. 22 ayar, yüzlük serisi altın ve gümüş Mecidiyeler çıkarıldı. Bakır sikkeler de 5, 10, 20 ve 40 para olarak basıldı. Maliye Nezareti içinde kurulan Meskukat-ı Şahane İdaresi altın ve gümüş fiyatlarındaki değişimleri de dikkate alarak Osmanlı Mecidiyesi'ne göre eski Osmanlı paraları ile yabancı paraların cırlarını belirliyordu. Osmanlı Bankası'na banknot çıkarma yetkisinin verilmesinden (1863) sonra, 1881'de Meskukat-ı Osmaniye Karamamesi yayımlandı. 26 Mart 1916'da çıkarılan Tevhid-i Meskukat Kanunu'yla Osmanlı metal paraları altın, gümüş ve nikel olarak belirlendi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Osmanlı metal paraları sürümde kaldı. 1924 ve 1925'te çıkarılan 411 ve 624 sayılı yasalarla altın ve gümüş para sistemi ne son verildi.

Üretim teknikleri. Paraların metalden yapılması, dayanıklılığının yanı sıra, metalin eritilip bir kalıba dökülerek biçimlendirilmesindeki kolaylıktan da geliyordu. Bu nedenle döküm, para basımının en önemli işlemlerinden biri olmuş, hatta pek çok

yerde para yalnız döküm yoluyla üretilmiştir. Ama içine görece daha değersiz metaller karıştırarak paranın değerinin düşürülebildiği, böyle bir paranın da ilk bakışta gerçek değerde olanlardan ayırt edilemediği ortaya çıkınca, bu sakıncayı ortadan kaldıracak başka yöntemlere başvurulmuştur.

İÖ 7. yüzyılda Batı Anadolu'da para, eriyik haldeki metalin düz bir yüzey üstüne dökülmesiyle yapılmıyordu. Altırları düz olan bu paraların üstleri metal eriyiğindeki yüzey genilimi nedeniyle yuvarlakça oluyordu. Bunu düzeltmek için çekiç ya da tokmak gibi aletler kullanılıyordu. Bir süre sonra, bu aletlerin üstündeki girinti ve çıkıntıların paranın üstünde iz bıraktığı fark edilince, bunun düşük değerde para basımını engellemekte kullanılabileceği düşünüldü. Ardından paranın üstüne, değişim değerinin resmen onaylanması anlamına gelen yönetici ya da devlet işaretlerinin işlenmesine başlandı.

Eski çağlardan günümüze kalan para kalıplarının çoğu tunçtan yapılmıştır. Romalılar demir kalıplar da kullanmıştı. Alt kalıbın içine yerleştirilen metalin üstüne, bir sapın ucundaki üst kalıp konur, ona da çekiç vurularak arada kalan madene hem ince pul biçimi verilir, hem de istenen işaretler işlenirdi. Vurmaya (darp) dayanan bu para basma yönteminde bir süre sonra metal eriyiği doğrudan alt kalıbın içine dökülmeye başladı. Yapılan araştırmalar bu yöntemle, alt kalıp bozulmadan 10-20 bin kadar para basılabileceğini, çekiç vuruşlarının doğrudan etkisi altındaki üst kalıbın ise bunun yarısı kadar para yapmaya elverdiğini göstermiştir. Bir kalıpta bir kişinin çalıştığı küçük darphanelerde saatte 100 tane metal para yapılabileceği anlaşılmıştır. Roma ya da Antiokheia (Antakya) gibi eski çağın büyük merkezlerinde ise kalıplarda dört kişilik takımların çalıştığı bilinmektedir. 1870'lerde İran'daki bir darphaneyi anlatan bir gözlemci, biri çekiç vuran, biri kalıbı tutan, biri kalıba metal yerleştiren, biri de bitmiş parayı kalıptan çıkaran olmak üzere dört kişinin çalıştığı bir takımdan söz etmektedir. Buna göre iki saniyede bir tane metal para üretililebileceği anlaşılmaktadır.

Kalıplarda yapılan değişiklikler paraların biçimini olduğu kadar üretim yöntemlerini de etkiledi. Sasaniler döneminde İran'da 220'den sonra ince kalıp kullanıldı. Bu da hem daha ince paraların yapılmasına, hem de bunların üstündeki kabartmaların daha alçak tutulmasına yol açtı. Bizans aracılığıyla Avrupa ülkelerine geçen bu yöntem, Charlemagne'in bastırdığı paralarda da kullanıldı. Bazı Frank ve Sakson krallıklarında da aynı paranın üstüne, her biri yalın işaretler taşıyan birkaç kalıpla baskı yapılır, böylece daha karmaşık bir kabartma elde edilirdi. Avrupa metal paralarında hem kabartma, hem de oymalar bulunurken, İslam ülkelerinin paralarında oyma daha ağır basmaktaydı.

Gümüş para yapımında, önce gümüş ince bir katman olarak dökülür, sonra da eriyik tam soğumadan çekiçle istenen kalınlığa getirilirdi. Aşağı yukarı 10. yüzyılda gerçek para boyutlarından biraz daha büyük dörtgen parçalar hazırlanmaya, daire biçimindeki kalıbın içine yerleştirilip sıkıştırıldıktan sonra yanlardaki fazlalıklar kesilerek alınmaya başladı. Metal para basmak karşılığında kullanılan "sikke kestirmek" deyiimi buradan gelir.

15. yüzyılda para basmanın hızlanması, daha iyi kalıpların yapılmasına yol açtı. Bunlardan biri demir kalıptı. Kalıbın içine karbon konup fırına veriliyor, bu da onun çeliğe dönüştürerek daha sertleşmesini sağlıyordu. Paraların kenarının kesilip değerleri-

nin düşürülmesi tehlikesine karşı da buraya çentikler yapmak, tırtıklar açmak ya da bir yazı kazımak gibi önlemler uygulanıyordu. Ayrıca kalıpları, çekiçle vurmak yerine vida ile sıkıştırarak üstlerindeki işaretlerin paraya geçmesini sağlayan yöntemler de geliştirildi. Bunu ilk kullananlardan biri 16. yüzyılın ilk yarısında İtalya'da Benvenuto Cellini oldu. Daha sonra Paris'te, 1550 dolaylarında da Londra'da aynı yöntem kullanıldı. Aynı yıllarda Almanya'da döner kalıplar geliştirilmeye başladı. Bunlar, üstüne kabartma yapılacak metali kendi kendine içine alıp baskıdan sonra da dışarı çıkaran eğri yüzü kalıplardı. Bu yöntemle para yapılacak metalin kalıplara küçük parçalar biçiminde tek tek yerleştirilmesi yerine, baskı yürüten bir bant üstünde yapılarak üretim hızı artırılabilirdi. Basılan paralar önceleri eğri çıktığından, yuvarlak yüzü bir çekiçle düzeltmek gerekmişti. Bu teknik, Taschenwerk adı verilen bir makinenin kullanılmasıyla geliştirildi ve Almanya'da 18. yüzyıla değin kullanıldı. Bu makinenin bir benzeri de 1600'den sonra İspanya'da düşük değerde metal para basmak için kullanıldı (bugün Londra'da British Museum'da sergilenmektedir). Daha sonra, bir oymabaskı sanatçısı olan Jean Warrin'in geliştirdiği ve ilke olarak vidalı prese benzeyen bir alet kullanıldı. Aletin kalıpları sıkıştırmaya yarayan kolları, üstündeki uygun biçimde yerleştirilmiş ağırlıklar nedeniyle büyük bir hızla dönüp sıkışmakta, bundan aldığı hızla da yeniden eski konumuna dönmekteydi. Bir baskı takımı bu aracı kullanarak saniyede bir metal para basabiliyordu.

19. yüzyılda geliştirilen buhar makinesi kısa sürede para yapımında kullanılmaya, kalıplar için de niteligi yükseltilmiş çelikten yararlanılmaya başladı. Günümüzde kalıpların yapımı, paraların basımı gibi işlemler elektrikli makinelerle gerçekleştirilmekte, kullanılan metallerin özellik ve niteliklerini belirlemek, basılan paraların denetimini yapmak için de bilgisayarlardan yararlanılmaktadır. Çeşitli eritme ve antma süreçlerinden geçirilen metaller dakikada yüz metal para basan makinelerle gelmekte, basımdan sonra, artanlar ya da eskimiş paralar yeniden eritilmek üzere fırınlara gönderilmektedir. Bir kalıpla 200 binden fazla metal para basılabilmektedir. Ayrıca bak. para koleksiyonculuğu.

nümmülit, Foraminiferida (delikliler) takımından görece iri, mercek biçiminde, binlerce soyu tükenmiş tekhücreli türünün ortak adı. Tersiyer (Üçüncü) Dönem (y. 65-2,5 milyon yıl önce) denizlerinde çok bol bulunan bu canlılar özellikle Eosen Bölümünde (y. 54-38 milyon yıl önce) çoğalmıştı. Bu dönemde Sahra'da oluşmuş kireçtaşları nümmülit fosilleri bakımından çok zengindir ve nümmülit kireçtaşı adıyla tanınır.

Nürnberg, Almanya'da Bavyera eyaletinin (Land) Münih'ten sonraki ikinci büyük kenti. Pegnitz Irmağının Franken yaylalarından doğduğu kesimde yer alır.

Resmi kayıtlarda ilk kez 1050'de Noremberg adıyla sözü edilen kentin çekirdeğini bundan on yıl kadar önce III. Heinrich'in yaptırdığı şato oluşturdu. Şatonun çevresinde gelişen yerleşme 1219'da kent olarak ilk beratını aldı. Kısa süre sonra özgür imparatorluk kentine dönüştü.

13. yüzyılın sonlarına doğru Nürnberg artık yalnızca korunaklı bir yerleşme değil, zanaatçıları, yurttaşları, kazançlı imalat ve ticaret etkinlikleriyle gelişmiş bir kentti. 1471'de ressam Albrecht Dürer Nürnberg'de doğdu; onun ve Michael Wohlgemuth, Veit Stoss, Peter Vischer, Adam Kraft,

Hans Sachs gibi çağdaşlarının döneminde Nürnberg sanat alanında tarihinin en büyük gelişmesini yaşadı. 1525'te Reform hareketinin temel ilkelerinin benimsenmesinden sonra Protestan önder Philipp Melanchthon kentte bugün de kendi adını taşıyan, Almanya'nın ilk *Gymnasium*'larından birini kurdu (1526). Melanchthon, hümanist Willibald Pirkheimer, astronom Regiomontanus ve bilinen en eski coğrafya küresini yapan

Nürnberg'de eski kentten bir görünüm, önde ortaçağdan kalma surlar
German Information Center

Martin Behaim ile birlikte Nürnberg'in gelişen Batı dünyasında bir bilim merkezi olarak ünlenmesini sağladı.

17. yüzyılın başlarında ekonomik ve kültürel gelişiminin doruğuna ulaşan kent 1806'da özgür imparatorluk kenti olmaktan çıktı ve borca batmış durumda Bavyera Krallığı'na bağlandı. Nürnberg'le Fürth'ü birbirine bağlayan ilk Alman demiryolunun açıldığı 7 Aralık 1835'e değin süren gerileme döneminden sonra yeniden modern bir sanayi merkezi olarak gelişmeye başladı.

1930'larda Nazi Partisi'nin merkezlerinden biri durumuna gelen kent, 1935'te çıkarılan ve Yahudileri hedef alan Nürnberg Yasaları'na(*) da adını verdi. Kent II. Dünya Savaşı'nda büyük yıkıma uğradı. Savaşın sonunda ABD birlikleri tarafından ele geçirildi ve Alman savaş suçlularının Müttefikler tarafından yargılandığı mahkemelere sahne oldu.

Ortasından Pegnitz Irmağının geçtiği eski kent merkezi 1452'de tamamlanmış surlarla çevrilidir. Daha içeride yer alan, 1140 ve 1320'den kalma eski tahkimatların kalıntıları da kısmen ayakta. II. Dünya Savaşı'nda yıkılan tarihsel yapıların bir bölümü onarılmıştır. Bunların başında gotik St. Sebaldus ve St. Lorenz kiliseleriyle, pazar yerinin hemen yanındaki Meryem Ana Kilisesi (Frauenkirche) gelir. Pegnitz Irmağı kıyısında yükselen Kutsal Ruh Hastanesi (Heilig Geist Spital) günümüzde huzurevi olarak kullanılmaktadır. Kentteki öteki önemli yapılar König Caddesi'ndeki gümrük binası (Mauthalle), şarap deposu (Weinstadel), Rönesans döneminden kalma belediye binası, Schöne Brunnen adlı çeşme, eski kent müzesi Fembohaus ve bütün bu yapılara egemen bir konumdaki imparatorluk şatosudur. Şatonun ambarları günümüzde hostel olarak kullanılmaktadır.

Nürnberg önemli bir hassas mekanik ve optik araçlar, elektrikli aletler üretim merkezidir. Motorlu araç, basım, kimya, ahşap, kâğıt ve tekstil sanayileri de önem taşır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Uluslararası Oyuncak Fuarı kenti dünya oyuncak sanayisinin merkezi durumuna getirmiştir.

Çok sayıda otoyolun kavşak noktasında yer alan Nürnberg, Münih-Berlin ve Frankfurt-Köln otoyollarına bağlıdır. Eski Ludwig-Tuna-Main Kanalı'nın kıyısında bulunan kentte, 1990'larda tamamlandığında Main, Tuna ve Ren ırmaklarını birleştirecek olan Main-Tuna Kanalı'na bağlı modern bir liman da vardır.

Nürnberg'in içindeki ve çevresindeki çok sayıda yükseköğretim kuruluşu arasında Ohm Uygulamalı Teknoloji Politeknik Enstitüsü ve Erlangen-Nürnberg Üniversitesi'nin bazı bölümleri sayılabilir. Kentteki Sanat Akademisi (1662) Almanya'nın en eski sanat okuludur. Öteki önemli sanat ve kültür kuruluşları, bir edebiyat derneği olan Pegnitz Çobanları (Pegnitzer Hirtengesellschaft) (1644) ile 600 yıldan fazla bir süredir hizmet veren halk kütüphanesidir. 1852'de berat alan ünlü Alman Ulusal Müzesi de Nürnberg'dedir. Müze Dürer'in basılmış oymabaskı çalışmalarının tamamını içeren bir koleksiyona sahiptir. Nüfus (1991 tah.) 493.692.

Nürnberg davaları, II. Dünya Savaşı sonunda, Müttefik Devletler'in oluşturduğu Uluslararası Askeri Mahkeme'nin Nürnberg'de (Almanya) savaş suçlusu Nazi liderlerini yargıladığı bir dizi dava (1945-46). Sanıklar hakkında düzenlenen iddianame dört esasa dayanmaktaydı: 1) Uluslararası antlaşmaları ve antlaşmaları ihlal edici saldırı savaşları planlamayı, başlatmayı ve sürdürmeyi içeren barışa karşı suçlar; 2) toplu kıyım, toplu sürgün ve soykırım gibi insanlığa karşı işlenen suçlar; 3) savaş yasalarını ihlal eden suçlar; 4) ilk üç kategoride belirtilen suçları işlemek üzere ortak bir anlaşma içine girme.

Uluslararası Askeri Mahkeme bu davalara bakma yetkisini, ABD, İngiltere, SSCB ve Fransa geçici hükümeti temsilcilerinin 8 Ağustos 1945'te imzaladığı Londra Anlaşması'ndan alıyordu. Sonradan 19 ülkenin daha onayladığı anlaşma, Mihver Devletleri'ne mensup olan ve suçları belirli bir coğrafi bölgeyle sınırlı olmayan büyük savaş suçlularını yargılayacak bir uluslararası askeri mahkemenin kurulmasını öngörüyordu. Anlaşmayla yukarıda sayılan savaş suçlarından birini ya da birkaçını işlemiş kişi, grup ya da örgütleri belirleme yetkisi mahkemeye verilmişti. Bir örgütün suçluluğu-

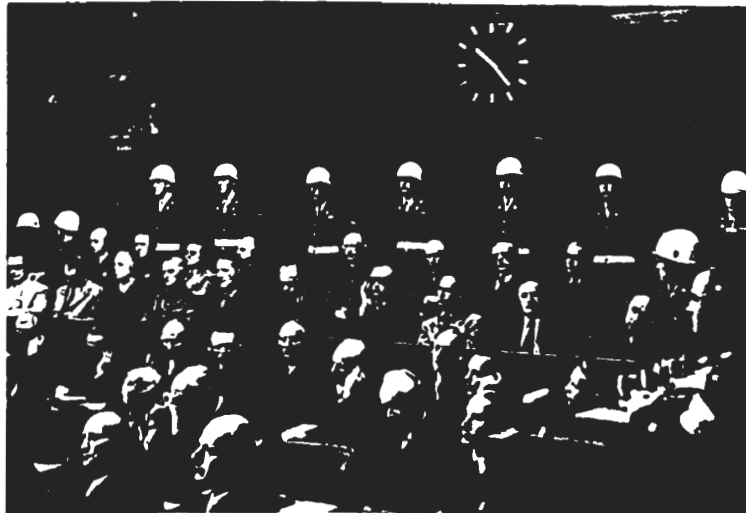
nun saptanması durumunda, üyeleri sanık olarak duruşmaya çıkarılabilecek ve örgütün suçluluğu bir daha sorgulanamayacaktı. Sanıklara iddianameyi önceden inceleme, avukat tutma, mahkemeye suçlamalarla ilgili bilgiler sunma ve tanıkları yanıtlayarak gerektiğinde onlara soru sorma hakları tanınmıştı.

Mahkeme, imzacı dört ülkenin seçtiği birer asil üye ve birer yedek üyeden oluşuyordu. Sovyet üye General İ. T. Nikitçenko'nun başkanlığında 18 Ekim 1945'te Berlin'de yapılan ilk duruşmada 24 eski Nazi lideri savaş suçları işlemekle suçlandı. 20 Kasım 1945'ten başlayarak bütün duruşmalar Nürnberg'de İngiliz üye Geoffrey Lawrence'ın başkanlığında yapıldı. Toplam 216 duruşma sonunda, hapisnede intihar etmiş olan Robert Ley ile sağlığının bozuk olması nedeniyle mahkemeye çıkamayan Gustav Krupp von Bohlen und Halbach dışında 22 sanık hakkında hüküm verildi (1 Ekim 1946). Sanıkların üçü suçsuz bulunurken, giyapta yargılanan Martin Bormann dahil 12 sanık asılarak idam, Rudolf Hess'in aralarında bulunduğu üç sanık ömür boyu hapis, Albert Speer'in aralarında bulunduğu dört sanık da 10-20 yıl arasında çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı.

Mahkeme bu kararları verirken sanıklar tarafından ortaya konan esas savunmaları reddetti. Bunlardan ilki bireylerin değil, salt bir devletin savaş suçlusu olabileceği iddiasıydı. Mahkeme uluslararası hukuk alanındaki suçların ancak kişiler tarafından işlenebileceğine ve yalnızca bu kişilerin cezalandırılmasıyla uluslararası hukuk hükümlerinin yerine getirilebileceğine hükmetti. İkinci savunma, dava ve yargı kararının geriye dönük hükümlere dayandığıydı. Mahkeme dava konusu eylemlerin II. Dünya Savaşı'ndan önce de suç olarak kabul edildiğini belirtti.

Nürnberg Mitingleri, Almanca NÜRNBERGER PARTEITAGE (Nürnberg Parti Günleri), Nazi Partisi'nin 1923, 1927 ve 1929 yıllarında, 1933-38 arasında da her yıl Bavyera'nın Nürnberg kentinde düzenlediği kongrelere eşlik eden propaganda amaçlı kitle gösterileri.

Ocak 1923'te Münih'te ülke düzeyinde ilk toplantısını yapan Nazi Partisi, aynı yılın eylül ayında düzenlenen ikinci kongre için, garip ortaçağ görünümüyle milliyetçi propaganda uygun bir hava taşıyan Nürnberg kentini seçti. 1929'da düzenlenen görkemli miting coşkulu Wagner müziği, heyecan

Nürnberg davalarında bir duruşma, 30 Eylül 1946; Almanya Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

verici savaş şarkıları, bayraklar, kaz adımıyla yürüyüşler, insanlardan oluşturulan dev gamalı haç şekilleri, fener alayları, şenlik ateşleri ve havai fişek gösterileriyle sonraki mitinglere de örnek oluyordu. Mitinglerde Adolf Hitler ve öteki Nazi önderleri uzun söylevler verir, binalar büyük sancaklar ve Nazi sembollerıyla donatılırdı. Mitinglerin doruk noktası sancakların kutsanma töreniydi. Bu törende yeni sancaklar, 1923'teki başarısız Birahane Darbesi'nde öldürülen Nazilerin kanlarıyla sulandığı öne sürülen *Blutfahne* (Kanlı Sancak) adlı eski bir sancağa dokundurulurdu.

Genellikle ağustos sonunda ya da eylülde düzenlenen ve bazen bir hafta kadar süren mitinglere yüz binlerce parti üyesi ve yandaş ile yüzlerce yabancı gazeteci katılırdı. Hitler mitinglerdeki kıskırtıcı konuşmalarında genellikle yeni Nazi talimatlarını açıklardı. Örneğin Yahudileri hedef alan ırkçı Nürnberg Yasaları ilk kez 1935 mitinginde ilan edildi. 1939'daki sözde Barış Mitingi Polonya'ya karşı savaş hazırlıkları nedeniyle iptal edildi.

Mitinglerin etkileyici havasını bir ölçüde yansıtan filmlerin en ünlüsü Leni Riefenshtahl'ın 1934 mitingini görüntüleyen belgesel yapıtı *Triumph des Willens*'tir (1935; İrade-nin Zaferi).

Nürnberg Yasaları, Adolf Hitler tarafından hazırlanan ve Nazi Partisi'nin Nürnberg'deki bir kongresinde onaylanan iki düzenleme (15 Eylül 1935). *Reichsbürgergesetz* (Reich Yurttaşlar Yasası) olarak bilinen ilk düzenleme, Alman yurttaşlığı kaldırılan Yahudileri devletin tebası konumuna getiriyordu. Kısaca *Blutschutzgesetz* (Kan Koruma Yasası) olarak anılan *Gesetz zum Schutze des Deutschen Blutes und der Deutschen Ehre* (Alman Kanını ve Onurunu Koruma Yasası) adlı düzenleme ise "Alman yurttaşlarının ya da Alman kanından olanların" Yahudilerle evlenmesini ya da cinsel ilişkide bulunmasını yasaklıyordu.

14 Kasım 1935 tarihli ilk ek kararla Yahudilik ölçütü Yahudi bir büyükanne ya da büyübabadan gelen kişileri de kapsayacak biçimde genişletilerek Yahudilerin Alman yurttaşlığı olamayacağı, oy kullanamayacağı ve kamu görevlerinde bulunamayacağı açıkça belirtildi. Bunu izleyen başka düzenlemelerle Yahudilere karşı ayrımcılık daha da pekiştirildi. Örneğin Yahudilerin 45 yaşından genç Alman uyruklu ya da Alman kanından geçen kadınları ev hizmetlerinde çalıştırmaları yasaklandı. Yahudi pasaportları kırmızı bir "J" (Almanca Yahudi anlamına gelen *Jude*'nin ilk harfi) ile damgalanmaya başladı. Yahudiler Yahudi adları almaya zorlandı. Yahudi cemaatlerinin yasal statüleri 28 Mart 1938 tarihli bir kararla iptal edildi. Yahudilerin tıp mesleğini yürütmele-rini engelleyici hükümler getirildi.

nütasyon bak. uğrım

Nüveyri, asıl adı ŞEHABEDDİN AHMED EL-KINDİ EŞ-ŞAFİİ (d. 5 Nisan 1279, Kus - ö. 1332, Kahire, Mısır), Arap ansiklopedi yazarı ve tarihçi. Bir devlet adamı olan babası Abdülvehhab tarafından yetiştirildi. Memlûk hükümdarlarının hizmetinde çalıştı. Ciltçilik ve hattatlıkla ilgilendi. *Nihayeti'l-Ereb fi Fünun'l-Edeb* adlı ansiklopedisiyle döneminin en ünlü tarihçi ve ansiklopedicileri arasına girdi. Otuz bir cilt ve beş ana bölümden oluşan bu yapıtta gök, yer, insanlar, bitkiler ve çağın tarihsel olaylarına ilişkin ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

nüzul (Arapçada "inme", "konaklama", "konuk için hazırlanan yemek"), Osmanlı Devleti'nde sefere çıkan ordu için halktan sabit bir bedel karşılığı toplanan yiyecek ve içeceğin menzil(*) denen konaklama yerlerinde toplanması.

Osmanlı ordusunun ilk toplanma yeriyse cephe arasında konakladığı her menzilde, nüzul emini (konakçı başı) denen görevliler, sefer süresince olağanüstü yükümlülüğe bağlı yöre halkından sağladıkları zahireyi, hayvan yemini vb hazır ederlerdi. Nüzul yükümlülüğü ordunun cepheye varmasıyla sona ererdi. Hangi bölgenin ne kadar sürsat(*) zahiresi (arpa, et, ekmek, yağ, bal vb) ya da sürsat akçesi vereceği merkezdeki menzil kayıtlarında belirlenmiş olurdu. Sürsat zahiresi arasında ana gereksinim maddesi sayılmayan yiyecekler yer verilemezdi. Nüzul emini bedeli ödenerek alınan malların korunması, dağıtılması ve taşınmasından da sorumluydu. Nüzul işleri için Osmanlı kalelerinde büyük ambarlar, tahıl depoları vardı. Buralardaki stoklar her yıl üçte bir oranında yenilenirdi. Osmanlı Devleti'nde, maaşlı (ulufeli) merkezi ordunun savaşta ve barışta idamesinin yanı sıra, kapıkulu ocakları ve eyalet askeri (tumarlı sipahiler) ile birlikte bütün ordunun sefere çıkması, çok büyük bir örgütlenme gerektiriyordu. Bu işlerin toplu üzerinde ne gibi bir yük oluşturduğu, bürokrasi ve orduyu beslemenin zaman içinde ağırlaşmasının reayanın basit ve genişletilmiş yeniden-üretim olanaklarını nasıl etkilediği henüz açıklığa kavuşturulmuş değildir. Bununla birlikte âvâz akçesi gibi tümüyle askeri nitelikli özel vergiler, ordu için yol ve köprü yapımı gibi işlerde devletin angarya koyma hakkı, özel bazı reaya kesimlerinin (örn. derbendciler) yan-askeri destek faaliyetleriyle ömür boyu görevlendirilmeleri vb hep bu yükün önemli olabileceğini düşündürmektedir. Sefer halindeki ordunun ikmali için başvuru-lan nüzul ve sürsat da, ordunun geçtiği yolun iki tarafında kilometrelerce genişleyen bir şeritte yaşamı derinden etkileyebilen yöntemlerdir.

Nüzul, 18. yüzyılın ikinci yarısında geleneksel düzenini yitirmeye başladı. 19. yüzyılın başında da bu uygulama bırakılarak ordunun ikmal işleri için Konaklar Müfettişliği kuruldu.

Nwapa, Flora (d. 18 Ocak 1931, Oguta, Ortadoğu eyaleti, Nijerya), İboların yaşamını ve geleneklerini kadın bakış açısıyla yansıtan yapıtlarıyla tanınmış Nijeryalı romancı.

Nijerya'nın Ibadan kentindeki University College'da (1953-57) ve İskoçya'daki Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1959'dan başlayarak Nijerya'da öğretmenlik yaptı ve üniversitede idari görev aldı. İç savaştan sonra Ortadoğu eyaletinde sağlık ve sosyal yardım müdürlüğüne getirildi.

İlk romanı *Efuru* (1966) tanımların seçtiği bir kadını konu alan eski bir halk öyküsüne dayanır. Sonraki romanlarından *Idu* (1970) kocasına çok bağlı olan ve adam ölünce onu ölüm ülkesinde aramaya çıkan bir kadını konu alır. *Nwapa This is Lagos and Other Stories* de (1971; Burası Lagos ve Başka Öyküler) topladığı öykülerinde ise aile yaşamını onaylar, ama erkek ve kadın rollerinin karşılıklı yıkıcılığını vurgular.

Nyainqêntanglha Dağları, Çince NYAINQ-HINGTANGGULA SHAN, Wade-Giles yazımında NIEN-CH'ING-TANG-KU-LA SHAN. Çin'de, Tibet Özerk Bölgesi'nin güney kesimindeki dağ sisteminin doğu bölümünü oluşturan sıradağ. Sistem kuzeyde Aling Dağları (*shan*), güneyde Gangdisi Sıradağları olmak üzere ikiye ayrılır. Gangdisi Sıradağları

daha engebeli ve buzullu olmakla birlikte, en yüksek tepesi bile (6.715 m) Alingler'den daha alçaktır. Bu iki dağ zinciri 88. doğu boylamının doğusunda Nyainqêntanglha Dağlarında birleşirler. Çoğu zaman Trans-Himalaya adı verilen bu dağlar, Tibet'in güney kesimindeki Brahmaputra (Çince Yaluzangbu) Irmağı (*jiang*) ile yüksek platodaki göller arasında su bölümü çizgisi oluşturur.

Sıradağın güney yamaçları çok engebeldir; pek çok bölgenin yüksekliği 6.000 m'yi aşarken, Tibet'in başkenti Lhasa'nın kuzeybatısında bazı tepelerin yüksekliği 7.000 m'yi geçer. Yamaçlarından akan sular, Brahmaputra Irmağına dökülür. Batıya doğru, sıradağın kuzey yamaçları Qiangtang Havzasının güneydoğusunda kapalı bir su toplama alanı oluşturur. Doğu uçta ise yamaçlardan akan sular Saluen Irmağının kaynağına dökülür; bu bölgede zengin bir bitki örtüsü görülür. Sıradağdan geçen başlıca yol, Yangbajing ile Heihe arasında yer alan Shangshung Shankou adlı geçidi izler. Geçit, anayolu Lhasa'dan kuzeye, Qaidam (Saydam) Havzasına ve Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi'ne ulaştırır.

Nyakyusalara, SOKİLELER, NGONDELER ya da NKONDELER olarak da bilinir, Tanzanya'nın Mbeya ilinde ve Malavi'de yaşayan halk. Bantu dillerinden birini konuşurlar. Yaşadıkları topraklar Nyasa Gölü yakınındaki alüvyonlu düzlüklerle buradan 65 km kadar gerilere uzanan dağlık bölgeden oluşur. Malavi'de yaşayan Nyakyusalara, Ngonde-ler (Nkondeler) denir. Başlıca ticari ürünleri pirinç ve kahvedir. Sığır besiciliği de önemli bir gelir kaynağıdır.

Nyakyusalara belirli yaş gruplarının oluşturduğu köylerde yaşarlar: 11-13 yaş arasındaki erkek çocuklar ailelerinin evlerinden ayrılmış kendi kurdukları küçük köylere yerleşir ve kanlarını da yanlarına alırlar. Her küçük köyün başında, büyük reisin seçtiği bir reis bulunur. Köyler birleşerek birkaç bin nüfuslu bağımsız reislikler oluştururlar. Veraset yasalarına göre reisin yerine, reisin ilk iki "büyük karısından" doğma iki oğlu geçer. Oğulları yaklaşık 35 yaşına geldiğinde reis büyük bir törenle yerini onlara bırakır, topraklarını ikisi arasında paylaştırır ve yeni kurulmuş köylerin arazilerini belirler.

Nyakyusalara arasında çokkarlılık ve başlık parası yaygındır. Dinsel inançlar ata kültürüne dayanır.

Nyala, Sudan'ın batı kesiminde, Darfur'u'l-Cenubiye (Güney Darfur) ilinin (*müdiriye*) merkezi kent. Kadıgü'l'nin yaklaşık 544 km kuzeybatısında, deniz düzeyinden 673 m yüksekte yer alır. Başlıca sanayi dalları gıda işleme, deri eşya üretimi ve dokumacılıktır. Kara ve demir yollarının son durağı olan kentte arapzamkı ticareti yapılır. Kentteki havaalanından iç hat seferleri düzenlenir. Sudan Tarım Bankası ile Halk Kooperatif Bankası'nın kentte şubeleri vardır. Nüfus (1983) 111.693.

nyala bak. niyala

Nyamveziler bak. Banyamveziler

Nyamulagira Dağı, NYAMLAGIRA olarak da yazılır, Afrika'nın ortadoğu kesimindeki Virunga Dağlarında yanardağ. Zaire'de, çok sayıda yanardağı içine alan Virunga Ulusal Parkı'nda Sake'nin 24 km kuzeydoğusunda yer alır. Yüksekliği yaklaşık 3.055 m'dir. En son 1938'de püskürmüş ve bu püskürme sırasında akan lavlar güneydeki Kivu Gölüne kadar ulaşmıştır.

Nyanza, Kenya'nın güneybatı kesiminde il. Yüzölçümü 16.162 km²'dir. Victoria Gölü'nün 3.636 km²'lik bir bölümünü de içine alır. Nüfus yoğunluğu km² başına 172 kişidir. Bölgede pazara yönelik olarak pamuk

Nyasaland bak. Malavi

Nyaya (Sanskrit dilinde "Kural" ya da "Yöntem"), Hint felsefesinin gelenekçi altı sisteminden (*darşana*) biri. Mantık ve bilgi

Nyanza'da Victoria Gölü yakınında Kuja Irmağı
Camera Press

yetiştirilir. Öteki önemli ürünler kahve ve çaydır. İlin batı kesiminde daha çok Luo'lar, doğu kesiminde ise Kisiiler yaşar. İl merkezi Kisumu Kenya'nın batı kesimindeki en büyük kenttir. Güneybatıdaki Macalder'de az miktarda bakır ve altın çıkarılır. İlde bazı hafif sanayi kuruluşları vardır. Nüfus (1990 tah.) 4.322.700.

Nyasa Gölü, MALAVI GÖLÜ olarak da bilinir, Doğu Afrika Rift Vadisinin üçüncü büyük ve en güneydeki gölü. Büyük bölümü Malavi'dedir.

Gölün bir bölümü, Malavi'nin Tanzania ve Mozambik'le olan sınırını oluşturur. Kuzey-güney doğrultusunda 584 km uzanan gölün yüzölçümü 29.604 km²'dir; genişliği ise 16-80 km arasında değişir. Deniz düzeyinden yüksekliği 472 m'dir; kuzey ucuna doğru derinliği 690 m'ye varır. Doğuya uzanan ormanlık Livingstone Dağları ve batıdaki Nyika ile Viphya platoları bu kıyıda dimdik yükselir.

Nyasa Gölü
Gerald Cubitt

Mayıs-agustos arasında güneydoğudan esen rüzgârlar kısa süreli fırtınalara yol açar. Gölün ortasındaki Likoma Adasında bir misyon ile yapımı 1911'de tamamlanmış görkemli bir Anglikan katedrali vardır.

Nyasa, yıl boyu su taşıyan 14 ırmak tarafından beslenir; bunların en büyüğü Ruhuhu'dur. Zambezi'nin kolu Shire Irmağı ise gölün tek çıkışıdır. Gölde, yaklaşık yüzde 80'i yerli olan 200 kadar balık türü saptanmıştır. Ticari balıkçılık gölün güney ucunda yürütülür.

kuramı çözümlemeleri açısından önem taşıyan bu sistemin en temel katkılarından biri, çıkarsamaya (*bak. anumana*) dayalı usavurma yöntemini ayrıntılarıyla ortaya koymasındır.

Öbür sistemler gibi Nyaya da hem bir felsefe, hem de bir dindir. Sonul amacı, gerçekliğin bilinmemesinden kaynaklanan acılara son vermektir. Metafizik öğretisi bakımından Vaişeshika sistemine yakındır ve iki okul yaklaşık 10. yüzyıldan bu yana sık sık bütünleşmiştir. Nyaya'nın temel metni, Gautama'ya (İÖ y. 2. yy) dayandırılan *Nyaya-sutra*'lardır. 11. yüzyılda Bengal'de Navya-Nyaya (Yeni Nyaya) adıyla yeni bir okul gelişmiştir. Navya-Nyaya'nın en ünlü düşünürü, modern Hint mantık okulunun kurucusu Gangeşa'dır (13. yy).

Nyaya okuluna göre bilginin geçerli kaynakları algılama (*pratyaksha*), çıkarsama (*anumana*), karşılaştırma (*upamana*) ve tanımlıktır (*śabda*). Geçerli olmayan bilgi kaynakları ise bellek, kuşku, yanılgı ve koşullu usavurmadır. Nyaya'nın nedensellik kuramında neden, bir sonucun koşulsuz ve değişmez önceli olarak tanımlanır. Ardışıklık ilkesi (sonuç nedenden önce var olmaz) üzerindeki vurgusuyla Nyaya kuramı Batı'da gelişen modern tümevarım mantığıyla benzer. Bu kurama göre Tanrı evrenin maddi nedeni değil, etkin nedenidir.

Nyctaginaceae (gecesefasıgiller), *Caryophyllales* takımından, yaklaşık 30 cins ile dünyanın sıcak ve tropik bölgelerine yayılmış 300 kadar otsu bitki, ağaç ve çalı türünü kapsayan familya. Familya üyeleri düz kenarlı yaprakları; taçyaprağı bulunmayan, buna karşılık taçyaprak görünümünde renkli bürgüler (yapraksı yapılar) taşıyan çiçekleri ve oluklu ya da kanatlı, küçük kuru meyveleriyle ayırt edilir. Bazı türleri yaygın biçimde süs bitkisi olarak yetiştirilir; bunların içinde en iyi bilinenleri gecese fası(*) (*Mirabilis jalapa*) ile *Bougainvillea*(*) türleridir.

Nye, Bill, asıl adı EDGAR WILSON NYE (d. 25 Ağustos 1850, Shirley, Maine - ö. 22 Şubat 1896, Arden, Kuzey Carolina, ABD), 19. yüzyılın ikinci yarısının önde gelen ABD'li mizah yazarlarından, gazeteci.

Nye'nin ailesi 1852'de Wisconsin'e taşındı. Sonraları orada öğretmenlik yapan Nye,

hukuk öğrenimi gördü. 1876'da Wyoming eyaletindeki Laramie'ye yerleşerek posta müdürlüğü ve sulh hukuk yargıçlığı gibi görevlerde bulundu; bu arada *Denver Tribune* ve *Cheyenne Sun* gazetelerine yazılar yazdı. 1881'de kurulmasına yardımcı olduğu *Laramie Boomerang*'daki mizah yazıları ve öyküleri çok tutuldu; Nye bunları *Bill Nye and Boomerang* (1881; Bill Nye ve Bumerang), *Bill Nye's History of the U.S.A.* (1894; Bill Nye'in ABD Tarihi) gibi kitaplarında toplayarak yayımladı. Daha sonra Wisconsin'e dönen Nye, birkaç yıl *New York World*'e yazılar yazdı. 1886'da James Whitcomb Riley ile birlikte konferanslar verdi. Riley'nin duygusallığı ile bir araya gelen Nye'in nükte yeteneği, bu konferanslara çok büyük sayıda dinleyici çekti. Yazılarında kendi kişiliğini yansıtan Nye, garip, ama sevecen bir yazar olarak tanınmıştır.

Nyerere, Julius (Kambarage), lakabı MWALIMU (Svahili dilinde "Öğretmen") (d. Mart 1922, Butiama, Tanganika), bağımsız

Nyerere, 1981
Hanos-Liaison Agency

Tanganika'nın ilk başbakanı (1961), Tanzania'nın ilk cumhurbaşkanı (1964) ve Afrika Birliği Örgütü'nün (OAU) önde gelen kurucularından.

Zanaki kabilesi reisinin oğluydu. Uganda'da öğrenim gördü ve Katolikliği benimsedi. Çeşitli Katolik okullarında öğretmenlik yaptıktan sonra Edinburgh Üniversitesi'ne girdi. 1952'de üniversitenin beşeri bilimler bölümünü bitirdi.

Siyasal yaşamı girdiğinde, İngiltere'nin Milletler Cemiyeti adına yürüttüğü manda yönetimi sona ermiş, Tanganika Birleşmiş Milletler vesayet bölgesi olmuştu. Bağımsızlık sürecini hızlandırmak amacıyla Nyerere, Tanganika Afrika Birliği'ne katıldı ve birliğin başkanı oldu. 1954'te örgütü Tanganika Afrika Ulusal Birliği'ne (TANU) dönüştürdü.

1955 ve 1956'da New York'a giderek Birleşmiş Milletler Vesayet Meclisi'nde ülkesinin bağımsızlık isteğini dile getirdi ve bağımsızlık için tarih belirlenmesini istedi. İngiliz yönetimi bu isteği reddetti, ama Nyerere'nin ülkesindeki etkisini göz önünde bulundurarak onu Yasama Meclisi üyeliğine atadı. 1957'de Nyerere, bağımsızlığa geçiş sürecinin ağır ilerlemesini protesto etmek amacıyla meclis üyeliğinden ayrıldı. 1958'de Afrikalı, Asyalı ve Avrupalıların temsil edilmesini öngören seçim tasarısını kabul

etti. Seçimlerde üç toplumdan da aday gösteren TANU büyük bir zafer kazandı. Tanganika, Eylül 1960'ta kendi kendini yöneten bir ülke, Nyerere de bakanlar kurulu başkanı oldu. Aralık 1961'de bağımsız Tanganika'nın ilk başbakanı, ülkede cumhuriyet ilan edilince de ilk cumhurbaşkanı seçildi. 1964'te ise Tanganika ve Zengibar'ın birleşmesiyle kurulan Tanzania Birleşik Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı oldu. 1965'te gene aynı göreve seçildi. 1970, 1975 ve 1980 seçimlerinden kendi isteğiyle ayrıldı. Ama 1990'a değin Tanzania Devrimci Partisi'nin başkanlığı görevini sürdürdü.

Nyerere'nin etkisi Doğu Afrika sınırlarını aşmıştı. Kuzey Rodezya (bugün Zambia) beyaz yönetimi Kenneth Kaunda'nın örgütüne karşı baskıcı önlemler almaya kalktığına, Nyerere, gerektiğinde sınırı geçmeye hazır 5 bin silahlı gönüllüyü seferber etti. Sonuçta Kaunda, gönüllüleri yardıma çağırma-ya gerek kalmadan bağımsız Zambia'nın ilk başbakanı oldu.

Nyerere, çağdaş Pan-Afrika hareketinin önderlerinden biri olarak 1970'lerde Afrika'nın siyasal yaşamında önemli rol oynadı. Güney Afrika'nın *apartheid* politikasına karşı ekonomik ve siyasal baskı uygulanmasını savundu ve Afrika'nın barış içinde kalkınması yolunda Siyah-beyaz işbirliği çağrısını yapan Lusaka Manifestosu'nun hazırlanmasında etkili oldu. Rodezya (bugün Zimbabve), Güney Afrika Cumhuriyeti ve Namibia'da (Güney Batı Afrika) beyaz egemenliğine son verilmesini savunan beş Afrikalı devlet başkanının oluşturduğu gruba önderlik etti.

1974 ve 1981'deki kuraklıklar ve Uganda devlet başkanı İdi Amin'le Tanzania arasında çıkan anlaşmazlık bu dönemin başlıca ekonomik ve siyasal sorunları oldu. 1972'de Amin'in bütün Asyalıları Uganda'dan sürdürdüğünü açıklaması üzerine, Nyerere Amin'i ırkçılıkla suçladı. 1975'te, Nyerere OAU'nun Uganda'nın Kampala kentinde yapılacak zirve toplantısını boykot etti. Uganda birlikleri 1978'de Tanzania'nın bir bölümünü işgal etti; ertesi yıl da Tanzania ordusu, Amin yönetimini devirmeyi amaçlayan yerel bir harekete destek vermek amacıyla Uganda'ya girdi. Bu müdahale, 1980'de Milton Obote'nin Uganda'ya dönmesini sağladı.

Nyerere, bağımsız bir ekonomi kurma çabasındaki genç bir ülkenin, seçim yaparak temellerinin sarılmasına izin veremeyeceği gerekçesiyle Afrika için tek parti sistemini savundu. Ama 1971'de, en yakın çalışma arkadaşlarından bazısının vatana ihanet suçuyla yargılanması, özellikle de yargılanmanın gizli yapılan tek celsede sonuçlandırılarak sanıkların ömür boyu hapse mahkûm edilmesi bu sistemin sakıncalarını ortaya koydu. Tanzania ancak 1990'ların başlarında çok partili demokrasiye geçiş yolunda adımlar atmaya başladı. Ayrıca Nyerere, Afrika için milliyetçiliğin geçerli olmayacağını, siyasal hareketlerin ulusal devlet zaafından kurtulup bunu bütün kıtanın birleşmesi için bir araç olarak görmesi gerektiğini savundu.

Uhuru na Umoja (1967; Özgürlük ve Birlik), *Uhuru na Ujamaa* (1968; Özgürlük ve Sosyalizm), *Uhuru na Maendeleo* (1973; Özgürlük ve Kalkınma) gibi kitapları bulunan Nyerere, Shakespeare'in *Venedik Taciri* ve *Julius Caesar* adlı oyunlarını da Svahili diline çevirmiştir.

Nyikalar, MUKENDALAR olarak da bilinir, Afrika'da Kuzeydoğu Bantu dilleri konuşan topluluklar. Kenya ve Tanzania kıyısı boyunca, Mombasa'nın güneyinden Pangani'ye uzanan bölgede yaşayan Digolari, Mombasa'nın kuzeyinde yaşayan Giryamalan, iç kesimde kıraç steppe (Svahili dilinde *nyika*) yaşayan Duruma, Cibana, Rabai, Ribe, Çonyi, Kaura ve Kambe kabilelerini kapsar. Nyikalar arasında güçlü bir Arap etkisi görülür. Bazıları eskiden ikinci dil olarak kullandıkları Svahiliyi anadilleri olarak benimsemişlerdir.

Nyikaların başlıca geçim kaynağı tarımdır. Hayvancılık özellikle Durumalarda önemlidir. Digolari'nin ekonomisinde balıkçılık da önemli bir yer tutar. Çokkanlılık genel bir durumdur ve kızlar için yüklü bir başlık parası ödenir. Soy çizgisinin genelde babayana olmasına karşın Digo, Duruma ve Rabai kabilelerinde hem erkek, hem kadın soyu izlenir. Temel toplumsal örgütlenme birimi olan klanlarda erkekler sorumlulukları belirleyen yaş gruplarına ayrılır. Nyikaların çoğu Müslüman, bir bölümü de Hristiyan'dır. Geleneksel inançları sürdürülenlerin oranı dörtte biri bulur. Ata ruhlarına inanç hâlâ yaygındır.

Nyiragongo Dağı, Afrika'nın ortadoğu kesimindeki Virunga Dağlarında etkin yarıdağ. Zaire'de, çok sayıda yanardağ içine alan Virunga Ulusal Parkı'nda, Ruanda sınırının yakınında, Goma'nın 19 km kuzeyinde yer alır. Yüksekliği 3.470 m'dir. 2 km genişliğinde, 246 m derinliğindeki ana krateri sıvı lavla doludur. Dağdaki bazı daha yaşlı kraterler zengin bitki örtüsüyle dikkat çeker.

Nyiregyháza, Macaristan'ın kuzeydoğu kesiminde Szabolcs-Szatmár ilinin (*megye*) merkezi kent. Yukarı Tisza Irmağı çevresinde uzanan ve geleneksel Nyírség yöresiyi örtüşen bölgedeki başlıca yerleşmedir. Önceleri bataklıklar ve kumullarla kaplı olan bu bölge sonradan kurtularak tarıma elverişli hale getirildi. Nyírség 18. yüzyılın ortasında Kont Ferenc Károlyi'nin çok sayıda Slovak göçmeni bölgeye getirmesiyle yerleşime açıldı. Kumlu toprakları, patates ve tütün üretimine çok uygundur. Bölgede ayrıca ayçiçeği, haşhaş, kavun, kayısı, üzüm ve elma yetiştirilir. Yaygın yerleşme dokusu *tanya* adı verilen birbirine uzak çiftlik evlerinden oluşur. Nyiregyháza bugün de tarım ürünleri için bir pazar merkezi durumundadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kentte konserve, içki ve gıda işleme sanayileri kurulmuştur.

Nyiregyháza, yakınlarındaki Sóstó Kaplıcası sayesinde ilgi gören bir turizm merkezi durumuna gelmiştir. Nüfus (1991 tah.) 114.596.

Nyiri Cölü, Kenya'nın ortagüney kesiminde cöl. Magadi Gölünün yaklaşık 80 km doğusunda, Tanzania sınırının yakınında yer alır. Masai-Amboseli Av Hayvanlarını Koruma Alanı'nı ve Amboseli Gölünün kuzey yarısını çevreler. Kuzey ucunda Nairobi Ulusal Parkı, güney ucunda Tsavo Ulusal Parkı uzanır. Yer yer dikenli ve bazen zehirli bodur ağaçların oluşturduğu sık bir örtüyle kaplıdır. Birkaç büyük kaynak ve sığ ırmak yatağı dışında suları azdır. Çöldeki baobab ağaçlarının bazıları yaklaşık iki bin yaşındadır. Gri gövdelerinin çapı genellikle üç metreyi bulur. Çölde fil, zürafa, gergedan, aslan, pars, kudu ve impala gibi hayvanlar yaşar.

Nyköping, İsveç'in güneydoğu kesimindeki Södermanland ilinin (*län*) merkezi kent ve liman. Baltık Denizi kıyısında, Nyköping

İrmagının ağzında yer alır. 1250'den önce, Nyköping Şatosu'nun (y. 1260) bulunduğu tepelerin yakınında bir pazaryeri olarak kuruldu. I. Gustaf Vasa ile 1568'den sonra burada yaşayan IX. Karl'ın hükümdarlık dönemlerinde önem kazandı. Kentte kurulan ilk sanayi tesisleri çağlayanlardan sağlanan enerjiyle işleyen demir ve pirinç atölyeleriydi. Sonradan un, dokuma, mobilya fabrikaları kuruldu. Eskiden bir nakliye merkezi olan kent, zamanla Oxelösund karşısında bu özelliğini yitirdi. Kentin tarihsel yapıları arasında 12. yüzyıldan kalma St. Nicolai Kilisesi'yle bugün Södermanland Müzesi'ni barındıran Nyköping Şatosu sayılabilir. Nüfus (1985 tah.) belediye, 64.686.

Nyks, Yunan mitolojisinde gecenin simgesi dişi yaratık. Büyük bir göksel figürdür ve tanrıların kralı Zeus bile ondan korkar. Bir inanışa göre Khaos'un kızı ve "Uyku", "Ölüm" gibi birçok ilksel gücün anasıdır. Bazıları da onun yaratıcı tanrılardan Phanes'in kızı ve ardılı olduğuna inanır. Kehanetleriyle kendi ardıllarına (Phanes'ten olma oğlu Uranos, Uranos'un en küçük oğlu Kronos ve Zeus) öğüt vermeyi sürdürmüştür. Bütün Antik Çağ boyunca şairlerle sanatçılara konu olmuş, ama çok az tapınılmıştır.

Nykqvist, Sven (d. 3 Aralık 1922, Moheda, İsveç), özellikle Ingmar Bergman'ın filmle- rindeki ustalıklı kamera çalışmasıyla tanınmış İsveçli görüntü yönetmeni.

Fotoğrafçılık öğrenimi gördü. Yardımcı kameraman olarak çalıştı. İtalya'daki Cinecittà stüdyolarında bir yıl geçirdikten sonra, 1941'de İsveç'te Sandrews adlı film yapım

Sven Nykvist
ABC Ajansı

şirketine girdi. İlk filmini 1945'te çekti. 1953'te *Gycklarnas afton* (Gezgincilerin Gecesi) filmiyle Bergman'la çalışmaya başladı. 1960 tarihli *Jungfrukällan* (Genç Kız Pınarı) filminde gene onunla çalıştı ve bundan sonra Svensk Filmindustri'de düzenli olarak Bergman'ın görüntü yönetmenliğini yaptı. Bu filmlerden *Viskingar och rop* (1972; *Çığlıklar ve Fısıltılar*) ve *Fanny och Alexander*'la (1983; *Fanny ve Alexander*) en iyi görüntü yönetmeni olarak iki Oscar kazandı.

Nykqvist, Bergman'la çalışırken onun istediklerini tam olarak yerine getirebilmek için kamerayı hep kendisi kullanmıştır. Bergman'ın güçlü ışık duygusunu tümüyle paylaşmış, teknik gösterisinden kaçınarak İsveç manzaralarının soğuk güzelliğini doğrudan aktaran etkileyici bir yalnızlık elde etmiştir. Birkaç filmde yönetmenlik yapan Nykvist ayrıca başka İsveçli yönetmenlerle çalışmış ve ülkesi dışında da birçok filme imza atmıştır. Bunlardan birkaçı, *Siddhartha* (1972), *Black Moon* (1975; Kara Ay), *Pretty Baby* (1978; Güzel Bebek), *Starting Over* (1979; Yeni Başlangıç), *The Postman Always Rings Twice* (1981; Postacı Kapıyı İki Kere Çalar) ve *The Unbearable Lightness of Being*'dir (1988; Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği).

nympha, Yunan mitolojisinde sulara, kırlarda ve ormanlarda yaşayan perilerin genel adı. Çoğunlukla ağaç ya da suyla özdeşleştirilirlerdi. Ölümsüz olmamakla birlikte çok uzun ömürlüydüler. Adları doğadaki yerlerine göre değişirdi: Okeanoslar denizlerde, Nereidler (Nereus kızları) tatlı ve tuzlu sulara, Naiad'lar (Naiaslar) pınar, ırmak ve göllerde, Oryaslar ve Hamadryaslar da orman ve ağaçlarda yaşarlardı. Oreaslar (oros: "dağ") dağ ve mağara, Napailer (nape: "küçük vadi") ve Alseisler (alsos: "koru") ise dere ve koru perileriydiler.

Roma mitolojisindeki Su ve Irmak Tanrıçası Lymphae de (Lumehae) sonradan *nympha*'larla özdeşleştirildi.

Nymphaeales, ikiçeneklilerden, dört familya, sekiz cins ve başta nilüferler olmak üzere 70 kadar çeşitli su bitkisi türünü içeren takım. Hepside çokyıllık otsu bitkiler olan bu türlerin büyük bir bölümü gösterişli çiçek ve yapraklarından ötürü havuz, akvaryum ve su bahçelerinde yetiştirilir; bazı türlerin nişastalı köksapları (yatay sualtı gövdeleri) ile protein yüklü tohumlarından eskiden yiyecek olarak yararlanılmıştır (günümüzde de hâlâ yerel kullanımına rastlanır). Doğal yaşamda da bazı önemli işlevler üstlenen bu bitkiler yaprak ve saplarıyla balıklar ve su kuşları için iyi bir korunak oluştururken, tohumlarıyla balıklara, yeşil bölümleriyle de toynaklı memelilere iyi bir besin sağlar.

Nymphaeales takımı içinde yer alan dört familyadan üçü (*Nymphaeaceae*, *Camombaceae* ve *Barclayaceae*) ortak özelliklere sahip olmalarına karşın, *Ceratophyllaceae* familyası ayrıksı özellikleriyle dikkat çeker. Öbürlerinin tersine, yetiştikleri suların dip kesimlerine tutunmayıp su yüzeyine yakın olarak yüzen *Ceratophyllaceae* üyeleri saplara çevrel olarak dizilmiş, parçalı ve ince yapraklara sahiptir. Oysa, öteki üç familyanın bütün üyeleri kalın gövdeleriyle olduğu kadar su yüzeyine yayılan ya da uzun sapsız ucunda yukarıya yükselen kalın ve iri yapraklarıyla dikkati çeker. Örneğin, bazı nilüfer (*Nymphaea*) türlerinin yaprak genişliği yarım metreye ulaşır. Ama bu kalın bitkilerin sucul özellikleri gaz alışverişinde bazı sorunlar doğurur; sudaki çözünmüş oksijen miktarı bitkinin sualtı bölümlerine yetmeyebilir. Bu nedenle bazı nilüfer türleri çiçek ve yaprak sapsız içinde, havadan aldıkları oksijeni sualtı organlarına iletmeye yarayan hava kanalları geliştirmiştir.

Nymphaeales takımındaki en gösterişli çiçeklere sahip olan *Nymphaea* ve *Nuphar* türleri nilüfergiller (*Nymphaeaceae*) familyasının tipik üyeleridir. Gene bu familyada yer alan *Victoria amazonica* (eskiden *V. regia*; Amazon ya da kraliçe nilüferi) ve *V. cruziana* Güney Amerika'nın tropik kesimlerindeki tatlı sulara yetişir. Her iki iri bitkinin de kalın bir damarlanma sistemi gösteren ve yukarıya kalkık kenarlarıyla su üzerinde bir tepsi görünümü veren 60-180 cm çapında dev yaprakları vardır. Genişliği 18-46 cm arasında değişen hoş kokulu çiçekleri 50 ya da daha çok sayıda taçyapraktan oluşur. İlk açtığında beyaz renkli olan çiçekler solmadan 1-2 gün önce pembesi ya da kırmızımsı bir renk alır; solduktan sonra da yerine ölümsü bir meyve gelişir. Ayrıca bak. nilüfer.

Yaygın bir tür olan *Brasenia schreberi* ile yedi kadar türü bulunan *Camomba*, *Camombaceae* familyasının üyeleridir. *Camomba* türleri Kuzey Amerika'nın güneydoğusu ile Güney Amerika'nın kuzey kesimlerine yayılmıştır.

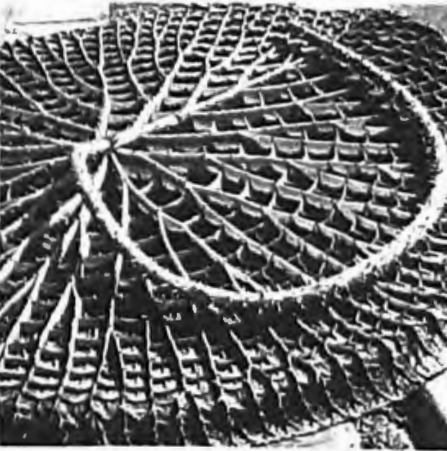
Barclayaceae familyasını oluşturan *Barclay* ya cinsi (3 tür) Asya'nın tropik kesimleri ile

Endonezya'da yetişir. *Nymphaeaceae*'nin üyelerinden, yumurtalığın tepesinden çıkan boru biçimli, uzun çiçek örtüyaprakları (birleşik taçyapraklar ve çanak yapraklar) ve tabanda birleşen erkekorganlarıyla ayrılır.

Öbür familyalardan kolaylıkla ayırt edilen *Ceratophyllaceae* familyası ise tek bir cinsi (*Ceratophyllum*) kapsar. *Ceratophyllum* türlerinin örtüyaprakları bulunmayan tek eşeyli çiçekleri (erkek ve dişi çiçekler) ayrı bitkilerde yer alır. Çiçektozları erkek çiçeklerden salındıktan sonra su yardımıyla dişi çiçeklere ulaşır.

Eşeyssel üremenin baskın olduğu bu takımda bitki bölümleri aracılığıyla gerçekleşen üremeye de rastlanır. Örneğin, *Nymphaea mexicana* tabanda yayılan kök uzantılarıyla, *N. micrantha* ise yaprakların sapla birleştiği yerden çıkan filizlerle çoğalır.

Su aracılığıyla tozlaşan *Ceratophyllum* ve kendi kendine tozlaşan *Euryale* dışında, takımının bütün üyeleri böceklerle tozlaşır. Gövde boğumlarından tek tek çıkan çiçekler ışınal bakışlı olup çiçek parçaları sarmaldan çok çevrel (halka biçiminde)

Victoria cruziana'nın genel görünüşü (üstte), yaprakların alt yüzeyi (altta) (Üst) Gottlieb Hampfler, (alt) Elbot Levine-Shostal/EB Inc.

olarak düzenlenmiştir. **Nymphaeales**'te üç tip meyveye rastlanır. *Ceratophyllum*'un dikenli fındıkçıklarına karşılık, *Camombaceae* familyası üyelerinin tek bir meyveyapragından oluşan folikülleri (bir yanından açılan meyve tipi), *Nymphaeaceae* ve *Barclayaceae* familyalarının ise derimsi bir kabukla örtülü, çok bölmeli etli meyveleri vardır.

Nymphaion bak. Kemalpaşa

nymphaion, Latince NYMPHAEUM, NIMFEUM olarak da bilinir, Eski Yunan ve Roma mimarlığında *nympha*'lara (*) adanmış anıt-

sal yapı. Önceleri, *nympha*'ların yaşadığına inanılan, içinde bir akarsu ya da kaynağın bulunduğu doğal *grotto*'ları tanımak için kullanılırken, daha sonra bitkiler, çiçekler, heykeller, çeşmeler ve resimlerle dolu yapıları belirtmek için kullanılmaya başladı. *Nymphaion*'lar tapınak, sarnıç ve düğünlerin yapıldığı bir toplantı salonu gibi işlevler görüyordu. Roma döneminde yaygın olan rotunda tipi *nymphaion*'lar, Efes'teki Büyük *Nymphaion* gibi Helenistik dönem yapılarından türemiştir. Korinthos, Antiokheia (Antakya) ve Konstantinopolis'te (İstanbul) büyük *nymphaion*'lar vardı. Roma'da 20 kadar *nymphaion* kalıntısı bulunmuştur; Anadolu, Suriye ve Kuzey Afrika'da da yıkıntı biçiminde örnekleri vardır. Eski Roma'da *nymphaeum* sözcüğü hem genelevi, hem de Hristiyan bazilikalarının atriumlarında yer alan çeşmeyi tanımlamada kullanılırdı.

16. yüzyılda *nymphaion* İtalyan bahçelerinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bu *nymphaion*'lar genellikle bir kaynağın yanına yapılıyordu. Roma'daki Giulia Villası'nda olduğu gibi kaynağın bulunduğu yer çoğu zaman bir yapıyla çevreleniyor, bazen de kaynak doğal ya da yarı doğal bir mağara içine alınıyordu. *Nymphaion* ile *grotto* arasındaki fark her zaman açık olmamakla birlikte, bir yarı tannının var olduğu düşüncesi *nymphaion*'da daha büyük önem taşır.

Nymphalidae, *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımından böcek familyası. Genellikle parlak ve göz alıcı renkleriyle dikkat çeken bu familya üyelerinin ön bacak çifti körelmiştir. Çoğu türün kanat açıklığı 35-90 mm arasında değişir. Genellikle kanatlarının kenarı girintili çıkıntılı, üst yüzeyi beyaz,

Nymphalidae familyasından (üstte) *Vanessa atalanta*, (altta) *Basilaria archippus*, (Üst) William E. Ferguson, (alt) Norman R. Lightfoot-Photo Researchers

san ya da kahverengi alacalı ve bu renklere aykırı lekelerle bezeli, alt yüzeyi daha soluk renklidir. Bazılarında ya mevsime bağlı ya da eşeyssel ikibiçimlilik görülür.

Çoğunun tırtılında boynuz biçimli çıkıntılar, kabartılar ve dikenler vardır. Genellikle parlak renklidirler. Pupa evrelerini koza örmeden başaşağı asılı olarak geçirirler.

Nymphalidae familyası kelebek koleksiyoncularının büyük değer verdiği birçok türü içerir. Bunlardan göçmen *Vanessa atalanta* türü Avrupa, Kuzey Amerika ve Kuzey Afrika'ya yayılmıştır. Bu kelebek bulunduğu yerlerdeki ısrırganlarla beslenir.

Basilarchia archippus (ya da *Limnitis archippus*) türü renk ve desenini yenemeyecek ölçüde lezzetsiz olan kral kelebğine(*) benzeterek korunur. Bu tür dıştan bakıldığında biraz daha iri olması ve arka kanatlarında enine birer siyah çizgi bulunmasıyla kral kelebeğinden ayırtı edilebilir.

Speyeria ve *Boloria* gibi cinslerin birçok üyesi kanat altlarındaki gümüşü lekelerle dikkat çeker. Bu kelebeklerden birçok türün tırtılı genellikle geceleri etkinlik gösterir ve menekşe yapraklarıyla beslenir.

Nymphalidae üyeleri yürümek için yalnız iki çift bacağı kullanabildiğinden dört ayaklı kelebek, ön bacak çifti körelmiş olduğundan güdükbacaklı kelebek ve renklerinden ötürü alaca kelebek adlarıyla da tanınır. Ayrıca *Saturniidae* familyasının üyelerine verilen tavus kelebeği(*) adı bazen bu familya üyelerini de kapsayacak biçimde kullanılır.

Nymphenburg, eskiden Bavyera'da hüküm süren Wittelsbach ailesinin yazlık olarak kullandığı Münih dışındaki saray. Geç barok üslupdaki saraya Elektör II. Maximilian Emanuel döneminde başlanmış, yapı III. Maximilian Joseph'in hükümdarlığı (1745-77) sırasında eklerle genişletilmiştir.

Sarayın ünlü bahçesini 1701'de Carbonet düzenlemiştir. Carbonet, XIV. Louis için Versailles Sarayı'nın bahçelerini tasarlayan Le Nôtre'un öğrencisidir. Nymphenburg'un bahçesinde Pagodenburg (1716-19), Baden-burg (1718-21) ve Amalienburg (1734-39) gibi geç barok üslupta birçok ilginç pavyon vardır. Amalienburg'un, François de Cuvillies'nin yaptığı iç dekorasyonu rokoko üslubunun en güzel örneklerinden biri sayılır.

Nymphenburg porseleni, 18. yüzyılın ortalarından beri Bavyera'da üretilmekte olan sert hamurlu Alman porseleni. İlk imalathaneyi Bavyera elektörü III. Joseph Maximilian 1747'de, Münih dışındaki Neu-deck Şatosu'nda kurdu. 1761'de Münih'in dış mahallelerinden Nymphenburg'a taşınan imalathane günümüzde de üretimini burada sürdürmektedir. Nymphenburg sofrakı takımları ve vazoları çoğunlukla sepet işi desenli bordürlerine varıncaya kadar Meissen porselenlerine benzer.

Nymphenburg porselenlerinin ünü 1754-63 arasında, Franz Anton Bustelli'nin rokoko üslubundaki biblolarıyla arttı. Bustelli'nin en ünlü bibloları *commedia dell'arte* figürleriydi.

Bustelli'den sonra gelen Dominikus Auliczek, Nymphenburg porselenlerine yeni-klasik üslubu getirdi. Onun en ilginç yapıtları da hayvan ve avcı gruplarından oluşan biblolarıdır. 1797'de Auliczek'in yerini yeni-

klasikçiliğin bir başka temsilcisi olan Johann Peter Melchior aldı. Daha önce Höchst ve Frankenthal imalathanelerinde çalışmış olan Melchior 1800-10 arasında

Resi Lechner'in Nymphenburg porseleninden bir biblosu

Staatliche Porzellan-Manufaktur Nymphenburg

Nymphenburg'da çok sevilen biblolar yarattı. Nymphenburg imalathanesinde damga olarak 1754'ten beri Bavyera arması kullanılmaktadır.

Nyong Irmağı, Kamerun'un güneybatısında akarsu. Abong Mbang'ın 40 km doğusundaki yağmur ormanlarından doğar, 640 km'lik çığır boyunca Sanaga Irmağının aşağı bölümüne boşalır olarak batıya doğru akar. Edéa'nın 64 km güneybatısındaki Petit Batanga'da Gine Körfezine dökülür. Mbalmayo ve Déhané'de çavlanlar nedeniyle akış düzeni bozulur. Abong Mbang ile Mbalmayo arasında nisandan kasıma değin küçük buharlı gemilerle ulaşılabilir.

Nyorolar bak. Banyorolar

Nysa, bugün SULTANHISAR. Batı Anadolu'da, Karya bölgesinde antik kent. Aydın-Denizli karayolu üzerinde, Aydın il merkezinin 30 km doğusundadır.

Aslında eskiçağda değişik ülkelerde Nysa adında 10 kadar kent vardı. Karya bölgesinde, Messogis (Aydın) Dağlarının güney eteklerindeki Nysa, İÖ 3. yüzyılda Yunanistan'dan gelen Spartalı göçmenler tarafından Athymbra ya da Athymbros adıyla kurulmuştu. İÖ 200'lerde Selevkoslarca yeniden inşa ettirildiği ve bu sülaleden bir kadının adından ötürü Nysa diye anıldığı sanılmaktadır.

Nysa'nın tarihi konusunda fazla bilgi yoktur. Eğitim alanında ileri bir düzeyde bulunduğu, yetiştirdiği batip ve filozoflarla ünlü olduğu bilinir. Roma'da Pompeius'un çocuklarına ders veren Aristodemos da Nysalıydı.

Kent derin bir sel yatağıyla iki bölüme ayrılmıştır. Eskiçağda bu derin yatak üzerinde bir köprü vardı. Bugün Sultanhisar'dan Nysa'ya gelindiğinde karşılaşılan ilk yapı kalıntısı geç Roma döneminde yapı-

lmış bir *gymnasion*'dur. Onun kuzeyinde büyük bir Bizans yapısının kalıntısı vardır. Daha kuzeye ilerlendiğinde, iki ya da üç katlı olduğu sanılan kütüphaneye ulaşılır. İS 2. yüzyıla ait olan bu yapıda, okuma odasının yanında yer alan kitap raflarına nemden korumak için, rafların bir dehlizle dış duvarlardan ayrıldığı anlaşılmaktadır. Tiyatro kütüphanenin kuzeydoğusundadır, oturma sıraları bir yamaca yaslanmıştır. Helenistik dönemde yapılmış. Roma döneminde onarılmış olan yapının 23 oturma sırası vardır. Üstünde kentlin yer aldığı kayalık platoyu derin vadiler halinde bölen sel yataklarından birinin üstünde, tonozlar ve kanallar yapılarak inşa edilmiş Roma *stadion*'u yer alır. Çok uzakta olmayaa Aphrodisias kentindekine benzeyen bu *stadion* sellerin zarar vermesi nedeniyle günümüzde iyi durumda değildir. Sel yatağının doğusundaki platoda Nysa'nın en iyi korunmuş yapısı olan *odeion* ya da *bouleterion* bulunmaktadır. İS 2. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olan bu yapının doğusunda agora yer alır. Agora ile *stadion* arasında, hamam olarak nitelenen bir yapı görülür. Kenti Bizans döneminde yapılmış bir sur çevreler. Batıdaki nekropolde bulunan mezarlar iki katlı, tonozlu ve sürekli bir cephe oluşturacak biçimde yapılmıştır. Mezar odalarının çoğunda lahitler vardır.

Kentin tiyatrosunda Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından temizleme çalışmaları yapılmıştır.

Nzekwu, Onuora (d. 19 Şubat 1928, Kafanchan, Nijerya), Batı eğitimi almış İboların geleneksel kültür karşısında yaşadığı iç çatışmaları ele alan Nijeryalı yazar.

1946'da öğretmen okulunu bitirdikten sonra dokuz yıl öğretmenlik yaptı. *Nigeria Magazine*'in önce yayın yönetmeni yardımcısı, 1962'de de yayın yönetmeni oldu. 1970'te Haberleşme Bakanlığı'nda müdür yardımcılığına getirildi.

İlk romanı *Wand of Noble Wood* (1961; Soylu Ağacından Büyülü Değnek) Afrikalıların geleneksel dinsel inançlarından kaynaklanan sorunları Batı'nın pragmatik yaklaşımıyla ele almanın geçersizliğini etkileyici bir üslupla anlatır. *Blade Among the Boys* (1962; Bıçkın Delikanlı) adlı romanının kahramanı için, geleneksel inanç ve uygulamalar Batı'nın ve Hristiyanlığın sindirilememiş değerlerinden daha ağır basar. Nzekwu'nun ayrıca *Highlife for Lizards* (1965; Kertenkeleler İçin Lüks Yaşam) adlı bir romanı ve Michael Crowder'la birlikte yazdığı *Eze Goes to School* (1963; Eze Okula Gidiyor) adlı bir çocuk romanı vardır.

Nzérekoré, Gine'nin güneydoğu kesiminde kent. Büyük kentlerle Liberya ve Fildişi Kıyısı'ndan gelen önemli yollar üzerinde yer alır. Bölgede yetiştirilen pirinç, manyok, biber, tütün, kola cevizi, palmiye yağı ve tohumunun pazarlandığı başlıca ticaret merkezidir. Ayrıca kereste, palmiye ürünleri ve kahve de ihraç edilmek üzere buradan 265 km kuzeybatıdaki Monrovia (Liberya) limanına gönderilir. Bir biskihane ve kontrplak fabrikasının bulunduğu kentte bir hastane ve Katolik misyonu vardır. Nüfus (1983 geç.) 55.536.

O Dalaigh, Cearbhall, İngilizce CARROLL O'DALLY (d. 12 Şubat 1911, Bray, Dublin yakınları - ö. 21 Mart 1978, Sneem, Kerry, İrlanda), İrlanda Yüksek Mahkemesi başyargısı (1961-74) ve İrlanda'nın beşinci cumhurbaşkanı (1974-76).

Anne ve babası İrlanda'nın bağımsızlığı için verilen mücadelede etkin görevler üstlenmişti. Dublin'deki University College'da Kelt dilleri öğrenimi gördü. 1931'de öğrenimini tamamladıktan sonra *The Irish Press*'in yayın yönetmenlerinden biri oldu. 1942'ye değin sürdürdüğü bu görevi sırasında, 1935'te avukatlığa başladı. 1945-48 ve 1951-53 arasında başsavcılık görevini yürüttü. 1953'te İrlanda Yüksek Mahkemesi başkanlığına, 1961'de de başkanlığına yükseldi.

1974'te Erskine H. Childers'in ölümü üzerine cumhurbaşkanı seçilen O Dalaigh'in İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (IRA) şiddet eylemlerini önlemek amacıyla hazırlanan yasaları anayasaya aykırı bularak onaylamak istememesi, kendisini ağır bir dille suçlayan Savunma Bakanı Patrick S. Donegan'la arasında çatışma konusu oldu. O Dalaigh sonunda cumhurbaşkanlığından istifa etmek zorunda kaldı.

O. Henry, asıl adı WILLIAM SYDNEY PORTER (d. 11 Eylül 1862, Greensboro, North Carolina - ö. 5 Haziran 1910, New York kenti, ABD), ABD'li öykü yazarı. Mizah, karı mizah ya da ironi yoluyla rastlantının insan kişiliği üzerindeki etkilerini işlediği öykülerinin çoğu beklenmedik biçimde sonuçlanır.

Bir süre okula devam ettikten sonra amcasının eczanesinde çalıştı. 1882'de Texas'a giderek önce bir çiftlikte, ardından da bir arsa ofisinde işe girdi. Daha sonra Austin'deki First National Bank'te veznedar oldu. 1887'de Athol Estes'le evlendi. Bu dönemde ilk öykü denemelerini yazmaya başladı. 1894'te çıkardığı *The Rolling Stone* adlı haftalık mizah dergisini sonradan kapatmak zorunda kalınca, muhabir ve köşe yazarı olarak *Houston Post*'a girdi. Bu gazetede zaman zaman karikatür de çizdi.

1896'da banka parasını zimmetine geçirdiği iddiasıyla hakkında dava açılması üzerine Honduras'a kaçtı. Ama karısının ağır hasta olduğu haberini alınca Austin'e döndü. Yargılanarak hapis cezasına çarptırıldı. 1898'de girdiği Columbus'taki (Ohio) hapishanenin revininde çalışırken, kızı Margaret'e maddi destek sağlamak için çok sayıda öykü yazdı. ABD'nin güneybatısında ve Orta Amerika'da geçen serüven öyküleri kısa sürede dergi okurlarının büyük ilgisini topladı. Hapisten çıktığında O. Henry adıyla anılan ünlü bir yazar olmuştu.

1902'de New York'a yerleşti. Aralık 1903-Ocak 1906 arasında New York'ta yayımlanan *World* adlı dergiye her hafta bir öykü yazdı. Ayrıca başka dergilere de yazmayı sürdürdü. İlk kitabı olan *Cabbages and Kings*'de (1904; Lahaneler ve Krallar) Honduras'ta karşılaştığı ilginç tipleri işledi. Ardından New York'un sıradan insanların günlük yaşamlarıyla aşk ve serüven arayışlarını konu alan *The Four Million*'i (1906; Dört Milyon, 1975) ve *The Trimmed Lamp*'i (1907; Ayarlı Lamba) yayımladı. *Heart of the West*'te (1907; Batı'nın Yüreği) Texas'ta çiftlikte geçen ilginç olayları anlattı. Bunları art arda çıkan *The Voice of the City* (1908; Kentin Sesi), *The Gentle Gaffer* (1908; Kibar Rüştvetçi), *Roads of Destiny* (1909; Kader Yolları), *Options* (1909; Seçenekler), *Strictly Business* (1910; Kesinlikle İş) ve *Whirligigs* (1910; Fırıldaklar) izledi.

Öykülerinin çok tutulmasına karşın, O. Henry son yıllarını bir alkolik olarak sağlıklı biçimde ve maddi sıkıntı içinde geçirdi. Ölümünden sonra *Sixes and Sevens* (1911; Altılar ve Yediler), *Rolling Stones* (1912;

Savranlar) ve *Waifs and Strays* (1917, Kimsesiz Sokak Çocukları) adlı üç kitabı daha yayımlandı. Ardından, yayımlanmamış yedi öyküsünün ve şiirlerinin yer aldığı *O. Henryana* (1920) ve *Letters to Lithopolis* (1922; Lithopolis'e Mektuplar) çıktı.

O. Henry'nin Türkçede yayımlanan çok sayıda yapıtı arasında *Kabahat Kimde* (1939), *Yeşil Kapı* (1953), *Son Yaprak* (1954), *Yanlış Tahmin* (1957), *Kuklular* (1960), *Kalppler ve Haflar* (1967), *Viski Soda* (1973), *Bankerin Aklı* (1983) ve *Yaşam Denemeleri* (1985) sayılabilir.

Oahu, ABD'de, Hawaii eyaletinin Honolulu ilinde (county) ada. Kuzeybatıdaki Kauai Adasıyla güneydoğudaki Molokai Adasından sırasıyla Kauai ve Kaiwi boğazlarıyla ayrılır. Volkanik kökenli olan adanın yüzölçümü 1.574 km²'dir. Hawaii Adaları'nın en büyük üçüncü adası ve en kalabalık olanıdır. Birbirine koşut uzanan Koolau ve Waianae sıradağlarının arasında bir plato yer alır. Adanın başlıca kentleri eyalet merkezi Honolulu'yla Pearl Harbor ve Waiiki'dir. Ötekil kentler arasında Aiea, Kailua, Kaneohe ve Wahiawa sayılabilir. Ekonomisi turizmle ananas ve şeker üretimine dayanan adada askeri üsler vardır. Nüfus (1990) 836.207.

Oakland, ABD'de, California eyaletinde, Alameda ilinin (county) merkezi (1873) kent. San Francisco Körfezinin doğu kıyısında yer alır. Kentin bulunduğu bölge eskiden San Antonio'nun bir parçasıydı. Moses Chase bir tarım alanı olarak kiraladığı bu bölgede Clinton (sonradan Brooklyn) kasabasını kurdu. 1851'de Brooklyn'in batısındaki toprakları satın alarak bir kasaba kuran Horace W. Carpenter, bölgedeki meşe ağaçlarından dolayı buraya Oakland (İngilizce oak: "meşe" ve land: "ülke") adını verdi. 1854'te tüzel kimlik kazanan Oakland 1872'de Brooklyn'e birleşti. 1906'daki San Francisco depreminden sonra kent göçmen akınına uğradı. 1936'da açılan Bay Köprüsü ve 1940'larda kurulan askeri tesisler kentin gelişimini hızlandırdı. Sonraki yıllarda kentte bazı ağır sanayi tesisleri kuruldu. 17 Ekim 1989'daki yüksek şiddetle deprem Bay Köprüsü'nde büyük hasara neden oldu.

Kentin güneydoğusunda, körfezin kıyısında Oakland Metropolitan Alanı Uluslararası Havalimanı yer alır. Kentin iş merkezi yakınlarında yer alan ve bir tuzlu su lagünü olan Merritt Gölü bir yabanıl kuş sığınaktır. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları Mills College (1852), Holy Names College (1868), California Uygulamalı Sanatlar Yüksekokulu (1907) ile Merritt College'dır (1964). Nüfus (1990) kent, 372.242; metropoliten alan, 2.082.914.

Oakley, Kenneth (Page) (d. 7 Nisan 1911, Amersham - ö. 2 Kasım 1981, Amersham, Buckinghamshire, İngiltere), İngiliz jeolog, paleontolog ve fiziksel antropolog. En tanınmış çalışması fosillerde yaptığı flüora bağlı görelî tarihlemidir.

1933'te Londra'daki University College'in jeoloji bölümünü bitirdikten sonra 1938'de aynı bölümde doktorasını tamamladı. 1953'te Piltown insanının gerçekte bir aldatmaca olduğunu kanıtlayarak ün kazandı. Varlığı 1912'de İngiltere'nin Sussex yöresinde bulunan kafatası kalıntılarına dayanan Piltown insanı, insansımaymun ile insan arasındaki kayıp halkanın tartışılmaz temsilcisi sayılmıştı. Flüor yöntemiyle yaptığı tarihleme sonunda, Oakley bu kalıntıların sahte olduğunu gösterdi. Arkeoloji ve folklorun yanı sıra, fosillerinden bilinen insanların yarattığı kültürlerle de ilgilendi. 1935'ten beri çalıştığı British Museum'a

bağlı Doğa Tarihi Müzesi'nden 1969'da emekli oldu. Bu müzenin üç bölüm halinde çıkardığı *Catalog of Fossil Hominids*'in (1967-75; Fossil İnsanlar Katalogu) yayın yönetmenlerinden biriydi.

Yapıtları arasında *Mun the Toolmaker* (1949, Alet Yapan İnsan), *Frameworks for Dating Fossil Man* (1964, Fossil İnsanın Tarihlenmesinde Temel İlkeler) ve *Relative Dating of the Fossil Hominids of Europe* (1980; Avrupa'daki İnsan Fossillerinin Görelî Tarihlenmesi) sayılabilir.

Oakville, Kanada'da, Ontario eyaletinin güneydoğusundaki Halton bölge belediyesinde kent. Toronto'nun 32 km güneybatısında, Ontario Gölü kıyısında, Oakville Çayının ağzında yer alır. 1830'da yörede tersaneler açan Albay William K. Chisholm tarafından kuruldu. 1962'de Trafalgar'la birleştirildi. Günümüzde Ontario Gölü kıyısından kuzeye yayılmış durumda olan kent, 28.900 hektarlık yüzölçümüyle Kanada'nın en geniş kentlerinden biridir. Kanada'nın en büyük otomobil fabrikalarından biri Oakville'dedir. Nüfus (1986) 87.107.

Oannes, Mezopotamya mitolojisinde, insana bilgeliği öğreten, suda ve karada yaşayabilen varlık. Babilili rahip Berossus'un (ü. 103. yy) yazdığına göre Oannes'in görünümü balık gibiydi; ama balık kafasının altında insan kafası, kuyruğunun altında ise insan ayakları taşıyordu. Gündüzleri Basra Körfezinde kıyıya çıkar ve insanlara yazı, sanat ve bilim öğretirdi. Oannes büyük olasılıkla, tatlı su derinliklerinin ve bilgeliğin tanrısı olan Ea'nın temsilcisuydi.

OAPEC bak. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü

OAS bak. Amerika Devletleri Örgütü

Oastler, Richard (d. 20 Aralık 1789, Leeds, Yorkshire - ö. 22 Ağustos 1861, Harrogate, Yorkshire, İngiltere), İngiliz sanayi reformcusu. Çalışma saatlerinin kısıtlanması için 1831'de başlatıldığı kampanyayla On Saat Yasası'nın çıkmasında etkili olmuştur.

1830'da Yorkshire'da büyük bir çiftlik işletiyordu. Fabrikalarda çocuk işçi çalıştırılmasının içyüzünü fark edince, bu uygulama-

Oastler, B. Garside'in bir resminden J. Possewhite'in oymabaskısı

British Museum, Londra, fotoğraf J. A. Freeman & Co. Ltd

maya karşı bir basın kampanyası başlattı. Ertesi yıl, on saatlik işgünü için propagandaya girişti. Başka konularda temelde tutucuydu, ama o günlerde fabrikalardaki çalışma düzenini "insanın doğal iyi yaşama hakkı"na karşı buluyordu. Başta Lord Ashley ve Michael Thomas Sadler olmak üzere bazı Avam Kamarası üyeleri de onu desteklediler. Sonunda, birçok kez geri çevrilen On Saat Yasası (Lord Ashley Yasası olarak da bilinir) 1847'de çıktı.

Yoksul tarım işçilerinin fabrikalarda düşük ücretle çalışmak zorunda tutulmasına olanak tanıyan 1834 tarihli Yoksullara Yardım Yasası Değişikliği'ne karşı çıktığı için 1838'de işvereni Oastler'ı işten çıkardı ve hapse attırdı. Aralık 1840'tan Şubat 1844'e değin kaldığı hupishanede yazdığı üç ciltlik *Fleet Papers* (1841-43; Fleet Yazıları) adlı yapıtında toplumsal kuramlarını geliştirdi. Hapisten çıktıktan sonra haftalık bir gazete çıkardı. Cecil Herbert Driver'in yazdığı *Tory Radical: The Life of Richard Oastler* (Tutucu Radikal Richard Oastler'in Yaşamı) adlı yaşamöyküsü 1946'da yayımlandı.

Oates, Titus (d. 15 Eylül 1649, Oakham, Rutland - ö. 12/13 Temmuz 1705, Londra, İngiltere), Papalık Suikastı (1678) yalanını uydurarak Londra'da bir terör ortamı doğmasına yol açan Anglikan din adamı.

İngiltere Kilisesi'nde papazlığa atandıktan sonra 1674'te Hastings'de vaizlik yaptığı sırada yalancı tanıklık suçlamasıyla hapse atıldı. Hapisten kaçarak donanmada vaiz oldu, ama kısa süre sonra görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle buradan da atıldı. 1677 başlarında, bir Katolik olan Norfolk 6. dükü Henry Howard'ın ailesindeki Protestanların rahibi oldu. Bu sırada koyu Cizvit düşmanı Israel Tonge'un Katolikler aleyhinde hükümete bilgi vererek çıkar sağlama önerisini kabul etti. Mart 1677'de Katolik Kilisesi'ne girdi. Ama çok geçmeden, ders verdiği ilahiyat okullarından atıldı. 1678'de Londra'ya dönerek Tonge ile buluştu. Onunla birlikte, Cizvitlerin Kral II. Charles'ı öldürerek tahta Katolik kardeşi York dükü James'i geçirmeyi planladıkları yolunda bir komplo uydurdu. Oates ve Tonge bu öyküyü tanımış sulh yargıcı Sir Edmund Berry Godfrey aracılığıyla yaydılar. Godfrey'nin Ekim 1678'de ölü bulunmasından sonra iddiaları daha da inandırıcı gözükmeye başladı. Londra'yı saran terör dalgası sırasında Oates ülkenin kurtarıcısı gibi göklere çıkarıldı. Oates'ın kendi sorguya çeken Charles öyküyü inandırıcı bulmadıysa da, onun tanıklığıyla 35 kişi idam edildi. Ama terör çılgınlığının yatışmasıyla öyküsündeki tutarsızlıklar ortaya çıkmaya başladı. Haziran 1684'te açılan manevi tazminat davası sonucunda Oates, York düküne 100 bin sterlin tazminat ödemeye mahkûm edildi. York dükünün 1685'te II. James adıyla tahta çıkmasının ardından Oates yalancı tanıklıktan suçlu bulundu, direğe bağlanıp kırbaçlandıktan sonra hapse atıldı. Ama 1688'de James'in tahttan indirilmesi üzerine salıverildi ve kendisine aylık bağlandı. 1693'te Baptist oldu, ama 8 yıl sonra bu kiliseden de atıldı.

OATUU bak. Afrika İşçi Sendikaları Birliği Örgütü

OUU bak. Afrika Birliği Örgütü

Oaxaca, Meksika'nın güneyinde eyalet Güneyde Büyük Okyanus, batıda Guerrero, kuzeyde Puebla, kuzeydoğuda Veracruz, doğuda Chiapas'la çevrilidir. Yüzölçümü 93.952 km² olan eyalet toprakları okyanus tarafındaki Tehuantepec Kışağının büyük bölümünü kapsar. Güney Sierra Madre alçak, sıcak ve kurak bir bölge olan bu kıstakta sona erer. Veracruz yakınlarındaki Atlantik Kıyı Düzlüğü sıcak ve nemli olmakla birlikte, eyaletin büyük bölümünde ılıman ve sağlıklı bir iklim hüküm sürer. Mitla ve Monte Albán'da Kolomb öncesi dönemde Zapotekler ve Mikstekler tarafın-

dan yapılmış büyük yapılar vardır. Bu halkların soyundan gelen Yerliler eyalet nüfusunun çoğunluğunu ve Meksika'nın en büyük Yerli topluluğunu oluştururlar. Bir tarım ve madencilik bölgesi olan Oaxaca'nın başlıca tarım ürünleri mısır, buğday, kahve, şeker kamışı, tütün ve tropik meyvelerdir. Yerel talebi karşılamak için sigara, sabun ve Yerli battaniyeleri üretilir. Dağlarda başta altın, gümüş, uranyum, elmas ve oniks olmak üzere çeşitli maden yatakları vardır. Nüfus (1990) 3.019.560.

Oaxaca, tam adı OAXACA DE JUÁREZ, Meksika'nın güneyinde, Oaxaca eyaletinin merkezi kent. Deniz düzeyinden 1.550 m yükseklikte, verimli Oaxaca Vadisinde yer alır. 1486'da bir Aztek garnizonu olarak kurulan

Oaxaca'da bir pazar, Meksika
Plessner International

kent, 1521'de İspanyollar tarafından fethedildi. Meksika'nın en ünlü iki devlet başkanı Benito Juárez ve Porfirio Díaz'ın doğum yeri olarak Meksika tarihinde önemli rol oynadı.

Oaxaca 16. yüzyıl sanat ve mimarisi, Mitla'daki Mikstek, Monte Albán'daki Zapotek yapıları ve çok renkli el dokumalarıyla ünlüdür. Kentteki Benito Juárez Özerk Üniversitesi 1955'te kurulmuştur. Nüfus (1980) 154.223.

oba, Oğuzların toplumsal örgütlenmesinde aileden sonra gelen ve birbiriyle akraba birkaç aileden oluşan küçük topluluk. Yayla ve kışlakta konaklanan yer ile büyük, uzun ve bölmeli göçebe çadırı da bu adla anılır.

Genellikle her oba bağlı olduğu aşiret ya da boyla birlikte yaşardı. Çeşitli nedenlerle kendi boyundan ayrılıp başka bir boya katılan obalara da rastlanırdı.

Yerleşik yaşama geçmiş ve köyler kurmuş Oğuzlarda ise oba mahalle anlamında kullanılmıştır. Bu da bir köyün birkaç obadan oluştuğu anlamına gelir. Osmanlı döneminde Anadolu'da yaşayan göçebe, yarı göçebe ve yerleşik Oğuz boylarının kaç obaya ayrıldığı, her obada ne kadar insan yaşadığı "tahrir defterleri"nde kayıtlıdır. Bunlardan her obanın ayrı bir adı bulunduğu ve bu adların birçoğunun daha sonra kurulan köylere de verildiği anlaşılmaktadır.

Obadya Kitabı, ABDİAS olarak da yazılır, Eski Ahit'teki peygamber kitaplarından biri. Yirmi bir ayetlik tek bir bölümden oluşan ve Kitabı Mukaddes'teki en kısa metin olan kitap "Obadya'nın rüyeti"ni anlatır. Obadya hakkında, adının "Yehova'nın hizmetkârı" anlamına geldiği dışında hiçbir şey bilinmemektedir.

Kitapta, bütün kötülüklerin cezalandırılacağı ve doğruların kazanacağı kıyamet gününün bütün halklar için yakın olduğu

bildirilir. Son ayetlerde Yahudilerin aynen yurtlarına yeniden kavuşacakları kehanatı da bulunulur.

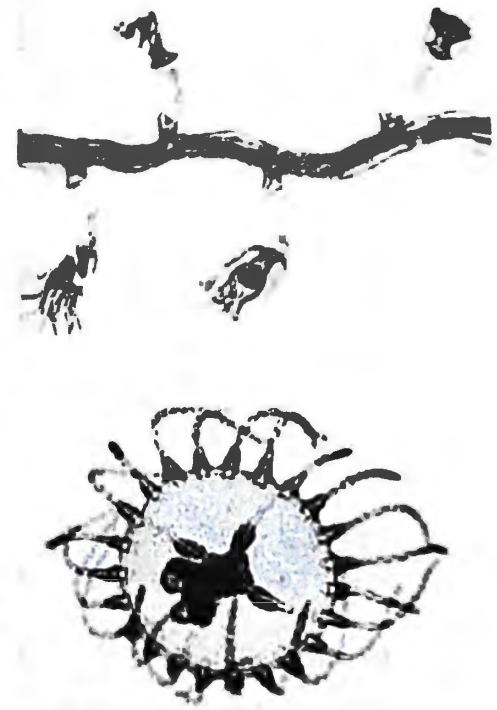
Obaku, Çince HUANGBO. Japonya'daki üç Zen mezhebinden biri. 1654'te Çinli rahip Yinyuan (Japonca Ingen) tarafından kurulmuştur. Mimarlıkta, dinsel törenlerde ve öğretilerde Çin geleneğini korur. Rinza mezhebinece geliştirilen içgörü yöntemlerinin yanı sıra dualarda Buda Amida'nın da (nembutsu) adı geçer. Mezhebin merkez tapınağı Kyoto'daki Mampuku-ci'dir.

Obando, José María (d. 1795, Cauca, Nueva Granada - ö. 29 Nisan 1861, Sobachoque, Kolombiya), 1853-54 yıllarında Kolombiya devlet başkanı.

Latin Amerika'daki bağımsızlık savaşının büyük bölümünde İspanya adına savaştı. Sonunda Simón Bolívar'ın devrimci kuvvetlerine katıldı, ama bağımsızlığın kazanılmasından sonra Bolívar'ın merkezî yetkiye alınmasına karşı çıktı. Birçok tarihçi tarafından Bolívar'ın yardımcısı Mareşal Antonio de Sucre'nin öldürülmesinden sorumlu tutulur. Sucre'nin ölümüyle önü açılan Obando, 1830'larda başkan yardımcılığına ve Yeni Granada Devleti (Estado de Nueva Granada) savaş bakanlığına yükseldi. 1838-40 arasındaki Muhafazakâr Parti yönetimine karşı başarısız bir darbe girişiminde bulunduktan sonra Peru'ya kaçtı. Liberal Parti'nin 1849'daki seçim zaferinden sonra Nueva Granada'ya döndü, 1853'te devlet başkanı seçildi. Aynı yıl liberal bir anayasayı yürürlüğe koydu. Radikallerin ve Muhafazakârların muhalefeti sonucunda ertesi yıl düşürüldü ve sürgüne gönderildi. 1860'ta Nueva Granada'ya geri döndü ve iç savaşta çarpışırken öldürüldü.

O.B.E. (Officer of the British Empire). İngiliz şövalyelik tarikat ve nişanlarından The Most Excellent Order of the British Empire'in kadın ve erkek üyelerine verilen kısaltılmış ad. Bu üyeler şövalyelik unvanı almaz. Ayrıca bak. British Empire, The Most Excellent Order of the.

Obelia, Cnidaria (knidiller) filumunun Hydrozoa sınıfından omurgasız deniz hay-

Obelia cinsinden bir örneğin 40 kez büyütülmüş polip evresi (üstte); medüz evresi (altta)
Grant Heiman-EB Inc

vanları cinsi. Hemen hemen bütün denizlere dağılmış birçok türü vardır. Yaşam çevrimleri üç temel evreden geçer. Bunlar sırasıyla polip, medüz ve planula larva evreleridir. Bir yüzeye tutunarak yaşamını sürdüren polipler serbest yüzen ve denizanası olarak da bilinen medüzleri oluşturur. Polipin köke benzeyen uzantıları yüzeylere tutunmaya yarar. Uzayan gövde bölümünde dokunaçlarla çevrili bir ağız gelişir. Gövde de beliren tomurcuklar yeni polipleri oluştururken koloni dallanarak ağaca benzer bir görünüm kazanır. Dokunaçları ve ağız bulunmayan üreme poliplerinin (blastostil) geliştirdiği tomurcuklar ise koloniden medüz olarak ayrılır. Medüzler poliplerin tersine eşeysel üreme yeteneğindedir. Medüzlerin suya saldıkları yumurtalar ve spermanın birleşmesiyle planula denen kirpikli larvalar oluşur. Bu larvalar daha sonra bir yüzeye yerleşerek yeni polipleri geliştirir.

obelisk bak. dikilitaş

Oberbayern bak. Yukarı Bavyera

Oberfranken, Almanya'nın ortadoğu kesiminde, Bavyera eyaletinin (*Land*) kuzeydoğusunda il (*Regierungsbezirk*). Yüzölçümü 7.230 km² olan il toprakları geniş bir tarihsel bölge olan Franken'le(*) örtülür. Bölgenin adı 6. yüzyıldan sonra Ren Bölgesiyle doğudaki Fichtel Dağları arasında, Main Irmağı boyunca uzanan topraklara zorla yerleşen Franklardan gelir. 12. yüzyıla gelindiğinde bazı sınır değişiklikleri sonucunda bölgenin yalnızca doğu bölümü Franken adıyla anılmaya başladı. Napoléon 1806'da Almanya'da Ren Konfederasyonu'nu kurduğu sırada, Doğu Franken toprakları Bavyera ve Württemberg krallıklarıyla Baden Grandüklüğü arasında bölündü. Günümüzde Bavyera'nın illeri olan Oberfranken (Yukarı Franken), Mittelfranken (Orta Franken) ve Unterfranken (Aşağı Franken), ilk kez Kral I. Ludwig döneminde Bavyera Krallığı'na bağlı yönetim birimleri statüsü kazandı (1837).

Büyük bölümü ormanlar arasında uzanan ekili arazilerle kaplı olan Orta Franken Havzasının kuzey kesimi, Regnitz ve Main ırmaklarının vadileri boyunca, Oberfranken'in batısında da devam eder. Havzanın tarım bölgelerinin başında, ilin yönetim merkezi ve en büyük kenti Bamberg yakınında bulunan Bamberg meyvecilik bölgesi gelir. Doğuda nüfus yoğunluğu düşük bir plato olan Franken Jurası yükselir. Çok sayıda turist çeken Franken İsviçresi (Fränkische Schweiz), üzerinde ortaçağdan kalma şato yıkıntılarının yer aldığı, düden ve mağaralarla kaplı güzel manzaralı bir bölgedir. Sularını Roter Main ve Weisser Main ırmaklarının topladığı geniş ve oldukça verimli bir vadi olan Yukarı Main Yaylası, Doğu Bavyera sınır tepelerinin tabanında, Franken Jurasının doğusunda kalır. Bölgenin başlıca kentleri Bayreuth ve Kulmbach'tır.

Oberfranken'in kuzeydoğusundaki Franken Ormanı (Frankenwald), Thüringen Ormanı'yla (Thüringer Wald) güneydoğu sınırındaki Fichtel Dağları arasında uzanır. Bu bölgenin sularını Main Irmağının kolları olan Hasslach ve Rodach ırmaklarıyla kuzeye doğru akan Selbitz ve Saale ırmakları toplar. Sınır bölgesinin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın orta kesimiyle olan ticari ilişkilerini yitirmesi Franken Ormanı yöresindeki geleneksel kumaş, seramik ve ahşap sanayilerini ekonomik sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Günümüzde, elektrik donanımı ve hassas makine üretimi gibi yeni sanayi kollarına

önem verilmektedir. Franken Ormanı bölgesinin sanayi ve ticaret merkezi olan Hof'ta kumaş, giyim eşyası, metal ürünleri ve bira üretilir.

Franken Ormanı, Yukarı Pfalz Ormanı (Oberpfälzer Wald) ve Erzgebirge'nin (Cevher Dağları) kavşak noktasında Fichtel Dağları dikdörtgen biçimli bir plato oluşturur. Aralarında 1.051 m yüksekliğindeki Schnee Dağının da bulunduğu dağlık küteller alçak plato platformunu nal biçiminde çevreler. Toprak kazanmak amacıyla ormanların yok edildiği daha yoğun nüfuslu iç kesimlerin ekonomisi tarıma dayalıdır. Seramik ve ahşap sanayileriyle granit madenciligi ve yakın zamanlarda gelişen turizm de önemlidir. Fichtel Dağları bölgesinin başlıca kenti olan Selb Alman porselen sanayisinin merkezidir.

Oberfranken'in en önemli sanayi kenti olan Bamberg, Regnitz Irmağına koşut uzanan Ren-Main-Tuna Kanalı'nın kıyısında yer alması nedeniyle, aynı zamanda önemli bir ulaşım merkezidir. Elektrik donanımı, kumaş, giyim eşyası, makine ve kauçuk ürünleri üretilen kentte çok sayıda bira fabrikası da vardır. Yukarı Main Yaylasındaki Bayreuth'ta kumaş, makine ve elektrikli eşya, Kulmbach'ta ise kumaş, makine ve bira üretilir.

İlde, Bavyera'da konuşulan üç temel Alman lehçesinden biri olan Franken lehçesi konuşulur. Orta Franken Havzasındaki kırsal yerleşmeler büyük ve düzensiz köyler biçimindedir. Doğudaki dağlık bölgede tek tek çiftliklere ve küçük köylere rastlanır. İldeki en önemli yükseköğretim kurumları Bayreuth Üniversitesi (1972) ve Bamberg'deki üniversite düzeyinde teknik eğitim veren *Gesamthochschule*'dir. Besteci Richard Wagner'ın 1872-76 arasında yaptırdığı Festival Tiyatrosu (*Festspielhaus*) Bamberg'dedir. Kentte her yıl temmuz ve ağustos aylarında Wagner Festivali yapılır. Oberfranken nüfusunun büyük bölümünü Protestanlar oluşturur. Nüfus (1991 tah.) 1.074.900.

Oberhausen, Almanya'nın batı kesiminde, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) kent. Ruhr sanayi bölgesindeki Ren-Herne Kanalı kıyısında yer alır. Adı, Emsch Irmağı üzerindeki Oberhausen Şatosu'ndan gelir. Doğuda Essen, güneyde Mülheim ve güneybatıda Duisburg ile çevrilidir.

Kent, 1846'da Lipperheide bölgesinde kömür ve demir cevheri bulunması üzerine, tren istasyonu çevresinde oluşmaya başladı; 1874'te berat aldı. Daha eski komşu kasabalar Sterkrade ve Osterfeld 1929'da Oberhausen sınırları içine katıldı. Kentin görülme-yeye değer tarihsel yapıları arasında Sterkrade Manastırı (1150), Holten Kalesi (1307) ve 16. yüzyıldan kalma Vondern Şatosu sayılabilir. Belediye Binası kentteki çağdaş yapıların önemli bir örneğidir. Oberhausen'de birkaç teknik okul, bir sanat müzesi ve bir kent tiyatrosu vardır. Ağır sanayi çelik ve kömüre dayanır. St. Anton Demir İşletmeleri (1758-1876) Ruhr bölgesinde kurulan ilk demir fabrikasıdır. Kentte ayrıca çinko arıtım tesisleri, boy aimalathaneleri, demiryolu atölyeleri ve büyük bir termik santral da bulunmakta, buhar kazanları, kablo, cam ve kimyasal maddeler, şeker, porselen ve puro üretilmektedir. Nüfus (1991 tah.) 223.840.

Oberlin, Johann Friedrich (d. 31 Ağustos 1740, Strasbourg, Fransa - ö. 1 Haziran 1826, Walderbach, Bavyera), Fransa'nın Vosges bölgesindeki yoksul kilise bölgelerinin gelişmesine katkıda bulunan Lutherci din adamı.

1758'de Strasbourg Üniversitesi'ni bitirdi. 1767'de Walderbach'ta rahipliğe atandı. Burada köy okulları kurarak, çalışan anne babaların çocuklarının bakım ve eğitime yönelik ilk sistemlerden birini geliştirdi. İleri eğitim yöntemleriyle, gelecekteki anaokulu sisteminin kurucusu Alman eğitimci Friedrich Froebel'in çalışmalarına öncülük

Johann Friedrich Oberlin, Henri Charles Müller'in bir oymabaskısı Bibliothèque Nationale, Paris, fotoğraf J. P. Zola

etti. Daha iyi ürün alınabilmesi için tarımsal bilgilenmeyi sağlayan seminerler düzenledi, bir banka aracılığıyla modern tarım araçlarını toptan alıp maliyetine sattı, yerel ürünleri işleyen fabrikalar kurdu. Jean-Jacques Rousseau ile İsveçli mistik Emanuel Swedenborg'a duyduğu hayranlık, usçulukla mistisizmi birleştirdiği vaazlarına da yansdı. Fransız Devrimi'ni coşkuyla karşıladı. Oberlin'in adı ABD'nin Ohio eyaletindeki bir kent ile bir yüksekokula, Almanya'da da sağır, dilsiz ve körlerin tedavi edildiği bir merkez olan Oberlinhaus'a verilmiştir.

Oberndorfer, Siegfried (d. 24 Haziran 1876, Münih - ö. 1 Mart 1944, İstanbul). Türkiye'de kanser araştırmalarını başlatan Alman patoloğ.

Tıp öğrenimini Münih Üniversitesi'nde 1900'de tamamladı. 1901'de girdiği Cenevre Tıp Fakültesi'nde F. W. Zahn ile çalıştıktan sonra gemi hekimi olarak Brezilya'ya gitti. Bu yolculuk sırasında veba vakalarını inceledi. Münih'e döndükten sonra Patoloji Enstitüsü'nde histoloji tekniği üzerine çalışmaları yaptı. 1906'da *Beiträge zur Pathologischen Anatomie der chronischen Appendicitis* (Kronik Apandisitlerin Patolojik Anatomisine Katkı) konulu teziyle doçent oldu. Aynı yıl Münih'teki Schwabing Hastanesi Patoloji Enstitüsü yöneticiliğine getirildi. 1911'de profesör oldu. Patolojiyle klinik uygulamaları arasında yakın ilişki kurmayı amaç edindi. Uurların sınıflandırılması üzerine çalışmalar yaptı. Işınının urlar üzerindeki etkileri, ur oluşumu, akciğer ve eşey bezlerinin (gonad) urları, safrakesesinde taş oluşumu üzerine araştırmalarda bulundu. Yayımladığı *Pathologische-anatomische Süssbilder der Bauchhöhle* (1922; Karın Boşluğunun Patolojik Anatomi Tabloları) adlı atlas pratisyen hekimler, cerrahlar ve radyologların bu alandaki gereksinimlerini karşıladı.

1933'te Nazi yönetimince üniversite ve hastanedeki görevinden uzaklaşan Oberndorfer, İstanbul Üniversitesi'nin çağrısı üzerine Türkiye'ye gitti. Ordinaryüs profesör unvanıyla Tıp Fakültesi'nde Genel ve Eksperimental Patoloji Enstitüsü'nün, 1937'de de yeni kurulan Kanser Araştırma Enstitüsü'nün yönetimine getirildi. Çalışmalarında daha çok deneysel patoloji

öğretimine ağırlık verdi. Öncülüğünü yaptığı kanser araştırmalarıyla Türkiye'de patolojinin çağdaş temellerini attı. Öbür yapıtlarından bazıları *Verhandlungen der Deutschen Pathologischen Gesellschaft* (1908-25; Genel Patoloji, 1937), *Bain Uzuvarının Sırası* (1935), *Romatizmanın Patojenisi ve Patolojisi* (1935) ile *Seçilmiş Bazı Tümörlerin Histolojik Teşhisleri*'dir (1941).

Oberon, Fransızca ALBERON, Almanca ALBERICH, ortaçağ destanlarında cüceler kralı. Fransız şiiri *Huon de Bordeaux*'da, ormanda yaşayan Oberon büyü gücüyle, kahramanın olanaksız sanılan işleri yapmasına yardımcı olur. Merovenj hanedanının efsanevi tarihinde sihirbaz Oberon, Merovée'nin kardeşidir. Ortaçağ Alman destanı *Nibelungenlied*'de ise Nibelunglar'ın yeraltındaki hazinesini koruyan cücedir. Bu destanda Oberon Siegfried karşısında yenilgiye uğrar ve "karanlığın pelerini"ne (*Tarn-kappe*) teslim olmak zorunda kalır. Orta Yüksek Almanca döneminin *Ortnit* adlı

Oberon (sağ altta), Puck ve Titania ile, J. Moyer Smith'in *A Midsummer Night's Dream*'in 1906 basımında yer alan bir illüstrasyonu British Museum, Londra. Fotoğraf J. R. Freeman & Co Ltd

bir başka destanında Alberich cüceler kralı ve Ortnit'in babası olarak ortaya çıkar.

Oberon adı, *Huon de Bordeaux*'dan John Bouchier'nin (Lord Berners) yaptığı manzum çeviride ortaya çıktı. Shakespeare *A Midsummer Night's Dream* (y. 1595; *Bir Yaz Gecesi Rüyası*, 1944) adlı oyununda, Ben Jonson saray maskesi *Oberon, the Fairy Prince*'te (1611; Masal Prensi Oberon) ve Christoph Martin Wieland manzum romanı *Oberon*'da (1780) bu öyküden esinlendi. Carl Maria von Weber *Oberon* (1826) adlı operasında bu karakteri yeniden işledi. Richard Wagner'in müzikli oyunlarında Alberich, Renli genç kızlardan sihirli altını çalan Nibelung'dur. Alberich, Wagner'in yapıtlarında öncekilere göre daha karanlık bir karakter olarak çizilmiştir.

Oberon, Uranüs'ün beş büyük uydusundan en dış yörüngede dolananı. 1787'de İngiliz astronom Sir William Herschel tarafından ortaya çıkarılmıştır. Uranüs gezegenini de 1781'de Herschel keşfetmişti. Uranüs'ün merkezinden yaklaşık 583.520 km ortalama uzaklıkta dolanan uydunun dolanım periyodu 13,46 gün, tahmini çapı 1.630 km, kütlesi ise Uranüs'ünkinin yaklaşık $6,9 \times 10^{-4}$ katı-

dır. Oberon'un su buzundan ve olasılıkla az miktarda donmuş metan ve kayaç malzemeden oluştuğu sanılmaktadır. 1986'da Uranüs'ün yakınından geçen ABD uzay sondası "Voyager 2"nin gönderdiği fotoğraf görüntülerinden, Oberon'un yüzeyinin Ay'dakine benzer biçimde kraterlerle kaplı olduğu anlaşılmıştır. Çok sayıdaki parlak kraterden birkaçının koyu renkli, lav benzeri malzemeyle dolu olduğu saptanmıştır.

Oberon, Merle (d. 19 Şubat 1911, Bombay, Hindistan - ö. 23 Kasım 1979, Los Angeles, ABD), İngiliz asıllı ABD'li sinema oyuncusu.

Hintli bir kadınla Hindistan'da görevli bir İngiliz subayının kızı olarak doğmuş ve

Merle Oberon *The Scarlet Pimpernel* filminde Leslie Howard ile birlikte, 1934
Türhan Gürkan Arşivi

Estelle Merle adıyla vaftiz edilmişti. Gençliğinde gittiği İngiltere'de tiyatro ve sinemada küçük roller alırken, daha sonra evleneceği yapımcı ve yönetmen Alexander Korda tarafından keşfedildi. Hem İngiltere'de, hem de Hollywood'da çalıştı. Koyu renk gözleri, güzelliği ve inceliğiyle dikkati çeken bir yıldız olarak ün kazandı. İlk başrolü, Charles Laughton'la birlikte oynadığı, Korda'nın *The Private Life of Henry VIII* (1933; *Kadınlar Celladı*) filmindeki Anne Boleyn'di. Ertesi yıl gene Korda'nın *The Private Life of Don Juan* (Don Juan'ın Özel Yaşamı) filminde Douglas Fairbanks'le, *The Scarlet Pimpernel* filminde Leslie Howard'la, 1935 tarihli *Folies Bergère*'de Maurice Chevalier'yle oynadı. Laurence Olivier ile birlikte oynadığı, William Wyler'in *Wuthering Heights* (1939; *Ölmeyen Aşk/Rüzgârlı Bayır*) filmindeki Cathy rolüyle unutulmaz bir kompozisyon yarattı. *A Song to Remember* (1945; *Unutulmaz Şarkı*) filminde George Sand'ı, *Désirée*'de de (1954; *Napoleon'un Sevgilisi*) Joséphine'i canlandırdı. Otuzdan fazla filmde rol alan Oberon'un son filmleri *Hotel* (1967; *Otel*) ve *Interval* (1973; *Ara*) oldu.

Oberösterreich bak. Yukarı Avusturya

Oberpfalz bak. Yukarı Pfalz

Oberth, Hermann (Julius) (d. 25 Haziran 1894, Nagyszeben, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu [bugün Sibin, Romanya] - ö. 29 Aralık 1989, Nürnberg, Almanya), modern astronotinin kurucularından biri olarak kabul edilen Alman bilim adamı.

Münih'te tıp öğrenimine başlayan Oberth, I. Dünya Savaşı çıktığında öğrenimine ara vermek zorunda kaldı ve askerliği döneminde astronotiğe yöneldi. Bu dönemde sıvı yakıtlı çalışan uzun erimli bir roket tasarımı geliştirdi; ama Savaş Bakanlığı'na gönderdiği bu tasarım bakanlıkça hayal ürünü olarak

değerlendirilip reddedildi. Savaştan sonra Heidelberg Üniversitesi'nde doktora çalışmasına başlayan Oberth, tezini aynı roket tasarımı üzerine hazırladı, ama 1922'de bu kez de üniversite bu tezi geri çevirdi. Bunun

Oberth
National Air & Space Museum
Smithsonian Institution, Washington, D.C

üzerine Oberth, basım masraflarını kendi üstlenerek yayımladığı *Die Rakete zu den Planetenräumen* (1923; *Gezegenlerarası Uzaya Roket*) adlı kitabında tasarımın kamuoyuna sundu. Kitabında, roketlerin Yer'in kütleçekimi etkisinden kurtularak uzaya çıkabilmeleri için gerekli hıza nasıl ulaşabileceklerini matematiksel olarak açıklayan Oberth, bu yapıtıyla kısa sürede ün kazandı.

Oberth'in 1922'ye değin Robert Goddard'ın ABD'deki ve 1925'e değin de Konstantin Tsiolkovski'nin SSCB'deki çalışmalarından haberi olmamıştı. Bu dönemden sonra onlarla yazışmaya başladı ve uzay uçuşuna ilişkin matematiksel çözümlemeler alanında onların daha ileride olduğunu gördü ve kabul etti. 1929'da yayımladığı *Wege zur Raumfahrt* (Uzay Uçuşunun Yolları) adlı yapıtıyla 10.000 franklık Robert Esnault-Pelterie-André Hirsch Ödülü'nü kazanan Oberth, elde ettiği bu gelirle sıvı yakıtlı roket motorları üzerindeki araştırmalarını hızlandırdı ve 1931'de Romanya Patent Bürosu'ndan sıvı yakıtlı bir roket patenti aldı. İlk roket ise 7 Mayıs 1931'de Berlin yakınlarında fırlatıldı.

1938'de Viyana Teknik Üniversitesi'nde ders vermeye başlayan Oberth, 1940'ta Alman yurttaşlığına geçti ve 1941'de Peenemünde'deki Alman roket geliştirme merkezine geçerek burada Wernher von Braun'ın yanında çalışmaya başladı.

1943'te katı yakıtlı uçaksavar roketleri üzerinde çalışmalar yapmak üzere bir başka merkeze aktarılan Oberth, suvaştan sonra bir yıl kadar İsviçre'de roket danışmanlığı yaptı. 1950'de ise İtalya'ya geçerek, İtalyan Deniz Kuvvetleri'nde katı yakıtlı uçaksavar roketlerinin yapım çalışmalarında görev aldı. 1955'te de ABD'ye giderek gelişkin uzay araştırmaları çalışmalarına katıldı. Üç yıl sonra emekliye ayrılarak AFC'ye yerleşti.

Oberto I (ö. 15 Ekim 975), Doğu Liguria markisi ve Luni kontu. 10. yüzyılda İtalya'da Kral II. Berengario ve Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Otto zamanında güçlü bir senyör olan Oberto'nun soyundan gelen Obertinghi ailesi, İtalya'da ün kazanan birkaç feodal ailenin kurucusudur.

Oberto'nun ailesi İtalya'ya 9. yüzyılda Charlemagne'la birlikte Baviera'dan gelmişti. 951'de Berengario Liguria'yı alarak Cenova ile doğusundaki Luni'yi Oberto'ya verdi. Dokuz yıl sonra, Berengario'nun yönetiminden hoşnut olmayan Oberto, Como piskoposu ve Milano başpiskoposu ile birlikte Almanya'ya giderek Otto'dan

İtalya'ya müdahale etmesini istedi. Otto, İtalya'yı işgal edip 962'de Kutsal Roma-Germen imparatoru olarak taç giydikten sonra, Oberto'yu palatin kontu yaptı. İtalya'da, imparatoratordan sonra gelen adam oldu. Este, Malaspina, Pallavicini ve Massa Parodi ailelerinin Oberto'nun oğullarının soyundan geldiğine inanılmaktadır.

Obeyt, Tel el-, Mezopotamya'da bir Tarih-öncesi kültür dönemine adını veren antik yerleşme. Günümüzde Irak'ın güneydoğu kesiminde, antik Ur kentinin yakınında yer alır. Mezopotamya'nın güneyinde yapılan kazılarda, bölgenin her yanında Obeyt kültürünün izlerine rastlanmıştır. Obeyt kültürünün en tipik ürünleri geometrik desenlerle ve bazen de koyu renk hayvan ve çiçek resimleriyle bezeli, açık renkli kilden yapılmış çanak çömleklerdir. Kapların çoğu çömlekçi çarkında yapılmış gibidir ve halka biçiminde kulplarıyla ağızları vardır. İlk kez bu kaplarda ağıza rastlanmıştır.

Güneyde Obeyt dönemi İÖ y. 5200-İÖ y. 3500 arasına tarihlenmiştir. Kuzeydeyse Obeyt kültürünün izlerine İÖ y. 4300'den önce rastlanmaz. Bazı bilim adamlarının savunduğu gibi kuzeyde gelişen Obeyt kültürü, doğrudan güneyden gelen etkilerden çok, bir önceki Halaf kültürünün(*) etkisiyle biçimlenmişse de, Başra Körfezinden Akdeniz'e kadar uzanan bölgeden çıkan buluntular arasında ileri düzeyde bir türdeşlik görülür.

obi, Japonya'da eskiden beri kimonoların beline sarılan, saten ya da sert ipekli kumaştan geniş kuşak. Kadın obileri yaklaşık 2,5-3 m uzunluğunda ve 25 cm eninde olur. Erkek obileri bundan biraz daha uzun ve geniştir. Kimononun üstünden bele sarılan obi arkadan bağlanır.

Bugün kullanılan geniş obiler 18. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır; çoğunlukla broker ya da işlemeli kumaştan yapılır.

Obi Adaları, OMBI ADALARI olarak da bilinir, Endonezya'nın Maluku ilinde (*propinsi*), Maluku Adalarının (Baharat Adaları) kuzey kesiminde ada grubu. Başlıca adası olan Obi 84 km uzunluğunda, 47 km genişliğindedir. Dağlık yüzeyi 1.611 m'ye kadar ulaşır; kıyı şeridinin büyük bölümü ovalıktır. Kuzeydoğu kıyısında Bisa Adası'nın karşısına düşen Laiwui adlı köy yer alır. Gruptaki öteki önemli adalar Bisa, Obilatu ve Tobalai'dir. Nüfus (1971) 12.437.

Obi Irmağı, Rusya Federasyonu'nda büyük akarsu. Orta Asya'daki Altay Dağlarından çıkar, Sibirya'nın batı kesimi boyunca kuzeybatı yönünde akar ve Obi Körfezinde Kara Denizeye dökülür.

Obi Irmağının uzunluğu kaynağından (Bıya ve Katun ırmaklarının birleşme noktası) Kara Denizindeki körfezin başına kadar 3.680 km, en büyük kolu Kara İrtiş'ten körfezin sonuna kadar ise 5.410 km olarak hesaplanmıştır. Öteki önemli kolları arasında Çulm, Ket, Vah, Vasyugan, Kazım ve Kuzey Sosya sayılabilir. Bu ırmaklar aynı havzadaki yaklaşık 1.900 akarsuyla birlikte yaklaşık 2.990.000 km²'lik bir alanın sularını toplar.

Obi Havzasının yaklaşık yüzde 85'ini Batı Sibirya Ovası, geri kalan bölümünü güneyde Turgay'ın taraçalı ovalarıyla Kazakistan'ın en kuzeyindeki küçük tepeler, güneydoğuda ise Kuznetsk Aladağları, Salair Sıradağları, Şoria Dağları ve Altay Dağları kaplar. Havzanın yüzey şekilleri güneyden kuzeye doğru Rusya topraklarının coğrafik bir kesitini oluşturur: En güneyde Zaysan Gölü (*ozero*) çevresinde

kurak yarı çöllük alanlar, Batı Sibirya Ovasında tayga ormanları ve geniş bataklıklar, kuzeyde tundra adıyla bilinen ağaçsız geniş buzlu düzlükler yer alır.

Yıllık ortalama debisi 12.700 m³/sn olan Obi Irmağı büyük ölçüde, eriyen mevsimlik karlar ve yağmurlarla beslenir. Orta ve Aşağı Obi boyunca ilkbahar-yaz taşkınları 4-5 ay kadar sürer. Irmağın tümü genellikle kasım sonlarında donar ve yukarı çıkış ortalama 150 gün, aşağı çıkış ortalama 220 gün buzlarla kaplı kalır. Sibirya'nın batı kesiminin başlıca ulaşım yolu olan Obi, buzsuz aylarda ithalat ve ihracat kanalı olarak kullanılır. Dev hidroelektrik potansiyeli yaklaşık 250 milyar kW-sa olarak tahmin edilmektedir.

Obi Körfezi, Rusça OBSKAYA GUBA. Kara Denizinin Sibirya'nın kuzeybatı kıyısındaki giritisi. Rusya Federasyonu sınırları içinde, Yamal ve Gıda yarımadaları arasındadır. Deltası dev bir kıyıldiliyle tıkanmış olan Obi Irmağı burada denize dökülür. Obi Körfezinin uzunluğu yaklaşık 800 km, genişliği 32-97 km'dir. Derinliği 10-12 m'yi bulan körfezin kıyıları doğuda dik ve sarp, batıda alçak ve bataklıktır. Başlıca limanı Novi Port'tur.

Obi-Ugor dilleri, Ural dil ailesinin Fin-Ugor öbeğinin bir kolu. Mansi (Vogul) ve Hantı (Ostyak) dillerini içerir. Rusya'da Obi ve İrtiş ırmakları bölgesinde konuşulan bu diller, yakın akraba oldukları Macarcayla birlikte Fin-Ugor dillerinin Ugor kolunu oluşturur. 1930'a değin yazı geleneği olmayan Obi-Ugor dilleri 1937'den sonra, bazı değişiklikler yapılmış bir Kiril alfabesiyle yazılmış ama önemli bir edebi gelenek oluşturamamışlardır. Resmi yazışmalar ve eğitimdeki kullanımları da sınırlıdır. Ayrıca bak. Fin-Ugor dilleri.

obia, OBEAH olarak da yazılır, Batı Afrika folklorunda, köylere gizlice girerek cadılar için kız kaçıran dev hayvan. Bazı Antik kültürlerinde belli kara büyü ve cadılık uygulamalarına da *obia* denir. Ayrıca uğursuzluk getirsin diye toprağa gömülen büyü nesnelere de bazen bu ad verilir. Hatta bazı yörelerde bu sözcüğün kullanılması bile yasaklanmıştır. *Obia* gücünü kullanan kişilere *obiama* ya da *obiaman* denir.

Obihiro, Japonya'da, Hokkaido Adasının güney kesiminde, Tokaçi Irmağı kıyısında kent. 1883'te kuruldu, 1897'de Tokaçi'nin merkezi oldu. 20. yüzyılın başlarında döşenen iki demiryolu hatı kenti, Tokaçi Ovasında yetişen tarım ürünleri için bir ticaret merkezi haline getirdi. Kent sanayisi gıda maddeleri işlemeye dayanır. Japonya'daki en büyük şeker pancarı fabrikalarından biri buradadır. Obihiro Çiftlik Hayvanları Yetiştirme Yüksekokulu da kentte yer alır. Nüfus (1991 tah.) 169.242.

objektif hüsnüniyet bak. dürüstlük kuralı

objektif kararname, KURAL KARARNAME olarak da bilinir, iktisadi güçlüklerin giderilmesi ve olağandışı başka sorunların çözülmesi amacıyla çıkarılmış bazı yasaların Bakanlar Kurulu'na tanındığı düzenleme yetkisine dayanarak düzenlenen kararname. Atama ya da nakil gibi somut ve özel durumlarla ilgili kararnamelerden farklı olarak, nesnel durumlarla ilgili genel kuralları koyduğu için "objektif" sıfatıyla anılır. Bu tür kararnamelerle dayanak oluşturan en önemli yasalar, her ikisi de 1940'ta çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun(*) ile Millî Korunma Kanunu'dur(*).

1982 Anayasası'nın 73. maddeyle Bakanlar Kurulu'na tanındığı vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerle ilişkin bağışıklık, istisna, indirim ve oranlarda yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapma yetkisine dayanarak çıkarılan kararnameler de objektif kararname niteliği taşır. Ayrıca 1932 tarihli Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun da ilgili bakanlıklara, uygulamaya ilişkin olmak üzere kararnamelerle ceza yaptırımını getirme yetkisi vermiştir.

oblatus (Latince "adlanmış kişi"), Katoliklikte dinsel bir tarikat ya da kurumun kurallarına göre yaşayan, ama ruhban sınıfindan olmayan kişi. Ailesi tarafından Benedikten Tüzüğü'ne bağlı bir keşiş olmak üzere yetiştirilen çocuklar için de bu ad kullanılır.

Obodritler, ortaçağ Avrupa'sında, Slavların kuzeybatı kolunu oluşturan Polab grubuna dahil halk. Elbe Irmağının aşağı çıkışıyla Baltık Denizi arasında kalan topraklarda, bugün Almanya'nın Hamburg kentinin bulunduğu yerin kuzey ve kuzeydoğusunda yaşarlardı. Obodritlerin 9. yüzyıl başlarında kurdıkları bağımsız prenslik, pagan Prens Niklot'un (ö. 1160) önderlik ettiği uzun direnişin ardından, 12. yüzyıl ortasında Saksonya dükü III. Heinrich (Aslan) tarafından fethedildi. Niklot'un oğlu Przybysław (Pribislaw) Hristiyanlığı ve Germanlerin üstünlüğünü kabul etti. 1170'te Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlı bir prens olarak tanındı. 1178'de ölen Przybysław'ın sonradan Mecklenburg dükleri olan vârisleri ve Obodritler zamanla Germanleştiler.

Obolus, *Brachiopoda* filumundan soyu tükenmiş omurgasız cinsi. Kambriyen Dönemde (y. 570-500 milyon yıl önce) sığ deniz sularında yaşamış olan bu cins üyele-

ABD'nin Montana eyaletindeki Logan'da Orta Kambriyen Dönem kayalarından bulunmuş *Obolus ella* fosil
Buffalo Museum of Science, Buffalo, N.Y

rinin kabuğu küremsi biçimdeydi ve kabuk parçalarından biri öbüründen küçüktü.

Obolus ile birlikte soyu tükenmiş 5 cinsi bilinen *Obolellida* takımı *Inarticulata* sınıfının öbür gruplarından, büyük ölçüde kalsiyum karbonat içeren kabuklarıyla ayırt edilir.

Obote, (Apollo) Milton (d. 28 Aralık 1924, Akoroko köyü, Lango, Uganda). Uganda'nın bağımsızlıktan sonraki ilk başbakanı (1962-66) ve cumhurbaşkanı (1966-71; 1980-85). Ülkesinin bağımsızlığa kavuşmasında önemli rol oynamış, iki kez askeri darbeye görevinden uzaklaştırılmıştır.

Bir çiftçi ailesinden geliyordu. 1948-49 yıllarında Kampala'daki Makerere College'da öğrenim görürken siyasal eylemleri nedeniyle okuldan uzaklaştırıldı. Sömürge hükümeti, ABD ve Batı Almanya'dan önerilen burslardan yararlanmasını da engelleyince 1950'de Kenya'ya gitti. Orada çeşitli işlerde çalışırken bağımsızlık hareketine katıldı ve Kenya Afrika Birliği'ne girdi.

1957'de ülkesine dönerek Uganda Ulusal Kongre Partisi'ne üye oldu; ertesi yıl Yasama Meclisi'ne girdi. Ulusal Kongre Partisi bölününce, Uganda Halkının Birliği örgütüyle birleşerek Uganda Halk Kongresi adlı partiyi kurdu. Partinin başlıca amacı, Kral II. Mutesa hükümdarlığındaki güçlü Buganda devletinin Uganda'daki varlığına son vermektir. 1961'de Obote uzlaşma yoluna

Obote
Manon Kaplan

giderek Buganda'nın Uganda içinde federal statüye sahip olma isteğini kabul etti. Bu amaçla, Uganda Halk Kongresi'yle Buganda'nın Kabaka Yekka (Yalnızca Kral) Partisi arasında bir ittifak oluşturuldu. Buganda ile arasındaki çelişkinin iyice keskinleştiği 1966'da Obote, Mutesa'yı devirip Buganda hükümetini dağıttı. İzlediği merkezîyetçi politikayla Buganda'yı denetim altında tutan yönetici sınıfın gücünü kırmaya çalıştı; yönetimini meşrulaştırmak amacıyla 1967'de yeni bir anayasa hazırlattı.

1960'ların sonlarına doğru gittikçe sola kayan Obote, Tümgeneral Idi Amin'in birlikleri ile kralcı Bugandalıların oluşturduğu bir kuvvet tarafından 1971'de devrildi. Amin'in de 1979'da Tanzanya birliklerinin yardımıyla görevden uzaklaştırılmasından sonra, Uganda Ulusal Kurtuluş Cephesi, geçici bir hükümet kurarak Yusufu K. Lule'yi cumhurbaşkanlığına getirdi. İktidar birkaç kez el değiştirdikten sonra yapılan seçimlerde, Mayıs 1980'de sürgünden dönmüş olan Obote cumhurbaşkanı seçildi. İktidara dönüşünden sonra, çok partili, parlamenter demokratik bir sistem yerleştirdi ve ekonomide istikrarlı bir gelişme sağladı. Ama, bir yandan gerilla saldırılarını önlemekte, öbür yandan ordunun hedef ayırt etmeyen misillemelerini denetlemekte yetersiz kalması hükümeti yıprattı. Ülke içinde ve dışında şiddetli eleştirilere hedef olan Obote, 1985'te Basilio Olara Okello önderliğindeki birlikler tarafından devrildi.

Obraztsov, Sergey Vladimiroviç (d. 5 Temmuz 1901, Moskova - ö. 8 Mayıs 1992, Moskova), 20. yüzyılın en büyük kukla ustalarından sayılan Rus kukla sanatçısı. Ülkesinde kuklacılığı bir sanat olarak kabul ettirmiştir.

Bir öğretmenle bir demiryolu makinistinin oğluydu. Yüksek Sanat ve Teknik Stüdyoları'nda resim öğrenimi gördü. 1922-30 arasında Moskova Nemiroviç-Dançenko

Müzik Tiyatrosu'nda, 1930-31 yıllarında Moskova Sanat Tiyatrosu'nda oyunculuk yaptı. Ayrıca vodvil türünde bağımsız kukla gösterileri gerçekleştirdi. 1931'de Sovyet hükümetince Moskova'daki Devlet Merkezi Kukla Tiyatrosu'nun yönetimine getirildi.

Düzenlediği kukla gösterileri teknik açıdan kusursuzluğu ve denetimli üslubuyla

Obraztsov
Puppentheatermuseum, Münch

dikkati çekti. Özellikle, yedi kukla sanatçısının oynattığı, tango yapan çiftle şarkı söyleyen bas sesli Çingene kadın gibi figürleri büyük ilgi topladı. Ülke dışına yaptığı turneler sonucunda birçok yerde kukla tiyatroları kuruldu. *Meobiknovenni kontsert* (1946; Alışılmadık Bir Konser) ve *Volşebnaya lampa Aladina* (1940; Aladdin'in Sihirli Lambası) adlı oyunları bütün dünyada geniş ilgi gördü. *Don Juan* adlı yapıtı 1976'da sahnelendi. Obraztsov ayrıca, geliştirdiği bir tür parmak kuklasıyla ve çıplak elle yaptığı kukla gösterileriyle ünlendi.

Sanatını konu alan *Moya professiya* (1950; Mesleğim) adlı kitabı çeşitli dillere çevrildi. *Teatr kitayskovo naroda* (1957) adlı yapıtı da İngilizceye çevrilerek *Chinese Puppet Theatre* (1961; Çin Kukla Tiyatrosu) adıyla yayımlandı. Obraztsov, 1957'de Uluslararası Kuklacılar Birliği'nin başkan yardımcılığına, 1976'da da başkanlığına seçildi.

Obrecht, Jakob, HOBRECHT olarak da yazılır (d. 22 Kasım 1452, Bergen-op-Zoom, Brabant - ö. 1505, Ferrara), besteci. Jean d'Ockeghem ve Josquin des Prez ile birlikte Fransız-Flaman üslubunun başta gelen bestecilerinden sayılır.

Trompetçi Willem Obrecht'in oğluydu. 1484'te Cambrai Katedrali çocuk korosuna öğretmen olarak atandı. 1485'te Brugge Katedrali'nin yardımcı koro şefliğine getirildi. 1487'de İtalya'yı ziyaret ederek müziğin hayranlarından Ferrara dükü Ercole ile tanıştı. 1488'de Bergen-op-Zoom'a döndü. 1504'te gene Ferrara'ya gitti ve orada vebaya yakalanarak öldü.

Obrecht sıcak üslubu, zarif melodileri ve modern tonalite duygusuna yaklaşan duru armonileriyle tanınır. Günümüze ulaşan yapıtları arasında 27 misa, 19 motet ve 31 dindışı parça sayılabilir. Missaları genellikle dört ses içindir. Çoğunda bir düz şarkı ezgisinden ya da dindışı şarkıdan alınmış bir *cantus firmus*(*) kullanır. *Cantus firmus*'u kullanışı, tenordaki olağan biçiminden her bölümde ve tenordan başka partilerdeki küçük *cantus firmus* parçalarına kadar değişik biçimler gösterir. Son missalarının bazıları, birleştirici bir unsur olarak tek bir melodi yerine, önceden elde hazır bir şansonun ya da motetin bütün seslerini kullanarak parodi tekniği ile yazmıştır.

Motelleri çoğunlukla Meryem Ana'ya özgü metinleridir (örn. *Salve Regina*, *Alma redemptoris mater*). Bunlarda *cantus firmus* melodisi uzun notalar biçiminde tenor

partie verilmiştir. Bazıları ise oldukça modası geçmiş bir uygulama olan çok metinli motetlerdir. Obrecht'in melodik taklitten ve sık olarak art arda gelen onlulardan yararlanması ise daha yenilikçi bir uygulamadır.

Obregón, Álvaro (d. 19 Şubat 1880, Alamos - ö. 17 Temmuz 1928, México, Meksika), Meksikalı asker ve devlet adamı. On yıl süren bir iç savaşın ardından başkan olmuş ve bu görevi sırasında ülkede barış ve istikrarı yeniden sağlamıştır.

Okula kısa bir süre devam edebildi. 1910'da diktatör Porfirio Díaz'a karşı başlatılan ayaklanmaya katılmıyorsa da, Díaz'ı devirerek devlet başkanı olan Francisco Madero'yu destekledi. 1912'de Pascual Orozco'nun Madero'ya karşı başlattığı ayaklanmayı bastıran bir grup gönüllüye önderlik etti. Şubat 1913'te Madero'yu

Obregón, y. 1910
Archivo Casasola

öldürterek yönetimi ele geçiren Victoriano Huerta'ya karşı Venustiano Carranza'yla ittifak kurdu. Huerta'nın birliklerini yenilgiye uğratarak 15 Ağustos 1914'te México'yu ele geçirdi.

Pancho Villa ve Emiliano Zapata ile Carranza arasında anlaşmazlık çıkınca Villa'ya karşı düzenlenen sefere komuta etti. Bu seferin sonunda ele geçirdiği bölgelerde kilisenin gücünü kırmaya çalıştı ve çeşitli reformları yürürlüğe koydu. 1917 Anayasası'nın hazırlanmasında da önemli rol oynayan Obregón, kısa bir süre bakanlık yaptıktan sonra Sonora'daki çiftliğine çekilerek iki yıl siyasetten uzak yaşadı. Ama, Carranza'nın gitgide daha gerici politikalar izlemeye başlaması ve yaklaşan seçimlerde kendi adayını seçtirmeye çalışması üzerine Nisan 1920'de bir darbeyle Carranza'yı devirdi. 1 Aralık 1920'de devlet başkanı seçildi.

On yıl süren kanlı bir iç savaşın ardından devlet başkanı olan Obregón, ülkede barış ve istikrarı yeniden sağlamak için çaba gösterdi. İşçi ve köylülerin örgütlenmelerine izin verdi ve eğitim bakanlığına getirdiği José Vasconcelos aracılığıyla eğitim sisteminde köklü reformlar yaptı. 1923'teki Bucareli Konferansı'nda petrol şirketlerini devletleştirmeyeceği konusunda güvence vererek, ABD yönetiminin başkanlığını tanımamasını sağladı.

1 Aralık 1924'te görev süresinin sona ermesinden sonra yerine Plutarco Elías Calles geçti. 1928'de ikinci kez başkan seçilen Obregón daha göreve başlamadan, onuruna verilen yemek sırasında fanatik bir Katolik tarafından vurularak öldürüldü.

Obrenović HANEDANI, rakip Karayorgiyeviç hanedanının tahtı elinde tuttuğu 1843-58 dönemi dışında, 1815'ten 1903'e değin Sırbistan'ı yöneten aile. Hanedanın ilk prensi Miloş, 1815-39 ve 1858-60 arasında hüküm sürdü. Büyük oğlu III. Milan 1839'da yalnızca 26 gün tahtta kaldı. İkinci oğlu III. Mihailo ise 1839-42 ve 1860-68 arasında

prens oldu. Onun ardılı IV. Milan 1882'de kral unvanı aldıysa da 1889'da tahttan indirildi. Yerine geçen oğlu Aleksandar'ın 1903'te öldürülmesiyle Obrenović hanedanı sona erdi.

O'Brien, Edna (d. 15 Aralık 1932?, Twamgraney, Clare ili, İrlanda), İrlandalı roman, öykü ve senaryo yazarı. Daha çok kadınları yansıttı, cinsel konulardaki içtenliği ve etkileyici betimlemeleriyle tanınır. Yapıtları James Joyce'la Frank O'Connor'ın gibi İrlanda'da yasaklanmıştır.

Çocukluğunda kısa anlatı ve masallar yazmaya başladı. Katı bir Katolik rahibe manastırındaki eğitiminden sonra Dublin'de eczacılık öğrenimine başladı. 1950'de diplomasını aldı, iki yıl sonra da romancı Ernest Gebler'le evlendi.

Yazarlık yaşamı boyunca birçok roman, çok sayıda öykü, oyun ve senaryo yazdı. Otobiyografik öğeler içeren ilk romanı *The Country Girls*'ün (1960; Taşralı Kızlar) ana temalarından biri, sonraki birçok yapıtında olduğu gibi umutsuzluk ve yalnızlıktır. Yapıtta, başkaldıran kadın kahramanlar mutluluğu olağandışı erkeklerle olan ilişkilerinde ararlar, ama başarılı olamazlar. O'Brien ikinci romanı *The Lonely Girl*'den (1962; Yalnız Kız, 1972) sinemaya uyarlanan *The Girl with Green Eyes* (1965; Yeşil Gözlü Kız) filminin senaryosunu yazdı. Sonraki romanları arasında *Casualties of Peace* (1966; Barış Kayıpları), *Night* (1972; Gece) ve *James and Nora: A Portrait of Joyce's Marriage* (1981; James ve Nora: Joyce'un Evliliğinin Tasviri) sayılabilir.

O'Brien üç haftada tamamladığı *I Hardly Knew You* (1977; Seni Tanımyordum) adlı yapıtında kadınların köleleştirilmesi konusundaki artan umutsuzluğunu dile getirdi. Erkeklerin daha çok yaşlı baba rolünü üstlendikleri önceki romanlarının tersine bu romanı yakışıklı genç bir adama âşık olan ve sonunda onu öldüren yaşlı bir kadını konu alır. Romandaki bu cinayet olayı, O'Brien'in hem erkeklerle, hem de onlara boyun eğdiği için kendine duyduğu öfkenin simgesel bir anlatımıdır.

O'Brien 1969'da *Two into Three Won't Go* (İki Üç Bölünmez) adlı filmin senaryosunu yazdı. *A Pagan Place* (1970; Pagan Ülke) adlı romanı ise tiyatroya uyarlanarak 1972'de sahnelendi. *Zee & Co.* adlı romanından uyarlanan *X Y & Zee* filmi 1972'de gösterildi. *Virginia* adlı oyunu 1980'de sahnelendi.

O'Brien 1962'de Kingsley Amis Roman Ödülü'nü, 1971'de ise Yorkshire Post Roman Ödülü'nü kazandı. Öykülerini *The Love Object* (1968; Aşk Nesnesi), *A Scandalous Woman* (1974; Adı Çıkmış Kadın), *Mrs. Reinhardt* (1978) ve *Returning* (1982; Dönüş) adlı kitaplarda topladı. Kitaplarda toplamadığı öykülerini *The New Yorker*'da yayımladı. Öbür yapıtları arasında *Mother Ireland* (1976; İrlanda Ana) ile *The Dazzle* (1981; Parlak) adlı çocuk kitabı sayılabilir.

O'Brien, Flann, BRIAN Ó NUALLAIN olarak da bilinir, takma adı MYLES NA GCOPALEEN (d. 5 Ekim 1911, Strabane, Tyrone - ö. 1 Nisan 1966), Dublin, İrlanda), kahramanlık efsaneleriyle halk kültürü, mizah ve şiir öğelerini kaynaştıran alışılmadık romanı *At Swim-Two-Birds*'le (1939) tanınmış İrlandalı romancı ve oyun yazarı. *The Hard Life* (1961; Güç Yaşam), 1965'te *When the Saints Go Cycling In* (Azizler Bisikletle Gelirken) adıyla sahneye uyarlanan *The Dalkey Archive* (1964; Dalkey Arşivi) ve fantastik öğeler taşıyan *The Third Policeman* (1967; Üçüncü Polis) adlı romanları da eğlendirici anlatılarıyla ilgi toplamıştır. O'Brien ayrıca 26 yıl boyunca

Irish Times gazetesinde Myles na gCopaileen adıyla köşe yazıları yazmıştır.

O'Brien, James Bronterre (d. 1805, Granard, Longford, İrlanda - ö. 23 Aralık 1864, Londra, İngiltere), İrlanda asıllı İngiliz radikal. Chartist işçi hareketine önderlik ettiğinden bazen "Chartist Öğretmen" olarak da anılır.

1829'da avukatlık yapmak üzere Londra'ya yerleşti. Çok geçmeden radikal eylemlere katıldı. Daha sonra işçi sınıfının çıkarlarını savunan *Poor Man's Guardian*'in yayın yönetmenliğini yaptı (1831-35), *Northern Star*'da çalıştı (1838-40). 1850'de sosyalist eğilimli Ulusal Reform Birliği'nin kurucuları arasında yer aldı. Sonraki yıllarda siyasal içerikli şürler yazdı.

O'Brien, William (d. 2 Ekim 1852, Mal-low, Cork, İrlanda - ö. 25 Şubat 1928, Londra, İngiltere), İrlandalı gazeteci ve siyaset adamı. Milliyetçi harekette, Charles Stewart Parnell'dan sonra gelen ikinci adam olarak uzun yıllar önemli rol oynamıştır. Daha çok İrlandalı kiracı çiftçilerin kira indirimini kabul etmeyen toprak sahiplerine kira ödememelerini ve bu paraları topraklarından atılan kiracıların kullanması amacıyla bir dayanışma fonuna yatırmalarını öngören "kampanya planı"yla tanınır.

Gazeteciliğe 1869'da başladı. 1881'de, Parnell'in İrlanda Toprak Birliği adına çıkardığı haftalık *United Ireland*'in yayın yönetmenliğini üstlendi. Ekimde gazetesinin kapatılmasının ardından Parnell ve öteki milliyetçilerle birlikte tutuklandı. Hapisteyken hazırladığı "Kiraya Hayır Manifestosu"nun İrlanda Toprak Birliği'nin bir toplantısında okunması üzerine, örgüt İngiliz yetkililerce yasadışı ilan edildi. 1882'de serbest bırakılınca yeniden *United Ireland*'in başına geçti. 1883'te İngiltere Avam Kamarası'na seçildi ve 1895'e değin orada görev yaptı. 1886'da başlattığı "kampanya planı", Parnell tarafından benimsenmemesine karşın, milliyetçi harekete yeni bir hız kazandı. Ertesi yıl yeniden hapsedildi. 1890'dan sonra Parnell'in önderliğine karşı çıkmakla birlikte yandaşlarıyla karşıtlarını uzlaştırmaya çalıştı. Kiracılara toprak sahibi olma yolunu açan Wyndham Toprak Alımı Yasası'nı (1903) destekledi. 1898'de kurduğu Birleşik İrlanda Birliği'nin Parnell yanlısı John Redmond'un denetimine girmesi üzerine 1910'da Her Şey İrlanda İçin Birliği'ni kurdu. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yandaşlarının çoğu Sinn Féin'e katıldı.

O'Brien, William Smith (d. 17 Ekim 1803, Dromoland, Clare, İrlanda - ö. 18 Haziran 1864, Bangor, Caernarvonshire, Galler), Thomas Osborne Davis, Charles Gavan Duffy ve John Dillon'la birlikte Yeni İrlanda hareketinin önderi olan yurtsever.

William Smith O'Brien, Glukman'ın daguerrotype çalışmasından H. O'Neill'in bir taş baskısı, 1848 British Museum, Londra, fotograf, J. R. Freeman & Co Ltd

1828-48 arasında Avam Kamarası'nda görev yaptı. Protestan olmasına karşın Katoliklere özgürlük tanınması için çalıştı, ama aynı zamanda, Ağustos 1800'de yürürlüğe giren Birleşme Yasası'nın da sürdürülmesini savundu. Bu nedenle, Katoliklerin siyasal haklarını ve İrlanda'nın kendi kendini yönetmesini savunan Daniel O'Connell'in parlamento adaylığına karşı çıktı. 1843'te İngilizlerin O'Connell'i hapsedmesi üzerine birliği desteklemekten vazgeçti ve birliğe karşı mücadele veren İptal Derneği'ne katıldı.

O'Connell'in şiddet karşıtı tavrını benimseyerek Ocak 1847'de Genç İrlandalılarla birlikte örgütten ayrıldı ve kılığa karşı daha etkili önlemler alınması için baskı yapmak amacıyla İrlanda Konfederasyonu'nu kurdu. Mayıs 1848'de isyana teşvik suçundan yargılandysa da mahkûm olmadı. Daha sonra Thomas Francis Meagher'la birlikte silahlı mücadeleyi destekledi. Temmuz 1848'de Tipperary ilinde polise karşı girişilen köylü ayaklanmasına önderlik etti. Ayaklanma bastırılınca vatana ihanetten yargılanarak ölüme mahkûm edildi; ama cezası Tasmanya'da ömür boyu sürgüne çevrildi. Şubat 1854'te serbest bırakılan O'Brien, Mayıs 1856'da bağışlanana değin Brüksel'de yaşadı.

obruk, kalkerli arazilerde oluşan, derin kuyu biçimindeki çukurların ortak adı. Çoğunlukla kalkerin kalın katmanlar halinde bulunduğu yörelerde görülür. Kalker gibi çözünür bir kayaç türü olan jips (alçıtaşı) üzerinde de oluşabilir, ama bu kayacın özelliğinden ötürü çabuk silinir.

Obruklar karstik çözünme sonucunda oluştuğu gibi, karst çukurlarının tavanlarının çökmesi sonucunda da ortaya çıkabilir. Bu çökmelerde de gene karst çözünmesi

Silifke yakınlarında Cehennem Obruk'u, İçel Anadolu Yayıncılık Arşivi

olaya yardımcı olur. Obrukların derinlikleri birkaç metreden başlayarak birkaç yüz metreye kadar iner. Bazılarının biçimi Silifke yakınlarındaki Cehennem Obrukunda olduğu gibi silindire benzer ve dibi görünür. Bazılarında ise görünmeyen dip kısım bir mağaraya açılır ve çok derinlere kadar iner. Türkiye'de bu ikinci tipin bilinen en derin örneği, Antalya ilinin Akseki ilçesi sınırları içinde bulunan Ürküten Obrukudur (243 m).

Konya yöresindeki obrukların bazıları kudur. Bazılarında ise sular toplanarak derinlikleri oldukça fazla obruk gölleri ortaya çıkar. Türkiye'de obruk göllerinin en yaygın bulunduğu kesim Konya'nın kuzeydoğusunda bulunan Obruk Platosudur (*). Bu plato üstündeki obruk göllerinden başka gene Konya çevresinde başka obruk gölleri de vardır. Bunlardan birisi Konya kentini, yaklaşık 48 km güneyinde yer alan Timraş adlı obruk gölüdür. Elips biçiminde olan bu göl, obruğun üst kenarından 20 m aşağıda ve 35 m derinliktedir. Göl yüzeyinin uzun eksen 263 m, kısa eksen ise 205 m'dir. Bu gölün 20 km kadar güneybatısında Apa Baraj Gölü yakınında Apa Saraycık Obruk Gölü yer alır. Uzun eksen 225 m, kısa eksen 150 m olan elips biçimli gölün derinliği 45 m kadardır.

İç Anadolu Bölgesi'nin Konya Bölümü dışında da obruk göllerine rastlanır. Bunlar arasında en önemlisi, Kırşehir ilinin Mucur ilçesine bağlı Obruk köyü yanındaki obruk gölüdür. Bu gölün içinde bulunduğu obruğun çapı yaklaşık 300 m, derinliği ise 50 m'dir.

Obruk Platosu, İç Anadolu Bölgesi'nde plato. Tuz Gölü havzası ile güneydeki Konya Ovasını birbirinden ayırır. Yüksekliği 1.100-1.200 m arasında değişen platonun hafif dalgalı bir görünümü vardır.

Üzerinde, Konya'nın kuzeyindeki Bozdağ (1.947 m) gibi dar ve sürekli sırtlar biçiminde uzanan eski bir temele ait kıvrımlı kalıntılar görülür. Plato yüzeyinin büyük bir bölümü Pliyosen Bölümde (y. 7-2.5 milyon yıl önce) oluşmuş göl depolarına ait kalkerlerle kaplıdır. Bu geniş kalkerli alanda çeşitli karstik yüzey şekillerine rastlanır. Bunlar arasında en yaygın olanı platoya adını veren obruk (*) adlı doğal kuyulardır. Çoğu kuru olan bu obruklardan bazılarının içinde göl vardır. Bunların en önemlisi, Konya kentini yaklaşık 70 km kuzeydoğusunda yer alan Obruk bucak merkezinin 4 km kadar kuzeyindeki obruktur. Obruk ya da Kızören Obruğu adlarıyla anılan ve kenarları bir kuyuyu andırır biçimde dik olan bu obruğun ağız kesiminden 20-25 m aşağıda bir göl yer alır. Çevresi 720 m, çapı 228 m olan ve yeraltı sularıyla beslenen bu obruk gölünün derinliği 145 m'dir. Oldukça kurak olan yörede tatlı sularıyla önemli bir içme suyu kaynağı oluşturan ve Obruk Gölü adıyla anılan bu gölün kıyısında bir pompa istasyonu vardır.

Obruk Platosunda yer alan öteki obruklar Obruk Gölünün 25 km kadar güneydoğusunda bir küme oluşturur. Bu kümenin en kuzeyindeki obruk, içinde göl olmayan Kuruobruk'tur. Bu obruğun yaklaşık 4 km güneydoğusunda Meyil (Mehil) Obruğu yer alır. Bu obruğun içinde de pek derin olmayan bir göl vardır. Bu kümenin en ilginç obruğu, içbükey yamaçları alt kesimde birden dikleşen ve yörede Çıralının Deniz Obruğu olarak da bilinen Çıralı Obruğudur. Obruğun içinde çapı 200 m kadar olan gölün su yüzeyi ile obruğun üst kenarı arasında 60 m düzey farkı vardır. Sularında balık yaşayan bu obruk gölünün kıyısına doğru alçalan yamaçlarda bazı mağaralar görülür. Bu kümede yer alan ve içinde göl bulunan bir başka obruk da Karain Obruğudur. Kuru obrukların başlıcaları ise Potur Obruğu, Akobruk, Kangallıobruk, Kızılobruk, Çifte Obruklar ve Celal Obruğu adıyla da anılan Derindoruk'tur.

Doğal bitki örtüsü step görünümünde olan Obruk Platosu önemli bir hayvancılık alanıdır. Platoda hayvancılıkla uğraşanların ya-

rarlandığı yaylalar vardır. Bunlardan en önemlileri Dikmen, Meyil, Badrik, Büyük ve Küçük Çıralı yaylalarıdır. Nevşehir'i Aksaray üzerinden Konya'ya bağlayan yol Obruk Platosundan, Ankara'yı Konya'ya bağlayan yol da, Altınekin (Zivank) Ovası ile Konya Ovası arasında bu platonun batı ucundan geçer.

Observer, The, İngiltere'de 1791'de yayımlanmaya başlayan ilk pazar gazetesi. İngiltere'nin en nitelikli gazetelerinden biridir. Dünya olaylarına ilişkin haberlere verdiği ağırlık ve sorumlu gazetecilik anlayışıyla ün kazanmıştır. Sanat, siyaset, eğitim ve yönetim konularına da geniş yer verir. Başka yayın yönetmenlerince de dünyanın en iyi gazetelerinden biri olarak değerlendirilir. Eğitim görmüş İngiliz okuyucularla yabancı ülkelerdeki okuyucuların aradığı haberleri yerinden ileten çok sayıda yabancı muhabir çalıştırır. 1976'da ABD şirketler grubu Atlantic Richfield Company'ye satılan *The Observer*, 1981'de sanayici Roland Rowland'ın çoğunluk hissesini almasıyla yeniden İngilizlere geçti.

obsesif-kompulsif nevroz bak. saplantılı zorlanma nevrozu

obsidiyen, kimyasal bileşim bakımından granite eşdeğer, çoğunlukla siyah renkli, yanardağ kökenli doğal cam. Amerika Yerlileri ve pek çok ilkel insan topluluğu tarafından silah, alet ve süs eşyası yapımında, Maya uygarlığında da ayna imalinde kullanılmıştır. Obsidiyen kavkimsi biçimde (düzgün yüzeyli ve keskin kenarlı) yapıldığından, keskin taş aletlerin çoğu bu malze-

Obsidiyenden Aztek tören bıçağı
David Huxer

meden yapılmıştır; bu aletler, özellikle de ok başı olarak kullanılanlar, taşın dış yüzeyinde hidratlanma sonucunda oluşan kabuklara bakılarak tarihlenir.

Akışkan haldeki lavların ani soğuması sonucunda oluşan obsidiyen camı parlaklığa sahiptir ve pencere camından biraz daha serttir. Bunların çoğu volkanik kayalarla bağlantılıdır ve riyolitli lav akıntılarının üst bölümünü oluşturur. Ender olarak da, daykaların ve sillerin ince kenarları halinde bulunur.

Obsidiyenlerin tipik koyu siyah renkleri, bol miktarlarda içerdikleri yakın konumlanmış kristalitlerden (mikroskop altında görülebilen, embriyon haldeki kristalcik) kaynaklanır; bu küçük kalıntıların (enklüzyon) sayısı o kadar çoktur ki, malzeme, kenar bölümlerinin dışında saydamsız (mat) bir özellik kazanır. Demir oksit tozu içerenle-

rin rengi kırmızı ve kahverengi, bol miktarda küçük gaz kabarcığı içerenlerinki ise açık gri olabilir. Siyah ve kırmızı ya da siyah ve gri şeritli türlerine de rastlanır.

Kristalitler çok küçük olduklarından mikroskop altında kutuplanma etkisi göstermezler; ama obsidiyenlerde, kristalitlerin yanı sıra bol miktarda mikrolit de (küçük kutuplanır kristalcik) bulunur ve bunlar mikroskop altında seçilebilir. Mikrolitler büyük ölçüde feldispattan oluşur. Bazı obsidiyenler çok sayıda, iyi gelişmiş kuyu, alkali feldispat ve plajiyoklaz kristali de içerir.

Obsidiyenlerin bazıları silis bakımından çok zengindir ve bunların bileşimi granit ve riyolitinkine benzer; ötekilerin bileşimi ise trazit, dasit, andezit ve latit benzeridir. Bileşimi bazaltinkine eşdeğer olan camı kayalara, obsidiyen yerine takilit (*) denir. Obsidiyen, ağırlık olarak çoğunlukla yüzde 1'den daha az su içerir; ama riyolitli lavların alt bölümünde basınç arttığından bu bölgelerde bu oran yüzde 10'a kadar çıkabilir ve bu durum malzemenin düşük sıcaklıklarda bile akışkan halde kalmasına neden olur. Malzeme yüzeye yükseldiğinde suyunu hızla yitirir ve eriyiğin ağırlığı artar. Ağırlığının artması kristallenmeye yol açar ve lav cam halinde katılaşır. Ayrıca bak. volkan camı.

Obstfelder, Sigbjørn (d. 21 Kasım 1866, Stavanger, Norveç - ö. 29 Temmuz 1900, Kopenhag, Danimarka), Norveçli şair. Yaşamdan kopuk bir mistisizme yönelmekten kaçınmasıyla, döneminin şairlerinden ayrılır.

Gençliği arayış içinde, birçok ülkeyi dolaşmakla geçti. Tümü 1890'larda yayımlanan yapıtları arasında *Digte* (1893; Şiirler) ile oyunları *De røde draaber* (1897; Kızıl Damlalar), *Om vaaren* (1898; Baharda) ve *Esther* (1899) sayılabilir. *En praests dagbog* (1900; Bir Papazın Günlüğü), ölümünden sonra yayımlanan bitmemiş bir yapıttır. Toplumdan uzak, yalnız bir insanın bakışıyla yazılmış yapıtlarıyla Norveç edebiyatında ayrı bir yer edinen Obstfelder, şair Rilke'nin *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* (1910; *Malte Laurids Brigge'nin Notları*, 1948) adlı yapıtına esin kaynağı olmuştur.

Obşçi Sırtı, Rusça obşçi ya da obşçi sırtı. Rusya Federasyonu'nun Avrupa kesiminde, Volga ve Ural ırmakları arasında su bölümü çizgisi oluşturan dağlık bölge. Novouzensk'te 100-190 m'ye, daha doğuda ise 280 m'ye kadar yükselir. Urallar'ın eteklerinden sonra güneybatı yönünde Hazar tuz tepeleri bölgesine doğru uzanır. Batı kesiminde kubbe biçimli tepeler, doğusunda ise çok sayıda sırt ve dik yamaç yer alır. Bölgeye step tipi bitki örtüsü egemendir.

obtüratör, fotoğrafçılıkta, görüntüden yansıyan ışığın bir fotoğraf makinesinin diyaframından geçtikten sonra film üzerine düşmesini sağlayan aygıt. Ayarlanabilir obtüratörler poz verme zamanını, yani ışığın filmin üzerine düşme süresini denetler. En uygun poz verme süresi ışık koşullarına, fotoğrafı çekilecek görüntünün hareketine ve öteki etkenlere bağlı olarak değişir. Poz verme süresi fotoğrafçı tarafından belirlenebileceği gibi, bazı fotoğraf makinelerinde sinyalli bir pozometre tarafından otomatik olarak da ayarlanabilir. Mekanik obtüratörler genellikle belirlenmiş hızlara göre çalışır; bazı elektronik obtüratörler ise sürekli değişen hızlarda çalışabilir.

Başlıca iki tip obtüratör vardır. Mercek elemanlarının hemen arkasına ya da arasına yerleştirilen objektif obtüratörü ya da

merkezi obtüratör, bir yay etkisiyle ya da elektronik olarak açılıp kapanan, bir dizi üst üste binmiş ince metal levhadan oluşur. Görüntü düzleminin önüne yerleştirilen odak obtüratörü ya da perdeli obtüratör ise, ayarlanabilir bir açıklık biçiminde olan, birbiri üzerine binmiş bir çift perdeden oluşur. Bir yay yardımıyla mekanik ya da elektronik olarak hareket ettirilen açıklık, filmin bir yanından öbür tarafına doğru hareket eder ve bu sırada bütün çerçeve pozlandırılır. Açıklığın genişliği poz verme süresini belirler; daha dar bir açıklık daha kısa poz verme süresine karşılık gelir. Perdenin bu etkin geçiş süresi bütün poz verme süreleri için hemen hemen sabittir; deklanşör düzeneği ikinci perdeyi serbest bırakır. Perdeli obtüratörlerle 1/2.000 sn'lik poz verme süreleri elde edilebilir.

obua, konik borulu ve çift kamışlı, soprano sesli tahta nefesli çalgı. Zumanın geliştirilmiş biçimidir. Daha çok bir orkestra çalgısı olarak kullanılır, ama oldukça geniş bir solo repertuarı da vardır.

Önceleri güçlü sesi nedeniyle açık havada yapılan törenlerde kullanılan ve bir tür

Obua, y. 1775 (solda); modern Avusturya obuası (ortada); Gillet modeli bir obua (sağda)

(Sağ) T. W. Howarth & Co., Ltd. fotoğraflı (sol ve orta) L. G. Aubin-EB Inc.

zurna olan *shawm*, obua diye anılırdı. Orkestralarda kullanılan asıl obuayı 17. yüzyılın ortalarında Jean Hotteterre ve Michel Philidor adlı iki Fransız saray müzikçisi buldu. Kapalı mekânlarda yaylı çalgılarla birlikte kullanılmak amacıyla yapılan obua, tonunun niteliği bakımından modern obuadan daha yumuşak ve daha donuk bir ses veriyordu. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde orkestra ve askeri bandoların kemandan sonra gelen solo çalgısı olmuştu.

İlk obuada yalnızca iki perde anahtar (delikleri açıp kapamaya yarayan mekanizma) vardı. Başlangıçta orta *Do*'nun üstünde iki oktav genişliğinde olan ses alanı, çok geçmeden ikinci *Fa*'ya kadar yükseltildi. 19. yüzyıl başlarında müzik üsluplarının değişmesi, nefesli çalgılarda perde kumanda düzeneğinin daha iyi hale getirilmesiyle, özellikle de anahtarların takıldığı ağaç dudaklar yerine metal desteklerin kullanılmaya başlamasıyla aynı zamana rastlar. Bu sonuncu değişiklik, deliklerin parmakla kapanması durumunda ortaya çıkan hava kaçırma tehlikesini son derece azalttı. 1840'lar cılogru Fransız obualarında anahtar sayısı 10'a ulaştı.

Fransız çalgıcılar daha 1800'den önce bugünkü dar kamış tipini benimsemişlerdi. 1860'larda Guillaume Triébert ile oğlu Frédéric, 20. yüzyılın dokunaklı ve yumuşak sesli Fransız obuasına çok benzeyen bir çalgı geliştirdiler. Günümüzde ABD ve Fransa'da çok kullanılan, ses delikleri delikli plakalarla kapatılmış obuaı da 1906'da François Lorée ile Georges Gillet yaptılar.

Fransa dışında ise, askeri bandoların gözden düşmesi çalgıların çalınışında ve yapımında da değişiklikler getirdi. Almanya ve Avusturya'da ise çok anahtarlı çalgılar daha önceleri ortaya çıkmış ve boru boşluğu ile kamış, sesin daha gür bir biçimde çıkmasını sağlayacak biçimde geliştirilmişti. Bütün bu gelişmeler obuaya karşı ilginin azalmasına yol açtı. Bu ilgi ancak 19. yüzyıl sonlarında, büyük ölçüde de besteci Richard Strauss'un çabalarıyla yeniden uyandı. Küçük kamışların denenmesinden ve bunların Alman obuasının geniş boru boşluğuna uymadığının görülmelerinden sonra 1925'lerde Almanya ve Avusturya'da Fransız obuası benimsemi.

Obua çalmanın inceliği, kamışın yapısında ve dudaklarla denetlenmesinde yatar. Piyasada hazır kamışlar varsa da, birçok çalgıcı kamışlarını kendisi yapar. Kamış, görünüşü bambuyu andıran *Arundo donax* bitkisinin yapılı.

Birkaç değişik obua türü vardır. Korangle *Fa* tonundadır ve obuadan bir beşli kalın ses çıkarır. J. S. Bach'ın *oboe da caccia*'sinin buna benzediği sanılır. *La sesille* yapılan ve obuadan bir minör üçlü daha pes olan *oboe d'amore*'nin, korangleninkini andıran küre biçiminde bir kalağı vardır. Bach'ın çok kullandığı bu tür obuaya 20. yüzyılda da birçok yapıtta yer verilmiştir. Obuadan bir oktav pes ses veren çalgılara daha az rastlanır. Bariton obua, ses rengi ve boyutları bakımından, daha iri ve daha kalın sesli olan korangleye benzer. *Heckelphone*'un kamışı baritonunkinden daha büyük, borusu daha geniştir, pes seslerinin oldukça ağır, kendine özgü bir tınısı vardır. Bazen başka boy ve seste çalgılara da rastlanır. Her türlü çift kamışlı tahta nefesli çalgı obua türüne sokulabilir.

ocak, halk arasında bazı hastalıkları üfürüle ya da benzer yöntemlerle tedavi ettiğine inanılan aile. Tedavi içinde bazen ailenin bütün bireyleri, bazen de bir ya da iki üyesi yetkilidir. Bu kişilere "ocaklı" denir. Sıtma, yılanlık, sarılık, nazar, fitik, dalak, egzama, kırk basması gibi hastalıklarla ilgili olarak birçok köy ve kasabada hatta bazı kentlerde ocaklar bulunur. Ocakların tedavi yetkisini bir başkasına devretmesine "el verme" denir. Çoğunlukla baba oğluna, anne de kızına el verir.

ocak, Osmanlı kapıkulu örgütlerine verilen genel ad. Yeniçerilik manevi açıdan Bektaşiliğin bir uzantısı sayıldığından, bu tarikatın ocak, kazan, meydan gibi simgeleri kapıkulu örgütlerinde de benimsenmişti.

Bektaşî tekkelerinin kible yönünde bulunan ve tarikatın simgesi sayılan ocak, yeniçeri örgütüne de ad olarak verilmişti. 15. yüzyılda kapıkulları arasında Bektaşîlik yayılınca, tarikatın gelenekleri ve simgeleri daha çok benimsendi. Bu dönemde yeniçeriler kendilerini "ocaklı", "taife-i Bektaşîye", "zümre-i Bektaşîyan" gibi adlarla anıyorlardı. Yeniçeri Ocakı'nın 94. Cemaat Ortası'nın odasında da Hacı Bektaş Veli'nin veliü sayılan "baba" görev yapardı. Hacı Bektaş Veli'nin "Yeniçeri Ocakı"na verdiği kabul edilen "kazan-ı şerif" in yerinden kaldırılıp altına bir kova su dökülmesi durumunda kıyametin kopacağına inanılırdı.

Kapıkulu ocaklarının yüksek rütbeli subaylarına ocak erkânı ya da ocak ağası denirdi. Ocak bezirgânı örgütün mali işlerini, ocak beytûlmalcısı ölen yeniçerilerin tereke işlemlerini yerine getirirdi. Birçok görevli de ocak sözcüğüne bağlı unvanlar (örn. ocak kâtibi, ocak imamı, ocak bölükbaşısı, ocak kapı kethüdası) taşırdı. Kapıkulu askerlerinin eğitim yaptıkları Okmeydanı'na Ocak Talimhanesi de denirdi. Ayrıca bak. kapıkulu ocakları.

ocak, ateş yakmak, yemek pişirmek ya da çeşitli malzemeleri, özellikle de kil ürünlerini pişirmek, kurutmak ve sertleştirmek için kullanılan fırın. Eski uygarlıklarda tuğlaların ocaklarda pişirilmesi önemli bir teknolojik ilerlemeye neden oldu, çünkü bu malzemelerle, güneşte kurutulularla orana çok daha dayanıklı yapılar yapılmaya başladı. Günümüzde modern ocaklar seramikçilikte kil ve porselen malzemenin pişirilmesinde, metalurjide cevherlerin kavrulmasında, kirecin ve dolomitin yakılmasında ve portland çimentosu üretiminde kullanılır. Ocaklar ateş tuğlasıyla örülerek astarlanmış olabileceği gibi, tümüyle ısıya dirençli alaşımlardan da yapılabilir. Başlıca iki tür ocak vardır; bunlardan birinde malzeme alevle doğrudan temas halindedir, öteki türde ise malzemenin yerleştirildiği kapalı bölme dışından ısıtılır. Kireç ocakları birinci, tuğla ve sakı ocakları ise ikinci türdendir.

Ocak Ayaklanması, Polonya'daki Rus yönetimine karşı düzenlenen ayaklanma (1863-64). Başarısızlıkla sonuçlanmış ve Rusların Polonya üzerindeki denetiminin daha da güçlenmesine yol açmıştır.

II. Aleksandr'ın 1855'te Rus çarı ve Polonya kralı olmasının ardından, Ruslar Polonya'da Kasım Ayaklanması'ndan (1830-31) beri uyguladıkları baskıları belli ölçüde yumuşatmışlardı. Ama Rus yönetimine son vermek için mücadele eden gizli örgütler, öğrencilerin ve kentlerdeki gençlik gruplarının desteğiyle etkinliklerini sürdürüyorlardı. Bu grupların 1860'ların başında kitle gösterileri düzenlemeye başlamaları üzerine, Polonya hükümetinin fiili başkanı olan ılımlı reformcu Kont Aleksander Wielopolski, bütün radikal Polonyalı gençlerin Rus ordusunda askere alınmasını kararlaştırdı. Ama askere çağılan gençler Varşova'dan kaçarak (14-15 Ocak 1863) kentin yakınlarındaki bir ormanda gizlendiler ve 22 Ocak'ta yayınladıkları bildiriyle ulusal ayaklanma çağrısında bulundular. Birkaç çatışma dışında Rus birlikleri karşısında başarı sağlayamamalarına ve silah açısından yetersiz küçük bir grup olmalarına karşın, zanaatçıların, işçilerin, küçük toprak sahiplerinin ve memurların desteğini kazanarak köylüleri büyük toprak sahiplerine karşı ayaklandırmaya başladılar.

Aynı tarihlerde Varşova'da bir yeraltı hükümeti kuran ayaklanmacılar, 300 bin kişilik düzenli Rus ordusuna karşı gerilla savaşına giriştiler. Ayaklanma çok geçmeden Polonya sınırlarının dışına taşarak Litvanya'ya, Beyaz Rusya'nın bazı kesimlerine ve Prusya ve Avusturya'nın elindeki Polonya topraklarına yayıldı. Ayaklanmacılar bazı yabancı ülkelerin Çar Aleksandr'a protesto notaları yollamalarını sağladılarsa da, gereksindikleri askeri yardımı alamadılar. Öte yandan temmuzda devrimci hükümette üstünlüğü ele geçiren ılımlılar, söz verilen toprak reformunu erteleyerek köylülerin ayaklanmaya sağladıkları desteğin zayıflamasına neden oldular.

Devrimci önder Romuald Traugutt ekim ortalarında hareketin önderliğini ele geçirdiğinde ayaklanma gücünü ve etkisini yitirmeye başlamış, Litvanya'daki ayaklanma ise "Vilnius celladı" olarak bilinen Mihail Nikolayevič Muravyov tarafından acımasızca bastırılmıştı. Yeni Polonya genel valisi Teodor Berg göreve başlar başlamaz Varşova'da koyu bir baskı rejimi kurdu. Öte yandan Rusların köylülerin desteğini kazanmak amacıyla 1863 yazından başlayarak yürürlüğe koydukları reformlar ayaklanmanın kırsal kesimlerde iyiden iyiye güç yitirmesine yol açtı. Ocak Ayaklanması, Nisan 1864'te tutuklanan Traugutt ve öteki devrimci önderlerin ağustosta idam edilmeyle tamamen bastırıldı.

ocak gazı, maden ocaklarının kazılması sırasında oluşan zararlı gazların ortak adı. Kömür damarlarında rastlanan ve hemen tümüyle metandan (CH₄) oluşan grizu, havada yüzde 5-14 arasında değişen oranlarda bulunduğu son derece yanıcı ve patlayıcı bir özellik taşır.

Ocaklarda oluşan bir başka zehirli gaz olan karbon monoksit (CO) ise hava içinde binde 3,5 gibi küçük bir oranda bulunduğu bile bir saat içinde ölümlere yol açabilir. Karbon monoksit gazı, özellikle kendiliğinden yanmanın görüldüğü ocaklarda, kömürün yükseltgenmesi sürecinde karbonun eksik yanması sonucunda oluşur. Kötü soluk olarak adlandırılan atmosfer, madenci lambalarının sönmeye neden olan bir ortamdır; bunun başlıca nedeni havadaki karbon dioksit (CO₂) miktarının fazlalığıdır. Ocaklarda dayanılmaz bir çürük yumurta kokusuna yol açan gaz ise hidrojen sülfürdür (H₂S). Grizu patlaması sonucunda da ocaklarda karbonik asit (H₂CO₃) gazı birikebilir.

ocaklık, Osmanlı Devleti'nde özel bir gelir tahsisi sistemi. Kale muhafızlarına, yerlikulu askerlerine, Doğu Anadolu'daki eski hanedanların önde gelenlerine bağlanması öngörülmüştü.

Ocaklığın belirgin özelliği soya bağlı olarak verilmesiydi. Bu yöntemle kişilerin ve ailelerin devlete bağlılığı amaçlanmıştı. Yurtluk kişiye yaşam boyu bağlanan bir gelirken, ocaklık ölenin yasal vârisine kalırdı. Yararlılığı görülen kişiye ocaklık tahsisinin yanında ek gelir olarak yurtluk bağlanmasına ise yurtluk ve ocaklık denirdi.

Miri arazilerin ösürü, örfi hasılat denen cizye ile mizan, harir (ipek) ve gümrük vergileri ocaklık konusu gelir kaynaklarıydı. Ocaklık sahibi beratla verilen gelir kaynağını satamaz, vakfedemez, devredemezdi. Şer'i ve örfi gelirleri doğrudan toplardı (cibayet). Ocaklığın tımar sisteminden başlıca farkı, mutlaka bir hizmet karşılığı bağlanması koşulunun aranmaması ve geri alınmamasıydı. Osmanlıların Safevilerle mücadeleleri sırasında, özellikle I. Selim döneminde kritik bir tampon bölgenin devlete bağlılığını sağlamak için yumuşak bir yaklaşımla yurtluk ve ocaklık sahibi yapılmış Doğu Anadolu hanedanlarının yerel yönetimlerde de etkinlikleri söz konusuydu. Bunlar bey, beyzade, hâkim sanlarını taşır, bölgelerinin sancakbeyliğini yapar, savaşlara milis güçleriyle katılırlardı. Vâris bırakmadan ölenlerin ocaklıkları devletçe başka bir hanedana verilir ya da hanedansız kalan bölge yeni bir sancak olarak örgütlenirdi.

Ocaklığın uygulandığı bir alan da Tersane-i Amire'ydi. Yan sanayilere gereksinimi olan bu kurumun çalışabilmesi için zift,

tente, urgan, yelken, kürek, halat, zincir vb malzemenin birer işkolu kapsamında üretildiği yerlerde, ocaklık verilenler bu üretimlerden sorumluuydu. Tersane ocaklıkları Karadeniz, Ege Denizi ve Akdeniz ile Tuna kıyılarındaydı.

Tanzimat döneminde tımar, gedik, ocaklık ve yurtluk benzeri gelir bağlama yöntemleri kaldırılarak maaş denen görev aylıkları ödenmeye başladı.

Ocala, ABD'de, Florida eyaletinin ortakuzey kesiminde, Marion ilinin (county) merkezi (1846) kent. Gainesville'in 61 km güneyinde yer alır. 1827'de yaptırılan King Kalesi'nin çevresinde gelişti. Seminole Savaşları'ndan sonra bir tarım merkezi olarak gelişme gösterdi. Amerikan İç Savaşı'ndan sonra yeniden inşa edilen kent, her iki yanında meşe ağaçları dikili caddeleri ve Güney'e özgü evleriyle dikkat çeker. Bölgedeki kireçtaşı yatakları ekonomik açıdan büyük önem taşır.

Ocala Ulusal Ormanı'nın hemen batısında yer alan Ocala kenti, ABD ve Florida orman hizmetleri dairesinin bölge merkezidir. Başlıca yükseköğretim kurumu Central Florida Community College'dır (1957). Hemen doğudaki Silver Springs'de ve batıdaki Rainbow Springs'de tabanı cam kaplı teknelerle gezinti yapılır. Nüfus (1990) kent, 42.045; metropoliten alan, 194.833.

O'Casey, Sean, asıl adı JOHN CASEY (d. 30 Mart 1880, Dublin, İrlanda - ö. 18 Eylül 1964, Torquay, Devon, İngiltere), İrlandalı oyun yazarı. Savaş ve devrim sırasında Dublin'in kenar mahallelerinde geçen ve trajediyle komediyi alışılmadık bir biçimde birleştiren gerçekçi oyunlarıyla ünlüdür.

İrlandalı Protestan bir ailenin 13'üncü ve en küçük çocuğuydu. Yetiştigi çevrede

O'Casey, J. Bown'ın bir fotoğrafı
Camera-Press

açlık, hastalık, yoksulluk, korku ve içkiyi tanıdı. Yalnızca üç yıl okula gitti, kendi kendini eğitti. Çalışmaya 14 yaşında işçi olarak başladı. On yıl İrlanda demiryollarında çalıştı.

İrlanda ulusal hareketine katıldı; bu arada adını İrlanda dilindeki söyleyişle O'Cathasaigh olarak değiştirdi ve Keltçe öğrendi. İşçi hareketi içinde de yer alarak *Irish Worker's* a yazılar yazdı. Sendikaların yarı askeri kolu İrlanda Yurttaşlar Ordusu'na katıldı ve 1914'teki yeniden örgütlenme sırasında bu kuruluşun tüzüğünü hazırladı. Ama aynı yıl, emeğe karşı olmakla suçladığı bu örgütten ayrıldı. Ulusal harekete orta sınıfın önderlik etmesi karşısında sürekli düş kırıklığına uğrayan O'Casey, 1916'daki Paskalya Ayaklanması'na da katılmadı.

Siyasal partilerin tutumundan nefret ederek kendini oyun yazmaya verdi. Trajikomedilerinde bir bakıma, yoksul İrlanda halkı karşısındaki karmaşık duygularını dile getirdi.

Dublin'deki Abbey Tiyatrosu'na verdiği birkaç oyunu geri çevrildi. Burada sahnele-

nen ilk yapıtı İrlanda Cumhuriyet Ordusu'yla (IRA) İngiliz kuvvetleri arasındaki savaş anlatan *The Shadow of a Gunman* (1923; *Silahşöriin Gölgesi*, 1990) oldu. İrlanda'nın bağımsızlığı için verilen iç savaşta geçen ve en sevilen oyunu olan *Juno and the Paycock* (*Dünyanın Düzeni*, 1965) 1924'te sahnelendi. Arka planında Paskalya Ayaklanması'nın yer aldığı *The Plough and the Stars* (1926; *Saban ve Yıldızlar*) Abbey Tiyatrosu'nda sahnelendiğinde, oyunun İrlandalı kahramanları aşağıladığını ileri süren yurtseverlerin tepkisiyle karşılaştı.

1926'da İngiltere'ye giden O'Casey, orada tanıştığı İrlandalı oyuncu Eileen Carey Reynolds ile evlendi ve bu ülkeye yerleşti. 1929'da İngiltere'de sahnelenen savaş karşıtı ve bir ölçüde dışavurumcu oyunu *The Silver Tassie*'nin Abbey Tiyatrosu tarafından geri çevrilmesi, O'Casey'nin İrlanda dışında yaşama kararını etkiledi. Çağdaş dünyanın bir parktaki olaylarla simgeleştirildiği *Within the Gates* (1934; *Kapılarda İçinde*) bir başka dışavurumcu oyunuydu. Faşizme karşı yazdığı *The Star Turns Red* (1940; *Yıldız Kızılışıyor*) adlı oyunu, 1911'deki İrlanda demiryolu işçileri grevi sırasında Dublin'de geçen ve otobiyografik özellikler taşıyan *Red Roses for Me* (1946; *Kırmızı Güller*, 1977, 1985) izledi.

Son oyunlarında fantastik ve törensel hava ağır basıyordu. *Cock-a-Doodle Dandy* (1949; *Kibirli Züppe*), *The Bishop's Bonfire* (1955; *Piskoposun Şenlik Ateşi*) ve *The Drums of Father Ned* (1958; *Peder Ned'in Davulları*) bunlardan birkaçıdır. Son uzun oyunu *Behind the Green Curtains* (1961; *Yeşil Perdeler Arkasında*) Dublinli aydınlara yöneltilmiş bir yergidir.

O'Casey'nin 1939-56 arasında yazdığı altı otobiyografisi, ABD'de *Mirror in My House* (1956; *Evimdeki Ayna*), İngiltere'de *Autobiographies* (1963; *Otobiyografiler*) adıyla derlendi.

1910-14 arasında yazdığı mektupları David Kraus tarafından iki kitapta toplanarak yayımlandı (1975, 1980).

Occidental Petroleum Corporation, ABD'nin önde gelen petrol ve doğal gaz şirketlerinden biri. 1920'de kurulmakla birlikte ancak 1957'de Armand Hammer tarafından ele geçirildikten sonra gelişmiştir. 1982'de tükenmekte olan petrol ve doğal gaz rezervlerini artırmak için Cities Service Company'yi satın alan şirket, 1986'da da ABD'nin en büyük doğal gaz boru hatlarından birine sahip olan Midcon Corporation'ı ele geçirdi. Şirket ayrıca kömür, kimyasal madde, plastik, gübre ve et üretimi alanlarında etkinlik göstermektedir. Merkezi Los Angeles'tadır. Ayrıca bak Hammer, Armand.

Oceanside, ABD'de, California eyaletinin güney kesimindeki San Diego ilinde kent. Büyük Okyanus kıyısında, San Luis Rey Irmağının ağzında yer alır. Güneyde Carlsbad, batıda Vista'yla çevrilidir. 1883'te Güney Pasifik Demiryolu'nun bölgeye ulaşmasından sonra bir sayfiye ve ticaret merkezi olarak gelişti. 1942'de ABD Deniz Kuvvetleri'ne ait Pendleton Deniz Üssü'nün kurulması kentin gelişimine hız kazandı. 1978'de Peder Fermín Francisco de Lausén'in kent yakınlarında kurduğu San Luis Rey de Francia Misyonu onarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Kentteki Mira Costa College 1934'te kurulmuştur. Nüfus (1990) 128.398.

Ochino, Bernardino (d. 1487, Siena, Siena Cumhuriyeti - ö. 1564, Austerlitz.

Moravya [bugün Slavkov u Brna, Çek Cumhuriyeti]), Hristiyan Reformcu. Protestan olduktan sonra Katoliklik karşıtı görüşleriyle öbür radikal Reformcuları etkilemiştir.

1504 dolayında Fransiskan tarikatına girdi. 1534'te, daha katı bir tarikat olan Kapuçinlere katıldı ve piskopos yardımcılığı yaptı (1538-42); vaiz olarak ün kazandı.

Protestan Reformcuların yapıtlarını okuyarak tezlerini çürütmekle görevlendirildikten ve 1536'da Napoli'de İspanyol ilahiyat yazarı Juan de Valdés ile görüştüktan sonra Protestanlığı benimsedi. Önceleri İtalya'nın da Reform'u benimseyeceğini umuyordu. Ama 1542'de Roma Enkizisyonu tarafından çağrılınca Cenevre'ye kaçarak Jean Calvin'in cemaatine katıldı. Orada evlenerek Protestanlığını kanıtladı. 1545'te Augsburg'da papaz oldu, ama kent Schmalkalden Savaşı'nda (1546-47) Katoliklerin eline geçince İngiltere'ye kaçtı. Kral VI. Edward dönemindeki Reform hareketinde önemli rol oynadı. *Tragoedie or Dialoge of the Unjuste Usurped Primacie of the Bishop of Rome* (1549; Roma Piskoposunun Haksız ve Gasp Edilmiş Egemenliği Hakkında Trajedi ya da Diyalog) adlı yapıtında bu dönemi anlattı.

Katolik Kraliçe I. Mary'nin 1553'te tahta çıkması üzerine Avrupa'ya dönerek Zürich'teki İtalyan mültecilere rahiplik etti. Ama Katolik öğretilerine karşı kaleme aldığı risaleler yüzünden orada da barınmadı. *Dialogi XXX* (1563) adlı yapıtını sansür yüzünden Basel'de yayımladı. Bu diyalogların birinde çokeşliliği savunması ve Üçleme karşıtı tutumu nedeniyle sürgün edildi. Aralık 1563'te Polonya'ya geçerek *Tragoedie'yi* Lehçe yayımladı. Katoliklerce sürüldüğü Polonya'da Moravya'ya giderken vebadan öldü.

Ochoa, Severo (d. 24 Eylül 1905, Luarca - ö. 1 Kasım 1993, Madrid, İspanya), moleküler biyoloji bilgini. Protein biresiminde rol oynayan ribonükleik asidin (RNA) bakterilerde yapılmasını sağlayan bir enzim bularak 1959 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü ABD'li biyokimyacı Arthur Kornberg ile birlikte kazanmıştır. Polinükleotit fosforilaz olarak adlandırdığı enzim, genlerdeki kalıtsal bilginin her hücrenin yapı ve işlevini belirleyen enzimlere RNA aracılığıyla aktarılması sürecinin aydınlanmasında yardımcı olmuştur.

Ochoa tıp öğrenimini Madrid Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra Glasgow, Berlin ve Londra üniversitelerinde eğitim gördü. Alman biyokimya bilgini Otto Meyerhof'un yanında Heidelberg Üniversitesi'nde kas biyokimyası ve fizyolojisi konularında çalıştı. Madrid Üniversitesi'ndeki Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nün fizyoloji bölümünün başkanlığını yaptı. 1938-41 arasında çalıştığı Oxford'da tiyaminin (B₁ vitamini) vücuttaki işlevini araştırdı. New York Üniversitesi'nde farmakoloji ve biyokimya profesörü oldu. 1974-85 arasında Roche Moleküler Biyoloji Enstitüsü'nde çalıştı.

Ochs, Adolph Simon (d. 12 Mart 1858, Cincinnati, Ohio - ö. 8 Nisan 1935, Chattanooga, Tennessee, ABD), *The New York Times*'i dünyanın en seçkin gazetelerinden biri durumuna getiren ABD'li yayımcı.

Kültürlü bir Yahudi ailesinin oğluydu. Knoxville'de (Tennessee) okula giderken gazete dağıtıcılığına başladı. 1872'de Knoxville'deki *Chronicle*'in basım evinde çırak, daha sonra Louisville'de (Kentucky) *Courier-Journal*'da dizgiçi olarak çalıştı. 1877'de Chattanooga *Dispatch*'in kurulmasına yardımcı oldu. Temmuz 1878'de, batmak üzere olan *Chattanooga Times*'a ortak oldu ve bu

gazeteyi Güney'in en seçkin yayın organlarından birine dönüştürdü. Associated Press ajansının Güney şubesini kurdu. 1891-94 arasında başkanlığını üstlendi. 1900'den sonra hiç aralık vermeden Associated Press'te yöneticilik yaptı.

Ochs 18 Ağustos 1896'da *New York Times* gazetesinin denetimini ele geçirdi. Sansasyon basınının en güçlü temsilcileriyle yarışmaya başladı. Başlangıçta para sıkıntısı çekmesine karşın, dürüstlüğe aykırı ya da zevksiz bulduğu reklamları almadı. Daha önce *World* ve *Journal* gibi daha sansasyonel gazeteleri alan okuyucular zamanla *New York Times*'a yöneldi. Kitap tanıtma ekleri yayımlamak ve resimleri rotogravür yoluyla basmak gibi yenilikler de getiren Ochs, ABD'deki tek gazete indeksi olan *The New York Times Index*'i 1913'te yayımlamaya başladı.

Ochs, Peter (d. 20 Ağustos 1752, Nantes, Fransa - ö. 19 Haziran 1821, Basel, İsviçre), Helvetia Cumhuriyeti'nin (1798) anayasasının büyük bölümünü kaleme alan İsviçreli devrimci.

Basel aristokrasisinden geldiğini ileri süren bir ailenin oğluydu. 1776'da hukuk doktoru olduktan sonra siyasete atıldı. İsviçre Konfederasyonu'na karşı çıkan harekete, Fransız Devrimi'nin patlak vermesinden sonra da radikallere katıldı. Fransızların müdahalesini savundu; Fransız Direktuvar yönetiminin geleneksel sığınma hakkının kısıtlanması ve devrimden kaçarak İsviçre'ye sığınan göçmenlerin sınır dışı edilmesi yönündeki talebinin kabul edilmesi için çalıştı. 1796-97 yıllarında Paris'te bulunan Ochs, Napoléon Bonaparte ile birlikte İsviçre'de devrimci bir yönetim kurulmasını planladı ve bu yeni yönetim için ağırlıklı 1795 Fransız Anayasası'nı temel alan bir anayasa taslağı geliştirdi. Taslak çok az değişikliklerle Helvetia Cumhuriyeti'nin anayasası olarak kabul edildi (12 Nisan 1798). Ochs yeni rejimde Helvetia Senatosu'nun ilk başkanı oldu, daha sonra da yürütme organı Direktuvar'ın başkanı olarak görev aldı. 25 Haziran 1799'da Frédéric-César de La Harpe tarafından yönetimden uzaklaştırıldı. Bundan sonra ülke politikasındaki etkinliğini giderek yitirdi.

Ocibualar, ÇİPEVALAR olarak da bilinir, bir Algonkin dili konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. Bugün ABD'nin Minnesota ve Kuzey Dakota eyaletlerini oluşturan bölgede, Huron ve Superior göllerinden Turtle Dağlarına kadar uzanan topraklarda yaşamışlardır. Kanada'daki Winnipeg Gölünün batısında yaşayan Ocibualara Solto denir. Her Ocibua kabilesi göçebe topluluklara ayrılmıştı. Sonbaharda aile birimlerine bölünen bu toplumlar kendi avlanma bölgele-

rine dağılır, yazın genellikle balık avlama alanlarında bir araya gelirlerdi. Bazıları mısır ekimi yapsa da temel besin yabancı pirinçti. Kano, *vigvam*(*) ve kapkacak yapımında huş ağacı kabuğu kullanılırdı. Merkezi bir yönetim olmamasına karşın, toplulukların tümüne yayılmış ve dıştan evlenmeye dayalı olan klan örgütlenmesi benzer bir işlevi yerine getiriyordu. Kabile reisleri başlangıçta pek güçlü değildi; ama Avrupalılarla yürütülen kürk ticaretine bağlı olarak konumları güçlendi ve reislik babadan oğula geçmeye başladı. Gizli dinsel topluluğun düzenlediği yıllık Midewiwin kutlamaları en önemli törendi. Bu topluluğa katılmak doğaüstü güçlerin yardımını sağladığı için kişiye saygınlık kazandırırdu.

Ocibualar, cepheden uzakta yaşamaları nedeniyle koloni savaşları boyunca ön plana çıkmadılar. ABD'de varlığını sürdüren en büyük Yerli topluluklarından birini oluşturlar. 20. yüzyıl sonlarında Michigan, Minnesota, Montana, Kuzey Dakota ve Wisconsin'daki yerleştirme kamplarında 30 bin, Kanada'nın Ontario, Manitoba ve Saskatchewan eyaletlerindeki kamplarda da 50 bin kadar Ocibua yaşamaktadır.

Ocin, tam adı OCIN TENNO, asıl adı HONDAVA-KE NO MIKOTO (ü. İS 4 - 5. yy), Japonya'nın yarı efsanevi 15. imparatoru. İmparatorluk gücünün yerleşmesini sağladığı, toprak reformuna öncülük ettiği, ayrıca Kore ve Çin'le kültürel alışverişi desteklediği kabul edilir. Gelişmiş dokumacılık tekniklerinin Ocın'ın hükümdarlık döneminde Kore'den Japonya'ya getirildiğine inanılır. Bu dönemde Çinli bilginlerin ülkede Konfüçyüsçülüğü ve Çin yazı sistemini tanıtmaları Japon kültürel gelişmesinin başlangıcı olmuştur.

Ocın'ın Osaka yakınlarındaki Habikino kentinde bulunan tümülüs biçimindeki görkemli mezarı Japonya'daki ikinci büyük örnektir. Ocın, Savaşçıların Koruyucu Tanrısı Haçiman olarak tanınmıştır.

Ockeghem, Jean d', OCKEGHEM olarak da yazılır (d. y. 1430, Flandre - ö. y. 1495, Tours, Fransa), dinsel ve dindışı müzik bestecisi. Rönesans'ta Avrupa müziğine egemen olan Fransız-Flaman üslubunun büyük ustalarından biridir.

1443-44 yıllarında Anvers'deki Meryem Ana Katedrali korosunda söyledi. Daha sonra Bourbon dükü Charles'in şapelinde (1446-48) ve kraliyet şapelinde benzer görevlere atandı. Fransız sarayında, VII. Charles'la başlayarak art arda XI. Louis ve VIII. Charles'in özel papazlığını ve besteciliğini üstlendi. Yüksek maaşla Tours'daki

Wisconsin'da yabancı pirinç toplayan Ocibualar; Amerika Doğa Tarih Müzesi'ndeki bir model, New York kentli American Museum of Natural History, New York

Saint-Martin Manastırı'nın hazinedarlığını yaptı. Çağdaşı birçok Flaman gibi çok yer gezdi ve gittiği uzak kentlerde müzik bilgisini artırdı. Öğretmen olarak da kendinden sonraki besteciler kuşağını büyük ölçüde etkiledi. Ölümü üzerine Erasmus'un yazdığı metin Johannes Lupi tarafından bestelendi. Molinet'nin yazdığı *Déploration-u* (Ağır) ise Josquin des Prez besteledi.

Ockeghem'in günümüze ulaşmış yapıtları 14 missa, 10 motet ve 20 şansonadan oluşur. Müziği Guillaume Dufay ve John Dunstable gibi öncüllerininkinden daha zengin bir ses dünyasına sahiptir; döneminin bir özelliği de önceki müziğin çalgı eşlikli vokal çizgilerinin giderek yerini zengin sesli koro armonisine bırakmasıdır. Bestelerindeki bas ses alanı, önceki müzikte görüldüğünden daha peslere iner; tenor ve kontratenor sesler iç içe geçerek daha yoğun bir doku

Ockeghem (sağda), bir yazma kitapta minyatürden ayrıntı, 15. yy sonları; Ulusal Kütüphane, Paris
Bibliothèque Nationale, Paris

oluşturur. Farklı partilerin uzun melodi çizgileri farklı yerlerde kadans yaparak melodiyi kadansın yaratacağı kesintilerden korur ve müzikte sürekli bir akış sağlar. *Missa prolationum* ve *Missa cuiusvis toni* adlı yapıtları Ockeghem'in çok gelişmiş kontrpuan ve kanon tekniğinin örneklerini oluşturur, ama dar anlamıyla kanon düzenini, dinleyicinin bunu pek ender fark etmesine yol açan büyük bir hünerle kullanmıştır. Müziksel bütünlüğü sağlamak için başvurduğu bir yöntem de var olan melodilerden yararlanmaktır.

Ockeghem'in en ünlü motetleri Meryem Ana'yı öven *Ave Maria*, *Salva Regina* ve *Alma redemptoris mater* ile *responsorium* biçiminde bestelenmiş *Gaude Maria*'dır. 15. yüzyıl başlarının öbür bestecilerinin tersine, missalarını dindışı müziğinden daha ağırbaşlı bir üslupla yazmıştır. Bunların çoğu dört (ikisi beş) partilidir. Şansonları ise genellikle üç partilidir. Missalardaki melodi çizgileri şansonlardakinden daha uzun, şansonlardaki ritimler de missalardakinden daha açık seçiktir.

Ockham'ın usturası, OCCAM'IN USTURASI olarak da bilinir, *non sunt multiplicanda entia praeter necessitatem* (şeyler) zorunlu olduğundan fazla çoğaltılmamalıdır) ilkesine verilen ad. Varlık konusunda bir yalınlık ve tutumluluk ilkesidir. Ortaçağ

skolastik filozofu Ockham'lı William tarafından sıkça ve katı bir biçimde uygulandığı için felsefe tarihinde bu adla anılmıştır.

Ockham'lı William'dan önce Fransız Dominiken ilahiyatçı ve düşünür Saint-Pourçain'li Durand bu ilkeye dayanarak soyutlama nesnelerinin, Aristoteles'in sözünü ettiği bilgi türleri, etkin bir zihin ya da eğilim gibi gerçek nesnelerden elde edilen kavrayışlar olduğunu söyledi ve hepsini reddetti. Bilimde de 14. yüzyıl Fransız fizikçisi Nicole d'Oresme bu ilkeyi kullandı, Galileo aynı ilkedен yararlanarak gök cisimleriyle ilgili en yalın varsayımı savundu. Daha sonra birçok bilim adamı benzer biçimde yalınlaş-tırıcı yasa ve ilkeleri dile getirdiler.

Ockham ise bu ilkeyi en yaygın biçimde kullanan düşünür oldu. Örneğin, bağlantıların, nesnelerdeki temellerinden öte varlıklar olmadığını, nedenselliğin yalnızca düzensiz bir art ardalık olduğunu, hareketin bir nesnenin yalnızca başka bir yerde görünmesi olduğunu söyleyerek bütün bunların varlığını reddetti. Yaradanın zihnindeki düşünceleri de yadsıyarak bunların yaratıkların kendilerinden başka şeyler olmadığını ileri sürdü. Ockham'ın usturası olarak bilinen ilke modern mantık kuramlarında da kullanılmıştır.

Ockham'lı William bak. William (OCKHAM'LI)

O'Clery, Michael (d. 1575, Kilbarron, Donegal - ö. 1643, Louvain, Brabant, İrlanda), İrlandalı vakanüvis. İlkçağdan 1616'ya değin İrlanda tarihini içeren *Annála Ríoghachta Éireann*'in (1636; Dört Üstadın Vakayinamesi) derlenmesini yönetmiştir.

İrlanda tarihi ve edebiyatı konusundaki bilgisi nedeniyle 1620'de Louvain'deki Fransisken manastırının yöneticisi Hugh Macanward tarafından İrlanda'da elyazması toplamakla görevlendirildi. Başka bilginlerin de yardımıyla, bulabildiği bütün önemli belgeleri toplayıp kopyalarını çıkarmaya başladı. Bu çalışmaların sonunda, kralların adları, sıralanışı ve soyağacı listelerinin yanı sıra azizlerin yaşamlarını ve soykütüklerini içeren *Réim Ríoghroidhe* (1630; Krallık Listesi), İrlanda'daki yerleşmeleri konu alan *Leabhar Gabhála* (1631; İstilalar Kitabı) ve ünlü *Annals* (Vakayinameler) ortaya çıktı. O'Clery ayrıca İrlanda dilinin bir sözlüğünü hazırlamıştır.

O'Connell, Daniel, lakabı KURTARICI (d. 6 Ağustos 1775, Cahirciveen yakınları, Kerry, İrlanda - ö. 15 Mayıs 1847, Cenova, Sardinya Krallığı), 19. yüzyılda İngiliz Avam Kamarası'na seçilen ilk büyük İrlandalı önder.

O'Connell, B. Mulrenin'in bir portresi, 1836; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Fransız Devrimi'nin başlaması üzerine Fransa'da Douai'daki Katolik okulunda sürdürdüğü öğrenimini yarıda bırakarak Londra'ya döndü. Orada hukuk öğrenimi gördü ve 1798'de İrlanda barosuna kabul edildi. Mahkemelerde etkileyici konuşmalar yaparak ulusal haklar konusunu dile getirdi. 1797'den beri Birleşik İrlandalılar Derneği'nin üyesi olmasına karşın 1798'deki İrlanda ayaklanmasına katılmayı reddetti. 1 Ağustos 1800'de çıkarılan Birleşme Yasası'yla İrlanda Parlamentosu'nun feshedilmesi üzerine, Britanya Parlamentosu'nun İrlanda halkını temsil edebilmesi için Katolik karşıtı yasaları kaldırması gerektiğini savundu. Katoliklere siyasal hakların tanınması için ülke çapında toplantılar düzenledi.

O'Connell 12 Mayıs 1823'te, Richard Lalor Sheil'le (1791-1851) birlikte Katolik Birliği'ni kurdu. İngiltere hükümeti İrlandalı papazların, avukatların ve aydınların desteğini kazanarak kısa sürede güçlenen bu örgütü kapatmayı göze alamadı. 1826'da Yeni Katolik Birliği adını alan örgüt, seçimlerde büyük toprak sahiplerince desteklenen adayların yenilgiye uğratılmasında önemli rol oynadı. Katolik olduğu için parlamentoya girme hakkı olmayan O'Connell Temmuz 1828'de Clare ilinden seçime katılarak İngiliz hükümetinin desteklediği aday karşısında zafer kazandı. Bu durum İngiltere başbakanı Wellington 1. dükü Arthur Wellesley'i Katoliklere seçme ve seçilme hakkını tanıyan 1829 tarihli Özgürlük Yasası'nı çıkarmaya yöneltti. Böylece parlamentoya giren O'Connell, Nisan 1835'te, muhafazakâr Robert Peel hükümetinin devrilmesinde etkili oldu. Whig Partisi ile bir anlaşma yaparak, reformların uygulamaya konması karşılığında İrlanda'da düzenin sağlanmasına yardımcı olmayı kabul etti. Böylece yandaşlarıyla birlikte Melbourne 2. vikontu William Lamb'in önderliğindeki Whig hükümetini destekleyerek, bu hükümetin 1835-41 arasında görevde kalmasını sağladı. Ama Whig'lerin de İrlanda'daki koşulları düzeltmeye yanaşmadığını görünce Britanya ve İrlanda parlamentolarının ayrılması için kitle gösterilerine dayalı bir kampanya başlattı. Bozgunculuk yapıp gerekçesiyle üç ay süreyle (Haziran-Eylül 1844) hapsedildi. Daha sonra sağlığı hızla bozulduğundan etkinliğini sürdüremedi. Ulusal mücadelenin önderliğini Yeni İrlanda adlı radikal hareket üstlendi.

O'Connell'in yaşamını konu alan yapıtlar arasında oğlunun yazdığı *The Life and Speeches of Daniel O'Connell, M. P.* (1846; Daniel O'Connell'in Yaşamı ve Yapıtları) ve Denis Rolleston Gwynn'in yazdığı *Daniel O'Connell, The Irish Liberator* (1930; Daniel O'Connell, İrlandalı Kurtarıcı) sayılabilir.

O'Connor, Feargus Edward (d. v. 18 Temmuz 1796, Connorville, Cork, İrlanda - ö. 30 Ağustos 1855, Londra), İrlandalı

Feargus O'Connor, bir oymabaskıdan ayrıntı
British Museum, Londra; fotoğraf, J.R. Freeman & Co Ltd

siyaset adamı. Chartist hareketin önderlerinden.

Bir süre avukatlık yaptıktan sonra 1832'de Cork ilinden (county) İngiltere Parlamentosu'na seçildi. 1835'te milletvekilliğinden uzaklaştırıldıktan sonra Chartist harekete katıldı. 1837'de yayımlamaya başladığı *Northern Star* adlı gazete büyük bir tiraja ulaştı. Bir süre sonra, izlenecek mücadele yöntemleri konusunda başta William Lovett olmak üzere hareketin ılımlı önderleriyle anlaşmazlığa düştü. Mayıs 1838'de kaleme alınmış olan *People's Charter*'in (Halkın Bildirgesi) parlamentoya sunulmasından sonra, kışkırtıcı yayında bulunmakla suçlanarak öteki Chartist önderlerle birlikte tutuklandı. Bir yıl hapisten kalan O'Connor, 1841'de serbest bırakıldıktan sonra hareketin tartışmasız önderi durumuna geldi. Ama bir süre sonra gücünü yitirmeye başladı ve Nottingham temsilcisi olarak parlamentoya seçilmesi de bu durumunu değiştirmeyi. 1848'de yeniden toplanan Chartist kurultay, yeni bir dilekçe hazırlayarak parlamentoya sundu. Bu dilekçenin de reddedilmesinin ardından Chartist hareket gücünü yitirdi. 1852'de ruş sal bir bunalım geçiren O'Connor üç yıl sonra öldü.

O'Connor, (Mary) Flannery (d. 25 Mart 1925, Savannah, Georgia - ö. 3 Ağustos 1964, Milledgeville, Georgia, ABD), ABD'li roman ve öykü yazarı. Genellikle Güney'in kırsal ortamında geçen ve insanın yabancılaşmasını ele alan yapıtlarında birey-Tanrı ilişkilerini işler.

İlk öyküsü 1946'da *Accent*'ta yayımlandı. Günlük konuşma biçimini, dokunaklı bir dinsel imgelemi ve sonraki yapıtlarında belirleyen şaşıma edebiyat anlayışını birleştirdiği ilk romanı *Wise Blood*'da (1952; Bilge Soyluluk), "dine bağlı olmayan dinsel vicdan" konusunu irdeledi. *A Good Man Is Hard to Find*'i (1955; İyi İnsan Güç Bulunur) izleyen öykü derlemeleriyle bu türün ustaları arasına girdi. Öteki yapıtları arasında *The Violent Bear It Away* (1960; Yırtıcılar Kazanır) adlı roman, *Everything That Rises Must Converge* (1965; Yükselenler Birleşmeli) adlı öykü derlemesi, çeşitli düzyazılarını bir araya getirdiği *Mystery and Manners* (1969; Gizem ve Törelere) ve ölümünden sonra yayımlanan *The Complete Stories* (1971; Tüm Öyküleri) sayılabilir. 1979'da *The Habit of Being* (Var Olma Alışkanlığı) adıyla yayımlanan mektupları, yapıtları geleneksel bir sınıflandırmaya içine sokulamayan yazarın yaşamı ve düşünceleri konusunda önemli ipuçları verir.

O'Connor, Frank, asıl adı MICHAEL O'DONOVAN (d. 1903, Cork, Cork ili - ö. 10 Mart 1966, Dublin, İrlanda), İrlandalı roman, öykü ve oyun yazarı.

An Only Child (1961; Tek Çocuk) adlı yapıtında anlattığı çocukluğu yoksulluk içinde geçti. Pek az öğrenim gördü. Cork'ta, ardından Dublin'de kütüphane memuru olarak çalıştı. İrlanda Cumhuriyet Ordusu'na (IRA) katıldığı için kısa bir süre hapse kaldı. 1930'larda Dublin'deki Abbey Tiyatrosu'nda müdürlük yaptı ve birçok oyunun sahnelenmesine katkıda bulundu. II. Dünya Savaşı'nda Londra'da resmi görevli olarak radyo yayınları yaptı. 1945-61 arasında *The New Yorker* dergisinde çıkan öyküleriyle ABD'de tanındı ve 1950'lerde çeşitli ABD üniversitelerinde ders verdi.

Önemsiz görünen olayları etkileyici bir biçimde kullanarak İrlanda'daki yaşamı anlattığı en iyi öykü kitapları arasında *Guests of the Nation* (1931; Ulusun Konukları) ve *Crab Apple Jelly* (1944; Dağ Elması Peltesi) sayılabilir. 1953, 1954 ve 1956'da

başka öykü kitapları, 1981'de de 67 öyküsünün yer aldığı *Collected Stories*'i (Toplu Öyküler) yayımlandı. Turgenyev ile Michael Collins'in İrlanda bağımsızlık hareketindeki rolüyle ilgili yazılar yazdı. İrlanda dilinde yazılmış çeşitli yapıtları, bu arada birçok eleştirmence İrlanda şiirinin en güzel örneği sayılan, Brian Merriman'ın yergi yapıtı *Cúirt an Mheadhon Oidhche*'yi (1780; Geceyarısı Oturumu) 1945'te İngilizceye çevirdi.

O'Connor, Sandra Day, eö SANDRA DAY (d. 26 Mart 1930, El Paso, Texas, ABD), ABD Yüksek Mahkemesi'nin ilk kadın yargıcı. 1981'de Ronald Reagan tarafından göreve getirilmiştir. Çocukluk ve gençlik yıllarını ailesinin Arizona eyaletindeki Duncan yakınlarında bulunan büyük çiftliğinde geçirdi. 1950'de Stanford Üniversitesi'ni, 1952'de Stanford Hukuk Okulu'nu bitirdi. Bir süre Arizona eyaletinin Marville kentinde avukatlık yaptıktan sonra, eyalet başsavcısı yardımcılığına getirildi (1965). Dört yıl sonra Cumhuriyetçi Parti'den Arizona Senatosu'na seçildi. Ardından Maricopa ilinde Üst Mahkeme yargıcı (1974) ve Phoenix'teki Arizona Temyiz Mahkemesi'nin üyesi oldu (1979). Reagan'ın Yüksek Mahkeme'ye atadığı ilk üyeydi. İlimli ve pragmatik bir muhafazakâr çizgi izledi. Toplumsal konularda bazen mahkemenin liberal azınlığıyla birlikte davrandı.

Octavia, lakabı KÜÇÜK OCTAVIA (d. İÖ y. 69 - ö. İÖ 11), Octavianus'un (sonradan İmparator Augustus) kız kardeşi ve Marcus Antonius'un karısı.

Gaius Octavius ile ikinci karısı Atia'nın kızıydı. İÖ 54'te Gaius Marcellus ile evlendi. Ondan iki kızı ve bir oğlu oldu. Marcellus'un ölümünden (İÖ 40) sonra, ikinci evliliğini, o dönemde Octavianus ve Marcus Aemilius Lepidus ile birlikte Roma'yı yöneten Marcus Antonius ile yaptı. Bu evlilik Marcus Antonius ile Octavianus arasındaki gerginliğin azalmasına yardımcı oldu. İÖ 37'de Antonius ve Octavianus arasında çıkan anlaşmazlıkta araya giren Octavia, Tarentum (Taranto) Antlaşması'yla barış yapılmasını sağladı. İÖ 36'da Parthia'daki birliklere komuta etmek için İtalya'dan ayrılan Antonius Mısır kraliçesi Kleopatra ile gönül ilişkisine girdi. İÖ 35'te askeri birlikler ve para yardımıyla gelen Octavia ile görüşmeyi reddetti ve İÖ 32'de ondan boşandı. Octavia, kendi çocuklarıyla birlikte Antonius'un Kleopatra'dan olan çocuklarını da büyüttü. Oğlu Marcellus'un ölümünden (İÖ 23) sonra devlet işlerinden elini çekti.

Octavius bak. Augustus, Caesar

Oculi, Okello (d. 1942, Dokolo, Lango, Uganda), Ugandalı romancı ve şair. Afrika köy yaşamını aktaran yapıtlarında, Avrupa'ya öyküden anlayışlara karşı Afrika değerlerini savunan, özgün kaynaklara dayalı birçok atasözünü ve özdeyiş yer alır.

Kampala'daki Makerere Üniversitesi'nde okurken okul gazetesi *The Makererean*'ın yayın yönetmenliğini yaptı. California'daki Stanford Üniversitesi'yle İngiltere'deki Essex Üniversitesi'nde öğrenim gördü. İngiltere'de yazdığı *Prostitute* (1968; Orosu) adlı romanında, kentin çekiciliğine kapılıp yaşadıkları yerden ayrılan insanların içine düştükleri durumu ele alır. *Orphan* (1968; Yetim) adlı romanı, kentleşmiş modern Afrika'yı konu alan, uysaksız şiir biçiminde yazılmış simgesel bir öyküdür. Sonraki yapıtları arasında *Kanti Riti* (1974), *Malak* (1977) ve *Kookalem* (1978) sayılabilir.

O'Curry, Eugene (d. 1796, Dunaha, Clare - ö. 30 Temmuz 1862, Dublin, İrlanda), İrlandalı araştırmacı. Eski İrlanda dilindeki elyazmalarını inceleyip çevirerek Gael dili ve edebiyatının yeniden canlanmasına katkıda bulunmuştur.

İrlanda Kraliyet Akademisi'yle Trinity College Kütüphanesi'ndeki elyazmalarını gözden geçiren ve çoğunu düzenleyen O'Curry, aynı zamanda bunların British Museum'daki kataloglarını da derledi. 1854'te İrlanda'da yeni kurulan Katolik Üniversitesi'nde İrlanda tarihi ve arkeoloji profesörü oldu. Ortaçağ vakayinameleri ile tarihsel romans, öykü ve şiirleri konusunda verdiği derslerin notları 1861'de yayımlandı. Bu notların bir bölümü de ölümünden sonra *On the Manners and Customs of the Ancient Irish* (1873; Eski İrlanda Gelenek ve Törelere) adıyla basıldı.

od, bir kişinin ya da toplumun yaşamındaki yüce bir olayı anmak üzere yazılmış, kişisel duygularla genel düşünceleri kaynaştıran lirik şiir türü. Yunanca *ode* sözcüğü, genellikle dans eşliğinde söylenen koral şarkı anlamına geliyordu. İki ya da daha çok dizeli kıtalardan oluşan strofik od düzenini ilk kez Yunanlı şair Alkman (İÖ 7. yy) kullandı. Sonradan Pindaros ve Bakhyllides'in kullandığı üçlü yapının (strofik dizeleri aynı ölçüyle yazılmış strofik olmayan dizelele izlediği ve farklı bir ölçüyle yazılmış *epodos* adlı bir dizeyle son bulan od düzeni) ilk örneklerini ise Stesikhos (İÖ 7-6. yy) verdi. Bunun dışında koral odlar da Yunan tiyatrosunda önemli bir yer tutuyordu.

Od sözcüğü Latinceye İÖ 1. yüzyılda Horatius'la birlikte girdi. Horatius'un iki ya da dört dizeli kıtalarla ve inceden inceye işlenmiş Yunan ölçülerini yazdığı ve o dönemin edebi geleneğine uygun olarak lir eşliğinde söylenen şarkıları (*carmina*) günümüzde od olarak adlandırılmaktadır. Pindaros ve Horatius tarzı odlar Rönesans döneminde yeniden canlandırılmış ve 20. yüzyıla değin lirik şiiri etkilemeyi sürdürmüştür.

oda, Osmanlı Devleti'nin askerlik, saray ve yönetim örgütlerinde kışla, koğuş ve bürolara verilen ad.

Yeniçeri Ocağı'nda orta erlerinin barındıkları koğuşlar, ocak kanunnamesine göre birer odaydı. Aynı koğuşta kalanlara "oda efradı" denirdi. Bunlar "acemi" ve "eski" olarak ikiye ayrılırdı. Acemiler odanın temizliğini yapar, eskilerin hizmetini görürlerdi. Eskiler, odabaşı ve yeniçeri ihtiyarları ile oda sofasında oturmak ayrıcalığına sahipti. Odalı yeniçerilerin disiplininden odabaşı denen kolluk subayları sorumluydu.

İstanbul'daki yeniçeriler için ilk odalar, II. Mehmed (Fatih) döneminde (1451-81) Şehzadebaşı semtinde yapıldı. Eski Odalar diye anılan bu büyük kışla, 47 tane ocaklı oda, 55 kerevet, 21 çardak, 1 tekke ve 26 ahırdan oluşuyordu. Kışlada 26. Orta erleri barınıyordu. 1530'larda Aksaray'da yapılan kışlaya Yeni Odalar dendi (*bak.* Etmeydanı). İç avlusunda Orta Cami'nin bulunduğu bu kışlada 368 tane ocaklı oda, 130 çardak, 69 tane ocaklı kerevet, 90 talimhane, 20 köşk, 4 tekke, 158 ahır vardı. Eski ve Yeni odalar Yeniçeri Ocağı'nın kaldırdığı 1826'da yıkıldı.

Enderun'daki eğitim ve yetişme aşamaları da oda ya da koğuş olarak adlandırılırdı (örn. Büyük Oda, Küçük Oda, Hazine Odası). Bunların her biri birer hizmet birimiydi.

Tanzimat döneminde kurulan nezaretlerin bürolarına da oda ya da kalem dendi (örn. Amedi Odası, Mektubi Odası, Evrak Odası). Memur adayları genellikle bu odalarda çalışarak deneyim kazanırdı.

oda müziği, genellikle oda ya da salon gibi küçük mekânlarda, az sayıda dinleyici önünde, iki ile dokuz arasında müzikçiden oluşan küçük topluluklarca ve bir şef tarafından yönetilmeden çalınmak üzere bestelenmiş müzik parçası. Hatta çalgıcıların yalnız kendi zevkleri için, kendi kendilerine kaldıkları parça anlamına da gelir. Çoğunlukla klavyeli bir çalgıyla (piyano ya da klavsen) yaylı ve nefesli çalgılardan oluşan topluluklar ve eşiksiz ya da eşiklik insan sesi için yazılmış parçalar da müzik tarihi içinde oda müziği sayılmıştır.

Oda müziğinin 16. yüzyıl madrigalleri ve konsortlarıyla başlamış olduğu söylenebilir. Bu türden çalgı yapıtlarının çoğu geç Rönesans ve erken barok dönemlerinde yazılmış fantazyalar, danslar ve süitlerden oluşuyordu. Ev içinde yapılan müzik 17. yüzyılda İngiltere, İtalya ve Almanya'da soyluların konaklarında yaygınlaşmaya başladı; müzikçiler de çoğunlukla aile bireyle-riydi. 18. yüzyılda oda müziği bütün Avrupa'da edebiyat ve sanat çevrelerine de yayıldı. Bu dönemde oda müziği parçaları Arcangelo Corelli gibi bestecilerin genellikle sürekli bas ve yaylı çalgılar için yazdıkları sololarla üçlü sonatlardan oluşuyordu. Sonraları piyanonun çok daha belirgin bir işlev kazandığı klasik üçlü bunlardan gelişti.

Melodiyi yalnızca tiz partiye veren, bası armoniye temel oluşturan basit bir eşlik olarak kullanan, ara partileri ise armoniyi doldurma partisi olarak ele alan dört çalgılı oda müziği anlayışına karşılık, çalgıların eşit önemde görev aldığı ve birbirleriyle dramatik bütünlük içinde daha kaynaşmış olduğu yeni yaylı çalgılar dörtlüsünü yaratıp geliştiren hemen hemen tek başına Haydn oldu. Çalgıların bu tür işlevsel kullanılış tarzı 18. yüzyılın klasik anlayışını en iyi biçimde yansıtıyordu. W.A. Mozart ile L. van Beethoven bu biçimi daha da zenginleştirdiler ve Haydn ile birlikte oda müziğini günümüzde bulunduğu yere ulaştırdılar. Beethoven'la Haydn en kalıcı buluşlarını ve en derin düşüncelerini dörtlülerinde, Mozart ise beşlilerinde dile getirdiler. Bu dönemde karma çalgılı oda müziği toplulukları için yazılmış parçalar çoğunlukla daha hafif nitelikli oluyor ve çoğu serenad ya da divertimento olarak adlandırılıyordu.

19. yüzyıl boyunca F. Schubert, R. Schumann, F. Mendelssohn, J. Brahms ve A. Dvořák oda müziği repertuvarına büyük katkıda bulundular; aynı zamanda bu müzik dinleyici önünde gittikçe daha çok çalınmaya başladı. Amatörler oda müziği yapıtlarını evlerde çalmayı sürdürürken, bir yandan da daha çok dinleyici önünde çalmak üzere profesyonel dörtlüler oluştu.

20. yüzyılda birçok besteci arasında M. Ravel, C. Debussy, B. Bartók, D. Şostakoviç ve B. Britten oda müziği repertuvarını daha da zenginleştirdiler. Müzikte yeni denemelere çok daha fazla yönelindiği bu dönemde bile oda müziği bir tür olarak gücünden hiçbir şey yitirmedi. Bu yüzyılda insan sesinin oda müziğiyle bir araya getirildiği, bestelere yeniden ilgi gösterilmeye başladı. A. Schoenberg, R. V. Williams, G. Holst ve daha yakın zamanlarda da P. Boulez ile M. Davies oda müziğini kendi müzik dillerine uyarladılar.

Oda müziği, özellikle de dörtlü, çalgı dengesi bakımından ideal olması nedeniyle birçoklarının hâlâ "en katıksız" müzik biçimi kabul edilmektedir. Çoğu zaman küçük grupların kendi zevkleri için yorumladığı oda müziği, müzikseverlere başka müzik türlerinden çok daha kalıcı bir zevk vermektedir.

Oda Nobunaga, asıl adı KİCİHOŞİ, sonradan SABURO (d. 1534, Ovari - ö. 21 Haziran 1582, Kyoto, Japonya), Japon savaşçı. Aşikaga şogunluğunu devirmiş ve Japon eyaletlerinin yarısını kendi yönetimi altında birleştirerek yıllardır sürmekte olan feodal savaşları sona erdirmişti.

Ünlü Fucivara ailesinden gelen bir devlet görevlisinin oğluydu. 1549'da babasının

Oda Nobunaga, Kano Munehide'nin bir portre çalışması, 1583

International Society for Educational Information, Tokyo, Inc

mülklerini devraldı. O sırada Aşikaga şogunluğu merkezi otoriteyi sağlayamaz olmuş ve topraklarını genişletmek isteyen *daimyo*'lar^(*) arasında savaş başlamıştı. Nobunaga kısa sürede hem akrabalanna, hem de eyaletin en güçlü ailesine karşı üstünlük sağladı. 1560'ta Ovari'nin tümünü denetimi altına alarak askeri yeteneğini kanıtladı. Aynı yıl komşu eyaletlerin birini elinde tutan İmagawa Yoşimoto'nun büyük kuvvetlerini yenilgiye uğratarak kimsenin beklemediği bir zafer kazandı. Bu, ülkeyi birleştirme yolunda attığı ilk adım oldu.

1562'de komşu Mikava eyaletinin feodal beyi Tokugava Ieyasu ile ittifak kurdu. Ertesi yıl, bir suikast sonucu öldürülen şogun Aşikaga Yoşiteru'nun yerine Yoşia-ki'yi geçirmek için Kyoto üzerine yürüyerek Yoşia-ki'yi şogun ilan etti. Ama kısa bir süre sonra Yoşia-ki'yle arası açıldı ve 1573'te onu iktidardan uzaklaştırdı. Bu olay Aşikaga şogunluğunun sonu oldu.

Nobunaga, askeri seferlerinin yanı sıra, Ovari Ovasının merkezindeki Nagoya kentinde yeni güçlenmeye başlayan tüccarların desteğini alarak önemli bir mali güç sağladı. *Daimyo*'ların yollardan geçiş ücreti ve loncalardan vergi almalarını yasakladı. Ele geçirdiği malikâne ve tapınak mülklerinin çoğunu *samurai*'lere (savaşçı) ve varlıklı çiftçilere dağıtarak onların bağlılığını kazandı. Ayrıca Budacı mezheplerin etkisini azaltarak konumunu daha da güçlendirdi. Bu amaçla, Heian döneminden (794-1188) beri ülkenin dinsel ve siyasal yaşamında önemli rol oynayan Budacılığın Tendai mezhebinin merkezi olan Enryaku-ci manastırlarını yıktırdı. Yoşia-ki'yi destekleyerek ve bazı *daimyo*'larla ittifak kurarak ülkeyi birleştirme çabalarını engelleyen İkkō mezhebiyle mücadelesi ise yaklaşık 10 yıl sürdü. Yönetim merkezini Kyoto'ya taşıdıktan sonra Cizvit misyonerlerini koruması altına aldı ve baş-

kentte bir kilise, Azuçi'de bir ilahiyat okulu kurlarına izin verdi. Bu uygulamanın tek nedeni Batı kültürüne duyduğu ilgi değildi. Nobunaga, Hristiyanlığın güçlenmesiyle Budacı tapınakların etkisinin azalacağını düşünüyordu. 1582 ilkbaharına doğru bütün Orta Japonya'yı denetimine alan Nobunaga, egemenliğini ülkenin batısına doğru genişletme hazırlıkları içindeyken vasa-llarından birinin başlattığı bir ayaklanma sırasında yaralanınca intihar etti. Öldüğünde Japonya'nın hemen hemen yarısını denetimi altına almış ve ülkenin siyasal ve ekonomik birliğine giden yolu açmıştı.

oda sonatı, bir tür dindışı üçlü sonat. Ayrıca bak. üçlü sonat.

Odaenathus, Septimus, ODAENATHUS ya da ODAINATH olarak da yazılır (ö. 267/268), Roma kolonisi Palmyra'nın (bugün Suriye'de) prensi. Sasanilerin Roma İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerini ele geçirmesini engellemiştir.

Roma yurttaşı olan ve Palmyra'nın yönetici ailesinden gelen Odaenathus 258'de konsül ve Palmyra hükümdarı oldu. Roma imparatoru Valerianus Sasani kralı I. Şahpur tarafından tutsak alındığında (260) keatinin Sasani denetimine girmesini önlemek için Romalılara sadık kaldı. 260'ta Antioch'ia'yı (Antakya) yağmaladıktan sonra ülkesine geri dönen Şahpur'un ordusunu bozguna uğrattı. Tahta el koyan Quietus'a Emesa'da (bugün Humus, Suriye) yenice Valerianus'un oğlu ve ardılı Gallienus tarafından *corrector totius Orientis* (bütün Doğu'nun yöneticisi) unvanıyla ödüllendirildi. Bu olayın ardından kendini Palmyra kralı ilan etti. 262'den başlayarak Sasanileri Roma'nın Mezopotamya ve Osroëne eyaletlerinden sürdü. Sasanilerin başkenti Ktesiphon'u ele geçiremediyse de, doğuda Roma egemenliğini yeniden kurmayı başardı. Gotları Kapadokya'dan sürmeye hazırladığı sırada büyük oğlu Herodes ile birlikte öldürüldü. Ölümünden sonra karısı Zenobia Palmyra'yı bağımsız bir krallık haline getirdi, ama 272'de Romalılara boyun eğmek zorunda kaldı.

odaklama, UZAKLIK UYUMU olarak da bilinir, gözün farklı uzaklıklardaki nesneleri net görebilmesi için gerçekleşmesi gereken süreç. Terim, fotoğraf makinesi ya da mikroskop gibi aygıtlardaki mercekleme ayarlanması için de kullanılır.

Balıklarda odaklama, fotoğraf makinesinde mercekleme ile ışığa duyarlı film arasındaki mesafenin ayarlanması gibi, göz merceği de ağtabaka arasındaki uzaklığın değişmesiyle gerçekleşir. İnsan ve diğer memelilerde yakındaki nesnelerin net görülmesi gerektiğinde göz merceğinin ön yüzünün dışbükeyliği artar, gözbebeği küçülür; aynı zamanda her iki gözyuvarı da içe doğru dönerek bakışın nesne üzerine yönlendirilmesini sağlar. Merceğin çevresini saran kılıf, halka biçimindeki kirpiksi kasa bağlarla tutunur. Uzaktaki bir nesneye bakıldığında kirpiksi kas gevşer, kasın iç çapı artar, bağlar merceği iki uçtan çekerek ön yüzünün düzleşmesine yol açar. Bunun tersine, yakındaki cisimlere bakılınca bağlar gevşer, esnek yapıları merceği önce doğru bomeleşir. Orta yaşlarda merceğin esnekliğinin azalması, yakındaki cisimlere bakılırken yeterince dışbükeylik sağlanamamasına neden olur. Bu durumda düzeltilen mercekleme kullanılması gerekir.

odalık, İslam ülkelerinde nikâhsız olarak alınan cariye. Şeriat cariyelerin nikâhsız eş edinilmesine izin verdiği için İslam ülkelerinde odalık alma geleneği çok yaygındı. 5-6

yaşlarında köle olarak satın alınan cariyelerin bazısı çeşitli ev hizmetleri için, bazısı da doğrudan odalık olmak üzere yetiştirilir ve satılırdı.

Osmanlı padişahları da istedikleri cariyeye nikâhsız ilişki kurabiliyordu. Padişahın geceyi birlikte geçirmek için seçtiği cariyeye odalık olurdu. Has odalık olan cariyeye ayrı bir daire ayrılır, hizmetine cariyeler verilir. Padişahın çocuğu olan has odalık ikbal ve kadın efendi sınıfına katılırdı. Padişahla ilişkisi bozulanlar evlendirilir, çeyizleri ve evleri de sarayca sağlanırdı. Osmanlılarda odalık saray dışında da oldukça yaygındı. Odalıklar alınıp satılır ya da armağan edilebilirdi. Efendilerinin itkname (özgürlük belgesi) verdikleri serbest kalır, bu olanaktan yararlanamayanlar yaşamlarını ev hizmetçisi olarak geçirirlerdi.

Odantapuri, UDDANDAPURA olarak da bilinir, ilkçağda Hindistan'ın ünlü Budacı manastır merkezi (*vihara*). İS 7. yüzyılda bugünkü Bihar kentinin bulunduğu yerde, Pala hanedanının ilk hükümdarı Gopala tarafından kuruldu. Budacı eğitimin öbür önemli merkezi Nalanda'yla yarışan Odantapuri, Tibet Budacıları için bir örnek ve esin kaynağı oldu. Tibet kaynakları 749'da Sam-Ye (Bsam-Yas) Manastırı'nın Odantapuri'yi örnek aldığını ve Tibetli birçok seçkin bilginin burada çalıştığını belirtir. Kent 11. yüzyılda gerilemeye başlamış, büyük olasılıkla yaklaşık 1200'deki Müslüman akınları sırasında Nalanda'yla birlikte yağmalanmıştır.

Odate, Japonya'da, Honşu Adasındaki Akita iline (*ken*) bağlı kent. Yoneşiro Irmağı kıyısında yer alır. Tokugawa döneminde (1603-1867) savunma açısından önem taşıyan Odate, aynı zamanda çevresindeki tarım alanının ticaret merkeziydi. Günümüzde ise bir kerestecilik merkezidir ve ahşap ürünleriyle tanınır. 1962'de kentin çevresinde demir cevheri bulundu. Yoneşiro Irmağının yukarı çıkırından çıkarılan bakır, kurşun ve çinko pazarlanmak üzere kente gönderilir. Odate, Akita olarak bilinen bir evcil köpek soyunun anayurdudur. Nüfus (1980) 72.478.

Odavara, Japonya'da, Honşu Adasındaki Kanagava ilinde (*ken*) kent. Sagami Körfezinin kıyısında, Sakava ve Haya ırmaklarının arasında yer alır. Kamakura döneminde (1192-1333) bölgenin siyasal merkezlerinin

Denizi Karayolu) üzerinde bir posta merkezi oldu. 19. yüzyılın sonundan başlayarak, özellikle Sakava Irmağı bölgesinde geleneksel gıda ve tekstil üretimi sanayileşti ve kent Tokyo-Yokohama Metropolitene Alanı'nın konut banliyösü oldu.

Hakone adlı sayfiye merkezine Odavara'dan girilir. 1960'ta onarılan şato, kayısı ve kiraz ağaçlarıyla ünlü bir parkın içinde yer alır. Odavara bölgesinde doğan tarım bilimci Ninomiya Sontoku'ya adanmış Hotoku Ninomiya Tapınağı parkın girişindedir. Nüfus (1991 tah.) 194.916.

ODECA bak. Orta Amerika Devletleri Örgütü

odeion (Yunancada "şarkı söylenen yer"), Eski Yunan'da ve Roma'da müzikçilerin ve hatiplerin becerilerini sergilediği ya da yarıştığı, üstü örtülü bir tür küçük tiyatro yapısı. *Odeion*'lar, Antik Çağdaki çalgıların sesinin

Herodes Atticos'un yaptırdığı *odeion*, Atina, y. 161
H. Roger-Viollet

büyük açık hava tiyatrolarında rahatça duyulmaması nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Yunan biyografi yazarı Plutarkhos'a göre ilk *odeion* İÖ 435'te Perikles tarafından Atina'da yaptırılmıştı. Dionysos Tiyatrosu'nun yanındaki bu yapıda konserler verilirdi. Dörtgen planı ve sivri çatısıyla bu yapı kendinden sonrakilerden ayrılır. Romalı mimarlık kuramcısı Vitruvius bu *odeion*'un İÖ 1. yüzyılda Mithradates'le yapılan savaşlar sırasında yandığını belirtir.

Yunanlı düşünür Herodes Atticos İS 161'de Akropolis'in yanında karısı Regilla'nın adına yeni bir *odeion* yaptırdı. Planı Dionysos Tiyatrosu gibi yarım daire biçiminde olan bu *odeion* sütunlu bir yolla tiyatroya bağlanıyordu. Otuz üç sıralı oturma yerine yaklaşık 6 bin izleyici sığıyordu. Müzikçilerin olduğu yerin üstü büyük olasılıkla kapalıydı. Restore edilen bu yapı hâlâ kullanılmaktadır. Korinthos'ta bulunan bir başka *odeion*'u da Herodes Atticos yaptırmıştır. Roma döneminde de birçok kentte *odeion*'lar yapılmış, hem toplantı hem de konser ve yarışma salonu olarak kullanılmıştır.

Oden Ormanı, Almanca ODENWALD. Almanya'da ormanlarla kaplı yüksek bölge. Neckar ve Main ırmakları arasında, Ren Vadisine egemen bir konumda yer alır. Yaklaşık 80 km uzunluğunda, 40 km genişliğinde olan bölgenin büyük bölümü Hessen, geri kalan kesimleri ise Bavyera ve Baden-Württemberg eyaletleri içinde kalır. En yüksek noktaları Katzenbuckel (626 m), Neunkircher Höhe (605 m) ve Kräh Dagır (555 m). Dağ sırası, Ren Irmağının karşısında, Bergstrasse (Dağ Yolu) adı verilen zengin ve yoğun nüfuslu eski bir göç yoluyla çevrilidir. Bensheim, Heppenheim ve Weinheim gibi büyük kentler bu yolun üzerindedir.

Nibelungenlied (*) adlı 13. yüzyıl epik şiiri, Nibelungların avlanma bölgesi olan Oden

Ormanı bölgesinde geçer. Worms'la Würzburg arasında, batı-doğu doğrultusunda uzanan Nibelungen Karayolu'na turistlere şiiirde geçen olayların yerlerini göstermek üzere işaretler konmuşsa da, olayların Oden Ormanının başka bir yerinde geçtiği sanılmaktadır. Reichelsheim adlı köyün kuzeybatısında yer alan Schnellerts Şatosu'nun yıkıntıları da çok sayıda turist çeker.

Odense, Danimarka'da, Fyn (Funen) Adasının kuzeyinde, Fyn ilinin (*amtskommune*) merkezi kent. Odense Irmağının kıyısında yer alır. Hristiyanlık öncesi dönemde Iskandinav savaş tanrısı Odin'in kutuğu (*vi*) olarak kutsal sayılan kentin adı tarihsel kayıtlara ilk kez İÖ y. 1000'de geçti. 10. yüzyılda piskoposluk merkezi oldu. 1086'da St. Alban Kilisesi'nde (sonradan St. Knud Katedrali) öldürülen II. Knud'un azizler listesine kabul edilmesinden sonra önemli bir hac yeri durumuna geldi. Bir taht

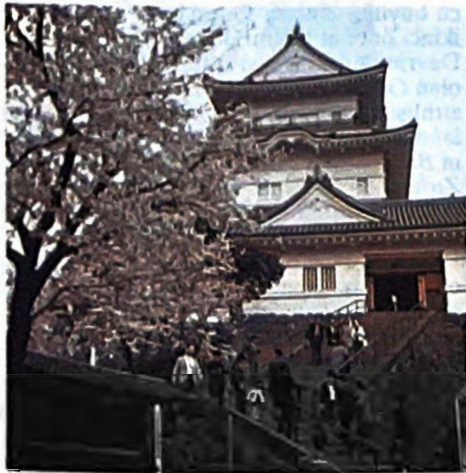
Odense'de Hans Christian Andersen'in evi, Danimarka
Harrison Forman

kavgası sırasında yakıldıysa da (1247), 16. ve 17. yüzyıllarda ticaret merkezi olarak yeniden gelişmeye başladı. Limanın yapımı ve Odense Kanalı'nın açılması (1804) kentin büyümesini hızlandırdı. Bugün kentteki başlıca sanayi kuruluşları tütün, şeker ve kumaş fabrikaları, demir dökümhaneleri ve tersanelerdir. Et ve balık konserveciligi de önemlidir.

İlk kez 11. yüzyılda Knud tarafından inşa edilen gotik St. Knud Katedrali'nin (y. 1300) kriptasında Knud'un mezarı bulunur. Bugün il yönetimine bağlı resmi dairelerce kullanılmakta olan Odense Şatosu, Hospitalier tarikatınca St. Hans Kilisesi'yle birlikte inşa edilmiş olan St. Hans Manastırı'nın (13. yy) temelleri üzerine yeniden yapılmıştır (1720). Kentteki öteki önemli tarihsel yapılar arasında günümüzde düşünülerevi olarak kullanılan Fransiskan manastırı (1279) ve 12. yüzyıl Benedikten manastırı sayılabilir.

Odense'de doğan masal ustası Hans Christian Andersen'in evi bugün müzedir. Kentte ayrıca bir açık hava müzesiyle (Funen Köyü) sanat, arkeoloji, demiryolu ve tarih müzeleri vardır. Danimarka'nın üçüncü büyük üniversitesi olan Odense Üniversitesi 1964'te kurulmuştur. Nüfus (1990) kent, 138.986; (1982 tah.) belediye, 170.189.

Oder-Havel Kanalı, Almanya'da Berlin'in kuzeydoğusunda su yolu. Havel ve Oder ırmaklarını birbirine bağlar. 83 km uzunluğunda, 33 m genişliğinde ve 1,98 m derinliğinde olan kanal 1.000 tona kadar gemilerin ulaşımına elverişlidir. Başlangıçta Hohenzollern Kanalı adıyla anılan kanal, 1908-14 arasında, Havel Irmağı kıyısındaki Berlin'i Oder Irmağının ağzındaki Szczecin'e

Odavara'daki şato, Japonya
FPG-EB Inc

den biri olan kentte, 15. yüzyılın başında bir şato inşa edildi. Böylece Kanto bölgesinin güney kesiminin ekonomik ve kültürel merkezi durumuna gelen Odavara, Tokugawa döneminde (1603-1867) Tokaido (Doğu

cin'e (Stettin) bağlamak için inşa edildi. 1945'e doğru önemi giderek azaldıysa da daha sonra Polonya sınırı yakınında bulunan Schwedt'te kimya sanayisinin gelişmesiyle birlikte yeniden canlandı.

Oder Irmağı, Lehçe ve Çekçe ODRA. Avrupa'nın kuzey kesiminde akarsu. Çek Cumhuriyeti'nde Hrubý (Yukarı) Jeseník sistemine bağlı Odra Dağlarından çıkar ve 854 km boyunca akarak Baltık Denizine dökülür. Vistül'den sonra Baltık'a dökülen ikinci büyük ırmaktır.

Eski adı Viadua olan Oder birçok tarihsel dönemde ve uygarlıkta önemli rol oynadı. Polonya'nın tek bir krallık altında birleştiği 10. yüzyıldan sonra batıdaki Germen ülkeleriyle sınırlı oluyordu. 13. yüzyıldaki Alman yayılmasından Ağustos 1945'teki Potsdam Konferansı'na değin ise Almanya sınırları içinde kaldı. 1950'de ADC, 1970'te de AFC tarafından resmi Polonya-Almanya sınırı olarak kabul edildi (bak. Oder-Neisse Hattı).

Oder Irmağı ulaşım yolu olarak büyük ekonomik önem taşır. Ağzından yukarı çıkışına doğru 711 km'lik kesimi ulaşım elverişlidir. Ayrıca Vistül'e ve Batı Avrupa su yolu sistemlerine kanalla bağlanır. Özellikle Polonya'nın önemli sanayi bölgesi Silezya'ya (Śląsk) hizmet verir. Aşağı çıkış geniş bir kanal ağıyla kanal-havuzlarla donatılmıştır. Yukarı çıkışındaki göletler kurak mevsimlerde akışı düzenlemeye yardımcı olur.

Oder-Neisse Hattı, II. Dünya Savaşı'nın sonunda Müttefiklerce çizilen Polonya-Almanya sınırı. Bu sınırla Alman topraklarının önemli bir bölümünün Polonya'ya bırakılması Batı Almanya ile Sovyet bloku arasında 15 yıl süren tartışmalara yol açmıştır.

Yalta Konferansı'nda (Şubat 1945) üç büyük Müttefik devlet (İngiltere, SSCB ve

Oder-Neisse Hattı, 1945

ABD) Polonya'nın SSCB ile sınırını batıya doğru, yaklaşık Curzon Hattı'na kadar çekmeyi kararlaştırdı. Bu düzenlemenin Polonya için yol açtığı toprak kaybı ise batıdaki sınırın Almanya'nın zararına olarak batı yönünde kaydırılmasıyla karşılandı.

Ama yeni sınırın tam olarak nereden geçeceği konusunda Batılı Müttefikler ile SSCB arasında anlaşmazlık çıktı. SSCB Baltık Denizindeki Świnoujście'den güneye doğru uzanarak Szczecin'in batısından ge-

çen, daha sonra Frankfurt'un güneyinde Neisse (Nysa Łużycka) Irmağı ile birleştiği noktaya kadar Oder Irmağını (Odra) izleyen, ardından Neisse Irmağı boyunca Zittau yakınındaki Çekoslovakya sınırına kadar uzanan Oder-Neisse Hattı'nın sınır kabul edilmesini istedi. ABD ile İngiltere ise böyle bir düzenlemenin yalnızca çok sayıda Almanın yer değiştirmesine yol açmakla kalmayacağını, aynı zamanda gelecekte Almanya'yı kayıplarını geri istemeye yönelteceğini, böylece kalıcı barışın kurulmasını önleyeceğini öne sürdü. Onların önerdiği sınır çizgisi Oder Irmağı boyunca uzanıyor, sonra Wrocław (Breslau) ile Opole arasındaki bir noktada Oder ile birleşen bir başka Neisse Irmağını (Glatzer Neisse ya da Nysa Kłodzka) izliyordu. Anlaşmazlık nedeniyle Almanya-Polonya sınırı konusunda Yalta'da bir karara varılamadı.

Temmuz-Ağustos 1945'te Potsdam Konferansı toplandığında, Sovyet ordusu Oder-Neisse Hattı'nın doğusundaki bütün toprakları işgal etmiş ve bu bölgede Sovyet yanlısı geçici bir Polonya yönetimi oluşturmuş bulunuyordu. ABD ve İngiltere bu tek yanlı hareketi şiddetle protesto etmekle birlikte oldubittini kabul ederek, SSCB'ye bırakılan Doğu Prusya'nın kuzey kesimi dışında, Oder-Neisse Hattı'nın doğusundaki bütün bölgenin Polonya'nın denetimine verilmesini onayladı. Potsdam Konferansı'nda ayrıca bölgedeki Almanların Polonyalılarla Almanya'ya gönderilmesine izin verildi. Ama Polonya-Almanya sınırının nihai olarak gelecekte toplanacak barış konferansında çizilmesi kararlaştırıldı.

Doğu Almanya 6 Temmuz 1950'de Polonya ile Zgorzelec'te (1945'ten önce Görlitz'in bir parçası) Oder-Neisse Hattı'nı kalıcı sınır kabul eden bir antlaşma imzaladı. Batı Almanya ise bu sınırın yalnızca geçici yönetsel bir sınır olduğunu ve yapılacak bir barış antlaşmasında gözden geçirilebileceğini savundu. Bu sorunu iki Alman devletinin birleştirilmesi sorunuyla birlikte ele alarak 1970'e değin söz konusu hattı sınır olarak onaylamayı reddetti. Ama bu tarihte, Doğu Avrupa devletleri ile olan ilişkilerini düzeltme politikasının uzantısı olarak SSCB (12 Ağustos 1970), ardından da Polonya (7 Aralık 1970) ile antlaşmalar imzaladı ve Oder-Neisse Hattı'nı Polonya'nın yasal ve dokunulmaz sınırı olarak kabul etti. İki Almanya'nın birleşmesini sağlayan görüşmeler sırasında bu tanıma teyit edildi.

Odessa, ABD'de, Texas eyaletinin batı kesimindeki Ector ilinin (county) merkezi (1891) kent. Yüksek Ovaların güney kesiminde, Midland'in hemen batısında yer alır. Kente bugünkü adının 1881'de, bölgeyi Odessa'daki steplere benzeten Rus demiryolu işçileri tarafından verildiği sanılır. Texas Havzasının merkezinde yer alan kent 1920'lerde bölgede petrol bulunmasından sonra hızla genişledi ve zamanla bir petrokimya sanayisi merkezi durumuna geldi. ABD'deki en büyük göktaşı kraterlerinden biri kentin 14 km batısında yer alır. Başlıca yükseköğretim kurumları Odessa College (1946) ve Texas Üniversitesi'nin Odessa kampusudur (1970). Odessa College kampusunda yer alan ve Londra'daki örnek alınarak kurulmuş olan Globe Tiyatrosu'nda her yaz Shakespeare Şenliği düzenlenir. Nüfus (1990) kent, 89.699; metropoliten alan, 118.934.

Odessa, Ukrayna'nın güney kesiminde yönetim birimi (oblast). Dinyester Irmağı halicini de içine alan bölgenin yüzölçümü 33.300 km²'dir. Güneydoğu kesimi kıyıdaki

düzlüklere doğru yavaş yavaş alçalır. Kuzeydoğusu ile Volin-Podolsk Platosunun güneyindeki tepelere doğru uzanır. Verimli topraklarla kaplı olan bölgenin büyük bölümü tarıma açılmıştır. İklim kuraktır; yüzey suyu çok azdır. Büyük ırmaklar dışındaki akarsular genellikle yaz aylarında kurur. Bölgede yoğun tarım yöntemiyle kış buğdayı, mısır, arpa, ayçiçeği ve şeker pancarı yetiştirilir. Bostancılık da yaygındır. Bölgenin güneybatısında meyve bahçeleri ve üzüm bağları yer alır. Hayvancılık çok gelişmiştir. Bölgedeki başlıca kent, yönetim biriminin merkezi olan ve kentsel nüfusunun yaklaşık üçte ikisini barındıran sanayi limanı Odessa'dır. Nüfus (1991 tah.) 2.635.300.

Odessa, Ukrayna'da, Odessa yönetim biriminin (oblast) merkezi kent ve liman. Karadeniz kıyısındaki sığ bir girinti üzerinde yer alır. Kentin bulunduğu yerde eski çağlarda bir yerleşme bulunmasına karşın, bugünkü Odessa'nın tarihi Tatarların 14. yüzyılda Hacıbey Kalesi'ni kurmalarıyla başlar. Kent daha sonra Litvanya-Polonya'nın, 1764'te de Osmanlı Devleti'nin eline geçti. 1791'de Rusya'ya bırakıldıktan hemen sonra kentte yeni bir kale inşa edildi (1792-93) ve bir deniz üssüyle ticari liman açıldı (1794). Yeni limana, kentin yakınında bulunduğu inanan eski Yunan kolonisi Odessos'tan esinlenerek 1795'te Odessa adı verildi.

19. yüzyılda, özellikle de demiryolunun bölgeye ulaştığı 1866'dan sonra hızla büyüyen Odessa, çok geçmeden Rusya'nın üçün-

Odessa'da Devlet Opera ve Bale Akademik Tiyatrosu, Ukrayna
Shostal-EB Inc.

cü büyük kenti ve Petersburg'dan sonraki ikinci önemli limanı durumuna geldi. 1905 Devrimi'nin başlıca merkezlerinden biri olan Odessa, devrim sırasında "Potemkin" zırhlısında başlayan büyük bir ayaklanmaya sahne oldu. Sergey Ayzenştayn'ın *Bronenosets Potiokin* (1925; *Potemkin Zırhlısı*) adlı filmi 1925'te Odessa'da ve kentin rıhtımlarında çekildi. Kent II Dünya Savaşı'nda ağır hasar gördü.

Odessa bugün büyük dokları ve gemi onanım tersaneleriyle Ukrayna'nın en önemli limanlarından biridir. 1957'den sonra 20 km güneydeki İliçevsk'te yeni bir liman inşa edilmiştir. Bir balıkçılık filosunun üssü olan Odessa, başta ton balığı ve pulluk olmak üzere çok çeşitli makinelerin üretildiği büyük bir sanayi merkezidir. Kentte yapay gübre, boya ve başka kimyasal maddelerle çeşitli tüketim malları ve gıda malzemesi de üretilir. Kentte bir petrol rafinerisiyle büyük bir jüt işleme fabrikası vardır. Fabrikaların çoğu limanın kuzeyinde, deniz kıyısındadır. Yeni fabrikalar kentin batı ucunda kurulmaktadır.

Odessa aynı zamanda önemli bir kültür ve eğitim merkezidir. Kentte 1865'te kurulan bir üniversiteyle 16 yükseköğretim kurumu vardır. Çok sayıdaki araştırma kuruluşunun başında Filatov Göz Hastalıkları Enstitüsü gelir. Kentin opera ve balesi 1809'da kurulmuştur. Limanın güneyindeki kıyılar, çok sayıda sanatoryumun ve kampın yer aldığı sevilen bir tatil beldesidir. Nüfus (1991) 1.127.700.

Odessa, Almanca tam adı ORGANISATION DER EHEMALIGEN SS-ANGEHÖRIGEN (Eski SS Üyeleri Örgütü), 1947'nin başlarında SS(*) (*Schutzstaffel*) üyelerini kaçırmak amacıyla Almanya'da kurulan gizli örgüt. Eski SS ve Gestapo üyeleriyle üst düzeydeki başka Nazi görevlilerini saklamak, tutuklandıklarında destek sağlamak, hapisten ya da ülkeden kaçmalarına yardımcı olmak amacıyla büyük bir örgütsel ağ oluşturulmuştu. Başlıca kaçış yolları ve bölgeleri şunlardı: 1) Avusturya ve İtalya üzerinden Franco İspanyası; 2) Ortadoğu'daki Arap ülkeleri ve 3) Güney Amerika, özellikle de o sırada sağcı rejimlerce yönetilen Arjantin ve Paraguay. Savaşın ardından önce Ortadoğu'ya, daha sonra Güney Amerika'ya kaçan savaş suçlusu Adolf Eichmann Odessa'dan yardım görmüştür.

Yaklaşık 1952'de Odessa'nın yerini, yabancı ülkelerde yaşayan eski Nazilere saklanmalarında yardımcı olmayı amaçlayan Kameradenwerke (Yoldaş Örgütü) adlı örgüt aldı. Kameradenwerke'nin etkinlikleri aşırı sağcı iktidarların yönetiminde olduğu Arjantin, Paraguay ve Şili gibi ülkelerde yoğunlaştı.

Odets, Clifford (d. 18 Temmuz 1906, Philadelphia - ö. 14 Ağustos 1963, Hollywood, ABD), 1930'larda ABD'de ortaya çıkan toplumsal başkaldırı tiyatrosunun önde gelen oyun yazarlarından. Ünlü Group Theatre'la(*) birlikte çalışmış ve topluluğun Amerikan tiyatrosuna yeni bir yön vermesine katkıda bulunmuştur.

1923'ten 1928'e değin repertuar tiyatrolarında oyunculuk yaptıktan sonra 1931'de,

Odets
EB Inc.

yeni kurulan Group Theatre'a katıldı. İlk büyük başarısı, sahnenin yanı sıra tiyatro salonunu da oyun yeri olarak kullandığı, işçi sendikalarını savunan *Waiting for Lefty*'ydi (1935; *Lefty*'yi Beklerken). Bunu, doğalcı bir anlayışla yazdığı aile dramı *Awake and Sing* (1935; *Uyan ve Şarkı Söyle*), bir orta sınıf ailesinin trajik yaşamını anlatan *Paradise Lost* (1935; *Kaybedilmiş Cennet*) ve profesyonel boksör bir İtalyan gencini konu alan *Golden Boy* (1937; *Altın Yumruk*)

izledi. Odets 1936'da Avusturyalı oyuncu Luise Rainer ile evlendi.

Odets 1930'ların sonunda Hollywood'a gitti ve başarılı bir yönetmen olarak adından söz ettirdi. Sonraki oyunları arasında *Big Knife* (1949; *Büyük Bıçak*), *The Country Girl* (1950; *Taşra Kızı*), *The Flowering Peach* (1954; *Çiçek Açan Şeftali*) yer alır. *Altın Yumruk* 1964'te müzikal olarak sahnelenmiştir.

Odienné, Fildişi Kıyısı'nın kuzeybatı kesiminde kent. Odienné kenti Mali'den, Gine'den ve Fildişi Kıyısı'ndaki Korhogo ve Man kentlerinden gelen yolların kesiştiği noktada yer alır. Müslüman Malinke halkının geleneksel ticaret merkezi olan kent 14. yüzyılda Mali (Malinke) İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Yörenin tarımsal ürünlerinin pazarlandığı bir merkez olan kentte çeltik fabrikası da vardır. İhracat amacıyla manganez çıkarılır. Nüfus (1975) kent, 13.864; il, 124.010.

Odin, WODAN, WODEN ya da WOTAN olarak da bilinir, İskandinav mitolojisinde başlıca tanrılardan biri. Arkeolojik ve edebi kaynakların çizdiği tablonun karmaşıklığı nedeniyle niteliklerini ve işlevini belirlemek güçtür. Romalı tarihçi Tacitus, Tötonların (Germenlerin) Mercurius'a tapındıklarını

Odin sekiz bacaklı atı Sleipnir'in üstünde, Gotland'da bulunmuş bir mezar taşından ayrıntı, y. 800, İsveç

Riksanitörneambetes Bildarkiv, Stockholm

söyler; bununla Tanrı Woden'i (Odin'in eski biçimi) kastettiği kuşkusuzdur, çünkü Latinlerin Mercurius günü (*dies Mercurii*) saydığı çarşamba Tötonlarca Woden'in günüyle (İngilizce *Wednesday*) özdeşleştirilmiştir. Çeşitli kaynaklar, Hristiyanlık öncesi dönemin sonlarında Odin'in İskandinavya'da başlıca tanrı olduğunu göstermektedir.

Odin başlangıçtan beri bir savaş tanrısıydı; kahramanları korur, ölen savaşçılarla Valhalla'da buluşurdu. Odin'e kurt ve kuzgun adanmış. Sekiz bacaklı, dişleri üzerine rünik yazılar oyulmuş, havada ve suda gidebilen Sleipnir adında büyümlü bir atı vardı. Tanrılar arasında büyük bir büyücü olan Odin rünik yazıyla ilişkilendirilir ve ozanların tanrısı sayılırdı. Uzun boylu, yaşlı, uzun sakallı ve tek gözlü (bilgelik edinme karşılığında öbür gözünü feda etmişti) bir adamdı. Genellikle bir pelerin ve geniş kenarlı şapka giyer, elinde mızrak taşırdı.

Odinga, (Ajuma) Oginga (d. Ekim 1911, Sakwa, Doğu Afrika Protektorası), Kenya bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden. Makerere University College'da öğrenim gördükten sonra bir süre öğretmenlik yaptı. 1957'de Yasama Konseyi'ndeki Afrikalı Seçilmiş Üyeler Örgütü'nün başkanlığına seçildi. 1950'lerin sonlarında Tom Mboya ve birkaç Afrikalı üye ile birlikte, İngiliz yönetimi tarafından ortaya atılan ve Siyahlarla beyazların yönetiminde eşit olarak temsil edilmelerini öngören tasarıya karşı çıktı. 1960'ta kurulan Kenya Afrika Ulusal

Birliği'nin (KANU) tüzük taslağını hazırlayan komisyonda yer aldı ve partinin başkan yardımcılığına getirildi. 1963'teki seçimleri kazanarak meclise giren Odinga, aynı yılın aralık ayında Kenya'nın tam bağımsızlığa kavuşmasıyla içişleri bakanı (1963-64), daha sonra da sırasıyla başkan yardımcısı ve devlet bakanı oldu. Ama, bir süre sonra KANU ve Kenyatta'nın izlediği politikalara karşı çıkarak hükümetten ayrıldı ve Kenya Halkının Birliği (KPU) adlı sol eğilimli bir parti kurdu (1965/66). 1969'da KPU'nun Kenyatta tarafından yasadışı ilan edilmesi üzerine öteki parti yöneticileriyle birlikte tutuklandı. 1971'de serbest bırakıldıktan sonra yeniden KANU'ya girdi. 1974'teki seçimlere katılması Kenyatta tarafından engellendiyse de 1975'te partinin ilçe örgütlerinden birinin başkanlığına seçildi. 1977'de bir kez daha kısa süreyle gözaltına alındı.

1979'da Devlet Pamuk Kurulu başkanlığına atanan, ama 1981 seçimlerine katılması gene engellenen Odinga hükümetin ekonomi politikalarını eleştirmeyi sürdürdü ve 1982'de KANU'dan ihraç edildi. Aynı yılın kasım ayında bir yıl kadar evinde göz hapsine alındı.

Odinga'nın yapıtlarından *Not Yet Uhuru* (Henüz Özgür Değiliz) 1967'de yayımlandı.

oditoryum (Latince *audire*: "işitmek"), konferans, konser ya da tiyatro gösterilerinin yapılabileceği gibi düzenlenmiş büyük salon. Bir yanında sahne, bir yanında izleyiciler bölümü yer alır. İzleyiciler bölümü localar, balkonlar ve galeriden (en üst katta ayakta durulan balkon) oluşabilir. Daha iyi bir görüş sağlamak için oditoryumların zemini sahneye doğru eğimli ya da basamaklar halinde alçalacak gibi yapılır. Duvarlarda ve tavanda gizli olarak yerleştirilmiş ışıklandırma aygıtları, ses yükselticiler, havalandırma bacaları vb bulunur. Üniversitelerdeki büyük dersliklere de oditoryum dendiği olur.

Odon de Bayeux, KENT KONTU olarak da bilinir (d. y. 1036 - ö. Şubat 1097, Palermo), İngiltere kralı I. William'ın (Fatih) üvey kardeşi.

Babası Herluin de Conteville, annesi ise daha önce William'ın babası Normandiya dükü I. Robert'in gözdesi olan Arlette idi. Ahlakî değerleri hiçe sayan davranışlarına karşın 1049'da üvey kardeşi tarafından Bayeux piskoposluğuna getirildi. İngiltere'yi istila hareketine (1066) katılarak Hastings Çarpışması'nda yer aldı. Ertesi yıl Kent kontu olarak İngiltere'nin güneydoğusunun savunmasıyla görevlendirildi. Sık sık ülke dışına çıkan William'ın yokluğunda iki kişiyle birlikte İngiltere'yi yönetti. Kaynaklara göre Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Heinrich'e karşı papayı korumak için izinsiz asker toplamaya giriştiğinden William tarafından 1082'de hapsedildi. II. William'ın tahta çıkması üzerine 1087'de serbest bırakıldı. William'ın kardeşi Normandiya dükü II. Robert'in desteğiyle başlattığı ayaklanmanın bastırılmasından sonra Robert'in yardımcılığına getirildi. I. Haçlı Seferi'nin örgütlenmesinde etkin rol oynadı ve Kutsal Topraklar'a (Filistin) giderken yolda öldü.

Olavata bak. kızböceği

O'Donnell, Hugh Roe, kızıl Hugh olarak da bilinir (d. y. 1572 - ö. 10 Eylül 1602, Smerwacas, İspanya), Kelt kökenli İrlanda krallarının sonuncusu.

Daha 16 yaşındayken O'Donnell ve O'Neill ailelerinin İngiliz yönetimine karşı birleş-

mesinden ürken İngiltere kral vekili Sir John Perrot tarafından tutuklandı. Kapatıldığı Dublin Şatosu'ndan Ocak 1592'de kaçmayı başararak O'Donnell ailesinin başına geçti. Öncelikle topraklarındaki İngiliz şerhiyle Donegal Manastırı'na yerleşen yağmacı çetesini sürdürdü. Ardından O'Neill ailesine yönelik iki sefer düzenledi. Bunu izleyen askeri hareketlerle (1595 ve 1597) Sligo'dan Leitrim'e kadar Connaught'u denetimi altına aldı, İngilizlere karşı Yellow Ford'da kazanılan büyük zaferde (1598) önemli rol oynadı. İspanyol destek birliklerinin bulunduğu Kinsale'de Tyrone kontu O'Neill'e katılmak için adamlarıyla birlikte 24 saat içinde 65 km'den fazla yol alarak sarp Slieve Phelim Dağlarını aştı. O'Neill'in önerisine karşın, İspanyol komutan Juan del Aquila'nın hemen saldırıya geçme görüşünü benimsedi. Bu çarpışmada uğranan ağır yenilgi (Aralık 1601) Kelt İrlandası'na öldürücü bir darbe vurdu. İspanya'ya kaçan O'Donnell orada öldü.

O'Donnell, Manus (ö. 9 Şubat 1564, Lifford, Donegal, İrlanda), İrlandalı soylu. Babası Hugh Dubh O'Donnell'in 1511 dolayında hacca gitmesi üzerine Tyrconnell'in yönetimini üstlendi. Babasının dönünde de yönetimi sürdürmek istemesi nedeniyle aile içinde başlayan çatışmada O'Neill'lerin yardımıyla üstünlük sağladı. 1522'de Tyrconnell'a karşı saldırıya girişen Tyrone 1. kontu Conn Bacach O'Neill'in kuvvetlerini ani bir gece baskısıyla büyük bir yenilgiye uğrattı. O'Neill ailesiyle savaş sürünce 1531'de VIII. Henry'ye bağlılığını bildirerek İngilizlerden yardım alma yoluna gitti. Ama Munster'de İngilizlere karşı ayaklanan Kildare kontu Thomas Fitzgerald'ın ve beş amcasının idam edilmesinden sonra, 12 yaşındaki oğlu Gerald'in haklarını korumak için O'Neill ve öteki güçlü ailelerin 1537'de oluşturduğu ittifaka katıldı. Bu ittifak çok geçmeden İngiliz yönetimini yıkmaya hedefine yöneldi. İngilizler Ağustos 1539'da Manus O'Donnell ve Conn O'Neill'i Monaghan'daki Lake Bellahoe'da ağır bir yenilgiye uğrattı.

Connaught'un kuzeyinde O'Donnell'lerin egemenliğini sürdüren Manus, 1539'da O'Conor Sligo'ya boyun eğdi. 1542'de Conn O'Neill öbür İrlandalı soylularla birlikte İngiltere'ye giderek VIII. Henry'ye bağlılık bildirdi. Sonraki yıllarda anlaşmazlığa düştüğü oğlu Calvagh tarafından 1555'te hapsedilerek ailenin başından uzaklaştırıldı.

Odontoglossum, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından, büyük çoğunluğu Amerika'nın tropik kesimlerindeki dağlık arazilerde yetişen 300 kadar orkide türünün oluşturduğu cins. Öbür cinslerdeki orkidelerle

Odontoglossum
G. Tomsich-Photo Researchers

kolaylıkla çaprazlanabildiği için güzel çiçekli melezleri üretilen bu türlerin bir ya da daha çok sayıda yaprağı ve ilginç lekeli, rengârenk çiçekleri vardır.

odontolit, SAHTE TURKUVAZ olarak da bilinir, fosfat minerali apatitten oluşan kemik ya da diş fosili. İçerdiği vivianit nedeniyle mavi renkli olan odontolit, turkuvazı andırır ve ancak kimyasal çözümlemeyle ayrıştırılabilir. Ayrıca bak. apatit.

Odontostomatida, *Spirotrichia* alt sınıfından kirpikli tek hücreliler takımı. Genellikle organik maddelerin ayrışma oranının yüksek olduğu tatlı sularla görülen bu takım üyeleri yalnız yaşayan, gövdeleri yanlardan basıklaşmış, kama biçimli canlılardır. Tümsekli sırtlarını ve yanlarını kabuk gibi levhalar örter. Gövdelerindeki kirpikler seyrek ve körelmiştir. Yalnız ağız boşluğunda kaynaşarak levha biçimini almış kirpiklerin oluşturduğu sekiz membranel bulunur. *Epalxella* cinsinden türlerin ön bölümü öbür takım üyelerinin çoğunda görüldüğü gibi sivridir. Ama *Epalxella* cinsi hem tatlı hem tuzlu sularla yaşayan türleri içermesi bakımından ayrıksı bir örnek oluşturur.

Odoric (PORDENONE) (d. y. 1286, Villanova, Pordenone yakınları, Aquileia - ö. 14 Ocak 1331, Udine), Fransisken keşiş ve gezgin. Çin'e yaptığı gezinin öyküsü geniş ilgi uyandırmış, anlaşıldığına göre Sir John Mandeville'in ünlü kitabına kaynağı belirtilmeden aktarılmıştır.

Odoric Udine'de keşişlik yemini ettikten sonra gönderildiği (y. 1316-18) Asya'da 1329'a değin kaldı. Anadolu'dan geçerken Trabzon ve Erzurum'daki Fransisken evlerini ziyaret etti. İran'ı dolaştı; Tebriz'deki Fransisken evinde kaldı. Kaşan, Yezd, Persopolis ve Şiraz üzerinden yoluna devam ederek Bağdat'a vardı. Oradan Hürmüz'e giderek Basra Körfezinden Hindistan'a doğru yola çıktı.

Yaklaşık 1322'de Bombay yakınlarındaki Thana'da karaya çıkan Odoric Hindistan'ı ve bir olasılıkla Seylan'ı dolaştı. Sumatra'ya, Cava'ya ve belki de Borneo'ya uğrayarak Çin'in güney kıyısına ulaştı. Çin'de çok yolculuk yaptı. Dünyanın en büyük kenti olarak ünlenen Hangzhou'yu ziyaret ederek buranın görkemini ayrıntılarıyla betimledi. Pekin'de üç yıl kaldıktan sonra büyük olasılıkla Tibet, Lhasa ve Kuzey İran yoluyla ülkesine döndü. İtalya'ya varana kadar yollarda en az 20 bin kişiyi vaftiz etti. Padova'da, yolculuklarının öyküsü bir başka keşiş tarafından yalın bir Latinceyle kaleme alındı. Odoric birkaç ay sonra Avignon'daki papalık mahkemesine giderken öldü.

Yolculuklarının öyküsü Fransisken keşişlerden çok halkı etkileyen Odoric için kent yönetimi bir anıtmezar yaptırdı. 14. yüzyılın ortalarına varmadan yaygın üne kavuşmasına karşın ancak 1755'te kutlular listesine kabul edildi.

Odovakar, ODOAKER olarak da bilinir (d. y. 433 - ö. 15 Mart 493, Ravenna), İtalya'nın ilk barbar kralı, Batı Roma İmparatorluğu'nu yıkmıştır.

Skir ya da Rug kabilesinden bir Germen savaşçıydı. Skirlerle birlikte yaklaşık 470'te İtalya'ya girerek Roma ordusuna katıldı. Romalı komutan Orestes'in Batı Roma imparatoru Iulius Nepos'u devirmesine (475) yardımcı oldu. Kabile şeflerine İtalya'da toprak verme sözünün yerine getirilmemesi üzerine bir ayaklanma başlatı ve 23 Ağustos 476'da askerleri tarafından kral ilan edildi. Beş gün sonra Placentia'da (bugün Piacenza, İtalya) yakalanan Ores-

tes'in idam edilmesinin ardından, Orestes'in küçük oğlu İmparator Romulus Augustulus'u tahttan indirdi. Doğu Roma (Bizans) imparatoru Zenon'un egemenliğini tanıyarak, İtalya'nın yönetim yapısında fazla değişiklik yapmadı. Senato'nun desteğiyle yandaşlarına toprak dağıtmayı başardı. Arius'un olmasına karşın Katolik Kilisesi'nin işlerine hemen hiç karışmadı.

Dalmaçya'ya bir sefer düzenleyerek (480) iki yıl içinde bölgeyi ele geçiren Odovakar, Zenon'u tahttan indirmeye çalışan Bizans komutanı Illus'un yardım isteğini (484) kabul ederek Bizans'ın en batıdaki eyaletlerine saldırdı. Zenon'un Rugileri kışkırtması üzerine, 487-488 kışında Tuna'yı aştı ve Rugileri kendi topraklarında yenilgiye uğrattı. İtalya'nın kuzeybatısını istila eden Vizigot kralı Euric'e bazı toprakları bırakmak zorunda kaldı. Vandallara karşı giriştiği seferde ise Lilybacom (Marsala) dışında Sicilya'yı geri aldı. Ostrogotların Bizans'a saldırmasını engellemek isteyen Zenon'un 488'de İtalya kralı ilan ettiği Theoderich karşısında tutunamayarak yarımada'nın büyük bölümünü yitirdi ve Ağustos 490'da Ravenna'ya sığındı. Ravenna'nın 5 Mart 493'te düşmesinden sonra Teodorico'nun verdiği şölende öldürüldü.

O'Dowd, Bernard Patrick (d. 11 Nisan 1866, Beaufort, Victoria - ö. 2 Eylül 1953, Melbourne, Avustralya), uzun yıllar kırsal baladların etkisinde kalmış Avustralya şiirine felsefi bir boyut kazandıran şair.

Melbourne Üniversitesi'nde edebiyat ve hukuk okudu. Bir süre öğretmenlik ve kütüphanecilik yaptıktan sonra Avustralya Parlamentosu'na yasa tasarılarını hazırlama görevini üstlendi. İlk şiir kitabı *Dawnward* (1903) siyasal inançlarını dile getiriyordu. Bunu 1906'da *Silent Land* (Sessiz Ülke). 1907'de felsefi nitelikli *Dominions of the Boundary* (Sınır Dominyonları) izledi. Siyaset ve felsefe alanında radikal bir tutumu benimseyen O'Dowd, "Poetry Militant" (1909; Militan Şiir) adlı yazısında da şiirin görevinin okuru eğitmek ve propaganda yapmak olduğunu ileri sürdü. Sonraki yıllar arasında, Avustralya ulusunu konu alan uzun şiiri *The Bush* (1912; Vahşi Kır) ve toplumsal yergi niteliğindeki *Alma Venus! and Other Verses* (1912; Hayat Vena Venüs ve Başka Şiirler) ile *The Poems: Collected Edition* (1941; Şiirler: Toplu Basım) yer alır.

Odría (Amorettil), Manuel A. (polinario) (d. 26 Kasım 1897, Tarma - ö. 18 Şubat 1974, Lima, Peru), 1948-56 arasında Peru devlet başkanı.

1915'te askeri okulu, 1930'da da Harp Akademisi'ni bitirdi. 1946'da tuğgeneral olarak genelkurmay başkanlığına getirildi. Başkan José Bustamente döneminde içişler bakanı ve emniyet müdürü oldu (1947). 1948'de bir darbeye Başkan Bustamente'yi devirdi ve geçici olarak devlet başkanı ilan edildi. İlk iş olarak yasama organını dağıttı ve ülkede sıkıyönetim ilan eden Odría, ABD'nin teknik yardımına ve özel yatırımlarına dayanarak Peru ekonomisini güçlendirmeye ve ülkede istikrar sağlamaya çalıştı. Seçimlerde aday olabilmek için 1 Haziran 1950'de görevden çekildi ve 28 Temmuz'da yeniden devlet başkanı seçildi. Muhalefeti bastırmak için sert yöntemlere başvuran Odría ihracat, sosyal konut yapımı, sosyal güvenlik ve eğitim hizmetlerinde belirli ilerlemeler sağladı. 1956'daki seçimlerde solcu aday Manuel Prado'ya yenilince, kendi isteğiyle ülkeden ayrıldı ve ABD'ye yerleşti. 1962'de yeniden başkan adayı olduysa da, ılımlı aday Fernando Belaúnde karşısında yenilgiye uğradı.

Oduber Quirós, Daniel (d. 25 Ağustos 1921, San José - ö. 13 Ekim 1991, San José, Kosta Rika), 1974-78 arasında Kosta Rika devlet başkanı. İkinci Cumhuriyet'i (1948) kuran cuntanın üyesi ve Ulusal Kurtuluş Partisi'nin (PLN) kurucularındandır. Dışişleri bakanlığı sırasında (1962-66) ABD yanlısı bir siyaset izlemiştir.

San José'de hukuk öğrenimi gördükten sonra avukatlığa başladı. Daha sonra Montreal'deki McGill Üniversitesi'nde ve Paris'teki Sorbonne'da öğrenimini sürdürdü. 1966 başkanlık seçiminde ilimlı muhafazakâr José Joaquín Trajos karşısında az farkla yenilgiye uğradı. 1970'te Ulusal Kurtuluş Partisi'nin önderliğini üstlendi. 1970, 1971 ve 1972'de Yasama Meclisi başkanlığına seçildi. Bu görevinde sosyal refah, seçim, bankacılık ve eğitim konularındaki reformlara öncülük etti.

1974'te başkan seçilmesinin ardından, ekonomik sorunları çözmeye çalışarak enflasyonu düşürmeye ve dış ticaret dengesini iyileştirmeye yönelik önlemler aldı. Sosyal refah uygulamalarını yaygınlaştırdı; toprak reformunu uygulamaya koydu ve çevrenin korunmasına önem verdi. 1975'te Komünist Parti'ye yasallık kazandırdı. 1977'de Küba ile diplomatik ilişkileri yeniden kurdu. Amerika Devletleri Örgütü (OAS) ve Muz İhraç Eden Ülkeler Birliği çerçevesinde Orta Amerika ülkelerinin dayanışmasını ve ekonomik bakımdan kendi kendine yeterliliklerini güçlendirmek için çalıştı.

1974 seçimlerini ABD'de hakkında açılan dava nedeniyle Kosta Rika'ya sığınmış olan ABD'li maliyeci Robert Vesco'nun bağışları sayesinde kazandığı yolundaki iddialar iktidarının sarsılmasına yol açtı. Oduber PLN'nin Vesco'dan para aldığını kabul etti, ama kaynağını öğrenince bu paraları geri ödediğini öne sürdü.

Odum, Howard W(ashington) (d. 24 Mayıs 1984, Bethlehem yakınları, Georgia - ö. 8 Kasım 1954, Chapel Hill, Kuzey Carolina, ABD), ABD'li sosyolog. ABD'nin güney eyaletlerindeki toplumsal sorunlar üzerine araştırmalarıyla tanınmış, Güney'deki sosyoloji eğitimine öncülük etmiştir. Güneyin bölgesel anlayışını özellikle toplumsal planlama, ırk ilişkileri, sanat ve edebiyat aracılığıyla incelemeye çalışmış, Siyahlara fırsat eşitliği tanınmasını savunmuştur.

Worcester'daki (Massachusetts) Clark Üniversitesi'nde ünlü psikolog G.Stanley Hall'un ve Columbia Üniversitesi'nde sosyolog Franklin H. Giddings'in öğrencisi oldu. 1920'de çalışmaya başladığı Kuzey Carolina Üniversitesi'nde sosyoloji ve kamu refahı bölümleriyle toplumsal bilimler araştırma enstitüsünü kurdu; ayrıca *Social Forces* (Toplumsal Güçler) adlı bir dergi çıkardı.

Siyahlarla ilgili yapıtlarından *Rainbow Round My Shoulder: The Blue Tail of Black Ulysses* (1928; Omzumun Üzerindeki Gökkuşuğu: Siyah Ulysses'in Mavi Kuşuğu) yüksek edebi niteliğiyle dikkati çekti. Öbür yapıtları arasında *Southern Regions of the United States* (1936; ABD'nin Güney Bölgeleri) ve *Understanding Society* (1947; Toplum Anlamak) sayılabilir. Başkan Herbert Hoover'ın isteğiyle William Fielding Ogburn'la birlikte Başkanlık Toplumsal Eğilimler Araştırma Komitesi adına *Recent Social Trends in the United States* (1933, 2 cilt; ABD'de Yeni Toplumsal Eğilimler) adlı raporu yayıma hazırladı.

odun, ağaç ve çalıların gövde ve köklerini oluşturan, lifli sert madde. Botanikte ise bitkide su iletiminde rol oynayan ve des-

tek görevi yapan dokular topluluğu (ksilem ya da odundoku) olarak tanımlanır.

Yeryüzünde en bol bulunan doğal kaynaklardan biri olan odun, yenilenebilir özelliklerinden ötürü kömür, petrol ve cevherler gibi öbür önemli kaynaklardan ayrılır. İlk insanlardan bu yana başta yakıt olmak üzere çok çeşitli amaçlarla kullanılır. Çağımızda metal ve yapay malzemelerin yaygın kullanımına karşın kereste, kâğıt, kontrplak ve selüloz gibi ağaç ürünlerine olan talep her yıl giderek artmaktadır.

Ağaçlar yumuşakodunlular (ya da iğneyapraklılar; örn. çam, göknar ve ladin) ve sertodunlular (ya da genişyapraklılar; örn. meşe, akçağaç ve ceviz) olarak iki grupta sınıflandırılır. Bu sınıflama, çağıştırdığının tersine odunların sertlik ve yumuşaklıklarına göre değil, hücre tiplerine göre yapılır; sertodunların, trake elemanları, lif ve özekdoku hücreleri içermelerine karşılık, yumuşakodunlar trakeit ve özekdoku hücrelerinden oluşur. Yani sertodunlu olarak sınıflandırılan ağaçların odununun yumuşakodunlulardan mutlaka sert olması gerekmez. Örneğin, sertodunlular sınıfında yer alan balsa en yumuşak odunlu ağaçlardan biridir.

Bir ağacın gövdesinden enine kesit alındığında en dıştan içine doğru tipik olarak kabuk, büyütkendoku (canlı hücrelerin oluşturduğu ince katman), odun ve öz bölümlerinden oluştuğu görülür. Gövdenin en iç kesimini oluşturan öz bölümü eşmerkezi katmanlar halinde gelişen odun bölümüne çevrelenir. Yıllık halka olarak adlandırılan bu katmanların her biri iki bölümden oluşur: İçteki, ilkbaharda üretilen açık renkli ve yumuşak ilkbaharodunu; dıştaki, yaz ortalarına doğru gelişen koyu renkli sonbaharodunudur.

Pek çok ağacın odununun enine kesitinde görülen öbür özelliklerden biri de özodun ile diriodun arasındaki ayırmadır. Ortada ağacın yaşamsal işlevlerine katılmayan ölü hücrelerden oluşan koyu renkli özodun, kenarda ise su iletimi ve besin depolama işlevlerini üstlenmiş canlı hücrelerden oluşan açık renkli diriodun bulunur. Diriodunlar genellikle gözle görülebilecek büyüklükte reçine kanalları içerir. Ağaç gövdelerinin enine kesitinde özden kabuğa uzanan değişik ışnsal desenler dikkati çeker.

Odunların ayırt edilmesinde renk, koku, parlaklık, doku ve lif yapısı gibi fiziksel özellikler de önemli rol oynar. Örneğin, çobanpüskülü beyaz bir oduna sahipken, sekoya kırmızı, abanoz ağaçları ise siyah renkli odunlarıyla tanınır.

Odunların su ve nem çekme dereceleri de türler arasında çeşitlilik gösterir. Su içeriği odunlarda şişme ve çekmeye yol açabileceği gibi, malzemenin ağırlığını, hacmini, yoğunluğunu, sertlik, dayanıklılık, ısı üretme kapasitesi ve çürüme direncini de etkiler.

Direnç, sertlik ve esneme odunların başlıca mekanik özellikleridir. Türler göre değişen direnç özellikleri odunların lif yönüyle yakından ilintilidir. Bir odun lif dokusu yönünde uygulanan basınca daha dayanıklı, buna karşılık liflerinin yönüne dik olarak uygulanan basınca çok daha az dayanıklıdır.

Odun sanayide, mobilyadan kâğıda, untadan kürdana kadar pek çok ürünün yapımında kullanılır. Artıklarından da selofan, odun kömürü, boyarmadde, patlayıcı, lak ve terebentin gibi çeşitli maddelerin üretiminde yararlanılır.

odun arısı, *Hymenoptera* (zarkanatlılar) takımının *Xylocopidae* familyasından böceklerin ortak adı. Bu grup bazen *Xylocopi-*

nae adıyla *Apidae* familyasının bir altfamilyası olarak da sınıflandırılır. Geniş bir coğrafî dağılım gösteren bu arılar bitkilerin gövdelerinde ya da ağaçlarda yuva yapar. *Ceratina* cinsinden türlerin uzunlukları yaklaşık 6 mm, vücutları metalik renktedir. Dişiler bitki gövdelerinde açtıkları oyukları çiçektozu ve yumurtayla doldurur. Bir sıra boyunca dizilen birkaç kuluçka odacığını ayıran ince duvarlar tükürükle karışık odun kırıntılarından yapılmıştır. Daha iri yapıları olan *Xylocopa* cinsinin üyeleri toprak yabanarlarına benzer. Ama onlardan farklı olarak karın bölümleri tüysüzdür. Bu cins üyeleri yuvalarını sert odunlu ağaçların gövdesinde açtıkları yollara yaparlar.

odun kömürü, odunun havasız ortamda ısıtılması ya da kısmen yakılmasıyla elde edilen grafit yapıları katışkılı karbon. Öncele ri yüksek fırınlarda metal cevherlerinin indirgenmesinde ve bazı ilaçların üretiminde hammadde olarak kullanılan odun kömürünün yerini günümüzde büyük ölçüde kok kömürü ve doğal gaz almıştır; buna karşılık, barut yapımında ve metallere uygulanan doku sertleştirme işleminde halen odun kömüründen yararlanılır. Gene eskiden odun kömüründen üretilen aseton, metil alkol ve asetik asit gibi kimyasal maddeler bugün başka hammaddelerden hazırlanmaktadır.

Geliştirilen bazı yeni üretim teknikleriyle, gram başına 300-2.000 m² yüzey alanına sahip odun kömürleri elde edilebilmektedir. Aktifleştirilmiş odun kömürü ya da etkin kömür olarak adlandırılan türleri, gazlardan ve sıvılardan renkli ya da kokulu malzemelerin uzaklaştırılmasında; içme suyunun, şekerin ve birçok başka ürünün arıtılmasında; çözücülerin ve öteki uçucu malzemelerin geri kazanılmasında ve gaz maskelerinde havadaki zehirli bileşiklerin süzülerek ayrılmasında kullanılır. Ayrıca bak. kömür.

odun yabanarısı, *Hymenoptera* (zarkanatlılar) takımının *Siricidae* familyasından böceklerin ortak adı. Tanımlanmış beş cinsi ve 60 kadar türü vardır. Yalnız yaşayan bu yabanarlarının uzunluğu en çok 3,5 cm dolayında, vücudu silindirik biçiminde, rengi

Odun yabanarlarından *Tremex columba*
E. R. Degginger-EB Inc

genellikle mavi, kahverengi ya da siyahtır; birçoğu sarı benekler ya da bantlarla bezelidir. Karın bölümü önde göğüs bölümüne incirmeden bağlanırken arka uçta dikene benzer zehirsiz bir uzantıyla sonlanır. Başları dikkat çekecek ölçüde geniş, gözleri küçüktür.

Dişilerin uzun yumurta borusu çeşitli ağaçlarda delik açıp yumurtaları bırakmaya yarar. Larvalar yaklaşık iki yıl boyunca odunu yiyerek tünel açar. Ama ağaçlara verdikleri zarar seyrek olarak ekonomik bir önem taşır. Yeterli olgunluğa erişen larvalar hazırladıkları ipek ve talaş karışımı kozalarda pupa evrelerini geçirirler.

Türkiye'de de görülen odun yabancarılarından Avrasya'ya dağılmış *Urocerus gigas* iğneyapraklı ağaçlara, *U. augur* göknarlara zarar verir. *Tremex columba* Kuzey Amerika'da yaygın biçimde görülen bir odun yabancarı türüdür.

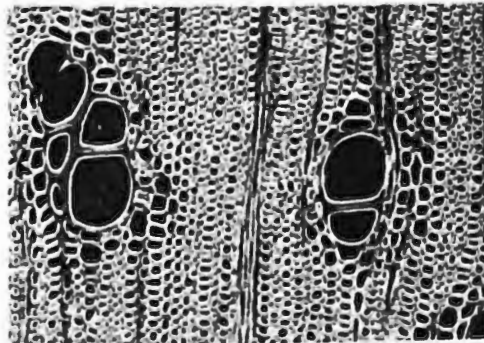
odundelen, *Coleoptera* (kırkanatlılar) takımının *Bostrichidae* familyasından böceklerin ortak adı. Kurumuş ağaçların içinde ya da ağaç kabuklarının altında yaşayan bu böceklerin uzunluğu genellikle 3-20 mm arasında değişir. En iri türlerinden olan ve Kuzey Amerika'nın batısında yaşayan palmiye odundeleni (*Dinapate wrighti*) ise yaklaşık 50 mm uzunluğundadır. Meyve

Apathe cinsinden odundelen
E. S. Ross

ağaçlarının dallarına ve asmalara girerek yollar açan *Amphicerus bicaudatus* üremek için kurumuş odunları yeğler. *Scobicia declivis* kabloların kurşun kaplamasını delebilen bir türdür. Bu nedenle, yaşadığı çevrede kontak kurdu olarak da bilinir. Güney Avrupa, Kafkasya ve Ortadoğu'yu içine alan bölgede yayılan *Bostrychus capucinus*, Türkiye'de özellikle kurumuş meşe ve kestane ağaçlarında görülür.

odundoku, **KSİLEM** olarak da bilinir, bitkilerdeki iletim sisteminin, su ve suda çözünmüş minerallerin köklerden yapraklara taşınmasında rol oynayan bölümü. Odundoku su iletimine uyulanmış ince, uzun ve içi boş hücreleri kapsar; tipik odundoku elementleri arasında başlıca trake, trakeit, özekdoku

Meşe ağacı gövdesinden alınmış bir odundoku kesiti
J. M. Langham

hücreleri ve lifler sayılabilir. Odunsu bitkinin kök ve gövde sisteminin ana bölümünü odundoku oluşturur. Odundoku oluşumu ilk olarak kök ve sürgün uçlarındaki (uç sürgendoku) hücrelerin bölünmesiyle başlar, bu süreç sonunda birincil odundoku doğar; gövde ve köklerdeki enine büyümeden sorumlu büyütkendoku ise ikincil odundokuyu oluşturur. Bunun sonucunda ikincil odundoku tarafından örtülen birincil odundoku hücreleri canlılığını zamanla yitirir ve iletim yeteneğini kaybederek yalnızca destek işlevi gören sert bir iskelet haline gelir. İletim işlevini ise ikincil odundoku üstlenir. Ayrıca bak. özekdoku; trake; trakeit.

odungüvesi, **OYUCUGÖVE** olarak da bilinir, *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımının *Cossidae* familyasını oluşturan böceklerin ortak adı. Geniş bir coğrafi dağılım gösteren bu böceklerin erişkinlerinde vücut uzun ve kalın, ağız parçaları körelmiş, kanatlar genellikle kahverengi ya da boz ve genellikle lekeli ya da benekli. Ilıman bölgelerde yaşayan türlerin kanat açıklığı 2,5 cm'yi

Pars odungüvesi (*Zeuzera pyrina*)
Lynwood M. Chase-The National Audubon Society Collection/Photo Researchers

geçmezken Avustralya'da yaşayan *Xyleutes boisduvali* türünde 25 cm'ye ulaşır. Soluk renkli ve hemen hemen tüysüz olan tırtılları 1-3 yıl kadar odun içinde yaşar. Bu süre boyunca odunda açtıkları yollar ağaçlara büyük ölçüde zarar verir.

Avrasya'nın ılıman bölgelerinde ve Kuzey Afrika'da görülen *Cossus cossus* türünün tırtıllarına kızıl kahverengi renklerinden ötürü kırmızı ağaçkurdu denir. Bu tırtıllar kızıl ağaç, söğüt, kavak, ıhlamur ve meyve ağaçları gibi genişyapraklıların odunlarında parmak kalınlığına ulaşabilen yollar açar. Çok daha geniş bir dağılım gösteren pars odungüvesinin (*Zeuzera pyrina*) beyaz kanatlarında siyah ya da mavi lekeler vardır. Sarı ağaçkurdu olarak bilinen tırtılları önceki tür gibi genişyapraklıların odunlarına zarar verir. *Prinoxystus robiniae* ise Kuzey Amerika'da yaygın bir odungüvesi türüdür.

odunözü, **LIGNİN** olarak da bilinir, selülozla birlikte odunsu bitki hücrelerinin çeperlerini oluşturan karmaşık yapılı organik madde. Yapısı çok iyi bilinmeyen bir polimerik bileşikler karışımı olan odunözü hücre çeperleri arasında katman halinde birikerek

çeperlerin su geçirgenliğini azaltır, buna karşın sağlamlık ve dayanıklılık kazandırır. Fırınlanarak kurutulmuş yumuşakodunlara ağırlıkça yüzde 24-35'ini, sertodunların ise yüzde 17-25'ini oluşturur. Kâğıt üretiminde, kükürt dioksit, sodyum sülfid ya da sodyum hidroksit gibi maddeler yardımıyla odun hamurundan odunözünü ayırılır. Başlıca, kâğıt sanayisinde yonga levha (suntta) ve katmanlı levhaların üretiminde bağlayıcı, fenolik reçinelerde dolgu maddesi ya da etkin bileşen ve linolyum üretiminde yapıştırıcı olarak kullanılır. Ayrıca yapay vanilya ve dimetil sülfid üretiminde de yararlanır.

odyon, 1906'da ABD'li mucit Lee De Forest'in(*) geliştirdiği vakum lambası. Daha sonraki radyo lambalarının ilkel bir türü olan odyon, katot ve anot elemanlarının yanı sıra bir denetim ızgarasının kullanıldığı ilk vakum lambası türüydü. 1920'lerde çok ızgaralı lambaların geliştirilmesiyle odyon sözcüğü kullanılmaz oldu. Ayrıca bak. pentot; tetrot; triyot.

Odysseus, Homeros'un epik destanı *Odysseia*'nın kahramanı ve Batı edebiyatında en çok ele alınmış karakterlerden biri. Homeros onun ve Laertes'le Antikleia'nın (Parosossolu kurnaz Kral Autolykos'un kızı) oğlu ve İthake (bugün İthaki) kralı olduğunu yazar. Karısı Penelope'den (Penelopeia) oğlu Telemakhos doğmuştu. Daha sonraki söylencelere göre ise Odysseus Sisyphos'un oğluydu; Kirke, Kalypso ve daha başkalarından da oğulları olmuştu.

Homeros Odysseus'u çok akıllı, güzel konuşan, yetenekli, cesur ve dayanıklı bir insan olarak betimler. *Ilyada*'da Odysseus, Yunanlılar arasındaki kişisel ilişki sorunlarını en iyi çözecek kişidir. Savaşta kahramanlık ve yeteneği de tekrar tekrar gösterilir. Odysseus'un yolculukları, evine ve kralığına kavuşması 24 kitaplık bir destan olan *Odysseia*'nın ana konusudur (bak. *Ilyada* ve *Odysseia*).

Klasik Yunan yazarları Odysseus'u bazen vicdansız bir politikacı, bazen de akıllı ve onurlu bir devlet adamı olarak tanıtmışlardır. Filozoflar genelde Odysseus'un zekasına ve bilgeliğine hayran olmuşlardır. Vergilius ve Statius gibi Romalı yazarlar onu Roma'nın anası saydıkları Troya kentini yıkan kişi olarak karalamaya çalışmış, Horatius ve Ovidius gibi daha başkaları ise ona hayranlık beslemiştir. İlk Hristiyan yazarlar Odysseus'u gezgin bilgelerin bir örneği olarak övmüşlerdir. Tiyatro yazarları bir politika adamı olarak yeteneklerini incelemiştir. Romantik dönemde ise Odysseus, Byron'a benzeyen bir serüvenci gibi görülmüştür. Gerçekte o, "çok yönlü kişi"

Odysseus'u Penelope'nin taliplerini öldürürken betimleyen kırmızı figürlü bir vazo resminden ayrıntı, İÖ 450; Tarquinli, Berlin Devlet Müzesi, Almanya
Staatliche Museen zu Berlin, Almanya

lik" olarak her çağda yeniden yorumlanmış bir destan kahramanıdır.

Oe Kenzaburo (d. 31 Ocak 1935, Ehime, Şikoku Adası, Japonya), Japon roman-
cı. Zaman zaman Japoncanın doğal ritmini
bozan pürüzlü üslubu, yapıtlarının konu-
nu oluşturan II. Dünya Savaşı sonrası
kuşağın isyanını dile getirir.

Tokyo Üniversitesi'ni 1959'da bitirdi. Da-
ha öğrencilik yıllarında Mişima Yukio'dan

Oe Kenzaburo

International Society for Educational Information, Tokyo

sonraki en yetenekli genç yazar olarak ün
kazandı. 1960'ta Pekin'de yapılan bir spor-
lantıda genç Japon yazarları temsil etti.

Adını ilk kez *Bungaku-kai* adlı dergide
yayımlanan *Şişa no ogori*'yle (1957; Ölüler
Savurgandır) duyurdu. İlk romanı *Memuşiri
kouçi* (1958; Tomurcuğu Kopar ve Dölu
Yok Et) büyük yankı uyandırdı. Aynı yıl
yayımlanan *Şiiku*'yla Akutagava Ödülü'nü
aldı. İkinci romanı *Varera no cidai* (1958;
Bizim Kuşak) ise siyasal ve toplumsal
eleştiriye verdiği ağırlık nedeniyle dönemin
edebiyat çevrelerince fazla beğenilmedi.
Aynı dönemde yeni sol çizgiyi benimseye-
rek siyasetle etkin biçimde ilgilenmeye baş-
ladı. Japonya Sosyalist Partisi başkanı Asa-
numa İnciro'nun 1960'ta sağcı bir genç
tarafından öldürülmesinden esinlenerek
"Sebutin" (On Yedi) ve "Seici şonen şisu"
adlı öyküleri yazdı. İkinci öyküsünden dola-
yı sağ örgütlerin ağır eleştirilerine hedef
oldu.

1960'ta evlenen Oe, 1963'te kafatası doğuş-
tan sakat bir oğlunun olmasıyla yazarlık
yaşamında yeni bir döneme girdi. Bu olayın
etkisiyle yazdığı ve sakat bir bebeğin doğu-
mu aracılığıyla kültürel mirastan yoksun
bırakılmış savaş sonrası gençliğin sorunları-
nı irdelediği *Kocinteki-na taiken* (1964; Özel
Bir Sorun) aynı yıl Şincho Ödülü'nü kazandı.
Hiroşima'yı ziyaret ettikten sonra kaleme
aldığı *Hiroşima no to*'da (1965; Hiroşima
Notları) aynı konuya eğildi. 1970'lerin baş-
ındaki yapıtlarında, özellikle de denemele-
rinde nükleer çağda üstünlük mücadelesi ve
Üçüncü Dünya'nın sorunları gibi konulara
ağırlık verdi.

Oteki yapıtları arasında, kendisine Taniza-
ki Ödülü'nü kazandıran *Man'en gannen no
futoboru* (1967; Sessiz Çığlık), bir öykü
derlemesi olan *Varera no kyoki o ikinobiru
miçi o oşieyo* (1969; Bize Deliliğimizi Aş-
mayı Öğret), *Pinçi ranna çoşo* (1976; Yok-
sulluk Koşucusunun Rekoru) ve *Docidai
gemu* (1979; Akran Oyunları) adlı romanları
sayılabilir. Zekâ özürü bir çocuğun
büyümesini ve ailesinde yarattığı gerilim ve
huzursuzlukları anlatan *Atarashi hito yo*

meza meyo (1983; Uyan Yeni Adam) adlı
romanı olgun tekniği ve yazarının özel
yaşamına ilişkin itiraflarındaki açık sözlü-
lükle dikkat çeker.

Oeben, Jean-François (d. y. 1715, Al-
manya - ö. 21 Ocak 1763, Paris, Fransa),
Fransız mobilya ustası. Marketöri işlerinde
ki ustalığı ve icat ettiği mekanik düzenekler-
le ün kazanmıştır.

Fransa'ya ne zaman gittiği bilinmemekte-
dir. 1751'de André-Charles Boulle'un Lo-
uvre Sarayı'ndaki atölyesine girdi. Kısa süre
sonra kralın gözdesi Madame de Pompadou-
r'un koruması altına aldığı Oeben 1754'te
kraliyet marangozluğuna getirildi. Yapıtlar-
ının çoğunu kraliyet ailesi için gerçekleşt-

Oeben'in bir dolabı, y. 1760-62;
Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

tirdi. Kral için yaptığı ve 1760'tan ölümüne
değin üzerinde çalışıp bitiremediği yazı
masası (Louvre Müzesi, Paris) başyapıtı
sayılır. Bu masayı daha sonra yardımcısı
Jean-Henri Riesener tamamlamıştır.

OECD bak. Ekonomik İşbirliği ve Kal-
sınma Örgütü

Oecolampadius, Johannes bak. Oeko-
lampadius, Johannes

Oedermeridae, Coleoptera (kınkanatlılar)
takımından yaklaşık 1.500 türü kapsayan
böcek familyası. Geniş bir coğrafi dağılım
gösteren bu familya üyeleri ince uzun ve
yumuşak gövdeli, uzun duyargalı, genellikle
soluk renkli böceklerdir. Bazı türlerinde
mavi, sarı, turuncu ya da kırmızı lekeler
vardır. Uzunlukları 5-20 mm arasında de-
ğişir. Erişkinler genellikle çiçeklerin çevresin-
de, larvalar ise çürüyen odunların içinde
bulunur.

Oedogonium, başka bitkilere tutunmuş ya
da serbest halde, durgun sularda bulunan
ipliksi yeşil alg cinsi. Tutunma işlevi gören
dikdörtgen bir hücre ile ortasında büyük bir
boşluk bulunan, yeşil pigmentli (kloroplast)
silindirs bir hücreden oluşur. Hareketli
üreme organlarının ön ucu kılı uzantılarla
çevrilidir. Bu alglerde eşeyli ve eşeysiz, her
iki tip üremeye de rastlanır. Eşeysiz üreme
hareketli ve hareketsiz sporlarca gerçekleşt-
tirilir. Eşeyli üremede (oogami) ise erkek
filamentlerce üretilen kamçılı spermalar,

hareket yetenekleri sayesinde dişi filament-
lerdeki yumurta hücresine ulaşarak döllen-
meyi sağlar; döllenmenin ardından oluşan

Oedogonium
Hugh Spencer

zigot hücresi dört hareketli spora (zoospor)
bölünür ve bunlar çimlenerek yeni bireyler
oluşturur.

OEEC bak. Avrupa Ekonomik İşbirliği
Örgütü

Oehlenschläger, Adam Gottlob (d. 14
Kasım 1779, Vesterbro - ö. 20 Ocak 1850,
Kopenhag, Danimarka), Danimarka'da
romantik hareketin önderlerinden şair ve
oyun yazarı. Danimarka'nın en büyük ulu-
sal şairi olarak kabul edilir.

Kısa bir süre oyunculuk yaptıktan sonra
hukuk öğrenimi görmek üzere Kopenhag
Üniversitesi'ne girdiyse de, çok geçmeden
yazarlığa başladı. Alman romantizmini
Danimarka'da yaymaya çalışan Norveçli
bilim adamı ve filozof Henrik Steffens'le
tanıştıktan sonra ünlü şiiri *Guldhornene*'yi
(1802; Altın Boynuzlar) yazdı. Steffens'in

Oehlenschläger, F. C. Gröger'in
bir yağlıboya çalışması, 1815;
Ulusal Tarih Müzesi, Frederiksborg, Danimarka
Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg, Danimarka

idealleri Oehlenschläger'e 18. yüzyıl edebi-
yat geleneklerinden kopma cesaretini verdi
ve *Guldhornene* Danimarka edebiyatında
bir dönüm noktası oldu. Aynı yıl birçok
şiirin yanı sıra *St. Hansaften-spil* (1802; Bir
Yaz Gecesi Oyunu) adlı lirik oyununun da
yer aldığı bir derleme yayımladı. *Poetiske
skrifter* (1805; Şiirsel Yazılar) ve *Aladdin'in*
yayımlanmasından sonra bir devlet bursuyla
yurtdışına giderek Goethe'yi ve Alman
romantik hareketinin önderlerini ziyaret
etti. Tarihsel oyunlarından oluşan *Nordiske
Digte*'de (1807; Kuzey Şiirleri) romantik
okulla ilişkisini bir ölçüde kopararak Goet-
he, Schiller ve Shakespeare'i usta olarak
kabul etti. Bu derlemede Danimarkalı bir
ulusal kahramanın yaşamını temel alan

Hakon Jarl hin Riige ve İskandinav mitolojisine dayanan *Baldur hin Gode* de (lyi Baldur) yer alır. Eski İzlanda dili malzemesini hem oyunlarında, hem de bir tür modern *Edda* olan *Nordens guder*'de (1819; Kuzeyin Tanrıları) kullanan Oehlenschläger'in lirik şiirleri manzum oyunlarından daha kalıcı olmuştur.

Oekolampadius, Johannes, Almanca JOHANNES HUSZGEN (d. 1482, Weinsberg, Württemberg - ö. 23 Kasım 1531, Basel, İsviçre), hümanist, vaiz ve Kilise Babaları'nın metinleri konusunda uzmanlaşmış bilgin. İsviçreli Reformcu Huldrych Zwingli'nin yakın arkadaşı olarak Basel'deki Reform hareketine önderlik etmiştir.

Heidelberg'de öğrenciyken 1506'da, Pfalz elektörünün oğullarına özel ders vermek için buradan ayrıldı. 1510'da Weinsberg'de vaiz oldu. Üç yıl sonra öğrenimini sürdürmek için Tübingen'e gitti; Yunanca, Latince ve İbraniceyi kursuzuz biçimde öğrendi ve hümanizmle ilgilenmeye başladı. 1515'te yerleştiği ve 1518'de doktor unvanı aldığı Basel'de Desiderius Erasmus'a Yeni Ahit'in Yunanca basımını hazırlamasında yardımcı oldu. Sonraki yıllarda da Nazianzolu Gregorios, Aziz Basileios, Şamlı İoannes, Khrysostomos ve Theophylaktos gibi Yunan Kilise Babaları'nın yapıtlarını çevirdi. 1518'de Augsburg Katedrali'nin vaizi oldu. Mistik eğilimleri ve araştırıcı kişiliği nedeniyle 1520'de Altomünster'deki Brigitten manastırına girdi. Ama Katolik Kilisesi'nin, Komünyon sırasında ekmek ve şarabın İsa'nın etile kanına dönüştüğü yolundaki görüşünden giderek uzaklaşması ve Martin Luther'e duyduğu hayranlıktan ötürü 1522'de manastırdan ayrıldı. Franz von Sickingen'in çağrısı üzerine kısa bir süre özel vaiz olarak Ebernburg Şatosu'nda bulunduktan sonra Basel'e dönerek üniversitede ders verdi.

Büyük dinleyici kitlelerine üç dilde verdiği dersler ve Saint-Martin Kilisesi'ndeki vaazlarıyla kısa sürede kentin en ünlü kişisi durumuna geldi. 1526'da Baden'de, Katolik Kilisesi'ne karşı Reform'u savundu; 1528'de de Bern'deki tartışmalarda gene Reformcuların yanında yer aldı. Başta *De genuina verborum domini expositione* (1526; İsa'nın Sözlerinin Doğru Yorumlanması Üzerine) olmak üzere çeşitli yazılarında, Zwingli'nin, Komünyon İsa'nın kendini çarmıhta feda etmişinin yeniden canlandırılması değil anılması biçimindeki görüşünü destekledi. Basel'de Reform'u yerleştirmek amacıyla 1529 Paskalyası'nda çıkarılan yerel yasaların hazırlanmasına katkıda bulundu. Daha sonra Marburg Tartışması'nda (Ekim 1529) Luther'e karşı gene Zwingli'nin görüşünü savundu. 1530'da Basel'e döndü ve yerel yöneticilerin kiliseyle ilgili konularda söz sahibi olmasına karşı çıktı; kilisede, papazlarla kilisede görevli haktan kişilerin ayrılkta olacağı bir yönetim biçimini savunan vaazlar verdi. Zwingli'nin Kappel Çarpışması'nda ölmesinden kısa süre sonra öldü.

Oelsner, Gustav (d. 23 Şubat 1879, Posen [bugün Poznań, Polonya] - ö. 26 Nisan 1956, Hamburg, AFC), Türkiye'de de danışman ve öğretim görevlisi olarak bulunmuş Alman mimar ve kent tasarımcısı. Berlin Teknik Üniversitesi'nde mimarlık eğitimi gördü. 1901'de mimar olarak devlet hizmetine girdi. 1907-10 arasında Breslau (bugün Wrocław, Polonya) belediyesinde çalıştı. 1911'de Kattowitz (bugün Katowice, Polonya) kentinin imar müdür-lüğüne getirildi. I. Dünya Savaşı'ndan

sonra bu kez Polonya yönetimine verilince, 1922'de görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Kattowitz'in yeniden Almanya'ya bağlanması amacına yönelik çalışmalarını nedeniyle bir süre tutuklu kaldı. Almanya'ya döndükten sonra Hamburg'a yerleşti. 1924'te bu kentin meclisine, kent tasarımı çalışmalarından sorumlu senatör seçildi. Hamburg kentiyle yakınındaki Altona'nın düzenleyici planları ve Aşağı Elbe bölgesi planı üstünde çalıştı. Özellikle yeşil alanların oluşturulmasına ağırlık veren konut yerleşmeleri ile okul, gençlik yurdu gibi tesislerin uygulanmasına öncülük etti.

1933'te Nasyonal Sosyalistler yönetime gelince Oelsner'in görevine son verildi. Bir süre ABD'de bulunan Oelsner 1939'da Türk hükümetinden aldığı bir çağrı üzerine Türkiye'ye geldi. Bayındırlık Bakanlığı'na kent tasarımı konularında danışman olarak atandı; ayrıca Yüksek Mühendis Mektebi'nde kent tasarımı derslerini vermekle görevlendirildi. Bu okulun İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüşmesinden sonra da Mimarlık Fakültesi'nde Şehircilik Kürsüsü'nün yönetimini üstlendi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Hamburg belediye başkanı ve senatosu Alman hükümetine başvurarak kentte savaşta yıkılmış olan yapıların onarım çalışmalarını yönetmek üzere Oelsner'in çağrılmasını istedi. Oelsner böylece 1949'da ülkesine döndü. 1952'de emekli oldu. Bundan sonra Almanya Kent ve Ülke Planlaması Akademisi Hamburg ve Schleswig-Holstein Eyaleti Bölgesi başkanlığı görevini yürüttü.

Oelsner Türkiye'de bulunduğu sırada Güzel Sanatlar Akademisi'nde de (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) kent tasarımı dersleri verdi. Ayrıldıktan sonra da Türkiye ile ilişkilerini sürdürmüş, 1951'de İstanbul'da bir dizi konuşma yapmış, 1955'te Ankara imar planı için açılan uluslararası kent tasarımı yarışmasında seçici kurul üyesi olmuştur. Bu alandaki çalışmaları nedeniyle 1950'de Almanya'da her iki yılda bir verilen Kurt Schumacher Ödülü'nün ilkinin kazanmıştır. İstanbul Teknik Üniversitesi 1955'te ona onursal doktor unvanını vermiş, Almanya Kent ve Ülke Planlaması Akademisi de 1956'da Cornelius Gurlitt Madalyası ile ödüllendirmiştir.

oersted, santimetre-gram-saniye (CGS) sisteminde, magnetik alan şiddeti birimi. Adını Danimarkalı fizikçi Hans Christian Ørsted'den alır.

Bir oersted, boşlukta (vakum) alan doğrultusunda bir dinlik mekanik kuvvet uygulayan birim magnetik alanın (bir santimetre uzaklıktaki aynı türden bir kutbu bir dinlik bir kuvvetle iten magnetik alan) şiddeti olarak tanımlanır. 1932'den önce magnetik alan şiddeti gauss birimiyle belirtilirdi. Bugün gauss, magnetik indüklemeye birimi olarak kullanılır. Ayrıca bak. magnetik alan.

Oerter, Al (d. 19 Eylül 1936, Astoria, New York kenti), ABD'li diskçi. Olimpiyat Oyunları'nda üst üste dört kez (1956, 1960, 1964 ve 1968) altın madalya kazanan tek sporcudur. Spor yaşamı boyunca dört kez (1961, 1962-64) dünya rekoru kırdı. Diski 60 m'den uzağa fırlatan ilk sporcudur. Olimpiyat Oyunları'ndaki en iyi derecesi 1968'deki 64,78 m'lik atışıdır.

Lawrence'taki Kansas Üniversitesi'nde bir atletizm bursuyla öğrenim gördü (1954-58). Üniversiteyi bitirdikten sonra bilgi-iletişim alanında çalışmaya başladı. 1968 Olimpiyat Oyunları'ndan sonra olimpiyat yarışmalarından çekildi. 1976'da antrenmanlara yeniden başladıysa da 1980 ve 1984'te ABD olimpiyat takımına giremedi. Ama 1980'lerin başlarında ustalar arası yarışma-

larda disk atma rekorunu elinde tutmayı başardı.

Oeser, Adam Friedrich (d. 17 Şubat 1717, Pozsow, Macaristan - ö. 18 Mart 1799, Leipzig), sanatta maniyeizmle karşı çıkan ressam, heykeltari ve oymabaskı ustası. Johann Winckelmann'ın, sanatta reformun eski yapıtların incelenmesiyle sağlanabileceği yolundaki görüşlerine katılıp onları savunmuştur. Ama kendi yapıtları Eski Yunan etkilerinden oldukça uzaktır.

Heykeltari Raphael Donner'ın yanında yetişti. Daha sonra Viyana Akademisi'nde Anton Mengs'in öğrencisi oldu (1730-39). Ardından Dresden'e giderek saray tiyatrosunun dekorasyonunu ve Hubertusburg'daki duvar resimlerini yaptı (1749). Dresden Akademisi'nde ve Leipzig'de yeni kurulan bir sanat okulunda (1764) profesör olarak görevlendirildi. Pek çok resmi yapının fresklerini yaptı, özel koleksiyonlar için de yağlıboya gerçekleştirdi.

En önemli yapıtları St. Nikolaus Kilisesi (Leipzig) freskleri, Elektör Friedrich August Anıtı, şair Christian Gellert ile Danimarka kraliçesi Mathilde'nin küçük heykelleridir. Ayrıca Rembrandt'ın üslubunda pek çok özgün oymabaskı da yapmıştır.

Of, Karadeniz Bölgesi'nin doğu kesiminde, Trabzon iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 511 km² (1989) olan Of ilçesi kuzeydoğuda Rize ili, doğuda Hayrat, güneyde Dernekpazarı, güneybatıda Köprübaşı, batıda Sürmene ilçeleri, kuzeyde de Karadeniz ile çevrilidir.

İlçe toprakları çok dar bir kıyı şeridinin hemen ardında yükselen dağlık alanlardan oluşur. Karadeniz kıyısından ilin iç kesimlerine kadar uzanan bu toprakları Doğu Karadeniz Sıradaglarının kıyı dağları engeller. Yüksek kesimlerinde yaylaların yer aldığı bu dağlar, ilçe topraklarının sularını toplayan Solaklı Çayı ve Baltacı Deresi ile kuzeydoğuda doğal sınır oluşturan İkizdere (İyidere) tarafından deniz biçimde parçalanmıştır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarım ve balıkçılıkla sağlar. Başlıca tarım ürünleri çay, mısır ve patatesdir. 1984'te ilin en çok çay üreten (79.382 ton) ilçesi olan Of'ta az miktarda lahan, fındık, elma ve hayvan pancarı da yetiştirilir.

Sığır ve koyun besiciliği yapılan ilçede bir yapay tohumlama istasyonu vardır. Eskiden yaygın olan yaylacılık giderek önemini yitirmektedir. Kıyı halkının bir bölümü geçimini balıkçılıktan sağlar. Kıyı kesiminde tekne yapım yerleri ve çay işleme tesisleri vardır. İlçe topraklarında bakır içeren cevher yatakları bulunmuştur.

Yöre İÖ 312'de Pontus, daha sonra da Roma ve Bizans egemenliğine girdi. Komnenosların Trabzon'da kurduğu devletin sınırları içindeyken Cenevizliler Rumlardan sık sık el değiştirdi. 1461'de Osmanlı topraklarına katıldı. Yöre 19. yüzyıl sonlarında Trabzon vilayetine Lazistan sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

Miletoslar tarafından bir ticaret kolonisi olarak kurulan Of kenti ilçenin kuzeyinde. Karadeniz kıyısında yer alır. Soganlı Geçidi'ni (2.330 m) aşarak Bayburt'u Karadeniz kıyı yoluna bağlayan karayolu kentin batısında kıyıya ulaşır. Of kenti il merkezi Trabzon'a 50 km uzaklıktadır. Eski bir yerleşme olmasına karşın kentte önemli bir tarihsel yapı bulunmaz.

Of Belediyesi 1873'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 65.433; kent, 14.948.

O'Faolain, Sean, asıl adı SEAN WHELAN (d. 22 Şubat 1900, Cork, Cork ili - ö. 20 Nisan

1991, Dublin, İrlanda), İrlandalı romancı, öykü ve yaşamöyküsü yazarı. İrlanda'nın orta ve alt sınıfları üzerine, genellikle milliyetçi mücadelenin gerilemesini ve İrlanda Katoliklerinin başarısızlıklarını konu alan yapıtlar yazmıştır. Bu yapıtlar, 20. yüzyılın başındaki İrlanda rönesansının etkisiyle İrlanda kültürüne duyulan ilginin artışı yansıtır.

O'Faolain 1918-21 arasında İrlanda ayaklanmasına katıldı. Dublin'deki İrlanda Ulusal Üniversitesi ve Harvard Üniversitesi'nde lisansüstü çalışmasını tamamladıktan sonra İngiltere ve ABD'deki çeşitli lise ve üniversitelerde Gaelce, İngiliz-İrlanda edebiyatı ve İngilizce dersleri verdi. İrlanda'ya döndükten sonra bir süre daha öğretmenliği sürdürdü. İlk öykü kitabı *Midsummer Night Madness and Other Stories* (1932; Bir Yaz Gecesi Çılgınlığı ve Başka Öyküler) ve Paskalya Ayaklanması (1916) ile Serbest İrlanda Devleti'nin kuruluşu (1921) arasındaki dönemde geçen *A Nest of Simple Folk* (1933; Basit Halkın Yuvası) romanının başarı kazanmasından sonra bütün zamanını yazmaya verdi. Yalnızca dört romanı vardır. *Bird Alone* (1936; Yalnız Kuş) ve *Come Back to Erin*'de (1940; İrlanda'ya Geri Dön) olduğu gibi, öteki iki romanında da aşağı orta sınıfa karşı ayaklanan ve sınıf atlamaya çalışan kahramanları konu alır. Sonraki yıllarda yazdığı öykü, deneme, yaşamöyküsü ve gezi yazıları, çağdaş İrlanda'daki yaşamı yüceltmeden ama sıcak ve gerçekçi bir yaklaşımla betimler. Dinsel sansüre, İrlandalı din adamlarının darkafalılığına ve katı aile geleneklerine yönelttiği eleştirilerle tartışmalara yol açan O'Faolain'in tanınmış yapıtları arasında *A Life of Daniel O'Connell* (1938; Daniel O'Connell'in Yaşamı) ve otobiyografisi *Vive Moi!* (1964; Yaşasın Ben!) sayılabilir. *The Irish, a Character Study* (1949; İrlandalılar, Bir Karakter İncelemesi) ve *An Irish Journey* (1940, Bir İrlanda Yolculuğu) adlı yapıtlarında İrlandalıları tarihsel bir bakışla ele alır. *Selected Stories*'i (Seçme Öyküler) 1978'de, *And Again?* (Gene mi?) adlı romanı 1979'da, *The Collected Stories of Sean O'Faolain I* (Sean O'Faolain'in Toplu Öyküleri, I) 1980'de yayımlanmıştır.

O'Faolain 1940-46 arasında, Dublin'de yayımlanan *The Bell* adlı edebiyat dergisinin yayın yönetmenliğini, 1957-59 arasında da İrlanda Sanat Konseyi başkanlığını yapmıştır.

Off-Broadway, ABD tiyatrosunda, New York kentindeki ticari yönelimli Broadway tiyatrolarına yıllarca bir seçenek oluşturan küçük bütçeli profesyonel yapımları anlatmak için kullanılan terim. Genellikle küçük salonlarda, ucuz bütçelerle gerçekleştirilen bu tür oyunların üslubu, yapımcıların ciddi ya da deneysel olmayan ama ticari başarı garantisi olduğu için yöneldiği yüksek maliyetli Broadway oyunlarına göre daha özgür ve yaratıcıdır. Maliyetin düşük olmasında, sektördeki personel sayısı ve asgari ücret konusundaki sendika kurallarının daha gevşek biçimde uygulanmasının da rolü vardır. Broadway ve Off-Broadway ifadeleri, tiyatronun bulunduğu yerden çok, büyüklüğü ve yapımın ölçeğiyle ilgilidir. Broadway tiyatrolarının çoğu Broadway'de değil, bitişik caddelerde yer alır. Çoğu Manhattan'ın merkezinden uzakta olan Off-Broadway tiyatrolarının bazıları Broadway tiyatro bölgesinin içindedir.

Off-Broadway tiyatroları 1952'den sonra, yönetmen José Quintero'nun oyunlarının Greenwich Village'daki Circle in the Square Theatre'da kazandığı başarının ardından nitelik ve önem açısından bir yükseliş dönemi yaşadı. Yirmi yıl süren bu çok canlı

dönemde Off-Broadway birçok önemli tiyatro yeteneğini gün ışığına çıkardı. Daha sonraları Central Park'ta ücretsiz Shakespeare oyunları düzenleyecek ve deneysel yapıtlar sahneleyen Public Theatre'i kuracak olan yönetmen Joseph Papp(*) bunlardan biriydi. Edward Albee, Charles Gordone, Paul Zindel, Sam Shepard, Lanford Wilson ve John Guare gibi ödül kazanmış Amerikalı oyun yazarlarının oyunları ilk kez Off-Broadway'de sahnelendi. Ayrıca Eugène Ionesco, Ugo Betti, Jean Genet, Samuel Beckett ve Harold Pinter gibi Avrupalı *avant-garde* oyun yazarlarının oyunları, Bertolt Brecht ve Eugene O'Neill'in yapıtlarının yeni yorumları da bu tiyatrolarda sahneye kondu. Küçük tiyatrolardan birçok ünlü oyuncunun yanında ışıklandırma, kostüm ve sahne tasarımı uzmanı da yetişti.

Broadway gibi, Off-Broadway tiyatroları da yükselen maliyetler nedeniyle çıkmaza girince, daha da küçük bütçeli ve iddialı oyunlar sahnelenmeye başladı. Off-Off-Broadway adı takılan bu tiyatroların başarılı örnekleri arasında Negro Ensemble Company, La Mama Experimental Theatre Company, Open Theatre, Manhattan Theatre Club, Ensemble Studio Theatre ve Roundabout sayılabilir.

Offa (ö. Temmuz 796), 757-796 arasında Mercia kralı. İngiltere'nin güneyinde Anglosakson dönemin (İS 5-11. yy) en güçlü krallıklarından birini kurmuştur.

Mercia'lı bir hükümdar ailesinden geliyordu. Kuzeni Kral Aethelbald'ın (hd 716-757) öldürülmesi üzerine başlayan iç savaş sonunda iktidarı ele geçirdi. Mercia'nın içinde

Offa, bir gümüş para, 787; Ulusal Portre Galerisi, Londra. Fotoğraf: National Portrait Gallery, Londra. Fotoğraf: Royal Academy of Arts, Londra

ve çevresinde yer alan birçok küçük krallığı kendine bağlayarak İngiltere'nin bugünkü Yorkshire'nin güneyinde kalan kesimini tek bir yönetim altında birleştirdi. 796'da Frank kralı Charlemagne ile bir ticaret antlaşması imzalayan Offa, Papa I. Hadrianus'la da dostça ilişkiler kurdu. Bu ilişkinin sonucunda Offa papanın İngiliz kilisesi üzerindeki denetimini artırmasına izin verirken, papa da Offa'nın Lichfield'de bir başpiskoposluk kurmasını kabul etti. Böylece Mercia kilisesi Canterbury başpiskoposunun egemenliğinden kurtulmuş oldu.

Offa topraklarının sınırlarını Wye Irmağına kadar genişlettikten sonra Offa Seddi olarak bilinen savunma setiyle koruma altına aldı. Mercia ile batıdaki Gal yerleşmelerini birbirinden ayıran bu set günümüzde de ayakta. Offa hükümdarlığı sırasında üzerinde kralın adı ve unvanıyla birlikte sikkelerin kalitesinden sorumlu olan kişinin adının da yazılı olduğu yeni metal paralar bastırıldı. Offa'nın para basımında temel aldığı ilkeler İngiltere'de birkaç yüzyıl boyunca uygulandı.

Offa, Nijerya'nın güneybatısında. Kwara eyaletinde kent. Lagos'tan gelen demiryolunun üzerinde, Ilorin, Lafiya ve Ikirun'a uzanan karayollarının kavşak noktasında yer alır. Savan bölgesinde yaşayan Yorubaların geleneksel yerleşim merkezlerinden olan kent, günümüzde yam, manyok, mısır ve koca gibi tarım ürünlerinin toplandığı bir merkezdir. Pamuklu dokumacılık önemli bir ekonomik etkinliktir. Kentte bir hastane ve orta dereceli okullar vardır. Nüfus (1992 tah.) 178.400.

Offa Seddi, İngiltere'de, Chopstow yakınında Severn Irmağı kıyısından başlayarak bazı aralıklarla Dee Irmağı halici ağzına kadar uzanan büyük toprak set. Gloucestershire, Herefordshire, Radnorshire, Montgomeryshire, Shropshire, Denbighshire ve Flintshire illerinden geçerek 270 km'lik bir yol izler. 8. yüzyılın ikinci yarısında, Galler sınırını belirlemek üzere Mercia kralı Offa'nın emriyle inşa edildi. Bazı yerlerde 18 m'ye çıkan düz bir set ile 3,5 m derinliğinde bir hendekten oluşur. Günümüzde İngiltere-Galler sınırıyla pek az yerde çakışır. Doğusundaki yer adları İngilizce, batısındakiler ise büyük ölçüde Galcedir. Daha doğuda yer alan ve daha eski olan Wat Seddi, Dee Halicindeki Basingwerk'ten Oswestry'nin güneyindeki Morda Brook'a kadar uzanır.

Offaly, İrlanda dilinde Uíbh Fhailaí. İrlanda'da, Leinster yönetim bölgesinde il (county). Yüzölçümü 1.998 km²'dir. Batı sınırını Shannon Irmağı çizer. İl topraklarının büyük bölümü düzlüklerle kaplıdır. İlin önemli bir jeolojik özelliği de özellikle Shannon yakınındaki eski bir manastır yeri olan Clonmacnois'de görülen, eskerlerdir(*). İlin onda yedisi, ıslah edilerek tarıma elverişli hale getirilmiş topraklardan oluşur. Offaly'nin birçok yerinde *rath* denen Tarihöncesi kalıntılar ve höyükler görülür.

Eskiden Offaly Krallığı'nın bir parçasını oluşturan bölgede O'Connorlar yaşıyordu. 13. yüzyılda İngiltere Krallığı'na bağlanan Offaly, 1556'da King's County adıyla il oldu. I. Mary'nin hükümdarlığı sırasında Leix ve Offaly'nin yerleşime açılmasına ilişkin bir plan uygulamaya kondu. Yöre halkı bu plana karşı çıktıysa da I. James'in hükümdarlığının ilk yıllarında boyun eğmek zorunda kaldı (1603).

Offaly ve Leix'i aynı il yöneticisi yönetir. Bununla birlikte Offaly'nin ayrı bir il meclisi vardır. Nüfusun beşte ikiden fazlası köy ve kasabalarda yaşar. Başlıca yerleşmeler her ikisi de birer kentsel ilçe olan Tullamore ile Birr'dir. İl merkezi Tullamore'de iplik, malt, içki, salam ve sosis; Birr ve Edenderry'de ayakkabı; Clara'da jüt; Edenderry'de de mobilya fabrikaları vardır. İlde yetiştirilen başlıca birkisel ürün bugdaydır. Nüfus (1991 geç.) 58.448.

Offenbach, tam adı OFFENBACH AM MAIN. Almanya'nın ortabatı kesiminde, Hessen eyaletinde (Land) kent. Main Irmağının sol kıyısında bir liman kentidir. Adı kayıtlarda ilk kez 977'de geçen kent, o dönemde Dreieich imparatorluk ormanının bir parçasıydı. 1407'de burada bir darphane kuruldu. 1486'da Isenburg-Birstein kontunun (sonradan prens) eline geçti. Ülkelerindeki baskılardan kaçan Protestan Fransız zanaatkarların 1698-1703 arasında kente yerleşmesi Offenbach'ın ekonomik bakımdan güçlenmesinde önemli rol oynadı. 1816'da Hesse'ye bağlanan kent, I. Dünya Savaşı'ndan

sonra Frankfurt am Main'ın hızla gelişmesi üzerine gerilemeye başladı. II. Dünya Savaşı sırasında büyük hasar gördü ve büyük bölümü savaşın sonuna yeniden inşa edildi. Kentin önemli yapıları arasında Isenbourg Şatosu (1564-78) ve Klingspor Müzesi sayılabilir. Kentin ilginç yerlerinden biri de Kaiser Friedrich Kaynağı'dır. Bir sepicilik ve deri eşya sanayisi merkezi olan kentte bir deri müzesi vardır. Öteki sanayi dalları arasında makine, elektrikli araç, kimyasal madde ve tekstil üretimi sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) 114.992.

Offenbach, Jacques, asıl adı JACOB OFFENBACH (d. 20 Haziran 1819, Köln, Almanya - ö. 5 Ekim 1880, Paris, Fransa), çağının en karakteristik sanat ürünlerinden biri haline gelen operet türünü yaratan besteci.

Köln Sinagogu'nun hazanı olan babası Isaac Juda Eberst, Offenbach am Main'da doğduğundan "Der Offenbacher" (Offenbach'lı) olarak tanınırdı. Kendisi ise yalnızca benimsediği Offenbach adıyla anıldı. 1833'te Paris Konservatuvarı'nın viyolonsel bölümüne girdi. Katolikliği benimsedikten sonra 1844'te Carlismo yanlısı bir İspanyolun kızı olan Herminie d'Alcain ile evlendi. Bir süre Opéra-Comique'in orkestrasında viyolonsel çaldı; 1849'da da Théâtre Français'de orkestra şefi oldu. 1855'te kurduğu Bouffes-Parisiens adlı kendi tiyatrosunu 1866'ya değin yönetti. Başta *Orphée aux enfers* (1859; *Orfeus Cehennemde*) olmak üzere birçok ünlü operetini burada sundu. Daha sonra Almanya'da Ems'de operetler, Viyana'da da *Die Rheinnixen* (1864; Ren Perileri) adlı *opéra-ballet*'ini sahneledi. 1864'te döndüğü Paris'te, Variétés'de sahneye koyduğu *La Belle Hélène* (1864; Güzel Helena) opereti çok tutuldu. Bunu *La Vie Parisienne* (1866; Paris Yaşamı), *La Grande-Duchesse de Gérolstein* (1867; Gérolstein Grandüşesi) ve *La Périhole* (1868) gibi başarılı yapıtlar izledi. 1872'den 1876'ya değin Théâtre de la Gaité'nin yöneticiliğini yapan Offenbach 1874'te burada *Orfeus Cehennemde*'nin gözden geçirilmiş biçimini sahneledi. O sıralar *opéra-féerique* (peri operası) olarak tanımlanan bu denemesi ticari başarısızlıkla sonuçlandı. Offenbach 1876'da bir ABD turnesine çıktı; geri kalan yıllarını da kompozisyon çalışmalarına ayırdı.

Tek operası olan *Les Contes d'Hoffmann*'ı (*Hoffmann'ın Masalları*) bitiremeden öldüğünden, bu yapıtın orkestra düzenlemesini ve resitasyonlarını Ernest Guiraud yaptı; *Die Rheinnixen*'nden alınmış ünlü "Barkarol"u de yapıta o kattı. Bir *opéra-fantastique* olarak tanımlanan bu opera ilk kez 10 Şubat 1881'de Opéra-Comique'te sahnelendi. Offenbach'ın müziğinden Manuel Rosenthal'ın düzenlediği *Gaité Parisienne* (*Paris Eğlenceleri*) süiti de sevilen bir bale ve orkestra yapıtı oldu.

Akıcı, zarif bir üslubu, gelişmiş bir tipleme ve yergi duygusu olan Offenbach'ın 100'ü aşkın sahne yapıtı vardır. Bunların çoğu 20. yüzyıl repertuvarlarında da yerlerini korumuştur.

Offenburg, Almanya'nın güneybatısındaki Baden-Württemberg eyaletinde (*Land*) kent. Kinzig Irmağı vadisinde, Kara Ormanların batı kenarında yer alır. Adı kayıtlarda ilk kez 1101'de geçen kent, eski bir Roma yerleşmesinin bulunduğu yerde kuruldu. 1289'dan 1802'ye değin özgür bir imparatorluk kenti olan Offenburg, 1846-49 arasında Baden'deki devrimci hareketin merkezlerinden biriydi. Kentte gotik ve barok üslupta yapılar vardır. Kentin yakınındaki

Durbach Tepesinde (383 m) bulunan Staufenberg Şatosu'ndan, 16 km kuzeybatıda bulunan Strasbourg'daki (Fransa) katedral görülebilir. Kara ve demir yollarının kavşak noktasında yer alan Offenburg, bir şarap ve meyvecilik bölgesi olan Ortenau'nun en önemli kentidir. Kentteki başlıca ekonomik etkinlikler çelik, makine, elektrikli alet ve tekstil üretimi ile basımcılıktır. Kent ekonomisinde turizm de önemli bir yere sahiptir. Nüfus (1989 tah.) 51.730.

ofikleit (Yunanca *ophis*: "yılan" ve *kleides*: "perdelere"), fincan biçiminde bir ağızlığı ve keçe yastıklı anahtarları olan bakır nefesli çalgı. Eski anahtarlı bğlünün bas türüdür.

Belçika ofikleiti; Kraliyet Konservatuvarı Müzik Aletleri Müzesi, Brüksel
Musée Instrumental, Brüksel; fotoğraf, A. C. L., Brüksel

Askeri bandolarda kullanılmış olan "dik serpent"e (Latince *serpent*: "yılan" ya da "yılankavi") benzer. (Serpent, fincan biçimindeki ağızlığının içine dudaklar titrestirilerek üflenen havayla ses çıkaran ve günümüzde kullanılmayan bir nefesli çalgıdır.) Ofikleit'te açık ses deliklerinin yerine 11 bakır anahtar takılmıştır.

Ofikleit çoğunlukla öfonyomla aynı ses genişliğinde (üç oktav) ve aynı tonda olmak üzere (*Do* ya da *Si* bemol tonunda) yapılırdı. Halary adıyla bilinen Parisli Jean Asté'nin 1817'de yaptığı bu çalgı, İngiliz ve Fransız bando ve orkestralarında bir süre çok kullanıldı; 19. yüzyılın sonlarına doğru yerini tubaya bıraktı.

Ofir, Eski Abit döneminde altınıyla ünlü, yeri belirlenememiş bölge. Tekvin Kitabı'nın 10. bölümünde Arabistan'da olduğu bilinen yerler arasında sayılırsa da Hz. Süleyman döneminde (İÖ y. 920) deniz aşırı bir ülkede olduğuna inanılırdı. Altın, almuğ (ya da almuğ) ağacı (sandalgacı), fildişi, maymun ve tavuskuşları buradan getirilirdi. Arabistan Yarımadasında birçok bölgenin Ofir olabileceği öne sürülmüştür; Arabistan dışında ise en çok Doğu Afrika ile Hindistan üzerinde durulmuştur.

Birçok Mısır firavununun maymun, fildişi, günlük ve köle getirmeleri için Punt'a gemiler gönderdiğini belirtmesi Ofir'in Doğu Afrika'da bulunma olasılığını güçlendirmektedir. Buna karşılık Yahudi tarihçi Iosephos ile Aziz Hieronymus'un Ofir'in Hindistan'da olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır. Ofir'den getirilen malların İbranca adları Hint dillerinden türetilmiş olabilir. Ayrıca sandalagacı ve tavuskuşu Hindistan'da bol bulunur; oysa en azından çağımızda Doğu Afrika'da bunlara rastlanmamaktadır.

O'Flaherty, Liam (d. 28 Ağustos 1896, Inishmore, Aran Adaları, Galway - ö. 7

Eylül 1984, Dublin, İrlanda), İrlanda rönesansının önde gelen adlarından romancı ve öykü yazarı. Yapıtlarında katı bir doğalcılıkla şiirsel bir anlatım, keskin bir yergi ve psikolojik çözümlemeleri kaynaştırmış, İrlanda halkının cesaretine ve kararlılığına duyduğu saygıyı dile getirmiştir.

Rahiplik eğitimini yarıda bıraktıktan sonra I. Dünya Savaşı sırasında orduda görev aldı ve Güney Amerika, Kanada, ABD ve Ortadoğu'da orman, maden ve fabrika işçiliği, buluşçuluk, tayfalık ve banka memurluğu gibi çeşitli işlerde çalıştı. İrlanda'da devrimci etkinliklere katıldıktan sonra 1922'de İngiltere'ye yerleşti. 1920'lerin ortalarında yeniden İrlanda'ya döndü. Yapıtları arasında, büyük başarı kazanan ilk romanı *Thy Neighbour's Wife* (1923; Komşunun Karısı), uzak bir adada huzur arayan eski bir askerin öyküsü *The Black Soul* (1924; Karanlık Ruh), arkadaşını ele veren İrlandalı bir devrimciyi konu alan ve 1935'te John Ford tarafından aynı adla filme çekilen *The Informer* (1925; Muhbir, 1972), bir köy rahibiyle bir öğretmen arasındaki çatışmayı anlatan *Skerrett* (1932), 1840'larda İrlanda'da yaşanan kıtlığın küçük bir topluluğun üyeleri üzerindeki etkisini irdeleyen *Famine* (1937; Kılık, 1973), *Short Stories* (1937; Öyküler), 1916 Paskalya Ayaklanması'nı konu alan romanı *Insurrection* (1950; Boyun Eğmeyeceksin, 1983) ile bazı başka romanlar ve öykü kitapları sayılabilir. Otobiyografisi *Shame the Devil* (Şeytan Utansın) 1934'te yayımlanmıştır.

Ofazoğlu, (Ahmet) Turan (d. 29 Temmuz 1932, Adana), konularını tarihsel olaylardan ve kişilerden alan yapıtlarıyla tanınmış oyun yazarı.

Yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı ile Felsefe bölümlerinde tamamladı (1960). Askerlik hizmetinden sonra ABD'ye giderek Washington Üniversitesi'nde tiyatro ve oyun yazarlığı dersleri aldı. İlk oyunları *Keziban* (1967) ve *Allahın Deddiği Olur* (1967) ABD'de yazdı. Kan davası olgusunu psikolojik boyutlarıyla işlediği *Keziban* 1967'de orada sahnelendi. Ofazoğlu yurda dönüşünde İstanbul Radyosu Tiyatro Şubesi'nde dramaturg olarak göreve başladı.

Ofazoğlu ilk oyununun dışında hemen bütün oyunlarında tarihsel olaylar ve kişilerden yola çıkmıştır. Örneğin, *Deli İbrahim*'de (1967) tahta çıkmaya hazır olmayan bir padişahın bilinçli çığırğını, *IV. Murat* ta (1970) iktidar tutkusunu ele almıştır. Derinlemesine irdediği tarihsel kahramanların iç dünyasını yansıtarak onların trajik yanlarını ortaya koymuştur. Tarihsel olayların ortasında yaşayan ve onlarla bütünleşen kişilerin iç ve dış çelişkilerini yansıtmayı ön planda tutmuştur. Bu nedenle oyunlarına, tam anlamıyla tarihsel oyun da denemez.

Ofazoğlu tiyatro yapıtlarının yanı sıra Kafka, Nietzsche, Rilke, Lorca, Hölderlin, Shakespeare ve Strindberg'den çeviriler de yaptı. 1968'de *Deli İbrahim* oyunuyla Türk Dil Kurumu Tiyatro Ödülü'nü, 1970'te *IV. Murat*'la TRT Sanat Ödülleri Yarışması Başarı Ödülü'nü, 1982'de *Kösem Sultan* (1982) adlı yapıtıyla Avni Dilligil Tiyatro Ödülü'nü kazandı.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Oyun. *Sokrates Savunuyor* (1971), *Elif Ana* (1979), *Bizans Dünyalı Fatih* (1973, yay. 1981), *III. Selim/Kılıç ve Ney* (1983), *Cem Sultan* (1986), *Güzellik ile Aşk* (1986). İnceleme. *Shakespeare* (1977), *Molière* (1978).

Ofuoğlu, Mücap (Nedim) (d. 14 Kasım 1920, İstanbul), tiyatro oyuncusu ve yönetmeni.

Haydarpaşa Lisesi'nde okurken tiyatroyla ilgilendi. İki kez Devlet Konservatuvarı

Tiyatro Bölümü sınavlarına girdiyse de kazanamadı. Faruk Kenç'in *Derli Pınar*

Mücap Oflluoğlu *Tartuffe* oyununda, 1978
Mücap Oflluoğlu'nun izniyle

(1943) filminde oynayarak profesyonel oyunculuğa geçti. 1943-60 arasında, üçü başrol olmak üzere, 30 kadar filmde rol aldı.

İstanbul Belediyesi Hayvan Borsası'ndaki memurluğu sırasında İstanbul Şehir Tiyatrosu'na figüran olarak girdi (1946); daha sonra, uzun yıllar sürdüreceği dublaj sanatçılığına başladı. 1948'de İzmir Şehir Tiyatrosu'nu yöneten Avni Dilligil'le çalışmak üzere İzmir'e gitti. Orada Shakespeare'in *Macbeth* (1948) ve Cevat Fehmi Başkut'un *Paydos* (1949) gibi oyunlarında oynadı. 1950'de İstanbul'a döndükten sonra dublaj, sinema ve radyo tiyatrosu sanatçılığını sürdürdü. Bazı küçük topluluklarda çalıştıktan sonra Muhsin Ertuğrul'un kurduğu Küçük Sahne'ye(*) geçti. Burada geçirdiği 6 yılın başlıca çalışmaları arasında George Abbott-John Cecil Holm'un *Yarış* (1951), Sidney Kingsley'nin *Karakolda* (1952), Shakespeare'in *Nasil İsterseniz* (1952) ve John Patrick'in *Çayhane* (1955) gibi oyunları sayılabilir.

Küçük Sahne'nin dağılmasından sonra, iki yıl kendi kurduğu İstanbul Oda Tiyatrosu'nda, Ertuğrul'un çağrısıyla da 1960-66 arasında İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda çalıştı. 1966'da kendi adıyla bir tiyatro kurdu. 1971'de ABD'de Türkler için tek kişilik gösteriler sundu. Aynı yıl Şehir Tiyatrosu'nda başrolünü oynadığı Edmond Rostand'ın *Cyrano de Bergerac*'ıyla büyük övgü topladı. Mücap Oflluoğlu Tiyatrosu'nu iki yıl daha sürdürdü, 1974'te Ertuğrul'la birlikte döndüğü Şehir Tiyatrosu'ndan 1976'da emekli olarak Bodrum'a yerleşti. Bu dönemde oynadığı oyunlar arasında Adnan Giz'den *Ömür Satan Hüsam Çelebi* (1974), Musahhipzade Celâl'den *Pazartesi-Perşembe* (1975), Molière'den (aynı zamanda sahneye koyduğu) *Sahte Sofu Tartuffe* (1976) sayılabilir. Tiyatro yaşamı boyunca çok sayıda oyun yöneten Oflluoğlu, 1981'de Ortuoyuncular topluluğunda *Eski Moda Komediya*'yı sahneledi. 1983'te 40. Sanat Yılı Jübilesi yapıldı. Çeşitli dergilerde yayımladığı şiirlerini *Fotografiki Çocuk* (1982), anılarını da *Bir Avuç Alkış* (1985) ve *Aynada* (1991) adlı kitaplarında topladı.

ofset baskı, basımcılıkta, baskı levhasındaki mürekkeplendirilmiş görüntünün kauçuk kaplı bir silindire basıldıktan sonra buradan kâğıt ya da başka türden malzemelerin yüzeyine aktarılması (ofset) yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilen baskı tekniği. Kauçuk kazanı da denen kauçuk silindir, işleme esneklik sağlayarak ağaç, bez, metal, deri ve pütürlü kâğıt gibi malzemelere baskı yapılabilmesini olanaklı kılar. 1904'te ABD'li basım ustası Ira W. Rubel'in bir

rastlantı sonucu bulduğu ofset baskı yöntemi kısa sürede hızla yaygınlaşmıştır.

Ofset baskıda baskısı yapılacak görüntü, baskı levhasının yüzeyinin ne üstüne yükseltilmiş (tipo baskıda olduğu gibi), ne de çukurlar halinde yüzeyden aşağıya indirilmiş (çukur baskıda olduğu gibi) durumdadır. Bu teknikte görüntü baskı levhasının yüzeyine çıkartılmış durumdadır, yani onunla aynı düzeydedir.

Taş baskının(*) gelişkin bir türü olan ofset tekniğinde su ile yağın karışmama özelliğinden yararlanılır; böylece yağ yapılı mürekkep, baskı levhasının yağa duyarlı olan bölgelerinde tutunabilir, levhanın su tutan bölümleri ise mürekkep tutmaz. Ofset baskı levhaları çoğunlukla çinko ya da alüminyumdan ya da değişik metallerin kat kat yayılmasından oluşur. Levhanın yüzeyi işlenerek gözenekli bir yapıya kavuşturulur ve daha sonra ışığa duyarlı bir katmanla kaplanır. Ardından levhanın üstüne, baskısı yapılacak görüntünün filmi yerleştirilerek ışığa tutulur. Duyarlı katmanın ışık alan bölgeleri sertleşir; levhanın görüntü olmayan bölümleri yıkanır ve böylece bu bölümler nemlenerek mürekkep tutmaz duruma gelir.

Modern ofset makinelerinde baskı işlemi üç döner silindirin yardımıyla gerçekleştirilir. Bunlardan birincisi, üzerine metal levhanın tutturulduğu levha silindiri (kalıp silindiri); ikincisi, üzeri bir kauçuk gömlekle kaplanmış olan baskı kauçuk silindiri (kauçuk kazanı); üçüncüsü de, kâğıdı kauçuk kazanına bastıran baskı silindiridir. Kalıp silindiri önce bir dizi nemlendirme silindiriyle temas eder ve böylece metalin taneli yüzeyi nemlenir. Ardından kalıbın üzerinden bir dizi mürekkepleme silindiri geçer, görüntü bölümleri mürekkep tutar, diğer bölümler tutmaz. Daha sonra görüntü önce kauçuk kazanına, oradan da kauçuk kazanı ile baskı merdanesi arasından geçen kâğıda aktarılır. Ayrıca bak. basım.

oftalmoloji, göz hastalıkları ve görme kusurlarının tanı ve tedavisiyle ilgilenen uzmanlık dalı. Ortaçağdaki ilk göz hekimleri tip öğrenimi görmemiş gezgin uzmanlardı; ilk kez 1738'de uygulanan şaşılık ameliyatının bu uzmanlarca gerçekleştirildiği bilinir. 16. yüzyılda göz hastalıkları üzerine yazılar yazan Alman hekim Georg Bartisch oftalmolojinin kurucusu olarak kabul edilir. Göz hastalıklarından glokom 1750'de, gece körlüğü 1767'de, renk körlüğü 1794'te, astigmatizm 1801'de tanımlandı.

İlk oftalmoloji eğitimi Göttingen Üniversitesi Tıp Okulu'nda 1803'te başladı. Eğitim veren ilk göz kliniği 1805'te Londra'da açıldı. Hollandalı hekim Frans Cornelis Donders 1864'te görme kusurlarında muayene ile uygun gözlük camı verilmesi sistemini geliştirdi. Gözün içindeki yapıları görme olanakları sağlayan oftalmoskopun bulunmasıyla (1851) çeşitli iç hastalıklarından kaynaklanan göz bozukluklarının incelenmesi olanaklı duruma geldi.

20. yüzyılda oftalmoloji alanındaki gelişmeler, özellikle düzenli göz muayeneleriyle göz hastalıklarının önlenmesi ve doğuştan göz bozukluklarının erken evrede tedavisine olanak sağladı. 1944'te New York'ta ilk göz bankasının kurulması kornea nakli ameliyatlarının yaygınlaşmasına yardımcı oldu.

Oftalmoloji gelişim bozuklukları, hastalık, yaralanma, zehirlenme, yaşlanma nedeniyle ortaya çıkan göz bozuklukları ve kırma kusurlarıyla ilgilenir. Hastalıklara tanı koymak amacıyla görme işlevini ölçen testlerin yanı sıra, nörolojik ya da bütün vücudu etkileyen bazı hastalıkların belirtilerini sap-

tamak için göz dibi muayenesi de yapılır. Tedavide çeşitli ilaçlardan yararlanılır, kırma kusurlarında gözlük verilir, gerektiğinde cerrahi girişim uygulanır.

oftalmopleji, GOZYUVARI DIŞI KASLARI FELCİ ya da EKSTRAOKULER KAS FELCİ olarak da bilinir, göz ve gözbebeğinin hareketlerini sağlayan gozyuvary dışı kaslarının felci. Genellikle üçüncü (göz motor siniri), dördüncü (troklear sinir) ya da altıncı (gözü dışı uzaklaştırıcı [abduzens]) kafa çiftinin tutulması sonucu gelişir. Göz motor siniri felcinde, gözbebeklerinden birinin hareketlerini sağlayan kaslar etkilendiğinden gözbebeği dışa doğru kayar ve içe, yani buruna doğru orta hat noktasını geçen hareketleri yapamaz. Gözü dışı uzaklaştırıcı (abduzens) sinirin felci bir başka kası etkilediğinden göz içe kayar ve orta hattı geçerek dış yana doğru hareket edemez. Bir başka gozyuvary dışı kasını etkileyen troklear sinir felcinde, tutulan gözde dikey yönde sapma vardır. Her üç felç tipinde de çift görme ortak belirtidir.

Oftalmopleji genellikle multipl skleroz, beyin tümörleri ve beyin damar hastalıkları gibi sinir sistemini etkileyen rahatsızlıklar sonucunda gelişir. Aynı zamanda miyastenya gravis (kas zayıflığı) gibi kas hastalıklarına bağlı olduğu durumlarda vücudun öbür kaslarındaki belirtilerle birlikte görülür.

oftalmoskop, 1851'de Alman fizyolog Hermann von Helmholtz tarafından bulunan ve gözde ağtabakayı incelemeye yarayan aygıt. Oftalmoskop, küçük bir ayna yardımıyla gözün içine yöneltilen güçlü bir ışık kaynağından oluşur. Ağtabakadan yansıyan ışık ağıta geri döner ve küçük bir delikten içeri girer. Bu delikten bakan kişi göz dibinde yer alan ağtabaka, kan damarları, sarı leke ve damartabaka (koroit) gibi yapıları büyütülmüş olarak görür.

Ogaden, Etiyopya'nın doğusunda, Hararge ve Bale illerinin güneydoğusunda kıraç bölge. Somali-Etiyopya sınırıyla Etiyopya'daki Doğu Platosunun arasında uzanan çorak düzlüğü kapsar. Bölgedeki başlıca akarsu Şebeli'dir. Cubba Irmağı Ogaden'in güneybatı ucundan doğar.

Nüfus yoğunluğu düşük olan bölgede büyük yerleşmeler yoktur. Nüfus 16. yüzyılda bölgeye göç ederek Gallaların (Oromolar) yerini alan göçebelerden oluşur. Bu göçebeler Somali dili konuşur.

19. yüzyıl sonlarında hem Etiyopya, hem de Somaliland'daki İtalyan protektora yönetimi Ogaden üzerinde hak iddia etti. Etiyopya imparatoru II. Menelik İtalyanları 1896'da kuzeydeki Adowa'da bozguna uğrattıktan sonra Ogaden'i işgal etti. Ama sınır anlaşmazlıkları sürdü ve 1930'ların başında Valval Vahasını ele geçiren İtalyanlar 1935'te Somaliland üzerinden Ogaden'i işgal etmeye başladılar. Ertesi yıl bölgenin Somaliland'la birleştirilmesiyle İtalyan Doğu Afrikası oluşturuldu. Ama Etiyopya, Fransa ve İngiltere'nin desteğiyle II. Dünya Savaşı sırasında Ogaden'i geri aldı.

Somali'nin 1960'ta bağımsızlığını kazanmasından sonra bölgede sınır çatışmaları ve iç huzursuzluklar yeniden baş gösterdi. Aynı tarihlerde Muktal Dahir önderliğindeki Batı Somali Kurtuluş Cephesi, Ogaden'de Etiyopya egemenliğine son vermek için gerilla mücadelesi başlattı. Somali ordusu bölgede yaşayan göçebelerin de desteğiyle

1977'nin ikinci yarısında Ogaden'i işgal etti. Ama Küba ve Sovyetler Birliği'nden yardım alan Etiyopya Şubat-Mart 1978'de Somali ordusunu bölgeden çıkardı ve Somalililerle yaptıkları işbirliğine misilleme olarak Ogaden köylerine karşı yoğun hava saldırıları başlattı. 1980'lerin başında Ogaden bölgesinden kaçarak Somali'ye sığınan köylülerin sayısı, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 1,5 milyonu aşmıştı. Ogaden'in denetimi konusunda taraflar arasında henüz bir anlaşma sağlanamamıştır.

Ogaki, Japonya'da, Honşu Adasındaki Gifu ilinde (*ken*) kent, İbi Irmağının (*gava*) kıyısında yer alır. Tarihöncesinden beri yerleşim olan bir yörede bulunan bugünkü kent, 1535'te inşa edilen bir kalenin çevresinde gelişti. Yeraltı sularının bolluğunun da etkisiyle Meici döneminin (1868-1912) sonundan bu yana, hızla gelişen bir dokuma ve kimya sanayisi merkezidir. Kentte makine de üretilir. Çevrede pirinç üretimi yaygındır. Yeniden inşa edilen şatoyla Tokiva Tapınağı Ugaki Parkı'ndadır. Parkta bir müzeyle bir spor salonu da vardır. Nüfus (1991 tah.) 148.772.

ogam yazısı, OGHAM ya da OGUM olarak da yazılır, İS 4. yüzyılda İrlanda ve Pikt dillerini taş anıtlar üstüne yazmak için kullanılan alfabetik yazı. İrlanda kaynakları bu yazının tahta yazıtlarda da kullanıldığını söz eder, ama henüz bunu kanıtlayan bir bulgu ortaya çıkarılamamıştır. Ogam yazısının en basit biçiminde çentiklerden oluşan dört küme, her kümede de beş harf vardır; böylece toplam 20 harf elde edilir. Bir ile beş arasında değişen çentiklerle yazılan bu harfler taşın kenarına çoğu kez dikey olarak ya da sağdan sola doğru kazınırdı. Beş simgeden oluşan ve İrlanda geleneğinde *forfeda* (ek harfler) adı verilen beşinci harf kümesinin ise alfabeyle daha sonra eklendiği sanılmaktadır. Ogam yazısının kökeni tartışmalıdır; bazı araştırmacılar runik alfabe ve Etrüsk alfabesiyle bağ kurarken, başkaları Latin alfabesinin değiştirilmiş biçimi olduğunu öne sürmektedir. Ogam yazısının İrlanda dilinde bulunmayan *h* ve *z* harflerine yer vermesi, bu yazının yalnızca İrlanda kökenli olmadığını gösterir. Ogamla yazılmış yazıtlar çok kısaydır; çoğu bir ad ile tamlayan durumundaki soyadından oluşur. Ama İS 4. yüzyıla ait olduğu sanılan bu yazıtlar İrlanda dilinin başka kaynaklarda söz edilen dönemlerinden çok daha eski bir evresine işaret ettikleri için özel bir önem taşır. Günümüze ulaşan 375'ten fazla ogam yazıtından yaklaşık 300'ü İrlanda'da ortaya çıkarılmıştır. Galler'de bulunan yazıtların çoğu, ogam harflerinin Latin alfabesindeki karşılıklarını içerir.

Ogan, Aziz (d. 1888, İstanbul - ö. 5 Ekim 1956, İstanbul), İzmir Arkeoloji Müzesi'ni kuran ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde uzun yıllar müdür olarak görev yapan müzeci.

Arkeolog Jale İnan'ın babası olan Ogan, 1903-07 arasında Sanayi-i Nefise Mektebi'nde (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) resim öğrenimi gördü. Aile dostları Osman Hamdi Bey'in desteğiyle Âsar-ı Atika Müzesi'nde çalışmaya başladı. Ephesos, Sardes, Aphrodisias, Didyma gibi kazılarda görev alarak farklı kazı yöntemleri konusunda bilgisini artırdı. 1914'te Âsar-ı Atika müfettişi olarak İzmir'e atandıysa da, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla orduya katıldı. 1917'de 4. Ordu'ya atandı ve ordu

komutanı Cemal Paşa'nın kurduğu, Suriye, Filistin ve Batı Arabistan'ı içine alan Âsar-ı Atika Müşavirliği'nde görevlendirildi. Burada, Türk ordusunda yüzbaşı olarak görev yapan, Priene, Miletos ve Didyma kazılarını yürütmüş arkeolog Theodor Wiegand'ın yardımcısı olarak çalıştı. Şam Müzesi'nin kuruluşunda, Emeviye Camisi kazılarında,

Aziz Ogan
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

eski Şam kentinin planının çıkarılması ve Baalbek restorasyon projelerinin hazırlanmasında bulundu. Şam Sanayi-i Nefise Mektebi müdürlüğü görevini de üstlendi. Savaşın sona İzmir'deki görevine döndü. İzmir'in işgal altında kaldığı sürede (1919-22) İstanbul Âsar-ı Atika Müzesi'nde Halil Edhem Bey ile birlikte çalıştı. 1922'de tekrar İzmir'e dönerek 1931'e değin İzmir Arkeoloji Müzesi'nin oluşturulması için çalıştı.

1931'de İstanbul Âsar-ı Atika Müzeleri müdürlüğüne getirildi; 23 yıl bu görevde kaldı. Yalnızca bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin değil, Topkapı Sarayı, Türk ve İslam Eserleri ve Ayasofya müzelerinin de yöneticiliğini yaptı. Bergama ve Efes'te yerel müzelerin kurulmasına da katkıda bulundu. 1931'den başlayarak Eminönü Halkevi'nde sergi ve müze komitesi başkanı olarak da çalışan Ogan özellikle, İstanbul eski yapıt ve anıtlarının korunması çalışmalarına büyük ölçüde katılmış, İstanbul'un sarnıçları, surları, hamamları, camileri, kiliseleri, sarayları, kasırları ve çeşmeleriyle ilgili çok sayıda makale yazmıştır. Üç yüze yakın makalesi vardır. Ayrıca *İzmir Âsar-ı Atika Müzesi Rehberi* (1927), *Efes-Ayasuluğ Rehberi* (1927), *Bergama Tarihi ve Rehberi* (M. Rahmi ile birlikte, 1929), *İzmir Müzesi Rehberi* (1932), *Guide du Musée de Symme* (1933; İzmir Müzesi Rehberi), *Didim'de Apollon Mabedi Kılavuzu* (1951), *Kariye Camii, Eski Hora Manastırı* (V. Mirmiroğlu ile birlikte, 1955) gibi kitapları da yayımlanmıştır.

Ogan, İsmail (d. 1933, Antalya), dünya ve olimpiyat şampiyonu güreşçi. İlk kez 1957'de 79 kg serbestte dünya şampiyonu oldu; 1958'de de aynı başarıyı gösterdi. 1959'da 73 kg'de dünya üçüncülüğüne elde etti. 1960 Roma Olimpiyat Oyunları'nda gümüş şampiyona aldı. 1963 ve 1964'te Balkan birinciliğini kazandı. 1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları'nda altın madalya aldı. Toplam 52 kez milli mayoyu giydi.

Ogata Kenzan, KENZAN olarak da bilinir (d. 1663, Kyoto - ö. 3 Haziran 1743, Edo [bugün Tokyo], Japonya), orta Edo dönemi Japon çanak çömlekçisi ve ressamı. Yapıtlarını Kenzan, Şisui, Toin, Şokosai, Şuseido ya da Şinşo gibi adlarla imzalamıştır.

Klasik Çin ve Japon eğitimi gördü, Zen Budacılığı benimsedi. Yirmi yedi yaşında

çömlekçi Ninsei'nin yanında çalışmaya başladı; 1699'da Narutaki'de, 1712'de Kyoto yakınlarındaki Nico'da, 1731'de de Edo'da çalıştı.

Kırk yıllık meslek yaşamında başta *raku* lar(*), *toki*'ler (seramik) ve *ciki*'ler (porsele) olmak üzere sayısız kap-kacak üretti. Kullandığı çeşitli bezeme teknikleri arasında en çok *iro-e*'de (renkli boyama) başanıydı. Desenlerinin pek çoğu klasik Japon ve Çin kültürlerinin etkilerini yansıtır. Özellikle yaşamının son beş yılında çok resim yaptı. Gerek seramiklerinde, gerekse re-

Ogata Korin'in resimlediği Ogata Kenzan'ın bir tabağı, 17. yy sonları-18. yy başları, Tokyo Ulusal Müzesi
Tokyo National Museum

simlerinde özgün bir kaligrafik üslup kullanıldı. Üstünde Uzun Yaşam Tanrısı Curocin'in resmi bulunan altıgen tabak (kardeş Korin ile birlikte), bir sedir koruluğu resmiyle bezeli başka bir tabak, "Çiçek Sepetleri" adlı suluboya duvar rulosu ve "Sekiz Köprü" adlı resmi en tanınmış yapıtlarıdır.

Ogata Korin, asıl adı OGATA KORETOMI, OGATA İÇINOCO olarak da bilinir (d. 1658, Kyoto - ö. 20 Temmuz 1716, Kyoto, Japonya), Tokugawa dönemi (1603-1867) Japon ressamı. Sotatsu ile birlikte Sotatsu-Korin okulu olarak bilinen bezemeci resmin ustalarındandır. Özellikle paravana resimleri, lake işleri ve kumaş desenleriyle ünlüdür.

Aşıkaga hükümdarlarına hizmet eden bir samurai'nin (savaşçı) soyundan geliyordu. Babasının kumaşçı dükkânı başkentin önde gelenlerinin uğrak yeri idi. Sanatla yakından ilgili bir aileden gelen Ogata Korin, estetik değerlere önem verilen lüks bir ortamda yaşadı. Gençliğinde büyük olasılıkla önce ressam babasının, daha sonra da Kano okulundan Yamamoto Soken'in yönetiminde uzun yıllar resim çalışmıştı. Hem Çin tarzı mürekkep resminde, hem de Japonya'ya özgü konularla renkli bezemesel üslubu bir arada kullanan geleneksel Tosa okulunda usta olan Soken'den her iki üslubu da öğrendi. İlk dönem yapıtlarında Kano Yasunobu ile Sotatsu'nun da etkilerini yansıttı. Pek azının kesinlikle ona ait olduğu saptanabilen bu yapıtların çoğu geleneksel Kano üslubunda mürekkeple yapılmıştı.

1697'de olgunluk dönemi ürünlerini vermeye başlayan Korin 1701'de, artık başarılı bir ressam olduğunu gösteren *hokkyo* unvanını aldı. Yapıtlarına genellikle tarih-koyunmadığı için sıralaması yapılamamakla birlikte, anlaşıldığı kadarıyla bütün önemli yapıtlarını 1697'den sonraki 20 yıl içinde, üç evrede yarattı. Bunların ilki 1697'den 1703'e değin süren Kyoto dönemi, ikincisi

1704-10 arasındaki Edo (bugün Tokyo) dönemi ve üçüncüsü sanatının doruğuna ulaştığı 1711-16 arasındaki dönemde.

Korin ilk başyapıtı sayılan bir paravana resminde soyut bezemelerle desenli özenli bir doğa betimlemesini ustaca birleştirdi. 1704'te Edo'ya yerleştikten sonra varlıklı tüccarların ve feodal beylerin korumasında el ve duvar ruloları ile paravana resmi yaptı.

"Kırmızı ve Beyaz Erik Ağaçları", Ogata Korin'in yaldızlı kâğıt üstüne boyayla yaptığı bir çift paravana resmi; Atami Sanat Müzesi, Japonya
Atami Art Museum, Japonya

1711'de Kyoto'ya dönüşünde en çok Satotsu'nun yapıtlarından etkilendi. Bu dönemin en ünlü ürünleri olan Matsushima'da dalgaları betimlediği altı katlı iki paravana resmiyle "Gök Gürültüsü Tanrısı ve Rüzgâr Tanrısı" (Tokyo Ulusal Müzesi) adlı iki katlı paravana resminde Satotsu'yu örnek aldı. "Kırmızı ve Beyaz Erik Ağaçları" (Atami Sanat Müzesi) adlı paravana resmi ise bu döneminin en büyük başarısını oluşturdu. Elli dokuz yaşında ölmesine karşın pek çok öğrencisi ve izleyicisi vardı. Bunların en önemlisi Sokai Hoitsu'dur.

Son derece ustaca yapılmış zengin renkli paravana resimlerinin yanı sıra Korin birçok zanaatçıyı etkileyecek kadar da usta bir lake ustasıydı. Ayrıca dokuma desenleri ile kardeşi Ogata Kenzan için seramik desenler boyamıştı.

Ogbomosho, Nijerya'nın güneybatısındaki Oyo eyaletinde kent. Yorubaland Platosunda (366 m), Oyo, Ilorin, Oshogbo ve Ikoyi'ye giden yolların kesiştiği noktada bulunur. Çevresinde savanlar ve tarım alanları uzanır. 17. yüzyıl ortalarında kurulan kent, eskiden Yorubaların kurduğu Oyo İmparatorluğu'nun kalelerinden biriydi. Oyo'nun 19. yüzyıl başlarında Müslüman Fulaniler (Peuller) tarafından fethedilmesinden sonra kasabaya çok sayıda Oyo sığındı ve Ogbomosho böylece en büyük Yoruba yerleşmelerinden biri durumuna geldi. 1840'ta, kentin 51 km güneydoğusundaki Oshogbo'da, Ibadan'ın Fulanileri yenilgiye uğratmasından sonra Ibadan'a bağlandı.

Günümüzde Lagos ve Ibadan'dan sonra ülkenin üçüncü büyük kenti olan Ogbomosho'da nüfusun çoğunluğu Yoruba çiftçileri ve tüccarlarından oluşur. Kent ve çevresinde yetiştirilen başlıca ürünler yam, manyok, mısır ve kacadardır. Ayrıca tikağacı ihraç edilir ve Ibadan'daki sigara fabrikası için tütün yetiştirilir. Dokumacılık da önemli bir uğraştır. Geleneksel tahta işlemeciliğinin eski önemini yitirmesine karşın, kent bugün de eski tahta eşyaları ve kendine özgü koso davullarıyla tanınır. Aynı zamanda bir sığır ticareti merkezi olan kentte devlete ait bir hayvan üretme çiftliği vardır.

Kentte birkaç cami ve kilisenin yanı sıra Nijerya Amerikan Baptist Kilisesi'nin ve

din okulunun merkezi bulunur. Yerel yönetim meclisi de buradadır. Kentte ayrıca hastaneler, bir verem kliniği, bir cüzamlılar yurdu ve bir yetimhane vardır. Nüfus (1992 tah.) 660.600.

Ogden, William Fielding (d. 29 Haziran 1886, Butler, Georgia - ö. 27 Nisan 1959, Tallahassee, Florida, ABD), istatistik yön-

temlerini sosyal bilimlere uygulama yaklaşımı ve "kültürel gecikme" kavramıyla tanınan ABD'li sosyolog.

Columbia (1919-27) ve Chicago (1927-51) üniversitelerinde ders verdi. Sık sık işçi-işveren uyumsuzluklarında arabuluculuk yaptı. Başkan Herbert Hoover'ın ABD'deki toplumsal yönelimleri araştırmak üzere oluşturduğu komiteyi yönetti (1930-33). Toplumsal kuramları niceliksel yöntemlerle doğrulamaya gereğini vurgulayarak, sosyolojinin toplumsal felsefe ve reform programlarından uzaklaşmasına ve toplumsal olguları inceleyen daha kesin bir bilim olma yönünde gelişmesine yardımcı oldu.

Ogden'e göre kültürel evrimin temel etkeni, var olan kültürel öğelerin yeni bir bileşimini ifade eden "buluş"lardır. Doğrudan kültürün bir alanını etkileyen bir buluşun öteki alanlara da uyum sağlaması gerekebilir. Bu durumda uyumun zaman alması "kültürel gecikme"ye yol açar. Uzun tarihsel dönemler söz konusu olduğunda genellikle pek fark edilmeyen "kültürel gecikmeler" bazen toplumu bir anda çözümlene noktaya getirebilecek ölçüde şiddetli olabilir. Örneğin, sanayi alanındaki büyük bir yenilik bir ulusun ekonomi, yönetim ve toplumsal felsefesini altüst edebilir. Bu karşılığın sonunda yeni bir dengeye varılır.

Ogden'in başlıca yapıtları arasında *Social Change* (1922; Toplumsal Değişim) ve Meyer F. Nimkoff'la birlikte kaleme aldığı *Sociology* (1940; Sosyoloji) sayılabilir.

Ogcocephalidae, *Lophiiformes* takımından yaklaşık 60 türü kapsayan balık familyası. Sıcak ve ılıman bölge denizlerinde rastlanan bu familya üyelerinin başı geniş ve yassı, dikenler ve yumrularla kaplı vücudu baş-karın doğrultusunda iyice basıktır. Bazı türlerde uzun ve yukarı kıvrık bir burun görülür. Uzunlukları en çok 36 cm dolayındadır. Yüzmekten çok kalın göğüs ve karın yüzgeçlerini ayak gibi kullanarak dipte dolaşırlar. Çoğu derin sularda, bazıları sığlıklarda yaşar.

Lophiiformes takımının öbür gruplarında olduğu gibi ucu şişkin bir diken küçük balıkların ilgisini çeken olta işlevi görür. Ağzın üstünde yer alan bu diken, öbür takım üyelerinden farklı olarak, kullanılmadığı zaman bir kılıf içine çekilebilir.

Ogden, ABD'de Utah eyaletinin kuzeyinde, Weber ilinin (county) merkezi (1852) kent. Weber ve Ogden ırmaklarının birleştiği noktada, Wasatch Sıradağlarının hemen batısında, Büyük Tuz Gölünün doğusunda yer alır. Yaklaşık 1844'te inşa edilen ve 1847'de Mormonlar tarafından satın alınan Buenaventura Kalesi'nin çevresinde gelişti. Önceleri Brownsville adını taşıyan kent, 1850'de Mormon önder Brigham Young tarafından yeniden düzenlendi ve kürk tüccarı Peter Skene Ogden'in adını aldı. Birleşik Pasifik Demiryolu'nun bölgeye ulaştığı 1869'dan sonra, dağlarla çevrili bölgenin tarım ürünlerinin dağıtım merkezi durumuna geldi. Bugün kentin ekonomisi tarımacılık, ilaç, kumaş ve ulaştırma araçları üretimi ile Hill Hava Kuvvetleri Üssü'ndeki uçak sanayisine dayanır. Weber Eyalet Yüksek Okulu 1889'da bir Mormon akademisi olarak kurulmuştur. John M. Browning Cephaneliği'nde Browning'in ürettiği silahlardan oluşan bir koleksiyon sergilenir. Ogden Dağının doğu yamacındaki Snow Basin kış sporları merkezi kente 29 km uzaklıktadır. Nüfus (1990) kent, 63.909; Salt Lake City-Ogden metropoliten alanı, 1.072.227.

Ogden, C(harles) K(ay) (d. 1 Haziran 1889, Fleetwood, Lancashire - ö. 20 Mart 1957, Londra, İngiltere), İngilizcenin uluslararası iletişimde kullanılmak üzere basitleştirilmiş biçimi olan Temel İngilizceyi(*) geliştiren İngiliz dilbilimci ve yazar.

1912'de, Thomas Hardy, George Bernard Shaw, H.G. Wells gibi dönemin önde gelen yazarlarının yapıtlarını yayımlayan haftalık *The Cambridge Magazine* dergisini kurdu. 1919'dan sonra dergiyi üç ayda bir çıkardı ve edebiyat eleştirmeni I.A. Richards'la birlikte dil kuramı üzerine hazırladığı *The Meaning of Meaning* (1923; Anlamanın Anlamı) adlı kitabın ön çalışmalarını yayımlamaya başladı. Bu yapıtta çağdaş psikoloji araştırmalarından yararlanarak sözcüklerin nasıl anlam kazandığını açıklamaya çalışıyordu. Kitabın tanımla ilgili bölümü, 1928'de son biçimini verdiği Temel İngilizcenin ilk biçimini içeriyordu. *Basic Vocabulary* (1930; Temel Sözcük Dağarcığı) ve *Basic English* (1930; Temel İngilizce) adlı kitaplarını *The System of Basic English* (1934; Temel İngilizcenin Sistemi) izledi. Ama Temel İngilizce ancak 1943'te, Winston Churchill'in Franklin D. Roosevelt'in de desteğiyle bu dilin kullanım olanaklarını araştırarak bir kurul oluşturmasını üzerine ilgi uyandırmasına kurul ve Ogden'in çalışmaları günümüzde de geçerliliğini koruyan yeni bir dil öğrenme anlayışının doğmasına yol açtı.

J. R. L. Anderson ve başka yazarların hazırladığı C. K. Ogden: *A Collective Memoir* (C. K. Ogden: Ortak Anı Kitabı) 1977'de yayımlandı.

Ogden, Peter Skene (d. 1794, Québec - ö. 27 Eylül 1854, Oregon kenti, Oregon Toprakları), Kanadalı kürk tüccarı. ABD'nin batısındaki Büyük Havza, Oregon, California'nın kuzey kesimi ve Snake Irmağı bölgesinin önde gelen kâşiflerindendir. Batı'nın dağlık iç kesimini kuzeyden güneye geçen ilk kişi olmuştur.

Gençliğinde Kanada'nın doğusundaki evinden ayrıldı ve Kuzeybatı Kumpanyası ile ilişkiye geçerek kürk ticaretine atıldı. Bu işinin gereği olarak hemen yeni topraklar keşfetmeye girişti. St. Louis'den (Missouri) gelen Amerikalı tüccarlarla rekabet halinde yıllık seferler düzenleyerek Yerlilerle ticari ilişkiler geliştirdi. 1825'te, Utah'da bugün

kendi adını taşıyan ırmağa ulaştı. 1826-27'de Oregon'un güneyiyle California'nın kuzeydoğu kesiminde araştırmalar yürüttü.

Peter Skene Ogden
Oregon Historical Society

1828'de Nevada'nın kuzeyindeki Humboldt Irmağını keşfetti. Ertesi yıl Sierra Nevada'nın doğu kesimini ilk kez dolaşarak Carson ve Owens göllerini buldu. 1831-44 arasında Hudson Körfezi Kumpanyası'nın görevlisi olarak İngiliz Kolumbiyası'ndaki ticari etkinlikleri denetledi.

Birkaç Yerli dili konuşabilen Ogden'in evlendiği iki Yerli kadından çocukları oldu. *Traits of American-Indian Life and Character* (1853; Amerika Yerlilerinin Yaşam ve Karakter Özellikleri) adlı kitabı, yazarının adı belirtilmeden Londra'da yayımlandı.

Ogdensburg Deklarasyonu, ABD başkanı Franklin D. Roosevelt'le Kanada başkanı W. L. Mackenzie King'in iki ülke arasında Daimi Ortak Savunma Kurulu'nun oluşturulduğunu duyurmak üzere ABD'nin New York eyaletindeki Ogdensburg'da yaptıkları açıklamaya (11 Ağustos 1940). Kurulun amacı deniz, kara ve hava savunmasına ilişkin sorunlar üzerinde ortak çalışmalar yürütmek ve en genelinde Batı Yarımküre'nin kuzey yarısının savunma sorunlarını ele almaktır.

Ogier (DANİMARKALI), Fransızca OGIER DE DANEMARCHE, DANCE HOLGER DANSKE, *chanson de geste*(*) adlı ortaçağ Fransız epik şiirlerinin önemli kahramanlarından biri. Ogier öyküsü, feodal baronların İmparator Charlemagne'a karşı savaşlarını konu alan *Geste de Doon de Mayence* (Doon de Mayence'in Kahramanlığı) adlı çevrimde anlatılır. Ogier tipinin tarihteki karşılığı, Charlemagne'in kardeşi Carloman'ın yandaşı olan Autcharius'tur; Carloman 771'de ölünce Charlemagne onun krallığını ele geçirmişti. Ogier'den *chanson de geste*'lerde Danimarka kralı Godtfred'in oğlu, Danimarka halk şarkılarında da ulusal bir kahraman olarak söz ediliyorsa da "Danemarche" adının başlangıçta Danimarka'yı değil, Ardennes sınır bölgesini belirttiği sanılmaktadır.

Ogier, Charlemagne'la barışmasını konu alan, 12. yüzyıl başlarına ait *La Chevalerie Ogier de Danemarche* (Danimarkalı Ogier'nin Şövalyeliği) adlı bir başka *chanson*'un da kahramanıdır. Aynı yüzyılın sonlarına ait *Les Enfances Ogier*'de (Ogier'nin Yetişme Çağı) bu kez Charlemagne'in sarayında, savaşta gösterdiği kahramanlıklar nedeniyle büyük saygı gören bir şövalye olarak resmedilir. Yapıt Frankların Ogier'nin önderliğinde Müslümanlara karşı zafer kazanmasıyla sona erer.

Ogier öykülerine İzlanda, Kastilya, Katalan ve İtalyan edebiyatlarında da rastlanır.

Ogilby, John (d. Kasım 1600, Edinburgh ya da yakınları - ö. 4 Eylül 1676, Londra), ilk yol haritalarını hazırlamış İngiliz basımcı.

Şair ve çevirmen olarak, Dryden'in *Mac-Flecknoe* ve Pope'un *The Dunciad* (1728) adlı şiirlerinde alay konusu edilmiştir.

Ogilby İrlanda'da dans öğretmeni ve tiyatro sahibi olarak hayata atıldı. Meslek yaşamı, Dublin'de inşa ettirdiği bir tiyatronun kazandığı başarı ile doruk noktasına ulaştı ve İngiliz İç Savaşları patlak verince, 1641'de mali kaynaklarını yitirerek sona erdi. Yoksulluk içinde İngiltere'ye dönen Ogilby Eski Yunanca ve Latince öğrendi. Vergilius ve Homeros'un yapıtlarından çeviriler yaparak yayımladı. Restorasyon sırasında II. Charles onu taç giyme töreninin

Ogilby, J. Thurston'in çiziminden William Camden Edwards'in bir oymabaskısı, 1820
The Mansell Collection

"şiirsel yönü"nü oluşturmakla görevlendirildi. Bir kez daha İrlanda'ya giderek bir başka tiyatro açan Ogilby, sonunda gene İngiltere'ye yerleşti.

1666'daki büyük yangından sonra Londra'daki tartışmalı mülklerin ölçümünü yaptı. "Kralın kozmografi ve coğrafya basımcısı" unvanı ile basım işine girdi; içinde önemli tipografi ve resimlerin yer aldığı birçok kitap yayımladı. 1675'te çıkardığı *Britannia... Geographical and Historical Description of the Principal Roads thereof...* (Britanya Anayollarının Coğrafi ve Tarihsel Betimlemesi) adlı yapıtı, yayımlamayı tasarladığı dünya atlasının bir bölümüydü ve yolların ayrıntılı bir biçimde betimlendiği ilk yapıtı.

Ogilvy, David M(ackenzie) (d. 23 Haziran 1911, West Horsley, Surrey, İngiltere), İngiliz reklam yöneticisi. Yaratıcı metinlere ve kampanya temalarına verdiği önemle tanınır. Ogilvy & Mather ajansının kurucusudur.

Ailesinin mali güçlüklerine karşın, Edinburgh Üniversitesi'nde ve Christ Church College'da öğrenim gördü. Mezun olduğu dönemde Büyük Bunalım'ın yol açtığı işsizlik nedeniyle bir süre açığı yamağı ve soba satıcısı olarak çalıştı. Daha sonra Mather & Crowther adlı bir reklam ajansında iş buldu ve kısa sürede yükseldi. Reklamcılık tekniklerini öğrenmek üzere bir yıl ABD'de kaldı. II. Dünya Savaşı sırasında Washington, D.C.'de, İngiliz İstihbarat Örgütü'nde çalıştı. 1948'de Anderson Hewitt'le birlikte Hewitt, Ogilvy, Benson & Mather adlı şirketi kurdu. İşe Wedgwood seramiklerini ve başka İngiliz şirketlerinin ürünlerini tanıtmakla başladı. Kendi damgasını taşıyan bir dizi ünlü reklam kampanyasını yürüttü. İlginc reklamları arasında Hathaway gömleği giymiş ve tek gözüne siyah bant takmış saygın görünümlü adam, Schweppes'in zarif görünümlü Whitehead'i ve "Bu yeni Rolls-Royce'da saatte altmış mil hızla giderken duyabileceğiniz en yüksek ses elektrikli saatin sesidir" sloganı sayılabilir. Ogilvy'nin

nin Türkçede *Bir Reklamcının İtirafı* (1989) adlı bir kitabı yayımlanmıştır.

Ogmios, Galya'da Roma tanrısı Hercules'in (Eski Yunan'da Herakles) karşılığı Kelt tanrısı. Elinde bir yayla sopa tutan yaşlı, esmer bir adam olarak

Ogmios, bir kabartma; Granet Müzesi, Aix-en-Provence, Fransa
Jean Roubier

canlandırılır. Aynı zamanda güzel konuşma tanrısı da sayılır ve bir grup erkeği kulaklarından kendi diline zincirleyip sürüklerken gösterilir.

Ogmios'un İrlanda'daki karşılığı Ogma'da da Hercules'le benzer, güçlü ve savaşçı yön öne çıkar. Arkadaşları savaş sırasında Ogma'yı dizginleyebilmek için zincirle bağlarlar ve ancak gerekli olduğu zaman salıverirler. 4. yüzyıldan kalma ogam yazısının adının da güzel konuşma tanrısı olan Ogma'dan geldiği sanılmaktadır.

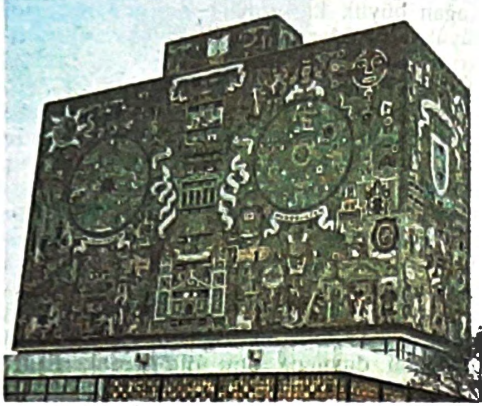
Ogo Platosu, GALGODON PLATOSU olarak da bilinir, Doğu Afrika'da, Somali'nin kuzey kesiminde dağlık bölge. Guban Ovasının güneyinde yer alır ve batıdaki Etiyopya sınırından doğudaki Caseyr'e (eskiden Guardafui Burnu) kadar Aden Körfezine koşut olarak uzanır. Guban'dan sonra birdenbire yükselen bölge, güneydeki Haud Platosuna ve güneydoğudaki Nugaal Vadisi'ne doğru yavaş yavaş alçalır. Ceerigaabo (Erigavo) yakınlarındaki Şurud Cad (2.407 m) Somali'nin en yüksek noktasıdır. Eski yanardağ magmalarından oluşan bölge bir dizi kuru ırmak yatağı ve derin vadiyle parçalanmıştır. Sheekh ve Karindasho gibi geçitler bölgeyi yükseklikleri 1.800-2.400 m arasında değişen dağ gruplarına böler. Bölgenin yüksekliği 1.500 m'nin üzerindeki kesimlerinde günümüzde devlet tarafından koruma altına alınmış olan ardıç ve sedir ormanı kalıntılarına rastlanır.

O'Gorman, Juan (d. 6 Temmuz 1905, Coyoacán - ö. 18 Ocak 1982'de ölü bulundu, México, Meksika), mimar ve duvar resmi sanatçısı. Yapıtlarının cephelerine yaptığı mozaiklerle tanınmıştır. En önemli yapıtı 1950'de tasarlayıp uyguladığı Meksika Özerk Ulusal Üniversitesi'nin kütüphanesidir. Bu yapının bir dikkörtgen prizma biçimindeki penceresiz depo bölümünün cephesi, doğal minerallerin de kullanıldığı bir mozaikle kaplıdır. Bu figürlü soyut mozaik pano, Meksika kültürünün tarihsel gelişimini simgeler.

İlk resim derslerini, Meksika'ya yerleşmiş bir ressam olan babası Cecil Crawford O'Gorman'dan aldı. 1927'de Meksika Ulusal Üniversitesi Mimarlık Okulu'nu bitir-

dikten sonra Uluslararası Üslup doğrultusunda yapılar tasarlamaya başladı. Le Corbusier'nin etkilerini taşıyan bu yapıları arasında, yakın iş arkadaşı olan duvar ressamı Diego Rivera'nın evi de vardı.

O'Gorman 1932'ye değin México'da, başta Carlos Santacilia olmak üzere çeşitli mimarların yanında çalıştı. Bu tarihte başkent

Meksika Ulusal Üniversitesi kütüphanesinin cephesinde Juan O'Gorman'ın mozaik dözenlemesi, 1950-53; México, Meksika ABC Ajansı

belediyesinin İmar Dairesi'nin başına getirildi; aynı zamanda Ulusal Politeknik Enstitüsü'nün Mimarlık Bölümü'nde de profesör oldu. Kurduğu bir çalışma grubuyla Eğitim Bakanlığı için 30 kadar yapı gerçekleştirdi. Bunlar daha çok işlevci mimarlık anlayışı doğrultusunda yapıtlardı.

O'Gorman'ın önde gelen yapıtları arasında México'daki Ulusal Antropoloji Müzesi'nin, havaalanının ve Chapultepec Şatosu'nda bulunan Ulusal Tarih Müzesi'nin duvar resimleri vardır. Ayrıca Haberleşme ve Bayındırlık Bakanlığı (1952) ve Taxco'daki Posada de la Misión Hotel'in cephelerindeki mozaikler de onundur. México'daki kendi evi ise (1953-56, 1969'da yıkıldı) en olağandışı yapıtı sayılır. O'Gorman bu yapıyla işlevci yaklaşımdan ayrılarak çağdaş yapıım yöntemlerini Meksika'ya özgü bezemelerle birleştiren bir üsluba yönelmiştir.

Ogoşo dönemi bak. Bunka-Bunsey dönemi

Ogot, Grace, eđ OKINYI (d. 15 Mayıs 1930, Butere, Kisumu yakınları, Nyanza, Kenya), Kenyalı öykü ve roman yazarı. Doğu Afrika'nın üne kavuşan az sayıdaki kadın yazarından biridir.

Black Orpheus ve *Transition* gibi Avrupa ve Afrika'da yayımlanan dergilerde *Land Without Thunder* (1968; Gökgürültüsüz Ülke) adlı derlemeye yer alan öykülerinde geleneksel Luo yaşamıyla toplumunu, ayrıca geleneksel kültürle sömürge kültürü ve modern kültür arasındaki çatışmaları işler. *The Promised Land* (1966; Vaat Edilmiş Ülke) adlı romanında Tanzanya ve Kenya'nın batısına yerleşen Luoların yaşamını anlatır.

Çeşitli dönemlerde British Broadcasting Corporation'ın (BBC) Doğu Afrika yayınlarında metin yazarlığı ve spikerlik, okul müdürlüğü ve Kisumu'da toplum kalkınması yöneticiliği yapan Ogot ayrıca Kenya'nın Sesi radyo ve televizyon istasyonlarında görev aldı; *View Point*'le *East African Standard* gazetelerinde makale yazarı olarak çalıştı. Seçme öyküleri 1976'da *The Other Woman* (Öteki Kadın) adıyla yayımlandı. 1959'da Kenyalı tarihçi Bethwell Ogot'la evlendi.

Ogove Irmağı, Afrika'nın ortabatı kesiminde ırmak. Toplam uzunluğu 1.200 km'dir. Hemen tamamı Gabon sınırları

içinde kalır. 222.700 km²'lik bir alanın sularını toplar. Kongo'da, Chaillu Kütlesinin doğu yamaçlarından doğan ırmak kuzeybatıya doğru akarak Gabon sınırları içine girer. Franceville ve Lastoursville'den sonra güneybatıya yönelerek Booué, Ndjolé ve Lambaréné'den geçer ve Lambaréné'nin yukarıdaki göllerin sularını toplar. Daha sonra Port-Gentil'in güneyinde bir delta oluşturarak Atlas Okyanusuna dökülür.

Yukarı kesimi ivinti ve çavlanlarla dolu olan ırmağın, Lambaréné'ye kadar olan 152 km'lik kesimi yıl boyu ulaşılabilir. Lambaréné-Ndjolé arasındaki kesiminde ise ekim-mayıs arasında ulaşım yapılabilir. Kasım ortasından haziran ortasına değin su kesimi alçak mavnalarla Booué'den Lastoursville'e kadar yük taşınabilir. Irmağın başlıca kolları N'Gounié ve Ivindo'dur. 1875-83 arasında ırmağı boydan boya aşan Pierre Savorgnan de Brazza, 1877'de ırmağın kaynağına ulaşmayı başarmıştır.

OGPU, 1923-34 arasında etkinlik gösteren Sovyet siyasi polis örgütü. Ayrıca bak. KGB.

O'Grady, Standish James (d. 18 Eylül 1846, Castletown, Cork ili, İrlanda - ö. 18 Mayıs 1928, Shanklin, Wight Adası, Hampshire, İngiltere), İrlandalı tarihsel roman yazarı ve edebiyat tarihçisi. İrlanda kahramanlık destanlarından İngilizceye yaptığı uyarlamalarla "İrlanda rönesansının babası" olarak tanınmıştır.

1868'de Trinity College'ı (Dublin Üniversitesi) bitirdi. Eski İrlanda kahramanlık ve aşk destanlarını ilk kez, Gael edebiyatı uzmanı Eugene O'Curry'nin çevirilerinden okudu. Çalışmalarını eski İrlanda tarihi ve kültürü üzerinde yoğunlaştırarak 1878'de *History of Ireland: The Heroic Period* (İrlanda Tarihi: Kahramanlık Dönemi) ve 1880'de *History of Ireland: Cuculain and His Contemporaries* (İrlanda Tarihi: Cuculain ve Çağdaşları) adlı kitaplarını yayımladı.

William Butler Yeats ve öteki genç İrlandalı yazarların ilgisi O'Grady'ye daha geniş bir okur kitlesi kazandırdı. Londralı bir yayımcı yapıtlarını yayımlamayı kabul etti. 1892'de *Finn and His Companions* (Finn ve Arkadaşları), iki yıl sonra da *The Coming of Cuculain* (Cuculain'in Yükselişi) yayımlandı. O'Grady ayrıca tarihsel romanlar da yazdı; bunlar içinde en iyileri *The Bog of Stairs* (1893; Yıldızlar Bataklığı) ve *The Flight of the Eagle*'dır (1897; Kartalın Uçuşu). Büyük bir anlatım ustalığı ve düş gücüyle İrlanda destanlarını yorumlayan O'Grady, Yeats ve 20. yüzyıl başındaki İrlanda rönesansının öteki yazarları üzerinde derin etkiler bırakmıştır.

Ogun, Nijerya'nın batı kesiminde 1976'da kurulan eyalet. Batı eyaletinden ayrılan Abeokuta ve Ijebu illerini kapsar. Yüzölçümü 16.762 km²'dir. Büyük bölümü tropik ormanlarla kaplıdır. Kuzeybatısında savan ormanları yer alır.

Parçalanmış Oyo İmparatorluğu'ndan kaçan Egba göçmenlerinin önderi Sodeke (Shodeke) yaklaşık 1830'da Abeokuta'da bir prenslik kurdu. Günümüzde Ogun eyaletinde yaşayanların çoğu Yorubaların Egba ve Egbado alt gruplarından.

Eyalet ekonomisi tarıma dayanır. Pirinç, mısır, manyok, yam ve muz başlıca ürünlerdir. Ayrıca kakao, kola tohumu, kauçuk, palmye yağı ve çekirdeği, tütün, pamuk ve kereste üretilir. Eyalet başkenti Abeokuta yakınlarında işletilen Aro ocakları Nijerya'nın güney kesimindeki granit gereksiniminin büyük bölümünü karşılar. Maden kaynakları arasında kireçtaşı, tebeşir, fosfat ve

kil sayılabilir. Sanayi alanında çimento, konserve, kauçuk kôpüğü, boya, lastik, halı, alüminyum ürünleri ve plastik üretilir. Önemli bir ticaret merkezi olan Abeokuta, Lagos'la ülkenin başka yörelerinden gelen kara ve demir yollarının son durağıdır. Turistik yerler arasında ilk Egba göçmenlerinin sığınağı olduğu sanılan Abeokuta'daki Olumo kayası, 1854'te inşa edilen ve antika koleksiyonuyla ünlü Ake (kral sarayı) ile 100. Yıl Binası sayılabilir. Eyalette çeşitli yüksek öğretmen okulları vardır. Nüfus (1991) 2.338.570.

Ogunde, Hubert (d. 1916, Ososa, Ijebu-Ode yakınları, Nijerya), birçoklarıca Nijerya tiyatrosunun kurucusu sayılan oyun yazarı, oyuncu, tiyatro yöneticisi ve müzikçi. Müzik ve dansın önemli bir yer tuttuğu Nijerya halk operasının öncülerinden biri ve Nijerya'nın ilk profesyonel tiyatro topluluğu olan Ogunde Konser Topluluğu'nun kurucusudur (1945).

İlk halk operası *The Garden of Eden* (Cennet Bahçesi) 1944'te sahnelendi. Bir Afrika Protestan mezhebinin desteğiyle gerçekleştirilen opera, Kitabı Mukaddes'ten alınmış temalarla Yoruba dans-tiyatro geleneklerini kaynaştırıyordu. Ardından, 1945 genel grevinin konu alan oyunu *Strike and Hunger* (Grev ve Açlık) Ogunde'nin bütün Nijerya'da tanınmasını sağladı. Ogunde'nin topluluğunun adı 1946'da Afrika Müzik Araştırma Topluluğu, 1947'de de Ogunde Tiyatro Topluluğu olarak değişti. Ogunde'nin zeki siyasal ve toplumsal yergilerle alışılmış müzikhol teknikleri ve güldürü öğelerini özenle kaynaştıran oyunları, Yoruba tiyatrosunun dindışı bir nitelik kazanmasında önemli rol oynadı.

Ogunde'nin 1964'te sahnelenen en ünlü oyunu *Yoruba Ronu* (Yorubalar Düşünün!) Batı Nijerya başbakanını sert bir dille eleştirdiği için, topluluğun etkinlikleri yasaklandı. Bu yasak 1966'da yeni askeri yönetim tarafından kaldırıldı ve aynı yıl Ogunde Dans Topluluğu kuruldu. 1965'te sahnelenen *O Tito Koro*'da (Gerçek Acıdır) Batı Nijerya'daki siyasal olaylar yeriliyordu. Ogunde'nin 1946'da sahnelenen ilk yapıtlarından *The Tiger's Empire* (Kaplanın İmparatorluğu) kadınların profesyonel oyuncu olarak sahneye çıktıkları ilk Yoruba oyunu olması bakımından önemlidir.

Ogunde operalarını yazırlarken temel durum ve olay örgüsünü ana hatlarıyla belirlemekle yetiniyor, yalnızca şarkıları yazıp prova ediyordu. Diyaloglar doğaçlama yoluyla oluşuyordu; böylece oyuncular seyirciyle daha yakın bir ilişki kurabiliyorlardı. Bu operalarda genellikle günün siyasal iklimi yansıtılıyor, iktidardakilerin amaçlarına ve önemli sorunlarına ilişkin yorumlar getiriliyordu. Ogunde'nin sonraki operalarından çoğu, güncel yergiyle caz ritimlerini ve günün moda danslarının figürlerini birleştiren popüler müzikallerdi. Bu yapıtlar 1960'larda ve 1970'lerde Batı Afrika kentlerinde ortaya çıkan popüler kültürün önemli bir parçasını oluşturdu. Ayrıca bak. Nijerya tiyatrosu.

Ogunmola, Kola, asıl adı ELIJAH KOLAWOLE OGUNMOLA (d. 11 Kasım 1925, Okemesi, Nijerya - ö. 1973), Nijeryalı oyuncu, mim sanatçısı, yönetmen ve oyun yazarı. Kurduğu gezici tiyatro topluluğu aracılığıyla Yoruba halk operasını geliştirerek sağlam temellere dayanan bir tiyatro türü haline getirmiştir.

Arkadaşı Nijeryalı oyun yazarı Hubert Ogunde'nin yapıtlarının tipik özelliği olan sıradan komiklikleri kullanmayıp daha sağ-

lam yapılı oyunlar yazarak onun tekniklerini geliştirdi. Oyunları genellikle, insanların zayıflıklarını ve budalalıklarını alaya alan ince toplumsal yergilerdi. Oğunde gibi Ogunmola da oyunlarında Kitabı Mukaddes'ten alınmış temalara yer veriyor ve Yoruba folklorundan yararlanıyor, ama bu konuları daha dinsel ve ahlakçı bir bağlamda işliyordu. Yapıtlarına tipik bir örnek, ikinci karısının hırslarını tatmin etmeye çalışan çokeşli bir kocanın çektiklerini anlatan *Ife Owo*'ydu. İlk kez 1950 dolayında sahnelenen bu oyun *Love of Money* (yay. 1965; Para Aşkı) adıyla İngilizceye çevrildi ve geniş izleyici kitlelerine ulaştı. Ama Ogunmola asıl ününü romancı Amos Tutuola'dan uyarladığı ve Yoruba dilinde sahnelendiği *Omuti Apa Kini* (1963) adlı oyunuyla kazandı. Uyarlamayı başarısız bulanlar oluyorsa da, oyun olağanüstü bir ilgi gördü. Müzik ve dansı kullanımında belli bir incelik taşıyan *Conscience* (Vicdan) Ogunmola'nın bir başka ahlakçı toplumsal yergisiydi. Ogunmola 1970'te felç geçirerek bir süre hastanede yattı. Mayıs 1972'de sahneye döndüyse de tam olarak iyileşemedi ve ertesi yıl öldü. *Ayrıca bak.* Nijerya tiyatrosu.

Ogwr, Güney Galler'de Mid Glamorgan ilinde (*county*) ilçe (*district*). 1974'te kurulmuştur. Yüzölçümü 287 km²'dir. Kuzeydeki, maden çıkarılan Ogmor, Garw ve Llynfi vadilerinden güneydeki tarıma elverişli düzlüklere ve geniş kıyı şeridine kadar uzanır. Merthyr Mawr köyü yakınlarında Tunç ve Demir çağlarından kalma küçük sanat yapıtları bulunmuştur. Normanlar döneminde kalma şato yıkıntıları da bölgenin tarihinin eskiliğine işaret eder. Bunlardan biri olan ve 1116'da William de Londres tarafından yaptırılan Ogmor Şatosu'nun içkalesi türünün Galler'deki en eski örneklerinden biridir. Ayrıca Bridgend'in kuzeyinde Coity Şatosu (12. yy) ve Merthyr Mawr yakınlarında Candleston Şatosu (14. yy) yer alır.

İlçenin kuzeyinde madencilik hâlâ önemlidir. Yeni kurulan makine, giyim ve kozmetik sanayileri özellikle Llynfi Vadisindeki Maesteg kentinde yoğunlaşmıştır. Güneyde tarım ekonomik önemini korumaktadır. İlçenin yönetim merkezi ve yörenin en hızlı büyüyen kentlerinden biri olan Bridgend'de demir-çelik fabrikaları, sanayi bölgeleri ve yeni inşa edilmiş alışveriş merkezleri vardır. Kıyıdağı Porthcawl Güney Galler'in önde gelen sayıfıye merkezlerinden biridir. M4 Otoyolu Bridgend'i doğuda Newport'a, batıda Swansea'ye bağlar. Nüfus (1984 tah.) 131.500.

Ogyu Sorai (d. 21 Mart 1666, Edo - ö. 28 Şubat 1728, Edo [bugün Tokyo], Japonya). Japonya'da Çin kültürünün önde gelen uzmanlarından Konfüçyüsçü bilgin. Konfüçyüsçülüğün değişmez ussal yasalar aracılığıyla toplumsal ve siyasal reformlara yönelik yararlı bir uygulamasını savunmuştur. Ayrıca yönetsel reformlar yapan Tokugawa Ieyasu (1543-1616) üzerine övgü dolu yazılarıyla tanınır.

Oğlak, Latince CAPRICORNUS, burçlar kuşağında Kova ile Yay arasında yer alan takımyıldız. Açılımı (Yer'deki boylama karşılık düşen gökküre koordinatı) yaklaşık 21 saat, yükselimi (gök ekvatorundan açılacak uzaklığı) 20° güneydir. Yıldızları soluktur. Astrolojide 10. burç olan Oğlak'ın yaklaşık 22 Aralık - 19 Ocak arasındaki dönemi etkisi altında tuttuğuna inanılır. Burcun

simgesinin balık kuyruklu bir oğlak olması, Yunan efsanesinde, Typhon adlı canavardan kurtulmak için hayvan biçimine

Oğlak, bir İtalyan Dua Saatleri Kitabı'ndan alınmış resim, y. 1475; Pierpont Morgan Kütüphanesi, New York kentli Pierpont Morgan Library New York Glazer Collection

girerek suya atlayan Pan'dan kaynaklandığı düşünülür. Pan'ın gövdesinin suyun üstünde kalan bölümünün oğlak, suyun altında kalan bölümünün ise balık biçimini aldığı kabul edilir.

Oğlak Dönencesi bak. Yengeç ve Oğlak dönenceleri

oğulotu (*Melissa officinalis*), MELİSA olarak da bilinen, balıbbabagiller (*Lamiaceae*) familyasından, hoş kokulu, çokyıllık bitki. Özellikle Avrupa'da geniş ölçüde tarımı yapılan bu bitkinin yapraklarından parfümeri sanayisinde kullanılan değerli bir uçucu yağ çıkarılır; yemeklere ve çeşitli içeceklerle koku verici olarak da katılan yapraklardan çok eski zamanlardan beri yatıştırıcı, terletici ve gaz söktürücü çaylar hazırlanır.

Ortalama 20-150 cm arasında boyolanabilen oğulotu, üzerinde tüyler bulunan dişli kenarlı ve saplı yaprakları, iki dudaklı, beyaz çiçekleriyle dikkati çeker. Yapraklarının tipik limon kokusu, bileşiminde sitral(*) bulunan uçucu yağından gelir.

Oğuz Kağan Destanı, Oğuzların(*) atası ve hükümdarı sayılan Oğuz Kağan'ın yaşamını konu alan destan. Oğuzların İslam dinini kabul etmesinden sonra, değişik öykülerin eklenmesiyle Oğuzname(*) olarak anılan bu destanın günümüze ulaşan en eski nüshası Uygur harfleriyle, 13. yüzyılda ya da 14. yüzyıl başlarından henüz Müslüman olmamış Türklerce yazıya geçirilmiştir. Bu metin Paris'te Ulusal Kitaplık'tadır.

Oğuz Kağan Destanı iki ana bölümden oluşur. İlk bölümde halk arasındaki rivayetlere göre Oğuz Kağan'ın yaşamı anlatılır. İkinci bölümde Oğuzların boy adları, damgaları ve ongunları(*) açıklanır. Destana göre Kara Han'ın eşi Ay Hatun'un oğlu olan Oğuz ilk sütünü emince konuşur, çiğ et, aş ve şarap ister. Kırk gün içinde büyür, yürüyüp oynar. Ormanda saklanarak Oğuzların hayvanlarını ve insanların yiyecek bir gergedanı öldürüp ülkesini huzura kavuşturur. Art arda iki kadınla evlenir. Birincisinden Gün Han, Ay Han ve Yıldız Han, ikincisinden de Gök Han, Dağ Han ve Deniz Han adlı oğulları doğar.

Oğuz Kağan komşu ülkelerin hanlarından kendi egemenliğini tanımasını ister. Çin hükümdarı Altun Kağan bu buyruğa uyarırsa da Bizans hükümdarı Urum Kağan onu dinlemez. Bunun üzerine askerlerini toplayan Oğuz gök tüylü, gök yeleli erkek bir

kurdun önderliğinde giriştiği seferler da Urum Kağan'ı yenilgiye uğratır. Çurçer Sind, Şağam, Tangut ve Suriye'yi fetheder. Barkan yurdunun kağanı Masar'ın ordularını bozguna uğratır. Ulug Türk (İrkil Hoca) adlı vezirinin gördüğü bir düş üzerine büyük oğullarını doğuya, küçük oğullarını da batıya gönderir. Büyük oğullar altın bir yay, küçük oğullar üç gümüş ok bulurlar. Oğuz Kağan büyük kurultayı toplar ve ülkesi büyük (Bozoklar) ve küçük (Uçoklar) oğulları arasında ikiye ayırır.

Resideddin'in (ö. 1318) *Cami'ü'l-Tevarık* adlı yapıtındaki "Tarih-i Oğuzân ve Türkân ve Hikâyât-ı Cihangir-i O" başlıklı bölümde yer alan Oğuzname'de ise Oğuz Kağan bir alp-eren ya da peygamber kişiliğine bürünmüştür. Burada Oğuz doğar doğmaz annesinin düşüne girer ve ona Müslüman olmazsa sütünü emmeyeceğini söyler; annesi buna kabul edince ilk sütü emer. Oğuz amcalarının üç kızı ile evlenir. Kara Han, eşlerinin şikâyeti üzerine oğlu Oğuz'un Müslüman olduğunu duyunca onu öldürtmek ister. Ama Oğuz babasını yenerek ülkenin başına geçer. Daha sonra seferlere çıkarak İran, Turan, Mısır, Rum ve Frenk diyarlarını fethedip asıl yurduna döner. Yay ve ok getiren oğullarından Bozokları sağda oturup ordunun sağ kanadına, Uçokları da solda oturup ordunun sol kanadına komuta ettirir.

İlk destanda 40 gün içinde büyüyen Oğuz, ikincisinde bir yılda büyür ve adını kendisi seçer. İkinci öyküde onun bütün savaşları din uğruna yapılan gazalardır. Her iki destanda geçen kavim adları büyük ölçüde aynı biçimde anlatılır. Ama Uygurca metindeki kurt öyküsü öbüründe yoktur. Bazı araştırmacılara göre Oğuz Kağan ünlü Hun hükümdarı Mete'nin kişiliğini yansıtmaktadır. Daha geniş bir yorumla, Oğuz Kağan'ın tarihsel bir kişilikten çok, 24 boyuk Oğuz örgütünün simgesi olduğu anlaşılmaktadır.

Oğuzca, en eski Türk lehçesi. Eski Oğuzca, Batı (Oğuz) ve Doğu (Orta Asya) olmak üzere iki ana kola ayrılır. Batı kolu Eskiçağ (Onoğuz, Dokuzoğuz) ve Ortaçağ (Orta Oğuzca) dönemlerini geçirmiş, Orta Oğuzca da Batı Oğuzca ve Doğu Oğuzca olarak iki koldan gelişmiştir. Doğu (Orta Asya) kolu ise Eskiçağ (Göktürkçe, Eski Uygurca, Eski Kirgizca), Ortaçağ (Karahanlıca, Harezmece, Çağatayca) ve Yeniçağ (Özbekçe, Yeni Uygurca) dönemlerinden geçmiştir.

Batı Oğuzca Eski Anadolu (8-15. yy), Eski Azerbaycan (13-18. yy), Selçuklu Türkçesi (13. yy) ve Eski Osmanlıca (14-15. yy) evrelerinden sonra iki ana koldan gelişmiştir. Birinci kol Eski Osmanlıca (14-15. yy), Klasik Osmanlıca (16-19. yy), Yeni Osmanlıca (19-20. yy), Çağdaş Türkiye Türkçesi, Gagavuzca ve Kırım Osmanlıcasını, ikinci kol ise Azeri Türkçesini (18. yy'dan günümüze Kafkasya Azeri ağızları, İran Azen ağızları) kapsar. Doğu Oğuzca ise Eski Türkmençe (15-18. yy), Orta Türkmençe (18-19. yy), Yeni Türkmençe (19. yy'dan günümüze) dönemlerine ayrılır.

Oğuzcan, Ümit Yaşar (d. 22 Ağustos 1926, Tarsus - ö. 4 Kasım 1984, İstanbul). aşk, ölem ve ayrılık gibi duygusal konuları işleyen şiirleriyle tanınan şair.

Eskişehir Ticaret Lisesi'ni bitirdi (1945). Daha sonra Osmanlı Bankası'nda ve Türkiye İş Bankası'nda çalıştı. 1977'de İş Bankası halkla ilişkiler müdür yardımcılığı görevinden kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. İstanbul'da kendi adını taşıyan bir sanat galerisi kurdu. Bir süre yayıncılık ve Akbank Genel Müdürlüğü'nde Krediler Servisi

müdürlüğü yaptı. Yaşamının son döneminde haftalık mizah dergisi *Çarşı*'ta taşlama türünde şiirler yazdı.

İlk şiiri 1942'de Eskişehir'de *Kocatepe* gazetesinde çıkan Oğuzcan daha sonra *Yedigün*, *Varlık*, *Büyük Doğu* gibi dergilerde

Oğuzcan
Ara Güler

yazdı. İlk şiir kitabı *İnsanoğlu*'nu 1947'de yayımladı. Zamanla geniş kitlelerin okuduğu bir aşk ve ölüm şiiri olarak ünlendi. Şiirlerinde Faruk Nafiz Çamlıbel'in yapıtlarındaki duyarlılığın izleri görülür. 1973'te büyük oğlu Vedat'ın intiharından sonra ölüm temasına daha çok eğildi. Bazı şiirleri çağdaş sanat müziğinin popüler bestecilerince bestelendi. Şiir kitapları arasında *Deniz Musikisi* (1949), *Dillere Destan* (1954), *Aşkımızın Son Çarşambası* (1955), *Bir Daha Ölmek* (1956), *İki Kişiyi Bir Dünya* (1957), *Karanlığın Gözleri* (1960), *Üstüne Varma İstanbul* (1961), *Sevenler Ölmez* (1962), *Ötesi Yok* (1963), *Hüzün Şarkıları* (1963), *Mihribana Şiirler* (1965), *Toprak Olana Kadar* (1968), *Aşk mıydı O* (1969), *Önce Sen Sonra Sen* (1971), *Rubailer* (1972), *En Eski Yalnızlığımdır Aşk Benim* (1978) sayılabilir.

Oğuzeli, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Gaziantep iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 474 km² olan Oğuzeli ilçesi güneybatıda Kilis, batı ve kuzeybatıda Şahinbey, kuzeyde Şehitkamil, doğuda Nizip, güneydoğuda Kargamış ilçeleri ve güneyde de Suriye'yle çevrilidir.

İlçe toprakları Gaziantep Platosunun(*) güneyindeki Tilbaşar Ovasında yer alır. Sularını Sacır Suyu ile Balık Suyu toplar. Sacır Suyu, Akçakoyunlu istasyonunun hemen batısında ilçe topraklarından çıkarak Suriye'de Fırat Irmağına katılırken, Balık Suyu da Elbeyli kasabasının batısında Suriye'ye geçerek Halep'in güneyindeki bir kapalı havzada sona erer. Zengin tarımsal topraklarla kaplı olan Tilbaşar Ovasında Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) tamamlanmasından sonra önemli bir verim artışı olması beklenmektedir.

İlçe ekonomisi tanıma dayalıdır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, üzüm, arpa, mercimek, nohut, soğan ve sarmısak-

tır. 1984'te ilin en çok mercimek, nohut ve sarmısak yetiştirilen ilçesi olan Oğuzeli'de az miktarda ücirt, nar, pamuk, mısır, zeytin ve antepfıstığı üretimi de yapılır.

Eskiden özellikle sınır kesiminde yaygın olarak kaçakçılık yapılan ilçede canlı hayvan ticaretine yönelik olarak koyun ve Kilis keçisi yetiştirilir. Suriye'den gelen Bağdat Demiryolu hattının ilçe topraklarına girdiği Çobanbay istasyonunda bir sınır kapısı vardır. Eski bir yerleşim alanı olduğu sanılan yöre, 1946'da ilçe yapılmıştır.

İlçenin kuzey kesiminde, Sacır Suyu vadisinde kurulmuş olan kasabanın çevresi bağ ve bahçelerle kaplıdır. Oğuzeli kasabası il merkezi Gaziantep'e 16 km uzaklıktadır. Kasabanın güneyindeki Karpuzatan yöresi halkın başlıca mesire yeridir.

İlçedeki başlıca tarihsel yapı kalıntıları, arkeolojik araştırması yapılmamış olan bir çok höyük ile Tilbaşar Kalesi'dir.

Oğuzeli Belediyesi 1946'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 42.661; kasaba, 9.983.

Oğuzlar, Orta Asya'daki yurtlarından yıllarlık ortaçağ boyunca geniş bir bölgede etkin olan göçebe halk topluluğu. Türkiye Türkleri ile Türkmenistan, Azerbaycan, İran ve Irak Türklerinin atası sayılır.

Altı ve Dokuz Oğuzlar. Oğuzların Asya Hunlarının (Xiongnular) kabile birliğine bağlı oldukları, sonraki örgütlenmelerinde de Hun toplu yapısının bazı izdüşümlerini bir ölçüde taşıdıkları yönünde göstergeler vardır. Hun dili üzerindeki bazı araştırmalar da dillerinin Türkçe ile Moğolca arasında yer aldığını, eski Türk dilleriyle bağlantılı olduğunu, leksikolojik ve morfolojik bakımdan da Erken Osmanlı Türkçesine benzediğini göstermektedir. Başlangıçta yalnızca, bugün Göktürkler olarak bilinen bir başka akrabalık kümelenmesiyle sınırlı olan Türk sanının Oğuzlar için de kullanılması, toplumsal ve ekonomik yapı benzerliğinin yanı sıra, farklı akrabalık kümelenmelerinin tekrar tekrar aynı siyasal yapı altında ilişkileşmesinin ve etnik bakımdan da bütünleşmelerinin sonucudur.

"Oğuz" adının yer aldığı en eski kayıt, Göktürk yurduunun kuzeyindeki Barlık Irmağı kıyısında 6. ya da 7. yüzyıldan kalma bir yazıtta yer alır. Bu yazıt, erdemli bir alp olarak beyliğe erişecekken küçük yaşta ölen "Öz Yiğen Alp Turan" için dikilmiş bir anıt taşıdır. Öteki üç Barlık yazıtı da büyük olasılıkla Oğuzlara ve Oğuz beylerine aittir. Bu dönem, söz konusu yazıtlarda "Altı Oğuz budun" biçiminde anılan topluluğun bir kabile federasyonu içinde örgütlendiği aşamayla çakışır. Oğuzlar bu dönemden sonra Göktürk egemenliğindeki toprakların kuzeyine göç etmiş olmalıdırlar.

Orhun Yazıtları'nda "Türk budun" dışında "Dokuz (Tokuz) Oğuz budun" olarak anılan topluluk özellikle 7. yüzyılın son çeyreği ile 8. yüzyılın ilk yarısı boyunca, Tuğla (Toğla) Irmağı boyunca Göktürklerle karşı egemenlik mücadelesi vermiştir. Oğuz boylarının Baz Kağan önderliğinde Kutluk (Kutlug) Devleti'nin kuruluşuna, kendi göçebe düzenlerinin sarsılacağı kaygısıyla karşı çıktığı, bunun için Kuzey Çinli Tabgaçlar (Çince Bei Wei) ve Kitanlar (Hitanlar) anlaştığı bilinmektedir. Yirmiyi aşkın yerde Oğuzlardan söz edilen Orhun Yazıtları'nda (Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk yazıtları) bu topluluk sık sık yagı (düşman) adıyla anılır ve Türk budununu yok olmanın eşğine nasıl getirdiği anlatılır. Bu ifadeler, bir konfederasyon oluşturma ve bunu güçlendirme doğrultusunda Türklerin Oğuzları denetim altına alma çabasını yansıtır. Yazıtların başka yerlerinde ise Türkler ile Oğuzların birleşme dönemlerindeki ögütler ve

Bilge Kağan'ın iki buduna da yönelen veslesişleri yer alır.

Göktürklerin yeniden toparlanmasını önlemeyi başaramayan ve sonunda İltiş (İl-Tiş) Kağan'ın (hd 682-92) buyruğuna giren Oğuzlar bir süre onlarla birlikte davrandılar ve Kırgızlar üzerine yürüdüler. Ama Bilge Kağan döneminde (716-734) sık sık ayaklanarak dört (ya da beş) kez Türklerle savaşa tutuştular. Dokuz Oğuzlardan bu savaşlarda önemli rol oynayan Üç Oğuz boyları Dokuz Tatarlarla ıdırılışı yaptı. Yenik düşen bazı Oğuz boyları Çin'e göç ederken, yurtlarında kalanlar Uygurların Basmillar ve Karluklarla birleşerek Göktürk egemenliğine son vermesine en önemli desteği sağladılar. Ama Oğuzlar bu kez de Uygurların onları boyunduruk altına alma girişimlerine karşı ayaklandılar, bu amaçla Çikler ve Kırgızlarla ittifak kurdular.

Sirderya Oğuzları. Uygur egemenliğinin sona ermesinden (840) önce ya da en geç o dönemde batıya göç ettiği sanılan Oğuz boyları Sirderya (Seyhun) Oğuzları olarak Dokuz Oğuzlardan ayırt edilir. Bunların önceleri bir bölümü, daha sonra da hemen tümü "Türkmen" adıyla anılmıştır. Karluklar ile Halaçların da Türkmen olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Ama Türkmen sanı yüzyıllar boyunca, özellikle Anadolu, İran, Irak ve Suriye'de Oğuz soyundan gelenler için kullanılmıştır. Öte yandan 10. yüzyıl İslam coğrafyacılarının Beşbalık (Bisbahik) bölgesinde yaşayan Uygurlardan "Tokuz Guzz" adıyla söz etmeleri, Orhun bölgesinde Göktürk egemenliği altında bulundukları dönemden başlayarak Oğuzlar ile Uygurların kaynaşmasının göstergesi sayılabilir. Çeşitli aşamalarda sonra Türkiye Oğuzlarının Türk adıyla nitelenmesi ise özgül nedenlerin sonucudur. Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde nüfusun başat ve çoğunluk kesimini Müslüman Oğuzlar oluşturmuyor ve bunlar Türk olarak anılıyordu. 19. ve 20. yüzyıllarda Türk milliyetçiliği geçmişe yönelerek Türklüğün Orta Asya'daki kapsamını çok genişletmiş, etnik köken birliğini belirttiği varsayılan bu adı gerçekte farklı başlangıçlardan türeyerek ortak bir siyasal oluşumu paylaşmış bütün kavimler ve akrabalık kümeleri için kullanmıştır.

Sirderya Oğuzlarının 11. yüzyılda kullandığı birçok sözcük Doğu Türklerince bilinmiyordu. Oğuzların lehçesi de Doğu Türklerinin lehçesinden oldukça farklıydı. Bu veriler Sirderya Oğuzlarının 8. yüzyıldan beri bu bölgede yaşadıklarını düşündürmektedir. Ama Sirderya Oğuzları ile Dokuz Oğuzlar büyük olasılıkla tek bir kavmin iki bölümü olarak yayılmışlardır. Bu durumda, Dokuz Oğuzlar arasındaki Üç Oğuzlar ve Altı Oğuzlar ayrımlarını Sirderya Oğuzları arasında Üçoklar ve Bozoklar ayrımlarına dönüştüğü varsayılabilir. Buna karşılık, Dokuz Oğuzlar ile Sirderya Oğuzları arasında yalnızca benzerlik bulunduğu varsayılırsa, Sirderya Oğuzlarının On-oklarla ilişkilendirilmesi daha anlamlıdır.

Oğuzlar 10. yüzyılın ilk yarısında özellikle Seyhun Irmağının orta yatağına kadar olan alan ile ırmağın iki yanından kuzeye uzanan steplerde kabile beylerinin kendi içlerinden seçtiği tek bir yabgunun buyruğunda yaşıyorlardı. Seyhun'dan Hazar Denizine kadar, Emba (Cim), Mugayar (Mugocar) Dağları, Irgız Irmağı, Karakum, Ulu-Tag (Uludag) ve Kiçi-Tag (Kiçidag) çevreleri Oğuzların yurduydular. Bu hartın kuzeybatısında Peçeneklerle, kuzeyinde ise Kimeklerle ilişkileri vardı; doğuda önce Karluklar,

Oğuzeli'nden bir görünüm, Gaziantep
Anadolu Yayıncılık Arşivi

11. yüzyıldan sonra da Çigiller yer alıyordu. Seyhun çevresi ve ırmağın kuzeyi İslam coğrafyacılarınınca Oğuz Çölü (el-Mefazâtü'l-Guzziye) olarak adlandırılıyordu. Güneyde ise Oğuzlar ile İslam ülkesi arasında görece belirgin bir sınır vardı; Harezmi'deki Cürcaniye (Urgenç), onun kuzeybatısındaki Cit ve Aral gölünün güneyindeki Baratigin Arap-İslam uygarlığının Oğuzlara karşı sınır kasabalarıydı.

Oğuz yabgularının kışlığı, Seyhun'un ağzı yakınlarındaki Yeni-Kend'di. Oğuzların bir bölümünün yerleşim alanlarına egemen olması ve zamanla bir bölümünün de yerleşikleşmesi sonucunda Cend ve Huvâre kentleri de Oğuz yabgularının denetimine girdi. Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lugati't-Türk*'te belirttiğine göre Sepren (Sabran), Karaçuk, Suğnak, Karnak ve Sitgün Oğuzların başka halklarla yan yana yerleşik yaşadıkları kentlerdi. Oğuzların ticari ilişkiye yöneldikleri başlıca kent ise bir Müslüman yerleşmesi olan Sepren'di. Oğuzların Müslümanlaşması da yerleşik yaşama geçmelerine koşut olarak gelişti ve 11. yüzyıl başlarında büyük ölçüde tamamlandı. Ama çoğunlukta göçebe Oğuzlar kandaş törelerini sürdürdüler; ne ölçüde katmanlaşmış olsalar da uygar toplumlara özgü sınıflaşmanın uzağında kalan bu boylar yerleşik Oğuzları *yanuk* ("tembel") adıyla anıyorlardı.

Savaş ve fetih yoluyla genişleme geleneğini sürdüren göçebe Oğuzlar, Peçenekleri Karadeniz'in kuzeyine kadar göç ettirdiler. Hazarlar ile savaştılar ve güneydeki İslam ülkelerine akınlar düzenlediler. Doğuda Karluklara ve Çigiller ile Kimeklerin Kıpçak boyuna karşı sürdürdükleri savaşlar da hemen hiç kesintiye uğramadı. Oğuz yabguları ve beyleri Abbasi, Karahanlı, Gazneli ve Samani devletlerinin siyasal ve askeri ilişkilerinde de etkili oldular. 1003 ve 1004'te Müslüman Oğuzların desteğindeki bir Arap ordusunun Karahanlıları yenmesi Oğuzlar için zengin ganimet olanakları sağladı. Oğuzların bazı kolları ise daha uzak bölgelere göç etmeyi yeğlediler. Örneğin yaygın kanıya göre yabgunun buyruğundaki bir subaşı iken ayaklanan ve gitgide daha büyük bir Oğuz kümelenmesini yönetiminde toplayan Selçuk Bey önderliğindeki Kınık boyu Selçuklu hanedanının atası oldu. Gene de Oğuz yabguluğu 11. yüzyıl başlarına değin etkinliğini korudu. Bağımsız yabguluğun büyük olasılıkla Kıpçak saldırıları sonunda yıkıldığı bilinmekteyse de, yıkılış tarihi tam olarak belli değildir.

Hun kabile birliğinin önderi *shanyu*'yu andıran, ama Hunların konfederatif yapısına göre belki daha sınırlı bir işlevi olan yabguluğun gerçekte kabileler arasında bir tutunum mekanizması olduğu anlaşılmalıdır. Ama göçebe yönetimlerin pekişmesi ve yönetici katmanların oluşmasıyla birlikte, yabguluğun bir yönetim kurumuna dönüşerek hanlığa koşut bir gelişim gösterdiği öne sürülebilir. Gene de bu yönetim odağı, devlet yönetiminden ve hükümdarlıktan ayırt edilmelidir. Oğuzlardaki öteki önemli sanlar arasında subaşı, küz (kül), erkin, yınal ve tarhan sayılabilir.

Oğuzların toplum ve yönetim düzenindeki dağılıma, yabgu egemenliğinin zayıflamasının ve bunun doğurduğu otorite boşluğunun değil, bütün katmanlaşma eğilimlerine karşın başlangıçta temel niteliği bakımından eşitlikçi olan kandaş askeri demokrasinin yapısının dışına taşan eğilimlerin sonucudur. Kamusal nitelikli yönetim sorumluluğunun töresel çerçeveyi aşmaya yönelmesi ve kabi-

le toplumu yapısını zorlaması bu gelişmenin başlıca etmenlerinden biridir. Ama devlet örgütlenmesine geçiş aşamasında, bu örgütlenme biçiminin kandaşlık ilişkilerine son vermek için kullandığı pek çok iktidar yöntemi gene kandaşlıktan ödünç alınmıştır. Örneğin Selçuk'un daha sonra yabgu unvanını alması, devlet örgütlenmesine yönelmiş bir önderliğin eski kandaşlık ilişkilerinin kalıntılarından yararlanarak bir meşruiyet çerçevesi yarattığını gösterir. Daha sonra Osmanlılarda da II. Murad döneminde en son kandaşlık kalıntılarının sona erdirilmesi çabasıyla Oğuz geleneğinin canlandırılması, gerçekte devlet örgütlenmesinin bütün kurumlarıyla olgunlaştığını gösterir; hemen aynı dönemde gene Oğuz kökenli Akkoyunlularda da bir tür "Oğuzculuk" kurgulanmıştır.

Oğuzların 11. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz'in kuzeyine gelmiş bulunan, en çok 20-30 bin çadırılık bir kolundan Bizans kaynaklarında Uz, Rus kaynaklarında ise Tork (çoğul Torki) adıyla söz edilir. Bu Oğuz kolunun Tuna'ya indiği (1065), Yunanistan'a kadar geniş bir bölgeyi yağmaladığı, bir salgın hastalık yüzünden sayılarının azaldığı, sağ kalanların Bizans hizmetine girdiği bilinmektedir. Bunların bir bölümü Bizans sınırlarında Makedonya'ya yerleşmiştir (1071'deki Malazgirt Savaşı'nda Bizans ordusundan Selçuklu saflarına geçen Uz askerleri bunlardır). Ama Makedonya Uzları uzunca bir süreç sonunda Slavlaşmıştır.

12. yüzyılın ortalarında, Karaçuk Oğuzlarının Oğuz yurdundan ayrılmayan önemli bir kütlesi Karahanlıların egemenliği altında yaşıyordu. 1141'de Horasan'a gelen Oğuzlar, Uçok ve Bozok adlarıyla özellikle Belh yöresini yurt tuttular ve Büyük Selçuklu sultanına yılda 24 bin koyun vergi ödediler. 1153'te patlak veren savaşta Büyük Selçukluları yenerek Sultan Sencer'i tutsak ettiler. Bu beklenmedik zafer Oğuzlara Horasan'a egemen olma fırsatını veriyordu; ama devlet yönetimi deneyimlerinin zayıflığı yüzünden Harezmi, Serahs, Fars ve Kirman bölgelerine dağıldılar. Kirman'da bağımsız olan Oğuz Beyi Dinar (hd 1185-95) "melik" sanını aldı. Fars'a giden Oğuzlar da Salgurlar devletini kurdular. Binlerce çadırından oluşan Oğuz-Salgur kolu 12. yüzyıl boyunca Türkmen adıyla Anadolu'ya ve Suriye'ye göç etti. Bu akınlar sonucunda Anadolu'nun Türkmenleşmesi iki yüzyıl sürdü. Yemen'deki Guzz süvarileri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu aşiretleri, Azerbaycan'daki Şahseverler ile Beğdili ve Avşar boyları da Oğuz yayılmasının öbür kollarını oluşturuyordu.

Türkmenler gerek Büyük Selçuklu gerek Anadolu Selçuklu devletlerine karşı önemli ayaklanmalar gerçekleştirdiler. Bu nedenle her iki devlette de Oğuzlar ordu örgütlenmesinin dışında tutulmaya başladı; devlet öncesinin toplumsal dokusunun bozulduğunu gören kandaş kökenli birimlerin tepkisi ordu gücüyle bastırıldı.

Ekonomik ve toplumsal örgütlenme. 11. yüzyılda Oğuzların çoğunluğunun mal varlığını koyun sürüleri, yıkları (at sürüleri) ve develer oluşturuyordu. At "binit", deve de "yüklet" olarak kullanılıyordu. Ama Oğuzlar koyun etinin yanı sıra at ve deve etini de beslenme amacıyla kullanıyorlardı. At eti yemenin özellikle töresel bir işlevi vardı; ölenlerin atlarını yeme töresi uzun süre varlığını korudu. Yerleşik Oğuzlar ise ticari etkinliğe özellikle Müslüman tüccarların etkisiyle başladılar. Oğuz yurdundan geçen ve Harezmi'den İtil bölgesine giden yol Oğuzların ticari ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulundu. Oğuzlar, Harezmi'de Cür-

caniye ve Baratigin, Maverâünnehir'de de Sabran kentlerine gelerek koyun sürülerini satıyorlardı.

Sirderya Oğuzlarının örgütlenme biçiminin ve daha eski kültürel özelliklerinin belirgin yönleri, Oğuz menkıbe ve destanlarında görülür. Evrensel kandaşlık ilkeleri, Asya kandaşlığının en eski özelliklerinin izleri ve Oğuzların en eski yaşam biçiminin anıları bu menkıbe ve destanlarda (*bak. Oğuz Kağan Destanı; Oğuzname*) iç içe geçmiş biçimde bir arada bulunur. Oğuzların ürünleri konusundaki başlıca kaynak, Reşideddin'in *Camiü't-Tevarih* adlı yapıtındaki "Tarih-i Oğuzân ve Türkân ve Hikâyât-ı Cihan-gir-i O" başlıklı bölümdür. Bu bölümün tarihsel yöntemle çözümlenmesi "Oğuz Kağan"ın tarihsel bir kişilikten çok, 24 boyluk Oğuz örgütünün simgesi olarak belirdiğini gösterir. *Divanü Lugati't-Türk* ile Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın *Şeceri-i Terâkime*'sinde de Oğuzlarla ilgili bilgiler vardır.

Oğuzlar konusunda bilinenlerin çoğuna kaynaklık eden Dede Korkut Kitabı(*) görece yakın geçmişte, 15. yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Kitap, Oğuzların yaşamında eski ile yeni olanı iç içe sunar. Bunlar arasında en eski öğeler, Oğuzların Anadolu'ya geçmeden önce Maverâünnehir'deki dönemlerine, daha sonra da Anadolu'nun kuzeydoğusuna gelen Oğuzların Trabzon'daki Rum devletiyle çatışmalarına ilişkindir. Öykülerin daha sonraki metinlerinde Kıpçaklar ve Bizanslılar tek bir "kâfir" kavramında birbirine karşıdır. Belirli bir aşamanın ürünü olduğu anlaşılan Oğuz "boyları" temel kaynaklarda şöyle sıralanır. Bozoklar: Kayı, Bayat, Alkaevli (Alkabölük), Karaevli, Yazır (Yazgır), Dodurga (Tuturga), Döğer (Töker), Yaparlı, Avşar, Kızık, Beydili, Karkın. Uçoklar: Bayındır, Beçenur (Peçenek boyu), Çavuldur (Çavundur), Çepni, Salur (Salgur), Eymür, Alayundlu, Yüregir, İğdir, Bügdüz, Yıva (Iva), Kınık. Anadolu'da yerleşik düzene geçen Uçoklar ve Bozoklar, Anadolu Selçukluları, Dulkadiroğulları, Ramazanogulları ve Osmanogulları gibi devletlerin nüfus bileşiminde ağırlığı oluşturmuşlardır. Orta Anadolu'ya göçenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölge uzun süre "Bozok" adıyla tanınmıştır. Geleneksel kanı, Oğuzların İslamı benimsemesinden önce üstünlüğün Bozoklarda olduğu yönündedir. Oğuz yabguları ile Müslüman Türk hanedanlarının çoğunun Kayı, Yazır, Avşar ve Beydili gibi Bozok boylarından olması bu kanıyı desteklemektedir. Buna karşılık Uçoklardan Eymür boyundan da bey hanedanları vardır. Dede Korkut öykülerinde de üstün kol, Bayındır Han ve Bey Salur adlarının simgelediği gibi Uçoklardır.

Oğuz gelenekleri. Dede Korkut Kitabı'nda töre, alp geleneği, ozan gelenekleri, insan-silah ilişkileri ve Oğuz silahları sıkça gündeme gelir. Silahın, özellikle okun, örgüt-inanç ilişkisini yansıtan yönleri belirginleşir. Bu metinde savaş ve silah kullanımıyla ilgili terim ve deyimler 200'e yaklaşıp. Oğuz geleneklerinin çeşitli motifleri arasında anaerkillik döneminin kalıntılarını yansıtan öğeler de yer alır.

Oğuz töresine göre her Oğuz boyunun "damgası" Oğuz Han tarafından verilmiştir ve Oğuz boylarının her birinin birer ongunu(*) vardır. "Döl-alma", "kargış", "ant içme" ve alp pratikleri; kutsal olanın yer-su biçiminde gözükmesi; kutsallığı bozacağı inancıyla su kullanımının sınırlı tutulması Oğuzların önemli gelenekleri arasındadır. Oğuz töresine göre öldürülenin öcünün bütün kabile tarafından alınması gerekir; baba ölünce oğlu üvey annesiyle evlenebilir. Kan Turalı, Kara Çekür, Kırk Kınık, Bozaygırlı Beyrek gibi bazı alplerin "yüzle-

rine bakılmazlık" gereğince peçeli olarak gezmesi anaerkilliğin bir kalıntısını yansıtır. Ayrıca kadın alplerin erkek alplerden fark-sız bir yığıtlık gösterdiği (örn. Beyrek'in, nişanlısı Banu Çiçek'le güreşmesi ve yenil-mekten güç kurtuluşu) anlatılır. Yas, ölü aşı ve gömme âdetleri (ölünün mezar-eve otu-rularak buraya içki dolu kap konulması), şaman inançları, av, savaş ve toylara verilen önem Oğuzların kültür kalıntılarını parçalarıdır. Müslüman Oğuzlar, eski geleneklerin-den zamanla bir ölçüde uzaklaşmışlardır. Oğuzların Müslümanlaşmadan önce de öte-ki tanrılardan üstün "Tengri" adlı en yüce bir varlığa inanmalarının İslami benimseme-lerini kolaylaştırdığı öne sürülür. Eski Oğuz şamanlarının yargıçlık, hekimlik ve kâhinlik yaptıkları, ayin yönettikleri bilinir.

Oğuzlar, topraklarının bir bölümü Ka-radeniz Bölgesi, daha büyük bölümü İç Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan, Çorum iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi ka-saba.

Eskiden İskilip ilçesine bağlı olan yedi köy 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca bir araya getirilerek merkezi Ka-raören kasabası olmak üzere Oğuzlar adıyla ilçe yapılmıştır.

Oğuzlar Belediyesi 1965'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 11.846; kasaba, 5.867.

Oğuzname, Oğuz Kağan Destanı'na(*) ve sonradan ona eklenmiş öykülere Türk-İslam yazınında verilen ad. Dede Korkut Kitabı'nda(*) yer alan destansı öykülerin de Oğuzname'nin parçaları olduğu sanılır. Oğuz Kağan'ın yaşamıyla başlayan Türk-men-Oğuz tarihleri, yalnızca Oğuz Kağan'ı anlatan yapıtlar ve Dede Korkut Kitabı'nda yer alan tek tek öyküler için de Oğuzname adı kullanılır.

Oğuz Kağan Destanı'nın günümüze ulaş-mış en eski Uygurca metninin 13. yüzyılda ya da 14. yüzyıl başlarında yazıya geçirilir-ken hangi adla anıldığı bilinmemektedir. Resîdeddin'in (ö. 1318) *Camii't-Tevarih* adlı yapıtının "Tarih-i Oğuzân ve Türkân ve Hikâyât-ı Cihangir-i O" başlıklı bölümünde yer alan Oğuzname Moğolca aslından Fars-çaya çevrilmiş, bunun soy bildiren bölümü Yazıcıoğlu Ali'nin (15. yy) *Selçukname* (*Tarih-i Âl-i Selçuk*) adlı yapıtının başında "Oğuzname" adıyla Türkçeye aktarılmıştır. Resîdeddin'in yapıtında yer alan öykünün 13. ya da 14. yüzyılda Doğu Türkçesiyle kaleme alınmış manzum bir özeti daha bulunmuş, Hüseyin Namık Orkun'un tanı-tığı bu nüsha Kemal Eraslan tarafından incelenerek *Türkiyat Mecmuası*'nda (1976) "Manzum Oğuzname" adıyla yayımlanmış-tır. Ebu'l-Gazi Bahadır'ın *Şecere-i Terâkime* ve *Şecere-i Türki* adlı yapıtlarında ise Resî-deddin'in kitabında yer alan Oğuzname'nin Türkmenler arasındaki rivayetleri aktarılır.

Oğuzname'den söz eden ya da alıntı yapan başka yapıtlar da vardır. Ebûbekir Abdul-lah bin Aybek ed-Devadî'nin *Dürerü'l-Tican* ve *Gurerü'z-Zaman*'ında, önce Türk-çeden Farsçaya, sonra da Cebraîl bin Bahtî-şu tarafından Arapçaya çevrilen (826/827) bir Oğuzname'den söz edilir. Osmanlı sulta-nı II. Murad'ın Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a elçi olarak gönderdiği Şükrullah da (ö. 1488), Tebriz sarayında Uygurca bir Oğuzname gördüğünü *Behcetü'l-Tevarih* adlı yapıtında belirtir. Bunların dışında Hasan bin Mahmud Bayatî'nin *Câm-ı Cem Ayin* (1915), Neşri'nin *Neşri Tarihi*, Mirhand'ın *Ravzatü's-Safa fî Sireti'l-Enbiya ve'l-Mülâk ve'l-Hulefa*, Şerefeddin Ali Yezdi'nin (ö. 1454) *Zafername*, Hafız Ebru'nun *Zübde'tü'l-Tevarih* ve *Mecma'u'l-Tevarih* ve zeyli, İbn Bibî'nin *el-Evamirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umuri'l-Alâ'iyye*,

Lutfi Paşa'nın *Tevarih-i Âl-i Osman* (1925) adlı yapıtlarından söz edilebilir.

Ohain, Hans Pabst von (d. 14 Aralık 1911, Dessau, Almanya), ilk başarılı jet motorunun tasarımını gerçekleştiren Alman fizikçi.

Doğtora çalışmasını Göttingen Üniversite-si'nde tamamlayan Ohain, aynı üniversite-nin Fizik Enstitüsü bölümünde Hugo von Pohl'un yardımcısı oldu. 1936'da Alman uçak yapımcısı Ernst Heinkel'in şirketine girdi. Ohain burada bir dizi gizli deneme yaptı ve 1939'da, başarıyla çalışan ilk jet uçağı "He178" geliştirildi. Ohain'in tasarı-mını gerçekleştirdiği jet motoru merkezkaç akışlı bir türbojetti. Sonradan daha da geliştirilen bu motor II. Dünya Savaşı sırasında pek kullanılmadı.

O'Hara, Frank (d. 27 Haziran 1926, Baltimore - ö. 25 Temmuz 1966, Fire Island, New York, ABD), ABD'li şair. Şiirin yanı sıra görsel sanatlarla da uğraştı. 1960'larda, New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nde müdür yardımcılığı yaptı. Modern resim ve heykel üzerine etkili eleştirilerini *Art News* gibi dergilerde yayımladı. Bir askerin eve dönüşünde karısını aşıyla birlikte yakalamasını konu alan *Try! Try!* (1960; Dene! Dene!) gibi tek perdelik deneysel oyunlarından çoğu yerel tiyatrolarda sahnelendi.

New York şairler okulundan sayılan O'Ha-ra şiirlerinde alıntı, dedikodu, telefon nu-marası, reklam gibi ilginç bulduğu bütün anlatım öğelerini kullanır. Genellikle dene-yimlerinin anlamını açıklamaya çalışmak yerine başından geçenleri olduğu gibi aktar-mayı yeğler. Sonuçta yapıtları özel olaylarla ilgili olanlardan dinamik ve mizahi şiirlere kadar büyük bir çeşitlilik gösterir. İlk şiir kitabı *A City Winter, and Other Poems*'dir (1952; Kentte Kış ve Başka Şiirler). *The Collected Poems of Frank O'Hara* (1971; Frank O'Hara'nın Toplu Şiirleri) ölümün-den sonra yayımlanmıştır.

O'Hara, John (Henry) (d. 31 Ocak 1905, Pottsville, Pennsylvania - ö. 11 Nisan 1970, Princeton, New Jersey, ABD), ABD'li roman ve öykü yazarı. 1920'lerden 1940'lara uzanan dönemde sınıf değiştiren Amerikalıların toplumsal tarihi niteliğinde-ki yapıtlarıyla tanınır.

Romanlarında Gibbsville olarak söz ettiği, tipik bir Amerikan kasabası olan Potts-ville'de büyüdü. Liseyi bitirince evden ayrıldı, uzun süre çeşitli kentleri dolaştıktan sonra New York'ta eleştirmenlik ve mu-habirlik yapmaya başladı. Romanlarındaki nesnel ve dolaysız üslup gazetecilik de-neyiminin etkilerini yansıtır.

O'Hara yapıtlarında sınıf, para ve cinselli-ğin Amerikalılar üzerindeki etkisini konu aldı. Hollywood ve Broadway'i ve oralarda yaşayanların züppeliğini yansıttı. Çok beğenilen ilk romanı *Appointment in Samarra*'da (1934; Samarra'da Buluşma) küçük bir kentte yaşayan yukarı sınıftan bir kişinin eski konumunu yitirmesini ve ölümünü işledi. 1956'da, *Ten North Frederick* (1955; Çınlıçplak, 1974) adlı romanıyla Ulusal Kitap Ödülü'nü aldı. Çok satan kitaplarının birçoğu sahneye ya da sinemaya uyarlandı. Bunlar arasında, her ikisi de 1960'ta filme çekilen *Butterfield 8* (1935; Vizonlu Venüs, 1962) ve *From the Terrace* (1958; Hayat Kasırgası, 1963 / Umutsuzlar, 1973) sayılabilir. O'Hara öykülerini *Waiting for Winter* (1966; Kışı Beklerken) ve *And Other Stories* (1968; Ve Başka Öyküler) adlı kitaplarda toplamıştır.

Çok çeşitli eleştiriler almasına karşın, bir-çok eleştirmen O'Hara'nın başarısının belli

bir toplumsal dönemi o günün konuşma tarzı ve ayrıntılarıyla yansıtmışından kay-naklandığında birleşir.

O'Hara'nın Türkçede yayımlanan öteki kitapları arasında *Yaşama Hırsı* (1967), *Aşk Mevsimi* (1970), *Büyük Kahkaha* (1972) ve *Şeytanın Son Bilmecesi* (1973) sayılabilir.

Ohara okulu, Ohara Unşin'in 20. yüzyıl başlarında kurduğu Japon çiçek düzenleme okulu. *Moribana*(*) adı verilen ve çanağa benzeyen alçak vazolarda oluşturulan doğalcı peyzajlar bu okulla ortaya çıkmıştır. Ohara okulunda da *şoka*(*) üslubundaki gibi uzunca ve dar boğazlı vazolar kullanılır, ama buna *heika* adı verilir. Bu okula ait üsluplar 20. yüzyıl boyunca gittikçe daha çok tutulmuş, geleneksel ve biçimci *rik-ka*(*) üslubunun yerini almıştır.

O'Higgins, tam adı LIBERTADOR GENERAL BERNARDO O'HIGGINS. Şili'nin orta kesiminde yönetim bölgesi. 1974'te oluşturulmuştur. Cachapoal ve Colchagua illerini içine alır. Yüzölçümü 16.365 km²'dir. Adını, Şili'nin ilk başkanı Bernardo O'Higgins'den alır.

Nüfusun büyük bölümü kuzey-güney doğ-rultusunda uzanan Merkez Vadisinin alüvyonlu ovalarında toplanmıştır. Burada, uzun ve kurak yaz mevsimi nedeniyle tarım ancak sulamayla yapılabilir. Yetiştirilen başlıca ürünler buğday, pirinç, baklagiller, üzüm, arpa ve mısırdır. Yaylalarda ve And Dağlarının alçak yamaçlarında koyun ve sığır sürüleri beslenir. Bölgenin yönetim merkezi olan Rancagua ile San Fernando yöredeki başlıca ticaret merkezleridir. Bölgede un ve pirinç değirmenleri, tabakhane-ler, ayakkabı, cam ve sigara fabrikaları vardır. Ekonomisinde madencilik de önemli bir yere sahiptir. El Teniente ülkenin ikinci büyük bakır üretim bölgesidir. O'Higgins' de ayrıca bir bakır dökümhanesi, kukürt yatakları ve kıyı boyunca uzanan tuzlalar bulunur. Nüfus (1992 geç.) 688.385.

O'Higgins, Bernardo (d. 20 Ağustos 1776/78?, Chillán, Şili, La Plata Genel Valiliği - ö. Ekim 1842, Peru). Güney Amerikalı devrimci önder ve Şili'nin ilk devlet başkanı (1817-23). Şili'nin İspanya'dan bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanan savaşta Şili ordularına komuta etmiştir.

İrlanda asıllı İspanyol subayı Ambrosio O'Higgins'le Chillán'lı ünlü bir aileden gelen Isabel Riquelme'nin evlilik dışı oğluydu. Babası önce Şili valisi, ardından da Peru genel valisi oldu. On iki yaşında Lima'da ortaokula başlayan O'Higgins dört yıl sonra İspanya'ya gitti. On yedi yaşındayken yük-seköğrenim için İngiltere'ye gönderildi. Başta Latin Amerika'nın bağımsızlığı için mücadele eden Venezuelalı devrimci önder Francisco Miranda olmak üzere, Londra'da tanıştığı Latin Amerikalı siyaset adamları-nın etkisiyle koyu bir milliyetçi oldu. Gele-ceğin devrimci önderlerinden bazılarıyla birlikte Miranda'nın Londra'da kurduğu bir Mason locasına katıldı. 1799'da İngiltere'den İspanya'ya geçti. İspanya'dayken ilişki kurduğu Latin Amerikalı din adamlarının da bağımsızlıktan yana olmaları inancının güçlenmesinde etkili oldu. Şili'ye dönüşün-de babasından miras kalan, Chillán yakınına-rındaki büyük çiftliğin başına geçen (1803) O'Higgins, 1806'da kent meclisine girdi.

İspanya'nın 1808'de I. Napoléon orduların-ca işgal edilmesi bu ülkenin Latin Amerika'daki sömürgeleri üzerindeki denetimini bü-yük ölçüde yitirmesine yol açtı ve Latin Amerika'nın dört bir yanında ulusal bağımsızlık yolunda ilk adımlar atılmaya başladı.

Santiago'nun ileri gelenlerinden oluşan bir ulusal cunta 18 Eylül 1810'da Santiago'da genel validen yetkilerini devraldı. 1811'de de Şili'nin ilk kongresi toplandı. Aynı yıl Kongre üyeliğine seçilen O'Higgins, iki yıl boyunca Şili'nin çalkantılı siyasal yaşamında önemli rol oynadı.

Peru genel valisinin Şili'yi yeniden İspanya'nın egemenliği altına sokmak amacıyla başlatıldığı istiladan (1814) birkaç ay sonra milis kuvvetleri albaylığından savunma kuvvetleri başkomutanlığına yükseldi. Çok geçmeden de çarpışmaların sürdüğü Concepción ilinin valiliğine atandı. Ama savaşın kötüye gitmesi üzerine komutanlıktan alındı. Şilili yurtseverler Ekim 1814'te Rancagua'da Peruluların önderliğindeki birlikler karşısında kesin bir yenilgiye uğradılar. Şili yenilgiyi izleyen üç yıl boyunca kralcılarının işgali altında kaldı.

İşgal sırasında aralarında O'Higgins'in de bulunduğu binlerce Şilili Andlar'ı aşarak Arjantin'e sığındı. Şili'yi geri almak amacıyla üç yıl boyunca hazırlık yapan O'Higgins, Ocak 1817'de Arjantinli general José de San Martín'le birlikte, Arjantin askerleriyle Şilili sürgünlerden oluşan bir ordunun başında ülkesine döndü. İspanyollar 12 Şubat 1817'de Chacabuco'da kesin olarak yenilgiye uğratıldı ve Şili'nin büyük bölümü kurtarıldı. O'Higgins zaferden sonra geçici olarak devlet başkanlığına getirildi.

O'Higgins altı yıl boyunca sürdürdüğü bu görevi sırasında etkin bir yönetim aygıtı kurdu, ülkede barışı ve düzeni sağladı. Olumsuz koşullara karşın bir ulusal donanma kurmayı ve kralcılarla savaşmak üzere Peru'ya büyük bir askeri sefer düzenlemeyi başardı. Ama siyasal konularda başarılı olamadı. Başlattığı reformlarla tutucu kiliseyle aristokratları karşısına aldı. Daha sonra işadamlarını da kendisinden uzaklaştırdı. Saygınlığını tehdit altındaki bir ülkenin askeri önderi olmasına borçlu olan O'Higgins, savaş tehlikesinin ortadan kalkmasıyla kitlelerden gördüğü desteği yitirdi. Ocak 1823'te başkanlıkta istifaya zorlandığında, Latin Amerika'nın bir bütün olarak bağımsızlığını öngören Arjantin kaynaklı milliyetçilik anlayışı, gelişen Şili milliyetçiliği karşısında 1817'de sahip olduğu çekiciliği büyük ölçüde yitirmişti.

1823'ten ölümüne değin Peru'da, evlilik dışı oğlu Pedro Demetrio O'Higgins'le birlikte sürgünde yaşayan O'Higgins klasik bir 19. yüzyıl liberali ve İngiliz anayasal sisteminin hayranıydı. Çağdaşı bazı Şilili önderler kadar tutucu olmamakla birlikte, demokrat da değildi. Ölümünden sonra hükümetlerin ve tarihçilerin değişen siyasal eğilimlerine bağlı olarak çok farklı biçimlerde değerlendirildiyse de, Şili Cumhuriyeti'nin kuruluşunda oynadığı öncü rolü nedeniyle ülke tarihinde tartışılmaz bir yer edindi.

O'Higgins, Kevin Christopher (d. 7 Haziran 1892, Stradbally, Leix ili - ö. 10 Temmuz 1927, Booterstown, Dublin ili, İrlanda), İrlandalı devlet adamı. 1921'deki İngiltere-İrlanda Antlaşması'nı izleyen karışıklıklar sırasında İrlanda Cumhuriyet Ordusu'na (IRA) karşı sert önlemlere başlamıştı.

Dublin'deki University College'da öğrenim gördü. Avukat olan amcasının yanında bir süre çalıştı. 1916'daki Paskalya Ayaklanması'ndan sonra milliyetçi Sinn Féin hareketine katıldı ve tutuklanarak hapsedildi. 1918'de, hapisteyken Leix ilinden (Queens ili) parlamentoya seçildi. Ertesi yıl da yerel yönetim bakanı William T. Cosgrave'in yardımcılığına getirildi.

İngiltere'yle 6 Aralık 1921'de yapılan ve Serbest İrlanda Devleti'nin kurulmasıyla sonuçlanan antlaşmayı destekledi. 1922'de içişleri bakanı ve Yürütme Konseyi başkan yardımcısı oldu. 1923'te içişleri ve adalet bakanlığına atandı. Serbest İrlanda Devleti Anayasası'nın hazırlık çalışmalarına katıldı.

Kevin O'Higgins
Hulton Picture Library

İngiliz Uluslar Topluluğu içinde birleşik bir İrlanda'nın kurulması için çalışan O'Higgins, 1926'daki İmparatorluk Konferansı'nda önemli rol oynadı ve Milletler Cemiyeti'nde ülkesini başarıyla temsil etti.

Adalet bakanlığı sırasında, Sivil Muhafızlar adıyla bilinen silahlı bir polis gücü örgütledi. Serbest İrlanda Devleti kuvvetleri ile İrlanda Cumhuriyet Ordusu arasındaki çatışmaların sona ermesinden sonra düzeni sağlamak üzere acil önlemler aldı. 1922-23 yıllarında 77 Cumhuriyetçinin kurşuna dizilmesinde oynadığı rol, iç savaş sırasında kışkırtıcı konuşmaları ve içi ticaretini kısıtlaması nedeniyle pek çok düşman kazanan O'Higgins sonunda bir suikast sonucu öldürüldü.

Ohio, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. Ortabatı'da yer alır. Yüzölçümü 115.998 km², yönetim merkezi Columbus'tur.

Arkeolojik bulgulara göre eyalet topraklarındaki ilk kalıcı yerleşmeyi kuranlar İÖ y. 200 - İS y. 400 arasında kendilerine özgü bir kültür geliştiren Hopewell Yerlileriydi. Bölgeye Avrupalılar geldiğinde ise burada Miami, Shawnee, Wyandot ve Delaware Yerlileri yaşıyordu. Bölgedeki ilk beyaz yerleşmesi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na katılan New England'lılar tarafından 1788'de kurulan Marietta'ydı. Kuzeybatı Toprakları'ndan ayrılan ilk eyalet olan Ohio, 1803'te 17. eyalet olarak Birlik'e katıldı. 1850'ye doğru ülkenin en kalabalık eyaleti haline geldi. ABD İç Savaşı eyaletin sanayileşmesine hız kazandırdı.

Ohio, yüzey şekilleri bakımından üç bölgeye ayrılabilir; Doğudaki Allegheny Platosu, kuzeybatıdaki Göl Ovaları, eyaletin batı ve güneybatısında uzanan Orta Ovalar. Eyalet topraklarının yaklaşık yüzde 30'unun suları Erie Gölüne, geri kalanı da Ohio-Mississippi ırmak sistemine boşalır.

Kanada'dan gelen soğuk ve kuru cephe sistemi ile Meksika'dan gelen sıcak ve nemli cephe sisteminin etkisi altındaki bölge bol yağış alır. Yıllık ortalama yağış miktarı 965 mm dolayındadır. Güneydeki Porthmouth kentinde 13°C olan ortalama sıcaklık, kuzeydoğudaki Dorset'te 8°C'ye düşer. Ohio'ya 19. yüzyılın başlarında gelen göçmenler arasında en kalabalık grubu Almanlar oluşturuyordu. Sonraki yıllarda eyalete Doğu ve Güneydoğu Avrupa'dan gelen başka göçmenlerle Güney'den gelen Siyahlar yerleşti. 1980'de Siyahlar eyalet nüfusunun yüzde 10'unu, Cleveland kentinin nüfusunun da yüzde 44'ünü oluşturuyordu. Ohio, 1970-80 arasında yüzde 1,3'lük nüfus artış hızıyla ülke ortalamasının çok altında kaldı.

Ohio coğrafi konumu, zengin doğal kaynakları, verimli toprakları ve gelişmiş ula-

şım sistemi sayesinde ülkenin ilk sanayileşen eyaletlerinden biri oldu. Günümüzde Ohio'daki fabrikalarda işlenen hammadde-lerin yaklaşık üçte biri eyaletin kendi kaynaklarından sağlanır. Eyalet topraklarının yüzde 60'tan fazlası tarıma açılmıştır. Ohio mısır, yulaf ve saman üretiminde önde gelen eyaletlerden biridir. Doğal kaynaklar açısından çok zengin olan Ohio'nun en önemli mineral yakıtları kömür, petrol ve doğal gazdır. Öteki madenler arasında kireçtaşı, kumtaşı, kil, şist, jips, turba ve tuz sayılabilir.

Nüfusun büyük bölümü eyalet ekonomisinin temelini oluşturan sanayi sektöründe çalışır. Ohio, başta kauçuk ürünleri, porcelen, elektrikli makine, pompa ve boru tesisatı üretimi olmak üzere, birçok sanayi dalında ülkenin en önemli eyaletidir.

Ohio gelişmiş bir ulaşım ağına sahiptir. Ohio Irmağında Panama Kanalı'ndan çok daha yoğun bir trafik görülür. Demiryolu ağı bakımından ülkenin altıncı eyaleti olan Ohio'nun karayollarının uzunluğu 177.000 km'yi aşar.

Eyalette 200'den fazla sanat, bilim ve tarih müzesi bulunur. Eyalette Jackson'daki Elma Şenliği ve Quaker kentinde Ohio Hills Folk Festivali gibi pek çok festival düzenlenir. 1809'da iki eyalet üniversitesine sahip olan Ohio, günümüzde yüksekokul sayısı bakımından ülkenin ilk on eyaleti arasında yer alır. Önde gelen yükseköğretim kurumları arasında Ohio Eyalet Üniversitesi, Ohio Wesley Üniversitesi ve Case-Western Reserve Üniversitesi sayılabilir. Nüfus (1992 tah.) 11.016.000.

Ohio Çetesi, ABD tarihinde, Başkan Warren G. Harding döneminde yüksek devlet görevlerini ele geçiren yetkilerini kötüye kullanan bir grup politikacı. Çetenin başı olan ve başsavcılık görevinde bulunan Harry M. Daugherty, Harding'in seçilmesinde en büyük rolü oynayan eski bir politikacıydı. Çetenin öteki üyeleri arasında İçişleri Bakanı Albert B. Fall, Posta Genel Müdürü Will H. Hays, Emekli Askerler Bürosu başkanı Charles R. Forbes ile Adalet Bakanlığı'nda görevli Jess Smith vardı.

Harding'in ölümünden kısa bir süre sonra, yönetimi sırasındaki rüşvet ve sulistimal iddialarını sürdürmek üzere 1924 başlarında bir dizi komisyon oluşturuldu. Soruştur-malar sonunda hakkında dava açılan Forbes, Emekli Askerler Bürosu'nu yönetirken rüşvet alma ve sahtecilik gibi suçlardan hüküm giydi. Petrol Rezervleri Skandalı'nda oynadığı rol nedeniyle hüküm giyerek hapsedilen Fall, ABD'de görev sırasında işlediği suçlar nedeniyle ağır cezaya çarptırılan ilk bakan oldu. Yasadışı içki izin belgeleri satmak suçundan yargılanan Daugherty mahkeme tarafından aklandıysa da Başkan Coolidge tarafından istifaya zorlandı. Jess Smith ise intihar etti.

Ohio Irmağı, ABD'nin ortadoğu kesiminde büyük su yolu. Uzunluğu 1.579 km'dir. Allegheny ve Monongahela ırmaklarının Pittsburgh'da birleşmesiyle oluşur. Kuzeybatı doğrultusunda akarak Pennsylvania sınırlarından çıktıktan sonra, güneybatıya yönelir ve Illinois eyaletinin Cairo kentinde Mississippi Irmağıyla birleşir. Ohio-Batı Virginia, Ohio-Kentucky, Indiana-Kentucky ve Illinois-Kentucky eyaletlerinin sınırlarını çizen ırmak, Mississippi'ye bütün öteki kollarından daha fazla su boşaltır ve toplam 528.100 km²'lik bir alanın sularını toplar.

Ulaşım elverişli olan Ohio Irmağı, taşıdığı su miktarındaki zaman zaman sel boyutlarına ulaşan mevsimlik dalgalanmalara kar-

şın, oldukça düzenli olan debisi sayesinde, ilk yerleşmelerin kurulduğu tarihten bu yana bölge ticaretinde önemli rol oynamıştır. Pennsylvania'nın Johnstown (1889) ve Ohio'nun Dayton (1913) kentlerinde büyük zarara yol açan başknlardan ve 1936-37 yıllarında yaşanan öteki sel felaketlerinden sonra, federal hükümet ırmağın akışını denetlemek amacıyla bir dizi baraj inşa etmiştir. Iрмаğın Ohio eyaleti sınırları içinde kalan kesiminde hidroelektrik santralleri yoktur. Bu kesiminde üç metrelik derinliğiyle ulaşımı elverişli olan ırmağa kömür, petrol, çelik ve çeşitli sanayi malları taşıyan şilepler işler. Iрмаğın ulaşım açısından en tehlikeli yeri olan Louisville'deki Ohio Iрмаğı çağlayanında kanal-havuzlar inşa edilmiştir.

Ohio Iрмаğının kolları arasında, güneyden aldığı Tennessee, Cumberland, Kanawha, Big Sandy, Licking, Kentucky ve Green ırmaklarıyla kuzeyden aldığı Muskingum, Miami, Wabash ve Scioto ırmakları sayılabilir. Iрмаk kıyısındaki başlıca kentler Ohio eyaletindeki Pittsburgh, Cairo, Wheeling, Louisville, Steubenville, Marietta, Gallipolis, Portsmouth ve Cincinnati; Indiana eyaletindeki Madison, New Albany, Evansville ve Mount Vernon; Batı Virginia eyaletindeki Parkersburg ve Huntington ile Kentucky eyaletindeki Ashland, Covington, Owensboro ve Paducah'tır.

Ohio Iрмаğını gören ilk beyaz (1669) olduğu söylenen Robert Cavalier, Louisville'deki çağlayanlarla karşılaşınca kadar ırmak boyunca ilerledi. Fransız ve Yerli Savaşı'nı (1754-63) sona erdiren 1763'teki antlaşmayla İngilizler ırmak kıyılarının denetimini kesin olarak ele geçirdiler.

Ohira Masayoshi (d. 12 Mart 1910, Toyohama, Kagava ili, Şikoku Adası - ö. 12 Haziran 1980, Tokyo, Japonya), 1978-80 arasında Japonya başbakanı.

Yoksul bir köylü ailesinin oğluydu. Sonradan Hristiyan oldu. Bugün Hitotsubaşi

Ohira Masayoshi
ABC Ajansı

Üniversitesi adını taşıyan yükseköğretim kuruluşunu bitirdikten sonra (1936) Maliye Bakanlığı'na girdi. 1952'de Temsilciler Meclisi'ne seçilerek 10 dönem milletvekilliği yaptı.

Anlaşmazlıklarda arabulucu olarak oynadığı rolle adını duyuran Ohira, ülkeyi saran ABD karşıtı eylemlerin neden olduğu karışıklıkların ardından kurulan İkeda Hayato hükümetinde genel sekreterliğe getirildi (1960). Bu görevi sırasında ülkenin istikrara kavuşturulmasında etkili oldu. İkinci İkeda hükümetinde dışişleri bakanı olarak (1962) Güney Kore'yle Japonya arasında ilişkilerin yeniden kurulmasına zemin hazırladı. Tanaka hükümetinde dışişleri bakanlığını yürüttüğü sırada da Çin Halk Cumhuriyeti-Japonya ilişkilerinin normalleşmesinin yolunu açtı. 1978'de Liberal-Demokrat Parti başkanlığına seçilerek başbakan oldu. Ama partili bazı milletvekillerinin bir güven oyla-

ması sırasında muhalefet partileriyle birlikte oy kullanmaları üzerine genel seçimlere gitme kararı aldı (1980). Seçim kampanyası sırasında ansızın öldü.

Ohlin, Bertil (Gotthard) (d. 23 Nisan 1899, Klippan - ö. 3 Ağustos 1979, Vålådal, İsveç), İsveçli iktisatçı ve siyaset adamı. Uluslararası ticaretin dinamikleri konusundaki modern iktisat kuramının kurucusu sayılır. 1977'de Nobel Ekonomi Ödülü'nü James Meade ile paylaştı.

Lund Üniversitesi'nde, ardından da Stockholm Üniversitesi'nde Eli Heckscher'in yanında öğrenim gördü. 1922'de, ticaret kuramıyla ilgili tezini sundu. Bir süre Oxford ve Harvard'da araştırmalar yürüttü. Harvard'da Frank Taussig ve John H. Williams'dan etkilendi. 1924'te Stockholm'de bölgelerarası ticaret konusundaki doktorasını tamamladı. Yirmi beş yaşında Kopenhag Üniversitesi'nde profesör oldu. 1930'da Stockholm'de Heckscher'in yerini aldı. Aynı tarihte J.M. Keynes'in görüşüne karşı çıkarak Almanya'nın savaş tazminatı ödeyebilecek durumda olduğunu savundu. Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndan sonra ödediği savaş tazminatlarına ilişkin bu tartışma, tek yanlı uluslararası ödemelerle ilgili kuramın gelişmesini önemli ölçüde etkiledi.

Heckscher'in yaklaşımına dayalı bir uluslararası ticaret kuramı geliştiren Ohlin *Inter-regional and International Trade* (1933; Bölgelerarası ve Uluslararası Ticaret) adlı yapıtıyla uluslararası alanda ünlendi. Heckscher-Ohlin kuramı olarak tanınan bu yaklaşım, korumacılığın gerçek ücretler üzerindeki etkileri konusundaki çalışmalara temel oluşturdu. "Stockholm iktisat okulu"nun bir üyesi olarak, Knut Wicksell'in kurduğu temel üzerinde, makroiktisat politikaları ve toplam talep konularında kuramsal araştırmalar yürüttü. Bu araştırmalarıyla Keynes'in gelecekteki çalışmalarına öncülük etti.

1944-67 arasında Liberal Parti'nin başkanlığını yaptı. Kısa bir süre kamu görevinde bulundu. 1944-45 yıllarında savaş hükümetinde ticaret bakanlığı yaptı.

Ohlopkov, Nikolay Pavloviç (d. 15 Mayıs 1900, Irkutsk, Sibirya - ö. 8 Ocak 1967, Moskova), SSCB'li deneysel tiyatro yönetmeni.

Güzel sanatlar ve müzik öğrenimi gördü. 1922'de Moskova'daki Meyerhold Devlet Tiyatro Atölyeleri'ne girdi. 1923'te Meyerhold Tiyatrosu'nda oyunculuğa başladı. 1931-36 arasında Moskova'daki Gerçekçi Tiyatro'da yönetmenlik yaptı. Eski Yunan, Çin ve Japon tiyatrolarıyla Shakespeare tiyatrosundan yola çıkarak, oyuncularla izleyiciler arasında yakın bir alışveriş oluşturmak amacıyla, tiyatro salonunun tam ortasında bir oyun alanı tasarladı. Çoğu zaman izleyici koltuklarını bu alanın içine kadar sokuyordu. Sovyet ideolojisiyle uyumlu, işçi sınıfına yönelik siyasal oyunlar sahnelemesine karşın, deneysel anlayışı nedeniyle 1930'larda yönetimin tepkisini çekince 1938'de Gerçekçi Tiyatro kapatıldı.

Ohlopkov
Sovfoto

Ohlopkov 1938'den 1943'e değin Vahtangov Tiyatrosu'nda, 1943-66 arasında da Moskova Tiyatrosu'nda (1954'ten sonra Mayakovski Tiyatrosu) yapımcı olarak çalıştı. Ayrıca sinema yönetmenliği ve oyunculuğu da yaptı.

ohm, metre-kilogram-saniye (MKS) sisteminde elektrik direnci birimi. Adını 19. yüzyıl Alman fizikçi Georg Simon Ohm'dan alan ohm, uçlarına bir voltluk bir gerilim (potansiyel farkı) uygulandığında içinden bir amperlik akım geçen bir iletken telin direncine(*) ya da içinden bir amperlik akım geçmesi için bir voltluk enerji harcanmasını gerektiren bir devrenin direncine eşittir.

Ohm yasasına(*) göre direnç, gerilimin akıma bölümüne eşittir; bu ilişkide gerilim birimi volt, akım birimi amper ve direnç birimi ohmdur.

Dirençle bağlantılı olan ve gene ohm olarak ölçülen öteki devre özellikleri, devrenin içinden geçen alternatif akıma karşı gösterdiği toplam engelleme olan elektriksel empedans(*) ile empedansın indüktanstan ya da kapasitanstan kaynaklanan bileşeni olan reaktanstır. Akustik ve mekanik sistemlerde de benzer biçimde akustik ohm ve mekanik ohm birimlerinden yararlanılır.

Ohm, Georg Simon (d. 16 Mart 1789, Erlangen, Bavyera - ö. 7 Temmuz 1854, Münih, Almanya), kendi adıyla anılan fizik yasasını bulan Alman fizikçi. Ohm yasası bir iletkenin geçen akımın, iletkenin uçları arasındaki potansiyel farkı (gerilim)

Ohm, bir taş baskıdan ayrıntı
Historia-Photo

ile doğru orantılı, iletkenin direnci ile ters orantılı olduğunu ifade eder.

Ohm 1817'de Köln'deki Cizvit Okulu'nda matematik öğretmenisi oldu. Günümüzde Ohm yasası olarak bilinen yasayı 1862'de yayımladığı iki makalede ve *Die galvanische Kette, mathematische bearbeitet* (1827; Galvanik Devrelerin Matematiksel Olarak İncelenmesi) adlı kitapçıkta açıkladı. Buluşu hem kuramsal açıdan hem de uygulamada büyük önem taşıyordu, buna karşın meslektaşları arasında hiç yankı uyandırmadı; bu nedenle Ohm Köln'deki görevinden ayrılmak durumunda kaldı. 1833'te Nürnberg Politeknik Okulu'nda profesör olan Ohm'un buluşunun değeri önce Almanya dışındaki ülkelerde anlaşılmaya başladı. Ohm 1841'de Londra'daki Royal Society'nin Copley Madalyası ile ödüllendirildi, ertesi yıl bu kurumun yabancısı üyeliğine seçildi. Elektrik direnci birimi onun anısına ohm olarak adlandırılmıştır.

Ohm yasası, bir elektrik devresinin içinden geçen kararlı akım miktarının, devrenin gerilimi (iki ucu arasındaki potansiyel farkı) ile doğru orantılı olduğunu belirten yasa. Buna göre, eğer iletken bir telin iki ucu arasındaki potansiyel farkı (V, volt) üç

katına çıkartılırsa, telden akan akım da (I , amper) üç katına çıkar ve V/I oranı sabit kalır. Belirli bir malzeme için geçerli olan V/I oranına o malzemenin direnci (R) denir ve ohm birimiyle ölçülür. Ohm yasasının geçerli olduğu malzemelerin direnci geniş bir gerilim ve akım değerleri aralığında değişmeksizin sabit kalır. Ohm yasası matematiksel olarak $V/I=R$ biçiminde ifade edilebilir. Sabit sıcaklıkta, bir elektrik devresi boyunca direncin genellikle sabit kaldığını 1827'de Alman fizikçi Georg Simon Ohm deneysel olarak belirlemiştir.

Ohm yasası başka biçimlerde de ifade edilebilir. Buna göre, bir iletkenin içinden akan akımın şiddeti, iletkenin iki ucu arasındaki potansiyel farkının iletkenin direncine bölümüne eşittir ($I=V/R$); ya da bir iletkenin iki ucu arasındaki potansiyel farkı, iletkenin akan akım ile iletkenin direncinin çarpımına eşittir ($V=IR$). Sabit gerilimli bir devreye direnç eklenerek ya da devreden direnç çıkartılarak devreden geçen akımın şiddeti azaltılabilir ya da artırılabilir.

Ohm yasası, bazı değişikliklerle, alternatif akımlı devreler için de geçerlidir. Bu tür devrelerde gerilim ile akım arasındaki ilişkiler doğru akımlı devrelere göre daha karmaşıktır. Bu devrelerde akım sürekli değiştiğinden, akıma karşı direncin yanı sıra reaktans denen bir engelleme daha ortaya çıkar. Reaktans ile direncin bileşimine elektriksel empedans (Z) denir. Bir devrenin empedansı, devrenin uçlarındaki potansiyel farkının maksimum değerinin devreden akan maksimum akıma oranına eşittir. Alternatif akımlı bir devrenin empedansı sabit olduğunda, o devre için Ohm yasası geçerlidir ve yasa $Z=V/I$ biçiminde gösterilebilir.

Ohm yasasına göre bir magnetik devrede(*) magnetomotor kuvvetin magnetik akıya oranı sabittir.

ohmmetre, DİRENÇÖLÇER olarak da bilinir, elektrik direncini ölçmeye yarayan ağıt. Temel ohmmetre cihazı, ölçülecek dirence seri ya da paralel olarak bağlanabilecek bir gerilim kaynağı ile bir galvanometreden oluşur. Paralel bağlantı biçiminde (paralel ohmmetre) direnç büyüdükçe galvanometreden geçen akım da artar. Galvanometreye seri olarak değeri bilinen dirençler eklenerek, ölçüm aralığı, yani ağıtın duyarlı ölçüm yapabildiği değerler değiştirilebilir. Seri bağlantıda (seri ohmmetre) direnç büyüdükçe akım azalır. Bu bağlantı biçiminde ölçüm aralığını değiştirmek için, değeri bilinen dirençler, ölçülecek dirence paralel olarak eklenir. Yüksek dirençlerin ölçülmesi için kadran megohm (10^6 ohm) cinsinden bölünmüştür; bu ağıta megohmmetre ya da "megger" denir.

Ohotsk Denizi, Rusça OHOTSKOYE MORE. Büyük Okyanusun kuzeybatı kolu. Kuzeyde Lazarev Burnundan Penjina Irmağının ağzına kadar Sibirya'nın (Rusya) Asya kıyısı, doğuda Kamçatka Yarımadası ve Kuril Adaları; güneyde Japonya'nın Hokkaido Adası ve güneybatıda Rusya'ya ait Sahalin Adası ile çevrilidir. 1.583.000 km²'lik bir alanı kaplayan denizin ortalama derinliği 777 m, en derin noktası 3.374 m, toplam su hacmi ise 1.228.000 km³'tür.

Denizin kıta kıyısı yüksek ve kayalıktır. Amur, Uda, Ohta, Gijiga ve Penjina gibi büyük yöresel ırmaklar denize dökülür. Sahalin ve Hokkaido adalarının kuzey bölgelerinde kıyılar çoğunlukla sığdır. Sahalin'in kuzeydoğu kıyısında Aniva ve Terpeniya Körfezleri yer alır. Şantar, Zavyalov,

Spafaryev, Yam ve öteki adaların hemen tümü kıyıya yakındır. Yalnızca İon Adası açık denizededir.

Ohotsk Havzasının bugünkü yapısını Kuvaterner (Dördüncü) Dönemde (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) evrimleşti. Denizin jeolojik tarihi, şimdiki çukurun buzulların ileri geri hareketleriyle oluştuğunu göstermektedir. Deniz dibi kuzeyden doğuya ve güneydoğuya eğilimlidir. Kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde, derinliği 200 m'yi geçmeyen sığ bir kıta sahanlığı bulunur. Körfezin geri kalan yüzde 70 oranındaki bölümünde ise derinliği 200-1.500 m arasında değişen bir eğim vardır. Bu eğimin üzerinde denizaltı tepeleri, çukurları ve uçurumları yer alır. Denizin Kuril Adalarının batısındaki en derin güney bölümü 2.500 m ve daha fazla derinliktedir. Bu derin havzanın yatağı kil-diatome milinden oluşur. Kıyıya yaklaştıkça deniz dibinde ince, mil kaplı kumullar, kıyı kumulları, midye kabuklarıyla karışık çakıllar bulunur.

Ohotsk'un kuzeydoğu, kuzey ve batı bölgelerinde Asya kara ikliminin etkisiyle kış mevsiminde ağır hava koşulları yaşanır. Ekimden nisana değin uzanan dönemde hava çok soğuktur; çevre karla kaplıdır ve çok az yağış alır. Güney ve güneydoğuda, Büyük Okyanusun yakın oluşunun etkisiyle daha yumuşak bir iklim egemendir. Ohotsk Denizindeki en soğuk aylar ocak ve şubat; en sıcak aylar ise temmuz ve ağustostur. Kuzeydoğu bölgesinde şubat ayının ortalama hava sıcaklığı -20°C; ağustos ortalaması ise 12°C'dir. Denizin kuzey ve batı bölgelerinde şubat ayının ortalama hava sıcaklığı -7°C; ağustos ortalaması ise 18°C'dir. Yıllık yağış kuzeyde 400 mm, batıda 700 mm, güney ile güneydoğuda ise yaklaşık 1.050 mm'dir.

Ohotsk Denizinin suyu kıtasal akaçlama, yağışlar, Kuril Boğazlarından geçerek gelen Büyük Okyanus suları ile La Perouse ve Nevel boğazlarından gelen Japon Denizi sularından oluşur. Yaz aylarında Ohotsk 30-50 m derinliğe kadar ısınır. Yüzeyde su ısı 8°C-12°C'ye ve tuz oranı binde 32,5 ve daha altına düşer. Daha derin suların ısı -1 ile -1,8°C arasında değişir; tuzluluk binde 33,75'e kadar çıkar. Soğuk su tabakasının kalınlığı denizin güneydoğu kesimlerinde birkaç metre iken, kuzeybatıda 75-160 m arasında değişir.

Ohotsk Denizinde suların genel hareketi, saat yönünün tersinedir. Japon Denizinden Ohotsk Denize akan sular güneybatı kesimlerinin görece sıcak olmasını sağlar. Büyük Okyanus akıntıları da Ohotsk'a daha sıcak su getirir. Bu akıntıların etkisiyle, denizin doğu kesiminde su sıcaklığı batıya göre yüksektir. Akıntılar Kuril Adaları civarında genellikle saat yönünde akar. Boğazların kuzey bölümünde Ohotsk'a akma ile birlikte, güneyde Büyük Okyanusa dönerler. En güçlü gelgit olayları Şelihov Körfezinde yaşanır (14 m). En zayıf gelgit ise Sahalin'in güneydoğusunda görülür (85 cm). Deniz yüzeyi ekim ayı sonunda buzla örtülür. Buz örtüsü mart ayında en geniş halini alır ve kıyı bölgelerine kadar uzanır. Sahalin Körfezi ve Şantar Adası yörelerinde temmuz, hatta ağustos ayında yüzer buz kütleleri görülebilir. Bitkiler arasında yosunlar; hayvanlar arasında ıstakoz, midye, yengeç, denizkestanesi ve çeşitli balıklar sayılabilir. Sombalığı, ringa, dilbalığı, morina, kaplinin yanı sıra yengeç ve karides ticari açıdan önem taşır. Ohotsk'ta balina ve fok gibi memeli hayvanlar da yaşar.

Rusya'nın Uzakdoğu limanlarını birbirine bağlayan düzenli gemi seferleri Ohotsk Denizi üzerinden yapılır. Kıta limanlarının en önemlileri Nagayevo ve

Ohotsk'tur. Sahalin Adasındaki Korsakov ve Kuril adalarındaki Severo-Kurilsk limanları da önemlidir.

Ohranka, Rusça tam adı OTDELENIYE PO OHRANENIYU OBŞESTVENNOY BEZOPASNOSTI I PORYADKA (KAMU GÜVENLİĞİ VE DÜZENİNİ KORUMA DAİRESİ). Rus Çarlığı'nda devrim öncesinde, siyasal şiddet eylemleri ve devrimci etkinliklere karşı kurulmuş gizli polis örgütü (1881-1917). Çalışmalarını özellikle sendikalara, siyasal partilere ve gazetelere ajan sızdırma yoluyla yürüttü. Örneğin, 1899'da Marksist *Naçalo* dergisiyle 1912-13'te *Pravda* gazetesinin yayın yönetmenleri polis ajanlarıydı. Ohranka özellikle 1905 Devrimi'nden sonra etkinliğini artırdı. 1917 Şubat Devrimi'nin ardından geçici hükümet kararıyla ortadan kaldırıldı.

Ohře Irmağı, Almanca EGER. Elbe Irmağının kollarından biri. Almanya'da Fichtel Dağlarından doğar ve genelde doğu ve kuzeydoğu doğrultusunda akarak, Çek Cumhuriyeti'nin Cheb, Sokolov, Karlovy Vary, Zatec ve Louny kentlerinden geçtikten sonra Litoměřice'nin karşısında Elbe (Labe) Irmağına karışır. Toplam uzunluğu 316 km'dir. Güneyden Teplá ve Blšanka ırmaklarını, kuzeyden de Chomutovka Irmağını alır.

Ohri, Sırp-Hırvat dilinde OHRID. Makedonya'nın güneybatısında kent. Ohri Gölünün kuzeydoğu kıyısındadır. Makedonya'nın başlıca sayfiye yeridir. Yaz aylarında burada bir müzik şenliği düzenlenir. Halk tarım, balıkçılık ve turizmle geçinir.

Lykhnidos adıyla bir Yunan kolonisi olarak kurulan Ohri, 2. yüzyılda Bitola ve Yunanistan'a giden Aegnatia Yolu (Via Aegnatia) üzerinde bir durak yeri idi. 518'deki büyük bir depremde yıkıldıktan sonra Romalılar tarafından yeniden inşa edildi. Adını, üstünde eski kentin kurulu bulunduğu sarp tepeden (Sırp-Hırvat dilinde *hrid*) alır. Bu tepenin doruğunda, Ohri'nin Bulgar çarının başkenti olduğu 10. yüzyılın sonuyla 11. yüzyılın başından kalma bir kale kalıntısı vardır.

Kentteki kiliseler arasında, içinde 11-14. yüzyıllar arasında kalma freskler bulunan St. Sofya ile duvarlarındaki ortaçağ freskleri 1950'lerde ortaya çıkarılan St. Kliment (1295) sayılabilir. Yakındaki bir tepede bulunan kare planlı Osmanlı camisi, St. Panteleimon Manastırı'nın (9. yy) temelleri üstüne inşa edilmiştir. Bu manastırla ilişkisi olduğuna inanılan Aziz Kliment, Ohri'nin

Ohri Gölü kıyısında St. Naum Manastırı, Ohri yakınları, Makedonya Harrison Forman

Slav kökenli ilk piskoposudur. Aziz Kliment ayrıca burada ilk Slav yükseköğretim kurumunu açmış, Slav edebiyatının ilk yapıtlarını vermiş, Aziz Naum ile birlikte Kutsal Metinler'i Yunancadan Eski Bulgarcaya çevirmişti. Kentin 30 km kadar güneyindeki 10. yüzyıldan kalma St. Naum Manastırı, Makedonya-Arnavutluk sınırındaki bir tepenin üstünde kurulmuştur. Nüfus (1991) 65.531.

Ohri Gölü, Avrupa'nın güneydoğusunda, Makedonya-Arnavutluk sınırında göl. Yüzölçümü 347 km²'dir. 286 m derinliğiyle Balkanlar'ın en derin gölüdür. Yeraltı kaynaklarıyla güneydoğudaki Prespa Gölüne bağlanır. Güzel manzarası ve balıklarıyla ünlü olan gölün kıyılarında çok sayıda plaj ve ilginç tarihsel yapılara sahip kasabalar vardır.

Oidipus, Yunan mitolojisinde, bilmeden babasını öldürüp annesiyle evlenen Thebai kralı. Homeros, gerçeği öğrenince Oidipus'un annesinin kendini astığını söyler; buna karşılık Oidipus'un yaşamının sonuna değin Thebai'de hüküm sürdüğü anlaşılır. Özellikle Sophokles'in *Oidipus Tyrannos* (Kral Oidipus, 1941) ve *Oidipus epi Kolono* (*Oidipus Kolonos'ta*, 1941) adlı yapıtlarından bilinen Homeros sonrası gelenek ise, vurgular ve ayrıntılar bakımından önemli farklılıklar gösterir.

Öyküye göre Thebai kralı Laios'u uyaran bir kâhin, oğlu tarafından öldürüleceğini

atar. Atina yakınlarındaki Kolonos'ta ölen Oidipus'u toprak içine çeker; bundan sonra Oidipus yörenin koruyucu kahramanı olur.

Oidipus söylencesi gerçek bir olaya dayanıyor olabilir; ama öyküdeki masal öğelerini gerçek olgulardan ayıklamak olanaksızdır. Oidipus'a Arnavutluk, Finlandiya, Kıbrıs ve Yunan halk söylencelerinde rastlanır. Oidipus öyküsü Seneca'dan bu yana Pierre Corneille, John Dryden ve Voltaire gibi birçok oyun yazarı tarafından işlenmiş. 20. yüzyılda özel bir ilgi görmüştür. Igor Stravinsky'nin *Oedipus Rex* oratoryosu, André Gide'in *Oedipe*'i (1931) ve Jean Cocteau'nun *La machine infernale*'i (1934; *Saatli Bomba*, 1967) bu öyküye dayanır. Sigmund Freud, öykünün eski biçimlerinde Oidipus'u hareketle geçiren ya da karakterini belirleyen duygularla ilişkisi olmamakla birlikte, bir oğulun annesine duyduğu sevgiyle babasına duyduğu kıskançlık ve nefreti belirtmek için Oidipus karmaşası (kompleksi) terimini kullanmıştır.

Oidipus karmaşası, OİDİPUS KOMPLEKSİ olarak da bilinir, psikanaliz kuramına göre, çocuk gelişiminde kızların babalarına, erkeklerin annelerine cinsel ağırlıklı aşırı ilgi ve sahiplenme isteği duyması ve bu nedenle kızların anneyi, erkeklerin babayı rakip olarak görmesiyle ortaya çıkan süreç. Yunan mitolojisinde bilmeden babasını öldürerek annesiyle evlenen Thebai'li Oidipus'un adını taşıyan bu kavramı ilk kez Sigmund Freud *Die Traumdeutung* (1900; *Rüyalar ve Yorumları*, 1972) adlı kitabında kullandı. Gene Yunan mitolojisinde annesinin öldürülmesine yardımcı olan Elektra'nın adı, aynı sürecin kızlardaki yansıması olan Elektra karmaşası terimine kaynak oldu.

Oidipus karmaşasının 3-5 yaş arasında ortaya çıktığını ileri süren Freud, erkek çocuğun babasıyla özdeşleşip cinsel dürtülerini bastırmasıyla bu sürecin sona erdiğini öne sürdü. Çocuğun anne babasıyla kurduğu ilk ilişkiler sevgi dolu ve sağlıklıysa ve anne baba aşırı yasaklayıcı ya da aşırı uyum içinde yaşıyor. Buna karşılık çocuğun ruh sağlığının zedelendiği durumlarda gelişen çocukluk neurozu, erişkinlik döneminde de benzer tepkilerle yol açabilir. Erişkinin bilişli zihinsel etkinliklerini belirleyen ahlaki etken olan üstbenlik, Oidipus karmaşasını yaşayıp sona erdirmeye süreci içinde ortaya çıkar. Freud, Oidipus karmaşasına karşı oluşan tepkileri insan zihninin en önemli toplumsal başarıları olarak değerlendirmiştir.

Freud'un kişilik gelişimi açısından aşılması gereken bir engel ve nevrozların oluşmasında çok önemli bir etken olarak gördüğü Oidipus karmaşası kavramı Yeni-Freudcular tarafından eleştirildi. Toplumsal ve kültürel etkenlerin kişilik gelişiminde önem taşıdığını vurgulayan bu görüşe göre Oidipus karmaşası evrensel ve mutlak değildir; çocuğun yetiştiği ortama ve kültüre göre değişir. Başka bir deyişle, biyolojik ve içgüdüsel olmaktan çok koşullanmayla ilgilidir. Uyumsuz ve güvensiz anne ile babanın, çocuğu engellenen sevgilerinin nesnesi durumuna getirmesiyle ortaya çıkar. Böylece anne babanın aşırı bağımlı, koruyucu, girişimciliği engelleyen ve cinsel kısırtıcılık taşıyan davranışları çocukta bu karmaşaya yol açabilir.

oidyum, basit yapılı mantarlarda, hiflerin (mantar iplikcikleri) parçalanmasıyla oluşan tekhücreli eşeysiz sporlara; *Erysiphaceae* familyası üyelerinin (külleme hastalığının etkeni) eşeysiz üreme evresine ve bazillimantarlarda (*Basidiomycetes*) rastlanan

bazı eşeysiz sporlar (mikrokonidyum) ile erkek hücrelere (spermatyum) verilen ad

Oineus, Yunan mitolojisinde Kalydon kralı, Althaia'nın kocası. Kalydon'da yabandonuza avına önderlik eden Meleugros'un babasıdır. Ayrıca Herakles'in Irmak Tanrısı Akheleos'tan kazandığı gelini Deianeira'nın babası olarak Herakles'le de bağlantısı kurulmuştur. Adı Yunancada "şarap" anlamına gelen Oineus bir olasılıkla başlangıçta bir şarap tanrısıydı. Bir başka öyküye göre, Deianeira'nın asıl babası büyük Şarap Tanrısı Dionysos'tur.

oinokhoe, OENOKHOE olarak da yazılır. Eski Yunan sanatında Klasik dönemde üretilen şarap testisi. Dik kavisli bir kulpu ve bunun karşısında bir ağız bulunan *oinokhoe* Rönesansta ve 18. yüzyılda yeni-klasik dönemde de üretilmiştir.

Oinone, Yunan mitolojisinde İda Dağının pınar pensisi. Oineus Irmağının kızı ve Troya kralı Priamos'un oğlu Paris'in sevgilisidir. Oinone ve Paris'in Korythos adlı bir oğulları olur. Ama Paris kısa süre sonra Helena uğruna Oinone'yi terk eder. Çok kıskanç olan Oinone, Troya Savaşı'nda yaralanan Paris'i iyileştirebilecek tek kişi olmasına karşın yardım etmeyi reddeder. Sonunda pişman olarak Troya'ya giderse de çok geç kalmıştır. Acısından kendini öldürür.

Oio, Gine-Bissau'nun ortakuzey kesiminde il. 1970'lerin ortalarında, eski Farim, Bissorâ ve Mansôa belediyelerinin (*concelho*) birleştirilmesiyle oluşturuldu. Yüzölçümü 5.403 km²'dir. Doğu-batı doğrultusunda akan Gêba Irmağı, Oio'nun Quinarâ ile olan sınırını çizer. Öteki önemli akarsular ilin güneyinden geçen Mansôa Irmağı ile aşağı çıkırında Cacheu adını alan Farim Irmağıdır; üç ırmak da Atlas Okyanusuna dökülür. İl merkezi olan Farim kentinin çevresinde, Farim Irmağının güneyinde ve kuzeyindeki Senegal sınırı çevresinde yoğun tarım yöntemiyle yerüstü yetiştirilir. Bölgede ayrıca geçimlik düzeyde darı, mısır, koca dan ve pirinç yetiştirilir. 1980'lerin başlarında ilin bazı kesimlerinde pamuk ekimine başlanmıştır. Farim ve Binta yakınlarında fosfat yatakları vardır. Bissorâ kentinin çevresinde ormanlar uzanır. Başkent Bissau ile Mansôa'yı birbirine bağlayan karayolu ilin güneyinden geçer. Nüfusun büyük bölümünü Balanteler oluşturur. Nüfus (1979) 137.595.

Oise, Fransa'nın Picardie planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Paris'in kuzeyinde yer alır. Tarihsel Île-de-France bölgesi ile Picardie'nin bazı bölümlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yüzölçümü 5.860 km²'dir. Doğu kesimi, Sen Irmağının kolu olan ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akan Oise Irmağı tarafından ikiye bölünür. Doğudan gelen Aisne Irmağı Compiègne'in yukarısında Oise'a katılır. İl merkezi Beauvais'dir(*).

Engebeli platolar ve yumuşak eğimli vadilerden oluşan ilin iklimi ılımandır. İl topraklarında sığır besiciliği yapılır, tahıl ve şeker pancarı yetiştirilir; vadilerde bostancılık yaygındır. Kil ve kumtaşı çıkarılır. Çalışan nüfusun çoğunluğunu istihdam eden metalurji, çimento, cam ve kimya sanayileri Oise Vadisinde Creil ve Compiègne çevresinde yoğunlaşmıştır. Paris'i Lille'e bağlayan Kuzey Karayolu il topraklarından geçer. Saint-Leu-d'Esserent ve Morienvall'deki kiliseler Kuzey Fransa'daki romanesk kiliselerin

Oidipus ve Sfenks, İÖ y. 430-470; Vatikan Müzesi
Alinari-Art Resource/EB Inc

söyler. Bu nedenle Laios, karısı İokaste (Homeros'ta Epikaste) bir erkek çocuk doğurunca bebeğin ayak bileklerini delip birbirine bağlayarak ("şişmiş ayak" anlamındaki Oidipus adı buradan gelir) Kithairon Dağına bırakır. Bir çoban çocuğu acıyarak onu yanına alır. Ardından, Korinthos kralı Polybos ile karısı Oidipus'u evlat edinerek kendi çocukları gibi büyütürler. Oidipus ergenlik çağına girdiğinde Delphoi'ye gider; oradaki kâhinden babasını öldürüp annesiyle evlenmeye yazgılı olduğunu duyunca bir daha asla Korinthos'a dönmemeye karar verir.

Thebai'ye giderken yolda Laios'la karşılaşır, çıkan kavgada sonunda onu öldürür. Daha sonra Sfenks'in (Sphinx) Thebai halkının başına bela olduğunu öğrenir. Sfenks her geçene bir bilmece sormakta ve yanıt veremeyenleri öldürmektedir. Oidipus bilmeceyi çözünce Sfenks kendini öldürür. Oidipus ödül olarak Thebai tahtına çıkar, annesi dul Kraliçe İokaste'yle evlenir; Eteokles, Polyneikes, Antigone ve İsmene adında dört çocukları olur. Daha sonra gerçek ortaya çıkınca İokaste intihar eder. Bir başka öyküye göre Oidipus kendini kör ettikten sonra Antigone ve İsmene ile birlikte sürgüne gider, kayınbiraderi Kreon'u kral naibi

en güzel örneklerindendir. Küçük bir kum çölü olan "Kum Denizi" yakınlarında 13. yüzyıldan kalma Chaalis Manastır Kilisesi'nin kalıntıları, Champlicu'deki Gal-Roma kalıntıları, Pierrefonds Şatosu ve Royaumont Manastırı ilin öteki önemli tarihsel yapılarındandır. Oise ili Beauvais, Clermont, Compiègne ve Senlis adlı dört ilçeye (*arrondissement*) ayrılmıştır. Nüfus (1991 tah.) 733.200.

Oise Irmağı, Belçika'da, Chimay'ın güneydoğusunda Ardennes Dağlarından doğan ırmak. Hirson'un kuzeydoğusunda, kaynağından 15 km uzakta Fransa'ya girer. Genellikle güneybatı doğrultusunda akarak Paris Havzasını sular ve 300 km'lik bir çığırda sonra Conflans'da Sen'le birleşir. Önemli kolu Serre'i aldığı Thiérache Tepelerini aştıktan sonra Guise'in aşağısında düz bir alüvyonlu vadiden geçer. Compiègne yakınlarında en büyük kolu olan Aisne'i alır ve Creil kentinin güneyinde Thérain Irmağıyla birleşir. Kıyısındaki öteki kentler arasında La Fère ve Pontoise sayılabilir. Sen'in ulaşımına uygun su yolları ile Fransa'nın kuzeyindeki kanallar arasında bir bağlantı oluşturan Oise yaklaşık 20 bin km'lik bir alanın sularını toplar.

Oistrakh, David (Fyodorovich) bak. Oystrah; David (Fyodoroviç)

Oita, Japonya'da, Küşü Adasının kuzeydoğusunda il (*ken*) ve il merkezi kent. Bungo Boğazı (*suido*) ve Suo Denizine (*nada*) bakan Oita ilinin yüzölçümü 6.338 km²'dir. İç kesimleri dağlık olduğundan yerleşmeler dar kıyı şeridinde kurulmuştur. Uzun ve düzensiz kıyı şeridindeki başlıca girinti ve çıkıntılar Beppu Körfezi (*van*) ile Kuni Burmudur (*zaki*). Nüfusun büyük bir bölümü çiftçidir. Tarım geçimlik düzeyde yapılmakla birlikte, tütün, kamış ve turuncgiller gibi az miktarda ticari ürün de yetiştirilir. Kıyı kentlerinde bazı sanayi kuruluşları vardır. Beppu Körfezi kıyısındaki Beppu Japonya'nın en ünlü kaplıca merkezlerindendir.

İl merkezi Oita Beppu Körfezinin güney kıyısında yer alır. 16. yüzyılda ününün doruğuna ulaşan kent Tokugawa döneminde (1603-1867) gerilemeye başladı. Japon İç Denizi kıyısında bir ticaret limanı olmasının yanı sıra, Küşü'deki başlıca ağır sanayi merkezlerinden biri olan Oita'da petrol rafinerileri ve petrokimya tesisleri vardır. Nüfus (1991 tah.) kent, 412.860; il, 1.235.000.

ojit, özellikle gabbro, dolerit ve bazalt gibi volkanik kayalarda çoğunlukla kısa kalın kristaller halinde bulunan koyu renkli piroksen minerali (kalsiyum, magnezyum, demir, titan ve alüminyum silikası). Demirce zengin türlerine ferroojit

denir; bunlar genellikle yalnızca ferrogabbrolarda, demirce zengin doleritlerde ve bunların pegmatitlerinde, siyenitlerde ve asidik volkan camlarında bulunur. Titanlı türlerine titanojit denir; bunlar bazik alkali kayaların tipik mineralleridir. Kimyasal formülü ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. piroksen (tablo).

Diyopsit-hedenberjit dizisi ile ojit kesintisiz bir katı çözümler dizisi oluşturduğundan, bu mineraller optik yöntemlerle bile birbirlerinden kolayca ayırt edilemezler. Bu nedenle ojit terimi kimi zaman monoklinall (biri yatık keşişimli olmak üzere üç eşit olmayan kristal eksenli) bakışma sahip piroksen minerallerini tanımlamak üzere kullanılır.

Ojukwu, (Chukwuemeka) Odumegwu (d. 4 Kasım 1933, Nnewi, Nijerya), Nijerya'nın Doğu Bölgesi'nin askeri valisi (1966-67) ve Nijerya İç Savaşı sırasında ayrılıkçı Biafra(*) devletinin başkanı (1967-70).

İbo kabilesinden başarılı bir işadamlarının oğluydu. 1955'te Oxford Üniversitesi'ni bitirdi. Nijerya'ya döndükten sonra iki yıl çeşitli yönetim görevlerinde bulundu. Daha sonra katıldığı ordu içinde hızla yükseldi. Ocak 1966'da, çoğu İbo kökenli bir grup subayla birlikte sivil hükümeti devirdi. Bu darbenin sonucunda askeri bir yönetim kuruldu ve Ojukwu İboların anayurdu Doğu Bölgesi'nin askeri valiliğine atandı. Ama İboların yeni yönetimde ağırlık kazanmasından çekinen Hausa ve Yoruba kökenli subaylar, Temmuz 1966'da ikinci bir darbe düzenleyerek Albay Yakubu Gowon'un devlet başkanlığına getirdiler. Ojukwu Doğu Bölgesi valiliğini Gowon'un yönetimi altında da sürdürdü. Ama Hausaların yaşadığı Kuzey Bölgesi'nde İboların Eylül 1966'da Kuzeyli askerler tarafından katledilmesi Doğu Bölgesi ile Gowon başkanlığındaki federal yönetim arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. Ojukwu kabileler arası çatışmayı sona erdirmek için İbolara ve öteki önemli kabilelere önemli ölçüde siyasi özerklik verecek gevşek bir federasyonun oluşturulmasını önerdi. Federal hükümet Ocak 1967'de yapılan bir konferansta bu çözümü kabul eder gözüktüyse de kısa süre sonra reddetti. Gowon'un 27 Mayıs 1967'de olağanüstü hal ilan ederek Nijerya'daki bölgeleri eyaletlere ayırması üzerine, Ojukwu Doğu Bölgesi'nin Nijerya'dan ayrılarak Biafra adıyla bağımsız bir devlet olduğunu ilan etti (30 Mayıs 1967). Kısa süre sonra federal kuvvetler Biafra'ya saldırdı ve Temmuz 1967'de iç savaş başladı. Üç yıl süren iç savaş boyunca bağımsızlık mücadelesine önderlik eden Ojukwu, Biafra'nın teslim olmasından kısa bir süre önce Fildişi Sahili'ne sığındı ve 1982'de ülkesine dönene değin orada yaşadı. Ocak 1983'te Nijerya Ulusal Partisi'ne (NPN) girdi. Kısa bir süre sonra NPN'nin adayı olarak senato seçimlerine katıldıysa da seçimleri kazanamadı.

ok, yay ya da arbaletle fırlatılan, sivri metal uçlu ve ahşap gövdeli silah. Ayrıca bak. yay ve ok.

ok zehirli kurbağası, *Dendrobatidae* familyasından, birbirine yakın akraba *Dendrobates* ve *Phylllobates* cinslerinden zehirli kurbağaların ortak adı. Küçük yapılı, parlak renkli ve düz derili olan bu kurbağalar Güney ve Orta Amerika'nın ormanlarında yaşar. Vücutları kırmızı, turuncu, sarı, yeşil ve pembe gibi canlı renklerle donanmıştır. Derilerinden salgılanan, kuşlar ve küçük hayvanlar için zehirli sıvı geçmişte Amerika Yerlileri tarafından ok zehirli olarak kullanılmıştır.

Erkekler yapışkan bir küme oluşturan döllenmiş yumurtaları sırtlarında taşır. Yumurtalardan çıkan iribaşlar bir akarsuya

Dendrobates cinsinden ok zehirli kurbağası
Joseph T. Collins Museum of Natural History
University of Kansas

varana değin erişkinin sırtını terk etmezler. Larva evresini suda tamamlayan yavrular erişkin olarak karaya çıkar.

Oka-Akoko, OKA olarak da bilinir, Nijerya'nın güneybatı kesiminde Ondo eyaletinde kent. Yoruba Tepelerinde, Owo ve Ikare'den gelen karayolları üzerinde yer alır. Kıyıya giden ticaret yollarının denetimini ele geçirmek için Ibadan'a karşı mücadeleden Ekiti-Parapo adlı konfederasyona bağlı Yorubalar tarafından 19. yüzyıl sonlarında kurulduğu sanılmaktadır. Yerelması, manyok, mısır, pirinç, palmiye yağı ve tohumu, bamya ve kabak gibi tarım ürünlerinin satıldığı bir pazar merkezidir. Ayrıca 65 km kuzeybatıya düşen Ado-Ekiti'deki dokuma fabrikasına gönderilen pamuk ile yörede yetiştirilen kakao, palmiye ürünleri ve tütün için bir toplama noktasıdır. Nüfus (1992 tah.) 129.600.

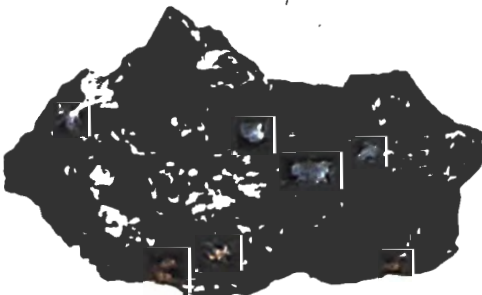
Oka Irmağı, Rusya Federasyonu'nda ırmak. Volga'nın sağ yakasındaki en büyük koludur. Orta Rusya Platosundan doğar. Önce kuzeye, Kaluga'ya doğru oldukça dar ve kıvrımlı bir vadide akar. Daha sonra doğuya doğru sert bir dönüş yaparak geniş bir ovanın geçer ve Gorki'de Volga Irmağıyla birleşir. Uzunluğu 1.500 km'dir. 245.000 km²'lik bir havzanın sularını toplar. Aralık başından mart sonuna ya da mayıs başına değin buz tutar.

Okada Keisuke (d. 20 Ocak 1868, Fukui-ö. 17 Ekim 1952, Tokyo, Japonya), 1934-36 arasında başbakanlık görevini yürüten Japon amiral.

1901'de Deniz Kuvvetleri Kurmay Okulu'nu bitirdi. 1924'te amirallığa yükseldi. Bir süre donanma başkomutanlığı görevini yürüttükten sonra, önce Tanaka hükümetinde (1927), ardından da Saito hükümetinde donanma bakanı oldu. 1934'te başbakanlığa getirildi.

Okada'nın başbakanlığı sırasında Tokyo Üniversitesi profesörlerinden Minobe Tatsukichi'nin imparatorluk kurumunu bir "devlet organı" olarak yorumlayan yaklaşımı büyük çalkantılara neden oldu. İmparatorluk kurumunun tanrısız bir nitelik taşıdığını savunan ordu, Minobe'nin kuramından sorumlu tuttuğu Okada'ya karşı yoğun bir suçlama kampanyası başlattı. Genç subayların 26 Şubat 1936'da başlattıkları ayaklanma sırasında öldürülen kıl payı kurtulan Okada, olayların sorumluluğunu üstlenerek başbakanlıktan istifa etti.

1937'de, eski devlet adamı olarak oluşan bir gruba katıldı ve II. Dünya Savaşı'nın

Ontario'dan bir ojit örneği
MacFall Collection. Fotoğraf: Mary A. Root-EB Inc

sonuna değin Japon siyasal yaşamının önde gelen kişileri arasında yer aldı. Savaşın sonlarında Japonya'nın yenilgisinin kesinleşmesi üzerine Toco hükümetini devirmek için Müttefiklerle barış masasına oturmak için yürütülen çabaları destekledi.

Okakura Kakuzo, takma adı OKAKURA TENŞİN (d. 14 Şubat 1863, Yokohama - ö. 2 Eylül 1913, Akakura, Japonya), modern Japon sanatı üzerinde önemli etkileri olan sanat eleştirmeni.

1880'de Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'nden mezun oldu. Bir süre sonra Tokyo Üniversitesi'nde ders veren Amerikalı sanat eleştirmeni ve amatör ressam Ernest Fenollosa(*) ile tanıştı. Fenollosa, Meici Restorasyonu'ndaki modernleşme ve Batılılaşma çabalarına karşı geleneksel Japon sanat biçimlerini savunuyordu. Okakura, Fenollosa'nın etkisiyle halkı kendi kültür mirasını değerini kavrayacak biçimde eğitmek için çaba göstermeye başladı. 1887'de açılan Tokyo Güzel Sanatlar Okulu'nun kurucuları arasında yer aldı, bir yıl sonra da okulun başına geçti. Burada Fenollosa ile birlikte ders verdi; Batı resim ve heykel sanatlarını bilinçli olarak ders programının dışında tuttular. 1898'de yönetsel anlaşmazlıklar nedeniyle okuldan çıkarılan Okakura, Hişida Şunso, Yokoyama Taikan gibi arkadaşlarının da yardımıyla Japon Güzel Sanatlar Akademisi'ni kurdu. Sık sık yurtdışına geziler yaptı. Yüzyılın sonlarında Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nin Doğu Sanatları Bölümü'nün müdürlüğüne getirildi. Geleneksel Japon sanatına olan sevgisi sık sık Doğu sanatının Batı sanatından üstün olduğunu ileri sürmesine yol açtı. *The Ideals of the East* (1903; Doğu'nun İdealleri), *The Awakening of Japan* (1904; Japonya'nın Uyanışı) ve *The Book of Tea* (1906; Çay Kitabı) gibi pek çok çalışmasını, görüşlerini yabancı ülkelerde de yayabilmek için İngilizce yazmıştır.

okaliptüs (*Eucalyptus*), SİTMAĞACI olarak da bilinir, mersingiller (*Myrtaceae*) familyasından, Avustralya, Yeni Zelanda, Tasmanya ve çevre adalara özgü 500'ü aşkın büyük

Okaliptüs (*Eucalyptus camaldulensis*)
Yasir Buker

ağaç türünün oluşturduğu cins. Anayurdu dışında dünyanın öbür sıcak bölgelerinde de orman ve gölge ağacı olarak yaygın biçimde yetiştirilen bu türlerin odunlarından olduğu kadar uçucu yağ çıkarılan yapraklarından da yararlanır. Okaliptüs ağaçları sıklıkla bataklıkların kurutulması amacıyla yetiştirildiğinden bunlara "sıtmağacı" adı da verilmiştir.

Okaliptüsler kışın yapraklarını dökmeyen (herdemyeşil) ağaçlardır; büyük levhalar

halinde dökülen gövde kabuklarıyla dikkati çeken bu ağaçların yapraklarının biçimleri türe ve yaşa göre çeşitlilik gösterirse de genellikle orağı andırır; çoğu türde alması dikizli ve sarkık olmasına karşın bazen karşılıklı dizilen, sapsız yapraklara da rastlanır. Yaprakların koltuğundan çıkan sarımsı beyaz ya da kırmızı renkli çiçekleri ya tek olarak bulunur ya da çeşitli tipte kümeler oluşturur. Çoğunlukla çanak yaprağı bulunmayan bu çiçeklerin taşıyaprakları kaynaşarak bir başlık biçimini almıştır. Meyve, çok sayıda tohum içeren kapsüldür.

Okaliptüsler çabuk büyüyen ağaçlardır. Victoria ve Tasmanya'da yetişen *E. regnans* 7.5 m'ye varan gövde genişliğiyle ve 90 m'lik boyuyla en iri türlerden biridir.

E. globulus ve *E. salicifolia* başta olmak üzere, çeşitli okaliptüs türlerinin yapraklarından okaliptüs esansı adı verilen bir uçucu yağ çıkarılır. Okaliptüs esansı balgam söktürücü ve antiseptik olarak kullanılır; bundan çıkarılan okaliptol ise buğuların, diş macunlarının ve ağız kokusunu giderici suların bileşimine girer, ayrıca şekerlilikte kullanılır. *E. globulus* ve *E. siderophloia* gibi bazı türlerin gövdelerinden esmer kırmızı renkli ve büzücü etkili yarı akışkan bir reçine elde edilir.

Okaliptüslerin odunlarından yakacak, kerestelerinden ise inşaat malzemesi olarak yararlanır. Kereste elde edilen türler arasında başlıca *E. salicifolia*, *E. botryoides*, *E. diversicolor*, *E. globulus*, *E. leucocylon*, *E. marginata*, *E. obliqua*, *E. resinifera* ve *E. siderophloia* sayılabilir. Bazı türlerin gövde ve dal kabukları da kâğıt üretiminde ve sepicilikte kullanılır.

Okamoto Kido, asıl adı KEIÇİ (d. 15 Ekim 1872, Tokyo - ö. 1 Mart 1939, Japonya), yaklaşık 200 tarihsel *Kabuki* oyunu kaleme almış Japon oyun yazarı ve tiyatro eleştirmeni.

1908'de Tokyo'da *Niçiniçi* adlı gazetede çalışırken oyuncu Sadanyı II. İçikava'nın *Kabuki* topluluğu için ilk oyunu olan *Işin Zengo*'yu yazdı. Bunu, tarihsel gerçeklere bağlılıkları ve şiirsel anlatımlarıyla dikkat çeken başka oyunlar izledi. Bunların en ünlüleri *Şuzenci monogatari*, *Muromaçi goşo*, *Sasaki Takatsuna*, *Toribeyama şincu* ve *Bonço Sarayaşiki*'dir. Okamoto yaşamının son yıllarında, konusunu gündelik yaşamdan alan *Soma no Kinsan* gibi oyunlar da yazmıştır.

1937'de Sanat Akademisi'ne giren Okamoto bu akademiye kabul edilen ilk oyun yazarı oldu. Yeni *Kabuki* (*Şin Kabuki*) adını alan akımın başlıca temsilcisi sayılan Okamoto'nun ayrıca birkaç romanı ve 100'den fazla öyküsü vardır. Romanları içinde en ünlüsü, dedektif Hanşiçi'nin serüvenlerini anlatan *Hanşiçi torimono-ço*'dur.

Okan, Tunç, asıl adı TUNÇ KULEN (d. 18 Ağustos 1942, İstanbul), yurtdışında çektiği

Okan
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

filmlerle adını duyurmuş sinema yönetmeni ve oyuncusu

Haydarpaşa Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi'ni bitirdi. 1964'te *Ses* dergisinin açtığı kapak yıldızı yarışmasında birinci oldu. Ertesi yıl *Veda Busesi* adlı filmde Türkân Şoray'la birlikte oynayarak sinemaya başladı. On bir filmde rol aldıktan sonra AFC'ye, sonra İsviçre'ye gitti. Bu ülkede dış hekimisi olarak çalışmaya başladı. 1974'te İsviçre'de çektiği (aynı zamanda da oynadığı) *Otobüs*'le ilk yönetmenlik denemesini yaptı. Bir Avrupa kentinde yapayalnız kalan bir avuç Türk işçisinin öyküsünü anlatan film çeşitli uluslararası ödülleri kazandı. Okan, 1984'te İsviçre'de çektiği ve gene kendinin de rol aldığı ikinci filmi *Cumartesi Cumartesi*'de Avrupa uygarlığını eleştirdi. 1987'de Adalet Ağaoğlu'nun *Fikrimin İnce Gülü* adlı romanından uyarladığı *Mercedes mon amour* filminin çekimini ancak 1992'de bitirebildi.

okapi (*Okapia johnstoni*), zürafayla birlikte *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Giraffidae* familyasını oluşturan memeli türü. Kongo'nun yağmur ormanlarında yaşayan bu hayvan 20. yüzyılın başlarına değin bilim dünyası tarafından bilinmiyordu. Okapinin boynu ve bacakları zürafanınkinden daha kısa, dişileri erkeklerinden daha iridir. Dişilerin omuz yüksekliği 1,5 m

Okapi (*Okapia johnstoni*)
Kenneth W. Fox, Root Resources

dolayındadır. Hem erkeklerin hem de dişilerin tüyleri düz ve parlak, postu genel olarak mora yaklaşan koyu kahverengi, yüzleri daha açık renk, bacaklarının üst bölümleri enine siyah ve beyaz çizgili, alt bölümleri beyaz, toynaklarının üstü siyah kuşaktır. Gözleri ve kulakları iri, dilleri uzun ve kavrayıcıdır. Yalnız erkekler kısa ve uçları dışında deriyle örtülmüş boynuzlar taşır.

Okapiler sık bitki örtüsü içinde yaşayan, yaprak ve meyvelerle beslenen ürkek hayvanlardır. Yapılan gözlemler yalnız yaşadıkları göstermiştir. Birçok hayvanat bahçesinde sergilendikleri gibi buralarda başıyla üretilebilmektedirler. Gebelik dönemleri yaklaşık 14-15 aydır.

Okara, Pakistan'da, Pencap eyaletindeki Multan ilinin Sahival ilçesinde kent. 1869'da, Gugera'nın yerine Okara bucağının (tahsil) yönetim merkezi oldu. Gelişmekte olan bir sanayi ve ticaret merkezidir. Sahival'ı Lahor'a bağlayan kara ve demir yollarının üzerinde, Sahival'ın 39 km kuzeydoğusunda yer alır. Kentte dokuma, halı ve un fabrikaları vardır. Ayrıca orduya ait bir mandıra, Pencap Üniversitesi

tesi'ne bağlı bir yüksekokul ve Hayvancılık Araştırma Merkezi bulunur. Nüfus (1981) 153.483.

Okara, Gabriel (Imomotimi Gbaingba-in) (d. 12 Nisan 1921, Bumodi, Ijo, Nijerya), Afrika'nın sorunlarını derinlemesine ele alan yapıtlarıyla tanınmış Nijeryalı şair ve romancı. Şiirleri kendi ülkesinde yaygınlıkla okunmuş ve 1960'ların başlarında yabancı dillere çevrilmiştir. *The Voice* (1964; Ses) adlı romanı, ilginç bir dil denemesidir. Okara Ijo dilinden İngilizceye çevirdiği bu yapıtta, Ijo sözdizimini koruyarak Afrika'ya özgü düşünce ve imgeleri olduğu gibi aktarmayı amaçlamıştır.

Büyük ölçüde kendi kendini eğitti. Bir süre ciltçilik yaptıktan sonra radyo oyunları yazmaya başladı. 1953'te bir şiiri Nijerya Sanat Şenliği'nde ödül kazandı. 1960'a gelindiğinde, artuk yetenekli bir yazar olarak tanınıyordu.

Okara'nın şiirlerinde kolektif bir ses egemendir. Simgelerin ustaca dengelendiği bir dizi zıtlıkla dolu bu şiirlerde, yaşamın aşırılıklarını uzlaştırma isteği (ölüm ve yaşam yaygın temalardır) ağır basar ve genellikle gündelik gerçeklikten bir coşku ve sevinç anına, sonra yeniden gerçekliğe dönüşür.

Okara Afrika halk kültürünü, dinini, düşüncesini ve imgelerini şiirlerinin yanı sıra düzyazı yapıtlarında da işler. Düşüncelerini Ijo dilinden İngilizceye olabildiğince doğrudan aktarmaya çalıştığı *Voice*'de kullandığı üslup, anadilinin ses yapısını, deyimlerini ve sözdizimini yansıtır. Okara bu yapıtında güncel konuları irdelerken, düzyazının yanı sıra şiire de yer vererek aydınlıkla karanlığın, idealizm ile maddeciliğin çatıştığı simgesel bir dünya kurmayı başarır. Kitap trajik bir sonla biter, ama okura kurtuluşun olanaklı olduğu, gelenek ve Batı ikilemini ortadan kaldıracak yeni bir düzenin gelişmekte olduğu sezdirilir. Kahramanının iç gerilimlerini ustaca ele alması, Okara'yı, kalıplaşmış karakterlerle yetinen birçok Nijeryalı yazardan üstün kılar.

Okara 1960'larda Enugu'daki Doğu Nijerya Hükümet Hizmetleri'nde, Nijerya İç Savaşı sırasında da Biafra'da istihbarat subayı olarak çalıştı. 1972-80 arasında Port Harcourt'ta Rivers Eyalet Yayınevi'nin yöneticiliğini yaptı. *The Fisherman's Invocation* (1978; Balıkçının Duası) adlı şiir kitabı 1979'da Uluslar Topluluğu Ödülü'nü aldı. Okara ayrıca Nijerya'da çıkan *Black Orpheus* ve Uganda'da çıkan *Transition* dergilerinin de yazarları arasındaydı.

okarina (İtalyanca *ocarina*; "kazık"), küre biçimli flüt. Çoğu kuş biçiminde olan, yalnızca bir ya da iki nota çıkarabilen, geleneksel İtalyan seramik karnaval

Kilden yapılmış bir okarina, 20. yy. İtalya; Horniman Müzesi, Londra
Horniman Museum, Londra

düdüklerinden 19. yüzyıl sonunda geliştirilmiştir. Kilden ya da metalden (oyuncak olanları plastikten) yapılmış yumurta biçiminde bir çalgıdır ve flajole ya da dilli düdük ilkesiyle ses verir. Genellikle sekiz tane ses deliği, iki tane de başparmak deliği vardır; bazısında bir akort pistonu da bulunabilir.

1930'larda ABD'de popüler parçalar çalınırken değişik boylarda okarınalar da kullanılmaya başladı. Bunlara "tatlı patates" deniyordu. Okarina eski olsun, çağdaş olsun, birçok kültürde rastlanan küre biçimli flütün çok tanınmış bir Avrupalı örneğidir.

Okava Sumei (d. 6 Aralık 1886, Yamagata ili - ö. 24 Aralık 1957, Tokyo, Japonya), yazılarıyla 1930'larda Japonya'da siyasal yaşama egemen olan aşırı sağ gruplara esin kaynağı olmuş aşırı milliyetçi Japon siyaset kuramcısı. Sağcıların düzenlediği büyük eylemlerin çoğuna bizzat katılmış ve Japon hükümetinin II. Dünya Savaşı sırasında yürüttüğü halka yönelik propaganda etkinliklerinde önemli rol oynamıştır.

1911'de Tokyo Üniversitesi'nin felsefe bölümünü bitirdi. Dönemin aşırı sağcı siyaset adamlarından Kita İkki'nin çevresine ilk katılanlardan biri oldu. 1919'da Kita'yla birlikte güçlü bir milliyetçi örgüt olan Yuzonşa'yı (Ulusal Özü Koruma Derneği) kurdu. Yayın organı *Okakebi* aracılığıyla Japonya'da feodal dönemin yalın askeri değerlerine dönüşmesi ve nasyonel sosyalist bir hükümetin kurulması yolunda yoğun bir propaganda etkinliği yürüten Yuzonşa, özellikle askerler arasında çok sayıda yandaş kazandı. Ama çok geçmeden Kita'yla anlaşmazlığa düşen Okava 1924'te, Japonya'da askeri bir hükümet kurulmasını ve Mançurya'nın tamamının Japon egemenliği altına alınmasını savunan *Nippon* adlı bir dergi yayımlamaya başladı. Japonların Mançurya'da yeni ekonomik ayrıcalıklar elde etmesinde önemli rol oynayarak ününü daha da artırdı. 1929'da yeni kurulan Doğu Asya Ekonomik Araştırmalar Bürosu'nun başkanlığına atandı. Ayrıca kara ve deniz harp akademilerinde ders vermeye başladı.

Okava 1931 başlarında bir grup genç subayla birlikte hükümete karşı askeri bir darbe girişiminde bulundu. Japonya tarihini bu ilk sağ darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Ekim 1931'de düzenlediği ikinci darbe de başarısızlığa uğradı. 1932'de Başbakan Inukai Tsuyoshi'nin öldürülmesi (15 Mayıs) olayına karıştığı gerekçesiyle tutuklandı ve dokuz yıl hapse mahkûm edildi.

1937'de affedilerek salıverilen Okava, iki yıl sonra yeniden Doğu Asya Ekonomik Araştırmalar Bürosu'nda görevlendirildi. Aynı zamanda Tokyo'daki Hosei Üniversitesi'nde, Japon halkı arasında aşırı milliyetçi duyguları yaymak amacıyla oluşturulan özel bir programın başına getirildi.

1945'te savaş suçlusu olarak tutuklandı. Ama akli dengesinin yerinde olmadığı gerekçesiyle herhangi bir suçtan hüküm giymedi. Salıverildikten sonra yaşamını yazma-ya adadı ve Kuran'ı Japoncaya çevirdi.

Okavango Irmağı, KUBANGO IRMAGI olarak da bilinir, Afrika'nın güney kesimindeki dördüncü büyük ırmak sistemi. Toplam uzunluğu 1.609 km'dir. Angola'nın orta kesimlerinden doğan ırmak genellikle güneydoğuya doğru akararak Angola-Namibia sınırının bir bölümünü oluşturur. Daha sonra dar Caprivi Şeridini aşarak Botswana'ya girer ve Kalahari'nin orta kesimindeki Okavango Deltasına dökülür. Eskiden Okovango olarak da adlandırılan ırmak, adını Namibia'daki Okavango (Kavango) halkından alır ve Angola'da Kubango adıyla anılır. Başlıca kolları Cuchi, Cuito, Thamalakane, Nghabe ve Ngubha'dır. Okavango'yu gören ilk Avrupalı, 1848'de Okavango Deltasına ulaşan İsveçli misyoner ve kâşif David Livingstone'dır.

Kıyılarında pek az yerleşme bulunan ırmaktan yeterince yararlanılamamaktadır.

İrmak üzerinde yalnızca küçük teknelerle ulaşım yapılabilir. Bataklık bölgesinde papirus kanolar kullanılır. İrmağın kollarının taşıdığı su miktarının mevsimlere göre büyük değişiklikler göstermesi, buharlaşma ve yatağının suyu emmesi yüzünden ırmağın debisi çok değişkendir.

Ana çıkışı boyunca, Yerli dilinde *miombo* ya da *myombo* denen ormanların arasından akan ırmak Kalahari'de daha seyrek ağaç bir bölgeden geçer; bu bölgeye, Baikia Ormanı ya da Kurak Orman adı verilir. Deltada yetişen papirüsler sürekli olarak suyollarını tıkar ve ırmağın yatağını değiştirir. Delta bölgesinde nüfusun büyük bölümünü Batsvanalar oluşturur.

Okavango Bataklığının kuzeydoğu köşesinde, 3.788 km²'lik bir alanı kaplayan Moremi Yabanıl Yaşamı Koruma Bölgesi yer alır.

Okay, Haşım Nezihi (d. 1904, Amasya), âşık edebiyatı konusundaki derlemeleriyle tanınan araştırmacı ve şair.

Trabzon Öğretmen Okulu'nu bitirdikten (1924) sonra ilkököl öğretmenliği yaptı. 1930'da yükseköğrenimini İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde dışardan tamamladı. Ortaokul ve liselerde Türkçe ve edebiyat öğretmenliği yaptı. 1969'da emekliye ayrıldı.

Daha çok düzyazı yapıtlarıyla tanınan Okay genç yaşta şiir yazmaya başladı. Çalışmalarını daha sonra halk edebiyatı alanında yoğunlaştırdı. Öğretmenlik yıllarında Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yetişen âşıkların şiirlerini derledi. Çalışmalarını *Âşık Sümmani* (1934), *Everekli (Develili) Seyranı* (1945), *Derli* (1951), *Dadaloğlu* (1958), *Köroğlu ve Dadaloğlu* (1970) gibi yapıtlarında topladı. Türk folkloruna katkılarının dolayısı kendisine 1983'te "İhsan Hınçer-Türk Folkloruna Hizmet Ödülü" verildi. *Akşam Şarkıları* (1934), *İlgar* (1935), *Ömrümden Yapraklar* (1978) ve *Atatürk ve İnkılâp Şarkıları* (1981) adlı şiir kitapları vardır.

Okayama, Japonya'da, Honşu Adasının batısında, Japon İç Denizinin (*Seto-naika*) kıyısında il (*ken*) ve il merkezi kent. Yüzölçümü 7.090 km² olan Okayama ili çok sayıda adayı kapsar. İlin ekonomisi tarıma dayalıdır. Japonya'nın en ileri tarım tekniklerinin kullanıldığı güney kesiminde pirinç, üzüm, şeftali, pamuk ve öteki ticari ürünler

Okayama'da şato, Japonya
Camera Tokyo Service

yetiştirilir. İç kesimlerdeki yoksul dağlık bölgelerde ise ekonomi ormancılık ve hayvancılığa dayanır. İmalat sanayisi güneydeki Okayama, Kuraşiki ve Tamanoi gibi kentlerde yoğunlaşmıştır. İlin Mizuşima ilçesi 1960'larda sanayi açısından büyük bir gelişme göstermiştir.

İl merkezi Okayama kenti ilin orta kesimindeki Okayama Ovasında, Asahi Irmağının (gava) her iki yakasında yer alır. İkeda daimyo'larına(*) ait eski bir şatonun çevresinde gelişen kent önemli bir ticaret merkezidir. İrmak limanının sığ olması nedeniyle, kentin liman hizmetleri Tamanoi'den yürütülür. Başlıca sanayi ürünleri makine, kumaş ve kauçuk eşyadır. Okayama Üniversitesi'ne (1949) bağlı tıp fakültesi bütün ülkede ünlüdür. 1786'da açılan Koraku-en ise Japonya'nın en ünlü parklarından. Kentin kuzeydoğusundaki Bizen kenti 8. yüzyıldan beri bir çanak çömlek üretim merkezidir. Nüfus (1991 tah.) kent, 597.238; il, 1.929.000.

Okazaki, Japonya'da, Honşu Adasının orta kesimindeki Aichi ilinde (ken) kent. Mikava Ovasında, Yahagi Irmağı üzerinde yer alır. 1455'te yapılan Okazaki Şatosu'nun çevresinde gelişti. Tokugawa döneminde (1603-1867), Tokaido (Doğu Denizi Karayolu) üzerindeki duraklardan biri olduğu için zenginleşti.

Kent 1888'de, Tokaido Demiryolu'nun içinden geçirilmesine izin vermedi. Bundan sonra da, hızlı sefer yapılan transit demiryollarıyla Nagoya ve Toyohaşi'ye bağlanıncaya değin geriledi. Günümüzde bir sanayi merkezi olan Okazaki'de dokuma, gıda maddeleri, makine, kimyasal madde ve işlenmiş metal üretilmektedir. Nüfus (1991 tah.) 311.906.

okçubalığı, *Perciformes* takımının *Toxotidae* familyasından Güneydoğu Asya kıyılarında yaşayan beş balık türünün ortak adı. Özellikle avlanma biçimleriyle dikkat çeken bu balıklar ağızlarından su püskürtürerek suya doğru sarkan yapraklara konmuş böcekleri düşürüp yerler. Vücutları uzun ve yanlardan basık, geride yer alan sırt yüzge-

okçuluk, cansız bir hedefe okla atış yapmaya dayanan spor. Savaş ve av silahı olarak yay ve okun kullanımı, Avustralya dışında bütün dünyada çok eski bir geçmişe uzanır. Eski halkların çoğunda eğlence ve yarışma amacıyla ok atmanın yaygın olmasına karşın, bunun bir spora dönüşmesi yay ve okun askeri bakımdan önemini yitirmeye başladığı döneme rastlar.

Tarihçe. Modern okçuluk sporunun beşiği olarak İngiltere ve İskoçya kabul edilir. İlk okçuluk dernekleri 16. ve 17. yüzyıllarda İngiltere'de kuruldu. 19. yüzyılda İngiltere'den ABD, Kanada ve Avustralya'ya geçen okçuluk, gerçek anlamda bir spor dalı niteliğini ancak 1930'larda kazandı.

Olimpiyat Oyunları'nda erkekler okçuluk yarışmalarına 1900'den 1920'ye değin (1912

Olimpiyat Oyunları'nda modern yayla ok atan iki sporcu
ABC Ajansı

dışında), bayanlar okçuluk yarışmalarına ise 1904 ve 1908'de yer verildi. Daha sonra uzun süre oyunlar dışında tutulan okçuluk yarışmaları, 1972'den başlayarak yeniden oyunlara alındı. İlk dönemdeki yarışma dalları duran ya da uçan kuşları vurmaya dayanıyordu. 1904 St. Louis Olimpiyat Oyunları'nda İngiliz okçuluğunun Amerika'ya uyarlanmış dallarında yarışan bütün sporcular ABD'liydi. 1908 Londra Olimpiyat Oyunları'nda İngiliz tipi yarışmaları İngilizler, "Avrupa tipi" yarışmaları ise Fransızlar kazandı. Kara Avrupa'sına özgü dalların yer aldığı 1920 Anvers Olimpiyat Oyunları'nda yarışmalar bu ülkelerden gelen sporcuların üstünlüğüyle sonuçlandı.

Okçuluk karşılaşmalarını düzenlemek amacıyla Belçika, Fransa, Polonya ve İsveç'in 1931'de kurduğu Uluslararası Okçuluk Federasyonu'na (FITA) İngiltere 1932'de, ABD 1933'te katıldı. 1933'ten başlayarak iki yılda bir düzenlenen Dünya Okçuluk Şampiyonası yalnızca II. Dünya Savaşı'nda kesintiye uğradı. Belirli uzaklıklardaki hedeflere atış biçimindeki FITA okçuluk karşılaşmaları, 1957'den sonra iki turda yapılmaya başladı. 1985'te okçuluğu izleyicilerin de ilgisini çeken bir spor olarak geliştirmek amacıyla Büyük FITA Turnuvası adı altında yeni bir turnuva geliştirildi.

Yeni yay. Okçuluk sporunda 1930'a değin kullanılan uzun yaylar porsuk ağacından kesilen tek bir parçayla yapılır ve sıcaklık ile nemden etkilendiği için yarışmalar dışında gergin bırakılmazdı. Ayrıca uzun yay kullanmak büyük ustalık gerektirirdi. Daha sonra geliştirilen, plastik ve cam elyafından yapılmış bileşik yaylarla ısı ve nem değişikliklerinin etkisi büyük ölçüde ortadan kalktı.

Eski ağaç yaylar en fazla 273 m dolayında bir mesafeye, yeni bileşik yaylar ise 774 m'ye kadar ok atabilmektedir. Tam olarak gerilmiş bir yayın bırakılmasıyla yaydan ok geçen enerji oranı da, eski yayların iki katıdır. Yeni yayların hızı saniyede 65 m'ye ulaşırken, eskilerin hızı saniyede 45 m kadardır. Yeni yayların biçimi Türk yaylarına benzer.

Oklar alüminyum alaşımlarından ya da cam elyafından yapılır ve tüyden kanatların yerine plastik kanatlar kullanılır. Okların ucu çelik, yay ipleri naylondur.

Donanın. Modern yayların uzunluğu, okçunun boyuna göre değişmekle birlikte, genellikle 167 cm'yi bulur (uzun yaylar, atıcının boyunda olurdu). Okların uzunluğu ise 56-76 cm arasında değişir. Yay tam olarak germek için gereken enerji miktarı ya da yayı germe gücü, erkeklerde 14-23 kg, bayanlarda 9,5-19 kg arasında değişir. Okçular okları, bellerine asılı bir oklukta taşırlar. Kirişi germede kullanılan parmakları korumak için bir eldiven ya da parmak koruyucu takılır. Yay serbest bırakıldığında, kirişi çeken kolu korumak için kolun iç tarafına bir kolluk yerleştirilir. Yayın göğüs ya da omza çarpmasını önlemek için göğüs-lük takılır.

Okçuluk alanı genellikle kuzey-güney yönünde uzanan düz bir çimenlikten oluşur. Atışlar kuzey yönüne doğru yapılır. Sıkıca sarılmış hasırdan oluşan daire biçimli hedefin çapı 1,22 m, kalınlığı 10 cm'dir. Hedefin ön yüzü çeşitli renklerde çemberler çizilmiş bir bezle kaplanır. Merkezden dışa doğru 9, 7, 5, 1 olarak numaralanmış bu çemberler puanları hesaplama kullanılır. İngiltere ve ABD'deki hedeflerde 5, FITA karşılaşmalarındaki hedeflerde 10 çember vardır. Hedeflerin büyüklüğü, atış mesafesine göre değişir.

Yarışmalar. Bir okçuluk karşılaşmasında, her turda belirli bir uzaklıktan belirli bir hedefe belirli sayıda ok atılır. Puanlar tur ya da turlar sonunda hesaplanır. FITA turnuvalarında atış mesafeleri erkekler için 90, 70, 50 ve 30 m, bayanlar için 70, 60, 50 ve 30 m olarak saptanmıştır. Her mesafeden 36'şar ok atılır.

Türkiye'de okçuluk. Köklü bir okçuluk geleneği olan Türkler, Osmanlı döneminde de bu spora büyük önem verirdi. İstanbul'da okçuluk yarışmalarının düzenlendiği özel alanlar vardı. Okçuların elde ettikleri dereceler sicil defterlerine kaydedilirdi.

Modern okçuluk sporu 1937'de başlamakla birlikte ancak 1960'larda gelişti. 1961'de kurulan Türkiye Okçuluk Federasyonu okçuluğun yaygınlaşmasını ve uluslararası yarışmalarda başarı kazanan bazı okçuların yetiştirmesini sağladı. Bunlardan Yücel Cavkaytar(*) Avrupa gençler şampiyonu, Cemel Değirmenciler büyükler kategorisinde ikinci oldu. 1982'de kapatılan federasyon 1983'te yeniden kuruldu. Aynı yıl Türk milli okçuluk takımı erkeklerde ve bayanlarda Balkan ikincisi oldu. 1992'de Uluslararası 5. Altın Ok Okçuluk Yarışmaları'nda bayanlarda Türkiye takım halinde birinci oldu.

Okçuluk sporunun öteki türleri için bak. hedefe atış, menzil atışı. Bireysel ve takımlar arası dünya ve Olimpiyat şampiyonları için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (okçuluk); Olimpiyat Oyunları.

Okeanos, Yunan mitolojisinde, düz olduğuna inanılan Yer çevresinde akan ırmak. Batıda, Okeanos'un ötesinde güneşin hiç doğmadığı düşler ülkesi ve yeraltı dünyasının girişi Kimmerler ülkesi yer alırdı. Hesiodos'un *Theogonia*'sında Okeanos, Uranos (Gök) ile Gaia'nın (Yer) oğlu, Titan Tethys'in kocası ve 3 bin ırmak cini ile 3 bin okyanus perisinin babasıdır. Homeros'un yapıtlarında ise tanrıların kökeni Okeanos'a dayanır.

Okeechobee Gölü, ABD'nin, Florida eyaletinde göl. Michigan ve Iliamna göllerin-

Okçubalıktan *Toxotes jaculator*
Roy Pinner

cinden öne doğru sırtları hemen hemen düz, burunları sivri, ağızları iridir. Türe bağlı olarak vücutlarında siyah renkli benekler ya da siyah bantlar bulunur.

Okçubalıkları hem tatlı hem tuzlu suda yaşar, genellikle yüzeye yakın yerlerde dolaşırlar. En tanınmış türlerinden *Toxotes jaculator* (ya da *T. jaculatrix*) yaklaşık 18 cm uzunluğa erişir.

den sonra ülkenin üçüncü büyük tatlı su gölüdür. West Palm Beach'in 65 km kuzeybatısında, bataklık bir bölge olan Everglades'in kuzey kenarında yer alır. Bir zamanlar Everglades'i de içine alarak tüm havzayı kaplayan Pamlico Denizinin kalıntısı olan gölün adı, Seminole Yerlilerinin dilinde "Büyük Su" anlamına gelir. 56 km uzunluğundaki gölün kıyıları 216 km uzunluğundadır. Üç küçük adayla birlikte yüzölçümü 1.813 km²'dir. Ortalama derinliği 2,1 m, en derin yeri ise 4,5 m'dir. En önemli su kaynağı Kissimmee Irmağıdır. Eskiden yağmur mevsiminde gölün sularının kabarması nedeniyle çevredeki topraklar güneydeki Everglades'e kadar sular altında kalıyordu. Bunu önlemek için setler yapılmış ve gölün gideğini düzenleyici önlemler alınmıştır. Atlas Okyanusu kıyısındaki Stuart'tan başlayarak St. Lucie Kanalı yoluyla Okeechobee Gölüne ulaşan ve buradan Caloosahatchee Irmağı yoluyla Meksika Körfezine ulaşan 248 km uzunluğundaki su yolu 1937'de tamamlandı. Göl kıyısındaki başlıca yerleşmeler Pahokee, Belle Glade, Lake Harbor, Clewiston, Okeechobee ve Canal Point'tir. Gölün kuzeybatı kıyılarında hâlâ Seminole Yerlileri yaşamaktadır.

O'Keeffe, Georgia (d. 15 Kasım 1887, Sun Prairie yakınları, Wisconsin - ö. 6 Mart 1986, Santa Fe, New Mexico, ABD), 20. yüzyıl Amerikan sanatının önde gelen ressamlarından biri.

Chicago Sanat Enstitüsü (1904-05) ve New York Sanat Öğrencileri Birliği'nde eğitim gördü (1907-08). Bir süre reklam ressamlığı yaptıktan sonra 1912'den 1916'ya değin çeşitli okullarda sanat dersleri verdi. 1916'da çizimleri fotoğrafçı Alfred Stieglitz'in dikkatini çekti. 1924'te evlendiler. Stieglitz'in en önemli portre dizilerinden biri O'Keeffe'in fotoğraflarından oluşur.

O'Keeffe'in ilk resimlerinde belli bir taklitçilik söz konusuydu, ama 1920'lerin başlarında kendi özgün üslubunu buldu. Yapıtlar

(1926) bu tür yapıtlarının tipik örnekleridir. O'Keeffe en önemli yapıtlarını 1920-40 arasında gerçekleştirdi ve 1980'lere değin resim yapmayı sürdürdü. Son yapıtlarında sık sık New Mexico'nun bulutsuz göğünü ve çöl görünümünü işledi. 1970'te Whitney Müzesi'nde düzenlenen toplu sergisi O'Keeffe'in modern Amerikan sanatındaki en özgün ve önemli sanatçılarından biri olarak ün kazanmasını sağladı. 1976'da otobiyografisi *Georgia O'Keeffe* yayımlandı.

Okefenokee Bataklığı, ABD'de Georgia'nın güneydoğu ve Florida'nın kuzey kesimlerine yayılmış bataklık ve yabanıl yaşamı koruma alanı. Yaklaşık 40 km genişliğinde, 64 km uzunluğunda, 1.550 km²'lik bir alanı kaplayan sığ bir çöküntüdür. Atlas Okyanusundan 80 km kadar içeride yer alır. Doğusundaki alçak ve kumluk Trail Sırtı, sularının doğrudan okyanusa akmasını önler. Sularının bir bölümü ise Suwannee ve St. Mary's ırmakları aracılığıyla güney yönünde Atlas Okyanusuna boşalır. Bataklıkta alçak, kumluk tepeler, nemli savanlar, küçük adacıklar ve geniş alanları kaplayan "koyu renkli sular" vardır. Bu alanlar sık çalılar ve ağaçlarla (dev tupelolar, üzeri likenlerle kaplı bataklık servileri, kumlu toprağın su yüzeyinin üzerine çıktığı yerlerde çam ağaçları) örtülüdür. Nilüfer ve nadir orkideler gibi egzotik çiçekler çoktur. Bataklıkta çok çeşitli vahşi hayvan ve bitki türü vardır. Yaklaşık 175 kuş türü, aralarında rakun, kara ayı, ak kuyruklu geyik, doru vaşak, tilki ve susamurunun da bulunduğu en az 40 memeli türü yaşar; timsahlara da rastlanır. 1937'de, bataklığın 150.319 hektarlık bölümü (hemen hemen tümü Georgia'da), merkezi Waycross'ta bulunan Okefenokee Ulusal Yabanıl Yaşamı Koruma Alanı olarak ayrılmıştır. Seminole Yerli dilinde "titreyen toprak" anlamına gelen bir sözcükten türediği sanılan adı, bataklıkta yüzen adalar nedeniyle verilmiştir.

O'Kelly, Sean T(homas), İrlanda dilinde SEAN THOMAS O CEALLAIGH (d. 25 Ağustos 1882, Dublin - ö. 23 Kasım 1966, Dublin, İrlanda), milliyetçi Sinn Féin İşçi Partisi'nin

du ve bir süre için meclis başkanlığı yaptı. 1919'daki Paris Barış Konferansı'nda İrlanda Cumhuriyeti'ni temsil etti. Daha sonra İtalya ve ABD elçiliklerinde bulundu. 1932'de Eamon De Valera'nın kurduğu hükümette Yürütme Konseyi başkan yardımcısı ve yerel yönetim bakanı olarak görev yaptı. 1945'te Douglas Hyde'in yerine devlet başkanı oldu. 1952'de yeniden devlet başkanı seçilen O'Kelly görev süresi sona erdikten sonra siyasetten çekildi.

okey, 52 taş ve iki jokerle oynanan konken benzeri oyun. Taşlar dört ayrı renk serisinde, birden 13'e kadar numaralanmıştır. En çok dört kişiyle oynanır. Taşlar istaka denen tahtalara öbür oyuncuların göremeyeceği biçimde dizilir. Oyuna başlayana 15, öbür oyunculara 14 taş dağıtılır. Oyunun amacı aynı renkten birbirini izleyen ya da aynı renklerden aynı değerli en az üçlü gruplar oluşturmaktır. Oyunu bütün taşlarıyla bu tür grupları oluşturan oyuncu kazanır.

Okigbo, Christopher (d. 1932, Ojoto - ö. 1967, Nijerya), Nijeryalı şair. Klasik şüir bilgisinin etkisiyle Afrika edebî geleneklerinin dışına çıkmaya çalışmış ve kişisel bir anlatıma yönelmiştir. Müzikalitesiyle dikkat çeken, inceden inceye işlenmiş, uyancı ve genellikle belirsiz dizeleri ve zor anlaşılır üslubu, Yunan ve Latin yazarlarının yanı sıra Ezra Pound ve T.S. Eliot'un, ayrıca Kitabı Mukaddes ve İbo mitolojisinin etkilerini yansıtır.

1956'da Ibadan Üniversitesi'nde Batı klasikleri öğrenimini tamamladıktan sonra öğretmenlik ve kütüphanecilik yaptı. Bir süre Nijerya federal araştırma ve enformasyon bakanının özel sekreterliğini yaptıktan sonra, Uganda'da çıkan uluslararası edebiyat dergisi *Transition*'in Batı Afrika yayın yönetmenliğini üstlendi. 1966'da Dakar'daki Siyah Sanatları Şenliği'nde şiir dalında birincilik ödülünü kazandı, ama edebiyatın etnik grup ya da ırk temelinde değerlendirilmesine karşı olduğunu belirterek ödülü almayı reddetti.

Okigbo, ölümünden sonra yayımlanan toplu yapıtları *Labyrinths with Path of Thunder*'a (1971; Labirentler ve Gökgürültüsünün Yolu) yazdığı önsözde, bütün şiirlerinin tek bir bütünün parçası olduğunu belirtir. Gerçekten de Okigbo'nun şiirleri kişisel bir dinin parçaları gibidir. Okigbo, kendisinin İrmak Tanrıçası Idoto'nun rahibi olan büyükbabasının ruhunu taşıdığına inanıyor ve ondan devraldığı rahipliği şiirleri aracılığıyla sürdürmek istiyordu. *Heavensgate* (1962; Cennet Kapısı), *Limits* (1964; Sınırlar), *Distances* (1964; Uzaklıklar), *Silences* (1965; Sessizlikler) ve *Path of Thunder* (1965; Gökgürültüsünün Yolu) adlı kitaplarındaki dizeler, T.S. Eliot'un yer yer kesintiye uğrayan ritmini ve "The Waste Land" (1922; "Çorak Ülke") gibi şiirlerindeki dinsel arayışın izlerini taşır.

Okigbo ve romancı Chinua Achebe'nin Enugu'da bir yayınevi kurma girişimleri. Okigbo'nun 1967'de Biafra'nın Nijerya'dan bağımsızlığı için savaşıırken ölmesi üzerine yarım kaldı.

Okinava, Japonya'da, Doğu Çin Denizi'ndeki Ryukyu Adalarını içine alan il (*ken*). Yüzölçümü 2.250 km²'dir. Meiji döneminin (1868-1912) başlarında il olmadan önce, Japon ve Çin etkisi altında yarı bağımsız bir kralıktı. Başlıca geçim kaynakları tonbalığı avcılığı, sığır besiciliği, şeker üretimi ve ananas konserveçiliğidir. Ayrıca dokuma, sake ve çeşitli lak işleri de üretilir. Kıyının açıklarındaki kuyulardan petrol çıkarılır. II. Dünya Savaşı sırasında ABD'nin geniş bir

"Abiquiu Yakunları, New Mexico", Georgia O'Keeffe'in bir yağlıboya çalışması, 1930; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kentli Metropolitan Museum of Art, New York kentli

rında çoğu kez kafatasları, hayvan kemikleri, bitkiler, kabuklar, kayalar, dağlar gibi daha doğal biçimleri büyütüyor, belirgin ve ritmik dış çizgiler, net ve açık renk alanlarıyla hacimlendirerek veriyordu. Bu nesneleri derinliği olmayan bir mekân içine yerleştirerek onlara bazen erotik, bazen de psikolojik ve simgesel anlamlar kazandırıyor. Yapıtlarındaki kesinlik ve sertlik bir anlamda Charles Sheeler ve Charles Demuth'un presizyonist resimlerini andırmakla birlikte, biyomorfik biçimlere soyut bir güzellik katmadaki başarısı bütünyle özgündü. "İneğin Kafatası, Kırmızı, Beyaz ve Mavi" (1931) ve "Siyah Süsen Çiçeği"

önderleri arasında yer alan İrlandalı devlet adamı. Haziran 1945 - Haziran 1959 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

Birkaç yıl Dublin'deki Ulusal Kütüphane'de çalıştıktan sonra, 1905'te Sinn Féin'in kurucusu Arthur Griffith'in yardımcılardan biri oldu. 1908-10 arasında Sinn Féin'in onursal sekreterliğini, 1915-20 arasında da Gael Birliği'nin genel sekreterliğini yaptı. 1913'ten sonra İrlanda Gönüllüleri'nin örgütlenmesine katkıda bulundu. 1916'da Paskalya Ayaklanması'na katıldığı gerekçeyle bir yıl hapsedildi.

1918-45 arasında çeşitli dönemlerde, *Dáil Éireann* (İrlanda Meclisi) üyeliğinde bulun-

Okinava ilinin başkenti Naha, Japonya
Kyodo Photos Service

amfibik harekât düzenlediği yöre Nisan-Haziran 1945'te şiddetli çarpışmalara sahne oldu. Okinava 1972'de Japonya'ya geri verildiyse de, ABD askeri tesisleri halen durmaktadır. Nüfus (1991 tah.) 1.229.000.

Okinava, eskiden KOZA. Japonya'da Okinava ilinde (*ken*) kent. Okinava Adasının (*cima*) orta kesiminde yer alır. 1975'te kent oldu. Eskiden bir tarım ve ormancılık bölgesi olan Okinava'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'ye ait Kadena üssü kuruldu. ABD işgali sona erdikten sonra da üs burada kaldı. Kentteki botanik bahçesinin içinde bir akvaryum, bir eğlence parkı, bir hayvanat bahçesi ve Okinava Halk Sanatları Müzesi yer almaktadır. Nüfus (1992 tah.) 106.825.

Okita Saburo (d. 3 Kasım 1914, Dairen [bugün Lüda], Mançurya, Çin), Japon iktisatçı ve kamu görevlisi. 1960'larda Japonya'da ulusal gelirin 10 yıldan az zamanda iktisadına çıkmasını sağlayan planın hazırlanmasında önemli rol oynamıştır.

Tokyo Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, 1937'de mühendis olarak Posta Bakanlığı'na girdi. 1947'de Ekonomik İstikrar Dairesi'nin araştırma bölümünün, ardından Ekonomik Planlama Örgütü'ne bağlı ekonomik işbirliği birimiyle (1953) planlama (1957) ve kalkınma (1962) bürolarının başkanlığına getirildi. Bu görevleri sırasında İkeda Hayato hükümetince (1960-64) uygulanan ve ekonomide büyümeyi önemli ölçüde hızlandıran planın hazırlanmasında önemli rol oynadı.

1964-79 arasında Japonya Ekonomik Araştırma Merkezi'nde yöneticilik yaptı. 1979-80 yıllarında dışişleri bakanlığını üstlendi. İktisadi kalkınma ve planlama konularında yazdığı çok sayıda kitap arasında *The Future of Japan's Economy* (1960; Japon Ekonomisinin Geleceği), *Economic Planning* (1962; İktisadi Planlama), *Future Vision for the Japanese Economy* (1968; Japon Ekonomisinin Geleceği Üzerine Görüşler) ve *Japan and World Economy* (1975; Japonya ve Dünya Ekonomisi) sayılabilir. Okita 1987'de Britannica Ödülü'nü almıştır.

okka, Ön Asya ve Ortadoğu ülkelerinde kullanılan ağırlık ölçüsü birimi.

İslamdan önceki eski okka 2,564 kg'dı. İslam ülkelerinde ise okka dirhemin katlarıyla ifade edildi. Şam'da 600 dirhem (1,924 kg), Halep'te 720 dirhem (2,309 kg), da 144 dirhem (0,461 kg), Irak'ta 1.600 dirhem (5,131 kg) bir okka sayılırdı. Okka Osmanlı Devleti'nde de bölgelere göre farklılık gösterirdi. Şer'i dirhem dörtte birine eşit "çarşı dirhemi"nin (3,148 gr) 400 katı bir okkaydı (1,258 kg). Dirhem 3,207 gr olmasının öngörülmesinden sonra okka 1,282 kg kabul edildi. II. Meşrutiyet döneminde Avrupa ölçü birimleri de kabul edilince, okkaya "eski kıyye" dendi. 26

Mart 1931'de yürürlüğe giren 1782 sayılı yasayla bütün eski ölçülerle birlikte okka da kaldırıldı.

Oklahoma, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. ABD'nin ortagüney kesiminde yer alır. Yüzölçümü 181.185 km², yönetim merkezi Oklahoma kentidir.

Bölgede 15 bin yıl kadar önce Clovis ve Folsom Yerlilerinin yaşadığına ilişkin kanıtlar ortaya çıkarılmıştır. İS 500-1300 arasında çömlek, dokuma, heykel ve metal eşya yapımı alanında altın çağını yaşayan bölge Francisco Vázquez de Coronado'nun 1541'de bölgeye düzenlediği keşif seferinin ardından bir gerileme dönemine girdi. Bölge uzun yıllar İspanyol yönetimi altında kaldıktan sonra 1800'de Fransızların eline geçti. Üç yıl sonra Louisiana Alımı çerçevesinde ABD'ye bağlandı. 1828'de ABD Kongresi'nde alınan bir kararla Yerlilere ayrıldı. 1880'e gelindiğinde Yerli Toprakları olarak anılan bu bölgeye 60'tan fazla Yerli kabilesi yerleşmişti. Bölgede yaşayan Beş Uygar Kabile'nin İç Savaş başlangıcında Güney eyaletleriyle Amerika Konfedere Devletleri'ne katılacaklarına ilişkin bir dizi antlaşma imzalamaları üzerine 1865'ten sonra federal hükümet bölgeye daha fazla müdahalede bulunmaya başladı. 1889'da Kongre kararıyla Yerli Toprakları'nın bir bölümü beyazların yerleşimine açıldı. 1907'de Yerli Toprakları'nın geri kalan bölümünün Oklahoma Toprakları'na (kuruluşu 1890) katılmasıyla oluşturulan Oklahoma eyaleti 46. eyalet olarak Birlik'e katıldı.

Ülkenin en büyük coğrafi oluşumlarından üçü kısmen eyalet sınırları içinde kalır: Doğudaki İç Dağlık Bölge, güneydeki Kıyı Düzluğu ve eyaletin geri kalan kesiminde uzanan İç Alçak Bölge. Kuzeybatıdaki engebeli Ozark Platosu güzel manzaralarıyla dikkat çeker. Eyaletin kuzey ve orta kesimlerinin suları toplayan Red Irmağı aynı zamanda eyaletin güney sınırını çizer. Güneydoğuda 1.270 mm'yi aşan yıllık ortalama yağış miktarı Panhandle'in batısında 380 mm'den aşağıya düşer. İklim genelde ılımandır. Yıllık ortalama sıcaklık 15,5°C'dir.

Eyalet nüfusu büyük çeşitlilik gösterir. Oklahoma ülkenin en kalabalık Yerli nüfusuna sahip ikinci eyaleti olmakla birlikte Yerliler eyalet nüfusunun yalnızca yüzde 6'sını oluşturur. Siyahların eyalet nüfusu içindeki oranı ise yaklaşık yüzde 7'dir. Madencilik sektörünün altın çağını yaşadığı 1870'lerde eyalete İtalyan, Yunanlı, Galli, Polonyalı ve Rus göçmenler yerleşti. Onları Çinli, Japon, Meksikalı, İngiliz, Fransız ve Kanadalı çiftçiler izledi. 1980'de eyalet nüfusunun yüzde 67'si kentlerde yaşıyordu.

Oklahoma, tarım gelirleri bakımından ABD eyaletleri arasında 14. sırada yer alır. Eyalette yetiştirilen başlıca ürünler buğday, hayvan yemi, pamuk, kocadarı ve yerfıstığıdır. Eyalette çıkarılan madenlerin başında petrol ve doğal gaz gelir. Kerestecilik de önemli bir gelir kaynağıdır. Ama, Oklahoma ekonomik bakımdan hâlâ Kuzey ve Güney'in sanayileşmiş eyaletlerine bağımlı durumdadır. Başlıca imalat sanayileri makine ve metal ürünleri üretimidir.

Eyaletin kent içi ve kentler arası karayollarının uzunluğu 177.000 km, demiryollarının uzunluğu ise 7.500 km dolayındadır. Son yıllarda Arkansas Irmağı üzerindeki kanal havuzu ve barajlar aracılığıyla Tulsa ile Meksika Körfezi arasında mavnalarla taşımacılık yapılmaya başlamıştır.

Çok sayıda gazetenin yayımlandığı eyalette birçok radyo ve televizyon istasyonu vardır. Eyaletin başlıca öğretim kurumları Norman'daki Oklahoma Üniversitesi ile Stillwater'daki Oklahoma Eyalet Üniversitesi'dir. Nüfus (1992 tah.) 3.212.000.

Oklahoma, ABD'de Oklahoma eyaletinin ve Oklahoma ilinin merkezi kent. Eyaletin orta kesiminde, Kuzey Kanada Irmağı kıyısında yer alır. Yeni toprakların katılmasıyla ABD'nin en geniş alanı kaplayan kentlerinden biri durumuna gelen Oklahoma'nın yüzölçümü 1.564 km²'dir. "89 Akını" sırasında, yaklaşık 10 bin çiftçinin 22 Nisan 1889'da, Orta Oklahoma topraklarını paylaşmak üzere Oklahoma istasyonunda toplanmasıyla kuruldu. Mayıs 1889'daki toplantıda geçici kent yönetimi oluşturuldu.

Oklahoma Eyalet Meclisi Binası, Oklahoma
Oklahoma Tourism and Information Division

Ama kent ancak 2 Mayıs 1890'da Oklahoma Toprakları'nın oluşturulmasıyla tüzel kimlik kazandı. 1910'da eyalet merkezi yapıldıktan sonra gelişimi daha da hızlandı. Oklahoma günümüzde önemli bir ulaşım merkezi olmanın yanı sıra eyaletin başlıca hayvancılık merkezidir. Kentteki ilk petrol kuyusu 4 Aralık 1928'de açıldı ve kuyuların sayısı hızla arttı. Ama sonraki yıllarda yangın tehlikesi nedeniyle sondaj bölgesi yasayla sınırlandırıldı ve 1970'lerin sonlarından başlayarak petrol kuyularının sayısı azalmaya başladı.

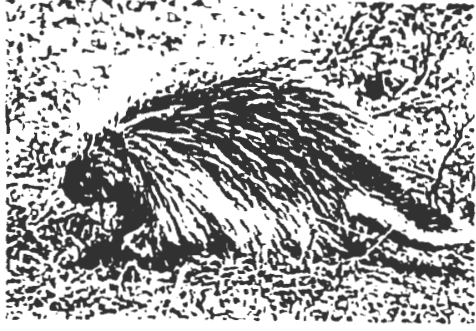
Aynı zamanda ülkenin önde gelen havacılık merkezleri arasında yer alan kentte büyük bir lojistik ve haberleşme üssü olan Tinker Hava Kuvvetleri Üssü ile hava güvenliği ve havaalanı yönetimi konusunda eğitim veren Federal Havacılık Dairesi Aeronotik Merkezi bulunur. Kentin sanayi ürünleri arasında petrol ürünleri, uçak, petrol sondaj makineleri, elektronik aletler, bilgisayar ve işlenmiş çelik sayılabilir. Başlıca yükseköğretim kurumları Oklahoma Kent Üniversitesi (1904), Oklahoma Hristiyan Yüksekokulu (1950) ve Oklahoma Eyalet Üniversitesi-Teknik Enstitü'dür (1961). Kente sağlık hizmeti veren kuruluşların başında Oklahoma Üniversitesi'ne bağlı Sağlık Bilimleri Merkezi (1900) ile özel Oklahoma Tıbbi Araştırma Enstitüsü gelir.

Oklahoma Tarih Derneği Müzesi'nde Yerlilerin tarihine ilişkin önemli bir koleksiyon sergilenir. Kent merkezini dolduran gökdelemler, arazinin düz olması nedeniyle kilometrelerce uzaktan bile görülebilir. 1970'lerde yaptırılan ve merkezi binaları birbirine bağlayan tünel dört bloktan oluşan dev bir yeraltı kompleksidir; tünelde lokantalar ve mağazalar vardır. Eski bir Batı kasabasının taklidi olan Frontier City Oklahoma'nın 21 km kuzeydoğusundadır. Nüfus (1990) kent, 444.719; metropoliten alan, 958.839.

oklukirpi, Rodentia (kemiriciler) takımının Hystricidae ve Erethizontidae familyalarını oluşturan, gövdeleri dikenle kaplı memelilerin ortak adı. Büyük ölçüde geceleri etkinlik gösteren ve bitkiyle beslenen bu hayvanlar görece iri yapılı ve kısa bacaklı kemiricilerdir. Hystricidae familyasını oluş-

turan Eskidünya oklukirpileri yerde, *Erethizontidae* familyasını oluşturan Yenidünya oklukirpileri ağaçta yaşamayı yeğler.

Hystrix, Eskidünya oklukirpilerinin en iyi bilinen ve en geniş dağılım gösteren cinsidir. Genellikle yalnız yaşayan bu cins üyeleri oyuklarda bannır, özellikle kökleri ve

Kuzey Amerika oklukirpisi
(*Erethizon dorsatum*)
Les Blacklock

meyveleri yiyerek beslenir, bazen tarım alanlarına dadanarak önemli ölçüde zarara yol açarlar. Çoğu yılda iki kez ürer ve dişileri yaklaşık iki ay süren gebelik döneminin ardından 1-4 yavru doğurur. Rahatsız edildiklerinde arkalarını dönüp dikenlerini birbirine çarparak takırtılı sesler çıkarırlar. Tehlike sürerse geri geri koşarak dikleştirdikleri dikenlerini düşmanlarına batırmaya çalışırlar. Bu hayvanların düz ve sivri uçlu dikenlerini ok gibi fırlattıkları inancı büyük olasılıkla dikenlerinin en küçük dokunuştan bile kökünden kopmasından kaynaklanır.

Avrupa'nın güney kesimleri ve Afrika'da dağılım gösteren, uzunluğu 80 cm'ye, ağırlığı 27 kg'ye ulaşan *H. cristata* türü kunduzdan sonra Eskidünya'da yaşayan en iri kemiricidir. Vücudunda iki tip diken bulunur: Uzunluğu 35 cm'ye ulaşabilen esnek ve genellikle beyaz dikenler ile daha kısa, kalın ve siyah ya da kahverengi bantlı dikenler. *H. cristata* türünün yanı sıra bazı öbür cins üyelerinin boyun ve omuzlarında bulunan dikenler dikleştirildiğinde yeleye benzer bir görünüm kazanır. Türkiye'de Ege Bölgesi'nde, Marmara ve Akdeniz bölgelerinin doğu kesimlerinde rastlanan *H. indica*, genellikle makiliklerde yaşar. Bu tür ayrıca Ortadoğu'dan Hindistan'a kadar uzanan bölgeye dağılmıştır.

Eskidünya oklukirpilerinin öbür üç cinsinden *Trichys* ve *Thecurus* Çin'in güneyinden Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan bölgede, *Atherurus* Afrika'nın tropik bölge ormanlarında ve Güneydoğu Asya'da yaşar.

Kuzey Amerika oklukirpisi (*Erethizon dorsatum*), Yenidünya oklukirpilerinin en iyi bilinen türüdür. Coğrafi dağılımı Kanada'dan Meksika'nın kuzey kesimine kadar uzanır. Yaklaşık 20 cm'lik kalın ve kaslı kuyruğunun dışında uzunluğu 75 cm dolayındadır. Dikenleri öbür Yenidünya türlerinde görüldüğü gibi ok ya da mızrak ucuna benzer biçimde sonlandığından saplandığı yerde kalır. Uzunluğu yaklaşık 7,5 cm, ucu siyah, gövdesi beyaz olan bu dikenler kuyruk ve sırttaki koyu renkli kaba kılların arasına dağılmıştır.

Kuzey Amerika oklukirpisi genellikle yalnız yaşamakla birlikte topluluk da oluşturabilir. Ağaçların kabuk altındaki dokusunu yemeyi sever ve bazen gövdelerini çepeçevre kemirerek ölümüne yol açar. Yılda iki kez ürer ve dişileri 1-2 yavru doğurur.

Öbür Yenidünya oklukirpilerinden, kuyruklarının sarımsı olmasıyla dikkat çeken

ağaç oklukirpileri (*Coendou cinsi*) Meksika'dan Güney Amerika'ya kadar uzanan ormanlarda, kısa kuyruklu *Echinoprocta rufescens* Kolombiya'da, ince dikenli *Chaetomys subspinosus* Brezilya'da yaşar.

oksalik asit (COOH)₂, karboksilli asitler grubundan, kristal yapıda, renksiz, zehirli organik bileşik. Çözünmeyen demir bileşiklerini çözünebilen karmaşık iyonlara dönüş-türebilme özelliği nedeniyle yaygın olarak pas ve mürekkep lekelerini gidermede kullanılır; ayrıca, benzer nedenden ötürü otomobil radyatörü temizleyicilerinin de bileşimine girer.

Genellikle sulu kristaller halinde [(COOH)₂·2H₂O] bulunur. Oksalit asite ilk olarak 17. yüzyılda ekşiyoncada rastlanmış, 1776'da da bireşimsel olarak hazırlanmıştır. Sanayide, sodyum formatın bazik bir katalizör eşliğinde ısıtılması; karbonhidratların nitrik asitle yükseltgenmesi; talaşın sudkostik gibi kuvvetli bir bazla ısıtılması ya da şeker çözeltilerinin mayalandırılması yoluyla üretilir.

oksidaz, birlikte tepkimeye girdikleri bileşiklerden hidrojen atomu ve elektronların ayrılmasını katalizleyen enzimlerin ortak adı. Enzimlerin etkinlik göstermesi için gerekli olan koenzim adlı bileşiklere bağlanan hidrojen ve elektronlar metabolizma sürecinin ileriki aşamalarında oksijene taşınır. Bu gruptaki bazı enzimler aldehitler ve ketonların karboksilik asitlere yükseltgenmesi ve aminoasitlerden hidrojen atomlarının ayrılması gibi tepkimeleri katalizler.

oksijen (O), periyodik tablonun VIa grubunda yer alan, ametallik özelliğinde kimyasal element. Renksiz, kokusuz ve tatsız bir gaz olan oksijen yerkabuğunda en bol bulunan elementtir; en önemli bileşiği sudur.

Yaklaşık 1772'de İsveçli kimyacı Carl Wilhelm Scheele oksijeni potasyum nitrat, cıva (II) oksit ve başka bazı bileşiklerin karışımından ısıtarak elde etti. Bundan kısa bir süre sonra da İngiliz kimyacı Joseph Priestley cıva(II) oksidin ısı bozunması yoluyla aynı sonuca ulaştı (1774). Bu gazı bir element olarak ilk kez 1775-77 arasında Fransız kimyacı Antoine Lavoisier tanımladı, adlandırdı ve flojiston kuramına karşı çıkarak yanma olayında oksijenin rol oynadığını açıkladı.

Bulunduğu yerler, özellikleri ve kullanım alanları. Oksijen Yer atmosferinin ağırlıkça yüzde 23'ünü, deniz suyunun yüzde 85,8'ini ve yerkabuğunun yüzde 46,6'sını oluşturur. Hayvanlar ve basit yapılı bitkilerin solunum sırasında atmosferden oksijen alıp karbon dioksit vermelerine karşılık, üstün yapılı (yeşil) bitkiler atmosferden aldıkları karbon dioksidi güneş ışığı eşliğinde yani fotosentez yoluyla organik bileşiklere ve oksijene dönüştürür. Atmosferdeki serbest oksijenin hemen hemen tümünü fotosentez sonucunda açığa çıkan oksijen oluşturur. Oksijen tatlı suda (20°C) hacimce yüzde 3 oranında, deniz suyu ise bundan biraz daha düşük oranda çözünür. Çözünmüş oksijen başta balıklar olmak üzere bütün su canlılarının yaşaması için gereklidir.

Oksijen -183°C'nin altında açık mavi renkli bir sıvı, -218°C'de de katı hale geçer. Yer'deki ve atmosferin alt katmanlarındaki oksijen gazı hemen hemen tümüyle iki atomlu oksijen moleküllerinden (O₂) oluşur. Ozon (O₃) adı verilen üç atomlu oksijen ile tek atomlu oksijen (O) ise daha çok atmosferin üst katmanlarında bulunur; ozon katmanı Yer'i Güneş'in morötesi ışınlarından korur. Arı oksijenin ağırlığı havanın 1,1 katıdır.

Sanayide oksijen üretiminde yararlanılan en önemli kaynak havadır. Havanın başlıca bileşenleri arasında kaynama noktası en yüksek olan, bu nedenle de azota (kaynama noktası -196°C) ve argona (kaynama noktası -186°C) göre daha az uçucu özellik taşıyan oksijen sıvılaştırılmış havadan ayrımsal damıtma yoluyla elde edilir. 1970'lerden sonra başta çelik üretimi olmak üzere metalurji sanayisinde ve kimya sanayisinde normal hava yerine oksijen ya da oksijenle zenginleştirilmiş hava kullanılmaya başladı ve giderek yaygınlaştı. Oksijen çadırları, oksijen maskeleri ve kuvözler başta olmak üzere tıp alanında da çok çeşitli amaçlarla kullanılan bu gazdan genel anestezi sırasında da yararlanılır.

Oksijen doğada üç kararlı izotopun karışımı halinde bulunur: Oksijen-16 (yüzde 99,759), oksijen-17 (yüzde 0,037) ve oksijen-18 (yüzde 0,204). Kütle numaraları 14, 15, 19 ve 20 olan yapay olarak hazırlanmış dört de radyoaktif izotopu vardır. Bunların arasında en uzun ömürlüsü olan oksijen-15 (yarı ömrü 124 saniye) memelilerin solunum sürecinin incelenmesinde kullanılmıştır.

Bileşikler. Oksijen iki değerliklidir ve ortaklaşım bağlı bileşikler oluşturur. Su (H₂O), kükürt dioksit (SO₂) ve karbon dioksit (CO₂) gibi ametallik oksitler, alkol, aldehitler ve karboksilli asitler gibi organik bileşikler, sülfirik asit (H₂SO₄), karbonik asit (H₂CO₃) ve nitrik asit (HNO₃) gibi mineral asitler ve sodyum nitrat (NaNO₃) bu bileşikler arasındadır. Oksijen kalsiyum oksit (CaO) gibi katı metal oksitlerin kristal yapısında oksit iyonu (O²⁻), potasyum süperoksit (KO₂) gibi metal süperoksitlerde O₂ iyonu ve baryum peroksit (BaO₂) gibi metal peroksitlerde de O₂²⁻ iyonu halinde bulunur.

atom numarası	8
atom ağırlığı	15,9994
erime noktası	-218,4°C
kaynama noktası	-183°C
yoğunluğu 1(atm, 0°C'de)	1,429 gr/litre
değerliği	2
elektronların yerleşimi	2-6 ya da 1s ² 2s ² 2p ⁴

oksijen çevrimi, oksijenin değişik biçimlere dönüşerek doğada sürekli dolaşımını sağlayan süreç. Havada gaz, suda ise çözünmüş olarak bulunan oksijen, serbest halde azottan sonra doğada en bol bulunan elementtir. Hayvanlar ve basit yapılı bitkiler solunum yoluyla aldıkları oksijeni karbon dioksit (CO₂) halinde havaya ve suya geri verirler. Daha sonra ortamdaki karbon dioksit algler ve yeşil (üstün yapılı) bitkiler tarafından fotosentez yoluyla karbonhidratlara dönüştürülür, yan ürün olarak da oksijen açığa çıkar. Dünyadaki sular biyosferin başlıca oksijen kaynağıdır; mevcut oksijenin yaklaşık yüzde 90'ının bu sulara yaşayan alglerce karşılandığı saptanmıştır. Öbür biyogeokimyasal çevrimlerde de bazı aşamalarda oksijenin yer aldığı bilinir.

Sürekli olarak petrol ve kömür gibi fosil yakıtların yakılmasına, kara ve denizlerdeki doğal bitki örtüsünün giderek azalmasına karşın tarımdaki gelişmelerle birlikte artan tarımsal üretim sayesinde atmosferdeki oksijen düzeyi göreceli olarak sabit kalır.

oksijen grubu elementleri, KALKOJENLER olarak da bilinir, periyodik tablonun VIa grubunu oluşturan kimyasal elementler dizisi. Oksijen (O), kükürt (S), selenyum (Se), tellür (Te) ve polonyum (Po) bu grupta yer alır.

Oksijen evrendeki bolluğu açısından hidrojen, helyum ve neon'dan sonra dördüncü sırayı alırsa da kütleli olarak Yer atmosferinin alt katmanlarının yaklaşık yüzde 20'sini, yerkabuğunun yaklaşık yüzde

46'sını, suların da yaklaşık yüzde 90'ını oluşturur. Kükürt, yeryüzünde en yaygın dağılım gösteren elementlerden biri olmasına karşılık, bolluk açısından dokuzuncu sırayı alır. Bazı göktaşlarında oldukça yüksek oranlarda (yaklaşık yüzde 12) bulunur, oysa bu oran yer kabuğunda yalnızca yüzde 0,03-0,06 arasındadır. Selenyum, tellür ve polonyum ise kükürde göre çok daha ender rastlanan elementlerdir.

Bu gruptaki elementlerin her birinin atomlarının en dış kabuğunda altı elektron vardır. Bu tip elektron yapısına sahip olan atomlar iki elektron daha alarak sekiz elektronlu kararlı bir kabuk ve -2 yüklü bir iyon oluşturma eğilimindedirler. Özellikle ametallere özgü olan bu eğilim nicel olarak elektronegatiflik (bir atomun ortaklaşım bağı yaparak başka bir atomla bölüştüğü elektron çiftini kendine çekme özelliği) ve elektron ilgisi (nötr bir atomun bir elektron alarak eksi yüklü bir iyon oluşturma eğilimi) özellikleriyle açıklanır. Oksijen, flüor dışındaki bütün elementler arasında elektronegatifliği ve elektron ilgisi en yüksek olan elementtir. Öbür kalkojenlerde ise atom numaraları ve kütleleri arttıkça bu iki özelliğin şiddeti azalır. Tellür ve polonyum bileşik oluştururken elektron kazanma yerine elektron kaybetme eğiliminde olduğundan metal olarak kabul edilir.

Gruptaki öbür elementlere göre atom boyutunun oldukça küçük, kabuklarındaki elektron sayısının az ve atom yarıçapıyla karşılaştırıldığında çekirdeğindeki proton sayısının göreceli olarak çok olmasından ötürü oksijen kükürten ve öbür kalkojenlerden oldukça farklı özelliklere sahiptir.

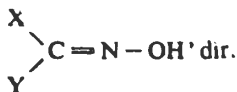
Oksijen dışında gruptaki öbür elementlerin hepsi en yüksek değer +6 olmak üzere daha çok çift sayılı artı yükseltgenme durumunda bulunurlar. Ama, grubun en ağır elementleri, +6 değerlikli bileşikler halinde çok kararlı olmayıp daha düşük yükseltgenme durumuna, çoğunlukla da element haline dönme eğilimi gösterirler. Bu eğilim nedeniyle Se(VI) ve Te(VI) içeren bileşikler S(VI) içeren bileşiklere göre çok daha güçlü yükseltgen maddelerdir. Bunun tersine elementlerin -2 değerlikte olduğu sülfürler, selenürler ve tellürler kolaylıkla serbest elementlere yükseltgendiklerinden kuvvetli indirgendirler.

Oksijen, kükürt ve selenyumun ametallerle tümüyle iyon bağıyla bağlı bileşikler oluşturmamalarına karşılık, tellür ve polonyumun tellür(IV) sülfat $[Te(SO_4)_2]$ ve polonyum(II) sülfat $(PoSO_4)$ gibi iyon bileşiği olarak kabul edilebilecek bazı bileşikler yaptığı bilinir.

Polonyum dışındaki kalkojenlerin önemli bir ortak özelliği de aynı elementin atomlarının birbirine bağlanmasıdır. Oksijenin bu özelliği yalnızca ozonda göstermesine karşılık, kükürt bu tip bileşikler oluşturan elementler arasında karbondan sonra ikinci sırayı alır.

oksijenli su bak. hidrojen peroksit

oksim, çoğunlukla hidroksilaminin bir aldehit, keton ya da kinonla tepkimesi sonucu elde edilen azotlu organik bileşiklerin genel adı. Oksimlerin molekül yapısı

Buradaki X ve Y hidrojen atomlarını ya da bir organik bileşikten bir hidrojen çıkmasıyla oluşan organik grupları simgeler. Oksimlerin çoğu tipik erime noktaları olan katılardır; bu özellikleri nedeniyle sıvı aldehitlerin ve ketonların saptanmasında kullanılırlar.

Oksimler, hidrojen verici ayıraçların bazı nitro bileşikleriyle tepkimeye girmesi ya da nitrozo bileşiklerinin izomerleşmesi yoluyla da elde edilebilir. Aldehitlerde elde edilen oksimler (aldoksimler) su çıkarılarak nitrillere dönüştürülebilir. Öbür önemli tepkimeleri arasında hidrojenle ya da başka indirgenlerle aminlere, kuvvetli asitler ya da fosfor pentaklorürle de amitlere dönüşmesi sayılabilir. Sanayide sikloheksanon oksimden kaprolaktam (nylon 6'nın başlangıç maddesi) üretiminde amitle dönüşüm tepkimesinden yararlanılır.

oksin, bitkilerde büyümeyi düzenleyen bir grup hormonun genel adı. Etkisini özellikle, gövdelerde hücrelerin boyuna uzamasını uyarak, köklerde ise engelleyerek gösterir. Oksinler ayrıca hücre bölünmesi ve farklılaşmasında, meyve gelişiminde, çeliklerin köklenmesinde, yana doğru dallanmanın önlenmesinde ve yaprakların dökülmesinde de rol oynar. Doğal olarak bulunan en önemli oksin beta-indolasetik asittir.

oksintik hücre bak. çeper hücresi

oksipital kemik bak. artkafa kemiği

oksisol, nemli tropik bölgelere özgü, aşırı derecede ufalanmış toprak tipi. Bu tür topraklar normal toprak minerallerinin çoğundan yoksundur ve yalnızca hidratlı demir ve alüminyum oksitleri ile kaolinli kil ve kuvars kumu içerir. Toprağın birbirini izleyen ıslanma ve kuruma süreçlerinden geçen bölümlerinde demir oksit toprak taneciklerini çimentolayarak yüzeyde sert bir kabuk (laterit) katmanının oluşmasına yol açar. Oksisoller eski yükseltilerin aşırı derecede aşınmış yüzeylerinde oluşur. Dünyanın en geniş iki oksisol arazisi, Güney Amerika'daki Amazon Havzası ile Afrika'daki Kongo Havzasıdır. İyi gübrelendiğinde oksisoller şeker pancarı, muz, ananas, kahve ve pirinç bakımından son derece verimli topraklardır.

oksit, oksijenin başka elementlerle oluşturduğu kimyasal bileşiklerin genel adı.

Hemen hemen bütün elementler, tipik olarak metalden ametale kadar değişen özelliklerde oksitler oluşturur. Metal oksitler, oksit iyonu (O^{2-}) içeren kristal yapı katılardır; suyla tepkimeye girerek bazları, asitlerle tepkimeye girerek de tuzları oluştururlar. Oksijen atomlarının ametallere ortaklaşım bağıyla bağlandığı ametallere oksitler ise uçucu bileşiklerdir; bunlar metal oksitlerin tersine suyla asitlere, bazlarla da tuzlara dönüşürler. Örneğin, bir metal oksit olan kalsiyum oksit (CaO) suyla kuvvetli bir baz olan kalsiyum hidroksiti, hidroklorik asitle ise kalsiyum klorür tuzunu oluşturur; bir ametallere oksit olan kükürt trioksit (SO_3) suyla kuvvetli bir asit olan sülfürik asidi, sodyum hidroksitle ise sodyum sülfat tuzunu verir. Alüminyum, çinko ve kalay gibi metallerin oksitleri hem asitlerle hem de bazlarla tepkimeye girerek tuzları oluştururlar ve bu nedenle de amfoter olarak adlandırılırlar. Örneğin, alüminyum oksidin (Al_2O_3) hidroklorik asitle tepkimeye girer ve alüminyum klorür, sodyum hidroksitle tepkimeye girmesiyle de sodyum alüminat oluşur.

Bazı organik bileşiklerin de oksijenle ya da öbür yükseltgeyici maddelerle tepkimeye girerek oksitlere dönüştüğü bilinir. Örneğin, oksijenin azot, fosfor ve kükürt atomlarıyla ortaklaşım bağı yaptığı amin, fosfin ve sülfürler sırasıyla aminoksit, fosfinoksit ve sülfoksitleri oluşturur. Olefin oksitler olarak bilinen bileşikler ise halkalı yapıda eterlerdir.

oksit mineralleri, ara yerlerinde daha küçük pozitif yüklü metal iyonları içeren yakın birleşmiş oksijen atomlarından oluşan, kristal yapısına sahip doğal inorganik bileşikler. Oksit minerallerini boratlar, karbonatlar ve silikatlar gibi oksijen içeren öteki bileşiklerden ayırt eden başlıca özellik, bir başka elementin bir atomuna ortaklaşım (kovalans) bağıyla bağlanmış oksijen atomlarından oluşan, kolayca tanımlanabilir bir gruba sahip olmamalarıdır. Hidroksitler genellikle oksit minerali olarak kabul edilmez.

Oksit mineralleri, basit oksitler ve çoklu oksitler olarak gruplandırılabilir. Basit oksitler bir metal ile oksijenin bir kombinasyonudur; çoklu oksitlerde ise eşdeğer olmayan iki farklı metal bölgesi bulunur. Oksitlerin kristal yapısı çoğunlukla, izometrik (kübik) ya da heksagonal (altıgen) biçimde yakın birleşmiş oksijen atomlarının belirlenir ve bunların oluşturduğu sekizyüzlü ve dörtyüzlü birimlerinin içi metal iyonlarınca doldurulmuş durumdadır; kristallerin bakışımı tipik olarak izometrik, heksagonal, trigonal ya da tetragonalıdır.

Basit oksitler, metal ve oksijen atomlarının sayısal oranına göre alt gruplara ayrılır; bu minerallerin genel kimyasal formülü A_xO_y biçiminde gösterilir. Bu formülde A metal iyonunu, x ve y ise metal ve oksijen atomlarının birleşme tamsayılarını gösterir. Böylece oksitlerin kimyasal formülleri AO , A_2O , A_2O_3 , AO_2 gibi biçimler alır. Periklaz (MgO), küprit (Cu_2O), hematit (Fe_2O_3) ve uraninit (UO_2) basit oksit mineralleridir.

Çoklu oksit mineralleri ise daha karmaşık bir kimyaya sahiptir ve bunların çoğu katı çözümler dizileri oluşturur. En yaygın çoklu oksit mineralleri grubu, spinel grubudur. Bunların genel kimyasal formülü AB_2O_4 biçimindedir; burada A ve B farklı metal iyonlarını, aynı metalin farklı yükseltgenme durumlarını ya da bu ikisinin bir kombinasyonunu gösterir. Burada çoğunlukla A iki değerlikli, B ise üç değerliklidir; en sık rastlanan iki değerli iyonlar magnezyum, demir, çinko ve mangan; üç değerlikli iyonlar ise alüminyum, demir, mangan ve kromdur.

Oksit mineralleri, pegmatitlerde sülfür minerallerinin ayrışma ürünleri, ultrabazik kayalarda erken kristalleşen mineralleri ve koryakların çoğunda eklenti mineralleri halinde bulunur. Oksit mineralleri tablosu için bak. s. 56-57.

Oksitan dili, LANGUEDOC DİLİ ya da PROVANS DİLİ olarak da bilinir, Fransa'nın güney bölgelerinde konuşulan Roman dili. Bu dili konuşanların resmî ve kültür dili Fransızcadır, ama günlük yaşamda Oksitan lehçeleri kullanılır. Oksitan adı, nüfusunun tümü Oksitan dili konuşan Limousin, Languedoc ve eski Akitanya'yla Fransız Alpleri'nin güney bölümünü içeren coğrafi bölgenin (Oksitanya) adından türetilmiştir. Languedoc adı ise, "evet" anlamında Latince *hoc ille*'den gelme *oïl* (bugün *oui*) sözcüğünü kullanan *langue d'oïl*'e karşılık, Latince *hoc*'dan gelme *oc* sözcüğünü kullanan *langue d'oc*'dan gelir ve Fransa'da Massif Central'in güneyindeki hem dilsel, hem de siyasi ve coğrafi bölgeyi belirtir. Provans adı ise önceleri Provence bölgesinde konuşulan lehçenin adıydı, ama sonradan Provans lehçesine dayanan standart ortaçağ edebiyat dili için de kullanılmaya başladı.

Oksit mineralleri

ad ve formül	renk	parlaklık	Mohs sertliği	özgül ağırlığı	yapısı ya da biçimi	kırıma ya da dilinim	kırıma indel ya da parlatılmış kesit verileri	kristal sistemi ve uzay grubu	açıklamalar
anataz TiO_2	kahverengiden civit mavimsine ve siyaha kadar değişen renklerde, ayrıca değişken	elmas parlaklığı ile metal parlaklığı arasında	5½-6	3,8-4,0	piramit biçiminde ya da levha gibi düz kristaller	iki kusursuz dilinim	$n=2,561$ $\epsilon=2,488$ ağırlık değişken	tetragonal $1\frac{4}{8}$ md	güçlü ayrıma; kimyasal bileşimi rutil ve brookitkin aynıdır ama bakışımı farklı
böhmit AlO(OH)	katkısız halde beyaz		3	3,0-3,1	saçılmış halde ya da pizolit agregatları biçiminde	bir çok liny dilinim	$\alpha=1,64-1,65$ $\beta=1,65-1,66$ $\gamma=1,65-1,67$	ortorombik Amam	kimyasal bileşimi diyaspörünkin aynıdır ama bakışımı farklı
brookit TiO_2	kahverenginin çeşitli tonları	metal parlaklığı ile mal arasında	5½-6	4,1-4,2	yalnızca kristaller halinde; çoğunlukla levha gibi düz	yan kavimsi ile düzgün olmayan arasında kırılma	$\alpha=2,583$ $\beta=2,585$ $\gamma=2,700-2,741$	ortorombik Pcab	kimyasal bileşimi anataz ve rutilkinin aynıdır ama bakışımı farklı
brusit Mg(OH)_2	beyaz ile soluk yeşile kadar değişen renklerde, gri ya da mavimsi	rumus ile camı arasında	2½	2,4	levha gibi düz kristaller; yassı agregatlar; kılı ya da yapraklı kütesel	bir kusursuz dilinim	$\alpha=1,56-1,59$ $\epsilon=1,58-1,60$	heksagonal P3m	pirelektirik
delafossit CuFeO_2	siyah	metalsi	5½	5,4-5,5	levha gibi düz kristaller; üzüm salıkmı biçiminde kabuklar	bir kusurlu dilinim	pembemsi; kahverengi ile beyaz arası; güçlü yönsellik, belirgin biçimde pleokroik	heksagonal P3m	
diyaspör HAlO_2	beyaz, grimsi beyaz, renksiz; değişken	pirinçli camı	6½-7	3,2-3,5	ince levhamsı kristaller; pulsu kütesel saçılmış halde	bir kusursuz, bir kusursuza yakın dilinim	$\alpha=1,682-1,706$ $\beta=1,705-1,725$ $\gamma=1,730-1,752$	ortorombik Pbnm	böhmit ile ikibicimsidir
franklinit ZnFe_2O_4	kahverengimsi siyah ile siyaha kadar değişen renklerde	metalsi ile yan metali arasında	5½-6½	5,1-5,2	sekiyöz, küresel, taneli kütesel		$n \sim 2,36$ beyaz; yönsemez	izometrik Fd3m	zayıf magnetik; bileşiminde Zn'nun yerini sırasıyla Mg, Fe, Mn ve Ni'nin aldığı magnezit, magnetit, japoşit ve trevorit ile katı çözeltiler oluşturur
gibbsit Al(OH)_3	beyaz; grimsi, yeşilimsi, kumzimsi beyaz	camı	2½-3½	2,3-2,4	levha gibi düz kristaller; kabuklar ve kılılar; pekişik topraklı	bir kusursuz dilinim	$\alpha=1,56-1,58$ $\beta=1,56-1,58$ $\gamma=1,58-1,60$	monoklinal $P\frac{2}{n}$	
gölit HFeO_2	siyahimsi kahverengi (kristaller), sarımsı ya da kumzimsi kahverengi	elmas parlaklığı ile metali arasında	5-5½	3,3-4,3	prizmatik kristaller; kütesel	bir kusursuz, bir kusursuza yakın dilinim	$\alpha=2,260-2,275$ $\beta=2,293-2,409$ $\gamma=2,398-2,515$ gr; güçlü yönsellik	ortorombik Pbnm	kimyasal bileşimi lepidokrositkinin aynıdır ama bakışımı farklı
hematit Fe_2O_3	çelik gri; mat ile açık kumzı arasında değişen renklerde	metalsi ya da yan metali ile mal arasında	5-6	5,3	levha gibi düz kristaller; rozetler; sütunumsu ya da tili kütesel; topraklı kütesel; böbrek biçiminde küteleler	dilinim yok	$n=2,90-3,22$ $\epsilon=2,69-2,94$ yönsel; pleokroik; sıkça katmanlı izlenime gösterir	heksagonal R3c	
hosemanit Mn_2O_3	kahverengimsi siyah	yan metali	5½	4,8	prizmatik kristaller; taneli kütesel	bir kusursuza yakın dilinim	$n=2,43-2,48$ $\epsilon=2,13-2,17$ gr ile beyaz arası; belirgin biçimde güçlü yönsellik	tetragonal $1\frac{4}{8}$ md	
imant FeTiO_3	demir siyahı	metalsi ile yan metali arası	5-6	4,7-4,8	kalın, levha gibi düz kristaller; pekişik kütesel, taneler	dilinim yok; kavimsi kırılma	$n \sim 2,7$ grimsi beyaz, yönsel	heksagonal R3	
kastorit SnO_2	kumzimsi ya da sarımsı kahverengi ile kahverengimsi siyah arasında	elmas parlaklığı ile metali arasında; çoğunlukla ışıkla parlak	6-7	7,0	düzenli kristaller; kabuklar ve taşlar	bir kusurlu dilinim	$n=1,984-2,048$ $\epsilon=2,082-2,140$ açık gr; güçlü yönsellik	tetragonal $P\frac{4}{m}$ nm	
kolumbit $(\text{Fe,Mn})\text{Nb}_2\text{O}_6$	demir siyahı ile kahverengimsi arasında değişen renklerde; çoğunlukla yarıdöner lekeli		6-6½	5,2 (kolumbit) ile 8,0 (tantalit) arasında	prizmatik kristaller; çoğunlukla büyük gruplar halinde; kütesel	bir belirgin dilinim	kahverengimsi gr ile beyaz arasında; zayıf yönsellik	ortorombik Pcan	magnetik; yapıdaki Nb'un yerini Ta'nın aldığı tantalit ile katı çözeltiler oluşur; paramagnetik
korindon Al_2O_3	kumzı (yakut), mavimsi (gök yakut), ayrıca değişken	elmas parlaklığı ile camı arasında	8 (bir sertlik standardı)	4,0-4,1	piramit ya da tili biçiminde kristaller; büyük bloklar; yuvarlak taneler	dilinim yok; düzgün olmayan kırılma	$n=1,767-1,772$ $\epsilon=1,759-1,763$	heksagonal R3c	sık rastlanan yıldızlanmalar; tüpürlü ya da fosforit, alüminanın tek doğal biçimi
kuzoberit BaAl_2O_4	değişken	camı	6½	3,6-3,8	levha gibi düz ya da prizmatik, çoğunlukla izlenmiş kristaller	bir belirgin dilinim	$\alpha=1,746$ $\beta=1,748$ $\gamma=1,758$	ortorombik Pmnb	
kromit FeCr_2O_4	siyah	metalsi	5½	4,5-4,8	taneli ile pekişik kütesel arası	dilinim yok; düzgün olmayan kırılma	$n=2,08-2,16$ kahverengimsi gr ile beyaz arasında; yönsemez	izometrik Fd3m	kimî zaman zayıf magnetik; bileşiminde Fe'nin yerini Mg'un aldığı magnezit, yökromit ile katı çözeltiler oluşur
küprit Cu_2O	kumzunun çeşitli tonları	elmas parlaklığı ile topraklı arasında	3½-4	6,1	sekiyöz, kübik ya da kılcal kristaller; taneli ya da topraklı kütesel	kavimsi ile düzgün olmayan kırılma	$n=2,849$ mavimsi beyaz; olağanüstü derecede yönsel ve pleokroik	izometrik Pn3m	
lepidokrosit FeO(OH)	yakut kırmızısı ile kumzimsi kahverengi arasında değişen renklerde	yan metali	5	4,0-4,1	yassı, pulur; ayrı yuvarlak kristaller; kütesel	bir kusursuz, bir kusursuza yakın dilinim	$\alpha=1,94$ $\beta=2,20$ $\gamma=2,51$ gr ile beyaz arasında; güçlü yönsellik; pleokroik	ortorombik Amam	kimyasal bileşimi gölitkinin aynıdır ama bakışımı farklı

ad ve formül	renk	parlaklık	Mohs sertliği	özgül ağırlığı	yapısı ya da biçimi	konuma ya da dilinim	kırınma indisi ya da kırılma katsayıları	kristal sistemi ve uzay grubu	özellikler
itarj PbO	kırmızı	yağ parlaklığı ile mat arasında	2	9,1-9,2	kabuklar, masiko üzerinde değişim ürünleri halinde	bir dilinim	$n = 2,665$ $\epsilon = 2,535$	tetragonal $p \frac{4}{m}$	kıymasıl bileşimi, masikonun aynı ama bakışma farklı
magnetit Fe_3O_4	siyah ile kahverengimsi siyah arasında değişen renklerde	metalsi ile yan metali arasında	$5\frac{1}{2}$ - $6\frac{1}{2}$	5,2	sekizyüzlü kristaller, taneli kütesel		$n = 2,42$ kahverengimsi gri, yansamaz	izometrik $Fd\bar{3}m$	güçlü magnetik, iyi elektrik iletkeni, bileşimindeki Fe^{2+} iyon yarırcı arasında Mg , Zn , Mn ve Ni in aldığı magnezit, manit, jaskol ve tervit ile karışık çözümler oluşturur
manganit $MnO(OH)$	koyu çelik grisi ile demir siyahı arasında değişen renklerde	yan metali	4	4,3-4,4	prizmatik kristaller, çoğunlukla demetler halinde, lifli kütesel	bir çok kusursuz, bir kusurlu ya yakın dilinim	$\alpha = 2,25$ $\beta = 2,25$ $\gamma = 2,53$ kahverengimsi ile gri-beyaz arasında, yansar, zayıf, pleokrok	monoklinal $B \frac{2}{d}$	
masiko PbO	kükürt sarısı ile sarı zımk arasında değişen renklerde	yağ parlaklığı ile mat arasında	2	9,6	toprakı ile pulsu arasında kütesel	id dilinim	$\alpha = 2,51$ $\beta = 2,61$ $\gamma = 2,71$	ortorombik	kıymasıl bileşimi, masikonun aynı ama bakışma farklı
oksant (Y,Ca,Ce,U,Th) $(Nb,Ta,Ti)_2O_6$	siyah	pırlıltı yan metali ile yağ parlaklığı ya da camı arasında	$5\frac{1}{2}$ - $6\frac{1}{2}$	5,3-5,9	prizmatik kristaller, kütesel	kavimsi ile yan kavimsi arasında kırılma	$n = 2,06-2,25$	ortorombik Pca	bileşimindeki Nb ve Ta in yarırcı Ti in aldığı polikristal ve karışık çözümler oluşturur, radyoaktif, metalmis
periklaz MgO	renksiz ile grimsi arasında değişen renklerde, ayrıca yeşil, sarı ya da siyah	camı	$5\frac{1}{2}$ -6	3,6-3,7	düzensiz, yuvarlak taneler, sekizyüzlü kristaller	bir kusursuz dilinim	$n = 1,730-1,748$	izometrik $Fm\bar{3}m$	
perovskit $CaTiO_3$ (çoğunlukla azrak topraklar içerir)	siyah, grimsi ya da kahverengimsi siyah, kırmızımsı kahverengi ile sarı arasında değişen renklerde	elmas parlaklığı ile metali arasında	$5\frac{1}{2}$	4,0-4,3	küçük kristaller	düzenli olmayan, ile yan kavimsi arasında kırılma	$n = 2,30-2,38$ koyu mavimsi gri	ortorombik $Pnma$	termoelektrik
piroklor $NaCaNb_2O_6F$	kahverengi ile siyah arasında (piro); soluk sarı ile kahverengi arasında (mikro) değişen renklerde	camı ya da reçinemsil	$5\frac{1}{2}$	4,2-6,4	sekizyüzlü kristaller, düzensiz kütleler	yanı kavimsi ile düzenli olmayan arasında kırılma	$n = 1,93-2,02$	izometrik $Fd\bar{3}m$	bileşimindeki Nb'un yarırcı Ta in aldığı mikrokristal ve karışık çözümler oluşturur
pirolüsit MnO_2	açık çelik grisi ile demir siyahı arasında değişen renklerde	metalsi	2-8	4,4-5,0	sütunsu ya da lifli kütesel, kılınlar ve taşlar halinde	bir kusursuz dilinim	kırmızı beyaz, belirgin biçimde yansar, çok zayıf pleokrok	tetragonal $p \frac{4}{m}$	
psilomelan $BaMnMn_2O_5(OH)_4$	demir siyahı ile koyu çelik grisi arasında değişen renklerde	yan metali ile mat arasında	5-6	4,7	kütesel, kabuklar, sarıklar, topraklı kütleler			ortorombik	
rubil TiO_2	kırmızımsı kahverengi ile kırmızı arasında değişen renklerde, değişken	metalsi elmas parlaklığında	$6\frac{1}{2}$	4,2-5,5	ince uzun ile küçül arasında prizmatik kristaller, taneli kütesel, kalıntı halinde çoğunlukla yönelmiş durumda	bir belirgin dilinim	$\alpha = 2,556-2,651$ $\epsilon = 2,829-2,895$	tetragonal $p \frac{4}{m}$	ışığa duyarlı, kimyasal bileşimi anlaşılmaz ve brooksinin aynı ama bakışma farklı
spinel $MgAl_2O_4$	çeşitli	camı	$7\frac{1}{2}$ -8	3,55 (katılaşmış $MgAl_2O_4$)	sekizyüzlü kristaller, yuvarlak ya da gömülmüş taneler, taneli ile pekişik arasında kütesel		$n = 1,715-1,725$	izometrik $Fd\bar{3}m$	bileşimindeki Mg'un yarırcı arasında Fe, Zn ve Mn in aldığı hermit, gahni ve galeksi ile karışık çözümler oluşturur
tenorit CuO	çelik ya da demir grisi ile siyah arasında değişen renklerde	metalsi	$3\frac{1}{2}$	5,8-6,4	ince agregalar ya da çöpler, kıvrımlı levhalar ya da pullar, topraklı kütesel	kavimsi kırılma	açık gri ile beyaz arasında, göçü, yansar, pleokrok	monoklinal $C \frac{2}{c}$	
torianit ThO_2	koyu gri ile kahverengimsi siyah ve mavimsi arasında değişen renklerde	yan metali	$6\frac{1}{2}$	9,7-9,9	yuvarlak kübik kristaller	düzenli olmayan, ile yan kavimsi arasında kırılma	$n = 2,20$ (değişken) yansamaz	izometrik $Fm\bar{3}m$	radyoaktif
uraninit UO_2	çelik siyahı ile parlak siyah arasında değişen renklerde, grimsi, yeşilimsi	yan metali ile yağ parlaklığı ya da mat arasında	5-6	6,5-8,5 (kütesel); 8,0-10,0 (kristaller)	kristaller, kütesel, dallanmış kristal agregaları	düzenli olmayan, ile kavimsi arasında kırılma	açık kahverengimsi gri, yansar	izometrik $Fm\bar{3}m$	radyoaktif

Provans dili 12-14. yüzyıllar arasında Fransa'nın ve İspanya'nın kuzey bölgelerinin günlük diliydi ve edebiyatta, özellikle de ortaçağ trubadurlarınca da yaygın olarak kullanılıyordu. Bu yüzden Oksitan dilindeki edebiyat oldukça zengindir. Bu dilde yazılmış ilk metin, 10. yüzyıldan kaldığı sanılan Latince bir şiire eklenmiş bir nakaratır.

Çağdaş Oksitan lehçeleri içinde en önemlileri Limousin, Auvergnat, Provence ve Languedoc lehçeleridir. Fransa'nın güneybatısında konuşulan Roman lehçesi Gaskon genellikle bir Oksitan lehçesi sayılmakla birlikte, birbirine az çok benzeyen öteki Oksitan lehçelerinden çok farklı olduğu için bazen ayrı bir dil kabul edilir. Oksitan dilini konuşanların Katalancayı çağdaş Gaskon lehçesinden daha iyi anladıkları söylenebilir. Katalancaya yakın akraba olan Oksitan dili, yakın geçmişte Fransızcadan çok etkilenmekle birlikte, sesbilgisi ve dilbilgisi açısından Fransızcadan çok, İspanyolcaya yakındır.

oksitosin, klinik olarak doğumun başlatılması ve sürdürülmesinde, doğum sonrası dölyatağı kanamalarının durdurulmasında ve memelerden süt salgısının uyarılmasında kullanılan hormon. Oksitosinin ilk biresimsel üretimi (benzer yapıdaki antidiüretik hormon [ADH] ile birlikte) 1953'te Vincent du Vigneaud tarafından başarıldı ve bu çalışma Vigneaud'ya 1955 Nobel Kimya Ödülü'nü kazandı. Biresimsel oksitosin o tarihten beri doğum doktorluğunda yaygın olarak kullanıldı.

Doğal oksitosin, hipotalamusta üretildikten sonra hipofiz bezinin arka lobunda depolanır ve gerektiğinde buradan salgılanır. Oksitosin emzirme döneminde memelerden süt salgılanmasına neden olur; ama, doğal olarak üretilen oksitosin miktarı dölyatağı kasılmalarını çok az etkilediğinden doğumu başlatamaz. Oysa biresimsel oksitosin çok daha büyük miktarlarda damar yolundan verildiğinde dölyatağı duvarındaki düz kasların kasılmasına neden olarak doğum sürecini başlatabilir. Dölyatağındaki düz kas hücreleri özel olarak oksitosine bağlanabilen proteinler içerir ve bu oksitosin alıcısının sayısı gebeliğin sonuna doğru artar. Oksitosinin dölyatağı düz kas hücreleri üzerindeki etkisi östrojen hormonunun varlığına bağlı olduğundan gebeliğin ilk dönemlerinde dölyatağı üzerinde fazla bir etkinliği yoktur. Ancak doğum zamanı yaklaştığında etkinliği artar ve oksitosin verilen kadınların yüzde 80-90'ında dölyatağı kasılmaları başlar.

oksiyür bak. kılkurdu

oksokrom, bir organik moleküle katıldığında, molekülün bir parçası haline gelen ve moleküle renk kazandıran kromoforun(*) ışık soğurma özelliğini uyarlayarak madde rengini yoğunlaştıran ve değiştiren atom ve elektron grubu. En etkili oksokromlar amino grupları, halojen atomları ve hidroksil ve alkoksil kökleridir; ama bunların hiçbirisi tek başına bir bileşiğe renk kazandıramaz.

Oksokromlarda, ortaklaşım (kovalans) bağına girmemiş en az bir çift elektron bulunur; bu tür paylaşılmamış elektronlar çoğunlukla azot, oksijen, kükürt ya da halojen elementleri gibi elektronegatif atomlarca sağlanır. Bir oksokromun bir kromoforla birleşmesi sonucunda ortaya, tek başına kromofordan çok daha fazla miktarda ve daha uzun dalgaboylu ışık soğurabilen bir elektron sistemi çıkar. Bu-

nun sonucunda da cismin rengi yoğunlaşır ve tonu koyulaşır.

Eskiden sülfonik asit ($-SO_3H$) ve karboksil ($-CO_2H$) grupları da oksokrom olarak kabul edilirdi; ama bugün bu köklerin boyarmaddelerin rengini değil, yalnızca çözünürlüğünü ya da bunların dokuma liflerine tutunma özelliğini etkilediği açığa çıkarılmıştır.

Oksyrynkhos, Yukarı Mısır'ın 19. nomos'unun(*) merkezi antik kent. Nil Vadisinin batı ucunda, el-Minya ili (*muhafaza*) sınırları içinde yer alır. 19. yüzyılın ikinci yarısında B.P. Grenfell ve A.S. Hunt, 20. yüzyılın başlarında da İtalyan bilim adamları burada çok sayıda papirüs ortaya çıkardılar. İÖ 250-İS 700 arasındaki dönemden kalan papirüslerin çoğu Eski Yunanca ve Latince yazılmışsa da, demotik yazıyla(*) Mısır dilinde, Kopt dilinde, İbranice, Süryanice ve Arapça olanlar da vardır. Bu papirüsler dinsel metinlerle (örn. Serapis'in mucizeleri, Yeni Ahit'in ilk kopyaları ve bazı apokrif yazılar) Eski Yunan edebiyatının bazı başyapıtlarını içermektedir. Aralarında lirik şiir Pindaros'un, Menandros ve Kallimakhos gibi oyun yazarlarının yapıtlarından seçmelerin, ayrıca sayısız hitabet ve tarih kitabının bulunduğu, eskiden kayıp sanılan birçok metin bu papirüslerde yazılı olarak ele geçmiştir. Antik Oksyrynkhos kentinin yerinde günümüzde el-Bahnasa köyü vardır.

oktadekanoik asit bak. stearik asit

oktaedrit, yüzde 6-11 oranında nikel içeren, sekizyüzlü (oktaedron) kristal yapısına sahip demirli göktaşlarının (siderit) ortak adı. Yüzeyleri parlatıldığında ortaya Widmanstätten deseni olarak adlandırılan ilginç bir görünüm çıkar; bu desen, sekizyüzlünün yüzlerine paralel katmanlardan oluşan bir kristalleşme düzeninden kaynaklanır. Oktaedritler, katmanlarının kalınlığına göre sınıflandırılır. Oktaedritlerde, demir ve nikelin yanı sıra temel mineraller olarak troylit ve şraybersit de bulunur.

oktaklor bak. klordan

oktan sayısı, içten yanmalı motorlarda, havayla karıştırılarak silindirde yakılan yakıtın vuruntuya karşı direncinin ölçüsü. Oktan sayısı, standart koşullarda yakılan yakıtın vuruntu şiddeti, oktan sayısı bilinen iki an hidrokarbon bileşiğinin vuruntu şiddetiyle karşılaştırılarak belirlenir. Bu bileşikler, vuruntuya karşı tümüyle direnen (oktan sayısı 100) izooktan ile vuruntu yapıcı özelliğe sahip (oktan sayısı 0) heptandır. Standart bir deney motorunda yakılan yakıtın yaptığı vuruntunun aynısını gerçekleştiren izooktan-heptan karışımındaki izooktanın hacim olarak yüzdesi yakıtın oktan sayısını verir. Ayrıca bak. vuruntu.

oktav, müzikte bir sesin, frekansının yarısı ya da iki katı frekanstaki ikinci bir sesle oluşturduğu aralığa verilen ad, tüm sekizli aralığı.

Bir sesin frekansının yarısı frekansta olan sese "bir oktav pes", iki katı frekansta olana da "bir oktav tiz" denir. Örneğin, diyapozon La'sı 440 hertzte titreşirken onun bir oktav pesi olan La 220 hertzte, bir oktav tizi olan La ise 880 hertzte titreşir. İki ses arasındaki bu yakın akustik ilişki nedeniyle kulak bu iki sesi zaman zaman fark edilemeyecek kadar kaynaşmış olarak duyar.

Oktav, Mehmet (d. 1917, İstanbul), 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'nda şampiyon olan Türk güreşçi. 1935'te Kasımpaşa Kulübü'nde futbol oynamaya, daha sonra aynı

kulüpte güreşe başladı. 1938'de 62 kg'de grekoromen stilde Türkiye şampiyonu oldu. Milli formayı 13 kez giydi. Döneminin uluslararası alanda ünlü güreşçilerini kendine özgü kafa-kol oyunuyla yendi. En önemli başarısını 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'nda elde ederek altın madalya kazandı. 1953'te güreşi bırakarak antrenörlüğe başladı.

Oktay, Ahmet (d. 21 Ocak 1933, Ankara), şair ve yazar. Toplumsal gerçekçi anlayışla İkinci Yeni akımını bağdaştırmaya çalışmıştır.

Liseden ayrılarak (1951) yaklaşık üç yıl Ankara'da İstatistik Genel Müdürlüğü'nde çalıştı. 1961'de *Yeni İstanbul*'da gazeteciliğe başladı. *Vatan* ve *Ekspress*'te çalıştı. 1975'te İstanbul Radyosu'na geçti; 1978'de Haber Şubesi müdürü oldu. Emekliye ayrıldığı 1982'den bu yana *Milliyet* gazetesinde çalışmaktadır.

İlk şiiri 1948'de *Gerçek* dergisinde, ilk yazısıysa 1950'de *Güney* dergisinde çıkan Oktay'ın daha sonra birçok dergide şiir ve yazıları yayımlandı. *Dişi Kurt* adlı oyunu 1974'te Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahnelendi. 1950'lerde yazdığı şiirlerle Ahmed Arif'ten etkilendiği izlenimini verirken, 1960'lardan sonra toplumsal gerçekçi bir yaklaşımla İkinci Yeni'ye doğru yöneldi. Zengin sözcük dağarcığını destansı bir söyleyişle ustaca değerlendirdi. Şiirinin olgunluk döneminde biçim gösterilerine kaçmadan yalın bir teknikte yazdı. *Her Yüz Bir Öykü Yazar* (1964) ile 1965 Yeditepe Şiir Armağanı'nı, 1987'de yayımlanan *Yol Üstündeki Semender*'le de aynı yıl Behçet Necatigil Şiir Ödülü'nü kazandı.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şiir. *Gölgeleri Kullanan* (1963), *Dr. Kaligari'nin Dönüşü* (1966), *Sürgün* (1979), *Sürdürülen Bir Şarkının Tarihi* (1981), *Kara Bir Zamana Alınık* (1983), *Ağular ve Övgüler* (1991). Deneme, eleştiri. *Bir Arayışın Yazıları* (1981), *Yazın, İletişim, İdeoloji* (1982), *Yazınla Okun* (1983), *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları* (1986), *Kültür ve İdeoloji* (1987), *Toplumsal Değişme ve Basın* (1987), *Kararımlar ve Pratik* (1990), *Zamanı Sorgulamak* (1991), *Kabul ve Red* (1992).

Oktay, Metin (d. 2 Şubat 1936, İzmir - ö. 13 Eylül 1991, İstanbul), golcülüğüyle ünlü Türk futbolcu. Gol atmadaki büyük becerisi, özellikle vole ve kafa golleri ile tanınırdı.

Futbola 15 yaşında başladı. İzmir'de Damlacık ve Yun Mensucat takımlarında oynadı. 1954'te genç milli takıma seçildi. Aynı yıl İzmirspor'a geçtikten sonra ilk sezonda attığı 17 golle gol kralı oldu. 1955'te Galatasaray'a transfer oldu ve aynı yıl A Milli Takım'da ilk maçını oynadı. Temmuz 1961'de, o dönemde rekor sayılan bir transfer ücretiyle İtalya'nın Palermo takımına geçti. Haziran 1962'de Türkiye'ye döndü. 1962-63 sezonunda 26 maçta attığı 38 golle, 1987-88'de Tanju Çolak'ın 39 gole ulaşmasına kadar kırılmayan bir rekor elde etti. Toplam 608 gol attı ve 10 kez gol kralı (bir kez İzmir, dört kez İstanbul Profesyonel Ligi, beş kez Türkiye Ligi) oldu. Dördü Genç Milli, 37'si A Milli takımlarında olmak üzere milli formayı 41 kez giydi. 1969'da futbolu bıraktıktan sonra Galatasaray ve Bursaspor'da teknik direktörlük, Galatasaray'da yöneticilik yaptı. 1965'te yaşamını konu alan *Taçsız Kral* adlı bir filmde oynadı. *Milliyet* gazetesinde spor yazarı yazar Metin Oktay, Boğaz Köprüsü'nde geçirdiği bir otomobil kazasında öldü. Galatasaray kulübünün Florya'daki spor tesislerine onun adı verildi.

oktet bak. sekizli yapı

Oktoberfest (Almanca "Ekim Şenliği"), Münih'te her yıl ekim ayının ilk pazar gününe değin iki hafta boyunca kutlanan şenlik. Kökeni, Bavyera veliaht prensiyle (sonradan Kral I. Ludwig) Prenses Therese von Sachsen-Hildburghausen'in evlenmeleri onuruna 12 Ekim 1810'da düzenlenen at yarışlarına dayanır. Bundan bir yıl sonra at yarışları eyalet tarım panayırı ile birleştirildi. 1818'de yiyecek ve içecek satan büfeler şenliğe katıldı. 20. yüzyılda bu büfeler, içinde oturma yerleri ve loca bölmeleri bulunan, bir orkestranın müzik çaldığı, her biri 3-5 bin kişilik dev birahane çadırlarına dönüştü. Münih'teki bütün bira üreticisi firmalar bu çadırlardan birer tane kurarak şenlik için özel olarak hazırladıkları yüzde 4,5 alkollü birayı satarlar. Şenlik boyunca tüketilen bira toplam 4,5 milyon litre yi bulur.

Oktoberistler, Rusça OKTYABRIST, 17 EKİM BİRLİĞİ olarak da bilinir, Çar II. Nikolay'ın Ekim Manifestosu'nu(*) ve ılımlı liberal reformları destekleyen Oktoberist Parti'nin üyelerine verilen ad. Kasım 1905'te sanayici Aleksandr İvanoviç Guçkov önderliğinde kurulan parti liberal soyluların, işadamlarının ve bazı kamu görevlilerinin desteğini aldı. Üçüncü ve Dördüncü *duma*'larda (Devlet Meclisi) (1907-17) çoğunluğu elde ederek hem yasama meclisinin güçlendirilmesini, hem de yürütme organının yalnızca çara karşı sorumlu olmasını savundu. Zamanla çar yanlısı hükümetle anlaşmazlığa düştü. Sonuçta Kadetlerle işbirliğine girerek 1915'te kurulan reform yanlısı İlerici Blok'a katıldı.

oktoekhos (Yunanca *okto*: "sekiz", *ekhos*: "ses"), müzikte, Bizans dinsel ezgisinin ilk dönemlerindeki sekiz ezgi kalıbına topluca verilen ad. Ayrıca bak. ekhos.

oktruva, İÇ GÜMRÜK RESMİ olarak da bilinir, Avrupa'da genellikle komün(*) ya da belediye gibi yerel bir siyasi birimin kendi bölgesine giren bazı mallardan aldığı vergi. İlk kez Roma döneminde İtalya'da *vectigal* ya da *portorium* adıyla uygulandı. Meta üretimi ve mübadelesinin gelişmesine bağlı olarak yerel pazarların büyüyüp tek bir ulusal pazar halinde birleşmesi eğilimini frenleyici bir rol oynadı ve çeşitli kapitalistleşme süreci tarafından zaman içinde ortadan kaldırıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz ve Avusturya gibi ülkelerde hâlâ görülmekle birlikte uygulama alanının daraltılması, bazen de tümüyle kaldırılması yönünde güçlü bir eğilim söz konusudur. Verginin toplanma maliyeti getirisine oranla çok yüksektir; hatta toplanan verginin yüzde 50'sini bulabilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ilk yarısına değin süregelen "ticaret-i dahiliye rüsum-u kadimesi", 1838 Baltalimanı Antlaşması ile özel olarak İngiliz malları açısından kaldırılırken, yerli malların açısından yürürlükte tutuldu. Bu uygulama, Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş İngiltere'nin (ve giderek öbür büyük devletlerin) ucuz seri imalat ürünlerinin Osmanlı çarşısını istila etmesini kolaylaştıran bir rol oynadı.

Oktyabrski, Rusya Federasyonu'nun batısındaki Başkirt Özerk Cumhuriyeti'nde kent. İlk Irmağının sağ kıyısındadır. Yakınlarındaki Volga-Ural petrol ve doğal gaz bölgesinde petrol çıkarılmaya başladığında kuruldu (1937). 1946'da tüzel kimlik kazandı. 1950'lerde petrol üretiminde görülen gerileme kentte yeni sanayi dallarının kurulmasına yol açtı. Böylece, elektrikli araç, giysi, ayakkabı, seramik ve çanak çömlek üretimi geliştirdi. Kentte petrole ilgili araştırmalar yapan bilimsel kuruluşla-

rın yanı sıra bir de müzik okulu vardır. Nüfus (1991 tah.) 106.700.

Okubo Toşimlçi (d. 26 Eylül 1830, Kagoşima, Japonya - ö. 14 Mayıs 1878, Tokyo), Japonya'da 264 yıldır ülkeyi yöneten Tokugawa şogunluğunu devirip (1867) imparatorluk yönetimini yeniden kuran *samurai*'lerden (savaşçı). Meici Restorasyonu'ndan sonra imparatorluk yönetiminin en etkili kişilerinden biri durumuna gelmiştir.

Genç yaşta yetenekli bir siyaset adamı olduğunu gösteren Okuba Japonya'nın en güçlü feodal mülklerinden biri olan ve Tokugawa egemenliğine düşmanlık besleyen Satsuma bölgesinin yönetiminde önemli bir yer edindi. 1866'da, Satsuma yönetiminin bir başka önemli kişisi olan Saigo Takamori ile Tokugawa'ya karşı Çoşu bölgesi ile işbirliği yapılması konusunda anlaşmaya vardı.

Tokugawa şogunluğunun devrilmesinden sonra imparatorluk hükümetinin etkili kişilerinden biri oldu. Batı'ya yaptığı bir gezi sırasında ekonomik kalkınmanın önemini görerek teknik okulların açılmasını, özel sektörün hükümet tarafından desteklenmesini ve hükümetin yeni fabrikalar açıp işletmesini savundu.

Yayılmacı bir politika izlemek yerine ülke kalkınmasına öncelik verilmesini savunan Okubo, 1873'te Kore'ye bir sefer düzenlenmesini savunan Saigo Takamori'yle anlaşmazlığa düştü. Okubo'nun yayılmacılık karşıtı görüşleri hükümet tarafından da benimsendi ve 1894'e değin geçerliliğini korudu. Okubo, yönetimin izlediği politikalara karşı çıkan bir *samurai* tarafından öldürüldü.

okul, eğitimde, genellikle öğretim etkinliğinde uzmanlaşmış kadrolar eliyle programlı ve sistematik bilgi ve beceri aktarımının gerçekleştirildiği, kamunun gözetimi altında işleyen kurum.

Günümüzdeki tanımıyla okul kurumu yeneiçağ sonrası gelişmelerin ürünüdür. İlkçağda eğitim temelde gönüllü seçkinlere yönelikti. Ortaçağda tektarınlı dinler çerçevesinde gelişen eğitim kurumlarında ise öğrenci olarak birey edilgen konumdaydı; eğitim bir tür yükümlülük biçiminde işliyordu, tek yönlü ve zorunlu bir telkine dayanıyordu. Yeneiçağda, özellikle 18. yüzyıldan sonra eğitim öteki insan haklarıyla birlikte kişilerin varlığından ayrılmaz bir hak olarak tanımlanmaya başladı. Buna bağlı olarak herkese eğitim hakkının sağlanması devletin görevleri arasına girdi, düzenli eğitim kurumları oluşturularak öğretim etkinliği bu amaçla kendileri de özel bir eğitimden geçmiş öğretmenler eliyle yürütülmeye başladı. Böylece genel eğitim süreci içinde örgün eğitim(*) belirleyici ağırlık kazandı ve eğitim büyük ölçüde okul kurumuyla özdeşleşti. Çağdaş okul, en azından zorunlu eğitimi üstlenmiş, herkese yeteneğine göre öğretim veren, kamunun doğrudan yönettiği ya da denetlediği örgün eğitim kurumu olarak tanımlanabilir. Günümüzde ilk ve orta öğretim aşamalarında okul, küçüklerin ve gençlerin korunması işlevi ve yurttaşlık eğitimi de gitgide daha büyük ölçüde üstlenmektedir. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler geleneksel okul sistemini sarsmakla birlikte, aynı zamanda bu kurumun bilimsel bilgi birikimini genç kuşaklara aktarma olanaklarını artırmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde okul kurumunun çağdaş anlamını kazanması Tanzimat sonrasında gerçekleşmiştir. Böylece daha önce büyük ölçüde ezberletme yöntemine dayanan ve pek az kimseyi okuryazar düzeyine eriştiren öğretim yerlerinin yerini, devletin üstlendiği ya da denetlediği, az çok düzenli bilgi aktarımını gerçekleştiren, kişileri ge-

çerli bir diplomaya ulaştıran kurumlar almıştır. Türk eğitim sisteminde Osmanlıca "mektep" adının yerini "okul"un alması ilk kez Mülkiye Mektebi'nin adının Siyasal Bilgiler Okulu olarak değiştirilmesiyle (1935) gerçekleşmiştir.

okulöncesi eğitim, çocuğun ilk aylarından ilkökul çağına değin süren eğitim. İlgili kurumsal düzenlemeler gibi ilkökula başlama yaşı da ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Bu tür kurumlar Türkiye'de yuva, anaokulu(*) ve kreş(*) gibi adlarla anılır. Bazı ülkelerde (örn. ABD) okulöncesi eğitimin ikinci aşaması (genellikle 3-6 ya da 4-6 yaş arası) ilköğretimin parçası sayılırken, bazısında (örn. Almanya) ilkökul çağına gelmekle birlikte yeterince olgunlaşmamış çocuklar için bir ara aşamayla (*Schulkindergarten*) yer verilir.

Tarihi. Çağdaş okulöncesi eğitimde ilk girişimlerden biri Johann Friedrich Oberlin'in(*) ana babaları tarlada çalışan küçük çocukların bakım ve eğitimi için 1767'de açtığı *salle d'asile* (Fransızca "sığınma evi") oldu. Avrupa'nın çeşitli yerlerinde benzerleri açılan bu kurumlar Fransa'da 1833'te devlet destekli ulusal eğitim sistemi kapsamına alındı; daha sonra da resmen *école maternelle* (anaokulu) adını aldı.

Robert Owen'in 1816'da New Lanark'ta (İskoçya) kurduğu Karakter Oluşumu Enstitüsü 1,5-10 yaş arasındaki yaklaşık 100 işçi çocuğuna hizmet veriyordu. 2-5 yaş grubu için ayrı sınıflar düşünülmüştü. Bu enstitünün yöneticisi James Buchanan 1818'de Londra'nın ilk anaokulunu (1-6 yaş) açtı ve New Lanark'ta geliştirdiği yöntemleri uyguladı. Buchanan'ın okulunu örnek alan eğitimcilerden Samuel Wilderspin okulöncesi eğitim konusunda ilk monografilerden bazısını yazdı. Wilderspin'in çok okunan bu yazılarından birinin İtalyanca çevirisinden etkilenen Katolik din adamı Ferrante Aporti 1829'da Cremona'da İtalya'nın ilk anaokulunu kurdu ve ahlaki, zihinsel ve fiziksel eğitimi birleştirmeyi amaçlayan bir program geliştirdi.

Almanya'da 1837'de *Kindergarten* adıyla ilk anaokulunu kuran Friedrich Froebel(*) aynı zamanda çocukluk döneminin başlangıç evresine ilişkin ilk sistematik pedagoji kuramını geliştirdi. Çocuk eğitiminde oyun ve etkin katılımın önemini vurgulayarak "ar-mağan" adını verdiği bir dizi oyuncak ve öğrenme aracı tasarladı. Onun ölümünü (1852) izleyen 25 yıl içinde Avusturya, Belçika, Kanada, Almanya, Macaristan, Japonya, Hollanda, İsviçre ve ABD'nin başlıca kentlerinde *Kindergarten*'lar açıldı.

1892'de İtalya'da Rosa ve Carolina Agazzi adlı iki kız kardeş Aporti'nin anaokulu ile Froebel'in *Kindergarten* anlayışını birleştirerek İtalyan anaokulunun (*scuola materna*) ilk örneğini oluşturdular. Çocukların kendi eğitim araçlarını bulma etkinliğine katıldığı bu okulda günlük yaşamda kullanılanların yanı sıra Froebel'in simgesel nesnelerinden de yararlanılıyordu.

Okulöncesi eğitimde kendi adıyla anılan bir sistem geliştiren Maria Montessori(*) de çocuğun kendi kendini yönlendirmesine ve bireysel inisiyatif kullanmasına büyük önem verdi. Bu sistemde öğretmen özel "eğitici aygıtları" sağlayıp ne yapılacağını gösterdikten sonra çekilerek çocuğu eğitim araçlarıyla baş başa bırakıyordu. Çocuklar genellikle yalnız çalışmakla birlikte grup etkinliklerine de yer veriliyordu. Montessori gibi bir tip doktoru olan Ovide Decroly(*) ise Belçika'da öncü çalışmalarda bulundu, ama ondan farklı olarak çocukların grup halinde

çalışmasını temel aldı ve eğitimde Agazzi kardeşler gibi günlük yaşamda kullanılan nesnelerden yararlandı.

İngiltere'de Grace Owen ve Margaret McMillan küçük çocukların sağlık ve çevre koşullarının iyileştirilmesi hareketine öncülük ettiler. Owen her konut bölgesi için bir anaokulu isterken McMillan da anaokullarına öğretmen yetiştirilmesi için üç yıllık bir kurs programı hazırladı. Owen'in yönetiminde Deptford'da ve ayrıca Londra'da açılan merkezlerde yetişen anaokulu öğretmenleri İngiliz Uluslar Topluluğu'nun her yanında, ABD'de de ilk anaokullarında görev aldı.

20. yüzyılın ilk 10 yılında "kolektif" denebilecek bir yetiştirme biçiminin başlangıcına tanık olundu. Filistin'e yerleşen Yahudilerin kurduğu kibutzlarda(*) çalışan annelerin çocukları için de yuvalar oluşturuldu. Günümüzdeki biçimiyle bu sistemde kibutzdaki bütün çocukların bir yaşına değin kaldığı ve annelerin emzirmek için geldiği bebek evleri, 1-3 (ya da 1-4) yaş grubu için çocukevleri ve 7 yaşa kadar çocuklar için anaokulları vardır. 1-3 yaşındaki çocuklar günde birkaç saat kendi evlerine gönderilir. Anaokulu ise çocuğu ilkokula hazırlamayı amaçlar.

Kolektif okulöncesi eğitimin bir başka türünü oluşturan eski Sovyet cumhuriyetlerindeki kreşler (*detstkiye sady*) ve *Kindergarten*'ler (yaslı) 1919'da kuruldu. Bu kurumların oluşmasında N. K. Krupskaya'nın da katkıları oldu. SSCB'nin dağıldığı dönemde 2 aylık-3 yaş arası çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak alındığı kreşler Sağlık Bakanlığı'na bağlıydı. Eğitim Bakanlığı'na bağlı *Kindergarten*'lerse 3-7 yaş grubundaki çocukları kabul ediyordu.

Türkiye'de ilk anaokulları ve anasınıfları uygulaması Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı'na (1913) bağlı Ana Mektepler Nizamnamesi'yle (1915) başladı. Gene 1915'te okulöncesi eğitim kurumlarına öğretmen yetiştirmek için İstanbul'da bir okul açıldı. 1919'da kapanan bu okul Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'da yeniden açıldı (1927). 1952 ve 1954'te yayımlanan yönetmeliklerde okulöncesi eğitimin önemi vurgulandıysa da bu tür kurumların yaygınlaşması sağlanamadı. 1961 tarihli ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda okulöncesi eğitimin isteğe bağlı olduğu belirtildi. 1973'te yürürlüğe giren Milli Eğitim Temel Kanunu'nda ise okulöncesi eğitim kurumlarının bağımsız anaokulları olarak kurulabileceği, ayrıca anasınıflar olarak ya da ilgili öbür eğitim kurumlarına bağlı uygulama sınıfları olarak açılabilmesi öngörüldü. Son yıllarda özellikle büyük kentlerde yaygınlaşan okulöncesi eğitim kurumlarından 3-6 yaş grubu için olanlar anaokulu adıyla illerdeki Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlıdır. 0-3 yaş grubu için açılan çocukevlerinin denetiminden ise Sağlık ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü sorumludur. Yuva ve kreş olarak da adlandırılan bu kurumlar özel olarak ya da kamu kuruluşlarıncı işletilmektedir. Çocuk Esirgeme Kurumu yuvaları ile yetiştirme yurtları da 0-6 yaş arası çocuklar için okulöncesi eğitim hizmeti verir. 1990-91 öğretim yılında 171 anaokulu ile 3.454 anasınıflında toplam 113.388 öğrenci okulöncesi eğitim görmekteydi.

Çağdaş kuramlar. Anaokullarının ve öbür okulöncesi eğitim kurumlarının 20. yüzyılda yaygınlaşması çeşitli nedenlere bağlanabilir.

Bunlardan birincisi psikoloji, tıp, psikiyatri ve eğitim alanlarındaki uygulamalar sonucunda çocukluğun ilk dönemiyle bilimsel açıdan ilgilenilmeye başlamasıdır. İkinci bir gelişme çocuk bakımı ve anne baba eğitiminin öneminin kavranmasıdır. Çalışan annelerin çocukları için daha önce kurulmuş bulunan kreş ve anaokullarının eğitim programlarını iyileştirme çabaları da bu gelişmeye katkıda bulunmuştur.

Okulöncesi eğitime ilişkin çeşitli çağdaş yaklaşımlardan söz edilebilir. Bunlardan bilinçsiz güdülere, libido gelişiminin ilk aşamalarına, kişiliğin temel öğeleri olarak ilkel benlik, benlik ve üst benlik kavramlarına yer veren psikanaliz kuramı Anna Freud(*) ve izleyicileri tarafından okulöncesi eğitime uygulanmıştır. Anna Freud'un öğrencisi olan psikanalist Erik Erikson(*) 1950'lerde çocuğun gelişiminde birbirini izleyen sekiz evre belirlemiş, her evrenin kendine özgü bunalımları olduğunu ileri sürmüştür. Bu bunalımlar güven-güvensizlik, özerklik-utanma ve kuşku, inisiyatif-suçluluk gibi iç çatışmalardan kaynaklanır. Normal gelişme bu aşamalardan geçilerek bunalımların atlatılmasıyla sağlanır. Bunalımların başıyla atlatılması ise yalnızca çocuğun kendine değil içinde bulunduğu toplumsal ortama da bağlıdır. Bu nedenle okulöncesi eğitimde öğretmenlerin titizlikle yetiştirilmesi büyük önem taşır.

Okulöncesi eğitime önemli bir katkı da Jean Piaget(*) ve izleyicilerinin geliştirdikleri gelişme psikolojisidir. Bu yaklaşıma göre çocuklar oldukça düzenli bir sıra izleyen zihinsel gelişim basamaklarından geçer. Bunların ilk ikisini oluşturan duyuşal-devimsel zekâ (0-2 yaş) ile önışlemsel ya da temsili zekâ (2-7 yaş) basamakları çocukluğun ilk dönemine bağlanır. Duyuşal-devimsel zekâ evresinde çocuk bir yandan dış dünyadaki nesne ve olayları kavrayabilmek için kaslarıyla duyu organlarını kullanmasını öğrenirken bir yandan da konuşma dili biçimlenmeye başlar. Görüp dokunamadığı bazı nesnelerin var olduğunu anlamaya, nesneler için sözcük ya da jest kullanmaya (simgeleştirmeye) başlar. Önışlemsel evrede çocuğun dilinde en hızlı gelişme gerçekleşir. Çocuk hem dış dünyadaki nesneleri, hem de duygularını sözcükler ya da başka simgelerle dile getirir. Simetri duygusu edinmeye, sinama yanılma yoluyla çevreye uyum sağlamaya, sezgileri aracılığıyla nesneleri kullanmaya başlar. Piaget çocuklukta bilişsel öğrenme süreci ile kavram oluşumunun önemini ortaya koymuş, öğrenmede çevresel koşulların etkisini vurgulamıştır.

Son yıllarda beslenme bozukluklarının da çocuk gelişiminde önemli rol oynadığı anlaşılmıştır. Çeşitli ülkelerden elde edilen veriler özellikle 0-1 yaş arasında kötü beslenmenin (daha çok da protein ve demir eksikliğinin) zihinsel özrürlüğe yol açabileceğini göstermektedir. Bazı araştırmalar beslenme bozukluğunun beyinde kalıcı etkiler yarattığını, bazıları da erken yaşlardaki beslenme bozukluğunun yol açtığı ruhsal değişikliklerin ileri yaşlarda da sürebileceğini ortaya koymaktadır.

Okuma Şigenobu, KOŞAKU (Marki) (d. 11 Mart 1838, Saga - ö. 10 Ocak 1922, Tokyo, Japonya), 1898'de ve 1914-16 arasında başbakanlık yapan Japon siyaset adamı. İlerici Parti'yle Vaseda Üniversitesi'nin kurucusudur.

Geleneksel bir eğitim gördükten sonra Batı kültürüyle ilgilenmeye ve İngilizce öğrenmeye başladı. Japonya'da imparatorluk yönetiminden yeniden kurulduğu Meiji Restorasyonu'nun ardından hükümete alındı. Yetenekleri ve cesareti sayesinde kısa

sürede hükümette güçlü bir yer edindi ve 1869-81 arasında Japon mali sisteminin yeniden düzenlenmesinde ve modernleştirilmesinde önemli rol oynadı. Ama seçiminin bir an önce yapılması, bir parlamentonun toplanması ve hükümetin parlamentoya karşı sorumlu olduğu İngiliz modeli anayasal bir yönetime geçilmesi yolundaki görüşleri aşırı radikal bulundu ve hükümetten uzaklaştırıldı.

Meşrutî monarşiye geçişi savunan hareketin gitgide güçlenmesi ve halktan gelen yoğun baskılar karşısında imparator 1890'a değin bir anayasenin hazırlanacağı vaadinde bulundu. Söz konusu anayasa öngörülen tarihten bir yıl önce tamamlanarak 1 Şubat 1889'da yürürlüğe girdi. Bu sırada Japonya'da İngiltere'deki parlamenter sisteme benzer bir yönetim kurulmasını amaçlayan İlerici Parti'yi kuran Okuma, 1888'de yeniden hükümete girerek iki kez dışişleri bakanlığı yaptı. 1898'de Japonya'nın ilk siyasal partisi olan Liberal Parti'nin kurucusu İtagaki Taisuke'yle birlikte Meşrutiyetçi Birlik'i kurdu. 1898'de İtagaki'nin de yer aldığı bir hükümet kurarak başbakan olduysa da, İtagaki'yle arasındaki önderlik çekişmesi hükümetin birkaç ay içinde dağılmasına yol açtı.

Sonradan Vaseda Üniversitesi adını alan Japonya'nın iki büyük özel üniversitesinden birinin kurucusu olan (1882) Okuma 1907'de zamanını üniversiteye ayırmak üzere siyasetten çekildi. Ama 1914'te yeniden başbakanlığa getirildi. Başbakanlığı sırasında Japonya, I. Dünya Savaşı'nın ticaret hacminde yarattığı patlamanın da etkisiyle büyük bir ekonomik canlanma yaşadı. Aynı dönemde Japonya'nın Çin'e yönelik talepleri iki ülke ilişkilerinin bozulmasına yol açtı. Okuma 1916'da sağlık nedenleriyle başbakanlıktan istifa etti ve siyasal yaşamdan bütünüyle çekildi.

Okumura Masanobu, asıl adı OKUMURA ŞINMYO, GENPAÇI olarak da bilinir (d. 1686, Edo [bugün Tokyo] - ö. 1764/68, Edo, Japonya), Japonya'da ağaç baskı tekniklerine yenilikler getiren ressam ve resimli kitap yayımcısı. Torii Kiyonobu'nun (ö. 1729) yapıtlarını inceleyerek resim ve baskı tek-

"Kitap Satıcısı", Okumura Masanobu'nun bir ağaç baskısı
Sakai Collection, Tokyo

niklerini kendi kendine öğrendi. İlk yapıtları Torii'ninkilere çok benziyordu. 1724 dolaylarında resimli kitaplar basmaya, bu arada kendi yapıtlarını da yayımlamaya başladı. O dönemde Edo'da bulunan Çin baskılarında esinlenerek Batı perspektifinin kurallarını kullanan ilk sanatçılardan biri oldu. Tiyatroların, dükkânların içlerini, zengin semtlerinden görünüşleri betimlediği büyük boy baskılar yaptı. Bunlara, uyardıkları kısaltım etkisinden ötürü *uki-e* (aslından büyük resimler) denir.

Okuninuşi, tam adı OKUNINUŞI NO MIKOTA. Şinto dininin İzumo kolunun mitolojisinde baş kahraman.

Okuninuşi'nin en önemli eşi, Fırtına Tanrısı Susanoo'nun kızı Prenses Suseri'dir. Okuninuşi, fırtına tanrısı uyurken saçını çatinin kışırlerine bağlar ve böylece Susanoo'nun yeraltındaki sarayından kaçarak. Okuninuşi kaçarken fırtına tanrısının en değerli eşyaları olan kılıç, kopuz, ok ve yayı da götürür. Kopuzun bir ağaca sürtünerek çıkardığı gürültüden Susanoo uyanır. Susanoo onları ışık ülkesi ile karanlık ülkesi arasındaki geçide kadar izler, ama daha sonra bağışlar.

Okuninuşi daha sonra cüce tanrı Sukunahikona'yla birlikte dünyayı yaratmaya başlar. Gene onunla birlikte hekimlik sanatını geliştirir ve kuşlarla böceklerin yol açtığı felaketleri denetim altına alma yollarını bulur. Tanrısal torun Ninigi ortaya çıkınca ya değin İzumo'yu yönetmeyi sürdüren Okuninuşi, siyasal yönetimi Ninigi'ye devretmekle birlikte dinsel işlerin denetimini kendine saklar. Çağdaş Japon halk inancında hastalıkları iyileştiren ve evlileri mutlu kılan bir tanrı olarak saygı görür.

okültizm bak. gizlilik

okyanus akıntıları, okyanuslarda yerçekimi, rüzgâr sürtünmesi, su yoğunluğu farklılıkları etkisiyle ortaya çıkan yatay ve dikey su dolaşımı sistemleri.

Okyanus akıntılarının yönünü ve biçimini belirleyen bir dizi doğal etmen vardır. Bunlardan başlıcaları, yatay basınç gradyanı kuvvetleri; sıcaklık ve tuzluluk değişkenlerine bağlı olarak deniz suyu yoğunluğunda görülen farklılıklardan kaynaklanan kuvvetler; Yer'in kendi çevresinde dönüşünden kaynaklanan ve Yer yüzeyinde ya da yüzeye yakın yerlerde hareket halindeki bütün cisimler üzerinde etkiyen Coriolis kuvvetleri ve okyanus yüzeyinde esen rüzgârların yol açtığı sürtünme ile farklı su katmanları arasındaki sürtünmedir. Coriolis kuvvetleri okyanus akıntılarının Kuzey Yarımküre'de saat yönünde (antisiklonal biçimde), Güney Yarımküre'de ise saat yönünün tersine (siklonal biçimde) hareket etmesine neden olur ve akıntıları rüzgâr doğrultusundan yaklaşık 45° saptırır. Bu hareket, halka denen farklı akıntı gözlemlerinin oluşmasına yol açar. Dönme düzenleri antisiklonal halkaların merkezlerinin batıya doğru kaymasına ve kıtaların doğu kıyılarında güçlü batı sınır akıntılarının oluşmasına neden olur; bunların başlıcaları, Atlas Okyanusundaki Gulf Stream, Kuzey Atlantik Akıntısı ve Norveç Akıntısı ile Büyük Okyanustaki Kuroşio ve Kuzey Pasifik (Batı Rüzgârları) akıntılarıdır. Güney Yarımküre'de saat yönünün tersindeki su dolaşımı, kıtaların batı kıyılarında güçlü doğu sınır akıntılarının oluşmasına yol açar; bunların en önemlileri, Güney Amerika açıklarındaki Peru (Humboldt) Akıntısı, Batı Afrika açıklarındaki Benguela Akıntısı

ve Batı Avustralya Akıntısıdır. Güney Yarımküre akıntıları, doğu yönünde akan güçlü Güney Kutup Çevresi Akıntısının etkisi altındadır. Güney Kutup Çevresi Akıntısı çok derinden ve görece yavaş akan soğuk bir akıntıdır; buna karşılık, Gulf Stream'in yaklaşık iki katı büyüklüğünde bir su kütlesi taşır. Peru ve Benguela akıntıları bu kutup akıntısından su çeker, dolayısıyla bu akıntılar da soğuktur. Kuzey Yarımküre'de Kuzey Kutbu'nu çevreleyen kesintisiz bir açık deniz yoktur, bu nedenle de burada herhangi bir güçlü kutup çevresi akıntısı bulunmaz. Buna karşılık bu bölgede güneye doğru akan küçük, soğuk akıntılar vardır; bunlardan bir bölümü Bering Boğazından geçerek Rusya'nın doğu kıyısı açıklarındaki Oya ve Anadır akıntıları ile Kuzey Amerika'nın batı kıyısı açıklarındaki California Akıntısı'nı oluşturur; Grönland'ın çevresinden güneye doğru akan öteki küçük akıntılar ise soğuk Labrador Akıntısı ile Doğu Grönland Akıntısı'nı oluşturur. Kuroşio-Kuzey Pasifik ile Gulf Stream-Kuzey Atlantik-Norveç akıntılarının ılık suları Bering, Cape ve Batı Spitsbergen akıntılarının aracılığıyla Kuzey Buz Denizine taşınır.

Dönencelerde, kuzeyde saat yönünde, güneyde ise saat yönünün tersine dolanan büyük akıntı halkaları batıya doğru akarak Pasifik Kuzey ve Güney Ekvator akıntılarını, Atlantik Kuzey ve Güney Ekvator akıntılarını ve Hint Güney Ekvator Akıntısı'nı oluşturur. Hint Okyanusunun kuzeyinde egemen olan muson rüzgâr sistemi mevsimlere göre yön değiştirdiğinden Hint Okyanusunun kuzeyi ile Umman Denizin-

KUZEY YARIKÜRE KIŞ AKINTILARI

Soğuk akıntı Sıcak akıntı Kuzey Yarımküre'de yazın yön değişiren akıntı

AKINTI HIZI 1 knot = 1 deniz mili/saat

0.5 knot'tan yavaş 0.5-0.8 knot 0.8 knot'tan hızlı

Dünyadaki büyük okyanus akıntı sistemleri

deki akıntı da yön değiştirir. Bu büyük akıntılar arasında, doğuya doğru akan daha küçük karşı akıntılar bulunur.

Dikey doğrultuda dolanan okyanus akıntıları yatay doğrultuda dolaşanlar kadar büyük değilse de, derinlerdeki ve yüzeydeki suların yer değiştirmesine neden olduğu için önemlidir. Bunların arasında rüzgâr etkisiyle oluşan akıntılar yalnızca Ekman katmanında, okyanusun 100 m'lik üst bölümünde görülür; bunun altındaki derinsu akıntıları çok daha yavaştır. Dip akıntıları, yüzey akıntılarının neden olduğu taşınım (konveksiyon) düzeninin etkisiyle ortaya çıkar. Yüzey akıntılarının kıyılara çarparak ya da ters yönde esen rüzgârların etkisiyle birbirlerine yakınsadığı yerlerde su kütleleri hem birbirlerinin üstüne binerler, hem de yerçekimi etkisiyle aşağı doğru çekilirler. Su kütlelerinin birbirlerinden iraksadığı yerlerde ise deniz yüzeyi su kaybeder ve dipteki sular ıraksayan kütlelerin yerini doldurmak üzere yüzeye doğru akar. Dip akıntılarını oluşturan taşınım düzeni bu biçimde ortaya çıkar.

Dikey akıntılara yol açan etkenlerden biri de deniz suyu tuzluluk farklılıklarıdır; görece daha tuzlu ve sıcak su kütlelerinin yoğunluğu daha fazla olduğu için sıcak sular yukarı yükselir, soğuk sular ise dibe çöker. Okyanus sularının tuzu temel olarak Akdeniz'den, ikincil olarak da Kızıldeniz ile Basra Körfezinden gelir. Bu denizler, buharlaşmanın düşen yağıştan ve akarsularca taşınan su miktarından daha fazla olduğu bölgelerde yer alır. Akdeniz'in doğusunda, net buharlaşmanın etkisiyle tuzluluk oranı yükselen sular aşağı çökerek Üst Dip Akıntısı olarak adlandırılan bir dip akıntısı biçiminde batıya doğru akar ve Çebelitarık Boğazından geçerek Atlas Okyanusuna karışır; bu arada yüzeyde ise tuzluluk oranı daha düşük okyanus suları yüzey akıntısı biçiminde doğuya, Akdeniz'e doğru akar. Aynı süreç Kızıldeniz ve Basra Körfezinde de rastlanır. Büyük Okyanusu besleyen benzer bir tuzlu su dolanım süreci yoktur; bu okyanus tuzunu, Güney Kutup Çevresi Akıntısına karışarak yavaş yavaş Büyük Okyanusa taşınan Üst Dip Akıntısından alır. Öteki dip akıntıları, soğuk Grönland ve Bering Boğazı akıntılarıncı oluşturulur; bu akıntıların suları aşağı çökerek Orta ve Alt Dip akıntıları biçimini alır. Kuzey Kutbunda buz takkesi çevresindeki çok soğuk sular batarak Antarktika Ara Akıntısını oluşturur; bu akıntı yüzeyden 700-1000 m arasındaki derinliklerde kuzeye doğru yayılır. Bu Kuzey ve Güney Kutup akıntılarını çok soğuk oldukları ve sürekli olarak buzul sularıyla beslendikleri için çok daha az tuzludur.

Büyük Okyanus halkalarının yanı sıra, bazı kapalı denizlerde ve okyanus alanlarında daha küçük akıntı sistemleri vardır. Bunların dolaşım düzeni Coriolis kuvvetlerinden çok, bu akıntılara akan suların doğrultusuna belirlenir. Bu tür küçük halka akıntı sistemlerine örnek olarak Tasman Denizinde güneye doğru akan Doğu Avustralya Akıntısının oluşturduğu saat yönünün tersindeki dolaşım; Büyük Okyanusun kuzeybatısında, doğuya doğru akan Kuroşio ve Kuzey Pasifik akıntılarının Alaska ve Aleut (Kutupaltı) akıntılarında yol açtığı saat yönünün tersindeki dolaşım; Bengal Körfezi ile Umman Denizindeki akıntılar gösterilebilir.

Okyanus akıntılarının incelenmesine 18. yüzyılda, denizlerde seyrin kolaylaştırılması ve daha güvenli kılınması amacıyla baş-

landı. Daha sonraları, okyanuslardaki akıntıların hava ve iklim koşullarını ciddi biçimde etkilediği anlaşıncı, bu alandaki araştırmalar derinleştirildi. Bir süre sonra Gulf Stream, Kuzey Atlantik ve Norveç akıntılarının ılık tropik suları kuzeye, Kuzey Amerika'nın doğusuna, Britanya Adaları ile İrlanda'ya ve Norveç'in Atlas Okyanusu kıyılarına taşıyarak bu bölgelerin iklimini ılımanlaştırdığı, Kuroşio ve Kuzey Pasifik akıntılarının da Japonya ve Kuzey Amerika'nın batısında benzer bir etkiye yol açtığı belirlendi. Havanın ısınmasına yol açan ılık sular aynı zamanda bu sıcak havanın etkisiyle daha çabuk buharlaşır ve sonuçta bu kıyılardaki yağış miktarını artırır. Güney Yarıküre'de ise bunun tam tersi bir durum vardır; burada soğuk Peru ve Benguela akıntılarının buharlaşmayı engeller, Güney Amerika ile Afrika'nın güneybatı kıyılarında yağış yerine sise neden olur ve bu da Peru, Şili ve Namibia'da (Güney Batı Afrika) aşırı derecede kurak çöllerin oluşmasına yol açar. Ama öte yandan okyanus derinliklerinden yukarı yükselen bu soğuk akıntılar derinlerdeki besinleri yüzeye taşıyarak bu kıyıları dünyanın en verimli balıkçılık alanları durumuna getirir.

Okyanus akıntıları ile atmosferdeki hava dolaşımı birbirini etkiler. Örneğin, Büyük Okyanusun batısında yer alan sıcak ve nemli hava dolaşımı doğuya doğru kaydıksa, Büyük Okyanusun doğu suları ısınır ve bu durum El Niño akıntısının oluşmasına neden olur; bu akıntı Avustralya'da kuraklığa, California'da fırtınalara, Kuzey Amerika'nın ortalarında kışların ılıman geçmesine ve Peru ve Şili'deki balıkçılık sanayisinin olumsuz yönde etkilenmesine yol açar.

okyanus çukuru, DERİN DENİZ ÇUKURU olarak da bilinir, okyanus dibinde uzanan uzun, dar, sarp yamaçlı çöküntülerin ortak adı. En derin okyanus bölgeleri (7.300-11.000 m) buralardadır. Bilinen en derin okyanus çukuru, Büyük Okyanusun kuzeybatısında, Mariana Adalarının doğusunda uzanan Mariana Çukurudur.

Okyanus çukurları çoğunlukla kıta kıyıları'nın açıklarında, bu kıyılara bitişik ada yaylarına ya da sıradağlara koşut biçimde uzanır. Yeryüzünde belirlenmiş 20 büyük okyanus çukurundan 17'si Büyük Okyanustadır. Atlas Okyanusundaki iki çukur, Antiller'in kuzeyindeki Porto Riko Çukuru ile Güney Amerika'yı Antarktika'dan ayıran Drake Geçidi'nin doğusunda yer alan Güney Sandwich Çukurudur. Aslında bu çukurlar da, Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanus zeminlerinin kesintisiz biçimde birleştiği ya da çok ince bir kara parçasıyla ayrıldığı bölgelerde bulunmaktadır. Hint Okyanusunda yer alan tek çukur ise, Endonezya'nın güneyindeki Cava Çukurudur.

Okyanus çukurları genellikle "V" biçiminde uzanır ve bunların karaya yakın yamaçları daha diktir. Yamaç eğimleri genellikle 4° ile 16° derece arasındadır; ama buna karşılık Büyük Okyanusta, Fiji adalarının güneydoğusundaki Tonga Çukurunda 45°'lik bir yamaç eğimi de saptanmıştır. Okyanus çukurlarının eksenini genellikle tortullarla dolarak dar derin deniz (abisal) düzlükleri biçimini almıştır.

Çukurlar üzerinde yapılan jeofiziksel çalışmalar sonucunda bunların oluşumuna ilişkin önemli veriler elde edilmiştir. Çukurlarda, Yer'in iç sıcaklık düzeninde ya da magnetik alanında herhangi bir olağandışı-lık ya da değişim görülmez. Ama buna karşılık buralarda yerçekimi kuvvetinin normalden daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu durum, taşkürenin (litosfer; yerka- buğu ile yermantosunun üst bölümünün

oluşturduğu Yer katmanı) çukurların altında kalan kesimlerinin izostatik kuvvetlerin etkisiyle dibe dalması biçiminde yorumlanır (bak. izostazi).

Yerçekimi verilerinin bu yorumlanış biçimi sismolojik araştırmalarla desteklenmiştir. Bütün okyanus çukurları deprem merkezlerinin bulunduğu bölgelerde yer alır. Büyük Okyanusun çevresi boyunca depremler çukurlara yakın bölgelerde ve bunların kıta parçasına bakan bölümünde, yerkabuğunun 55 km'ye kadar olan derinliklerinde gerçekleşir. Çukurlardan kıta parçasına doğru uzaklık arttıkça, deprem merkezinin derinliği de artar ve 500 km'ye kadar iner. Böylece deprem merkezleri, kıtalara doğru 45°'lik bir eğimle dibe dalan 20 km kalınlığındaki bir kuşak üzerinde yer alır. Bu deprem kuşakları ve tekil depremler üzerinde yapılan çözümlemeler sismikliğinin, taşkü- re levhasının dibe doğru yönelmesinden ve kabuk bölümünün astenosferin (taşkürenin altında yer alan kısmen eriyik haldeki katman) içine dalmasından kaynaklandığına işaret etmektedir.

Okyanusların altındaki taşküre katmanının dibe dalması, çukurlarda görece az miktarda çökelin bulunması olgusunu da açıklar. Çukurların eksenini boyunca rastlanan çökel- ler, az miktarda kahverengi ya da kırmızı renkli kil, silisli organik kalıntılar, yanardağ külü ve çakılı (lapilli) ile burgaçlanmalar sonucunda çukurun yamaçlarından döken ya da çevreden taşınan iri malzeme katmanlarıdır. 4.500 m'den daha sığ çukurların duvarlarındaki tortullar temel olarak kal- kerli bataklıklar biçimindedir. Çukurlarda dibinde fazla miktarda tortul oluşmaz çünkü bunlar taşkürenin dalmasıyla birlikte ya Yer'in iç kesimlerine taşınırlar ya da kıvrılmış kütlelere yapışarak kıta çevresin- deki yapının parçası durumuna girerler.

Okyanus çukurlarının daha sığ, kısa, dar ve daha yumuşak eğimli alanlarına genellikle çukurluk denir. Okyanus çukurluklarının derinliği 2.300 m (Papua Çukurluğu) ile 7.440 (Banda Çukurluğu) arasında değişir. Bilinen başlıca 25 okyanus çukurluğunun uzunluğu 270-2.300 km arasında değişir; bunların genişlikleri ise 20-100 km arasındadır. Okyanus çukurluklarının oluşum nedenleri, çukurların tersine çok değişik jeolo- jik mekanizmalardan kaynaklanır.

okyanus platosu, DENİZALTI PLATOSU olarak da bilinir, çevresindeki deniz dibi zemininden sarp biçimde en az 200 m yükselen ve tepe bölümünde oldukça düz ya da hafif eğimli geniş bir düzlük bulunan büyük denizaltı yükseltisi. Çoğu 20. yüzyılın başlarında belirlenerek adlandırılan okyanus platonları, sonraları geliştirilen sonar uygulamalarıyla daha ayrıntılı incelenmiş ve bunlara ilişkin geniş batimetrik veriler toplanmıştır. Bunun sonucunda örneğin Büyük Okyanus- un doğusunda, Ekvator'a yakın kesimlerinde yer alan Albatross Platosu'nun aslında Doğu Pasifik Yükseltisinin (Albatross Cordillerası) bir bölümü olduğu ve eskiden sanıldığı gibi düz değil, çok daha düzensiz bir doruğa sahip bulunduğu saptanmıştır.

Okyanus platolarının büyük bölümü kıta yamaçlarında ortaya çıkan taraça benzeri süreksizliklerdir; bunların önceki kıta sahanlığının aşağıya doğru bükülmesi ya da kınılması sonucunda oluştuğu sanılmaktadır. Bu kenar platolarının en önemli örneklerinden biri, ABD'nin güneydoğu açıklarındaki Blake Platosudur. Platonun düzgün yüzeyi su düzeyinden 700-1.000 m derinde ve yaklaşık 300 km genişliğindedir ve deniz dibi zemininde yaklaşık 130 bin km²'lik bir alanı kaplar. Platonun altında yer alan

yerkabuğu katmanı oldukça ince ve deniz tortullarıyla örtülmüş olmakla birlikte, kıta kütlelerinin bir uzantısıdır.

Öteki platolar ise (örn. Güney Çin Denizindeki mercanlarla kaplanmış platolar), kıta kenarlarının oldukça uzağındadır. Deniz dibinde yalıtılmış topografik yükseltiler biçiminde olan bu platoların, üstü deniz tortullarıyla örtülmüş kıta kayacı çekirdeklerinden oluştuğu sanılmaktadır. Bu yüzden, okyanus ortası platolarının, kıtaların sürüklenmesi ve deniz dibi yayılması sırasında kıtalardan koparak ayrılan kalıntıları olduğu kabul edilir.

okyanus sırtı, dünyadaki bütün okyanuslar boyunca uzanan, yaklaşık 80 bin km uzunluğundaki denizaltı dağ zinciri.

Sismik açıdan etkin olan okyanusortası sırt yaklaşık 60 bin km uzunluğundadır ve Atlas Okyanusunun tüm eksenini boyunca aşağıya doğru uzanır; daha sonra Afrika ve Antarktika kıtalarının arasından geçerek kuzeye doğru yönelir ve Hint Okyanusunun ortasına ulaşır. Burada dallanan sırtın ana kolu Avustralya, Yeni Zelanda ve Antarktika'nın arasından geçtikten sonra Büyük Okyanus Havzasının doğu yakasına ulaşır ve California Körfezinin ağız bölümü boyunca uzanır. Geniş, dev bir yükselti olan sırt, kenar havzalarında okyanus dibi zemininden 6.000 m yükseğe kadar çıkabilir; bunun dışındaki yerlerde ise yüksekliği 2.000-3.000

m arasında değişir, ama ender olarak deniz düzeyinin de üstüne çıktığı olur. Sırt kimi yerlerde çoğunlukla doğrultusuna dik yönde gelen kırık (fay) kuşaklarıyla kesintiye uğrar. Bunlar dönüşüm kırıklarıdır. Sırtın tepe kesimlerinin altında sığ deprem odakları yer alır; sırt eksenini boyunca yer alan odaklar normal kırılma, kırık kuşaklarında yer alanlar ise kayma sonucunda oluşmuştur. Okyanusortası sırt sistemi. Yer yüzeyinde kıtalardan ve okyanus havzalarından sonraki en büyük yüzey şeklidir.

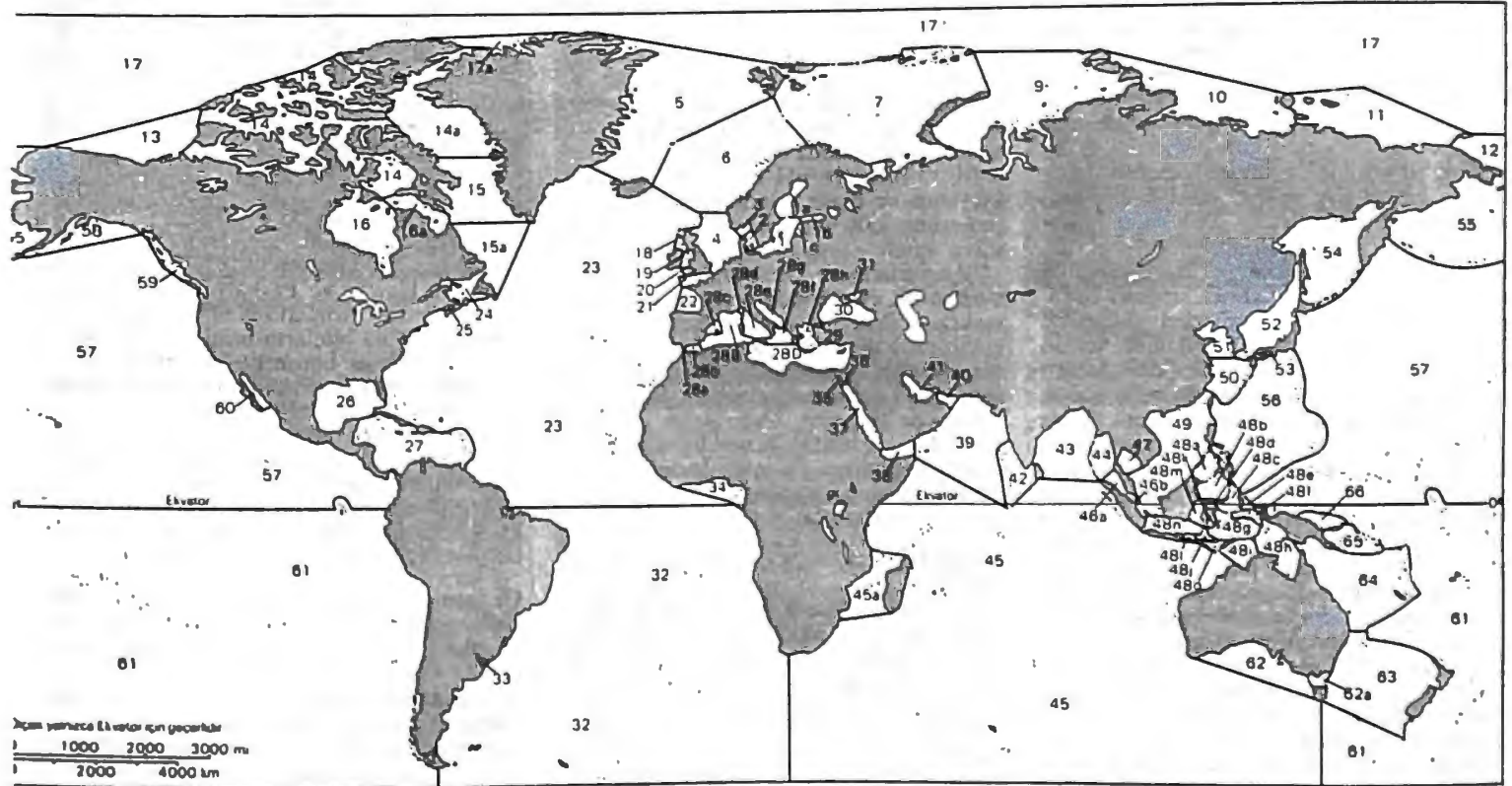
Sismik açıdan pek etkin olmayan sırtlar ise, okyanusortası sırt eksenini üzerindeki yükselmiş adalardan başlayarak, bitişikteki kıta parçalarına doğru uzanır; bunlara yanal sırt denir. Bir ucu genç ya da volkanik bir adaya dayanan hemen hemen doğrusal sırtlara ise doğrusal zincir denir.

Sırtlar o kadar düzenli ve özellikleri o kadar sabittir ki, bunların rastlantı sonucu oluştuğu düşünülemez. Sırtların özelliklerini tutarlı biçimde açıklayan tek kuram levha tektoniğidir (*). Bu kurama göre yerkürenin 50 km kalınlığındaki dış kabuğu kırılarak 6 büyük ve olasılıkla 12 küçük levhaya ayrılmıştır. Eriyik haldeki yermantosu (yerkabuğunu izleyen ikinci derin katman) içindeki taşınım (konveksiyon) akıntıları bu levhaların birbirlerine göre yavaşça hareket etmesine neden olur; sırtları oluşturan da levhaların bu devinimidir. Okyanusortası sırt sistemi ve bunun dalları, levhaların sınır

bölgelerinde yer alır. Bu sınırlar boyunca, derinlerden dışarı magma püskürmesi gerçekleşir; bu püskürme sırtı ikiye ayırarak levhalara yapıştırır, bu arada zeminde açılan yeni alanlara magma yükselerek yüzeye sürekli yeni malzeme taşınır ve böylece sırt oluşumu süregider. Okyanusortası sırtların en etkin yanardağların bulunduğu bölümlerinde İzlanda gibi adalar oluşmuştur.

Yanal sırtların, bu bölgesel volkanik etkinliklerin çok uzun sürdüğü yerlerde oluştuğu kabul edilir. Sürekli yüzeye yükselerek okyanus havzasına yayılan magmanın oluştuğu yanal sırtlar, levhaların magma kaynağından öteye doğru hareketlerinin geometrik yerine işaret eder. Doğrusal sırtların da benzer biçimde oluştuğu sanılır; ne var ki, bunların magma kaynağı yayılan sırtın üzerinde yer almaz. Bunun yerine, eğer bir levha bir magma kaynağının üstüne binmişse ve magma levhayı delerek yüzeye çıkmışsa, bu durumda bu lavlar giderek yaşanan tek bir yanardağlar zinciri oluşturur ve bunlar levhanın kaynağın üzerinden geçişinin doğrultusuna işaret eder.

okyanus ve deniz, yeryüzündeki geniş havzalarda toplanmış olan kesintisiz tuzlu su kütlelerinin ortak adı. Okyanus ve deniz-

- 1 Balık Denizi
- 2 Botni Körfezi
- 3 Fındıklı Körfezi
- 4 Riga Körfezi
- 5 Kattegat, Öresund ve Boğazlar
- 6 Skagerrak
- 7 Kuzey Denizi
- 8 Grönland Denizi
- 9 Norveç Denizi
- 10 Barents Denizi
- 11 Beyaz Deniz
- 12 Kara Denizi
- 13 Laptev Denizi
- 14 Doğu Sibirya Denizi
- 15 Çukç Denizi
- 16 Beaufort Denizi
- 17 Kuzeybatı Geçitleri
- 18 Baffin Körfezi
- 19 Davis Boğazı
- 20 Labrador Denizi
- 21 Hudson Körfezi
- 22 Hudson Boğazı
- 23 Kuzey Buz Denizi
- 24 Lincoln Denizi
- 25 İç Denizler (İskoçya'nın batı kıyısı)
- 26 İrlanda Denizi ve St. George Kanalı

- 20 Bristol Kanalı
- 21 Man Denizi
- 22 Biskay Körfezi
- 23 Kuzey Atlas Okyanusu
- 24 St. Lawrence Körfezi
- 25 Fundy Körfezi
- 26 Meksika Körfezi
- 27 Antil Denizi
- 28 Akdeniz (Batı Havzası)
- 29 Akdeniz (Doğu Havzası)
- a Cebelitarık Boğazı
- b Alboran Denizi
- c Balear Denizi
- d Ligurya Denizi
- e Tiran Denizi
- f İon Denizi
- g Adnya Denizi
- h Ege Denizi
- 29 Marmara Denizi
- 30 Karadeniz
- 31 Azak Denizi
- 32 Güney Atlas Okyanusu
- 33 Rio de la Plata
- 34 Gine Körfezi
- 35 Süveyş Körfezi
- 36 Akabe Körfezi

- 37 Kızıldeniz
- 38 Aden Körfezi
- 39 Umman Denizi
- 40 Umman Körfezi
- 41 Basra Körfezi
- 42 Lakadiv Denizi
- 43 Bengal Körfezi
- 44 Andaman Denizi
- 45 Hint Okyanusu
- a Mozambik Kanalı
- 46 Malakka ve Singapur boğazları
- a Malakka Boğazı
- b Singapur Boğazı
- 47 Tayland Körfezi
- 48 Doğu Hint Adaları (Endonezya)
- a Sulu Denizi
- b Selahe Denizi
- c Maluku Denizi
- d Tomin Körfezi
- e Halmahera Denizi
- f Seram Denizi
- g Banda Denizi
- h Arafura Denizi
- i Timor Denizi
- j Flores Denizi
- k Bone Körfezi

- 1 Balık Denizi
- m Makassar Boğazı
- n Cava Denizi
- o Sawu Denizi
- 49 Güney Çin Denizi
- 50 Doğu Çin Denizi
- 51 Sarı Deniz
- 52 Japon Denizi
- 53 Japon İç Denizi
- 54 Ohotsk Denizi
- 55 Bering Denizi
- 56 Fipin Denizi
- 57 Kuzey Büyük Okyanus
- 58 Alaska Körfezi
- 59 Güneydoğu Alaska ve İngiliz Kolombiyası'nın kıyı suları
- 60 California Körfezi
- 61 Güney Büyük Okyanus
- 62 Büyük Avustralya Körfezi
- a Bass Boğazı
- 63 Tasman Denizi
- 64 Mercan Denizi
- 65 Solomon Denizi
- 66 Bismarck Denizi

ler Yer yüzeyinin yaklaşık 362 milyon km²'lik (yüzde 71) bir bölümünü kapsar. Üç büyük okyanus olan Büyük Okyanus (Pasifik), Atlas Okyanusu (Atlantik) ve Hint Okyanusu kıtalar ve denizaltı yüzey şekilleriyle çevrelenmiştir.

Bu üç okyanus, Antarktika kıtasını çevreleyen ve kimi zaman Güney Okyanusu denen bölgede birleşir. Yeryüzündeki okyanus ve deniz alanlarının tümünün yüzde 46'sını Büyük Okyanus, yüzde 24'ünü Atlas Okyanusu ve yüzde 20'sini Hint Okyanusu oluşturur.

Özellikle Kuzey Yarıküre'de bir dizi önemli kenar denizi vardır. Kenar denizleri, okyanusa açılan kesimlerinin dışında kara kütleleri ve ada yaylarıyla çevrelenmiştir. En büyük kenar denizleri Kuzey Buz Denizi ile buna bitişik öteki denizler, Sarı Deniz, Güney Çin Denizi, Akdeniz, Antil (Kariyip) Denizi, Bering Denizi, Ohotsk Denizi ve Japon Denizidir.

Okyanusların ortalama derinliği 3.700 m'dir. Kıta sahanlıkları deniz yüzeyinden yaklaşık 100-200 m derinliklerde kınılarak kıta yamacı biçimini alır ve yamaç daha sonra derinlere inerek geniş deniz düzlüklerini oluşturur. Okyanus zemininin yaklaşık yüzde 75'i 3-6 bin metre derinliktedir, bunun yalnızca yaklaşık yüzde 1'lik bir bölümü daha derindir. En derin bölgeler, özellikle Büyük Okyanus ada yaylarında rastlanan görece ince, uzun okyanus çukurlarıdır(*); bunların içinde bilinen en derini ise Mariana Çukurudur (11.035 m).

Deniz dibinin büyük bölümü, pekişmiş tortullar ile korkayak kabuk zeminini örten gevşek tortullarla kaplıdır. Zeminin gene büyük bir bölümü oldukça düzdür, ama kimi yerde denizaltı dağı gibi büyük yükseltilere rastlanır. Okyanuslarda yer alan en önemli yüzey şekillerinden biri de, dallanarak bütün okyanus boyunca uzanan okyanus sırtıdır(*). Sırtın zeminden yüksekliği 2-3 bin m arasındadır. Volkanik açıdan etkin olan sırt bölgelerinde, derinlerden zemine sürekli yeni magma yükselir; kabuk oluşumunun kesintisiz olarak sürdüğü bu bölgeler, deniz dibi yayılması açısından büyük öneme sahiptir (*bak.* deniz dibi yayılması kuramı; levha tektoniği). Son bulgulara göre, bu etkin kabuk oluşumu bölgelerinde yeni oluşmuş bazaltlı kayaların arasında dolanan deniz suyu, yüksek sıcaklıklarda gerçekleşen tepkimeler sonucunda önemli kimyasal değişimlere uğramaktadır. Bu hidrotermal etkileşimlerden geçen çözelti kabuktaki çatlaklardan tekrar çıkararak okyanus sularına karışmaktadır. Bazı çatlaklarda sıcaklığın 350°C'ye kadar çıktığı saptanmıştır.

Okyanuslardaki genel su dolaşımı jeolojik zaman ölçeği açısından oldukça hızlıdır; derinlerdeki su moleküllerinin ortalama ömürleri ise birkaç yüzyıl ile yaklaşık bin yıl arasında değişir. Yüzey akıntıları, rüzgâr gücünün okyanusun yüzey katmanlarında yol açtığı sürtünme etkisiyle oluşur. Büyük akıntıların yönü başlangıçta büyük rüzgâr sistemlerince, daha sonra da Yer'in kendi çevresinde dönmelerinden kaynaklanan etmenlerce (*bak.* Coriolis kuvveti) ve yüzey şekillerince belirlenir. Okyanusların çeşitli bölgelerinde, saat yönünde ya da saat yönünün tersinde dolanan bir dizi büyük ve küçük akıntı halkası bulunur (*bak.* okyanus akıntıları). Kıtaların doğu kesiminde, okyanus yüzey suları genellikle kıyıda açıklara doğru hareket eder; buna karşılık orta derinliklerdeki daha soğuk ve besin içeriği yüksek su kütleleri kıyılara doğru akar.

Okyanusların birçok önemli özelliği suların sıcaklığı ve tuzluluğunca belirlenir; bu özellikler, basınçla birlikte suyun yoğunluğunu da belirler. Okyanusların temel ısı kaynağı, yüzey sularınca soğurulan Güneş ışınıdır. Yüzey sularının sıcaklığı, enlemlere bağlı olarak önemli ölçüde değişir. Ama yüzey sıcaklığı dağılımı, yüzey akıntılarınınca gerçekleştirilen ısı aktarımı ve başka bölgesel özelliklerden de etkilenir. Açık sularda yüzey sıcaklığı -1°C ile 28°C arasında değişir. Tropik ve ılıman enlemlerde deniz suyu sıcaklığı, yaklaşık 100 m derinlikten sonra hızla düşer. 1 km'nin altındaki derinliklerde ise sıcaklık değişimi daha yumsaktır ve sıcaklık zeminde yaklaşık 2°C'ye düşer. Okyanuslardaki toplam su hacminin yaklaşık yüzde 50'sinin sıcaklığı 1,3°C ile 3,8°C arasında değişir. Yüzey sularının tuzluluğu ise, buharlaşan su miktarı ile düşen yağış miktarı arasındaki dengeye bağlı olarak değişir. Okyanusların ortalama tuzluluğu binde 34,7'dir. Okyanusların tuzluluğu tatlı su kaynaklarına (denizlere açılan büyük ırmaklar, eriyen buzdağları) ve buharlaşma sürecine bağlıdır. Bu etkilerin büyük ölçüde görüldüğü kesimlerde, okyanus suyu tuzluluğu binde 34-37 arasında değişir.

Deniz suyunda çok değişik çözünmüş inorganik maddeler, gazlar ve organik maddeler bulunur. Bu çözünmüş maddelere ek olarak asıltı parçacıkları da (örn. plankton) vardır. En bol bulunan inorganik maddeler (suyun dışında) sırasıyla klor, sodyum, sülfat, magnezyum, kalsiyum, potasyum ve bikarbonattır. Bu temel bileşenlerin derişikliği (eser miktarda bulunan başka maddelerin tersine) tuzlulukla birlikte hemen hemen sabit oranlarda değişir. Okyanus suları hafif alkalidir ve pH değeri 8'e yakındır. Okyanus ve deniz sularının bugünkü bileşimlerinin 600 milyon yıllık bir jeolojik süreç içinde oluştuğu kabul edilir.

Okyanusların ve denizlerin Yer'in oluşumunun ilk evrelerinde ortaya çıktığı sanılmaktadır. Yerküre ısınıp kabuk, manto ve çekirdek bölümlerine ayrıştıktan, volkanizma etkinliği sonucunda iç kesimlerden yüzeye öteki uçucu malzemelerin yanı sıra su buharı da çıkmıştır. Daha sonra su buharı lavlardan kurtularak kızgın bulutlar haline gelmiş, ardından da yoğunlaşarak yüzeye düşmüş, bunun sonucunda da okyanuslar ve denizler oluşmuştur.

okyanusbilim, OŞİNOGRAFI ya da DENİZBİLİM olarak da bilinir, yeryüzündeki okyanus ve denizlerin fiziksel ve kimyasal özelliklerinin, içerdikleri bitki ve hayvan topluluklarının ve jeolojik yapılanmaların ile kökenlerinin incelenmesini konu edinen bilim dalı. Fiziksel okyanusbilim, deniz ve okyanus sularının sıcaklık, tuzluluk, yoğunluk ve basınç gibi özellikleri ile elektriksel, optik ve akustik etkiler açısından iletkenliğini inceler. Dinamik okyanusbilim, hava ile deniz yüzeyi arasındaki enerji alışverişi ile çeşitli türden su hareketlerini (gelgitler, yüzey ve dip akıntıları, dalgalar vb) konu edindir. Kimyasal okyanusbilim, deniz suyunun kimyasal özelliklerini ele alır, sulardaki çözünmüş bileşikleri belirler, okyanuslardaki çeşitli biyokimyasal çevrimleri inceler ve okyanus ve denizlerin oluşum ve gelişimine ilişkin jeokimyasal modeller geliştirir. Biyolojik okyanusbilim, denizlerdeki bitki ve hayvan faunası ile bunların ekolojik uyumları ve yaşam çevrimlerini inceler. Jeolojik okyanusbilim ise, okyanus havzaları ile bunların kayac ve tortul yapılarını ele alır Okyanus sırtları, denizdibi yayılması, kıtaların kayması gibi konular ile denizdibindeki ısı akışı gibi olguların incelenmesi de jeolojik okyanusbilimin alanı içine girer.

Modern okyanusbilim bütün bu değişik dalların bileşiminden oluşur. Bu konulara ilişkin veriler ise bilimsel araştırma gezileriyle toplanır. Okyanusbilim öğrenimi görenler, kuramsal derslerin yanı sıra bu tür araştırma gezilerine de katılarak deneyim kazanırlar. Okyanusbilim çalışmaları, temel olarak toplanan verilere ve haritacılık tekniklerine dayalı olarak sürdürülür, bunun yanı sıra matematiksel modellerden ve çözümleme yöntemlerinden de yararlanılır.

Okyanusya, Büyük Okyanusun büyük bir bölümüne yayılmış adaların hepsine birden verilen ad. En geniş tanımıyla Asya ile Kuzey ve Güney Amerika arasında kalan bütün adaları kapsar. Bir başka tanıma göre, Ryukyu, Kuril, Aleut ve Japon adaları dışında kalan adaları içine alır. En yaygın tanıma göre ise etnik ve kültürel bakımdan Asya anakarasına daha yakın oldukları için Endonezya, Tayvan ve Filipinler de Okyanusya'nın dışında tutulur. Okyanusya en dar biçimiyle, toplam kara alanı (Avustralya dışında) yaklaşık 821.000 km² olan 10 binden fazla adayı içine alır.

Okyanusya geleneksel olarak dört bölüme ayrılır: Avustralasya (Avustralya ve Yeni Zelanda), Melanezya, Mikronezya ve Polinezya. Yirmi bir yıl öncesine değin, bölgenin Avustralasya dışında kalan kesiminde insan yaşamıyordu. Bilim adamları genelde Okyanusya halklarının Güneydoğu Asya kökenli olduğu görüşündedir. 1990'da Okyanusya'nın nüfusu (Avustralya dışında) yaklaşık 9.400.000'di. Batı'dan gelen yabancılarla kurulan yakın ilişkiler Okyanusya kültürlerinde büyük değişikliklere yol açmıştır. Nüfus (1990 tah.) Avustralya ile birlikte 26.500.000.

Okyanusya dilleri, DOĞU MALEZYA-POLİNEZYA DİLLERİ olarak da bilinir, Malezya-Polinezya dil ailesine bağlı, çok yaygın ve büyük çeşitlilik gösteren dil öbeği. Yeni Gine'den Hawaii ve Paskalya Adasına kadar Okyanusya Adalarında konuşulan dilleri kapsar. Ama bunların bazılarının sözcük dağarcığı çok az benzerlik gösterdiği için, bazı dilbilimciler bunları daha küçük öbeklerde sınıflandırma eğilimindedir.

Okyanusya dillerinin ortak özellikleri arasında, beş ünlü ses sistemi, Malezya-Polinezya dillerinin eski ses sistemini basitleştirmek için yapılmış değişiklikler ve dilbilgisi kategorilerini belirtmek için ekler yerine bağımsız sözcükler kullanma sayılabilir.

Okyanusya sanatı, Büyük Okyanus udalarında edebiyat, müzik, dans ve görsel sanatlar alanlarında üretilen yapıtların tümü.

Okyanusya sanatı konusunda kapsamlı bir araştırma yapmak, kaynakların yetersizliği nedeniyle olanaksızdır. Yörede yüzyıllarca süren Avrupa egemenliği bu yetersizliğin nedenlerinden yalnızca biridir. Başta Polinezya'da olmak üzere, 1850'lerden başlayarak hızlı kültür değişimi bugünkü Batı kültürü egemenliğini getirmiştir. Örneğin geleneksel müzik Batı'nın dinsel olmayan üslupları içinde erimiştir. Hawaii *ukulele*'si (küçük gitar), Portekiz *bragha*'sının bir uyarlamasıdır ve yerel müzik biçimlerine hiç uymamaktadır. Yayınlanmak için kaleme alınan ve çevirileri yapılan sözlü gelenek ürünü edebiyat yapıtları ters anlamlar içerecek biçimlere bürünmüştür. 19. yüzyıl öncesine ait görsel sanat ürünleri Hristiyanlığı benimseyen Yerliler tarafından yakılmıştır. Günümüze ulaşan sayılı örnekler de sanata ilgi duyan misyonerlerin sakladıklarıdır.

Okyanusya sanatı çoğunlukla "ilkel" olarak nitelenir. Bölge genelinde yalnızca gelişmemiş yazı biçimlerinin bilinmesinden ve

toplulukların teknolojik açıdan geri bir aşamada bulunmasından ötürü bu niteleme doğrudur ve küçümseme amacı taşımaz. Ama bu sanatların temelini oluşturan, mitolojik ve yaratılışa ilişkin sistemler çoğunlukla çok karmaşıktır. Sanat yapıtları estetik değil, işlevsel amaçlarla üretilmiştir. Toplumsal konumu ya da siyasal etkileri güçlendirmek; tanrıları, ruhları ve ataları yatıştırmak; verimli bir hasat ya da başarılı bir av partisi sağlamak; toplumdaki önemli olayları kutlamak bu amaçların bazılarıdır.

ler vücudun belden yukarısıyla yapılır, ayaklarla yalnızca tempo tutulur.

Görsel sanat yapıtlarında çevre olanaklarından ustaca yararlanır. İnsanı şaşırtacak kadar çeşitli malzemeye daha çok kolaj tarzında düzenlemeler yapılır. Okyanusya'da dikkati çekecek mimarlık yapıları yoktur, ama bölgenin hemen her yerindeki ortak bir eğilim, peyzaj mimarlığına önem verilmesidir. Doğanın simgesel olarak düzenlenmesi bütün topluluklardaki ortak bir eğilim olduğu için, üslup benzerlikleri de

ataşeliğine atandı. 1910'da binbaşılığa yükseldi. Trablusgarp (1911-12) ve Balkan (1912-13) savaşlarına katıldı. Aralık 1911'de yapılan Heyet-i Mebusan ara seçimlerinde Manastır mebusluğuna seçildi. Haziran 1913'te askerlikten ayrıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle görüş ayrılığına düştüğü için Sofya büyükelçiliğine atanarak İstanbul'dan uzaklaştırıldı. 1917 sonlarında İstanbul'a döndü ve İstanbul mebusu olarak yeniden Heyet-i Mebusan'a girdi. Ahmed İzzet Paşa hükümetinde (14 Ekim-8 Kasım 1918) dahiliye nazırı olarak görev yaptı. Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrasında iki ay kadar *Minber* adlı gazeteyi çıkardı, bu gazetede zaman zaman Mustafa Kemal'in (Atatürk) de yazıları yer aldı.

Ali Fethi Bey 1919'da öteki İttihat ve Terakki yöneticileriyle birlikte Malta'ya sürüldü. Nisan 1921'de serbest bırakıldıktan sonra Ankara'ya gitti ve İstanbul mebusu olarak TBMM'ye katıldı. Fevzi Paşa (Çakmak) hükümetinde (1921-22) dahiliye ve-

Paskalya Adasında volkanik kayalardan yontulmuş heykeller, Polinezya
Shostal-Ernest Maniewal

Sözlü edebiyat geleneği, anımsamayı kolaylaştıran ritmik dansları ve hazır kalıpları zorunlu kılmıştır. Sevilen konular arasında tanrı ve ruhlarla ilişkin masallar ve yaratılış söylenceleri sayılabilir. Yabancılar için oldukça karmaşık olan doğa ve yer adları ada halkları için toplumsal, siyasal, dinsel, hatta erotik anlamlar içeren simgesel imgelerle doludur. Halk yazılı olmayan metinleri ezbere bilir. Polinezya ve Mikronezya edebiyatı genel ve yerel simgeler içeren mitolojik figürlerin aynı temayı işleyen efsanevi öykülerinden oluşur.

Müzik üslupları çok çeşitli olmakla birlikte, Melanezya'daki bazı örnekler dışında her yerde insan sesine daha çok önem verilir, çalgılar ise normalin dışındaki sesleri çıkarmak için kullanılır. Bu nedenle de, armağan ve kült eşyası olarak çoğunlukla ince ince bezenmiş çalgılar teknik açıdan genellikle kabadır. Solomon Adalarındaki panflüt toplulukları gibi orkestralar şarkı ve danslara eşlik eder. Şarkılarda şefler ve yüksek düzeydeki konuklar övülür. Dansçıların hareketleri anlatılanı canlandırmak yerine aktarmak biçimindedir. Kadınların dansı temelde erkeklerinkine benzer, ama anlatımcı olmaktan çok zarifliğiyle öne çıkar. Melanezya'da dövme sanatı da dansla birlikte ortaya çıkmıştır. Avustralya ve Melanezya danslarında tanrı ve ataların etkinlikleri anlatılır. Dansçılar incelikle işlenmiş kostümler giyer ve maskeler takarlar. Rekabet ögesi, hiyerarşiye dayalı şeflik toplumlarından çok daha yaratıcı ve dinamik gösterilerin yapılmasına yol açar. Bütün adalardaki danslarda önemli hareket-

çoktur. Ama aynı malzemeye birbirinden çok farklı şeylerin yaratılmış olması da şaşırtıcıdır. Zarif taş ve ağaçtan anıtsal heykellerin yanında zarif kabartmalar da vardır. Yeni Zelanda'ya özgü Hanai hasır işleri, Yerli el sanatçılarının olağanüstü çok yönlülüklerini ortaya koyar. Kullandıkları aletler göz önüne alındığında, Yeni Zelandalıların büyük bir yetenek ve el becerisine sahip oldukları ortadadır. Benzer biçimde Markiz Adaları el sanatlarının zarifliği, uzun ve verimli bir geleneğin varlığını ortaya koyar. Adalar, belki de içinde yaşadıkları çevreye uygun olmadığı düşünülse, birtakım teknolojik gelişmelerin farkında oldukları halde, bunlardan bilerek kaçınmışlardır. Adalıların çevrelerinde bulup sanat ürünleri yaratmada kullandıkları bütün malzemelerden sonuna kadar nasıl yararlandıklarını en iyi gösteren olgu, Paskalya Adasındaki volkanik süngertaşından yapılmış, biçimlendirilmesi büyük bir uğraş gerektiren heykellerdir.

Okyar, (Ali) Fethi (d. 1880, Pirlepe [bugün Prilep, Makedonya] - ö. 7 Mayıs 1943, İstanbul), asker ve devlet adamı. İki kez başbakanlık yapmış, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır.

1901'de Mekteb-i Harbiye'yi (bugün Kara Harp Okulu), 1904'te Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni bitirdi. Kolâğası rütbesiyle orduya katıldı. 1908'e değin Manastır, Edirne ve Selanik'te görev yaptı, bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. II. Meşrutîyet'in ilanından (1908) sonra Paris askeri

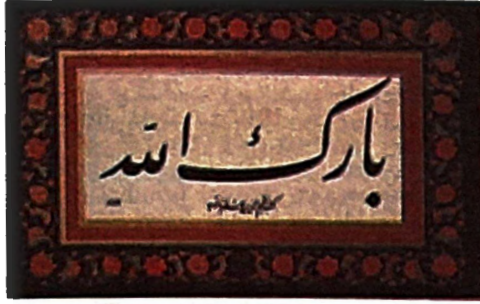
Okyar
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

killiği yaptı. 14 Ağustos 1923'te üstlendiği başbakanlık görevinden iki ay sonra istifa etti (27 Ekim). İstifasının ardından cumhuriyet ilan edildi ve TBMM başkanlığına seçildi. 22 Kasım 1924'te yeniden başbakanlığa getirildi ve 2 Mart 1925'e kadar bu görevde kaldı. Daha sonra, Ağustos 1930'a değin Paris büyükelçiliğinde bulundu.

Paris'ten dönüşünde Cumhuriyet Halk Fırkası'na (CHF) karşı yaygın muhalefeti denetlemek isteyen Mustafa Kemal'in önerisi ve onayıyla kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kurucuları arasında yer aldı ve partinin genel başkanlığına getirildi (12 Ağustos 1930). CHF'nin devletçiliğine karşı özel girişimciliği savunan SCF kısa sürede geniş destek sağladı. 5 Eylül 1930'da Ali Fethi Bey'in İzmir gezisi sırasında çıkan olaylar, ardından başlayan işçi grevleri ve partinin Ekim 1930'da yapılan yerel seçimlerde kazandığı başarı CHF yönetimini tedirgin etti. Gericiliği kışkırttığı gerekçeyle TBMM içinde ve dışında yoğun eleştirilere uğrayan SCF 17 Kasım 1930'da kendini feshetti. 1934'te Londra büyükelçiliğine atanan Fethi Okyar, 1939-41 arasında İkinci Refik Saydam hükümetinde adliye vekilliği yaptı.

Bolayır Muharebesinde Adem-i Muvaffakiyetin Esbabı (1941) adlı bir kitabı olan Ali Fethi Okyar'ın anıları *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?* (1987) adıyla yayımlanmıştır. Cemal Kutay'ın kaleme aldığı *Uç Devirde Bir Adam* (1980) adlı yapıt da Okyar'ın siyasal yaşamını anlatır.

Okyay, Necmeddin (d. 29 Ocak 1883, İstanbul - ö. 5 Ocak 1976, İstanbul), 20. yüzyılın en önde gelen Türk hattatlarından. Ravza-i Terakki Rüştiyesi'nde okuduğu sırada Talat Bey'den rıka, divani ve celi divani yazıları öğrenerek icazetname aldı. İdadide okurken haftada bir gün hat dersine gitme isteği kabul edilmeyince okulu bıraktı. Bakkal Arif Efendi'nin derslerine devam ederek sülüs ve nesih yazı öğrendi, 1906'da icazetname aldı. Aynı yıllarda Sami Efendi'den de nestalike öğrendi. Din bilgilerini

Necmeddin Okyay'ın bir talik hattı,
Ara Güler Arşivi

genişletmek için dönemin önde gelen bilgilerin derslerine devam etti. Bir yandan da okçubaşı Seyfeddin Bey'den kemankeşlik, Üsküdar'da Özbekler Dergâhı'nın şeyhi Edhem Efendi'den ebru yapmasını öğrendi. O zamana değin düşünülmemiş olan karanfil, sümbül, fulya gibi çiçek desenlerini ebruya uyguladı. Bu tür ebrulara onun adı verilerek Necmeddin ebrusu dendi. Ayrıca ünlü ciltçi Baha Efendi'den ciltçilik ve Konyalı Hoca Vehbi Efendi'den hat mürekebi yapmasını, Tuğrakeşî İ. Hakkı Bey'den (Altunbezer) tuğra çekmesini öğrenen Necmeddin Okyay'a bu çok geniş ilgi alanı nedeniyle hezarfen lakabı verildi.

Necmeddin Okyay daha çok nestalike önem verdi ve bu yazıda Yesarizade Mustafa İzzet ve Sami efendilerden sonra üçüncü, 20. yüzyılın ise en ünlü hattatı oldu. Güzel Sanatlar Akademisi'nde (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) uzun süre cilt, yazı ve ebru öğretmenliği yaptı; emekliye ayrıldıktan sonra da derslerini evinde sürdürdü. İslam yazısının kuramsal yanını ve gelişme sürecini de çok iyi bilen bir uzman olan Okyay'ın, imzasız yazıların kim tarafından yazıldığını saptamakta büyük deneyimi vardı.

Yapıtları özel koleksiyonlarda, kütüphanelerde ve Mimar Sinan Üniversitesi'nde bulunmaktadır. Topkapı Sarayı'nda büyük bir levhası vardır. Pierre Loti'nin oturduğu Türbe semtindeki evin yazıtını da Necmeddin Okyay yazmıştır.

Ol Doinyo Lengai, Tanzanya'nın kuzey kesiminde etkin yanardağ (2.878 m). Nator Gölünün güney ucunda yer alır. Sözcük anlamı "Tanrı Dağı" olan Ol Doinyo Lengai, sodyum ve potasyum içeriği zengin bazalt yataklarını barındırır. Lavları çamaşır sodasını andıracak ölçüde bazik özelliklidir. 1880-1967 arasında değişik zamanlarda püskürmüştür. Birden fazla etkin merkezi vardır; yakın dönemdeki püskürmelerin çoğu kuzey kraterinde meydana gelmiştir. İkincil konileri merkezden dışa ve yamaçlardan aşağıya doğru uzanır. Verimli topraklarla örtülü eteklerinde üzüm ve turuncgiller yetişir. Dik yamaçları, 1.950 m'ye kadar olan kesimde meşe, huşagacı ve kayınla kaplıdır. Daha sonra kül, kum, lav ve cüruf yığınları arasında çok az bitkiye rastlanır.

Olaf GUTHFRITHSON. OLAF GODFREYSON olarak da bilinir, ANLAF olarak da yazılır (ö. 941, Tynningham, İskoçya), Dublin ve Northumbria kralı.

Dublin kralı Guthfrith'in (Godfrey) oğluydu. 934'te Dublin kralı oldu. 937'de İngiltere'ye giderek Brunanburh'da Athelstan'a karşı yapılan savaşa katıldı. Athelstan'ın zaferiyle sonuçlanan savaştan sonra İrlanda'ya döndüyse de, çok kısa bir süre Olaf Sihtricson'la birlikte Northumbria kralı olduğu sanılmaktadır. Athelstan'ın ölümünden sonra Northumbrialıların İngiltere'ye çağırıldığı "İrlandalı Olaf" olma olasılığı vardır. Dunbar yakınında Tynningham'da öldürülen Olaf, sık sık Olaf Sihtricson'la karıştırılır.

Olaf SIHTRICSON. ANLAF olarak da yazılır (ö. 981?, İona?), Dublin ve Northumbria'nın Dan kralı. Sagalarda Kızıl Olaf (Olaf Cuaran) lakabıyla anılır.

Deira kralı Sihtric'in oğlu ve İngiltere kralı Athelstan'ın akrabayıydı. Sihtric'in yaklaşık 927'de ölmesinin ardından Athelstan Deira'yı topraklarına kattı. Olaf 937'ye değin İskoçya ve İrlanda'da sürgün yaşadı. 937'deki ünlü Brunanburh Çarpışması'nda müttefiki başka prenslerle birlikte Athelstan karşısında bozguna uğradı. Çarpışmadan sonra yeniden İrlanda'ya dönerek akrabalarının yanına sığındı. Athelstan'ın 940'ta ölmesinden hemen sonra kendisi ya da Olaf Guthfrithson(*) Northumbrialılarca İngiltere'ye çağırıldı. Her ikisi de çağrıya uyduysa da yeni İngiltere kralı Edmund 941'de Deira'yı Olaf Sihtricson'a bıraktı. Ama İngilizlerle Danlar arasındaki barış uzun süreli olmadı. Çıkan savaşta York başpiskoposu Wulfstan Olaf'ı destekledi. 944'te Edmund tarafından Northumbria'dan sürülen Olaf, İrlanda'ya giderek Danların elindeki Dublin Krallığı'nın başına geçti. 949'da yeniden Northumbria kralı olduysa da, 952'de Erik Bloodaxe tarafından Northumbria'dan sürüldü ve yaşamının geri kalan bölümünü İrlanda'da savaşarak geçirdi. Danların 980'deki Tara Çarpışması'nda aldığı yenilginin ardından İona'ya gitti. Güvenilir olmayan bir kaynağın 994'te Dublin'de bulunduğunu belirtmesine karşılık, 981'de İona'da öldüğü sanılmaktadır.

Ólafsfjörður, İzlanda'nın kuzeyinde kent. Eyja Fiyordunun batı kıyısında küçük bir koy oluşturan Ólafs Fiyordu üzerinde yer alır. Kuzey İzlanda'nın en büyük kenti ve ülkenin en büyük üçüncü kenti olan Akureyri'nin 63 km kuzeyinde, ülke başkenti Reykjavík'in 257 km kuzeydoğusundadır. Ólafsfjörður bir balıkçılık ve sardalye konservecililiği merkezidir. Kent, adanın öteki bölümlerine hava ve kara yolu ile bağlanır. Kent yakınlarındaki Karlsá'da, İzlanda'nın denize açılan ilk teknelerinin yapımcısı olduğu anılan Eyvindur Jónsson'un (1678-1746) anıtmezarı vardır. Ólafsfjörður 1944'te belediye statüsü kazanmıştır. Nüfus (1989 tah.) 1.193.

Ólafsson, Eggert (d. 1726, Snaefellsnes, İzlanda - ö. Mayıs 1768, Breidafjörður, İzlanda açıkları), İzlanda dili ve kültürünün yeniden canlandırılmasında önemli rol oynamış şair.

Bir çiftçi ailesinin oğluydu. Kopenhag Üniversitesi'nden mezun oldu. Başlıca ilgi alanı doğa tarihidir. Ünlü yapıtı *Reise igiennem Island* (1772, 2 cilt; İzlanda Yolculukları) 1752-57 arasında yaptığı bilimsel ve kültürel araştırmaların ürünüdür.

Edebi değerlerinden çok tarihsel değerleriyle önemli olan şiirleri, İzlanda'nın kültürel ve siyasal canlanışına duyduğu ilgiyle

getirir. Denizyoluyla balayından dönerken eşile birlikte boğulan Olafsson, kendinden sonraki İzlandalı yurtseverlerce yüceltilerek taklit edilmiştir.

olağandışı su bak. polisu

olağanüstü hal, olağanüstü yönetim usullerinin uygulanmasını gerektiren doğal afet, tehlikeli salgın hastalık, ağır ekonomik bunalım, kamu düzenini ciddi biçimde bozan yaygın şiddet olayları gibi durumlar. Olağanüstü hal ilan etme yetkisi cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'na aittir. Milli güvenliği tehlikeye sokabilecek ağırlıkta yaygın şiddet olaylarının ortaya çıkması durumunda, önce Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşünü almak gerekir. Olağanüstü hal yurtdışı bir ya da birden çok bölgesinde ya da bütününde en çok altı ay süreyle ilan edilebilir. *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe konan olağanüstü hal kararı hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) onayına sunulur. TBMM tatildeyse toplantıya çağırılır. Kararın onaylanmaması durumunda olağanüstü hal rejimi yürürlükten kalkar. TBMM olağanüstü hal süresini kısaltma yoluna da gidebilir. Ayrıca Bakanlar Kurulu'nun istemi üzerine her defasında dört ay aşmamak üzere olağanüstü hal süresini uzatılabilir.

Olağanüstü hal rejimi yönetim makamlarının yetkisinin genişlemesi sonucunu yaratır. Bakanlar Kurulu bir yetki yasasına gerek kalmadan kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu karamameler yargısal denetim dışında tutulmuştur. 1983 tarihli ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 8. maddesine göre, doğal afet ya da tehlikeli salgın hastalıklar nedeniyle olağanüstü hal ilan edilen bölgelerde vali ve kaymakamlar 18-60 yaşlar arasındaki erkekler için çalışma yükümlülüğü, gerektiğinde para ve mal yükümlülüğü koyabilirler. Ağır ekonomik bunalım nedeniyle olağanüstü hal ilan edilmişse, Bakanlar Kurulu kanun hükmünde karamamelerle ekonomi ve çalışma düzeyiyle ilgili her türlü önlemi alabilir, yükümlülükler koyabilir (m. 10). Şiddet hareketleri nedeniyle ilan edilen olağanüstü hal durumunda idari organlar sıkıyönetim komutanınıninkine benzer geniş yetkiler kullanır (m. 11).

Olağanüstü hal durumunda eşgüdüm başbakanlıkça ya da başbakanın görevlendireceği bakanlıkça sağlanır. Bu amaçla, olağanüstü hal ilanına yol açan konuyla ilgili bakanlıkların temsilcilerinden oluşan bir Olağanüstü Hal Koordinasyon Kurulu meydana getirilir (m. 12). Olağanüstü hal uygulamalarında görev ve yetki il ya da bölge valilerine aittir (m. 14).

Bakanlar Kurulu 1990 yılı içinde Olağanüstü Hal Kanunu'nu değiştiren bir dizi kanun hükmünde kararname yayımladı. (413, 421, 424, 425 ve 430 sayılı kanun hükmünde kararname). Kısaca terör karamameleri olarak adlandırılan bu karamameler birbirinin hükümlerini değiştirmekle birlikte hepsinde ortak olan nitelik, olağanüstü hal önlemlerinin yaygınlaştırılması ve genellikle bunlara karşı yargı yolunun kapatılmasıdır. Anayasa Mahkemesi 425 sayılı karnamenin 3 maddesini anayasaya aykırı bularak iptal ettiyse de, bu karar henüz yayımlanmadan hemen aynı hükümleri içeren 430 sayılı karnameme yayımlandı ve böylece Anayasa Mahkemesi kararının arkasından dolanılmış oldu.

10 Temmuz 1987 tarihli ve 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bingöl,

Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van illerini kapsamak üzere, içişleri bakanına bağlı olarak görev yapan bir olağanüstü hal bölge valiliği kuruldu. 14 Nisan 1990 tarihli kanun hükmünde kararname ise Muş, Bitlis ve Adıyaman'ı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin görev ve yetki alanına aldı. Geniş yetkilerle donatılmış olan valiliğin idari işlemlerine karşı iptal davası açılmaz.

olağanüstü mahkeme, bir olaydan sonra kurulmuş ya da olaya göre sonradan yetkili kılınmış mahkeme. Nazi savaş suçlularını yargılamak üzere 1945'te Nürnberg'de kurulan Uluslararası Askeri Mahkeme ile 1961'de Fransa'da General de Gaulle tarafından kurdurulan yüksek askeri mahkeme bu nitelikteydi. Günümüzde bu türden mahkemelere, askeri darbelerle sahne olan Üçüncü Dünya ülkelerinde rastlanmaktadır.

Osmanlı Devleti döneminde Midhat Paşa'yı yargılamak üzere oluşturulan Yıldız Mahkemesi ile I. Dünya Savaşı'nın bitiminde İttihatçıları yargılamak için kurulan askeri divan da olağanüstü mahkeme niteliğindedir. Kurtuluş Savaşı ve sonrasındaki İstiklal Mahkemeleri için de benzer bir değerlendirme yapan araştırmacılar vardır. 27 Mayıs 1960 hareketiyle işbaşından uzaklaştırılan Demokrat Parti iktidarının sorumlularını yargılamak üzere 18 Haziran 1960 tarihli geçici yasayla kurulan Yüksek Adalet Divanı, olağanüstü mahkemenin bir başka örneğini oluşturur.

Doğal yargıç (tabii hakim) ilkesine aykırı olan olağanüstü mahkemelerin kurulması birçok anayasada olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da yasaklanmıştır (m. 37). Türk hukuk uygulamasında, sıkıyönetim mahkemelerinin, özellikle sıkıyönetim ilanından önce işlenen suçların sivil sanıkları bakımından, olağanüstü mahkeme yasağına ve doğal yargıç ilkesine aykırı düştüğü öteden beri savunulan bir görüştür. 1982 Anayasası sıkıyönetim ilanı durumunda Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin sıkıyönetim mahkemesi olarak görev yapabileceklerini kabul etmekle sıkıyönetim askeri mahkemelerinin olağanüstü oldukları yolundaki itirazları etkisizleştirme yoluna gitmiştir.

olanak, felsefede, zorunluluk ile olumsallık arasındaki karşıtlığın açıklanmasında yararlanılan temel kiplik kategorilerinden biri. Mantıkta olanak, herhangi bir çelişkinin bulunmadığına işaret eder. Helenistik dönemde Yunanistan'da "doğru olan ya da doğru olacak olan" ve "olmasa bile, olması herhangi bir şey tarafından önlenmeyen" biçiminde tanımlanan olanak Aristoteles'e göre zorunluluk ile ilişkisi içinde ele alınmalıdır. Ona göre, "Bütün insanlar ölümlüdür" gibi zorunlu bir önerme bir şeyin özüne ilişkin bir yargı iken, "Bazı insanlar uzun boyludur", gibi olanaklı bir önerme bir şeyin ilineksel niteliği ile ilgili bir yargıdır. Bazı filozoflar olanaklı şeylerin ya da durumların, kavramların çelişki içermeyen şeyler ya da durumlar olduğunu öne sürerler. Kant'a göre, bir şeyin deneysel olanaklılığını belirlemek için o şeyin doğasının gerçek deney koşullarına uyup uymadığının araştırılması gerekir.

olasılık kuramı, rasgele olayların çözümlemesini konu alan matematik dalı.

Rasgele bir olayın sonucu bu olayın gerçekleşmesinden önce bilinemez; ama rasgele olaylarda bu sonuç, olanaklı birkaç sonuçtan ancak biri olabilir. Rasgele bir olayın olanaklı bütün sonuçlarının oluşturduğu kümeye örneklem uzayı adı verilir. Bu uzaydaki her bir sonuç için, bu sonucun

gerçekleşme olasılığını gösteren pozitif bir sayı belirlenir; bu sayıların toplamı 1'e eşittir. Örneğin yazı tura atıldığında örneklem uzayı, gerçekleşme olasılığı birbirine eşit iki sonuçtan oluşur; bu nedenle her bir sonucun olasılığı 1/2'dir.

Olasılık çözümlemesi ilk kez şans oyunları üzerinde geliştirildi. 17. yüzyıl Fransız matematikçilerinden Blaise Pascal ile Pierre de Fermat, ünlü kumarbazların isteği üzerine belirli oyunların matematiksel yöntemlerle incelemeye başladılar. İncelenen tipik problemlerden biri şöyleydi: A ve B adlı iki oyuncu yazı tura oynamaktadır. Her tura için A, B'ye 1 lira, her yazı için ise B, A'ya 1 lira ödeyecektir. Oyuna başlamadan önce A'nın a, B'nin ise b lirası varsa, A'nın parasını B'den önce tüketmesi olasılığı nedir? Yanıt, B'nin parasının, oyunun başlangıcındaki toplam paraya oranına, yani $b/(a+b)$ 'ye eşittir. Aynı oyuna ilgili başka sorular ise şunlar olabilir: Bir oyuncu, parasını tüketinceye değin kaç oyun oynayabilir? Yazı ya da tura olasılıklarından birinin, öbüründen daha büyük olması durumunda, ne değişir? İlk olasılık kuramcıları oyun kartları zarlar ve rulet oyunlarıyla ilgili araştırmalar da yapmışlardır.

18. ve 19. yüzyıllardaki bilimsel gelişmeler sonucunda belirli biyolojik, fiziksel ve toplumsal olaylar ile şans oyunları arasında benzerlikler kuruldu. Örneğin yeni doğacak bebeklerin cinsiyetlerinin olasılığı, yazı tura olasılıklarına benzer bir dağılım gösteriyordu. Çocukların fiziksel özelliklerinin anne ya da babalarının fiziksel özelliklerine benzerliği de bir desteden kart çekme oyunundaki rasgele olasılıkları andırıyordu. Sonunda olasılık kuramı modern genetiğin temel araçlarından biri durumuna geldi.

Moleküllerin, parçacıkların, ısı ve ışık kuvantalarının davranışları da rasgele olduğu için matematiksel olarak şans oyunlarının sonuçları gibi incelenebilir. Örneğin bir bacadan tüten dumanın içinde, rüzgâr doğrultusunda yere paralel hareket eden çok sayıda küçük parçacık bulunur. Bu parçacıklar aynı zamanda, yazı tura oyuncularının şanslarına benzer bir biçimde aşağı ve yukarı doğru hareket ederler. Dolayısıyla belirli bir süre sonunda belirli bir parçacığın yerden hangi yükseklikte bulunduğu şans oyunlarından kurallarla belirlenir. Gerçekte fizikçi için önemli olan, tek bir parçacığın deviniminden çok, parçacıklar toplamının davranışlarıdır. Belirli bir zamanda, belirli bir yüksekliğin altına düşen parçacıkların oranı, şans oyunlarındaki benzer problemlerin matematiksel çözümünden yararlanarak belirlenebilir.

Olasılık çözümlemesi, sigortacılık kurumunun mantıksal temelini de oluşturur. Bir sigorta şirketi, kişilerin ya da malların sağlığı, ömrü ya da zenginliği üzerine bahse giren ve bunun için geçmiş örneklerden yararlanan bir bahisçi gibi görülebilir.

Matematiksel olasılık kuramının iki önemli sonucu, büyük sayılar yasası ve merkezi limit teoremidir. Büyük sayılar yasasına göre rasgele bir olay özdeş koşullarda birçok kez yinelenirse, belirli bir sonucun gerçekleşmesinin oranı, kabaca o sonucun olasılığına eşittir. Yasanın en önemli vargısı, pek çok kez yinelenmiş bir olayın sonuçlarının göreceli sıklığına bakarak bu sonuçların olasılıklarının belirlenebileceğidir.

Merkezi limit teoremi ise belirli bir sonucun gözlemlenen göreceli sıklığının o sonucun olasılığından olası sapmasına ilişkindir. Teoreme göre bu sapma, normal dağılım(*) eğrisi aracılığıyla matematiksel olarak be-
tümenebilen evrensel bir olasılık yasasına uymaktadır.

Olav I TRYGGVASON (d. y. 964 - ö. y. 1000). Norveç'in Viking kralı (995 - y. 1000). Norveç'te Hristiyanlığı yaymak için yoğun çaba harcayan ilk kraldır.

Norveç kralı I. Harald'ın torununun oğlu ve Norveçli kabile reisi Tryggvi Olafsson'un oğluydu. Babasının Norveç kralı II. Harald tarafından öldürülmesinden sonra doğdu. Efsaneye göre annesi Astrid'le birlikte ülkeden kaçarak Kiev ve Rusya büyük prensi Aziz Vladimir'in sarayına sığındı ve bir Viking savaşçısı olarak eğitildi. II. Ethelred'in 978'de İngiltere tahtına çıkmasıyla yeniden başlayan, İngiltere'ye yönelik Viking saldırılarına katıldı (991). Ethelred 991'de büyük miktarda haraç vermeyi kabul ederek Vikinglerden barış istedi. Olav'ın 994'te Danimarka kralı I. Svend'le birlikte düzenlediği saldırı da aynı biçimde sonuçlandı.

Önceden Hristiyanlığı benimsemiş olan Olav, 994'te Andover'da (bugün Hampshire'da) kiliseye kabul edildi. Norveç kralı Håkon'a (Yüce) karşı ayaklanma başladığı haberini alınca ülkesine döndü ve Håkon'un 995'te öldürülmesi üzerine Norveç tahtına çıktı. Denetimi altındaki kıyı bölgelerinde ve batıdaki adalarda halka zorla Hristiyanlığı benimsettiyse de, iç kesimlerde etkili olamadı. Misyonerler göndererek ve kendisini ziyarete gelen önemli kişileri vaftiz ederek Shetland, Faroe ve Orkney adalarıyla İzlanda ve Grönland'a Hristiyanlığı soktu. Ama Norveç'te kalıcı din ya da yönetim kurumları oluşturmayı başaramadı.

Olav, Svolder Çarpışması'nda (y. 1000) Danimarka kralı I. Svend, İsveç kralı Olof Skötkonung ve Lade kontu Norveçli Erik tarafından öldürüldü. Ortaçağ İskandinav şiiirlerinde bu savaştan ve Olav'dan sık sık söz edilir. Olav'ın ölümünden sonra Norveç'in hüyük bölümü yabancıların eline geçti.

Olav II HARALDSSON. AZİZ OLAV olarak da bilinir, Norveççe HELLIG-OLAV (d. y. 995 - ö. 29 Temmuz 1030, Stiklestad, Norveç; yortu günü 29 Temmuz), bütün Norveç'e egemenliğini kabul ettiren ilk Norveç kralı ve ülkenin koruyucu azizi. Norveç'teki Dan egemenliğine 12 yıl süreyle ara vermiş ve Hristiyanlığın hızla yayılmasını sağlamıştır. 1024'te ilan ettiği dinsel içerikli yasa, Norveç'in ilk ulusal yasası olarak kabul edilir.

Norveç kralı I. Harald'ın soyundan gelen Harald Grenske'nin oğluydu. Pagan olarak yetişti ve Baltık bölgesinde Viking savaşçısı oldu. 1009-11 arasında İngilizlere karşı savaştıysa da, 1013'te Danlara karşı savaşta İngiltere kralı II. Ethelred'e destek oldu. Danimarka kralı I. Svend'in İngiltere'de üstünlüğü sağlaması üzerine İspanya'ya ve Fransa'ya gitti. Fransa'dayken Hristiyan oldu (1013).

1015'te Norveç'e dönen Olav daha önce Danimarka, İsveç ve Lade kontu Norveçli Håkon'un elinde olan toprakları fethetti ve bir yıl içinde bütün Norveç'e egemenliğini kabul ettirdi. Sonraki 12 yılda iç kesimlerdeki soyluların desteğini kazandı ve İngiltere'den getirttiği misyonerler aracılığıyla Hristiyanlığı bu bölgelerde yaymaya çalıştı. Dinsel konulardaki danışmanı Piskopos Grimkell'le birlikte 1024'te Moster'de ilan ettiği bir yasayla Norveç Kilisesi kurulmuş oldu.

1019'da İsveç kralı Olof Skötkonung'la arasındaki anlaşmazlığı çözen Olav, İngiltere ve Danimarka kralı Canute'un Norveç'i işgal tehdidi karşısında Olof'un oğlu Anund Jakob'la kuvvetlerini birleştirdi. Ama önde

gelen Norveçli kabile reislerinin desteğini kazanan Canute, Olav'ı, Rusya'ya kaçarak karısının Kiev'deki akrabalarının yanına sığınmak zorunda bıraktı (1028).

Olav 1030'da Anund Jakob'un yardımıyla Norveç'i geri almak için bir harekât düzenlediye de ünlü Stiklestad Çarpışması'nda (1030) Norveçli köylüler ve Dan ordusu karşısında yenilgiye uğradı ve öldü. Halk tarafından çok sevilmesi, kilise için yaptıkları ve efsaneleşen ölümünü izleyen mucizeler nedeniyle 1031'de azizler listesine kabul edildi. İngiltere, İsveç ve Roma'da onuruna kiliseler yapılan Olav, Ortodoks Kilisesi'nce kabul edilen son Batılı azizdir.

Olav III HARALDSSON. lakabı SAKIN OLAV. Norveççe OLAV KYRRE (ö. 1093, Norveç), 1066-93 arasında Norveç kralı. Hükümdarlığı sırasında ülke en parlak dönemlerinden birini ve ortaçağ Norveç tarihinde ender görülen uzunlukta bir barış dönemi yaşamış, Norveç Kilisesi'nin örgütlenmesi pekiştirilmiştir.

Norveç kralı III. Harald'ın oğluydu. Babasının ölümüyle sonuçlanan başarısız İngiltere seferine katıldı (1066). Yeniliden sonra İngiltere kralı II. Harold'la barış yaptı ve Norveç'e dönerek ülkeyi kardeşi II. Magnus'la birlikte yönetmeye başladı. Magnus 1069'da ölünce ülkenin tek hükümdarı oldu. 1068'de Danimarka kralı II. Svend'le bir barış antlaşması yaparak onu Norveç'i işgal planından vazgeçirdi. Böylelikle Norveç tarihinde 25 yıllık bir barış dönemi başlamış oldu.

Olav Papa VII. Gregorius ve babasının düşmanlarından Bremen başpiskoposu ve papanın İskandinavya temsilcisi Adalbert'le (Adelbert) barış yaparak Norveç Kilisesi'ne daha kararlı bir yapı kazandırmak için çaba harcadı. Kara Avrupa'daki kiliselerin örgütlenme modellerine bağlı kalmaya çalıştıysa da, Norveç Kilisesi Roma'dan fazla etkilenmedi ve Olav Norveçli din adamları üzerindeki kişisel denetimini korudu.

Olav Norveç'teki dört piskoposluk bölgesine toprak bağışlayarak kentsel gelişmeyi hızlandırdı. Çok sayıda kilise ve kent kurdu. Bunlardan biri olan Bergen (y. 1070-75) kenti kısa sürede önemli bir ticaret merkezi durumuna geldi. Hükümdarlığı aynı zamanda Avrupa aristokrasisinin yaşam tarzının ve kültürünün Norveç'e girmeye başladığı bir dönem oldu.

Olav (IV) MAGNUSSEN (d. y. 1099 - ö. 1115), Norveç kralı (1103-15). Kral III. Magnus'un (Çıplak Ayaklı) evlilik dışı oğluydu. 1103'te babası ölünce ağabeyleri I. Øystein ve Sigurd'la birlikte kral ilan edildi. Genç yaşta ölmesine değin krallığın Olav'a düşen bölümü ağabeyleri tarafından yönetildi. Norveç kraliyet listelerinde bazen adına yer verilmez.

Olav IV HAAKONSSON. Norveççe OLAV HAAKONSSON (d. 1370 - ö. 3 Ağustos 1387), III. Olav adıyla Danimarka (1376-87), IV. Olav adıyla Norveç kralı (1380-87).

Babası Norveç kralı VI. Håkon, annesi Danimarka kralı IV. Valdemar'ın kızı Margrethe'di. Valdemar'ın 1375'te ölmesinin ardından Danimarka kralı seçildi. 1380'de de babasının yerine Norveç kralı oldu. Hükümdarlığı sırasında Norveç bir devlet konseyi tarafından yönetilirdiye de, gerçek güç Norveç, İsveç ve Danimarka'yı birleştirmeyi planlayan annesinin elindeydi. Olav 1385'te reşit olduktan iki yıl sonra öldü.

Olav V, Norveççe tam adı OLAV ALEXANDER EDWARD CHRISTIAN FREDERIK (d. 2 Temmuz

1903, Appleton House, Sandringham yakınları, Norfolk, İngiltere - ö. 17 Ocak 1991, Oslo, Norveç), 1957-91 arasında Norveç kralı. Babası VII. Håkon'un ardından tahta çıkmıştır.

Norveç Askeri Akademisi'nde ve İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Veliahtlığı sırasında özellikle kayakla atlama ve yatçılıkta başarılı bir sporcu oldu. 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları'nda yatçılıkta altın madalya kazandı. 1929'da İsveç prensesi Marta'yla (ö. 1954) evlendi. Üç çocukları oldu.

Olav Norveç'in 1940'ta Almanlarca işgali sırasında kral ve hükümet üyeleriyle birlikte İngiltere'ye kaçtı. 1944'te Norveç Silahlı Kuvvetleri'nin başına getirildi. 1945'te kraldan birkaç ay önce Norveç'e dönerek kısa süre kral naibi oldu. 1955'te babası bir kaza geçirince yeniden üstlendiği kral naibiğini Håkon'un 1957'de ölmesine değin sürdürdü. İskandinavya'daki öbür krallar gibi Olav'ın krallığı da büyük ölçüde törensel nitelikteydi.

olay örgüsü, romanda, yazarın bilinçli olarak seçip düzenlediği, birbirine bağlı olayların oluşturduğu yapı. Genellikle öyküde olduğundan daha gelişmiş bir anlatım düzeni gerektirir. E.M. Forster *Aspects of the Novel*'da (1927; *Roman Sanatı*, 1982) öyküde olayların "zaman sırası"na göre düzenlendiğini, olay örgüsünde ise "neden-sellik"in önem kazandığını yazar.

Olay örgüsüne verilen önem dönemden döneme büyük değişiklik göstermiştir. Örneğin, Aristoteles *Poetika*'da olay örgüsüne (*mythos*) öncelikli bir yer vermiş ve onu tragedyanın "ruhu" olarak ele almışsa da, sonraki çoğu eleştirmen olay örgüsüne daha teknik bir işlev yüklemiştir. Romantizm döneminde olay örgüsü romanın içeriğini bir arada tutan bir taslağa indirgenmiş, bir yapıtın taslağının bir başkasıyla değiştirilebilir ya da başka yapıtlarda da kullanılabilir olduğu, olay örgüsünün ancak karakter, diyalog ve öbür öğelerle canlılık kazanabileceği görüşü yaygınlaşmış ve "temel olay örgüleri"nin listelerini içeren kitapların yayımlanmasıyla olay örgüsü iyice önemsizleşmiştir. Buna karşılık 20. yüzyılda olay örgüsü hareket temelinde yeniden tanımlanmaya çalışılmış ve bazı eleştirmenler Aristoteles'ten yola çıkarak romanda önceliği olay örgüsüne vermişlerdir. Örneğin, eleştirmen Ronald S. Crane'in öncülüğündeki Yeni-Aristotelesçiler (ya da Chicago eleştirmenleri), olay örgüsünü yazarın okurun duygusal tepkilerini denetlemesi (okurda ilgi ya da kaygı uyandırması ve bunu belli bir süre koruması) olarak tanımlamışlardır.

Olbers, (Heinrich) Wilhelm (Matthäus) (d. 11 Ekim 1758, Arbergen, Bremen yakınları - ö. 2 Mart 1840, Bremen, Almanya), Pallas ve Vesta adlı küçük gezegenler (asteroit) ile beş kuyruklu yıldız keşfeden Alman hekim ve astronom.

Olbers 1779'da, kuyruklu yıldızların yörüngelerini hesaplamaya yönelik yeni bir yöntem geliştirdi. İki yıl sonra Bremen'de açtığı muayenehanenin üst katını gözlemevi haline getirerek burada astronomi gözlemleri yapmaya başladı.

Mars ile Jüpiter arasında bir gezegen bulunduğunu ileri sürerek bu gök cismini aramaya koyulan Olbers gözlemleri sırasında, Giuseppe Piazzi'nin bir yıl önce keşfettiği Ceres adlı küçük gezegeni 1802'de yeniden buldu. Mart 1802'de Pallas'ı keşfetti ve küçük gezegenlerin aynı yörüngede dolanan önceki orta boy gezegenlerin parçalanması sonucunda oluştuğu görüşünü geliştirdi.

Olbers 1811'de, bir kuyruklu yıldızın kuyruğunun, Güneş'in ışınlam basıncının etki-

siyle, her zaman Güneş'ten öte yönde olması gerektiği görüşünü ortaya attı. (Işığın ışıma basıncı 20. yüzyılda laboratuvarlarda belirlenmiştir.) Olbers 1815'te, bugün kendi adıyla anılan kuyruklu yıldız keşfetti. 1832'de, Biela Kuyruklu Yıldızı üzerindeki gözlemleri sonucunda, Yer'in bu kuyruklu yıldızın kuyruğunun içinden geçeceğini öngördü. Bu haber Avrupa'da heyecan yarattıysa da bu geçiş sırasında beklenenin tersine herhangi bir felaket gerçekleşmedi. Olbers, kendi adıyla anılan bir de paradoks kurmuştur.

Olbers paradoksu, kozmolojide, gökyüzünün geceleri neden karanlık olduğu problemine ilişkin paradoks. Eğer evren sonsuz ve evrendeki parlak yıldızlar düzenli biçimde dağılmış ise, her görüş çizgisi sonunda bir yıldızın yüzeyinde son bulacaktır. Bu nedenle de, gözlemlerin tersine, gökyüzünün geceleri aydınlık olması ve yıldızların arasında karanlık bölgelerin bulunmaması gerekir. Bu paradoks 1823'te Alman astronom Heinrich Wilhelm Olbers ortaya attı. Bu problemi daha önceki araştırmacılar da ele almış, bu arada Johannes Kepler 1610'da bu olguyu, sonsuz sayıda yıldız içeren sınırsız bir evren düşüncesine karşı bir sav olarak ileri sürmüştü. Eğer sonsuz sayıda yıldız içeren sınırsız bir evren varsayımı kabul edilirse, paradoksun en basit açıklaması, yıldızların sönmekten önceki ortalama ömürlerinin, ışığın çok uzak yıldızlardan Yer'e ulaşma süresinden çok daha kısa olduğu biçimindedir. Genişleyen evren kuramı açısından da sorun benzer biçimde açıklanabilir: Evren o kadar gençtir ki, uzak bölgelerden kaynaklanan ışık henüz Yer'e ulaşmamıştır.

Olbia, İtalya'da Sardinya'nın kuzeydoğu kesimindeki Sassari ilinde kent. Tiren Denizinin bir girintisi olan Olbia Körfezi kıyısındadır. Bir Yunan kolonisi olarak kurulan kent daha sonra Romalıların eline geçti. İÖ 259'da Romalıların Kartacalı General Hanno'yu yendikleri bir savaşa sahne oldu. 198'de kentin büyük bölümünü yeniden inşa eden Pizalı koloniciler buraya Terra-nova Pausania adını verdiler. Kent o dönemde Gallura *giudicato*'suna (ortaçağa özgü bağımsız yargı bölgesi) bağlı önemli bir merkezdi. 1939'da bugünkü adını alan kentte Fenikelilere ve Romalılara ait mezar kalıntıları vardır. Kentteki bir başka önemli yapı da Pizalıların yaptırdıkları romanesk S. Simeone Kilisesi'dir. Olbia, Sardinya'nın İtalya anakarasıyla bağlantısını sağlayan önemli bir merkezdir. Başlıca ekonomik etkinlikler ticaret, balıkçılık ve şiş mantar üretimidir. Sardinya'nın kuzeydoğu kıyılarında turizmin gelişmesine bağlı olarak kent hızla büyümeye başlamıştır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 30.756.

Olbrich, Joseph (Maria) (d. 22 Kasım 1867, Troppau, Silezya - ö. 8 Ağustos 1908, Düsseldorf, Almanya), *art nouveau* akımının Avusturya'daki karşılığı olan Viyana Sezession'unun öncülüğünü yapmış Alman mimar. Otto Wagner'in öğrencisi ve Avrupa'daki çağdaş mimarlık düşüncelerinin öncülerinden biridir.

Viyana'da Sezession grubunun sergilerinin açıldığı yapıyı tasarladı (1898-99). Yapının prizmatik yalınlığına karşılık, tepesindeki metal kubbede bitkisel *art nouveau* örgeleleriyle yapılmış zengin bir bezeme yer alıyordu. Olbrich 1899'da Grandük Ernst Ludwig'in Darmstadt'ta kurduğu sanatçılar kolonisine katılmaya çağrıldı. Orada yapılan evlerin altı tanesinin, ayrıca sanatçı atölyeleri merkezli toplantı salonunun tasarımını hazırladı. Bu son yapıda İskoçyalı mimar Charles Rennie Mackintosh'un etkisi görü-

Olbrich, 1901
Bild-Archiv, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

lüyordu. Olbrich'in gene Darmstadt'ta gerçekleştirdiği evlendirme dairelerinin (Hochzeitsturm, 1907) kulesindeki birbirinden farklı yüksekliklerde ve uçları yuvarlak çıkıntılar *art nouveau* özellikleri taşırsa da, şerit pencereler çağdaş mimarlık eğilimlerinin ilk belirtileridir. Olbrich'in son yapıtları arasında Köln-Marienburg'da bir ev ve Düsseldorf'ta bir büyük mağaza vardır.

Olca, Zuhale, eö İŞANÇ (d. 10 Ağustos 1957, İstanbul), başarılı tiplerle 1980'lerde Türk sinemasının en önde gelen oyuncularından biri olan tiyatro ve sinema oyuncusu.

On dört yaşında Ankara Devlet Konservatuarı'nda tiyatro öğrenimine başladı. Bu okulu bitirince bir süre Ankara, İzmir ve İstanbul'da Devlet Tiyatroları'nda sahneye çıktı. Çehov'un *Martı* oyunundaki rolüyle 1981'de Avni Dilligil Ödülü'nü kazandı. *Gecenin Öteki Yüzü*, *Sönmüş Ocak* ve *Parmak Damgası* gibi televizyon dizilerinde rol aldı. 1983'te sinemaya başladığı Halit Refiğ'in *İhtiras Fırtınası* filmiyle Antalya Altın Portakal Film Şenliği'nde en iyi yardımcı kadın oyuncu seçildi. 1985'te bu kez Ömer Kavur'un *Amansız Yofu*yla aynı şenlikte en iyi kadın oyuncu seçilerek Altın Portakal kazandı. Ümit Elçi'nin *Kurşun Ata Ata Biter* (1985) ve *Bir Avuç Gökyüzü* (1987), Ümit Efekan'ın *Halkalı Köle* (1986; Sinema Eleştirmenleri Ödülü), Muammer Özer'in *Kara Sevdalı Bulut* (1988), Nisan Akman'ın *Dünden Sonra Yarından Önce* (1988; Ankara Film Festivali En İyi Kadın Oyuncu Ödülü) gibi filmlerinde yeteneğini göstererek dönemin en başarılı kadın oyuncusu oldu. 1989'da Tevfik Başer'in AFC'de çektiği *Abschied vom Falschen Paradies*'de (Yanlış Cennete Elveda) oynadı. Bu filmdeki rolüyle Almanya'da yılın en iyi oyuncularına verilen Altın Kurdele ödülünü bir başka Türk oyuncu olan Ayşe Romey'le paylaştı. 1990'da Mahir Ergun'un *Med Cezir Manzaranı* filmindeki rolüyle Ankara Film Festivali En İyi Kadın Oyuncu Ödülü'nü kazandı, 1992'de Yavuz Özkan'ın *İki Kadın* filminde rol aldı.

1987'de tiyatroyu bırakarak bütünüyle televizyon dizileri ve sinema filmlerinde oynayan Olca, 1989'da *Evita* müzikalinde başrolle çıkarak sesini de başarıyla kullandı. Aynı yıl, kuruluşuna da katıldığı Tiyatro Stüdyosu adlı toplulukta Harold Pinter'in *Betrayal* (*Aldatma*) ve Willy Russell'in *Blood Brothers* (*Kan Kardeşleri*) adlı oyunlarında rol aldı.

Pop müziği çalışmaları da yapan Olca, *Küçük Bir Öykü Bu* (1989), *İki Çift Laf*

(1991) ve *Oyuncu* (1993) adında üç kaset çıkarmıştır.

Olca (d. 1281 - ö. 13 Aralık 1316, Sultaniye, Kazvin yakını, İran), İlhanlı hükümdarı (1304-16). Şiilik ilk kez onun döneminde İran'ın resmi mezhebi ilan edilmiştir.

İlhanlı hanedanının kurucusu Hulagu'nun torunlarından Argun'un oğluydu. Hristiyan olarak vaftiz edilmiş ve annesi tarafından Nikolas adı verilmişti. Gençliğinde önce Budacı, sonra da Sünni Müslüman oldu ve Muhammed Hudabende adını aldı. Yedinci İlhanlı hükümdarı olan ağabeyi Mahmud Gazan'ın ölümü (1304) üzerine iktidarı ele geçirdi. Hükümdarlığı sırasında 1307'de Hazar'daki Gilan eyaleti fethedildi. Herat'ta (bugün Afganistan'da) çıkan bir ayaklanma bastırıldı. 1312'de Memlük topraklarına karşı düzenlenen seferden, Avrupalı hükümdarlardan beklenen yardımın gelmemesi üzerine vazgeçildi.

Olca dinsel inançlarını yaşamı boyunca birkaç kez değiştirmişti. Sünniliği benimsemesine karılarından birinin neden olduğu söylenir. 1307-08 kışında Hanefi ve Şafiiler arasında dinsel tartışmalar çıktı. Olca bu tartışmalardan etkilenerek Budacılığı benimsemeyi düşündüyse de, siyasal açıdan böyle bir şey olanaksızdı. Şii din bilgini İbnü'l-Mutahhar el-Hilli'nin etkisinde kalarak bu mezhebe geçti. 1309'da Irak'ta Hz. Ali'nin mezarını ziyaret ettikten sonra Şiiliği İran'ın resmi mezhebi ilan etti.

Olca sanatçıları koruyan bir hükümdardı. Kurduğu yeni başkent Sultaniye İlhanlı mimarlığının başyapıtı oldu. Büyük bir dünya tarihi yazar Reşideddin'i ve İranlı şairleri destekledi.

Olca Türbesi, İran'da Kazvin yakınında, İlhanlıların bugün yıkıntı halindeki başkenti Sultaniye'de 14. yüzyılın ilk çeyreğinde Olca için yaptırılan türbe. Sekizgen planlıdır; iç mekânı 24,5 m genişliğindedir. Her kenarın ortasında altta teget sivri kemerli bir kapı, üstte gene teget sivri kemerli üç pencere boşluğu vardır. Bunun üstünde bütün yapıyı bir yazı kuşağı ve mukarnaslı bir silme dolandır. Yapının üzerini, tepesi 51 m yüksekliğinde sivri bir kubbe örter. Çift çeperli bu kubbe, sekiz köşedeki minare biçimli birer ağırlık kulesiyle desteklenmiştir. Kalan izlerden, kubbenin zamanında turkuvaz renkli çinilerle kaplı olduğu anlaşılmaktadır.

İçerde köşelerdeki sekiz köşeli ayaklar lacivert üstüne mavi ve beyaz renkli ögelele kaplı sırlı tuğlayla örülmüştür. Sörunların yukarılarında bir yazı kuşağı vardır. Kubbenin içinde de mavi çini kaplamanın izleri kalmıştır. Türbeyi bitişik mescidin daha sonraki bir tarihte inşa edildiği sanılmaktadır.

Olcott, Henry Steel (d. 2 Ağustos 1832, Orange, New Jersey, ABD - ö. 17 Şubat 1907, Adyar, Madras, Hindistan), ABD'li yazar, hukukçu ve felsefeci. Budacılığın, Brahmançılığın ve Hristiyan batınlığının belirli özelliklerini alan Teosofi Derneği'nin kurucularındandır.

1858-60 arasında *New York Tribune*'ün tarım sayfasını yönetti. 1863-66 arasında savaş ve deniz kuvvetleri bakanlıklarında görev yaptı. 1866'da baroya kabul edildi. 1875'te aralarında Helena Petrovna Blavatski ve William Q. Judge'un bulunduğu bir grupla Teosofi Derneği'ni kurarak başkanlığını üstlendi. 1878'de Blavatski ile birlikte Hindistan'a gitti. Ertesi yıl oraya yerleşen ikili, 1882'de Adyar Teosofi Derneği'nin daimi merkezini kurdu. Varanasi'de (Benares) Central Hindu College'in

kurulmasında Annie Besant'a yardımcı olan Olcott, onunla birlikte teosofi görüşlerini Hindistan ve Seylan'da yaymaya çalıştı. Seylan Budacılarının eğitim düzeylerini geliştirmek üzere 3 yüksek okul ve 250 okul kurulmasına ön ayak oldu. Budacılar arasında etkili bir konum kazandı. Doğu felsefi düşüncesiyle özdeşleşerek Hindu felsefesinin yeniden canlanmasına yardımcı oldu. Bir bilge rahip (*pandit*) tarafından kendisine Brahman kastının kutsal ipliği armağan edildi.

1888'den sonra *The Theosophist*'in yayın yönetmenliğini de yürüten Olcott'ın *Buddhist Catechism* (1881; Budacı Katesizm) adlı yapıtı birçok dile çevrilmiştir.

Old Faithful, ABD'nin Wyoming eyaletinde gayzer. Kuzey Amerika'daki gayzerlerin en büyüğü olmamakla birlikte en ünlüsüdür. Yellowstone Ulusal Parkı'ndaki Yukarı Gayzer Havzası'nın girişinde yer alır. Her 65-70 dakikada bir düzenli olarak püskürdüğü için, Washburn-Langford-Doane Keşif Heyeti 1870'te gayzere Old Faithful (İngilizce *faithful*: "sözünde duran") adını verdi. Ama yapılan uzun süreli gözlemler sonucunda püskürmelerin 33-148 dakikalık aralarla oldukça düzensiz biçimde gerçekleştiği ve her püskürmede, yaklaşık 45 bin litre sıcak su ile buharın fışkırdığı belirlendi. Gayzerin fışkıyeyi andıran sütunları esinti olmadığı zaman 52 m'ye kadar yükselir ve püskürme yaklaşık dört dakika sürer. Jeologlar gayzerin 200-300 yıllık olduğunu tahmin etmektedir.

Old Vic, Londra'da, Shakespeare'in oyunlarını sahnelemekle ünlenen ve Kraliyet Ulusal Tiyatrosu'nun(*) çekirdeğini oluşturan tiyatro topluluğu. 1818'de Kraliyet Coburg Tiyatrosu adıyla açılarak daha çok halkın tuttuğu melodramları sahnelemeye başladı. 1833'te yeniden düzenlenerek Kraliyet Victoria Tiyatrosu adını aldı. Halk arasında Old Vic adıyla tanınan tiyatro 1880'de Emma Cons tarafından içkişiz bir eğlence salonuna dönüştürüldü. 1900'de tiyatrodaki Shakespeare oyunlarından bölümler ve operalar sahnelenmeye, ayrıca konserler düzenlenmeye başladı. 1912'de tiyatronun yönetimini üstlenen Cons'un yeğeni Lilian Baylis iki yıl sonra ilk düzenli Shakespeare gösterilerini başlattı. 1918'de Old Vic Londra'da sürekli Shakespeare oyunları sahneleyen tek tiyatro haline gelmiş, 1923'te de bütün Shakespeare oyunlarını sahnelemiş bulunuyordu. Tiyatro 1920'lerde ve 1930'larda Andrew Leigh, Harcourt Williams ve Tyrone Guthrie gibi yönetmenlerin çalışmalarıyla daha da gelişti.

Tiyatro binası II. Dünya Savaşı'nda önemli ölçüde hasar gördü. 1944'te savaş dönemi turnelerinden Londra'ya dönen topluluk Yeni Tiyatro'ya yerleşti. Old Vic, Laurence Olivier, Ralph Richardson ve John Burrell'in ortak yönetiminde unutulmaz Shakespeare oyunlarının yanı sıra aralarında Edmond Rostand'dan *Cyrano de Bergerac*, Sophokles'in *Oidipus Tyranos*'unun (*Kral Oidipus*) çevirisi *Oedipus Rex*, William Congreve'den *Love for Love* (Aşk Uğruna Aşk) ve Henrik Ibsen'den *Peer Gynt* olmak üzere başka klasikleri de sahneledi. 1946'da Old Vic'te bir tiyatro okulu ve Young Vic adlı bir çocuk tiyatrosu kuruldu. Topluluk 1950'de, onarılan eski binasına taşındı. 1952'de yer darlığı ve mali güçlükler nedeniyle okul ve çocuk tiyatrosu kapandı. Old Vic topluluğu 1963'te dağıldı ve tiyatro yeni kurulan İngiliz Ulusal Tiyatrosu'nun geçici

binası oldu. 1970'te yeniden oluşturulan Young Vic 1976'da bağımsız bir topluluğa dönüştü.

Oldcastle, Sir John (d. y. 1378, Herefordshire - ö. 14 Aralık 1417, Londra, İngiltere). Lollardların(*) önderi ve seçkin asker. Shakespeare'in Falstaff'ı gibi çeşitli 16. yüzyıl İngiliz tiyatro karakterlerine esin kaynağı olmuştur. (bak. Falstaff, Sir John).

İskoçya seferinde (1400) İngiliz ordusunda savaştı. Galler'de yürütülen savaşlar sırasında IV. Henry'nin oğlu Galler prensi Henry'nin dostluğunu kazandı. 1408'de yaptığı evlilikle soylular arasına katılarak 1409'da Lordlar Kamarası'na girdi. Lollardların inançlarını savunduğu gerekçesiyle 1413'te bir kilise meclisince sorguya çekildi. Kiliseye boyun eğmesi için araya giren V. Henry'nin çabalarına karşın görüşlerinden vazgeçmedi. Aynı yıl mahkeme önüne çıkarıldı ve heretik olarak hüküm giydi. Kralın infazı 40 gün ertelenmesi üzerine Londra Kulesi'ne hapsedildi. Bir ay geçmeden kaçarak Smithfield'da Lollard yanlısı kitapçı William Fisher'a sığındı. Lollardları 9 Ocak 1414 gecesi Londra yakınlarındaki St. Giles Çayırında toplayarak kralı Kent'ten kaçırmayı planladı. Kral ajanlarının girişimi öğrenmesi nedeniyle Lollardların çoğu ele geçirildi. Gene kaçırmayı başaran Oldcastle ancak Kasım 1417'de yakalanabildi. Hakkındaki hükmün parlamentoda yeniden onaylanmasından sonra asıldığı darağacıyla birlikte yakıldı.

Oldenbarnevelt, Johan van (d. 14 Eylül 1547, Amersfoort, İspanyol Hollandası - ö. 13 Mayıs 1619, Lahey). I. Willem'den (Sessiz) sonra bağımsız Felemenk Cumhuriyeti'nin ikinci kurucusu.

Louvain, Bourges, Heidelberg ve bir olasılıkla Padova'da hukuk öğrenimi gördü.

Oldenbarnevelt, M. J. van Mierevelt'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Devlet Müzesi, Amsterdam
Rijksmuseum, Amsterdam

Felemenk'e döndükten sonra Holland'ın temyiz mahkemesinde görev aldı. 1572'de Felemenk'in Holland ile Zeeland eyaletleri İspanyol kuvvetlerini Brüksel'den çıkarmakta başarılı olunca Oldenbarnevelt mahkeme üyeleriyle birlikte Utrecht'e kaçmak yerine ulusal bağımsızlık hareketine katıldı. 1576'da Rotterdam'ın hukuk danışmanlığına atandı. Böylece eyalet meclisine doğal üye oldu ve ulusal ayaklanma öteki eyalet-

lere yayılınca Felemenk Genel Meclisi'nde görev aldı. 1578'de Parma dükü Alessandro önderliğindeki İspanyol ordularının Felemenk'i bütünüyle yeniden ele geçirmesi tehlikesi belirince, 1579'e değin Birleşik Eyaletler geçici anayasası işlevini görecek Utrecht Birliği'nin (Ocak 1579) hazırlanması görüşmelerine katıldı. Bu çalışmalar dolayısıyla I. Willem'le yakın ilişki kurdu. Willem'in bir suikast sonucu öldürülmesinden iki yıl sonra 1586'da Holland Meclisi tarafından eyalet hukuk temsilcisi (*landsadvocaat*) olarak atandı. Bu görevde Willem'in siyasal mirasını korumayı üstlendi. Willem'in oğlu Nassau'lu Maurits'in sürdürdüğü savaşa, ülkenin bütün güçlerini toparlayıp örgütleyerek destek oldu. Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası'nın kurulmasına belirleyici katkıda bulundu. Birliğin dışişleri bakanlığını fiilen üstlenerek, bir ayaklanmayla doğmuş olan yeni devleti meşru süzerenine karşı birleştirmeyi başardı. Bu alanda en büyük zaferi, 1596'da Fransa ve İngiltere ile tam yetkili bir üçlü ittifak kurmasıydı. Ama dışişlerindeki asıl büyük başarısı, uzun görüşmelerden sonra 1609'da bir ateşkes anlaşmasının imzalanmasıydı. Bu ateşkesle, İspanyolların Felemenk'ten bütünüyle çıkarılmasından fiilen vazgeçiliyor ve kuzeyde yedi eyalet arasındaki birlik pekiştiriliyordu.

Bu arada, eskiden ağırlıklı eyaletler olan Brabant ve Flandre'in İspanyol ordularınca yeniden işgal edilmesine doğan boşluğu dolduran Holland ön plana çıkmıştı. Federal bütçenin yüzde 59'unu bu eyalet karşılıyordu. Bu koşullarda yaygın bir "Hollandcılığın" doğması kaçınılmazdı. Oldenbarnevelt bu eğilimin en önemli temsilcisi oldu. Oranje prensleri de doğal olarak birlik kavramının başlıca sözcüsü durumuna geldiler. Bu gelişme Oldenbarnevelt ile Maurits arasındaki anlaşmazlığın başlıca nedeniydi. Ama 12 yıllık (1609-21) ateşkes sırasında, gizli kalmış çatışmalar dinsel bir biçimde su yüzüne çıkmaya başladı. Felemenk'in bağımsızlık hareketinin şaşırtıcı başarısı, birliğe bağlanan bütün eyaletlerin Kalvenci azınlıklarla yönetilmiş olmasıyla yakından ilişkiliydi. Willem gibi Oldenbarnevelt de Kalvenci Reformcu kiliseye katılmakla birlikte Roma'ya boyun eğmek istemeyen herkesi birleştirebilecek geniş bir kilise ülküsünü güdüyordu. Oysa birçok ilahiyatçıya göre Felemenkililer bağımsızlığı, Reform'un en uzlaşmaz ve katı öğretisi uğruna kazanmışlardı. Sonunda kader öğretisi konusunda kilise içinde ortaya çıkan anlaşmazlıkta, Holland'da Amsterdam dışında oy hakkı olan kentlerdeki halkın çoğunluğu ile Oldenbarnevelt katı Gomaruşçulara karşı ılımlı Arminiusçuları desteklediler.

Temmuz 1617'de Prens Maurits'in açıkça Gomaruşçuların yanında yer almasıyla olaylar tırmanmaya başladı. Buna yanıt olarak Holland Meclisi'nce 4 Ağustos 1617'de onaylanan bir kararla, eyaletteki çeşitli kentler federal orduya da, eyalet genel komutanı Maurits'in ordusuna da katılmayarak kendi askeri birimlerini kurmaları yönünde yüreklendirildi. Maurits'in bu önlemleri, birlik yasalarının hoşgörülemez bir ihlali biçiminde yorumlayacağı açıktı. Prens bir yıl içinde birlikteki konumunu pekiştirdi. 29 Ağustos 1618'de beklenmedik bir biçimde, Oldenbarnevelt'i ve Rotterdam hukuk danışmanı Hugo Grotius'un da aralarında bulunduğu birkaç yandaşını tutuklattı. Oldenbarnevelt bağımsız Holland eyaletinin devlet görevlisi sıfatını taşıdığı için yalnız Holland eyalet mahkemelerine karşı sorumluydu. Oysa düşmanları birliğe karşı suç işlemekten yargılanmasını istiyorlardı.

Federal bir mahkeme de olmadığı için tek uygun çözüm olarak geçici bir olağanüstü mahkeme kuruldu. Altı ay süren tutukluluk ve sorgulamadan sonra Oldenbarnevelt, kamuoyunda özenle propaganda edildiği gibi vatana ihanetten değil, ülkenin din ve politikasına karşı yıkıcı suçundan ölüme mahkûm edildi. Mayıs 1619'da Lahey'de Binnenhof'ta boynu vurularak idam edildi.

Oldenburg, eski Alman devletlerinden biri. Sırasıyla kontluk, düklik, grandülük ve eyalet (*Land*) statüsü taşıdıktan sonra, 1946'da Batı Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletine bağlı bir ile (*Regierungsbezirk*) dönüştürüldü. 1977'deki yönetsel düzenlemelerden sonra ise Weser-Éms yönetim bölgesinin bir parçası haline geldi.

En geniş sınırlara ulaştığı 1854-1937 arasında, Lübeck-Eutin (541 km²) ve Birkenfeld (502 km²) topraklarıyla birlikte 6.423 km²'lik bir alanı kaplıyordu. Bu dönemde Kuzey Denizi kıyısındaki ovaları içine alan ana toprak parçası, kısa bir sınırla Bremen'le bitişen doğu kesimi dışında, karadan Hannover'le (1866'dan sonra Prusya) çevriliydi. Başkenti Aşağı Hunte Irmağı kıyısındaki Oldenburg'du. 1853'te Prusya'ya satılan Wilhelmshaven 1937'de yeniden Oldenburg'a verildi, buna karşılık Lübeck-Eutin Schleswig-Holstein'a, Birkenfeld de Prusya'nın Ren eyaletine bırakıldı.

12. yüzyıl başlarından sonra bir kont soyunun yerleştiği Oldenburg zamanla önemli bir kent durumuna geldi. Oldenburg kontu Christian 1448'de Danimarka, 1450'de Norveç krallığına seçildi, ayrıca iki dönem (1457-64, 1465-67) İsveç tahnını elinde tuttu. 1460'ta Schleswig Düklüğü'nü ve Holstein Kontluğu'nü ele geçirdi. Bu arada Oldenburg'u 1454'te kardeşi Gerhard'a bıraktı. Gerhard'ın soyundan gelenler zamanla çevredeki toprakları kendilerine bağladılar. Otuz Yıl Savaşları'nda tarafsız kalan Kont Anton Günther, İmparator II. Ferdinand'dan Weser kıyısındaki Elsfleth'ten geçen gemilerden geçiş parası toplama hakkını aldı. Gerhard'ın soyu 1667'de sona erince, kontluk toprakları Danimarka'ya geçti. Rus çarı I. Pavel 1773'te ele geçirdiği bu bölgeyi o sırada Lübeck piskoposu olan ve Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Joseph tarafından Oldenburg dükü yapılan kuzeni Friedrich August'a bıraktı. 19. yüzyılda grandülüğe dönüştürülen Oldenburg 1853'te Alman Gümrük Birliği'ne (Zollverein) girdi. Yedi Hafta Savaşları'nda (1866) Prusya'nın yanında yer alarak 1867'de Kuzey Alman Konfederasyonu'na, 1871'de Alman Devleti'ne katıldı. 1919'da Weimar Anayasası'nın kabul edilmesiyle grandülük kaldırılarak bir eyalet yönetimi oluşturuldu.

Oldenburg, Almanya'nın kuzeybatı kesiminde, Aşağı Saksonya eyaletinde (*Land*) kent. Küsten Kanalı ile Hunte Irmağının keşistiği noktada yer alır. Adı kayıtlarda ilk kez 1108'de geçen ve 1345'te berat alan kent 17. yüzyılda Oldenburg kontlarının ve düklerinin merkezi oldu. 1918-46 arasında Oldenburg eyaletinin merkeziydi. Kentteki önemli yapılar arasında bugün eyalet sanat ve kültür müzesi olarak kullanılan grandülük sarayı (1607-15) ile Lamberti Kilisesi (1270; 1790-97 arasında yeniden inşa edildi) sayılabilir. 1970'lerde kurulan Oldenburg Üniversitesi'nin yanı sıra birçok akademi ve enstitü etkinlik gösterir. Doğu Frizya'nın tarım pazardı olan kentte büyük çapta sığır ve at ticareti yapılır. Ayrıca et işleme fabrikaları vardır. Gemi yapımı, cam üretimi ve dokumacılık öbür önemli sanayi kollarıdır. Nüfus (1991 tah.) 143.131.

Oldenburg, Claes (Thure) (d. 28 Ocak 1929, Stockholm, İsveç), ABD'deki pop sanat hareketine bağlı heykeltirici. Sıradan nesnelerin büyük boyutlu, yumuşak heykellerini yapmıştır.

Babası konsolosluk görevliydi; çocukluğu ABD, İsveç ve Norveç'te geçti. Yale

Oldenburg, Arnold Newman'ın bir fotoğrafı, 1967
Arnold Newman

Üniversitesi'ndeki öğrenimi sırasında (1946-50) yazarlığa ilgi duydu. 1952-54 arasında Chicago Sanat Enstitüsü'nde öğrenim gördü. 1953'te bir stüdyo açarak serbest ilüstratör olarak çalışmaya başladı; aynı yıl ABD vatandaşı oldu. 1956'da yerleştiği New York kentinde vitrinlerden, duvar yazılarından, reklamlardan ve çöp yığınlarından çok etkilendi. Bütün bu öğelerin heykel açısından önemini fark edince resimden heykelle yöneldi. 1960-61'de düzenlediği "Dükkan" da yiyecek, giysi, takı ve başka parçaların boyalı alçı kopyalarını yaptı ve bunları kiraladığı gerçek bir dükkanda sergiledi. 1962'de ses, hareket, nesne ve insanları kattığı bir dizi deneyel gösteriyle oluşumlar(*) yaratmaya başladı. Bazı oluşumları için kâğıt ya da paçavrayla doldurulmuş kumaştan dev nesneler yarattı. 1962'deki bir dükkân sergisinde çok büyük bir kühah dondurma, hamburger ve pasta dilimi heykeline yer verdi.

Bu tür deneyler sonucunda Oldenburg en çok tanındığı yumuşak heykellere yöneldi. Başka pop sanatçıları gibi o da konularını tüketim toplumunun sıradan ürünlerinden seçiyor, ama bu nesnelerin banyo küveti, daktilo, elektrik düğmesi ve vantilatör gibi insanlara her zaman kullandığı eşyalar olmasına özen gösteriyordu. Malzeme olarak yumuşak vinileks kullanması da insanın bedenine, hatta cinselliğine ilişkin çağrışımlarda bulunmak istediği biçiminde yorumlanıyordu.

Oldenburg'un 1966'da New York kentinde düzenlenen bir sergisinde yumuşak heykellerinin yanı sıra "Dev Anıtlar" adını verdiği bir dizi çizim ve suluboya çalışması da yer aldı. Anıtsal boyutlardaki en önemli çalışmaları 1969'da gizlice Yale Üniversitesi kampusuna yerleştirilen "Ruj" (1970'te Morse College'da yeniden yapıldı), Philadelphia'daki "Mandal" (1976) ile Paris'te, Pompidou Merkezi'ndeki "İzmaritli Dev Kül Tablası"dır.

Oldfield, Barney, asıl adı BERNARD ELI OLDFIELD (d. 29 Ocak 1878, Wauseon yakınları, Ohio - ö. 4 Ekim 1946, Beverly Hills,

California, ABD), 20. yüzyılın ilk 20 yılında adı hız kavramıyla özdeşleştirilen ABD'li otomobil yarışçısı.

1894'te bisiklet yarışçılığına başladı. Kısa bir süre profesyonel boksörlük yaptı. 1902'de Henry Ford'un yarış takımının baş teknisyenliğine getirildi. Çok geçmeden takımın sürücülerı arasına girdi. Ford-Cooper "999" olarak anılan arabayla Alexander Winton'ın geçilemez deneni "Bullet"ini iki kez geride bıraktı. Indianapolis'te bir mili 59,6 saniyede alarak (15 Haziran 1903) dünya hız rekorunu kırdı. Ağustos 1903'te 4 dakika 55 saniyede 8 km yaptı. 16 Mart 1910'da Florida'daki Daytona Beach'te bir "Blitzen Benz"le saatte 211,9 km yaparak yeni bir rekor elde etti. Zamanla bir "Roma sirkisi"ne benzettiği otomobil yarışçılığından nefret etmeye başladı. Birçok izleyicinin öldüğü iki yarış kazasından sonra hakkında çıkan yayınlar üzerine 1918'de yarışlardan çekildi. 1930'larda ve 1940'larda sürücü güvenliğine ilişkin girişimleriyle adını duyurdu.

Oldham, İngiltere'de, Manchester metropoliten alanında ilçe (*borough*). Metropoli-ten alanın kuzeydoğu kesiminde, Medlock Irmağının kaynağının yakınlarındaki Pennine Sıradaglarının batı ucunda yer alır. Adını ortaçağda Werneth Hall'da yaşayan Oldham ailesinden alır. Yüzölçümü 141 km²'dir.

19. yüzyıla değin yün sanayisi için ham- madde sağlayan ilçe, daha sonra önemli bir pamuk eğirme ve dokuma merkezi haline geldi. Günümüzde sanayi üretimi taşıt yapı- mından elektroniğe kadar çeşitlilik gösterir.

Önemli yapılar arasında Oldham Bölge Kilisesi (1933) ve eski Belediye Binası (1841-42) sayılabilir. Chadderton'da, Traf- ford ailesine ait, tuğladan yapılmış, yaklaşık 1700'den kalma Foxdenton Hall vardır. William Cobbett'li Sir Winston Churchill parlamento'ya Oldham'dan seçilmişlerdir. Nüfus (1988 tah.) 219.500.

Oldham, John (d. 9 Ağustos 1653, Ship- ton Moyne, Gloucestershire - ö. 9 Aralık 1683, Holm Pierrepont, Nottingham yakın- ları, İngiltere), klasik yerginin İngiltere'deki ilk taklitçilerinden.

Oxford Üniversitesi'nden mezun olduktan (1674) sonra Croydon Okulu'nda öğre- menliğe başladı (1676). Şiirleriyle, kendisini Croydon'da ziyaret eden Rochester kontu- nun hayranlığını kazandı. 1677'de, Prenses Mary (sonradan İngiltere kraliçesi II. Mary) ile Oranje prensi Willem'in (sonradan İngil- tere kralı III. William) evliliği üzerine bir şiir yazdı, ama sarayın dikkatini çekmeyi başaramadı. Kısa yaşamının geri kalan bö- lümünü Londra'da soyluların çocuklarına özel ders vererek geçirdi.

Augustus dönemi İngiliz şiirinin gelişi- minde Oldham'ın önemli bir yeri vardır. En ünlü yapıtı, dört yergili şiirden oluşan *Satyrs Upon the Jesuits* dir (1681; Cizvitler Üzeri- ne Yergiler). Juvenalis'in küfürlü üslubuna öykünen bu yapıtlar, güçlü bir etki yarat- makla birlikte yer yer bir melodramı andı- rır, kaba imgelerle doludur ve Oldham her yerde aynı düzeyi tutturamaz. Oldham'ın yergilerindeki yenilik, kişilere yönelik birer taşlama olmaktan çok, genel konulara eğil- melerinde yatar.

Oldham, Richard Dixon (d. 31 Temmuz 1858, Dublin, İrlanda - ö. 15 Temmuz 1936, Llandrindod, Galler), yerçekirdeğinin varlığına ilişkin kanıtlar keşfeden İngiliz jeolog ve sismolog.

1897-1903 arasında Hindistan Jeolojik Araştırma Kurumu'nda görevli olan Old- ham, 1897'deki Assam depremiyle ilgili

incelemeleri sonucunda, uç tür deprem dalgasının bulunduğunu ve bu dalgaların Yer'in içinde değişik yollardan ve değişik hızlarda ilerlediğini buldu. Ayrıca ilk ola- rak, Yer katmanlarının deprem sırasındaki dikey yer değiştirmelerini ölçtü. Deprem merkezinin 180° karşısında olan bir nokta- dan bakıldığında doğrudan Yer'in içinden geçen deprem dalgalarının, eğik yol alanlara oranla daha yavaş ilerlemesini, Yer'in mer- kezinde yer alan bir çekirdek bölümünün Yer'in içinden geçen dalgalar üzerindeki yavaşlatıcı etkisine bağladı

Oldman Irmağı, Kanada'da, Alberta eya- letinin güney kesiminde ırmak. Güney Sas- katchewan Irmağının başlıca kollarından biridir. Toplam uzunluğu yaklaşık 400 km'dir. Kayalık Dağlardan doğan sularla beslenen ırmak doğu yönünde akarak Leth- bridge'den ve Taber Eyalet Parkı'nın yakı- nından geçer. Medicine Hat'ın 60 km batı- sında Bow Irmağı ile birleşerek Güney Saskatchewan Irmağını oluşturur. En önemli kolu Crowsnest Irmağıdır. Oldman Irmağı ve ırmağı besleyen Belly, St. Mary ve Little Bow akarsuları 400.000 hektardan daha geniş bir alanın sularını toplar.

Olds, Ransom Eli (d. 3 Haziran 1864, Geneva, Ohio - ö. 26 Ağustos 1950, Lansing, Michigan, ABD), ABD'li mucit ve otomobil imalatçısı. Modern seri üretim yöntemlerinin öncüsü montaj hattı sistemini ilk kullanan yatırımcıdır.

Zengin bir kereste tüccarı olan Samuel L. Smith'in mali desteğiyle 1899'da Olds Mo- tor Works'ü kurdu. Yumuşak hatlı, üç beygirciğündeki Oldsmobile'i 1901'de piya- saya çıkardı. Satışın 5 bine ulaştığı 1904'te, üretimi yeni bir gezinti arabasına kaydır- mak isteyen Smith'le anlaşamaması üzerine, şirketten ayrılarak Reo Motor Car Com- pany'yi kurdu. Öncü otomobillerden biri olan Reo'yu imal etti. 1908'de rakipleri karşısında gerilemeye başladı. 1915'te kendi geliştirdiği çim biçme makinesini pazarlama ve Florida'da arazi satışı gibi işlere yöneldi.

Olduvai Boğazı, Tanzanya'nın kuzeyinde- ki Serengeti Ovasının doğusunda yer alan arkeolojik bölge. Yaklaşık 48 km uzunlu- ğunda ve 90 m derinliğinde, sarp yamaçlı bir vadi biçimindedir. Kenarlarında görülen tortullar günümüzden yaklaşık 2,1 milyon- 15 bin yıl önce oluşmuştur. Bu tortulların içinde 50'den fazla insangil (*Hominidae*) kalıntısı ve bilinen en eski taş aletler bulunmuştur.

Olduvai yatakları, temelini Prekambriyen Zaman (4 milyar - 570 milyon yıl önce) baş-

Olduvai Boğazında kaya oluşumları, Tanzanya
Cynl Tower-Photo Trends

kalaşım tortullarının ve volkanik Pliyosen Bölüm (y. 7 milyon-2,5 milyon yıl önce) kayaların oluştuğu, yaklaşık 25 km çapında bir göl havzasında toplanmıştır. Görece kesintisiz bir çöküntü vadisi kırılma

hareketinin (fay oluşumu) ve yarı kurak bir iklimin izlerini taşır. Buradaki başlıca yedi kat, en eskisinden yenisine doğru şöyle sıralanır: I., II., III. ve IV. yataklar, Masek Yatakları, Ndotu Yatakları ve Naisiusu Yatakları. I. Yatağın en kalın yeri 60 m'dir ve günümüzden yaklaşık 2,1-1,7 milyon yıl öncesinden kalmadır. Daha çok lav akıntıları, volkanik kül çökeltileri ve moloz tortulları içerir. I. Yatağın üst bölümünde (1,8-1,7 milyon yıl önce) zengin ve çeşitli bir faunayla Olduvai kültürünün kalıntıları vardır. İnsangil kalıntılarının *Homo habilis* (*Australopithecus africanus* olarak sınıflanır) ve *Australopithecus robustus* (eski den *Zinjanthropus boisei*) olduğu kabul edilir. Burada açık hava barınaklarından başka topluca hayvan kesildiği anlaşılan bir yerin izleri bulunmaktadır.

I. Yatak döneminde insangillerin, alkali içeren Olduvai Gölünün güney kıyılarında volkanik yükseltilerden tatlı su getiren ırmaklar boyunca yaşadıkları saptanmıştır. Yakınlardaki volkanlardan gelen kül serpintileri ve göl düzeyindeki yükselme ve alçalmalar, insangillere ilişkin kalıntıların hızla gömülerek çok iyi korunmasını sağlamıştır. Bu kalıntılar, aletler ve çeşitli hayvanların kemik ve dişleridir. Uzun kemiklerin çoğu parçalanıp kırılmıştır.

I. Yataktan daha aşağılarda, göle bakan kesimde daire biçiminde dizilmiş dommuş lavdan bloklar bulunmaktadır. Bunların topıra dikilen dallar ve bu dalların çevresine destek olarak konan taşlarla oluşturulmuş ilkel barınakların izleri olduğu düşünülmektedir. Günümüzde de duvarları dallarla örülüp dam olarak tepelerine ot yığılan, buna benzer yapılar yapılmaktadır.

II., III. ve IV. yataklardaki yaşama alanları genellikle daha eski ırmak ya da sel yatağı boylarında bulunmaktadır. Buradaki kalıntıların yerlerinin su hareketleri nedeniyle değiştiği gözlemlenmiştir.

20-30 m kalınlığındaki II. Yatak (1,7-1,15 milyon yıl önce) bir kırıkla birbirinden ayrılan iki farklı kayaç (üst ve alt) bölümünden oluşmaktadır. Buradaki alt bölüm de, I. Yataktakine benzeyen bir göl havzasında oluşmuştur; üst bölüm ise, kırılma olayıyla göl küçülüp otlak genişledikten sonra ortaya çıkmıştır. Kırık hatının altında yalnız Olduvai kültürü, üstünde ise hem Olduvai kültürü, hem de Acheuleen kültür kalıntıları vardır. II. Yatağın aşağı üçte birinde *Homo habilis* kalıntıları, tepesinde bir *Homo erectus* kafatası bulunmaktadır. *Australopithecus robustus* ise hem yukarı, hem de aşağı bölümlerde görülür.

Havza yaklaşık 1 milyon 150 bin yıl önceki kırık oluşumuyla bir kez daha değişmiştir. III. Yatak (1,15 milyon - 800 bin yıl önce) ve IV. Yatak (800 - 600 bin yıl önce) alüvyonlu bir düzlük üstündedir. Bu iki yatak yalnız boğazın doğu bölümünde birbirinden ayrılır, başka yerlerde birleşerek tek bir birim haline almıştır. III. ve IV. yatakların toplam kalınlığı en çok 30 m'dir ve hemen hemen bütünü ırmakların taşıdığı moloz tortullardan oluşur. Buradaki arkeolojik kalıntılar arasında gelişmiş Olduvai kültürü ve Acheuleen kültürle *Homo erectus* ve başka *Homo* türlerinin izleri vardır.

Masek yatakları (600 - 400 bin yıl önce) şiddetli kırılma ve yanardağ püskürmeleri döneminde ortaya çıkmıştır. En kalın yerleri 25 m kadardır ve ırmakların taşıdığı moloz tortullarla rüzgârların taşıdığı tüllerden oluşmuştur. İkliminin daha önceki çökelme döneminin ikliminden daha kuru olduğu ve günümüzdekine benzediği sanılır.

maktadır. Bu yatak yalnızca Acheuleen kültürü kalıntıları içermektedir.

Ndotu yatakları (400 - 50 bin yıl önce) aralıklarla gerçekleşen kırılmalar, aşınma (erozyon) ve boğazın kısmen dolması sırasında tortullaşmıştır. Büyük ölçüde rüzgârların taşıdığı tüllerden oluşmakla birlikte, boğazın kenarlarında görülen eski molozları da içerir. En kalın yeri 24 m'dir. Buradaki iki arkeolojik alanda Orta Taş Devri'nden kalma buluntular ele geçmiştir.

Naisiusu yatakları (20 - 15 bin yıl önce) bugünkü düzeyine çok yakın bir noktada aşınmaya uğradıktan sonra boğazın kenarlarında ve dibinde çökelmiştir. 10 m kalınlığındaki çökeltiler daha çok rüzgârların getirdiği tüllerden oluşmuştur. Bu yataklarda yaklaşık 17 bin yıllık mikrolit aletlerle bir *Homo sapiens* iskeleti bulunmuştur.

Olduvai kültürü, Pleistosen Bölümünün başlarında, günümüzden yaklaşık 2 milyon yıl önce kabaca işlenmiş çakıtaşından (kesici) aletlerin kullanıldığı kültür. Alet yapımında kuvars, kuvarsit ya da bazalt gibi taşlar kullanılmış, bunlar çok amaçlı basit aletler yapmak için iki yönde yontulmuştur. Geriye kalan yongalar da alet olarak kullanılmıştır. Bu aletleri yapanlar ilk insanlardır (olasılıkla Tanzanya'da Olduvai Boğazındaki, Etiyopya'da Omo'daki, Kenya'da Doğu Turkana'daki *Homo habilis*'ler). Ama aynı yerlerde ve aynı dönemlerde *Australopithecus robustus*'lar da yaşamıştır. Bazı bilim adamları, bu aletlerin yakınlarda yaşayan daha gelişmiş türlerce yapıldığına inanır. Bu savlarını, *Australopithecus robustus*'ların bitkisel besinleri yeğledikleri için alet kullanmaya fazla gereksinimleri olmayacağı varsayımına ve aynı yerde onlarla birlikte yaşayan daha gelişmiş türlerin de izlerinin bulunmuş olmasına dayandırmaktadırlar. Olduvai kültürüne özgü aletlerin Afrika'nın dışına da yayıldığı sanılmaktadır; bunları olasılıkla ilk *Homo* türlerinden biri taşımıştır. Macaristan'da Vertesszölös'te ve Çin'de Zhoukoudian'da benzer aletler bulunmuştur. Olduvai aletlerini yapanların ağaç ya da kemik gibi malzemelerden de yararlandığı sanılır. Ağaçtan yapılmış aletler günümüze ulaşmamış, ama Olduvai Boğazında ve Güney Afrika'daki Sterkfontein'de kemikten aletler bulunmuştur. Olduvai aletleri yaklaşık 1 milyon yıl boyunca üretilmiş ve tekniğin zamanla geliştirilmesi sonucunda, standartlaşmış aletlerin yapıldığı Acheuleen kültüre ulaşmıştır.

Oleaceae (zeytingiller), *Oleales* takımından, 29'u aşkın cins ile 600 kadar odunsu bitki türünü kapsayan familya. Adını önemli bir ekonomik bitki olan zeytinden (*Olea europaea*) alan bu familya, zeytinin yanı sıra ekonomik açıdan değerli başka pek çok bitkiyi de içerir.

Arktik bölge dışında dünyanın hemen her yerine dağılmış olan bu familyanın üyeleri genellikle iki erkekorgani ve birleşik iki meyveyaprağından yapılmış tek bir dışorganı bulunan borumsu çiçekleriyle ayrılır. Bazı ayrıksı örnekler (örn. yasemin türleri) dışında türlerin çoğunun karşılıklı dizilen yaprakları ve başlıca etli (örn. zeytin), odunsu kapsül (örn. *Schrebera*), kanatlı (örn. dişbudak) ya da iki loplu üzüm (örn. yasemin) meyveleri vardır.

Altınçağı (*Forsythia*), yasemin (*Jasminum*), leylak (*Syringa*), *Osmanthus* ve *Chionanthus* başta olmak üzere *Oleaceae* familyasının pek çok üyesi hoş kokulu, albenili çiçeklerinden örürü süs bitkisi olarak yetiştirilir. Kore'ye özgü bir tür olan *Abelophyllum distichum* baharın ilk günlerinde açan çan biçimli çiçekleriyle tanınır; ortalarında sarı lekeler bulunan beyaz çiçek-

lerinin hepsi birden açılınca bitki uzaktan bakıldığında beyaz tepecikleri anıdır. Afrika'da yetişen *Schrebera* alata mor lekeli beyaz çiçek kümeleri ve beş parçalı, kanatlı yapraklarıyla ilginç bir çalıdır. Hindistan çevresinde rastlanan *Nyctanthes arbor-trista*'nın gece açan, bal kokulu ve beyaz renkli küçük çiçekleri vardır. Hindu-ların dinsel törenlerinde kullandıkları bu çiçeklerden, Budacı rahipler de giysilerini boyamada yararlanırlar. Akçakesme (*Phillyrea*) ve kurtbağı (*Ligustrum*) türleri ise çit ve süs bitkisi olarak yetiştirilir.

olefinler bak. alkenler

Oleg (ö. y. 912), ilk Rus devleti Kiev'in kurucusu sayılan yarı efsanevi Viking (Vareg) önderi.

12. yüzyıla ait bir Rus vakayinamesi olan *Povest vremennikh let*'e göre (Geçmiş Yılların Öyküsü) yaklaşık 879'da rakibi Rurik'in yerine Novgorod hükümdarı olduktan sonra Smolensk ve Kiev'i ele geçirdi (882). Daha sonra Kiev'i başkenti yaptı. Volhov-Dinyeper suyunun doğu ve batısını da denetimi altına aldıktan sonra yörede yaşayan Slav ve Fin kökenli kabileleri kendi yönetimi altında birleştirerek Kiev-Novgorod devletinin hükümdarı oldu.

Vakayinamede yetenekli bir savaşçı olarak tanımlanan Oleg, Hazarları yenerek onlara bağımlı durumdaki Slav kabilelerini kurtardı. 907'de Konstantinopolis'e (İstanbul) başarılı bir sefer düzenleyerek Bizans devletini büyük bir tazminat karşılığında barış istemek zorunda bıraktı. 911'de de Bizanslılarla kârlı bir ticaret anlaşması yaptı. İki devlet arasındaki ticari ilişkileri düzenleyen bu anlaşmayla, iki devletle ticaret yapan yabancı tüccarlara yasal koruma sağlandı.

Olenellus, *Arthropoda* (eklembacaklılar) filumundan soyu tükenmiş trilobit cinsi. Hem bol hem de yalnız Alt Kambriyen Dönem (Kambriyen Dönem y. 570-500 milyon yıl önce) kayaçlarında bulunmaları

Olenellus cinsinden bir fosil sinek
British Museum of Natural History

nedeniyle bu cins üyeleri Alt Kambriyen Dönemin belirlenmesinde kılavuz fosil olarak kullanılır. *Olenellus*, ilkel ya da büyük ölçüde farklılaşmaya uğramamış bir trilobit cinsidir. Başı iyi gelişmiş, gözleri iri ve hilal biçiminde, kuyruğu küçüktür.

Olenyok Irmağı, Orta Sibirya Platosunda ki Bukoçan Tepelerinin güney yamaçlarından doğan ırmak. Büyük bölümü Rusya Federasyonu'ndaki Yakut Özerk Cumhuriyeti'nde yer alır. Toplam uzunluğu 2.292 km, su toplama alanı 219.000 km²'dir. Yukarı kesiminde çok sayıda çaylan ve ivinti yerine rastlanır. Arga-Sala ile birleştiği noktanın aşağısında vadisini genişleten ir-

mak daha sonra Kuzey Sibirya Ovasını geçer ve bir delta oluşturarak Laptyev Denizine dökülür. Ağzından yaklaşık 960 km içerideki Suhana ya kadar ulaşım elverişlidir.

oleografi bak. renkli taş baskı

Oléron Adası, Fransızca ILE D'OLÉRON, Fransa'da Biskay Körfezinde ada. La Rochelle'in güneyinde, Gironde Halicinin kuzeyinde yer alır. Yönetmelik bakımından Charente-Maritime iline (*département*) bağlıdır. 175 km²'lik yüzölçümüyle Korsika'dan sonra Fransa'nın ikinci büyük adasıdır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan adanın ortalama genişliği 6 km'dir. Büyük bölümü düzlüklerden oluşan adanın üçte biri ormanlarla kaplıdır. Çevresinde geniş bataklıklar ve kumullar görülür. Oléron korunaklı kasabaları ve kıyı köyleriyle çok sayıda turist çeker. 1966'da adayı anakaraya bağlayan 2.800 m uzunluğundaki köprü'nün tamamlanmasından sonra adada turizm gelişmeye başlamıştır. Adanın güneybatı kıyısındaki Saint-Trojan ilgi gören bir turizm merkezidir. Nüfus (1982) 16.841.

Oleśnicki, Zbigniew (d. 1389, Sienno, Polonya - ö. 1 Nisan 1455, Sandomierz), Kral II. Władysław'ın danışmanlığını yapan Polonyalı devlet adamı ve kardinal. 1434-47 arasında naip sıfatıyla ülkeyi yönetmiştir. Oleśnica'lı Debno ailesinden geliyordu. 1410'daki Tannenberg (Grunwald) Çarpışması'nda kralın hayatını kurtardıktan sonra kralın Özel Danışma Kurulu'nun önde gelen üyelerinden biri durumuna geldi. 1412'de rahip oldu. 1423'te Kraków piskoposluğuna atandı. Kilisenin ve soyluların çıkarlarını temsil eden Oleśnicki, kralın yetkilerinin sınırlandırılması karşılığında soyluların kralın küçük oğlu Władysław'ı tahtın vârisi olarak tanımalarını sağladı (Mart 1430). II. Władysław'ın ölümü üzerine yerine oğlu III. Władysław geçti. Ama, Władysław henüz 10 yaşında olduğundan ülke yönetimini Oleśnicki üstlendi. Bu görevi sırasında Jan Hus yanlısı soyluları yenilgiye uğratarak Husçuluğun Polonya'da yayılmasını engelleyen Oleśnicki, 1439'da Papa IV. Eugenius tarafından Polonya'nın ilk kardinali yapıldıktan sonra konumunu daha da güçlendirdi. III. Władysław'ın Haçlı seferleri sırasında ölmesinden sonra da yerine kardeşi Litvanya grandükü Kazimierz'in geçmesine değin ülkeyi yönetti.

Oleša, Yuri Karlovic (d. 3 Mart 1899, Yelizavetgrad, Ukrayna, Rus Çarlığı - ö. 10 Mayıs 1960, Moskova, SSCB), Sovyet rejiminin ilk yıllarında eski ve yeni dünya görüşleri arasındaki çatışmayı dile getiren Rus yazar.

Çocukluğu Odessa'da geçti. Kızıl Ordu'da görev yaptıktan sonra gazeteciliğe başladı. 1920'lerin ilk yıllarında keskin eleştiri yazıları ve mizah şiirleri yazdı. 1927'de ünlü romanı *Zavist* (Kıskançlık) yayımlandı. Oleša bu romanda, üçü Sovyet toplumunun makineleşmiş yapısını onaylayan, öbür üçü toplumun değer yargılarını sorgulayan altı karaktere yer veriyor, topluma uyum gösterenlerin huzurlu ve kendini beğenmiş haliyle topluma karşı çıkarılmanın bir işe yaramayan romantik bireyciliğini karşı karşıya getiriyordu. Roman Sovyet eleştirmenlerince rejim karşıtlarını suçlayıcı niteliği yüzünden övgüyle karşılandı. Ama Oleša'nın, Sovyet toplumunun kişisel ahlaka ve bireyin kendini ifade etme hakkına yer verip vermediğine ilişkin zekice sorgulamaları, ideolojik açıdan kabul gören bu kitaba ince bir ironi ve belirsizlik kazandırır. Oleša'nın sonraki yapıtları arasında, her ikisi de 1929'da yayımlanan "Lyubov" (Aşk) ve "Liompa"

adlı öyküleri, *Tri tolstyaka* (1928; *Üç Şişman Adam*, 1975) adlı masal-romanı ve *Spusok blagodeyanie* (1931; *Kâr Listesi*) adlı oyunu sayılabilir. Bütün bu yapıtlar, *Zavist*'te işlenen temanın çeşitlemeleri niteliğindedir.

Oleša, 1930'ların başında Sovyet edebiyatına toplumu gerçekçilik egemen olunca yazmayı bıraktı ve 1934'teki Sovyet Yazarlar Birliği toplantısında kuşkularını açıkça dile getirdi. Ardından tutuklanarak bir çalışma kampına gönderildiği ileri sürülmüşse de, sonraki yaşamıyla ilgili kesin bilgi yoktur. Ama adı uzun süre Sovyet edebiyatından silinmiştir. Stalin'in ölümünden sonra bir öykü seçkisinin yayımlanması (1956) itibarının iade edildiğini gösterir. Sonraki yıllarda, pek çoğu daha önce yayımlanmamış bazı yapıtlarını da içeren birkaç kitabı yayımlanmıştır.

Olethreutidae, *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımından, tırtılları tarım ve orman bitkilerinde önemli zarara yol açan birçok türün yer aldığı böcek familyası. Doğru meyvegüvesinin (*Cydia molesta*, eskiden *Laspeyresia molesta* ya da *Grapholitha molesta*) tırtılları özellikle şeftalilere, *Cydia pomonella*'nın (eskiden *Carpocapsa pomonella* ya da *Laspeyresia pomonella*) elma içkürdü olarak bilinen tırtılları elmalara zarar verir. Elma içkürdü elmanın yettiği hemen her yerde görülür. Bu tırtıllar elmayı içten yiyerek yollar açar, yeterli olgunluğa eriştiğinde dışarı çıkıp pupa evresini geçirmek üzere ağaç kabuklarının altına, yerdaki döküntülerin arasına ya da toprağa girer. *Olethreutidae* familyasından birçok türün larvası yaprakları kemirerek zarar verir. Bu türler yaprakları büküp bağlamalarıyla dikkat çekerler (*karş. yaprakbükten*).

Olga (AZİZE), HELGA olarak da bilinir (d. y. 890 - ö. 969, Kiev; yortu günü 11 Temmuz), Rusya'nın bilinen ilk kadın hükümdarı, Kiev hükümdar ailesinin Hristiyanlığı benimseyen ilk üyesi. Ortodoks Kilisesi'nin ilk Rus azizesidir.

Kiev prensi I. Igor'un kızıydı. Igor'un öldürülmesi (945) üzerine oğlu Svyatoslav'ın naipliğini üstlendi (945-964). Kocasının katillerini kaynar suya atarak öldürdü, yüzlerce ayaklanmacıyı da idam ettirdi. Büyük olasılıkla Konstantinopolis'te (İstanbul) vaftiz edildi. Rusya'da Hristiyanlığı yayma çabaları oğlunun engellemesiyle karşılaştı. Ama torunu olan Büyük Prens Aziz Vladimir (ö. 1015) Rusya'nın Hristiyanlığa geçişinde belirleyici bir rol oynadı.

Olga Kayaları, Avustralya'da, Kuzey Toprakları'nın güneybatı kesiminde parçalanmış kayalık kütle. Musgrave Sıradagları'nın kuzeyindeki çöl düzlüklerinde konglomera oluşumu ve kubbe biçimli 30'dan fazla tepesi kapsar. 1958'de Ayers Kayası Olga Dağı Ulusal Parkı adıyla kurulan Uluru Ulusal Parkı içinde 28 km²'lik bir alanı kaplar. Düzlükten 460 m, deniz düzeyinden ise 1.050 m yükseklikte olan Olga Dağı, Avustralya'daki üç dev kayalık tepenin en batıda yer alanıdır. Ötekiler Ayers Kayası (Yerli dilinde Uluru) ve Conner Dağıdır. Bölgeye 1872'de ulaşan kâşif Ernest Giles, kayalara Württemberg krallığına Olga'nın adını verdi. Kayaların Yerli dilindeki adı "çok baş" anlamına gelen Kutajuta'dır. Güneşin tepe noktasına çıkarak kayalar arasındaki derin çatlaklardaki zengin bitki örtüsünü aydınlatmasıyla sürekli değişen bir renk tayfı Olga Kayalarının en tanınmış özellikleri arasındadır.

Olgaç, Bilge (d. 14 Ocak 1940, Vize, Kırklareli), Türk sinemasının en çok film çekmiş kadın yönetmeni.

Lise son sınıfta öğrenimini bırakarak çeşitli işlerde çalıştı. 1962'de Memduh Ün'un yönettiği *Kismetin En Güzel*'inin senaryosunu yazdı; ayrıca bu filmin çekiminde asistanlık yaparak sinema dünyasına girdi. Yirmi kadar filmde yönetmen yardımcılığı yaptıktan sonra *Uçunuzu de Mıhlamı* (1965) yönetmenliğe geçti. Genellikle piyasanın isteklerine uygun filmler yaptı. Bu arada, bütün oyuncularının erkek olmasıyla ve şiddet sahneleriyle dikkatı çeken. Kerim Korcan'ın aynı adlı romanından *Langı* (1970) ve Yılmaz Güney'in bir senaryosundan siyasal konulu *Bir Gün Muallaka'yı* (1975) yönetti.

Olgaç 1976'da sinemadan uzaklaştı ve bir süre reklam filmleri hazırladı. 1984'te, gerçek bir olaya dayanan *Kaşık Düşmanı*yla sinemaya döndü. Kadın sorununa ağırlık veren film, 1985'te Fransa'da Créteil'de düzenlenen 7. Uluslararası Kadın Filmleri Şenliği'nde birincilik ödülüyle Basın Özel Ödülü'nü, Halil Ergün de filmdeki roluyla en iyi erkek oyuncu ödülünü kazandı. Olgaç, *Gülüshan* (1986), *Üç Halka Yirmi Beş* (1987), *İpekçe* (1987) gibi sonraki filmlerinde de kadının toplumsal konumuna eğildi.

olguculuk, POZİTIVİZM olarak da bilinir, felsefede, olgularla desteklenen ya da olgularla ilgili verilere dayanan bilginin tek sağlam bilgi türü olduğu görüşü. Dar anlamıyla August Comte'un felsefesi için de kullanılır.

Genel çizgileriyle olguculuk, deney konusu edilebilecek olgularla ilgili, yani en geniş anlamıyla bilimsel bilginin sağlam bilgi olduğunu vurgular. Bunun dışında, olgucuların çoğu mantık ve matematik gibi bilgi türlerinin varlığını kabul eder, ama bunların içeriksiz olduğunu ileri sürerler. Olguculuğun en temel özelliği, geleneksel felsefe görüşlerini, olumsuz bir anlam yüküyle "metafizik" olarak niteleyerek karşı çıkmasıdır. Comte'dan bu yana "metafizik" nitelemesi insanlığın geride bıraktığı bir aşamayla ilgili, geçerliliğini yitirmiş, yerini "pozitif" bilimlere bırakmış bir bilgi türünü çağırır.

Olguculuk tarihsel olarak, Avrupa'da Aydınlanma'nın ve yeniçağ bilimlerindeki önemli gelişmelerin bir sonucudur; felsefe geleneği olarak, Eski Yunan sofistlerine ve 3. yüzyıl Latin düşünürü Sextus Empiricus'a değin uzanır. Daha yakın kökleri ise, İngiliz deneycilğine ve Fransız Ansiklopedistlerine dayanır.

Comte'a göre insanlık tarihinin üç aşamalı zihinsel gelişiminde her aşama bir öncekine göre daha ileri ve gelişmiştir. İnsanlık başlangıçta açıklamaların doğaötesi güçlere göre yapıldığı dinsel bir aşamadır. İzleyen metafizik aşamada açıklamalar gene olgulardan uzak bazı kavramlara dayandırılır. Üçüncü aşamada ise insanlar doğru bilginin gerektirdiği gibi, açıklamak istedikleri olguları gene bu olgulardan elde ettikleri verilere dayandırmayı öğrenirler; işte bu sonuncusu pozitif aşamadır. Comte bu süreci bir insanın çocukluktan yetişkinliğe geçiş aşamalarına benzetir.

Comte ile yakın ilişkileri olan John Stuart Mill İngiliz deneycilik okulunun da etkisiyle olguculuğun bilimsel ve mantıksal yanlarını geliştirmeye çalıştı. İngiltere'de olguculuğun bir başka temsilcisi olan Herbert Spencer yaklaşımında Darwin'in evrim kuramına da yer verdi. Olguculuk bundan sonra daha çok Almanya ve Avusturya'da gelişti. Viyanalı fizikçi ve düşünür Ernst Mach, İngiliz filozof David Hume'un görüş-

lerinden yola çıkarak bütün bilginin dolaysız olarak deney yoluyla duyu verilerinden elde edilen öğelerden oluştuğunu öne sürdü. Mach'ın, bilgi kuramlarının değişebildiği, ama temel olguların değişmediği düşüncesini sonraki birçok olgucu da benimsedi. Alman düşünür Richard Avenarius ise biyolojik temelli bir bilim felsefesi geliştirerek algılanabilir bir nesnenin, algıya açık niteliklerinin toplamından başka bir şey olmadığını savundu. Şeylerin temelinde yatan bir töz olduğu düşüncesini eleştirerek deneycilik ile olguculuğu birleştirmeye çalıştı.

Olguculuk bu gelişme döneminden sonra, özellikle de simgesel mantığın hızla yaygınlaşmasının etkisiyle güçlendi. Charles Sanders Peirce ve William James gibi mantığa da ağırlık veren ABD'li pragmatistlerin görüşlerindeki yakınlıklar sayesinde daha da yaygınlaştı. Gerektirdiği mantıksal sistem de olguculuğa yakınlığı olan Bertrand Russell gibi birçok düşünür tarafından işlenerek olgunlaştırıldı.

Bütün bu gelişmeler Mach'ın etkilerinin sürdüğü Viyana'da, "Viyana Çevresi" adıyla da bilinen mantıksal deneycilik ya da mantıksal olguculuk(*) akımıyla sonuçlandı. Bu akım, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Anglosakson ülkelerde çok güçlenerek hemen bütün akademik felsefe kuruluşlarına egemen oldu. Buna karşılık başta Viyanalı düşünür Ludwig Wittgenstein olmak üzere, önceleri olguculuğu benimseyen Karl Popper ve Thomas S. Kuhn gibi bazı düşünürler getirdikleri temel eleştirilerle olguculuğun etkisinin azalmasına neden oldular.

Olguculuk Türkiye'de Auguste Comte'un görüşlerinin etkisiyle yayıldı. Edebiyatta ise, bu alanda "pozitivist" yöntemleri uygulamaya çalışan Hypollite Taine etkili oldu. Daha çok bir edebiyat akımının temsilcisi olarak değerlendirilen *Servet-i Fünun* dergisi de başlangıçta Batı'dan gelen ve o döneme göre "bilimsel" sayılan görüşlerin öncülüğünü yapıyordu. Dergide toplumsal konulara ilişkin yazılarıyla Ahmet Şuayy, iktisat yazılarıyla M. Cavit, felsefe yazılarıyla Rıza Tevfik dikkati çekiyordu. Genç yazarların da katkısıyla bu dergide geliştirilen olguculuk zamanla evrimcilik görüşüne yaklaştı. Bu akımın bir başka temsilcisi de Jön Türkler'in Paris'te önderliğini yapan Ahmet Rıza Bey'di. Daha sonra Türkiye'de Cumhuriyet'in temel toplum felsefesi haline gelen olguculuk Durkheim'ın görüşleriyle bir süre daha Türk düşünce yaşamında etkili oldu.

Günümüzde olguculuk tıpkı deneycilik gibi, yaygın gücünü büyük ölçüde yitirmiştir. Bilimsel bilgiye duyulan koşulsuz güven kırılmış, bilim dışında başka sağlam bilgi yollarının araştırılmasına duyulan ilgi yeniden canlanmıştır. Olguculuğun günümüz felsefesine kalıcı katkılar arasında, sağlam ve tutarlı bilgi ülküsü ile bilimsel açıklamaların ortak bir temelden türetilmesi gereği sayılabilir.

Olgun, Tahir, TAHİRÜ'L-MEVLEVİ olarak da bilinir (d. 13 Eylül 1877, İstanbul - ö. 1951, İstanbul), edebiyat tarihçisi.

Öğrenimini Gülhane Askeri Rüşdiyesi'nde ve Menş-i Küttab-ı Askeriye'de tamamladı (1892). Serasker Kapısı Piyade Dairesi'nde çalıştı. Mevleviliğe bağlandı ve Yenikapı Mevlevihanesi'nde çile çıkardı. 1903'ten başlayarak çeşitli okullarda Farsça, İslam tarihi ve edebiyat dersleri okuttu. İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Heyeti'nde Türkçe yazma divanların kataloglarının hazırlanma-

sı çalışmalarına katıldı. *Mahfel* (1920-26; 68 sayı) adlı bir dergi çıkardı.

Olgun, Türk Edebiyatına Dair Manzum Bir Muhtıra adlı yapıtında Türk lehçeleri ve yazısı ile divan ve halk edebiyatları üzerine bilgiler, bazı Çağatay ve Osmanlı şairlerinin kısa yaşamöykülerini vermiştir. Öbür yapıtları arasında *Edebiyat Lügati* (1936, 1973), *Fuzulî'ye Dair* (1936), *Şair Nevî ve Suriye Kasidesi* (1937), *Müslümanlıkta İbadet Tarihi* (1946-47, 1963) sayılabilir.

Olhon Adası, Rusya Federasyonu'nun orta kesimindeki Irkutsk yönetim biriminde (oblast) ada. Baykal Gölündedir. Gölün batı kıyısından Olhon ve Maloye More (Küçük Deniz) boğazlarıyla ayrılır. Yüzölçümü 730 km²'dir. En yüksek noktası Jima Dağıdır (1.276 m). Büyük bir bölümü granit ve gneyastan oluşur. Kuzeyi ormanlarla, güneyi ise step ve otlaklarla kaplıdır. Adada genellikle, *sarma* olarak bilinen kuzeybatı rüzgârları eser.

olibanum bak. akgünlük

oligarşi, çok küçük bir azınlığın, özellikle de ayrıcalıklı bir hizbin despotik iktidarı. Aristoteles *oligarkhia* terimini iktidardaki küçük azınlığı en iyilerin değil, iktidarı hak etmeyen kötülerin oluşturduğu yönetimler için kullanmıştır. Bu anlamda oligarşi plütokrazi (zenginler iktidarı) kavramıyla örtüşür.

Bütün yönetim biçimlerinin son çözümlemeye bir azınlık iktidarına indirgenebileceği düşüncesine tarihte sık rastlanır. Buna göre otorite resmen halkta, hükümdarda, proletaryada ya da diktatörde bile olsa etkin denetim küçük bir azınlığın elinde olacaktır. Marx ve Engels bütün kapitalist toplumlar da kilit noktadaki kapitalistlerin devleti denetim altında tuttukları görüşündedir; kendi deyişleriyle, "devlet sömüren sınıfın yürütme kuruluştur." Marksistlere göre, örneğin emperyalizm çağında banka sermayesiyle iç içe geçmiş dar ve tekeli bir mali oligarşi ekonomik ve siyasal iktidara egemendir. Gaetano Mosca'nın çoğunluk yönetimini reddeden yaklaşımında "yönetici sınıf"ın oligarşik denetim kurması kaçınılmazdır. Vilfredo Pareto'nun "seçkinler" kuramı da aynı düşünceye dayanır. Toplumsal oluşumları "seçkinler" grubuna bakarak çözümleme eğilimi, Pareto'nun kuramından büyük ölçüde etkilenmekle birlikte çok daha eskilerden kaynaklanır.

Oligarşi teriminin 20. yüzyıldaki en ünlü kullanımlarından birine Robert Michels'in "oligarşinin demir yasası" kavramında rastlanır. Buna göre, siyasal partiler ve işçi sendikaları kaçınılmaz biçimde bürokratlaşma, merkezileşme ve tutuculaşma eğilimindedir. Bir parti ya da sendikanın ideolojisi ve hedefleri başlangıçta ne kadar eşitlikçi ya da radikal olursa olsun, merkezinle mutlak küçük bir önderler grubu oluşacak, iktidarı etkin biçimde kullanarak görevliler aracılığıyla işleri yürütecek ve iç bölünme ya da dış muhalefetle karşılaşılacağına da örgütün varlığını sürdürübilmesini sağlayacak katı bir düzen ve ideoloji geliştirecektir. Sonraları bazı yazarlar Michels'in görüşünü yasama organlarını, dinsel mezhepleri ve başka örgütlenmeleri kapsayacak biçimde genişletmiştir. Bazılarına oligarşinin demir yasasının evrensel olmadığını, söz hakkına ve demokratik yönetime dayalı bir sistemi yürütebilen sendika ve partiler de bulunduğunu öne sürmüştür.

Oligochaeta, *Annelida* (halkalisolucanlar) filumundan, 3.250 dolayında yaşayan türü bilinen solucan sınıfı. Yersolucanı(*) en tanınan üyesidir. Bütün yeryüzüne dağılmış

olan bu sınıf üyelerinin çoğu nemli toprakta, öbürleri tatlı suda ya da denizde yaşar. *Oligochaeta* üyelerinin uzunluğu birkaç mm ile yaklaşık 3 m arasında değişir. Öbür filum üyelerinin birçoğundan farklı olarak yer değiştirme işlevi gören yassı çıkıntılar (parapodyum) yoktur. Bunların yerini alan kıllar gövdenin altından, bazen de yanlarından çıkar. Cinsel olgunluğa erişen bireylerin bir ya da birkaç bölütünü kaplayan ve klitellum denen şişkin kuşak yumurta kapsülünü (ya da kokon) salgılar.

Hemen hemen bütün türler erdişi olmakla birlikte üremek için sperma alışverişine gereksinir. Döllenen yumurtalardan larva yerine erişkine benzeyen yavrular çıkar. Başta yersolucanı olmak üzere bu sınıf üyeleri toprağı altüst ederek ekosistemde önemli bir rol oynarlar.

oligoklaz, feldispat minerallerinden plajiyoklazın en sık rastlanan türü. Ayrıca bak plajiyoklaz.

oligopol, az sayıdaki üreticinin etkin olduğu piyasa durumu. Piyasayı tek başına denetleyemeyen her üretici fiyatlardaki bir değişikliğin öbür üreticileri nasıl etkileyeceğini dikkate almak zorundadır. Bir üreticinin fiyatları düşürmesi, öbür üreticilerin de aynı oranda indirim yapmalarına yol açabilir. Bu durumda firmaların piyasadaki payları değişmeyecek, ama kâr oranları düşecektir. Bu nedenle oligopol koşullarında rekabet, daha çok ürün farklılaştırma ve reklam gibi, fiyatları dışarıda bırakan araçlarla yürütülür. Yapılan araştırmalar Türkiye'de pek çok sanayi kolunda oligopol koşullarının hüküm sürdüğünü göstermiştir.

oligosakarit, üç ile altı arasında monosakarit birimi içeren karbonhidratların ortak adı. Daha karmaşık yapıdaki karbonhidratların (polisakaritler) kısmi parçalanması yoluyla elde edilir. Doğada çok az bulunan bu bileşiklere özellikle bitkilerde rastlanır. Örneğin, melibioz (galaktoz ve glikoz) ve früktozdan oluşmuş bir trisakarit olan rafinöz çeşitli bitkilerde, glikozun bir trisakariti olan maltotrioz ise bazı bitkilerde ve eklem-bacaklıların kanında bulunur. Ayrıca bak. karbonhidrat.

Oligosen Bölüm, Tersiyer (Üçüncü) Dönemde (y. 65-2,5 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının dünya çapında görülen başlıca bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Eosen Bölümünden (y. 54-38 milyon yıl önce) sonra ve Miyosen Bölümünden (y. 26-7 milyon yıl önce) önce gelir. Oligosen Bölüm, özgün litolojileri (kayaç türleri) ve fosil faunalarıyla ayırt edilen bir dizi kata ya da daha kısa zaman dilimine ayrılır. Bunlar en yaşlısından en gencine doğru Lattorfiyen, Rupeliyen ve Şattiyen katlarıdır. Bu katlar dünyanın çeşitli bölgelerinde değişik yer adlarıyla da anılır.

Avrupa'nın batısında Oligosen Bölümü denizlerin karaları basmasıyla birlikte başlamış ve bu taşkınlar sırasında bölüme özgü yumuşakçalar iç kesimlere taşınmıştır. Ama bu deniz ortamı çok uzun sürmemiş ve bunun yerini acı su ve tatlı su koşulları almıştır. Bu çevrim bütün bölüm boyunca pek çok kez yenilenmiştir.

Oligosen Bölüm sırasında, Avrasya'nın büyük bölümünü kaplayan eski Tetis Denizinin zemininde yer alan tortullar Alpler'in oluşumu sırasında biçim bozulmasına (deformasyon) uğramıştır. Bölüm sırasında genellikle ılıman iklimler ve çoğu bölgede de astropik iklim koşulları egemen olmuştur. Oligosen boyunca otlak araziler genişlemiş, ormanlar ise yavaş yavaş azalmıştır. Tetis Denizi çevresinde ise tropik bitki

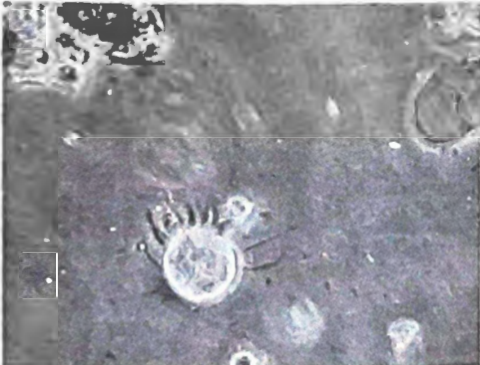
örtüsü gelişmiştir. Bugün Almanya'nın bulunduğu bölgede bataklıklar yaygınlaşmış ve geniş linyit yatakları oluşmuştur.

Oligosen Bölümde yaşamış deniz hayvanları arasında *foraminiferida* (delikliler) takımından tek hücreliler önemli bir yer tutar. Amipe benzeyen, ama karmaşık yapılı ve genellikle kalkerli kabukları olan bu grup üyeleri içinde özellikle nümülitler yaygındır. Öbür grupların büyük bölümü ise varlığını günümüze değin sürdürebilmiştir. Oligosen Bölümde kara omurgasızları oldukça bol ve çeşitliydi. Wight Adasındaki akarsu ve göl çökellerinde iyi korunmuş termitlere ve öbür böceklerle rastlanmaktadır. Baltık bölgesindeki amberlerde aralarında kelebeklerin, arıların, karıncaların ve örümceklerin de bulunduğu, Oligosen Bölümde yaşamış birçok böceğin fosilleri vardır.

Oligosen Bölümde gene büyük bir çeşitlilik gösteren kara omurgalıların fosilleri Kuzey Amerika, Avrupa, Afrika ve Asya'da bulunmuştur. Kuzey ülkelerinde yaşamış olan omurgalılar temel olarak günümüz hayvanlarına çok benzeyordu. Bu benzerlik hayvanlar arasında ilişkilerin ve döl alışverişinin görece serbest olduğunu, kazanılan özelliklerin bölüm sonuna doğru ortaya çıktığı sanılan yalıtılmış bölgelerde korunabildiğini göstermektedir. Yarasaaların coğrafi dağılımı Oligosen Bölümde genişledi ve sayıları yer yer çok arttı. Bu memelilerin mağaralara bıraktığı dışkıları günümüzde birçok yörede ekonomik olarak değerlendirilen büyük fosfat birikimlerine yol açtı.

İlkel kunduzlar Oligosen'in sonlarına doğru ortaya çıktı. Günümüz etçilleri bu bölüm boyunca çoğalarak evrimlerini sürdürdü. Soyu tükenmiş hayvanlar arasında, bilinen en iri kara hayvanları olan *Baluchitherium* cinsinin üyeleri Asya'da, ilk mastodonlar Mısır'da bulunmuştur. Kuzey Amerika'da *Mesohippus* ve *Miohippus* cinsleri gibi atın üç parmaklı ilk temsilcileri evrimleşti. Domuzlar ve pekariler ilk kez Oligosen Bölümün başlarında Avrupa'da ortaya çıktı ve bu bölümün sonlarında Kuzey Amerika'ya yayıldı. Mısır'daki Oligosen Bölüm çökellerinde insansımaymunlara benzer ilk hayvanlar olan *Parapithecus* cinsinin üyelerine ve dar burunlu maymunların birçok türüne rastlanmıştır. Yenidünya maymunlarının ilk örnekleri Güney Amerika'da Oligosen Bölüm sonlarında oluşmuş çökellerde görülür. Oligosen Bölümde Güney Amerika'nın Orta ve Kuzey Amerika'yla kara bağlantısı yoktu. Güney Amerika'nın yalıtılmış ortamında öbür kıtaların hiçbirinde rastlanmayan memeliler gelişti. Birçok Oligosen Bölüm Güney Amerika memeli yakın akraba olmasa bile, öbür kıta hayvanlarına son derece benzeyen uyarlanma biçimleriyle dikkat çeker.

Oligotrichida, *Spirotrichia* alt sınıfından kirpikli tek hücreliler takımı. Küre ya da

Oligotrichida takımından *Halteria grandinella*
J. M. Langham

armut biçimli olan bu takım üyeleri tatlı, tuzlu ve acı sulara yaşar. Gövde kirpikleri ya yoktur ya da kümeler halinde kaynaşarak uzun kıllar oluşturur.

Ağzın bulunduğu oluğun dış kenarında çok sayıda kirpik vardır. Birçok türün ön ucunda kirpiklerin kaynaşmasıyla oluşmuş, membranel denen sarmal yapılar bazen tek başlarına yer değiştirme işlevini üstlenir. Tatlı sulara yaygın olarak görülen küre biçimli *Halteria grandinella* türünün gövdesinin ortası boyunca uzanan küçük oluklarda üç kılı yedi küme bulunur. Bu kılların hareketi suda sıçrayarak ilerlemelerini sağlar.

Olimpiyat Oyunları, Eski Yunan'da çeşitli spor karşılaşmalarının yer aldığı aynı adlı antik şenliğin uzantısı bir gelenek olarak 1896'dan bu yana dört yılda bir düzenlenen uluslararası amatör spor yarışması. Spor aracılığıyla dünya halklarını birbirine yaklaştırmaya felsefesine dayanan Olimpiyat Oyunları, aynı zamanda spor dünyasının doruğu sayılır. Yaz ve Kış Olimpiyat Oyunları olarak iki bölümde yapılır.

Antik oyunların tarihi. Eski Yunan'da köklü ve yaygın bir geleneğe dayanan spor şenliklerinin en ünlüsü, İÖ 776'dan başlayarak Elis kent devletindeki Olympia'da Tanrı Zeus'un onuruna dört yılda bir düzenlenen Olimpiyat Oyunları'dı. Başlangıçta yalnızca bir gün süren oyunlar, 32 m genişliğinde ve 192 m uzunluğunda bir pistte yapılan tek bir koşu yarışını kapsıyordu. Ayrıca bu stadyumun güneyine düşen hipodromda at yarışları yapıyorlardı. Sonraki yıllarda oyunlara değişik mesafelerde koşu yarışları, disk ve cirit atma, uzun atlama, boks, güreş, pentatlon ve atlı araba yarışları eklendi. Dinsel tören ve eğlencelerin de eşlik ettiği oyunların süresi İÖ 472'den sonra, kapanış töreni çerçevesinde ödüllerin ve şampiyonlar için bir şölenin verildiği son günle birlikte beş güne çıkarıldı. Ama bu süre bazı oyunlarda değişebiliyordu.

Yalnız özgür Yunanlılara açık olan Olimpiyat Oyunları'na iki yüzyıl boyunca başta Atina ve Sparta olmak üzere bir düzine dolayında Yunan kentinden gelen şampiyonlar katıldı. İzleyen dönemde bu ilgi en uzak Yunan kolonilerine kadar yayıldı. Kaynaklara göre kadınlar oyunlara ne yarışçı, ne de izleyici olarak (Demeter rahibeleri dışında) katılabiliyordu. Karşılaşmaların çoğunda oyuncular çıplak olarak yarışıyorlardı.

Kazanma hedefinin önde olduğu Olimpiyat Oyunları'nda oyunculara ödül olarak yalnızca zeytin dallarından çelenk takılırdı. Ama kentler şampiyonlarını büyük armağanlarla ödüllendirdiğinden, yarışçılar oyunlara sıkı biçimde hazırlanırlar ve genellikle bütün zamanlarını spora ayırırlardı. Kahraman düzeyine çıkarılan şampiyonlar için ozanlar övgü şiirleri okur, heykelticiler güçlerini ve güzelliklerini mermerden heykellerle ölümsüzleştirirlerdi.

Yunanistan'ın İÖ 2. yüzyıl ortalarında Roma egemenliğine girmesinden sonra Olimpiyat Oyunları sönükleşmeye yüz tuttu. Önceleri yarışma havasının ağır bastığı spor şenlikleri, Romalılarla birlikte dövüş sporlarına dayalı seyirlik oyunlara dönüştü. Sonunda İmparator I. Theodosius, büyük olasılıkla pagan törenlerini yasağan bir geleneğe son verme düşüncesiyle 393'te resmen Olimpiyat Oyunları'nı kaldırdı.

Modern oyunların tarihi. Olimpiyat Oyunları'nı uluslararası nitelikte yeniden canlandırma düşüncesi ilk kez Kasım 1892'de Atletik Sporlar Birliği'nin bir toplantısında Fransız Pierre Coubertin tarafından ortaya

atıldı. Coubertin'in yürüttüğü kamuoyu oluşturma çalışmaları, tasarının Haziran 1894'te Paris'te düzenlenen uluslararası bir spor konferansında benimsenmesini sağladı. Bu amaçla hemen Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) oluşturuldu. 1900'de Paris'te düzenlenmesi düşünülen ilk Olimpiyat Oyunları, daha sonra yeri de değiştirilerek öne alındı ve Nisan 1896'da Yunanistan kralı I. Georgios'un koruması altında Atina'daki ilk modern olimpiik stadyumda yapıldı. Oyunlarda 13 ülkeden gelen yaklaşık 300 oyuncu 10 ayrı sporda ve 42 dalda yarıştı.

Olimpiyat Oyunları'nın kalıcı ve düzenli bir yapıya kavuşması belirli bir zaman aldı. Gelişigüzel bir yönetimin egemen olduğu 1896 Atina, 1900 Paris ve 1904 St. Louis (Missouri) Olimpiyat Oyunları, spor dalları seçimindeki özensizlik ve yarışçıların temsil düzeyinin yetersizliği nedeniyle pek başarılı geçmedi. Bayanlar Paris Olimpiyat Oyunları'nda golf ve çim tenisi, St. Louis Olimpiyat Oyunları'nda da okçuluk dalında yarıştılar. İlk kez spor kuruluşlarının denetiminde yapılan 1908 Londra Olimpiyat Oyunları'na 22 ülkeden yalnızca 36'sı bayan olmak üzere 2 binden fazla sporcu katıldı ve 17 ayrı spor kapsamında 100'den fazla dalda yarışmalara yer verildi. 1912 Stockholm Olimpiyat Oyunları'nda katılan ülke sayısı 28'e, sporcu sayısı 2.500'ün üzerine çıktı ve bayanlar ilk kez üç yüzme dalında yarıştı. I. Dünya Savaşı nedeniyle 1916'da Olimpiyat Oyunları düzenlenemedi.

Özellikle atletizmin altın çağı sayılan ikinci dönemin ilk Olimpiyat Oyunları'na 1920'de Anvers ev sahipliği yaptı. Toplam 19 spor kapsamında 150'den fazla dalda yarışmaların yer aldığı bu oyunlara 29 ülkeden 2.500'ün üzerinde sporcu katıldı. 1924 Paris Olimpiyat Oyunları 44 ülkeden 3 bini aşkın sporcuyla açıldı. Buna karşılık atıcılık ve yelken sporlarındaki yeni düzenleme nedeniyle toplam yarışma dalı sayısı 137'ye indi. 1924'ten sonra çim tenisi Olimpiyat Oyunları'ndan çıkarıldı. 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları'na bayanlar için beş atletizm, bir de jimnastik dalı kondu. Bayan sporcu sayısının Paris'e göre iki kattan fazla bir artışla 290'a ulaştığı bu oyunlarda 46 ülkeden 3 bin dolayında sporcu yer aldı. 1932 Los Angeles Olimpiyat Oyunları'na Büyük Bunalım'ın mali sıkıntıları ve uzun yolculuğun güçlükleri nedeniyle 37 ülkeden yalnızca 1.500 kadar sporcu katılabildi. 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları yaklaşık 4 bin sporcuyla ağırladı. II. Dünya Savaşı'nda yeniden Olimpiyat Oyunları'na ara verildi.

Savaş sonrasındaki oyunlar bayan sporcu sayısında belirgin bir artışa ve atletizm dışında yüzme gibi sporların önem kazanmasına sahne oldu. Öte yandan televizyon yayınlarının başlamasıyla oyunlara ilgi de arttı. Savaş sonrasının sınırlı mali olanaklarıyla Londra'da düzenlenen 1948 Olimpiyat Oyunları'na 59 ülkeden 4 bin kadar sporcu katıldı. Altmış dokuz ülkenin temsil edildiği 1952 Helsinki Olimpiyat Oyunları'nda toplam sporcu sayısı 5 bine yaklaşırken, bayan sporcu sayısı 500 sınırını aştı. 1956 Melbourne Olimpiyat Oyunları, ilk kez Güney Yarıküre'de yapılması nedeniyle kış aylarına rastladı. Avrupa'dan uzaklık sporcu sayısının 1.500'e düşmesine yol açtı. Öte yandan Avustralya'ya at girişinin yasak olması nedeniyle binicilik yarışmaları Stockholm'de yapıldı. 1960 Roma Olimpiyat Oyunları'na katılan ülke sayısı 80'i geçerken, sporcu sayısı da 5 binin üzerine çıktı. Olimpiyat

Olimpiyat Şampiyonları, 1896-1992

Yaz Oyunları

Atıcılık (erkekler)

trap (açıkta)

1900	W. Ewing	Kan.
1908	W. Ewing	Kan.
1912	J. Graham	ABD
1920	M. Ane	ABD
1924	G. Halasy	Mac.
1928	G. Gendreau	Kan.
1936	G. Rossini	It.
1960	I. Dumitrescu	Rom.
1964	E. Mattarelli	It.
1968	J. Braithwaite	Ing.
1972	A. Scalzone	It.
1976	D. Haldeman	ABD
1980	L. Giovannetti	It.
1984	L. Giovannetti	It.
1988	D. Monakov	SSCB
1992	P. Hrdlicka	Çek.

skeet (açıkta)

1968	E. Petrov	SSCB
1972	K. Wimbier	AFC
1976	J. Panacek	Çek.
1980	H. Rasmussen	Dan.
1984	M. Dryke	ABD
1988	A. Wegner	ADC
1992	S. Zhang	ÇHC

serbest tabanca

1936	T. Ullmann	Isv.†
1948	E. Vasquez Cam	Peru
1952	H. Bonner	ABD
1956	P. Linnoosvuo	Fin.
1960	A. Guşon	SSCB
1964	V. Markkanen	Fin.
1968	G. Kosih	SSCB
1972	R. Skanaker	Isv.
1976	U. Potteck	ADC
1980	A. Melentiev	SSCB
1984	H. Xu	ÇHC
1988	S. Babu	Rom.
1992	K. Loukaçik	BT**

seni tabanca

1948	K. Takács	Mac.
1952	K. Takács	Mac.
1956	S. Petrescu	Rom.
1960	W. McMillan	ABD
1964	P. Linnoosvuo	Fin.
1968	J. Zapędzki	Pol.
1972	J. Zapędzki	Pol.
1976	N. Kloor	ADC
1980	C. Iori	Rom.
1984	T. Kamachi	Jap.
1988	A. Kouzmine	SSCB
1992	R. Schumann	Alm.

küçük çaplı yivli tüfek (yatarak)

1900	A. Carnell	Ing.
1908	A. Carnell	Ing.
1912	F. Hird	ABD
1920	L. Nuesslein	ABD
1924	C. Coquelin de Lisle	Fr.
1932	B. Rönnmark	Isv.
1936	W. Røgenberg	Nor.
1948	A. Cock	ABD
1952	L. Sarbu	Rom.
1956	G. Ouellette	Kan.
1960	P. Kohnke	Alm.*
1964	L. Hammerl	Mac.
1968	J. Kurka	Çek.
1972	C.L. Ho	K.Ko.
1976	K. Smieszek	AFC
1980	K. Varga	Mac.
1984	E. Etzel	ABD
1988	M. Varga	Çek.
1992	E.-C. Lee	G. Ko.

küçük çaplı yivli tüfek (üçü; ayakta-diz çökerek-yatarak)

1952	E. Kongshaug	Nor.
1956	A. Bogdanov	SSCB
1960	V. Samburgan	SSCB
1964	L. Wigger	ABD
1968	B. Klinger	AFC
1972	J. Writer	ABD
1976	L. Bassham	ABD
1980	V. Vlasov	SSCB
1984	M. Cooper	Ing.
1988	M. Cooper	Ing.
1992	G. Petiklan	BT**

hareketli hedef (koşan yabandomuzu)

1900	L. Debray	Fr.
1972	L. Jeleznak	SSCB
1976	A. Gazov	SSCB
1980	I. Sokolov	SSCB
1984	Y. Li	ÇHC
1988	T. Heiestad	Nor.
1992	M. Jakosits	Alm.

havalı tüfek

1984	P. Hebert	Fr.
1988	G. Maksimov	Yug.
1992	Y. Fedkina	BT**

havalı tabanca

1988	T. Kinakov	Bul.
1992	Y. Wang	ÇHC

Atıcılık (bayanlar)

spor tabanca

1984	L. Thom	Kan.
1988	N. Salukvadze	SSCB
1992	M. Logvinenko	BT**

tüfek (üçü; ayakta-diz çökerek-yatarak)

1984	X. Wu	ÇHC
1988	S. Sperber	AFC
1992	L. Meili	BT**

havalı tüfek

1984	P. Spurgin	ABD
1988	I. Çilova	SSCB
1992	K.-S. Yeo	G. Ko.

havalı tabanca

1988	J. Sekaric	Yug.
1992	M. Logvinenko	BT**

Atletizm (erkekler)

100 m hız koşusu

1896	T. Burke	ABD	12,0
1900	F. Jarvis	ABD	11,0
1904	A. Hahn	ABD	11,0
1908	R. Walker	G.Ai.	10,8
1912	R. Craig	ABD	10,8
1920	C. Paddock	ABD	10,8
1924	H. Abrahams	Ing.	10,8
1928	P. Williams	Kan.	10,8
1932	E. Tolan	ABD	10,3
1936	J. Owens	ABD	10,3
1948	H. Dilard	ABD	10,3
1952	L. Remigino	ABD	10,4
1956	R. Morrow	ABD	10,3
1960	A. Hary	Alm.*	10,2
1964	R. Hayes	ABD	10,0
1968	J. Hines	ABD	9,9
1972	V. Borzov	SSCB	10,14
1976	H. Crawford	Tr.	10,06
1980	A. Wells	Ing.	10,25
1984	C. Lewis	ABD	9,99
1988	C. Lewis	ABD	9,92
1992	L. Christie	Ing.	9,98

200 m hız koşusu

1900	J. Tewksbury	ABD	22,2
1904	A. Hahn	ABD	21,6
1908	R. Kerr	Kan.	22,6
1912	R. Craig	ABD	21,7
1920	A. Woodring	ABD	22,0
1924	J. Scholz	ABD	21,6
1928	P. Williams	Kan.	21,6
1932	E. Tolan	ABD	21,2
1936	J. Owens	ABD	20,7
1948	M. Patton	ABD	21,1
1952	A. Stanfield	ABD	20,7
1956	R. Morrow	ABD	20,6
1960	L. Berrill	It.	20,5
1964	H. Carr	ABD	20,3
1968	T. Smith	ABD	19,8
1972	V. Borzov	SSCB	20,005
1976	D. Quarrie	Jam.	20,23
1980	P. Mennea	It.	20,19
1984	C. Lewis	ABD	19,80
1988	J. DeLoach	ABD	19,75
1992	M. Marsh	ABD	20,01

400 m hız koşusu

1896	T. Burke	ABD	54,2
1900	M. Long	ABD	49,4
1904	H. Hillman	ABD	49,2
1908	W. Halswelle	Ing.	50,0
1912	C. Reidpath	ABD	48,2
1920	B. Rudd	G.Ai.	49,6
1924	E. Liddell	Ing.	47,6
1928	R. Barbuti	ABD	47,8
1932	W. Carr	ABD	46,2
1936	A. Williams	ABD	46,5
1948	A. Wint	Jam.	46,2
1952	G. Rhoden	Jam.	45,9
1956	C. Jenkins	ABD	46,7
1960	O. Davis	ABD	44,9
1964	M. Larrabee	ABD	45,1
1968	L. Evans	ABD	43,8
1972	V. Matthews	ABD	44,665
1976	A. Juntorena	Küba	44,26
1980	V. Markun	SSCB	44,60
1984	A. Babers	ABD	44,27
1988	S. Lewis	ABD	43,87
1992	Q. Watts	ABD	43,50

800 m hız koşusu

1896	E. Flack	Avus.\$	2	11,0
1900	A. Tysoe	Ing.	2	01,2
1904	J. Lightbody	ABD	1	58,0
1908	M. Sheppard	ABD	1	52,8
1912	J. Meredith	ABD	1	51,9
1920	A. Hill	Ing.	1	53,4
1924	D. Lowe	Ing.	1	52,4
1928	D. Lowe	Ing.	1	51,8
1932	T. Hampson	Ing.	1	49,7
1936	J. Woodruff	ABD	1	52,9
1948	M. Whitfield	ABD	1	49,2
1952	M. Whitfield	ABD	1	47,7
1956	T. Courtney	ABD	1	48,3
1960	P. Snell	Y.Z.	1	45,1
1964	P. Snell	Y.Z.	1	44,3
1968	R. Doubell	Avus.	1	45,9
1972	D. Wottle	ABD	1	43,50
1976	A. Juntorena	Küba	1	45,40
1980	S. Ovelt	Ing.	1	43,00
1984	J. Cruz	Bre.	1	43,45
1988	P. Ereng	Kan.	1	43,88
1992	W. Tanui	Kan.	1	

1.500 m hız koşusu

1896	E. Flack	Avus.	4	33,2
1900	C. Bennett	Ing.	4	06,2
1904	J. Lightbody	ABD	4	05,4
1908	M. Sheppard	ABD	4	03,4
1912	A. Jackson	Ing.	3	58,8
1920	A. Hill	Ing.	4	01,8
1924	P. Numl	Fin.	3	53,6
1928	H. Larva	Fin.	3	53,2
1932	L. Beccali	It.	3	51,2
1936	J. Lovelock	Y.Z.	3	47,8
1948	H. Eriksson	Isv.	3	49,8
1952	J. Barthel	Lük.	3	45,1
1956	R. Delany	Isv.	3	41,2
1960	H. Elliott	Avus.	3	35,8
1964	P. Snell	Y.Z.	3	38,1
1968	K. Keino	Kan.	3	34,9
1972	P. Vasala	Fin.	3	36,3
1976	J. Walker	Y.Z.	3	39,17
1980	S. Coe	Ing.	3	38,40
1984	S. Coe	Ing.	3	32,53
1988	P. Rono	Kan.	3	35,98
1992	F. Cacho	Isv.	3	40,12

5.000 m hız koşusu

1912	H. Kolehmainen	Fin.	14	36,6
1920	J. Guillemot	Fr.	14	55,6
1924	P. Nurmi	Fin.	14	31,2
1928	V. Ritola	Fin.	14	38,0
1932	L. Lehtinen	Fin.	14	30,0
1936	G. Höckert	Fin.	14	22,2
1948	G. Reiff	Bel.	14	17,6
1952	E. Zälöpek	Çek.	14	06,8
1956	V. Kuts	SSCB	13	39,6
1960	M. Halberg	Y.Z.	13	43,4
1964	R. Schul	ABD	13	48,8
1968	M. Gammudi	Tun.	14	05,0
1972	L. Viren	Fin.	13	26,4
1976	L. Viren	Fin.	13	24,765
1980	Minna Yifter	Et.	13	21,00
1984	S. Auyta	Fas	13	05,59
1988	J. Ngugi	Kan.	13	11,70
1992	D. Baumann	Alm.	13	12,52

* ADC-AFC ortak takımı \$ ilk kez yarışın yüzde birine kadar ölçüldü † Isv.: İsveç; Isv.: İsveç; \$ Av.: Avusturya; Avus.: Avustralya

** Birleşik Takım (eski SSCB kökenli sporcular)

Olimpiyat Şampiyonları, Yaz Oyunları, 1896-1992 (devam)

Atletizm (erkekler) (devam)

10.000 m hız koşusu

		da	sn
1912	H. Kolehmainen	Fin.	31 20,8
1920	P. Nurmi	Fin.	31 45,8
1924	V. Ritola	Fin.	30 23,2
1928	P. Nurmi	Fin.	30 18,8
1932	J. Kusocinski	Pol.	30 11,4
1936	I. Salminen	Fin.	30 15,4
1948	E. Zátopek	Çek.	29 59,8
1952	E. Zátopek	Çek.	29 17,0
1956	V. Kuts	SSCB	28 45,6
1960	P. Bolotnikov	SSCB	28 32,2
1964	W. Mills	ABD	28 24,4
1968	N. Temu	Ken.	29 27,4
1972	L. Viren	Fin.	27 38,4
1976	L. Viren	Fin.	27 40,38§
1980	Miruts Yifter	Et.	27 42,70
1984	A. Cova	It.	27 47,54
1988	B. Bouteib	Fas	27 21,46
1992	K. Stuh	Fas	27 48,70

maraton

		sa	da	sn
1896	S. Louis	Yun.	2 58	50,0
1900	M. Theato	Fr.	2 59	45,0
1904	T. Hicks	ABD	3 28	53,0
1908	J. Hayes	ABD	2 55	18,4
1912	K. McArthur	G.AJ.	2 36	54,8
1920	H. Kolehmainen	Fin.	2 32	35,8
1924	A. Stanroos	Fin.	2 41	22,6
1928	A. El Oufi	Fr.	2 32	57,0
1932	J. Zabala	Arj.	2 31	36,0
1936	K. Son	Jap.	2 29	19,2
1948	D. Cabreira	Arj.	2 34	51,6
1952	E. Zátopek	Çek.	2 23	03,2
1956	A. Mimoun	Fr.	2 25	00,0
1960	A. Bikila	Et.	2 15	18,2
1964	A. Bikila	Et.	2 12	11,2
1968	M. Volde	Et.	2 20	26,4
1972	F. Shorter	ABD	2 12	19,8
1976	W. Cierpinski	ADC	2 09	55,0
1980	W. Cierpinski	ADC	2 11	03,0
1984	C. Lopes	Por.	2 09	21,0
1988	G. Bordin	It.	2 10	32,0
1992	Y.C. Hwang	G. Ko.	2 13	23,0

110 m engelli

		sn
1896	T. Curtis	ABD 17,6
1900	A. Kraenzlein	ABD 13,4
1904	F. Schule	ABD 16,0
1908	F. Smithson	ABD 13,0
1912	F. Kelly	ABD 15,1
1920	E. Thomson	Kan. 14,8
1924	D. Kinsey	ABD 15,0
1928	S. Adkinson	G.AJ. 14,8
1932	G. Selig	ABD 14,8
1936	F. Towns	ABD 14,2
1948	W. Porter	ABD 13,9
1952	H. Dillard	ABD 13,7
1956	L. Calhoun	ABD 13,5
1960	L. Calhoun	ABD 13,8
1964	H. Jones	ABD 13,6
1968	W. Davenport	ABD 13,3
1972	R. Milburn	ABD 13,24§
1976	G. Drut	Fr. 13,30
1980	T. Munkelt	ADC 13,38
1984	R. Kingdom	ABD 12,20
1988	R. Kingdom	ABD 12,98
1992	M. McKoy	Kan. 13,12

400 m engelli

		sn
1900	J. Tewksbury	ABD 57,8
1904	H. Hillman	ABD 53,0
1908	C. Bacon	ABD 55,0
1920	F. Loomis	ABD 54,0
1924	F. Taylor	ABD 52,6
1928	Lord Burghley	Ing. 53,4
1932	R. Tisdall	Ir. 51,7
1936	G. Hardin	ABD 52,4
1948	R. Cochran	ABD 51,1
1952	C. Moore	ABD 50,8
1956	G. Davis	ABD 50,1
1960	G. Davis	ABD 49,3
1964	W. Cawley	ABD 49,6
1968	D. Hemery	Ing. 48,1
1972	J. Akil-Bua	Ug. 47,82§
1976	E. Moses	ABD 47,64
1980	V. Beck	ADC 48,70
1984	E. Moses	ABD 47,75
1988	A. Phillips	ABD 47,19
1992	K. Young	ABD 48,78

3.000 m engelli

		da	sn
1920	P. Hodge	Ing. 10	00,4
1924	V. Ritola	Fin. 9	33,8
1928	T. Loukola	Fin. 9	21,8
1932	V. Iso-Hollo	Fin. 10	33,4
1936	V. Iso-Hollo	Fin. 9	03,8
1948	T. Sjöstrand	Isv. 9	04,8
1952	H. Ashenfelder	ABD 8	45,4
1956	C. Brasher	Ing. 8	41,2
1960	Z. Krzyszkowiak	Pol. 8	34,2
1964	G. Roelants	Bel. 8	30,8
1968	A. Bwott	Ken. 8	51,0
1972	K. Kembo	Ken. 8	23,8
1976	A. Garderud	Isv. 8	08,02§
1980	B. Malinowski	Pol. 8	09,70
1984	J. Korir	Ken. 8	11,80
1988	J. Kanud	Ken. 8	05,51
1992	M. Birir	Ken. 8	08,84

4x100 m bayrak

		sn
1912	Ing.	42,4
1920	ABD	42,2
1924	ABD	41,0
1928	ABD	41,0
1932	ABD	40,0
1936	ABD	39,8
1948	ABD	40,8
1952	ABD	40,1
1956	ABD	39,5
1960	ABD	39,5
1964	ABD	39,0
1968	ABD	38,2
1972	ABD	38,19§
1976	ABD	38,33
1980	SSCB	38,28
1984	ABD	37,83
1988	SSCB	38,19
1992	ABD	37,40

4x400 m bayrak

		da	sn
1912	ABD	3-	18,8
1920	Ing.	3	22,2
1924	ABD	3	18,0
1928	ABD	3-	14,2
1932	ABD	3	08,2
1936	Ing.	3	09,0
1948	ABD	3	10,4
1952	Jam.	3	03,9
1956	ABD	3	04,8
1960	ABD	3	02,2
1964	ABD	3	00,7
1968	ABD	2	58,1
1972	Kan.	2	59,8
1976	ABD	2	58,5§
1980	SSCB	3	01,1
1984	ABD	2	57,81
1988	ABD	2	58,16
1992	ABD	2	55,74

20.000 m yürüyüş

		sa	da	sn
1956	L. Spin	SSCB	1 31	27,4
1960	V. Golubnitsy	SSCB	1 34	07,2
1964	K. Matthews	Ing.	1 29	84,0
1968	V. Golubnitsy	SSCB	1 33	58,4
1972	P. Frenkel	ADC	1 26	42,8
1976	D. Bautista	Mek.	1 24	40,8
1980	M. Damilano	It.	1 23	35,5
1984	E. Carlo	Mek.	1 23	13,0
1988	J. Pribilinec	Çek.	1 19	57,0
1992	D. P. Montero	Isp.	1 21	45,0

50.000 m yürüyüş

		sa	da	sn
1932	T. Green	Ing.	4 50	10,0
1936	H. Whitlock	Ing.	4 30	41,4
1948	J. Ljunggren	Isv.	4 41	52,0
1952	G. Dordoni	It.	4 28	07,8
1956	N. Read	Y.Z.	4 30	42,8
1960	D. Thompson	Ing.	4 25	30,0
1964	A. Pamich	It.	4 11	12,4
1968	C. Hohne	ADC	4 20	13,8
1972	B. Kannenberg	AFC	3 58	11,8
1976	H. Gauder	ADC	3 49	24,0
1980	R. Gonzales	Mek.	3 47	28,0
1984	V. Ivanenko	SSCB	3 38	29,0
1992	R. A. Perlov	BT**	3 50	13,0

yüksek atlama

		m
1896	E. Clark	ABD 1,81
1900	L. Baxter	ABD 1,90
1904	S. Jones	ABD 1,80
1908	H. Porter	ABD 1,90
1912	A. Richards	ABD 1,93
1920	R. Landon	ABD 1,93
1924	H. Osborn	ABD 1,98
1928	R. King	ABD 1,94
1932	D. McNaughton	Kan. 1,97
1936	C. Johnson	ABD 2,03
1948	J. Winter	Avus. 1,98
1952	W. Davies	ABD 2,04
1956	C. Dumas	ABD 2,12
1960	R. Saviakadze	SSCB 2,18
1964	V. Brumel	SSCB 2,18
1968	R. Fosbury	ABD 2,24
1972	Yu. Tarnak	SSCB 2,23
1976	J. Wozola	Pol. 2,25
1980	G. Wesig	ADC 2,36
1984	D. Moegenburg	AFC 2,35
1988	G. Ardeanto	SSCB 2,38
1992	J. Solomayor	Kuba 2,34

eniklik atlama

		m
1896	W. Hoyt	ABD 3,30
1900	L. Baxter	ABD 3,30
1904	C. Dvorak	ABD 3,50
1908	E. Cooke	ABD 3,71
1912	A. Gilbert	ABD 3,95
1920	H. Babcock	ABD 4,09
1924	F. Foss	ABD 3,95
1928	L. Barnes	ABD 4,20
1932	S. Carr	ABD 4,31
1936	W. Miller	ABD 4,35
1948	E. Meadows	ABD 4,30
1952	O. Smith	ABD 4,55
1956	R. Richards	ABD 4,58
1960	D. Bragg	ABD 4,70
1964	F. Hansen	ABD 5,10
1968	B. Seagrinn	ABD 5,40
1972	W. Nordvig	ADC 5,50
1976	T. Slusanski	Fpol. 5,50
1980	W. Kozalawicz	Fpol. 5,78
1984	P. Quinon	Fr. 5,75
1988	S. Bubka	SSCB 5,90
1992	M. Tarasov	BT** 5,90

uzun atlama

		m
1896	E. Clark	ABD 6,35
1900	A. Kraenzlein	ABD 7,18
1904	M. Prinstein	ABD 7,34
1908	F. Irons	ABD 7,48
1912	A. Gutterason	ABD 7,60
1920	W. Patterson	Isv. 7,15
1924	H. de Hubbard	ABD 7,44
1928	E. Hamm	ABD 7,73
1932	E. Gordon	ABD 7,84
1936	J. Owens	ABD 8,06
1948	W. Steele	ABD 7,82
1952	J. Biffle	ABD 7,87
1956	G. Bell	ABD 7,83
1960	R. Boston	ABD 8,12
1964	L. Davies	Ing. 8,07
1968	R. Beamon	ABD 8,90
1972	R. Williams	ABD 8,24
1976	A. Robinson	ABD 8,35
1980	J. Dombrowski	ADC 8,54
1984	C. Lewis	ABD 8,54
1988	C. Lewis	ABD 8,72
1992	C. Lewis	ABD 8,87

üç adım atlama

		m
1896	J. Connelly	ABD 13,71
1900	M. Prinstein	ABD 14,47
1904	M. Prinstein	ABD 14,35
1908	T. Ahern	Ing. 14,81
1912	G. Lindblom	Isv. 14,76
1920	V. Tuulbo	Fin. 14,50
1924	A. Winter	Avus. 15,53
1928	M. Oda	Jap. 15,21
1932	C. Nambu	Jap. 15,72
1936	N. Tacima	Jap. 16,00
1948	A. Ahman	Isv. 15,40
1952	A. da Silva	Bre. 16,22
1956	A. da Silva	Bre. 16,35
1960	J. Schmidt	Pol. 16,81
1964	J. Schmidt	Pol. 16,85
1968	V. Senyayev	SSCB 17,39
1972	V. Senyayev	SSCB 17,35
1976	V. Senyayev	SSCB 17,28
1980	Ya. Uudmaa	SSCB 17,35
1984	A. Joyner	ABD 17,28
1988	H. Markov	Bul. 17,81
1992	M. Conley	ABD 17,63

Olimpiyat Şampiyonları, Yaz Oyunları, 1896-1992 (devam)

Atletizm (erkekler) (devam)

gülle atma		m	disk atma		m	çekiç atma		m
1896 R. Garrett	ABD	11,22	1896 R. Garrett	ABD	29,15	1900 J. Flanagan	ABD	49,73
1900 R. Sheldon	ABD	14,10	1900 R. Bauer	Mac	36,04	1904 J. Flanagan	ABD	51,23
1904 R. Rose	ABD	14,81	1904 M. Sheridan	ABD	39,28	1908 J. Flanagan	ABD	51,92
1908 R. Rose	ABD	14,21	1908 M. Sheridan	ABD	40,89	1912 M. McGrath	ABD	54,74
1912 R. McDonald	ABD	15,34	1912 A. Taipale	Fin.	45,21	1920 P. Ryan	ABD	52,87
1920 V. Forté	Fin.	14,81	1920 E. Niklander	Fin.	44,68	1924 F. Tootell	ABD	53,30
1924 C. Houser	ABD	14,99	1924 C. Houser	ABD	46,15	1928 P. O'Callaghan	Ir.	51,39
1928 J. Kuck	ABD	15,87	1928 C. Houser	ABD	47,32	1932 P. O'Callaghan	Ir.	53,92
1932 L. Sexton	ABD	16,00	1932 J. Anderson	ABD	49,49	1936 K. Hein	Alm.	56,49
1936 H. Woellke	Alm.	16,20	1936 K. Carpenter	ABD	50,48	1948 I. Németh	Mac.	56,07
1948 W. Thompson	ABD	17,12	1948 A. Consolini	It.	52,78	1952 J. Csermák	Mac.	60,34
1952 P. O'Brien	ABD	17,41	1952 S. Iness	ABD	55,03	1956 H. Connolly	ABD	63,19
1956 P. O'Brien	ABD	18,57	1956 A. Oerter	ABD	56,36	1960 V. Rudenkov	SSCB	67,10
1960 W. Neider	ABD	19,68	1960 A. Oerter	ABD	59,18	1964 R. Klim	SSCB	69,74
1964 D. Long	ABD	20,33	1964 A. Oerter	ABD	61,00	1968 G. Zsivótzky	Mac.	73,36
1968 R. Matson	ABD	20,54	1968 A. Oerter	ABD	64,78	1972 A. Bondarcuk	SSCB	75,50
1972 W. Komar	Pol.	21,18	1972 L. Daneš	Çek.	64,40	1976 Yu. Sedih	SSCB	77,52
1976 U. Beyer	ADC	21,05	1976 M. Wilkins	ABD	67,50	1980 Yu. Sedih	SSCB	81,80
1980 V. Kizelyov	SSCB	21,35	1980 V. Raşcupkin	SSCB	66,64	1984 J. Tialinen	Fin.	78,08
1984 A. Andrei	It.	21,26	1984 R. Danneberg	AFC	66,60	1988 S. Litvinov	SSCB	84,80
1988 U. Timmermann	ADC	22,47	1988 J. Schult	ADC	68,82	1992 A. Abduvaliyev	BT**	82,53
1992 M. Stulce	ABD	21,70	1992 R. Ubartas	Lit.	65,12			

çift atma		m	Atletizm (bayanlar)		sn
1908 E. Lemming	İsv.	54,83	100 m hız koşusu		
1912 E. Lemming	İsv.	60,64	1928 E. Robinson	ABD	12,2
1920 J. Myyrä	Fin.	65,78	1932 S. Walasiewicz	Pol.	11,9
1924 J. Myyrä	Fin.	62,96	1936 H. Stephens	ABD	11,5
1928 E. Lundqvist	İsv.	66,60	1948 F. Blankers-Koen	Hol.	11,9
1932 M. Järvinen	Fin.	72,71	1952 M. Jackson	Avus.	11,5
1936 G. Stöck	Alm.	71,84	1956 B. Cuthbert	Avus.	11,5
1948 T. Rautavaara	Fin.	69,77	1960 W. Rudolph	ABD	11,0
1952 C. Young	ABD	73,78	1964 W. Tyus	ABD	11,4
1956 E. Danielson	Nor.	85,71	1968 W. Tyus	ABD	11,0
1960 V. Tsibulenko	SSCB	84,64	1972 R. Stecher	ADC	11,075
1964 P. Nevala	Fin.	82,66	1976 A. Richter	AFC	11,08
1968 Ya. Lysis	SSCB	90,10	1980 L. Kondratyeva	SSCB	11,06
1972 K. Wolfermann	AFC	90,48	1984 E. Ashford	ABD	10,97
1976 M. Németh	Mac.	94,58	1988 F. Griffith Joyner	ABD	10,54
1980 D. Kula	SSCB	91,20	1992 G. Devers	ABD	10,82
1984 A. Haerkoenen	Fin.	86,76			
1988 T. Korjus	Fin.	84,28			
1992 J. Zelezny	Çek.	89,66			

200 m hız koşusu		sn	400 m hız koşusu		sn	800 m hız koşusu		da	sn
1948 F. Blankers-Koen	Hol.	24,4	1964 B. Cuthbert	Avus.	52,0	1928 L. Riedke-Balschauer	Alm.	2	16,8
1952 M. Jackson	Avus.	23,7	1968 C. Besson	Fr.	52,0	1960 L. Usenko-Sevtsova	SSCB	2	04,3
1956 B. Cuthbert	Avus.	23,4	1972 M. Zehrt	ADC	51,085	1964 A. Packer	Ing.	2	01,1
1960 W. Rudolph	ABD	24,0	1976 I. Szewinska	Pol.	49,29	1968 M. Manning	ABD	2	00,9
1964 E. McGuire	ABD	23,0	1980 M. Koch	ADC	48,88	1972 H. Falck	AFC	1	58,6
1968 I. Szewinska	Pol.	22,5	1984 V. Brisco-Hooks	ABD	48,83	1976 T. Kazankina	SSCB	1	54,945
1972 R. Stecher	ADC	22,405	1988 O. Brzguina	SSCB	48,65	1980 N. Otzarenko	SSCB	1	53,5
1976 B. Eckert	ADC	22,37	1992 M.-J. Prec	Fr.	48,83	1984 D. Malinle	Rom.	1	57,60
1980 B. Eckert-Wockel	ADC	22,03				1988 S. Wodars	ADC	1	56,10
1984 V. Brisco-Hooks	ABD	21,81				1992 E. van Langen	Hol.	1	55,54
1988 F. Griffith Joyner	ABD	21,34							
1992 G. Torrence	ABD	21,81							

1.500 m hız koşusu				da	sn	4x100 m bayrak				sn	4x400 m bayrak				da	sn	80 m engelli (1972 den sonra 100 m engelli)				sn
1972	L. Bragina	SSCB	4		01,4	1928	Kan	48,4	1972	ADC	3		23,0	1932	M. Didrikson		ABD	11,7			
1976	T. Kazankina	SSCB	4		05,485	1932	ABD	47,0	1976	ADC	3		19,235	1936	T. Valla		It.	11,7			
1980	T. Kazankina	SSCB	3		56,8	1936	ABD	46,9	1980	SSCB	3		20,2	1948	F. Blankers-Koen		Hol.	11,2			
1984	G. Doro	It.	4		03,25	1948	Hol.	47,5	1984	ABD	3		18,29	1952	S. Strickland de La Hunty		Avus.	10,9			
1988	P. Ivan	Rom	3		53,98	1952	ABD	45,8	1988	SSCB	3		15,18	1956	S. Strickland de La Hunty		Avus.	10,7			
1992	H. Boulmerka	Cez.	3		55,30	1956	Avus.	44,5	1992	BT**	3		20,20	1960	I. Press		SSCB	10,8			
						1960	ABD	44,5							1964	K. Balzer		Alm.*	10,5		
3.000 m hız koşusu				da	sn	1964	Pol.	43,6							1968	M. Caird		Avus.	10,3		
1984	M. Puica	Rom.	8		35,96	1968	ABD	42,8							1972	A. Ehrhardt		ADC	12,595		
1988	T. Samolenko	SSCB	8		26,53	1972	AFC	42,815							1976	J. Schaller		ADC	12,77		
1992	Y. Romanova	BT**	6		46,04	1976	ADC	42,55							1980	V. Komisova		SSCB	12,56		
						1980	ADC	41,60							1984	B. Fitzgerald-Brown		ABD	12,64		
10.000 m hız koşusu				da	sn	1984	ABD	41,65							1988	Y. Donkova		Bul.	12,38		
1988	O. Bondarenko	SSCB	31		05,21	1988	ABD	41,98							1992	P. Patoulidou		Yun.	12,64		
1992	D. Tulu	El.	31		06,02	1992	ABD	42,11													
maraton				sa	da	sn									400 m engelli				sn		
1984	J. Benoit	ABD	2		24	52,0									1984	N. el-Moutawakel		Fas	54,61		
1988	R. Mota	Por.	2		25	40,0									1988	D. Flintoff-King		Avus.	53,17		
1992	V. Yegorova	BT**	2		32	41,0									1992	S. Gunnell		Ing.	53,23		

yüksek atlama		m	uzun atlama		m	disk atma		m
1928 E. Catherwood	Kan.	1,59	1948 V. Gyarmati	Mac.	5,69	1928 H. Konopacka	Pol.	39,62
1932 J. Shiley	ABD	1,66	1952 Y. Williams	Y.Z.	6,24	1932 L. Copeland	ABD	40,58
1936 I. Csák	Mac.	1,60	1956 E. Krzesinska	Pol.	6,35	1936 G. Mauermayer	Alm.	47,63
1948 A. Coachman	ABD	1,68	1960 V. Kreplina	SSCB	6,37	1948 M. Ostermeyer	Fr.	41,92
1952 E. Brand	G.A.I.	1,67	1964 M. Rand	Ing.	6,76	1952 N. Romaszkova	SSCB	51,42
1956 M. McDaniel	ABD	1,76	1968 V. Viscopoleanu	Rom.	6,82	1956 O. Fikotova	Çek.	53,69
1960 I. Balas	Rom.	1,85	1972 H. Rosendahl	AFC	6,78	1960 N. Ponomareva	SSCB	55,10
1964 I. Balas	Rom.	1,90	1976 A. Vogt	ADC	6,72			
1968 M. Rezkova	Çek.	1,82	1980 T. Kolpakova	SSCB	7,06	1964 T. Pross	SSCB	57,27
1972 U. Meyfarth	AFC	1,92	1984 A. Stanciu	Rom.	6,96	1968 L. Manollu	Rom.	58,28
1976 R. Ackermann	ADC	1,93	1988 J. Joyner-Kersey	ABD	7,40	1972 F. Molnik	SSCB	66,62
1980 S. Simson	It.	1,97	1992 H. Drechsler	Alm.	7,14	1976 E. Schlaak	ADC	69,00
1984 U. Meyfarth	AFC	2,02				1980 E. Jahl	ADC	69,96
1988 L. Ritter	ABD	2,03				1984 R. Stalman	Hol.	65,38
1992 H. Henkel	Alm.	2,02				1988 M. Hellmann	ADC	72,30
						1992 M. Marten	Küba	70,06

* ADC-AFC ortak takımı * 5'lik hız yarışının yüzde birine kadar ölçüldü

** Birleşik Takım (eski SSCB kökenli sporcular) * 1913'te elinden alınan madalyası 1982'de geri verildi

Olimpiyat Şampiyonları, Yaz Oyunları, 1896-1992 (devam)

Boks		sinek sıklet (51 kg)		horoz sıklet (54 kg)		hüyük sıklet (57 kg)		
hafif sinek sıklet (48 kg)								
1968	F. Rodriguez	Ven.	1904	G. Finnegan	ABD	1904	O. Kirk	ABD
1972	G. Gedo	Mac	1920	F. De Genaro	ABD	1908	R. Gunn	Ing.
1976	J. Hernandez	Küba	1924	F. La Barba	ABD	1920	P. Fritsch	Fr.
1980	S. Sabirov	SSCB	1928	A. Kocsis	Mac.	1924	J. Fields	ABD
1984	P. Gonzales	ABD	1932	I. Enekes	Mac.	1928	L. van Kleeven	Hol.
1988	I. Hristov	Bul	1936	W. Kaiser	Alm.	1932	C. Robledo	Arj.
1992	R. Marcelo	Küba	1948	P. Perez	Arj.	1936	G. Casonovas	Arj.
			1952	N. Brooks	ABD	1948	E. Formenti	It.
			1956	T. Spinks	Ing.	1952	J. Zachara	Çek.
			1960	G. Török	Mac.	1956	V. Safronov	SSCB
			1964	F. Atzon	It.	1960	F. Musso	It.
			1968	R. Delgado	Mek.	1964	S. Stepaşkin	SSCB
			1972	G. Kostadinov	Bul.	1968	A. Roldan	Mek.
			1976	L. Randolph	ABD	1972	B. Kuznetsov	SSCB
			1980	P. Lessov	Bul.	1976	A. Herrera	Küba
			1984	S. McCrory	ABD	1980	R. Fink	ADC
			1988	K.-S. Kim	G.Ko.	1984	M. Taylor	ABD
			1992	S.C. Choi	K. Ko.	1988	G. Parisi	It.
						1992	A. Tews	Alm.

hafif siklet (60 kg)			yan vöter siklet (63,5 kg)			vöter siklet (67 kg)			yan orta siklet (71 kg)		
1904	H. Spanger	ABD	1952	C. Adkins	ABD	1904	A. Young	ABD	1952	L. Papp	Mac.
1908	F. Grace	Ing.	1956	V. Engibaryan	SSCB	1920	T. Schneider	Kan.	1956	L. Papp	Mac.
1920	S. Mosberg	ABD	1960	B. Nemecek	Çek.	1924	J. Delarge	Bel.	1960	W. McClure	ABD
1924	H. Nielsen	Dan.	1964	J. Kulej	Pol.	1928	E. Morgan	Y.Z.	1964	B. Lagutin	SSCB
1928	C. Orlandi	It.	1968	J. Kulej	Pol.	1932	E. Flynn	ABD	1968	B. Lagutin	SSCB
1932	L. Stevens	G.Af.	1972	R. Seales	ABD	1936	S. Suvo	Fin.	1972	D. Kottysch	AFC
1936	I. Harangi	Mac.	1976	R. Leonard	ABD	1948	J. Torma	Çek.	1976	J. Rybicki	Pol.
1948	G. Dreyer	G.Af.	1980	P. Oliva	It.	1952	Z. Chychla	Pol.	1980	A. Martinez	Küba
1952	A. Bolognesi	It.	1984	J. Page	ABD	1956	N. Linca	Rom.	1984	F. Tale	ABD
1956	R. McTaggart	Ing.	1988	V. Yanovski	SSCB	1960	G. Benvenut	It.	1988	S.-H. Park	G.Ko.
1960	K. Pazdzior	Pol.	1992	H. Vinent	Küba	1964	M. Kasprzyk	Pol.	1992	J. Lemus	Küba
1964	G. Grudzien	Pol.				1968	M. Wolke	ADC			
1968	R. Hams	ABD				1972	E. Correa	Küba			
1972	J. Szczepanski	Pol.				1976	J. Bachfeld	ADC			
1976	H. Davis	ABD				1980	A. Aldama	Küba			
1980	A. Herrera	Küba				1984	M. Breland	ABD			
1984	P. Whitaker	ABD				1988	R. Wangila	Ken.			
1988	A. Zuelow	ADC				1992	M. Carruth	Ir.			
1992	O. de la Hoya	ABD									

orta sıklet (75 kg)			yan ağır sıklet (81 kg)			ağır sıklet (81 kg'nin üstünde)			süper ağır sıklet (91 kg'nin üstünde)			Çim hokeyi erkekler		bayanlar	
1904	C. Mayer	ABD	1920	E. Eagan	ABD	1904	S. Berger	ABD	1984	T. Biggs	ABD	1908	Ing.	1980	Zimb.
1908	J. Douglas	Ing.	1924	H. Mitchell	Ing.	1908	A. Oldman	Ing.	1988	L. Lewis	Kan.	1920	Ing.	1984	Hol.
1920	H. Malin	Ing.	1928	V. Avendano	Arj.	1920	R. Rawson	Ing.	1992	R. Balado	Küba	1928	Hin.	1988	Avus.
1924	H. Malin	Ing.	1932	D. Carstens	G.Af.	1924	O. Von Porat	Nor.				1932	Hin.	1992	İsp.
1928	P. Toscani	It.	1936	R. Michelot	Fr.	1928	R. Jurado	Arj.				1936	Hin.		
1932	C. Barth	ABD	1948	G. Hunter	G.Af.	1932	A. Lovell	Arj.				1948	Hin.		
1936	J. Despeaux	Fr.	1952	N. Lee	ABD	1936	H. Runge	Alm.				1952	Hin.		
1948	L. Papp	Mac.	1956	J. Boyd	ABD	1948	R. Iglesias	Arj.				1956	Hin.		
1952	F. Patterson	ABD	1960	C. Clay	ABD	1952	E. Sanders	ABD				1960	Pak.		
1956	G. Saitkov	SSCB	1964	C. Pinto	It.	1956	P. Rademacher	ABD				1964	Hin.		
1960	E. Crook	ABD	1968	D. Pozniak	SSCB	1960	F. de Piccoli	It.				1968	Pak.		
1964	V. Popencenko	SSCB	1972	M. Parlov	Yug.	1964	J. Frazier	ABD				1972	AFC		
1968	C. Finnegan	Ing.	1976	L. Spinks	ABD	1968	G. Foreman	ABD				1976	Y.Z.		
1972	V. Lemeşev	SSCB	1980	S. Kacar	Yug.	1972	T. Stevenson	Küba				1980	Hin.		
1976	M. Spinks	ABD	1984	A. Jospović	Yug.	1976	T. Stevenson	Küba				1984	Pak.		
1980	J. Gomez	Küba	1988	A. Maynard	ABD	1980	T. Stevenson	Küba				1988	Ing.		
1984	J.S. Şin	G.Ko.	1992	T. May	Alm.	1984	H. Tillman	ABD				1992	Alm.		
1988	H. Maske	ADC				1988	R. Mercer	ABD							
1992	A. Hernandez	Küba				1992	F. Savon	Küba							

Eskrim (erkekler)			Böke (takım)			epe (bireysel)			epe (takım)			kılıç (bireysel)			kılıç (takım)		
Böke (bireysel)																	
1896	E. Gravelotte	Fr.	1904	Küba		1900	R. Fonst	Küba	1908	Fr.	1896	I. Georgiadis	Yun.	1908	Mac.		
1900	C. Coste	Fr.	1920	It.		1904	R. Fonst	Küba	1912	Bel.	1900	G. de La Falaise	Fr.	1912	Mac.		
1904	R. Fonst	Küba	1924	Fr.		1908	G. Albert	Fr.	1920	It.	1904	M. Diaz	Küba	1920	It.		
1912	N. Nadi	It.	1928	It.		1912	P. Anspach	Bel.	1924	Fr.	1908	J. Fuchs	Mac.	1924	It.		
1920	N. Nadi	It.	1932	Fr.		1920	A. Massard	Fr.	1928	It.	1912	J. Fuchs	Mac.	1928	Mac.		
1924	R. Ducret	Fr.	1936	It.		1924	C. Delporte	Bel.	1932	Fr.	1920	N. Nadi	It.	1932	Mac.		
1928	L. Gaudin	Fr.	1948	Fr.		1928	L. Gaudin	Fr.	1936	It.	1924	S. Posta	Mac.	1936	Mac.		
1932	G. Marzi	It.	1952	Fr.		1932	C. Cornaggia-Medici	It.	1948	Fr.	1928	O. Tersztyánszky	Mac.	1948	Mac.		
1936	G. Gaudin	It.	1956	It.					1952	It.	1932	G. Piller	Mac.	1952	Mac.		
1948	J. Buhan	Fr.	1960	SSCB		1936	F. Riccardi	It.	1956	It.	1936	E. Kabos	Mac.	1956	Mac.		
1952	C. d'Onola	Fr.	1964	SSCB		1948	L. Cantone	It.	1960	It.	1948	A. Gerevich	Mac.	1960	Mac.		
1956	C. d'Onola	Fr.	1968	Fr.		1952	E. Mangiarotti	It.	1964	Mac	1952	P. Kovács	Mac.	1964	SSCB		
1960	V. Jdanovic	SSCB	1972	Pol.		1956	C. Pavesi	It.	1968	Mac.	1956	R. Kárpáti	Mac.	1968	SSCB		
1964	E. Franke	Pol.	1976	AFC		1960	G. Delfino	It.	1972	Mac	1960	R. Kárpáti	Mac.	1972	It.		
1968	I. Drimba	Rom.	1980	Fr.		1964	G. Knas	SSCB	1976	İsv.	1964	T. Pézsa	Mac.	1976	SSCB		
1972	W. Woyda	Pol.	1984	It.		1968	G. Kulcaar	Mac.	1980	Fr.	1968	J. Pawlowski	Pol.	1980	SSCB		
1976	F. Dal Zotto	It.	1988	SSCB		1972	C. Fenyvess	Mac.	1984	AFC	1972	V. Sidyak	SSCB	1984	It.		
1980	V. Smirnov	SSCB	1992	Alm.		1976	A. Pusch	AFC	1988	Fr.	1976	V. Krovopuskov	SSCB	1988	Mac.		
1984	M. Numa	It.				1980	J. Harmenberg	İsv.	1992	Alm.	1980	V. Krovopuskov	SSCB	1992	BT**		
1988	S. Canon	It.				1984	P. Bousse	Fr.			1984	J.-F. Lamour	Fr.				
1992	P. Omnes	Fr.				1988	A. Schmitt	AFC			1988	J.-F. Lamour	Fr.				
						1992	E. Szabo	Fr.			1992	B. Szabo	Mac.				

Olimpiyat Şampiyonları, Yaz Oyunları, 1896-1992 (devam)

Eskrim (bayanlar)		Futbol		Güreş-Serbest		sinek sıklet (52 kg)					
Röde bireysel		Röde takım		kâğıt sıklet (48 kg)							
1924	E. Osier	Dan.	1960 SSCB	1900	İng.	1972	R. Ornatiev	SSCB	1904	R. Curry	ABD
1928	H. Mayer	Alm.	1964 Mac.	1904	Kan.	1978	K. Issaev	Bul.	1948	L. Virtala	Fin.
1932	E. Preis	Av.	1968 SSCB	1908	İng.	1980	C. Pollio	It.	1952	H. Gemici	Tür.
1936	I. Schacherer-Elek	Mac.	1972 SSCB	1912	İng.	1984	R. Weaver	ABD	1956	M. Tsakaliamandze	SSCB
1948	I. Elek	Mac.	1976 SSCB	1920	Bel.	1988	T. Kobayashi	Jap.	1960	A. Bilek	Tür.
1952	I. Camber	It.	1980 Fr.	1924	Ur.	1992	I. P. Kim	K. Ko.	1964	Y. Yosida	Jap.
1956	G. Sheen	İng.	1984 AFC	1928	Ur.				1968	S. Nakata	Jap.
1960	A. Schmid	Alm.*	1988 AFC	1936	It.				1972	K. Kato	Jap.
1964	I. Ujlaki-Rejtó	Mac.	1992 It.	1948	İsv.				1978	Y. Takada	Jap.
1968	Ye. Novikova	SSCB		1952	Mac.				1980	A. Beloglazov	SSCB
1972	A. Ragno Lonzi	It.		1956	SSCB				1984	S. Trestena	Yug.
1976	I. Schwarzenberger	Mac.		1960	Yug.				1988	M. Sato	Jap.
1980	P. Trinquet	Fr.		1964	Mac.				1992	H. S. Li	K. Ko.
1984	J. Luan	CHC		1968	Mac.						
1988	A. Fichtel	AFC		1972	Pol.						
1992	G. Trillini	It.		1976	ADC						
				1980	Çek.						
				1984	Fr.						
				1988	SSCB						
				1992	İsp.						

horoz siklet (57 kg)		tüy siklet (62 kg)		hafif siklet (68 kg)		velter siklet (74 kg)		
1900	G. Mehnert	ABD	1904	I. Niflot	ABD	1904	O. Roem	ABD
1908	G. Mehnert	ABD	1908	G. Dole	ABD	1908	G. Rehyskow	İng.
1924	K. Pihlajamäki	Fin.	1920	C. Ackert	ABD	1920	R. Anttila	Fin.
1928	K. Maakinen	Fin.	1924	R. Reed	ABD	1924	R. Vis	ABD
1932	R. Pearce	ABD	1928	A. Morrison	ABD	1928	O. Käpp	Est.
1936	O. Zombori	Mac.	1932	H. Pihlajamäki	Fin.	1932	C. Pacome	Fr.
1948	N. Akar	Tür.	1936	H. Pihlajamäki	Fin.	1936	K. Kärpät	Mac.
1952	I. Işii	Jap.	1948	G. Bilge	Tür.	1948	C. Atik	Tür.
1956	M. Dağıstanlı	Tür.	1952	B. Sit	Tür.	1952	Q. Anderberg	İsv.
1960	T. MacCann	ABD	1956	S. Sasahara	Jap.	1956	E. Habibi	İran
1964	Y. Uetake	Jap.	1960	M. Dağıstanlı	Tür.	1960	S. Wilson	ABD
1968	Y. Uetake	Jap.	1964	O. Vatanabe	Jap.	1964	E. Dimov	Bul.
1972	H. Yanagida	Jap.	1968	M. Kaneko	Jap.	1968	A. Muvahid	İran
1976	V. Yumin	SSCB	1972	Z. Abdülbekov	SSCB	1972	D. Gable	ABD
1980	S. Beloglazov	SSCB	1976	C.-M. Yang	G.Ko.	1976	P. Pinigin	SSCB
1984	H. Tomiyama	Jap.	1980	M. Abusev	SSCB	1980	S. Absalov	SSCB
1988	S. Beloglazov	SSCB	1984	R. Lewis	ABD	1984	I.T. Yu	G.Ko.
1992	A. Puerto	Küba	1988	J. Smith	ABD	1988	A. Fadzaev	SSCB
			1992	J. Smith	ABD	1992	A. Fadzaev	BT**

orta sıklet (82 kg)		yarı ağır sıklet (90 kg)		ağır sıklet (100 kg)		super-ağır sıklet (100 kg'nin üstünde)					
1904	C. Erickson	ABD	1920	A. Larsson	İsv.	1896	K. Schumann	Alm.	1972	A. Medved	SSCB
1908	S. Bacon	İng.	1924	J. Spelman	ABD	1904	B. Hansen	ABD	1976	S. Andiev	SSCB
1920	E. Leino	Fin.	1928	T. Sjöstedt	İsv.	1908	G. O'Kelly	İng.	1980	S. Andiev	SSCB
1924	F. Haggmann	İsv.	1932	P. Mehringer	ABD	1920	R. Rothe	İsv.	1984	B. Baumgartner	ABD
1928	E. Kyburz	İsv.	1936	K. Fridell	İsv.	1924	H. Steele	ABD	1988	D. Gobeççinli	SSCB
1932	J. Johansson	İsv.	1948	H. Wittenberg	ABD	1928	J. Richthoff	İsv.	1992	B. Baumgartner	ABD
1936	E. Poivé	Fr.	1952	W. Palm	İsv.	1932	J. Richthoff	İsv.			
1948	G. Brand	ABD	1956	G.-R. Taha	İran	1936	K. Palusalu	Est.			
1952	D. Tsimakuridze	SSCB	1960	I. Alti	Tür.	1948	G. Böbbs	Mac.			
1956	N. Stançev	Bul.	1964	A. Medved	SSCB	1952	A. Mekokisvili	SSCB			
1960	H. Güngör	Tür.	1968	A. Ayık	Tür.	1956	H. Kaplan	Tür.			
1964	P. Gardçev	Bul.	1972	B. Peterson	ABD	1960	W. Dietrich	Alm.			
1968	B. Gureviç	SSCB	1976	L. Tedişvili	SSCB	1964	A. Ivaniski	SSCB			
1972	L. Tedişvili	SSCB	1980	S. Oğanesyan	SSCB	1968	A. Medved	SSCB			
1976	J. Peterson	ABD	1984	E. Banach	ABD	1972	I. Yangin	SSCB			
1980	I. Abilov	Bul.	1988	M. Hadartsev	SSCB	1976	I. Yangin	SSCB			
1984	M. Schultz	ABD	1992	M. Hadartsev	BT**	1980	I. Male	SSCB			
1988	M.-V. Han	G.Ko.				1984	L. Banach	ABD			
1992	K. Jackson	ABD				1988	V. Pucasu	Rom.			
						1992	L. Habelov	BT**			

<i>Güreş-Grekoromen</i>									
<i>küçük sıklet (48 kg)</i>			<i>sinek sıklet (52 kg)</i>		<i>horoz sıklet (57 kg)</i>		<i>büyük sıklet (62 kg)</i>		
1972 G. Barceanu	Rom.	1948 P. Lombardi	It.	1924 E. Pütsep	Est.	1912 K. Koskela	Fin.		
1976 A. Şumakov	SSCB	1952 B. Gureviç	SSCB	1928 C. Leucht	Alm.	1920 O. Friman	Fin.		
1980 Z. Uşakpirov	SSCB	1956 N. Soloviyov	SSCB	1932 J. Brendel	Alm.	1924 K. Anttila	Fin.		
1984 V. Maenza	It.	1960 D. Pirvulescu	Rom.	1936 M. Lörcincz	Mac.	1928 V. Väli	Est.		
1988 V. Maenza	It.	1964 T. Hanahara	Jap.	1948 K. Petersen	İsv.	1932 G. Gozzi	It.		
1992 O. Kuçeronko	BT**	1968 P. Kirov	Bul.	1952 L. Hödos	Mac.	1936 Y. Erkan	Tür.		
		1972 P. Kirov	Bul.	1956 K. Virupayev	SSCB	1948 M. Oktav	Tür.		
		1976 V. Konstantinov	SSCB	1960 O. Karayayev	SSCB	1952 Ya. Punkin	SSCB		
		1980 V. Blagidze	SSCB	1964 M. İçigup	Jap.	1956 R. Mäkinen	Fin.		
		1984 A. Miyahara	Jap.	1968 J. Vargz	Mac.	1960 M. Silbe	Tür.		
		1988 J. Ronningen	Nor.	1972 R. Kazakov	SSCB	1964 I. Polyak	Mac.		
		1992 J. Ronningen	Nor.	1976 P. Ukkola	Fin.	1968 R. Runa	SSCB		
				1980 S. Senkov	SSCB	1972 G. Markov	Bul.		
				1984 P. Passarelli	AFC	1976 K. Lipien	Pol.		
				1988 A. Sika	Mac.	1980 S. Migiakis	Yun.		
				1992 H.-B. An	G. Ko.	1984 V.K. Kim	G.Ko.		
						1988 K. Macidov	SSCB		
						1992 A. Pirim	Tür.		

* ADC-AFC ortak takımı † 1900 ve 1904'teki karşılaşmaların resmi olmadığı belirtilmiştir

‡ Sıkletler zaman zaman değiştirildi, sınıflandırmalar çeşitli raporlarda farklıdır

** Birleşik Takım (eski SSCB kökenli sporcular)

Olimpiyat Şampiyonları, Yaz Oyunları, 1896-1992 (devam)

Güreş (devam)

hafif sıklet (68 kg)		velter sıklet (74 kg)		orta sıklet (82 kg)		yarı ağır sıklet (90 kg)	
1908 E. Porro	İt.	1924 E. Verterfund	Fin.	1908 F. Martensson	İsv.	1908 V. Weckman	Fin.
1912 E. Väre	Fin.	1928 V. Kokkonen	Fin.	1912 C. Johansson	İsv.	1912 A. Ahlgren	İsv.
1920 E. Väre	Fin.	1932 I. Johansson	İsv.	1920 C. Westergren	İsv.	1920 I. Bohling (birlikte)	Fin.
1924 O. Friman	Fin.	1936 R. Svedberg	İsv.	1928 I. Mustafa	Fin.	1920 C. Johansson	İsv.
1928 L. Keresztes	Mac.	1948 G. Andersson	Mac.	1932 V. Kokkonen	İsv.	1924 C. Westergren	İsv.
1932 E. Malmberg	İsv.	1952 M. Szivási	Mac.	1936 I. Johansson	İsv.	1932 R. Svensson	İsv.
1936 L. Koskela	Fin.	1956 M. Bayrak	Tür.	1948 A. Grönberg	İsv.	1936 A. Cadier	İsv.
1948 G. Freij	İsv.	1960 M. Bayrak	Tür.	1952 A. Grönberg	İsv.	1948 K. Nilsson	İsv.
1952 C. Safin	SSCB	1964 A. Kolesov	SSCB	1956 G. Kartozliya	SSCB	1952 K. Gröndahl	Fin.
1956 K. Lehtonen	Fin.	1968 R. Vesper	ADC	1960 D. Dobrev	Bul.	1956 V. Nikolayev	SSCB
1960 A. Kondze	SSCB	1972 V. Macha	Çek.	1964 B. Simic	Yug.	1960 T. Kış	Tür.
1964 K. Ayvaz	Tür.	1976 A. Bikov	SSCB	1968 L. Meltz	ADC	1964 B. Radev	Bul.
1968 M. Mumemura	Jap.	1980 F. Kocsis	Mac.	1972 C. Hegedus	Mac.	1968 B. Radev	Bul.
1972 S. Hisamutdinov	SSCB	1984 J. Salomaki	Fin.	1976 M. Pelkovic	Yug.	1972 V. Rezantsev	SSCB
1976 S. Nalbendyan	SSCB	1988 Y.-N. Kim	G.Ko.	1980 G. Korban	SSCB	1976 V. Rezantsev	SSCB
1980 S. Rusu	Rom.	1992 M. Iskandaryan	BT**	1984 I. Draica	Rom.	1980 N. Nottny	Mac.
1984 V. Lisjak	Yug.			1988 M. Marmasvili	SSCB	1984 S. Fraser	ABD
1988 L. Culfalakian	SSCB			1992 P. Farkas	Mac.	1988 A. Komçev	Bul.
1992 A. Repka	Mac.					1992 M. Bullmann	Alm.

ağır sıklet (100 kg)

1908 R. Weisz	Mac.	1972 A. Roşin	SSCB	1972 Z. Smalczer	Pol.	kg	horoz sıklet (56 kg)	kg
1912 Y. Saarela	Fin.	1976 A. Kolçinski	SSCB	1976 A. Varonin	SSCB	337,5	1948 J. de Pietro	ABD
1920 A. Lindfors	Fin.	1980 A. Kolçinski	SSCB	1980 K. Osmanaliev	SSCB	242,5	1952 I. Udodov	SSCB
1924 J. Deglane	Fr.	1984 J. Blatnick	ABD	1984 G. Zeng	CHC	245,0	1956 C. Vinci	ABD
1928 R. Svensson	İsv.	1988 A. Karelina	SSCB	1988 S. Marinov	Bul.	235,0	1960 C. Vinci	ABD
1932 C. Westergren	İsv.	1992 A. Karelina	BT**	1992 I. Ivanov	Bul.	270,0	1964 A. Wahanin	SSCB
1936 K. Palusalu	Est.					265,0	1968 M. Nassiri	Iran
1948 A. Kireçli	Tür.						1972 I. Foeldi	Mac.
1952 Y. Kotkas	SSCB						1976 N. Nurikjan	Bul.
1956 A. Parfenov	SSCB						1980 D. Nunez	Küba
1960 I. Bogdan	SSCB						1984 S. Wu	CHC
1964 I. Kozma	Mac.						1988 O. Mirzoian	SSCB
1968 I. Kozma	Mac.						1992 B.-K. Chun	G. Ko.
1972 N. Martinescu	Rom.							
1976 N. Balbopin	SSCB							
1980 G. Raikov	Bul.							
1984 V. Andrei	Rom.							
1988 A. Wronski	Pol.							
1992 H. Milian	Küba							

küçük sıklet (60 kg)

1920 F. de Haes	Bel.	kg	220,0	1920 A. Neyland	Est.	kg	257,5	1920 B. Gance	Fr.	kg	245,0
1924 P. Gabetti	İt.	kg	402,5	1924 E. Decottignies	Fr.	kg	440,0	1924 C. Galimberti	İt.	kg	492,5
1928 F. Andrysek	Av.	kg	287,5	1928 K. Halbig	Alm.	kg	322,5	1928 F. Roger	Fr.	kg	335,0
1932 R. Suvigny	Fr.	kg	287,5	1932 H. Haas	Av.	kg	325,0	1932 R. Ismayr	Alm.	kg	345,0
1936 A. Tertazzo	ABD	kg	312,5	1936 M. Mesbah	Fr.	kg	325,0	1936 K. el Thouni	Mis.	kg	387,5
1948 M. Fayad	Mis.	kg	332,5	1936 M. Mesbah	Mis.	kg	342,5	1948 F. Spellman	ABD	kg	390,0
1952 R. Çimşiryan	SSCB	kg	337,5	1948 I. Shama	Av.	kg	360,0	1952 P. George	ABD	kg	400,0
1956 I. Berger	ABD	kg	352,5	1952 T. Kono	Mis.	kg	360,0	1956 F. Bogdanovski	SSCB	kg	420,0
1960 Y. Minayev	SSCB	kg	372,5	1956 I. Ribak	ABD	kg	362,5	1960 A. Kunov	SSCB	kg	437,5
1964 Y. Miyake	Jap.	kg	397,5	1960 V. Buşuyev	SSCB	kg	380,0	1964 H. Zdravitsa	Çek.	kg	445,0
1968 Y. Miyake	Jap.	kg	392,5	1964 W. Baszanowski	SSCB	kg	397,5	1968 V. Kurentsov	SSCB	kg	475,0
1972 N. Nurikjan	Bul.	kg	402,5	1968 W. Baszanowski	Pol.	kg	432,5	1972 Y. Bikov	Bul.	kg	485,0
1976 N. Kolesnikov	SSCB	kg	285,0	1972 M. Kirinov	Pol.	kg	437,5	1976 Y. Makov	Bul.	kg	335,0
1980 V. Mazzin	SSCB	kg	290,0	1976 P. Korol	SSCB	kg	460,0	1980 A. Zlatev	Bul.	kg	360,0
1984 W. Chen	CHC	kg	282,5	1980 Ya. Rusev	SSCB	kg	305,0	1984 K.-H. Radschinsky	AFC	kg	340,0
1988 N. Süleymanoğlu	Tür.	kg	342,5	1984 J. Yao	Bul.	kg	342,5	1988 B. Guidikov	Bul.	kg	375,0
1992 N. Süleymanoğlu	Tür.	kg	320,0	1988 J. Kurz	CHC	kg	320,0	1992 F. Kassapu	BT**	kg	357,5
				1992 I. Mikossyan	ADC	kg	340,0				
					BT**	kg	337,5				

hafif-ağır sıklet (82,5 kg)

1920 E. Cadone	Fr.	kg	290,0	1952 N. Schemansky	ABD	kg	445,0	1988 V. Jensen	Dan.	kg	111,5
1924 C. Rigoulot	Fr.	kg	502,5	1956 A. Vorobyev	SSCB	kg	462,5	1904 P. Kakusis	Yun.	kg	111,5
1928 S. Nossair	Mis.	kg	355,0	1960 A. Vorobyev	SSCB	kg	472,5	1920 F. Botino	İt.	kg	270,0
1932 L. Hostin	Fr.	kg	365,0	1964 V. Golovanov	SSCB	kg	487,5	1924 G. Tonari	İt.	kg	517,5
1936 L. Hostin	Fr.	kg	372,5	1968 I. Kangasniemi	Fin.	kg	517,5	1928 J. Strassberger	Alm.	kg	372,5
1948 S. Stanczyk	ABD	kg	417,5	1972 A. Nikolov	Bul.	kg	525,0	1932 J. Skobia	Çek.	kg	380,0
1952 T. Lomakin	SSCB	kg	417,5	1976 D. Rigert	SSCB	kg	382,5	1936 J. Manger	Alm.	kg	410,0
1956 T. Kono	ABD	kg	447,5	1980 P. Baczkako	Mac.	kg	377,5	1948 J. Davis	ABD	kg	452,5
1960 I. Palinek	Pol.	kg	442,5	1984 N. Vlad	Rom.	kg	392,5	1952 J. Davis	ABD	kg	460,0
1964 R. Piyudeldier	SSCB	kg	475,0	1988 A. Hrapatyri	SSCB	kg	412,5	1956 P. Anderson	ABD	kg	500,0
1968 B. Seltiski	SSCB	kg	485,0	1992 K. Kathiasvili	BT**	kg	412,5	1960 Y. Vlasov	SSCB	kg	537,5
1972 V. Belayev	SSCB	kg						1964 L. Jabotinski	SSCB	kg	572,5
1976 L. Jensen	Nor.	kg	507,5					1968 L. Jabotinski	SSCB	kg	572,5
1980 V. Şari	SSCB	kg	365,0					1972 Y. Talis	SSCB	kg	580,0
1984 Y. Vardanyan	SSCB	kg	400,0					1976 Y. Zaytsev	SSCB	kg	385,0
1988 P. Becheru	Rom.	kg	355,0					1980 L. Taranenko	SSCB	kg	422,5
1988 I. Arsamakov	SSCB	kg	377,5					1984 N. Oberburger	İt.	kg	390,0
1992 P. Dimas	Yun.	kg	370,0					1988 Y. Zahareviç	SSCB	kg	455,0
								1992 R. Weller	Alm.	kg	432,5

ağır-ağır sıklet (110 kg'nin üstünde)

1972 V. Alekseyev	SSCB	kg	640,0	1936 Alm. ^o	erkekler	1976 SSCB	bayanlar
1976 V. Alekseyev	SSCB	kg	440,0	1952 İsv.†		1980 SSCB	
1980 S. Rahmanov	SSCB	kg	440,0	1972 Yug.‡		1984 Yug.	
1984 D. Lukan	Avus.	kg	412,5	1976 SSCB		1988 G.Ko.	
1988 A. Kurloviç	SSCB	kg	462,5	1980 ADC		1992 G.Ko.	
1992 A. Kurloviç	BT**	kg	450,0	1984 Yug.			
				1988 SSCB			
				1992 BT**			

§ 1876'da pres kaldırıldı, verilen ağırlıklar koparma ve sıkma toplamıdır

† Baş kaldırma toplamı

‡ Açık ayağda (çim hentbolu)

* Güsteri † Salon

** Birleşik Takım (eski SSCB kökenli sporcular)

Olimpiyat Şampiyonları, Yaz Oyunları, 1896-1992 (devam)

Jimnastik (erkekler)

kombine hareketler (bireysel)

1900	S. Sandras	Fr.
1904	J. Lenhardt	ABD
1908	A. Braglia	It.
1912	A. Braglia	It.
1920	G. Zampori	It.
1924	L. Stukelj	Yug.
1928	G. Miez	İsvi.
1932	R. Neri	It.
1936	A. Schwarzmann	Alm.
1948	V. Huhtanen	Fin.
1952	V. Çukarin	SSCB
1956	V. Çukarin	SSCB
1960	B. Şahlin	SSCB
1964	Y. Endo	Jap.
1968	S. Kato	Jap.
1972	S. Kato	Jap.
1976	N. Andrianov	SSCB
1980	A. Dnyatin	SSCB
1984	K. Gushiken	Jap.
1988	V. Artemov	SSCB
1992	V. Şerbo	BT**

kombine hareketler (takım)

1920	It.
1924	It.
1928	İsvi.
1932	It.
1936	Alm.
1948	Fin.
1952	SSCB
1956	SSCB
1960	Jap.
1964	Jap.
1968	Jap.
1972	Jap.
1976	Jap.
1980	SSCB
1984	ABD
1988	SSCB
1992	BT**

yer hareketleri

1932	I. Pelle	Mac.
1936	G. Miez	İsvi.
1948	F. Pataki	Mac.
1952	K. Thoreson	İsvi.
1956	V. Muratov	SSCB
1960	N. Aihara	Jap.
1964	F. Menichelli	It.
1968	S. Kato	Jap.
1972	N. Andrianov	SSCB
1976	N. Andrianov	SSCB
1980	R. Bruckner	ADC
1984	N. Li	CHC
1988	S. Hanikov	SSCB
1992	X. Li	CHC

barfiks

1896	H. Wengler	Alm
1904	A. Heida	ABD
	E. Henning (birlikte)	ABD
1924	L. Stukelj	Yug.
1928	G. Miez	İsvi.
1932	D. Bider	ABD
1936	A. Saarvala	Fin.
1948	J. Stalder	İsvi.
1952	J. Günthard	İsvi.
1956	T. Ono	Jap.
1960	T. Ono	Jap.
1964	B. Şahlin	SSCB
1968	M. Voronin	SSCB
	A. Nakayama (birlikte)	Jap.
1972	M. Tsukahara	Jap.
1976	M. Tsukahara	Jap.
1980	S. Deltchev	Bul.
1984	S. Monsue	Jap.
1988	V. Artemov	SSCB
	V. Lyulin (birlikte)	SSCB
1992	T. Dimas	ABD

paralel bar

1896	A. Flatow	Alm.
1904	G. Eyser	ABD
1924	A. Göttinger	İsvi.
1928	L. Vácha	Çek.
1932	R. Neri	It.
1936	K. Frey	Alm.
1948	M. Reusch	İsvi.
1952	H. Eugster	İsvi.
1956	V. Çukarin	SSCB
1960	B. Şahlin	SSCB
1964	Y. Endo	Jap.
1968	A. Nakayama	Jap.
1972	S. Kato	Jap.
1976	S. Kato	Jap.
1980	A. Tkaciov	SSCB
1984	B. Conner	ABD
1988	V. Artemov	SSCB
1992	V. Şerbo	BT**

kulplu beygir

1896	L. Zutter	İsvi.
1904	A. Heida	ABD
1924	J. Wilhelm	İsvi.
1928	A. Hanggi	İsvi.
1932	I. Pelle	Mac.
1936	K. Frey	Alm.
1948	P. Aaltonen	Fin.
	V. Huhtanen	Fin.
	H. Savolainen (birlikte)	SSCB
1952	V. Çukarin	SSCB
1956	B. Şahlin	SSCB
1960	B. Şahlin	SSCB
	E. Ekman (birlikte)	Fin.
1964	M. Cerar	Yug.
1968	M. Cerar	Yug.
1972	V. Klimenko	SSCB
1976	Z. Magyar	Mac.
1980	Z. Magyar	Mac.
1984	N. Li	CHC
	P. Vidmar (birlikte)	ABD
1988	L. Gueraskov	Bul.
	Z. Borkai	Mac.
	D. Balozericev (birlikte)	SSCB
1992	V. Şerbo	BT**
	G.-S. Pae (birlikte)	G. Ko.

beygir atlama

1896	K. Schuhmann	Alm.
1904	A. Heida	ABD
	G. Eypser (birlikte)	ABD
1924	F. Kriz	ABD
1928	E. Mack	İsvi.
1932	S. Guglielmetti	It.
1936	K. Schnorrmann	Alm.
1948	P. Aaltonen	Fin.
1952	V. Çukarin	SSCB
1956	V. Muratov	SSCB
	H. Bantz (birlikte)	Alm.
1960	T. Ono	Jap.
	B. Şahlin (birlikte)	SSCB
1964	H. Yamagita	Jap.
1968	M. Voronin	SSCB
1972	K. Koeste	ADC
1976	N. Andrianov	SSCB
1980	N. Andrianov	SSCB
1984	Y. Lou	CHC
1988	Y. Lou	CHC
1992	V. Şerbo	BT**

halika

1896	I. Mitropoulos	Yun.
1904	H. Glass	ABD
1924	F. Martino	It.
1928	L. Stukelj	Yug.
1932	G. Gulack	ABD
1936	A. Hudac	Çek.
1948	K. Frei	İsvi.
1952	G. Şaginyan	SSCB
1956	A. Azaryan	SSCB
1960	A. Azaryan	SSCB
1964	T. Hayata	Jap.
1968	A. Nakayama	Jap.
1972	A. Nakayama	Jap.
1976	N. Andrianov	SSCB
1980	A. Dnyatin	SSCB
1984	N. Li	CHC
	K. Gushiken (birlikte)	Jap.
1988	H. Behrendt	ADC
	D. Balozericev (birlikte)	SSCB
1992	V. Şerbo	BT**

Jimnastik (bayanlar)

kombine hareketler (bireysel)

1952	M. Gorohovskaya	SSCB
1956	L. Latnina	SSCB
1960	L. Latnina	SSCB
1964	V. Căslavskă	Çek.
1968	V. Căslavskă	Çek.
1972	L. Tunççeva	SSCB
1976	N. Comaneci	Rom.
1980	Y. Davidova	SSCB
1984	M.L. Retton	ABD
1988	Y. Şuşunova	SSCB
1992	T. Gutsu	BT**

kombine hareketler (takım)

1928	Hol
1936	Alm.
1948	Çek.
1952	SSCB
1956	SSCB
1960	SSCB
1964	SSCB
1968	SSCB
1972	SSCB
1976	SSCB
1980	SSCB
1984	Rom.
1988	SSCB
1992	BT**

denge alet

1952	N. Bocharova	SSCB
1956	A. Keleti	Mac.
1960	E. Bosáková	Çek.
1964	V. Căslavskă	Çek.
1968	N. Kuçinskaya	SSCB
1972	O. Korbut	SSCB
1976	N. Comaneci	Rom.
1980	N. Comaneci	Rom.
1984	E. Szabo	Rom.
	S. Pauca (birlikte)	Rom.
1988	D. Silvas	Rom.
1992	T. Lissenko	BT**

asimetrik paralel

1952	M. Korondi	Mac.
1956	A. Keleti	Mac.
1960	P. Astahova	SSCB
1964	P. Astahova	SSCB
1968	V. Căslavskă	Çek.
1972	K. Janz	ADC
1976	N. Comaneci	Rom.
1980	M. Gnauck	ADC
1984	J. McNamara	ABD
	Y. Ma (birlikte)	CHC
1988	D. Silvas	Rom.
1992	L. Lu	Çin

beygir atlama

1952	Y. Kailinçuk	SSCB
1956	L. Latnina	SSCB
1960	M. Nikolayeva	SSCB
1964	V. Căslavskă	Çek.
1968	V. Căslavskă	Çek.
1972	K. Janz	ADC
1976	N. Kim	SSCB
1980	N. Şapoznikova	SSCB
1984	E. Szabo	Rom.
1988	S. Bogumskaya	SSCB
1992	L. Milosovici	Rom.
	H. Onodi (birlikte)	Mac.

yer hareketleri

1952	A. Keleti	Mac.
1956	L. Latnina	SSCB
	A. Keleti (birlikte)	Mac.
1960	L. Latnina	SSCB
1964	L. Latnina	SSCB
1968	V. Căslavskă	Çek.
	L. Petru (birlikte)	SSCB
1972	O. Korbut	SSCB
1976	N. Kim	SSCB
1980	N. Comaneci	Rom.
	N. Kim (birlikte)	SSCB
1984	E. Szabo	Rom.
1988	D. Silvas	Rom.
1992	L. Milosovici	Rom.

Judo (erkekler)

hafif siklet

1964	T. Nakatani	Jap.
1972	T. Kavaguchi	Jap.
1976	H. Rodriguez	Küba
	yan orta siklet	Jap.
1972	T. Nomura	Jap.
1976	V. Nevzorov	SSCB
	orta siklet	Jap.
1964	I. Okano	Jap.
1972	S. Sekina	Jap.
1976	I. Sonoda	Jap.
	yan ağır siklet	SSCB
1972	S. Çoçoşvili	SSCB
1976	K. Ninomiya	Jap.

ağır siklet

1964	I. Inokuma	Jap.
1972	W. Raska	Hol.
1976	S. Novikov	SSCB

60 kg

1980	T. Rey	Fr.
1984	S. Hosokawa	Jap.
1988	C.-Y. Kim	G.Ko.
1992	N. Gousseinov	BT**
	65 kg	Jap.
1980	N. Soloduhin	SSCB
1984	Y. Matsuo	Jap.
1988	K.-U. Li	G.Ko.
1992	R. Sampaio	Bra.
	71 kg	It.
1980	E. Gamba	It.
1984	B.K. Ahn	G.Ko.
1988	M. Alexandre	Fr.
1992	T. Koga	Jap.

78 kg

1980	S. Habareli	SSCB
1984	F. Wleneka	AFC
1988	W. Legien	Pol.
1992	H. Yopida	Jap.

86 kg

1980	J. Roethlisberger	İsvi.
1984	P. Seisenbacher	Av.
1988	P. Seisenbacher	Av.
1992	W. Legien	Pol.
	95 kg	Bel.
1980	R. Van de Walle	Bel.
1984	H.Z. Ha	G.Ko.
1988	A. Miguel	Bra.
1992	A. Kovacs	Mac.
	95 kg'nin üstünde	Fr.
1980	A. Parisi	Fr.
1984	H. Saito	Jap.
1988	H. Saito	Jap.
1992	D. Hahaleicvili	BT**

(bayanlar)

(January)		
48 kg		
1992	C. Nowak	Fr.
52 kg		
1992	A. Munoz	Isp.
56 kg		
1992	M. Blasco Soto	Isp.
61 kg		
1992	G. Fleury	Fr.
66 kg		
1992	O. Reve	Küba
72 kg		
1992	M. J. Kim	G.Ko.
72 kg'nin üstünde		

* ADC-AFC ortak takımı

§ 1968'de yapılmadı, Judo'da ağırlık kategorileri 1980'de değişti

|| 1972'de veltin siklet denildi

- Birleşik Takım (eski SSCB kökenli sporcular)

Olimpiyat Şampiyonları, Yaz Oyunları, 1896-1992 (devam)

Kano sporu (erkekler)						kayak çiftler (1.000 m)							
kayak tekler (500 m)			da	sn	kayak çiftler (500 m)	da	sn	kayak tekler (1.000 m)			da	sn	
1976	V. Diba	Rom.	1	46,41	1976	ADC	1	35,87	1936	G. Hradetzky	Av.	4	22,90
1980	V. Parfenoviç	SSCB	1	43,43	1980	SSCB	1	32,38	1948	G. Frederiksson	İsv.	4	33,20
1984	I. Ferguson	Y.Z.	1	47,84	1984	Y.Z.	1	34,21	1952	G. Frederiksson	İsv.	4	07,90
1988	Z. Gyulay	Mac.	1	44,82	1988	Y.Z.	1	33,98	1956	G. Frederiksson	İsv.	4	12,80
1992	M. Kolehmainen	Fin.	1	40,34	1992	Alm.	1	29,84	1960	E. Hansen	Den.	3	53,00
									1964	R. Peterson	İsv.	3	57,13
									1968	M. Hosz	Mac.	4	03,58
									1972	A. Şaparenko	SSCB	3	48,06
									1976	R. Helm	ADC	3	48,20
									1980	R. Helm	ADC	3	48,77
									1984	A. Thompson	Y.Z.	3	45,73
									1988	G. Barton	ABD	3	55,27
									1992	G. Robinson	Avus.	3	37,26
									1938	Av.		4	03,80
									1940	İsv.		4	07,30
									1952	Fin.		3	51,10
									1956	Alm.*		3	49,60
									1960	İsv.		3	34,70
									1964	İsv.		3	38,54
									1968	SSCB		3	37,54
									1972	SSCB		3	31,23
									1976	SSCB		3	29,01
									1980	SSCB		3	26,72
									1984	Kan.		3	24,22
									1988	ABD		3	32,42
									1992	Alm.		3	16,10

kayak dörtlü (1.000 m)				Kanada tipi tekler (500 m)				Kanada tipi çiftler (1.000 m)			
da	sn	da	sn	da	sn	da	sn	da	sn	da	sn
1964 SSCB	3	14,67	1976 A. Rogov SSCB	1	59,23	1936 F. Amyot Kan.	5	32,10	1948 Çek.	4	50,10
1968 Nor.	3	14,38	1980 S. Postrelon SSCB	1	53,37	1948 J. Holeček Çek.	5	42,00	1952 Dan.	4	07,10
1972 SSCB	3	14,02	1984 L. Cain Kan.	1	57,01	1952 J. Holeček Çek.	4	50,30	1956 Rom.	4	38,30
1976 SSCB	3	38,69	1988 O. Heukrodt ADC	1	56,42	1956 L. Rottman Rom.	5	05,30	1960 SSCB	4	47,40
1980 ADC	3	13,76	1992 N. Buharov Bul.	1	51,15	1960 J. Parti Mac.	4	33,03	1964 SSCB	4	17,04
1984 Y.Z.	3	02,28				1964 J. Escherl Alm.	4	35,14	1968 Rom.	4	04,65
1988 Mac.	3	00,20				1968 T. Tatál Mac.	4	36,14	1972 SSCB	3	07,18
1992 Alm.	2	54,18				1972 I. Patzaichin Rom.	4	08,94	1976 SSCB	3	52,76
						1976 M. Ljubeč Yug.	4	09,51	1980 Rom.	3	47,85
						1980 L. Lubenov Bul.	4	12,38	1984 Rom.	3	40,60
						1984 U. Eicke ADC	4	06,32	1988 SSCB	3	48,36
						1988 I. Klementiev SSCB	4	12,78	1992 Alm.	3	37,42
						1992 N. Buharov Bul.	4	05,92			

slalom Kanada tipi tekler				Kano sporu (bayırlar)				kayak çiftler (500 m)				slalom kayak tekler				
1972	R. Elben	ADC		kayak tekler (500 m)				da	sn							
1992	L. Pollert	Çek.		1948	K. Hoff	Dan.	2	31,90	1960	SSCB	1	54,76	1972	A. Bahmann	ADC	
				1952	S. Saimo	Fin.	2	18,40	1964	Alm.	1	56,95	1992	E. Micheler	Alm.	
slalom Kanada tipi çiftler				1956	Ya. Dementyeva	SSCB	2	18,90	1968	AFC	1	56,44				
1972	ADC			1960	A. Saradina	SSCB	2	08,08	1972	SSCB	1	53,50				
1992	ABD			1964	L. Hvedosyuk	SSCB	2	12,87	1976	SSCB	1	51,15				
				1968	L. Pinayeva-Hvedosyuk	SSCB	2	11,09	1980	ADC	1	43,88				
				1972	Yu. Ryabovskaya	SSCB	2	03,17	1984	İsv.	1	45,25				
				1976	C. Zirzow	ADC	2	01,05	1988	ADC	1	43,46				
				1980	B. Fischer	ADC	1	57,96	1992	Alm.	1	40,29				
				1984	A. Andersson	İsv.	1	58,72	kayak dörtli (500 m)				da	sn		
				1988	V. Gueçeva	Bul.	1	55,19	1984	Rom.	1	38,34				
				1992	B. Schmidt	Alm.	1	51,60	1988	ADC	1	40,78				
										1992	Mac.	1	38,32			

Kürek sporu (erkekler) tek çifte				iki çifte				iki tek (dümencisiz)				iki tek (dümencili)				
da	sn	ilk çifte	da	sn	iki tek (dümencisiz)	da	sn	iki tek (dümencili)	da	sn	iki tek (dümencili)	da	sn			
1900	M. Barrelet	Fr.	7	35,8	1904	ABD	10	03,2	1904	ABD	10	57,0	1900	Hol.	7	34,2
1904	F. Greer	ABD	10	08,5	1920	ABD	7	09,0	1908	Ing.	9	41,0	1924	İsv.	8	39,0
1908	H. Blackstaffe	Ing.	9	28,0	1924	ABD	7	45,0	1920	İt.	7	56,0	1928	İsv.	7	42,6
1912	W. Kinnear	Ing.	7	47,6	1928	ABD	6	41,4	1924	Hol.	8	19,4	1932	ABD	8	25,8
1920	J. Kelly	ABD	7	35,0	1932	ABD	7	17,4	1928	Alm.	7	06,4	1936	Alm.	8	36,9
1924	J. Beresford	Ing.	7	49,2	1936	Ing.	7	20,8	1932	Ing.	8	00,0	1948	Dan.	8	00,5
1928	H. Pearce	Avus.	7	11,0	1948	Ing.	6	51,3	1936	Alm.	8	10,1	1952	Fr.	8	28,6
1932	H. Pearce	Avus.	7	44,4	1952	An.	7	32,2	1948	Ing.	7	21,1	1956	ABD	8	26,1
1936	G. Schäfer	Alm.	8	21,5	1956	SSCB	7	24,0	1952	ABD	8	20,7	1960	Alm.	7	29,14
1948	M. Wood	Avus.	7	24,4	1960	Çek.	6	47,50	1956	ABD	7	55,4	1964	ABD	8	21,33
1952	Y. Tyukalov	SSCB	8	12,8	1964	SSCB	7	10,66	1960	SSCB	7	02,0	1968	İt.	8	04,81
1956	V. Ivanov	SSCB	8	02,5	1968	SSCB	6	51,82	1964	Kan.	7	32,9	1972	ADC	7	17,25
1960	V. Ivanov	SSCB	7	13,98	1972	SSCB	7	01,77	1968	ADC	7	26,5	1976	ADC	7	58,99
1964	V. Ivanov	SSCB	8	22,51	1976	Nor.	7	13,20	1972	ADC	6	53,16	1980	ADC	7	02,54
1968	A. Wienes	Hol.	7	47,8	1980	ADC	6	24,33	1976	ADC	7	23,31	1984	İt.	7	05,99
1972	Yu. Maligev	SSCB	7	10,12	1984	ABD	8	36,87	1980	ADC	6	48,01	1988	İt.	6	58,79
1976	P. Karppinen	Fin.	7	29,03	1988	Hol.	8	21,13	1984	Rom.	6	45,39	1992	Ing.	8	49,83
1980	P. Karppinen	Fin.	7	09,61	1992	Avus.	8	17,32	1988	Ing.	8	36,84				
1984	P. Karppinen	Fin.	7	00,24	dört çifte		da	sn	1992	Ing.	8	27,72				
1988	T. Lange	ADC	8	49,86	1976	ADC	6	18,65								
1992	T. Lange	Alm.	6	51,40	1980	ADC	5	49,81								
					1984	AFC	5	57,55								
					1988	İt.	5	53,37								
					1992	Alm.	5	45,17								

dört tek (dumencisiz)				dört tek (dumencili)				sekiz tek				Kürek sporu (bayırlar)			
1900 Fr.	7	11,0	1900 Alm.	5	59,0	1900 ABD	6	09,8	1976 C. Scheiblich	ADC	4	05,58			
1904 ABD	9	53,8	1912 Alm.	6	59,4	1904 ABD	7	50,0	1980 S. Toma	Rom.	3	40,69			
1908 Ing.	8	34,0	1920 İsvi.	6	54,0	1908 Ing.	7	52,0	1984 V. Racila	Rom.	3	40,68			
1920 Ing.	7	08,6	1924 İsvi.	7	18,4	1912 Ing.	6	15,0	1988 J. Behrendt	ADC	7	47,19			
1928 Ing.	6	36,0	1928 İt.	6	47,8	1920 ABD	6	02,6	1992 E. Lipa	Rom.	7	25,54			
1932 Ing.	8	58,2	1932 Alm.	7	19,0	1924 ABD	6	33,4							
1936 Alm.	7	01,8	1936 Alm.	7	16,2	1928 ABD	6	03,2							
1948 İt.	6	39,0	1948 ABD	6	50,3	1932 ABD	6	37,6							
1952 Yug.	7	16,0	1952 Çek.	7	33,4	1936 ABD	6	25,4							
1956 Kan.	7	08,8	1956 İt.	7	19,4	1948 ABD	5	56,7							
1960 ABD	8	26,26	1960 Alm.	6	39,12	1952 ABD	6	25,9							
1964 Dan.	6	59,30	1964 Alm.	7	00,44	1956 ABD	6	35,2							
1968 ADC	6	39,18	1968 Y.Z.	8	45,62	1960 Alm.	5	57,18							
1972 ADC	6	24,27	1972 AFC	8	31,85	1964 ABD	6	18,23							
1976 ADC	6	37,42	1976 SSCB	6	40,22	1968 AFC	6	07,00							
1980 ADC	6	08,17	1980 ADC	6	14,51	1972 Y.Z.	6	08,94							
1984 Y.Z.	6	03,48	1984 Ing.	6	18,64	1976 ADC	5	58,29							
1988 ADC	6	03,11	1988 ADC	8	10,74	1980 ADC	5	49,05							
1992 Avus.	5	55,04	1992 Rom.	5	59,37	1984 Kan.	5	41,32							
						1988 AFC	5	46,05							
						1992 Kan.	6	29,53							

* ADC-AFC ortak takımı. † Erkekler kürek yarışları mesafeleri zaman zaman değişirdi. 1904'te 2 mi, 1908'de 1,5 mi, 1912'den 1936'ya değin 2.000 m, 1948'de 1 mi 380 yarde, 1952'den bu yana 2.000 m (1 mi 427 yarde). Bayanlar kürek yarışlarında mesafe 1988'e değin 1.000 m'yd, 1988'de 2.000 m oldu. ** Birleşik Takım (eski SSCB kökenli sporcular)

Olimpiyat Şampiyonları, Yaz Oyunları, 1896-1992 (devam)

Kürek sporu (bayanlar) (devam)

4x tek (dümencisiz)	da	sn
1976 Bul.	4	01.22
1980 ADC	3	30.49
1984 Rom.	3	32.60
1988 Rom.	7	28.13
1992 Kan.	7	06.22

dört çifte	3	29.99
1976 ADC	3	29.99
1980 ADC	3	15.32
1984 Rom.	3	14.11
1988 ADC	6	21.06
1992 Alm.	6	20.18

dört tek (dümencili)	da	sn
1976 ADC	3	45.08
1980 ADC	3	19.27
1984 Rom.	3	19.30
1988 ADC	6	56.00
1992 Kan.	6	30.85

sekiz tek	3	33.32
1976 ADC	3	33.32
1980 ADC	3	03.32
1984 ABD	2	59.80
1988 ADC	6	15.17
1992 Kan.	6	02.62

Masa tenisi (erkekler)

tekler	1988	NJK, Yoo	G.Ko.
	1992	J. Ove Waldner	lev.

çiftler

1988	ÇHC
1992	ÇHC

Masa tenisi (bayanlar)

tekler		
1988	J. Chen	ÇHC
1992	Y. Deng	ÇHC

çiftler

1988	G.Ko.
1992	ÇHC

Modern pentatlon

bireysel				akşam	
1912	G. Lillehoök	lev	1952	Mac.	
1920	G. Dyrssen	lev.	1956	SSCB	
1924	B. Lindman	lev.	1960	Mac.	
1928	S. Tholst	lev.	1964	SSCB	
1932	J. Oksanen	lev.	1968	Mac.	
1936	G. Hendrick	Alm.	1972	SSCB	
1948	W. Grut	lev.	1976	Ing.	
1952	L. Hall	lev.	1980	SSCB	
1956	L. Hall	lev.	1984	It.	
1960	F. Nemeth	Mac.	1988	Mac.	
1964	F. Torok	Mac.	1992	Pol.	
1968	B. Fenn	lev.			
1972	A. Balcz	Mac.			
1976	J. Pydiak-Pedak	Pol.			
1980	A. Starostin	SSCB			
1984	D. Masala	It.			
1988	J. Martinek	Mac.			
1992	A. Sztyzypaszek	Pol.			

Okçuluk

erkekler bireysel	ABD	puan
1972 J. Williams	ABD	2.578
1976 D. Pace	ABD	2.571
1980 T. Poikolainen	Fin.	2.455
1984 D. Pace	ABD	2.616
1988 J. Barrs	ABD	338*
1992 S. Fiote	Fr.	329

erkekler takım

1988	G.Ko.
1992	İsp.

bayanlar bireysel

bayanlar bireysel	ABD	puan
1972 D. Wilbert	ABD	2.424
1976 L. Ryon	ABD	2.499
1980 K. Losaberidze	SSCB	2.491
1984 H.S. Seo	G.Ko.	2.588
1988 S.-N. Kim	G.Ko.	344*
1992 Y. J. Cho	G.Ko.	328

bayanlar takım

1988	G.Ko.
1992	G. Ko.

Sutopu

1900	Ing.
1904	ABD
1908	Ing.
1912	Ing.
1920	Ing.
1924	Fr.
1928	Alm.
1932	Mac.
1936	Mac.
1948	It.
1952	Mac.
1956	Mac.
1960	It.
1964	Mac.
1968	Yug.
1972	SSCB
1976	Mac.
1980	SSCB
1984	Yug.
1988	Yug.
1992	It.

Tenis (erkekler)

tekler	1988	J. Boland	Ing.
	1900	L. Doherty	Ing.
	1904	B. Wright	ABD
	1908	M. Ritchie	Ing.
	1912	C. Winslow	G.AL
	1920	L. Raymond	G.AL
	1924	V. Richards	ABD
	1928	M. Mecir	Çek.
	1932	M. Rosset	levl.

Tenis (bayanlar)

Yıllar	Yazarlar
1900	C. Cooper
1908	D. Chambers-Lambert
1912	M. Broquedis
1920	S. Lengien
1924	H. Wills
1928	S. Graf
1932	J. Capriati

çiftler

1988	J. Boland	Ing.
	F. Thrus	Alm.
1900	L. ve R. Doherty	Ing.
1904	E. Leonard, B. Wright	ABD
1908	G. Hillyard, R. Doherty	Ing.
1912	C. Olson, C. Winslow	G.AL
1920	O. Turnbull, M. Wooman	ABD
1924	F. Hunter, V. Richards	ABD
1928	K. Flach, R. Seguso	ABD
1932	B. Becker, M. Stich	Alm.

çiftler

1920	H. McNair, K. McKane	Ing.
1924	H. Wills, H. Wightman	ABD
1928	Z. Gamson, P. Shriver	ABD
1932	G. Fernandez, M.J. Fernandez	ABD

Trampolin atlama (erkekler)

trampolin		
1908	A. Zürner	Alm.
1912	P. Günther	Alm.
1920	L. Kuehn	ABD
1924	A. White	ABD
1928	P. Desjardins	ABD
1932	M. Galitzen	ABD
1936	R. Degener	ABD
1948	B. Harlan	ABD
1952	D. Browning	ABD
1956	R. Clotworthy	ABD
1960	G. Tobian	ABD
1964	K. Sitzberger	ABD
1968	R. Wrightson	ABD
1972	V. Vasin	SSCB
1976	P. Boggs	ABD
1980	A. Portnov	SSCB
1984	G. Louganis	ABD
1988	G. Louganis	ABD
1992	M. Lenzi	ABD

kule (yüksek)

1908	H. Johansson	lev.
1912	E. Adlers	lev.
1920	C. Pinkston	ABD
1924	A. White	ABD
1928	P. Desjardins	ABD
1932	H. Smith	ABD
1936	M. Wayne	ABD
1948	S. Lee	ABD
1952	S. Lee	ABD
1956	J. Capilla	Mek.
1960	R. Webster	ABD
1964	R. Webster	ABD
1968	K. DiBiasi	It.
1972	K. DiBiasi	It.
1976	K. DiBiasi	It.
1980	F. Hoffman	ADC
1984	G. Louganis	ABD
1988	G. Louganis	ABD
1992	S. Shuwei	ÇHC

Trampolin atlama (bayanlar)

trampolin		
1920	A. Riffin	ABD
1924	E. Becker	ABD
1928	H. Meany	ABD
1932	G. Coleman	ABD
1936	M. Gestring	ABD
1948	V. Draves	ABD
1952	P. McCormick	ABD
1956	P. McCormick	ABD
1960	I. Kramer	Alm.*
1964	I. Engel-Kramer	Alm.*
1968	S. Gossick	ABD
1972	M. King	ABD
1976	J. Chandler	ABD
1980	I. Kalinina	SSCB
1984	S. Bernier	Kan.
1988	M. Gao	CHC
1992	G. Min	CHC

kule (yüksek)

kulje (yükselt)		
1912	G. Johansson	lev.
1920	S. Fryland Clausen	Dan.
1924	C. Smith	ABD
1928	E. Becker Pinkston	ABD
1932	D. Poynton	ABD
1936	D. Poynton-Hill	ABD
1948	V. Draves	ABD
1952	P. McCormick	ABD
1956	P. McCormick	ABD
1960	I. Kramer	Alm.*
1964	L. Bush	ABD
1968	M. Duchkova	Çek.
1972	U. Knappe	lev.
1976	Y. Vaytshehovskaya	SSCB
1980	M. Jaschke	ADC
1984	J. Zhou	ÇHC
1988	Y. Xu	ÇHC
1992	F. Mingxia	ÇHC

Voleybol

erkekler	bayanlar
1964 SSCB	1964 Jap.
1968 SSCB	1968 SSCB
1972 Jap.	1972 SSCB
1976 Pol.	1976 Jap.
1980 SSCB	1980 SSCB
1984 ABD	1984 CHC
1988 ABD	1988 SSCB
1992 Bre.	1992 Küba

bayanlar

1964	Jap.
1968	SSCB
1972	SSCB
1976	Jap.
1980	SSCB
1984	CHC
1988	SSCB
1992	Küba

Yelken sporu

Windglider □			
1984	S. van den Berg	Hol.	
1988	B. Kendall	Y.Z.	
Windglider (erkekler)			
1992	F. David	Fr.	
Windglider (bayanlar)			
1992	B. Kendall	Y.Z.	
Finn			
1952	P. Elvström	Dan.	
1956	P. Elvström	Dan.	
1960	P. Elvström	Dan.	
1964	W. Kuhweide	Alm.*	
1968	V. Mankin	SSCB	
1972	S. Maury	Fr.	
1976	J. Shumann	ADC	
1980	E. Rechardt	Fin.	
1984	R. Coutts	Y.Z.	
1988	J.L. Doreste	Isp.	
1992	J. van der Ploeg	Isp.	

470t

1976	AFC
1980	Bre.
1984	İsp.

Flying Dutchman

1960	Nor.
1964	Y.Z.
1968	Ing.
1972	Ing.
1976	AFC
1980	İsp.
1984	ABD
1988	Dan.
1992	İsp.

470 (erkekler)

1988	Fr.
1992	İsp.

470 (bayanlar)

1988	ABD
1992	İsp.

Avrupa

1992	Nor.
------	------

Star

1932	ABD
1936	Alm.
1948	ABD
1952	It.
1956	ABD
1960	SSCB
1964	Bah.
1968	ABD
1972	Avus.
1980	SSCB
1984	ABD
1988	Ing.
1992	ABD

Tornado

1976	Ing.
1980	Bre.
1984	Y.Z.
1988	Fr.
1992	Fr.

Soiling

1972	ABD
1976	Dan.
1980	Dan.
1984	ABD
1988	ADC
1992	Dan.

* ADC-AFC ortak takımı ‡ 1984'ten sonra erkekler ve bayanlar 470 aynında aynı yarışmaya başladılar § 1976'da yapılmadı † 1982'de dümencisiz yapıldı
□ 1988'den sonra erkekler ve bayanlar aynı yarıştı Δ Avrupa aynında yalnızca kadınlar yarıştı

Olimpiyat Şampiyonları, Yaz Oyunları, 1896-1992 (devam)

[illegible]

- 440 yarda
- † İlk kez saniyenin yüzde birine kadar ölçüldü
- ‡ Bir mil
- § 100 yarda
- || 1976 ve 1980'de yapılmadı
- || Birinci Takım (enki SSCB kökenli sporcular)

Olimpiyat Şampiyonları, Yaz Oyunları, 1896-1992 (devam)

Yüzme (bayanlar)

50 m serbest			200 m serbest			400 m serbest			800 m serbest					
1968	K. Otto	ADC	sn	25,49	1968	D. Meyer	ABD	2	10,5	1968	D. Meyer	ABD	9	24,0
1992	W. Yang	ÇHC		24,79	1972	S. Gould	Avus.	2	03,56†	1972	K. Rothhammer	ABD	8	53,89†
			da		1976	K. Ender	ADC	1	59,26	1976	P. Thümer	ADC	8	37,14
100 m serbest			sn		1980	B. Krause	ADC	1	58,33	1980	M. Ford	Avus.	8	28,90
1912	F. Durack	Avus.	1	22,2	1984	M. Wayle	ABD	1	59,23	1984	T. Cohen	ABD	8	24,95
1920	E. Bleibrey	ABD	1	13,6	1988	H. Friedrich	ADC	1	57,85	1988	J. Evans	ABD	8	20,20
1924	E. Lackie	ABD	1	12,4	1992	N. Heislett	ABD	1	57,90	1992	J. Evans	ABD	8	25,52
1928	A. Osipowich	ABD	1	15,0										
1932	H. Madison	ABD	1	06,8	400 m serbest			da	sn	100 m kelebek			da	sn
1936	H. Mastenbroek	Hol.	1	05,9	1924	M. Norelius	ABD	6	02,2	1956	S. Mann	ABD	1	11,0
1948	G. Andersen	Dan.	1	06,3	1928	M. Norelius	ABD	5	42,8	1960	C. Schuler	ABD	1	09,5
1952	K. Szöke	Mac.	1	06,8	1932	H. Madison	ABD	5	28,5	1964	S. Stouder	ABD	1	04,7
1956	D. Fraser	Avus.	1	02,0	1936	H. Mastenbroek	Hol.	5	28,4	1968	L. McClements	Avus.	1	05,5
1960	D. Fraser	Avus.	1	01,2	1948	A. Curtis	ABD	5	17,8	1972	M. Aoki	Jap.	1	03,34†
1964	D. Fraser	Avus.		59,5	1952	V. Gyenge	Mac.	5	12,1	1976	K. Ender	ADC	1	00,13
1968	J. Herne	ABD	1	00,0	1956	L. Crapp	Avus.	4	54,6	1980	C. Metschuck	ADC	1	00,42
1972	S. Neilson	ABD		58,59†	1960	C. von Saltza	ABD	4	50,6	1984	M. Mesgher	ABD		59,26
1976	K. Ender	ADC		55,65	1964	V. Duenkel	ABD	4	43,3	1988	K. Otto	ADC		59,00
1980	B. Krause	ADC		54,79	1968	D. Meyer	ABD	4	31,8	1992	H. Olan	ÇHC		58,62
1984	C. Steinseifer	ABD		55,92	1972	S. Gould	Avus.	4	19,04†					
	N. Hogshead (birlikte)	ABD		55,92	1976	P. Thümer	ADC	4	09,89	200 m kelebek			da	sn
1988	K. Otto	ADC		54,93	1980	I. Diers	ADC	4	08,76	1968	A. Kok	Hol.	2	24,7
1992	Y. Zhuang	ÇHC		54,64	1984	T. Cohen	ABD	4	07,10	1972	K. Moe	ABD	2	15,57†
					1988	J. Evans	ABD	4	03,85	1976	A. Pollack	ADC	2	11,41
					1992	D. Hase	Alm.	4	7,18	1980	I. Gessler	ADC	2	10,44
										1984	M. Mesgher	ABD	2	08,90
										1988	K. Nord	ADC	2	09,51
										1992	S. Sanders	ABD	2	08,87

100 m sırtüstü		da	sn	200 m sırtüstü		da	sn	200 m kurbağalama		da	sn
1924 S. Bauer	ABD	1	23,2	1968 L. Watson	ABD	2	24,8	1924 L. Morton	Ing.	3	33,2
1928 M. Braun	Hol.	1	22,0	1972 M. Belote	ABD	2	19,19†	1928 H. Schrader	Alm.	3	12,6
1932 E. Holm	ABD	1	19,4	1976 U. Richter	ADC	2	13,43	1932 C. Dennis	Avus.	3	08,3
1936 D. Senff	Hol.	1	18,9	1980 R. Reinisch	ADC	2	11,77	1936 H. Maehata	Jap.	3	03,6
1948 K. Harup	Dan.	1	14,4	1984 J. De Rover	Hol.	2	12,38	1948 H. van Vliet	Hol.	2	57,2
1952 J. Harrison	G.Af.	1	14,3	1988 K. Egerszegi	Mac.	2	09,29	1952 E. Székely	Mac.	2	51,7
1956 J. Grinham	Ing.	1	12,9	1992 K. Egerszegi	Mac.	2	07,06	1956 U. Happe	Alm.	2	53,1
1960 L. Burke	ABD	1	09,3					1960 A. Lonsbrough	Ing.	2	49,5
1964 C. Ferguson	ABD	1	07,7	100 m kurbağalama		da	sn	1964 G. Proszumen-	SSCB	2	48,4
1968 K. Hall	ABD	1	08,2	1968 B. Bjedov	Yug.	1	15,8				
1972 M. Belote	ABD	1	05,78†	1972 C. Carr	ABD	1	13,58†	1968 S. Wichman	ABD	2	44,4
1976 U. Richter	ADC	1	01,83	1976 H. Anke	ADC	1	11,16	1972 B. Whitfield	Avus.	2	41,71†
1980 R. Reinisch	ADC	1	00,86	1980 U. Geveriger	ADC	1	10,22	1976 M. Kopevaya	SSCB	2	33,35
1984 T. Andrews	ABD	1	02,55	1984 P. van Staveren	Hol.	1	09,88	1980 L. Kageyama	SSCB	2	29,54
1988 K. Otto	ADC	1	00,89	1988 T. Dangalakova	Bul.	1	07,95	1984 A. Ottenbrite	Kan.	2	30,38
1992 K. Egerszegi	Mac.	1	00,68	1992 Y. Roudkovskaya	BT**	1	8,00	1988 S. Hoerner	ADC	2	28,71
								1992 K. Iwasaki	Jap.	2	28,65

200 m karışık			da	sn	400 m karışık bayrak			da	sn	400 m serbest bayrak			da	sn	su balası (bayrak)			
1968	C. Kolb	ABD	2	24,7	1960	ABD	4	41,1	1912	Ing.	5	52,8	1984	T. Ruiz	ABD			
1972	S. Gould	Avus.	2	23,07†	1964	ABD	4	33,9	1920	ABD	5	11,8	1988	C. Waldo	Kan.			
1984	T. Caulkins	ABD	2	12,64	1968	ABD	4	28,3	1924	ABD	4	58,8	1992	K. Babb-	ABD			
1968	D. Hunger	ADC	2	12,59	1972	ABD	4	20,75†	1928	ABD	4	47,6		Sprague				
1992	L. Lin	ÇHC	2	11,65	1976	ADC	4	07,95	1932	ABD	4	38,0						
					1980	ADC	4	08,67	1936	Hol.	4	38,0	su balası (düz)					
400 m karışık					1984	ABD	4	08,34	1948	ABD	4	29,2	1984	ABD				
1964	D. De Varona	ABD	5	18,7	1988	ADC	4	03,74	1952	Mac.	4	24,4	1988	Kan.				
1968	C. Kolb	ABD	5	08,5	1992	ABD	4	02,54	1956	Avus.	4	17,1	1992	ABD				
1972	G. Neall	Avus.	5	02,97†						1960	ABD	4	08,9					
1976	U. Tauber	ADC	4	42,77						1964	ABD	4	03,8					
1980	P. Schneider	ADC	4	38,29						1968	ABD	4	02,5					
1984	T. Caulkins	ABD	4	39,24						1972	ABD	3	55,19†					
1988	J. Evans	ABD	4	37,78						1976	ABD	3	44,82					
1992	K. Egerszegi	Mac.	4	38,54						1980	ADC	3	42,71					
										1984	ABD	3	43,43					
										1988	ADC	3	40,63					
										1992	ABD	3	39,48					

Kış Oyunları

Artistik pelen

tek erkekler		sn	tek bayanlar		sn	çiftler		sn	Biatlon (erkekler)
1905 U. Salchow	lev.	1908 M. Syers	Ing.	1908 A. Hübler ve H. Burger	Alm.	1912 F. Ulrich	ADC	32	10,89
1920 G. Grafström	lev.	1920 M. Maury	lev.	1920 L. ve W. Jakobsson	Fin.	1984 E. Kvalöes	Nor.	30	53,8
1924 G. Grafström	lev.	1924 H. Planck-Szabo	Av.	1924 H. Englemann ve A. Berger	Av.	1988 F.-P. Rietach	ADC	25	08,1
1928 G. Grafström	lev.	1928 S. Henne	Nor.	1928 A. Joly ve P. Brunet	Fr.	1992 M. Kirchner	Alm.	26	02,3
1932 K. Schärer	Av.	1932 S. Henne	Nor.	1932 A. ve P. Brunet	Fr.				
1936 K. Schärer	Av.	1936 S. Henne	Nor.	1936 M. Herber ve E. Baier	Alm.				
1948 R. Burton	ABD	1948 B. Scott	Kan.	1948 M. Lannoy ve P. Baugniot	Bel.	20 km		sn	
1952 R. Burton	ABD	1952 J. Altwegg	Ing.	1952 R. ve B. Fak	AFC	1960 K. Lestander	lev.	1	21,6
1956 H. Je nkina	ABD	1956 T. Albright	Hol.	1956 E. Schwarz ve K. Oppelt	Av.	1964 V. Melanin	SSCB	1	20,6
1960 D. Je nkina	ABD	1964 S. Dijkstra	Hol.	1960 B. Wagner ve R. Paul	Kan.	1968 M. Solberg	Nor.	1	45,8
1964 M. Schneidörfer	Alm.	1968 P. Fleming	ABD	1964 L. Belusova ve O. Protopopov	SSCB	1972 M. Solberg	Nor.	1	55,50†
1968 W. Schwarz	Av.	1972 T. Schuba	Av.	1968 L. Belusova ve O. Protopopov	SSCB	1976 N. Kruglov	SSCB	1	14
1972 Q. Wespela	Çek.	1976 D. Hamill	ABD	1972 L. Rodina ve A. Ulanov	SSCB	1980 A. Alyabyev	SSCB	1	08
1976 J. Curry	Ing.	1980 A. Potzsch	ADC	1976 L. Rodina ve A. Zaytsev	SSCB	1984 P. Angerer	AFC	1	52,70
1980 R. Cousins	Ing.	1984 K. Witt	ADC	1980 L. Rodina ve A. Zaytsev	SSCB	1988 F.-P. Rietach	ADC	58	33,3
1984 S. Hamilton	ABD	1988 K. Witt	ADC	1984 E. Valova ve O. Vasiliev	SSCB	1992 Ye. Redkine	BT**	57	34,4
1988 B. Boitano	ABD	1992 K. Yamaguchi	ABD	1988 E. Gordyeva ve S. Grinkov	SSCB				
1992 V. Petronko	BT**			1992 N. Mikutienok ve A. Dimitriev	BT**				

* ADC-AFC ortak takımı

† İlk kez saniyenin yüzde birine kadar ölçüldü

‡ 1978'de yapılmadı

** Birleşik Takım (eski SSCB kökenli sporcular)

Olimpiyat Şampiyonları, Kış Oyunları, 1896-1992 (devam)

Biatlon (bayanlar)				Biatlon (erkekler)				Biatlon (erkekler)			
7,5 km				4x7,5 km bayrak	sa	da	sn	iki kişilik	da	sn	
1992 A. Restzova BT**	24	29,2		1968 SSCB	2	13	02,4	1932 ABD	8	14,74	
				1972 SSCB	1	51	44,92†	1936 ABD	5	29,29	
3x7,5 km				1976 SSCB	1	57	55,64	1948 İsvi.	5	29,2	
1992 Fr. 1	15	55,8		1980 SSCB	1	34	03,27	1952 AFC	5	24,54	
				1984 SSCB	1	38	51,70	1956 İt.	5	30,14	
15 km				1988 SSCB	1	22	30,00	1964 İng.	4	21,90	
1992 A. Missersky Alm	51	47,2		1992 Alm.	1	24	43,5	1968 İt.	4	41,54	
								1972 AFC	4	57,07	
								1976 ADC	3	44,42	
								1980 İsvi.	4	09,36	
								1984 ADC	3	25,56	
								1988 SSCB	3	53,48	
								1992 İsvi	4	03,26	
Buz dansı				Buz hokeyi				Kayak-Alp disiplini (erkekler)			
dört kişilik	da	sn	çiftler					inisi	da	sn	
1924 İsvi.	5	45,54	1976 L. Pahomova ve A. Gorokov	SSCB	1920 Kan.			1948 H. Oreiller	Fr.	2	55,0
1928 ABD	3	20,5†	1980 N. Linçuk ve G. Karponosov	SSCB	1924 Kan.			1952 Z. Colo	İt.	2	30,8
1932 ABD	7	53,68	1984 J. Torvill ve C. Dean	İng.	1928 Kan.			1956 A. Sailer	Av.	2	52,2
1936 İsvi.	5	19,85	1988 N. Bestemyanova ve A. Bütün	SSCB	1932 Kan.			1960 J. Vuarnet	Fr.	2	06,0
1948 ABD	5	20,1	1992 M. Klimova ve S. Ponomarenko	BT**	1936 İng.			1964 E. Zimmermann	Av.	2	18,1†
1952 AFC	5	07,84			1948 Kan.			1968 J.-C. Killy	Fr.	1	59,85
1956 İsvi.	5	10,44			1952 Kan.			1972 B. Russi	İsvi.	1	51,43
1964 Kan.	4	14,46			1956 SSCB			1976 F. Klammer	Av.	1	45,73
1968 İt.	2	17,39			1960 ABD			1980 L. Stock	Av.	1	45,50
1972 İsvi.	4	43,07			1964 SSCB			1984 B. Johnson	ABD	1	45,59
1976 ADC	3	40,43			1968 SSCB			1988 P. Zurbriegen	İsvi.	1	59,63
1980 ADC	3	58,92			1972 SSCB			1992 P. Ortlieb	Av.	1	50,37
1984 ADC	3	20,22			1976 SSCB						
1988 İsvi.	3	47,51			1980 ABD						
1992 Av.	3	53,90			1984 SSCB						
					1988 SSCB						
					1992 BT**						
slalom				büyük slalom				süper büyük slalom			
1948 E. Reinatter	İsvi.	2	10,3	1952 S. Erikson	Nor.	2	25,0	1968 F. Piccard	Fr.	1	39,66
1952 O. Schneider	Av.	2	00,0	1956 A. Sailer	Av.	3	00,1	1992 K. Aamodt	Nor.	1	13,04
1956 A. Sailer	Av.	3	14,7	1960 R. Staub	İsvi.	1	48,3				
1960 E. Hinterseer	Av.	2	08,9	1964 F. Bonlieu	Fr.	1	46,71†				
1964 J. Stiegler	Av.	2	21,13†	1968 J.-C. Killy	Fr.	3	29,28				
1968 J.-C. Killy	Fr.	1	39,73	1972 G. Thoeni	İt.	3	09,62				
1972 F. Ochoa	İsp.	1	49,27	1976 H. Hamu	İsvi.	3	26,97				
1976 P. Gros	İt.	2	03,29	1980 L. Stenmark	İsvi.	2	40,74				
1980 L. Stenmark	İsvi.	1	44,26	1984 M. Julien	İt.	2	41,18				
1984 P. Mahre	ABD	1	39,41	1988 A. Tomba	İt.	2	06,37				
1988 A. Tomba	İt.	1	39,47	1992 A. Tomba	İt.	2	06,98				
1992 F. C. Jagge	Nor.	1	44,39								
Kayak-Alp disiplini (bayanlar)				büyük slalom				süper büyük slalom			
inisi	da	sn	slalom		da	sn			da	sn	
1948 H. Schlunegger	İsvi.	2	28,2	1948 G. Fraser	ABD	1	57,2	1952 A. Lawrence	ABD	2	06,8
1952 T. Jochim-Beiser	Av.	1	47,1	1952 A. Lawrence	ABD	2	10,6	1956 O. Reichert	Alm.	1	56,5
1956 M. Berthod	İsvi.	1	40,7	1956 R. Colliard	İsvi.	1	52,3	1960 Y. Ruegg	İsvi.	1	39,9
1960 H. Belbi	Alm.	1	37,6	1960 A. Heggviert	Kan.	1	49,6	1964 M. Gotschel	Fr.	1	52,24†
1964 C. Haas	Av.	1	55,39†	1964 C. Gotschel	Fr.	1	29,86†	1968 N. Greene	Kan.	1	51,97
1968 O. Pall	Av.	1	40,87	1968 M. Gotschel	Fr.	1	59,85	1972 M.-T. Nadig	İsvi.	1	29,90
1972 M.-T. Nadig	İsvi.	1	36,68	1972 B. Cochran	ABD	1	31,24	1976 K. Kreiner	Kan.	1	29,13
1976 R. Mittermaier	AFC	1	46,16	1976 R. Mittermaier	AFC	1	30,54	1980 H. Wenzel	Liec.	2	41,66
1980 A. Moser-Proell	Av.	1	37,52	1980 H. Wenzel	Uec.	1	25,09	1984 D. Armstrong	ABD	2	20,98
1984 M. Figini	İsvi.	1	13,36	1984 P. Magoni	İt.	1	36,47	1988 V. Schneider	İsvi.	2	06,49
1988 M. Kiehl	AFC	1	25,86	1988 V. Schneider	İsvi.	1	36,69	1992 P. Wiberg	İsvi.	2	12,74
1992 K. Lee-Gartner	Kan.	1	52,55	1992 P. Kronberger	Av.	1	32,68				
Kayak-Kuzey disiplini (erkekler)				büyük slalom				süper büyük slalom			
10 km kros	da	sn	15 km kros†		da	sn	30 km kros		da	sn	
1988 S. Wolf	Av.	1	19,03	1992 Y. Ulvang	Nor.	27	38,0	1956 V. Hakulinen	Fin	1	44
1992 D. Compagnoni	İt.	1	21,22		sa	da		1960 S. Jernberg	İsvi.	1	51
								1964 E. Mäntyranta	Fin	1	30
								1968 F. Nones	İt.	1	35
								1972 V. Vedenin	SSCB	1	36
								1976 B. Savelyev	SSCB	1	30
								1980 N. Zimyatov	SSCB	1	27
								1984 N. Zimyatov	SSCB	1	28
								1988 A. Prokurov	SSCB	1	24
								1992 V. Ulvang	Nor.	1	22

Olimpiyat Şampiyonları, Kış Oyunları, 1896-1992 (devam)

Kayak-Kuzey disiplini (erkekler) (devam)

Kuzey disiplini karışık 15 km ve kayakla atlama

1924	T. Haug	Nor.
1928	J. Grøttumsbraaten	Nor.
1932	J. Grøttumsbraaten	Nor.
1936	O. Hagen	Nor.
1948	H. Hasu	Nor.
1952	S. Slättvik	Nor.
1956	S. Stenersen	Nor.
1960	G. Thoma	Alm.
1964	T. Knutsen	Nor.
1968	F. Keller	AFC
1972	U. Wehling	ADC
1976	U. Wehling	ADC
1980	U. Wehling	ADC
1984	T. Sandberg	Nor.
1988	H. Kempl	İsv.
1992	F. Guy	Fr.

Kuzey disiplini karışık 30 km
bayrak ve kayakla atlama (takım)

1988	AFC
1992	Jap.

Kayak-Kuzey disiplini (bayanlar)

5 km kros

1964	K. Boyarskih	SSCB	17	50,5
1968	T. Gustafsson	İsv.	18	45,2
1972	G. Kulakova	SSCB	17	00,50†
1976	H. Takalo	Fin.	18	48,69
1980	R. Smetanina	SSCB	15	06,92
1984	M.-L. Härmäläinen	Fin.	17	04,00
1988	M. Matikainen	Fin.	15	04,0
1992	M. Lukkarinen	Fin.	14	13,8

10 km kros

1952	L. Wideman	Fin.	41	40,0
1956	L. Kozireva	SSCB	38	11,0
1960	M. Skokova	SSCB	39	46,6
1964	K. Boyarskih	SSCB	40	24,3
1968	T. Gustafsson	İsv.	36	48,5
1972	G. Kulakova	SSCB	34	17,82†
1976	R. Smetanina	SSCB	30	13,41
1980	B. Petzold	ADC	30	31,54
1984	M.-L. Härmäläinen	Fin.	31	44,20
1988	V. Ventsane	SSCB	30	08,3
1992	L. Egorova	BT**	40	07,7

15 km kros	1992	L. Egorova	BT**	42	20,8
------------	------	------------	------	----	------

20 km kros	1984	M.-L. Härmäläinen	Fin.	1	01	45,0
	1988	T. Tihonova	SSCB	55		53,6

30 km kros	1992	S. Belmondo	İt.	1	22	30,1
------------	------	-------------	-----	---	----	------

3x5 km bayrak	1956	Fin.	1	09	01,0
	1960	İsv.	1	04	21,4
	1964	SSCB		59	20,2
	1968	Nor.		57	30,0
	1972	SSCB		48	48,15†
	1976	SSCB	1	07	49,75
	1980	ADC	1	02	11,10
	1984	Nor.	1	06	49,70
	1988	SSCB		59	51,1
	1992	BT**		59	34,8

Kayak-serbest

erkekler

1992	E. Grosppran	Fr.
------	--------------	-----

bayanlar

1992	D. Weinbrecht	ABD
------	---------------	-----

Luge kızak yarış

tek erkekler

1964	T. Kohler	Alm.	3	28,77
1968	M. Schmid	Av.	2	52,48
1972	W. Schneider	ADC	3	27,58
1976	D. Guenther	ADC	3	27,89
1980	B. Glass	ADC	2	54,80
1984	P. Hildgartner	İt.	3	04,26
1988	J. Mueller	ADC	3	05,55
1992	G. Hackl	Alm.	3	02,36

çift erkekler

1964	Av.	1	41,62
1968	ADC	1	35,85
1972	İt.	1	28,35

ADC (birlikte)

1976	ADC	1	25,60
1980	ADC	1	19,33
1984	AFC	1	23,82
1988	ADC	1	31,94
1992	Alm.	1	32,05

tek bayanlar

1964	O. Enderlein	Alm.	3	24,67
1968	E. Lechner	İt.	2	29,37
1972	A. Müller	ADC	2	59,18
1976	M. Schumann	ADC	2	50,62
1980	V. Zozulya	SSCB	2	36,54
1984	S. Martin	ADC	2	48,57
1988	S. Walter	ADC	3	03,97
1992	D. Neuner	Av.	3	06,69

Sürat pateni (erkekler)*

500 m	1924	C. Jewtraw	ABD	44,0
	1928	C. Thunberg	Fin.	43,4
		B. Evensen	Nor.	
	1932	J. Shea	ABD	43,4
	1936	I. Ballangrud	Nor.	43,4
	1948	F. Helgesen	Nor.	43,1
	1952	K. Henry	ABD	43,2
	1956	Y. E. Grışin	SSCB	40,2
	1960	Y. E. Grışin	SSCB	40,2
	1964	R. McDermott	ABD	40,1
	1968	E. Keller	AFC	40,3
	1972	E. Keller	AFC	39,44†
	1976	Y. Kulikov	SSCB	39,17
	1980	E. Heiden	ABD	38,03
	1984	S. Fokichev	SSCB	38,19
	1988	J.-U. Mey	ADC	38,45
	1992	U.-J. Mey	Alm.	37,14

1.000 m

1976	P. Mueller	ABD	1	19,32†
1980	E. Heiden	ABD	1	15,18
1984	G. Boucher	Kan.	1	15,80
1988	N. Guliaev	SSCB	1	13,03
1992	D. Zinke	Alm.	1	14,85

1.500 m

1924	C. Thunberg	Fin.	2	20,8
1928	C. Thunberg	Fin.	2	21,1
1932	J. Shea	ABD	2	57,5
1936	G. Mathisen	Nor.	2	19,2
1948	S. Farstad	Nor.	2	17,6
1952	H. Andersen	Nor.	2	20,4
1956	Yu. Mihaylov	SSCB	2	08,6

Ya. Grışin

1960	Ya. Grışin	SSCB	2	10,4
------	------------	------	---	------

R. Aas

1964	R. Aas	Nor.		
------	--------	------	--	--

A. Antson

1968	A. Antson	SSCB	2	10,3
------	-----------	------	---	------

C. Verkan

1972	C. Verkan	Hol.	2	03,4
------	-----------	------	---	------

A. Schenk

1976	A. Schenk	Hol.	2	02,96†
------	-----------	------	---	--------

J.E. Storholt

1978	J.E. Storholt	Nor.	1	59,38
------	---------------	------	---	-------

E. Heiden

1980	E. Heiden	ABD	1	53,44
------	-----------	-----	---	-------

G. Boucher

1984	G. Boucher	Kan.	1	58,36
------	------------	------	---	-------

A. Hoffmann

1988	A. Hoffmann	ADC	1	52,06
------	-------------	-----	---	-------

J. Kosa

1992	J. Kosa	Nor.	1	54,81
------	---------	------	---	-------

5.000 m

1924	C. Thunberg	Fin.	8	39
1928	I. Ballangrud	Nor.	8	50,5
1932	I. Jaffee	ABD	9	40,8
1936	I. Ballangrud	Nor.	8	19,8
1948	R. Liaklev	Nor.	8	29,4
1952	H. Andersen	Nor.	8	10,6
1956	B. Şikov	SSCB	7	48,7
1960	V. Kosichin	SSCB	7	51,3
1964	K. Johansen	Nor.	7	38,4
1968	F. Maier	Nor.	7	22,4
1972	A. Schenk	Hol.	7	23,61†
1976	S. Stensen	Nor.	7	24,48
1980	E. Heiden	ABD	7	02,20
1984	T. Gustafson	İsv.	7	12,28
1988	T. Gustafson	İsv.	6	44,63
1992	G. Karlstad	Nor.	6	59,97

10.000 m

1924	J. Skutnabb	Fin.	18	04,8
1932	I. Jaffee	ABD	18	13,6
1936	I. Ballangrud	Nor.	17	24,3
1948	A. Seyfarth	İsv.	17	26,3
1952	H. Andersen	Nor.	18	45,8
1956	A. Ericson	İsv.	18	35,9
1960	K. Johannesen	Nor.	15	46,8
1964	J. Nilsson	İsv.	15	50,1
1968	J. Hoeglin	İsv.	15	23,6
1972	A. Schenk	Hol.	15	01,35†
1976	P. Kleine	Hol.	14	50,59
1980	E. Heiden	ABD	14	28,13
1984	I. Malkov	SSCB	14	39,90
1988	T. Gustafson	İsv.	13	48,20
1992	B. Veldkamp	Hol.	14	12,12

Sürat pateni (bayanlar)

500 m

1960	H. Haase	Alm.		45,9
1964	L. Skoblikova	SSCB		45,0
1968	L. Titova	SSCB		46,1
1972	A. Henning	ABD		43,33†
1976	S. Young	ABD		42,76
1980	K. Enke	ADC		41,78
1984	C. Rothenburger	ADC		41,02
1988	B. Blair	ABD		39,10
1992	B. Blair	ABD		40,33

1.000 m

1960	K. Guseva	SSCB	1	34,1
1964	L. Skoblikova	SSCB	1	32,6
1968	C. Geijssen	Hol.	1	32,6
1972	M. Pflug	AFC	1	31,40†
1976	T. Averina	SSCB	1	28,43
1980	N. Petrusheva	SSCB	1	24,10
1984	K. Enke	ADC	1	21,61
1988	C. Rothenburger	ADC	1	17,65
1992	B. Blair	ABD	1	21,90

3.000 m

1960	L. Skoblikova	SSCB	5	14,3
1964	L. Skoblikova	SSCB	5	14,9
1968	J. Schut	Hol.	4	56,2
1972	S. Baas-Kaiser	Hol.	4	52,14†
1976	T. Averina	SSCB	4	45,19
1980	B.-E. Jensen	Nor.	4	32,13
1984	A. Schöne	ADC	4	24,79
1988	Y. Van Gennip	Hol.	4	11,94
1992	G. Niemann	Alm.	4	19,90

Sürat pateni-kısa pist (erkekler)

1.000 m

1992	K.-H. Kim	G. Ko.	1	30,78
------	-----------	--------	---	-------

5 km bayrak

1992	G. Ko.	7	14,02
------	--------	---	-------

Sürat pateni-kısa pist (bayanlar)

500 m

1992	C. Turner	ABD		47,04
------	-----------	-----	--	-------

3 km bayrak

1992	Kan.	4	36,62
------	------	---	-------

1.500 m

1960	L. Skoblikova	SSCB	2	25,2
1964	L. Skoblikova	SSCB	2	22,6
1968	K. Mustonen	Fin.	2	22,4
1972	D. Holm	ABD	2	20,85†
1976	G. Stepankaya	SSCB	2	16,58
1980	A. Borckink	Hol.	2	10,95
1984	K. Enke	ADC	2	03,42
1988	Y. Van Gennip	Hol.	2	00,68
1992	J. Boerner	Alm.	2	05,87

5.000 m

1988	Y. Van Gennip	Hol.	7	14,13
1992	G. Niemann	Alm.	7	31,57

† 1924'ten 1960'a değin kayakla atlama bir tepede yapılıyordu. 1964'te biri 70 m, diğeri 80 m olan iki tepede, 1968-88 arasında ise 70 m ve 80 m'lik tepelerde yapıldı.
* İki kez yarışmanın yüzde birine kadar ölçüldü. † 1972'den sonra 4 x 5 km bayrak. * ADC-AFC ortak takımı. ** Birlikte Takım (eski SSCB tokanalı sporcular). † 1992'den sonra iki ayrı yarış yapıldı.
Δ 1992'de yerli 15 km ve 30 km yarışları oldu.

Olimpiyat Şampiyonları, yaz oyunlarında artık yer almayan dallar

Abcılık									
serbest tüfek									
1906	A. Heigerud	Nor.	1896 karşılaşmaları	P. Karaseudas	Yun.	1900 bireysel karşılaşmalar	A. Flemin	Ing.	
1912	P. Colas	Fr.	ordu tüfeği (200 m)	G. Orphanidis	Yun.	küçük çaplı tüfek			
1920	M. Fisher	ABD	ordu tüfeği (300 m)	J. Phrangudis	Yun.	(hareketli hedef)	M. Larrouy	Fr.	
1924	M. Fisher	ABD	tabanca (25 m)	S. Paine	ABD	revolver	R. Röderer	Isv.	
1948	E. Grünig	Isv.	tabanca (30 m)	J. Paine	ABD	serbest revolver	P. Van Asbrock	Bel.	
1952	A. Bogdanov	SSCB	revolver			revolver ve tabanca	O. Swahn	Isv.	
1956	V. Borisov	SSCB				koşan geyik (tek atış)	W. Winans	ABD	
1960	H. Hammerer	Av.	1900 bireysel karşılaşmalar	A. Heigerud	ABD	koşan geyik (çift atış)	L. Bon de	Bel.	
1964	G. Anderson	ABD	ordu tüfeği (300 m)	J. Millner	ABD	canlı güvercin	Lunden		
1968	G. Anderson	ABD	ordu tüfeği (kombine, 4.000 yarıda)				R. de Barbarin	Fr.	
1972	L. Wigger	ABD	büyük çaplı tüfek (300 m, ayakta)	L. Madsen	Den.				
			büyük çaplı tüfek (300 m, diz çökerek)	K. Staeheli	Isv.	1900 takım karşılaşmaları			
			büyük çaplı tüfek (300 m, yatma)	A. Paroche	Fr.	ordu tüfeği (300 m)	Nor.		
			büyük çaplı tüfek (300 m)	E. Kellenberger	Isv.	ordu tüfeği (kombine)	ABD		
			6 mm küçük tüfek (açık arpacık)	C. Grosset	Fr.	büyük çaplı tüfek (300 m)	Ing.		
			küçük çaplı tüfek (kaybolan hedef)	W. Styles	Ing.	küçük çaplı tüfek	Isv.		
						revolver	ABD		
						revolver ve tabanca	Isv.		
						koşan geyik	Ing.		
						trap			
1908 bireysel									
ordu tüfeği (1.000 yarıda)	J. Millner	Ing.	1912 bireysel	S. Prokopp	Mac.	tüfek (300 m, 2 pozisyon)	M. Fisher	ABD	
küçük çaplı tüfek (kaybolan hedef)	W. Styles	Ing.	ordu tüfeği (300 m)	P. Colas	Fr.	tüfek (300 m, ayakta)	C. Osburn	ABD	
küçük çaplı tüfek (hareketli hedef)	A. Fleming	Ing.	ordu tüfeği (100 m)	P. Colas	Fr.	tüfek (300 m, yatma)	O. Olsen	Nor.	
revolver ve tabanca	P. Van Asbrock	Bel.	küçük çaplı tüfek	F. Hird	ABD	tüfek (600 m, yatma)	H. Johansson	Isv.	
koşan geyik (tek atış)	W. Winans	ABD	küçük çaplı tüfek (kaybolan hedef)	V. Cariberg	Isv.	tabanca	C. Frederick	ABD	
koşan geyik (çift atış)			revolver ve tabanca	A. Lane	ABD	revolver	C. Paransen	Bra.	
			düello tabancası	A. Lane	ABD	koşan geyik (tek atış)	O. Olsen	Nor.	
			koşan geyik (tek atış)	A. Swahn	Isv.	koşan geyik (çift atış)			
			koşan geyik (çift atış)	A. Lundeborg	Isv.				
1908 takım									
ordu tüfeği (kombine)	ABD		1912 takım			1920 takım			
serbest tüfek (300 m)	Nor.		ordu tüfeği (kombine)	ABD		tüfek (300 m, 2 pozisyon)	ABD		
küçük çaplı tüfek	Ing.		serbest tüfek (300 m)	Isv.		tüfek (300 m, ayakta)	Dan.		
revolver ve tabanca	ABD		küçük çaplı tüfek (kaybolan hedef)	Isv.		tüfek (300 m, yatma)	ABD		
koşan geyik	Isv.		revolver ve tabanca	ABD		tüfek (600 m, yatma)	ABD		
trap	Ing.		düello tabancası	Isv.		tüfek (kombine)	ABD		
			koşan geyik	ABD		küçük çaplı tüfek	ABD		
			trap	Isv.		tabanca	ABD		
				ABD		tabanca ve revolver	ABD		
						koşan geyik (tek atış)	Nor.		
						koşan geyik (çift atış)	Nor.		
						trap	ABD		
1924 bireysel									
koşan geyik (tek atış)	H. Bailey	ABD	1932 bireysel	R. Morigi	It.	Atletizm (erkekler)			
koşan geyik (çift atış)	J. Bales	ABD	tabanca ya da revolver			60 m		sn	
	O. Liloe-Olsen	Nor.				1900	A. Kraenzlein	ABD	7,0
						1904	A. Hahn	ABD	7,0
1924 takım									
tüfek (kombine)	ABD		1936 bireysel	C. van Oyen	Alm.	3.000 m (takım)		da	sn
küçük çaplı tüfek	Fr.		tabanca						
tabanca	ABD								
koşan geyik (tek atış)	Nor.		1952 bireysel	J. Larsen	Nor.	1912	ABD	ABD	8 44,6
koşan geyik (çift atış)	Ing.		koşan geyik			1920	ABD	R. Brown	ABD 8 45,4
trap	ABD		1956 bireysel	V. Romanenko	SSCB	1924	Fin.	P. Numi	Fin. 8 32,0
			koşan geyik						
3 mil (takım)									
1906	Ing.								
	J. Deskin	Ing.							
5.000 m (takım)									
1900	Ing.								
	C. Bennett	Ing.							
4 mil (takım)									
1904	ABD								
	A. Newton	ABD							
5 mil (bireysel)									
1906	E. Voight	Ing.							
1.600 m bayrak (200x200x400x800 m)									
1906	ABD								
yürüyüş									
1906 (3.500 m)	G. Lamer	Ing.	sa	da	sn	200 m engel			
1906 (10 mil)	G. Lamer	Ing.	1	15	55,0	1900	A. Kraenzlein	ABD	25,4
1912 (10.000 m)	G. Gouldin	Kan.		15	57,4	1904	H. Hillman	ABD	24,6
1920 (3.000 m)	U. Frigerio	It.		48	28,4				
1920 (10.000 m)	U. Frigerio	It.		13	14,2				
1924 (10.000 m)	U. Frigerio	It.		48	06,2				
1948 (10.000 m)	J. Mikaelsson	Isv.		47	49,0				
1952 (10.000 m)	J. Mikaelsson	Isv.		45	13,2				
				45	02,8				
200 m engel									
1900	A. Kraenzlein	ABD	sn						
1904	H. Hillman	ABD							
durarak yüksek atlama									
1900	R. Ewry	ABD	m						
1904	R. Ewry	ABD	1,65						
1908	R. Ewry	ABD	1,50						
1912	P. Adams	ABD	1,57						
			1,63						
durarak uzun atlama									
1900	R. Ewry	ABD	m						
1904	R. Ewry	ABD	3,21						
1908	R. Ewry	ABD	3,47						
1912	K. Takitiras	Yun.	3,33						
			3,37						
durarak üç adım atlama									
1900	R. Ewry	ABD	m						
1904	R. Ewry	ABD	10,58						
			10,54						
gülle atma (iki elle)									
1912	R. rose	ABD	m						
			27,70						

Olimpiyat Şampiyonları, yaz oyunlarında artık yer almayan dallar (devam)

Atletizm (devam)			Biricilik			Bisiklet		
disk atma (Yunan stili)			yüksek atlama			2.000 m tandem		
1908 M. Sheridan	ABD	m 37,99	1900 O. Gardère	Fr		1908 M. Schödes, A. Audray	Fr	
			G. Trésino (barfide)	It		1920 H. Ryan, T. Lance	Fr	
disk atma (iki elle)			uzun atlama			1924 J. Cugnot, L. Choury	Fr	
1912 A. Taipale	Fin.	m 82,86	1900 Van Langendonck	Bel		1928 B. Leene, D. Van Dijk	Fr	
						1932 M. Perrin, L. Choury	Fr	
cirit atma (serbest stil)			gösteri			1936 E. Rabe, C. Lorenz	Alm.	
1908 E. Lemming	İsv.	m 54,44	1920 T. Bouckaert	Bel		1948 P. Peroni, F. Tenizzo	İt.	
						1952 R. Mockridge, L. Cox	Avust.	
cirit atma (iki elle)						1956 J. Browne, A. Marchant	Avust.	
1912 J. Saaristo	Fin.	m 109,42				1960 S. Bianchetto, G. Baghetto	İt.	
						1964 A. Damiano, S. Bianchetto	İt.	
56 kiloluk ağırlık atma						1968 D. Moreton, P. Trentin	Fr.	
1904 E. Desmarteau	Kan.	m 10,46				1972 V. Semenov, I. Testovatnikov	SSCB	
1920 P. McDonald	ABD	m 11,26						
1896			zamana karşı yarış			Çim hentbolu		
10 km	P. Masson	Fr.	1896 333,3 m	P. Masson	Fr.	1936 Alm.		
100 km	L. Flameng	Fr.	1908 660 yarda	W. Johnson	İng.			
12 sa	F. Schmal	Av.				Deniz motoru yarışları		
			takım takup			1908		
1904			1900 1.500 m	ABD		A sınıfı E. Thubron'un "Camille"s	Fr.	
440 yarda	M. Hurley	ABD	1908 1.125 m	İng.		B sınıfı T. Thomeycroft'un "Cyrinus"u	İng.	
566 2/3 yarda	M. Hurley	ABD				C sınıfı T. Thomeycroft'un "Cyrinus"u		
880 yarda	M. Hurley	ABD	yol yarışı (takım)	sa	da	sn		
mil	M. Hurley	ABD	1912 İsv.	44	35	33,6		
2.000 m	M. Hurley	ABD	1920 Fr.	19	16	43,2		
2 mil	B. Downing	ABD	1924 Fr.	19	30	14,0		
5 mil	C. Schlee	ABD	1928 Dan.	15	09	14,0		
25 mil	B. Downing	ABD	1932 İt.	7	27	15,2		
			1936 Fr.	7	39	16,2		
1908			1948 Bel.	15	58	17,4		
5 km	B. Jones	İng.	1952 Bel.	15	20	46,6		
20 km	C. Kingsbury	İng.	1956 Fr.	5	21	17,0		
100 km	C. Bartlett	İng.						
1920						Eskrim		
50 km	H. George	Bel.				1896		
						brşysel flöre profesyonel	L. Pyrgos	Yun.
1924						1900		
50 km	J. Williams	Hol.				brşysel flöre profesyonel	L. Mergnac	Fr.
						brşysel epe profesyonel	A. Ayat	Fr.
						brşysel kılıç profesyonel	A. Conte	İt.
						brşysel epe açık	A. Ayat	Fr.
						1904		
						deñrekl eskrim	A. Van Zo Post	Kuba
						brşysel flöre, gençler	A.G. Fox	ABD
Golf			Halter			Jimnastik		
erkekler			1896			ip tırmanma		
1900 C. Sands	ABD		halter	L. Elliot	İng.	1896 N. Andrekopulos	Yun.	
1904 G. Lyon	Kan.		tek elle			1904 G. Eyser	ABD	
						1924 B. Supcik	Çek.	
bayanlar			1904			1932 R. Bass	ABD	
1900 M. Abbott	ABD		dumbbell	O. Osthoff	ABD			
						İsvaç hareketleri (takım)		
						1912 İsv.		
						1920 İsv.		
						serbest hareketler (takım)		
						1912 Nor.		
						1920 Dan.		
						1932 ABD		
						paralel bar (takım)		
						1896 Alm.		
						barfiks (takım)		
						1896 Alm.		
lobut			İnatlon			Judo		
1904 E. Hennig	ABD		1904 M. Emmerich	ABD		açık siklet		
1932 Q. Roth	ABD					1904 A. Geesink	Hol.	
			yedi-gün karşılaşması			1972 W. Raska	Hol.	
cambazlık			1904 A. Heida	ABD		1978 H. Uemura	Jap.	
1932 R. Wolfe	ABD					1980 D. Lorenz	ADC	
			alepli hareketler (takım)			1984 Y. Yamagita	Jap.	
karpık yarışma (9 dalda)			1904 ABD					
1904 A. Spinner	Alm.		1908 İsv.					
			1912 İt.					
			kulplu beygir					
			1924 A. Ségur	Fr.				
			1932 I. Pelle	Mac.				
tekler kayak bayrak			Kano sporu			Kayak tekleri (10.000 m)		
(4x500 m)			kuma hareketleri (takım)			1936 E. Krebs	Alm.	da 46 01,6
1960 Alm. ²	da sn		1952 Fin.			1948 G. Fredriksson	İsv.	50 47,7
			bayanlar el aletleri (takım)			1952 T. Strömberg	Fin.	47 22,8
çiftler portatif (10.000 m)			1952 İsv.			1956 G. Fredriksson	İsv.	47 43,4
1936 İsv.	da sn		bayanlar takım hareketleri					
			1956 Mac.			Kanada tipi tekler (10.000 m)		
			kulplu beygir			1936 G. Hradetzky	Av.	da 50 01,2
			1924 A. Ségur	Fr.		1948 F. Čapek	Çek.	62 05,2
			1932 I. Pelle	Mac.		1952 F. Havana	ABD	57 41,1
						1956 L. Rotman	Rom.	56 41,0
						tekler portatif (10.000 m)		
						1936 E. Hradetzky	Av.	da 50 01,2
tekler kayak bayrak			Kriket			Kürek sporu		
(4x500 m)			1900 İng.			1904		
1960 Alm. ²	da sn		Kroket (1900)			tek çifti	D. Duffield	ABD
			tekler-tek top			(büyükler)		
çiftler portatif (10.000 m)			tekler-iki top			tek çifti	F. Shepard	ABD
1936 İsv.	da sn		çiftler			(yıldızlar)		
						1912		
						dört tek, İngiltere	Dan.	
						(dömençil)		
						Lacrosse		
						1904 Kan.		
						1908 Kan.		

² ADC-AFC ortak takımı

Olimpiyat Şampiyonları, yaz oyunlarında artık yer almayan dallar (devam)

Ogüklük 1800 av hayvanlarına atış (50 m) chapelet cordon doré (33 m) la perche à la herse au chapelet (33 m) la perche à la pyramide	Mackintosh H. Herouin E. Mouglin H. van Innis E. Foulton H. van Innis E. Grumiaux	Avus. Fr. Fr. Bel. Fr. Bel. Fr.	1904 bireysel (erkekler) Amerikan turnuvası York turnuvası bireysel (bayanlar) Columbia turnuvası Ulusal turnuva takım erkekler bayanlar	H. Taylor P. Bryant M. Howell M. Howell ABD ABD ABD	1908 erkekler York turnuvası Avrupa stili bayanlar ulusal turnuva 1920 bireysel (erkekler) sabit hedef (küçük) hareketli hedef (büyük) hareketli hedef (28 m) hareketli hedef (30 m) hareketli hedef (50 m)	W. Dod E. Gnzot Q. Newall E. van Meer E. Clostens H. van Innis L. Brule	Ing Fr Ing Bel. Bel. Bel. Fr	1920 bayanlar bireysel takım sabit hedef (2 yanlışla) hareketli hedef (28 m) hareketli hedef (33 m) hareketli hedef (50 m)	Q. Newall Ing Bel. Bel. Bel. Bel.
---	---	---	---	---	---	---	--	---	--

Pole 1900 1908 1920 1924 1936	Ing. Ing. Ing. Arj. Arj.	Rakot 1908 tekler çiftler Roque 1904 C. Jacobus	E. Noel V. Pennel J. Astor ABD	Ing. Ing.	Rugby 1900 Fr. 1908 Avustralasya 1920 ABD 1924 ABD	Tenis (kapalı kort) (salon tenisi) tek erkekler 1908 A. Gore 1912 A. Gobert tek bayanlar 1908 G. Eastlake-Smith 1912 E. Hannam	Ing Fr Ing Ing.	çift erkekler 1908 A. Gore, H. Roper-Barrett 1912 M. Gernot, A. Gobert karışık çiftler 1912 E. Hannam C. Dixon	Ing. Fr. Ing
---	--------------------------------------	---	---	--------------	---	---	--------------------------	---	--------------------

Tenis (çim) karışık çiftler 1900 C. Cooper, R. Doherty 1912 D. Köring, H. Schomburgk 1920 S. Langlen, M. Décugis 1924 H. Wightman, R. Williams	Ing. Alm. Fr. ABD	Yelken sporu 1900 10 m üzeri sınıfı 10 m sınıfı 8 m sınıfı (3 ton) 6 m sınıfı (2 ton) 1908 10 m üzeri sınıfı (12 m) 8 m sınıfı 7 m sınıfı 6 m sınıfı 1912 10 m üzeri sınıfı (12 m) 10 m sınıfı 8 m sınıfı 6 m sınıfı	Fr. Alm. Ing Isv. Ing. Ing. Ing. Nor. Isv. Nor. Fr.	1920 40 m sınıfı 30 m sınıfı 12 m sınıfı (eski) 12 m sınıfı (yeni) 10 m sınıfı (eski) 10 m sınıfı (yeni) 8 m sınıfı (eski) 6 m sınıfı (yeni) 6.5 m sınıfı (yeni) 6 m sınıfı (eski) 6 m sınıfı (yeni) 12 ft salma omurga 18 ft salma omurga	Isv. Isv. Nor. Nor. Nor. Nor. Ing. Hol. Bel. Nor. Hol. Ing. Nor. Nor. Fr. Nor. Isv. ABD Isv. Fr.	1936 8 m sınıfı (yeni) 6 m sınıfı (yeni) monotip sınıfı "Nürnberg" 1948 6 m sınıfı Swallow sınıfı Fretly sınıfı P. Elvstrom 1952 8 m sınıfı 5.5 m sınıfı 1956 Sharpie sınıfı 5.5 m sınıfı 1960 5.5 m sınıfı 1964 5.5 m sınıfı 1968 5.5 m sınıfı	It. Ing. Hol. ABD Ing. Dan. ABD ABD Y.Z. Isv. ABD Avus. Isv.	Dragon 1948 Nor. 1952 Nor. 1956 Isv. 1960 Yun. 1964 Dan. 1968 ABD 1972 Avus. Tempest 1972 SSCB 1978 Isv.
--	----------------------------	--	---	---	---	---	--	--

Yüzme 1896 100 m denizciler I. Malokios 400 m serbest P. Neumann 1.000 m serbest A. Hayós	Yun. Av. Mac.	2 8 18	20,4 12,6 22,2	1904 880 yada serbest E. Rausch 1 mi serbest E. Rausch 440 yada kurbağalama G. Zacharias 200 yada bayrak ABD 100 yada sırtüstü W. Brack 1912 400 m kurbağalama W. Bathe 1920 400 m kurbağalama H. Malmroth 300 m serbest (bayanlar) E. Bieblrey	Alm. Alm. Alm. ABD Alm. Alm. Isv. ABD	13 27 7 2 1 da 8 da 6 4	11,4 18,2 23,6 04,6 16,8 sn 28,6 sn 31,8 34,0
---	---------------------	--------------	----------------------	---	--	--	--

Olimpiyat Şampiyonları, kış oyunlarında artık yer almayan dallar

1922 kombine sürat pateni (erkekler) askeri kayaklı devriye curling	C. Thunberg	Fr. Isv. Ing.	1932 köpek koşulu kızak yarışları curling 1936 askeri kayaklı devriye kayaklı atış (takım) mesale atışı hedef atışı	E. Goddard O. Edenhauser I. Reiterer	Kan. Kan. It. Av. Av.	1948 bobeled yarışları askeri kayaklı devriye kış pentatlonu 1964 Avusturya curling	N. Babia G. Lindh Av.	It. Isv. Isv.
--	-------------	---------------------	--	--	-----------------------------------	--	-----------------------------	---------------------

meşalesini ilk kez Asya'ya taşıyan 1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları'nda 94 ülke, 162 yarışma dalı ve 5.500 sporcuyla yeni rekorlar kırıldı. Yüksek rakımın koşucuları üzerinde yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle eleştirilere uğrayan 1968 México Olimpiyat Oyunları'na 125 ülkeden 800'ü bayan olmak üzere 6.500 sporcu katıldı ve 172 dalda yarışmalar yapıldı.

1968 sonrası Olimpiyat Oyunları'nda sık sık spor dışı etkenler öne çıktı. Yarışma dallarının 200'e yaklaştığı ve 124 ülkeden toplam 8 bin dolayında sporcunun katıldığı 1972 Münih Olimpiyat Oyunları, Filistinli eylemcilerin İsraili sporculara karşı giriştiği baskınla kana bulandı. 1976 Montreal Olimpiyat Oyunları'nda ise Güney Afrika ile rugby maçı yapmış olan Yeni Zelanda'nın oyunlara katılmasını protesto eden bazı ülkeler son anda yarışmalardan çekildiler. Bunu Afganistan'daki Sovyet işgalini protesto eden 60 kadar ülkenin 1980 Moskova Olimpiyat Oyunları'nı boykot etmesi izledi. Bu olimpiyatlarda Doğu Avrupalı hakemlerin taraf tuttuğu ve bazı sporcuların doping ilacı kullandığı biçiminde iddialar da ortaya atıldı. 1984 Los Angeles Olimpiyat Oyunları'nın kentin hava kirliliği, güvenliğe ilişkin tartışmalar, bayanların bazı atletizm dallarında yarışması için açılan davalar ve SSCB ile ona yakın ülkelerin boykotu gibi sorunlarla gölgelendi. 1988 Seul Olimpiyat Oyunları'na öncesinde Güney Kore yaygın kitle gösterilerine sahne oldu. Bu oyunlarda doping yaptığı belirlenen Ben Johnson'un 9,79'luk 100 m rekoru iptal edildi. 1992'deki Barcelona Olimpiyat Oyunları, 1972 sonrasında siyasal nitelikte bir boykotun yapılmadığı ilk olimpiyat oldu.

1908 ve 1920 oyunlarında bazı kayak dallarının yer almasından sonra yalnız kış sporlarına özgü olan ilk Kış Olimpiyat Oyunları 1924'te Fransa'nın Chamonix kentinde düzenlendi. Bu oyunlarda 16 ülkeden 300'e yakın sporcu 16 dalda yarıştı. Bu rakamların daha da yükseldiği sonraki oyunlar sırasıyla St. Moritz (İsviçre, 1928), Lake Placid (ABD, 1932), Garmisch-Partenkirchen (Almanya, 1936), St. Moritz (1948), Oslo (Norveç, 1952), Cortina d'Ampezzo (İtalya, 1956), Squaw Valley (ABD, 1960), Innsbruck (Avusturya, 1964), Grenoble (Fransa, 1968), Sapporo (Japonya, 1972), Innsbruck (1976), Lake Placid (1980), Sarajevo (Yugoslavya, 1984), Calgary (Kanada, 1988) ve Albertville'de (Fransa, 1992) yapıldı.

Olimpiyat Oyunları'nda Türkiye. 1896'daki ilk Olimpiyat Oyunları'na katılmak üzere Atina'ya giden Türk Güreşçi Koç Mehmet, Osmanlı Devleti'nin uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne (IOC) üye olmaması nedeniyle yarışmalara alınmadı. Olimpiyat düşüncesinin yayılması amacıyla 1906'da gene Atina'da düzenlenen ve IOC kurallarının uygulanmadığı Ara Olimpiyat Oyunları'na Osmanlı Devleti de sporcu gönderdi. Bu oyunlarda Galatasaray Lisesi'nden Yorgo Albirantis 10 m'lik lise tırmanma yarışmasında 11,4 sn ile birinci oldu.

Eylül 1908'de kurulan Osmanlı Milli Olimpiyat Komitesi IOC'ye 1911'de kabul edildi. Bu arada IOC başkanı Coubertin'in çağrısıyla 1908 Londra Olimpiyat Oyunları'nda A. Moulos adlı bir sporcu jimnastik dalında yarıştı. Osmanlı Devleti 1912 Stockholm Olimpiyat Oyunları'na ağırlık ve disk atma dallarında iki sporcuyla resmen katıldı. Ama I. Dünya Savaşı'ndan sorumlu tutularak öteki dört ülke ile birlikte IOC'den çıkarıldığından 1920 Anvers Olimpiyat Oyunları'na çağırılmadı.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra düzenlenen 1924 Paris Olimpiyat Oyunları'na

geniş bir kadroyla katılan Türkiye hiç madalya kazanamadı 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları'nda Türk güreşçilerinden Tayyar 67 kg'de dördüncü, Saım 62 kg'de, Çoban Mehmet de ağırd a altıncı oldu. 1932 Los Angeles Olimpiyat Oyunları'na uzaklık nedeniyle hiçbir sporcu gönderilmedi. 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'nda Yaşar Erkan grekoromende birinci, Ahmet Kireççi (Mersinli) serbestte üçüncü olarak ilk kez Türkiye'ye madalya getirdi.

1948 Londra Olimpiyat Oyunları Türk güreşçilerin büyük başarısına sahne oldu. Ayrıca Fenerbahçeli atlet Ruhi Sarıalp uç adım atlamada bronz madalya aldı. Sonraki oyunlarda 1984'e değin Türk sporcular yalnızca güreşte madalya kazanabildi. 1984 Los Angeles Olimpiyat Oyunları'nda Eyüp Can ve Turgut Aytaç boksta bronz madalya alma başarısını gösterdi. 1988 Seul Olimpiyat Oyunları'nda Naim Süleymanoğlu halterde dünya ve olimpiyat rekoru kırarak birinciliği elde etti. 1992 Barcelona Olimpiyat Oyunları'nda Naim Süleymanoğlu ikinci kez olimpiyat şampiyonu olurken, tekvandoda Aysegül Ergin ve Ekrem Botalı gümüş, Arzu Tan bronz madalya aldı. Aynı yıl Hülya Şenyurt da judoda bronz madalyanın sahibi oldu. 1992'de güreşte Mehmet Akif Pirim altın madalya kazandı.

Olimpiyat Oyunları'nda güreşte altın madalya alan Türk sporcular Mehmet Oktav ve Ahmet Kireççi (1948, grekoromen), Nasuh Akar, Gazanfer Bilge, Celal Atik ve Yaşar Doğu (1948, serbest), Hasan Gemici ve Bayram Şit (1952, serbest), Mithat Bayrak (1956, grekoromen), Mustafa Dağıstanlı ve Hamit Kaplan (1956, serbest), Müzahir Sille, Mithat Bayrak ve Tefik Kış (1960, grekoromen), Ahmet Bilek, Mustafa Dağıstanlı, Hasan Güngör ve İsmet Atlı (1960, serbest), İsmail Ogan (1964, serbest), Mahmut Atalay ve Ahmet Ayık (1968, serbest), Mehmet Akif Pirim (1992, grekoromen); gümüş madalya alan Türk sporcular Muhlis Tayfur ve Kenan Olcay (1948, grekoromen), Halit Balamir ve Adil Candemir (1948, serbest), Rıza Doğan (1956, grekoromen), İbrahim Zengin (1956, serbest), İsmail Ogan ve Hamit Kaplan (1960, serbest), Kâzım Ayvaz (1964, grekoromen), Hüseyin Akbaş, Hasan Güngör ve Ahmet Ayık (1964, serbest), Vehbi Akdağ (1972, serbest), Necmi Gençalp (1988, serbest); bronz madalya alan Türk sporcular ise Adil Atan (1952, serbest), Dursun Ali Erbaş (1956, grekoromen), Hüseyin Akbaş (1956, serbest), Hamit Kaplan (1964, serbest) ve Ayhan Taşkın'dır (1984, serbest).

Türk sporcular 1936'dan bu yana katıldıkları Kış Olimpiyat Oyunları'nda hiç madalya kazanamadılar.

Oyunların düzenlenişi. Olimpiyat Oyunları'nın yönetici organı olan ve merkezi İsviçre'nin Lozan kentinde bulunan Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC), bir kurul olarak kendisinin seçtiği 70 kadar üyeden oluşur. Üyelerin Fransızca ya da İngilizce bilmesi ve ulusal olimpiyat komitesi bulunan bir ülkenin yurttaşı olması gerekir. Bazı istisnalar dışında her ülke yalnız bir üye ile temsil edilir. Önceden ömür boyu olan üyelik 1965'te 75 yaşla sınırlanmıştır. Yılda bir kez toplanan IOC, üyelerinin üçte biri tarafından da her an toplanmaya çağılabilir. Toplam 11 üyeden oluşan IOC Yürütme Kurulu uluslararası federasyonlar ve ulusal olimpiyat komiteleriyle düzenli toplantılar yapar. Sekiz yıllık bir dönem için seçilen IOC başkanının görev süresi dörder yıl üzerinden seçimle uzatılabilir. Günümüze değin bu makamda bulunanlar Dimitrios

Vikélas (Yunanistan, 1894-96), Pierre Coubertin (Fransa, 1896-1925), Henri Baillet-Latour (Belçika, 1925-42), J. Sigfrid Edström (İsveç, 1946-52), Avery Brundage (ABD, 1952-72), Michael Morris Killanin (İrlanda, 1972-80) ve Juan Antonio Samaranch'tır (İspanya, 1980).

IOC tarafından tanınan ulusal olimpiyat komiteleri kurmuş ülkelerin sayısı 1988'de 167'yd. Ulusal olimpiyat komitelerinin ilgili uluslararası federasyonlara üye en az beş ulusal federasyondan oluşması gerekir. Oyunlara katılacak sporcuların donanım, ulaşım ve barınma işlerini bu komiteler düzenler. Komitelerin kazanç amacı gütmemesi ve bağımsız olması zorunludur. IOC kurallarına ve yönetmeliklerine uymayan komiteler Olimpiyat Oyunları'ndan çıkarılır.

Olimpiyat Oyunları'nın sahipliğini ülkeler değil, kentler yapar. Kent seçimi bütünüyle IOC'nin yetkisine girer. Ulusal hükümetlerin desteğiyle kent yöneticilerinin yaptığı başvurularda siyasal nitelikte gösteri ve toplantıların önlenmesi ve hiçbir ayrımla yapılmadan bütün sporcuların ülkeye girebileceği konusunda güvence verilmesi gerekir. 1976 Montreal Olimpiyat Oyunları'nda Tayvanlı sporculara vize verilmemesi IOC'yi bu konuda daha sıkı önlemler almaya yöneltmiştir. Kent seçiminde göz önüne alınan bir koşul da tesis ve hizmet kapasitesinin yeterliliğidir. Oyunları örgütleyen komite ayrıca sporcuların ve görevlilerin topluca kalması için ana stadyumun ve öteki tesislerin yakınında bir olimpiyat köyü kurar.

Oyunlar boyunca ülke bayraklarıyla birlikte asılı kalan olimpiyat bayrağı, beyaz zemin üzerinde iç içe geçmiş beş halkadan oluşur. Kataları temsil eden bu halkalar, mavi halka solda ve direk tarafında olmak üzere sırasıyla mavi, sarı, siyah, yeşil ve kırmızı renktedir. Olimpiyat sloganı "Daha Hızlı-Daha Yüksek-Daha Güçlü"dür (*Cuius-Alti-us-Fortius*).

Oyunların açılış töreni ev sahibi ülke devlet başkanının yerini almasından ve ulusal marşın çalınmasından sonra sporcuların geçit resmiyle başlar. Stadyuma her zaman önce Yunanistan ekibi en son da ev sahibi ülkenin ekibi girer. Öteki ekipler oyunları düzenleyen ülkenin dilindeki alfabetik sıraya göre birbirini izler. Sporcuların stadyumu çepeçevre dolaşarak ortada toplanmasından sonra örgütlenme komitesinin başkanını kısa bir hoşgeldin konuşması yapar. Ardından IOC başkanı konuşarak ev sahibi ülke devlet başkanını oyunları açmaya çağırır. Olimpiyat bayrağı yavaşça direğe çekilirken havaya güvercinler uçurulur. Daha sonra koşucuların Olympia'dan getirmiş olduğu meşaleyle Olimpiyat ateşi yakılır. Açılış töreninin son bölümünü renkli ve görkemli gösteriler oluşturur.

IOC'nin 1986'da aldığı karara bağlı olarak 1992 yılındaki 25. Olimpiyat Oyunları'ndan sonra yaz ve kış oyunları farklı yıllarda düzenlenecektir. Bu uygulamaya bir sefere mahsus kış oyunlarına iki yıl arayla 1994'te yapılmasıyla geçilecek, yaz oyunlarının dört yıllık çevriminde bir değişiklik olmayacaktır. Olimpiyat Oyunları'nın süresi 15 günü geçemez. Yarışmalar ülkeler arasında değil, sporcular arasındadır. Bireysel dallarda her ülkeden en çok üç sporcu yarışabilir. Bu sayı IOC tarafından genellikle bir olarak belirlenir. Sporculara karşı ırk, din ve siyasal görüş temelinde hiçbir ayrımla yapılamaz. Oyunlara katılmak için, ilgili uluslararası federasyonca

konmamışsa ayrıca bir yaş sınırı aranmaz. Son yıllarda sporcuların amatör olması zorunluluğunun kaldırılmasına yönelik bir eğilim ortaya çıkmış ve 1988 oyunlarında, bazı sınırlamalarla, profesyonel sporcular da yarışlara katılmıştır. Maddi yardım ve destekler ancak IOC kuralları çerçevesinde alınabilir. Bazı gözlemciler ülkeler arasındaki yarışın ve ticari reklamcılığın amatör ruhunu giderek ortadan kaldırdığı görüşündedir.

Olimpiyat Oyunları programı kapsamına alınmış sporlar at yarışları, atıcılık, atletizm, basketbol, bisiklet yarışları, boks, çim hokeyi, eskrim, futbol, güreş, halter, hentbol, jimnastik, judo, kano, kürek, masa tenisi, modern pentatlon, okçuluk, sutopu, tenis, trampolin atlama, voleybol, yelken ve yüzmedir. Bu programa ayrıca çeşitli gösteri sporlarıyla sanat sergileri ve gösterileri alınabilir. Kış Olimpiyat Oyunları programı ise biatlon, bobsled, buz hokeyi, kayak, kayak krosu, kayakla atlama ve kayakla iniş gibi sporları içerir.

Olimpiyat Oyunları'na katılan bütün sporcu ve görevlilere anı madalyası verilir. Her dalda birinci altın, ikinci gümüş, üçüncü de bronz madalya alır. Madalya töreni genellikle her yarışın hemen sonra yapılır. IOC'nin yarışma dışı ödülleri amatör sporlara ve Olimpiyat davasına hizmet etmiş kurumlara verilen Olimpiyat Kupası ile aynı alanlarda seçkin katkılarda bulunmuş kişilere verilen Olimpiyat Nişanı'dır.

Son yarışma dalının ardından düzenlenen kapanış töreninde dostluğu simgeleyen bir geçit resmi yer alır. IOC başkanının bütün dünya gençliğini bir sonraki oyunlara çağırma konuşmasından sonra Olimpiyat ateşinin söndürülmesi ve Olimpiyat bayrağının indirilmesiyle oyunlar kapanır.

Olimpos-Beydağları Milli Parkı bak.
Beydağları (Olimpos) Sahil Milli Parkı

Olimpos Dağı bak. Olympos Dağı

Olinda, Brezilya'nın güneydoğu kesimindeki Pernambuco eyaletinin doğusunda kent. Atlas Okyanusu kıyısındaki alçak bir tepe üzerinde, eyalet merkezi Recife'nin 8 km kuzeyinde yer alır. 1537'de Portekizli Duarte Coelho Pereira tarafından Pernambuco *capitania*'sının (krallık bağışi topraklardan oluşan yönetim birimi) merkezi olarak kuruldu. 1600'e gelindiğinde kentin ekonomisi şeker üretimine dayanıyor ve Siyah köle

Olinda'da São Bento Kilisesi, Brezilya
Olson Martins-EB Inc

emeği yaygın olarak kullanılıyordu. Felemenkililer 1630'da kenti işgal ederek 1654'e değin ellerinde tuttular. Bu dönemde kentin önemi azaldı ve *capitania*'nın merkezi Recife'ye taşındı. Olinda 16-17. yüzyıllarda yapılan süslü kilise ve manastırlarının yanı sıra sömürge döneminden kalma yapılarıyla da ünlüdür. Kentte ahşap oymacılığı yapan ve çanak çömlek üreten çok sayıda sanatçı vardır. Nüfus (1980) 266.392.

Oliphant, Laurence (d. 1829, Cape Town - ö. 23 Aralık 1888, Twickenham, Middlesex, İngiltere), İngiliz yazar, gezgin ve gizemci. "Kehanet uyarınca dünyanın sonunu getirmek" amacıyla Filistin'de bir Yahudi devleti kurma çabaları Yahudi ve Hristiyan yetkililer arasında geniş destek bulmuş,

Laurence Oliphant, bir fotoğraftan
yapılmış oymabaskı
Hulton Picture Library

ama bazı çevrelerce ticari çıkarlara ya da İngiltere'nin Yakındoğu'daki konumunu güçlendirme isteğine bağlanmıştır.

İmparatorluğun birçok yerini dolaşan bir İngiliz görevlisinin oğluydu. Düzensiz bir eğitim gördü. Baroya alındıysa da çok geçmeden hukuku bırakarak serüven dolu bir yaşamı seçti. 1852'de *Journey to Khatmandu* (Katmandu'ya Yolculuk), ertesi yıl da *The Russian Shores of the Black Sea in the Autumn of 1852, with a Voyage Down the Volga, and a Tour Through the Country of the Don Cossacks* (1852 Sonbaharında Rusya'nın Karadeniz Kıyısı, Volga'dan Aşağı Bir Yolculuk ve Don Kazaklarının Ülkesinde Bir Gezinti) adlı gezi kitaplarını yayımladı. Daha sonra Elgin kontu James Bruce'un sekreteri, *The Times*'in savaş muhabiri, gayri resmi İngiliz gözlemcisi ve kısa süre Japonya'daki İngiliz elçiliği birinci sekreteri olarak dünyanın çeşitli yerlerinde bulundu ve izlenimlerini *Episodes in a Life of Adventure* (1887; Bir Serüven Yaşamından Kesitler) gibi kitaplarında anlattı. *Narrative of the Earl of Elgin's Mission to China and Japan*'de (1859; Elgin Kontunun Çin ve Japonya'daki Görevinin Öyküsü) savaş gemileri gölgesinde sürdürülen 19. yüzyıl diplomasisini büyüleyici bir dille anlattı. Londra sosyetesini konu alan *Piccadilly: A Fragment of Contemporary Biography* (Piccadilly: Çağdaş Bir Yaşamöyküsünün Parçası) adlı yergili romanının yayımlandığı 1865'te Muhafazakâr Parti'den parlamento'ya seçildi.

1867'de ABD'ye giden Oliphant orada Yeni Yaşam Kardeşleri'ne katıldı ve servetini tarikatın kurucusu T.L. Harris'e bırakarak 1881'e değin onun önderliğini benimsedi. Yahudi olmamasına karşın 1878'de Disraeli ve Salisbury 3. markisi Robert Cecil'e Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerini öngören bir plan sundu. Salisbury ve Doğu Avrupa Yahudilerinin olumlu karşıladığı plan Osmanlı padişahı tarafından reddedildi. 1882'de karısıyla birlikte Hayfa'ya yerle-

şen Oliphant orada küçük bir topluluk oluşturdu. Birlikte yazdıkları *Sympneumata; or, Evolutionary Forces Now Active in Man* (1885; Sympneumata; ya da İnsanda Etkin Durumdaki Evrimci Güçler) arınmış bir cinsel yaşama çağrıydı.

Oliphant, Margaret Oliphant (d. 4 Nisan 1828, Wallyford, Midlothian, İskoçya - ö. 25 Haziran 1897, Windsor, Londra yakınları, İngiltere), kasaba yaşamını anlatan romanları ve tarihsel yapıtlarıyla tanınmış İskoçyalı yazar.

Kuzeni vitraycı Francis Wilson Oliphant'la evlenerek Londra'ya yerleşti. 1849'dan ölüme değin 100'ü aşkın kitap yayımladı. Bunlar arasında en ünlüleri, 1863-66 arasında imzasız olarak yayımladığı *Chronicles of Carlingford*'dur (Carlingford Günlükleri). Küçük kasaba yaşamıyla ilgili dört romanlık bu diziden *Miss Marjoribanks* (1866) genç bir kadının sınıf değişime çabasını, *Salem Chapel* (1863; Salem Şapeli) açık fikirli genç bir rahibin dar görüşlü cemaatiyle çatışmasını konu alır. İskoçya'yla ilgili romanlarının en iyileri *Passages in the Life of Mrs. Margaret Maitland* (1849; Mrs. Margaret Maitland'ın Yaşamından Bölümler), *Merkland* (1851) ve *Kirsteen*'dir (1890). Öbür yapıtlarından *A Beleaguered City* (1880; Kuşatılmış Kent) ve *A Little Pilgrim in the Unseen* (1882; Görünmeyenin Küçük Yolcusu) doğaüstüne yapılmış birer yolculuğu

Margaret Oliphant, J. M. Oliphant'ın
bir çiziminden ayrıntı
Hulton Picture Library

andırır. Oliphant ayrıca, edebiyat tarihçileri için önem taşıyan *Annals of a Publishing House: William Blackwood and his Sons* (1897, Bir Yayınevi Günlüğü: William Blackwood ve Oğulları) ve ev yaşamını duygulu, mizah dolu bir üslupla anlattığı yapıtlarıyla da tanınır.

Olitski, Jules, asıl adı YEVEL DEMIKOVSKI. JULES DEMIKOV olarak da bilinir (d. 27 Mart 1922, Snovsk, SSCB), renk alanı resmi ile özdeşleştirilen ABD'li ressam. İnce boyalarla yaptığı zarif ve uçuk renk lekelerinden oluşan kompozisyonlarıyla tanınır.

New York kentindeki Ulusal Tasarım Akademisi'nde (1939-42) ve Paris'teki Zadkine Heykel Okulu'nda (1949) öğrenim gördü. İlk kişisel sergisini 1951'de Paris'te açtı. Yapıtlarında boyama ve püskürtme tekniğini birlikte kullanarak zengin bir görünüm oluşturdu. Parlak renkli geniş renk alanlarının arasında tuvali yer yer boş bırakarak hafif ve buğulu bir etki yarattı.

Olivares (Kontu ve Dükü), Gaspar de Guzmán y Pimental, SANLÓCAR DE BARRAMEDA DÜKÜ (d. 16 Ocak 1587, Roma İtalya - ö. 22 Temmuz 1645, Toro, İspanya), İspanya kralı IV. Felipe'nin gözdelelerinden (*valido*). Başbakanlık döneminde (1623-43) yönetimi merkezileştirmeye çalışması ülkenin çeşitli kesimlerinde ayaklanmaların başlamasında etkili olmuştur.

Soylu bir aileden geliyordu. 1601-04 arasında Salamanca Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1607'de babasının ölümünden sonra onun soyluluk unvanını devraldı ve krallığın en büyük servetlerinden birinin mirasçısı

Olivares, Diego Velázquez'in bir resminden ayrıntı, y. 1634-35; Prado Müzesi, Madrid
Archievo Maa, Barselona

oldu. 1615'te Prens Felipe'nin altı kişilik maiyetine girdi ve çok geçmeden *grandel*(*) unvanını aldı.

Olivares, başbakanlığı sırasında Iber Yarımadasında ulusal birliği sağlamak için çaba gösterdi. Ayrıca ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek amacıyla birçok reform yaptı. Bunların arasında onursal unvanlar dışındaki özel ayrıcalıkların sınırlandırılması, eski bakır alaşımı metal paraların yeniden basılması, kâğıt paranın kullanıma sokulması, Kastilya Cortes'inin (parlamento) kararlarının yardımıyla krallığın sanayi ve ticaret alanında gelişmesini sağlayacak önlemlerin alınması ve İspanyol taşımacılık şirketlerinin Felemenk, İngiliz ve Fransız ticaret filolarıyla rekabet edebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması geliyordu. Ama ticaret ve sanayiye geliştirme yolundaki çabaları, Kastilyalı soyluların ticareti aşağılayıcı bir uğraş olarak görmeleri yüzünden başarılı olamadı. Öte yandan yönetimi merkezileştirmeye yönelik girişimleri 1640'ta Katalonya ve Portekiz'de ayaklanmaların başlamasında etkili oldu. Olivares'in izlediği dış politikanın temelinde ise Avrupa'yı Habsburgların İspanya ve Avusturya kollarının ortak yönetimi altında birleştirme düşü (austriacismo) yatıyordu. Bu politika uyarınca Otuz Yıl Savaşları'na sürekli olarak katılan İspanya, başlangıçta önemli zaferler kazandıysa da Fransa'nın 1635'te Avusturya ve İspanya'ya karşı savaşa girmesinden sonra gerilemeye başladı.

Fransa kraliçesi Elisabeth'in önderliğindeki bir saray entrikasının sonucunda, Felipe Ocak 1643'te Olivares'i görevden almak zorunda kaldı. Karsıyla birlikte Toro kentine sürgüne gönderilen Olivares Enkizisyon mahkemesinin Aralık 1644'te yönetimi hakkında soruşturma açmasından bir yıl sonra öldü.

Oliveira, Manuel de (d. 12 Aralık 1908, Passamarinas, Portekiz), uluslararası üne sahip Portekizli sinema yönetmeni.

Uzun yıllar babasının makine fabrikasında çalıştı. Sinemanın yanı sıra atletizme ve motosiklet yarışlarına ilgi duydu; motosiklet yarışçısı olarak çeşitli ödüller kazandı.

Oyunculuk ve senaryo yazarlığıyla başladığı sinemada ilk kısa filmi *Douro faina fluvial*'ı (Douro Irmağında Ağır Çalışma Koşulları) 1929'da ödünç aldığı bir kamerayla çekmeye başladı ve 1931'de bitirdi. Birkaç kısa filminden sonra 1942'de ilk konulu ve uzun filmini, bir çocuk öyküsü olan *Aniki Bobó*'yu çekti.

Almanya'da bir süre renk ve sinema tekniği üzerine eğitim gördü. Uzun sinema yaşamı boyunca az sayıda film yönetti. Ama kısa filmlerindeki şiirseliğin yanı sıra, *O acto da primavera* (1962; Bahar Eylemi), *O passado e o presente* (1971; Geçmiş ve Bugün), *Benilde ou a Virgem Mãe* (1974; Benilde ya da Bakire Meryem), *Francisca* (1981) gibi uzun filmlerinde gerçekle düşü iç içe işleyerek ve kamerayı sürekli belli bir uzaklıkta sabit tutarak yarattığı üslubuyla uluslararası alanda adını duyurdu. Son filmi *Mon cas* (1986; Durumum), özgün üslubunun bütün özelliklerini taşıyan bir yaşlılık dönemi başyapıtıydı.

Oliver, Isaac, OLIVIER olarak da yazılır (d. 1556?, Rouen, Fransa - ö. 2 Ekim 1617, Londra, İngiltere), minyatür ressamı.

Protestan Fransızlardan olan ailesi ile birlikte 1568'de İngiltere'ye giden Oliver orada resim öğrendi. Ünlü portre ressamı Marcus Gheeraerts'in (Yaşlı) kızıyla evlendi. Portreleri, dinsel ve klasik konulu

"Kendi Portresi", Isaac Oliver'in yaptığı minyatür; Ünlü Portre Galerisi, Londra
Christie's, Londra

tabloları ve minyatürleriyle çok kısa zamanda ünlendi ve sarayın koruması altına alındı. Oğlu Peter de ressam oldu ve babasının geç dönem üslubunu sürdürdü.

Oliver, King, asıl adı JOSEPH OLIVER (d. 11 Mayıs 1885, Abbeville, Louisiana - ö. 8 Nisan 1938, Savannah, Georgia, ABD), ABD'li kornetçi. Cazın yanı sıra esanevi tarihöncesiyle, gerçek cazın sağlam biçimde belgelenmiş tarihi arasında çok önemli bir halka oluşturur.

Bir plantasyonda doğdu. Çocukluğunda New Orleans'a gitti ve 1907'de kornet çalmaya başladı. 1915'ten sonra caz topluluklarını yönetti. İki yıl sonra "King" (Kral) lakabını aldı. 1918'de kentin genelev mahallesi olan Storyville'in kapatılması üzerine Chicago'ya göç etti. Dört yıl sonra ikinci kornetçi olarak birlikte çalmak üzere Armstrong'u yanına çağırdı. Böylece cazın bütün Amerika kıtasına ve sonuçta dünyaya yayılmasına katkıda bulundu. 1928'de New York kentine gittikten sonra hızla gelişen caz üsluplarına ayak uyduramadı. Dışlarından rahatsızlandı ve bir bilardo salonunda markacılık yaptı. Burada kimsenin tanımadığı biri olarak öldü.

Oliver, Sy, asıl adı MELVIN JAMES OLIVER (d. 17 Aralık 1910, Battle Creek, Michi-

gan - ö. 28 Mayıs 1988, New York kenti, ABD), caz trompetçisi, besteci ve orkestra şefi. 1930'larla 1940'ların başta gelen müzik düzenlemecilerindendir.

Annesiyle babasının müzik öğretmeni oldukları Ohio'da büyüdü. Trompet çalmaya çocukken başladı ve 17 yaşındayken Zack Whyte'in Chocolate Beau Brummels adlı topluluğuna girdi (1927-30). Yaratıcı orkestrasyonu, zengin sesleriyle ayırt edilen yenilikçi düzenleme tarzıyla orada ünlendi. Ayrıca "homurdanan" trompet olarak tanınan kendine özgü çalış tarzını geliştirdi. 1939'da şarkıcı ve düzenlemeci olarak Tommy Dorsey orkestrasına katıldı. II. Dünya Savaşı sırasında bir ordu bandosunu yönetti ve savaştan sonra yeniden Dorsey'nin orkestrasına döndü. 1940'ların sonlarından 1970'lerin başlarına değin çeşitli işlerde çalıştı; bu arada o yıl Decca Records'un müzik yönetmenliğini de yaptı. 1970'lerin başlarında kurduğu dokuz kişilik orkestra 1984'e değin çalmayı sürdürdü.

Olivetti & C. SpA, tam adı ING. C. OLIVETTI & C. SpA, büro makineleri ve bilişim sistemleri üreten çokuluslu İtalyan şirketi. Merkezi Ivrea'dadır.

Elektrik mühendisi olan Camillo Olivetti'nin (1868-1943) kurduğu şirket 1908'de daktilo makinesi üretimine başladı. Camillo Olivetti 1925'te oğlu Adriano'yu modern imalat teknikleri ve fabrika yönetimi konusunda öğrenim görmek üzere ABD'ye gönderdi. Şirket Adriano'nun dönüşünden sonra modern teknikler temelinde yeniden örgütlendi ve 1930'larda çok tutulan M-40 daktilo modelini geliştirdi.

Adriano 1938'de babasının yerini alarak başkanlığı üstlendi. Onun yönetiminde şirket İtalya'nın en büyük ikinci mekanik aygıt ihracatçısı, ayrıca Avrupa'nın en büyük daktilo ve büro makineleri üreticisi oldu. Şirketin öteki ürünleri hesap makineleri, mikrobilgisayarlar, yazı sistemleri, muhasebe makineleri, terminal veri sistemleri, bilgisayar yazılımı, telekomünikasyon donanımı ve fotokopi makineleridir.

Olivetti 1982'de hızı yüksek fotokopi makineleri ve başka büro makineleri üretmek üzere Japonya'nın Sharp Corporation şirketiyle ortak yatırıma girişti. Aynı yıl, şirketin ABD'deki yan kuruluşu Olivetti Corporation, ABD'nin önde gelen yazar kasa makineleri üreticisi Docutel Corporation'la birleşerek Docutel/Olivetti Corporation adını aldı. Olivetti 1983'te hisse senetlerinin dörtte birini American Telephone and Telegraph Company'ye satarak bu şirketin Avrupa'daki ana bayiliğini üstlendi.

Olividae, Prosobranchia (öndensolungaçlılar) altsinifından deniz salyangozları familyası. *Oliva* cinsinin fosillerine Eosen Bölümünden (y. 54-38 milyon yıl önce) beri oluşan kayalarla yaygın biçimde rastlanır. Yumurta biçimli kabukları sivri uçlu ilk kıvrımdan gövdenin yer aldığı son kıvrıma doğru hızla genişlediğinden kolayca ayırt edilebilir. Uzun ve dar olan kabuk ağzı son derece parlak ve genellikle göz alıcı rengiyle dikkat çeker. Ağzı çevresinde oluşan kıvrım da bu familyaya özgü bir gelişim gösterir.

Olividae üyeleri tropik ya da astropik bölge denizlerinde yaşar, ayaklarının yardımıyla kazdıkları kuma gömülürler. Yaklaşık 6 cm uzunluğundaki *Oliva sayana* ABD'nin güneydoğu kıyılarında, 8 cm uzunluğundaki turuncu ağzılı *O. sericea* Güneydoğu Asya kıyılarında oldukça yaygındır.

Olivier, Laurence (Kerr), SIR LAURENCE OLIVIER (1947-70) ya da BRIGHTON BARONU OLIVIER (1970'ten sonra) olarak da bilinir (d. 22 Mayıs 1907, Dorking, Surrey - ö. 11 Temmuz 1989, Steyning, West Sussex, İngiltere), İngiliz tiyatro ve sinema oyuncusu

Laurence Olivier, İngiliz Ulusal Tiyatrosu'nda sahnelenen Strindberg'in *Cehennem Dansı* oyununda Edgar rolünde, 1967
Zoe Dorninc

ve yönetmeni. Özellikle Shakespeare tiplerleriyle ünlüdür. Old Vic(*) ve İngiliz Ulusal Tiyatrosu'na (bak. Kraliyet Ulusal Tiyatrosu) önemli katkılarda bulunmuş, yaşam boyu soyluluk unvanı alan ilk oyuncu olmuştur.

Çocukluk yıllarında sahneye çıkmaya başladı. 1924'te Londra'daki Merkez Tiyatro Sanatları Okulu'na girdi. 1926-28 arasında profesyonel olarak Birmingham Repertuar Tiyatrosu'nda çalıştı. 1930'da Noël Coward'ın *Private Lives* (*Hepimiz Paris'te*) oyununun ilk sahnelenişinde rol aldı. 1935'te Londra'da *Romeo and Juliet*

(*Romeo ile Juliet*) oyununda Romeo ve Mercutio rollerini John Gielgud'la dönüşümlü olarak oynadı.

1937'de Old Vic'e katılan Olivier burada birçok Shakespeare oyununda rol aldı. Danimarka'da Elsinore Şatosu'nda sahnelenen ve Ophelia'yı 1940-60 arasında kansı olan Vivien Leigh'in canlandırdığı *Hamlet*'teki başrolüyle unutulmaz bir başarı elde etti. ABD'de bir dizi filmde rol aldı. Bunlardan *Wuthering Heights*'daki (1939; *Ölmeyen Aşk/Rüzgârlı Bayır*) Heathcliff tiplmesiyle, yaşamı boyunca 10 kez aday gösterileceği Oscar'a ilk kez aday oldu. *Rebecca* (1940) ve *Pride and Prejudice* (1940; *Gurur*) filmlerinden sonra İngiltere'ye dönerek II. Dünya Savaşı'nda Donanma Hava Birliği'nde görev yaptı.

1944'te Ralph Richardson ve John Burrell ile Old Vic'in yönetmenliğini üstlenerek topluluğa en parlak dönemlerinden birini yaşattı. Bu dönemde, çoğunu oyuncu ve yönetmen olarak beyazperdeye de aktardığı Shakespeare yapıtlarındaki rolleriyle ünlendi. Film uyarlamalarından *Henry V* (1945) ile özel bir Oscar aldı (o yıllarda Oscar için yalnızca ABD yapımı filmler yarışabiliyordu). 1946'da Old Vic'le başarılı bir ABD turnesi yaptı. Ertesi yıl tiyatroya hizmetlerinden ötürü "sir" unvanı aldı. 1948'de yönettiği ve başrolünü üstlendiği *Hamlet* filmiyle en iyi film ve en iyi oyuncu Oscar'larını kazandı. 1950'lerde sahneye koyduğu Shakespeare'in *Antony and Cleopatra* (*Antonius ile Kleopatra*) ve George Bernard Shaw'un *Caesar and Cleopatra* (*Sezar ve Kleopatra*) oyunlarında Leigh'le birlikte oynadıktan sonra klasik roller dışına çıkarak John Osborne'un *The Entertainer* (Komedyen) oyununda üçüncü sınıf vodvil sanatçısı Archie Rice rolünde büyük bir başarı elde etti. Bu oyunun 1960'taki

film uyarlaması *The Entertainer*'da (*Sahne Tebessüm*) rol aldı. 1962'de İngiliz Ulusal Tiyatrosu'nun yönetmeni oldu. Burada sahnelenen Shakespeare'in *Othello* ve *The Merchant of Venice* (*Venedik Taciri*), Strindberg'in *Dance of Death* (*Cehennem Dansı*) ve Eugene O'Neill'in *Long Day's Journey into Night* (*Günden Geceye*) gibi oyunlarında rol aldı. 1970'te kendisine baron unvanı, 1981'de Liyakat Nişanı verildi. Rol aldığı öteki filmler arasında *The Beggar's Opera* (1953; *Dilenci Operası*), aynı zamanda yönettiği ve İngiliz Sinema Akademisi Ödülü'nü aldığı *Richard III* (1955), gene yönettiği ve başrollerini Marilyn Monroe ile paylaştığı *The Prince and the Showgirl* (1957; *Uyuyan Prenses*), *Othello* (1965), *Battle of Britain* (1969; *Göklerde Vuruşlar*), New York Film Eleştirmenleri Ödülü'nü kazandığı *Sleuth* (1972; *Hafiyeye*), *Marathon Man* (1976; *Vahşi Koşu/Maratoncu*), *The Boys from Brazil* (1978; *Vahşetin Çocukları*), *A Little Romance* (1979; *Ölüm-süz Aşk*) ve *Richard Wagner* (1982) sayılabilir. Olivier 1979'da, sinema yaşamındaki başarısı ve sinema sanatına katkılarından ötürü özel bir Oscar'la ödüllendirildi.

Ayrıca çeşitli televizyon yapımlarında rol alarak beş kez Emmy Ödülü'nü kazandı. Televizyonda son olarak *War Requiem* (1988; *Savaş Ağıtı*) adlı filmde oynadı. Anılarını topladığı *Confessions of an Actor* (Bir Oyuncunun İtirafları) 1982'de, *On Acting* (Oyunculuk Üzerine) adlı kitabı 1986'da yayımlandı.

olivin, doğal magnezyum ve demir silikatlar grubunu oluşturan minerallerin ortak adı. Pek çok bazik ve ultrabazik koryakta yer alan olivinler, yermantosunun üst bölümünün başlıca bileşenlerinden biridir. Çoğu göktaşının yanı sıra bazı Ay taşlarında da

Olivinler

ad ve formül	renk	parlaklık	Mohs sertliği	özgül ağırlığı	yapısı ya da biçimi	kırıma ya da dilinim	kırma indisi	kristal sistemi ve uzay grubu	açıklamalar
forsterit-fayalit dizisi forsterit Mg_2SiO_4	yeşil ile limon sarısı arasında değişen renklerde	camısı	7	3.2	yassı kristaller; petekşak ya da taneli kütesel, gömülü taneler	bir belirgin, bir kusurlu dilinim	$\alpha = 1.631$ $\beta = 1.651$ $\gamma = 1.670$	ortorombik Pbnm	forsterit ile fayalit arasında, bileşimdeki Mg'un yerini Fe'in aldığı kesintisiz bir kati çözeltiler dizisi bulunur; ara üyeleri özellikleri, bu iki uç mineralin özellikleri arasındadır
fayalit Fe_2SiO_4	mavimsi yeşil ile sarı-kahverengi arasında değişen renklerde	camısı	6½	4.4		iki kusurlu dilinim	$\alpha = 1.827$ $\beta = 1.869$ $\gamma = 1.879$	ortorombik Pbnm	
tefroyit-fayalit dizisi knebelit (Mn,Fe) $_2SiO_4$	kahverengi-siyah; gri-siyah	camısı	6½	4.0-4.2		bir orta derece, bir kusurlu dilinim	$\alpha = 1.775-1.815$ $\beta = 1.810-1.853$ $\gamma = 1.826-1.867$	ortorombik Pbnm	fayalit ile tefroyit arasında, bileşimdeki Mn'in yerini Fe'in aldığı kesintisiz bir kati çözeltiler dizisi bulunur
tefroyit Mn_2SiO_4	zeytin yeşili ya da mavimsi yeşil, küt grisi	camısı	6	3.8	kristaller, taneler	bir orta derece, bir kusurlu dilinim	$\alpha = 1.770-1.778$ $\beta = 1.803-1.810$ $\gamma = 1.817-1.825$	ortorombik Pbnm	
montiselit $CaMgSiO_4$	gri ya da renksiz	camısı	5½-6	3.1	küçük prizmatik kristaller, taneler; sıkışmış kristaller	kötü dilinim	$\alpha = 1.641$ $\beta = 1.646$ $\gamma = 1.653$	ortorombik Pbnm	bileşimindeki Mg'un yerini sırasıyla Mn ve Fe'in aldığı glaukokroyit ve kirsentit ile sınırlı kati çözeltiler dizisi oluşturur
humit grubu norberit $Mg(OH,F)_2Mg_2SiO_4$	sarımsı kahverengi	camısı ile reçinemsiz arası	6½	3.2			$\alpha = 1.563-1.567$ $\beta = 1.567-1.579$ $\gamma = 1.590-1.593$	ortorombik Pmcn	
kondroitit $Mg(OH,F)_2 \cdot 2Mg_2SiO_4$	sarı, kahverengi, sümbul kırmızısı	camısı ile reçinemsiz arası	6½	3.2-3.3	sıkışmış kristaller, taneler, grubun öteki üyeleri ile iç içe büyümeler halinde	kötü dilinim; yanıkaykısı ile düzgün olmayan arasında kırılma	$\alpha = 1.582-1.615$ $\beta = 1.602-1.627$ $\gamma = 1.621-1.646$	monoklinal $P \frac{2}{c}$	humit grubundaki mineraller, brüst ve forsterit düzenli iç içe büyümelerinden oluşur, bu nedenle olivinlerle bağlantılıdır
humit $Mg(OH,F)_2 \cdot 3Mg_2SiO_4$	sarı, koyu portakal rengi	camısı ile reçinemsiz arası	6	3.2-3.3			$\alpha = 1.607-1.643$ $\beta = 1.619-1.653$ $\gamma = 1.639-1.675$	ortorombik Pmcn	
klorhumit $Mg(OH,F)_2 \cdot 4Mg_2SiO_4$	sarı-kahverengi	camısı ile reçinemsiz arası	6	3.2-3.4			$\alpha = 1.629-1.638$ $\beta = 1.641-1.643$ $\gamma = 1.662-1.674$	monoklinal $P \frac{2}{c}$	

(A tipi) çeşitli olivin minerallerine rastlanmıştır.

Bütün olivinler aynı temel ortorombik kristal yapısına sahiptir; bu yapıda, tekil SiO_4 dörtyüzlüleri birbirlerine, metal içeren dörtyüzlü zincirleriyle bağlanmıştır. Yapıdaki oksijen atomları heksagonal yakın birleşmiş durumdadır ve bunların arasında kalan her iki türden katyon bölgeleri, birbirlerine eşdeğer olmamakla birlikte sayıca eşittir. Olivinlerin kimyasal bileşimi A_2BO_4 formülüyle gösterilebilir; burada, A sekizyüzlü iyonlarını (çoğunlukla magnezyum ve demir, ender olarak da mangan, nikel ve kalsiyum), B ise dörtyüzlü iyonunu (silisyum) gösterir. Doğal olivinlerin kimyasal bileşimi, kesintisiz bir katı çözümler dizisi halinde, forsteritten (Mg_2SiO_4) fayalite (Fe_2SiO_4) kadar değişir. Magnezyum bakımından zengin olivinlerde nikel yer alabilir; kalsiyum hemen tüm bileşimlerde bulunur; mangan ise demir bakımından zengin olanlarında rastlanır. Olivinler, camı sarı ile yeşilimsi sarı arasında değişen renklerdeki eşboyutlu kristaller halinde bulunurlar ve belirgin bir yarılma göstermezler. Yoğunlukları ise $3,2 \text{ gr/cm}^3$ (forsterit) ile $4,4 \text{ gr/cm}^3$ (fayalit) arasında değişir.

Olivinler, korkayaçların kökenlerinin tanımlanması açısından oldukça ilginç minerallerdir. Bazik ve ultrabazik kayaçların oluşumu sırasında ilk kristalleşen mineraller olduklarından, bileşimleri kayacı oluşturan magmanın yapısı hakkında bilgi verir. Laboratuvarında oluşturulan yapay magmalar ile doğal kayaçlar üzerinde yapılan incelemeler, olivinlerdeki magnezyum-demir oranının magmadakiyle aynı olduğunu açığa çıkarmıştır. İkincil bileşenlerin derişikliğinden de ana akışkandaki derişikleri çıkarsamak olanaklıdır; bunlar kristalleşme ortamına ilişkin de bilgi verir. Dunit ve peridot gibi ultrabazik kayaçlardaki olivinler yüzde 92 ile yüzde 88 arası mol forsterit, gabro ve bazalt gibi bazik kayaçlardakiler ise yüzde 85 ile yüzde 40 arası mol forsterit biçimindedir. Olivin mineralleri erken kristalleştiklerinden, yerçekimi etkisiyle çökme sonucunda kalın yığılımlar oluşturabilirler. Kristaller içinde sık sık farklı bileşim bölgelerine rastlanır; bunlar, kristalleşme ilerledikçe magmanın bileşimindeki değişimleri yansıtır. Demir bakımından zengin olivinlere kuvarslı siyenitlerde, ender olarak da granitlerde rastlanır. Kauşksız forsterit ise başkalaşmış kireçtaşlarında ve dolomitlerde bulunur. Olivin ancak yüksek sıcaklıklarda kararlı olan bir fazdır; düşük sıcaklıklarda, suyun etkisiyle kolayca hidrotermal değişime uğrayarak serpantin, klorit, magnetit ve talka dönüşür.

Olivin mineralleri 1.500°C 'nin üstünde erirler, bu özellikleri nedeniyle de kimi zaman ateş tuğlası yapımında kullanılırlar. Saydam yeşil renkli olivin türü olan peridot, tan değerli taş olarak yararlanılır. Tümüyü serpantinleşmiş olivinli kayaçlar ise bezemecilikte kullanılır.

Olivos, Arjantin'de, Buenos Aires metropoliten alanında, Vicente López yönetim biriminde (partido) yerleşme alanı (cabecera). Buenos Aires eyaletindeki Buenos Aires kentinin tam kuzeyinde, Río de la Plata Halicinde yer alır. 16. ve 17. yüzyıllarda Monte Grande Kıyısı olarak bilinen bölgenin parçasıydı. 1784'te San Isidro yönetim birimiyle birleştirildi. Olivos kenti 1878'de kuruldu. San Isidro yönetim birimi 1905'te ikiye bölündüğünde Olivos Vicente López yönetim biriminin sınırları içinde kaldı.

Temelde bir konut ve sayfiye bölgesi olan Olivos'un nüfusu 1940'lar ve 1950'lerde

hızla arttı. Bugün çok sayıda yabancıların yaşadığı bölgede küçük ticari gemilere liman hizmetleri verilir. Devlet başkanlığı konutu Olivos'tadır.

Ollivier, Émile, OLIVIER olarak da yazılır (d. 2 Temmuz 1825, Marsilya - ö. 20 Ağustos 1913, Saint-Gervais-les-Bains, Fransa), Fransız devlet adamı, yazar ve hatip. Adalet bakanı olarak görev yaptığı dönemde, III. Napoléon'un mutlakiyetçiliğini parlamenter yönetimle uzlaştırmaya çalışmıştır.

Hukuk eğitimi gördü. 1848 Devrimi'nin başlamasından hemen sonra Bouches-du-Rhône ilinin (département) yöneticiliğine atandı. Louis-Napoléon'un Aralık 1848'de cumhurbaşkanı olması üzerine görevinden uzaklaştırıldı ve 1857'de Yasama Meclisi'ne seçilene değin herhangi bir görev almadı. Mecliste Napoléon'un baskıcı yönetimine tepki duyan ve "Beşler" adıyla bilinen cumhuriyetçi grup içinde yer alan Ollivier kendine özgü bir cumhuriyetçilik anlayışı geliştirdi ve devrimlerin toplumu ileriye olduğu kadar geriye de götürüleceğini, bu nedenle özgürlük reformlarının zora başvurarak değil ikna yoluyla gerçekleştirilmesi gerektiğini savundu. İmparatorun Kasım 1860'ta yönetimi liberalleştirmeye yönelik bazı düzenlemeler yapması üzerine Cumhuriyetçilerden ayrılarak Napoléon'u desteklemeye başladı.

2 Ocak 1870'te imparator tarafından adalet bakanlığına atandı. Bu görevi sırasında bir anayasa taslağı hazırladı; işçi-işveren ilişkileri, eğitim ve hukuk alanlarında reformlar yapmakla görevli komisyonlar kurdu. Göreve başladıktan altı ay kadar sonra Prusya'ya savaş ilan edildi (19 Temmuz 1870). Fransa'nın bu savaşta uğradığı yenilginin kamuoyunda yarattığı tepkiler Ollivier'in yönetimi liberalleştirmeye yönelik çalışmalarının kesintiye uğramasına neden oldu. Ağustos 1870'te görevinden ayrılan Ollivier yaşamının geri kalan bölümünü anılarını yazarak ve tarih konusunda araştırmalar yaparak geçirdi. Altmış beş yaşındayken bir bölümü kendi anılarından, bir bölümü de İkinci İmparatorluk döneminin olaylarından oluşan *L'Empire libéral*'i (Özgürlükçü İmparatorluk) yazdı. Öbür yapıtları arasında Michelangelo hakkında bir inceleme ile bir roman vardır. Ollivier 1870'te Fransız Akademisi'ne kabul edildi.

olmayana ergi bak. saçmaya indirgeme

Olmedo, José Joaquín (d. 20 Mart 1780, Guayaquil - ö. 19 Şubat 1847, Guayaquil, Ekvador). Güney Amerika'nın bağımsızlık mücadelesini konu alan odlarıyla kuşağının romantik şairlerini ve yurtseverlerini etkilemiş Ekvadorlu şair ve devlet adamı.

1805'te Lima'daki San Marcos Ulusal Üniversitesi'nin hukuk bölümünü bitirdi. İspanya'nın Cádiz kentinde toplanan ve 1812 tarihli liberal anayasayı kabul eden devrimci parlamentoda (*Cortes*) Guayaquil'i temsil etti. 1816'da Guayaquil'e döndükten sonra siyasal etkinliklerini sürdürdü, ayrıca şiir de yazdı. Güncel olayların yanı sıra Homeros, Horatius ve Vergilius'tan esinlenerek savaş ve özgürlük temalarını işlediği şiirleriyle kısa sürede bağımsızlık hareketinin sözcülerinden biri oldu. Odlannın en ünlüsü *La victoria de Junín: Canto a Bolívar* (1825; Junín Zaferi: Bolívar'a Şarkı), Güney Amerika bağımsızlık savaşının dönüm noktalarından biri olan, Simón Bolívar'ın önderliğindeki güçlerin İspanyol ordularına karşı kazandığı zaferin anısına yazılmıştır. Biçimsel açıdan yeni-klasik, tonu ve imgeleri romantik olan yapıtı, birçoklarıncı İspanyol Amerikası'nda yazılmış en güzel kahrmanlık şiiri sayılır.

Ekvador cumhuriyet olunca (1830), Olmedo ülkenin ilk başkan yardımcısı seçildi ama bu görevi kabul etmeyerek siyasal etkinliklerini yerel düzeyde sürdürmeyi seçti. Sonraki şiirlerinde, bağımsızlık sonrasında Güney Amerika'nın birliğini tehdit eden militarist eğilimleri ve iç savaşları önceden görmüş ve bundan duyduğu kaygıyı dile getirmiştir.

Olmek kültürü, Kolomb öncesi dönemin ilk incelikli Orta Amerika kültürü. En önemli merkezleri bugünkü Meksika'da, Veracruz'un güney kesimiyle bitiştiğindeki Tabasco eyaletindedir. Bunların başlıcaları La Venta, San Lorenzo ve Tres Zapotes'tir. Olmek sanatına ilişkin ilk buluntular İÖ y. 1150'ye tarihlenir. Bu sanatın İÖ 1100-İÖ 800 arasında geliştiği ve üslup özelliklerinin Meksika Vadisinden (Tlatilco kültürü) El Savador Cumhuriyeti'ne (Chalchupapa kaya oymaları) kadar yayıldığı görülür. Yayılmanın siyasal bir imparatorluğun, bölgeler arası ticaret ilişkilerinin ya da bir dinsel kültürün varlığına işaret ettiği öne sürülmüştür.

Olmek sanatının örnekleri arasında anıtsal heykeller, küçük yeşim oymalar, çanak çömlek ve çeşitli eşya yer alır. Egemen öge jaguar yüzü ya da insana benzetilmiş stilize jaguardır. Dinsel tören merkezleri olan La Venta ve San Lorenzo'da büyük höyükler, oymalı steller, sunaklar ve heykeller vardır. Bu yapı ve anıtlar kadar sanat üslubunun incelişliği ve güçlülüğü de Olmek toplumunun karmaşık ve hiyerarşik yapısına işaret eder. İÖ y. 800'den sonra Olmek üslubunun etkisini yitirdiği, Olmek yerleşmelerinin hepsinin terk edilmemesine karşın Olmek kültürünün zamanla değiştiği ve bu yönenin Orta Amerika'nın kültürel merkezi olmaktan çıktığı görülür.

Olmi, Ermanno (d. 24 Temmuz 1931, Bergamo, İtalya), gerçekçilikten masalsı bir anlatıma yönelen yapıtlarıyla uluslararası ödüller kazanmış İtalyan sinema yönetmeni.

Kente göçerek fabrikalarda çalışan bir köylü ailesindendi. Babasının II. Dünya Savaşı'nda ölümü üzerine annesiyle birlikte Edison-Volta Elektrik Santrali'nde çalışmaya başladı. Bu kuruluşta tiyatro ve sinema etkinliklerine katıldı. 1952'de, tanıtıcı filmler çekmek üzere elektrik sanayisinin film yapım merkezine atandı. O yıldan 1959'a değin 40'tan fazla kısa belgesel filmde denetimci ve yönetmen olarak çalıştı. 1959'da çektiği yarı belgesel *Il tempo si è fermato*'yla (Zaman Durmuştu) uzun film yönetmenliğine başladı.

Il posto (1961; *İş*), *I fidanzati* (1963; *Nişanlılar*), ... *E venne un uomo* (1965; *Ve Bir Adam Geldi*) gibi ilk dönem filmlerinde gerçek mekânları ve halktan kişileri kullanan Olmi, yeni gerçekçilik akımının izleyicilerinden sayıldı. Ama sanayi toplumunun getirdiği sınırlamalar ve bireyin kendini geliştirememesi gibi temalarıyla bu akımdan ayrılıyordu. *Un certo giorno* (1968; *Güzel Bir Gün*) ve *La circostanza*'da (1974; *Koşullar*) yukarı tabakaların yaşamını işledi. Köylüleri oynattığı, 1978 Cannes Film Şenliği'nde birincilik ödülü Altın Palmiye'yi kazanan *L'albero degli zoccoli* (1978; *Nalın Ağacı*) ile *Cammina cammina*'da (1983; *Yürüye Yürüye*) yalın ve sarsıcı bir gerçekçilik örneği verdi. *Lunga vita alla Signora* (1987; *Hanımefendiye Uzun Ömürler*) ve Venedik Film Şenliği'nde birincilik ödülü Altın Aslan'ı kazanan *La leggenda del santo bevitore* (1988; *Ermış Ayyaş Destanı*) adlı

son dönem filmlerinde iyilik-kötülük kavramlarını ele aldığı masalsi bir sinemaya yöneldi.

Olmsted, Frederick Law (d. 26 Nisan 1822, Hartford, Connecticut - ö. 28 Ağustos 1903, Brookline, Massachusetts, ABD), çalışmalarında insan ve çevre kaygısını ön planda tutmuş ABD'li peyzaj mimarı.

On dört yaşındayken geçirdiği bir zehirlenme gözlerinin bozulmasına yol açtı. Eğitimini bu nedenle tamamlayamayan Olmsted bir süre topografya mühendislerinin yanında yardımcı olarak çalıştı. Bu ona, ileriki meslek yaşamı için gerekli olacak temel bilgileri edinmesini sağladı. Bir süre sonra daha iyi görmeye başladı, 1842 ve 1847'de Yale Üniversitesi'nde fen ve mühendislik derslerine devam etti. New York eyaletinde Owego'da bir örnek çiftlikte çalışarak bilimsel çiftçilik öğrendi. Avrupa'da tatilini geçirirken İngiliz peyzaj mimarlığının örneklerini gördü, bunlardan çok etkilendi. *Walks and Talks of an American Farmer in England* (1852; Amerikalı Bir Çiftçinin İngiltere'deki Gezi ve Konuşmaları) adlı bir kitap yazarak bu konudaki gözlemlerini aktardı.

Kölelik karşıtı bir insan olan Olmsted, *The New York Times* adına Güney'e giderek (1852-55) köleliğin bölge ekonomisini nasıl etkilediğini anlatan haftalık yazılar gönderdi. *The Cotton Kingdom* (1861; Pamuk Krallığı) adıyla yayımlanan raporu, Güney eyaletlerinin İç Savaş öncesindeki durumu konusunda güvenilir bir kaynaktır. 1857'de New York kentindeki Central Park'ın planlanması çalışmalarına Olmsted de yönetici olarak katıldı. Açılan yarışmaya gönderilen 30'u aşkın öneri arasında, Olmsted'le genç İngiliz mimar Calvert Vaux'nun birlikte hazırladıkları plan birinciliği kazandı. Başarıyla uygulanan ve yaygın bir ilgi uyandıran bu çalışma, daha sonra gerçekleştirilen benzer projelerin çoğunda Olmsted'e görev verilmesine yol açtı. Bunlar arasında Prospect Parkı (Brooklyn); Fairmont Parkı (Philadelphia), Riverside ve Morningside parkları (New York kenti), Belle Isle Parkı (Detroit) ve 1874-95 arasında gerçekleştirilen Washington, D.C.'deki Capitol'ün çevre düzenlemesi sayılabilir. Ayrıca Montreal'deki Mont Royal Parkı'nın tasarımını da Olmsted yaptı.

Olmsted 1864'ten 1890'a değin California'da arazi kullanımını yönlendiren ve bölgenin sürekli bir ulusal park olarak korunmasını sağlayan ilk Yosemite Komisyonu'nun başkanlığını yaptı. Olmsted ve Vaux'nun birlikte yaptıkları son çalışmalardan biri olan Niyagara Çavlanı Parkı projesi, New York eyalet yönetiminin bu bölgenin korunması konusundaki kararı üzerinde çok etkili oldu.

1886'dan sonra Olmsted daha çok Boston ve Brookline'in parklarıyla Boston limanı peyzaj geliştirme projesi üzerinde çalıştı. 1880'lerin sonlarında, 1893'te gerçekleştirilmesi tasarlanan Chicago Kolomb Dünya

Fuarı peyzaj projesinin başına getirildi. Daha sonra bu alanı Jackson Parkı olarak yeniden tasarladı. Olmsted'in 1822-57 arasında yazdığı yazılar 1977-81'de Charles Capen McLaughlin tarafından iki cilt halinde yayımlandı.

Olmütz (Çek Cumhuriyeti) bak. Olomouc

Olmütz Anlaşması, Prusya ile Avusturya arasında Olmütz'de (bugün Olomouc, Çek Cumhuriyeti) imzalanan anlaşma (29 Kasım 1850). Prusya'nın Avusturya öncülüğündeki Alman Konfederasyonu'nun kuruluşunu onaylaması, ayrıca Danimarka'yla anlaşmazlık konusu olan Schleswig ve Holstein düklükleri üzerindeki hak iddialarından vazgeçmesi sonucunu doğurmuştur.

1850 sonbaharında Hessen elektörü ayaklanan uyruklarını bastırmak için yardım isteyince, bölgeye gönderilen Avusturya ve Prusya birlikleri karşı karşıya geldi. Rus çarı Avusturya'nın yanında yer aldı ve Prusya birlikleri püskürtüldü. Anlaşmayla diplomatik bir geri adım atmak zorunda kalan Prusya, Alman devletleri birliği sorununun Nisan 1851'de Avusturya'nın çıkarlarına aykırı biçimde çözülmesinden sonra da Avusturya'ya karşı düşmanlığını sürdürdü.

Olney, Richard (d. 15 Eylül 1835, Oxford, Massachusetts - ö. 8 Nisan 1917, Boston, ABD), ABD dışişleri bakanı (1895-97).

Massachusetts Yasama Meclisi'nde bir dönem (1873-74) görev yaptı. Başkan Grover Cleveland tarafından 1893'te ABD başsavcılığına atandı. Demiryolu işçilerinin Pullman Grevi' (*) (1894) sırasında federal savcılara grevcilerin şiddete başvurmalarını önlemek için mahkeme kararı alma talimatını

Olney, 1895
National Archives, Washington, D.C

vererek "mahkeme kararıyla yönetim" uygulamasını başlattı. Dışişleri bakanlığına atanmasından kısa süre sonra, Venezuela-İngiliz Guyanası sınır anlaşmazlığı sorunu ortaya çıktı. Venezuela'nın ABD'den destek istemesi üzerine, 20 Temmuz'da ağır bir notayla İngiltere'yi savaştan kaçınmaya ve anlaşmazlığı uzlaşma yoluyla çözmeye çağırdı. Bu nota, ABD'nin Monroe Doktrini uyarınca Batı Yarıküre'deki uluslararası uyuşmazlıklara müdahale edebileceği görüşünü yansıtıyordu.

Olof, lakabı VERGİCİ KRAL OLOF, Eski İsveççe OLOF SKÖTKONUNG (ö. 1022, İsveç), 990-1022 arasında İsveç kralı. Halkına Hristiyanlığı benimsetme çabaları pagan kabile reisleri tarafından engellenmiştir.

Kral Erik'in (Muzaffer) oğluydu. Norveç'in güçlenmesini engellemek amacıyla, Norveç'e karşı savaşan Danimarka kralı I. Svend'le ittifak kurdu. Norveç ordularının yenilgiye uğratılmasının (1000) ardından kızlarını dönemin ünlü soyluları ve hükümdarlarıyla evlendirerek konumunu güçlendirmeye çalıştı.

İnançlı bir Hristiyan olan Olof, paganların direnişi nedeniyle, halkını din değiştirmeye zorlamadıysa da çeşitli Avrupa ülkelerinden gelen misyonerler ülkede Hristiyanlığın yayılmasını sağladılar. Olof'un yaşamı 13. yüzyıl İzlanda sagalarında ayrıntılarıyla anlatılır.

Olomouc, Almanca OLMÜTZ, Çek Cumhuriyeti'nin Kuzey Moravya (Severomoravsky) ilinde (*kraj*) kent. Verimli bir tarım bölgesi olan Haná'nın kuzey ucunda, Morava Irmağının Bystřice ile birleştiği noktada yer alır.

Bir Roma kalesi olarak kurulduğu sanılan kent, 9. yüzyıla doğru ülkenin en önemli

Olomouc'da belediye binasının kulesindeki astronomi saati, Çek Cumhuriyeti
Flip Schulke-Black Star/EB Inc

savunma mevkilerinden biri durumuna geldi. 1063'te piskoposluk, 1777'de de başpiskoposluk yapıldı. 1478'deki Olomouc Barışı'yla Moravya'nın öteki kesimleriyle birlikte Macaristan'a bırakılan kent sonraki yıllarda Moravya'nın başkenti olarak kabul edilmeye başladı. Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında İsveçliler tarafından işgal edilip yağmalandı ve 1640'tan sonra hızla gelişen

Olmsted ve Vaux'nun birlikte tasarladıkları Gallaudet College, Washington, D.C.
Olmsted Sesquicentennial Committee. Fotoğraf, Circlescan, Red Bank, New Jersey

Brno karşısında eski önemini yitirdi. Avusturya imparatoru I. Ferdinand 1848'de burada I. Franz Joseph lehine tahttan çekildi. 1850'de kentte imzalanmış Olmütz Antlaşması'yla Alman Konfederasyonu yeniden kuruldu. 19. yüzyıl sonlarında kentin çevresindeki surlar tümüyle yıkıldı.

Kentin tarihsel yapıları arasında 100 m yüksekliğindeki kulesiyle dikkat çeken gotik üsluptaki St. Václav Katedrali (14. yy) ve 15. yüzyıldan kalma astronomi saatiyle dikkat çeken belediye binası sayılabilir. Büyük Meydan'da 18. yüzyıldan kalma Kutsal Üçleme sütunu yer alır. Triton (1707) ve Caesar (1720) çeşmeleri de kentin ilgi çeken yerlerindendir. 1576'da kurulan ve 1854'te kapatılan üniversite II. Dünya Savaşı'ndan sonra Çek yurtseveri ve bilim adamı František Palacký'nin adıyla yeniden açılmıştır.

Kentte çelik, takım tezgâhı, buzdolabı, tuz, şeker, çikolata, malt ve bira üretilir. Nüfus (1991) 105.690.

Olongapo, Filipinler'de, Luzon Adasının güneybatı kesiminde kent. Subic Koyunun ağzının yakınlarındaki düzlükte yer alır. Yakınındaki ABD'ye ait Subic Koyu Deniz Üssü kentin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Zambales ilini Manila'ya bağlayan karayolu kentten geçer. Olongapo tatil yerleri ve kumsallarıyla önemli bir turizm merkezidir. 1959'da belediye, 1966'da kent statüsü kazanmıştır. Nüfus (1990) 192.000.

Olson, Charles (John) (d. 27 Aralık 1910, Worcester, Massachusetts - ö. 10 Ocak 1970, New York kenti, ABD), II. Dünya Savaşı sonrasında öncü şairlerini etkilemiş ABD'li şair.

Connecticut'taki Wesley Üniversitesi'nde ve Harvard Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Clark ve Harvard üniversiteleriyle Radcliffe College'da ders verdi. En etkili olduğu dönem, Black Mountain College'da önce öğretim üyeliği, sonra rektör olarak görev yaptığı 1940'ların sonlarına rastlar. Olson bu dönemde verdiği dersler ve yayımladığı yapıtlarla Black Mountain şairleri(*) adını alan öncü şairlerin önderi olmuştur.

Olson'un en önemli yapıtları, 38 dizi şiirden oluşan *The Maximus Poems* (1960; Maximus Şiirleri) ile kısa şiirlerinin büyük bölümünü bir araya getirdiği *The Distances*'dir (1960; Uzaklıklar). Şiir üzerine düşüncelerini *Projective Verse*'de (1950; İzdüşümsel Şiir) toplayan Olson'un ayrıca Mayalar, ABD tarihi ve Herman Melville üzerine de yapıtları vardır.

Olson, Elder (James) (d. 9 Mart 1909, Chicago, Illinois - ö. 25 Temmuz 1992, Albuquerque, New Mexico, ABD), ABD'li şair, oyun yazarı ve edebiyat eleştirmeni. 1940'larda Chicago Üniversitesi'nde etkili olan ve Chicago eleştirmenleri olarak bilinen Yeni-Aristotelesçi grubun önde gelen üyelerindendir.

Doktorasını 1934'te Chicago Üniversitesi'nde tamamladı. Chicago'daki Armour Teknoloji Enstitüsü'nde ders verdi. 1942'de Chicago Üniversitesi'ne döndükten sonra Richard McKeon, R.S.Crane ve Wayne Booth ile birlikte Yeni Eleştiri hareketine karşı çıktı. *Critics and Criticism: Ancient and Modern* (1952, R.S.Crane ile birlikte; Eski ve Modern Eleştiri ve Eleştirmenler), *Tragedy and the Theory of Drama* (1961; Trajedi ve Tiyatro Kuramı) ve *The Theory of Comedy* (1968; Komedi Kuramı) adlı yapıtlarında eleştiri alanında Aristoteles'in *Poetika*'da koyduğu ilkelere dayalı sistematiği ve kapsamlı bir yaklaşımı savundu. Şiirde daha çok sözcük seçimine önem

verdikleri için Yeni Eleştiri hareketinin temsilcilerine karşı çıkarak eleştirinin şiirin bütünselliği üzerine yoğunlaşması gerektiğini savundu. Eleştirilerinden daha az tanınan şiirleri zengin imgeleri, ciddi ve hüzünlü tonu, keskin mizah duygusu, teknik ustalığı ve metafizik temalarıyla dikkat çeker. Yapıtları arasında *Thing of Sorrow* (1934; Hüzünlü Bir Şey), *The Scarecrow Christ and Other Poems* (1954; Korkuluk İsa ve Başka Şiirler), *The Poetry of Dylan Thomas* (1954; Dylan Thomas'ın Şiiri), *Plays and Poems* (1958; Oyunlar ve Şiirler) ve *Olson's Penny Arcade* (1975) sayılabilir.

Olsztyn, Polonya'nın kuzeydoğusunda il (*województwo*). 1975'te oluşturulmuştur. 12.327 km²'lik yüzölçümüyle ülkenin en büyük ilidir. Nüfus yoğunluğu en düşük iller arasında yer alır. İki bin kadar gölün yer aldığı il topraklarının büyük bölümü sık ormanlarla kaplıdır. Başlıca sanayi kolları turizm, hafif sanayi, gıda işleme, kerestecilik ve kimyasal madde üretimidir. Tahıl ve patates üretimi de önemlidir. Pasłęka, Łyna, Drwęca ve Orzyc ırmaklarının kıyılarında çok sayıda kaplıca ve tatil beldesi yer alır. İl merkezi Olsztyn(*) kentidir. Nüfus (1991 tah.) 753.000.

Olsztyn, Almanca ALLENSTEIN. Polonya'nın kuzeydoğusunda, Olsztyn ilinin (*województwo*) merkezi kent. Mazur Gölle Bölgesinde, Łyna Irmağının kıyısında yer alır. Gölle bölgesinden geçen ana kara ve

Olsztyn'da Töton Şövalyeleri'nin Şatosu, Polonya
CAF. Varşova

demir yollarının kavşak noktası olan bir ticaret merkezidir. Töton Şövalyeleri'nin 1334'te yaptırdıkları büyük şatonun çevresinde gelişen kent, 1353'te belediye oldu. 1945'te Polonya'ya bağlandı. Gotik şatonun bazı bölümleriyle surları bugün de ayakta. Kentte Mazur Bölge Müzesi'nin yanı sıra bir tarım okulu vardır. Başlıca sanayi ürünü otomobil lastiğidir. Nüfus (1992 tah.) 163.900.

Olt, Romanya'nın ortagüneyinde il (*județ*). Yüzölçümü 5.507 km²'dir. Kuzeydeki alt Karpat Dağlarının eteklerinde uzanan vadi ve ovalarda çok sayıda yerleşim birimi vardır. Başlıca akarsular doğuya doğru akan Tuna'yla güneydoğuya doğru akan Olt ve Vedeia ırmaklarıdır. 14. yüzyılda kurulan il merkezi Slatina'da(*) alüminyum ve gıda sanayileri gelişmiştir. Bals'ta makine ve kumaş, Caracal'da ise kereste üretilir. Başlıca tarımsal etkinlikler tahıl, üzüm ve meyve yetiştiriciliği ile besiciliktir. Slatina'nın güneyindeki Dirjov Vadisinde Alt Paleolitik Çağ'dan (2 milyon-100 bin yıl önce) kalma taş aletler bulunmuştur. Caracal,

Besarab hanedanından gelen Valahya (Eflâk) hükümdarları Mihai Viteazul (hd 1593-1601) ve Matei Besarab'ın (hd 1632-54) yönetim merkeziydi. Kentteki önemli yapıların başında 17. yüzyıl Prens Kilisesi ve günümüzde yıkıntı durumunda olan kraliyet sarayı gelir. Kent müzesinde Caracal doğumlu ressam Marius Banescu'nun (1881-1971) resimleri sergilenir. Nüfus (1992 geç.) 521.000.

Olt Geçidi, Romanya'nın ortagüney kesiminde, Olt Irmağının Transilvanya Alpleri'nde (Güney Karpatlar) oluşturduğu geçit. Özellikle Roma işgali döneminde (İÖ 1 - İS 2. yy) önem kazandı. Romalıların, Tuna'yla birleşme noktasının kuzeyinde Olt Irmağı boyunca inşa ettiği yol ve tahkimat zinciri, bir süre Roma Daçyası'nın doğu sınırı olarak kullanıldı. Çeşitli köylerde bulunan Roma askeri garnizon kalıntıları bu dönemden kalmaz. Yörede 14-18. yüzyıllar arasında inşa edilmiş çok sayıda manastır ve inziva yeri de vardır. 17. yüzyıl yapısı Turnul Manastırı, dış freskleriyle ünlü Cozia Manastırı'ndan (14. yy) gelme münevverlerin kayalara oydukları hücreleriyle dikkat çeker. Öteki tarihsel yapılar arasında Ostrov (16. yy) ve Cornet (17-18. yy) manastırlarıyla Turnu Roşu ve Boița'daki kaleler (16. yy) sayılabilir. Geçitteki Brezoi-Titești çöküntü alanında kaplıcalar bulunur. Geçidi aşan kara ve demir yolları Rimnicu Vilcea'yı Sibiu'ya bağlar.

Olt Irmağı, Romanya'nın ortadoğu kesiminde akarsu. Ciuc Çöküntüsünde, Mureş Irmağının kaynağına yakın bir yerde, 1.800 m yükseklikte doğar. Genelde güneybatı, daha sonra güney yönünde akarak, 670 km'lik çığırının sonunda Turnu-Măgurele'de Tuna'ya katılır. Yukarı çığırında Tuşnad ve Malnaş gibi çok sayıda kaplıca ve tatil beldesinin bulunduğu bir vadiden geçer. Ardından Birsei ve Făgăraş vadileri boyunca yoluna devam eder ve Transilvanya Alpleri'nde (Güney Karpatlar) aynı adlı dar bir boğazdan sonra Tuna Ovasına açılır.

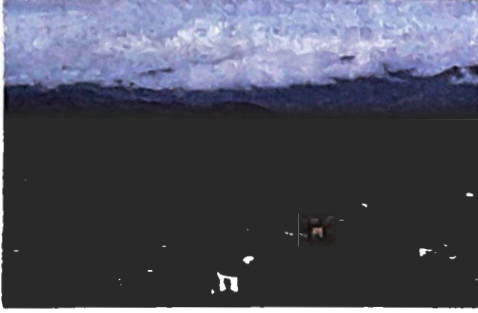
Olt Irmağı, Făgăraş Dağları, Romanya
Wikam Gelman-Artstreet

Transilvanya Alpleri'nde Turnu Roşu Geçidi boyunca izlediği yol en önemli geçiş noktasıdır. Yukarı ve orta çığırında ağaç kütükleri taşınır; Slatina'nın aşağısında kalan bölümü küçük gemilerle ulaşılabilir. Başlıca kolları Riul Negru, Lotru, Olteț, Cibin ve Teslui'dir.

Oltu, topraklarının bir bölümü Doğu Anadolu Bölgesi, daha büyük bölümü Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan, Erzurum iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.380 km² olan Oltu ilçesi kuzeyde Olur, doğuda Şenkaya, güneyde Narman, güneybatıda Tortum, batıda Uzundere ilçeleri, kuzeybatıda da Artvin iliyle çevrilidir.

İlçe topraklarını Doğu Karadeniz Sıradagları'nın iç sıralarından Çoruh-Kelkit Dağları engebeleridir. Akarsu vadileriyle derin biçimde parçalanmış olan bu dağlık alanın en yüksek noktası Gülübağdat Tepesidir (2.933 m). İlçe topraklarının sularını Çoruh Irmağının başlıca kollarından Oltu Çayı toplar.

İlçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yayılacılık yöntemiyle çok sayıda koyun beslenir; sığır besiciliği de yapılır. Oltu Çayı vadisinin gelişmiş tarımı patates, buğday, şeker pancarı ve arpa gibi ürünlere dayanır. Ayrıca az miktarda elma, dut, ceviz, baklagiller ve soğan da yetiştirilir.

Oltu'dan bir görünüm, Erzurum
Hamdi Mengi

İlçe topraklarında manganez, tuz ve linyit içeren cevher yatakları vardır. Bu yataklardan 1982'de 36.300 ton linyit çıkarılmıştır. Kolay işlenme özelliği olan oltutaşı kolye, küpe, tespih ve ağızlık gibi hediyeelik eşya yapımında değerlendirilir. İlçedeki küçük üretim etkinliklerinden biri de ihram dokumacılığıdır. Yörenin başlıca mesire alanı, Uzunoluk orman içi dinlenme yeridir.

Eski bir yerleşim alanı olan Oltu yöresi uzun süre Gürcülerin denetiminde kaldıktan sonra 1018'de Bizans'a bağlandı. 1080'de Türkmenlerin eline geçti ve Saltuklularla Gürcüler arasında birkaç kez el değiştirdi. 16. yüzyıl başlarında Safevilerin egemenliğine girdi. 1517'de Osmanlı topraklarına katıldı. 1867'de Erzurum vilayetinin Çıldır sancağına bağlı bir kaza olarak yönetilen Oltu yöresi Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878) uyarınca savaş tazminatı olarak Rus Çarlığı'na bırakıldı. 25 Mart 1918'de kurtarıldıysa da daha sonra Elviye-i Selâse sınırları içinde kaldı. 1919'da yörede bağımsız bir örgütlenme gerçekleştirilerek Oltu Milli Şûrası kuruldu. Bu yerel yönetim 17 Mayıs 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne katıldı.

Eskiden Gürcüce Oltisi, daha sonra da Olti adıyla anılan yerleşme, 1846'da Çıldır sancağının merkeziydi. Oltu Çayı vadisinde yer alan kentten Erzurum'u Artvin'e ve Gölle üzerinden Kars'a bağlayan karayolu geçer. İl merkezinin Erzurum'a uzaklığı 126 km'dir. Kentteki başlıca tarihsel yapılar Oltu Kalesi ile Arslan Paşa Camisi (1664-65) ve Mısır Zünnun Kümbeti'dir.

Oltu Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 45.973; kent, 21.817.

oltutaşı, siyah renkli, parlak, yoğun ve homojen linyit türü. Kolayca parlatılabildiğinden çok eski tarihlerden başlayarak çeşitli Avrupa ülkelerinde ve Anadolu'da boncuk, kolye, küpe gibi süs eşyalarının yanı sıra tespih ve ağızlık yapımında kullanılmaktadır. Anadolu'da kimi zaman erzurumtaşı ya da karakehribar olarak da adlandırılan oltutaşının elde edildiği başlıca yerler Erzurum ilinin Oltu ilçesine bağlı Tutlu köyü, Bayburt ili ve Ankara ilinin Haymana ilçesidir. Günümüzde Tutlu'da kurulu 40 kadar ocaktan çıkartılan taş daha çok Erzurum'daki kuyumcular tarafından değerlendirilir.

Birbirini izleyen marn ve kil katmanlarıyla birlikte bulunan oltutaşı, Kretase (Tebesir) Döneminde (y. 136-65 milyon yıl önce) oluşmuş flişlerin içinde dik merccekler halinde yer alır.

oluk vadî bak. buzul vadisi

Olur, topraklarının küçük bir bölümü Doğu Anadolu Bölgesi, daha büyük bölümü Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan, Erzurum iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 820 km² olan Olur ilçesi batı ve kuzeyde Artvin, doğuda Ardahan illeri, güneydoğuda Şenkaya, güneyde de Oltu ilçeleriyle çevrilidir.

İlçe topraklarını Yalnızçam Dağlarının güneybatı uzantıları engebeleridir. Dağların yüksek kesimlerinde hayvancılık açısından önem taşıyan yaylalar vardır. İlçe topraklarının sularını Tavusker Deresi ile Olur Çayının katıldığı Oltu Çayı toplar.

İlin en geri kalmış ilçelerinden biri olan Olur halkı geçimini tarımdan sağlar. Genellikle yaylacılık yöntemiyle koyun yetiştirilir, ayrıca sığır besiciliği yapılır. Hayvancılığa bağlı olarak ilçenin kırsal kesiminde yaygın biçimde yünlu dokumacılık yapılır. Başlıca bitkisel ürünler geçimlik düzeyde buğday, arpa ve patatestir. Az miktarda elma, dut, kayısı ve ceviz de yetiştirilir.

Cumhuriyet'ten sonra Oltu ilçesine bağlı bir bucak olarak yönetilen yöre 1958'de ilçe yapıldı. Batıdan Olur Çayı vadisine açılan küçük bir vadiye kurulu Olur kasabası, gelişmemiş ve kırsal bir yerleşmedir. İl merkezi Erzurum'a uzaklığı 180 km'dir. İlçede ortaçağdan kaldığı sanılan Vank Kalesi ve Kotarus kenti gibi bazı yapı kalıntıları vardır.

Olur Belediyesi 1958'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 15.497; kasaba, 2.713.

oluşum bozuklukları, MALFORMASYON olarak da bilinir, canlıların gelişiminin sıklıkla embriyon döneminin ilk evrelerinde normalden sapması nedeniyle ortaya çıkan yapısal bozukluklar. Bu sapmaların anormal genler, çevre koşulları, enfeksiyonlar, ilaçlar ya da sıklıkla bu etkenlerin birkaçından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Yeni doğan insan ve hayvan yavrularında zaman zaman vücudunun bir bölümünde ya da tümünde oluşum bozukluğu olan bireylere rastlanır. Eski zamanlardan bu yana bu canlılar "hilkat garibes" olarak adlandırılmış ve doğuştan güçlerle yorumlanmıştır. Çoğu toplumun folklorunda yer alan cücelerin, devlerin, denizkızlarının, tek gözlü ya da tek bacaklı insanların oluşum bozukluklarının gözlenmesiyle ortaya çıktığı sanılır. Oluşum bozukluklarını nesnel olarak inceleyen ve bunların normal embriyon gelişimindeki sapmalardan kaynaklandığını ileri süren ilk fizyoloji bilgini William Harvey(*) oldu. Bu konudaki sistemli bilimsel araştırmalar Fransız anatomi bilgini Etienne ve Isidore Geoffroy Saint-Hilaire'in çalışmalarıyla başladı. Deneyisel analiz yöntemlerinin ve genetik biliminin gelişmesiyle kalıtım mekanizmalarının anlaşılması sayesinde son yıllarda bu alanda yeni bilgiler elde edilmiştir.

İnsanda doğuştan gelen oluşum bozukluklarına, annenin gebelikten erken dönemlerinde etkisi altında kaldığı uyarılarına bağlı olduğu bilinir. Gebelik sırasında kızamıkçık geçiren annenin çocuğunda ağır göz ve kulak oluşum bozukluklarına, gebelikte X ışınlarına maruz kalanların çocuğunda ise

mikrosefali ve zekâ geriliğine rastlanabilir. Doğal radyoaktivite düzeyi yüksek olan bölgelerde doğuştan oluşum bozukluklarının görülme sıklığının yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca bak. doğuştan bozukluk.

oluşum romanı, Almanca BILDUNGSROMAN. Alman edebiyatında bireyin oluşum dönemini ve sonunda ulaştığı ideal durumu ele alan roman türü. Kahramanın çocukluktan yaşlılığına değin geçirdiği gelişimi anlatan gelişim romanından (*Entwicklungsroman*) farklı olarak, kahramanın içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesini, olgunluğa ve uyuma erişmesini anlatır.

Safdil kahramanın serüven peşinde dünyayı dolaşmaya çıkması ve uğradığı yenilgilerle yavaş yavaş olgunlaşarak bilgelik kazanmasını konu alan halk masalları, Wolfram von Eschenbach'ın ortaçağ destanı *Parzival* (13. yy başları) ve Hans Grimmshausen'in pikaresk öyküsü *Simplicissimus*'da (1669) edebi niteliğe kavuştu. Bu tema roman düzeyinde ilk kez *Wilhelm Meisters Lehrjahre* (1796; *Wilhelm Meister'in Çıracılık Yılları*, 1943) adlı yapıtıyla Goethe tarafından ele alındı. Yapıt günümüzde de bu türün klasik örneği sayılmaktadır. Türün öbür örnekleri arasında Adalbert Stifter'in *Der Nachsommer* (1857; *Yaz Sonu*) ve Gottfried Keller'in *Der grüne Heinrich* (1854-55; *Yeşil Heinrich*, 1947-48) adlı romanları yer alır. Oluşum romanı nostalji ve teslimiyet gibi temalara yer verse de, kahramanın olgunlaşmasıyla mutlaka olumlu bir havada sona erer. Roman kahramanının gençliğindeki büyük düşler yok olmuştur; ama ona acı veren düş kırıklıkları ve hatalar da geride kalmıştır. Oluşum romanının sık rastlanan bir türü de, bir sanatçının gençliğini ve gelişimini konu alan *Künstlerroman*'dır(*).

oluşumlar, İngilizce HAPPENINGS, çevresel sanat(*) ve birleştirme(*) ürünlerinin iç içe geçtiği, özellikle izleyicinin de katılımıyla bir "olay" halinde gerçekleştirilen sanat türü. Tiyatro ve gösteri sanatlarıyla yakın ilişkisi içindeki oluşumlar, bir ana teması bulunmayan, anında oluşan bir tür gösteridir. İlk kez 1959'da ABD'de Alan Kaprow'un (d. 1927) ortaya attığı ve 1960'lar boyunca çok yoğun biçimde uygulanan bu tür temelde, geleneksel usta işçiliğine ve sanatın kalıcılığına karşı bir tepkinin sonucudur.

Çağdaş besteci John Cage ve Kaprow'un yanı sıra oluşumları ilk uygulayan başka sanatçılar Jim Dine, Claes Oldenburg, Robert Rauschenberg, Roy Lichtenstein ve Red Grooms'du.

ABD dışında Japonya'da ve Avrupa'da da yaygınlaşan akımın asıl amacı sanatı müze ve galerilerden sokak ve pazaryerlerine taşımaktı, ama çoğu uygulama bir sahne gösterisi biçiminde gerçekleştirildi. Siyasal ve toplumsal propaganda niteliğinde olanlardan, güncel olayların şiirsel ve fantastik yorumlarına kadar çok farklı içerikli oluşumlar sergilendi. Örneğin J. Beuys'un birçok oluşumu geleneksel ahlak değerlerini kökünden sarsar nitelikteydi.

Olybrlus (ö. 2 Kasım 472), Nisan-Kasım 472 arasında Batı Roma imparatoru.

İmparator olmadan önce varlıklı bir senatördü. Batı Roma imparatoru III. Valentinianus'un (hd 425-455) kızı Placidia ile evlendi. Vandal kralı Gaiseric'in onu Batı Roma tahtına geçirmek istemesi Doğu Roma imparatoru I. Leon'un Olybrlus'tan kuşulanmasına yol açtı. Leon, Batı Roma imparatoru Anthemius tarafından öldürtüleceği düşüncesiyle onu Konstantinopolis'ten Roma'ya yolladı. Ama, Olybrlus'un

Roma'ya ulaşmasından hemen sonra, General Flavius Ricimer, Anthemius'u tahttan indirerek yerine onu geçirdi. Ricimer'in ölümünden (Ağustos 472) sonra Olybrius ancak birkaç ay yaşayabildi. Leon hiçbir zaman Olybrius'u imparator olarak tanımadı.

Olympia, Eski Yunanistan'da Olimpiyat Oyunları'nın düzenlendiği kutsal alan. Peloponnesos (Mora) Yarımadasının batısında, İon Denizinden 16 km kadar içeridedir. Alfiós (Alphios) ve Kladeos ırmaklarının birleştiği noktanın yakınındadır. Verimli ve sulak bir bölgedir; ormanlarla kaplı alçak tepelerin arasında ekime elverişli alanlar da yer alır.

Tarih ve kazılar. İlk kalıntılar İÖ 2000 ile İÖ 1600 arasında, kutak ise İÖ y. 1000 yıllarına aittir. Önceleri Piza kentinin denetiminde olan Olympia İÖ 570'ten sonra Elis ve Sparta egemenliğine girdi. Olimpiyat Oyunları'nın da bir parçasını oluşturduğu dinsel bayram, İÖ 8. yüzyıldan İS 4. yüzyılın sonuna değin her dört yılda bir burada düzenlendi.

İlk kazılar 1829'da Fransız A. Blouet tarafından Zeus Tapınağı'nda yapıldı. Tapınak, genel planı belli olacak biçimde temizlendi. Üstleri kabartmalı üç metopun parçaları bulunarak Paris'teki Louvre Müzesi'ne götürüldü. 1875-81 arasında Almanların yaptığı kazılarda kutsal bölgenin tümü ve bölge dışında kalan bazı yapılar ortaya çıkarıldı; *stadion*'un yeri de sondaj kuyuları ile saptandı. Böylelikle ilk kez büyük bir Yunan tapınma alanının planı ortaya çıkarılmış oluyordu. 1936'da Almanlar *stadion*'u kazmak ve restore etmek amacıyla geniş çaplı bir çalışmaya başladılar. II. Dünya Savaşı nedeniyle 1942'de ara verilen çalışmalara 1952'de yeniden başlandı ve 1960'ta *stadion*'un kazısı, 1961'de de restorasyonu tamamlandı. Bölgedeki diğer yapılar da bu dönemde ortaya çıkarıldı. Bunların en önemlisi ünlü heykeltan Phidias'ın atölyesi.

Kalıntılar. Altis ya da Zeus'a Adanmış Kutsal Koruluk diye de anılan kutsal bölge, kuzeyinde Kronion'un (Kronos Tepesi) yer aldığı, diğer üç yanı duvarlarla çevrili, uzunluğu 183 m'den fazla, düzgün olmayan dörtgen biçiminde bir alandır. İçinde Zeus ile Hera'nın tapınakları, başlıca sunaklar ve adak yerleri, hazine daireleri ve yönetim yapıları bulunur. Dışındaysa atletizm tesisleri, hamamlar ve ziyaretçiler için konaklama birimleri yer alır.

Elisli mimar Libon tarafından İÖ y. 460'ta yapılan Zeus Tapınağı hem Olympia'daki en büyük ve önemli yapı, hem de Yunanistan'daki en büyük Dor tapınaklarından biriydi. Kısa kenarlarında 6'şar, uzun kenarlarında 13'er sütunu, bir *pronaos*'u ve bir *opisthodomos*'u vardı. *Naos*'u iki sütun arasıyla üç nefe bölünmüştü ve iki katlıydı. Çatısı mermer plaklarla kaplıydı.

Tapınağı süsleyen heykellerin çoğu günümüze değin ulaşmıştır ve bugün Olympia Müzesi'nde sergilenmektedir. Ön alınıktaki kabartmada Pelops ile Oinomaos'un araba yarışına hazırlanması, arka alınıktaysa Perithoos'un düğününde Lapithlerle Kentaurların savaşı canlandırılmıştır. Erken klasik dönemin başyapıtları olan bu kabartmaları yapan sanatçı bilinmemektedir. Pausanias bu heykelleri Paionios'la Alkamenes'in yaptığını ileri sürerse de, her iki heykeltanın da İÖ 5. yüzyılın sonlarında yapıt verdikleri bildirildiği için, bu sav kabul edilmemektedir. Ön, arka ve cepheleri dolanan frizin kabartmalı metoplarında Herakles'in 12 "iş'i" anlatılmıştır. Alınlığın tepesinde duran altın yıldızlı Nike heykeli kaybolmuştur.

Tapınağın içinde altın ve fildişinden (krizelefantin) büyük "Zeus Heykeli" yer alıyordu. Atinalı heykeltan Phidias'ın bu yapıtı Antik Çağ heykellerinin en ünlüsüydu ve Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri sayılırdı. Her görenin etkilendiği bu heykelle Phidias'ın, Homeros'taki Zeus imgesini yaratmayı başardığı kabul edilirdi. Zeus, incelikle işlenmiş bir tahta otururken canlandırılmıştı. Sağ elinde bir zafer tanrıçası figürü, sol elinde de bir asa tutmaktaydı. Bu heykel (İS 5. yüzyılda tahrip edildi) Phidias ve yardımcılar tarafından tapınağın batısındaki bir yapıda parçalar halinde üretilmişti. Sonradan kiliseye dönüştürülen bu yapı Pausanias'ın döneminde hâlâ Phidias'ın Atölyesi diye anılıyordu.

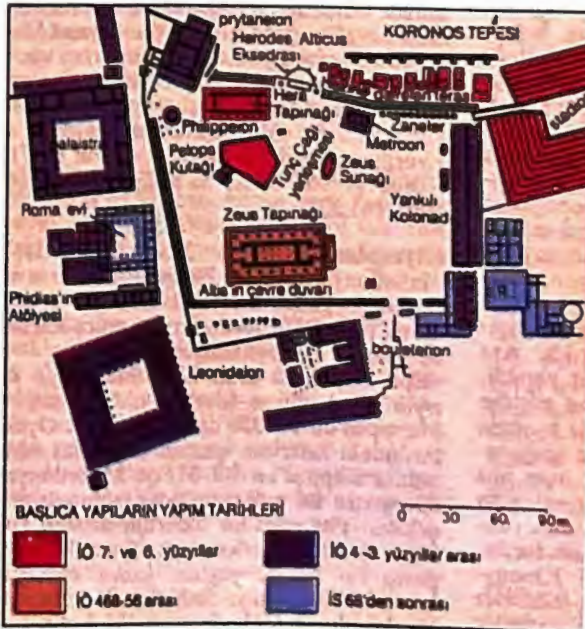
Olympia Zeus'u'nun büyük sunağı tapınağın önünde değil yanında yer alıyordu ve Hera Tapınağı'na daha yakındı. Elips biçimindeydi ve basamaklarla çıkılan yüksek bir kaidesi vardı. Toplam yüksekliği 6,7 m'yi buluyordu.

Olympia'dakilerin en eskisi olan Hera Tapınağı, aynı bir tapınak yapılarına değin Zeus kültünü de barındırıyordu. Zaman zaman bu tapınağın İÖ 11. ya da 10. yüzyılda yapıldığı ileri sürülmüşse de, bu görüş artık kabul görmemektedir. Bugünkü tapınak büyük olasılıkla İÖ 600 dolaylarında yapıldı (daha önce aynı yerde İÖ 8. yüzyıldan kalma peristilsiz bir tapınak vardı). Kısa kenarlarında 6'şar, uzun kenarlarında da 16'şar sütun yer alıyordu. Dor düzenindeki bu sütunlar, başlangıçta tahtadan yapıp

sonradan taşa çevrildiği için, büyük bir üslup çeşitliliği gösterir. İS 2. yüzyılda *opisthodomos*'ta hâlâ ahşap bir sütunun bulunduğu bilinir. Saçaklıklar ahşaptan, duvarların üst bölümleri de tuğladan yapılmıştı. *Naos*'ta iki sıra sütun yer alıyordu. Pausanias burada tahta oturmuş bir Hera heykeliyle yanındaki bir Zeus heykelinden söz eder. Gerçekten de Hera'nın olduğu sanılan, kireçtaşından yapılmış arkaik bir baş bulunmuştur. Gene Pausanias'ın sözünü ettiği, kucagında çocuk Dionysos'u taşıyan Hermes heykeli 1877'de *naos*'ta ele geçmiştir. Praksiteles'in yapıtı olan bu taş heykel bugün Olympia Müzesi'nin en değerli parçalarından biridir.

Bir sıra üstünde dizili 12 hazine dairesi Kronos Tepesinin alçak yamaçlarından Altis'e bakar. Dor düzenindeki tapınaklara benzeyen bu küçük yapılar İÖ 6. yüzyıldan kalmadır. Hepsisi Byzantion'dan (İstanbul) Sicilya'daki Gela'ya ve Kuzey Afrika'daki Kyrene'ye kadar çeşitli Dor kent devletleri tarafından ya Olimpiyat Oyunları'nda kazandıkları bir zaferin anısı ya da Olympia Zeus'u'na duydukları bir saygının belirtisi olarak ve içlerinde tapınağın servetini oluşturan armağanların saklanması için yaptırılmıştı.

Zeus ve Hera tapınaklarının arasında Elealı kahraman Pelops adına yapılmış bir kutak yer alır. Bir duvarla çevrili, üzeri açık bu

Olympia: (Üstte) Kutsal bölgenin duvarları dışındaki palaistra kalıntıları; (altta) Olympia'nın planı
(Üst) Dan J. McCoy-Black Star;
(alt) Westermann Grosser Atlas zur Weltgeschichte,
Georg Westermann Verlag, Braunschweig, Almanya

kutsal yerin içinde ağaçlar ve heykeller vardı.

Hazine dairelerinin hemen altındaki Metroon ya da Tanrıların Yüce Anası Tapınağı İÖ 4. yüzyılda yapılmış küçük bir Dor tapınağıydı. Roma döneminde bu inanın sona ermesinden sonra buraya Roma imparatorlarının heykelleri konmuştu.

İçinde Korent düzeninde yarım sütunları olan yuvarlak İon yapısını İÖ 338'de Khaironeia'da Yunanlılara karşı kazandığı zafere anısına Makedonyalı Philippos yaptırmıştı. Philippeion adıyla anılan yapıda Philippos'un, Büyük İskender'in ve ailenin başka bireylerinin altın ve fildişinden heykelleri bulunuyordu.

Altis'in kuzeybatı ucundaki *prytaneion*'da, içinde devamlı bir ateşin yandığı ocakla Olimpiyatlar'da zafer kazanan sporcuların eğlendikleri bir şölen odası yer alıyordu. Herodes Atticus'un Eksedrası diye bilinen yapı ise yarım daire planlı, büyük ve çok süslü bir çeşmeydi. Herodes Atticus burayı karısı Regilla'nın anısına yaptırmıştı. Üstünde Herodes'le aile bireylerinin ve Roma imparatorları Hadrianus'la Antoninus Pius'un 20 kadar heykeli dururdu.

Duvarlarındaki resimlerden ötürü Resimli Kolonad diye anılan Poikile Stoa'sının yaygın adı Yankılı Kolonad'dı. Bu adın verilış nedeni, burada söylenen bir sözcüğün yedi kez yankılandığına inanılmasıydı. 4. yüzyıl ortalarında yapılan ve Altis'i doğudan sınırlayan kolonad *stadion*'dan dar bir geçitle ayrılmıştı.

Tunçtan Zeus heykelleri olan Zaneler, Olimpiyat Oyunları'nın kurallarını çiğneyenlerden alınan ceza paralarıyla dikilmişti. *Stadion*'un girişinin hemen dışında bu heykellerden 16'sının kaideleri bulunmuştur.

Altis'in hemen dışında, güneyde yer alan *bouleterion* farklı tarihlerde yapılmış, ama batı cephelerinde bulunan birer apsisle birbirine benzeyen, Dor düzeninde iki ayrı yapıdan oluşuyordu. Bu ikisinin arasında, ortasında Zeus Horkios (Ant İçmeyi Denetleyen Zeus) heykeli dikili dikdörtgen bir avlu vardı. Atletler bu heykelin önünde, yarışmalarda kuralları çiğnemeyeceklerine ant içerlerdi.

Altis'in hemen güneybatısında Leonidaion yer alır. Seçkin konukların ağırlandığı bu büyük yapı İÖ 4. yüzyılda yapılmış, Roma Döneminde yenilenmiştir. Kuzeybatıda boksörlerle güreşçilerin antrenman yaptıkları *palaistra* ile görkemli bir girişi ve kapalı bir pisti bulunan *gymnasion* vardır.

Stadion Altis'in doğusundadır. Başlangıçta henüz kutsal bölgeden ayrı değildi ve pistinin bir ucu, Zeus Tapınağı ve Sunağı'nın hemen önünde başlıyordu. 4. yüzyıl ortalarında *stadion* 80 m kadar kuzeydoğuya kaydırıldı ve kuzey yanında tepenin doğal eğiminden yararlanılarak tribünler oluşturuldu. Yankılı Kolonad'a koşut olarak yapılan batı setiyle de Altis'ten ayrıldı. Ara yere, bağlantıyı sağlayan bir geçit yapıldı. Atletlerle hakemlerin kullandığı bu geçidin üzeri Roma döneminde taştan bir tonozla örtüldü. Altis'e en yakın başlama çizgisinden sonra yarış pistinin yaklaşık üçte biri hizasındaki bir locadan başka *stadion*'da taştan oturma yeri yoktu; burada da oyuncuların hakemleri (*hellanodikai*) otururdu. Locanın tam karşısında Demeter Khamyne'nin sunağı vardı; tapınağa bağlı rahibeler oyunlari buradan izlerlerdi. Evli kadınlar Olimpiyatlar'a alınmaz, yalnız genç kızların oyunlari izlemesine izin verilir. Yarış pistinin uzunluğu 210 m, genişliği 32 m'ydı ve taştan alçak bir duvarla tribünlerden

ayrılmıştı. Pistte 20 kulvar vardı. Klasik yarış tek tur üzerinden yapılırdı. İki turluk *diaulos* ve 24 tura (y. 4.800 m) kadar çıkabilen uzun mesafe koşuları da (*dolichos*) vardı. *Stadion*'da başka spor karşılaşmaları da düzenlenirdi.

Stadion'da yapılan kazılarda birçok figür, rölyef ve pişmiş toprak heykel bulunmuştur. Bunların en önemlileri, yarım boy bir Zeus ve Ganymedes grup heykelidir (İÖ y. 470). Olympia Müzesi dünyadaki en büyük antik Yunan silahları koleksiyonunu barındırır. Bu koleksiyondaki parçaların bazısında, ilginç birer tarihsel belge niteliği taşıyan açıklayıcı yazılar da bulunmaktadır.

At yarışlarının yapıldığı hipodromun *stadion*'un güneyindeki Alfiös Vadisinde olduğu bilirse de, kazılarda hiçbir izi bulunamamıştır. Pausanias hipodromu ve yarışlarda kullanılan karmaşık start düzenini ayrıntılı biçimde anlatır.

Olympia, ABD'de Washington eyaletinin ve Thurston ilinin merkezi kent. Puget Boğazının güney ucundaki Budd Körfezinin kıyısında, Tacoma'nın 47 km güneybatısında, Deschutes Irmağının ağzında yer alır. 1851'de Smithfield adıyla kuruldu. Daha

Olympia'da Eyalet Meclisi, Washington Bond

sonra yakınlardaki Olympic Dağları nedeniyle bugünkü adını aldı. 1859'da tüzel kimlik kazandı. Zamanla kentte liman tesisleri kuruldu, kerestecilik, istiridyeye yetiştiriciliği ve mandıracılık önem kazandı. Günümüzde kentin limanı, bir yedek ticaret filosu üssü olarak kullanılmaktadır. 1893'te yaptırılan Eski Eyalet Meclis Binası günümüzde hükümet konağı olarak kullanılmaktadır. 1935'te tamamlanan yeni Eyalet Meclis Binaları ise 14 hektarlık bir parkın içinde yer alır. Olympia, Olympic Ulusal Ormanı'nın merkezindedir. Başlıca yükseköğretim kurumları St. Martins College (1895) ve Evergreen Eyalet Yüksekokulu'dur (1971). Nüfus (1990) kent, 33.840; metropoliten alan, 161.238.

Olympias (d. İÖ y. 375 - ö. İÖ 316). Makedonya kralı II. Philippos'un karısı ve Büyük İskender'in annesi. İskender'in ölümünü (İÖ 323) izleyen iktidar mücadelesinde önemli rol oynamıştır.

Epir (Epeiros) kralı Neoptolemos'un kızıydı. Asil adının Myrtale olduğu sanılır. Philippos'un İÖ 356'daki Olimpiyat Oyunları'ndaki zaferinin anısına Olympias adını aldı. Philippos'un İÖ 337'de Makedonyalı Kleopatra ile evlenmesinden sonra Epir'e çekildi. Philippos'un öldürülmesinden (İÖ 336) sonra Makedonya'ya dönerek Kleopatra ile bebek yaştaki kızını öldürttü. İskender'in Asya'yı fethinin ilk yıllarında sürekli olarak Makedonya naibi Antipatros ile mücadele etti ve sonunda İÖ y. 331'de yeniden Epir'e çekildi. Antipatros'un ölümünden (İÖ 319) sonra ardılı Poly-

perkhon tarafından genç torunu IV. Aleksandros'un adına naip olarak ülkeyi yönetmek üzere Makedonya'ya çağrıldı. Başlangıçta bu öneriyi reddettiyse de Antipatros'un oğlu Kassandros'un II. Philippos'un zekâ özürü oğlu III. Philippos'u (Arrhidaios) Makedonya kralı ilan etmesi üzerine İÖ 317'de Makedonya'ya giderek yönetimi üstlendi. Göreve başladıktan sonra Philippos ve eşini, Kassandros'un erkek kardeşini ve adamlarından yüzlercesini öldürttü. Bunun üzerine Kassandros Makedonya'ya girdi ve Olympias'ı Pydna'da kısırdı. İÖ 316 bahrında teslim olan Olympias ölümüne mahkûm edildi.

Olympic Airways, Yunanca OLİMPİKALİ AEROPORİA. Yunan havayolu şirketi. 6 Nisan 1957'de Yunanlı armatör Aristotelis Onassis (1906-75) tarafından kurulan şirketin bütün hisseleri 1975'te devlet tarafından satın alınmıştır.

1951'de üç ayrı şirketin birleştirilmesiyle kurulan ve 1955'te devletleştirilen havacılık şirketi 1957'de Onassis'e satıldı. Onassis şirketi günümüzdeki adıyla yeniden örgütlerek, verimli ve kârlı bir işletme haline getirdi. Şirket aynı yıl Batı Avrupa'ya seferler düzenlemeye başladı. 1 Ocak 1975'te Onassis ve ortaklarının şirketteki bütün payları devletçe satın alındı. Şirket günümüzde iç hat seferlerinin yanı sıra Avrupa, Ortadoğu, Kuzey Amerika, Afrika, Güneydoğu Asya ve Avustralya'nın önemli merkezlerine de seferler düzenlemektedir.

Olympic Dağları, Pasifik Kıyı Sıra Dağlarının bir bölümü. Washington eyaletinin kuzeybatı kesiminde yer alan dağlar, Puget Boğazının batısıyla Juan de Fuca Boğazının güneyi arasında, Olympic Yarımadası boyunca uzanır. Anderson, Deception ve

Olympic Dağları, Washington Ray Anderson-EB inc

Olympic gibi dorukların yüksekliği 2.100 m'yi aşar; dağların en yüksek noktası Olympic Dağıdır (2.428 m). Dağlarda 60 kadar buzul vardır. Büyük Okyanustan gelen batı rüzgârları nedeniyle bol yağış alan dağların büyük bölümü sık yağmur ormanlarıyla kaplıdır.

Dağları gören ilk Avrupalı 1774'te bölgeye ulaşan İspanyol denizci Juan Pérez oldu. İngiliz gezgin John Meares, 1788'de dağların en yüksek doruğunu görkemli görünüşi nedeniyle Yunan mitolojisinde tanrıların evi olarak kabul edilen Olympus Dağına benzeterek Olympic adını verdi. Dağlar Olympic Ulusal Parkı (1938) ve Ormanı'nın içinde kalır.

Olympio, Sylvanus (d. Eylül 1902, Lomé, 13 Ocak 1963, Lomé, Togo), Togo'nun ilk başkanı. 1960'larda Afrika'nın çeşitli ülkelerinde gerçekleştirilen askeri darbeler sırasında öldürülen ilk başkandır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Togo Birlik Komitesi'nin önderliğini üstlendi. 1946'da Fransa'nın egemenliğindeki Togo toprakla-

rında oluşturulan meclisin başkanlığına seçildi. 1947'de Fransız sömürge yönetimiyle anlaşmazlığa düştü. Amacı İngiliz ve Fransız Togolandı arasında bölünen Eveleri birleştirmekti. İngiliz Togolandı 1956'da yapılan plebisitle Altın Kıyısı'na katıldı. Altın Kıyısı da 1967'de Gana adıyla bağımsızlığına kavuştu.

Olympio 1952-58 arasında resmi bir görev almadı. 1956'da Togo'nun sınırlı bir özerklik kazanması üzerine başkan olan Nicholas Grunitzky'yi, iki yıl sonra BM gözetiminde yapılan seçimlerde büyük farkla yenilgiye uğratarak başkanlığı ele geçirdi. 1960'ta Togo'nun bağımsızlığına kavuşmasını sağladı. 1961'de, geniş yetkileri bulunan başkanlığı seçildi. Togo tek partili bir devlet haline geldi. Bir süre sonra özellikle Batı'da öğrenim görmüş Togolular otoriter uygulamalara karşı çıkmaya başladı. Ülkenin kuzey kesiminde yaşayan siyasal önderler kendilerinin yönetiminde yeterince temsil edilmediklerini öne sürdüler. Olympio'nun partisinin eski gençlik kolu olan Juvento'nun daha radikal üyeleri ise Fransa'ya bağımlılığın azaltılmasını istedi. Olympio muhalefet üzerindeki baskısını artırdı, ama Ocak 1963'teki askeri darbe sonucunda öldürüldü.

Olympiodoros, Antik Çağda yaşamış bir grup Eski Yunanlı yazarın ortak adı. Bu yazarların en ünlüleri şunlardır:

Thebai'li Olympiodoros (ü. 5. yy) 407-425 arası Batı tarihini kapsayan 22 kitaplık yapıtıyla ünlü bir tarihçidir. Yapıtının asıl metni kaybolmuş ama bir özeti günümüze ulaşmıştır.

5. yüzyılda ünlenen İskenderiyeli Olympiodoros (Yaşlı), Aristoteles'in öğrencilerinden gezinci bir filozoftur ve daha çok Proklos'un öğretmeni olarak tanınır.

6. yüzyılda ünlenen İskenderiyeli Olympiodoros (Genç) İmparator Justinianos'un İS 529'da Atina Okulu'nu kapatmasından sonra Platoncu geleneği İskenderiye'de sürdürmesiyle ünlenen Yeni-Platoncu bir filozoftur. Başlıca yapıtları arasında, Platon'un *Phaidon*, *Gorgias*, *Philebos* ve *Alkibiades* diyalogları üzerine yorumları, Platon'un yaşamöyküsü, Aristoteles felsefesine bir girişle Aristoteles'in *Kategoria* ve *Meteorologica* adlı yapıtları üzerine yorumları yer alır.

Simyacı Olympiodoros, M. Berthelot'nun *Collection des alchimistes grecs*'i (1887-88; Yunan Simyacıları Derlemesi) içinde yer alan "Kutsal Filozof Taşı Sanatı Üzerine" adlı yapıtın yazarıdır. Birçok kez Thebai'li Olympiodoros ya da Yeni-Platoncu Olympiodoros ile aynı kişi olduğu ileri sürülmüştür.

Olympos, bugün Cıralı. Güneybatı Anadolu'daki Likya bölgesinde antik kent. Antalya Körfezinin güneybatı kıyısında, Kumluca ilçesine bağlı Çavuşköy'ün (eskiden Adrasan) kuzeydoğusunda yer alır. Helenistik dönemde kuruldu. İÖ 100'lerde Likya Birliği'nin altı kentinden biri oldu. İÖ 1. yüzyılda bir süre korsan yatağı durumuna geldi, daha sonra Roma topraklarına katıldı. Bu dönemde yöredeki doğal gaz püskürmeleri nedeniyle Ateş Tanrısı Hephaistos kültüyle ün kazandı. İS 2. yüzyılda yeniden inşa edildi ve en parlak dönemini yaşadı. 3. yüzyılda korsanlık, saldırı ve yağmalar nedeniyle bir kez daha fakirleşti ve önemini gittikçe yitirdi. Uzun süre küçük bir yerleşme olarak kaldıktan sonra, Venedik ve Cenevizlerle Hospitalier tarikatı şövalyelerinin etkin olduğu dönemde yeniden canlandı. Osmanlı donanmasının Akdeniz'de kesin üstünlüğü ele geçirdiği 15. yüzyıldan sonra tümüyle terk edildi ve unutuldu.

Olympos kenti küçük bir çayın iki yanında kurulmuştur. Çayın ağzında, kuzeydeki kayalıkta bir ortaçağ kalesi yer alır. Kalenin batısındaki bataklığın hemen üzerinde bir tapınağın kalıntıları vardır. Roma İmparatoru Marcus Aurelius döneminde (161-180) inşa edilmiş olan tapınak İon düzenindedir. Tapınağın karşısında, derenin güney yakasındaki yükseltinin kuzey eteğinde tiyatro bulunur. Roma dönemi özellikleri taşıyan bu tiyatro ile deniz arasında bir Bizans bazilikası ve hamam kalıntıları görülür. Tiyatronun batısında, derenin karşı yakasında, ikinci kat hizasına kadar sağlam kalmış bir Bizans yapısı vardır. Daha geride kent nekropolü başlar.

Olympos Dağı, Anadolu'nun ortabatısında, Marmara Denizinin güneyindeki Ulu-dağ'ın Antik Çağdaki adı. Ayrıca bak. Misya.

Olympos Dağı, Çağdaş Yunanca ÖROS OLIMBOS. Yunanistan'ın en yüksek noktası (2.917 m). Makedonya ile Tesalya arasındaki sınırın iki yanında, Thérmai Körfezi (Thermaikós Kólpos) yakınlarındaki Olympos masifinin doruğudur. Güneyinde

Olympos Dağı
V-DIA-SCALA Art Resource/EB Inc

kalan komşu Aşağı Olympus'tan (Yunanca Káto Ólimbos; 1.563 m) ayırt etmek için Yukarı Olympus (Áno Ólimbos) adıyla anılır.

Olympos Dağının dorukları karlarla ve çoğu kez bulutlarla kaplıdır. Ama Homeros, *Odysseia*'sında Olympus'un doruklarında hiç fırtına esmediğinden ve bulutsuz havalarda iyi güneş aldığından söz eder. Daha sonra değişik yazarlar, doruğun görece alçak bir bulut kuşağının üzerinden sık sık görülebilmesinden doğmuş olabilecek bu betimlemeyi geliştirmişlerdir. Yunan mitolojisinde Olympus Dağı tanrıların ve Zeus'un tahtının bulunduğu yerdir. Yunanistan'da ve Anadolu'da birçok başka dağın yanı sıra tepelere, köylere ve efsane kahrmanlarına da Olympus adı verilmiştir.

Olympus Mons, Mars gezegeni üzerinde, 19° kuzey, 133° batı konumunda yer alan büyük yanardağ. Olasılıkla Güneş sistemindeki en büyük yanardağ olan Olympus Mons'un merkezinde 27 km yüksekliğinde ve 540 km genişliğinde bir temel yapı yer alır. Bu yapıyı, 10 km yüksekliğinde ve etekleri dışarı doğru açılan bir tepe çevreler. Yanardağın tepesinde ise 85 km çapında bir krater ya da kaldera vardır. Yanardağın etek bölümlerinin eğiminin fazla olmaması ve yamaçlarında lav akıntısı kanallarının bulunması, Olympus Mons'un görece akışkan bazaltlı lavlardan oluştuğunu düşündürmektedir. Yanardağın bu denli büyük olması, Mars'ın kabuk bölümünün son derece kararlı olmasına ve birikim sürecinin çok uzun (1 milyar yıl) sürmesine bağlanır.

Olynthos, Yunanistan'da Khalkidiki Yarımadasında, Potidaia'nın kuzeyinde yer alan antik kent. Trak kökenli bir halk olan

Bottiaialılar İÖ 479'a değin kenti ellerinde tuttular. Bu tarihte Pers kuvvetleri, içinde yaşayanları kılıçtan geçirip kenti Khalkidikiyalı Yunanlılara teslim etti. Kent Yunan Khalkidikiyası'nın merkezi olarak Atina, Makedonya ve Sparta'nın saldırılarıyla karşılaştı. İÖ 5. yüzyılda Strymon Irmağının batısındaki en büyük Yunan kentiydi. İÖ 4. yüzyılda Khalkidikiya Birliği'nin merkezi oldu. İÖ 382'de birlik Sparta'nın düşmanca tutumuna başkaldırdı. Ama Olynthos üç yıl süren savaştan sonra Sparta'ya yenildi ve birlik dağıldı. Sparta'nın yıkılmasından sonra Olynthos'ta birlik yeniden oluşturuldu ve Atina'ya karşı Makedonyalı II. Philippos ile birleşti. Philippos ile Atina arasında savaş çıkınca (İÖ 357) Philippos'un gittikçe artan gücünden korkan Olynthos Atina'dan yana geçti. Bunun üzerine Philippos İÖ 348'de kenti yıktı.

Atina'daki Amerikan Klasik Çağ Araştırmaları Okulu'nun yaptığı kazılarda kentin izgara planlı olduğu ortaya çıktı. Ayrıca Yunan Klasik ve Helenistik dönem sanatları arasındaki ilişkinin incelenmesine olanak veren buluntular ele geçti. Bugün antik kentin yerinde modern Olynthos kenti bulunmaktadır.

Om, Hinduizmde ve çoğu Hindistan'a özgü bazı başka inanç sistemlerinde tinsel ya da mistik etkisi olduğuna inanılan sözcüklerin (*mantra*) en kutsalı sayılan hece. Sanskrit dilinde birlikte *o* sesini veren *a* ve *u* ünlüleriyle *m* sesinden oluşur. Bu üç ses

Om

yeryüzü, gökyüzü ve gök katlarından oluşan üç dünyayı; Brahma, Vişnu ve Şiva'dan oluşan üç büyük Hindu tanrısını; *Rig*, *Yacur* ve *Sama* adlı üç kutsal Veda metnini simgeler. Böylece *Om* hecesi gizemli biçimde bütün evrenin özünü temsil eder. Hindu ayinlerinde dua, ilahi ve meditasyonların başında ve sonunda söylenir. Belli bir kuralda bağlı olmaksızın Budacı ve Caynacı ayinlerde de kullanılır. *Om* hecesinin yazılı biçimi, 6. yüzyıldan sonraki yazma ve yazıt metnlerinin başını belirtmek için kullanılmıştır.

Om hecesi, felsefi Veda metinleri olan *Upanishad*'ların birçoğunda ele alınır; bunlardan *Mandukya* tümüyle bu heceye ayrılmıştır. Yoga uygulamalarında da kullanılan *Om* sözlü meditasyon teknikleriyle ilişkilidir. *Purana*'larda (Eski Bilgi) ise mezhepçi amaçlarla kullanılır; Şivacıların *Om*'u *linga*'nın (Şiva'nın simgesi erkeklik organı) simgesi olarak yorumlamasına karşılık, Vişnucular bu üç sesi Tanrı Vişnu, karısı Şri ve ibadet edenden oluşan üçleme biçiminde tanımlar.

om bak. ohm

Omagh, İrlanda dilinde AN OMAIGH. Kuzey İrlanda'da eskiden Tyrone iline (*county*) bağlı ilçe (1973) ve ilçe merkezi kent. Strule Irmağının kıyısında yer alan Omagh kenti ilçenin ticaret ve hafif sanayi merkezidir.

Kentte keten örtü ve tığ danteli yapımı gibi geleneksel el sanatları varlığını korumaktadır. Batı Tyrone Festivali'nde her yıl geleneksel İrlanda müziği ve sanatlarından örnekler sunulur. Yüzölçümü 1.125 km² olan Omagh ilçesinin toprakları dalgalı düzlükler ve tepelerle kaplıdır. Kuzey ve doğu kesimlerinde bataklıklar ve Mullaghearn Dağı (542 m), güney ve orta kesimlerindeyse verimli ırmak vadileri yer alır. 5-16. yüzyıllar arasında O'Neill ailesince yönetilen bölge, 2. Tyrone kontu Hugh O'Neill'in 1607'de bölgeden kaçmasıyla İngiliz yönetimine geçti. İlçede bir miktar arpa yetiştirilmesine karşılık, arazinin büyük bölümü sütü için beslenen inek ve koyunlara otlak olarak ayrılmıştır. Nüfus (1981) kent, 14.627; (1987 tab.) ilçe, 45.800.

Omaha, ABD'de, Nebraska eyaletindeki Douglas ilinin merkezi kent ve gümüş limanı. Missouri Irmağının batı kıyısında, Iowa eyaleti sınırları içinde kalan Council Bluffs'ın tam karşısında yer alır. Yeni oluşturulan Nebraska Toprakları'nın merkezinin ırmağın karşı kıyısında olması durumunda demiryolunun kentlerinden geçeceğini düşünen Council Bluffs'lılar tarafından kuruldu (1854). Yörede yaşayan Omaha Yerlilerinin adını alarak ve Council Bluffs halkının isteği doğrultusunda Nebraska Toprakları'nın merkezi olan kent 1863'te Birleşik Pasifik Demiryolu'nun başlangıç noktası olarak belirlendi. 1867'de Nebraska'nın eyalet olması üzerine yönetim merkezinin Lincoln'a taşınmasından sonra da bir sanayi ve ticaret merkezi olarak eski önemini korudu. 1888'deki büyük fırtınayı izleyen kuraklık ve 1893 Panigü nüfus artışını durdurduysa da kent 1914'ten sonra yeniden büyümeye başladı ve zamanla çevredeki banliyölerin çoğu kentle birleşti. 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Omaha ABD'deki en büyük demiryolu merkezlerinden biri olmuştur.

Ekonomisi tarıma ve tarıma bağlı ekonomik etkinliklere dayanan Omaha, dünyanın en büyük canlı hayvan pazarı ve et ambalajlama merkezidir. ABD'de üretilen tahılın büyük bölümünün alım satımı burada gerçekleşir. Kentin başlıca sanayi dalları petrol rafinasyonu ve kurşun eritme ile telefon, valf, pompa ve tarım aletleri üretimidir.

Kentteki eğitim kuruluşları arasında Nebraska Üniversitesi (1908), Creighton Üniversitesi (Katolik, 1878) ve Nebraska Üniversitesi Tıp Merkezi (1883-87, 1902'de yeniden kuruldu) sayılabilir. Joslyn Sanat Müzesi'nde eski ve çağdaş sanat yapıtları sergilenir. Eyaletteki en büyük orman olan Fontelle Ormanı kentin güneyindedir. Nüfus (1990) kent, 335.795; metropoliten alan, 618.262.

Omahalar, Siu dillerinin Dhegiha alt öbeğine bağlı bir dil konuşan Kuzey Amerika Ova Yerlileri. Aynu alt öbeğe bağlı Ozaclar, Ponkalar, Kanzalar ve Kuapolarla birlikte Atlas Okyanusu kıyılarından batıya göç ettiler. Bir süre Virginia ile Kuzey ve Güney Carolina'da yaşadıkları sonra Ozark Platosuna ve Missouri'nin batısındaki çayır-lık bölgeye yerleştiler. Bir süre sonra beş kabile birbirinden ayrıldı: Omahalar Ponkalarla birlikte kuzeye, günümüzde Minnesota'nın bulunduğu bölgeye gittiler. 17. yüzyılın sonlarında Dakotalar tarafından bölgeden sürülünce, Güney Dakota'da Ponkalardan ayrılarak Nebraska'daki Bow Creek'e göç ettiler. Ama, topraklarına yerleşen beyazların yarattığı baskı karşısında

1854'te topraklarının büyük bölümünü ABD hükümetine satmak zorunda kaldılar.

ABD hükümeti Omahaların Oklahoma'ya gitmelerini önlemek için kabile üyelerine önce toprak dağıtım (1882), daha sonra da ABD yurttaşlığı olma hakkı tanıdı. 1780'de Omahaların nüfusu 2.800 olarak tahmin edilmişti. Günümüzde Nebraska'daki yerleşime kamplarında yaklaşık 1.500 Omaha yaşamaktadır.

Öteki Ova Yerlileri gibi Omahalar da avcılık ve tarımla geçinirlerdi. İlkbahar ve sonbaharda, kubbe biçimindeki toprak evlerden oluşan köylerde, av mevsimlerinde ise koni biçimindeki çadırlarda yaşarlardı. Karmaşık bir toplumsal örgütlenmeye sahip olan Omahalar reisler, rahipler, hekimler ve sıradan kişilerden oluşan sınıflara ayrılırlardı. Sınıfsızla kalıtsal olmakla birlikte, şölenler düzenleyerek ya da ot ve battaniye dağıtarak sınıf atlanabilirdi. Omahalar, yeri ve göğü temsil eden iki grup halinde örgütlenmiş 10 klanla ayrılmışlardı. Yer klanları savaş ve yiyecek sağlanmasıyla ilgili törenlerden sorumluyken, gök klanları doğaüstü güçlerin yardımını sağlamak için yapılan törenleri düzenlerdi. Yazları bizon avında ya da göç sırasında bütün kabile kamp kurduğunda, çadırlar örgütlenmeyi simgeleyen büyük bir daire biçiminde düzenlenirdi. Öteki Ova Yerlilerinin çoğunda olduğu gibi, savaşta düşmana dokunmak, düşman kabilenin köyünden eğitilmiş bir atı çalmak gibi cesurca davranışları düşmanı öldürmekten daha önemli kabul edilir ve özel nişanlarla ödüllendirilirdi.

O'Mahony, John (d. 1816, Mitchelstown yakınları, Cork ili, İrlanda - ö. 6 Şubat 1877, New York kenti, ABD), İrlanda'nın bağımsızlığını amaçlayan Fenian(*) hareketinin ABD kolunun kurucusu.

Dublin'deki Trinity College'da (bugün Dublin Üniversitesi) öğrenim gördü. 1848'de Yeni İrlanda(*) hareketinin öncülük ettiği ayaklanmaya katıldı. Ayaklanmanın başarısızlığa uğraması üzerine ülkeden kaçarak önce Fransa'ya, 1853'te de ABD'ye gitti ve New York kentine yerleşti. New York'ta bulunduğu yıllarda, sonradan Fenian hareketine dönüşen Emmet'in Anma Derneği'nin kurulmasına yardımcı oldu.

1857'de arkadaşı James Stephens ile birlikte İrlanda'da devrimci bir örgüt kurmaya karar verdi. Örgütün ABD kolunun önderliğini O'Mahony, İrlanda kolununkini ise Stephens üstlendi. Efsanevi Fianna Eireann'dan (bak. Fenian efsaneleri) esinlenerek örgüte Fenian Kardeşlik Örgütü adı verildi. Bununla birlikte Fenianların İrlanda kolu İrlanda Cumhuriyetçi (Devrimci) Birliği (IRB) olarak da adlandırıldı.

Fenianların ABD kolu başlangıçta pek başarı kazanamadıysa da 1865'e doğru güçlenerek İrlanda'ya silah ve para göndermeye başladı. Daha fazla mali destek sağlamak için Fenian tahvilleri satın satmama konusundaki anlaşmazlık örgütün Aralık 1865'te ikiye bölünmesine yol açtı. O'Mahony, İrlanda'nın özgürlüğünü sağlamak için İngilizlerin yönetimi altındaki Kanada'ya bir dizi saldırı düzenleme planını gönülsüzce destekledi. New Brunswick'teki (Kanada) Campobello Adasına yapılan başarısız bir saldırının ardından örgüt başkanlığından istifa ettiyse de 1872'de bu göreve yeniden getirildi.

Omalus d'Hallo, Jean-Baptiste-Jullen (d. 16 Şubat 1783, Liège - ö. 15 Ocak 1875, Brüksel, Belçika), yer kabuğunun jeolojik oluşum sırasına göre bölümlere ayrılması önerisini geliştiren (1830) Belçikalı jeolog.

Hollanda ve Belçika'nın jeolojisi konusunda ün sahibi bir otorite olan Omalus d'Hallo, başkalaşım (metamorfizma) ve etnografya üzerine çalışmalar yaptı. 1807'de Skeuvre belediye başkanı, 1815'te Namur ili valisi, 1848'de de senatör oldu.

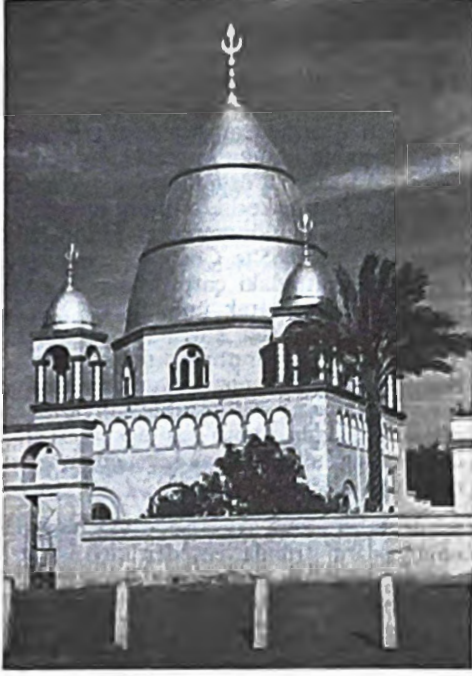
Ombella-M'Poko, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde il (*préfecture*). Yüzölçümü 31.835 km²'dir. Bangui bucağından (*commune*) kuzeybatıya doğru uzanır. Merkezleri balıdaki Bossembélé, kuzeydeki Damara ve güneydeki Bimbo olan üç ilçeyi kapsar. Ubangi Irmağı güneydoğuda da Zaire'yle arasındaki sınıırı çizer. Başlıca ırmaklar olan M'Poko, Mbali ve Pama güneydoğuya doğru akararak, Bangui'de Ubangi Irmağıyla birleşir. İl merkezi Boali, Mbali Irmağında-ki çağlayanın kıyısında. Burada, Bangui'deki sanayi kuruluşlarıyla Boali'deki dokuma fabrikalarının enerji gereksinimini karşılayan bir hidroelektrik santral vardır. Başlıca geçimlik tarım ürünü manyoktur. Bangui'nin güneyinde kahve plantasyonları bulunur. Nüfus (1988) 180.857.

ombres chinoises bak. gölge oyunu

ombudsman, kamu görevlilerinin işlem ve davranışlarının yasalara uygun olup olmadığını araştırmaya ve uygunluğu sağlayıcı yolları önermeye yetkili denetçi. Önce İsveç'te ortaya çıkan (1809-10), ardından öteki İskandinav ülkelerinde benimsenen ve daha sonra başka ülkelerde de uygulanan bu denetim sisteminde, idareyle ilgili şikâyetler bağımsız ve tarafsız bir görevli tarafından incelenir. Denetçiler parlamento, hükümet ya da devlet başkanı tarafından, bazı durumlarda da bunlar arasında işbirliğiyle seçilip atanır. Denetçilerin bazıları kamu hizmetlerinin bütün alanlarında, bazılarıysa belli alanlarda (hastaneler, mahkemeler, hapishaneler vb) yetkilidir. Geniş araştırma olanaklarından yararlanan denetçiler ulaştıkları sonuç ve çözüm yollarını idareye bildirir, ayrıca parlamentoya yıllık raporlar sunar. Bazı ülkelerde yargı organına başvurma yetkileri de vardır. Denetçilerin, yurttaşların kolayca ulaşabildiği, tarafsız ve bağımsız kişiler olması bu mekanizmaya büyük değer kazandırmıştır. Günümüzde 70 kadar ülkede değişik biçimleriyle var olan bu kurumun bunca yaygınlaşması *ombudsmani* teriminin doğmasına yol açmıştır. Benzer işlevleri İngiltere'de *parliamentary commissioner for administration*, Fransa'da *médiateur* denen kişiler, Japonya'da da sayıları gittikçe artan gönüllü danışmanlar yerine getirmektedir.

Omdurman, Arapça UMM DURMAN. Sudan'ın ortadoğu kesiminde kent. Başkent Hartum ve Hartum Bahri'yle birlikte 4 bitişik kent oluşturur. Mavi Nil ve Beyaz Nil ırmaklarının birleştiği noktanın hemen aşağısında, Nil Irmağının sol yakasında yer alır. Mehdi olarak ortaya çıkan Muhammed Ahmed'in İngilizleri yendiği 1885'e değin önemsiz bir umak köyüydü. Muhammed Ahmed ile ardu Abdullah Taası'nın başkenti olarak hızla büyüdü. Kitchener komutasındaki İngiliz-Mısır kuvvetlerince 1898'de ele geçirildikten sonra da gelişmeye devam ederek Sudan'ın din, kültür ve ticaret merkezi oldu. Abdullah Taası'nın evi günümüzde müzeye dönüştürülmüş, Muhammed Ahmed'in türbesi de onarılmıştır. 1965'te üniversite statüsü kazanan ve kentin en büyük camisiyle bağlantılı olan Omdurman İslam Üniversitesi'nde (1912) şeriat ve ilahiyat dersleri verilir. Kentte deri, arapzamlı dokumalar, tarım ürünleri ve canlı hayvanların yanı sıra metal, ahşap, deri ve diğer

elişleri satılan büyük bir pazar vardır. Yerel ekonomide kentteki tabakhanenin yanı sıra, mobilya ve çömlek fabrikaları da önemlidir.

Omdurman'da Mehdi'nin türbesi, Sudan
Charles-Boery-Shostal/EB Inc

Taşımacılıkta ırmağın yerini büyük ölçüde karayolları almıştır. Nüfus (1983) 526.287.

Omdurman Çarpışması, Tümgeneral Sir Herbert Kitchener komutasındaki İngiliz-Mısır kuvvetlerinin, Mehdi lider Abdullah Taashi'nin kuvvetlerini yenilgiye uğrattığı çarpışma (2 Eylül 1898). Mehdicilerin 1881'de ele geçirdiği Sudan topraklarının İngiliz yönetimine girmesi sonucunu doğurmuştur.

İngilizler Omdurman'a yönelik saldırının hazırlıklarına Temmuz 1898'in sonlarında başladılar. Nil'in Altıncı Çağlayanının batı kıyısında, Metemma'nın yukarısındaki Vad Hamid'de bekleyen Kitchener'a bağlı kuvvetler, Kahire'den gelen takviye birlikleriyle 24 Ağustos'ta 26 bin kişiye ulaştı. Mehdi kuvvetlerin sayısı 40 bin kişiyi buluyordu; ama silahları Kitchener'ın modern silahlarıyla baş edemeyecek ölçüde basitti. İngilizlerin komutası altındaki düzensiz bir Arap kuvveti Mavi Nil'e kadar direnişi kırmak üzere ırmağın doğu yakası boyunca ilerlerken, Kitchener komutasındaki İngiliz-Mısır ordusu hiçbir direnişle karşılaşmadan batı yakasında ilerledi. Küçük İngiliz filosu 1 Eylül'de ırmağın her iki yakasındaki kaleleri topa tutarak Omdurman surlarını delmeyi başardı. Omdurman'ın 6,5 km yukarısında, batı yakasındaki Eceyca'da ordugâh kuran Kitchener, 2 Eylül'de Mehdi kuvvetlerin üst üste iki saldırısını geri püskürttü. Mehdi kuvvetleri makineli tüfekler ve modern silahlar kullanılarak kırdıktan sonra, klasik süvari saldırısıyla karşı hatları yararak Omdurman üzerine yürüdü. İngilizler kente girerken Mehdi kuvvetlerin büyük bölümünü katletti. Mehdiciler 10 bin ölü, 10 bin yaralı ve 5 bin tutsak verirken, İngilizlerin toplam kaybı 500 kişi dolayında kaldı.

Ome, Japonya'nın Honşu Adasında, Tokyo metropolünde (ro) kent. Tama Irmağı (gava) kıyısında yer alır. Eski bir ticaret merkezi ve ulaşım noktası olan Ome geçmişte pamuklu dokumacılığıyla ünlüydü. Öteki geleneksel sanayileri arasında kerestecilik ve ahşap işleri yer alıyordu. 1951'de iki komşu köyle birlikte yüzölçümü 323 km²'yi bulan bir belediyeye dönüştürüldü ve yeni sanayi tesisleriyle dış mahallelere doğ-

ru genişledi. Günümüzde başlıca sanayi ürünleri elektrikli makine ve dokumadır. Çiçibu-Tama Ulusal Parkı hemen yakındır. Kent alanı içindeki Mitake Dağında (yama) bir tapınak yükselir. Nüfus (1991 tah.) 128.784.

Omega Erboğa, OMEGA CENTAURI olarak da bilinir (katalog numarası NGC 5139), Erboğa takımyıldızının güneyinde yer alan küresel yıldız kümesi. Yer'e en yakın (17 bin ışık yılı) ve görünürde en parlak yıldız kümesidir. Çıplak gözle bakıldığında soluk bir ışık izi biçiminde görülen Omega Erboğa'nın yüz binlerce yıldızdan oluştuğu sanılmaktadır. İçinde yüzlerce değişen yıldız gözlemlenmiştir. Bu kümenin bir bulutsu değil, bir yıldız kümesi olduğunu ilk olarak 1830'larda İngiliz astronom John Herschel saptamıştır.

Ometecuhtli (Nahuatl dilinde "İki-Tanrı"), Aztek inancında İkili Tanrısı ya da Yaşam Tanrısı. Aztek kozmolojisindeki ikiliğin bir yönünü temsil eder. Eşi Omecihuatl (İkili Tanrıçası) ile birlikte göğün en üst (13.) katı olan Omeyocan'da ("iki yer" ya da "ikili cennet") oturduğuna ve insanların hangi gün doğacağına karar verdiğine inanılırdı. Aztek kozmolojisi dişlilik-erillik, aydınlık-karanlık, devinim-dinginlik ve düzen-karmaşa (kaos) gibi karşıt öğelere dayalıydı. Aztek tanrıları arasında adına tapınak yapılmayan ve ayin düzenlenmeyen tek tanrı Ometecuhtli'ydı. Bu tanrının hiçbir zaman insanlarla doğrudan ilişkiye girmediği, ama her ayinde ve doğanın her düzenli olayında varlığını duyurduğu kabul edilirdi.

Tek bir yaratıcı temayı temsil eden Ometéotl tanrılarından biri olan Ometecuhtli'nin betimlenmesinde verimlilik simgelerine yer verilir, örneğin kulakları mısır koçanı biçiminde yapıldı. Doğacak çocukların ruhlarının Omeyocan'dan salıverilmesinden sorumlu olduğuna inanılırdı. Ometéotl tanrıları gökyüzü hiyerarşisinde çok büyük önem taşımakla birlikte, Aztek yaşamının çeşitli alanlarına daha önemsiz öbür tanrılar egemendi; kendi kişilik özellikleri bulunan bu ikincil tanrıların davranışlarında bağımsız oldukları kabul edilirdi.

Ometepe Adası, İspanyolca ISLA DE OMETEPE, ALTA GRACIA olarak da bilinir, Nikaragua'nın güneybatı kesiminde, Nikaragua Gölünün en büyük adası. Yönetim açısından Rivas iline bağlıdır. Gerçekten 3 km'lik bir kıstağın birleştiği iki adadan oluşur. Toplam yüzölçümü yaklaşık 400 km²'dir. Kuzeyde yer alan büyük ada doğudan batıya 19 km, kuzeyden güneye 16 km boyunca uzanır ve etkin Concepción Yanardağını (1.610 m) barındırır. Güneydeki ada 11 km çaplı bir daire biçimindedir; düzgün bir koniye andıran Madera Yanardağında 1.372 m'ye ulaşır. Kıyıya 8 km uzaklıkta olan Ometepe, Rivas kentinin yaklaşık 13 km kuzeydoğusuna düşer. Büyük bölümü ormanlarla kaplıdır. Başlıca ürünleri tütün ve kahvedir. Alta Gracia ve Moyogalpa adadaki başlıca yerleşim yerleridir. Nüfus (1978 tah.) belediye, 9.378.

Omikron Ceti bak. Tansık

Omiya, Japonya'da Honşu Adasında, Saitama ilinde (ken) kent. Tokyo'nun kuzeyinde yer alır. 10. yüzyılda kurulduğu söylenen Şinto Hikaya Tapınağı buradadır. Tokugava döneminde (1603-1867) bir posta merkezi olan kent, 1891'den sonra önemli bir demiryolu kavşağı olarak hızla gelişti. Bugün kentte Japon Ulusal Demiryolları'nın büyük bir atölyesi vardır. Omiya parkı ilkbaharda çiçeklenen kiraz ağaçlarıyla ünlüdür. Nüfus (1991 tah.) 410.694.

ommetre bak. ohmmetre

Omo kalıntıları, Etiyopya'nın Omo Irmağı bölgesinde 1967-74 arasındaki araştırmalar sırasında Yves Coppens, Camille Arambourg, F.Clark Howell ve daha başka bilim adamları tarafından bulunan, en eskisi 3 milyon yıllık insangil fosilleri. İki yüz kadar diş, dört çene kemiği, bir iskeletin çeşitli parçaları, iki kafatasından parçalar ve bir bacak kemiğinden oluşan bu fosiller, 3 milyon yıl öncesinden ele geçen ilk kalıntılar olduğu için, insangiller konusundaki araştırmalarda yeni bir çıkış açmıştır. Omo kalıntılarının bulunmasından önce eldeki en eski fosiller 1 milyon 750 bin yıllık.

Omo kalıntıları arasında *Paraustralopithecus aethiopicus*, *Australopithecus africanus*, *Australopithecus boisei* ve *Homo erectus* türleri yer almaktadır. Kanıtlar, evrim çizgisinde günümüz insanıyla doğrudan bağlantısı olmayan *Australopithecus boisei*'nin Omo bölgesinde en az 1 milyon yıl boyunca yaşadığını göstermektedir. Fosillerin yanında çeşitli taş aletler de bulunmuştur.

Omoto (Japoncada "Temel İlkeler"), OMO-TO-KYO (Omoto Dini) olarak da bilinir, iki dünya savaşı arasında çok sayıda yandaşıyla Japonya'da sayısız mezhebe örnek oluşturmuş dinsel hareket. Omoto öğretisinin temelini, hastalara şifa dağıtarak çevresinde bir inananlar grubu toplayan Deguchi Nao adlı bir köylü kadının aktardığı tanrısal kehanetler oluşturur.

Omoto öğretisini sistemleştirerek mezhebini örgütleyen, Nao'nun damadı Deguchi Onisaburo (1871-1948) oldu. Silahlanmayı ve savaşı lanetleyerek kendisini kurulacak yeni düzenin önderi saydı. 1930'larda 2 milyon aşkın mürit kazanan Onisaburo, hükümetin tepkisini çekerek 1921'de ve 1935'te iki kez tutuklandı; hareketin merkezi Ayabe'deki (Kyoto yakınları) tapınaklarla binalar hükümet güçlerince yıkıldı. 1942'de koşullu olarak salıverildikten sonra Onisaburo 1946'da Aizen-en (Tanrısal Aşk Bahçesi) adıyla hareketi yeniden canlandırmaya çalıştı.

Omoto mezhebinin 1978'deki üye sayısı yalnızca 164 bin dolayındaydı. Ama hareketin etkisi, örnek oluşturduğu öbür "yeni dinler" aracılığıyla çok daha geniş bir çevreye yayılmıştı. Dinin evrensel karakterini vurgulayan Omoto, uluslararası Esperanto dilinin yaygınlaşması için çalışır ve Evrensel Sevgi ve Kardeşlik Birliği adlı bir örgütü finanse eder.

Omotoso, Kole (d. 21 Nisan 1943, Akure, Batı eyaleti [bugün Ondo eyaleti], Nijerya). Nijeryalı romancı, oyun yazarı ve eleştirmen. Farklı ırktan kişilerin evliliği, Biafra'yı Nijerya arasındaki çatışmanın komik yönleri, Yorubalarla İbolar arasındaki dostluk ve çocuklarla ana babalar arasındaki ilişkiler gibi konuları ele aldığı yapıtlarında, Yoruba halk kültürüyle Arap ve İngiliz edebiyatı etkilerini kaynaştırmıştır.

Lagos'taki King's College'da okudu (1961-63). Bir yıl öğretmen olarak çalıştı, ardından Ibadan Üniversitesi'ne girdi. İskoçya'da doktora yaptıktan sonra da Ibadan Üniversitesi'nde Arapça dersleri vermeye başladı. Başlıca yapıtları arasında *The Edifice* (1971; Bina), *The Combat* (1972; Çarpışma), *Sacrifice* (1973; Kurban), *Fella's Choice* (1974; Fella'nın Seçimi) ve *The Scales* (1976; Dereceler) adlı romanları, *Miracles and Other Stories* (1973; Mucizeler ve Başka Öyküler) adlı öykü kitabı, *The Curse* (1976; Lanet) ve *Shadows in the Horizons*

(1977; Ufuktaki Gölge) adlı oyunlarıyla çok sayıda eleştiri ve inceleme yazısı yer alır.

Omphalea, sütleğengiller (*Euphorbiaceae*) familyasından, 12'si Amerika'ya, 3'ü Eski-dünya'ya özgü 15 tropik ağaç ve çalı türünü kapsayan cins. Anayurdu Batı Hint Adaları olan, Avrupa'da ise özel olarak yetiştirilen *O. triandra* 3,5 m yükseklikte bir çalıdır. Ortalama 4 cm uzunluğunda, sarı renkli, kalın meyveleri vardır; meyveler, zehirli embriyon bölümü çıkarıldıktan sonra yemiş olarak değerlendirilir, ayrıca öz suyundan mürekkep ve tutkal yapımında yararlanılır. Kolombiya'da yetişen *O. diandra*'nın yağlı tohumları ise domuz yemi olarak kullanılır.

Omsk, Rusya Federasyonu'nun ortabatı kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 139.700 km²'dir. İrtiş Irmağının orta kesimindeki havzada yer alır. En büyüğü Tenis Gölü olmak üzere çok sayıda göl vardır. Kuze-yi geniş bataklıklar ve turbalıklarla kaplı

ya sanayisine ham petrol taşınır. Öteki önemli sanayi dalları arasında tarım makine-leri üretimi, pamuklu ve yünü dokumacılık, gıda sanayisi, ayakkabı, deri eşya ve tel fabrikaları sayılabilir. Ayrıca kerestecilik gelişmiştir. Tarım, mühendislik, tıp ve vete-

Omsk'ta Lenin Anıtı, Rusya
Novosti Press Agency

rinerlik enstitülerinin yanı sıra birçok araştı-ırma ve yükseköğretim kurumu etkinlik gösterir. Nüfus (1991 tah.) 1.166.800.

omur iltihabı bak. spondilit

omur kası, sırtta, omurganın yanlarında yer alan ve omurganın doğrulma (geriye doğru eğilme), yana eğilme ve kendi eksen-i çevresinde dönme hareketlerine yardımcı olan kasların ortak adı. Bunlardan en büyüğü olan göğüs omur kası, alt göğüs bölgesi ve üst bel bölgesi omurlarından çıkar ve üst göğüs omurlarına tutunur. Kas demeti boyun omurlarına ve başa da uzanır.

omur kayması, bel bölgesindeki omurların komşu omurlar ya da omurganın tabanında yer alan sağrı kemiği üzerinde öne doğru kayması. Sıklıkla, omuriliği çevreleyen omurga kanalı bir oluşum bozukluğu nedeniyle tam olarak kapanmamıştır; vücut ağırlığının omurga üzerine binmesi kaymayı kolaylaştırır. Bunun sonucunda omurganın biçimi çocukluktan başlayarak bozulur; bu durum ileriki yaşlarda bel ağrısına yol açar. Vakaların çoğunda dinlenme ve korse kullanılması belirtileri ortadan kaldırır. Ama özellikle omurilikten çıkan sinirlerin baskı altında kalması sakatlığa neden olursa cerrahi müdahale gerekebilir.

omur siniri, SPİNAL SINIR olarak da bilinir, omurgalıların omurilikten düzenli aralıklarla çıkan sinir çiftlerinin ortak adı. Sinir çiftlerinin her biri omuriliği vücudun belirli bir bölgesine bağlar. Sinir omurilikten çıktıktan hemen sonra kök adını alan iki dala ayrılır. Duyu lifleri içerenler omuriliğe arka kökten girer; bu lifteki sinir hücrelerinin gövdeleri omuriliğin dışındaki bir gangli-yonda yer alır. Hareket liflerini içeren sinirler ise ön kökten çıkar; hücre gövdeleri omuriliğin belirli bölgelerinde yerleşmiştir.

Omura Masuciro (d. 1824 - ö. Aralık 1869, Osaka, Japonya), çağdaş Japon ordu-sunun kurucusu sayılan bilim adamı ve askeri uzman.

Suo yöresindeki (bugün Yamaguchi ili) Çoşu klanından bir hekimin oğluydu. Kon-füçyüsçü ahlak ilkeleri eğitiminden sonra 19 yaşında *rangaku*(*) öğrenimine başladı. Yirmi üç yaşında Osaka'ya giderek Batı tıp bilimi konusunda çalışmalar yaptı.

1850'de doğduğu yöreye dönerek hekim olarak çalıştı. Ama bu alanda başarılı olamayarak 1853'te Iyo'daki (bugün Ehime

ili) Uvacima klanında Batı bilimi konusunda ders vermeye başladı. Bir süre Nagasa-ki'de Batı denizcilik bilimi konusunda araştırmalar yaptıktan sonra 1856'da Edo'ya (bugün Tokyo) gitti. Burada önce Batı kitaplarının araştırılması için kurulan resmi Banşo-Şirabeşo dairesinde, ardından da Ulusal Askeri Akademi'de öğretmenlik yaptı. Bu dönemde ayrıca Batıların askeri stratejileri üzerinde araştırmalar yürüttü.

1861'de sahip olduğu *han'a*(*) döndükten sonra Çoşu askeri örgütünde danışmanlık üstlenerek Batı askerlik bilimini uygulamaya girişti. Meici döneminden (1868-1912) önce, 1864 ve 1865'te Çoşu ile şogunluğun kuvvetleri arasındaki çarpışmalarda askeri strateji uzmanı olarak ünlendi.

1869'da askeri işler bakanlığına getirildi. Yeni kurulan imparatorluk ordusunda zorunlu askerlik sisteminin uygulanmasını ve *samurai* (savaşçı) sınıfının bütününü kaldırılmasını sağladı. Kyoto'daki askeri okulların denetlerken, reformlarına karşı çıkan *samurai*lerce öldürüldü.

omurga, Latince COLUMNA VERTEBRALIS, omurgaların sırtında, enseden kuyruğa uzanan ve omur adı verilen bir dizi kemikten oluşan sütun biçimli esnek yapı. Omurganın başlıca işlevleri, içindeki kanalda yer alan omuriliği korumak ve vücuttaki öbür kemik ve kaslara destek olmaktır. Aynı zamanda göğüs ve leğen kemerleri ile birçok önemli kasın bağlantı yeri olan omurganın insandaki ek bir işlevi yürüme ve ayakta durma sırasında vücut ağırlığını bu kemikler aracılığıyla kol ve bacaklara iletmektir.

Üstün yapılu omurgalıların omurların her biri ortada yer alan bir gövde bölümü ile bunun arkasındaki Y biçimli bir kemerden oluşur; kemer ve gövde, ortalarında omuriliğin geçebileceği bir açıklık bırakacak biçimde birleşir. Omur kemeri arkaya doğru oluşturduğu çıkıntılar sırtta vücut yüzeyinde elle hissedilebilir. Omur gövdesinin her iki yanında kas ve bağların tutunabileceği birer yan çıkıntı vardır. Omur gövdelerinin arasındaki kıkırdak yapıları diskler hareket sırasında ortaya çıkan sarsıntıların azaltılmasına yardımcı olur.

Basit yapılu omurgalılarındaki daha karmaşık yapılu omurları üstün yapılu hayvanlardaki omurlarla karşılaştırmak çok güçtür. İkel kordalıları (örn. batrak, taşemen) sırtı (notokord) adı verilen düz yapı gövdenin bükülmesini engeller ve üstünde yer alan omuriliği korur. Bütün omurgalıların embriyon aşamasında, sonradan omur gövdelerinin kaplayacağı bölgede sırtı yer alır. Bazı balıklarda makara biçimli omur gövdeleriyle çevrili olan bu yapı yaşamın ileriki dönemlerinde de varlığını sürdürür; öbür omurgalıların, hayvan gelişimini tamamlarken sırtı kaybolur. İkel kordalıları omurilik sırt bölgesinde, gerçek omurdaki kemer yapısına karşılık gelen bölümlü kıkırdaklarla korunur.

Balıklardaki gövde ve kuyruk omurlarına karşılık karada yaşayan bacaklı omurgalıların omurga farklı yapı ve işleve sahip omurlardan oluşan alt bölümlere ayrılır. Timsah, kertenkele, kuşlar ve memelilerde boyun omurları, kaburgalarla eklemiş göğüs omurları, öbür omurlardan daha in yapılu bel omurları, sıklıkla birbiriyle kaynaşıp leğen kemeriyle eklemiş sağrı omurları ve kuyruk omurları olmak üzere başlıca beş tür vardır. En üstteki ilk iki boyun omuru kafatasıyla eklemiş başın serbestçe hareket etmesini sağlar.

Her bölümdeki omur sayısı ve bunların toplamı türden türe değişir. Omur sayısı en çok olan yılanlarda omurların tümü birbi-

Omsk'un kuzeyindeki ormanlarda kesim ve taşıma işlemleri, Rusya
Novosti Press Agency

olan il, bütün yüzeyi çok düz bir ova görünümündedir. Güneydeki göllerin çoğunun suyu tuzludur. Kuzeyde çam, göknar, ladin ve huş ağaçlarından oluşan bataklık ormanlar (tayga) vardır. Güneye gidildikçe, tayganın yerini huş ağacı korularını barındıran orman-bozkırlar ve gerçek bozkırlar alır. 1950'lerdeki kampanya sırasında geniş topraklar işletmeye açılmıştır. Ekonomi tarıma dayalıdır. Tahıl ve özellikle ilkbahar buğdayı başlıca ürünlerdir. Ayrıca keten, ayçiçeği ve hardal yetiştirilir. Yönetim birimindeki birçok kentte tarım ürünlerini işleyen küçük işletmeler vardır. Kuzeyde kerestecilik yapılır. Nüfus (1983 tah.) 2.010.000.

Omsk, Rusya Federasyonu'ndaki Omsk yönetim biriminin (*oblast*) yönetsel merkezi kent. İrtiş ve Om ırmaklarının kavşağında yer alır. 1716'da Tobol ile İrtiş arasındaki İşim istihkâm hattının doğu ucunda müstahkem bir mevki olarak kuruldu. Zamanla bir tarım merkezi olarak gelişti ve 1804'te kent oldu. 19. yüzyılın sonlarına değin Sibiry Kazaklarının askeri merkeziydi. 1918-19'da kentte Amiral A. V. Kolçak'ın Bolşevik karşıtı hükümeti kuruldu.

1890'larda Trans-Sibiry Demiryolu'nun yapılması ve İrtiş Irmağındaki gemi taşımacılığı sayesinde ticarete hızlı bir gelişme oldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayi gelişti ve nüfus üç kattan fazla arttı. Volga-Uralar'dan ve Batı Sibiry'dan petrol boru hatlarıyla kentteki rafinerilere ve petrokim-

rine benzer. Kaplumbağada omurların bir bölümü kabukla kaynaşmış olabilir. Kuşlarda boyun omurları dışındakiler birbirleriyle kaynaşarak uçmaya yardımcı olan katı bir destek yapısı oluşturur. Memelilerin çoğunda yedi boyun omuru vardır. Boyun uzunluğunun türlerle bağlı olarak farklı olması omurların sayısıyla değil boyutlarıyla bağlantılıdır. Balinalarda boyun omurlarının sayısı çok değişkendir, sağrı bölümü ise hiç yoktur. İnsanda 7 boyun, 12 göğüs, 5 bel, 5 sağrı ve 3-5 kuyruk omuru vardır. Birbirleriyle kaynaşan sağrı omurları sağrı kemiğini, kuyruk omurları ise kuyruksokumu kemiğini oluşturur.

Omurganın başlıca yapı özelliği insanda öne ve arkaya, öbür hayvanlarda aşağıya ve yukarıya doğru eğrilik oluşturmalarıdır. Dört ayaklıların omurgasında, en yüksek noktası sırtın ortalarında olan tek bir kemer vardır. İnsanda bunun yanı sıra üç eğrilik daha bulunur. Sağrı bölümü arkaya doğru içbükeydir ve karın organlarını destekler; boynun hafif eğriligi doğumdan hemen sonra baş havaya kalkarken oluşur; belin arkaya doğru dışbükeyliği çocuk oturup yürümeye başlarken gelişir. Bel eğriligi yalnızca insanda ve insanın iki ayaklı atalarına görülen yapısal bir özelliktir. Öbür primatlarda hayvan otururken belde geçici bir eğrilik oluşur. Boyundaki eğrilik insanda baş öne eğikken kaybolur; boyun omurları düz olan öteki hayvanlarda ise yalnız baş havaya kalkınca ortaya çıkar.

omurgalılar (*Vertebrata*), *Chordata* (kordalılar) filumundan, balıkları, amfibiye, sürüngenleri, kuşları ve memelileri kapsayan altfilum. Yerleştikleri bütün yaşama ortamlarında egemenlik kurmuş olan bu altfilum üyeleri sırtları boyunca uzanan omurganın yanı sıra birçok özellikleriyle öteki hayvanlardan ayrılırlar. Örneğin iki yanlı bakışım gösteren vücutlarında kas sistemi de büyük ölçüde karşılıklı çiftler halinde gelişen kas gruplarından oluşur. Merkez sinir sisteminin omurilik adını alan ve omurganın içinden geçen bölümü gövde ve uzantıları ile beyin arasında bir sinir köprüsü kurar.

Omurgalılarda kıkırdaktan, kemikten ya da her ikisinden oluşan ve hiçbir hayvan grubunda rastlanmayan bir iç iskelet sistemi vardır. Bu iskelet gelişim boyunca vücuda destek sağlayarak büyümenin sınırlarını genişletir. Bu nedenle omurgalıların çoğu, omurgasızların çoğundan daha iri yapılıdır. Balina köpekbalığı 15 m'yi, dev çörel 1.8 m'yi, dev ya da kafesli piton 8 m'yi, mavi balina 30 m'yi aşabilen uzunluklarıyla sınıflarının en iri temsilcileridir. İskelet en ilkel türlerin dışında kafatası, omurga ile kol ve bacak uzantı çiftlerini kapsar. Ama yılan ve balina gibi daha üstün yapılı bazı grup üyeleri gövde uzantılarının bir ya da her iki çiftini evrim sürecinde yitirmişlerdir. Beyin, gözler, kulaklar ve koklama organları için uygun bir koruyucu oluşturan kafatası, çevreye en iyi biçimde uyumlanmayı ve zekânın evrimini kolaylaştırmıştır. Daha basit yapılı omurgalılarda beyin, büyük ölçüde başta yoğunlaşan duyu organlarıyla bağlantılıdır. Ama evrim süreci vücuda göre beyin irileşmesini, beyindeki bağlantılı bölgelerin gelişmesini ve beyin bölgeleri arasında çok daha yoğun bilgi alışverişini sağlamıştır.

Omurga ile omurgaya bağlanan kol ve bacak kemikleri vücuda destekler. Hareket kemiklere tutunmuş kasların etkinliğine bağlıdır. Hareketin yanı sıra sindirim, görme, dolaşım ve vücut ısısını koruma gibi pek çok işleve katkıda bulunan kas dokusu aynı zamanda vücutun dış çizgilerini belirler. Vücutun dış örtüsü, deri ve türevleri

olan tırnak, pul, kıl, post, tüy gibi hem çevreye uyum sağlamaya hem de iç bölümleri korumaya yönelik özelleşmiş yapılardan oluşur. Dişler ağızda oluşan pula benzer yapılardan evrimleşmiştir.

Omurgalılarda iç organlar gövdenin içini kaplayan bir boşlukta yer alır. Kalp, solunumun arkasında ya da akciğerlerin arasındadır ve karbon dioksiti hirakıp oksijenle yüklenmesi için kanı doğrudan bu organlara pompalar. Yemek borusu, mide ve bağırsaklardan oluşan sindirim kanalı genellikle boşaltım ve üreme sistemlerinin de açıldığı dışkı çıkış boşluğuna sonlanır. Ama eteneli memelilerde ve kemiklilerde çoğunda sindirim kanalı ayrı bir deliğe bağlıdır.

Omurgalıların üreme yöntemlerinde görülen farklılıklar sudan bağımsız bir gelişme sürecine uyarlanmalarıyla ilintilidir. Bütün omurgasızlarda eşeysel yoldan gerçekleşen üreme, bir yumurtanın döllenmesi ve bir embriyonun olgunlaşmasıyla ortaya çıkar. Döllenme ve gelişmenin üç temel yolu vardır. Yumurtlayan hayvanlarda (ovipar) döllenmiş ya da döllenmemiş yumurtalar dış ortama bırakılır. Yumurtaları dışının içinde açılan hayvanlarda (ovovivipar) yavrular dışının vücudunda beslenmeksizin canlı doğar. Doğuran hayvanlarda (vivipar) embriyon dışının üreme sisteminin özelleşmiş bir bölgesinde (örn. dölyatağı) yuvalanarak belirli bir süre beslenip geliştikten sonra vücuttan ayrılır.

Omurgalıların evrim sürecinin ilk evrelerini suda geçirmiş, daha sonra karaya çıkarak değişik ortamlara uyarlanmışlardır. Varlıklarıyla ilgili bilgiler Silüriyen Dönemden (y. 430-395 milyon yıl önce) başlayarak günümüze değin gelmektedir.

omurgasızlar, omurgalıların dışında kalan bütün hayvanlar. Günümüz sınıflandırmalarında bir altfilumu oluşturan *Vertebrata* (omurgalılar) dışındaki hayvanlar, eskiden *Invertebrata* (omurgasızlar) grubunda toplanıyordu. Ama artan bilgilerin ışığında böylesi bir sınıflandırma yapay duruma düşmüş ve omurgasızlar adı bir sınıflandırma düzeyini gösterecek biçimde kullanılmaz olmuştur.

Varlığını sürdüren hayvanların yüzde 90'ından çoğu omurgasızdır. Boyutları, ancak mikroskop altında görülebilen tekhüreliler ile dev kalamarlar arasında değişir. Omurgadan ve kasların bağlandığı sert bir iç iskeletten yoksun olmalarına karşın birçok (örn. yumuşakçaların çoğu, kabuklular ve böcekler) sağlam bir dış iskeletle korunmuştur.

omurilik, Latince MEDULLA SPINALIS. Omurgalılarda beyin ve beyin sapıyla birlikte merkez sinir sisteminin oluşturan ve soğanilikten aşağı doğru omurga kanalı boyunca uzanan organ. Beynin çevreli sinir sistemi arasında uyan ve yanıtların aktarılmasını sağlayan sinir liflerinden oluşur. Omurilikten düzenli aralıklarla çıkan sinir çiftleri (omur sinirleri) her omurun yan bölümünde yer alan deliklerden geçer. Kabuk bölümü boz madde, iç bölümü akmaddeden oluşan beyin tersine omuriliğin kesitinde ortada keleşek biçiminde bozmadde, bunun çevresinde akmaddede bulunur. Akmaddede miyelin kaplı sinir tellerinden, bozmadde sinir hücrelerinin (nöron) gövdeleri, miyelinli hareket nöronu lifleri ve omuriliğin iki yanını ya da arka ve ön ganglionları birbirine bağlayan hücrelerden oluşur. Vücutun işleyişiyle ilgili süreçler ve dış ortama ilişkin bilgiler sinir hücreleri demetleriyle omurilikten beyne taşınır, ikisi arasında ayrı bir burda yapılır. Beyinde oluşan yanıtlar, başka demetler boyunca iletilerek vücuttaki hareket işlevle-

rinden sorumlu sınır hücrelerini ve da salgı bezlerini uyarır

omurilik soğanı bak. soğanılık

Omuta, Japonya'da. Kuşu Adasının kuzeyinde, Fukuoka ilinde (*ken*) kent. Ariake Denizi'nin (*kai*) doğu kıyısında yer alır. Eskiden bir kömür madenciliği merkezi olan kent, yakıt olarak kömürün yemini petrolün aldığı 1960'lardan sonra genleşmeye başladı. Yeraltındaki galerilerin ihmal edilmesi toprak çöküntülerine, tarım alanlarının denizin altında kalmasına ve evlerin yıkılmasına yol açtı. Günümüzde hükümet kentte yeni fabrikaların kurulması için Omuta'ya yardım sağlamaktadır. Kentin limanında modern kömür yüklem tesisleri vardır. Başlıca sanayi ürünleri kimyasal madde, kok kömürü, çinko, demir alaşımları, çelik, ateşe dayanıklı tuğla, pamuk, işlenmiş yosun ve yapay petrol ürünleridir. Nüfus (1991 tah.) 149.214.

omuz, kol ya da ön bacaklarla gövde arasındaki eklem ve bu eklemle kürek kemiğinin çevresindeki dokuları kapsayan bölge. Köprücük kemiği ve kürek kemiği omuz kemeri olarak bilinen yapıyı oluşturur. İnsanda köprücük kemiği onde göğüs kemiğiyle, yarılar kürek kemiğiyle eklemleşir, kürek kemiği gövdeye kaslarla bağlıdır. Koşan memelilerin çoğunda köprücük kemikleri üstkol kemiğinin (*humerus*) öne doğru serbestçe hareket edebilmesini sağlayacak biçimde körelmiştir ya da hiç yoktur. Üstkolun kürek kemiğindeki bir girintiyle birleştiği yumruğu-yuvalı eklem, omuz kemeri'nin en büyük eklemidir.

Omuzun esnek yapıda olması köstebeğe kazma, antilopta koşma, gibonlarda daldan dala sıçrama ve kuşlarda uçuşa hareketlerine yardımcı olur.

on (Japoncada "telaffuz"), Japoncanın yazımında kullanılan, Çin karakterlerinden uyarlanmış *kancî*lerin(*) iki farklı okunuşundan biri (öteki *kun*). *Kancî*lerin okunuşundaki belirsizlik, bu karakterlerin iki farklı değeri olmasından kaynaklanır: *Kancî*ler hem Çince asıllarının anlamını, hem de Çince okunuşunu belirtir. *On* okunuşunda *kancî*ler Çince'de olduğu gibi okunur ve sesler Japonca bir sözcük ya da sözcük ögesi oluşturuyormuş gibi değerlendirilir.

16 Mart Baskını, Kurtuluş Savaşı döneminde İtilaf askerlerinin İstanbul'u işgali (1920).

Sivas Kongresi'nin (4-11 Eylül 1919) ardından istifa eden Damat Ferid Paşa hükümetinin yerine kurulan Ali Rıza Paşa hükümetinin Yunan işgal bölgesini genişletmeye yönelik Milne hatrını reddetmesi, Meclis-i Mebusan'ın Misak-ı Milli(*) adı altında milli hedefler ve mücadele programını benimsemesi, ayrıca İstanbul hükümeti ile Anadolu'daki Kuva-yı Milliye arasındaki ilişkilerin gözle görülür biçimde düzelmesi gibi gelişmeler İtilaf temsilcilerini tedirgin etti. İtilaf hükümetleri çeşitli konularda notalar vererek İstanbul hükümetini etkilemeye ve baskı altında tutmaya çalıştı.

İstanbul'da bu gelişmeler olurken, İtilaf temsilcileri 4 Mart 1920'de, sürmekte olan Londra Konferansı'nda İstanbul'un işgalini kararlaştırdılar. Bunun üzerine, "Dakirköy" den Kadıköy'e kadar İstanbul limanını tamamen abluka altına alan İtilaf donanması 16 Mart 1920'de sabaha karşı karaya çok sayıda asker çıkardı. Bunlardan 150 kişilik bir İngiliz birliği Şehzadebaşı'ndaki 10. Kafkas Tümeni karargâhını basarak uyku-

daki askerlere ateş açtı. Bu harekât sırasında beş asker öldü, pek çoğu da yaralandı.

İtilaf temsilcileri başta nezaret binaları olmak üzere birçok noktanın işgalini sürdürürken, Bâbü'lî'ye de bir nota göndererek zaten gerçekleşmiş olan işgali tebliğ ettiler. 8 Mart 1920'de kurulmuş olan Salih Hulusi Paşa hükümeti bu notayı reddetti ve Kuva-yı Milliye'yi desteklediğini açıkladı. Bu yanıt üzerine İtilaf birlikleri bu kez de Meclis-i Mebusan binasına girdi ve Kuva-yı Milliye'nin meclis grubu olan Felah-ı Vatan'ın önderleri Kara Vasıf ve Hüseyin Rauf (Orbay) beyleri tutukladı.

Baskının ardından Meclis-i Mebusan toplanamadı. Meclis başkanlığına 17 imzalı bir önerge veren mebuslar "yasama görevinin yerine getirilmesi koşulları doğuncaya değin meclis çalışmalarına ara verilmesini" istedi. Bu önerge 18 Mart'ta kabul edildi. Padişah VI. Mehmed (Vahideddin) ise 11 Nisan 1920'de çıkardığı bir iradeyle Meclis-i Mebusan'ı feshettiğini açıkladı.

İstanbul'un İtilaf devletleri askerlerince fiilen işgalinin yarattığı bir başka önemli sonuç, İngiliz yanlısı Damat Ferid Paşa'nın yeniden sadrazamlığa getirilmesi ve Bâbü'lî ile Kuva-yı Milliye arasında başlayan yakınlaşmanın sona ermesi oldu.

15-16 Haziran Olayları, İstanbul ve Kocaeli'de, Sendikalar Kanunu ile Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nda yapılmak istenen değişiklikleri protesto eylemiyle başlayan büyük işçi olayları (1970).

Dönemin Adalet Partisi (AP) hükümetince TBMM'ye sunulan yasa değişiklikleri, özellikle Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nda (DİSK) ve bu konfederasyona bağlı sendikalarla kayıtlı işçiler arasında geniş hoşnutsuzluk yarattı. Değişikliklerin gerekçesi çalışma yaşamındaki sendika sayısını sınırlamak ve işçilerin daha az sayıda sendikada toplanmasını sağlamaktır. Muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) ise değişikliklerle sendikalara serbestçe üye olma ve sendikalardan serbestçe ayrılma hakkının ortadan kaldırılacağı, toplu sözleşme ve grev haklarının kısıtlanacağı görüşünü savunuyorlardı.

Hükümetin girişimini DİSK'i ortadan kaldırma ve çalışma yaşamının Türk-İş tarafından denetlenmesine olanak sağlama tasarısının bir parçası olarak gören DİSK yöneticileri, değişikliklerin yasalasması halinde eyleme geçeceklerini duyurdular. Yasa değişikliklerinin 13 Haziran'da TBMM'de kabul edilmesi üzerine, 15 Haziran'da İstanbul'un Kadıköy, Topkapı, Bakırköy, Eyüp, Levent yörelerinde toplam 70 bin işçi protesto gösterileri düzenledi. Önce fabrikalardan greve giden işçiler, daha sonra fabrikalardan çıkarak topluca yürüyüşe geçtiler. Tuzla ve Çayırova yöresindeki işçiler Gebze'ye, İzmit bölgesindeki işçiler İstanbul'a yöneldi. Ankara-İstanbul Karayolu uzun süre trafikte kapandı. Bununla birlikte gösterilerde önemli bir olay olmadı. Ertesi gün İstanbul'da üç koldan kent merkezine doğru yürüyüşe geçen işçilerle güvenlik güçleri arasında Levent, Kadıköy ve Çağaloğlu'da çatışma çıktı. İzmit'te de benzer olaylar oldu. Çatışmalarda, aralarında bir polisin de bulunduğu beş kişi öldü, 200'ü aşkın kişi de yaralandı. Olaylar üzerine İstanbul ve İzmit'te sıkıyönetim ilan edildi. DİSK yöneticileri hakkında İstanbul Sıkıyönetim Mah-

kemesi'nde dava açıldı; sanıklar uzun yıllar süren yargılama sonunda aklandı. Bu arada TİP ve CHP'nin Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvurular sonunda yasa değişikliklerinin büyük bölümü iptal edildi.

19 Mayıs, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesiminde, Samsun iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Merkez ilçeye bağlı 13 ve Bafra ilçesine bağlı 22 köy 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasa uyarınca bir araya getirilerek Balıca kasabası merkez olmak üzere 19 Mayıs adıyla ilçe yapılmıştır.

Balıca Belediyesi 1970'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 28.947; kasaba, 6.212.

On Dört Madde (8 Ocak 1918). I. Dünya Savaşı sırasında ABD başkanı Woodrow Wilson'ın yayımladığı ve barış koşullarıyla ilgili önerilerini özetlediği bildiri.

Wilson ABD Kongresi'nin 8 Ocak 1918'deki ortak oturumunda savaş sonrasında yapılacak barış anlaşmasıyla ilgili görüşlerini 14 maddede topladı. On Dört Madde'nin metni şudur:

1. Tam bir açıklık içinde varılmış barış anlaşmalarından sonra hiçbir özel uluslararası anlaşmaya gidilmemeli ve diplomatik etkinlik her zaman içtenlikle ve kamuoyunun gözü önünde yürütülmelidir.

2. Denizlerin uluslararası sözleşmeler gereğince bütünle ya da kısmen kapatılabilmeli dışında, savaşta ve barışta karusuları dışındaki bütün denizlerde mutlak seyrüsefer serbestliği sağlanmalıdır.

3. Barışı onaylayan ve korumak için anlaşılan ülkeler arasındaki bütün ekonomik engeller olabildiğince kaldırılmalı ve ticaretin çeşitlik temelinde yürütülmesi sağlanmalıdır.

4. Her ülkede silah gücünün iç güvenliği sağlamaya yetecek en düşük düzeye indirilmesi için yeterli güvenceler karşılıklı olarak verilmelidir.

5. Tümleşmelerin bütün talepleri serbest, açık görüşlü ve tümüyle tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalı, bu tür egemenlik sorunlarının çözümünde ilgili halkların çıkarlarıyla egemenliği tartışılan devletin adil taleplerinin çit ağırlık taşıması ilkesine kesinlikle uyulmalıdır.

6. Rus Çarlığı'na ait bütün topraklardan yabancı askerler çekilmeli, Rusya'ya ilişkin bütün sorunlar, kendi siyasal gelişimini ve ulusal politikalarını bağımsızca belirlemesine olanak verecek biçimde dünyanın öbür uluslarının en uygun ve özgür işbirliğiyle çözülmeli. Rusya'nın kendi belirleyeceği kurumsallaşmış özgür uluslar topluluğuna içtenlikle kabul edilmesi, hatta gereklerinin duyulacağı ya da isteyeceği her türlü yardımın yapılması sağlanmalıdır. Gelecek birkaç ay içinde öbür ulusların Rusya'ya karşı tutumları iyi niyetlerinin, Rusya'nın gereksinimlerinin kendi çıkarlarından farklılığını kavrayıp kavramadıklarının ve benicilikten uzak, akıllı bir yaklaşımla onun sorunlarına yakınlaştırmakla duyup duymadıklarının kesin göstergesi olacaktır.

7. Yabancı askerler Belçika'dan çekilmeli ve bu ülke hiçbir kısıtlama olmaksızın bütün öbür özgür ulusların sahip olduğu egemenlik haklarına yeniden kavuşmalıdır. Bunun gerçekleşmesi, ulusların birbirleriyle ilişkilerini düzenlemek amacıyla koydukları kurallara duydukları güvenin yeniden sağlanabilmesi için önemlidir.

8. Bütün Fransız toprakları özgürlüğüne kavuşmalı ve işgal edilen kesimler geri verilmelidir. 1871'de Alsace-Lorraine konusunda Fransa'ya Prusya tarafından yapılan ve yaklaşık elli yıldır dünyada istikrarlı bir barışın kurulmasını önleyen haksızlık, herkesin çıkarlarına olan barışın yeniden sağlanabilmesi için düzeltilmelidir.

9. İtalya'nın sınırları, açıkça belirlenmiş ulusal sınırlar temelinde yeniden çizilmelidir.

10. Avusturya-Macaristan halklarının uluslararası hukukta yer korunmalı ve güvence altına alınmalı, bu halklara özerk gelişme olanağı tanınmalıdır.

11. Yabancı askerler Romanya, Sırbistan ve Karadağ'dan çekilmeli, işgal edilen topraklar geri verilmelidir. Sırbistan'a denize serbest ve güvenli çıkış sağlanmalıdır. Çeşitli Balkan devletleri arasındaki ilişkiler tarihsel bağlılık ve ulusal sınırlar temelinde dostça görüşmeler yoluyla yürütülmelidir. Balkan devletlerinin siyasal ve ekonomik bağımsızlığıyla toprak bütünlüğüne ilişkin uluslararası güvenceler anlaşmada yer almalıdır.

12. Bugünkü Osmanlı Devleti'ndeki Türk kesimlerinin güvenli bir egemenlik tanınmalı, Osmanlı yönetimindeki öbür uluslara da her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliğiyle özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Çanakkale Boğazı uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır.

13. Polonyalıların yaşadığı tartışmasız olan toprakları içine alacak bağımsız bir Polonya devleti kurulmalı, bu devletin denize serbest ve güvenli çıkışı sağlanmalı, siyasal ve ekonomik bağımsızlığıyla toprak bütünlüğü de uluslararası sözleşmeyle güvence altına alınmalıdır.

14. Büyük küçük bütün devletlerin siyasal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü konusunda karşılıklı güvence vermek üzere özel sözleşmelerle bütün ulusları içine alan bir birlik oluşturulmalıdır.

Alman şansölyesi Maximilian 3-4 Ekim 1918'de, İsviçre aracılığıyla Wilson'a bir nota göndererek ateşkesin hemen sağlanmasını ve On Dört Madde temelinde barış görüşmelerinin başlatılmasını istedi.

On Dört Masum, Şiiğin İmamiye mezhebine göre günahattan arındırılmış 14 kişi. Bunlar Hz. Muhammed, kızı Hz. Fatma ve On İki İmam'dır.

İnanişâ göre Hz. Muhammed, peygamber olduğu için günahattan arınmıştır. Hz. Fatma ile ilk üç imam olan Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in masumiyetleri de Tanrı'nın ehl-i beyti günahattan, her türlü kirden arındırmayı irade ettiğini bildiren Kuran âyetiyle (Ahzab 33) dile getirilmiştir. Öbür imamlar da Hz. Muhammed'in vâsileri ve ehl-i beytten oldukları için masumdurlar. Burada masumiyet küçük ya da büyük hiçbir günah işlememeyi, Tanrı'nın buyruklarını eksiksiz yerine getirmeyi belirtir.

İmamiye inançlarına göre insanlığın her zaman, Tanrı'nın kendisine önderlik yetkisi verdiği bir masuma gereksinimi vardır. Masum imamlar itaat edilmesi gereken, erdem ve bilgi bakımından en üstün, Kuran'ın iç ve dış anlamlarını bilen, mutlak tasarruf sahibi, Hz. Muhammed gibi saygı duyulması ve sevilmesi gereken, İslam kurallarının koruyucusu ve uygulayıcısı kişilerdir. Onlara itaat, Tanrı'ya itaat, onlara isyan da Tanrı'ya isyan sayılır. Son masum hayattadır, ama gizlidir (*bak. gaybet*); kıyametten önce ortaya çıkarak İslami evrensel buyutlarda egemen olacaktır.

On Emir, DEKALOGOS (Yunancada "On Söz") olarak da bilinir, Yahudilikte ve Hristiyanlıkta, Tanrı'nın Sina Dağında Hz. Musa'ya vahyettiğine ve iki taş tablet üzerine yazıldığına inanılan dinsel buyruklar. Eski Ahit'in Çıkış (20:2-17) ve Tesniye (5:6-21) kitaplarında temelde aynı içerikle yinelenir. Çıkış'taki biçimi şöyledir:

Seni Mısır ülkesinden, tutsaklık yurdundan çıkararak Tanrı'nın Rab benim.

Karşımda başka tanrıların olmayacak.

Kendin için oyma put yapmayacaksın; yukarıda göklerde olanın, aşağıda yerde olanın, yerin altında sularda olanın suretini yapmayacaksın; onların önünde eğilmeyeceksin, onlara tapmayacaksın; çünkü ben, senin Tanrı'nın Rab, benden nefret eden babaların günahını çocuklar üzerinde, üçüncü kuşak üzerinde ve dördüncü kuşak üzerinde arayan ve beni seven, buyruklarımı uyanların binlercesine iyilikte bulunan, kışkıracı bir Tanrı'yım.

Tanrı'nın Rabbin adını boş yere ağza almayacaksın, çünkü Rab, adını boş yere ağza alanı suçsuz tutmayacaktır.

Sebt gününü kutsamak için onu hatırlında tut. Altı gün çalışacaksın ve bütün işlerini yapacaksın; ama yedinci gün Tanrı'nın Rabbe Sebt'tir; sen ve oğlun ve kızın, erkek ya da kadın hizmetkârın ve hayvanların ve evindeki konukların hiçbir iş yapmayacaksınız...

Tanrı'nın Rabbin sana verdiği topraklarda ömrün uzun olsun diye babanı ve anneni say.

Öldürmeyeceksin.
Zina etmeyeceksin.
Çalmayacaksın.
Komşuna karşı yalan tanıklık etmeyeceksin.
Komşunun evine, kansına ve erkek ya da kadın hizmetkârlarına ve öküzüne ve eşğine ve onun hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.

On Emir'in sıralanışı çeşitli geleneklere göre değişiklik gösterir. Yahudi geleneğinde "seni Mısır ülkesinden, tutsaklık yurdundan çıkaran Tanrı'nın Rab benim" biçimindeki giriş cümlesi ilk emri, düzmece tanrılara ve putlara tapınmayı yasaklayan cümleler ise ikinci emri oluşturur. Luther'in de kabul ettiği ortaçağ Katolik geleneğinde ise bu cümlelerin tümü birinci emir sayılır, ama son cümledeki başkasının kansına ve mallarına göz dikmemeye ilgili yasaklar ise iki ayrı emir sayılırak 10 sayısı korunur. Rum Ortodoks ve Reform kiliselerinde ise giriş cümlesi ile düzmece tanrıları yasaklayan cümle ilk emri, putlara karşı getirilen yasaklama ise ikinci emri oluşturur.

Bazı araştırmacılar, On Emir'in İÖ 16. ve 13. yüzyıllar arasında ortaya çıktığı görüşündedir; başkaları ise İÖ 750 sonrasındaki peygamber öğretilerinin bir özeti olarak ortaya konduğunu öne sürerler. On Emir'i İsrailoğullarının hukuk ve din geleneklerinin bir özeti olarak görenler daha da yakın bir tarih önerirler. On Emir, ilköğretim dünyası bakımından bir yenilik içermez ve ilköğretimde bütün Ortadoğu'nun paylaştığı bir ahlak anlayışını yansıtır.

12 Eylül Harekâtı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koymak üzere 12 Eylül 1980'de emir-komuta zinciri içinde giriştiği harekât. Seçilmiş kurumlara dayalı yönetimi kesintiye uğratarak siyasal sistemi yeniden biçimlendirmeye yönelik bir "ara rejim" dönemini başlatmıştır.

Harekât öncesinde Türkiye 1978'den sonra şiddetlenen bir siyasal ve ekonomik bunalım içinde bulunuyordu. Kahramanmaraş Olayları(*) üzerine 13 ilde sıkıyönetim ilan etme yoluna giden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ağırlıklı Bülent Ecevit hükümeti, gitükçe büyüyen şiddet olayları ve artan ekonomik sorunlar karşısında önemli ölçüde yıprandı. CHP'nin büyük oy kaybına uğradığı Ekim 1979 ara seçimlerinden sonra, Adalet Partisi (AP) genel başkanı Süleyman Demirel, Milli Selamet Partisi (MSP) ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) dışından desteklediği bir azınlık hükümeti kurdu. Sağ ve sol grupların şiddet eylemleriyle siyasal ve toplumsal kutuplaşmanın daha da tırmandığı bu dönemde, yeni

hükümetin aldığı 24 Ocak Kararları(*) ekonomik yapıda köklü değişikliklere gidilmesini gerektirdi. Bu arada Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 1979'un son günlerinde cumhurbaşkanına sunduğu "Uyarı Mektubu" siyasal bunalımı yeni bir düzeye çıkardı. İktidar ve ana muhalefet partisi, partileri uzlaşmaya ve anayasa kuruluşları görevine çağıran bu mektubun muhatabının kendileri olmadığını ileri sürdü. Ardından Fahri Korumak'ın görev süresinin dolmasıyla gündeme gelen yeni cumhurbaşkanı seçimi, meclis aritmetiği nedeniyle çıkmaza girdi. Cumhurbaşkanlığı için yapılan seçim turlarından 6 ay boyunca sonuç alınamaması ve görevin vekâleten yürütülmesi, siyasal sistemi bir kilitleme noktasına getirdi. Nihat Erim, Gün Sazak ve Kemal Türkler gibi tanınmış kişilerin art arda düzenlenen suikastlarla öldürülmesiyle şiddet hareketleri en üst düzeye ulaştı. Bu dönemde, 22 ilde uygulanan sıkıyönetim de etkili olmadı.

Bütün bu gelişmeler, 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin harekete geçmesiyle noktalandı. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun'dan oluşan Milli Güvenlik Konseyi(*) (MGK) parlamento ve hükümetin feshedildiğini, parlamento üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığını, bütün siyasal faaliyetlerin yasaklandığını, ülkenin tümünde sıkıyönetim ilan edildiğini ve sendikal faaliyetlere ara verildiğini açıkladı. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) geçici olarak kapatıldı. Parti liderlerinden Süleyman Demirel, Bülent Ecevit ve Necmettin Erbakan hemen, Alparslan Türkeş birkaç gün gizlendikten sonra gözetim altına alındı. Bazı milletvekilleri için de benzer bir uygulamaya başvuruldu.

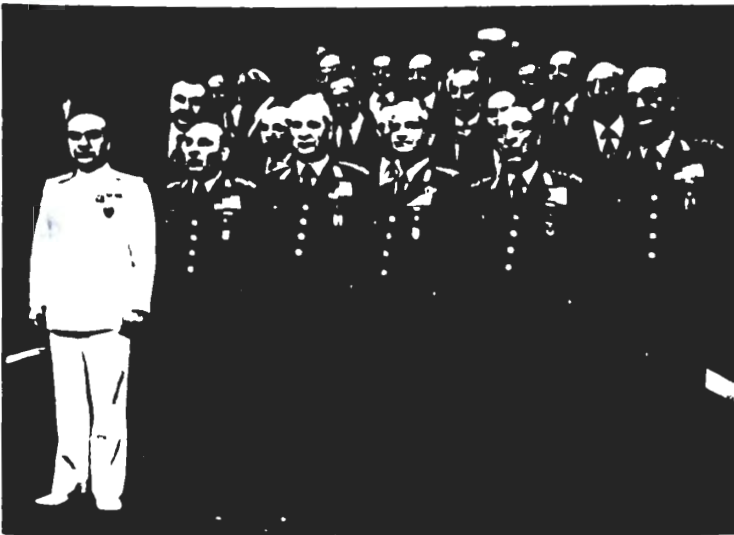
Harekâtla birlikte MGK anayasayı da değiştirmeyi kapsayacak biçimde yasama yetkisini üstlenirken, MGK başkanı Kenan Evren devlet başkanı oldu. MGK'ye karşı sorumlu olarak yürütme işlerini yerine getirecek hükümet ise aynı yıl emekliye ayrılmış olan eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülend Ulusu başkanlığında kuruldu. Hükümette ağırlıklı olarak eski askerler, teknokratlar, profesörler yer aldı. Son AP hükümeti döneminde Başbakanlık ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) müste-

şarı olan Turgut Özal da, 24 Ocak Kararları'nın öngördüğü istikrar önlemlerini sürdürmek üzere başbakan yardımcılığına getirildi.

Ekim 1980'de siyasal parti yöneticilerinden üçü serbest bırakıldı, ama MHP genel başkanı Türkeş, partisi hakkında açılan soruşturmaya bağlı olarak tutuklandı. Bir süre sonra MSP hakkında da soruşturma açılmasıyla iki partinin yöneticileri yargılanmaya başladı. Bu arada siyasal parti çalışmalarının durdurulması üzerine, Ecevit CHP genel başkanlığından istifa etti. DİSK yöneticileri hakkında ölüm cezası istemiyle dava açıldı. Bunu Türkiye İşçi Köylü Partisi (TİKP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Banış Derneği ve en büyük öğretmen örgütü olan Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER) yöneticileri hakkında açılan davalar izledi. Harekât sonrasında alınan önlemlerle silahlı çatışma ve eylemler çok kısa bir sürede azalırken, özellikle yasadışı sol örgütleri hedef alan geniş tutuklamalar başladı. Şiddet eylemlerinin hızla azaltılması, sonraki yıllarda sıkıyönetimin 12 Eylül öncesinde bilerek ve isteyerek etkisizleştirildiği, müdahale planlarının da çok önceden yapıldığı biçiminde eleştirilere yol açtı.

MGK'nin yeni siyasal sistemi belirlemeye yönelik çalışmaları Haziran 1981'de Kurucu Meclis Teşkilî Hakkında Kanun'un kabul edilmesiyle başladı. Buna göre Kurucu Meclis MGK ile Danışma Meclisi'nden(*) oluşacaktı. 160 üyeli Danışma Meclisi'nin 120 üyesi için valiler, illerin nüfusu oranında ve temsilci sayısının üç katı kadar aday saptayacak, MGK de bunların içinden atama yapacaktı. Öteki 40 üye ise doğrudan MGK tarafından belirlenecekti. Meclisin hazırlayarak kabul ettiği yeni anayasa ve yasalar, son yasama ve kurucu iktidar yetkilerinin asıl sahibi olmaya devam eden MGK'den geçerek son biçimini alacaktı. Danışma Meclisi üyelerinin ilan edildiği gün, daha önce faaliyetleri durdurulmuş olan siyasal partiler kapatıldı (16 Ekim 1981) ve mal varlıkları hazineye devredildi. Öte yandan, 12 Eylül öncesindeki "anarşi ve terör"ün kaynakları arasında sayılan kurum ve alanlarda köklü düzenlemelere gidildi. Üniversiteler üzerinde sıkı ve merkezi bir denetim kurulmasını amaçlayan Yükseköğretim Kanunu'yla özerk yapıya büyük ölçüde son verildi. Çalışma yaşamına ilişkin yasalarda yapılan değişikliklerle sendikal hak ve özgürlükler kısıtlandı. Yüksek yargı organlarının bağımsız yapısı, yürütmeye tanınan atama yetkileriyle zedelandı. Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu kapatılarak Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bünyesine alındı. Toplumsal alanda da otoriter ve tutucu eğilimleri güçlendirici önlemler almaya önem verildi.

12 Eylül döneminin başlarında daha önce alınmış önlemlerin de etkisiyle enflasyon hızı düşürülürken, bankerler olayı(*) olarak bilinen yeni bir bunalım ortaya çıktı. Tasarruf sahiplerinden yüksek faiz vaatleriyle para toplayan küçük piyasa bankerleri bir süre sonra faizleri ve anaparaları geri ödeyemez duruma düştüler. Haziran 1982'de, "Banker Kastelli" olarak bilinen ünlü piyasa bankeri Cevher Özden de aynı durumla karşılaşınca piyasada büyük bir panik yaşandı. Bu sonuca yol açan ekonomik politikadan doğrudan sorumlu tutulan Maliye Bakanı Kaya Erdem'in görevinden ayrılmasının ardından Başbakan Yardımcısı Turgut Özal da istifa etti.

Millî Güvenlik Konseyi üyeleri 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra oluşturulan başkanlar kurulu ile, 1980

Öte yandan 12 Eylül yönetiminin sertleşmesine bağlı olarak tutuklama ve yargılamalar yaygınlaşırken, gözaltı süresini uzatma ve 3 yıla kadar hapis cezaları için temyize başvurma olanaklarını kaldıran önlemler alındı. Ayrıca kesinleşen ölüm cezaları MGK tarafından hızla onaylanarak yerine getirildi.

Kamuoyunda ve basında çok sınırlı biçimde tartışılan yeni anayasa taslağı Danışma Meclisi'nde görüşüldükten ve MGK'den geçtikten sonra 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunulurken kabul edildi. Taslağın geçici 1. maddesiyle Kenan Evren de cumhurbaşkanlığına getirilmiş oldu. Sivil yönetime geçişte ikinci adımı oluşturan Siyasi Partiler Kanunu 24 Nisan 1983'te yürürlüğe girdi. Aynı ayın sonunda siyasal parti çalışmaları serbest bırakıldı. Bu dönemde ilk olarak emekli orgeneral Turgut Sunalp'ın başkanlığında, "12 Eylül ruh ve felsefesinin devamı olduğunu" açıklayan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), eski başbakan yardımcısı Turgut Özal başkanlığında Anavatan Partisi (ANAP), başbakanlık eski müsteşarlarından Necdet Calp başkanlığında, kendini sosyal demokrat olarak tanımlayan Halkçı Parti (HP) ve emekli orgeneral Ali Fethi Esener başkanlığında Büyük Türkiye Partisi (BTP) kuruldu. BTP, AP'nin ardılı olduğu gerekçesiyle MGK tarafından kapatıldı. Aynı görüşü paylaşan politikacılar daha sonra Yıldırım Avcı başkanlığında Doğru Yol Partisi'ni (DYP) kurdular. Son olarak da Erdal İnönü başkanlığında Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) kuruldu.

Yeni partilerin kurucu üyelerini inceleme yetkisi bulunan MGK, bu üyelerden birçoğunu uygun bulmayarak veto etti. ANAP, MDP ve HP veto barajını aşarak kurucu üye sayılarını tamamlarken SODEP ve DYP adayları birkaç kez veto edilerek bu iki partinin seçimlere katılması engellendi.

Genel seçimler 6 Kasım 1983'te yapıldı ve beklenenin tersine, "12 Eylül felsefesi"ni izleyeceğini açıklayan ve askeri rejimin desteğini alan MDP ağır bir yenilgiye uğradı. Oyların yüzde 45,1'i ile 400 üyeli TBMM'de 211 milletvekilliği elde eden ANAP iktidar partisi oldu. Oyların yüzde 30,46'sını alarak 117 milletvekilliği elde eden HP ana muhalefet partisi konumuna geldi. MDP ise 71 milletvekilliği ile üçüncü parti durumunda kaldı.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1 Temmuz 1983'te askerlik görevinden ayrılmasından sonra, MGK'nin varlığı da TBMM Başkanlık Divanı'nın 7 Aralık 1983'te toplanmasıyla sona erdi. Emekliye ayrılan öteki MGK üyeleri Nurettin Ersin, Tahsin Şahinkaya, Nejat Tümer ve Sedat Celasun, altı yıl süreyle Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeliklerine getirildiler.

On İki Hayvan Yılı takvimi, ON İKİ HAYVANLI TÜRK TAKVİMİ, SAL-I TÜRKÂN, TARİH-I TÜRKİ olarak da bilinir, eski Türk boylarının kullandığı takvim. *Zic-i İlhanî*, *Zic-i Edvar* ve *Zic-i Ulug Bey* bu takvime dayanarak hazırlanmıştır. Kaşgarlı Mahmud *Divanü Lügati't-Türk*'te takvimin özelliklerini açıklayarak Çin kaynaklı olduğunu savına karşı çıkar. Takvimdeki sistem üzerine, Moğol ve Türk sinoloğlarının yaptığı geliştirici çalışmalar da vardır.

On İki Hayvan Yılı takviminde yıl güneş yılı, aylar ise kameri aylardır. Zaman 60'lık bir kuşakta beş döneme ayrılır ve 12 yıllık bu dönemlere "müçel" denir. Her dönem 12 hayvan adını taşıyan dilimlere bölünmüştür. Bu hayvanlar sıçğan (sıçan), ud (öğüz), kaplan, tufışkan (tavşan), balık ya da lu

(kertenkele), ilan (yılan), yunt (at), koy (koyun), beçin (maymun), tagut (tavuk), it (köpek) ve tonguzdur (domuz). İlhanlı takvimlerinde bu adlar Moğolca olarak sırasıyla hulukuna, hogur, bars, tolay, loo, mogay, murin, nokay, piçin, dakiko, nokay ve kokay biçiminde geçer. Takvimde yıllar da 12 aydan oluşur: Aram-ay (birinci ay, ulug ay), ikind (ikinci, küçük) ay, üçünç ay, tötünç ay, bişinç ay, altınç ay, yedinç ay, sekizinç ay, dokuzünç ay, onunç ay, birneçç ay, çağşabat ay.

Müçel sisteminin eski Çin takvimiyle(*) benzerliği, Batılı araştırmacılarca On İki Hayvan Yılı takviminin Çin kaynaklı sayılmasına yol açmıştır. Ama Chavannes'in *Le Cycle Turc de Douze animaux* (1906; On İki Hayvanlı Türk Takvimi) adlı yapıtı, bunun özgün bir Türk takvimi olduğunu, 12'lik ve 24'lük ayırmaların boy örgütlerine dayandığını ve ongunlarla ilintili olduğunu belirtmektedir.

On İki Hayvan Yılı takvimi Doğu ve Batı Türkistan'da 20. yüzyıla değin kullanılmıştır.

On İki İmamcılık bak. İmamiye

On İki Levha Yasaları bak. Lex XII Tabularum

12 Mart Müdahalesi, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 12 Mart 1971'de bir muhtırayla Süleyman Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi (AP) hükümetini istifaya zorlayarak ülke yönetimine dayalı biçimde yön vermesine yol açan hareket.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun imzasıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sunulan ve TRT radyolarından yayınlanan muhtıradaki, parlamento ve hükümetin "süre gelen tutum, icraat ve görüşleriyle" ülkeyi toplumsal kargaşa, kardeş kavgası ve ekonomik huzursuzluk ortamına sürüklediği, Atatürk'ün hedef gösterdiği uygarlık düzeyine ulaşılması umudunun kamuoyunda yitirildiği, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinin ağır bir tehlike içine düşürüldüğü belirtiliyordu. Çözüm için, var olan kargaşaya son verecek, anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirecek güçlü ve inandırıcı bir hükümetin kurulması, parlamentonun bu konuyu partilerüstü bir anlayışla ele alması isteniyordu. Bu yolda hızla adım atılmaması durumunda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yasaların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini yerine getirerek idareyi doğrudan üzerine alacağı da ekleniyordu.

Demirel hükümeti muhtıranın yayınlandığı gün istifa etti. Buna karşılık partiler ve parlamento varlığını sürdürdü. Muhtıranın öngördüğü partilerüstü hükümetlerin ilkinin 26 Mart'ta Nihat Erim kurdu. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) üyesi olan Erim, hükümeti kurma göreviyle birlikte partisinden de istifa etti. Hükümette beş AP'li, üç CHP'li, bir Milli Güven Partisi'li (MGP), bir Milli Birlik Grubu üyesi tabii senatörle parlamentonun 14 teknokrat yer alıyordu. CHP genel sekreteri Bülent Ecevit, Erim hükümetini desteklemeden yana olan CHP genel başkanı İsmet İnönü'ye karşı çıkarak genel sekreterlikten istifa etti. TBMM Erim hükümetine güvenoyu verdi.

Erim hükümeti öncelikle toplumsal çalkantıyı bastırma ve anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirme hedeflerini benimsedi. Muhtıra öncesinde sol eğilimli örgütlerin başlatmış olduğu silahlı eylemlerin daha da yoğunlaşması üzerine, arala-

rında İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Diyarbakır'ın da bulunduğu 11 ilde sıkıyönetim ilan etti (26 Nisan). Sıkıyönetimin ilanıyla birlikte girilen tutuklama kampanyası, İsrail'in İstanbul başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılıp öldürülmesinden (17 Mayıs) sonra sol muhalefetin hemen bütün kesimlerini kapsayacak biçimde genişletildi. Silahlı eylemlere karşı etkili önlemler alma gerekçesiyle anayasanın birçok maddesi temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı bir biçimde değiştirildi. Bu arada Anayasa Mahkemesi siyasal yelpazenin sol ucundaki Türkiye İşçi Partisi'yle (TİP), sağ ucundaki Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kapatma kararı aldı. Açılan siyasal davalar sonunda sert mahkumiyet kararları verildi. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnönü ve Yusuf Arslan hakkındaki idam cezaları, TBMM'de de tartışma konusu olmasına karşın, 6 Mayıs 1972'de infaz edildi.

Hükümetin ikinci görev olarak belirlediği reformlar konusunda ise önemli bir gelişme sağlanamadı. Reformları gerçekleştirecek ekip olarak hükümete alınmış olan ve sonradan "11'ler" olarak adlandırılan bazı bakanlar, 3 Aralık 1971'de istifa ettiler. Bu gelişme, öngörülen reformların önünü daha da tıkadı. Daha sonra kurulan II. Erim, Ferit Melen ve Naim Talû hükümetleri, programlarında reform konusuna oldukça sınırlı bir yer vererek anılmaya değer hiçbir adım atmadılar.

12 Mart rejimi 19 Ağustos 1972'de ordu içindeki değişikliklerle yeni bir dönemece girdi. Orgeneral Memduh Tağmaç'ın emekliye ayrılmasıyla genelkurmay başkanlığı görevini Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler üstlendi. Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun yerine de Oramiral Kemal Kayacan getirildi. Daha sonra cumhurbaşkanlığına adaylığını koymak üzere 5 Mart 1973'te askerlikten ayrılan ve cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatörlüğe atanan Gürler, bazı dayalı baskılara karşın AP ve CHP'den yeterli desteği görmedi. Seçilemeyeceğini anlayınca da adaylıktan çekildi. Böylece ordu müdahalesinden uzaklaşma yönünde önemli bir gelişme sağlandı.

Cevdet Sunay'ın 28 Mart'ta görevden ayrılmasından sonra, AP ve CHP'nin üzerinde birleştiği kontenjan senatörü emekli Oramiral Fahri Korutürk 6 Nisan 1973'te cumhurbaşkanlığına seçildi. Bunu sivilleşmeye doğru daha hızlı adımlar izledi. Ağustosta toplanan Yüksek Askeri Şûra toplantısı sonrasında, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur da emekliye ayrıldı. Eylülde sıkıyönetim kaldırıldı ve 14 Ekim 1973'teki genel seçimlerle 12 Mart rejimi noktalandı. Seçimlerden birinci parti olarak çıkan Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP, mutlak çoğunluğu elde edemediği için MSP ile bir koalisyon hükümeti kurma yoluna gitti.

12 Temmuz Beyannamesi, çok partili dönemin başlangıç aşamasında, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile muhalefetteki Demokrat Parti'yi (DP) uzlaşma ve diyaloga çağırarak bildirisini (12 Temmuz 1947).

Birden fazla partinin katıldığı ilk genel seçimde (Temmuz 1946) TBMM'deki 465 sandalyenin 66'sını kazanan DP, sonucu seçimin bir yıl önceye alınmasına, seçim yasasının CHP lehine düzenlenmiş olmasına ve halka baskı yapılmasına bağlayarak, sert muhalefete yöneldi. 7 Ocak 1947'de toplanan DP 1. Büyük Kongresi anayasaya aykırı yasaların kaldırılmasını, anayasanın eksiksiz olarak uygulanmasını ve seçim yasasının yeniden düzenlenmesini

isteyerek, bunların gerçekleşmemesi durumunda DP TBMM grubunun "sine-i millete dönmesi"ni kararlaştırdı. Şubat 1947'deki köy ihtiyar heyeti ve muhtar seçimlerinin de benzer bir sonuç vermesi üzerine, DP 6 Nisan 1947'deki ara seçimlere katılmadı. Bu tepki siyasal ortamın sertleşmesine yol açtı. CHP'li başbakan Recep Peker DP'yi yasalara karşı gelmek ve halkı ayaklanmaya çağırarak suçladı. DP genel başkanı Celal Bayar da Peker'i DP'ye baskı yapmak, tek parti geleneklerine geri dönmek ve demokrasiye inançsızlıkla eleştirdi.

İki parti arasındaki ilişkileri gerginleştiren karşılıklı suçlamalar ve DP meclis grubunun TBMM çalışmalarına katılmaması üzerine, duruma müdahale eden İnönü iki parti yöneticileriyle tek tek ve birlikte bir dizi görüşme yaptı. Bu görüşmelerinin sonuçlarını da 11 Temmuz 1947'de radyo, 12 Temmuz'da da basın aracılığıyla kamuoyuna açıkladı. İki parti yöneticilerinin eleştirilerini hangi noktalarda yoğunlaştırdıklarını dile getirerek, iki parti karşısında yansız olduğunu ve her ikisini de eşit ölçüde haklı bulduğunu belirtti. Bununla birlikte görüşmeler sırasında iktidar partisinin bundan böyle muhalefete baskı yapmayacağı konusunda Bayar'a güvence verdiğini de vurguladı.

12 Temmuz Beyannamesi, siyasal gerginliği azaltarak partiler arasında olağan ilişkilere geçilmesini sağladı. Öte yandan DP içinde bir grup parti yönetimini "iktidarla uzlaşmak"la suçlayarak, 12 Temmuz Beyannamesi konusunda takındıkları tavrı kanıt gösterdi. Bu çatışma daha sonraki bölünmelerin de kaynağı oldu.

On Kayıp Kabile bak. İsrail'in On Kayıp Kabilesi

On Krallık, Güney Çin'de, biri en kuzeyde olmak üzere 10 bağımsız küçük krallığın hüküm sürdüğü siyasal karışıklık dönemi (907-y.980). Yaklaşık olarak Kuzey Çin'deki Beş Hanedan(*) dönemiyle çakışır.

Çoğu Yangtze Vadisi ile daha güneydeki topraklarda bulunan krallıklar Wu (902-937), Güney Tang (937-975/976), Güney Ping (924/925-963), Chu (927-951), İlk Shu (907-925), Geç Shu (934-965), Min (909-945/946), Kuzey Han (951-979), Güney Han (917-971) ve Yangtze Deltası yakınlarındaki Wu Yue'ydi (907-978). Bazılarının sağlam bir temele dayanmasına karşın, hiçbirisi güneyde birliği sağlayabilecek güce ulaşamadı. Tang hanedanından (618-907) kalan kültürel mirasın daha da geliştirildiği bu dönemde Budacılık, Taoculuk ve Konfüçyüsçülük bir bileşime doğru yöneldi. Eski şiir geleneği yeni bir canlılık kazanırken, görkemli saraylarla çömlek yapımıcılığı büyük bir atılım içine girdi. Wu Yue Krallığı'nda ince seladon üretildi. Güney Tang kralı aynı zamanda ünlü bir şairdi.

On Krallık döneminin bir başka özelliği ekonominin daha ileri bir düzeye çıkmasıydı. Sulamaya dayalı yoğun tarım teknikleri ve ekim için en uygun tarımsal ürünlerin seçimi bol ürün sağlayarak ekonomideki gelişmeye önemli katkıda bulundu. Demir teknolojisindeki ilerlemelerin yanı sıra bölgesel ve deniz aşırı ticaretin gelişmesi ticari etkinlikleri daha da artırdı.

Song hanedanının (960-1279) krallıklardan art arda ele geçirilerek Çin'de birliği yeniden sağladığı 970'lerde de bölgenin kültürel ve ekonomik canlılığı sürdü.

18 Brumaire Darbesi, Fransa'da Direktuar yönetimine son vererek Konsüllük dönemini başlatan ve böylece Napoléon Bonaparte'nin diktatörlük rejimini kurmasına uygun ortamı hazırlayan darbe (9-10 Kasım

1799). Fransız Devrimi'nin bu darbeyle fiilen sona erdiği görüşü yaygındır.

Darbe, Direktuar rejiminin son günlerinde Başkeşiş Sieyès ve Talleyrand tarafından planlandı. Darbe hazırlıklarına, başarsız Mısır seferinden dönüşünde halk tarafından coşkuyla karşılanan General Napoléon Bonaparte da katıldı. Sieyès başkanlığındaki *Conseil des Anciens* (Yaşlılar Meclisi) 9 Kasım 1799'da, *Conseil de cinq-cents*'la (Beş Yüzler Konseyi) *Conseil des Anciens*'in ertesi gün Saint-Cloud Şatosu'nda toplanmasına karar verdi. Kararın görünürdeki gerekçesi meclisleri Jakobenlerin olası bir darbe girişimine karşı korumaktı. Ama asıl amaç meclis üyelerini başkentten uzaklaştırarak Bonaparte'nin birliklerinin denetimi altında olacakları bir yere taşımaktı.

Ertesi gün (19 Brumaire) Saint-Cloud'da toplanan *Conseil des Anciens*'in önünde kuşku uyandıran bir konuşma yapan Napoléon, daha sonra söylenileri duyan ve çevredeki birlikleri görerek gerçek darbenin kimin tarafından yapıldığını anlamaya başlayan *Conseil de cinq-cents* üyelerinin sözlü saldırılarına uğradı ve meclisin toplanacağı salondan kaçmak zorunda kaldı. Ama Sieyès, Lucien Bonaparte ve Joachim Murat sonunda askerleri kullanarak duruma egemen oldular ve *Conseil de cinq-cents*'i dağıttılar. *Conseil des Anciens* ise kendini feshettiğini, Direktuar rejiminin sona erdiğini ve Birinci Konsül Napoléon Bonaparte ve yardımcılarını Konsül Sieyès ve Konsül Roger Duclos önderliğindeki yeni Konsüllük yönetiminin kurulduğunu açıklamak zorunda kaldı. Bonaparte 14 Kasım'da Lüsemburg Sarayı'na yerleşerek yönetimi üstlendi.

18 Fructidor Darbesi, Fransa'da Direktuar(*) döneminde *Corps Législatif* (iki meclisli yasama organı) ve öteki yönetim organlarını aşırı tutuculardan temizlemek üzere düzenlenen darbe (4 Eylül 1799). Direktuar yönetimi Napoléon Bonaparte'tan, yasama organının toplandığı Tuileries Sarayı'nı koruyan birliklere komuta edecek bir generali Paris'e göndermesini istedi. Birliklerin komutasını üstlenen General Pierre-François Charles Augereau 4 Eylül 1799'da düzenlediği baskınla 130'dan fazla kralcı ve karşıdevrimciyi meclisten çıkardı. Darbeden sonra Direktörler Meclisi üyesi Barthélemy markisinin yanı sıra birçok meclis üyesi, gazeteci ve yönetime bağlılık yemini etmeyen rahip Guyana'ya sürüldü. Kralcılar böylece bir kez daha ağır bir darbe yemiş oldu. Ama ordunun kazandığı gücü pekiştiren darbe, Napoléon'un orduya dayanarak kuracağı diktatörlük rejimine zemin hazırladı.

On Üç Yıl Savaşı, Polonya'yla Töton Şövalyeleri arasındaki savaş (1454-66). Prusyalıların ülkeyi yöneten Töton Şövalyeleri'ne karşı ayaklanmalarıyla başlayan savaş, II. Toruń Antlaşması'nın (19 Ekim 1466) imzalanmasıyla sona erdi. Ayaklanan Prusyalılar, Polonya kralı IV. Kazimierz'den yardım talebinde bulundular. Kazimierz bu isteği kabul etti ve 1462'deki Puck Çarpışması'nda şövalyeler karşısında kesin bir zafer kazandı. Töton Şövalyeleri II. Toruń Antlaşması'yla Pomeranya'nın doğusunu ve Prusya'nın batısını Polonya'ya bıraktılar ve Polonyalılara da Töton tarikatına girme izni verdiler.

17. enlem, Vietnam'da, Cenevre Anlaşmaları'yla (1954) belirlenen geçici askeri sınır çizgisi. Sınır gerçekte 17. enlemin üzerinden değil güneyinden geçiyor ve kabaca Ben Hai Irmağını (song) izleyerek Bo Ho Su köyüne, buradan da batıdaki Laos-Vietnam

sınırına kadar uzanıyordu. Gene anlaşma uyarınca sınır çizgisinin her iki yanında, 5 km genişliğinde askerden arındırılmış birer bölge olacaktı.

Cenevre Anlaşmaları'nda söz konusu sınır çizgisinin "hiçbir biçimde siyasal bir sınır ya da ülke sınırı olarak yorumlanamayacağı" belirtilmişti. Ama anlaşmanın hükümleri uygulanmadı ve 17. enlem uygulaması Kuzey Vietnam'la Güney Vietnam arasında siyasal sınır durumuna geldi.

Oña, Pedro de (d. 1570?, Los Confines, Şili - ö. 1643?, Lima, Peru). Şili'nin ilk tanınmış şairi.

Lima'daki San Marcos Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra orduya girerek Yerlilerle yapılan çeşitli çarpışmalara katıldı. En ünlü yapıtı, uyaklı beyitlerden oluşan manzum destanı *Primera parte de Arauco domado*'dur (Arokan Fethinin İlk Bölümü). 1556-60 arasında Peru genel valisi olan Canete markisinin kahramanlıklarını konu alan yapıtı, yer yer İspanyol şair Alonso de Ercilla'nın ünlü *La Araucana* (1569-89; Arokanlar) şiirine dayanır. Oña'nın öbür yapıtları arasında, Aziz Ignacio de Loyola'yı konu alan *El Ignacio de Cantabria* (1639; Cantabria'lı Ignacio) adlı dinsel şüpheliyle *Temblor de Lima en 1609* (1609 Lima Depremi) yer alır.

Onaç Barajı, Burdur ilinde, Onaç Deresi üzerinde kurulu toprak-kaya dolgu baraj. Yapımına 1964'te başlanan baraj 1967'de işletmeye alındı. Baraj 5.500 ha'lık bir alanda taşkınları denetlemektedir. 77.000 m³ dolgu hacmine sahip olan baraj gövdesinin temelden yüksekliği 31 m'dir. Normal su yüksekliğinde gölünün su toplama hacmi 8 milyon m³, göl alanı ise 134 km²'dir.

Onagraceae, *Myrtales* takımından, özellikle Yenedünya'nın ılıman kesimlerinde toplanmış 21 cinsin oluşturduğu familya. Bu familya üyelerinin çiçek parçaları, bazı ayrık örnekler dışında, upık olarak dörtlü bir plana (dört taçyaprak, dört çanak yaprak, dört ya da sekiz erkekorgan) göre düzenlenmiştir; yumurtalıklar ise alt durumludur.

Onagraceae'nin ılıman kuşağa özgü üyeleri içinde en yaygını *Epilobium*'dur; bunlardan yakıotu (*E. angustifolium*), ucunda tüy demeti bulunan tohumlarıyla ayırt edilir. Gene yaygın cinslerden bin olan *Oenothera* 80 kadar türü kapsar; beyaz, sarı ya da pembe çiçekleri vardır. Kimi türlerinden bahçelerde süs bitkisi olarak yararlanılırsa da bu cins asıl genetik ve evrim çalışmalarına önemli bir malzeme oluşturmaz.

Dünyaya tropik ve astropik bölgelerden yayılan küpeçiçekleri(*) (*Fuchsia*) gösterişli biçimleriyle ev ve bahçelerin vazgeçilmez süsleridir. Anayurdu Kuzey Amerika'nın batısı ve Şili olan *Clarkia*, bazılan süs olarak yetiştirilen 35 türü kapsar. Renkleri morumsu kırmızıdan pembeye ve eflatuna kadar değişen çiçeklerinin yüzeyi genellikle iri lekeli ya da noktacıktır. Meksika ile Panama arasındaki bölgelerde yetişen 17 türün oluşturduğu *Lopezia* cinsinin bazı üyeleri de bahçe ve seralarda yetiştirilir; bu türler biri verimsiz iki erkekorganı bulunan, ilginç yapılı küçük çiçekleriyle tanınır.

Ekşidünya ile Yenedünya'nın nemli ve bataklık kesimlerinde rastlanan *Ludwigia* cinsi 75 kadar çalı ve bir yıllık otsu bitki türünü kapsayan geniş bir cinstir. Familyanın öbür önemli cinsleri arasında başlıca *Boisduvalia*, *Circaea*, *Gaura*, *Gayophytum* ve *Hauya* sayılabilir.

Onalar, Tierra del Fuego Adasında yaşamış Güney Amerika Yerli halkı. Lehçeleri ve kültürleri farklı. Şekilnam ve Haus kollarına ayrılırdı. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen Onalar avlanma bölgeleri belirlenmiş 40-120 kişilik babayanlı topluluklar halinde yaşarlardı. Erkekler evlenecekleri kadınları başka toplulukların üyeleri arasından seçerlerdi. Erginlik çağına giren erkekler için topluma katılma törenleri (*klóketen*) düzenlenirdi. Kadınların alınmadığı bu törenlerde, yaşlılar kadınların egemen olduğu eski düzenin erkeklerce yıkılmasını işleyen bir efsaneyi genç erkeklerle aktarırdı. Onalar günah işleyenleri cezalandıran üstün bir varlığa inanırlardı.

Onan, Necmettin Halil (d. 1902, Çatalca - ö. 18 Ağustos 1968, İstanbul), şair ve edebiyat tarihçisi.

İstanbul'da Vefa Sultanisi'ni bitirdikten sonra İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Türk Edebiyatı Bölümü'ne girdi. Kurtuluş Savaşı sonrasında Ankara'ya gitti; öğrenimini savaştan sonra 1925'te tamamlayabildi. 1931-33 arasında Anadolu Ajansı'nda çalıştı, özel okullarda ve devlet okullarında edebiyat öğretmenliği, 1931-39 arasında Adana, Ankara ve İzmir'de liselerde müdürlük yaptı. Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi (1939-42), yükseköğretim genel müdürü (1942-46) olarak çalıştı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Türk edebiyatı dersleri verdi. 1946'da profesörlüğe getirildi, 1959'da emekli oldu.

Nedim (1919), *Dergâh* (1921-22), *Anadolu* (1924), *Hayat* (1926-28) gibi dergilerde aruz ve hece ölçüleriyle yazdığı şiirlerinde aşk ve doğanın yanı sıra ulusal duyguları da işledi. Ortaokullar için dilbilgisi kitapları hazırladı, Divan şiiri üzerine incelemeler yaptı. Dil ve edebiyat konusundaki çalışmalarını *Dilbilgisi* (1934; Ahter Onan ile birlikte), *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi* (1940), *Dilbilgisi* (1943, 2 cilt), *Dilbilgisi* (1942; Avni Başman, Tahir Nejat Gencan, Mithat Sadullah Sander ile birlikte), *Namuk Kemal'in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi* (1950) ile Fuzulî'nin yapıtının eleştirili bir basımı olan *Leyla ve Mecnun* (1956) adlı kitaplarında topladı. İşleyen Yara adlı bir romanı 1931'de *Vakit* gazetesinde tefrika edildi. *Çakıl Taşları* (1927) ve *Bir Yudum Daha* (1933) adlı şiir kitapları vardır.

Onar, Süddik Sami (d. 1898, İstanbul - ö. 9 Ağustos 1972, İstanbul), Türk hukukçu.

Vefa Sultanisi'nin ardından 1923'te İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdi. 1924-26 arasında Paris Hukuk Fakültesi'nde okudu.

Onar
Ara Güler

İstanbul Ticaret Mahkemesi'nde bir süre hakimlik yaptı. Mülkiye Mektebi ve Galatasaray Lisesi'nde ders verdi. 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra İstanbul Üniversitesi'ne idare hukuku profesörü oldu. Ertesi

yı ordinarıyüs profesörlüğe yükseltildi. İki kez fakültenin dekanlığına getirildi (1934, 1942). Üniversite özerkliğinin sağlanmasından sonra İstanbul Üniversitesi rektörlüğüne seçilme gelen ilk rektör oldu. Toulouse Üniversitesi'nden hukuk doktoru payesi aldı (1948). İdare Hukuku ve İdari İlimler Enstitüsü'nü kurdu (1949) ve ölümüne değin bu kurumun müdürlüğünü yaptı. 1959'da yeniden rektör seçildi. Demokrat Parti (DP) iktidarının son günlerindeki öğrenci olayları sırasında gösterilere katıldığı için polisler sert davranışlarıyla karşılaşmıştı. 1960'ta yeni anayasanın ön projelerini hazırlamakla görevli bilim kuruluna başkanlık etti. Daha sonra 147 öğretim üyesinin üniversiteden uzaklaştırılmasını protesto ederek rektörlük görevinden istifa etti. Yeniden aday gösterilerek aynı göreve seçildi, 147'ler sorununun çözümünde ve bu öğretim üyelerinin görevlerine dönmelelerinde etkin rol oynadı. Rektörlük görevini Kasım 1963'e değin sürdürdü.

Medeni hukuk, devletler hukuku, borçlar hukuku, icra ve iflas hukuku alanında çeşitli yapıtlar veren, Türkçe ve yabancı dillerde yayımlanmış 40 kadar bilimsel makalesi bulunan Onar'ın en önemli yapıtları *İcra Hukukunda Temel Bilgiler* (1968), *Adliye Hukukunun Umumi Esasları* ve Türk idare hukukunun klasikleri arasında sayılan *İdare Hukukunun Umumi Esasları*'dır (3. bas. 1966-67, 3 cilt). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 1977'de anısına *Onar Armağanı*'nı yayımlamıştır.

Onaran, Âlim Şerif (d. 5 Şubat 1921, Kula, Manisa), yönetmenler üzerine çalışmalarıyla tanınan sinema tarihçisi.

1946'da Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdi. 1947-53 arasında maiyet memurluğu ve kaymakamlık yaptı. 1953'te İstanbul Emniyet 1. Şube Müdürlüğü'ne getirildi. 1956'dan sonra bir yandan Emniyet Genel Müdürlüğü'nün değişik kademelerinde çalışırken, bir yandan da filmlerin denetlendiği Sinema Filmleri Merkez Kontrol Komisyonu'nda önce raportör üye, sonra da başkan olarak görev yaptı. 1969'da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, 1974'ten sonra aynı üniversitenin Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne bağlı Basın-Yayın Yüksekokulu'nda sinema dersleri vermeye başladı. 1976'da Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesinde Sinema-Televizyon Bölümü'nü kurdu ve yönetti. 1983'te Marmara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu'nun müdür yardımcılığına ve Sinema-Televizyon Bölümü başkanlığına getirildi. 1987'de emekli olduktan sonra hem bu okulda, hem de İstanbul Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu ve Mimar Sinan Üniversitesi Sinema-Televizyon Enstitüsü'nde ders vermeyi sürdürdü.

1966'da doktora, 1973'te doçentlik tezini veren Onaran 1977'de Türkiye'nin ilk sinema tarihi profesörü oldu. Doktora tezi

Onaran
Âlim Şerif Onaran'ın izniyle

Sinematografik Hürriyet (1968), doçentlik tezi ise *Muhsin Ertugrul'un Sineması* (1981) adıyla yayımlandı. Onaran'ın *Lütfi Ömer Akad'ın Sineması* (1977, yb Lütüfi Ö. Akad, 1990) ve *Sinemaya Giriş* (1986) adlı kitapları da vardır. 1992'de yayımlanmaya başlayan ve Ağustos 1993'te tamamlanan 16 ciltlik *Binbir Gece Masalları* çevirisi, Joseph-Charles Mardrus'un Arapçadan çevirdiği ve 1899-1904 arasında yayımlanan Fransızca yapıta dayanmaktadır.

onarım ve koruma, insanların sahip oldukları nesnelerden elde ettikleri yarar olabildikince uzatmak amacıyla yaptıkları çalışma. Bugün bu kavramlar doğal ve kültürel varlıkların bakımı ile elden geldiği kadar bozulmadan ileriki kuşaklara aktarılması için yapılan çalışmaları anlatmaktadır.

Koruma hem doğal, hem kültürel varlıklar için, onarım ise daha çok kültürel varlıklar için söz konusudur. Doğal güzellikler, ilginç jeolojik ve coğrafi oluşumlar, soyu tükenmekte olan hayvan ve bitkiler doğal varlıklardır. Bilim, tarih, sanat açılarından değerli olan yapıtlar ise kültürel varlıkları oluşturur. Buna her türlü yazılı ve basılı belge, doküman ve el işi girer. Araçlar, aygıtlar, hatta makineler de bunlara katılır. Kültür varlıkları taşınır ve taşınmaz olarak ayrılır. Eski yapılar ve mimarlık anıtları taşınmaz kültür varlıklarıdır.

Taşınır varlıkların onarımı ve korunması, daha çok kapalı yerlerde, yani müzelerde ya da özel koleksiyonlarda yapılır. Genelde taşınmaz varlıkların onarımı anlamına gelen restorasyon ise yerinde yapılacak çalışmalara bağlıdır; bu da özel önlemler gerektirir.

Tarih. Onarım ve koruma çalışmaları genelde insanın çevresinde bulunduğu şeyleri kullanmaya, onlarla işine yarar aletler üretmeye başlaması kadar eskidir. Büyük bir olasılıkla ilk insanlar da bugünküler gibi, sahip oldukları nesnelerin temizlik ve bakımını yapıyor, onarım ve yenileştirmelerle kullanım süresini uzatmaya çalışıyorlardı. Ama, yapıtların onarımına önem verilmeyip yok olmaya bırakıldığı, yenileştirmeden çok yenilemeye gidildiği de olmuştur. Buna özellikle yapılarda rastlanır. Yapılar kullanılan malzemelere ve yapım yöntemlerine bağlı olarak, deprem ya da yangın gibi bozucu etkenlerden büyük ölçüde hasar görür. Böyle yapıları onarmak, bazen yeniden yapmaya göre daha zor ve pahalı olur. Bu durumda da yapılar öncece bırakılır ya da yenilenir. Türkiye'de çok sayıda bulunan antik kentlerin bazısında olduğu gibi, insanların deprem türünden büyük bir doğal afetten sonra eski yerleşmelerini bırakıp başka yerlere göçtüğü bile görülmüştür.

Tarih boyunca pek çok hükümdar bayındırlık çalışmalarını desteklemiş, yapı sanatının ilerleyip zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Ama çalışmalarını bilinçli bir biçimde onarım ve koruma alanına yönlendiren ilk yönetici Ostrogot kralı Theoderich'tir. Bu kral uzun egemenliği süresince başkenti Ravenna'dan yönettiği Batı Roma İmparatorluğu topraklarındaki mimarlık yapıtlarını korumuş, onların bakım ve onarımlarının yapılması için alt düzey yöneticilerine buyruklar göndermiş ve para yardımı yapmıştır. Theoderich'in en ilginç yanı, yapıları çevreleriyle düşünmüş olması, onların yalnızca korunacak ölü nesneler değil, işlevlerini sürdüren canlı yapıtlar gibi görmüş olmasıydı.

Daha sonraki dönemlerde de onarım ve koruma çalışmaları yapılmışsa da, 5. yüzyıldaki bu bilinç düzeyine ancak 19. yüzyılda yeniden ulaşıldığı söylenebilir. Yavaş yavaş yaygınlaşan bilimsel düşünce, Avrupa ülkelerinde başta tarih olmak üzere arkeoloji, mimarlık ve sanat tarihi konularına ilgi

duyulmasına yol açtı. Eski yapıların öğrenilmesi, bir yandan da onlara özgü bazı öğelerin çağdaş yapılarda yinelenmesine götürdü. Ayrıca sanayileşmenin getirdiği yeni yapı malzemeleri ve yeni yapı yöntemleri, gotik katedraller gibi kendi zamanlarında bitirilememiş bazı yapıların yeniden ele alınıp eski tasarımlara ya da bitmiş örneklerle göre tamamlanmasına olanak sağladı. Bütün bunlar tarihsel yapıtlara karşı yeni bir ilgi uyandırdı.

19. yüzyılda onarım ve koruma alanında en önde gelen ad Fransız mimar Eugene Emmanuel Viollet-le-Duc(*) oldu. Viollet-le-Duc eski yapıların onarılması konusuna kendine özgü bir bakış açısı getirdi. Restorasyondan, bitmemiş ya da harap durumdaki bir yapının, eskiden olduğu ya da olması gerektiği duruma getirilmesini değil, mimarın tasarladığı yeni bir biçime sokulmasını anlıyordu. Restorasyon uygulamalarını da bu doğrultuda gerçekleştirdi. Bugün geçerliliğini yitirmiş olmasına karşın Viollet-le-Duc'un bu düşüncesi, yapıların yenileştirilmesi, onarımı, bakımı ve koruması konusunda insanları tartışmaya yönelten ilk kuramsal yaklaşım olması nedeniyle önemlidir. Kısa zamanda, bunu izleyen başka düşünce ve uygulamalar tarihsel yapıtların korunmasıyla ilgili yasal düzenlemelere gidilmesine yol açtı. Fransa dışındaki ülkelerde de benzer gelişmeler oldu.

20. yüzyılda bu alandaki çalışmalar daha da yoğunlaştı. İnsanlar eski yapıtları tarihsel miraslarının önemli birer ögesi olarak görmeye, onları çevre kirlenmesi, reklam panoları, trafik işaretleri, telgraf ve telefon telleri gibi pek çok bozucu etkene karşı korumaya başladılar. Bu konudaki ilk girişimlerden biri 1904'te Madrid'de toplanan VI. Uluslararası Mimarlar Kongresi'ydı. Bu toplantıda mimarlık yapıtlarının korunması ve onarımı konusunda bazı tanımlar getirildi, uygulamaya ilişkin kararlar alındı.

Bundan sonraki önemli çalışma 1931'de Atina'da toplanan Tarih ve Sanat Değeri Taşıyan Anıtların Korunması Kongresi oldu. Kongrenin sonunda onarım ve koruma ilkelerini belirleyen "Yenileştirme Bildirgesi" (Carta del Restauro) adlı belge ortaya çıktı. 1933'te Akdeniz'de bir gemide toplanan IV. CIAM'da (Uluslararası Çağdaş Mimarlık Kongreleri) ele alınan konular arasında onarım ve koruma da bulunmaktaydı. Çağdaş mimarlık ve kent tasarımı açısından büyük önemi olan bu kongrenin sonuçları Atina Antlaşması adlı yapıtta toplandı. Burada altı başlık altında tarihsel anıtların ve mimarlık değerlerinin korunması konusuna değinilmişti.

Bunu "Venedik Tüzüğü" adlı belge izledi. Tam adı "Tarihsel Anıtların ve Yerleşmelerin Korunması ve Onarımı İçin Uluslararası Tüzük" olan bu belge, 1964'te toplanan II. Uluslararası Tarihsel Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde verilen kararların içiyordu. Öteki belgeler gibi bu tüzük de onarım ve korumacılık alanında önemli yol göstericilerden biri oldu.

Bütün bu çalışmalar 1975'te doruğuna ulaştı. Avrupa Konseyi tarafından "Avrupa Mimarlık Mirasını Koruma Yılı" olarak benimsenen bu yıl içinde "Amsterdam Tüzüğü" adıyla bilinen belge hazırlandı ve bütün ülkeler ona katılmaya çağrıldı. Burada en son bilimsel çalışmaların ışığı altında bütün Avrupalıların, hatta insanlığın malı olan mimarlık yapıtlarının çevreleriyle birlikte korunmasına ilişkin ilkeler belirlendi, önlemler önerildi. Amsterdam Kongresi'ne Türkiye'den de bir kurul katıldı.

Bugün başta UNESCO ve Avrupa Konseyi olmak üzere pek çok uluslararası örgüt onarım ve koruma konusunda çalışmakta-

dır. Bunların arasında Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), Uluslararası Kültürel Mirası Koruma ve Bakım Merkezi (ICCROM), Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), Uluslararası Korumacılık Enstitüsü (ICC), Doğa ile Kaynaklarının Korunması İçin Uluslararası Birlik (IUCN), Avrupa Kültür ve Tarih Mirasını Koruma Dernekleri Uluslararası Federasyonu (EUROPA NOSTRA) gibi kuruluşlar vardır. Türkiye de üye olmak ya da şube kurmak gibi yollarla bu kuruluşların çalışmalarına katılmaktadır.

Türkiye'de onarım ve koruma. Türkiye'de tarihsel yapıtların saklanması, korunması, mimarlık anıtlarının onarılması ve yenileştirilmesi konularındaki ilk bilinçli adımlar 19. yüzyılda atıldı. Daha önce bazı padişahların eski yapıları onartmaları ya da özellikle Bizans'tan kalmış heykel, yazıt, sütun başlığı türünden yapıtları belli bir yerde saklatmaları gibi müzeciliğin öncüsü sayılacak nitelikte girişimler olmuştu. Ama hemen hiçbir dinsel yapının onarımına girişilememişti. Türk-İslam kültürü dışında kalan yapıtlar ise kendi yazgılarıyla baş başa bırakılmış, hatta bazen bilinçli biçimde yok edilmişti. Bunun en iyi örneklerinden biri bazı antik kentlerin padişah fermanıyla yabancı ülkelere verilmesi ve buradaki yapıtların taşlarının tek tek sökülüp yurtdışına götürülmesiydi. Pergamon kentinin önemli yapıları (örn. Zeus Sunağı) bu yolla Berlin'e taşınmış, orada yapılan özel bir müzede yeniden kurulmuştu.

Türkiye'deki ilk müze 1846'da kuruldu (bak. müze). 1848'de çıkarılan birinci ve ertesi yıl çıkarılan ikinci Ebnîye Nizamnamesi'yle, dinsel yapıtların avlularında ya da kamuya ait alanlarda yapı yapılmasını yasaklayarak sınırlı bir koruma anlayışı getirildi ve ilk kez taşınmaz varlıkların yıkılması, değiştirilmesi, çevrelerinde zarar verecek çalışmaların yapılması yasaklandı. Doğrudan eski yapıtları ve tarihsel anıtları koruma amacına yönelik ilk yasal düzenleme ise 1868'deki Âsâr-ı Atika Nizamnamesi'ydı. 1874'te kabul edilen ikinci Âsâr-ı Atika Nizamnamesi'yle bu konuda bir adım daha atıldı. 1881'de İstanbul'daki Müze-i Hümayun müdürlüğüne getirilen Osman Hamdi Bey'in(*) bu alandaki çalışmaları 1824'te üçüncü, 1906'da da dördüncü Âsâr-ı Atika Nizamnamesi'nin çıkarılmasını ve eskisine göre daha sıkı korumacılık önlemleri alınmasını sağladı. 1912'de bir Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi çıkarıldı. Daha sonra oluşturulan İstanbul'da Mütetekkil Muhafaza-i Âsâr-ı Atika Encümeni, özellikle bu kentteki tarihsel yapıtların saptanması konusunda çalışmalar yaptı (bak. Âsâr-ı atika nizamnameleri).

Cumhuriyet'in ilanından sonra bu konuda bir boşluk dönemi yaşandı. Yeni Türk devleti bir yandan geçmişine bilimsel bir bakış açısıyla sahip çıkmak, bir yandan da Osmanlı Dönemini anımsatacak her türlü girişime karşı koymak gibi bir ikileme karşı karşıya kalmıştı. 1931'de Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu bu konudaki ilk adım oldu. Bundan sonra pek çok yapı onarıldı, Ayasofya gibi bazı anıtlar müzeye çevrilerek koruma altına alındı, Kültür Bakanlığı tarafından eski yapıtları saptama çalışmaları başladı. Eski yapıtlarla ilgilenen en önemli kuruluşlardan biri olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün çalışmaları 1935'te çıkarılan bir yasayla yeniden düzenlendi. 1933'te Abideleri Muhafaza Heyeti adlı bir örgüt bu alandaki ilk kararları almış, ülke düzeyinde 3.500 kadar yapıtları tarihsel anıt olarak belirleyerek bunların onarım raporlarını hazırlamıştı. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1946'da hazırlanan

"Türkiye Tarihi Anıtlar Ontasansı"nda da yapıtlar kümelendirildi.

Cumhuriyet döneminde korumacılık konusundaki en önemli karar 1951'de çıkarılan bir yasayla Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun(*) kurulmasıydı. İlgili uzmanlarla üst düzey yöneticilerinin oluşturduğu bu bilimsel kurul, pek çok tarihsel anıtın, mimarlık yapıtlarının korunması ve onarılmasına ilişkin kararlar aldı; 1983'te dağılıncaya değin bu konuda etkinlik gösteren en önemli kuruluş oldu. Kurulun çalışmaları arasında, kendisine verilen yetkiye dayanarak 1967'de Türkiye adına "Venedik Tüzüğü"nü benimsemek de vardı. Türkiye'de de önceleri, yalnız eski yapıtlar ya da tarihsel anıt olarak belirlenen yapıtlar koruma altına alınıp onarılmış, ama içinde bulundukları çevre düşünülmemişti. Bu da bir süre sonra anıtların olduğu gibi kalmasına karşın, çevrelerinin hızla değişmesine, hatta yapıtlar çevre arasında bir yabancılaşmanın doğmasına yol açmıştı. Tarihsel yapıtların çevreleriyle birlikte ele alınması gereği 1970'lerin başında benimsenmeye başladı; "sit", "tarihsel sit", "sit alanı", "sit bölgesi", "sit koruma", "sit koruma planı" gibi bu konuya yönelik koruma ve planlama önlemlerini tanımlayan kavramlar ortaya çıktı ve bunların uygulanmasına ilişkin yasal düzenlemeler yapılmaya başladı. Gene bu döneme değin başta dinsel yapıtlar olmak üzere yalnız anıtsal mimarlık yapıtlarının onarım ve korunmasına öncelik tanınırken, giderek konut gibi sivil mimarlık örneklerinin, hatta ilginç özellikler taşıyan anonim yapıtları kırsal yapıtların da koruma altına alınması gereği duyulmaya başladı, korumacılığın kapsamı bu yöne doğru da genişletildi.

1973'te çıkarılan Eski Eserler Kanunu, Türkiye'de bu konudaki ilk yasadı (bak. eski eser). Bu tarihten sonra eski yapıtların bakımı ve onarımı konusunda önemli adımlar atıldı. Bunların en önemlilerinden biri, yenileştirmenin mimarlık eğitimi veren okullarda lisansüstü uzmanlık eğitimi dalı haline gelmesiydi. Bu tür bir eğitim ilk kez 1952/53 ders yılında İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Mimarlık Fakültesi'nde konuk öğretim üyesi olan Paolo Verzone tarafından başlatıldı; 1966'da da Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Mimarlık Fakültesi'ne bağlı Restorasyon Bölümü kuruldu. Bunu 1970'lerde başka mimarlık fakültelerinin de aynı konuda eğitim vermeye başlaması izledi.

1982 Anayasası da doğal ve kültürel varlıkların korunmasına önem verdi. 1983'te çıkarılan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, o zamana değin yapılmış çeşitli yasal düzenlemeleri bir yasada toplamayı amaçlamakta, özel alanlara ilişkin sorunları da yönetmeliklerle çözmeye çalışmaktaydı. Yeni düzenlemelerle, eski yapıtların onarımı ve korunması çalışmalarında yerel yönetimlere daha çok sorumluluk ve söz hakkı verildi. Uygulamada görülen aksamlara karşın eski yapıtları yenileştirerek kullanma, özellikle de bunların turistik amaçlarla değerlendirilmesi eğilimi bu dönemde de sürdü. Bunlar arasında Türkiye Anıt Çevre ve Turizm Değerlerini Koruma (TAÇ) Vakfı'nın Boğaziçi'ndeki çeşitli yalı onarımları ile Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun (TTOK) Edirnekapi'da Kariye Camisi çevresindeki ve Ayasofya'da Soğukçeşme Sokakı üzerindeki konut yenileştirme çalışmaları, özellikle sivil mimarlık örneklerini konu alan uygulamalar olması nedeniyle dikkati çeker. İstanbul'daki bu uygulamalara başka kentlerdeki çalışmalar da eklendi.

1978'de İstanbul Belediyesi'nde Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) katkısıyla eski yapıları korumayı amaçlayan Tarihî Alanları ve Surları Koruma (TASK) Bürosu kuruldu. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1972'de gerçekleştirdiği Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı onarımı nedeniyle 1980'de Ağa Han Mimarlık Ödülü(*) kapsamında ödüllendirildi. Ama Türkiye'de düzenlenen en büyük koruma ve kurtarma girişimi ODTÜ öncülüğünde başlatılan Keban kazıları(*) oldu. Keban Barajı'nın oluşturacağı gölün suları altında kalacak olan kültür varlıklarını saptayıp belgelemek, kurtarmak ve korumak amacıyla 1966'da başlayan çalışmalar yerli ve yabancı eğitim ve bilim kurumlarının katılımıyla 1975'e değin sürdürüldü ve baraj gölünün dolmasıyla sona erdi.

1970'lerde ve 1980'lerde, uygulama dışında korumacılığa ilişkin çalışmalar arasında Türkiye'nin 1969'da tam üye olduğu ICC-ROM'un İstanbul'da bir yenileştirme ve koruma laboratuvarı kurması, 1984'te UNESCO ile ortaklaşa düzenlenen "S.O.S. İstanbul-Göreme" (İstanbul ve Göreme'nin Tarihî Alanlarını ve Anıtlarını Koruma Kampanyası), 1986'da İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile *Güneş* gazetesi tarafından yürütülen "Tarihî İstanbul Çeşmeleri Kurtarılmalıdır" gibi kampanyalar sayılabilir. Bu dönemde yapıların onarım ve korunmasını konu alan yayınlar da çoğaldı. Türkiye'de bu alandaki ilk dergi 1938'de Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yayımlanmaya başlayan *Vakıflar Dergisi*'ydi. Gene aynı kuruma ait *Rölöve ve Restorasyon Dergisi* de 1974'te çıkmaya başladı. İTÜ Mimarlık Fakültesi'ne bağlı Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü (MTRE) 1975-81 arasında *MTRE Bülteni*'ni çıkardı. TAÇ Vakfı da 1986'dan beri, ağırlıklı olarak yenileştirme konusunu işleyen TAÇ dergisini yayımlamaktadır. 1982'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından I. Restorasyon Semineri adı altında düzenlenen bilimsel toplantı da hem kuram, hem de uygulama alanında çalışanları bir araya getirerek onarım ve korumacılık konusunda geniş bir düşünce alışverişi sağlamaya yönelik bir girişimdi.

Türkiye'de eski yapıların yenileştirilme süreci. Türkiye'de bir yapının eski yapıt ya da tarihî anıt olarak belirlenmesi için önce tescil edilmesi gerekmektedir. Bir eski yapı üstünde herhangi bir işleme girişilmeden önce ilgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun, o yapının tarihîsel yapıt olup olmadığını belirlemiş, tarihîsel yapıtsa, hangi kümeye gireceğini de saptayarak tescil etmiş olması zorunludur. Yapıyla ilgili her türlü işlem bundan sonra bu kararlar doğrultusunda yapılır.

Bir yapının tarihîsel anıt ya da korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmesinde genellikle şu ölçütler yol gösterici olur: 1) Yapının kendi başına bir sanat yapıtı olması ve çevresine bu özelliğiyle bir zenginlik katması, 2) düzenleme, tasarlama, biçimlendirme gibi mimarlık özellikleri açısından belli bir türe girmesi, 3) toplumsal ya da ekonomik tarihin belirli bir dönemini yansıttığı olması, 4) yapımında, malzeme kullanımında bir yenilik oluşturması ya da artık yinelenemeyecek bir becerinin ürünü olması, 5) geçerli beğeni ile aynı yönde olmasa bile, kendi çağını temsil eden bir yapı olması, 6) ünlü bir tarihîsel kişi ya da olayla bağlantısı bulunması, 7) kent tasarımı açısından belli bir özellik, bir değer taşıması, 8) ünlü bir mimarın yapıtı olması. Tarihîsel yapıtlar üç ana kümede ele alınır.

Değişiklik yapılamayacak kadar değerli olanlardır. Bunlar için ancak onarım söz konusudur. İkinci kümedeki yapılar dış görünüşleri korunmak koşuluyla değiştirilebilecek yapıtlardır. Bunlara restorasyon işlemi uygulanabilir. Son olarak da korunmasına gerek olmayan, yani yenilenebilecek yapılar kümesi gelir. Yıkılıp yeniden yapılmalarında sakınca olmayan bu yapıtların yalnızca yükseklik, çatı eğimi gibi çevre koşullarına uyması koşulu aranır. Bu üç ana kümenin alt bölümlenmeleri de bulunmaktadır. Ayrıca Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu gerekli görürse bir yapı için özel koruma önlemleri de öngerebilir.

Onassis, Aristotelis (Sokrates) (d. 15 Ocak 1906, İzmir - ö. 15 Mart 1975, Paris, Fransa), Yunanlı armatör ve işadamı. Dev tanker ve yük gemileriyle, birçok ülke donanmasından daha büyük olan bir ticaret filosu kurmuştur.

Tütün ticaretinden zengin olan ailesi, Türk ordusunun İzmir'e girmesinden sonra 1922'de Yunanistan'a kaçtı. Onassis oradan

Onassis
Ara Güler

ailesince Güney Amerika'ya gönderildi ve Buenos Aires'teki United River Plate Telephone Co.'ya gececi santral memuru olarak girdi. Ayrıca bir aile dostunun yardımıyla gündüzleri tütün ithalatıyla uğraşmaya başladı. Arjantin'de ithal Doğu tütünlerinin kullanımını yüzde 10'dan 35'e yükseltince telefon şirketindeki işini bıraktı. Tütün satışlarından aldığı yüzde 5 komisyonla iki yılda 100 bin ABD Doları kazandı.

1928'de Yunan hükümeti adına Arjantin'le bir ticaret anlaşması için görüşmeler yapmakla görevlendirildi, ardından Yunanistan'ın Buenos Aires konsolosluğuna getirildi. Bu arada sigara üretimi ve hammadde ticaretine de el atarak işlerini büyüttü. Yirmi beş yaşına geldiğinde serveti 1 milyon ABD Doları'na ulaşmıştı. 1932'de bir Kanada şirketinden 120 bin ABD Doları'na altı yük gemisi satın aldı. Navlun ücretlerinin arttırılmasından sonra başka gemiler aldı; 1940'larda ve 1950'lerde filosunu daha da genişletti. 1953'te Monte Carlo Kumarhanesi'nin yanı sıra tiyatrolar, oteller ve başka taşınmaz mallara sahip olan Société des Bains de Mer'in çoğunluk hisselerini satın aldı. 1946'da evlendiği, armatör Stavros Livanos'un kızı Athina Livanos'tan 1960'ta boşanan Onassis, opera sanatçısı Maria Callas'la uzun süreli bir ilişkinin ardından 1968'de eski ABD başkanı John F. Kennedy'nin dul eşi Jacqueline Bouvier Kennedy ile evlendi. Öldüğünde tahminlere göre 500 milyon ABD Doları'nı aşan bir serveti vardı.

Onat, Emin (Halid) (d. 1908, İstanbul - ö. 17 Temmuz 1961, İstanbul), Anıtkabir'in tasarımcılarından biri ve İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Mimarlık Fakültesi'nin ilk dekanı olan çağdaş Türk mimar.

Emin Onat
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Beyazıt Numune Mektebi ve Vefa Sultanisi'nden sonra 1926'da Mühendis Mektebi'ne (sonradan Yüksek Mühendis Mektebi) girdi. Üstün başarıları nedeniyle üçüncü sınıftayken bu okula öğretim üyesi olmak üzere seçildi ve eğitimini tamamlaması için İsviçre'ye gönderildi. Zürih Teknik Üniversitesi'ne girdi, Otto Rudolf Salvisberg'in (1881-1940) öğrencisi oldu. Mimarlık eğitimi 1934'te tamamlayarak Türkiye'ye döndü. 1935'te Yüksek Mühendis Mektebi (sonradan Yüksek Mühendis Okulu) Mimarlık Şubesi'ne müderris yardımcısı olarak atandı. 1938'de profesör oldu ve bu okulun Mimarlık Şubesi başkanlığına getirildi. 1943'te de ordinaryüs profesör oldu.

1944'te Yüksek Mühendis Okulu İTÜ'ye dönüştürülünce, yeni kurulan Mimarlık Fakültesi'nin ilk dekanlığına seçildi; iki dönem bu görevi sürdürdü. 1951-53 arasında İTÜ'nün rektörlüğünü yaptı. 1954-57 arasında İstanbul milletvekili olduktan sonra gene üniversitedeki görevine döndü.

Emin Onat çağdaş Türk mimarlığı içinde önemli yeri olan bazı yapıların tasarımına katılmıştır. 1940'larda Türkiye'nin önde gelen mimarlarından biri olan Sedat Hakkı Eldem'le(*) birlikte İstanbul Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi (1944), Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi (1947), İstanbul Adalet Sarayı (1949) gibi yapıları yapmıştır. En önemli yapıtı ise Orhan Arda ile birlikte tasarladığı Anıtkabir'dir(*).

Emin Onat genel olarak tasarımlarını aklı ve işlevci doğrultuda gerçekleştirmiş bir mimardır. İsviçre'deki öğrenciliği sırasında yapıyı işlevlerinden yola çıkarak biçimlendirmeye yönelik çağdaş mimarlık ilkelerini tanıması, bunları daha sonraki tasarımlarında uygulamıştır. Onun bu özelliği, çağdaş yapılarda eski Türk mimarlığına özgü öğelerin kullanılmasıyla ulusal bir mimarlık yaratılabileceğinin düşünüldüğü bir dönemde, mimarlar arasında bir denge sağlanması açısından önem taşır. Gerek S. H. Eldem ile ortak çalışmalarında, gerekse çeşitli etkileri özgün ve çağdaş bir bireşime dönüştürme başarısını gösterdiği Anıtkabir tasarımı, bu yaklaşımın olumlu izleri açıkça görülür.

Emin Onat'ın Türk mimarlığına yaptığı önemli katkılardan biri de mimarlık eğitimi alanındaki çalışmalarıdır. Kuruluş aşamasında İTÜ'de bir mimarlık fakültesine de yer verilmesi onun bu çalışmalarının sonucudur. Zorlama yerine ikna etmeyi temel alan, alçakgönüllü kişiliğiyle öğreten olarak da büyük saygı görmüştür.

Emin Onat Türk mimarlarını uluslararası alanda da temsil etmiş, Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA) Türkiye kesiminden çekirdeğini kurmuş, 1948'de Lozan'da yapılan ilk genel kurula katılan Türk mimarları arasında yer almıştır. Mimarlık alanındaki çalışmalarını nedeniyle 1946'da Britanya Kraliyet Mimarlık Enstitüsü (RIBA) tarafından onursal yazışman üyeliğe seçilmiş, 1956'da

da AFC'deki Hannover Teknik Üniversite-si'nden onursal doktorluk unvanı almıştır. 1954'te kurulan Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), Mimarlar Oda-sı'nın 1 sicil numaralı üyesidir.

Onat, Hikmet (d. Mayıs 1882, İstanbul - ö. 14 Mart 1977, İstanbul), özellikle manzara resimleriyle tanınan 1914 Kuşağı ressamla-rından.

Hikmet Onat'tan bir Boğaziçi manzarası, 1961
Ara Güler

1903'te Deniz Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra Sanayi-i Nefise Mektebi Resim Bölümü'ne girdi. 1910'da Avrupa sınavını kazanarak Paris'e gitti. Orada Fer-nand Cormon'un atölyesinde akademik bir öğrenim görmesine karşın İzlenimcilige ya-kınlık duydu. I. Dünya Savaşı çıkınca 1914'te Türkiye'ye döndü. O sıralarda baş-ladığı resim öğretmenliğini emekli olana (1949) değin sürdürdü.

1917'de Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Şişli'de açtığı atölyede İbrahim Çallı, Nazmi Ziya Güran, Avni Lifij ve Namık İsmail ile birlikte savaş resimleri yaptı. Hikmet Onat sağlam bir akademik eğitim almıştı. İlk dönem çalışmalarının çoğu figürlü manzara-lardı, daha sonra salt manzaraya yöneldi, en çok deniz ve su görünümünü betimledi. "Kabataştan Manzara" (1922, İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi), "Derede Sandal" (1924) ve "Salacak" (1949) gibi resimlerinde bu özelliği açıkça görülür. İstanbul kıyılarından yaptığı sayısız resimle bir anlamda kentin değişen yüzünü de belgelemiştir.

Onate, Juan de (d. 1550?, Nueva España - ö. 1630), İspanya adına New Mexico koloni-sini kuran İspanyol fatih (*conquistador*). Zorba yönetimi sırasında günümüzde ABD'nin güneybatı kesimini oluşturan böl-genin keşfedilmesini sağlamıştır.

New Mexico topraklarını fethetme önerisi-nin 1595'te onaylanması üzerine, Ocak 1598'de 400 kişiyle yola çıktı. Temmuz 1598'de Rio Grande'yi geçerek San Juan'da koloni merkezini oluşturdu. Efsanevi hazi-neyi bulmak üzere çeşitli yerlere küçük gruplar gönderdiyse de bu araştırmaları sonuçsuz kaldı.

1607'de görevinden çekildikten sonra, vali-liği sırasında zalimlik, ahlaksızlık ve yanlış bilgi vermekten suçlu bulunarak unvanları geri alındı, ağır para cezasına çarptırıldı ve koloniden sürgün edildi. 1624'te hakkındaki karar bozuldu, ama görevine iade edilmedi.

Onay, Ahmet Talat (d. 7 Ocak 1885, Çankırı - ö. 17 Eylül 1956, Ankara), Türk halk edebiyatına ilişkin çalışmalarıyla ta-nınan araştırmacı. 1910'da Darülfünun-ı Os-mani'yi (sonradan İstanbul Üniversitesi) bitirdi. Öğretmenlik ve maarif müdürlüğü

yaptı. TBMM'de Çankırı (1923-35, 1943-46) ve Giresun (1935-43) milletvekili olarak bulundu. Türk halk edebiyatıyla ilgili araş-tırma ve incelemeleri yanında Kastamonu'da *Tiraje* dergisini (1910), Çankırı'da *Duy-gu* (1930-38) gazetesini çıkardı. *Halk Şiirle-rinin Şekil ve Nev'i* (1928), *Aşık Dirdli* (1928), *Çankırı Şairleri* (1931-33; 2 cilt), *Dasitan-ı Ahmed Harami* (1933, yb *Ahmed Harami Destanı*, 1946), *Aşık Tokatlı Nuri*

(1933), *Türk Şiirinin Vezni* (1933) başlıca yapıtlarıdır.

onayaklılar bak. Decapoda

onbaşı, silahlı kuvvetlerde, rütbece çavuş-tan sonra gelen erbaş. Bazı ülkelerin silahlı kuvvetlerinde onbaşılık kendi içinde de rütbelerle ayrılır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde manga komutan yardımcısı olan onbaşılar, okuryazar erler arasından sınavla seçilir.

Onbinlerin Dönüşü, Yunanca ANABASIS. Yunanlı tarihçi Ksenophon'un ünlü düzyazı yapıtı. Kardeşi II. Artakserkses'i devirerek Pers tahtını ele geçirmeye çalışan Kyros (Genç) için savaşan Yunanlı paralı askerle-rin öyküsünü anlatır. Kyros'un Kunaksa Savaşı'nda (İÖ 401) uğradığı ağır yenilgiden sonra, paralı askerlerin Babil yakınlarından Karadeniz'e kadar süren uzun yürüyüşünü de kapsar. Orduya daha önce er olarak katılmış olmasına karşın yürüyüşün başında komutanlığa seçilen Ksenophon, becerikli ve cesaretli yönetimiyle yürüyüşün başarıyla tamamlanmasında önemli rol oynamıştır.

Peloponnesos'taki Skillos'ta İÖ 386'dan hemen sonra yazılan ilk bölüm, canlı ve ayrıntılı bir anlatımı içerir. Bu bölümü Syrakusalı Themistokles takma adıyla ya-yımlayan Ksenophon'un İÖ y. 377'de kale-me aldığı ikinci bölüme kendini savunma kaygısı egemendir. İkinci bölümün bu özelliğine bakılarak, olaya ilişkin bir başka yapıta yanıt vermek için yazıldığı sanıl-maktadır. Yapıt Türkçeye *Anabasis*, *On-binlerin Dönüşü* (1944, 1984) adıyla çevril-miştir.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

Oncidium, salepgiller (*Orchidaceae*) famil-yasından, Amerika'nın tropik kesimleri ile Antiller'e özgü 750 kadar değişik biçimli orkide türünün oluşturduğu cins. Çoğun-lukla başka bitkilerin üzerinde yetişen bu türlerin, büyüklükleri 6 mm ile 10 cm arasında değişen sarı çiçekleri vardır. Çiçek-ler genellikle uzun saplar üzerinde bulunur ya da başaklar oluşturur. Bazı türleri, lekeli görünümlü çiçeklerinden ötürü kaplan or-

Oncidium kramerianum
Walter Chandoza

kidesi ya da an orkidesi gibi adlarla anı-lır.

Ondalık Sınıflandırma Sistemi, EVREN-SEL ONLU SINIFLANDIRMA SİSTEMİ ya da BRÜKSEL SINIFLANDIRMA SİSTEMİ olarak da bilinir, bir tür kütüphane düzenleme sistemi. Bü-yük benzerlikler gösterdiği Dewey Ondalık Sınıflandırma Sistemi'nden(*) farklı olarak, bu sistemde Arap rakamlarının ve çeşitli simgelerin de kullanılması yoluyla daha kapsamlı düzenlemeler yapılabilir. Brüksel'deki Uluslararası Kaynakça Enstitüsü'nün Dewey Ondalık Sınıflandırma Sistemi'ni temel alarak hazırladığı uluslararası konu dizininden doğan sistem ilk kez 1905'te yayımlanmış ve daha sonra birçok dile çevrilmiştir.

Arap rakamlarıyla başka simgelerin birlik-te kullanılmasından oluşan karışık bir kod-lama sistemine dayanması bakımından Ko-lon Sınıflandırması Sistemi'ne(*) benze-mekle birlikte ondalık bölünmeye ve sıra-lamaya dayanması, kuramsal temelinin Dewey sisteminden kaynaklandığını göste-rir. Sürekli olarak gözden geçirilen sistem, kitaplardan çok sınıflandırılmış kartların düzenlenmesi için geliştirilmiş olmasına karşın, başta Avrupa'daki kütüphaneler ve Birleşmiş Milletler Kütüphanesi olmak üzere birçok kütüphanede kullanılmakta-dır. Bilim ve teknoloji alanlarındaki kulla-nımı da oldukça yaygındır. Ondalık Sınıflandırma Sistemi'nin Relative Index'i (İliş-ki Dizini) alfabetik olarak düzenlenmiştir.

ondes martenot, ONDES MUSECALES (Fran-sızcada "müzik dalgaları") olarak da bilinir, Maurice Martenot'nun 1928'de geliştirdiği elektronik müzik aleti. Salınimli radyo lam-balarının iki sesüstü dalga frekansında üre-tiği elektrik darbeleri iletilebilir ses dalga-boyu aralığında bir alçak frekans üretir. Bu frekans, sesüstü dalgaboyundaki iki dalga-nın titreşim hızlarının farkına eşittir ve bir hoparlör aracılığıyla yükseltilecek sese dönüştürülür. İletilebilen notaların üst armonik seslerinin filtre edilmesi yoluyla birçok tını, yani ses rengi elde edile-bilir.

Çalgının ilk biçiminde çalgıcının elinin bir tele yaklaşması ya da uzaklaşması yüksek frekanslarda değişiklik sağlıyor, böylece daha düşük frekansı değiştiriyor ve ses perdesinde değişiklik yaratıyordu. Daha sonra bir model klavyeye boydan boya bir tel genildi. Çalgıcı frekansı değiştirmek için tele dokunuyordu. Değişik bir başka tipte ise frekans değişiklikleri işlev gören bir klavye ile denetlenir. Arthur Honegger, Darius Milhaud ve Samuel Barber *ondes martenot* için beste yapmış müzikçiler ara-sındadır.

ondmetre bak. dalgaölçer

Ondo, Nijerya'nın batı kesiminde eyalet. 1976'da, Ondo ilinin Batı eyaletinden ayrılmasıyla oluşturuldu. Yüzölçümü 20.959 km²'dir. Benin Körfezi yakınlarındaki mangrov bataklık ormanını, orta kesimdeki tropik yağmur ormanını ve kuzeydeki Yoruba Tepelerinin yamaçlarındaki ormanlık savanı kapsar. Ekonomisi tarıma dayalıdır. Başlıca ürünler kuzeyde pamuk ve tütün, orta kesimde kakao, güney ve doğuda kauçukla kerestelerdir. Ayrıca ihraç edilmek üzere palmiye yağı ve tohumu üretilir. Kakao üretiminde ülkede en ön sırada yer alır. Çömlekçilik, bez dokumacılığı, terzi-lik, marangozluk ve demircilik geleneksel işkollardır. Maden kaynakları arasında kaolin, pirit, demir cevheri, petrol ve kömür sayılabilir. Ado-Ekiti'de dokuma fabrikası, Okitipupa'da palmiye yağı işleme fabrikası etkinlik gösterir.

Çoğunluğu Yorubaların oluşturduğu eyalet nüfusun büyük bölümü kentlerde yaşar. Ticaret ve sanayinin hızlı bir gelişme gösterdiği eyalet merkezi Akure'de bir tıbbi okuluyla politeknik yüksekokulu vardır. Öbür önemli kentler Ondo, Ado-Ekiti ve Owo'dur. Ikogosi Kaplıcası ve tarihi Idanre Tepeleri ilgi çekici yerlerdir. Nüfus (1991) 3.884.485.

Ondokuz Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı bak. Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 11 Nisan 1975'te Samsun'da kurulan üniversite. Çekirdeğini Hacettepe Üniversitesi'ne bağlı olarak 1973'te açılan Samsun Tıp Fakültesi oluşturur. 1983'te 2809 ve 1987'de 3389 sayılı yasalarla yeniden düzenlenen Ondokuz Mayıs Üniversitesi günümüzde Tıp, Fen-Edebiyat, Eğitim, İlahiyat, Ziraat ve Mühendislik fakültelerinden oluşmaktadır. Ayrıca üniversite bünyesinde Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimleri enstitüleri ile altı yüksekokul vardır. Ayrıca bak. üniversite.

Ondörtler, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından kurulan Milli Birlik Komitesi'nden (MBK) daha sonra ihraç edilen 14 subaya verilen ad.

27 Mayıs müdahalesinden sonra yönetimi ele geçiren ve Milli Birlik Komitesi'ni oluşturan subay kadrosu arasında siyasal amaç birliği yoktu. MBK içinde zamanla başlıca iki siyasal görüş biçimlendi. Birinci görüşe göre, 27 Mayıs müdahalesinin amacı demokratik sistemi yeniden kurmak, bunun için gereken hukuksal yapıyı oluşturmak, en kısa zamanda seçimleri yaparak iktidarı seçimle gelecek olan sivil yönetime devretmekle sınırlıydı. İkinci görüşe göre ise Türkiye'nin siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda yapısal sorunları vardı ve bunlar çözülmeden ülkede sağlıklı bir demokrasi kurulamazdı. Bu grup, iktidarın kısa sürede yapılacak seçimlerle yeniden sivilleştirilmesini kabul etmiyor ve askeri yönetimin uzun süre daha devam etmesi gerektiğini öne sürüyordu.

Bu sırada ülkenin siyasal yaşamında önemli rol oynayan Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel başkanı İsmet İnönü askeri yönetimin bir an önce sona erdirilmesi ve en kısa zamanda seçimlerin yapılarak iktidarın sivil yönetime devredilmesi yönünde ağırlığını koydu. İnönü'nün bu tutumu, MBK içinde birinci görüş yanlılarının güçlenmesini sağladı. Komite içindeki anlaşmazlıkların siyasal bir bunalıma dönüşmesi üzerine, 13 Kasım 1960'ta MBK başkanı Orgeneral Cemal Gürsel kendi imzasıyla bir bildiri

yayımlayarak MBK'nin çalışmalarının ülkenin yüksek çıkarlarını tehlikeye düşürecek bir duruma geldiğini, bu nedenle Türk Silahlı Kuvvetleri ile MBK üyelerinin talepleri üzerine MBK'yi feshettiğini açıkladı. Yeni oluşturulan MBK'de ise Fazıl Akkoyunlu, Rifat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoglu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmaz, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer ve Alparslan Türkeş'e yer verilmeyordu. MBK üyesi Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun inisiyatifile gerçekleşen bu operasyonla söz konusu kişiler Türk Silahlı Kuvvetleri'nden de emekli edilerek çeşitli görevlerle yurtdışına gönderildi.

MBK'den Ondörtler'in tasfiyesi 27 Mayıs rejiminin en önemli dönüm noktasını oluşturdu. Bu tasfiyeyle iktidarın seçimler yoluyla yeniden sivil yönetime devredilmesine karşı olan grup gücünü büyük ölçüde yitirirken, askeri yönetimin geçici olmasını savunan grup yönetimi kesin biçimde ele geçirmiş oldu. Öte yandan, Ondörtler bu olaydan sonra da siyasal etkinliklerinden vazgeçmeyerek gerek yurtdışında, gerekse yurda dönüşlerinden sonra birbirleriyle ilişkilerini sürdürdüler. Ama aralarında bir bütünlük oluşturamadılar ve farklı siyasal partiler içinde yer aldılar.

Günümüzde Ondörtler'den yalnızca Alparslan Türkeş, Milliyetçi Hareket Partisi genel başkanı olarak etkin siyasal yaşam içinde yer almaktadır.

Onega Gölü, Rusça ONEJSKOYE OZERO. Avrupa'nın ikinci büyük gölü. Rusya Federasyonu'nun kuzeybatısında, Ladoga Gölü ile Beyaz Deniz arasında yer alır. Yüzölçümü 9.720 km²'dir. Uzunluğu 248 km, en geniş yeri 80 km, en derin yeri ise yaklaşık 116 m'dir.

Pleistosen Bölümdeki (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) buzul hareketleri gölün kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzamasına yol açmıştır. Granit oluşumlu sarp kuzey ve kuzeybatı kıyıları ormanlarla kaplıdır; Petrozavodsk, Kondopoga ve Povenots'ta derin koylar vardır. Güney kıyıları ise dar, kumluk ve genellikle bataklıklarla kaplıdır. Gölde, toplam kara alanı 260 km²'ye yaklaşan 1.650 ada bulunur.

Göle dökülen 50 ırmak içinde en büyükləri, kuzeybatıdan gelen Şuya ve Suna ile doğudaki Vodla'dır. Onega'nın suları ise Svir Irmağına boşalır. Su düzeyindeki yıllık oynama yaklaşık 60 cm'dir. Bölgenin iklimi soğuktur. Kışlar ve küçük koylar kasım sonlarında, daha derin orta kesimler ise ocak ortalarında donmaya başlar.

Onega, Beyaz Deniz-Baltık Kanalı ile bu iki denize, Volga-Baltık Suyoluyla da Volga Irmağı havzasına bağlanır. Bu nedenle iç ve dış ticarete önemli rol oynar. Finlandiya, İsveç, Danimarka ve Almanya'ya gönderilen mallar Onega'dan gemilerle taşınır. Fırtınalardan korunmak için, Vitegra Irmağının ağzından başlayıp güney ve güneydoğu kıyıları boyunca uzanarak Svir Irmağının kaynağına ulaşan bir ara kanal açılmıştır. Kırkı aşkın balık türü içermesiyle de ekonomik önem taşıyan gölün kıyısında Petrozavodsk, Kondopoga ve Medvejyegorsk adlı kentler bulunur. Kiji Adasında dünyaca tanınmış bir mimarlık kuruluşu vardır.

Onelda Cemaati, KİTABI MUKADDES KOMÜNİSTLERİ olarak da bilinir, John Humphrey Noyes ve müritleri tarafından ABD'nin Putney kentinde (Vermont) 1841'de kurulan ütopyacı dinsel topluluk.

Noyes 1831'de hukuk öğrenimini yarıda bırakarak Andover İlahiyat Fakültesi'ne ve

Yale İlahiyat Okulu'na gitti. İnsanın iman ve irade gücüyle günahattan kurtularak kusursuzluğa erişebileceğini savunduğu için papazlığa atanması engellendi. Noyes ayrıca monogamiye ve kadınla erkeğin birbirlerine aşırı bağlanmasına karşı çıkıyordu. Görüşlerinin uygulanmasıyla cemaatinde her kadının her erkekle evli olduğu karmaşık bir uygulama ortaya çıktı. Noyes'a göre dinsel inanç olmadan sosyalizm olanaksızdı; önerdiği aile biçimi de bencillğe son verecekti. 1847'de, Hz. İsa'nın ruhunun daha önce dünyaya döndüğü, şimdi de Putney'de onların grubuna katıldığı savını ortaya attı. Ama çevrenin tepkisi nedeniyle Putney'den ayrılarak yeni bir cemaat kurmak üzere New York eyaletindeki Oneida'ya gitti.

İlk yıllarda 200 kişiden oluşan cemaat çiftçilik ve odunculukla uğraşarak zor koşullar altında varlığını sürdürdü. Ama yeni üyelerden birinin geliştirdiği çelik kapanların piyasaya sürülmesi Oneida'ya büyük gelir kazandırdı. Böylece kentte gümüş eşya, ipek işleme ve meyve konserveçiliği gibi zengin sanayiler gelişti. Cemaat çeşitli etkinlikleri düzenleyen 48 bölüm halinde ve 21 komitenin gözetiminde örgütlenmişti. Kadınlar da erkekler gibi çalışıyor, ama pratik nedenlerle saçlarını kısa kesiyor, pantolon ya da kısa etekli iş önlüğü giyorlardı. Kitabı Mukaddes Komünistleri, karmaşık evlilik ilişkilerine karşın serbest aşk suçlamalarını reddediyorlardı. Cinsel ilişki ve çocuk sahibi olma topluluğun düzenlemesi ve denetimi altındaydı. Çocuk yapmak isteyenler ancak dikkatli bir seçimden sonra birleşebiliyordu. Çocuklar yürümeye başlayınca dağın anneleriyle kalıyor, bundan sonra ortak kreşe veriliyordu.

Cemaatin en belirgin özelliklerinden biri eleştiri ya da çekidüzen toplantılandı. Önceleri cemaatin bütün üyelerinin katıldığı bu toplantılar, üye sayısının artmasıyla Noyes'in başkanlık ettiği komitelerin önünde yapılmaya başladı. Eleştiriye uğrayanlar için acımasız bir sınav olan bu toplantılar, büyük olasılıkla suçluluk ve saldırganlık duygularının boşaltılması yoluyla tedavi edici bir işlev de taşıyordu.

Grubun evlilik ilişkilerinin uyandırdığı tepki nedeniyle Noyes 1879'da bu uygulamadan vazgeçilmesini önerdi. Cemaatin yeniden örgütlenmesi girişimleriyle birlikte, Oneida'daki bütün sosyalist mülkiyet sistemi de sorgulanmaya başladı. Noyes ve bazı yandaşları Kanada'ya gitti, Noyes 1886'da orada öldü. Geriye kalan üyeler Oneida Community Ltd. adı altında bir anonim şirket kurdular.

O'Neill, Eugene (Gladstone) (d. 16 Ekim 1888, New York kenti - ö. 27 Kasım 1953, Boston, ABD), 1936 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan ABD'li oyun yazarı. *Beyond the Horizon* (1920; Ufkun Ötesinde), *Anna*

Eugene O'Neill
Collection of American Literature, Yale University Library

Christie (1922; *Anna Christie*, 1946), *Strange Interlude* (1928; *Araya Giren Garip Oyun*, 1945), *Ahl Wilderness* (1933; *Dellikanlı*) ve *The Iceman Cometh* (1946) gibi bir dizi başarılı oyununun ardından, ölümünden sonra 1956'da sahnelenen başyapıtı *Long Day's Journey into Night*'la (*Günden Geceye*) ününün doruğuna ulaşmıştır.

Gençliği ve ilk yapıtları. Gezici bir tiyatro topluluğunda çalışan İrlanda asıllı oyuncu James O'Neill'in oğluydu. Ortaöğrenimini Bronx ve Stamford'daki (Connecticut) yatılı okullarda tamamladıktan sonra 1906'da Princeton Üniversitesi'ne girdi. Ama bir yıl sonra, kendi deyimiyle "yaşam deneyimi" kazanmak için okulu bıraktı ve gemilerde çalışmaya başladı. Sonraki altı yıl boyunca Buenos Aires, Liverpool ve New York kıyılarında dolaştı, alkolle tanıştı ve intihar girişiminde bulundu. Yirmi dört yaşına geldiğinde bu düzensiz yaşama son vererek *New London Telegraph* adlı gazetede çalışmaya başladı. Ama kısa bir süre sonra vereme yakalanınca sanatoryuma yatırıldı ve orada geçirdiği altı ay (1912-13) içinde ilk oyununu yazdı. 1914'te Harvard'a giderek George Pierce Baker'ın tiyatro derslerini izledi. Baker'ın dersleri yapıtlarını etkilemediyse de, O'Neill bu dersler sayesinde düzenli çalışma olanağı buldu. İlk oyunu *Bound East for Cardiff* (Doğuya, Cardiff'e Doğru) 1916'da Massachusetts eyaletindeki Provincetown'da genç oyuncuların kurduğu bir deneysel tiyatrodaki sahnelendi. Konusunu O'Neill'in denizciler arasındaki yaşantısından alan bu tek perdelik oyunun kazandığı başarı üzerine, Provincetown'daki deneysel tiyatro oyuncuları aynı yılın sonbaharında *Oyun Yazarları Tiyatrosu*'nu kurarak New York'ta çalışmaya başladılar. Topluluk 1916-20 arasında, O'Neill'in denizcilik yıllarındaki deneyimlerine dayanarak yazdığı tek perdelik oyunların hemen hepsini sahneledi. 1920'de Broadway'deki Morosco Tiyatrosu'nda ilk uzun oyunu *Beyond the Horizon* sahnelendiğinde, O'Neill artık ünlü bir oyun yazarıydı. Eleştirmenleri çarpıcı gerçekçiliğiyle etkileyen bu yapıt, O'Neill'e dört Pulitzer Ödülü'nden ilkin (ötekileri *Anna Christie*, *Araya Giren Garip Oyun* ve *Günden Geceye* ile kazandı) getirdi. Sonraki 20 yıl içinde ünlü ABD dışına da yayılan O'Neill, Shakespeare ve Shaw'dan sonra yapıtları en çok sahnelenen ve yabancı dile çevrilen yazar oldu.

Olgunluk dönemi. O'Neill 1920-43 arasında 20'den fazla uzun oyun ile bir dizi kısa oyun yazdı. Bunlardan *The Emperor Jones* (1921; *İmparator Jones*, 1955) Siyah bir hamalın tropik adalardan birinde bir diktatöre dönüşmesinin, *The Hairy Ape* (1922; *Kıllı Goril*) işten çıkarılan bir gemi ateşçisinin toplum dışına itilişinin öyküsüdür. *Anna Christie*, Amerikan edebiyatında "altın kalpli fahişe" temasını işleyen yapıtların en klasik örneklerinden biridir. O'Neill'in kendi adı sorunlarından esinlenerek yazdığı *Desire Under the Elms* (1925; *Karaağaçlar Altında*, 1945) enest, çocuk öldürme ve günahların bedelinin ödenmesi gibi Yunan tragedyasına özgü temalar içerir. Zayıf bir çocuk, şehvet düşkünü bir baba ve evlilik dışı ilişkiden doğan çocuğunu öldüren bir annenin öyküsünü anlatan yapıt, yalın üslubu ve olayları melodrama kaçmadan anlatmayı başarması sayesinde bugün de 20. yüzyılın en başarılı Amerikan oyunlarından biri kabul edilir. Bu dönemin bir başka ürünü de anlatımcı diyaloglara ve simgesel öğelere yer veren *The Great God Brown*'dir (1926; *Büyük Allah Brown*, 1947). Amerikan tiyatrosundaki yenilikçi anlayışın habercilerinden sayılan bu oyunu, gene yenilikçi anlatıma

sahip başka oyunlar izledi. Bunların en ünlüsü olan *Araya Giren Garip Oyun*'un hem üslubu, hem de sahneye konuş biçimi çok değişiktir: Oyun akşamüstü başlar ve akşam yemeği için uzun bir ara verdikten sonra tiyatronun alışılmış kapanma saatinde sona erer. Kadının kız evlat, eş, metres, anne ve platonik arkadaş olarak öyküsünü anlatan bu yapıt, uzun monologlar ve iç monologlar gibi o zamana değin pek denenmemiş tekniklere de yer verir. Ama, bütün bu yenilikçi özelliklerine karşın, Freud'cu yaklaşımının çok belirgin olması yüzünden kısa bir süre sonra gözden düşmüştür. O'Neill'in en kalıcı yapıtlarından biri olan *Mourning Becomes Electra* (1931; *Elektra*'ya Yas Yarası, 1960) ise, Aiskhylos'un *Oresteia* üçlemesinin İç Savaş sırasındaki Amerikan toplumuna uyarlanmasıdır. New England'da geçen oyun, biçim, tema ve karakterler bakımından Yunan tragedyasının özelliklerini korumuştur.

O'Neill'in yazdığı tek komedi, 1933'te Broadway'de sahnelenen *Delikanlı*'dır. Sonraki yıllarda yazacağı *Günden Geceye* gibi, bu yapıtı da 1900'lerin başında New England'da geçer. O'Neill, büyüme yaşındaki duyarlı bir gencin öyküsünü nostaljik bir bakışla anlatan bu yapıtı, yaşamın trajik yönlerinin yanı sıra komik yönlerini de anlatabileceğini göstermek için kaleme almıştır. Daha iyi bir yaşam umuduna sıkı sıkıya sarılan bir adamın öyküsünü anlattığı *The Iceman Cometh*, O'Neill'in en karmaşık ve belki de en iyi yapıtıdır. Uyuşturucu bağımlısı bir anne, işinde ve evinde başarısız bir baba, alkol tutkunu bir ağabey ve düş kırıklığı içindeki veremli küçük oğulun ilişkilerini konu alan *Günden Geceye* ise büyük ölçüde otobiyografik özellikler taşır.

O'Neill'in evlendiği üç kadın (Kathleen Jenkins, Agnes Boulton ve Carlotta Monterey) ve çocuklarıyla olan ilişkileri de oyunların gibi trajik bir yan taşır. Büyük oğlu Eugene O'Neill, Jr. 40 yaşındayken intihar etmiş, küçük oğlu Shane ruhsal iniş çıkışlar içinde dengesiz bir yaşam sürmüştü, kızı Oona'yla olan ilişkisi ise kendisinden yaşça çok büyük olan Charlie Chaplin'le yaptığı evliliğe duyduğu tepki yüzünden kopmuştu.

ABD'de olduğu kadar yurtdışında da büyük ün kazanan O'Neill, özellikle İsveç'te August Strindberg'in etkisini yansıtan yapıtlarıyla büyük ilgi topladı. Bu ilgi sonucunda İsveç Akademisi 1936 Nobel Edebiyat Ödülü'nü O'Neill'e verdi.

O'Neill yaşamının son yıllarında, üst üste 11 gecede sahnelenmek üzere tasarladığı 11 oyunluk bir dizi üzerinde çalışmaya başladı. Bir Amerikan ailesinin 1800'lerin başından günümüze uzanan bir zaman dilimi içindeki değişimini anlatmayı amaçladığı bu diziden yalnızca *A Touch of the Poet*'i (ös 1957; *Şair Ruh*) tamamlayabildi. Aynı dizide yer alan *More Stately Mansions*'in (Görkemli Konaklar) taslağı ise, yazarın tamamlanmamış bütün yapıtlarının yakılması biçimindeki vasiyetine karşın, 1964'te yayımlandı. Yaşamının sonuna doğru çalışamaz duruma gelen O'Neill bu yılları, üçüncü karısı Carlotta Monterey'le birlikte Boston'daki bir otel odasında ölümü bekleyerek geçirdi.

O'Neill, kökleri Yunan tragedyasına dayanan yepyeni çağdaş bir tiyatro yaratmayı amaçlıyordu. *Beyond the Horizon*'a değin Broadway'de yalnızca hafif oyunlar, müzikaller ve Avrupa'dan ithal edilmiş oyunlar sahneleniyordu. O'Neill Amerikan tiyatrosularına ciddi oyunların da başarılı olabileceğini gösterdi ve yenilikçi uygulamalarıyla Amerikan tiyatrosunun gelişmesine önemli katkılarda bulundu.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. *Before Breakfast* (1916; *Kahvaltıdan Önce*, 1946), *İle* (1917; *Yag*,

1946), *The Long Voyage Home* (1917; *Eve Uzun Yolculuk*), *The Moon of the Caribbees* (1918; *Karayipler'de Mehtap*), *The Rope* (1918; *İp*, 1946), *Diff'rent* (1920; *Farklı*, 1946), *Gold* (1920; *Altın*, 1947), *Marco Millions* (1928; *Milyoncu Marco*, 1954), *Days Without End* (1933; *Sonu Gelmeyen Günler*, 1946), *A Moon for the Mubegotten* (1952; *Ay Herkesi Gülmüyor*)

O'Neill, Gerard (Kitchen) (d. 6 Şubat 1927, Brooklyn, New York - ö. 27 Nisan 1992, Redwood, California, ABD), parçacık hızlandırıcılarında (*) yüksek enerji elde etmek amacıyla yararlanılan çarpışan demetli depolama halkasını geliştiren ABD'li fizikçi.

1954'te Cornell Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamlayan O'Neill, Princeton Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Parçacık hızlandırıcılarında elde edilen enerjinin yükseltilmesine ilişkin araştırmalar sonucunda halka biçimli bir bölme içinde birbirine karşıt yönde dolanan iki parçacık demetinden oluşan depolama halkasını geliştirdi. O'Neill ve Stanford Üniversitesi'nden Wolfgang Panofsky bu üniversitede iki depolama halkası gerçekleştirdiler; daha sonra bu yöntem birçok yüksek enerjili parçacık hızlandırıcısında yaygın olarak kullanılmaya başladı.

O'Neill 1960'larda uzayda kolonileşme konusuna ilgi duymaya başladı. Ay'da bulunan maddelerden elde edilecek malzemeden yapılmış ve Güneş enerjisiyle çalışan 1 km uzunluğunda hava geçirmez bir silindir tasarladı. Bu silindir Yer ile Ay arasında herhangi bir yere yerleştirilebilecek ve bir insan topluluğunun süresiz olarak barınmasına olanak verecek nitelikte olacaktı. 1978'de yayımladığı *The High Frontier* (Yüksekteki Sınır) adlı kitabında dünyada karşılaşılan çevre kirliliği, nüfus patlaması ve enerji açığı gibi sorunlara sonul çözümün uzayda oluşturulacak koloniler olduğunu savundu.

O'Neill, James (d. 15 Kasım 1849, Kilkenny, Kilkenny ili, İrlanda - ö. 10 Ağustos 1920, New London, Connecticut, ABD), Monte Cristo Kontu rolüyle ünlü İrlanda asıllı ABD'li tiyatro oyuncusu. Oyun yazarı Eugene O'Neill'in babasıdır.

İlk olarak 1867'de Ohio'nun Cincinnati kentinde, *The Colleen Bawn* oyununda küçük bir rolle sahneye çıktı. 1871'de Chicago'ya gitti. McVicker ve Hooley topluluklarında dönemin büyük yıldızlarıyla başrollere çıktı. New York kentinde ve San Francisco'da çeşitli topluluklarda yer aldı ve döneminin en parlak genç oyuncularından biri kabul edildi.

1879'da, San Francisco'da sahnelenecek *The Passion Play*'deki (Pasyon Oyunu) İsa rolü için seçildi. Tanrısal bir varlığı canlandırdığı için yerel yönetimde tutuklanması ülke çapında yankı uyandırdı. O'Neill 1882'de, Charles Fechter'in sahneye uyarladığı *The Count of Monte Cristo*'da Edmond Dantes rolüyle izleyici karşısına çıktı. Büyük ilgi gördüğü bu rolle 30 yılı aşkın bir süre boyunca ABD'nin her yanında 6 binden çok gösteriye çıktı. Bunun dışında, başta Hamlet ve Othello olmak üzere Shakespeare yapıtlarındaki rolleriyle de başarı kazandı. Eugene O'Neill'in otobiyografik yapıtı *Long Day's Journey into Night*'taki (1956; *Günden Geceye*) James Tyrone tipi, çöküş dönemindeki baba O'Neill'in portresidir.

O'Neill, John (d. 8 Mart 1834, Monaghan ili, İrlanda - ö. 7 Ocak 1878, Omaha, Nebraska, ABD), İrlandalıların milliyetçi

gizli örgütlerinden Fenian'ın(*) ABD'deki kolunun askeri önderi.

On dört yaşında ABD'ye göç ederek Elizabeth'te (New Jersey) yaşayan ailesinin yanına gitti. Bir yıl okula devam ettikten sonra çeşitli işlerde çalıştı. 1857'de ABD Kara Kuvvetleri'ne katıldı.

Amerikan İç Savaşı sırasında Birlik Ordusu'nda süvari subayı olarak görev yaptıktan sonra ordudan istifa ederek Tennessee'ye yerleşti. Burada iş ve dava takipçisi olarak çalıştığı sırada Fenian örgütüne katıldı. Kanada'yı ele geçirerek bunu İrlanda'nın bağımsızlığı için İngiltere'yle pazarlık aracı olarak kullanmaya yönelik Fenian planı uyarınca 1866'da, 600 kişilik bir kuvvetle Niyagara Irmağını geçti ve Kanada'nın Fort Erie köyünü ele geçirdi. Limestone Ridge Çarpışması'nda Kanadalı milis kuvvetlerini yenilgiye uğrattıktan sonra ABD'ye çekildi. Orada tarafsızlık yasalarını çiğnediği gerekçesiyle tutuklandı, ama hakkındaki suçlamalar daha sonra kaldırıldı.

1867'de Fenian örgütünün önderlerinden biri haline geldi. 25 Mayıs 1870'te Kanada'ya yeni bir saldırı düzenlediyse de Vermont sınırında Kanadalılarca püskürtüldü ve ABD'de tutuklanarak iki yıl hapis cezasına çarptırıldı. Üç ay yattıktan sonra Başkan Ulysses S. Grant tarafından affedildi.

Kanada'ya yeniden saldırmayacağına söz verdi, ama 5 Ekim 1871'de, Fenian örgütünün desteğini sağlamadan Manitoba'ya saldırdı. Hudson Körfezinde bir askeri noktayı ele geçirdikten sonra ABD askerlerince yakalandı. Mahkemelerce kısa sürede serbest bırakılmasının ardından Fenian örgütüyle ilişkisini kesti ve İrlandalı göçmenlerin Nebraska'ya yerleşmesine yönelik çalışmalar yürüttü.

O'Neill, Owen Roe (d. y. 1590 - ö. 6 Kasım 1649), Katoliklerin İrlanda'daki İngiliz yönetimine karşı başlattığı büyük ayaklanmanın (1641-52) önderlerinden. 5 Haziran 1646'da Ulster'daki Benburb'de ayaklanmanın sayılı zaferlerinden birini kazanmıştır.

Ünlü İrlandalı önder 2. Tyrone kontu Hugh O'Neill'in (ö. 1616) yeğeniydi. İspanyol ordusunda 30 yıl başarıyla hizmet ettikten sonra ayaklanmanın dokuzuncu ayında (Temmuz 1642) İrlanda'ya döner dönmez kuzeydeki birliklerin komutasını Sir Phelim O'Neill'den devraldı. Ama çok geçmeden Katolik konfederasyonunun öteki önderleriyle anlaşmazlığa düştü. O'Neill İrlanda'nın kâğıt üzerinde İngiltere hükümdarına bağlı, iç ve dış ilişkilerde ise İngiltere'den tam bağımsız olması gerektiğini savunuyordu. Öteki önderler ise ülkede İngiltere tahtına bağlı anayasal bir yönetim kurulmasını ve din özgürlüğünün tanınmasını sağlayacak bir anlaşma yapılmasından yanaydılar. O'Neill İngiltere'nin müttelifi İskoçyalı komutan Hector Munro'nun ordusunu Benburb'de bozguna uğrattıktan sonra, papalık temsilcisi Giovanni Battista Rinuccini'yle birlikte konfederasyonu İngiltere'yle yaptığı barışı bozmaya zorladı. Ama sonunda öteki Katolik önderler gibi parlamento yanlısı İngiliz Bağımsızlara karşı kral yanlısı İngiliz Anglikanlarla ittifak kurmak zorunda kaldı.

Parlamento yanlısı komutan Oliver Cromwell'in İrlanda'ya gelmesinden üç ay sonra öldü. 1652'ye gelindiğinde Cromwell'in komutanları ayaklanmayı bütünüyle bastırmıştı.

O'Neill, Sir Phelim (d. y. 1604 - ö. 1653). İrlanda'daki İngiliz yönetimine karşı büyük

bir ayaklanma (1641-52) başlatan İrlandalı Katolik önder.

1641'de İrlanda Parlamentosu'na seçildikten sonra Kral I. Charles'ı destekler gibi göründüyse de, çok geçmeden Ulster'daki, stratejik önem taşıyan Charlemont Şatosu'nu ele geçirdi (22 Ekim 1641) ve Charles'ın bu eylemi onayladığını öne sürerek karışıklık yarattı. Ulster'da yaşayan yüzlerce İngilizli kılıçtan geçirmek üzere harekete geçen izleyicileri, Louth ilindeki Drogheda'yı aylarca kuşatma altında tuttuktan sonra Nisan 1642'de geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu ve bunu izleyen öteki başarısızlıklar sonunda, O'Neill bölgenin komutasını akrabası ve rakibi Owen Roe O'Neill'e kaptırdı.

Owen Roe'nun 1649'da ölmesinden sonra yeniden eski konumuna gelmek için çaba gösterdiyse de başarılı olamadı. Ayaklanmanın kesin olarak bastırıldığı 1652'ye değin savaşmayı sürdürdü. Bir yıl sonra İngilizler tarafından yakalandı ve ihanet suçundan idam edildi.

Onetti, Juan Carlos (d. 1 Temmuz 1909, Montevideo, Uruguay), *La vida breve* (1950; Kısa Bir Yaşam) adlı romanıyla tanınmış Uruguaylı roman ve öykü yazarı. 1963'te Uruguay'ın ulusal edebiyat ödülünü kazanmıştır.

Bir süre Buenos Aires'te üniversiteye devam edip çeşitli işlerde çalıştıktan sonra yazarlığa yöneldi. Yayımlanan ilk yapıtı olan *El Pozo* (1939; Kuyu) adlı *novella*'da, kent yaşamının karmaşası içinde kimseyle iletişim kuramayan bir adamın amaçsız yaşamı çevresinde, 1930'larda Uruguay toplumunda yaşanan bürokratikleşmeyi ve yozlaşmayı anlattı.

1943'te Buenos Aires'e yerleşti ve 1955'e değin orada yaşadı; Reuters haber ajansında ve çeşitli yayın organlarında muhabir olarak çalıştı. *Tierra de nadie* (1942; Hiç Kimsenin Ülkesi) adlı romanında hiçbir manevi anlam taşımayan kent yaşamını nihilist bir bakışla ele aldı. Birçok hayatının geçtiği efsanevi Santa María kentini ilk kez *La vida breve*'de yarattı. Bu romanında, geçmişte kalmış bir düzeni ve huzuru yeniden bulmaya çalışırken bir başkasının kimliğinde yaşadığını düşleyen bir kahramanı konu alıyordu. Bunu 1951'de, 1940'larda yazılmış öykülerini içeren *Un sueño realizado y otros cuentos* (Gerçekleşmiş Bir Düş ve Başka Öyküler) izledi.

Onetti 1955'te Montevideo'ya döndü ve iki yıl sonra kentteki belediye kütüphanelerinin müdürlüğüne atandı. *El astillero*'da (1961; Tersane) önceki yapıtlarındaki temaları işleyerek Uruguay'ın siyasal ve ekonomik karmaşasını eleştirdi ve gene bürokrasiye saldırdı. *Juntacadaveres*'de (1964; Cesetlerin Çiftleşmesi) ise masumluğun yok oluşunu ve fahişeliği ele aldı.

Onetti'nin *Obras Completas*'ı (Bütün Yapıtları) 1970'te yayımlandı. Sonraki yapıtları arasında *La muerte y la niña* (1973; Ölüm ve Küçük Kız) adlı romanı, *Cuentos Completos* (1974; Bütün Öyküleri) ve *Tiempo de abrazar* (1974; İzlenecek Zaman) adlı romanı yer alır. 1939-68 arasında bazı yazarlar ve siyaset adamları üzerine yazdığı makaleleri 1975'te *Requiem por Faulkner* (Faulkner'a Ağıt) adlı kitapta toplanmıştır.

Oneydalar, bugün New York eyaletinin orta kesiminde kalan topraklarda yaşamış, İrokua dillerinden birini konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. İrokua Birliği'ni oluşturan ilk beş Yerli kabilesinden biridir.

Oneydalar öteki İrokua kabileleri gibi yarı yerleşik bir yaşam sürer ve mısır yetiştirirlerdi. Soy çizgisi anayanlıydı ve birbirine akraba aileler uzunevlerde(*) yaşardı.

Oneydalar, her biri konfederasyonda üçer kişiyle temsil edilen üç klanla ayrılmıştı. Her topluluğun şef ya da şefleri yönlendiren bir yerel konseyi vardı. Konfederasyonu oluşturan kabilelerin en düşük nüfuslu olan Oneydaların yaşadıkları köy 1696'da Fransız asıllı Kanadalılar tarafından yakılıp yıkıldı. Kabile bundan sonra Oneydalar (Upper Castle) ve Kanavarogerciler olarak ikiye bölündü. 18. yüzyıl başlarında Kuzey Carolina'daki bir Tuskarora köyü Oneydalara katılarak İrokua Birliği'nin altıncı üyesi oldu.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda kolonileri destekleyen Oneydalar, Mohavkların şefi Joseph Brant önderliğindeki İngiliz yanlısı İrokuaların saldırılarına uğradılar. Savaştan sonra yurtlarına dönerek sağ kalan Moheganlar(*) aralarından aldılar. 1833'te bir grup Oneydanın Ontario'da Thames Irmağı kıyısındaki Oneida'dan ayrılarak Wisconsin'deki Green Bay'e göç etmesinden sonra New York eyaletindeki Oneida ve Onondaga'da birkaç aile kaldı. 20. yüzyılın sonlarında toplam nüfusları 3 bin olarak tahmin edilen Oneydalar Kanada'da, Wisconsin'de ve New York eyaletinin orta kesimlerinde toplanmışlardır.

Ongan, Emin (d. 14 Eylül 1906, Edirne - ö. 2 Şubat 1985, İstanbul), şarkı ve fantezileriyle ünlü müzikçi.

İlk müzik ve keman derslerini ağabeyi Nedim Ongan'dan aldı. 1920'lerin başlarında İstanbul'a gitti. Udi Edib Bey ve Muzıkacı Celâl Bey'den nota öğrendi, şarkı meşk etti. 1927'de Üsküdar Musiki Cemiyeti'nde çalmaya başladı. 1938'de cemiyetin başına geçti. Bir yandan da İstanbul Radyosu'nda ve Belediye Konservatuarı Türk Musikisi İcra Heyeti'nde keman çaldı, radyoda fasıllar yönetti. Ölümüne değin meşk öğretmenliği yaptığı ve yönettiği Üsküdar Musiki Cemiyeti'nin küçük bir konservatuvara dönüşmesini sağladı. Geleneksel meşk yöntemini ısrarla savundu. Çok sayıda öğrenci yetiştirdi.

Yapıtları arasında şarkılar ve fanteziler büyük yer tutar. Ongan ayrıca saz semaileri de bestelemiştir. En önemli yapıtları arasında "Sen benim gönlümdede açan son gülsün" (nihavend şarkı), "Bugün yine gönlümün bahçesinde gezindim" (nihavend şarkı), "Bahar meltemidir başımda esen" (nihavend fantezi), "Gittin bıraktın beni gurbet ellerde" (kürdilhicazkâr şarkı), "Bunca cevrinle gönül ülkesi virane olur" (kürdilhicazkâr şarkı), "Nihal-i gülşen-i hüsn-i ezelsin" (suzinak şarkı), "Hasretle yanan kalbime yetmez gibi derdim" (suzinak şarkı), "Ömrümün güzel çağı, içimdeki bin heves" (buselik şarkı), "Gittin bırakıp sevgimi soldurmadı yıllar" (rast şarkı), "Gönlümün bir hali var ki, gam değil kasvet değil" (uşşak şarkı), "Gonca açmaz, gül olmaz, baharı yok gönlümün" (hicazkâr şarkı) sayılabilir.

Onger, Fahir (d. 1920, İstanbul - ö. 6 Temmuz 1971, İstanbul), toplumsal gerçekçi eleştirileri ve inceleme yazılarıyla tanınan edebiyat eleştirmeni ve yayımcı.

Işık Lisesi'ni bitirdi (1938). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü ile Yüksek Ticaret ve İktisat Okulu'nda okudu. Banka memurluğu yaptı, çeşitli şirketlerde çalıştı. 1965'te kendi adını taşıyan bir yayınevi kurdu. Edebiyat düzyazı şiir, öykü ve denemelerle başlayan Onger'in ilk yazıları *Sokak* ve *Servet-i Fünun-Uyanış* dergilerinde çıktı. 1945-55 arasında *Yaratış, Yenilikler, Sanat ve Edebiyat, Fikirler, Edebiyat Dünyası, Genç Nesil, Kaynak, Beraber, Yenilik* gibi dergilerde çeşitli kitap tanıtma yazıları ve eleştiriler

yazdı. 1955'te yazılarını ara verdi. 1965'te *Eylem* dergisindeki yazılarıyla edebiyat dünyasına döndü. Toplumsal gerçekçi yaklaşımının daha da belirginleştiği bu dönemde yazılarını daha çok *Yeni Edebiyat*, *Gelecek*, *Türk Dili* ve *Cumhuriyet* gibi gazete ve dergilerde yayımladı. 1946'da çıkan *Bugünkü Şiirimiz* adlı antolojisinde 1940 Kuşağı olarak anılan şairlerin yapıtlarını ve eğilimlerini ilk kez toplu biçimde ortaya koydu.

ongun, eski Türklerde kutsallığına inanılan bayyan, totem nesne. Oğuz Kağan'ın altı oğluna bağlanan 24 Oğuz boyundan her biri dört kola ayrılarak altı onguna bağlanmıştı. Resîdeddin'in *Camiü't-Tevarih* adlı yapıtında Oğuz kollarından Gün Han Oğullarının "şahin", Ay Han Oğullarının "kartal", Yıldız Han Oğullarının "tavşancıl", Gök Han Oğullarının "sunkur", Dağ Han Oğullarının "uc", Deniz Han Oğullarının "çakır" ongun olarak kabul ettikleri belirtilir. Oğuzlarda bütün ongunların eti yenmeyen avcı kuşlar olması, bunların eski çağlardan kalma birer anı olduğu yorumlarına yol açmıştır.

oni, Japon folklorunda, çoğunlukla dev yapılı, çok güçlü ve korkunç görünümlü bir tür şeytansı yaratık. Genellikle *oni* inancının yabancı kökenli olduğu ve Japonya'ya Budacılıkla birlikte Çin'den gelmiş olabileceği düşünülür. Çok kötü ve acımasız olmalarına karşın, Budacılığa geçebilecekleri kabul edilir. Japon efsanelerinde ve sanat yapıtlarında bazen kadın olarak betimlenmiştir. Ama çoğunlukla pembe, kırmızı ya da mavi-gri renkli, boynuzlu, el ve ayaklarında üçer parmak bulunan, bazen üç gözülü yaratıklar olarak canlandırılır.

Oniki Ada, çağdaş Yunanca DODEKANESOS. Ege Denizinde, Yunanistan'ın Dodekanesos ilini (*nomos*) oluşturan adalar grubu. Yönetim merkezi Rodos kentidir. Tarih boyunca, dönemlere göre değişen ve bazen sayıca 12'yi geçen farklı adaları kapsamıştır. Günümüzde grube oluşturan başlıca adalar Kárpáthos (Kerpe), Pátmos (Batnos), Ká-sos (Kaşot), Astipálaia (Koçbaba), Lipsos, Léros, Kálimnos (Kilimli), Nísyros (İncirli), Tífos (Cilyaki), Khálki, Sými (Sömbeki), Ródhos (Rodos), Kos (İstanköy) ve daha dışta yer alan Meis'tir (Kastellórizon). Adaların toplam karasal alanı 2.670 km²'dir.

Rodos ve Kos dışında bütün adalarda orman tahribatı ve su kıtlığı sorunu vardır. Tarım meyve, tütün, zeytin ve buğday gibi ürünlere dayanır; yıllık verim adadan adaya büyük değişiklik gösterir. Balıkçılık, gemicilik ve sünger avcılığı gibi uğraşlar eskiye göre gerilemiştir. Bununla birlikte yakın dönemde hızla gelişen turizm adaların geri ekonomik yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir.

Antik Çağda Yunan dünyasının bir parçası olan adalardan özellikle Rodos ve Kos köklü tarihleriyle öne çıkar. Helenistik dönemde ve Roma döneminde siyasal ya da coğrafi bir birim oluşturmamayan adalar, Bizans yönetimi altında Kyklad Adalarını da içine alan Diodhekanisos Teması olarak düzenlendi. Bunu izleyen Osmanlı yönetimi sırasında, Rodos ve Kos dışındaki adalara belirli ayrıcalıklar tanındı. Başlangıçta yönetim açısından Midilli sancakbeyliği içinde yer alan adalar daha sonra Kaptanpaşa Eyaleti'ne, 1867'de de Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bağlandı. Bu düzenleme, İtalyan kuvvetlerinin Trablusgarp Savaşı sırasında adaların büyük bölümünü ele geçirmesine (Mayıs 1912) değin sürdü. Aynı dönemde İkaría (Nikarya) Yunan kuvvetlerince işgal edilirken, Meis Osmanlıların elinde kaldı.

I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında İtilaf Devletleri arasında yapılan, adaların geleceğine ilişkin gizli antlaşmalar İtalya ile Yunanistan arasında uyumsuzluğa neden oldu. Sèvres Antlaşması'yla Oniki Ada ve Meis İtalya'ya bırakıldı. İtalya'nın Ekim 1922'de Yunanistan ile 1919'da yaptığı anlaşmayı tek yanlı olarak bozması sonucu, Lozan Antlaşması'nda (1923) Oniki Ada'nın İtalyan yönetiminde kalması onaylandı. Yunanistan, çekinceler koyarak antlaşmayı kabul etti.

İtalyanların adalarda kurduğu güçlü ve etkili yönetim halktan hiçbir zaman destek görmedi. İtalyancanın resmi dil ilan edilmesi ve 1925'te adalılardan İtalyan yurttaşlığına geçmeye zorlanması üzerine ABD'ye yönelik büyük bir göç başladı. II. Dünya Savaşı'nda, İtalya'nın 1943'te teslim olmasından sonra İngilizlerin adaları alma girişimi başarısızlığa uğradı. Denetimi ele geçiren Alman kuvvetleri adalardan ancak 1945'te çıkarılabildi. Bir yıl süren İngiliz işgalinin ardından, Yunanistan'ın da katılımıyla 1946'da Paris'te toplanan dışişleri bakanları düzeyindeki bir konferansta adaların Yunanistan'a verilmesi kararlaştırıldı. Oniki Ada 1947'de resmen Yunanistan'a geçti. Nüfus (1981) 145.071.

oniki ton müziği, ONIKİ SES MÜZİĞİ olarak da bilinir, atonal (tonalitesiz) müzik yazma tekniklerinden. Bir oktav içindeki oniki sesin isteğe uygun bir sırayla dizilmesi ve bestelenen müzikte seslerin sürekli bu sırayla kullanılması yöntemiyle yazılır.

Tonal müzikte (majör ve minör sistem) bir dizide yedi ses vardır. Bu seslerin dizilişi sesler arasında belirli bir hiyerarşi yaratır. Seslerin arasında oluşan çekim gücü tonal bir denge oluşturur. Bunun sonucunda bütün seslerin varmak istediği, rahata erdiği, karar verdiği belli bir eksen sesi (tonik) bulunur. Eksen kavramı ve tonal denge tonal müziğin temelidir.

Oniki ton yöntemi ise, önce dizideki ses sayısını yediden on ikiye çıkararak (yani tampere sistemde bir oktav içinde bulunan bütün sesleri kullanarak) eksen kavramına, tonal dengeye ve sesler arasındaki hiyerarşiyi son verir.

Oniki ton yazı tekniği ile bir müzik yazabilmek için önce on iki sesin istendiği gibi sıralandığı bir dizi seçilir. (Bu dizide tonal müziği çağrıştıracak sıralamalardan kaçınılır.) Bu dizi bir tema değildir, çünkü belli bir biçimi, ritmi vb yoktur. Ama içinde kullanıldığı bestenin temelini, omurgasını oluşturur. Dizinin sesleri yapıt boyunca gerek melodide, gerekse akorlarda tekrar tekrar ortaya çıkar, ama hiçbir sese öncelik ve hiyerarşik önem tanınmaz. Bu nedenle öteki on bir sesi geçmeden hiçbir ses yeniden kullanılmaz. Bununla birlikte parça boyunca oluşabilecek bir monotonluğu önlemek amacıyla ana dizi dört farklı biçimde kullanılabilir: 1) Ana dizi olarak kurulduğu biçimiyle (düz ve yalın olarak); 2) ana dizi çevrilerek (bu durumda ana dizinin her çıkıcı aralığı aynı büyüklükte iniçi aralıklı, her iniçi aralığı da çıkıcı aralıkla karşılanır); 3) ana dizi tersten okunarak (bu durumda ana dizi, son sesinden başa doğru kullanılır); 4) ana dizinin çevrilmiş biçimi tersten okunarak (bu durumda da ana dizinin çevrimi, son sesinden başa doğru kullanılır). Ayrıca bütün bu kullanım biçimleri, oniki sese transpoze edilerek de kullanılabilir. Böylece ana dizinin aralık ilişkileri bozulmadan kompozisyonda kullanılacak 48 dizi elde edilmiş olur. Bu değiştirme olanakları besteciye sistem içinde çok geniş bir ses ve kullanım alanı sağlar.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde bazı besteciler (örn. ABD'li Charles Ives ve Avusturyalı J. M. Hauer) bazı teknik özellikleriyle Schoenberg'in oniki ton müziğine benzeyen müzikler yazarak onun habercisi olmuşlarsa da bu teknik Schoenberg'in buluşu olarak kabul edilir.

Schoenberg'in en tanınmış öğrencileri olan Avusturyalı Anton Webern ve Alban Berg de oniki ton müziği yazdılar. Ama ikisi de bu tekniği öğretmenlerinden ayrı bir biçimde uyguladılar. Müzikleri, Schoenberg'inkilerden olduğu kadar birbirlerininkinden de birçok bakımdan farklılık gösterir. Oniki ton müziğinden örnekler vermiş öteki önemli besteciler arasında Rus asıllı Igor Stravinsky, ABD'li Ernst Krenek, İtalyan Luigi Dallapiccola ve Alman Hans Werner Henze vardır.

onikiparmakbağırsığı, incebağırsığın ilk bölümü. Midede kısmen sindirilerek onikiparmakbağırsığına geçen besinlerin emilim süreci burada başlar. Yaklaşık 23-28 cm uzunluğunda olan onikiparmakbağırsığı, incebağırsığın en kısa bölümüdür. Karaciğerin arkasında, açık ucu sol yukarı bakan kaba bir atnalı biçimindedir. Anatomi ve işlevsel olarak üst, inen, yatay ve çıkan onikiparmakbağırsığı olmak üzere dört bölüme incelenir.

Mide kapısından çıkarak onikiparmakbağırsığının üst bölümüne geçen besin ve mide salgılarından oluşan sıvı karışım, onikiparmakbağırsığının duvarındaki salgı bezlerinden pankreas uyarıcı hormonun salgılanmasını uyarır. Pankreas ve safrakesinden gelen kanallar onikiparmakbağırsığının inen bölümüne açılarak mide salgılarındaki asidi nötrleştiren bikarbonatın, sindirim sürecini ilerleten pankreas enzimlerinin ve yağlı sıvı asıltı biçimine sokan safra asitlerinin buraya dökülmesini sağlar. Besinlerin, özellikle demir ve kalsiyumun emilimi, besinler incebağırsığın sonrakı bölümü jejunuma geçmeden önce, onikiparmakbağırsığının son iki bölümünün mukoza zarında başlar.

Özellikle üst bölümü başta olmak üzere onikiparmakbağırsığının sürekli olarak mide asidinin etkisi altında kalması, bağırsığın bu bölümünü özellikle ülserlere duyarlı hale getirir. İncebağırsığın bu bölümünü etkileyen en yaygın sağlık sorununu ülserler oluşturur. Onikiparmakbağırsığının kan damarları, karaciğer ve pankreas arasında yer alan yatay bölümü, bu organlar tarafından şiddetle sıkıştırılabilir; bunun sonucu ortaya çıkan ağrılı onikiparmakbağırsığı genişlemesi bulantı ve kusmanın giderilmesi için cerrahi girişim gerekli olabilir.

onikitelili, bağlama ailesinden çalgı. Ortalama 45 cm boyundaki ve 25 cm enindeki gövdesi meydan sazıninki gibi oldukça iridir. Uzunluğu 75 cm'yi bulan sapı (bunun yaklaşık 30 cm'si burguluktur) meydan sazıninkinden daha kalındır. Adından da anlaşılacağı gibi 12 teli vardır. Telleri, üçer üçer dört takım halinde akortlanır. Tel sayısı ahilerdeki 12 hizmeti ve Alevilikteki On İki İmam'ı çağrıştırır.

oniks, BALGAMTAŞI olarak da bilinir, silis minerali akikin(*) yandığı taş niteliğindeki türü. Birbirini izleyen siyah ve beyaz şeritli bir yapıya sahip olan oniks kolayca katmanlarına ayrılabilir ve böylece iyi bir renk kontrastı sağladığından kamayö yapımında kullanılır. Diğer türleri, beyaz ve

kırmızı şeritli karneliyen oniksi ile beyaz ve kahverengi şeritli sardonikstir (Yemen akiki). Oniksin elde edildiği başlıca yerler Hindistan ve Güney Amerika'dır. Romalılar albatr (kaymaktaşı), kalsedon (kadıköy-taşı) ve bugün oniks mermeri olarak bilinen

Yavapai'den oniks örneği, Arizona
Floyd R. Gotsinger-EB Inc

birçok başka taşı da oniks olarak adlandırmışlardır. Ayrıca bak. silis mineralleri (tablo).

Onin Savaşı, Japonya'da, Kyoto bölgesinin orta kesiminde odaklaşan ve uzun süreli bir iç karışıklık dönemine (1490-1590) yol açan iç savaş (1467-77). Malikâne sistemine son vererek büyük toprak sahibi *daimyo*'ların yükselişini hızlandırmıştır.

Savaşı hazırlayan asıl etken Şogun Aşikaga Yoşimasa'nın yardımcısı Hosokawa Katsumoto ile Honşu'nun batısındaki güçlü bir toprak sahibi aileden gelen Yamana Moçitoyo arasındaki çekişmeydi. Kardeşi Yoşimi'yi 1464'te vârisi ilan eden Yoşimasa ertesi yıl karısının bir erkek çocuk doğurması üzerine güç duruma düştü. Hosokawa'yla ittifak kurmaya yönelen Yoşimi, Yoşimasa'nın karısı Yamana'dan yardım istedi. İki taraf arasında başlayan çarpışmalarda eski Kyoto kenti büyük ölçüde yıkıldı. Cepheleşmenin yeni topraklar kazanmaya çalışan yerel klanları da içine almasıyla, savaş kısa sürede bütün ülkeye yayıldı. Savaşın kesin bir sonuçla bitmemesine karşın, Hosokawa zamanla yönetimi ele geçirdi. Ama taşrada 100 yıl daha süren çarpışmalar merkezi yönetimin uzak bölgeler üzerindeki denetimini ortadan kaldırdı. Karışıklıklar ancak Oda Nobunaga ve Toyotomi Hideyoşi'nin üstünlük sağlamasıyla sona erdi.

Oniscus, *Crustacea* (kabuklular) sınıfının *Isopoda* (eşayaklılar) takımından kara omurgasızları cinsi. Geniş bir coğrafi dağılım gösteren *O. asellus* 18 mm'lik bir uzunluğa erişebilir. Vücudu oval biçimli,

Oniscus asellus
Hugh Spencer

boz renkli, oldukça yassılaştırmış ve kemerlidir. Vücudunu üstten kitinli geniş levhalar örter. Yedi çift bacağı vardır. Birinci duyarga çifti körelmiş, ikinci duyarga çifti vücudunun yansından uzun ve dirseklidir. Taşla-
nın altında, yaprak döküntülerinin arasında ve bodrum, kiler gibi nemli yerlerde yaşar.

Onitsha, Nijerya'nın güneyinde, Anambra eyaletinde kent ve liman. Nijer Irmağının doğu yakasında, Anambra Irmağıyla birleştiği noktanın hemen güneyinde yer alır. 17. yüzyıl başlarında hemen batıdaki Dahomey'den (bugün Benin) gelen maceracılar tarafından kuruldu. Zamanla büyüyerek İboların kurduğu küçük Onitsha Krallığı'nın yönetim ve ticaret merkezi oldu.

Onitsha günümüzde Nijer Deltasından yukarı ve Nijer ile Benue ırmaklarındaki limanlardan aşağı taşınan malların toplandığı başlıca ticaret merkezidir. Yapımı 1965'te tamamlanan, Nijer Irmağı üzerindeki 1.404 m'lik köprü kentle Benin ve Lagos arasında doğrudan karayolu bağlantısı sağlamıştır. En önemli yerel ihrac ürünleri palmye yağı ve tohumudur. Kentte yam, manyok, mısır, turuncgiller, palmye ürünleri, pirinç, göleve, balık ve sığır eti ticareti de yapılır. Nijerya'daki en büyük yapıtlardan biri olan hal binası Nijerya İç Savaşı (1967-70) sırasında yıkılmış, sonradan yeniden inşa edilmiştir.

Katolik Kutsal Üçleme Katedrali (1935) ve Anglikan Tüm Azizler Katedrali (1952) Onitsha'dadır. Hükümet kentteki bir el sanatları merkezine ve birçok hastaneye mali destek sağlamaktadır. Kent Onitsha krallarının onuruna her yıl düzenlenen Ofala Şenliği'yle de ünlüdür.

Kentteki başlıca sanayi kolları bıçkıcılık, matbaacılık, meşrubat şişeleme ve plak üretimidir. Güneydeki sanayi bölgesinde bir dokuma fabrikası vardır. Nüfus (1992 tah.) 336.600.

Onitsha pazar edebiyatı, Nijerya'da okuma yazma düzeyi düşük yazarlarca (öğrenciler, yeniyetme gazeteciler ve taksici şoförleri) üretilen ve Nijerya'nın doğusundaki Onitsha pazarında satılan duygusal ve ahlaki nitelikli ucuz kitapçık ya da broşürleri kapsayan çağdaş edebi tür. Bu türde ürün veren en verimli yazarlar arasında Felix N. Stephen ve Speedy Eric'le aynı zamanda önemli edebi kişilikler üzerine kısa oyunlar da yazan Thomas O. Igwe ve O. O. Oduh yer alır.

Onitsha edebiyatı hem Batılı kent yaşamına duyulan hayranlığı yansıtır, hem de kente yeni gelenleri Batılılaşmanın doğuracağı yozlaşmaya ve tehlikelere karşı uyarı amaçlar. Bu yapıtların tipik başlıkları arasında "Rose Only Loved My Money" (Rose Yalnızca Paramı Sevd), "Drunkards Believe Bar as Heaven" (Sarhoşlar Barın Cennet Olduğuna İnanır), "Why Some Rich Men Have No Trust in Some Girls" (Neden Bazı Zengin Erkekler Bazı Kızlara Güvenmez), "How to Get a Lady in Love" (Kadın Nasıl Tavlanır) ve "How John Kennedy Suffered in Life and Death Suddenly" (John Kennedy Yaşarken ve Ani Ölümünde Nasıl Acı Çekti) sayılabilir. Duygusal nitelikli kısa romanlar ve siyasal broşürlerin yanı sıra aşk mektubu yazma, para harcama ve zengin olma yollarını gösteren kitapçıklar da büyük ilgi görmüş ve Onitsha pazarında çiftçilerin, balıkçıların, kuzeyden gelen sığır yetiştiricileri ve batıdan gelen kakao tüccarlarının yanında kitap satıcıları da elle basılan ve genellikle 50 sayfayı aşmayan bu ucuz broşürlere alıcı bulmuşlardır.

Onitsha kitapçıkları, edebi değerleri çok az olmakla birlikte, eğitim düzeyi düşük geniş okur kitlelerinin İngilizcelerini geliştirme ve kırdan kente göçmüş insanların acil sorunlarına çözüm getirme, onların büyük kent yaşamına ayak uydurmalarına ve kırsal değerlerle kente özgü yaşama biçimlerini uzlaştırmalarına yardımcı olma gibi eğitici işlevler görür. Ama bu yapıtlarda geleneksel töreler çoğu zaman gönülsüzce savunulur; köyde kalan yaşlılar genellikle modası geçmiş düşüncelerin simgeleri olarak gösterilerek bozuk İngilizceleri alay konusu edilir. Tehlikeli kent yaşamı, aslında pek çok Onitsha yazarının gözünde gizli bir hayranlık nesnesidir ve Nijerya'nın önde gelen edebiyatçılarındaki görülen "Afrika'nın yitirilmiş geçmişi"ne duyulan özleme bu yazarlarda rastlanmaz.

Okur ile yazar arasındaki yakın ilişki açısından önem taşıyan Onitsha pazar edebiyatı, Nijerya edebiyatının ana akımlarının yanı sıra bugün de varlığını sürdürmektedir.

onkogen, kanserleşmeye ya da ur oluşmasına yol açan süreçleri başlatarak etki gösteren dezoksiribonükleik asit (DNA) parçası. Önceleri bu tür kalıtsal bilginin yalnız onkogenik virüslerde bulunduğu ve konak hücrenin DNA'sına eklenerek konağı kötü huylu hücreye dönüştürdüğü düşünülüyordu. 1980'lerin başında onkogenlerin insan da içinde olmak üzere çok sayıda memeli türünün normal hücrelerindeki kalıtım maddesiyle bütünleşmiş olduğu gösterildi. Normal hücrelerde onkogenlerin "sessiz" olduğu, etki göstermediği düşünülmektedir. Etkinin herhangi bir nedenle ortaya çıkmasıyla hücrelerin kötü huy kazandığına ilişkin kanıtlar vardır. Bu alandaki araştırmalar, sessiz onkogenleri etkin duruma getiren nedenlerin ortaya çıkarılması üzerinde yoğunlaşmıştır.

Onlar, ilk kez 1898'de New York kentinde birlikte sergi açan ve sonraki 20 yıl boyunca bunu sürdüren 10 ABD'li ressamdan oluşan grup. Kuruluş nedeni üyelerinin yapıtlarının Amerikalı Sanatçılar Derneği ve Ulusal Tasarım Akademisi'nin büyük sergilerine katılan sanatçıların yapıtlarından teknik ya da konu açısından çok farklı olması değil, kendi küçük bağımsız gruplarına, dolayısıyla da resimlerine ilgi çekmeyi amaçlamalarıydı. Onlar Childe Hassam, John Henry Twachtman, J. Alden Weir, Thomas W. Dewing, Joseph De Camp, Frank W. Benson, Willard Leroy Metcalf, Edmund Charles Tarbell, Robert Reid ve E. E. Simmons'tan oluşmuştu. 1902'de Twachtman ölünce onun yerini William Merritt Chase aldı.

onlu sayı sistemi, HINT-ARAP SAYI SİSTEMİ olarak da bilinir, matematikte, tabanı 10 sayısı olan ve on değişik simge (0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 rakamları) ile bir ondalık virgüllü gerektiren basamaklı sayı sistemi. Bu sistemde sayıyı gösteren rakamlar, bulundukları basamağa bağlı olarak farklı basamak değerleri alır. Tabanı 10 olan bir sistemde örneğin 543,21 sayısı $(5 \times 10^2) + (4 \times 10^1) + (3 \times 10^0) + (2 \times 10^{-1})$ toplamı biçiminde gösterilir. Aynıca bak. sayı sistemleri.

Onn bin Ja'afar, Dato (d. 1895, Johor Bahru - ö. 19 Ocak 1962, Johor Bahru, Malezya), Malaya Federasyonu'nun kurulmasında ve Merdeka (Bağımsızlık) hareketinde önemli rol oynayan Malay siyaset adamı.

İngiltere'de öğrenim gördü ve bir süre Johor'da hükümet görevlisi olarak çalıştı.

Daha sonra gazeteciliğe başlayarak, *Lem-baga Melayu* ve *Waria Malaya* adlı gazeteleri çıkardı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasete atıldı. İngilizlerin yarımadayı tek bir sömürge yönetimi altında birleştirme planına karşı çıkarak, ekonomik bakımdan güçlü olan Çinli ve Hintlilere hükümette yer verilmesiyle Malay ırkının yok olacağını savundu ve birliğe karşı girişilen protesto hareketlerinin başını çekti. Mart 1946'da birliğe karşı çıkan 40'tan fazla Malay örgütünün katıldığı bir toplantı düzenleyerek, yalnızca Malay halkının çıkarlarını temsil eden bir siyasal parti olan Birleşik Malaylar Ulusal Örgütü'nü (UMNO) kurdu. Birlik planından vazgeçilince, Johor sultanı tarafından başbakanlığına (*mentri besar*) getirildi. Malaya Federasyonu'nun kurulmasından sonra da içişleri bakanı oldu (Şubat 1948).

Başlangıçta Malay çıkarlarının savunucusu olarak tanınmasına karşın, sonradan parti üyeliğinin bütün halklara açık olmasını savunmaya başladı ve bu önerisi reddedilince 1951'de UMNO'dan ayrıldı. Yerine, daha sonra Malezya başbakanı olan Tunku Abdurrahman geçti. Onn, 1953-55 arasında Malaya'nın Bağımsızlığı Partisi ve Ulusal Parti adını taşıyan iki siyasal parti kurdu. Ama bu partilerden hiçbirisi Abdurrahman'ın kurduğu yeni İttifak Partisi karşısında etkili olamadı ve zamanla siyasal yaşamdan silindi.

Ono Tofu (d. 894 - ö. 964, Japonya), Fucivara Yukinari ve Fucivara Sukemasa ile birlikte *codai-yo* (eski tarz) olarak adlandırılan yazı üslubunu en yetkin biçimine ulaştıran Japon kaligraf. Bu üç usta Japon sanatında *sanseki* diye anılır.

Bir yüksek devlet görevlisinin oğluydu. Geleneksel Çin üslubundan kopma olarak nitelendirilen yapıtları sonraki yıllarda Japon yazı sanatına örnek oluşturdu. Başlıca yapıtları "Çişo daişi şigo çokuşo", "Byobu codai", "Gyoku-sen-çö" ve "Haku-şi santai-şi kan'dır.

Onomiçi, Japonya'da, Honşu Adasındaki Hiroşima ilinde (*ken*) kent. Japon İç Denizinin kıyısında yer alır. Yapımı 1168'de tamamlanan limanı, 500 yıl boyunca Çin'den gelen malların boşaltıldığı bir ithalat ve pirişç yükleme merkezi olarak hizmet

Onomiçi'den bir görünüm, Japonya
Photos Pack-EB Inc

verdi. Tokugava döneminde (1603-1867) bir ölçüde yitirdiği ticari önemini sonradan yeniden kazandı. Günümüzde kentle Şikoku'nun kuzeyindeki limanlar ve Japon İç Denizindeki adalar arasında gemi taşımacılığı yapılır. Kente bir tersaneyle bir motor fabrikası vardır. Onomiçi'deki Budacı Senko-ci (Senko Tapınağı) 9. yüzyılda kurulmuştur. Kente ve kıyıya egemen bir tepenin

yamacında bulunan tapınakta bir gözlemevi ve bir planetarium vardır. Nüfus (1985) 100.640.

Onondagalar, bugün New York eyaletini oluşturan topraklarda yaşamış, İrokua öbeğinden bir dil konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. Ahşap ya da ağaç kabuğundan yapılmış uzunevlerden oluşan köylerde yaşar, yeni bahçeler açmak, yakacak odun ve av bulmak için belirli aralıklarla yer değiştirirlerdi. Başlıca ürünleri mısır, fasulye, balkabağı, ayçiçeği ve tütündü. Her toplulukta, yetişkin erkeklerden oluşan bir heyet reislere yol gösterirdi.

17. yüzyılda sayıları 1.700 dolayında olan Onondagalar İrokua Birliği'nin ilk beş üyesinden biriydi. Onondaga toprakları da birliğin siyasal ve coğrafi merkezi oldu. Birlik meclisinde 14 üye ile temsil edilmelelerinin yanı sıra, başkan ve arşivci de Onondagalardan seçilirdi.

18. yüzyılda Onondagaların bir bölümü Fransızları destekleyerek St. Lawrence Irmağı boyundaki Katolik misyon yerleşmelerine göç etti. Bir bölümü de İngilizleri destekledi ve Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra İrokua Birliği'nin dağılması üzerine, küçük bir grup konfederasyondaki öteki kabilelerle birlikte Kanada'ya geçti. Ama sonradan çoğu ata topraklarına döndü. 20. yüzyıl sonlarında New York'taki yerleştirme kampında binden fazla Onondaga yaşamaktaydı.

ons, İngilizce OUNCE, *avoirdupois* sisteminde ağırlık birimi. 1 ons, $\frac{1}{16}$ libreye ve 437 $\frac{1}{2}$ grain'e (1 grain=0,065 gr) eşittir; kuyumcu (*troy*) ve eczacı (*aphotecary*) sistemlerinde ise 1 ons $\frac{1}{12}$ libreye ya da 480 grain'e

Onsager, Lars (d. 27 Kasım 1903, Kristiania [bugün Oslo], Norveç - ö. 5 Ekim 1976, Coral Gables, Florida, ABD), tersinmez kimyasal tepkimeler üzerine geliştirdiği kuramla 1968 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan Norveç asıllı ABD'li kimyacı.

1926-28 arasında Zürih'teki Federal Teknoloji Enstitüsü'nde Alman kimyacı Peter Debye'den ders alan Onsager'in istatistiksel mekanik üzerine gerçekleştirdiği ilk çalışmaları tamamladı, 1945'te de aynı üniversitede profesör oldu. Çözüldüğü iyonların hareketini burgaçlanmalara (türbülans) ve akışkan yoğunluklarına bağlı olarak açıklaması fiziksel kimyanın gelişmesine ve termodinamiğin dördüncü yasasının ortaya konmasına büyük katkıda bulundu.

Ontake Dağı, Japonca ONTAKE-SAN, Japonya'da, Honşu Adasının orta kesiminde, Gifu-Nagano il sınırında dağ (3.063 m). Kışları kalın bir kar tabakasıyla örtülen bileşik bir yanardağdır. Fuji Dağından sonra Japonya'nın en yüksek noktasını oluşturur. Ayrıca her yıl binlerce kişinin ziyaret ettiği bir hac merkezidir.

Ontario, Kanada'da eyalet. 891.190 km² lik yüzölçümüyle ülkenin ikinci büyük eyaletidir. Kuzeyde Hudson ve James körfezleri, güneyde St. Lawrence Irmağı, Ontario, Huron ve Superior gölleri, doğuda

Toronto'dan bir görünüm, Ontario
Mike Dobel - Stockphotos, Inc.

eşittir. Hacim birimi olarak 1 sıvı onsu, ABD geleneksel ölçü ve ağırlık sisteminde $\frac{1}{16}$ pint'e ve 29,57 mililitreye; İngiliz ölçü ve ağırlık sisteminde ise $\frac{1}{20}$ pint'e ve 28,41 mililitreye eşittir. Ağırlık birimi olarak ons Roma dönemindeki *uncia* (on ikide bir) biriminden türemiştir, 1 *uncia*, $\frac{1}{2}$ Roma ayağına eşitti. Standart olarak saklanan Roma ayağı bakır bir çubuktu ve standart ağırlık birimini oluştuyordu. Bu çubuğun boyu 12 eşit parçaya bölünmüştü ve bu parçalara *uncia* adı verilmişti. Bu nedenle *uncia* terimi hem ağırlık, hem de uzunluk birimini ifade ediyordu, günümüzde kullanılan inç ve ons terimleri *uncia*'dan türemiştir.

Québec, batıda da Manitoba eyaletleriyle çevrilidir. Eyalet merkezi Toronto'dur. Kanada'nın başkenti Ottawa da eyalet sınırları içinde kalır.

Ontario'da başlangıçta, Georgia Körfezi ve Simcoe Gölü arasındaki bölgeye yerleşmiş olan Huron, Erie ve Petun Yerlileri ile doğudaki göçebe Algonkin, Ojibwa ve Cree Yerlileri yaşıyordu. Avrupalılar bölgeye 17. yüzyılda gelmeye başladılar. Fransızlar, İngilizlerin Yerliler üzerindeki etkisini kırmak amacıyla, 1749'da Humber Irmağı kıyısındaki Toronto Kalesi'ni inşa ettiler.

Fransızların 1763'te İngiltere'ye bıraktığı Ontario 1791'e gelindiğinde kendi kilisesi ve meclisiyle, Yukarı Kanada'nın kralı

hükümetinin merkezi durumuna gelmişti. 1841'de Yukarı ve Aşağı Kanada'nın birleştirilmesinden sonra Yukarı Kanada Batu Kanada adıyla anılmaya başladı. 1867'de Kanada Dominyonu'nun oluşturulmasından sonra da Ontario adını aldı. Bu tarihten sonra, ılımlı tutucu bir eyalet yönetimi altında Ontario'nun ekonomisi gelişti, refah düzeyi de yükseldi.

Ontario yüzey şekilleri bakımından Kuzey ve Güney Ontario olarak iki bölgeye ayrılabilir. Mattawa ve Ottawa ırmaklarının birleştiği noktanın kuzeyindeki kayalık ve engebeli alanı içine alan Kuzey Ontario sık ormanlar, bataklıklar ve göllerle kaplıdır; bölgede geniş maden rezervleri vardır. Tarım ve sanayiye elverişli olan Güney Ontario, eyalet topraklarının yüzde 10'undan azını kaplamasına karşın ülke nüfusunun büyük bölümünü barındırır; sanayi kuruluşları da eyaletin bu kesiminde toplanmıştır.

1812 Savaşı'na değin Ontario'nun beyaz nüfusu ABD'den gelen kralcılar, öncü çiftçiler ve ABD'nin Pennsylvania eyaletinden gelen Quaker'larla Mennonitlerden oluşuyordu. 1815-50 arasında bölgeye çok sayıda İngiliz yerleşti. 1896-1914 arasında gelen Avrupalı göçmenler arasında Almanlar, İskandinavlar, Ruslar, Polonyalılar, Ukraynalılar ve İtalyanlar çoğunlukta idi. Ontario'nun Siyah nüfusu ABD ve Batu Hint Adalarından gelen köle ve göçmenlerin çocuklarından oluşur. Vasıflı işgücünün büyük bölümünün ABD'ye göç etmesi çeşitli sorunlara yol açmıştır.

Eyalet nüfusunun büyük bölümü, ekonominin temelini oluşturan sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışır. Tarımsal etkinlikler Güney Ontario'da yoğunlaşmıştır. Başlıca ticari ürün tütündür. Mandıracılık ve hayvancılık da önemlidir. Niyagara Yarımadası meyve, Holland Marsh sebze, Kent ve Essex illeri ise başta mısır ve soya olmak üzere tahıl üretiminde önde gelen bölgelerdir.

Kanada'nın en önemli madencilik bölgesi olan Ontario dünya nikel üretiminin yaklaşık yarısını karşılar. Eyalette ayrıca önemli miktarlarda bakır, demir cevheri, çinko, altın ve uranyum da çıkarılır. Başlıca sanayi dalı otomotiv sanayisidir. 1960'ların sonları ve 1970'lerde otomobil üretimi üç kat artmıştır. Öteki önemli sanayi dalları arasında, mobilya, gıda, sanayi makineleri, elektrikli eşya, tarım aletleri ve kauçuk üretimi ile dokumacılık ve uçak sanayisi sayılabilir.

Ontario Yasama Meclisi tarafından yönetilir. Başbakanı bu meclis seçer. Yürütme kurulu üyelerini atama yetkisi başbakanadadır. Fiili yetkisi olmayan vali yardımcısı genel vali tarafından atanır. Eyalette üç siyasal parti vardır: İlerici Muhafazakâr Parti, Liberal Parti ve Yeni Demokratik Parti.

İlk ve orta öğretim 13. sınıfa kadar parasız ve zorunludur. Eyalette ayrıca özel okullar ile kiliseye bağlı okullar da vardır. Ontario'da 21 üniversite ile 22 yüksekokul bulunur. Bunların en önemlisi Toronto Üniversitesi'dir. Eyaletin kültür merkezleri olan Toronto ve Ottawa'da senfoni orkestraları, müzeler ve sanat galerileri vardır. Stratford, her yıl düzenlenen Shakespeare Şenliği, Niagara-on-the-Lake ise George Bernard Shaw Şenliği'yle ünlüdür. Nüfus (1991) 10.084.885.

Ontario, ABD'de, California eyaletinin güneyindeki San Bernardino ilinde kent. Los Angeles metropoliten alanının Riverside-San Bernardino kesiminde yer alır. Adını Kanada'daki Ontario'dan alan kente ilk yerleşenler, turuncgil ve üzüm üretimi için

yörede bir sulama sistemi kuran George ve William Chaffey oldu (1882). Santa Fe Demiryolu'nun 1887'de kente ulaşmasından sonra, Ontario bir meyve işleme ve dağıtım merkezi durumuna geldi. Bugün başlıca sanayi ürünleri elektrikli araçlar, uçak yedek parçaları, çelik ve plastiktir. Her yıl Ontario Pisti'nde (1970) California "500" otomobil yarışı düzenlenir. Nüfus (1990) 133.179.

Ontario Gölü, Kuzey Amerika'daki Büyük Göller'den biri. Sistemi oluşturan beş gölün en küçüğü ve en doğuda yer alanıdır. Kuzeyde Kanada'nın Ontario, güneyde de ABD'nin New York eyaleti ile çevrilidir. Kabaca oval biçimli olan gölün doğu-batı doğrultusunda uzanan ana eksen 311 km, en geniş yeri ise 85 km'dir. Su toplama havzası, yüzey alanı (19.554 km²) dışında toplam 70.400 km²'dir. Gölü besleyen başlıca akarsu Niyagara Irmağıdır. Gölle ayrıca güneyden Genesee, Oswego ve Black, kuzeyden de Trent ırmakları dökülür. Gölün sularının St. Lawrence Irmağına boşaldığı Kingston yakınlarında beş adadan oluşan bir zincir vardır. Gölün deniz düzeyinden ortalama yüksekliği 75 m, ortalama derinliği 86 m ve en derin noktası ise 244 m'dir. Hızı günde 13 km'ye ulaşan doğu yönündeki yüzey akıntısının en şiddetli olduğu yer güney kıyılarıdır. Welland Kanalı ve Niyagara Irmağı gölü Erie Gölüne bağlar. Ayrıca Trenton'daki Trent Kanalı yoluyla Georgia Körfezine, Rideau Kanalı aracılığıyla da Ottawa'ya bağlanan gölün Oswego'daki New York Eyaleti Mavna Kanalı ile de bağlantısı vardır. Kuzeyindeki düzlüklerde yoğun tarım yapılır. Güney kıyısında 5-13 km içeride Niyagara Kayalıkları uzanır. Ontario'daki Toronto ve Hamilton ile New York eyaleti sınırları içinde kalan Rochester birer liman kenti olmanın yanı sıra önemli sanayi merkezleridir. Öteki önemli limanlar New York'taki Kingston ve Oswego'dur. Aralık ortasından nisan ortasına değin limanlar buzla kaplanır; don ise yalnızca kıyılarda görülür.

Göl kıyılarına ayak basan ilk Avrupalılar, 1615'te bölgeye gelen Étienne Brülé ve Samuel de Champlain adlı Fransız kâşifler oldu. O dönemde Ontario bölgesi, İngilizlerin müttefikleri olan İrokuaların elindeydi. 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın başlarındaki geçici barış döneminde Fransızlar bölgede, aralarında Fort-Frontenac'ın da (1673) bulunduğu bir dizi kale kurdular; Fort-Frontenac'ın yerinde bugün Kingston vardır. Fransız ve Yerli Savaşı'nın (1754-63) sonunda İngilizlerin denetimine giren bölgede, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sonrasında yeni yerleşmeler kuruldu, ticaret ve gemicilik gelişti.

ontoloji (Yunanca *ontologia*: "varlıkbilim"), bir bütün olarak varlığı ele alan ve var olanların en temel niteliklerini inceleyen felsefe dalı. Ontoloji terimi ilk kez 17. yüzyılda kullanılmakla birlikte, felsefi bir yaklaşım olarak ele alınması Eski Yunan'a, özellikle Aristoteles'e değin iner.

Aristoteles, sonradan *Ta meta physike* (ilk yedi kitabın çevirisi, *Metafizik*, 1985) adıyla derlenen metninde işlediği ve "ilk felsefe" (*protophilosophia*) adını verdiği disiplinin için, "varlığı varlık olarak ele almak" deyimini kullanmıştı. Ama Platon'un *idea* öğretisi ya da Sokrates öncesi filozofların *arkhe* arayışları ontoloji alanındaki ilk bilimsel çabalar sayılabilir.

Hristiyanlığın egemen olduğu ortaçağ felsefesinde Tanrı'nın varlığı savını temellendirmek için kullanılan uslamlamalardan biri ontolojik kanıtlamaydı. Yeniçağda metafizik terimi, ontolojinin ele aldığı

alana ilişkin incelemeler için kullanılmaya başladı. Bu arada, yeniçağ biliminin gelişmesine koşut olarak gittikçe olumsuz bir içerik kazanan metafizik terimine bilim dışı, anlaşılabilir konularda düşünmek gibi bir anlam yüklendi.

Bu gelişmeler sonucunda ontolojik yaklaşımı benimseyen düşünürler azınlıkta kaldı. Leibniz-Wolff geleneğinde felsefenin en temel disiplinleri olarak gelişen ontoloji-kozmoloji-psikoloji üçlüsüne şiddetle karşı çıkan Kant, ontolojinin ele aldığı alanı olanaklılığı açısından araştırmak üzere bir transandantal felsefe geliştirdi ve metafiziğin ancak bu biçimde işlenebileceğini öne sürdü.

Kant'tan sonra saf felsefe olarak ontolojik ya da metafizik yaklaşım bir yandan gözden düşerken, bir yandan da daha temelli bir biçimde ele alınmaya ve işlenmeye başladı. Fenomenolojinin kurucusu Edmund Husserl, ontolojiyi "anlamalı davranışların içeriğini inceleyen" felsefe dalı olarak tanımladı. Buna göre ontoloji, felsefede var olan nesnelere ulaşmayı sağlayan davranışları inceleyen disiplindi.

Husserl'in öğrencisi Heidegger, bir anlamda Aristoteles'e dönüş niteliğindeki bu "ilk felsefe" anlayışını daha da geliştirdi. Varlığın temel bir varlıksal anlam taşıdığı bir varlık türünü arayarak buna, insan ya da kişi yerine, "orada-olmak" (*Da-sein*) adını verdi. Bu varlık türünün zamansallık ile ilişkilerini araştırarak geleneksel ontoloji kavramlarını yepyeni anlamlarda yorumladı. Böylece geliştirdiği yeni ontolojik yaklaşımın yaygınlaşmasını sağladı.

Heidegger ile aynı dönemde nesnel ontoloji görüşünü geliştiren Nicolai Hartmann varlığı, çeşitli tabakalara ayırarak ele aldı. Her tabaka için bazı ilkeler ve tabakalar arası ilişkiler için de bazı yasalar bulmaya çalıştı. Gene Heidegger'in çağdaşı ve dostu olan Karl Jaspers bir metafizik olarak reddettiği ontolojiyi Kant'a yakın bir anlamda "kategoriler öğretisi" olarak ele aldı.

Ontoloji, günümüzde felsefe eğitimi çerçevesinde tarihsel olarak felsefenin gelişmesinde önemli rol oynayan temel bir disiplin olarak ele alınır. Bu bağlamda felsefenin bazı temel kavramları işlenirken ontoloji geleneği içinde geliştirilmiş kavramlara başvurulur.

Onur, Füsün (d. 1938, İstanbul), daha çok çevre düzenlemeleriyle tanınan heykelt.

"Türk Edilmiş Eşyaların Düşü", Füsün Onur'un "Yaşam-Sanat-Kurgu" dizisinden bir yapıtı, 1985; İstanbul
Füsün Onur'un karyatida

1956'da girdiği Güzel Sanatlar Akademisi'nde Ali Hadi Bara'nın öğrencisi oldu. 1960-62 arasında Baltimore'da Maryland Enstitüsü Sanat Yüksekokulu'nda lisansüstü çalışması yaptı. 1967'de Türkiye'ye döndü. Kısa bir süre İstanbul Teknik Üniversitesi'nde görev yaptıktan sonra serbest çalışmaya başladı. 1981'de 3. İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergisi'nde gümüş madalya aldı. Yapıtları 1986 2. Uluslararası Asya-Avrupa Bienali'nde ve 1987 Uluslararası 1. İstanbul Bienali'nde sergilendi.

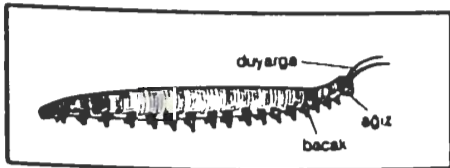
Onur ABD'de eğitim gördüğü yıllarda minimal sanat doğrultusunda çalışmıştı. Türkiye'ye döndükten sonra da bir süre bu doğrultuda ürünler vermiş, ama daha sonra izleyicinin de katkısını gerektiren çevresel düzenlemelere yönelmiştir.

Onverwacht Dizisi, Güney Afrika'da Prekambriyen Zamanın (y. 4 milyar - 570 milyon yıl önce) erken dönemlerinde oluşan kayaç dizisi ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Dizinin en gelişkin yüzey oluşumları Transvaal bölgesindeki Komati Vadisindedir; buradaki Onverwacht kayaçları koyu renkli, andezitli lavlardan, dolomitli kireçtaşlarından, çakmaktaşı ve jaspilardan oluşur; ayrıca serpantinlere, gabrolara ve ve peridotitlere de rastlanır. Kayaçların büyük bölümü yoğun biçimde başkalaşıma (metamorfizma) uğramış, bu süreçlerin sonucunda bol miktarda şist ve mermer oluşmuştur. Fig Tree Dizisinin altında yer alan Onverwacht Dizisi, bölgedeki kabuk kayaç yapısının zemin katını oluşturur.

Radyometrik yöntemlerle gerçekleştirilen tarihlendirme çalışmaları sonucunda Onverwacht Dizisinin yaklaşık 3,7 milyar yıl önce oluştuğu belirlenmiştir. Tortul kökenli dizi kayaçları arasında alg benzeri ilkel mikroorganizmalara rastlanmıştır. Bu dizinin, yeryüzünde ortaya çıkan ilk canlı türlerini içerdiği sanılmaktadır.

Onychophora, yaklaşık 90 türü bilinen, ırtıla benzer kara omurgasızları grubu. Genellikle eklembacaklıların bir sınıfı olarak kabul edilmekle birlikte bu filumun en temel özelliği olan iyi gelişmiş bir dış iskeletleri yoktur. Yapısal özellikleri bakımından eklembacaklılar ile halkalısolucanlar arasında yer alır ve bazı yeni sınıflandırmalarda filum düzeyine yükseltülirler. Yeryüzünün tropik bölgeleri ve Güney Yarımküre'ye yayılmışlardır. Uzunlukları 14-150 mm arasında değişir.

Onychophora üyeleri su kaybını engelleyecek yapıları yoksun olduklarından kurak yerlerde barınarak ve nemli ortama gereksinirler. Ormanlardaki ölü örtü, taşların ve devrilmiş kütüklerin altı, çürüyen kütüklerin içi, termit yuvaları, kaya çatlakları, toprakta bazen 1 m'yi aşan derinliklere kadar inen boşluklar en çok görüldükleri yerlerdir. Vücutlarının esnekliği sayesinde çok dar yerlere bile girebilirler. Bu davranış biçimi su kaybını en aza indirirken etkin bir

Onychophora grubundan *Peripatopsis capensis* türünün dış görünümü
Oxford University Press, Inc

korunma da sağlar. Yırtıcı olan bu hayvanlar çenelerini avlarına batırır ve onların vücut sıvılarını emerek beslenirler.

Ağzın yakınındaki meme denen çıkıntılardan püskürtülen ve hızla sertleşen yapışkan

sıvı avı yumuşatmaya yarar ya da korunma işlevi görür. Işıktan kaçınır ve gözden uzak yerlere gizlenirler. Dokunma kılırları hava akımlarına karşı duyarlıdır.

Baş gangliyonunun (beyin) iyi gelişmiş olmasına karşın gövdenin altında kuyruğa doğru uzanan ve düzbağırsağın üstünde birleşen gangliyonsuz bir çift sinir kordonu son derece ilkelidir. Gözlerinin yapısı halkalısolucanların gözlerine benzer. Solunum sistemi, vücut yüzeyine düzensiz biçimde dağılmış, soluk deliklerine bağlı çok sayıda ince soluk borusundan (trake) oluşur. Soluk boruları vücudun içine doğru ilerleyebildiği gibi soluk deliklerinin altında saçaklar da oluşturabilir.

Bacak bulunan her bölütle bir çift boşaltım organı yer alır. Boşaltım organının huni biçimli kirpikli kesesi boşaltım deliğiyle dışarı açılır. Birbirinden bağımsız çalışan bu organlar suyla birlikte öbür maddelerin atılmasını sağlar. Ama azotlu artıklar ürik asit biçiminde orta bağırsağa boşaltılır. *Onychophora* üyeleri ayrı eşeylidir. Döllenme dışının içinde gerçekleşir ve çoğu canlı yavru doğurur.

Batu Hint Adaları, Orta Amerika ve Güney Amerika'nın kuzey kesimlerinde yaygın olan *Peripatus* cinsinin yaklaşık 20 türü bilinmektedir. Bu türlerin uzun vücutlarında 14-44 gövde bölümlü, her gövde bölümünde bir çift kısa ve küt bacak vardır. Bölüm sayısı türlere göre değişir. Kuru ve yumuşak derileri barut renginden kırmızı kahverengine kadar değişen, çevreye uygun renkler alır. Ayrıca sırtlarının ortası boyunca uzanan koyu bir çizgi vardır. *Peripatus* türleri ormanların ıslak yerlerinde yaşar. Genellikle geceleri küçük böceklerle beslenir.

oogenez bak. yumurta oluşumu

Ooka Tadasuke (d. 1677, Edo [bugün Tokyo] - ö. Ocak 1752, Edo, Japonya), Tokugawa döneminde (1603-1867) aldığı adil ve bilgece kararlarla efsanevi bir kişilik kazanan ve çeşitli halk öykülerine konu olan yargıç.

Tokugawa Yoşimune (1716-45) tarafından göreve atandı. Kısa sürede Japonya'nın en yetenekli ve dürüst devlet görevlisi olarak ün kazandı. Yoşimune tarafından babadan oğula geçen küçük bir mülkün başına getirilerek ödüllendirildi.

oolit, bir çekirdeğin çevresinde gelişmiş eşmerkezli katmanlardan oluşan, kristal yapılu küresel çökel. Büyük bölümü kalsiyum karbonattan, bazıları da silis, siderit, kalsiyum fosfat, demir silikat ya da demir oksitten oluşur. Oolitlerin çapı 0,25-2 mm arasında değişir, büyük bölümü de 0,5-1 mm çapındadır. 2 mm'den daha iri benzer kayaçlara ise pizolit denir.

Eşmerkezli katmanlar halinde büyümüş çökel tanelerinin yanı sıra, bu tür tanelerin çimentolanmasıyla oluşan kayaçlara da oolit denir. Kalkerli oolitler, Bahamalar'da olduğu gibi, soğuk okyanus sularının sıg ve ılık kıyılara çarptığı yerlerde oluşur. Bunun sonucunda kabuk parçası, kuvars tanesi ya da başka türden bir çekirdeğin çevresinde kalker çökelir. Mağaralarda oluşan oolitlere mağara incisi denir.

Oomycetes, tek ya da iki kamçılı zoosporlarıyla (hareketli spor) ayırt edilen mantar sınıfı. Bu sınıfta eşeysiz ve eşeyli, her iki tip üremeye de rastlanır. Eşeysiz üreme zoosporların çimlenmesiyle, eşeyli üreme ise erkek ve dişi gametlerin kaynaşmasıyla gerçekleşir. Bu sınıfın üyeleri ya organik artıklar üzerinde çürükçül olarak ya da üstün yapılı bitkilerde asalak olarak yaşarlar. Sucul ve karasal türleri içinde en

önemlisi, patates tarımına çok büyük zarar veren patates mildiyösüdür (*Phytophthora infestans*). Ekonomik zararlara yol açan öbür üyeleri arasında ise başlıca *Saprolegnia* (suküfü), *Aphanomyces* (bezelyelerde kök çürüklüğü etkeni), *Plasmopara* (mildiyö) ve *Albugo* (beyaz pas) sayılabilir.

Oort, Jan Hendrik (d. 28 Nisan 1900, Franeker - ö. 12 Kasım 1992, Leiden, Hollanda), Samanyolu Gökadası'nın kendi düzlemi üzerinde ve merkezi çevresinde döndüğü varsayımını ortaya atan Hollandalı astronom. Bugün genel olarak kabul edilen bu varsayımın benzer bir biçimini İsveçli astronom Bertin Lindblad da ileri sürmüştür.

1924'te Leiden Gözlemevi'ne astronom olarak atanan Oort, 1945-70 arasında da bu gözlemevinin yöneticiliğinde bulundu. Bu dönemde özellikle gökada dinamiği ve yapısı üzerine araştırmalar yaptı. Lindblad'ın 1925'te gökada sisteminin dönmekte olduğu yolundaki kuramını ortaya atmasının ardından Oort, 1927'de bu kuram üzerinde bazı uyarlamalar yaparak varsayımı elde edilmiş son verilerle uyumlu duruma getirdi ve böylece kurama son biçimini kazandırdı.

Oort 1950'de, kuyruklu yıldızların Güneş'in çevresinde bir ışık yılı kadar uzaklıkta dolanmakta olan büyük bir küçük parçacık bulutundan türediği görüşünü ortaya attı. 1956'da da, Hollandalı astronom Theodore Walraven ile birlikte, Yengeç Bulutsusu'ndan gelen kutuplanmış ışık ışınları üzerinde geniş bir araştırmaya girişti. İki bilim adamı bu ışınların, güçlü magnetik alanlarda dairesel yollar üzerinde hareket etmekte olan elektronlarca oluşturulduğunu gösterdiler.

1953'te ABD Ulusal Bilim Akademisi'nin yabancı üyeliğine seçilen Oort, 1935-48 arasında Uluslararası Astronomi Birliği'nin genel sekreterliğini, 1958-61 arasında da başkanlığını yaptı.

Oost-Vlaanderen bak. Doğu Flandre

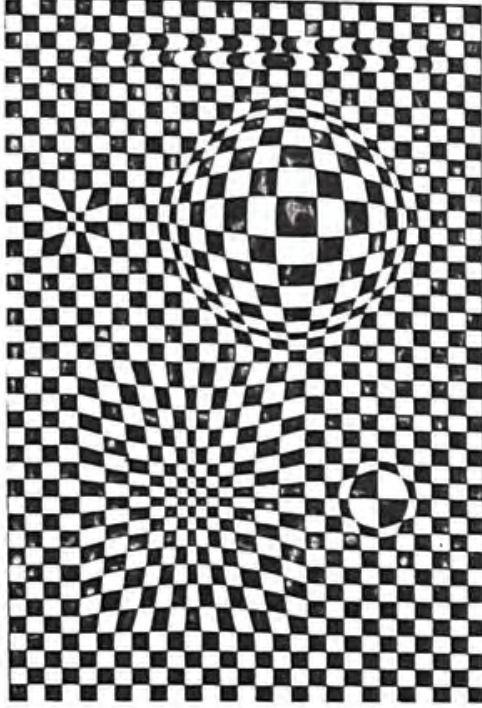
Oostende bak. Ostende

Oosterschelde Kanalı, Hollanda'nın güneybatı kesiminde, Delta Adalarının arasından kuzeybatıya uzanarak Kuzey Denizi'ne açılan kanal. Yaklaşık 50 km uzunluğundadır. Eskiden Schelde Irmağının halici olan Oosterschelde, Tholen, Noord Beveland, Schouwen ve Duiveland adaları ile Zuid Beveland Yarımadası arasında güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan bir ana kanaldan oluşur. Kanalin daha küçük olan kuzeydoğu kolu Tholen Adasının kuzeybatısından Volkerak Kanalına uzanır.

1960'ların sonlarında kanalı fırtınalardan korumak ve çamurla dolmasını önlemek amacıyla kanalin ağzında Oosterschelde Barajı'nın yapımına başlandı. Yapım çalışmaları ilerledikçe barajın neden olduğu çevre sorunları ortaya çıktı; suyun tuz dengesi bozuldu, kabuklu deniz hayvanları ve göçmen kuş sayısında azalma oldu. Bunun üzerine barajın tasarımını değiştirilerek, ırmağın ağzına baraj yerine gelgit etkisini azaltan ve yapımı 1986'da tamamlanan bir set inşa edildi. Kanaldaki öteki barajlar doğu kesimindeki Ooster Barajı ile Volkerak Kanalındaki Philip Barajı'dır. Barajların çevresinde dincence merkezleri kurulmuştur.

Schouwen, Duiveland ve Noord Beveland arasında, Avrupa'daki en uzun köprü (5.022 m) olan Zeeland Köprüsü uzanır.

op sanat, OPTİK SANAT olarak da bilinir, optik yanılsamayı ön planda tutan geometrik soyut sanat türü. Biçimlerin ve renklerin sistematik ve kesin kullanımıyla elde edilen op sanat ürünlerinde etki, perspektif yanılsama ya da renksel gerilimden kaynaklanır.

"Vega", Victor Vasarely'nin bir op sanat çalışması, 1957
Victor Vasarely

Örneklerin bazısında yüzey gerilimi o kadar yoğundur ki, adeta nabız atışı ya da titreşme biçiminde algılanır. Op sanat salt soyut biçim ilişkileri üzerine kurulduğundan orfizim, yapıcılık, supermatizm, özellikle hareketle dinamizmi vurgulaması açısından da gelecekçilikle ilişkilidir. Op sanatçıların geometrik soyut sanatçılardan farkı, biçimsel ilişkileri görsel yanılsamalar ve değişiklikler elde etmek üzere düzenlemeleleridir.

1950'lerin sonu ve 1960'larda op sanatı uygulayan en önemli sanatçılar Victor Vasarely, Bridget Riley, Richard Anuskiewicz, Larry Poons ve Jeffrey Steele'di. 1965'te New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nde düzenlenen "Yanıtlayıcı Göz" adlı sergiyle akım uluslararası düzeyde ilgi uyandırdı. Sanatçılar birbirine koşut çizgiler, dama tahtası deseni ve eşmerkezli daireler gibi basit biçimleri yineleyerek karmaşık ve çelişik bir görsel mekân oluşturuyorlardı. Ayrıca aynı değerlerde tamamlayıcı renkleri birbiri üstüne bindirerek renksel bir gerilim elde ediyor ve yüzeye yanılsamacı bir hareket kazandırıyorlardı. Fransa'da Görsel Sanatlar Deneyisel Grubu (GRAV) üyeleri ile Şili doğumlu Jesus Raphael Soto gibi op sanatın ilkelerini uygulayan sanatçılar, büyük boyutlu heykellerinde hareket yanılsaması elde edebilmek için ışıktan ve çeşitli motorlardan yararlandılar.

opah (*Lampris guttatus*), *Lampridiformes* takımının *Lamprididae* familyasından iri yapılı balık türü. Sıcak ve ılıman denizlerde coğrafi dağılımının geniş olmasına karşın hiçbir yerde sık rastlanmaz. Vücudu oval biçimli ve yanlardan basık, ağzı dişsizdir. Uzunluğu 2 m'yi, ağırlığı 140 kg'yi aşabilir. Üst bölümleri mavi, alt bölümleri mora

Opah (*Lampris guttatus*)
Richard Ellis'in çizimi

çalan kırmızı, solungaçları parlak kırmızı, bütün vücudu beyaz beneklidir. Genellikle orta sularda yaşar.

Akdeniz'in batı ve orta kesimleriyle Ege Denizi'nin Türkiye'ye yakın sularında da bulunur.

opal, PANZEİİR TAŞI olarak da bilinir, silis minerallerinden kristobalit(*) değerli taş olarak kullanılan, mikrokristal yapılı türü. Çok eskilerden beri mücevher yapımında kullanılan opal, Romalılarca zümrütten sonraki en değerli taş olarak kabul ediliirdi.

Opal aslında renksizdir, ama bu tür opale ender rastlanır. Taşın içine dağılmış halde bulunan katışkılar malzemeye mat gövde renkleri kazandırır; bu renkler, demir oksitlerinden kaynaklanan sarılar ve kırmızılardan, mangan oksitlerinden ve organik

Avustralya'dan siyah opal örneği; Washington Üniversitesi Yer Bilimleri Bölümü, St. Louis, Missouri
John H. Gerard-EB Inc

karbondan kaynaklanan siyaha kadar değişir. Gövde rengi çok koyu gri ya da mavi ile siyah arasında değişen siyah opal çok ender bulunan, en değerli türlerden biridir. Açık gövde renklerine sahip beyaz opal ile sarı, turuncu ya da ateş kırmızısı gövde renkli kırmızı opale daha sık rastlanır.

En değerli opaller, süt ya da inci parlaklığına sahip, ışık altında sedetlenen yarı saydam ya da saydam taşlardır. Bu taşlar ışığı değişik açılardan değişik renklerde yansıtır; bu özellik, taşın içindeki çok küçük çatlakların ya da başka iç yapı düzensizliklerinin yol açtığı girişim olgusundan kaynaklanır.

Opal dolaşım halindeki suların yumrular, sarkıt kütleleri, damarcıklar ve kabuklanmalar halinde ya da başka biçimlerde çöke-

liir ve hemen her tür kayaç içinde oluşabilir. En sık rastlandığı yerler, özellikle sıcak kaynarca etkinliğinin bulunduğu alanlardaki volkanik kayaçlardır. Ayrıca ağaç ve başka türden organik fosillerin ve jips, kalsit, feldispatlar gibi pek çok mineralin yerini alarak (ornatim) psödomorflar halinde de gelişir.

En değerli opaller Avustralya'daki Yeni Güney Galler, Queensland ve Güney Avustralya'dan elde edilir; Lightning Sırtı bölgesi zarif siyah opaliyle ünlüdür. Beyaz opal Japonya'dan, kırmızı opal Meksika ve Honduras'tan, öteki değerli türler ise Hindistan, Yeni Zelanda ve ABD'nin batı kesimlerinden çıkarılır. Çok değişik yerlerden elde edilen adi opaller aşındırıcı, yalıtkan madde, dolgu malzemesi ve seramik katışığı olarak kullanılır.

Kırmızı opaller genellikle fasetalı biçimde tıraşlanır, ama öteki değerli türlere çoğunlukla fasetasız (*en cabochon*) kesim uygulanır, çünkü bunların optik özellikleri, yüzeyleri ancak düzgün yuvarlak biçimde tıraşlandığında korunabilir. Opal suyunu yitirdiğinde çatlatabilir ya da rengini kaybedebilir, bu nedenle tıraşlanan taşlar satılana değin genellikle su içinde ya da yağla sivanarak korunur. Opal çok kolay su soğurur. Aşırı derecede geçirgen bir opal türü olan hidrofan şaşılacak miktarlarda su soğurur; hidrofan kuruyken hemen hemen saydamsız, suya doyduğunda ise saydamdır.

opal cam, OPALIN olarak da bilinir, 1810-90 arasında Fransa'da üretilen beyaz ya da renkli yarı saydam cam ya da kristal eşya. 16. yüzyılda Venedik'te üretilen sütlü cama ve 18. yüzyılda Bristol'da üretildiği sanılan mat, beyaz cama benzer.

Başlıca üretim merkezleri Creusot, Baccharat ve Saint-Louis idi. Bercy, La Villette, Belleville ve Choisy-le-Roi'da ise daha küçük imalathaneler vardı. Opal camdan kâseler, vazolar, kutular, kupalar ve sürahilerden başka, parfüm şişeleri ile kuaförlerin kullandığı bazı eşya türleri de yapılyordu.

İlk kullanılan renkler turkuvaz, sarı ve pembeydi. 1840'tan sonra pembe kullanılmadı. Louis-Philippe ve III. Napoléon dönemlerinde Bohemya cam işleri taklit edilecek çok daha canlı renklerde opal cam eşya

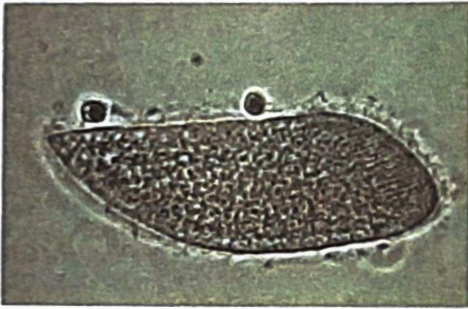
Opal camdan bir kâse, Choisy-le-Roi, Fransa, 1827; Ulusal Seramik Müzesi, Sèvres, Fransa
Musée Céramique, Sèvres, Fransa

yapıldı. 1835'te Bohemya camlarında kullanılan gök mavisi, yaklaşık 1843'te Baccarat ve Saint-Louis'de de kopya edildi; kullanılan cam türü genellikle *pâte-de-riz*'di (cam tozunun bir kalıp içinde fırınlanmasıyla yapılan cam). Lacivert daha çok 1845-50 arasında kullanıldı. 1850'de Baccarat'da bazı çift renkli (beyaz ve mavi) opal cam eşya yapıldı. 1828 dolaylarında Paris'teki

Bercy imalathanesinde, başkent dışında da Choisy-le-Roi'da az miktarda eflatun renkli opal cam eşya üretilir. Ayrıca 1825-30 arasında yapılan çağla rengi ve deniz yeşilinden, daha sonraki yıllarda kullanılan yaprak yeşilinin yumuşak tonlarına kadar değişen yeşil renkli opal camlar da vardır.

Opal cam eşyanın bezenmesinde yaldız boyama ve aktarma tekniği kullanılmıştır. 1840'tan sonra Çin ve Japon porselenlerinin de opal camdan kopyaları yapılmıştır.

Opalinata, genellikle üstsınıf olarak kabul edilen ve yaklaşık 200 tür içeren tekhücreliler grubu. Bu grup üyeleri *Zelleriella* cinsi gibi en az iki ya da *Cepedea* cinsi gibi çok çekirdekli olabilir. Yer değiştirme işlevi gören kirpiğe benzer yapıları eğri sıralar oluşturacak biçimde dizilmiştir. Türlerin uzunlukları 90-500 mikron (1 mikron = 1/1.000 mm) arasında değişir. Üreme üstün yapılı hayvanlarda olduğu gibi eşey hücrelerinin (gamet) birleşmesiyle eşeysel yoldan ya da hücrenin uzun eksenine eğik bir

Opalinata grubunun *Opalina* cinsinden bir örnek
J. M. Langham

düzlemde bölünmesiyle eşeysiz yoldan gerçekleşir. *Opalinata* üyeleri amfibiyanların (örn. çöreller), bazı balıkların ve sürüngenlerin bağırsaklarında yaşar. Bulundukları konağa zarar vermezler. Üremenin ardından hücre bir kapsül oluşturarak dışıyla dış ortama geçer ve başka bir konak tarafından yutulduğunda yaşam çevrimini yineler. Bir amip türü olan *Entamoeba paulista* ise *Zelleriella opisthocarya*'nın asalakıdır.

Opalinata grubunun sınıflandırmadaki yeri tartışmalıdır. Bazen kamçıgılar gibi *Sarcostigophora* altfilumunun bir üstsınıfı, kamçıgıların bir alt grubu ya da ayrı bir altfilum olan *Ciliophora*'nın (kirpikliler) üyeleri arasında sayılır. Bu canlılar eskiden kirpiklilere yakın bulunarak *Protociliata* adı altında toplanmışsa da günümüzde kirpikli gruplarına akraba olmadıkları düşünülmektedir.

Oparin, Aleksandr İvanoviç (d. 2 Mart 1894, Ugliç, Moskova yakınları, Rus Çarlığı - ö. 21 Nisan 1980, SSCB), yaşamın başlangıcını kimyasal bir temele dayandırarak açıklamaya çalışmış SSCB'li biyokimyacı. Darwin'in evrim kuramını daha da genilerden başlatarak, basit organik ve inorganik maddelerin karmaşık organik bileşiklere, bunların da ilk organizmaları meydana getirmiş olabileceğini ileri sürmüştür.

Moskova Devlet Üniversitesi'nde bitki fizyolojisi öğrenimi gördü. Bitki fizyologu K. A. Timiryazev'in etkisiyle Darwin'i inceledi. Çalışmalarında botanikçi A. N. Bah'in da etkisi oldu; Oparin, 1935'te Bah'in anısına Moskova'da kurulan biyokimya enstitüsünde ölümüne değin etkin biçimde çalıştı.

Oparin, ilk organizmanın organik bileşiklerin mayalanmasıyla ortaya çıktığı yolundaki düşüncesini Oparin 1922'de Rus Botanik Derneği'nin bir toplantısında açıkladı. İlk

organizmaların dışbeslek (heterotrof) olduğunu, okyanuslarda birikmiş organik bileşiklerle beslendiğini, bu nedenle de ilkel

Oparin, 1970
Tass-Sovfoto

bitkilerin fotosentez yapamadığını ve kendi besinini üretemediğini öne sürdü. Oparin ayrıca, moleküllerin yaşamın temeli olduğu görüşüne karşı çıkarak yaşamın yapısal ve işlevsel bakımdan kendine özgü bir karmaşıklık içerdiğini savundu. Birer açık sistem olarak canlıların dışarıdan enerji ve madde aldığını, bu nedenle de enerjinin yenilenmediği kapalı sistemlere uygulanan ikinci termodinamik yasasına indirgenemeyeceklerini belirtti.

O dönemde ilk canlıların kendi organik bileşiklerini bireşimleyebildiği görüşü egemen olduğundan, Oparin'in savı önceleri bütün dünyada tepkiyle karşılandıysa da, zamanla kabul görmeye başladı.

İlk proteinlerin canlı yapısında rasgele bulunduğu görüşünün yaygın olarak kabul edilmesine karşın, Oparin'in kuramlarında, karmaşık yapıyı büyük moleküllerin nasıl oluştuğu ve ilk hücre benzeri sistemin nasıl çoğalabildiği noktaları açıklık kazanmamıştı. Ama başka bilim adamlarının da çalışmalarıyla bu konuda yeni bir görüş ortaya atıldı. Oparin'in de desteklediği bu görüşe göre aminoasitler, biçimlerdeki farklılığa ve elektrik yükü dağılımlarına bağlı olarak belli bir düzende birleşiyor ve karmaşık moleküller oluşturuyorlardı; ilk hücre benzeri oluşumların çoğalması ise, mikroskopik damlacıklar üzerinde tomurcuk oluşmasına ve bunu yeni tomurcukların izlemesine dayanıyordu. Oparin bu temel varsayımını doğrulamak üzere peltmsi bir yapıda olduğu kabul edilen ilk hücre modelinden yola çıkarak arapzımlı ve jelatin kökenli mikroskopik birimler üzerinde deneyler yaptı ve enzimlerin, hücre zarı gibi koruyucu bir katmanla örtülen bu damlacıklarda normal sulu çözeltilerdekine göre çok daha etkili olabildiklerini gösterdi.

Yaşamın başlangıcında organizmaların dışbeslek olduğu varsayımı Oparin'in çabalarıyla geniş ilgi gördü. Bu konuda 1957'den başlayarak uluslararası toplantılar düzenlendi ve Oparin'in başkanlığında Uluslararası Yaşamın Başlangıcını Araştırma Derneği kuruldu. Enzimoloji ve sanayi biyokimyası alanında da çalışmalar yapan Oparin'in yapıtları arasında Canlı Hücrede Enzim Etkinliği (1934), Yeryüzünde Yaşamın Başlangıcı (1957), Yaşam: Yapısı, Başlangıcı ve Gelişimi (1961), Yaşamın Kimyasal Kökeni (1964), Yaratılış ve Yaşamın Evrimsel Gelişimi (1968) sayılabilir.

Opatija, İtalyanca ABBAZIA, Hırvatistan'da İstria (İstra) Yarımadasında kent. Adriyatik'te Kvarner Körfezinin kıyısında yer alır.

İstria'nın en ünlü sayfiye merkezlerinden biri olan kentin adı, büyük parkta bulunan Benedikten S. Giacomo al Palo Manastırı'ndan (*opatiija*) gelir. Kentte, bugün yıkıntı durumunda olan ortaçağdan kalma surların ve kent kapısının yanı sıra 19. yüzyılda Avusturyalı ve Macar soylular tarafından yaptırılan villalar vardır.

I. Dünya Savaşı'ndan önce Avusturya'nın egemenliği altında olan kent, 1919'da İtalya'ya geçti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya'ya geri verildi. Opatija Rivierası 1873'te Trieste-Rijeka Demiryolu'nun ulaşımına açılmasının da etkisiyle 19. yüzyılın ikinci yarısında bir turizm ve tatil merkezi olarak hızla gelişti. Kent günümüzde de çok sayıda turist çekmektedir. Nüfus (1991) 29.799.

Opava, Almanca TROPPAU, Lehçe OPAWA, Çek Cumhuriyeti'nde, Kuzey Moravya (Severomoravsky) ilinde (*kraj*) kent. Polonya sınırının yakınında, Opava Irmağı kıyısında. Güneydoğusundaki Ostrava'dan ağaçlık Odra (Oder) Dağları ile ayrılır.

Kayıtlara ilk kez 1195'te Oppavia adıyla geçen kent, 14. yüzyılın başlarında Bohemya Krallığı'nın *fiefi* olan bir prenslikti. Daha sonra Avusturya Silezyası'nın başkenti oldu. Napoléon Savaşları'nın ardından kentte Prusya, Avusturya ve Rusya temsilcilerinin katıldığı Troppau Kongresi düzenlendi (1820). Kentteki tarihsel yapıların çoğu II. Dünya Savaşı sırasında yıkıldı. Günümüze kadar ulaşabilenler arasında Yukarı Meydan'daki (*náměstí*) Belediye Binası kulesi (72 m) ile Aşağı Meydan'daki, 17. yüzyıldan kalma Cizvit kilisesi sayılabilir. Eski Silezya Meclis binası da bu meydana dahildir. Silezya Müzesi'nde doğa bilimleri, tarih, sanat ve kültür sergileri bulunur. Opava bugün Çek Cumhuriyeti'nin öteki kesimleri ve Polonya'yla kara ve demir yolu bağlantıları olan bir ticaret merkezidir. Kentte giyim eşyası, makine, vagon ve gıda maddeleri üretilir. Nüfus (1983 tah.) 60.699.

OPEC bak. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

Opel, Fritz von (d. 4 Mayıs 1899, Rüsselsheim, Almanya - ö. 8 Nisan 1971, Sankt Moritz, İsviçre), Alman otomotiv sanayicisi. Max Valier ve Friedrich Wilhelm Sander ile birlikte gerçekleştirdiği roket itmeli uçak ve otomobil geliştirme çalışmalarıyla tanınır. Opel'in büyükbabası Adam Opel 1862'de Rüsselsheim'da bir şirket kurarak, kendi adını taşıyan bisiklet, dikiş makinesi, soğutucu, hava kompresörü ve 1898'den sonra da otomobil üretmeye başlamıştı. Fritz von Opel 15 Mart 1928'de Valier ve Sander ile birlikte dünyanın ilk roket itmeli arabası olan "Opel-Rak 1" in ilk denemesini gerçekleştirdi. Opel aynı yıl 23 Mayıs'ta daha gelişkin bir model olan "Opel-Rak 2"yi denedi. Opel 30 Eylül 1929'da, ikinci roket uçağı olan, 16 katı yakıtlı roketle donatılmış bir Hatry planörünün pilotluğunu yaptı.

Opel AG, tam adı ADAM OPEL AG, General Motors Corporation'a bağlı Alman otomotiv şirketi. Binek otosu, minibus ve kamyonet üretiminde uzmanlaşmıştır. Merkezi Rüsselsheim'dadır.

Kuruluşu Opel kardeşlerin Adam Opel'den (1837-95) kalan bisiklet ve dikiş makinesi fabrikasını otomobil fabrikasına dönüştürdüğü 1898'e değin iner. Zamanla büyük-

yerek II. Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa'nın en çok araba üreten şirketi durumuna geldi. İlk yılda piyasaya sürdüğü Opel-Lutzmann'ın üretiminden vazgeçtikten sonra, bir dizi denemenin ardından 1902'de ilk orijinal model olan iki silindirli Opel'in satışına başladı.

Otomotiv sanayisinin ilk gelişme yıllarında büyük bir güç olarak öne çıkan şirket, 1911'de yanan fabrikasını sıfırdan başlayarak yeniden inşa etmek zorunda kaldı. Ama bu yoldan en verimli ve modern donanımı kullanma olanağını da buldu. 1913'te üretim zincirine Opel kamyonlarını ekledi. Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasından sonra üretimini sınırladıysa da, montaj hattı yöntemini benimseyen ilk Alman şirketi olarak verimliliğini daha yüksek bir düzeye çıkardı. Bu dönemde ürettiği en ilginç araba, yeşil renginden dolayı Laubfrosch (yeşil ağaç kurbagası) adı verilen binek otomobiliydi.

1920'lerin yüksek enflasyon ve ekonomik belirsizlik ortamı Opel ailesini şirketi General Motors'a devretmek zorunda bıraktı. Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nda yenilmesinden sonra bazı tesislerin SSCB tarafından sökülmesine karşın, fabrikanın kalan bölümlerinde yeniden üretime geçildi. Günümüzde Avrupa'nın en büyük sanayi şirketlerinden biri olan Opel, Almanya'nın toplam motorlu araç üretiminin yaklaşık dörtte birini gerçekleştirmekte, Avrupa ülkelerine ve Güney Afrika'ya ihracat yapmaktadır.

Open Theatre, Peter Feldman ve Joseph Chaikan'ın 1963'te New York kentinde kurdukları deneysel tiyatro topluluğu. Oyuncular, oyun yazarları, müzikçiler ve koreografların yer aldığı topluluk doğaçlama, pantomim, müzik ve dansı yeni dramatik gösteriler içinde kaynaştırmanın olanaklarını araştırıyordu. Oyun yazarları bütün topluluk üyeleriyle yakın işbirliği içinde çalışıyor ve ortaya topluca üretilmiş, genellikle güncel siyasal ya da toplumsal olayları konu alan yapıtlar çıkıyordu.

Open Theatre'in sahnelediği en tanınmış oyunlar, Jean-Claude Van Itallie'nin Kitabı Mukaddes'ten alınmış konuları çağdaş siyasal olaylarla birleştirerek yazdığı *The Serpent* (1969) ile Chaikan ve Roberta Sklar'ın Susan Yankowitz'in çağdaş insanın ölümcül yabancılışmasını konu alan metninden yola çıkarak sahneye koydukları *Terminal'di* (1969-70). Topluluk 1973'te dağıldı ve üyelerinin çoğu başka deneysel tiyatro topluluklarına katıldı.

*Yazımı aynı olan başlıklar
kişiler, yerler, kavram,
kurum ve nesneler
biçiminde sıralanmıştır.*

opera, baştan sona bestelenmiş, sololu, korolu, orkestralı sahne oyunu. Oyuncuların her şeyi şarkıyla anlattığı oyunun metnine "libretto" denir. Oyun süresinin çoğunu sözlü bölümler oluşturur. Sözler, konunun akışına göre belli başlı şu müzik türleri içinde bestelenir: Arya bir kişinin duygu ve düşüncelerini yansıtır. Düet, terzet, kuartet, kentet vb iki, üç, dört ve beş kişinin duygu, düşünce ve konuşmalarını iletir. Resitatif kişilerin sözlerini konuşurcasına bir şarkıyla söyledikleri bölümdür. Koro ise oyundaki kamu vicdanının sesini ortaya koyar. Bunların dışında oyun başlarken

genellikle bir giriş parçasına (uvertür) ve oyun içinde yer yer orkestra bölümleri ya da geçitleri gibi çalgısal bölümlere yer verilir. Bazı operalarda bale sahneleri de bulunur. Operalarda bütün bu müzik tür ve biçimleri genellikle ayrı parçalar olarak arka arkaya gelir. Ama bazılarında (örn. Richard Wagner'inkiler) müzik bir perde boyunca kesintisiz sürer.

Devlet Opera ve Balesi'nin sahnelediği Gioacchino Rossini'nin *Sevil Berberi* operasından bir sahne, 1989; İstanbul Devlet Opera ve Balesi'nin üyüyle

Opera sözcüğü, İtalyanca *opera in musica* (müzikli yapıtlar) deyiminin kısaltılmışıdır. Kökeni ortaçağın dinsel oyunlarına (örn. pasyon), Rönesans'ın düğün, şenlik ve festival gibi kültürel etkinliklerine ve 16. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan oyunlu madrigallere dayanır. Oyunlu madrigal, bir prologla belirli bir konuyu ele alan beş sesli madrigallerin sahnede oynanmadan yalnızca seslendirilmesi; o dönemlerde ortaya çıkan resitatifin ve *stile rappresentativo* denen, sahnede daha anlatımlı ve oynayarak söyleme anlayışının uygulanması operanın doğmasına neden oldu. 16. yüzyılın sonuyla 17. yüzyılın başlarında Jacopo Peri, Jacopo Corsi, Francesco Cavalli ve Claudio Monteverdi gibi ilk opera bestecileri konularını Daphne, Odysseus ve Orpheus gibi eski mitoloji kahramanlarından seçti. Ama Monteverdi'nin *L'incoronazione di Poppea* sıradaki (Poppea'nın Taç Giymesi) Neron ve Poppea Roma tarihinden alınmıştı.

Paris'te XIV. Louis'nin sarayında Jean-Baptiste Lully'nin yapıtları bu yeni sanatın gelişmesine yol açarken Viyana sarayında da Pietro Antonio Cesti'nin İtalyan operaları sahneleniyordu. Daha sınırlı bir gelişmenin görüldüğü İngiltere'de ise Henry Purcell bir kız okulunda sahnelenmek üzere yazdığı *Dido and Aeneas*'ıyla (Dido ve Aineas) bir opera başyapıtı ortaya koymayı başardı. Operanın Londra'da yaygınlaşması 18. yüzyıl ortalarına rastladı; önce İtalyan tarzını alarak incelten, daha sonra İngilizce sözlü operalar yazan George Frideric Handel, Alessandro Scarlatti'nin resitatif ve ariyalara yer veren üslubundan büyük ölçüde etkilendi. Ariyalarda bir karakter duyularını uzun uzun dile getirirken olay duruyordu. Bu dönemde başşarkıcının önemi arttı; erkek rollerinin çoğunu söyleyen kastratolarla özel ilgi gösterildi. Aynı dönemde Fransa'da Jean-Philippe Rameau operayı farklı çizgilerde geliştirdi; jest kullanımına, daha esnek bir forma, uzun bale

ara oyunları gibi sahne gösterilerine ağırlık verdi.

Yaklaşık aynı tarihlerde görece hafif, günlük konulara değinen komik opera(*) türü de belirmeye başladı. İngiltere'de John Gay'in *The Beggar's Opera* (Dilenci Operası) adlı toplumsal ve siyasal yergisi, Hamburg'da sahnelenen bir dizi hafif konulu opera, Napoli'de Giovanni Battista Pergo-

lesi'nin *La serva padrona*'sı bu tür yapıtlara örnekti.

Sanat yaşamının başlangıcında opera türüne katkıda bulunan Christoph Gluck daha sonra virtüöz şarkıcının rolünü azaltmaya ve ağırlığı dramatik yapıya vermeye yönelik ünlü reformlarını uyguladı. *Orfeo ed Eurydice*, *Armide* ve *Alceste*'nin yanında İphigeneia'yı konu alan iki operasını da bu yeni anlayışla yazdı. *Idomeneo, re de Creta*'sıyla (Girit Kralı Idomeneus) benzer bir tarzı benimseyen Wolfgang Amadeus Mozart sonraki üç başyapıtında önceki operaların özelliklerini komik opera ile kaynaştırmayı başardı; *Le Nozze di Figaro* (*Figaro'nun Düğünü*), *Don Giovanni* ve *Costi fan tutte* adlı bu yapıtlarında toplulukların önemini artırdı ve finallerde senfonik bir yapı kullandı. *Die Zauberflöte*'deyse (*Sihirli Flüt*) Alman komik opera türü olan *Singspiel*'i yüksek nitelikli yapıtlar düzeyine çıkardı.

Luigi Cherubini *Medea*, Gaspare Spontini de *La Vestale* adlı yapıtlarıyla *opera seria* (ciddi opera) geleneğini geliştirerek sürdürdüler. Onlardan etkilenen Ludwig van Beethoven opera tarihinde benzersiz kalan *Fidelio*'yu yazdı. Bu arada Domenico Cimarosa'nın *Il matrimonio segreto*'su (Gizli Evlilik), Gioacchino Rossini'nin *Il barbiere di Siviglia* (*Sevil Berberi*) ve *La Cenerentola* (Külkedisi) gibi bir dizi başarılı komik operasına esin kaynağı oldu. Rossini'nin sonraki operalarının ağırbaşlı ve romantik üslubu ise Giacomo Meyerbeer'in daha da görkemli üslubuna yol açtı.

19. yüzyılda opera ulusal çerçevesi içinde gelişti. Giovanni Bellini'nin duygulu yapıtlarıyla 60'tan fazla opera yazan Gaetano Donizetti'nin trajedileri ve komedileri Giuseppe Verdi için basamak oluyordu. İlk dönem yapıtlarında eksik kalmış yanlar bulunan Verdi, *Otello* ve *Falstaff*'ta dramatik ve müziksel açıdan tam bir ustalığa ulaştı. Almanya'da Carl Maria von Weber'in *Der Freischütz* (Nişancı) romantik operası ile Heinrich August Marschner'in yapıt-

ları, müzik dramlarıyla(*) operada devrim yapan Richard Wagner'in çıkışını hazırladı. Wagner'in *Die Meistersinger von Nürnberg* (Nürnbergli Usta Şarkıcılar), *Tristan und Isolde* (Tristan ve Isolde), *Parsifal* ve *Der Ring des Nibelungen* (Nibelung Halkası) gibi yapıtları günümüze değin opera tarihinin en büyük başarıları arasında yerini korudu.

Fransa'da Daniel-François-Esprit Auber'in yapıtlarının çok tutulduğu kısa bir dönemin ardından Charles Gounod, Ambroise Thomas, Georges Bizet ve Jules Massenet yapıtlarında görkemli opera (*grand opéra*) ile *opéra-comique*'i ustaca kaynaştırdılar. Bu arada ayrı bir yol izleyen Hector Berlioz *Les Troyens* (Troyalılar) ile ustalığını kabul ettirdi.

Operada ulusalcılığın etkisi başka yerlerde de görüldü. Rusya'da Mihail İvanoviç Glinka'nın yeni ufuklar açan yapıtları, Çaykovski ile Modest Mussorgski'nin birbirinden çok farklı operalarının hazırlayıcısı oldu. Çekoslovakya'da Bedřich Smetana'nın yurt sevgisiyle dolu yapıtlarını Antonín Dvořák'ın lirik operaları izledi. 20. yüzyılda Leoš Janáček'in gerçekçi yapıtları giderek artan bir ilgi gördü. Macaristan'da Béla Bartók'un *Dük Mavi Sakal*'in *Şatosu* ve İspanya'da Manuel de Falla'nın *La vida breve*'si (Kısa Yaşam) hep ülkelerinin halk müziklerinden yararlanarak bestelenmiş yapıtlardı.

İtalya'da, Giacomo Puccini ile Pietro Mascagni'nin önderlik ettiği gerçekçilik (*verismo*) akımı gelişti. Almanya'da Richard Strauss *Salome* ve *Elektra*'sında müzik dramın amaçlarına uydu; daha sonra bunların epik niteliklerini aynı ölçüde başarılı komedilerinde (örn. *Der Rosenkavalier*) yumuşattı. Fransa'da Claude Debussy'nin *Pelléas et Mélisande*'i diyalogların müziklendiği çok ilginç bir yaratı olarak özel önem kazandı. Maurice Ravel tek perdelik iki büyüleyici parça yazdı. Arnold Schoenberg'in *Moses und Aron*'u, Alban Berg'in *Wozzeck* ile *Lulu*'su, Igor Stravinski'nin *The Rake's Progress*'i (Ahlaksızın İlerlemesi), Kurt Weill'in yergili oyunları ve Benjamin Britten'in *Peter Grimes*'i başarılı modern yapıtlar arasında yer aldı.

Türkiye'de opera. Türkiye'de operaya karşı ilgi önce sarayda, dış ülkelerdeki sefirlerin sefaretnamelerinde anlattıkları operalarla uyandı. III. Murad döneminde de (1574-95) sarayda müzikli bir oyun sahnelenmişti. Bununla birlikte, Türkiye'de ilk opera III. Selim'in huzurunda Mayıs 1797'de Topkapı Sarayı'nda sahnelendi. II. Mahmud (hd 1808-39) ve Abdülmecid (hd 1839-61) döneminde opera toplulukları İtalya'dan gelirken 19. yüzyılın sonlarında başka ülkelerden gelen birçok topluluk İstanbul'da ve İzmir'de opera temsilileri verdi.

Naum Tiyatrosu'nda sahnelenen yapıtlar arasında Lombardini'nin *Giselda*'sı (1849) ve Giacomo Panizza'nın *Silistre*'si (1855) vardı. Gedikpaşa Tiyatrosu'nda da Rossi'nin *Sevil Berberi* operası ilk kez 1867'de sahnelendi. Opera izleyicisi bir kitlenin oluşması Giuseppe Verdi'nin birçok operasının İtalya'dan sonra, Fransa ve Almanya'dan bile önce Türkiye'de sahnelenmesine yol açtı. 19. yüzyılın sonuna doğru sayıları iyice artan gayrimüslim topluluklar, operet ve komik operaların yanı sıra operalar da temsil ediyordu. Bu toplulukların en ünlüleri, Güllü Agop'un Osmanlı Tiyatrosu ile başında besteci Dikran Çuhacıyan'ın bulunduğu Opera Tiyatrosu'ydu. Türkçe bir libretto üzerine bestelenmiş ilk opera olan Lübnanlı besteci Vadya Sabra'nın *Kenan Çobanları*'nın (1916) metnini Halide Edip (Adivar) yazdı. Abdülhak Hamid'in (Tahhan) metni üzerine Mehmed Baha Bey'in

(Pars) bestelediği *Nesteren*, hem bestecisi, hem de librettocusu Türk olan ilk operaydı. Bunu Nurullah Bey'in (Taşkıran), Şahabeddin Süleyman ve Hulki Amil'in (Keymen) librettosu üzerine bestelediği *İhtiyar* izledi.

Ziya Gökalp'in müzik konusundaki görüşlerinden etkilenen Mustafa Kemal (Atatürk), Cumhuriyet sonrasında devletin müzik politikasını, "Türk halk müziğini temel alıp Batı'da geliştirilmiş çoksesli teknik ve yöntemleri kullanarak yeni bir müziğin yoğurulması" biçiminde belirlemişti. Bu temel ilke uyarınca, yetenekli gençler Avrupa'ya müzik öğrenimine gönderildi. Cumhuriyet'in müzik politikasına uygun ilk operayı Ahmet Adnan (Saygun) besteledi. Konusu ve librettosu üzerinde Mustafa Kemal'in de titizlikle durduğu *Özsoy* (öbür adıyla *Feridun*) adlı bu operanın metnini Münir Hayri (Egeli) yazmıştı. Türklerle İranlıların aynı soydan geldiği temasını işleyen *Özsoy* ilk kez Haziran 1934'te, Mustafa Kemal'in ve onun resmi konuğu İran şahı Rıza Pehlevi'nin huzurunda sahnelendi. Bu ilk operayı, gene Ahmet Adnan Saygun'un *Taşbebek*'iyle Necil Kâzım Akses'in *Bayönder*'i izledi.

Devlet Opera ve Balesi'nin(*) kuruluşundan önce Ankara Devlet Konservatuarı Tatbikat Sahnesi'nde Mozart'ın tek perdelik operası *Bastien ve Bastienne*, daha sonra da Puccini'nin *Madame Butterfly* ve *Tosca* operalarının ikinci perdeleri sahnelendi. Bunları *Fidelio* (Beethoven), *Satılmış Nişanlı* (Smetana), *Figaro'nun Düğünü* (Mozart), *La Bohème* (Puccini), *Maskeli Balo* (Verdi), *Carmen* (Bizet), *Sevil Berberi* (Rossini) gibi operalar izledi.

1970'lerde artık çok sayıda yabancı opera Türkiye'de sahnelenmiş, özellikle 19. ve 20. yüzyılların en ünlü operaları izleyiciye sunulmuştu. Bu arada Türk besteciler de *Kerem* (1953, A. Adnan Saygun), *Van Gogh* (1957, Nevit Kodallı), *Nasrettin Hoca* (1962, Sabahattin Kalender), *Gilgamaş* (1963, Nevit Kodallı), *Midas'ın Kulakları* (1969, Ferit Tüzün) gibi yapıtlarla yerli opera dağarcığını zenginleştirmişlerdi. 1970'lerde ve 1980'lerde ise Çetin Işıklı *Gülbahar* (1972), A. Adnan Saygun *Köröğlu* (1973), Cengiz Tanç *Delî Dımırlı* (1979), Okan Demirş IV. *Murad* (1980) ve *Karyağdı Hanun* (1985), Selman Ada *Ali Baba ve Kırk Haramiler* (1989) gibi yeni operalar bestelediler.

opera buffa (İtalyancada "komik opera" ya da "güldürü operası"), 18. yüzyıl ortalarında Napoli'de ortaya çıkan komik opera türü. Ciddi operanın (*opera seria*) perde aralarında sahnelenen ara müzik (*intermezzo*) ve ara oyunlardan (*interlude*) gelişmiştir. Olay örgüsü, başlıca iki grupta toplanan karakterlere dayanır. Birinci grupta (genellikle) beş erkek ve kadından oluşan komikler, ikincide ise bir (ya da daha çok) çift sevgili yer alır. Diyaloglar şarkı biçiminde söylenir. Bir opera perdesindeki bütün önemli karakterleri bir araya getiren biçimsel son niteliğindeki *finale* bölümü *opera buffa*'dan gelişmiştir. Hâlâ düzenli olarak sahnelenen en eski *opera buffa* örneği, Giovanni Battista Pergolesi'nin *La serva padrona*'sıdır (1733). *Opera buffa* Fransızcada her türden komik opera için kullanılan *opéra-bouffe* ile aynı anlama gelmez.

opéra-comique (Fransızcada "komik opera"), bağımsız müzikal bölümlerle sözlü diyalogların dönüşümlü olarak yer aldığı Fransız opera biçimi. İlk örnekleri araya şarkılar serpiştirilmiş yergili komedilerdi; sonraları öbür operalarla yalnızca sözlü diyaloglar içermesiyle ayrılan ciddi müzikli oyuna dönüşmüştür.

Opéra-comique 18. yüzyıl başlarında *comédie de vaudeville* denen panayır eğlencelerinden gelişti. Karakterleri İtalyan *commedia dell'arte* örneklerine dayanan bu oyunlarda sevilen şarkı ya da vodvillere yer veriliyor, araya bazı yergi sözcükleri katılıyordu. 1715'te çeşitli gösteri topluluklarının bir araya gelmesiyle Paris'te Théâtre de l'Opéra-Comique oluşturuldu.

18. yüzyıl ortalarında yazar Charles-Simon Favart'ın katkısıyla *opéra-comique* metinlerinin edebi düzeyi yükseldi; oyunlarda kullanılmaya başlayan yeni bestelenmiş şarkılar da zamanla popüler vodvillerin yerini aldı. Bir süre sonra gündelik yaşam içinde rastlanan insanların öyküsü de konu olarak alınmaya başladı. Soyulu, sade yaşam görüşüyle bu gelişmede etkili olan Jean-Jacques Rousseau da *Le Devin du village* (1752; Köy Kâhini) adlı bir *opéra-comique* yazdı.

18. yüzyılın Nicolas Dalayrac, Egidio Duni, Pierre-Alexandre Monsigny ve François Philidor gibi ikinci dereceden bazı bestecileri *opéra-comique* türünde uzmanlaştı. Bu Fransız türünü yeğleyen Viyanalı izleyiciler için yazarın Gluck, o dönemde çok sayıda *opéra-comique* yazmış tek büyük besteciydi. Bu dönem *opéra-comique*'lerinin başlıca özellikleri toplumsal yorum, aşk ya da entrikaya dayanan hafif olay örgüsü ve neşeli müzikti. 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarında bu geleneği sürdüren André Grétry, François Boieldieu ve Daniel Auber daha ciddi ve romantik konular seçtiler; orkestrayı da daha etkili bir biçimde kullandılar. Bu döneme özgü türlerden biri de öyküsü siyasal zorbalığın yenilgiye uğratılmasına dayanan "kurtuluş operası"ydı. 1830'a doğru *opéra-comique* görkemli operaya (*grand opéra*) yaklaşan ciddi müzikli oyuna dönüştü ve zamanla yergi özelliğini yitirdi. George Bizet'nin *Carmen*'i (1875) sözlü diyaloglar içeren, buna karşılık trajik bir temayı işleyen geç tarihli tekil bir *opéra-comique* örneğidir.

opera metni bak. libretto

opera seria (İtalyancada "ciddi opera"), NAPOLİTEN OPERA olarak da bilinir, 18. yüzyılda Avrupa'da egemen olan İtalyan opera tarzı. 17. yüzyılın sonlarına doğru başta Alessandro Scarlatti (1660-1725) olmak üzere Napolili bestecilerin yapıtlarında ortaya çıkmıştır. Napoliten opera olarak adlandırılması da bundan kaynaklanır.

Opera seria'da müziğin ağırlık merkezini solo ses ile dönemin arya üslubu olan *bel canto* oluşturuyor, koro ve orkestra genel çerçeveyi çiziyordu. Müzik ve metin resitatu (konuşma ritminde söylenen basit eşlikli diyalog) ve aryalara bölünmüştü. Resitatif dramatik eylemi geliştiriyor, vokal sololar olan aryalara ise karakterlerin duygularını yansıtmaya ve vokal virtüözlük göstermesine olanak veriyordu. Aryaların tipik biçimi ABA yapısındaki *da capo*'ydu (baş dönuş); ilk bölüm (A), B bölümünden sonra yineleniyor, ama bu kez doğaçlama süslemelere yer veriliyordu.

Opera seria'nın gereksindiği libretto üslubunun önde gelen ustaları Apostolo Zeno (1668-1750) ve Pietro Metastasio (1698-1782) idi; bu librettolarda karakterler klasik mitoloji ya da tarihten alınıyor, araya oyalayıcı komik bölümler katılmıyordu. **Opera seria** örnekleri arasında George Frideric Handel'in (1685-1759) *Rinaldo*'su, Niccolò Jommelli'nin (1714-74) *Demofonte*'si, Nicola Porpora'nın (1686-1768) *Didone abbandonata*'sı (Terk Edilmiş Dido) ve

Johann Adolph Hasse'nin (1699-1783) *Artaserse*'si sayılabilir.

operatör, İŞLEÇ olarak da bilinir, matematikte, bir işlemin yapılacağını gösteren simge. Örneğin $\sqrt{x}$, x 'in kare kökünü alınacağını; d/dx ise x değişkenine göre türev alınacağını gösterir.

Operatör terimi "fonksiyon" ile eşanlamı olarak kullanıldığında, fonksiyonun (bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkinin) belirlediği işlemi simgeler. Bağımsız değişkenin tanım kümesi, bağımlı değişkenin değer kümesi içindeki görüntüsüne gönderilir. Operatör bir dönüşüm ya da gönderim olabilir.

operet, yapısı bakımından operaya benzeyen, ama baştan sona müzikli olmayıp müziksiz diyaloglara da yer veren, romantik bir olay örgüsü içinde hafif, eğlenceli, yer yer danslı sahneler içeren müzikli sahne oyunudur. Müziği de operaya göre daha hafif ve kolay algılanabilir niteliktedir.

Operet 16-18. yüzyıllar arasında İtalya'da yaygınlaşmış olan *commedia dell'arte* ile vodvil gibi Fransa'da halkın çok sevdiği tiyatro türlerinden doğdu. 19. yüzyılda terim çoğunlukla güldürü ya da yergi niteliği taşıyan müzikli sahne oyunları için kullanılıyordu. Bu oyunların en başarılı uygulayıcısı olan Jacques Offenbach *Orphée aux enfers* (1859; *Orfeus Cehennemde*) ve *La Belle Hélène* (1864; *Güzel Helena*) gibi operetlerinde Yunan mitolojisinden alınma konuların arkasında çağdaş Paris yaşamına yergili bir yorum getirdi. İngiltere'de de 1870'lerin sonlarında, Offenbach'ın yapıtlarından etkilenen William S. Gilbert ile Sir Arthur Sullivan *H. M. S. Pinafore*, *Mikado*, *The Pirates of Penzance* (Penzance Korsanları) ve *Iolanthe, or the Peer and the Peri* (Iolanthe ya da Asilzadeyle Peri) gibi ortak yapıtlarıyla bu türe katkıda bulundular.

Aynı dönemde Viyana'da Johann Strauss (Genç) operetle opera arasındaki ayrımı birçok bakımdan ortadan kaldıran *Die Fledermaus* (Yarasa) gibi daha romantik ve melodik tipte operetler yazıyordu. Yüzyılın sonuna doğru, belki de daha yumuşak olan Viyana operetinin etkisiyle, Fransız operet üslubu daha incelikli ve duygusal ama daha az yergici bir nitelik aldı. Strauss'un Viyanalı izleyicileri, örneğin Oscar Straus, Leo Fall ve Macar asıllı Franz Lehár ile André Messager gibi Fransız besteciler operetinin günümüzdeki müzikale doğru gelişmesine katkıda bulundular.

Avusturya, Fransa, İtalya ve İngiltere'de izleyicinin ilgisinin azalmaya başladığı sırada operet ABD'de gelişmeye başladı. Bu geçiş döneminin bestecileri Victor Herbert, Reginald de Koven ve Sigmund Romberg *Babes in Toyland* (Oyuncaklar Ülkesinde Bebekler), *The Highwayman* (Eşkiya), *The Student Prince* (Talebe Prensi), *The Desert Song* (Çöl Şarkısı) gibi operetleri ABD müzik yaşamına kazandırdılar.

ABD'de operet ile müzikal komedinin arasındaki yakınlık değişen görüşlerin, değişen izleyici beğenisinin, toplumsal ve siyasal değişmelerin sonucunda doğmuştur. Bununla birlikte, George Gershwin'in *Porgy and Bess*'i (1935; *Porgy ve Bess*), Kurt Weill'in *Die Dreigroschenoper*'i (1928; *Üç Kuruşluk Opera*), Rodgers ile Hammerstein'in *Oklahoma*'sı (1943), Jerome Kern'in *Show Boat*'u (1927; *Gösteri Gemisi*), Frederick Loewe ile Alan Jay Lerner'in *My Fair Lady*'si (1956; *Benim Tatlı Meleşim*), Leonard Bernstein'in *West Side Story*'si (1957; *Batı Yakası'nın Hikâyesi*) ve *Candide*'i

(1956), Stephen Sondheim'in *Pacific Overtures*'u (1976) ve Sweeney Todd: *The Demon Barber of Fleet Street*'i (1979) gibi yapıtlar olsa olsa *opera seria*'nın (ciddi opera) değişik bir türü sayılabilir; bunları komedi olarak nitelermek de oldukça zordur. Ayrıca bak. müzikal.

Türkiye'de operet. Türk izleyiciler operetle 19. yüzyılın ilk yarısında, İtalyan, Fransız, Alman ve Yunan topluluklarının İstanbul ve İzmir'de sahneledikleri oyunlar aracılığıyla tanıştı. İlk yerli operetleri (örn. Arif'in *Hilesi*, 1872; Köse *Kâhya*, 1874; *Leblebici Horhor Ağa*, 1876) Dikran Çuhacıyan besteledi. Çuhacıyan melodi müziğine alışkın Türk halkının kulağını çoksesli müziğe alıştırmak için operetlerinde melodiye ağırlık vermişti.

Belli başlı Türk operet bestecileri arasında Kaptanzade Ali Rıza Bey (*İstanbul Efendisi*, *Macun Hakkası*, *Fetian Kız*, *Çapkın Süleyman*), Muzika-yı Hümayun'dan Haydar Bey (*Pembe Kız*, *Çengi*, *Birbirdirek*), İstanbul Operet Heyeti'nin kurucusu Muallim İsmail Hakkı Bey (*Kaşıkçılar*), Muhlis Sabahattin Ezgi (*Ayşe*, *Efenin Aşkı* vb), Cemal Reşit Rey (*Lûkûs Hayat*, *Deli Dolu*, *Üç Saat* vb) sayılabilir. Günümüzde tiyatrolar programlarına zaman zaman yerli ya da yabancı operetleri almaktaysa da, bu türün 1940'lardan sonra Türkiye'de gözden düştüğü söylenebilir.

operon, genetikte, genlerin dışavurumunun düzenlenmesini denetleyen karmaşık sistemin öğelerinden biri. Kromozomun üzerinde yer alan operonun iki bileşeni vardır. Bunlardan biri elektrik devrelerindeki açma-kapama düğmesi gibi işlev gören operatör (usta) gen, öbürü operatör gen tarafından etkinleştirildiğinde çeşitli proteinlerin birleşimine ilişkin mesajı kod haline geçiren yapısal genlerdir. Operatör hemen her zaman denetlediği yapısal gen dizilerinin yakınında yer alır. Operon sisteminde ayrıca, düzenleyici gen adı verilen ve operatör geni baskılayan bir madde birleşimleyen üçüncü bir bileşen de vardır.

Operatör gen açıkken, denetlediği genler işlev görür ve protein birleşimi gerçekleşir. Operatör baskılayıcı madde ile etkileşime girince kapalı duruma geçer. Bu etkinin ortadan kalkması için başlatıcı olarak bilinen başka bir madde operatör genle etkileşmesini engelleyerek baskılayıcıyı nötrleştirir. Böylece operatör gen yeniden açık duruma geçer ve aminoasitlerin oluşması için gerekli enzimlerin birleşimini yönlendiren yapısal genler işlev görmeye başlar.

Opet, Eski Mısır'da yeni yıl bayramı. Opet kutlamalarında Tanrı Amon, eşi Mut ve oğulları Hons'un heykelleri Karnak'taki tapınaklarından Luksor Tapınağı'na (firavunlar dönemi Mısır dilinde *İpet resyt*) törensel bir yolculukla taşınırdı. Luksor Tapınağı Kolonadları'nda Tutanhamon'un hükümdarlığı (İÖ y. 1361-52) döneminden kalma kabartmalardaki şenlik görüntüleri, altın kutularda Amon, Mut ve Hons'un heykellerini taşıyan beyaz çüppeli rahipleri gösterir. Rahipler eski Teb kentinin sokaklarını dolaşır, daha sonra sandallarla Luksor'a varırlardı. Bu yolculuk sırasında halka gösterilen heykeller Luksor Tapınağı'nda yaklaşık 24 gün kalırdı; bu süre boyunca kentte bayram sürerdi. Şeyh Yusuf el-Haccac için günümüzde düzenlenen törenlerde bu eski inanış varlığını sürdürür. Halkın da katıldığı bir törenle şeyhin kayığı Luksor'a taşınır.

Amon'un eşi Mut'la bağlantısından ötürü Taurt da bazen Opet adıyla anılır.

Ophichthidae, *Anguilliformes* takımından, 200'ü aşkın tür içeren deniz balıkları famil-

yası. Yılanbalığına benzeyen bu familya üyeleri büyük ölçüde tropik ve ılıman bölge sularına dağılmıştır. Hiçbirinde karın yüzgeci bulunmaz. Kuyruk yüzgeci yoktur ya da körelmiştir. Anüs ve sırt yüzgeci bulunan türlerde bu yüzgeçler kuyruk yüzgeciyle birleşir ve kuyruk ucunu açıkta bırakacak biçimde vücudu çevreler. İyice yassılaşarak sivrilmiş olan kuyruklarını kullanarak kumlu dipleri oyar ve bu oyuklarda barınırlar. Akdeniz'e de dağılmış olan altı türünden *Ophisurus serpens* 2,5 m, *Dalophis imberbis* 1,5 m, *Echelus myrus* 1 m uzunluğa erişebilir.

Ophioglossaceae, *Ophioglossales* takımından, öbür eğreltilere çok benzemeyen ilkel eğreltilerin oluşturduğu familya. Dört cins ile 70-90 arasında türü kapsayan bu familyanın üyeleri biri verimli, öbürü verimsiz iki bölümden oluşan yapraklarıyla ayırt edilir;

Botrychium virginianum
Louise K. Broman, Root Resources-EB Inc

parçalanmamış verimsiz bölüm yapraklı yapıda, bunun önünde yer alan verimli bölüm ise kenarlarında sporangyumlar (spor kesesi) taşıyan saplı yapıda organlardır. Türlerin çoğu her mevsim yalnızca bir tane yaprak üretir. Bu familyada yer alan cinsler temelde sporangyumlarının konum ve yapısına göre birbirlerinden ayrılır.

Tropik ve ılıman kesimlerde yetişen *Ophioglossum* türleri yapraklarının verimli bölümlerinin ucunda iki sıra halinde dizilmiş sporangyumlarıyla dikkati çeker. *Botrychium* dünyanın hemen her yerine yayılmıştır. *Helminthostachys* cinsinin tek türü olan *H. zeylanica* Sri Lanka ve Himalayalar'dan Avustralya'ya kadar uzanan bölgelerde yetişir; iki kenarda grup oluşturan sporangyumları vardır. Tek bir türü bulunan Güney Afrika kökenli *Rhizoglossum*, familyanın öbür üyelerinden değişik olarak verimli ve verimsiz bölümleri olan tek bir yaprağa değil, ayrı ayrı verimli ve verimsiz yapraklara sahiptir.

Ophites (Yunanca *Ophis*: "yılan"), Roma İmparatorluğu'nda, İS 2. yüzyıldan başlayarak gelişen çeşitli gnostik mezheplere verilen ad. Terim, aralarında Kaincilerin de bulunduğu birçok gnostik mezhep için kullanılmıştır. İnançlarında çeşitli farklılıklar görülmekle birlikte bu mezheplerin tümüne dualist bir ilahiyat anlayışı egemen olmuştur. Bu anlayış kargaşa ve kötülük dolu maddi bir dünyaya karşı, hem evrenin hem de en yüce iyiliğin kaynağı olan, tümüyle manevi bir Yüce Varlık'ı öne sürer. Ophites mezheplerine göre, insanın ikilemi çatışma halindeki maddi ve manevi öğelerin karışımı olmasında yatmaktadır. Ancak *gnosis* (gizli ya da içrek bilgi) insanı maddenin bağlarından koparıp tüm varlık-

ların gerçek kaynağı olan Tanrı'ya ilişkin bilgiye ulaştırır.

Yehova'yı yalnızca bir Demiourgos(*) olarak gören Ophites mezhepleri Tekvin kitabındaki yılanı özel bir önem atfetmiştir; çünkü yılan insanların iyi ile kötüyü tanımasını sağlamış, Yehova ise bu çok önemli bilgiyi onlardan esirgemiştir. Dolayısıyla yılan insana Yehova'ya başkaldırma ve bilinmeyen, gerçek tanrıyı aramayı öğrettiği için, gerçek kurtarıcıdır. Ophites mezhepleri İsa'yı da tümüyle manevi bir varlık olarak görmüştür; bu varlık insan İsa ile birleşerek insana kurtarıcı gnosis'i öğretir.

Ophrys, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından, Avrasya ve Kuzey Afrika'ya özgü yaklaşık 30 orkide türünün oluşturduğu cins. Yüksekliği en fazla 30 cm'ye ulaşan bu bitkilerin böceğe benzeyen, ilginç çiçekleri

Ophrys
Ingmar Holmsten

vardır. Bu benzerliğe aldanan böcekler çiftleşmek üzere çiçeğe akın ederler. Bu sırada, çiçektozları çiftleşme hareketi yapan böceğin vücuduna bulaşır ve başka çiçeklere taşıyarak tozlaşma sağlanır. Adını çiçeklerinin özelliğinden alan sinek orkidesi (*O. insectifera*) ve arı orkidesi (*O. apifera*) Avrupa'ya özgü türlerdir. Gene bazı *Ophrys* türleri de örümceğe benzeyen dudak gibi sarkık taçyapraklarından ötürü örümcek orkidesi adıyla anılır. Bazı *Ophrys* türlerinin yumrularından, gıda sanayisinde değerli bir ürün olan salep(*) elde edilir.

Ophüls, Marcel (d. 1 Kasım 1927, Frankfurt, Almanya), belgesel filmleri tartışılabilir bir açıdan Alman sinema yönetmeni.

Sinema yönetmeni Max Ophüls'ün oğludur. Çocukluğu ve gençliği Hollywood'da babasının yanında geçti. 1960'ta Fransa'da Matisse'in yaşamını ve yapıtlarını konu alan bir belgesel filmle yönetmenliğe başladı. 1962'de *L'Amour à vingt ans* (Yirmi Yaşında Aşk) adlı konulu filmin Almanya bölümünü yönetti. Tamamını kendi çektiği, konulu ve uzun ilk filmi *Peau de banane* (1964; Muz Kabuğu) adlı komedi oldu.

Bir süre işsiz kaldıktan sonra Fransız televizyonuna girdi. Bir dizi haber filmi ve Münih Anlaşması (1938) üzerine uzun bir belgesel film yaptı. Alman işgali altındaki Fransız halkının durumunu işlediği belgesel *Le chagrin et la pitié* (1971; Keder ve Acıma), Fransız televizyonuna geri çevrilince sinemalarda gösterildi. Büyük bir başarı kazanan film geniş tartışılmalara yol açtı. *A Sense of Loss*'ta (1972; Yenilgi Duygusu) Kuzey İrlanda sorununa eğilen Ophüls, İngiliz ve AFC'li yapımcıların desteğiyle *The Memory of Justice*'e (1976;

Adaletin Belleği) başladı. Nazilerle Ceza-yir'deki Fransız birlikleri ve Vietnam'daki Amerikan askerleri arasında koşutluklar kuran filmin son biçimi yapımcıları tarafından kabul edilmedi. Ophüls filmin özgün kop-yasını Londra'dan kaçıran New York'ta gösterdi. Daha sonra yönetmenliği bırakarak üniversitelerde sinema dersleri vermeye ve bazı özel televizyon şirketlerine danış-manlık yapmaya başladı. 1988'de Nazi suç-lusu Klaus Barbie'yi konu alan ve Cannes Film Şenliği'nde Uluslararası Eleştirmenler Ödülü'nü kazanan *Hotel Terminus: The Life and Times of Klaus Barbie* (Son Durak Oteli: Klaus Barbie'nin Yaşamı ve Dönemi) adlı belgeselle sinemaya döndü.

Ophüls, Max, OPULS olarak da yazılır, asıl adı MAX OPPENHEIMER (d. 6 Mayıs 1902, Saarbrücken, Almanya - ö. 26 Mart 1957, Hamburg, AFC), Alman sinema yönetme-ni. Akıcı kamera hareketlerindeki ustalığıyla filmlerine lirik bir anlatım katmış, ulusal farklılıklara ve karakterlerinin insani nite-liliklerine verdiği önemle gerçek anlamda ilk uluslararası yönetmenlerden biri sayılmıştır. Alman Yahudisi bir ailenin çocuğuydu. 1921-30 arasında Almanya ve Avusturya'da tiyatro oyuncusu, yönetmeni ve yapımcısı olarak çalıştı. 1930'da sinema yönetmenliğine başladı. Viyana'da geçen hüznü bir aşk öyküsünü anlattığı ilk ünlü filmi *Liebele*'da (1932) sonraki filmlerinin belirgin özelliği olan anlatım kusursuzluğunu ortaya koydu. Yahudi düşmanlığının artması üzerine Al-manya'yı terk ederek çeşitli ülkelerde çalış-tı. İtalya'da *La signora di tutti*'yi (1934; Herkesin Kadını), Fransa'da *La Tendre Ennemie*'yle (1936; Tailı Düşman) *De Ma-yerling à Sarajevo*'nun (1940; Mayerling'den Sarajevo'ya) yanı sıra *Liebele*'i Fransızca olarak yeniden çekti. 1947-49 arasında ABD'de *The Exile* (1947; Sürgün), *Letter from an Unknown Woman* (1948; Bilinme-yen Bir Kadının Mektubu), *Caught* (1949; Yakalanmış) ve *The Reckless Moment* (1949; Fedakâr Ana) filmlerini yönetti. Ayrıca 1925-41 arasında Alman ve Fransız radyolarında yazar ve yapımcı olarak çalış-tı.

Ophüls 1950'de Fransa'ya dönerek en iyi filmleri sayılan *La Ronde* (1950; Aşk Zinciri) ve *Le Plaisir*'i (1952; Zevk) çekti. Son filmi, 1955 yapımı *Lola Montès* oldu. Bir oyun sahnelemek üzere gittiği Hamburg'da kalp yetmezliği nedeniyle öldü.

Opie, Eugene Lindsay (d. 5 Temmuz 1873, Staunton, Virginia - ö. 12 Mart 1971, Bryn Mawr, Pennsylvania, ABD), ABD'li patoloj. Verem hastalığının nedenleri, bulaşma yolları, tanı yöntemleri ve vereme karşı bağışıklık konularında araştırmalar yapmıştır.

Tıp öğrenimini 1897'de Johns Hopkins Üniversitesi'nde tamamladı. Ölen şeker hastalarında yaptığı otopsiler sonucunda pankreasın Langerhans adacıklarındaki do-ku yıkımının şeker hastalığına neden olabile-ceğini ileri sürdü. Ayrıca safra ve pankreas kanallarının birleştiği yerdeki tıkanıklığın akut pankreatite neden olduğunu ilk kez ortaya koydu. *Diseases of the Pancreas* (1902; Pankreas Hastalıkları) adlı yapıtı 1930'lara değin bu konudaki temel kaynak oldu.

1923'te Pennsylvania Üniversitesi'ndeki Henry Phipps Verem Araştırmaları Enstitü-sü'nün yönetimine getirildi. Bu dönemde verem hastalığının bulaşma yolu kesin ola-rak bilinmiyordu. Opie hastalığın temas yoluyla bulaştığını ve aile bireyleri arasın-da yayılarak sonraki kuşaklara da aktarıldığını ortaya koydu. Belirti vermeyen verem olgularının X ışınlarıyla saptanabile-ceğini ve veremin aile bireyleri arasında,

yayılma olasılığının balgam incelemesiyle anlaşılabilirliğini buldu. Isıyla öldürülmüş verem basilinin insana şırınga edilmesiyle hastalığın önüne geçilebileceğini ortaya çı-karan Opie, ayrıca zatürree, siper humma-sı, kanser, nezle ve karaciğer hastalıkları konusunda önemli çalışmalar yaptı.

Opiliones, OPILIONIDEA ya da PHALANGIDEA olarak da bilinir, *Arachnida* (örümceğimsi-ler) sınıfından, 4.500 dolayında tür içeren omurgasızlar takımı. Ilıman ve tropik bölgelerde geniş bir coğrafi dağılım gösteren bu takım üyeleri son derece uzun bacakları ve oval ya da küre biçimli küçük vücutlarında öngövdeyi (prosoma) karından ayıran ince

Opiliones takımından bir örnek
E. S. Ross

bir belin bulunmayışı ile gerçek örümcek-lerden (*Araneida* takımı) ayırt edilir. Uzun-lukları 1-22 mm'dir. Bacaklarının boyu bazen vücut uzunluğunun 20 katına ulaşır. Öngövdenin ucundaki bir tümsekte bir çift göz bulunur. Erkekler dişilerden daha kü-çük ve genellikle onlardan belirgin bir biçimde farklıdır. Son bacak çiftinin arasın-da bulunan üreme deliğinden gerektiğinde erkeklerde uzun bir kamış (çiftleşme orga-nı), dişilerde bir yumurta borusu çıkar. Dişiler yumurtalarını topraktaki dar çatlak-lara bırakır. Erkekler ve dişiler sonbahar aylarında kısa süren bir çiftleşme dönemi-nin ardından ölür. Havalarda ısınmaya baş-lamasıyla birlikte çatlayan yumurtalardan erişkinlere benzeyen yavrular çıkar.

Opiliones üyeleri küçük eklem-bacaklılar ve bazı bitkisel maddeleri yiyerek beslenir. Erişkinlerde vücudun öne yakın yan bölümlerinde bulunan birer delikten çıkan kötü kokulu sıvı korunma işlevi görür. Uzun bacakları yalnız hızlı hareket etmelerini değil, vücudu yerden yukarı doğru yüksel-terek yırtıcı bir karınca sürüsünün ortasında bile zarar görmeden yürüyebilmelerini sağlar.

Opis, Babil ülkesinin kayıp kenti. Bugün Irak'ın güneyinde kalan topraklarda kurul-muştu. Son Babil kralı Nabunaid, Pers hükümdarı II. Kyros'a (Kuras) burada yenik düştü (İÖ 539). Opis'in Akşak'la(*) ya da Seleukeia'yla (Tel Umar) aynı kent olduğuna ilişkin görüşleri doğrulayacak her-hangi bir kanıt yoktur. Kentin Bağdat yöresindeki Haface yakınlarında Dicle Ir-mağıyla birleşen bir kanalın kıyısında yer aldığı sanılmaktadır.

opisthobranchia bak. arttansolungaçlılar

Opitz (von Boberfeld), Martin (d. 23 Aralık 1597, Bunzlau, Silezya - ö. 20 Ağustos 1639, Danzig [bugün Gdańsk, Polonya]), Alman şair ve edebiyat kuramcısı. Rönesans şiir kuramlarını Almanya'ya tanıtmıştır.

Frankfurt an der Oder, Heidelberg ve Felemenkî şair Daniël Heinsius'la tanıştığı

Leiden'de öğrenim gördü. Çeşitli soyluların hizmetinde birçok kent dolaştı. 1625'te, İtç Avusturya arşidükü Karl Joseph'in ölümü üzerine yazdığı bir ağıt sayesinde Karl Joseph'in oğlu İmparator II. Ferdinand tarafından başsair ilan edildi ve 1629'da, Almancada reform yapmayı amaçlayan edebiyat derneklerinin en önemlilerinden Fruchtbringende Gesellschaft'a (Verimli Dernek) kabul edildi. 1630'da Paris'e giderek Felemenkli şair, hukukçu ve klasik çağ bilgini Hugo Grotius'la tanıştı. 1635'ten ölümüne değin Danzig'de, Polonya kralı IV. Władysław'ın sarayında sekreterlik ve tarihçilik yaptı. Birinci Silezya okulu adıyla bilinen şairler grubunun önderi olan Opitz, sağlığında döneminin en büyük Alman şairi ve en azından biçimsel özellikleriyle Alman şiirinin kurucusu sayılmıştır. *Aristarchus sive de Contemptu Linguae Teutonicae* (1617; Aristarkhos ve Töton Dilinin Hor Görülmesi Üzerine) adlı yapıtı, anadili Almancanın savunusudur. 1624'te Joseph Scaliger, Pierre Ronsard ve Daniël Heinsius'un yapıtlarına dayanarak yazdığı *Das Buch von der deutschen Poeterey* (Alman Şiirinin Kitabı) adlı etkili yapıtı üslup, ölçü, uyak ve dilin anlığıyla ilgili kuralları ortaya koyar. Opitz bu yapıtında Alman şiirinin hece sayısına değil, sözcük vurgusuna dayanması gerektiğini savunarak şairlere aleksandren(*) ölçüsünü kullanmalarını önerir.

Opitz'in şiirleri ifade güzelliği ve duygu yönünden pek zengin olmayan didaktik ve betimleyici yapıtlardır. Daha çok da, özenle seçilmiş temaları ve incelikli işçilikleriyle dikkati çekerler. Opitz'in gösterişli, zarif ve bilgi yüklü üslubu 18. yüzyılın ortalarına değin Alman şiirine egemen olmayı sürdürmüş, onun yapıtlarından esinlenen şairler ondan daha başarılı olmuşlardır. 1633'te yazdığı *Trostgedichte in Widerwärtigkeit des Krieges* (Savaşın İğrençliğine Karşı Avuntu Şiirleri) Hristiyan ölçülülüğüne bir övgüdür. Opitz ayrıca Heinsius, Grotius, Seneca ve Sophokles'ten çeviriler yapmış, Almanca yazılmış ilk opera olan *Dafne*'nin O. Rinuccini'ye ait librettosunu kısmen çevirmiş, siyasal romanı (John Barclay'nin *Argenis*'i) Almanya'ya tanıtmış ve 11. yüzyıla ait *Annolied* ile Sir Philip Sidney'in *Arcadia*'sının Almanca basımlarını yayıma hazırlamıştır (1638). *Opera Poetica* (Şiirsel Opera) adlı yapıtı 1646'da yayımlanmıştır.

Opole, Polonya'nın güneybatısında il (*województwo*). 1975'te oluşturulmuştur. Yüzölçümü 8.535 km² olan ilin kuzeydoğusunda kumlu ovalar ve ormanlar, güneyinde ise Sudent Dağlarının etekleri uzanır. İl güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda kesen Odra (Oder) Irmağı dışındaki başlıca akarsular Nysa Kłodzka, Mała Panew, Stobrawa, Budkowiecanka ve Biała'dır. Ekonomi tarım, kerestecilik ve dokumacılığa dayanır. Kimya ve çimento sanayileri de önemlidir. İl merkezi Opole(*) yakınlarında ve Kędzierzyn Koźle'de termik santraller vardır. Nüfus (1991 tah.) 1.018.600.

Opole, Almanca **OPPELN**, Polonya'nın güneybatısında, Opole ilinin (*województwo*) merkezi kent. Odra (Oder) Irmağının kıyısında yer alır. İlk kez Opolanie adlı bir Slav kabilesinin yerleştiği yörenin adı tarihsel kayıtlara 9. yüzyılda geçmiştir. Opole 1202'de Yukarı Silezya Górny Śląsk bölgesinin tamamını kapsayan Opole Prensliği'nin başkenti oldu. Sırasıyla Bohemya (1327), Habsburg (16. yy) ve Prusya (1742)

egemenliği altına girdi. 1945'te Polonya'ya geri verildi. Günümüzde önemli bir ırmak limanı ve Wrocław'la Górny Śląsk arasındaki bir demiryolu kavşağıdır. Ekonomi çimento ve demir döküm sanayilerine dayanır. Kentte bir bölge müzesiyle önemli tarihsel yapılar vardır. Nüfus (1992 tah.) 128.900.

opossum, *Marsupialia* (keseliler) takımının (ya da üsttakım) *Didelphidae* familyasını oluşturan 66 memeli türünün ortak adı. *Caenolestidae* familyasının (bak. fare opossumu) yedi türüyle birlikte keselilerin Yeni Dünya'da yaşayan bölümünü oluştururlar.

Arjantin'den Kanada'nın güneydoğu kesimine kadar uzanan bölgede yaşayan bayağı opossum (*Didelphis marsupialis*), coğrafi

Bayağı opossum (*Didelphis marsupialis*)
Robert J. Elison-The National Audubon Society
Collection/Photo Researchers

dağılımı Meksika'nın kuzeyini geçen tek opossum türüdür. Aynı cinsin öbür türü olan Azara opossumu (*D. azarae*) Güney Amerika'da yaşar. Bayağı opossumun uzunluğu 100 cm'ye ulaşabilir. Postunun rengi en kuzeyde açık boz olmakla birlikte güneye gidildikçe koyulaşır ve siyaha yaklaşır. Burnu sivri, yüzü beyaz, küçük gözleri ve yuvarlak kulakları siyahtır. Toplam uzunluğunun yaklaşık yarısını tüysüz, sarımsı bir kuyruk oluşturur. Ön ayaklarında sivri tırnaklı beş parmak vardır. Arka ayaklarındaki içten birinci parmaklar ise tırnaksızdır ve öbür parmaklarla karşılıklı konuma gelebilir. Bu özellik arka ayakların dalları kavrayabilmesini sağlar. Ağzında 50 diş bulunur.

Bayağı opossum hemen her şeyi yer. Büyük ölçüde ağaçlarda yaşamayı yeğler ve genellikle bir ağaç kovuğunda barınır. Yerdeyken çok ürktüğünde ölü taklidi yapabilen bu hayvanlar eti ve postu için avlanır.

Dişiler 12-16 gün (ortalama 12,5 gün) süren gebelik döneminin ardından ortalama 10, bazen 25 yavru doğurur. Yavrular doğduklarında kör, tüysüz ve yalnız 2 gr ağırlığındadır. Doğar doğmaz ön pençelerini kullanarak annelerinin postla kaplı kesesine doğru ilerlerler. Keseye ulaşanlar genellikle 13 tane olan meme başlarından birine yapışarak emmeye başlar. Yavrular, kesenin içinde geçirilen 4-5 haftadan sonra 8-9 hafta da annelerinin sırtına tutunarak yaşarlar. Dişinin doğumdan hemen önce kesesinin içine başını sokarak temizlik yapması nedeniyle bu hayvanların burunlarından doğrudukları sanılmıştır.

Meksika'dan Arjantin'e kadar uzanan bölgede yaşayan su opossumu ya da yapok (*Chironectes minimus*), su ortamını da kul-

lanabilen tek keseli memelidir. Etle beslenen bu türün postu sık tüylü ve yağlı, ayakları perdelidir. Kesesinin ağzı yavrularının ıslanmasını önlemek için büzülebilir. Yaklaşık 40 cm'lik kuyruğu dışında uzunluğu 30 cm, vücudunun üst bölümleri koyu zemin üzerine çizgilidir.

Philander opossum ve *Metachirus nudicaudatus* türlerinin gözleri üstünde bir çift beyaz benek görülür. Bu hayvanların başları iri, kuyrukları uzundur. Orta ve Güney Amerika'da yaşayan bu türlerden ikincisinde kese bulunmaz.

Kalın kuyruklu opossum (*Lutreolina crassicaudata*) Güney Amerika'da And Dağlarının doğusunda kalan bölgede bulunur. Çoğunlukla akarsu boylarında yaşamakla birlikte bazen yerleşim alanlarına da girer. Yaklaşık 30 cm'lik kuyruğuyla birlikte uzunluğu 70 cm'ye ulaşabilen bu yirtıcı tür gelincigi andırır. And Dağlarının kuzeyinde yaşayan *Glironia* cinsinin iki türü, Şili'de yaşayan *Dromiciops australis* ve Meksika'nın güneyinden Brezilya'ya kadar uzanan bölgede yaşayan *Caluromys* cinsinin üç türü yünlü opossum adıyla tanınır.

Didelphidae familyasının en küçük üyeleri *Monodelphis* cinsinden sorexsi (sivri fare) andırır, küçük gözlü, kısa kuyruklu türlerdir. Güney Amerika'da yaşayan bu opossumlardan bazılarının toplam uzunluğu 15 cm'yi aşmaz. Meksika'nın kuzeyinden Arjantin'e kadar uzanan bölgede görülen *Marmosa* cinsinin 40 türü en bol bulunan opossumlardır.

Oppel, Albert (d. 19 Aralık 1831, Hohenheim, Württemberg - ö. 22 Aralık 1865, Münih, Almanya), ilk önemli katmanbilimcilerden olan Alman jeolog ve paleontolog. 1861'den başlayarak Münih Üniversitesi'nde profesörlük yapan Oppel, Almanya'nın güneyindeki Schwaben bölgesinde Jura Döneminde (y. 190 - 136 milyon yıl önce) oluşan kayalık katmanları üzerinde gerçekleştirdiği araştırmalar sonucunda, paleontolojik ve litolojik bölgelerin özdeş, hatta birbirlerine bağımlı olmalarının zorunlu olmadığını saptadı. Jura kayaçlarının tarihlendirilmesinde ammonit fosillerinden yararlanan Oppel'in bu yöntemi, daha sonraları öteki jeologlarca da benimsenerek uygulandı.

Oppenheim, E(dward) Phillips (d. 22 Ekim 1866, Londra - ö. 3 Şubat 1946, St. Peter Port, Guernsey, Channel Adaları, Birleşik Krallık), uluslararası casusluk ve entrika öyküleri ve romanlarıyla dünyaca tanınmış İngiliz yazar.

On yedi yaşında okulu bırakarak dericilik yapan babasının yanında çalışmaya, boş zamanlarında da yazmaya başladı. İlk romanı *Expiation* (1886, Kefaret) ve bunu izleyen gerilim romanları New York'ta bir işadaminin ilgisini çekti. Bu varlıklı işadamı Oppenheim'ların deri imalathanesini satın alarak Oppenheim'ı yüksek ücretle işine başına getirdi. Böylece Oppenheim zamanının büyük bölümünü yazmaya ayırdı. Bundan sonraki 50 yılı aşkın süre içinde, kültürlü beyefendiler, serven peşinde koşan casuslar ve şık soyluların başından geçen olayları konu alan 150'den fazla roman, öykü ve oyun yazdı. En tanınmış yapıtları arasında *The Long Arm of Mannister* (1910; Mannister'in Uzun Kolu), *The Moving Finger* (1911; Kimildayın Parmak) ve *The Great Impersonation* (1920; Kimlik Değiştirmenin Âlâsı) sayılabilir.

Oppenheim, Lassa Francis Lawrence (d. 30 Mart 1858, Windecken, Frankfurt am Main yakınları, Almanya - ö. 7 Ekim 1919, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere),

uluslararası hukuka getirdiği olgucu yaklaşımla tanınan Alman hukukçu.

Bir süre İsviçre'nin Basel kentinde yaşadktan sonra 1895'te Londra'ya giderek yeni kurulan London School of Economics and Political Science'a girdi. 1908'de Cambridge Üniversitesi'nde uluslararası hukuk profesörü oldu. En önemli yapıtı, kuramsal reçeteler vermek yerine, ulusların geleneklerine ve özel anlaşmalara dayanan bir uluslararası hukuk anlayışını savunduğu iki ciltlik *International Law: A Treatise*'dir (1905-06, Uluslararası Hukuk: Bir İnceleme). Oppenheimer, ulusal yasaların ve ulusal egemenliğin uluslararası hukuka üstünlüğünü vurgulamış olmakla birlikte, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Milletler Cemiyeti'nin gerekliliğini kabul etmiştir.

Oppenheimer, Sir Ernest (d. 22 Mayıs 1880, Friedberg, Hesse-Nassau, Almanya - ö. 25 Kasım 1957, Johannesburg, Güney Afrika Cumhuriyeti), Alman asıllı sanayici. Güney Afrika ve Rodezya'da büyük madencilik şirketleri kurmuştur.

Henüz 16 yaşındayken Londra'da elmas ticaretiyle uğraşan Dunkelsbuhlers & Company'de çalışmaya başladı. 1902'de Güney

Üniversitesi'nde Lord Rutherford'un yönetiminde atomun yapısına ilişkin öncü araştırmaların yapıldığı Cavendish Laboratuvarı'nda çalıştı.

Ertesi yıl Max Born'un daveti üzerine gittiği Göttingen Üniversitesi'nde Niels Bohr ve Paul Dirac gibi dönemin önde

J. Robert Oppenheimer
Los Alamos National Laboratory, New Mexico

gelen fizikçileriyle tanıştı. Doktora çalışmasını burada tamamlayan (1927) Oppenheimer ABD'ye dönerek Berkeley'deki California Üniversitesi'nde ve Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nde ders verdi. İlk bilimsel çalışmalarını temel (atom-altı) parçacıklara ilişkin enerji süreçleri konusunda gerçekleştirdi. Oppenheimer, ülkesinin bütün bir fizikçi kuşağının yetişmesinde de önemli rol oynadı.

Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi üzerine Nazi karşıtı görüşlere yönelen Oppenheimer, 1936'da İspanya İç Savaşı sırasında Cumhuriyetçilerden yana tavır aldı, bu sırada bazı komünist öğrencilerle tanıştı. Babasının 1937'de ölümüyle kendisine büyük bir miras kalınca, servetinin bir bölümünü antifaşist örgütleri desteklemeye harcadı, ama Stalin'in Sovyet bilim adamlarına uyguladığı baskılar zaten üye olmadığı Komünist Parti'yle bütün ilişkisini koparmasına neden oldu ve giderek liberal-demokrat bir dünya görüşüne yöneldi.

Nazilerin 1939'da Polonya'yı istilası üzerine Albert Einstein ve Leo Szilard ABD hükümetini, Nazilerin atom bombasını ilk gerçekleştiren taraf olması durumunda bütün insanlığı bekleyen tehlike konusunda uyardılar. Oppenheimer uranyum-235'in doğal uranyumdan ayrılması ve bir nükleer bombayı olanaklı kılacak kritik uranyum kütlelerinin hesaplanması konularında çalışmaya başladı. Ağustos 1942'de ABD'li ve İngiliz bilim adamlarının nükleer enerjiden askeri amaçlarla yararlanılmasına yönelik çalışmalarını (bu çalışmalar Manhattan Projesi olarak adlandırılmıştı) örgütlemeye görevi ABD ordusuna verildi. Bu çalışmaları yürütmek üzere bir laboratuvarın kurulmasına ve yöneticiliğine Oppenheimer'in getirilmesine karar verildi. Oppenheimer laboratuvarın kurulması için Santa Fe (New Mexico) dolaylarındaki Los Alamos yaylasını seçti.

Oppenheimer 1942'de, anlaşılmasız nedenlerle askeri güvenlik görevlileriyle bir tartışma başladı; bu tartışma sonucunda bazı arkadaş ve tanıdıklarının Sovyet ajanı olduğu yolunda iddialar ortaya atıldı ve bir arkadaşının California Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliği görevine son verildi.

Los Alamos'ta birçok ünlü fizikçinin katkısıyla ve yoğun bir çalışma sonucunda atom bombası gerçekleştirildi ve ilk bomba Almanya'nın tesliminden kısa bir süre sonra, 16 Temmuz 1945'te New Mexico eyaletindeki Alamogordo'da patlatıldı. Aynı yılın ekim ayında görevinden ayrılan Oppenheimer, 1947'de Princeton'daki Yüksek Araştırma Enstitüsü'nün yöneticisi oldu, ayrıca

yeni kurulan Atom Enerjisi Komisyonu'na bağlı Genel Danışma Komitesi'nin başkanlığına getirildi. Oppenheimer'in başkanlığını 1952'ye değin sürdürdüğü bu komite, Ekim 1949'da hidrojen bombasının geliştirilmesine oybirliğiyle karşı çıktı.

21 Aralık 1953'te Oppenheimer'a aleyhinde düzenlenmiş bir askeri güvenlik raporu tebliğ edildi; geçmişte komünistlerle ilişkisi olmakla, Sovyet ajanlarının adlarını bildirmekte gecikmekle ve hidrojen bombası yapımına karşı çıkmakla suçlanıyordu. Nisan 1954'te başlayan ve üç hafta süren güvenlik soruşturması sonucunda vatana ihanet suçlamasından aklanırsa da, askeri sırlara erişebilir konumda olması sakıncalı görüldü ve üyesi bulunduğu Atom Enerjisi Komisyonu'ndaki danışmanlık görevine son verildi. Amerikan Bilim Adamları Federasyonu Oppenheimer'dan yana çıkarak soruşturmayı protesto etti. Oppenheimer, bilimsel buluşlardan kaynaklanan ahlaki sorunların çözmeye çalışırken bir karalama ve sindirme kampanyasına kurban giden bilim adamı kimliğiyle bütün dünyada bir simge haline geldi. Bilim ile toplum arasındaki ilişkiler üzerinde görüşler geliştiren Oppenheimer'ın bu konularda *Science and the Common Understanding* (1953); *Bilim ve Sağduyu*, 1965) ve *The Open Mind* (1955; *Özgür Düşünce*) adlı iki kitabı vardır.

Soğuk Savaş'ın eski şiddetini yitirdiği yıllarda Oppenheimer'a Atom Enerjisi Komisyonu'nun en büyük ödülü olan Enrico Fermi Ödülü, Başkan Lyndon B. Johnson tarafından verildi (1963), böylece saygınlığı resmen geri verilmiş oldu. Princeton'daki görevinden 1966'da emekliye ayrılan Oppenheimer ertesi yıl gırtlak kanserinden öldü.

Oppland, Norveç'in ortagüneyinde il (fylke). Yüzölçümü 25.260 km²'dir. Gudbrand Vadisinin ikiye bölündüğü il toprakları, Mjøsa ve Rand göllerinden kuzeydeki Jotunheimen, Dovre ve Rondane dağlarına doğru uzanır. Büyük bölümü yüksek platolarla kaplı olan ilin dağlık kuzey kesiminde hemen hemen hiç yerleşme yoktur. Nüfus, ekonomisi tarıma dayanan vadi boylarında toplanmıştır. Buralarda hayvancılık, tahıl ve patates üretimi yapılır. Güneyde ise meyvecilik önemlidir. Sanayi il merkezi Lillehammer'le, Jøvik'te yoğunlaşmıştır. Turizm de önemli bir ekonomik etkiliktir. Gudbrand Vadisiyle kuzeydeki dağlar çok sayıda turist çeker. Nüfus (1992 tah.) 182.479.

opriçnina, Çar IV. İvan'ın (Korkunç) Moskova'dan ayrı olarak doğrudan kendi denetimine soktuğu topraklara ve bu toprakları yönetmek üzere oluşturduğu (1565) özel saraya verilen ad.

Moskova Prensligi'nin orta ve kuzey kesimlerindeki *opriçnina* toprakları, Boyarların mülklerine el koyarak oluşturuldu. Boyarların bir bölümü öldürüldü, bir bölümü de geleneksel biçimde yönetilmeye devam eden topraklara yerleştirildi.

Yeni saraya egemen olan eşraf ve yabancı kökenli kişilerin (*opriçnik*) yönetimindeki baskı dönemine de *opriçnina* adı verilir. Moskova'nın üstünlüğüne karşı çıkan Novgorod kentinin yağmalanıp halkının sürgün edilmesi (1570) bu baskı döneminin doruğunu oluşturur. Boyarların siyasal gücüne ve Rus ekonomisine darbe indiren *opriçnina* politikası merkezî gücün Moskova'da toplanmasını sağlamıştır. 1572'de *opriçnik* ler dağıtıldıktan sonra, *opriçnina* yerine *dvor* (saray) terimi kullanılır olmuştur.

Sir Ernest Oppenheimer
Pooperfoto

Afrika Cumhuriyeti'nin Kimberley kentine göç etti ve burada Dunkelsbuhlers'in temsilcisi oldu. 1917'de Anglo American Corporation of South Africa, Ltd.'yi banker J. P. Morgan'ın desteğiyle kurduktan iki yıl sonra da Consolidated Diamond Mines of South West Africa, Ltd.'yi kurdu. Bu şirket sayesinde büyük servet edinerek, o dönemde dünya elmas ticaretini denetimi altında tutan De Beers Consolidated Mines, Ltd.'nin yönetimini ele geçirdi. 1929'da Kuzey Rodezya'daki (bugün Zambia) zengin bakır yataklarını işletmek için Rhodesian Anglo American Corporation'ı kurdu. Daha sonraki yıllarda Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki Oranje Vrystaat'ta bulunan altın yataklarını işletmeye açtı. Oppenheimer 1930'da da The Diamond Corporation Ltd.'yi kurdu.

1912'den 1915'e değin Kimberley belediye başkanı olarak görev yapan Oppenheimer 1924-38 arasında da Güney Afrika Birliği Parlamentosu üyeliğinde bulundu.

Oppenheimer, J(ulius) Robert (d. 22 Nisan 1904, New York kenti - ö. 18 Şubat 1967, Princeton, New Jersey, ABD), özellikle Los Alamos Bilim Laboratuvarı'nın yöneticisi olarak ilk atom bombasının geliştirilmesindeki (1943-45) katkılarıyla tanınan ABD'li kuramsal fizikçi. Ulusal güvenlik açısından tehlikeli olduğu suçlamasıyla hakkında açılan soruşturma sonunda sakıncalı olduğuna karar verilerek görevden alınmış, bu olay bilim dünyasında büyük yankılar uyandırmıştır.

ABD'ye yerleşmiş bir göçmen aileden gelen Oppenheimer Harvard Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1925'te mezun olduktan sonra İngiltere'ye giderek Cambridge

optik, ışığın oluşmasını ve yayılmasını, etkilerini ve uğradığı değişiklikleri inceleyen fizik dalı. Optiğin iki ana bölümü vardır: Fiziksel optik ve geometrik optik. Fiziksel optiğin konusunu ışığın yapısı ve niteliği oluşturur. Geometrik optik ise yansıma ve kırılmayı; merceç, ayna ve benzeri aygıtlarda görüntü oluşmasına ilişkin ilkelere konu alır. Optik bilgiişlem, bir başka deyişle eşfazlı optik sistemlerde oluşturulan görüntülerin bilgi içeriğinin işlenmesi konusu da geometrik optiğin alanına girer.

Eski Yunanlılar ve Arapların ışığın niteliği ve özelliklerine ilişkin bazı bilgileri vardı. Ama bir bilim dalı olarak optiğin temelleri 17. yüzyılda atıldı. Astronomi gözlemlerinde kullanılmaya uygun ilk teleskop 1600'lerin başlarında Galileo Galilei tarafından gerçekleştirildi. Fransız matematikçi Pierre de Fermat, Eski Yunanlı geometriçi İskenderiyeli Heron'a (ü. İS 1. yy) atfedilen ve yansıyan ışığın iki nokta arasındaki (yansıtıcı yüzeyden de geçen) en kısa yolu izleyeceğini ifade eden ilkeye dayanarak, 1650'lerde kırılma yasasını ortaya koydu. Yüzyılın sonlarında Hollandalı fizikçi Christiaan Huygens *Traité de la lumière* (1690; Işık Üzerine İnceleme) adlı yapıtında yansıma ve kırılma olaylarına mekanik bir açıklama getirdi. Huygens bu yapıtında ışığın bir dalga hareketi olduğuna ilişkin kuramını da ortaya koydu. Isaac Newton 1704'te yayımladığı *Opticks*'te (Optik) ışığın kırılma, aynılık, kırınım ve kutuplanma özelliklerini ayrıntılı bir biçimde inceledi ve ışığın parçacık özellikli olduğu (bir başka deyişle hareketli parçacıklardan oluştuğu) görüşünü ortaya attı. Newton'ın görüşleri, özellikle ışığın parçacık kuramı, tüm 18. yüzyıl boyunca bilime egemen oldu ve Huygens'in görüşlerini gölgeledi.

1800'lerin başlarında ışığın girişimini inceleyen İngiliz hekim ve fizikçi Thomas Young, girişim olgusunun ancak ışığın dalga hareketi olduğu görüşüyle açıklanabileceğini ortaya koydu. Young'ın bulgularının Fransız fizikçi A. J. Fresnel tarafından matematiksel çözümleme yoluyla doğrulanması ışığın dalga kuramını yeniden canlandırdı. Dalga kuramı, sonraki birkaç fizikçi kuşağı boyunca egemen oldu. Aynı görüşü paylaştan İngiliz fizikçi James Clerk Maxwell 1864'te ışığın elektromagnetik kuramını geliştirdi. Klasik optiğin en büyük başarısı olarak kabul edilen bu kurama göre ışık ve öteki ısınum enerjisi türleri elektromagnetik dalgalar biçiminde yayılır. Elektromagnetik dalga ise elektrik yüklerinin titreşimleri sonucunda oluşan ve dalga biçiminde yayılan elektromagnetik tedirginliktir. (Ayrıca bak. elektromagnetik ısınum, ışık).

Modern optiğin temelleri kuantum kuramının geliştirilmesiyle atıldı. Kuantum kuramının 1900'de önenen Alman fizikçi Max Planck, ısınum enerjisinin ayrıntı (kesikli) birimler (kuantumlar) halinde kaynaktan salındığını öne sürdü. Albert Einstein bu görüşü geliştirdi ve ışığın fotoelektrik etki-de(*), tüm enerjisi çok küçük parçacıklarda yoğunlaşmış biçimde davrandığını belirledi (bu parçacıklar sonradan foton olarak adlandırılmıştır). Einstein'ın bu buluşu, elektromagnetizma kuramı ile birlikte, günümüzde geçerli olan görüşün temelini oluşturdu: Işık bazı durumlarda dalga hareketi, bazı durumlarda ise parçacık davranışı gösterir. 1925-1935 arasında geliştirilen kuantum mekanik(*), ışığın temel niteliği olan dalga-parçacık ikiliği kavramına sistematik bir açıklama getirmeyi başardı.

Geometrik optikte de fiziksel optikteki gelişmeye paralel bir gelişme gözlemlendi. Teleskop ve mikroskoplarda kullanılabilecek nitelikteki merceçler 1700'lerin sonlarından beri yapılabiliyordu. Alman matematikçi Carl Friedrich Gauss geometrik optik konusundaki önemli kitabını 1841'de yayımladı. Gauss bu yapıtında odak uzaklığı kavramını ayrıntılı bir biçimde ortaya koyuyor, bir merceç sisteminin asal noktaları kavramını geliştiriyor ve odak uzaklığı bilinen bir merceğin oluşturduğu görüntünün yerini ve büyüklüğünü veren formülleri belirliyordu. Gauss'un kuramsal yöntemlerinden yararlanılacak temel merceç sapıncıların (küresel sapıncı, koma, astigmatlık, Petzval alan bükülmesi ve distorsiyon) hesaplanması olanağı doğdu; böylece merceç tasarımında 1960'lara değin kullanılacak olan yöntemler geliştirildi.

1950'lerde iletişim ve bilişim kuramlarının ortaya çıkması ve 1960'ların başında laserin(*) bulunuşu optikte yeni bir dönemin başlamasına neden oldu. Optik ile iletişim arasında, hem bu iki bilim dalında gözlenen benzerlikler, hem de elektriksel ve optik sistemlerin betimlenmesinde yararlanılan matematiksel yöntemlerin benzerliği nedeniyle daha başlangıçta yakın bir ilişki kurulmuştu. Merceğin görüntü oluşturan bir aygıt olarak bulunuşundan sonra üzerinde en çok durulan konulardan biri görüntüyü oluşturan optik sistemin betimlenmesi sorunu olmuştu. Bu açıdan ele alındığında, bir cisme ilişkin bilgiyi ileten ve görüntü biçiminde ortaya koyan optik sistemin bir iletişim kanalı olarak ele alınması ve çözümlemesi olanaklıdır.

Görüntü içeriğinin eşfazlı ışıktan (tümöyle aynı frekansta [tekrenkli] ve aynı fazdaki dalgalardan oluşan ışık) yararlanılan optik sistemler aracılığıyla işlenmesi konusundaki araştırmalar 1950'lerde başlatıldı. Laser, optik veri işlem ve iletişim alanında çok önemli bir araç olarak ortaya çıktı. Laserin bulunuşu holografinin(*) gelişmesi açısından da temel önemde bir rol oynadı. Holografinin optik bilgiişlem alanındaki en önemli uygulamalarından biri, ikili (0 ve 1'lerden oluşan) verilerin ileride erişilmek üzere saklanması olanaklı kılan optik bilgi kayıdır.

Laser, ses ve resim bilgisinin (örn. telefon konuşmaları ve televizyon programları) iletilmesinde de önemli bir araç olmuştur. Laserin elektronik vericilere göre birkaç üstünlüğü vardır. Laser ışığının frekansı radyo dalgalarının frekansına göre çok yüksek olduğundan, laser ışınları çok daha fazla bilgi taşıyabilir. Ayrıca laser ışınları belirli bir doğrultuda dağılmadan yol alan çok ince bir demet oluşturdıklarından karışıma uğramaksızın çok uzaklara gidebilirler. Uzak mesafe iletişiminde laser ışığı bir noktadan öbürüne cam ya da plastikten yapılmış optik lifler aracılığıyla, hemen hemen hiç enerji kaybı olmaksızın iletilir.

optik eksen, ASAL EKSEN olarak da bilinir, bir merceğin geometrik merkezinden geçen ve yüzeylerinin eğrilik merkezlerini birbirine bağlayan doğru. Bu eksen boyunca geçen bir ışık ışını yüzeylere diktir ve merceğten doğrultusu değişmeden geçer. Merceğin optik merkezinden (ince bir merceğin geometrik merkezi) geçen diğer bütün doğrular ikincil eksen olarak adlandırılırlar. Eğri bir aynanın optik eksen, aynanın geometrik merkezi ile eğrilik merkezinden geçer.

Merceçlerdeki optik eksen terimi, kristalografide kullanılan optik eksen tanımıyla karıştırmamalıdır.

optik etkinlik, bir maddenin, içinden geçen kutuplanmış ışığın kutuplanma düzlemini döndürme özelliği (düzlemsel kutuplanmış ışıktaki elektrik alanının titreşimleri bir düzlem içinde kalacak biçimdedir). Bir maddenin optik etkinliğinin derecesi, özgül dönme olarak adlandırılan bir büyüklükle ölçülür; özgül dönme, kutuplanma düzleminin dönme açısı, ışığın madde içinden geçerken aldığı yolun uzunluğu ve maddenin yoğunluğuna (madde çözelti durumunda ise derişikliğine) bağlı olarak belirlenir. Özgül dönme sıcaklığa ve ışığın dalgaboyuna da bağlı olduğundan, bunların değeri de belirtilmelidir. Kutuplanma düzleminin dönmesi, ışık kaynağına doğru bakan bir gözlemciye göre saat yönünde ise pozitif, saatin tersi yönünde ise negatif olarak kabul edilir. Özgül dönmesi pozitif olan maddeler "sağa döndüren", negatif olan maddeler ise "sola döndüren" olarak adlandırılır; birinciler d ya da $(+)$ öneki ile, ikinciler ise l ya da $(-)$ öneki ile belirtilir.

Optik etkinlik ilk kez 1811'de Fransız fizikçi François Arago tarafından kuvars kristallerinde gözlemlendi. Bir başka Fransız fizikçi, Jean-Baptiste Biot, tartarik asit ve şeker çözeltileri ile sıvı ya da buhar durumundaki terebentinin optik etkinlik gösterdiğini belirledi. Optik etkinliğin atomların kristal yapısındaki ya da molekül içindeki bakımsız dizilişinden kaynaklandığını bulan ise Louis Pasteur oldu.

optik görüntü, cisimlerin, bir merceç ya da ayna sistemince yansıtılan, kırılan ya da kırınımına uğratılan ışık dalgalarının yeniden üretilmiş görüntüsü.

Gerçek ve sanal (zahiri) olmak üzere iki tür optik görüntü vardır. Gerçek görüntüde, ışık ışınları görüntü konumundaki bir odakta toplanır ve görüntü bir ekran (örn. bir kâğıt) üstünde görünür duruma getirilebilir. Bir sinema filmi şeridinin önüne yerleştirilen kamera merceğiyle perde üzerine düşürülen görüntü, gerçek görüntüdür. Sanal görüntüler ise, görüntünün bulunduğu sanılan yerden değil, aslında başka bir konumdan gelen ışık ışınlarının oluşturulur; örneğin bir düz aynadaki sanal görüntü, aynanın gerisinde belirli bir uzaklıkta yer alır. Sanal görüntü ekran üzerine düşürülemez.

optik kristalografi, kristallerin optik özelliklerinin incelenmesini konu edinen kristalografi dalı. Petrografi (petrolojinin [kayaç-bilim], kayaç yapılarını konu edinen dalı) büyük ölçüde, kayaçlardan alınan ince saydam kesitlerin, iki kutuplayıcı kalsit prizması bulunan petroloji mikroskopi altında incelenmesine dayanır; belirli bir kristal yapıya dış görünümü olmayan mineraller de bazı optik özelliklerinin saptanmasıyla tanımlanır.

Kristaller, içlerinden geçen düzlemsel kutuplanmış ışık üzerindeki etkilerine bağlı olarak beş grupta sınıflandırılır; aşağıda verilen bu beş grup, altı bakışım (simetri) sistemine karşılık gelir (ikinci grup iki sistem içerir). Her sistemin içerdiği değişik bakışım sınıfları, ender durumların dışında optik açıdan aynıdır. Bu beş grup şunlardır:

- 1) Işığın her rengi için yalnızca bir kırılma indisine sahip, optik açıdan yönsemez (izotropik) kristaller (izometrik sistem).
- 2) Çift kırılma özelliği gösteren ve ışığın her rengi için, biri optik eksene paralel, öteki dik doğrultuda iki kırılma indisine sahip, optik açıdan tekeksemler kristaller (tetragonal ve heksagonal sistemler).
- 3) Üç optik eksenli üç kristalografik eksene karşılık gelen ve her biri birbirine dik üç optik eksen doğrultusunda üç kırılma indisi

sine sahip, optik açıdan çiftkatsenli kristaller (ortorombik sistem).

4) Üç optik eksenenden yalnızca biri bir kristalografik eksene karşılık gelen, optik açıdan çiftkatsenli kristaller (monoklinal sistem).

5) Optik ve kristalografik eksenleri arasında sabit ve belirli bir ilişki bulunmayan, optik açıdan çiftkatsenli kristaller (triklinal sistem).

optik pompalama, fizikte, ışık enerjisinden yararlanılarak bir sistemdeki atomların bir enerji düzeyinden daha yüksek bir enerji düzeyine çıkartılması. Bir sistemdeki atomların magnetik alanları rasgele bir yönelime sahip olabilir. Optik pompalama sonucunda bu atomlar, magnetik alanları ışık ışınlarının doğrultusunu alacak biçimde yönelirler; bu, enerji düzeylerinin yeniden düzenlenmesi demektir. Bazı durumlarda atomların büyük bölümünün yönelişe girmesiyle sistem içinde bir magnetik alan ortaya çıkar.

Optik pompalama laser etkisinin oluşmasında önemli rol oynar; foton soğurarak daha yüksek bir enerji düzeyine geçen elektronlar böylece depoladıkları enerjiyi tetiklenme sonucunda laser ışığı biçiminde salarlar; laser ışığı eşfazlı ışıktır, bir başka deyişle bu ışığı oluşturan dalgaların tümü aynı dalgaboyundadır ve aynı fazda titreşirler.

optik ses kaydı, sesin bir optik sistem aracılığıyla fotoğraf filmi üzerine kaydedilmesi. Sesli sinema filminde sesin ses kuşağına(*) kaydı bu yöntemle gerçekleştirilir.

optik sınır bak. görme sınırı

Optimates ve Populares (Latince "En İyiler [Soylular] ve Halkçılar"), Optimates OPTIMATLAR olarak da bilinir, İÖ y. 133-27 arasında, Roma Cumhuriyeti'nin son döneminde varlıklı patrici(*) sınıfını oluşturan başlıca iki siyasal grup.

Senato'da *Optimates* ağırlıktaydı. *Optimates* tarafından engellenen öbür gruplar görüşleri için kabile kökenli halk meclisinde *tribunus*'ların(*) desteğini aramak zorunda kaldıkları için *Populares* adıyla anıldılar. Senato'nun yetkisi yasaya değil, gelenek ve onaya dayandığı için, halk ve yüksek devlet görevlileri üzerinde yasal denetimi yoktu; önerilerinin uygulanması zorunlu değildi. İÖ 133'e değin Senato'nun otoritesine karşı önemli bir tepkiye rastlanmamıştı. Ama bu tarihten sonra, önce *Populares*, ardından da eyaletlerdeki ordu komutanları Senato'nun yetkilerine ağır darbeler indirdiler.

optimizasyon, fizik, biyoloji, mühendislik, iktisat, iş planlaması gibi alanlardaki nicel problemlerin çözümünde kullanılan ilke ve yöntemlerden oluşan uygulamalı matematik dalı. Çok değişik alanlara ilişkin bazı problemlerin ortak yaklaşımlar ve yöntemler kullanılarak çözülebilecek biçimde ifade edilmesinin olanaklı olduğunun anlaşılması, bu matematik dalının gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

Tipik bir optimizasyon problemi şöyle ortaya konabilir: Davranışı belirli bazı etkenlere bağlı olan bir sistemi göz önüne alalım; bu sistem bir makine, biyolojik organizmalardan oluşan bir topluluk ya da ticari bir kuruluş olabilir. Sistemi çalıştıran kişinin (işletmen) amacı sistemin etkinliğini (performans) optimize etmektir; etkinlik, işletmenin denetimi altında bulunan etkenlerin değerlerine bağlı olduğu gibi, denetlenemeyen bazı etkenlere de bağlıdır. Burada işletmen, sistem etkinliğini olabildiğince optimize etmek amacıyla, denetlenebilen etkenlere en uygun değerleri vermeye

çalışacaktır. Örneğin göz önüne alınan bankacılık sistemi ise, burada işletmen merkez bankasının yönetim kurulu; denetlenebilir girdiler faiz oranları ve para arzıdır, sistemin etkinliği ise söz konusu bankacılık sisteminin içinde yer aldığı iktisadi ve siyasal birime ilişkin iktisadi göstergeleridir.

Optimizasyon kuramının bir probleme uygulanması sürecinde ilk adım, problemle ilgili kuramsal bileşenlerin belirlenmesidir. Bu, çözümlemenin en zor bölümüdür, çünkü sistemin çalışması iyice ve tümüyle anlaşılmış ve kesin matematiksel ifadeler aracılığıyla betimlenmiş olmalıdır. Sistemin ana kuramsal bileşenleri girdiler, çıktılar ve işleme kurallarıdır. Sistemin içinde bulunabileceği durumlar bir durum kümesi oluşur. Sistem çalışması sırasında belirli bir anda bu durumlardan birinde bulunur; bir durumdan bir başka duruma geçiş koşullarını girdi ve çıktı değerleri belirler. İşletmen, etkinlik ölçüsü olarak adlandırılan bir matematiksel niceliğin en büyük (ya da en küçük) olmasına çalışır. Etkinlik ölçüsünün değeri, sistemin geçişinin matematiksel bir fonksiyonudur. Bu değeri, girdi değerlerinin belirli bir biçimde programlanması yoluyla etkilemek olanaklıdır. Göz önüne alınması gereken bir başka nokta da sistemin kısıtlayıcılarının belirlenmesidir. Bunlar sistem girdileri üzerindeki kısıtlamalardır ve işletmenin denetimi dışındadır.

Çok yalın optimizasyon problemleri temel diferansiyel hesap yöntemleriyle çözümlenebilir. Sistemin bir tek girdisi olduğunu varsayalım. Bu girdinin sayısal değeri x ile gösterilsin ve sistemin etkinlik ölçüsü de $y=f(x)$ fonksiyonuyla belirlensin. Bu durumda problem şöyle ifade edilebilir: Verilen kısıtlamalar altında, x 'in hangi değeri için $y=f(x)$ fonksiyonu en büyük (ya da en küçük) değeri alır? Diferansiyel hesap kuralları, grafiği pürüzsüz bir eğri olan (bir başka deyişle, sürekli türevlenebilen) bir fonksiyonun en büyük (ya da en küçük) değerlerinin iki tür noktada bulunabileceğini belirler: 1) Eğrinin teğetinin yatay olduğu noktalar, ya da, 2) x 'in değeri kısıtlamalardan ötürü bir aralık içinde kalmak durumundaysa, bu aralığın sınır noktaları. Böylece, fonksiyonun belirli bir aralıktaki en büyük ya da en küçük değerini bulma problemi, sınırlı sayıda değer arasından en büyük ya da en küçükün belirlenmesi gibi daha yalın bir probleme indirgenmiş olur; bu problem de söz konusu x değerleri için $f(x)$ 'in aldığı değerler hesaplanarak çözülür.

Doğrusal programlama(*) kuramı, iki ya da daha çok girdisi olan sistemlerde optimizasyon probleminin çözümü amacıyla geliştirilmiştir. Bu kuramda doğrusal cebirin temel kurallarından yararlanılır. Doğrusal programlama yöntemleri, yalnızca doğrusal sistemlere (bir başka deyişle, etkinlik ölçüsü girdilerin doğrusal bir fonksiyonu olan sistemlere) uygulanabilir. Doğrusal sistemler, önemli bazı iktisat ve mühendislik problemlerini içerecek kadar genel bir sınıf oluşturduğundan doğrusal programlama yaygın kullanım alanına sahiptir.

Opuntia bak. kaynanadili

Opus, OPUS olarak da yazılır, Eski Yunan'da, Doğu Lokris'in bir bölümüne adını veren kent. Bugünkü Atalándi ya da Kiparissi kentlerinden birinin bulunduğu yörede kurulduğu sanılmaktadır. Homeros'un *Ilyada*'sında adı geçen Opus, görkemi ve gelenekleriyle Pindaros'un Olympia odalarının dokuzuncusuna konu olmuştur. Opuslu Lokrisliler Thermopylai'da Yunanlılarla birlikte savaştılar; daha sonra teslim olarak Perslere katıldılar. Peloponnesos

Savaşı'nda da (İÖ 431-404) Sparta'yı desteklediler. Opus İÖ 198'de Romalıların eline geçti.

opus Alexandrinum, 9. yüzyılda Bizans'ta çok kullanılan bir tür mozaik yer döşemesi. Geometrik biçimlerde kesilmiş renkli taş parçaları geometrik bir desen oluşturacak tarzda dizilip aralarına yer yer yarı değerli yuvarlak taşlar yerleştirilerek cam hamuruna birleştirilir.

Bu teknik Güney İtalya'daki Montecassino'da 1071'de kullanılmaya başladı. 12. yüzyılda gene İtalya'da farklı yerel çeşitlendirmeleri geliştirilmiştir. Cosmati mozaik(*) diye adlandırılan tür bunlardan biridir.

opus Anglicanum (Latince "İngiliz işi"), İngiltere'de yaklaşık 1100-1350 arasında yapılan işlemlere verilen genel ad.

Opus Anglicanum'larda renkli ipekle işlenmiş figürlerin zemininde bol miktarda sırma

"Çarmih Taşıyan İsa", keten üstüne renkli ipek ve sırma ile işlenmiş bir *opus Anglicanum*'dan ayrıntı, İngiltere, 1315-35; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

kullanılırdı. Bu işteki bir başka özellik de figürlerdeki genel ifade canlılığıydı. Örneğin dolgun yanakları ve fırlak, siyah gözleri betimlemek için sarmal işlenen ince zincir dikişi kullanılırdı. Desenlerde, dönemin hayvan çizimlerine dayanarak yapıldığı açıkça belli olan, ayrıntılı bir gözlem ürünü kuş ve hayvan figürleri büyük yer tutuyordu. *Opus Anglicanum* türünde işlenmiş, papaz cüppesi gibi ayin giysileri İngiltere dışındaki kiliselere sunulur ya da satılırdı; papalardan birkaçı da bunlardan ismarlamıştı. Bu nedenle *opus Anglicanum*'a tarihsel ayin giysilerinin saklandığı her yerde rastlanabilir; ABD'de New York kentindeki Metropolitan Sanat Müzesi'nde de örnekleri vardır. İngiltere'deki en büyük koleksiyon Londra'daki Victoria ve Albert Müzesi'ndedir.

Opus Dei (Latince "Tanrı'nın Yapıtı"), ruhban olmayanların da katılabildiği tutucu Katolik örgütü. Erkekler ve kadınlar için ayrı örgütleri vardır. Kırk beşi aşkın ülkede yaşayan 75 bin üyesi içinde papazların oranı oldukça düşüktür.

Opus Dei, hukuk ve gazetecilik eğitimi gören Josemaría Escrivá de Balaguer y

Albás adlı bir papaz tarafından 1928'de kuruldu. 1950'de papalık tarafından onaylandı. Bundan sonra çoğu üyesinin işçi sınıfından geldiğini öne sürmesine karşın, seçkin bir topluluğa dönüştü. 23 Ağustos 1982 tarihli bir Vatikan kararnamesiyle örgütün statüsü yükseltildi. Örgüt genel başkanı dinsel tarikatların başkanlarıyla eş düzeye getirilerek piskopos unvanını aldı. Ama tam yetkili tarikatlardan farklı olarak, Opus Dei yerel piskoposların kararlarına bir ölçüde uymak zorundadır.

Opus Dei'nin belirli bir siyasal ideolojisi olmamakla birlikte, İspanya'da Franco'nun ekonomik kalkınma programını yürürlüğe koyma kararından (1956) sonra siyasal bir güç durumuna geldi. Üyeleri arasında iyi eğitim görmüş, üstün yetenekli pek çok kişi bulunduğundan, Franco örgütün yardımını istedi. Son yıllarında 19 bakanlar kurulu üyesinden 10'u Opus Dei örgütündendi. 1975'te Franco'nun ölümünden sonra, öbür partilerle kuruluşların siyasal arenaya çıkmasıyla Opus Dei'nin hükümet üzerindeki doğrudan etkisi azalmaya başladı.

Örgütün büyük bir mali gücü vardır. Dünyanın dört bir yanında meslek, ticaret, ev sanatları ve tarım merkezleri, sayısız yüksekokulu, 200 kadar üniversite yurdu, iş idaresi okulları ve hayır kurumları vardır. Opus Dei, devletin de yardımıyla, birçoklarıncı İspanya'nın en iyi üniversitesi sayılan Universidad de Navarra'yı kurmuş ve parasal kaynak sağlamıştır. Örgütün ayrıca Piura'da (Peru) bir üniversitesi vardır.

opus interassile bak. delik işi

opus reticulatum (Latince *rete*: "ağ"), Roma mimarlığında kullanılan bir tür duvar örgüsü. Cumhuriyet döneminin sonlarında ortaya çıkmış, *opus incertum* adı verilen ve taşların duvar yüzeyinde düzensiz bir doku oluşturduğu daha eski örgü yönteminin yerini alarak Augustus zamanında yaygın biçimde kullanılmıştır. *Opus reticulatum*'da taşlar düz değil çapraz yerleştirildiği ve derzler çok ince tutulduğu için duvarın yüzeyi de çapraz bir balık ağı ya da dama tahtası görünümünde olur. Taşların dışa gelen yüzleri yaklaşık 10 cm x 10 cm boyutundadır. Duvar kalınlığı içinde kalan derinlikleri ise 20-25 cm kadardır.

Opus reticulatum örneklerine Ostia'daki bazı yönetim yapılarında, Roma'da Augustus Anıtmezanı'nın duvarında, Ürdün'de I. Herodes'in (Büyük) Ceriko'daki (Eriha) villasının terasında rastlanır. Zamanla *opus reticulatum*'un yerini, *opus testaceum* adlı, tuğlayla örülen duvar almıştır.

opus sectile, deseni oluşturan örgelerin her birinin tek bir parça halinde taş, deniz kabuğu, hatta sedif gibi malzemelerden kesildiği mozaik türü. Bu niteliği ile, desen-

Iulius Bassus Bazilikası'nın duvarı için yapılmış bir *opus sectile*'den ayrıntı, 4. yy; Capitolino Müzesi, Roma
SCALA-Art Resource/EB Inc

deki örgelerin çok sayıda küp biçimli parçacıkla (*tessera*) oluşturulduğu duvar ya da yer mozağinden ayrılır. Benzer bir mozaik tekniği Yakındoğu ülkelerinde aşağı yukarı İÖ 3000'den beri bilinmekteyse de, *opus sectile* terimi daha çok Helenistik dönemde, büyük bir olasılıkla İtalya'da gelişmeye başlayan ve daha sonra da çeşitli Avrupa ülkelerinde kullanılan bir tekniği tanımlamak için kullanılır. Roma'da, *opus sectile* ilk Cumhuriyet döneminde, yani İÖ 2. yüzyıldan önce ortaya çıktı ve basit geometrik ya da bitkisel desenlerle yer mozağı olarak kullanıldı. İS 1. yüzyıldan sonra *opus sectile* ile küçük duvar resimleri de yapıldı.

İmparatorluk döneminde *opus sectile* uygulaması ülkenin her yanında hem yer, hem duvar bezemesi olarak sürdü. Antik Çağ sonlarına ait güzel bir *opus sectile* örneği Roma'daki Iulius Bassus Bazilikası'nın duvarı için renkli mermer parçalarıyla yapılmış olan ve bir kaplanın bir buzağıya saldırışını gösteren resimdir (4. yy, Capitolino Müzesi, Roma). Roma ve Ravenna'daki ilk Hristiyan kiliselerinde her iki *opus sectile* türüne de rastlanır. Bir Bizans mozaik tekniği olan *opus Alexandrinum* ile bundan türeyen başka teknikler ve Roma'da görülen Cosmati mozağı ile ona benzeyen öbür İtalyan mozaik teknikleri ortaçağda iyice yaygınlaştı. Resim gibi yapılan *opus sectile* Rönesans'ta, bazı İtalyan kiliselerindeki büyük, mermer düzenlemelerle çok seçkin bir sanat haline geldi. 17. yüzyılda da, gerçek resimlerle boy ölçüşecek kadar gerçekçi olan Floransa mozağı (*) (*commesso*) bu tekniğin doruğunu oluşturdu. Geometrik desenli *opus sectile* ise bütün ortaçağ ve Rönesans boyunca İtalyan kiliselerinde en başta gelen yer bezemesi olmayı sürdürdü.

opus signinum, Roma döneminde, desen-siz olarak ya da çok yalın bir desene uygulanan yer mozağı. Çakıl taşları, taş kırıkları ya da *terra cotta* (pişmiş toprak) parçalarının kille ya da kireç harcıyla birleştirilmesiyle yapılır.

Opus signinum İÖ 1. yüzyıldan İS 2. yüzyıla değin Roma evlerinde en çok kullanılan döşeme kaplaması oldu. Önemli mekânlarda ise yerini küçük taş, seramik ya da cam parçalarıyla yapılan mozaığe bıraktı.

opus tessellatum, taş, mermer, cam, seramik ya da daha başka sert bir malzemenin küçük küplerin (*tessera*) bir yüzey üstüne bir resim ya da geometrik bir bezeme oluşturacak biçimde yan yana dizilmesiyle yapılan mozaığe Roma sanatında verilen ad. Ayrıca bak. mozaik.

opus vermiculatum (Latince *vermiculum*: "solucan gibi"), taş, cam, seramik ya da daha başka sert bir malzemenin yapılmış çok küçük küplerin (*tessera*) bir yüzey üstüne çok sık ve dalgalı bir çizgi oluşturacak gibi dizilmesiyle yapılan ve özellikle Helenistik dönemle Roma döneminde çok kullanılan figürlü mozaik. Desendeki en ince kıvrımlara ve renk ayrımlarına olanak verir. *Opus vermiculatum* çoğunlukla bir yapının ortasında yer alan önemli figürlerde kullanılır, çevresi de daha büyük küplerin kullanıldığı *opus tessellatum* tekniğinde geometrik ya da figürlü bir süslemeyle çevrilir. *Opus vermiculatum* bazen de *opus tessellatum* tekniği ile yapılmış mozaiklerde figürlerin yüzlerinde ya da ince ayrıntı gerektiren yerlerinde kullanılır.

Opus vermiculatum'un bilinen en eski örneği İÖ y. 200 dolaylarından kalan ve İskenderiye kentini gösteren bir mozaiktir (Yunan-Roma Eserleri Müzesi, İskenderiye, Mısır). İÖ 1. yüzyılda Romalılar da bu

tekniki benimsediler ya da en azından Yunanistan'dan getirttikleri sanatçılara bu türün uygulamalarını yaptırıldılar. Pompei'de bu dönemden kalmış pek çok mozaik bulunmuştur. Büyük İskender ile Pers kralı III. Dareios arasındaki Issos Çarpışması'nı gösteren ünlü mozaik de (Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli) bunlardan biridir. Bu mozaığın İÖ 4. yüzyılda yapılmış bir Yunan

Trajik ve komik maskeler, Aventinus'ta bulunmuş bir *opus vermiculatum*, Roma, 3. yy; Capitolino Müzesi, Roma
SCALA-Art Resource/EB Inc.

resminden kopya edildiği sanılmaktadır (res. Issos Çarpışması).

İS 1. yüzyıldan başlayarak gittikçe daha az kullanılmasına karşın *opus vermiculatum* Roma sanatında 4. yüzyıla değin ince mozaik işlerinde en önde gelen teknik olmayı sürdürdü. Bu tarihten sonra mozaikte, daha iri küplerle yapılan, kullanılan taşın ve camın rengini daha iyi yansıtan ve büyük duvar yüzeylerinde daha etkileyici bir görünümlü olan *opus tessellatum* yeğlendi.

Or, Cezmi (d. 1921, İstanbul - ö. 1945, İstanbul), hız koşularında döneminin en başarılı atletlerinden biri.

Atletizme 16 yaşında, Galatasaray Lisesi'nde öğrenciyken başladı. 1939'da 50 m'yi 6 sn'de koştu. 1940 Altın Çivili Atletizm Yarışması'nda 100 m ve 200 m'de birinci oldu. Ağustos 1942'de, 100 m'de 10,6 sn ile Türkiye rekoru kırdı (bu dereceyi 1960'ta Aydın Onur 10,5 sn ile geçti). 1943'te 200 m'de 22,5 sn ile kırdığı Türkiye rekorunu daha sonra 22,4 sn ile yeniledi. Genç yaşta tifo hastalığından öldü. 1946'da düzenlenen Cezmi Or Kupası Atletizm Yarışmaları sonradan uluslararası nitelik kazanmıştır.

Oradea, Almanca GROSSWARDEIN, Macarca NAGYVÁRAD, Romanya'nın kuzeybatısında Bihor ilçesinin (județ) merkezi kent. Maca-

Oradea ve Crișul Repede Irmağı, Romanya
"Carpati" Romanian National Tourist Office

ristan sınırının 13 km doğusunda, Crişul Repede Irmağının Batı Karpatlar'ın batı eteklerinden ayrılarak Büyük Macaristan Ovasına girdiği noktada yer alır.

Arkeologlar yörede birçok eski yerleşme kalıntısı bulmuştur. Selens ilinde Neolitik Çağ'dan kalma araçlara rastlanmış, başka birçok yerde ise Daçya, İskit ve Roma dönemlerinden kalma yapıtlar ortaya çıkarılmıştır. Bölgenin ilk feodal devletlerinden biri, merkezi Oradea'nın kuzeybatısındaki Biharea'da olan, Prens Menumorut'un (9-10. yy) kurduğu prenslikti. 1114-31 arasında yapılan Oradea Kalesi 1241'de Tatarlar tarafından yıkıldıysa da 15. yüzyılda yeniden inşa edildi. Osmanlı egemenliği altında kaldığı 1660-92 arasında Varad (Varat) adıyla anılan kent daha sonra Macaristan'a geçti. 1919'da da Romanya'ya verildi.

Devlet tiyatrosu, kukla tiyatrosu, filarmoni orkestrası, kitaplığı ve müzesiyle Oradea bir kültür merkezidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra önemli bir sanayi merkezi durumuna gelmiştir. Başlıca sanayi ürünleri takım tezgahları, madencilik araçları, kimyasal maddeler, işlenmiş gıda ve ayakkabıdır. Nüfus (1992) 220.848.

Oradour-sur-Glane, Fransa'nın ortagüneyindeki Limousin planlama bölgesinde (*région de programme*), Haute-Vienne ilinde (*département*) köy. Limoges'un 23 km kuzeybatısında yer alır. Köy ve bütün köy halkı, 10 Haziran 1944'te Alman birlikleri tarafından yok edildi. Aynı şey tam iki yıl önce (10 Haziran 1942) Çekoslovakya'daki Lidice(*) köyünün başına gelmişti. Almanların işgal ettiği Fransa'nın Alsace bölgesinden 13 asker ve bir gönüllünün de yer aldığı 200 kişilik bir SS müfrezesi köyde yaşayan 652 kişinin hepsini evlerinden alarak köy meydanına topladı. Saklanmış patlayıcı aranacağı ve kimlik kontrolü yapılacağı duyurularak erkekler ahırlara, kadın ve çocuklar da kiliseye götürüldüler. Daha sonra kapıları kapatan askerler dinamit ve alev makineleriyle köyü ateşe verdiler. Yanmaktan ya da dumandan boğulmaktan kurtulanlar makineli tüfek ve el bombalarıyla öldürüldüler. Yangından sağ kurtulan 10 kişi SS'ler gidinceye değin ölü taklidi yaparak sağ kalmayı başardı. Katliam sırasında kilisedeki 245 kadın ve 207 çocukla ahırlardaki 190 erkek olmak üzere toplam 642 kişi öldü. Savaşın sonras SS'leri mahkemeye çıkarmak için yürütülen çabalar, çoğu savaşta ölen Almanların kimliklerini ve yerlerini saptamada karşılaşılan güçlükler ve hukuksal karışıklıklar nedeniyle engellendi. Sonunda aralarında 14 Alsace'lının da bulunduğu 21 sanık mahkeme önüne çıkarıldı (1953). Bir Alman dışında sanıkların hepsi suçlu bulunarak, gıyabında yargılanan 25 Almanla birlikte ölüme mahkûm edildi. Alsace'lı askerler affedildi, beş Almanın ölüm cezası 5-12 yıl arasında değişen hapis cezalarına çevrildi ve yalnızca Alsace'lı gönüllüyle bir Alman idam edildi. Nüfus (1982) 1.074.

Orage, Alfred Richard, asıl adı ALFRED JAMES ORAGE (d. 22 Ocak 1873, Dacre, Yorkshire - ö. 6 Kasım 1934, Londra, İngiltere), lonca sosyalizminin(*) önde gelen temsilcileri arasında yer alan İngiliz yayımcı.

1893'te Leeds'te (Yorkshire) ilkökul öğretmeni olarak çalışmaya başladı. 1900'de Leeds Sanat Kulübü'nün kurulmasına katkıda bulundu. 1906'da Londra'ya yerleşti. Ertesi yıl lonca sosyalizmini savunan *The New Age* adlı yayın organının yayın yönetmenlerinden biri oldu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Clifford Douglas'ın satın alma gücündeki kronik yetersizliğin, ancak hükümetin vereceği tüketici kredileriyle ortadan kaldırılabileceğini savunan "toplumsal kredi" kuramını destekledi. Aynı dönemde Georgiy İvanoviç Gürciyev'in öğrencisi oldu ve 1923-30 arasında Gürciyev'in Fontainebleau yakınlarındaki Prieuré d'Avon'da bulunan İnsan Uyumu Geliştirme Enstitüsü'nde konferanslar verdi. 1930'da İngiltere'ye dönerek, "toplumsal kredi" hareketinin yayın organı olan *The New English Weekly*'yi kurdu.

Orage'in yapıtları arasında *Nietzsche in Outline and Aphorism* (1907; Nietzsche'nin Düşüncesinin Ana Hatları ve Özdeyişleri), *Friedrich Nietzsche: The Dionysian Spirit of the Age* (1911; Friedrich Nietzsche: Çağın Dionysosçu Ruhu), *Readers and Writers* (1922; Okurlar ve Yazarlar) ve *Social Credit and the Fear of Leisure* (1935; Toplumsal Kredi ve Boş Zaman Korkusu) sayılabilir. Yazılarının bir bölümü de ölümünden sonra *Political and Economic Writings* (1935; Politik ve Ekonomik Yazılar) başlığıyla yayımlanmıştır.

orak, en eski ekin biçme aleti. Genellikle hilal biçiminde metal bir bıçakla kısa, tahta bir saptan oluşur. Kısa saplı olduğu için kullanımı hasat sırasında eğilmeye ya da çöelmeye zorlar. Uzun sapıyla eğilmeden kullanılabilen tırpan, oranın geliştirilmiş biçimidir. Hız açısından elverişsiz olmasına karşın, basit ve ucuz olması nedeniyle hâlâ dünyanın her yerinde, özellikle buğday ve pirinç gibi tahılların biçilmesinde kullanılmaktadır.

orak hücreli kansızlık, bir tür hemoglobinin yapım bozukluğu sonucu ortaya çıkan hemoglobinin S'nin neden olduğu ve Siyah ırkta daha sık rastlanan ağır, kalıtsal kan hastalığı. Normal olarak hemoglobin molekülünde altıncı sırada yer alan glutamik asit adlı aminoasidin yerini hemoglobin S'de (Hb S) valin almıştır. Oksijen yetersizliğine çok duyarlı olan Hb S, kandaki oksijen yoğunluğu azaldığında alyuvarların içinde binkerek lifçikler oluşturur ve alyuvarın uzayıp esnekliğini yitirmesine ve orak biçimini almasına neden olur. Alyuvarlar en küçük atardamarlar ve kılcal damarlardan geçemez; burada birikerek tıkaçlar oluşturur, yer yer trombüs ve enfarktüsler yol açar. Ayrıca sağlıklı alyuvarlardan daha kırılgan olduklarından damar duvarına değmeleri bile parçalanmalarına neden olur.

Orak biçimli hücre özelliğinin aktarılması için anne ya da babadan tek bir Hb S geninin çocuğa geçmesi yeterliyken, hastalık tablosu homozigot kalıtım sonucu ortaya çıkar. Yalnız orak hücre özelliğini taşıyanların alyuvarlarında Hb S'nin yanı sıra normal hemoglobinin de (Hb A) bulunur. Bu tür alyuvarlar oksijen yetersizliğine daha dayanıklı olduğundan, orak biçimini almaları için oksijen düzeyinin çok daha fazla düşmesi gerekir. Hastalık belirtileri, oksijen basıncında düşme ya da büyük yüksekliklere çıkma gibi durumlar dışında ortaya çıkmaz. Bu bireylerde ortalama ömür sağlıklı bireylerinkinden farklı değildir.

Yalnız homozigot bireylerde görülen hastalıkta çok sayıda alyuvarın yıkılması (hemoliz) sonucu kansızlık ile küçük atardamarlardaki tıkanmaya bağlı dolaşım bozuklukları görülür. Eklem ağrısı, bacaklarda ülserleşme ve zor iyileşen yaralar, şiddetli karın ağrısı, kusma, vücudun bir bölümünü etkileyen felçler, böbrek yetmezliği ortaya çıkabilir. Özellikle çocuklarda ölüme sonuçlanabilen ağır enfeksiyonlara rastlanır.

Hastanın kanındaki alyuvar sayısı ve hemoglobinin miktarı azalmış, alyuvar, trombosit sayısı ve bilirubin miktarı artmıştır. Çocuklarda karaciğer ve dalakta büyüme saptanır; erişkinlerde sık sık yinelenen dalak enfarktüsleri ve sağlıklı dokunun yerini bağdokudan oluşan nedbe dokusunun alması nedeniyle bu organ atrofiye uğrar.

Orak hücre özelliğini heterozigot olarak taşıyan anne ve babanın çocuklarında hastalığın ortaya çıkma olasılığı çok yüksektir. Bununla birlikte gebeliğin ilk aylarında amniyon sıvısından alınan bir örnekle yapılan testlerle (amniyosentez) dölüte hastalık olup olmadığı saptanmakta, böylece gereken önlemler erken evrelerde alınabilmektedir. Hb S genine coğrafi olarak en sık Afrika'da geniş ekvator kuşağı üzerinde, ayrıca Avrupa ve Amerika'nın bazı bölgelelerinde rastlanır. Heterozigot taşıyıcıların sıtma hastalığına karşı dirençli olduğu, orak hücre özelliği taşıyan bireyin alyuvarlarına sıtma etkeni yerleştiğinde alyuvarın damar duvarına yapışıp taşıdığı oksijeni yitirdiği, orak biçimini aldığı ve içindeki asalakla birlikte yıkıldığı saptanmıştır.

Orak hücreli kansızlığın tedavisinde amaç belirtileri ortadan kaldırmaktır. Kan damarlarının tıkanması ve alyuvar yıkımıyla ortaya çıkan nöbetlerde ağrı kesiciler yararlıdır. Günümüzde oraklaşmayı önlediği düşünülen ilaçlar üzerinde araştırmalar yapılmaktadır. Hastalığın kökten tedavisi olmadığından ortalama ömür sıklıkla 40 yılın altındadır.

orak makinesi, tahılların biçilmesinde kullanılan tarım makinelerinin ortak adı. İlk orak makineleri ekini yalnızca kesiyor ve bağlamadan bırakıyordu; hasat makinesi, biçerdöver ve biçerbağlar gibi modern makineler ise bütün hasat işlemlerini yerine

Orak makinesi
International Harvester Co.

getirebilmektedir. İlk orak makinesi patentlerinden birini 1800'de İngiltere'de Joseph Boyce aldı. 1830'larda ise ABD'li Jeremiah Bailey hareketli bir orak makinesi geliştirdi. Aynı yıllarda Obed Hussey ve Cyrus McCormick, kesici bıçakları oynak olarak düzenlenmiş (ileri, geri hareket eden) orak makineleri yaptılar. Buluşun patentini 1833'te Hussey aldı, ama McCormick'in makinesi bir dizi başka üstünlüğe sahipti; örneğin tahılları saptan ayırarak makinenin arkasına aktaran ayırıcı ve makara sistemleriyle donatılmıştı. 1858'de C. W. ve W. W. Marsh ilk başarılı hasat makinesinin patentini aldılar. Bu makine kesilen ekini çadır bezinden yapılmış bir hareketli taşıyıcı üzerinde topluyor ve ekini buradan bağlamak için bir kutuya aktarıyordu, ne var ki makinenin mekanik bağlama donanımı yoktu. Ayrıca bak. biçerdöver.

orakgaga, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Dendrocolaptidae* (ağacırtmaşıkkuşları) familyasının *Campylorhamphus* cinsini oluşturan beş kuş türünün ortak adı.

Kızıl gagalı orakgaga (*Campylorhamphus trochilrostris*)
Paul Schwartz-Photo Researchers

Orta ve Güney Amerika'nın tropik bölge ormanlarında yaşarlar. Uzunlukları yaklaşık 23 cm'dir. Bu uzunluğun üçte birlik bölümünü orak biçimli gagaları oluşturur.

Orakzai, Pakistan'da Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nde özel kabile toprakları ve yönetim birimi. Doğrudan federal yönetime bağlı olan bölge kuzeyde Hayber, doğuda Kurram yönetim birimleri, güneyde de Kohat ilçesiyle çevrilidir. Batısı dağlık, doğusu ise tepelerle kaplıdır. Sularını Bara Irmağının bir kolu toplar. Bölgede buğday, arpa, darı ve sebze yetiştirilir, hayvancılık yapılır. Nüfusun büyük bölümünü Peştu Orakzai halkı oluşturur. Nüfus (1981 geç.) 356.000.

Oral, Tan (d. 20 Mayıs 1937, Merzifon), karikatür sanatçısı.

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) Mimarlık Bölümü'nü bitirdi (1963). Aynı bölümde üç yıl Sedat Hakkı Eldem'in asistanlığını yaptı. Askerlik görevinden sonra aynı göreve

Kendi kaleminden Tan Oral
Tan Oral'ın izniyle

alınmadı; karikatür, resim, film, çizgi film ve afiş çalışmalarına yöneldi.

1958'de *Dolmuş* adlı mizah dergisinde ilk karikatürü, 1961'de *İzmir Sabah Postası*'nda "Tosuncuk" adlı bant karikatürü yayımlandı. 12 Mart'tan önce *Anı* dergisinde çalıştı. Daha sonra aylık edebiyat dergisi *Yansıma*'da "Karanlık ve Aydınlik" adlı dizi karikatürlerini çizdi. 1975'te *Politika* gazetesinde günlük karikatür çizmeye başladı. 1977'de *Cumhuriyet* gazetesine geçti

ve Mustafa Ekmekçi'nin yazılarını resimlemeye başladı. 1982'den bu yana aynı gazetedeki günlük karikatür çizmektedir.

İlk kişisel sergisini 1961'de İzmir'de açan Tan Oral 1964'te de Erdek'te "Yürüyenler" adlı bir sergi düzenledi. 1978-88 arasında İstanbul, Ankara, Antalya, Bodrum, İzmir, Kıbrıs, Rodos, Atina, Darmstadt ve Münih'te kişisel sergiler açtı ve karma sergilere katıldı.

Karikatürleri, çizgi filmleri ve afişleriyle birçok ulusal ve uluslararası ödüle değer görüldü. Çizgi ve anlatımındaki yalınlığı, şaşırtıcı ve çarpıcı buluşlarıyla kendini sürekli yenileyen bir sanatçı oldu. *Böyük Türkiye* (1978), *Sansür* (1978), *İki Minik Kentli* (1979), *Kitapta Yeri Var* (1984), *Gözağrısı* (1986), *Sus ve Dinle* (1989) adlı karikatür kitapları yayımlanmıştır.

oral dönem bak. ağızcıl dönem

Oran, Cezayir'de, Akdeniz kıyısında, Mersül-Kebir ve Canastel burunlarının arasında kent. Komşu Mersül-Kebir'le birlikte, Cezayir kentinden sonra ülkenin ikinci

Santa Cruz Kalesi, Oran, Cezayir
Art Resource-EB Inc.

büyük limanıdır. 10. yüzyıl başlarında Endüslü tüccarlar tarafından Kuzey Afrika'nın iç kısımlarıyla ticaret yapmak üzere kuruldu ve Avrupa'yla arasındaki denizyolu bağlantısı sayesinde hızla gelişti. 1437'de Tlmsen Kralığı'nın limanı oldu ve Sudan'la yapılan ticaretin merkezi durumuna geldi. Hristiyan olmaya zorlanan İspanyol Müslümanları 1492 ve 1502'de kitlesel olarak Oran'a göç etti. Bu tarihten sonra gerilemeye başlayan kent, Mersül-Kebir'le birlikte korsanların üssü oldu. 1509'da İspanyollar tarafından işgal edilmesini izleyen iki yüzyıl boyunca Akdeniz devletleri arasında çekişme konusu oldu. 1708'de Osmanlı Devleti'ne bağlandıysa da 1732'de yeniden İspanya'ya geçti. 1790'daki büyük depremden sonra boşaltılan kent, 1792'de yeniden Osmanlı yönetimi altına girdi. Osmanlılar Oran'a bir Yahudi cemaati yerleştirdiler. Fransızlar 1831'de kenti işgal ettikten sonra modern bir limana dönüştürdüler. II. Dünya Savaşı sırasında Müttefiklerin hedefleri arasında yer alan Oran, 1942'de ABD birliklerinin eline geçti. Cezayir Bağımsızlık Savaşı sırasında kanlı olaylara sahne oldu. Bağımsızlıktan (1962) sonra önemli bir ticaret merkezi durumuna geldi.

Modern Oran kenti üç kesime ayrılır: Tepedeki eski İspanyol kenti La Blanca, kıyının yakınındaki La Marine ve Raz el-Ain çukurunun sağ yakasındaki sekilerde yer alan La Ville Nouvelle (Yeni Kent). Osmanlıların eski limanını ve La Blanca'nın tepesine inşa ettirdikleri kalenin (bugün Santa Cruz Kalesi) mimarisi İspanyollar ve Fransızlar tarafından değiştirilmiştir. Dar

sokaklı İspanyol mahallesindeki tarihsel yapılar arasında 1838'de Fransızlar tarafından yeniden inşa edilen eski Saint-Louis Katedrali, 1734'te yeniden yapılan Canastel Kapısı ve Emerat Meydanı'ndaki çeşme (1789) sayılabilir. Eski kentin Türk mahallesindeki Büyük Cami, 1796'da İspanyol tutsaklardan fide olarak alınan paralarla yapılmıştır. Oran beylerinin yaşadığı doğudaki Yeni Şato (Château Neuf) sonradan Fransızlar tarafından karargâh olarak kullanılmıştır. Eski İspanyol kalesini çevreleyen Kasba ("kasaba"; eski kale) yakınlarında, 15. yüzyılda yaşamış bilim ve din adamı Sidi el-Haovri'nin adını taşıyan bir cami, eski yeniçeri kışkıları ve harem yer alır. Oran Üniversitesi 1965'te, Oran Bilim ve Teknoloji Üniversitesi 1975'te açılmıştır. Öteki önemli kültür kuruluşları Roma ve Kartaca dönemlerinden kalma yapıtların sergilendiği Belediye Müzesi, İslam sanatından örneklerin yer aldığı Tlmsen Müzesi ve Aubert Kütüphanesi'dir. Albert Camus'nün *La Peste* (1947; *Veba*, 1955) adlı romanı Oran'da geçer.

1848'den sonra büyük ölçüde genişletilen Oran limanı bugün uluslararası bir limandır. Liman demiryoluyla Cezayir, Fas ve Beşar'a bağlıdır. Kentin uluslararası havalanı Senia köyü yakınlarındadır. Güneydoğudaki sanayi bölgesinde gıda ürünleri işleyen yüzlerce küçük işletme ve çeşitli imalat-hanelerin yanı sıra küçük bir demir-çelik fabrikası vardır. Başlıca ihraç ürünleri şarap, tahıl, sebze ve meyvedir. Sahra'da Hassi R'Mel'den çıkarılan doğal gaz, 650 km'lik bir boru hattıyla Oran ve Arzev'e taşınır.

Kentin batısında, büyük bölümü çam ve meşe ağaçlarıyla kaplı Murcaco Dağları uzanır. Güneyde büyük bir tuz çöküntüsü, doğuda ise Gamvetta Tepeleri yer alır. Bölgede bol miktarda üzüm, zeytin, turuncgil, tahıl ve sebze yetiştirilir. Nüfus (1987) 628.558.

Oran, Ahmed Cevdet (d. 1862, İstanbul - ö. 27 Mayıs 1935, Ankara), gazeteci. Türkçülük akımının ilk yayın organlarından biri olarak tanınan *İkdam*(*) gazetesini yayımlamıştır.

Mekteb-i Mülkiye'yi ve Hukuk Mektebi'ni bitirdi. 1883'te *Tercüman-ı Hakikat*'te başladığı gazetecilik yaşamını resmi gazete niteliğindeki *Takvim-i Vekayi*'de sürdürdü. Bir süre Tömbeki Rejisi'nde, Osmanlı Bankası'nda ve Hariciye Nezareti'nde çalıştı. 5 Temmuz 1894'te *İkdam* gazetesini yayımlamaya başladı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra gazetesinin yazışmaları kadrosunu genişletti, teknik olanaklarını geliştirdi. 31 Mart Olayı'ndan (1909) sonra ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. 1923'e değin Fransa ve İsviçre'de yaşadı. Cumhuriyet'in ilanından (1923) sonra Türkiye'ye döndü.

Türkçülük akımının basın alanındaki ilk temsilcilerinden olan Ahmed Cevdet Oran, Türk dili ve eski Türk tarihine ilişkin kaynak kitaplar da yayımlamıştır.

Oran, Bülent (d. 27 Mart 1924, İstanbul). Türk sinemasının en üretken senaryo yazarı.

Bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ve Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde okudu. Öğrenimini yarıda bırakıp öğretmenlik, müretteplik, kışe ressamlığı, topograf yardımcılığı, seyyar satıcılık, fabrika işçiliği gibi işlerde çalıştı. 1949'da set işçisi ve figüran olarak sinemaya adım attı. 1951'deki *Vatan ve Namık Kemal*'den başlayarak karakter rollerinde göründü. *Drakula İstanbul*'da (1953) filmiinde başrol oynadı. Bu arada mizah öyküleri ve romanlar yazıyordu. 1953'te Talat Artemel'

in isteği üzerine *Can Yoldaşı* filminin senaryosunu yazdı. Daha sonra oyunculuğu bıraktı ve yalnızca senaryo yazarı olarak çalıştı.

1960-80 arasında bazı yıllar 30, 1980'lerde ise yılda 8-10 senaryo yazarak bu alanda 500'e yakın ürün vermiştir. Bir bölümü yabancı film uyarlaması olan senaryolarının çoğu melodramdır. *Kırık Plak* (1959), *Fakir Şarkıcı* (1960), *Oy Farfara Farfara* (1960), *Ayrılık Şarkısı* (1966), *Aşkın Gözyaşları* (1966), *Kınalı Yapıncak* (1969), *Hayatım Sana Feda* (1970), *Yabancı* (1973), *Soyguncular Kralı* (1980), *Ölmeyen Arkadaşlık* (1980), *Toprağın Teri* (1981) Oran'ın senaryosunu yazdığı filmlerden bazılarıdır.

1970'lerde ve 1980'lerde ara sıra karakter rollerinde gözüken Oran, televizyon için dizi film senaryoları da yazmıştır. Bunlar arasında *Uç İstanbul* (1982), *Parmak Damgası* (1984) ve *Yaprak Dökümü* (1988) sayılabilir.

Orange, ABD'de, California eyaletinin güneyindeki Orange ilinde kent. Santa Ana Irmağının kıyısında yer alır. Rancho Santiago de Santa Ana'nın parçası olan kent 1868'de Richland adıyla kuruldu. Portakal bahçelerinin bolluğu nedeniyle 1875'te bugünkü adını (İngilizce *orange*: "portakal") aldı. Los Angeles metropoliten alanıyla birlikte hızla gelişen kentte zamanla bazı hafif sanayi tesisleri kuruldu. Chapman College 1954'te Los Angeles'tan Orange'a taşındı. Kentte West Coast Üniversitesi'nin bir kampusu da vardır. Nüfus (1990) 110.658.

Orange, ABD'de, Texas'ın güneydoğusundaki Orange ilinin merkezi (1852) kent. Sabine Irmağı kıyısında, su derinliği yüksek bir limandır. Körfez Kıyı Suyoluna kanallarla bağlanır. Beaumont ve Port Arthur ile birlikte "Altın Üçgen" sanayi kompleksinin parçasıdır. 1836'da yerleşen ilk göçmenlerin Green's Bluff adını verdikleri kent 1852'de Madison, 1856'da Orange adını aldı. I. Dünya Savaşı sırasında gemi yapımının temel işkolu durumuna gelmesiyle büyük gelişme gösterdi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD Deniz Kuvvetleri kentte bir deniz üssü kurdu. Önemli bir doğal gaz ve petrol bölgesinde yer alan kentin kilit sanayileri arasında demir-çelik, genî yapımı, petrokimya, yapay kauçuk, kâğıt ürünleri ve çimento sanayisi sayılabilir. Kentte Lamar Üniversitesi'ne bağlı bir bölüm (1969) vardır. Nüfus (1990) kent, 19.381.

Orange, Fransa'nın güneydoğu kesimindeki Provence-Alpes-Côte-d'Azur planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Vaucluse ilinde (*département*) kent. Avignon'un kuzeyinde, Rhône Irmağının sol yakasındaki verimli bir düzlükte yer alır. Kendisine ön kazandıran Roma yapılarının çevresinde gelişmiştir. Roma döneminden kalma yapıların en ünlüsü Roma imparatoru Caesar Augustus (İÖ 27-İS 14) döneminde yapıldığı sanılan tiyatrodur. İlk yapıldığında 1.100 kişi alan bu tiyatro, günümüze değin ulaşmış Roma tiyatrolarının en iyi biçimde korunmuş olanıdır. Tiyatronun arka duvarının ortasındaki nişte Augustus'un 3,5 m yüksekliğinde bir heykeli vardır. Romalıların yaptırdığı en büyük zafer takılarından biri de Orange'dadır.

Orange günümüzde bir ticaret merkezidir. Sanayi dalları arasında cam üretimi ve gıda işleme sayılabilir. Kentin adı bir Galya tanrısı olan Arausio'nun adından türemiştir. Augustus döneminde önemli bir kent durumuna gelen Orange, 5. yüzyılda Vizigotlar tarafından yağmalandı. 11. yüzyılda bağımsız bir kontluk oldu. Daha sonra Nassau

hanedanının eline geçti. Fransa kralı XIV. Louis Orange'ı ele geçirdikten sonra kenti

Orange'da Roma tiyatrosu, Fransa
Victor Englebert-De Wye Inc

çevreleyen surları yıktırdı (1660). Orange 1713'te Utrecht Antlaşması'yla Fransa'ya bırakıldı. Nüfus (1982) 17.745.

Orange Derneği, ORANGEMEN olarak da bilinir, İrlandalı Protestanların siyasal birliği. Adını, Katolik kral II. James'i yenen Protestan kral III. William'dan (Oranje prensi Willem) alır. 1795'te Elmas Çarpışması olarak bilinen büyük çatışmadan sonra gizli bir topluluk olarak kurulan Orange Derneği localar aracılığıyla bütün İrlanda'ya, sonunda da İngiltere'ye ve çeşitli İngiliz sömürgelerine yayıldı. Avam Kamarası 1835'te Orange Derneği'ni hedef alarak, üyelerini dinsel ölçütlerle seçen gizli derneklerin ortadan kaldırılması için krala başvuruda bulundu. Orange Derneği 1912 İrlanda Yönetmelik Özerklik Yasası'na karşı Ulster'daki direnişi güçlendirdi ve Protestan birlikçilerin odağı olmayı sürdürdü.

Orange Irmağı, Güney Afrika'nın en uzun ırmağı. Toplam uzunluğu 2.100 km'dir. 852.000 km²'lik bir alanın sularını toplar. Yıllık ortalama debisi 25 m³/sn'dir.

Lesotho Platosundan doğan ve kaynağında Sinqu adıyla anılan ırmak, batıya doğru döndükten sonra Orange adını alır. Güney Afrika Cumhuriyeti'ni boydan boya geçerek Kalahari Çölünün güney kıyısı boyunca akar ve Alexander Bay kenti yakınlarında Atlas Okyanusu'na dökülür. Namibia ile Güney Afrika Cumhuriyeti ve Güney Afrika'ya bağlı Oranje Vrystaat ile Kaaprovinsie arasındaki sınırı çizen ırmak başlıca kolları Caledon ve Vaal'dir. Irmağı besleyen sular bazaltlı lavlardan oluşmuş Lesotho Platosundan doğar ve 20-30 m'lik düşüşlerle aşağı doğru akar. Aliwal North yakınlarında derinliği 305 m'yi aşan, 50 km genişliğinde bir vadi oluşturur. Vaal Irmağıyla birleştiği yerde kireçtaşı şeylleri ve tilitlerle kaplı bir bölgeden geçer. Kuvars ve sert taşların doğal bir engel oluşturduğu bölgelerde Groot ve Klein Noute gibi derin boğazlar oluşturan ırmak suyu kanallarla çevreye dağıtılır. Kakamas'ın yaklaşık 32 km aşağısında Augrabies Çavlanlarını oluşturan ırmakın çavlandan Atlas Okyanusu kıyısındaki ağzına kadar uzanan bölümü Gorge Tract olarak da adlandırılır. Irmağın

Vaal'le birleştiği yerin yukarısında kalan kesimi yaz aylarında bol yağış alır ve ortalama yıllık yağış miktarı 700-800 mm arasında değişir; bu noktanın aşağısında 230 mm dolaylarında olan yıllık ortalama yağış miktarı Namib Çölünde 50 mm'ye kadar düşer. Irmak kıyısında, sulamayla çeşitli ürünler yetiştirilen tarım bölgeleri bulunmakla birlikte büyük kentlere rastlanmaz. 1962'de yürürlüğe konan Orange Irmağı Projesi'nin tamamlanmasından sonra bölgede büyük yerleşmelerin kurulması beklenmektedir. Bu proje kapsamında yapılacak üç büyük baraj aracılığıyla ırmak sularının Port Elizabeth, Bloemfontein ve Kimberley kentlerine dağıtılması planlanmıştır.

Orange konsilleri, Fransa'nın Orange kentinde 441'de ve 529'da toplanan iki kilise meclisi. Arles'li Aziz Hilarius'un başkanlığında toplanan ilk konsilde daha çok disiplin konuları ele alındı. İkinci konsil-deyse Riez'li Faustus'un yarı Pelagiusçu öğretisi mahkûm edildi. Arles'li Caesarius'un başkanlık ettiği konsilin kayra, yazgı ve özgür irade konusundaki kararları Papa II. Bonifatius tarafından onaylandıktan sonra Katolik Kilisesi'nin resmi görüşü oldu.

orangutan (*Pongo pygmaeus*), *Primates* takımının *Pongidae* familyasından iri yapılı insansı maymun türü. Borneo'da ve Sumatra'nın küçük bir kesimindeki bataklık ormanlarda yaşar. Orangutan kelimesi Malez-ya dilinde orman adamı anlamına gelir. Akıllı olan goril ve şempanze gibi orangutanın da kısa, tıknaz bir gövdesi, uzun

Orangutan (*Pongo pygmaeus*)
Rusa Kunne-Photo Researchers

kolları ve kısa bacakları vardır. Bu iki türden, kol ve bacaklar arasındaki orantısızlığın daha çok olması ve farklı kafatası yapısıyla ayrılır. Uzun tüylü postu kızıl çalan kahverengi, kulakları küçük ama insaninkine benzer yapıdadır. Erkeklerin boyu 140 cm, ağırlığı 85 kg dolayına erişebilirken, dişilerin ağırlığı yaklaşık 40 kg kadardır. Erkekler dişilerden, yalnız daha iri olmalarıyla değil, yanaklarındaki yağ dokusunun oluşturduğu şişkinlikler ve gerdanlarından sarkan hava kesesiyle de ayrılırlar.

Orangutanlar ağaçlarda yalnız ya da küçük gruplar halinde yaşar, büyük ölçüde meyveyle beslenir ve uyumak için her gece ağaçlarda yeni bir yuva yaparlar. Dişiler 275 gün süren gebelik döneminin ardından tek bir yavru doğurur ve onu sürekli kollarında

ya da sırtında taşır; genellikle 3 yaşını doldurana değin de emzirir. Cinsel olgunluğa dişiler sekiz, erkekler 10 yaşında erişir. Bakım altına alınmış orangutanlar arasında 30 yılı aşkın bir süre yaşayanlar vardır. Orangutanlar uysal, ağırbaşlı ve çok sessiz hayvanlardır. Ender olarak homurdandıkları ya da dudaklarını şapırdattıkları duyulur.

Bakım altına alınanlar üstünde yapılan incelemelerde dikkate değer ölçüde zeki ve sabırlı oldukları, özellikle alet kullanma becerilerinin yüksek olduğu gözlenmiştir.

Orangutan *Red Data Book* kayıtlarında soyu tükenme tehlikesi gösteren türler arasında yer alır. Avcılık ve yaşama ortamlarının yok edilmesi azalma nedenleri arasındadır. Orangutanlar Endonezya ve Malezya'da yasayla koruma altına alınmıştır.

Oranien kültür, IBER-MAGRIP KÜLTÜRÜ olarak da bilinir, Würm Buzul Katında (y. 16 bin yıl önce) Kuzey Afrika'da gelişmiş taş alet kültürü. Önceleri, İspanya'ya da yayılmış olduğu düşünüldüğünden "Iber-" önekiyle anılmıştır. Yaklaşık 17 bin yıl önce İspanya'da ortaya çıkmış Magdalenien kültürünün son evreleriyle büyük benzerlik gösterir. Ama sonraki araştırmalarda, Halfan (y. 19 bin yıl önce) adıyla bilinen bir Nil Vadisi kültüründen türediği ortaya çıkmıştır. Yörede ele geçen buluntuların Oranien ürünleri olduğu kabul edilir, ama bu kültürün, Cro-Magnon'un Kuzey Afrika kolu olan Mechta-el-Arbi insanınca geliştirildiği anlaşılmaktadır.

Capsien kültürden(*) çok daha geniş bir bölgeye yayılmış olan Oranien kültürünün izlerine bütün Kuzey Afrika kıyası boyunca, ayrıca iç kesimlerde, Fas ve Tunus ile Kyrenaika'da (bugün Berka, Libya) rastlanır. Capsien kültürün tersine oyma kaleminin bulunmayışı ve kısa uçlu kesici aletlere bolca rastlanması Oranien kültürün tipik özellikleridir.

Oranje HANEDANI, adını ortaçağda Provençe'ta kurulan Oranje Prenslığı'ndan alan, ama daha çok Felemenk tarihinde önemli yeri olan hanedan. 12. yüzyılda Kutsal Roma-Germen imparatorlarının vasalı olan Oranje kontları çok geçmeden prens unvanını kullanmaya başladılar. 16. yüzyılda evlilik yoluyla Alman Nassau hanedanıyla ittifak kurduktan sonra Felemenk tarihinde önemli bir yer edindiler.

Nassau kontu Willem 1544'te I. Willem adıyla Oranje prensi oldu. Willem 1568'den ölümüne değin (1584) Felemenk'te İspanyollarla karşı sürdürülen ayaklanmaya önderlik etti ve ayaklanmacı eyaletlerden dördünün valiliğini (*stadhouder*) yaptı. Böylece Felemenk Cumhuriyeti sırasında (1574-1795) valilik görevinin uzun yıllar Oranje prensleri ve Nassau kontlarının tekelinde kalması geleneğini başlattı. Rakip Holland eyaletine karşı soylular, bağnaz Kalvenci liderler, zanaatkarlar ve köylüler tarafından desteklenen Oranje hanedanından gelen valiler, 16. ve 17. yüzyılın tersine 18. yüzyılda güçlü bir yönetim kuramadılar. Son vali Felemenk Cumhuriyeti'nin yıkıldığı 1795'te İngiltere'ye kaçtı.

Bir sonraki Oranje prensi 1814'te Hollanda prensi, 1815'te de I. Willem adıyla Hollanda kralı oldu. I. Willem'le ardıları II. Willem ve III. Willem aynı zamanda Lüksemburg grandükleriydi. Oranje prensi unvanı Hollanda tahtının vârisleri tarafından da kullanıldı. Kral III. Willem'in ölümüyle Oranje hanedanının erkek soyu tü-

kendi. Ama Kraliçe Wilhelmina 1908'de, soyundan gelenlerin bundan böyle Oranje-Nassau prens ve prensesleri unvanını taşıyacaklarını ilan etti.

Oranje Vrystaat, Afrikaner dilinde ORANJE BAĞIMSIZ DEVLETİ. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin dört yönetim bölgesinden biri. Kuzeyde Transvaal, doğuda Natal yönetim bölgesi ve Lesotho, güneyde ve batıda Kaaprovinsie'yle çevrilidir. Uluslararası düzeyde tanınmayan Bophuthatswana Cumhuriyeti'nin (Bantustan) küçük bir bölümünü içine alır. Yönetim merkezi Bloemfontein aynı zamanda ülkenin yargı başkentidir.

Avrupalıların gelişinden önce Bantu dilleri konuşan kabilelerin yaşadığı bölgeye 1830'lardaki Büyük Göç sırasında çok sayıda Afrikaner yerleşti. 1848'den Oranje Bağımsız Devleti'nin kurulduğu 1854'e değin İngiliz egemenliği altında kalan bölge, Güney Afrika Savaşı'nın ardından 1902'de bir kez daha İngilizler tarafından ilhak edildi. 1907'de bölgeye özerklik tanındı. 1910'da Güney Afrika Birliği'nin, 1961'de de Güney Afrika Cumhuriyeti'nin bir yönetim bölgesi oldu.

Oranje Vrystaat, yüksekliği doğuda 1.800 m, batıda ise 1.220 m olan Highveld Platosunda yer alır. Bölge topraklarının sularını, güney sınırını çizen Orange Irmağı'nın yukarı kesimiyle kuzey sınırının bir bölümünü çizen Vaal Irmağı toplar. İklim doğuda ılık (yıllık ortalama yağış miktarı 1.020 mm), en batıda ise yarı kuraktır (yıllık ortalama yağış miktarı 380 mm). Yıllık sıcaklık ortalaması doğuda yaklaşık 14°C, batıda 17°C'dir.

1990'larda Siyahlar bölge nüfusunun yaklaşık yüzde 80'ini, beyazlar yüzde 12'sini, Asyalılar (Hintliler) yüzde 6'sını, Renkliler (melezler) ise yüzde 2'sini oluşturuyordu. Bölgede yaşayan beyazların beşte dördünden fazlası ve Renklilerin çoğu Afrikaner dili, geri kalanlar İngilizce konuşur. Beyaz ve Renkli nüfusun büyük bölümü kent ve kasabalarda, Siyahların çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşar.

Oranje Vrystaat büyük elmas, kömür, tuz ve bentonit yataklarına sahiptir. Kömürün büyük bölümü Sasolburg'da yapay petrol ürünlerine dönüştürülür. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin mısır üretiminin yaklaşık üçte birini karşılayan bölgede buğday üretimi de önemlidir. Ülkenin yün üretiminin yaklaşık dörtte biri bölgeden karşılanır.

Bloemfontein'deki Oranje Vrystaat Üniversitesi'nde beyaz öğrenciler öğrenim görür. Siyah kültüründe kabile yaşamının etkisi hâlâ çok güçlüdür. Şefler Siyahların yaşamında önemli yere sahiptir ve Hristiyanlığın etkisine karşın animizm varlığını korumaktadır. Nüfus (1991) 1.929.392.

Oranjemund, Namibia'nın güneybatı ucunda, bir madencilik şirketi tarafından kurulmuş kasaba. Atlas Okyanusu kıyısı yakınında, Orange Irmağının ağzının yaklaşık 8 km kuzeyinde, dünyanın en önemli elmas üretim alanlarından birinde yer alır. Bölgedeki elmas madenleri 1920'lerin sonunda ortaya çıkarılmış, Oranjemund 1943'te Consolidated Diamond Mines of South West Africa, Ltd. (CDM) adlı şirketin merkezi olmuştur. Oranjemund ve çevresindeki bölgeye ancak bu şirketin izniyle girilebilmektedir. Oranjemund, Orange Irmağının üzerindeki modern bir karayolu köprüsüyle Güney Afrika'daki Alexander Bay kentine bağlanır. Kentin ülkenin başkenti Cape Town'la bağlantısı, Alexander Bay üzerinden, havayoluyla sağlanır. Nüfus (son sayım) 8.743.

orans, Hristiyan sanatında, ellerini kaldırmış ayakta dua eder durumda canlandırılmış insan figürü. İlk Hristiyanların dua etme pozisyonunu yansıttığı düşünülen bu duruştaki figürlerle erken Hristiyan sanatında (y. 2. yy - y. 6. yy), özellikle Roma katakomblarındaki fresk ve kazıma resimlerde çok karşılaşılır. Genellikle Eski Ahit'ten alınmış, müminlerin ilahi kurtuluşunu

Orans, Priscilla Katakombu'ndaki bir fresk, Roma; 3. yy sonları
EDI Studio, Barcelona

gösteren sahnelerin pek çoğunda da figürler bu durumda gösterilmiştir. Katakomblardaki resimlerde daha çok ölünün ruhunu simgelemek amacıyla kullanılan orans, belirli bir kişiyi ifade etmediği durumlarda da inancın ya da kilisenin simgesi olarak yorumlanır.

Bizans sanatındaki başlıca tiplerden biri olan *blakherniotissa* da orans durumunda gösterilmiş Meryem'dir. Birçok kilisenin apsisinde yer verilen bu Meryem figürü, insanlar adına İsa'ya yakanışı simgeler.

Oransay, Gültekin (d. 19 Nisan 1930, Ankara - ö. 20 Kasım 1989, İzmir), Türk müziğinin kuramsal sorunları ve tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan müzikbilimci.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'nde başladığı yükseköğrenimini, Ankara Devlet Konservatuarı'nın Kompozisyon Bölümü'nde tamamladı. 1954-62 arasında Münih Üniversitesi'nde müzikbilim öğrenimi gördü ve doktoraasını tamamladı. 1962'de Türkiye'ye dönerek Ankara Radyosu'nda çalışmaya başladı. 1964-65'te Ankara Devlet Konservatuarı'nda müzik folkloru dersleri verdi. 1965'te Ankara Devlet Konservatuarı'nın başına getirildi. *Bagdama* (Nisan 1965-Ocak 1966) ve *Kâg* (Eylül 1965-Eylül 1969) adlı müzikbilim dergilerini yayımladı. 1971'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü'nde öğretim üyeliğine atandı. 1972'de doçent oldu. 1976'da Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nin Müzik Bölümü'nü kurdu. 1977'de bu bölümün başkanlığına getirildi. Burada zengin bir müzik arşivi oluşturdu. 1983'te, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na dayanılarak üniversitedeki görevine son verildi.

Akademik unvan taşıyan ilk Türk müzikbilimci olan Oransay, çalışmalarını geleneksel Türk halk ve sanat müzikleri üzerinde yoğunlaştırmıştır. Arel-Ezgi Sistemi'nde bir sekizlinin 24 eşit olmayan aralığa bölünmesi-

ne karşı çıkarak, Türk müziği perde sisteminin beşliler zincirinden değil, aralarında büyük üçlü aralık bulunan beş sınırsız beşliler zincirinden çıkarılabileceğini, icracıların da bir sekizli içinde 24 değil, en az 30 perde kullandıklarını savunmuştur. Arel ve Ezgi'nin çalgâh dizisini anadizi kabul etmelerini de eleştirerek, anadizinin rast dizisi olduğunu ileri sürmüştür. Başlıca yapıtları arasında, 1957'de *Die Musikforschung* dergisinde yayımlanan "Das Tonsystem der Türkei-türkischen Kunstmusik" (Türkiye Türklerinin Sanat Müziğinde Perde Sistemi) adlı makalesi, *Die traditionelle türkische Kunstmusik* (1964; Geleneksel Türk Sanat Müziği), *Batı Tekniğiyle Yazan 60 Türk Bağdar (Besteci)* (1965), *Atatürk ve Küg* (1965, 1985), *Konçerto Kılavuzu* (1967), *Çağdaş Seslendiricilerimiz ve Küg Yazarlarımız* (1969), *Türk Halk Ezgilerini Çözümleme Yöntemi* (1971), *Bagdarlar Geçidi - İkiyüzkürk Ustanın Yaşamöykülerinden Örölmüş Bir Uluslararası Sanat Kügü Tarihi* (1977), *Türk Yerdincinde Kim Kimdi?* (1985) sayılabilir.

oransız sayı bak. irrasyonel sayı

orantılı sayaç, farklı türden yüklü parçacıkları ve enerjileri birbirinden ayırt edebilen iyonlaşma odası. Ayrıca bak. iyonlaşma odası.

Oratoryenler, kilise görevlisi olmayan papazları bir araya getiren iki ayrı tarikatın üyelerine verilen ad.

Aziz Filippo Neri Oratuvan Birliği 1575'te bu aziz tarafından Roma'da kurulmuştur. Tarikat üyesi papazlar herhangi bir yeminle bağlı değildir. Tarikatın kollarından Küçük Oratuvan Kardeşleri'ne din adamı olmayanlar da katılabilir. Yönetim merkezi Roma'dadır. Özellikle İtalya, İspanya ve İngiltere'de çeşitli vakıfları vardır.

Merkezi Fransa'da bulunan İsa ve Günahsız Meryem Oratuvan Birliği, 1611'de Pierre de Bérulle tarafından kurulmuş, yönetmeliği son biçimini 1925'te almıştır. Temel amacı papaz adayları yetiştirmektir.

oratoryo, dinsel ya da yarı dinsel bir konu üzerine bestelenen, solo sesler, koro ve orkestra için büyük ölçekli yapıt. Sözleri genellikle Kutsal Metinler'e dayanır. Bir bölümle öbürü arasındaki bağlantı çeşitli seslerin söylediği resitatiflerle sağlanır ve böylelikle aryalarla koralara geçiş hazırlanır. Oratoryo ibadet amacı taşımaz. Başlıca üç oratoryo okulu vardır: Temelinde bir tür dinsel opera olan İtalyan okulu, pasyon öyküsünün işlenmesiyle gelişen Alman okulu ve George Frideric Handel'in birkaç biçimi birleştirdiği İngiliz okulu. Oratoryo terimi Roma'daki San Girolamo della Carità Kilisesi'nde Aziz Filippo Neri'yi dinlemeye gelenler için eklenen ve "oratuvan" adı verilen odadan kaynaklanmıştır. Aziz Filippo'nun Valicella'da Santa Maria Kilisesi'nde başlatığı müzikli eğlencelerin bir vaaazla ayrılan iki bölümden oluşması ilk İtalyan oratoryolarının iki perdeli yapısına kaynaklık etmiştir.

Günümüze ulaşan en eski oratoryo olan Emilio del Cavaliere'nin *La rappresentazione di anima e di corpo*'su (*Ruh ile Bedenin Temsili*) 1600'de baleli ve oyunlu olarak sahnelendi. 17. yüzyılın ortalarına doğru Giacomo Carissimi Eski Ahit'e dayanan Latince sözlü daha ağırbaşlı bir oratoryo geliştirdi. Uzunlu kısıklı bu oratoryolar yalın, aşırılıktan uzak ve korodan ustaca yararlanılan yapıtlardır; anlatıya ara verilip karakterlerin duygularının dile getirildiği bölümler ise özellikle önemliydi. Bu dönemde Latince ve İtalyanca türler varlığını

korumakla birlikte konuşulan İtalyancaya dayanan *oratorio volgare* daha yaygındı ve virtüöz şarkıcıların seslendirdiği bu tür 18. yüzyılın sonlarına değin gözde kaldı. 18. yüzyılda olayların sahnede canlandırılmasından vazgeçildi. Carissimi'nin öğrencisi olan Fransız besteci Marc-Antoine Charpentier de İtalyan oratoryosunu Fransa'ya aktardı.

Alman oratoryosunun ilk örneklerini veren Heinrich Schütz, üslubunda Alman ve İtalyan öğelerini kaynaştırdı. Konularını hep İnci'den aldığı oratoryolarında duygusal anlatım açısından büyük başarıya ulaştı ve canlı korolarıyla J. S. Bach'ın habercisi oldu. 1623'te yayımlanan *Oster Oratorium*'unda (*Paskalya Oratoryosu*) her karakterin sözlerini iki ya da daha çok ses için kontrapuntal olarak çöksesleme (polifonik) geleneğine bağlı kaldı. 1664'te *Weihnachten Oratorium*'u (*Noel Oratoryosu*) yayımlanan Schütz'ün oratoryolarında yalınlık ve taşkınlık dengede tutulmuştu, ama 17. yüzyıl sonlarında bu denge bozulmaya başladı. Bu dönemde İsa'nın Çektikleri'ni konu alan oratoryo metinlerinde (pasyon oratoryosu) Kitabı Mukaddes'teki sözcüklerin yerine, duygusal nitelikli manzum özetlemelerle lirik yorumların kullanıldığı görüldü.

Bach'ın *Johannes Passion* (Aziz Yuhanna Pasyonu) ve *Matthäus Passion* (Aziz Matta Pasyonu) adlı iki büyük pasyon oratoryosu, Schütz'deki dengeyi yeniden kuran, ama daha büyük ölçekte yazılmış ve yeni İtalyan ariasını kullanarak zgünleştirilmiş yapıtlardı. Bach bir yandan koral ya da cemaat ilahisinin önemini artırırken bir yandan da anlatıya ağırlık vermişti. Handel'in oratoryoları, çoğunlukla modern librettolarla bestelenmiş Kitabı Mukaddes öykülerine dayanan sahne gösterileriydi. Koroların çok etkili bir biçimde kullanıldığı bu oratoryolar opera, mask ve hatta Yunan tragedyasından etkilenmişti. Kilisenin önyargısı sahne edimini yasakladığı halde, tiyatro salonlarında opera şarkıcıları tarafından seslendirilen bu yapıtların kiliseyle doğrudan ilişkisi yoktu. Handel'in *Saul ve Israel in Egypt* (1739; *İsrailoğulları Mısır'da*), *Messiah* (1741; *Mesih*) ve *Samson* (1743) gibi, sözleri Kitabı Mukaddes'ten alınma oratoryolarının da bulunmasına karşın bu çok önemli bir gelişmeydi. Handel'den sonrakiler onun üslubunu taklit ettiler, ama amacını yanlış algıladılar ve İngiliz oratoryosu 150 yıl boyunca fazla önem taşımadı.

Bach ve Handel'den sonra Avrupa kıtasında oratoryo, Haydn'ın yapıtları dışında canlı, yaratıcı bir geleneği yansıtmaz özelliğini yitirdi. Handel'in oratoryolarıyla Mozart'ın operalarının etkisinin görüldüğü *Die Schöpfung* (1798; *Yaratılış*) adlı oratoryosunda Haydn bu epik ve dramatik öğelerle kendi olgun sentafi üslubunu birleştirerek bir başyapıt ortaya koydu. Dindışı bir içerik taşımasına ve bölümlerinin gevşek bir biçimde bağlanmış olmasına karşın *Die Jahreszeiten* (1801; *Mevsimler*) adlı yapıtını da oratoryo olarak nitelendirirdi. Beethoven'ın *Christus am Ölberg* (1803; *İsa Zeytin Dağında*) adlı tek oratoryosu gibi 19. yüzyılda büyük salonlar, koro dernekleri ve festivaller için yazılan oratoryoların çoğu da pek başarılı olmadı.

Bach'ın üslubuyla Handel'in üslubunu kaynaştırmayı deneyen Mendelssohn hâlâ yorumlanan ender 19. yüzyıl oratoryolarından *Elijah*'ı (1846) yazdı. *Elijah*, korolarının canlılığı nedeniyle olağanüstü bulunurken daha önce yazdığı *St. Paul* (1836) hiçbir dinsel coşku dile getirmemekle eleştirildi. Mendelssohn'dan sonra Almanya'da oratoryo türünde pek önemli yapıt verilmedi. Oratoryo olarak sınıflandırılabilirse, bir

önemli örnek Johannes Brahms'ın Luther Kitabı Mukaddesi'nin metinleriyle bestelediği *Ein deutsches Requiem*'di (1868; *Alman Requiem'i*). Franz Liszt *Christus (Mesih)* ve *Die Legende von der heiligen Elisabeth (Azize Elisabeth Efsanesi)* adlı iki oratoryosunda dinsel ve teatral öğeleri görkemli bir biçimde birleştirdi. İtalyan oratoryosu 18. yüzyıldan sonra sönmeye yüz tuttu. Slav besteciler de birkaç oratoryo besteledi. Önemli sayılabilecek tek Fransız oratoryosu ise Hector Berlioz'un *L'Enfance du Christ*'i (1854; *İsa'nın Çocukluğu*) oldu.

20. yüzyıl İngiliz oratoryosunun başyapıtı Sir Edward Elgar'ın *The Dream of Gerontius*'uydu (1900; *Gerontius'un Rüyası*). Igor Stravinski'nin Latince sözlü *Oedipus Rex* (1927; *Kral Oidipus*) opera-oratoryosu opera sahnelerinde çok büyük başarı kazandı. İsviçreli Frank Martin 20. yüzyıl ortalarında en etkin oratoryo bestecilerinden biriydi. SSCB, Doğu Avrupa ülkeleri ve Çin'de dindışı içerikli pek çok büyük ölçekli yapıt ortaya kondu. Polonyalı Krzysztof Penderecki'nin kısaca *Aziz Luka Pasyonu* olarak bilinen *Passio et Mors Domini Nostri Jesus Christi Secundum Lucam* (Aziz Luka'ya Göre İsa'nın Çektikleri ve Ölümü) adlı oratoryosu türün en önemli örneklerinden oldu. A. Adnan Saygun'un *Yunus Emre Oratoryosu* (1946) ve Nevit Kodallı'nın *Atatürk Oratoryosu* (1950-52) Türkiye'de oratoryo çalışmalarına örnektir. Ayrıca bak. pasyon.

Orbay, Kâzım (d. 11 Mart 1886, İzmir - ö. 3 Haziran 1964, Ankara), asker ve devlet adamı.

Ortaöğrenimini İzmir İdadisi'nde ve İstanbul Beşiktaş Askeri Rüştiyesi'nde tamamladı. Mühendishane-i Berri-i Hümayun'u,

Kâzım Orbay
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Harbiye Mektebi'ni (1904) ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni (1907) bitirdi. 1908'de topçuluk ve ağır makineli tüfek kursları görmek üzere Almanya'ya gönderildi. 31 Mart Olayı (1909) olarak bilinen ayaklanmayı bastırmak için Selanik'te oluşturulan Hareket Ordusu'na katıldı.

Balkan Savaşı (1912-13) sırasında Selanik ve Manastır'da görev yaptı. 1914'te kurmay binbaşılığa yükseltildi ve Harbiye Nezareti başyaverliğine getirildi. I. Dünya Savaşı (1914-18) sırasında Enver Paşa'nın başyaveri oldu, ardından da onun kız kardeşi ile evlendi. 1916'da kaymakamığa (yarbay), 1918'de miralaylığa (albay) yükseltildi. Aynı yıl Harbiye Nezareti müsteşar muavinliğine atandı.

1920'de Kurtuluş Savaşı'na katılarak Doğu Cephesi kurmay başkanlığına getirildi.

1921'de Ankara'da Milli Müdafaa Ordu Dairesi başkanı, 1922'de 3. Kafkas Tümeni komutanı oldu. Başkumandanlık Meydan Savaşı'nın (30 Ağustos 1922) ardından miralığa (tümgeneral) yükseltildi. 1926'da ferik (korgeneral) rütbesiyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi (Genelkurmay) ikinci reisi oldu.

1935'te orgeneralliğe yükseltildi ve 1943'e değin 3. Ordu müfettişliği görevini yürüttü. 1943'te Askeri Şûra üyesi, 1944'te genelkurmay başkanı oldu. 1946'da bu görevinden çekilerek Askeri Şûra üyeliğine döndü. 1950'de emekliye ayrıldı.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra Milli Birlik Komitesi ile birlikte Kurucu Meclis'i oluşturan Temsilciler Meclisi'nin üyeliğine ve bu meclisin başkanlığına seçildi (9 Ocak 1961). Aynı yıl 1961 Anayasası'nın onaylanmasından ve yeni TBMM'nin oluşmasından sonra Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel tarafından Cumhuriyet Senatosu kontenjan senatörlüğüne getirildi. Ölümüne değin bu görevde kaldı.

Orbay, (Hüseyin) Rauf (d. 1881, İstanbul - ö. 16 Temmuz 1964, İstanbul), asker, siyaset ve devlet adamı. Kurtuluş Savaşı'nda yer almış, başbakanlık yapmış ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TpCF) kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Trablusgarp valiliği ve Heyet-i Ayan üyeliği yapmış Muzaffer Paşa'nın oğluydu. Trablusgarp Askeri Rüştiyesi'ni, Bahriye Mektebi'ni (sonradan Deniz Harp Okulu) ve Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'u bitirerek Osmanlı donanmasına katıldı. Yemen harekâtında ve Sisam Ayaklanması'nın bastırılmasında (1908) görev aldı. 1909'da Tuna Uluslararası Suyolu Komisyonu'nda Osmanlı temsilcisi olarak bulundu. Trablusgarp Savaşı'na (1911-12) katıldı. Balkan Savaşı'nda Hamidiye kruvazörüyle Karadeniz ve Akdeniz'de düzenlediği vur kaç baskınlarıyla ün kazandı ve deniz savaşlarındaki başarılarından dolayı "Hamidiye kahramanı" olarak anılmaya başladı.

I. Dünya Savaşı'nda (1914-18) Afganistan'ın Osmanlı Devleti yanında yer alması için olağanüstü temsilci olarak Kâbil'e gönderildi. Görevini tamamlayamadı, Enver Paşa tarafından Genel İran Cephesi komutanlığına atandı. İstanbul'a döndüğünde kaymakamlığa (yarbay) yükseltildi ve Bahriye Nezareti Erkân-ı Harbiye reisliğine getirildi. Türk ve Rus tutsakların değişimi amacıyla 1917'de Danimarka'da toplanan komisyonda, miralay (albay) rütbesiyle Türk delegasyonuna başkanlık etti. Brest-Litovsk Konferansı'nda (1918) Osmanlı delegesi olarak bulundu. 14 Ekim 1918'de kurulan Ahmed İzzet Paşa hükümetinde bahriye nazırı olarak görev aldı. Mondros Mütarekesi'ni (30 Ekim 1918) imzalayan Osmanlı delegasyonunun başkanlığını yürüttü.

Askerlikten 8 Mayıs 1919'da ayrıldı ve Mustafa Kemal'in (Atatürk) ardından Anadolu'ya geçti. Amasya Tamimi'nin (21 Haziran 1919) hazırlanmasına katkıda bulundu. Erzurum Kongresi'nde (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) Heyet-i Temsiliye'ye seçildi. Sivas Kongresi'nde (4-11 Eylül 1919) başkan yardımcılığına üstlendi. 12 Ocak 1920'de toplanan son Heyet-i Mebusan'a Sivas mebusu olarak katıldı. Mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Felah-ı Vatan Grubu'nu kurdu. Sivas Kongresi kararlarının ana hatlarıyla yer aldığı Misak-ı Milli'nin kabul edilmesinde büyük rol oynadı. 16 Mart Baskını (1920) sonrasında İngiliz işgal kuvvetlerince tutuklanarak Malta'ya sürüldü.

Lord Curzon'un yeğeni Binbaşı Rawlinson'la değiştirilerek 16 Mart 1921'de serbest bırakıldıktan sonra 11 Kasım'da Ankara'ya gitti. Sivas mebusu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) katıldı ve nafia vekilliğine getirildi. 21 Kasım'da TBMM başkan yardımcılığına seçildikten sonra her iki görevi birlikte yürüttü. 12 Temmuz 1922'de başvekillik görevini üstlendi. Bu görevdeyken başlayan Lozan Barış Konferansı'nın (1922-23) ön hazırlıklarını yönetti. Mecliste Mustafa Kemal'e karşı muhalefeti oluşturan İkinci Grup içinde yer aldığından ve İsmet Paşa (İnönü) ile anlaşmazlığa düştüğünden 4 Ağustos 1923'te görevinden ayrıldı. Halifeliğin kaldırılmasının gündemde olduğu günlerde İstanbul'da Halife Abdülmecid Efendi ile görüştüğü için sert eleştirilere hedef oldu. Halk Fırkası'ndan (sonradan Cumhuriyet Halk Partisi) ayrılan mebuslarla birlikte TpCF'yi kurdu (17 Kasım 1924).

Kâzım Karabekir'in başkanlığını, Ali Fuat Paşa'nın da (Cebesoy) genel sekreterliğini üstlendiği TpCF, TBMM'de etkili bir grup oluşturarak İsmet Paşa'yı başvekillikten çekilmeye zorladı. Ama çok geçmeden Şeyh Said Ayaklanması'nın (1925) kısırtıcıları arasında gösterilerek kapatıldı (3 Haziran 1925). Baskıların yoğunlaştığı bu dönemde tedavi amacıyla Avusturya'ya giden Hüseyin Rauf, Haziran 1926'da İzmir Suikastı girişimiyle ilgili görülerek gıyapta yargılandı ve 10 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. Uzun süre yurtdışında kaldıktan sonra 1935'te Türkiye'ye döndü ve Ali Fuat Cebesoy aracılığıyla Atatürk tarafından Ankara'ya çağrıldı. Hakkındaki suçlamanın kaldırılmaması üzerine yeniden İstanbul'a döndü. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasından sonra, cezalandırılmasının adli bir hata olduğu sonucuna varıldı. 1939'da Kastamonu milletvekili seçildi. 1942'de Londra büyükelçiliğine atandıysa da bakanlıkla anlaşmazlığa düşerek 1944'te görevinden ve devlet memurluğundan ayrıldı. İsmet İnönü'nün yeni bir parti kurma önerisini geri çevirerek yaşamının geri kalan bölümünü siyasetten uzak geçirdi. Cemal Kutay'ın, Rauf Orbay'ın anılarından ve belgelerinden yararlanarak hazırladığı *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız: Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)* adlı beş ciltlik bir yapıt 1992'de yayımlanmıştır.

Orbey, Ergin (d. 14 Ağustos 1936, İstanbul), tiyatro oyuncusu, yönetmeni ve yöneticisi. Genel müdürlüğü sırasında Devlet Tiyatroları'nın izleyici sayısının iki kat artmasını sağlamıştır.

Kabataş Lisesi'nde öğrenciyken İstanbul Belediye Konservatuarı'na devam etti. Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro Bölümü Yüksek Devresi'ni bitirdi (1961). Dört yıl Devlet Tiyatroları'nda oyunculuk ve yönetmenlik yaptı. Bu arada kuruculuğunu üstlendiği Eskişehir Belediye Tiyatrosu'nda (1963) oyuncu, yönetmen ve yönetici olarak görev aldı. 1967-71 arasında Ankara Sanat Tiyatrosu'nda(*) oyunculuk ve sanat yönetmenliği yaptı. 1971'de İstanbul'a yerleşerek sinema yönetmeni, senaryo yazarı ve sinema oyuncusu olarak çalıştı. Bu dönemde *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz* (1973), *Delisin* (1974), *Bizim Aile* (1975), *Meraklı Kösteci* (1976), *Gel Barışalım* (1976) ve *Talı Kaçık* (1977) gibi filmleri yönetti. Bu arada ayrıca Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro Bölümü başkanlığı (1974-75) ile Şehir Tiyatroları'nda yönetmenlik, yönetim kurulu üyeliği, ekip sanat yönetmenliği görevlerinde bulundu.

1978'de Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'ne getirilen Orbey kısa süren bu görevi

sırasında oyun repertuarını zenginleştirdi, tiyatronun geniş kitlelere ulaştırılmasına çalıştı ve oyunların daha önce tiyatrodan yoksun olan bölgelere götürülmesini sağladı. 1979'da görevden alınarak Kültür Bakanlığı danışmanlığına getirildi. 1980'den başlayarak Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü'nde dersler verdi. Ayrıca Ankara ve İstanbul radyolarında çok sayıda radyo oyunu yönetti.

Yönettiği oyunlarda ayrıntıya önem vermesiyle tanınan Orbey'in başlarıyla sahnelendiği oyunlar arasında Büchner'den *Woyzeck* (1962), Dürrenmatt'tan *Fizikçiler* (1963), Adalet Ağaoğlu'dan *Evcilik Oyunu* (1965), Orhan Asena'dan *Simavnalı Şeyh Bedrettin* (1969), Kerim Korcan'dan *Linç* (1970), kendi derlediği *Birinci Kurtuluş* (1970), Oktay Arayıcı'dan *Seferi Ramazan Beyin Nafile Dünyası* (1971), Kemal Tahir'den uyarlanan *Yorgun Savaşçı* (1977), Brecht'ten *Şvayk Hitler'e Karşı* (1976), Haldun Taner'den *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* (1978) ve Turgut Özakman'dan *Resimli Osmanlı Tarihi* (1982) sayılabilir.

Orbey, 1971'de Ankara Sanatseverler Derneği, 1978'de Ulvi Uraz, 1982 ve 1985'te de Ankara Sanat Kurumu en iyi yönetmen ödülleri kazandı. Yönettiği *Bizim Aile* filmine Taşkent Film Şenliği'nde (1977) jüri özel ödülü verildi.

Orbigny, Alcide Dessalines d' (d. 6 Eylül 1802, Couëron - ö. 30 Haziran 1857, Saint-Denis yakınları, Fransa), paleontolojinin temel dallarından mikropaleontolojinin kurucusu olan Fransız zooloji bilgini.

Orbigny 1826'dan başlayarak sekiz yıl süren Güney Amerika gezisinde bu kıtanın insanlarını, canlı ve cansız doğasını inceledi.

Orbigny, bir oymabaskı
Boyer—H. Roger-Viollet

Yaptığı araştırmaları *Voyage dans l'Amérique méridionale* (1834-47, 10 cilt; Güney Amerika Yolculuğu) adlı yapıtında topladı ve 1842'de Güney Amerika'nın ilk kapsamlı haritasının çıkarılmasına yardımcı oldu. Paraná Havzasında fosil içeren katmanların gözlemine dayanan çalışması stratigrafik paleontolojiye büyük katkı sağladı. Farklı tortul kayaç katmanlarının birbirini izleyen jeolojik dönemlerde suda çökerek oluştuğunu ve bu katmanların, içerdikleri fosillerin tarihlendirilmesiyle ayırt edilebileceğini gösterdi. Bu yaklaşımı sayesinde ilk kez jeolojik oluşumları çökme katmanlarına göre bölümlere ayırdı. Orbigny her katın farklı canlılardan oluşmuş bağımsız bir fauna tarafından temsil edildiğine ve bu faunayı oluşturan canlıların, Tanrı tarafından gerçekleştirilen farklı yaratma girişimlerinin sonucu olduğuna inanıyordu. Bu görüşü aynı tarihlerde Güney Amerika'da geniş bir araştırma gezisine çıkmış olan ve aynı

olguların birçoğuyla karşılaşan Charles Darwin'in geliştirdiği evrim kuramıyla taban tabana zıttı.

Orbigny tortul kaya katlarını tarihlendirme amacıyla küçük deniz hayvanlarının fosillerini, çiçektozlarını, tohumları ve sporları inceledi. Mikropaleontolojinin temellerini atan bu çalışmalar giderek önem kazanmış ve bu bilim dalı günümüz petrol araştırmalarında büyük bir uygulama alanı bulmuştur. Orbigny 1850'den başlayarak Avrupa'nın kuzeybatısındaki jeolojik oluşumlarda Jura Dönemi (190 milyon-136 milyon yıl önce) fosilleri tarafından temsil edilen katların belirlenmesine girişti.

Paléontologie française (1840-54, 14 cilt; Fransa Paleontolojisi) adlı tamamlanmamış yapıtı bilim dünyasında saygın bir yere sahiptir.

Orbiting Astronomical Observatory bak.
Yörünge Astronomi Gözlemevi

Orbiting Geophysical Observatory bak.
Yörünge Jeofizik Gözlemevi

Orcagna, Andrea, asıl adı ANDREA DI CIONE (d. y. 1308 - ö. y. 1368), 14. yüzyılın ortalarında önde gelen Floransalı ressam, heykeltarihi ve mimar.

Bir kuyumcunun oğluydu. Kendinden küçük üç erkek kardeşi de ressamdı. Ressamların bağlı olduğu Hekim ve Eczacılar Loncası'nda öğrenim gördü (1343-44). 1352'de de Taşçılar Loncası'na kabul edildi.

"Kurtarıcı", Andrea Orcagna'nın bir poliptiği. 1357; Strozzli Şapeli, Sta. Maria Novella Kilisesi, Floransa
SCALA-Art Resource/EB Inc

1354'te, Floransa'daki Santa Maria Novella Kilisesi'nin sol transeptinde yer alan Strozzli Şapeli'nde bir altar panosunun hazırlanmasını üstlendi. İmza tarihi 1357 olan bu çok kanatlı panoda (poliptik) figürler son derece ustalıkla işlenmiş ve konu bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Günümüze bir parçası ulaşan Santa Croce Kilisesi'ndeki "Ölümün Zaferi" adlı freskin de Orcagna'ya ait olduğu sanılmaktadır. Orcagna Eylül 1367'de Arto del Cambio adlı loncanın koruyucusu Aziz Matia'nın yaşamından dört sahneyi betimleyen bir altar panosu hazırlamakla görevlendirildi. Ağustos 1368'de hastalanması üzerine, bugün Floransa'daki Uffizi Galerisi'nde bulunan bu resmi kardeşi Jacopo di Cione tamamladı.

Orcagna, heykeltarihi olarak yalnızca 1356'da başyapımcılığını üstlendiği Or San Michele'nin lonca oratuarının *tabernaculum'u* ile tanınır. Dört sekizgen ayak üzerinde yükselen ve renkli kakmalarla yoğun biçimde bezenmiş olan bu son derece karmaşık yapının önünde ve yanlarında Meryem'in yaşamından sahnelerin betimlendiği bir dizi altıgen kabartma yer alır. Arkasındaki "Meryem'in Göğe Çıkışı" adını taşıyan ve imza tarihi 1359 olan kabartma ise Toscana bölgesinde Büyük Veba Salgını'ndan sonra

ortaya çıkan anlatımcı üslubun günümüze ulaşan en önemli örneklerinden biridir. *Tabernaculum'da* görülen üslup farklılıkları, bazı bölümlerin yapımına Orcagna'nın kardeşi Matteo'nun katkıda bulunduğu görüşüne yol açmıştır.

Orcagna 1357'de ve 1364-67 arasında Floransa Katedrali'nin yapımında mimar olarak görev aldı. 1358'de, Orvieto Katedrali'nin mimarlığını üstlendi. 1359-60 yıllarında kardeşi Matteo'yla birlikte bu katedralin cephesinin mozaik bezemelerini denetledi.

Orchardson, Sir William, Quiller (d. 27 Mart 1832, Edinburgh - ö. 13 Nisan 1910, Londra), portreleriyle, tarihsel ve yöresel tür resimleriyle ünlü İngiliz ressam.

1850-57 arasında Edinburgh'daki Trustee Akademisi'nde öğrenim gördü. Sonra *Good Words* gibi dergilere Ön-Raffaellocular tarzında illüstrasyonlar yapmaya başladı. İskoç Kraliyet Akademisi'nde bir sergi açtı. 1862'de Londra'ya gitti. Ertesi yıl ilkini açtığı Kraliyet Akademisi'ndeki sergilerini daha sonra da sürdürdü. 1877'de akademiye üye seçildi. 1907'de "sir" unvanı verilen Orchardson'ın çok ünlü tablolarından ikisi, "Napoléon Bellerophon'un Güvertesinde" (1880) ve "Annesinin Sesi" (1888) Londra'daki Tate Galerisi'nde bulunmaktadır.

orchestrina di camera, armonyumun akarabası olan klavyeli küçük çalgılara verilen ad. Bunların ilkini Londralı W. E. Evans icat etmiş ve 1862'de patentini almıştır.

Klarnet, obua, flüt, korno vb çalgıların seslerini taklit eden *orchestrina di camera* öncelikle, orkestrada gerçek çalgıları çalacak müzikçilerin bulunamadığı durumlarda, o çalgıların yerine kullanılmak üzere düşünülmüştü. *Orchestrina di camera*'ların köruklerle hareket geçirilen serbest bir kamışları vardı, ses alanları da yerini aldıkları çalgının aynıydı.

Orchidaceae (salepgiller), *Orchidales* takımından, 400-800 cins ile 15-30 bin orkide türünün oluşturduğu familya. Ayrıca bak. orkide.

Orchis, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından, Avrasya ve Kuzey Amerika'ya özgü en az 100 orkide türünü içeren cins. Yumurta, lopluy ya da çatalı yumruları olan bu bitkilerin, çok sayıda çiçeğin oluşturduğu tek bir çiçek başağı ve genellikle tabanda demetler oluşturan yaprakları vardır. Çoğunlukla miğfersi bir yapı oluşturan çiçeklerin lopluy dudakları ile ayrılır. *Ophrys*(*) türleri gibi, çeşitli *Orchis* türlerinin de (başta *O. mascula*) nişastaca zengin yumrularından salep(*) elde edilir.

Orconikidze bak. Vladikavkaz

Orconikidze, Grigori Konstantinoviç, lakabı SERGO (d. 24 Ekim 1886, Goresa, Rus Çarlığı - ö. 18 Şubat 1937, Moskova, SSCB), Gürcistan'da Sovyet yönetiminin kurulmasında ve Sovyetler Birliği'nin sanayileşmesinde önemli rol oynayan komünist önder.

1903'te Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) Bolşevik kanadına katıldı. Devrimci hareket içinde etkin görevler üstlenerek 1912'de Merkez Komitesi'ne seçildi. Nisan 1912'de üçüncü kez tutuklandı ve Rusya'da çarlık yönetimine son veren 1917 Şubat Devrimi'ne değin Sibirya'da sürgünde kaldı.

Sürgünden dönüşünde Petrograd İşçi ve Asker Delegeleri Sovyeti Yürütme Komitesi'ne ve RSDİP'nin Petrograd Komitesi'ne seçildi. Bolşeviklerin 1917 Sovyet Devri-

mi'yle iktidarı ele geçirmesinden sonra Ukrayna bölgesi olağanüstü komiseri (1918), Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi (1921) ve Merkez Komitesi'nin Kafkasya Bürosu'nun başkanı (1921) oldu. Uyguladığı sert yöntemlerin Lenin'in eleştirilerine hedef olmasına ve yerel komünist örgütlerin muhalefetine karşın Kızıl Ordu'nun Gürcistan'ı işgal etmesine yardımcı oldu. Ardından da Transkafkasya Federal Cumhuriyeti'ni oluşturmak üzere Gürcistan'ı Azerbaycan ve Ermenistan'la birleştirdi. Transkafkasya Federal Cumhuriyeti'nin Aralık 1922'de Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'yla birleştirilmesi sonucunda da Sovyetler Birliği kuruldu.

1920'lerin ortalarındaki parti içi iktidar mücadeleleri sırasında Orconikidze genellikle Stalin'i destekledi. Transkafkasya'da gizli polis örgütünün başkanlığını yürüttüğü sırada kendisini Kafkaslar'ın kuzeyinde başka bir görevi kabul etmeye zorlamış olan (1926) Lavrenti Beria'nın düşmanlığına karşın aynı yıl Politbüro aday üyeliğine yükseldi. 1930'da Politbüro asil üyesi oldu.

Birinci Beş Yıllık Plan (1928-32) döneminde Sovyetler Birliği'nin sanayileşmesi için yürütülen çalışmalarda etkin görevler üstlendi ve 1932'de ağır sanayi bakanı oldu. 1930'ların ortalarında Stalin'in sanayileşme politikalarına karşı çıktı ve şiddete dayalı yönetimini onaylamadığını açıkça ortaya koydu.

1937'de ansızın ölmesinden sonra yapılan resmi açıklamada eceliyle öldüğü belirtiliyse de, Nikita Kruşçev 1956'da Stalin'i Orconikidze'yi intihara sürüklemekle suçladı.

Orczy, Barones Emmuska (d. 23 Eylül 1865, Tamaörs, Macaristan - ö. 12 Kasım 1947, Londra, İngiltere), Macar asıllı İngiliz romancı. 20. yüzyılın en çok satan kitaplarından *The Scarlet Pimpernel*'in (1905; Kırmızı Farekulağı) yazarıdır.

Ünlü besteci ve orkestra şefi Baron Felix Orczy'nin tek kızıydı. Brüksel ve Paris'teki eğitiminden sonra Londra'da resim öğrenimi gördü. Sonraki yıllarda bazı çalışmalarını Kraliyet Akademisi'nde sergiledi. 1789 Fransız Devrimi sırasında Fransız soylularını yurtdışına kaçırmakla görevli olan Sir Percy Blakeney'nin abartılı serüvenlerini konu alan *The Scarlet Pimpernel*'in yayımlanmasından ardından ünlüldü. Bu romanın devamı niteliğindeki *The Elusive Pimpernel* (1908; Ele Geçirilemez Farekulağı) ve *The Way of the Scarlet Pimpernel* (1933; Kırmızı Farekulağının Yöntemi) aynı başıyayı elde edemedi. Ayrıca *Lady Molly of Scotland Yard* (1910; Scotland Yard'dan Lady Molly) ve *Unravelling Knots* (1925; Çözölmüş Döğümler) gibi polisiye öyküler de yazdı.

Orçha, Hindistan'ın orta kesiminde yaklaşık 1500'de kurulan eski Raçput devleti. Bundela reisi Cuchar Singh'in 17. yüzyılın başlarında çıkardığı ayaklanmanın ardından sürekli olarak Hint-Türk imparatoru Cihan Şah'ın birliklerinin saldırısına uğrayan bölgenin başkenti Tehri'ydı (sonradan Tikamgarh). Uzun yıllar İngilizlerin egemenliği altında kalan Orçha 1948'de, Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından ardından, Tikamgarh adıyla Vindhya Pradesh (sonradan Madhya Pradesh) eyaletine bağlı bir il oldu.

Orçha, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pradesh eyaletine bağlı Tikamgarh ilinde tarihsel kent. Betva Irmağı kıyısında,

sık ormanlar arasında yer alır. 1531'de kuruldu ve 1783'e değin aynı adlı hükümdarlığın başkenti oldu. Tikamgarh'ın başkent olmasıyla eski önemini yitirmeye başladı. Kıyıya bir geçitle bağlanan Betva Irmağındaki bir adada 17. yüzyıldan kalma büyük bir kale ve saray vardır. Öteki önemli tarihsel yapılar arasında çeşitli tapınaklar ve İslam mimarisinin yetkin bir örneği olan Cihangir'in sarayı sayılabilir.

Ord Irmağı, Batı Avustralya'nın kuzeydoğu kesiminde ırmak. Albert Edward Sıradaglarından doğar ve 500 km boyunca doğuya ve kuzeye doğru aktıktan sonra Cambridge Körfezine dökülür. En önemli

Ord Irmağı üstündeki
Kununurra Barajı, Batı Avustralya
Authenticated News International

kolları Denham, Stirling, Panton, Wilson, Bow, Nicholson ve Elvire'dir. 1879'da, Alexander Forrest tarafından keşfedilen ırmağa, Batı Avustralya valisi (1877-80) Sir Harry Ord'un adı verildi.

Mevsimlik su taşkınlarını önlemek ve geniş toprakları sulamak amacıyla uygulamaya konan Ord Irmağı Projesi çerçevesinde inşa edilen Kununurra Barajı 5.660 hektarlık bir bölgenin tarıma açılmasını sağladı. Bölgenin hizmet merkezi olarak kurulan Kununurra kasabasının 40 km güneyinde daha büyük bir baraj inşa edilmiştir. 1970-72 arasında tamamlanan bu barajdan hem hidroelektrik enerji sağlama, hem de sulama amacıyla yararlanılır. Ord Irmağı Projesi çerçevesinde bölgede başta pamuk olmak üzere çeşitli ürünlerin yetiştirilmesi planlanmış, ama yapılan denemeler başarılı olmamıştır. Ord Irmağı Projesi Avustralya'nın en pahalı ve üzerinde en çok tartışılan sulama projesi olmuştur.

orda, HORDE, ORTU, ORDU olarak da bilinir, sözcük anlamıyla savaşçı klan ya da kabile; özellikle bu tür kandaş bir grubun silahlı yürüyüş ya da sefer durumu için kullanılan terim. Göçebe kabilelerin bütün erkeklerinin silah taşıdığı ve dolayısıyla kabile bireyleri dışında ayrı bir askeri örgütlenmenin bulunmadığı toplumsal gelişme aşamasını temsil eder. Türk ve Moğol halklarının savaşçı boy ve oymaklarına orda denmesi; savaşçı özellikleri öne çıkan Kazakların "ulu cüs", "orta cüs" ve "küçük cüs" diye üç orda oluşturmaları; Cengiz Han soyundan gelen hükümdarların "orda hanları" unvanını taşımaları terimin bu özgün anlamıyla kullanımına örnektir. Kabileden devlete geçişte halk silahtan arındırıldıkça ve silah taşıma-kullanma yetkisi aristokraside ya da devlet aygıtında yoğunlaştıkça kamudan ayrılarak kapsamı daralan bu yeni silahlı kuvvetlere ordu denmeye başladı. Aşağı

yukarı aynı gelişme içinde sözcüğün orda biçimi, Moğolların büyük hanının çevresindeki hareketli, göçebe ya da yarı göçebe hükümdarlık ve koruma örgütü anlamını kazandı. Böylece ordu gibi ordanın da kapsamı kabilenin tümünden hanın kendi soyuna, oradan da kandaş nitelik taşımayan bir mekanizmaya doğru saraldı; yönetim kademesinin, asıl kabileselel dönemin anılarını çağrıştıracak, hiçbir şeyin değişmediği inancını yaşatacak tarzda örgütlenmesi çabasını yansıtır oldu.

Cengiz Han'ın öngördüğü yönetim yapısında, göçebelikten çıkamamış olmanın özelliklerini taşıyan ve çadır-konutlardan oluşan başkent Karakurum'un yakınında bir orda vardı. Burada kaanın "altınorda"sı (altın çadır) ile buna bağlı yüzlerce çadır bulunuyordu (Altın Orda Devleti'nin adı buradan gelir). Ögedey döneminde (1229-41) Karakurum'da yaptırılan hanlar sarayı da örgütsel bakımdan bir orda konumundaydı. Sonraki dönemlerde Çin'de oturan Moğol hanları ile İran Moğolları (İlhanlılar) kışlak ve yaylak geleneğine, akın ve seferlerin gereğine uygun olarak zamanlarının çoğunu orda-larında geçirmekteydi. Bu yaşam biçimi Timur ve Timuridulerce da korundu. Örneğin Timur (ö. 1405) Semerkand'da sarayı olmasına karşın, daha çok çadırlı ordasında otururdu. İlhanlı başkenti Sultaniye kurulduktan sonra çadırlı orda geleneğinden bir ölçüde uzaklaşıldı.

Çadırlı ordada, değerli kumaşlardan hazırlanmış altın orda ortada yer alır, çevresinde de harem, muhafız, servis çadırları bulunurdu. Orda vezirlerin, yazıcıların çadırlarıyla toplu ibadet için kurulmuş büyük tapınak çadırını da kapsardı. Karakurum, Ömül gibi taşınmaz yapıların bulunduğu kentlerde orda, aynı bir semt görünümünde birçok köşk ve yapıdan oluşurdu. Aladağ ve Mugan gibi yalnızca çadırlardan oluşan "kent"lerde, orda da çadırlardan oluşurdu.

Orda örgütü, tam yerleşik olmayan koşullarda özgün bir saray düzeninin çekirdeği ve habercisiydi. Bu örgütün birçok özelliği, Cengiz'in kendi klanı ve kabilesi için önce bağımsızlık kazanma ve sonra birlik kurma mücadelesinde edindiği deneyimlere dayanıyordu.

Orda geleneği göçebe Türk topluluklarında da vardı. Anadolu'nun Türkleşmesi evresinde bu geleneğin sarayın konumunu ve örgütünü etkilediği görülmektedir. Topkapı Sarayı'nın resmî, askeri ve özel bölümlerinin iç içeliği ile ayrı ayrı pavyonlardan oluşan yapısı, orda örgütünün ve yerleşiminin izlerini taşır.

Orda, Cengiz Han soyunda ad olarak da görülmektedir. Cengiz'in torunu Orda, Cuci'nin torunu Ak Orda'dır. İki Moğol devleti de Altın Orda (1242-1501) ve Gök Orda (1256-1359) adlarını taşıyordu.

ordali, doğaüstü güçlerin masum olanı kayıracak inancına dayanan ve çoğunlukla güç bir fiziksel sınavdan geçmeyi gerektiren yargı yöntemi. Bazen ölüme kadar varan ağır sonuçlar doğursa bile, amacı cezalandırmak değil, iddianın doğruluğunu araştırmaktır.

Başlıca ordali türleri kehanet, fiziksel dayanıklılık ve dövüştür. Örneğin Birmanya'da (bugün Myanmar) uygulanan bir kehanete dayalı ordali türünde, iki tarafa aynı büyüklükte birer mum verilir ve aynı anda yakılır, mumu daha uzun süre yanan taraf haklı sayılır. Benzer bir ordali türünde ise katili bulmak için cesede başvurulurdu. Ortaçağ Avrupa'sında, katilin yaklaşması ya da dokunması halinde cesetten kan akacağı inancıyla bu yöntem uygulanmıştı.

Fiziksel dayanıklılık en yaygın olarak ateş ve suyla sınanır. Hindu yasalarına göre, bir

kadının kocasına sadakatini kanıtlamak için ateşten geçmesi gerekirdi; vücudunda yanık izi olursa kocasını aldattığı kanıtlanmış demektir. Kişiyi suya batırarak sinama yöntemi ise daha çok Avrupa'daki cadı avlarında başvuruldu. Vaftizde kullanılan madde olan suyun masumları içine alıp suçluları reddedeceğine inanılırdı.

Dövüş ordalisi ise, doğaüstü güçlerin hakkının yanında yer alarak kazanmasını sağlayacağı inancına dayanıyordu. Bu yüzden ortaçağ Avrupa'sında düello sonucu "Tanrı yargısı" kabul ediliyordu. Dövüşü kaybeden sağ kalmışsa ve suçu ağırsa asılarak ya da yakılarak idam edilir, bir hukuk davasından yargılanmışsa bir eli kesilip mallarına el konurdu.

Ordelaſſi AİLEŢİ, 14. ve 15. yüzyıllarda Romagna'daki Forlî yöresini yönetmiş soylu İtalyan ailesi. Yükselişleri hakkında çok az bilgi vardır. *İlahi Komedy*'nin "İnferno" (Cehennem) bölümünde Dante, 14. yüzyıl başlarında Forlî'nin fiilen bu ailenin denetimine geçmiş olduğunu anlatır. Scarpetta Ordelaſſi 1307'de, *capitano del popolo* (halk önderi) unvanıyla kentin başına geçti. İmparatorluk yanlısı Ghibellino hizbine sıkı biçimde bağlı olan aile, 14. yüzyılda Forlimpopoli ile Cesena'yı topraklarına kattı. Papalık yanlısı Guelfo hizbiyle girilen savaşta (1356-59) Cesena kaybedildi. 1405'teki bir halk ayaklanmasıyla başka bazı topraklar da Guelfolara kaptırıldı; ama sonradan bunların tümü geri alındı. Ailenin son güçlü dönemi, sanatçıların koruması ve kanlı yönetimiyle tanınan III. Pino Ordelaſſi zamanında yaşandı. Kardeşi III. Cecco'yu öldürerek tahtı ele geçiren Pino, ilk iki karısı ile annesini de öldürdükten sonra, 1480'de üçüncü karısı Lucrezia Pico tarafından öldürüldü. Bunun ardından Papa IV. Sixtus, Forlî'yi Ordelaſſi ailesinden alarak kendi yeğenine verdi. 1503-04 yıllarında yeniden edilebilir gibi olan aileden bir daha söz edilmedi.

Orderic Vitalis (d. 16 Şubat 1075, Shrewsbury yakınları, Shropshire, İngiltere - ö. y. 1142), Normandiya'daki Saint-Evroult Manastırı'nda tarih üzerine çalışmalar yapan İngiliz keşiş.

Shrewsbury kontu Roger de Montgomery'nin özel rahibi Orléans'lı Odelerius'un büyük oğluydu. 1085'te keşiş olmak üzere Normandiya'daki Saint-Evroult Manastırı'na gönderildi. Cluny, Cambrai, Crowland ve Worcester gibi manastırlara yaptığı birkaç ziyaret dışında ömrünün sonuna değin orada kaldı. Tarih çalışmalarına 1109'dan önce, Jumièges'li Guillaume'un *Gesta Normannorum ducum* (Normanların Liderinin Yüklümlükleri) adlı yapıtını aktararak başladı. Metne eklediği uzun bölümlerde çoğunlukla Saint-Evroult ile bağlantılan olan Norman ailelerinin tarihini anlatı. 1115'ten önce, başkeşişin isteği üzerine manastırın ve koruyucularının tarihini yazmaya başladı. Bu çalışma zamanla kilisenin genel bir tarihine dönüştü. Orderic Vitalis daha önce yazdığı bölümleri belirli aralıklarla gözden geçirerek Haziran 1141'e kadar yapıtı üzerinde çalıştı.

Çağdaş olan tarihçilerin çalışmalarının tümünü eleştirel bir süzgeçten geçirerek kullandı. Poitiers'li Guillaume'a dayanarak I. William'ın (Fatih) 1067-71 seferlerini anlattığı yapıtı bugün de önemlidir. *Historia ecclesiastica* (Kilise Tarihi) ise 1082-1141 döneminin Norman, İngiliz ve Fransız tarihini aydınlatması bakımından çok değerlidir.

Ordin-Naşçokin, Afanasi Lavrentyev (d. y. 1605, Pskov - ö. 1680/81, Azı

Yuhanna Manastırı, Pskov yakınları, Rusya), Rus devlet adamı ve diplomat. Dış ilişkiler konusunda Rus çarı Aleksey'in (hd 1645-76) başdanışmanlığını yapmıştır.

Küçük bir toprak sahibinin oğluydu. Miha-il'in hükümdarlığı sırasında (1613-45) Rus-İsveç sınırını belirleyen komisyonlarda görev aldı ve yetenekli bir yönetici olarak ün kazandı. 1654'te Polonya-Litvanya ile Rusya arasında savaş çıktığında Rusya'nın Litvanya ve Livonya sınırlarını başarıyla savundu. Aleksey'in İsveç'e askeri sefer düzenleyebilmek için Polonya ile ateşkes imzalamasının (1656) ardından Dvina Irmağı kıyısındaki, yeni fethedilmiş olan Kokenhausen kentinin valiliğine (voyvoda) getirildi. Daha sonra Rusya'nın ele geçirdiği bütün Livonya topraklarının fiili yöneticisi oldu.

Polonya'yla 1658'de yeniden başlamış olan savaşa son verilmesini sağlamak için Aleksey'i ikna etmeye çalıştıysa da Aleksey İsveç'le savaş öncesi sınırları yeniden geçerli kılan Kardis Barış'ını (1661) imzaladı ve Polonya ile savaşı 1666'ya değin sürdürdü. Bu tarihte Ordin-Naşçokin'i 1665'ten beri yürüttüğü Pskov valiliğinden alarak Polonya ile yapılacak barış antlaşmasının görüşmelerini yürütmekle görevlendirdi. Sekiz ay süren görüşmelerden sonra imzalanan Andrusovo Ateşkesi'ne (Ocak 1667) göre Ukrayna'nın Dinyeper Irmağının doğusunda kalan kesimi, Kiev kentü ve çevresi ile birlikte Rusya'nın denetimine bırakılıyordu. Ordin-Naşçokin bu başarıları karşılığında boyar yapıldı, dışişleri bakanlığına ve aralarında Ukrayna'nın da bulunduğu birçok yönetim biriminin (prikazy) başına getirildi.

Aleksey'in başdanışmanlığını üstlenen Ordin-Naşçokin, Rus dış politikasının temel amacının Baltık bölgesinde genişlemek olduğunu düşündüğünden ve Polonya ile dostluk politikasından yana olduğundan, çarın Ukrayna'nın geri kalan kesimini ele geçirme politikasına karşı çıktı. Çar 1669'da Ordin-Naşçokin'i Ukrayna yönetim birimindeki görevinden, 1671'de de dışişleri bakanlığından uzaklaştırdı. Şubat 1672'de manastıra kapanan Ordin-Naşçokin 1679'da Polonyalılarla barış görüşmelerini yürütmekle görevlendirildiği kısa bir dönemin dışında siyasetten uzak yaşadı.

ordino, yükleme ve boşaltmanın biçimi ve malın kime teslim edileceği konusunda kaptana ya da nakliyeciyeye verilen direktifi içeren belge. Malın gümrük ambarına teslim edilmesi durumunda, konsimento ile değiştirilerek mal sahibine verilen sahiplik belgesi niteliğini taşır. Bu durumda malın sorumluluğu ambarın yönetimine ait olur. Mal gümrükten çekilirken ordino ambar yönetimine geri verilir. Malın tümü gümrükten çekilmezse, kalan bölüm için müfrez (bölünmüş) ordino düzenlenerek mal sahibine verilir. Denizyoluyla mal taşımacılığında ordino acentadan alınan bir belge niteliğindedir. Bu belge yük gemiye verilirken malı teslim alan gemi zabitanına verilir. Ordinin bir örneği gemide kalır, öteki örneği ise imza edilerek yükletene verilir. Yük ordinosu "yükleme ruhsatnamesi" ya da "gemi ilmuhaberi" gibi adlar da taşır.

ordo iudiciorum privatorum, Roma hukukunda, özel mahkemelerin izlediği yargılama usulü. Klasik dönemin sonuna değin, hakların korunması sistemi de aynı adı taşırdı. Söz konusu yargılama usulü, davanın önce *magistra* (üst yönetici) önünde hedefi ve içeriği belirlenerek formüle edilmesi, sonra da bir özel kişi olan *iudex* (yargıç) önünde görüşülerek karara bağlanması olmak üzere iki aşamadan oluşmaktaydı. İlk aşamaya *in iure*, ikinci aşamaya

in iudicio denirdi. *Magistra*, eski dönemde konsül, daha sonraki dönemlerde *praetor*(*) görevini yapan kimseydi. Yargıç ise *magistra*'nın gözetimi altında daha önce belirlenmiş olan bir listede (*album iudicium*) yazılı isimler arasından taraflarca seçilirdi. Tarafların birden fazla yargıçtan oluşan bir mahkeme kurulu (*recuperatores*) seçme olanağı da vardı.

Ordóñez, Bartolomé (d. y. 1490, Burgos, Kastilya - ö. 1520, Carrara, Papalık Devletleri), İspanyol Rönesans heykelticiliğinin öncülerinden biri. İtalyan Rönesans ustalarından etkilenmiş, zamanla geliştirdiği kendine özgü saf üslubu ölümünden sonra yaygın biçimde taklit edilmiştir.

1514-15'te Diego de Siloé'yle birlikte "Caraccioli Altar Panosu"nu (S. Giovanni

Fernando ve Isabel'in Kraliyet Şapeli'ndeki mezarı, Bartolomé Ordóñez'in yapıtı, Granada, İspanya
A. Gütermez-Osman Agency

a Carbonara Kilisesi, Napoli) yaptı. Yaklaşık 1518'de, Andrea Bonifacio'nun mermer mezarı (SS. Severino ve Sosia Kilisesi Napoli) üzerinde çalıştı. Bu arada 1517'de Barcelona'da, katedraldeki koroyeri sıralarına ahşap kabartmalar ve *trascoro*'ya (koroyerin arkasındaki paravana duvar) mermer kabartmalar yapmakla görevlendirildi. 1519'da *trascoro* için mermer sağlamak amacıyla gittiği Carrara'da, kabartmaların yapımı için bir atölye açtı, ama ertesi yıl öldü.

Ordóñez Donatello'nun, Leonardo da Vinci'nin ve Michelangelo'nun çalışmaları konusunda bilgiliydi. "Caraccioli Altar Panosu"nun ana parçası olan "Münecim Kralların Tapınması", gerek düzenlenmesi gerekse perspektif kullanımı ve ritim anlayışı bakımından onun Rönesans üslubunda ulaştığı ustalığın parlak bir örneğidir. Bu pano ve öbür başyapıtları 16. yüzyılın önemli Napolili heykelticilerini derinden etkilemiştir.

Ordos Çölü, Çince MAOWUSU SHAMO, Wade-Giles yazımında MAO-WU-SU SHA-MO, Çin'de, İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin güney bölümünde çöl. Huang Irmağının (Sarı Irmak) büyük kuzey kıvrımı içindeki bölgeyi kaplar. Shaanxi yönetim bölgesi ve Çin Seddi boyunca uzanan Ningxia Hui Özerk Bölgesi'yle çevrilidir. Yapısal açıdan, Kuzey Shaanxi'yi kaplayan büyük, yüksek havzanın kuzey bölümüdür. Aşınım nedeniyle neredeyse bir peneplen haline gelen yüzeyi geniş lös çökelleriyle kaplıdır. Havza Karbonifer Dönem (y. 345-280 milyon yıl önce) ve Jura Döneminden (y. 190-136

milyon yıl önce) kalma çok kalın tortul katmanlar bulunur. Bunlar arasında zengin kömür ve petrol yatakları da vardır.

Kuzeybatıda Huang Irmağına bakan Arhiso Dağları havzanın batıdaki en yüksek yeridir. Güneydoğuda ise Gaiyu Sıradağları Wei Irmağının su toplama alanının kuzey sınırını oluşturur. Platonun genel yüksekliği 1.100 m kadardır, sıradağlar 2.000 m'nin üstüne pek çıkmaz. Kuzeybatıdan esen sert kış rüzgârlarıyla hareket eden kumlar bazen Kuzey Shaanxi'ye kadar uzanır. Bölgenin iklimi çok kuraktır; Dusitu dışında büyük ırmak yoktur ve yıllık yağış miktarı 250 mm'nin altındadır. Görece nemli olan doğu ve güney kesimlerde seyrek bir bitki örtüsü-

ne rastlanır. Çok seyrek olan nüfus koyun, keçi ve at yetiştiren göçebelerden oluşur ve hemen hemen tümü Moğoldur.

1970'lerde ve 1980'lerde, Lanzhou Çölü Enstitüsü'ne bağlı araştırmacılar Sjara-osso Vadisindeki Xiaoaqiaoban'da, 30-60 bin yıl öncesinden kalma 20'den fazla insan fosili buldular. Yörede yaşamış insanlara Ordos insanı, yarattıkları aletlerle sanat ürünlerine de Ordos kültürü adı verildi.

Ordovisiyen Dönem, Ordovisiyen Sistem kayaçlarının oluştuğu jeolojik zaman dilimi. Yer'in jeolojik tarihinin ayrıldığı 11 dönem içinde, en eski ikinci dönemdir. Birkaç jeolojik bölüm bir dönemi, birkaç dönem de daha büyük bir jeolojik zaman birimi olan zamanı oluşturur. Ordovisiyen Dönem, Paleozoyik (Birinci) Zamanın (y. 570-225 milyon yıl önce) bir dönemidir ve Kambriyen Dönemden (y. 570-500 milyon yıl önce) sonra, Silüriyen Dönemden (y. 430-395 milyon yıl önce) önce gelir. Buna göre yaklaşık 500-430 milyon yıl öncesini kapsayan Ordovisiyen Dönem, Arenig, Llanvirn, Llandeilo, Caradoc ve Ashgill dizilerine ayrılır; bugüne değin Kambriyen Dönemin bir bölümü sayılagelen, İngiltere'deki Tremadoc Dizisi, günümüzde artık Ordovisiyen'e dahil edilmeye başlanmıştır.

Büyük ölçüde kumtaşlarından, koyu renkli çamurtaşlarından ve şeyllerden, ender olarak da kireçtaşlarından oluşan Ordovisiyen tortulların, o dönemde Güney Yarıküre'de yer alan ve bugünkü Avrupa'nın batı kesimleri ile Afrika, Güney Amerika, Hindistan

ve Antarktika'yı kapsayan Gondvana kıtasının kıyı platformlarını örten soğuk deniz sularında çökelmiş olduğu sanılmaktadır. Öte yandan, o dönemde gene Gondvana'nın parçası olan Güney Afrika ile Antarktika'nın bazı kesimlerinde Ordovisiyen kayalara rastlanmamıştır. Levha tektoniği kuramına göre Gondvana kuzyedeki Lavrasya kıtasından İapetos Okyanusuyla ayrılıyordu (Lavrasya, bugünkü Kuzey Amerika, Grönland ve Spitzbergen ile İskoçya'nın küçük bir bölümünü, İrlanda'nın batısını ve Norveç'in batı kesimlerini kapsıyordu). Ordovisiyen Dönemde, Lavrasya'nın Ekvator'a bitişik kesimlerinde, kireçtaşları dahil olmak üzere, karbonat tortulları birikti. Bugünkü İskandinavya ile Baltık bölgesindeki kara kütlelerinin büyük bölümü, olasılıkla Lavrasya ile Gondvana arasındaki enlemlerde yer alıyordu; buna karşılık Sibirya'da ve Çin'de, Ordovisiyen kayaların iyi gelişmiş olduğu kara kütlelerinin paleoğrafik konumu daha belirsizdir. Fosil faunaları üzerinde yapılan çalışmalar, Ordovisiyen Dönem sırasında İapetos Okyanusunun giderek daraldığını ve Galler ile İngiltere'nin kuzey kesimlerinde geniş volkanik kayaların ve ada yaylarının oluştuğunu ortaya çıkarmıştır. İapetos'un daralması, İskandinavya'dan Britanya Adalarına kadar uzanan ve Kuzey Amerika'da Apalaş Dağları biçiminde devam eden Kaledoniyen dağ dizisinin oluşmasına yol açmıştır. Silüriyen ve Devoniyen dönemlerde okyanus daha da daralmıştır. Mezozoyik Zamanda Atlas Okyanusunun açılmasıyla, bir zamanlar Gondvana'nın bir parçası olan Ordovisiyen kayalar ve fosiller Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarında bulunur duruma gelmiştir. Buna karşılık, Kuzey Amerika'nın Ordovisiyen Dönemde Lavrasya'nın parçası olan bölümleri, bugünkü Atlas Okyanusunun doğusunda, Norveç'in batısından İrlanda'nın batısına kadar uzanan kesimi oluşturur.

Trilobitler Kambriyen Dönemde en bol bulunan deniz hayvanlarıydı. Ama Ordovisiyen Dönemde eski önemlerini yitirirken familya sayıları da büyük ölçüde azaldı. Bu gerileme olasılıkla öbür hayvan gruplarının artan baskısına dayanıyordu. Gerçekten öbür eklembacaklıların, *Brachiopoda* filumundan türlerin, derisidenkilerin, mercanların, özellikle çiftçenetliler ve karından ayaklılar gibi yumuşakçaların sayıları ve çeşitliliği belirgin bir biçimde artmıştı. Uzunluğu 10 m'yi bulabilen kafadanayaklılar denizlerde etkin birer yırtıcı konumuna gelmişti. Bütün bu hayvanlar trilobitlerin büyük bölümüyle birlikte sığ sularda yaygındı. Bazı trilobitlerin ise göz biçimi ve boyutlarına bakılarak derin sulara ya da az oksijenli ortamlara uyarlandıkları sanılmaktadır. Koloni halinde yaşayan küçük yapılı soyu tükenmiş hayvanlardan graptolitler Ordovisiyen Dönemde sayıca artmış ve büyük bir çeşitlilik kazanmıştı. Bu özellikleri nedeniyle graptolitler birbirinden uzak yerlerde oluşmuş katmanlar arasında bağlantıların belirlenmesinde kullanılmakta ve Tremadoc Dizisinin zemini *Rhabdinopora flabelliformis* (eskiden *Dictyonema flabelliforme*) türünün ortaya çıkışıyla ayırt edilmektedir. *R. flabelliformis* evriminin bu noktasında bir plankton canlısı olarak serbest yaşamaya başlamış ve hemen bütün yeryüzüne dağılmıştı. Ordovisiyen katlarının saptanmasında konodontlar ve çok daha küçük boyutlu, kökeni belirsiz organik fosiller önem taşımaktadır. Ordovisiyen Dönemin sonlarına doğru Afrika'nın kuzeybatısını, özellikle de Fas'ı merkez alan

geniş bir buz takkesi gelişmişti. Birçok hayvan grubunun yok oluşu, Ordovisiyen Dönemden Silüriyen Döneme geçişe damgasını vurmuştur. Araştırmacılar bu yok oluş sürecinin nedenleri arasında deniz düzeyindeki genel alçalmanın denizleri büyük ölçüde geriletmesini, sıcaklığın azalmasını ve tuzluluk oranındaki olası değişiklikleri göstermektedirler.

ordövr, iştah açıcı olarak yemekten önce sunulan mezelere verilen ad. Aşçının düşüncüne bağlı olarak sonsuz çeşitlilik gösterebilirse de, klasik bir ordövr tabağında havyar, kabuklu deniz ürünleri, *pâté*, marinate'li ya da soslu sebzeler, küçük börek ve kanepeler bulunur. Ordövr yemek öncesinde olduğu gibi, içki ile de sunulabilir.

Ordu, Karadeniz Bölgesi'nde il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 6.001 km² olan Ordu ili doğuda Giresun, güneyde Sivas ve Tokat, batıda Samsun illeri, kuzeyde de Karadeniz ile çevrilidir. Melet Çayının batısındaki daha büyük kesimi Orta Karadeniz Bölümü, doğusundaki kesimi ise Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içinde kalır.

Doğal yapı. İl toprakları, düzlüklerden oluşan dar bir kıyı şeridi ile hemen geride yükselmeye başlayan Kuzey Anadolu Dağlarının(*) kıyı sıralarını kapsar. Akarsu vadileriyle derin biçimde parçalanmış olan dağlık alanın yüksekliği kuzeyden güneye doğru gittikçe artar. İlin doğu ve güneydoğu kesimini Giresun Dağlarının(*) batı uzantıları, güney ve batı kesimini de Canik Dağları(*) engemelendirir. Güneydoğuda yükselen Karagöl Dağının doruğu il sınırları dışındadır. Başlıca yükseltiler Giresun Dağlarının batı kesimindeki Gündeliç Tepesi (2.736 m), Aşıt Tepesi (2.569 m) ile Eriçö Tepesidir (2.298 m). Dağların yüksek kesimlerinde yer alan ve hayvancılık açısından önem taşıyan yaylalarda kampçılık ve dağcılık da yapılır. Doğal bitki örtüsü açısından zengin olan dağlar kızılçam, gürgen, meşe kayın, ladin, göknar ve sarıçam ormanlarıyla kaplıdır.

İl topraklarının sularını toplayan Melet Çayı(*), Bolaman Çayı ve Eleçli Deresi Karadeniz'e dökülür. Bunlardan başka Tur-na Suyu ve Akçay gibi Karadeniz'e ulaşan birçok küçük akarsu vardır. Yeşilirmak'ın kollarından Karakuş Çayının başlangıç kol-ları ilin güneybatı kesiminden doğar.

Karadeniz'e bakan öteki illere göre daha girintili çıkıntılı olan kıyı kesiminin doğu ucunda Vona (Çam) Burnu, batı ucunda da Yasun (Kiremit) Burnunun bulunduğu bir yarımada yer alır. Yarımadanın doğusunda ki Vona Koyu doğal liman özelliği taşır.

Ekonomi. İl halkı geçimini başta fındık olmak üzere genellikle tarımla ve tarıma dayalı ticaret ve sanayiden sağlar. 1989 verilerine göre Türkiye fındık üretiminde Ordu ilinin payı yüzde 26'yı bulmaktaydı. Başlıca bitkisel ürünler 1989 rekolteleriyle birlikte fındık (140.596 ton), mısır (131.884 ton) ve patatestir (121.963 ton). Elma, lahana, buğday ve armut üretimi de azımsanmayacak düzeydedir. İlde ayrıca az miktarda çeşitli sebzelele, kiraz, ceviz, dut, üzüm, incir, soya ve çay da yetiştirilir.

Çok sayıda sığır beslenen ilde koyun besiciliği genellikle yaylacılık yöntemine dayanır. Yaylalarda yaygın olarak arıcılık da yapılır. 1989'da 4.395 ton bal, 293 ton balmumu üreten Ordu, Türkiye bal ve balmumu üretiminde ilk sıradadır. Ordu ilinde küçük çapta ipekböcekçiliği de yapılır. Balıkçılık kıyı halkı için önemli bir gelir kaynağıdır. Avlanan balıklar çeşitli tesislerde işlenir, yurtdışına satılır ve yurtiçinde pazarlanır.

Ordu ilinin pek gelişmemiş olan sanayisi genellikle tarıma dayalıdır. Başlıca sanayi kuruluşları fındık kırma, fındıklık ürünler, un, deniz ürünleri, orman ürünleri, soya yağı, çimento, tuğla ve kiremit, tel ve çivi fabrikalarıdır. Kıyı kesiminde tekne yapım tesisleri vardır. İlde oldukça yaygın bir küçük sanayi etkinliği göze çarpar.

Yeraltı kaynakları açısından oldukça zengin sayılan ilin Fatsa yöresinde bentonit, Gökkyö yöresinde kurşun-çinko-bakır ve demir, Mesudiye yöresinde traverten, Perşembe yöresinde demir, Ulubey yöresinde manganez ve kaolin, Ünye yöresinde de demir içeren cevher yatakları vardır.

İlin başlıca mesire alanları Çınar Suyu ve Küçükkertil orman içi dinlenme yerleri ile Çambaşı Yaylası ve Ünye Çamlığı'dır. Karadeniz kıyısında bazı doğal plajlar bulunur.

Tarih. Ordu yöresi İÖ 17. yüzyılda Kaşkaların yurduydı. Varlıklarını İÖ 8. yüzyıla değin sürdüren Kaşkaların Hitit başkenti Hattuşa'ya (Boğazköy), hatta Asur sınırına kadar aynılar düzenlediği bilinmektedir. Bütün Karadeniz kıyısında ticaret ve deniz ulaşımına egemen olan Miletoslular yörenin kıyı kesiminde ticaret kolonileri kurdular. Med ve Pers egemenliklerinden sonra İÖ 4. yüzyıl sonunda kurulan Pontus Krallığı'nın sınırları içinde kalan yöre, İÖ 1. yüzyılda Romalılarca ele geçirildi ve yönetim açısından Pontus Polemoniacus'ya bağlandı. Bizans döneminde önce Armeniakon Thema'sı daha sonra Khaldia Thema'sının sınırları içinde yer aldı. 11. ve 12. yüzyıllarda Danişmendliler, Anadolu Selçukluları ve Bizanslılar arasında el değiştirdi. Bir süre Komnenosların Trabzon'da kurduğu devlet-

Ordu İli
Ana Yayıncılık Arşivi

tin egemenliğinde kaldıktan sonra batı kesimi Hacıemiroğullarının yönetimine girdi. 1461'de II. Mehmed (Fatih) tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında yörenin büyük bölümü Trabzon vilayetinin Merkez sancığına bağlı Ordu kazası ile Canik sancığına bağlı Fatsa ve Ünye kazalarının sınırları içindeydi. Mesudiye'yi içine alan güneydoğu kesimi ise Sivas vilayetine bağlıydı. Halkının bir bölümü Rum ve Ermenilerden oluşan yöre, Kurtuluş Savaşı sırasında Pontus çetelerinin baskılarından etkilendi.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. Bugünkü Ordu kentinin kuzeybatısındaki Bozukkale yöresinde kalıntılara rastlanan Kotyora kenti, Miletosluların kurduğu ve daha sonra terk ettiği bir ticaret kolonisiydi. Kotyora'dan sonra yöredeki en eski yerleşme, Mer-

Ordu'dan bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

kez ilçeye bağlı Uzunisa bucak merkezinin kuzeydoğusundaki Eskipazar köyüdür. 16. yüzyıl kayıtlarında Bayramlı ya da Bayramlı adlarıyla geçen bu yerleşmenin kıyıda iskelesi Bucak adıyla anılıyordu. 19. yüzyıl-da hızla gelişen Bucak'a 1869'da, giderek önemini yitiren Bayramlı'nın eski adı olan Ordu adı verildi. 1883'te meydana gelen bir yangın sonucunda bir günde büyük bölümü yanan ve kısa sürede yeniden kurulan kente Kafkasya'dan gelen göçmenler yerleştirildi. Cumhuriyetle birlikte il merkezi yapılan kentin nüfusu 1950'de 11.668 iken, 1960'ta 20.029'a, 1970'te 38.483'e, 1980'de 52.785'e, 1985'te 80.828'e ulaştı ve 1990'da 102 bini aştı.

Ordu kenti, güneybatısında Boztepe'nin (560 m) yer alması nedeniyle çizgisel biçimde doğuya doğru gelişmektedir. Sanayi tesisleri kentin doğu kesiminde, ticaret kuruluşları da kent merkezinde yer alır. Fındık üreticilerinin ürünleri kentte bulunan tüccarlar ve FİSKOBİRLİK (Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) tarafından satın alınır. Fındığın bir bölümü kentte işlenir, bir bölümü de Fındık İhracatçılar Birliği aracılığıyla yurtdışına ihraç edilir. İhracat, yükleme ve boşaltmaya uygun hale getirilen Ordu iskelesinden, Giresun limanından ya da TIR'larla karayolundan yapılır. Erzincan-Amasya karayolunu, Harçbeli Geçidi (1.940 m) ile Gürgentepe Geçidini (1.275 m) aşarak Karadeniz kıyı yoluna bağlayan önemli yol kentte kıyıya ulaşır. Kent ile çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumları Devlet ve SSK hastaneleridir. Ayrıca özel ve askeri hastaneler de vardır.

Kentteki başlıca tarihsel yapılar Orta Camisi olarak da bilinen İbrahim Paşa Camisi (1800), Hamidiye (Hükümet) Camisi (1891), Yalı (Aziziye) Camisi ile Konstantin, Mustafa Bey, Yusuf Ağa, Soğuksu ve Çürüksulu Ali Paşa çeşmeleridir. Eskipazar köyü yakınında 16. ve 18. yüzyıllarda yapıldığı sanılan cami ve hamam kalıntılarına rastlanılır.

Ordu Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 830.105; kent, 102.107.

ordu kadısı, Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda, cephedeki orduda davalara bakmak ve uyuşmazlıkları çözmekle görevli yargıç.

Ordu mensuplarının hukuksal sorunlarına ve davalarına kazaskerler bakardı. İlmiye sınıfının bozulması sürecinde kazaskerliğe atananlar çeşitli gerekçelerle seferlere katılmamayı ve İstanbul'da kalmayı yeğlemeye başladılar. Aynı anda birçok cephede savaşların sürmesi de sayıları iki (Anadolu ve Rumeli) olan kazaskerlerin göreve gitmelerini güçleştiriyordu. 1807'de III. Selim'in bir fermanıyla cephedeki orduda çıkacak uyuşmazlıkları gidermek ve davalara bakmak için ilmiye sınıfından ordu kadısı atanması öngörüldü. Buna göre cepheye giden orduda, rütbesi Mekke payesi ve daha yüksek olan bir kadı görevlendiriliyordu. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve yeni orduların kurulmasından sonra ordu kadısı görevlendirme uygulamasına son verildi.

Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK), Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarını kapsayan ek sosyal güvenlik kurumu. 1 Mart 1961'de 205 sayılı yasayla kurulmuştur.

Yasa gereğince özel hukuk hükümlerine bağlı, tüzel bir kuruluş olan OYAK mali ve yönetsel bakımdan özerktir. Üyelerine Emekli Sandığı'na sağlanan sosyal güvencelere ek olarak emeklilik, maluliyet ve ölüm yardımı adıyla sosyal yardımlar yapar; ayrıca başta konut kredisi olmak üzere düşük faizli krediler verir. Ülkenin çeşitli yerlerinde kurduğu ordu pazarları aracılığıyla da ucuz tüketim malları sağlar. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görevli subay, astsubay ve askeri memurların tümü kurumun sürekli, yedek subaylar ise geçici üyesidir. Geçici üyeler sağlanan maluliyet ve ölüm yardımlarından ancak üyelik süresince yararlanırlar. Milli Savunma Bakanlığı'nda, Jandarma Genel Komutanlığı'nda, OYAK'ta ve kurumun, sermayesinin yüzde 50'sinden fazlasına sahip olduğu iştiraklerinde çalışan personel de isterse kuruma üye olabilir. OYAK'ın gelirleri, sürekli üyelerin maaşlarından yüzde 10, geçici üyelerden ise yüzde 5 oranında yapılan kesintilerden, birikmiş fonların işletilmesiyle elde edilen gelirlerden ve bağışlardan oluşur.

OYAK, yatırım ve vergi alanlarında sağlanan bağışlıklardan yararlanarak çeşitli sanayi dallarında geniş çapta yatırıma girişmiş, böylece birçok büyük şirketi çatısı altında toplayan bir gizli holding durumuna gelmiştir. Yirmi beş şirketteki sermaye toplamı bakımından OYAK 1986'da en büyük üç özel holdingin arkasından dördüncü sırada yer alıyordu. Otomotiv sektörü kurumun girişimlerinde yüzde 40'a yakın bir ağırlığa sahipti. OYAK-Renault'daki payı yüzde 42 olan kurum, pazarlama şirketi MAİS'in tamamına, Goodyear Lastikleri TAŞ'de ise yüzde 11,5'lik bir hisseye sahiptir. İnşaat ve konut alanlarına da ilgi gösteren OYAK kendi inşaat şirketi aracılığıyla üyeleri için doğrudan konut üretmesinin yanı sıra bağlı ortaklıkları eliyle prefabrik yapı gereçlerinden yurtdışı taahhüt

hizmetlerine kadar değişik alanlarda etkinlik gösterir.

Gıda sektöründe sermayesinin tamamına sahip olduğu Tukaş'ın (Turgutlu Konservcilik) yanı sıra yüzde 15 ile yüzde 60 arasında değişen sermaye paylarını elinde tuttuğu çeşitli iştirakleri vardır. Etkinlik gösterdiği öbür sanayi dalları arasında çimento, petrol ve petrokimya, tarımsal ilaç ve elektronik sayılabilir. Hizmet sektöründe ise, sermayesinin tamamına sahip olduğu OYAK Menkul Kıymetler, yüzde 60 pay sahibi olduğu OYAK Sigorta, yüzde 85 payla ortak olduğu Oytas İç ve Dış Ticaret ve mülkiyetini elinde tuttuğu İstanbul Etap Otel gibi önemli yatırımları vardır.

Kurumun yönetim organları Temsilciler Meclisi, Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Genel Müdürlük'ten oluşur. Üç yılda bir toplanan Temsilciler Meclisi mali hesapları inceler ve Genel Kurul'un 20 üyesini seçer. Bu üyelerle birlikte milli savunma bakanının seçtiği üç üyeden oluşan genel kurul her yıl toplanarak yönetim ve denetim kurulunun bazı üyelerini seçer. Yedi kişiden oluşan Yönetim Kurulu'nun üç üyesi Türk Silahlı Kuvvetleri görevlileri arasından seçilir. Bu kurulca oluşturulan Genel Müdürlük ise yürütme organı işlevini görür.

ordu-yı hümayun, Osmanlı Devleti'nde kapıkulu ocakları, tımarlı sipahiler ve gönüllü birliklerden oluşan kara kuvvetleri. Nizamiye ordusu kurulduktan sonra orduların her birine de bu ad verilmiştir.

19. yüzyıldaki modernleşme denemesi çerçevesinde yer alan silahlı kuvvetler reformlarına değin ordu-yı hümayun terimi, bağılantısız askeri örgüt ve birliklerin savaş ve sefer sırasında bir araya gelmesiyle ortaya çıkan büyük kara gücü için kullanılıyordu. 17. yüzyıla değin ordu-yı hümayunun başkomutanı padişahı. Padişahın katıldığı seferlerde onun vekili sadrazam, başkomutan vekili olarak ve serdar-ı ekrem sanıyla ordu-yı hümayunu cepheye götürürdü. Serdar-ı ekreme vezirler ve başka yüksek devlet görevlileri de eşlik ettiğinden, sefer bitinceye değin hükümet işleri, özellikle askeri ağırlıklı kararlar ve gitama işlemleri ordu-yı hümayunda yapılı, bunlar için "ordu", "ordu rüüs", "ordu şikâyet" defterleri tutulur, ordugâhta da toplantı ve divanlar düzenlenirdi.

Ordu-yı hümayunu oluşturan askeri sınıflar şunlardı: Tımarlı sipahiler, kapıkulu ocakları (yeniçeriler, kapıkulu süvarileri, topçular, top arabacıları, humbaracılar, lağımıcılar, cebeciler), akıncılar, azaplar, yayalar ve müsellemler, yörükler, sancılar, sekbanlar, voynuklar, derbendciler, yasakçılar, meşaleciler, bozancılar, martoloslar vb. Mısır ordusu, Kırım süvari ordusu ve imtiyazlı eyaletlerden gelen küçük ordular da ordu-yı hümayuna katılırdı. Düzenleri, örgütleri ve disiplinleri farklı olan bu sınıflar komutanlarının serdar-ı ekremden aldığı buyruklara göre hareket ederdi. Çekirdek konumundaki kapıkulu birlikleri eğitim, disiplin ve ateşli silahlar açısından, tımarlı sipahiler de sayısal açıdan ordu-yı hümayunun iki temel ögesi idi. Tımarlı sipahilerin sayısı 75 bin Rumeli, 90 bin Anadolu sipahisi olarak toplam 165 bin dolayındaydı. Ağır piyade tümeni olan yeniçeri ortaları, 16. yüzyılda 12 bin, kapıkulu süvarileri 6 bin, öbür kapıkulu teknik sınıfları da toplam 20 bin kişiden oluşuyordu. Akıncılar, gönüllüler, Mısır ve Kırım orduları, seferin önemine ve hedefine göre değişik sayılarla ordu-yı hümayunu desteklerdi. Ordu-yı hü-

mayunun savaş harcamaları "ordu hazinesi" denen maliye örgütüne ve özel ödenekten karşılanırdı. Sefer gidiş ve dönüş yolları, yemeklik yerleri, menziller, ikmal, iase, barınma işleri kanunnamelerle sistemleştirilmiş, bunlar için örgütler ve sınıflar oluşturulmuştu. Orduyla birlikte çok sayıda esnaf ve zanaatkar da "orducu" sınıfı olarak orducu ağasının yönetiminde sefere giderdi. Ordu-yı hümayunun sıkça kullandığı İstanbul-Budin, İstanbul-Bağdat, İstanbul-Erzurum yollarının bakımı, bu yollarda haberleşme örgütlerinin çalışması, ikmal depolarının, su sarnıçlarının, buzhanelerin bulunulması, ordu ağırlıklarının olanaklar ölçüsünde suyollarından taşınması (örn. Tuna suyolundan ince donanmayla yararlanılması) için de kanunnameler vardı.

18. yüzyılda ordu-yı hümayun çeşitli nedenlerle örgütsel bütünlüğünü yitirdi. Yalnızca savaş zamanında bir araya gelen ve merkezîyet derecesi düşük kalan böyle bir ordu Avrupa devletlerinin kapitalizm temelinde modernleşen askeri aygıtlarıyla baş edemez hale gelmişti. Tımarlı sipahiler piyade ateşine karşı koyamadıkları gibi Batı'daki "fiyat devrimi"nin Doğu Akdeniz'de yol açtığı enflasyonun etkisiyle tımarlarının reel geliri düştüğünden ordu-yı hümayuna katılmaları da olanaksızlaşmıştı. Ayrıca kapıkulu ocakları askeri niteliklerini yitirmiş, doğuda ve batıda birbirinden kopuk çok sayıda cephe açılmış, bu cephelere de serasker, serdar unvanlı ordu komutanları atanmıştı. II. Mahmud'un 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasından sonra tımar sistemi de dağıldı. Batı örneğini izleyen Asakir-i Mansure-i Muhammediye ve Nizamiye orduları oluşturularak altı ordudan her birine ordu-yı hümayun dendi.

ordugâh, askeri birliklerin barınması için ayrılan geçici ya da yarı sürekli alan. Genel olarak ordugâh sözcüğü, konak yerinden daha kalıcı ve daha gelişmiş, ama kale ya da karargâha göre daha basit bir yerleşimi ifade eder.

Tarihsel bakımdan Roma lejyonlarının ordugâhları özellikle dikkat çekicidir. Romalılar konaklama süresinin kısalığına ya da uzunluğuna bakmadan, duvar ve ağaç kazıklarla çevreledikleri alanı değişmeyen bir plana göre karargâh, levazım ve birlik sahaları olarak bölerlerdi. Bu düzenleme beklenmedik saldırılar karşısında birliklerin şaşkınlığa uğramadan bildikleri bir çevrede kalmasına ve karanlıkta bile hareket edebilmelerine olanak verirdi. Son derece güvenli olan Roma ordugâhları sonradan ortaçağ kentlerinin çekirdeğini oluşturdu. Ateşli silahların gelişmesi karşısında, tahkim edilmiş ordugâhların işlevi büyük ölçüde azaldı; ordugâhlar güvenlik noktaları dışında korumasız bırakılmaya başladı.

Osmanlılarda sefer ve savaşların yürütülmesinde ordugâhlar önemli bir yer tutardı. Padişahların Batı seferlerinde ilk ordugâh İstanbul dışında Davutpaşa düzlüğünde, Doğu seferlerinde ise Üsküdar'da Çırpıcı Çayırında ya da Doğancılar'da kurulurdu. Edirne'den hareket eden orduların ilk ordugâh yeri Kabak Meydanı'ydı. Her türlü hazırlık tamamlandıktan sonra padişah görkemli bir törenle saraydan ayrılır ve savaş giysileriyle ordugâhtaki otağı hümayuna giderdi. Padişahın başkanlığında divan-ı meşveret (danışma toplantısı) yapılması bir ordugâh geleneği idi. Birliklerin yürüyüşe geçmesinden sonra ikinci ordugâh cephe gerisinde kurulur ve savaş sonuçlanıncaya

değin gelişmeler oradan izlenerek gerekli buyruklar verilir. Serhad (sınır, cephe) ordugâhı için stratejik bir yer ya da kale eteği seçilirdi. Ordugâh düzeninde, merkezde padişah otağının, çevresinde yeniçeri bölük ve orta çadırlarının bulunması gelecekti

Oregon, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin Kuzeybatı(*) bölgesinde yer alır. Kabaca dikdörtgen biçiminde olan eyalet doğu-batı doğrultusunda 650 km. kuzey-güney doğrultusunda ise 480 km boyunca uzanır. Yüzölçümü 251.418 km². yönetim merkezi Salem'dir.

Avrupalılar bölgeye geldiklerinde burada Şinuk, Tilamuk, Yamil, Molaha, Klakamas, Multnomah, Kayus, Kuzey Payut, Umattilla, Nez Percé, Banok, Klamat ve Modok Yerlileri yaşıyordu. Oregon kıyılarını gören ilk beyazlar, Doğu'yla yapılan ticareti kolaylaştırmak için kuzeybatıda bir geçit arayan İspanyol denizciler oldu. İngiliz korsan Francis Drake, 1579'da Kraliçe I. Elizabeth adına bölge üzerinde hak iddia etti. Oregon toprakları İspanyol ve İngilizlerin iki yüzyıl sonra buraya yeniden keşif heyetleri yollayıp bölge üzerinde hak iddia etmelerine değin Avrupalıların dikkatini çekmedi. 1792'de Kaptan Robert Gray'in Columbia Irmağının ağzından içerilere doğru ilerlemesinden sonra, ABD bu sefere dayanarak bölge üzerinde hak iddia etmeye başladı. Lewis ve Clark Keşif Seferi sırasında Columbia Irmağının ağzına ulaşıldı (1805).

Bölgedeki ilk beyaz yerleşmesi 1811'de John Jacob Astor tarafından kurulan ve Astoria adını taşıyan kürk ticaret merkezi oldu. 1812 Savaşı sırasında ticaret merkezi İngilizlerin eline geçti ve ABD'li göçmenlerin 1830'larda ve 1840'larda Oregon göç yolu üzerinden Willamette Vadisine göç etmelerine değin bölge Hudson Körfezi Kumpanyası'nın denetiminde kaldı. Büyük Britanya ile 1846'da imzalanan bir antlaşmayla eyalet toprakları resmen ABD'ye bırakıldı (bak. Oregon Sorunu). Oregon, 1859'da 33. eyalet olarak Birlik'e katıldı.

Newberg yakınlarında çiftlikler, Willamette Irmağı vadisi, Oregon
Gary Braasch

Oregon'un yağmur ormanları, dağlar ve verimli vadilerle kaplı batı kesimi, çöllerle kaplı kurak doğu kesimi ile büyük bir karşıtlık içindedir. Eyalet yüzey şekilleri bakımından dokuz ana bölgeye ayrılır: Kayalık Dağlar, Klamath Dağları, Willamette Vadisi, Cascade Sıradağları, Ortakuzey Oregon Platosu ya da Columbia Havzası, Blue-Wallowa Dağları, Harney Yüksek Lav Düzlükleri, Büyük Havza ve Malheur-Owyhee Yükseltisi. Eyaletin büyük bölümü, Columbia ile en önemli kolu Snake Irmağı'nın su toplama alanı içinde yer alır. Eyaletteki kıyılarda ılıman bir okyanus iklimi, iç kesimlerde ise kurak kara iklimi hüküm sürer.

Eyalet nüfusunun büyük bölümü Cascade Sıradağlarının batısındaki topraklarda, yaklaşık üçte ikisi ise eyaletin batısındaki vadilerde yer alan dört büyük kent (Portland, Eugene, Salem ve Medford) metropoliten alanlarında yaşıyordu. Siyahlar ve Yerliler nüfusun ancak küçük bir bölümünü oluşturur. Oregon ekonomisi eskiden beri tarım ve ormancılığa dayanır. En önemli bitkisel ürün pamuktur. Balıkçılık da önemli bir ekonomik uğraştır. Ülkenin nikel yataklarına sahip tek eyaleti olmasına karşın Oregon'da ağırlıklı olarak kum ve çakıl gibi metal dışı cevherler çıkarılır. Sanayi orman ürünlerinin işlenmesine dayanır. Başlıca sanayi ürünleri kontrplak, kâğıt hamuru ve kâğıttır. Doğal gaz boru hatlarının döşenmesinden ve eyaletin elektrik ve su kaynaklarının etkin bir biçimde kullanılmaya başlamasından sonra, eyalette gıda sanayisi ve başta alüminyum olmak üzere metallerin işlenmesine dayanan sanayiler gelişmiştir. Oregon, doğal güzellikleri, kumsalları ve güzel manzaralı dağlarıyla gittikçe artan sayıda turist çekmektedir.

Eyaletten iki eyaletlerarası karayolu ile çok sayıda demiryolu geçer. Columbia ve Willamette ırmaklarının birleştiği yerde bulunan ve eyaletin en büyük limanı olan Portland'da uluslararası bir havalimanı vardır.

Görece geç bir tarihte yerleşime açılmış olan Oregon, ABD'nin daha eski tarihlerde kurulmuş büyük eyaletlerinin aksine kendine özgü bir kültür geliştirememiştir. Sanatsal etkinlikler Portland, Salem ve büyük üniversite kentlerinde toplanmıştır. Eyaletin en önemli yükseköğretim kurumları Corvallis'deki Oregon Eyalet Üniversitesi ve Eugene'deki Oregon Üniversitesi'dir. Nüfus (1992 tah.) 2.977.000.

Oregon Sorunu, İspanya, Rusya, ABD ve İngiltere arasında, Kuzeybatı'nın(*) paylaşımı konusunda çıkan anlaşmazlık. Ad geçen ülkelerin her biri, bölgeye düzenledikleri keşif seferlerini ya da yurttaşlarının buraya yerleşmesi olmasını gerekçe göstererek bölge üzerinde hak iddia ediyordu. İlk olarak İspanya, İngiltere ile imzaladığı Novotka Boğazı Sözleşmesi (1790) ve ABD ile imzaladığı Adams-Onís Antlaşması (1819) ile bölgeye ilişkin taleplerinden vazgeçti. ABD ve İngiltere 1818 Sözleşmesi ile, 54°40' kuzey enleminin altında, 42° kuzey enleminin üstünde ve Kıtı Bölümü'nün batısında yer aldığı kabul edilen Oregon Bölgesi üzerinde ortaklaşa hak iddia etmeye başladılar. Rusya bir süre sonra, ABD ve İngiltere ile ayrı ayrı imzaladığı antlaşmalarla (1824-25) bölge üzerindeki iddialarından vazgeçti. Bölgenin yalnızca ABD denetiminde bulunması gerektiğini savunan Demokratlar 1844'te James K. Polk'u başkan seçtirmeyi başardılar. Bir süre sonra, ABD'nin Meksika Savaşı (1846-48), İngiltere'nin ise İrlanda ile ilgili sorunlarla karp karşıya kalması, iki ülkenin uzlaşmaya vararak Oregon Antlaşması'nı (1846) imzalamalarına yol açtı. Bu antlaşmayla, İngilizlerin Columbia Irmağı üzerindeki seyir hakları garantiye alınırken, Oregon'un 49° kuzey enleminin güneyinde kalan kesimi ABD'ye bırakıldı.

Orehovo-Zuyevo, Rusya Federasyonu'nun batısındaki Moskova yönetim biriminde (oblast) kent. Moskova kentinin doğusunda, Klizma Irmağı kıyısındadır. 1917'de, birkaç sanayi köyünün birleşmesiyle oluşturulmuştur. Günümüzde Rusya'nın en büyük dokümacılık merkezlerindendir. Kimya ve makine sanayileri de önem taşır.

ayrıca yörede turba çıkarılır. Nüfus (1991 tah.) 136.800.

Orenburg, Rusya Federasyonu'nun batı kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Ural Dağlarının güney ucuna kadar uzanan 124.000 km²'lik bir alını içine alır. Batıda Obşçi Sirtının kireçtaşı platolarından doğuda Turgay Platosuna kadar uzanan bölgenin büyük bölümü yumak ve sorguçotu tepeleriyle kaplıdır, kuzey ve kuzeybatıda, özellikle de koruma altına alınmış olan Buzuluk Ormanında, huş ve çam ağaçları görülür.

1950'lerde el değmemiş toprakları tarıma açmak için başlatılan kampanyanın bir sonucu olarak, günümüzde tepelerin büyük bir bölümü ekilidir. Başlıca ürünler buğday, mısır, darı ve ayçiçeğidir. Ural Dağlarının güney ucunda yer alan ve yönetim biriminin merkezi olan Orenburg kenti çevresinde madencilik ve sanayi gelişmiştir. Bugurlan yakınlarında ve Krasni Holm'da petrol ve gaz, Mednogorsk'ta bakır, Halilovo'da demir cevheri, Novotroitsk ve Svetli'de nikel ve kobalt, Dombrovski'de kömür, Sol-Ilets'k'te de tuz çıkarılır. Bölgede demir-çelik ve petrokimya gibi ağır sanayi dalları gelişmiştir. Nüfus (1990 tah.) 2.183.000.

Orenburg, eskiden (1938-57) ÇKALOV, Rusya Federasyonu'nun batısındaki Orenburg yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Ural ve Sakmara ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. 1735'te, Ural ve Or ırmaklarının birleştiği yerde kurulmuş ve 1743'te bugünkü yerine taşınmıştır. Başlangıçta Ural Kazaklarının askeri merkezi olan kent, 1873'te Kuyshev demiryolunun tamamlanmasından sonra, Orta Asya'yla yapılan ticaretin artmasıyla birlikte önem kazandı. Günümüzde kentte sanayi ve tarım makinelerinin yanı sıra çeşitli tüketim malları ve gıda maddeleri de üretilir. Kentte öğretmen okulları ile tıp ve tarım enstitüleri vardır. Nüfus (1991 tah.) 556.500.

Orense, İspanya'nın kuzeybatısında, Galicia özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*) il. Yüzölçümü 7.278 km²'dir. Miño-Sil ırmak sisteminin suladığı ilin verimli vadilerinde mısır ve şaraplık üzüm yetiştirilir. Sil üzerinde hidroelektrik santrali kurulmuştur. Ribeiro bölgesi beyaz şarabıyla ünlüdür. Domuz besiciliği ve patates yetiştiriciliği de önem taşır. Kalay, tungsten ve granit madenciliği yapılan yörede kimya sanayisi gelişmiştir. Ayrıca özellikle yelkencilik ve balıkçılığa elverişli göller çevresinde turizm gelişmektedir. Bölgenin en yüksek noktası olan Trevinca Doruğu (2.030 m) İspanya'nın önde gelen kayak merkezlerinden biridir. Nüfus kırsal kesimde yoğunlaşmıştır. Başlıca büyük yerleşme, il merkezi Orense kentidir. Nüfus (1988 tah.) 435.823.

Orense, İspanya'nın kuzeybatısında, Galicia özerk bölgesine (*comunidad autónoma*) bağlı Orense ilinin merkezi kent. Miño Irmağının doğu kıyısında, La Coruña'nın güneydoğusunda yer alır. Adını, Romalıların Aquae Originis ya da Urentae olarak anılan ve günümüzde daha çok konutların gereksinimlerini karşılamada yararlanılan sıcak su kaynaklarından alır. 5-7. yüzyıllar arasında Suev Krallığı'nın yönetiminde kaldıktan sonra, 716'da Magripililer tarafından yıkıldı ve yaklaşık 877'de Asturias kralı III. Alfonso tarafından yeniden inşa edildi. Miño Irmağı üzerinde Piskopos Lorenzo tarafından 1230'da yaptırılan ve birçok kez

onarım gören köprü, yedi kemeri ve ayaklar arasındaki 45 m'lik uzunluğuyla İspanya'nın en ilginç köprülerinden biridir. Kent ortaçağ, 19. yüzyıl ve modern çağda gelişmiş üç kesimden oluşur. Ortaçağdan kalma malikâneler arasında Oca ile günümüzde kumarhane olarak kullanılan Valladares sayılabilir. 13. yüzyılda yeniden inşa edilmiş gotik katedraldeki (572) İsa Şapeli'nde (16. yy) bulunan çarşıya gerilmiş İsa heykeli bütün Galicia'da büyük saygı görür. Eski piskoposluk sarayı İl Arkeoloji Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Kentte bıkıhaneler, un fabrikaları, demir dökümhaneleri ve bazı hafif sanayi tesisleri vardır. Nüfus (1991) belediye, 101.623.

Oreopithecus, soyu tükenmiş maymun cinsi. Fosillerine Doğu Afrika'da Miyosen Bölümün (y. 26-7 milyon yıl önce) sonlarında, Avrupa'nın güneyinde Pliyosen Bölümün (y. 7-2,5 milyon yıl önce) başlarında oluşmuş çökellerde rastlanır. Özellikle Avrupa'nın kömür yataklarındaki eksiksiz ama iyice ezilmiş örneklerinden tanınan bu cins üyelerinin öbür maymunlarla olan ilişkileri belirsiz ve tartışmalıdır. Hem ilkel, hem gelişmiş özelliklerinin bulunması onları dar burunlu maymunlara olduğu kadar insansı maymunlara da yaklaştırmaktadır.

Oreopithecus üyeleri olasılıkla maymunların ana gelişim çizgisinden erken bir dönemde ayrılmış ve soyağacının bu dalında daha üstün yapı türler oluşmamıştır. **Oreopithecus** cinsi genellikle **Oreopithecidae** adı verilen ayrı bir insansı maymun familyası içinde sınıflandırılmaktadır. **Oreopithecus** üyeleri bataklık yörelerde yaşayan yaklaşık 1,2 m boyunda uzun kollu maymunlardı. Fosil bulgular ağırlıklarının 40 kg dolayında olduğunu göstermektedir. Kafatasları küçük, dişleri özelleşmişti. Olasılıkla yumuşak bitkilerle besleniyorlardı. Bu maymunların dik durup durmadıkları da kesinlik kazanmamıştır.

Oresme, Nicole, NICOLE D'ORESME olarak da bilinir (d. y. 1325, Allemagne - ö. 11 Temmuz 1382, Lisieux, Fransa), Aristotelesçi Fransız bilgin, iktisatçı ve Katolik din adamı. Modern matematik ve bilimin yanı sıra Fransız düzyazısının, özellikle bilimsel söz dağarcının gelişmesinin temellerini atmıştır. Paris'te ilahiyat okuduktan sonra, Paris Üniversitesi'ndeki Collège de Navarre'da 1348'den 1356'ya değin muhasebeci, 1361'e değin de belletmen olarak görev yaptı. Rouen'de piskoposluk kurulu üyesi (1362) ve başpapaz (1364) oldu. 1370'te Fransa kralı V. Charles'ın özel rahipliğine getirildi. Kral maliye alanında, Oresme'in kuramları doğrultusunda önemli değişiklikler yaptı. Oresme'e göre vergiler yasaya dayanmalı, sabit bir para sistemine bağlı ve sürekli olmalıydı. Belirli bir değerli metalin belirli bir ağırlığı olarak tanımlanan madeni paraların değeri ve geçerliliği de parayı çıkaran yetki kaynağının güvencesini taşımalıydı. Paralar prenze değil, kamuya ait olduğuna göre prensin paranın standartını, ağırlığını ya da iki metalin karışım oranını değiştirme hakkı yoktu. Oresme'in ekonomi politikası 14. yüzyılda yaygın biçimde kullanılan kredi ve tahvilleri dikkate alıyordu. Oresme'in V. Charles'ın isteği üzerine Aristoteles'in etik, siyaset ve iktisatla ilgili kitaplarının o dönemde kullanılan Latince metinlerinden yaptığı çeviriler (y. 1375) Fransız dilinin gelişmesine önemli katkıda bulundu. Oresme 1377'de Lisieux piskoposu seçildi.

Oresme'in matematik alanındaki çalışmaları daha sonra analitik geometrinin geliştiği zeminin oluşmasına yardımcı oldu. Değeri

bir başka değişkene bağlı bir değişkenin büyüklüğünün grafik yoluyla gösterilebileceğini savundu. Bu yöntem sistematik kuramsal temeli daha sonra René Descartes tarafından geliştirildi. Oresme, sabit ivmeyle hareket eden bir cismin verili bir sürede aldığı yolun, o cismin, sürenin tam ortasındaki hızıyla ivmesiz hareket ettiğinde alacağı yola eşit olduğunu belirten Merton teoremini geometrik yöntemle kanıtlayarak kinematige de büyük katkıda bulundu.

Oresme *Traité de la sphère* (Küre Üzerine İnceleme) ve *Liivre du ciel et du monde* (Gök ve Dünya Üzerine Kitap) adlı yapıtlarında, kendi geliştirdiği özgün bilimsel kavramları sergiledi. Kara büyüye ve münecimliğe karşı *Liivre de divinations*'u (Kehanetler Kitabı) yazdı. Birden fazla evrenin olabileceğini savunarak Aristoteles'e de karşı çıktı. Özellikle Aristoteles'in *Peri ouranou* (Gök Üzerine) adlı yapıtındaki, sabit bir yer kürenin çevresinde hareket eden gökler kuramına karşı geldi. 1484'te basıldıktan sonra 17. yüzyılda pek çok baskısı yapılan *De moneta* (y. 1360; Para Sistemi Üzerine) adlı ünlü incelemesi, madeni paraların değerinin düşürülmesine karşı yazılmıştı. Bu yapıtı dolayısıyla Oresme ortaçağın en büyük iktisatçısı sayılagelmıştır.

Orestes, Yunan mitolojisinde, Mykenai (ya da Argos) kralı Agamemnon ile Klytimestra'nın (Klytemnestra) oğlu. Homeros'a göre, Agamemnon Troya'dan dönüp karısının aşığı Aigisthos tarafından öldürüldüğünde kent dışında olan Orestes, delikanlılık yaşına gelince Aigisthos ve Klytimestra'yı öldürerek babasının intikamını alır. Ama bu davranış, çağının ahlak değerlerine aykırı olduğu için kınanır. Ozan Stesikhoros'a göre, Agamemnon öldürüldüğünde Orestes küçük bir çocuktur ve bakıcısı tarafından gizlice kaçırılarak

Orestes'i Areopagos Meclisi önünde belimleyen bir Yunan vazo resminden ayrıntı, İÖ 5. yy; Louvre Müzesi, Paris

Alinari-Art Resource/EB Inc.

kurtarılır. Klytimestra kendisini bekleyen sonu düşünce görür. Erinysler (Furialar), annesini öldüren Orestes'i bu cinayetten sonra rahatsız bırakmaz. Aiskhylos'un *Orestes*ia üçlemesinde Orestes Apollon'un emirlerine uyar; öldüğü söylentisini yayarak bir yabancı kimliğine bürünür ve annesini öldürdükten sonra Erinyslerden kurtulmak için Delphoi'ye sığınır. Gene Apollon'un isteğiyle Atina'ya gider ve Areopagos Meclisi'nde kendini savunur. Yargıncılar eşit olarak bölününce, Athena'nın oyuyla suçsuzluğuna karar verilir. Yatışmaları için Erinyslere de Eumenides (Hayırlı Tanrıçalar) sıfatı verilir.

Euripides'in *Iphigeneia en Taurois* (İÖ y. 413; *Iphigeneia Tauris*'te, 1963) adlı yapıtın-

da, Erinyslerin hoşnutsuzluğu önlenemez ve Apollon Orestes'e, Tauris'e giderek Artemis heykelini Atina'ya geri getirmesini emreder. Orestes, arkadaşı Pylades ile birlikte Tauris'e ulaşır, ama bütün yabancıların tanrıçaya kurban edilmesi yörenin geleneği olduğu için yakalanır. Kurban törenini yöneten rahibe Orestes'in kız kardeşi Iphigeneia'dır(*). Birbirlerini tanırlar ve heykeli de alarak hep birlikte kaçarlar. Orestes, babasından miras kalan krallığa Argos ve Lakedaimon'u da katar. Helena'yla Menelaos'un(*) kızı olan Hermione ile evlenir. Bir yılanın sokması sonucunda ölür.

Orestes'in öyküsü ilkçağda güzel sanatların ve edebiyatın en gözde konularından biriydi. Aiskhylos'un *Oresteia* adlı yapıtının ortaya koyduğu dramatik gücü Sophokles ve Euripides işledi. Yeniçağda birçok Batılı oyun yazarı öykünün çeşitli yönlerini işlediler. Bunlar arasında Voltaire'in *Oreste*, Goethe'nin *Iphigenie auf Tauris* (1779: *Iphigenie Tauris'te*, 1943), Eugene O'Neill'in *Mourning Becomes Electra* (1931; *Elektra'ya Yas Yaraşır*, 1960) ve Jean-Paul Sartre'in *Les Mouches* (1943; *Sinekler*, 1963, 1965) adlı yapıtları ile Gluck'un *Iphigénie en Tauride* (1779) ve Richard Strauss'un *Elektra* operaları sayılabilir.

Öresund, İsveççe ÖRESUND, Sjælland (Danimarka) ile Skåne (İsveç) arasında, Kattegat'ı Baltık Denizeine bağlayan boğaz. Kulen ve Falsterbo (İsveç) arasında uzunluğu 110 km'yi bulur. En dar kesimi kuzeyde Helsingör-Hälsingborg'dan (5 km) başlayarak güneyde Kopenhag-Malmö'ye (15 km) kadar 53 km boyunca uzanır. En sığ noktası 7 m derinliğindedir. Yüzey akıntısı Kattegat yönünde saatte 5-6 km hızla akar. Gelgit olayının hemen hiç yaşanmadığı boğazda, çok soğuk geçen kışlarda buzlanma gemi ulaşımını aksatabilir. Bir bölümü Kopenhag içinde kalan Amager, Ven ve Saltholme adaları boğazın sularını Drögden (batı) ve Flinterenden (doğu) kanallarına ayırır. Kopenhag ve Helsingör Danimarka yakasındaki, Malmö ve Hälsingborg ise İsveç yakasındaki başlıca limanlardır.

Kattegat'tan Baltık Denizeine ulaşmak için en kısa yol olan Öresund'un denetimi geçmişte ticari açıdan büyük önem taşıyordu. 1429-1657 arasında her iki kıyıyı da elinde tutan Danimarka boğazdan geçen bütün gemilerden vergi alıyordu. Skåne'nin 1658'de İsveç'e bağlanmasından sonra bile, Danimarka'nın Helsingör kıyısında bulunan Kronborg adlı büyük kale aracılığıyla 1857'ye değin vergi alma işlemi sürdürüldü. Öresund günümüzde dünyanın en işlek denizyollarından biridir.

Orff, Carl (d. 10 Temmuz 1895, Münih - ö. 29 Mart 1982, Münih, Batı Almanya), Alman besteci. Operaları ve dramatik yapıtlarının yanı sıra müzik eğitime getirdiği yeniliklerle de tanınır.

Münih Müzik Akademisi'nde öğrenim gördü. Ayrıca seçkin Alman bestecilerden Heinrich Kaminski'nin öğrencisi oldu. Daha sonra Münih, Mannheim ve Darmstadt'ta orkestra şefliği yaptı. Orkestra yönetme yöntemini ortaya koyduğu *Schulwerk* adlı el kitabını 1930'da yayımladı. Bazı 17. yüzyıl operalarını yayına hazırladı. 1937'de ortaçağ şiirlerinin yer aldığı bir yazmaya dayanarak dindişi *Carmina Burana* oratoryosunu besteledi. Bunu Yunan tiyatrosuyla ortaçağ gizem oyunlarından esinlenen ve *Carmina Burana* ile birlikte bir üçleme

oluşturan *Catulli Carmina* (1943; Catullus'un Şarkıları) ve *Trionfo di Afrodite* (1953; Aphrodite'nin Zaferi) gibi yapıtlar izledi. Orff'un öbür yapıtları arasında bir paskalya kantatı olan *Comedia di Christi Resurrectione* (1956; İsa'nın Göğe Çıkışı Komedi), İsa'nın doğuşunu anlatan *Ludus de nato infante mirificus* (1960; Mucize Bebeğin Doğuşu Oyunu) ve bir "müzik dram"lar üçlemesi olan *Antigonae* (1949; Antigone'ler), *Oedipus der Tyrann* (1959; Tiran Oidipus) ile *Prometheus* (1966) sayılabilir. Çocukların müzik eğitimi için geliştirdiği sistem daha çok grup alıştırma ve vurmali çalgıların çalınması yoluyla ritim duyarlılığını artırmaya dayanıyordu. Bu sistem sonradan yaygın biçimde benimsendi. Orff 1924'te Alman beden eğitimi uzmanı, öğretmen ve yazar Dorothee Günther ile birlikte beden eğitimi, dans ve müzik eğitimi veren Günther Okulu'nu kurdu.

orfizm, Fransızca ORPHISME, kübizm(*) akımı içinde renge öncelik tanyan eğilim. Adını 1912'de şair Guillaume Apollinaire koymuştur. Apollinaire orphic sözcüğüyle hem simgeci ressamların Paul Gauguin'in renk düzenlemesini anımsatarak kullandıkları orphic sanat terimine, hem de efsanevi

"Newton'un Renk Çarkları", František Kupka'nın bir yağlıboya çalışması, 1912; Philadelphia Sanat Müzesi Philadelphia Museum of Art

şair Orpheus'a gönderme yapmıştı. Orfizmin en önemli temsilcileri Robert Delaunay(*), Fernand Léger, Francis Picabia ve Marcel Duchamp idi. Delaunay ve karısı Sonia müziğe yaklaşma çabasıyla, gözle görünenin soyut renk uyumlarına dönüştürülmesi konusunda çalıştılar.

Renkle kübizmi birleştirmede Delaunay'ın yararlandığı kaynaklardan biri, kimyacı Michel-Eugène Chevreul'un *De la loi du contraste simultané des couleurs* (1839; Renklerin Eşzamanlı Karşıtlıkları Kuralı Üzerine) adlı kitabıydı. 1880'lerde yenizlenimci ressam Georges Seurat da bu kuramları kullanmıştı, ama Delaunay'ın farkı bu kuramları soyut bir anlatım doğrultusunda, renk ve ışık etkilerini bir nesneye bağlı olmaksızın uygulamasıydı. "Eşzamanlı Kompozisyon: Renk Çarkları" (1912-13, Modern Sanat Müzesi, New York) adlı orfist yapıtında Delaunay üst üste gelen renk çemberlerinin kendi ritim ve hareketlerine yer verdi.

Orfizme bağlı bir başka ressam da Paris'te yaşayan Çek asıllı František Kupka'ydı. Kupka 1912'de "Newton'un Renk Çarkları (İki Renkli Füg Çalışması)"nı (Philadelphia Sanat Müzesi) yaptığında bir olasılıkla Delaunay'ın renk çarkları üzerine yaptığı resimleri biliyordu.

1912'de Delaunay'ın Paris'teki atölyesini ziyaret eden August Macke, Franz Marc ve Paul Klee onun resimlerinden büyük ölçüde etkilendiler, bu etkiler sonraki yapıtlarına da yansdı. Orfizm Alman kübizminin gelişiminde de etkili oldu.

orfoz, hanilerin yer aldığı *Serranidae* familyasından birkaç iri yapılı balık türünün ortak adı. Atlas Okyanusunun ve Akdeniz'in genellikle kıyıya yakın, dibi taşlık yerlerinde yaşarlar. Haniler gibi gövdeleri yanlardan basık, başları iri, kuyruk yüzgeçleri geniştir. Sırtlarında 11 diken ışınlı tek bir yüzgeç bulunur. Sırt yüzgecinin yumuşak ışın sayısı türlere göre değişir. Türkiye'nin Ege Denizi ve Akdeniz kıyılarında görülen bu balıklardan *Epinephelus alexandrinus* en çok 140 cm, genellikle 30-70 cm uzunluğundadır. Sırt yüzgecinde 16-18 yumuşak ışın bulunur. Karın bölümü sarıdır. Kahverengi ya da sarımsı kahverengi olan sırt ve yanlarında balığın iyice irileşmesiyle birlikte kaybolabilen koyu renk 5-7 tane bant uzanır. Kuyruğunun uç kenan öbür türlerden farklı olarak içeriye doğru girintilidir. *E. guaza* türünün uzunluğu en çok 100 cm, genellikle 20-80 cm, sırt yüzgeci 13-16 yumuşak ışın, kuyruk yüzgecinin uç kenan dişbükü ve beyaz, vücudu kahverengi, gençlerde enine sıralar halinde beyaz lekelerle bezelidir. *E. guaza* önceki tür gibi, bazı yerlerde sarı hani adıyla tanınır. *E. caninus* türünün uzunluğu 150 cm'yi aşabilirse de genellikle 30-100 cm'dir. Sırt yüzgecinde 13-14 yumuşak ışın bulunur. Rengi kızıl kahverengiden grimsi mora kadar değişebilir. Vücudunda belirgin lekeler yoktur. Gözlerinin arkasından geriye doğru uzanan ikiye eğik koyu çizgi zamanla kaybolur. Dişleri öbür türlerden daha iridir. *Mycteroperca rubra* türünün uzunluğu 80 cm'yi aşmaz. Sırt yüzgeci 15-17 yumuşak ışın, sırtı kızıl kahverengi, yanları ve karın bölümü daha açık renk, vücudu dalgalı çizgiler ve beyaz lekelerle bezelidir.

org, bir körükle sağlanan basınçlı havanın çeşitli boylardaki bir dizi borudan geçme-

Bruckner orgu, 18. yy; St. Florian Manastır Kilisesi, Avusturya Toni Schneiders

siyle ses veren klavyeli çalgı. Aerofon sınıfının en önemli çalgılarından biridir. 2.000 yıldan fazla bir geçmişinde olan org bu uzun süre içinde teknik açıdan çok büyük

gelişmeler göstermiş, ama temel çalışma ilkelerinde önemli bir değişiklik olmamıştır. Yapıları bakımından bütün orglar üç temel parçaya ayrılır: Basıncı hava üreten bir düzeneç, üstünde boruların bulunduğu bir hava kasası ve bu borulara havanın girmesini sağlayan bir klavye. Orgun en temel biçimi yalnızca tek bir boru dizisi ya da takımından oluşur. Her boru için klavyede (manuel) bir tuş vardır. Ama genellikle orglarda birkaç boru takımıyla (register) birkaç klavye ve bir pedal takımı bulunur. Değişik uzunluk ve biçimlerdeki ağaç ya da metal boru takımlarına klavye ve pedal takımlarıyla komuta edilir. Borular çentikli ve dilli olmak üzere ikiye ayrılır.

Borular bir hava kasası üstünde sıralanmıştır. Bu kasa bir palet takımı aracılığıyla tuşlara bağlıdır ve mekanik olarak ya da elektrikle çalışan körüklerle beslenir. Her boru takımı manivela ya da elektrikli bir sürgüye bağlı bir düğme ile çalıştırılır. Bir borudan ses çıkarabilmek için çalgıcının, önce bir düğmeyi çekerek sürgünün deliklerini boruların döşeme üstündeki uçlarıyla aynı hizaya getirmesi gerekir. Tuşa basmak, o borunun altındaki paletin açılmasını sağlar, böylece hava dar kanaldan ve sürgü deliğinden geçerek boruya girer.

19. yüzyıla değin boru ile klavye arasındaki bağlantı yalnızca mekanik hareketle sağlanırdı; bu yöntem bugün de hâlâ yaygın olarak kullanılmaktadır. Mekanik yoldan sağlanan hareket borulu havayı, elektrikli havayı ve doğrudan doğruya elektriksel türde olur. Bir org genellikle bölmeler biçiminde düzenlenmiştir. Her bölmede, her biri klavyelerle denetlenen birkaç boru takımı bulunur. Ortalama bir repertuvardaki yapıları çalışabilmek için en az iki klavye ile pedal takımı gerekir. Büyük bir orgun, birbiri üstüne yerleştirilmiş, her biri çeşitli ton ve tını borularına komuta eden beş (bazen de daha fazla sayıda) klavyesi vardır.

Orgun bir özelliği de çalgıcıya, temel sese göre daha yüksek ya da daha alçak ses veren boruları birlikte kullanarak ses gürlüğünü ve tınısını değiştirebilme olanağı vermesidir. Bir orgdaki boruların uzunluğu 2 cm ile 9,5 m arasında değişir. Böyle bir orgdan dokuz oktavlık ses elde edilebilir.

Bilinen ilk org, İÖ 250'de İskenderiye'de Yunanlı Ktesibios'un yaptığı *hydraulos* tur. Bu alet su basıncıyla sağlanan havayla çalışıyordu. Körüklerle beslenen bir orga ilişkin ilk bilgi bundan yaklaşık 400 yıl sonrasına rastlar. 8. yüzyılda Avrupa'da çeşitli orglar üretilmekteydi. 10. yüzyıldan sonra da org kiliselerde iyice yaygınlaştı. Orgun gelişiminde en önemli aşama 15. ve 16. yüzyıllarda yaşandı; gerek ses niteliği, gerekse mekanik düzeneklerde ilerlemeler oldu, ulusal org yapımı okulları ortaya çıktı, 17. yüzyıl başlarına gelindiğinde, orgun temel öğelerinin hepsi iyice gelişmişti. Daha sonra gerçekleştirilenler, org müziğine tonal bir yapı kazandırılmasına yönelik tonal değişiklikler ya da teknolojik ilerlemelerdi.

En önemli org bestecisi olan Johann Sebastian Bach'ın yaşadığı yüksek barok dönemde başlıca iki org yapımı okulu varlığını sürdürmekteydi: Fransız okulu ile Alman ve Felemenk okulu. Bach'ın ölümünden sonra org yapımı yavaş yavaş gerilemeye başladı.

20. yüzyılda org yapımında klasik idealler yeniden canlandırıldığı gibi org da yeniden başlıca bir çalgı olarak görülmeye başlandı. 1934'te Laurens Hammond'ın ABD'de yaptığı elektronik org, az yer kaplaması ve ucuz maliyetiyle gerçek org karşısında yeni bir seçenek oluşturdu; ama sesi hiçbir zaman özgün org sesinin yerini tutamadı. Son

30 yılda elektronik alanındaki teknik gelişmelerin sonucunda boruları ve hava mekanizması bulunmayan, sesi elektronik osilatörlerle oluşturulan orglar ve çeşitli klavyeli çalgılar yapıldıysa da, bunlar yalnız pop müzikte ve film müziği gibi alanlarda tutuldu ve kullanıldı.

org mercanı (*Tubipora musica*), *Cnidaria* (knidiller) filumunun *Anthozoa* (mercanlar) sınıfından deniz hayvanı. Hint Okyanusu ve Büyük Okyanusun sığ sularında yaşayan bu mercan türü birbirine paralel kalıkerli borular biçiminde yukarıya doğru uzanan sert iskeletiyle ayırt edilir. İskelet parlak kırmızı, iskelet tarafından desteklenen uzun gövdeli poliplerin dokunaçları genellikle yeşildir. Yumuşak bölümler öldükten sonra geriye parlak renkli boru kitlesi kalır ve bu biçimiyle org borularına benzer.

organ, canlılarda belirli bir işlev üstlenecek biçimde uyarlanmış doku grubu. Üstün yapı hayvanlarda benzer fizyolojik işlevlere yönelik organlar bir araya gelerek sistemleri oluşturur; örneğin, yemekborusu, mide, bağırsaklar ve karaciğer sindirim sisteminin organlarıdır.

Üstün yapı hayvanların çoğunda 10 tane organ sistemi vardır. Vücut örtüsü (deri ve benzeri oluşumlar), iskelet, kas, sinir, iç salgı, sindirim, solunum, dolaşım, boşaltım ve üreme. Bu sistemler basit yapı hayvanlarda aşamalı olarak ortaya çıkar, üstün yapı hayvanlarda en üst karmaşıklık ve işlevsel özelleşme düzeyine erişir.

Bitkilerdeki başlıca organlar bitkinin beslenmesini sağlayan gövde, kök ve yapraklar ile çiçek, tohum ve spor gibi üreme organlarıdır. Hayvanlarda olduğu gibi bu organlar da canlının yaşamını sürdürmesini sağlayan temel işlevlerden sorumludur.

organ oluşumu, **ORGANOGENEZ** olarak da bilinir, embriyonun gelişimi sırasında, belirli bir biçimi olmayan bir hücre kütesinin bir organa dönüşümüyle sonuçlanan düzenli ve bütünlüğüne süreçler dizisi. Organ oluşumunun gerçekleştiği bölgedeki hücreler, bir organ taslağı oluşturmak üzere farklılaşır ve yer değiştirir. Organ oluşumu, organın kendine özgü nitelikleri belirgin olarak ortaya çıkıncaya değin sürer. Eşzamanlı olarak doku oluşumunun (histogenez) ortaya çıkmasıyla yapısal ve işlevsel olarak gelişimini tamamlamış bir organ oluşur. Organ oluşumunun tamamlanmasıyla, embriyonun evresi sona erer, canlıya bu aşamadan sonra dölüt (fetus) adı verilir. Ayrıca bak. doku oluşumu.

organ ve doku nakli, **DOKU NAKLI** ya da **TRANSPLANTASYON** olarak da bilinir, tıpta, vücudun bir bölümünün ya da bir organın doğal yerinden çıkarıldıktan sonra aynı ya da farklı bir bireyin vücudunda, aynı ya da farklı bir bölgeye yerleştirilmesi. Nakledilen doku parçası gref olarak adlandırılır. Nakledilen doku ya da organ alıcının kendi vücudundan çıkarıldıysa otopref, aynı türe ait başka bir canlıdan alındıysa homolog, farklı bir türden alındıysa heterogref olarak adlandırılır.

Canlı bir otoprefin gelişmesi nakledildiği bölgede yeterince besin almasına, başka bir deyişle, doku türlerinin çoğunda, nakilden hemen sonra yeterli kan dolaşımının sağlanmasına bağlıdır. Deri katmanlarının tümünü ya da bir bölümünü içeren deri parçaları ya da başka dokular uygun bir bölgeye nakledildikten kısa süre sonra yeni damar ağıyla kaplanır. Deri ve derialtı dokusundan alınan otoprefler nakil bölgesine, yeni dolaşım ağı oluşana değin kan damarları içeren bir sap bölümüyle yerleştirilebilir;

organ nakilleri de benzer teknikle ya da organın atardamarı ile toplardamarının nakledildiği bölgedeki uygun damarlara bağlanmasıyla gerçekleştirilir.

Homogrefler kural olarak alıcıda bağışık yanıtı yol açar ve bunun sonucunda birkaç gün ya da hafta içinde alıcının vücudu tarafından yok edilir. Alıcı ile vericinin dokuları birbirleriyle uyumluysa, nakledilen doku hiç kan damarı içermiyorsa (örn. kornea, kıkırdak), alıcı alkileştirici, anti-metabolit, kortikosteroid ya da siklosporin gibi bağışık yanıtı bastırıcı ilaç kullanıyorsa ya da alıcı yapay olarak verici dokusuna dayanıklı hale getirildiyse homogref uzun süre yıkıma uğramadan bütünlüğünü koruyabilir. Verici ve alıcı tek yumurta ikiziyse ya da hayvanlarda, tümüyle kendi aralarında çiftleşmiş bir soyun aynı eşeydeki bireyleriyse tam ya da tama yakın uyum sağlanabilir. Böylece bağışık yanıtı bastırıcı ilaçların kullanılması gerekmez. İlaçın gerekli olduğu durumlarda doku reddini önlemek için gerekli ilaç miktarı doku uyumunun derecesiyle ters orantılıdır. Heterogrefler sıklıkla homogreflerden daha kısa zamanda doku reddine yol açar ve bu yanıtı önlemek daha güçtür.

Cerrahide deri, kemik ve kıkırdak otoprefleri çok yaygın olarak kullanılır. Deri nakli, özellikle derin yanıkların tedavisinde büyük önem taşır. Gref genellikle deri katmanlarının yalnız bir bölümünü içerdiğinden gref alınan bölgedeki yara kısa zamanda iyileşir. Deri homogrefleri nakledildikten sonra ancak birkaç hafta bütünlüğünü koruyabilirse de, yaygın yanıklarda acil tedavi amacıyla uygulanır. Hastanın genel durumu düzeldikten sonra homogrefler çıkarılarak kendi vücudunun sağlam bölgelerinden alınan otoprefler bunların yerine konur. Ortopedi-de kullanılan kemik homogreflerindeki canlı hücreler genellikle alıcının vücudunda reddedilir; bununla birlikte hücre içermeyen ve tepkimeye yol açmayan destek dokusu temel bir iskelet yapısı oluşturarak yeni kemik oluşumunun başlamasını kolaylaştırır. Serbest sinir nakli de yapılabilir; bunun için yerinden çıkarılması bireyi fazla etkilemeyen küçük duyu sinir liflerinden oluşan demetler kullanılır.

Çok ağır yaralanmalarda el ve kol nakli de birkaç hastada başarıyla denenmiştir. Ayak ve bacak nakli, hasta mekanik bir protezle çok daha rahat hareket edebileceği için pek anlamlı görünmemektedir. Kanseri ve başka hastalıkların cerrahi tedavisinde sindirim kanalının hastalıklı bölümü çıkarıldıktan sonra yerine saplı mide ya da bağırsak grefleri nakledilebilir. İdrar yolları hastalıklarında da benzeri girişimler uygulanır.

Birçok kornea hastalığında görme kusurunun ortadan kaldırılması amacıyla kornea nakli yapılır. Gref kornea katmanlarının tümünü ya da bir bölümünü içerebilir. Alıcıdan çıkarılan kornea dokusuna kan damarı karışmadığı sürece doku reddi ya da yeni korneada bulanıklık görülmez.

Öbür doku ya da organlardan alınan homogreflerde genellikle alıcı ile vericinin dokularının birbirine uygun olması gerekir; ayrıca doku reddi olasılığını ortadan kaldırmak için bağışık yanıtı bastırıcı ilaçlar kullanılır. Kan naklinde olduğu gibi, alıcı ile vericinin alyuvarlarının ABO sistemine göre birbirleriyle uyum sağlaması gerekir. Ne var ki, doku reddinin olmaması için alıcı ile vericinin doku uyum antijenlerinin de uyması gereklidir. Bu antijenlerin en önemli grubunu oluşturan HLA (İngilizce *Human leukocyte group A*: "İnsan akyuvar A grubu")

sistemi doku reddine neden olan başlıca etkindir. HLA uyumunun araştırılması için alıcı ve vericiden alınan lenfositler bir dizi deneyden geçirilir.

Kemik iliği homogreftleri aplastik kansızlık ya da doğuştan bağışıklık yetersizliği sendromu olanlarda ve bazı lösemi türlerinde tedavi amacıyla kullanılır. Nakledilen kemik iliği dokusunda bağışıklık açısından etkin hücreler olabileceğinden alıcının dokularına zarar verme tehlikesi vardır. Çoğu zaman ölüme neden olan bu greft-konak tepkimesi kemik iliği nakillerinde karşılaşılan en önemli komplikasyonlardan biridir.

Böbrek nakillerinde canlı vericilerden olduğu kadar ölmüş birisinden alınan böbrek de kullanılır. Bu durumda organ ölümünden çok kısa bir süre sonra vücuttan çıkarılmaktadır; buna karşılık, soğutma ve başka teknikler yardımıyla vericinin vücutundan çıkarıldıktan sonra saatlerce bekletilebilir. Karaciğer nakli teknik açıdan son derece zordur. Alıcının yaşamını sürdürebilmesi için nakledilen karaciğerin vücutuna aktarıldığı dakikalarda işlev görmeye başlaması gereklidir. Öte yandan doku reddi böbrek naklinde olduğundan daha kolayca engellenebilir. Kalp nakli, hastanın yaşamı nakledilen organın derhal çalışmaya başlamasına bağlı olduğundan karaciğer nakline benzerse de teknik açıdan daha kolaydır. Buna karşılık, doku reddini erken dönemde fark etmek çok güç, önüne geçmek de karaciğer naklinde olduğundan daha zordur. İnsandan insana başarıyla nakledilen öbür organlardan bazıları pankreas ve akciğerlerdir. Akciğer nakli kalp nakliyle birlikte yapılırsa daha başarılı olabilir.

Bağışık yanıtı baskı altına alan siklosporin adlı ilacın bulunması vücutun enfeksiyonlarla mücadele yeteneğini azaltmadan doku reddi olasılığını azaltmış, organ naklini kolaylaştırmıştır. Yüksek düzeyde özgünleşmiş monoklonal antikorların geliştirilmesi, bu antikorların doku reddinden sorumlu bağışıklık sistemi hücrelerine yöneltilip hücrelerin devre dışı bırakılmasını gündeme getirmiş ve organ nakli konusunda yeni umutlar doğmasına yol açmıştır. *Ayrıca bak. böbrek nakli; deri nakli; kalp nakli.*

organ yokluğu, embriyon gelişimindeki bir bozukluk sonucunda bir organ ya da oluşumun eksikliği. Beyin dokusunun hiç gelişmemesi (anensefali) gibi bazı durumlarda bireyin yaşama olasılığı hiç yoktur. Vücutta çiftler halinde bulunan organlardan (örn. böbrek, yumurtalık, erbezi) birinin yokluğu normal işlevlerde önemsenmeyecek düzeyde bir aksamaya yol açar. İç organların yokluğu dışında kol ve bacaklardaki uzun kemiklerin yokluğu da görülebilir.

Organ yokluğunun nedeni, embriyon evresinde söz konusu organın kaynaklandığı dokunun ya da çevresindeki dokuların eksik olmasıdır. Gelişimin belirli evrelerinde bir yapı başka bir yapının oluşumunu başlatır; birinci yapının ortadan kalkması ikincinin hiç oluşmamasına yol açar. Bazı vakalar, gebelik sırasında alınan bazı kimyasal maddelerin embriyon ya da dölütü etkilemesine bağlanmıştır.

Organ yokluğu sendromları sıklıkla birkaç oluşum bozukluğuna birden kapsar. Örneğin, böbrek yokluğunda genellikle idrar boruları da oluşmamıştır, üreme organlarında da bir bozukluk vardır. Tek başına idrar kesesi ya da karnış yokluğuna çok ender rastlanır; bunlar da genellikle başka bozuklukla ve üreme sistemi bozukluklarıyla birlik-

te görülür. Akciğer yokluğu tek taraflı olabilir, görece olarak sık görülür; çift taraflı vakalarda genellikle kalp de gelişmemiştir.

organimsi mimarlık, organik mimarlık adıyla bilinen çağdaş mimarlık düşüncelerini daha ileri götüren yaklaşım. ABD'li mimarların yakınlık duyduğu organik mimarlığa karşılık Avrupalı mimarlarca geliştirilmiştir. Alman mimar Hugo Häring(*) sözleri ve uygulamalarıyla, bu konuyu ilk kez 19. yüzyılda dile getirmiş olan L. H. Sullivan'ın düşüncelerini daha ileri götürdü. Häring yapının insanın ikinci derisi olduğunu söylüyor, hafif yapıyı yöntemleriyle yumuşak ve esnek yapı malzemelerinin kullanılacağı yeni teknikler sayesinde bir yapının artık dört köşeli yapılmasının gerekmeceğini, evlerin birer "konut organı" olarak düzenlenmesini sağlayacak biçimlendirmelerin mümkün olacağını düşünüyordu.

Organimsi mimarlığın bir başka uygulamasını da bilim adamı, sanatçı ve yayıncı Rudolf Steiner gerçekleştirdi. E. A. Karl Stockmeyer, Schmidt-Curtius ve Ernst Aisenpreis gibi mimarlarla birlikte çalışan Steiner, 1924-28 arasında İsviçre'nin Dornach kentinde yaptırdığı bir okul yapısında neredeyse dışavurumcu bir biçimlendirme anlayışı uygulamıştı. Goethenaum II (1913'te yapılan Goethenaum 1922'de yapılmış) adını taşıyan bu yapıda Steiner'in antropozofik dünya görüşüne uygun yumuşak, köşesiz biçimler kullanılmıştı. Bu yaklaşımın yapıda daha ileride gerekli olacak değişiklikleri engellemediği, hatta bu tür çalışmaları kolaylaştırdığının gözlenmesi, yapıları insanın bir uzantısı olarak gören organimsi mimarlık yandaşlarının Goethenaum'u benimsemesine yol açtı.

Daha sonraları Hans Scharoun gibi mimarların daha çok biçimci açıdan yorumladıkları organimsi mimarlık düşünceleri büyük bir yaygınlık kazandı.

organik bileşikler, bir ya da daha çok karbon atomunun başta hidrojen, oksijen ya da azot olmak üzere öbür elementlerin atomlarına bağlanmasıyla (ortaklaşım bağı) oluşan kimyasal bileşiklerin sınıfı. Karbürler, karbonatlar ve siyanürler gibi karbon içeren bazı bileşikler bu sınıfta yer almaz. *Ayrıca bak. kimyasal bileşikler.*

organik bütünlük, edebiyatta, ilk kez Platon'un *Phaidros*, *Gorgias* ve *Politeia* (*Devlet*) adlı yapıtlarında ortaya atıldığı, daha sonra Aristoteles tarafından tanımlanan yapısal ilke. Aristoteles'in yapıtlarında sürekli yinelenen biyolojik gelişme eğretilemesine benzer bir konu ve anlatım tutarlılığı öngörür. Bu ilkeye göre, bir anlatı ya da oyunda eylem, "herhangi birinin çıkarılması ya da sırasının değiştirilmesi durumunda bütünlüğü bozacak kadar birbirine bağlı, tam bir bütün" oluşturan olaylar zinciridir. Organik bütünlük ilkesi, sanatın alışlagelmiş ve standart edebi türlere uymak zorunda olduğu anlayışına karşıdır: Sanat bir özden gelerek kendi biçimini bulmuştur ve sanatçının süsleme amacıyla ya da zekâsı ve duygularıyla bu doğal gelişmeye müdahale etmemesi gerekir.

Organik bütünlük ilkesi Alman romantik şairlerince de önemsenmiş, Henry James de *The Art of Fiction* (1884; Kurmaca Sanatı) adlı yapıtında romanın organik bütünlüğü olması gerektiğini savunmuştur.

organik kimya, KARBON KİMYASI olarak da bilinir, karbon bileşiklerini konu edinen kimya dalı. Ayrıca hidrojen, oksijen, kükürt, azot, fosfor ve klor gibi başka elementleri içeren karbon bileşikleri de orga-

nik kimyanın konuları arasında yer alır. *Karş. inorganik kimya.*

organik mimarlık, yapıların biçimlenişinde, işlevleri ve çevreleriyle ilişkileri bakımından doğal organizmalardaki uyum ve yetkinliği çıkış noktası alan çağdaş mimarlık akımı. Doğadaki varlıkların biçimleriyle işlevleri arasındaki uyum eski çağlardan beri insanların ilgisini çekmişti. Bitkilere benzetilen sütun başlıkları, doğada rastlanılan oranlarla kurulan yapılar bunlar arasında sayılabilir. Rönesans döneminde de Vasari gibi mimarlığın insan vücuduna benzetilmesi gerektiğini söyleyen, Michelangelo gibi insan vücudunu tanımanın mimarlığa daha iyi anlamaya yardımcı olacağını düşünen mimarlar oldu.

19. yüzyılda yapıyı işlevlerine göre düzenlemeye yönelik yaklaşımların temsilcileri, düşüncelerini açıklamak için doğal oluşumları örnek gösterdiler. ABD'li L. H. Sullivan bir yapıyı, kökü, gövdesi ve çiçekleri olan bir ağaca benzetmişti. Buna göre yapının temeli ağacın köküne, kendisi gövdesine, süslemeleri de çiçeklerine karşılık geliyordu. 20. yüzyıl başlarında yaşamış olan İspanyol mimar Antonio Gaudí ise bazı yapılarının taşıyıcı öğelerini ağaç gövdelerini ya da kemikleri anımsatacak biçimde biçimlendirmişti.

Ama organik mimarlık akımının öncüsü ABD'li Frank Lloyd Wright'tır(*). Wright bir yapıyı ağaç yapan, ağacı da bir mimarlık yapıtı durumuna getiren koşulların araştırılması gerektiğini öne sürüyordu. Mimarlıkta önemli olan, doğayı olduğu gibi kopya etmek yerine, onun kurallarına uygun, kendi içinde uyumlu ve tutarlı bir bütün yaratmaktır. Bir yapının gerçeği iç mekânındaydı, bu nedenle de içinde yaşayacak insanların eylemlerinin ön plana geçeceği biçimde yaratılmıyordu. Wright uygulamalarında da işlevleri en iyi biçimde karşılayacak biçimler oluşturmaya, doğal malzemeler kullanarak yapılarını içinde bulundukları çevrenin doğal bir parçası durumuna getirmeye çalıştı.

Avrupa'da da H. van de Velde ve E. Mendelsohn benzer bir biçimlendirme anlayışının temsilcisi oldular. Alman mimar H. Scharoun ise bu düşünceleri daha da ileri götürerek organimsi mimarlık akımını yaydı. İtalyan mimar B. Zevi de organik mimarlık düşüncelerinin kuramsal alandaki savunucularındandı.

organik tarım, gerek gübreleme işlemlerinde, gerekse zararlıların denetiminde kimyasal gübreler ve ilaçlar yerine biyolojik yöntemlerden yararlanılan tarım sistemi. Bu sistemin savunucuları kimyasal gübrelerin ve zararlılara karşı kullanılan ilaçların insan sağlığında ve çevrede yol açtıkları zararlara ve ayrıca bunların verimli bir tarım için mutlaka gerekli olmadığına dikkat çekerek.

Çağdaş kimyasal tarım tekniklerini dışlayan organik tarım uygulamaları ilk olarak 1930'larda İngiliz tarım uzmanı Sir Albert Howard'ın önderliğinde başladı. Howard, insanların yaşadıkları çevreden kaynaklanan organik atıkların toprağa katılarak yeniden bitki ve hayvanların beslenmesinde kullanılabileceğini ortaya koydu. Dünyadaki pek çok tarım bölgesinde uygulanan bu yöntemde hayvan gübresi, insan dışkı, çöpler, saman ve bitkisel artıklar gibi çeşitli organik maddeler kullanılarak toprağın yapısı ve nem tutma yeteneği iyileştirilir, besleyiciliği artırılır.

Zararlılara karşı yürütülen biyolojik savaşta ise dönüşümlü tarım, ekim nöbeti, dayanıklı türlerin yetiştirilmesi gibi koruyucu yöntemlerin yanı sıra bu zararlıları yok

eden böcek ya da başka hayvanlardan da yararlanılır. Petrol kökenli sıvı yakıtlarla çalışan motorlu araçların öbür tarım yöntemlerine göre çok daha az kullanıldığı bu yöntem küçük miktarlarda çok çeşitli ürün yetiştirmeye uygun olan ve daha çok insan emeği gerektiren bir tarım sistemidir.

Organize Sanayi Bölgeleri (OSB), sanayi yatırımlarını özendirme ve sanayi üretiminin artmasını sağlamak amacıyla oluşturulan büyük sanayi alanlarına verilen ad.

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün tanımına göre OSB birbirine uyumlu üretimde bulunan küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının ortak altyapı hizmetlerinden yararlanmak üzere belirli bir alanda ve standart fabrika binaları içinde planlı biçimde toplanmasıdır. Burada 100'den az işçi çalıştıran birimler küçük, 100-2.000 arasında işçi çalıştıranlarsa orta ölçekli sanayi kuruluşları olarak kabul edilir. Sanayinin geliştirilmesinde ve kentsel yerleşme düzeninin denetlenmesinde bir araç olarak ortaya çıkan OSB Türkiye'de ilk kez 1961-62'de Bursa'da uygulamaya kondu. 1963'ten sonra beş yıllık kalkınma planlarında ve yıllık programlarda dengeleşme bölgesel gelişmenin ve hızlı kentleşmenin yol açtığı sorunların çözümünde bir araç olarak benimsendi; Konya, Manisa, Gaziantep, Eskişehir gibi il merkezlerinde de OSB kuruldu. OSB'den sanayiye az gelişmiş bölgelere doğru yaygınlaştırmak ve dağınık, düzensiz sanayi kuruluşlarını planlı bir yerleşme düzeni içinde toplulaştırmak amacıyla yararlanıldı. OSB'nin kurulması, amiricilere kredi verilmesi, kredinin geri ödenmesi ve harcanan fonların denetimi gibi konularda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (bugün Sanayi ve Ticaret Bakanlığı) yetkili kılındı. 31 Ocak 1982'de yayımlanan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Fonlar Yönetmeliği ile OSB ve küçük sanayi siteleri parasal açıdan aynı fon ve yönetmeliğe bağlandı.

organogenez bak. organ oluşumu

organometal bileşikler, moleküllerinde metal atomlarına bağlı karbon atomları içeren kimyasal bileşikler. Metal karbonatlar gibi iyon bağıyla bağlanmış inorganik tuzlar ve organik asitler bu sınıfta yer almazlar. En iyi bilinen organometal bileşiği vuruntuyu önlemek amacıyla benzine katılan tetraetil kurşundur. Silikon polimerleri ise sanayi çapında üretilen organometal bileşikleridir.

Organometal bileşikler, kimya biliminin gelişmesinde önemli rol oynayan çok sayıda maddeyi içeren geniş bir grup oluşturur. Bunların büyük çoğunluğu katalizör ve aramaddeler olarak kullanılır.

Organometal bileşiklerindeki metaller üç tip olabilir: 1) Periyodik tablonun ana grup adı verilen grubunda yer alan, magnezyum ve lityum gibi kimyasal bakımdan etkin metaller, 2) geçiş elementleri grubunu oluşturan metaller, 3) silisyum ve bor gibi kısmen metal özelliği gösteren metaller.

Organometal bileşiklerindeki karbon içeren gruplar, basit hidrokarbonlar (yalnızca hidrojen ve karbondan oluşurlar), doymamış hidrokarbonlar (karbon atomları arasında çoklu bağlar bulunur), aromatik hidrokarbonlar (özellikle çok kararlı çoklu bağlar içeren gruplar), karbon ve hidrojen dışında başka elementler de içeren (örneğin azot ve oksijen) hidrokarbonlar olabilir. Metal atomları ve karbon monoksit birimleri içeren metal karbonil bileşikler ile metaller ve çoklu bağlarla bağlanmış azot-karbon grupları içeren metal izosiyanoürler ise hem organometal bileşikler olarak hem de düzenleşim bileşikler olarak kabul edilir.

Organometal bileşiklerinin fiziksel ve kimyasal özellikleri çok değişkendir. Bileşiklerin büyük bölümü, özellikle halkalı yapıda olanlar ya da aromatik hidrokarbonlar içerenler katı haldedir. Ayrıca sıvı ya da gaz halinde bulunanları da vardır. Organometal bileşiklerin ısıya ve yükseltgenmeye karşı dayanıklılıkları da çok değişiktir. Ferrosen ve kalayın alkil türevleri gibi çok kararlı olanların yanı sıra, alkilpotasyum, alkilalüminyum gibi aniden alev alan pek çok organometal bileşiği de vardır. Bu bileşiklerin çoğu, özellikle de uçucu olanları oldukça zehirlidir.

Organometal bileşiklerinin özellikleri büyük ölçüde karbon-metal bağlarının türüne bağlıdır. Bu bağlardan bazıları, tetraetil kurşunda $[(C_2H_5)_4Pb]$ olduğu gibi, elektron çiftlerinin her iki atom arasında paylaşıldığı normal ortaklaşım bağlarıdır. Bazıları, etil potasyumda $(K^+C_2H_5^-)$ olduğu gibi elektron çiftini yalnızca bir atomun sağladığı iyon bağı türündendir. Etillityum $[(C_2H_5)_2Li]$ gibi bazı hafif metallerin polimer yapıları türlerinden, iki atom yerine bir atom grubunun bağlandığı çokmerkezli ortaklaşım bağları vardır. Ferrosendeki $[(C_5H_5)_2Fe]$ bağları ise π -yörüngemsilerinin birbiri üzerine geldiği alıcı-verici bağlardır.

Metal atomları karbon atomlarıyla ortaklaşım bağı oluşturduğunda çoğunlukla elektronlar eşit olarak paylaşılır. Bunun sonucunda da bağ kutuplanır, yani bir uç öbürüne göre daha eksi elektrik yüklü olur. Kutuplanma derecesi metal atomlarının elektronları bağlama kuvvetine bağlıdır. Organometal bileşiklerinin kutuplanma gücü, bağın hemen hemen iyon bağına benzediği metil potasyumdan, karbonla çok az bir kutuplanmayla bağlanan organokurşuna kadar değişir.

Organometal bileşiklerinin çoğu, bağ kutuplanması nedeniyle çok tepkindir ve kimyasal bileşimlerde önemli rol oynarlar. Örneğin organolityum ve organobor bileşiklerinin yanı sıra organomagnezyum halojenürler de organik maddelerin bileşiminde yaygın olarak kullanılır. Ayrıca alüminyum alkoller de organik bileşimlerde kullanılan maddelerdir ve tıtan tuzlarıyla birlikte kullanıldığında etilen ve propilen gibi doymamış hidrokarbonların polimerleşmesinde katalizör işlevi görürler.

Kurşun, kalay ve cıvalı organometal bileşiklerinin hepsi sanayi açısından önemli maddelerdir. Örneğin pek çok organokalay bileşiği eczacılık ürünlerinde, böcek ilaçlarında, polivinil klorür karartılaştırıcılarında ve alev almayı önleyici maddelerde kullanılır. Metil cıva bileşiği ise çok zehirli olması nedeniyle önemli çevre kirliliği sorunları yaratmıştır ve kimya fabrikalarından göller, ırmaklara ve denizlere atılması çok sıkı biçimde denetlenir. Sanayi çapında üretilen başlıca organokurşun bileşiği olan tetraetil kurşun da çevre kirliliğine neden olmaktadır. Motorlarda yandığında atmosfere kurşun tanecekleri saldıgından son yıllarda benzine daha az katılmaktadır.

Geçiş metallerinden elde edilen organometal bileşikler sanayide doğrudan kullanılmamakla birlikte aramaddeler ve katalizör olarak çok değerlidirler. Bir geçiş metali ile karbon-karbon çift bağını oluşturan elektronlar arasındaki tepkime bazı bileşimlerin oluşmasına yol açar. Örneğin tıtan-alüminyum alkil katalizörlerin davranış mekanizmasında büyük rol olasılıkla tıtan atomları ile hidrokarbonların çift bağı arasındaki etkileşim söz konusudur.

Karbon monoksit görece geçiş metaliyle kolayca tepkimeye girerek metal karbonil oluşturur. Bunlardan uçucu bir nikel bileşiği olan nikel-tetrakarbonil ilk bulunan

metal karbonil bileşiklerindendir ve nikel arıtma işlemlerinde büyük önem taşır. Metal karbonillerden petrokimya sanayisindeki pek çok tepkimede katalizör olarak yararlanır.

organum (Latince "org"), çoğulu **ORGANA**. başlangıçta herhangi bir müzik aleti, daha sonra yalnızca org için kullanılan ad. Kalıcı anlamını ortaçağda ilk çoksesliliğin adı olarak kazandı. Bu çokseslilik Gregorius dinsel ezgisine dörtlü ya da beşli aralıktan bir ezginin katılması ile elde ediliyordu. *Musica Enchiriadis* (y. 900; Müzik Elkitabı) adlı çalışmada rastlanan en erken yazılı organum, notaya karşı nota olarak eşzamanlı ilerleyen iki melodi çizgisinden oluşuyordu. Bazen ikinci bir ses (*vox organalis*) dinsel ezgiyi ya da temel sesi (*vox principalis*) bir dörtlü ya da beşli alttan (örn. *Do*'nun altındaki *Sol* ya da *Fa*'dan) tekrarlıyordu. Daha başka örneklerde iki ses ilk önce eşsesli (ünison) olarak başlıyor, sonra bu sesler birbirinden ayrılarak aralıklar gittikçe büyüyordu; dörtlü ya da beşli aralığa ulaştıktan sonra da paralel bir biçimde devam ediyordu. Her iki ezgi de oktavdan tekrarlanabiliyordu.

İkinci sesin temel sesle paralel yürümesi ilkesi sonraları yerini daha ileri organum biçimlerine bıraktı. Bu durumda ikinci ses temel sesle, gene notaya karşı nota biçiminde (yani aynı ritimle) hareket ediyordu, ama daha özgür bir yapıya sahipti. Son olarak da, İspanya'da Santiago de Compostela ve Fransa'da Limoges'daki Saint-Martial manastırlarında önemli bir ilke oluştu. Buna göre, düz şarkı tenor partisinin üstünde olmak üzere son derece süslü ikinci bir melodi (*duplum*) besteleniyordu.

Bu yeni melismalı (bir hecede birden çok nota bulunan) organum Paris'teki Notre-Dame okuluna bağlı bestecilerin yapıtlarında olgunluk çağına ulaştı. Missa Gradualeleri, Alleluiaları ve Responsoriumları için dinsel ezgiler besteleyen ve belki de adıyla bilinen ilk besteci olan Léonin (ya da Leoninus) bunları *Magnus liber organi* (y. 1170; Büyük Organum Kitabı) adlı yapıtında derledi.

Notre-Dame organumunda asıl organum üslubu, *discantus* bölümleriyle dönüşümlü olarak seslendirilir. Bu bölümlerde her iki melodi, ortaçağın son döneminin ritmik modlar sisteminin (*bak. ritmik mod*) üçlü kalıplarına uygun bir biçimde ilerler.

Léonin'in iki ses partili besteleri yerlerini hızla Pérotin'in ritim açısından daha derli toplu olan üç ya da dört partili organumlarına bıraktı. Çokseslilik gelişip karmaşılaştıkça organum çoksesliliği anlatan bir sözcük olmaktan çıktı.

orgazm, cinsel heyecanın artışı, cinsel gerginliğin azalması, vücut kaslarının gevşemesi ve bunlara eşlik eden doyum duygusuyla ortaya çıkan fizyolojik süreç.

İnsanda erkek ve kadın orgazmları arasında belirgin farklar vardır. Kadında orgazm süreci çok daha kolay kesintiye uğrayabilir; dolyolunun alt bölümündeki kaslardan kaynaklanan kasılmalar, erkekte prostat ve siyek kaslarının kasılmalarından daha uzun sürer. Buna karşılık erkekte orgazm birlikte kamıştan dışarı ersuyu atılır. Orgazmdan sonraki gevşeme döneminde erkek birkaç saate varan bir süre yeniden uyanılmazken kadında gevşeme döneminde de cinsel uyanılma ve art arda birkaç orgazm gerçekleşebilir. Kadında ve erkekte yeterli cinsel uyanıya karşın orgazm olamama en sık görülen cinsel işlev bozukluklarından.

Ayrıca bak. cinsel birleşme; cinsel işlev bozukluğu.

Orgueil göktaşı, göktaşlarında rastlanan organik malzemelerin yerötesinde canlı yaşamın bulunduğuna ilişkin kanıt oluşturup oluşturamayacağı yolundaki tartışmalara hız kazandıran gökcismi. 14 Mayıs 1864'te Fransa'da Toulouse yakınlarındaki Orgueil köyü civarına bir göktaşı düşmüş ve yerden 20 kadar karbonlu kondrit (kumlu göktaşı) parçası toplanmış. Taşlar üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda göktaşının hidrojen, karbon ve oksijen içerdiği belirlenmiş ve malzemenin yapısının, Yer'de canlı maddelerden türeyen turba ve linyiti andırıldığı saptanmış. Ne var ki, bugüne değin ne Orgueil göktaşında, ne de daha sonra bulunan göktaşlarında rastlanan organik maddelerin kaynağı belirlenebilmiştir.

1962'de, o güne değin bir müzede kapalı bir bölmede korunan Orgueil göktaşı parçaları üzerinde başlatılan yeni bir araştırma, ilginç bir şakanın açığa çıkartılmasıyla sonuçlandı. Bu kez örneğin içine gömülü halde tohuma, Avrupa'da yetişen bir kamış türü olan *Juncus conglomeratus* parçalarına ve çakıl ve kömür kırıntılarına rastlanmıştır. Örneğin içine bu maddeleri kimin, nasıl yerleştirdiği hiç anlaşılmadı, ama bu aldatmacanın 1864'te Fransa'da yayınlanan tartışmalarla ilişkili olduğu kesinlik kazandı.

Orhan, ORHAN BEY ya da ORHAN GAZİ olarak da bilinir (d. y. 1281, Söğüt, Bilecik - ö. y. 1360, Bursa), Osmanlı beyi (1324/26 - y. 1360). Rumeli ve Anadolu'da giriştiği fetihlerle beyliğin sınırlarını genişletmiş, Osmanlı Devleti'nin ilk kurumlarını oluşturmuştur.

Orhan, Konstantin Kapıdağlı'nın bir resmi; 18. yy sonu, 19. yy başı; Topkapı Sarayı Müzesi Hayati Tezel Koleksiyonu

Osmanlı Devleti'nin kurucusu I. Osman (Osman Gazi) ile Ömer Bey adlı bir Türkmenin kızı olan Mal (ya da Malhun) Hatun'un oğuydu. Çocukluğu ve gençliği hakkında kesin bilgi yoktur. Kaynaklarda verilen doğum tarihi de 1277-88 arasında değişir. 1298'de Bilecik ve Yarhisar'ın fethine katılan Orhan Bey, Bizans'ın Yarhisar tekkurunun bu savaşta tutsak edilen kızı Holophira (sonradan Nilüfer Hatun) ile evlendi. 1301'de Sultanözü'nün (Karacahisar) yönetimini üstlendi. Nikaia (İznik) ve yöresine yapılan akınlara katıldı. Karacahisar'ı Germiyan-ogulları ve Candaroğullarının saldırılarına

karşı başarıyla savundu. 1317'de, kendisine lalalık etmiş olan Akçakoca Bey ve Harmanakaya (bugün Mihalga, Bilecik) tekfuryken sonradan Müslüman olan Köse Mihâl ile birlikte Sakarya Vadisi ve Marmara Denizi arasındaki bölgenin fethiyle görevlendirildi. Akyazı, Sapanca, Geyve ve yörelerinin alınmasında önemli rol oynadı. 1320'den sonra, iyice yaşlanmış ve sağlığı bozulmuş olan babasına vekâlet etti; 1321'de Mudanya'yı fethetti. Ardından uzun süreli kuşatmalara karşın alınamamış olan Bursa'nın fethiyle görevlendirildi. 1324'te bey ilan edildi, 1325'te Atranos'u (bugün Orhanlı, Bursa) aldı. Ertesi yıl Bursa'yı teslim alarak görkemli bir törenle kente girdi ve burayı başkent yaptı. Ama kent, ancak Nikaia (İznik) ile Nikomedeia'nın (İzmit) ele geçirilmesinden sonra devletin kalıcı merkezi oldu. Bu dönemde değin Bursa'nın yönetimini beysanacağı olarak Orhan'ın oğlu Murad (sonradan I. Murad) yürüttü.

Marmara Bölgesi'ndeki akın ve kuşatmalara hız veren Orhan Bey 1329'da Nikaia'yı kuşattı ve kenti kurtarmak için gelen Bizans kuvvetlerini Pelekanon'da (Darica yakınları) yenilgiye uğrattı. Ardından Nikaia'yı teslim aldı (1330/31) ve kenti bir süre için beyliğin merkezi yaptı. Daha sonra Taraklı, Mudurnu ve Göynük'ü, 1333'te Gemlik'i, 1336'da da Kirmasti (bugün Mustafakemalpaşa, Bursa), Mihaliç (bugün Karacabey, Bursa) ve Ulubat'ı ele geçirdi. 1337'de Nikomedeia'yı aldı ve buranın yönetimini oğlu Süleyman Paşa'ya bıraktı. Ardından Hereke, Yalova ve Armutlu kasabalarını da sınırlarına kattı. 1346'da İoannes Kantakuzenos'un (sonradan Bizans imparatoru VI. İoannes) kızı Theodora ile evlendi. İoannes'in 1347'de Konstantinopolis'te (İstanbul) iktidarı ele geçirmesine yardımcı oldu. Onunla Üsküdar'da buluşarak yaptığı ittifak antlaşmasıyla Balkanlar'daki savaşlarda Bizans'a asker göndermeyi kabul etti. Daha sonra bu antlaşma uyarınca Sırp kralı Stefan Dušan'a karşı VI. İoannes'e Süleyman Paşa komutasında yardımcı kuvvet gönderdi. 1353'te İoannes, Gelibolu yakınlarındaki Cimli Kalesi'ni üs olarak ona bıraktı. Osmanlıların bu ittifak çerçevesinde Rumeli'ye geçerek bölgeyi tanımları gelecekteki fetihlerde önemli rol oynadı.

Orhan Bey Bizans'tan aldığı topraklarla sınırlarını genişletirken Karesiogullarıyla da sınır komşusu olmuş ve bu beyliğin topraklarına ilk saldırıyı 1336'da düzenlemişti. 1345'te Balıkesir ve yöresinde hüküm süren Karesi beyi Demirhan'ı yenerek Balıkesir'i ilhak etti. 1350'ye doğru Bergama ve Edremit'i alarak Karesiogullarının Bergama koluna da son verdi. 1354'te Eretna Beyliği'nin yönetimindeki Ankara'yı aldı ve Gerede Beyliği'ni işgal etti. Süleyman Paşa'yı Gelibolu Yarımadasına göndererek Bizans'la ilişkilerin bozulması pahasına Bolayır'dan Tekirdağ'a değin uzanan kıyı bölgesini ele geçirdi. Süleyman Paşa'nın ölümünden (1359) sonra Rumeli'deki birliklerin başına Murad'ı getirdi. Bir süre sonra Bursa'da öldü ve Gümüşlü Kümbet'te babasının yanına gömüldü.

Orhan Bey'in Bursa ve Nikaia'yı alması Osmanlılar için bir dönüm noktası oldu. Devletin sınırlarının genişlemesiyle birlikte daha örgütlü bir devletin gerekliliği de ortaya çıktı. Anadolu Selçukluları ve İlhanlılar örnek alınarak örgütlenen devletin kurumlarından biri de divandı. Bursa'da kurulan bu ilk divana Orhan Bey ya da veziri başkanlık ediyordu. Divanın üyeleri de padişah, vezir, Bursa kadısı ve müftüydü. İlk dönemlerde ulemeden atanan Osmanlı vezirlerinin ilki de Alaeddin Paşa'ydı.

Ama Orhan Bey döneminde vezirler askeri işlere karışmazlardı; askeri işler subaşı tarafından yürütülürdü. Aşiret kuvvetleri yerine Çandarlı Kara Halil Paşa'nın önerisiyle yaya(*) ve müselleme(*) adlı ilk birlikler birlikler Orhan Bey döneminde kuruldu. Bazı kaynaklara göre para, arazi, giysi ve ordu örgütlenmesi gibi konularda düzenlemeler getiren ilk Osmanlı yasalarını Orhan Bey hazırlattı. Ayrıca Bursa'da cami, medrese, hamam ve imaretten oluşan ilk Osmanlı külliyesini yaptırdı.

Orhan (Gazi) Camisi, Bursa'da Koza Hanı'yla Cumhuriyet Caddesi arasında, Orhan Bey'in (Gazi) 1339/40'ta yaptırdığı cami. Taş ve tuğla alması örgülü bir yapıdır. Arka arkaya iki büyük kubbenin örttüğü bir orta sahin ve daha küçük birer kubbeyle örtülü iki yan kanattan oluşur. Bu plan düzeniyle çok işlevli ya da zaviyeli camiler grubuna girer. Ama yan kanatlar birer büyük kemerle orta sahna bağlandığından zaviyeden çok, camiyi mekânsal olarak bütünleyen birer yan sahin niteliğindedir.

Caminin kuzey cephesindeki beş gözlü son cemaat yeri, yapıyla organik bir bütünlük içindeki ilk örnektir. Gözlerden iki uçtakiler birer aynalı tonozla, ortadaki üç tanesi kubbeyle örtülüdür. Uçlardaki gözlerin iki yana bakan kemer açıklıkları Bizans başlıklı birer mermer sütunla ikiye bölünmüştür. Cephelelerdeki tuğlayla yapılmış rozet biçimindeki bezemesel örgeler de yapıda Bizanslı ustaların çalıştığını düşündürür. Cümle kapısından girilen küçük sahanlığın sağındaki ve solundaki kapılardan birer küçük odaya, ortadaki kapıdan da ibadet mekânına geçilir. Bu mekânın arka kubbesi yapıdaki kubbelerin en yükseğidir ve köşelerde pandantiflere oturan bir kasnağın üstünde yükselir. Kasnaktaki pencerelerin arasına, tepe noktaları yukarıda, aşağıya doğru yelpaze gibi açılan üçgenler yerleştirilmiştir. Arkadakinden büyük bir kemerle

Orhan (Gazi) Camisi, 1339/40; Bursa
Ertan Emiroğlu

ayrılmış olan öndeki kubbe hem daha alçak, hem de yuvarlak değil, elips biçimlidir. Kubbeyle geçiş için köşelerde tromplardan yararlanılmış, bunların içi çeşitli yönlere düzenlenmiş kırk üçgenlerle doldurulmuştur. Bu kubbenin altındaki döşeme, arka kubbenin altındakinden yaklaşık 50 cm daha yüksektir. Arka kubbenin iki yanında yer alan dikdörtgen planlı kanatlar, üzerlerinin kubbeyle örtülebilmesi için kuzey ve güney kenarları boyunca uzanan geniş birer kemerle kare haline getirilmiştir. Bunların kuzey duvarları ile son cemaat yeri arasında da uzunlamasına yerleştirilmiş, tonoz örtülü birer oda yer alır. Doğudaki odanın içinde caminin tek minaresinin merdiveni başlar. Orhan (Gazi) Camisi, 15. yüzyılın başında, 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın hemen başında önemli onarımlar geçirmiştir. Ama özgün biçimini oldukça az değişiklikle korumuş olduğu için, türünün en eski ve önemli örneklerinden biri sayılır. Parçası olduğu külliyei oluşturan medrese, zaviye,

imaret, mektep, hamam ve handan günümüze yalnızca, Ulucami ve Koza Hanı arasında yer alan Emir Hanı(*) ve Orhan Gazi Hamamı ulaşmıştır.

Orhan (Gazi) Camisi ve İmaret, Bilecik' te, bugünkü kentin 500 m kadar güneyindeki kayalık vadinin içinde, 14. yüzyıl ilk yarısından kalma cami ve imaret. Cami çok kalın duvarlı, kare planlı bir mekânla sekizgen bir kasnağa oturan 9,5 m çapındaki bir kubbeden oluşur. İçmekân, beden duvarlarının kalınlığı içine açılmış 2,5 m derinliğinde ve 8,5 m genişliğindeki birer nişle dört

Orhan (Gazi) Camisi, 14. yüzyılın ilk yarısı; Bilecik Anadolu Yayıncılık Arşivi

yönde genişletilmiştir. Bu, erken dönem Osmanlı mimarlığında tek kubbeli merkezi mekânın genişletilmesi yolunda atılan ilk adımdır; aynı doğrultudaki ikinci adımı kısa bir süre sonra İznik'te inşa edilen Yeşil Cami oluşturdu. Caminin asıl minaresi 30-40 m kadar kuzeyde, bir kayanın üstündedir. Kuzey cephesinin iki yanına 1889'da tek şerefeli ve sivri kûlahlı birer minare daha eklenmiştir.

İmaret caminin karşı yamacındadır. Bugün yalnızca yaklaşık 6,5 m çapında iki kubbenin örttüğü, uzunlamasına dikdörtgen planlı orta bölümü ayakta. Kalan izlerden, bu bölümün önünde beş kubbeli bir revakla, iki yanında tonoz örtülü oldukça alçak birer yan mekânın yer aldığı anlaşılmaktadır.

Orhan Kemal, asıl adı MEHMET RAŞİT ÖGÖTÇÜ (d. 15 Eylül 1914, Ceyhan - ö. 2 Haziran 1970, Sofya), toplumsal gerçekçi sanatın yetkin temsilcilerinden öykü ve roman yazarı. Geniş halk kitlelerinin günlük yaşamından seçtiği konuları gerçekçi bir anlatımla işlemiştir.

Orhan Kemal
Ara Güler

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Birinci Dönem Kastamonu milletvekilliği, ayrıca bir ara adliye vekilliği yapan Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey'in oğluydu. Babasının 1930'da Adana'da kurduğu Ahali Cumhuriyet Fırkası'nın hükümetçe kapatılması üzerine ortaokul son sınıftayken ailesiyle birlikte Suriye'ye gitmek zorunda kaldı. Suriye ve Lübnan'da bir yıl kadar kaldıktan sonra Adana'ya döndü (1932). Çırçır fabrikalarında işçilik, dokumacılık, kâtiplik, ambar memurluğu gibi işlerde çalıştı. İlk şiirlerini yazdığı askerliği sırasında (1938) "yahancı rejimler lehinde propaganda yaptığı" gerekçesiyle yargılandı ve beş yıl hapse mahkûm oldu (1939). Kayseri, Adana ve Bursa cezaevlerinde yattı. Bursa Cezaevi'nde Nazım Hikmet ile tanışması yaşamında ve sanatında dönüm noktası oldu. Cezaevinden çıktıktan sonra (1943) Adana'ya dönerek çeşitli işlerde çalıştı. 1950'de ailesiyle birlikte İstanbul'a gitti. Burada geçimini yalnızca yazarlıkla sağlamaya çaba gösterdi. İstanbul'da bir lokantada yasalara aykırı siyasal propaganda yaptığı savıyla hakkında dava açıldı, ama yargılama sonucunda aklanmış (1966). Yaşamının son döneminde hasta olduğu bir sırada Bulgaristan Yazarlar Birliği'nin çağrılısı olarak Sofya'ya gitti (1970). Orada tedavi edildiği hastanede öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Zincirlikuyu Mezarlığı'na gömüldü.

Hecce ölçüsüyle Kayseri'den yazıp gönderdiği ilk şiiri "Duvarlar", İstanbul'da yayımlanan *Yedigün* dergisinde Reşat Kemal imzasıyla çıktı (25 Nisan 1939). Daha sonra Raşit Kemali adıyla yazdığı şiirleri *Yedigün* ve *Yeni Mecmua*'da yayımlandı (1939-40). Hıfışhane yaşamının ilk döneminin ürünleri olan şiirleriyle *Yeni Ses* ve *Yeni Mecmua*'da çıktı (1940-41). İlk romanı *Babaevi*'nin bir bölümünü oluşturan "Bahk" aylık *Yeni Edebiyat* dergisinde yayımlandı (1940). Bundan sonra çalışmalarını şiirin yanı sıra öykü üzerinde yoğunlaştırdı. Orhan Kemal adını ilk kez *Yürüyüş* dergisinde çıkan şiir ve öykülerinde kullandı (1942). Öyküleri *Varlık*, *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*, *Yeditepe* başta olmak üzere, dönemin önemli dergilerinde yayımlandı. Ayrıca gazetelerde tefrika edilen romanlar ve film senaryoları yazdı. Geçimini sağlamak çabası içinde çeşitli alanlarda çok sayıda ürün verdi. 72. *Koşuş* (1954, 1988), sinemaya da uyarlanan *Murtaza* (1952, 1989), *Eskici ve Oğulları* (1962; yb 1970, 1982, *Eskici Dükkan* adıyla), *Kardeş Payı* (1957) adlı yapıtları tiyatroya uyarlandı. Doğrudan oyun olarak yazdığı tek yapıtı olan *İspinozlar* (1964) önce 1965'te oynandı, daha sonra da *Yalova Kaymakamı* adıyla sahnelendi.

Orhan Kemal, öykülerinde ve romanlarında günlük yaşamın değişik yönlerini işledi. Kahramanlarını ise genellikle ezik, sömürülen, yoksul insanların arasından seçti. Bu insanların yaşamını, sorunlarını, iç dünyalarını yansıtan kinsiz, herkese karşı sevecen, umutlu bir yaklaşımı benimsedi. *Babaevi*'nde (1949, 1983) çocukluk yıllarını, *Avare Yollar*'da ise (1950, 1983) gençliğini anlattı. Otobiyografik özellikler taşıyan bu romanlarında çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği işçi çevreleriyle göçmen mahallelerindeki insanların doğal yaşamları içinde gerçekçi, yalın bir dille betimledi. Yapıtlarının hemen hepsinde toplumsal yapıdaki gelişmeleri ustaca gösterdi. Sanayileşmenin, kırsal kesimden kentlere göç olayının, işçi-işveren ilişkilerinin ve göçmen kavgalarının yol açtığı sorunları güçlü gözlem gücüyle ve özgün, yalın anlatımıyla ortaya koydu. Hızlı bir devrimin görüldüğü ve konuşmaların büyük bir ağırlık taşıdığı yapıtlarında, önce-

leri şive özelliklerine de geniş biçimde yer verdi. Sanatının olgunluk döneminde daha çok Adana yöresindeki toprak ve fabrika işçilerinin yaşamlarını ele aldı. Bu dönemin yapıtlarından olan *Bereketli Topraklar Üzerinde* (1954, 1989), *Vakıat Var* (1958, 1989), *Harun'un Çılgılığı* (1961, 1983), *Kaçak* (1970, 1982) ve *Kanlı Topraklar*'da (1963, 1985) Çukurova'nın ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimin yöre halkı üzerindeki etkisini işledi.

Orhan Kemal *Kardeş Payı* (1957) ile 1958'de kazandığı Sanat Fak. Hükûyetine Armağan'ı, *Önce Ekmek* (1968, 1984) ile 1969'da yeniden aldı. Bu yapıtıyla ayrıca 1969 Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü'ne de kazandı. 72. *Koşuş* oyunuyla Ankara Sanat-severler Derneği ace yılın en iyi oyun yazarı seçildi (1967). Ailesince düzenlenen Orhan Kemal Roman Armağanı 1971'den beri her yıl ölüm yıldönümünde verilmektedir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Öykü. *Sarıtopraklar* (1951, 1987), *Çamcağırının Kızı* (1952, 1984), *Görev* (1954, genişletilmiş baskısı 1968, 1982), *Arka Sokak* (1956, 1975), *Babal Kalesi* (1957), *Domuzda Harp Vardı* (1963), *Mahalle Karşısı* (1963), *İpsiz* (1966), *Küçükler ve Büyüklükler* (1971), *Roman*, *Cemile* (1952, 1984), *Saçlı* (1957, 1987), *Devlet Kağıdı* (1958, 1987), *Gavurum Kızı* (1959), *Küçükçik* (1960), *Diavro Eni* (1960, 1982), *El Kızı* (1960, 1985), *Gurbet Kuşları* (1962, 1990), *Sokakların Çocukluğu* (1963, 1983), *Bir Filiz Vardı* (1965, 1990), *Müşfikçiler Müşfikçisi* (1966, 1982), *Yalancı Diavro* (1966, 1989), *Evlerden Biri* (1966, 1983), *Arkadaş İhtikarları* (1968, 1987), *Sokaklardan Bir Kız* (1968, 1985), *Köni Yol* (1969, 1985) *İnceleme*, *Senaryo Teknikleri ve Senaryoculuğunun Çağdaş Nöbetleri* (1963), *Am. Nazım Hikmet'le Uç Başuk Yıl* (1965, 1976).

Orhan Veli bak. Karak. Orhan Veli

Orhaneli, Ege Bölgesi'nde, Bursa iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.731 km² (1986) olan Orhaneli ilçesi kuzeyde Nilüfer ve Osmangazi, doğuda Keles, güneydoğuda Harmancık, güneyde Büyükşehir, batıda da Mustafakemalpaşa ilçeleriyle çevrilidir.

İlin güney kesiminde uzanan orta yükseklikte dalgalı düzlükler üstünde yer alan ilçe topraklarında görülen başlıca yükselti Çataldağ'dır (Çobandede Tepesinde 1.314 m). İçbatı Anadolu Eşiği üstünde yer alan ilçe topraklarının sularını Kırmacı Suyunun(*) başlangıç kollarından yörede Orhaneli Çayı adıyla da bilinen Adırmaz Çayı toplar. İlçenin dağlık kesimleri meşe, kayın, kızılçam, karaçam ve ardıc ormanlarıyla kaplıdır.

İlçe halkı geçimini daha çok tarım ve ormanlıktan sağlar. Hayvancılıktan azımsanmayacak miktarda gelir elde edilir. Yetiştirilen sığırlar için bir doğal tohumlama istasyonu kurulmuştur; merinos koyunu da yetiştirilir. Başlıca bitkisel ürünler bağday, patates, üzüm, şeker pancarı, arpa, mısır, mercimek ve baklıdır. Ayrıca az miktarda soğan, fasulye, sefali ve zeytin yetiştirilen ilçede ormancılık ve kerestecilik de yapılır.

Palamutluk orman içi dinlenme yeri ilçe halkının yararlandığı başlıca mesire alanıdır. İlçe topraklarında asbest, dolomit, krom ve binyit içeren çevre yatakları vardır.

Roma ve Bizans egemenliklerinden sonra 1325'te Orhan Bey'in (Gazi) ele geçirdiği yöre, 19. yüzyıl sonlarında Hüdavendigâr (Bursa) vilayetine Bursa sancığına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

İS 2. yüzyılda kurulduğu sanılan yerleşme, Bizans döneminde Hadrianos, Hadriani ve Atranos, daha sonra da Edrenos, Adırmaz

ve gene Atranos adlarıyla anıldı. 1882'de kaza merkezi yapılan Atranos, Kurtuluş Savaşı sırasında Yunan işgalinde kaldı ve bir süre Beyce olan adı Cumhuriyet'ten sonra Orhanlı yapıldı. Gelişmemiş küçük bir yerleşme olan kasaba, il merkezi Bursa'ya 49 km uzaklıktadır. Roma dönemine ait yapı kalıntılarının çok az bir bölümü günümüze ulaşmıştır; çevrede birkaç Bizans mezarı vardır.

Orhanlı Belediyesi 1885'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 30.015; kasaba, 6.434.

Orhangazi, Marmara Bölgesi'nde, Bursa iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 476 km² olan Orhangazi ilçesi doğuda İznik, güneyde Yenişehir ve Gemlik, batıda gene Gemlik ilçeleri, kuzeyde İstanbul ve Kocaeli illeriyle çevrilidir.

İlin kuzeydoğu kesiminde yer alan ilçe topraklarının kuzeyini Samanlı Dağları, güneyini de Mudanya Dağları engemelendirir. Mudanya Dağlarının doğu uzantıları ilçenin güneybatı sınırını yakınlardaki Gemiç Dağında 1.283 m'ye yükselir. İznik Gölü'nün(*) batı yarısı ilçe sınırları içindedir. Bu toprakların sularını toplayan Söğöz Deresi (Kocadere) ile bazı küçük akarsular İznik Gölüne dökülür. Gölün batı kesiminden sızan sularla oluşan Garsak (Karsak) Suyu ise Gemlik Körfezine doğru akar.

İlçe ekonomisi tarım ve sanayiye dayanır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler zeytin, patates, şeker pancarı ve buğdaydır. Ayrıca az miktarda üzüm, şeftali, mısır, arpa ve fasulye yetiştirilir. Orhangazi 1984'te Bursa'nın en çok zeytin yetiştirilen ilçesiydi (18.449 ton). Ayrıca koyun ve sığır yetiştirilir; ipekböcekçiliği ve balıkçılık yapılır. Karayolu ulaşımı açısından çok elverişli bir konumda olan ilçede çeşitli dallarda etkinlik gösteren bazı sanayi tesisleri kurulmuştur. Bunların başlıcaları dokuma, kibrit ve çelik döküm fabrikalarıdır.

Bizans döneminde İznik Gölünün güneybatı kıyısında bir kent kurulduğu bilinir. Orhan Bey'in (Gazi) Osmanlı topraklarına kattığı yöre, 19. yüzyıl sonlarında Hüdavendigâr (Bursa) vilayetinin Bursa sancığına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. 19. yüzyılda halkın bir bölümü Ermenilerden oluşan yöre, Kurtuluş Savaşı sırasında Yunan işgali altında kaldı.

Orhan Bey döneminde kurulan yerleşme, çevre halkı için bir pazaryeri işlevi gördüğünden Pazarköy adıyla anıldı. 1893'te kaza merkezi yapıldı ve adı 1919'da Orhangazi olarak değiştirildi. Yunan işgalinden kurtulduğunda yanmış ve yıkılmış bir durumdaydı. Buraya 1930'ların başlarında çok sayıda göçmen yerleştirildi. Bursa'yı İstanbul'a bağlayan önemli karayolunun hemen batısında yer alan kent, il merkezine 45 km uzaklıktadır.

Orhangazi Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 56.426; kent, 31.889.

Orhon, Nevres, UDI NEVRES BEY olarak da bilinen (d. 1873, Malatya - ö. 21 Ocak 1937, İstanbul), ut virtüdü ve besteci.

Küçük yaşta İstanbul'a gitti ve babasının yanında çalıştığı bir paşanın koruması altında özel eğitim gördü. Kendi kendine ut çalmayı öğrendi. Tamburi Cemil Bey ile tanıştıktan sonra, ondan etkilenecek yeni bir ut çalma üslubu geliştirdi. I. Dünya Savaşı yıllarında müzik bilgisini geliştirmek için Almanya'ya gitti. Türkiye'ye döndükten sonra çeşitli yörelerde halk melodileri derledi.

Melodik istif bakımından oldukça dengeli ve zengin taksimleriyle olduğu gibi, uttan çıkardığı yumuşak ve dolgun tınısı ile de ustalığını kabul ettirdi. Aynı zamanda usta bir hanendeydi. Titiz ve başarılı bir besteci olduğunu gösteren *Hüzzam Sazsemai'si*, "Gün kavuştu, su karardı, beni üzme güzelim" (muhayyer şarkı), Fuzulî'nin bir gazelinden iki beyit üzerine bestelediği "Aşıyanı mürg-i dil zülfi perişanındadır" (İsfahan şarkı), güftesi de kendisine ait olan "Yıllarca ben seni aradım durdum" (İerahfeza şarkı) gibi yapıtları türlerinin en parlak örnekleri arasındadır.

Orhon, Orhan Seyfi (d. 23 Ekim 1890, İstanbul - ö. 22 Ağustos 1972, İstanbul), şair ve yazar. Türk şiirinde Hecenin Beş Şairi olarak anılan hareketin temsilcilerinden biridir. 1914'te Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Heyet-i Mebusan'ın Kavanin Kalemi'nde memurluk, gazetecilik ve öğretmenlik yaptı. Daha sonra siyasete atıldı. 1946'da CHP'den Zonguldak milletvekili seçildi. 1950'de seçimi kaybedince gazeteciliğe döndü. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra Adalet Partisi'ne girdi; 1965'te bu partiden İstanbul milletvekili seçildi. Yaşamının son döneminde *Son Havadis* gazetesinde yazarlık yaptı.

Orhan Seyfi Orhon
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

İlk şiirlerini 1911'de arkadaşlarıyla birlikte beş sayı çıkardığı *Hiyaban* adlı dergide yayımladı. 1917'de *Yeni Mecmuu*'da çıkan şiirleriyle adını duyurdu ve Hecenin Beş Şairi'nden(*) biri olarak ün kazandı. Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul Hükümeti'ni destekleyen *Aydade* dergisinde çalıştı. *Akaba* (Yusuf Ziya [Ortaç] ile birlikte), *Papağan*, *Güneş*, *Ayda Bir*, *Çınaraltı* dergilerini çıkardı. 1922-46 arasında *Milliyet*, *Tasvir-i Efkâr*, *Cumhuriyet*, *Ulus*, *Zafer*, *Havadis* gazetelerinde mizah yazıları ve günlük köşe yazıları yazdı.

Orhon şiire aruzla başlamış, "Fırtına ve Kar" adlı uzun şiirinde bunun güçlü bir örneğini vermişti. Daha sonra Milli Edebiyat akımının ve Genç Kalemler hareketinin etkisinde kalarak hece ölçüsüyle yazmaya başladı. Hece ölçüsünün ilk başarılı örneklerinden olan şiirlerinde yalın bir dil kullandı. Sonraki dönemlerde dilde özleşmeye karşı çıktı. Yirmiden fazla şiiri bestelendi.

Şiirlerini *Fırtına ve Kar* (1919), *Peri Kızı ile Çoban Hikayesi* (1919), *Gönülden Sesler* (1922, yb 1934, 1964), *O Beyaz Bir Kuşnu* (1941), *Kervan* (1964), *İşte Sevdığım Dünya* (1965) adlı kitaplarda toplayan Orhan Seyfi Orhon'un yergi, fıkra ve makalelerden oluşan düzyazı yapıtları arasında *Fiskeler* (1922), *Asrı Kerem* (1942), *Dün, Bugün, Yarın* (1943), *Kulaktan Kulaga* (1943), *Hicivler* (1950), *Gençlere Açık Mektup* (1951), *Düğün Gecesi* (1957) sayılabilir.

Orhonlu, Cengiz (d. 17 Temmuz 1927, Tokat - ö. 11 Haziran 1976, İstanbul),

Osmanlı tarihiyle ilgili araştırmalarıyla tanınan tarihçi.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü 1951'de bitirdi ve aynı fakülteye asistan olarak girdi. 1958'de *Osmanlı İmparatorluğu'nda Asiretleri İskân Teşebbüsü 1691-1696* (1963) adlı teziyle tarih doktoru oldu. 1959'da Montréal'e giderek bir süre İslam Araştırmaları Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalıştı. Daha sonra doçent (1964) ve profesör (1971) oldu. *Tarih Dergisi*, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, *Türk Kültürü*, *Türkiyat Mecmuası*, *Belleğin* gibi dergilerde çoğu Osmanlı tarihine ilişkin çok sayıda makalesi yayımlandı. Doçentlik tezi *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı* (1967) Osmanlılarda karayolu ve ulaşım sistemini, profesörlük tezi *Habeş Eyaleti* (1974) Osmanlıların Habeşistan'a (bugün Etiyopya) karşı izledikleri siyaseti anlatır. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar* (1984; yay. haz. Salih Özbaran) adlı yapıtı, daha önce çeşitli dergilerde yayımlanmış sekiz makalesini içerir.

Orhun Yazıtları, Moğolistan'ın kuzeyinde bulunan eski Türkçe yazıtlar.

Yazıtlar 38 rümik harften oluşan Orhun alfabesi ile yazılmıştır. Büyük çoğunluğu taşlar üzerine kazılı olan Orhun Yazıtları geniş bir bölgede dağınık bir biçimde bulunur. İlk kez 1893'te Danimarkalı bilim Vilhelm Thomsen tarafından okunmuştur.

Orhun Yazıtları bulunduğu yere göre gruplandırılmaktadır. Kuzey Moğolistan Yazıtları, Orhun Irmağı kıyısında bulunan

Orhun Yazıtları'ndan Tonyukuk Yazıtı, Kuzey Moğolistan
Ara Güler

altı yazıttan oluşur. Bunların üçü çok önemlidir. Bu yazıtlardan ilki Bilge Kağan tarafından 732'de küçük kardeşi Kültigin adına Orhun Irmağı vadisinde, Koço-Çaydam Gölü çevresinde dikilmiştir. Kültigin Yazıtı Bilge Kağan'ın ağzından yazılmıştır. Oyuk bir kaideye oturtulan Yazıtın yüksekliği 3,75 m'dir. Dört cephelidir ve yukarıya doğru gittikçe daralır. Doğu ve batı cephelerinin genişliği aşağıda 132 cm, yukarıda 122 cm'dir. Güney ve kuzey cepheleri ise aşağıda 46 cm, yukarıda 44 cm'dir. Üstü kemer biçiminde biter ve yukarıda beşgene döndürülür. Yazıtta Kültigin ve Türk budunu övülür. Yazıtın önünde bulunan 4,5 km'lik düz yolun iki yanında 169 balbal sıralanır. Bu, Kültigin'in öldürdüğü düşman sayıdır. Burada ayrıca çeşitli işlemeli taşlar, heykel parçaları vb. bulunur. 1958'de bu yapıtlar arasında Kültigin'in başı ile karısının bedeni ve yüzünün bir bölümü de bulunmuştur. Yazıtta Türk ve Çinli sanatçılar birlikte çalışmış, yazıları da Bilge Kağan'ın yeğeni Yolluğun kazımıştır.

Kültigin Yazıtı'nın 1 km uzağında Bilge Kağan Yazıtı bulunur. Biçimi, düzenlemesi ve yazısı Kültigin Yazıtı ile aynıdır. Ama Bilge Kağan Yazıtı biraz daha yüksektir. 735'te dikilen yazıt gene Bilge Kağan'ın ağzından yazılmıştır. Kültigin'in ölümünden

sonraki olayların da anlatıldığı yazıtın hakkı (kazıyıcı) gene Yolluğu'dur. Bu yazıtın çevresinde de türbe kalıntısı, heykeller, balballar ve taşlar vardır.

Kültigin ve Bilge Kağan yazıtlarının biraz doğusunda Tonyukuk Yazıtı yer alır. Yazıt Yazola Irmağının yukarısında, Bayn Çokto'nun yakınındadır. Öbür iki yazıt devrilip kırıldıkları halde Tonyukuk Yazıtı hâlâ ayakta. Bu yazıt dört cepheli iki taştan oluşur. Taşlardan biri daha büyük olup 1,5 m boyundadır. Tonyukuk'un ağzından yazılan yazıt süsleme, yazı ve konum olarak öbür iki yazıt kadar önemli değildir. Bu yazıtın çevresinde de türbe kalıntısı, heykeller, balballar ve işlemeli taşlar vardır. Yazıtta Doğu Göktürk Kağanlığı'ndaki önemli olaylar anlatılır.

Türk adının geçtiği ilk Türkçe metinler olan bu üç yazıt Doğu Göktürkler dönemine ilişkindir ve bilinen ilk Türk devletinin kuruluşu ve yönetimiyle ilgili bilgi içerirler. Yazıtlar Türk töre, askerlik ve uygarlığı ile kültürünün en eski belgeleridir ve edebi açıdan büyük önem taşır. Türk yazı dilinin akıcı bir örneğini oluşturan yazıtlar Türkçenin o dönemdeki gelişmişlik düzeyini gösterir.

Öbür Orhun Yazıtları'ndan Orgin Yazıtı, 1891'de Orgin Irmağı kıyısında bulunmuştur. 731'de dikildiği sanılan yazıt Alp-Eletmiş (bir görüşe göre Taçam) adlı bir Türk beyine ait olup içinde İtleriş ve Kapağan kağanların adı geçer. Yazıtta Oğuzlar ve Çinliler ile yapılan savaşlardan söz edilir.

Orta Moğolistan'da 1928'de bulunan Ihe Hügotü Yazıtı, Küli-Çur adlı bir bey adına 716'da dikilmiştir. Yazıtta İtleriş, Kapağan ve Bilge kağanların adı geçer. Tarduşların başı olduğu sanılan Küli-Çur'un kağanlara hizmeti ve öbür boylarla yaptığı savaşlar anlatılır. Ayrıca bak. Yenisey Yazıtları.

Oribe, Manuel Ceferino (d. 27 Ağustos 1792, Montevideo, Río de la Plata - ö. 12 Kasım 1857, Montevideo), Uruguay'ın ikinci başkanı (1835-38). Cisplatine Savaşı'nda (1825-28) Uruguay'ın bağımsızlığı için kahramanca çarpışan ve *Treinta y Tres Orientales* olarak adlandırılan 33 milliyetçiden biridir.

Uruguay'ın ilk başkanı José-Fructuoso Rivera'yı başlangıçta desteklediyse de bir süre sonra onunla anlaşmazlığa düştü. Başkanlığı sırasında, Rivera'nın denetimindeki kırsal bölgelerde hükümet denetimini artırmaya çalışması iki lider arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirdi. Rivera'nın 1839'da başlattığı ayaklanmayı bastıramayan Oribe, Ekim 1838'de başkanlıktan çekilmeye zorunda kaldı. Daha sonra yandaşlarıyla birlikte Buenos Aires'e giderek Arjantin diktatörü José Manuel de Rosas'ın yanında askeri bir görev aldı. 1842'de Arjantin birliklerinin yardımıyla Rivera'nın ordusunu yenilgiye uğrattıktan sonra Uruguay'a döndü ve Montevideo'yu dokuz yıl (1843-51) süreyle kuşatma altında tuttu.

İç savaş, ulusun Oribe tarafından yönetilen Blanco (Beyaz) ve Rivera'nın önderliğindeki Colorado (Renkli [Kızıl]) adlı iki rakip hizbe bölünmesine yol açtı. Tutucu kırsal kesimi temsil eden Blancolar ve liberalleri temsil eden Coloradolar varlığını günümüzde de sürdüren iki siyasal partinin temelini oluşturdu. Coloradoların üstünlüğü ele geçirmeleri üzerine 1853'te Avrupa'ya sürgüne gitmek zorunda kalan Oribe ülkesine ancak 1855'te dönebildi.

Oribe seramiği, ilk kez Keiço ve Genna dönemlerinde (1596-1624) üretilen, genellikle mavi ya da yeşil sırlı bir tür Japon

seramiği. Adını, bu seramiklerin üretimini başlatan ve Sen Rikyu'nun öğrencisi olan Furuta Oribe'den almıştır.

Oribe kaplarıyla işlevsel eşyalarının bir bölümü standart seramik biçimlerinde

Oribe seramiği bir tabak, 17. yy başları; Edo dönemi; Seattle Sanat Müzesi, Washington
Seattle Art Museum, Seattle, Washington, fotoğraf: Earl Fields

yapılmıştı. Bir bölümü ise yeni bir estetik duyarlık yaratmak üzere bilinçli olarak bozulmuş ya da dengeszleştirilmiş biçimlerdeydi. Oribe seramiğinin mavi-yeşil renkteki vitriyol sırları ince cam parlaklığındadır; demir sırla çizilen bezeme örgeleri ise o dönemin dokumalarında ve lake işlerinde görülen yaratıcı ve yenilikçi anlayışı yansıtır.

oribi (*Ourebia ourebia*), *Artiodactyla* (çift-toynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından antilop türü. Afrika'da Sahra'nın güneyinde kalan çayırliklarda yaşar. Narin yapılı ve çeviktir. Omuz yüksekliği 50-65 cm,

Oribi (*Ourebia ourebia*)
Lloyd McCarthy-Tom Stack and Associates

postu yumuşak, kulakları iri, kuyruğu kısa, kuyruk tüyleri gürdür. Beyaz olan alt bölümleri dışında rengi sarımsıdan kırmızı kahverengiyeye kadar değişir. Kulaklarının altında koyu renkli küçük bir tüysüz bölge, bacaklarının alt bölümünde kıl tutamları vardır. Erkeklerde düz, kısa ve sivri uçlu boynuzlar bulunur.

Orient-Express bak. Şark Ekspresi

origami, KAGIT KATLAMA olarak da bilinir, kâğıdı yalnızca katlayarak, kesme, yapıştırma vb gibi işlemlerden hiçbirine başvurmadan figürler yaratma sanatı. Tarihinin ne kadar geriye gittiği bilinmemekle birlikte, eski kumaş katlama sanatından geldiği sanılmaktadır.

Origami en çok Japonya'da gelişmiştir. Bu ülkede hem yüzlerce geleneksel katlama

biçimi, hem de bu konuda kapsamlı bir kaynak birikimi oluşmuştur. Armağan verilirken üstüne ilâştırılan kâğıttan katlanmış süsle neyi denir. Bunlardan başka origamiyle kuş, hayvan, bahk, böcek, çiçek ve insan figürü gibi daha pek çok nesne oluşturulabilir. Bazen hayvanların hoş hareketler yapabilecek gibi biçimlendirildiği de olur. Bunlar arasında en çok bilinenler kuyruğu çekildiğinde kanatlarını çırpan kuş ile arkasına hafifçe vurulduğunda sıçrayan kurbagadır. Tokyolu Yoşizava Akira modern origami sanatının en başanlı ustalarından biri olarak kabul edilir. Akira'nın origami üzerine çeşitli kitapları da vardır.

Origami İspanya ve Güney Amerika'da da gelişmiştir. İspanyol yazar ve felsefeci Miguel de Unamuno origami ile uğraşmış, çok

"Tavuskuşu", Yoşizava Akira'nın bir origami çalışması, 1942, Tokyo
Nesliye'de Mesele

sayıda yeni hayvan biçimi yaratmış ve bu sanat üzerine *Amor y pedagogia* (1902; Aşk ve Pedagoji) adlı eğlenceli bir deneme yazmıştır. Güney Amerika'da origaminin önde gelen ustalarından biri, bu sanat üzerine en kapsamlı İspanyolca elkitabının yazarı Arjantinli Vicente Solórzano Sagredo'dur. Ayrıca George Rhoads ve Giuseppe Baggi de ABD'de bu sanatta öne çıkmış adlardır.

Kâğıttan çeşitli figürler yaratmanın, Doğu'dan kaynaklanan bu gelenekten başka uygulamaları da olmuştur. 19. yüzyılda Almanya'da anaokulu hareketini başlatan Friedrich Froebel çocuk eğitimine renkli kâğıtları katlayarak çeşitli süs desenleri yaratma etkinliğini getirmiştir. Daha sonraları ünlü tasarım okulu Bauhaus'da(*) öğrencileri tasarım alanında eğitime yöntemlerinden biri olarak kâğıt katlamayı ağırlık verilmiştir. Katlanmış kâğıtların matematiksel yaratılarda kullanılması origami kapsamının dışında kalır. A. H. Stone'un, *flexagon* (1939) adını verdiği, uygun bir biçimde büküldüğünde görünüş değiştiren çeşitli kâğıt katlamaları da özellikle ilginç uygulamalardır.

Origenes, Latince tam adı OREGENES ADAMANTIUS (d. y. 185, İskenderiye? - ö. y. 254, Tyros [bugün Sur], Fenike), erken dönem Yunan Kilisesi'nin en önemli ilahiyatçısı ve Kitabı Mukaddes bilgini. En büyük yapıtı, Eski Ahit'in altı değişik metnini bütünleştiren *Heksapla*'dır.

Origenes, Yeni-Platoncu filozof Porphyrios'a göre putperest bir ailenin, daha güvenilirdir bir kaynak olan kilise tarihçisi Caesareali Eusebios'a göreyse Hristiyan bir ailenin oğluydu. Önceleri soylu ve zengin bir kadının evinde yaşadı; daha sonra gramer dersleri vererek geçimini sağladı ve çileci bir yaşam sürdü. Eusebios'a göre İskenderiye'li Aziz Clemens'in öğrencisi oldu ve o

öldükten sonra Piskopos Demetrios'a bağlı olarak kateşizm okulunun başına geçti. Porphyrios'a göre Yeni-Platonculuğun kurucusu Ammonios Sakkas'ın derslerini izlemiş, onun derslerinde Herakles ile tanışmıştı. Sonradan Origenes'in rakibi olan Herakles, İskenderiye piskoposu olduğu dönemde onu kiliseden dışlayacaktı. Origenes yaklaşık 212 sonrasında İbranice öğrendi ve *Heksapla*'yı derlemeye başladı. *Stromateis* (Çeşitlemeler), *Peri anastaseos* (Diriliş Üzerine), *Peri Arkhon* (İlk İlkeler Üzerine) adlı yapıtlarını İskenderiye'de yazdı. Mısırlı gnostik filozof Valentinos'un öğrencisi Herakleon'un yorumunu çürütmek amacıyla Yuhanna İncili üzerine ünlü yorumunu yazmaya başladı.

Origenes'in aynı zamanda vaiz olarak ün kazanması İskenderiye piskoposu Demetrios'un tepkisini çekti. Origenes 229/230'da Caesarea'da (Filistin) papazlığa atanınca, buna iyice öfkelenen Demetrios, Origenes'in Şeytan'ın bile günahlarından dolayı bağışlanma dileyebileceği yönündeki görüşünü gerekçe göstererek onun bir kilise meclisi kararıyla mahkûm edilmesini sağladı. Ama bu karar Yunanistan ve Filistin'de kabul edilmedi. Origenes bundan sonra yaşamını Caesarea'da sürdürdü ve çok sayıda mürit topladı. 235'te Kapadokya'da İmparator Maximinus'un giriştiği kıyımın tamı oldu. İmparator Decius'un kıyım (250) sırasında hapse atılarak işkence gördü.

Origenes'in en ünlü yapıtı *Heksapla*'nın amacı, Eski Ahit'in yalnızca İbranice metnini bağlayıcı sayan Yahudi bilgileriyle tartışabilmek için sağlam bir temel oluşturmaktır. 231'den önce kaleme aldığı *Peri Arkhon* Hristiyan öğretisinin oldukça sistematik bir anlatımdır. Yapıtı, içeriği bakımından yerleşik Hristiyan öğretisinin daha sonraki standart metinlerinden ayrılır. Ambrosius'un isteği üzerine bir olasılıkla 248'de yazdığı Kelsos'a Karşı, hem 2. yüzyılda putperest aydınların Hristiyanlıkta ilgili görüşleri, hem de erken dönem Hristiyanlığının bu görüşlere yanıtını bakımından klasik bir yapıttır. Hristiyanlığı, klasik kültürün dinsel gelenekleri ile düşünsel değerlerine karşı köylüce ve kaba bir saldırı olarak mahkûm eden Kelsos'a karşı Origenes, Hristiyanlığın çerçevesi içinde de filozofça düşünmenin yer alabileceğini ve Hristiyan inancının, ne düşünce yeteneğinden yoksun kitlelerin bir saplantısı, ne de toplum dışı ya da uyumsuz insanların koltuk değneği olduğunu savunur.

Origenes yaklaşık 233'te yazdığı *Dua Üzerine* de en yüksek duanın, ruhun maddi şeylerin üzerine yükselerek insanlarla Tanrı arasındaki aracı olan Hz. İsa'yla içsel ve edilgin bir biçimde bütünleşip yücelmesi olduğunu öne sürer. Origenes'e göre Hristiyanlık, Tanrı'ya yükselmeyi sağlayan bir merdivendir. İlahiyat anlayışının odak noktasını Tanrı'nın iyiliği ve yaratılanların özgürlüğü oluşturur. Tanrı'nın her şeye gücü yeter, ama bu hiçbir zaman ahlaki nitelikten yoksun salt bir güç değildir; usdışı ya da olağandışı olanı us uydurmak için bu güce başvurulamaz. Taşkın sevgisiyle Tanrı, Logos (Söz) aracılığıyla us ve tin sahibi varlıkları yaratmıştır ve bu yaratma eylemi, Tanrı'nın bir ölçüde kendini sınırlamasını da içerir.

Yaratılmış düzenle ilişkisi açısından Tanrı hem koşullanmamış hem de koşullanmıştır; hem özgürdür, hem de zorunluluğa bağlıdır; çünkü hem bu düzene aşkandır, hem de onda içkin olarak etkindir. Us sahibi varlık-

lar, Tanrı'ya ibadeti elden bıraktıkları için günah işlemişler ve maddi dünya Tanrı tarafından bir disiplin aracı olarak yaratılmıştır. Origenes ruhların ezelden beri var olduğuna inanmakla birlikte ruhgöçümünü ya da us sahibi ruhların hayvan bedenine bürünebileceğini kabul etmez. Ona göre kurtuluş, bütün ruhları başlangıçtaki kusatmış durumlarına yeniden kavuşturan ve Tanrı'nın kaymasıyla gerçekleşen büyük bir eğitimidir. Hiç kimse, Şeytan bile, kurtuluşun dışında tutulacak kadar usunu ve özgürlüğünü yitirmiş olamaz. Tanrı ıslah amacıyla cezalandırır bile, hiçbir zaman zora başvuramaz. Onun cezalarını sıradan müminler günahlarının karşılığı olarak görselet de bunların amacı yalnızca insanları eğitmektir.

Origenes'e göre kurtuluşun doruk noktası, Logos'un ya da Oğul'un bedenleşmesidir. Tanrı'nın yarattığı ruhlardan yalnızca biri günah işlememiş ve Logos bu ruhla bütünleşerek, Meryem Ana'dan doğan bir bedene bürünmüştür. Bütün ruhlar gibi Hz. İsa'nın ruhunun da özgür bir iradesi vardır, ama onun ruhuyla Logos arasındaki birtümlü yoğunluğu her türlü değişime eğilimini yok eder. Tanrı ile insanın İsa'da bütünleşmesi, İsa ile inanamlar arasındaki bütünleşmenin de modelidir. Eski Ahit'teki Neşideler Neşidesi bu birtümlü gizemini dile getirir. Kurtuluş, günahkâr ruhları maddeden ruha, imgeden gerçekliğe yeniden yükseltir. Kutsal ayinlerde ve vahye dayalı kutsal metinlerde bu ilke somutlaşır; bu metinlerdeki yasaların, tarih bilgisinin, söylencelerin ve mesellerin ardında içkin ruh gizlidir. Yorumcunun görevi, Kitabı Mukaddes'in maddi biçimi içindeki ruhu algılamak ve bunun Hristiyanlar için taşıdığı varoluşsal önemi bulup çıkarmaktır. Doğru yorum, tinsel açıdan buna layık olanlara Tanrı'nın bir bağışdır.

Origenes'e göre gerek Kitabı Mukaddes'in içerdiği vahiy, gerek inananların tinsel yaşamı sürekli ilerleme içindedir. İnsanları öbür dünyada daha yüksek bir eğitim beklemektedir. Tanrı yarattığı hiçbir varlığı gözden çıkarmayacağına göre Cehennem mutlak olamaz. Cennet'in mutlaklığı da zorunlu değildir; çünkü özgürlük us sahibi varlıkların ayrılmaz bir özelliğidir. Kurtuluşa erişen ruhlar özgür kalacağına göre bütün serüven yeniden başlayabilir. Özgürlük, sonul bir erekliliğin bulunmaması anlamına gelir.

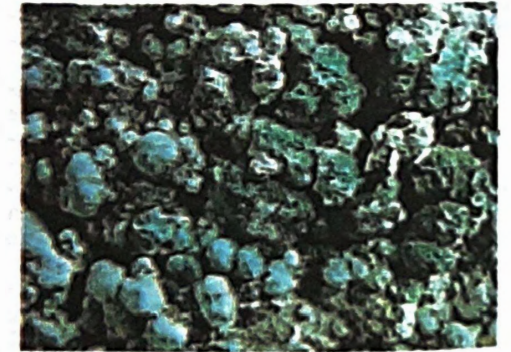
Origenes'in kutsal metin yorumları, onu izleyen Doğulu ve Batılı yorumcular tarafından adı anılmaksızın serbestçe kullanıldı. Manastır hareketinin tohumlarını atan görüşleri Euagrios Pontikos'un (346-399) yazıları aracılığıyla Yunan çilesi geleneğine temel oldu. İohannes Cassianus (360-435) aracılığıyla da Batı'ya ulaştı. Ama Origenes, Kitabı Mukaddes'in öğretisini putperestlerin felsefi düşüncesiyle bulandırdığı gerekçesiyle daha sağlığında pek çok eleştiriye uğradı. Ölümünden sonra da Origenes'e karşı tepki sürekli güçlendi. Ama Caesareali Eusebios, İskenderiye kateşizm okulunun önderi Kôr Didymos (y. 313-398) ve İskenderiye piskoposu Athanasios'la (y. 293-373) Kapadokyalı Kilise Babaları'ndan Büyük Basileos, Nazianzoslu Gregorios ve Nyssalı Gregorios Origenes'i savundular. 6. yüzyılda Filistin'deki "Yeni Laura" (Yunanca *laura*: "manastır") adlı manastır topluluğu, Origenesçi bir hareketin merkezi durumuna geldi. Sonunda 543'te İmparator I. İustinianus Origenes'i mahkûm eden uzun bir ferman çıkardı. 553'te II. Konstantinopolis Konsili'nde Didymos ile Evagrios da bu kararın kapsamına alındı. Gene de Bizanslı keşiş Aziz Maksimos'un (y. 580-

662) ve İrlandalı ilahiyatçı Johannes Scotus Erigena'nın (y. 810-877) yapıtlarında görüldüğü gibi Origenes'in etkisi sürdü. Rönesans döneminden bu yana Origenes'le ilgili tartışma sürmektedir. Batılı yazarlar Origenes'in öğretisi karşısında genellikle Ortodokslardan daha ılımlı bir tutum benimsemiştir.

Orihuela, İspanya'nın güneydoğusunda, Valencia özerk bölgesindeki (*comunidad autónoma*) Alicante ilinde kent. Murcia kentinin kuzeydoğusundaki verimli Segura Düzliğünde yer alır. Roma döneminde önce kurulan ve Romalılar tarafından Orco-lis adıyla anılan yerleşme, 713-1264 arasında Magripillerin yönetimi altında kaldı. I. Carlos'un (sonradan Kutsal Roma imparatoru V. Karl) hükümdarlığının ilk yıllarında ortaya çıkan karışıklıklar sırasında yağmalandı. İspanya Veraset Savaşı (1701-04) sırasında (1706) bir kez daha yağmalanan kentte birkaç kez veba salgını görüldü. 1829'daki depremde büyük bölümü yıkıldı. Kentin eski bölümü Segura Irmağının kuzeyinde, yeni bölümü ise güneyinde yer alır. Kentin tarihsel yapıları arasında 14. yüzyıldan kalma katedral, eskiden bir cami olan ve 18. yüzyılda yeniden inşa edilen Santiago Kilisesi, 14. yüzyıldan kalma Santas Justa y Rufina Kilisesi ve eskiden bir üniversite olan Colegio de Santo Domingo (1516-1701) sayılabilir. Kentte ayrıca dinsel sanat yapıtlarının sergilendiği bir piskoposluk müzesi vardır.

Magripiller döneminde inşa edilen sulama sistemi bölgede tarımın gelişmesini sağlamıştır. Kent ve çevresinde portakal, limon, patates, biber, kenevir, pamuk, mısır, yulaf, buğday, badem ve hurma yetiştirilir. Orihuela aynı zamanda karanfilleriyle tanınır. Nüfus (1981) 49.851.

orikalsit, hidroksilli çinko ve bakır karbonat [(Zn,Cu)₅(OH)₆(CO₃)₂] yapısında karbonat minerali. Çinko ve bakır yataklarının yükseltgenmiş bölümlerinde, malakit ile birlikte bulunur. Elde edildiği başlıca yerler

New Mexico'dan orikalsit örneği
Illinois State Museum, fotoğraf: John H. Gerard-EB Inc

Sibirya'da Tomsk, İspanya'da Sander ve ABD'de Arizona'daki Bisbee'dir. Soluk mavi-yeşil renkli tüye benzer yapısıyla malakitten ayırt edilir. Orikalsit, çinko bakımından zengin cevherlerin ufalanması sonucunda oluştuğunda, çinko yatakları için kılavuz mineral olarak kabul edilir. Kimyasal formülü ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. karbonat mineralleri (tablo).

oriks, *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından *Oryx* cinsini oluşturan üç iri antilop türünün ortak adı. Çöllerde ya da kurak düzlüklerde sürüler halinde yaşayan bu hayvanların beza ve gembok adlı alt türleri bulunan *O. gazelle* türü Afrika'nın doğu ve güney kesimlerinde, *O. dammah* (bazen *O. tao* ya da *O.*

algazel) Afrika'nın kuzeyinde, Arabistan oriksi (*O. leucoryx*) Arabistan ve Irak çöllerinde görülür. Gövdeleri geniş, omuz yükseklikleri 100-120 cm'dir. Her üç türün de püsküllü kuyruğu ve yelesi vardır. Yüz ve alınlarında koyu lekeler, gözlerinin üst ve altında uzanan koyu çizgiler, vücudunda ve bacaklarında türlere göre değişen koyu

aşırı avlanma nedeniyle tükenmeye yüz tutmuştur.

Orinoco Irmağı, İspanyolca alto orinoco, Güney Amerika'nın kuzey kesiminde akar. Venezuela-Brezilya sınırı boyunca uzanan Parima Dağlarının batı eteklerinden doğar. Venezuela'da 2.736 km uzunluğunda büyük bir yay çizdikten sonra Trinidad Adası yakınlarında Atlas Okyanusuna dökülür. Kolombiya-Venezuela sınırının bir bölümünü çizer. Caroní, Mavaca, Apure, Vichada, Meta ve Guárico gibi kollarıyla birlikte, Güney Amerika'nın üç büyük akarsu sisteminden (ötekiler Amazon ve La Plata) birini oluşturur.

Orinoco Irmağı daha çok karlarla beslenir; 30 bin m³/sa olan yıllık ortalama debisi, yağışlardaki mevsimlik oynamalara göre büyük değişiklikler gösterir. Yılda ortalama 50 milyon ton tortu taşıdığından, 20.000 km²'lik bir alanı kaplayan deltası Atlas Okyanusuna doğru hızla genişlemektedir. Yaklaşık 940.000 km²'yi bulan su toplama havzasının büyük bölümü çayırarla kaplıdır. Havzanın doğu ve güneydeki yüksek kesimlerinde sık tropik ormanlar vardır. İrmakta yaşayan hayvanlar arasında pirana, ağırlığı genellikle 90 kg'yi geçen *laulao* adlı kedibahçı türü ve 6 m'ye ulaşan uzunluğuyla dünyanın en uzun timsahı sayılan Orinoco timsahı sayılabilir. Caroní Irmağı üzerindeki Macagua ve Guri barajları dünyanın en büyük hidroelektrik santralleri arasındadır. Güneydoğudaki Guyana Platosunda zengin demir cevheri ve boksit yatakları bulunur. Orinoco, ağzından Caroní Irmağıyla birleşme noktasına kadar uzanan 370 km'lik çığır boyunca okyanus gemileriyle ulaşılma elverişlidir. Ciudad Bolívar ve Ciudad Guayana ırmak boyundaki en büyük

limanlar ve ekonomik gelişme merkezleridir.

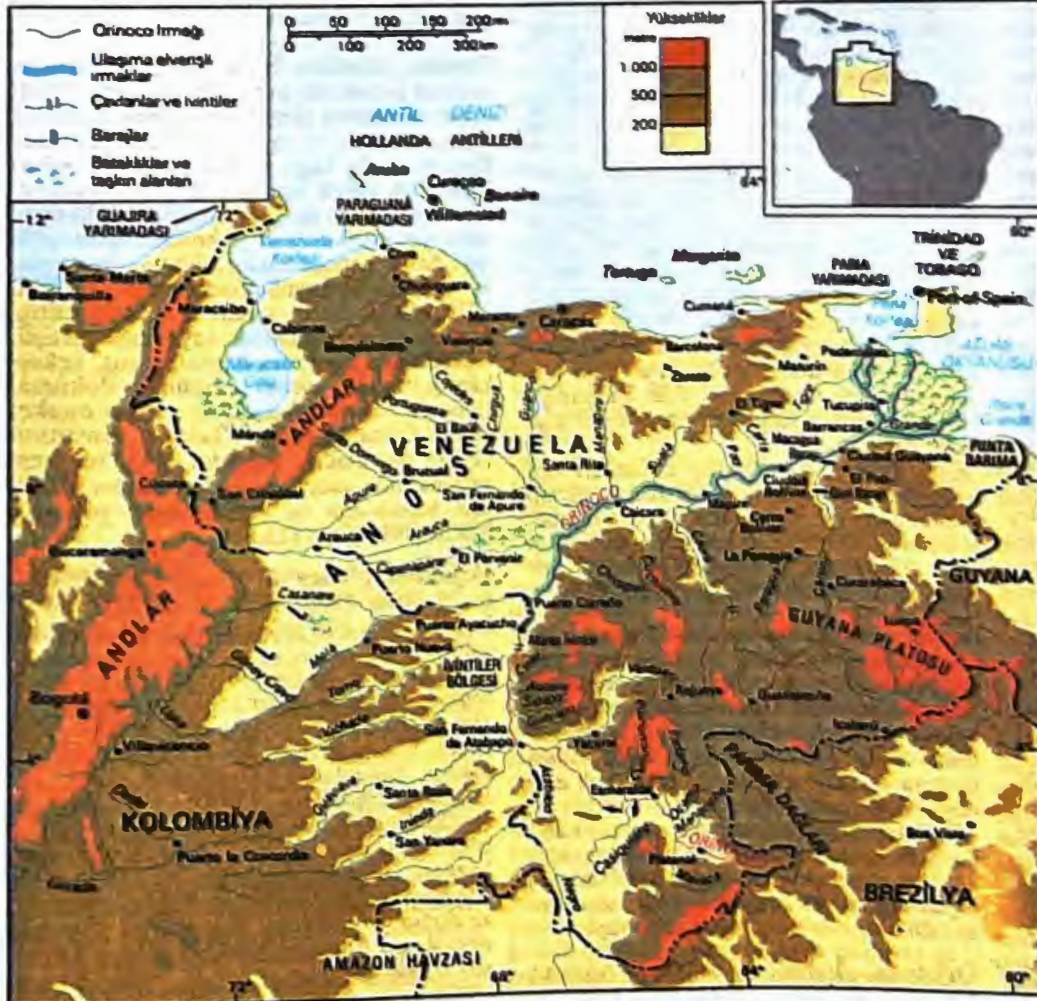
Orion, astronomide, 5 saat 30 dakika açılımında (Yer'deki boylama karşılık gelen gökküre koordinatı) ve sıfır derece yükselminde (gök ekvatoru üzerinde) yer alan büyük takımyıldız. Adını, Eski Yunan efsanesindeki avcıdan alır. Pek çok kültürde, Orion'un şafak zamanı doğması yazın yaklaşmakta olduğuna, akşam doğması kışın başladığına ve kışınalara, geceyarısı doğması bağ bozumu zamanının geldiğine işaret eder. En diklik çekici takımyıldızlardan biri olan Orion çok sayıda parlak yıldız içerir. Bunlardan biri olan İkizlerevi (el Cebbar), bir değişen yıldızdır ve sarımsı kırmızı rengiyle kolayca ayırt edilir. Avcının bacağına yer alan Ayak'ın (Rigel) toplam parlaklığı ise İkizlerevi'ninkinden daha fazladır. Takımyıldızda yer alan üçüncü parlak yıldız Bellatriks'tir. Orion'un bu üç parlak yıldızını birleştiren kuşak hattı hemen hemen gök ekvatorunun üzerinde yer alır. Avcının, kuşağın güneyinde uzanan kılıç bölümü Orion Bulutsusunu (M 42) içerir. Çıplak gözle görülebilen bir yayının b bulutsa olan Orion Bulutsusu yüzlerce düzensiz değişen yıldız içerir. Bu bulutsunun giderek soluklaşan uzantıları hemen hemen tüm takımyıldızı doldurur. Çokla bir yıldız olan Trapezium (Teta Orionis) bulutsunun merkezinde yer alır ve Güneş sisteminden yaklaşık 1.500 ışık yılı uzaktadır.

Orion Bulutsusu (katalog numaraları NGC 1976 ve M 42). Orion takımyıldızında, avcının kılıç bölümünde yer alan ve çıplak

Arabistan oriksi (*Oryx leucoryx*)
Rod Moon-The National Audubon Society Collection/
Photo Researchers

desenler görülür. Postları *O. gazella*'da yeşilimsi kahverengi, *O. dammah*'ta kırı beyaz, Arabistan oriksinde beyazdır. Erkek ve dişiler uzun, sivri uçlu, düz ya da kıvrık boynuzlar taşır. Arabistan oriksini soyu

Orinoco Irmağı Havzası

göze görülebilen parlak yayımlı bulutsu. Yer'den yaklaşık 1.000 ışık yılı uzaklıkta olan bulutsunun merkezinde yer alan Trapezium (Teta Orionis), çok sıcak (O tipi) genç yıldızlardan oluşan bir kümedir. Bu yıldızların saldıran ışınım bulutsunun ısıldamasını sağlar. Orion Bulutsusunu 1610'da Fransız bilim adamı Nicolas-Claude Fabri de Peiresc ve 1618'de İsviçreli astronom Johann Cysat birbirlerinden bağımsız olarak buldular. Fotoğrafla görüntülenen ilk bulutsu olan Orion Bulutsusunun bu fotoğrafını 1880'de ABD'li astronom Henry Draper çekti.

Bulutsudan elde edilen görüntüler zamanla gelişti ve 1980'lerin sonlarında sağlanan teknolojik yeniliklerle bilim adamları, bir kızılötesi kamerasıyla, kızılötesi ısıyı salan gök cisimlerinin fotoğraflarını çekmeye başladılar; bu arada, o güne değin optik olarak gözlenemeyen Orion Bulutsusunun ayrıntılarını elde ettiler. Hubble Uzay Teleskopu da, birinci aynasının bozulmasına karşın, 1991'de bulutsunun son derece ayrıntılı görüntülerini çekti. Bunların arasında, genç bir yıldızın doğuşuyla ilintili bir enerji püskürmesi de bulunuyordu.

Oriskany Çarpışması, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında, İngiliz askerleri ile Mohawk Vadisini savunan koloniciler arasında geçen ve Kuzey bölgesindeki İngiliz hareketünün boşa çıkarılmasında önemli rol oynayan kanlı çarpışma (16 Ağustos 1777). Yarbey Barry St. Leger komutasındaki İngiliz askerleri, Albany'deki İngiliz birliklerine katılmak üzere, New York eyaletinin orta kesiminde doğuya doğru ilerliyorlardı. Bu yol üzerinde bulunan Stanwix Kalesi'nin kuşatılması üzerine, yardıma yetişmeye çalışan General Nicholas Herkimer komutasındaki 800 milis Oriskany Çayının birkaç km batusında, İngilizler ve müttefikleri İrokuva Yerlilerinden oluşan 1.200 kişilik bir birlik tarafından pusuya düşürüldü. Çarpışmada her iki taraf da ağır kayıplar verdi. Kaleyi ele geçiremeyen İngilizler 22 Ağustos'ta Oswego'ya çekildi.

Orissa, Hindistan'ın doğu kesiminde eyalet. Güneydoğuda Bengal Körfezine bakan 155.707 km²'lik bir alanı kaplar. Yönetim merkezi Bhubanesvar'dır.

Tarih boyunca değişik halkların egemenliğine giren bölge, buna bağlı olarak Utkala, Kalinga ve Odra Deşa gibi adlar aldı. Buda döneminde zengin bir krallık olan ve İÖ 3. yüzyılda ünlü Aşoka'nın da katıldığı büyük bir savaşa sahne olan Kalinga, İS 1. yüzyıldan başlayarak önemli bir deniz gücü durumuna geldi ve Doğu Ganga hanedanı altında 1078'den 1264'e değin en parlak dönemini yaşadı. Hindistan'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra da, 13. ve 14. yüzyıllarda Hindu dini, felsefesi, sanatı ve mimarisinin bir kaleisi olarak kaldı. 1568'de Bengal sultanlarının egemenliğini tanıyan Orissa, daha sonra Hint-Türk İmparatorluğu'nun bir parçası oldu. Bu imparatorluğun çöküşü sırasında Bengal neva'larının yönetiminde kaldıysa da, büyük bölümü Marathaların eline geçti. Bengal kesimi 1757'de, Maratha kesimi de 1803'te İngilizlerin yönetimine girdi. Bölgedeki küçük devletler Hindistan'ın bağımsızlığına kavuştuğu 1947'ye değin ayakta kaldı. Aynı tarihte Orissa bugünkü sınırlarıyla bir eyalet olarak düzenlendi.

Eyalet toprakları coğrafi bakımdan dört geniş bölgeye ayrılabilir: 1) Mayurbhanc, Keonchar ve Doğu Sundargarh yörelerini

kapsayan, Çhota Nagpur Platosunun uzantısı Kuzey Platosu; 2) engebeli bir plato oluşturan Doğu Gatlar; 3) bir dizi plato, tepe, yükselti ve vadinin yer aldığı Orta Bölge; 4) Mahanadi, Brahmani ve Baitarani deltalarını kapsayan Kıyı Ovaları. Mahendra (1.501 m) ve Malya (1.184 m) başlıca sıradağlardır (giri). Muson rüzgârlarının estiği, sıcak iklim kuşağında yer alan eyalette yıllık ortalama yağış miktarı yaklaşık 1.800 mm'dir.

Munda, Dravid ve Oriya dilleri konuşan çeşitli küçük kabileler genelde, eyalet nüfusunun yüzde 90'dan fazlasını oluşturan Hindular içinde erimiştir. Kentlerde oturanların toplam nüfus içindeki oranı ancak yüzde 12'yi bulur. Kırsal nüfusun yaklaşık üçte ikisi tarımla uğraşır. Başlıca ürünler pirinç, yağlı tohumlar, jüt, şeker kamışı ve hindistan cevizi. Doğal kaynaklar oldukça zengindir. Orissa ülkedeki kromit, manganez ve dolomit üretiminde birinci sırayı alır. Ayrıca büyük miktarlarda demir cevheri, kömür ve kireçtaşı çıkarılır. Zengin grafit ve boksit yatakları da vardır. Eyaletin büyük sanayi kuruluşları arasında Raurkela'daki çelik ve gübre fabrikası, Coda ve Rayagada'daki ferromanganez tesisleri, Rac Gangpur ve Belpahar'daki yapı gereçleri tesisleri, Çovduar'daki boru fabrikası ve Rac Gangpur'daki çimento fabrikası sayılabilir. Öteki önemli sanayi ürünleri kâğıt, dokuma, şeker, klor, kostik soda, cam ve seramiktir. Elektrik enerjisi Hirakud ve Maçkund hidroelektrik santrallerinden elde edilir.

Zengin bir kültür mirasına dayanan Orissa'da, Hint sanat ve mimarisinin en gelişkin örneklerinden bazıları bulunur. Duvar resimleri, taş oymalar, tahta oymalar ve palmiye yaprakları üzerine yapılan resimler eski sanatsal gelenekleri yansıtır. El sanatları ustaları gümüş süslemeleri ve dekoratif işlemeleriyle ünlüdür. Kabilelerin yaşadığı bölgelerde, madal ve flüt eşliğinde çeşitli halk dansları yapılır. Orissi adıyla bilinen klasik dans 700 yılı aşkın bir geçmişi bulunan bir tapınak gösterisidir. Chau dansı Oriya kültürünün bir başka ögesidir.

Orissa'da birçok geleneksel şenlik düzenlenir. Ekim-kasım aylarında dolunaydan önceki beş gün boyunca süren Boita-Bandana (gemilere tapınma) töreni benzersiz özelliklere taşır. Törende ırmak ya da deniz kıyılarında toplanan insanlar, bir gün doğuya, uzak ülkelere gitmenin simgesi olarak, suda minyatür gemiler yüzdürürler. Orissa'nın en büyük dinsel şenliği, Puri'deki Cagannatha Atlı Araba Şenliği'dir. Bu şenliğe Hindistan'ın her yanından yüz binlerce kişi katılır.

Eyaletteki yükseköğretim kurumları beş üniversite, 100 kadar yüksek okul ve üç tip okulunu kapsar. Kala Vikas Kendra Merkezi dans ve müzik alanında altı yıllık eğitim verir. Ulusal Müzik Derneği de benzer bir işlev görür. Nüfus (1991 geç.) 31.512.070.

orissi, Hindistan'ın beş klasik dans üslubundan biri. Öbürleri *bharata-natya*, *kathak*, *kathakali* ve *manipuri* dir. Hindistan'ın doğu kesimindeki Orissa'ya özgü bir oyundur ve *Natya-jastra*'da(*) belirtilen ilkelere temel alır. Klasik tapınak heykellerindeki pozlara benzeyen figürleri dansın çok eski dönemlere indiğini gösterir.

Temel örüntüsü bakımından *bharata-natya* ile akraba olan *orissi*'de yılankavi duruşlar ağırlık taşır. Ayrıca çeşitli hопmalar ve sıçramalarla hareketlere canlılık kazandırılır. *Orissi*'yi daha çok kadınlar yapar.

Oristano, İtalya'da, Sardinya Adasının batısında, Oristano ilinde kent ve başpiskoposluk bölgesi. Tirso Irmağının ağzının

yakınlarında, Cagliari kentinin kuzeybatısında yer alır. İÖ 11. yüzyılda bir Kartaca kenti olan Tharros'un halkı tarafından kuruldu. Tharros'un yıkıntılarının yakınılardadır. Yörede Roma kalıntıları da vardır. Oristano ilk dönemlerinde Arborea ailesinin denetimindeki Arborea *giudicato*'sunun (bağımsız yargı bölgesi) merkeziydi. Oristano'da, 1383-1404 arasında kentli yöneten ve Sardinya tarihinin önemli kişilerinden biri olan Eleanora d'Arborea onuruna dikilmiş bir anıt vardır. San Cristoforo Kulesi 1291'de, 18. yüzyılda büyük bölümü yeniden inşa edilen katedral ise 1288'de yapılmıştır. Arborea arşivleri belediye binasında korunmaktadır. Günümüzde tarımsal bir merkez olan Oristano'da çok sayıda balık konserveleme (özellikle yılanbalığı ve kefal) fabrikasıyla çanak çömlek ve ağ üreten atölyeler vardır. Nüfus (1990 tah.) belediye, 32.556.

Oriya dili, Hint-Âri dillerinin Doğu öbeğine bağlı dil. Esas olarak Hindistan'ın Orissa eyaletinde konuşulur. Hint anayasasının tanıdığı 14 bölgesel dilden biridir. Eski Magadh Krallığı'nda konuşulan Ardhamaghi Prakrit dilinin kolu ve günümüzde konuşulan Mithila (Tirhut), Assam ve Bengali dillerinin yakın akrabasıdır. Bu dilde günümüze ulaşmış en eski yazıtlar 14. yüzyıldan kalmaz. Oriya dili o döneme ait birçok özelliğini korumuştur. Orissa eyaletinin yabancı egemenliğine girmesi görece geç bir tarihte rastladığı için, Oriya dilinde öteki Hint-Âri dillerinin çoğundan daha az yabancı (İslam ve İngiliz) etkisi görülür. Oriya edebi üslubu daha çok Sanskrit dilinden alınma özellikler barındırır. Oriya dilbilgisinde akıllı varlıklar, akıllı olmayan varlıklar ve nesneler ayırt edilir. Bengalide olduğu gibi, akıllı bir varlığa saygı ifade etmek için tekil yerine çoğul eylem biçimleri kullanılır.

Orizaba, Meksika'da, Veracruz eyaletinin ortabatı kesiminde kent. Doğu Sierra Madre'nin verimli ve ılıman bir vadisinde, deniz düzeyinden 1.284 m yükseklikte yer alır. Doruğu karla kaplı Citlaltépetl (Orizaba) Yanardağı kente egemen bir konumdadır. Veracruz limanı ile México arasındaki stratejik yolları koruyan Ahuaializapan adlı eski Aztek garnizonunun bulunduğu yerde, 16. yüzyılda İspanyollar tarafından kuruldu. 1774'te kent tüzel kimlik kazandı; bütün üretimi ve dokumacılık sayesinde gelişti. Günümüzde bir tarım (tütün, mısır, şeker kamışı, tahıl), sanayi (özellikle dokuma, tütün ve bira fabrikaları) ve turizm merkezidir. Orizaba Bölge Teknik Enstitüsü (1957) buradadır. Ağustos 1973'te kent yakınlarında meydana gelen şiddetli deprem büyük can ve mal kaybına yol açtı. Nüfus (1990 geç.) 113.516.

Ørjasæter, Tore (d. 3 Mart 1886, Skjåk - ö. 29 Şubat 1968, Skjåk, Norveç), balad, halk ve doğa şiiri geleneğine bağlı Norveçli şair.

Ørjasæter'in en önemli yapıtları, birey ile toplumsal mirası arasındaki çatışmayı konu alır. 1941'de toplu yapıtlarının gözden geçirilmiş basımı içinde bir destan üçlemesi olarak yayımlanan *Gudbrand Langleie* (1913), *Brumillom* (1920) ve *Skuggen* (1927; Gölge) adlı kitapları da bu temayı işler. Ørjasæter'in en güzel şiirlerinden bazıları, bireyin özgürlük ve dayanışma özlemini simgeleyen bir su damlasının denize doğru yolculuğunu anlatan bir dizi şiir den oluşan *Elvesong* (1932; Irmağın Türküsü) içinde yer alır.

1930'larda Avrupa şiirinde ortaya çıkan modernist eğilimler Ørjasæter'in yapıtları

rina da yansımıştır. Ama, *Livet skal vinne* (1939; Yaşam Kazanmalı) gibi kitaplarının başlıklarının da gösterdiği gibi, bu dönem yapıtlarında insan ruhuna duyduğu inanç ağır basar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yayımlanan *Ettersonmar* (1953; Pastırma Yazı) ve *Kldrhaust* (1963; Aydınlik Sonbahar) adlı kitaplarında ise, biçimsel açıdan modernist bir çizgiye yöneldiği görülür. Orjasaeter ayrıca *Christophoros* (1948) ve *Den lange bryllupsreise* (1949; Uzun Süren Balayı) gibi bazı oyunlar da yazmıştır.

Orkan, Wladislaw, asıl adı FRANCISZEK SMREČYŃSKI (d. 27 Kasım 1875, Poręba Wielka, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 14 Mayıs 1930, Kraków, Polonya), Polonyalı şair ve yazar.

Yoksul bir köylü ailesinin çocuğuydu. İyi bir öğrenim göremedi. Yapıtlarının çoğu doğduğu yörede geçer ve oranın doğal güzellikleriyle dağ köylülerinin yoksul yaşamını anlatır. İlk kitabı *Nowele* (1898; Öyküler) ile bunu izleyen *Komornicy* (1900; Yancılar), doğup büyüdüğü Tatra bölgesindeki köy yaşamının doğalcı tasvirlerini içerir. Orkan daha sonra, Yeni Polonya adıyla bilinen siyasi ve edebi hareketten etkilenerek, yoksul dağ köylülerinin varlıklı çiftçiler tarafından sömürülmesine karşı çıkan *Wroziokach* (1903; Dağ Vadilerinde) ve *Podhale'ye ilk yerleşenlerin şirsel öyküsü* niteliğindeki *Drzewiej* (1912; Bir Zamanlar) adlı yapıtlarını yazdı. I. Dünya Savaşı başlayınca Polonya ordusuna gönüllü olarak katıldı. *Listy ze wsi* (1925-27, 2 cilt; Köyden Mektuplar) adlı yapıtı, Polonya'nın o günkü ve gelecekteki durumu üzerine sosyolojik gözlemler içerir.

orkestra, çeşitli büyüklük ve türlerdeki müzik aletlerinin bir araya gelmesiyle oluşan topluluk.

Modern senfoni orkestralarının ilk biçimleri 1600'lerde ortaya çıktı. Bunların en önemlisi İtalyan besteci Claudio Monteverdi'nin *Orfeo* operası için gerekli olan topluluktur. 17. yüzyıl sonlarında Fransız besteci

tane yer almaya başladı. Bakır nefesi çalgılar grubu, üçüncü bir trompet, üçüncü ve dördüncü korno ve trombonların eklenmesiyle genişletildi. Hector Berlioz, Richard Wagner, Nikolay Rimski-Korsakov ve 20. yüzyılın ortalarına doğru da Richard Strauss, Gustav Mahler ve Igor Stravinsky gibi besteciler o güne değin kullanılmamış ses kaynaklarından yararlanan, eş görülmemiş büyüklükte orkestralar tasarladılar ve kullandılar. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl ortalarında tipik bir büyük orkestrada ortalama 100 kişi çalışıyor, özel yapıtlar için çok sayıda çalgı çeşidi yer alıyordu. Bununla birlikte 1920'lerde, birçok besteci daha küçük oda topluluklarına yönelmeye başladı.

orkestra yönetmenliği, ORKESTRA ŞEFLİĞİ olarak da bilinir, toplu çalınmak üzere bestelenmiş yapıtların seslendirilmesinde müzik topluluğunu (örn. orkestra, koro vb) yönetme eylemi. Bir şefin en başta, topluluğun bütün üyelerinin aynı tempoda çalabilmesi için müziğin vuruşlarını belirtmesi gerekir. Bu ritmik vuruşun parça boyunca korunması bir dizi el ve kol hareketiyle sağlanır.

Yaklaşık iki yüzyıl boyunca şefler ölçüyü, vuruşları ve tempoyu vermek için sağ ellerindeki batonu(*), farklı partilerin parçaya girişini ve nüanslarını göstermek için de sol ellerini kullandılar. Ama çağdaş şefler çoğunlukla baton kullanmamayı yeğlemektedir. Batonun olmayışı, yorumda her iki eli daha karmaşık yönlendirmeler için serbest bırakır.

Orkestra yönetmenliği uzmanlık gerektiren bir müzik etkinliği durumuna ancak 19. yüzyıl başlarında geldi. Daha 15. yüzyılda Vatikan'daki Sistina Korosu'nun icralarında, kulakla işitilebilecek bir ritmi sürdürmek için kâğıttan bir rulo (ya da uzun bir sopa, bir değnek) vuruluyordu. Bu uygulama, yorumu bozan gereksiz bir müdahale haline gelinceye değin sürdü ve sonunda ister istemez bırakıldı. Bach ve Handel'in çağında (17. yy sonları ile 18.yy başları) önemli bir müzikiğin görevi yalnızca kendinden istenen müziği bestelemek değil, aynı zamanda o müziği org ya da klavsenin başındaki besteci-şef taburesinden yönetmekti. Paris Operası'nda yönetmenlik görevi birinci kemanların şefine (*Konzertmeister*) verilmisti. Elindeki keman yayını şef batonu yerine de kullanan bu yönetmenin başlıca sorumluluğu toplulukla birlikte iyi bir yorumu gerçekleştirmekti; şeflik etmek ancak ikinci sırada gelirdi.

19. yüzyılda, yeni bir tür müzikçi olan besteci-yönetmenler yetişti. Bu tür müzikçilere örnek olarak C. M. von Weber, H. Berlioz, F. Mendelssohn ve R. Wagner gösterilebilir. Bunlar, yorum üzerinde tam bir denetim kuran, yapıtlara yaratıcı bir bakış açısı getiren müzikçilerdi. Bazen bu yeni tür müzikçiler, dönemin müzik beğenisinin dışında kalmış yapıt ve bestecileri tanıtmayı da üstleniyorlardı. Örneğin Mendelssohn, o günlerde eski moda ve akademik sayılan J. S. Bach'ın müziğini yeniden yaygınlaştırmış. Besteci, icracı ve dinleyici arasındaki bu çok önemli rolleriyle şefler, müzikçi olarak saygın bir konum kazandılar.

20. yüzyıl başlarının orkestra şefleri, kursesüz bir yoruma ulaşma çabasıyla müzikçiler üzerinde kurdukları kesin denetimle ün kazandılar. Bu dönemde bir konseri çekici kılan şeyin, şefin kişiliği olduğuna inanılıyordu. Ama yüzyılın ortalarına doğru, bestecinin üslubuna uygun biçimde çaldırma ve orkestrada bütünlük sağlama, şeflerde daha çok aranan nitelikler oldu.

orkestrasyon, ORKESTRA DÜZENLEMESİ, ÇALGILAMA VE ENSTRÜMANTASYON olarak da bilinir, bir müzik parçasının çeşitli çalgılar için düzenlenmesi ya da yazılması. Terim olarak genellikle, orkestra için yazılmış müzik parçasını belirtir. Başka bir anlamı da, orkestra düşünülmeden yazılmış bir parçayı (örn. bir piyano yapıtı) uygun orkestra çalgılarına dağıtmaktır.

Çoğu durumda orkestra düzenlemesi kompozisyon işinin bir bölümünü oluşturur, ama bu iki çalışmanın farklı gerçekleştirildiği durumlar da vardır. Örneğin Handel'in *Messiah*'ına (1741; *Mesih*), Mozart'ın ya da J. S. Bach'ın yapıtlarına, 20. yüzyılın ilk yarısında Sir Edward Elgar, Arnold Schoenberg ve daha birçoklarının yapıtları orkestra düzenlemeleri böyledir. Orkestra şefleri de yorumladıkları yapıtların orkestrasyonunu değiştirmeye karar verebilirler. Ama bu uygulama günümüzde eskiden olduğu kadar tutulmamaktadır. Buna karşılık hafif müzik alanında bir ölçüde uzmanlaşma vardır; çoğunlukla besteci melodiyi yaratır, düzenleyici ise (aranjör) armoniyi ve orkestrasyonu yapar.

Orkestra düzenlemesi de orkestra gibi 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Claudio Monteverdi *La favola di Orfeo* (*Orfeo Efsanesi*) operasında yaylı, nefesli ve klavyeli çalgılardan oluşan büyük bir topluluğun çalmasını istemiş, ama çeşitli çalgıların nasıl kullanılacağını ayrıntılı olarak göstermemiştir. Onun *Il combattimento di Tancredi e Clorinda*'sı ise (Tancredi ile Clorinda'nın Dövüşü), yalnızca dört yaylı çalgı partisi belirtilmiş olmakla birlikte, ilk orkestra düzenlemelerinden biri sayılır.

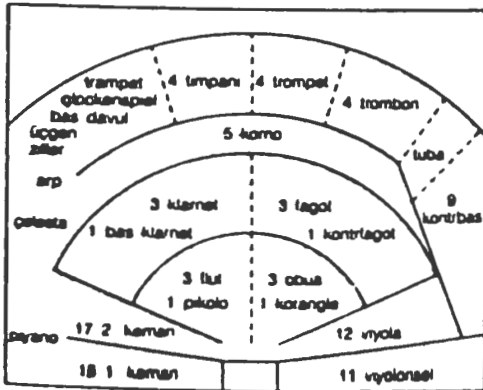
Monteverdi'den bu yana yaylı çalgılar orkestranın temeli kabul edilmiştir. 18. yüzyılda bunlara obua, fagot ve kornolar eklendi. Daha başka çalgılar ise genellikle özel durumlar için kullanıldı. Örneğin resmi bir hava yaratmak için trombonlardan, savaşa özgü bir hava yaratmak içinse trompet ve davullardan yararlanıldı. Orkestraya daha sonra klarinetler de katıldı. Bu tür çalgılara özellikle Mozart yakınlık duymuştu. Onun nefesli çalgılar için yazdığı partiyonlar hâlâ aşılamamıştır.

Aynı dönemde çalgı tasarımında yer alan gelişmeler de nefesli çalgıların esnekliklerini artırdı ve Ludwig van Beethoven'ın zamanında orkestra şimdi hâlâ uygulanan standart bileşimine vardı. Bu, beş tane yaylı çalgılar partisi (birinci ve ikinci kemanlar, viyolalar, viyolonceller ve kontrbaslar), bunları birbirine bağlayan flüt, obua, klarinet, fagot, korno, trompet ve trombon grupları ve timballerden oluşur.

C. M. von Weber orkestranın olanaklarından görsel imgeler yaratmak için yararlanmayı denerdi. H. Berlioz, Weber'in betimlemeci tarzını daha da ileriye götürdü ve orkestraya özel efektler için yeni çalgılar (örn. arp, korangle, zil vb) ekledi.

Orkestranın sahip olduğu olanaklardan 19. yüzyılın daha sonraki bestecilerinin birçoğu, özellikle de F. Liszt, R. Wagner, P. I. Çaykovski ve R. Strauss geniş ölçüde yararlandılar. Buna karşılık F. Chopin, R. Schumann ve J. Brahms'ın müziklerinin orkestra düzenlemesi daha az başarılıydı. Ama bunun nedeni, bu bestecilerin müziklerinde ses rengini çeşitlemeyi özel bir gösteri amacıyla ele almamış olmalarıydı. Gerçekte, özellikle de Brahms'ın ağırbaşlı ve ölçülü orkestra düzenlemeleri Strauss'un orkestra düzenlemelerindeki canlı ses tabloları kadar ustalıktıydı.

19. yüzyılda bestecilerin yapıtlarını bir tür taslak biçiminde, örneğin piyano için yazıp

Tam senfoni orkestrası
Çalgıların sayıları ve konumları gerekalmisleri ve orkestra şefinin tercihiine göre değişebilir

Jean-Baptiste Lully sarayda, yaylı çalgıların çoğunlukta olduğu, ama obua, fagot, flüt ve kornoların da yer aldığı bir orkestrayı yönetti. 18. yüzyılda Almanya'da Johann Stamitz ile Mannheim okulu bestecileri modern senfoni orkestrasının temelini oluşturdular. Bu, tahta nefesli çalgılar (flüt, obua, fagot), bakır nefesli çalgılar (korno, trompet), vurmalı çalgılar (timbal) ve yaylı çalgılardan (birinci ve ikinci kemanlar, viyolalar, viyolonceller ve kontrbaslar) oluşan dört bölümlü bir orkestraydı. Bu dönemde orkestraya klarinetler alınırken, klavsen, lavta ve torba (bir bas lavta) gibi daha önceki başlıca çalgılar dışarıda bırakıldı.

19. yüzyılda orkestralar zenginleşti. Tahta nefesli çalgıların her birinden üç ya da dört

orkestra düzenlemesini daha sonra yapmaları yaygın bir uygulama haline geldi. 20. yüzyılda ise birçok besteci orkestrayı çok ustalıkla kullandı ve bestelerini de böyle bir ön aşama olmadan, doğrudan doğruya orkestra partisiyonuyla yaptı. Böylece orkestrasyon beste yapmanın ayrılmaz bir parçası durumuna geldi. Claude Debussy'nin müziğinde bu açıkça görülür. Ama 20. yüzyılda da Maurice Ravel ve Olivier Messiaen gibi orkestrasyonu tümüyle ayrı bir etkinlik olarak gören ve önce klavye için yazdıkları kendi yapıtlarının orkestra düzenlemelerini sonradan yapan besteciler de vardır. Orkestrasyon, değişmeyen çalgılarla yeni sesler, yeni renkler ve yeni etkiler bulmak sanat olarak görülürse, bunun 20. yüzyıldaki belki de en büyük ustası Igor Stravinsky'dir.

Orkhomenos, ERKHOMENOS olarak da yazılır, Kopias Ovasının kuzeyindeki bir burunda yer alan eski Boiotia kenti. Mykenai bölgesindeki müstahkem kentlerin en kuzeyde olanıydı. Minyai (Minyas) hanedanının merkezi olan kent, Boiotia'nın büyük bölümünü denetimi altında tutuyordu. Arkaik dönemde Kalaureia Birliği'nin üyesiydi. Ama daha sonra Boiotia'da siyasal üstünlük Thebai'nin eline geçti. Orkhomenos metal para bastıran ilk Boiotia kentlerindendi (İÖ y. 550) ve zenginliğiyle destanlara konu olmuştu. Khariklere(*) tapınma yapıyordu.

İÖ 447-446'da Boiotia'yı Atina'nın denetiminden kurtaran sürgünlerin merkezi olan kent, İÖ 4. yüzyılda Thebai'ye düşman bir siyaset izlemeye başladı. İÖ 4. yüzyılda Thebaililer tarafından birçok kez yağmalandıktan sonra gerilemeye başladı ve sonunda Kopias Gölünün suları altında kaldı.

H. Schliemann'ın 19. yüzyıl sonlarında, A. Furtwängler ve H. Bulle'nin ise 20. yüzyılın başlarında yaptıkları kazılar sonucu Orkhomenos'un Neolitik Çağ'da ve Tunç Çağında önemli bir merkez olduğu anlaşıldı. Kazılar sırasında Geç Tunç Çağına ait bir *tholos*(*) bulundu.

orkide, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasını oluşturan, 15-35 bin kadar gösterişli çiçekli ve çokyüklük otsu bitki türünün ortak adı. Orkide adı Yunancada yumurtalık anlamına gelen *orkhis* sözcüğünden kaynaklanır; bu ad bazı orkide türlerinin yumurtalıkça ya da erbezini andıran yumrularından ötürü verilmiştir. Kutup bölgeleri dışında, dünyanın hemen her yerinde bulunan, özellikle de tropik bölgelerde yaygın olan bu bitkiler toprakta ya da başka bitkilerin üzerinde yetişir. Havadan nem emebilen zarımsı bir örtüyle kaplı süngersi kökleri vardır. Türlerin büyük bir bölümü kendi besinini kendi üretir, buna karşılık bazıları ölü organik maddeler üzerinde yaşar ve köklerinde ortakyaşam sürdüren bir mantar yardımıyla beslenir.

Orkidelerde iki tip büyümeye rastlanır. Büyük bir bölümü her yıl yeni bir yatay gövde oluşturur; bu gövdenin soğanı andıran şişkin bölümüne yalancısoğan adı verilir. Bazı orkide türleri ise her yıl yeni çiçek ve yaprakların katıldığı, giderek uzayan dik bir gövdeye sahiptir. Büyüklükleri 2 mm ile 38 cm arasında değişen çiçekler tek olarak ya da dik ve sarkık salkımlar halinde bulunur.

Orkideler renkleri ve biçimleri çok çeşitlilik gösteren ikiye ayrılmış bakışlı çiçeklere sahiptir; çiçeklerin üç çanak yaprağı ve biri dudak biçimini almış tagyaprakları vardır. Rengi ve biçimiyle öbür tagyapraklardan ayrılan dudak genellikle çiçeğin alt bölü-

münde bulunur. Çiçeğin ortasında ise erkek ve dişi üreme organlarının birbirine kaynaşmasıyla oluşmuş, çomak biçimli bir yapı (kolon) yer alır. Çoğu orkide türü kolonun üstünde bir, ender olarak da yanlarında iki

Alımlı bir orkide türü olan *Polystachya bella*
A to Z Botanical Collection-EB Inc.

erkekorgan taşır. Çiçektozları unlu ya da mumsu görünümlü kümelere toplanmıştır. Orkidelerde tozlaşma çoğunlukla böcek ya da kuşlarla olur, bazen rüzgârla ya da kendi kendine tozlaşmaya da rastlanır. Pek çok orkide türünde çapraz döllenmeyi sağlayacak bazı mekanizmalar gelişmiştir. Örneğin bazı türlerin çiçekleri dişi böceklerle benzediği için çiftleşmek isteyen erkek böceklerin saldırısına uğrar ve böylece böceklerin vücuduna yapışan çiçektozları çiçekten çiçeğe taşınır.

Orkideler, içinde 2 milyonu aşkın tohum bulunabilen meyveler (ya da tohum kılıfları) üretirler. Tohumların çok küçük boyutlarında olması, bazı uzmanları bu bitkilerin yer aldığı takımı *Microspermae* adıyla sınıflamaya yöneltmiştir.

Orkideler değerli süs bitkileridir. Bunların en yaygın olanları arasında başlıca *Cattleya*, *Cymbidium*, *Vanda* ve *Laelia* sayılabilir. Yapılan melezleme çalışmalarına bahaçe ve seralarda yetiştirilen, ayrıca ticari çiçekçilikte de değerli olan binlerce melez çeşit geliştirilmiştir. *Pleurothallis*, *Lepanthes* ve *Selatis* de çiçekçilikte değerli çok küçük orkide cinsleridir. Orkidelerden süs dışında başka amaçlarla da yararlanır. Örneğin *Vanilla* tohumlarından koku verici bir madde (vanilya) çıkarılır, bazı türlerin nişastalı yumruları toz edilerek salep adı verilen sıcak bir içecek hazırlanır. Orkideler ayrıca halk arasında ilaç ve yiyecek olarak da kullanılır.

orkinos, TONBALIĞI olarak da bilinir, *Perciformes* takımından, başta çok iri yapılı *Thunnus thynnus* olmak üzere, palamutu andıran birkaç deniz balığı türünün ortak adı. Ticari değeri yüksek olan bu balıkların eti tazeyken ya da işlendikten sonra tüketilmekte, özellikle konserve olarak değerlendirilir.

Sarıkanat orkinos (*Thunnus albacares*)
Tom Doten, Chicago Natural History Museum

dirilmektedir. Aynı türün bireyleri arasında bile görülen önemli yapı farkları nedeniyle ayırt edilmeleri güç, taksonomideki yerleri tartışmalıdır. Ama uzmanlar genellikle orkinosları palamutların ve uskumruların da yer aldığı *Scombridae* familyasında toplarlar.

Orkinosların vücudu mekik biçiminde, yanlarında belirgin karinalar bulunan kuyruk sapı ince, kuyruğu çatallı ya da hilal biçimindedir. Anüs ve ikinci sırt yüzgecinin gerisinde kuyruğa kadar uzanan yüzgeçsi çıkıntılar (yüzgeççik) vardır. Başın gerisinde iri pullardan oluşmuş yaka denen bir bölge bulunur. Yakanın dışında vücut pul-suz (*Euthynnus* ve *Katsuwonus* cinsleri) ya da küçük pulludur (*Thunnus* cinsi). Derilerinin altındaki iyi gelişmiş damar ağı, yavaş ve uzun süreli yüzüşleri sırasında vücut sıcaklığının denetlenmesini sağlar. Grubun en iri türü olan ve yaklaşık 4,3 m uzunluğa ve 800 kg ağırlığa erişebilen bayağı orkinosun (*T. thynnus*) üst bölümleri koyu renk, alt bölümleri gümüş rengine, vücudu genel olarak menevişlidir.

Bayağı orkinos Türkiye'yi çevreleyen bütün denizlerde görülür. Bu sulara yaşayan öteki orkinos türlerinin uzunluğu 1 m'yi aşmaz. Türkiye suları içinde Ege ve Marmara denizlerinde yaşayan uzunkanat orkinos (*T. alalunga*) çok uzun göğüs yüzgeçleriyle, Ege Demizinin güney kesiminde ve Akdeniz'de yaşayan çizgili orkinos (*Katsuwonus pelamis* ya da *Euthynnus pelamis*) yakasının alt bölümünden geriye doğru uzanan kaya bantlarıyla, tüm denizlerde yaşayan yazık ya da benekli orkinos (*Euthynnus alletteratus*) göğüs yüzgeçlerinin altındaki ve gerisindeki koyu beneklerle dikkat çeker.

Orkinoslar çok geniş bir coğrafi dağılım içinde sürüler halinde göç etmeleriyle tanınırlar. Ekonomik değeri yüksek türlerinden sarıkanat orkinosun (*T. albacares*) ağırlığı 180 kg'yi aşabilir. Bu sarı yüzgeçli türün yanlarında da sarı renkli bir bant bulunur. Kocagöz orkinosun (*T. oberus*) gözleri görece iri, yaklaşık uzunluğu 2 m, ağırlığı 136 kg'dır. Bu iki türün Akdeniz ve ona bağlı sulara yaşadığını gösteren kesin bir kayıt yoktur.

Orkney Adaları, 70'i aşkın ada ve adacıktan oluşan takımada. İskoçya'nın yaklaşık 32 km kuzeyinde Pentland Boğazının ötesinde yer alır. 1975'teki yönetsel düzenlemeden bu yana üç ada bölgesinden birini oluşturur. Adaların yalnızca 20 kadarında insan yaşar.

Orkney Adaları klasik edebiyatta *Orcaes* adıyla anılır. Adadaki Tarihöncesi yerleşmelere ilişkin birçok kanıt vardır. Yeraltı evleri, çemberler, dikili taşlar ve toprak evler bunlar arasındadır. Batı Mainland Adasındaki yeraltı köyü Skara Brae, Avrupa'da Geç Neolitik Çağın en kusursuz kalıntılarından biridir. Viking akıncıları 8. yüzyıl sonlarında bölgeye ulaştılar ve 9. yüzyılda adalara yerleştiler. Bundan sonra adalar Norveç ve Danimarka'nın yönetimine girdi. Kelt misyonerleri adalara 7. yüzyıldan geldiler, ama halkın Hristiyanlığı benimsemesi çok sonraları gerçekleşti. Kirkwall Katedrali, 12. yüzyılda Vikingler tarafından, Aziz Magnus'un onuruna inşa edildi. Orkney ve Shetland adaları 1472'de İskoçya'ya verildi.

Orkney'lerin en büyüğü Mainland (Pomona) Adasıdır. Bu ada Doğu Mainland ve Batı Mainland olarak iki kesime ayrılır. İki kesim, Kirkwall ile Scope Flow arasında yaklaşık 2 km genişliğindeki bir kara şeridiyle birbirine bağlanır. Ada, görece alçak ve engebeldir. Akarsuları kısadır, ama bol alabalık avlanır. Doğu Mainland'ın güney-

yinde yer alan küçük Burray ve Güney Ronaldsaya adaları II. Dünya Savaşı sırasında, denizaltıların Scapa Flow'daki deniz üssüne sızmasını önlemek amacıyla yapılan setlerle Mainland'a bağlanmıştır.

Parçalanmışlığına karşın, Orkney bereketli bir tarım alanıdır. Ortalama 14 hektar genişliğinde küçük çiftliklere ayrılmıştır. Tarımın önemi nedeniyle Orkney'de balıkçılık komşu Shetland Adalarında olduğu kadar gelişmemiştir. Kuzey Denizi petrolünün işletilmesi sonucunda, Scapa Flow'daki Flotta'da bulunan Piper ve Claymore petrol alanları için büyük bir kara terminali inşa edilmiştir.

Mainland Adasında yalnızca iki kasaba vardır: Kirkwall ile Stromness. İtfaiye ve polis dışında tüm hizmetlerin sorumluluğunu taşıyan adalar bölgesi konseyinin merkezi Kirkwall'dur. Kirkwall'da St. Magnus Katedrali'nin yanı sıra birkaç eski güzel konak ile Piskoposluk Sarayı'nın ve İskoçya kontlarının malikanelerinin kalıntıları vardır.

Orkney ile İskoçya anakarası arasında yeterli bağlantı vardır. Aberdeen ve Inverness'den Kirkwall'a günlük uçak seferleri yapılmaktadır. Scrabster, Aberdeen ve Shetland ile Kirkwall arasında gemi seferleri vardır. Nüfus (1991 geç.) 19.450.

Orkun, Hüseyin Namık (d. 1902, İstanbul - ö. 1956, Ankara), dilci ve tarihçi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde ve Budapeşte Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde okudu. Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü, Polis Koleji, Devlet Konservatuarı ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde devrim tarihi ve Türk tarihi dersleri verdi. Türk dili ve tarihi, Orhun Yazıtları, Türk kültürü gibi konulardaki araştırmalarıyla tanındı. 1944'te İrkçılık-Turanlılık Davası'yla(*) ilgili olarak tutuklandı, uzun süre tutuklu kaldıktan sonra aklandı.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde ve *Türk Yurdu*, *Ülkü*, *Varlık*, *Millet*, *Türklük*, *Bozkurt* gibi dergilerde eski Türk efsaneleri, destanları, Türk boyları üzerine makaleleri yayımlanan Orkun'un başlıca yapıtları arasında *Peçenekler* (1933), *Atilla ve Oğulları* (1933), *Eski Türk Yazıtları* (1936-41; 4 cilt), *Hunlar* (1938), *Türk Tarihinin Bizar Kaynakları* (1938), *Prens Kalyanankara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası* (1940), *Yeryüzünde Türkler* (1944), *Türk Tarihi* (1946; 4 cilt), *Türkçülüğün Tarihi* (1951, 1977), *Büyük Türkçü Şipka Kahramanı Süleyman Paşa* (1951) sayılabilir.

Orlando, ABD'de, Florida'nın orta kesimindeki Orange ilinin merkezi (1856) kent. ABD'lilerin buraya yerleşmesi yaklaşık 1844'te, bir ABD askeri karakolu olan Gattlin Kalesi çevresinde başladı. İlk adı olan Jernigan, Seminole Savaşları'nda öldürülen bir ABD askeri olan Orlando Reeves'in onuruna 1857'de değiştirildi. 1875'te tüzel kimlik kazandı. Buraya 1880'de ulaşan Güney Florida Demiryolu 1883'te Tampa'ya kadar 160 km güneybatıya uzatıldı. 1950'den sonra 95 km doğudaki Cape Canaveral uzay araştırma merkezinin gelişmesi ve 1971'de 24 km güneybatıdaki 11 bin hektarlık bir alana yayılan Walt Disney World eğlence kompleksinin kurulması kent nüfusunda ve ekonomik etkinliklerde çok hızlı bir gelişmeye yol açtı. Orlando Deniz Eğitim Merkezi kentteki birçok devlet kuruluşundan biridir. Eğitim kurumları arasında Jones College Orlando kampüsü, Florida Teknoloji Üniversitesi (1968) ve Valencia Community College (1967) bulunur. Nüfus (1990) kent, 164.693; metropoliten alan, 1.072.748.

Orlando, Vittorio Emanuele (d. 19 Mayıs 1860, Palermo - ö. 1 Aralık 1952, Roma), İtalyan devlet adamı. I. Dünya Savaşı'nın son yıllarında başbakanlık yapmış ve Paris Barış Konferansı'nda İtalyan heyetine başkanlık etmiştir.

Eğitimi Palermo'da tamamlandı. Seçim reformu ve devlet yönetimi konularında yazdığı makalelerle adını duyurdu. 1897'de Millet Meclisi'ne seçildi. 1903-05 arasında eğitim, 1907-09 arasında adalet bakanlığı yaptı. 1914'te yeniden adalet bakanı oldu. İtalya'nın savaşa girmesini (Mayıs 1915) destekledi ve İtalyan kuvvetlerinin Ekim 1917'deki Caporetto Çarpışması'nda Avusturyalılar karşısında uğradığı yenilgiyi izleyen bunahım sırasında başbakanlığa atandı. Halkı bir kez daha seferber edip savaşın kazanılmasında önemli rol oynadı.

Savaştan sonra katıldığı Paris ve Versailles'daki barış görüşmeleri sırasında mütefikleriyle, özellikle de ABD başkanı Woodrow Wilson'la, eski Avusturya toprakları üzerindeki İtalyan talepleri konusunda ciddi biçimde anlaşmazlığa düştü. Bütün çabalarına karşın mütefiklere ödün verilemediği konumunu sarstı ve 19 Haziran 1919'da başbakanlıktan istifa etti. Aralık 1919'da Millet Meclisi başkanlığına seçilen Orlando, işçi örgütleriyle Benito Mussolini önderliğindeki faşistler arasındaki çatışmada önce Mussolini'yi destekledi. Ama Sosyalist önder Giacomo Matteotti'nin faşistler tarafından öldürülmesinden sonra Mussolini'den desteğini çekti. Sicilya'da yapılan yerel seçimlerde faşistlere muhalefet etti ve faşistlerin seçim hilelerini protesto amacıyla 1925'te Parlamento'dan istifa etti.

II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin siyasal yaşamın dışında kaldı. Roma'nın kurtarılmasından sonra Danışma Meclisi üyeliğine, Haziran 1946'da da Kurucu Meclis başkanlığına getirildi. Barış antlaşmasının bazı koşullarına karşı çıkması 1947'de istifasına yol açtı. 1948'de yeni İtalyan Senatosu'na seçildi. Aynı yıl cumhurbaşkanlığına adaylığını koyduysa da Luigi Einaudi karşısında seçimi kaybetti.

Orléannais, 1789 Fransız Devrimi'nden önce Fransa'da yönetim birimi (*généralité*). Bugünkü Loiret, Loir-et-Cher ve Eure-et-Loir illerinin (*département*) büyük bölümüyle Seine-et-Oise ve Sarthe illerinin bazı

1789'da Orléannais illi

kesimlerini içine alan Orléans Konluğu'nu (daha sonra Orléans Düküğü) ve çevresindeki toprakları kapsıyordu. Aynı zamanda Orléans piskoposluk bölgesini oluşturan Orléannais, Hugues Capet'in 987'de Fransız tahtına çıkmasından önce Capet ailesinin mülküydü.

Orleanistler, Fransızca ORLÉANISTE, Fransa'da 18. ve 19. yüzyılda Bourbon hanedanının Orléans dükü Philippe'in soyundan gelen Orléans kolunu destekleyen meşruti monarşi yanlılarına verilen ad. Orléans dükü Louis-Philippe'in Fransa kralı olduğu Temmuz Monarşisi (1830-48) sırasında güçlerinin doruğuna ulaşmışlardır.

Büyük servet sahibi olan Orleanistler, öteden beri Bourbonların mutlakyetçi yönetimi anlayışına karşı yürütülen muhalefetin odağında yer alıyorlardı. Orléans dükü Philippe 1789 Fransız Devrimi'nin başlamasından sonra devrimci görüşlerini ifade etmek amacıyla Philippe Egalité (Eşitlik) adını aldı. Oğlu Louis-Philippe ise, Charles dükü unvanıyla cumhuriyetçilerin üç renkli bayrağının altında savaştı. Ama Orleanistler devrimin ileriki yıllarında ve Napoléon döneminde idam ya da sürgün gibi ağır cezalara çarptırıldılar. Napoléon'un yenilgisinin ardından XVIII. Louis'nin Mayıs 1814'te tahta çıkmasıyla Fransa'ya dönmeye başlayan Orleanistler liberal ve burjuva çevrelerle özdeşleştiler. Siyasal özgürlüklerin yanı sıra, yasa önünde ve toplumsal yaşamda eşitliğin sağlanmasını savunarak, kralcı Lejitimistlerle(*) olduğu kadar, askeri temellere dayalı otokratik bir rejimden yana olan Bonaparte'çılarla(*) da anlaşmazlığa düştüler.

Orleanistler, Louis-Philippe'in 1830 Temmuz Devrimi'nin ardından tahta çıkmasıyla iktidara geldiler. Ama çok geçmeden önde gelen temsilcileri Casimir Perier, Jacques Laffitte, Adolphe Thiers, Broglie dükü Albert ve François Guizot arasında doğan görüş ayrılıkları sonucu bölündüler. Bir bölümü hanedanın güçlendirilmesini ve oy hakkının sınırlandırılmasını savunan Perier ve Guizot önderliğindeki tutucu Direniş Partisi'nde, bir bölümü de liberalizmin başka ülkelere de yayılmasını ve oy hakkının genişletilmesini savunan Laffitte önderliğindeki liberal Hareket Partisi'nde toplandı. İkinci grup, 1831'den sonra Temsilciler Meclisi'nde Odilon Barrot önderliğindeki hanedan yanlısı sol kanadı oluşturdu.

Orleanistler Temmuz Monarşisi'nin yıkılmasını (1848) izleyen İkinci Cumhuriyet ve İkinci İmparatorluk dönemlerinde Louis-Philippe'in torunu ve vârisi Paris kontu Louis-Philippe-Albert'i desteklediler. İkinci İmparatorluk 1870'te yıkılması, monarşiyeye geri dönüş için yeni bir fırsat yarattı. Ama Orleanistlerle Lejitimistler belirlenecek aday konusunda aralarında tartışırken Üçüncü Cumhuriyet ilan edildi. 1883'te Bourbonların erkek soyunun tükenmesinden sonra Lejitimistlerin çoğu Paris kontunun tahta çıkmasını sağlamak için Orleanistlerle ittifak kurduysa da bu girişimden sonuç alınamadı.

Orléans, Fransa'nın ortakuzeyinde, Paris'in güneybatısında, Loiret ilinin (*département*) ve Centre planlama bölgesinin (*région de programme*) merkezi kent. Beauce Ovasının kenarındaki verimli bir vadide, Loire Irmağının kıyısında yer alır. Roma Döneminde Aurelianum adını taşıyan kentin adı buradan gelir. İÖ 52'de Julius Caesar tarafından fethedilen Orléans, Charlemagne döneminde bir kültür merkezi durumuna geldi. 10. ve 11. yüzyıllarda Fransa'nın Paris'ten sonraki en önemli kentiydi. Yüzyıl Savaşları (1337-1453) sırasında, yedi ay süreyle İngiliz kuşatması altında kaldıktan sonra (*bak. Orléans Kuşatması*), Fransa'nın ulusal kahramanı Azize Jeanne d'Arc ve birlikleri tarafından kurtarıldı. Bu zafer

günümüzde de her yıldönümünde kutlanmaktadır. 16. yüzyıldaki Din Savaşları sırasında Huguenot'ların (Fransız Protestanları) merkezleri arasında yer alan kent, 1.000 kadar Protestanın öldürüldüğü Aziz Bartolomeus Yortusu Kiyımı'ndan sonra, 1572'de Katoliklerin eline geçti. 1870'teki uzun bir kuşatmadan sonra Prusya işgali altına girdi. II. Dünya Savaşı'nda yoğun hava saldırılarına hedef oldu ve aralarında Jeanne d'Arc Müzesi'yle St. Paul Kilisesi'nin de bulunduğu tarihsel ve sanatsal değere sahip pek çok bina yıkıldı.

Loire Irmağı kenti biri büyük, öteki küçük iki bölüme ayırır. Bir sebze üretim merkezi olan küçük Saint-Marceau mahallesi ırmağın güney yakasında, kentin ana bölümüyse kuzey yakasında yer alır. II. Dünya Savaşı sırasında ağır hasar gören eski mahalle, kent içi ulaşımın gerekleri de dikkate alınarak, 18. yüzyıldaki görünümüne uygun biçimde yeniden inşa edilmiştir.

Orléans modern bir karayolu ağının merkezinde yer alır. Kentin hemen dışındaki Les Aubrais Fransa'daki en önemli demiryolu kavşaklarından biridir. 1305'te kurulan üniversite 1789 Fransız Devrimi sırasında kapatılmış, 1962'de Loire Irmağının doğduğu yer olan La Source'da yeni bir üniversite kurulmuştur. Eskiden beri bir sebzecilik ve çiçekçilik merkezi olan Orléans gülleriyle ünlüdür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kentte yeni sanayiler kurulmuştur. Başlıca sanayi ürünleri kumaş, gıda maddeleri, otomobil parçaları ve tarım araçlarıdır. Fransa'da toplam sirke üretiminin yaklaşık yarısı Orléans'dan çıkarılır.

Yapımına 13. yüzyılda başlanan Sainte-Croix Katedrali, 1568'de Protestanlarca neredeyse bütünüyle yıkılmış, 17-19. yüzyıllar arasında gotik üsluptaki aslına sadık kalınarak yeniden inşa edilmiştir. Katedral, Paris'teki Notre Dame Katedrali'yle hemen hemen aynı büyüklüktedir. Rönesans döneminden kalma Belediye Binası (1549-55), 19. yüzyılda onarılarak genişletilmiştir. Nüfus (1990) 107.965.

Orléans (Dükü), Charles (d. 24 Kasım 1394, Paris - ö. 4 Ocak 1465, Amboise, Fransa), Fransız saray şairlerinin sonuncusu ve en büyüklerinden biri. İngiltere'de sürgündeyken yazdığı İngilizce şiirleriyle de ünlüdür.

Orléans dükü Louis'nin (Fransa kralı VI. Charles'ın kardeşi) oğluydu. Kralın delirmesinden sonra çıkan iktidar mücadelesinde babası Burgonyalılar tarafından öldürülünce, 1407'de babasının unvanını aldı. On üç yaşında, Armagnac kontu VII. Bernard'ın yardımıyla babasının öcünü almaya çalıştı. Altı yıl süren görüşme ve anlaşmalardan sonra, Louis'nin öldürülmesinin halk önünde lanetlenmesi ve Burgonya nüfuzunun geçici olarak kırılmasıyla iç savaş 1414'te sona erdi. İngiltere kralı V. Henry 1415'te Fransa'yı istila etti; Agincourt'a ilerleyen Fransız ordusunun başkomutanı Charles'dı. Yenilerek yakalandı ve İngiltere'de 25 yıl tutsak olarak kaldı.

1440'ta serbest bırakılınca Fransa'ya döndü ve Marie de Clèves ile evlenerek (ilk karısı Isabelle 1409'da ölmüştü) Blois'ya çekildi. Orada François Villon, Georges Chastellain ve Jean Meschinot gibi dönemin birçok önemli edebi kişiliğiyle görüştü ya da yazıştı. Sonradan Kral XII. Louis adıyla Fransa tahtına çıkacak olan oğlu 1462'de doğdu.

Charles tutsak düşmeden önce de şiirler yazıyordu. Ama İngiltere'de edebiyata daha

fazla zaman ayıramazdı fırsatı bularak büyük bölümü baladlardan oluşan uzun bir aşk tarihi yazdı. Ayrıca, çeşitli konuları işleyen şiirlerle birbirine bağlanan iki aşk tarihi biçiminde toplam 6 bin dizeden fazla İngilizce şiir yazdı. Önceleri bu dizelerin bir İngiliz şaire ait olduğunun sanılmasına karşın, günümüzde birçok uzman bunların Charles'ın yapıtları olduğu görüşünde birleşir. İngilizce şiirleri, Fransa'ya döndükten sonra da yazmayı sürdürdüğü Fransızca şiirleriyle karşılaştırıldığında daha büyük bir edebi bütünlük taşır.

Orléans (Dükü), Charles, ANGOULÊME DÜKÜ olarak da bilinir (d. 22 Ocak 1522 - ö. 9 Eylül 1545, Forêt-moutiers, Fransa), Fransa kralı I. François'nın en sevdiği oğlu. Düzenelediği başarılı seferlerle ünlüdür.

1542 ve 1543'te Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın egemenliği altındaki Lüksemburg'u iki kez ele geçirmeyi başardı. Drahoma olarak kendisine Milano'yu ya da Felemenk'in bir bölümünü verecek bir Habsburg prensesiyle evlenmesi planlanırken, vebaya yakalanarak öldü.

Orléans (Dükü), Ferdinand-Louis-Philippe-Charles-Henri (d. 3 Eylül 1810, Palermo - ö. 13 Temmuz 1842, Neuilly-sur-Seine, Fransa), Fransa kralı Louis-Philippe'in oğlu. 1830'da tahta çıkan babasının yerine Orléans dükü olmuştur.

Başarılı bir askerdi. 1834-36 arasında Cezayir'de çarpıştı. 1837'de Mecklenburg prensesi Helena'yla evlendi. 1839'da gene Cezayir'e gitti. Sefer sırasında sağlık durumu bozuldu ve 31 yaşında Neuilly'de öldü. Orléans dükü unvanını almayı reddeden oğullarından Philippe (1838-94) Paris kontu, Robert (1840-1910) ise Chartres dükü oldu. Orléans dükü unvanını taşıyan son kişi Philippe'in, çocuğu olmadan ölen büyük oğlu Philippe'ti (1869-1926).

Orléans (Dükü), Gaston (-Jean-Baptiste), ANJOU DÜKÜ, lakabı GASTON DE FRANCE ya da MONSIEUR (d. 25 Nisan 1608, Fontainebleau - ö. 2 Şubat 1660, Blois, Fransa), üçüncü Orléans hanedanının ilk dükü. Ağabeyi Kral XIII. Louis'nin hükümdarlığı sırasında (1610-43) ve yeğeni XIV. Louis'nin (hd 1643-1715) çocukluk yıllarında adı birçok başarısız entrika ve ayaklanma girişimine karışmıştır.

Fransa kralı IV. Henri'yle (hd 1589-1610) Marie de Médicis'nin üçüncü oğluydu. Annesi ve Kardinal Richelieu 1626'da kendisi-

ni Marie de Bourbon-Montpensier'yle zorla evlendirmeye kalkışınca aralarında Chevreuse düşesi ve aşığı Chalais markisinin de bulunduğu soyluların kışkırtmasıyla Richelieu'yü öldürmek üzere bir komplo düzenledi. Komployu açığa çıkaran Richelieu, Chalais markisinin boynunu vurdurttu. Tahtın varisi olduğu için ölümden kurtulan Gaston, Ağustos 1626'da Montpensier'yle evlendi ve Orléans dükü yapıldı. Karısı dokuz ay sonra doğum yaparken öldü.

Richelieu'nün görevden alınmasını isteyen Marie de Médicis'nin Şubat 1631'de XIII. Louis tarafından Paris dışına sürgüne gönderilmesi üzerine Marie de Médicis'yi desteklediğini açıklayarak asker toplamaya başladıysa da kısa bir süre sonra Fransa'dan kaçtı. Temmuzda Languedoc valisi Montmorency dükünün önderlik ettiği bir ayaklanmaya katılmak üzere Fransa'ya döndü. Ayaklanma bastırıldıktan sonra affedildi. Ama Montmorency'nin idam edilmesi üzerine yeniden ülke dışına çıktı. 1634'te Richelieu'nün izniyle Fransa'ya döndü. 1636'da Picardie'de XIII. Louis adına İspanyollara karşı savaştı. 1638'de kralın bir oğlunun (sonradan Fransa kralı XIV. Louis) olması tahta çıkma şansını yitirdi.

XIV. Louis'nin tahta çıkmasının ardından XIII. Louis'nin vasiyeti uyarınca kral vekili oldu. Ana kraliçe Anne d'Autriche'in tek başına kral naibi olmasına yardımcı oldu. Ama Anne başbakanlığa Richelieu'nün desteklediği Kardinal Jules Mazarin'i atadı. 1648'deki Fronde olarak bilinen soylu ayaklanması sırasında önce Mazarin'i destekleyen Orléans, 1651'de Anne'i Mazarin'i görevden almaya zorlayan prenslere katıldı. Paris'in kraliyet kuvvetlerince geri alındığı 1652'de XIV. Louis tarafından sürgüne gönderildi. Ama dört yıl sonra kralla yeniden barıştı. Anıları 1683'te yayımlandı.

Orléans (Dükü), Louis-Philippe-Joseph, CHARTRES DÜKÜ olarak da bilinir (1752-85), lakabı PHILIPPE EŞİTLİK, Fransızca PHILIPPE ÉGALITÉ (d. 13 Nisan 1747, Saint-Cloud - ö. 6 Kasım 1793, Paris, Fransa), 1789 Fransız Devrimi sırasında demokrasi güçlerinin yanında yer alan Bourbon prensi. Kral XVI. Louis'nin (hd 1774-92) kuzeni ve Louis-Philippe'in (sonradan Orléans

Orléans dükü Gaston, N. de Polly'nin bir oymabaskısı
Bibliothèque Nationale Paris

Orléans dükü Louis-Philippe-Joseph, Joseph Travès de Villers'in bir taş baskısı
H. Roger-Viollet

dükü) oğluydu. 1752'de Chartres dükü, 1785'te de babasının yerine Orléans dükü oldu. XVI. Louis'nin karısı Marie-Antoinette'e düşmanlığı nedeniyle Versailles Sarayı'ndan uzakta yaşamak zorunda kaldı. XVI. Louis'yle soylular arasında maliye politikaları konusunda çıkan anlaşmazlıklar sırasında (1787), Paris Parlemeni'ni önünde kralın otoritesine meydan okuduğu için, geçici

olarak kendi topraklarına sürgüne gönderildi. 5 Mayıs 1789'da soyluların temsilcisi olarak *États-Généraux*'ya(*) seçildi. *États-Généraux*'da ayrıcalıklı soylu ve ruhban zümrelerinin temsilcilerinin karşısında yer alarak halk temsilcilerinden oluşan *Tiers Etat*'ı destekledi. 25 Haziran 1789'da birkaç soyluyla birlikte, 17 Haziran'da kendini Ulusal Meclis ilan etmiş olan *Tiers Etat*'ya katıldı. Paris'teki evi Palais-Royal (Kraliyet Sarayı) çok geçmeden devrimcilerin merkezlerinden biri durumuna geldi. Kendisi ise 14 Temmuz'da Bastille'e saldıran Paris halkı tarafından kahraman olarak görülmeye başladı.

Temmuz 1790'da Ulusal Meclis'e giren Orléans, 1791'de radikal Jakobenlere katıldı. Ağustos 1792'de monarşi yönetimine son verilmesinin ardından soyluluk unvanından vazgeçerek Philippe Egalité adını aldı. Eylül 1792'de toplanan Konvansiyon'a seçildikten sonra ilımlı Jirondenlere karşı, Montagnard'ların (Dağlılar) radikal politikalarını destekledi ve Konvansiyon'da XVI. Louis'nin idamı lehinde oy kullandı. Ama oğlu Chartres dükü Louis-Philippe'in 5 Nisan 1793'te Fransız komutan Charles-François de Périer Dumouriez'yle birlikte Avusturyalıların saflarına geçmesi, Dumouriez'nin suç ortağı olduğu gerekçesiyle tutuklanmasına (6 Nisan) ve Kasım 1793'te giyotine gönderilmesine yol açtı. Oğlu Chartres dükü Louis-Philippe 1830'da Louis-Philippe adıyla Fransa tahtına çıktı.

Orléans (Dükü), Philippe I de France, ANJOU DÜKÜ (1660'a değin) olarak da bilinir, lakabı MONSIEUR (d. 21 Eylül 1640, Saint-Germain-en-Laye - ö. 9 Haziran 1701, Saint-Cloud, Fransa), Fransa kralı XIV. Louis'nin (hd 1643-1715) kardeşi. Bourbon hanedanının kolu olan son Orléans dükleri hanedanını başlatmıştır.

Kral XIII. Louis'yle Anne d'Autriche'in oğuydu. 1660'ta amcası Gaston de France'ın yerine Orléans dükü oldu. İlk evliliğini Mart 1661'de İngiltere kralı II. Charles'ın kız kardeşi Henrietta Anne'la, ikinci evliliğini ise 1671'de Pfalz elektörünün kızı Elisabeth Charlotte'la yaptı.

İspanyol Felemenk'indeki İtikal Savaşı'nda (1667-68) kendini gösterdi. Felemenk Savaşı (1672-78) sırasında ise Cassel'de, Oranje prensi Willem (sonradan İngiltere kralı III. William) karşısında önemli bir zafer kazandı (11 Nisan 1677). Ölümünden sonra, ikinci evliliğinden olan oğlu Philippe Orléans dükü oldu ve 1715-23 arasında, çocuk yaşta tahta çıkan XV. Louis'nin naipliğini yaptı.

Orléans (Dükü), Philippe II, CHARTRES DÜKÜ (1701'e değin) olarak da bilinir (d. 2 Ağustos 1674, Saint-Cloud - ö. 2 Aralık 1723, Versailles, Fransa), 1715-23 arasında çocuk yaşta Kral XV. Louis'nin naipliğiyle ülkeyi yöneten Fransız soylu.

Orléans dükü II. Philippe, R. Tournières'in bir resminden C. DuFloie'nun yaptığı oyma başkandan ayrıldı
M. Roger-Viollet

Orléans dükü I. Philippe ile Charlotte Elisabeth'in oğuydu. Büyük İttifak Savaşı'nda (1689-97) İngilizlere ve Felemenk'lilere karşı çarpıştı. İspanya Veraset Savaşı (1701-14) sırasında İtalya'da (1706) ve İspanya'da (1707-08) komutanlık görevlerinde bulundu.

XIV. Louis'nin ölümü (Eylül 1715) üzerine, yerine henüz beş yaşındaki oğlu XV. Louis geçince kraliyet soyundan gelen en yaşlı prens olarak naip sıfatıyla ülkenin yönetimini üstlendi. XIV. Louis Orléans'a güvenmediğinden vasiyetinde gerçek iktidarı evlilik dışı iki oğluna bırakmıştı. Buna göre, hasta olan XV. Louis ölürse, oğulları Orléans'ın taht üzerindeki iddiasını kabul etmeyerek, XIV. Louis'nin torunu olan İspanya kralı V. Felipe'yi tahta çıkaracaklardı. Kral naiibi olarak yetkesini göstermek ve taht üzerindeki iddiasını güçlendirmek isteyen Orléans, Paris *Parlemeni*'na (Yüksek Mahkeme) vasiyeti iptal ettirdi (12 Eylül 1715). Bakanların yetkilerini kısıtlayarak siyasal iktidarı yeniden soylulara veren yeni bir hükümet sistemi oluşturmaya çalıştıysa da bu sistemin yetersiz ve verimsiz olduğunu görünce Eylül 1718'de uygulamadan kaldırdı.

Orléans, yabancı ülkelerle olan ilişkilerinde Orléans hanedanının çıkarları doğrultusunda bir politika izledi. 1716'da, bakanlarından biri olan Guillaume Dubois aracılığıyla, Fransa'nın geleneksel düşmanı İngiltere ile ittifak kurulmasını sağladı. Böylece V. Felipe'nin Fransa tahtı üzerindeki iddialarına karşı İngilizlerin desteği sağlanmış oldu. Fransa ve İngiltere 1719'da İspanya'ya savaş açtılar. Ertesi yıl Felipe, Fransız tahtı üzerindeki iddiasından vazgeçtiğini ve Orléans'ı XV. Louis'nin vârisi olarak tanıdığını açıklamak zorunda kaldı.

Orléans'ın karşı karşıya kaldığı bir başka önemli sorun XIV. Louis'nin girdiği savaşların yol açtığı mali bunalım oldu. Orléans 1717'de, İskoçyalı bir banker olan John Law'a Fransız maliyesini yeniden düzenleme görevini verdi. Ama Law'un düzenlemeleri ülkeyi üç yıl içinde mali bir yıkımın eşiğine getirerek Orléans yönetiminin saygınlığını sarstı.

XV. Louis'nin Şubat 1723'te reşit olması üzerine naiplik görevinden çekilen Orléans ağustosta başbakan oldu, ama dört ay sonra öldü.

Orléans Kuşatması, Fransa'yla İngiltere arasındaki Yüz Yıl Savaşları sırasında Fransız kenti Orléans'ın İngiliz birliklerince kuşatılması (12 Ekim 1428 - 8 Mayıs 1429). Askeri açıdan savaşın dönüm noktası olmuştur.

Kuşatma, Fransa kralı olarak İngiltere kralı VI. Henry'yi tanıyan topraklarla veliaht prens Charles'ı (sonradan Fransa kralı VII. Charles) tanıyan topraklar arasında sınır bölgesi olan Maine'in İngilizler tarafından alınmasından sonra başladı. Kuşatmayı başlatan Salisbury kontu Thomas de Montacute'ün bu girişimi, Anjou'ya doğru ilerlemeyi savunan, VI. Henry'nin Fransa'daki vekili Bedford dükü John'un tavsiyelerine ters düşüyordu. Salisbury, Loire Irmağının kıyısındaki bazı önemli noktaları ve kentin tam karşısında yer alan köprübaşı niteliğindeki kaleyi ele geçirdikten sonra 3 Kasım 1428'de yaralanarak öldü. Komutayı üstlenen Suffolk kontu William de la Pole kuşatmayı sürdürdü. Fransızların kuşatma kuvvetlerinin ikmal hattını kesme girişimi Herrings Çarpışması'yla (12 Şubat 1429) engellendi. Dunois kontu Jean d'Orléans komutasındaki savunma birliklerinin teslim olmayı düşündükleri bir sırada, Jeanne d'Arc veliaht prens Charles'ı kenti kurtarmak üzere bölgeye bir ordu göndermeye razı etti. Jeanne d'Arc İngiliz kalelerinden birine karşı düzenlenen şaşırtma harekâtından yararlanarak, ikmal malzemesiyle birlikte ırmağın 8 km yukarısındaki Chézy'den Orléans'a girmeyi başardı (30 Nisan 1429). Sonraki hafta içinde başlıca İngiliz kaleleri ele geçirildi ve Suffolk kontu kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı.

Orley, Bernard van, BERNAERT ya da BAREND olarak da yazılır (d. 1492?, Brüksel - ö. 1542, Brüksel, Felemenk [bugün Bel-

Bernard van Orley'in "Eyub'un Sabn" adlı altar panosunun "Çöten" sahnesi, 1521; Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel
Musées Royaux des Beaux-Arts, Brüksel

çika]], dinsel resimleri, portreleri ve duvar halısı tasarımlarıyla tanınan Flaman ressam.

Ressam Valentin van Orley'in oğluydu. 1515'te Naibe Margarete'nin (Avusturyalı) hizmetine girdi ve üç yıl sonra saray ressamlığına getirildi. Orley'in ilk önemli yapıtı, 1512 dolayında yaptığı ve Aziz Tomas ile Aziz Matta'yı konu alan altın panosudur. Bu panonun orta parçası bugün Viyana'daki Sanat Tarihi Müzesi'nde, kanatları ise Brüksel'deki Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi'ndedir. Orley 1516-22 arasında Jan Mabuse'nün üslubundan, bundan sonra da duvar halısı modelleri Brüksel'de bulunan Raffaello'dan etkilendi. "Eyub'un Sabrı" (1521, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel) adlı altın panosunda her iki sanatçının da etkileri açıkça görülür. İmzalı ve tarihli olan tek portresi Georg Zelle'ninkidir (1519, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel). "Maximilian'ın Avlan" (Louvre Müzesi, Paris) ve "Pavia Zaferi" (Napoli) duvar halısı tasarımlarından bazılarıdır.

Orlické Dağları, Çekçe ORLICKÉ HORY, Almanca ADLER GEBIRGE, Çek Cumhuriyeti'nde, Bohemya'nın kuzeydoğu kesiminde Südetler'in bir bölümünü oluşturan dağ sırası. Polonya sınırının 40 km'lik bir bölümünü oluşturur. Bohemya'nın kuzeyindeki dağların çoğu gibi kristalli kayalardan oluşan dağların en yüksek noktası Velká Dešná'dır (1.115 m).

Orlov, Aleksey Fyodoroviç, Prens (d. 19 Ekim 1786, Moskova - ö. 21 Mayıs 1861, Petersburg), Çar I. Nikolay (hd 1825-55) ve II. Aleksandr'a (hd 1855-81) iç ve dış politika konularında danışmanlık yapan Rus subay ve devlet adamı.

II. Yekaterina'nın sevgilisi Grigori Grigoryevič Orlov'un yeğeni ve Kont Fyodor Grigoryevič'in evlilik dışı oğluydu. Yekaterina'nın gözetimi altında yetişti. 1804'te orduya girdi ve Napoléon Savaşları (1800-15) sırasında, Rusya'nın 1805'ten sonraki bütün seferlerine katıldı. Birçok Rus subayının benimsediği radikal görüşlere karşı çıkan Orlov, 1825'te anayasal bir yönetim kurmayı amaçlayan Dekabristlerin başlattığı ayaklanmanın bastırılmasında görev aldı. Bu başarısı karşılığında Nikolay tarafından kont yapıldı.

Daha sonra Osmanlı-Rus Savaşı'na (1828-29) katıldı ve korgeneralliğe yükseldi. 1829'da Edirne Antlaşması'nı imzalayan Rus heyetine başkanlık etti. Polonya'da 1830-31'de başlayan ayaklanmanın bastırılmasına katıldı. 1833'te Rusya'nın Karadeniz'deki donanmasının komutanlığına getirildi ve aynı zamanda büyükelçi olarak Osmanlı Devleti'ne gönderildi. Aynı yıl, Osmanlı Devleti ile Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzaladı. Bir süre sonra I. Nikolay'ın en güvendiği danışmanlarından biri olan Orlov 1839-42 arasında köylülerin yaşam koşullarını düzeltecek bazı reformların yapılmasını öneren gizli bir komitede görev aldı ve zamanının büyük bölümünü çarla geçirerek iç ve dış politikaların belirlenmesinde önemli rol oynamaya başladı.

1854'te, Kırım Savaşı'nın (1853-56) başlamasından sonra Nikolay tarafından savaşta Avusturya'nın tarafsız kalmasını sağlamak için Viyana'ya gönderildi. Ama, bu görevde başarılı olamadı ve savaşın sona Paris Antlaşması (1856) görüşmelerini yürüttü. Rusya'ya döndükten sonra, Çar II. Aleksandr tarafından prens yapıldı; ayrıca hem Devlet Konseyi'nin, hem de Bakanlar Kurulu'nun başkanlığına getirildi. 1858'de serflere özgürlük tanınmasıyla ilgili sorunla-

rı inceleyen bir komitenin başkanlığını üstlendi. Tutucu görüşleriyle tanınan Orlov, bütün çabalarına karşın, ölümünden birkaç ay önce serfliğin kaldırılmasına engel olamadı.

Orlov, Aleksey Grigoryevič, Kont (d. 5 Ekim 1737, Lyutkino, Tver [sonradan Kalinin] - ö. 6 Ocak 1808, Moskova, Rusya), II. Yekaterina'nın tahta geçmesini sağlayan darbeye önemli rol oynayan Rus komutan.

1749'da orduya katıldı. 1760'larda Çar III. Petro'nun karısı Yekaterina'nın aşığı olan ağabeyi Grigori Grigoryevič Orlov'a danışmanlık yaptı. Temmuz 1762'de ağabeyi ile birlikte bir darbe düzenleyerek Petro'yu tahttan indirip yerine Yekaterina'yı geçirdi. Darbeden hemen sonra tümgeneral yapılan Orlov, Osmanlı-Rus Savaşı (1768-74) sırasında Rus donanmasının komutanlığına getirildi (1769). Rus donanmasının 6 Temmuz 1770'te Çeşme yakınlarında kazandığı zaferde payı olmamakla birlikte, Petersburg'da bir kahraman gibi karşılandı ve Çeşmenski Kontu unvanıyla ödüllendirildi.

Kont Aleksey Grigoryevič Orlov, kimliği bilinmeyen bir sanatçının yağlıboya çalışması
Novosti Press Agency

Savaştan sonra, taht üzerinde hak iddia eden Yelizaveta Alekseyevna Tarakanova'yı tutuklayarak Petersburg yakınlarındaki Şlisselburg Kalesi'ne hapsedirdi (1775). Aynı yıl ordudaki görevinden istifa etti ve Lyutkino'daki malikânesine çekildi.

Yekaterina'dan sonra tahta çıkan İmparator I. Pavel (hd 1796-1801) tarafından Petersburg'a çağırılarak, darbeden sonra gözaltında öldürülen III. Petro'nun cesedinin St. Pyotr ve St. Pavel Katedrali'ne taşınması sırasında düzenlenen törende III. Petro'nun tacını taşımak zorunda bırakıldı.

Orlov, Grigori Grigoryevič, Kont (d. 17 Ekim 1734, Lyutkino, Tver [sonradan Kalinin] - ö. 24 Nisan 1783, Neskuçnoye, Moskova yakınları, Rusya), Çariçe II. Yekaterina'nın aşığı olan Rus subay. Yekaterina'nın Rus tahtına geçmesini sağlayan darbeyi planlamış ve çariçeye danışmanlık yapmıştır.

Kont Grigori Grigoryevič Orlov, kimliği bilinmeyen bir sanatçının yağlıboya çalışması
Novosti Press Agency

1749'da orduya katıldı. Yedi Yıl Savaşı (1756-63) sırasındaki Zorndorf Çarpışması'nda (1758) görev aldı. 1759'da Prusya bir savaş esirini Petersburg'a götürdüğünde Büyük Dük Petro ve karısı Yekaterina ile tanıştı ve bir süre sonra Yekaterina'nın sevgilisi oldu.

Petro'nun Rus tahtına geçmesinden (1762) kısa bir süre sonra kardeşi Aleksey Grigoryevič ile birlikte bir darbe düzenleyerek Petro'yu tahttan indirip yerine Yekaterina'yı geçirdi. Darbeden sonra kont yapılan Orlov ordu içinde önemli görevler aldı, tarım sisteminin modernleştirilmesini amaçlayan Serbest İktisat Derneği'nin (1765) kurulmasına yardımcı oldu. Ayrıca yönetim alanında çeşitli reformlar yapmak ve yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirilen yasama komisyonunun oluşturulmasında Yekaterina'ya danışmanlık yaptı. Komisyon üyesi olarak görev aldığı dönemde (1767-68) serflerin yaşam koşullarını iyileştirecek reformların yapılmasını savundu. Ama komisyon önemli bir karar almadan dağıldı. 1772'de, 1768'den beri süren Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdirmek için toplanan konferansta Rus heyetine başkanlık eden Orlov bu görevinde başarılı olamadı ve iki ülke arasında ancak 1774'te barış sağlanabildi.

Orlov'un. Yekaterina'yla olan ilişki 1772'de sona erdi. 1775'te Rusya'yı terk eden ve 1777'de bir kuzeniyle evlenen Orlov, karısının ölümünden (1782) sonra akli dengesini yitirdi ve Rusya'daki malikânesine döndü.

Orlov elması, Romanov ailesinin mücevherlerinden olan, Hindistan'dan gelme gül-kesimli değerli taş. Diklemesine ortadan ikiye bölünmüş bir yumurta gibi biçimlendirilmiş olan taşın küresel yüzeyi fasetali, alt yüzeyi ise hemen hemen düzdür. Yaklaşık 200 kırat ağırlığındadır. Mysore'daki bir Brahman tapınığında yer alan putun gözü olduğu ve daha sonra bir Fransız kaçak tarafından çalınarak Madras'a götürüldüğü anlatılır. Ayrıca geçmişinin 18. yüzyıla değin uzandığı, o dönemde Nadir Şah'a alın olduğu öne sürülür; bir dönem de, uzun süre kayıp olan Moğol elması sanılmıştır. Şahın öldürülmesinden sonra taş çalınmış ve Şafras adında bir Ermeni milyonere satılmıştır. Kesin bilinen, elmanın 1774'te Kont Grigori Grigoryevič Orlov tarafından satın alındığı ve yeniden güvenini kazanmak amacıyla Çariçe II. Yekaterina'ya sunulduğudur. Yekaterina'nın Romanov ailesine koydurduğu taş, bugün Moskova'da, Rusya Federasyonu'nun hazinesindedir.

orman, egemen yaşam biçimini ağaçların oluşturduğu karmaşık ekolojik sistem.

Ormanlar, en sıcak aylardaki sıcaklık ortalaması 10°C'nin üstüne çıkan ve yıllık yağış 200 mm'den fazla olan her yerde gelişebilir. Bu gelişme çok değişik koşullar altında gerçekleşir ve sistemin toprak yapısı ile bitki ve hayvan türleri çevresel etkilere bağlı olarak değişiklik gösterir. Kutuplara yakın soğuk bölgedeki ormanlarda (tağa ormanları) çam, ladin, göknar ve melez gibi soğuğa dayanıklı iğneyapraklılar egemendir. Kışların çok uzun sürdüğü bu ormanlar da yıllık yağış miktarı 250 mm ile 500 mm arasında değişir. Kuzey Amerika'nın bu benzer iklim özellikleri gösteren bölgelerindeki iğneyapraklı ormanlar ise duglasgök nari, sekoya, suga ve mazi gibi ağaçları barındırır. Yaprakdöken ağaçların oluşturduğu ormanlar ortalama sıcaklığın her yıl en az altı ay boyunca 10°C'nin üzerinde olduğu ve yıllık yağışın 400 mm'yi aştığı orman bölgelerinde görülür; ortalama 100-200 günlük bir büyüme dönemine sahip olan bu ormanlara meşe, karaağaç, kavak, huş

ağacı, akçaağaç ve kestane gibi ağaçlar egemendir.

Karışık ormanlar, iğneyapraklı tayga ormanları ile yaprakdöken ormanlar arasında bir geçiş oluşturmaktadır. Ekvator'a doğru gidildikçe don olayının azalması nedeniyle ormanın bileşimi tekrar değişir ve kışın dökülmeyen genişyapraklı türlerden oluşan ılıman yağmur ormanları ortaya çıkar. Güney Yarımküre ormanları çamlara benzeyen *Agathis*, arokarya (*Araucaria*) ve *Podocarpus* gibi iğneyapraklıları da içerir. ılıman yağmur ormanları tropik bölgelerdeki yağmur ormanlarına göre daha az ağaç türünü kapsar ve daha seyrek dokuludur. Tropik yağmur ormanlarında don olaylarının görülmemesi ve yağışın bol olmasından ötürü iğneyapraklıların yerini herdemyeşil genişyapraklı ağaçlar almıştır.

Orman tipleri, ağaç türlerinin bileşimine, iklime, kapalılığa (ağaç taçlarının oluşturduğu orman çatısının yüzeyi örtme derecesi), toprak türüne ve orman alanının jeolojik tarihine göre birbirinden ayrılır.

Toprak, derinliğe, verimliliğe ve çokyıllık bitki köklerinin bulunmasına bağlı olarak ormanın gelişimini doğrudan etkiler. Ağaç köklerinin toprak altında yayılabilmesi ve böylece ağacın yararlanabileceği su ve besin miktarı toprağın derinliğine bağlıdır; ayrıca, ağaçların boylanabilmesi için gerekli desteğin sağlanması açısından da derinlik önemlidir. Orman örtüsü altında gelişen topraklar birkaç ana grupta toplanabilir. Tayga ormanlarının toprağı genellikle kumlu ve geçirgendir. Yaprakdöken ormanların kahverengi toprakları daha gözenekli ve besin maddesi açısından daha zengindir. Yağmur ormanları ve savan ağaçlıkları ise toprağı kırmızımsı ya da sarımsı görünüm veren demir ya da alüminyumca zengin derin bir toprak katmanına sahiptir. Ağacın büyümesinde önemli bir etken olan topraktaki kullanılabilir su miktarı yıllık yağış miktarına bağlıdır. Ormanın tepe çatısından buharlaşma ya da yapraklardan terleme yoluyla ortamdan su atılır. Bu süreçler ayrıca, orman havasının sıcaklığına etki ederek, ormanın soğuk aylarda çevreden daha sıcak, sıcak aylarda da daha soğuk olmasını sağlar.

Kapalılık, ormanın katmanlarına ulaşan güneş ışığı ve yağmur miktarını etkiler. Tam kapalılığa sahip bir orman fotosentez yapmak üzere yapraklar yardımıyla ışığın yüzde 60-90'ını soğurur, geri kalanını yansıtır.

İğneyapraklı ormanlarda görünür ışığın ancak yüzde 10'u orman tabanına ulaşabilir. Yaprakdöken ormanlarda ise bu oran yazın yüzde 5, kışın yüzde 50-90 arasında değişir. Yaprak örtüsü ormana düşen yağmurun hareketinde de önemli ölçüde etkilidir. Yapraklar yağmurun hızını keser ve ağacın gövdesinden süzülerek ya da yapraklardan damlayarak suyun toprağına ulaşmasını sağlar. Ağacın kökleri tarafından emilemeyen fazla su kök kanalları boyunca akar ya da orman tabanındaki ölü örtü tarafından emilir. Bu nedenle yüzeysel akış ve toprağın yağmur damlalarının etkisiyle sıkışması azalacağından toprak aşınımı tehlikesi ortadan kalkar.

Dünyadaki en karmaşık ekosistemler arasında yer alan ormanlar geniş bir dikey katmanlaşma gösterir: Ağaç katı, çalı katı, ot katı ve toprak yüzeyini kaplayan likenler ile yosunlardan oluşan yosun katı. Görece basit bir yapıya sahip olan iğneyapraklı ormanlar yaklaşık 30 m'ye yükselen bir ağaç katına sahiptir. Yaprakdöken ağaçlardan oluşan ormanların daha karmaşık bir yapısı vardır. Hemen hemen kesintisiz bir biçimde uzanan ağaç örtüsünün boyu 10-30 m arasında değişir. Bu ormanların her ikisinde de ölü örtü, mineral toprağın üzerini kaplayan organik madde katmanından oluşur. ılıman iklim bölgelerinde gelişen ormanlarda bu organik maddeler genellikle mor ya da mul tipi humuslar biçimindedir. Tropik bölgelerdeki humus katmanı yüksek derecedeki sıcaklık ve nemden etkilenir ve organik maddenin türü ne olursa olsun hızla ayrışır. Toprak yüzeyindeki mantarlar besin maddelerinin kullanılabilirliğinde ve dağılımında önemli bir rol oynar. Bazı mantar türleri ağaç kökleriyle ortaklaşa bir yaşam sürdürürken, birçoğu bitkilere asalak olan zararlılardır.

Ormanda yaşayan hayvanlar yaşadıkları ortamlara uyarlarmıştır. Örneğin ışık azlığı nedeniyle birçok hayvanın işitme duyusu görme duyusundan çok daha güçlüdür. Orman kuşları iyi birer tırmanıcı olmalarına karşılık iyi uçamazlar. Ağaçkakan ve sincap gibi hayvanlar yoğun örtü katmanları içinde hareket etmelerini ya da ağaç kabuklarına tutunmalarını sağlayan keskin tırnaklı pençelere sahiptirler. Maymunların, oklukirpi-lerin ve birçok keselinin kavrayıcı ayakları ya da kuyrukları ağaçlara tırmanmalarını ve ağaç dallarına tutunmalarını kolaylaştırır. Güney Amerika'nın uçan kurbağalarında olduğu gibi bazı hayvanlarda kısa mesafe-

lere süzülerek gitmelerini sağlayan kanat benzeri deri uzantıları gelişmiştir. Birçok hayvan için yerde hızlı hareket etmenin olanaksız olduğu ormanlarda, fil ve domuz gibi iri memeliler ağaç dallarını ve öteki örtü katlarını parçalayarak ilerleyebilir; ge-yik ve antiloplar ise ormanın içinde kendilerine yol bulabilirler.

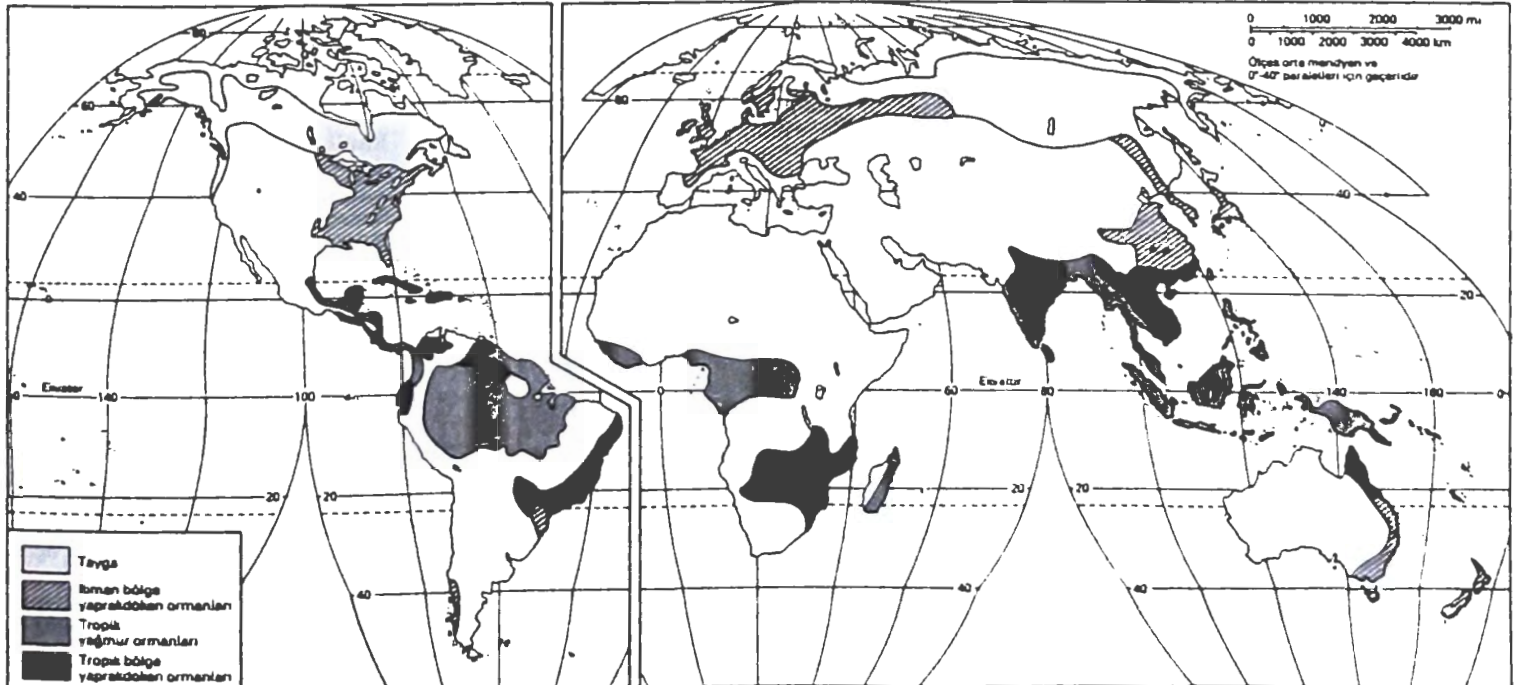
Birçok hayvan toprak yüzeyini kaplayan bitkiler dışında besin bulamadığı için ormanı daha çok sığınak olarak kullanır. ılıman ormanlarda kuşlar bitki tohumlarının dağılmasına, böceklerle rüzgârla birlikte tozlaşmaya yardım eder.

orman baykuşu (*Asio otus*), *Strigidæ* familyasından, Holarktik bölgedeki orman-

Orman baykuşu (*Asio otus*)
Schrempf-Annan Photo Features

larda ve ağaçlık yerlerde yaşayan baykuş türü. Uzunluğu 36 cm olan bu türün açık kahverengi zemin üstüne karışık nakışlı

Başlıca orman biyomlarının dağılımı

tüyleri, uzun (kulak) tüyleri, kıvrık gözleri vardır. Başlıca besinini küçük kemiriciler, özellikle de sıçanlar (*Microtus cinsi*) oluşturur. Bazen küçük kuşları da yer.

Orman baykuşları çoğunlukla, yuva yapmak yerine kargalar, gündüz yirtıcıları gibi kuşların boşalttığı yuvaları kullanır. Dişiler yuvaya genellikle 4-5 yumurta bırakır ve tek başına kuluçkaya yatar. Yavrular 20 günde yuvadan ayrılabilir ve bir aylık olunca da uçmaya başlar.

Yaklaşık 50. enlemin kuzeyindeki orman baykuşları göçücü, daha güneydekiler yerleşiktir. Türkiye'nin ormanlık bölgelerinde az sayıda görülürler.

orman faresi, Rodentia (kemiriciler) takımının *Muridae* familyasının *Apodemus* cinsini oluşturan yedi fare türünün ortak adı. İri kulakları ve uzun, ince kuyruklarıyla tipik fare görünümünde olan bu türler Avrasya'nın orman, çayır ve tarım alanlarında yaşarlar. Postları tuz, açık kahverengi

Bayağı orman faresi (*Apodemus sylvaticus*)
Stephen Ostton-EB Inc.

ya da kıvrık kahverengi ve Asya'nın doğusunda yaşayan *A. speciosus* dışında yumuşak tüylüdür. Uzunlukları kuyrukları dışında 6-12 cm arasında değişir.

Orman fareleri toprak altında açtıkları oyukların içinde, otlardan yaptıkları yuvalarda barınan, daha çok geceleri etkinlik gösteren iyi koşucu ve tırmanıcı hayvanlardır. Başta tohumlar olmak üzere tomurcuk ve kök gibi çeşitli bitkisel besinleri, solucan, böcek ve salyangoz gibi omurgasızları yer, tohumları yeraltındaki yuvalarında biriktirirler. Dişiler yılda birkaç kez 3-6 yavru doğurur. Gebelik süresi yaklaşık bir aydır.

En yaygın tür, Türkiye'yi de içeren Palearktık bölgedeki orman, bahçe ve çalılıklarda yaşayan, bazen evlere de giren bayağı orman faresidir (*A. sylvaticus*). Postu sarımsı boz, uzunluğu 7-10 cm'lik kuyruğu dışında 8-11 cm'dir.

Boynunun altında sarı bir benek bulunan *A. flavicollis*, başının tepesinden kuyruk sokumuna uzanan kara bir çizgiyle ayırtılan *A. agrarius* ve küçük bir kemeyi andıran boz renkli *A. mystacinus* Türkiye'de bulunan diğer orman faresi türleridir.

orman gelengisi, Rodentia (kemiriciler) takımının *Sciuridae* familyasının *Tamias* cinsini oluşturan, küçük yapılı, yerde yaşayan 18 memeli türünün ortak adı. Bazı sınıflandırmalarda *Tamias* ve *Eutamias* cinslerine ayrılırlar. Sincabı andıran bu hayvanlar Kuzey Amerika'nın batısında, Orta ve Doğu Asya'da ormanlık bölgelerde yaşarlar. Postları genel olarak kıvrık kahverengidir. Gövdelerinde beyaz, siyah ve kahverengi yatay bantlar bulunur. Uzunlukları 10 cm'lik tüylü kuyruklarının dışında 20 cm dolayındadır.

Çok hareketli olan orman gelengileri gündüzleri etkinlik gösterir, toprak altında kazdıkları oyuklarda barınırlar. Temel

olarak yerde yaşamakla birlikte ağaçlara tırmanabilir ve yüzebilirler. Başta tohumlar olmak üzere bitkisel besinler, kısmen de hayvansal besinleri yerler. Tohumları ya-

Orman gelengilerinden *Tamias striatus*
Ken Brise-Photo Researchers

naklarındaki keselerde taşıyarak yeraltındaki yuvalarında biriktirirler. Kışın uzun süreli uyuklama dönemlerine girmekle birlikte gerçek anlamda kış uykusuna yatmazlar. Dişiler bir ay kadar süren bir gebelik döneminin ardından baharda ya da yaz başında 2-8 yavru doğurur. Yazın uzun sürdüğü bölgelerde, daha az yavrunun doğduğu ikinci bir gebelik dönemi olabilir.

Orman Genel Müdürlüğü (OGM), Orman Bakanlığı'na bağlı kamu kuruluşu. 1937 tarihli ve 3204 sayılı yasayla kurulmuş, 1985 tarihli ve 3234 sayılı yasayla yapı yeniden düzenlenmiştir.

Başlıca görevleri arasında ormanların geliştirilmesi, işletilmesi, yeni ormanların, milli park ve dinlenme yerlerinin kurulması, ormanların korunması, orman alanlarında su rejiminin düzenlenmesi, toprak aşınımının engellenmesi sayılabilir. Örgütlenmesi, merkez ve taşra kuruluşu olarak ikiye ayrılır. Merkez kuruluşu danışma ve denetim birimleri, ana hizmet birimleri ve yardımcı birimlerden oluşur. Taşra kuruluşu ise, bölge müdürlükleri ile bunlara bağlı şube ve orman işletme müdürlüklerini kapsar.

orman hukuku, ormanlara ilişkin hukuk kurallarının oluşturduğu kamu hukuku dalı. Ormanların ulusal zenginlik kaynağı olarak taşıdığı önem 20. yüzyıl başından beri uygar ülkelerin yönetimlerince kavranmış ve ormanların hukuki statüsü, korunması ve geliştirilmesine ilişkin hukuk kuralları konusuna başlamıştır.

Türkiye'de ormanlara ilişkin ilk düzenleme, orman zabıtasının görevlerini belirleyen 1870 tarihli Orman Nizamnamesi'dir. Orman ağaçlarını toprak maliklerinin tasarruf yetkisi dışında tutarak korumaya çalışan bu nizamname pek yeterli olmadı. Türk Medeni Kanunu'yla önceleri ormanlar üzerinde özel kişilerin mülkiyet hakkının kabul edilmesine karşın, 1937'de çıkarılan Orman Kanunu'yla ormanlar üzerinde devlet kontrolü artırılarak özel orman sahiplerinin mülkiyet hakkı geniş ölçüde sınırlandı. Ardından 1945'te bir değişiklik yasasıyla bütün ormanlar devletleştirildi.

Günümüzde yürürlükte olan ve 1973-87 arasında birçok değişikliğe uğrayan 1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanunu ormanların mülkiyet ve yönetim bakımından devlet ormanları, kamu tüzel kişilerine ait ormanlar ve özel kişilere ait ormanlar; nitelikleri bakımından da muhafaza ormanları, milli parklar ve istihsal ormanları olarak üçe ayırmıştır. Muhafaza ormanları, arazi kayması ve yağmurlarla yıkanma tehlikesine açık yerlerdeki ormanlarla yerleşme alanla-

rını toz ve kum fırtınalarına karşı koruyan, ırmak yataklarının dolmasını önleyen ya da ülke savunması için korunması zorunlu olan devlet ormanlarıdır. Maki ya da fundalarla örtülü olan yerler de bu kategoriye girer. Milli parklar bilimsel çalışmalar, doğal güzellik, spor ve dinlenme gereksinimlerinin karşılanması ve turistik hizmetler açısından korunması zorunlu görülen ormanlardır. İstihsal ormanları ise belirli ilke ve kurallara çerçevesinde yararlanmaya açık tutulan ormanları kapsar.

1982 Anayasası'nın 169. maddesine göre bütün ormanların gözetimi devlete aittir. Resmi kuruluşlarca yönetilen ve işletilen devlet ormanları mülk olarak devredilemez, zamanlaşımıyla mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irifak hakkına konu olamaz. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir etkinlik ve eyleme izin verilemez. Ormanların tahribine yol açacak siyasal propaganda yapılamaz. Ormanları yakma, yok etme ve daraltma kastıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz. Fidan ve ağaç kesilmesi, ormana hayvan sokulması ve ormanın tahrip edilmesi gibi eylemlere verilecek cezalar Orman Kanunu'nda düzenlenmiştir. Anayasanın orman köylüsünün korunmasına ilişkin 170. maddesine dayanılarak çıkarılan 1983 tarihli ve 2924 sayılı Orman Köylülerinin Kalkındırılmasının Desteklenmesi Hakkında Kanun, bilim ve fen bakımından orman niteliğini yitirmiş yerlerden çevre köylülerini yararlandırılma ilkelerini içerir.

Türkiye'de devlet ormanlarının toplumsal, ekonomik ve teknik gereklere göre yönetimi ve işletilmesi görevi, 1937'de kurulan ve 1985'te statüsü yeniden düzenlenen Orman Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Bu genel müdürlük 21 Mayıs 1992 tarihli ve 3800 sayılı yasa ile örgütlenmesi ve görevleri yeniden düzenlenen Orman Bakanlığı'na bağlıdır.

orman kaplumbağası (*Clemmys insculpta*), *Emyidae* familyasından uzun kuyruklu kaplumbağa türü. ABD'nin orta ve doğu kesimlerinden Kanada'nın güneydoğusuna kadar uzanan bölgede yaşar. Başasının üst bölümü kahverengi, girintili çıkıntılı ve yaklaşık 15-20 cm uzunluğundadır. Başının geniş levhaları üstünde eşmerkezli olukların çevrelediği piramit biçimli çıkıntılar bulunur. Boyun ve bacakları kırmızımsıdır.

Orman kaplumbağası iyi bir yüzücü olmakla birlikte, yumuşak bitkileri ve küçük omurgasızları yemek için genellikle çayırık açık alanlara ve ormanlara girer. Bazen ev hayvanı olarak da beslenmektedir.

orman kartalı, Falconiformes takımının *Accipitridae* familyasının *Aquila* cinsinden iki kartal türünün ortak adı.

Bayağı orman kartalının (*A. pomarina*) tüyleri koyu kahverengi, uzunluğu 60-65 cm, kanat açıklığı 135-160 cm'dir. Biri Doğu Avrupa ve Ortadoğu'da üreyip Doğu Afrika'da kışlayan, diğer Hindistan'ın kuzeyinde ve Burma'da yerleşik yaşayan iki ayrı topluluk oluşturur. Geniş ormanlarda yaşar; hem dağlık alanlarda, hem de ovalarda görülürler. Besinlerini küçük memeliler, kuşlar, kısmen de sürüngen ve amfibyumlar oluşturur. Dal ve çırpılardan yapılan yuvaya dişiler bir ya da iki yumurta bırakır ve tek başlarına 40 gün kadar kuluçkaya yatarlar. Yavrular iki ay içinde palazlanarak uçar. Orman kartalı yazın Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki ormanlarda az sayıda ürer. İlkbahar ve sonbaharda Avrupa'da üreyen orman kartalları göç sırasında büyük sürüler halinde İstanbul Boğazi üstünden geçerler.

Büyük orman kartalının (*A. clanga*) uzunluğu 65-72 cm, kanat açıklığı 155-182

cm'dir. Rengi bayağı orman kartalından daha koyudur. Doğu Avrupa'dan Kamçatka'ya uzanan bölgedeki ormanlarda ürer, kışı Ortadoğu'da ve Oryantal bölgede geçirirler. Başlıca besinlerini orta irilikte omurgalılar ve leşler oluşturur. Dallardan yapılan yuvaya dişi genellikle bir, bazen de iki yumurta bırakır ve 42-44 gün kuluçkaya yatar. Yavrular iki ayda uçar. Az sayıda büyük orman kartalı Türkiye'nin kuzey ve batı bölgelerinde kışlar.

orman kurbağası (*Rana sylvatica*), *Ranidae* familyasının *Raninae* altfamilyasından kurbağa türü. ABD ve Kanada'da yaşayan bu tür genellikle nemli ormanlarda görülür.

Orman kurbağası (*Rana sylvatica*)
Karl H. Maslowski

Orman kurbağası deri rengini sarımsıdan, pembe, kahverengi ya da siyaha yakın tonlara kadar değiştirebilir. Yüzünü kaplayan koyu leke her zaman belirgin değildir. Uzunluğu ise genellikle 8 cm'yi aşmaz.

orman perisi bak. nympha

orman sınırı bak. ağaç sınırı

Orman Ürünleri Sanayi Kurumu (ORÜS), orman ürünlerinin işlenmesiyle ilgili çalışmalarda bulunan iktisadi devlet teşekkülü.

Türkiye'de orman ürünleri sanayisi konusunda 1944'te başlayan çalışmalar önceleri Orman Genel Müdürlüğü'nce yürütüldü. Ama bu kuruluşun orman ürünlerinin değerlendirilmesine yeterince eğilememesi nedeniyle 5 Ocak 1970'te Orman Bakanlığı'nın onayıyla Orman Ürünleri Sanayi Genel Müdürlüğü kuruldu. Bu kuruluş ise 22 Ekim 1983'te 2929 sayılı yasa ile Orman Ürünleri Sanayi Kurumu adı altında Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı'na bağlı bir iktisadi devlet teşekkülüne dönüştürüldü. 20 Mayıs 1992 tarihli ve 92/3088 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile özelleştirilmesine karar verilen iktisadi devlet teşekkülleri kapsamına alındı.

Kurum bugün, büyük bölümü entegre biçimde kurulmuş 19 kereste, 3 yonga levha, 1 çimentolu yonga levha, 1 lif levha, 3 kontrplak, 2 kaplama, 11 parke, 1 ambalaj sandığı ve 1 emprenye fabrikası olmak üzere toplam 42 fabrikayı bünyesinde toplamıştır. Ayrıca kuruma bağlı Bolu Orman Ürünleri Sanayii Müessese Müdürlüğü'nün fabrikalarında kapı ve lambri üretilir.

Orman ve Maadin Mektebi, 1909'dan sonra ORMAN MEKTEB-i ALİSİ, 1873'te İstanbul'da açılan meslek okulu.

Osmanlı Devleti'nde madencilik ve ormancılıkla ilgili eğitim 1858'de Fransa'dan getirilen iki uzmanın Ticaret Nezareti bünyesinde düzenledikleri kurslarla başladı; bu uygulamaya birkaç yıl sürdü. 1868'de ise iki yıllık eğitim veren bir Orman Mektebi, 1873'te de Maadin Mektebi öğretime açıldı. Burada eğitilen öğrencilerden maden ve orman alanlarının, maden damarlarının rezervlerinin saptanması, haritalarının çizilmesi, işletmecilerin nizamnameye uygun çalışmasının denetlenmesi gibi konularda yararlanılması öngörülmüştü.

1880'de Orman ve Maadin Mektebi Nizamnamesi yayımlanarak iki okul birleştirildi ve öğretim süresi 4 yıla çıkarıldı. Bu sürenin ilk iki yılında idadi eğitimi veriliyordu. Son iki sınıf, "Orman" ve "Maadin" bölümleri olarak ayrılmıştı.

1909'da Maadin Bölümü kapatıldıktan sonra okul, Orman Mektebi-i Alisi adı altında Çemberlitaş'taki Maarif Nezareti binasından (bugün Basın Müzesi binası) Büyükdere'deki Bahçeköy'e, 1926'da Ankara'ya, sonra yeniden Büyükdere'ye taşındı. 1948'de de fakülte (Orman Fakültesi) haline getirilerek İstanbul Üniversitesi'ne bağlandı.

orman yangını, ormanda diri ya da ölü her türlü bitkinin tutuşmasıyla ortaya çıkan yangın. Çevresi açık olduğundan serbest yanma eğilimindedir ve bu nedenle denetlenmesi oldukça güçtür.

Orman alanlarında yangın tehlikesi hava koşullarına göre değişir; kuraklık, sıcaklığın artması ve rüzgâr, bitkisel yanıcı maddelerin kurumasına neden olarak, tutuşmalarını kolaylaştırır. Bu etkenler yangın başladıktan sonra yangının daha da büyümesine yol açar. Yüzey şekilleri de yangını etkileyen unsurlardan biridir; yokuş yukarı hızla ilerleyen yangının yokuş aşağı hızı kesilir. Kuru otlar, yapraklar ve ince dallar çabuk tutuşarak yangının hızla yayılmasına yol açarlar. Ayrıca bunların yanarken oluşturduğu ısı kalın dallar, kütükler ve orman tabanındaki organik madde katmanını (ham humus) gibi daha zor yanan maddelerin tutuşmasına neden olur. Tutuşması zor olan maddelerin söndürülmesi de zordur. Canlı bitkilerin yangına olan direnci yükselen sıcaklık karşısında ortadan kalkar. Özellikle çam, sedir, göknar, ladin gibi iğneyapraklı ağaçlar, yeterince ısındığında tutuşan yağlar içerdiklerinden kolayca yanarlar.

Orman yangını, ormanın alt katmanlarındaki ot, çalı, kuru dal, kütük ve yaprak gibi yanıcı maddeleri yakarak ilerliyorsa örtü yangını adını alır. Ağaçların tepe taçlarını yakarak ilerleyen orman yangınına ise tepe yangını adı verilir. Tepe yangını örtü yangınından daha hızlı ilerler ve orman yangınına en tehlikeli biçimini oluşturur.

Orman yangınlarına karşı, şehir itfaiyelerince kullanılan standart donanıma ek olarak taşınabilir pompalar, tankerler ve hafriyat makineleri gibi araçlar kullanılır. Orman yangınlarında kamu ya da orman sahibi özel kişiler tarafından yangınla mücadele konusunda özel eğitim görmüş ekipler görevlendirilir. Yangınla mücadelede doğrudan su sıkmanın yanı sıra, yangının ilerlediği doğrultunun önündeki bitki örtüsünü kaldırarak yangınla orman arasında bir boşluk (şerit) oluşturmak gibi yöntemler de kullanılır. Ancak yangının çok genişlediği ve açılan şeridin yetersiz kaldığı durumda bir karşı yangın hattı oluşturulur. Bu işlem, denetlenemeyen yangının, yolu üzerindeki yanıcı maddeleri temizlemek, yangının yolunu değiştirmek ya da ilerlemesini yavaşlatmak amacıyla yapılır. Ancak karşı yangın çok daha tehlikeli sonuçlar doğurabileceği için en son denenen yöntemlerden biridir.

Orman yangınlarında uçak ilk kez 1919'da California'da kullanıldı. Uçaklar ve helikopterlerin temel işlevi su boşaltmak, gözlemde bulunmak, iletişim sağlamak ya da personel, araç gereç ve malzeme taşımaktır.

ormanlaşması bak. akasma

ormanbahçivani, *Coleoptera* (kınkanatlılar) takımının *Scolytidae* (kabukböceği) familyasının *Blastophagus* cinsinden, orman zararlısı iki böcek türünün ortak adı. Özellikle çam sürgünlerinin kınılmasına yol açan

bu böcekler, zarar verdikleri ağaçlarda makasla kesilmiş gibi bir görünüm yaratırlar için bu adla anılırlar.

Büyük ormanbahçivani (*B. piniperda*) Avrupa'da geniş bir coğrafi dağılım gösterir. Uzunluğu 3,5-5 mm'dir. Genellikle hastalıklı ağaçlara zarar veren bu tür önce büyüt-kendokuda yollar açar, daha sonra da sürgünleri içten oyarak kınılmasına neden olur. Küçük ormanbahçivani (*B. minor*) ise bütün Avrupa'ya dağılmıştır. Türkiye'de İstanbul, Eskişehir, Ayancık, Daday ve Safranbolu yörelerinde yaygındır. Sağlıklı ağaçlara da girdiğinden ve açığı yataş yollarla bazen ağaç gövdesini tümüyle çevreleyip özsu akışını engellediğinden büyük ormanbahçivaniından çok daha tehlikelidir.

ormancılık, sular ve orman içindeki verimsiz açıklıklarla birlikte bir orman alanının, odun üretme amacının yanı sıra koruma ve dinlenme amaçlarıyla planlanması ve işletilmesi.

Yer yüzeyinin yüzde 31'i orman alablarıyla kaplıdır ve bu ormanların her yıl yaklaşık yüzde 1'i kesilmektedir. Kesilen bu ağaçların hemen hemen yarısı yakacak olarak, geri kalanı ise odun ürünleri ya da kâğıt hamuru ve ambalaj malzemesi yapımında kullanılır. Hammadde sağlanan ağaçlar, iğneyapraklılar, genişyapraklılar ve palmiye, bambu gibi birçenekliler olarak üç genel sınıfa ayrılır.

Yumuşakodunlu ağaçlar ya da açıktohumlular olarak da bilinen iğneyapraklılar herdemyeşil ağaçlardır. Bunların en önemli türleri çam (*Pinus*), ladin (*Picea*), göknar (*Abies*), duglasgöknarı (*Pseudotsuga*), sedir (*Cedrus*), servi (*Cupressus*), sekoya (*Sequoia*), suga (*Tsuga*) ve melezdir (*Larix*). İğne biçimindeki yapraklar bu grubun en temel özelliğini oluşturur. Toprak koşullarının görece zayıf olduğu bölgelere ve soğuk iklimlere öteki ağaçlara oranla daha iyi uyarlalmışlardır ve böyle yerlerde yayılış gösterirler. İğneyapraklılar ticari değeri yüksek ağaçlardır. Kâğıt, mobilya ve inşaat malzemesi amacıyla yaygın biçimde kullanılırlar.

Genişyapraklı ya da sertodunlu ağaçlar yalnızca ılıman iklimlerde değil, astropik ve tropik iklimlerde de gelişebilirler. Bu gruba oluşturan başlıca ağaç türleri meşe (*Quercus*), karaağaç (*Ulmus*), huş ağacı (*Betula*), dişbudak (*Fraxinus*), akcağaç (*Acer*), kestane (*Castanea*), kavak (*Populus*), kayın (*Fagus*) ve kızıl ağaç (*Alnus*) gibi ılıman bölge ağaçlarının yanı sıra, okaliptüs (*Eucalyptus*), tikağacı (*Tecoma grandis*), maun (*Swietenia macrophylla*) ve balsa (*Ochroma pyramidale*) gibi yan tropik ve tropik herdem yeşil ağaçlardır. İliman iklimlerde yetişen genişyapraklılar yapraklarını sonbaharda döker, kış yapraksız olarak geçirirler. Bu gruba giren ağaçlar mobilya, kaplama levhası, kontrplak ve döşemelik tahta gibi çeşitli ticari ürünlerde kullanılır.

Birçenekliler grubunun orman oluşturan ağaçları palmiyeler ve bambulardır. Temel olarak tropik ve astropik iklimlerde yer alan birçeneklilerin ticari değeri, iğneyapraklılar ve genişyapraklılardan daha azdır. Palmiyelerin meyveleri (örn. hindistancevizi, hurma ve yapraklarından yapılan ürünler) odunlarından daha değerlidir. Buna karşılık bambuların, kâğıt hamurundan inşaat malzemesi ve mobilya yapımına kadar değişen birçok ticari kullanım alanı vardır.

Planlı orman yönetimi ortaçağın başlarında Avrupa'da ortaya çıktı. O dönemde geniş orman alanları kralların ve soyluların elindeydi ve bu orman kaynaklarından

kendi gereksinimlerini karşılamak ve ticaret amacıyla yararlanıyorlardı. Ağaç kesmek ve avcılık amacıyla ormandan yararlanma konusunda yasal düzenlemelere gidildi ve feodal mülk sahipleri tarafından zorla uygulandı. Ağaç ürünlerinin ve yakacak olarak kullanılan odunun değeri yükseldikçe, bunların ticari pazarı büyüdü ve orman sahipleri kesilen ağaçların yerine yeni ağaçların yetiştirilmesini programlamaya başladı. Bu uygulama modern ormancılığın temelini oluşturdu.

Ormancılık bilimi araziden çok amaçlı yararlanma ilkesini benimsemiş olmakla birlikte, uygulamadaki en yaygın etkinlik ormandan odun elde etmek ve kesilenlerin yerine yenilerini yetiştirmektir. İyi planlanmış kesim ve ağaçlandırma sayesinde ormanın sürekliliği sağlanmış olur.

Kesilen ağaçların yerine yenilerinin yetiştirilmesine silvikültür adı verilir. Silvikültürde her birinin belirli üstünlükleri ve sakıncaları olan iki temel yöntem uygulanır: Doğal ve yapay gençleştirme.

Doğal gençleştirme, ağaçların ormandan şeritler açarak ya da aralarında boşluklar oluşturacak biçimde kesilerek çikanmasına dayanan bir yöntemdir. Böylece ormanda kalan ağaçların tohumları doğal olarak çevreye yayılır ve çimlenir. Doğal gençleştirmenin üstünlüğü fidan yetiştirme bakımından çok az işçilik gerektirir. Ama bu yöntemde gençleştirme işlemi yörede bulunan ağaç türleriyle sınırlı kalır.

Yapay gençleştirme, tohum toplama ve daha sonra bunların orman fidanlıklarına ekilmesi işlemlerini kapsar. Tohumdan gelişen fideler daha sonra ağaçlandırılacak alanlara dikilir. Bu yöntemin, özel bir alanda farklı ağaç türlerinin bir araya getirilmesini sağlaması, sürecin daha bilimsel olarak denetlenebilmesi ve genellikle bir orman alanının gençleştirilmesinde daha hızlı bir yol olması gibi çeşitli üstünlükleri vardır. Başlıca sakıncaları ise büyük miktarlarda yatırım gerektirmesi ve yatırılan paranın geri kazanılmasının çoğunlukla uzun zaman almasıdır.

Ormanın işletilmesi ve planlanması çok yönlü yararlanma ilkesiyle yürütülür, ama orman işletmecisi yabancı yaşamın korunması ve yapılan programlar gereği ormanı yabancı otlardan, böceklerden, mantar hastalıklarından, toprak aşınımından ve yangından korumak gibi uygulamalardan da sorumludur.

Türkiye'de ormancılık. Türkiye'de ormancılık çalışmaları ilk kez Tanzimat döneminde yurtdışından uzman ormancıların getirilmesiyle başladı. Bu uzmanlar 20 yıl kadar Türkiye'de kaldılar ve 1858'de İstanbul'da bir ormancılık okulu kurarak ormancı yetiştirilmesini sağladılar. Ayrıca bu dönemde ormancılık çalışmalarını hukuksal yönden düzenlemek için Orman Nizamnamesi (1870) çıkarıldı. II. Meşrutiyet döneminde ormancılık öğretimi ve ormanların işletilmesinde, yabancı uzmanların önerileri doğrultusunda, 1917'de Ormanların Usul-i İdare-i Fenniyeleri Hakkında Kanun çıkarıldı ve böylece Türkiye'de gerçek anlamda teknik ormancılık dönemine geçildi.

Cumhuriyet döneminde, 1937'ye değin çeşitli yasalar çıkarılarak ormanların yönetimi sağlandı. 1937'de ise teknik ve bilimsel ormancılık uygulamasının başlangıcını simgeleyen 3116 sayılı Orman Kanunu çıkarıldı. Bu yasa zamanla çıkarılan çeşitli yasalarla desteklendi. 1956'da çıkarılan 6831 sayılı yasa 1744 (1973), 2896 (1983), 3302 (1986), 3373 (1987) ve 3800 (1992) sayılı

yasalarla getirilen değişikliklerle, günümüzde de yürürlüktedir. Türkiye'de ormanların işletilmesi ve yönetimini üstlenen Orman Bakanlığı ve bu bakanlığa bağlı ormancılık kuruluşları, yer yer değiştirilen 6831 sayılı yasa hükümlerine göre çalışırlar.

Ormandy, Eugene, asıl adı JENÖ ORMANDY BLAU (d. 8 Kasım 1899, Budapeşte - ö. 12 Mart 1985, Philadelphia), Macar asıllı ABD'li orkestra şefi. Konserlerde geç romantik dönemin ve 20. yüzyıl başlarının bestelerini çaldırmasıyla ün kazanmıştır.

Budapeşte Kraliyet Akademisi'nde Tenö Hubay'dan keman dersleri aldı ve 14 yaşında mezun oldu. On yedi yaşına geldiğinde keman profesörü olmuş, Orta Avrupa ülkelerinde turnelere çıkmaya başlamıştı. ABD'de de bir turneye çıkmak umuduyla New York kentine gitti. Ama bulabildiği iş, sessiz filmlere eşlik etmek için Capitol Theatre'in orkestrasında keman çalmak oldu. 1924'te asıl şefin olmadığı zamanlarda orkestrayı yönetmeye başladı. Bu onun şefliği meslek olarak seçmesine yol açtı. Radyoda hafif klasik müzik parçaları çaldır, yaz konserlerinde şeflik etti. Sonunda Philadelphia Orkestrası'nın vereceği büyük bir konser dizisinde Arturo Toscanini'nin yardımcılığına getirildi. Daha sonra Minneapolis Senfoni Orkestrası ile bir sözleşme imzaladı ve 1931'den 1936'ya değin bu orkestrayla doldurduğu plaklarla bütün ülkede adını duyurdu. 1936'da yeniden Philadelphia Orkestrası'na dönerek Leopold Stokowski ile şefliği paylaştı. 1938'de bu orkestranın birinci şefliğine getirildi. 1980'de emekli olana değin bu görevi sürdürdü.

ormangülü, fundagiller (*Ericaceae*) familyasının *Rhododendron* cinsini oluşturan 800 kadar gösterişli çalı türünün ortak adı. Başlıca Kuzey ılıman iklim kuşağına özgü olan bu türler özellikle Himalayalar'ın, Güneydoğu Asya'nın ve Malezya'nın serin ve nemli bölgelerinde yaygındır. Türkiye'de de Karadeniz kıyısındaki ormanlık alanlarda yetişir. Fazla bir ekonomik değeri olmayan bu bitkiler çoğu kez süs bitkisi olarak yetiştirilir. *Rhododendron* cinsinin yaygın olarak açalya(*) adıyla anılan süs türleri, kimi uzmanlarca bu cinsten kabul edilmeyip *Azalea* Latince adı altında ayrı bir cins olarak sınıflandırılır.

Ormangülleri yapraklarını döken ve dökmeyen türleri kapsar; büyüklükleri toprağın yüzeyini kaplayan alçak boylu çalılardan ağaçlara kadar çeşitlilik gösterir. Örneğin ilk kez 1600'lerin ortalarında süs bitkisi olarak yetiştirilmeye başlayan *R. hirsutum* 1 m uzunluğundadır; buna karşılık ancak 10 cm'ye varan boyuyla *R. prostratum* cüce bir tür, *R. arboreum*, *R. barbanum* ve *R. giganteum* ise 12 m'ye kadar uzayabilen ağaç türleridir. Dallara alması olarak dizilen kalın ve derimsi yapraklarının kenarı

düz ya da dişlidir. Çoğu kez demetler oluşturan borumsu ya da huni biçimli, albenili çiçekleri vardır; renkleri beyaz, sarı, pembe, kırmızı, mor ve mavi arasında değişir. Yumurta biçimli kapsül tipi meyvelerinin içinde, rüzgârda kolaylıkla uçabilen çok sayıda tohum bulunur.

Kafkasya'dan Türkiye'ye kadar uzanan bölgelerde yaygın olan, ayrıca Lübnan ve İspanya'da da bulunan komar (*Rhododendron ponticum*) salkımlar oluşturan pembemsi mor renkli çiçekleriyle ayırt edilir. Kışın dökülmeyen, geniş şerit ya da elips biçimli yapraklarının üst yüzü parlak koyu, alt yüzü soluk yeşildir. Bazı zehirli bileşikler (andromedotoksin) içeren, bu nedenle de özellikle Doğu Karadeniz Bölümü'nde sık rastlanan zehirli balların (deli bal) oluşturmundan sorumlu tutulan bu ve buna yakın türler halk arasında çoğu kez "ağu" adıyla anılır. Anayurdu gene Kafkasya ve Anadolu olan zifin (*R. luteum*) ise en çok 3-4 m'ye değin boylanabilen ve kışın yapraklarını döken bir çalıdır. Parlak sarı renkli ve keskin kokulu çiçekleri, her iki yüzü de ipeksi tüylerle kaplı, ince dişli mızraklı yaprakları vardır. Sarımsı beyaz renkli çiçekleriyle ayırt edilen Kafkas ormangülü (*R. caucasicum*) başta Kafkasya'nın yüksek dağlık kesimleri olmak üzere dar bir alanda sınırlı bir dağılım gösterir; Karadeniz Bölgesi'nde de bulunan bu tür öbür türlerle göre daha seyrek. Gene Kafkasya ve Kuzey Anadolu'ya özgü olan *R. smirnowii* pembemsi kırmızı, *R. urgenii* ise beyazımsı çiçekleriyle ayırt edilir.

ormanibibiği, *Coraciiformes* takımının *Phoeniculidae* familyasını oluşturan altı kuş türünün ortak adı. Afrika'nın tropik bölge-

Ormanibibiklerinden *Phoeniculus purpureus*
Anthony Mercera, Root Resource-EB Inc.

lerinde yaşayan bu kuşlar bazen ibibikle birlikte *Upipidae* familyasında sınıflandırılır.

Ormanibibikleri 22-38 cm uzunluğunda, yeşilimsi ya da morumsu siyah renkli kuşlardır. Uzun kuyruklarında bazen beyaz lekeler bulunur. Gagalaları ince uzun, sivri uçlu ve aşağı doğru az ya da çok kıvrılır.

ormankemesi, *Cricetidae* familyasının *Neotoma* cinsini oluşturan, Kuzey Amerika'ya dağılmış 22 kemirici memeli türünün ortak

Ormangülü (*Rhododendron*)
John P. Evans

adı. Çöl ve ormanlardan yüksek ve kayalık dağ yamaçlarına kadar değişen yaşama ortamlarında bulunurlar. Vücutlarının alt bölümleri ve bacakları genellikle beyaz, öbür bölümleri boz, sarımsı turuncu ya da

Ormantavuklarından *Neotoma floridana*
John H. Gerard

kızıl kahverengidir. Görece iri kulakları ve genellikle sık tüylü kuyrukları vardır. Toplam uzunlukları 23-47 cm, kuyrukları 8-24 cm'dir.

Büyük ölçüde geceleri etkinlik gösterir ve bitkiyle beslenirler. Yuvaları çalı çırpı ya da kaktüs gibi bitkisel maddelerden yapılmıştır. Çapı 1 m'yi aşabilen bu yuvalar ağaçların üstünde, kaya çıkıntılarında, ağaçların ya da kaktüslerin dibinde bulunur. Çölde yaşayanlar kaktüsü yuva olarak kullandığından düşmanlarına karşı etkin bir savunma sağlar.

ormantavuğu, Galliformes (tavuksular) takımının *Tetraonidae* familyasını oluşturan 16 kuş türünün ortak adı. Avrasya ve Kuzey Amerika'nın orta ve kuzey kesimlerinde yaşarlar. Anatomik ve ekolojik özellikleri sülün, keklik ve bıldırcınları içeren *Phasianidae* familyasına benzeyen ormantavuk-

Erkek kara ormantavuğu (*Tetrao tetrix*)
Ingemar Holmsten

ları, bazen bir altfamilya (*Tetraoninae*) olarak bu familya içinde sınıflandırılır.

Avrasya'nın orta ve kuzey kesimlerinde, özellikle iğneyapraklıların oluşturduğu ormanlarda yaşayan çalıhorozu ya da ormanhorozu (*Tetrao urogallus*) en iri ormantavugu türüdür. Dişinin uzunluğu 62 cm, erkekğin uzunluğu 86 cm dolayındadır. Erkekğin kanatları kahverengi, öbür bölümleri siyahdır. Göğsünde mavi, yeşil yanardöner pırıltılar görülür. Dişi kahverengi tonlarındadır.

İyi bilinen türlerinden kara ormantavugu (*Tetrao tetrix* ya da *Lyrurus tetrix*) Avrasya'nın kuzey kesimindeki ormanlarda yaşar. Uzunluğu 53 cm'ye varan erkekler siyah renkleriyle ve liri biçimindeki kuyruklarıyla dikkati çeker, buna karşılık dişiler 41 cm uzunluğunda, kahverengi tüylü ve gösterişsizdir. Kafkas kara ormantavugu (*T. mlokosiewiczii* ya da *L. mlokosiewiczii*) kara ormantavuguna çok benzeyen bir türdür. Siyah renkli erkekle kahverengi dişi aynı uzunluğa (50 cm). Kafkasya'daki dağlarda, Türkiye'de Rize ve Artvin'in yüksek kesimlerinde yaşar. Türkiye'de bulunan tek ormantavugu türüdür. 1.500-3.000 m arasındaki dağ ormanları ve yaylalarda görülür. Kışları 700-800 m'ye kadar iner. Erkek

kara ormantavukları çiftleşme döneminde açık alanlarda bir araya gelerek tüylerini kabartıp gösteri yaparlar.

Tüylerinde kahverengi tonlarında göz alıcı desenler bulunan, 35-36 cm uzunluğundaki *Tetrastes bonasia* ve Holarktik bölgenin kuzeyinde geniş bir dağılım gösteren, kışın siyah kuyruk telekleri dışında beyaz olan, aynı irilikteki kartavukları (*Lagopus cinsi*) yaygın türler arasındadır.

Yenidünya'da geniş bir coğrafi alan içinde yaşayan *Bonasa umbellus*'un hem erkek, hem de dişi 40-50 cm uzunluğundadır. Yelpeze biçimli kuyruklarında kara bir bant bulunur. Erkekğin boyun çevresinde kabartılabilen siyah tüylerden oluşmuş bir yaka vardır. Çiftleşme döneminde kendi bölgesini türdeşlerine duyurmak için kanatlarını hızla çırparak ilginç bir ses çıkarır.

Canachites canadensis ve *Dendragapus obscurus* tayga ormanlarında yaşayan ve iğneyapraklıların tomurcuk ve yapraklarıyla beslenen türlerdir. Her iki türde de erkekler koyu renklidir.

Çalılık arazide yaşayan *Centrocercus urophasianus* Nearktik bölgedeki en iri ormantavugu türüdür. Erkekğin uzunluğu 75 cm'ye erişebilir. Uzunluğu 45 cm olan *Pedioecetes phasianellus*, Québec'ten New Mexico'ya kadar uzanan bölgede yaşar. Her iki türün erkekleri yaptıkları karmaşık çiftleşme gösterileriyle dikkati çeker.

Çayrtavuklarının (*Tympanuchus cinsi*) erkekleri de Eskidünya'nın kara ormantavukları gibi çiftleşme döneminde toplu halde gösteri yaparlar. Büyük çayrtavugunun (*T. cupido*) uzunluğu 45 cm, tüyleri kahverengi zemin üzerine sık çizgilidir. Erkekğin yanaklarında çiftleşme gösterisi sırasında şişirdiği turuncu renkli hava kesecikleri bulunur. Açık arazide, çayrılarda yaşayan ve eskiden Kanada ile ABD'nin birçok bölgesinde rastlanan bu türün sayısı ve dağılımı iyice sınırlanmıştır.

Ormoc, Filipinler'de, Leyte Adasının batısındaki Leyte ilinde kent. Camotes Denizi'nin bir girintisi olan Ormoc Körfezinin başında yer alır. Ticari amaçla şeker kamışı yetiştirilen bir bölgeye hizmet veren kentten pirinç, kopra ve şeker ihraç edilir. Şeker, pirinç ve mısır işleme de önemli bir gelir kaynağıdır. Tongonan Kaynarca Ulusal Parkı'nın merkezi olan kentte bir de havaalanı bulunur.

II. Dünya Savaşı sırasında, Japonların Leyte Adasındaki en önemli üssü olan Ormoc 10 Aralık 1944'te ABD'li general Douglas MacArthur'un kuvvetleri tarafından ele geçirildi. Nüfus (1990) 129.000.

Ormonde (12. Kontu ve 1. Dükü), James Butler (d. 19 Ekim 1610, Londra - ö. 21 Temmuz 1688, Kingston Lacy, Dorset, İngiltere), İngiliz İç Savaşı'nın ilk yıllarında, 1688 Devrimi'ne değin İrlanda'da İngiliz krallık yönetiminin başlıca temsilcisi olan İngiliz asıllı İrlandalı soylu.

Tanınmış Butler ailesinden geliyordu. İngiltere'de yetişti ve 1632'de Ormonde kontu unvanını devraldı. 1633'te İrlanda kral vekili Thomas Wentworth'un (sonradan Stafford kontu) hizmetine girdi. 1641'de İrlandalı Katolikler bir ayaklanma başlatınca, general rütbesiyle, ayaklanmayı bastırmakla görevli İngiliz ordusuna atandı. Başlangıçta kazandığı birkaç zafere karşın ayaklanmayı bastırmayı başaramayınca, Temmuz 1647'de İrlanda'dan ayrıldı.

Eylül 1648'de İrlanda'ya döndükten sonra Katoliklerle bir barış antlaşması imzaladı (Ocak 1649). Kralcı Protestanlarla Katoliklerin, I. Charles'ın oğlu ve vârisi II. Charles'ı başa geçirmek için işbirliği yapmalarını sağladı ve birkaç ay süreyle tüm İrlanda'yı

denetimi altında tuttu. Ama Parlamento Ordusu'nun komutanı Oliver Cromwell Ağustos 1649'da İrlanda'yı ele geçince Paris'e kaçtı (Aralık 1650) ve 10 yıl boyunca sürgündeki II. Charles'ın başdamışmanlığına yaptı.

II. Charles'ın başa geçmesiyle İngiltere'de krallık yönetiminin yeniden kurulmasından (1660) sonra İrlanda kral vekilliğine getirildi (1662). 1669'da görevden alındıysa da, 1677'de yeniden kral vekilliğine getirilen Ormonde bu görevi 1684'e değin sürdürdü.

Ormonde (2. Dükü), James Butler (d. 29 Nisan 1665, Dublin - ö. 16 Kasım 1745, Avignon, Fransa), 1710-14 arasında İngiltere'yi yöneten Tory hükümetinin en etkili kişilerinden olan İrlandalı komutan.

İrlandalı devlet adamı Ormonde 1. dükü James Butler'in torunuydu. 1688'de büyük-babasının unvanını devraldı. 1703-07 ve 1710-13 arasında İrlanda kral vekili olarak İngiltere kraliçesi Anne'in hizmetinde bulundu. Fransa'ya karşı verilen İspanya Vêraset Savaşı (1701-14) sırasında Malborough dükü John Churchill'in yerine İngiltere ordusunun başkomutanlığına getirildi. 1714'te Hanover hanedanından I. George tahta geçince, Stuart'ların İngiliz tahtına geçmesini destekleyen Jacobusçularla ilişkisi nedeniyle komutanlıktan uzaklaştırıldı. Haziran 1715'te Whig'ler tarafından, Tory'lerin Fransızlarla gizlice yürüttükleri görüşmelere katılmakla suçlandı. Ağustos'ta Fransa'ya kaçınca topraklarına ve unvanına el kondu. 1715-16'daki Jacobusçu Ayaklanması sırasında İngiltere'ye dönmeye çalıştıysa da ayaklanma bastırılınca bu isteğini gerçekleştirmedi. Daha sonra İspanya'ya giden Ormonde bir süre orada yaşadıkten sonra Avignon'a yerleşti.

Ormonde (10. Kontu), Thomas Butler, lakabı KARA KONT (d. 1531/32 - ö. 22 Kasım 1614), 16. yüzyıl ortalarındaki ayaklanmalar sırasında İngilizlerin yanında yer alan İrlandalı soylu.

Ormonde 9. kontunun oğluydu. 1546'da babasının ölümünden sonra, İngiliz sarayında bir Protestan olarak yetişti. 1554'te İrlanda'ya döndü ve 1559'da İrlanda bazine bakanı oldu. İrlanda'daki ayaklanmalar sırasında İngilizleri destekledi. Eski bir düşmanı olan I. Desmond kontu Gerald Fitzgerald Aralık 1579'da ayaklanınca, ayaklanmayı bastırmak üzere Munster askeri valiliğine getirildi (1580). Desmond'un ölümünden (1583) sonra Munster'da barışı sağlamayı başardı. 1597'de vali yardımcılığına getirildikten sonra O'Neill ve Burke ailelerinin ayaklanmasını bastırdı. Ölümünden sonra yerine önce yeğeni Ormonde 11. kontu Walter Butler (1569-1633), daha sonra da torunu Ormonde 1. dükü James Ormond geçti.

ornatım, METASOMATİZMA ya da MINERAL DEĞİŞTOKUŞU olarak da bilinir, bir mineralin yerini bir başkasının almasıyla sonuçlanan eşzamanlı çözünme ve çökeltme süreci. Epigenetik mineral çökeltileri (konakçı kayacın oluşmasından sonra gelişen) ile yüksek ve orta sıcaklıklardaki hidrotermal cevher yataklarının oluşmasında ve süperjen kükürt zenginleşmesinde önemli bir süreçtir. Ağacın taşlaşması (ağaç liflerinin yerini silisin alması), bir mineralin bir başkasının pödomorfunu oluşturması ya da bir cevher kütlesinin aynı hacimdeki bir kayacın yerini alması ornatım süreçleridir.

Ornatım olayı, mineralleşmekte olan bir çözelti bu minerale karşı kararsız yapıda olan minerallerle karşılaşmışında gelişir. Bu

durumda özgün mineral çözünür ve hemen hemen eşzamanlı olarak yerini bir başka mineral alır. Değişim, moleküler düzeyde değil, hacimsel düzeyde gerçekleşir; bu nedenle de, daha az yoğun bir mineralin daha az sayıdaki molekülleri daha yoğun bir mineralin moleküllerinin yerini alır. Değişim ilk önce konakçı kayadaki hidrotermal çözeltilerin aktığı ana kanallarda gerçekleşir. Daha sonra en kalcal açıklıklar ve sonunda da yayının yoluyla kütenin tümü değişime uğrar.

Ornatım yoluyla ilk başta oluşan mineraller de ornatıma uğrar ve bu süreç malzeme belirli bir mineral yapısına ulaşana değin sürer. Sık rastlanan hipojen (yükselen çözeltilerle çökelen) metalik sülfür minerallerinin oluşumunda bu sıra genellikle pirit, enargit, tetraedrit, sfalerit, kalkopirit, bornit, galen ve pirarjirit biçimindedir.

Ornatım herhangi bir sıcaklıkta ya da basınçta gerçekleşmekle birlikte, kimyasal etkinliğin yüksek olduğu yüksek sıcaklıklarda daha da etkili biçimde gerçekleşir. Soğuk su dolaşımı aracılığıyla gerçekleşen yer değiştirmeler yalnızca kireçtaşı gibi çözünür kayalarda oluşur. Bunlarda ornatım ürünleri demir oksitleri, mangan oksitleri ya da kalsiyum fosfatlar olabilir; kireçtaşlarının ornatıma uğradığı yerlerde, yüzeyde geniş bakır ve çinko karbonat çökeltileri de oluşabilir, ayrıca süperjen sülfür zenginleşmesi (*) oluşan bölgelerde değerli cevherler ortaya çıkabilir. Sıcaklık arttıkça ornatım süreci daha da etkili duruma gelir ve çok yüksek sıcaklıklarda hemen hemen hiçbir kayaç bu süreçle direnmez. Orta sıcaklıklardaki çözeltiler basit sülfürler ve sülfotuzlar, biraz daha yüksek sıcaklıklardakiler de sülfürler ve oksitler oluşturur. Ornatım yoluyla yerinde oluşan çökeltiler, demir cevherlerinin dışında, en değerli ve zengin metal cevherleridir.

ornatma tepkimesi, YERDEĞİŞTİRME TEPKİMESİ olarak da bilinir, bir moleküldeki bir atomun ya da atom grubunun bir başka atomla ya da atom grubuyla yer değiştirdiği kimyasal tepkimelerin ortak adı. Klorometan molekülündeki klor atomunun bir su molekülüyle yer değiştirmesi sonucunda metanol oluşması bu tür tepkimelere tipik bir örnektir.

$\text{CH}_3\text{Cl} + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{CH}_3\text{OH} + \text{H}^+ + \text{Cl}^-$
Buradaki klor atomunun amonyak (NH_3), etil alkol ($\text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$) ya da hidro-sülfür iyonu (HS^-) gibi başka gruplarla yer değiştirmesi sonucunda ise sırasıyla metilamin (CH_3NH_2), metil etil eter ($\text{CH}_3\text{OC}_2\text{H}_5$) ya da metantiyol (CH_3SH) oluşur. Yani, klorometan gibi bir organik bileşik uygun ayıraçlarla ornatma tepkimesine sokulduğunda çeşitli organik bileşiklere dönüşebilir.

Ornatma tepkimeleri ornatın atom ya da grubun tipine bağlı olarak üç ana sınıfa ayrılır. Bunlardan ilki nükleofilik ornatma tepkimesidir; bu tepkime türünde ornatın atom ya da grup elektronca zengindir ve ornatılan molekülle oluşturduğu bağın elektron çiftini sağlar. Ornatın atomun ya da grubun elektronca yoksul olduğu ve elektron çiftinin ornatılan molekül tarafından sağlandığı tepkimelere ise elektrofilik ornatma tepkimesi adı verilir. Nükleofilik ayıraçlara örnek olarak başlıca, halojen anyonları (Cl^- , Br^- , I^-), hidroksil grubu, alkoks grubu, amino grubu ve hidro-sülfür grubu; elektrofilik ayıraçlara örnek olarak ise hidronyum iyonu (H_3O^+), halojen katyonları (Cl^+ , Br^+ , I^+), nitronyum iyonu (NO_2^+) ve kükürt trioksit (SO_3) sayılabilir.

lir. Nükleofilik ayıraçlarla genellikle alkil halojenürler, elektrofilik ayıraçlarla da aromatik bileşikler tepkimeye girer. Üçüncü tip ornatma tepkimesi ise serbest köklerin uygun moleküllerle girdiği tepkimelerdir. Bu tür köklere başlıca halojen atomları (Cl , Br , I) ve peroksi bileşiklerinden türetilmiş oksijenli maddeler örnek olarak verilebilir.

Orne, Fransa'nın kuzeybatı kesiminde, Aşağı Normandiya planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Eski Normandiya ilinin bir bölümüyle Perche kontluğu ve Alençon düklüğünden oluşturulmuştur. Yüzölçümü 6.103 km²'dir. Batıda Manche, kuzeyde ise Calvados illeriyle Manş Denizinden ayrılır. Özellikle güneybatı ve doğu kesimleri tepelerle kaplı olan Orne, Manş Denizi ve Atlas Okyanusuna dökülen akarsuların akaçlama havzaları arasında yer alır. Büyük bölümünde deniz düzeyinden yükseklik 180 m'nin üzerindedir. Normandiya'nın en yüksek noktası (417 m) ildeki Écouves Ormanındadır. Sarthe Irmağı, ilde doğan 20 ırmak ve 800 dereleden biridir.

Orta derecede yağış alan ilin iklimi ılımandır. Tarım ana uğraş dalını oluşturur. At ve sığır yetiştiriciliği önemli yer tutar. Başlıca ürünler tereyağı ve peynirdir. Yöreye özgü ünlü elma şarabının üretimi zamanla önemini yitirmiştir. Argentan yakınlarında XIV. Louis döneminde kurulmuş bir aygır çiftliği vardır. Dokumacılığın yanı sıra bazı hafif sanayi kolları da gelişmiştir. Caen eğitim bölgesi (*académie*) içinde yer alan ildeki üç ilçenin (*arrondissement*) yönetim merkezleri Alençon, Argentan ve Mortagne-au-Perche'dir. Nüfus (1991 tah.) 292.900.

Orne Irmağı, Fransa'nın kuzey kesiminde, Aşağı Normandiya planlama bölgesinde (*région de programme*) ırmak. 152 km uzunluğundadır. Katedral kenti Sées'nin doğusundaki Perche Tepelerinden doğar. Orne ve Calvados illerinden (*département*) geçerek, Caen'in 13 km kuzeydoğusunda Manş Denizine dökülür.

Ornithogalum bak. akyıldız

Ornitholestes, soyu tükenmiş, küçük yapı-
lı dinazor cinsi. Fosillerine Kuzey Amerika'da, Jura Döneminin (y. 190-136 milyon yıl önce) sonlarında oluşmuş çökeltilerde rastlanır. *Ornitholestes* cinsi Wyoming'de bulunan eksiksiz bir iskelet sayesinde oldukça iyi tanınmaktadır. Uzunluğu yaklaşık 2 m'ye varan bu türler uzun bir kafatasına, boynu ve kuyruğa sahipti; boynu büyük olasılıkla çok esnekti. İyi gelişmiş ön bacakları öbür dinazorlardakine göre daha ince ve daha uzun olan parmaklarla sonlanıyordu. Bu yapı *Ornitholestes* üyelerinin çevik ve zor yakalanan avlar karşısında başarılı olduklarını göstermektedir. "Kuş hırsızı" anlamına gelen cins adı bu hayvanların olasılıkla kuşları avlayabildikleri görüşüne dayanmaktadır. Ama yalnız kuşları değil, küçük kelerleri ve belki de ilk memelileri yedikleri sanılmaktadır. Arka bacakları da iyi gelişmiş ve güçlü kaslarla donanmıştı. *Ornitholestes* üyeleri hızlı hareket ederken iki ayak üstüne kalkabiliyor, bu biçimde koşarken vücutlarını dengelemek için boynularını öne, kuyruklarını geriye doğru uzatıyorlardı. *Ornitholestes* üyeleri ve diğer yüzünün başka yörelerinde yaşamış olan birçok benzer grup çevreye uyatararak gelişebilmiş hayvanların başlıca temsilcileri arasında yer alır. Küçük ve etkin birer yırtıcı oldukları ve ormanlarda yaşadıkları sanılan *Ornitholestes* üyeleri anlaşıldığı ka-

darıyla daha sonra memelilerin devralacağı bir ekolojik nişi doldurmuştu.

Ornithomimus, devekuşunu andıran dinozor cinsi (*Ornithomimosauria* alttakımı). Bu cins üyeleri Geç Kretase Döneminde (97,5-66,4 milyon yıl önce) oluşmuş Tibet ve Kuzey Amerika çökeltilerinde fosiller halinde bulunmuştur.

Ornithomimus üyeleri yaklaşık 3,5 m boyundaydı. Kaslı ince arka ayakları koşmaya çok uygundu. Uzun kuyruklarını vücutlarını dengelemek için kullandıkları sanılmaktadır. *Ornithomimus* üyeleri öbür "devekuşu dinozorlar" gibi dişişizdi ve gagaya benzer çeneleri vardı. Küçük, ince kemikli kafataslarında dinozorlar için alışılmadık ölçüde büyük bir beyin boşluğu bulunuyordu.

Ornithomimus cinsi eskiden *Struthiomimus* cinsinin başka bir bilimsel adı olarak kullanıldı. Ama bu cins üyeleri ön ayakları (*Struthiomimus* üyelerinin daha güçlü ön ayakları vardı) ve fosillerinin bulundukları kayaların yaşı (*Ornithomimus* üyeleri daha genç kayalarda bulunur) temelinde ayırt edilmektedir. Ayrıca bu iki cinsin farklı ortamlarda yaşadıkları sanılmaktadır. Ayrıca bak. *Struthiomimus*.

ornitoloji, KUŞBİLİM olarak da bilinir, kuşları inceleyen bilim dalı. İnsanla aynı doğal çevreyi paylaşan en önemli hayvan gruplarından biri olan kuşlar Tarihöncesi dönemlerden beri insanların büyük ilgisini çekmiştir. Kuşlarla ilgili eski yazılı kaynaklar avcılık, kuş yetiştiriciliği ya da evcilleştirme gibi etkinliklere dayanıyordu. Ortaçağda, özellikle doğancılık ve av kuşlarıyla ilgili olarak kuşlar üzerine çok sayıda kitap yazıldı. Bilimsel ornitolojinin temelleri ise 18. yüzyıl ortaları ile 19. yüzyıl sonları arasında atıldı; bu dönemde kuş türlerinin tanımlanması ve sınıflandırılması bilim adamlarının başlıca ilgi alanını oluşturdu ve yeni türler keşfetmek üzere yeryüzünün dört bir yanında çalışmalar yapıldı. 20. yüzyıl başına gelindiğinde yaşayan kuş türlerinin büyük çoğunluğu bilim dünyası tarafından tanınıyor, ancak biyolojileri hakkında çok az şey biliniyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle taksonomik amaçlarla kuşların anatomisi üzerinde geniş kapsamlı çalışmalar yapıldı ya da anatomik çalışmalar, 20. yüzyıl başında büyük ilgi çeken ekoloji ve etoloji çalışmaları yüzünden yavaşladı, ama 1960'lardan sonra kuşların işlevsel uyaranlarıyla ilgili olarak yeniden canlandı.

Yeryüzündeki yaklaşık 8.700 kuş türünün dağılımı, göçleri, davranışları ve ekolojisi ornitolojinin başlıca ilgi alanını oluşturur. Çok geniş alan çalışmaları gerektiren bu konularda, bilgilerin büyük bölümü çok sayıdaki amatör ornitolog tarafından elde edilmektedir. Bu nedenle, ornitoloji amatörlerin önemli katkıları yapılabildikleri birkaç bilim dalından biri olarak kabul edilir. Taksonomi ve anatomi çalışmaları ise kuş koleksiyonlarına sahip üniversite ya da müzelerde profesyonel araştırmacılar tarafından yürütülür.

En önemli ve en yaygın alan çalışması, durbün ya da teleskoptan başka bir araç gerektirmeyen doğrudan gözlem ve sayımdır. Gözlem dışında, ornitolojide kullanılan öbür tekniklerin başında kuş markalama gelir. Kuşların göç hareketlerini, davranışlarını ve yaşam sürelerini daha iyi inceleyebilmek için bu hayvanların bacaklarına kodlanmış metal ya da plastik halka takılması 20. yüzyıl başından beri uygulanan bir yöntemdir. Günümüzde birçok ülke tarafından her yıl yüz binlerce kuş markalanmak-

tadır. Radarın geliştirilmesi de göç hareketlerinin izlenmesinde büyük kolaylık sağlamıştır. Etolojik ya da ekolojik amaçlarla tek tek bireylerin günlük davranışlarını incelemek için ise çok küçük radyo vericilerinden yararlanılmaktadır. Ayrıca taşınabilir duyarlı dinleme ve kayıt aletlerinin geliştirilmesi de kuş seslerinin incelenmesine büyük hız kazandırmıştır.

ornitorenk (*Ornithorhynchus anatinus*), GAGALİMEMELİ olarak da bilinir, *Monotremata* (tekdelikliler) takımının *Ornithorhynchidae* familyasından memeli türü. Bu familyanın tek türü olan ornitorenk yumurtlayarak üremesiyle dikkat çeker.

Ornitorenk (*Ornithorhynchus anatinus*)
Australian Information Service

Gaga biçiminde gelişmiş geniş ve yassı burnu aynı zamanda esnek ve yumuşaktır. Coğrafi dağılımı Avustralya'nın doğusu ile Tasmanya'yı kapsar. Vücudu geniş, bacakları kısa, ayakları perdeli, toplam uzunluğu yaklaşık 60 cm'dir. Yassı kuyruğu kunduzunkine benzer. Sık tüylü postu sarımsıdan koyu kahverengiye kadar değişir. Erkeklerin arka ayaklarında zehirli birer mahmuz vardır. Bu zehir insanlar için de oldukça tehlikelidir.

Ornitorenk duyarlı burnunu kullanarak yiyeceğini özellikle dip çamurlarında arar. Günde yaklaşık kendi ağırlığı kadar besin tüketebilir. Kabuklular, yumuşakçalar ve solucanlar başlıca besinleri arasındadır. Erkekler ve dişiler barınmak için su kıyısında oyuklar açarlar. Dişi, kazdığı uzun ve dolambaçlı bir tünele yuva yaparak yavruya ve yumuşak kabuklu 1-3 tane yumurta bırakır. Kuluçka dönemi yaklaşık 10-12 gün sürer. Süt kanallarının açıldığı bir meme başı yoktur. Yavrular bu nedenle posta bulaşan sütlü yalayarak beslenir ve yumurtadan çıkışın dördüncü ayında süten kesilir.

Orobanchaceae (canavarotugiller), 14 cins ile 180 kadar asalak otsu bitki türünü

Boechniakia
Charles Os-Photo Researchers

kapsayan familya. Kuzey Yarıküre'de yaygındır. Çok az klorofil içerdiğinden yeşil değil sarımsı, kahverengimsi, morumsu ya da beyaz renkli olan bu familya üyeleri fotosentez yapamayıp besinlerini başka bitkilerden sağlarlar. *Orobanchaceae* bitkileri renkleriyle olduğu kadar düzensiz biçimli çiçekleri, pulsu yaprakları ve çok sayıda tohum içeren bir gözlü kapsülleriyle (meyve) de dikkati çeker. Yaklaşık 140 tür içeren canavarotu (*Orobanche*) bu familyanın en geniş cinsidir.

Orodes II (ö. İÖ 37/36), Part kralı (hd İÖ y. 57-37/36). Babası III. Phraates'in öldürülmesinde yardım ettiği kardeşi III. Mithradates'i saf dışı ederek başa geçti. Seleukeia ve Babil'i işgal eden Mithradates'i yenilgiye uğrattıktan sonra hemen öldürülmesi emrini verdi. Bu tür acımasız cezalandırma yöntemlerinden, İÖ 53'te Romalıları Mezopotamya'nın kuzey kesimindeki Carrhae'de (Harran) ağır yenilgiye uğratan komutanı bile kurtulamadı. Bu dönemde Romalıların elindeki Suriye'ye düzenlenen akınlar, Orodes'in büyük olasılıkla tahtına ortak ettiği ve en çok sevdiği oğlu Pakoros'un ölümüyle durdu. Bu kaybın şaşkınlığı içinde olan Orodes bir başka oğlu (IV. Phraates) tarafından öldürüldü.

orografik yağış, nemli havanın bir dağ sırasını aşarken yükselmesi sırasında oluşan yağmur, kar ya da başka türden yağış. Hava yükselerek soğudukça orografik bulutlar oluşur ve bulutlar yoğunlaşarak dağların tepelerine yağış halinde iner. Yağışın bir bölümü de kimi zaman serpinti halinde dağ sırasının eteklerine dökülür. Genellikle, dağın rüzgâralın bölgelerine düşen yağış oranı düşüktür. En şiddetli yağışlar, sıcak denizlerden esen rüzgâra dik olarak konumlanmış yüksek dağ sıralarının tepelerinde görülür.

orojenez bak. dağoluşumu

Oromolar bak. Gallalar

Oron, IDUA ORON olarak da bilinir, Nijerya'nın güneydoğu kesimindeki Cross Irmağı eyaletinde kent. Cross Irmağının ağzında yer alır. İbibio halkının tatlıpatates, man-yok, bahk, palmiye yağı ve tohumu gibi ürünlerini pazarladıkları bir ticaret merkezidir. Kentte bir hastane, öğretmen okulu, birkaç ortaöğretim kurumu ve Nijerya Federal Denizcilik Yüksekokulu vardır. Kentteki müzede (1959) İbibioların atalarından kalma oyma işleri sergilenir. Nüfus (1989 tah.) 65.450.

Orontes Irmağı bak. Asi Irmağı

oropendola, *Passeriformes* (örücükuşlar) takımının *Icteridae* familyasının *Psarocolius* cinsini oluşturan 12 kuş türünün ortak adı. Amerika'nın tropik bölgelerinde yaşayan bu kuşlar yüksek ağaçlardan aşağı sarkan yuvalarıyla tanınırlar. Bitki liflerinden örülmüş olan bu yuvaların uzunluğu 1,8 metreye ulaşabilir.

Oropendolalar koloniler halinde ürer. Erkekler gündüzleri yuvaları beklerse de geceleri başka yerde tüner. Dişiler yuvayı yapar, kuluçkaya yatar ve yavruları büyütür. Bir ağaçtaki yuva sayısı bazen 100'ü bulur. Dişilerden daha iri olan erkeklerin uzunluğu 30-50 cm'dir. Oropendolalar siyah, yeşil, bazen sarı ve kırmızı tüylüdür. Yuvarlak sarı kuyrukları, dişi şişkin kalın gagaları vardır. En geniş dağılımı gösteren tepeli oropendola (*P. decumanus*) Panama'dan Arjantin'e kadar uzanan bölgede yaşar.

Orosius, Paulus (d. Braga ?, İspanya; ö. 414-417), erken dönem Hristiyanlık ilkele-

rini savunan ilahiyatçı. Bir dünya tarihi kaleme alan ilk Hristiyandır.

Yaklaşık 414'te rahip olarak Hippo'ya giden Orosius, burada Aziz Augustinus'la tanıştı ve ilk yaptığı *Commonitorium ad Augustinum de errore Priscillianistarum et Origenistarum*'u (Priscillianuscular ile Origenistlerin Yanlışsı Konusunda Augustinus'a Bir Anımsatma) yazdı. 415'te Augustinus tarafından Filistin'e gönderilerek Pelagiusculara karşı çıktı. Aynı yıl temmuzunda Kudüs piskoposu İoannes tarafından toplanan bir sinodda Pelagius'u heretiklikle suçladıysa da etkili olamadı. Kısa süre sonra *Liber apologeticus contra Pelagianos*'u (Pelagiusculara Karşı Savunma) yazdı. 416 başlarında Augustinus'un yanına döndü. Augustinus ondan Hristiyanlığı savunan bir dünya tarihi yazmasını isteyince, *Historiarum adversus paganos libri VII*'yi (Paganlara Karşı Yedi Tarih Kitabı) yazdı. Bu kitapta, Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlık yüzünden yıkıldığı görüşüne karşı çıkarak, insanlığın Hristiyanlıktan önce karşılaştığı yıkımları ele aldı.

Orozco, José Clemente (d. 23 Kasım 1883, Ciudad Guzmán - ö. 7 Eylül 1949, México, Meksika), fresk tekniğiyle çalışan Meksikalı duvar ressamı. Bu alanda 20. yüzyılın en büyük sanatçısı kabul edilir.

Gençliği ve eğitimi. Jalisco'nun önde gelen ailelerinden birinin çocuğuydu. Ailesinin 1890'da México'ya taşınmasından sonra sanata ilgi duymaya başladı. Bu sıralarda

"Kendi Portresi", Orozco'nun müzayade üstüne tempera çalışması, 1940; Modern Sanat Müzesi, New York kentli Museum of Modern Art, New York kentli

Meksika'nın en önemli baskı ustalarından José Guadalupe Posada'nın siyasi skandal, cinayet gibi olaylarla ilgili haberler için gazetelere yaptığı grotesk karikatür ve çizimlerden etkilendi. Bir süre San Carlos Akademisi'nin gece kurslarına devam etti. Ama bir meslek edinmek için teknik eğitime yönelince resim çalışmalarına ara vermek zorunda kaldı. On yedi yaşındayken iş kazasında sol elini kaybedince teknik ressamlığı bırakıp ressam olmaya karar verdi. 1905'te San Carlos Akademisi'ne girerek katı disipline dayalı uzun ve yorucu bir sanat eğitimi başladı.

Sanatının biçimlenmesindeki en önemli etkilerden biri Doctor Atl(*) takma adını kullanan Gerardo Murillo'ydu. Doctor Atl'in yönlendirmesiyle Orozco Meksika'nın ulusal temalarını araştırmaya başladı ve konularını özellikle güncel yaşamdan seçmeye özen gösterdi. 1910'da Atl'in yanında çalışan arkadaşlarıyla birlikte tümüyle Meksikalı sanatçıların yapıtlarından oluşan ilk sergiyi açtı. Aynı yıl, resmi binalara duvar resimleri yapmak amacıyla Sanat Merkezi'

ni kurdular. Ama Madero Ayaklanması çıkınca proje gerçekleşmedi ve grup dağıldı. Boykotlar nedeniyle akademi kapanınca Orozco muhalefetin bir yayın organında karikatürcü olarak çalışmaya başladı, ayrıca sokak kadınlarını işlediği sulu boyalar yaptı. Üstünlükteki dışavurumcu nitelikler ilk kez bu resimlerde ortaya çıktı. "Gözyaşı Evi" adlı dişi bu yapıtlarına örnektir. Akademi yeniden açıldığında Orozco, izlenimcilerin aşırı olmasından ötürü buradan ayrıldı. **Göçmenlik dönemi.** 1917'de "Gözyaşı Evi" dizisinin sergilenmesinden sonra eleştirmenlerin ve ablahçıların baskısıyla Meksika'dan ayrıldı ve New York ile San Francisco'da mutsuz birkaç yıl geçirdikten sonra 1920'de Meksika'ya döndü. Bu dönemde Başkan Alvaro Obregón sanatçıları desteklemeye başlamıştı. 1923-27 arasında Orozco, Diego Rivera ve David Alfaro Siqueiros gibi sanatçılarla birlikte çeşitli resmi binalar için duvar resimleri yaptı. 1927'de devlet desteğinin çekilmesinden sonra gene ağır eleştirilere hedef olunca New York'a giderek sanat çevrelerine girdi. 1930'da Pomona College'a (Claremont, California) duvar resimleri yapmaya başladı. Aldığı ilk önemli sipariş olan bu yapıtta toplumsal eleştiriden ve tarihsel konulardan uzaklaşarak Prometheus gibi, çevreyi işleyen evrensel bir temayı seçmişti.

1932'de çıktığı Avrupa gezisinde Picasso'dan, ayrıca Roma ve Ravenna'da gördüğü Bizans mozaiklerinden çok etkilendi. Bu etkililer, Dartmouth College için yaptığı duvar resimlerinde (1932-34) belirgindir. İnsanın evrimini Hristiyanlık bağlamında alaycı bir biçimde ele aldığı bu çalışması Orozco'nun başyapıtlarından biridir.

1934'te dünyaca ünlü bir ressam olarak Meksika'ya dönen Orozco, Guadalajara Üniversitesi konferans salonu (1936-39), Hükümet Sarayı (1937) ve Cabeñas Yetimler Yurdu'nun şapeli (1938-39) için duvar resimleri yaptı. Sonraki yıllarda yaptığı önemli çalışmalar ise Adalet Sarayı Gabino Ortiz Kütüphanesi duvar resimleri ve "Ulusal Alegori"ydi (1948-49, Öğretmen Okulu, México). Bu son yapıtlarında evrensel temalardan uzaklaşarak bütünüyle ulusalçılık üzerinde yoğunlaşmıştı. "Metafizik Manzara" (1948) gibi tuvallerinde ise soyut sanata yaklaştı. Çocukluğu ve gençliği mücadele içinde geçen Orozco yaşamının son yıllarında ulusal bir kahraman olmuş ve 1947'de Meksika cumhurbaşkanı tarafından ödüllendirilmiştir.

Orozco'nun kendi yaşamını anlattığı yapıtı *Autobiografía* 1945'te yayımlandı.

Orpheus, Yunan mitolojisinde insanüstü müzik yetenekleri olan kahraman. Yazdığına inanılan bazı kutsal metinlere dayalı bir dinsel hareketin koruyucusu sayılır.

Öyküye göre Orpheus, bir Musa'yla (bir olasılıkla, epik şiirin koruyucusu Kalliope) Trakya kralı Oisagros'un (bazı kaynaklarda Apollon) oğludur. Bazı efsanelere göre, Apollon ona ilk lirini armağan eder. Orpheus'un çalgısı ve söyleyişi öyle güzeldir ki hayvanlar, hatta ağaçlar ve kayalar bile çevresinde dans etmeye başlar.

Argonotların seferine katılan Orpheus, daha güçlü bir müzik çalarak onları Sireenlerin müziğini dinlemekten kurtarır. Döndüğünde Eurydike'yle evlenir, ama karısı yılan sokmasından ölür. Kedere boğulan Orpheus, Eurydike'yi diriltmek amacıyla ölümler ülkesine gider. Şarkıları ve müziğiyle, Stryks Irmağına bekçilik eden dümenici Kharon'la köpek Kerberos'u büyüleyerek ölümler ülkesine varır. Burada, yeraltı krah

Hades onun müziğinden ve çektiği acıdan öylesine etkilenir ki, Eurydike'yi yaşam ve ışık ülkesine geri götürmesine izin verir. Ama bir koşulu vardır: Ölümler ülkesinden ayrıldıktan sonra arkalarına bakmayacaklardır. Yaşayanlar ülkesine çıkan açıklığa ulaştıkları sırada güneşi yeniden gören Orpheus sevincini karısıyla paylaşmak için arkasına bakar, o anda karısı kaybolur.

Orpheus da daha sonra Trakyalı kadınlarca öldürülür. Ölüm nedeni ve biçimi konusunda çeşitli öyküler vardır. Bunların en eskisi Aiskhylos'unkidir. Buna göre Dionysos, bir Bacchus ayininde rakip tanrı Apollon'a tapunan Orpheus'u parçalamaları için Mainadlara emir verir. Orpheus'un hâlâ şarkı söyleyen kafası liriyle birlikte Lesbos (Midilli) kıyılarına vurur; burada onun adına bir kehanet merkezi kurulur. Orpheus'un kafası kehanetlerini sürdürür ve Apollon'un Delphoi'deki kehanet merkezinden daha ünlü duruma gelir. Bunun üzerine Apollon Orpheus'un kehanetlerinin durdurulmasını buyurur. Orpheus'un gövdesinin parçaları Musalarca toplanarak gömülür. Liriyse, gökyüzüne bir yıldız topluluğu olarak yerleştirilir.

Orpheus'un öyküsü, ortaçağ İngiliz romanı *Sir Orfeo*'da değişikliğe uğratarak mutlu sonla bitirilir. Orpheus karakteri 18. yüzyılda Christoph Gluck'un operası *Orfeo ed Euridice*'de, 20. yüzyılda da Jean Cocteau'nun oyun ve filmi *Orphée* ile M. Camus'nün filmi *Orfeu Negro*'da (1958; *Siyah Orfe*) ele alınmıştır.

İlkçağda, Orpheus'a dayandırılan öğretisi ve şarkılara dayalı Helenistik bir gizem dininin doğduğu sanılmaktadır; ama böyle bir dinin tanımlanabilmesi için yeterli tarihsel veri yoktur. Bununla birlikte uzmanların çoğu İÖ 5. yüzyılda Orpheus'un adını taşıyan bir hareket olduğunda birleşmektedir. Orpheus ayinlerinin önemli bir ögesi, Tanrı Dionysos'un yerini tutan bir kişinin temsili biçiminde ya da gerçekten parçalanması ve yeniden doğmasıdır.

orpiment, SARIL ZIRNIK olarak da bilinir, arsenik sülfür (As_2S_3) yapısında saydam sarı renkli mineral. Kaynarcalarda, çoğunlukla realgarın (kırmızı zırnık) değişime uğraması sonucunda ya da hidrotermal damarlarda düşük sıcaklık çökeli halinde oluşur. Elde

Kalliope'den orpiment örneği
Field Museum of Natural History, Chicago.
İzole, John H. Garver-EB Inc.

edildiği başlıca yerler Romanya'da Copalnic, Almanya'da Andreas-Berg, İsviçre'de Valais ve Türkiye'de Hakkâri ilidir. Orpiment monoklinal sistemde kristalleşir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfür mineralleri (tablo).

Orpiment sözcüğü, Latince'deki *auri* (altın) ve *pigmentum* (boya) sözcüklerinin bileşi-

minden gelir. Ortadoğuda sanatçılar orpimenti boyarmadde olarak kullanmışlar, Batılı ressamalar ise bu maddeden ancak 18. yüzyılda yararlanmaya başlamışlardır. Ama son derece zehirli olduğundan, orpiment bir süre sonra yerini başka boyarmaddelelere, özellikle kadmiyum sarısına bırakmıştır.

Orrefors cam işi, İsveç'in güneyindeki Orrefors'ta bulunan bir cam atölyesinin ürettiği yüksek nitelikli cam eşya. Atölye 1915'te Simon Gate, 1917'de de Edvard Hald adlı iki ressamı işe aldı. Doğrudan

Orrefors cam işi bir vazo, 1930;
Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra; İzole, A. C. Cooper Ltd

cam tasarımıyla uğraşan bu ilk sanatçıların buluşlarından biri, renkli katartma bezemelerin saydam bir kristal katmanla kaplanmasıyla elde edilen pürüzsüz yüzeyli *Groal* camı oldu. Dekoratif amaçlarla yapılan Orrefors cam işlerinin temel özelliği, donmuş sıvıyı andıran düzgün kristal çizgileridir. Kullanım amacı Orrefors cam işleri ise 18. yüzyıla özgü bir titizlikteki oyma tekniği ile yakın bir çağdaş üslubun birleştiği bezemeleriyle tanınır. Çeşitli avizeler ve ağızla üflenerek yapılan ayaklı kadehler bu tür Orrefors cam işlerinin bazılarıdır.

Orry, Jean (d. 4 Eylül 1652, Paris - ö. 29 Eylül 1719, Paris, Fransa), gerçekleştirdiği reformlarla İspanya'da merkeziyetçi ve bir örnek bir yönetimin kurulmasına katkıda bulunan Fransız iktisatçı.

Fransa kralı XIV. Louis, torunu V. Felipe'nin İspanya tahtına çıkmasından (Kasım 1700) hemen sonra Orry'yi, kralığın parasal durumu hakkında bilgi edinmek üzere İspanya'ya gönderdi. Raporunda mali yönetimin merkezileştirilmesini, ayrıca soyluların egemen olduğu kraliyet konseyleri yerine Fransa'dakine benzer bakanlıkların kurulmasını öneren Orry, önce ordunun mali işlerinin başına getirildi. Vergileri yeniden düzenleyerek gelirleri yükseltmenin yanı sıra, İspanya Veraset Savaşı (1701-14) sırasında harcamaları karşılayacak çeşitli ödemeler aldı. Yasalara aykırı olarak el koymuş krallık mülklerinin geri alınmasını sağladı. Savaş ve mali işler bakanlığının kurulmasına ön ayak oldu. 1706 yazında Fransa kralının çağrısı üzerine İspanya'dan ayrıldı. Nisan 1713'te geri döndükten sonra kralın gözdesi Ursins prensesiyle birlikte Filis ülke yönetimini eline aldı. Mali işleri merkezi yönetime bağlama çabalarını sürdürdü. Ayrıca kraliyet konseylerini, politikaların destekleyecek yeni üyelerle genişletti ve doğrudan kendisine bağlı dört yeni devlet bakanlığı oluşturdu. Merkezden atanan valiler aracılığıyla denetim altında tutulan bir örnek bir yerel yönetim sistemi getirdi. Ama reformları henüz yerleşmeden görevden alınarak İspanya'dan ayrılması istendi (7 Şubat 1715).

Ors y Rovira, Eugenio d' (d. 28 Eylül 1882, Barcelona - ö. 25 Eylül 1954, Villanueva y Geltru, İspanya), Katalan denemeci, düşünür ve sanat eleştirmeni. 20. yüzyılın başlarındaki Katalan kültürel canlanışının önde gelen ideologlarından. Madrid Üniversitesi'nde felsefe ve hukuk doktorası yaptıysa da gazeteciliği seçti. "Glosari" adlı sütununda Katalanca yazılarıyla etkili oldu. 1923'te Madrid'e yerleştikten sonra "Nuevo Glosario" adlı sütununda bu kez Kastilya lehçesiyle yazmayı sürdürdü. 1906'da yazdığı bir yazıda 20. yüzyıl Katalan kültürünü tanımlamak için *noucentisme* (1900'çülük) terimini ortaya attı. Sanatın geleneksel normların dışında özel bir anlatımı olması gerektiğini savundu. Bu anlayışı siyasal alandaki Katalan milliyetçiliğini kapsayacak biçimde genişleterek, Katalanların *seny* (ölçülülük) erdemini temel alan bir siyasal ve kültürel yenileşme programı oluşturdu. Ayrıca Aubrey Beardsley'in etkisinde başarılı karikatürler çizdi.

Paris'te Henri Bergson ve Emile Boutroux'un yanında felsefe öğrenimi gören Ors y Rovira, 1909'da Barcelona'da "Bilimlerin Mantığı ve Metodolojisi" başlığı altında bir dizi seminer düzenlemiş ve bu seminerlerde, dış dünyanın insan zihni üzerindeki etkilerine karşı mantığın organik bir savunma mekanizması oluşturduğunu ileri sürmüştür.

Orsa, Beyaz Rusya'daki Vitebsk yönetim biriminde (oblast) kent. Dinyeper Irmağı kıyısındadır. Adı kayıtlarda ilk kez 1067'de geçen kent, tarihi boyunca sık sık saldırıya uğramıştır. Günümüzde Moskova-Varşova ve Petersburg-Odessa demiryolları üzerinde yer alan Orsa'nın başlıca sanayi dalları kumaş ve giyim eşyası üretimi ile makine yapımı ve gıda işlemedir. Nüfus (1991 tah.) 125.300.

Orsay Müzesi, Fransızca MUSÉE D'ORSAY. Paris'teki eski Orsay Garı'nın içinde kurulan müze. 1900'de tamamlanan Beaux Arts üslubundaki gar geniş, görkemli bir yapıdır. Sen Irmağının sol yakasında, Tuileries Sarayı'nın karşısında yer alır. 1970'lerde

Orsay Müzesi, Paris
ABC Ayrım

demiryolu ulaştırıcılığındaki düşüşle birlikte kullanım dışı kalınca, 1980'lerin başından devletten sağlanan fonlarla onarıp yeniden düzenlendi ve 1986'da, 19. yüzyıl Fransız resim, heykel, fotoğraf ve bezeme sanatlarından seçme örneklerin sergilendiği bir müze olarak açıldı. Eskiden Jeu de Paume Müzesi'nde bulunan izlenimci ve

Tokyo Sarayı'ndaki ard-izlenimci yapıtlarla Louvre Müzesi'nden seçilen resimler buraya getirildi. Müzede ayrıca geç romantik ve yeni-klasik dönemlerin, gerçekçilik, izlenimcilik, ard izlenimcilik akımlarının, divizyonistlerin, Barbizon okulu ressamlarının ve Nabi'lerin önde gelen sanatçılarının çalışmalarından başka, 19. yüzyıl Fransız akademik resim ve heykel sanatının örneklerini barındıran büyük bir koleksiyon da bulunmaktadır.

Orsi, Paolo (d. 18 Ekim 1859, Rovereto, Avusturya İmparatorluğu - ö. 9 Kasım 1935, Rovereto, İtalya), İtalyan arkeolog. Güney İtalya ve Sicilya'da yaptığı kazılarla geçmişi Tarihöncesi'den Bizans dönemine değin uzanan yerleşmeleri ortaya çıkarmıştır.

Özellikle Sikullerin yaşadığı dönemdeki Sicilya uygarlığı üzerine bilgilerin büyük

Orsi
Archita della Sicilia Orientale

bölümü onun çalışmalarının ürünüdür. 1888'de Siracusa'daki müzenin yöneticisi olduktan sonra, Orsi tüm adada kazılar yaparak Sikullerin mezarlıklarını ortaya çıkardı. Sonradan onun çalışmaları temel alınarak bu kültürün dört evresi belirlendi. Güney İtalya'daki Yunan kolonilerini kapsayan Magna Graecia bölgesi ve Sicilya'daki kazılarda, Orsi birçok yeni yerleşme buldu ve bilinen yerleşmelerin yeni bölümlerini ortaya çıkardı; Sicilya'daki Siracusa (Syrakusa) ve Gela ile anakaradaki Kroton (Crotone) ve Lokroi Epizephynioi bunlara örnektir. Üç yüz kadar çalışması yayımlanan Orsi, *Bullettino di paleontologia italiana* (İtalyan Antik Sanat Bülteni) ile *Archivio storico della Calabria e Lucania* (Calabria ve Lucania'nın Tarih Arşivi) adlı bilimsel süreli yayınları da yönetmiştir.

Orsini AİLESİ, Roma'nın yüzyıllar boyunca gücünü korumuş en eski ve en ünlü soylu ailelerinden biri. Ailenin kökeni, 998'de Roma'da yaşadığı bilinen Ursus de Paro'ya dayanır. Aile ilk kez 12. yüzyıl sonlarında, Giacinto Orsini'nin III. Celestinus (1191-98) adıyla papa seçilmesiyle önem kazandı. Papanın yeğenlerine gösterdiği cömertlik ailenin geniş topraklar edinmesini sağladı. İzleyen 100 yıl boyunca papalığa bağlı kalarak güç ve servetlerini artıran Orsiniler, imparatorluk yanlısı Ghibellinoları destekleyen Colonna(*) ailesine karşı papalık yanlısı Guelfolara öncülük ettiler. İki güçlü aile arasındaki amansız rekabet yüzyıllar boyunca Roma'daki siyasal gelişmelere yön verdi.

Roma senatörü Matteo Orsini (ö. 1246) kentten Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich ile Colonnaların eline geçmesini önledi (1241). Orsini ailesinin kilise politikası ve yönetimindeki nüfuzu 13. yüzyılda giderek arttı. Aileden dört kişi kardinal seçildi ve bunlardan biri 1277'de III. Nicolaus adıyla papa oldu. Guelfolara bağlılık aileye Napoli Kralığı'nda da toprak ve

soyluluk unvanları kazandırdı; ailenin oradaki bazı kolları soylular arasında köklü bir yer edindi. 12. yüzyıl sonlarında VIII. Bonifatius'un Colonnalara karşı saldırılarında önemli bir rol oynayan Orsini ailesi Nepi topraklarını elde etti. Ama ailenin üssü Bonifatius yanlısı değildi. Colonnaların ve Fransızların yanında yer alan Kardinal Napoleone Orsini 1305'te, Fransız kökenli ve ilk Avignon papası V. Clemens'in bu maktama seçilmesini sağladı.

Borgia ailesinin üstünlüğü sağladığı kısa bir dönem dışında Orsiniler Roma'daki güçlü konumlarını sonraki yüzyıllarda da sürdürdüler. 1629'da Kutsal Roma-Germen imparatorundan prens unvanı alan aile, 1718'de bu unvanla Roma'nın yönetimine egemen oldu. Pietro Francesco Orsini 1724'te XIII. Benedictus adıyla papa seçildi.

Ailenin, Matteo'nun oğlu Napoleone Orsini'nin soyundan gelen kolu 14. yüzyılda Bracciano (Roma yakınları), 15. yüzyılda da Gravina (Bari yakınları) topraklarını ele geçirdi. Papa IV. Pius 1560'ta bu kola düklik unvanı verdi. Bracciano 17. yüzyıla, Gravina da 1807'ye değin bu düklerin elinde kaldı. 16. yüzyıldan sonra papanın yardımcılarında birinin Orsini ailesinden seçilmesi kuralı haline geldi.

Orsini, Felice (d. 10 Aralık 1819, Meldola, Papalık Devletleri - ö. 13 Mart 1858, Paris, Fransa), Fransız imparatoru III. Napoléon'a karşı başarısız bir suikast girişiminde bulunan İtalyan milliyetçi.

Devrimci önder Giuseppe Mazzini'nin izleyicilerinden olan Orsini, Roma'daki 1848-49 ayaklanmalarına katıldı. Ba ayaklanmanın ardından kurulan Roma Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra bir süre İsviçre, Macaristan ve İngiltere'de yaşadı. 1855'te, Mantova'daki Avusturya hapishanesinden kaçmayı başararak Londra'ya yerleşti. Burada yazdığı *The Austrian Dungeons in Italy* (1856; İtalya'daki Avusturya Zindanları) ve *Memoirs and Adventures of F. Orsini Written by Himself* (1857; Kendi Kaleminden F. Orsini'nin Anıları ve Serüvenleri) adlı kitapları İngiltere'de ünlenmesini sağladı. 1857'de, aralarında beliren görüş ayrılıkları nedeniyle Mazzini'den ayrıldı ve Fransa'da İmparator III. Napoléon'un ölümüyle başlayacak bir devrimin İtalya'ya da yayılacağı düşüncesiyle imparatoru öldürmeyi planlamaya başladı. 14 Ocak 1858 gecesi iki yardımcısıyla, Paris'te opera'ya gitmekte olan imparatorla eşi Joséphine'nin arabasına bomba attı. Olayda birkaç kişi öldüyse de imparator ve eşi suikasttan yara almadan kurtuldu. Orsini yakalandı ve idam edildi.

Ørsk, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Örenburg yönetim bölgesinde (oblast) kent. Ural ve Or ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Bugünkü kentten yerinde kurulan (1735) Örenburg Kalesi 1743'te ırmağın aşağısına taşındı. Günümüzde büyük bir sanayi merkezi olan kentte, Hazar Denizindeki Emba ve Mangışlak petrol alanlarından bora hattı ile getirilen ham petrolü işleyen büyük bir rafineri vardır. Öteki sanayi ürünleri arasında nikel, kobalt, ağır metalurji ve madencilik makineleri, elektrik donanımı, sentetik alkol ve işlenmiş et sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) 275.600.

Ørsted, Hans Christian, ØERSTED olarak da yazılır (d. 14 Ağustos 1777, Rudkøbing - ö. 9 Mart 1851, Kopenhag, Danimarka), bir kablodan alan elektrik akımının, kablodan

yama yerleştirilen bir pusulanın ibresini seaptırdığını bulan Danimarkalı fizikçi ve kimyacı. Bu olgu elektromagnetizma kuramının geliştirilmesinde önemli bir esin kaynağı olmuştur. 1806'da Kopenhag Üniversitesi'nde profesör olan Ørsted ilk çalışmalarını

Ørsted, C. A. Jensen'in bir çiziminden Kaufmann'ın yaptığı taş baskı
British Museum Londra, fotoğraflı J. R. Freeman & Co Ltd

elektrik akımları ve akustik üzerinde yoğunlaştırdı. Nisan 1820'de bir akşam dersi sırasında, mıknatıslanmış bir iğnenin yakınındaki bir elektrik kablosuna dokunulduğunda yönlendiğini saptadı. Ørsted bu olguyu, elektrik ile magnetizma arasında belirli bir ilişkinin var olduğunu deneysel kanıtı olarak yorumladı.

Ørsted 1820'de biberin etkin maddesi olan piperini buldu. 1825'te de alüminyum metal halde ayırmayı başardı. Dersleri ve yazılarıyla bilimi halka tanıtmaya ve sevdirmeye çalışan Ørsted'in adı 1932'de magnetik alan şiddeti birimi olarak kabul edildi.

orçit, ERBEZİ İLTİHABI olarak da bilinir, erbezlerinin (testis) mikrop bulaşması, fiziksel yaralanma ya da kimyasal etkenler nedeniyle iltihaplanması. Erbezlerinde kan ve lenf dolaşımının çok yoğun oluşu enfeksiyonun bu bölgede yerleşmesini zorlaştırır. Öte yandan, vücudun herhangi bir bölgesindeki iltihap, kan ve lenf damarları ya da erşuyu kanalları yoluyla epididim ve erbezlerine ulaşabilir. Orçit bütün vücudu etkileyen sistemik enfeksiyonlarda da (örn. kabakulak) komplikasyon olarak ortaya çıkabilir.

Hastalığın başlıca belirtileri yüksek ateş, bulantı, kusma ve iltihaplı bölgede ağrıdır. Erbezlerinin çevresinde irin ya da kan içeren bir sıvı toplanabilir; erbezi torbası (skrotum) genellikle şişer ve kızanır. Orçit sıklıkla 10 günde kendiliğinden iyileşir ve kalıcı bir bozukluğa neden olmaz. Çoğunlukla erbezlerinin biri iltihaplanır, iltihap epididime de sırayabilir. Her iki erbezinin de etkilendiği vakalarda cinsel iktidarsızlık ve kısırlık ortaya çıkabilir.

Ağır fiziksel yaralanmalar dokuların bakterilere karşı direncini azalttığından enfeksiyonun gelişmesini kolaylaştırır. Bunun yanı sıra riyet, kurşun ve alkol gibi kimyasal maddeler de erbezi dokusunu örseleyip iltihaba yol açabilir. Tedavide antibiyotikler kullanılır, iltihaplı bölgeye ılık pansuman yapılır. Sarkuk durumdaki erbezlerini alttan destekleyen özel çamaşırlar önerilir. Kimi zaman irinli sıvının boşaltılması için cerrahi girişim gereklidir.

Orta, Karadeniz Bölgesi'nde, Çankırı iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 513 km² olan Orta ilçesi kuzeybatıda

Çerkeş, kuzeyde Atkaracalar ve Kurşunlu, doğuda Korgun, güneyde Şabanözü ilçeleri, güneybatı ve batıda da Ankara iliyile çevrilidir.

İlin güneybatı kesiminde yer alan ve bir bölümü orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerden oluşan ilçe topraklarını Köroğlu Dağları engemelendirir. Sularını Kızılırmak'ın başlıca kollarından Devrez Çayı toplar. İlçe halkı geçimini tarımdan sağlar. İlde en yaygın olarak akkaraman koyunu ve Ankara keçisi yetiştirilen ilçelerden biri Orta'dır. Tarım alanları oldukça dar olan ilçede yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday ve arpadır. Az miktarda patates, soğan, baklagiller ile elma ve Erik de yetiştirilir. İlçe topraklarında diyatomit ve limyit yatakları vardır.

Eskiden Şabanözü ilçesine bağlı bir bucak olarak yönetilen Orta 1959'da ilçe oldu. İlçenin orta kesiminde yer alan kasaba gelişmemiş, küçük bir kırsal yerleşmedir. Çankırı'yı Şabanözü üzerinden Atkaracalar ve Çerkeş'e bağlayan yol kasabadan geçtikten sonra Ortabeli Geçidini (1.358 m) aşar. Orta kasabası il merkezi Çankırı'ya 65 km uzaklıktadır.

Orta Belediyesi 1959'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 26.457; kasaba, 5.887.

orta, Yeniçeri Ocağı'ndaki en küçük birlik. Orta, bir bayrak altında ve yayabaşının komutasında görev yapardı. Her orta 60-100 yeniçeriden oluşurdu. Yeniçeri ocağı genişledikçe orta sayısı da arttı ve 16. yüzyıl sonunda 196 oldu. Yeniçeriliğin kaldırılmasına (1826) değin bu sayı değişmedi. Ortalar üç sınıfa ayrılırdı. 101. ortaya kadar olanlara cemaat ortaları denirdi. 60 - 63. ortalar padişahın korunmasından sorumlu oldukları gibi, geçit aylarında da tören kütası görevi yaparlardı. Bunlara "solak" denirdi. İkinci sınıfı ağa bölükleri, denen 61 orta oluşturun, üçüncü sınıfta da 34 sekban ortası yer alırdı.

Nizam-ı Cedid ordusunun kuruluşunda da birliklere orta dendi. Bir Nizam-ı Cedid ortası 1602 kişiden oluşur ve 12 bölüğe ayrılırdı.

Orta Afrika, Ekvator'un iki yanında, Kongo Irmağı havzası boyunca uzanan bölge. Genel kabul gören tanıma göre Kongo, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Zaire'yi kapsar. Eskiden Orta Afrika Cumhuriyeti'yle birlikte Fransız Ekvator Afrika'sı içinde yer alan Gabon, bu ortak geçmiş nedeniyle genellikle bölgenin bir parçası olarak kabul edilir. Kongo Havzasının doğusunda kalan Ruanda ve Burundi de Belçika Kongosu (bugün Zaire) ve birbirleriyle eski yönetsel bağlardan dolayı bölge sınırları içinde sayılır.

Orta Afrika'yı oluşturan bu altı ülke yaklaşık 3.630.000 km²'lik bir alanı kaplar. Bölge coğrafi açıdan büyük çeşitlilik gösterir. Atlas Okyanusuna bakan kıyı şeridi Zaire'nin güneybatısındaki Kongo Irmağı ağzı ile Gabon ve Kongo'nun önemli bir bölümünü içine alır. Ekvator ikliminin hüküm sürdüğü, yaprak dökmeyen ağaçlı sık ormanlarla kaplı alçak Kongo Havzası genelde Zaire sınırları içinde kalır. Orta Afrika Cumhuriyeti'nde geniş ve engebeli Ubangi Platosu uzanır. Zaire'nin doğusunda Mitumba Dağlarından sonra Doğu Afrika Rift Vadisi izleyen Tanganika, Kivu, Edward, George ve Albert gölleri, daha doğuda Ruanda ve Burundi'deki dağlar yükselir.

Orta Afrika nüfusu genelde Bantu dilleri konuşan çeşitli halklardan oluşur. Kongo Havzasının ilk sakinleri sayılan Pigmeler bölgenin orta kesimine yayılmıştır. Nüfus (1990 tah.) 53.404.000.

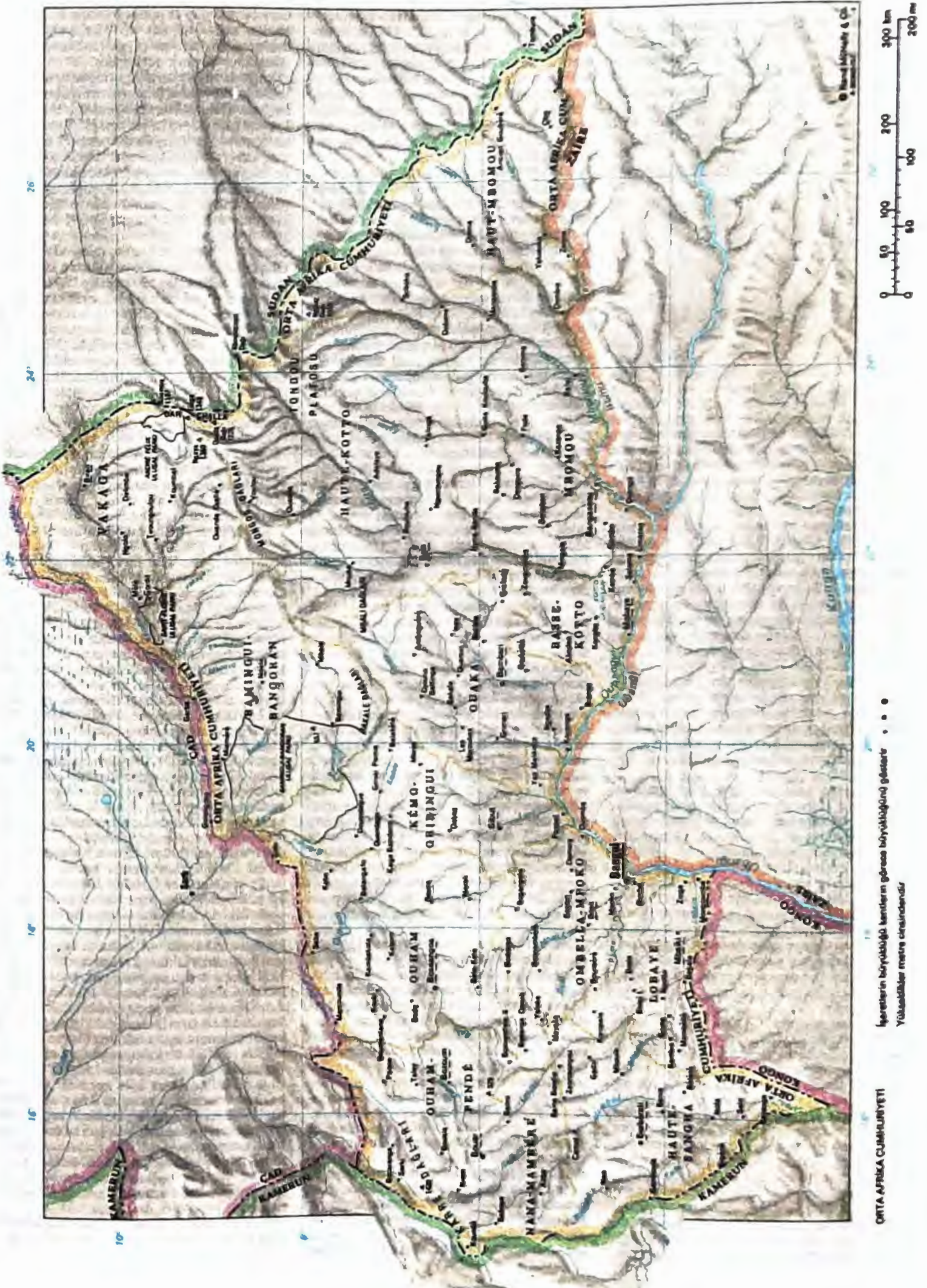
Orta Afrika Cumhuriyeti, Fransızca REPUBLIQUE CENTRAFRICAINE, Afrika'nın ortasında, denize kıyısı olmayan ülke. Kuzeyde Çad, doğuda Sudan, güneyde Kongo ve Zaire, batıda Kamerun'la çevrilidir. Doğubati doğrultusunda yaklaşık 1.350 km, kuzey-güney doğrultusunda ise yaklaşık 752 km boyunca uzanır. Başkenti Bangui, yüzölçümü 622.436 km², 1992 tahmini nüfusu 2.930.000'dir.

Doğal yapı. Yüksekliği 600-800 m arasında değişen alçak bir plato üzerinde yer alan Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo (Zaire) Irmağı, Çad Gölü ve Nil Irmağı havzalarını birbirinden ayıran bir su bölümü çizgisi oluşturur. Doğudaki Sudan sınırı, kuzeydoğuda yüksekliği 1.370 m'yi aşan Mongos Dağlarıyla doğu ve güneydoğudaki Tondou Platosunun oluşturduğu Ubangi-(Kongo-) Nil su bölümü çizgisini izler. Orta kesimlerde, Mongos Dağlarından batıdaki Karre Dağlarına doğru uzanan alçak sırtlar Çad-Zaire (Chari-Ubangi) su bölümü çizgisini oluşturur. Ülke topraklarının kuzeydeki üçte birlik kesiminin sularını Çad Gölüne dökülen Chari Irmağının kolları, geri kalan kesiminin sularını ise güneydeki Ubangi Havzasına doğru akan akarsular toplar.

Orta Afrika Cumhuriyeti'nde kuzeydeki Sahraaltı iklimiyle güneydeki Ekvator iklimi arasında kalan bir geçiş iklimi hüküm sürer. Güneyde Ubangi Irmağı boyunca uzanan sık yağmur ormanlarıyla kaplı bölgeler dışında, yıllık yağış miktarı mevsimlere göre önemli oranda değişir. Kuzeydoğudaki savanaların ortasında yer alan Birao, yüzde 90'ı nisan-eylül ayları arasında olmak üzere yılda ortalama 860 mm yağış alır. Yağışlar güney ve güneybatıya doğru gidildikçe artar ve mevsimlik dalgalanmalar azalır. Mevsimler ve bölgeler arasında büyük sıcaklık farkı görülmez. Ortalama sıcaklık 24°C-27°C arasında değişir.

Ülke topraklarının büyük bölümünü kaplayan savanlarda başta geyik, antilop, yabanıl manda, fil ve sırtlan olmak üzere çok çeşitli hayvanlar, ırmak boylarındaki yağmur ormanlarında ise goril ve şempanze gibi maymun türleri yaşar. Beşte üçü ormanlarla kaplı olan Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yetişen maun, obeche ve limba gibi sertodunlu ağaçlar önemli bir gelir kaynağıdır. Ülke önemli maden kaynaklarına sahip olmakla birlikte, yalnızca elmas ve altın yatakları işletilmektedir.

Nüfus. Bugün Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yaşayanların hemen hemen tamamı 19. yüzyılda bölgeye göç eden halkların soyundan gelir. Nüfusun (1983) yüzde 28,6'sını Bandalar, yüzde 24,5'ini Bayalar, yüzde 10,6'sını Gbandiler, yüzde 9,8'ini ise Azandeler oluşturur. Ubangiler Ubangi Irmağı kıyılarında ve Mbomou ilinde, Bandalar ise Bria, Bambari ve Sibut arasındaki yüksek bölgede toplanmıştır. Çoğu Sibut çevresinde yaşayan Mandayalar Bayalarla karışmıştır. Kuzey sınırı boyunca dağılmış olan Saralaların yerleşmeleri Çad'daki Sarh'a kadar uzanır. Fertiliter kuzeydoğuda yaşar. Mbumlar ise Çad ve Kamerun'a kadar yayılmıştır. Yörenin yerli halkından olan Babingalar güneybatıdaki yağmur ormanlarında, çoğu Fransız olan Avrupalı azınlık Bangui'de yaşar. Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 4,7 kişidir. Resmi dil Fransızca olmakla birlikte ülkede bir *lingua franca* olan Sango dili konuşulur. Azande dili gibi kabile dilleri de yaygındır. Nüfusun (1985) yüzde 40'ı Protestan, yüzde 28'i Katolik, yüzde 24'ü geleneksel dinlerdendir. Ayrıca kuzeyde yaşayan küçük bir Müslüman topluluğu vardır. Doğal nüfus artış hızı (1990-95) binde 28,8, doğum ve ölüm oranları (1990-95) sırasıyla binde 45,1 ve

İşaretlerin büyüklüğü kentlerin göreceli büyüklüğünü gösterir
Yükseklikler metre cinsindendir

ORTA AFRIKA CUMHURİYETİ

binde 16,3'tür. Hükümet hizmetlerin yerine getirilmesini güçleştiren dengesiz nüfus dağılımını düzeltmek için, kentlerden kırsal kesimlere göçü özendirilmektedir.

Ekonomi. Orta Afrika Cumhuriyeti'nde gelişme yolunda bir karma ekonomi yürürlüktedir. 1990 verilerine göre gayri safi milli hasıla (GSMH) 1,1 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 390 ABD Doları'dır. Az gelişmiş ülkelerin en yoksul-

Bağkent Bangui'de satıcılar
ABC Ajansı

larından biri olan Orta Afrika Cumhuriyeti kısmen Sahil'deki kuraklık, kısmen de kalkınma için gerekli enerjinin ithal maliyetlerindeki artışlar nedeniyle 1970'lerin başından beri ciddi ekonomik güçlüklerle karşı karşıyadır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1990) yüzde 39,8 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 65,8'i çalışır. Başlıca geçimlik tarım ürünleri meyve, kökleri yenilen bitkiler ve tahıl, ticari ürünler ise yerli tütün, pamuk ve kahve. Tohumu ve yağı için yetiştirilen palmye de 1980'lerin başında ticari bir ürün durumuna gelmiştir. Eddine Ahmed Bokassa'nın devlet başkanlığı sırasında (1966-77) büyük gerileme gösteren tarımsal üretim yavaş yavaş eski düzeyine ulaşmaktadır. Bokassa'dan sonra işbaşına gelen yönetim ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için tarım kooperatifleri kurmuş ve tarımsal üretimi teşvik amacıyla taban fiyatlarını yükseltme politikasını benimsemiştir.

Toprakların yaklaşık yüzde 5'ini kaplayan odaklarda büyükbaş hayvancılık yapılır. Çeçe sineği sıyr besiciliğini ve mandıracılığı olumsuz yönde etkilemektedir. Ormanlık tarım sektörü içinde önemli yere sahiptir. Kereste başlıca ihraç ürünlerinden biridir. Ama kereste sanayisi fazla gelişmemiştir.

Madencilik GSYİH içindeki payı (1990) yüzde 3,5'tir. Ülkenin en önemli ihraç ürünü, üretimin yarıya yakınının kaçak olarak yurtdışına çıkarılmasına karşın elmadır. Bakouma yakınındaki bir pilot bölgede başlatılan uranyum madenciliği, kötü ulaşım koşullarından olumsuz yönde etkilenmektedir.

İmalat sanayisinin GSYİH içindeki payı (1990) yüzde 9,5'tir. Sanayi tesislerinin büyük bölümünü geleneksel işletmeler ve hafif sanayi kuruluşları oluşturmaktadır. En önemli sanayi ürünleri pamuklu kumaş ve giyim eşyası, deri eşya, motosiklet, işlenmiş bitkisel yağlar, tuğla, sigara ve bira'dır; otomobil montajı da önemlidir. 1990 verilerine göre 92,6 milyon kW-sa olan yıllık elektrik enerjisi üretiminin tamamına yakın bölümü hidroelektrik santrallerinden sağlanır.

İnşaat sektörünün GSYİH içindeki payı (1990) yüzde 1,8'dir. 1980'lerin başında yeni karayollarının yapımına ve Salo ile Bangui'deki ırmak limanlarını genişletme çalışmalarına başlanmıştır.

Kamerun, Gabon ve Kongo'yla birlikte Orta Afrika Gümrük ve Ekonomi Birliği (UDEAC) üyesi olan Orta Afrika Cumhuriyeti'nin resmi para birimi CFA (Communauté Financière Africaine) Franki'dir. Hükümet ödemeler dengesi açığını kapatmak ve kalkınma için gerekli mali kaynakları sağlamak amacıyla başta Fransa olmak üzere yabancı ülkelere yardım ve borç almaktadır. Ülkenin merkez bankası, merkezi Kamerun'da bulunan Orta Afrika Devletleri Bankası'dır.

Ülkedeki yolların pek azı asfalt kaplıdır ve kötü ulaşım koşulları ekonomik kalkınmayı engellemektedir. Toplam uzunluğu 7 bin km'yi bulan geniş su yolu ağı eskiden beri ulaşım taşıdığı önemi korumaktadır. Ubangi Irmağı ülkenin başlıca limanı olan Bangui'nin aşağısında açık deniz teknelerinin ulaşımına elverişlidir. Bangui'de uluslararası bir havalimanı vardır. Ülke içi havayolu ulaşımı biri devlete, öbürü özel sektöre ait iki havayolu şirketine yürütülür.

Başlıca ihraç ürünleri elmas, kahve, kereste ve pamuk; başlıca ithal ürünleri ise çeşitli makineler, gıda maddeleri, kimyasal ürünler, plastik eşya, kumaş ve yakıtıdır. Ülkenin ihracat yaptığı ülkelerin başında Belçika, Lüksemburg, Fransa ve İspanya; ithalat yaptığı ülkelerin başındaysa Fransa ve Almanya gelir.

Yönetiş ve toplumsal koşullar. Orta Afrika Cumhuriyeti tek parti sistemiyle yönetilir. 1986'da yapılan halkoylamasıyla onaylanan yeni anayasaya göre yasama yetkisi 52 üyeli Ulusal Meclis'in elindedir. Ulusal Meclis üyeleri Orta Afrika Demokratik Birliği (RDC) önderleri arasından seçilir. Yürütmenin başı aynı zamanda genelkurmay başkanı olan devlet başkanıdır.

Sosyal sigorta sistemi iş kazası tazminatıyla gebelik, emeklilik ve yaşlılık aylığını kapsar. Bazı işkolları için asgari ücret saptanır. Sağlık koşullarının son derece kötü olduğu Orta Afrika Cumhuriyeti'nde sıtma ve cüsam gibi hastalıklar yaygındır. Ülkede sağlık personeli ve hastane sayısının çok az olması nedeniyle yeterli sağlık hizmeti verilememektedir. Bebek ölüm oranı binde 95'le son derece yüksektir. Erkeklerde 48 yıl, kadınlarda 53 yıl olan ortalama ömür dünyanın en düşük ortalamaları arasında yer alır.

Eğitimin parasız olmasına karşın çocukların yalnızca yüzde 50'sinin ilkökul eğitimi gördüğü sanılmaktadır. Ortaöğrenimde okullaşma oranı daha da düşüktür. Ülkenin başlıca yükseköğretim kuruluşu 1969'da kurulan Bangui Üniversitesi'dir. Okuryazarlık oranı (1990) yüzde 38'dir. Basın ve yayım organları hükümetin sıkı denetimi altındadır.

Kültürel yaşam. Ülkede yaşayan kabilelerin hiçbirinin yazılı tarihi yoktur. Çeşitli kabilelere ait heykeller ve maskalarla 1.500 halk şarkısının kayıtları Bangui'deki Barthélemy Boganda Müzesi'nde korunmaktadır. Bangui'deki Afrika Sanat Eserleri Merkezi'nde fildişi oymalar ve kelebek kanatlarından yapılmış resimler gibi geleneksel sanat yapıtları sergilenir.

Tarih. Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki arkeolojik bulgular Paleolitik Çağın sonlarından bölgede insan yaşadığını göstermektedir. Ama bölgenin 19. yüzyıl öncesi tarihine ilişkin hiçbir kayıt yoktur. Bugün ülke sınırları içinde kalan toprakların bir bölümünün, 16. yüzyılda gelişen Gaoga İmparatorluğu'nun parçası olduğuna ilişkin bazı kanıtlar bulunmuştur. 16., 17. ve 18. yüzyıllar boyunca sürdürülen köle ticareti yerli nüfusun büyük bölümünün yok olmasına yol açtı. Bugünkü Orta Afrika Cumhuriyeti

toprakları 19. yüzyılda Sudan'daki köle tüccarlarından kaçan halkların oluşturduğu dört büyük göç dalgasına sahne oldu. Kuzeyden gelen Bayalar ve Mandayalar, Sudan'ın güneybatısından gelen Bandalar ve Azandeler savana yerleştiler.

Kongo Irmağından aşağı doğru inen H.M. Stanley 1877'de Ubangi Irmağının ağzını keşfetti. Ubangi Irmağı sonradan bölgedeki Fransız topraklarıyla Kongo Bağımsız Devleti (sonradan Belçika Kongosu) arasında sınır kabul edildi. Fransızlar 1889'da Bangui'de bir karakol kurdular. Mbomou Irmağı 1894'te kuzeydeki Belçika Kongosu'yla sınır olarak belirlendi. Jean-Baptiste Marchand komutasındaki bir Fransız keşif heyetinin 1898'de Faşoda'daki (Kodok) kaleyi işgal etmesi, İngiltere'yle Fransa arasında Faşoda Olayı olarak bilinen bir bunalımın doğmasına yol açtı. Bunalım, Kongo ve Nil ırmaklarının havzalarını birbirinden ayıran su bölümü çizgisini Sudan'la Fransız Kongosu arasında sınır kabul eden bir anlaşmayla çözüldü (1899). Öte yandan Fransızlar 1898'de bölge topraklarını ayrıcalıklı büyük tüccarlar arasında paylaştırdılar. Bu tüccarların bölge halkını insanlık dışı koşullarda çalıştırmaları büyük tepkilere yol açtıysa da, angarya 1920'lerin sonuna değin uygulandı.

Fransız Ekvator Afrikası'nın parçası olan ve Oubangui-Chari adıyla anılan sömürge 1946'da Fransa'nın denizsızı toprağı oldu. Barthélemy Boganda ülkeyi temsil etmek üzere Fransız parlamentosuna seçildi. 1950'de Kara Afrika'nın Toplumsal Evrim Partisi'ni (MESAN) kuran Boganda, 1958'de Fransız Uluslar Topluluğu içinde özerk bir cumhuriyet olan Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanan bağımsızlık hareketine önderlik etti. 1959'da bir uçak kazasında ölen Boganda'nın yerini alan David Dacko bir yıl sonra ülkenin bağımsızlığını ilan etti. 1965'te askeri bir darbeyle iktidara el koyan Eddine Ahmed Bokassa Afrika'nın en baskıcı ve başına buyruk diktatörlerinden. Bokassa anayasayı yürürlükten kaldırıp meclisi dağıttıktan sonra 1976'da kendini "imparator" ilan etti ve ülkenin adını Orta Afrika İmparatorluğu olarak değiştirdi. 1979'da Fransa'nın önemli destek verdiği bir askeri darbeyle devrilen Bokassa'nın yerine Dacko yeniden devlet başkanlığına getirildi. Ama Dacko'nun yönetime gelmesi orduda huzursuzluklara neden oldu ve General André Kolingba önderliğindeki Askeri Ulusal Kalkınma Komitesi 1981'de düzenlenen kansuz bir darbeyle yönetime el koydu. 1986'da yapılan bir halkoylamasıyla onaylanan yeni anayasayla ülkede tek parti sistemine dayalı bir rejim kuruldu ve Kolingba'nın devlet başkanlığı süresi altı yıl daha uzatıldı. Yaygın hoşnutsuzluklar karşısında Kolingba 1991'de en kısa zamanda çok partili sisteme geçileceğini açıklamak zorunda kaldı. Ama demokrasiye geçiş için bir takvim belirlenmemesi üzerine muhalif gruplar "ölü kentler" kampanyası adı verilen yaygın bir boykot ve grev kampanyası başlattılar. Kolingba 1991 sonunda muhalefet partilerinin yasallaşmasına izin vermek zorunda kaldı ve sınırlı bir siyasal af ilan etti. Ağustos 1992'de Bangui'de demokrasi yanlı göstericilerle güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmada muhalefet liderlerinden Jean-Claude Congugo öldürüldü. Eylül 1993'te yapılan başkanlık seçimini kazanan Ange-Félix Patassé, Kolingba'nın yerine geçti.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Orta Afrika Sanat İşliği, yerel sanatçıları desteklemek amacıyla 1950'lerin sonunda Rodezya'da (bugün Zimbabve), Salisbury'deki (bugün Harare) Rodezya Sanat Galerisi'nin yöneticisi Frank McEwen'in kurduğu sanat atölyesi. McEwen önce beş ressam için, ardından da çok sayıda ressam ve heykeltıraş için büyük bir stüdyo açtı. Belirli sanat kuramlarını benimsetmek yerine çalışma ve yaratma coşkusunu, eleştirel yaklaşımı ve ürünleri değerlendirme yeteneğini geliştirmeye çalıştı. Bu yüzden kurduğu atölye sanatçıların büyük ilgisini çekti.

Müzikçi, çiftçi, polis, dansçı, inşaat ustası ve müze görevlisi gibi çeşitli mesleklerden gelen sanatçılar önce resim yapmayı öğrendi, ama sonradan çoğu heykel yapımına yöneldi. Yörede heykel hemen hiç el atılmayan bir sanat dalıydı. 15. yüzyılda Zimbabve Tapınağı'nda rastlanan taş oyma geleneği artık yaşamıyordu. Ama çağdaş taş sanatı uygulamaları çok başarılı oldu ve pek çok ürün müzelerle özel koleksiyonculara satıldı. Başta Nicholas Mukomberanwa, Lemon Moses, Anderson McHewa, Bernard Matemera ve Joseph Ndamandika'nın ürünleri olmak üzere 46 yapıt 1968'de New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nde sergilendi. Ayrıca Londra (1964), Paris (1971) ve başka kentlerde de sergiler düzenlendi. Ülkedeki siyasal ortamın uygun olmamasından dolayı atölye 1967'de kapandı.

Orta Amerika, Kuzey Amerika'nın en güneyinde, Meksika'yla Güney Amerika arasında yer alan bölge. Panama, Kosta Rika, Nikaragua, Honduras, El Salvador, Guatemala ve Belize'yi (eskiden İngiliz Hondurası) kapsar.

Doğal yapı. Doğuda Antil Denizi, batıda Büyük Okyanusla çevrili olan bölge, doğu-batı doğrultusunda 1.590 km, kuzey-güney doğrultusunda ise 1.240 km boyunca uzanır. Yüzölçümü 523.865 km²'dir. Doğru ve batı kıyıları nemli bataklıklar ve düzlüklerle kaplıdır. Batıdaki dar kıyı düzlüğü içindeki bölgelerden dağlarla ayrılır. Nikaragua ve Honduras dışında, doğudaki ovalar da dardır ve batıya doğru gidildikçe yükseklik artar. Büyük Okyanus kıyısına yaklaştıkça, yüksekliği yer yer 3.700 m'yi aşan volkanik doruklar ve sıradağlar görülmeye başlar. Bölgede inişli çıkışlı ve kısa birçok dağ sırası vardır. Orta kesimden çevreye uzanan dağ sıraları merkezden uzaklaştıkça alçalır. Honduras'ın kuzey kıyısı boyunca yavaş yavaş alçalarak Antil Denizine ulaşan sıradağlar, dar kıyı ovası boyunca bir dizi vadi ağzı oluşturur. Bölgeyi batı-doğu doğrultusunda kesen üç doğal geçit vardır: Büyük Okyanus kıyısındaki Fonseca Körfezinden Antil Denizine dökülen Ulúa Irmağının ağzına kadar Honduras'ı boydan boya geçen en kuzeydeki geçit; kıta bölümünün yüksekliğinin 49 m olduğu Nikaragua göl havzası ve Panama Kanalı'nın yer aldığı, Panama'nın orta kesimindeki göller bölgesi. Bazıları zaman zaman şiddetli lav püskürten yanardağların hepsi dağların Büyük Okyanusa bakan kesimindedir.

Orta Amerika'da sık sık deprem olur. 1931'deki büyük deprem sonucunda Nikaragua'nın başkenti Managua neredeyse tümüyle yıkılmıştır. 400 yıldan uzun bir süre önce kurulan Guatemala'daki Antigua kenti deprem nedeniyle üç kez yıkılmıştır. Panama Kıtasında etkin yanardağ olmaması, Atlas Okyanusunu Büyük Okyanusa bağlayan kanalın açılacağı yerin belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur. Lavların çözümlü toprağa karışması verimliliği artır-

mış ve volkanik bölgelerdeki platolar son derece üretken ve yoğun nüfuslu tarım bölgelerine dönüşmüştür.

Platolardaki ortalama sıcaklık kıyı düzlüklerine göre çok daha düşüktür. Bölge genellikle yazın yağış alır. Mayıs-kasım arası yağışlı, ocak-mart arası kurak geçer. Atlas Okyanusu kıyılarına düşen yağış miktarı Büyük Okyanus bölgesinin iki katıdır. Platolarda yağışlar yıl içinde düzenli olarak dağılmıştır. Büyük Okyanusa doğru akan ırmakların ve küçük akarsuların çoğunun debisi yüksektir. Ama bu akarsular cangırdan geçerken yavaşlar ya da kıyıda çamurlu su birikintilerine dönüşürler. Antil Denizi'ne doğru akan akarsular daha uzundur ve kıyı düzlüklerindeki bataklıklara karışır. Nikaragua'da doğan ve bölgenin en uzun akarsuyu olan Coco Irmağı (724 km) altı düz teknelerin ulaşımına elverişlidir. Öteki önemli ırmaklar arasında Honduras'taki Ulúa, Guatemala'daki Motagua, Belize'deki Hondo ve Belize, Nikaragua ve Kosta Rika'daki San Juan sayılabilir. Bölgenin iç kesimlerinde Nikaragua ve Managua gibi oldukça büyük göller, kıyılarda ise tuzlu lagünler vardır.

Orta Amerika'nın bitki örtüsü çeşitlilik gösterir. Dik dağ yamaçları, ağaç türleri yüksekliğe göre değişen ormanlarla kaplıdır. Düzlüklerde ise, ağaçların tepeleriyle asalak bitkilerin iç içe geçerek oluşturdukları "şemsiye"lerin tabanda bitkilerin yetişmesine engel olduğu loş "katedral ormanları" uzanır. Kereste elde edilen ormanlık alanların büyük bölümü tarım arazisi elde etmek için ağaçları yok eden ve toprak verimsizleşince göç eden köylüler tarafından yakılmıştır. Amerika Kıtası Karayolu da ormanların açılmasında etkili olmuştur.

Bölgede genellikle meşe gibi genişyapraklı ağaçlar yetişir. Kuzeyde ve yüksek kesimlerde Kuzey Amerika'ya özgü çamlara rastlanır. Gelgit etkisine açık, alçak ve çamurlu kıyı bölgelerinde, başta mangrov olmak üzere tuza dayanıklı sertodunlu ağaçlar görülür. Dağlar arasındaki vadilerde yetişen ağaç türlerinden çeşitli ev eşyası üretilir. Bunlardan kalabağaçının sukabağına benzeyen yuvarlak ve sert meyvesi kap kacak olarak kullanılır. Bölgede çok sayıda tropik meyve ağacıyla şifalı bitki de yetişir. Yağmur ormanlarında başta maymun olmak üzere çeşitli memeliler ve zehirli yılanlar görülür. Nemli ovalarda çok çeşitli böcek ve kuş türleri yaşar. Bölgede ak kuyruklu geyik, jaguar, küçük kemiriciler, atmaca türleri, Amerika kara akbabası ve av kuşları da vardır. Kıyı ovalarında tapir, iguana, armadillo; lagün ve suyollarında ise kaplumbağa, timsah ve alligator boldur.

Nüfus. Yerliler bugün de bölge nüfusunun temelini oluşturmaktadır. 19. yüzyılın başına değin İngiliz Hondurası dışında bölgeye yalnızca İspanyol vatandaşlarının göç etmesine izin verildiğinden, Yerlilerle karışan tek önemli Avrupa ulusu İspanyollar olmuştur. Orta Amerika ülkelerinin 1820'lerde bağımsızlıklarını kazanmalarıyla, küçük Alman ve İtalyan kolonileri bulunan Guatemala ve Honduras dışındaki ülkelere Avrupa'dan göçler sona ermiştir. Orta Amerika nüfusunun üçte ikisi. Yerli-İspanyol karışımı Mestizolardır. Mestizolar Honduras, Nikaragua ve El Salvador'da çoğunluğu oluştururken, Kosta Rika'da çoğunluk İspanyol asıllıdır. Bölgeye çok küçük gruplar halinde getirilen Siyahlar nüfus içinde önemli yere sahiptir. Nikaragua ve Honduras'ın bazı kesimlerinde Afrikalı-Yerli karışımından oluşan kalabaklı Zambo grupları yaşar. Belize'de nüfusun büyük bölümünü Siyah Kreoller ve Mestizolar oluşturur.

Orta Amerika'da doğal nüfus artış hızı ülkelere göre önemli değişiklikler göstermekle birlikte, genelde dünya ortalamasının çok üzerindedir. Bebek ölüm oranı yüksek, ortalama ömür kısıdır. El Salvador dışında nüfus yoğunluğu düşüktür. Orta Amerika ülkeleri arasındaki nüfus hareketleri, bölgedeki birçok devletin ilişkilerini etkileyecek ölçüde önemlidir. Nüfusun büyük çoğunluğu Katoliktir. Özellikle Yerlilerin yaşadığı uzak bölgelerde geleneksel dinsel inançlar varlığını korumaktadır. Belize dışındaki bütün Orta Amerika ülkelerinin resmi dili İspanyolcadır, Belize'de ise resmi dil İngilizcedir.

Ekonomi. Bölge ülkelerinin ekonomisi giderek çeşitlilik kazanmakla birlikte, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve geri kalmışlık önemini koruyan sorunlardır. Ekonominin çeşitlenmesi teknik personeli istihdam olanaklarını artırmış, özellikle tarımda yarı vasıflı işgücü talebi azalmıştır. Bu arada, bölge ülkelerinin ekonomik açıdan topluca güçlenmelerini sağlamak amacıyla bölgesel bir ortak pazar oluşturma yolunda girişimler olmuştur. Panama dışındaki ülkelere işgücünün büyük bölümü bugün de tarım sektöründe çalışır. Tarım sektörünün genişletilip modernleştirildiği El Salvador da olduğu gibi, üretkenliği artırma yolunda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Orta Amerika'nın başlıca ihracat ürünleri kahve, muz, pamuk ve şeker etidir. Nikaragua ve öteki bazı ülkelere geçmişte katı bir planlı ekonomi uygulaması yaşanmıştır.

Kültür. Orta Amerika tarihinin büyük bölümü kiliseyle dindışı güçler arasındaki mücadelelerle geçmiştir. Siyasal bağımsızlık Katolikliğin bölge halkının dinsel yaşamı üzerindeki etkisini azaltmamış, ama Evanjelik Protestan mezhepler 20. yüzyıl sonlarında önemli gelişme göstermiştir. Sömürge döneminde büyük ölçüde dinsel içerikli olan bölge edebiyatı ancak sömürge döneminin işlevinin yavaş yavaş silinmeye başladığı 19. yüzyıl sonlarında dindışı bir nitelik kazanmıştır. Şiir günümüzde de en sevilen edebiyat türü olmakla birlikte, 20. yüzyılda roman da edebiyatta önemli bir yer edinmiştir. Yayıtlarında Yerlilerin yaşamından çok sayıda öğeye yer veren bölge yazarları, Yerlileri genellikle yüzyıllardır süren baskıların kurbanları olarak ele alırlar. Geleneksel sanat ve zanaatlar bugün de önemini korumaktadır.

Tarih. İÖ 11. yüzyılda Orta Amerika'nın büyük bölümünde avcı topluluklar yaşıyordu. İÖ 500'e gelindiğinde, bugün Belize sınırları içinde kalan toprakları Guatemala, El Salvador ve Honduras'taki dağlık platolarda, Mayalar olarak bilinen bir halk, en parlak noktasına İS 250-900 arasındaki Klasik dönemde ulaşan bir uygarlığın temelini attı. Orta Amerika'ya 16. yüzyıl başlarında ayak basan İspanyollar bölgeyi yaklaşık 300 yıl egemenlikleri altında tuttular. 1821'de bağımsızlığın kazanılmasının ardından Guatemala, El Salvador, Honduras, Nikaragua ve Kosta Rika'dan oluşan Orta Amerika Birleşik Eyaletleri kuruldu (1823). O sırada hâlâ sömürge olan İngiliz Hondurası federasyona katılmadı. Panama ise Kolombiya'nın bir parçası olarak kaldı.

Federasyon 1824'te, ABD anayasası temel alınarak hazırlanmış bir anayasayı benimsedi. Ama Honduras'taki iç savaşın (1826-29) sonunda ülkede bir diktatörlük rejimi kuruldu. 1838'de Kosta Rika, Honduras ve Nikaragua'nın ayrılmasıyla federasyon fiilen dağıldı. 19. yüzyıl ortalarında bölgedeki

çıkartılmasının çatışması nedeniyle karşı karşıya gelen İngiltere'yle ABD arasındaki anlaşmazlıklar 1850'de Clayton-Bulwer Antlaşması'nın imzalanmasıyla çözümlendi. William Walker adlı bir ABD'li 1856'da kendisini Nikaragua'nın devlet başkanı ilan ettiyse de, ertesi yıl beş Orta Amerika ülkesinin ortak girişimiyle yönetimden uzaklaştırıldı. 19. yüzyıl sonlarında ABD'nin bölgeye olan ilgisi arttı. Kosta Rika'da Kuzey Demiryolu'nu inşa eden Minor Keith 1899'da United Fruit Company'yi kurdu. 1903'te Kolombiya'dan bağımsızlığını ilan eden Panama, ABD'ye ülkede okyanuslar arası bir kanal açma hakkı tanıdı. 1914'te açılan kanal çevreleyen Panama Kanal Bölgesi 65 yıl boyunca ABD tarafından yönetildi. 1898-1920 arasında Guatemala devlet başkanı olan Manuel Estrada Cabrera United Fruit Company'ye önemli ayrıcalıklar tanıdı. ABD başkanı William Howard Taft, 1911-12 yıllarında devrimlerle sarsılan Honduras'taki ABD çıkarlarını korumak amacıyla bu ülkeye askeri müdahalede bulundu. Amerikan deniz piyadeleri 1912 ve 1927'de Nikaragua'da ABD yanlısı yönetimlerin başa geçmesini sağladı ve ülkeyi 46 yıl boyunca diktatörlükle yönetecek Somoza ailesi 1933'te yönetime geldi. Kosta Rika'nın, Panama'yla arasındaki bir sınır anlaşmazlığının çözülmesinin (1921) hemen ardından tartışmalı bölgeyi işgal etme girişimi ABD müdahalesiyle önlendi.

Japonların Pearl Harbor baskınından sonra Honduras, El Salvador, Kosta Rika ve Panama Mihver Devletleri'ne savaş açtı. 1948'de imzalanan Amerika Devletleri Örgütü (OAS) sözleşmesiyle Orta ve Güney Amerika devletleriyle ABD arasında ortak bir savunma paketi oluşturuldu. El Salvador'la Honduras arasında 1969'da çıkan savaşın kısa sürede sona erdirilmesinde OAS etkili oldu.

Kosta Rika dışındaki bütün Orta Amerika ülkeleri tarih boyunca darbeler, savaşlar, işçi ve köylü hareketlerine sahne oldu. El Salvador'daki kanlı iç savaş ve Nikaragua'da 1979'dan 1990'a değin iğbâsında kalan Marksist Sandinista yönetimi ile *contra*'lar arasındaki çatışmalar sırasında tarafların ABD, SSCB ve Küba'dan askeri yardım almaları nedeniyle bölge dünya çapında önem kazandı.

Orta Amerika Birleşik Eyaletleri, İspanyolca PROVINCIAS UNIDAS DE CENTRO-AMÉRICA, Guatemala, Honduras, El Salvador, Kosta Rika ve Nikaragua'nın aynı devletler olmadan önce oluşturdukları birlik (1823-40).

Bu eyaletler 16. yüzyılın başlarından beri bugün Meksika'nın eyaleti olan Chiapas ile birlikte Guatemala genel valiliği adı altında Nueva España genel valiliğine bağlı bir sömürge durumundaydı. 1821'de bağımsızlıklarını ilan ettiler ve ertesi yıl Augustín de Iturbide'nin yönetimindeki kısa ömürlü Meksika İmparatorluğu'na katıldılar. Mart 1823'te Iturbide'nin yönetimden çekilmesi üzerine, çoğu toplumun üst sınıflarını temsil eden delegeler temmuzda Guatemala kentinde toplanarak Orta Amerika Birleşik Eyaletleri adıyla bağımsız, federal bir cumhuriyet kurdu. Hazırlanan anayasa uyarınca federal merkez Guatemala kenti oldu, eyaletlere yönetsel özerklik tanındı, kölelik kaldırıldı ve Katolik Kilisesi'nin ayrıcalıkları korundu. Birleşik Eyaletler'in başkanıyla eyalet başkanlarının seçiminde ise yalnızca üst sınıflar oy kullanabilecekti. Birleşik

Eyaletler'in ilk başkanlığına 1825'te Manuel José Arce seçildi.

Liberallerle muhafazakârlar arasındaki mücadele kısa sürede iç savaşa dönüştü. 1830'da başkan seçilen liberallerin önderi Francisco Morazán kilisenin etkisini azaltan bir dizi yasa çıkardı ve sanayiyle ticareti geliştirmeye çalıştı. 1834'te de başkenti, muhafazakârların etkin olduğu Guatemala kentinden San Salvador'a taşıdı.

Din adamlarınca liberallerin neden olduğu bir bela olarak nitelenen 1837'deki kolera salgınının ardından muhafazakârlar Yerlileri ayaklanmaya kışkırttı. Ayaklanmanın önderlerinden Rafael Carrera'nın 1838'de Guatemala kentini ele geçirmesi üzerine eyaletlerin çoğu birlikten ayrıldı. Nisan 1839'da yalnızca El Salvador birliğe üyeliğini sürdürüyordu. Mart 1840'ta Carrera karşısında ağır bir yenilgiye uğrayan Morazán görevden çekildi.

Birliği yeniden kurmaya yönelik çeşitli girişimler sonuçsuz kaldı. Guatemala yönetimi 19. yüzyıl boyunca Orta Amerika devletlerini zorla egemenliği altına almak için yoğun çabalar harcadı. Guatemala'da diktatörlüğünü kuran Carrera birçok kez El Salvador, Honduras ve Nikaragua'ya müdahale ederek oralarda muhafazakârlı yönetimlerin kurulmasını sağladı. 1873-85 arasında Guatemala başkanlığını yürüten Justo Rufino Barrios 1885'te kendini birliğin başkanı ilan ederek El Salvador'a girdi, ama Chalchuapa Çarpışması'nda (2 Nisan) yenilerek öldürüldü.

Orta Amerika Çukuru, Orta Amerika'nın batı kıyısı açıklarında, Büyük Okyanus zemininde yer alan denizaltı çukuru. Meksika'dan Kosta Rika'ya kadar kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 2.750 km boyunca uzanan çukurun en derin yeri 6.669 m'dir ve çukur toplam 96 bin km²'lik bir alanı kapsar. Çukurun daha sığ olan kuzey kesimi Meksika sahili boyunca kıvrılarak kıta sahanlığına paralel olarak ilerler; daha derin olan güney kesimi ise daha doğrusal bir hat üzerinde uzanır.

Orta Amerika Devletleri Örgütü, İspanyolca ORGANIZACIÓN DE ESTADOS CENTROAMERICANOS (ODECA), Orta Amerika'nın bölgesel birliğini yeniden gerçekleştirmek amacıyla 1951'de kurulan örgüt. Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua'nın üye olduğu örgüt, üye ülkeler arasında işbirliğini sağlamak amacıyla yasama, yürütme ve ekonomi konseyleri ile Orta Amerika Adalet Mahkemesi'ni kurmuş, 1960'ta da Orta Amerika Ortak Pazarı'nı oluşturmuştur.

Orta Amerika Ortak Pazarı, İngilizce CENTRAL AMERICAN COMMON MARKET (CACM), İspanyolca MERCADO COMÚN CENTROAMERICANO (MCCA), Orta Amerika ülkelerinin ekonomik kalkınmasını serbest ticaret ve ekonomik bütünleşme yoluyla sağlamak amacıyla kurulan örgüt. Guatemala, Nikaragua, Honduras ve El Salvador arasında Aralık 1960'ta imzalanan Orta Amerika Ekonomik Bütünleşme Genel Antlaşması'yla kurulan örgüte Temmuz 1962'de Kosta Rika da katıldı.

Örgütün, üye ülkelerin ekonomisiyle ilgili bakan ve bakan yardımcılardan oluşan çeşitli komisyonları, maliye bakanlarıyla merkez bankaları başkanlarından oluşan bir komisyonu ve daimi sekreterliği vardır. Örgüte bağlı kuruluşların başında, 1961'de kalkınma projelerini desteklemek ve bölgesel altyapı projeleri için oluşturulan bir fonu yönetmek üzere kurulan Orta Amerika Ekonomik Bütünleşme Bankası gelir.

Orta Amerika ülkelerinde sanayi yatırımlarının yapılmasını ve bu ülkelerin ekonomilerinin çeşitlendirilmesini amaçlayan CACM beklentileri karşılayacak ölçüde başarılı olamadı. Üye ülkeler arasında işgücünün serbest dolaşımı konusunda anlaşma sağlanamadığı gibi, Honduras'ta yaşayan El Salvadorlu işçilere kötü davranıldığına ilişkin haberler 1969'da iki ülke arasında savaş çıkmasına yol açtı. Öte yandan tarımsal ürünlere ilişkin bir ortak pazar anlaşması imzalanmaması, karşı karşıya kaldıkları sorunlar nedeniyle 1969'da Nikaragua'nın, 1970'te de Honduras'ın Orta Amerika ülkelerinden yapılan ithalatla yeniden gümrük vergisi koymalarına neden oldu. Örgüt 1980 ortalarından başlayarak üye ülkelerdeki siyasal istikrarsızlık, şiddet olayları ve sınır çatışmaları nedeniyle etkisini yitirdi.

Orta Anadolu Rafinerisi, KIRIKKALE RAFİNERİSİ olarak da bilinir, İç Anadolu Bölgesi'nde, Türkiye Petrol Rafinerileri AŞ'ye (TUPRAŞ) bağlı petrol arıtım kuruluşu. Kırıkkale ilinin Merkez ilçesine bağlı, köy statüsündeki Bahşili kasabası yakınında yer alır. İç Anadolu Bölgesi'nin petrol ürünleri gereksinmesini karşılama amacıyla bazı Türk ve Rumen şirketleri tarafından 1976'da yapımına başlanan rafineri 1986'da işletmeye açılmıştır. Yıllık petrol işleme kapasitesi 5 milyon tondur. Rafineriye ham petrol 447 km uzunluktaki Ceyhan-Kırıkkale boru hattı ile taşınmaktadır.

Orta Anglia, Anglosakson döneminde İngiltere'de, Doğu Anglia ile Mercia arasında kalan il. Nene, Welland ve Ouse havzaları ile buradaki bataklık bölgesinin batısındaki ilçeleri içine alarak bugünkü Oxfordshire'a kadar uzanıyordu. Bazı bölümlerde yerleşmenin daha eskiye dayandığı bilinmekle birlikte, 653 öncesindeki siyasal tarihine ilişkin bilgi yoktur. Bu tarihte, Peada'nın oğlu Peada'nın yönetimi altındaki Mercia'ya bağlandı. Burada doğan Aziz Guthlac, Mercia kraliyet ailesinden. Peada bölgeye Hristiyanlığı getirdiyse de ilk sürekli piskoposluk bölgesi 737'de Leicester'da kurulabildi. Aziz Wilfrid, sürgün döneminde (691-705) ili yönetti.

II, Peterborough, Ely, Oundle ve Crowland gibi dinsel bölgeleri de içine almak-
taydı.

Orta Asya sanatları, Asya'nın iç bölgelerinde yaşadıkları için ortak yanlara sahip olmuş toplumların sanatını anlatmak amacıyla bazen kullanılan deyim. "Orta Asya" tanımlaması her zaman aynı bölgeyi anlatmaz. Bazı bilginler Doğu Türkistan, yani Kunlun Dağları (Karanlık Dağlar), Altun Dağ ve Altay Dağları arasında kalan ve bugümüzde Uygurların oturduğu, Çin'e bağlı Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi için kullanılır. Bazıları da bu sözcüklerle daha batıdaki bir yöreyi, bugün Özbekistan ve Türkmenistan'ın bulunduğu Tian Shan (Tanrı Dağları) ile Aral Gölü arasındaki Batı Türkistan'ı anlatırlar. Bu ikisini birleştiren, hatta sınırlarını daha genişleterek kuzeyde kutup yöresi de içinde olmak üzere Sibirya'yı, Moğolistan'ı, güneyde ise Tibet, Nepal ve Afganistan'ı bu bölge içinde gösteren kaynaklara da rastlanmaktadır.

Bu bölgede yaşayan topluluklar da gerek etnik köken, gerek kültürel yapı olarak çeşitlilik gösterir. Göçebe ve yerleşik yaşama biçimlerinden bazen biri, bazen öteki ağır basmış, bazen de ikisi birlikte sürmüştür. Dinsel yapı olarak şamanizmin egemen olduğu bölgenin doğusu Budacılığın, batısı da İslamın etkisi altında kalmıştır. Step uygarlıkları, bozkır kültürleri gibi ortak

adlarla anlatılan bu toplumlar arasında Partlar gibi İskit, Hunlar ve Uygurlar gibi Türk, Cengizliler ve Timurular gibi Moğol kökenli kavimler olmuş, bunlar da zaman zaman Orta Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir alanda devletler kurmuşlardır.

Göçebe oldukları zaman doğa ile iç içe yaşayan, yerleşik olduklarında da tarımsal üretime bağlı olan bu toplumların sanatını da çoğu kez doğal olaylar ve varlıklar belirlemiştir. Hayvan figürleriyle avcılığa ilişkin konuların çokça işlenmesi bu sanatın "hayvan sanatı" diye adlandırılmasına yol açmıştır. Hem sanat yapıtlarında, hem de

İki hayvanın mücadelesini betimleyen bir İskit kemer parçası, İÖ 4-3. yy; Ermitaj, Petersburg

günlük kullanım eşyasında görülen ustalıklı el becerisi bu sanatın en belirgin özelliklerinden biridir. Bu yöre halkları sürekli devletler kurabildikleri zaman kalıcı anıtsal yapıtlar üretebilmişlerdir. Dans, tiyatro gibi gösteri sanatları, dinsel törenlerin değişime uğramasıyla biçimlenmiştir.

Resim sanatının örnekleri daha çok, günlük eşya üstündeki süslemelerle dokumalar-daki figürlerle görülür. Bazı toplulukların sanatını ilişkide bulundukları komşuları etkilemiştir; örneğin İskit resimleri İran, hat-ta Mezopotamya etkisinde kalmıştır. Önce-leri geometrik biçimlere dayanan süslemeci bir üslup oluşmuş, daha sonra bunu simet-rik ya da serbest düzenlemeler içinde hay- van figürlerine yer verilen bir üslup izlemiştir. Budacılığın yaygın olduğu Uygurların resim alanında oldukça başarılı yapıtları vardır. Onlardan dinsel ve dünyasal konula- rı işleyen duvar resimleri kalmıştır. Resim sanatı örneklerine, mezarlarda bulunan in- sanların derisi üstüne yapılmış dövmeler de katılabilir.

Heykel daha çok, günlük eşya üstündeki kabartmalar ya da küçük figürler biçiminde- dir. Malzeme olarak boynuz, kemik, ağaç, deri, pişmiş toprak ve demir ya da tunç gibi maden ve alaşımlar kullanılmıştır. Kılıç kabzaları, alet sapları, uğur getireceği düşü- nülen küçük totemler, takılar, düğme ve toka gibi giysi parçalarında ağırlıklı olarak hayvan figürleri yer alır. Tibet ve Nepal gibi daha sonraları Budacılığı benimsemiş bölgelerde büyük boyutlu Buda heykelleri yapılmıştır. Afganistan'da Bamyân'da 5. yüzyıl- dan kalma bir kaya heykeli, yüksekliği 52 m'ye yaklaşan bir Buda'yı canlandırmak- tadır.

Orta Asya'da mezarların üstüne balbal ve baba adı verilen taşların dikildiği de görülür. Balbal daha çok soyut biçimli, simgesel bir dikilitaştır. Babalar ise, bazı bilgilere göre üstünde ölünün danışmanını, bazılarına göre de atalarını canlandıran kabartma bir insan figürü işlenmiş taşlardır. Bu mezar taşları daha çok Batı Türkleri tarafından kullanılmı- ş, Kafkasya'dan Moğolistan'a kadar onla- rın egemen olduğu yerlerde yaygınlaşmıştır.

Bölgenin mimarlığını biraz toplumların göçebe yaşam biçimi, biraz da doğa koşulla- rı etkilemiştir. Kalın duvarlar, küçük pence- re ve kapılar iklim koşullarından olduğu kadar saldırganlardan korunmak düşün- cesinden de kaynaklanır. İslamı benimsemiş batı bölgelerinin mimarlığı daha çeşitli ve zengindir. Karahanlılardan, Gaznelilerden, özellikle de Büyük Selçuklulardan saray, cami, medrese, hastane, hamam, kervansa- ray, köprü ve türbe gibi çeşitli yapılar kalmıştır. Gazneli mimarlığının kuleyi anım- satan türbe yapıları ünlüdür. İran'da ege- menlik kurduktan sonra batıya ilerleyen

Selçuklular ise yapılarında, belki de yeryü- zünün en başarılı tuğla işçiliğini gerçekleştirmişlerdir. Bir başka iki ırmak arası yöresi olan Maverâünnehir'de egemenlik süren Timurular da bezemeci yanı ağır basan bir mimarlık geleneği yaratmışlardır. Tibet ve Nepal'de ise Çin ve Hint mimarlığı etkileri görülür. Bu ülkelerde anıtsal Buda manastırları ya da Budacılığın kutsal yapılan olan *stupa*'lar bulunur. Yığma bir tepenin gizlediği bir yeraltı mezarı olan kurganlar, işlerine konmuş armağanlar aracılığıyla, yapıldıkları yer ve döneme ilişkin bilgi verir.

Batı Türkistan'daki araştırmalarda eski kentsel yerleşmelerin kalıntıları bulun- muştur. Kalın surlarla kuşatılmış bu yer- leşmelerin planı genellikle düzgün dörtgen biçimlidir. Ama aralarında daire planlı olanlar da vardır. Örneğin İÖ 4. yy-İS 4. yy arasında en canlı dönemini yaşamış olan Koy Kırılğan Kala'yı, yarıçapı 87 m olan bir sur kuşatmaktadır.

Bölgede yaşayan toplumlar müziği dinsel törenlerde, toplumsal bilinci canlı tutacak destanların okunmasında ya da bayramlar- da, şenliklerde eğlence amacıyla kullanırlar. Müzik araçları arasında davul, flüt, kopuz, kemençe gibi çalgılar vardır. Bunlar tahta, kemik ve deriden yapılır, telli sazlarda ise at kuyruğundan yapılmış teller kullanılır. Bazı şarkıların tek sesli söylenmesine karşılık, koroyla söylenen hatıra yer yer çoksesli şarkılar da vardır. En yaygın türlerden biri, halk şairlerinin söylediği bir saz eşliğinde okunan destanlardır. Kırgız saz şairlerinin Manas Destanı'nın 300 bin dizesini ezber- den okuyabildiği bilinmektedir. Tibet müzi- ği ise bölgedeki, yazılı notaya dayanan en eski müziktir; daha çok dinsel amaçlarla çalınır.

Dans ve tiyatro gibi sanatların kökü şama- nizm etkisi altındaki dinsel törenlerde yapılan gösterilerden gelir. Bu tür gösterile- ri gerçekleştiren rahipler çeşitli kukllara girerler, maskeler takarlar ve müzik çalıp oynayarak bir kişi ya da bir olayı konu alan bir öykü anlatırlar. Budacılığın etkisi altın- daki bölgelerde Tibet kökenli ve *cham* adlı

bir tür dinsel dans gelişmiştir. Geniş bir alan üstünde yapılan bu dans şamanizme karşı Buda'nın kazandığı zaferi simgeler. Tiyatro benzeri oyunların ise başlangıçta eğitici bir işlevi olduğu düşünülmektedir. Bunların bütün bir gün sürdüğü, içinde hem acıklı, hem gülünç sahnelerin bulunduğu, günlük yaşamdan alınanların yanı sıra destanlara dayananların da olduğu görülür. Budacılık etkisi altındaki Tibet'te geliştirilen ve *a-che-lha-mo* diye adlandırılan bu oyunlar, Nepal ve Sikkim gibi Himalaya ülkelerine daha erken dönemlerde girmişse de, Moğolistan gibi bazı ülkelere ancak 19. yüzyılda geçmiştir.

Orta Asya toplulukları içinde yazılı bir edebiyat geliştirmiş olanların sayısı çok değildir. Bunların en önemlileri Türkler, Moğollar ve Tibetlilerdir. Orhun Vadisinde bulunan yazıtlar bölgedeki en eski yazılı kaynaktır. İki büyük anıt üstünde yer alan, 732 ile 735 yıllarından kalmış bu yazıtlar, destansı bir anlatımla Bilge Kağan ile kardeşi Kültigin'in yaptıklarını dile getirir. Dilin rahat kullanımı, oldukça eskiye giden bir gelişme süreci geçirmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Kaşgarlı Mahmud tarafından 1071 yılında yazıldığı sanılan sözlükte de Türk edebiyatının belli başlı bütün türleri örneklenmiştir. Tibetliler Hint yazısını ala- rak kendi dillerine uyarlamışlardır. Bu dil özgün dinsel kavramlar geliştirmiştir. Ede- biyat örnekleri de daha çok Buda'nın söyle- diklerini ve yaptıklarını anlatan yazılar biçimindedir. Moğol edebiyatının, *Mongolun ni'uca tobca'an* (Moğolların Gizli Tarihi, 1948, 1986) diye adlandırılan ve Cengiz Han'ın yaşamını, çağını ve onu izleyenleri konu alan 1240'tan kalma yapıtlar başladığı kabul edilir. Ayrıca Altan Tobci (Altın Düğme) ve Erdeniyin Tobci (Mücevherli Düğme) gibi destanlar da vardır.

Orta Asya'da yaşayan bütün toplulukların dokuma sanatlarında ileri gittiği, özellikle halı ve kilim dokumacılığında başarılı yapıtlar ürettiği bilinmektedir. Metal ve deri işlemeciliği ile çömlekçilik de yüksek bir beceri düzeyini yansıtır. Bölgenin batısında çincilik çok ileridir.

Orta Asya sanatları adı altında anılan bütün bu yaratılar oldukça eski kökenliyse- ler de, ulaşım güçlüğü ve iletişim eksikliği nedeniyle ancak yeni yeni tanınmaya, araştı- rılıp incelenmeye başlamıştır. 19. yüzyılda başlayıp 20. yüzyılda süren dilbilim, tarih ve arkeoloji çalışmaları bu geniş alanda yaşı- yan toplumlara ilişkin bilgileri çoğaltmış, elde edilen bulgular da onların sanatlarını gün ışığına çıkarmıştır. Yerel üslup özellik- lerine ya da tarihsel gelişmelerine göre düzenlenen bilgiler bu sanatların hem kendi aralarındaki, hem başka kültürlerle ortak ya da ayrı yanlarını ortaya koymaktadır.

Orta Atlantik Sırtı, Atlas Okyanusunun kuzey-güney eksenini boyunca uzanan deniz- altı sırtı. Uzunluğu, Kuzey Buz Denizinden Afrika'nın güney ucu yakınlarına kadar 16.000 km olan sırt, belirli kesimlerde su düzeyinin üstüne yükselerek yedi ada grubu oluşturur; bu adalardan biri bölümünde etkin olmayan yanardağlar bulunur. Orta Atlantik Sırtı, deniz dibi yayılması olayının odak noktası olarak kabul edilir; güneyde, Afrika ve Amerika kıta levhaları İzlanda yakınlarındaki bir nokta çevresinde döne- rek, kuzeyde de Avrasya ve Amerika levhaları Yeni Sibirya Adaları yakınlarında- ki bir nokta çevresinde dönerek sırttan uzaklaşmaktadır. Orta Atlantik sırtının İz- landa üzerindeki uzantısı olan Reykjanes Sırtı etkin biçimde yayılmaktadır ve Orta

Atlantik Sirtının bir yüzey oluşuğu olarak kabul edilir.

Orta Atlaslar, Fransızca MOYEN ATLAS. Fas'ın orta kesiminde dağ sırası. Kuzeybatıdaki bir yayla ve ova bölgesiyle, güneydoğu Atlas Dağlarının ana bölümü arasında uzanır. En yüksekği Bu Nasır Dağı (3.354 m) olmak üzere, doruklarının çoğu 2.000 m'yi aşar. Sedir ormanlarıyla kaplı olan dağlar bir balıkçılık, avcılık ve kayak alanıdır.

Orta Bohemya Çekçe STŘEDOCESKÝ KRAJ ya da STŘEDNÍ ČECHY. Çek Cumhuriyeti'nin orta-kuzey kesiminde il (*kraj*). Yönetimi ayrı olan il merkezi Prag dışında, 10.994 km²'lik bir alanı kaplar. Güney kesiminde Středočeská Pahorkatina, Hornosázavská Pahorkatina, Brdy Hřebený ve Křivoklátská Vrchovina dağlarının kuzey sırtları; kuzey kesiminde ise Elbe (Labe) ve Vltava (Moldau) ırmaklarının oluşturduğu ovalar yer alır. Bölgenin başlıca su toplama sistemleri olan bu iki ırmak Mělník'in güneyinde birleşir.

Başlıca ürünler, hayvan yemi olarak kullanılan mısır, şeker kamışı, buğday, arpa, yulaf, patates ve yoncadır. Kuzeydeki ovalarda çoğunlukla şeker kamışı, buğday ve arpa; güneydeki tepelerde yulaf, çavdar, patates ve keten yetiştirilir. Rakovník, Mělník, Kladno ilçelerinde (*okres*) yetiştirilen şerbetçiotu hem yerli bira sanayisinde kullanılır, hem de ihraç edilir. Elbe ve Vltava vadileri bağlarıyla ünlüdür. İlin şarapçılık merkezi Mělník'te, yörede şarapçılığı başlatan Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Karl onuruna her eylülde şarap şenlikleri düzenlenir. Mandıralar Benešov ve Mladá Boleslav'da toplanmıştır. İlin dörtte birinden fazlası, özellikle batıdaki ilçelerde yoğunlaşan göknar, ladin, çam, meşe ve kayın ormanlarıyla kaplıdır. Břežnice ile Hořovice başlıca kerestecilik, Lochovice ile Vrané nad Vltavou ise kâğıt sanayisi merkezleridir.

Kladno, Slaný ve Mělník'te bitümlü taşkömürü, Rakovník çevresinde ise bitümlü kömür ve antrasitle, ateşe dayanıklı kil bulunur. Příbram'da Mněšek pod Brdy ve Kutná Hora'da kurşun, çinko, gümüş, uranyum, demir cevheri çıkarılır. Vltava üzerindeki Slapy, Stěchovice, Kamýk nad Vltavou ve Orlik'te kurulan barajlarda hidroelektrik enerji üretilmektedir.

Ağır sanayi, ilin kuzeyinde yoğunlaşmıştır. Prag'ın batısındaki Kladno-Slaný demir-çelik, elektronik araç, tekstil ve gıda tesisleriyle büyük bir sanayi merkezidir. Bir petrol rafinerisi bulunan Kralupy'de petrokimya sanayisi, yapay kauçuk ve ahşap eşya yapımı gelişmiştir. Mělník ve Kostelec nad Labem'de şeker, Velké Popovice ve Benešov'da bira imal edilir. Kuzeydoğudaki Mladá Boleslav'da büyük bir Skoda otomobil fabrikası vardır. Güneybatıdaki madencilik merkezi Příbram dışında kalan güney kentlerinin çoğunda geleneksel hafif sanayiler bulunur. Sázava'da ve Kolín yakınlarındaki Poděbrady'de cam, Rakovník'te seramik sanayisi gelişmiştir. Ayrıca bir sabun fabrikası ve kökeni ortaçağa uzanan bir içki fabrikası vardır.

Kültür kurumlarının çoğu Prag'da toplanmakla birlikte, öteki bazı kentler de önemli kültür etkinliklerine sahne olur. Prag'ın kuzeybatısındaki Nelahozeves'te Antonín Dvořák'ın bugün müze haline getirilmiş evi bulunur. Rönesans üslubundaki şatonun cephesi kazıma (*sgraffito*) tekniğiyle bezelidir. 13. ve 14. yüzyıllarda gümüş madenci-

liğiyle zenginleşen ve Bohemya'nın Prag'dan sonra ikinci önemli kenti haline gelen Kutná Hora'nın eski binaları koruma altına alınmıştır. Gotik ve barok üslupta evlerle çevrili bir alanın kenarında, Vlašský Dvůr (İtalyan Sarayı) ile geç gotik üsluptaki St. Barbara Katedrali yer alır. Kuzeydoğudaki Kačina'da, imparatorluk döneminden kalma bir saray (1822) bugün tarım müzesi ve kütüphane olarak kullanılmaktadır. Prag'ın güneybatısındaki Příbram'da, Svata Hora hac merkezi yer alır. Sázava'da, Aziz Prokop ile ilişkili eski bir Benedikten manastırı (1039) vardır. Barok üsluptaki kilisede Prokop Müzesi yer alır. Kladno'nun doğusunda, Haziran 1942'de Naziler tarafından yerle yer edilen madenci köyü Lidice'nin kalıntıları vardır. Yakınında köy halkının anısına bir müze ve anıt yapılmıştır.

20. yüzyıl başlarında Poděbrady'de ortaya çıkarılan kaplıca çok sayıda ziyaretçi çeker. Kaynağından karbonatlı su çıkan kaplıcada çamur banyosu yapılır. Vltava Irmağındaki barajların ardında biriken göller ırmak ulaşımının gelişmesini ve yörenin bir tatil merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Zlatýkún'daki Koněprusy Mağaralarında 1,5 km boyunca, üç düzeyde uzanan sarkıt ve dikitler yer alır. 1950'de ortaya çıkarılan mağaralarda Tarihöncesi'den kalma araçlar da bulunmuştur. Hırsızlar Mağarası denen bölüm, 15. yüzyılda Jan Hus yandaşlarının sahte para bastıkları sığınaktır.

İl nüfusunun büyük bölümünü Çekler oluşturur; batıda Slovak azınlıkları vardır. Nüfus (1991 geç.) 1.112.374.

Orta Borneo, Endonezya dilinde KALIMANTAN TENGAH, Endonezya'da, Borneo Adası'nın ortagüney kesiminde il (*propinsi*). Yüzölçümü 152.600 km²'dir.

Bugünkü il topraklarının bulunduğu bölge uzun yıllar Hintli kabile reisleri tarafından yönetildikten sonra 14. yüzyılda Macapahit İmparatorluğu'na bağlandı. 16. yüzyılda Müslümanlığın yayılmasıyla adanın iç kesimleri Brunei Sultanlığı'nın, güney kesimleri ise bağımsız krallıkların egemenliğine girdi. Bu dönemde güneydeki kıyı bölgesinde kurulan Felemenk ve İngiliz tüccar merkezleri aracılığıyla Orta Borneo'dan yiyecek, elmas, altın ve kâfur ihraç edilmeye başladı. 17. yüzyılın başında Cava Adasında Mataram ve Surabaya gibi güçlü krallıklar ortaya çıktı. 17. yüzyılın ilk yarısında yerel devletlerle yapıtılan antlaşmalar aracılığıyla bölgeyi denetimi altına almayı başlatan Felemenkiler, yerel direnişlere karşın 1863'te bölgede güçlü bir sömürge yönetimi kurdular. II. Dünya Savaşı sırasında Japon işgaline uğrayan bölge 1949-50'de Endonezya Cumhuriyeti'ne bağlandı.

İlin kuzeybatı sınırında birbirine koşut uzanan Schwaner ve Muller dağları yer alır. Muller Dağlarının uzantısı da ilin kuzey sınırını oluşturur. Schwaner Dağlarının en yüksek noktası Raya Dağıdır (2.278 m). İlin orta ve güney kesimlerinde geniş bir alüvyon ovası uzanır. Güneydeki kıyı düzlüklerini kaplayan geniş bataklıklar, güneye doğru akan Kapuas, Sampit, Pembuang, Ajut ve Lamandau ırmaklarının oluşturduğu haliclerle parçalanmıştır. İlin büyük bir bölümü sık ağaçlı tropik yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Nüfusun seyrek olduğu bölgede başlıca ekonomik etkinlik tarımdır. Tarım ürünlerinin başında pirinç, reçine, kauçuk, balmumu, mısır, manyok, tatlıpatates, yerfıstığı ve soya fasulyesi gelir. İlde bıçkıhaneler, pirinç ve un fabrikaları ile kereste atölyeleri gibi bazı küçük ölçekli sanayi tesisleri vardır. Tekne yapımı, el dokumacılığı, hasır ve sepet üretimi de önemlidir. Orta Borneo ulaşım güçlükleri nedeniyle

Endonezya'nın ekonomik bakımından en az gelişmiş bölgelerinden biri olarak kalmıştır. Akışlarının düzensizliği ve mevsimlik taşkınlar nedeniyle ilin akarsularından ulaşım da yeterince yararlanılamamaktadır. İl merkezi Palangkaraya'dan Sampit'e uçak seferleri düzenlenir. Nüfusun büyük bölümünü Dayaklar oluşturur. İlde ayrıca Malaylar ve Çinliler de yaşar. Kıyı bölgelerinde yaşayan Müslüman ya da Hristiyan azınlığın dışında Dayakların çoğu animisttir. Nüfus (1990 geç.) 1.396.000.

Orta Brahui Sıradağları, Himalayalar'ın güney uzantısını oluşturan dağ sırası. Pakistan'da, Belucistan Platosunun orta kesiminde yer alır. Pişin Lora ve Zhob ırmaklarından güneydeki Mula Irmağına kadar 360 km boyunca uzanır. Ardıc ormanlarıyla kaplı, birbirine paralel kireçtaşı tepelerinden oluşur. Mula ile Kuetta arasında kuzey-güney doğrultusunda uzanır ve Kuetta'nın hemen kuzeyinde güneydoğuya yönelerek Süleyman Dağlarıyla birleşir. Genellikle 1.800 m'yi aşan dorukları arasında en önemlileri Halife (3.485 m) ve Zargun'dur (3.578 m). Başlıca geçitler Bolan, Harnai ve Mula'dır. Güneyde nüfusun yoğunluğunu Brahui kabileleri, kuzeyde ise başta Kakarlar olmak üzere Peştular oluşturur.

Orta Cava, Endonezya dilinde JAWA TENGAH, Endonezya'da Cava Adasının orta kesiminde il (*propinsi*). Cava Denizindeki Karimunjawa Adalarını da (*Kepulauan*) kapsayan ilin yüzölçümü 34.206 km²'dir.

Yörede bulunan arkeolojik kalıntılar ve fosiller bölgenin yaklaşık 500 bin yıl önce yerleşime açıldığını gösterir. Adanın orta kesimlerinde 8. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Mataram Krallığı 14. yüzyılda Cava'nın doğusundaki Macapahit İmparatorluğu'nun egemenliğine girdi. 16. yüzyılda Endonezya'da Müslümanlığın yayılmasıyla adada birçok Müslüman krallık kuruldu. Orta Cava'daki Müslüman devletlerin en güçlüsü Mataram'dı(*). Mataram Krallığı Sultan Agung'un (hd 1613-46) ölümünden sonra zayıflamaya başladı. 18. yüzyılda başlayan taht mücadelesi Mataram'ın bölünmesine yol açtı ve bölge sonunda Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası'nın denetimine girdi. Orta Cava 1810'da adanın öteki kesimleriyle birlikte İngiliz işgaline uğradıysa da, 1817'de yeniden Felemenklerin eline geçti. Sultan II. Kamengkubuwana'nın büyük oğlu Diponegoro 1825'te Felemenkilere karşı savaş açtı (*bak. Cava Savaşı*). Diponegoro'nun yenilip sürgüne gönderilmesiyle Cava'da yeniden Felemenk egemenliği kuruldu (1830). 1926-27 yıllarında bölgede Hollandalılara karşı çeşitli ayaklanmalar başlatıldı. II. Dünya Savaşı sırasında Japon işgaline uğrayan Cava 1950'de Endonezya Cumhuriyeti'ne katıldı.

Aralarında Slamet (3.428 m), Sundoro (3.135 m), Sumbing (3.371 m) ve Merbabu'nun da (3.150 m) bulunduğu yer düzi yanardağ batı-doğu doğrultusunda uzanarak ilin orta kesimini boydan boya geçer. İldeki başlıca akarsular kuzeydeki Cava Denizine doğru akan Bodri, Serang ve Lusi ile güneye doğru akarak Hint Okyanusuna dökülen Serayu, Bogowonto, Elo ve Progo'dur. İlin tepelik kesimleri tıkağacı, çam, meşe ve akçağaç, geniş vadiler ise aralarında yosun ve eğreltiotları görülen tropik yağmur ormanlarıyla kaplıdır.

Ekonomisi tarıma dayanan Orta Cava'da yetiştirilen başlıca ürünler pirinç, tütün, şeker kamışı, mısır, kauçuk, çay, kahve, kınakına, tatlıpatates, sebzeler ve meyvedir. Sanayi ürünleri arasında dokuma, seramik, ayakkabı, otomobil lastiği, elektrik ampulü,

işlenmiş gıda, içecek, ulaşım donanımı ve kâğıt sayılabilir. Basımcılık ile gemi yapımı ve oto montaj sanayileri de gelişmiştir. Adanın kuzey ve güney yönünde birbirine koşut uzanan kara ve demir yolları il merkezi Semarang'ı Tegal, Pekalongan, Magelang, Cilacap ve Surakarta kentlerine bağlar. İldeki en kalabalık etnik topluluğu Müslüman Cavalılar ile Sundalılar oluşturmaktadır; onları Yerliler ve Çinliler izler. Kalasan, Dieng, Borabudur, Sewu, Sukuh, Sari, Plaosan, Pawon ve Mendut'ta Budacılığın erken dönemlerine ve Hindu dönemine ait tapınak, *stupa* (kutsal eşyaların saklandığı yapı) ve manastırlar vardır. Nüfus (1990 geç.) 28.522.000.

Orta Cordillera, Dominik Cumhuriyeti' nin batı kesiminde dağ sırası. Başkent Santo Domingo'nun hemen batısından başlayarak kuzeybatıdaki Haiti sınırına kadar uzanır. Ülkenin en önemli üç akarsuyu olan Yuna, Yaque del Norte ve Yaque del Sur ırmaklarını besleyen sular buradan doğar. Jeolojik bakımdan karmaşık bir yapıya sahip olan dağların yüksekliği 1.500-2.400 m arasında değişir. Dağların en yüksek noktası, aynı zamanda Batı Hint Adalarının en yüksek doruğu olan Duarte Doruğudur (3.175 m).

Orta Cordillera, İspanyolca CORDILLERA CENTRAL. Porto Riko Adasının iç kesiminde kireçtaşı oluşumlu dağ sırası. Üç bölümden oluşur. Batıdaki San Germán'dan adanın ortadoğu bölümünde yer alan Manatí ve La Plata ırmaklarının su bölümü çizgisine kadar 80 km boyunca uzanan kesimi adanın ortabatasını kaplar. Adanın en yüksek doruğu, Ponce'nin 18 km doğusundaki Punta Dağıdır (1.338 m). Batıdaki Las Mesas Tepelerinde limonit (demir cevheri) yatakları vardır.

Dorukları 914 m'ye ulaşan Cayey Dağlarına doğru yükselik giderek azalır. Yüzeye çıkmış granit oluşumlarına, ortadaki dağlarda bantakilere oranla daha çok rastlanır. Orta Cordillera ve Cayey Dağlarındaki ırmaklardan, özellikle Arecibo, La Plata ve Loíza'dan hidroelektrik enerji ile su sağlanır.

Adanın kuzeydoğu kesimini oluşturan üçüncü bölüm Luquillo Dağlarıdır. Cayey Dağlarındaki Caguas, Gurabo ve Blanco vadileriyle ayrılan bu astropik bölgenin üçte ikisine yakın bölümü Karayipler Ulusal Ormanı içinde yer alır. Başlıca doruklar, önceleri adanın en yüksek noktaları olarak bilinen El Toro (1.074 m) ve El Yunque'dir (1.065 m).

Orta Cubba, Somali dilinde JUBBADA DHEXE, Somali'nin güney kesiminde yönetim bölgesi (*gobolka*). 1960'a değin, İtalyanların yönetimindeki Birleşmiş Milletler Somali Vesayet Bölgesi'nin bir parçasıydı. 1973'te eski Aşağı Cubba (Basso Giuba) bölgesinin kuzeydoğu kesimi Orta Cubba adıyla ayrı bir il yapıldı. Toprakları, güneydoğuda Hint Okyanusundan kuzeyde Cubba Irmağının orta çıkışına kadar uzanır. Somali'nin en büyük iki ırmagından Cubba bölgesinin batı, Şebeli ise doğu kesiminde güney doğrultusunda akar. Şebeli, Cubba ile birleştiği yerin aşağısında, Jilib kentinin doğusundaki kumluk alanda genellikle kurur. Güneyde, sulama tarımıyla muz, şeker kamışı, pamuk ve yerfıstığı gibi ticari ürünler yetiştirilir. Mısır ve fasulye öbür ürünlerdir. Cubba Irmağı üzerindeki Fanole Sulama Projesi yakınlarındaki büyük bir devlet çiftliğinin hidroelektrik enerji ve sulama gereksinimini karşılar. Somali'nin en büyük kalkınma projelerinden olan Cubba Şeker Kompleksi, Fanole'de 1980'de üretime başlamıştır. Bölgenin yönetim merkezi Bu'aale'dir. Nüfus (1980 tah.) 147.800.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), Ankara'da yükseköğretim kurumu.

Ortadoğu ülkelerinin kalkınma süreçlerine katkıda bulunmak, özellikle fen ve toplumsal bilim alanlarında eleman yetiştirmek üzere Orta Doğu Yüksek Teknoloji Enstitüsü adıyla 15 Kasım 1956'da öğretime başladı. Başlangıçta yalnızca Mimarlık Bölümü'yle dört öğretim üyesi ve 40 öğrencisi bulunuyordu. Üniversitenin kuruluş ve hazırlıklarıyla ilgili 6887 sayılı yasa 29 Ocak 1957'de yürürlüğe girdi. 1957-58 öğretim yılı başında da Mimarlık, Mühendislik, İdari İlimler ile Fen-Edebiyat fakültelerinin kuruluşu tamamlandı. Öğretim dili İngilizce olan ODTÜ'nün özel statüsünü ve tüzel kişiliğini belirleyen 7307 sayılı kuruluş yasası 27 Mayıs 1959'da yürürlüğe girdi. Bu yasayla üniversitenin yönetimi Türk bilim adamları ile yöneticilerden oluşan dokuz kişilik bir mütevelli heyetine verildi. 21 Ocak 1960'ta ilk rektör olarak Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu atandı. ODTÜ kuruluş yıllarında Mıdafa Caddesi'nde Emekli Sandığı'na bağlı bir bina ile TBMM bahçesindeki barakalarda öğretim etkinliğini sürdürdü. 1 Ekim 1963'te, kent dışındaki bugünkü kampusuna taşındı. 1973'te Gaziantep'te ODTÜ'ye bağlı ikinci bir mühendislik fakültesi, 1975'te İçel-Erdemli Deniz Bilimleri Bölümü (1982'den sonra İçel-Erdemli Deniz Bilimleri Enstitüsü) kuruldu.

Kasım 1981'de yürürlüğe giren 2547 sayılı yükseköğretim yasasıyla 7307 sayılı yasa yürürlükten kaldırıldı ve ODTÜ de öteki üniversitelerle aynı sisteme bağlandı. Bu değişiklik doğrultusunda 1982'de Eğitim Fakültesi ile lisansüstü öğretim ve araştırma etkinliklerini düzenlemek üzere Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler enstitüleri kuruldu. Gaziantep'teki birim ve bağlı meslek yükseköğretim kurumları 1987'de ODTÜ'den ayrılarak yeni kurulan Gaziantep Üniversitesi'ne bağlandı. 1989'da rektörlüğe bağlı olarak üniversitenin bütün bölümlerine zorunlu ve seçmeli dersler vermek üzere Güzel Sanatlar ve Müzik Bölümü kuruldu. 1989 sonunda ODTÜ fakültelerinde lisans düzeyinde öğretim veren 34 bölüm ile Yabancı Diller Yüksekokulu'na bağlı iki bölüm etkinliğini sürdürmektedir. Üç enstitünün eşgüdümü altında 45 ana bilim dalında yüksek lisans, 38 ana bilim dalında ise doktora programı yürütülmektedir. Ayrıca 18 araştırma merkezi vardır.

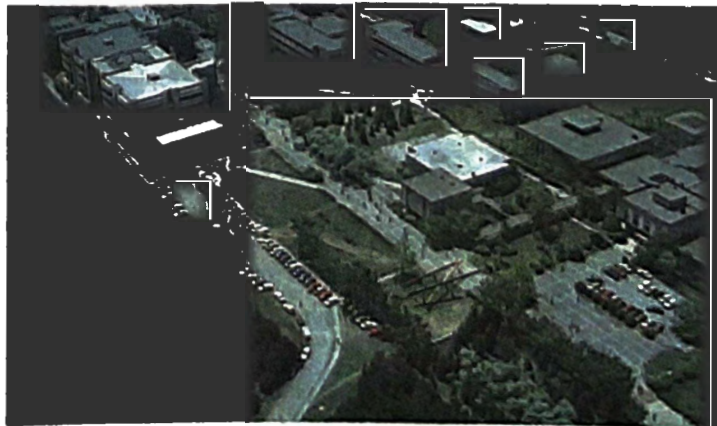
ODTÜ'nün kuruluşunu düzenleyen 7307 sayılı yasadaki yalnızca ana ilkelerin belirtilmiş olması, üniversitedeki yapı değişikliklerinin yasama organının kararına gerek kalmadan, üniversite içinde gerçekleştirilmesine olanak veriyordu. ODTÜ'nün mali özerkliği ve Sayıştay denetiminin olmaması

da akademik etkinlikleri kolaylaştıran bir etken olarak değerlendiriliyordu. ODTÜ'de benimsenen merkezi yönetim sistemi, fakülteler ile bölümlerin bağımsızlığını sınırlandırarak çok farklı uygulamaları önlemeyi, böylece bütün fakülteleri bazı temel ilkelere birleştirmeyi amaçlıyordu. Fakülte ve bölüm içinde türdeşliği bozabilecek kürsü ve enstitü gibi kurumlara yer verilmemesi ODTÜ sisteminin ayırt edici özelliklerinden biriydi. Öte yandan, öğretim üyeleri özel hukuk hükümlerine bağlı olarak sözleşmeyle çalıştırılıyordu. 1976'da Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 120. maddesiyle güvence altına alınmış olan bilimsel özerkliği zedelediği gerekçesiyle bu uygulamaya son verdi.

Kuruluş aşamasında Kuzey Amerika'daki yükseköğretim sistemini örnek alan ODTÜ'nün yönetiminde tüm yetkilerin mütevelli heyetinde toplanması, bu uygulamayı savunanlarca mali özerkliğin bir gereği sayılmış, üniversite dışından üyelerin oluşturduğu bu kurulun üniversite içinde hakemlik görevini yerine getireceği savunulmuştur. Bu uygulamaya karşı çıkanlar ise, heyetin bütünüyle Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmesinin özerklik ilkesiyle bağdaşmadığını öne sürmüşlerdir. 2547 sayılı yasanın yürürlükten kaldırdığı mütevelli heyetli yükseköğretim kurumu modeli, Ağustos 1983'te yürürlüğe giren ve vakıf yükseköğretim kurumlarının tüzel kişiliğini temsil etmek üzere mütevelli heyetlerinin oluşturulmasını öngören 2880 sayılı yasayla yenisinden gündeme gelmiştir.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kampusu, Ankara'nın yaklaşık 6 km dışında, Eskişehir karayolu üzerinde mimar Altuğ ve Behruz Çinici'nin gerçekleştirdiği kampus yerleşmesi. Gerek kent planlaması açısından, gerekse tek tek yapılarıyla Türk mimarlığına bazı yenilikler getirmiştir. Yerleşim planı 1961'de açılan bir yarışmada elde edilmiştir ve Türkiye'de uygulanmış ilk kampustur.

Kampusun belkemiğini uzun bir yaya yolu oluşturur. Bunun iki yanında çeşitli fakültelerin eğitim ve araştırma yapıları, atölye ve laboratuvarlar ile rektörlük, kütüphane, kafeterya, oditoryum, tören alanı, Atatürk Anıtı gibi ortak kullanılan yapı ve alanlar yer alır. Taşıt ulaşımı bunların dışından geçen bir çevre yoluyla sağlanır; böylece kampus içinde yaya ve taşıt trafiği birbirinden ayrılmış olmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan yaya yolunun doğusunda, bir üçgen oluşturacak biçimde yerleşti-

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kampusu'ndan bir görünüm, Ankara
Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin izniyle

rilmiş akademik merkez, çarşı, açık ve kapalı spor alanları, onlardan daha doğuda da öğrenci yurtları ve öğretim üyesi lojmanları yer alır. Kampustaki bütün yapılar batıda uygun bir yere yerleştirilmiş olan merkezden ısıtılmaktadır. Ankara yakınındaki Mogan Gölünün bir bölümü kampus içinde kalmakta, burada su sporları yapılmaktadır. Tümüyle 4.200 hektarlık bir alanı kaplayan kampus, yapım çalışmaları bittiği zaman günlük 30 bin kişilik bir nüfusu barındırmak üzere tasarlanmıştır.

ODTÜ kampusundaki toplam inşaat alanı 800 hektardan fazla tutan yapıların da bazı ilginç yanları vardır. İlk yapılan ve kampusun en önemli yapılarından biri olan Mimarlık Fakültesi (1962-63) Türkiye'deki ilk çıplak (brüt) beton uygulamasıdır. Fen-Edebiyat Fakültesi Oditoryumları'nın (Uçlu Amfi) üzerini, o güne değin Türkiye'de uygulanmış en büyük pleksişglas kubbe örtmektedir. İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi, Rektörlük, Kütüphane gibi yapılar dış görünüşleri, yarattıkları ilginç mekânlar, malzeme kullanımları ve ayrıntılarıyla çağdaş Türk mimarlığının en önemli yapıları arasındadır.

ODTÜ kampusu Bayındırlık Bakanlığı'nın çalışmaları içindeki ilk büyük mimarlık uygulaması olduğu kadar, yapıların Türkiye ölçülerine göre çok kısa sayılacak sürelerde bitirilmesi ve maliyetlerinin de başka yapılarla karşılaştırıldığında kabul edilebilir ölçülerde tutulabilmiş olmasıyla da önem taşır.

Orta Franken bak. Mittelfranken

Orta Hint Okyanusu Sırtı, Hint Okyanusunda, Orta Atlantik Sırtı ile bağlantılı denizaltı sırtı. İki de, tüm dünyayı saran okyanus ortası sırtlar sisteminin parçasıdır. Hint Okyanusuna Güney Atlas Okyanusundan giren Orta Hint Okyanusu Sırtı, Rodrigues Adasının yakınında bir noktaya kadar kuzey doğrultusunda ilerler. Burada, iki kola ayrılır. Bunlardan biri kuzeye ilerleyerek Aden Körfezinde Doğu Afrika Rift Sistemi ile birleşir; öbürü güneydoğudaki Macquarie Adalarına doğru uzanır. Sırt Aden Körfezi ile Rodrigues Adası arasında Carlsberg Sırtı adını alır. Bir deprem dışmerkeziyle bağlantısı nedeniyle sırt sık sık sismik etkinliklere sahne olur; engebeli yapısı ve üstündeki ince tortul katmanı da bunu göstermektedir.

Orta ili (Gana), Gana'da, Gine Körfezi kıyısında il. Yüzölçümü 9.826 km²'dir. Pra ve Densu ırmaklarının ağzları arasındaki kıyı şeridi 145 km boyunca uzanır. Kuzey sınırını Pra ve Ofin ırmakları oluşturur. Parçalanmış bir penepren görünümünde olan yüzeyi genellikle 150 m'nin altında kalır. Sularını, çoğu lagünlerde sona eren kısa ırmaklar toplar. Kurak kıyı ovasının kuzeyinde tropik ormanlar uzanır.

Bugünkü Orta ili topraklarında 15. ve 16. yüzyıllarda Fanti, Asen ve Ga gibi küçük devletler yer alıyordu. Bölgeye 1481'de ulaşan Portekizliler ertesi yıl Elmina'da bir kale kurdular. 17. ve 18. yüzyıllarda bunu öteki Avrupa ülkelerine ait ticaret merkezleri izledi. Bölgede gelişen köle ticareti, Cape Coast aracılığıyla kıyı şeridini denetim altına alan İngilizlerce 19. yüzyıl başlarında yasadışı ilan edilinceye değin sürdü. Bu sırada güneye doğru yayılarak İngilizlerle çatışmalara giren Asantiler, başlangıçtaki başarılarına karşın 1872'de yenilerek kuzeybatıdaki başkentleri Kumasi'ye çekilmek zorunda kaldılar. 1902'de Altın Kıyısı sö-

mürgesinin bir parçası olan bölge, Gana'nın bağımsızlığını kazandığı 1957'de Batı ili olarak düzenlendi. Daha sonra 1960'ta Batı ilinin doğu kesimi Orta ili yapıldı.

İlin kıyı kesiminde başlıca geçim kaynağı balıkçılıkla kopra, limon ve tuz üretimidir. Kuzeydeki ormanlık bölgede kakao, muz ve başka ürünler yetiştirilir. Ochreku ve Man-kesim'de inşa edilen barajlar güneyde piring ekiminin gelişmesini sağlamıştır.

Nüfusun en yoğun olduğu yerler Sekondi-Takoradi ile Accra arasındaki karayolunun geçtiği kıyı şeridi, Merkez Demiryolu'yla ulaşılan kuzeydeki tarım bölgesi ile kereste, kauçuk ve altın üretilen kuzeybatıdaki Dunkwa yöresidir. En büyük kent il merkezi Cape Coast'tur. Öteki önemli yerleşmeler Swedru, Winneba ve Saltpond'dur. Nüfus (1988 tah.) 1.262.200.

Orta İngilizce, İngiltere'de yaklaşık 1100-1500 döneminde konuşma ve yazı dili olarak kullanılan yerel dil. Eski İngilizcenin devamı, Çağdaş İngilizcenin atasıdır. Genellikle üç dönemde incelenir: 1) Eski İngilizcenin yazı sisteminin kullanılmaya devam ettiği Erken Orta İngilizce dönemi (y. 1100- y. 1250), 2) edebi lehçelerin oluşmaya başladığı, Anglonorman yazı sisteminin etkisiyle gelişen yazım kurallarının kullanıldığı, sözcük sonundaki vurgusuz -e sesinin artık okunmadığı, çok sayıda Anglonorman sözcük içeren Ara Orta İngilizce dönemi (y. 1250 - y. 1400) ve 3) Londra edebi lehçesinin yaygınlaşıp İskoçya lehçesiyle öteki kuzey lehçelerinin giderek ayrıştığı ve Çağdaş ya da Modern İngilizcenin bugün kurallarının biçimlendiği Geç Orta İngilizce dönemi (y. 1400 - y. 1500). Eski ve Orta İngilizce arasındaki temel fark, Eski İngilizcedeki dilbilgisel cins ayrımının yerine Orta İngilizcede doğal cins ayrımının geçmesi ve Eski İngilizcedeki ad ve sıfat çekimleri ile çoğu adıl çekiminin Orta İngilizcede ortadan kalkmasıdır.

Orta İngilizce lehçeleri genellikle üç ana öbekte toplanır: 1) Thames Irmağının güneyindeki illerde konuşulan Güney lehçeleri (Güneydoğu ya da Kent ve Güneybatı alt öbeklerine ayrılır), 2) İngiltere'nin orta kesiminde, Thames Irmağından Güney Yorkshire'in güneyi ve Lancashire'in kuzeyine uzanan bölgede konuşulan Midland lehçeleri (kabaca Eski İngilizce döneminin Mercia lehçe bölgesine denk düşer) ve 3) İskoçya düzlükleri, Northumberland, Cumbria, Durham, Lancashire'in kuzeyi, Humberside, Batı ve Kuzey Yorkshire'in büyük bölümünde konuşulan Kuzey lehçeleri.

Orta Komedy, Eski Yunan komedyasının İÖ y. 400 - İÖ y. 320 arasındaki evresi. Toplumsal konulara ağırlık veren Orta Komedy, kaba sözler ve kişilere yönelik taşlamaların yanında edebi, siyasal ve felsefi konulara da yer veren Eski Komedy(*) ile döneminin Atina toplumunu yergili bir bakışla işleyen Yeni Komedy(*) arasında bir geçiş dönemi oluşturur. Aristophanes'in son oyunu *Plutos* (İÖ 388; Servet), bu geçişi yansıtan yapıtların günümüze ulaşmış örneklerindendir. Antifanenes(*) ve Aleksis Orta Komedy'nin en önemli yazarları olarak bilinirlerse de, hiçbir yapıtları günümüze tam olarak ulaşmamıştır.

Orta Kongo, Fransızca MOYEN-CONGO, Fransız Ekvator Afrikası'nı oluşturan dört bölgeden biri. Pierre Savorgnan de Brazza'nın 1880'de Ntamo'da bir yerleşme kurmasından sonra Fransız koruması altına girdi. 1912-19 arasında güneybatısındaki dar bir toprak şeridi Almanların elinde kaldı. 1934'te doğrudan Fransız Ekvator Afrikası

genel valisine bağlandı. 1960'ta Kongo Cumhuriyeti olarak bağımsızlık kazandı, daha sonra Kongo Halk Cumhuriyeti adını aldı.

orta malı, gelenek, yasal düzenleme ya da doğasından dolayı genel kullanıma açık olan mal. Meydanlar, yollar ve parklar bu kavrama girer. Ayrıca bak. kamu malları.

Orta Menzilli Nükleer Füzeleer Antlaşması, kısa adı INF ANTLAŞMASI, ABD ve SSCB'nin 1987'de vardıkları nükleer silahları denetleme antlaşması. Buna göre her iki devlet, savaş başlıkları taşıyabilen, karaya konumlandırılmış orta ve kısa menzilli füzeleerini sökmeyi kabul ediyordu. INF, bütün bir silah sistemleri kategorisinin imhasını öngören ilk antlaşmaydı. Bunun yanı sıra antlaşmaya ilişkin iki protokol, her iki devletin gözlemcilerinin, karşı devletin füzeleerini imha çalışmalarını ilk elden denetlemesi için eşli görülmüş yöntemler getirmekteydi.

INF Antlaşması orta menzilli balistik füzeleerle (IRBM) yerden atılan cruise füzeleerini (GLCM) 1.000-5.500 km menzilli füzeleer, kısa menzilli balistik füzeleeri de (SRSM) 500-1.000 km menzilli füzeleer biçiminde tanımlıyordu.

Orta menzilli balistik füzeleerin Avrupa'da konumlandırılması, Sovyetler Birliği'nin kendi eski savaş başlıklı "SS-4" ve "SS-5" orta menzilli füzeleerini, her biri 4000 m'ye kadar taşıyan ve 5.000 km mesafede hedefe gönderilebilen daha yeni ve daha isabetli "SS-20"lerle değiştirmeye başladığı 1970 sonlarında gündeme gelmişti. Sovyetler Birliği'nin Avrupa topraklarında gezici rampaları üzerinde bindirilmiş "SS-20"leri, Batı Avrupa'nın her yerindeki hedefleri 10 dakikadan az bir süre içinde vurabilecek güce sahipti.

ABD, 1979'da Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) üye olan Batı Avrupa'da müttefiklerinin baskısıyla kendi iki orta menzilli silah sistemini Batı Avrupa'da konumlandırmak durumunda kaldı. Gezici atış rampalarına bindirilmiş olan "Pershing II"ler yaklaşık 2.000 km menzilli ve Moskova ile çevresini 10 dakikadan daha az bir süre içinde vurabilecek tek nükleer savaş başlıklı bir orta menzilli balistik füzeydi.

INF görüşmeleri Ekim 1980'de, Sovyetler Birliği'nde ilk "SS-20"lerin konumlandırılmasından üç yıl sonra ve Batı Avrupa'da NATO şemsiyesi altında ilk "Pershing" ve "Tomahawk"ların konumlandırılmasından üç yıl önce başladı. Sonunda onaylanan antlaşma, ABD'nin Kasım 1981'de önerdiği "sıfır seçenek"i temel aldı. Söz konusu öneriye göre, Sovyetler kendi eski orta menzilli balistik füzeleerini ve onların yerine konumlandırırdıkları "SS-20"leri sökürse, NATO da kendi orta menzilli füzeleerini konumlandırmaktan vazgeçecekti. Beş yıl süren kesintili ve çoğunlukla hırçın tartışmalarla geçen görüşmelerden sonra Sovyetler Birliği karada konumlandırılmış bütün orta menzilli balistik füzeleerini sökmeyi kabul etti ve Temmuz 1987'de bu öneriyi bir "ikili seçenek" biçiminde genişletti. "İkili seçenek" bütün süper güçlerin yalnızca orta menzilli füzeleerinin değil, kısa menzilli füzeleerinin de imhasını öngörüyordu. Bu kısa menzilli balistik füzeleer Amerikan "Pershing 1A"ları ile Sovyet "SS-12" ve "SS-23"lerinden oluşuyordu. ABD bu öneriyi kabul edince, Sovyetler Birliği de füzeleer imhasının yerinden denetlenmesine razı oldu.

Antlaşma 8 Aralık 1987'de Washington, D.C.'de, Başkan Ronald Reagan ile Sov-

yet genel sekreteri Mihail Gorbacov tarafından imzalandı. Ertesi yıl da ABD Senatosu ve Yüksek Sovyet tarafından onaylandı.

INF Antlaşması, yarıya yakın bölümü imza öncesinde konumlandırılan 2.619 füzenin üç yıl içinde aşamalı olarak imhasını öngörmekteydi. Sökülecek füzelerin yaklaşık üçte ikisi Sovyet, geri kalanları Amerikan yapısıydı. Her ülkenin tahrip edilen füzelerin savaş başlıklarını ve güdümleri sistemlerini olduğu gibi muhafaza etmesine izin veriliyordu. Ayrıca füze rampaları, çeşitli tür destek donanım ve tesisi de yok edilecekti. Her iki ülke gözlemci heyetlerine füze sistemlerinin sökülmesini ve imhasını saptamak amacıyla bazı harekât üslerine, destek ve imha tesislerine girebilmek olanağı verilecekti. Orta menzilli füzelerin sürekli olarak imhasını sağlamak üzere, her ülkeye 13 yıl boyunca harekât üslerini ve destek tesislerini belli aralıklarla denetlemek ve INF kategorisine giren silahlar üretebilecek fabrikaları gözetim altında bulundurmak hakkı tanınıyordu.

orta mesafe koşusu, pist ve alan sporlarında 800 m, 1.500 m ve erkekler 3.000 m engelli koşuları. Atletlerin bütün güçleriyle koşmalarına dayanan hız koşusundan (100 m 200 m, 400 m) farklı olarak orta mesafe koşusu son anda hızlanmaya olanak verecek bir tempoyla koşular. İngilizce konuşulan ülkelerde 20. yüzyılın ikinci yarısına değin, 800 m ve 1.500 m koşuları yerine yarım mil ve 1 mil koşuları düzenlendi. En gözde mesafe olan 1 milde dört dakikanın altına uzun süre inilemedi. 6 Mayıs 1954'te İngiliz Roger Bannister'in 3 da 59,4 sn ile kırdığı rekor daha sonra 3 da 49 sn'nin altına düşürüldü.

1920'lerde Finlandiyalı Paavo Nurmi orta mesafe yarışlarının en başarılı koşucusuydu. Bu dalın öbür ünlü atletleri arasında 1950'lerde ayrıca uzun mesafe koşusunda da başarılı olan Çekoslovakyalı Emil Zátopek, 1960'larda Yeni Zelandalı Peter Snell, 1960'larda ve 1970'lerde ABD'li James Ryun, 1970'lerde ve 1980'lerde ise İngiliz Sebastian Coe ve Steven Ovett sayılabilir.

Orta mesafe koşusunda başarılı Türk atletleri arasında 800 m'de Balkan Şampiyonu olan Ekrem Koçak (1953, 1954, 1955) ve Muharrem Dalkılıç (1962) ile 1.500 m'de Balkan Şampiyonu olan Mehmet Tümkan (1972) vardır. Ayrıca bak. Olimpiyat Oyunları; spor ve oyunlar: sonuçlar (atletizm).

Orta Pasifik Havzası, Büyük Okyanusun ortakuzey kesimindeki başlıca denizaltı havzası. Doğuda Line Adaları ile batıda Marshall Adaları arasında yer alır. Batıya doğru, yoğun yanardağ ve deprem etkinliği bulunan çukurlardan oluşan bir bölge olan Andezit Hattına kadar uzanarak Büyük Okyanusun kuzeyinde geniş bir alana yayılır. Aleut, Kuril, Japonya ve Yap çukurlarını içine alır. En derin yeri 6.500 m'den fazladır. Kuzeyinde Orta Pasifik Dağları bulunan havza, güneyde Phoenix ve Tokelau adalarına kadar ulaşır. Tabanı, bu sulara yaşamış okyanus canlılarının kalıntılarıyla kaplıdır. Havzada, batı doğrultusunda sıcak Pasifik Kuzey Ekvator Akıntısı, doğu doğrultusunda da Pasifik Ekvator Akıntısı akar.

Orta Pireneler bak. Midi-Pyrénées

Orta Ren platosu, Almanca RHEINISCHES SCHIEFERGEBIRGE, Kuzeybatı Avrupa'da dağlık bölge. Büyük bölümü Almanya'nın kuzeybatı kesiminde yer alır. Belçika'nın güneydoğusu ve Lüksemburg'un kuzeyin-

den batıya uzanan bölümü Ardennes adıyla bilinir; bir bölümü de Meuse (Maas) Irmağının ötesinde, Fransa'nın doğusunda yer alır. Yüzey şekilleri çeşitlilik gösterir. Sauerland bölgesindeki Rothaar Dağlarında ve Eifel'de, 900 m'yi aşmayan yalçın kayalıklar görülür. Öteki kesimlerde Taunus, Mosel Irmağının güneyinde Hunsrück ve Westerwald dağları vardır. Bölge, Ren Irmağı ve başta Mosel olmak üzere kollarının açtığı derin menderesler ile batı kesiminde güney-kuzey doğrultusunda akan Meuse Irmağı ile yanlıştır.

Orta Rusya platosu, Rusça SREDNE RUSSKAYA VOZVIŠENNOST, Rusya Federasyonu'nda, Rusya Ovasında geniş plato bölgesi. Rusya'nın Avrupa'daki topraklarının orta kesiminde yer alır. Kuzey-güney doğrultusunda, Oka Irmağından Donets Irmağı ve Donets Sirtına kadar uzanır. Kuzey-güney doğrultusunda uzunluğu 1.000 km, genişliği 483 km, en yüksek noktası 290 m'dir. Platonun orta kesiminde, Rusya Platformunun bir yükseltisi olan ve çok eski, kararlı bir jeolojik yapı olmasıyla dikkati çeken Voronej Kemerli yer alır. Öbür kesimlerde derin kil, kireçtaşı ve kum yatakları vardır. Orta Rusya platosu Karadeniz'e ve Hazar Denizine dökülen ırmakların su bölümü çizgisini oluşturur.

orta sandığı, KARA SANDIK olarak da bilinir, yenileri ortalarında paraların saklandığı kasa.

Orta sandığının kaynakları, ulufe dağıtımında her yenieriden "tas parası" olarak kesilen yüzde 3-5 oranındaki akçeler ile ölen yenierilerin satılan mallarının bedelleiydi. Orta sandığı bir yardım ve kredi kaynağıydı. Sandıktan şerh faizle borç verilir, bu yoldan da gelir sağlanırdı. Bazı yenieriler savaşlarda elde ettikleri ganimet paralarıyla vakıflar kurar, bunların gelirini kendi ortalarının sandığına bırakırlardı.

Orta bölükbaşısının ya da çorbacının yönettiği, tüm orta yenierilerinin denetleyebildiği sandığın asıl amacı, savaşlarda tutsak düşen orta askerleri için ödenmesi gereken paranın hazır bulundurulmasıydı. Bundan başka ocak yenierilerinden, başka ortalarından, hatta ocak dışından biri hastalandığında, bir iş kurmak için paraya gereksinim duyduğunda orta sandığından yardım sağlanırdı.

Orta Selebes, Endonezya dilinde SULAWESI TENGAH, Endonezya'da, Selebes Adasında il (*propinsi*). Adanın kuzeydoğusundaki yarım adadan, ortakuzey kesiminden ve kuzeydeki yarım adanın bir bölümünden oluşur. Yüzölçümü 69.726 km²'dir. Tomini Körfezindeki (*teluk*) Togian Adalarıyla Tolo Körfezindeki Banggai ve Bowokan ada gruplarını kapsar.

2. yüzyılda Hintli yerleşmelerinin kurulmaya başladığı il, 16. yüzyılda İslamın girişine değin, adada egemenlik kuran Budacı ve Hindu imparatorlukların yönetimine girdi. 17. yüzyılın başlarında, aralarında Makasar (bugün Ujung Pandang) ve Bone (bugün Watampone) de olmak üzere adanın birçok yerinde bir dizi Müslüman devleti kuruldu. Makasar'daki Gova Devleti zamanla hemen bütün Selebes'i denetimi altına almayı başardı. Ama Bone'de yaşayan Bugiler Arung Palakka'nın önderliğinde, 1609'da bölgeye girmiş olan Hollandalıların desteğini sağlayarak Gova Devleti'ni yıktı. Palakka 1668-69 yıllarında adanın güçlü yöneticisi durumuna geldi. Ama yürütülen zorlu mücadeleler sonucunda Hollandalılar bölgedeki nüfus alanlarını gittikçe genişletti. 1810-16 arasındaki İngiliz işgalin-

den sonra ada 1817'de yeniden Hollandalıların denetimine geçti. Hollandalılara karşı girişilen ayaklanmaların hepsi bastırıldı ve Hollandalılar 1844'ta kesin egemenliklerini kurdular. II. Dünya Savaşı sırasında Japonya işgalinin ardından Hollanda'nın denetimindeki Doğu Endonezya Devleti'ne bağlanan Orta Selebes, 1950'de Endonezya Cumhuriyeti'ne katıldı.

Genelde dağlık olan ilde, aralarında Malino (2.443 m), Ogoamas (2.867 m) ve Nokilalaki (3.259 m) dağlarının da bulunduğu birçok yanardağ konisine rastlanır. Yoğun yer kabuğu hareketleri özellikle ortakuzey kesiminde derin vadilerin ve boğazların oluşmasına yol açmıştır. Bu kesimde başta Poso Gölü olmak üzere çok sayıda göl vardır. Kıyı düzlükleri kesintili ve görece dardır. Tomini ve Tolo körfezlerinde büyük mercan resiflerine rastlanır. Sürekli ve hızlı akan ırmaklar arasında Palu, Poso, Lanang ve Bongka sayılabilir. Yüksekliği 300 m'yi geçmeyen kesimler çoğunlukla tropik yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Daha yüksek kesimlerde tikağacı, salagacı ve demir ağacından oluşan sık ormanlar vardır. Ekonomisi tarıma dayalı olan ilde başlıca ürünler reçine, şeker kamışı, kopra ve pirinçtir. Demir ağacı ve abanoz da ekonomik bakımdan önemlidir. Başlıca sanayi ürünleri ahşap eşya, pirinç unu, ilaç, battaniye, sepet ve palmye yağıdır. Önemli kentler il merkezi Palu, Poso, Luwuk, Donggala, Kolonodale ve Tolitoli'dir. Nüfus (1990 geç.) 1.711.000.

orta sınıf trajedisi, kralları ya da soyluları konu olarak onların trajik yazgıları aracılığıyla aynı zamanda devletin durumunu da yansıtan klasik ve yeni-klasik trajedinin tersine, kahramanları orta ya da aşağı sınıftan, sıradan kişiler olan trajedi türü. Bilinen ilk örnekleri, Elizabeth döneminde ait üç oyundur. Yazarı bilinmeyen bu oyunlardan *Arden of Feversham* (y. 1591; Feversham'lı Arden), Mr. Arden'in karısı ve karısının sevgilisi tarafından öldürülmesini, ardından katillerin cezalandırılmasını; *A Warning for Faire Women* (1599; Güzel Hanımlara Uyarı) bir tüccarın karısı tarafından öldürülmesini; *A Yorkshire Tragedy* ise (y. 1606; Bir Yorkshire Trajedisi) bir babanın ailesini yıkıma sürükleyişini konu alır. Bunlara, Thomas Heywood'un gene trajik ama daha az dokunaklı oyunu *A Woman kille with Kindnesse*'i da (1607; İyilikle Öldürülen Kadın) eklenebilir. Ama orta sınıf trajedisinin yerleşik bir tür haline gelmesi 18. yüzyılda George Lillo'nun *The London Merchant: or, the History of George Barnwell* (1731; Londralı Tüccar ya da George Barnwell'in Öyküsü) adlı oyunuyla oldu. Bir çırağın, yanında çalıştığı amcasını öldürmesini konu alan bu oyun, türün Fransa ve Almanya'da gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Almanya'da da oyun yazar ve eleştirmen Gotthold Ephraim Lessing *Hamburgische Dramaturgie* (1767-69; Hamburg Dramaturjisi) adlı yapıtıyla eleştirmenlerin orta sınıf trajedisini ayrı bir tür olarak kabul etmelerinin yolunu açtı.

Orta sınıf trajedisinin yetkinliğe ulaşması 19. yüzyılın sonlarına doğru Henrik Ibsen'in oyunlarıyla gerçekleşti. Türün önceki örneklerinde kahramanlar ya kötü ya da aşırı duygusal kişilerdi. Ibsen'in *Brand* (1866), *Rosmersholm* (1886), *Bygmester Solness* (1892; Yapı Ustası Solness, 1946) ve *Naur vi døde vaagner* (1899; Biz Ölümler Uyanınca) adlı oyunlarının burjuva kahramanları ise yer yer klasik trajedi kahramanlarını andıran bir yüceliğe sahipti.

Orta sınıf yerine aşağı sınıftan kahramanları konu alan trajedi türünün ilk örneğini ise 1836'da Woyzeck (Woyzeck, 1961) adlı yapıtıyla Alman oyun yazarı Georg Büchner verdi. Yapıtı, hiçbir iş bulamadığı için bir doktora kobaylık yapmak zorunda kalan yoksul bir askerin öyküsünü anlatıyordu. Woyzeck aslında türünün oldukça erken bir örneği, çünkü aşağı sınıf trajedisi ancak 20. yüzyıla doğru Gerhart Hauptmann'ın *Die Weber* (1892; *Dokumacıların İsyanı*, 1976) ve *Rose Bernd* (1903; *Rose Bernd*, 1949) gibi oyunları ile ortaya çıktı. Türün sonraki örnekleri arasında Eugene O'Neill'ın *Long Day's Journey into Night* (1956; *Günden Geceye*) ve Arthur Miller'in *Death of a Salesman* (1949; *Satıcının Ölümü*, 1952) sayılabilir.

Orta Sibirya Platosu, Rusça SREDNE-SIBIRSKOYE PLOSKOGOR'YE. Rusya Federasyonu'nda, Sibirya'nın ortakuzey kesiminde geniş plato bölgesi. Yüzölçümü 1.500.000 km²'dir. Yakut Özerk Cumhuriyeti'nde, Krasnoyarsk bölgesi (*kray*) ve Irkutsk yönetim biriminin (*oblast*) topraklarında uzanır. Batıda Yenisey Irmağı, kuzeyde Kuzey Sibirya Ovası, doğuda Lena Irmağı (bazı uzmanlara göre Verhoyansk Dağları), güneyde ise Doğu (Vostočni) Sayan Dağları ve Baykal bölgesiyle çevrilidir. Tabanı, Sibirya Platformunun kristalin kayalarla kaplıdır; onların üstünde daha yeni oluşumlu kayalar dizileriyle deniz çökeltileri yer alır. Platonun deniz düzeyinden ortalama yüksekliği 500-700 m'dir, ama Putoran ve Yenisey dağları gibi bazı alanlarda yükseklik artar. Orta Sibirya Platosunun bitki örtüsü, kuzeyde tundralardan güneyde steplere kadar çeşitlilik gösterir.

Orta Slovakya, Çekçe STREDOSLOVENSKÝ KRAJ, STREDNÍ SLOVENSKO olarak da bilinir, Slovakya'nın orta kesiminde il (*kraj*). Yüzölçümü 17.986 km²'dir. Büyük bölümü, güneyde Slovakya Cevher Dağlarından (Slovenské Rudohorie) başlayarak kuzeydoğuda Çekoslovakya'nın en yüksek sıradağları olan Yüksek Tatralar'a kadar uzanan dağlarla kaplıdır. Yalnızca güneydeki Ipel ve Rimava ırmaklarının vadilerinde düzlükler görülür. Bu vadilerin başlıcaları, doğu-batu doğrultusunda akarak Yüksek ve Alçak Tatralar arasından geçen Váh ve Hron ırmaklarının vadileridir. Orta Slovakya'nın yaklaşık yarısı ormanlarla kaplıdır; daha yüksek olan kuzey kesimlerinde ladin, güneydeki dağlarda ise kayın, meşe ve göknar ormanlarına rastlanır. İl merkezi Banská Bystrica ile Zvolen, Lučenec, Fil'akovo, Pravenec, Turany, Martin, Liptovský Mikuláš, Turzovka, Krásno nad Kysucou ve Oščadnica önemli kerestecilik merkezleridir. Ružomberok, Harmanec, Žilina ve Martin'de kâğıt fabrikaları vardır.

Bölgenin ikinci önemli geçim kaynağı madenciliktir. Rimavská Sobota ilçesiyle (*okres*) Lučenec'de magnezit, Banská Štiavnica'da bakır, kurşun, çinko ve gümüş, Dúbrava'da antimon, Malachov'da cıva, Kremnica'da perlit ve altın, Nováký-Handlová'da ve Pótor-Modrý Kameň'de de linyit kömürü çıkarılır. Váh ve Orava ırmakları üzerindeki dokuz barajdan sağlanan hidroelektrik enerjisi Orta Slovakya ilinin başlıca enerji kaynağıdır. İlin sanayi tesisleri Váh-Orava vadilerinde yoğunlaşmıştır. En önemli sanayi merkezleri olan Dubnica nad Váhom, Púchov, Povázka Bystrica, Žilina, Martin, Istebné, Ružomberok, Liptovský Mikuláš ve Liptovský Hrádok'ta makine, kimyasal madde, çelik, elektronik alet, sentetik kau-

çuk üretim tesisleri ile gıda işleme ve dokuma fabrikaları vardır. Hron Vadisindeki Žiar nad Hronem'de alüminyum tesisleri, Zvolen'de petrol arıtma tesisi ile ulaşım araçları ve yapı malzemeleri üretilen fabrikalar, gıda işleme tesisleri, Banská Bystrica'da gıda işleme, elektronik alet, çimento ve dokuma fabrikaları, Slovenská L'upča'da kimyasal madde üreten fabrikalar bulunur. Brezno köprü yapımında uzmanlaşmıştır. Rimava Irmağı kıyısında Hnúšťa ve Tisovec'de kimyasal madde, Kokava nad Rimavicou'da da cam eşya üretilir.

Tarım alanları il topraklarının yalnızca altıda birini oluşturur ve güneydeki vadilerde yoğunlaşmıştır. Başlıca ürünler buğday, arpa, çavdar, mısır, üzüm, tütün ve sebzelerdir.

Kaplıcalar ile kış sporları tesislerinin ve yürüyüş alanlarının bulunduğu kuzeydeki dağlarda turizm gelişmiştir. Demánová Vadisiyle Sulovské Škály'deki doğal parklarda mağaralar ve değişik kaya oluşumları vardır. İlin yönetim ve kültür merkezi Banská Bystrica'da bir yaz ve kış sporları stadyumu ile Slovak Ulusal Ayaklanma Müzesi yer alır. 1944'te ayaklanmanın başladığı Martin, Slovakya'nın geleneksel kültür merkezlerinden biridir. Slovak Ulusal Müze ve Kütüphanesi de bu kenttedir. Vel'ký Krtíš ve Rimavská Sobota ilçelerinin nüfusunun yarısına yakın bölümünü Macarlar oluşturur. Nüfus (1988 tah.) 1.599.722.

Orta Sudan dilleri, Sudan'ın güneyi, Zaire'nin kuzeydoğusu ve Uganda'nın kuzeybatısıyla Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yaygın dil öbeği. Nil-Sahra dil ailesinin Çari-Nil kolunun alt kollarından biridir. Başlıca iki alt öbeği vardır: Bongo, Bel, Baka, Morokodo, Bagirmi ve Sara dillerini içeren Bongo-Bagirmi ile Moru; Avukaya, Logo, Lendu, Monbutu, Lugbara ve Meadi dillerini içeren Moru-Meadi ya da Moru-Monbutu. Bazı dilbilimciler bu dilleri Doğu Sudan dilleri olarak adlandırırlarsa da, dilbilimcilerin çoğu artık Doğu Sudan adını Çari-Nil dillerinin daha doğuda konuşulan bir öbeği için kullanmaktadır. Ayrıca bak. Çari-Nil dilleri.

Orta Şebeli, Doğu Afrika'da, Somali'nin güneyinde yönetim bölgesi (*gobolka*). 1960'a değin İtalya'ya bağlı BM Somali Vesayet Bölgesi'nin parçasıydı. 1973'te, eski Benadir bölgesinin kuzey kesiminin bölünmesiyle oluşturuldu. Kuzeyde Galduduud ve Hiiraan, batıda Aşağı Şebeli, güneyde Banaadir yönetim bölgeleri ve güneydoğuda Hint Okyanusu ile çevrilidir. Yüzölçümü 22.000 km²'dir. Bölgenin batı kesiminde güneye doğru akan Şebeli Irmağı, Somali'nin en verimli tarım alanlarından birinin ortasında yer alır. Sulanan alanlarda pamuk ve şeker kamışı üretilir. Şebeli Irmağı boyunca uzanan plantasyonlarda muz yetiştirilir. Yöredeki dokumacılık tesislerinde işlenen pamuğun üretimi amacıyla Balcad Sulama Projesi gerçekleştirilmiştir. 1980'lerin başlarında kıyı kumlarının iç kesimlere yayılmasını önlemek amacıyla çeşitli projeler uygulanmış, bu arada ağaçlandırma çalışmaları yapılmıştır. Yönetim bölgesinin merkezi Jowhar kenti, Şebeli Irmağı kıyısındadır. Kentte büyük bir şeker kamışı, muz ve pamuk plantasyonu, bir şeker fabrikası ve gıda sanayisi dalında çeşitli tesisler vardır. Nüfus (1980 tah.) 352.000.

Orta Yunanistan ve Évvoia, Yunanca STEREA ELLAS KAI ÉVVOIA, Yunanistan anakarasında, Aitolia-Akarnania, Phokis, Boiotia, Evritania (Eurytania), Fthiótis (Phthiotis) ve Évvoia (Egriboz) illerini (*nomos*)

içine alan yönetim bölgesi (*dhiamertsma*). Attik ilinin bir bölümü de bu bölgenin sınırları içinde yer alır. Yüzölçümü 24.642 km²'dir. Yunanistan Yarımadasının belli başlı dağ sıralarının ana eksenini kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda olduğundan, Orta Yunanistan'daki vadi, havza ve dağlar temelde Epir ve Tesalya'dakilerin uzantısıdır. Orta Yunanistan kuzeyden Pindos Dağlarının batı kesimi, doğudan da bu dağların uzantılarıyla çevrilidir. Eğriboz Adasının kuzeyindeki dağlar da bu uzantıların devamıdır. Bölgenin daha güneyinde ve iç kesimlerinde Pindos Dağlarının doğu doğrultusundaki üç uzantısı olan Oiti (2.152 m), Gióna (2.560 m) ve Parnassós (2.457 m) dağları yer alır. Helikon, Kithairón, Párnis ve Ímittos, Parnassós Dağlarının devamıdır.

Boiotia ilinin merkezi Leivadhia'nın doğusundaki birkaç tepenin yüksekliği 1.525 m'yi aşar. Bu bölgede, Kopais Gölünün sularının kurutulmasından sonra pamuk ekimine açılan Kifissos Irmağının (*potamós*) vadisiyle Thebai'nin doğusundaki daha küçük Asopós Irmağı vadisi dışında geniş ve verimli tarım alanları yoktur. Öbür önemli tarım alanları, Aitolia ve Akarnania'daki Akhelóos ve Évinos ırmak havzalarıyla Fthiótis'teki Sperkhiós Irmağı vadisi, Delphoi'un güneybatısında yer alan Amfissia Ovası da küçük ama verimli bir bölgedir. Atina'nın çevresi kereste, zeytin, şarap ve kaliteli mermer kaynakları açısından zengindir. Atina'nın su gereksinimini karşılayan başlıca kaynak olan Marathon Gölünü beslemek amacıyla, 1970'te yapılan bir su kemeriyle Aitolia ve Akarnania illeriyle Phokis bölgesinin sınırını oluşturan Mornos Irmağı göle bağlanmıştır. Nüfus (1981) yedi il, 1.099.841.

Ortaca, Akdeniz Bölgesi'nin batı kesiminde, Muğla iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Eskiden Köyceğiz'e bağlı bir bucak olan Ortaca, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Ortaca Belediyesi 1960'ta kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 29.287; kent, 12.109.

Ortaç, Yusuf Ziya (d. 1895, İstanbul - ö. 11 Mart 1967, İstanbul), şair ve yazar. Hecenin Beş Şairi olarak bilinen grubun öncülerindendir.

İstanbul'da Vefa İdadisi'ni bitirdikten sonra Darülfünun-ı Osmani'nin açtığı yeterlik sınavını kazanarak edebiyat öğretmeni oldu

Ortaç
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

(1915). Çeşitli okullarda edebiyat dersleri verdi. Orhan Seyfi'yle (Orhon) birlikte çıkardığı *Akaba*(*) dergisini ölümüne değin yayımlamayı sürdürdü. 1946-54 arasında Ordu milletvekili olarak TBMM'de bulundu.

Önceleri aruzla şiirler yazan, ama Ziya Gökalp ile tanıştıktan sonra onun etkisiyle hece ölçüsünü benimseyen ve bu türün başlıca örneklerini veren Ortaç, Hecenin Beş Şairinden biri olarak ünlendi. Şiirlerini *Türk Yurdu*, *Ser-*

vet-i Fünun ve Büyük Mecmua'da yayımlandı. Ayrıca Türkçeyi çok iyi kullanan bir "üslup ustası" olarak tanındı. *Akbaba* gerisinde akıcı bir dille, rahat okunur biçimde yazdığı fıkralarında siyasal mizahın özgün örneklerini ortaya koydu. Ortaç şiir ve mizah yazılarının yanı sıra roman; öykü ve oyun türünde ürünler de verdi. Türk tiyatrosunun başarılı manzum oyunlarından sayılan *Binnaz* (1918, yb 1941-1962) adlı yapıtı Darülbedayi'de (sonradan Şehir Tiyatrosu) sahnelendi. İlk romanlarından *Göç'te* (1943, 1961) işgal öncesinde İstanbul'u; *Üç Katlı Ev'de* ise (1953) II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş dönemindeki kuşaklar arası çelişkileri betimledi.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şiir. *Akından Akına* (1916), *Cenk Ufukları* (1920), *Aşıklar Yolu* (1919), *Yanardağ* (1928), *Bir Selvi Gölgesi* (1938), *Kuş Cıvılları* (1938; çocuk şiirleri), *Bir Rüzgâr Esti* (1952, 1962). Oyun. *Kördüğüm* (1920), *Latife* (1919), *Nikâhta Keramet* (1923; 19 kısa oyun). Roman. *Kürkçü Dükkânı* (1931), *Şeker Osman* (1932). Mizah. *Şen Küp* (1919), *Beşik* (1943, 1948), *Ocak* (1943), *Sarı Çizmeli Mehmed Ağa* (1956), *Gün Doğmadan* (1960). Gezi-anı-yaşamöyküsü. *İsmet İnönü* (1946, 1962), *Göz Ucuyla Avrupa* (1958), *Portreler* (1960), *Bizim Yokuş* (1966).

ortaçağ, Avrupa tarihinde kabaca İS 5-15. yüzyıllar arasını kapsayan dilimin, gene Avrupa merkezli kronolojilerde 17. yüzyıldan beri kullanılan adı. Nesnel bir temelden yoksun olmamakla birlikte, son çözümlemelerde insanların özel bilincinde biçimlenen bir kavramdır. Gerek bu nedenle, gerekse tarih metodolojisinin 20. yüzyılın ortalarına değin daha çok önemsemediği siyasal gelişmeler ve kilise tarihinin olgularıyla 1950'lerden bu yana öne çıkardığı uzun erimli sosyoekonomik süreçlerin dönemeçlerinin tam çıkışmaması yüzünden kesin başlangıç ve bitiş noktalarından söz edilemez.

Ortaçağın nereden başlatılacağına ilişkin tartışmalar, ilköğretim çağının özü ve bu uygarlığın sonuşunun saptanması üzerinde yoğunlaşır. Her ne kadar ekonomiye ağırlık veren en son araştırmalar (hukuki bir durum anlamında kölelikten farklı olarak) köleci üretim tarzının daha 2-3. yüzyıllarda silindiğine işaret ediyorsa da, Roma İmparatorluğu'nun bölünerek (İS 395) batı kesiminin German kabilelerinin yoğun akınına açılması ya da son Batı Roma imparatorunun düşüşü (476) gibi simgesel tarihler zihinlerdeki yerini korumaktadır. Ortaçağın nerede bitirileceğine ilişkin olarak da çeşitli tarihler üzerinde durulur: Bir zamanlar Hristiyan âleminde büyük şok yarattığına inanılan İstanbul'un fethi (1453); büyük coğrafi keşiflerle Atlas Okyanusu odaklı yeni dünya ekonomisinin oluşumunu etkileyen Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfi (1492); kâr dürtüsü çevresinde örülmüş bir *homo oeconomicus*'un (iktisadi insan) biçimlenmesinde ve papalıkla olan otorite ilişkilerini kopararak merkezi monarşiler altında ulus-devletlerin yükselmesinde rol oynayan Protestanlık, Reform hareketi ve Din Savaşları (16. yy). Bu olayların hepsinin kapitalizmin şafağı kavramıyla iç içe olması tek tek etki ve yankılardan daha önemlidir. Böyle bakıldığında, Tanrı yerine bireyselleşen insanı temel alan bir düşünce tarzının gelişmesi ve aklın dinsel dogmaların zincirlerinden kurtulmasının başlangıcını temsil eden 15. yüzyıl Rönesansı da aynı ölçüde önemli sayılmalıdır.

Kavramın kökeni. Ortaçağ (ve klasik) kavramını ilk geliştirenler Antik dünyanın çöküşünü izleyen yüzyıllar ile kendi ortamları arasında duyumsadıkları karşıtlığı dile getirmeyi amaçlayan Rönesans düşünürleri oldu. Kuşkusuz Protestan Reformu'ndan önceki bin yılın insanlarında bir ortaçağlılık bilinci yoktu 12-13 yüzyıllar gibi geç bir

tarihte bile yalnızca birkaç kişi (örn. Petrarca) kötü bir zamanda yaşadıklarını düşünmüş, Roma İmparatorluğu'nun gerilemesiyle üzerlerine çöken karanlığın Roma'nın "kendini bilmesi, kendine dönmeye başlaması" ile kalkabileceği kanısını yaymaya başlamıştı. Petrarca'yı izleyen İtalyan hümanistleri de, insanlık tarihinin doruğunu ifade ettiğine inandıkları kendi uygarlıklarının ilk örneği olarak Eski Yunan ve Roma'yı gördüklerinden, o emsalsiz parlaklık ile kendi "yeniden doğuş"ları arasındaki dönemi "ortadaki çağ" diye horladılar.

Uygarlığın Eski Yunan ve Roma'daki içeriğinin Rönesans'ta yeniden canlandığı anlayışı bir gerçek payı içeriyordu. İlkçağda meta üretimi ve dolaşımı en ileri noktasına, Akdeniz havzasının köleci-ticarî toplumlarında ulaşmıştı. Bu meta ekonomisi 4-9. yüzyıllar arasında belli bir gerilemeye uğradıktan (Batı Avrupa feodalizminin biçimlendiği sarsıntı ortamı yaşandıktan) sonra yeniden gelişti ve 14-15. yüzyıllardan başlayarak önce İtalyan kentlerinde, sonra bütün Batı Avrupa'da Eski Yunan ve Roma'yı da aşan bir özel mülkiyet düzeyini, daha çok bireyselleşmiş bir insan tipini ve bu yeni insana özgü düşünüş ve davranış tarzını yarattı.

Hümanistler, kendilerinin hangi süreçlerin ürünü olduğunu da açıklayan böyle kapsamlı bir çözümlemeye yola çıkmıyor, soruna daha yalın, daha ak ve kara terimlerle bakıyorlardı. Onlar için Eski Yunan ve Roma dünyası, ortak bir dinsel sistemin zorlukla bir arada tuttuğu bir Avrupa'dan daha güvenli, rasyonel ve anlaşılırdı. Klasik kültür ve öğrenimin canlanması içinde yer aldıklarından, bin yıllık karanlık dönem düşüncesi kendi çalışmalarını yüceltmeye yarıyor, böylece kendilerini ortaçağdan ayırtıyorlardı. Buradaki kesin kopuş ve topyekün süreksizlik anlayışı son derece aşırı boyutlara vardı. Örneğin skolastik filozofların Aristotelesçi mantığına katarken ihtiyatlı bir sınırlılık içinde kalan Petrus Ramus'tan önce büyüclüğün ve astrolojinin bir ara yeniden ilgi görmesi bile ortaçağın süregelen etkisine değil, o "karanlık, barbarlık ve sefalet" yüzyıllarından sonra Antik Çağın yeniden keşfine bağlandı. Giorgio Vasari *Vite d' più eccellenti architetti, pittori, et scultori italiani...* (1550; Ünlü İtalyan Mimmar, Ressam ve Heykelticilerin Yaşamları...) adlı ilk modern sanat tarihinde Giotto'yu, insanları cansız kuklalar olmaktan kurtardığı ve onlara bireysel tutkular yüklediği için, klasik ideallere dönüp karanlık çağlardan sıyrılışı gerçekleştiren ressam olarak övdü. Sonunda Keller adlı bir 17. yüzyıl Alman bilgini, Rönesans öncesine Latince *medium aevum* diyerek, yaklaşık 1500'den beri çoğu okumuş kişinin paylaştığı özlü bir formüle döktü.

Ortaçağa olumsuz yaklaşım bununla bitmedi; Fransız "filozoflar"ın ve Aydınlanma'nın yargılarında, ünlü İngiliz tarihçi Edward Gibbon'ın ve liberal iktisatçı Adam Smith'in değerlendirmelerinde de sürdü. Temsil ettikleri burjuva sınıfının da adım adım ortaçağın bağında oluştuktan sonra ortaçağı yıkmaya giriştiğinin farkında olmayan bütün bu düşünürler, devrimci bir dönemde yaşadıkları için hep ortaçağın yadsınmasını temel alıyor, feodalizmi insanlık tarihinde kendine özgü bir yeri, belirli bir maddi temeli ve gelişme yolu olan bir aşama olarak değil, her nasılsa ortaya çıkmış bir hilkat garibesi ve mutlak duraganlık dönemi gibi görüyorlardı.

İlkçağdan feodalizme geçiş ve erken ortaçağ. Bütün bu olumsuz değerlendirmelere karşın, ortaçağ çok büyük toplumsal, siyasal, kültürel ve sanatsal değişimlerin ağır ağır biriktiği, hümanistlerin Rönesans'ını

da ortaya çıkaran büyük dönüşümün tohumlarının atıldığı bir binyıldı. "Erken ortaçağ", "yüksek ortaçağ" ve "geç ortaçağ" başlıkları altında incelenebilecek olan bu gelişmeler 1) Antik dünyadan ortaçağa geçiş; 2) feodal üretim tarzıyla ilgili iç ve dış dinamikler sonucu Avrupa'da uygarlık alanının genişlemesi ve yaşama gücüne sahip, uzun ömürlü ulusların yeni ana oluşması; 3) üretici güçlerin süregelen ilerlemesiyle kapitalizme geçişin maddi koşullarının hazırlanmasını kapsayan, kabaca üç aşamada gerçekleşti.

Bugün aynı üretim tarzına dayalı, ama somut üstyapı özellikleriyle farklı çeşitleri olabileceği bilinen feodalizmin Batı Avrupa'daki karakteristik çehresi, kendinden önceki büyük ve örgütlü devlet yapısının genel krizi ortamında oluştu. Roma'nın zamanı için çok ileri merkezi yapısının birbirleriyle bağlantılı dayanakları vardı. Çevresi uzun süre görece boş, yani önemli nüfus yoğunlukları ile tehlikeli rakip güçlerden uzaktı. Akdeniz ticareti için gerekli güvenliği ve *latifundium*'larda gerçekleştiren, köle emeğine dayalı, geniş çaplı meta üretiminin gereksindiği pazarları sağlayabilmişti. Bu sayede kendi vergi mekanizması, bürokrasisi ve lejyonlarının parasal önköşullarını da yaratmıştı. İS. 3. yüzyıldan sonra bu dayanakların hepsi sarsıntıya uğradı. Coğrafi bakımdan kontrol edilebilir sınırlarına dayanan ve Ren-Tuna çizgisinin ötesinde ciddi German tehlikesiyle karşılaşan imparatorluğun önce yayılması durdu; ardından fetihler tersine döndü ve Kavimler Göçü (*Völkerwanderung*) denen büyük yer değiştirme karşısında sınırlar savunulmaz hale geldi. Askeri zaferlerin getirdiği bol ve ucuz köle kaynakları kurudu; sürekli barbar akınları yüzünden ticaret yollarının güvenliği kalmayınca para kıtlığı, kent yaşamı geriledi, köle vardiyanı aracılığıyla işlenen *latifundium*'ların pazarları da ortadan kalktı. Alışverişin büyük ölçüde sönmesi sonucu tüccar ve zanaatçıların bile kırsal kesime göç etmeleri ve Roma yüksek aristokrasisinin *villa*'larına (malikâne) sığınmaları, bundan böyle yalnızca yönetim ve din işlerinin yürütüleceği kent merkezlerine, bütün erken ortaçağ boyunca kurtulamayacakları birer ıssız müstahkem mevki görünümünü kazandırdı. Gene bu yüzden Roma toprak vergisi, bazen savunulduğu gibi Merovenj hanedanının sona ermesiyle değil, daha imparatorluk zamanında her yerde nakit olarak toplanamaya başladı. Bu durum imparatorları belirli yörelerde vergi toplama hakkını asker besleme yükümlülüğü karşılığında büyük toprak sahiplerine devretmeye zorladı. Böylece merkezi kamu yetkileri paylaşılma-ya, *fief*(*) dağıtım sistemlerinin evrensel dinamikleri Roma'nın son yüzyıllarında belirlemeye başladı. Buna koşut olarak toprak üzerindeki dolaysız üreticilerin konumu da değişti. Bir yandan imparatorlar devletin gitgide daha pahalı hale gelmesi, nüfusun ise seyrelemesi ve tarım arazisinin boş kalması eğilimi karşısında vergi kaçaklarını önlemek için kamu hukuku aracılığıyla özgür köylüleri toprağa bağladılar. Bu kolonlar(*) da kısa zamanda kendilerinden aynı vergi toplamaya ve küçük silahlı maiyetler besleyerek yerel güvenliği sağlamaya yetkili büyük toprak sahiplerine kişisel bağımlılık içine düştüler. Öte yandan, yüksek aristokratlar artık ekonomik rantabilitesini yitiren vardiya tipi köleci üretimden vazgeçip eski kölelerini bir ev ve bir tarla parçası vererek toprağa yerleştirmeye koyuldular. Toprağa bağlı ve efendilerine

bağımlı, yarı-özgür bir köylülük genel kategorisi de, henüz Frank-Germen özgür köylülerinin serleşmesi sürecinin dışında, bu iki kanaldan uç verdi. Roma'nın egemenliği altındaki bütün Batılı kavimlerde kendilerini hükümdarın otoritesinden daha iyi koruyabilecek yerel güç odaklarına bağlanma eğilimi yaygınlaştı ve yalnızca köylüleri aristokrasiye değil, küçük toprak sahiplerini de büyüklere bağlayan, kademeli bir bağımlılık ilişkileri hiyerarşisi doğdu. Buna koşut olarak imparatorluğun parlak dönemindeki bütün yönetsel altyapı, karayolları ağı, posta sistemi, denizyolları ve limanlarla birlikte sanat ve bilim de çürümeye yüz tuttu. İç doku giderek gevşekleşirken, devletin basit varlığı bir dış kabuk olarak kaldı.

Önce Vizigot şefi Alaric'in 410'da Roma'yı yağmalaması, yüzyılın ikinci yarısında ise Ostrogotların indirdiği son darbelerle bu kabuğun da yırtılması, imparatorluğun ve Akdeniz'in doğusu ile batısı arasında anlamı ve sonuçları sürekli tartışılan büyük yol ayrımını doğurdu. Doğu'da Bizans İmparatorluğu birkaç yüzyıl süren bir başkalaşım ve devamlılık gösteren devlet yapısı içinde Antik bir sosyoekonomik formasyondan feodal üretim ilişkilerinin netleştiği bir formasyona, çoktandır eski Roma dininden Hristiyanlığa, ilköğretim bürokrasisi ve ordusundan ortaçağ teokrasisi ve ordusuna geçiş gerçekleştirdi. Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin içinde yükseleceği tarihsel mekânı biçimlendiren bu köprü yeniçağa değin uzandı.

Buna karşılık Batı Roma İmparatorluğu'nun erken ve kesin sonu, Roma ve Germen kurumları arasında belki daha özgür bir sentezi olanaklı kaldı. İmparatorluğun bıraktığı görelî boşluğa merkezi bir plan ve yönetimle değil, her biri kendi irsi şeflerinin önderliğinde dağınık kavimler halinde giren Germenler ayrı barbar krallıkları kurdular. Germen askeri aristokrasisi ile kabilelerin tabanındaki köylülerin farklılaşmasının yarattığı özgün proto-feodal kurumlar (serflik ve vasallık başlangıçları), istilaya uğrayan Roma arazisinde zaten başlamış olan feodalleşmeye denk düştü. Üretim tarzındaki bu soyut örtüşme ve devamlılığa karşılık, somut tarihsel sınıflar Roma'nın enkazından çok, Germen kabile toplumundan taze kan alarak oluştu. Frank köylüleri Karanlık Çağlar denen özel geçiş döneminin (5-8. yy) başında henüz silahlı ve özgürdü, ama gelişen teknolojinin savaş ve donanım giderlerini küçük çiftçiler için dayanılmaz kılmasının da hızlandırıcı etkisiyle bu dönemin sonlarında silah taşıma ve kullanmaları yasaklanmış, toprağa bağlı kılınmışlardı. Üzerlerinde yükselen topraklı aristokrasi ise, eski kabile şeflerine kandaşlık ilişkisiyle değil kişisel sadakatle bağlı maiyetlerin silah tekeliyle kendilerinde toplaması, yararlıkları karşılığında kral tarafından arazi dağıtımıyla ödüllendirilmesi ve belirli hiyerarşiler içinde örgütlenmesiyle biçimlendi. Böylece dolaysız üretici sınıfa, köle ve özgür köylü kökenli Roma kolonlarının yanı sıra Germen özgür köylülerinin toprağa bağlı ve beylere bağımlı kılınmışlığı damgasını vurdu. Öbür uçta yer alan egemen lordlar, senyörler, şövalyeler sınıfı ise köle ve *latifundium* sahibi Roma senatörler zümresinin kalıntıları da içinde eriten *comitatus* ya da *Gefolgschaft* adlı silahlı maiyetler ile onların biraz daha yerleşik biçimi olan *antrustion* adlı saray muhafızı örgütlerinden beslendi. İstila eyleminin dağınık karakteri nedeniyle bu sınıflaşma tek ve büyük bir siyasal organizmada değil,

birbirinden bağımsız küçük krallıklarda gelişti. Eski Yunan ve Roma'nın soyut kamu kavramına dayalı kurumsallaşmış iktidar anlayışından yoksun Germen önderlerinin, bir savaşçı grubunun başında ele geçirdikleri toprakları yalnızca çıkar sağlayacak bir yurtluk, devleti de gereğinde paylaşılacak bir aile mülkü gibi görme geleneği de yeni vasallık hiyerarşilerinin ademi merkezîyetçi niteliğine katkıda bulundu.

Bu kralların hepsi merkezi yönetimden habersiz değildi. Yüzyıllar boyu bitişğinde yaşadıkları, savaşta, ticaret yaptıkları, hizmetine girdikleri, hayran kaldıkları imparatorluk düşüncelerini hâlâ etkiliyordu. Charlemagne'in inşasına giriştiği yeni devlet Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu(*) adını alıyor, Latince öğrenimini canlandırıyor, para basıyor, yerel soyluları çeşitli adlar taşıyan merkezi görevliler (örn. *missi dominici*) aracılığıyla denetlemeye çalışıyordu. Ama barbar hükümdarlar, son çözümlemeye parasızlık yüzünden, Roma imparatorlarının karmaşık kamu yönetimi mekanizmasını yeniden işletemediler. Belirli yörelerin serflerinden vergi-rant yükümlülüklerini yerinde toplama hakkını bağışladıkları *fief* sahiplerinin bu toprakları mevris mülke dönüştürme, üzerlerinde şatolar yapma, özel ordular kurma, yargı hakkını ele geçirme ve bağımsız iktidar odaklarına dönüşmelerini frenleyemediler. Sonuçta tek gerçek zenginlik kaynağı olan toprağı irsi *fief*'ler halinde ellerinde tutan asker soylular sınıfına, o toprağı işleyen bağımlı köylülerden angarya (emek-rant), mahsulden pay (ürün-rant) ve nakdi ödemeler (para-rant) biçiminde bir artıürün aktarımı gerçekleşti. Bu sosyoekonomik yapı üzerine siyasal düzlemde, kamu otoritesinin iyice bölünmüşlüğü yerleşti. Ortaçağ uygarlığının son önemli özelliğini de ideolojik üstyapıların egemen dinsel karakteri oluşturdu.

Kilise ve devlet. Araplarda İslamın hem bir devlet dinini, hem de bir din devletini ifade etmesine karşılık, Hristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun bağrında, yani devletin zaten var olduğu bir mekânda belirmişti. İlk başta siyasete karışmamaya, kamusal otoriteye meydan okumamaya özellikle dikkat ettiği de Hz. İsa'nın "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin", ("Kayserin şeylerini Kayser'e ve Allahın şeylerini Allaha ödeyin." Matta 22:21) sözüne yansımıştı. İlkçağ sona ererken durum tersine döndü. Roma'nın çöküşü kiliseyi uzunca bir süre tek örgütlü, okuryazar toplumsal güç konumunda bıraktı. Bu yüzden Avrupa ortaçağda, siyasal yapılardan kaynaklanmayan bir birliği inanç aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmanın karşık ve çelişkili sonuçlarına sahne oldu.

Kısa ömürlü Karolenj hanedanının ardından Avrupa'nın Hristiyan âlemi denen tek bir büyük kilise-devlet olarak kavramsallaştırılması bu gereksinim ve çabadan doğdu. Kurama göre, bu âlemi yöneten iki ayrı erk sahibi kesimin (Latince *sacerdotium*: "kut-sama yetkisi"; *imperium*: "yürütme yetkisi"), insanlığın manevi ve dünyevi gereksinimlerine eğilerek birbirlerini tamamlamaları gerekiyordu. Bu alanların ilkinde en yüksek yetki papaya, ikincisinde de artık yalnızca Almanya ve İtalya'yı gevşek bir birlik içinde kapsayan Kutsal Roma-Germen imparatorlarına ait olmalıydı. Uygulamada ise bu iki kurum sürekli çatışmaktan, birbirlerini kollamaktan, bazen açıkça savaşmaktan geri durmadılar. İmparatorlar ve krallar kendi ülkelerinde piskopos ile öbür din görevlilerinin atanması üzerinde hak iddia ettiler ve doktrin tartışmalarına karıştılar. Katolik Kilisesi de yönetimindeki kentler ve ordularla başlı başına bir devlet

olduğu gibi, İtalya sınırlarının çok ötesindeki Almanya, Fransa, hatta İngiltere'nin iç politikasında varlığını duyurdu. Örneğin Papa III. Innocentius, savaşan krallar arasındaki anlaşmazlıklarda, "günah işlenmesi olasılığına dayanarak" (*pro ratione peccati*) uzlaştırma yetkisine sahip olduğunu öne sürdü. Başka papalar aforoz silahını etkili biçimde kullandılar ve imparatorları tahttan indirme hakları olduğunu bile savundular. Hristiyanlığı resmen benimseyen ilk Roma imparatoru olan I. Constantinus'un (Büyük) bütün Batı Roma'yı kiliseye bağışlamış olduğu yolundaki 6. yüzyıl söylencesi 11. yüzyılda papalık tarafından doğru kabul edildi ve 12. yüzyılda ortaya çıkarılan, ama daha sonra sahte olduğu anlaşılan bir belgeyle bu iddia desteklenmeye çalışıldı.

Din, üretim etkinliğinin yanı sıra günlük yaşantıda geleneklere ve göreneklere, tören ve ritüellere son derece bağlı olan ortaçağ düzeninin hemen her yerde temel ideolojik dayanağı oldu. Toplumun "savaşanlar" (*pugnatores*), "dua edenler" (*oratores*) ve "çalışanlar" (*laboratores*) olarak, farklı açılardan birbirine hizmet eden üç sınıfın organik birliğinden oluştuğu kuramını ortaya atan kilise, serflerin alın terinin askeri ve dinsel aristokrasiye aktarımını bu yolla kutsamanın ötesinde, toplumsal üretim ilişkilerini tanı düzeni gibi göstererek dokunulmaz kılıyordu. Ortaçağ uygarlığının ileri taşıyan gelişmelerin bir noktadan sonra örgütlü dini hedef alması da temelde bu yüzdendi.

Kentler ve meta üretimi. Uzun vadede kapitalizmin doğuşuna olanak veren koşulların neden önce Avrupa'da gerçekleştiği çok tartışılmıştır. Ortaya atılan kuramları birçoğunda, Batı Avrupa feodalizminin başlangıçta büyük bir zayıflık gibi görünen ademi merkezîyetçi yapısının zamanla üstünliğe dönüşmesi olasılığı vurgulanır.

Germen ağırlıklı özgül oluşumu yüzünden hemen tümüyle kırsal bir karaktere bürünen Avrupa feodalizminin dağınık iktidar odakları arasındaki boşluklarda fazla önemsenmeyen kentler, Asya imparatorluklarındakinden çok farklı bir hukuksal ve yönetsel özerklik kazanabildiler. Avrupa dışından kaynaklanan istilaların yol açtığı büyük karışıklıklar 10. yüzyıl sonlarına doğru durulup bireysel lordlar ile köylüler arasındaki karmaşık etkileşim 11-12. yüzyıldan sonra önemli verimlilik artışlarını beraberinde getirdiğinde kentler de bu tarımsal üretim fazlalatlarıyla beslenerek canlandı. Hem zanaat ürünlerini serflerin mahsulüyle yerel ölçekte değişen, hem de yükte hafif, pahada ağır lüks malları konu alan uzak mesafe ticaretini yürüten yeni bir tüccar sınıfı, feodal aristokrasinin olası ağır vergilendirmesinden kaçınarak boy attı ve sermaye biriktirmede görece özgür kaldı. Kentlerin özerkliği senyör baskısından kaçarak kendilerine sığınan serflerin topraklarına iadesini de zorlaştırdı ve son çözümlemeye aristokrasinin köylülere genişletilmiş yeniden-üretim olanaklarını tüketecek bir aşırı-sömürü uygulamamasına katkıda bulundu. Başka bir deyişle, her zaman feodal üretim tarzının bir parçası olan kent zanaatları ve ticaretinin tarihsel bir özgüllük olarak siyasal özerklikten yararlanabilmesi, piyasa içine üretildi (*bak. meta*) daha elverişli bir zemine hazırlandı. Aynı doku gevşekliği yüzünden bir sonraki aşamada lonca örgütlerinin direnişleriyle karşılaşan tüccarlar eve iş verme(*) sistemiyle köylü ailelerini kapitalizmin yörüngesine daha fazla çekebildiler.

Maddi temeldeki bu gelişme, önce 12. ve 13. yüzyıllarda gotik sanatta ifadesini bulan yüksek ortaçağ kültürünü yarattı. Ardından İtalyan kent devletleri ile İspanya, Fransa ve İngiltere'nin ulusal monarşilerinde hem

piyasa genişledi, hem de serpiyen burjuvazi kent ve ülke parlamentolarında temsil edilmeye başladı. Ekonomik bakımdan nakit bollaşmasına, yürütme bakımından ise sürece katılım hakkı karşılığı burjuvazinin desteğine dayanan bir vergi ve borçlanma düzeni ve gene bu sayede sağlanabilen ateşli silahlar, merkezi krallıkların yükselişinin ayaklarını oluşturdu. Büyük coğrafi keşif seferlerinin giderlerini de yüklenen merkezi krallıklar sonraki kapitalist gelişime, iç pazarların bütünleşmesi ve uluslaşma açısından önemli birikimleri miras bıraktı.

Doğu toplumlarında ortaçağ sorunsalı. Kapitalizmin gelişiminde başa geçen Avrupa uygarlığının böylece yeni dünya sisteminin odağına oturması bilinçlere de yansıdı ve 19. yüzyılda, yeryüzünün sömürgeleştirilmiş ya da sömürgeleştirilmenin eşliğindeki ülkelerini "tarihsiz halklar" olarak gören Batı merkezli bir tarih bilimi doğdu. İlkçağ, ortaçağ, yeniçağ ve yakınçağ tanımları hep bu çerçevede oluşturulduğu gibi, feodalizm de ilk ağızda, bütün özgüllükleriyle birlikte doğrudan doğruya Batı Avrupa ortaçağının somut çehresi olarak alındı. 20. yüzyılda ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan bu yana az gelişmiş ülkelerin uyanışı ve Üçüncü Dünya'nın siyasal bağımsızlığına kavuşması, Batı hegemonyasının tarihsizleştirdiği halkların kendi tarihlerini keşfinin de önünü açtı. Bu kapıdan geçen çağdaş sosyoekonomik tarihçilik, antropoloji ve sosyoloji, Akdeniz havzasından farklı olarak köleci üretim tarzının başat olduğu bir dönemin belki hiç yaşanmadığı Asya'da, ilkçağ-ortaçağ ayrımının bambaşka bir tarzda ele alınması gerektiğini ortaya koydu.

İÖ 1000-İS 1000 arasında Orta Asya'da göçebe ve kabilesel bir yaşantı ölçüleri içinde belirli bir katmanlaşma evrimi geçirdikten sonra 11-13. yüzyıllarda dalgalar halinde yerleşik bağımlı köylü tarımına ve devlete sığınan Türklerin bundan sonraki tarihi de Avrupa'ya özgü dönemlendirmenin kalıplarına sığmaz. Osmanlı Devleti'nin varlığı geç ortaçağda başlar, yeniçağı aşar, yakınçağda biter. Oysa toplumsal yapılar ve sosyoekonomik gelişme düzeyi anlamında ortaçağ koşullarının günümüzün pek çok az gelişmiş ülkesi için hâlâ sona ermediği görülebilmektedir.

Ortadoğu, Akdeniz'in güneydoğu ve doğu kıyılarında, Fas'tan Arabistan Yarımadası, İran ve bir kabule göre de onun ötesine kadar uzanan topraklar. Orta bölümü, eskiden Batılı tarih ve coğrafya bilginlerinde Yakındoğu diye adlandırılırdı. Doğu'yu üç bölgeye ayırma eğilimindeki bu anlayışa göre, Akdeniz'den Basra Körfezine kadar uzanan ve Avrupa'ya en yakın olan bölge Yakındoğu, Basra Körfezinden Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan bölge Ortadoğu, buradan Pasifik Okyanusuna kadar olan bölge de Uzakdoğu'ydu.

II. Dünya Savaşı öncesinde bu terminoloji eski kesinliğini yitirmeye başladı ve Ortadoğu terimi, Mısır'daki İngiliz komutanlığına bu adın verilmesinden sonra yerleşti. Günümüzde Ortadoğu terimi Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, İran, İsrail, Katar, Kıbrıs, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Türkiye, Umman, Ürdün ve Yemen Cumhuriyeti'ni kapsar. Ama çeşitli siyasal gelişmeler sonucu Batı ülkeleri özellikle öteki Arap ülkeleriyle yakınlaşan Tunus, Cezayir ve Fas ile Afganistan ve Pakistan'ı da zaman zaman Ortadoğu kapsamında düşünür. Hatta Yunanistan da bazen Ortadoğu'nun bir parçası olarak değerlendirilir. Eskiinden Batı'da, Türkiye, Yunanistan ve Akdeniz'in doğusundaki Arapça konuşulan topraklar top-

luca Levant(*) olarak da adlandırılırdı. Dünyadaki siyasal duruma ve özellikle de bu bölgeye nereden bakıldığına bağlı olarak Ortadoğu teriminin anlamı değişmekle birlikte, bölgenin çekirdeğini Müslüman Arap dünyasının oluşturduğu genellikle kabul edilir.

ortak antenli televizyon (CATV). uzak yerleşim bölgelerinde, dağlık kesimlerde ve yüksek binaların yoğun olduğu yerleşim merkezlerinde, televizyon yayını sinyallerinin daha iyi alınabilmesi amacıyla kurulan kablolu televizyon sistemi. Ayrıca bak. kablolu televizyon.

ortak bölenlerin en büyüğü (OBEB). EN BÜYÜK ORTAK BÖLEN (EOB) olarak da bilinir, verili iki ya da daha çok doğal sayıyı tam olarak bölen sayıların en büyüğü. Ortak bölenlerin en büyüğü, verili sayıların asal çarpanlarına ayrılmış ifadelerindeki ortak çarpanların en küçük üslüleri çarpılarak bulunur. Örneğin 105, 360 ve 2.700 sayıları verildiğinde, $105 = 3 \times 5 \times 7$; $360 = 2^3 \times 3^2 \times 5$ ve $2.700 = 2^2 \times 3^3 \times 5^2$ olduğundan, EOB $3 \times 5 = 15$ olarak bulunur. İki sayının OBEB'ini, bu sayıları asal çarpanlarına ayırmaya gerek kalmaksızın bulmak için Eukleides algoritmasından(*) yararlanılır.

ortak güvenlik bak. ortaklaşa güvenlik

ortak imza, KARŞI-İMZA olarak da bilinir, parlamenter sistemde, yönetsel ve siyasal bakımdan sorumsuz sayılan devlet başkanının hukuki işlemlerinin başbakan ve ilgili bakan ya da bakanlarca imzalanması. Kural olarak devlet başkanının bütün hukuki işlemleri bakımından zorunludur. Bununla birlikte, Fransız ve Alman anayasalarında devlet başkanının tek başına yapabileceği işlemler de açıkça belirlenmiştir. 1982 Anayasası ortak imza kuralının istisnalarından söz etmekle birlikte bunları tek tek göstermiş değildir. Cumhurbaşkanının 104. maddede gösterilmiş olan hukuki işlemlerden hangilerini tek başına yapabileceği sorununa ancak yargı içtihatları ve öğreti ışık tutabilecektir.

ortak kararname, ÜÇLÜ KARARNAME olarak da bilinir, cumhurbaşkanı, başbakan ve sorumlu bakan tarafından imzalanarak geçerlilik kazanan karname. Genellikle bazı üst düzey memurların atanmasında kullanılır. Cumhurbaşkanının sürekli hastalık, sakatlık ve kocama gibi nedenlerle belirli kişilerin cezalarını kaldırmasına ya da hafifletmesine ilişkin kararnameler, ortak karname olarak ayrıca başbakan ve adalet bakanınca imzalanır. İdari yargı denetimine bağlı olan ve idari ya da siyasal sorumluluk gerektiren cumhurbaşkanlığı işlemleri de, anayasada cumhurbaşkanının sorumsuzluğu esaslı kabul edilmiş olduğundan, ortak karname biçiminde düzenlenir.

Cumhurbaşkanının ortak karnameyi hemen ve hiçbir değişiklik önerisinde bulunmaksızın imzalamak zorunda olmadığı, anayasaya ya da yasalara aykırı bulduğu ya da uygun görmediği bir karnameyi yeniden incelenmek üzere geri çevirmeye yetkili olduğu genellikle kabul edilmektedir.

ortak katların en küçüğü (OKEK). EN KÜÇÜK ORTAK KAT (EKOK) olarak da bilinir, verili iki ya da daha çok doğal sayıya tam olarak bölünebilen doğal sayıların en küçüğü. Ortak katların en küçüğü, verili sayıların asal çarpanlarına ayrılmış ifadelerindeki en büyük üslü sayıların çarpımı oluşturularak bulunur. Örneğin 18, 56 ve 60 sayıları verildiğinde, $18 = 2 \times 3^2$; $56 = 2^3 \times 7$ ve $60 = 2^2 \times 3 \times 5$ olduğundan, EKOK $2^3 \times 3^2 \times 5 \times 7 = 2.520$ olarak bulunur.

ortak mülkiyet, İSTİRAK HALİNDE MÜLKİYET olarak da bilinir, yasadın ya da sözleşmeden dolayı aralarında ortaklık bağı bulunan kimselerin, bu ortaklığa bağlı olarak bir malın mülkiyetine birlikte sahip olmaları. Ortak mülkiyet yasanın öngördüğü hukuksal olaylar ya da hukuksal işlemlerle oluşur. Hukuksal olaya en önemli örnek mirasçılardan ortaklıktır. Yasanın hukuksal işlemlerle ortak mülkiyeti kabul ettiği durumlar ise mal ortaklığı(*), aile malları ortaklığı(*) ve adi ortaklıktır(*)

Ortak mülkiyette hiçbir ortak için tasarruf edebileceği bir pay yoktur. Mülkiyet hakkı ortaklığa aittir. Her bir malikin mülkiyet hakkı o nesnenin tümüne yayılmıştır. Ortaklar için başkasına devredilebilecek pay değil, ortaklığın tasfiyesinde pay almaya dayalı bir hak söz konusudur. Ortak mülkiyet ortak malın başkasına geçirilmesi ya da ortaklığın kalkmasıyla sona erer. Bir ortakın ortak mülkiyetin paylı mülkiyete çevrilmesini dava yoluyla isteme hakkı yoktur. Yalnızca Kat Mülkiyeti Kanunu'nda kat mülkiyeti kurulmasına elverişli bir binadaki ortak maliklerden her birine, ortaklığın giderilmesi davası açarak kat mülkiyeti kurulmasını sağlama olanağı tanınmıştır. Ortak mülkiyetin sona ermesinde kural olarak ortaklık çözülür ve ortak mal varlığı tasfiye edilir. Tersine bir kural olmadıkça ortak mülkiyete tabi malların bölünmesi paylı mülkiyet kurallarına göre yapılır. Ayrıca bak. paylı mülkiyet.

Ortak Pazar bak. Avrupa Ekonomik Topluluğu

ortak üretim, KOJENERASYON olarak da bilinir, elektrik üretim sistemlerinde buhar gücünden hem elektrik üretimi ve hem de ısıtma amacıyla yararlanılması. Buhar kazanından sağlanan sıcak ve yüksek basınçlı buhar önce türbine gönderilerek elektrik üretilir. Buradan çıkan ve sıcaklığı ile basıncı ısıtmaya uygun bir düzeye düşmüş olan buhar, tümüyle genişletilip enerjisini yitirmeden önce binaların ısıtılmasında ya da çeşitli kimyasal işlemlerde kullanılır ve ardından yoğunlaştırıcılara gönderilerek tekrar türbin için uygun sıcaklığa ve basınca yükseltilir. Ortak üretimle önemli düzeyde enerji tasarrufu sağlanır.

ortakçılık, KOMENSALİZM olarak da bilinir, biyolojide, iki ya da ikiden çok türün bireyleri arasında tek yanlı yararlanma ilişkisi. Türlerin biri ya da bir bölümü bu ilişkiden yararlanırken, öbür tür ya da türler zarar görmeden varlığını sürdürür. Yararlanma biçimi beslenme, korunma, destek alma ve yer değiştirme amacına yöneliktir.

Ortakçılık ilişkisinden yararlanan tür (ortakçı) yararlandığı türün içinde ya da dışında bulunabilir. Örneğin vantuzbalığı bir köpekbalığı ya da kılıçbalığına vantuzuyla yapışır. Sindirim artıklarıyla beslenen mikroorganizmalar ise hayvanların sindirim kanalında bulunur.

ortakçılık (Fransızca MÉTAYAGE, İtalyanca MEZZADRIA, İngilizce SHARECROPPING), ürünün, işledikleri toprağa sahip olmayan köylülerle toprak sahibi arasında önceden belirlenmiş bir oranda ve aynı olarak paylaşılmasını öngören işletme biçimi. Saf biçiminde yıllık ürünün yaklaşık yarısı toprak sahibine ödenir; yarıcılık deyimi de daha çok bu biçimi için kullanılır. Kiracılıktaki(*) toprak sahibinin aldığı götürü kira ürüne bağlı değildir; ortakçılıkta ise toprak sahibi ürün kaldırıldıktan sonra önceden belirlenmiş

orandaki payını alır. 18. yüzyılda Fransa'da, özellikle de ülkenin güneyinde ve İtalya'nın bazı yörelerinde yaygın olan ortakçılıkta köylü ailesi işlediği toprakta sürekli yaşama hakkına sahipti.

Fransa'da tipik bir ortakçının toprakları ya tek bir arazi parçasından ya da çok sayıda dağınık tarladan oluşuyordu. Asıl sermayeyi genellikle toprak sahibi sağlar, buna bazen çiftlik hayvanları da katılırdı. Yazılı anlaşmalardan çok, gelenek ve göreneklere bağlı kalınırdı. 1800'den sonra pazar ekonomisinin gelişmesiyle parasal sözleşmelerin artması, ortakçılığın yerini basit kapitalist kiracılığa bırakmasına yol açtı.

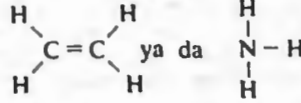
Ortaçağın sonlarında Fransa'da ortakçılığın gelişmesine yol açan ve kısıtlı toprakların artan nüfusa yetmemesini de içeren ekonomik ve toplumsal koşullar, çeşitli dönemlerde Hindistan, Japonya, Türkiye, Doğu Avrupa ve ABD'nin güneyinde de ortaya çıktı ve benzeri uygulamalarla sonuçlandı. Osmanlı Devleti'nde ortakçılık, klasik tumar sisteminin bünyesinde de vardı ve "ortakçı kullar", reyanın yanı sıra toprak üzerinde ikinci bir emek kategorisini oluşturuyordu. 17-18. yüzyıllarda tumar sisteminin çözülme sürecinde ise ortakçılık gittikçe yaygınlaştı ve 19. yüzyıl ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde doruğa ulaştı. Türkiye'de ortakçılık ile tefeci-tüccar sermayesinin köylü borçlandırma kapasitesi arasında belirgin bir bağlantı görülür. 1950'lerde tarımda piyasa ekonomisinin ve metalaşmanın gelişmesine bağlı olarak ortakçılıktan parasal kiracılığa geçiş başladı. 1960'larda ve 1970'lerde devletçe desteklenen yüksek tarım ürünü fiyatları, köylü-çiftçilerin eline geçen parayı artırarak ve yerel tefecilere borçlanma gereksinimini azaltarak ortakçılığın daha da gerilemesine katkıda bulundu. Ayrıca bak. maraba.

ortaklaşa güvenlik, devletlerin savaşları önlemek ya da durdurmak amacıyla geliştirdikleri güvenlik sistemi. Sistem içindeki devletlerden birine yönelik saldırıya karşı toplu hareket etme ilkesine dayanır.

Ortaklaşa güvenlik sistemlerini Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) gibi bölgesel ittifaklardan ayıran temel özellik, dünya çapında olmalarıdır. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler ortaklaşa güvenlik ilkesi temelinde kurulmuşlardır. Özellikle büyük devletler arasındaki çıkar çatışmaları nedeniyle bu ilkeyi hayata geçirmede yetersiz kalan bu örgütler, getirdikleri düzenlemelerle de bu çıkar çatışmalarının varlığını tanıdıklarını ortaya koymuşlardır. Örneğin Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nde bir saldırı karşısında alınacak önlemler üyelerin kararına bırakılmıştı. Birleşmiş Milletler Antlaşması'na göre de Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden biri, saldırı karşısında toplu eylemi veto ederse bu eylem uygulanamaz.

ortaklaşım bağı, KOVALANS BAĞI olarak da bilinir, bir kimyasal bileşiğin iki, ender olarak da üç atomu arasında, çekirdeklerinin aynı elektronları elektrostatik olarak çekmesi nedeniyle oluşan bağ. Her ortaklaşım bağı eşlenmiş (karşıt) spinli bir elektron çifti içerir. Bu yüzden, ortaklaşım bağı elektron çifti bağı olarak da tanımlanabilir. Hidrojen, azot, klor, su ve amonyak (H₂, N₂, Cl₂, H₂O, NH₃) gibi inorganik maddelerin ve bütün organik maddelerin molekülleri ortaklaşım bağı moleküllerdir. Moleküllerin yapısal gösteriminde, ortaklaşım bağı

ları iki atom arasındaki bir çizgiyle gösterilir; örneğin,

Tek çizgiler iki atom arasındaki bir elektron çifti içeren bağları, çift çizgiler ise iki atom arasındaki iki elektron çifti içeren bağları gösterir.

İki elektronun iki atom çekirdeği tarafından aynı anda çekilebileceği (iki elektronun iki atom arasında paylaşılması olarak tanımlanan süreç) ve bu durumun atomların arasında bağ oluşturacağı düşüncesini ilk olarak 1916'da ABD'li kimyacı G. N. Lewis ortaya attı. Lewis bu tür bağların, bazı atomların bir soy gaz atomunun elektron yerleşimini kazanmak için birbirleriyle eşlenme eğilimlerinin sonucunda oluştuğunu ileri sürdü. Lewis'in postülasını 1927'de fizikçi Walter Heitler, Fritz London ve başka araştırmacılar doğruladı. Heitler ve London kuantum mekanik formüllerinden yararlanarak hidrojen molekülündeki bağın bağ enerjisi ve bağ uzunluğu gibi özelliklerini doğru olarak hesapladılar.

Bir elektron çiftinin üç atom çekirdeğiyle etkileşimi sonucunda oluşan üç merkezli ortaklaşım bağları da vardır; bu tür bağlara bor atomu örgülerinden oluşan moleküllerde ve iyonlarda sık rastlanır. Bor hidrürlerin yapısı ve kimyasal bağları üzerindeki çalışmaları 1946'da ABD'li kimyacı William N. Lipscomb başlatmıştır. Ayrıca bak. kimyasal bağ.

ortaklık, iki ya da daha çok kişinin emeklerini ve mallarını ortak bir amaçla ve belirli bir anlaşma çerçevesinde birleştirilmesi. Ortaklıklar adı ortaklık(*) ya da ticari ortaklık(*) biçiminde olabilir. Ticari ortaklıklar da kuruluş özelliklerine ve ortakların sorumluluklarına göre anonim ortaklık(*), kolektif ortaklık(*), komandit ortaklık(*) ve limited ortaklık(*) gibi türlere ayrılır.

Ortaköy, İç Anadolu Bölgesi'nde, Aksaray iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 750 km² olan Ortaköy ilçesi kuzeyde Kırşehir, doğuda Nevşehir illeri, güney ve güneybatıda Merkez ilçe, batıda Ağaçören, kuzeybatıda da Sarıyahşi ilçeleriyle çevrilidir.

İlin kuzey kesiminde yer alan ilçe topraklarının güney ve güneybatısı dağlık bir alanın, kuzey ve kuzeydoğu kesimleri ise Kızılırmak Vadisine doğru alçalan orta yükseklikteki düzlüklerin üstündedir. Güney kesimini Ekecek (Ekcek) Dağı (2.137 m) engebeleridir. Bu toprakların sularını, ilçe sınırları dışında Tuz Gölüne ulaşan Beçeneközü (Peçeneközü) Deresinin başlangıç kolları ile Kızılırmak'ın kollarından Höşür ve Köşkerliöz dereleri gibi küçük akarsular toplar. Doğal göl bulunmayan ilçede sulama amacıyla yapılan barajların ardında suların birikmesiyle oluşan iki küçük yapay göl vardır. Bunlar Höşür Deresi üzerindeki Bozkır ile Köşkerliöz üzerindeki Kültepe baraj gölleridir.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini genellikle tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, şeker pancarı, patates, elma, üzüm ve soğandır. Az miktarda baklagiller, çavdar ve armut da yetiştirilir. Yaygın olarak koyun yetiştiriciliği yapılan ilçede halıcılık da önemli bir uğraştır.

Uzun bir süre Aksaray'a bağlı bir bucak olarak yönetilen Ortaköy 1957'de ilçe yapıldı. Eskiden Niğde ilinin bir ilçesi olan Ortaköy, 15 Haziran 1989 tarihli ve 3578 sayılı yasayla il yapılan Aksaray'a bağlandı.

Höşür Deresi vadisinde yer alan kentten Aksaray'ı doğrudan Kırşehir'e bağlayan karayolu geçer. Ortaköy kenti il merkezi Aksaray'a 52 km uzaklıktadır.

Ortaköy Belediyesi 1957'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 48.675; kent, 19.612.

Ortaköy, Karadeniz Bölgesi'nde, Çorum iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 242 km² olan Ortaköy ilçesi doğuda Amasya, güneyde Yozgat illeri, batıda Alaca ilçesi ve Merkez ilçe, kuzeyde de Mecitözü ilçesiyle çevrilidir.

İlin güneydoğu kesiminde yer alan ilçe topraklarının kuzey ve kuzeybatısı dağlık, doğusu ise ovalıktır. İlçe topraklarının sularını Yeşilirmak'ın kollarından Çekerek Çayı toplar.

Ekonomisi tarıma dayanan ilçede yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa ve soğandır. Ayrıca az miktarda patates, baklagiller, üzüm, pirinç ve armut yetiştirilir, hayvancılık yapılır.

1908'de Amasya'ya bağlı bir nahiye olarak yönetilen Ortaköy daha sonra Mecitözü'ne bağlandı ve 1959'da da ilçe yapıldı. İlçenin orta kesiminde, Karahacıp Deresi vadisinin kuzeyinde yer alan kasaba gelişmemiş ve küçük bir yerleşimdir. Ortaköy kasabası il merkezi Çorum'a 53 km uzaklıktadır.

Ortaköy Belediyesi 1959'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 13.073; kasaba, 3.353.

Ortaköy Camisi, İstanbul'da Ortaköy semtinde, Boğaz'a doğru çıkıntı yapan bir rıhtım üstünde yer alan Osmanlı barok dönem camisi. Abdülmecid tarafından 1854'te mimar Garabet Balyan ile oğlu Nigoğos Balyan'a yaptırılmıştır. Kare planlı bir ibadet mekânıyla bunun

Ortaköy Camisi, 1854; İstanbul
Ara Güler

önündeki iki katlı hünkâr dairesinden oluşur. Tek kubbesi, karenin köşelerindeki büyük ayakların taşıdığı dört büyük asb kemerine oturur. Kubbeye geçişi sağlayan büyük pandantifler yapının dışından da algılanacak biçimde düzenlenmiş. Üstleri de kubbe gibi kurşunla kaplanmış. Köşelerdeki ayakların üstüne kıvrımlarla bezeli birer ağırlık kulesi yerleştirilmiştir. Aski kemerlerinin arası, dış yüzleri gömme sütun gibi düzenlenmiş ikişer ayakla üçe bölünmüş, her bölüme altı üstü ikişer büyük pencere yerleştirilerek ibadet mekânının bol ışık alması sağlanmıştır. Pencereler iyice içenye çekilerek düzenlendiği için, gömme sütunların arasındaki bölmeler birer niş niteliği almış, buna sütun başlıklarındaki ve silmeledeki taş oyma ve kabartma bezemelerin de eklenmesiyle caminin dış cephesi büyük bir hareketlilik ve derinlik kazanmıştır.

Cami kitesinin kuzeyindeki "U" planlı hünkâr dairesi hem iki yana, hem de ileri

doğru taşmaktadır. "U"nun ortasında, geride yer alan son cemaat yeri klasik dönem camilerinininkine göre iyice değişmiş, kapalı bir mekân haline gelmiştir. Buraya iki kıvrımlı, iki kollu bir merdivenle ulaşılır. Birer şerefeli, taş külahlı iki minare, "U"nun iç köşelerinde, hünkâr dairesinin kırma çatısı içinden yükselir.

ortakulak, kulağın kulak zarı ile içkulak salyangozu arasında kalan bölümü. İç yüzeyi mukoza döşeli bir boşluktan oluşan ortakulakta, işitme kemikçikleri olarak bilinen çekiç, örs ve üzengi kemikleri yer alır. Östaki borusu(*) adını alan kanal bu boşluğu yutağa bağlar.

İşitme sürecinde önemli rolü olan işitme kemikçikleri kulak kepçesi aracılığıyla kulak zarına aktarılan ses titreşimlerini içkulağa iletir. Birbiri ardına zincir oluşturacak biçimde dizilen kemiklerden en dıştaki çekicinin sapı kulak zarı içinde yer alır. Ortadaki örs geniş bir eklemlerle üzengiye tutunur. Üzengi kemisinin tabanı içkulakla ortakulak arasında oval penceredir. Bu kemik zinciri iletilen titreşimler salyangozun içindeki sıvının titreşmesini sağlar.

ortakyaşam, simbiyoz olarak da bilinir, iki ya da ikiden çok türün bireyleri arasında ortaya çıkan çeşitli birlikte yaşama biçimlerinin ortak adı. Birlikte yaşayan türlerin bireylerine ortakyaşılar ya da simbiyont denir. Bu bireyler arasındaki olumlu (yararlı) ya da olumsuz (istenmeyen ya da zararlı) ilişkiler ortakçılık(*) ve asalaklık(*) gibi ilişki biçimleri yaratır. Ortakyaşam kavramı en geniş anlamıyla, birlikte yaşayan türdeş topluluklar arasındaki etkileşimsiz ilişkileri de kapsar. Ama birçok kaynakta ortakyaşam adı yalnız ortakyaşıların karşılıklı yararlanma temelinde kurdukları ilişkiler için kullanılmaktadır.

Karşılıklı yararlanma ilişkisi büyük ölçüde yaşama gereksinimleri birbirinden çok farklı canlılar arasında görülür. Ortakyaşılar canlılara örnek olarak azot bağlayıcı bakteriler ile baklagiller, gevişgetirenler ile işkembeler bakterileri, ağaç kökleri ile mikoriza oluşturan bazı mantarlar verilebilir.

Karşılıklı yararlanma bazen zorunlu bir ortakyaşam biçimini almıştır. Örneğin bazı bağırsak tekhücrelileri ve termitler ancak birlikte var olabilirler. Oksijensiz ortamda yaşayan bu tekhücreliler termitlerin başlıca besini olan selülozu sindirir. Çiçekler ve tozlaşmayı sağlayan böcekler arasındaki ilişki de genellikle karşılıklı yararlanma temeline dayanır.

ortalama, matematikte, bir sayı kümesi içinde iki uçtaki değerlerin arasında yer alan değer. Değişik ortalama değer tanımları vardır; ortalama değer hesaplanması, kümedeki sayıların uyduğu bilinen ya da varsayılan ilişkiye bağlıdır. $x_1, x_2, \dots, x_n$ gibi n tane sayının aritmetik ortalaması $\bar{x}$ ile gösterilir ve

$$\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_n}{n}$$

olarak tanımlanır. Aritmetik ortalama, sayıların dengede olduğu değeri verir. Örneğin bir doğru üzerinde koordinatları $x_1, x_2, \dots, x_n$ olan noktalara birim kütleler yerleştirildiğinde, aritmetik ortalama sistemin ağırlık merkezinin koordinatını verir. İstatistikte bir veri kümesini tek bir tipik değerle betimlemek için genellikle aritmetik ortalama kullanılır, ama bazı durumlarda ortanca (medyan; gözlem değerleri büyüklüklerine göre sıralandığında her iki yanında eşit sayıda denek kalan değer) ve tepe değerinin (mod; en çok yinelenen değer) kullanıldığı da olur. Kütleleri birbirine eşit olmayan parçacıklardan oluşan bir sistemin

ağırlık merkezi ise daha genel bir ortalama türü ile, ağırlıklı aritmetik ortalama ile belirlenir. x_i sayısına (değeri pozitif olan) bir w_i ağırlığı karşılık geliyorsa, ağırlıklı aritmetik ortalama, $w_i x_i$ çarpımları toplamının ağırlıkların toplamına oranı olarak tanımlanır:

$$\bar{x} = \frac{w_1 x_1 + w_2 x_2 + \dots + w_n x_n}{w_1 + w_2 + \dots + w_n}$$

Ağırlıklı aritmetik ortalama istatistikte gruplanmış verilerin çözümlenmesinde kullanılır; bu durumda her x_i sayısı bir aralığın orta noktası, x_i 'ye karşılık gelen w_i değeri de bu aralıktaki verilerin sayısıdır.

Belirli bir veri kümesi için değişik ortalama değer tanımları yapılabilir, bunlardan hangisinin kullanılacağı veri kümesinin hangi temel nitelikleri ile ilgilendiğimize bağlıdır. Örneğin kenar uzunlukları 1, 1, 2, 5 ve 7 cm olan beş tane kare verildiğini göz önüne alalım. Bunların ortalama alanı $(1^2 + 1^2 + 2^2 + 5^2 + 7^2)/5 = 16 \text{ cm}^2$ 'dir; bu da kenar uzunluğu 4 cm olan bir karenin alanına eşittir. Bu örnekteki 4 sayısı, 1; 1; 2; 5 ve 7 sayılarının karesel ortalaması, bir başka deyişle, karelerinin ortalamasının kareködür; görüldüğü gibi bu ortalama, bu örnek için değeri 3,2 olan aritmetik ortalama ile farklıdır. $x_1, x_2, \dots, x_n$ gibi n tane sayının karesel ortalaması

$$\sqrt{(x_1^2 + x_2^2 + \dots + x_n^2)/n}$$

biçiminde tanımlanır.

Aritmetik ortalama, verilerin ortalama çevresinde ne derecede yayıldığına (dağılıdığını) ilişkin bir bilgi sağlamaz. Bu bilgi, yayılma ölçüleri olan varyans ve standart sapma değerleri ile ifade edilir; $x_1, x_2, \dots, x_n$ sayılarının hesaplanan n tane $x_i - \bar{x}$, $x_2 - \bar{x}, \dots, x_n - \bar{x}$ farkının karelerinin ortalaması bu sayı kümesinin varyansı, varyansın karekökü ise aynı kümenin standart sapması olarak adlandırılır.

Aritmetik ortalama ve karesel ortalama, p 'inci kuvvetten ortalama (M_p) olarak adlandırılan ortalamanın $p=1$ ve $p=2$ için özel durumlarıdır; M_p şöyle tanımlanır:

$$M_p = \left(\frac{x_1^p + x_2^p + \dots + x_n^p}{n} \right)^{1/p}$$

Burada p , sıfırdan farklı herhangi bir gerçek sayıyı göstermektedir; $p=-1$ değeri için bu ortalama, harmonik ortalama olarak adlandırılır. Ağırlıklı p 'inci kuvvetten ortalama ise

$$M_p = \left(\frac{w_1 x_1^p + w_2 x_2^p + \dots + w_n x_n^p}{w_1 + w_2 + \dots + w_n} \right)^{1/p}$$

biçiminde tanımlanır.

$\bar{x}$ sayısı x_1 ve x_2 sayılarının aritmetik ortalaması ise, $x_1, \bar{x}, x_2$ sayılarını bir aritmetik dizi oluşturur; h sayısı x_1 ve x_2 sayılarının harmonik ortalaması ise, x_1, h, x_2 sayıları bir harmonik dizi oluşturur. Bir geometrik dizi oluşturulan x_1, g, x_2 sayıları ise $x_1/g = g/x_2$ koşulunu sağlar; bu da $g^2 = x_1 x_2$ demektir. Buradan $g = \sqrt{x_1 x_2}$ bulunur; bu g değeri x_1 ile x_2 'nin geometrik ortalaması olarak adlandırılır. $x_1, x_2, \dots, x_n$ gibi n tane sayının geometrik ortalaması, bu sayıların çarpımının n 'inci dereceden kökü olarak tanımlanır: $g = \sqrt[n]{x_1 x_2 \dots x_n}$.

Yukarıda sözü edilen bütün ortalama türleri, daha genel bir ortalamanın özel durumlarıdır. Eğer f tersi var olan bir fonksiyon ise,

$$f^{-1} \left(\frac{f(x_1) + f(x_2) + \dots + f(x_n)}{n} \right)$$

sayısına $x_1, x_2, \dots, x_n$ sayılarının f fonksiyonuna ilişkin ortalama değeri adı verilir $f(x) = x^p$ olarak alınırsa $f^{-1}(x) = x^{1/p}$ olur; bu durumda elde edilen ortalama değeri, p 'inci kuvvetten ortalama (M_p); $f(x) = \log_e x$ olarak alındığında ise $f^{-1}(x)$

$= e^x$ olur. bu durumdaki ortalama değeri ise geometrik ortalamaya eşittir.

ortalama değer teoremi, matematiksel çözümlemede, belirli bir ortalama değeri türüne ilişkin teorem. Yaklaşık değerlerin elde edilmesinde, başka teoremlerin, bu arada diferansiyel ve integral hesabın temel teoreminin kanıtlanmasında bu teoremden yararlanılır.

Ortalama değer teoremi, düzgün bir eğrinin iki noktasını birleştiren doğrunun eğiminin, eğrinin bu iki nokta arasında bulunan bir noktadaki teğetinin eğimine eşit olduğunu ifade eder. Simgelerle açıklamak gerekirse, bir $g(x)$ fonksiyonu ile x_0 ve x_1 noktaları verildiğinde; c_1 , x_0 ile x_1 arasında bir nokta olmak üzere, teorem, $[g(x_1) - g(x_0)] / (x_1 - x_0) = g'(c_1)$ biçiminde ifade edilir. Burada $g(c_1)$, fonksiyonun türevinin c_1 'deki değeri, bir başka deyişle eğrinin c_1 'deki teğetinin eğimidir. Ortalama değer teoreminin doğruluğu, geometrik bir çizim yapıldığında apaçık ortadaymış gibi görünür; ama teorem çizimleri basıvurulmadan kanıtlandığında gerçek sayılara ve sürekli fonksiyonlara ilişkin çok önemli temel niteliklerin ortaya çıkarılmasına olanak verir. Temel ortalama değer teoreminde $g(x)$ fonksiyonu yerine özel fonksiyonlar alınarak başka ortalama değer teoremleri elde edilebilir.

ortalama kâr haddi esası, gelir vergisi matrahının bir tabana göre belirlenmesi usullerinden biri. Vergi Usul Kanunu'na göre özel komisyonlarca saptanan ortalama kâr haddi, kısmen ya da tamamen perakende satış yapan tacirlerle imalatçılara uygulanır. Yükümlülerin bildirdikleri gayri safi kazancın, ortalama kâr hadlerinin perakende malların maliyet bedeline uygulanmasıyla bulunan miktardan düşük olduğu durumlarda ikinci miktar esas alınır. Ortalama kâr haddi esasına göre belirlenen vergilere vergi cezası uygulanmaz.

ortalama ömür, radyoaktiflikte, atomsal düzeydeki bir kararsız maddenin içerdigi bütün çekirdeklerin bozunmasıyla sonuçlanan sürecin ortalama süresi. Bu süre, örnekteki bütün kararsız çekirdeklerin tekil ömürlerinin toplamının örneğin içerdigi kararsız çekirdeklerin toplam sayısına bölümü olarak düşünülebilir. Kararsız çekirdekli bir maddenin ortalama ömrü, her zaman yan ömründen (kararsız çekirdeklerin yansının bozunuma uğraması için gerekli olan süre) 1,414 kez daha uzundur. Örneğin, bozunarak rodyum-105'e dönüşen rutenyum-105'in bu bozunmadaki ortalama ömrü 6,5 saat, yan ömrü ise 4,5 saattir.

ortalama serbest yol, bir cismin iki çarpışma arasında aldığı ortalama yol. Bir parçacığın, örneğin bir gaz molekülünün iki çarpışma arasında aldığı yolun (bu uzaklık serbest yol olarak adlandırılır) gerçek değeri genel olarak bilinemez, çünkü bu yolun hesaplanması parçacık çevresindeki öteki bütün parçacıkların izlediği yolların bilinmesini gerektirir. Bir molekülün iki nokta (x ve $x+dx$) arasındaki yolu çarpışmasız geçmesi olasılığı (dP) üstel bir fonksiyonla verilir: $dP = e^{-\mu dx}$. Burada $e = 2,71828...$ doğal logaritma tabanıdır; μ sabiti ise ortalama serbest yoldur ve molekülün art arda iki çarpışma arasında aldığı yolların ortalamasıdır. Oksijen gazı molekülünün 1 atmosferlik basınç altında ve 25°C sıcaklıktaki ortalama serbest yolu yaklaşık olarak 8×10^{-4} cm'dir.

Ortam, İstanbul'da yayımlanan haftalık haber ve siyasal aktualite dergisi (19 Nisan 1971-29 Kasım 1971).

Kemal Bisalman tarafından 12 Mart müdahalesi sonrasında, yeni rejime muhalif bir dergi olarak yayımlanmaya başladı. Yazı işleri müdürlüklerini Osman S. Arolat, Aydın Engin ve Hayati Asilyazıcı'nın üstlendikleri dergi iki kez kapatıldı. Üçüncü kapatılışının ardından *Yeni Ortam* adıyla çıktıysa da bu yeni dönemi ancak dört sayı sürdü. *Ortam*'ın başyazarları Mümtaz Soysal ve Muammer Aksoy; başlıca yazarları İlhami Soysal, Uğur Mumcu, Ali Sirmen, Kemal Sülker, Kemal Bisalman, Aslan Başer Kafaoğlu ve Ali Nejat Ölçen'di.

ortanca, ortancagiller (*Hydrangeaceae*) familyasının, *Hydrangea* cinsini oluşturan 23 kadar çalimsı ya da turmanıcı bitki türünün ortak adı. Batı Yarıküre'ye ve Asya'nın doğu kesimlerine özgü olan bu türlerin bazıları gösterişli çiçeklerinden ötürü bahçe ve seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Ortanca (*Hydrangea*)
Vesile Bulut

tirilir. Karşılıklı dizilen dişli kenarlı yapraklar ile topsu kümeler oluşturan beyaz, mavi, mor, pembe ya da kırmızı renkli çiçekler ortanca türlerinin ortak özelliğini vurgular.

Anayurdu Çin ve Japonya olan *Hydrangea macrophylla* en çok yetiştirilen türlerden biridir. Pembe, leylak, mavi ve ender olarak da beyaz renkli, iri çiçekleriyle bahçeleri süsleyen pek çok çeşidi vardır. Çiçekler yetiştiği toprağın asidik özelliğine bağlı olarak değişik renkler alır. Örneğin, asitliği düşük topraklarda pembemsi renkler görülürken, asitliği yüksek topraklarda çiçeklerin rengi mavileşir. Toprağın asitliği dışardan kimyasal maddeler yardımıyla değiştirilerek de istenen renkte çiçekler üretilir.

Yaklaşık 9 m'ye varan boyuyla oldukça iri bir tür olan *H. paniculata*'nın soldukça pembeleşen, daha sonra da ten rengine dönen beyaz renkli çiçekleri vardır. Ortalama 2 m boyundaki *H. quercifolia* beyaz çiçekleriyle olduğu kadar, sonbaharda kızaran yapraklarıyla da dikkati çeker. *H. anomala petiolaris* ise 15 m'ye değin uzayabilen, tırmanıcı bir türdür.

ortancagiller bak. *Hydrangeaceae*

Ortanın Solu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) "merkez parti" özelliğini terk ederek sosyal demokrat görünümüne yeni bir çizgiye yönelmesini sağlayan hareket.

1960'tan sonra Türkiye'de hızlı bir değişim yaşandı. Sosyalist bir programla ortaya çıkan Türkiye İşçi Partisi (TİP), yenilikçi görüşleriyle özellikle aydınlar ve gençlik üzerinde etkili oldu, bu tabakalara CHP'den başka bir seçenek sundu. Bu gelişme Türkiye'deki siyasal yelpazenin de yeniden biçimlenmesine yol açtı. Merkezde yer alan İsmet İnönü başkanlığındaki CHP, Batı Avrupa sosyal demokrat partilerinden etkilenen bir çizgiye yöneldi.

İnönü "reform kabinesi" adını verdiği, bağımsızlar desteğindeki CHP hükümetinin Şubat 1965'te düşürülmesinden sonra, bu yeni görünümü muhalefette de sürdürmek istedi. Bu doğrultuda CHP'nin devletçi, sosyal adaletçi ve reformcu bir parti olarak "ortanın solu"nda yer aldığını açıkladı. Bu yeni yaklaşım 1965 genel seçimlerindeki kampanya sırasında sık sık vurgulandı, top- rak reformu, vergi adaleti, sağlık hizmetle- rinin sosyalizasyonu gibi görüşler işlendi. CHP'nin 1965 seçimlerinde uğradığı başarı- sızlık parti içindeki tutucu kanat tarafından Ortanın Solu politikasının ve sloganının ürktüğüne bağlandı.

Ortanın Solu görüşlerini geliştiren ve gide- rek daha yaygın bir kesime ulaştıran Bülent Ecevit oldu. Hareketin Ecevit önderliğinde ilk başarısı CHP'nin 18 Ekim 1966'da toplanan XVIII. Kurultay'ında görüldü. Ortanın Solu parti politikası olarak benim- sendi. Ecevit grubu İnönü'nün de desteğini alarak Feyzioğlu'nun başını çektiği CHP'nin sağ kanadını ağır bir yenilgiye uğrattı. Bir süre sonra Feyzioğlu 47 milletvekili ve senatörle partiden ayrılarak Güven Partisi' ni kurdu. Ecevit'in parti genel sekreterliğine getirilmesini sağlayan hareketin önde gelen savunucuları arasında Turan Güneş, İbrahim Öktem, Ferda Güley, Besim Üstünel, Orhan Birgit, Tahsin Bekir Balta, Orhan Eyüboğlu, Coşkun Karagöz, Kâmil Kırkoğlu, Nec- det Uğur, Haluk Ülman ve İsmail Hakkı Birler de yer alıyordu. Ortanın Solu CHP'nin geçmişteki devletçi program ve görüşlerinden hareketle sola doğru bir açılmaydı. Bu süreç içerisinde partinin tutucu kadroları yönetim- den ve örgütten uzaklaştılar. Ortanın Solu siyasal bir hareket olarak giderek güçlendi ve sonunda, genel başkan İsmet İnönü'nün 8 Mayıs 1972'de istifasına yol açan etkiler yarattı. İnönü'nün istifası üzerine, Bülent Ecevit 14 Mayıs 1972'de CHP genel başkanlı- ğına seçildi.

Ortanın Solu politikası ve programı, CHP'nin merkezden sola açılma süreci için- de bir ara aşama olmanın bulanıklığını da bağrında taşıyordu. Daha sonraları bu poli- tika ve programı somutlaştırma çabalarıyla, Ortanın Solu yerini "demokratik sol" ve "sosyal demokrat" deyimlerine bıraktı.

ortaokul, ilköğretimin (temel eğitim) ikinci aşamasına denk öğretim kurumu.

Osmanlı Döneminde, Tanzimat'ın ilanın- dan (1839) sonra açılan rüştiyeler önceleri sibyan mekteplerinden çıkan öğrencileri kamu görevlerine ve daha ileri öğrenime hazırlama amacını taşıyordu. Sibyan mek- tepleri okuyazar öğrenci yetiştiremeyince rüştiyeler ilköğretimin ikinci aşamasına dö- nüştürüldü. Daha sonra Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (1869) eğitim sisteminde sib- yan mektebi-rüştiye-idadi öğretimi ve son olarak yükseköğretim biçiminde bir sırala- ma getirdi. Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı (1913) ise altı yıllık ilköğretim üzerine liseleri yerleştirerek ortaokulu kaldırdı.

1924'te yeniden düzenlenen eğitim siste- minde, beş yıllık ilkökul, üç yıllık ortaokul, onun üzerinde de lise yer alıyordu. Orta- okullar bağımsız ya da lise ve meslek okullarının ilk aşaması olarak açılabiliyor- du. 1971'de lise ve meslek okullarından ayrılan ortaokullar 1973'te çıkarılan Milli Eğitim Temel Kanunu'yla ilköğretim içine alındı. 1974'te bir yandan sekiz yıllık temel eğitim okulları denemesine başlanırken, bir yandan da imam-hatip liselerinin ortaokul bölümleri yeniden açıldı. Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 22. maddesi 1983'te yeni- den düzenlenerek ilköğretim çağı 6-14 yaş arası olarak belirlendi. Var olan ilk ve orta okullar birleştirilerek ilköğretim okulları

kurulması yaygınlaştırıldı. Ama 1993 baş- larında bu uygulama henüz genelleştirile- memiş, ortaokullar tümüyle kaldırılama- mıştı.

ortaoyunu, izleyicilerle çevrelenmiş bir alanda, belirli bir ana konuyu izleyerek, ama metne çok bağlı kalmadan oynanan, müzik, dans, taklit ve tuluata dayalı Türk gösteri sanatı. Gölge oyunu Karagöz'le(*) büyük benzerlik gösterir. Kesin biçimini 19. yüzyılın ikinci yarısında almış ve ortaoyunu terimi ilk kez 1834'te kullanılmıştır. Ortaoyunu için 17. yüzyılda "meydan oyunu", 18. yüzyılda "kol oyunu", 19. yüzyılda "zuhuri" gibi adlar kullanılmıştır. Zuhuri adının "sonradan zuhur eden" anlamından, ortaoyunu adının ise İtalyan halk tiyatrosu *commedia dell'arte*(*) ile benzerliğinden yola çıkarak verilen "arte oyunu" adından türedigi de öne sürülür. Ortaoyunu için kullanı- lan bir başka ad da "taklit" oyunudur.

Bir sava göre ortaoyunu, 16. yüzyılda bir akıl hastanesinde hastaları tedavi etmek için oynanan oyunlardan, başka açıklamalara

Bir ortaoyunu gösterisi, ressam Muazzez'in bir çalışması, 1911
Ara Güler Arşivi

göreyse Karagöz'den, yenileri "orta"ların- daki eğlencelerden ya da *commedia dell'arte*'den kaynaklanmıştır.

Ortaoyunu, bütünüyle izleyiciyle çevrili, üstü açık bir alanda oynanırdı. Palanga adı verilen bu alan genellikle daire ya da elips biçiminde olurdu. Alanın hemen dışında, oyuncuların giysilerinin bulunduğu "sandık odası", sandık odası ile alan arasında da giriş ve çıkışta kullanılan bir aralık (kapı) bulunurdu. Alanda çalgıcıların bulunduğu bir köşe, iki kanatlı, bir arşınlık bir kafes (dükkan), oyunun geçeceği geniş alan (meydan), iki, üç ya da dört kanatlı bir kafes (yeni dünya) olurdu. İzleyicilerle oyun alanını bir parmaklık ayırırdı. Oyunu erkek izleyiciler "mekki"den, kadın izleyicilerse "kafes"ten izlerdi.

Ortaoyunu giriş, muhavere, fasıl ve bitiş olmak üzere dört bölümden oluşur, bir müzik parçasıyla başlardı. Tarz-ı kadim (eski usul) oyunlarda dramatik bölümlerden önce köçekler ve cuncunabazlar sırayla raks ederlerdi. Zurnanın Pişekâr havası çalma- sıyla giriş bölümü başlardı. Elinde şakşak (pastav) bulunan Pişekâr oyun alanına gire- rek izleyicileri selamlar, onlarla ve zurnacıyla konuşup oyunun adını söyleyerek oyunu başlatırdı.

Zurna Kavuklu havası çalınca da alana Kavuklu ile Kavuklu arkası girer ve muha- vere bölümünü başlatırlardı. Kavuklu ve Pişekâr'ın birbirlerini tanı- şıkarmalarına yol açan konuşma, muhaverenin "arzbar" kısmını oluştururdu. Bazen muhavere- den önce alana Zenne ya da Çelebi gelerek Pişekâr'la konuşurlardı. Kavuklu'nun an- latığı ve sonunda rüya olduğu anlaşılan "tekerleme" kısmıyla muhavere bölümü sona ererdi. Karagöz'de de olduğu gibi, muhaverelerin ortaoyununun asıl konusuydu

ilgisi yoktu. Araştırmalar sonucu 40'a yakın tekerleme bulunmuştur.

Muhaverenin ardından, belli bir olayın anlatıldığı fasıl bölümü gelirdi. Oyunun adı bu bölümdeki olaydan çıkardı: *Büyüçü*, *Eskici*, *Fotoğrafçı*, *Hamam* vb. Fasil bölümünde kendi kılık ve şive takitleriyle oyuna yan karakterler de katılırdı. Bölüm, Kavuklu'ya sürekli sahnede kalarak bir koro görevi görmesini sağlayan bir dükkân ya da ev kiralanmasıyla (burası iki kanatlı kafestir) başlar ve oyundaki klasik olayın canlandırılmasıyla sona ererdi. Bitiş bölümünde Pişekâr oyunun bittiğini söyleyerek gelecek oyunun adını ve zamanını bildirirdi. İzleyicilerden özür diler, onları selamlar ve oyuncularla birlikte alandan çıkardı. Çıkış sırasında zurna bitiş havası (genellikle "Ey Gaziler" ya da "İzmir Marşı") çalardı.

Araştırmacılar ortaoyunundaki tipleri genellikle eksken kişiler, zenneler, şive farklılığı gösteren tipler, kusurlu kişiler, kabadayılar ve eğlendiriciler biçiminde sınıflandırır. Bunlar kalıp tiplerdir. Belli durumlarıdaki belirli davranışlarını, oyunun konusu ne olursa olsun mutlaka yinelerler. Çoğunun alana girişleri sırasında özel müzikleri çalınır.

Pişekâr, Karagöz oyunundaki Hacivat'ın karşılığıdır. Oyunu açar, yürütür ve bitirir. Elindeki şakşak adam dövmek, kapı açmak gibi durumlarda kullanır. Sirtında çevresi kürklü bir cüppe, altında çakşır, ayaklarında sarı mest, başında dört dilimli bir serpuş bulunur. Karagöz'ün karşılığı ise Kavuklu'dur. Baş komik ve ikinci başrol görevi Kavuklu'ya düşer. Dilimli kavuk, kırmızı kumaştan cüppe ve çakşır, entari giyer, beline şal kuşak bağlar.

Ortaoyununun öbür tiplerini mirasyedi, züppe ve çapkın Çelebi, erkeklerin oynadığı Zenne, kabadayı rollerine çıkan Tuksuz, Matiz, Sarhoş, Kılhanbeyi ve Efe, Kavuklu arkası diye anılan Cüce ve Kambur, mahallenin aptalı Denyo, İstanbul ağzı dışında şivelerle konuşan çeşitli kişiler (Kastamonulu Hirbo, Kayserili bakkal, Eğilni kasap, Trabzonlu Laz, Rumelili ya da muhacir arabacı, Kürt bekçi, Arnavut celep, Acem halı tüccarı ile Arap, Yahudi, Ermeni, Rum vb) oluşur.

Araştırmacılar ortaoyununda oynanan toplam 83 oyun adı verirler. Bir kısmı Karagöz oyunlarıyla hemen aynı (*Ağalık*, *Aşık*, *Bahçe*, *Çeşme*, *Çivi Baskını*, *Ferhad ile Şirin*, *Hanım*, *Kanlı Nigar*, *Mandır*, *Meyhane*, *Orman*, *Ödüllü*, *Sünnet*, *Tahir ile Zühre*, *Ters Evlenme*, *Yazıcı*) olan fasılların bir bölümü de yalnızca ortaoyununa özgüdür. Bunlardan bazıları *Berber*, *Büyüçü*, *Eskici Abdi* ve *Gözlemeci*'dir. Ortaoyunu fasılları da Karagöz'de olduğu gibi kâr-kadim ve nev-icad olarak ikiye ayrılır. Kâr-kadim oyunlar, ortaoyununun klasik metinlerinden, nev-icadlar da zamanın eğilimlerine uyarak sonradan katılanlardan (örn. *Telgrafçı*, *Fotoğrafçı*) oluşur.

Ortaoyunu metinlerine bazı eski yazmalar da değinilmekte birlikte, basılmış ilk metinleri Macar Türkolog Ignác Kúnos derlemiştir. Kúnos'un derlediği beş metnin yanı sıra Osman Cemal üş, Selim Nüzhet Gerçek iki oyun derleyerek yayımlamış, Metin And da *Kavuklu Hamdi-Üş Ortaoyunu* (1962) adlı yapıtında üç oyun metni vermiştir. Bu alandaki en kapsamlı çalışma Cevdet Kudret'in *Ortaoyunu* (1973-75, 2 cilt) adlı yapıtıdır.

Geleneksel usta-çırak ilişkisiyle yetişen oyuncular, küçük yaşta girdikleri kolları pazarda (icazet) alarak kendi kollarını kurarlardı. Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde 200-400 kişiden oluşan 12 kol adı saymıştır. En

parlak dönemini Tanzimat, özellikle Abdülaziz döneminde (1861-76) yaşadığı ortaoyunu Han Kolu, Zuhuri Kolu, Kırılı Kol, Yaran Kolu, Çifte Kumrular Kolu gibi kollarla ayrılmıştır; bu kollarda toplam 500 dolayında oyuncu çalışmaktaydı. Bu oyuncuların çoğunun başka meslekleri de vardı ve oyun sırasında kola katılırlardı. Ama Kavuklu Hamdi, Pişekâr Küçük İsmail, Abdi, Kel Hasan, İsmail Dumbüllü gibi büyük oyuncular yalnızca oyunculukla geçinirlerdi.

Daha çok yaz aylarında oynanan ortaoyunu, belirli mekânlarda sürekli oyun sahneleyen ve halkın ilgisini gitgide daha çok çeken tiyatroyun rekabeti karşısında tarihe karıştı. Bir ara Kavuklu Hamdi, Hayalhane-i Osmani Kumpanyası'nda(*) perdeli ve sahneli ortaoyununu denedi; gene tuluat biçimini izlemekle birlikte metne oyun yapısı kazandırdı ve "tuluat tiyatrosu" adıyla yeni bir tiyatro türü yarattı. Ama hem bu türün klasik ortaoyunuyla bir ilgisinin kalmaması, hem de Hamdi'nin ölümünden sonra ortaoyuncuların iyice azalması gibi nedenlerle ortaoyunun çöküşü hızlandı. Daha sonra ortaoyununun diriltilmesi yönündeki çabalar da fazla verimli olmadı.

ortaöğretim, örgün eğitimin genellikle 11-13 yaş arasında başlayıp 15-18 yaş arasında sona eren ikinci aşaması. Türkiye'de ortaöğretim, 1973'ten bu yana temel eğitime (ilk ve orta okul düzeyleri) dayalı, en az üç yıllık eğitim veren genel ve mesleki liseleri kapsamaktadır.

Ortaöğretim ders programı yükseköğretim, mesleki eğitim ve öğretmenlik eğitimi-ne hazırlık niteliğinde ya da ilköğretimin devamı biçiminde yürütülebilir. Ders programlarının hazırlanmasında ulusal gelenekler, sanayileşme düzeyi, ideolojik tercihler ve çevresel koşullar gibi çeşitli etkenler rol oynar.

Batı Avrupa'da ilköğretim genellikle 4-5 yıl sürer. Bu sürenin sonunda öğrenci için en uygun ortaöğretim tipini belirlemeye yönelik bir sınav uygulanır. Fransa gibi bazı ülkelerde ortaöğretimin ilk iki ya da üç yılında derlenen gözlem ve değerlendirmelerin ışığında en başarılı öğrenciler seçilerek öğrenimlerini liselerde (*lycée*) sürdürmeleri sağlanır. Almanya'da öğrencileri belirli yüksekokullara ya da kamu görevlerine hazırlayan *Realschule*'ler, meslek okulu niteliğindeki *Hauptschule*'ler ve yükseköğretim için akademik hazırlık amacı taşıyan *Gymnasium*'lar etkinlik gösterir. Almanya'da ortaöğretim aşamasındaki öğrencilerin büyük bölümü 1950'de kurulan *Hauptschule*'lere kayıtlıdır. İngiltere'de ise ilkökulu bitiren öğrenciler eğitimlerini *grammar school*, *public school* ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra eğitimin demokratikleştirilmesi amacıyla oluşturulan *comprehensive school*'larda sürdürür. *Modern school*'larda önceleri daha çok meslek edinmeye yönelik dersler ağırlık taşıırken, öğretim programları gittikçe *comprehensive school*'larınkine yaklaşmıştır. 1944 Eğitim Yasası'yla da 11-15 yaş arasındaki çocuklar için ortaöğretim parasız ve zorunlu hale getirilmiştir. Bu arada Eton ve Harrow gibi bazı seçkin özel okullar da etkinliğini sürdürmekte ve bu okulları bitirenler toplumda genellikle etkili konumlar elde etmektedir.

ABD'de liselerde hem genel akademik dersleri, hem de ticari, mesleki ve teknik konulardaki özel uzmanlık derslerini içeren çok yönlü bir ortaöğretim programı uygulanır. Avrupa ülkelerinde, genel eğitimi veren okulların yaygınlaştırılmasını savunan yaklaşımların yanı sıra ABD'deki ortaöğretimin akademik düzeyini eleştiren ve uz-

manlaşma ilkesine dayalı sistemin üstünlüğünü öne süren görüşler bulunmaktadır.

Asya, Latin Amerika ve Afrika'daki ortaöğretim uygulamalarında genellikle Batı Avrupa modeli örnek alınmıştır. Eski Sovyet cumhuriyetlerinde ortaöğretim hem kuramsal, hem de uygulamalı konularda öğretim yapan politeknik okullarına dayanır. Okulları bitirenler öğrenimlerini daha üst düzeyde sürdürmeden önce genellikle 2-3 yıl bir işyerinde çalışırlar. Başka ülkelerdeki sosyalist uygulamada da genellikle öğrenim ve çalışmayı birleştiren bir sistem geliştirmişti.

Amerikalı eğitimci Lawrence Thomas öğretim tekniklerini ezberleme, alıştırma, zekâ geliştirme ve problem çözme olarak dörde ayırır. Ezberciliğe dayalı bir öğretim etkinliğinde öğretmen egemen konumdadır ve öğretim dersin anlatılması, tekrarlama ve sınav yapılması biçiminde yürütülür. Meslek okullarında ise uygulamaya dayalı bir yöntem izlenir. Zekâ geliştirmeye yönelik öğretim yöntemi dersin anlatılması ve pratik uygulamaları yanı sıra, soru sormaya ve tartışmaya özendirerek öğrencilerde çözümleme yeteneğinin geliştirilmesini öngörür. Problem çözme tekniği öğrencileri sınıf dışı etkinliklere ve topluma yaşamına katılmaya özendirir; böylece onların problemleri ortaya koyma becerisini edinmelerini amaçlar. Yeni geliştirilen bir başka öğretim tekniği ise, kapsamı sürekli genişleyen ve yenilenen ders konularının aktarılması yerine, öğrencilerin bilimsel yöntemi öğrenmelerini ve araştırmacı bir tutumu benimsemelerini öngörür, Ayrıca bak. lise.

Ortega, Domingo, asıl adı DOMINGO LÓPEZ ORTEGA (d. 25 Şubat 1906, Borox, Toledo - 8 Mayıs 1988, Madrid, İspanya), İspanyol matador. Boğa güreşi konusunda yazdığılarıyla halkın bu spor dalıyla daha çok ilgilenmesini sağlamıştır.

Bir işçi ailesinin oğlu olan Ortega boğa güreşine 1928'de başladı. İlk kez 8 Mart 1931'de matador olarak arenaya çıktı ve 20 yılı aşkın süre boğa güreşini sürdürdü. *El Arte del Toreo* (1950; Boğa Güreşi Sanatı) adlı yapıtında kendi stilinin üstünlüklerini övdü. Ona göre, boğanın yoluna çıkan matador, hayvanın düz bir çizgi izleyerek değil bir yay çizerek yanından geçmesini sağlamalıydı. 1950'den sonra arenaya daha seyrek çıkan Ortega, 1954'te boğa güreşini bıraktı.

Ortega Saavedra, Daniel (d. 11 Kasım 1945, La Libertad, Nikaragua), 'Nikaragua' da 1979'da iktidara gelen Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (FSLN) önderi. Kasım 1984'te seçimle geldiği devlet başkanlığı görevini Nisan 1990'a değin sürdürmüştür.

César Augusto Sandino'nun önderliğindeki köylü ordusunda savaşmış bir askerinin oğluydu. 1950'lerin ortalarında ailesiyle birlikte Managua'ya taşındı. Ortaöğrenimini tamamlayıp kısa bir süre Managua'daki Orta Amerika Üniversitesi'ne devam ettikten sonra 1963'te yeraltına geçti ve FSLN'ye katıldı. 1967'de iktidardaki Somoza ailesine karşı FSLN'nin kent direniş hareketinin başına getirildi.

1967 sonbaharında, katıldığı bir banka soygunu nedeniyle tutuklanan Ortega yedi yıl tutuklu kaldı. 1974 sonlarında öbür tutuklu Sandinistalarla birlikte, Somoza yanlısı rehinelere karşılığında serbest bırakıldı. Küba'ya sürülen gerillalarla birlikte bu ülkede aylarca genilla eğitimi gördü.

Gizlice Nikaragua'ya döndükten sonra FSLN içindeki çeşitli hiziplerin uzlaştırılmasında, ayrıca iş ve siyaset çevreleriyle ittifaklar kurulmasında önemli rol oynadı. Bu politika gerilla hareketinin giderek iç savaşa dönüşmesiyle ve 1979'da Sandinistaların zaferiyle sonuçlandı. FSLN yönetimindeki

Daniel Ortega
ABC Ajansı

beş kişilik kurulun üyesi olan Ortega 1981'de bu kurulun koordinatörlüğüne getirildi, üç yıl sonra da devlet başkanı seçildi. Ortega yönetiminde Sandinista hükümeti bir dizi devletleştirilmeye girişerek sosyalist ülkelerle yakın ilişkiler kurarken, ABD'nin desteklediği sağcı *contra* gerillalarının direnişiyle karşılaştı. Ortega Ocak 1988'de Orta Amerika devlet başkanlarının bir araya geldiği doruk toplantısında *contra*'larla doğrudan ateşkes görüşmesine oturmayı kabul etti. Orta Amerika devlet başkanlarının Ağustos 1989'daki doruk toplantısında ise Honduras'ta üslenmiş *contra* gerillalarının dağıtılması kararlaştırıldı. Ortega Nisan 1990'daki başkanlık seçimini, 14 partinin oluşturduğu Ulusal Muhalefet Birliği'nin adayı Violeta Barrios de Chamorro karşısında kaybetti. Ama FSLN Ulusal Meclis'teki en büyük parti konumunu korudu.

Ortega y Gasset, José (d. 9 Mayıs 1883, Madrid - ö. 18 Ekim 1955, Madrid, İspanya), İspanyol filozof ve hümanist. 20. yüzyılda İspanya'da kültür ve edebiyatı yeniden canlandırma hareketinde etkili olmuştur.

Önce Madrid Üniversitesi'nde (1898-1904), sonra Almanya'da çeşitli üniversitelerde (1904-08) felsefe öğrenimi gördü. Bu yüzyılın başında büyük canlılık gösteren Yeni-Kantçı Marburg felsefe okulundan etkilendi. 1910'da Madrid Üniversitesi'nde metafizik profesörü olan Gasset *Adán en el*

paraiso (1910; Adem Cennette), *Meditaciones del Quijote* (1914; Kişot Üzerine Düşünceler) ve *El tema de nuestro tiempo* (1923; Çağımızın Konusu) adlı yapıtlarıyla Yeni-Kantçı düşünceden uzaklaştığını gösterdi. Ona göre en temel gerçeklik insanın kişisel yaşamıydı. Mutlak us düşüncesi yerine, düşünme aracı olarak yaşamı etkileyen ve ondan etkilenen kişisel usu, mutlak doğrular yerine de tek tek kişilerin kendi yaşamlarından yola çıkan bakış açılarını koydu. Bu arada ülkesinin sorunlarıyla da ilgilendi. *España* (1915), *El Sol* (1917) ve *Revista de Occidente* (1923) gibi bazı önemli kültür dergilerinin kurucuları arasında yer aldı.

1936-45 arasında ülkesinden kendi isteğiyle ayrılarak Avrupa ve Arjantin'de sürgün yaşadı. II. Dünya Savaşı'nın sonunda İspanya'ya döndü. 1948'de Madrid'de Beşeri Bilimler Enstitüsü'nü kurdu. Öteki önemli yapıtları arasında *España invertebrada* (1922; Omurgasız İspanya) ve *La rebelión de las masas* (1929; Kitlelerin Ayaklanması, 1968) sayılabilir. Bu yapıtında 20. yüzyıl toplumunu, sıradan ve özelliksiz bireylerin oluşturduğu kitlelerin egemenliğiyle tanımladı; bu kitlelerin toplumun yönetimini düşünsel bağımsızlığa sahip kültürlü bir azınlığa bırakmaları gerektiğini vurguladı.

Gasset'in bitiremediği büyük yapıtının derslerinde de kullandığı uzun bir bölümü 1957'de *El hombre y la gente* (İnsan ve Adamlar) adıyla yayımlandı. 1992'de Türkçede Gasset'in *Tarihsel Bunalım ve İnsan* adlı bir seçkisi yayımlandı.

Ortelius, Abraham (Latince), Flamanca ABRAHAM ORTELS ya da WORTELS (d. 14 Nisan 1527, Anvers - ö. 4 Temmuz 1598, Anvers, Felemenk Cumhuriyeti), Flaman haritacı, harita ve kitap uzmanı. Toplam 87

Ortelius, *Theatrum orbis terrarum*'un 1584 basımındaki bir oymabaskudan ayrıntı
British Museum, Londra, Fotoğraf, J.R. Freeman & Co. Ltd.

kaynağa dayanan ve 70 harita içeren *Theatrum orbis terrarum* (1570; Dünya Sahnesi Görünümü) adlı ilk modern atlası yayımlamıştır.

Oymacı olarak yetişen Ortelius yaklaşık 1554'te antikacılığa ve kitapçılığa başladı. Gerardus Mercator'un etkisinde kalarak, yaklaşık 1560'tan sonra haritacılığa yöneldi. On yıl içinde Yer (1564), Mısır (1565) ve Asya (1567) haritalarını derledi. 1612 sonlarına değin genişletilerek ve güncelleştirilerek yeni basımları yapılan *Theatrum*'un zamanının en gözde atlası olduğu anlaşılmaktadır.

1575'te İspanya kralı II. Felipe'nin sarayına coğrafyacı olarak atanan Ortelius zengin bir metal para, madalya ve antika koleksiyonu derledi.

Orthonectida, bazı deniz omurgasızlarında asalak yaşayan, solucana benzer çok hücreli hayvanlar sınıfı. *Dicyemida* ile birlikte *Mezozoa*(*) filumunu oluşturur.

Orthoptera bak. düzkanatlılar

Ortigão, José Duarte Ramalho (d. 24 Kasım 1836, Porto - ö. 27 Eylül 1915, Lizbon, Portekiz), Portekizli gazeteci ve deneme yazarı.

1855'te Fransızca öğretmen ve *Jornal do Porto* adlı gazetede makale yazarı olarak çalışmaya başladı. 1868'de Kraliyet Bilimler Akademisi'nde görev almak üzere Lizbon'a gitti. Lizbon'da gazetelere yazmayı sürdürdü; Antero de Quental, Oliveira Martins, Eça de Queirós gibi ilerici aydın ve yazarlarla tanıştı. 1871'de Queirós'la birlikte *As Farpas* adlı yergi dergisini çıkarmaya başladı. Queirós'un 1872'nin sonunda ülkeden ayrılması üzerine 1888'e değin dergiyi tek başına çıkardı. Onun yönetiminde *As Farpas* gittikçe daha az yergici ve daha çok didaktik bir dergi oldu. İnsancılık, olguculuk, estetik gerçekçilik öğretileri ile beden sağlığını savunan bir yayına dönüştü.

Ortigão yaşamı boyunca dünyayı dolaştı. En önemli yapıtı sayılabilecek *A /Holanda*'da (1885; Hollanda) Hollandalıların yaşam biçimini ve başarılarını övdü, onları Portekizlilere örnek gösterdi. Yaşı ilerledikçe tutucu siyasal görüşleri benimsedi. 1910'da monarşinin yıkılıp cumhuriyetin kurulmasını protesto ederek Ajuda Kraliyet Kütüphanesi yöneticiliği ve Kraliyet Bilimler Akademisi müdürlüğü görevlerinden çekildi. Toplu yapıtları 1943-49 arasında 39 cilt olarak yayımlandı.

ortoborik asit, beyaz renkli, kristal yapılı, oksijen içeren bor asidi. Bazı minerallerde ve yanardağlardan gelen sularla ya da sıcak su kaynaklarında bulunur. Ayrıca bak. bor.

Ortodoks Kilisesi, RUM ORTODOKS KİLİSESİ, DOĞU KİLİSESİ ya da DOĞU ORTODOKS KİLİSESİ olarak da bilinir, resmi adı ORTODOKS KATOLİK KİLİSE, günümüzde Hristiyanlığın üç büyük kolundan biri. İstanbul'daki Fener patriğinin (bak. Fener Rum Patrikhanesi) unvan üstünlüğünü tanıyan özerk kiliselerin oluşturduğu bir topluluktur. İlk yedi ekumenik konsil belirlendiği öğreti ve uygulamalara bağlıdır. Üyeleri ağırlıklı olarak Balkanlar, Slav ülkeleri ve Ortadoğu'da toplanmıştır. "Doğru öğretiye bağlılık" anlamına gelen Ortodoks (Yunanca *orthodoxos*: "doğru görüş") sıfatı 5. yüzyılda dünya Hristiyanlığının bütününden ayrılan Monofizit kiliseler ile tutucu Protestan kiliseler tarafından da kullanılmıştır.

Katolik Kilisesi gibi Ortodoks Kilisesi de kurumsal olarak ilk Hristiyan kiliseleriyle kesintisiz bir süreklilik içindedir ve aynı kutsal ayinleri benimser. İki kilisenin birbirinden ayrılması, ilahiyat alanındaki anlaşmazlıklardan çok, siyasal ve kültürel nedenlere dayanır. Kültürel açıdan Batı Hristiyanlığı (Katoliklik ve Protestanlık) ile Ortodoksuluk arasındaki bölünme, Latince'nin egemen dil olduğu Batı Roma ile yazı dilinin Yunanca olduğu Doğu Roma imparatorlukları arasındaki bölünmenin uzantısıdır.

Roma İmparatorluğu'nun iki yarısı arasındaki siyasal ayrılık 4. yüzyıldan sonra gitgide derinleşti. Batı Roma İmparatorluğu 5. yüzyılda barbar istilalarına uğrayınca, daha önce bütün kiliseler üzerinde onursal üstünlüğü elinde tutan papa, ortadan kalkan imparatorluğun yetkilerini büyük ölçüde üstlendi. Doğu Roma İmparatorluğu ise, eski gücünü yitirmekle birlikte yeniçağ tarihçilerinin verdiği adla Bizans İmparatorluğu olarak yaklaşık bin yıl daha varlığını sürdürdü. İmparatorluğun başkenti Konstantinopolis'teki (İstanbul) patrik kilisenin başı olmakla birlikte, tüm yetkileri elinde tutan imparator karşısında hiçbir zaman

Ortega y Gasset
Gisele Freund

papaninkine benzer bir bağımsızlık kazanamadı. Ortodoks kiliselerinin ulusal devletler içinde ikincil konumu benimseme eğilimi gerçekte Bizans'tan kalma bir gelecektir.

Hristiyanlığın ilk yazılı kaynakları Yunanca'dı ve Roma'da bile Yunanca uzun süre ağırlığını korudu. Ama 5. yüzyıla değin düşünsel alanda Yunancanın önderliğine bağlı kalan Mısır ve Suriye'deki Hristiyanların çoğu Ephesos (Efes) (431) ve Chalcedon (Kadıköy) (451) konsillerinin kararlarına karşı çıkarak ayrı bir çizgi benimseyince Yunan geleneği üstünlüğünü yitirdi. Bu bölgelerin Arapların eline geçmesiyle Hristiyanlık Doğu'da daha da geriledi ve 5. yüzyıldaki ayrılıklar kalıcılık kazandı. Öte yandan, Latin Hristiyanlığı eski Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını da aşarak Batı Avrupa halkları arasında yayıldı. Gene de Konstantinopolisli misyonerlerin 10. yüzyılda Rusya'ya Ortodoksluğu yerleştirmeleri Hristiyanlığın Doğu ve Batı kolları arasındaki güç dengesini bir ölçüde sağladı.

Charlemagne'in 9. yüzyılda Batı'da Roma İmparatorluğu'nu canlandırmaya çalışması, öğreti ve ayin konularındaki önemsiz ayrılıkların Roma'yla Konstantinopolis arasında bir bölünmeye yol açtığı ilk çatışmayı başlattı. Bu ayrılıkların en önemlisi, Batı Hristiyanlığının Kutsal Ruh'un hem Baba'dan hem de Oğul'dan kaynaklandığını öne sürmesine karşılık, Doğu'nun Kutsal Ruh'un yalnızca Baba'dan kaynaklandığını savunmasıydı. Batılı Hristiyanların Nikaia (İznik) Amentüsü'ne bu yönde bir ifade (Latince *filioque*: "ve oğuldan") eklemesi ve Doguluların sapkınlukla suçlaması Bizans'ın öfkesiyle karşılaştı. Bu ayrılıkların sonunda Papa IX. Leo ile Patrik Mihail Keroullarios'un 1054'te birbirlerini karşılıklı aforoz etmeleriyle, bugüne değin süren kesin bölünme gerçekleşti. İki taraf da 1965'e değin birbirlerini tanımadılar. Bizans imparatorunu devirerek Konstantinopolis'i yağmalayan ve 1204'te papaya bağlı bir Latin patriğini göreve getiren IV. Haçlı Seferi'nin Doğu'da yarattığı olumsuz duygular daha sonraki birleşme çabalarını da gölgeledi.

Ortodoks Kilisesi bu dönemden sonra Katolik ve Müslüman yönetimler ya da sosyalist rejimler karşısında kimliğini ve halkın kiliseye bağlılığını korudu. İstanbul'un Osmanlılarca fethedildiği 1453'ten 1917 Sovyet Devrimi'ne değin dünya Ortodoksluğunun önderi Rus Kilisesi'ydı. Alaska'ya giden Rus misyonerleri 1794'te Ortodoksluğu Amerika kıtasına yerleştirdiler. Doğu Avrupa'dan gelen göçmenler de Ortodoksluğun Kuzey Amerika'nın dinsel yaşamında önemli bir öge olmasını sağladılar. Amerika'da Ortodokslar günümüzde de Avrupa'yla bağlantılı ve etnik ağırlıklı kiliselerde örgütlenmiştir.

Ortodoks Kilisesi'nin en çarpıcı özelliği, bütün duyulara seslenen ayinlerinin güzelliği ve zenginliğidir. Hz. İsa, Meryem Ana ve azizleri canlandıran ikonların da Ortodoks ibadetinde önemli yeri vardır. Ortodoks ilahiyatçılar ikonlara saygı göstermenin, Tanrı'nın Hz. İsa'nın kişiliğinde insan biçimini aldığı yolundaki Hristiyan inancının ve böylece insan doğasının tanrılaşması'nın gereği olduğunu öne sürerler. Manastır hareketi ve ruhani keşiş yaşamı başlangıçtan beri Ortodoksluk içinde önemli rol oynamıştır. Ortodoks piskoposların keşiş, dolayısıyla evlenmemiş olmaları zorunludur; buna karşılık papazlar evli olabilir. Ortodoks manastır hareketinin uzantılarından biri, mistisizmin bütünüyle Doğu'ya özgü bir türü olan *hesychia*(*) akımıdır. Yunanistan'ın kuzeyinde Aynaroz Dağın-

daki büyük manastır topluluğunda yetişen keşiş Aziz Gregorios Palamas *hesychia* öğretisine klasik ilahiyat yorumunu kazandırmıştır.

Ortodoks kiliseler, 20. yüzyıldaki ekumenik hareket(*) içinde etkin rol oynadılar. Büyük Protestan kiliseleriyle birlikte, Dünya Kiliseler Konseyi içinde yer alan birçok Ortodoks kilise, karşılıklı anlayışı güçlendirmek ve birliğe ulaşmak amacıyla ilahiyat tartışmalarına girdiler. 1054'teki karşılıklı aforoz kararlarını kaldırmalarından (1965) sonra Ortodoks ve Katolik kiliseleri arasındaki ilişkiler büyük ölçüde gelişti. Bununla birlikte Ortodokslar kiliselerinin bütünlüğünü koruma ve büyük bir geleneğin mirasını taşıma misyonlarından ödün vermeme konusunda bugün de kararlı davranmaktadırlar.

Ortodoks inancının en belirgin özelliklerinden biri, belirli itikadnamelerin bağlayıcı çerçevesine sığdırılmak yerine, kendi doğruluk ölçütlerini kendi içinde araması, Kitabı Mukaddes ve kilise geleneğiyle tutarlılığı vurgulamasıdır. Bu nedenle Ortodoks Kilisesi bugüne değin inanç konularını ayrıntılarıyla ve değişmez biçimde tanımlamaktan uzak durmuştur. Hristiyan yaşamının amacı Batı'da Tanrı katında aklanma, Doğu'da ise Tanrı'yla birleşme ve tanrılaşma olarak tanımlanır. Batı'da kilise, Tanrı'yla insan arasında kayra bağışlayan bir aracı ve öğreti doğruluğunu güvence altına alan bir erk kaynağı olarak görülür; Doğu'da ise kilise, Tanrı ile insanın yüz yüze geldiği bir beraberlik sayılır. Ortodoks Kilisesi Hz. İsa'nın Tanrı'nın Oğlu'yla (*Logos*) özdeşliğini vurgular; Bizans ikonlarında Hz. İsa'nın başının çevresinde, Tanrı'nın Yahudilerce kutsal sayılan adı YHVH'nin Yunancadaki karşılığı olan *oon* yer alır. Buna koşut olarak Ortodoks ayinlerinde Meryem Ana *Theotokos* (Tanrı Anası) adıyla anılır.

Ortodoks inancına göre insanın kurtuluşu, ortaçağda Batı'da egemen olan anlayışın tersine, Hz. Adem'in günahının bedelini ödeyerek tanrısal adaletin gereğinin yerine getirilmesiyle değil, insanda insani olanla tanrısal olanın birleşmesiyle ilgilidir. İnananlar Mesih aracılığıyla ölümlülüğü ve zayıflığı yenecek ve tanrısal yaşama yücelcektir. Hz. İsa'nın bir kerede ve herkes için gerçekleştirdiği bu kurtuluş eylemi Mesih'le bütünleşen bütün inananlarca benimsenmelidir. İnsanın, Mesih'in bedenine katılarak yaratılıştaki doğal durumuna dönmesini sağlayan Kutsal Ruh'tur.

Batı'nın Üçleme anlayışında Tanrı'nın öncelikle öz birliği vurgulanırken, Doğu'da Tanrı'nın üç kişiliğe sahip olması Hristiyan deneyiminin birincil boyutu olarak görülür. Öte yandan Doğu Hristiyanlığı bütünüyle aşkın olan Tanrı'nın bilinemeyeceğini, bu nedenle ancak ne olduğunu değil, ne olmadığını belirten terimlerle tanımlanabileceğini vurgular. Ortodoks inancına göre Tanrı'nın bilinemez özü ile eylemleri ya da "etkinlik gücü" arasında gerçek bir ayrım vardır; Mesih'te gerçekleşen insanın tanrılaşması, tanrısal etkinlik gücü ile insanlığın Mesih'te bütünleşmesiyle olur.

Batı Hristiyanlığının yakın geçmişte toplumsal sorunlara yönelmesine karşılık, Ortodoks ilahiyatçılar Hristiyan inancının, Tanrı'nın Krallığı'nı dolaysız biçimde yaşamak olduğunu, bunun da kilise ayinlerinde gerçekleştiğini öne sürerler. Bu geleneksel yaklaşımlar Ortodoks kiliselerinin en elverişsiz toplumsal koşullarda bile nasıl varlığını sürdürdürebildiğini bir ölçüde açıklar.

Ortodoks Yortusu, Ortodoks Kilisesi ile Bizans ayin usulüne bağlı Doğu Katolikleri-

nin Büyük Perhiz'in ilk pazarında, ibadette ikon kullanımının yeniden serbest bırakılmasını (843) ve İkonoklazm(*) tartışmasının sona ermesini kutladığı yortu.

ortodonti, diş hekimliğinin dişlerdeki biçim bozuklukları, düzensizlikler ve bunlarla birlikte görülen diş-yüz uygunsuzluklarını önlemeyi ve düzeltmeyi amaçlayan dalı. Ortodonti uygulamalarında amaç çığneme yeteneğinin azalması, diş çürüklerine eğilim, diş çevresi ve ağız dokularının hastalıkları, kalıtsal, doğuştan ya da çevresel etkenlerle, kimi zaman da cerrahi girişim sonunda ortaya çıkan diş-yüz yapı bozuklukları, çarpık dişler, çene kemiklerinin orantısızlığı ve diş-yüz estetiğinin bozulmasıyla beliren rahatsızlıkları iyileştirmek ya da ortadan kaldırmaktır.

Ortodonti eski çağlardan bu yana bilinmesine karşın, daha çok 20. yüzyılda gelişti. Ortodonti geçmişte yalnız çocukları hedef alan bir dal olarak görülürken günümüzde erişkinlerdeki biçim bozukluklarını da kapsamaktadır. Bununla birlikte, insan vücudundaki kemikler 18 yaşından önce daha esnek olduğundan tedavi çocuklarda daha yararlı olur.

ortofosforik asit bak. fosforik asit

ortofosforöz asit bak. fosforöz asit

ortogenez, bir canlı soyunda art arda gelen kuşakların düz bir doğrultuda, giderek daha fazla değişikliğe uğradığı evrim süreci. Sıklıkla çevre koşullarının değişmesi ya da canlı topluluğunun farklı bir çevreye göç etmesiyle uzun bir süre içinde ortaya çıkar. Ortogeneze en iyi örnek atın evrimidir. Kuzey Amerika'da türediği, daha sonra Asya'ya geçtiği düşünülen atın yaşadığı coğrafi koşullar ve beslenme özellikleri değişikçe bacaklar, dişler ve vücut büyüklüğü değişikliğe uğramıştır.

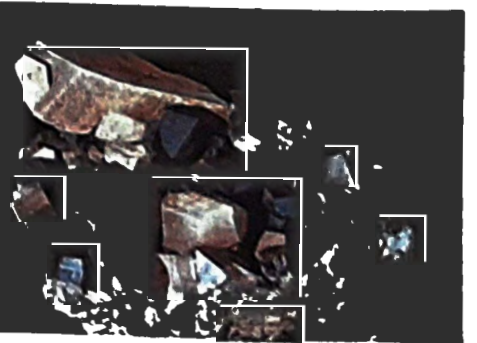
Ortogenezde ortaya çıkan çarpıcı değişiklikler canlıların uyum sağlamasına yaradığı gibi kimi zaman zararlı olabilecek düzeye erişir. Örneğin *Megaloceros* cinsi geyiğin boynuzları ya da kedigillerden *Smilodon*'un üst köpekdişleri aşırı derecede gelişerek hayvanın ortamla uyumunun bozulmasına yol açmış, zamanla yaşamı için tehlike oluşturarak soylarının tükenmesine neden olmuştur.

ortogonal fonksiyon bak. dikgen fonksiyon

ortogonal polinom bak. dikgen çokterimli

ortografik projeksiyon bak. dikçizgisel izdüşüm

ortoklaz, ORTOZ olarak da bilinir, potasyum alüminosilikat (KAlSi₃O₈) yapısında,

Serra de Peneda'dan ortoklaz örneği. Portekiz
Emil Javoraky-EB Inc.

sık rastlanan alkali feldispat minerali. Çoğunlukla granitte, değişik renkli, genellikle ikenetlenmiş kristaller halinde bulunur. Cam ve seramik üretiminde kullanılan ortoklazın saydam kristalli türleri de değerli taş olarak değerlendirilir. Ortoklaz, kayaç oluşturan bir mineraldir; bazik ve asidik korkayaçlarda, pegmatitlerde ve gneyselerde bol miktarda bulunur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için, bak. feldispat (tablo).

Feldispat mineralleri sodyum, potasyum ve kalsiyum alüminosilikatların karışımından oluşurlar ve herhangi bir feldispat minerali, uç (son) üye olarak adlandırılan bu üç katışkız bileşimin oranlarına göre sınıflandırılır. Ortoklaz, sistemin potasyum içeren uç üyesidir; simgesi Or 'dur.

Ortoklaz ile sistemin sodyum içeren uç üyesi olan albit (sodyum alüminosilikat; $NaAlSi_3O_8$) alkali feldispatları oluştururlar. Bu dizide sodyumlu malzemeler ile potasyumlu malzemeler iç içe geçmiş durumdadır ve iki uç üye arasında kesintisiz bir katı çözeltiler dizisi yer alır. Ara üyeler homojen karışımlar halinde değil, sodyumlu ve potasyumlu uç üyelerin mikroskopik düzeyde iç içe büyümüş ayrı kristalleri halinde bulunurlar.

ortokuvarsit, yeraltındaki kumtaşlarının içine silisyum çökmesi sonucunda gelişen bir kuvarsit kayacı türü. Ayrıca bak. kuvarsit.

Orton, Joe, asıl adı JOHN KINGSLEY ORTON (d. 1 Ocak 1933, Leicester, Leicestershire - ö. 9 Ağustos 1967, Londra, İngiltere), seyircide dehşet duygusu uyandıran, taşkın bir üslupla kaleme alınmış farslarıyla tanınan İngiliz oyun yazarı.

Başarısız bir oyunculuk yaşamından sonra 1950'lerin sonunda, dostu K.L. Halliwell'in desteğiyle yazmaya başladı. Ama bu dönemde Halliwell'le birlikte yazdığı romanları yayımlatamadı. Ancak 1964'te BBC'de yayınlanan radyo oyunu *The Ruffian on the Stair*'le (Merdivindeki Alçak) üne kavuşabildi ve ölümüne değin başarılı bir oyun yazarı olarak adından söz ettirdi. *Entertaining Mr. Sloane* (1964; Mr. Sloane'u Ağır-larken), *Loot* (1965; Yağma) ve ölümünden sonra 1969'da sahnelenen *What the Butler Saw* (Uşağın Gördükleri) adlı yapıtları ahlaksal çürümeyi, şiddeti ve cinsel zorbalığı irdeleyerek seyircinin ahlaki duygularına saldırıyan aykırı üsluplu kara komedilerdir. Yapıtları, özlü ve nükteli anlatımları ve yer yer abartılı parlaklıklarıyla dikkati çeker. Oyun kişileri, kendilerini içinde buldukları rezil durumlardan gülünç yöntemlerle kurtulmaya çalışırlar. Orton'un ayrıca, aralarında *Funeral Games*'in de (1968; Cenaze Oyunları) bulunduğu dört tane tek perdelik oyunu vardır.

Orton'un çok kısa süren yazarlık yaşamı, onun kadar başarılı olmayan Halliwell tarafından dövülerek öldürülmesiyle son buldu. (Hemen ardından Halliwell de intihar etti.) John Lahr'ın *Prick Up Your Ears: The Biography of Joe Orton* (Kulak Kabartın: Joe Orton'un Yaşamöyküsü) adlı yapıtı 1978'de yayımlandı.

ortopedi, upta, iskelet sistemi ve bu sistemle ilgili eklem, kas gibi yapılarıdaki işlev bozukluklarının düzeltilmesini amaçlayan uzmanlık dalı.

Ortopedi uygulamaları 18. yüzyılda İsviçre'de sakat çocukların iskelet oluşum bozukluklarının tedavisi için bir enstitü kuran Jean André Venet'in öncü çabalarıyla baş-

ladı. 19. yüzyılda kasların işlevleri ve kemiklerin büyüme ve gelişmesi üzerine yapılan araştırmalar bu alanda büyük gelişmelere yol açtı. Bu dönemdeki önemli yeniliklerden bazıları oluşum bozukluklarının düzeltilmesi amacıyla uygulanan kirış kesme ameliyatı, yumru ayağın ameliyatla düzeltilmesi, kol ve bacaklardaki uzun kemik kırıklarında daha iyi destek sağlayan Thomas ateli ile sargılarda çabuk donan ve biçimlenen bir tür alçının kullanılmasıdır. 1. Dünya Savaşı'ndaki yaralı sayısının çokluğu da 20. yüzyılın başlarında pek çok ortopedi merkezinin kurulmasına yol açtı.

Günümüzde ortopedinin ilgi alanı kemik kırıkları, kas zedelenmeleri, bağlar ve kirışlerdeki yaralanmaların tedavisinden öteye geçerek, sonradan edinilen ya da doğuştan gelen iskelet oluşum bozuklukları ve osteoartrit gibi yapı ve işlev bozukluğuna yol açan hastalıkların tedavisini de kapsamaya başlamıştır. Önceleri ağır metal protezler ve ateller kullanılırken günümüzde hastalık nedeniyle örselenen kemiklerde kemik grefleri ve yapay plastik eklemeler, takma kol ve bacaklar, özel ayakkabılar ve sakatlarda bir dereceye kadar hareketliliği sağlayan protezler kullanılmaya başlamıştır. Ortopedide ayrıca fizik tedavi ve rehabilitasyon yöntemleri ile klasik ilaç tedavisi ve cerrahi girişimlerden de yararlanır.

ortopiroksen, piroksen ailesinden, korkayaçlar ile başkalaşım kayaçlarında ve göktaşlarında yeşil renkli, lifli ya da ince levhamsı kütleler halinde bulunan silikat minerallerinin ortak adı. Bu mineraller içerdikleri magnezyumun demire oranına

Labrador'dan hipersten örneği

Field Museum of Natural History, Chicago; fotoğraf: John H. Gerard-EB Inc.

göre ayırt edilir; kimyasal bileşimleri, katışkız magnezyum silikat ($MgSiO_3$) ile katışkız demir silikat ($FeSiO_3$) arasında değişir. Dizideki mineraller şunlardır:

enstatit	% 0-10 Fe
bronzit	% 10-30 Fe
hipersten	% 30-50 Fe
ferrohipersten	% 50-70 Fe
ölit	% 70-90 Fe
ferrosilit	% 90-100 Fe

Kuramsal uç üye olan ferrosilitin dışındaki tüm üyeler doğada bulunur. Magnezyum bakımından zengin üyelere ultrabazik korkayaçlarda, demir bakımından zengin üyelere ise başkalaşım uğramış demirli tortularda rastlanır. Ortopiroksenler noritin temel bileşenleri, şarnokit ve granülit de tanıtıcı öğeleridir. Magnezyum bakımından zengin (yüzde 30'dan daha az demir) ortopiroksenler, olivin ile birlikte, göktaşlarında en yaygın rastlanan silikat mineralleridir; bunlar ayrıca kumlu göktaşlarının (kondrit) çoğunun temel, mezosideritlerin ve kalsiyum bakımından fakir kumsuz göktaşlarının (akondrit) önemli bileşenleridir. Ayrıntılı

fiziksel özellikleri için bak. piroksen (tablo).

Ortopiroksen dizi ortorombik sistemde (uzunlukları eşit olmayan, birbirine dik üç kristalografik eksen) kristalleşir. Ortopiroksene benzeyen ama monoklinal sistemde (uzunlukları eşit olmayan, bir yatık kesişimli üç kristalografik eksen) kristalleşen klinoenstatit-klinoferrosilit dizisine ise daha çok göktaşlarında (akondritler, kondritler ve mezosideritler) rastlanır.

ortorombik sistem, kristal yapılarının bulunabileceği temel altı bakışım (simetri) sisteminden biri. Bu sistemde kristal bileşenlerin yerleşim düzeni uzunlukları eşit olmayan, birbirine dik üç eksenle tanımlanır. Katıdaki atomlar ya da atom grupları noktalarla gösterilir ve bu noktalar çizgilerle birleştirilirse, ortaya düzenli biçimde yerleşmiş birim gözlemlerden oluşan bir kristal örgüsü çıkar. Ortorombik birim göze iki dönümlü üç bakışım eksenine ayırılır; birim göze bu eksenlerin çevresinde, görünümünde herhangi bir değişiklik olmaksızın 180° döndürülebilir. Bu özellik, birim gözenin herhangi iki kenarı arasındaki açının dik olmasını (kenar uzunlukları değişik olabilir) gerektirir. Alfa-kükürt, sementit, olivin, aragonit, ortoenstatit, topaz, storolit, barit, serüsit, markazit ve enargit ortorombik sistemde kristalleşir.

ortosilikat bak. nezosilikat

ortostat, Asur ve Hitit mimarlıklarında, büyük yapıların dış duvarlarının eteklerinde kullanılmış çok büyük boyutlu taş blok ya da levha. Avrupa'da megalitik oda mezarlarının duvarlarında da ortostatlar vardır. Daha çok bazalttan yapılan ortostatların yüzleri düz bırakıldığı gibi, çeşitli kabartmalarla bezeli de olabilir. Bunlar bazen bir öykünün ya da olayın çeşitli sahnelerini canlandıracak gibi yan yana getirilmiştir. Anadolu'da bilinen en eski ortostatlar İÖ 2. binyıldan kalma Tilmen Höyüğü'ndeki sarayda, Boğazköy'deki III No'lu Tapınak'ta ve Alacahöyük'teki Sfensli Kapı'da bulunmaktadır. Bunlardan ilk ikisindeki ortostatlar düz, sonuncusundakiler ise kabartmalarla kaplıdır. Ayrıca İÖ 1. binyıla tarihlenen Malatya Aslantepe'deki Aslanlı Kapı'nın, Zincirli ve Karatepe kent kapılarının, Karkamış'taki Zafer Yolu'nun kabartmalı ortostatları türlerinin en güzel örneklerindendir.

ortoz bak. ortoklaz

oruç, dinsel ya da ahlaki amaçlarla yiyecek, içecek ve cinsel ilişkiden ya da bunların yalnızca birinden uzak durma. Ramazan ayında oruç tutmak İslamın beş şartından biridir.

Eski çağ dinlerinde oruç, özellikle rahip ve rahibeleri tanrılarla yakınlaşmaya hazırlamanın bir yoluydu. Helenistik dönemin gizem dinlerine göre tanrılar, kutsal öğretilerini ancak belli bir süre eksiksiz oruç tutan kişilere düşer ve görüntüler yoluyla açıklarlardı. Birçok kültürde oruç, öfkelenen bir tanrıyı yatıştırma ya da ölmüş bir tanrıyı (örn. bir bereket tanrısı) diriltme amacına yönelikti. Teknoloji öncesi dinlerde, örneğin ABD'nin Ovalar Bölgesi'nde ve kuzeybatı kesiminde yaşayan Yerli kabilelerinde düş beklerken ya da öncesinde oruç tutulurdu. Sibiry'a'daki Tunguzların (Evenkler) şamanları ilk düşlerinden sonra, başka düşler görmek ve ruhlarla ilişki kurmak amacıyla oruç tutarlardı. ABD'nin güneybatı kesiminde yaşayan Pueblo Yerlilerinin rahipleri, mevsim değişiklikleriyle ilgili büyük törenlerden önce inzivaya çekilerek oruç tutarlardı.

Dünyanın bütün büyük dinlerinde, belirli kutsal zamanlar sırasında ya da öncesinde ya da özel nedenlerle oruç tutulur. Örneğin Ceynâcılıkta, kişinin belirli kurallara göre oruç tutması ve belirli meditasyon yöntemlerini uygulaması, dünyadan koparak aşkın bir duruma geçmesini sağlar. Budacı keşişler belirli günlerde oruç tutup günahlarını fısıltılarla itiraf ederler. Çin'de, göksel Yang ilkesinin yeni çevrimine başlayacağı kış gündönümünden önce belirli bir süre oruç tutulur. Hindistan'da, Hindu ermişleri (*sadhu*) çeşitli vesilelerle sık sık tek başlarına oruç tutarlar.

Batı dinleri arasında oruç yalnızca, bu tür bir çilecilik ile kötülükle mücadelede inananların gücünü artırmaya çalıştığı inanılan Zerdüş dininde yasaktır. Beslenmeye ilgili birçok kural ve gelenek geliştirmiş olan Yahudilik yılda birkaç kez, özellikle Yom Kippur'da (Kefaret Günü) oruç tutulmasını öngörür. Hristiyanlıkta özellikle Katolikler ve Ortodokslar 40 günlük Büyük Perhiz ile Noel'den önceki Advent dönemlerinde oruç tutarlar. Katolik Kilisesi'nde II. Vatikan Konsili'nden (1962-65) sonra Küllenme Çarşambaşı ile Kutsal Cuma dışında oruç konusunda esneklik getirilmiştir. Protestan kiliseleri oruç tutmayı üyelerinin vicdanlarına bırakırlar.

İslamda oruç (Arapça *savm*) gündeğumundan günbatımına değin yememeyi, içmemeyi ve cinsel ilişkide bulunmamayı öngörür. Bu yükümlülük akıl ve ruh sağlığı yanında olan her erişkin Müslüman için farzdır. Ama hastalar ve yolcular ramazan orucunu tutmak zorunda değildir; tutmayanlar özürleri kalktıktan sonra kaza orucu tutarlar. Kadınlar için çocuk emzirme, erkekler için savaş Ramazan orucunu tutmamak için geçerli özürlerdir. Bunlar da daha sonra kaza orucu tutarlar. Kadınlar hayız (âdet görme) ve nifas (loğusalık) durumunda oruç tutamazlar; bu nedenle oruç tutamayan kadınlar da oruçlarını kaza ederler. Oruç tutmaya dayanamayacak kadar yaşlı insanlar da oruç tutmazlar. Bunların oruç tutmadıkları her gün için bir yoksulun bir günlük yiyecek gereksinimini karşılaması gerekir.

Orucun bozulması, duruma göre kaza (bozulan orucun yerine bir gün oruç tutmak) ya da kefareti gerektirir. Orucu bozmakla birlikte kefareti gerektirmeyen durumlar, temelde besin ve ilaç özelliği taşımayan ya da taşıya bile bazı eksikleri olan nesnelerin kullanılmasıyla oluşur. Buna karşılık herhangi bir yiyecek ya da içecek maddesini bilinçli olarak almak hem kazayı, hem de kefareti gerektirir. Orucun kefareti ya bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak ya 60 gün oruç tutmak ya da 60 yoksulun bir günlük yiyecek gereksinimini karşılamaktır. Ama Hanefilerin de içinde bulunduğu bazı fıkıh bilginlerinin benimsediği kefareti kuralı bu biçimiyle genel kabul görmez.

Oruç, Arif (d. 1894, Dimetoka [bugün Didymoteikon, Yunanistan] - ö. 1950, İstanbul), gazeteci.

Mekteb-i Mülkiye'deki (sonradan Siyasal Bilgiler Fakültesi) öğrenimini yarıda bırakarak gazeteciliğe başladı. *Tanin*, *Tasvir-i Efkâr* ve *Sabah*'ta çalıştı; bu gazetelerin Balkan ülkeleri muhabirliğini yaptı. İstanbul'un işgalinden (16 Mart 1920) sonra Anadolu'ya geçerek Eskişehir'de "İslamcı Bolşevik" eğilimli *Seyyane-i Yeni Dünya*'yı yayımladı. Aynı gazeteyi, Ankara'da bir süre resmi Türkiye Komünist Fırkası'nın (Partisi) yayın organı olarak çıkardı (22 Kasım 1920-2 Ocak 1921). Ankara Hükümeti'ne karşı ayaklanan (Ocak 1921) Çer-

kes Ethem'i desteklediği için tutuklanarak İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. Sürgün cezasına çarptırıldıysa da bir süre sonra özel bir yasayla affedildi. Ankara Hükümeti'nin yanında yer aldığı bu dönemde sosyalist eğilimli *Yeni Dünya* gazetesini çıkardı (Kasım 1921-Mart 1922). Cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul'da yayımlamaya başladığı (1929) *Yarın* gazetesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekledi. Partinin kapatılmasından sonra Bulgaristan'da aynı adı taşıyan yeni bir gazete daha yayımladı. Uzun yıllar Avrupa'da kaldı. Yaşamının son yıllarında "Ayhan" takma adıyla *Milliyet*'te tarih tefrikaları yazdı.

Oruç Bey, tam adı ORUÇ BİN ADİL (ü. 15. yy), Osmanlı tarihçi. Bilinen en eski düzyazı Osmanlı tarihinin yazarıdır.

Yaşamı hakkında bilgi yoktur. Kendi yapıtında Adil adlı bir ipeğin oğlu olarak Edirne'de doğduğu ve kâtip olarak anıldığı belirtilir. *Tevarih-i Âl-i Osman* adlı yapıtı, II. Bayezid dönemine (1481-1512) değin Osmanlı Devleti'nin tarihini anlatır. Yahşi Fakih'in *Menakıbnâme*'sini temel aldığı sanılan yapıtta, II. Murad (hd 1421-51) ve II. Mehmed (Fatih) (hd 1451-81) dönemlerine ilişkin daha ayrıntılı ve önemli bilgiler verilir. Değişik tarihlerle biten birçok yazma nüshası bulunan *Tevarih-i Âl-i Osman*'ın Oxford ve Cambridge nüshaları 1925'te Franz Babinger tarafından birlikte yayımlanmıştır. *Oruç Beg Tarihi* (1972; haz. Nihal Atsız) ise Oxford nüshası temel alınarak Cambridge nüshasıyla tamamlanmıştır.

Oruç Reis, lakabı BARBAROS, BABA ORUÇ olarak da bilinir (d. y. 1470, Midilli - ö. 10 Ekim 1518, Tlmsen, Fas - Cezayir sınırı), Osmanlı denizci. Cezayir'de Osmanlı egemenliğinin temellerini atmıştır.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın ağabeyiydi. Gençliğinde Akdeniz'e açılarak ticarete başladı. Trablusşam'a giderken Hospitalier tarikatına bağlı şövalyeleri tutsak düşerek Bodrum Kalesi'ne hapsedildi. Kurtulduktan sonra Memlük sultanı Kansu Gavri'nin hizmetine girdi. Bu sırada tanıştığı Osmanlı şehzadesi Korkud Çelebi'nin güvenini kazandı. Onun yardımıyla yaptırdığı gemiyle yeniden Akdeniz'e açıldı. Bir süre korsanlık ederek büyük bir ganimet elde etti. Daha sonra Cerbe Adası'nı üs edindi. Bir süre sonra kardeşi Hızır da (Barbaros Hayreddin Paşa) kendisine katıldı. İki kardeş, Hafsi hükümdarı IV. Ebu Abdullah Muhammed'e başvurarak, elde ettikleri gelirin beşte birini ona vermek koşuluyla Halkû'l-Vadi (La Goulette) limanının sığınak olarak kendilerine vermesini istediler. Bu isteklerinin kabul edilmesinden sonra çıktıkları ilk seferde kazandıkları başarıyla Akdeniz'de ünlendiler. Ağabeyleri İshak'ın da kendilerine katılmasıyla iyice güçlenen Barbaros kardeşler İspanyollara karşı giriştikleri savaşlar sonunda Tenes, Tlmsen ve Oran'ı ele geçirerek Cezayir'e egemen oldular (1516-17).

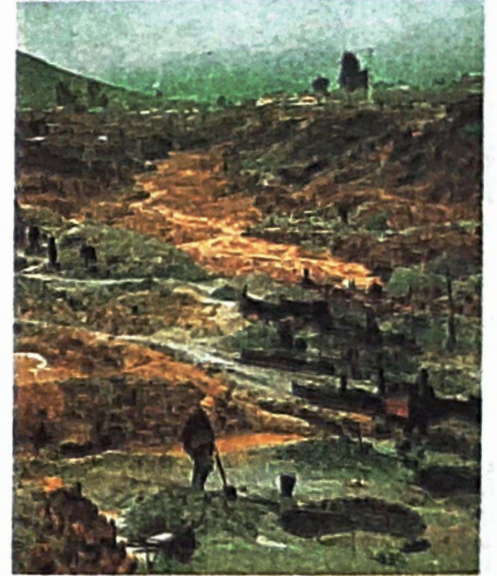
Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın (Şarlken) İspanyollara yardım amacıyla gönderdiği filonun yenilgiye uğratılmasından sonra kardeşlerince Cezayir sultanı olarak kabul edilen Oruç Reis, Oran'ı alarak Tlmsen'i kuşatan İspanyollara karşı altı ay kadar direndi. Cephanesinin ve yiyeceğinin bitmesi üzerine kaleden çıkarak İspanyol güçlerini yarmaya çalışırken yaralanarak öldü.

orun, ORUN, URUN. ORUK. ORUT ve ORÜK olarak da bilinir, eski Türk ve Moğol devletlerinde karargâh, taht merkezi, yönetim ve yüksek görevler anlamında kullanılan terim.

İran Moğollarında (İlhanlılar) orun, ilhanın (bağlı han) oturduğu kent, karargâh ve tahtının bulunduğu yerdi. Yönetimde, yasa ve yosunlara (kural) bağlı biçimde işlerin yürütülmesi de orun sayılırdı. Örneğin İlhanın tahta oturması bir orun gereği idi ve tahta çıkma töreni, orun denen İlhanlık merkezinde ve ordada(*) yapıldı. Orun, ordaya göre daha geniş anlam taşırdı ve hükümdarın yerleşik ya da çadırli ordugâhını, merkezi örgüt birimlerini, kamusal düzenlemeleri ifade ederdi.

Devlet örgütlenmesinde Moğollar örnek alan Özbeklerde de orun hükümet merkezi anlamına gelirdi. Uygurcada orun karşılığı ornağ, Çağataycada orut ve örük sözcükleri daha yaygın olarak kullanılmıştır. Türkçe ve Moğolcadaki ordu, orda, orta (yenicheri bölüğü) sözcüklerinin de orunla aynı kökten geldiği kabul edilir.

Oruro, Bolivya'nın ortabatı kesiminde kent. Deniz düzeyinden 3.702 m yükseklikteki Altiplano'da, Poopó Gölünün 48 km kuzey-

Oruro'da 'kalay' maskeleri, Bolivya
Stephanie Onkins-Photo Researchers

yinde yer alır. 1606'da Real Villa de San Felipe de Austria (Avusturyalı Aziz Philipp'in Kraliyet Kenti) adıyla kuruldu. Sömürge dönemi boyunca gümüş madenciliğiyle zengin olan bir bölgenin merkezi olarak önem kazandı. 19. yüzyılın sonunda gümüş üretiminin azalmasıyla önemini yitirdiye de kalay madenciliğinin gelişmesiyle yeniden önem kazandı. Kent yakınlarında tungsten ve bakır da çıkarılır. Kentte bir teknik üniversite (1892) ve ülkede çıkarılan kalayın büyük bölümünü işleyen bir rafineri vardır. Bolivya demiryolu ağının merkezi olan kente kara ve hava yolu ulaşımı da vardır. Nüfus (1989) 176.700.

Orvieta, İtalya'nın orta kesiminde, Umbria yönetim bölgesindeki Terni ilinde kent.

Önce Etrüsk, daha sonra da Romalıların yönetimi altında kalan kent 12. yüzyılda bağımsız bir komün oldu. Daha sonra komşu kentlerle üstünlük mücadelesine girdi ve 1448'de papalığın dominyonu durumuna geldi. Kentteki en önemli tarihsel yapı, yapımına 1290'da başlanan ve ortaçağın ünlü heykeltıraş ve ressamlarının yapıtlarıyla bezeli olan katedraltır. Kentte ayrıca, başta Piskoposluk Sarayı, Halk Sarayı (Palazzo del Popolo) ve Papalık Sarayı (Palazzo dei Papi) olmak üzere 13. yüzyıl-

dan kalma birçok ev ve saray vardır. Bugün kent müzesi olarak kullanılan Papalık Sarayı'nda, yakınlardaki Volsini'de bulunan Etrüsk nekropolünden çıkarılan arkeolojik buluntular sergilenir. S. Andrea (11-12. yy) ve S. Domenico (1233-64) kiliseleri ile eski kale ve S. Patrizio Kuyusu (1527-40) kentin mimari açıdan önemli öteki yapıtlarındandır.

Orvieto Katedrali, İtalya
SCALA-Art Resource/EB Inc

Orvieto günümüzde, beyaz şarabıyla tanınan bir tarım merkezidir. El sanatı ürünleri arasında seramik ve dantel sayılabilir. Kentin Roma'yla ve Arezzo üzerinden Floransa'yla kara ve demir yolu bağlantısı vardır. Nüfus (1984 tah.) belediye, 22.761.

Orvieto majolikasi, İtalya'nın Umbria bölgesindeki Orvieto kentinde 13. yüzyılda üretilen, Paterna fayansı taklidi kalay sırlı majolikalar verilen ad. Ayrıca bak. Paterna fayansı.

Orwell, George, asıl adı ERIC ARTHUR BLAIR (d. 1903, Montihari, Bengal, Hindistan - ö. 21 Ocak 1950, Londra, İngiltere). İngiliz romancı, denemeci ve eleştirmen. *Animal Farm* (1945; *Hayvan Çiftliği*, 1954, 1991) ve totaliter yönetimin tehlikelerini işleyen karşı-ütopyacı *Nineteen Eighty Four* (1949; *Bindoku yüzseksendört* / 1984, 1958, 1989) adlı romanlarıyla ünlüdür.

Hindistan'da görevli bir İngiliz babayla, babası Birmanya'da (bugün Myanmar) ke-reste ticareti yapan Fransız asıllı bir annenin oğluydu. Aşağı orta sınıftan gelmesine karşın aristokrat bir ortamda büyüdü. Ailesiyle birlikte İngiltere'ye döndükten sonra 1911'de Sussex kıyısında yatılı bir hazırlık okuluna gönderildi ve orada parlak zekâsıyla sıvırdı. Sorunlu ve içedönük çocukluğunu, ölümünden sonra yayımlanan otobiyografik denemesi *Such, Such Were the Joys*'da (1953; *İşte Böyleydi Sevinçler*) anlattı.

1917-21 arasında Eton College'da okudu. Öğretmenleri arasında Aldous Huxley de vardı. İlk yazılarını da orada, okul dergisinde yayımladı. Burs alıp üniversiteye girmek yerine, aile geleneğini sürdürerek 1922'de Birmanya'ya gitti ve Hindistan İmparatorluk Polisi'nde bölge müfettişi yardımcısı oldu. Ama çocukluğundan beri yazar olmak istiyordu ve İngilizlerin Birmanyalıları zor

yoluyla yönettiklerini fark ederek sömürge polisliği yapmaktan utanmaya başladı. Sömürge polisliği sırasındaki deneyimlerini ve imparatorluk yönetimine tepkilerini sonradan *Burmese Days* (1934; *Birmanya Günləri*, 1984) adlı romanıyla "Shooting an Elephant" (Fili Vurmak) ve "A Hanging" (İdam) adlı otobiyografik denemelerinde dile getirdi.

Orwell 1927'de İngiltere'ye izne giderken Birmanya'ya bir daha geri dönmeye karar verdi ve ertesi yıl imparatorluk polisliğinden istifa etti. Birmanyalılarla arasındaki ırk ve kast ayırımından duyduğu suçluluğu, Avrupa'nın yoksul ve toplum dışına itilmiş insanları arasına karışarak gidermeyi denedi. Londra'da East End'de işçiler ve dilenciler arasında yaşadı. Bir süre de Paris'te otel ve restoranlarda buluşukluk yaptı.

Bu deneyimler, gerçek olayları romanı andıran bir yapı içinde bir araya getirdiği *Down and Out in Paris and London*'a (Paris ve Londra'da Perperişan) kaynak oluşturdu ve kitabın 1933'te yayımlanmasıyla Orwell edebiyat dünyasına ilk adımını attı. George Orwell (soyadını East Anglia'daki Orwell Irmağından almıştı) takma adını da ilk kez bu kitapta kullandı. Ertesi yıl yayımladığı ilk romanı *Birmanya Günləri*, baskıcı bir toplumsal çevreyle çatışma içindeki duyarlı, vicdanının sesine uyan ve duygusal açıdan soyutlanmış bireyi anlatıyor ve benzer temalar etrafında gelişen sonraki yapıtlarının ilk örneğini oluştuyordu. Romanın kahramanı Birmanya'daki sömürgeci İngilizlerin dargörüşlü şovenizminden kaçmaya çalışan küçük bir yöneticiydi ve Birmanyalıları duyduğu yakınlık kişisel bir trajediyle sona eriyordu.

Orwell'in sonraki romanı *A Clergyman's Daughter*'ın (1935; *Rahibin Kızı*) kahramanı, tarım işçileriyle ilişkileri sayesinde kısa süre özgürlüğü tadan, evde kalmış mutsuz bir kızıdır. Bu romanı izleyen *Keep the Aspidistra Flying* (1936; *Bırak Aspidistra Uçsun*) ise, edebiyata ilgi duyan ve orta sınıftan insanların ticari zihniyet ve çıkarıcı-lık üzerine kurulu boş yaşamlarından nefret

Orwell
BBC

eden bir kitapçı tezgâhtarının sonunda sevdiği kıza evlenmek zorunda kalıp burjuva yaşam tarzıyla uzlaşmasının öyküsüdür.

Orwell'in emperyalizme karşı tavrının değişmesi, yalnızca burjuva yaşam biçimini terk etmesine değil, aynı zamanda siyasal tavrını da değiştirmesine yol açtı. Birmanya'dan dönünce kendini anarşist olarak nitelendirerek birkaç yıl bu çizgiyi sürdürdü. Ama 1930'larda kendini sosyalist olarak nitelendirmeye başladı.

Sosyalizmi benimsedikten sonra yazdığı ilk kitabı *The Road to Wigan Pier* (1937; *Wigan Rıhtımına Giden Yol*) özgün siyasal görüşlerine yer veriyordu. Orwell yapının başında İngiltere'nin kuzeyinde yoksul ve işsiz madenciler arasındaki deneyimlerine ve onların yaşamıyla ilgili gözlemlerine yer veriyor, yapının sonunda da var olan sosyalist hare-

ketleri sert bir dille eleştiriyordu. Keskin bir gözlemlerle öfkeli bir tonu birleştiren bu anlatım Orwell'in sonraki yapıtlarına da damgasını vurdu.

The Road to Wigan Pier baskıya girdiğinde Orwell İç Savaş muhabiri olarak İspanya'daydı. Ama bir süre sonra Cumhuriyetçi milislere katılarak Aragon ve Teruel cephelelerinde savaştı (Teruel'de ağır yaralandı) ve teğmen rütbesine yükseldi. Mayıs 1937'de Barselona'da siyasal karşıtlarını bastırmaya çalışan komünistlere karşı savaştı, ama yaşamının tehlikeye girdiğini düşünerek İspanya'dan ayrıldı. Bu deneyimi, ömür boyu komünizmden soğumasına yol açtı. Bu tepkisini ilk kez, İspanya deneyimini canlı bir üslupla anlatan ve birçokları için en iyi yapıtlarından sayılan *Homage to Catalonia*'da (1938; *Katalonya'ya Selam*, 1985) dile getirdi.

İngiltere'ye döndükten sonra *Coming Up for Air*'le (1939; *Soluk Almaya Doğru*) tutucu sayılabilecek bir bakışı benimsedi. Orta yaşlı bir adamın nostaljik anılarından yola çıktığı bu kitapta, törelerin henüz bozulmamış olduğu eski İngiltere'yi inceliyor, savaş ve faşizm tehdidindeki gelecekle ilgili korkularını dile getiriyordu. Savaş başlayınca Orwell orduya alınmayarak BBC'nin Hindistan yayınları bölümünün başına getirildi. 1943'te oradan ayrılarak İngiliz işçi önderi Aneurin Bevan'ın yayın yönetmeni olduğu *Tribune* adlı sosyalist gazetenin edebiyat sayfası yöneticiliğini üstlendi. Bu dönemde gazetelerde birçok makale ve eleştiri yazısı yayımlandı. Dickens ve haftalık gençlik dergileri üzerine eleştiriler, ayrıca İşçi Partisi'nin savundugundan çok farklı, özgürlükçü ve merkezî yetkilik karşıtı bir sosyalizm savunusuyla yurtseverce duyguları birleştiren, İngiltere üzerine *The Lion and the Unicorn* (1941; *Aslan ve Unicorn*, 1984) gibi kitaplar yazdı.

1944'te Rus Devrimi'ni ve Stalin'in devime ihanetini konu alan siyasal fablı *Hayvan Çiftliği*'ni bitirdi. Kitapta, bir çiftlikte yaşayan bir grup hayvan kendilerini sömüren insanların yönetimini devirip eşitlikçi bir toplum kuruyorlar, ama zamanla hayvanların zeki ve iktidar düşkünü önderleri olan domuzlar devrimi yolundan sapıtılarak insanlardan daha baskıcı ve acımasız bir diktatörlük kuruyorlardı. Orwell öncelen bu kısa yapıtını basacak bir yayımcı bulamadı. Ama kitap 1945'te yayımlanınca Orwell'a büyük ün ve ilk kez para kazandırdı.

Nükteli ve fantastik bir anlatımla yazılmış *Hayvan Çiftliği* Orwell'in en güzel yapıtlarından biriydi. Ama son kitabı 1984 bu yapının ününü gölgede bıraktı. Her şeyin bütünüyle devletin denetiminde olduğu belkiz ve muhalefetsiz bir toplum tehlikesine karşı uyarı niteliğindeki 1984, dünyanın sürekli birbiriyle savaşan üç totaliter polis devletinin egemenliği altında olduğu düşsel bir gelecekte geçiyordu. Orwell'in totaliter toplum tehlikesine karşı uyarıları hem o dönemde, hem de sonraki yıllarda çok sayıda okuru derinden etkiledi ve yapıt 1984'te Michael Radford tarafından aynı adla sinemaya aktarıldı.

Orwell 1984'ün son sayfalarını, *Hayvan Çiftliği*'nden kazandığı parayla Hebridler'deki Jura Adasında satın aldığı evde, verem tedavisi gördüğü sırada yazmıştı. 1950'de Londra'daki bir hastanede bu hastalıktan öldü. Orwell üzerine yazılmış ilk yetkin yaşamöyküsü, Bernard Crick'in *George Orwell: A Life* (1980; *George Orwell: Bir Yaşam*) adlı yapıtıdır.

ÖBUR ÖNEMLİ YAPITLARI. Deneme *Inside the Whale* (1940; *Balinanın İçinde*), *Critical Essays* (1946; *Eleştirel Denemeler*), *Shooting an Elephant and Other Essays* (1950; *Fili Vurmak ve Başka*

Denemeler), *England Your England and Other Essays* (ös 1953; Sizin İngiltere'niz ve Başka Denemeler), *Collected Essays* (ös 1961; Toplu Denemeler).

Ory, Kid, asıl adı EDWARD ORY (d. 25 Aralık 1886, Laplace, Louisiana - ö. 23 Ocak 1973, Honolulu, Hawaii, ABD), ABD'li tromboncu. Trombonun klasik üç partili caz doğaçlamasındaki rolünü salt uygulama kurallarıyla belirleyen belki de ilk

Kid Ory
down beat magazine

besteci idi. Genellikle *tailgate* tarzında, yani öbür çalgıların boş bıraktıkları yerleri dolduran ya da o çalgılara eşlik eden ve caz öncesinin *ragtime* ya da *cakewalk* topluluklarınınkini anımsatan bir üslupta çalan bir tromboncu olarak bilinir.

Müziğe evde yapılmış çalgılar çalarak başladı. 1911'e gelindiğinde New Orleans'ın en tanınmış caz topluluklarından birinin şefi olmuştu. Çeşitli dönemlerde bu topluluğa Sidney Bechet, Mutt Carey, Jimmy Noone, King Oliver ve Louis Armstrong gibi cazın sonraki gelişiminde etkili olacak bazı müzikerler de katıldı.

Ory 1919'da Los Angeles'ta yeni bir topluluk kurdu. Beş yıl sonra Chicago'da King Oliver'a katıldı. 1920'lerin sonlarına gelindiğinde pek çok plak doldurmuştu. King Oliver'ın *Dixie Syncopators*'ı, Louis Armstrong'un *Hot Five*'i (sonradan *Hot Seven*) ve Jelly Roll Morton'ın *Red Hot Peppers*'i ile çaldı. 1930'da müziği bırakarak bir tavuk çiftliği işletmeye başladı; ama 1939'da yeniden müzik yaşamına döndü ve daha da büyük bir başarı kazandı. Klarnetçi Barney Bigard (1942) ve trompetçi Bunk Johnson ile (1943) birlikte çalıştı. *Crossfire* (1947; *Çapraz Ateş*), *New Orleans* (1947) ve *The Benny Goodman Story* (1955; Benny Goodman'ın Öyküsü) gibi film çalışmalarına katıldı.

Oryantal bölge, Asya'da Hindistan Yarımadası'nın, Çin'in güneyini, anakaranın Güneydoğu Asya bölümünü ve Malay Takımadalarının batı kesimini kapsayan zoocoğrafya bölgesi. Malay Takımadalarının öbür kesimi Avustralyen bölgede yer alır. İki bölgeyi birbirinden ayıran kesin bir sınır yoktur. Önerilmiş iki sınırdan Wallace çizgisi Selebes'i Avustralyen bölgede bırakırken daha doğudan geçen Weber çizgisi burasını Oryantal bölgeye alır.

Oryantal ve Etiyopyen bölgeler Miyosen Bölüm (y. 26-7 milyon yıl önce) ile onu izleyen Pliyosen Bölümde (y. 7-2,5 milyon yıl önce) birbirlerine bağlı olmalarının yanı sıra günümüzde de benzer iklim koşulları altında bulunmaları nedeniyle hayvan varlıkları bakımından birbirlerine çok benzer. Filler, gergedanlar, insansı maymunlar gibi birçok grup iki bölgede ortak. Oryantal bölge maymun türleri bakımından zengindir. Cadımakiler ve ağaçsorexleri (ağaçsivri fareleri) yalnız buraya özgüdür. Etiyopyen

bölgede bulunmayan ayı, geyik, köstebek ve topirlere Oryantal bölgede rastlanır. Sürüngele de çok çeşitlidir. Birçok zehirli yılan ve piton türü ile bir tür timsah olan gavyala yalnız Oryantal bölgede rastlanır. Bununla birlikte Etiyopyen bölgeye özgü omurgalı familyalarının sayısı daha çoktur. Papağan türleri bakımından Etiyopyen bölgeyle aynı düzeyde olan Oryantal bölge güvercin, sülün, keklik ve yaban tavuğu türleri bakımından çok daha zengindir.

Oryol, Rusya Federasyonu'nun batı kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Geniş ırmağın vadileriyle parçalanmış Orta Rusya Platosunda 24.700 km²'lik bir alanı kaplar. Büyük bölümü Oka Irmağı havzasının yukarı kesiminde yer alır. Yönetim merkezi Oryol kentidir. Orman ve orman-step kuşakları arasındaki sınırda yer alan bölgenin eskiden yaygın bir orman örtüsüyle kaplı olan toprakları 16. yüzyıldan sonra neredeyse tümüyle çıplaklaşmış ve geriye yalnızca küçük meşe ve çam koruları kalmıştır. Bölge ekonomisinin temelinde tarıma dayalı olmasına karşın, 1979'da nüfusun yüzde 55'i kentlerde yaşıyordu. Başlıca ürünler çavdar, karabuğday, yulaf ve mısırdır. Nüfus (1983 tah.) 875.000.

Oryol, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Oryol yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Oka Irmağının kıyısında yer alır. 1564'te, Tatar saldırılarına karşı Moskova

Oryol kentini kurtarıran ölen tankçı askerlerin anısına dikilmiş anıt, Rusya Federasyonu Vance Henry-Globe

Hanlığı'nın bir kalesi olarak kuruldu. II. Dünya Savaşı sırasında şiddetli çarpışmalara sahne oldu. Irmağın sol yakasında bulunan kent merkezinde eski yapıların yanı sıra modern yapılar da görülür. Irmağın karşı yakasında yeni konut alanları ile dokuma, gıda işleme ve makine fabrikaları bulunur. Turgenev'in evi müze olarak koruma altına alınmıştır. Nüfus (1991 tah.) 345.200.

Orzeszkowa, Eliza, eö PAWŁOWSKA (d. 25 Mayıs 1841, Miłkowszczyzna, Polonya - ö. 18 Mayıs 1910, Grodno, Rus Çarlığı), yaşadığı dönemin en ünlü Polonyalı romancılarından. Yapıtları, başarısız Ocak Ayaklan-

Eliza Orzeszkowa, J. Holewiński'nin bir ağaç baskısı
Muzeum Narodowe Krakow, Polonya

ması'nın sosyal adalet, eşitlik, bireysel özgürlük ve kardeşlik ideallerini etkilemiştir.

Taşralı varlıklı bir ailenin kızıydı. On yedi yaşındayken bir toprak sahibiyle evlendi. On bir yıl sonra boşanıp Grodno'ya yerleşti. 1879'da bir kitapçı dükkânı ve yayınevi açtı. 1878'de yayımladığı *Meir Ezofowicz* adlı romanda, Beyaz Rusya'nın küçük bir kasabasında oturan Yahudilerin yaşamlarını sergiledi ve Yahudi cemaatine karşı hoşgöründen çok, asimilasyon politikasının izlenmesi gerektiğini savundu. Yayınevi ve kitapçı dükkânı 1882'de Rus yetkililerce kapatıldı ve Orzeszkowa beş yıl gözetim altında tutuldu.

Orzeszkowa'nın tanınmış köy romanları arasında, yoksul çiftçilerin cahilliğini ve boş inançlarını çarpıcı bir biçimde yansıttığı *Dziurdziowie* (1885) ile bir balıkçının kültürlü ve ruh hastası bir kentli kızı olan aşkının trajik öyküsü *Cham* (1888; Kaba Saba Adam) yer alır. Başyapıtı sayılan *Nad Niemnem* (1888; Neman Kıyılarındaki) Litvanya'daki Polonyalıları, *Bene nati* (1892; İyi Aile Çocuğu) küçük köylerin yoksullaşmış toprak sahiplerini konu alır.

os bak. asker

Osa Yarımadası, Kosta Rika'nın güney kesimindeki Puntarenas ilinde yarımada. Kuzeybatıda Coronado Körfezi, batıda Büyük Okyanus, doğuda Dulce Körfezi ile çevrilidir. Kosta Rika'nın en büyük ikinci yarımadasıdır. Kuzeydoğudan güneybatıya yaklaşık 30 km, kuzeybatıdan güneydoğuya ise yaklaşık 55 km uzunluğundadır. 782 m yüksekliğe ulaşan Tigre Tepesi dışında genellikle alçak olan topraklarında besicilik yapılır. Başlıca kent, Dulce Körfezindeki Puerto Jiménez'dir.

Osage Irmağı, ABD'nin Kansas eyaletinde ırmağ. Eskridge yakınlarındaki Flint Tepelerinden Marais des Cygnes (Kuğu Bataklıkları) adıyla doğar. Missouri'de Rich Tepesi yakınlarında Küçük Osage'la birleştikten sonra Osage adını alır. Doğuya doğru akarak Ozark Platosunu aşar ve Jefferson kenti yakınlarındaki Missouri Irmağı ile birleşir. 800 km uzunluğundadır ve 39.600 km²'lik bir alanın suyunu toplar. Irmağın üzerinde kurulan Bagnell Barajı, ABD'nin en büyük yapay göllerinden biri olan Ozark Gölünü oluşturur.

Osagiye Dizi, Kuzey Amerika'da Missisipiye Dönemde (y. 345-325 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların çökelediği zaman dilimi. Meramesiye Dizinin üstünde ve Kinderhookiye Dizinin altında yer alır. Osagiye kayaçlar denizlerin çekilmekte olduğu bir dönemde oluşmuştur. Mississippi Vadisinde rastlanan Osagiye yüzey oluşumları büyük ölçüde kireçtaşlarından ve yataklanmış çakmaktaşı çökellerinden oluşur. Çakmaktaşı kimi zaman mercerler ve yumrular halinde bulunur. Missouri'deki Osagiye çökeller kurşun ve çinko cevherleri içerir.

Osaka, Japonya'da, Honşu Adasında kent- sel il (*fu*). Yüzölçümü 1.868 km²'dir. Sanayi kenti Osaka'yla çok sayıda sanayi ve konut banliyösünü içine alır. Başlıca sanayi dalları demir-çelik, dokuma, kimyasal madde ve elektrikli araç üretimidir. Nüfus (1991 tah.) 8.737.000.

Osaka, Japonya'da, Honşu Adasının orta-güney kesimindeki Osaka kentsel ilinin (*fu*) merkezi kent. Kyoto ve komşu Kobe'yle

birlikte, Japonya'nın ikinci büyük kentsel ve sinai kümeleşmesi olan Keihanşin Sanayi Bölgesinin(*) merkezidir. Yüzölçümü 213 km²'dir.

Japon İç Denizinin (Seto-naikai) doğu ucunda, Osaka Körfezinde, Yodo Irmağı'nın deltasında yer alır. Metropoliten alanı

Osaka Şatosu

Lawrence Smith-Photo Researchers

Yodo ve Yamato gibi ırmakların deltaları ile alüvyonlu yaylalarına yayılmıştır, Kobe, Osaka'nın yaklaşık 32 km batısında ve Osaka Körfezinin kuzeybatı kıyısındadır. İklim ılımandır; yıllık yağış yaklaşık 1.360 mm'dir. Eylülde, bazen felaketlere yol açan tayfunlar görülür.

Osaka'nın yolları dama tahtası biçiminde düzenlenmiştir. Mido Caddesi kuzey-güney eksenini, Cuoodori ise doğu-batı eksenini oluşturur. Hommaçi Caddesi limandan doğuya, 16. yüzyılda savaş ağası Toyotomi Hideyoşi'nin yaptırdığı Osaka Şatosu'na kadar uzanır. Mido Caddesi'ne paralel olan dar Şinsaibaşi Caddesi alışveriş merkezidir. İş bölgesi kent merkezinin kuzey kesiminde, sanayi bölgeleri ise kentin doğu ve kuzeydoğu kesimi ile aşağı Yodo deltasındadır. Kentin orta kesiminde öncelikle ticari kuruluşlar yer alır. Kentte birçok büyük park bulunmasına karşın, yeşil alan azdır. Başlıca dinlenme yerleri banliyöler, kıyı boyunca uzanan plajlar ve Kyoto yakınındaki Biva Gölüdür.

Gelişmiş dokuma sanayisi nedeniyle bir zamanlar "Doğunun Manchester"ı olarak tanınan kentte daha sonra ağırlık ağır sanayiye kaymıştır. Öte yandan Osaka Japonya'nın en büyük mali merkezlerindendir. Uzun süredir ülkenin en önemli limanları arasında yer alan Osaka limanı ise 1970'lerin başlarından bu yana Kobe limanı ile birlikte ortak bir merkezden yönetilmektedir. Yoğun bir demiryolu ağı bütün bölgeyi kaplar. Osaka, yerel ve kentlerarası transit hatların yanı sıra Şinkansen gibi ulusal hatları da işleten Japon Ulusal Demiryolları'nın kavşak yerlerinden biridir. Osaka Uluslararası Havalimanı, kentin kuzeyindeki İtami banliyösünün yakınlarındadır.

Osaka öteden beri ülkenin kültür ve yayıncılık merkezlerinden biridir. Kentte ve kentsel ilde Osaka ve Kansai üniversiteleri gibi çok sayıda özel ve devlet üniversitesi ile yüksekokul vardır. Nüfus (1991 tah.) 2.613.199.

Osasco, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin güneydoğusunda kent. Deniz düzeyinden 720 m yükseklikte, Tietê Irmağı kıyısındadır. Eyalet başkenti São Paulo kentinin

20 km kuzeybatısında ve metropoliten alanı içindedir. Santos limanının 50 km kuzeybatısında yer alır. São Paulo'nun banliyölerinde ağır sanayi tesislerinin yoğunlaşmasıyla hızlı bir büyüme sürecine girdi. Kentte et paketleme fabrikalarının yanı sıra çok sayıda metalurji tesisi vardır. Ayrıca otomobil aksesuarları, demiryolu araçları, dokuma ve kimyasal madde üretilir. Nüfus (1980) 473.856.

Osborn, Henry Fairfield (d. 8 Ağustos 1857, Fairfield, Connecticut - ö. 6 Kasım 1935, Garrison, New York, ABD). ABD' de ve İngiltere'de müzecilik biliminin ve paleontoloji öğretiminin gelişmesine katkılarıyla tanınan ABD'li paleontolog ve müze yöneticisi.

Princeton Üniversitesi'nde 1881-83 arasında doğa bilimleri asistanlığı, 1883-90 arasında da karşılaştırmalı anatomi profesörlüğü yapan Osborn, bu dönemdeki çalışmalarını beyin anatomisi üzerinde yoğunlaştırdı. Daha sonra New York'a geçerek Columbia Üniversitesi'nde 1891-96 arasında biyoloji,

Osborn

American Museum of Natural History, New York

1896-1935 arasında da zooloji profesörlüğü yaptı. Ama zamanının büyük bölümünü Amerika Doğa Tarihi Müzesi'ndeki çalışmalarına ayırdı. 1891-1910 arasında, müze'de bir memeliler (daha sonra omurgalılar) bölümü kurdu, 1908-35 arasında da müzenin yöneticiliğini yaptı. Bu dönemde müze'de dünyanın en geniş omurgalılar fosilleri koleksiyonunu oluşturdu. Ayrıca paleontolojiyi halka tanıtmaya yönelik çeşitli çalışmalar yaptı. Başlıca yapıtları, *From the Greeks to Darwin* (1894; Yunanlılardan Darwin'e), *The Age of Mammals* (1910; Memeliler Çağı) ve *Origin and Evolution of Life*'tir (1917; Yaşamın Kökeni ve Evrimi).

Osborne, Dorothy, LADY TEMPLE (d. 1627, Chicksands Priory, Bedfordshire - ö. Şubat 1695, Moor Park, Farnham yakınları, Surrey, İngiltere), kocası William Temple'a evlenmeden önce yazdığı mektuplarla tanınan İngiliz kadın. Akıcı bir konuşma üslubu

Dorothy Osborne, Sir Peter Lely'nin bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı
Courtauld Institute of Art, Londra

taşıyan mektuplarında Cromwell Cumhuriyeti döneminde (1649-60) yaşayan bir genç kızın yaşamının ilginç bir resmini çizer.

Sir Peter Osborne'un kızı olan Dorothy Osborne, William Temple'la (sonradan Sir William) 1647'de tanıştı. Ailelerinin karşı çıkmasına karşın 1655'te evlendiler. Dokuz çocuklarından yedisi daha bebekken öldü. Kraliçe Mary'nin arkadaşı olan Lady Temple Westminster Abbey'e gömüldü. Aralık 1652-Ekim 1654 arasında Temple'a yazdığı mektupların elyazmaları 19. yüzyıla değin korundu ve 1891'de British Museum'a satıldı. Mektupların en iyi basımını G. C. Moore Smith gerçekleştirmiştir (1928).

Osborne, John (James) (d. 12 Aralık 1929, Londra, İngiltere), İngiliz oyun yazarı ve film yapımcısı. 1956'da sahnelenen *Look Back in Anger* (Öfke, 1967, 1972) adlı

John Osborne

UPİ

yapıtıyla İngiliz tiyatrosunda yeni bir hareketin öncüsü olmuş ve Öfkeli Kuşak'ın(*) ilk temsilcisi olarak tanınmıştır.

Babası bir piyasa ressamı, annesi garsondu. Babası 1941'de ölünce, sigortadan aldığı parayla Devon'daki Belmont College'da yatılı olarak okudu. Ama okuldan nefret ediyordu ve müdürle kavga ederek oradan ayrıldı. Londra'ya annesinin yanına gitti ve kısa süre gazetecilik yaptıktan sonra, gezici bir gençlik tiyatrosunda ders vererek tiyatro dünyasına ilk adımını attı. Ardından taşra kasabalarındaki çeşitli repertuvar topluluklarında oyunculuk ve yöneticilik yaptı, bir yandan da oyun yazmaya başladı. İlk oyunu *The Devil Inside Him*'i (1950; İçindeki Şeytan) arkadaşı, öğretmeni ve ilk aşkılarından oyuncu Stella Linden'la birlikte kaleme aldı.

Osborne Londra'da ilk kez 1956'da sahneye çıktı. Aynı yıl *Öfke* İngiliz Sahne Topluluğu tarafından sergilendi. Oyun biçimsel olarak yenilikçi olmamakla birlikte, alışılmamış bir içerige sahipti. II. Dünya Savaşı'na katılmamış ama savaş sonrasının çöküntüsünü ve umutsuzluğunu yaşamış 20-30 yaşlarındaki genç İngilizler kuşağı ilk kez bir oyuna konu oluyordu. Oyunun kahramanı, bir işçi çocuğu olan Jimmy Porter'dir. Porter devletin sağladığı olanaklarla öğrenim görerek biraz yükselebilmıştır; ama gelmiş olduğu yerden, iyi işleri ellerinde tutarak yükselmesini engelleyen ayrıcalıklı insanları daha iyi görebilmektedir. Bir marmar kette çalışmayı sürdürür ve öfkesini orta sınıftan gelen karısına ve onun arkadaşına yansıtır. Oyunda Osborne Porter'in sorunlarına hiçbir çözüm sunmamakla birlikte, seyircinin bu sorunları yakından hissetmesini sağlar.

Osborne'un sonraki oyunu *The Entertainer* (1957; Komedyen) eski güvenini yitirmiş çağdaş İngiltere'den bir kesiti sunar. Oyunun kahramanı gözden düşmüş bir komedyendir ve Osborne müzikhol geleneğinin yok oluşunu ulusun canlılığını

yitirmesinin eğretilmesi olarak kullanır. 1958'de sahnelenen *Epitaph for George Dillon* (Burada Gölümü) adlı oyunu ise, başarılı olamamış genç bir oyun yazarının öyküsüdür. Osborne 1958'de film yönetmeni Tony Richardson'la birlikte Woodfall Film Productions'ı kurdu. Şirket *Öfke* (1959) ve *Entertainer* (1959); *Sahte Tebesüm* filmiyle Henry Fielding'in romanından uyarladığı senaryosuyla Osborne'a Oscar Ödülü'nü kazandıran *Tom Jones* (1963) filmini çekti.

Osborne, Reform hareketinin önderini konu aldığı epik oyunu *Luther*'le (1961) başkaldıran bir kahramanı sahnede yeniden yaratmadaki ustalığını ortaya koydu. *Plays For England* (1962; İngiltere İçin Oyunlar) adlı kitabı, krallık üzerine bir yergi olan *Blood of Bamberg* (Bamberglerin Kanı) ile bir üstünlük ve boyun eğme oyunu oynayan, enstest ilişkisine girmiş bir çifti konu alan *Under Plain Cover* (Basitlik Görüntüsü Altında) adlı oyunları kapsar. Sonraki oyunlarından *Inadmissible Evidence* (1964; Geçersiz Kanıt) bir türlü hedefe ulaşamayan bir davavekilini konu alır. Rusya adına casusluk yapan Avusturyalı Alfred Redl'in yaşamına dayanan *A Patriot for Me* (1965; Benim İçin Bir Yurtsever), I. Dünya Savaşı öncesinde Avusturyalı eşcinsel bir subayın öyküsü etrafında imparatorluğun çöküşünü ve toplumun kurallarına uymamanın getirdiği tehlikeleri ele alır. Osborne *West of Suez*'de (1971; Süveyş'in Batısı), gözden düşmekte olan bir İngiliz sömürgeci tipine sempatiyle, onun şaşkın ve ruh hastası olarak gösterilen karşıtlarına ise antipatiyle yaklaşır.

Otobiyografisi olan *A Better Class of Person*'in (1981; Üst Sınıftan Biri) ilk bölümünün de gösterdiği gibi, *Öfke*'deki kızgınlık büyük ölçüde Osborne'un çocukluk ve ilk gençlik deneyimlerinden kaynaklanır. Osborne otobiyografisinde, annesinde kişileştirdiği İngiliz alt orta sınıf yaşamının bayağılığına saldırarak kendi uçarı, değişken mizacını inceler.

Tiyatroya oyuncu olarak başlayan Osborne, oynanması kolay roller yaratmadaki ustalığıyla dikkati çeker. Tiradın tiyatrodan yeniden önem kazanmasında da etkili olmuştur. Ama hepsinden önemlisi, yukan sınıf yaşamını anlatan İngiliz tiyatrosunun çağdaş yaşamı konu alan gerçekçi oyunlara yönelmesinde büyük rol oynamıştır.

Osborne, Thomas Mott (d. 23 Eylül 1859, Auburn, New York - ö. 20 Ekim 1926, Auburn, New York, ABD), ABD'li ceza hukuku uzmanı.

1903'te Auburn belediye başkanı seçilen Osborne, 1913'te New York Eyaleti Cezaevi Reformu Komisyonu başkanı oldu. Bu görevdeyken cezaevi koşullarını tanımak amacıyla "Tom Brown" takma adıyla bir hafta Auburn Eyalet Cezaevi'nde kaldı. Auburn mahkûmları için kurduğu Karşılıklı

Yardım Birliği cezaevi kurallarına karşı gelenleri yargılayacak komiteler oluşturdu, eğlenceler düzenledi. Osborne, New York eyaletinde Ossining'deki Sing Sing Eyalet Cezaevi'nde (bugün Ossining Islah Merkezi) müdürlük (1914-16), New Hampshire'daki Portsmouth Deniz Kuvvetleri Cezaevi'nde komutanlık yaptı (1917-20). Sing Sing'de oldukça fırtınalı geçen müdürlüğü döneminde, Westchester İli Büyük Jürisi tarafından yalan yere yeminle ve görevini ihmal etmekle suçlandıysa da aklandı. Ceza sistemi üzerine birçok kitap yazan Osborne toplumu bu konuda bilgilendirmeyi amaçlayan bir de demek kurdu.

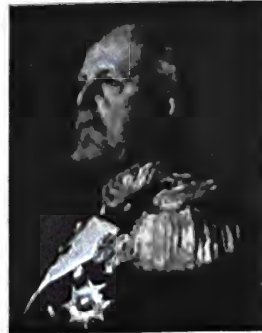
Oscar I, OSKAR olarak da bilinir, tam adı JOSEPH-FRANÇOIS-OSCAR (d. 4 Temmuz 1799, Paris - ö. 8 Temmuz 1859, Stockholm), 1844-59 arasında İsveç ve Norveç kralı.

I. Oscar, Sophia Adlersparre'nin bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1847; Kragholm Şatosu, İsveç
Svenska Porträttarkivet, Stockholm

XIV. Karl Johan adıyla İsveç ve Norveç kralı olan Fransız mareşali Jean-Baptiste Bernadotte'un oğluydu. Oscar'ın maliye politikası, basın özgürlüğü ve ceza sisteminde reform konularındaki liberal görüşleri ve ilerici düşünceleri dönemindeki toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmelerle uyum içindeydi. 8 Mart 1844'te tahta çıkınca, ataerkil sayılabilecek bir tutum benimsemekle birlikte çeşitli reformlar gerçekleştirdi. Ama Avrupa'ya yayılan 1848 Devrimlerinden sonra özellikle anayasal konularda tutucu bir tutum benimsedi. 1857'de hastalandı ve yetkilerini, sonradan XV. Karl adıyla kral olan oğlu üstlendi.

Oscar II, OSKAR olarak da bilinir, tam adı OSCAR FREDRIK (d. 21 Ocak 1829, Stockholm - ö. 8 Aralık 1907, Stockholm), İsveç (1872-1907) ve Norveç (1872-1905) kralı.

II. Oscar, Emil Osterman'ın bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1904; Gripsholm Şatosu, İsveç
Svenska Porträttarkivet, Stockholm

Müzik ve edebiyatı çok seven seçkin bir hatıptı. Birkaç şiir kitabı ve tarih araştırmaları vardı. Ülke içinde tutucu bir politika izlerken, dış ilişkilerde İskandinav ülkelerinin işbirliğini savundu. 1866'dan sonra Rusya'ya karşı İsveç'i güçlendirmek amacıyla

Almanya'yı destekledi. 1870'lerden I. Dünya Savaşı'nın başına değin İsveç'in siyasal ve kültürel yaşamına damgasını vuran Alman yanlısı tutumun yanında yer aldı. Norveç'in İsveç'le birliğini korumak için büyük çaba harcadı. 1905'te Norveç tahtından çekilmek zorunda bırakılınca çok sarsıldı. 1857'de Nassau'lu Sophie'yle yaptığı evlilikten dört oğlu oldu. Oscar'ın ardından en büyük oğlu, V. Gustaf adıyla tahta çıktı.

Oscar Ödülü, ABD'de Sinema Sanat ve Bilimleri Akademisi'nin her yıl sinemanın çeşitli dalları için verdiği Akademi ödülünün daha yaygın olarak kullanılan adı. Ayrıca bak. Sinema Sanat ve Bilimleri Akademisi.

Osceola (d. y. 1804, Georgia - ö. 30 Ocak 1838, Charleston, Güney Carolina, ABD), Seminole Yerlilerini Florida'daki anayurtlarından Mississippi Irmağının batısındaki Yerli topraklarına sürmek amacıyla ABD yönetimince 1835'te başlatılan II. Seminole Savaşı'nda Yerlilerin önderi.

Georgia'dan Florida'ya göç eden Osceola burada Seminolelerin önderi olarak kabul edildi. Bazı Seminole reislerinin Florida'daki topraklarını bırakmaya razı oldukları Payne's Landing Antlaşması'na (1832) karşı çıkan genç Yerlilerin başına geçti. 1835'te bir grup adamıyla birlikte, halkıyla göç etmeye hazırlanan Charley Emathla adlı

Osceola, George Catlin'in bir taş baskısından ayrıntı, 1838
Library of Congress, Washington, D.C

reisi ve King Kalesi'ndeki ABD Yerli sorumlusu General Wiley Thompson'ı öldürdü.

Sonraki iki yıl boyunca ABD birlikleri Seminole direnişini kırmaya çalıştı. Yerliler Everglades'e çekilmeye zorlandılar, ama gerilla taktikleri uygulayarak savaşı sürdürdüler. Ekim 1837'de Osceola ve diğer reisler St. Augustine'e (Florida) beyaz bayrakla gelerek General T.S. Jesup'la görüşmek istediler. Generalin özel emriyle Yerliler tutuklandı ve hapse atıldı. Osceola Güney Carolina'da Charleston'daki Moultrie Kalesi'ne götürüldü ve orada öldü. Osceola'nın ölümünden sonra savaş 1842'ye değin aralıklarla sürdü.

Oscillatoria, başta sıcak su kaynakları olmak üzere tatlı sularda yaşayan dallanmamış, ipliksi mavi-yeşil alg cinsi. Tek tek bulunan ya da karışık yığınlar oluşturan bu alg türleri ritmik bir biçimde dalgalanır. Üremeleri parçalanma yoluyla olur.

Osei Tutu (ö. 1712), bugün Gana sınırları içinde kalan topraklara egemen olan Asanti İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk kralı. Merkezi Kumasi olan küçük bir devletin başında olduğu sırada küçük ve dağınık Asanti krallıklarının güneydeki güçlü Denkyera Devleti'ne karşı koyabilmek için

Thomas Mott Osborne
Osborne Association, New York

birleşmeleri gerektiğini görmüş ve bu birliği gerçekleştirmiştir.

Osei Tutu rehin tutulduğu Denkyera Sarayından kaçmayı başararak doğudaki güçlü Akwamu Devleti'nin topraklarına sığındı. Burada siyasal ve askeri örgütlenme konularındaki bilgisini artırdı. Çok geçmeden bir grup Akwamuluyla birlikte döndü. Kendisine eşlik edenler arasında Asanti inanışına göre ulusal ruhu temsil eden ve Asantiler arasındaki mistik bağın simgesi olan efsanevi Altın Taht'ı (*sika'dwa*) gökten yere indiren rahip Okomfo Anokye de vardı. Böylece Asantiler arasındaki birliğin maddi ve manevi temelleri oluştu ve Usei Tutu Kumasi'yle birleşen Asanti krallıklarının başına geçerek Denkyera'ya karşı başarılı bir savaş yürüttü (y. 1698/99-1701).

Osei Tutu devleti güçlendirmek ve yeni topraklara ele geçirmek için sonradan yeni savaşlara da girdi. Asanti kralı (*Asantehene*) olduğu dönemde Asanti toprakları yaklaşık üç kat genişledi; bölgedeki silah ve köle ticaretinde önemli yeri olan, 200 yıl boyunca ayakta kalacak güçlü, savaşçı bir devletin temelleri atıldı.

oselo (*Felis pardalis*), *Felidae* (kedigiller) familyasından, Amerika'da yaşayan memeli türü. Coğrafi dağılımı Arjantin'in kuzey kesimlerinden ABD'nin Texas eyaletine kadar uzanır. Erişkinlerin uzunluğu 30-40 cm'lik kuyrukları dışında 90-130 cm, omuz yüksekliği yaklaşık 45 cm ve ağırlığı 10-16 kg'dır. Dişiler genellikle erkeklerden küçüktür. Üst bölümlerinin rengi soluk griden

Oselo (*Felis pardalis*)
Warren Garst-Tom Slack and Associates

koyu kahverengiye kadar değişir. Başlarında küçük siyah benekler ve yanlara doğru ikiye siyah çizgi, boyunlarında dört ya da beş tane uzunlamasına siyah çizgi vardır. Gövdeleri zincir biçiminde dizili uzun ve siyah halkalarla bezelidir. Alt bölümleri kirli beyaz üstüne siyah benekli, kuyruklarının üstü koyu renk bantlar ya da lekelerle kaplıdır.

Oselo ormanlarda ya da çalılık bölgelerde yaşar. İyi bir tırmanıcıdır. Genellikle gece-leri avlanır. Besinlerini sürüngenler, kuşlar,

küçük ya da orta boy memeliler oluşturur. Her mevsim üreyebildikleri sanılmaktadır. Dişiler bir batında genellikle 2-3 yavru doğurur. Yavrular daha koyu renk olmakla birlikte post desenleri bakımından erişkinlere benzer. Oselonun insanlar tarafından yetiştirilmesine oldukça sık rastlanır. Bazıları kolayca eğitilse bile zamanla insanlar için tehlikeli olabilir. Oseloların sayısı, dağılım gösterdikleri bölgelerin büyük bir bölümünde azalmıştır. Avlanması ve postlarının satılması bulundukları ülkelerin çoğunda yasaktır.

Yakın akrabası olan kaplan kedisinin(*) genel görünüşü ve dağılımı oseloya çok benzer. Ama desenlerinin yanı sıra bazı yapısal özellikleriyle oselodan ayırt edilebilir.

Oset dili, Kafkaslar'ın kuzeyinde yaşayan Osetlerin konuştuğu Doğu İran dili. Doğu (İron) ve Batı (Digor) olmak üzere iki ana lehçesi vardır. Osetlerin çoğunluğu, bugün Kiril alfabesiyle yazılan edebi dilini temeline oluşturan İron dilini konuşur. Oset dili, eski çağlarda Karadeniz'in kuzeydoğusunda yaşayan Sarmat kökenli Alanların ve ortaçağ halklarından Asların konuştuğu dillerin devamıdır. Eski İran dillerinin birçok özelliğini (sekiz durum ve eylemlerin başına getirilen önekler) korur. Ses sistemi, Kafkaslar'ın Hint-Avrupa ailesine bağlı olmayan dillerinden çok etkilenmiştir. Bugünkü sözcük dağarcığında Rusçadan alınma birçok sözcük bulunur. Oset dilinde yazılmış çok sayıda halk destanının en ünlüleri Nart savaşçılarıyla ilgili kahramanlık öyküleridir. Edebi dil, ulusal şair Kosta Hetagurov (1859-1906) tarafından geliştirilmiştir.

Osetler, Kafkaslar'daki Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti(*) ve Güney Osetya(*) özerk yönetim biriminde yaşayan halk. İran öbeğine bağlı bir dil konuşurlar. Osetlerin atalarının İskit kökenli Alanlar olduğu söylenir.

Osetya bak. Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti

Oshawa, Kanada'da, Ontario'nun güneydoğusunda, Durham ili bölge belediyesinde kent. Ontario Gölü'nün kuzey kıyısında, Toronto'nun tam kuzeydoğusunda yer alır. 1795'te Skea's Corners adıyla kuruldu. 1842'de, Yerli dilinde "akarsu geçişi" anlamına gelen bugünkü adını aldı. Giriş limanı ve önemli bir imalat merkezi olan kentte, General Motors Corporation'ın Kanada kolunun genel merkezi vardır. Kentte yünü dokuma tezgahlarıyla dökümbhanelerin yanı sıra makine parçaları, işlenmiş metal, cam, plastik, ecza ürünleri, mobilya, deri ve elektrikli araç üreten tesisler bulunur. 1879'da kasaba, 1924'te kent oldu. Nüfus (1991) 129.344.

Oshkosh, ABD'de Wisconsin eyaletinin ortadoğu kesiminde, Winnebago ilinin merkezi (1847) kent. Milwaukee'nin 137 km kuzey-kuzeybatısında, Fox Irmağının yukarı çıkışının ağzındaki Winnebago Gölünün batı kıyısında yer alır. 17. yüzyılın sonlarında Fransız denetimine girdi. Göl ve ırmak, Büyük Göllerden Mississippi'ye ulaşan ana su yolunda önemli noktalar. Burada ilk sürekli yerleşim, 1836'da Menomini Yerlilerinin yöre topraklarını devretmesiyle, Athens adıyla kuruldu. Bugünkü adını 1840'ta bir Menomini reisinden aldı. Kurulduğu yıllarda ana geçim kaynağı kerestecilikti. Kentte kamyon ve ulaşım araçları, makine, açağ ürünleri ve giysi üretilir. Wisconsin Üniversitesi 1871'de burada eyalete bağlı bir öğretmen okulu olarak kurulmuştur.

1846'da kasaba, 1853'te de kent oldu. Nüfus (1990) kent, 55.006; Appleton-Oshkosh-Neenah metropoliten alanı, 315.121.

Oshogbo, Nijerya'nın güneybatı kesimindeki Oyo eyaletinde kent. Oshun Irmağının kıyısında, Lagos'un 293 km kuzeydoğusunda, demiryolu üzerinde yer alır. Ilesha, Ede, Ogbomosho ve Ikirun'dan gelen yolların kavşağındadır. Yerel bir havaalanı vardır. Kente başlangıçta 20 km doğudaki Ibokun'dan Yoruba halkına bağlı Ileshalar (Ijeshalar) yerleştiler. Oshogbo uzun süre güneydoğuda, Ilesha'daki Ilesha Krallığı'na bağlı küçük bir kent olarak kaldı. 19. yüzyılda Ilorinli Fulanilerin (Peuller) elinden kaçan Oyo Yorubalarının akınıyla büyük ölçüde genişledi. 1840'ta Fulani-Yoruba savaşlarının dönüm noktasını oluşturarak bir çarpışmaya sahne oldu. Kıyı kabilelerinden satın alınan Avrupa yapımı tüfeklerle donanmış İbadanlı piyadeler Fulani süvarilerini kesin bir yeniliğe uğrattılar. Oshogbo 1951'e değin İbadan'a vergi ödemeyi sürdürdü. O yıl, eyalete bağlı Oshun ilinin merkezi oldu. 1976'da Oyo eyaletine bağlandı.

Bugün Oshogbo'da yaşayan Yorubaların başında, geleneksel *ataoja* (elini uzatıp başı alan) unvanını taşıyan, danışman niteliğinde bir *oba* (kral) vardır. Oshun Irmağı ile onu kişileştiren Tanrıça Oshun'un (Oshogbo'nun kurtarıcısı olarak tanrılaştırılan bir Yoruba kahramanı) onuruna her yıl ağustosta bir şenlik düzenlenir.

1906'da Lagos'tan gelen demiryolunun tamamlanmasıyla kent kakao ile palmye yağı ve çekirdeği toplanan önemli bir merkez oldu. Pamuklu kumaş dokuma ve boyama yöresinin başlıca sanayi etkinliğidir. Yam, manyok, mısır, fasulye, balkabağı, bamy, palmye ürünleri ve pamuk ticaretinin yanı sıra tütün ekimi yapılır. Kentte bir gıda, bir de çelik işleme tesisi vardır. Oshogbo'da bir yüksek öğretmen okulu, bir meslek okulu ve bir ticaret enstitüsü vardır. Nüfus (1992 tah.) 441.600.

Osiander, Andreas, asıl adı ANDREAS HOSEMANN (d. 19 Aralık 1498, Gunzenhausen, Ansbach - ö. 17 Ekim 1552, Königsberg, Prusya), Nürnberg'de Reform hareketine öncülük eden Alman ilahiyatçı. Mikolaj Kopernik'in *De revolutionibus orbium coelestium, libri VI* (Gököl Kürelerin Dönüşleri Üzerine) adlı yapıtına yazdığı önsözle (1543), bu yapıtın ertesi yüzyıla değin *Index Librorum Prohibitorum*'a (Yasak Kitaplar Listesi) alınmasını önlemiştir.

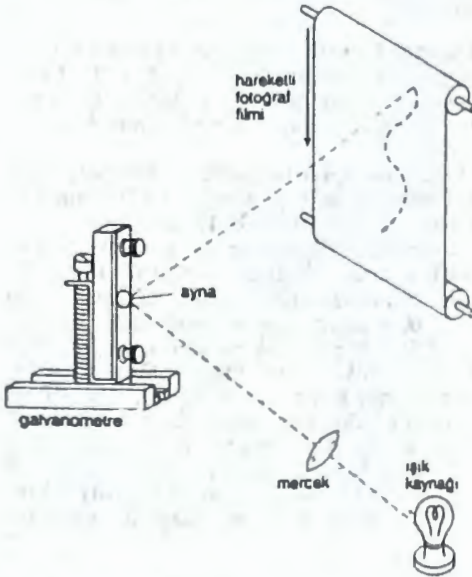
Bir nalbantın oğlu olan Osander Leipzig ile Altenburg'ta ve Ingolstadt Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1520'de papazlığa atandı. Nürnberg'de katı Lutherci ilkeleri yaygınlaştırarak Reform hareketine öncülük etti. 1522'de Töton Şövalyeleri'nin başındaki Albrecht von Hohenzollern'i Lutherci harekete kazandı. Ayrıca o dönemde çok etkili olan Brandenburg-Nürnberg Kilise Tüzüğü'nün yazılmasına (1532) katkıda bulundu. İmparator 1548'de Nürnberg'i Augsburg İnterimi'ni kabul etmeye zorlayınca, Osander önce Breslau'ya (bugün Wrocław, Polonya) sonra da Königsberg'e kaçtı. Burada yeni üniversitenin ilahiyat fakültesine profesör olarak atandı (1549). *Harmonia Evangelica* (1537) adlı yapıtına ek olarak Osander ilahiyat görüşlerini ortaya koyduğu birkaç deneme daha yazdı. Osanderci olarak anılan yandaşları 1567'ye değin onun görüşlerini geliştirdiler.

Ostjék, Almanca ESSEG, Macarca ESZÉK. Hırvatistan'da kent. Drava Irmağı kıyısında bir ırmak limanıdır. Aynı zamanda bir

sanayi ve ticaret merkezi olan kentte doku-
ma, sabun ve tarım makineleri üretilir.
Kentin kuzeyinde, Drava ve Tuna ırmakları
ile Macaristan sınırı arasında kalan üçgen
bölgede yer alan devlete ait dev çiftlikte
tahıl, hayvan yemi, şeker pancarı üretilir,
mandıracılık yapılır, çiftlik ve kümes hay-
vanları yetiştirilir. Başlıca sanayi dalları
petrol arıtma, ahşap işçiliği, şeker ve un
üretimidir. Kentte bir de elektrik santrali
vardır. Kent yakınındaki Borovo'da büyük
bir ayakkabı fabrikası ile bir kauçuk üre-
tim tesisi bulunur. Nüfus (1991) belediye,
164.589.

osilatör, alternatif elektrik akımı üretmek-
te kullanılan elektronik aygıt. Osilatörlerde
genellikle bir rezonans devresi (seri ya da
paralel bağlanmış bir sığa ile bir indüktans-
tan oluşan devre) ile yükselteç olarak
çalışan elektron lambası ya da transistorlar
bulunur. Yüksek frekanslı osilatörlerde,
üretilen akımın frekansının belirli bir değere
olması ve sabit kalması isteniyorsa,
piezoelektrik kristal (genellikle kuvars kris-
tali) kullanılır; kristalli osilatörlerde devre-
nin titreşim frekansını kristalin çok kesin
değerdeki rezonans frekansı belirler. Radyo
ve televizyon vericilerinde taşıyıcı dalgayı
üreten osilatörler genellikle kristalli tür-
dendir.

osilograf, akım ve gerilim gibi zamanda
değişen elektriksel niceliklerin görülebilmek-
sinin ve kaydedilmesini sağlayan aygıt. Yay-
gın olarak kullanılan iki osilograf türü
vardır: Elektromagnetik osilograf ve katot
ışınlı osilograf.

ışık ışınlı osilograf
L F. Kinnard, Applied Electrical Measurements, 1958

Elektromagnetik osilograf, d'Arsonval
galvanometresinde olduğu gibi, bir kalıcı
mıknatısın magnetik alanı içine yerleştiril-
miş, içinden elektrik akımı geçirilen bir
bobin vardır; mıknatısın ve bobinin magne-
tik alanları arasındaki etkileşim sonucunda
bobin döner. Bazı osilografalarda bobine
bağlı bir kalem kolu bulunur; kalem, yürü-
yen bir kâğıt şerit üzerinde bir grafik çizer.
Bu tür osilografin en yaygın kullanım
alanı, kalp atışlarının kaydedilip incelenme-
sine olanak veren elektrokardiyograf aygı-
tıdır.

ışık ışınlı osilografda bobine bağlanmış
küçük bir ayna vardır. Sabit bir ışık kayna-
ğından çıkıp bu aynadan yansıyan bir ışık
demeti sabit hızla yürüyen bir fotoğraf filmi
üzerine düşürülür. Işık demetinin kalem
kolu gibi ağırlığı olmadığından ışık ışınları

osilograf, kalemli osilograf, daha
yüksek (500 Hz'e kadar) frekanslarda çalış-
tırılabilir.

Katot ışınlı osilograf daha çok katot ışın-
lı osiloskop(*) olarak adlandırılır. Bu aygıtın
ana elemanı, havası boşaltılmış bir cam tüp
olan katot ışın lambasıdır. Tüpün bir tarafı
televizyon resim tüplerindeki gibi fosforlu
bir maddeyle kaplanmış bir ekrandır. Tüp
içinde oluşturularak ekran üzerine odaklan-
nan ve elektrik alanları etkisiyle sapıtılan
bir elektron demeti, değişken nicelikler
arasındaki ilişkinin ekran üzerinde görül-
mesini sağlar. Ekranda oluşan görüntü,
optik mercekler ya da bir elyaf optiği
sistemi aracılığıyla ışığa duyarlı bir filme
kaydedilebilir. Katot ışınlı osiloskoplar bir-
kaç bin megahertz'e kadar frekanslarda
çalışabilir.

Osinniki, Rusya Federasyonu'nun orta
kesimindeki Kemerovo yönetim biriminde
(oblast) kent. Kuznetsk Havzasında, Kan-
dalep ve Kondoma ırmaklarının birleştiği
noktada yer alır. 1930'lardan sonra bir kö-
mür madenciliği merkezi olarak gelişen
kent, Novokuznetsk'teki metalurji komp-
leksinin kömür gereksinmesini karşılar.
1938'de tüzel kimlik kazanan kentte bir
madencilik teknolojisi yüksekokulu vardır.
Nüfus (1983 tah.) 61.000.

Osiris, Eski Mısır'ın en önemli tanrıla-
rından.

Osiris'in kökeni kesin olarak bilinmemek-
tedir. Aşağı Mısır'daki Busiris kentinin
yerel tanrısıdır ve yeraltı bereketinin kişileş-
tirilmiş simgesi ya da yalnızca tanrılaştırıl-
mış bir kahraman da olabilir. İÖ 2400
dolayında hem bereket tanrısı, hem de ölen
firavunun kişileştirilmiş simgesi olarak ikili
bir işlev taşıdığı kesindir. Firavun ölünce
yeraltı dünyasının hükümdarı Osiris'e dönü-
şür, ölen firavunun yerine geçen oğlu da
Gök Tanrısı Horus olurdu. Bu nedenle
Osiris ve Horus baba oğludur. Firavunun
annesi olan Tanrıça İsis, bu ilişki dolayısıyla
Horus'un annesi ve Osiris'in kancısıydı. Tan-
rı Set, Osiris'in katili ve Horus'un düşmanı
sayılırdı.

En yaygın efsaneye göre Osiris'i öldüren
Set cesedini de 14 parçaya ayırarak yeryü-

Osiris, tunc heykel, geç dönem;
Mısır Müzesi, Berlin
Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, Berlin,
fotoğraf, Art Resource/EB Inc.

züne atar. İsis ile kız kardeşi Neftis
(Nephthys) bu parçaları bulurlar ve cinsel
organı dışında hepsini gömerler, böylece
Osiris'e yeni bir yaşam kazandırır. Osiris
de bundan sonra yeraltı dünyasının hük-
kümdarı ve yargıcı olur. Horus daha sonra
Set'i yenerek Mısır'ın yeni kralı olur.

Osiris ölümlerin efendisi olmasının yanı sıra
bitkilere can vermekten Nil'in taşkınlarını
düzenlemeye kadar dünyadaki bütün yaşa-
mı yeraltından düzenleyen güç sayılır. İÖ
2000'den sonra yalnız ölü firavunların değil,
ölen bütün erkeklerin Osiris'e dönüştüğü
inancı yaygınlaşmıştır. Ama Osiris'e dönü-
şmek yeniden dirilmek anlamına gelmez,
çünkü Osiris'in kendisi bile dirilmemiştir.
Bu dönüşüm, kişinin hem öbür dünyada,
hem de torunları aracılığıyla yeryüzünde
ölümsüzlüğe ulaşması demektir.

Osiris'i izleyerek ölümsüzlüğe ulaşma dü-
şüncesi çeşitli inanışlarla sürdü ve Helenis-
tik dönemde Osiris söylencelerine dönüştü.
Geç Eski Krallık dönemindeyse Osiris Şen-
likleri Abydos'taki tapınakta yapılan geçit
törenleriyle gece ayınlarına dönüştü. Bu
şenlikler halka da açıldı. İÖ 3. binyılın
sonlarına doğru ölümleri Abydos'ta geçit tö-
reninin yapıldığı yol üzerine gömmek ya da
ölümleri temsilen bir stel dikmek görenek
olmuştu.

Simgeleşim bakımından tanrının yazgısının ye-
niden canlandırılması anlamını taşıyan Osi-
ris Şenlikleri Mısır'ın çeşitli bölgelerinde
her yıl düzenlenirdi. Memphis'teki kutsal
boğa Apis'in de Osiris'i temsil ettiğine
inanılırdı. Boğa daha sonra Osiris-Apis
adını aldı ve zamanla Helen tanrısı Sera-
pis'in adı oldu. Yunan-Roma mitolojisinde
Osiris ile Dionysos arasında yakın ilişki
kuruldu.

Yeni Krallık (İÖ 1567 - İÖ 1085) öncesi-
nde Osiris betimlemelerine pek rastlanmaz.
Bu dönemde Osiris kollarını göğsü üzerine
kavuşturmuş bir mumya olarak temsil edi-
lir. Bir elinde ucu kanca biçiminde bir asa,
öbür elinde de bir değnek bulunur. Kısa
kesilmiş kıvrık bir sakalı, başında da Yukarı
Mısır'ın beyaz tacına iki kırmızı tüyün
eklenmesiyle oluşan bir adef tacı vardır.

Osk dili, Umbria ve Volsk dilleriyle yakın,
Latince ve Falisk diliyle daha uzak akraba
olan İtalyik dil. İtalya'nın iç ve güney
kesimlerinde konuşulan Osk dili büyük
olasılıkla, İtalya'nın güney kesimindeki dağ-
lık bölgede oturan Samnitlerin anadiliydi.
Zamanla yerini Latinceye bırakarak İS 1.
yüzyıl sonunda tümüyle yok oldu. Osk
diliyle ilgili çağdaş bilgiler, birkaç farklı
alfabeyle (kürsü kesimlerde ya da koloniler-
de kullanılan Latin alfabesi, Yunan alfabesi
ve Etrüsk alfabesinden türetilmiş bir yerel
alfabe) yazılmış 250 dolayında yazıttan edinilmiştir.
Osk dili Latinceye benzemekle
birlikte, sözcük dağarcığı ve bir dizi ses
değişimiyle (Osk dilinde *aasa*, Latince *ara*
"sunak"; Osk dilinde *pid*, Latince *quid*
"ne") bu dilden ayrılır.

Osk-Umbria dilleri, bazı dilbilimcilerce
Hint-Avrupa dillerinin İtalyik kolu içinde
sınıflandırılan dil öbeği. Osk ve Umbria
dilleriyle İtalya'nın iç kesimlerinde daha az
kişi tarafından konuşulan Mars, Marrucin,
Paeligni, Sabin, Vestin ve Volsk lehçelerini
içerir. Samnitlerin Campania'da yaşayan
Osklara kabul ettirdiği Osk dili, İÖ 400-
İÖ 89'dan kalma 250 dolayında yazıtlı
günümüze ulaşmıştır. Temel olarak Iguvi-
um Tabletleri'yle(*) günümüze ulaşan Um-
bria dili ise, bazı ses özellikleriyle Osk
dilinden ayrılır. Osk-Umbria dilleri, İtalyik

dillerin öteki alt öbeğini oluşturan Latin-Falisk dilleriyle(*) birçok ortak özellik taşır.

Oskan, Ervant, YERVANT olarak da yazılır, OSKAN EFENDİ olarak da bilinir (d. 1855, İstanbul - ö. 13 Temmuz 1914, İstanbul), Ermeni asıllı Osmanlı heykeltıraş ve ressam. Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kuruluş aşamasında ve yönetiminde önemli katkıları olmuştur.

1866-72 arasında Venedik'te, 1877'ye değin de Roma'daki Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitim gördü. 1881'de Türkiye'ye döndükten sonra Osman Hamdi Bey'le tanıştı ve onunla birlikte Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. Mart 1883'te açılan bu okula öğretim üyesi olarak atandı.

Mermer, tuğ ve pişmiş toprak gibi malzemelerle çalışan Oskan'ın tarihsel ve günlük konuları işlediği en önemli yapıtları bugün İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunan "Zeybek" (1900), "Tavukçu Kadın" (1900), "Gezginci Kasap" (1900) ve "Naile Hanım'ın Büstü"dür (1901). 1887'de Sayda kazılarında ortaya çıkan İskender Lahti'nin onarımında da çalıştığı bilinir.

1883'te Osman Hamdi Bey'le birlikte Nemrud Dağındaki araştırmaya katılmış, *Le Tumulus de Nemroud Dag* (Nemrut Dağı Tümülsüsü, tıpkıbasımı 1987) adlı Fransızca kitabı onunla birlikte yayımlamıştır.

oskültasyon bak. dinleme

Osler, Sir William, BARONET (d. 12 Temmuz 1849, Bond Head, Kanada - ö. 29 Aralık 1919, Oxford, İngiltere), tıp öğreniminin düzenlenmesi ve çağdaşlaşmasında önemli rol oynayan Kanadalı hekim.

1868'de Toronto Tıp Okulu'nda başladığı öğrenimini 1872'de McGill Üniversitesi'nde tamamladı. Bir yıl sonra, kanda o güne değin tanımlanamayan ve sonradan trombosit adı verilen cisimciklerin alyuvar ve akyuvar gibi bir tür kan hücresi olduğunu gösterdi. 1875'te McGill Üniversitesi'nde profesör oldu, fizyoloji ve patoloji dersleri verdi. 1888'de, Baltimore'da yeni kurulmuş olan Johns Hopkins Üniversitesi Tıp Okulu'nun ilk tıp profesörü oldu. Burada uzun

Osler
Osler Library, McGill University, Montreal

yıllar boyunca tıp öğreniminin geliştirilmesine katkıda bulundu.

1904'te İngiltere'ye yaptığı bir yolculuk sırasında Oxford Üniversitesi'nden aldığı çağrını kabul ederek ertesi yıl burada ders vermeye başladı. 1884'te Londra Kraliyet Hekimler Birliği'ne, 1898'de Royal Society'ye seçildi.

Osler bazı kalp hastalıklarında ellerde ortaya çıkan kırmızı renkli, ağrılı yumruları ve kendi adıyla anılan bir kanama bozukluğunu bulmuştur. Başlıca yapıtı olan *Principles and Practice of Medicine* (1892; Tıpta İlkeler ve Uygulamalar) sık başvurulan bir ders kitabı olmuştur.

Osler-Rendu-Weber hastalığı, RENDU-OSLER-WEBER HASTALIĞI ya da KALITSAL KANAMALI KILCAL DAMAR GENİŞLEMESİ olarak da bilinir, sıklıkla parmak uçları, ağız ve burun boşluğundaki kılcal damarların genişleyip çatlamasıyla kanamalara neden olan kalıtsal hastalık. Kılcal damar duvarları çok incelendiğinden hafif darbelerle bile kolayca yırtılır. Bu hastalıkta pıhtılaşma sürecinde bir bozukluk yoktur. Kanama aşırı miktardaysa kansızlığa neden olabilir.

Oslo, eskiden CHRISTIANIA (1624-1877) ya da KRISTIANIA (1877-1925), Norveç'in en büyük kenti ve başkenti. Aynı zamanda aynı bir il (*fylke*) oluşturan Oslo güneydoğuda, Oslo Fiyordunun başında yer alır. Yaklaşık 1050'de Kral III. Harald (Hardraade) tarafından Aker Irmağının doğusunda kuruldu. Yaklaşık 1300'de V. Håkon Akershus Kalesi'ni yaptırdı. 1624'teki yangından sonra,

Oslo limanında şehrin sembolü
Siren ve Belediye Binası
ABC Ajansı

Danimarka-Norveç kralı IV. Christian daha batıda, Akershus Kalesi'nin duvarları altında yeni bir kent kurarak buraya Christiania adını verdi. Christiania, 19. yüzyılda çevre belediyeleri içine alarak genişledi ve batı kıyısındaki liman kenti Bergen'i geride bırakarak, Norveç'in en büyük ve en önemli kenti durumuna geldi.

1925'te adı Oslo olarak değiştirilen kent II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişti. 1948'de yakınındaki Aker Oslo'ya bağlandı. Daha sonraki yıllarda da doğuda Oslo'ya bağlı birçok uydu kent ve konut alanı kuruldu.

Oslo, Norveç'in ticaret, bankacılık, sanayi ve gemicilik merkezi olmanın yanı sıra ülkenin en geniş ve en işlek limanıdır. Önde gelen sanayi dalları tüketim malları üretimi, gemi yapımı ve elektroteknik sanayisidir. Norveç'in önemli kürk müzayedeleri kuzeydoğudaki Økern'de yapılır. Oslo, ülkenin kara, demir ve hava yollarının kavşak noktasında bulunur.

Norveç'in önde gelen kültür kuruluşları Oslo'dadır. Kent merkezinde Ulusal Tiyatro, Norveç Tiyatrosu, Yeni Tiyatro ve Norveç Operası bulunur. Üniversitenin en eski bölümünün yakınında Tarih ve Etnografya Müzesi ile Ulusal Galeriyi yer alır. Kentin doğusundaki Tøyen'de botanik bahçeleri ve çok sayıda müze vardır. Bygdøy'da Norveç Halk Müzesi, Thor Heyerdahl'ın Büyük

Okyanusa yaptığı yolculuğun anısına kurulan Kon Tiki Müzesi ve Norveç Gemicilik Müzesi bulunur. Kentin batı yakasındaki Frogner Park'ta çağdaş heykeltıraş Gustav Vigeland'in yapıtları sergilenir.

Oslo Üniversitesi'nde bir dizi bilimsel enstitünün yanı sıra ülkenin en önemli kütüphanesi vardır. Kentin en önemli konser salonu da üniversitededir. Ressam Edvard Munch tarafından dekore edilmiş olan bu salonda Filarmoni Orkestrası konserleri verir. Kentte Oslo Üniversitesi'nden başka yükseköğretim kuruluşları da vardır.

Kış sporları, özellikle de kayak kros yarışları için son derece elverişli olan Oslo'da her yıl yapılan Holmenkollen Yarışması dünyanın en ünlü kayakçılarını bir araya getirir. Holmenkollen'de ayrıca ilginç bir kayak müzesi vardır. Kent merkezindeki Bislett dünyaca ünlü bir paten alanıdır. Nüfus (1992 tah.) belediye, 467.090.

Oslo Fiyordu, Norveç'in güney kesiminde fiyort. Skagerrak kıyısındaki Fredrikstad'tan Oslo'ya kadar 100 km boyunca uzanır. Yüzölçümü 1.984 km²'dir. Bir buzul çöküntüsünün deniz suyuyla dolmasıyla oluşmuştur. Ormanlarla kaplı kıyılarında çok sayıda kasaba ve liman vardır. Norveç'in nüfus yoğunluğu en yüksek kesimlerinden biridir. Oslo'ya sefer yapan çok sayıda geminin geçtiği fiyordun kuzey kesiminde Sande, Dram ve Vest gibi bir dizi küçük fiyort yer alır. Fiyorttaki çok sayıda adanın en büyük ve en ünlü olanı Moss yakınındaki Jeløya'dır. Norveç'in güneydoğu kesimindeki bütün büyük ırmaklar, Oslo Fiyorduna dökülür.

Osman I, OSMAN BEY ya da OSMAN GAZİ olarak da bilinir (d. y. 1258 - ö. 1326, Yenişehir, Bursa), Türk beyi. Osmanlı Devleti ve Osmanlı hanedanının kurucusudur.

Oğuzların Kayı boyundan, Anadolu Selçuklularının uç beyi Ertuğrul Gazi'nin oğluydu. Annesi Halime Hatun adında bir Türkmendi. Yaşamının ilk yıllarına ilişkin bilgiler kesin değildir. Söğüt'te doğduğu sanılır; kaynaklarda verilen doğum tarihi 1252-60 arasında değişir. Ahi şeyhi Edebali'nin kızıyla evlendikten sonra, yaşlılığında babasına vekâlet etti. Onun ölümünden (y. 1281) sonra boy başkanı seçildi. Söğüt'ü üs edinerek Akçakoca Bey, Gazi Abdurrahman, Konur Alp gibi diğer boy başkanlarıyla birlikte Bizans'a karşı fetihlere girişti. İlk olarak 1284'te Angelokome (İnegöl) tekfuru ile Ermeni Beli'nde çarpıştı, ama bir

I. Osman, Topkapı Sarayı Müzesi
Ara Güler Arşivi

sonuç alamadı. Bir süre sonra ikinci bir çarpışma sonunda Angelokome yakınındaki Kulaca Hisar'ı aldı (1285). Bir ittifak kuran bölgedeki tekfurulara karşı İkizce (Eğrice) Savaşı'nı kazandı (1286). Bu savaşta kardeşi Savcı Bey öldü. Osmanlı kaynaklarına göre, 1288'de ele geçirdiği Sultanönü'de (Karacahisar) ilk kez bir kiliseyi camiye çevirtti, ilk hutbesini okuttu, ilk kadı ve subaşıyı atadı. 1292'de Göynük ve Mudurnu yörelerine düzenlediği akında yüklü ganimetle döndü. Sürekli akınlardan tedirgin olan Bizans tekfuruları, kendisini bir tekfurun düğününe davet ederek öldürmeye karar verdiler. Sonradan Müslümanlığı kabul ederek Osmanlı hizmetine giren Harmanakaya (bugün Mihalgazi, Bilecik) tekfuru Köse Mihal'in bu suikast hazırlığını bildirmesi üzerine, hemen harekete geçerek Bilecik ve Yarhisar'ı ele geçirdi (1298). Bu savaşta Yarhisar tekfurunun tutsak edilen kızı Holophira'yı (sonradan Nilüfer Hatun) oğlu Orhan'la evlendirdi. Aynı yıl Turgut Alp komutasındaki kuvvetlerle İnegöl'ü de aldı.

Anadolu Selçuklu hükümdarı III. Keykubad'ın Anadolu'da İlhanlılara karşı girişilen ayaklanma nedeniyle kaçması üzerine 1299'da bağımsızlığını ilan eden Osman Bey, 1301'de Yenişehir'i alarak Nikaia (İznik) ve Bursa'nın fethinin yolunu açtı. Osmanlı Devleti'nin giderek yayılan fetihlerini bir tehlike olarak gören Bursa tekfurunun çevresinde topladığı Atranos (bugün Orhanlı), Madenos (bugün Balat), Kete ve Kestel tekfurlarını yenerek Kestel, Kete ve Ulubat kalelerini ele geçirdi (1306). 1307'de bir süre Nikaia'yı kuşattı ve Yalova'ya akın düzenledi. 1313'te Akhisar, Geyve, Lüblüce (Leblebici), Lefke (Osmanlı), Hisarcık, Yanıkçahisar (Yanık Şarkıyye) gibi kaleleri alarak Marmara Denizine dayanmış olan Osmanlı sınırını Karadeniz'e doğru genişletmeye başladı. 1314'te, daha sonra aralıklarla sürdürülen Bursa kuşatmasını başlattı. 1317'de oğlu Orhan ve öbür komutanları Sakarya Vadisi ile Marmara Denizi arasındaki kalelerin fethiyle görevlendirdi. Yaşlılığı ve hastalığı nedeniyle 1320'de Orhan'ı kendisine vekil atadı. Orhan'ın Bursa'yı almasından kısa bir süre sonra öldü. Cenazesi sonradan Bursa'ya götürülerek Gümüşlü Kümbet'e gömüldü.

Anadolu Selçuklularından beylik alameti olarak "tabi ü alem" (daval ve bayrak) alan, adil ve eşitlikçi yönetimiyle yöresindeki beylerin de güvenini kazanan Osman Bey, komşu Türk beylikleriyle çatışmaktan sürekli kaçınmasıyla da tanınır. Döneminde beyliğinin gelirleri, denetimini ve güvenliğini sağladığı panayı ve pazarlardan aldığı bac-ı bazar (pazar vergisi) ile hayvan besleyenlerden ağnam resmi adı altında alınan vergi ve savaşlarda ele geçirilen ganimetin beşte biriydi. İlk Osmanlı parasını Orhan Bey'in bastırıldığı kabul edilirse de son zamanlarda Osman Bey döneminde basılmış bir akçe parçası da bulunmuştur.

Osman II, GENÇ OSMAN olarak da bilinir (d. 3 Kasım 1604, İstanbul - ö. 20 Mayıs 1622, İstanbul), Osmanlı padişahı (hd 1618-22). Devlet kurumlarında ve Yeniçeri Ocağı'nda reform yapma girişimi başarılı olmamıştır.

I. Ahmed'in oğluydu. Annesi Mahfiruz Sultan'dı. İyi bir öğrenim gördü. Amcası I. Mustafa'nın akli dengesizliği nedeniyle, ileri gelen devlet adamlarınca genç yaşta tahta çıkarıldı (26 Şubat 1618). Bu sırada İran'la yürütülen savaş Nasuh Paşa Antlaşması'nı (1612) temel alan bir antlaşmanın imzalanmasıyla sona erdi (26 Eylül 1618). Batıda ise Lehistan (Polonya) ile Kırım Hanlığı'nın karşılıklı saldırıları ve görevden alınan

Boğdan voyvodası Gaspar'ın ayaklanarak Lehistan'a sığınması yüzünden gergin bir ortam doğdu. Özi beylerbeyi İskender Paşa, Leh soylularından destek alan Gaspar'ı Yaş'ta büyük bir bozguna uğrattı (1620) ve Tuna'yı geçmeye çalışan Leh kuvvetlerini

II. Osman, Konstantin Kapıdağlı'nın bir resmi, 18. yy sonu, 19. yy başı; Topkapı Sarayı Müzesi Hayati Tezel Koleksiyonu

yok etti. Bu başarıdan cesaret alan II. Osman, Sadrazam Güzelce Ali Paşa'nın da etkisiyle, yeniçerilerin ve sipahilerin hoşnutsuzluğuna karşın Lehistan seferine çıkmaya karar verdi. Seferi çıkmadan önce kardeşi Mehmed'i öldürtmesi (Ocak 1621) yeni tepkilere yol açtı. Mayıs 1621'de İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Hotin'e kadar ilerledi. Ama büyük kayıplara karşın bir başarı elde edemedi ve Lehistan'ın isteği üzerine barış yaptı (6 Ekim 1621). Böylece sınırlarda bazı değişiklikler yapıldı ve Hotin Kalesi Boğdan'a geri verildi.

II. Osman seferden dönüşünde devlet kurumlarında, özellikle de disiplinsizliğini yakından gördüğü Yeniçeri Ocağı'nda yeni düzenlemeler yapma yoluna gitti. Bu amaçla Anadolu, Suriye ve Mısır'dan asker toplanması için gizli fermanlar yolladı. Bu arada yeniçerileri sıkı bir biçimde denetlemesi, maaş ve bahşişlerde kısıntı yapması, devlet merkezini Bursa'ya taşımak istemesi ordu içindeki gerginliği artırırken şeyhülislamın yetkilerini ve ilmiye sınıfının arpalıklarını kısması, ulemanın da kendisine karşı tavrı almasına yol açtı. Ardından hacca gitme kararını açıklaması üzerine, bu baha-neyle Suriye'ye geçip yeni ordunun başında geri dönme niyetini anlayan yeniçeriler ayaklanarak (18 Mayıs 1622) hacca gitmekten vazgeçmesini ve bu girişime ön ayak olan devlet adamlarının kendilerine teslim edilmesini istediler. II. Osman, yeniçerilerin bu isteklerini reddetti. Şeyhülislamın hacca gitmekten vazgeçmesi için verdiği fetvayı da yırtarak bu davranışı gösteren ilk ve tek Osmanlı padişahı oldu. Yeniçerilerin sarayın kapısını dayanmalarından sonra Sadrazam Dilaver Paşa ile Kızlarağası Süleyman Ağa'yı ayaklanmacılara teslim ettiyse de, tahttan indirilerek yerine I. Mustafa'nın yeniden padişah ilan edilmesini önleyemedi (19 Mayıs). Bunun üzerine Ağa Kapısı'na sığındı. Ertesi gün Yedikule Zindanı'na götürüldü ve Sadrazam Davud Paşa'nın buyruğuyla boğularak öldürüldü.

II. Osman üzerine yazılmış birçok monografi arasında çağdaşı Tüğü'nin *Vakayi-i Sultan Osman*'i ile Emir Osman'ın *Mesiri*'li-

Ahzân fi Makteli's-Sultan Osman'i sayılabilir. Fârisi mahlasıyla şiirler yazan ve bir *Divan*'ı bulunan II. Osman'ın yaşamı, A. Turan Oflazoğlu'nun tiyatro oyunu *II. Osman*'a da (1979) konu olmuştur.

Osman III (d. 2 Ocak 1699, İstanbul - ö. 30 Ekim 1757, İstanbul), Osmanlı padişahı (1754-57).

II. Mustafa'nın oğluydu. Annesi Şehsuvar Sultan'dı. Şehzadeliği döneminde sarayda kapalı bir ortamda geçirdi. Büyük kardeşi I. Mahmud'un ölümünden sonra ileri bir yaşta tahta çıktı (13 Aralık 1754). Tahta çıkış töreninde, gelenek olmadı halde askerlerin yanı sıra asker emeklilerine de cülus bahşişi dağıttı. Kısa süren hükümdarlığı döneminde birkaç kez sadrazam değiştirdi.

III. Osman, Konstantin Kapıdağlı'nın bir resmi, 18. yy sonu, 19. yy başı; Topkapı Sarayı Müzesi Hayati Tezel Koleksiyonu

Önce I. Mahmud döneminde atanmış olan Köse Bahir Mustafa Paşa'yı görevden alarak yerine Hekimoğlu Ali Paşa'yı atadı. Ama Şehzade Mehmed'in öldürülmesi düşüncesine karşı çıkması ve işlere fazla karışması nedeniyle onu sürgüne gönderdi. Ardından Naili Abdullah Paşa'yı rüşvet aldığı ve hileye saptığı gerekçesiyle görevden uzaklaştırdı. Sadrazam Bıyıklı Ali Paşa'yı da benzer bir gerekçeyle idam ettirdi. 1756'da yeniden sadrazamlığa getirdiği Köse Bahir Mustafa Paşa'yla anlaşarak Şehzade Mehmed'i öldürttü.

Osmanlı Devleti ile Rusya ve Avusturya arasında Belgrad Antlaşması'yla (1739) sağlanmış olan barışın sürdüğü bu dönemde, dış ilişkilerde önemli bir gelişme olmadı. Buna karşılık istikrarsız yönetim ve sık sık sadrazam değiştirilmesi iç huzursuzluğa ve bazı eyaletlerde ayaklanmalara yol açtı. Öte yandan İstanbul'da iki büyük yangın çıktı (1755, 1756). Yanan semtler yeniden inşa edildi, ayrıca I. Mahmud döneminde yapımına başlanan Nuruosmaniye Camisi tamamlanarak hizmete açıldı (1755).

Osman (HAFİZ) (d. 1642, İstanbul - ö. 1698, İstanbul), aklâm-ı sitte adı verilen altı tür yazının en büyük ustalarından Osmanlı hattatı. Haseki Hürrem Sultan Camii müezzini. Ali Efendi'nin oğlu olan Hafız Osman yazıya genç yaşta başladı. Önce Büyük Derviş Ali'den, Nefezade İsmail'den, sonra da Suyolcuzaade Mustafa Eyyubi'den ders

alarak yetişti. Vezir Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'nın korumasına girdi. 1694'te II. Mustafa'ya ve Şehzade Ahmed'e (sonradan III. Ahmed) hat öğretti. Buna karşılık kendisine Diyarbakır'da bir arazi verildi; ayrıca kadılık payesiyle ödüllendirildi.

Hafız Osman yazı yazmayı bir ibadet haline getirmişti. Fırsat bulduğu her yerde karalama yapardı. Yaşamının sonlarına doğru bir yanına felç gelince yazıyı bir süre bırakmak zorunda kaldı, iyileşince yeniden başladı.

Osmanlı hattatlarının babası sayılan Şeyh Hamdullah'ın okuluna bağlı üç büyük hattatın öğrencisi olan ve Mustafa Eyyubi'den icazetname alan Hafız Osman, ayrıca Şeyh Hamdullah'ın yazılarını da incelemiş ve en güzel harflerini seçip kullanmıştır. Şeyh Hamdullah'ın yaratıcılığını ve ustalığını daha ileri götürmüştür. En güzel yazılarını 1682'den sonra yazmıştır. Yapıtları arasındaki 25 Kuran, sayısız murakka ve kıta bugün çeşitli müze ve kitaplıklardadır.

Bugünkü bilgilere göre ilk hilyeyi Hafız Osman düzenlemiştir. Bunlardan altı tanesi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Sevilen ve sayılan, ünü daha sağlığında doruğa ulaşan bir hattat olan Hafız Osman'ın oluşturduğu ve kendi adıyla anılan üslup, bugün de İslam dünyasındaki hattatlarca beğenilmektedir. Ondan sonra yetişmiş bütün Osmanlı aklâm-ı sitte hattatları onun üslubuna bağlı kalmıştır.

Osman (HAFIZ), lakabı KAYIŞZADE (d. Burdur - ö. 1894, İstanbul), neşih yazıda ünlü Osmanlı hattat. Genç yaşta İstanbul'a gitti, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den ve Muhsinzade Abdullah Bey'den yazı dersi aldı. Sıbyan mektebinde hocalık yaptı, bir süre Hüsnü Paşa'nın ramazan imamlığında bulundu. Yaşamını daha çok Kuran yazmakla kazandı. Elinden çıkmış 106 Kuran vardır.

Ad benzerliği dolayısıyla yazıları ve basılmış bir Kuran'ı ünlü hattat Hafız Osman'ın kilerle karıştırılmıştır.

Osman, Hz., tam adı OSMAN BIN AFFAN (d. 574, Mekke - ö. 17 Temmuz 656, Medine, Arap Yarımadası), Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Müslümanların siyasal ve dinsel önderliğini üstlenen üçüncü halife.

Mekke'nin zengin ve güçlü kabilelerinden Beni Ümeyye'den gelen varlıklı bir tüccardı. Hz. Muhammed Mekke'de peygamberliğini açıkladıktan kısa süre sonra Beni Ümeyye'nin düşmanlığını üzerine çekmişti. Ama yaklaşık 620'de Hz. Osman Muhammed'in peygamberliğini kabul edince ilk kez toplumsal ve ekonomik konumu yüksek bir kişi Müslüman oldu. Kısa bir süre sonra Hz. Muhammed kızı Rukiye'yi Osman'la evlendirdi. Hicretten sonra Rukiye'nin ölmesi üzerine, Hz. Osman Hz. Muhammed'in öbür kızlarından Ümmü Gülsüm'le evlendi. Bedir dışındaki bütün savaşlara katıldı.

İkinci halife Hz. Ömer'in 644'te ölümünden sonra, Hz. Osman halife seçildi. Yeni halife, Hz. Ebubekir döneminde kitaplaştırılan (mushaf) Kuran'ı, okunuş farklılıklarının ortaya çıkması üzerine çoğalttırarak belli başlı merkezlere gönderdi. Böylece Kuran'ın okunuş birliği sağlandı. Hz. Osman Hz. Ömer'in başlattığı fetihleri sürdürdü. Trablus, Kıbrıs, Rodos, Malta ve Girit alındı.

Hz. Osman, Hz. Muhammed döneminde gevşeyen kabile birliğinin yerine bağlaşıp bir merkezî otorite kurmaya çalıştı. Bir

tımar sistemi geliştirdi, pek çok taşra valiliğini kendi ailesinden kişilere verdi. Böylece merkezi yönetimin topladığı servetin büyük bölümü orduya değil, halifenin ailesine ve öbür taşra valilerine dağıtılmaya başladı. Bu politika nedeniyle halife orduyu karşısına aldı. 650'de Mısır ve Irak'ta ayaklanmalar çıktı. Hz. Ayşe, Ali, Talha ve Zübeyir gibi sahabelerin ve Medine halkının hoşnutsuzluğundan yararlanan Mısırlı ayaklanmacılar 655'te başkent'in kapılarına dayandılar. Ama Hz. Osman'ın barışçı tutumu sonucunda Mısır'a geri döndüler. Kısa süre sonra başka bir grup ayaklanmacı Hz. Osman'ı evinde kuşattı; günlerce süren çarpışmalardan sonra halife öldürüldü.

Osman Ağa, TOPAL OSMAN olarak da bilinir (d. 1883, Giresun - ö. 2 Nisan 1923, Ankara), Mustafa Kemal'in muhafız kıtası komutanlığını da yapmış milis askeri ve komutan.

Gönüllü olarak Balkan Savaşı'na (1912-13) katıldı; bu savaşta yaralandı ve bacağı sakat kaldı. I. Dünya Savaşı'nda (1914-18) gönüllülerden oluşan bir birliğin başında Kafkas Cephesi'ndeki çarpışmalara katıldı. İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesinin (15 Mayıs 1919) hemen ardından gönüllü birliklerle Karadeniz Bölgesi'ndeki Rum çetelere karşı mücadele etti. Giresun belediye başkanlığı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Giresun şubesi başkanlığını yaptı. Daha sonra Mustafa Kemal tarafından muhafız kıtası komutanlığına getirildi (Kasım 1920). Bazı kaynaklara göre Mustafa Suphi ve 13 arkadaşının öldürülmesi (Ocak 1921) olayına karıştı. Koçgiri Ayaklanması'nın (Mart-Haziran 1921) bastırılmasında önemli rol oynadı. 47. Alay komutanı olarak katıldığı Sakarya Meydan Savaşı'nda (23 Ağustos - 13 Eylül 1921) yararlı gösterdi. TBMM'de İkinci Grup olarak bilinen muhalefet grubunun önderlerinden Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'i Mustafa Kemal'e karşı sert muhalefet izlediği gerekçesiyle 27 Mart 1923'te öldürdü. Bu cinayet mecliste ağır suçlamalara varan tartışmalara ve meclisin yenilenmesi için karar alınmasına yol açtı. Güvenlik kuvvetlerine teslim olmayan Osman Ağa, Ankara'da Ayrancı Bağları'ndaki evinde girdiği çatışmada yaralı olarak ele geçirildi; kısa süre sonra da öldü. Aynı gün, cesedinin meclis kapısı önüne asılarak teşhir edilmesine ilişkin bir önerge TBMM'de kabul edildi. Ömer Sami Coşar'ın *Topal Osman* (1971) adlı kitabı Osman Ağa'nın yaşamını konu alır.

Osman Ali, MİR OSMAN ALI HAN olarak da bilinir (d. 6 Nisan 1886, Haydarabad - ö. 24 Şubat 1967, Haydarabad, Hindistan), 1911-48 arasında Haydarabad nizamı.

Özel öğretmenlerden ders alarak eğitildi. 29 Ağustos 1911'de babası altıncı nizam Mehbub Ali Han'ın yerine geçti. Bu görevi sırasında çeşitli mali reformlar yaptı, para bastırdı, yabancılara ait bir demiryolu ağını satın aldı ve 1918'de Haydarabad'da Osmanîye Üniversitesi'nin kurulmasına ön ayak oldu. II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'ye savaş gemileri ve iki uçak filosu sağladı ve bu hizmeti karşılığında 1946'da Royal Victorian Chain madalyası ile ödüllendirildi.

1947'de İngilizlerin bölgeden çekilmesinden sonra, bağımsızlığını yeni kazanmış olan Hindistan'ın egemenliğine girmeyi reddetti ve Haydarabad'ın tam bağımsızlığının tanınması için Birleşmiş Milletler'e başvurdu. Hindistan'ın, iktidardan çekilmesi için verdiği ultimatomu reddettiye de Hint birliklerinin Eylül 1948'de ülkeye girmesine engel olamadı. Böylece, Haydarabad Hindistan'a bağlandı; Osman Ali başkanlığa (*racpramukh*) atanmakla birlikte yetkileri

sınırlandı ve seçilmiş bir meclise karşı sorumlu olan bakanlar kurulunun kararlarını kabul etmek zorunda bırakıldı. Bu durum, 1956'da Hindistan'daki yönetsel düzenleme sırasında Haydarabad'ın komşu eyaletler arasında paylaşılmasına değin sürdü. Döneminde dünyanın en zengin adamı olarak kabul edilen Osman Ali bu tarihten sonra 3 karısı, 42 cariyesi, 200 çocuğu, 300 hizmetkârı ve özel ordusu ile görkemli bir yaşam sürdü.

Osman Bey (TAMBURI BÜYÜK) (d. 1816, İstanbul - ö. 1 Ekim 1885, İstanbul), özellikle peşrev formundaki yapıtlarıyla tanınan Osmanlı besteci.

Besteci Tamburi Numan Ağa'nın torunu ve Tamburi Zeki Mehmed Ağa'nın oğludur. Tambur çalmayı kendi kendine öğrendi. II. Mahmud'un musahiplerinden olan babasının aracılığıyla saraya alındı. Kendisini hanende olarak kabul ettirdi. Babasının ölümünden (1846) sonra sazende oldu ve Saray Fasil Heyeti'nde sersazende olarak görevlendirildi. Mevlevi tarikatından olan Osman Bey saray fasilları dışında, Galata (Kulekapısı) Mevlevihanesi'ndeki ayinlerde de tambur çaldı.

Günümüze ulaşabilen 46 yapıtından 18'i peşrev, 12'si sazsemai ve 16'sı şarkı formundadır. Yaşadığı dönemin yenilikçi eğiliminden etkilenen Osman Bey, melodik kurgunun yoğun olduğu, lirik ve acı bir üslup geliştirmiştir. Peşrevleri sazsemaillerine göre daha başarılıdır. Yegâh, saba, nihavend, hicaz (hümayun), hüzzam, nişabürek, segâh, uşşak ve hicazkâr makamlarındaki peşrevleri türlerinin en değerli örneklerindendir ve daha sonraki bütün peşrev bestecilerini derinden etkilemiştir.

Osman Dede (NAYI), KUTB-I NAYI OSMAN DEDE olarak da bilinir (d. y. 1652, İstanbul - ö. 1730, İstanbul), Osmanlı besteci. Bilinen en eski ney virtüözlerindendir.

Genç yaşta Galata (Kulekapısı) Mevlevihanesi şeyhi Gavsî Ahmed Dede Efendi'ye bağlandı. Dönemin ünlü hattatlarından Nefesaze İsmail Efendi'den sülüs ve neşih, Gavsî Ahmed Dede'den talik yazı meşk etti. Arapça ve Farsça öğrendi. Hem ilahiyat ve tasavvuf, hem de edebiyat ve müzikle ilgilendi. 1680'de Galata Mevlevihanesi'nin neyzenbaşılığına getirildi. Gavsî Ahmed Dede'nin ölümünden sonra dergâhın şeyhi oldu (1698). Daha sonra Mevlevihanede *Mesnevi* dersleri verdi.

Kendinden önce düzenlenmiş ebced notasından(*) büyük ölçüde yararlanarak yeni bir müzik yazısı hazırladı. Eskisinden daha gelişkin olan bu sistemle pek çok yapıtı yazıya geçirdi. Ama bu son derece önemli derleme günümüze ulaşmamıştır. Hz. Muhammed'e ilişkin *Ravzatü'l-İcaz* adlı kitabı da onun günümüze ulaşmayan yapıtlarındandır. Osman Dede ayrıca *Rabî-i Tabîrî-i Musiki* adlı manzum bir müzik sözlüğü hazırladı. "Nayi" ve "Osman" mahlaslarıyla şiirler yazdı.

Osman Dede'nin müzik alanındaki en önemli yapıtı olan *Miraciye*, yarı unutulmuş olmakla birlikte, yalnızca dinsel müziğin değil tüm klasik Türk müziği repertuarının en uzun ve sanat değeri en yüksek örneklerinden biridir. Öbür besteleri çargâh, hicaz, rast ve uşşak makamlarında dört Mevlevi ayini, bayati, çargâh, muhayyer-sümbüle, rast, segâh, buselikaşiran, dilkeş-haveran, hicaz, sultanisegâh, zengüle ve uşşak makamlarında 11 Mevlevi peşrevi, arazbar, bûzürg, hüseyini, neva, geveşt, gülizar ve rast (3 tane) makamlarında 10 dindışı peşrev, buselikaşiran, bûzürg, bayati, evc-i rûy-i neva, geveşt, rast (3 tane).

segâh, sultanisegâh, gülizar ve muhayyer-sümbüle makamlarında 12 sazsemaisi, dügâh makamında bir tevşih ve hüseyini makamında bir yürüksemaidir. *Kull-i Kul-liyat* adını taşıyan hüseyini peşrevi bir fihrîst (sırasıyla pek çok makamın kullanıldığı) peşrevdir. *Gül Devri* adıyla tanınan rast makamındaki devri-i kebir peşrevine birçok nazire bestelenmiştir.

Osman Dede Efendi (MUSULLU) (d. 1840, Musul - ö. 1918, Bağdat), Arap asıllı Osmanlı besteci.

Bir yaşındayken üvey annesi tarafından kör edildiği söylenir. Çocukluğunda Kuran'ı ezberledi. İstanbul'a giderek Zekâi Dede Efendi, Bolahenk Nuri Bey, Hüseyin Fahreddin Dede Efendi gibi üstatlardan dindışı ve dinsel yapıtlar meşk etti. Kısa sürede çok iyi Türkçe öğrendi. Mevlevî tarikatına girdi ve çilesini tamamlayarak dede oldu. Hatip, hafız ve hanende olarak ün kazandı. Olağanüstü güzel bir sesi vardı; kanun çalmada da çok usta olduğu söylenir. Dönemin ileri gelenlerince korundu ve desteklendi. Bir süre bir kitapçı dükkânı işletti. Yaşamının sonuna doğru Bağdat Mevlevihanesi'nin şeyhliğine atandı.

Günümüze *Hüseyini Mevleviyahî*'nin birinci selamı, dokuz ilahisi, kendi ayini için bestelediği bir peşrevi, sekiz şarkısı ve bir sazsemaisi ulaşmıştır. En ünlü yapıtı, "Neş'eyâb-ı Lütfun olsun bu serîşürîdemiz" dizesiyle başlayan hüzzam şarkıdır.

Osman Dinga (d. y. 1840, Suakin, Sudan - ö. 1926, Mısır), Mehdi'nin 1881'de Sudan'da Mısır ve İngiliz sömürge yönetimine karşı başlattığı ayaklanmanın önderlerinden.

Babası Kürt asıllı bir tüccar, annesi ise yerli Hadendova kabilesindendi. Mehdi'nin başlattığı ayaklanmadan önce köle ticaretiyle uğraşıyordu. Sudan o dönemde Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti olan Mısır'a bağlıydı. Mısır hükümeti 1877'de köle ticaretine karşı ciddi önlemler almaya başladı. Bu nedenle bir süre hapis yatan Osman daha sonra bir tarikata girdi. 1883'te Mehdi'nin yandaşları arasına katılarak onun sadık bir izleyicisi oldu. Çok geçmeden Mehdi tarafından Kızıldeniz'in ardındaki bölgede yaşayan Buceler arasında ayaklanmayı yaymakla görevlendirildi. Yıllardır dostça ticari ilişkiler içinde olduğu, dillerini ve yaşam tarzlarını yakından tanıdığı bölge halkının desteğini kolayca kazandı ve Buca savaşçılarıyla birlikte Kasım ve Aralık 1883'te Tokar yakınlarında iki Mısır birliğini yok etti. Bölgenin başlıca kenti olan Tokar'ı da birkaç ay sonra ele geçirdi. 1891'e değin Mehdi'nin Sudan'ın doğusundaki etkinliklerini yönetti ve ülkenin doğu sınırlarını Mısırlılara karşı korudu. Ama Şubat 1891'de İngiliz-Mısır ordusunun Tokar'ı alması ve mütteliklerinin kendisini yalnız bırakmaları üzerine dağlara çekildi. Mehdi'nin ordusunda komutan olarak kaldıysa da, Mehdi'nin ardılı Abdullah'ın yenilgisi ve ölümüyle (Kasım 1899) sonuçlanan savaşlarda önemli bir rol oynamadı. Hicaz'a kaçarken Kızıldeniz Tepelerinde yakalandı (Ocak 1900). Sekiz yıl hapis yattıktan sonra Mısır'a yerleşti ve ölümüne değin bu ülkede yaşadı.

Osman Efendi (HATİPZADE) (ö. y. 1680, İstanbul), 17. yüzyılın en güçlü bestecilerinden.

Yaşamıyla ilgili bilgiler çok azdır. Galatalı olduğu, çok güzel sesli bir hanende olarak tanındığı bilinir. Yalnızca dindışı yapıtlar bestelediği sanılır. Günümüze bir kâr-ı natık dışında, buselik ve beste isfahan ma-

kamlarında iki bestesi, evç makamında bir ağırsemaisi ve neva makamında bir yürüksemaisi ulaşmıştır. Rast makamıyla başlayan kâr-ı natıkının her beytinde, o beytin bestelediği makam ve usulün adı geçer. Yapıtta 15 makam ve 15 usul işlenmiştir.

Osman Hamdi Bey (d. 30 Aralık 1842, İstanbul - ö. 24 Şubat 1910, İstanbul), büyük figürlü kompozisyonlarıyla Batılı anlayışta resmin Türkiye'deki ilk temsilcisi sayılan ressam, müzeci ve arkeolog.

Osmanlı Devleti'nde büyükelçilik, nazırlık ve sadrazamlık yapan İbrahim Edhem Paşa'nın oğludur. 1857'de hukuk öğrenimi için babası tarafından Paris'e gönderildi. Ama bir süre sonra Paris Güzel Sanatlar Yüksek-Okulu'nda resim derslerine katılmaya ve özel atölyelere devam etmeye başladı; Jean Leon Gerome ve Gustave Boulanger'nin öğrencisi oldu. Bu arada arkeoloji derslerini de izledi. Aynı yıllarda eğitim için Paris'e gönderilen Süleyman Seyyid Bey ve Şeker Ahmed Paşa'yla, 1867'deki 2. Paris Dünya Sergisi'ne katıldı ve bir gümüş madalya kazandı. 1869'da İstanbul'a döndü, hemen ardından Vilayet Umur-ı Ecnebiye müdürü olarak Bağdat'a gönderildi. Oradaki memuriyeti sırasında resim çalışmalarını da sürdürdü. 1871'de İstanbul'a döndü ve saraya Teşrifat-ı Hariciye müdür yardımcısı olarak atandı. 1873'te, Viyana Dünya Sergisi'ne gönderilecek yapıtları seçimiyle görevlendirildi ve sergi komiseri olarak Viyana'ya gitti. 1875'te Hariciye Umur-ı Ecnebiye kâtipliğine atandı; 1876'da Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle bu görevden alındı ve Matbuat-ı Ecnebiye müdürlüğüne, 1877'de de Altıncı Daire-i Belediye (Beyoğlu Belediyesi) müdürlüğüne getirildi. 4 Eylül 1881'de Müze-i Hümayun müdürlüğüne atandı. Bu tarihten sonra kültür ve sanat alanındaki çalışmaları yoğunlaştı. Bu görevi sırasında Osmanlı sınırları içinde bulunan taşınabilir nitelikteki bütün sanat yapıtlarını toplama, koruma ve sergileme düşüncesiyle çalıştı. Çinili Köşk'te yer alan koleksiyon için 1891-1907 arasında mimar Alexander Vallaury'ye Arkeoloji Müzeleri binasını yaptırdı. 1884'te yeni bir Asâr-ı Atika Nizamnamesi çıkarılmasına önayak oldu. Müze müdürlüğü sırasında pek çok kazı başlattığı gibi, İskender Lahti'nin çıkarıldığı 1887 Sayda kazısına kendisi de katıldı. Arkeolog T. Reinach'la birlikte Sayda kazısıyla ilgili önemli bilgilerin bulunduğu *Nec-*

ropole Royale de Sidon (1892: Sayda Kraliyet Nekropolü, tıpkıbasımı 1946-47, 2 cilt) ve heykeltan Ervant Oskan'la birlikte *Le Tumulus de Nemroud Dag* (1883, Nemrut Dağı Tümülüsü, tıpkıbasımı 1987) adlı kitapları hazırladı. Sanayi-i Nefise Mektebi' Alisi'nin (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) açılması için büyük çaba harcadı. 1882'de mudurluğuna getirildiği bu okulun 1883'te eğitime başlamasını ve Avrupa sanat okulları niteliğinde çağdaş bir sanat kurumu olmasını sağladı.

Osman Hamdi Bey ressam olarak figürlü kompozisyon, portre, ölüdoğa, manzara ve karakalem desen çalışmaları yapmıştır. Dönemin sanatçıları manzara ve ölüdoğa geleneklerini sürdürürken, akademik doğrultuda büyük boy figür ve figürlü kompozisyonlara yönelmiş ve Türk resmine Batı anlayışında figürü getiren ilk ressamlardan biri olmuştur. Onun figürlü kompozisyonlarındaki en önemli özelliklerinden biri hocası Jean Leon Gerome gibi, o dönemde Fransa'da önemli bir yer tutan oryantalizm anlayışına bağlı olmasıdır. Osman Hamdi Bey Türk resmine figürü getirmesi nedeniyle yenilikçi olmakla birlikte, konularında gelenekçi olmuştur. Resimlerinde özellikle Osmanlı mimarlığını ve bu mimarlığa ilişkin bezemeleri iç ve dış mekânlarda büyük bir titizlikle vermiştir. Çalışmalarında fotoğraf-tan da yararlanmış. Özellikle figürlü dış mekân resimlerinde önce konunun fotoğrafını çekmiş, sonra bu fotoğrafı karelere bölerek tuvale geçirmiştir. Gerek tek, gerek çok figürlü kompozisyonlarında model olarak çeşitli giysiler içinde kendisini de kullanmıştır.

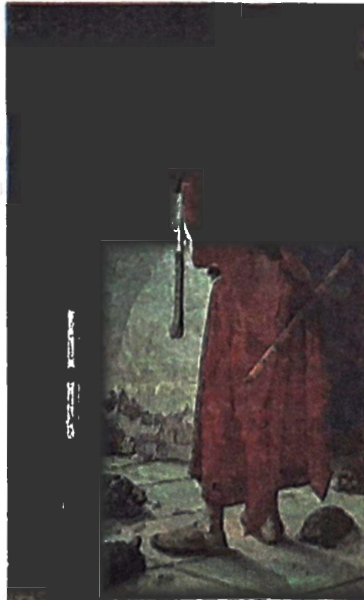
Osman Hamdi Bey Türk resminde kadın konusunu ele alan ilk ressamdır. Kadını yalnızca portre olarak değil, aynı zamanda günlük yaşamı içinde ve erkeğe eşit bir konumda betimlemiştir. Erkek figürlerinin tersine, kadın figürlerini dönemin moda giysileriyle ve bir burjuva yaşamı içinde göstermiştir. En önemli resimleri "Yeşil Cami" (1890), "Cami'den Çıkan Sultan" (1887, özel koleksiyon), "Saçlarını Taratan Kız" (1882, özel koleksiyon) ve hepsi de İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunan "Kaplumbağa Terbiyecisi" (1906), "Leylak Toplayan Kız" (1881), "Mimozalı Kadın" (1906), "Gebze'den Manzara" (1881), "Venedik'ten Manzara" (1878), "Türbe", "Cami Kapısı Önünde Konuşan Hocalar"dır.

Osman Nuri Paşa (d. 1839, İstanbul - ö. 1906, İstanbul), deniz resimleriyle tanınan asker ressam. 1853'te Mekteb-i Harbiye'ye girdi. 1857'de yaver sınıfına verilerek saraya ressam ve yaver olarak alındı. Buradaki görevi sırasında mirlivalığa kadar yükseldi. Mekteb-i Harbiye ve Kuleli Askeri İdadisi'nde resim öğretmeni olarak görev yaptı.

Türk resminde yağlıboya ilk kullanan sanatçıları arasında yer alan Osman Nuri Paşa fotoğrafik bir gerçekçilikle ve çığ renkleri kullanarak çalışmıştır. Günümüze ulaşan az sayıdaki resmi İstanbul Harbiye'deki Askeri Müze'de bulunmaktadır.

Osman Paşa (GAZİ), tam adı OSMAN NURİ PAŞA (d. 1833, Tokat - ö. 5 Nisan 1900, İstanbul), Plevne Savunması'yla(*) ün kazanmış Osmanlı komutan.

Yazıcıoğlu adıyla anılan yoksul bir aileden geliyordu. Küçük yaşta ailesiyle birlikte İstanbul'a gitti. 1849'da Kuleli Askeri İdadisi'ni, 1853'te de Harbiye Mektebi'ni bitirerek erkân-ı harbiye sınıfına ayrıldı. 1853-56 Kırım Savaşı'nda Rumeli'

"Kaplumbağa Terbiyecisi", Osman Hamdi Bey'in bir yapıtı, 1906; İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi Anadolu Yayınları Arşivi

deki Osmanlı ordusunda görev yaptı. Savaşın sonra öğrenimini sürdürerek 1858'de kolağası (önyüzbaşı) oldu. 1859'da kadastro usulüyle Anadolu'nun haritasının çizilmesi işini üstlenen heyette yer aldı. 1864'te Hassa Ordusu'nda görevlendirildi. Ertesi yıl

Gazi Osman Paşa
İlberk Yayınları Arşivi

rütbesi binbaşı'ya yükseltildi. Yusuf Kerem'in Cebel Lübnan'da giriştiği ayaklanmanın bastırılmasına katıldı. 1866'da Girit'te, Rumların adayı Yunanistan'a ilhak etmek amacıyla çıkardıkları ayaklanmanın bastırılmasında görev aldı. 1876'da kaymakam (yarbay), ertesi yıl miralay (albay) oldu. Aynı yıl başlayan Yemen ayaklanmasının bastırılmasında gösterdiği başarıdan dolayı miralaya (tuğgeneral) yükseldi. 1873'te Yenipazar fırka komutanlığına atandı. Fırkanın eğitimindeki başarısından ötürü rütbesi fenikliğe (korgeneral) yükseltülerek İstanbul merkez komutanlığına, daha sonra İskodra (bugün Shkodër), 1874'te de Bosna komutanlığına getirildi. 1875'te Erzurum'daki 4. Ordu erkân-ı harbiye reisi oldu. Balkanlar'da çıkan karışıklıklar üzerine Eylül 1875'te Niş'teki (bugün Nış) 1. Fırka komutanlığına atandı. Temmuz 1876'da Sırpların Osmanlılara savaş ilan etmesi üzerine ani bir harekât düzenledi ve Izvor Tepelerini ele geçirerek parlak bir zafer kazandı. Bu başarısı üzerine rütbesi müşirliğe yükseltildi. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı başladığı sırada 3. Ordu'ya bağlı Garp Ordusu komutanı olan Osman Paşa, Vidin ve Rahova'da (bugün Orehovo) Rus ordularını durdurarak Temmuz 1877'de Plevne'ye girdi. Rus kuşatması altında, Osmanlı tarihinde Plevne Savunması olarak bilinen parlak bir savunma savaşı verdi. Ama 10 Aralık'ta kuşatmayı yarmak için kale den çıktığı ve yaralanarak teslim olmak zorunda kaldı. Gene de savunmada ki başarısından dolayı Gazi unvanı verildi. Serbest bırakıldıktan sonra İstanbul'a döndü ve II. Abdülhamid tarafından Hassa müşirliğine getirildi (1878). Bu görevine ek olarak mabeyn müşirliğini de üstlendi. Kasım 1878'de seraskerliğe atandı. 1885'te Bulgaristan sorununda savaş yanısı olmakla suçlanarak seraskerlikten alındı.

İki oğlunu II. Abdülhamid'in kızlarıyla evlendiren Osman Paşa yaşamının son yıllarını mabeyn müşiri ve yaver-i ekremi olarak geçirerek anılarını kaleme aldı. 1890'a değin geçen olayları kapsayan anıları Mahmud Talat'ın *Plevne Müdafası* (1927) adlı kitabında yayımlanmıştır.

Osman Paşa (ÖZDEMİROĞLU) (d. 1527, Mısır - ö. 29/30 Ekim 1585, Tebriz, İran), Osmanlı sadrazamı.

Mısır Memlûklerinden olup sonradan Osmanlı hizmetine girmiş olan Özdemir Paşa'nın oğludur. Genç yaşta sancakbeyi oldu. Daha sonra Mısır emirü'l-haclığına getirildi. Özdemir Paşa'nın 1555'te Osmanlı topraklarına kattığı ve ilk beylerbeyliğini yaptığı Habes Eyaleti'ne onun ölümünden sonra beylerbeyi atandı (1560/61). Eyalette Osmanlı egemenliğini pekiştirdi ve Habeshistan'a (bugün Etiyopya) saldırarak İmparator Minas'ı bozguna uğrattı. Zeydi imamı Mutaahhar'ın ayaklanmasını bastırmak üzere 1568'de Yemen beylerbeyliğine atandı. Mutaahhar'ı yenip Taiz'i geri aldı, ama Yemen serdarlığına atanan Koca Sinan Paşa, önceden arasının açık olduğu Osman Paşa'yı görevinden aldı. Osman Paşa sancakbeyi olarak Kıbrıs'ın fethine (1571) katıldı. 1573'te Diyarbakır beylerbeyliğine atandı. Lala Mustafa Paşa'nın 1578'deki İran seferine katıldı; Çıldır ve Şamahı çarpışmalarını kazandı. Fethedildikten sonra eyalet yapılan Şirvan'a beylerbeyi atandı. Şirvan ve Dağıstan'da Osmanlı egemenliğini korumak için İran'a karşı savaştı. 1583'te İmam Kuli Han komutasındaki Safevi kuvvetlerini yenerek İran'la 1578'den beri süren savaşı Osmanlıların lehine çevirdi. 28 Temmuz 1584'te sadrazamlığa getirildi ve serdar olarak İran seferine çıktı. 1585'te Tebriz'i ele geçirdi ve orada öldü.

Osman Saib Efendi (d. 1795 - ö. 1864, İstanbul), Osmanlı bilgin.

Medrese öğrenimi gördü. Tıbbane-i Âmir'e de teşrih (anatomi) ve mebhassü'l-emraz (patoloji) dersleri verdi. Daha sonra müneccimbaşı oldu. Matematikte de dönemin önde gelen bilginlerindendi. August François Chomel'in *Éléments de Pathologie Générale* adlı yapıtını kısıtlı çevirisini *Ahkâmü'l-Emraz* (1836) adıyla yayımladı. Türk tıp literatüründe önemli bir yeri olan, 20 bölümlük bu yapıt, daha sonra Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin hazırladığı *Lugat-i Tıbbiye*'de kaynak olarak kullanıldı.

Osmanâbad, Hindistan'ın batısında, Maharaştra eyaletinde il ve il merkezi kent. Şolapur'un kuzeyinde yer alır. Eskiden Hindu Yadava hanedanının yönetiminde olan Osmanâbad, 14. ve 16. yüzyıllarda Behmeni ve Bicapur sultanlıklarının, daha sonra da Haydarâbad nizamlarının egemenliği altında kaldı. 1947'de Hindistan Birliği'ne katıldı. Başlıca sanayi kolları pamuk çırçırılama ve balyalamadır. Kentte Marathva Üniversitesi'ne bağlı iki yüksekokul vardır.

Yüzölçümü 14.117 km² olan Osmanâbad ili, sularını Mancra Irmağının topladığı Osmanâbad Platosu üzerinde yer alır. Nüfus yoğunluğunun düşük olduğu ilde halkın çoğunluğu tarımla uğraşır. Başlıca kentler il merkezi Osmanâbad, Latur ve Hinduların hac merkezlerinden olan Tulcapur'dur. Nüfus (1981) kent, 39.068; il, 2.230.620.

Osmancık, Karadeniz Bölgesi'nde, Çorum iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.403 km² (1989) olan Osmancık ilçesi kuzeyde Samsun, doğuda Amasya illeri, güneyde Laçın ve Dodurga, güneybatıda Oğuzlar ve İskilip, batı ve kuzeybatıda Kargı ilçeleriyle çevrilidir.

İlin kuzey kesiminde yer alan ilçe topraklarının doğusunu Çal ve Ada dağları, batısını ise Köroğlu Dağlarının doğu uzantıları engebeleridir. Bu toprakların sularını toplayan Kızılırmak kuzeyde doğal sınır çizer. Kızılırmak vadi tabanının ilçe merkezi çevresinde genişlemesiyle oluşan ova, önemli bir tarım alanıdır.

İlçe ekonomisi tarım, madencilik ve tarımsal ürün ticaretine dayanır. Yetiştirilen

başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, arpa, piring, patates, soğan ve baklagillerdir. Az miktarda üzüm, elma ve armut yetiştirilen ilçede küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yanı sıra arıcılık da yapılır. İlçede mermer yatakları vardır. Osmancık yöresine ilk olarak Hititlerin yerleştiği sanılır. Pontus, Roma ve

Osmancık'ta Koyun Baba Köprüsü, 1486-91; Çorum
Behir B. Aksoy/Ana Yayıncılık Arşivi

Bizans yönetimlerinde kalan yöreye 10. yüzyıldan sonra Türkmenler yerleşmeye başladı. Danişmendliler ve Anadolu Selçuklularının egemenliğini Eretna Beyliği ve Kadı Burhaneddin Devleti'nin yönetimi izledi. 1398'de Osmanlı topraklarına katılan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Sivas vilayetinin Amasya sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

İlçenin orta kesiminde yer alan kent Kızılırmak'ın kuzey kıyısında kurulmuş ve daha sonra güney kıyıya da taşmıştır. Yöredeki Pontus komutanı Aflan tarafından yaptırılan kale nedeniyle başlangıçta Aflan adıyla anılan yerleşme, daha sonra Aflanos ya da Eflanos olarak adlandırıldı. Yörenin tarımsal ürünlerinin alınıp satıldığı bir ticaret merkezi olan kentten Merzifon-Tosya karayolu geçer. Osmancık kenti il merkezi Çorum'a 61 km uzaklıktadır. Kent ile çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumu Osmancık Devlet Hastanesi'dir.

Kentteki başlıca tarihsel yapılar Pontus Krallığı döneminde yapıldığı sanılan Osmancık (Kandiber) Kalesi ve Büyük Cami (1213) ile Koca Mehmed Paşa (İmaret) Camisi (15. yy), Akşemseddin Medresesi (15. yy), Koyun Baba Köprüsü (1486-91), Koyun Baba Türbesi, Koca Mehmed Paşa Hamamı ve burada doğan Baltacı Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış olan çeşmelerdir.

Osmancık Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 52.490; kent, 21.347.

Osmaneli, Marmara Bölgesi'nde, Bilecik iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 526 km² olan Osmaneli ilçesi kuzey ve doğuda Sakarya ili, güneydoğuda Gölpazarı ilçesi, güneyde Merkez ilçe, batı ve kuzeybatıda da Bursa iliyle çevrilidir.

İlin kuzey kesiminde yer alan ilçe toprakları, akarsu vadileriyle yer yer derin biçimde parçalanmış, 1.000 m'yi aşmayan engebeli bir alan üstündedir. Bu toprakların kuzey kesimini Samanlı Dağları, batı kesimini de Avdan Dağının doğu uzantıları engebeleridir. İlçe topraklarının sularını, orta kesimde önce kuzeybatıya sonra da kuzeydoğuya doğru iki belirgin büküm yapan Sakarya Irmağı ile ona katılan Göynük Çayı ve Göksu toplar. Bazı kırk (fay) çizgileri bulunan ilçe toprakları birinci derecede deprem kuşağı üzerinde yer alır. İlçe ekonomisi tarım ve sanayiye dayanır. Başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, buğday, üzüm ve arpadır. Az miktarda dut, ayçiçeği, ayva, elma ve baklagiller de yetiştirilir. Ayrıca meracılık yöntemiyle hayvancılık yapılır. Eskiden yaygın olan ipek-

bücekçiliği önemini korumaktadır. Demir ve kara yolu ulaşımı açısından elverişli bir konumda olan ilçedeki başlıca sanayi kuruluşları, halı ipliği ve halı dokuma tesisleri ile kalorifer radyatörü döküm fabrikasıdır.

Eski bir yerleşim alanı olduğuna ilişkin buluntulara rastlanan yöre Frig, Pers, Bittinye, Roma ve Bizans egemenliklerinden sonra 1308'de Osman Bey (Gazi) tarafından ele geçirildi. 19. yüzyıl sonlarında Hüda-vendigar (Bursa) vilayeti Ertuğrul (Bilecik) sancağının Merkez kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu. 1926'da ilçe yapıldı ve 1924'te il yapılmış olan Bilecik'e bağlandı. İstanbul'u Bağdat ile Mekke'ye bağlayan önemli bir yol üzerinde yer alan yerleşmenin bilinen ilk adı Malagina'dır. Daha sonra Leukai ve Lefke olarak anılan yerleşme 1913'te bugünkü adını almıştır. Sakarya Vadisinin genişlediği bir kesimde, ırmağın güney kenarında yer alan kasabadan Bilecik'i Iznik ve İstanbul'a bağlayan karayolu, kuzeydoğusundan da Haydarpaşa-Eskişehir demiryolu geçer. İl merkezi Bilecik'e 30 km uzaklıkta olan kasabadaki başlıca tarihsel yapı Rüstem Paşa Camisi'dir.

Osmanlı Belediyesi 1926'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 18.118; kasaba, 8.704.

Osmaniye, Akdeniz Bölgesi'nin doğu kesiminde, Adana iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 974 km² olan Osmaniye ilçesi doğuda Gaziantep, güneyde Hatay illeri, batıda Ceyhan, kuzeyde Kadirli ve Düziçi, kuzeydoğuda da Bahçe ilçeleriyle çevrilidir.

Batı kesimi Çukurova'da yer alan ilçe topraklarının doğu kesimini Amanos Dağları ve bu dağlara bağlı Kösür Dağı (eskiden Gâvur Dağı) engemelendirir. Kayın, meşe, gürgen, sedir, kızıl çam ve kara çamlardan oluşan ormanlarla kaplı olan dağların yüksek kesimlerinde yaylalar vardır. İlçe topraklarının suları Ceyhan Irmağı ile ona katılan Ilısu ve Akçasu toprakları. Çukurova'nın ilçe toprakları içinde kalan kesimi yörede Yukarı Ova adıyla anılır.

Osmaniye nüfus açısından, Seyhan ve Yüreğir'den sonra ilin üçüncü büyük ilçesidir. Halkın üçte ikisinden çoğu ilçe merkezinde yaşar. İlçe ekonomisi tarım ve tarımsal ürün ticaretine dayanır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, çift, üzüm, portakal, yerfıstığı, pamuk, arpa ve soya ile öteki sebze ve meyvelerdir. Az miktarda mandalina, mısır ve nohut da yetiştirilir. Hayvancılık ilçe ekonomisinde önemli bir yer tutmaz.

İlçe gelişmiş ulaşım olanaklarına sahiptir. Adana'yı İskenderun ve Gaziantep'e bağlayan karayollarıyla İskenderun'u Bağdat Demiryolu'na bağlayan demiryolu hattı Toprakkale yakınlarında kavşak yapar. Sanayi fazla gelişmemiştir. İlçede küçük ölçekli un, dokuma, tuğla ve kiremit tesisleri vardır. İlçede üretilen havlu, bor-noz, sarğı bezi gibi dokuma ürünleri yurtdışına ihraç edilir.

Osmaniye yöresi bölgedeki en eski yerleşim alanlarından biridir. Eskiden Kapadokya ve Kilikya'yı Suriye ve Mezopotamya'ya bağlayan yolların keşiştiği bölgede yer alan ve bu nedenle stratejik açıdan büyük önem taşıyan yörede bu yolları denetlemek amacıyla birçok kale yapılmıştır.

I. Selim (Yavuz) döneminde Osmanlılara bağlanan yöre, 1833'te Mısırlı İbrahim Paşa tarafından işgal edildi. Yörenin doğusunda ki Gâvur Dağı ile çevresinde yaşayan ve hac yolundan geçenlerden haraç alan göçer Türkmen aşiretleri 1866'da Fırka-i İslahiye(*) tarafından güç kullanılarak Çukurova'ya yerleştirildi. Yöre 19. yüzyıl sonların-

da Adana vilayetinin Cebelibereket sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir süre Fransız işgalinde kalan Cebelibereket sancağı Cumhuriyet'le birlikte il yapıldı. 1933'te Cebelibereket ilinin kaldırılmasıyla Osmaniye yöresi ilçe olarak Adana iline bağlandı.

Kent, Fırka-i İslahiye'nin göçer aşiretleri zorunlu olarak Hacıosmanlı köyü ile çevresine yerleşmesi sonucunda ortaya çıkmış ve daha sonra Osmaniye adıyla anılmıştır. Önceden Yarpuz'da olan Cebelibereket sancağının merkezi 1908'de Osmaniye'ye taşındı. 1950'de 13 bin kadar olan nüfusu, yoğun biçimde göç alması sonucunda hızla arttı ve 1970'te 40 bini, 1975'te 60 bini, 1980'de 80 bini, 1985'te 100 bini aşarak 1990'da Türkiye'nin 34. büyük kenti haline geldi. İlin doğu kesiminin başlıca hizmet ve ticaret merkezi olan kentten Bağdat Demiryolu ile Adana-Gaziantep karayolu geçer. Kent il merkezi Adana'ya 82 km uzaklıktadır. Kent halkından yaklaşık 3 bin kişi her gün çalışmak üzere trenle İskenderun Demir-Çelik Tesisleri'ne (İSDEMİR) gider. Kent ve çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumu, Osmaniye Devlet Hastanesi'dir. Kentteki tek yüksek öğretim kurumu, Çukurova Üniversitesi'ne bağlı Osmaniye Meslek Yüksekokulu'dur.

İlçenin çeşitli kesimlerinde, bazıların kuruluşu Hitit ve Asur dönemlerine kadar uzanan birçok tarihsel yapı kalıntısı vardır. Bunların başlıcaları Kastabala Kalesi ve kenti ile Hemite, Frenk (Çardak), Toprakkale ve Savranda (Kaypak) kaleleridir.

Osmaniye Belediyesi 1902'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 174.875; kent, 122.307.

Osmanlı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkez yayın organı olarak 15 günde bir yurtdışında yayımlanan siyasal gazete (1 Aralık 1897 - 8 Aralık 1904).

Abdullah Cevdet, İshak Sükuti ve Tunalı Hilmi beylerin yönetiminde Cenevre'de çıkmaya başladı. II. Abdülhamid'in gazetesinin yayımını önlemek amacıyla yöneticilerine yurtdışındaki elçiliklerde görev vermesi üzerine, 62. sayısında (10 Haziran 1900) Nuri Ahmed ve Ethem Ruhi (Balkan) beyler tarafından Londra'da çıkarılmaya başladı. Bu gruba daha sonra Damat Mahmud Paşa ve oğlu Prens Sabaheddin de katıldı. 1 Ekim 1900'de Folkestone'da yayımlanmaya başlanan *Osmanlı*, 1902'de Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyeti'nin yayın organına dönüştü; Prens Sabaheddin'le anlaşmazlığa düşen Ethem Ruhi tarafından Kahire'ye taşındı. 15 Ağustos 1903'ten sonra Ethem Ruhi, Necmeddin Arif ve Abdülhalim Memduh tarafından bir süre burada yayımlandı. Daha sonra Ethem Ruhi ile Viyana elçiliği görevinden ayrılan Abdullah Cevdet, gazeteyi Osmanlı İttihat ve İnkılap Cemiyeti'nin yayın organı olarak yeniden Cenevre'de yayımladılar (30 Mart 1904). Abdullah Cevdet'in İsviçre yönetimi tarafından sınır dışı edilmesi, Ethem Ruhi'nin de Bulgaristan'da diplomatik bir görevi kabul ederek gazeteden ayrılması üzerine *Osmanlı*, yedi yıl süren yayınına 142. sayısıyla son verdi.

Osmanlı, Jön Türklerin en önemli yayın organlarından biriydi. 1897-99 arasında 13 sayı Fransızca, Ocak ve Şubat 1900'de iki sayı Almanca, 15 Temmuz 1900'de de bir sayı İngilizce yayımladığı ekler, gazetede savunulan görüşlerin Avrupa'da da tanınması amacıyla hizmet etti. "Matbuat-ı Cedit" başlığı altında yayımlanan yayın haberlerinde, yeni çıkan dergi, gazete ve risalelere ilişkin bilgiler veriliyordu. *Osmanlı*'nın fotoğraflı biyografileri, despotik rejimden

ve padişahın yakının makaleleri, Jön Türklerin görüşlerini yansıtan vazaları büyük önem taşıyor

Osmanlı Ahrar Fırkası. AHRAR FIRKASI FIRKA I AHRAR olarak da bilinir. II. Meşrutiyet döneminde kurulan siyasal parti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra izlediği baskıcı politikalar, örgüte daha önce de karşı çıkan Prens Sabaheddin'in yeniden yoğun eleştirilere girmesine yol açtı. Bu eleştiriler İttihatçılara karşı harekete geçmek isteyenleri de etkiledi. Nureddin Ferruh (Alkend) ile Ahmed Samim Prens Sabaheddin'le ilişkiye geçerek yeni bir parti kurmasını ve başkanlığını üstlenmesini istediler. Prens Sabaheddin bu öneriyi kabul etmemekle birlikte eski arkadaşları Ahmed Fazlı ve Mahir Said'i bu çalışmaya yöneltti.

Nureddin Ferruh'un hazırladığı programla 14 Eylül 1908'de kurulan Osmanlı Ahrar Fırkası ilk iş olarak 1908 seçimlerine İstanbul'dan katılma kararı aldı, ama listesinden seçimi kazanan olmadı. Partinin kurucularından Mahir Said ise kendi kabasıyla Ankara mebusu seçildi. Aynı başarısızlık daha sonraki ara seçimde de sürdü. Fırka seçim yoluyla meclise temsilci gönderememekle birlikte İttihat ve Terakki yönetiminin hoşnut olmayan bazı mebusları saflarına çekmeyi başardı. Bunlar arasında Kırkor Zöhrap Efendi, İsmail Kemal ve Rıza Nur gibi tanınmış kişiler vardı. Prens Sabaheddin de fırkayla dolaylı ilişkisini sürdürdü.

Muhalefetin gelişmesinden kaygılanan İttihat ve Terakki, fırkayı kozmopolitlikle ve Türk olmayan unsurları kışkırtmakla suçladı. 31 Mart Olayı'nda (13 Nisan 1909) İttihatçılara karşı girişilen hareketi destekleyen fırka, Hareket Ordusu'nun ayaklanmayı bastırmasıyla zor durumda kaldı. Prens Sabaheddin'in yanı sıra birçok fırka üyesi ve yandaş tutuklandı. Prens Sabaheddin kısa bir süre sonra serbest bırakılırken, öteki tutuklulardan bazıları ağır cezalara çarptırıldı. Fırka 30 Ocak 1910'da Nureddin Ferruh'un yayımladığı bir bildiriyi kendini feshetti.

Osmanlı Bankası, 1856'da kurulan İngiliz sermayeli Bank-ı Osmani (Ottoman Bank) ile 1862 istikrazını üstlenen bir Fransız mali grubunun eşit ortaklığıyla, 1863'te İstanbul'da Bank-ı Osmani-i Şahane adıyla kurulan banka.

Bank-ı Osmani-i Şahane'nin kuruluş yasası niteliğindeki 1863 imtiyaz anlaşmasının süresi 30 yıldır. Sermayesi, yarısı hemen ödenmiş 500'er franklık 135 bin hissedenden oluşuyordu. Banka yabancı sermayeli olduğu halde, Osmanlı yasalarına göre kurulduğu için ancak hükümetin izniyle şube açabilecekti. Bankanın sermayesi aşamalı biçimde artırılarak 1875'te 250 milyon franka ulaştı; ödenen sermaye ise 1914'e değin 125 milyon frankı geçmedi. 1880'de İngilizlerin çekilmesiyle Fransızların toplam içindeki payı yüzde 80'e ulaştı.

Bir "devlet bankası" işleviyle ve buna uygun ayrıcalıklarla kurulan bankanın yönetimi bir ya da iki genel müdürle üç üyeden oluşuyor ve bu yöneticiler 10'u Fransa'da, 10'u da İngiltere'de oturan bir heyetçe seçiliyordu. Osmanlı Devleti'nin banka üzerindeki denetimi bir nazır aracılığıyla gerçekleştirilecekti; ama bu temsilci hiçbir durumda bankanın yönetimine karışılmayarak yönetim özgür bırakıldı.

Bir ticari bankanın olağan faaliyetleri dışında kâğıt para basma ayrıcalığını da elde eden ve İstanbul'da hükümetin tüm hazine

işlemleriyle görevlendirilen Osmanlı Bankası, devlet borçlanmalarında da ayrıcalıklı bir konumdan yararlandı ve böylece yüksek kârlar elde edebildi. 1875-76 mali iflası Osmanlı Bankası'nı yerel rakiplerinin çoğundan kurtardı; yeni bir anlaşmayla (1875) banka ek ayrıcalıklar elde etti. Özel bir delegeyle temsil edildiği Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin yerleşmesinde anahtar rol oynadı ve "eşit koşullu" devlet borçlanmalarında öncelik haklarından yararlandı. Bankanın kârları en elverişsiz yıllarda bile yüzde 5,5'in altına inmedi, ortalama olarak bunun iki katına çıktı.

Kârlarının büyük bölümünü Osmanlı Devleti'nin borçlanmalarında yaptığı aracılıktan elde eden Osmanlı Bankası, devletin gelir ve giderleri üzerinde bankaya bir tür denetim yetkisi veren 1875 anlaşması hükümlerine karşılık devletin kısa vadeli borçlanma gereksinimlerini karşılamak için çok çaba harcamadı. 1880 sonrasında Osmanlı topraklarında iştirakler ve doğrudan girişimler yoluyla birçok yeni kârli alana el attı. Bankanın sanayi girişimleri 1914'te toplam işlemlerinin yüzde 15'ini temsil ediyordu; gerçek etkisiyse bunun oldukça üzerindeydi. Belediye hizmetleriyle ilgili şirketlerde, madencilikte, demiryollarında ve benzeri temel donanım şirketleri ile ticari şirketlerde etkin paylarla denetimini artıran banka her türlü ağır sanayi girişiminden uzak durdu. I. Dünya Savaşı'ndan önceki 10 yıllık dönemde hem kendi amaçları, hem de Fransa'nın bölgedeki çıkarları doğrultusunda daha sistemli yatırımlara girişti.

1867-98 arasında 20'si Osmanlı Devleti sınırları içinde olmak üzere Ortadoğu'da 31 şube ve büro açan bankanın 1899-1914 arasında kurulan 52 şubesinden 43'ü Osmanlı Devleti sınırları içindeydi. 1914'te İstanbul'daki genel müdürlük ile Fransa, İngiltere ve Tunus acenteleri dışında, Osmanlı Bankası'nın 62'si Ortadoğu'da olmak üzere 82 şubesi vardı.

Osmanlı Bankası'nın imtiyaz sözleşmesi Cumhuriyet döneminde de değişen koşullara uygun olarak yenilendi. 1930'a değin kısmen merkez bankası işlevini de yürüten Osmanlı Bankası'nın banknot çıkarma yetkisi 1947'ye değin sürdürüldü de, 1930'da Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulduktan sonra bu yetkiyi kullanmadı. Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Hükümeti'ne yardımcı olmayan Osmanlı Bankası yönetimi, kendi yetkilerinin kısıtlanacağı ve yetki anlaşmasının yenilenmeyeceği kaygısıyla bir merkez bankası kurulması düşüncesi ve girişimine de karşı çıktı. Son olarak 1952'de yenilenen sözleşmesi 1975'te son buluyordu; sürenin uzatılmayacağı düşüncesiyle banka tasfiye hazırlıklarına giriştiyse de hükümet sözleşmenin yenilenmeyeceği yönünde bir ihbarda bulunmadığı için sözleşme geçerliliğini korudu.

Osmanlı Bankası bugün genel bir ticaret bankası olarak etkinliğini sürdürmektedir ve dış ekonomik ilişkilerde daha etkin konumdadır. Osmanlı Bankası'nın 1971'de bütün Türkiye'de 93 olan şube sayısı 1982'ye değin 113'e yükselmiş, 1985'te 96'ya, 1987'de 76'ya düşmüştür. Ama bugün de şube sayısı öteki yabancı sermayeli bankaların tümünün şube sayısından fazladır. Osmanlı Bankası'nın iştirakleri arasında T.C. Merkez Bankası, Bankalararası Kart Merkezi, İMTAŞ (İttihat-ı Milli Türk Anonim Sigorta Şirketi), Sittur Sigorta Acentalığı Ticaret ve Turizm AŞ, Türkiye Kömür İşletmeleri, Yatırım Finansman AŞ, İMKB Takas ve Saklama AŞ sayılabilir.

Osmanlı Demokrat Fırkası, FIRKA-I İBAD olarak da bilinir, II. Meşrutiyet döneminde kurulan siyasi parti.

II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İstanbul'a geçen, İttihad-ı Osmani Cemiyeti kurucularından İbrahim Temo yönetimi fiilen elinde tutan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile uyumsuzluğa düşüncesi yeni bir fırka kurmaya girişti. Resmen 6 Şubat 1909'da kurulan Osmanlı Demokrat Fırkası, kısa bir süre sonra patlak veren 31 Mart Olayı (13 Nisan 1909) nedeniyle sağlıklı gelişme olanağı bulamadı. Bu girişime önce düşünsel düzeyde katılan Abdullah Cevdet, Mısır'da yayımlamakta olduğu *İcihad* dergisi aracılığıyla ve partinin yayın organlarına yazılar yazarak desteğini sürdürdü, ayrıca 1911'e değin partinin ikinci başkanlığını üstlendi. Partinin önde gelen üyeleri arasında Fuad Şükrü, Ahmed Rifat, Pertev Tevfik ve Bezmi Nusret (Kaygusuz) bulunuyordu. Parti programında ve yayın organlarında işçi hakları savunuluyor, rejî idaresi ve yabancı şirketler sert biçimde eleştiriliyordu.

Çok geçmeden İttihat ve Terakki'nin tepkisini çeken partinin çalışmaları iktidar yetkililerince önlenirken, İbrahim Temo'ya da siyasi yaşamdan ayrılması için baskıda bulunuldu. *Hakimiyet-i Milliye*, *Hukuk-i Beşer*, *Genç Türk*, *Azad*, *Selamet-i Umumiye* gazetelerinin desteğine karşın önemli bir etki yaratamayan Osmanlı Demokrat Fırkası, 5 Aralık 1911'de yapılan genel kurulda Hürriyet ve İttihat Fırkası'na katılma kararı aldı.

Osmanlı Devleti, 13. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın ilk çeyreğine değin varlığını sürdüren Türk devleti. Anadolu'da kurulmuş, sınırları tarihi boyunca çok değişmekle birlikte en geniş döneminde bugünkü Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Akdeniz'in doğusundaki adaları, Macaristan ve Rusya'nın bazı kısımlarını, Kafkasya, Irak, Suriye, Filistin ve Mısır'ı; Cezayir'e kadar tüm Kuzey Afrika'yı ve Arabistan'ın bir bölümünü kapsamıştır. Hanedana da adını veren Osman Bey devletin kurucusu olarak kabul edilir. Osmanlı Devleti bir askeri dirlikler sistemi aracılığıyla küçük köylü tarımından artırdırın aktarımının çok düzenli bir örneğini verdiği gibi, bu tür toprak dağıtımlarında zamanla açığa çıkan ademimerkezleşme eğilimini frenleyerek İslam ve Türk-İslam devletlerinin en güçlüsü, en uzun süreli olmuştur. Çin ve İran ile birlikte, 19. yüzyılda siyasal bağımsızlığını yitirmeden günümüzün eşijine dayanan üç büyük kapitalizm öncesi toplum arasında yer almış, modern Türkiye'nin öncelini oluşturmıştır.

KURULUŞ VE GENİŞLEME DÖNEMİ (y. 1300-1481). Osmanlı tarihinin ilk iki yüzyılı neredeyse kesintisiz bir yayılma ve genişleme dönemi oldu. Bu dönemde Osmanlı egemenliği Kuzeybatı Anadolu'daki küçük bir uç beyliğinden, Anadolu'nun tamamını, Güneydoğu Avrupa'yı ve Arap dünyasını içine alan bir imparatorluğa doğru çok büyük bir nicel ve nitel değişim gösterdi. Fetih süreci içinde Osmanlılar savaşçı kabileleştiğinden devlete dönüşürken Ortadoğu'nun köklü siyasal, ekonomik ve toplumsal kurumları da gerek Bizans'tan, gerekse Orta Asya'nın büyük Türk göçebe ve yarı göçebe konfederasyonları ile ilk gerçek Türk-İslam devletleri olan Selçuklulardan devralınan kurum ve geleneklerle kaynaştı. Osmanlı sentezinin yeni kalıpları eskilerinin yerini aldı ve günümüze değin Ortadoğu'ya damgasını vurdu.

Osman Bey ve ardıllarının zaferleri (y. 1300-1402). Genişlemelerinin başlarında Osmanlılar küçülüp sönmekte olan Hıristi-

yan Bizans Devleti'ne karşı Türk gazilerinin önderleri olarak sahneye çıktılar. Sosyo-ekonomik açıdan gaziler, Germen *comitatus*(*) ya da *Gefolgschaft*'i gibi, bir savaş sefine kişisel bağlılık temelinde birleşen genç savaşçılardı; bu yönleriyle evrensel, İslam uğruna savaşıma ideolojileriyle ise özgül bir olguyu ifade ediyorlardı. Çevresinde toplanırları aristokratik soyun ataları Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra Orta ve Doğu Anadolu'ya yerleşen göçebe Oğuz Türkmen kitleleriyle Anadolu'ya gelmiş Kayı boyundandı. İran ve Mezopotamya'da İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin kurulmasıyla, Moğollar 13. yüzyılda yeni bir Türkmen dalgasını önderinden Anadolu'ya sürdüler. Önemli kesimleri Anadolu Selçukluları tarafından uç denen sınır boylarına kaydırılan bu ikinci dalgayla Anadolu daha da Türkleşti. Köseadağ Savaşı'nda (1243) Moğolların Anadolu Selçuklu ordusunu yenmesinin ardından Osman Bey kuzeybatı Anadolu'daki uç beyliğinin emiri olarak sıvırdı ve o yörede Bizanslılarla savaşan gazilerin önderliğini üstlendi.

Anadolu Selçuklu gücünün yerini Moğolların gevşek metbuluğunun (süzerenliğinin) almasıyla, Anadolu'nun Moğol işgaline uğramamış bölgelerindeki Türkmen beylikleri bağımsız bir karakter kazandı. Bunlardan biri olan Osmanlılar arkalarında Germiyanogulları gibi daha güçlü beylikler bulundundan akınlarını ister istemez İstanbul Boğazı ile Marmara Denizi'nin güneyinde kalan Bizans topraklarına yönelttiler. Bu, birkaç bakımdan onların tarihsel şansını oldu; darü'l-islama saldırılar yalnızlığa itilip ezi- lecekken darü'l-harbe karşı hareketlerinde kendilerine bir geçim kaynağı aramakta olan ve İslamı yayma ateşi taşıyan başboş göçebeleri, kentli işsizleri ve sürekli yeni otlaklara gereksinim duyan aşiretleri çevrelerinde topladılar. Aynı zamanda Bizans İmparatorluğu'nun içsel çürümüşlüğüne yakından tanındılar. I. Bayezid'e (hd 1389-1402) değin de, bu ilk yayılmanın getirdiği kudret ve zenginliği doğudaki Anadolu Türk beyliklerini ele geçirmek için kullandılar.

1300'e gelindiğinde Osman Bey Dorylaion'dan (Eskişehir) Nikaia (İznik) Ovasına uzanan alanı ele geçirmiş ve Bizanslıların giriştiği birkaç örgütlü karşı saldırıyı püskürtmüştü. Bizans imparatorunun Batı Avrupa'ya paralı askerlere başvurması Türklerden çok kendi toprakları ve halkına zarar veriyor, hem iyice şişmiş ve müsrifleşmiş Bizans Devleti'nin ağır vergi yükünden, hem de Katalan ve Norman şövalyelerinin zorbalık ve yağmacılıklarından yılan Hristiyan köylüler, henüz görece ucuz bir yönetim sistemini, dolayısıyla daha hafif bir vergi yükünü temsil eden Türklerin himayesine girmeyi yer yer iyi karşılayabiliyorlardı. Bununla birlikte Osmanlılar o sırada etkili kale kuşatma ve düşürme araçlarından yoksundu; büyükçe kentleri alamadıkları gibi, Güneybatı Anadolu'da güçlenen Türkmen komşuları Aydınogulları ve Karesiogullarına da dokunamıyorlardı. Orhan Gazi'nin 1326'da Bursa'yı alması Yakındoğu'nun köklü devlet gelenekleriyle yüksek İslam kültürü ve hukukunun taşıyıcısı olan ulema için bir çekim merkezi yarattığı gibi, gerçek bir ordunun kurulmasını ve beyliğe devlete dönüştürülmesini sağlayacak idari, mali ve askeri gücün biriktirilmesinde ilk büyük adımı oluşturdular. Kuzeybatı Anadolu'nun Nikaia, Nikomedeia (İzmit) ve Scutari (Üsküdar) gibi geri kalan Bizans kentlerini de 1330-38 arasında ele geçiren Orhan, daha sonra güneydeki Türkmen komşularının iç kavgalarından yararlanarak 1345'te Karesi topraklarını ilhak etti. Edremit Körfeziyle Kapıdağ Yarımadası arasın-

daki bölgeyi denetimi altına alarak Marmara Denizine ulaştı. O zamana değin Trakya ve Konstantinopolis'teki (İstanbul) rakip Bizans hiziplerine paralı asker (ve büyük kazanç) sağlamak Aydınoğullarının tekelindeydi. 1346'da ise Orhan Bizans imparatoru VI. İoannes Kantakuzenos'un başmüttefiki oldu ve böylece Osmanlı birlikleri için Avrupa'ya geçme olanağı doğdu. Umur Bey'in ölümünden (1348) sonra Aydınoğullarının dağılması üzerine Osmanlılar gazilerin önderliğini tek başlarına üstlenecek hale geldiler. Kantakuzenos'un Bizans tahtını ele geçirmesine yardımcı olan Orhan, karşılığında imparatorun kızı Theodora ile evlendi ve Trakya'da dilediği gibi hareket etme hakkını kopardı. Osmanlı akıncılarının sık sık Gelibolu'dan yukarılara çıkarak elde ettikleri ganimet Osmanlı gücünün maddi temellerine katkıda bulundu. Orhan'ın küçük oğlu Süleyman Paşa 1353'te Gelibolu'yu üs haline getirdi ve Bizans'ın bütün tepkilerine karşın boşaltmayı reddetti. Süleyman'ın akıncıları bu üstün hareketle Meriç Vadisinden Balkanlar'a yöneldiler. Bir süre sonra Kantakuzenos, biraz da Türklerle işbirliği yapması nedeniyle tahttan düştü ve Avrupa tehlikesinin gerçek boyutlarını fark etmeye başladı.

Bununla birlikte I. Murad (hd y. 1360-89) dönemine değin Gelibolu kalıcı fetihler için kullanılmadı. Bundan sonra, savunucularının azlığına ve dağınlığına karşın Konstantinopolis'in kalın surlarından yılarak çevresinden dolaşmayı yeğleyen Osmanlılar doğrudan kuzeye, Trakya'ya uzandılar. Bu aşama 1361/62'de Adrianopolis'in zaptıyla noktalandı ve Bizans İmparatorluğu'nun bu ikinci büyük kenti Edirne adıyla yeni Osmanlı başkenti oldu. Konstantinopolis ile Tuna arasındaki en önemli kale olan Edirne Osmanlılara Avrupa'daki toprak kazanımlarını korumada, Trakya'yı yönetmede ve kuzeye doğru yayılmada önemli kolaylıklar sağlıyordu. Meriç Vadisinden yukarı hareketini sürdürerek 1363'te Plovdiv'i (Filibe) alan I. Murad Bizans'ı tanımsal hinterlandının büyük bölümünden yoksun bıraktı; başlıca tahıl ve vergi kaynaklarını denetimine alarak imparatoru Osmanlıların metbuhluğunu tanımaya zorladı.

Sırp prensi Stefan Dušan'ın ölümü (1355) üzerine bölünmüş ve zayıf durumda kalan Sırlar, Macar kralı I. Lajos (Büyük) ve Bulgar çarı İvan (Şişman) ile ittifak kurarak Osmanlılara karşı ilk Haçlı seferini başlattılar. Bizans imparatoru V. İoannes de Konstantinopolis (Ortodoks) ve Roma (Katolik) kiliselerini birleştirerek Avrupa'nın desteğini sağlamaya çalıştıysa da, Bizans Batı'dan herhangi bir somut yardım alamadığı gibi kendi içinde daha fazla bölündü. Böylece I. Murad'ın Çirmen Savaşı'nda (1371) müttefiklere karşı kazandığı zafer Osmanlıların kendilerine olan güvenlerinin artmasına, düşmanlarının da daha fazla direnmeden Murad'ın metbuhluğunu kabul etmelerine yol açtı. Bundan sonra Murad Avrupa'da vasallık ilişkilerine dayanan bir imparatorluğun temelini attı. Osmanlılar kendilerini metbu tanıyan, yıllık vergilerini düzenli ödeyen ve istendiğinde Osmanlı ordusuna asker veren yerel hanedanları tasfiye yerine onlarla işbirliğine gittiler. Egemenliklerini barış içinde benimseyen yönetici sınıflarla tebalarını canlarına, mallarına, geleneklerine ve konumlarına dokunulmayacağı konusunda rahatlatarak olası direnmeleri yumuşattılar ve kendi devlet aygıtlarını henüz çok geliştirmeden ya da işgal garnizonları kurmadan yeni topraklarını kolayca yönetebilir duruma geldiler. I. Murad 1371-87 arasında Makedonya'yı, bu arada Manastır (1382), Sofya (1385) ve Niş'i (1386) kapsayan Orta

Bulgaristan'ı, sonunda da Sırbistan'ı fethetti. Tuna'nın güneyindeki imparatorluk alanını pekiştiren bu hamle Balkan ülkeleri ittifakının 1389'daki I. Kosova Savaşı'nda uğradığı dramatik yenilgiyle noktalandı. Bugünkü Romanya, Bosna, Arnavutluk, Yunanistan ve Sırların Belgrad Kalesi daha Osmanlı egemenliği dışındaydı, ama artık Müslüman yayılmasını durdurabilecek tek güç Macaristan'dı.

I. Bayezid'in Anadolu'yu ilhakı ve Timur'a yenilmesi. I. Bayezid babasının zaferinin meyvelerini toplamak amacıyla Avrupa'da yeni fetihlere girişmek şöyle dursun, Anadolu Selçuklu Devleti'nin enkazı üzerinde Konya'yı başkent alarak yükselen Karamanlı tehdidini göğüsleyebilmek için, yenik düşmüş eski vasallarını ivedilikle bağışlayıp yerlerine iade ederek dikkatini Anadolu'ya çevirmeye zorlandı. Bayezid'in öncelleri Türkmen beyliklerini zorla ilhaktan kaçınmış, ama evlenme ve toprak satın alma gibi barışçı yöntemlerle genişlemekten geri durmamışlardı. Bu yolla, Hamidoğulları ve Germiyanogullarının Orta Anadolu'daki topraklarını ele geçirerek Karamanlılarla komşu olmuş ve I. Murad bir Karamanlı saldırısı olasılığına karşı bazı askeri önlemler alma gereğini duymuştu. Osmanlıların Avrupa ile uğraştığı sırada ise Karamanlılar Sırbistan'la işbirliği yaparak Murad'ın Avrupa ile Asya'daki vasallarını kışkırtmış, Kosova'da bozguna uğrayan Balkan ittifakını da desteklemişti.

Bu koşullarda Bayezid, Karamanlıların Anadolu'da başlattığı genel ayaklanmayı cepheden saldırı yoluyla göğüslemeyi yeğledi. 1390 sonuna değin Batı Anadolu'daki bütün Türkmen beyliklerini topraklarına kattı; 1391'de Karamanlıları yendi; Doğu Anadolu'daki bazı Türkmen beyliklerini ortadan kaldırdı. Ama bölgenin fethini tamamlamaya hazırlandığı sırada, Balkanlar'da bu kez Macaristan ve Bizans'tan yardım gören bazı vasallarının ayaklanması üzerine Avrupa'ya döndü. İki cephe arasındaki hızlı hareketleri nedeniyle Yıldırım sanı verilen Bayezid asileri kısa zamanda bastırdı (1390-93); Bulgaristan'ı işgal edip ilk kez doğrudan Osmanlı yönetimine bağladı ve Konstantinopolis'i kuşattı. Macaristan'ın karşılık olarak örgütlediği büyük

Haçlı seferini de Niğbolu Savaşı'nda (1396) bozguna uğrattı. Tuna'nın güneyinde Osmanlı egemenliği iyice sağlamlaşmış, Avrupa dehşete düşmüştü. İslam dünyasında büyük saygınlığa kavuşan Bayezid, Kahire'deki kukla Abbasi halifesi tarafından (sultan unvanını tekelinde tutmak isteyen Memlüklerin muhalefetine karşın) sultan unvanıyla ödüllendirildi.

Bu nokta 14. yüzyıldaki Osmanlı genişlemesinin doruğu oldu. Bundan sonra haçlıların yarım bıraktığı işine dönen Bayezid, 1397'de Karamanlıları çiğneyip geçerek bu son Türkmen beyliğini topraklarına kattı. Osmanlıların Doğu Anadolu'ya dayanmalarını, Orta Asya, İran, Afganistan ve Mezopotamya'da güçlü bir imparatorluk kurmakta olan Timur'un dikkatini çekmekte gecikmedi; 1398'de Hindistan'ı istilaya girişen Timur, batı kanadındaki ağırlık nedeniyle bu projesinden vazgeçmek zorunda kaldı.

Osmanlılar ile Anadolu beylikleri arasındaki siyasi ve askeri mücadele, yerleşik köylülerin vergilendirilmesi üzerine kurulu sürekli, profesyonel ordusu ve bürokrasisiyle gerçek bir devlet ile göçebe kabile düzeni arasındaki toplumsal çatışmayı da ifade ediyordu. Türkmen beyliklerinin yapısı ise klasik Asyalı karakterine Osmanlılarınkinden daha çok uyan Timur'un devletine yakındı. Bayezid'den kaçarak kendisine sığınan Türkmen beyliklerinin de etkisiyle Timur sonunda Osmanlı gücünü kırmaya karar vererek Anadolu'ya girdi ve Sivas'ı yakıp yıktı. Bayezid ile Timur'un farklı nitelikteki orduları birbirlerine kavuşurlarken, bazı bakımlardan 1071'deki Malazgirt Savaşı'nda Uz ve Peçeneklerin Bizans'tan Alp Arslan'a geçmesine benzer bir gelişmeyle Osmanlıların Türkmen vasalları ve Müslüman askerleri, yalnızca kâfirlere karşı savaşmayı öngören gali geleneginden kopuğu gerekçesiyle Bayezid'i terk edip Timur'a katıldılar. Yalnız Hristiyan vasallarının birlikleriyle kalan Bayezid 1402'deki Ankara Savaşı'nda (*) Timur'a tutsak düştü ve bir yıl geçmeden öldü.

İmparatorluğun yeniden kuruluşu (1402-81). Anadolu'yu fethetmeyi amaçlamayan Timur, kendisine kaılan Türkmen beylerine eski topraklarını vererek çekildi. Böylece Osmanlılar daha Bayezid'in oğulları zamanında Batı Anadolu'daki kazanımlarını geri alabildiler. İmparatorluğun o sırada herhangi bir saldırıya uğramayan Avrupa topraklarının sağlam iç örgütlenmesi bunda belirleyici rol oynadı. Türkleri belki Rumeli'den söküp atabilecek güçlü bir Haçlı seferi Hristiyan âlemindeki bölünmeler nedeniyle gerçekleşmeyince, Osmanlı Devleti'nin toparlanmasının önündeki başlıca engeli şehzadeler arası kavgalar oluşturdu. Bayezid'in dört oğlu taht uğruna birbirlerine girdiler. Yükseliş yüzyıllarının büyük köylü ayaklanmaları da bu ortamda çıktı. Büyük şehzade Süleyman Çelebi, Osmanlıların Hristiyan vasallarını ve Bayezid'in doğudaki son fetih girişimini destekleyen kesimleri yanına alarak Edirne'yi başkent edindi ve bir ara Trakya'ya egemen oldu. Avrupa'daki ilk yayılma dalgasının ardındaki eski Türkmen soyluları ise Çelebi Mehmed'in (I. Mehmed) çevresinde toplandılar. Güven ve istikardan yana olan esnaf ve zanaatçı loncaları ile Anadolu'daki kent kökenli, Sünni, merkezîyetçi tarikatların da katılmasıyla Çelebi Mehmed bütün kardeşlerine üstün gelmeyi başardı; Bursa'daki Musa Çelebi'yi, Balıkesir'deki İsa Çelebi'yi ve Süleyman Çelebi'yi öldürdü. Fetret Devri de (1402-13), Çelebi Mehmed'in bütün

Seyyid Lokman'ın Hünername'sinden Niğbolu Savaşı'nı belimleyen bir minyatür, 16. yy; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

Anadolu Yayıncılık Arşivi

imparatorluğa egemenliğini kabul ettirmesiyle son buldu. Bu arada ideolojik esin kaynağını Şeyh Bedreddin'in panteist, ilkel komünist düşüncelerinde bulduğu kabul edilen Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal ayaklanmaları da bastırıldı.

I. Mehmed'in (1413-21) ve II. Murad'ın (1421-44 ve 1446-51) hükümdarlığı sırasında ikinci bir genişleme dönemi yaşandı ve Bayezid'in imparatorluğuna yeni topraklar katıldı. I. Mehmed ihtiyatlı bir politikayla Bulgaristan ve Sırbistan'da eski vasallık sistemine geri döndü ve bağlı prensliklere Avrupa'da yeni seferlere girişmeyeceği konusunda güvence verdi. II. Murad da padişahlığının ilk yıllarında daha çok Rumeli'deki gazilerin, komutanlarının ve vasal prenslerin, Anadolu'da da Ankara Savaşı'ndan sonraki konumlarına dönmeye çalışan Türkmen beylerinin yarattığı iç sorunlarla uğraştı. 1422-23'te Balkanlar'daki direnişi bastırdı; Konstantinopolis'i bir kez daha kuşattı ve kuşatmayı ancak Bizans'ın yüklü bir haraç ödemesi üzerine kaldırdı. Ardından Anadolu'ya yeniden egemen olarak Timur'un geride bıraktığı Türkmen beyliklerinin çoğunu haritadan sildi; doğudaki Timurlular Devleti'ni tedirgin etmemek için yalnız Karamanlılar ile Candaroğullarını vergiye bağlamakla yetindi. Bundan sonra ise, Osmanlı Devleti'yle Venedik arasındaki ilk savaşı başlattı (1425). Venedik Osmanlı topraklarında ve Karadeniz'de ticaret üstünlüğünü kazanmak için o ana değin sultanlarla iyi geçinmeye çalışmışsa da, Osmanlıların Makedonya'yı geçerek kendi gölü saydığı Adriyatik kıyılarına erişmesini engellemek uğruna Selanik'i Bizans'tan devralmıştı. Savaş birkaç yıl sürüncemede kaldı. Venedik İtalya'daki sorunlarla uğraşıyor, Osmanlılara da Venedik kadirgamlarıyla açık denizde değilse bile kıyı sularında, ordunun koruması altında baş edebilecek bir filo oluşturmak için zaman gerekiyordu. Bu arada Macaristan'ın Eflâk (bugün Romanya'nın bir bölümü) topraklarına egemen olma çabası da, Murad'ı ömrünün sonuna değin uğraştıracak bir dizi çatışmayı başlattı. Sonunda II. Murad Selanik'i abluka alıp ordusunun kente girmesini (1430) sağlayacak bir donanma kurdu ve Adriyatik ile Ege'deki Venedik limanlarına denizden yapılan akınlarla Venedik'i 1432'de barışa zorladı. Anlaşma koşullarına göre Venedik Osmanlıların Adriyatik'e çıkmasını önlemeye çalışmaktan vazgeçiyor; karşılığında imparatorluk sınırları içinde önde gelen ticari güç olmasına izin veriliyordu.

Osmanlı Devleti'nin kurucu aristokrasisini oluşturan, Fetret Devri'nde de Çelebi Mehmed'in çevresinde toplanan Türkmen soylularının tahta çıkardığı II. Murad, çok geçmeden bu eski ailelerin Rumeli ve Anadolu'da kazanılan topraklarda kurdukları büyük mülklere de yaslanarak güçlenmelerinden tedirgin olmaya başladı. Türk beylerinin nüfuzunu dengelemek için hizmetindeki Türk olmayan grupları güçlendirmeye koyuldu. Özellikle, Yeniçeri Ocağı denen piyade örgütlenmesine ve her yıl Balkan eyaletlerinden toplanan Hristiyan gençlerin Müslüman yapılarak sultana ömür boyu sadakat içinde yetiştirilmeleri anlamına gelen ünlü devşirme(*) usulüne ağırlık verdi. Böylece devletin görece özerk çıkarlarına hizmet ederek devlete toplumdun ve toplumsal sınıflardan tümüyle bağımsızmış gibi bir görünüm kazandıran bir aygıtı geliştirdi. Yeni fethedilen toprakların tımar, zeamet ve haslar halinde dağıtımından aslan payını alarak zenginleşen ve çoğalan devşir-

meler bu yükselme dönemlerinde hep sa-vaştan ve sürekli genişlemeden yana oldu-lar. Tehlikeyi gören eski Türk aileleri ise doğal olarak buna karşı çıktılar ve özellikle birçok sadrazam yetiştiren Çandarlılar çevresinde barış yanlısı bir grup oluşturdular. II. Murad bazen köklü ailelerin doğudan gelebilecek yeni bir tehlike ve yeniden iki cepheye birden savaşmak olasılığına ilişkin uyarılarına ikna olmuş göründü ya da uymak zorunda kaldı. Bazen de devşirmelerin saldırı özellikleri doğrultusunda davranarak, 1434'te Sırbistan ve Eflâk üzerinden yeni-den Macaristan'la mücadeleye girdi. Macar kralı Sigismund'un 1437'de ölmesinden ya-rarlanarak Sırbistan'ı (Belgrad dışında) iş-gal ve 1439'da ilhak etti. Böylece vasallık ilişkilerini her yerde dolaysız Osmanlı yön-e-timine dönüştürmeye doğru bir adım attı. Artık Tuna'nın kuzeyine ilerlemenin önün-deki başlıca engel Macarların elindeki Bel-grad Kalesi'ydı. Bu noktada Osmanlıları Eflâk'ta, gazilerle sınır savaşlarında pişmiş, karakışta bile harekâtı sürdürecekt kadar dayanıklı ve inatçı János Hunyadi'nin ko-mutası altındaki Macarlar duralattı. Osman-lı kuvvetlerinin Hunyadi komutasındaki güçlere yenilmesine barış yanlısı Türk soy-luların baskısı da eklenince, II. Murad 1444'ün hemen başlarında Edirne-Segedin Antlaşması'yla Sırbistan'a özerkliğini geri vermeye, Eflâk ve Belgrad üzerinde Macar egemenliğini tanımaya, Tuna'nın kuzeyine akın yapmamaya razı oldu. Aynı yıl Anado-lu'daki başlıca düşmanı Karamanlılarla ba-rış yaparak tahtı çok genç yaşta oğlu II. Mehmed'e (hd 1444-46 ve 1451-81) bıraktı ve Manisa'ya çekildi ya da tam anlaşılama-yan siyasal çatışmalar içinde çekilmeye zorlandı. Devşirmeler II. Mehmed'in çevre-sinde kümelenirken Çandarlı Halil Paşa sadrazamlığını korudu ve böylece gelişmeler çözülmemiş kaldı. Bizanslılar ve papa ise Osmanlı üst yönetiminde oluşan otorite boşluğundan Osmanlıları Avrupa'dan sür-mek için yararlanmaya kalktılar. Örgütle-dikleri yeni Haçlı seferine, Müslümanlarla imzaladıkları barış anlaşmasının bağlayıcı sayılamayacağı konusunda papanın güvence vermesiyle Macaristan ve Venedik de katıl-dı. Haçlı ordusu Balkanlar'ı aşarak Karade-niz kıyısındaki Varna'ya vardı. Burada ik-mallerini yaparak onları Konstantinopolis'e taşıması planlanan Venedik filosu, II. Mu-rad'ın Osmanlı ordusunun büyük bölümü-yle Anadolu'dan gelmesini de önleyecekti. Ama Sırbistan'ın sultana sadık kalması Venediklilerin de yenilgi durumunda ticari ayrıcalıklarını yitirmekten korkarak yüküm-lülüklerini yerine getirmemesi Haçlıları Varna'da hareketsiz bıraktı. Bu arada Edir-ne'de askerlerin de ayaklanması (Buçuktepe Olayı) üzerine devşirme paşalarını içten içe hoşnutsuzluğuna karşı çağırılan II. Murad Rumeli ve Anadolu tımarlılarını birleştir-cek zamanı buldu ve 10 Kasım 1444'te Varna'da ezici bir zafer kazandı. Bundan sonra Trakya, Makedonya, Bulgaristan ve Yunanistan'ın geniş kesimleri dolaysız yön-e-timine geçirildi. İskender Bey (Gjergj Kas-trioti) önderliğinde Arnavutlar ise II. Koso-va Savaşı'ndaki (1448) kesin yenilgiye kadar direndiler. II. Murad Şubat 1451'de öldü-günde Tuna sınırı güvenlik altında idi.

II. Mehmed'in ikinci saltanat dönemi açıl-rken, dıştaki sakinliğe karşılık, Osmanlı sarayı ve egemen sınıfının iç ilişkileri son derece gergindi; Devşirmeler artık bekle-dikleri günün geldiğini düşünerek sabırsızla-nıyor; genç sultan, yedi yıl önce yeniçerile-rin Buçuktepe Olayı'nın, hatta belki ondan önce Haçlı seferinin, el altından Çandarlı Halil Paşa tarafından kısırtılmış olduğun-dan kuşkulanıyordu. Ama yeni bir iktidar

odağı oluşturmaksızın, "baba yadigarı" yaşı-vezirin temsil ettiği kurucu aristokrasinin gücünü kırmak için ancak büyük, olağanüs-tü bir zaferin kazandırabileceği saygınlıktan yararlanabilirdi. Bu nedenle, Varna ve II. Koso-va savaşlarıyla ortaya çıkan elverişli durumu yeni fetihlerle değerlendirmek iste-yen savaş yanlısı devşirme ricalinin ilk hedefi doğrudan doğruya Konstantinopolis oldu. II. Mehmed ve yandaşlarının sağlam gerekçeleri vardı. İki yakada kazanılan onca toprağın doğal yönetim ve kültür merkezi başkalarının elinde kaldıkça, Avru-pa'daki Osmanlı egemenliği daha fazla ge-nişletilemeyeceği gibi, Rumeli ve Anadolu'yu birleştiren gerçek bir imparatorluk da yaratılamayacaktı. Sadrazam ve öbür Türk soyluları ise İstanbul'a saldırmaya şiddetle karşıydılar. Hep yeni bir Haçlı seferi olasılı-ğını öne sürüyor, gerçekte ise Bizans baş-kentinin düşürülmesinin devşirmelerin za-feri olacağından çekiniyorlardı. Bu inatçı tutumları sultanda ihanet kuşkusu uyandır-dığı gibi, zamanı geldiğinde Çandarlı Halil Paşa'nın ihanetle suçlanması senaryosuna da uygun düşecekti. Kaldı ki, var olan kuvvet dengelerini sürdürmek uğruna Halil Paşa gerçekten Bizanslılarla bazı gizli ilişki-lere girmiş olabilirdi.

Sonunda gerçekleşen kuşatma (6 Nisan - 29 Mayıs 1453), Konstantinopolis'in fethi ve Osmanlı başkenti yapılması Osmanlı

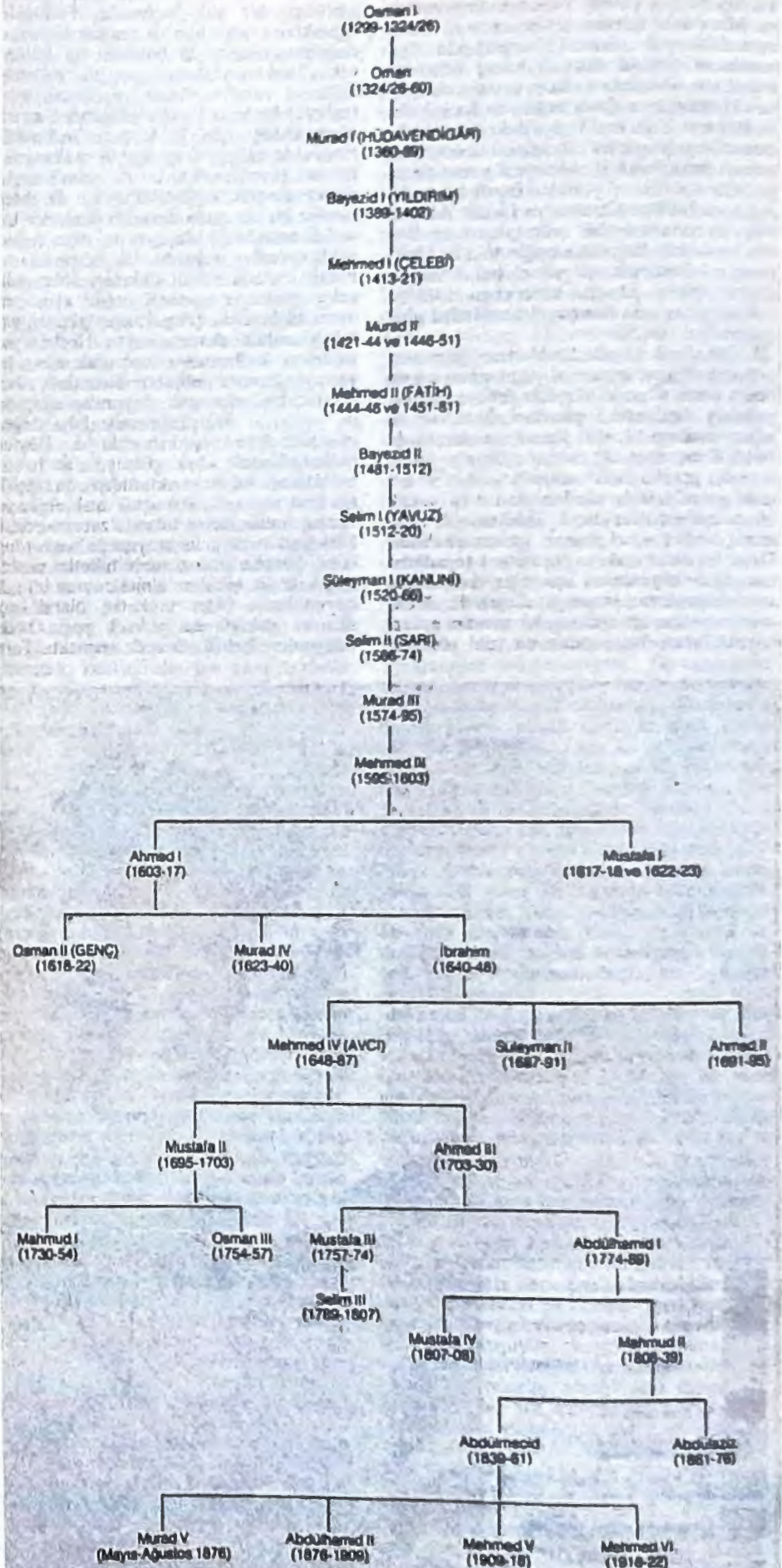
II. Mehmed'in Topkapı surlarından İstanbul'a girişini betimleyen, Zonaro'nun bir resmi; Dolmabahçe Sarayı Ara Güler Arşivi

tarihinde yeni bir perdeyi açtı. İç politika açısından, eski Türk ailelerinin korktuğu başlarına geldi. Önderleri hemen idam ya da sürgün edildi ve servetlerine el kondu. Bütün kilit mevkilere devşirmelerle yandaşları yerleşti. Dışta ise İstanbul'un alınışı, eski halifelik toprakları hâlâ Mısır Memlûk-leri ile İran'daki Timur ardıllarının elinde olduğu halde, II. Mehmed'i Fatih sanıyla İslam âleminin en ünlü hükümdarı yaptı. Üstelik Mehmed'in özemleri, yalnızca Müslümanları ve Türkleri egemenliği altun-da toplamaya değil, yeni aldığı kentün simgelediği her şeye, Bizans İmparatorlu-ğuna'nın canlandırılmasına, hatta belki tüm Hristiyan dünyasına kadar uzanıyordu. Bu kadar kapsamlı hedefler uğruna II. Mehmed çeşitli dayanak noktaları kurmaya girişti. İlk olarak, İstanbul'u yüzyıllar boyu hükmettiği alanın yeniden siyasal, ekono-mik ve toplumsal merkezi haline getirmeye yöneldi. Bu amaçla, imparatorluğun bütün tabi halklarından grupları kente yerleştirmeye başladı. En nitelikli, yetenekli ve giriş-

ken kişileri başkente çekmek için özel vergi bağışıklıkları getirdi. Belli başlı dinsel grupların millet denen cemaatler halinde kendi kendilerini yönetmelerine, sultanın genel himayesi altında kendi dinsel önderlerini, geleneklerini, medeni hukuklarını, dillerini korumalarına izin verdi. Kent fiziksel açıdan da restore edildi. Eski yapılar onarıldı; yollar, sukmerleri, köprüler yapıldı; kanalizasyon sistemi iyileştirildi; kalabalık bir nüfusu beslemek için gerekli dev bir ikmal ve işe ağı kuruldu. İstanbul'un sanayi ve ticaretini geliştirmek için imparatorluğun dört bir köşesinden tüccar ve zanaatçılara belirli ayrıcalıklar tanındı.

Zamanına göre çok geniş, hatta kozmopolit bir kültür taşıyan, ideolojiye çok önem veren, Rumca bilen ve Roma imparatorlarının ardılı görüntüsünü bilinçli olarak veren, İtalyan Rönesansı'nı dikkatle izleyen ve İslamın yasaklarına karşın Bellini'ye ünlü portrelerini yaptıran II. Mehmed, daha çok sipahiye tımar verebilmek için miri araziye genişletmeyi ve şeriatı çiğnemek pahasına, örfi hukuk buyurma yetkisine dayanarak kurucu aristokrasinin elindeki mülk ve vakıfları yeniden devlet rakabesine almayı denedi. Bütün bu nedenlerle şeriatın temsilcileri ve halk arasında, gizlice Hristiyan olduğu ya da olmayı düşündüğü bile söylenen II. Mehmed cihan egemenliği iddiası doğrultusunda, hırs ve enerjisinin önemli bir bölümünü Asya ve Avrupa'daki topraklarını büyütmeye ayırdı. Bizans ve Selçuklu hanedanlarının tek meşru vârisi olduğunu sorgulayabilecek hiçbir bey bırakmadı ve geri kalan bütün vasallık ilişkilerinin yerine dolaysız Osmanlı yönetimini geçirdi. Ayrıca, Osmanlı egemenliğini II. Murad'dan devralınan sınırların ötesine taşıdı. 1454'ten 1463'e değin Avrupa'nın güneydoğusuna ağırlık vererek Sırbistan'ı ilhak etti (1454-55); Mora'yı imparatorluğuna katarak (1458-60) Bizans tahtının son hak sahipleri olan despotları ortadan kaldırdı. Venedik Mora'nın Ege kıyısındaki önemli kalelerini sultana teslim etmeyi reddettiğinde, II. Mehmed Osmanlı-Venedik Savaşı'nı başlattı (1463-79). Aynı zamanda Trabzon (1461) ile Sinop ve Kefe gibi Karadeniz'de varlıklarını koruyabilmiş Ceneviz (Cenova) ticaret kolonilerini alarak, Kırım hanlarının Osmanlı metbuluğunu kabulü sürecinin ilk adımını attı. 1463'te Katolik Macarlardan büyük baskı gören yerli Bogomil mezhebi, üyelerinin yardımıyla Bosna'yı işgal ve ilhak etti. Venedik'ten denizyoluyla gelen yardımlarla Arnavutluk direnmeyi sürdürdüğünde, kalabalık Türkmen aşiretlerini buraya sevk ederek fethin tamamlanmasını sağladığı gibi, ülkede yerleşik bir Müslüman nüfus da yarattı. Yeni bir Haçlı seferi düzenleyemeyen Papalık ve Venedik ise Karamanlılar ile İran'da Timur ardıllarının yerini alan Uzun Hasan'ın yönetimindeki Akkoyunluları kışkırtarak II. Mehmed'in dikkatini doğudaki geleneksel düşmanlarına çekmeye çalıştılar. Ama II. Mehmed süle kavgalarından ustaca yararlanarak 1466'da Karaman'ı işgal etti ve Anadolu'daki dolaysız Osmanlı yönetimini Fırat'a dayandırdı. Uzun Hasan buna çok sayıda Türkmen beyiyle Anadolu'ya girerek karşılık verdiğinde, Venedik de Mora'daki hücumlarını yoğunlaştırdı, Macaristan Sırbistan'ı istilaya başladı ve İskender Bey Bosna'ya saldırdı. II. Mehmed ise bu düşmanları birer birer yenmeyi başardı. 1473'te Otlukbeli'de Uzun Hasan'ı bozguna uğrattı. Akkoyunlu hükümdarı Anadolu'nun tümünde Osmanlı egemenliğini tanıdı ve İran'a döndü. Bu başarı Suriye'deki Memlûklerle çatışmaya yol açtı. Memlûkler'i yenememekle birlikte etkisiz duruma getiren II. Mehmed yeniden

Osmanlı Padışahları ve Hükûmdarlık Dönemleri

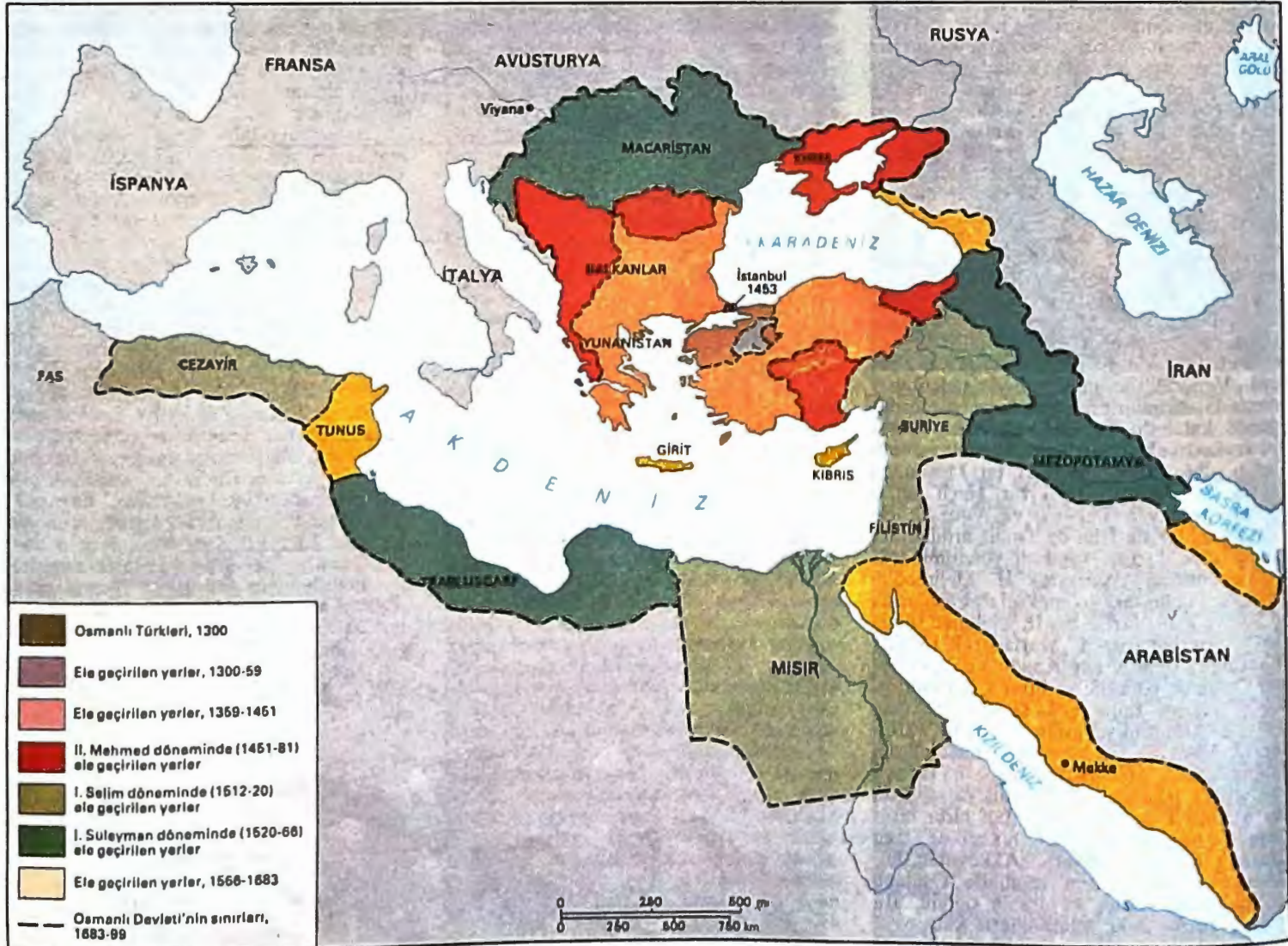
Venedik'le ilgilendi. Adriyatik kıyılarına denizden yapılan bir dizi akın sonunda varılan barışla (1479) Venedik Arnavutluk ve Mora'daki üslerini teslim etmeyi, ticari ayrıcalıklarının sürmesi karşılığında Osmanlılara her yıl düzenli beraç ödemesi kabul etti. Bununla birlikte ortaçağ dünyasını Hindistan ve Çin'e bağlayan İpek Yolu ve Baharat Yolu'nun İtalya'daki son duraklarını ele geçirip kârlı bir ticareti denetimine almayı amaçlayan II. Mehmed artan deniz gücüyle sonraki yıl yeniden harekete geçti. Ağustos 1480'de Otranto'ya Gedik Ahmed Paşa komutasında bir ordu çıkardı ve Rodos'a saldırdı. Başarının eşiğindeki II. Mehmed'in bilinmeyen bir yöne, belki Mısır'a doğru sefere çıkmak üzereyken 1481'de Hünkârçayın'nda ansızın ölmesi İtalya girişimine son verdi.

II. Mehmed büyük fetihlerinin yanı sıra imparatorluğun kurumsal yapılanmasına da önem verdi. Önceki yüzyılda örf aracılığıyla gelişmiş olan siyasal, yönetsel, hukuksal ve askeri usulleri bir dizi kanunname (bak. Fatih Kanunnamesi) sistemleştirmeye çalıştı. Ama gerekli derlemenin boyutları ve art arda gelen seferler nedeniyle bu iş, ancak 16. yüzyıl ortalarında, I. Süleyman'ın (Kanuni) hükümdarlığında tamamlanabildi. Devletin ekonomik ve toplumsal temellerinin sağlamlaştırılması açısından da çelişkili sayılabilecek bir başarıya ulaşan II. Mehmed'in en önemli sorunu, bir yandan askeri harekâtlarını, bir yandan da yeni yönetim

aygıtlarını finanse edecek parayı bulmaktı. Hem Osmanlı merkezîyetçiliği görece ileri bir likiditeye yaslanmak zorundaydı, hem de devlet büyüyüp karmaşıklaştıkça (özellikle ordu aracılığıyla) ekonomiye gittikçe ağırlaşan bir yük binliyordu. Fethedilen toprakların çoğu has ve zeamet biçiminde dağıtılmış, sonra da bunların bir bölümü eski Türk soylularınca çeşitli yollardan mülk ve vakıf statüsüne geçirilerek asker (cebelü) besleme yükümlülüğünden arındırılmış olduğu için, II. Mehmed'in öncellerinden devraldığı vergi usul ve mekanizmaları ne yeterli nakit, ne de yeterli sayıda eyalet süvarisi sağlayabiliyordu. II. Mehmed'in bu durumda denediği çözümler kısa vadeli amaçlarına ulaştıysa da, uzun vadede ciddi sorunlar doğurdu. İlk önlem olarak, belirli aralarla bütün sikkeleri dolaşımdan çekip yerlerine nominal değeri aynı, ama ayanı düşük sikke (züyuf akçe) çıkarttı, yani tağşiş usulünü devreye soktu. Herkesi yeni sikkeleri kullanmaya zorlamak için, her yana olağanüstü yetkilerle donatılmış silahlı müfrezeler yollayarak, duyurulan süre içinde yenisiyle değiştirilmemiş daha değerli eski sikkelere karşılıksız el koydu. Böylece halkın elindeki altın, gümüş ya da bakırın bir bölümü hazineye aktarıldıysa da tağşişlerin kısa zamanda yol açtığı hızlı enflasyon zanaat üretimine ve ticarete zarar verdi. II. Mehmed'in ek gelir arayışında başvurduğu ikinci yöntem bazı zorunlu tüketim maddelerini devlet tekeline almak, sonra bu gelir kaynaklarını birer mukataa olarak açık artırma yoluyla en yüksek peşin bedeli ödeyenlere belirli sürelerle satmaktı. Tarım

dışı sektörlerde mültezimliğin hızla yayılmasına ve tefeci sermayesinin güçlenmesine yol açan bu uygulama da, mukataalan alanların bir an önce kâra geçme çabaları nedeniyle suni darlıklar yaratılması ve fahiş fiyatlar üzerinden satış yapılması sonucunu doğurdu. Son olarak II. Mehmed, gelir yaratan her türlü mülkiyetin son çözümlemeye sultana ait olduğu ilkesini getirdi ve özellikle tarımsal arazi üzerindeki devlet rakabesini güçlendirerek geniş mülk ve vakıf topraklarını zorlamlı yoluyla mirî araziye kattı. Mirî araziden sipahilere dağıtılan küçük tımar sayısını artırmayı amaçlayan bu kapsamlı müdahale, gelir kaybına uğrayan ilmiye sınıfı üyeleri, eski Türk aileleri ve hatta büyük malikâneler edinerek eski ailelere benzemeye başlayan bazı devşirmeler arasında büyük hoşnutsuzluk yarattı. Sultanın tasarrufu örfi hukuk çerçevesinde gerçekleştiğinden, tepkiler özel mülkiyeti koruyan şeriat kanalından dile getirildi. II. Mehmed son yıllarda saltanatını ulemayı, Türk soylularını ve devşirmeleri birbirine karşı kullanarak sürdürdü. Örneğin Çandarlı Halil Paşa'yı idam ettirdikten sonra bütün sadrazamlarını devşirmelerden seçmesine karşın son sadrazamı, kökeni eski Türk ailelerine dayanan Karamani Mehmed Paşa'ydı.

14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlı kurumları. Osmanlı hanedanının önderleri başlangıçta basit boy başkanlarıyken 13. yüzyılda ve 14. yüzyılın başlarında önce Anadolu Selçuklularına, sonra İlhanlılara bağlı uç beyi durumuna geldiler. Orhan Gazi 1324'te bey unvanını aldı; ardılları da, I. Bayezid

Abbasi halifesi tarafından sultan ilan edilinceye değin, hep aynı sanı kullandı. Bu sözcük değişimleri Osmanlı soyu temsilcisinin devlet içindeki konumu ve başlı başına devletin örgütlenişini açısından anlamlıydı. Uç beyi ve hatta bey sıfatıyla Osmanlı yöneticisi hâlâ bir boy başkanıydı; idari ve askeri önderliği çevresindeki öbür Türkmen reisleriyle paylaşıyordu. Bütün savaşçı kabile şefleri gibi, ancak askeri işlevleri çerçevesinde ve ancak onları zafere götürülebildiği ölçüde bağlılık ve itaat bekleyebilirdi. Bunun ötesinde, genel iç politikaların kararlaştırıldığı meclislerde yalnızca eşitlerden biriydi; aşiret, boy ve soylar kendi işlerinde özerkti. Boy başkanları ve adamları için bey, her zaman erişilebilecek, huzuruna girilebilecek biriydi. Aileler arasındaki anlaşmazlıklara bir ölçüde müdahale edebilirdi. Şeriatın ve fıkıh bilginlerinin fazla etkisi yoktu; Türk aşiret yasa ve örfleri geçerliydi. Böyle bir durumda hükümet etme sınırlı bir anlam taşıyordu. Her aile, boy ya da aşiret Osmanlıların askeri önderliğini, para ve ganimet olarak ne getirebileceğine bakarak kabulleniyordu. Osmanlı beyleri fethedilen topraklardan vergi topluyor, ganimetin paylaşımında ise çevrelerindeki boy başkanlarından tek farklılıklarını savaş önderi olarak pençik alabilmeleri, yani toplam ganimetin beşte birinin sırf bu işlev karşılığı onlara ayrılması oluşturunuyordu. Beyin gücü ve geliri peşinden gelenlerin onayına bağlı olduğundan, otoritesinin kapsamı da, süresi de kısıtlıydı.

Osmanlı beyliğinin toprakları genişledikçe ve Bizans yönetim aygıtı devralındıkça, başlangıçtaki basit yapılanmanın üzerinde gitgide daha karmaşık mekanizmaların yük-selmesi kaçınılmaz oldu. Sultanlık sıfatını aldıklarında Osmanlı yöneticileri fiilen de yarımlı yüzyıl öncesine göre çok daha geniş yetkilerle donatılmış, "eşitler arasında birinci" (*primus inter pares*) konumunu aşmaya başlamıştı. Osmanlı beyi çevresindeki aşiret örgütlenmesi devlet küçük olduğu sürece yeterliydi; boy başkanları ancak bu durumda hem topraklarında kalabilir, hem de yakındaki bir düşmanla savaşabilirlerdi. Ama sınırlar ve düşmanlar üzerinde yaşanan önceden fethedilmiş araziden uzaklaştıkça cephe gerisinde mali ve idari işler ile askeri görevler arasında işbölümünün yapılması, komutan ve askerler seferdeyken de yeni alınan yerlerden vergi toplanabilmesi, sultanın kişisel hazinesi ile devlet hazinesinin ayrışması gerekti. Dolayısıyla Osmanlı beyliği, 14. ve 15. yüzyıllar boyunca kendi yayılma sürecinin zorlamasıyla dönüşüme uğradı. Genişleyen imparatorluğun yönetim ve savunma gereksinimlerini karşılayabilecek hükümet ve ordu kurumlarını oluşturarak, kapladığı topraklarda daha önce başka devletler yer aldığı için değil, temelde fetihlerin iç dinamikleri sonucunda devlet haline geldi. Bununla birlikte Osmanlı devletinin evrimi, özellikle askeri örgütlenme ve taktikler açısından Orta Asya'nın göçebe Türk kuruluşlarından etkilendi; yönetim, din, hukuk ve eğitim kurumlarının Sünni dayanaklarının geliştirilmesi ve mukataaya dayalı bir mali sistemin oluşumu açısından da, Selçuklularca işlenmiş biçimiyle Abbassilerin yüksek İslam uygarlığının etkisinde kaldı. Saray hiyerarşisi ve protokolü, merkezi maliye, Rumeli'nin vergi ve yönetim örgütlenmesi ise daha çok Bizans, bir ölçüde de Sırp ve Bulgar yönetimlerinin izlerini taşıdı.

Fetihler sırasında halkın Müslüman olma-ya zorlanmamasına karşın, çok sayıda Hristiyan ve Yahudi yeni imparatorlukta daha yüksek bir statü elde etmek amacıyla din değiştirdiler. Büyük bölümü ise millet siste-

mi çerçevesinde korunarak, eski inançlarını baskı görmeden sürdürebildi. 14. yüzyılda Hristiyan etkisinin önemli bir kaynağını Osmanlı sarayı ile Bizans ve Balkan sarayları arasındaki evlilik bağları oluşturdu. Bu evlilikler kanalıyla Osmanlı sarayına Hristiyan maiyetlerin ve danışmanların girmesi, özellikle I. Bayezid'in atalarının basit yaşantısı ve uygulamalarından ayrılarak çevresinde Bizans benzeri karmaşık saray hiyerarşileri ve törenlerinden bir duvar örmesine yol açtı. Bu dönemde Rumca ve Sırpça da Osmanlı sarayında kullanılır oldu. I. Mehmed'in 1413'teki başansı ise bir ölçüde I. Bayezid'in sarayındaki Hristiyan nüfuzuna tepki duyan, onun gazi geleneklerini terk edip Türk ve Müslüman Anadolu'ya saldırmasını bu nüfuzla bağlayan aristokratik ailelerin ve Sünni tarikatların desteğiyle gerçekleştiğinden, 15. yüzyılda Osmanlı sarayına Türk-Müslüman kültürü damgasını vurdu. Gene de bir önceki dönemde benimsenen hiyerarşi, kurum ve törenler derinleşen bir sınıflaşma ve devletleşmeye uygun düştüğünden büyük ölçüde değişmeden kaldı.

Sultanları tebalarından yalıtın süreç onları günlük hükümet işlerinden de uzaklaştırdı; padişahlar yetkilerini artan ölçüde Selçuklulardaki gibi vezir denen yürütme görevlilerine devretti ve kişisel katılımlarının yerini resmi yönetim kurumları almaya başladı. Bu dönemde Osmanlı ailesiyle Anadolu'daki lonca ve tarikatlar arasındaki sıkı ilişki korundu.

Batı Avrupa ortaçağından farklı olarak Türk-İslam siyasal kuruluşlarında lonca örgütlenmesi, kentleri merkez alan devletin kendi örgütlenmesiyle hep iç içeydi. Anadolu'daki lonca ve tarikatların üst kademeleri de Büyük Selçuklu, İlhanlı ve Anadolu Selçuklu devletlerinin resmi görevlilerinin soyundan gelenlerle doluydu. Dolayısıyla Osmanlıların lonca ve tarikatlarla yakın ilişkileri Türk-İslam yönetim gelenekleriyle devamlılığı da sağlıyordu. İslam idari ve mali örgütlenmesinin temel birimi olan mukataa da Osmanlılara büyük olasılıkla bu kanaldan geçti. Her yönetim görevini belirli bir gelir kaynağıyla ilişkilendiren mukataa o göreve getirilen kişiyi kendi "maaş"ını toplamakla sorumlu kılıyor, ama yönetim yetkilerini de mali işleviyle doğrudan ilgili alanla kısıtlıyordu. Osmanlıların bir yandan imparatorluğun çeşitli köşelerindeki yerel vergilendirme yöntemlerini koruyup, bir yandan da bu gelirleri kendi görevlilerine tahsis ederek mukataa birimleri aracılığıyla bütünsel bir sistem yaratmaları zor olmadı.

Bu gelişme askeri örgütlenme açısından özel bir önem taşıyordu. İlk Osmanlı silahlı kuvveti gerçek anlamıyla bir ordu değildi; kendi aşiret ya da boy başkanlarının komutası ve tarikat şeyhlerinin nüfuzu altındaki göçebe Türkmenlerden oluşuyordu. Ok-yay ve kargı taşıyan bu göçebe süvariler temelde ganimetle geçiniyorlardı, ama gazi kümeleri halinde sınır bölgelerine ya da Hristiyan diyarlarını fethetmeye sevk edilenlere, garnizonlar halinde yerleştikleri toprakların vergileri biçiminde, daha sürekli gelirler de verilebiliyordu. Bu yerel gelir toplama hakları zamanla mukataa biçimini aldı ve mukataa verilen aşiret reisleriyle gazi komutanlarından, adamlarını beslemeleri, donatmaları ve silahlandırmaları istendi. Böylece ortaya çıkan mukataa türü Selçuklu itidalına doğru evrildiği gibi, Osmanlıların tımar denen askeri dirlik tipini de doğurdu. 15. yüzyılda imparatorluğun Avrupa'daki kesimleri gevşek vasallık ilişkilerinden dolayı-sız Osmanlı yönetimine geçirildikçe, tahrir denen toprak ve nüfus sayımları aracılığıyla gelirlerinin eksiksiz bir dökümü çıkarılır, bu

temelde tımar dağıtımı yapıldı. Tımar sistemi, taşradaki Osmanlı idarı, askeri ve mali örgütlenmesinin belkemiğini oluşturuyordu. II. Mehmed'den sonra iyice yerleşen dağıtım usulleri, ölçü ve kuralları ile tımar sisteminin Batı Avrupa ortaçağ *fief*lerinden farkı, parçalanmasına, başkalarına devredilmesine, aile mülküne dönüştürülmesine izin verilmemesi, böylece küçük hizmet aristokrasisi olarak sipahilerin bir toprak aristokrasisi halinde yörelerinde kök salma eğilimlerinin törpülenmesi idi.

Bununla birlikte tımar sistemi başlangıçta çok daha gevşekti; Selçukluların da ilk dönemlerinde olduğu gibi, küçük iktâ ya da tımarlardan çok, boy başkanlarına ve gazi komutanlarına blok halinde verilen büyük mukataalardan oluşuyordu. Bu geniş birimlerde beslenen atlıların disiplin açısından yetersizliğini ve yalnızca bunlarla büyük kentlerin kuşatılıp alınamayacağını ilk gören Orhan Bey oldu. Ayrıca devlet kurulduktan sonra, düşman ülkesinde olduğu kadar komutanlarının topraklarında da yağma ve çapulı yaşamayı yeğleyen böyle göçebelerden oluşan bir orduyla düzeni sağlamak ve korumak da zordu. Bu nedenlerle Orhan Bey paralı askerlerden ayrı, daimi bir ordu örgütlemeyi denedi; bu ordunun piyadelerine yaya, atlılarına müselleme dendi. Bu yeni kuvvetin bir bölümünü Osmanlı komutanlarının emirlerine uydukları sürece İslami kabule zorlanmayan Balkanlı Hristiyanlar, bir bölümünü de Türkmenler oluşturunuyordu. Türkmenlerin sosyoekonomik gelişme düzeyi açısından, yaya ve müsellemlere katılmak, dönüşümlü olarak görev yapılan bir milis gücü içinde yer almak gibiydi. Yaya ve müsellemlerin sayıları arttıkça maaşlarının ödenmesi henüz gelişme halindeki Osmanlı hazinesi için aşırı bir yük haline geldi ve bir süre sonra komutanlarına yeni fethedilen topraklardan tımar verilmeye başladı. 14. yüzyıldaki Osmanlı fetihlerinin çoğu bu yeni ordunun geliştirdiği savaş ve kuşatma teknikleriyle gerçekleştirildi. Ama yaya ve müsellemlere de Türk soylularının kumanda etmesi ve devletin kendi kurucu aristokrasisi ile göbek bağı koparması başka bir yöntemi gerektiriyordu.

I. Murad ile I. Bayezid ancak 14. yüzyılın sonlarına doğru kapıkulu denen, doğrudan sultana bağlı kölelerden bir askeri kuvvet oluşturmayı denediler. I. Murad bu yeni gücü oluşturan savaş esirlerini de kapsayacak biçimde yorumladığı ganimetin beşte birini alma hakkına dayandı. Bu esirler Müslümanlaşıp Osmanlı olarak yetiştiriliyor, orduda olduğu kadar yönetimde de görevlendirilmek için gerekli bilgi ve deneyimi ediniyor, ama nerede olurlarsa olsunlar hep sultanın kişisel hizmetkârı sayılıyorlardı. Yüzyılın bitiminde bu kuvvet, özellikle de yeniçeri denen piyade birlikleri Osmanlı ordusunun en önemli ögesi konumuna geldi. Süvarilerin çoğunluğu tımarlı sipahilerden oluşuyor, başıbozuk akıncılarla yaya ve müsellemler ise artık askeri ve siyasal önemlerini yitirip geri hizmetlere geçiriliyordu. Bu çerçevede I. Bayezid'in sorunu, gazi geleneğine aykırı görülen bir tarzda darü'l-İslama saldırdığında, henüz yeni kapıkulu ordusu tam yerleşmemişken Türk soylularının ve sipahilerin desteğini yitirmesinden kaynaklanıyordu.

I. Mehmed döneminde imparatorluk yeniden kurulduğunda, soylu Türk aileleri, sultanı kapıkullarını dağıtmaya zorladılar; gösterdikleri hukuksal gerçekçe, İslam gelenekleri uyarınca Müslümanların köle konu-

munda tutulamayacağıydı. II. Murad'ın ilk saltanat yıllarında Rumeli ve Anadolu'da baş gösteren ayaklanmalar ise hiç değilse bir ölçüde, mevki ve ayrıcalıklarının yeniden Türk soylularına kaptırmakta olan Hristiyan köle ve vasallar ile kapıkullarının hoşnutsuzluğundan kaynaklandı. II. Murad yerini sağlamlaştıran sağlamlaştırmaz dedesinin ve babasının sultanlığı bağımsız kılma çabalarını tazeledi; yenicilerin gücünü artırmaya ve soyluların karşısına devşirmeleri çıkarmaya koyuldu. Fethettiği toprakların bir bölümünü tımar biçiminde dağıtırken bir bölümünün de iltizama vererek hazineye yenicilerinin ulufeleri için gerekli peşin parayı sağlamaya çalıştı.

Bey ve sultanlar günlük yönetim işlerinin üzerine çıktıkça kurumlaşıp önemi artan üst yönetim mevkileri soylularla devşirmeler arasındaki çatışmanın bir başka odağı oldu. Merkezi yönetim aygıtında işlevsel ayrımlar belirdikçe bunlardan her birinin başına bir vezir getirildi. İlk vezirlerin çoğu Osmanlıların hizmetine girmiş Türkmen beyleriydi, ama özellikle I. Bayezid döneminde aralarına Hristiyanlar ve dönmeler de katıldı. Devlet politikası bu vezirlerin divan denen meclisinde konuşulup kararlaştırılır; sultanın yönetimi ve başkanlığında toplanan divana (Divan-ı Hümayun) öbür önde gelen din, ordu ve yargı görevlileri de katılırdı. Devletin işlevleri genişleyip karmaşılaştıkça her vezirin mali ve siyasal gücü arttı; Bizans'ın etkisiyle sultanların kendilerini yalıtıma yönelmesi, yönetimde vezirlerin ağırlık kazanmasına yol açtı. Zamanla, sultan günlük işlerden çekilişini vurgulamak istencesine vezirlerden birini sadrazam atamaya başladı. 1360'tan İstanbul'un fethine kadar bu güçlü makam hep soylu Türkmen ailelerinin baş temsilcisi konumuna gelen Çandarlılarda kaldı. II. Mehmed'in son yıllarında ise soylular yeniden sadrazamlıkta görülmeye başladı.

Bunun nedeni, kurucu aristokrasiyi tümüyle yok edip devleti toplumsal sınıflardan kesinlikle koparmanın olanaksızlığıydı. İstanbul'un alınışını belli başlı soylu ailelerinin gücünü kırma vesilesi yapmasına karşın II. Mehmed de, özünde soylularla devşirmeler arasında her ikisini de kullanmasını sağlayacak bir kuvvet dengesinin oluşmasını istiyordu. Bu amaçla kapıkulu kavramını devşirmelerin yanı sıra Türk soylularını da kapsayacak biçimde genişletti. Bundan böyle, ancak sultanın kulları olmayı kabul edenler Osmanlı yönetiminde ve ordusunda mevki sahibi olabileceklerdi. Müslüman kökenli olsun olmasın, efendilerine mutlak itaat, canlarını, mallarını, ailelerini sultanın emir ve hizmetine sunma koşuluyla herkes bu statüye erişebilirdi. Böylece bütün önemli yöneticiler, komutanlar, beylerbeyleri ve sancakbeyleri, tımarlılar, mültezimler, yeniciler ve sipahiler kapıkulu ocaklarının üyeleri haline getirilip sultanın iradesine bağlı kılındılar. Ama bu hizmet sınıfı içinde ulufeli yeniciler ortaları devşirmele- rin, tımar sistemi ve sipahiler ise Türk soylularının özel kuvvet kaynağı olmayı sürdürdü.

II. Mehmed bu yolla, devletin bir bütün olarak yönetici ailenin mülkü gibi görüldüğü ve dolayısıyla hanedan üyeleri arasında paylaşılıp parçalanmasının önlenemediği Osmanlı öncesi Ortadoğu imparatorluklarının yazgısından kaçınmayı da başardı. Göçebe kabile düzeninden gelişen bütün siyasal organizmalar gibi Osmanlılarda da, örneğin Batı Avrupa feodalizminin *primogenitura* (en büyük oğulun başa geçmesi) kuralına

benzer bir saltanat veraseti usulü yoktu. II. Mehmed de bu tür bir kural getirmede, ama devletin paylaşılabilirliği ilkesini egemen, yönetici sınıfın bütün üyelerini de sultanın iradesine bağlamıştı. Şehzadelerden hangisi başa geçerse "nizam-ı âlem" uğruna bütün erkek kardeşlerini öldürtmesinin meşru olduğunu ünlü kanunnamelerine yazdı ve böylece bir bakıma, şehzadelerden hangisinin sultan olacağını belirlenmesi anında bütün kesimleriyle Osmanlı egemen sınıfını yeniden söz sahibi yaptı.

OSMANLI GÜCÜNÜN DORUĞU (1481-1566). II. Mehmed'in ölümünü izleyen ve klasik dönem olarak da adlandırılan yaklaşık yüz yıllık süre boyunca, Osmanlı Devleti gücünün ve zenginliğinin doruğunu yaşadı. Yeni fetihlerle devlet bir yanda Orta Avrupa'ya, öbür yanda eski İslam halifeliğinin Arapların yaşadığı topraklarına uzandı. Siyasal, dinsel, toplumsal ve ekonomik örgüt ve geleneklerin yeni bir bileşimi kurumlaştı, canlılık kazandı.

II. Bayezid dönemi (1481-1512). II. Mehmed'den sonra tahta çıkan II. Bayezid'in saltanatı görece bir durgunluk ve dinlenme dönemi oldu. II. Mehmed'in seferlerini finanse etmek için başvurduğu yaptırımlar, hükümdarlığının son yıllarında İstanbul'daki belli başlı hizipler arasında büyük bir gerilime, neredeyse bir iç savaş durumuna yol açmıştı. Bu koşullarda başkente ilk varan Bayezid yenicilerin desteğiyle tahta çıktıktan sonra şeriat ve restorasyon yanlısı barışçı niyetlerini Türk soylularına açarak başlangıçta küçük şehzade Cem Sultan'ı destekleyen bu kesimi kendine çekti. II. Mehmed'in politikasını izlemeye yatkın olan Cem Sultan'ı babasının ölümünü geç haber aldığı Güneybatı Anadolu'da sıkıştırdı ve 1481 yazında Memlüklerin denetimindeki Suriye'ye kaçmaya zorladı. Ertesi yıl Memlüklerin ve Karamanlıların yardımıyla geri dönen Cem Sultan göçebe aşiretlerin desteğini sağlayamayınca, önce Rodos'ta, sonra papanın yanında Roma'da, daha sonra da Fransa'da sürgünde yaşadı ve 1495'te öldü.

Hristiyanların Cem Sultan'ı yeni bir Haçlı seferine alet edebilecekleri endişesi, II. Bayezid'i kardeşinin güvenlik içinde bakımı, yani yumuşak bir biçimde mahpus tutulması karşılığında her yıl Avrupa'ya haraç ödemeye zorladığı gibi, iç hoşnutsuzlukları çeşitli uzlaşmalarla gidermeye yöneltti. II. Mehmed'in el koyup miriye geçirdiği mülk ve vakıfları sahiplerine geri verdi. Savaş giderlerinin özel müsaderelelere gerek duyulmadan karşılanabilmesi için avâz-ı divaniye vergisini yürürlüğe koydu. Sikkeler yeniden nominal değerlerine kavuşturuldu ve II. Mehmed'in amaçladığı ekonomik canlanma gerçekleşmeye başladı. Merkezi yönetim gelirlerle giderlerin dengeli biçimde dengelendiği bir bütçe sistemine geçildi. Kültürel alanda II. Bayezid, önceki yarım yüzyılın artan Avrupalılaşıma eğilimine karşı güçlü bir tepkiyi simgeledi. Türk dili ile İslam gelenekleri öne çıkarıldı. Orta ve Doğu Anadolu'daki göçebe aşiretlerin giderek Şiiğe kaymaları ile merkezin artan katılıkla Sünniliğe sarılması da beyliğin başlangıçtaki dayanaklarının devletleşme sürecinde ezilmesine yol açan kutuplaşmanın ifadesi oldu.

II. Bayezid dışta barışı korumayı yeğlemekle birlikte gelişen olaylar ve görece militan kapıkullarının zaman zaman yoğunlaşan talepleri yüzünden bazı seferlere zorlandı. Rumeli'de Hersek'i alarak (1483) Tuna ile Sava ırmaklarının güneyindeki imparatorluk topraklarını bütünüyle; böylece yalnız Belgrad Osmanlı denetimi dışında kaldı. Macar kralı I. Mátyás (hd 1458-90) daha çok Bohemya üzerinde egemenlik

kurmaya yöneldiğinden 1484'te Osmanlılarla barış imzalamayı kabul etti; onun ölümünden sonra da Macaristan'da taht kavgaları Bayezid'in kalan saltanat yıllarında bu cephede olay çıkmamasını sağladı. Kuzeydoğuda ise Osmanlı sınırı Tuna'nın kuzeyine, Karadeniz kıyılarına ulaştı. Tuna ve Dinyester ağzlarındaki Kili ve Akkerman kalelerinin fethiyle Kuzey Avrupa'nın Karadeniz ve Akdeniz'le ticaretinin belli başlı antrepoları Osmanlıların denetimine geçti. II. Bayezid'in böylelikle Boğdan'ı (Moldavya) metbuluğunu kabule zorlaması Roma'ya prensliklerini imparatorluğa katma yolunda önemli bir adım oldu. Bu ilerlemelerin Polonya'nın emelleriyle çelişmesi savaşa yol açtıysa da (1483-89), III. İvan'ın (hd 1462-1505) yönetimi altında Moskova'nın güçlenmesi karşısında Polonya dikkatini bu yeni tehlikeye yöneltince, Osmanlı cephesi sakin kaldı.

II. Bayezid bundan sonra, II. Mehmed'in Fırat'a ulaşan son fetihlerinin Osmanlıları ilk kez Memlüklerle karşılaştırdığı doğuya yöneldi. Kilikya'nın büyük bölümüyle Van Gölünün güneyindeki dağları elinde bulunduran Dulkadiroğulları beyliği üzerindeki nüfuz mücadelesi ve Osmanlıların Mekke ile Medine'nin yönetimine katılma arzusu, aralıklarla süren bir savaşa (1485-91) yol açtı. II. Bayezid'in işi sıkı tutmayıp asıl kuvvetlerini ileri sürmemesi ve dolayısıyla herhangi bir somut başarı elde edilememesi Osmanlı egemen sınıfı içinde hoşnutsuzluk ve eleştirilere yol açtı. Bunun üstesinden gelmek için II. Bayezid, Macarların bölünmelerinden yararlanarak Belgrad'ı almayı kalktıysa da başarısızlığa uğradı ve Transilvanya, Hırvatistan ve Kärnten'e yollanan akıncılar sonuç alamadan geri döndü.

Cem Sultan'ın öldüğü yıl (1495) Macaristan'la yeni bir barış imzalayan ve her iki açıdan rahatlayan II. Bayezid, zedelenen ününü onarmak için bu kez Avrupa'daki öbür önemli düşmanı Venedik'i hedef seçti. Mora, Dalmaçya ve Arnavutluk'ta ayaklanma kışkırtmakta olan Venedik 1489'da Kıbrıs'ı da denetimine almış, burada kurduğu büyük deniz üssünü Memlüklerle karşı Osmanlılara kullandırmamış, ama böylece adanın stratejik önemine sultanın dikkatini çekmişti. II. Bayezid ayrıca Mora'daki son Venedik limanlarını da alarak Doğu Akdeniz'deki Osmanlı deniz üstünlüğünü mutlaka sağlamayı umuyordu. Çıkan savaşta (1499-1503) Kıbrıs dışında bu amaçların hepsi gerçekleşti. Osmanlılar ilk kez Akdeniz'in büyük deniz güçlerinden biri konumuna yükseldi ve Avrupa diplomasisinin dokusuna katıldı.

Saltanatının son yıllarında Doğu Anadolu'daki ayaklanmalarla uğraşmak zorunda kalan II. Bayezid bu zaferden gerektiği gibi yararlanamadı. Doğuda özerk, "uygarlık dışı" göçebeler ile istikrarlı, yerleşik Ortadoğu uygarlıkları arasındaki klasik çekişme bir kez daha su yüzüne çıkıyordu. Türkmenler, Osmanlıların dolaysız yönetimlerini imparatorluğun her köşesine yayma çabalarına direniyor, Sünni İslam düzenine karşı tepkilerinde Şii tarikatların şeyhlerine bağlanıyorlardı. Bu şeyhlerin en güçlüleri ise, o sırada İran'ın büyük bölümünü ele geçiren Eredebili Safevilerdi. Şah İsmail'in (hd 1501-24) yönetimi altında Safeviler Anadolu'nun dört bir yanına propagandacılar göndererek yalnızca aşiretler arasında değil yerleşik köylüler ve bazı kentli kesimler arasında da dinsel muhalefet ve siyasal ayaklanma çağrısında bulunmaya başladılar. II. Bayezid Avrupa cephesiyle uğraşması sonucu ilk birkaç hareketle baş edemedi. Ardından Anadolu çapında büyük bir ayaklanma çıkınca büyük bir sefer (1502-03)

düzenlemek zorunda kaldı ve Safeviler ile Türkmen yandaşlarının birçoğunu İran'a sürmeyi başardı. Ama Şah İsmail'in Anadolu'da propaganda etkinliğini sürdürmesi 1511'de Osmanlılara karşı ikinci büyük ayaklanmaya yol açtı. Halkın çok çeşitli kesimlerinin hoşnutsuzlukları merkezi yönetime karşı dinsel bir hareketin örtüsü altında birleşti ve ancak sadrazam Hadım Ali Paşa'nın yönettiği geniş çaplı bir harekâtla bastırılabilirdi. Ayaklanmayı doğuran koşulların ortadan kalkması ise sonunda yenicerilerin II. Bayezid'i devirip oğlu Selim'i tahta çıkarmalarıyla noktalandı.

1. Selim dönemi (1512-20). Saldırgan bir fetihler politikasına dönüşü önerdiği için I. Selim yenicerilerin doğal adayydı, ama kendisini iktidara getirenlerle bağımlı kalmak istemiyordu. Bu yüzden yalnızca erkek kardeşleriyle onların yedi oğlunu değil, kendi beş oğlundan dördünü de öldürttü ve tahtın tek vârisi olarak en yetenekli oğlu Süleyman'ı bıraktı. Böylece olası muhaliflerinin meşru bir alternatif çevresinde birleşmelerini önledi.

I. Selim'in emelleri Asya kadar Avrupa'ya da yönelikti, ama ilk hedefi babasının son yıllarından miras kalan Anadolu, göçebelik, Şiilik/Alevilik ve doğu sorunu olmak zorundaydı. Tarihte yönetimlerin görülmedik boyutlarda şiddet kullanarak beklenen kalıplar dışında hareket ettikleri ve karşıtlarını gafil avladıkları, zorun her şeyi belirlediği bazı ender ve tipik olaylar vardır. I. Selim de Yavuz lakabıyla ünlenmesine yol açan böyle bir acımasızlığı, kardeş, yeğen ve oğullarından sonra Doğu Anadolu'da bir tahmine göre 40 bin göçebe ve köylüyü İran yanlısı oldukları gerekçesiyle kılıçtan geçirerek gösterdi. Bu katliamın dolaysız kurbanları kadar saldırdığı korku da, o zamana değin önemli Şii/Alevi kitlelerinin yaşadığı Anadolu'da nüfusun büyük bölümünün Sünni olmasında belirleyici rol oynadı. 1514 yazında ise I. Selim doğrudan Safevi Devleti'ne saldırdı; hem İran'ı imparatorluğuna katmayı, hem de dinsel sapkınlık (Rafizilik) tehlikesinin kökünü kazımayı umuyordu. Şah İsmail tarlalardaki ürünü yakıp kuyuları kullanılmaz hale getirerek İran'ın ortalarına çekiliyor, araziden beslenemeyen Osmanlıların kış bastırıldığında üslerine dönmek zorunda kalacaklarını hesaplıyordu. Ama Safevilerin militan Kızılbaş yandaşlarının zorlamasıyla Osmanlıların Azerbaycan'a girmeden yollarını keserek çarpışmaya girdi. 23 Ağustos 1514'te, Fırat'ın doğu yakasındaki Çaldıran'da Safevilerin mızrak ve ok-yay ile donatılmış süvarisi Osmanlıların taktik ve silah üstünlüğü, özellikle yeni sahra topçusunun ateş gücü karşısında bozguna uğradı. Ama Azerbaycan işgal edildiği halde Osmanlı zaferi ne İran'ın fethine, ne de Safevi Devleti'nin çökmesine yol açtı. Üstelik ganimetin Avrupa'daki seferlere göre azlığı ve Bektaşî yenicerileri hedef alan Safevi propagandası nedeniyle Osmanlı ordusunda hoşnutsuzluk baş gösterince, I. Selim çekilmeye karar verdi ve Safeviler direnmeyle karşılaşmaksızın Azerbaycan'ı geri aldılar. Çaldıran Savaşı'nın başlıca sonucu, Şah İsmail'in ve ardıllarının en az bir yüzyıl boyunca Osmanlılarla açık çatışmaya girmekten kaçınmaları oldu. Bu politika Safevi ordusunu ezilmekten korudu, ama I. Selim'in Doğu Anadolu'daki son bağımsız Türkmen hanedanlarını ortadan kaldırmasına (1515-17) ve çürüme halindeki Memlûk Devleti karşısında stratejik üstünlük sağlamasına olanak verdi. Dolayısıyla Şah İsmail Çaldıran Savaşı sonrasında ordusunu toparlamaya çalışırken, I. Selim 1516-17 yazı ve kışını kapsayan tek bir seferle Memlûkleri yıkıp geçti. Suriye'deki Mercî-

dabık ve Kahire önlerindeki Ridaniye savaşılarında Memlûk ordusu topçu desteğindeki disiplinli Osmanlı piyade ve atlılarına karşı koyamadı. Osmanlıların önemli mevki ve gelir vaatleri karşılığında taraf değiştiren çok sayıda yüksek Memlûk görevlisinin desteğinin yanı sıra, Suriye ve Mısır'ın belli başlı kentlerinin Memlûk egemenliğinin son yüzyıldaki anarşi ve terör karşısında Osmanlı düzen ve egemenliğini seçmeleri de fethi kolaylaştırıcı rol oynadı.

Safevilerle indirdiği ağır darbeden sonra sol kanadından kaygı duymadan hemen Mısır üzerine yürüyen I. Selim, İran ve daha sonra fethedilecek Mezopotamya dışında eski İslam halifeliğinin bütün topraklarını alarak imparatorluğunu iki katına çıkardı. Bu kazanımlar Osmanlılar için çok önemliydi. Etkili bir yönetim altında Arap dünyasının İstanbul'a sağladığı yeni gelirlerle 15. yüzyıldan kalma mali sorunlar çözüme kavuşturuldu. İslamın kutsal kentlerinin ele geçirilmesi, Müslüman hükümdarlarının en önemlisi olarak sultanın konumunu pekiştirdi. Osmanlılar daha önce ancak dolaylı bilgisinin olduğu yüksek İslam uygarlığının düşünsel, sanatsal ve yönetsel mirasıyla doğrudan ilişkiye girdi. Arap dünyasından İstanbul'a zamanın önde gelen Müslüman düşünür, zanaatçı, yönetici ve sanatçıları akmaya başladı. Bunlar Osmanlı toplum yaşamının her alanına girdiler ve imparatorluğu eskisini çok aşan boyutlarda geleneksel İslam devletine dönüştürdüler. İran ve Maveraünnehir Arap dünyasından koparken, Anadolu ve Güneydoğu Avrupa ilk kez Ortadoğu ile eklemlendi ve Osmanlılar Avrupa'yla Uzakdoğu arasında uzanan eski ticaret yollarının Ortadoğu kavşağına yerleştiler. Oysa büyük coğrafi keşifler bağlamında Afrika'nın güneyindeki Ümit Burnunu dolaşarak Hindistan'a giden denizyolu ağırlıklı beri, binlerce yıllık İpek ve Baharat yolları aynı önemi taşımaz olmuştu. Memlûk Devleti'nin zayıflamasının başlıca nedenlerinden biri de, Hint Okyanusunda Portekizlilerin belirmesiydi. Osmanlılar bu Portekiz varlığına karşı koymaya çalışacak, ama Akdeniz ve Kızıldeniz yapısı kadırgalarıyla bunu başaramayacaklardı. İmparatorluk zenginlik ve kudretinin doruğuna yaklaşırken, dünya ekonomisinin merkezi geri dönülmez biçimde Atlas Okyanusuna kaymaya başlamıştı. Bu evrensel dinamizmin etkileri 17. ve 18. yüzyıllarda daha çok duyulacaktı.

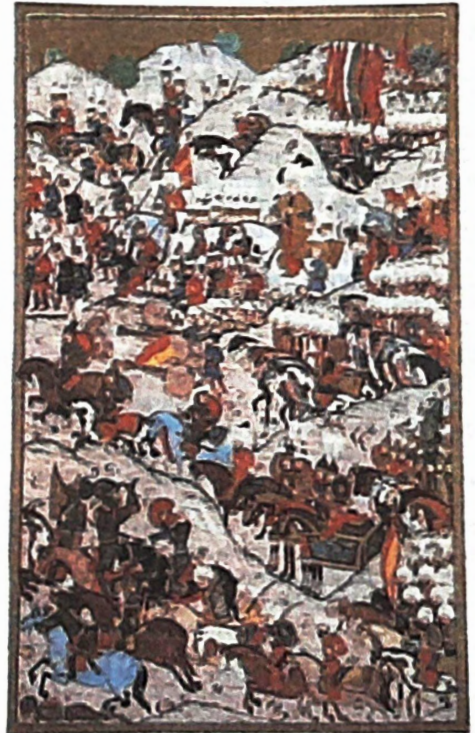
I. Selim'in son yılları İstanbul'da büyük zaferlerinin yarattığı gelir kaynaklarını ve itibarı değerlendirip sultanın mutlak üstünlüğünü pekiştirmekle geçti.

1. Süleyman dönemi (1520-66). I. Selim'in attığı bu temeller, Avrupa'da Muhteşem lakabıyla tanınan oğlu I. Süleyman'ın (Kanuni) hükümdarlığı sırasında tam olarak evrilerek Osmanlı Devleti ve toplumunun "klasik" denen çehresini yarattı. Süleyman kendinden önce ya da sonra hiçbir sultana nasip olmayan bir konumda tahta çıktı. Rakipsizdi, önünde muhalefet yoktu; Türk soylularından geriye kalanlar kadar devşirmeler de temelde denetim altındaydı. Arap dünyasının fethi ek mali yükler getirmeksizin hazine gelirlerini bir kat artırmıştı. Süleyman önündeki bu fırsatlardan tam olarak yararlanamadıysa da, gerileme başlamadan önce saltanatı Osmanlı tarihinin altın çağına tanık oldu.

İlk aşamada Avrupa'daki Osmanlı yayılmasının büyük savaş alanları Macaristan'a ve Akdenize kaydı. Bu arada önceki padişahların karşısındaki zayıf düşmanların yerini güçlü Habsburg hanedanı almıştı; Habsburglar papanın Osmanlı tehlikesine karşı birlik çağrılarını destekliyordu.

1. Süleyman'ın Avrupa'daki başlıca müttefiki ise, Habsburgların kendi üzerindeki baskısını bu yolla azaltmaya çalışan Fransa kralı I. François'ydi. Kara savaşı Macaristan üzerinde düğümlendi ve üç aşamada gelişti. 1520-26 arasında Osmanlı saldırısının bütün ağırlığını iki imparatorluk arasında tampion oluşturan bağımsız Macar Krallığı yükledi ve II. Lajos'un (hd 1516-26) zayıf önderliği, feodal parçalanma, soylular arasında Habsburg yönetimini kabul edip etmeme konusunda baş gösteren ayrılıklar, son olarak da Protestan Reform hareketinin getirdiği ulusal ve toplumsal bölünmeler güçlü bir savunmayı olanaksız kıldı. Sonuçta I. Süleyman, Ağustos 1521'de Belgrad'ı alarak Tuna'nın kuzeyine giden yolu açtı. 29 Ağustos 1526'da Osmanlı sahra topçusu Mohaç'ta Macar zırhlı şövalyelerinin büyük bölümünü iki saatte yok edince de birleşik ve bağımsız bir Macaristan için son umutlar II. Lajos ile birlikte savaş meydanında kaldı.

Osmanlı-Habsburg ilişkilerinin ikinci dönemi (1526-41), Transilvanya'nın Habsburg düşmanı prensi János Zápolya'nın (hd 1526-40) sultanın metbuluğuna girmesi karşılığında, Macaristan'a yerli yönetime ve

Seyyid Lokman'ın *Hünernâme*'sinden
Mohaç Savaşı, 16. yy. Topkapı Sarayı
Müzesi Kütüphanesi
Oslo

askeri sisteme karşmayan bir özerklik verilmesiyle belirlendi. İmparator V. Karl'ın (Şarlken; hd 1519-56) kardeşi Habsburg prensi I. Ferdinand, Macar soylularının Habsburglardan yardım isteyen kesiminin desteğiyle Macaristan'ın kuzey bölümünü işgal etti ve fiilen Avusturya'ya kattı; 1527-28'de ise ülkenin kalanını fethetmeye girişti. Buna karşı I. Süleyman Anadolu'dan döndü; Habsburgları bütün Macaristan'dan çıkardı ve I. Viyana Kuşatması'nı gerçekleştirdi (1529). Belli başlı üslerinden bu kadar uzakta, bu kadar büyük bir ordunun ikmal zorlukları nedeniyle 1514'teki Azerbaycan deneyiminden sonra, bu deneme de başarısızlığa uğradı. Bu da Osmanlıların, zamanın ulaşım teknolojisi ve yaz aylanıyla sı-

nırlı sefer mevsimi temelinde İstanbul merkez alındığında, ordunun etki alanının en uç noktalarına geldiğinin önemli bir işareti oldu. Viyana da Müslüman ilerleyişine karşı Avrupa'nın yeni ileri karakolu ve savunma mevzii haline geldi.

Viyana Kuşatması Osmanlılara önemli yararlar da sağladı; Macaristan üzerindeki egemenliklerini pekiştirdiği gibi I. Ferdinand'ı uzunca bir süre Zápolya'yı tehdit edemez duruma düşürdü. Kuşatma öbür Avrupa devletlerini korkutarak Katoliklerle Protestanlar arasında barışa (1532) yol açtıysa da bu etki kısa sürdü ve I. Ferdinand kendisine yardım vaat eden bağımsız Alman prensleriyle Avrupa hükümdarlarının desteğinden bir türlü emin olamadı. V. Karl bile Osmanlılardan çok Reform ve Fransa sorunlarıyla ilgileniyordu. Dolayısıyla I. Süleyman ikinci Avusturya seferine çıktığında (1532) imparatorluk ordusunu meydan savaşına çekemedi ve Habsburg topraklarının geniş kesimlerini yakıp yıkmakla yetinmek zorunda kaldı.

1533 barışıyla I. Ferdinand Orta Macaristan üzerindeki iddiasından vazgeçti ve Zápolya'nın Osmanlı vasalı olarak yönetimini, I. Süleyman da yıllık haraç karşılığında Kuzey Macaristan'da I. Ferdinand'ın egemenliğini tanıdı. Bu düzenleme, Zápolya'nın ölürken (1540) sultanla arasındaki anlaşmayı bozarak topraklarını Ferdinand'a bırakmasına değin sürdü. Ferdinand bu vasiyeti zorla yürürlüğe koymaya kalktığından I. Süleyman, Zápolya'nın yeni doğmuş oğlu János Zsigmond'un haklarını korumak bahanesiyle Macaristan'ı işgal ve doğrudan ilhak etti (Ağustos 1541). Böylece Osmanlı-Habsburg ilişkilerinde, iki büyük devletin dolaysız karşı karşıya geldiği ve neredeyse kesintisiz sınır çatışmaları içinde olduğu, ama her iki tarafın da başka uğraşları nedeniyle açık savaş durumlarının uzun sürmediği, üçüncü ve son dönem başladı.

Bazı Batılı tarihçiler Fransa kralı I. François'ı (hd 1515-47), üzerindeki Habsburg baskısını hafifletmek için Osmanlıları Orta Avrupa'ya saldırmaya özendirmeyle suçlamışlardır. Ama Osmanlı ilerleyişi, Fransız diplomasisinden çok, I. Süleyman'ın bir olasılıkla Orta Avrupa pazarlarını ele geçirme arzusundan, bir an önce Habsburgların Macarlar ve Safevilerle ittifak yapmasını önlemeye çalışmasından ve bu arada Katolik-Protestan bölünmesinin fırsat bilmesinden kaynaklanıyordu (bu dönemde Protestanlar da en az I. François kadar Osmanlıların iyiliğini ister bir tutum içindeydi). Fransa kralını ise sultan, öncelikle ticari ayrıcalıklar peşinde koşan biri olarak görüyordu. Bu ayrıcalıklar François'ya 1536 kapitülasyonlarıyla tanındı. Anlaşmaya göre Fransız uyruklular imparatorluk topraklarında seyahat ve ticaret özgürlüğüne sahip olacaklar, başka devletlerin uyrukları aynı haklardan yararlanmak isterse gerekli izni almak için Fransız himayesine girmeleri koşulu aranacaktı. Fransa'nın ve öbür ülkelerin Osmanlı sınırları içindeki tüccar ve gezginlerinin aralarındaki davalara Fransız mahkemeleri, Fransız yasaları uyarınca bakacaktı. Doğu Akdeniz'de günümüze değin gelen Fransız (Levanten) varlığı ve üstünlüğünün temelleri böylece atılmıştı. Kapitülasyonlar daha sonra Osmanlılarla öbür Avrupa devletleri arasında imzalanan ticaret anlaşmalarına da örnek oluşturdu ve bu yolla sağlanan ayrıcalıklar, imparatorluk ticaretini ele geçiren yerli bir tüccar sınıfının yükselişini önlemek için kullanıldı.

Osmanlılar ile Habsburgların kınıldanamaz duruma gelmeleri çatışmanın zaman zaman karadan denize kaymasına ve Osmanlı deniz gücünün kendini kanıtlanmasına yol açtı. Venedik donanmasının zayıflaması V. Karl'ı, büyük Cenovalı amiral Andrea Doria'yı hizmetine alıp bütün Cenovalı filosunun da desteğini sağlayarak Akdeniz'in tamamında egemenlik kurma denemesine itti. I. Süleyman buna Saint Jean Şövalyeleri'ni (Hospitalier tarikatı) Rodos'tan kovulayarak (1522) karşılık verdiğinde, V. Karl da şövalyeleri Malta'ya yerleştirdi (1530) ve Tunus'u aldı (1535). I. Süleyman Anadolu'yla uğraşırken Doria bir dizi Mora limanını ele geçirdi ve Osmanlı kıyılarına saldırarak İstanbul'la İskenderiye arasındaki deniz ulaşımını büyük ölçüde aksattı. Bunun üzerine I. Süleyman, Batı Akdeniz'de önemli bir korsan filosu kurup Cezayir'i ve öbür Kuzey Afrika limanlarını fetheden Barbaros Hayreddin Paşa'yı 1533'te kaptanıderya yaptı. Osmanlılar Cezayir'i imparatorluklarına kattılar, ama donanmayı beslemek üzere kaptan paşaya ayrılmış özel eyalet statüsünde tuttular. Cezayir'i Habsburg saldırılarına karşı savunmak için buraya Osmanlı kara birliklerinin gönderilmesi, Barbaros'un sultanın hizmetine girmeyi kabul etmesinde önemli rol oynadı.

Barbaros Hayreddin Paşa kısa zamanda Habsburglarla boy ölçüşecek güce bir donanma inşa ettirdi ve 1537'de İtalya'nın güneyine büyük bir saldırı düzenledi. Fransızlar da söz verdikleri gibi kuzeyden harekete geçtiğinde, İtalya kısa zamanda istila edilebilecekti. Ama Müslümanlarla ittifakının Avrupa'da uyandırabileceği tepkilerden çekinen Fransa sözünü tutmadığından tasarı gerçekleşmedi. Doria'nın Osmanlılara karşı örgütlediği birleşik Avrupa filosu ise 25-28 Eylül 1538'de Arnavutluk kıyılarındaki Preveze önünde Barbaros Hayreddin Paşa tarafından bozguna uğratıldı. Bunun üzerine Venedik Ege, Mora ve Dalmaçya'daki son mevzilerini terk edip 30 yıl boyunca Doğu Akdeniz'de Osmanlı egemenliğine boyun eğmek zorunda kaldı.

1541'den sonra doğudaki sorunların artan ağırlığı yüzünden I. Süleyman Avrupa'daki emellerini gerçekleştirmedi. Doğu Anadolu'daki Safevi yandaşlarını ve propagandacılarını bir kez daha amansızca ezdikten sonra Maveraünnehir'deki Özbek Devleti'ni de İran'a doğudan saldırttı. Şah İsmail'in ölümü ve oğlu I. Tahmasb'ın (hd 1524-76) çok küçük yaşta tahta çıkarılmasının ardından İran kargaşasına içine girmişti, ama I. Süleyman ancak Avrupa cephesindeki kısa durgunluklar sırasında bundan yararlanabildi. 1534-35, 1548-50 ve 1554 yıllarında İran'ın kuzeybatısına üç büyük sefer düzenleyerek Kafkasya'nın güney kesimlerinde, Azerbaycan'da ve Irak'ta Safevi topraklarını ele geçirdiyse de, İran ordusunu kıstırıp yenemedi. Üstelik her seferinde, ikmal sorunları yüzünden kış aylarında Anadolu'ya çekilerek fetihlerini gözden çıkardı. Sonunda düşmanlarını kesin sonuç alınacak bir meydan savaşına çekme umudunu yitirecek Amasya Antlaşması'nı (29 Mayıs 1555) imzaladı; Irak ve Doğu Anadolu'yu elde tutarken Azerbaycan ve Kafkasya üzerindeki hak iddialarından vazgeçmeye, ayrıca İranlı Şii hacıların gerek Mekke ve Medine'yi, gerekse Irak'taki kutsal yerleri ve Kerbela'yı ziyaret etmelerine izin vermeye razı oldu. Böylece Orta Avrupa'da Osmanlı fetihlerini sınırlamış olan coğrafya koşulları, doğuda da Azerbaycan'ın batısını Osmanlı yayılmasının uç noktası olarak belirledi ve Safevi tehlikesinin ortadan kalkmasını engelledi.

Ortadoğu'daki topraklarından geçen eski ticaret yollarını canlandırmada ise I. Süley-

man bazı geçici başarılar kazandı. Safevilerin Basra Körfezindeki limanlarından destek gören Portekiz filosunu dengelemek amacıyla 1517'de Süveyş'te ve Irak'ı aldıktan hemen sonra 1538'de Basra'da büyük deniz üsleri kurdurdu; buralardaki garnizonlar ile filolar aracılığıyla Portekiz saldırılarına karşı koymakla yetinmeyip Hint Okyanusunda zaman zaman açık deniz savaşlarına da girişti. Sonuçta eski ticaret yolu 16. yüzyılda önceki yük hacminin bir bölümüne yeniden kavuştu. Ama Portekizliler kendi tekellerindeki deniz yolunda, Osmanlı topraklarından geçen malların karşılaştığı iç gümrüklerden kaçınabildiklerinden, Doğu'da mal alırken daha yüksek fiyat ödeyip Avrupa'da daha ucuza satabiliyorlardı. Dolayısıyla İpek ve Baharat yolları tam olarak canlanamadı. Gene de geleneksel ticaret yolları ancak Ümit Burnu yolu Portekizlilerden çok daha güçlü İngiltere ve Hollanda donanmalarının eline geçtikten sonra kesin olarak sönmeye yüz tuttu.

Klasik Dönemde Osmanlı toplumu ve yönetimi. İki yüz yıldır Osmanlı topraklarında evrimekte olan toplumsal ilişkiler ve yönetsel kurumlar klasik biçim ve kalıplarına 16. yüzyılda ulaştı.

Osmanlı toplumunun temel bölünmesi, genel adı "askeri" olan küçük bir egemen sınıf ile reaya denen büyük teba kitlesi arasındaydı. Hemen bütün ortaçağ düzenlerinde olduğu gibi, silah taşıma, orduyu oluşturma, timar alma ve toprak gelirlerini toplama yetkileri yalnızca askerlerin kalıtsal ayrıcalığıydı; reaya kategorisinin ezici çoğunluğunu ve asıl kitlesini oluşturan köylüler ise, toprağa bağlılıkları aynı derecede kalıtsal, sürekli kiracı konumundaydılar. Üzerinde yaşadıkları ve işledikleri, üç yıl üst üste boş bırakmadıkları küçük çiftin çeşitli vergi ve resimlerini, parçası oldukları timar, zeamet ya da hasın sahib-i arzına düzenli biçimde ödemekle yükümlüydüler; kendileri timar alamaz, silah kuşanamazlardı. "Sipahi oğlu sipahi"lerin irili ufaklı dirlik sahipleri sınıfını, "raiyyet oğlu raiyyet"lerin ise toprağa bağlı köylü sınıfını oluşturmaları kuraldı. Bununla birlikte Osmanlı egemen sınıfı ideolojik düzlemde 1) sultana ve devlete sadakat; 2) İslam dini ve ibadeti ile içerdigi düşünce ve eylem sistemini benimseyip uygulama; 3) Osmanlılığın tanımını sayılan karmaşık dil, gelenek ve davranış biçimlerine eksiksiz uyma ölçütleriyle belirlendiğinden, bu özellikleri edinebilen reaya ilke olarak sınıf atlayabilirdi.

Osmanlı egemen sınıfının bütün üyeleri II. Mehmed'den sonra ister dar anlamda devşirme, ister Türk soylusu kökenli olsunlar ancak kapıkulluğunu, yani sultanın kulu olmayı benimseyerek, efendilerinin toplumsal konumunu paylaştıklarını tescil ettirebiliyorlardı. Yani hem bir egemen sınıftılar, hem de birer kul olarak canları, şahusları, mal ve mülkleri sultanın keyfine bağlıydı. Temel işlevleri devletin İslami niteliğini sürdürmek ve imparatorluğu yönetip savunmaktı. Osmanlı devlet anlayışına göre sultanın egemenliğinin başlıca özelliği, hem imparatorluğun bütün zenginlik kaynaklarını sahiplenme hakkını ve hem de bu kaynakları işletme yetkisini içermesiydi. Bu zenginlikleri devlet ve sultan yararına geliştirmek, korumak ve değerlendirmek egemen sınıfın başlıca göreviydi. Reaya ise, toprağı işleyerek ya da zanaat ve ticaretle uğraşarak ve elde ettiği gelirin bir bölümünü vergi biçiminde egemen sınıfa aktararak bu zenginlikleri üretmeyi üstlenen sınıftı. Nizam-ı âlemde herkes yerini ve haddini bilmeliydi. Ortaçağda Batı'da benimsenen "savaşan (pugnatores), dua eden (oratores) ve çalışan (laboratores) üç sınıf" kuramına Osmanlılarda böyle bir dünya görüşü denk düşüyordu.

Bu ideolojik kurgulamanın ve hukuk kurallarının ötesinde Osmanlı egemen sınıfı dört işlevsel kuruma ayrılmıştı. Başında bizzat sultanın bulunduğu mülkiye öbür kurumları ve Osmanlı sisteminin bütünü yönetiyordu. Seyfiye (Arapçada "kılıç ehli"), imparatorluğu genişletmekten, güvenliği korumaktan sorumlu, dar anlamda askeri

lunun gerek egemen sınıfı, gerekse yönetilenleri birbirinden ayırmak kadar ilişkilendirmeye ve birleştirmeye yarayan bağ dokuları da vardı. Sultana sadakat ideolojisi sistemin çok önemli bir harcıydı. Bu soyut kavramın ötesinde, zanaat loncaları ve tarikatlar da çeşitli gruplar arasında ilişki ve işbirliği ortamı sağlayarak birleştirici rol oynuyorlardı.

Osmanlı egemen sınıfı içinde en önemli örgütsel birim mukataaydı. Mukataa egemen sınıftan birinin son çözümlemede hepsi sultanın sayılan gelir kaynaklarından bir bölümünü "kesmesi" ve sultanın belirlediği amaçlar çerçevesinde o kaynağı işletmeye yeterli yetkilerle donatılması demekti. Mukataa genel kategorisinin en yaygın türü olan tımar. Batı Avrupa feodalizminin *fief* lerinden çok daha merkezîyetçi bir dağıtım sistemine dayanıyor ve gene onlardan farklı olarak bir çeşit bireysel sözleşmeye dayalı karşılıklı hak ve yükümlülükleri içeriyordu. Devlete borçlu olduğu (askeri) hizmetler karşılığında tımar sahibi kendisine tahsis edilen gelir kaynağının tümünü alıyordu; bu gelirin harcamalarından artakalanı dilediği gibi biriktirebilir, yatırabilir, tımar gelirinden ayrı olan kişisel servetini artırmak için kullanabilirdi. (Bu, küçük sipahi tımarları için uygulamada pek gerçekleşemediğinden sipahiler asıl yükselme ve zenginleşme umutlarını yeni savaşlara bağlıyorlardı. Sipahi tımarlarını küçük, sefere çıkma arzusuunu yüksek tutmak da devlet politikasıydı.) Askeri ve yönetsel görevlerin büyük çoğunluğunun nakit maaş yerine tımar verilerle ödüllendirilmesi hazineyi, son derece dağınık bir küçük köylü üretimi temelinden aynı vergileri toplayıp paraya çevirerek maaş biçiminde dağıtmak derdinden kurtarıyordu. 14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlıların Avrupa'nın güneydoğusunda fethettiği toprakların neredeyse tamamı komutan ve askerlere tımar olarak verilmişti. Ayrıca, merkezi yönetimin üst yetkililerine de bazen, hazinece ödenen maaşlarına ek olarak tımar veriliyordu.

Mukataanın ikinci önemli biçimi emanetti ve emanet alan kişilere emin denirdi. Tımar sahibinden farklı olarak emin, emanet aldığı kaynakların gelirinin tümünü hazineye devreder, buna karşılık maaş alırdı. Böylece emanetine giren gelir kaynaklarını yönetmenin dışında bir hizmet yerine getirmezdi. Çağdaş devlet memurlarına en çok benzeyen Osmanlı görevlisi tipi olan emin, aynı zamanda en az rastlanandı; eminler daha çok, merkezi yönetimin hemen yakınında ve sıkı denetimi altında olan gümrükler ile pazar ve hallerde vergi ve resim topluyordu.

Emanet ile tımar arasında yer alan bir üçüncü mukataa türü iltizamıydı; iltizam alan kişilere de mültezim denirdi. Mültezim, iltizamına giren kaynaklardan topladığı gelirin bir bölümünü hazineye ödüyor, kalanını alıkoyuyordu. Uygulamada hazinenin hakkını peşin ve nakit olarak ödüyor, bundan sonraki gelir toplama etkinliğiyle, hem cebinden verdiği ilk iltizam bedelini, hem de (olacaksa) kendi kâr payını çıkarıyordu. Hükümetin yeniçerilere maaş (ulufe) ödeme ve giderek debdebesi artan bir sarayın giderlerini karşılamak gereksinimi, devletin derinleşmesi ve ağırlaşması sürecine paralel olarak keskinleşti. Bu dönemde fethedilen Anadolu ve Arap eyaletlerinde, 15-16. yüzyıllarda bile iltizam usulü yaygındı, çünkü peşin alınan iltizam bedelleri hazineye acil nakit sağlıyordu. Tımarlı sipahilerin önemi çeşitli teknolojik ve ekonomik gelişmeler sonucu azaldıkça, tımarların geri alınıp mirî arazinin daha çok iltizam biçiminde dağıtılması da hızlandı.

Osmanlı toplumunda hukuki örgütlenme ve etkinlikler şeriat ve örfi kanunlardan oluşan ikili bir yapı üzerine kuruluydu. Bütün Müslüman cemaatleri gibi Osmanlı toplumunun da en önemli hukuki temeli sayılan şeriat, müminlerin yaşamının her alanını kapsadığının var sayılmasına karşın, gerçekte yalnız kişisel davranış türlerinde ayrıntılı hükümler getiriyordu. Kamu hukuku, devlet örgütlenmesi ve yönetimi konularında ise gelişkin değildi. İçerdiği genel ilkeler, somut sorunlarda dindışı yetkililerin yorum ve düzenlemelerine olanak tanıyordu. Osmanlı Devleti'nin İslam bülgin ve hukukçuları, şeriatla açıkça gelişmediği sürece sultanın kanun koyma hakkını kabul ettiler. Dolayısıyla, Hristiyan ve Yahudi milletlerinin kendi dinsel yasalarına bağlı olmaları gibi, şeriat da İslam milleti üyelerinin kişisel davranış ve konumlarıyla ilgili konularda düzenleme yapıyordu. Sultan da zamanın gerekleri uyarınca Osmanlı kurumları ve uygulamalarında yasal değişiklik yapmak açısından görece serbest kalıyordu. Bu, imparatorluğun uzun ömürlülüğüne önemli ölçüde katkıda bulundu. Bununla birlikte, Osmanlı egemen sınıfı ve devletinin kapsadığı alanın sınırlılığı, buna karşılık dinsel cemaatlere, loncalara, mukataa sahiplerine bırakılan yetki ve görevlerin genişliği göz önünde bulundurulursa, uygulamada sultanlar sanıldığı kadar otokratik değildi. Önceki yüzyıllarda iktidarı hep ademi-merkezleştiren geleneksel özerklikler, ancak 19. yüzyılda, Batı'yı örnek alarak çağdaş bir merkezîyetçiliği kurmaya yönelik reform girişimleriyle sona erdi.

GERİLEME DÖNEMİ (1566-1807). I. Süleyman'ın saltanatı, Osmanlı kudretinin bağında zaaf öğelerinin de belirlediği bir doruktu. I. Süleyman'dan sonra imparatorluk ile önde gelen Avrupa devletleri arasındaki kuvvet dengesi adım adım değişti. Yeni dünya ekonomisinin merkezi Atlas Okyanusu kıyılarında yükselirken Doğu Akdeniz zamanla çevre (periferi) durumuna geldi. Kapitalizme geçemeyen Osmanlı toplumu 17-18. yüzyıllar boyunca bu kaymanın etkilerini her alanda duydu. Batı karşısında güçsüzlükçe Osmanlı egemen sınıfı reformcu ve tutucu olmak üzere iki kanada bölündü. 19. yüzyılın ilk yarısında reformcu kanadın üstünlüğü imparatorluğun yarıömürgeleşme sürecinin başlamasına denk geldi.

İç sorunlar. Gerilemeyi açıklarken sözü edilen etmenlerden biri, bu dönemde birbirini izleyen sultanların yetersizliği ve iradesizliğidir. Gerçekten de I. Süleyman'ın son yıllarında uzun askeri seferlerden ve hep kendi üzerinde yoğunlaşan yönetim işlerinden yorularak hareme çekilmeye başlaması sadrazamlık makamının boşluğu dolduracak biçimde adım adım yükseldiği ve mutlak itaat isteme yetkisi, otoritesi ve servetiyle neredeyse ikinci bir sultanbğa dönüştürüldüğü görülür. Bununla birlikte sadrazamın resmi işlevler açısından sultanın yerini alabilmesi, imparatorluğun çeşitli sınıflar ve gruplarının bağlılıklarının ortak odağı olarak da sultanın yerini alması anlamına gelmedi. Böylece siyasal sadakat ilişkileri ile merkezi yetki arasında bir bölünme doğdu. Gerilemenin kişisel özellikleri aşan ve onları da belirleyen etmeni ise Osmanlı monokratik devleti ile egemen sınıfının genel kriziydi. 16. yüzyıl ortalarında egemen sınıfın iç dengeleri bozuldu. Türk soylularını başkentten uzaklaşarak Güneydoğu Avrupa ve Anadolu'daki eski kuvvet merkezlerine çekilmeye zorlayan devşir-

16. yüzyılda yeniçeri ağası ve kazasker, 19. yy; Paris
Arkeoloji ve Sanat Dergisi Arşivi

kurumdu. Hazine-i Âmiye biçiminde örgütlenen kalemiye, imparatorluk gelirlerinin toplanması ve harcanmasına bakıyordu. Ulemayı yani din bilimine vakıf bütün Osmanlıları kapsayan ilmiye ise, İslamı yaymak ve örgütlemek, şeriatı savunmak ve uygulamak, mahkemelerde yorumlamak, cami ve mekteplerde öğretmek ve incelenip yorumlanmasını gözetmekle uğraşıyordu.

Yaşamın egemen sınıf örgütlenmesinin dışında kalan alanlarında, yönetilen sınıf üyeleri diledikleri gibi örgütlenebilirdi. İslam toplumunda bu örgütlenmeleri büyük ölçüde din ve meslek ayrımları belirliyordu. Yönetilen sınıf içindeki her belli başlı inanç grubu millet denen görece özerk bir cemaat oluşturuyordu. Bunların her biri kendi yasaları ve iç yapısıyla yaşıyor, başındaki dinsel önder üyelerinin görev ve sorumluluklarını yerine getirmelerinden, özellikle vergilerini ödemelerinden ve güvenlik işlerinden sultana karşı sorumlu oluyordu. Her millet ayrıca evlenme, boşanma, ölüm ve doğum, sağlık, eğitim, iç güvenlik ve adalet gibi konularda Osmanlı Devleti'nin üstlenmediği pek çok toplumsal ve yönetsel işlevi yerine getiriyordu. Osmanlı toplumunun bütününde olduğu gibi milletler içinde de belli bir toplumsal hareketlilik vardı. İnsanlar yeteneklerine ve şanslarına bağlı olarak cemaat içinde daha üst ya da alt konumlara gelebilir, din değiştirmek isterlerse bir millettten öbürüne geçebilirlerdi. Ama milletlerin hepsi içlerinden çıkan dönemlere düşmanca davranışından toplumsal uyumu ve barışı koruma kaygısı içindeki devlet de böyle yatay geçişleri iyi karşılamıyordu. Millet sistemi 500 yıl boyunca imparatorluğun çeşitli halklarını birbirinden olabildiğince ayrı tutarak olası sirtüşmeleri en aza indirmede başarılı oldu. Ama Osmanlı top-

meler sipahi tımarlarının da birçoğunu ele geçirdiler ve neredeyse kendi özel mülklerine (malikâne) dönüştürdüler. Sultanın devşirmeleri Türk soylularıyla dengelemek olanağını yitirmesi ise devşirmelerin sultan üzerinde ve yönetimde denetim sağlamasına ve bütün kademelerde bir yozlaşmanın, rüşvet ve iltimasın, adam kayırmının alabilmesine yaygınlaşmasına yol açtı. Ayrıca, devşirmeler kendi içlerinde sayısız hizbe bölündüler; her biri kendi çıkarı peşinde koşan bu gruplar ayrı şehzadeler çevresinde kümellendiler ve şehzadelerin annelerini, karılarını, kız kardeşlerini kapsayan saray hizipleriyle de ilişki kurdular. I. Süleyman'ın ölümünden sonra, sultanların tahta çıkışı da, belli başlı görevlere atamalar da bu devşirme-harem hiziplerinin manevralarıyla belirlenir oldu. İktidardakiler şehzadeleri avuçlarına almak için onları eğitim ve deneyimden yoksun bırakmayı yeğlediklerinden, genç şehzadelerin sancağa çıkması

Sokollu Mehmed Paşa'nın divanı, Seyyid Lokman'ın *Şehinşahname*'sinden bir minyatür, 16. yy; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arkeoloji ve Sanat Dergisi Arşivi

ve bir taşra valiliğinde ülkeyi, yönetimi tanıması usulünün yerini, şehzadelerin haremdeki özel dairelerine kapatılıp dünyadan kopuk biçimde yetiştirilmeleri aldı. Böylece sultanlar kuramsal olarak kulları sayılan bir egemen sınıf kesiminin esiri durumuna düştüler. II. Selim (hd 1566-74) ve III. Murad (hd 1574-95) örneklerinde görüldüğü gibi, onlar da farklı hizipleri birbirine düşürmeye ve asıl mücadele konusu olan sadrazamlığı zayıflatmaya çalıştılar. 1565-79 arasında üç ayrı sultana sadrazamlık edip süreklilik sağlayan Sokollu Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra, iktidarda ağırlık önce haremdeki "kadın sultan"lara (1570-78), oradan da 1578'den 1625 dolaylarına değin yeniçeri ağalarına geçti. Bütün bu el değiştirmeler boyunca da imparatorluk çapında yönetimin felce uğraması, farklı grupların düşman kesimlere dönüştürerek birbirinden ayrışması sürdü.

Siyasi düzlemde gözlenebilen bu olguların ardında, derin ve kalenlaşan bir ekonomik bunalım yatıyordu. Sıkıntılar, 16. yüzyılın sonlarında İngilizlerle Hollandalıların Ortadoğu'dan geçen eski ticaret yollarını tamamen kesmeleriyle başlamıştı. Bu gelişmenin Arap eyaletlerinin refah düzeyinde yol açtığı önemli gerilemeler merkezi devletin çeşitli gelirlerine yansdı. Osmanlı ekonomisi, bu dönemde Latin Amerika'dan İspanyol kalyonlarıyla Avrupa'ya taşınan büyük miktarlarda altın ve gümüşün yol açtığı 16. yüzyıl "fiyat devrimi"nin etkisiyle de sarsıldı. Kapitülasyonlar sayesinde imparatorluk topraklarında serbestçe faaliyet gösteren Avrupa tüccarının yüksek alım gücü hammadde fiyatlarını artırdı. Loncalar bu yüksek fiyatlar ve Avrupa mamul mallarıyla

rekabet gereği arasında sıkıştı. Geleneksel Osmanlı zanaat üretimi daha bu dönemde zayıflamaya başladı. Öte yandan hazine, Doğu ile Batı arasındaki ticaret dengesizliğinin doğurduğu enflasyon karşısında bir kez daha sikke taşışına başvurdu. Bütün maaşlıların gerçek gelirleri sürekli düşerken yolsuzluk da karşı konmaz boyutlara ulaştı. Bu arada savaş koşulları da değişiyor, Avrupa ordularında disiplinli, maaşlı, ateşli silahlarla donatılmış piyade birliklerinin ağırlığı artıyordu. Tımarlı sipahi türü örgütlenme geçersiz kalırken zaten sipahilerin tımar gelirleri de enflasyon nedeniyle yetersiz hale geliyordu. Bunun üzerine hazine birçoğu sipahilerince terk edilen ve hızla devşirmelerin eline geçmekte olan tımarların alabildiği kadarnı geri alıp, peşin bedel karşılığında iltizama verdi; böylelikle nakit rezervini çoğaltmaya ve kapıkulu ocaklarının mevcudunu ivedilikle artırmaya yöneldi. Mültezimler ise, gelir kaynaklarının uzun vadeli verimliliğini koruyacaklarına, enflasyon koşullarında bir an önce kâra geçmek için halka zulmetmeye koyuldular. Malikâne denen ömür boyu iltizam usulünün yaygınlaşması mültezimlerin denetimsiz davranışlarını kolaylaştırdı ve köylü kitlelerinin yeniden-üretim olanaklarını dara soktu. Avrupa'nın geniş kesimlerinde bu sırada görülen genel nüfus artışının 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı toplumunda da yaşanması sınırlı tarımsal kaynaklar üzerindeki baskıyı daha da yoğunlaştırdı. Devşirmelerin ve mültezimlerin soygunculuğuna hedef olan, nüfus artışı nedeniyle çiftsiz kalan köylülerin topraktan kaçması tarım sektörünü büsbütün altüst etti. Bu topraksız ve işsiz kitlelerin bir bölümünün kentlere sığınması oradaki yiyecek sıkıntısını keskinleştirdi. Taşrada kalan büyük kesimleri ise levantler denen asi gruplarda toplanıp 16. yüzyıl sonlarındaki büyük Celali Ayaklanmaları'nın mayasını oluşturdu.

Merkezi yönetim sürekli zayıflarken, git-tikçe daha çok köylünün katıldığı Celali çeteleri imparatorluğun çeşitli yerlerini ele geçirdiler; bütün vergi gelirlerini alıkoymaya, hatta kentlerin ve sınırlardaki Osmanlı ordularının ikmal yollarını kesmeye başladılar. Bu koşullarda ordularda da dağılma eğilimi baş gösterdi. Yeniçeri ortaları ile öbür kapıkulu ocaklarındaki maaşlı mevki-lerin bir bölümü, rüşvet ve iltimas yoluyla kentli yatırımcıların, tefeci sermaye sahiplerinin eline geçti. Ordunun savaş gücü zayıflamaya yüz tuttu; ateş hattına daha çok sultanın vasalllarının, özellikle de Kırım hanlarının sağladığı birliklerle kentlerdeki işsiz ayaaktakimından alelacele örgütlenibilen sekbanlar sürürlü oldu. Osmanlı ordusunun taşradaki ayaklanmaların en önemlilerini son anda ezabilmesine karşın gerileme yüzyılları boyunca bunların ardı arkası kesilmedi ve çoğu zaman yalnızca büyük kentlerde etkili yönetim sağlanabildi. Gerçek halkı, gerekse egemen sınıfın kendini bu çok yönlü çözülmenin en kötü sonuçlarından millet, lonca ve tarikat örgütlenmeleri korudu.

Dış ilişkiler. Bunalımın derinliğine karşın imparatorluğun birikmiş gücü ve zenginliği 17. yüzyıl boyunca içteki zayıflığın sıradan gözlemler tarafından fark edilmesini önledi. Avrupalıların çoğu için Osmanlı ordusu hâlâ iki yüzyıl önceki kadar korkutucuydu; artık zaman zaman yenilgiye uğratılabiliyor, ama yedek güçleri bir ölçüde toparlanmasına ve önemli toprak kayıplarını önlemesine olanak veriyordu. Don Juan komutasındaki Kutsal Birlik filosunun 1571'deki İnebahtı Deniz Savaşı'nda büyük bölümünü yaktığı Osmanlı donanmasının yeniden inşası ve 1574'te Habsburgların İspanya kolundan

Tunus'u, 1578'de Portekizlilerden Fez'i, 1669 gibi geç bir tarihte de Venediklilerden Girit'i alması bu dayanıklılığın örneğiydi. Hristiyan âlemi çürümenin boyutlarını tam fark etmediğinden, I. Süleyman'ın son yıllarında imzalanıran barış antlaşmalarının hassas dengesini sarsmaya kimse girişmiyordu.

Dolayısıyla Osmanlılar daha çok doğuya yönelik bazı yeni seferler düzenleyebildiler. Yükselen Moskova Büyük Prensliği Orta Asya'daki son Moğol devletlerini yıkarak Hazar Denizine dayanıp Karadeniz'in kuzeyi ile Kafkasya'daki Osmanlı konumunu tehdit etmeye başlayınca III. Murad harekete geçti. Önce bütün Kafkasya'yı fethetti; sonra da İran'da Şah I. Tahmasb'ın ölümünü (1576) izleyen karışıklığı fırsat bilerek Osmanlıların uzun süredir göz diktikleri Azerbaycan'a el koydu. Böylece imparatorluk en geniş sınırlarına ulaşırken yeni eyaletlerin zenginliği yarım yüzyıl boyunca hazineye biraz soluk aldırdı.

İlk reform denemeleri. 17. yüzyıl boyunca II. Osman (Genç) (hd 1618-22), IV. Murad (hd 1623-40) ve her ikisi de IV. Mehmed'e (Avcı) (hd 1648-87) sadrazamlık eden Köprülü Mehmed ve Köprülü Fazıl Ahmed paşalar zaman zaman reform girişimlerinde bulundular. Bu reformlar egemen sınıfın imparatorluğun yaşamsal tehlike içinde bulunduğu endişesinden kaynaklanıyordu. Bunlar geçici ve sınırlı kapsamlı denemelerdi; Osmanlı gerilemesini köklü biçimde tersyüz etmeleri olanaksızdı. Dahası amaçları yeni bir sistem ve yöntem bulmak değil, "altın çağ"daki bozulmamış haliyle eski sisteme dönmekti. En yoz görevliler idam ediliyor, tımar ve iltizam usullerinin bir süre düzgün işlemesine özen gösteriliyor, taşradaki ayaklanmalar büyük katliamlarla bastırılıyor, köylüler zorla toprağa yerleştiriliyor ve birkaç yıl süreyle tohumluk ve verilir vergi bağışlıklarından yararlandırılıyor, ekilen alanların genişletilmesine çalışılıyor, taşıma uğramış sikkelerin yerine yenileri geçiriliyor, zanaat ve ticaret teşvik görüyordu. Böylece acil sıkıntılar biraz hafifletilebiliyordu. Ama çürümenin en kötü belirtileri giderilir giderilmez egemen sınıf içindeki hizipler canlanıyor, iktidarı reformculardan alıyor ve eski alışkanlıklarına dönüyorlardı. Osmanlı ideolojisi, birkaç yüzyılın başarıları boyunca kendi değişmez üstünlüğünü katı bir kuram haline getirmişti. Bu zihniyet, dış görünümünün ötesine giderek derindeki nedenlere inilmesini önüyor, her restorasyon denemesi gelişen kapitalizm karşısında daha fazla zaman kaybına yol açıyordu. Reformcular, karşılarındaki Avrupa'nın çok temel bazı değişimler nedeniyle geçmişin büyük sultanlarının defalarca yendiği Avrupa'dan çok daha güçlü olduğunu anlamıyorlardı.

Zayıflığın ortaya çıkması ve büyük yenilgilerin başlangıcı. Osmanlı reformcularının ancak 19. yüzyıl başlarında edinecekleri böyle bir kavrayışın eksikliği gerçekçi stratejik saptamaların yapılamamasına ve sonunda askeri çöküntünün de hızlanmasına yol açtı. Daha 1593'te Osmanlılarla Habsburglar arasında başlayan savaşta Avusturyalılar fazla güçlük çekmeden Orta Macaristan ve Romanya'nın büyük bölümünü almış, Osmanlıların 1596'da Haçova'da (Mező Kersztes) kazandığı oldukça rastlantısal bir zafer üzerine 1606 Zitvatorok Antlaşması'yla Macaristan ve Romanya'yı geri vermeye zorlanmışlardı. Ama bu çok yüzeysel bir ferahlamaydı. Doğuda, İran'daki kargaşayı sona erdiren Şah I. Abbas (hd 1588-1629) Osmanlıları bir kez daha Azerbaycan ve Kafkasya'dan çıkardı (1603); daha sonra Irak'ı da alarak (1624) bütün Osmanlı İmparatorluğu'nu fethedecekmış gibi görüldüğü sırada IV. Murad'ın Irak'ta

geri almayı başarması (1638) üzerine Türkiye-Iran sınırına aşağı yukarı bugünkü biçimini veren Kasr-ı Şirin Antlaşması (1639) imzalandı. Venedik'le uzun savaşı ise (1645-69) Girit'i zaptetmek üzere harekete geçmiş olan Osmanlıları, bir ara Venedik filosunun İstanbul'a saldırması tehlikesiyle bile karşı karşıya getirdi. Baba-oğul Köprülülerin çok sert önlemleriyle biraz toparlanan Osmanlılar Venediklileri güçlükle püskürttüler ve sonunda Girit'i almayı başardılar.

Bu zafer Osmanlı egemen sınıfı için büyük bir yenilgi kaynağına dönüştü. 1681'e gelindiğinde ordu o kadar güçlü gözüküyordu ki, 1676-83 arasında sadrazam olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Viyana'yı ikinci kez kuşatmak (Temmuz-Eylül 1683) cesaretini buldu. Bu macera Osmanlı canlanışının

toprakların birazını Prut Antlaşması'yla (1711) geri aldı. Venedik ve Avusturya'ya karşı 1714-18 savaşı Pasarofça Antlaşması'yla (1718), Rusya ve Avusturya'ya karşı 1736-39, 1768-8 ve 1787-92 savaşları ise Belgrad (1739), Küçük Kaynarca (1774) ve Yaş (1792) antlaşmalarıyla sonuçlandı. Bu savaşlarda Osmanlılar Macaristan, Temeşvar, Transilvanya ve Bukovina'yı yitirerek Avrupa cephesinde, 16. yüzyılın hemen başlarındaki Tuna sınırına çekildiler. Rusya'ya ise, Romanya beyliklerinden Kafkasya'ya kadar, Besarabya, Podolya ve Kırım dahil Karadeniz'in kuzeyindeki bütün topraklarını kaptırdılar (bu bölgelerden gelen askerler 17. yüzyılda Osmanlı ordusunun en taze kesimini oluşturmuştu). Bütün bunlardan başka Rus ve Avusturya imparatorluk-

lerdeki ayaklanmaların ve özerkleşme eğilimlerinin asıl etkisi, imparatorluğun yiyecek ikmal ağını altüst ederek büyük kentlerde ciddi kıtlıkları sıklaştırmak oldu. Bu yüzden kent nüfusu huzursuz, kötü yönetilen, işsizliğe, açlığa ve salgın hastalıklara tepkisini her fırsatta sokağa dökülerek açığa vuran bir kitle haline geldi.

Zaman zaman sorumlu devlet görevlilerinin linç edilmesine de varan bu kitlesel şiddet patlamalarına ve genel gidişin kötülüğüne karşılık Osmanlı egemen sınıfının önemli kesimleri daha fazla tutuculuğa ve ilgisizliğe gömüldü. Çoğu kargaşa ortamından ve merkezi denetim zayıflığından çıkar sağladığından, imparatorluğun olumlu yönde değişmesi için bir neden görmüyorlardı. Ayrıca egemen sınıf kendi ufkunun ötesindeki gelişmelerden tümüyle yalıtılmış durumdaydı. Osmanlı gerilemesinin tedavisinin gene geleneksel Osmanlı uygulamaları çerçevesinde bulunabileceğine inanıyordu. "Kâfirler" in olanca keşif ve icatları karşısında bir psikolojik savunma arayışının da etkisiyle, Osmanlıların temelsiz bir üstünlük inancına sığınmaları Protestan Reformu'ndan bu yana bilim ve teknolojiye, sanayi ve ticarete, siyasal ve askeri örgütlenme ve tekniklerde yapılan bütün atımlardan habersiz kalmalarına yol açtı. Avrupa'yla doğrudan karşı karşıya geldikleri tek yer savaş meydanlarıydı; burada da Osmanlıların çoğu art arda gelen yenilgileri Batı ordularının niteliğinden çok kendilerinin babadan kalma yöntemleri iyi uygulayamamalarına bağlıyordu. Egemen sınıfın bazı üyeleri 18. yüzyılda Avrupa'ya açılan sınırlı ilişkilerle kanallarıyla bu yalıtılmışlığın dışına çıktı. Birkaç Osmanlı elçisi görüşmelerde bulunmak ve anlaşmalar imzalamak için Batı'ya gidip geldi. İmparatorluğa giren Hristiyan tüccar, gezgin ve konsolos sayısı arttı. Bir avuç Osmanlı bilim adamı ve düşünür Avrupalı meslektaşlarıyla, azınlıklar ise akrabalarıyla yazışmaya başladı. Ama bu tür ilişkilere giren Osmanlıların sayısı çok azdı ve aralarında en iyi eğitim görmüş olanlar bile edindikleri bilgi parçacıklarını kendi düşünce sistemleri içine yerleştiremiyorlardı. Bütünsel çerçeveyi ve süreçlerin gelişme çizgisini anlamaya başlanırlar ise yalıtıldıkları; edinimlerini yayma çabaları henüz tümüyle etkisiz kalıyordu.

Yüzeysel de olsa bu tür ilişkiler zamanla Osmanlı egemen sınıfının bazı kesimlerinin yaşam tarzında değişiklikler yarattı. Lale Devri'nde (1718-30) Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın etkisiyle bazı Osmanlılar Avrupalı gibi giyinmeye, sarayda Batı saray yaşamı taklit edilmeye başladı. III. Ahmed'in (hd 1703-30) Boğaziçi'nde ve Haliç kıyılarında yaptırdığı kasırlarda Versailles bahçeleri özentisi açık hava eğlenceleri düzenlendi; sultan, vezirleri ve çevresi kafeslerin ardından çıktılar; Nedim'in şiirine, yeni bir dünya ve doğa duyarlığı yansdı. Batılılık simgesi olarak lale yetiştirmek, zengin-yoksul herkesi saran çılgın bir moda haline geldi. İmparatorluk sınırları içinde Türkçe dil kitapları ilk kez 1729'da, İbrahim Müteferrika tarafından basıldı. Yönetimin zaman zaman matbaayı kapatmasına karşın yüzyılın geri kalan bölümünde çıkarılabilen tarih ve coğrafya kitapları, bunları bulup okuyabilen seçkinleri aydınlatmaya devam etti.

Avrupa ordularıyla ilişki ve Osmanlı hizmetine giren bazı Batılıların etkisi, 18. yüzyılda Avrupa tipi üniforma, silah ve taktikleri benimseme yönünde de bazı girişimlere yol açtı. Var olan askeri birliklerin

II. Viyana Kuşatması, 1683

Ara Yayıncılık Arşivi

kırlan temellerini çökertmekte gecikmedi. Polonya kralı III. Jan Sobieski'nin (hd 1674-96) desteğiyle yüreklenen savunmacılar yalnızca direnmekle kalmadılar; izleyen yüzyılda Osmanlıların imparatorluğunu adım adım parçalayacak olan büyük bir Avrupa koalisyonunun da odağı haline geldiler. Sobieski'nin Viyana önlerinde Osmanlı ordusunu arkadan çevirip bozmasından ve 1699 Karlofça Antlaşması'yla imparatorluğun ilk kez büyük miktarda toprak yitirmesinden sonra Habsburglar Macaristan, Sırbistan ve Balkanlar'ın fethine giriştiler. Venedik Adıyatık ile Mora'daki eski üslerini geri alıp Doğu Akdeniz'deki ticari gücüne yeniden kavuşma umuduna kapıldı. Rusya, İstanbul üzerinden açık denizlere çıkış aramaya başladı. Osmanlıları Avrupa'da yalnızca Avusturya-Venedik-Rusya koalisyonuna düşman konumundaki Fransa ve İsveç desteklemeye çalıştı. Tarafsız kulan İngiltere ve Hollanda ise kapitülasyonlarla sağladıkları ayrıcalıkları korumak için, herhangi bir ülkenin tek başına Osmanlı Devleti'ne egemen olmasını ve böylece Avrupa'da fazla güçlenmesini) önlemeye çalışmakla yetindiler.

Rusya ve Avusturya doğrudan askeri saldırının yanında sultanın Müslüman olmayan tebası arasında hoşnutsuzluk ve ayaklanma tohumları atma yoluna da başvurdular. Osmanlılar ise bazen ödün vermeyi, bazen başkaldırıları şiddetle bastırmayı denediler ve her fırsatta Habsburglar ile Ruslar arasındaki Balkan egemenliği rekabetinden yararlanmaya çalıştılar. Osmanlı Devleti II. Viyana Kuşatması'ndan (1683) Yaş Antlaşması'na (1792) kadar geçen 100 yılı aşkın sürenin 41 yılında Avrupa devletleriyle savaş halindeydi. Kutsal Birlik ordularına karşısındaki yenilgiler (1683-99) Karlofça Antlaşması'yla (1699) noktalandı. 1710-11'de yeniden Rusya'yla savaşarak yitirdiği

ların, sultanın Hristiyan tebası adına yasal müdahalelerde bulunma hakkını da tanımak zorunda kaldılar.

18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarında iç çözümler. Gerileme sürecinde 18. yüzyılda ortaya çıkan yeni bir etmen, zayıflayan merkezi yönetimin eyaletlerdeki denetimi yerel eşraf ve âyana kaptırması oldu. Bir bölümü 16. yüzyılda taşraya sürülen eski soylu ailelerin, bir bölümü de iltizam ve malikâne olarak yerel kökler salan kişilerin ardıllarından oluşan âyanın geniş alanları az çok kalıcı biçimde kendi yönetimine geçirmesi, içerdigi ademimerkeziyet derecesi bakımından Avrupa feodalizminin dış görünüşüne geleneksel tımar sisteminin daha fazla yaklaşıyordu.

Eşraf ve âyanın yerel iktidar odakları oluşturabilmesinin ardında, yalnızca sultanın özerkliği ezcek askeri güçlerin yoksunluğu değil, halkın da onları zamanın yoz, yeteneksiz ve zalim Osmanlı görevlilerine yeğlemesi yatıyordu. Rumeli ve Anadolu'da âyanın önde gelenleri, Balkan Hristiyanları ile Müslüman Türkler arasında yükselen milliyetçilik ve bölgeselcilik akımlarından yararlanarak konumlarını pekiştirdiler. Paralı askerler ve kölelerden oluşturdukları özel ordularla, bazen sultanın özerkliklerini tanıması karşılığında Osmanlı ordularına önemli katkılarda bulundular. Bu tür yerel yöneticiler hemen bütün iktidarı yetkilerini kullanıyor, kendi adlarına topladıkları verginin ancak göstermelik bir bölümünü hazineye iletiyorlardı. Merkezi yönetim ise taşrada ayaklananları birbirine düşürerek konumunu korumaya çalışıyor, hangi yerel sülaleyi destekleyeceğini kendi pazarlık kozu olarak saklı tutuyor, bu desteğin karşılığını hazineye önemli nakit ödemeleri ve orduya asker biçiminde almak istiyordu. Dolayısıyla hazine gelir kayıpları dönem dönem bir ölçüde giderilebiliyordu. Ama eyalet-

eski alışkanlıklarından vazgeçmeyecekleri ve yeniden eğitilmelerinin olanaksızlığı görülerek Batılı öğretmenlerin gözetiminde yepyeni birlikler kuruldu. Ama bu tür yeni birlikler, gelişmeyi kendi ayrıcalık ve güvenliklerine yönelik bir tehdit olarak algılayan yeniçeriler ile ordunun büyük kitlesi üzerinde olumsuz etki yarattı. Dolayısıyla yeni birimler, ancak özel koruyucuları iktidarda kaldığı sürece varlıklarını koruya-

Seyyid Vehbi'nin *Surname*'sinde III. Ahmed dönemi eğlenceleri, 18. yy; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Diştek

bilen paralı asker gruplarından öteye geçemediler. Bu dönemde Osmanlı askeri reformlarının en başarılısı ve kalıcısı, Sultan I. Abdülhamid'in (hd 1774-89) desteğiyle kapitanıderya Gazi Hasan Paşa'nın, Çeşme'de Ruslar tarafından tamamen yakıldığı (1770) için reforma fazla direnecek hali kalmayan donanmayı modernleştirmesi oldu.

18. yüzyıl reformları III. Selim'in hükümdarlık döneminde (1789-1807) doruğuna ulaştı. Daha çehzadeliği sırasında Osmanlı ordusunu modernleştirmeyi tasarlayan III. Selim, Avusturya ve Rusya'ya karşı 1787-92 savaşı sürerken tahta çıktığından, düşüncelerini gerçekleştirmek için savaşın bitmesini beklemek zorunda kaldı. Yeniçeri ortalarının reform girişimlerine çok büyük tepki göstermesi üzerine de taktik değiştirerek, modern Avrupa silahlarıyla donatılmış, Nizam-ı Cedid adlı yeni bir ordu kurmaya yöneldi. Mevcudu hiçbir zaman 10 bini aşmayan bu kuvvet İstanbul'da ve bazı Anadolu eyalet merkezlerinde, o sırada sultanın gözüne girmek için birbirleriyle rekabet eden çeşitli Avrupa devletlerinin gönderdiği subaylar tarafından eğitiliyordu. Giderleri, var olan Osmanlı kurumlarını sarsmamak için İrad-ı Cedid denen ayrı ve yeni bir hazine den kuruluyordu. Ayrıca Avrupalı teknisyenlerin gözetimi altında modern silah ve cephane fabrikaları kuruldu; Osmanlı subaylarını eğitecek teknik okullar açıldı. Osmanlı yönetim biçimini ve aygıtını modernleştirmek için de, daha sınırlı bazı çabalar gösteriliyordu. Bunların en önemlisi, merkezdeki siyasi ve idari kararların alınmasında, uzun zamandan beri terk

edilmiş olan meşveret usulünün canlandırılması ve hatta kurumsallaştırılmasıdır.

Bütün bunlara karşın yenilik hareketleri köksüzdü. Bu zayıflık askeri alanda çok iyi biçimde görüldü. Eski ordu birlikleri yerli yerinde kalıp Nizam-ı Cedid'e düşmanca baktıklarından, III. Selim yeni askeri gücünün boyutlarını ve kullanım alanını sınırlamak zorunda kaldı. Ayrıca ilgilenmesi gereken başka sorunlar da vardı. Rumeli, Anadolu ve Arap eyaletlerinde âyanın yükselişle uğraşması gerekti. Napoléon'un Mısır Seferi (1798-1801) Osmanlıları İngiltere ve Rusya'yla ittifaka çekti. Rusya, Avusturya ve Devrim Fransası'nın desteğiyle Osmanlı uyruğundaki halklar arasında milliyetçiliğin gelişmesi, 1803 Sırp Ayaklanması'nın ardından Rusya'yla yeni bir savaşa (1806-12) yol açtı. Böylece koşullar hâlâ ordunun temelini oluşturan yeniçerilere dokunmaya pek olanak vermedi. III. Selim kendi zaafı yüzünden de her direnme karşısında geri adım atarak reformcu devlet adamlarıyla yeni ordusunu terk ettiğinden 1807'de çıkan tutucu ayaklanma karşısında yalnız kaldı. IV. Mustafa'nın kısa süreli saltanatında (1807-08) yeni ordu dağıtılır ve reformcular katledilirken III. Selim sarayda mahpus tutuldu ve Rusçuk âyanından, reform yanlısı Alemdar Mustafa Paşa'nın kendisini kurtarmak için İstanbul'a yürümesi sırasında öldürüldü. Bunun üzerine Alemdar Mustafa Paşa gene reformcu bilinen II. Mahmud'u tahta çıkardı. Yeni sultan bir süre reform girişimlerinden uzak durdu. Bununla birlikte artık Avrupa'ya daha yakından tanıyan ve ekonomik-siyasi ilişkiler birikimi bulunan Osmanlı Devleti eski yalıtılmışlığı içinde kalamaz hale gelmişti.

İMPARATORLUĞUN SON YÜZYILI (1807-1920). 1808 sonlarında Osmanlıların durumu ümitsiz görünüyordu. Merkezi otorite çok zayıflamış, saray o yıl bir yönüyle merkezin gücünü taşıya güçlerine kabul ettiren, ama öbür yönüyle de âyanın haklarını tanımlayan ve güvence altına alan Sened-i İttifak'ı imzalamak zorunda kalmıştı. Kuzey Afrika çoktan denetimden çıkmıştı. Mısır'da Mehmed Ali Paşa bağımsız bir yönetimin temelini atıyordu. Irak'ta Memlûk kökenli paşalar, Suriye'de çeşitli yerel valiler Bâb-ı Âli'ye yalnızca göstermelik bir bağlılık içindeydi. Bütün Anadolu'da merkez yalnız iki eyalete hükmedebiliyordu; Rumeli eyaletlerinde ise iktidar, Arnavutluk'un güney kesimine egemen olan Tepedelenli Ali Paşa ve ölünceye değin (1807) Bulgaristan'ın kuzeyine hükmeden Pazvandoğlu Osman gibi derebeylerinin elindeydi. Sırbistan 1804'ten beri Karayorgi'nin önderliğinde başkaldırış durumundaydı; başlangıçta yerel yeniçeri garnizonlarının şiddet eylemlerine dayanamayarak ayaklanan Sırlar daha sonra özerklik talep etmiş, 1807'de de Rusya'yla ittifak kurmuşlardı. Dış tehditler de en az iç koşullar kadar ciddiye. III. Selim'in Rusya'ya kaptırılan toprakları Fransızların desteğiyle geri almaya kalkışması yüzünden hem Kasım 1806'da Balkan prensliklerini istila eden Rusya'yla, hem de Şubat 1807'de donanmasıyla Çanakkale'yi ele geçirme girişiminde bulunup bir ay sonra Mısır'a giren İngiltere'yle savaşa tutuşmuştu. Napoléon ise Tilsit (7 Temmuz 1807) ve Erfurt (12 Ekim 1808) antlaşmalarıyla Çarlığı rahatlatmış ve Balkanlar'daki işgalini onaylamıştı.

II. Mahmud dönemi (1808-39). Böyle derin bir askeri ve siyasal bunalım karşısında II. Mahmud önce düşmanlarının sayısını azaltmaya girişti: Fransız Devrim ve Napoléon Savaşları'nın (1800-15) sürmesinden yararlanarak 5 Ocak 1809'da Çanakkale'de İngiltere'yle, 28 Mayıs 1812'de de Bükreş'te Rusya'yla barış

yaptı ve Besarabya'nın büyük bölümünün Rusya'da kalmasına karşılık Romanya prenslikleri üzerinde yeniden denetim sağladı. II. Mahmud bundan sonra iç reformlara yönelebildi. Temel sorun, gerek büyük Avrupa devletlerinin sürekli aşındırmalarına, gerekse yerel ailelerin merkezkaç eğilimlerine karşı Osmanlı Devleti'ni ayakta tutabilecek güçte bir modern ordunun kurulmasıydı. III. Mahmud bu konuda III. Selim'den usta bir taktisyen olduğunu gösterdi. Ulemanın üst kademelerinin desteğini aldı; yeniçerileri adım adım loncalardan ve İstanbul halkından tecrit etti. Yeniçeri ağaları arasında bile bazı yandaşlar edindi. İdeolojik bakımdan en önemlisi, önerilerini, "gâvur" icatlarına dayanarak geçmişten bütünüyle kopma hamlesi olarak değil, Osmanlı altın çağının askeri sisteminin yeniden canlandırılması biçiminde sundu. Bağlılığından emin olduğu birlikleri de uygun mevhilere yerleştirdikten sonra 1826 ilkbaharında kapsamlı askeri reform tasarılarını açıkladı. 15 Haziran'da İstanbul'da yeniçerilerin başlattığı ayaklanmayı şeyhülislamdan fetva alarak ve Sancak-ı Şerif'i de açtırarak büyük bir katliamla ezdi ve Yeniçeri Ocağı'nı lağvetti. Sonraki Osmanlı tarihçilerinin Vaka-i Hayriye diye andığı bu hamlenin ardından 1831'de tımar sisteminin ilgasıyla eski ordunun yıkımı tamamlandı. Var olan dirlikler devlet denetimine alındı. Avrupa orduları gibi giyinen, donatılan ve (Almanya'nın gelecekteki genelkurmay başkanı Helmuth von Moltke'nin de aralarında bulunduğu) bir dizi Batılı danışmanın gözetiminde eğitilen Asakir-i Mansure-i Muhammediyeye adlı yeni ordu sultana önceki ordulardan çok daha sadıktı. Bu niteliğiyle hem siyasal merkezileşmenin aracı, hem de modernleşmenin itici gücü rolünü oynadı. Büyük devletlerle baş edebilme yarışı içinde orduyu donatma ve besleme, subay ve uzmanlarını yetiştirme çabası sonunda devletin başka kurumlarında da reformu gerekli kıldı. Yükseköğretimde modernleşme subay, askeri hekim ve veterinerlerin eğitimiyle başladı; ordu için etkili bir maaş sisteminin kurulması vergi reformunu gerektirdi; siyasal, ekonomik ve toplumsal kararların önemli bir bölümünün yerel örgütlere bırakıldığı eski yönetim usulünün yerini, bütün kararların devlette merkezileşmesi aldı.

Asakir-i Mansure-i Muhammediyeye, Topkapı Sarayı Müzesi Ara Güler Arşivi

II. Mahmud rakip iktidar odaklarını kısıtlayarak işe başladı. Yeniçerileri ortadan kaldırdıktan sonra ulemanın ve tarikatların nüfuzunu aşındırmaya girişti. 1826'da, vakıfların bağımsızlığını yok etmeye yönelik yeni Evkaf Nezareti'ni kurdu. Yeni yollar yaptırdı ve 1834'te modern posta hizmetleri-

II. Mahmud rakip iktidar odaklarını kısıtlayarak işe başladı. Yeniçerileri ortadan kaldırdıktan sonra ulemanın ve tarikatların nüfuzunu aşındırmaya girişti. 1826'da, vakıfların bağımsızlığını yok etmeye yönelik yeni Evkaf Nezareti'ni kurdu. Yeni yollar yaptırdı ve 1834'te modern posta hizmetleri-

ni devreye soktu. Merkezî yönetim baştan örgütlendi. Yasaların hazırlanmasıyla adli konularda görevli çeşitli meclisler oluşturuldu. Sadrazamın aşırı güçlü ve sorumlu olduğu eski sistemde ortaya çıkan tikanmaları aşmak için Avrupa tipi nezaretler (bakanlıklar) kuruldu ve "Kabine Usulü"ne doğru ilk adım atıldı. Öldüklerinde servetlerinin müsadereyi usulü kaldırılarak bürokratlara daha fazla güvence verildi. Genel olarak mülkiyet hakkı ile uyrukların din farkı gözetilmeksizin yasa önünde eşitliği yolundaki ilk girişimler de bu dönemde gerçekleşti. Tercüme Odası'nın kurulması ve dış elçiliklerin yeniden açılması, yabancı dil öğrenme ve Batı düşüncesiyle tanışma olanaklarını artırdı. Sultan yenilenen ordu ve yönetim aygıtı aracılığıyla egemenliğini yarıbağımsız valilere, yerel ailelere, derebeylerine ve âyana yeniden kabul ettirmeye koyuldu. İlk adımlar 1812'den hemen sonra Sırp Ayaklanması'nın geçici olarak bastırılması (1813), Anadolu'nun, Irak'ın ve Rumeli'nin büyük bölümünün sıkı hükümet denetimine geçirilmesiyle atıldı.

Bâbü'lî'ye karşı bağımsızlığını pekiştirmede direnebilen tek yerel yönetici, Mısır'da daha da radikal bir modernleşme programını yürürlüğe koyan Kavalalı Mehmed Ali Paşa oldu. Mısır ordusu 1831'de Suriye'ye girdi; 27 Aralık 1832'de Osmanlı kuvvetlerini Konya'da bozguna uğrattı ve İstanbul'u tehdit etmeye başladı. Rusya'dan yardım istemek zorunda kalan II. Mahmud, Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla (8 Temmuz 1833) Suriye'yi geçici olarak Mehmed Ali'ye bıraktıysa da, buradaki hak iddialarından vazgeçmedi. Fransa'nın Mısır'a yardım etmesi üzerine İngiltere'yi kendi tarafına

çekmek için 1838 Baltalimanı Antlaşması'yla imparatorluğun iç pazarnı yabancı malların istilasına açtı. Avrupa'nın askeri-siyasal üstünlüğünün artık yapısal bir bağımlılığa dönüşmesi yolunu açan bu büyük ödüne karşın, Osmanlılar 1839'da Mısır ordusuna saldırdıklarında bir kez daha yenildiler (24 Haziran 1839). Fransa dışındaki büyük devletlerin müdahalesiyle imzalanan Londra Antlaşması (15 Temmuz 1840) uyarınca Suriye'yi geri aldılarsa da Mısır'da Kavalalı sülalesinin egemenliği tanındı (1841).

Osmanlılar Rumeli'de, özellikle de Yunanistan, Sırbistan ve Eflâk-Boğdan'da merkezi denetimi sağlama girişimlerinde de başarısızlıkla karşılaştılar. Bunun birçok nedeni vardı. Balkan Hristiyanları arasında kapitalistleşme ve yeni sınıfların oluşumu açısından, imparatorluğun genelinde ve Türk toplumunda olduğundan daha hızlı bir süreç yaşanıyordu. Millet örgütlenmesinin özerkliği, yüzyıllar boyu dinsel-kültürel değerleri koruyup taşımış olan kiliselerin önderliğinde uluslaşma uyanışlarına olanak veriyordu. Bu hareketler kendi nüfuz alanlarını genişletme peşinde koşan büyük devletler arasında uygun müttefikler buluyorlardı. Fransız Devrim ve Napoléon Savaşları'nın yol açtığı ekonomik zenginlik temelinde bir ulusal burjuvazinin uç verışı, Batı düşüncesinin etkisi ve Osmanlı merkezileşmesine tepkiler bir araya gelerek Mora Ayaklanması'nı yarattı. Mücadelenin iki kaynağı vardı: Köylülerin ve yerel çetelerin direnişi Aleksandr İpsilanti Bey önderliğinde Filiki Etarya'da (Philikí Hetairefá) örgütlenen aydınların etkinliği. Mart 1821'de Moldavya'yı istilaya giri-

şen İpsilanti yenildiyse de, bu kez Mora'da büyük bir ayaklanma başladı. 1825'te, benüz yollarının ayrılmadığı Mısır birlikleriyle desteklenen Osmanlılar bu hareketi de bastırmanın eşiğine geldiler. Ama birleşik Osmanlı-Mısır filosunun 20 Ekim 1827'de Navarin'de Rus, Fransız ve İngiliz donanmalarına yakılması ve böylece kara ordularının ikmal hatlarının kopması üzerine 1829'da Yunanistan'ın özerkliğini, 1832'de de bağımsızlığını tanımak zorunda kaldılar. Sırbistan ve Romanya prensliklerini (Eflâk-Boğdan) denetim altına alma girişimleriye Rusya engeliyle karşılaştı. 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nı izleyen Edirne Antlaşması'yla (14 Eylül 1829) Tuna'nın ağzını ve Doğu Anadolu'daki bazı toprakları Rusya'ya bıraktıkları gibi, Eflâk-Boğdan ile Sırbistan'a yeni ayrıcalıklar tanındılar. 1833'te bütün Sırbistan özerklik kazandı.

II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'yla mücadelesi henüz sürerken öldüğünde (1 Temmuz 1839) Osmanlı İmparatorluğu biraz daha küçülmüştü; gerçi askeri ve siyasi gücü daha düzenli bir hal almış ve merkezileşmişti, ama Avrupa'nın kültürel, ekonomik ve siyasi etkisi de çok artmıştı.

Tanzimat dönemi (1839-76). II. Mahmud'un oğulları Abdülmecid (hd 1839-61) ve Abdülaziz'in (hd 1861-76) saltanatlarında girişilen daha kapsamlı reformlar dizisinin bütünü Tanzimat adıyla anılır. 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı) ile 18 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı bu reform belgelerinin en önemlileridir. 1839 Gülhane Hatt-ı

Osmanlı Devleti'nin 1807 Sonrasındaki Toprak Kayıpları

R. Treharne ve H. Füllard, *Muir's Historical Atlas: Ancient, Medieval and Modern*, 9th edition (1965); George Philip & Son Ltd. London

Hümayunu'yla ilan edilen Tanzimat bazı Batılı yazarlarca kritik anlarda Avrupa'nın diplomatik desteğini sağlamaya yönelik bir manevra olarak görülmüştür. Bu yorum çeşitli olgulara dayandırılır. Bunlardan biri Hristiyan uyruklara eşitlik vaadinin bir türlü tam gerçekleşmemesi, örneğin eskiden ödedikleri cizye kaldırıldığında yerini hemen daha ağır başka vergilerin alması ve ordudan dışlanmalarının sürmesiydi. Ayrıca 1839 fermanı Mısır bunalımına, 1856 fermanı da Kırım Savaşı (1853-56) sonrasındaki Avrupa diplomasisine kabul edilme girişimine denk düştü. Öncelikle Osmanlı Hristiyanlarının durumuyla ilgilenen bu Avrupa-merkezli yargı, Osmanlılar açısından reformların asıl amacının devleti ayakta tutmak olduğunun kavranılmamasından kaynaklanıyordu. Oysa Sanayi Devrimi'ni başarmış, sermaye birikimini çok geniş temellere dayandırmış Batı ile bütün önceki çabalarına karşın gitgide daha geri ve zayıf bir konumda kalan Osmanlı Devleti'ndeki egemen sınıfın reformcu kesimi artık Batı'nın ideolojik ve kültürel hegemonyası altına girmişti. Bu durumda feodal tutuculuğun alternatif ilk ağızda Avrupa'nın kapitalist kurumlarının taklidi biçiminde belirmişti. Sosyoekonomik düzeyin yeni üstyapılarının giderini kaldırmaya ve bu üstyapıları gerektirdiği gibi yönetecek bir modern burjuva sınıfını yaratmaya henüz hazır olmaması iki yanlış bir gelişmeye yol açacaktı. Bunun bir yanını otoriter modernleşme yoluyla toptan yıkım ve sömürgeleşmenin önlenmesi; öbür yanını ise dış ticaret açıklarının dış borçlanmaya dönüştürmesi, dış borçların birikip iflasa yol açması, bunun da daha ağır siyasal bağımlılıkların beraberinde getirmesiyle bir yarı-sömürgeleşme sürecinin yerleşmesi oluşturdu. Bununla birlikte yukarıdan aşağı yapılan reformlar devlet bağımsızlığının yitirilmemesiyle kazanılan zamanda, Osmanlı egemen sınıfının merkezi dışında aşağıdan yukarı gelecek başka çözüm arayışlarının da yeşemesini sağladı.

Tanzimat dönemi reformlarından önce Osmanlı ülkesinde eğitim devletin değil, çeşitli milletlerin sorumluluğundaydı; Müslümanların eğitimini de, din ağırlıklı olarak medreseler sağlıyordu. Bu sistemde ilk gedikler, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (1776), Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1795), Tıbhane-i Amire (1827) ve Mekteb-i Ulum-i Harbiye (1834) gibi askeri branş okullarının açılmasıyla oluştu. Böylece Batı tipi uzman eğitimi ordunun daha yavaş değişen ana gövdesine eklenmeye başladı. Diplomatlar ve yöneticiler için de Tercüme Odası (1833) ve Mekteb-i Mülkiye (1859) gibi kurumlar oluşturuldu. Devlet okulları için ilk kapsamlı plan 1846'da Meclis-i Maarif-i Umumiye tarafından hazırlandı ve ilk, orta ve yüksek öğretim kurumlarını içeren bütünsel bir sistem öngörüldü. 1869'da yürürlüğe konan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde parasız ve zorunlu ilköğretim ilkesine yer verildi. Bu iki tasarı parasızlık nedeniyle çok yavaş yaşama geçirilebildiyse de, laik eğitime doğru daha sonraki gelişmeler için belirli bir çerçeve oluşturdu. 1914'e gelindiğinde 36 bini aşkın Osmanlı okulu vardı, ama bunların çoğu küçük, geleneksel mahalle mektepleri idi. Devletin eğitim sisteminin evrilmesinde Müslüman olmayan milletlerin görece modern eğitim veren okulları örnek oluşturdu. 1914 verilerine göre ülkedeki 1.800'ü aşkın Rum okulunda yaklaşık 185 bin, 800 kadar Ermeni okulunda ise 81 binin üzerinde öğrenci eğitim görüyordu. Gayrimüslim-

ler yabancı misyoner okullarından da ağırlıklı biçimde yararlanıyorlardı: Gene 1914'te 675 Amerikan, 500 Fransız Katolik ve 178 İngiliz misyoner okulunda toplam 100 bini aşkın öğrenci okumaktaydı. 1863'te kurulan Robert Kolej, 1866'da öğretime başlayan Suriye Protestan Yüksekokulu (sonradan Beyrut Amerikan Üniversitesi), 1881'de Beyrut'ta kurulan Saint Joseph Üniversitesi gibi ünlü okullar bunlar arasındaydı. Bu okullar Batı bilim ve kültürü kadar siyasal etkinliğinin de merkezleri oldu.

Tanzimat'a değin hukuk da büyük ölçüde milletlerin sorumluluğunda kalmıştı. Kapitülasyonlar yabancıları ve yabancı konsolosların resmen himayelerine aldıkları Osmanlı uyruklarını ceza kanunları karşısında koruyordu. 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu ise bütün vatandaşlar için bireysel güvence ve kanun önünde eşitlik ilkelerini getirmekteydi. Tanzimat reformcularının hukuk ve yargılama usulleri alanında başlıca iki amaçları vardı: 1) Osmanlı yasalarını Avrupalılarca kabul edilebilir düzeye getirerek kapitülasyonların kaldırılmasını ve devletin egemenlik haklarının yeniden bütünleşmesini sağlamak; 2) hukuku modernleştirmek. Bu doğrultuda çıkarılan Kanunname-i Ticaret (1850), Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi (1861), Ceza Kanunname-i Hümayunu (1858) ve Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi'nde (1863) Fransız etkisi güçlüydü; hatta bu metinler büyük ölçüde Fransız yasalarından çevrilmişti. Buna karşılık Mecelle (1868-76) Hanefi hukuku ilkelere göre hazırlanmıştı. Bu yasalar artan ölçüde ulemanın denetimi dışında kalan nizamiye mahkemelerince uygulanıyordu. Osmanlı Devleti'nin kendini büyük devletlere beğendirerek bağımsızlık ve egemenliğini kazanıp korumasının olanaksızlığına karşın, bu reformlar gelecekteki başarıların üzerinde yükselbileceği temeli yaratıyordu.

Orduda 1842 ve 1869'da girilen kapsamlı düzenlemelerin oluşturduğu ana eksen çevresinde eğitim ve hukuk gibi başka alanlara da yayılan Tanzimat reformlarının doğrultusu modernleşme ve merkezleşme yönündeydi. Reformların karşısına ise hem dinin elden gitmekte olduğunu öne süren gelecekteki İslamcılar dikiliyor, hem de Avrupa'dan kaynaklanan siyasal mücadeleler bazen Osmanlıların Bosna ve Karadağ üzerinde yeniden egemenlik kurmalarını önleyerek (1853), bazen Cebel Lübnan'a özerklik verdirerek merkezleşmeyi yavaşlatıyordu. Ayrıca finansman sorunu da vardı. Bir yan-

dan 1838 Baltalimanı Antlaşması sonrasında İngiltere'nin ve öbür kapitalist ülkelerin sanayi ürünlerinin zanaat üretimini yıkıma uğratarak batıdan doğuya Osmanlı iç pazarını istilaya başlaması dış açıklara yol açıyordu. Öte yandan, çok geri bir üretim temeline dayanarak görece ileri bir bürokrasi ve ordunun giderleri iç kaynaklarla karşılanamadığından, Osmanlı Devleti'ni kurtarma operasyonu, Kırım Savaşı sırasında yapılan ilk istikrazdan (1854) başlayarak, sürekli dış borçlanma yoluyla yürütülmekteydi. Başka bir deyişle, Tanzimat reformcuları borç parayla zaman satın alırken, imparatorluğun ertelenen ölümü biçim değiştiriyordu.

1875-78 bunalımı. 1873'te kuraklık, 1874'te ise seller zaten hoşnutsuzluğu artıran Osmanlı köylüsünde açlık ve öfkeye yol açtı. Köylü 19. yüzyılda Balkanlar'da dünya pazarına açılma sonucu gelişen büyük çiftliklerde görece ağır bir sömürüyle karşı karşıya kalmış, sırtına bir de 1869 ordu reformunun ek vergi yükü ve zorunlu askerlik uygulaması binmişti. Vergi yükünü ağırlaştıran bir etmen de borç ödemeleriydi. 1875'te toplam borçlar 200 milyon sterlini bulmuştu; 12 milyon sterlin tutarındaki yıllık anapara ve faiz ödemeleri ise ulusal gelirin yarıdan fazlasını buluyordu. Ama 1873 dünya mali bunalımı taze borç bulmayı güçleştirdiğinden, Osmanlılar faizlerin ancak yarısını ödeyebiliyordu. Sırbistan'ın ve sürgündeki Slav örgütlerinin desteğiyle gelişen ulusçu akımlar Balkanlar'daki gerilimi daha da artırıyor. Sonunda Temmuz 1875'te Bosna-Hersek'te, Ağustos 1876'da da Bulgaristan'da Hristiyan köylüler Müslüman toprak sahiplerine karşı ayaklandılar. Osmanlıların ayaklanmayı bastırma çabaları Sırbistan ve Karadağ'la savaşa yol açtı; Rusya da 24 Nisan 1877'de savaşa katıldı. Osmanlılar savaşta yenildiyse de Plevne Savunması olarak bilinen direnişleri (Temmuz-Aralık 1877) başta İngiltere olmak üzere Rus Çarlığı'nın Osmanlı Devleti'ni yutmasını istemeyen Avrupa devletlerine müdahale için zaman kazandırdı. 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'na göre, Osmanlılar Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığını tanıyıp bu üç devlete toprak bırakacak, yeni yaratılan geniş Bulgaristan'a özerklik verecek, Dobruca yöresiyle Doğu Anadolu'daki bazı toprakları Rusya'ya bırakacak, ayrıca savaş tazminatı ödeyeceklerdi. Ama Avrupa'nın diplomatik baskısı 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'yla bu koşulların biraz

Abdülmeccid Kırım Savaşı sırasında müttefik devletlerin komutanlarıyla, Askeri Müze, İstanbul
Ara Güler Arşivi

yumuşatılmasını sağladı. Başlıca değişiklik özerk Bulgaristan'ın küçültülerek ikiye bölünmesine, kuzeyine siyasal, güneyineyse (Doğu Rumeli) yönetsel özerklik tanınmasına ilişkindi. Sırbistan, Karadağ ve Roman-ya'nın bağımsızlıkları onaylanmakla birlikte toprak kazanımları çok azaltılıyordu. Kars ve Batum Rusya'da kalıyor, Bosna-Hersek ile stratejik Novi Pazar (Yeni pazar) bölgesinin denetimi Avusturya-Macaristan'a veriliyordu. Aynı bir anlaşmayla da Kıbrıs'ın yönetimini İngiltere devralıyordu.

İkinci biçimiyle bile bu barış Osmanlı Devleti için ağır bir yenilgiydi. Doğu Rumeli kısa zamanda Bulgaristan'la birleşerek yitirdi (1885). Avrupa'daki Osmanlı toprakları Makedonya, Arnavutluk ve Trakya'yla sınırlandı; büyük devletlerin nüfuzu ise yeni boyutlara ulaştı. Ayrıca Osmanlılar ağır bir mali denetim altına girdi. Aralık 1881'deki Muharrem Kararnamesi ile dış borç toplamı 191 milyon sterlinden 106 milyon sterline konsolide edilirken, Avrupalıların denetiminde kurulan Düyun-ı Umumiye yıllık anapara-faiz ödemeleri karşılığı devletin bazı vergileriyle gelir kaynaklarını doğrudan toplama hakkını elde etti. Düyun-ı Umumiye'nin Osmanlı devlet ve toplum yaşamındaki rolünün önemi hızla arttı; kendisine ayrılan dışındaki gelirlerin de toplanmasına, yatırım alanları arayan Avrupa şirketlerine, özellikle demiryolu yapımı imtiyazlarının alınmasına aracılık etmeye başladı. Avrupa bankalarının etkinlikleri ve kapitülasyonlarla Osmanlı Devleti'ne dayatılan düşük gümrüklerle birlikte ele alındığında, Düyun-ı Umumiye devletin kaynaklarını yönlendirme yeteneği üzerine konmuş belirgin bir ipotekini ifade ediydi.

I. Meşrutiyet (1876). Dış gelişmelerden de önemlisi ilk Osmanlı anayasası Kanun-ı Esasi'nin kabulüne yol açan iç değişikliklerdi. Tanzimat Türk-İslam toplumunda üç çeşit tepki doğurmuştu. Bunlardan ilki basit bir gelenekçi, tutucu muhalefetti. Bir grup aydının çevresinde gelişen ikincisi ve Osmanlı yüksek bürokrasisi içinden doğarak sultanı hedef alan üçüncüsü ise yukarıdan aşağı modernleşmenin yarattığı görece kapitalistleşme ve çağdaş burjuva ideolojisinin aktarılması temelinde demokratik talep ve hareketlerin baş göstermesini ifade ediyordu. Yeni Osmanlılar diye bilinen aydınlar örgütlü bir siyasal parti değillerdi; 1867-71 yıllarında rastlantıyla Paris ve Londra'da bir araya gelmeleri bir grup görünümü almalarına yol açmıştı. Siyasal düşünceleri İslam gelenekçiliğinden laik kozmopolit inkılapçılığa kadar değişebiliyordu. Görüşleri bu yelpaze içinde ortada bir konuma yer alan Namık Kemal bunları dile getirdiğindeki berraklık yüzünden de sonraki reformcuları en çok etkileyen yeni Osmanlı düşünürü oldu. Namık Kemal, Batı uygarlığına hayranlık beslemekle birlikte, en iyi Avrupa kurumlarının temelinde yatan ilkelerin İslamda da bulunabileceğine inanıyor, özellikle İslamın ilk dönemlerindeki uygulamalardan, sultanın ve nazırlarının sınırsız gücünü frenleyebilecek bir temsilci meclis önerisini türetiyordu. *Tercüman-ı Ahval* (1860) ve *Tasvir-i Efkâr*'ın yayına başlamasıyla Türk basını bağımsız düşünceler dile getirmeye, hattâ zaman zaman hükümeti eleştirmeye yöneldi. Bu gelişme temelinde Namık Kemal, Osmanlılık çerçevesinde bir vatan sevgisi ve sultanlık çerçevesinde bir anayasa kavramının yaygınlaşmasına önemli katkıda bulundu. Bu düşünüş ortamda Osmanlı yüksek bürokrasisinin Midhat Paşa çevresinde toplanan bir kesimi de, devleti modernleştirme yönündeki Tanzimat reformlarının başarısının bu kez aşırı merkezileşmeye yol açtığını ve sultanın iktidarı üzerin-

deki bütün geleneksel frenleri ortadan kaldırdığını görmeye başlamıştı. 1875 bunalımına yol açan politikalar Abdülaziz'in keyfi yetki kullanımına bağlanıyor, çok kısıtlı da olsa belli bir temsil gereksinimi duyuluyordu. Midhat Paşa ve reformcu yandaşları önce nefret edilen Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'yı uzaklaştırmayı, sonra da 30 Mayıs 1876'da Abdülaziz'i tahttan indirmeyi başardılar. Ama liberalizm yanlısı olduğu düşünülen V. Murad cinnet geçirince reform kabinesi, tahta geçtiği takdirde Kanun-ı Esasi'yi ilan etmeye söz veren Abdülhamid'le anlaştı. Ağustos 1876'da II. Abdülhamid tahta çıktı. Bu arada İstanbul'da toplanan Tersane Konferansı, Mithat Paşa ve arkadaşlarını, dış baskıları savuşturmak için bir an önce anayasa ilanı fikrini gerçekleştirmeye itiyordu. 23 Aralık 1876'da Kanun-ı Esasi'nin onaylanmasıyla I. Meşrutiyet (anayasal monarşi) dönemi açılmış oldu.

Daha önce de bazı Osmanlı hatt-ı hümayunları devletin ana kuruluşuyla ilgili öğeler içermişti. Özellikle eyalet meclislerinin kısmen seçilmiş kişilerden oluşması da temsili sisteme doğru adım niteliği taşıyordu. Ama Kanun-ı Esasi yalnız Osmanlılar için değil, Tunus'un 1861 Anayasası (*düstur*) dışı tutulursa, bütün İslam ülkeleri açısından ilk gerçek anayasaydı. Gene de anayasacı hareketin cılızlığı, anayasanın tümüyle hükümdarın tek yanlı iradesinden kaynaklanmasına, bir ferman anayasa niteliği almasına yol açmıştı. Nazırlar meclise karşı değil, bütün yürütme gücünü elinde tutan sultana karşı tek tek sorumluydular. Sınırlı yetkili yasama organı, iki dereceli seçimle oluşan Heyet-i Mebusan ile padişahın seçtiği kişilerden oluşan Heyet-i Ayan'dan kurulu, iki meclisli bir parlamento (Meclis-i Umumi) idi. Her ne kadar yöneten ile yönetilenlerin hakları kâğıda dökülüyorsa da, bu sistem ancak biraz yumuşatılmış bir otokrazi olarak tanımlanabilirdi. Sultana "hükümetin emniyetini ihlal" edenleri sürgüne yollama hakkını veren ünlü 113. madde dahil II. Abdülhamid'in istediği bazı değişiklikleri kabul ettiği için Midhat Paşa çok eleştirildiyse de anayasacı reformcu kanat zaten oldukça zayıftı ve sultan hem geleneksel olarak hem de anayasanın taslaklarında önemli yetkilerle donatılmıştı. Nitekim Kanun-ı Esasi uyarınca Mart 1877'de toplantıya çağrılan Meclis-i Umumi, iki yasama yılı çalıştıktan sonra 1908 II. Meşrutiyet hareketine değin bir daha toplanmadı. Bu arada liberallerin çoğu sürgüne gönderildi. Midhat Paşa ise 1884'te öldürüldü.

II. Abdülhamid dönemi (1876-1909). Kısa süreli I. Meşrutiyet'i izleyen II. Abdülhamid dönemi, bazen sanıldığı gibi Tanzimat'a karşı bir tepkiyi değil, Tanzimat'la uç veren burjuva-demokratik akımların bastırılması çabasını simgeliyordu. Tanzimat reformlarının özünü de liberalleşme değil, merkezileşme oluşturduğu ölçüde, II. Abdülhamid Tanzimat'ın yıkıcısı değil, mirasçısıydı. Otoriter modernleşme bir noktadan sonra otoriteyi modernleşmenin önüne çıkarmış, ordunun ve yönetim aygıtının sürekli yetkinleşmesi, jandarma örgütünün kurulması, telgraf ve demiryolları başta olmak üzere ulaşım ve haberleşmenin gelişmesi, kapsamlı bir hafiye, muhbir ve jurnal ağının oluşturulması, bu yetki ve olanakları tekeline alan sultanın muhalefeti ezmesini beraberinde getirmişti. Bununla birlikte, II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında doğrudan doğruya devletin gereksinimleri nedeniyle eğitim, hukuk ve ekonomik kalkınma alanlarında modernleşme de programa alındı ve uygulandı. Despotizm, bu gelişmenin mutlakiyet dışı yönüne açılmasını İslamcılık politikasıyla önlemeye çalıştı.

Bu dönemde Anadolu ve Suriye'de yabancı sermaye eliyle, Şam-Medine arasında ise Müslüman âleminin gelen bağışlarla yapılan demiryolları II. Abdülhamid yönetiminin çeşitli çelişkilerini ortaya koyuyordu. Hicaz Demiryolu Abdülhamid'in İslamcı politikalarının temel öğelerinden biriydi. İslamcılık, 1774'te Rusya'yla imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın görüşmeleri sırasında Osmanlı sultanının kendi toprakları dışındaki (özellikle de Kırım'daki) Müslümanlar üzerinde dinsel liderlik iddialarını ortaya atmasıyla siyaset sahnesine girmişti. Bir süre sonra da, 1517'de Abbasi halifeliğinin Osmanlı sultanlığına geçtiği savıyla bu politikaya kuramsal temel kazandırmaya çalışıldı. Çok sayıda bağımsız İslam devletinin ortadan kalktığı ve topraklarının Avrupa imparatorluklarına katıldığı bir çağda, halifelik kurumu Osmanlı diplomasisi için yararlı bir araç haline geldi ve büyük devletlere karşı, sömürgelerindeki muhalefeti harekete geçirecek caydırıcı bir silah olarak kullanılmak istendi. Ayrıca İslam temelinde birliğin vurgulanması ve sultanın tarikatlar üzerindeki himayesinin öne çıkarılmasıyla 18. yüzyıl sonlarından beri tutulduğu ideolojik sığınağı olan dinsel gelenekçilik sultanlığı destekleyen ideolojik payanda işlevi görmeye başladı.

II. Abdülhamid 1878'den sonra bu ve benzeri yöntemlerle imparatorluğu ayakta tutmada bir ölçüde başarı sağladı. Büyük devletler arasındaki rekabetin şiddetlenmesi ve içlerinden herhangi birinin Osmanlı toprakları üzerinde tek başına egemen olma çabalarına öbürlerinin karşı çıkması, denge politikası gütmeye konusunda Bâbü'lî'ye belirli bir manevra alanı yarattı. Doğu Rumeli dışında, 1908'e değin başka toprak kaybı olmadı (1881'de Fransa'nın işgal ettiği Tunus ile 1882'de İngiltere'nin işgal ettiği Mısır'da zaten Osmanlı otoritesi hemen hiç kalmamıştı). Girit'te Osmanlılar art arda çıkan ayaklanmaları bastırdılar ve Yunanistan'ın 1897 müdahalesini yenilgiye uğrattılar. Ama II. Abdülhamid büyük devletlerin baskısıyla Girit'e özerklik verdi. Avrupa'nın Makedonya'da reform taleplerinin önünü kesmede ise daha etkili oldu.

II. Meşrutiyet (1908). Batı'nın yalnız teknolojisini ve doğa bilimlerini alıp kültürünü, felsefesini, çoğulcu ve demokratik düşüncelerini sonsuza değin dışarda tutmanın olanaksızlığı yüzünden istibdat döneminde de II. Abdülhamid'e karşı gizli örgütlenmeler eksik olmadı. 1889'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de ortaya çıkan İttihat-ı Osmani Cemiyeti adlı gizli örgüt İstanbul'un başka bazı yüksekokullarına da sıçradı. Sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dönüşen bu örgüt hafiyelerce açığa çıkarılınca, bazı önderleri Paris, Cenevre ve Kahire'de yaşayan Osmanlı siyasal sürgünleri arasına katıldı ve II. Abdülhamid rejiminin kapsamlı bir eleştirisine yöneldiler. Bunların en ünlüleri Mizancı Mehmed Murad ile Ahmed Rıza ve Prens Sabaheddin'di. 1886'da İstanbul'da başlayan yayın yaşamını Kahire ve Cenevre'de sürdüren *Mizan*'ın yöneticisi Mehmed Murad liberal düşüncelerle güçlü bir İslamcı yaklaşımın karışımını savunuyordu. Paris'te Ahmed Rıza pozitivistizmden kuvvetle etkilenen kendi reform anlayışını *Meşveret*'te ortaya koydu. Ahmed Rıza güçlü bir merkezi hükümetten yanaydı ve Osmanlı Devleti'nde yabancı nüfuzuna karşıydı. Bu görüşler, 1902'de Paris'te toplanan I. Jön Türk Kongresi'nde Prens Sabaheddin'in görüşleriyle çarpıştı ve siyasal sürgünler ikiye bölündü. Ermenilerin de desteğiyle

Prens Sabaheddin yönetiminde ademimerkeziyetçiliği ve reformlar için Avrupa'dan yardım alınmasını savunuyordu. Bu bölünme modern Türkiye'nin yakın tarihindeki devletçilik-liberalizm, ulusçuluk-kozmopolitizm saflaşmasının başlangıcını oluşturdu.

Sürgündeki aydınların yurtiçindeki muhaliflere sağladıkları ideolojik malzemeye karşın, ordu sultana bağlı kaldıkça II. Abdülhamid'i devirmek olanaksızdı. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla sonuçlanan ayaklanmanın başarısının asıl sırrı, istibdat karşısı düşüncelerin askeri öğrencilerle genç subayları etkilemesi ve İttihat ve Terakki'nin, ülkenin bu en modern kurumu içinde örgütlenmesinde yatıyordu. (Bununla birlikte, ordu içindeki kaynaşmanın yatağı olan Makedonya'daki 3. Ordu'nun ihtilalci subayları, sık sık Paris'teki İttihat ve Terakki merkezinden bağımsız da davranabiliyordu.) 3 Temmuz 1908'de, sonradan Resneli Niyazi diye anılan Binbaşı Ahmed Niyazi, içlerinde sivillerin de bulunduğu 200 kişiyle

Trablusgarp Savaşı'nda (1911-12) İtalya karşısındaki askeri yenilgilerin ardından aynı hızla eridi. Ordudaki hoşnutsuzluk belirtileri üzerine İttihat ve Terakki hükümeti Temmuz 1912'de çekilmek zorunda kaldı; yerini liberal bir koalisyon aldı. Ama ülkenin genel geriliği, az sayıdaki seçkinin vurucu gücüne ve eylemine dayanan darbeci yöntemlere başarı şansı tanıyordu. Yeni hükümetin de Balkan Savaşları'ndaki yenilgilerle yıpranmasından yararlanan bir avuç İttihatçı subay ve asker, 23 Ocak 1913'te Bâbü'lî Baskını'nı gerçekleştirerek Sadrazam Mehmed Kâmil Paşa'yı istifa ettirdiler ve Mahmud Şevket Paşa yönetiminde yeni bir kabine kurdurdular. Said Halim Paşa'nın sadrazamlığında, tümüyle İttihat ve Terakki'nin egemen olduğu bir kabine ise, ancak İttihatçı olmayan Mahmud Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913'te bir suikasta kurban gitmesinden sonra gerçekleşebildi.

İmparatorluğun dağılması. 1908-1918 yıllarında Osmanlı toplumu ve devleti önemli iç gelişmelere sahne oldu. Özellikle vilayet yönetimlerini konu alan 1913 reformu gibi adımlarla merkezleşme sürdü (bununla bir-

dillerinin akrabalığını öne süren bir 19. yüzyıl kuramına dayandırılmak istenen Turancılık, bir ulusal devletin değil, çok uluslu bir imparatorluğun, bütün köhnemişliğine karşın böyle hayali bir temelde sürdürülebileceği yanılsamasını yarattı.

Bütün reform hamlelerinden sonra bile Avrupa'yla Osmanlı Devleti arasındaki kuvvet dengesi sürekli aleyhte geliyordu. Hükümet ise resmi Osmanlıcılık çizgisinin çelişkilerini Türkçü-Turancılığın çelişkileriyle bir arada yaşıyordu. Bütün bu etmenler birleşince, II. Meşrutiyet'in ilanı izleyen 10 yılda, bazen bütün faturası haksız biçimde İttihat ve Terakki'ye çıkarılabilen dış politika felaketleri yaşandı. 1908'de hemen bütün büyük devletler toprak kazanmak, yeni yeni ekonomik ayrıcalıklar koparmak, İttihat ve Terakki'nin radikalizmini törpülemek gibi amaçlarla "hasta adam"a yüklendiler. 5 Ekim'de Avusturya Bosna-Hersek'i ilhak ederken, Bulgaristan da bağımsızlığını açıkladı. İtalya Trablus'a ve Ege'deki Oniki Ada'ya asker çıkardı; 18 Ekim 1912'de İsviçre'nin Lozan kentinde imzalanan bir antlaşmayla Oniki Ada'yı boşaltmayı kabul ettiyse de işgalini sürdürdü. Balkan Savaşları Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını neredeyse tümüyle yitirmesine yol açtı. Sonuç olarak, Rumeli'nin yüzde 83'ü ve nüfusunun yüzde 69'u yitirildi.

Böylece 1914 yılına gelindiğinde, bir tahmine göre Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu 25 milyon dolaylarındaydı; bunun 10 milyon kadarını Türkler, 6 milyon kadarını Araplar, 1,5 milyonunu Kürtler, 1,5 milyonunu Rumlar, 1-1,5 milyon kadarını da Ermeniler oluşturuyordu. 1878'deki büyük kayıplardan hemen önce ise (Mısır, Romanya ve Sırbistan gibi, artık fiilen bağımsız ülkeler sayılmazsa) imparatorluk nüfusu tahminen 26 milyon kadardı. Aradan geçen zamanda, doğal nüfus artışı ile Rusya'dan ve Balkanlar'dan Müslüman göçleri, toprak kayıplarıyla azalan nüfusu aşağı yukarı karşılamış, üstelik nüfus, dil bakımından o kadar değilse bile din bakımından oldukça türdeş hale gelmişti.

I. Dünya Savaşı (1914-18). Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi, olaüstü avantajların abartılması sonucu alınan acele bir kararın ürünü oldu. Gerçi İttihatçıların İngiltere'ye duydukları tepkiden yararlanan Almanya, II. Abdülhamid döneminde edindiği mevzileri genişleterek önemli bir ekonomik ve siyasal nüfuza ulaşmış, Dünyu-ı Umumiye'de temsil edilen alacaklı hisselerinin bir bölümü İngiltere ve Fransa'dan Almanya'ya doğru el değiştirmiş, orduyla Alman askeri danışmanları çoğalmıştı. Gene de Almanya'nın Osmanlı ticaretindeki payı hâlâ İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın gerisindeydi; Bağdat Demiryolu'yla birlikte bütün yatırımlarıyla da Fransa'nın arkasında yer alıyordu. Kabinenin çoğunluğu tarafından kalmak istiyordu; İstanbul'a ve Boğazlar'a göz diktiği bilinen Çarlık Rusyası dışında, öbür Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nde acil ve vazgeçilmez çıkarları yokmuş gibi durduğundan, hiç olmazsa durum biraz berraklaşıncaya değin tarafsız kalınabilirdi. Ama Turancı düşünceden en fazla etkilenen ya da Turancılığı kullanma hayali kuran Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emelleri savaşın hemen başlarındaki büyük Alman zaferleriyle ve Osmanlı yöneticilerinin Rusya'ya karşı geleneksel düşmanlığıyla birleşince imparatorluk, İttihat ve Terakki ve hükümet içindeki küçük bir hizbin komplosuyla bu büyük maceraya çok kolay atıldı. Akdeniz'deki İngiliz filosunun kovaladığı iki Alman savaş gemisine önce Çanakkale Boğazı açıldı. Ardından, daha

Hareket Ordusu komutanları toplu halde
Hayat Yayınları

birlikte dağa çıkıp anayasanın yeniden yürürlüğe konmasını isteyen bir bildiri yayımladı. Sultanın bastıramadığı ayaklanma hızla yayıldı; öbür birliklerin bağlılığına güvenemeyen II. Abdülhamid 24 Temmuz'da meşrutiyeti yeniden ilan ettiğini açıkladı.

Ayaklanan genç subaylar gibi onların sivil destekçileri de hep imparatorluğun nasıl ayakta tutulabileceği sorusundan yola çıkıyorlardı. II. Abdülhamid'in politikalarına muhalefetleri de hep bu çerçevede içinde kalıyordu. 1877-78'de işlememiş olan bir anayasaya dönüşmesinin ötesinde, net bir programları ve eylem çizgileri yoktu. 13 Nisan 1909'da İstanbul'da 31 Mart Olayı olarak bilinen ayaklanmanın çıkması ise İttihatçıları radikalleşmeye zorladı. Makedonya'da örgütlenen Hareket Ordusu Mahmud Şevket Paşa komutasında İstanbul'a yürüdü ve 24 Nisan'da kente girdi. II. Abdülhamid devrildi ve Abdülmecid'in oğlu V. Mehmed (hd 1909-18) tahta çıkarıldı. Kanun-i Esasi değişikliğiyle yasama ve yürütme arasında denge sağlayan bir parlamenter rejim kuruldu (1909). Ordu, özellikle de Mahmud Şevket Paşa Osmanlı siyasal yaşamına egemen oldu. Karşıtlarından birçoğu sahneden çekilmiş olduğu halde İttihat ve Terakki hâlâ görece zayıftı. Yetenekli ve kararlı kişilerin oluşturduğu küçük çekirdeğinin çevresinde, İttihatçı etiketini çok gevşek biçimde taşıyan ve kolaylıkla başka partilere karışabilen bir yandaş kuşağı yer alıyordu. Nisan 1912 "soopalı" seçimlerinde ezici bir çoğunluk elde eden İttihat ve Terakki'nin kamuoyu desteği,

likte Osmanlı merkezi yönetimi, Avrupa ölçülerine göre hâlâ zayıftı. Daha da önemlisi, ilk kez İttihatçılar bürokrasi ve ordu, eğitim ve hukuk alanının dışına çıkarak 1909 tarihli (1915'te değiştirilen) Teşvik-i Sanayi Kanunu ile doğrudan doğruya ekonomiye yönelediler. O dönemde pek bir sonuç alınmasa da, bu adım 1930'ların devletçi planlama girişimleri için bir öncül oluşturdu. Devletin temel ideolojileri henüz Osmanlıcılık ve İslamcılık olmakla birlikte, II. Abdülhamid dönemi boyunca alttan alta gelişen Türkçülük 1908'den sonra büyük canlanma gösterdi. Güney Rusya Türkleri ve Tatarlar arasında kapitalizmin göreceli gelişkinliği ve Avrupa tipi bir kültürel oluşum temelinde ortaya çıkan Türkçülük, Rusya'da 1905 Devrimi'nin yenilgisinden sonra, Gaspıralı İsmail, Ağaoğlu Ahmed, Akçuraoğlu Yusuf gibi önde gelen kuramcılar tarafından Osmanlı toprağına taşındı ve Anadolu, halkçı, köylücü, himayeci bir ideoloji temelinde oradaki yerli ulusçularla birleşti. Türk Deneği (1908) ve Türk Ocağı (1912) gibi kuruluşların yayınları ulusal dil, kültür, tarih ve kimlik alanlarında belirli birikim yarattı. Türkçülük ve ulusçuluk yönündeki açılım Balkan Savaşları'nın (1912-1913) etkisiyle daha da netleşti. Bazı araştırmacılara göre, resmi Osmanlıcılık görünüm ve tutumuna karşın başından beri içten içe Türkçü olan İttihat ve Terakki'nin ekonomik politikaları da bu potadan etkilendi. Dış politika alanında etkilenme daha da çarpıcı oldu. Türk, Macar, Fin, Uygur, Moğol ve Tunguz

Üçlü Antant'ın protestoları sürerken, Osmanlı donanmasına geçip geçmediği bile belli olmayan "Goben" ve "Breslau" muhriplerinin Amiral Souchon komutasında, ama Osmanlı bandırası taşıyarak Karadeniz'e çıkıp Rus limanlarını topa tutmaları (Ekim 1914) İtilaf Devletleri'nin (İngiltere, Fransa, Rusya) Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeleriyle noktalandı.

Balkan Savaşları'ndaki başarısızlık ve yenilgileriyle kıyaslanmayacak kadar büyük bir direniş gösteren Osmanlı orduları, İttihat Devletleri'nin davasına önemli katkılar da bulundular. Doğu Anadolu, Azerbaycan, Irak, Suriye, Filistin ve Galiciya cephelelerinde çarpıştılar. Çanakkale Savaşları'nda (1915-16) İngiltere ve Fransa'yı durdurmaları, Rusya'nın yardım almasını önleyerek Çarlığın bunalımını derinleştirdi ve bir olasılıkla 1917 Sovyet Devrimi'nde hızlandırıcı rol oynadı. Savaş sırasında İttihatçılar bazı iç sorunların üzerine yürümek fırsatını da buldular. Eylül 1914'te kapitülasyonlar tek tarafı olarak kaldırıldı. Lübnan'ın özerk statüsüne son verildi; Ağustos 1915 ve Mayıs 1916'da bazı Arap milliyetçileri idam edildi. Çarlık ordularına cephe gerisi desteğini ve gerilla faaliyetini önlemek için Ermeniler göçe zorlandı. 1916 sonlarından başlayarak ekonomik durum gittikçe kötüleşti; savaşın yükü taşınamaz hale geldi. Asker kaçaklığı yaygınlaştı. 28 Eylül 1918'de Bulgaristan'ın teslim olması Almanya ile bağlantıyı kopardı. İttihat ve Terakki kabinesinin istifası üzerine 14 Ekim'de Ahmed İzzet Paşa'nın sadrazamlığında yeni bir kabine kuruldu. Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. Bundan bir süre sonra da İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa ve İtalya) ile bunların desteğindeki Yunanistan Osmanlı topraklarının geri kalan bölümlerinden bazılarını askeri işgalleri altına almaya başladılar.

Savaş sırasında, İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarının paylaşımı konusunda kendi aralarında bir dizi anlaşmaya varmışlardı. Mart-Nisan 1915'te varılan anlaşmaya göre, İstanbul ve Boğazlar Rusya'nın olacak, Suriye ve Kilikya'da bir nüfus alanı Fransa'ya verilecekti. İngiltere zaten Kıbrıs'ı ilhak etmiş ve Mısır üzerinde himaye (protektora) kurmuştu. İngiltere ile Fransa arasında 3 Ocak 1916'da varılan Sykes-Picot Antlaşması'yla Fransız nüfus alanı Irak'ta Musul'a kadar genişletilirken Bağdat çevresinde bir İngiliz nüfus alanı yaratılması, Hayfa ve Akkâ'nın denetiminin de İngilizlerde olması öngörülmüştü. Filistin uluslararası bir rejime bağlanacaktı. Bütün bunlar karşılığında Ruslara da Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis bırakılıyordu. 26 Nisan 1915 tarihli Londra Antlaşması'yla İtalya'ya Oniki Ada ve belki Anadolu'nun bir parçası vaat edilmişti, Nisan 1917'deki Saint-Jean-de-Maurienne Antlaşması'yla buna İzmir'le birlikte Güneybatı Anadolu'nun büyük bir bölümü eklenmişti. İngiltere, özellikle 1915-16 yıllarının Hüseyin-MacMahon mektuplaşmasıyla Arap önderlerine çeşitli bağımsızlık vaatlerinde bulunmuş, 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Bildirisi'yle de Filistin'de bir Yahudi vatani yaratılmasını desteklemeye söz vermişti.

Rusya'nın 1917'de savaştan çekilmesi ve savaş sonrası pazarlıkları bu anlaşmalarda değişikliklere yol açtı. 10 Ağustos 1920'de Paris'in banliyölerinden Sèvres'de imzalanan barış antlaşması, İzmir'le birlikte Batı Anadolu'nun geniş bir kesimini ve Çanakkale Boğazı önlerindeki İmroz ile Bozcaada'yı Yunanlılara aktarıyor. Doğu Anadolu'da büyük bir Ermeni devleti yaratıyor, Boğazlar'ı uluslararasılaştırıyor. Osmanlı

maliyesi üzerinde çok sıkı bir denetim kuruyor, Fransa ile İtalya'ya gene geniş nüfuz alanları tanıyor, ama bütün bunlardan sonra, İstanbul ve Boğazlar'la Orta Anadolu'da aşgariye indirilmiş, çok zayıflatılmış bir Osmanlı Devleti'nin varlığına izin veriyordu. Türkiye'nin sömürgeleştirilmesi'nin tamamlanması demek olan Sèvres Antlaşması'nı yalnızca Yunanistan onayladı.

Buna karşı, 19. yüzyılın ikinci yarısından beri süregelen ulusal uyanışın başına geçen, imparatorluğu ayakta tutma çabaları içinde yetmişmiş, şimdi ise yeni bir ideoloji taşıyan kadrolar, İttihat ve Terakki'nin tabanındaki Anadolu burjuvazisi ile birleşerek ve Osmanlı devlet aygıtının önemli kalıntılarını kullanarak, başarılı bir direnme savaşını yönettiler. Turancı boyutlarından zaman içinde arınan Türk ulusçuluğu, Mustafa Kemal'in (Atatürk) önderliğindeki Kurtuluş Savaşı' (*) (1919-23) sonrasında, Türkiye'nin birliğine dayalı modern bir cumhuriyet yarattı. Ayrıca bak. Türkiye.

Osmanlı Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi, Balkan Savaşı'ndan (1912-13) sonra Osmanlı Donanma Cemiyeti'ne yeni gelir kaynakları sağlamak amacıyla 1913'te kurulan tiyatro topluluğu.

Harp Okulu edebiyat öğretmeni Ziya Bey Donanma Cemiyeti'ne müdür olunca, bir tiyatro topluluğu kurarak dernek yararına gösteriler yapmayı düşünmüştü. Ziya Bey'e Süleyman Sudi, Salâh Cimcoz, Hüseyin Suat ve İbnürrefik Ahmet Nuri'nin (Sekizinci) yardımcı olmalarıyla kurulan topluluk perdesini Şehzadebaşı'ndaki Millet Tiyatrosu'nda açtı. O günlerde kendi tiyatrosu bulunmayan Mardiros Minakyan (*) topluluğun genel yönetmenliğini, Nurettin Şefkati müdürlüğünü ve "facia" bölümü yönetmenliğini, Ahmed Fehim ise "komediya" bölümü yönetmenliğini üstlendiler. Yeni Tiyatro Cemiyet-i Edebiyesi adıyla bir de edebi kurul oluşturuldu.

Osmanlı Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi, İbnürrefik Ahmet Nuri'den *Tecdid-i Nikâh* ve Hüseyin Kâzım'dan *Midilli'de Bir Facia* gibi oyunlar sahneledi. Azniv, Kınar, Zabel, Mari, Verjin, Ağavni Necip, Bercuhi, Luiz, Cevheryan, Eliza Binemeciyan gibi kadın oyuncularla Fikret Şadi, Saffet, Dülgeryan, Binemeciyan, Emin, Rifat, Süleyman, Muvahhit, Hakkı Necip, Çobanyan, Ahmed Fehim, Nurettin Şefkati, Saadettin, Muhsin gibi erkek oyuncuların görev aldığı topluluk oyunlarını 1915'e değin sürdürdü.

Osmanlı Dram Kumpanyası, MINAKYAN TIYATROSU olarak da bilinir, Mardiros Minakyan'ın (*) kurduğu ve yönettiği tiyatro topluluğu. Türk tiyatrosunun gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Osmanlı Dram Kumpanyası'nın *Simon ve Mari* adlı oyunundan bir sahne, 20. yy başı
Ara Güler Arşivi

Güllü Agop'un Gedikpaşa Tiyatrosu'nu bırakmasından (1880) sonra aynı yerde 1884'te (bazı araştırmacılara göre 1882'de) kuruldu. Bu tiyatro yıkılınca Şehzadebaşı'na taşındı.

Döneminin en nitelikli tiyatro topluluğu olarak etkinliğini 1908'e değin sürdürdü ve Güllü Agop'tan devraldığı Batı tarzı tiyatro anlayışını Darülbeydi'ye (sonradan İstanbul Şehir Tiyatrosu) devretti. Aynı dönemdeki öbür tiyatro toplulukları tuluata dayanır ya da kadrolarında kantocular bulundururken, Osmanlı Dram Kumpanyası ağırbaşlı oyunlar sahneliyordu. Arada metne dayanan (tuluat olmayan) komediler de oynanıyordu.

Osmanlı Dram Kumpanyası'nın oyunları profesyonelce yürütülen uzun ve disiplinli provalarla hazırlanıyordu. Bu yerleşik kadrolu ciddi çalışmalar, 1908 sonrası özgürlük ortamında ortaya çıkan yeni tiyatrocular kuşağını yoğun biçimde etkiledi.

Minakyan ve Ahmed Fehim dışında Kınar, Siranuş, Eliza Binemeciyan, Zabel Hekimyan gibi kadın oyuncularla Ahmed Necip, H. Aleksanyan, Runcakçıyan, Şahinyan ve Vahram Papazyan gibi erkek oyuncular uzun süre topluluğun yerleşik kadrosunu oluşturmuşlardı. Bunların yanı sıra çok sayıda oyuncu da zaman zaman sahneye çıkmıştı.

Kuruluşundan 1908'e değin 150 dolayında oyun sahneleyen topluluk 1893-95 yıllarında Ermenice oyunlar da oynamıştı.

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) önce Selanik'te kurulan siyasal örgüt.

1895-97 arasında hızla örgütlenen Jön Türkler daha sonra güç yitirerek mücadeleyi büyük ölçüde yurtdışına kaydırmak zorunda kalmışlardı. Makedonya Ayaklanması'nın (1903) ardından özellikle Makedonya'da Jön Türk etkinliklerinin artmasına karşın, Ahmed Rıza ile ilişkiyi sürdürenler dışında uzun süre önemli bir örgütsel çalışmaya yürütülemedi. Sonunda 1906'da, Jön Türk hareketiyle yakınlığı olan bir grup, İsmail Canbolat ve Mithat Şükrü'nün (Bleda) çevresinde toplanarak Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adı altında yeni bir örgüt kurmaya karar verdiler.

Örgütün "Heyet-i Aliye" adını alan ilk yönetim kurulunun üyeleri Bursalı Tahir, Ahmed Naki, Talat Bey (Paşa), Mithat Şükrü, Ömer Naci, Kâzım Nami (Duru), İsmail Canbolat, İsmail Hakkı ve Süleyman Fehmiydi. Talat Bey ve Ahmed Naki örgütün özellikle Makedonya ve Selanik'te kısa sürede gelişmesini sağladılar.

Daha sonra Paris'e giderek iki büyük Jön Türk örgütü Terakki ve İttihat Cemiyeti ile Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin çalışmalarını inceleyen Ömer Naci ve Hüseyin Sami (Kızıldoğan), programını daha milliyetçi buldukları Terakki ve İttihat Cemiyeti bünyesinde çalışmaya başladılar. Ardından Nâzım Bey'in girişimleri sonucunda, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 27 Eylül 1907'de bir protokol imzalayarak Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşti. Ayrıca bak. İttihat ve Terakki Cemiyeti.

Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) önce kurulan ve darbeye iktidarı ele geçirmeye çalışan siyasal örgüt (1902).

I. Jön Türk Kongresi'nde (1902) çoğunluğu ele geçiren Prens Sabaheddin ve yandaşları daha sonra, Osmanlı İttihat ve Terakki

Cemiyeti yerine kendilerine destek veren Rum, Ermeni ve Arnavut üyelerle birlikte Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyeti'ni kurdular. Örgütün onursal başkanlığına Damat Mahmud Paşa, başkanlığına da İsmail Kemal getirildi. Öteki yöneticiler ise Ali Haydar Midhat, Kaymakam İsmail Hakkı, Hüseyin Siret (Özsever) ile Musurus Gikis ve Fardi'ydı. Daha sonra Hüseyin Siret'in yerine Ermeni komitelerinin seçeceği bir temsilcinin getirilmesi uygun görüldü. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkez yayın organı *Osmanlı*(*) gazetesini kendi yayın organı olarak bir yıla yakın bir süre yayımlayan örgüt, Trablusgarp valisi Recep Paşa'nın desteğiyle bir darbe girişimine kalktıysa da başarıya ulaşamayınca dağıldı (1903).

Osmanlı İhtilal Fırkası, İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki bazı üyelerin oluşturduğu ihtilalci kanat.

Jön Türk hareketinin gelişmesinden ve Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti çalışmalarının hızlanmasından sonra, örgüt içinde başını Tunalı Hilmi'nin çektiği bir grup kısa sürede bir darbe girişiminde bulunulmasını önerdi. Darbeciliğe karşı olan Ahmed Rıza ve çevresinin ağırlığını koymasıyla bu öneri reddedildi. Ama grup üyeleri örgüt içinde kalma koşuluyla Osmanlı İhtilal Fırkası adında bir kanat oluşturma yoluna gittiler (1896). Tunalı Hilmi'nin Şubat 1897'de Cenevre'de yayımlamaya başladığı *Ezan* gazetesi örgüt görüşlerinin savunuculuğunu yaptı. Ülkenin pek çok yerine ihtilalci bildiriler dağıtan örgüt Ermeni komiteleriyle de ilişki kurmaya çalıştı. Ama ortaya bir eylem koyamadığından kısa süre içinde dağıldı.

Osmanlı İttihat-ı Milli Bankası, İttihat ve Terakki yönetiminin "milli" bir ekonomi kurma girişimleri çerçevesinde, I. Dünya Savaşı döneminde bankacılık alanında en kapsamlı reformu gerçekleştiren banka. 1917 başında 4 milyon Osmanlı Lirası sermayeyle 30 yıl süreli bir imtiyazla kuruldu. Merkezi İstanbul'da bulunan bankanın "ulusal" niteliği özellikle vurgulanmıştı. Örneğin hisse senetleri Türkçe basılacak, isme yazılı olacak ve yalnızca Osmanlı tebasına satılacaktı; yabancı bankalar ve yabancı sermayeli Osmanlı şirketleri azınlık hissedarı biçiminde de olsa bankaya ortak edilmeyecekti. Yalnız ilk 10 yıl içinde genel müdür ve bazı uzmanlar yabancı uyruklu olabilecek, onlar dışında bütün banka çalışanları Osmanlı tebasından seçilecekti.

İttihat-ı Milli Bankası'nın kuruluşunda ve etkinliklerinde Osmanlı Bankası'nın(*) ayrıcalıklarını çiğnememeye büyük özen gösteriliyordu. Ama gerçekte bankanın, savaşın olunlu sonuçlanması durumunda, 1924 sonunda imtiyazı bitecek olan Osmanlı Bankası'nın yerini alması amaçlanıyordu. Uzun vadede bir devlet bankasına, hatta Osmanlı Bankası gibi merkez bankası işlevleri gören bir bankaya dönüştürülmesi tasarlanmış olsa da İttihat-ı Milli Bankası'na bir devlet bankası kimliği verilmesinden de özenle kaçınılmıştı. Bankanın sermayesinin ancak sekizde biri, yani 10'ar liralık 50 bin hissesi devlet adına satın alınacaktı. Ama bankanın etkinliğini geciktirmemek için, 15 Şubat 1917 akşamına değin satılmayan hisse senetlerini, uygun zamanda elden çıkarmak koşuluyla Maliye Nezareti'nin satın almasına da izin verilmişti.

Çok amaçlı bir ticaret bankası işlevi taşıması öngörüldüğü halde, İttihat-ı Milli Ban-

kası bir kalkınma bankası gibi demiryolları, havayolları, limanlar inşa ederek genel bayındırlık hizmetleri gerçekleştirmeye, tarım ve sanayinin gelişmesine yardım edilecek "milli" şirketler kurmaya ya da böyle şirketlere iştirak etmeye de yetkili kılındı. Ayrıca kuruluşunun ilk yılında Osmanlı hükümetinden ek maddi yardımlar gördü. Bankaya tütün, şeker ve kibrit gibi dönemin en yaygın tüketim mallarının ticaretine, girme olanağı tanındı.

Bankanın ilk yönetim kurulunun çoğunluğu dönemin güçlü politikacıları ile bürokratlarından oluşuyordu. Bankanın genel müdürlüğüne ise bir Avusturyalı getirilmişti. Maliye Nezareti, İttihat-ı Milli Bankası adına bankacılık eğitimi görmeleri için Viyana'ya öğrenci göndermeye önem verdi. İlk yıllarda başarılı olan banka, savaş sonrasında yabancı güçlerin fiili işgali altındaki İstanbul'da siyasal desteği yitirerek bazı mali zorluklarla karşılaştıysa da varlığını bir süre daha koruyabildi. Kurtuluş Savaşı sonrasında sağlam bir mali kuruluş olan Osmanlı İttihat-ı Milli Bankası, bir bakıma Türkiye İş Bankası'na örnek oluşturmış, 1927'de de bu yeni bankayla birleşmiştir.

Osmanlı mimarlığı, Osmanlıların, bir beylik olarak tarihte göründükleri 13. yüzyıl başlarından bir devlet olarak ortadan kalktıktan 20. yüzyıl başlarına değin egemen oldukları topraklar üstünde yarattıkları mimarlık yapılarının tümü. Osmanlı mimarlığının gelişme çizgisine bakılacak olursa, 16. yüzyıl başına değin oluşum ve hazırlık evresi niteliğindeki bir klasik öncesi dönem yaşadı; 16. ve 17. yüzyıllarda klasik dönemine ulaştı; 18. yüzyılda başta barok olmak üzere Avrupa üsluplarının etkisi altında kaldı; 19. yüzyılda Müslüman olmayan Osmanlı ve Avrupalı mimarların elinde seçmeci (eklektik) bir niteliğe büründü; yüzyılın sonunda *art nouveau* akımından etkilendi; 20. yüzyıl başlarında yeni-klasik nitelikteki I. Ulusal Mimarlık akımıyla son bulduğu görülür.

Klasik öncesi dönem. Bu dönem boyunca hem yapım yöntemleri, hem de plan tipleri bakımından, Osmanlıların küçük bir beylikten büyük bir imparatorluğa ulaşma sürecine koşut bir gelişme izlendi. Örneğin ilk yapılarıdaki tuğla-taş almalı örgülü duvarlardan, zamanla mermer kaplamaya ve kesme kefeke taşı duvarlara geçildi. Kubbe-ye geçişteki üçgenler yerlerini tromplara ve pandantiflere bıraktı. Dönemin sonlarına doğru kubbe hemen hemen tek çatı örtüsü haline geldi. Buna bağlı olarak da kubbe-lerin özel kiremitlerle kaplanması terk edildi, kurşun tek örtü malzemesi oldu. Bezemede Selçuklu etkisi yavaş yavaş azalarak bir Osmanlı üslubu belirlemeye başladı.

Yapı tiplerinin en önemlileri, başta camiler olmak üzere dinsel yapılarıdır. Bunların ilk örnekleri çoğunlukla tek kubbeliydi ve kubbe çapı en çok 8-10 m kadardı. Tarihi kesinlikle bilinen ilk Osmanlı yapısı olan İznik'teki Hacı Özbek Camisi(*) de tek kubbeliydi. Mudurnu'daki Yıldırım Bayezid Camisi gibi, tek kubbesi 20,71 m çapında olan örnekler varsa da, dönemin sınırlı teknolojik olanakları mimarların büyük ibadet mekânları oluştururken daha çok küçük boyutlu kubbeyi temel alıp yapıyı çeşitli yönlerde genişletmenin yollarını aramaya itmişti. Bunun farklı biçimdeki ilk iki örneği Bilecik'teki Orhan (Gazi) Camisi (bak. Orhan [Gazi] Camisi ve İmareti) ile İznik'teki Yeşil Cami'dir(*). İlk uygulaması Bursa'daki Orhan (Gazi) Camisi(*) olan bir çözüm de kible eksenli üzerinde arka arkaya getirilmiş iki büyükçe kubbenin örttüğü, uzunlamasına dikdörtgen planlı bir ibadet mekânının arkadaki kubbe hizasında iki

kanatla genişletilmesi idi. Ters "T" planlı, zaviyeli, tabhaneli, çok işlevli camiler gibi çeşitli adlarla anılan bu plan çözümü Bursa'da Yeşil Cami, Yıldırım ve Muradiye camileri (bak. Yeşil Külliyesi; Yıldırım Külliyesi; Muradiye Külliyesi), Edirne'de Gazi Mihal Camisi, Muradiye Camisi(*), Amasya'da Bayezid Paşa Camisi(*), İstanbul'da Mahmud Paşa Camisi(*) ve Murad Paşa Camisi gibi örneklerle klasik döneme değin uygulanageldi. Tek kubbeli birimlerin çeşitli yönlerde yan yana eklenmesiyle oluşturulan ulucamiler de, çok olmamakla birlikte bu dönemde rastlanan bir çözümdü. Bursa Ulucamisi(*), Edirne'deki Eski Cami(*), İstanbul'daki Zincirlikuyu Camisi bunun önemli örneklerindendir. Büyük ibadet mekânı yaratmadaki başka bir çözüm de, bir büyük kubbenin çeşitli yanım kubbe-ler ve küçük kubbelerle sarılarak genişletilmesi idi. Bu çözümün ilk anıtsal örneği olan Edirne'deki Uç Şerefeli Cami'yle(*) başlayan gelişme çizgisi daha sonra İstanbul'daki Atik Ali Paşa Camisi(*), Eski Fatih Camisi ve Bayezid Camisi'yle (bak. Fatih Külliyesi; Bayezid II Külliyesi) klasik döneme değin ulaştı.

Klasik öncesi dönemde tek camilerden başka külliye-ler de yapıldı. Bilinen ilk külliye, bir cami ve bir hamamdan oluşan ve günümüze ancak temellerinden bazı parçalar ulaşan, İznik'teki Orhan (Gazi) Külliyesi'ydı. Bunu Bursa'daki Orhan (Gazi),

Osmanlı mimarlığının ilk yapılarından Süleyman Paşa Medresesi; İznik
Ertan Ernoğlu

Yıldırım, Yeşil ve Muradiye külliye-leri izledi. İstanbul'daki Fatih Külliyesi, kapsamı ve araziye yayılışıyla yalnız o güne değin yapıların değil, daha sonraki benzerlerinin arasında da dev bir yapılar topluluğu oldu.

Osmanlı mimarlığındaki önemli yapı türlerinden medreseler hem ayrı bir yapı, hem de külliye-lerin bir birimi olarak inşa edildi. Günümüze ulaşmış en eski örnek olan İznik'teki Süleyman Paşa Medresesi'nden(*) beri bu yapılarda, açık bir avluyu iki, üç ya da dört yandan çevreleyen öğrendi hücrelerinin oluşturduğu plan şemaları kullanıldı. Bu şemalar, izleyen klasik dönemde büyük bir değişiklik olmadan uygulandı.

Sivil mimarlık alanında ilk Osmanlı sarayları günümüze ulaşmamıştır. Edirne'deki Eski Saray, sayılı birkaç bölümü dışında Yeni Saray, İstanbul'da Beyazıt semtindeki Eski Saray ancak yazılı kaynaklardan bilinen yapılarıdır. Ayakta kalmış saray örnekleri İstanbul'daki Çinili Köşk(*) ve Topkapı Sarayı'nın, bugünkü Hazine Dairesi gibi ilk bölümleridir.

Anadolu Selçukluları döneminde kervan yolları üzerinde belirli aralıklarla düzenlenen kervansaraylar Osmanlılarda daha çok kent içinde yapılmaya başladı ve bir ölçüde nitelik de değiştirerek içlerinde iş yerlerinin bulunduğu ticaret yapıları haline aldı. Bunların klasik öncesi dönemdeki belli başlı örnekleri Bursa'daki Emir Hanı(*), İpek Hanı ve Fidan Hanı'dır(*).

Klasik öncesi dönem Osmanlı mimarlığının ortaya koyduğu başka yapı türleri ve bunların önemli örnekleri arasında Bursa'daki Nilüfer Hatun Köprüsü, Edirne'deki Fatih ve Bayezid köprüleri, Uzunköprü kasabasına adını veren Uzunköprü(*), günümüze sağlam olarak kalmış Çanakkale Boğazı'ndaki Kale-i Sultaniye(*) ve Kilitbahır Kalesi(*), İstanbul Boğazı'ndaki Anadolu Hisarı(*), Rumeli Hisarı(*) ve Yedikule(*) sayılabilir.

Klasik dönem. 16. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nin her alanda ulaştığı güçlü ve üstün durum doğal olarak mimarlığa da yansdı. Bütün Osmanlı mimarlığının en görkemli ve bir daha aşılamamış yapılarının gerçekleştirildiği bu evre de bu nedenle klasik dönem olarak anıldı. Klasik dönem mimarlığının en önemli kişisi Mimar Sinan'dı(*). O, hem yapıtlarında kendisine değin ulaşan mimarlık birikiminin bir birleşimini ortaya koyarak, hem de sınırları en geniş duruma gelen Osmanlı Devleti'nin bütün yapı etkinliğini başında bulunduğu Hassa Mimarları Ocağı(*) aracılığıyla yönetip biçimlendirerek bu döneme damgasını vurdu. Davud Ağa(*), Sedefkâr Mehmed Ağa(*) gibi Sinan'dan sonra hassa başmimar olan öğrencileri de onun anlayışını sürdürdüler.

Klasik dönem Osmanlı mimarlığında yapıların en önemli özelliği işlevsellik ve yalnlık. Kubbe, bütün yapı strüktürünün biçimlenmesini etkiler hale geldi. Büyük mekânların elde edilmesinde, küçük mekân parçaları bir bütün oluşturacak biçimde birbirine ekleniyordu. Kubbe ve yarım kubbe-lerden oluşan örtü sistemi ile bunları taşıyan duvarlardan oluşan alt yapı kaynaşarak bir bütün haline gelmişti. Bütünlük yapının tümüyle pencere, kubbe ve yarım kubbe, revak vb gibi tek tek öğeleri arasında da sağlandı. Revaklı avlu, hünkâr mahfili gibi yeni öğeler mimarlığa bu dönemde girdi.

Cami yapılarındaki gelişme, orta kubbesi dört yarım kubbeyle desteklenen Şehzade Camisi'yle sürdü (bak. Şehzade Külliyesi).

Klasik dönemin başyapıtlarından Sultan Ahmed Camisi; İstanbul
Behr B Akau

Bu şema daha sonra Sultan Ahmed Camisi'yle Yeni Cami'de de tekrarlandı (bak. Sultan Ahmed Külliyesi; Yeni Cami Külliyesi). Ama Osmanlı mimarlığının kubbeli merkezli mekân yaratma çabası Edirne'deki Selimiye Camisi'yle(*) doruğa ulaştı. Gerek Sinan, gerekse izleyicileri tek camilerin yanında külliye-ler de yaptılar. Bunların en başında İstanbul'daki Haseki Hürrem Sultan Külliyesi(*), Süleymaniye Külliyesi(*), Kara Ahmed Paşa Külliyesi(*), Lüleburgaz'daki ve İstanbul'da Kadırga'daki Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi(*), Atik Valide Külliyesi (bak. Atik Valide Camisi) gelir. Klasik dönemin Sinan'dan sonraki en önemli selatin camileri olan Sultan Ahmed Camisi ve Yeni Cami de büyük birer külliyenin içinde yer alır. Bu dönemde yapılan pek çok büyüklü küçüklü külliye

içinde sayısız medrese, imaret, darüşşifa, han, hamam, darülkurra, sıbyan mektebi gibi yapı da bulunuyordu. Klasik dönemin sonlarında büyük camilerin çevresinde yer almayan, hatta bazen bir camisi de bulunmayan daha küçük ölçekli külliye-ler de yapıldı. Bunların başlıca örnekleri arasında İstanbul'daki Koca Sinan Paşa Külliyesi, Kuyucu Murad Paşa Külliyesi(*), Köprülü Mehmed Paşa Külliyesi(*), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi, Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi(*) sayılabilir. Ayrıca Eğri Kemer, Mağlova Kemeri(*) gibi su yapıları; Silivri Köprüsü, Büyük Çekmece Köprüsü(*), Drina Köprüsü(*), Mostar Köprüsü(*); Siyavuş Paşa Köşkü, Sepetçiler Kasrı(*), Topkapı Sarayı'ndaki III. Murad, Revan ve Bağdat köşkleri, Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayı(*) dönemin önde gelen sivil yapı örnekleridir (bak. Topkapı Sarayı).

Osmanlı baroku. Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılda politik alanda başlayan gerileyişinin başka kurumlara, bu arada sanata yansması da belirli bir zaman aldığı için, mimarlıkta klasik döneme özgü uygulamalar bu yüzyılda da devam etmişti. Ama 18. yüzyılın ilk yarısında ekonomik ve politik sıkıntılardan ötürü alınamaması Osmanlı Devleti'ni Batı'ya yönelmeye, başta Fransa olmak üzere Avrupa ülkeleriyle ilişkiye geçmeye itti. Gelişen ilişkilerle birlikte Batı kültürü de Osmanlı toplumunu etkilemeye başladı. Bu etki mimarlıkta önce yalnızca bezeme alanında görüldü. Mukarnasların, rumi ve hatayilerin, baklavalı sütun başlıklarının yerini, dönemin tipik barok ve rokoko örgeleri olan volütler, akantus yaprakları, "C" ve "S" biçimli kıvrık dallar, deniz kabukları, kartuşlar ve kompozit ya da Korent sütun başlıkları almaya başladı. Ama 18. yüzyılın en büyük boyutlu yapılarından biri olan yeni Fatih Camisi gerek plan, gerekse kütle düzeni bakımından klasik dönem örneklerini izliyordu. Gömme sütunlar, kıvrımlı silmeler gibi yapı öğelerinin ve kare yerine "U" biçimli avlu gibi planlama öğelerinin barok etkiyi açıkça yansıttığı ilk büyük yapı Nuruosmaniye Camisi(*) oldu. Bunu Ayazma Camisi(*), Laleli Camisi (bak. Laleli Külliyesi), Beylerbeyi Camisi(*), Üsküdar Selimiye Camisi gibi büyük İstanbul camileri izledi. Tek bir büyük kubbe, bu kubbeyi taşıyan dört büyük askı kemeri, köşelerdeki süslü ağırlık kuleleri, genellikle yerden yükseltülen yapılara çıkan yarım daire planlı ya da yelpaze gibi açılan merdivenler barok üslubun sık sık yinelenen tipik özellikleri haline geldi. Barok etki İstanbul dışına da yayıldı ve Aydın'daki Cihanoğlu Camisi ve Külliyesi(*), Safranbolu'daki İzzet Mehmed Paşa Camisi, İzmir'deki Kemeraltı Camisi gibi örnekler ortaya çıktı.

Geleneksel yapı türlerinin hepsi 18. yüzyılda barok üsluptan etkilendi. Bunlar arasında Nuruosmaniye, Araf Efendi, I. Mahmud ve Hamidiye gibi kütüphaneler; Nuruosmaniye Külliyesi'nin çeşmesi, Mehmed Emin Ağa, Yusuf Efendi, Hamidiye, I. Abdülhamid, Mihrîşah Sultan çeşmeleri, Nuruosmaniye ve Laleli külliyelerinin sebilleriyle, Hamidiye, Mehmed Emin Ağa sebilleri; İstanbul'un çeşitli yerlerindeki hemen hiçbir günümüze ulaşmamış saraylar, Topkapı Sarayı'ndaki bazı köşkler sayılabilir.

19. yüzyıl. Bu yüzyıl Osmanlı mimarlığında çeşitliliğin arttığı bir dönem oldu. Barok ve rokoko öğelere, gene Avrupa'nın tarihselci mimarlıklarının uzantısı olan ampir ve yeni-klasik üslup öğeleri de katıldı. Bir yandan geleneksel yapı türlerinin uygulanması sürerken, özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra, toplumsal yaşamdaki yeni

gereksinimleri karşılayacak yeni yapı türleri de belirdi. O zamana değin süregelen usta-çırak ilişkisine dayalı mimarlık eğitimi geçerliliğini yitirmeye başladı. 1831'de Hassa Mimarları Ocağı'nın yerine Ebniye-i Hassa Müdiriyyeti(*) kuruldu. Batı kültürüyle daha yakın bir ilişki içinde olan azınlıklar arasından Avrupa'da eğitim gören mimarlar çıkmaya başladı (bak. Balyan Ailesi). Çeşitli kurumların düzeltilmesi ve iyileştirilmesi amacıyla Batı ülkelerinden getirtilen uzmanlar arasına mimarlar da katıldı. Bütün bu çerçevede içinde sürdürülen yapı etkinliklerine bakıldığında bünyelerinde barok ve ampir üslup öğelerini barındıran Nusretiye Camisi(*), Ortaköy Camisi(*), Dolmabahçe Camisi(*) gibi büyük camiler, Beylerbeyi Sarayı(*), Çırağan Sarayı(*), Dolmabahçe Sarayı(*) gibi büyük saraylar göze çarpar. Bütün bunlar ve başta Mekteb-i Harbiye, Harbiye Nezareti Binası(*), Bahriye Nezareti Binası(*), Orhaniye Kışlası olmak üzere daha pek çok yapı Balyan ailesi mimarlarının elinden çıkmıştı. Bu arada birbiri ardından yaptırılan Selimiye, Taksim, Topçular (bugün yerinde Taksim Gezisi var), Gümüşsuyu (bugün İTÜ) kışlaları, Maçka Silahhanesi (bugün İTÜ Maden Fakültesi), Kuleli Süvari Kışlası (bugün askeri lise), Taşkışla (bugün İTÜ Mimarlık Fakültesi) gibi büyük askerî yapılarla İstanbul'un silüeti değişmeye başladı. Yabancı mimarların yapıları arasında ise, İtalyan Montani'nin Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nden(*) başka, geleneksel yapı programı içinde yer alamayan tarihselci anlayış doğrultusunda ve seçmeci bir tutumla biçimlendirilmiş birçok uygulama vardı. Yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen, hatta bazıları 20. yüzyıl başlarına bile taşan bu yapılar arasında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası (sonradan Haydarpaşa Lisesi, bugün Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi), Sirkeci Garı(*), Haydarpaşa Garı(*), Düyun-ı Umumiye Binası (bugün İstanbul Lisesi),

19. yüzyılın tarihselci seçmeci anlayıştaki yapılarının en önde gelenlerinden Dolmabahçe Sarayı (solda) ve Saat Kulesi (sağda); İstanbul
Anadolu Yayıncılık Arşivi

çeşitli ülkelerin elçilik ve konsoloslukları, oteller, iş hanları vb sayılabilir. Ülkede etkinlik gösteren ilk yabancı mimar Anton Ignaz Melling'di(*). Onu G. Fossati, Alexandre Vallauri(*), Raimondo d'Aronco(*), Jachmund, Ritter ve Cuna başta olmak üzere başkaları izledi. Ayrıca d'Aronco 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Avrupa'da çok yaygın olan *art nouveau* üslubunu da Türkiye'ye getirdi. Bu üslup ilginç bir gelişme göstererek özellikle İstanbul'da kâğıt yapılarıdan başka aşıp yapılar da uygulandı; bunun sonucunda kendine özgü bir Türk *art nouveau*'su ortaya çıktı.

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı mimarlığındaki önemli bir gelişme de ilk mimarlık okulunun açılması oldu. Müze-i Hümayun müdürü Yüncel Hamdi Bey'in girişimiyle

kurulan Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi 1883'te eğitime başladı.

20. yüzyıl. Osmanlı mimarlığının geçirdiği son aşama I. Ulusal Mimarlık(*) adıyla anılır. 20. yüzyılın başlarında, yüz yıla yakın bir zamandır sürmekte olan seçmeci mimarlık anlayışına ve bunun çeşitli yönelişlerdeki uygulamalarına bir tepki olarak mimar Kemaleddin Bey(*) ve Vedat Tek'in(*) başlattığı bu akım da temelde seçmeci bir nitelik taşıyordu. Eskilerinden farkı, çeşitli Batı mimarlık üsluplarına değil, Anadolu Selçuklu ve klasik dönem Osmanlı mimarlıklarına yönelmiş olmasıydı. Osmanlı mimarlığının yarattığı bu son akım, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da varlığını sürdürdüktan sonra sona erdi. *Ayrıca bak.* arasta; barok sanat; bedesten; cami; hamam; han; köprü; külliye; medrese; türbe.

Osmanlı Müellifleri, Bursalı Tahir Bey'in hazırladığı biyografi ansiklopedisi niteliğindeki üç ciltlik yapıtı. Yapıtta Osmanlı döneminde yetişmiş şairler, edebiyatçılar, tarihçiler, şeyhler, fakihler, hekimler, matematikçiler, coğrafyacılar vb'nin yaşamları ve yapıtlarıyla ilgili bilgiler derlenmiştir. Osmanlı tezkirecilik geleneğinin son halkalarından biri olan ve 1.600'ü aşkın yaşamöyküsü içeren yapıtı, taşıdığı bazı eksiklik ve yanlışlıklardan dolayı kimi konularda güvenilir olmamakla birlikte, Osmanlı yazarları ve yapıtları üzerine tek kaynak olması bakımından bugün de önemini korumaktadır. İlk kez 1915-24 arasında basılan *Osmanlı Müellifleri*, A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen tarafından sadeleştirilerek 1971-75 arasında üç cilt olarak yeniden yayımlandı.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra farklı sanat anlayışına sahip ressamların bir araya gelerek 1909'da kurdukları resim cemiyeti. Cemiyette toplanan sanatçılar sanat konusundaki çeşitli düşüncelerini ve sanat anlayışlarını topluma daha kolay yansıtılabilmek için 1911-14 yılları arasında Şerif Abdülkadirzaade Hüseyin Haşim Bey yönetiminde, yayını 18 sayı sürdürülen *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuası*'nı çıkarttılar. Ruhi Arel, Sami Yetik, Hoca Ali Rıza, Ahmet Ziya Akbulut, Hikmet Onat, Ali Sami Boyar gibi dönemin önemli ressamlarının yazılarının bulunduğu dergi ve cemiyet, Türkiye'de resim kültürünün yaygınlaşmasında önemli bir rol oynadı. Cemiyet daha sonra Türk Ressamlar Cemiyeti, Sanayi-i Nefise Birliği ve Güzel Sanatlar Birliği adlarıyla anıldı.

Osmanlı-Rus Savaşı (1877-78), 93 HARBİ olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nin Rus Çarlığı karşısında ağır bir yenilgiye uğradığı savaş. Bu yenilgi Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini hızlandırmıştır.

Tersane Konferansı'nda (1876) alınan kararların Osmanlı Devleti'nce reddedilmesinden sonra Rusya, Paris Antlaşması'nın (1856) Karadeniz'de tersane ve savaş gemileri bulundurulmayacağına ilişkin hükümlerini tanımadığını bildirdi. Ardından da Ortodoks uyruklarına söz konusu antlaşmadaki hükümleri uygulaması için Osmanlı Devleti'ne baskıda bulunmaya başladı. Bu sırada İngiltere, Rusya'nın Osmanlılara savaş ilan etmesini önlemek amacıyla Londra Konferansı'nın toplanmasına ön ayak oldu. Ama Osmanlılar konferansta hazırlanan protokolü işlerine müdahale sayarak reddettiler. Ülkedeki Panslavist akımların etkisiyle protokolün reddini bir savaş nedeni sayacağını önceden bildirmiş olan Rusya

24 Nisan 1877'de Eflâk ve Boğdan'a girerek Osmanlılara savaş açtı. Osmanlılar, Kafkasya ve Tuna olmak üzere iki cephede, kendilerinden üstün durumdaki Rus ordusuna karşı savunma savaşı verdi.

Kafkasya cephesinde Ahmed Muhtar Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Ruslara karşı uzun süre direndi. Nisan-Mayıs 1877'de Doğubeyazıt ve Ardahan Ruslarca işgal edildi. Ama Halyaz ve Zivin'de Rus orduları yenilgiye uğratıldı. Gedikler (25 Ağustos) ve Yahniler (4 Ekim) çarpışmaları Osmanlıların zaferiyle sonuçlandı. Rusların 15 Ekim'deki Alacadağ Çarpışması'nda kazandığı zaferle Kafkas cephesindeki Osmanlı kuvvetleri çözülmeye başladı. Kasım 1877'de Kars'ı ele geçiren Rus orduları Erzurum'a yöneldi. Ahmed Muhtar Paşa, Kars-Erzurum arasında kurduğu savunma hattında kış koşullarını iyi değerlendirerek üstün bir savunma savaşı veriyse de Erzurum düştü.

Tuna cephesinde ise Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri, Ruşçuk, Silistre, Şumnu ve Varna arasında bulunan Doğu Tuna Ordusu, Vidin'de üslenen Batı Tuna Ordusu ve ikisinin arasında yer alan Balkan Ordusu olmak üzere üç ordudan oluşuyordu. Tuna Cephesi savaşları Rusların 21 Haziran 1877'de saldırıya geçmesiyle başladı. Tırnova ve Niğbolu'yu alan Rus orduları Şıpka Geçidi'ne indi. Aralık 1877'de Plevne'nin düşmesinden (bak. Plevne Savunması) sonra Sırp'lar da Osmanlılara karşı yoğun saldırıya geçtiler. Hızla ilerleyen Rus orduları Kızanlık, Samaku, Yenizağra, Çırpan, Tırnova ve Filibe'yi aldıktan sonra Meriç'i geçti. 20 Ocak 1878'de Edirne düştü. Ruslar Silivri'yi de alarak Ayastefanos'a (bugün Yeşilköy) kadar ilerlediler. Savaş Osmanlıların isteği üzerine imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla(*) son buldu. Ama Avrupa'da dengeyi Rusya lehine bozulduğunu gören Avusturya, İngiltere, Fransa ve Almanya bu antlaşmaya karşı çıktılar. Berlin'de uluslararası bir konferans toplandı ve 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalandı.

Savaş, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini başlatan ilk önemli olaylardan biri sayılır. II. Abdülhamid'in, yenilgiden sorumlu tuttuğu Heyet-i Mebusan'ı süresiz tatil ederek Kanun-ı Esasi'yi askıya alması, ayrıca savaş sonrasında Balkanlar'la Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen 1 milyonu aşkın göçmenin yol açtığı toplumsal ve ekonomik bunalım öbür önemli sonuçlardır. Başlangıçtaki başarılarla karşın ordunun donatım eksikliği ve teknik yetersizlikleri, özellikle Tuna cephesindeki komutanlar arasında görülen geçimsizlik ile II. Abdülhamid'in doğrudan ve yanlış müdahaleleri yenilginin başlıca nedenleri olarak gösterilir.

Osmanlı-Rus savaşları, 17 - 19. yüzyıllarda Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasındaki bir dizi savaş.

Osmanlı Devleti'nin çöküşü, Rusya'nın ise sınırlarını genişleterek Osmanlı topraklarında nüfuzunu yaymasıyla sonuçlanan Osmanlı-Rus savaşları 1676-81, 1687, 1689, 1695-96, 1710-12 (II. Kuzey Savaşı'nın bir bölümü), 1735-39, 1768-74, 1787-91, 1806-12, 1828-29, 1853-56 ve 1877-78 yıllarında gerçekleşmiştir.

Çoğunluğu Balkanlar, Kırım ve Kafkas cephelerinde yapılan ilk savaşlar tam anlamıyla bir Osmanlı-Rus çatışması niteliğini taşırlar. 19. yüzyıldaki savaşlarda Avrupa devletleri arasındaki çıkar çatışmaları da rol oynadı. Savaşlara çeşitli biçimlerde müdahale eden Avrupa devletleri Kırım Savaşı'na(*) (1853-56) Osmanlı Devleti'nin yanına katıldılar; 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'n-

dan sonra ise Rusya'nın askeri kazanımlarını sınırlamaya yönelik diplomatik baskı uyguladılar.

Osmanlı-Rus savaşlarının sonucunda, Rusya sınırlarını Avrupa'da Prut Irmağı hattına, Karadeniz'e, Asya'da ise Kafkaslar'ın ötesine kadar genişletti. Ayrıca 1877-78 savaşının sonlarında bir yandan Sırbistan'la Romanya'nın Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını elde etmelerini sağladı; öte yandan da hem bu ülkelerde hem de Balkanlar'ın Osmanlı denetimindeki kesiminde nüfuzunu artırmaya yönelen en önemli devlet haline geldi.

Osmanlı-Sırp Savaşı, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında özerk prenslikler olan Sırbistan ile Karadağ'ın bağımsızlıklarını kazanmasıyla sonuçlanan savaş (1876-78).

Rus Çarlığı'nın Doğu Avrupa ve Balkanlar'da uyguladığı Slavlaştırma politikasının da etkisiyle Temmuz 1875'te Hersek'te Hristiyan köylüler Müslüman toprak ağaları ile Osmanlı Türk yöneticilere karşı ayaklandılar. Sırbistan ve Karadağ'dan gelen gönüllülerin de katıldığı ayaklanma kısa sürede Bosna'ya sıçradı. Bunu, Mayıs 1876'da Bulgaristan'daki ayaklanma girişimi izledi. Sırp prensi IV. Milan Obrenović Haziran 1876'da Osmanlı Devleti'ne gönderdiği notada ayaklanmalar nedeniyle ülkesinin zarar uğradığını bildiriyor, Bosna-Hersek'in Sırp kuvvetlerince işgalini ve Hersek'in bir bölümünün Karadağ'a verilmesini istiyordu. Notanın reddedilmesi üzerine, Rusya'dan askeri destek güvencesi alan Milan Obrenović, müttefiki Karadağ prensi Nikola ile birlikte Osmanlılara savaş açtı (Temmuz 1876). Bosna-Hersek de bu savaşa katıldı. Osmanlılar Karadağ cephesinde yenilmekle birlikte Sırbistan cephesinde önemli başarılar elde ettiler. Rus general Çernyayev komutasındaki Sırp ordusu Aleksinac'da ağır bir yenilgiye uğradı. Osmanlı ordusu Belgrad'ı almak üzereyken Rusya devreye girerek Osmanlıları ateşkese zorladı (31 Ekim 1876). Aralık 1876'da İstanbul'da toplanan Tersane Konferansı'nda(*) alınan kararlar Osmanlı Devleti'nce reddedildi. Bu görüşmelerden bir sonuç çıkmayınca, Sırp'lar savaş öncesi durumu onaylayan bir barışı kabul ettiler. 28 Şubat 1877'de Sırp'larla barış antlaşması yapılmasına karşın Karadağ'daki ayaklanmalar ve Bosna-Hersek bunalımı Osmanlı-Rus Savaşı'na (1877-78) değin sürdü. Osmanlı Devleti'nin Hristiyan nüfus yararına reformlar yapmasında direkten Rusya Nisan 1877'de Osmanlılara savaş açtı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdiren Berlin Antlaşması(*) ile Sırbistan bağımsızlığın yanı sıra güneydoğu sınırında 10 bin km²'den fazla toprak kazandı. Karadağ'ın bağımsızlığı da onaylandı.

Osmanlı Sosyalist Fırkası, II. Meşrutiyet döneminde İstanbul'da kurulan siyasal parti. Türkler tarafından kurulan ilk sosyalist partidir.

Osmanlı topraklarında yaşayan Bulgar, Rum ve Ermeniler arasında yaygın olan sosyalist düşünceler Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Türk aydınları arasında da gelişme olanağı buldu. Şubat 1910'da *İştirak*(*) dergisini yayımlamaya başlayan Hüseyin Hilmi'nin girişimleri sonunda Eylül 1910'da Osmanlı Sosyalist Fırkası kuruldu. Partinin kuruluş ve yönetiminde Baha Tevfik, Osmanlı Demokrat Fırkası ileri gelenlerinden Pertev Tevfik, *Sosyalist* gazetesi sahibi Namık Hasan, Hamit Suphi ve *İnsanîyet* gazetesi sahibi İbnüttahir İsmail Faik de görev aldı. *İştirak*'ın kapatılma olasılığına karşı *İnsanîyet* ve *Medenîyet* adlı yayın

organları için de ruhsat alan Osmanlı Sosyalist Fırkası bilinen anlamda bir sosyalist parti değildi; yayın organlarında sosyalist kuramla ilgili yazılardan çok, muhalefetteki Prens Sabaheddin'in bireysel girişimciliği savunan tezlerine yakın yazılar yer alıyordu.

Sada-yı Millet gazetesi yazarlarından Ahmed Samim'in öldürülmesinden (1910) sonra özel bir sayı yayımlayan *İştirak*'in sert bir eleştiri kampanyası başlatması, partinin çalışmalarından hoşnut olmayan İttihat ve Terakki'nin tutumunu daha da sertleştirmesine yol açtı. Bunun üzerine Osmanlı Sosyalist Fırkası, bütün muhalefeti bünyesinde toplamaya çalışan Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile dayanışma içine girdi. Bu arada eski Jön Türklerden Dr. Refik Nevzat Paris'ten Hüseyin Hilmi ile ilişkiye geçerek Avni Kemal, Fuad Nevzat, M. Zeki ve Kadri Hoca ile birlikte örgütün Paris şubesini kurdu (Eylül 1911). *Beşeriyet* adlı bir gazete yayımlayan bu şubenin çalışmaları oldukça sınırlı kaldı. Öte yandan Hüseyin Hilmi'nin II. Enternasyonal ve Fransız sosyalist önder Jean Jaurès ile kurduğu ilişkiler de ileriye götürülemedi.

Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesinden (1913) sonra İttihat ve Terakki bütün muhalefeti sindirmeye yönelince, Osmanlı Sosyalist Fırkası da baskılarla karşılaştı. Yurtdışında bulunan Hüseyin Hilmi dönüsünde tutuklanarak Sinop'a gönderildi ve Mondros Mütarekesi'ne (1918) değin çeşitli yerlerde sürgünde kaldı. Bu dönemde partinin çalışmaları da kesintiye uğradı. Mütarekeden sonra İstanbul'a dönen Hüseyin Hilmi 1919'da, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın ardılı niteliğindeki Türkiye Sosyalist Fırkası'nı kurdu.

Osmanlı Tiyatrosu, Güllü Agop'un Gedikpaşa Tiyatrosu'nda kurduğu ve adı bu yapıyla özdeşleşmiş tiyatro topluluğu. İlk Türkçe oyunlar burada oynanmış, Müslüman oyuncular ilk kez burada sahneye çıkmıştı. Topluluk, Gedikpaşa Tiyatrosu, Güllü Agop Tiyatrosu, Tiyatro-i Osmani ya da resmî adıyla Deraliyye'de Gedikpaşa'da Vâki Güllü Agop Efendi'nin Taht-ı İdare-sinde Bulunan Osmanlı Tiyatrosu adlarıyla da anılıyordu. Döneminde hem tiyatro yapısı, hem de topluluğu için aynı adlar birlikte kullanılmıştı. Ahmed Fehim'in kurduğu topluluklardan biri de Osmanlı Tiyatrosu adını taşıyordu. Ayrıca bak. Gedikpaşa Tiyatrosu.

Osmanlı-Yunan Savaşı (1897), OTUZ GÜN SAVAŞI olarak da bilinir, Yunanistan'ın Girit'i ilhak girişimi üzerine Makedonya'da çıkan savaş.

Girit'teki Osmanlı yöneticileri ile adanın Rum halkı arasındaki gerginlik 1896'da Yunan milliyetçisi gizli örgüt Ethnikí Hetairefsa'nın önderliğinde bir ayaklanmaya yol açtı. Yunanistan bu gelişmeyi Girit'i ilhak etmek için bir fırsat olarak değerlendirdi. 1897'nin başlarına değin Yunanistan'dan Girit'e büyük miktarlarda silah gönderildi. 21 Ocak'ta Yunan donanması harekete geçti ve şubat başlarında Yunan askerleri adaya çıktı; ardından da adanın Yunanistan ile birleştiği ilan edildi. Ama ertesi ay Avrupa'nın büyük devletleri adaya silah gönderilmesini önlemek amacıyla Yunanistan'a abluka uygulamaya başladılar. Avrupa devletlerinin amacı kargaşanın Balkanlar'a sıçramasını önlemektir. Girit'teki Rumlara yardım girişimleri engellenen Yunanlılar nisanda Tesalya'daki Osmanlı güçlerinin üzerine Prens Konstantin komutasında askeri birlikler gönderdiler. Nisan sonlarına gelindiğinde, savaşa yeterince hazırlıklı olmayan Yunanlılar, son

yıllarda Almanların gözetiminde yeniden düzenlenmiş olan Osmanlı ordusu karşısında bozguna uğramışlardı. Bunun üzerine Yunanistan Avrupa devletlerinin baskılarına boyun eğerek askerlerini Girit'ten çekti ve Makedonya'da ateşkese razı oldu (20 Mayıs 1897). 4 Aralık'ta imzalanan barış antlaşmasıyla Yunanlılar Osmanlılara savaş tazminatı ödemeyi, Tesalya'da Osmanlı Devleti'ne bir miktar toprak bırakmayı ve uluslararası bir mali komisyonun Yunan maliyesini denetlemesini kabul ettiler. Bunun ardından, Osmanlı askerleri de uluslararası koruma altına alınan Girit'ten çekildi ve adada Yunan kralının ikinci oğlu Prens Georgios'un başında bulunduğu özerk bir yönetim kuruldu (1898). En sonunda Girit, I. Balkan Savaşı'nı sona erdiren Londra Antlaşması'yla (1913) Yunanistan'a katıldı.

Osmanlıca, Türkiye Türkçesinin Osmanlı döneminde yüksek sınıf ve aydınlarca yazı dili olarak kullanılan biçimine verilen ad. Dilbilimsel bir terim değil, Osmanlı döneminde kullanılan Arapça, Farsça ve Türkçe karışımı dilin adıdır.

Önceleri Türk lehçelerinin hepsi Türkî (Türkçe) ya da lisan-ı Türkî (Türk dili) adlarıyla anılıyordu. Ama Tanzimat döneminde, siyasal birliği kurmak amacıyla millet-i Osmaniye (Osmanlı milleti) kavramını kullanan aydınlar, Osmanlı topraklarında konuşulup yazılan Türkçeye Osmani (Osmanlıca) ya da lisan-ı Osmani (Osmanlı dili) adını verdiler. Tanzimat'tan sonra yazılmaya başlanan Türkçe dilbilgisi kitaplarına da *kavâid-i lisan-ı Osmani* (Osmanlı dili kuralları) dendi ve dönemin Türkçesi, Türkçe, Arapça ve Farsçadan oluşmuş bir dil olarak tanımlandı.

Osmanlıcanın tarihi Eski Osmanlıca (Eski Anadolu Türkçesi), Klasik Osmanlıca ve Yeni Osmanlıca olmak üzere üç döneme ayrılır.

Eski Osmanlıca, Anadolu Selçukluların dönemini de içine alarak 15. yüzyılın sonuna değin gelir. Osmanlıların kuruluş döneminde (14. yy) Karamanlılar ve öbür beyliklerin Türkçeyi resmî dil kabul etmeleriyle birlikte, Anadolu Selçukluların döneminde ilk ürünlerini veren edebi dil daha da gelişmeye başladı. Bizans'ın Osmanlılarca yıkılmasından sonra, 15. yüzyılda İstanbul'da başlayan saray yaşamı Türk şairlerin yanı sıra Arap, özellikle de İranlı şair ve bilginleri kendisine çekti. Ayrıca, İslam bilimlerinin okutulduğu medreselerin Arapçaya verdiği önem ile bilim ve sanat çevrelerinin Farsçaya verdiği değer Türk edebiyatının Arapça ve Farsçaya daha çok yaklaşmasına yol açtı. Bununla birlikte, Eski Osmanlıca görece yalın ve Türkçe sözcük dağarcığı zengin bir dildi. Gülşehri, Aşık Paşa, Kadî Burhaneddin, Tursun Fakih, Ahmed-i Dâi, Süleyman Celebi, Şeyhi, Mercimek Ahmed, Necati ve Ahmed Paşa gibi yazarların yapıtlarında Türkçe sözcükler ve dilbilgisi özellikleri ağır basıyordu. 15. yüzyılın ikinci yarısı bir geçiş dönemi olmakla birlikte, Eski Osmanlıcanın özellikleri 16. yüzyıl boyunca, hatta 17. yüzyılda da sürdü.

Eski Osmanlıca sözcüklerde yuvarlaklık ve düzlük açısından ünlü uyumu zayıftı. Bugün e ünlüsünü taşıyan birçok sözcük i ile (örn. *biş, gice*), bazı ekler her zaman yuvarlak ünlüyle yazılırdı (örn. ulaç eki *-up, -üp* [*bak-up, gir-üp*], ettirgenlik eki *-dur, -dür* [*yağ-dur, bil-dür*], bildirme eki *-dur, -dür* [*kapum-dur, senün-dür*] biçimindeydi). Belirtme (*kol-i, göz-i*), iyelik (*kapu-sı*), soru (*buldu-mı, bu-mıydı*), geçmiş zaman (*otur-dı*), dönüşlülük (*döğ-in-di*) ve edilgenlik (*yam-il-mış*) ekleri her zaman düz ünlü

taşırdı. Bazı sözcükler i, bazıları d ile (örn. *tag, tolu, didremek*), ama kökün unsuzu ne olursa olsun kalma, çıkma, ortaç ve ettirgenlik ekleri her zaman d ile yazılırdı (örn. *bağ-da, iç-den, ir-düğü, çek-dur-ur*).

Eski Osmanlıcanın başlıca biçimbilimsel özellikleri ise şunlardı: Belirtme durumunu bildirdiği halde, bazı sözcüklerde ek kullanılmazdı (örn. yüzüm sürem "yüzümü sureyim"). Çoğul gösterme adlarını *bular, şular ve olar'dı*. Anlatılan geçmiş zaman bazen *-up* ulaç ekiyle belirtilir (örn. *bakıp -dur* "bakmıştır"), gelecek zaman için *-ıar ve -ıser* ekleri kullanılırdı (örn. *bakısar* "bakacak"). Şimdiki zaman ekleri (örn. *-yorum, -yorsun*) yoktu; bunlar geniş zaman ve istek ekleriyle karşılanırdı. Emir ekleri *-gul ve -gil* (örn. *gel-gil*), eski çağlardan kalma özelliklerini koruyan geniş zaman birinci kişi eki *-van, -ven ve -in, -in*, bazen de *-vam, -vem ve -vanın, -venin'di* (örn. *sorar-van, görür-ven, öldürür-in, durur-vam*).

Klasik Osmanlıca, 16. yüzyılın başından 19. yüzyılın ortasına değin süren bu evrede Arapça ve Farsça sözcüklerin yanı sıra bu dillerin kurallarının da benimsenmesiyle, Osmanlıca halk dilinden giderek uzaklaşarak yüksek tabakaya özgü bir dil niteliğini kazandı. Öğretici yapıtlarında yalın bir Türkçe kullanan şair, yazar ve bilginler hüner ve ustalıklarını göstermek istediklerinde bu sanat dilinde yazmayı seçtiler. Eski Osmanlıca döneminde bir süs ögesi olarak kullanılan seci giderek büyük önem kazandı. Şiir dilinde de sık sık Arapça ve Farsçaya uygun tümcelerle eylemsiz, öznesiz dizeler ve beyitler kullanılmaya başladı. Klasik Osmanlıca Bâkî, Neftî, Nâbî, Nedim, Şeyh Galib gibi şairlerle Aşık Çelebi, Veysi ve Nergisi gibi yazarların yapıtlarını kapsayan divan edebiyatının dilidir.

Klasik Osmanlıca'da hem Arapça, hem de Farsça öğelere çok yer verilmişti. Arapçadan alınma öğeler arasında Arapça ad, sıfat ve eylemliklerin yanı sıra, etken ve edilgen eylem ortacları, eylemden türemiş sıfatlar, abartma ve küçültme belirten adlar, büyültme belirten sıfatlar, yer, zaman ve alet adları, iyelik belirten adlar, çokluk, erillik ve dişilik kategorileriyle ilgeçler, ad ve sıfat tamlamaları, sayı ve aylar sayılabilir. Farsçadan alınma öğeler arasındaysa ad ve sıfatların dışında bileşik ad ve sıfatlar, ad ve sıfat tamlamaları, yer adları yapmaya yarayan ilgeçler, meslek, alet ve küçültme belirten adlar, oran, benzetme, yapıcılık ve layıklık belirten sıfatlar, birçok bağlama ve ünleme ilgeçleriyle sayılar yer alır.

Yeni Osmanlıca, Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Batı etkisinde gelişen Tanzimat ve Servet-i Fünun edebiyatının dilidir. 19. yüzyılın ortasından Yeni Lisan ve Milli Edebiyat akımlarının başladığı 1912'ye değin süren bu dönemde, eğitimlerini divan edebiyatından aldıkları için Klasik Osmanlıca yazmayı sürdüren Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Recaizade Ekrem gibi ünlü şair ve yazarlar, Batı uygarlığı etkisinde gelişen yeni gereksinim, dünya görüşü ve yaşama biçimlerini Osmanlıcanın olanaklarıyla karşılamaya çalıştılar. Geliştirilen yeni dil, her ne kadar sözcükleri, tamlamaları ve yeni kavramları karşılayan deyimleriyle değişik bir nitelik kazandıysa da, gene üst tabakanın ve aydınların dili olmaya devam etti. Bu dönem Osmanlıcasına da hem Arapçadan, hem de Farsçadan yeni sözcük ve kurallar girdi ve Batı'dan alınan kavram, deyim ve terimler Arapça ve Farsça tamlamalarla karşılandı.

Eskiden olduğu gibi bu dönemde de süslü ve yalın düzyazı birlikte varlığını sürdürdü.

Tanzimat'tan sonra çıkan gazete ve dergiler geniş bir kitleye seslendiklerinden, o dönem için yalın sayılabilecek bir Osmanlıca kullandılar. Aslında Tanzimat yazarlarının ortaya attığı sözcüklerin hepsi yeni değildi; sözcükler tamlama oluşturacak biçimde yan yana getirildiğinde yeni bir nitelik ve özel bir anlam kazanıyordu.

Edebiyat-ı Cedide yazarları, sanat için sanat anlayışıyla "güzel"i yaratmaya yönelince, yeni ve değişik bir dil arayışına girdiler. Arapça ve Farsça sözlüklerden birçok eski sözcük aktardılar, Arapça köklerden yeni sözcükler türettirler ve eski sözcüklerden yeni tamlamalar oluşturdular. Ayrıca Osmanlıcaya Fransızcadan bazı deyimler soktular. Dili ustalıkla kullanmalarına karşın, yaptıkları değişiklikler sonucunda Yeni Osmanlıca zor anlaşılır bir dil durumuna geldi.

Osmanlıcılık, özellikle Fransız Devrimi sonrasında güçlenen milliyetçilik hareketleri üzerine, çok uluslu Osmanlı Devleti'nin dağılmasını önlemek için, devlet ve toplum yapısında bütün etnik ve dinsel ayrımları aşan bir kimlik yaratma düşünce ve hareketi.

Osmanlı Devleti'nin geniş bir alana yayılması karmaşık bir etnik ve dinsel doku yaratmıştı. Önceleri cemaat liderleri aracılığıyla çeşitli dinsel gruplara ayrıcalıklar tanıyan Osmanlı yönetimi, daha sonra sınırları içindeki grupları "millet"(*) sistemine göre örgütlemeye yoluna gitti. Fransız Devrimi'nden sonra özellikle Balkanlar'da Osmanlı Devleti'ne karşı milliyetçi ayaklanmalar baş gösterdi. Bu ayaklanmalar çok geçmeden Osmanlı Devleti'nden ayrılmaya hedefine yöneldi. Mora Ayaklanması'yla bağımsız Yunanistan Krallığı'nın kurulmasının ardından Slav kökenli milliyetler ve Rumenler (Boğdanlılar) benzer çabalar içine girdi. Hristiyan unsurların milliyetçi hareketleri çeşitli Batılı devletlerden de destek görmeye başladı.

Gelişmekte olan milliyetçi düşüncelerin Osmanlı Devleti'nin varlığını ortadan kaldırmasından çekinen bazı aydınlar ve yöneticiler bu akımın karşısına, insanlara bir üst kimlik verecek yeni bir milliyetçilikle çıkmayı tasarladılar. Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra girişilen modernleşme hareketleri de bu çabalara uygun bir zemin yaratmaktaydı. Reformlarla getirilen Batı tipi kurumlar, aynı zamanda Osmanlı Devleti sınırları içindeki unsurlar arasında var olan farklılıkları ortadan kaldırmaya yöneldi. Başta hukuk alanındaki düzenlemeler olmak üzere bütün yenilik hareketlerinin dinsel etnik köken ötesinde bir Osmanlı bireyi yaratmayı amaçladığı kolaylıkla görülebilir. Bu siyasetin amacı, etnik ve dinsel farklılıkları ikinci plana atarak, Osmanlı Devleti'ne bağlılığı bir siyasal birlik idealine dönüştürmektir.

Osmanlıcılık devleti kurtarmanın bir aracı olarak görüldüğü için uzun süre devletin resmi ideolojisi niteliğini taşıdı. Bu bakımdan milliyetçi hedefleri önde tutan Osmanlı halklarını kendi siyasal programı etrafında birleştirmede pek başarılı olamadı. Sonuçta, bu programa tek başına sahip çıkan ve imparatorluğu kurtarmaya çalışan Türk unsurunun savunduğu bir siyaset durumuna geldi. Öte yandan sorunlara devleti kurtarma açısından bakılması, Türk milliyetçiliğinin belirgin biçimde ortaya çıkmasını uzun süre geciktirdi.

1876'da Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesiyle devlet yapısına damgasını vuran ve gücünün doruğuna çıkan Osmanlıcılık, II. Abdülhamid'in kişisel yönetiminin başladığı

1878'den sonra ikinci plana itildi. Bu dönemde Osmanlı yönetimi Müslüman halkları İslamcılık aracılığıyla devlete bağlı tutma ve öteki azınlık milliyetleri birer denge unsuru olarak kullanma politikasını gütmeye başladı. Abdülhamid despotizmine karşı yürütülen ortak mücadele ve II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) Osmanlıcılığa dönüş havasını yarattıysa da bu pek uzun sürmedi. Azınlık milliyetlerin giderek yükselttiği talepler ve buna karşı başvurulmuş sert önlemler Osmanlı halklarını bir arada tutma umudunu zayıflattı. Ardından 1912-13 Balkan Savaşları Osmanlıcılık siyasetine büyük bir darbe vurdu. Osmanlı Devleti'nin kısa süre içinde Avrupa topraklarının büyük çoğunluğunu kaybetmesi ve savaşta azınlıkların açıkça Balkan devletlerini desteklemeleri Osmanlıcılık siyasetinin yandaşlarını güç durumda bıraktı. Bâbü'l Baskını'ndan (1913) sonra ülkede iktidara tek başına el koyan İttihat ve Terakki Cemiyeti bu yeni dönemde Türkçü politikalara ağırlık verdi. I. Dünya Savaşı yenilgisinin getirdiği dağılma Osmanlıcılık için kesin bir çöküş oldu.

Osmanoğlu Seyfeddin Efendi bak. Seyfeddin Efendi (OSMANOĞLU)

Osmanthus, zeytingiller (*Oleaceae*) familyasından, yaklaşık 30 kadar türü kapsayan cins. Kuzey Amerika'nın doğusuna, Meksika'ya, Asya'nın güneydoğusuna, Hawaii'ye ve Yeni Kaledonya'ya özgü olan bu türler hoş kokulu çiçekleri ve kışın dökülmeyen parlak yapraklarından ötürü sıklıkla süs bitkisi olarak yetiştirilir. Yaklaşık 10 m yükseklikte bir ağaç olan *Osmanthus fragrans* ile 5 m uzunluğundaki *O. delavayi* beyaz çiçekleriyle, öbürlerine göre kısa boylu bir çalı olan *O. aurantiaca* ise hoş kokulu, turuncu çiçekleriyle ayırt edilir.

Osmeña, Sergio (d. 9 Eylül 1878, Cebu - ö. 19 Ekim 1961, Manila, Filipinler), 1944-46 arasında Filipinler devlet başkanı. Milliyetçi Parti'nin kurucusudur. Manila'daki Santo Tomás Üniversitesi'nde sürdürdüğü hukuk öğrenimini 1903'te tamamladı. Bir süre Cebu kentinde İspanyolca olarak yayımlanan *El Nuevo Día* gazetesinin yayın yönetmenliğini yaptıktan sonra, 1904'te ABD Sömürgeler Bakanlığı tarafından Cebu valiliğinin yanı sıra Cebu ve Negros Oriental illerinin bölge savcılığına (*fiscal*) atandı. İki yıl sonra Cebu valisi seçildi. 1907'de Filipinler Ulusal Meclisi'ne girdi ve sonraki yıllarda Filipinler'in en önemli siyasal partisi durumuna gelecek olan Milliyetçi Parti'yi kurdu.

1921'de yerini koalisyon ortağı Manuel Quezon'a bırakana değin Milliyetçi Parti'nin başkanı olarak kalan Osmeña 1916'da Temsilciler Meclisi'nin başkanı oldu ve bu görevi 1923'te Senato'ya seçilene değin sürdürdü. 1933'te Filipinler'in bağımsızlığını tanıyan Hare-Hawes-Cutting Yasası'nın ABD Kongresi'nden geçmesini sağlamak için Washington, D.C.'ye gitti. Ama, anlaşmanın ABD'nin Filipinler'deki askeri üslerinin bağımsızlıktan sonra da varlığını sürdürmesini öngören maddeleri konusunda Quezon'la anlaşmazlığa düştü. Sonunda Filipinler Ulusal Meclisi üslerin durumuna ilişkin maddelerin belirsiz olduğunu öne sürerek yasayı reddetti. Mart 1934'te, ülkenin 10 yıl boyunca Uluslar Topluluğu benzeri bir sistemle yönetilmesini öngören Tydings-McDuffie Yasası çıkarıldı. Ertesi yıl Quezon başkan, Osmeña başkan yardımcısı seçildi. Ağustos 1944'te Quezon'un ölümü üzerine başkan olan Osmeña Nisan 1946'daki seçimlere değin bu görevde kaldı. Bu seçimleri kazanan Manuel Roxas bağımsız Filipinler Cumhuriyeti'nin ilk başkanı oldu.

osmiridyum bak. iridosmin

osmiyum (Os), periyodik tablonun VIII. grubunda yer alan ve doğal elementler arasında yoğunluğu en yüksek olan kimyasal element. Gri-beyaz renkli bir platin metali olan osmiyum çok sert ve gevrek, yüksek sıcaklıklarda bile işlenemez. Platin metalleri arasında erime noktası en yüksek metal olduğundan, ergitilmesi ve kalıplara dökülmesi de zordur. İlk akkor lambalarının telciklerinin yapımında tungstenden önce osmiyum kullanılıyordu. Yerini rutenyuma bırakmadan önce, osmiyum platin metallerinin alaşımlarını sertleştirmekte de kullanılmaktaydı. Osmiyumun iridyumla yaptığı sert alaşım ise dolmakalem uçlarında ve gramofon iğnelerinde kullanılır. Osmiyum tetraoksitten bazı organik bileşimlerde de yararlanır.

An osmiyum metali doğada serbest halde bulunmaz. Ender olmakla birlikte osmiyuma öbür platin metalleriyle oluşturduğu doğal alaşımlarda rastlanır. Örneğin siserskitte yüzde 80 oranında, iridosminde az oranlarda, orosmiridyumda yüzde 25 oranında, doğal platinde de çok az oranda bulunur. Osmiyumu ilk olarak 1804'te İngiliz kimyacı Smithson Tennant platin cevherlerinin kral suyunda (*aqua regia*) çözünmeyen artıklarında iridyumla birlikte buldu ve ayırmayı başardı.

Platin metalleri arasında havayla en kolay yükseltgenen osmiyumdur. Toz haldeki metal oda sıcaklığında bile uçucu ve zehirli osmiyum tetraoksit (OsO_4) özgü kokuyu salar. Çözünmüş haldeki OsO_4 bazı biyolojik maddeler yardımıyla siyah renkli osmiyum dioksit (OsO_2) indirgendiğinden bazen mikroskop incelemelerinde dokulan boyamada kullanılır. Osmiyum, bileşiklerinde +1 dışında 0 dan +8'e kadar bütün yükseltgenme durumlarında bulunmakla birlikte kararlı bileşiklerinde +2, +3, +4, +6 ve +8 değerlidir. Elementler arasında osmiyum dışında +8 değerlikli olan tek element rutenyumdur. Osmiyum bileşiklerinin hepsi ısıyla indirgenerek ya da bozunarak toz ya da sünger halindeki serbest elemente dönüşür. Doğal osmiyum, osmiyum -184 (yüzde 0,02), osmiyum -186 (yüzde 1,58), osmiyum -187 (yüzde 1,6), osmiyum -188 (yüzde 13,3), osmiyum -189 (yüzde 16,1), osmiyum -190 (yüzde 26,4) ve osmiyum -192 (yüzde 41,0) gibi yedi kararlı izotopun bir karışımıdır.

atom numarası	76
atom ağırlığı	190,2
erime noktası	3.000°C
kaynama noktası	yaklaşık 5.000°C
özgül ağırlığı	22,48 (20°C'de)
değerliği	2,3,4,6,8
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-14-2 ya da (Xe)4f ¹⁴ 5d ⁶ 6s ²

osmoz bak. geçişme

Osmundaceae, *Osmundales* takımından (başka bir sınıflandırma sistemine göre *Osmundineae* alttakımı) eğreltiotu familyası. Üst Permian Döneme (y. 280-225 milyon yıl önce) ait 5-10 kadar soyu tükenmiş cinsi kapsayan bu familyanın yaşayan üç cinsi (*Osmunda*, *Todea* ve *Leptopteris*) ve 20 kadar türü vardır. *Thamnopteris* ve *Zalasskya* familyanın bilinen en eski üyeleridir. Yaprakçıkların alt yüzeyinde ya da bazı yaprakların her iki yanında dağınık ya da kümeler (*sorus*) halinde bulunan sporangyumlar (spor keseleri) *Osmundaceae* familyası üyelerinin ortak özelliğini vurgular; soruslar öbür eğreltiotlarında olduğu gibi bir zarla kaplı değildir.

Osmunda cinsi Kanada'dan Avrupa'ya ve Asya'ya kadar uzanan bölgelerde ve tropik-

lerdeki nemli alanlarda yaygın olan 12 kadar türü içerir. Bunlardan Kuzey ılıman bölgelerde yaygın olan kral eğreltisi (*Osmunda regalis*) Türkiye'nin kuzey kesimindeki ormanlarda da yetişir.

Afrika, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya özgü olan *Todea* cinsinin tek bir türü (*T. barbara*), Yeni Gine, Polinezya ve Yeni Zelanda'ya özgü olan *Leptopteris* cinsinin ise yedi türü vardır.

Osmunda türlerinin kök ve rizomlarından çıkarılan liflerden orkidelerin ve bazı epifit bitkilerin üretiminde yararlanılır, bazıları da süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Osnabrück, Almanya'nın kuzeybatı kesimindeki Aşağı Saksonya eyaletinde kent. Teutoburg Ormanıyla (Teutoburger Wald) Wiehen Dağları (Wiehengebirge) arasında, Hase Irmağının kıyısında yer alır. Bir Saksonya yerleşmesi olarak kuruldu. 785'te Charlemagne tarafından piskoposluk yapıldı. 1171'de berat alarak Hansa Birliği'ne katıldı ve "Osnaburg" kateniyle ünlendi. 1543'te Reform hareketini desteklemeye başladı. 1648'de kente imzalanan Vestfalya Barışı'yla Katoliklerle Protestanların piskoposluğu sırayla yönetmeleri karara bağlandı. İngiltere kralı I. George'un babası olan Hannover elektörü I. Ernst August kentin ilk Protestan piskoposu oldu. 1803'te piskoposluk kaldırılıp toprakları Hannover'e bağlandıysa da 1858'de bölgede Katolik Kilise'ye bağlı bir piskoposluk oluşturuldu. Kentin II. Dünya Savaşı sırasında bombardımanan büyük zarar görmesine karşın, bazı yapılar günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlar arasında elektör piskoposlar sarayı (1667-90), belediye binası (1487-1512), gotik St. Maria Kilisesi (1280-1324), 13. yüzyıldan kalma romanesk katedral ile St. Johann ve St. Katharine kiliseleri sayılabilir. Kentteki en önemli yükseköğretim kurumu 1970'te kurulmuş olan Osnabrück Üniversitesi'dir. Kent yakınlarında hendekle çevrili şatolar ve kaplıcalar vardır.

Önemli bir demiryolu kavşağında yer alan kentte çelik tesisleri ile makine, otomobil aksamı, kimyasal madde, dokuma ve kâğıt üreten fabrikalar bulunur. Nüfus (1991 tah.) 163.168.

Osorno, Şili'nin güneyinde, Los Lagos yönetim bölgesinde, Osorno ilinin merkezi kent. Büyük Okyanus kıyısından 64 km içeride, Damas ve Rahue ırmaklarının kesiştiği noktada yer alır. İlk kez 1553'te Santa Marina de Gaete adıyla, ikinci kez de 1558'de Ciudad de San Mateo de Osorno adıyla kuruldu. 1599'da Arokan Yerlilerinin saldırısına uğradı ve 1602'de yıkıldı. Birkaç başarısız girişimin ardından 1796'da yeniden yerleşime açıldı.

19. yüzyılın ortalarında Alman göçmenlerin akınına uğrayan kent hızlı bir büyüme süreci içine girdi. Almanlar kentin kültürel yaşamı ve mimarisi üzerinde derin izler bıraktılar. Günümüzde Osorno'da un ve kereste fabrikalarıyla, süt ve et işleme tesisleri vardır. Şili'nin ünlü göller bölgesine giden yolun üzerinde bulunması nedeniyle turizm de kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 136.223.

Ossa Dağı, Avustralya'da, Tasmanya'nın en yüksek dağı (1.617 m). Orta Platoda, Ducane Sıradaglarının kuzey ucunda yer alır. Yüksekliği 1.500 m'yi aşan öteki birçok dorukla birlikte Cradle Dağı-St. Clair Gölü Ulusal Parkı'nın sınırları içinde kalır. Yamaçlarında derin buzulakları olan Ossa Dağının adı, hemen yanındaki Pelion ve Achilles dağları gibi Yunan mitolojisinden gelir.

Ossa Dağı, KISSAVOS olarak da bilinir, Yunanistan'da, Tesalya'nın doğusunda dağ kütesidir. Lاریsa (Larissa) ilinde (*nomós*) Thérmai Körfezi kıyısında yer alır.

Kuzeyindeki Olympos Dağından Témbi Vadisiyle ayrılan Ossa'nın piramit biçimindeki doruğu 1.978 m'ye ulaşır. Yunan mitolojisinde, Deniz Tanrısı Poseidon'un Aloeosugulları olarak bilinen ikiz oğullarının gökyüzüne tırmanmak için Olympos'un üzerine Ossa'yı, onun üzerine de Pelion Dağlarını yerleştirdikleri anlatılır.

Osservatore romano, L', Vatikan'da yayımlanan günlük gazete. İtalya'nın en etkin gazetelerinden biri ve papalığın gayri resmi yayın organıdır.

1861'de Roma'da Papa IX. Pius'un onayıyla kuruldu ve eskiden Roma'da yayımlanan bir gazetenin adını aldı. Kuruluşundan başlayarak Vatikan'dan mali destek gören gazete 1890'da Papa XIII. Leo tarafından satın alındı.

L'Osservatore romano Vatikan'ın çeşitli konulardaki tutumuna ilişkin derinlemesine bilgi verdiğinden birçok ülkenin resmi gazetesi kadar ilgiyle izlenir. Gazetede siyasal gelişmelerle ilgili haberler ve yorumlar da yer alır. Bu konularda yayın yönetmenine önemli ölçüde serbestlik tanınır. 1929'da faşist çetelerin saldırılarından korunmak amacıyla Vatikan'daki yeni bir binaya taşınan gazetenin dürüst haberciliği ve faşist yönetime yönelttiği eleştiriler Mussolini'nin öfkelerini uyandırdı. Mussolini gazeteyi kapatma tehdidinde bulunduysa da bunu hiçbir zaman gerçekleştirmedi ve *L'Osservatore* Müttefiklerin savaş raporlarını yayımlayan tek gazete olduğu için, II. Dünya Savaşı sırasında tirajı 350 bini aştı.

Ossian, İskoçya Gaelcesinde OİSİN, Finn MacCumhaill (MacCool) ile Fianna Éireann adlı savaşçıların kahramanlık öykülerini içeren Fenian efsanelerinin(*) yaratıcılarından İrlandalı savaşçı ve şair. İskoçyalı şair James Macpherson'ın(*) 3. yüzyılda yaşamış Oisín adlı Gael şairinden çeviri olduğunu ileri sürdüğü *Fingal* (1762) ve *Temora* (1763) destanlarını yayımlaması üzerine Ossian adı 18. yüzyılda bütün Avrupa'da duyuldu. Aslında bu yapıtlar kısmen özgün Gaelce baladlara dayanmakla birlikte, büyük ölçüde Macpherson'ın kaleminden çıkmıştı ve Kitabı Mukaddes'in yanı sıra Homeros ve Milton'ın yapıtlarıyla benzerlikler taşıyordu. Şiirler büyük ilgi görekerek erken romantik akım üzerinde belirleyici bir etki yarattı. Bu yapıtların çok sayıdaki hayranından biri de Goethe'ydı. Ama Samuel Johnson gibi bazı eleştirmenler şiirleri kuşkuyla karşıladılar. Yapıtlarda Fenian ve Ulster efsanelerinin gelişigüzel karıştırılması ve Macpherson'ın efsanelerdeki İrlandalı kahramanların aslında Kaledonyalı olduğunu ileri sürerek İrlanda'nın değil İskoçya'nın geçmişini yüceltmesi, İrlandalı araştırmacıların tepkisini çekti.

Ossian üzerine süregelen tartışmalar 19. yüzyıl sonunda, Macpherson'ın özgün Gaelce metinler olarak sunduğu yapıtların aslında kendi İngilizce yapıtlarından kaba bir Gaelceye yaptığı çeviriler olduğunun anlaşılmasıyla sona erdi. Macpherson'ın yayınladığı Ossian adı Oisín adının yerini aldıysa da, iki ad genellikle birbirinin yerine kullanılır. İskoçya ve İrlanda'nın ortak Gael gelenegini oluşturan geç dönem Gaelce şiirler için kullanılan Ossian baladları(*) terimi ise, Macpherson'ın "Ossian" destanlarıyla karıştırılmamalıdır.

Ossian baladları, Finn MacCumhaill (MacCool) ve savaşçıların efsanelerini anlatan, İrlanda Gaelcesiyle yazılmış lirik

ve öykülü şiirler. Adlarını, Fenian efsanelerinin(*) başşairi Oisín'den alır. İskoçya ve İrlanda'nın ortak Gael geleneginin bir parçasını oluşturan bu şiirlerin bazıları İskoçya'nın Highlands bölgesinde, bazıları ise İrlanda'da ortaya çıkarılmıştır, ama hepsinin kökeni İrlanda kaynaklıdır. Seksen binden fazla dizeden oluşan şiirler 11-18. yüzyıllar arasında yazıya geçirilmişse de, kovalama, kurtarma, canavar öldürme, kıran kırana mücadele, kız kaçırma ve doğaüstü güçlerin ziyareti gibi temalar daha önceye (İS y. 3. yy) uzanır. Ossian baladlarının tonu, pagan ve Hristiyan gelenekleri arasındaki karşılıklı saygıyı yansıtan ilk Fenian efsanelerinininkinden çok farklıdır. Genellikle Ossian ve Aziz Patrick arasındaki bir diyalogla başlayan bu baladlar pagan inançlarına sıkı sıkıya bağlı ve kiliseye karşıdır; görkemli geçmişe hüzünle, sonraki Hristiyanlık dönemine ise küçümsemeyle yaklaşırlar. Aziz Patrick de genellikle bağnaz bir din adamı olarak gösterilir. Bu geç dönem baladları ilk kez 1512-26 arasında Sir James MacGregor tarafından *The Book of the Dean of Lismore*'de (Lismore Başrahi-binin Kitabı) toplanmıştır.

Ossietzky, Carl von (d. 3 Ekim 1888, Hamburg - ö. 4 Mayıs 1938, Berlin, Almanya), 1935 Nobel Barış Ödülü'nü alan Alman gazeteci ve pasifist.

1912'de Alman Barış Derneği'ne girdiyse de, orduya alındı ve I. Dünya Savaşı boyunca askerlik yaptı. 1920'de derneğin Berlin sekreterliğine getirildi. 1922'de Nie Wieder Krieg (Savaş Son) adlı örgütün kuruluşunda görev aldı. 1927'de liberal bir haftalık siyasal dergi olan *Die Weltbühne*'nin yayın yönetmeni oldu. Yayımladığı bir dizi makaleyle ordu liderlerinin gizli den gizli yürüttükleri yeniden silahlanma hazırlıklarını açığa çıkardı. Vatan hainliğiyle suçlanarak Kasım 1931'de 18 ay hapse mahkûm edildiyse de Aralık 1932'de affa salıverildi. Hitler şansölye olduğunda yayın yönetmenliği görevine dönmüştü. Bütün ısrarlara karşın Almanya'dan kaçmayı reddeden Ossietzky 28 Şubat 1933'te tutuklandı ve Papenburg toplama kampına gönderildi. Mayıs 1936'da bir cezaevi revirine, daha sonra da özel bir kliniğe yatırıldı ve orada veremden öldü.

1935 Nobel Barış Ödülü'nün Ossietzky'ye verilmesi (24 Kasım 1936) Nazizmin dünya çapında kınanmasının ifadesi olarak yorumlandı. Hitler'in buna tepkisi Almanların Nobel Ödülü'nü kabul etmelerini yasaklayan bir yasa çıkarmak oldu.

Ossory, OSRAIGHE olarak da yazılır, İrlanda'da kurulmuş eski krallık. Olasılıkla İS 1. yüzyılda, Leinster Krallığı içinde yarı bağımsız bir devlet konumu elde etmiştir. 9. yüzyılda Ossory'yi yöneten ve yetenekli bir kral olan Cerball Kuzeyli ısgalcılarla ittifak kurdu. Sonraki yüzyıllarda İrlanda'daki bazı önemli aileler Cerball'i ataları olarak kabul etmeye başladılar. Soyadları kullanılmaya başlandığında Cerball'in soyundan gelenler Mac Gillápadraig adını aldılar. Bu ad Norman etkisi altında Fitzpatrick'e dönüştü. Fitzpatrickler 11. yüzyılda Leinster tahtı üzerinde hak iddia ettiler de, Leinster'in güneyine egemen olan MacMurroughlar karşısında başarılı olamadılar. Feodal dönemde bölgede üstünlüğü Butlerler ele geçirdiler. Eski Ossory toprakları günümüzde, merkezi Kilkenny'de olan Ossory piskoposluk bölgesinin sınırları içinde kalır.

Ostade, Adriaen van (d. 10 Aralık 1610, Haarlem - gömülmesi 2 Mayıs 1685, Haarlem, Felemenk), köy yaşamını betimlediği tür resimleriyle tanınan Felemenkli barok ressam ve baskı ustası. Dinsel konulu resimler, portre ve manzaralar da yapmıştır. 1627 dolayında, Adriaen Brouwer ile birlikte Frans Hals'ın öğrencisi olduğu sanılır.

"Köylüler Eğleniyor", Adriaen van Ostade'nin bir yağlıboya çalışması, y. 1638; Eski Pinakotek, Münih
Alte Pinakothek, Münih, fotoğraf, Blauel

Ama iki sanatçı da Hals'ın üslubundan pek etkilenmemiştir. Brouwer gibi Ostade de, çoğu zaman ana tema üzerine odaklanmış bir ışık demeti dışında loş olan mekânları betimledi. "Köylüler Eğleniyor" (y. 1638, Eski Pinakotek, Münih) gibi resimlerinde tek renge yaklaşan yumuşak tonlardan, rahat ve canlı bir fırça işçiliğinden yararlandı; ayrıca köylü tiplerinin kabalığını vurgulamak amacıyla karikatür öğesini kullandı. 1630' larda daha çok gri-mavi ve kahverengiy-le çalıştı; 1640' larda ise daha canlı renklere yöneldi ve gene köylüler konu almakla birlikte eski grotesk anlatımdan uzaklaştı. Olgunluk dönemi (1650-70) yapıtlarında dış mekânlara daha çok yer verdi.

Verimli bir sanatçı olan Ostade, küçük boyutlu yağlıboya çalışmalarını çoğunlukla ahşap panolar üstüne yapıyordu. Ayrıca suluboya resimler, mürekkepli kalem çizimler ve 50 kadar aside yedirme baskı yaptı. Yaşamı sırasında büyük bir ün kazandı ve 1662'de Haarlem Ressamlar Loncası'nın başkanı oldu.

Ostade, Isack van, IZAACK ya da ISAK olarak da yazılır (v. 2 Haziran 1621,

"Çiftlikte Dinlenme", Isack van Ostade'nin bir yağlıboya çalışması; Frans Hals Müzesi, Haarlem, Hollanda
Frans Hals Museum, Haarlem, Hollanda, fotoğraf, Blauel

Haarlem - gömülmesi 16 Ekim 1649, Haarlem, Felemenk), özellikle kış manzaraları ve köylülerle rustik hanlardaki yolcuları betimleyen resimleriyle ünlü Felemenkli barok ressam.

İlk yapıtlarında, üslubunu çok yakından izlediği ağabeyi Adriaen'in etkisinde kaldı. Ama başarılı ve kişilikli bir sanatçı olarak kısa sürede özgün üslubunu geliştirmeyi başardı. 1640' larda kızak ve buz pateni yapan insanları betimlediği birkaç kış manzarası yaptı. Bunlar türünün en başarılı örneklerinden sayılır. En tipik resimleri bir hanın ya da köy evinin önünde atları ve arabalarıyla dinlenen insanları betimlediği resimleriydi. Salomon van Ruysdael'in kompozisyonlarını anımsatan bu resimler özellikle figürlerin düzenlenişi ve canlılığıyla dikkati çeker. Sisli ya da dumanlı ortamları büyük bir ustalıkla yansıtan Ostade, Philips Wouwerman gibi sonraki Haarlemli sanatçıları önemli ölçüde etkilemiştir.

Ostaijen, Paul van (d. 22 Şubat 1896, Anvers - ö. 18 Mart 1928, Namur yakınları, Belçika), Belçikalı şair ve edebiyatçı. Flamanca yazdığı öncü (*avant-garde*) yapıtlarıyla Belçika ve Hollanda'da etkili olmuştur.

Belediyede memurken (1914-18) gazete ve dergilere yazmaya başladı. İlk kitabı olan *Music-Half*'deki (1916) şiirlerinde modern kent yaşamını işledi. I. Dünya Savaşı'nın ve Alman dışavurumculuğunun etkilerini taşıyan ikinci kitabı *Het sienjaal*'le (1918; Sinyal) Flandre'daki "insancıl dışavurumculuk" adlı hareketin esin kaynağı oldu. Siyasal eylemlere katılması yüzünden Berlin'e gitmek zorunda kaldı (1918-21). Kentteki siyasal ve sanatsal ortamın yanı sıra karşılaştığı güçlüklerin etkisiyle nihilizmi benimseyerek dadacı şiirler yazdı (*Bezette Stad* [1921; İşgal Altındaki Kent]). Ama kısa süre sonra "saf şiiri" amaçlayan ve "organik dışavurumculuk" denen kendi şiir sistemini geliştirerek *Gedichten*'de (1928; Şiirler) yayımladığı en iyi ve en özgün şiirlerini yazdı.

Van Ostaijen sanat ve edebiyat konusundaki denemeleri ve eleştirii yazılarıyla da etkili oldu (*Krities proza* [1929-31, 2 cilt; Eleştirel Yazılar]). *Vogelvrij* (1927; Kuş Gibi Özgür), *De bende van de stronk* (1932) ve *Diergaarde voor kinderen van nu* (1932; Bugünün Çocukları İçin Hayvanat Bahçesi) gibi yapıtlarında topladığı düzyazıları daha çok onun yaratıcı düş gücünü yansıtan grotesk çizgiler ve yer yer Kafka'nın yapıtlarıyla benzerlikler taşır. Kafka'nın kısa düzyazılarından beşini 1925'te Flamanca'ya çeviren van Ostaijen Flandre'a döndükten sonra kitap ticaretiyle uğraştı. Daha sonra Brüksel'de sanat ürünleri ticareti yaptı (1925-26).

Ostariophysi, yaklaşık 6 bin tür içeren kemiklil balıklar üsttakımı. Tamamına yakın bölümü tatlı sularda yaşayan ve günümüz balıklarının yaklaşık dörtte birini oluşturan bu üsttakım üyeleri Yeni Zelanda, Grönland ve Antarktika dışında bütün büyük kara parçaları ile anakaraya yakın adalara dağılmıştır. Birçok türü sofraya balığı ya da akvaryum balığı olarak değer taşır; akciğer keleşinin arakonağı olarak insanlara ve hayvanlara zarar verir; ses çıkarma, elektrik üretme, kimyasal salgılarıyla iletişim kurma, yuva yapma, havayla soluma, "yürme" ve "uçma" gibi yapısal özellikleri ve davranışlarıyla dikkat çekerler. Tanımlanmış 50'yi aşkın familyasından 30 kadarı *Siluriformes* takımını, öbürleri *Cypriniformes* takımını oluşturur. *Cypriniformes* takımında bıyıklılık, golyan, gördek, havuzbalığı, incibalığı, karabalık, tatlı su kefal ve sazan gibi türlerin yer aldığı *Cyprinidae*,

palyaçobalığı ve çöpçübalığı gibi türlerin yer aldığı *Cobitidae*, kesikbalıklarının yer aldığı *Gymnotidae*, dorado, pirana ve tetra gibi türlerin yer aldığı *Characidae* familyaları; *Siluriformes* takımında yayınbalıklarının yer aldığı *Siluridae*, karayayınbalığının yer aldığı *Clariidae*, elektrikli yayınbalığının yer aldığı *Malapteruridae*, kandirunun yer aldığı *Trichomycteridae*, kedibalıklarının yer aldığı *Bagridae* familyaları iyi bilinen gruplar arasındadır. Bazı uzmanlar bu iki takımı *Siluroidea* ve *Cyprinoidea* adıyla alttakım düzeyine indirerek *Cypriniformes* ya da *Ostariophysi* takımına yerleştirirler.

Başkalaşıma uğramış ilk dört (ya da beş) omurdan oluşan ve içkulak ile yüzme kesesi arasında karmaşık bir bağlantı sağlayan Weber aygıtı bu üsttakımın en temel ayırt edici özelliğidir. Weber aygıtının işlevleri hakkında bilgiler yeterli değilse de bu yapıdan sudaki basınç değişikliklerini ileten duyarlı bir işitme organı olarak yararlanıldığı anlaşılmaktadır.

Ostariophysi üyelerinin çoğu 2-30 cm uzunluğunda küçük ya da orta boy balıklardır. Ama tatlı su dünyasının devleri arasında yer alan bayağı yayınbalığı 4,5 m uzunluğunda ve 300 kg ağırlığa, Hindistan bıyıklıbalığı ya da mahser 2 m uzunluğunda ve 90 kg ağırlığa erişebilir. Bu balıkların büyük bölümünde gövde az ya da çok mekik biçimindedir. *Characidae* ve *Cyprinidae* familyalarının özellikle durgun sularda yaşayan türlerinde yanlardan basık gövde biçimi yaygındır. Vücudun, özellikle başın üst ve alttan basıklaşması yayınbalığı gibi, *Siluriformes* takımının dipte ya da dibe yakın yaşayan ve kaya altlarında barınan türlerinde görülür. *Cobitidae* familyasının bazı üyeleri ve elektrikli yılanbalığı kaya çatlaklarında, kumlu ya da çamurlu diplerde yaşayan uzun ve ince gövdeli balıklardır. Çoğunda sırt yüzgeciyle kuyruk yüzgecinin arasında yağ dokusundan oluşmuş küçük ya da oldukça uzun bir yüzgeç (yağ yüzgeci) bulunur. Ağz bölgesi beslenme davranışlarına ve yaşama ortamlarına göre değişen biçimlerde. Dipte yaşayanların birçoğunda büyük denen etli uzantılar görülür. Bıyıklar çok duyarlı tat ve dokunma organlarıdır.

Dağlık kesimlerde yaşayan çeşitli familyalardan birçok tür hızlı akan sularla sürüklenmeye karşı taşlara yapışmalarını sağlayan çeşitli yapılar geliştirmiştir. Bu yapılar Güneydoğu Asya'da yaşayan *Homalopteridae* familyasının üyelerinde göğüs ve karn yüzgeçlerinin genişlemesiyle oluşmuş emici bir karn diski, Asya'da yaşayan *Sisoridae* familyasının bazı üyelerinde göğüs bölgesinde bulunan çekmenli bir organ, Güney Amerika'da yaşayan *Loricariidae* familyasının üyelerinde emici bir ağız, coğrafi dağılımı benzer olan *Astroblepidae* familyasının üyelerinde emici ağızın yanı sıra çekmenli yüzgeçlerdir.

Birkaç tür sudan başka bir ortama geçebilme yeteneğine sahiptir. Tirmananbalıklar dan *Clarias batrachus* karada göğüs yüzgeçlerinin diken ışınlarını yere saplayarak kıvrıla kıvrıla oldukça uzak yerlere ulaşabilir. *Sisoridae* ve *Astroblepidae* familyasının üyeleri emici disklerini ve yüzgeçlerini kullanarak kayalara tirmanır. Güney ve Orta Amerika'da yaşayan *Gasteropelecidae* familyasının üyeleri ise uçanbalıklar gibi iyi gelişmiş göğüs yüzgeçleri ve güçlü kasları yardımıyla sudan fırlayıp kısa mesafeleri uçarak aşar.

Solungaçlar temel solunum organları olmakla birlikte birçok türün hava soluyabilecek organları da vardır. Bu organların çoğu yutaklarından, solungaç boşluklarından ya da sindirim kanallarından türeyen kese benzeri oluşumlardır. Ama elektrikli yılan-

balığı ağız boşluğunu kaplayan mukuslu zar aracılığıyla, bazı balıklar da bağırsaklarının anüse yakın bölümünü havayla şişirerek solunum yaparlar.

Homurtu ya da mırıltıya benzer sesleri genellikle yüzme keseleri yardımıyla çıkaran bu balıkların işitme duyuları da çok iyi gelişmiştir. Ses çıkarma ve işitmenin topluluğu bir araya getirme, kendi türünden erkek ve dişiye tanıma gibi önemli işlevleri vardır. Çamurlu sularda yaşayan balıklarda bireyler arası iletişim kurmaya yarayan ses çıkarma yeteneği özellikle üreme mevsimlerinde yaşamsal bir önem taşır. *Ostariophys* grubunun tatlı sularda sağladığı üstünlüğe ses çıkarma ve iyi işitme özelliklerinin yardımcı olduğu sanılmaktadır.

Bu alttakımın önemli bir bölümü elektrik üretebilme yeteneğindedir. Ama elektrikli yılanbalığı ve elektrikli yayınbalığında elektrik üretimi en üst düzeye ulaşır. Elektrik organları vücudun yanlarındaki kas dokularından türemiştir. Öbür türlerin ürettiği düşük voltajlı akım çevrelerinde bir elektrik alanı yaratır. Bu alanda bir hayvan ya da cansız bir nesnenin yarattığı düzensizlik balık tarafından saptanabilir. Böylece elektrik alanı gece ya da çamurlu sularda gözün yerini alır. Yapılan araştırmalar elektrik uyarısının iletişimde de kullanıldığını göstermiştir.

Deriyi kaplayan mukustan, eşey organlarının salgısından ve vücudun öbür bölümlerinden çıkan ve genel olarak feromon denen kokular aynı ya da farklı türden bireyler arasında iletişim kurmaya yarar.

Deneyler, yırtılan deriden salgılanan kimyasal maddenin öbür balıkların burnuna ulaştığında bir korku tepkisine yol açtığını ortaya koymuştur. Bu uyarı maddesi yalnız deri yaralandığında, özelleşmiş üstderi hücreleri tarafından salgılanır. *Ostariophys* üyelerinin üstünde araştırma yapılmış hemen hemen bütün türlerinde uyarı maddeleri saptanmıştır. Bu oluşumun ortaya çıktığı başka hiçbir balık grubu yoktur.

Ostariophys üyelerinin tümü ayrı eşeylidir ve yumurtlayarak ürer. Yumurtalar genellikle dış ortamda döllenir. Yaşam çevrimi bir larva evresinden geçmez ve yumurtadan çıkan yavrular erişkinlerin küçük birer kopyasıdır. Çok küçük türler yalnız birkaç ay yaşarken iri türler birkaç yılda eşeysele olgunluğa erişir. Bazı bayağı sazınların 50 yılı aşkın bir süre yaşadığı bilinmektedir.

Genellikle yumurtalar yüzeye kolayca yapışacak ölçüde yapışkandır ve su bitkilerinin arasına, taşların altına ya da dipteki küçük çukurlara bırakılır. Bu kuralın dışında kalan birçok tür arasında akvaryum balığı olarak da tanınan *Copeina arnoldi*'nin davranışı özellikle dikkat çekicidir. Bu türün dişi yumurtalarını sudan sıçrayarak doğal ortamında su yüzüne sarkan yaprakların altına, akvaryumda ise su tankının örtüsüne yapıştırır. Daha sonra erkek ve dişi su sıçratarak yumurtaları, çatlayana değin iletirler.

Osteichthyes bak. kemiklibalıklar

Ostende, Flamanca OOSTENDE, Belçika'nın kuzeybatısında, Batı Flandre ilinde belediye. Kuzey Denizinin kıyısında, Gent-Brugge Kanalı'nın ucunda yer alır. 9. yüzyılda Oostende-ter-Streepe adlı bir balıkçı köyü olarak kuruldu. 1583'te surlarla çevrildi. Hollandalıların Belçika'daki son kalesi olan Ostende 1604'te, üç yıllık bir kuşatmadan sonra İspanyolların eline geçti. Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Karl'ın (Avusturya arşidükü III. Karl) Ostende Kumpanyası'nı kurmasının (1722) ardından bir bölük dönemine girdi. Kumpanyanın 1731'de dağıtılmasından sonra gerilemeye başlayan

ticaret Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Joseph döneminde (1780-90) yeniden canlandı.

Belçika bağımsızlığına kavuştuktan (1830) sonra gözde bir sayfiye kenti olan Ostende I. Dünya Savaşı'nda Almanların önemli bir

Ostende'de tren istasyonu ve limandan bir görünüm, Belçika

Pier Giorgio Sclerandis-Black Star/EB Inc

denizaltı üssüydü. Almanların II. Dünya Savaşı'nda da üs olarak kullandıkları kent savaşa ağır hasar gördü. 9 Eylül 1944'te Kanada birlikleri tarafından kurtarıldı. 1953'te Knokke-Heist ile arasındaki seti yıkan sel baskını sırasında yok olma tehlikesi atlatıldı.

Bugün önemli bir sayfiye merkezi ve Belçika'nın en büyük balıkçılık limanı olan kentin başlıca sanayi ürünleri işlenmiş tütün, sabun, kültür incisi ve tütsülenmiş balıktır. Gemi yapım sanayisi de önemlidir. Kentteki ilginç yerler arasında balık pazarı (Vismijn ya da Minque), 5 km uzunluğundaki gezi yolu (Digue), Kursaal (kumarhane), Chalet Royal, su ve elektrikle tedavi yapılan Termal Enstitüsü ve yarış pisti sayılabilir. İngiltere'ye deniz ve hava yoluyla bağlı olan kentin havalimanı Raversijde'dedir. Ostende "Avrupa'nın batıdaki demiryolu kapısı"dır. Nüfus (1983 tah.) belediye, 69.129.

Ostende Kumpanyası, Almanca OSTENDISCHE KOMPANIE ya da OSTENDE-KOMPANIE, merkezi Avusturya Felemenki'nde olan ticaret kumpanyası (1722-31). Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Karl (Avusturya arşidükü III. Karl) tarafından, Hollanda ve İngiliz Doğu Hindistan kumpanyalarının Hindistan'da elde ettikleri kazançlardan pay almak amacıyla kuruldu. VI. Karl uluslararası ticaretin ve Avusturya'nın kısa bir süre önce ele geçirdiği (1714) Ostende limanının taşıdığı önemin farkındaydı. Süresi 30 yıl olan ilk berata göre, kumpanya Afrika ile Doğu ve Batı Hint Adalarıyla ticaret yapacak, elde edilen kârın yüzde 3-6'sı imparatorluk hazinesine bırakılacaktı. Kuruluşunu izleyen yıllarda kumpanya ticari ilişkilerini geliştirdi ve Hindistan'da iki yerleşme kurdu. Bu arada İngiltere'ye bol miktarda kaçak mal sokuluyordu. İngiliz ve Hollandalıların kumpanyanın rekabetinden duydukları tedirginlik İspanya'nın girişimi desteklemesiyle (1725) daha da arttı ve olaya bir de siyasal boyut kazandırdı. Kızı Maria Theresia'nın kendisinden sonra tahta çıkmasını büyük güçlere kabul ettirmek isteyen VI. Karl, İngiltere ve Felemenk Cumhuriyeti'nin yanı sıra Fransa, Rusya ve Prusya'nın baskıları karşısında 1727'de kumpanyanın etkinliklerini yedi yıl süreyle durdurdu. 1731'de imzalanan Viyana Antlaşması'yla da, Maria Theresia'nın tahta çıkmasını güvence altına alan Veraset Yasası'nın (Pragmatische Sanktion) koşulsuz

olarak tanınması karşılığında kumpanya dağıldı. Ama kumpanya, çalışanlarının Hindistan'daki son yerleşmelerini de yitirdikleri 1744'e değin gayri resmi ticari etkinliklerini sürdürdü.

ostenit, karbon ile öteki bileşenlerin oluşturduğu, γ (gamma) demir katı çözeltisi. Demirin 910°C'nin üzerinde ısıtılmasıyla yüz merkezli kübik bir yapıda oluşan ostenit 1.390°C'nin üzerinde kararsızlaşır. Ostenit çatal-bıçak takımlarının ve cerrahlik aletlerinin yapımında kullanılan paslanmaz çeliğin temel yapısal bileşenidir.

osteoartrit, OSTEOARTROZ olarak da bilinir, yaşlanma sürecinin sonucunda ortaya çıktığı sanılan ve eklemlerde yapı ve işlev bozukluğuna yol açan hastalık. Vücut ağırlığı, vücudun duruşu, ortopedik bozukluklar ve bir eklem sürekli örselenmesine yol açan yaralanmaların da hastalığın oluşmasında rol oynayabileceği saptanmıştır. Erken evrelerde eklem kıkırdığında yumuşama ve sınırlarında düzensizlik görülür; zamanla kıkırdığın yıkıma uğraması altındaki kemik korumasız kalmasına neden olur. Kemik sertleşir, zedelenen eklem dokusunda yeniden yapılanma başlar. Zedelenme düzeyiyle orantılı olmayan eklem ağrısı vardır. Eklemlerdeki katılaşma hareketle ortadan kalkar. Bu belirtiler kadınlarda menopozdan sonra oldukça sık görülürse de hastalık bütün yaş gruplarında ve her iki cinsten de ortaya çıkabilir. Fizik tedavi, ağrı kesiciler ve ağırlı eklem için kortizon şırınga edilmesi belirtilerin hafifletilmesini sağlar.

Osteoartritte ilk örselenen dokunun eklem değil çevresindeki kemik dokusu olduğuna ilişkin kanıtlar elde edilmiştir. Bu kemik normal olarak eklem için darbelerin etkisini hafifleten bir tampon işlevi görürse de, sık sık yinelenen darbelerle mikroskopla görülebilecek kadar küçük, çok sayıda kırık oluşur; kemik dayanıklılığını ve yenilenme yeteneğini yitirir.

osteoblast, kemik oluşumunun başlangıcında ve kemigin yeniden biçimlenmesinde rol oynayan küp biçimli büyük hücre. Kemigin yüzeyinde bir katman oluşturacak biçimde yan yana dizilen hücrelerin kemigin içine doğru uzanan çıkıntıları vardır. Osteoblastlar periost (kemik dış zarı) ve kemik iliği boşluğundaki endosteum katmanında bulunan osteojen hücrelerin farklılaşması sonucunda oluşur. Bu farklılaşma süreci için yeterli kan akımı sağlanamazsa osteoblast yerine kıkırdak yapan kondroblast adlı hücreler oluşur.

Osteoblastlar osteoit adlı mineral içermeyen organik kemik maddesini yapar. Bu maddenin içerdigi mukopolisakaritler osteoblastın Golgi aygıtından, kollajen lifler ise endoplazmik retikulumdan salgılanır. Mukopolisakaritler osteoidin temel bileşenidir; kollajen lifler betonarmenin içindeki çelik çubuklara benzer işlev yüklenerek kemigin temel ağ yapısını güçlendirir.

Kemigin inorganik yapısı büyüdükçe osteoblast kemigin içinde kalır; çevresinde kalsiyum birikmesiyle hücrenin yeni kemik yapımı kesintiye uğrar. Bu durumdaki hücreler osteosit olarak adlandırılır. Ayrıca bak. kemik.

Osteodontokeratik aletler kültürü, Raymond Arthur Dart'ın Güney Afrika'da, Johannesburg'un 320 kilometre uzağındaki bir yerde de Makapansgat'ta bulduğu fosilleşmiş hayvan kemikleri. Bu yerlerin ilkinde ilk *Australopithecus africanus* örneği, ikincisinde ise başka *A. africanus* türleri ele

geçmişti. Dart bu fosillerin ilk insangillerden *A. africanus*'un kullandığı aletler olduğunu, dişlerin testere, uzun kemiklerin sopa gibi kullanıldığını öne sürdü. Kuraşını, bazı kemiklerin birçok yerde ve çok sayıda, bazılarının ise çok ender bulunduğu gerçeğine dayandırıyordu.

Ama daha sonra yapılan araştırmalar kemik kalıntılarının alet olarak yorumlanması konusunda kuşkuyla yol açtı. Dart'ın Makapansgat'ta incelediği kemik kalıntıları da büyük bir olasılıkla ya iskeletlerin doğal ufalanmasıyla ya da yırtıcı hayvanların kemirmesi ve mağara tavanından düşen taşların kemikleri parçalaması gibi nedenlerle oluşmuştu.

osteogenesis imperfekta bak. özürlü kemik oluşumu

Osteoglossomorpha, yaklaşık 150 tür içeren kemiklibalıklar üsttakımı. Az tuzlu sulara da giren birkaç türü dışında bütün üyeleri tatlı sularda yaşar. Genellikle *Osteoglossiformes* ve *Mormyriiformes* takımlarına ayrılır. Kuzey Amerika'da bulunan *Hiodontidae* familyasının üyeleri dışında kalanlar tropik bölgelere dağılmıştır. Yaklaşık 130 tür içeren *Mormyridae* bu üsttakımın en geniş familyasıdır. Bu üsttakımın hiçbir türü önemli bir ekonomik değer taşımaz.

Morfolojik ve biyolojik özellikleri bakımından çeşitlilik gösteren ilkel balıkların yer aldığı *Osteoglossomorpha* üsttakımı büyük ölçüde iskelet yapılarına dayanılarak ayrırt edilir. Bu balıkların çeneleri güçlü dişlerle donanmış, baş ve ağızları değişik biçimlerde gelişmiş, kuyruk yüzgeçleri ayrırt edilmelerini sağlayacak ölçüde özelleşmiştir. Fosilleri Kretase (Tebeşir) Döneminden (y. 136-65 milyon yıl önce) beri varlıklarını sürdürdüklerini göstermekte, ilk ortaya çıkan kemiklibalıklardan türedikleri sanılmaktadır.

Osteoglossomorpha üsttakımından bazı türlerin üreme davranışı son derece ilginçtir. Elektrik üreten türlerden biri olan *Gymnarchus niloticus*, saplarından kopardığı bataklık otlarından geniş bir yüzün yuva hazırlar. Balık bu tekne biçimli yuvaya yumurtalarını bıraktıktan sonra yumurtadan çıkan yavrularını yaklaşık 18 gün boyunca korur. Koruma işlemini erkek ve dişi nöbetleşerek üstlenir. Obür türler yumurtaları ve yavruları ağızlarında taşır. Grubun en iri türü olan arapayma (*Arapaima gigas*) yumurtaların bırakılacağı küçük bir çukur açar. Yaklaşık yedi gün sonra yumurtalardan ve çukurdan çıkan yavrular erkek tarafından korunur. Erkeğin koyu renkli başı bir olasılıkla yavruların erkeği tanımasına ve onun çevresinde toplanmasına yarar. Ama yavruların erkeğe çeken etkenler arasında tat ve koku gibi uyandırıcı da olabilir.

Mormyridae ve *Gymnarchidae* familyalarının üyelerinde bulunan elektrik organları avlarını, düşmanlarını, kendi türlerinden bireyleri ve sudaki engelleri ayırt etmelerini sağlar. Elektrik organlarının bazı türlerde alışılmadık yüzme davranışlarına yol açtığı sanılmaktadır. Örneğin *Gymnarchus* cinsinin üyeleri uzun gövdelerini kıvrımadan sırt yüzgecinin yaptığı dalga hareketiyle yüzer. Kuyruğunu yanlara sallayarak normal biçimde yüzmediğinden kuyruğun yakınında bulunan elektrik üreten organlar ile baş bölgesinde bulunan alıcı organların birbirlerine göre konumu değişmez. *Notopteridae* familyasının üyeleri de vücudunu kıvrımadan yüzer, ama elektrik organı taşımazlar. Bu balıkların yalnız uzun anüs yüzgecini kullanarak yüzmelerinin kuyruk ucuna ka-

dar uzanan içi gaz dolu yüzme kesesiyle ilgili olduğu sanılmaktadır.

osteoklast, kemikğin yeniden biçimlenme sürecinde çözünüp çevre dokularca emilmesinden sorumlu çok çekirdekli büyük hücre. Kemik sürekli olarak yıkılan, yapısal gerilim ve vücudun kalsiyum gereksinimi gibi etkenlerle yeniden yapılanan dinamik bir dokudur. Osteoklastlar kemikğin yüzeyindeki küçük oyuklarda yer alır; bu oyukların, osteoklast enzimlerinin kemigi aşındırması sonucunda oluştuğu düşünülmektedir. Çok sayıda küçük hücrenin kaynaşmasıyla oluşan iri hücrenin ortalama çekirdek sayısı 5-20 olmakla birlikte, bazılarında bu sayı 200'ü bulur. Hücrenin kemiğe bakan yüzünde kemiğe doğru uzanan küçük çıkıntılar vardır. Bu çıkıntılardan oluştuğu fırçası kenar hücrenin etkin bölgesidir. Osteoklastlarda yapılan enzimlerden asit fosfataz ve kollajenaz kemikteki kollajen ile inorganik kalsiyum ve fosforu çözer. Kemik dokusunun bütünlüğünü sağlayan mukopolisakarit dolgu maddesinin çözünmesiyle kemik küçük parçalara bölünür; osteoklastlar bu parçaların çevresini sararak bunları sitoplazmasındaki kofulların (vakuol) içinde indirir. Yıkım sonucunda açığa çıkan kalsiyum ve fosfor kana karışır.

Osteoklastların etkinliği, kandaki kalsiyum düzeyindeki değişmeye yanıt olarak salgılanan paratiroid hormonu tarafından düzenlenir. Önceleri bu hormonun osteoblastların(*) osteoklastlara dönüşmesine neden olduğu düşünüldüğü de, kemikğin dinamik yapısının sürmesinde karşıt işlevleri olan bu iki hücrenin birbirinden bağımsız olarak ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Ayrıca bak. kemik.

osteoklastom, DEV HÜCRELİ KEMİK URU olarak da bilinir, sıklıkla genç erişkinlerde görülen kemik uru. Genellikle dizde olmakla birlikte, el bileği, el, ayak, çene ve omurlarda da çıkabilir. Çok hızlı büyür, oluştuğu bölgedeki kemik dokusunda yıkıma neden olur. Oldukça geç metastaz yapar. İşinima maruz kalan osteoklastomların osteosarkoma dönüştüğü bilinmektedir. Vakaların yüzde 50'sinde urun çevresindeki sağlam dokunun bir bölümüyle birlikte çıkarılması ya da urun çıktığı kol ya da bacağın kesilmesi (ampütasyon) etkin tedavi sağlar.

osteokondrom, EKZOSTOZ olarak da bilinir, süngersi kemik ve bunu örten kırık dokusundan kaynaklanan ve genellikle vücutta tek bir bölgede çıkan iyi huylu ur. Oldukça sık görülen osteokondromlar bir travmanın ardından gelişebileceği gibi kalıtsal da olabilir. Dışkulak yolunda oluşan türü çeşitli insan topluluklarında farklı sıklıkta görüldüğünden antropologların da ilgi alanına girmiştir. Yerleştiği bölgede işlev bozukluğuna neden olmadığı sürece osteokondrom zararlı değildir; ender olarak osteosarkoma dönüşebilir.

Çocuklarda görece sık görülen yaygın osteokondrom (osteokondromatoz) uzun kemikler, kaburgalar ve omurlarda kemik yapısında çıkıntılar oluşmasına yol açar. Kemik büyümesinin durduğu bazı vakalar cücelikle sonuçlanabilir. Lezyonların kırıklar, kan damarları ya da sinirler üzerine baskı yapması sakatlıklara neden olabilir. Bu lezyonların büyümesi ergenlik döneminin sonunda durursa da vakaların yüzde 5-15'inde kötü huy kazanarak erişkinlik döneminde yeniden büyümeye başlar.

Osteolepis, *Crossopterygii* (saçakyüzgeçliler) altsinifinden (bazı sınıflandırmalarda takım) soyu tükenmiş balık cinsi. Çok ilkel bir grup olarak kabul edilmekle birlikte

Devoniyen Dönemin (y. 395-345 milyon yıl önce) sonlarına değin varlığını sürdürmüş ve daha gelişmiş akrabalarıyla birlikte ya-

Osteolepis cinsinin bir modeli
British Museum of Natural History Londra

şamıştır. Bu balıkların vücudunu iri ve baklava biçimli pullar örtüyordu. Kuyruğunun üst parçası alttakinden çok daha iyi gelişmişti. İlk amfibyumların da paylaştığı kafatası ve çene yapıları *Osteolepis* üyelerinin görece üstün bir özelliğidir.

osteom, KEMİK URU olarak da bilinir, sıklıkla kafatası kemiklerinden kaynaklanan iyi huylu ur. Genellikle çocukluk döneminin sonlarında ya da genç erişkinlerde rastlanır; vücutta tek bir bölgede çıkar ve büyüyüp yayılma eğilimi yoktur. Kötü huy kazanmayan osteomlar çıktığı bölgedeki organların normal işlevini etkilemediği sürece zararsızdır ve çıkarılmaları gerekmez.

osteomalasi bak. kemik yumuşaması

osteomiyelit, KEMİK İLTIHABI olarak da bilinir, kemik dokusu ve kemik iliğinin sıklıkla mikrop bulaşması sonucunda iltihaplanması. En sık rastlanan osteomiyelit etkeni *Staphylococcus aureus*'tur. Mikroorganizma kan dolaşımı yoluyla ya da yakındaki bir yaradan vücuda girerek kemiğe ulaşır; gözenekli kemik dokusu ve kemik iliği iltihaplanarak yıkıma uğrar; zamanla kemikteki kan dolaşımı kesilir, doku ölümü görülür. İltihaplı alanın çevresindeki sağlıklı kemik ölü dokuyu çevreleyerek bir sınır oluşturur; ölü doku artıkları zamanla çevredeki dokuya karışır, lezyon onarılır. Kronik osteomiyelitte iltihap sürekli etkindir. İltihaplı bölgede biriken irin kemikle deri arasında açılan küçük kanalcıklardan (fistül) dışarı akar. Başlıca belirtiler ateş, titreme ve kemik ağrısıdır; daha sonra iltihaplı bölge ve çevresinde şişme ve kızarma görülebilir. Antibiyotiklerin yaygın olarak kullanılmasına değin mutlak ölüme neden olan osteomiyelit günümüzde uygun ilaç tedavisiyle denetim altına alınabilmektedir. Tifo, frengi, verem ya da orak hücreli kansızlık gibi birçok hastalıkta da komplikasyon olarak ortaya çıkabilir. Orta yaşlarda görülen omur osteomiyelitinin idrar kesesi iltihabıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

osteon, HAVERS SİSTEMİ olarak da bilinir, yoğun kemik dokusunun başlıca yapı birimi. Havers kanalı olarak bilinen uzun boşluk ile bunu çevreleyen kemik katmanlarından oluşur. Osteonlar uzun kemiklerin enine kesitinde belirgin olarak, her grubun ortasında bir havers kanalının yer aldığı eşmerkezli halka grupları halinde görülür. Bu kanallar kemik hücrelerinin kan gereksinimini karşılayan küçük kan damarlarını içerir. Osteon birkaç milimetre uzunluğu, yaklaşık 0,2 mm çapı olan sütun biçimli bir yapıdır.

Olgun kemik dokusunda yer alan osteonlar kemikğin yeniden yapılanması sürecinde biçimlenirler. Yeni kemik oluşurken birincil osteon olarak bilinen benzer bir yapıya sahiptir. Olgunlaşmamış kemik ve birincil osteonların osteoklastlar tarafından yıkılması osteon ve havers kanallarının oluşum sürecini başlatır. Osteoklastlar kemikğin içinde, sıklıkla kan damarlarını izleyen kanalları oyar; osteoblastlar bu kanalın duvarlarını da yeni kemik dokusunu yapmaya başlar.

Böylece oluşan kemik katmanları zamanla kanalı daraltarak içinden bir kan damarı geçebilecek kadar boşluk bırakır. Kemik hücreleri için gerekli kanı taşıyan damarlar havers kanalı olarak bilinen bu boşluktan geçer. Komşu osteonların arası kemik katmanlarıyla dolar. Volkmann kanalı olarak bilinen enine geçitler komşu osteonları ve havers kanalındaki kan damarlarıyla peristost (kemik dışı) birbirine bağlar. Ayrıca bak. kemik.

osteonikodisplazi, TIRNAK-DIZKAPAĞI SENDROMU olarak da bilinir, tırnakların kolayca kırılması ve dizkapağı kemiğinin normalden küçük ya da hiç olmamasıyla ortaya çıkan ve ender görülen kalıtsal bozukluk. Diz ve dirsek eklemleri ile kürek kemiği az gelişmiştir; leğen kemiğinin iç yüzünde, yanlarda kemik yapısında çıkıntılar ve böbrek yetmezliği belirtileri de görülür.

Hastalarda sık sık kemik çıkıkları, eklem hareketlerinde zorlanma ve erken yaşta osteoartrit oluşur. Tedavide öncelikle böbrek yetmezliğinin ortadan kaldırılması amaçlanır; oluşum bozuklukları için cerrahi girişim uygulanabilir.

osteopati, kas-iskelet yapısıyla organların işlevi arasındaki ilişkiden yola çıkarak hastalıkları tedavi etmeyi amaçlayan meslek dalı.

Osteopati 19. yüzyılda ABD'de, özellikle Amerikan İç Savaşı'nda (1861-65) uygulanan ilkel ilaçlar ve cerrahi tekniklere karşı bir reform hareketi olarak ortaya çıktı. Kurucusu olan Andrew Taylor Still 1892'de Missouri'de bir osteopati eğitim okulu kurdu. Günümüzde öncelikle ABD olmak üzere Kanada ve İngiltere'de uygulanan osteopati sinir-kas bağlantılarının işlevi, sinir uyarılarının iletimi, refleksler, böbrek işlevleri ve kan akımının dinamiği gibi konuları araştırır. Tedavi uygulamaları iskelet sisteminde gerçekleştirilen girişimleri kapsar.

osteopetroz, MERMER HASTALIĞI olarak da bilinir, kemiklerin aşırı derecede yoğunlaşıp sertleşmesine ve çok kolay kırılabilmesine yol açan ve ender görülen kalıtsal bozukluk. Hastalık kemik büyümesi sürdükçe ilerler; kemik iliği boşluğu yoğun kemik dokusuyla dolar. Bunun sonucunda kemik iliği işlev göremediğinden aplastik kansızlık oluşur. Kemikler sık sık kırılır; kafatası kemiklerindeki kalınlaşma ve biçim bozukluğu nedeniyle kafatası sinirlerinin uğradığı baskı işitme ve görme kusurlarına yol açabilir. Ağır vakalar ölümlle sonuçlanır.

osteoporoz, kemik metabolizmasındaki bir bozukluk sonucunda kemiğin sert dolgu dokusunun azalmasıyla ortaya çıkan hastalık. Birincil osteoporozda kemik yapımının normal olmasına karşın kemik yıkımı artmıştır. Nedeni kesin olarak bilinmese de birden çok etkene bağlanmaktadır. Bunlardan başlıcaları menopozla birlikte ortaya çıkan hormon ve metabolizma değişiklikleri, bağırsaklarda kalsiyum emiliminin bozulması, yaşlılıkla birlikte kemik yıkımının artması, uzun süre hareketsiz kalma ve çeşitli beslenme bozukluklarıdır. İkincil osteoporoz ise uzun süre kortizon kullanma, yaygın miyelom ve üreme organlarının gelişmemesi gibi bozuklukların komplikasyonu olarak ortaya çıkar.

En sık görülen metabolizma hastalıklarından biri olan osteoporozda sıklıkla omurlar, kalça kemikleri ve uzun kemiklerin süngersi bölümleri etkilenir. Özellikle omurlarda ve uyluk kemiğinin boynunda herhangi bir travma olmadan kendiliğinden kırıklar oluşur. Bunun sonucunda ortaya çıkan omurga

eğrilikleri omurganın çevresindeki kaslar ve bağların kasılmasına ve kronik ağrıya neden olur. Kemiklerdeki bulgular radyolojik incelemeyle saptanabilir. Serumdaki kalsiyum, fosfor ve protein düzeyleri normaldir.

Tedavide amaç belirtileri ortadan kaldırmak ve hastalığın ilerlemesinin önüne geçmektir. Ağrı kesiciler, korse gibi omurgayı destekleyen giysiler, bu bölgedeki kasların çalışmasına yönelik egzersizler, ısı ve masaj yararlıdır. Hastalığın nedeni tam olarak bilinmediğinden ilaç tedavisi deneme aşamasındadır. Bununla birlikte günlük beslenmeye eklenen iki bardak süt, kalsiyum ve vitamin D'nin yararlı olduğu bilinmektedir. Ayrıca menopozdan sonra östrojen salgılanması çok azaldığından bu dönemden başlayarak kadınlara düzenli hormon tedavisi önerilir.

osteosarkom, kemikte en sık rastlanan kötü huylu ur türü. En fazla 30 yaşın altındaki erkeklerde görülür. Büyük ve uzun kemiklerden, özellikle diz bölgesinden çıkma eğilimindedir. Başlıca belirtiler başlangıçta aralıklı, daha sonra şiddetli ve sürekli ağrı, şişme, eklem hareketlerinde kısıtlanma, kemiklerin sık sık kendiliğinden kırılmasıdır. Son evrelerde ateş yükselir, hastanın genel durumu bozulur. Osteosarkom vücutta hızla yayılır; genellikle akciğerlerde metastaz yapar. Osteosarkom tanısı konulduktan sonra ortalama yaşam süresi 18 ay, beş yıl yaşama olasılığı yüzde 10'un altındadır. Çok kötü huylu olduğundan erken dönemde etkin tedavi gereklidir. Urun bulunduğu kol ya da bacağın amputasyonundan sonra kemoterapi ya da radyoterapi uygulanabilir.

Østerdalen (Norveç dilinde "Doğu Vadisi"), Norveç'in güneydoğu kesimindeki Hedmark ilinde (*fylke*) dar vadi. Dovre Dağlarının (*fiell*) doğu yamaçlarından başlayarak yaklaşık 120 km boyunca kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Norveç'in en uzun ırmağı olan Glåma bu vadiden geçer. Vadideki başlıca ekonomik etkinlikler kestercilik, tarım ve hayvancılıktır. Vadinin güney ucunun yakınında, Rena ile Glåma ırmaklarının birleştiği noktada bulunan Rena'da Glåma ırmağı üzerindeki barajlardan sağlanan hidroelektrik enerjisiyle çalışan kâğıt ve mukavva fabrikaları vardır. Vadideki öteki önemli yerleşmeler Koppang ile kırsal belediye (*herredskommune*) statüsündeki Tynset ve Alvdal'dır. Bölge Neolitik Çağda yerleşime açılmıştır.

Osterman, Andrey İvanoviç, Kont, Almanca asıl adı HEINRICH JOHANN FRIEDRICH OSTERMANN (d. 9 Haziran 1686, Bochum, Vestfalya - ö. 31 Mayıs 1747, Beryozovo, Sibirya, Rus Çarlığı), 1725-40 arasında Rusya'nın dış politikasını yönlendirmiş devlet adamı.

Osterman, I. Argunov'un bir portresinden yapılmış oymabaskı
Novosti Press Agency

Rusya'ya gittikten sonra, 1708'de I. Petro (Buyuk) tarafından Dışişleri Bakanlığı'na çevirmen olarak atandı. 1710'da yazıcılığa yükseldi ve ertesi yıl Osmanlılarla bir barış antlaşması için yürütülen görüşmelere katıldı. Ayrıca II. Kuzey Savaşı'nın (1720-21) sonuçlanmasından önce İsveç'le yapılan barış görüşmelerinde önemli rol oynadı. 1723'te İran'la imzaladığı bir antlaşmayla Bakü ve Derbent kentlerini de kapsayan bazı toprakları Rusya'ya kazandırdı. Diplomatik başarılarından dolayı baron unvanı aldı ve dışişleri bakan yardımcılığına getirildi.

I. Petro'nun ölümünden sonra I. Yekaterina tahta çıkınca birçok önemli görevin yanı sıra Özel Danışma Kurulu üyeliğini de üstlendi. II. Petro döneminde de (1727-30) nüfuzunu korudu. Daha sonra Anna İvanovna (hd 1730-40) tarafından kont yapılarak dışişleri konusunda yeni yetkilerle donatıldı (1731). Bu dönemde Avusturya'yla ittifakın korunması için çalıştı; Polonya Veraset (1733-38) ve Osmanlı-Rus savaşlarında (1736-39) etkili oldu; 1734'te İngiltere'yle bir ticaret antlaşması imzaladı. Ama 1732'de, İran'dan alınmış olan toprakların bir bölümünü geri vermek zorunda kaldı.

Anna'nın ölümünden sonra, çocuk yaşta çar VI. İvan'ın naibi Ernst Biron'u deviren (1740) Burkhard Münnich'e yardımcı oldu ve amirallığe yükseldi. Ama Münnich'le aralarında çıkan anlaşmazlık nüfuzunu azalttı. Bu arada, onun Avusturya yanlısı politikasına şiddetle karşı çıkan Fransız büyükelçisi, I. Petro'nun kızı Yelizaveta'yla birlikte Osterman'a karşı entrika çevirmeye başladı. Sonunda VI. İvan, naibe Prenses Anna Leopoldovna ve Osterman'ın da aralarında bulunduğu danışmanları saraydan uzaklaştırdı. Osterman Sibirya'ya sürüldü.

Østfold, Norveç'in güneydoğu ucunda il (*fylke*). Yüzölçümü 4.183 km² olan il toprakları bantdaki Oslo Fiyordundan doğudaki İsveç sınırına doğru uzanır. Kuzey ve doğusu ormanlarla kaplı olan dağlık arazinin yüksekliği 240-300 m'yi bulur. Başlıca akarsular kuzey-güney doğrultusunda akan Glåma ve Tistedal ırmaklarıdır. Norveç'in en uzun ırmağı olan Glåma, Fredrikstad'da Skagerrak'a dökülür. Østfold ülkenin belki de en eski yerleşim bölgelerindendir. Bölgenin dört bir yanında Paleolitik Çağdan kalma kaya resimleri ve höyükler bulunmuştur. Norveç'in 10. ve 11. yüzyıllarda Hristiyanlığı kabul etmesinden hemen sonra yapılmış çok sayıda taş kilise vardır. Østfold ekonomik açıdan Oslo'nun banliyösü durumundadır. İlin Fredrikstad, Sarpsborg, Halden ve il merkezi Moss gibi önemli kentleri başkent Oslo'ya en çok 100 km uzaklıktadır. Başlıca sanayi ürünleri kâğıt hamuru, ağaç ürünleri, kimyasal madde, kauçuk ve işlenmiş gıdadır. Moss ve Fredrikstad'da büyük tersaneler vardır. Güneydeki kırsal kesimlerde Oslo pazarı için büyük miktarlarda sebze ve mandıra ürünleri üretilir. İl kıyıları ve kıynın açığındaki adacıklar gözde tatil yerleridir. Nüfus (1992 tah.) 238.373.

Ostia, bugün OSTIA ANTICA, İtalya'da, Tiber Irmağının ağzında Eski Roma kenti. Romalılar tarafından ilk kolonileri sayılmasına ve dördüncü kralları Ancus Marcius (İÖ 7. yy) tarafından kurulduğunun ileri sürülmesine karşın, arkeologların sit alanında buldukları en eski kalıntı İÖ 4. yüzyıldan kalma bir kaledir.

Pön Savaşları sırasında (İÖ 264-201) Roma donanmasının üs olarak kullandığı kentin

limanı, sonradan oluşan bir kıyılı yüzünden büyük gemilerin barınmasına elverişsiz duruma gelene değin Roma Cumhuriyeti'nin en önemli limanıydı. Ostia İmparatorluk

Ostia'da Roma kalıntıları
Authenticated News International

döneminde Roma'nın tahlil ürünlerinin depolanıp satıldığı önemli bir ticaret merkezine dönüştü. Ayrıca Portus'a giden gemilerin ikmal istasyonu oldu. İS 2. yüzyıl başlarındaki en zengin döneminde Ostia'da yaklaşık 50 bin kişi yaşıyordu.

Ostia Roma ekonomisinde 3. yüzyılda başlayan gerilemeden ve 5. yüzyıldan sonra yoğunlaşan Barbar saldırılarından zarar gördü. Papa IV. Gregorius'un (827-844) bugün Ostia Antica'nın bulunduğu yere Gregoriopolis adlı yeni bir kent kurduktan sonra terk edildi. Roma döneminden kalma yıkıntıların ortaçağda yapı malzemesi, Rönesans döneminde ise heykelticiler tarafından mermer olarak kullanılmasına karşın, uzun arkeolojik kazılar sonucu antik kentin yaklaşık üçte ikisi yeniden ortaya çıkarılmıştır.

ostinato (İtalyancada "inatçı"), bir bestede baştan sona tekrarlanan kısa melodi cümlesi. Bazen hafifçe çeşitlendirilerek ya da değişik bir perdeye aktararak kullanılır. Ritmik bir *ostinato* kısa, sürekli tekrarlanan ritmik bir kalıptır. *Ostinato* Batı müziğinde 13. yüzyıldan bu yana görülür; örneğin Cristóbal de Morales'in (y.1500-53) *Emendemus in melius*'u (Değişip Daha İyi Olalım) ve Paul Hindemith'in *Opus 38 Konçerto*'sunda *ostinato*'lar vardır. 16. yüzyılda dans parçalarında *ostinato* bas çizgisinde yaygın olarak kullanılıyordu ve buna *basso ostinato*(*) adı veriliyordu. Maurice Ravel'in *Gaspard de la nuit* (1908; Gecelerin Gaspard'ı) adlı piyano parçasındaki "Scarbo" adlı bölümü tek bir sestten oluşan bir *ostinato* yönlendirir.

Østlandet, Norveç'in güneydoğusunda, Østfold, Akershus, Hedmark, Öppland, Buskerud, Vestfold, Telemark ve Oslo illerini (*fylke*) içine alan coğrafi bölge. Yüzölçümü 94.663 km² olan bölge toprakları Norveç'in en yüksek dağları olan Jotunheimen Dağlarından, Skagerrak ve Oslo Fjorduna komşu kıyı ovalarına kadar uzanır. Özellikle batı ve kuzey kesimleri dağlık olan Østlandet'in büyük bölümü ormanlarla kaplıdır. Doğu kesimi Norveç kereste sanayisinin merkezidir. Sularını Dramselva ve Lågen ırmaklarıyla Norveç'in en uzun akarsuyu olan Glåma Irmağının topladığı bölgede, aralarında Norveç'in en büyük gölü olan Mjøsa'nın da bulunduğu birçok göl vardır.

Østlandet'te başta başkent Oslo olmak üzere çok sayıda kent vardır ve ülke nüfusunun yaklaşık yarısı bölgede yaşar. Norveç sanayisinin büyük bölümü de bölgede toplanmıştır. Güzel manzaralı dağlar, kış sporları merkezleri, göl ve deniz kıyılarındaki sayfiye yerleri ile Oslo kenti bölgeye çok sayıda turist çeker. Kara ve deniz yolları kıyıdaki düzlükleri enlemesine keserek vadiler, ırmaklar ve göller üzerinden iç kesimlere uzanır. Nüfus (1992 tah.) 2.065.269.

ostomi, hastalık ya da yaralanma nedeniyle vücudun boşaltım kanallarının işlev yapamaması durumunda metabolizma atıklarının dışarı atılabilmesi için karın duvarında bir delik açılması amacıyla yapılan ameliyattır. En sık uygulanan türlerinden kolostomide kalın bağırsağın, ileostomide ise incebağırsanın bir bölümü çıkarılıp geri kalan bölümü karın duvarına açılır. Ürostomide ise idrar kesesi ya da idrar borularının alınmasından sonra çoğunlukla incebağırsakların bir bölümü kullanılarak idrar ve sıvı atıklar için yeni bir kanal hazırlanır.

Ostomiler, hastalık ya da karın yaralanmaları sonucunda örselenen boşaltım organlarının fazla zorlanmasına engel olmak üzere geçici olabildiği gibi, bu organların doğuştan yokluğunda ya da kanser gibi nedenlerle ameliyatla çıkarılması gerektiğinde yaşam boyu organın yerini tutması için de yapılabilir. Geçici ostomide bağırsağın bir bölümü enine kesildikten sonra karın duvarına yaklaştırılarak buraya dikilir; kesik olan uçların ikisi de dışarı açılır. Hastanın genel durumu düzelip ostomi nedeni ortadan kalktığında ikinci bir ameliyatla bağırsanın uçları kesilerek yeniden birbirine dikilir.

Bütün ostomi türlerinde organın vücut yüzeyine açıldığı bölgenin özenle temiz tutulması, atık maddelerin karın duvarına kendiliğinden yayılan bir torbada toplanması gerekir. Bazı ameliyatlarda vücudun içine toplayıcı bir kese yerleştirilebilirse de bu kesenin düzenli aralıklarla boşaltılması gereklidir. Ostomili hastaların çoğu boşaltım sürecini düzenli olarak denetlemeyi öğrendiklerinden fazla rahatsızlık duymaz. Kolostomili hastalar gün boyu belirli aralıklarla ve çoğunlukla katı atık çıkardığından kolostomi torbası her zaman gerekli değildir; ileostomi ve ürostomilerde atıklar çoğunlukla daha sık ve sürekli çıktığından toplama torbası takılmalıdır.

Ostominin günlük yaşamın sürdürülmesini engellemeye ilişkin örnekler olmasına karşın, bu uygulama bireyin görünümünü değiştirir toplum ve iş yaşamında uyumsuzluklar ve cinsel işlev yetersizliğine ilişkin korkular yarattığından önemli bir ruhsal travmaya neden olabilir. Ameliyattan önce ostomi yerinin iyi seçilmesi ve ameliyattan sonra hastanın bu konuları danışabileceği bir uzmanın bulunması ruhsal gerginliğin hafiflemesini sağlayabilir. Ayrıca, toplama torbası yüzerken ve güneşlenirken bile görünmeyecek ve giysinin altında şişkinlik yapmayacak biçimde yerleştirilebilir.

Ostracoda bak. midyekaridesi

Ostracodermi, Paleozoyik (Birinci) Zaman'da (y. 570-225 milyon yıl önce) yaşamış, küçük, balığa benzer çenesiz omurgalılar grubu. Birkaç takım altında toplanan bu grup üyelerinin fosilleri özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'daki Silüriyen Dönem (y. 430-395 milyon yıl önce) sonu ile onu izleyen Devoniyen Dönem (y. 395-345 milyon yıl önce) başına ait oluşumlarda boldur.

Ostracodermi üyelerinin çeneleri daha gelişmemişti ve ikili uzantıları genellikle yok-

tu. Bu ilkel özellikleri, günümüzde sülükbalığı ve taşemenlerle temsil edilen *Cyclostomata* takımının akrabaları olduklarını göstermektedir. Uzmanlar genellikle *Cyclostomata* takımını *Agnatha* (çenesizbalıklar) sınıfının *Monorhina* alt sınıfına yerleştirirler. Bu alt sınıf, üyelerinde tek burun deliği olan soyu tükenmiş *Osteostraci* ve *Anaspida* takımlarını da içerir. Üyeleri iki burun delikli olan soyu tükenmiş *Heterostraci* ve *Coelopida* takımları ise *Diplorhina* alt sınıfında yer alır. *Ostracodermi* genellikle bu soyu tükenmiş dört takımı içeren bir gruptur. En iyi bilinen üyeleri arasında *Osteostraci* takımından *Cephalaspis*(*) ile *Heterostraci* takımından *Pteraspis* cinsleri sayılabilir. Ayrıca bak. çenesizbalıklar.

ostrakismos (Yunanca *ostrakon*: "deniz kabuğu", "çömlek parçası"; *ostrakizein*: "çömlek parçalarıyla yapılan oylama sonucunda sürgüne göndermek"), Eski Atina'da devlet düzenini tehdit eden seçkin yurttaşlardan birinin herhangi bir suç yüklenmeksinin sürgün edilebilmesini sağlayan uygulama. Benzer bir uygulama çeşitli zamanlarda Argos, Miletos, Syrakusa ve Megara'da da görülmüştür. Atina'da kış ortasında belirli bir tarihte düzenlenen tartışmasız bir toplantıda bu yönde karar alınır, birkaç hafta sonra *ostrakismos* oylaması yapılır. Bu oylamada, oy hakkı bulunan her yurttaş başka yurttaşın adını yazabilirdi. Belirli sayıda *ostrakon* üzerinde adı yazılan kişi 10 gün içinde Atina'dan ayrılmak ve 10 yıl boyunca sürgünde yaşamak zorundaydı, ama mülklerini yitirmezdi.

Aristoteles *ostrakismos*'u ilk kez Kleisthenes'in, Hippias'ı kovduktan sonra (İÖ y. 508) Atina anayasasında yaptığı reformla uygulamaya koyduğunu anlatır. Ama İÖ 488-487'de Kollytosu Kharmos'un oğlu Hipparkhos'un sürgün edilmesinden önce bu uygulamaya başvurulduğunu gösteren kanıt yoktur. Hipparkhos'un ardından, I. Kserkses'in istilasından önceki İÖ 481 affına değin sürgün edilen dört kişinin sonuncusu Aristides'ti. *Ostrakismos* kurumuna Pers Savaşları'ndan sonra giderek daha az başvuruldu. Son kez büyük olasılıkla 417'de, Nikias ile Alkibiades arasındaki düşmanlığın yol açtığı siyasal bunalımı gidermek üzere başarısız biçimde uygulandı.

ostrakon, çoğul OSTRAKA. ilköğretimde özellikle Eski Mısırlılar, Yunanlılar ve İranlılar arasında çizim yapmak, bazen de yazı yazmak ve hesap tutmak için papirüs yerine kullanılan kırık çömlek parçaları ya da kireçtaşından küçük tabakalar. *Ostrakon*'lar üzerindeki çizimler genellikle renklidir ve büyük sanatsal değer taşır. Bunlar arasında doğayı ve günlük yaşamı betimleyen resimler olduğu gibi, insan etkinliklerini gülünçleştirerek canlandıran hayvan öykülerini, bir olasılıkla halk arasında yaygın fablları yansıtan sahneler de vardır.

Ostrava, Çek Cumhuriyeti'nde, Kuzey Moravya ilinin (*kraj*) merkezi kent. Yukarı Silezya (Görny Śląsk) kömür havzasının güney ucunda, Ostravice ve Odra (Oder) ırmaklarının birleştiği noktanın yakınında yer alır. Yaklaşık 1267'de Olomouc piskoposu Bruno tarafından Moravya'nın kuzey girişini tutmak amacıyla kuruldu ve surlarla çevrildi. Kentin kalesi 1495'te yıkıldı. Tarihî yapılar arasında 13. yüzyıl St. Wenceslas Kilisesi ve Eski Belediye Binası'nın kulesi (1687) sayılabilir. Kentte, aralarında güzel bir binası olan operanın da bulunduğu çeşitli tiyatrolar, bir filarmoni orkestrası ve sanat galerisi vardır.

Ülkenin demir yüreği olarak anılan kent zengin bir kömür havzasının orta-

sında yer alır ve Vítkovice demir atölyelerinde ilk yüksek fırının inşa edildiği 1830'dan bu yana bir ağır sanayi merkezidir. Kömür ocaklarının bazıları kentin içine kadar sokulur ve göğe yükselen sondaj kuleleri kentin görünümünün olağan bir parçasını oluşturur.

Ostrava metropoliten alanının yüzölçümü 1.000 km²'den fazladır. Sürekli işçi akınına uğrayan bölgede çok sayıda toplu konutun yanı sıra Poruba ve Havířov gibi yeni kentler de inşa edilmiştir.

Bölge nüfusunun çoğunluğu madenlerde (Ostrava, Karviná ve Orlová) ve metal işleme tesislerinde (Vítkovice, Kunčice ve Třinec) çalışır. Ayrıca Opava'da madenlerde kullanılan makineler, Studénka'da vagonlar, Kopřivnice'de de otomobil üretilir. Kömür kimyasal madde (amonyak ve nitratlı gübreler) ve enerji üretiminde ham madde olarak da kullanılır. Devlet Madencilik ve Metalurji Yüksekokulu (1716) Ostrava'dadır. Nüfus (1991) 327.553.

Ostrogorski, Moisey (Yakovleviç) (d. 1854, Grodno - ö. 1919, Rusya), parti örgütlenmeleri üzerindeki karşılaştırmalı incelemelere öncülük eden Rus siyaset bilimcisi.

Petersburg'da hukuk öğrenimi gördü. Birkaç yıl Adalet Bakanlığı'nda çalıştıktan sonra 1885'e değin Paris'te Siyasal Bilgiler Yüksekokulu'nda okudu. Rusya tarihi üzerine okul kitapları hazırladı. Paris'teki araştırmalarının sonucunda 1892'de, kamu hukukunda kadın hakları konusunda Fransızca bir inceleme kaleme aldı. ABD'de ve İngiltere'de uzun yıllar kalarak siyasal partiler üzerinde çalıştı. Demokrasi ve Siyasal Partilerin Örgütlenmesi adlı çalışmasını 1902'de Fransızca yayımladı. Rusya'ya döndükten sonra 1906'da Birinci Duma'ya (Devlet Meclisi) seçildi ve Kadet yönetiminde önemli rol oynadı. Partinin dağılmasından sonra aktif siyasetten çekildi.

Demokratik kitle partilerinin bürokratik-oligarşik örgütlenmelere dönüşme yönünde patolojik eğilimler taşıdığı biçimindeki görüşü ardılları tarafından geliştirildi. ABD ve İngiltere'deki parti sistemlerinin ayrıntılı ve yetkin bir açıklamasını içeren çalışmalarıyla, siyasal sistemlerin karşılaştırmalı çözümlemesi konusunda ilk önemli girişimi gerçekleştirdi. Seçmen davranışları ve kamuoyunun oluşumu konusunda değerli varsayımlar ortaya attı.

Ostrogotlar, DOĞU GOTLARI olarak da bilinir, İS 2. yüzyıldan başlayarak Roma İmparatorluğu'yla karmaşık temasları aracılığıyla tanınan ve Kavimler Göçü (*Völkerwanderung*) içinde yer alan Gotların bir kolu. İS 3. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinde bir konfederasyon, 5. yüzyıl sonlarında da Theoderich'in (Büyük) önderliğinde İtalya'da bir Got Krallığı kurmuşlardır.

Baltık Denizi dolaylarından gelen Ostrogotlar Don (ilkçağda Tanais) Irmağından Dinyester (ilkçağda Tyras) Irmağına, Karadeniz'den bugünkü Beyaz Rusya'nın güneyindeki Pripet Bataklıklarına kadar olan alanı egemenlikleri altına aldılar. Kral Ermanarich döneminde güçlerinin doruğuna ulaştıktan sonra gerilemeye başladılar. Söylentiye göre, yaşanan Ermanarich Hunların yaklaşık 370'te saldırarak halkına boyun eğdirmesi üzerine intihar etti. Kiev'in güney ve güneydoğusunda mezarları ortaya çıkarılan Ostrogotlar büyük bir olasılıkla 3. yüzyılda yazıyı biliyorlardı; Romalılarla ticaret ilişkileri de çok gelişmişti.

Hun egemenliğine girmelerinden sonra 80 yıl süreyle varlık göstermeyen Ostrogotlar, 5. yüzyıl ortalarında Tuna'nın orta kesimindeki Pannonia'da Romalıların müttefiki

olarak yeniden sahneye çıktılar. Ama büyük çoğunluk Orta Avrupa'ya ilerlerken Kırım'da kalan küçük bir grup ortaçağ boyunca kılığını korudu.

Hun birliğinin 455'te çökmesi üzerine Teodorico önderliğinde yeniden hareketlenen Ostrogotlar önce Moesia'ya (y. 475-488), ardından İtalya'ya geçtiler. İtalya kralı olan (493) Theoderich 526'da ölünce, çıkan karışıklıktan yararlanan Doğu Roma imparatoru Justinianos 535'te Ostrogotlara savaş açtı. Yirmi yıl süren savaş İtalya'ya büyük zarar verdi ve bir ulus olarak Ostrogotları yok etti. Hun egemenliğinden kurtulduktan hemen sonra Ariusçu Hristiyanlığı benimzedikleri anlaşılan Ostrogotlar, heretik sayılan bu inancı yok oluşlarına değin korudular. Günümüze ulaşan bütün Got metinleri 554'ten önce İtalya'da yazılmıştır.

Ostrołęka, Polonya'nın kuzeydoğu kesiminde 1975'te kurulan il (*województwo*). Yüzölçümü 6.498 km²'dir. Kuzeyi bataklık ovalar, güneyi ormanlık morenlerle kaplıdır. Narew Irmağı ili kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda böler. Rozoga, Szekwa, Bug, Omulew, Płodownica ve Orzyc yöredeki öbür ırmaklardır. Małkinia Górna köyünün 10 km kadar güneyinde en büyük Nazi toplama kamplarından biri olan Treblinka(*) yer alır.

Selüloz ve kâğıt ürünleri, gıda, tekstil, yapı malzemeleri, seramik ve cam başlıca sanayi ürünleridir. İl merkezi Ostrołęka kentinde bir termoelektrik santral bulunur. Nüfusun dörtte biri Ostrołęka kenti ve çevresinde yaşar. Öbür büyük kentler Wyszków, Przasnysz, Różan ve Ostrów Mazowiecka'dır. Nüfus (1991 tah.) 397.300.

Ostrołęka, Polonya'nın kuzeydoğu kesimindeki Ostrołęka ilinin (*województwo*) merkezi kent. Łomża kentinin 32 km güneybatısında, Narew Irmağının doğu yakasında kuruludur. Mazovya Ovasındaki en eski kentlerden biridir; kent statüsünü 1373'te kazandı. 16. ve 17. yüzyıllarda Kurpie Ormanı bölgesinin ticaret merkezi olarak gelişti. 1708'de yöre halkı İsveçli işgalcilere karşı başarıyla direndi. Kent 19. yüzyılda Rus ordularıyla yapılan çarpışmalara sahne oldu. II. Dünya Savaşı'nda büyük hasar gördü. Savaşın sonra 17. yüzyıldan kalma iki barok kilise ile bazı resmi binalar onarıldı. Ekonomi kâğıt, selüloz ve gıda işleme sanayisine dayanır. Nüfus (1982 tah.) 39.600.

Ostrov, tam adı VEL'KÝ ŽITNÝ OSTROV (Çekçede "Büyük Çavdar Adası"), Slovakya'da Batı Slovakya (Západoslovenský) ilinde (*kraj*) ada. Bratislava'nın güneydoğusunda, kuzeydeki Küçük Tuna ve Váh ırmaklarıyla, güneydeki Tuna Irmağı arasında yer alır. Tuna Irmağının Macaristan-Slovakya sınırında yer alan Küçük Macaristan Ovasına taşıdığı alüvyonlu çökellerle oluşmuştur. Tuna'nın Macaristan sınırları içinde kalan yakasındaki Szigetköz Adası gibi, Ostrov'da da başta buğday ve çavdar olmak üzere bol miktarda tahıl yetiştirilir. Adanın, bölgenin tek önemli kenti Komárno'nun kuzeybatısına düşen doğu ucunda tarımsal verimliliği artırmak için kanallar açılmıştır.

Ostrovski, Aleksandr Nikolayeviç (d. 12 Nisan 1823, Moskova - ö. 14 Haziran 1886, Şçelikovo, Rus Çarlığı), Rus edebiyatındaki gerçekçilik döneminin en önemli temsilcisi sayılan oyun yazarı.

Bir devlet memurunun oğluydu. Moskova Üniversitesi'nin hukuk bölümünde öğrenim gördü. 1843-48 arasında Moskova çocuk mahkemesinde görev yaptı. 1847'de, ilk oyunu olan *Kartini semejnogo schastya*'yı (Aile Mutluluğundan Şahneler) yazdı.

1850'de yazdığı ve sonradan *Svoi lyudi soçetmsya* (Kendimiz Çözeriz) adıyla yayımlanan ikinci oyunu *Bankrot* (İflas), Moskova tüccarlar arasındaki hileli iflas olaylarını sergilediği için büyük tepkiyle karşılaştı ve Ostrovski kamu görevinden uzaklaştırıldı. Oyun 13 yıl yasaklanmış olarak kaldı.

Ostrovski, V. G. Perov'un bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1871; Devlet Tretyakov Galerisi, Moskova
Devlet Tretyakov Galerisi, Moskova

Ostrovski 1860'larda çeşitli tarihsel oyunlar yazdı. Ama en önemli oyunları Rus tüccar sınıfını konu alan iki trajedisiyle aralarında *Bednost ne porok* (1853; *Fakirlik Ayıp Değil*, 1945) adlı başyapıtı da bulunan çok sayıdaki komedisi oldu. *Sneguroçka* (1873; *Kar Çiçeği*) adlı yapıtını Rimski-Korsakov 1880-81 yıllarında operaya uyarladı. Öbür yapıtları arasında Türkçeye de çevrilmiş olan *Voltsiy i ovtsiy* (ös 1926; *Kurtlarla Kuzular*, 1946) ile *Groza* (1829; *Firana*, 1945) sayılabilir.

Ostrovski Moskova'daki tek devlet tiyatrosu olan Mali (Küçük) Tiyatro ile yakın işbirliği yaptı. Oyunlarını önce kendi denetiminde bu tiyatrodan sahneledi. 1874'te kurulmasına öncülük ettiği Rus Oyun Yazarları Derneği'nin ilk başkanlığını üstlendi. 1885'te Moskova Çarlık Tiyatroları'nın sanat yönetmenliğine getirildi. Kırk yedi oyunun yazarı olarak neredeyse tek başına Rus ulusal repertuarını oluşturdu. Oyunları bugün de ülkesinde en çok okunan ve sahnelenen yapıtlar arasındadır.

Ostrów Wielkopolski, Polonya'nın ortabati kesiminde, Kalisz ilinde (*województwo*) ilçe (*powiat*) merkezi kent. Demiryolu kavşağında yer alan bir sanayi kentidir. Başlıca ürünler takım tezgâhları, vagon, kereste, seramik ve tekstildir. Tarihsel kayıtlarda adı ilk kez 13. yüzyılda geçen kent 18. yüzyılda belediye oldu. 1793'te Prusya'nın eline geçti ve 1918'de yeniden Polonya topraklarına katıldı. Nüfus (1982 tah.) 64.000.

Ostrowiec Świętokrzyski, Polonya'nın güneydoğu kesimindeki Kielce ilinde (*województwo*) kent. Vistül'ün kolu Kamienna Irmağı kıyısında, Świętokrzyski (Kutsal Haç) Dağlarının (*góry*) hemen kuzeyindeki Polonya Yükseltilerinde yer alır. Lublin ve Kielce ile demiryolu bağlantısı olan kentte demir-çelik sanayisi gelişmiştir. 15. yüzyılda dayanan yerleşme, 19. yüzyılda demir işletmelerinin açılmasından sonra hızla gelişmiştir. Gıda işleme, seramik ve yapı malzemesi üretimi başlıca sanayilerdir. Nüfus (1982 tah.) 66.800.

Ostrya bak. kayacak

Ostwald, (Friedrich) Wilhelm (d. 2 Eylül 1853, Riga, Letonya, Rus Çarlığı - ö. 4 Nisan 1932, Leipzig yakınları, Almanya), fiziksel kimyanın, kimyanın bağımsız bir dalı haline gelmesinde etkili olan ve kataliz, kimyasal denge ve tepkime hızları üzerin-

deki çalışmalarıyla 1909 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan Alman kimyacı. Bilim felsefesiyle de ilgilenmiş ve bütün fiziksel olguları enerjiyle açıklamaya çalışarak atom kuramına karşı çıkmıştır.

Ostwald doktora çalışmasını 1878'de Dorpat Üniversitesi'nde (bugün Estonya'daki Tartu Devlet Üniversitesi) tamam-

Ostwald
Bavaria-Verlag

laduktan sonra Riga'da ders verdi, 1887-1906 arasında Leipzig Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Svante August Arrhenius'un ve Jacobus Henricus van't Hoff'un kuramlarını hemen kabul eden Ostwald, J. H. van't Hoff ile birlikte fiziksel kimyayı sağlam bir temele oturttu. Ostwald bilimin gelişmesine daha çok yazar ve yayın yönetmeni olarak katkıda bulundu. 1885-87 arasında iki ciltlik *Lehrbuch der allgemeinen Chemie*'yi (Genel Kimya Ders Kitabı) ve başka ders kitaplarını yazdı, 1887'de *Zeitschrift für physikalische Chemie* dergisini kurdu. 1889'da da, o güne değin fizik ve kimya alanında yayınlanmış önemli makalelerin toplandığı *Klassiker der exakten Wissenschaften*'i (Pozitif Bilim Klasikleri) yayımlamaya başladı.

Ostwald önce çözeltilerdeki tepkimelerin dinamiğini inceledi, daha sonra da elektrokimya üzerine araştırmalara başladı. 1894'te katalizörün ilk modern tanımını yaptı ve çalışmalarını kataliz tepkimeleri üzerine yoğunlaştırdı. 1902'de amonyakın nitrik aside dönüştürülmesi sürecinin patentini aldı.

Ostwald Leipzig Üniversitesi'nden emekli olduktan sonra bilim felsefesi üzerine yazılar yazmaya başladı; 1909'da yayımladığı *Grosse Männer* (Büyük Adamlar) adlı yapıtında bilimsel üretkenliğin psikolojik nedenlerini inceledi. 1926-27 arasında da üç ciltlik otobiyografisini yayımladı. Yaşamının sonuna doğru başlıca uğraşlarından biri resim yapmak oldu; renkleri fiziksel ve psikolojik açıdan inceledi.

Ostyaklar ve Vogullar, HANTILAR VE MANŞİLER olarak da bilinir, Obi Irmağı havzasında yaşayan Batı Sibirya halkları. Ural dil ailesinin Ugor koluna bağlı bir dil konuşukları için, Obi-Ugorları olarak adlandırılırlar. 1979 sayımına göre nüfusları 28.600 olarak belirlenmiştir. İsa'dan sonraki bin yıllık dönem boyunca bu halklar Urallar'ın güneyindeki steplerden Sibirya'ya göçmüştür.

Ostyaklarla Vogulların yerleşme ve örgütlenme biçimleri, ekonomik yapıları ve gelenekleri büyük bir benzerlik gösterir. Başlıca geçim kaynakları avcılık ve balıkçılıktır. Ayrıca ren geyiği yetiştirirler; bu uğraşı 15. yüzyılda komşuları Nenetslerden öğrendikleri sanılmaktadır.

Eselden göçebe bir yaşam süren bu halklar yazlık avlanma bölgelerinde çadırda yaşar, kışın sürekli barınma için ahşap kulübeler kurarlardı. Ulaşım aracı olarak kayak, kayak ya da at ve ren geyiği kızakları kul-

lanılırdı. Toplumsal örgütlenmenin temelini, her birinin kendi bölgesi olan kabileler oluşturuyordu. Ayrıca herkes kabileden bağımsız olarak iki fratrinden birine bağlı kabul edilir ve öbür fratrinden biriyle evlenibilirdi. Her fratri çok sayıda kabileyi içine alır, her kabile bir atanın adını taşır, ayrıca kendine ait mülkü belirten bir işarete, bir ata kültüne ve kutsal bir yere sahip olurdu.

Tüm Kuzey Sibirya halkları içinde yalnız Ostyaklar ve Vogulların telli çalgıları vardı. Sitar benzeyen beş telli bir çalgı ile tek ya da çift telli, yaylı bir çalgı kullanırlar, yayı küçük bir okçu yayı biçiminde ve at kılından yaparlardı. Her iki çalgının da telleri geyik kasının liflerinden üretilirdi.

Sovyet yönetiminde kolektif çiftliklere yerleşen Ostyak ve Vogullar, geleneksel ekonomik etkinliklerinin yanı sıra hayvancılık, kürkçülük ve tarımla da uğraşırlar.

O'Sullivan, Timothy H. (d. y. 1840, New York kenti - ö. 14 Ocak 1882, Staten Island, New York, ABD), ABD'li fotoğrafçı. Amerikan İç Savaşı'nı görüntüleyen yapıtların ve ABD'nin batı bölgesinden manzara fotoğraflarıyla tanınmıştır.

"Kendi Portresi", Timothy H. O'Sullivan'in bir fotoğrafı, 1870, Panama
George Eastman House Rochester, New York

Fotoğrafçılığı New York kentinde Mathew B. Brady'nin stüdyosunda öğrendi. Amerikan İç Savaşı sırasında Brady'nin oluşturduğu ekipte yer alarak çeşitli cephelerde fotoğraf çekti. En tanınmış yapıtlarından biri Gettysburg Çarpışması'nda(*) ölmüş Güneyli askerleri gösteren "Ölüm Hasadı" adlı fotoğrafıdır. O'Sullivan 1867-69 arasında ABD 40. Enlem Jeolojik Keşif Seferi'ni yürüten kuruluşun resmi fotoğrafçısı olarak Nevada'nın Virginia kentindeki madenlerle daha doğudaki çeşitli alanları görüntüledi. 1870'te Panama'da kıstak boyunca bir kanal açılması için araştırma yürüten ekipte yer aldı. 1880'de Hazine Bakanlığı'nın başfotoğrafçılığına atandı.

Osumi, Yer yörüngesine yerleştirilen ilk Japon uydusu. Adını uzay merkezinin bulunduğu yarımadasından alan uydu 11 Şubat 1970'te, Küşü'deki Kagoşima Uzay Merkezi'nden fırlatıldı. Osumi, ABD yapımı "Lambda-4S" fırlatma roketinin dördüncü kademesinden oluşmaktaydı. Bu roketin yardımıyla uydu Yer'den 400 km uzaktaki eliptik bir yörüngeye yerleştirildi. Çeşitli uzaktan algılama aygıtlarıyla donatılan 18 kg ağırlığındaki uydunun başlıca görevi atmosferin üst katmanlarını araştırmaktır.

Osumi Takımadaları, Japonya'da, Kagoşima iline (ken) bağlı takımadalar. Küşü'deki Osumi Yarımadasının güneyinde yer alır.

Tanega ve Yaku adlı büyük adalarla daha küçük adalardan oluşur. Toplam yüzölçümü 1.230 km²'dir. En büyük kenti, Tanega'nın kuzeybatı kıyısındaki Nişinoomote'dir. Japonya'ya şeker kamışı ve tufek, 1543'te Tanega'ya çıkan Portekizliler aracılığıyla girmiştir. Nüfus (1980 geç.) 130.589.

Osuna, İspanya'nın güney kesiminde, Andalucía özerk yönetim bölgesindeki (junta de la comunidad autónoma) Sevilla iline bağlı kent. Sevilla kentinin güneydoğusunda, büyük bir ovanın kenarındaki tepenin eteklerinde yer alır. Bir İber yerleşimi olarak kurulan kent sonradan Urso adıyla Roma kolonisi yapıldı. Halkı, sonradan burada bir koloni kuran Julius Caesar'a karşı Pompeius'u desteklemişti. Ortaçağda Ursona ya da Orsona adıyla anılan kent 1240'ta III. Fernando'nun (Aziz), daha sonra Girón ailesinin yönetimine girdi. 16. yüzyılda düklük yapıldı; 17. ve 18. yüzyıllarda giderek zenginleşti. 16-18. yüzyıllardan kalma yapılar arasında Osuna düklerinin gömüldüğü Santo Sepulcro Şapeli ve barok üslupdaki kapısında José de Ribera'nın "İsa'nın Çarmıha Gerilişi" adlı yapıtı bulunan Colegiata (1534-39) sayılabilir. Eski üniversite binasında (1549-1820) bugün Enseñanza Media Ulusal Enstitüsü adlı orta dereceli bir okul bulunmaktadır.

Kent ekonomisi tarıma dayalıdır, ama un, zeytinyağı, sönmemiş kireç ve jips de üretilir; alfa otu işlenir. Nüfus (1981) 15.668.

osurganböcek, BOMBACİBÖCEK olarak da bilinir, *Carabidae* (koşucuböcekler) familyasının *Brachinus* ve *Pherosophus* cinslerinden böceklerin ortak adı. *Brachinus* cinsi Kuzey Amerika'ya, *Pherosophus* cinsi Afrika, Asya ve Doğu Hint Adalarına dağılmıştır. Her iki cinsten türlerin karın bölümlerinin arka ucunda kötü kokulu bir sıvıyı

Brachinus cinsinden bir osurganböcek
William E. Ferguson

içeren küçük keseler bulunur. Bu sıvı öbölü koşucuböceklerdekenden farklı olarak havada hızla buharlaşır ve sisle birlikte küçük bir patlamaya yol açar. Böcekler tehlike karşısında kaçma fırsatını yakalayabilmek için bu sıvıyı püskürterek düşmanlarını şaşırtırlar. Bazı türlerin püskürttüğü sıvının buharı iyot kokusundadır ve insan gözünü tahriş eder.

osurukağacı bak. kokarağaç

Oswald (AZIZ) (d. y. 604 - ö. 5 Ağustos 641, Maserfeld, İngiltere; yortu günü, 5 Ağustos), 633-641 arasında Northumbria'nın Anglosakson kralı, Kelt Hristiyanlığını yaygınlaştırarak İngiltere'nin büyük bölümünde söz sahibi olmuştur.

Eski Northumbria krallıklarından Bernicia ve Deira'da hüküm süren Aethelfrith'in (ö. 616) oğluydu. 616'da amcası Edwin'in tahta

çıkması üzerine Northumbria'dan sürülen Oswald ve kardeşi Oswiu Hebrid Adaların-daki Iona'ya kaçtılar ve orada Hristiyan oldular. Edwin, Galler'in kuzeyindeki Gwynedd kralı Cadwallon ile Mercia kralı Penda'ya karşı savaşıırken 632'de öldü. Oswald ertesi yıl Cadwallon'u Hexham (bugün Northumberland'de) yakınlarında yenerek öldürdü. Tarihi Bede'e göre Oswald İngiltere'nin güneyindeki bütün halklar üzerinde egemenlik kurdu. Sonunda putperest Kral Penda Oswald'ı Maserfeld'de yenerek öldürdü.

Oswald, Lee Harvey (d. 18 Ekim 1939, New Orleans - ö. 24 Kasım 1963, Dallas, Texas, ABD), ABD Başkanı John F. Kennedy'nin katil sanığı. 22 Kasım 1963'te Dallas'ta gerçekleşen suikasttan iki gün sonra Dallas İl Hapishanesi'nde Jack Ruby (1911-67) tarafından vurularak öldürülmüştür. Başyargıç Earl Warren başkanlığındaki özel bir araştırma komisyonunun 29 Kasım 1963-24 Eylül 1964 arasında sürdürdüğü çalışmalar sonucunda Kennedy'yi Oswald'ın tek başına ateş ederek öldürdüğüne karar verilmiş, gerek Oswald'ın gerek Ruby'nin gizli bir komployla bağlantılı olduklarına ilişkin hiçbir kanıt bulunamadığı açıklanmıştır. ABD Temsilciler Meclisi'nin oluşturduğu özel bir komisyon ise iki yıl süren araştırmalardan sonra Ocak 1979'da, ikinci bir suikastçinin da ateş etmiş olabileceğini ve gizli bir komponun bulunabileceğini belirten bir rapor hazırlamış, ama kanıtlar üzerindeki tartışma sona ermemiştir.

Oswald babasının ölümünden iki ay sonra doğdu. Annesi yeniden evlendi ve aile 1939-56 yılları arasında sık sık yer değiştirdi. Ekim 1956'da liseden ayrılan Oswald ABD Deniz Piyadeleri'ne katıldı. Keskin bir nişancı ama sıradan bir asker olan Oswald, Sovyet yanlısı ve radikal görüşler taşıyordu. Durumunun askerlik yapmaya elverişli olmadığını gerekçesiyle yaptığı başvuru sonunda 11 Eylül 1959'da Deniz Piyadeleri'nden ayrıldı. Dokuz gün sonra Sovyetler Birliği'ne giderek bu ülkenin yurttaşlığına çalıştıysa da sonuç alamadı. Çalışmak için gönderildiği Minsk kentinde Marina Nikolayevna Prusakova ile tanıştı ve 30 Nisan 1961'de evlendi; Haziran 1962'de karısı ve kızıyla birlikte ABD'ye döndü.

Ocak 1963'te posta siparişiyle 38'lik bir tabanca ve martta dürbünlül bir tüfek satın aldı. İddiaya göre 10 Nisan'da Dallas'ta aşırı sağcı emekli general Edwin A. Walker'a ateş etti, ama vuramadı. Nisan ayının sonuna doğru New Orleans'a geçti. Burada Küba'ya Adalet Komitesi'nin tek kişilik bürosu gibi çalıştı ve Castro yanlısı broşürler dağıttı. Eylülde México kentine gitti, Warren Komisyonu'na göre, Küba'ya gitmek için vize almaya ve SSCB'ye dönmek için izin elde etmeye çalıştıysa da başaramadı. Ekimde Dallas'a dönerek Texas Okul Kitapları Deposu'nda işe girdi.

İddiaya göre 22 Kasım 1963 günü, saat 12.30'da deponun altıncı katındaki bir pencereden dürbünlül tüfeğiyle üç el ateş ederek, açık bir arabayla Dealey Meydanı'ndan konvoyla geçmekte olan Başkan Kennedy'yi öldürdü ve Texas valisi John B. Connally'yi yaraladı. Olay yerinden ayrıldıktan sonra bir polisi de vuran Oswald saat 13.45'te Texas Tiyatrosu'nda polislerce yakalandı. 23 Kasım günü sabaha karşı Başkan Kennedy'nin katil sanığı olarak mahkemeye çıkarıldı.

24 Kasım sabahı hapishanedeki hücrelerinden soruşturma bürosuna götürülürken, iddiaya göre başkanın ölümü üzerine öfkeye kapılan Dallaslı gece kulübü sahibi Jack

Ruby tarafından vurularak öldürüldü. Yargılama sonucunda cinayetten suçlu bulunan Ruby ölüm cezasına çarptırıldı (14 Mart 1964). Ekim 1966'da Texas İstinaf Mahkemesi kararı bozdu, ama Ruby davanın yeniden görülmesinden önce 3 Ocak 1967'de kanserin daha da ağırlaştığı bir kan pıhtılaşmasından öldü.

Oświęcim, Almanca AUSCHWITZ. Polonya'nın güneyinde, Bielsko-Biala ilinde (*województwo*) kent. Vistül ve Soła ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Bir demiryolu kavşağı ve sanayi merkezi olan kentte, Naziler 1940'ta büyük bir toplama ve imha kampı kurmuştur (*bak. Auschwitz*). Zasole, Brzezinka (Birkenau) ve Dwory adlı üç bölümden oluşan kampta 4 milyona yakın

1946'da Auschwitz toplama kampının yerinde kurulan Oświęcim Devlet Müzesi, Polonya
Gianri Tortoli-Photo Researchers

insan öldürülmüştür. 1946'da kampın yerinde açılan Oświęcim Devlet Müzesi kampta yaşamını yitirenlerin anısını yaşatan bir anıt niteliği taşır. Dwory'deki tutukluların yaptıkları kimya fabrikası savaşın sonra yeniden inşa edilmiş ve zamanla büyük bir sanayi tesisine dönüşmüştür.

12. yüzyılda surlarla çevrili bir yerleşme olarak kurulan Oświęcim 13. yüzyılda kent beratı aldı. Sonradan Bohemya'ya bağlanan (1307) bağımsız bir düküğü merkezi oldu. 1457'de Polonya'ya, 1722'de Avusturya'ya bağlandı. 1918'de yeniden Polonya'ya geçti. Kentin tarihsel yapılarının çok azı ayakta kalmıştır. Nüfus (1985 tah.) 45.700.

Oswiu, oswi olarak da yazılır (d. 612 - ö. 15 Şubat 670), 655-670 arasında Northumbria'nın Anglosakson kralı.

Eski Northumbria krallıkları Bernicia ve Deira'da hüküm süren Aethelfrith'in (ö. 616) oğluydu. Kardeşi Kral Oswald'ın 641'de ölmesiyle Northumbria yeniden bölündü ve Oswiu Bernicia'nın egemenliğini ele geçirdi. On üç yıl boyunca Mercia kralı Penda'ya bağımlı kaldı. Sonunda 655'te Bernicia'yi işgal eden Penda, bugün West Yorkshire'daki Leeds yakınlarında yapılan Winwaed Çarpışması'nda Oswiu kuvvetlerince öldürüldü. Oswiu daha sonra Northumbria'yi yeniden birleştirdi ve İngiltere'nin güneyine egemen oldu. Kuzey Mercia'yi kendine bağladı, Güney Mercia'yi ise Penda'nın oğlu Peada'ya verdi. Peada 656'da öldürüldü. Güney Mercia soylularının başlattığı bir ayaklanmayla Oswiu'nun İngiltere'nin güneyindeki egemenliği sona erdi. Dindar bir Hristiyan olan Oswiu 663/664'te Whitby Sinodu'nda Kelt ve Roma kiliseleri arasındaki ibadet farklılığının giderilmesine yardım etti. Ölümünden sonra yerine oğlu Ecgrifh geçti.

Oş, Kırgızistan'ın güneybatı kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Fergana Vadisini kuzey, doğu ve güneyden çevreleyen 73 900 km²'lik dağlık bir alanı kaplar. Dağların yüksekliği Tacikistan sınırında 6.900 m'ye kadar ulaşır. Genelde kurak bir kara iklimi görülür. Nüfusun büyük bölümü sulu pamuk tarımı yapılan dağ eteklerindeki vadilerde toplanmıştır. Kentlerde oturanların oranı ancak üçte biri bulur. Kırgızistan'daki kömür, petrol ve doğal gaz çıkarımında Oş çok büyük bir paya sahiptir. Ülkenin en önemli cıva ve antimon yatakları da buradadır. Kork-Kul'da Narin Irmağı üzerinde kurulan Toktogul Santral Orta Asya'nın en büyük hidroelektrik santrallerindendir. Başlıca tarım ürünleri pamuk, meyve, tahıl ve tütündür. Fergana ve Çatkal dağlarında binlerce hektarlık lındık ve ceviz alanlarının yanı sıra yabancı meyve ormanları vardır. Başlıca kentler yönetim merkezi Oş, Celalabad, Uzgen, Mayli-Say ve kömür üretim merkezleri Kızıl-Kiya, Kok-Yangak, Sul-yukta ve Taş-Kumir'dir. Kırgızlar daha çok dağlarda yaşar. Özbekler dağ eteklerindeki vadilerde, Ruslarla Ukraynalılar da kentlerde yoğunlaşmıştır. Nüfus (1991 tah.) 1.322.600.

Oş, Kırgızistan'da, Oş yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Alay Dağlarının eteklerinden doğan Akbura Irmağının kıyısında, 1.000 m yükseklikte yer alır. Adı ilk olarak 9. yüzyıla ait belgelerde geçer. 13. yüzyılda Moğollarca yıkıldıktan sonra yeniden kuruldu. Denizyollarının keşfedilmesinden önce 15. yüzyılda Çin ve Hindistan ticaret yolları üzerinde önemli bir merkezdi. Günümüzde Pamirler Karayolu'nun Oş-Horog bölümünün başlangıç noktasını oluşturur. Başlıca sanayi dalları ipekli ve pamuklu dokuma ile gıda işlemdir. Kentte Frunze Politeknik Enstitüsü'ne bağlı bir bölüm, bir yüksek öğretmen okulu, tiyatro, müze ve botanik bahçesi vardır. Kentin batı kesiminde bulunan Tahtı-Süleyman adlı tepe çok eski bir tarihten beri Müslümanlarca ziyaret edilir. Nüfus (1991 tah.) 238.200.

Oşima Nagisa (d. 31 Mart 1932, Kyoto, Japonya), şiddet ve cinsellik temaları üzerinde yoğunlaşan özgün filmleriyle tanınmış Japon sinema yönetmeni.

Kyoto Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra 1954'te yönetmen yardımcısı olarak Şoçiku Film Şirketi'ne girdi. 1959'da yönettiği ilk filmi *Ai to kibo no maci*'de (Umut ve Aşk Kenti) geleneksel değerleri acımasızca eleştirerek savaş sonrası Japon gençliğinin sözcüsü oldu. *Nihon no yoru to kiri* (1960; Japonya'da Gece ve Sis), *Şiro tokisada* (1962; Azi) gibi sonraki filmleri iş yapmayınca televizyon için çalışmaya başladı. 1965'te kendi yapım şirketi Sozoşa'ı kurdu. *Etsuraku* (1965; Tensel Zevk-ler), *Şincuku dorobo nikki* (1968; Şincuku Hırsızının Günlüğü), *Gişiki* (1971; Tören) gibi filmlerinde şiddet ve cinsellik temalarına köktenci yaklaşımını Japon toplumunun eleştirisiyle birleştirdi. Anlatım biçimlerinde de kendine özgü yenilikler deneyen Oşima 1976'da Fransız-Japon ortak yapımı olarak *Ai no korridal/L'Empire des Sensé* (Duyular İmparatorluğu) filmini çekti. Bir zina olayından yola çıkarak cinsel baskılar üzerinde duran, tutkulu sevim ve şiddet sahneleri içeren film yaygın tepkilerle karşılaştı. Oşima *Ai no boreil/L'Empire de la Passion*'da (1978; Duygu İmparatorluğu) aynı konuları işlemeyi sürdürdü. İngiliz-Japon ortak yapımı olarak çektiği *Merry*

Christmas Mr. Lawrence/Furyo'da ise (1983; Iyi Noeller Bay Lawrence/Furyo), II. Dünya Savaşı sırasında Japonlara ait bir tutsak kampının yöneticisiyle tutsak düşmüş bir İngiliz subayı arasındaki aşk ilişkisini anlattı.

osinografi bak. okyanusbilim

ot çekirgesi bak. çayır çekirgesi

ot öldürücüler, HERBİST olarak da bilinir, zararlı ve istenmeyen bitkilerin büyümesini önleyen ya da yok eden kimyasal maddeler. Eskiden ot öldürücü olarak daha çok deniz tuzu, kimya sanayisinin yan ürünleri ve çeşitli yağlar kullanılırdı. Bu alandaki ilk gelişmeler 19. yüzyıl sonlarında, tahıl ürünleri arasında yetişen geniş yapraklı zararlı otların seçici olarak denetlenmesiyle başladı. Daha sonra 1945'te, çok güçlü zehirleyici özelliğe sahip organik ot öldürücüler piyasaya çıkarıldı; o zamana değin yaygın olarak kullanılan boraks, karbon disülfür ve arsenik trioksit gibi inorganik maddelerin etkili miktarlarına göre çok az miktarlarda kullanılan bu maddeler yeni bir çağ başlatıldı.

Günümüzde ot öldürücüler bitkilerdeki etkilerine göre seçici olanlar (yalnızca belirli bitki türlerine etki eden) ve olmayanlar (bütün bitki türlerini etkileyen) olmak üzere iki gruba ayrılır. Bundan başka bitkilerdeki etki yerine ve kullanma biçimlerine göre de sınıflandırılabilir. Örneğin süfrik asit, dikuat ve parakuat gibi bazı maddeler bitkinin tümüne değil, yalnızca temas ettikleri organlarına zarar verirler (kontakt ot öldürücüler). Buna karşılık amitrol ve 2,4-diklorofenoksiasetik asit (2,4-D) gibi maddeler ise, yaprak ve gövdelerden emilerek tüm bitkiye yayılır ve özellikle de kök sistemini yok ederler (sistemik ot öldürücüler). Bazı ot öldürücüler de (örn. sodyum arsenit) çözelti halinde bir kavanoza içine konarak zararlı otların uçları bu çözeltiye daldırılır ve çözelti bitkinin öbür bölümlerine akararak yavaş yavaş bitkiyi öldürür. Örneğin kuzu sarmaşığı ve devedikeni için bu yöntemden yararlanılır. Akarsu ve göller kaplayan zararlı su bitkilerini yok etmek amacıyla, benzen gibi çeşitli ot öldürücüler genellikle doğrudan doğruya suya katılarak kullanılır.

Ota, Japonya'da, Honşu Adasındaki Guma ilinde (*ken*) kent. Tone Irmağı (*gava*) kıyısında yer alır. Tokugava döneminde (1603-1867) Nikko Karayolu (*kaido*) üzerinde bir posta merkeziydi. Japonya'nın ilk sivil uçak üretim tesisi 1918'de burada kuruldu. II. Dünya Savaşı sırasında savaş malzemesi fabrikaları Ota'ya taşındı ve bunun sonucunda kentin nüfusu arttı. Günümüzde, kentte otomobil, uçak, elektrikli makineler, kauçuk, plastik ve triko giyim eşyaları üretilir, çevresindeki tarım bölgesinde çiçek ve sebze yetiştirilir. Nüfus (1991 tah.) 141.573.

otağ, OTAK olarak da bilinir, Türklerde büyük ve görkemli hükümdar ya da başkomutan çadırı. *Manas Destanı* ve *Dede Korkut Kitabı* gibi kaynaklardan otağın Türklerde eskiden beri çok kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Seleşuklu sultanlarının otağlarına bargâh-ı saltanat, dehliz-i saltanat, çetr-i hümayun, serâ-perde-i mübarek; Altın Orda hanlarınınkine bargâh, Osmanlı padişahlarının otağlarına ise otağ-ı hümayun, otağ-ı gerdun-nitak; serdar-ı ekrem olan vezirlerinkine de otağ-ı asafî denirdi.

Eski göçebe Türk yaşamında otağlar hanların gücünü yansıtan simgesel bir nitelik de taşırdı. Akın ve seferlerde, kışlak ve yaylak yerleşimlerinde dinlenme ve geceleme için kurulup çözülen otağlar hükümdarın ya da danışmanlarının (Osmanlılarda vezirlerinin) çalışmalarını, resmî ilişkilerini ve özel yaşamlarını sürdürmelerine olanak verecek genişlikte olurdu. Otağlar yatma, dinlenme, toplantı, hizmet, hamam ve hela çergelerinin ortasına kurulurdu. Otağ ve çergeler halılarla, taht ve sedirlerle döşenir, içlerinde ısıtma ve aydınlatma araçları bulunurdu. Otağı kuran özel çadır birliğine Osmanlılarda Mehteran-ı Hayme-i Hassa denirdi. Otağ parçaları devalerle taşınırdı. Sahibinin konumuna ve görevine uygun büyüklük ve gösterişte olan otağın önüne rütbeyi gösteren tuğ ve bayraklar dikilirdi. Otağ çevresinde de muhafız çadırları kurulurdu.

Osmanlı padişahlarının otağ-ı hümayun denen sefer çadırı eski Türk geleneğindeki "kızıl otağ"ın en gelişmiş örneğiydi. Bu çadırları otağ-geranlar (çadır ustaları) hazırlar, hayme-duzanlar diker, nakş-duzanlar süslerdi. Otağ-ı hümayun birbirine geçişli olan 3-4 çadırdan oluşurdu. Ortadaki büyük çadır yedi direkli olur, çevresi geniş sayebanlarla çevrilirdi. Üç kubbesinin her birinin altında üç büyük mekân bulunurdu. Bunlardan en büyüğü divanhaneydi. Hamam ve hazine çadırları otağ-ı hümayuna bitişikti. Yakınına da belli bir düzene göre hizmet ve muhafız çadırları kurulurdu. Otağ-ı hümayunun kurulup çözülmesinden ve taşınmasından yenileri ağasının buyruğundaki otakbaşı sorumluydu. Otağ-ı hümayunun İstanbul'da Davutpaşa, Doğancılar, Edirne'de Kabak ve Saray meydanlarına kurulması ve bu amaçla tören düzenlenmesi bir seferin ilk belirtisiydi. Ordu-yı hümayunun toplanıp cepheye hareket etmesine değin padişah otağ-ı hümayunda otururdu. Cepheye giden padişah için, otağına inerken top ve tüfek atışları ile başka bir tören yapılması da gelenektir. Bu gelenek 17. yüzyılda serdar-ı ekremler için de geçerli oldu. Bazı padişahlar kendileri ya da ataları için yapılmış olan otağ-ı hümayunları onurlandırmak istedikleri serdar-ı ekremlere verirlerdi.

Otakar I (d. y. 1155 - ö. 15 Aralık 1230), 1198'den sonra Bohemya kralı. Bohemya'nın Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu içinde özerkliğini elde etmesini ve Přemysl hanedanının Bohemya tahtındaki veraset haklarının tanınmasını sağlamıştır.

1192'de Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Heinrich'ten Bohemya dükü unvanını aldı. Ertesi yıl düklüğü elinden alındıysa da 1197'de Bohemya *sief*'ini yeniden ele geçirdi. 1198'de Kral Philipp'ten tam özerklik elde etti ve kral unvanını aldı. Bu unvanı 1212'de II. Friedrich tarafından onaylandı. Böylece egemenliğini sağlamlaştırarak güçlü bir Bohemya Devleti'nin kurulmasını sağladı.

Otakar II (d. 1230 - ö. 26 Ağustos 1278, Dürnkrot, Avusturya), 1253'ten sonra Bohemya kralı. Bohemya'yı kısa süreyle Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun en güçlü devleti durumuna getirmiştir.

Bohemya kralı I. Václav'ın oğluydu. Kasım 1251'de Avusturya dükü seçildi ve Eylül 1253'te babasının yerine Bohemya ve Moravya tahtına çıktı. 1254'te Doğu Prusya'daki paganlara karşı düzenlenen bir Haçlı seferine komuta etti. Bölgeyi egemenlikleri altında tutan Töton Şövalyeleri Königsberg'deki (sonradan Kaliningrad) kalelerine sonradan Otakar'ın adını verdiler. 1266-67 yıllarında Litvanlara karşı bir Haçlı seferi

düzenleyen Otakar 1260'ta Steiermark'ı Macarlardan aldı, 1269'da da Kärnten, Kranjska (Krain) ve Istria'yı ele geçirdi. Böylece topraklarını Silezya'dan Adriya Denizine kadar genişletti ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun en güçlü prensi durumuna geldi. Ama 1273'te Habsburg hanedanından Rudolf'un Alman kralı seçilmesiyle talihi tersine döndü. Rakip prenslerin yanı sıra Bohemyalı soyluların da düşmanlığını kazanan Otakar, 1274'te toplanan Regensburg Meclisi'nin (*Diet*) kararıyla Avusturya, Steiermark ve Kärnten üzerindeki haklarından yoksun bırakıldı. Sonunda Avusturya'yı istila eden Rudolf, Viyana Antlaşması'yla (Kasım 1276) Otakar'ı Bohemya ve Moravya dışındaki bütün topraklarından vazgeçmeye zorladı. İki yıl sonra haklarını geri almak üzere Viyana üzerine yürüyüşe geçen Otakar Dürnkrot Çarpışması'nda öldü.

Otaru, Japonya'nın Hokkaido Adasında kent. Japon Denizinin bir girintisi olan İşikari Körfezi (*van*) kıyısındadır. Adı, Ainu dilinde "kumsal" anlamına gelen *otarunai* sözcüğünün bozulmuş biçimidir. 19. yüzyılın sonlarında gelişerek modern bir kent durumuna gelen Otaru günümüzde adanın batı kıyısında en büyük sanayi ve ticaret merkezi ve Hakodate'den sonraki ikinci önemli limandır. Kent ayrıca Asarigava Kaplıcası, Otamoi Parkı ve ülkedeki en büyük akvaryumlardan biri olan Otaru Akvaryumu'yla ilgi gören bir dinlenme merkezidir. Nüfus (1991 tah.) 163.475.

otçul, OTOBUR olarak da bilinir, yalnız bitki dokularıyla beslenen hayvan. Bu hayvanların çeşitli yapıları otçul beslenmeye uygun olarak özelleşmiştir. Örneğin gevişgetirenlerin dört bölümlü midesi, kemiricilerin sürekli uzayan kesicidışları, *Bovidae* familyasından türlerin (örn. keçi, koyun, sığır) özelleşmiş öğütücü azı dişleri otçul beslenmeye uyarlamanın bir sonucudur. Otçulların bazıları, okaliptüse bağımlı koala gibi sınırlı bir bitki grubunu seçerken büyük bölümü oldukça çeşitli bitkilerle beslenir. Otçullar beslenme zincirinin ikinci halkasını oluştururlar.

otel, insanlara geçici olarak geceleme olanağı sağlayan ticari kuruluş. Birçok otelde ayrıca yemek ve eğlence hizmetleri de sunulur. Romalıların karayolları boyunca hanlar bulunuyordu. Hanlar Hindistan, Çin ve Ortadoğu ülkelerinde de kent dışı yollar da yer alıyordu. Ortaçağda yolcuları barındırma ve tehlikelerden koruma görevini Doğu'da kervansaraylar, zaviyeler, Batı'da da manastırlar üstlenmişti. Örneğin Aziz Bernard'ın Alp Dağlarındaki Büyük St. Bernard Geçidinde kurduğu ünlü konukevi böyle bir durak yeriydi.

18. yüzyılda özellikle at arabalarıyla yapılan yolculukların çoğalması hanların kârlı işletmeler haline gelmesine yol açtı. Çağdaş oteller büyük ölçüde demiryollarına bağlı olarak gelişti; oteller çoğunlukla istasyonların yakınına yapıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra havaalanlarının yanında ya da yakınında da oteller yapılmaya başladı. Belli bir şirkete ya da şirketler grubuna bağlı oteller zinciri kurmak çağdaş işletmeciliğin bir parçası haline geldi. Müşteriye yatak ve yemek sağlamanın yanı sıra, oda servisi, çamaşır yıkama, kuru temizleme ve ütüleme gibi hizmetler, içki içilebilecek kokteyl salonları, gece kulüpleri ve alışveriş edilebilecek dükkânlar da otellerin ayrılmaz parçaları oldu.

Çağdaş oteller belli başlı iki hizmet biçiminden birine yöneliktir. Bazı oteller süre-

li müşterilerin isteklerini karşılayan işletmelerdir. İkincisi ise, örneğin tatil geçirmek gibi geçici bir süre için kalacak müşterilerin isteklerini karşılayan otellerdir. Bu ikinci tür oteller güzel manzaralı yerler, kayak bölgeleri ya da plaj gibi tatil geçirmeye elverişli, eğlence ve spor olanaklarının bulunduğu yörelerde ya da yakınlarında kurulur. Bazı otellerde oda ücretinin içinde yemek ücreti de bulunur. Böyle çalışan Amerikan otellerine karşılık Avrupa otellerinde belirtilen ücret yalnız gecelemeyi kapsar. Son zamanlarda konferans, kongre, sergi, fuar türünden toplantı ve etkinlikler gittikçe artan biçimde otellerde düzenlenmekte, oteller bu tür etkinliklere katılan konukları da ağırlamaya yönelmektedir. Ayrıca bak. han; kervansaray; motel.

Otero, Blas de (d. 1916, Bilbao - ö. 1979, Madrid, İspanya), I. Dünya Savaşı sonrasının önde gelen İspanyol şairlerinden. Şiirlerinde, siyasal görüşleriyle Tann'ya duyduğu inanç arasındaki çatışmayı yansıtır.

Madrid'de hukuk, felsefe ve edebiyat öğrenimi gördü. Unamuno'nun etkisini taşıyan ilk kitabı *Cántico espiritual'i* (Ruhsal Şarkı) 1942'de yayımladı. Bunu izleyen kitapları *Angel fieramente humano* (1950; Vahşi İnsani Melek) ve *Redoble de conciencia'da* (1951; Vicdanın Sesi) yer alan, Lorca ve Antonio Machado etkisinin görüldüğü şiirlerinde, toplumsal ve dinsel inançlarla aşk ve tensellik arasındaki çatışmayı çarpıcı imgelerle işledi. Sonraki şiirlerinde daha çok toplumsal temalara ağırlık verdi ve çalışan insanların sorunlarına eğildi. Öfkeli bir ton, yer yer dağınık ve parçalı bir anlatım taşıyan *Pido la paz y la palabra'daki* (1955; Barış ve Söz İstiyorum) şiirlerde, insanlar arasındaki dayanışmaya duyduğu inancı dile getirdi. Sonraki yapıtları arasında, ülkesinde yasaklanan *Ancia* (1958), Franco yönetimini eleştirdiği için ülkesi dışında yayımlamak zorunda kaldığı *En castellano* (1959; Kastiliya Dilinde), *España canta a Cuba* (1962; İspanya Küba İçin Şarkı Söylüyor), *Que trata de España* (1964) ve *Mientras* (1970; Bu Yüzden) sayılabilir.

Otero Silva, Miguel (d. 1908, Barcelona, Anzoátegui, Venezuela), toplumsal konulara ağırlık veren yapıtlarıyla tanınmış Venezuelalı romancı ve şair.

Varlıklı bir aileden geliyordu. 1928'de Juan Vicente Gómez diktatörlüğüne karşı öğrenci hareketlerine katıldığı için tutuklanarak sürgüne gönderildi. *Doce poemas rojos* (1932; On İki Kırmızı Şiir) ve *Agua y cauce* (1937; Su ve Yatağı) adlı şiir kitaplarının ardından, kendi deneyimlerine dayanarak yazdığı, işçilerin yanında yer alan devrimci bir öğrenciyi konu eden *Fiebre* (1939; Humma) adlı romanını yayımladı. Sonraki romanlarında da siyasal ve toplumsal sorunlara ağırlık verdi. Bunlardan *Casas muertas* (1955; Ölü Evler) Venezuela'nın bir taşra kentinde olup bitenler çevresinde ülkenin siyasal durumunu, *Officina no. 1* (1961; 1 Numaralı Büro) petrol sanayisinin yol açtığı sorunları, *La muerte de Honorio* (1963; Honorio'nun Ölümü) beş devrimci mahkûmun aralarındaki konuşmaları, *Cuando quiero llorar no lloro* (Ağlamak İstedimde Ağlamam) aynı gün doğan üç insanın yazgısı çevresinde Venezuela kapitalizminin yozlaşmış yönlerini konu alır.

Otero Silva 1942'de ilerici *El Nacional* gazetesini kurmuş ve 1975'e değin yayın yönetmenliğini yapmıştır.

Otfrid, OTFRIED olarak da yazılır (ü. 9. yy, Alsace), bilinen ilk Alman şairi olan keşiş. Rabanus Maurus döneminde (802-824) Fulda'daki manastır okulunda eğitim gördü.

Ünü, üç elyazması halinde günümüze ulaşmış olan *Evangelienbuch'a* (y. 870; İnciller Kitabı) dayanır. Eski Yüksek Almancanın Güney Ren Franken lehçesiyle yazılmış olan yapıt 7.416 dizelik bir şiirdir. Hem bu lehçedeki en kapsamlı metin oluşuyla dilbilim açısından, hem de Hristiyan düşüncesinin Almanya'daki ilk biçimlerini yansıtmasıyla ilahiyat açısından büyük değer taşır. Ayrıca, aliterasyon geleneği dışında uyak kullanılan ilk Almanca şiir olarak Alman edebiyatı tarihinde bir dönüm noktasıdır.

Dört İncil'den seçilmiş bölümlerin açıklamalarından oluşan *Evangelienbuch'ta* kısa yorumlar da yer alır. Latince ithaf bölümünde Otfrid, İsa'nın yaşamını Almanca gibi kaba bir dille anlatmaktan duyduğu kaygıyı dile getirir. Bunu, yerel dilde yazılmış kahramanlık şiirlerine duyulan sevgiyle mücadele etmek için yaptığını belirtir. Tamamlanması birkaç yıl alan yapıt, Otfrid'in acemice uyak denemelerinden incelenmiş bir şiir üslubuna doğru gelişimini sergiler.

Othmar bak. Pferschy, Othmar

Otho, Almanca OTTO (d. 1 Haziran 1815, Salzburg, Avusturya - ö. 26 Temmuz 1867, Bamberg, Bavyera), Yunanistan'ın ilk kralı (1832-62). Yunanistan topraklarını Osmanlı Devleti aleyhine genişletme çabalarında başarıya ulaşamamış ve tahttan indirilmiştir.

Bavyera kralı I. Ludwig'in ikinci oğluydu. Mayıs 1832'de Londra Konferansı'nda büyük devletlerce Yunanistan kralı seçildi. Yunan Ulusal Meclisi'nin Ağustos 1832'de bu seçimi onaylamasından sonra, Bavyeralı danışmanlarıyla birlikte 6 Şubat 1833'te Yunanistan'a gitti. Yeni yasalar çıkardı ve düzenli bir ordu kurdu. Bavyeralıların baskıcı yönetimi ve ağır vergiler yüzünden doğan hoşnutsuzluğu, Joseph Ludwig von Armansperg'in görevden çekilmesini (1837) sağlayarak yatıştırdı. İngiltere'yle ilişkilerin bozulmasına yol açan Girit'i ilhak etme girişiminin (1841) başarısızlığa uğramasından sonra baş gösteren ayaklanma (1843) üzerine, otokratik yetkilerini sınırlandıran ve yerine Ortodoks bir kralın geçmesini öngören bir anayasa çıkarmak zorunda kaldı. Böylece eski Bavyeralı danışmanlarının yerini bir Yunan oligarşisi aldı. Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmayı amaçlayan *Megali İdea* (Büyük Düşünce) doğrultusunda, Kırım Savaşı'ndan (1853-56) yararlanarak Osmanlılara karşı giriştiği saldırı Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin Pire'yi işgal etmesiyle sonuçlandı. İtalya ve Avusturya arasındaki savaşta (1859) Avusturya'yı desteklemesi konumunu daha da sarstı. 23 Ekim 1862'de bir ayaklanmayla tahttan uzaklaştırıldı ve Bavyera'ya geri döndü.

Oti Irmağı, Batı Afrika'da ırmak. Burkina Faso'nun (eskiden Yukarı Volta) güneyindeki düzlüklerden doğar. Menderesler çizerek güneye doğru yol aldıktan sonra bir süre Togo-Benin sınırı boyunca akar. Daha sonra güney-güneybatı doğrultusunda akarak Kuzey Togo'yu boydan boya geçer; Gana-Togo sınırının 100 km'lik bir bölümünü oluşturduktan sonra Gana topraklarına girer ve güneye doğru akarak Volta Irmağı üzerindeki Volta Gölüne dökülür. Toplam uzunluğu yaklaşık 520 km, havzasının deniz düzeyinden yüksekliği ise 150 m'dir. Eskiden Nijer Irmağının bir kolu olduğu sanılan ırmağın kıyısındaki başlıca kentler Togo'daki Mango ile Gana'daki Nambiri'dir.

otijenez, tortullarda minerallerin birbirleriyle ya da boşluklardaki akışkanlarla tepkimeye girmesi sonucunda gelişen kimyasal

yeniden düzenlenme süreci. Bu tepkimelerin sonucunda kimi zaman yeni mineraller oluşur, ama kimi zaman da var olan minerallerin taneleri büyür ya da değişime uğrar. Otijenez sırasında indirgenme, hidratlanma ve su yitirme tepkimeleri gerçekleşir. Kuvars, kalsedon, feldispat, kalsit, dolomit, siderit, mika, rutil, jips, anhidrit, barit, pirit, markazit ve turmalin sık rastlanan otijenik minerallerdir.

Otis, Elisha Graves (d. 3 Ağustos 1811, Halifax, Vermont - ö. 8 Nisan 1861, Yonkers, New York, ABD), güvenlik düzeniyle donatılmış yolcu asansörünün geliştirici ABD'li mucit.

1838-45 yıllarında Vermont'taki Brattleboro'da araba yapımcısı olarak çalışan Otis, daha sonra Albany'deki bir karyola fabrika-

Elisha Graves Otis, bir oymabasku Otis Elevator Co.

sında makine ustası oldu. Burada, emek tasarrufuna yol açan çeşitli makineler geliştirdi. 1851'de New Jersey'de, Bergen'de gene bir karyola fabrikasında makine ustası olarak çalışırken, şirket onu yeni bir fabrika kurması ve bu fabrikanın makinelerini yerleştirilmesi için New York'taki Yonkers'a gönderdi. Otis burada, taşıyıcı zincir ya da halatın kopması durumunda düşmeyi önleyen otomatik bir güvenlik aygıtıyla donatmış ilk asansörün tasarımı ve üretimini gerçekleştirdi. Bir yıl sonra küçük bir asansör imalat atölyesi kurdu. Otis 1854'te New York kentindeki Crystal Palace binasında bir gösteri düzenledi; binanın asansörüyle en üst kata çıkan Otis, burada halatların kopartarak güvenlik donanımının sağlığını kanıtladı. 1856'da New York kentindeki bir mağazaya, yük taşıma dışında kullanılan ilk güvenlik sistemli asansörü kurdu. 15 Ocak 1861'de de asansörde kullanılacak bir buhar makinesinin patentini aldı.

Otis, James (d. 5 Şubat 1725, West Barnstable, Massachusetts - ö. 23 Mayıs 1783, Andover, Massachusetts, ABD), Amerikan Bağımsızlık Savaşı öncesinde "İngilizlerin hakları" konusundaki hukuk tartışmalarına önemli katkılarda bulunmuş Amerikalı siyaset adamı.

Massachusetts'in önde gelen siyasetçilerinden James Otis'in oğluydu. Genç Otis 1750'de avukatlık bürosunu Plymouth'tan Boston'a taşıdı. 1761'de, İngilizlerin Kuzey Amerika'daki ticareti ve deniz taşımacılığını daha sıkı biçimde denetlemek amacıyla uygulamaya koyduğu mühürlü krallık emri düzenlemesine karşı çıkarak ünlendi. Boston'daki Üst Mahkeme'de İngiliz kolonileriyle yerel yönetimler arasındaki temel ilişkilere dikkat çekerek, bu tür yazılı emirlerin Parlamento'ca onaylanmış olsa bile geçersiz olacağını savundu. Temsil

haklı verilmeden vergi almanın zorbalık olduğunu vurguladı.

Mayıs 1761'de eyalet yasama meclisi üyeliğine seçilerek bu görevini etkin siyasal yaşamı boyunca sürdürdü. 1766'da meclis başkanı seçilmesine karşın bu seçim İngiliz valî tarafından iptal edildi.

Otis Eylül 1762'de meclisin izinsiz gemiler için valiye ödemede bulunmayı reddetmesini destekleyerek *A Vindication of the Conduct of the House of Representatives of the Province of Massachusetts Bay* (Massachusetts Koyu Temsilciler Meclisinin Tutumunun Savunusu) başlıklı broşürü kaleme aldı. 1765'te New York kentinde toplanan Damga Yasası Kongresi'ne delege olarak katıldı. Burada, Avam Kamarası'na gönderilen mektubu hazırlayan komitede yer aldı. 1769'da bir İngiliz subayıyla tartışırken başına yediği darbeye akli dengesini yitirdi.

otit, KULAK İLTİHABI olarak da bilinir, mikrop bulaşması, alerji ya da travma, sıcaklık gibi fiziksel bir etken nedeniyle kulağın iltihaplanması.

Dışkulak yolunda otit genellikle aşırı terleme, alerji, denizde derine dalma ya da yinelenen travmalar sonucunda ortaya çıkar. Mikroorganizma kökenli olanlar sıklıkla bakteri ya da mantarlardan kaynaklanır. Kulak kepçesi ve dışkulak yolunu örten deri kuru, kabuklu ve kaşıntılıdır. Kötü kokulu, sulu ya da irinli akıntı, kulak ağrısı, ateş görülebileceği gibi, geçici işitme kaybı da ortaya çıkabilir.

Otit terimi genellikle çocuklarda çok sık rastlanan ortokulak iltihabı için kullanılır. Sıklıkla bakteri ya da virüs kaynaklı olan bu hastalık alerjiye bağlı olarak da oluşabilir. Mikroorganizma kulağa dışkulak yolundan ya da beyin zarı, kafatası sinüsleri ya da üst solunum yolları (örn. burun boşluğu, yutak) gibi yakındaki bir organdan gelir. En sık rastlanan otit etkenleri *Staphylococcus aureus*, *Streptococcus pneumoniae*, *Hemophilus influenza* ve A grubu β -hemolitik streptokoklardır. İlk belirtisi şiddetli kulak ağrısıdır. Bunun yanı sıra ateş, bulantı, kusma, ishal de görülür. Kulak zarı şişer ve kızarır; zamanla kendiliğinden delinmesiyle kanlı ve irinli bir akıntı dışarı akar.

Otit tedavisi erken tanı konması ve uygun antibiyotik kullanılması koşuluyla oldukça kolaydır. İlaç tedavisinin yanı sıra kulak zarında aşırı miktarda sıvı biriktiği ve hastanın genel durumunun kötü olduğu durumlarda kulak zarının cerrahi girişimle delinmesi önerilir. İltihap ortadan kalktıktan sonra kulak zarı kendiliğinden iyileşerek yenilenir. Gereken tedavinin uygulanmadığı durumlarda iltihap içkulaktaki yapılarla geçebilir. Öbür komplikasyonlardan bazıları menenjit, beyin apsesi, işitme kaybı ve yüz felcidir.

otizm bak. içekapanma

Otlet, Paul (-Marie-Ghislain) (d. 23 Ağustos 1868, Brüksel - ö. 10 Aralık 1944, Brüksel, Belçika), Belçikalı avukat ve bibliyografyacı. Henri-Marie Lafontaine ile birlikte, kütüphanelerde kullanılan, konulara göre Ondalık Sınıflandırma Sistemi'ni geliştirmiştir.

Louvain Üniversitesi'nde okuduktan sonra Brüksel Bağımsız Üniversitesi'nin hukuk bölümünü bitirdi (1890). Toplumsal ve Siyasal İncelemeler Derneği'nde çalışırken tanıştığı Lafontaine ile birlikte ilk uluslararası bibliyografya konferansının toplanmasında ve Uluslararası Kaynakça Enstitüsü'nün

(sonradan Uluslararası Dokümantasyon Federasyonu [FID]) kurulmasında önemli rol oynadı. Gene Lafontaine ile işbirliği yaparak, Dewey Ondalık Sınıflandırma Sistemi'ni temel alan uluslararası nitelikte bir dokümantasyon endeksleme sistemi geliştirdi. Günümüzde Avrupa'da en yaygın olarak kullanılan bu sınıflandırma ile ilgili yapıtı *Manuel du répertoire universel bibliographique* (1899; Uluslararası Kütüphane Endeksi Kılavuzu) ve *Classification décimale universelle* (1927-33; Uluslararası Ondalık Sınıflandırma) adıyla yayımlandı. Otlet'nin bir başka önemli yapıtı *Traité de la documentation*'dur (1934; Dokümantasyon Üzerine Bir İnceleme).

Otlukbeli, topraklarının bir bölümü Karadeniz Bölgesi, daha büyük bölümü Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan, Erzinan iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Çayırılı'ya bağlı bir bucak olan Karakulak, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca merkezi Otlukbeli kasabası olmak üzere bu adla ilçe yapılmıştır.

Otlukbeli Belediyesi 1971'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 5.563; kasaba, 3.050.

Otlukbeli Savaşı, Osmanlılarla Akkoyunlular arasında Otlukbeli'de yapılan ve Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu'da ilk büyük zaferini kazandığı savaş (11 Ağustos 1473). Bu savaştan sonra Akkoyunlu Devleti gücünü ve bölgedeki etkinliğini yitirmişti.

Osmanlı padişahı II. Mehmed (Fatih) Batı İran, Kuzey Irak ve Doğu Anadolu'ya egemen olan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın (hd 1453-78) Osmanlılara yenilen Karamanlılara yardımcı kuvvet göndermesi üzerine önce Uzun Hasan'la uzlaşmaya çalıştı. Ama bu girişiminden bir sonuç alamayınca bir orduyla doğuya hareket etti. 1473 baharında Tercan'a ulaşan Osmanlı kuvvetleri ilk karşılaşmada Akkoyunlulara yenik düştü. Fırat Havzasından kuzeye çekilen II. Mehmed Otlukbeli'de karşılaştığı Uzun Hasan'ı ağır bir yenilgiye uğrattı.

Osmanlılar Otlukbeli zaferiyle Uzun Hasan'ın Batılı devletlerle ittifak kurmak umudunu ortadan kaldırdı. Akkoyunlu Devleti'nin gücüne önemli bir darbe indirdi. Şebinkarahisar'ı alarak sınırlarını doğuya doğru biraz daha genişletmiş oldu.

Otman Baba, asıl adı HÜSAM ŞAH (d. 1378 - ö. 1478), Kalenderi şeyhlerinden. Yaşamına ilişkin bütün bilgiler, halifelerinden Küçük Abdal'ın *Vilayetname-i Şahi* olarak da bilinen *Vilayetname-i Otman Baba* adlı yapıtına dayanır. Bu yapıta göre Timur'la birlikte Anadolu'ya geçen Otman Baba uzun süre Germiyan ve Saruhan çevrelerinde dolaştı. II. Mehmed'in (Fatih) sancakbeyliği sırasında Manisa'da bulundu. Rumeli'deki fetihlere katıldı.

Otman Baba *Vilayetname*'de dilettiği hastayı iyileştiren, nerede olursa olsun müritlerinin yardımına yetişen, doğa güçlerini dilediğinde kullanan büyük bir velî olarak gösterilir. Bektaşilerce de büyük bir velî ve önemli Bektaşî şeyhlerinden Akyazılı Sultan'ın şeyhi kabul edilir.

Oto-Mange dilleri, Oto-Pame, Popoloka, Mikstek, Zapotek, Çinanteka, Mange öbek ve ailelerinin oluşturduğu Amerika Yerli dilleri üst ailesi. Bazı dilbilimciler Tlapanek ve Huave öbeklerini de bu aile içinde sınıflandırır. Bu öbeklere bağlı, yaşayan diller Meksika'da konuşulur. Zamanla yok olan Mange dilleri ise eskiden El Salvador'dan Kosta Rika'ya kadar Orta Amerika'nın batı kıyısında konuşulurdu.

Oto-Mange dilleri içinde en önemlileri, Oto-Pame ailesine bağlı olan ve Meksika'nın Hidalgo, México, Veracruz, Querétaro ve komşu eyaletlerinde konuşulan Otomi dili; Mikstek ailesine bağlı olan ve Guerrero, Puebla ve Oaxaca eyaletlerinde konuşulan Mikstek lehçeleri; Zapotek ailesine bağlı olan ve Oaxaca'da konuşulan Zapotek lehçeleri (ya da dilleri) ve Oto-Pame ailesine bağlı, Michoacán ve México eyaletlerinde konuşulan Mazahua dilidir. Çoğu Oto-Mange dilinde, okunuşu aynı olan sözcükleri ayırt etmek için karmaşık bir tonlama sistemi kullanılır.

otoantikör bak. özantikör

otobur bak. otçul

otobüs, yolcu taşımakta kullanılan özietmeli büyük taşıt. Otobüs olarak kullanılan ilk taşıt 1830'da İngiltere'de geliştirilen, buhar gücüyle çalışan bir araçtı. Benzin motorlu ilk otobüs 1895'te Almanya'da yapıldı. Bu otobüs sekiz yolcu taşıyabiliyordu. 1920'lere değin otobüsler, kamyon şasisi üzerine otobüs karoseri yerleştirilerek yapılıyordu. California'daki Oakland'da Fageol Safety Coach Company 1922'de gerçek anlamdaki ilk otobüsü yaptı. Bu otobüsün motoru önde yer alıyordu ve düşük şasisi, geniş tabanlı lastikleri ve oldukça uzun direksiyon mili vardı. Dört yıl sonra aynı şirket tavanı, yan bölmeleri ve taban şasisi özel olarak tasarlanmış otobüsleri piyasaya sürdü.

1920'lerde ve 1930'larda benzinli-elektrikli otobüsler de geliştirildi. Bu otobüslerde arka tekerlekleri devindiren elektrik motoru için gerekli olan elektrik enerjisi, küçük bir benzin motorunun çalıştırdığı elektrik üreticiden sağlanıyordu. 1931'de, arkadan takma dizel motorlu otobüsler ortaya çıktı. 1953'te uygulamaya konan havali süspansiyon sistemi hızla yaygınlaştı. Bu süspansiyon sisteminin başlıca üstünlüğü şasinin yerden yüksekliğinin değişken yükler altında otomatik olarak ayarlanabilmesiydi.

1954'te şehirlerarası yolculuklarda kullanılmaya başlayan iki katlı otobüsler bu alandaki en önemli gelişmelerden biri oldu. Bu otobüslerde, optimum yük dağılımını sağlamak amacıyla, havali süspansiyon sistemiyle donatılmış altı tekerlek (bir çift önde, iki çift arkada) bulunuyordu. Otobüsün alt katına 10 yolcu ve bir sürücü koltuğu ile tuvalet ve mutfak gibi hizmet birimleri yerleştirilmişti. Üst kat ise 33 yolcu alabiliyordu.

Bir zamanlar New York kentinde yaygın olan iki katlı otobüsler daha sonra birçok Avrupa kentinde de ortaya çıktı. Bu otobüslerin manevra yeteneği oldukça yüksekti ve taşıyabilecekleri yolcu sayısına oranla görece daha az yer kaplıyorlardı. Büyük kentlerde uygulamaya konan bir başka otobüs türü de, arkada ek bir bölmesi olan körüklü otobüslerdir. Ayrıca, havai hattan elektrik alan trolleybüsler de oldukça yaygındır.

Modern otobüslerin iki ana türü vardır: Şehir içi ve şehirlerarası otobüsler. Şehir içi otobüsleri düşük hızlı, bir tarafında en az iki kapısı olan, alçak arkalıklı koltuklarının ortasında ayakta çok sayıda yolcu alabilecek bir koridoru bulunan ve bagaj bölümü olmayan özel amaçlı taşıtlardır. Şehirlerarası otobüslerde ise ayakta yolculuk için yer ayrılmamıştır, büyük bagaj bölmeleri vardır; bu otobüslerde yolcuların rahatı ön planda tutulmuştur. Ayrıca bak. otomotiv sanayisi.

otograf, yazarın kendi el yazısından oluşan yazma. Alfabe kullanılarak yazılmış metin-

lerin yanı sıra, bestecinin kendi kaleminden çıkmış notaları da içerir. Ayrıca bir kişinin kendi el yazısıyla attığı imzaya da otograf denir. Otograf antika değeri taşımasının yanı sıra, bir el yazmasının ilk taslaklarından biri ya da düzeltilmiş kopyası olduğu durumlarda, yapının ortaya çıkma ve son "doğru" biçimine ulaşma süreciyle ilgili değerli bilgiler de sağlar.

Eski Yunan ya da Roma dönemlerine ait otograflar günümüze ulaşamamıştır. Bu dönemden kalma el yazmalarının pek azı İS 6. yüzyıl öncesine uzanır. Çoğu da İS 9. ve 10. yüzyıllara aittir. Matbaanın icadından önce Avrupa'da ilahiyat, tarih ve edebiyat yapıtları manastırlarda profesyonel yazıcılık yapan keşişler tarafından kopya ediliyordu. Bu yüzden, yazarlarının kopya ettiği sanılan bazı vakayinameler varsa da, ortaçağa ait otograflardan söz etmek zordur. Avrupa'da ortaya çıkarılmış, kilise üyelerine ait olmayan belki de ilk imza Kastilyalı komutan El Cid'in 1096 tarihli imzasıdır. Ortaçağ başlarında krallar resmi belgelerde imza yerine kendilerine ait bir mühür kullanıyorlardı. Bu yüzden, daha önce de okuma yazma bilen krallar olmakla birlikte, el yazısı günümüze ulaşan ilk İngiltere kralı III. Edward'dır (hd 1327-77).

Ortaçağın sonlarına doğru Avrupa'da okur-yazarlık oranı arttı. Matbaanın icadı metinlerin el yazısıyla çoğaltılmasını ortadan kaldırdı. Rönesans'ın Leonardo, Michelangelo, Ariosto, Dürer gibi ünlü adlarının otograflarından örnekler bugün çeşitli kütüphanelerde korunmaktadır. Rönesans'tan kalma el yazısı örneklerinin çoğu, daha çok edebi ya da tarihsel değeri nedeniyle korunan kişisel ya da resmi mektuplardır. 18. yüzyıl ve sonrasında ise sanat, bilim ya da kamu yaşamı gibi alanlarda önem kazanmış kişilerin hemen hepsinin el yazısı günümüze ulaşmıştır.

Yazılı otograflar için söylenenlerin çoğu müzik otografları için de geçerlidir. Bunlar da hem müzik araştırmacılarına sağladıkları bilgi, hem de tarihsel değerleri yüzünden kişisel koleksiyonlarda ya da kütüphanelerde korunmaktadır. British Museum'un en değerli müzik otograflarından olan Beethoven'ın nota defterleriyle Johann Sebastian Bach'a ait 48 prelüd ve füg hem bestecilerin başlangıçtaki niyetine, hem de Beethoven'ın *Fidelio* operasında olduğu gibi, ilk taslakta yapılan değişikliklere ışık tutar. Müzik otografları ayrıca, notaları kopya edenlerin yapmış olabileceği tempo ya da işaret yanlışlarının düzeltilmesi açısından da önemlidir. Örneğin, uzun süredir Bach'ın oğlu Wilhelm Friedemann Bach'a ait olduğu sanılan bir bestenin otografı üstünde yapılan inceleme Bach'ın yapıtına oğlunun imza atmış olduğunu ortaya koymuştur. Bu tür otografların öneminin anlaşılmasıyla birlikte, bestelerin yalnızca özgün kopyaları değil, A. van Hoboken'in 1927'de Viyana'da ve Otto E. Albrecht'in daha sonra ABD'de yaptığı gibi, fotokopi kopyaları da koleksiyonlara alınmaya başlanmıştır.

otohipnoz, kişinin kendi kendini hipnotize etmesi. Hipnoz düzeyinde gerçekleşmesi istenen etkinlikleri sağlamak için çoğunlukla bilinçli bir çaba gerektiğinden, tam başarıya ulaşmasının güç olduğu düşünülür. Belli bir konu üzerinde iyice yoğunlaşıktan sonra yeniden çevresindeki ortama yönelebilmek için belli bir süre bocalayan kişinin trans benzeri durumu bir tür otohipnoz olarak kabul edilebilir. Böyle bir durumu sık yaşayan kişilerle yapılan çalışmalar, bir uzmanın yönlendirdiği hipnoza ileri derecede yatkın olduklarını göstermiştir. Ayrıca bak. hipnoz.

otojir, döner kanatlı hava taşıtı. II Dünya Savaşı'ndan sonra yerini daha etkili bir taşıt olan helikoptere bırakmıştır. Otojirlerde ileriye doğru hareket motora bağlanmış bir pervaneyle, dikey hareket ise serbest bir rotor aracılığıyla gerçekleştiriliyordu. Otojir, seyir halindeyken yavaşlayabilen ve dikey olarak yere inebilen hava taşıtlarının geliştirilmesi sırasında ortaya çıktı ve pek çok otojir türü yapıldı.

1923'te İspanyol mucit Juan de la Cierva, pervanenin dönme sırasında aerodinamik ve merkezkaç kuvvetlere karşı koyabilmesini sağlayan bir yerleştirme (askı) biçimi buldu. Bu buluş otojirin havada asılı kalmasını sağladı; helikopter de bu ilkenin geliştirilmesi sonucunda ortaya çıktı. Pervanesi yardımıyla pistten havalanan otojirin ileri doğru hareketi sırasında motoru da devreye giriyordu.

Çayroplanörler, otojirlerin havada serbestçe süzülen motorsuz tipleridir. Ayrıca bak. helikopter.

otokataliz, bir kimyasal tepkimenin, tepkime sırasında ortaya çıkan ürünlerden birinin etkisiyle hızlanması. Kataliz etkisi gösteren ürünün miktarı arttıkça tepkimenin hızı da artar. Hidrokarbon bileşiklerinin oksijenle girdiği tepkimenin (otooksidasyon), tepkime sırasında oluşan organik peroksitler tarafından katalizlenmesi ya da gaz halindeki germanın (GeH₄) hidrojene ve katı haldeki germanyuma bozunma tepkimesinde ortaya çıkan germanyumun katalizör işlevi görerek tepkimeyi hızlandırması otokataliz örnekleridir.

otokinetik etki, karanlık ortamda hareket-siz bir ışığın hareketli algılanması biçimindeki görsel yanılsama. Kişi, gözünü ayırmaksızın sabit bir ışığa baktığında, bir süre sonra yorgunluk nedeniyle göz kaslarının hafif bir hareket olur. Karanlıkta gündelik yaşamdaki alışılmış nirengi noktalarından yoksun olan kişi, ağtabakadaki görüntünün hareketini nesnenin mekân içindeki gerçek hareketi gibi algılar.

Sosyal psikoloji deneylerinde, özellikle telkine yatkınlık ve grup normuna uyma davranışının saptanmasında bu yanılsama olgusundan yararlanılır. Muzafer Sherif'in otokinetik etki deneyi, toplumsal etkileşim ve uyma konusunda klasik bir çalışma olarak kabul edilir. Deneyde kişiler önce, içinde hareketsiz bir ışık bulunan karanlık bir odaya teker teker alınarak ışığın kaç santimetre hareket ettiği sorulmuş, birkaç denemeden sonra her birey ortalama bir uzunlukta karar kılmıştır. Deneyin ikinci aşamasında, farklı standartlar geliştirmiş olan denekler bir araya gelerek ışığın ne kadar hareket ettiğini tartışmış ve sonuçta bireysel standartlarını bırakıp bir grup normu oluşturmaya yönelindikleri görülmüştür. Üçüncü aşamada ise, denekler karanlık odada yeniden tek başlarına kaldıklarında grup normunu korumuştur. Sherif'in otokinetik etki deneyi, özellikle nesnel gerçekliğin belirsiz olduğu durumlarda grup davranışının anlaşılması açısından sosyal psikolojide büyük önem taşır.

otoklav, yüksek sıcaklıklara ve basınçlara dayanabilen, çoğunlukla çelikten yapılmış sızdırmaz kap. Kimya sanayisinde, boya üretiminde ve yüksek basınç isteyen kimyasal tepkimelerde çeşitli otoklav türleri kullanılır. Bakteriyolojide ve tıpta ise aygıtlar su içine konup bir otoklavda, basınç altında, suyun kaynama noktasının üstündeki sıcaklıklara ısıtılmasıyla sterilize edilir.

Denis Papin 1679'da otoklavın bir ilk benzerini geliştirdi. Günümüzde kullanılan

düdüklü tencereler bu ilk otoklavın uyarlanmış bir turudur.

Otoklav sözcüğü, kaptaki basıncın belirli bir düzeye yükselmesiyle otomatik olarak sızdırmaz hale gelen donanımları tanımlar, ama otoklavların bir bölümü de mekanik olarak dışardan kapatılır.

Otolar, Sıu dil öbeğinin Chiwere koluna bağlı bir dil konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. 17. yüzyılda, aynı dili konuşan Missouriler ve Ayovalarla birlikte Vinebago'daki topraklarından ayrılarak güneybatıya ilerlemeye başladılar. 1673'te Jacques Marquette'in keşif grubuyla karşılaştıklarında bugünkü Iowa eyaletinin bulunduğu topraklarda, Des Moines Irmağı yakınlarındaydılar. 1804'te Platte Irmağının ağzının yakınlarına yerleştiler. 1830'da Missouri ve Iowa'daki topraklarını, daha sonraki yıllarda da Kansas ve Nebraska'daki topraklarını ABD hükümetine bırakarak Otolar 1882'de, bugün Oklahoma'da bulunan Yerli Toprakları'na taşındılar. Günümüzde Oklahoma'da çoğu melez olmak üzere birkaç yüz Oto yaşamaktadır.

Otomani kültürü, Balkan Yarımadasında, özellikle Romanya'nın Tuna bölgesinde görülen Son Tunç Çağı ve Demir Çağı kültürü. Başlangıç ve bitiş tarihleri çok tartışmalı olmakla birlikte, genel olarak İÖ 1400 ile İÖ 9. yüzyıl arasındaki dönemi kapsadığı kabul edilir. Karadeniz'in kuzeyindeki bozkır bölgelerinden gelen son Kurgan göç dalgasının etkisiyle geliştiği ve zaman içinde bütün Balkanlar'a yayıldığı sanılmaktadır. Yerleşim yerleri, daha çok savunmaya elverişli sırt ve tepelerdedir. Kültürün en belirgin özelliği elle yapılmış, siyah renkli, açıklı ve ip baskı bezemeli çanak çömlektir. Daha çok boyunları oluk bezemeli masrapa ve çömlekler, konik kâseler görülür.

otomasyon, OTOMATİKLEŞTİRME olarak da bilinir, insan müdahalesiyle gerçekleştirilen işlemlerde, bu müdahalenin yerini kısmen ya da bütünüyle makinelerin alması. Başka biçimde gerçekleştirilmesi olanaksız olan işlemlerin makinelerle yerine getirilmesine de otomasyon denir. Otomasyon kavramı makineleşmeden nitelikçe farklıdır; makineleşme, insan gücünün yerini makinelerin alması, otomasyon ise makinelerin özdeneimli bir sistem halinde bütünleştirilmesidir. Otomasyon, uygulandığı alanların hepsinde köklü dönüşümler yaratmış, günlük yaşamın hemen her alanını derinden etkilemiş ve sanayi toplumlarının yaşamında yeni bir çığır başlatmıştır.

İnsanlar çok eskilerden başlayarak, bazı zor işlemlerin mekanik aygıtların yardımıyla gerçekleştirilmesini yollarını aramışlardır. İÖ 2000'lerden kalma makara, vinç ve başka kaldırma aygıtlarının kalıntıları bulunmuştur. Ama gerçek makineleşmenin yaygınlaşarak, farklı makinelerden oluşan sistemlerin ortaya çıkması 18. yüzyıldaki Sanayi Devrimi sırasında gerçekleşti. Tüfek gibi, sökülüp takılabilen parçalardan oluşan ürünler üreten fabrikaların kurulması, işbölümünün ve uzmanlaşmanın derinleşmesine ve aynı işçinin hep aynı basit iş yaptığı üretim düzeninin doğmasına yol açtı. Önce buhar makinelerinin, ardından da elektrik motorlarının geliştirilmesiyle de bu tekil işlerin makinelerce gerçekleştirilmesine geçildi. Üretim zinciri sisteminin (bant sistemi) uygulamaya konması da otomasyona yönelik önemli bir adım oldu. Geniş ölçekli biçimde ilk olarak 1870'te ABD'de Chicago'daki et paketteleme şirketlerinde kullanı-

maya başlayan üretim zinciri sisteminde ürün, işin değişik aşamalarını yerine getirecek olan işçilerin önüne bir bantın üstünde taşınıyordu. Otomatik taşıma ve iletim sistemleri ise II. Dünya Savaşı sırasında geliştirildi. Bu sistemler taşıyıcı hatlarla birbirine bağlanan makine gruplarından oluşuyordu; bunlarda iş parçası bir makine grubunda işlendikten sonra, taşıyıcı hattın yardımıyla öteki gruba iletiliyor, böylece üretim süreci insan müdahalesi olmaksızın sürüp gidiyordu.

Makineleşmeden nitelikçe farklı gerçek otomasyon ise, geribesleme sistemlerinin geliştirilmesiyle ortaya çıktı; nitekim bu iki kavram bugün birbirinden bu sistemin varlığıyla ayırt edilir. Geribesleme, bir makinenin kendi kendini düzenleme yeteneğini ifade eder. Geribesleme sistemiyle donatılmış bir makine kendi üretim sürecini kendisi denetler, ürününü yüklenmiş talimatlar uyarınca inceleyerek verili standart kümelere göre yapılar ve işlemi buna göre gerçekleştirir.

Bu tür bir işlemin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan donanım temel olarak algılama, karar verme ve denetleme aygıtlarından oluşur. Otomat makinelerde, ürünün bazı özelliklerini ölçecek algılama aygıtlarının bulunması gerekir. Fotoseller, ısıtıcılar (termokupl), X ışınları makineleri ve elektrik ölçüm aletleri tipik algılama aygıtlarıdır; bunlar ürünün boyutlarını, ağırlığını, sıcaklığını, basıncını, rengini, elektriksel direncini ve pek çok başka özelliğini ölçebilir. Karar verme aygıtları algılama ünitesinden gelen verileri programda depolanmış standartlarla karşılaştırır; bu işlem çoğunlukla bilgisayarlar aracılığıyla gerçekleştirilir. Veriler standartları tutmuyorsa denetim öğeleri devreye girer ve bunlar makinenin programlanmış değerlere yönelik olarak çalışmasını sağlar. Denetim öğeleri anahatlar, valflar ya da başka mekanizmalar olabilir. Algılama, karar verme ve denetleme aygıtları düzgün çalıştığı sürece makine, ayrıntılı olarak önceden görülmesi zorunlu olmayan çok değişik koşullar altında bile işlevini doğru biçimde yerine getirir. Uçaklardaki otopilot düzeneği tipik bir özkumandalı sistemdir; düzeneğe, uçuş aygıtlarından topladığı veriler uyarınca sürekli düzenlemeler yaparak, uçağın normal rotasında yol almasını sağlar.

Otomasyon kimya sanayisinden haberleşmeye ve ev aletlerine (örn. programlanabilen çamaşır makineleri, mikrodalga fırınlar ve video aygıtları) kadar değişen çok yaygın bir alanda uygulanır duruma gelmiştir. Otomasyon alanındaki en önemli gelişmelerden biri, bilgisayar destekli tasarım (CAD) ve bilgisayar destekli üretim (CAM) tekniklerinin pek çok sanayi dalına, özellikle de elektronik aygıt ve makine imalat süreçlerine uygulanması olmuştur.

Bazı alanlarda otomasyon görece yavaş ilerlemiştir. Biçim tanıma eşit olmayan iki cismi birbirinden ayırma ve sözcük anlama gibi, insanlara kolayca gerçekleştirilebilen bazı işlemlerin aşırı derecede karmaşık süreçler olduğu ve bu nedenle makine aracılığıyla yerine getirilebilecek basit aşamalara ayrılmasının çok zor olduğu ortaya çıktı. Gene de son yıllarda bu alanlarda da önemli gelişmeler kaydedilmiş, bunun sonucunda yapay zeka(*) birimleri ve robotlar(*) ortaya çıkmıştır.

Otomasyon pek çok sanayi dalında üretkenliğin artmasına yol açmış, ayrıca iş güvenliğine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Örneğin, radyoaktif ya da zehirli

ortamlarda gerçekleştirilmesi gereken işlerin büyük bölümü günümüzde otomat makineler aracılığıyla yerine getirilmektedir.

Otomasyon toplum üzerinde, emek üretkenliğinin artması dışında da önemli etkilerde bulunmuştur. Başlangıçta otomasyonun işsizliğe yol açacağı düşünülmüş, ama bu sav doğru çıkmamıştır. Buna karşılık, nitelikli ve yarı nitelikli işgücüne olan gereksinimi artırmış ve bunun sonucunda çalışma ve istihdam alanlarında önemli değişikliklere neden olmuştur. Örneğin, bilgisayar programcılar günümüzde en çok aranan elemanlardır. Otomasyon ayrıca, son derece karmaşık projelerin gerçekleştirilmesinde görev alan yeni bir yöneticiler kuşağının yetişmesinde etkili olmuştur.

otomat, bir kez hareketlendirildikten sonra işlevlerini kısmen ya da tümüyle özkumandalı biçimde gerçekleştiren çeşitli mekanik aygıtların ortak adı. Otomatların büyük bölümü, doğadaki yaratıkların ve bitkilerin ya da doğal olguların kinetik yönlerinin doğrudan taklit edilmesine dayanır.

Otomatlar başlıca iki grupta sınıflandırılabilir: Belirli bir işlevsel donanımın yardımcı öğesi olan otomatlar ve süs eşyası ya da oyuncak olarak kullanılan otomatlar. Kol ve duvar saatleri işlevsel otomat örnekleri-

V. Charles Gemisi, 16. yy;
Cluny Müzesi, Paris
Giraudon-Art Resource/EB Inc

ridir. İkinci türe örnek olarak da, yürüyebilen, konuşabilen hatta yazı yazabilen bebekler gösterilebilir. Dış görünüşü insana benzeyen ve insanların gerçekleştirdiği pek çok işlevi yerine getiren otomatlara android denir.

16. yüzyıl öncesinde yapılmış otomatlardan çok azı günümüze kadar gelebilmiştir, ama yazılı kayıtlardan, çok eski çağlardan başlayarak çeşitli otomat türlerinin geliştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bunların ilk örneklerinden bin, Platon'un arkadaşı olan Tarentumlu Arkhytas'ın (İ. İÖ 400-350) yapmış olduğu ağaçtan bir güvercin modelidir. Güvercin, serbestçe hareket edebilen bir çubuğun bir ucuna asılı durumdaydı ve tüm donanım buhar ya da sıkıştırılmış hava üflenerek döndürülüyordu. İskenderiyeli Heron (İ. İS 62) ise yapıtlarında, su, düşen cisim ve buhar etkisiyle hareket eden daha karmaşık aygıtlardan söz eder.

Çin'de de otomatlar çok yaygındı; örneğin, İÖ 3. yüzyıldaki Han hanedanı döneminde imparator için mekanik bir orkestra

yapılmıştı. İS 6. ve 7. yüzyıllarda hüküm süren Sui hanedanı döneminde otomatlar yaygınlaştı ve *Shui shi tu Jing* (Hidrolik Harikalar Kitabı) adlı kitap yayımlandı. 7-10. yüzyıllar arasında hüküm süren Tang hanedanı döneminde de otomatlar sarayda en çok tutulan eşyalar arasındaydı. Bunların arasında uçan kuşlar, balık yakalayan susamurları ve çok çeşitli hareketler yapabilen figürler (örn. dilenen maymunlar, şarkı söyleyen kızlar) bulunuyordu. Yuan hanedanı döneminden (1279-1368) sonra Çin'de otomat yapımı giderek azaldı.

Ortaçağ İslam dünyasında da, özellikle 9. yüzyılda pek çok mucit yetişti. Bunların en ünlülerinden biri, Diyarbakır'daki Artuklu hükümdarlarına hizmet eden Ebu'l-İzz'di (Cezeri) (İ. 12-13. yy). Ebu'l-İzz, hareket eden tavuskuşu gibi, hidrolik etkiyle hareket eden çok sayıda otomat yapmıştı. Ortaçağ Avrupası'nın en ünlü mucitleri ise Roger Bacon ile Albertus Magnus'tu; Bacon konuşan bir insan kafası, Albertus ise demirden bir adam yapmıştı. Gotik mimar Villard de Honnecourt 1235'te hazırladığı çizim kitabında, o dönemde kilise dünyasında kullanılan mekanik süs eşyalarının resimlerini verdi.

16. yüzyılın başlarında otomat yapımı tekrar canlandı. Bunda, Doğu ülkeleriyle artan ticaret sonucunda Avrupa'ya getirilen otomat örneklerinin ve İskenderiyeli Heron'un mekanik cisimler üzerine yazılarının Eski Yunancadan Avrupa dillerine çevrilmesinin payı büyük oldu. Zenginlerin evlerinde gösterişli ve çeşitli küçük aldatmacalarla ilginç hale getirilmiş çeşmeler moda haline geldi. Bunların arasında en çarpıcısı, İtalya'da Tivoli'deki Este Villası'nın bahçelerinde inşa edilmiş olan çeşmeler ve su yolları ağıdır.

15. yüzyılın ortalarında, menevişlenmiş çeliktan yapılmış yayların ve zembereklemler geliştirilmesi otomatlar için çok önemli bir hareket kaynağı sağladı. Bunlar, örneğin, seyreden gemi biçiminde süs eşyası olan neflerin yapımında kullanıldı. En büyük nef ustaları, Almanya'daki altın ve gümüş işlemeciliği merkezleri olan Augsburg ve Nürnberg'deydi. Bunlardan Hans Schlottheim'in yaptığı "V. Charles Gemisi" (Cluny Müzesi, Paris) çok ünlüdür.

18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında son derece karmaşık otomatlar ortaya çıktı. Ami-Napoléon ve Louis Rochat kardeşlerin yaptığı minyatür öten kuşlar bunların en tipik örnekleridir. Örneğin guguklu saatlerde, saat başlarında ya da ortalarında, küçük bir ağaçtan kuş saat kafesinin dışına fırlıyor ve saati bildirecek biçimde ötüyordu. 18. yüzyılda popüler olan bir başka otomat türü de, *tableaux mécaniques* olarak adlandırılan mekanik resimlerdi. Renkli doğa resimleri biçimindeki bu tablolarla değirmenler, evler gibi figürler tablonun içinden yayların yardımıyla dışarı fırlıyor ve görüntüyü tamamlıyordu. Bu mekanik tabloların en ünlüsü Madame Pompadour için hazırlanan otomattı (1759; Ulusal Sanat ve Meslek Konservatuarı, Paris). *Tableaux mécaniques*'in bir benzeri de mekanik tiyatrolardı; bunlarda sanatçıları mekanik sistemlerin yardımıyla sahneye girip çıkıyor ve hareket ediyordu. Bunların arasında en ünlüsü, 1748-52 arasında Salzburg yakınlarındaki Hellbrunn Bahçeleri'nde kurulan ve hidrolik olarak hareket eden 113 figürden oluşan mekanik tiyatrodur.

Peter Carl Fabergé'nin (ö. 1920) yaptığı birkaç örneğin dışında sanat yapımı biçimindeki otomatların yapımı 20. yüzyılın başlarında hemen hemen tümüyle terk edildi. Buna karşılık süs eşyası biçimindeki otomat koleksiyonculuğu yaygınlaştı.

otomatik av tüfeği, her atıştan sonra, bir önceki atışın yanma gazıyla otomatik olarak dolan av tüfeği. Otomatik av tüfeklerinin doldurma mekanizması ve çalışma biçimi otomatik tüfeğinkinin aynıdır. Otomatik av tüfeklerinde farklı büyüklüklerdeki saçmalarla doldurulan fişeklerin farklı ağırlıklarda oluşundan kaynaklanan özel bir tasarım sorunu vardır. Bu sorun, geri tepme mekanizmasının farklı bir biçimde tasarımıyla çözülmüştür.

otomatik pilot bak. otopilot

otomatik piyano, MEKANİK PİYANO olarak da bilinir, bir parçayı otomatik olarak çalan, pedallar ve kollarla donatılmış müzik aleti. Aletin ilk biçiminde, klavyenin ön tarafına ABD'li mühendis Edwin S. Votey'nin 1897'de patentini aldığı, piyanola adı verilen bir düzenek monte edilmişti. Müzik kâğıt bir rulonun üstüne delikler açılarak

Steinway-Welte'nin otomatik piyanosu, 1910; İngiliz Piyano ve Müzik Müzesi, Brentford, Middlesex, İngiltere
British Piano and Musical Museum, Brentford, Middlesex, İngiltere

kaydedilmişti; bu rulo tırtıklı bir çubuğun üstünden geçiyordu. Pedallar ve levyelerle denetlenen bir düzenekten gelen hava, kâğıttaki deliklerden geçerek piyano tellerine vuran çekiçleri hareket ettiriyordu. Daha sonra bu düzenek piyanonun gövdesinin içine alındı. Pedallar ve levyeler aracılığıyla oldukça ayrıntılı bir ses gürlüğü ve tempo değişiklikleri sağlanabiliyordu.

20. yüzyıl başlarında bazı firmaların piyasaya sürdüğü kâğıt rulolarla, örneğin Alfred Cortot ve Claude Debussy gibi seçkin müzikerlerin parçaları otomatik piyanoda çok nitelikli biçimde çalınabiliyordu. Otomatik piyano, bestelerinde insan elinin sınırlarını göz önüne almayan müzikerlere çekici geldi. Stravinsky piyanola için *Étude*'ü (1917), Hindemith mekanik piyano için *Toccata*'sıyla (1926) bu tür yapıtları ortaya koydular.

otomatik tabanca, merminin namluya sürülmesi, çekicinin kaldırılması ve atıştan sonra boş kovanın dışarı fırlatılması işlemlerinde silahın geri tepme etkisinden yararlanılan tabanca. Otomatik tabanca 19. yüzyılın sonlarına doğru, mermi ve kovan yapımı ile dumansız barut hazırlanmasında kaydedilen gelişmelerin sonucunda ortaya çıktı.

Aslında otomatik tabanca olarak tanımlanan silahların çok azı tam otomatiktir; bu tanım daha çok yarı otomatik, yani otomatik olarak dolan tabancalar için kullanılır. Tam otomatik bir silah ise, tetiğe basıldığı sürece ateş etmeyi sürdürür. Otomatik tüfek ve av tüfeğinin tersine otomatik tabancalarda yanma gazlarından yararlanılmaz. Patlama etkisiyle geri tepmede iki tür

mekanizmadan yararlanılır. Bunlardan birincisinde kama düzeniği ya da kapak takımı namluya kilitli, diğerinde ise kilitlidir. Kilitli sistemde kama, mermi çekirdeği namludan çıkana değin ateşleme konumunda kalır ve mermiyi ileri fırlatan patlamanın tepme etkisiyle geriye doğru serbestçe hareket eder. Ama kama mermiden çok daha ağır olduğundan çok daha yavaş hareket eder. Kama geriye doğru giderken boşalan kovani yerinden sökülerek dışarı fırlatır, bu arada dip bölümündeki bir yayı sıkıştırır. Daha sonra bu yay kamayı bu kez ileri doğru iter ve kama eski konumuna dönerken şarjörden aldığı yeni bir mermiyi yatağa sürer.

Kama ve namlunun birlikte hareket ettiği geri tepmeli silahlarda ise, ateşleme anında kama namluya kilitli kalır. Bu yüzden, patlama gazının etkisi namluyu geriye doğru ittiğinde, kama namluyla birlikte hareket eder. Namlu içindeki gaz basıncı azalıp belirli bir düzeye düştüğü anda kama namludan kurtulur ve geriye doğru harekete devam eder, ama bu arada namlunun hareketi sona erer. Kama geriye doğru hareket ederken boşalmış kovani yataktan alarak dışarı fırlatır ve bir yayı sıkıştırır. Yayın tekrar uzamasıyla da kama yeniden ileri fırlar, bu arada namluya yeni bir mermi sürer ve horozu kaldırır, böylece silah yeniden ateşlenmek üzere kurulmuş olur.

Otomatik tabancaların şarjörlerine, toplu tabancaların silindirlere alacağından daha fazla sayıda mermi yüklenebilir, ayrıca bu silahlarla çok daha seri ateş edilebilir. Ama öte yandan otomatik silahların isabet oranı genellikle daha düşüktür.

Otomatik tabancaların namlu çapları genellikle 22-45 kalibre arasında değişir. Ayrıca bak. otomatik tüfek; revolver.

otomatik transmisyon, OTOMATİK VİTES olarak da bilinir, otomobillerde, dişli kavrama, hidrolik debriyaj ve çeşitli düzenleyici donanımlardan oluşan ve motor ile tekerlekler arasındaki hız oranının otomatik olarak belirlenmesinde kullanılan aktarma düzeniği. 1939'da geliştirilen ve daha sonraları hızla yaygınlaşan otomatik transmisyonlu otomobillerde, sürücü yalnızca gaz ya da fren pedalına basar ve arabanın hızı yükseldikçe ya da düştükçe vites ayarı otomatik olarak gerçekleşir. Motordan gelen krank milii ile hareketi tekerleklerle aktaran devindirici mil dolu şanzıman (vites kutusu) içinde doğrudan birleşir; kavrama düzeniği, iki ögeli bir sıcak kavrama ya da üç ögeli bir moment dönüştürücüsü biçiminde olabilir.

Sıvılı kavramalarda karşılıklı iki kanatlı türbin bulunur. Krank miline bağlı olan türbin dönmeye başladığında, şanzıman içinde çalkalanan yağın aracılığıyla, türbinler arasında bir moment aktarımı gerçekleşir. (Bu durum karşılıklı duran iki vantilatöre benzetilebilir; vantilatörlerden biri çalıştığında, bunun ittiği havanın etkisiyle öteki vantilatörün pervanesi de dönmeye başlar.) Motor yavaş çalıştığı anda, şanzıman yağı devindirici mile bağlı türbinin kanatları üzerinden kayarak fazla etkili olmaz; ama hız arttıkça kayma oranı azalır ve sıvılı kavrama düzeniği tıpkı bir dişli kavrama gibi etkili olur.

Hidrolik moment dönüştürücüsü de sıvılı kavramaya benzer. Her ikisinde de gücü sıvı bir ortam aktarır. Düşük hızlarda, bir pompanın kanatları yağı bir statorun kanatlarına doğru iter. Bu kanatlar yağı bir türbine çarptırarak momenti artırır. Yüksek hızlarda, sıvılı kavramada olduğu gibi, yağ, stator, pompa ve türbin tek bir birim halinde döner. Hidrolik moment dönüştürücüsünde yağ şanzımanın değişik bölümlerin-

de değişik hızlarda hareket eder. Pompa yağı çevirerek dışarı püskürtür. Pompayı çevireyen halka biçimli karter ile türbin, yağı turbine doğru iter. Burada türbinin kanatlarına çarparak içeriye göbek bölümüne doğru kayan yağ statorun geçerek tekrar geri döner. Stator tekyönü bir kavramayla donatılmıştır. Bu aygıt, düşük hızlarda statorun yağı saptırmasını, yüksek hızlarda da pompa ve türbin ile birlikte kullanılabilmesini olanaklı kılar. Burada anlatılanlar otomatik transmisyonun en basit çalışma ilkeleridir; sistem genellikle daha karmaşıktır ve moment dönüştürücüleri dişli aktarma düzenekleriyle birlikte uygulanır.

otomatik tüfek, merminin namluya sürülmesi, çekicinin kaldırılması ve atıştan sonra boş kovanın dışarı fırlatılması işlemlerinde silahın tepme etkisinden ya da yanma gazlarının basıncından yararlanan tüfek. Otomatik tüfek olarak tanımlanan tüfekler aslında yarı otomatiktir. Tam otomatik atış (tetik çekili durumda kaldığı sürece yinelenen sürekli atış) makineli tüfeklerle elde edilebilir. Bu tanımsal ayrım kesin bir kural olmaktan çok bir alışkanlıktan kaynaklanır. Bir yarı otomatik tüfeğin tam otomatige dönüşmesi için küçük bir ayarlama yeterlidir. Bunun yanı sıra, modern piyade tüfekleri, makineli tüfek olarak adlandırılmamakla birlikte, aslında tam otomatik atış özelliğine sahiptir.

Otomatik tüfeklerin çoğu yanma gazının yardımıyla çalışır. Silahın namlu ağzına yakın bir gaz deliği patlama gazının küçük bir bölümünün bir silindirin içinde toplanmasını sağlar. Burada bulunan bir piston ve yay ikilisi kama düzeniğini geri iter. Böylece boşalmış olan kovan yerinden çıkar, dışarı fırlatılır. Aynı mekanizmayla hemen yeniden öne itilen kama, namluya yeni bir mermi sürüp silahı kurar ve namluya kilitlenir. Ayrıca bak. makineli tüfek.

otomatistler, bir grup Kanadalı gerçeküstücü ressamın 1940'ların sonlarında oluşturduğu topluluk. Paul-Emile Borduas, Jean-Paul Riopelle, Jean-Paul Mousseau, Fernand Leduc, Marcel Barbeau, Roger Fautoux, Pierre Gauvreau ve Albert Dumouchel'den oluşan grup, gerçeküstücülüğün otomatizm(*) kavramını benimsemişti. 1946'da Montreal'de açtıkları ilk sergi Kanada'da açılan ilk soyut sanat sergisiydi. 1948'de "sanat" a saldırı bir bildiri yayımlayan topluluk 1951'de dağıldı.

otomatizm, 1924'ten beri gerçeküstücülerin sanatta bilinçaltının yaratıcı gücünü ortaya çıkarmak amacıyla kullandıkları bir anlatım tekniği. Özellikle André Masson(*), Arshile Gorky(*) ve Max Ernst(*), bilinçli ussal denetim olmadan, serbest çağrışım yoluyla anında yakaladıkları fantastik ve erotik imgelerle deneyler yapmış, bu imgeleri bazen öldüğü gibi bırakmış, bazen de bilinçli olarak geliştirip zenginleştirmişlerdir.

Ernst otomatizm tekniğinin yanı sıra dokulu bir yüzeyin üstündeki tuval ya da kâğıda kurşunkalem sürterek yapılan fro-taj(*), tuvalin boyalı yüzeyini sıvı uçlu aletlerle tırmalayarak yapılan "grataj" ve boyayı iki tuval arasında sıkıştırıp daha sonra bu tuvaleri birbirlerinden ayırarak yapılan dekalkomani (bak. çıkartma) teknikleri gibi, rastlantısal imgeler elde edilmesine dayanan yeni çizim teknikleri geliştirdi. Bu tekniklerle yaratılan biçimler ya tamamlanmamış imgeler olarak bırakılır ya da

sanatçının içgüdüsel tepkisine bağlı olarak geliştirilirdi.

1946-51 arasında bir grup Kanadalı ressam otomatistler adı altında benzer deneyler yaptı. Yaklaşık 1950'lerden sonra, ABD'ye göç etmiş olan Masson, Gorky ve Ernst'in etkisiyle hareketli soyut(*) ressamlar denen bir grup ABD'li ressam otomatizm tekniğini benimsedi. Jackson Pollock,

"Otomatik Çizim", André Masson'ın mürekkeple yaptığı bir çalışma, 1924
William S. Rubin Collection, fotoğraf, Malcolm Varan,
New York kentli

Willem de Kooning, Franz Kline, Jack Tworokov ve Bradley Walker Tomlin de aynı yöntemi bir süre soyut çalışmalarında denediler. Otomatizm sanatçının yaratıcı özünü bütünüyle ve tüm yalınlığıyla ortaya çıkarmak çabası olarak görüldü. Hareketli soyut sanatçılar bu teknik sayesinde sanatçıyla malzemeleri arasında kurulan etkileşimi, sonuçta ortaya çıkan üründen daha anlamlı buluyorlardı. Otomatizme dayalı sonraki ürünlerin bir bölümü Zen felsefesinden etkiler taşır.

otomatlar kuramı, giriş ve çıkış verileri, ayrı (kesikli) iç durumlar ve bu durumlar arasındaki geçiş kuralları verilen sistemlerin çalışmasına ilişkin matematiksel çözümleme yöntemleri. Genel olarak "otomat" denen bu sistemler, örneğin basit bir sarkaçlı saat, termostatl bir ısıtma sistemi, ya da bir kullanan bir otopilot aygıtı ya da bir güdümlü roket yönlendirme sistemi olabilir; ama otomatlar kuramının temel konusunu sayısal (dijital) bilgisayarlar oluşturur. Bu bakımdan otomatlar kuramı hesaplama yöntemlerini soyut ve biçimsel olarak ele alıp inceleyen, bu nedenle de matematikğin temelleri kapsamına giren bir bilim dalıdır.

İngiliz matematikçi A. M. Turing'in 1936'da yayımladığı bir makalede ortaya koyduğu ve günümüzde Turing makinesi olarak anılan soyut matematiksel model otomatlar kuramının başlangıcını oluşturmuştur. Daha sonra W. S. McCulloch ve W. Pitts sinir hücresi ağlarının bilgiyi üretme, kodlama, saklama ve kullanmasına ilişkin matematiksel modelleri geliştirdiler. Otomatlar kuramının temellerinin oluşmasında büyük katkılar olan öteki araştırmacılar arasında ABD'li matematikçiler John von Neumann, Stephen C. Kleene ve E. L. Post, elektrik mühendisi C. E. Shannon ve dilbilimci Noam Chomsky anılabilir.

Otomiler, Meksika'nın orta kesimindeki plato bölgesinde yaşayan Orta Amerika Yerlileri. Eskiden, hepsi de Otomi adıyla bilinen ve birbirleriyle büyük benzerlikler gösteren dört ayrı dil konuşturlardı. Bugün bu dil büyük ölçüde ortadan kalkmış durumdadır.

Başlıca geçim kaynakları çiftçilik ve hayvancılıktır. Bitki örtüsünü yakarak açtıkları tarlalarda başta mısır, fasulye ve kabak olmak üzere çeşitli ürünler yetiştirir, koyun, keçi, tavuk, hindi ve domuz beslerler. El sanatları arasında dokumacılık ile çanak çömlek, sepet ve halat yapımı sayılabilir. Otomiler arasında geleneksel giysiler kullanıldığı gibi, modern giysiler de yaygındır. Evlat edinme Otomilerin öteden beri sürdürdükleri bir gelenektir. Birbirleriyle yakın ilişki içinde bulunan çocuğun öz ana babasıyla manevi ailesinin karşılıklı yükümlülükleri vardır. Günümüzde Otomilerin hemen hepsi Katolikliği benimsemiştir.

otomobil, temel olarak yolcu taşımakta kullanılan, içten yanmalı motorlu, dört tekerlekli taşıt.

Özıtmeli taşıt düşüncesi daha 15. yüzyılın ortalarında geliştirilmiş ve bu tür bir aracın yay, zemberek gibi aletlerin yardımıyla ya da rüzgârın itme etkisiyle hareket ettirilebileceği düşünülmüştü. Ama gerçek anlamdaki ilk otomobili 1769'da Fransız mucit Nicolas-Joseph Cugnot'un geliştirdiği kabul edilir. Bir top arabası olarak tasarımılanan ve buhar gücüyle çalışan bu araç üç tekerlekti, saatte 3,6 km hızla yol alabiliyor ve dört yolcu taşıyabiliyordu. 19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de buhar gücüyle çalışan çok sayıda taşıt yapıldı; ama bunlar son derece güdümlü araçlardı, çevreye kötü koku yayıyorlardı ve buhar kazanlarının patlama olasılığı nedeniyle oldukça tehlikeliydiler.

1876'da Alman mühendis Nikolaus August Otto dört zamanlı benzin motorunu geliştirdi, ama 20. yüzyılın başlarına değin otomobillerde temel itici güç kaynağı olarak buhar ve elektrikten yararlanmaya devam edildi. Bu dönemde hızla yaygınlaşan benzin motorlu otomobiller elektrikliye oranla daha hızlıydılar, uzun yolculuklar için daha uygundular ve buharlı otomobillere oranla daha az bakım gerektiriyorlardı.

Avrupa'da otomobil sanayisinin öncüleri, 1880'lerde Almanya'da bu işe girişen Gottlieb Daimler ve Carl Benz'di (şirketleri daha sonra birleşti). ABD'deki ilk otomobil yapımcıları ise Ramson Eli Olds ile Alexander ve James Packard'dır. 1898'de ABD'de otomobil üreten şirket sayısı 50 iken,

1908'de bu sayı 241'e yükseldi. Aynı yıl Henry Ford otomobil sanayisinde seri üretim yöntemini uygulamaya koyarak bu alanda yeni bir çığır başlattı; ucuz, seri ve bakımı kolay "T modeli" otomobilleri piyasaya sürdü. "T modeli" otomobili bir zengin oyuncak olmaktan çıkartarak, orta gelir grubundan herkesin para yatırabileceği bir mal haline getirdi; otomobil 1920'lerin sonunda modern sanayileşmiş ülkelerde sıradan bir taşıt durumuna geldi.

1930'larda ve 1940'larda otomobil üreticileri Ford'un ve öteki öncülerin ilkelerini geliştirip sadeleştirdiler. Dönemin otomobilleri genellikle büyük, birçoğu aşırı pahalı ve lüksü; bu dönemden kalma otomobiller günümüzde son derece değerli antikalar olarak kabul edilmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de refah düzeyinin yükselmesi bu ülkede büyük ve çok fazla yakıt tüketen otomobillerin ortaya çıkmasına yol açtı; bu arada Avrupa daha çok küçük ve ekonomik otomobil üretimine yöneldi. 1970'lerin ortalarından başlayarak petrol fiyatlarının yükselmesi görece küçük otomobillere olan talebi artırdı ve bunun sonucunda Avrupa ve ABD'nin yanı sıra Japonya'daki otomobil üreticileri bu türe yöneldiler.

Sıradan bir otomobil birçok yapısal ve mekanik altsisteme ayrılabilen yaklaşık 14 bin parçadan oluşur.

Bu parçaların en önemlisi, yolcu, yük ve motor bölmelerini içeren karoser (kaporta) bölümüdür. Otomobil karoserleri genellikle kapı sayısına ve tavan türüne göre sınıflandırılır (iki kapılı, üstü açık gibi). Çelik sacdan yapılan karoser biçimlendirildikten sonra yenime karşı dayanımını artırmak üzere çeşitli işlemlerden geçirilir ve boyanır. Daha sonra karoser otomobilin çelikten iskeletini oluşturan şasi üzerine oturtulur; otomobilin motor, tekerlekler ve dingil donanımı, transmisyon ve direksiyon organları ile fren ve süspansiyon (askı) düzenekleri de şasiye tutturulur.

Alternatif piston hareketli ve dört zamanlı içten yanmalı benzin motorları en yaygın kullanılan motor türüdür. 1940'larda ABD'de, dört silindirli motorlardan daha güçlü, pistonları "V" biçiminde yerleştirilmiş sekiz silindirli büyük motorlar geliştirildi. Ama 1970'lerden başlayarak daha küçük ve daha ekonomik motor tasarımlarına yönelindi. Krank mili ve devindirici mil ile dişli aktarma organları ve kavrama düzeneğinden oluşan transmisyon sistemi motor ile devindirici tekerlekler arasına yerleştirilir. Transmisyon sistemi çeşitli yükler altında

İlk içten yanmalı motorlu Panhard-Levassor otomobili, 1891
Veteran Car Club of Great Britain

motorun gücünün en etkin biçimde kullanılması ve motor boşta çalıştırıldığında motor ile devindirici tekerlekler arasındaki bağlantının kesilmesini sağlar. İki tür transmisyon vardır: Birincisinde vites dişlileri birbirine, sürücü tarafından kumanda edilen vites kolunun yardımıyla mekanik olarak bağlanır ya da boşaltılır; ikincisinde ise dişliler, hidrolik moment dönüştürücüsü gibi bir aygıtın yardımıyla otomatik olarak bağlanır ya da boşaltılır.

Hareket halindeki bir araba direksiyon ve fren sistemlerinin yardımıyla yönetilir. Direksiyon sistemi, direksiyon simitinin hareketini ön tekerleklerle aktaran bir dizi mafsallı ve dişli sisteminden oluşur. Fren donanımında her tekerlek için yarım daire biçiminde iki pabuç kullanılır. Sürücü fren pedalına bastığında, hidrolik bir sistemin yardımıyla pabuçlar her tekerleğin iç bölümünde bulunan kampanaların iç yüzeyine doğru baskı uygular ve tam fren halinde kampanaya yapışarak tekerleğin dönüşünü durdururlar. Son zamanlarda yastıkların ya da halka biçimindeki kelepçelerin tekerleğin iç bölümüne yerleştirilen bir diske bastırılması ilkesine dayalı olarak çalışan disk frenler yaygınlaşmıştır.

Otomobillerde, motor ile far, silecek, ısıtıcı ve radyo gibi yardımcı aygıtların çalıştırılmasını sağlayan akümülatör ve şarj dinamosu (alternatif akım üretici) aygıtlarından oluşan karmaşık bir elektrik sistemi bulunur. Ateşleme sisteminin harekete geçmesi ve motorun çalışmaya başlaması için gerekli olan elektrik enerjisini akümülatör

sağlar. Motor çalıştırıldığında şarj dinamosu aralıksız olarak akümülatörü doldurur ve öteki elektrik donanımına enerji sağlar.

Otomobillerde birçok başka yardımcı sistem de vardır. Yakıt sistemi yakıtın depodan motora iletilmesini ve motorun içinde yanabilmesi için havayla karıştırılmasını sağlar. Egzoz sistemi yanma gazlarını, motorun sesini azaltmaya yardımcı olan bir susturucudan geçirerek dışarı atar. Yağlama sistemi hareketli parçaları sürtünmeden ve yıpranmadan korur. Motorda ince yağlar, transmisyon sistemi ile tekerlek yatakları gibi organlarda daha kalın yağlar ve gres kullanılır. Motor, organları arasında dolaştırılan sıvı bir soğutucunun yardımıyla aşırı ısınmadan korunur; buna karşılık hava soğutmalı motorlar da vardır. Süspansiyon sistemi helezon ya da yaprak yaylar ile amortisörlerden oluşur ve aracı engelbeli arazinin neden olduğu darbelerden korur.

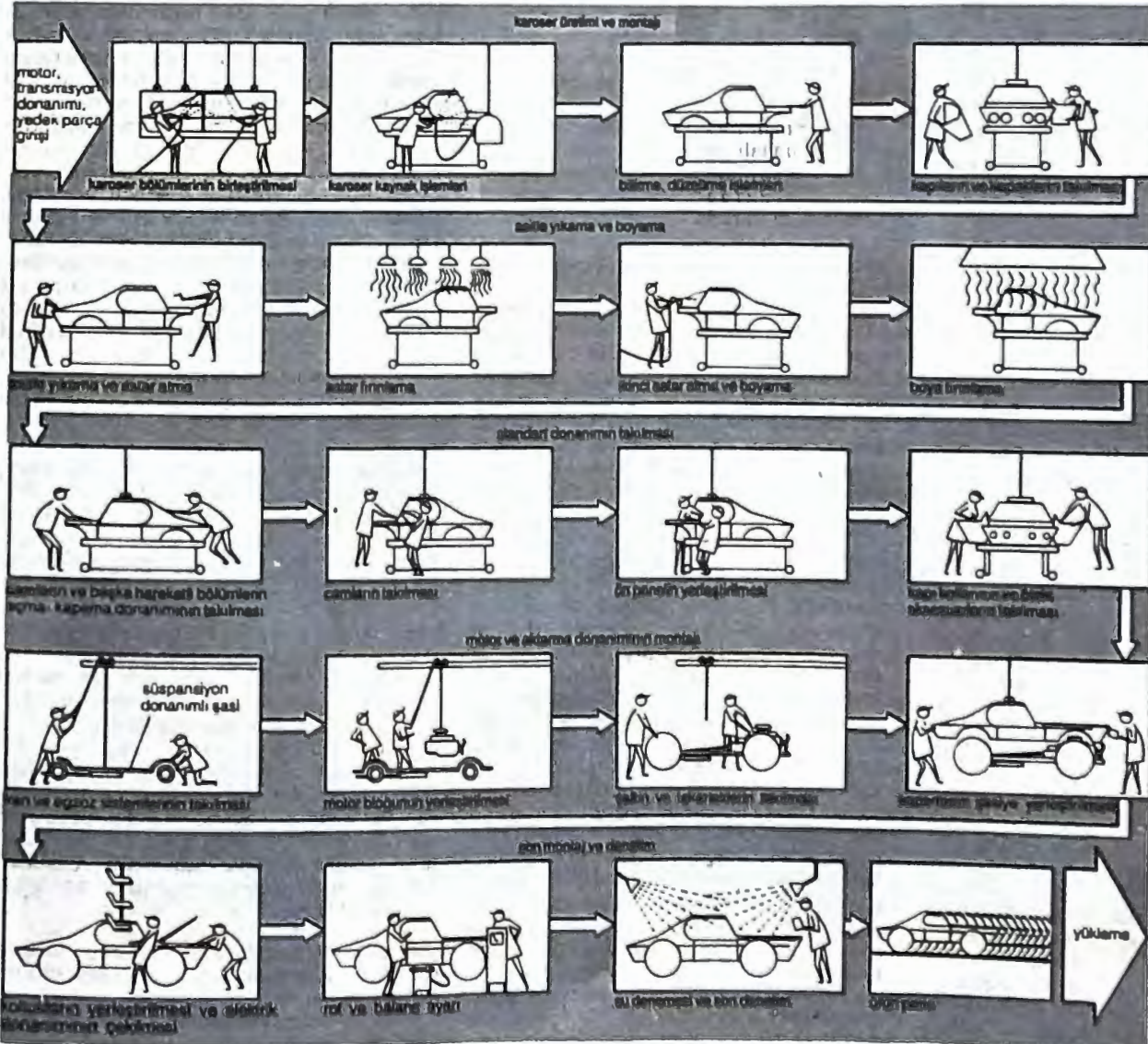
Otomobil üretimi oldukça karmaşık bir süreçtir. Motor, transmisyon organları, şasi vb. gruplar başka bölümlerde hazırlanarak asıl montaj işlemine hazır duruma getirilir; daha sonra bunlar üretim zinciri içinde birleştirilir. Genellikle kaporta ve şasi bölümleri iki ayrı montaj hattında hazırlanır. Kalıplanmış kaporta bölümleri önce birbirine kaynaklanır, boyanır ve cam, kapı kolu gibi bazı aksesuarlar ile kumanda tablosu yerleştirilir. Bu arada şasi hattında süspansiyon, fren ve egzoz sistemleri, ana güç grubunu oluşturan motor, transmisyon düzeneği, devindirici mil ve diferansiyel takımı ile tekerlekler takılır. Daha sonra karo-

ser şasiye oturtulur ve ardından koltuklar yerleştirilir, elektrik donanımı çekilir. Bir dizi son ayar işlemi ve denemeden geçirilen otomobil böylece piyasaya sürülmeye hazır hale gelir. Ayrıca bak. otomotiv sanayisi.

otomobil rallisi, özel olarak belirlenmiş bir karayolunda, önceden verili bir programa uygun olarak yapılan otomobil yarış. Otomobilde sürücünün yanında bir de yardımcı bulunur. Yarışmacılar izlenecek rotayı yarış başlayınca değin genellikle bilmezler.

İlk otomobil rallisi 1907'de düzenlenen 12 bin km'lik Pekin-Paris Rallisi'ydı. Çeşitli start noktaları olan Monte Carlo Rallisi 1911'de başlatıldı ve savaş yılları dışında düzenli olarak günümüze değin sürdürüldü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ve bütün dünyada rallilerin popülerlik kazanmasıyla uluslararası yarışlar düzenlenmeye başladı. Böylece yerel otomobil kulüplerinin düzenlediği küçük yarışlardan büyük örgütlerce düzenlenen yarışlara kadar çok sayıda hafta sonu rallisi ortaya çıktı. En uzun mesafeli geleneksel otomobil rallisi 1953'te başlatılan 6.234 km'lik Doğu Afrika Safarisi, en uzun mesafeli tekil ralli ise 1977'de yapılan 31.107 km'lik Londra-Sidney Rallisi'dir.

Türkiye'deki başlıca otomobil rallileri arasında Günaydın Rallisi, Boğaziçi Rallisi,

Türkiye Rallisi, Hitit Rallisi ve Ali Sipahi Rallisi sayılabilir.

Türk rallicilerin ilk önemli uluslararası başarısı, 1988'de Afrika'da düzenlenen Camel Trophy Rallisi'ni Ali Deveci ve Galip Gürel ekibinin kazanması oldu. 1991'de Bülent Özler ve Menderes Utku ekibi bu başarıyı tekrarladı. Çeşitli uluslararası rallilerin birincileri için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (otomobil yarışı).

otomobil yarışı, karayolu, parkur ya da kapalı pistte yapılan profesyonel ve amatör otomobil yarışı. Grand Prix yarışları(*), pist yarışı(*), standart otomobil yarışı(*), spor otomobil yarışı(*), drag yarışı(*), mini araba yarışı(*) ve karting'in(*) yanı sıra, tırmanma yarışı(*), otomobil rallisi(*) ve gymkhana(*) gibi türleri vardır. Otomobilleri çeşitli sınıflara ve alt sınıflara ayırma ve yarışları yönetme işini, başta Uluslararası Otomobil Federasyonu (FIA) olmak üzere

Modern anlamda uluslararası yarışlar, *New York Herald*'in sahibi James Gordon Bennett'in önerisiyle, her ülkedeki otomobil kulübünün kendi ülkesinde imal edilmiş üç otomobille katıldığı ve her yıl yinelenen ödüllü yarışmalarla başladı. İlk Bennett Trophy yarışlarını 1901, 1902 ve 1903'te Fransa Otomobil Kulübü düzenledi. Daha sonraki yarışlar İrlanda (1903), Almanya (1904) ve Fransa'da (1905) yapıldı. Uç otomobil sınırlamasına karşı çıkan Fransız otomobil yapımcıları 1906'da Bennett Kupası yarışlarını boykot ederek aynı yıl Le Mans'ta ilk Fransa Grand Prix Yarışını düzenlediler. Bu yarışta otomobilleri yapımcıların ekipleri kullanıyordu. Aynı yıl Sicilya'da başlayan ve II. Dünya Savaşı dışında sürdürülen Targa Florio yarışlarının mesafesi 72-1.049 km arasında değişir. New Yorklu sporcu William K. Vanderbilt'in 1904-09 arasında (1907'de yapılmadı) Long Island'da düzenlediği 450-482 km mesafeli ve ödüllü yarışlar daha sonra değişik kentlerde 1916'ya değin yapıldı. 1936 ve 1937'de de New York'ta, Long Island'daki Roose-

tuğlayla döşendi. ABD'de ilk kez I. Dünya Savaşı'ndan önce kullanılan oval, yüksek virajlı geniş pistler 1920'lerde daha da yaygınlaştı. Ama sonraki yıllarda yeniden yarım mil ya da bir millik toprak yollara döndü.

Amerika ve Avrupa yarışları, uluslararası yarışlar. 1950'lerde dünya çapında düzenlenen ilk Grand Prix'ye değin, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki otomobil yarışları önemli farklılıklar gösteriyordu. ABD'deki yarışlar daha çok pistlerde yapılıyor ve yarım millik toprak pistlerin yanı sıra Indianapolis 500 yarışındaki gibi 2,5 millik özel pistlerde kullanılıyordu. Standart otomobil yarışı 1930'larda, Florida'da Daytona Beach'teki kumsalda başladı ve daha sonra pistlerde sürdürüldü. Ulusal Standart Otomobil Yarışları Birliği (NASCAR) 1947'de kuruldu. Çeyrek millik bir pistte yapılan drag yarışı gibi özel olarak düzenlenmiş otomobillerin katıldığı yarışlar, 1930'larda California'nın güneyindeki çölde yapılan yarışlarla ortaya çıktı. Önceleri standart yarış otomobillerinin biraz değiştirilmiş bir türü olan bu tür otomobiller daha sonra öteki yarış otomobilleri gibi özel olarak imal edilmeye başladı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla yayılan ve *hot rod* denen bu yarışları yönetmek üzere 1951'de Ulusal Hot Rod Birliği (NHRA) kuruldu. Zamanla Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, İngiltere, Almanya, İtalya, Japonya ve İsveç'te yaygınlaşan bu yarış türü 1965'te FIA tarafından resmen tanındı. Mini araba yarışları 1940'larda ABD'de başladı. 1950'lerde, kart denen daha küçük otomobiller ortaya çıktı. 1960'lardan sonra İngiltere, kara Avrupa'sı ülkeleri, Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya'daki uluslararası yarışmalarda da kart'lar kullanıldı. Amatör ve profesyonel spor otomobil yarışları ise 1930'ların sonunda ABD'de yaygınlık kazandı; bu yarışlarda kullanılan ilk otomobiller Avrupa yapımıydı. Modern spor otomobil yarışları, 1944'te kurulan Amerika Spor Otomobil Kulübü (SCCA) ve 1951'de kurulan Kanada Otomobil Sporları Komitesi'nin (CASC) yakın işbirliğiyle düzenlenmeye başladı. Günümüzde amatör yarışlar daha çok yerel rallilere ve gymkhana'lara katılırken, halk arasında en çok profesyonel yarışlar ilgi görmektedir. 1960'lardan bu yana ABD'nin batı çöllerinde ve Meksika'daki Baja California'da yapılan en ünlü yarışlar Baja 500 ve Meksika 1000 yarışlarıdır.

Hız. Otomobil yarışlarında başlıca amaç hızlı gitmektir. 1911'deki Indianapolis 500 yarışında ulaşılan saatte 120,04 km'lik hız 1970'lerin sonunda saatte 260 km'ye ulaştı. Parkur zemininin ve viraj sayısının değişiklikler gösterdiği Grand Prix yarışlarında hız daha düşüktür.

1920'lerde karada hız rekoru kırma çabaları yarışçıları karayolları yerine özel çöl ya da kumsallarda yarışmaya yöneltti. Ayrıca sırlı rekor kırmaya yönelik otomobiller yapılmaya, daha sonra da otomobillerde jet motorları kullanılmaya başladı. FIA, yeni bir rekor kırmak amacıyla geliştirilen üç tekerlekli otomobilin rekorunu onaylamayınca, rekor Uluslararası Motosiklet Federasyonu'na (FIM) onaylandı. Başlıca yarışlar, şampiyonlar ve otomobil yapımcıları için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (otomobil yarışı).

otomorfizm, ÖZEŞYAPI DÖNÜŞÜMÜ olarak da bilinir, bir kümedeki her üyeyi kümenin bir ve yalnızca bir ögesine (bu öge birinci ögenin kendisi de olabilir) eşleştiren ve tersi var olan gönderim (bir gönderimin ve tersinin art arda bir ögeye uygulanması, bu ögeyi kendisiyle eşleştiren bir gönderime eşdeğerdir).

Vanderbilt Kupası Yarışı, 1906
PHOTOWORLD-FPG

çeşitli yerel, ulusal ve uluslararası kuruluşlar yürütür.

Tarihçe. Otomobil yarışları, 1880'lerde benzinle çalışan içten yanmalı motorların geliştirilmesinden kısa bir süre sonra başladı. Düzenlenen ilk otomobil yarışı 1894'te Fransa'da, Paris-Rouen arasındaki 80 km'lik mesafede yapılan güvenilirlik denemesiydi ve yarış saatte 16,4 km hızla giden bir otomobil kazandı. Gerçek anlamda ilk otomobil yarışı 1895'te Fransa'da, Paris-Bordeaux arasında, gidiş-geliş toplam 1.178 km'lik bir mesafede yapıldı. Yarışı kazanan otomobil saatte ortalama 24,15 km hızla ulaşmıştı. ABD'deki ilk otomobil yarışı 1895 Şükran Günü'nde, Illinois'da Chicago-Evanston arasında gidiş geliş 87 km'lik bir mesafede yapıldı. İki yarışın da finansmanı reklam amacıyla gazetelerce sağlandı. Fransız kentleri ve Fransa'yla öteki ülkeler arasındaki yaygın otomobil yarışları, kazaların çokluğu nedeniyle Paris-Madrid Yarışının Bordeaux'da durdurulduğu 1903'e değin sürdü. Bu arada 1898'de, bir turu 145 km olan Périgueux Yarışı'yla ilk kapalı pist yarışı yapıldı. 1895'te kurulan Fransa Otomobil Kulübü'nün yönettiği bu yarışlar zamanla İngiltere, Galler ve İskoçya dışında bütün Avrupa'ya yayıldı. 1900'e gelindiğinde yarışçıların hızı saatte 80,46 km'yi aşmıştı. Yarış otomobilleri için pek uygun olmadığı ve izleyiciler, yarışçılar ve hayvanlar için tehlike oluşturduğundan karayollarında yapılan yarışların sayısı giderek azaldı. Bu tür yarışlardan yalnızca Mille Miglia(*) 1957'ye değin sürdürüldü.

velt Parkuru'nda Vanderbilt Kupası yarışları düzenlendi.

Avrupa ve ABD'deki ilk yarışlarda kullanılan otomobiller, genellikle ertesi yıl piyasaya çıkacak yeni modellerin ilk örnekleriydi. Yüksek performanslı bu otomobillere bazen özel koltuk, lastik ve benzin depolarının takıldığı yarışların özel bir uzmanlık alanına dönüştüğü I. Dünya Savaşı'ndan sonra piyasaya için üretilen otomobiller yetersiz kalmaya başladı. Özel yarış otomobilleri ilk kez 1939'da kullanıldı.

Pist yarışı. İlk otomobil yarış pisti 1906'da İngiltere'de Surrey'deki Weybridge yakınlarındaki bulunan Brooklands'de inşa edildi. Uzunluğu 4,45 km, genişliği 30 m olan pistin, dış kenarı iç kenarından 8,5 m yüksekte iki virajı vardı. Brooklands'de pistin kapatıldığı 1939'a değin hız, bayrak, dayanıklılık ve handicap yarışlarının yanı sıra 1.600 km'lik uzun mesafe (1932) ve 24 saat yarışları (1929-31) yapıldı. İngiltere'de ilk karayolu otomobil yarışı 1932'de Lancashire'daki Donington Park'ta düzenlendi; bu yol II. Dünya Savaşı'nda yıkıldı. Avrupa'da inşa edilen oval ve yüksek virajlı özel pistlerin en önemlileri Milano dışındaki Monza (1922) ve Paris dışındaki Montlhéry'di (1924). Otoyollara bitişik olan her iki pistin de yalnızca yarısı Grand Prix yarışları için kullanılıyordu. Montlhéry'de birçok uzun mesafe hız rekoru kırıldı.

ABD'de Indianapolis yakınlarında bulunan 4 km'lik Indianapolis Pisti genellikle dünyanın en ünlü pisti olarak kabul edilir. 1909'da toprak bir yol olarak açılan bu pist 1911'de Indianapolis 500(*) yarışları için

Eğer kümede toplama ve çarpma gibi işlemler tanımlanmış ise, otomorfizmin bunları koruması gerekir, örneğin, $\sigma(a)$, a ögesiyle eşleştirilen ögeyi gösterirse, bütün a, b ögeleri için, $\sigma(a+b) = \sigma(a) + \sigma(b)$ ve $\sigma(ab) = \sigma(a) \cdot \sigma(b)$ olmalıdır.

otomotiv sanayisi, motorlu taşıtlar ile bu taşıtların motor, karoser, şasi gibi temel bölümlerinin imalatını kapsayan sanayi dalı.

Tarihçe. Buhar gücüyle çalışan taşıtlar çok daha önceleri ortaya çıkmışsa da, otomotiv sanayisinin gerçek kuruluşu, 1860'larda ve 1870'lerde başta Fransa ve Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde kısa bir süre sonra da ABD'de benzin motorunun geliştirilerek yaygınlaşmasıyla başladı. İlk otomobil şirketleri küçük imalathaneler biçimindeydi. Bu şirketlerden ancak birkaçı ayakta kalarak büyük ölçekli üretime geçebildi. Başlangıçta bunlar başlıca üç grupta toplanıyordu: Almanya'daki Opel ve İngiltere'deki Morris gibi bisiklet yapımcıları; ABD'deki Durant ve Studebaker gibi atla çekilen taşıt üreticileri; makine imalatçıları. Otomotiv sanayisine geçen bu şirketlerde temel olarak montaj işlemi yapılıyor, motor ve temel parçalar başka imalathanelerde üretiliyordu. Bu şirketlerin montajın ötesinde üretime yönelmeleri, ancak bir dizi mali ve teknik sorunun çözülmesiyle gerçekleşti.

Benzin motorunun geliştirildiği dönemlerde, buhar gücü ve elektrikle çalışan taşıtlar denemektedir. Özellikle elektrikli otomobiller tutuluyordu, çünkü bunlar oldukça sessiz ve yönetilmesi kolay taşıtlardı. Buharlı otomobilleri çalıştırmak da kolaydı, çünkü bunlar transmisyon donanımı gerektirmiyordu. Elektrikli otomobiller çok yavaş, buharlılar ise çok pahalıydı, ayrıca sık bakım gerektiriyordu. Bu nedenle 1910'a değin, otomotiv üreticilerinin büyük bölümü benzinli taşıtlara yöneldi.

Otomotiv sanayisinin teknolojik gelişime en önemli katkısı, seri üretim yöntemini uygulamaya koyması oldu. Üretimde duyarlılık, standartlaşma, eşgüdüm ve süreklilik bu yöntemle gündeme girdi. Bu tür bir üretimle piyasaya ilk sürülen otomobiller, Henry Ford'unlardı. Bunu Ransom E. Olds'un ürettiği Oldsmobile'ler izledi. Ama Ford'un T modeli, Oldsmobile'lerden daha dayanıklı ve ucuzdu. 1908'de kullanıma giren bu otomobillerden 1927'ye değin 15 milyon adet üretildi. Bu denli geniş ölçekli bir üretim, ancak fabrikalarda hareketli montaj hatlarının kurulmasıyla olanaklı oldu. İlk montaj hatları 1913'te Ford Motor Company'nin fabrikalarında kuruldu.

Ford'un başarısı, öteki şirketlerce kısa sürede taklit edilmeye başladı. 1920'lerde, artık eskimiş T modelinin yerine daha lüks ve daha ucuz otomobiller piyasaya sürüldü. Bu dönemde İngiltere'de William R. Morris ve Herbert Austin, Fransa'da da André-Gustave Citroën ve Louis Renault, seri üretim yöntemiyle küçük ve ucuz otomobiller üretmeye başladılar.

Geniş ölçekli üretim, otomotiv şirketlerinin örgütlenmesini de etkiledi; bu şirketler artık yedek parça üretiminden piyasa araştırmasına kadar uzanan geniş bir alana yayılmak ve buralara büyük yatırımlar yapmak zorundaydılar. 1920'lerde dünyanın en büyük otomotiv şirketi durumuna gelen General Motors Corporation (GM) (*), 1908'de Michiganlı bir otomobil imalatçısı olan William C. Durant tarafından kuruldu. 1910'daki bunalım sırasında United States Motor Corporation'ın iflas ederek kapanmasına (1912) karşılık GM ayakta kalmayı başardı. GM'nin en büyük rakibi Ford idi. Ford yalnızca ABD'de değil, British Ford adıyla İngiltere'de de üretim yapıyordu.

"Üç büyükler" olarak bilinen dev otomotiv şirketlerinin üçüncüsü Maxwell Motor Company'nin denetimini üstlenen Walter P. Chrysler'in 1925'te bu şirketi dönüştürerek kurduğu Chrysler Corporation idi. 1928'de Dodge Brothers Manufacturing Company de Chrysler'e katıldı. 1927'de Ford'un T modeli'nin üretimini durdurduğu bir sırada Chrysler piyasaya Plymouth marka otomobilleriyle girerek etkinliğini artırdı. Bunun dışındaki öteki önemli ABD otomotiv şirketleri Hudson, Nash, Packard, Studebaker ve Willys-Overland idi. Ne var ki 1930'lann ekonomik bunalımı, ABD'deki toplam 108 üretici firmanın 10 yıl içinde 44'e düşmesine neden oldu. 1929'daki yıllık 5 milyon araç üretimi ise 1932'de 1 milyona düştü. ABD şirketleri bu bunalımı ancak II. Dünya Savaşı sırasında aşacaklardı.

Avrupa'da otomotiv sanayisi 1919-39 arasında ve temel olarak otomobil üretimi alanında gelişti. Aynı ölçekte olmasa da, Avrupa şirketleri de ABD'deki seri üretim yöntemini benimsemişlerdi. İngiltere'deki otomotiv üretimi (otomobil ve öteki ticari taşıtlar dahil) 1922'de 73 binden, 1929'da ancak 239 bine yükselmisti. İngiltere'deki pazarın yüzde 75'ini Austin, Morris ve Singer şirketleri ellerinde bulunduruyordu. Fransa'daki başlıca üç büyük şirket olan Peugeot, Citroën ve Renault, 1920'lerde üretime başladı. 1925'te üretimin yüzde 40'ını Citroën sağlıyordu. Bu arada, 1930'larda yeni bir Fransız şirketi, Simca, hızla büyüdü. Almanya'da ise otomotiv sanayisi, I. Dünya Savaşı'nın ağır yükünden kurtulana değin pek yaygınlaşmadı. Bu alandaki en önemli gelişmeler 1926'da Daimler ile Benz'in birleşmesi ve 1929'da GM'nin Alman pazarına girerek Opel marka otomobilleri üretmeye başlaması oldu. 1930'larda ise Nazi rejimi, Ford'un tekniklerinden yararlanarak Volkswagen'leri üretmeye başladı. Ama bu proje, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla fazlaca gelişmeden kesintiye uğradı.

II. Dünya Savaşı sırasında, Avrupa'da ve ABD'de otomotiv şirketlerinin önemlice bir bölümü askeri taşıtlar, hatta tank ve uçak üretmeye başladı. ABD'de 1940'a değin askeri taşıt üretimine fazlaca bir yöneliş olmadı ve lüks otomobil ve ticari taşıt üretimi sürdü; ama Pearl Harbor Baskını'ndan sonra, özel araç üretimine belirli kısıtlamalar getirildi. 1940-45 arasında otomotiv şirketleri 2,6 milyon askeri kamyon ve 660 bin cipin yanı sıra, makineli tüfek ve tüfek, tank, zırhlı araç ve bomba da üretmişlerdi. Otomobil fabrikaları, belirli düzenlemelerden sonra uçak üretimine de yöneildiler.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra motorlu taşıt üretimi çarpıcı bir hızla arttı ve 35 yıllık bir süre içinde dünya üretimi 10 katına çıktı. ABD'deki üretim artmakla birlikte, dünya otomotiv üretimindeki yüzde 80'lik payı, bu süre sonunda yüzde 20'ye geriledi. 1980'lerin başındaki ekonomik gerileme en çok ABD'yi etkiledi; bunun sonucunda Japonya üretimde birinci, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ise ikinci sıraya yükseldi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra otomotiv sanayisinde önemlice yeni bir buluş gerçekleşmedi ve daha çok eski tekniklerin geliştirilmesi ve yenileştirilmesiyle yetinildi. Kamyonlarda ve otobüslerde dizel motorların yaygınlaştı. ABD'de üretilen otomobillerde otomatik vites başlıca transmisyon sistemi durumuna geldi, ayrıca havalı fren ve direksiyon sistemleri uygulamaya kondu. 1960'larda Chrysler, binek otomobillerinde gaz türbinli motorlar denedi, ama sistem çok fazla teknik sorun içerdiğinden fazlaca başarılı olmadı.

Avrupa'da motorlu taşıt üretimi, ihracat yoluyla gelir sağlayacak ve savaş sonrası ekonomilerin iyileşmesine katkıda bulunacak sanayi dalı olarak görülmüyordu. Örneğin, İngiltere üretiminin yaklaşık yarısını ihracata ayırmış, iç tüketime de belirli sınırlamalar getirmişti. İngiltere'de otomotiv sanayicileri temel olarak küçük ve ekonomik taşıt yapımına yöneldiler (Rolls-Royce'un dışında). Bu arada önden çekişli modeller yaygınlaştı. 1952'de Morris ve Austin birleşerek British Motor Corporation Ltd.'yi (BMC) kurdular. Bir başka birleşme ürünü şirket de Leyland Motors Ltd. idi; Leyland, özellikle otobüs ve kamyon alanında kısa sürede birinci şirket durumuna geldi. 1950'lerde Standard-Triumph ve Sunbeam şirketlerini bünyesine katan Leyland, 1968'de de BMC ile birleşerek British Leyland Motor Corporation Ltd.'yi oluşturdu (1978'den sonra BL Ltd). İngiltere'deki otomobil üretimi dört büyük şirketin (British Leyland, Ford, Vauxhall ve Rootes) denetimine altına girdi.

Almanya'daki otomobil sanayisi ise önce Volkswagen ile canlandı. Bu şirket, savaştan sonraki 10 yıl boyunca, AFC'deki motorlu taşıtların yarısını üretti. Şirket önce devlet tarafından kurulmuştu, ama 1960'larda hisselerinin yüzde 60'ı halka satıldı.

İtalya'da pazarı, 1899'da kurulmuş olmakla birlikte ancak 1950'lerde geniş ölçekli üretim yapmaya başlayan Fiat SpA şirketi ele geçirdi. Fransa'da da Renault, Peugeot, Citroën ve Simca etkili oldu. 1944'te devletleştirilen Renault, 1960'larda Peugeot ile birleşti. Simca ise 1958'de Chrysler tarafından satın alındı; hisselerinin yüzde 15'ini de Fiat aldı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra otomotiv sanayisindeki en büyük gelişme Japonya'da yaşandı. 1950'de son derece önemsiz bir motorlu taşıt sanayisine sahip olan Japonya, 30 yıl gibi bir sürede AFC, Fransa, İngiltere ve ABD'yi geride bırakarak, otomotiv üretiminde en büyük güç durumuna geldi. Japonya'da üretilen küçük ve yakıttan önemli ölçüde tasarruf sağlayan otomobillerin pazarı kesintisiz biçimde genişledi. 1970'lerde ve 1980'lerin başlarında önde gelen Japon şirketlerinin (Toyota, Nissan, Honda ve Toyo Kogyo [bugün Mazda]) ürettiği araçların ithalatı, ABD, Kanada ve Batı Avrupa hükümetlerince sınırlandırılmak istendi. Bunun üzerine Japon hükümeti, Kanada ve ABD'ye yönelik otomobil ihracatını sınırladı.

1980'lerin sonlarında otomotiv üretiminde yeni bir canlanış gerçekleşti. Avrupa'da motorlu taşıt üretimi 1987'de 12,2 milyona, 1988'de 12,5 milyona çıktı. Aslında bu üretim, Avrupa pazarının Japon istilasına karşı bir dizi "görünmez" önlemlerle korunması sonucunda gerçekleşti. Toplam motorlu taşıt satışları içinde Japonya'nın payı, bu tür önlemlerle İngiltere'de yüzde 11, Fransa'da yüzde 3 ve İtalya'da yüzde 1'le sınırlandı. Japon üreticiler Avrupa pazarlarına, ABD yapımı lüks otomobiller ile Jaguar, BMW ve Mercedes-Benz gibi Avrupa yapımı otomobillere rakip, daha ucuz ama en az onlar kadar lüks otomobillerle girmeye çalıştılar. Bu dönemde Avrupa'da en çok tutulan Japon otomobilleri yüksek teknolojiyle donatılmış Toyota ve Nissan modelleri oldu.

1980'lerin sonlarında Avrupa otomobillerinde önemli yenilikler gerçekleşmedi; yalnızca gelişkin elektronik donanımlar uygulamaya kondu, taşıtların aerodinamik pro-

filleri düzeltildi ve çok supaplı motorlara ve önden çekişli transmisyon düzeneklerine doğru bir yöneliş oldu.

Japonya'da ise 1988'de Toyota 60 milyon otomobilini üreterek, kendi ülkesinde bu alandaki rekoru eline geçirdi. Aynı yıl Nissan, Honda ve Mazda da satışlarını büyük ölçüde artırdılar. Japon pazarında lüks otomobillere doğru bir yöneliş ortaya çıktı ve bunun sonucunda Toyota Mark II ile Cresta, Nissan Maxima, Laurel ile Cefiro ve Mazda Persona modellerini piyasaya sürdü.

Japonya'da 1988'de toplam otomotiv üretimi 7,8 milyon otomobil ve 7,3 milyon kamyon ve otobüs olarak gerçekleşti. Bu toplamın 4,7 milyonu ülke içinde satıldı, diğer bölümü ise ihraç edildi. Ülkedeki inşaat sektörünün gelişmesi, özellikle kamyon ve öteki ağır taşıtlara olan talebi artırdı.

ABD'de ise yerli otomobil satışı 1987'de 7,34 milyon, 1988'de 7,32 milyon; yabancı otomobil satışı 1987'de 3,18 milyon, 1988'de 3,12 milyon olarak gerçekleşti. Kamyon ve öteki ağır taşıt satışları 1987'de 4,9 milyondan, 1988'de 5,1 milyona çıktı.

Satış ve rekabet sorunlarıyla karşı karşıya bulunan ABD'li otomobil üreticileri, 1989'a yeni modellerle girdiler. Ford, 24 supaplı 3 litrelik motorlarla donatılmış Ford Thunderbird ve Mercury Cougar'ı çıkardı. Chevrolet ise Japon Toyota, Isuzu ve Suzuki ile işbirlikleri kurarak, Japon otomobillerini değişik adlar altında piyasaya sürdü. Bu arada Chrysler, İtalyan Fiat ile işbirliğine girerek Alfa-Romeo'ları ABD'de üretmeye yöneldi. Benzer işbirlikleri Ford ile İsveç şirketi Volvo, GM ile Çin Ulusal Otomotiv Sanayisi ve Ford ile Japon Nissan arasında da gerçekleşti. Volkswagen ise ABD'deki otomobil üretimine son verdi.

1990'ların başlarında Avrupa, özellikle de Almanya için eski Sovyet bloku ülkeleri yeni bir pazar oldu. GM-Opel, Volkswagen ve Fiat gibi Avrupa'nın belli başlı üreticileri Doğu Avrupa ülkelerinde yerel üretime ve ortak girişimlere büyük yatırımlar yaptılar. ABD'de ise otomotiv sanayisi aynı dönemde büyük bir kriz yaşadı.

ABD otomobillerinde uygulamaya konan başlıca yenilikler, güvenlik donanımları alanında oldu. Önce Chrysler, ardından da Ford'lara, çarpma anında sürücünün ve öndeki yolcunun ön panele çarpmasını engelleyen, ani şişmeli hava torbaları yerleştirildi. Otomobillerdeki bir başka yenilik de kilitlemesiz fren sistemi oldu. Bilgisayar denetiminde çalışan bu sistemle, durma sırasında tekerleklerin ani kilidlenmesinin ve taşıtın yol üzerinde kayarak denetimden çıkmasının önüne geçildi.

Türkiye'de otomotiv sanayisinin temellerinin atılışı 1950'lerde gerçekleşmişse de bu konudaki girişim denemesi daha eskiye dayanır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kapasitesinin yarıya yakınına yitiren İstanbul limanının canlandırılması, Cumhuriyet'in ilk döneminde karşılaşılan önemli sorunlardan biriydi. Yapılan araştırmalar, 1927'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) bir yasayla İstanbul limanında serbest bölge kurulmasına karar vermesi biçiminde sonuçlandı. Yasanın çıkarılmış olması teknolojik olanaklar ve sermaye birikiminden yoksun olan ülkede serbest bölge kurulmasına yeterli olmadı. Serbest bölgenin kurulup işlerlik kazanabilmesi amacıyla 1929'da Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Ford Motor Company arasında 25 yıllık bir sözleşme yapıldı. Bu sözleşmeyle sözü edilen yabancı şirkete getireceği uçak, traktör, kamyon, otomobil donanımları ile parçala-

rını hazırlamak ve tamamlamak için İstanbul'daki gümrük alanı içinde bir montaj fabrikası ile buradaki işletme etkinliğini yürütebilecek öteki tesisleri kurma hakkı verilmisti. Çalıştıracağı işçilerin başlangıçta TC uyruklu olmayabileceğinden çeşitli vergi bağışıklıklarına kadar birçok ayrıcalık tanıyan şirkete, Türkiye'ye sokacağı montajı yapılmış her traktör, kamyon ve otomobil için hükümetin 30 dolar prim ödemesi de kabul edilmişti. Büyük Bunalım(*) sırasında denenen bu girişim başarılı olmamış ve kısa bir süre sonra tesislerin kapanmasıyla sonuçlanmıştır.

1950'lerin başında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bazı motorlu taşıt gereksinmesini karşılamak için yabancı sermayeli Türk Willys Overland Limited adlı şirket İstanbul Tuzla'da bir fabrika kurdu. Bu fabrikada cip ve pikap montajı yapılıyordu. 1955'te kamyon montajı yapılan Türk Otomotiv Endüstrisi (TOE) fabrikası da aynı yörede açıldı.

Marshall Planı(*) çerçevesindeki yardımlarla öteki motorlu taşıt gereksinmesini karşılayan Türkiye, karayollarını geliştirme çalışmalarını döneminde bu araçların ithalini kısıtlayıp montajdan aşamalı olarak yerli üretime geçme doğrultusunda siyasetselleri benimsedi. Bu eğilimin ağırlık kazandığı dönemde kurulan ilk fabrika olan Otosan Otomobil Sanayii AŞ, 1960'ta açıldı. 1960'larda otomotiv sanayisinin geçirdiği ilginç ve ilginç olduğu kadar da önemli bir girişim, yerli otomobil üretimi deneyidir. 27 Mayıs Hareketi'nden(*) sonra bir süre canlanma gösteren ulusalcı eğilimlerin etkisiyle Devlet Demiryolları İşletmesi'ne (TCDD) ait tesislerin olanaklarıyla bir otomobil yapılmasına girişildi. Otomobilin kaportası Eskişehir Lokomotif ve Motor Sanayii Müessesesi'nde (ELMS), 26 beygirciündeki motoru ise Sivas Demiryolu Makinaları Sanayii Müessesesi'nde (SİDEMAS) üretildi. 1961'de tamamlanan ve Devrim adı verilen bu ilk yerli otomobilin seri üretimi, bunu sağlayacak yeterli teknolojik olanaklar bulunmadığından bir deney olarak kaldı.

Bir montaj fabrikası olarak İstanbul'da kurulan Otosan, 1961'de Consul marka otomobillerin yapımına başladıktan sonra 1963'te Taunus marka *station-wagon*'ları piyasaya sürdü. 1966'da Anadolu marka otomobillerin üretimini gerçekleştiren şirketin İstanbul ve İnönü'deki çeşitli tesislerinde otomobil, pikap, minibüs, kamyon ve motor üretilir. Bu tesislerde 1985'ten beri Ford-Taunus marka otomobil üretimi de yapılmaktadır.

1966'da İstanbul'da kurulan Otoyol Sanayii AŞ, Fiat-İveco lisansı ile kamyon, kamyonet, çekici ve midibüs üretimi yapmaktadır. Aynı yıl Bursa'da karoseri üretimi yapan Karsan tesisleri kuruldu. 1960'ların sonuna doğru otomotiv sanayisinin merkezi, ulaşım bağlantıları güçlenen Bursa'ya kaydı. Burada kurulan ilk büyük şirket Türk Otomobil Fabrikası AŞ'dir (TOFAŞ). 1968'de kurulup Fiat lisansı ile 1971'de üretime geçen fabrika çeşitli tipte otomobil üretimi yapmaktadır. 1969'da Bursa'da kurulan OYAK-Renault Otomobil Fabrikaları AŞ, 1971'den beri Renault dizisinden birçok tip otomobil üretmektedir. İzmir'de GM ortaklığıyla Opel marka otomobil üreten bir fabrika kurulmuştur. Sabancı Holding, Toyota Motor Corporation ve Mitsui and Co. Ltd. ortaklığı olan Toyota'nın otomobil üretim tesisinin yapımı ise sürmektedir. Bursa'da yan ürün sağlayan birçok fabrika vardır. 1964'te İzmir'de kurulan BMC Sanayi ve Ticaret AŞ, 1969'da Leyland lisansı ile motor üretimine başladı. Bu fabrika günün-

müzde motor, yedek parça, kamyon, kamyonet, minibüs ve traktör üretimi yapmaktadır. Tüm bunların yanı sıra İstanbul'da MAN marka kamyon ve otobüs ile Mercedes marka otobüs üreten fabrikalar vardır. Türkiye'de, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre 1992'de 265.245 adet otomobil, 11.615 adet minibüs, 6.399 adet midibüs, 21.012 adet kamyon, 16.991 adet kamyonet ve pikap üretilmiştir.

otonom sinir sistemi, omurgalılarda, sinir sisteminin istençsiz hareketleri denetleyip düzenleyen bölümü. Otonom sinir sistemi birbirine karşı işlevli sempatik ve parasempatik sinirler yoluyla iç organların işleyişini etkiler.

Omur sinirleri aracılığıyla iç organların beyinle bağlantısını sağlayan sempatik sinirler uyanıldığında kalp atımı ve kan dolaşımı hızlanır; kaslara giden kan artarken deriye giden kan azalır. Kafatası sinirleri (özellikle vagus siniri) ve bel bölgesindeki omur sinirleri parasempatik sinirlerdir; bunlar uyanınca sindirim sistemindeki salgı miktarı artar, kalp atımı yavaşlar.

O'Toole, Peter (d. 2 Ağustos 1932, Connemara, Galway ili, İrlanda), İngiliz tiyatro ve sinema oyuncusu. *Lawrence of Arabia* (1962; *Arabistanlı Lawrence*) filmindeki başarılı T. E. Lawrence tiplmesiyle dünya çapında ün kazanmıştır.

O'Toole
ABC Ajansı

İngiltere'de Leeds'de yetişti. Londra'da Kraliyet Tiyatro Akademisi'nde (RADA) öğrenim gördü. Gençlik yıllarında, Yorkshire'da yayımlanan *Evening Post*'ta gazetecilik yaptı. Amatör olarak ilk kez Leeds Kent Tiyatrosu'nda sahneye çıktı. İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde iki yıl görev yaptıktan sonra Bristol'da oyunculuğu sürdürdü (1955-58). Londra'da ilk kez *Major Barbara* (1956) oyunundaki Peter Shirley rolüyle sahneye çıktı. Bunu *Oh, My Papa!* (1957) ile *The Long and the Short and the Tall*'daki (1959; *Şarkının Sonu*) rolleri izledi. 1960'ta Stratford-upon-Avon'da Shakespeare Anısal Topluluğu'nda oynadı ve Shylock tiplmesiyle büyük başarı kazandı.

1963'te Londra'da İngiliz Ulusal Tiyatrosu'nun açılış oyununda Hamlet'i canlandırdı. Daha sonra rol aldığı oyunlar arasında *Ride a Cock Horse* ile 1967'de Dublin'de sahnelenen *Juno and the Paycock* (*Dünyanın Düzeni*), *Man and Superman* (*İnsan, Üstün-İnsan*) ve *Pictures in the Hallway*. 1973'te Bristol Old Vic'te sahnelenen *Waiting for Godot* (*Godot'u Beklerken*), *Uncle Vanya* (*Vanya Dayı*), *Plunder*, *The Apple Cart* (*Bir Çuval İncir*) ve *Judgement* ile 1978'de Chicago'da sahnelenen *Present Laughter* (Bugünün Kahkahası) sayılabilir. O'Toole, 1980'de Old Vic'te yönetmen yardımcısı oldu.

O'Toole sinema oyunculuğuna 1960'la başladı. İki yıl sonra *Arabistanlı Lawrence*

ile uluslararası düzeyde tanındı. Daha önceki tiyatro yaşamında klasik rolleri yetmiş olmasına karşın, perdede, sahip olduğu iktidar ve sorumluluğu kaldıramayan, sorunlu ve karmaşık kişilikleri canlandırdığı güçlü tiplerle ün kazandı. *Becket* (1964) filminde II. Henry'yi ve *Lord Jim* (1965) filminde başrolü oynadı. Daha sonraki filmleri arasında *The Night of the Generals* (1967; *Generallerin Gecesi*), *Goodbye Mr. Chips* (1969; *Elveda Öğretmenim*), *Murphy's War* (1971; *Tek Kişilik Ordu*), *Caligula* (1977), *The Stunt Man* (1980; *Ecelle Yarış*), *My Favorite Year* (1982; *En Güzel Yılım*) ve *The Last Emperor* (1987; *Son İmparator*) sayılabilir.

otopilot, OTOMATİK PILOT olarak da bilinir, uçakların, gemilerin ya da başka taşıtların sürekli insan müdahalesine gerek kalmaksızın denetlenmesini sağlayan aygıt.

İlk otopilotlar yalnızca uçağın sabit bir yükseklikte ve düz bir doğrultuda uçuşunu sağlamaya yöneliktir; bu tür otopilotlardan günümüzde de normal seyir sırasında pilota dinlenme olanağı sağlamak amacıyla yararlanılmaktadır. Modern otopilotlar ise, uçuş planı doğrultusunda karmaşık manevraları gerçekleştirebilmekte, uçağı iniş pistine doğru yönelterek alçalmasını sağlayabilmekte ya da denge unsuru ön planda olan uçaklar (örn. bazı sesüstü uçaklar) ile dikey kalkış/iniş yapabilen uçakların denetlenmesini olanaklı kılabilmektedir. Gemi, denizaltı, torpil, füze, roket ve uzay araçlarının yönetiminde de otopilotlardan yararlanılır.

Otopilotlar dört ana öğeden oluşur: 1) Taşıtın doğrultusunu belirleyecek komutları sağlayan bir donanım (bilgisayarlı bir güdümlü programı, radyo alıcısı vb); 2) hareket ve konum algılayıcıları (cayroskop[*], ivmeölçer, altimetre ve hız göstergeleri); 3) güdümlü programında belirlenen parametreleri uçağın gerçek hareketi ve konumuyla karşılaştıracak bir bilgisayar; 4) düzeltme ya da değişiklik gerektiğinde uçağın motor ve denetim organlarını harekete geçiren servo-motorlar.

Uçuş personeli tarafından yönetilen uçaklarda kullanılan otopilotlar, hata güvenli (fail-safe) olarak tasarlanırlar, yani otopilot arızalandığında personel uçağı elle yönetebilir. Aşırı ivmeler otopilotun geribesleme mekanizmasıyla önlenir. Otomatik alçalma ve iniş ise, pistten yöneltilen mikrodalga ışınları ve uyaaktan bunları algılayan alıcılardan yardımıyla gerçekleştirilir.

Uzay araçlarında mikrometrelerin, Güneş ışınları basıncının ve yakın gezegenlerin çekim alanlarındaki küçük düzensizliklerin yol açtığı bazı kararsızlıklar otomatik durum denetim sistemleriyle dengelenir. Uzay aracı tepkili kumanda donanımları (küçük roketler), gezegenlerin magnetik alanlarına tepki veren elektromagnetikler ya da cayroskoplara yönlendirilir.

otopsi, ölümü nedenini, ölmeden önce geçirilen hastalıkların vücut üzerindeki etkilerini belirlemek, böylece hastalık süreçlerinin ayrıntılarını ortaya çıkarmak amacıyla ölünün vücutunu belirli bir teknikle keserek yapılan inceleme. Yunancada "ölüyü görme" anlamına gelen nekropsis terimi sıklıkla otopsiyle eşanlamlı olarak kullanılmaktadır.

Eski Mısır'da ölünün bazı organlarının gömülmeden önce çıkarılıp saklanması geleneğinin olmasına karşın bu uygulama hastalık ve ölüm nedeninin anlaşılması amacıyla uygulanmıyordu. Eski Yunanlılar ve Hintliler ölümlerini bu yönde hiçbir işlemlemeden geçirmeden yakardı; Eski Roma, Çin ve İslam kültürlerinde tabu sayılan diseksiyon (ölünün kesilerek incelenmesi) ortaçağda da yasaktı.

Hastalıkların araştırılmasına yönelik ilk diseksiyonu İÖ 300 civarında İskenderiyeli Herophilos ve Erasistratos gerçekleştirdi. Bununla birlikte, hastanın yakınmaları ve hastalık belirtileriyle ölünün incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular arasındaki bağlantıyı ilk kez kuran Eski Yunanlı hekim Galenos, tıpta ilerlemenin önünü kesen çok eski bir engeli ortadan kaldırmış oldu.

13. yüzyılda Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich idam edilen suçluların cesetlerinin, bütün hekimlerin katilimke zorunda olduğu anatomi derslerinde kullanılmak üzere tıp okullarına verilmesini emretti. Ölümde suç unsurunun araştırıldığı ilk adli otopsinin 1302'de Bologna'da yapıldığı bilinmektedir. Rönesans'ta anatominin yeniden doğuşu, Andreas Vesalius'un *De humani corporis fabrica* (1543; İnsan Gövdelerinin Yapısı Üzerine) adlı yapıtından da anlaşıldığı gibi yapı bozukluklarının anatomisinin normal anatomiden ayrılmasını kolaylaştırdı. 15. yüzyılda Floransalı hekim Antonio Benivieni ölüm nedenini belirlemek için 15 otopsi yapmış ve bazı bulgularla ölümünden önceki belirtiler arasında anlamlı bir ilişki kurmuştur.

Çağdaş patolojinin kurucusu olarak kabul edilen ve otopsinin geliştirilmesine öncülük eden Giovanni Battista Morgagni 1761'de, ölünün vücutunda çıplak gözle görülebilen patolojik değişiklikleri tanımladığı bir yapıtında 700 kadar ölünün vücutundaki yapı özellikleriyle ölümünden önce saptanan belirtileri karşılaştırdı. Hastalık nedeninin anlaşılması için hücrelerdeki değişimlerin saptanması gerektiğini ilk kez vurgulayarak bu öğretiyi patoloji ve otopsi uygulamalarına sokan 19. yüzyılda Alman patoloji bilgini Rudolf Virchow oldu.

Günümüzde otopsi çağdaş temel bilimlerin bilgi ve araçlarından yararlanılarak uygulanır; elektron mikroskopunun geliştirilmesiyle doku ve organlar molekül düzeyinde incelenmeye başlamıştır.

Otopsi tekniği. Farklı ülkelerde farklı tekniklerin uygulanmasına karşın, otopsinin temeli vücuttaki üç boşluğu (baş, göğüs, karın) açılıp incelenmesine dayanır. İlk adım vücutun dışardan çıplak gözle incelenip organların görünümünün ayrıntılı olarak betimlenmesidir.

Ölü muayenesi sırasında ölünün dış görünüm özellikleri, cinsiyeti, yaklaşık olarak yaşı, boyu ve ağırlığı saptanır. Ölümünden sonra ortaya çıkan katılaşma, soguma ve lekelenme gibi değişimlerin yardımıyla ölüm zamanı belirlenir. Cesedin üzerindeki yara, bere, kurşun deliği gibi travma izleri tanımlanır. Bunun ardından vücutun ön yüzünde, koltuk altlarından başlayıp göğüs kemiğinin alt ucunda birleşecek biçimde bir kesi yapılır; kesi orta çizgiden aşağıya doğru, bacakların birleştiği bölgeye kadar uzatılır. Bu kesi çizgisinin altındaki deri, derialtı dokusu, kaslar ve örtüler kesildikten sonra iç organlar dışarı çıkarılır. Genellikle göğüs ve karın organları birbiriyle bağlantıları koparılmadan iki ayrı kütle olarak incelenir. Vücuttaki belli başlı kan damarları, kaslar, bağdokular ve sinirler yerinden çıkarılmadan incelenir. Kafatasında kemik testeresi yardımıyla bir kapak açıldıktan sonra beyin önce yerinde incelenir, sonra bağlantıları kesilerek dışarı çıkarılır.

Her organın dış yüzü, kesiti, kan ve lenf damarları, sinirleri incelendikten sonra mikrobiyolojik kültür, kimyasal analiz ve başka araştırmalar yapılması için örnekler alınır. Bu işlem sona erdikten sonra organlar vücutun içine kendi yerlerine yerleştirilir, kesilen bütün dokular özenle dikilir. Otopsiden sonra vücutun mümkün olduğunca eski durumuna gelmesine, herhangi bir iz kalmamasına dikkat edilir.

Otopside elde edilen bütün bulguların karşılaştırılıp patolojik olanların saptanması ve alınan örneklerin incelenmesiyle elde edilen sonuçların bu bulgularla bağlantılı olarak değerlendirilmesiyle kesin ölüm nedeni saptanır.

Adli otopsi. Adli patolojide yalnız ölüm nedeni değil, herhangi bir davaya konu olabilecek bütün etkenlerin ortaya çıkarılması amaçlanır. Ölüm nedeni genellikle otopside kendiliğinden ortaya çıkmaz; olumun oluş biçimi yorumla açık olabilir. Bu nedenle yalnız vucuttaki değişikliklerin değil, ölümün ortaya çıktığı koşullar ve olum ortamının da ayrıntılı olarak tanımlanması, ölçülüp belgelenebilmesi (örn. fotoğrafla) gerekir. Örneğin, boynundaniple asılı bulunan bir kişinin ölüm nedeni ve ölüm biçimi oldukça belirgin görünürse de, vücutunda darp izlerinin bulunması, iç organlardan alınan örneklerde zehirli bir madde saptanması olayın farklı bir boyutta incelenmesine neden olabilir. Otopside iç ve dış üreme organlarının incelenmesi ırza geçme suçunun bulunup bulunmadığını belirlemesi açısından özellikle önem taşır.

Türkiye'de hukuki açıdan bir bılırkışı incelenmesi niteliği taşıyan adli otopsi, yargıç ya da savcının hazır bulunmasıyla, bir adli tabip olmak üzere iki hekim tarafından yapılır. Zorunlu olduğu durumlarda bir hekim de yeterlidir. Ölen kişiyi en son tedavi eden hekimin otopsiyi yapması yasaktır; bununla birlikte otopsiye yardımcı olmak amacıyla bilgisine başvurulabilir.

Hukuki nedenlerle bir süre önce gömülmüş ölüye otopsi yapılması gerekirse cesedin mezardan çıkarılmasına hazırlık soruşturmasında savcı, son soruşturmada mahkeme karar verir. Adam öldürme olaylarında belirlenen ölüm nedeninin soruşturma ve mahkeme sırasında değişmesi olasılığı bulunduğundan kural olarak otopsi yapılması gerekir.

Amaçları. Otopsi, istatistiksel verilerden çok, bireye özgü hastalıkların belirlenmesini amaçlar. Her otopsi yanlışları bulma, yeni hastalıkları belirleme ve gelecekteki çalışmaları yönlendirme açısından önem taşır. Ölümle ilgili istatistikler ancak düzenli otopsileri temel aldıkları zaman değer taşır. Tıp öğreniminde de önemli yeri olan otopsi ayrıca uzmanların bilgisini değerlendirme ve uygulamayı geliştirmesinin odak noktasını oluşturur. Adli otopside birincil amaç ölüm nedeninin belirlenmesi olmakla birlikte, bilimsel otopsilerin çoğunun amacı hastalık ve ölüme ilişkin daha fazla bilgi edinmektir.

otorinolarenoloji, KULAK-BURUN-BOĞAZ HASTALIKLARI BİLİMİ olarak da bilinir, kulak, burun ve boğazdaki hastalıkların tanı ve tedavisiyle ilgilenen uzmanlık dalı. Önceki, kulak hastalıklarının tedavisiyle göz doktorları ilgileniyordu; 19. yüzyılın sonlarında larenolojinin (boğaz hastalıkları dalı) gelişmesiyle, kulak ve boğaz arasındaki yakın ilişki ortaya çıktı, bu iki alan tek bir uzmanlık dalında birleşti.

19. yüzyılın ilk yarısında Jean-Marc-Gaspard Itard ve Prosper Ménière'in kulak fizyolojisi ve kulak hastalıklarını sistemli olarak incelemesiyle gelişmeye başlayan bu dalın bilimsel temelini atan Dublin'li William R. Wilde oldu. Wilde 1853'te *Practical Observations on Aural Surgery, and the Nature and Treatment of Diseases of the Ear*'i (Kulak Cerrahisi ve Kulak Hastalıklarının Yapısı ve Tedavisi Üzerine Uygulanabilir Gözlemler) yayımladı. Kulak zarının gözle incelenmesine olanak sağlayan otoskop

adlı cihazın bulunması ve geliştirilmesiyle önemli ilerlemeler kaydedildi.

Bu arada, boğaz ve boğaz hastalıkları üzerine yapılan çalışmalar 1855'te Manuel Garcia adlı bir İspanyol şan öğretmeninin geliştirdiği larengoskop adlı aygıtın yardımıyla ilerliyordu. Gırtlak patolojisi üzerine ayrıntılı araştırmalar yapan Ludwig Türk ve Jan Czermak bu aygıtı kullandı. Czermak larengoskopun aynasını yukarı doğru çevirip üst yutak (nazofarenks) boşluğunun fizyolojisini inceleyerek larengoloji ile rino-lojinin (burun hastalıkları dalı) arasında önemli bir bağ olduğunu ortaya koydu. Czermak'ın asistanlarından Friedrich Vol-tolini larengoskopun aydınlatma mekanizmasını geliştirerek aygıtı otoskopa birlikte kullanılabilecek bir hale getirdi.

1921'de Carl Nylen'in kulak ameliyatlarında kullanmak üzere geliştirdiği yüksek büyütme gücü olan mikroskop kulaktaki ince yapıların cerrahi girişimle düzeltilmesi ve tedavi edilmesi yolunda öncü oldu. 20. yüzyılda bu alanda kaydedilen bir ilerleme de 1930'larda geliştirilen ve işitme keskinliğini ölçmeye yarayan elektrikli odiyometredir.

otoriter yönetim, siyasal iktidar yetkilerinin tek elde (parti, şef, yürütme vb) toplandığı, yönetenlerin yönetilenler tarafından denetlenmesine ve değiştirilmesine hukuki ya da fiili engellerin bulunduğu siyasal rejim.

Otoriter yönetim kavramı daha çok 20. yüzyıla özgü bir kategori olarak, çoğulcu ve liberal rejimlerin karşısını anlatmak için kullanılır. Otoriter yönetimler, demokrasi karşılığının en uç örneğini oluşturan totalitarizm ve totaliter rejimlerden daha az katı ve daha az diktacı olmalarıyla tanımlanır. Totaliter rejimlerde devlet, ayrıntılarıyla işlenmiş belli bir ideoloji adına bireysel ve toplumsal alanın bütününe el koyar ve bunları güdümlenmeye çalışır. Otoriter yönetim ise ideolojik bütünlük ve güdümlenme bu ölçüde bütünsel değildir.

Otoriter rejimler en başta serbest ve yarışmalı bir siyasal yaşamın yokluğuyla ayrılır. Parti sistemi ve seçimler yarışmalı değil, tek seçenekli bir temele oturur. Ayrıca yöneticiler yönetilenlerce denetlenmez, bunlara hukukun ve fiilen hesap vermez. Kamu özgürlükleri ve siyasal haklar bazen anayasalarda öngörülmüş oldukları halde güvence altında değildir. günlük yaşamda pratik bir değer ifade etmez. Bu sistemlerde siyasal ve hukuki güçler bir tek merkezde toplanmıştır. Bu odak noktası resmi ya da ayrıcalıklı bir tek parti ya da birleşik parti (bazı Afrika ülkeleri), şef ya da çevresindeki dar bir grup olabilir. Değişmeyen özellik yürütmenin üstünlüğü ve ön plana çıkmasıdır.

20. yüzyılın otoriter yönetimleri değişik biçimler göstermiştir. Bunların bir bölümü klasik faşizmlerden (Alman Nasyonal Sosyalizmi, İtalyan Faşizmi) etkilenmişlerdir. Franco İspanyası, Salazar Portekizi, Albaylar Cuntası dönemindeki Yunanistan, Pinochet yönetimindeki Şili bunların başlıca örnekleridir. SSCB tarihindeki Stalinizm dönemi daha çok totaliterlik(*) kavramı altında ele alınır; Stalinizm sonrası ise 1980'lere değin otoriter bir yönetim olarak değerlendirilir.

Otoriter yönetimlerin asıl yaygın biçimlerine Üçüncü Dünya ülkelerinde rastlanmaktadır. Pek çok Üçüncü Dünya ülkesi bağımsızlığını elde ettikten ya da sömürge statüsünden kurtulduktan sonra otoriter rejimlere sahne olmuştur. Asya ve Afrika

ülkelerinin çoğunda hızlı kalkınma ve ulusal birlik tezleri bu rejimlerin başlıca itici gücü olarak ortaya çıkar. Bunun gibi modernleşme hedeflerinin rehberlik ettiği otoriter rejimler de vardır. 20. yüzyılın ikinci yarısında Üçüncü Dünya ülkelerinde otoriter yönetimlerin daha çok görülen biçimi 1980'lerin ortalarına değin özellikle Latin Amerika'da yaygın olan bürokratik-askeri otoriter rejimlerdir. Sömürgecilik ertesinde Afrika'da kurulan otoriter rejimler de 1990'larda yaygın bir çözülme sürecine girmiştir. Az gelişmiş ülkelerdeki otoriter yönetim biçimlerinin bir başka geleneksel ve tarihsel modeli de İran'da İslam Devrimi öncesindeki şahlık rejimi ile Fas monarşisi ve Ortadoğu'nun ekonomileri petrole dayalı bazı ülkelerinin krallık ve emirlikleridir.

otoskleroz, içkulaktaki salyangozun kemik dokusunun aşırı derecede gelişmesiyle ortaya çıkan hastalık. Otoklerozda ortak kulakla içkulağı birbirinden ayıran oval pencere kapanır, tabanı oval pencereye dayanan üzengi kemiğinin hareketleri engellenir. Normal olarak ses dalgalarının kulak zarında oluşturduğu titreşimler içkulaktaki sıvıya ortak kulaktaki örs, çekiç ve üzengi kemikleri aracılığıyla iletilir. Üzengi kemiğinin hareketi engellenirse bu iletici de kesintiye uğrar, işitme kaybı ortaya çıkar. Otokleroz tedavisinde, kapalı olan oval pencere cerrahi girişimle açılır. Çok ilerlemiş vakalarda içkulaktaki sinirler ya da duyu hücreleri de zedelendiğinden ameliyatın yaran olmaya bilir.

ototomi, bazı hayvanlarda, çoğunlukla başka bir hayvan tarafından yakalanan vücut bölümünü bırakma özelliği. Kelerlerin bir yarıcı tarafından yakalandığında kuyruğunun kopması ototominin en iyi bilinen örneğidir. Buplay bazı solucanlar, çöreller ve örümcekler arasında da görülür. Kopan parça kertenkelede görüldüğü gibi yenilebilir.

otoyol, EKSPRES YOL olarak da bilinir, iki ya da daha çok şeridi bulunan, geliş ve gidiş yönlerinin birbirinden ortadaki çimen ya da çalılık şeridiyle ayrıldığı karayolu. Giriş ve çıkışları az sayıda ve denetimli olur; keskin viraj ya da büyük iniş çıkışlar gibi araba sürmeyi zorlaştıran yol koşulları orta-

başlangıç ve bitiş noktaları arasında olabilir. Doğru bir çizgi üzerinde inşa edilen otoyollar yüksek hız, güvenli yolculuk, sürücü ve yolcular için rahatlık, kolaylık ve düşük taşıt işletme maliyeti gibi avantajlar sağlar. Yeni otoyolların çoğunda, özellikle ABD'de, geçişler paralıdır.

İlk paralı otoyollar 1924'te İtalya'da yapılmaya başladı ve kısa zamanda uzunluğu 515 km'ye ulaştı. 10 m genişliğindeki üç şeritli bu *autostrada*'lar sonraki otoyolların standardına ulaşmaya da, sınırlı sayıda giriş bulunması ve hemzemin geçitlerin olmaması gibi özellikler taşıyordu ve özel şirketlere aitti. İlk gerçek otoyollar Almanya'da inşa edilen *Autobahn*'lar oldu. Nazilerin ekonomik ve askeri amaçlarla gerçekleştirdiği *Autobahn*'lar 1942'de 2.108 km'ye ulaştı. II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın dışındaki otoyol yapımına girişin tek Avrupa ülkesi Hollanda'ydı. ABD'de paralı Pennsylvania Otoyolu ve Connecticut'taki Merritt Otoyolu ülkenin 1941'de savaşa girmesinden kısa bir süre önce tamamlandı.

Savaş sonrasında otoyol yapımı başlangıçta mali zorluklar nedeniyle yavaş gittiysede, sonra giderek hızlandı. 1950'de ABD'nin sekiz eyaletinde otoyol standartlarına uygun, toplam uzunluğu 1.200 km'yi aşan ücretli yollar vardı. Bu tarihten sonra hemen her eyalette ücretli ya da ücretsiz otoyollar inşa edildi. İngiltere'de 1949'da çıkarılan Özel Yollar Yasası'yla kurulan 1.127 km'lik otoyol ağı daha sonra 1.600 km'yi aştı. Fransa'da 1950'lerde büyük kentlerden çıkışı kolaylaştırmak için birkaç kısa otoyol (*autoroute*) inşa edilmişti. Ama hükümetin demiryolu ulaşımını destekleme politikası nedeniyle 1960'lara ve 1970'lere değin yeni yol inşaatına girilmedi. Batı Almanya'da eyaletlerarası otoyollar için 1957'de üç tane dört yıllık plan hazırlanarak yapıma yeniden başlandı. 1970'te Avrupa'daki otoyolların dörtte biri Batı Almanya sınırları içindeydi ve 1981'de yol ağının uzunluğu 9.173 km'yi bulmuştu. İtalyanlar 1964'te Milano'dan Napoli'ye uzanan ve çok sayıda yan yol ve uzantının eklendiği 805 km'lik *Autostrada del Sole*'yi tamamladılar. Öbür Avrupa ülkeleriyle Japonya'da da otoyollar yapıldı. Afrika ve Latin Amerika'daki gelişmekte olan ülkelerde başkentler çevresinde kısa otoyollar inşa edildi.

Los Angeles'ta bir otoyolun havadan görünüşü
Union Pacific Railroad Photo

dan kaldırılmıştır. Genellikle kalabalık yerleşimlerin içinden değil, yakınından geçen,

Türkiye'de ilk kez İstanbul'daki Boğaziçi Köprüsü geçişinde başlatılan paralı otoyol

uygulanması daha sonra genişletildi. Ayrıca İstanbul, Ankara, İzmir ve öteki büyük kentlerin çevre bağlantılarını sağlayan birçok parasız otoyol da yapıldı. 1992 sonunda otoyol ağına uzunluğu 852 km'ye ulaşmıştı.

Otranto, Latince HYDRUNTUM. İtalya'nın güneydoğusunda, Puglia (Apulia) bölgesindeki Lecce ilinde kent ve piskoposluk bölgesi. Çizmenin "topuğu"ndaki Salentina Yarımadasının doğusunda, 64 km genişliğindeki Otranto Boğazının kıyısında, Arnavutluk'un karşısında yer alır. İtalya'nın en doğudaki kenti ve eskiden beri Yunanistan'la bağlantısı olan bir limandır. Başlangıçta Hydros adlı bir Yunan yerleşmesi olan kent, Romalılar döneminde Hydruntum adını aldı ve Brundisium'dan (bugün Brindisi) sonraki en önemli yüklemeli limanı durumuna geldi. 11. yüzyıla değin Yunan dilini ve kültürünü koruyan Otranto 1068'de Apulia dükü Roberto'nun eline geçti. 1480'deki Osmanlı saldırısından sonra bir daha eski önemini kazanamadı.

20. yüzyılın ikinci yarısında, yaz aylarında Korfu Adasına deniz otobüsü seferlerinin başlatılması kente Yunanistan arasındaki gidiş gelişler yeniden canlandı. Napoli kralı Aragonlu II. Alfonso'nun 1485-98 arasında inşa ettirdiği kale, Horace Walpole'un *The Castle of Otranto* (1765; Otranto Kalesi) adlı romanıyla ün kazanmıştır. 15. yüzyıldan kalma bir gülpenceresi ve yan portali olan katedral (1088) ile Bizans döneminden kalma küçük S. Pietro Kilisesi de önemli yapılarıdır.

Kent günümüzde bir tarım merkezi, balıkçılık limanı ve tatil beldesidir. Nüfus (1984 tah.) belediye, 4.986.

Otranto Boğazı, Akdeniz'de, İtalya'nın güneydoğusundaki Otranto Burnuyla Arnavutluk'un batısındaki Linguetta Burnu arasında boğaz. Uzunluğu 76 km olan boğaz, Adriya ve İon denizlerini birleştirir.

otrelit, silikat minerali kloritoyitin, manganez bakımından zengin türü. Ayrıca bak. kloritoyit.

Otsu, Japonya'da, Honşu Adasının güneyinde, Şiga ilinin (ken) merkezi kent. Biva Gölünün (ko) kıyısında yer alır. 16. yüzyılda Toyotomi Hideyoşi tarafından bir kale olarak kurulan kent, aralarında Tokaido'nun (Doğu Denizi Karayolu) da bulunduğu eski karayollarının kavşak noktasındadır. Uzun süre Kyoto'ya giden yol üzerinde bir ulaşım merkezi olmuştur. Japon edebiyatının başyapıtı ve dünyanın en eski romanı sayılan *Genci Monogatari*'nin(*) yazarı Murasaki Şikibu'nun kentteki işiyama Tapınağı'yla ilişkisi olmuştur. Otsu'da elektrikli araç ve dokuma sanayileri vardır. Nüfus (1991 tah.) 262.953.

Ottava rima, on bir heceli sekiz dizeden oluşan, a b a b a b c c uyak düzeniyle yazılmış İtalyan kıta biçimi. 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl başında ortaya çıkan *Ottava rima* ilk kez Toscana'lı şairlerin dinsel şiir ve oyunları ile trubadur şarkılarında kullanıldı. 16. yüzyıl sonunda da İspanyol ve Portekizli şairlerce denenmeye başladı. Bu biçimi İngiltere'de ilk kez Edward Fairfax, Torquato Tasso'dan yaptığı çeviride (1600) kullandı, ama dizedeki hece sayısı 10'a indirilmişti.

Ottava rima İtalya'da Boccaccio'nun romantik destanları "Il filostrato" (y. 1338; Aşk Mağlubu) ve *Teseida*'yla (y. 1340-41) destan ve öykülü şiirin standart biçimi haline gelmiş, Ludovico Ariosto'nun *Orlando furioso* (y.1507-32; Çılgın Orlando) ve

Tasso'nun *Gerusalemme liberata* (1581; Kurtarılmış Kudüs) adlı yapıtlarında yeni bir esneklik ve zenginlik kazanmıştı. İngiliz şiirinde ise 17. ve 18. yüzyılların kahramanlık şiirlerinde kullanıldı, ama en etkili biçimine Byron'ın komik, ciddi ve ironik öğeleri birleştiren *Beppo* (1818) ve *Don Juan* (1819-24) adlı yapıtlarında ulaştı. Shelley de *The Witch of Atlas*'ta (1824; Atlas Cadısı) ciddi bir konuyu işlerken *Ottava rima*'nin olanaklarından yararlandı.

Ottavalar, bugünkü Ottawa ve French ırmakları, Georgia Körfezi, Michigan eyaletinin kuzeyi ve çevre toprakları kapsayan bölgede yaşayan ve Algonkin dillerinden birini konuşan Amerika Yerlileri. Efsaneye göre başlangıçta tek bir kabile olan Ottavalar, Ocibualar ve Potawatomiler kuzeydoğudan göç ettikleri Mackinaw'da (bugün Michigan eyaletinde) bölündüler. Ottavaların bilinen en eski yerleşmesi Manitoulin Adasıydı. Tüccar olarak tanınan Ottavaların yaşadıkları bölge, kabileler arası ticarette aracılık yapmalarına olunaak sağladı. Yarı göçebe bir halk olan Ottavalar yazın tarım yaptıkları köylerde yaşar, kışın ise avlanmak amacıyla birkaç aileden oluşan gruplara ayrılırlardı. Tarım kadınların, avlanma ve balıkçılık erkeklerin sorumluluğundaydı.

Ottavalar 17. yüzyılın sonlarında her biri kendi içinde takımlara ayrılan dört ya da beş ana gruba bölünmüştü. İrokuaların saldırısına uğradıktan sonra bir bölümü Green Körfezinde yaşayan Potawatomilerin arasına karıştı, geri kalanlar ise sonunda Michigan'ın aşağısındaki yarımadaya, Wisconsin'e ve Illinois'un kuzeyine dağıldı.

Ottawa, Kanada'nın başkenti ve Carleton ilinin merkezi. Ontario eyaletinin güneydoğu kesiminde, Ottawa, Gatineau ve Rideau ırmaklarının birleştiği noktada yer alır.

Ottawa'da Parlamento ve Barış Kulesi, Ontario
National Film Board of Canada Phototheque

Ottawa metropoliten alanı Ontario-Québec sınırının iki yanında uzanır.

Ottawa'nın bulunduğu bölgeye ilişkin ilk bilgiler kâşif Samuel de Champlain'in yazılarına (1613) dayanır. Bölgedeki ırmaklar sonraki iki yüzyıl boyunca kâşifler ve tüccarlar tarafından ulaşım yolu olarak kullanıldı. İngiltere ile ABD arasındaki 1812 Savaşı sırasında İngilizlerin Ottawa Irmağından Ontario Gölü kıyısındaki Kingston'a ulaşmak için Rideau Irmağını kullanmaya başlamasıyla Ottawa bir yerleşim alanı olarak gelişmeye başladı. 1826'da Kralliyet

İstihkâm Birlikleri'nden Yarbay John By'nin ırmak üzerinden kanal açmak için bölgeye gelmesinden sonra kent daha da büyüdü ve Bytown adını aldı. 1855'te tüzel kimlik kazandı ve yörede yaşayan bir Yerli kabile-sinden esinlenerek adı Ottawa olarak değiştirildi. Québec kenti ile Toronto ve Montreal ile Kingston arasındaki siyasal çekişmeler karşısında, Kraliçe Victoria Ottawa'nın başkent olmasına karar verdi. Başbakan William L. Mackenzie King başkent topraklarını yeniden düzenlemesi için 1937'de Fransa'dan mimar Jacques Gréber'i getirdi.

Eskiden kent ekonomisinin temelini oluşturan kürk ticareti ve kerestecilik bugün eski önemini yitirmiştir. Federal hükümet kentteki başlıca işveren durumundadır. Kanada'nın ana demiryolu hatları kentten geçer. Kent içi ulaşım daha çok otobüslerle sağlanır. Eskiden ana ulaşım yolları olan Ottawa ve Rideau ırmakları üzerinden bugün yalnızca gezinti tekneleriyle sefer yapılmaktadır.

Ottawa, St. Paul ve Carleton üniversiteleri aynı zamanda kentin önde gelen kültür merkezleridir. Ottawa ve St. Paul üniversitelerinde iki dilde eğitim yapılır. Carleton Üniversitesi'nde ise eğitim dili İngilizcedir. Kentte bir de Algonkin Yerlileri için kurulmuş, teknik eğitim veren bir yüksekokul vardır. Kentin öteki önemli kültürel kuruluşları arasında opera, iki tiyatroyu kapsayan Ulusal Sanatlar Merkezi, Ulusal Kütüphane ve Kamu Arşivleri Binası, Ulusal Bilim ve Teknoloji Müzesi ile Kanada Ulusal Galerisi sayılabilir. Kanada'nın en eski arboretumu Ottawa'dadır. Kırk hektarlık bir alanı kaplayan bu arboretumda 10 bin dolaylarında bitki türü deneysel çalışmalar için kullanılmakta ve halka sergilenmektedir.

Nüfus (1991) kent, 313.987; (1984 tah.) Ottawa-Carleton Bölge Belediyesi, 582.000; (1991) Ottawa-Hull metropoliten alanı, 920.857.

Ottawa Irmağı, Kanada'nın orta kesiminin doğusunda ırmak. St. Lawrence Irmağı'nın en önemli koludur. Québec'in batı kesimindeki Laurentide Kayalıklarından doğar ve hızla batıya, Timiskaming Gölüne doğru akar. Ardından güneydoğuya yönelir ve Montreal'in batısında St. Lawrence'a katıldığı noktaya kadar Québec-Ontario sınırını oluşturur. 1.271 km'lik çığır

Ottawa Irmağının bir uzantısı olan Timiskaming Gölü, Québec
George Hunter

boyunca, en büyükleri Grand Victoria, Simard, Timiskaming, Allumette, Chats ve Deschenes olan birçok göl oluşturur. En önemli kolları olan Rouge (183 km), Lièvre (330 km), Gutineau (618 km), Coulange

(359 km). Rideau (235 km), Mississippi (169 km) ve Madawaska (370 km) ile birlikte yaklaşık 142.000 km²'lik bir alanın sularını toplar.

Samuel de Champlain 1613'te keşfettiği ırmağa bir zamanlar bölgede yaşayan Algonkin Yerlilerinin bir kolunun adını verdi. Irmak kâğıtlar, kâğıt tüccarları ve misyonerler için Yukarı Büyük Göllere giden başlıca yol oldu. 19. yüzyılda Ottawa'yı Ontario Gölüne bağlayan Rideau Kanalı tamamlandı. Irmak günümüzde eskisi gibi bir ana ulaşım yolu olmamakla birlikte önemli bir hidroelektrik güç kaynağıdır. Irmak üzerindeki hidroelektrik santraller ve Chalk Irmagındaki bir atom santrali Québec ve Ontario'nun büyük bölümüne elektrik sağlar. Irmak kıyısındaki başlıca kentler Ontario'daki Pembroke ve Ottawa ile Québec'teki Hull'dur.

Otto I, lakabı BÜYÜK OTTO. Almanca OTTO DER GROSSE (d. 23 Kasım 912 - ö. 7 Mayıs 973, Memleben, Thüringen), 936-961 arasında II. Otto adıyla Saksonya dükü. 936'dan sonra Alman kralı, 962-973 arasında Kutsal Roma-Germen imparatoru.

1. Otto Evrenin Egemeni İsa'ya Magdeburg Katedrali'nin maketini sunuyor, fildeşi pano, y. 970; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kent; Metropolitan Museum of Art, New York kent

Sakson hanedanından Heinrich'le (sonradan Alman kralı I. Heinrich) ikinci karısı Mathilde'nin oğluydu. 930'da İngiliz kralı Edward'ın (Yaşlı) kızı Edith'le evlendi ve karısının drahoma olarak verdiği Magdeburg'un sahibi oldu. Heinrich'in tahtın varisi ilan ettiği Otto, babasının ölümünden bir ay sonra Aachen'da Alman dükleri tarafından krallığa seçildi (7 Ağustos 936). Aynı tarihte Mainz ve Köln başpiskoposlarının elinden taç giydi.

Otto'nun, vasalı olan dükleri güçlkle denetim altında tutabilen babasının tersine, tahta çıkar çıkmaz üstünlüğünü ilan etmesi Franken dükü Eberhard ve Bavyera dükü Eberhard'la savaşa yol açtı. Durumdan hoşnut olmayan Sakson soylularının da Otto'nun üvey kardeşi Thankmar'ın önderliğinde katıldığı savaş Thankmar'ın ölümü, Franken dükü Eberhard'ın Otto'nun üstünlüğünü tanıması, Bavyera dükü Eberhard'ın ise düklik unvanını yitirmesiyle sonuçlandı. Çok geçmeden Otto'nun kardeşi Heinrich, Franken dükü Eberhard'la Lothringenli Giselbert'in yardımı ve Fransa kralı IV. Louis'nin desteğiyle ayaklandı (939). Gene Otto'nun zaferiyle sonuçlanan savaş sırasın-

da Eberhard öldü; Giselbert kaçarken boğuldu. Heinrich ağabeyine boyun eğdiyse de, 941'de Otto'yu öldürmek üzere düzenlenen bir komploya katıldı. Ama komplo zamanında ortaya çıkarıldı. Öteki komplocuların tersine bir kez daha bağışlanan ve bu tarihten sonra kardeşine sadık kalan Heinrich 947'de Bavyera dükü yapıldı. Öteki Alman düklikleri de Otto'nun akrabalarına dağıtıldı.

Otto ülke içinde karşı karşıya olduğu güçlülere karşı krallığını güçlendirmeye ve sınırlarını genişletmeye zaman buldu. Doğudaki sınır konfliktlarının başındaki Gero ve Hermann Billung'un Slavlar karşısında kazandıkları başarılar, 937'de Magdeburg'da SS. Peter, Moritz ve Innocentius Manastırı'nın, 948'de de iki piskoposluğun kurulmasıyla pekiştirildi. Kuzeyde, Danimarka'da Hristiyanlığı yaymak amacıyla sonuncusu 968'de olmak üzere dört piskoposluk kuruldu. Ama Otto'nun Bohemya'daki ilk seferi başarısızlığa uğradı ve Bohemya prensi I. Boleslav ancak 950'de Otto'nun üstünlüğünü kabul etti.

Böylece konumunu güçlendiren Otto, Fransa'nın Lorraine (Lothringen) üzerindeki taleplerine karşı direnebildiği gibi, Fransa'nın iç sorunlarında arabuluculuk rolü üstlendi. Ayrıca Burgonya'yı nüfuz alanı içine aldı. İtalya kralı II. Berengario'nun hapse attığı dul İtalya kraliçesi ve Burgonya prensesi Adelheid'in yardım talebi üzerine İtalya üzerine yürüyerek (951) Lombard kralı unvanını aldı. Ardından ikinci evliliğini Adelheid'in yaptı. Berengario 952'de İtalya kralı olarak Otto'ya bağlılık yemini etti.

Otto ilk karısından olan oğlu Liudolf'un birçok soylunun desteğiyle Almanya'da başlattığı ayaklanma nedeniyle ilk İtalya seferini yanda kesmek zorunda kaldı. Almanya'ya varışında ilk önce Saksonya'ya geri çekilmeye zorlandıysa da, Liudolf uzun çarpışmalardan sonra 955'te teslim oldu. Ardından 954'te Almanya'yı istila etmiş olan Macarların üzerine yürüyen Otto, Augsburg yakınlarında yapılan Lechfeld Çarpışması'nda Macarları kesin bir yenilgiye uğratı (Ağustos 955). Aynı yıl Marki Gero'yla birlikte Slavlar karşısında yeni bir zafer kazandı. İzleyen bir dizi sefer sonucunda, Elbe ve Oder (Odra) ırmaklarının orta kesimleri arasında yaşayan Slavlar Otto'nun üstünlüğünü kabul ettiler (960). Öte yandan 968'de Magdeburg başpiskoposluğu kuruldu ve Polonyalı I. Mieszko da Otto'ya vergi ödemeye başladı.

Otto Mayıs 961'de Adelheid'dan olan altı yaşındaki büyük oğlunun II. Otto adıyla Alman kralı seçilmesini ve taç giymesini sağladıktan sonra, Berengario'nun baskılarıyla karşı karşıya olan Papa XII. Johannes'in isteği üzerine ikinci kez İtalya'ya gitti. 2 Şubat 962'de Roma'ya girerek imparatorluk tacını giydi. On bir gün sonra imparatorla papa arasındaki ilişkileri düzenleyen ve *Privilegium Ononianum* (Otto'nun Aynılığı) olarak bilinen bir ferman çıkardı. Fermanda papanın dünyevi gücü onaylanıyor ve sınırları genişletiliyor, ama imparatora bağlılık yemini etmesi şart koşuluyordu. Bunun üzerine Berengario'yla anlaşarak Otto'ya karşı harekete geçen XII. Johannes Aralık 963'te Otto tarafından görevden alındı ve yerine VIII. Leo papa yapıldı. Bu arada Berengario yakalanıp Almanya'ya gönderildi. 964'te Romalılardan VIII. Leo'ya karşı başlatılan ayaklanma aynı yıl bastırıldı.

VIII. Leo'nun 965'te ölmesi üzerine Otto XIII. Johannes'i papalığa seçti. Ama Romalılar yeni papayı Roma'dan sürdüler. Bunun üzerine üçüncü kez İtalya üzerine yürüyen Otto 966-972 arasında İtalya'da kaldı. Bu

süre içinde Roma'ya boyun eğdirdi ve İtalya'nın elindeki Güney İtalya'ya doğru ilerledi. Bizans'la süren görüşmeleri II. Otto'nun 972'de Bizans prensesi Theophano'yla evliliğiyle sonuçlandı. Otto Almanya'ya döndükten sonra 23 Mart 973'te Quedlinburg'daki sarayında büyük bir meclis topladı. Bir hafta sonra Memleben'de öldü ve Magdeburg'da ilk karısının yanına gömüldü.

I. Otto'nun en büyük başarısı Alman Devleti'ni güçlendirmek oldu. Egemenliği sağlamlaştırmak için piskoposlardan yararlanı ve böylece yönetim sistemine istikrar ve uzun ömürlü bir yapı kazandırarak onu "Ottocu kilise sistemi"nin temellerini attı. Döneminde görülen kültürel canlanma Otto rönesansı olarak bilinir.

Otto II (d. 955 - ö. 7 Aralık 983, Roma. Alman kralı (961-983) ve Kutsal Roma-Germen imparatoru (967-983).

II. Otto'nun tahta çıkışını betimleyen, kendisine ait İncil'den bir minyatür, y. 975, Aachen Katedrali, Almanya
Foto Ann Munchow

I. Otto ile ikinci karısı Adelheid'in oğluydu. 961'de babasıyla birlikte İtalya ve Almanya'nın ortak naip kralı, 967'de ortak naip imparator olarak taç giydi. 14 Nisan 972'de Bizans prensesi Theophano ile evlendi. Babasının ölümü üzerine (973) muhalefetle karşılaşmadan tahta çıktı. Bavyera dükü ve kuzeni II. Heinrich'in (Kavgacı) 974'te başlattığı ayaklanmayı ancak 978'de bastırabildi. Bohemya ve Polonya'ya 979'da boyun eğdirdikten sonra, Fransa kralı Lothaire'in 978'de girdiği Lorraine'den çekilmesini sağladı. Almanya'daki toprakları böylece güvence altına alınca, 980'de İtalya'ya geçti. İtalya'nın güneyine bir sefer düzenlediyse de 982'de Araplar karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. 983'te Verona'da bir meclis toplayarak küçük oğlu III. Otto'ya Alman krallık tacını giydirdi. Aynı yıl Venedik'i imparatorluğa bağlamaya çalışırken öldü. Almanya'dan uzak kalması sırasında çeşitli ayaklanmalara yol açtıysa da geride sağlam temellere dayanan bir imparatorluk bıraktı.

Otto III (d. Temmuz 980 - ö. 23 Ocak 1002, Viterbo yakınları, İtalya Yarımadası). Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru. Siyasal otoritenin yanı sıra dinsel otoriteyi de kendinde toplamış, evrensel bir Hristiyan devleti kurarak Roma İmparatorluğu'nun görkemini yeniden yaratmaya amaçlamıştır.

Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Otto ile İmparatoriçe Theophano'nun oğluydu. Haziran 983'te Alman kralı seçildi ve babası ölünce aralıkta Aachen'da taç giydi. Ama Bavyera dükliğünden alınmış olan II. Heinrich (Kavgacı) tahtı ya da naipliği de geçirmek amacıyla kendisini kaçırdı. Mayıs

984'te imparatorluk meclisinin başkısıyla serbest bırakılan Otto'ya önce annesi, onun ölümünden (991) sonra da babuannesi Adelhaid naiplik etti.

994'te süren kral olan Otto, II. Crescentius (Crescenzio) adlı Romalı soylunun Papa XV. Johannes'e karşı başlattığı ayaklan-

III. Otto, bir Reichenau okulu minyatüründen ayrıntı, y. 998; Bavyera Devlet Kütüphanesi, Münih
Bayerische Staatsbibliothek, Münch

mayı bastırmak için 996'da İtalya'ya gitti. Pavia'da kendini Lombardiya kralı ilan etti. Papanın ölümünden sonra Roma'ya ulaştı ve akrabası Kärntenli Bruno'nun V. Gregorius adıyla papa seçilmesini sağladı. İlk Alman papa olan Gregorius mayısta Otto'ya imparatorluk tacını giydirdi. Ama Otto gittikten sonra Crescentius onu Roma'dan kovarak papalığa XVI. Johannes'i getirdi. Bunun üzerine geri dönen Otto Şubat 998'de Roma'yı ele geçirdi; Crescentius'u idam ettirip Johannes'i papalıktan uzaklaştırarak yerine yeniden Gregorius'u getirdi. Ardından Roma'yı resmi ikametgâhı ve imparatorluğun yönetim merkezi yaptı; Bizans saray geleneklerini benimseyerek Eski Roma geleneklerini canlandırdı. Gregorius 999'da ölünce, eski öğretmenini II. Silvester adıyla papa yaptı.

Ocak 1001'de Tivoli (Tibur) kenti kendisine karşı ayaklanınca kenti kuşatarak teslim olmaya zorladı, ama halkını bağışladı. Bunun üzerine, rakip kentin yok edilmesini isteyen Romalılar ayaklanarak sarayı kuşattılar. Otto ayaklananları yatıştırdıktan sonra Ravenna yakınındaki San Apollinaris Manastırı'na çekildi ve Roma'nın denetimini bir daha ele geçiremedi.

Otto IV, BRAUNSCHWEIG'LI OTTO olarak da bilinir, Almanca OTTO VON BRAUNSCHWEIG (d. y. 1175/y. 1182 - ö. 19 Mayıs 1218, Harzburg Şatosu, Aşağı Saksonya), Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru. İmparatorluğu, Welf ve Hohenstaufen ha-

nedanları arasında uzun mücadelelere konu olmuştur.

Babası III. Heinrich (Aslan) annesi İngiltere kralı II. Henry'nin kızı Matilda'ydı (Mathilde). Dayısı İngiltere kralı I. Richard'ın (Aslan Yürekli) sarayında yetişen Otto 1190'da York kontu, 1194'da Poitou kontu ve Akitanya dükü oldu.

Hohenstaufen hanedanından İmparator VI. Heinrich Eylül 1197'de ölümünde varisi II. Friedrich çocuk yaştaydı. Bu yüzden Hohenstaufenleri destekleyen prensler Mart 1198'de Friedrich'in amcası Schwaben'li Philipp'i kral seçtiler. Başpiskopos Kölnlü Adolf önderliğinde bir hizbin de Haziran 1198'de Otto'yu kral ilan etmesi üzerine savaş başladı.

Otto, papalığın bazı toprak isteklerini kabul ederek 1201'de III. Innocentius'un desteğini kazandı. Ama 1204'te, Başpiskopos Adolf başta olmak üzere Almanya'daki destekçileri Philipp'in tarafına geçtiler. 1208'in başında Otto'nun elinde yalnızca Braunschweig'daki Welf toprakları kalınca, Papa Innocentius da Philipp'in krallığını tanıdı.

Haziran 1208'de Philipp kızıyla evlenmesine izin vermediği bir Alman kontu tarafından öldürülünce, önceden onu desteklemekte olanlar, yeni bir seçimi kabul eden Otto'ya yanaştı. Otto Kasım 1208'de Frankfurt'ta kral seçildikten sonra Philipp'in 10 yaşındaki kızı Beatrix'le (Böyük) nişanlanarak konumunu güçlendirdi. Ayrıca itedikleri topraklar konusunda güvence vererek yeniden papalığın desteğini kazandı.

Agustos 1209'da papayla yaptığı görüşmede, Roma'nın istediği toprakların tümünü vermeyi reddetti. Ama Sicilya üzerinde hak iddia etmeyeceği konusunda güvence verince, Alman ve Sicilya tahtlarının birleşmesinden çekinen papa tarafından imparator ilan edildi (4 Ekim 1209).

Ama sözünde durmayarak bir süre sonra Toscana'yı, ardından Sicilya Kralığı'nın anakaradaki topraklarını işgal etti. Kasım 1210'da aforoz edilmesine karşın yarımada'nın güneyinde fetihlerini sürdürdü. Bu sırada prensler Otto'yu imparatorluktan alarak onun yerine geçmesi için Friedrich'e çağrıda bulundular.

Otto Mart 1212'de Almanya'ya dönünce, bazı Hohenstaufenlerin desteğini sağlamak için Beatrix'le evlendiyse de, karısının üç hafta sonra ölmesi planlarını bozdu. Eylül 1212'de Almanya'ya gelen Friedrich ise kısa sürede güneydeki dükliklere egemen oldu. Aşağı Ren bölgesi ile Almanya'nın kuzeydoğu kesimini elinde tutan Otto, dayısı İngiltere kralı John'la ittifak kurarak Friedrich'i destekleyen Fransa'ya saldırdı. Ama ağır bir yenilgiye uğrayarak kesin biçimde tahttan indirildi (1215).

Otto II, NORDHEIM'LI OTTO olarak da bilinir, Almanca OTTO VON NORDHEIM (ö. 11 Ocak 1083), Bavyera dükü ve önde gelen Sakson-ya soylusu.

Alman kralı IV. Heinrich'in annesi ve naiibi Poitoulu Agnes tarafından 1061'de Bavyera düklüğüne getirildi. Ertesi yıl Köln başpiskoposu Aziz Anno'nun Heinrich'i kaçırmak Agnes'in naipliğine son vermesine yardımcı oldu. Devlet yönetiminde önemli bir rol üstlendi ve öbür Sakson soylularıyla birlikte kralın bazı mülklerine el koydu. 1070'te kralı öldürmeye yönelik bir komplo düzenlemekle suçlanarak Bavyera ve Saksonya'daki mülkleri elinden alındı. 1071'de hapse atıldıysa da 1072'de Saksonya'daki topraklarına yeniden kavuştu. 1073'te Saksonlano IV. Heinrich'e karşı giriştiği ayaklanmanın başına geçti. Gertungen Barış'ıyla (1074) Bavyera'daki

mülklerini geri aldı. Çatışmanın yeniden başladığı 1075'te bir kez daha hapse atıldı. Aynı yıl bağışlanarak Saksonya'da yüce bir yönetim görevine getirildi.

Papa VII. Gregorius'un piskopos tayini konusunda çıkan anlaşmazlık (1076) nedeniyle Heinrich'i aforoz ederek tahttan indirmesinden sonra, yeniden Sakson ayaklanmacılara katıldı. Schwaben'li Rüdolf'un Alman kralı olarak seçilmesini (1077) destekledi. 1078'de ve Ocak 1080'de Heinrich'in kuvvetlerine ağır kayıplar verdiği Klam 1080'de Elster ırmakı kıyısında yapılan çarpışmayı kazandı. Rüdolf'un bu çarpışmada ölümcül bir yaralı alması üzerine, Heinrich'e muhalif öbür güçlerle birlikte Salmlı Hermann'ın kral seçilmesini engelledi. Otto'nun üç yıl sonra ölmesi Hermann'ın en büyük aktarı desteğinden yoksun bıraktı.

Otto (d. 27 Nisan 1848, Münch - ö. 11 Ekim 1918, Fürstentum Sarayı, Münch yakını), Bavyera kralı. Kral II. Maximilian'ın en küçük oğluydu. 1872'de delirdi ve 1880'den başlayarak aklı gözetim altında tutuldu. Kendisi gibi deli olan ağabeyi Kral II. Ludwig'in 1886'da ölmesi üzerine tahta çıktı. Önce amcası Valtah Lutpold'un, 1912'den sonra da Lutpold'un oğlu Ludwig'in naipliği (1912) altında kaldı. Ludwig'in 5 Kasım 1913'te III. Ludwig olarak kendini kral ilan etmesiyle tahttan indirildi.

Otto (FRENKOLİ) (d. y. 1111 - ö. 22 Eylül 1158, Morimond, Champagne), ortaçağın en önemli tarih ve felsefe yapıtlarından birini kaleme alan Alman piskopos. III. Konrad'ın uvey kardeşi, I. Friedrich'in (Barbarossa) amcasıdır.

Doğu Champagne'da Morimond'daki Cistercium manastırına girdi (1132/33). 1134'de manastırın başrahibi oldu. Ama kısa süre sonra Bavyera'da Freisinge piskopos atıldı.

Chronica sive historia de duobus civitatibus (İki Devlet Üzerine Vakayiname ve Tarih) adlı yapıtı başlangıçtan 1146'ya değin gelen bir dünya tarihidir. Aziz Augustinus'un izinden giden Otto, din dışı tarihini tümünü *Civitas Dei* (Tann Devleti) ile dünya arasındadır bir çatışma olarak yorumlar; kendi çağını ise Decal'in ortaya çıkacağı bir dönem olarak görür. İkinci yapıtı *Genia Friderici* de (Friedrich'in Yapıtları) Hohenstaufen hanedanını ve Friedrich'in 1156 öncesindeki uygulamalarını konu alır.

Otto, Nikolaus August (d. 10 Haziran 1832, Holzhausen, Nassau - ö. 26 Ocak 1891, Köln, Almanya), dört zamanlı içten yanmalı motoru geliştiren Alman mühendis.

Otto ilk benzin motorunu 1861'de yaptı. Üç yıl sonra Alman sanayici Eugen Langen ile ortaklık kurarak bu motoru daha da

Nikolaus August Otto, y. 1888
Ulrich Beckmann

IV. Otto, bir heykelden ayrıntı, y. 1200; Köln Katedrali
Foto: Retzschlag, Köln

geliştirdi ve 1867 2. Paris Dünya Sergisi'nde altın madalya kazandı.

Otto 1876'da dört zamanlı çevrim ilkesine dayalı olarak çalışan benzin motorunu yaptı. Gerçi dört zamanlı motorun patentini 1862'de Fransız mühendis Alphonse Beau de Rochas almıştı, ama bu ilkeye dayalı ilk motoru Otto yaptığından, dört zamanlı piston hareketi Otto çevrimi olarak biline-gelmıştır. Buhar makinelerine oranla çok daha verimli ve sessiz olan dört zamanlı benzin motorları hızla yaygınlaştı ve geliştirilmesini izleyen 10 yıl içinde bu türden 30 bin kadar motor üretildi.

Otto, Rudolf (d. 25 Eylül 1869, Peine, Prusya - ö. 6 Mart 1937, Marburg, Almanya), Alman ilahiyatçı, düşünür ve din tarihçisi. En önemli yapıtı olan *Das Heilige*'de (1917; Kutsal Olan) insanın kutsal olanla ilgili deneyimlerini ele almıştır.

Rudolf Otto
Foto: Jannasch, Marburg/L.

Bir imalatçının oğluydu. Liseyi Hildesheim'da tamamladıktan sonra Erlangen, ardından da Göttingen üniversitelerinde ilahiyat ve felsefe öğrenimi gördü. 1897'de öğretim üyesi olduğu Göttingen'de ilahiyat, dinler tarihi ve felsefe tarihi dersleri verdi, 1904'te de sistematik ilahiyat profesörlüğüne atandı. 1914'te Breslau (Wrocław) Üniversitesi'nde ilahiyat profesörü, 1917'de Marburg Üniversitesi'nde sistematik ilahiyat profesörü oldu. 1926-27 arasında rektörlüğünü yaptığı Marburg Üniversitesi'nden 1929'da emekliye ayrıldı.

Otto akademik çalışmalarının yanı sıra siyasal etkinliklere de katılarak 1913-18 arasında Prusya Parlamentosu'na girdi. 1918'de üyesi olduğu Kurucu Meclis'te ilerici ve liberal bir çizgi izledi. Weimar Cumhuriyeti döneminde de siyasal sorunlarla ilgilenmeyi sürdürdü. Ayrıca hem Hristiyan cemaati içindeki bölünmelere, hem de Hristiyanlıkla öbür dinler arasındaki ilişkilere duyduğu ilgiden dolayı ekumenik etkinliklere geniş biçimde katıldı.

Otto'yu insanın kutsal olanla ilgili deneyimlerini araştırmaya yönelten, dinsel dünya yorumunun ana niteliğini ortaya çıkarmak düşüncesi oldu. Bu konudaki görüşlerini *Die Anschauung vom heiligen Geiste bei Luther* (1898; Luther'de Kutsal Ruh Kavramı) adlı ilk kitabında ele aldı. Görüşlerini daha da geliştirdiği *Naturalistische und religiöse Weltansicht* (1904; Doğal ve Dinsel Dünya Görüşü) adlı kitabında dünyanın bilimsel ve dinsel açıdan yorumlanmasını karşılaştırarak bu yaklaşımların arasındaki çelişkilerin uzlaştırılıp uzlaştırılmayacağı

ya da uzlaştırılmalarının gerekli olup olmadığını ele aldı. Din adamının bilime düşmanlığıyla bilim adamının dini küçümsemesine aynı ölçüde karşı çıkan Otto, her iki yaklaşımın da insanlara yaşadıkları dünya ile ilgili olarak neleri açıklamaya çalıştıkları açısından değerlendirilmesi gerektiğini vurguladı. Ama asıl amacı dinsel dünya yorumunun bilimlerce ortaya konan bilgilerle ötesinde, insana farklı bir kavrayış boyutu sağladığını göstermekti. *Kantische-Fries'sche Religionsphilosophie* (1909; Kantçı ve Fries'çi Din Felsefesi) adlı yapıtında Alman filozofları Immanuel Kant ve Jacob Friedrich Fries'in din üzerine düşüncelerini ele alarak dinsel araştırmaya özgü usallığı belirlemeye çalıştı.

1911-12 arasında Kuzey Afrika'dan başlayarak Mısır, Filistin, Hindistan, Çin, Japonya ve ABD'yi kapsayan uzun bir yolculuğa çıktı. Bu gezisi sırasında edindiği deneyimlerin ışığında çalışmalarını daha geniş bir bağlamda ele almaya ve dünyanın çeşitli dinlerinde ortaya konan yaklaşım biçimlerini araştırmaya başladı.

Dinsel tepkinin kendine özgü niteliğiyle ilgili araştırmalarında ünlü Alman düşünürü ve ilahiyatçısı Friedrich Schleiermacher'ın *Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern* (1799; Din Üzerine. Dini Aşağılayan Aydınlarla Konuşmalar) adlı kitabından önemli ölçüde etkilendi. Özellikle Schleiermacher'ın, dinin etik ve ussal algılama biçimlerinden farklı, benzersiz bir duygu ya da kavrayış olarak algılanmasına büyük önem vererek kutsallık duygusunu yeniden keşfettiğini öne sürdü. Ama sonradan Schleiermacher'ın yaklaşımını eleştirerek bu yaklaşımın insandaki "doğal" bağımlılık duygularını belirtmenin ötesinde bir yenilik getirmediyi savundu. Dinsel kategori konusundaki araştırmalarını sürdüren Otto, William James'in *The Varieties of Religious Experience*'ta (1902; Dinsel Deneyimin Türleri) ortaya koyduğu keskin gözlemlerden etkilendiyse de James'in deneysel yönteminin bu tür fenomenleri açıklamak için uygun olmadığını belirtti. J. F. Fries'in bugün *Ahnung* olarak bilinen *Ahnung* ("önceden sezme" ya da "sezgi") kavramı ona dinsel fenomenleri duyarlı ve uygun biçimde ele almanın yolunu gösterdi. Otto "hakikat duygularına" dayanan bu yaklaşımı *Das Heilige* adlı yapıtında sistemleştirmeye çalıştı. Dinsel boyutun usdışı yönünü ayrıntılı biçimde ele alarak dinsel deneyimin bu ögesine Latince *numen*'den ("tanrı", "ruh" ya da "kutsal") türettiği *numinous* adını verdi. Bu görüşleri Protestan ayınlarına canlılık kazandıran yeni ayin biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açtı.

Otto bütün dinleri kutsal olanın deneyimini edinmenin araçları olarak değerlendirdi. Bu yüzden başka dinsel geleneklere bağlı insanlarla sık sık birlikte olmaya çalıştı. Ama değişik dinlerin farklı özelliklerine duyduğu saygıdan dolayı dinin evrenselleştirilmesine karşı çıkarak çeşitli dinlerin temsilcileri arasında canlı bir görüş alışverişinin sürdürülmesini savundu. Bu amaçla Marburg'da dinsel simge, ayin ve malzemelerle ilgili uluslararası bir Dinsel Koleksiyon kurdu. Otto'nun öbür önemli yapıtları arasında *West-Östliche Mystik* (1926; Doğu ve Batı Mistisizmi), *Die Gnadendimensionen Indiens und das Christentum* (1930; Hindistan'ın Kayra Dini ve Hristiyanlık) ve *Reich Gottes und Menschensohn* (1934; Tanrı'nın Krallığı ve İnsan oğlu) sayılabilir.

Otto sanatı, Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru olan I., II. ve III. Otto ile onları izleyen Sal hanedanının ilk kralları

döneminde (y. 950-1050) üretilen resim, heykel ve başka görsel sanat ürünleri. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun Karolenj hanedanından Alman imparatorların eline geçmesinden sonra Karolenj sanatı geleneği de bir süre devam etti (*bak.* Karolenj sanatı). Ama daha sonra, özellikle resim, fildişi oymacılığı ve heykel alanlarında, Karolenj geleneğinden bağımsız, kendine özgü bir Otto sanatı üslubu gelişti. Bu dönemde sanatçılar kitap resimlerinde doğalcılığa fazla önem vermeden, dramatik jestlere ve abartılı renk düzenlemelerine dayanan bir ifadeyi yeğlediler. Fildişi oyma dinsel eşya yapımı sürdürüldü. "Magdeburg Altar Önü Levhası" (y. 970) diye bilinen fildişi levhalarda görüldüğü gibi öykü son derece basit hareketlerle anlatılıyor, canlılık arka plandaki dekoratif öğelerle sağlanıyordu. Otto sanatındaki en önemli nokta büyük boyutlu heykelin gelişmesiydi. Taş heykel çok azdı. Ama örneğin "Gero Çarmıhı" (986'dan önce; Köln Katedrali) gibi ahşaptan çarmıha, germe sahnelerinde ve altın varakla kaplı ahşap rölik mahfazalarında oyma ve kabartmalar tam heykele geçişin ara basamağı gibiydi. Karolenjlerin de uyguladığı çok eski bir sanat olan tunç dökümcülüğü gelişti. Piskopos Hildesheim'lı Bernward'ın yaptırdığı kabartmalı tunç kapı kanatları gibi etkileyici örnekler yapıldı.

Otto sanatı mimarlık alanında daha geleneksel bir tutumla, yeni bir üslup geliştirmek yerine daha çok Karolenj mimarlığının biçimlerini kullanmayı sürdürdü. Kiliselerde batı cephesindeki kuleler, girişle ana nef arasındaki hacimler, doğudaki apsisi çevreleyen şapeller korundu ve geliştirildi. Ayrıca Karolenj mimarlığında görülen orta nefin iki ucuna apsis yapma uygulaması sürdürüldüğü gibi transept sayısı da ikiye çıkarıldı. Basit iç mekânları ve daha sistematik plan şemasıyla Otto dönemi mimarlığı Karolenj mimarlığından çok daha düzenliydi. Hildesheim'daki Michaeliskirche (St. Michaelis Kilisesi) iki transepti, iki apsisi ve iki kriptası ile bu düzenliliği yansıtır. Otto dönemi sanatçıların başarıları romanesk üsluba belli bir temel hazırlamıştır.

otunit *bak.* uranit

oturak âlemi, Anadolu'da saz ve söz eşliğinde içki içilip kadın oynatılan eğlence. Ayıplandığı ya da başkalarının rahatsız olmasından kaçınıldığı için gizli yapıldı. Başta Konya olmak üzere, Orta Anadolu kentlerinde değişik adlar altında düzenlenen eğlencelerin en yaygınlarındandı. Genellikle dikkati çekmeyecek yerlerde ya da yılın belli dönemlerinde, boş duran bağ ve yayla evlerinde yapılan oturak âlemini "efe" denen kişiler düzenlerdi. Katılanlara uymak zorunda olduğu belirli kuralları bulunan bu eğlencelere birbirini tanıyan, sazdan sözden ve oyundan anlayan, sohbeti dinlenir, edep ve erkâna uymasını bilir kişiler çağrılırdı.

Eğlenceye katılanlar yaşlarına, toplumsal durumlarına göre ağırlandı, sâkiler de buna göre içki sunardı. Oturak âlemlerinde oynayan kadınlara karşı rahatsız edici davranışlarda bulunulmazdı. Oyuncu ya da yardımcı kadınlardan da davranışlarına özen göstermeleri beklenirdi.

Ankara yöresinde düzenlenen ve "cumbüş âlemi" diye adlandırılan benzer eğlenceler biraz daha değişikti. Kadın oynatma faslı sona erince erkekler zeybek oynarlar, daha sonra bozlak okunur ve misket düzeninden bir kalkma havası çalınarak eğlenceye son verirdi.

Oturan Boğa, İngilizce SITTING BULL. Yerli adı TATANKA İYOTAKE (d. y. 1831, Grand Irmağı yakınları, Dakota Toprakları - ö. 15 Aralık 1890, Grand Irmağı kıyısı, Güney Dakota, ABD), Titan Dakotalarının reisi. Beyazların saldırıları karşısında Büyük Ovalar'da yaşayan bütün Dakota kabilelerini yönetimi altında birleştirmiştir. Göçebe ve savaşçı bir kabile olan Hunkpa-pa Dakotalarındandır. Genç yaşta Güçlü

Oturan Boğa, 1885
Smithsonian Institution National Anthropological Archives, Washington, D.C

Yürek savaşçıların önderi oldu. Ardından kabilenin refahıyla ilgilenen bir grup olan Sessiz Yiyece katıldı. Dakotaların av alanının batıya, Şoşon, Crow ve Assinibo Yerlilerinin bölgesine doğru genişlemesine yardımcı oldu. Beyazlarla ilk kez Haziran 1863'te, "Minnesota Katliamı"ndan sonra ABD ordusunun Santi Dakotalarına karşı misillemeye girişmesi üzerine başlayan çarpışmalarda karşı karşıya kaldı. Sonraki beş yıl boyunca Dakotaların avlanma alanlarına saldıran ABD ordusuyla sık sık çatışmaya girdi. Cesareti ve bilgeliği sayesinde yaklaşık 1867'de bütün Dakota halkının reisi durumuna geldi.

1870'lerde Black Hills'de altın bulununca yöreye hücum eden beyazlar, II. Laramie Kalesi Antlaşması (1868) uyarınca Yerlilere bırakılan toprakları istila ettiler. 1875'in sonlarında Dakotalara, 31 Ocak 1876 tarihinde değin kendilerine ayrılan alanlara yerleşmezlerse ABD'nin düşmanı sayılacakları bildirildi. Bu emre uymayı reddeden Oturan Boğa, General George Crook Mart 1876'da Yerlilere karşı harekete geçince, Dakotaları, Şayenleri ve Arapahoların bir bölümünü ABD birliklerine karşı savaşmak üzere Montana Toprakları'ndaki kampında topladı. 17 Haziran'daki Rosebud Çarpışması'nın sonunda Crook'un birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı. Bu çarpışmanın ardından, bütün Yerli kabileleri kamplarını Little Bighorn Irmağı vadisine taşıdı. 25 Haziran'da Little Bighorn'daki Yerlilere karşı saldırıya geçen George Armstrong Custer yenilgiye uğradı ve komutasındaki bütün askerler öldürüldü. Dakotalar bu çarpışmayı kazandıysa da, beyazların hızla yayılması karşısında başlıca geçim kaynakları olan buffaloların soyu tükenmeye başlayınca yaşamlarını sürdüremez hale geldiler. Sonunda birçok Dakota açlık karşısında teslim oldu. Oturan Boğa Mayıs 1877'de adamlarıyla birlikte Kanada sınırını geçiyse de artan baskılar karşısında 1881'de teslim olmak zorunda kaldı. 1883'ten sonra Standing Rock'ta yaşamaya başladı ve 1885'te Buffalo Bill olarak tanınan William Cody'nin düzenlediği Vaşşi Batı gösterisine katılarak dünya çapında ün kazandı.

1889'dan sonra Dakotalar arasında beyazları yok edip eski gelenekleri yeniden

kuracak bir kurtarıncının geleceğini telkin eden "Hayalet Dansı" yaygınlaşmaya başladı. Bunun Dakotaları yeniden ayaklanmaya yönelttiğinden korkan ABD yetkilileri elebaşlarını yakalamak için Yerli polisini ve askerleri harekete geçirdi. Oturan Boğa kendisini yakalayanlar tarafından öldürüldü ve Yates Kalesi'ne gömüldü. Cesedi 1953'te Güney Dakota'daki Mobridge'e taşındı ve mezarına granit bir sütun dikildi.

oturma hakkı, SÜKNA HAKKI olarak da bilinir, belirli bir kişiye bir binada ya da binanın bir bölümünde oturma izni veren, kişiye bağlı ittifak hakkı. Başkasına devredilmeyen ve miras yoluyla geçirilemeyen ittifak hakkı, binadan tek başına, malikle birlikte ortaklaşa ya da binanın belirli yerlerinden tek başına, belirli yerlerinden de ortaklaşa oturarak yararlanma biçiminde kurulabilir. Yasada oturma hakkının kazanılması ve sona ermesi konusunda özel bir düzenlemeye gidilmeyerek itifata hakkına ilişkin hükümlere gönderme yapılmıştır. Bir binayı oturma hakkı gerçevesinde kullanmanın ölçüsü, kural olarak hak sahibinin alıştığı yaşam biçimini sürdürmesidir. Oturma hakkı, hak sahibi ile malik arasında yasa gereğince bir borç ilişkisi doğurur. Binanın olağan bakım ve koruma giderleri hak sahibinin bütün binada bağımsız olarak oturduğu durumlarda hak sahibine, binayı malikle birlikte ortaklaşa kullandığı durumlarda ise bina sahibine ait olur.

oturum, CELSE olarak da bilinir, resmi kurulların gündemlerindeki konuları görüşerek karara bağlamak için yaptıkları toplantı.

Yasama meclisinin belli bir günde yaptığı toplantıya (birleşim) ara verildiği durumlarda tek tek bölümlere oturum denir. Ara verilmezse birleşim tek oturumdan oluşur. Yasama meclisi oturumlarını başkan ya da bir başkan vekili yönetir ve görüşme düzenini sağlayıcı önlemleri alır. Tersine karar verilmediği durumlarda oturumlarda açıklık ilkesi geçerlidir. Görüşmeler tutanağa geçirilir ve tam olarak yayımlanır.

Mahkemelerdeki duruşmalar da kanıtların ortaya konması ve tartışılması sürecinin uzun zaman alması nedeniyle değişik günlerde yapılan oturumlara (celse) bölünebilir.

Yönetim organı içerisinde yer alan kurulların (örn. belediye meclisi, kamu kurumlarının yönetim kurulları) toplantılarını kurul başkanı yönetir. Toplanma yeter sayısı her kurulun kendi statüsüyle belirlenir. Bazı istisnalar dışında bu kurulların oturumları kapalı yapılır.

31 Mart Olayı, II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İstanbul'da yönetime karşı girişilen ayaklanma. Rumi tarihle 31 Mart 1325'te (13 Nisan 1909) çıktığı için bu adla anılmıştır.

Meşrutiyetçi hareketin en güçlü kanadı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı tam ele geçiremeyerek dolaylı bir denetim kurması, siyasal istikrarsızlığa yol açmış, halk arasında da yaygın çalkantılar doğurmuştu. Bu koşullar bütün muhalefet gruplarının kısa sürede İttihat ve Terakki'ye karşı birleşmelerine zemin hazırladı. Siyasal istikrarsızlık ve çatışmalar, İttihat ve Terakki'ye muhalefet eden tanınmış gazetecilerin öldürülmesiyle daha da şiddetlendi. Derviş Vahdeti'nin yayımladığı ve yer yer Prens Sabahaddin'in ademimerkeziyetçi görüşlerine de yer veren *Volkan* gazetesi, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı durumuna geldikten sonra özellikle din adamları ve İttihat ve Terakki'nin uygulamalarından

zarar gören alaylı subaylar üzerinde etkili oldu.

12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece, Taşim Kışlası'ndaki Avcı Taburu'na bağlı askerler subaylarına karşı ayaklanarak kendilerine önderlik eden din adamlarının peşinde Heyet-i Mebusan'ın önünde toplandılar ve ülkenin şeriatı göre yönetilmesini istediler. Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti ayaklanmacılarla uzlaşma yolunu seçti ve hükümet üyeleri tek tek istifa ettiler.

Ayaklanma Heyet-i Mebusan üzerinde de etkili oldu. O gün İttihat ve Terakki üyesi mebuslar, can güvenlikleri olmadığı için meclise gitmediler. Bazıları İstanbul'dan uzaklaşırken, bazıları da kent içinde gizlendi. Bu sırada ayaklanmacılar İttihatçı subaylarla mebusları buldukları yerde öldürüyorlardı. Hükümetin ve meclisin etkisiz kalmasıyla, II. Abdülhamid (hd 1876-1909) yeniden duruma egemen oldu. Ayaklanmayı bastıran muhalefet ise, herhangi bir programdan yoksun olduğundan önderliği elde edemedi.

İstanbul'da denetimi elinden kaçırarak İttihat ve Terakki asıl güç merkezi olan Selanik'teki 3. Ordu'yu harekete geçirdi. Böylece ayaklanmayı basturmak üzere Hareket Ordusu(*) kuruldu. Ayaklanmacılar 23 Nisan'ı 24 Nisan'a bağlayan gece İstanbul'a girmeye başlayan Hareket Ordusu'na başarısız bir direniş çabasından sonra teslim oldular. Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan da bir gece önce Yeşilköy'de toplanarak Hareket Ordusu'nun girişiminin meşruluğunu onaylamışlardı.

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra sıkıyönetim ilan edildi ve ayaklanmacıların önderleri divanîharpte yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldılar. Muhalefet hareketi önemli kayıplara uğradı. Ama en önemli gelişme, Meclis-i Umumi Millî adı altında birlikte toplanan Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan'ın 27 Nisan'da II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini, yerine V. Mehmed'in geçirilmesini kararlaştırmasıydı. Ayrıca Abdülhamid'in İstanbul'da kalması da sakıncalı bulunarak Selanik'te oturması uygun görüldü. Divanîharp II. Abdülhamid'i yargılamak istediye de, yeni kurulan Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti bunu kabul etmedi.

31 Mart ayaklanmasının meşrutiyete mi yoksa İttihat ve Terakki'ye mi karşı olduğu, şeriatçı bir düzeni mi yoksa liberal meşrutiyeti mi amaçladığı tam olarak aydınlatılabilmemiş değildir. Hareketin karmaşık ve kendidinden yapısı da bu türden kesin çizimlemeleri güçleştirmektedir. Tarihçiler ayaklanmaya ilişkin olarak, İngiltere'nin de kışkırttığı gerici bir komplo görüşünden, asker-sivil bürokrasiye karşı halktan gelen bir direniş varsayımına kadar uzanan farklı yorumlar getirmişlerdir.

31 Mart Olayı'nın önemli sonuçları ise İttihat ve Terakki'nin asıl destekçisi olan mektepli subayların siyasal iktidar üzerindeki denetimlerini artırmaları, örgütün rakipleri karşısında daha da güçlenmesi ve Kanun-ı Esasi'de yapılan değişikliklerle önce parlamenter bir monarşiye sonra tek parti rejimine geçilmesi oldu.

30 Mayıs Olayı (1925), Çin'de, Şanghay'da İngiliz polisinin gösteri yapan 13 işçiyi öldürmesinin ardından ülke çapında düzenlenen grev ve gösteriler. Bu olay o güne değin Çin'de gerçekleşmiş en büyük yabancı karşıtı gösteri oldu. Çin Komünist Partisi olayın yarattığı antiemperyalist ortamdan yararlanarak üye sayısını birkaç yüzden 20 binin üzerine çıkardı.

1925'in başında Şanghay'da Japonlara ait bir çırçır fabrikasında grevci işçilerle hakem kurulu arasında sağlanan anlaşma şirket yönetimince reddedildi. 15 Mayıs'ta, şirket yönetimiyle görüşmeleri sürdüren sekiz işçi temsilcisinden biri Japon görevlilerin açtığı ateşle öldürüldü, yedisi ise yaralandı. Yabancıların denetimindeki Şanghay Belediye Meclisi işçilere ateş açan Japonlar hakkında kovuşturma yürütmediği gibi polise karşı geldikleri gerekçesiyle birçok işçi tutuklandı. Bunun üzerine işçi ve öğrencilerin katıldığı bir dizi gösteri düzenlendi. 30 Mayıs'taki kitle gösterisi sırasında göstericilere ateş açan İngiliz belediye polisi 13 kişiyi öldürdü, pek çoğunu da yaraladı. Olayın ardından ülkenin birçok yerinde hemen her sınıftan insanın katıldığı gösteriler başladı. Özellikle Japonlara ve İngilizlere karşı yönelen ve yaklaşık yedi ay süren grev ve gösteriler İngilizlerin sorumlu polis yetkililerini görevden alarak ölen ve yaralananların ailelerine tazminat ödemesiyle yatıştı. Olayın ardından ülkenin her yerinde milliyetçi gösteriler patlak verdi.

Otuz Yıl Savaşları, çeşitli Avrupa ülkeleri arasında, toprak anlaşmazlıkları, din ve hanedan kavgaları gibi nedenlerle çıkan bir dizi savaş (1618-48). Avrupa'nın hemen her yerinde büyük yıkıma yol açmış ve savaşın sonunda imzalanan Vestfalya Barışı'yla (1648) Avrupa haritası büyük değişikliğe uğramıştır.

Savaşlara yol açan anlaşmazlıklar daha eski olmakla birlikte, Bohemyalı ve Avusturyalı Protestan soyluların, uyruklarına Katolikliği zorla benimsetmeye çalışan Bohemya kralı II. Ferdinand'a (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru) karşı 1618'de başlattıkları ayaklanma Otuz Yıl Savaşları'nın başlangıcı olarak kabul edilir. Ferdinand beş yıl süren bir mücadelenin sonunda Protestan soylulara boyun eğdirmeyi başardı. 1625'te, kısa bir süre önce İsveç'e bırakmak zorunda kaldığı Baltık bölgelerinin yerine, Almanya'da yeni topraklar kazanmayı uman Danimarka kralı IV. Christian da savaşa katıldı. Ama Katolik Birliği karşısında yenilgiye uğradı ve 1629'da imzalanan Lübeck Barışı'yla Danimarka Avrupa'da önemli bir güç olma özelliğini yitirdi. Christian'la birlikte Almanya'ya karşı savaşa girmiş olan İsveç kralı II. Gustaf Adolf ise Almanya'nın büyük bölümünü işgal etti ve Protestan Alman prensleriyle ittifak kurmayı başardı.

Yeni topraklar kazanma tutkusu savaşın daha geniş bir alana yayılmasına yol açtı. 1634'te Rusya ve Polonya arasında imzalanan Polyanov Antlaşması Polonya'nın Rus tahtı üzerindeki hak iddialarına son verdiği gibi, o sırada Almanya'yla savaşmakta olan geleneksel düşmanı İsveç'e saldırmasına olanak sağladı. Katolikler, Protestanlar ve Kalvenciler arasında sürdürülen bu ege-menlik mücadelesine siyasal tutkular da eklenince, Orta Avrupa'da içinden çıkılmaz bir ittifaklar zinciri oluştu. Bu ittifaklardan biri Katolik Habsburgların yönetimindeki Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na karşı mücadele eden İsveç ve Felemenk Cumhuriyeti ile öteki Protestan kentler ve prenslikler arasında kurulmuştu. Fransa'ya karşı mücadele eden Habsburglar ile İspanya arasında da benzer bir ittifak bulunuyordu. Savaşın bir başka özelliği de, çarpışan ordulardan çoğunun paralı askerlerden oluşmasıydı. Bu durum orduların geçtikleri köy ve kasabaları yağmalamalarına yol

açıyordu. Bununla birlikte savaştan en fazla zarar gören Alman kasabaları ve prenslikleri oldu.

Eylül 1634'te Almanya'nın güneybatısında-ki Nördlingen'de yapılan ve Kutsal Roma-Germen ve İspanyol güçlerinin İsveç'e karşı kesin zaferiyle sonuçlanan çarpışma Fransa'yı da savaşa katılmak zorunda bıraktı. Taraflar daha fazla kan dökülmesine son vermek üzere Almanya'nın Vestfalya ilinde buluştuklarında Avrupa'daki güç dengesi tamamen değişmiş durumdaydı. İspanya hem Felemenk'i, hem de Batı Avrupa'daki üstünlüğünü yitirmiş, Fransa ise Avrupa'daki en önemli güç durumuna gelmişti. İsveç Baltık Denizi üzerinde denetim kurmuş, Felemenk Cumhuriyeti bütün ülkeler tarafından bağımsız bir cumhuriyet olarak tanınmaya başlamıştı. Öte yandan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlı bütün devletler tam bağımsızlıklarını kazanmış ve ruhani lideri papa, dünyevi lideri ise imparator olan Katolik bir Avrupa imparatorluğu kurma düşüncesinden artık vazgeçilmişti. Savaşın sonunda imzalanan Vestfalya Barışı'yla bağımsız devletlerden oluşan modern Avrupa'nın temelleri atılmış oldu.

Otuzlar Savaşı, Fransızca COMBAT DES TRENTES. Charles de Blois ile Montfort'lu Jean'ın Bretanya Dükluğu'nü ele geçirmek için verdikleri mücadele sırasında çıkan çatışma (27 Mart 1351). Bu mücadele sırasında Fransa Charles de Blois'ı, İngiltere ise Montfort'lu Jean'ı desteklemiştir.

Taraflar arasındaki ateşkes Ploërmel'in İngiliz komutanı John Bramborough'nun Josselin bölgesini yağmalamayı sürdürmesi üzerine bozuldu. Charles'ın adına savaşan Josselin bölgesinin komutanı Jean de Beaumanoir Bramborough'ya meydan okuyarak çarpışmayı kışkırttı. Sonunda, her iki taraftan 30'ar kişinin seçilmesi ve çarpışmanın bunların arasında yapılması kararlaştırıldı. Ploërmel yakınlarında yapılan ve Fransızların zaferiyle sonuçlanan bu çarpışmanın sonunda aralarında Bramborough'nun da bulunduğu çok sayıda İngiliz öldü, geri kalanlar da tutsak alındı.

Otway, Thomas (d. 3 Mart 1652, Trotton, Midhurst yakınları, Sussex - ö. 14 Nisan 1685, Londra, İngiltere), İngiliz oyun yazarı ve şair. Yapay kahramanlık trajedilerinin yaygın olduğu bir dönemde insan duygularını işlediği yapıtlarıyla duygusal tiyatronun öncülerinden biri olmuştur. Başyapıtı olan *Venice Preserv'd* (Kurtarılmış Venedik) dönemin en büyük tiyatro olaylarından biri sayılır.

Bir süre Winchester College'da ve Oxford'da öğrenim gördü. Ama 1671'de öğre-

nimini yarıda bırakarak Londra'ya gitti. Orada Aphra Behn'in oyunlarından birinde rol aldıysa da sahne korkusuna kapılarak oyunculuğu bıraktı. Uyaklı manzum bir trajedi olan ilk oyunu *Alcibiades* (Alkibiades), Eylül 1675'te Dorset Garden Tiyatrosu'nda sahnelendi. Bu oyunda Draxilla rolünü oynayan ünlü oyuncu Elizabeth Barry'ye çığınca âşık oldu. Evli olan Barry'ye yazdığı altı imzasız aşk mektubu ölümünden sonra, 1697'de bir derlemede yayımlandı. Haziran 1676'da sahnelenen ve uyaklı kahramanlık oyunlarının en iyisi olan ikinci oyunu *Don Carlos* büyük başarı kazandı. Racine'in *Bérénice*'inden (1670) uyarladığı *Titus and Berenice* (Titus ve Berenike) ve Molière'in *Les Fourberies de Scapin*'inden (1671; *Scapin'in Dolapları*, 1944) uyarladığı *The Cheats of Scapin* (Scapin'in Hileleri) 1677'de birlikte yayımlandı.

1678'de Felemenk'te bir İngiliz alayında görevlendirilen Otway, ilk komedisi *Friendship in Fashion* (Moda Dostlukları) sahnelendiğinde yurtdışındaydı. Plutarkhos'tan bir öykü ile *Romeo ve Juliet*'in uyarlamasının ilginç bir karışımı olan sonraki oyunu *Gaius Marius* (Gaius Marius) 1679'da sahnelendi. 1680'de otobiyografik nitelikteki etkileyici ve karamsar şiiri *The Poet's Complaint of His Muse* (Şairin Kendi Esin Perisinden Şikâyeti) yayımlandı. Serbest nazımla yazdığı *The Orphan* (Yetim) adlı aile trajedisini 1680'in başlarında sahnelendi ve büyük başarı kazandı. Askerlik deneyimlerinden esinlenerek yazdığı *The Souldier's Fortune* (Askerin Yazgısı) aynı yıl 1 Mart'ta sahnelendi. Gene serbest nazımla yazdığı *Venice Preserv'd* ilk kez 1682'de Dorset Garden Tiyatrosu'nda sahnelendi. Bu oyun 19. yüzyılın ortalarına değin, Shakespeare'in yapıtları dışında, en çok sahnelenen manzum oyun oldu.

Otyam, Fikret (d. 19 Aralık 1926, Aksaray, Niğde), gazeteci, yazar, fotoğraf sanatçısı, ressam. Türkiye'de belgesel fotoğrafın önde gelen adlarından.

"Balıkçılar", Fikret Otyam'ın bir fotoğrafı, 1963; İstanbul Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

İlk ve orta öğrenimini Aksaray'da tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek Güzel Sanatlar Akademisi'ne (sonradan Mimar Sinan Üniversitesi) girdi; Yüksek Resim Bölümü'nde Bedri Rahmi Eyuboğlu'na

Otway, Thomas Flatman'ın bir çalışması, y. 1675; Victoria and Albert Müzesi, Londra Victoria and Albert Museum, Londra

atölyesini bitirdi (1953). Öğrencilik yıllarında yazdığı sanat yazıları çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlandı. "Sucu Tiren Baba" başlıklı ilk fotoröportajı 1944'te *Çınaraltı* dergisinde çıktı. Yazarlık yaşamını *Varlık* dergisinde ve *Gerce Postası* gazetesinde sürdürdü. *Son Saat*, *Dünya* ve *Akın* gazetelerinde çalıştı. 1956'da Ankara'ya yerleşti ve *Ulus* gazetesine girdi. 1962'de *Cumhuriyet* gazetesinin Ankara bürosuna geçti ve 1979'da emekli oluncaya değin bu gazetede çalıştı.

Özellikle röportaj türündeki yazılarıyla tanınan Otyam, Doğu ve Güneydoğu Anadolu sorunlarını, insanlarını konu edinen yapıtlarıyla unlandı. Doğu Anadolu'da yaptığı ve fotoğraflarla donattığı ilk büyük röportajı *Dünya* gazetesinde yayımlandığında (1953) geniş yankılar uyandırdı. Röportajlarında insanı onde tutan yaklaşımı, kendine özgü coşkulu anlatımı dikkat çekti. Dış basında da çıkan fotoğrafları belgesel bir nitelik taşıyordu. Resim çalışmalarında da renk ve nakış öğelerini ön planda tuttu.

Röportajlarını "Gide Gide" genel başlığı altında bir dizi kitapta toplayan Otyam'ın *Mayın* adlı oyunu Ankara Sanat Tiyatrosu'nda (AST) sahnelendi (1968). *Gide Gide-3* adlı kitabıyla Türk Dil Kurumu'nun 1962 Deneme-Eleştiri-Gezi Odulu'nu kazandı. Ankara Gazeteciler Cemiyeti'nin yarışmalarında birçok kez "yılın gazetecisi" seçildi. Emekli olduktan sonra Gazipaşa'ya yerleşen Otyam resim çalışmalarını sürdürmektedir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Anı-gezi kitabı-inceleme *Arkadaşım Orhan Kemal ve Mektupları* (1975), *Şu Bizim Gazipaşa ve İsmet Paşa'lı Yıllar* (1984), *Ey Samandağ Samandağ* (1991). Çocuk kitabı *Can Arkadaş* (1978, 1991), *Ceylanlar Suyu İndi* (1980, 1990), *Mayınlar Çiçek Açmaz* (1983), *Pavil Kardeş* (1985).

Otyam, Nedim (d. 25 Ekim 1919, İstanbul), Türk besteci.

1942'de Ankara Devlet Konservatuarı'nın trompet bölümünü bitirdikten sonra Riyaseticumhur Filarmoni Orkestrası'na

Nedim Otyam
Ara Güler

(bugün Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası) girdi. Bir yandan da Ankara Radyosu'ndaki "Çocuk Saati" programında görev aldı ve çocuk korusunu yönetti. Ankara Halkevi'nin orkestra ve korusunu çalıştırdı ve yönetti. 1950'de İstanbul'a yerleşti. Atlas Film şirketinin müzik yönetmeni oldu. İlk film müziklerini bu dönemde yazdı. 1952'de Barbaros Film'i kurdu. Türk Film Dostları Derneği'nin düzenlediği ilk film şenliğinde, En İyi Fon Müziği Odulu'nu Orhan Barlas ile paylaştı (1954). Daha sonra iki kez (1967 ve 1981) Antalya Altın Portakal Film Şenliğinde, bir kez de (1969) Adana Altın Koza Film Şenliği'nde film müziği dalında birincilik ödülünü kazandı. 1974-84 arasında İstanbul Belediye Konservatuarı (bugün İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı)

müdürlüğü yaptı. Çeşitli okullarda öğretim görevlisi olarak dersler verdi.

Daha çok büyük orkestra için yapıtlar veren Nedim Otyam, Türkiye'de büyük orkestra için film müziği yazan ilk bestecidir. Yapıtları, klasik Batı müziğinden olduğu kadar, Türk halk ve sanat müziklerinden de beslenmiştir.

Yapıtları arasında çocuk şarkıları, başta "Türk Cenaze Marşı" olmak üzere 38 marş, 100'u aşkın türkü düzenlemesi, büyük orkestra ve koro için *Maral* adlı bir bale, orkestra için "Fatih Destanı", solo sesler, koro ve orkestra için "Köyüm Seni Unutmadım", Atatürk'e adanmış "O'nun İçin" (son bölümü "Türk Cenaze Marşı"dır) ve 27 Mayıs hareketi için bestelediği "Yirmiyedi Mayıs Senfonisi" sayılabilir.

Ou Sıradağları, Japonca OU-SAMMYAKU. Japonya'da, Honşu Adasının kuzeydoğu kesiminde dağ sırası. Aomori ve Fukuşima illeri arasında, güney doğrultusunda 500 km boyunca uzanır. Doğusunda Kitakami Irmağı vadisi, batısında bir dizi havza vardır.

Nasu Volkanik Kuşağında yer alan dağlar, kuzey-güney doğrultulu birçok volkanik kumeden oluşur. Hakoda, Iwate, Sugawa, Funagata, Zaozan, Azuma ve Bandai başlıca doruklardır. 1888'de Bandai'nin püskürmesi kuzey yamaçta döküntü birikimine ve çeşitli göllerin oluşmasına yol açarak bölgenin akaklama düzenini büyük ölçüde değiştirmiştir.

Ou Sıradağları'nın önemli bir özelliği, eksenî boyunca dizi halinde uzanan çöküntülerdir. Bunların başlıcaları Hanava ve Şizukuişi havzaları, Vaga-kava Vadisi, Onikobe ve İnavasiro havzalarıdır.

Ouachita Dağları, ABD'de Ozark Plato-sunun devamı sıradağlar. Doğuda Little Rock'tan (Arkansas) batıda Atoka'ya (Oklahoma) yaklaşık 360 km, kuzey-güney doğrultusunda Arkansas Irmağı Vadisinden Kıyı Ovasının kuzey sınırına kadar 80-95 km boyunca uzanır. Arkansas sınırı yakınında, Le Flore (Oklahoma) ilindeki Rich Dağı (899 m) en yüksek noktasıdır. Dağların bir bölümü Hot Springs Ulusal Parkı'nı oluşturur. Adını bir Yerli kabile-sinden alan Ouachita Dağlarının yüksek kesimleri meşe ve çam ormanlarıyla kaplıdır. Aşağı kesimlerde tarım yapılır.

Ouachita dağılışımı, Kuzey Amerika'da, Geç Paleozoyik Zamanda (Paleozoyik Zaman y. 570-225 milyon yıl önce) gerçekleşen dağılışımı olayı. Olasılıkla Geç Pensilvaniyen Dönem (Pensilvaniyen Dönem y. 325-280 milyon yıl önce) ile Erken Permiyen Dönem (Permiyen Dönem y. 280-225 milyon yıl önce) sırasında gelişen bu kırılma ve kıvrımlama süreci, bugünkü ABD'nin güneyinde, Arkansas ve Oklahoma ile Batı Texas'taki Marathon bölgesinde yer alan Ouachita Jeosenklineinde önemli biçim değişikliklerine (deformasyon) yol açmıştır. Jeosenklineal kuzeye ve batıya doğru sıkışarak bitiştiğindeki sahanlık kayalarları üzerine binmiştir.

Ouachita Irmağı, eskiden WASHITA IRMAĞI ABD'de Arkansas'ın ortabati kesiminde ki Ouachita Dağlarından doğan ırmak. Çoğunlukla güneydoğu doğrultusunda 973 km akarak Louisiana'daki Red Irmağı ile birleşir. Tensas Irmağıyla birleştiği yerden sonra Black Irmağı adını alır. Su toplama havzası 65 bin km²'dir. Ouachita doğudan Boeuf ve Tensas, batıdan Bayou Bartholomew, kuzeyden de Saline ırmaklarını alır.

18. yüzyıl sonlarından beri bir su yolu olarak kullanılan ırmakta altı kanal havuzu

ve baraj kurulmuştur. Ouachita Dağlarında aktığı kesimde de elektrik üretimi ve taşkın denetimi amaçlarıyla yapılmış üç baraj vardır. Arkadelphia, Camden (Arkansas) ve Monroe (Louisiana) ırmak kıyısındaki başlıca kentlerdir. Camden 1950'de bir kanalla Ouachita'ya bağlanmıştır.

Ouachita Jeosenklineali, Kuzey Amerika'nın güney kıyıları boyunca, Mississippi'den Meksika'nın doğusuna kadar uzanan bölgelerde, Paleozoyik (Birinci) Zamanda (y. 570-225 milyon yıl önce) çökelen kayalar kuşağından oluşan ve yer kabuğunda doğrusal sürekliliği bulunan çukurluk. Kuşağın büyük bölümü daha genç kayaların altında kalmıştır; ama Arkansas ve Oklahoma'daki Ouachita Dağları ile Texas'ın batısındaki Marathon yükseltilerinde kuşağın bazı yüzey oluşumlarına rastlanır. Yüzeydeki bölümlerin en yaşlısı Kambriyen Dönem (y. 570-500 milyon yıl önce) kayalarından oluşur; gençleri ise Ouachita Dağlarındaki Orta Pensilvaniyen (Pensilvaniyen Dönem y. 325-280 milyon yıl önce) ve Marathon yükseltilerindeki Geç Pensilvaniyen kayalardır. Kambriyen Dönemden Devonien Döneme (y. 395-345 milyon yıl önce) değin ortaya çıkan kayalar koyu renkli, silisli şeyllerden, kumtaşlarından ve çakmaktaşılarından oluşur.

Jeosenklineal deformasyonu olasılıkla Erken Paleozoyik Zamanda, jeosenklinealin gömülü kesimlerinde başlamış, kenar bölümleri ise ancak, Ouachita Dağlarında Geç Pensilvaniyen, Marathon yükseltilerinde ise Erken Pensilvaniyen dönemlerde biçim değiştirmiştir. Eldeki bilgilere göre deformasyon jeosenklinealin iç bölümlerinden kuzeye, kenar bölgelere doğru ilerlemiştir. Ouachita Jeosenklineali, Apalaş Jeosenklinealinin güney uzantısı olarak kabul edilir.

Ouaddai, VADAY olarak da yazılır, Orta Afrika'da, Çad'ın doğu kesiminde tarihsel ve kültürel bölge. Başlıca kenti Abéché'dir. Savan kesimleri, ortaçağda burada kurulan bağımsız İslam devletinin topraklarıyla büyük ölçüde çakışır.

Sahra'yı Ekvator Afrika'sına bağlayan kervanlarla Batı Afrika'dan Mekke'ye giden hac yolları Ouaddai'dan geçer. Sudanlı Müslüman Siyah halk Mabalar en kalabalık topluluktur. Başlıca ekonomik etkinlikleri sığır besiciliğidir. Bölgenin öbür sakinleri arasında Araplar, Fulaniler (Peuller) ve başka halklar sayılabilir.

Arap coğrafyacıların bölgeyi daha önce betimlemelerine karşın, 1873'te Alman coğrafyacı Gustav Nachtigal'in keşfine değin Avrupalıların Ouaddai'yla ilgili hiçbir bilgisi yoktu. Yaklaşık 1640'ta Maba beylerinden Abdülkerim ülkeyi fethetmiş ve doğuda Darfur'dan gelen Tuncur hanedanını yıkmıştı. Sonraki 200 yıl boyunca Bagirmi ve Kanem-Bornu krallıkları arasında aralıklarla savaşlar çıktı. 1835-58 arasında Ouaddai'da hüküm süren Muhammed eş-Şerif bölgeye Senusiye tarikatını getirdi. Tarikat, Fransız işgaline değin bölgenin egemen siyasal ve dinsel gücü oldu. Bölge, 1899 İngiliz-Fransız Anlaşması uyarınca Fransız "nüfuz bölgesi" içinde yer almasına karşın, 1904'e değin fiili bağımsızlığını korudu. O yıl Ouaddai'lılar Chari bölgesindeki Fransız ileri karakollarına saldırdılar. 1908'de Ouaddai sultanı Dud Murra Fransızlara karşı cihad ilan etti. Ordusunu feodal beylerin yönetimi altındaki birimlere bölen sultan sonuçta büyük bir yenilgiye uğradı. 1912'ye gelindiğinde Fransızlar bölgede düzeni sağlamış ve sultanlığı ortadan kaldırmışlardı.

1913-14 kıtlığı Ouaddaî'da büyük yıkıma neden oldu. 1870'lerde 2 milyon tahmin edilen bölge nüfusu 1917'de 300 bine indi.

1960'ta bağımsızlığın kazanılmasından sonra, Fransızlar döneminde uzun süre varlığını sürdüren çete hareketi güneydeki Hristiyanlara ve Çad hükümetindeki animistlere karşı bir gerilla mücadelesine dönüştü. İç savaş nedeniyle bölgedeki çarpışmalar aralıklarla 1980'lere değin sürdü.

Ouaddaî İslam Sultanlığı, VADAY SULTANLIĞI olarak da bilinir. Afrika'da, Çad Gölü'nün doğusunda ve Darfur'un batısında tarihsel krallık. 16. yüzyılda kurulan krallıkta 1630 dolaylarında Müslüman bir hanedan egemen oldu. Uzun süre Darfur'a bağlı olan sultanlık 1790'larda bağımsızlığını elde etti ve özellikle batıdaki Bornu'nun topraklarına doğru hızla yayılmaya başladı. Ouaddaî'nin hızlı gelişmesinde iki büyük ticaret yolunun kavşağında bulunması önemli rol oynadı. 19. yüzyıldaki güçlü Ouaddaî sultanlarının (*kolak*) bölgede istikrarı sağlaması sonucunda kervanlar Abéché-Bingazi yolunu yeğlemeye başladılar. Bu dönemin önde gelen sultanları eş-Şerif (hd 1835-58), Ali (hd 1858-74) ve Yusuf'tu (hd 1874-98). 1906-14 arasındaki Fransız işgali Sahra ötesindeki ticarete son verdi.

Ouagadougou, Batı Afrika'da Burkina Faso'nun (eskiden Yukarı Volta) başkenti ve en büyük kenti. Ülkenin Centre ilinin (*département*) merkezidir. Mosilerin 15. yüzyılda kurduğu Ouagadougou Krallığı'nın başkentiydi. Naba Dulugu (hd 1796?-1825?) döneminde Mosi kralları Müslümanlığı benimsedi. Fransız sömürgeciliği döneminde ve bağımsızlık sonrasında yetkilerinin büyük ölçüde kısıtlanmasına karşın Mosilerin büyük reisi (*morho naba*) hâlâ bu kentte yaşar.

Ouagadougou, büyük ağaçların ve geleneksel yerleşme alanlarına bitişik modern kamu yapılarının bulunduğu bir kenttir. Kentte bir el sanatları merkezi, bir ulusal müze ve bir üniversite (1969) vardır. Demiryoluyla Fildişi Kıyısı'nın Atlas Okyanusundaki limanı Abidjan'a bağlanır. Uluslararası bir havalimanı da vardır. Başlıca ürünleri dokuma, meşrubat, kibrit ve ayakkabıdır. Nüfus (1985) 441.514.

Oud, Jacobus Johannes Pieter (d. 9 Şubat 1890, Purmerend, Amsterdam yakınları - ö. 5 Nisan 1963, Wassenaar, Lahey yakınları, Hollanda), ülkesinde çağdaş mimarlığın gelişmesinde öncü rol oynayan mimar.

Amsterdam'da ve Delft Teknik Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra Leiden ve Münih'te çeşitli mimarların yanında çalıştı. 1916'da Theo van Doesburg'la tanıştı ve onunla birlikte ünlü sanat dergisi *De Stijl*'i çıkarmaya başladı. Bu dergi öncü sanatçıların düşüncelerini dile getiriyordu. Oud kısa bir süre içinde mimarlıkta De Stijl akımının öncüsü durumuna geldi. İlk yapıtları arasında Scheveningen'deki geometrik biçimli evler (1917) ve Purmerend'de bir fabrika (1919) vardı. Ayrıca Noordwijkerhout'ta bir otel (1917) ve Katwijk'te de Allegonda Villası'nı (1917) tasarlamıştı. Bu ve öteki yapıtlarının biçimleniş yatay ve dikey çizgilerin dengeli karşılığında dayanıyordu. Uzun, düz duvarlar yuvarlatılmış köşelerle bitiyor, dikdörtgen ve dairelerden oluşan yalın yapı öğeleri simetrik olmayan, dengeli bir düzen yaratıyordu.

Oud 1918'de Rotterdam kentinin konut sorununu çözmekle görevlendirildi. Bu gö-

revinde işçiler için ucuz konutlar tasarlaması gerekiyordu. Spangen (1918), Tusschen-dijken (1920) ve Hock van Holland (1924-27) bölgelerinde tasarlayıp uyguladığı sıra evler işlevci bir yalınlık taşıyor, Michel de Klerk'in öncülüğünü yaptığı Amsterdam

J. J. P. Oud'un yaptığı, Amhem yakınlarındaki Hasta Çocuklar Dinlenme Evi, 1952-60; Hollanda

Royal Netherlands Embassy Department of Cultural Affairs Washington D.C

okulunun daha süslemeci çalışmalarından ayrılmıyordu. De Stijl grubundan ayrılmak üzereyken yaptığı, her ikisi de Rotterdam'da bulunan Café de Unie (1924-27, 1940'ta yıkılmıştır) ve Kiefoek Yerleşmesi (1925-27) bile bu akımın ilkelerini yansıtmıyordu. *Hollandische Architectuur* (1926; Hollanda Mimarlığı) adlı kitabı ise Oud'a uluslararası bir ün kazandırdı.

Oud'un daha sonraki yapıtları arasında anıtsal ve biraz da süslemeci yanı ağır basan Lahey'deki Shell Binası (1938) bulunmaktadır. Onun De Stijl'den koptuğunu gösteren bu yapı düş kırıklığı yaratmıştır. Ama Arnhem yakınlarında yaptığı Hasta Çocuklar Dinlenme Evi (1952-60) Oud'un (bu arada Uluslararası Üslup'un nitelikleri haline gelen) zarif geometrik düzenlemeleri hâlâ büyük bir duyarlılıkla kullandığını göstermektedir.

Oudenaarde Çarpışması, İspanya Vareset Savaşı(*) sırasında İngiltere, Felemenk Cumhuriyeti ve Avusturya birliklerinden oluşan müttefik kuvvetlerinin Fransa karşısında kazandıkları zafer (11 Temmuz 1708). Fransa'nın 4-5 Temmuz'da ele geçirdiği Gent ve Brugge bu çarpışmanın sonunda yeniden müttefiklerin eline geçmiştir.

Oudinot, Nicolas-Charles, REGGIO DÜKÜ (d. 25 Nisan 1767, Bar-le-Duc - ö. 13 Eylül 1847, Paris, Fransa), Fransız asker ve yönetici. Fransız Devrimi'nin sağladığı olanaklardan yararlanarak ordu içinde hızla yükselmiş ve Napoléon Savaşları sırasında Fransa mareşali yapılmıştır.

Bir işadının oğluydu. 1784'te Fransız kraliyet ordusuna katıldı, ama halktan kişilerin yükselmesi olanaksız olduğundan 1787'de askerlikten ayrıldı. Fransız Devrimi'nden sonra Meuse gönüllülerinin önderi oldu (1792). Ertesi yıl düzenli orduya geçti ve Kaiserslautern'de gösterdiği yararlıklar karşılığında 1794'te tuğgeneralliğe yükseltildi. 1799'da kurmay başkanı olduktan sonra İsviçre, İtalya ve Austerlitz'de savaştı.

Wagram Çarpışması'ndan (1809) sonra mareşallığe yükseltildi. 1810'da Reggio dükü oldu. 1813'te Grossbeeren'de (Prusya) ağır bir yenilgiye uğrayınca yerine Michel Ney geçti. 1814'te Napoléon'un tahttan çekilmesinin ardından XVIII. Louis'nin

emrine giren Oudinot, Yüz Gün (1815) döneminde ona sadık kaldı. 1823'te İspanya'da görev yaptı. 1842'den ölümüne değin yaşlı ve sakat askerlerin barınması için inşa edilen Invalides'in yöneticiliğini yaptı.

Oudry, Jean-Baptiste (d. 17 Mart 1686, Paris - ö. 30 Nisan 1755, Beauvais, Fransa). Fransız rokoko ressamı, duvar halısı tasarımcısı ve ilustratör. 18. yüzyılın en büyük hayvan ressamlarından biri sayılır.

Ressam Nicolas de Largillière'in yanında portre çalıştı. İlk portrelerinde, rokoko geleneği doğrultusunda, kırsal bir arka planla yumuşak ve duygusal bir anlatım görülür. Meslek yaşamının ilk yıllarında ahşap kaplamalı duvarlarda aralara yerleştirilmek üzere çok sayıda ölüdoğa yaptı. 1719'da Fransız Kraliyet Akademisi'nin üyesi olduktan sonra daha çok hayvan resimleri, duvar halısı tasarımları ve kitap resimlemeleri üzerinde yoğunlaştı.

1734'te Beauvais duvar halısı işletmesinin yöneticiliğine getirildi. Desenlerini hazırladığı "Kır Eğlenceleri" (1730), "Molière'in Komedi" (1732) ve "La Fontaine'in Fablları" (1736) gibi duvar halısı dizileriyle işletmenin ünlenmesini sağladı. Kitap resimleri arasında ise La Fontaine'in *Fables*'i ile *Don Quijote* (*Don Kişot*) ve *Le Roman*

"Tazıların Toplanması", Jean-Baptiste Oudry'nin bir duvar halısı, 1742-45; Pitti Sarayı, Floransa
SCALA-Art Resource/EB Inc

comique için yaptığı çalışmalar vardır. 1736'da genel müfettişliğini üstlendiği Gobelins duvar halısı fabrikası için XV. Louis' nin avlarını konu alan bir duvar halısı dizisi tasarladı (1736-49). Resimleri gibi duvar halısı tasarımları da gerek doğa gözlemlerindeki canlılığı gerekse renk kullanımındaki inceliğiyle büyük beğeni kazandı. Oudry XV. Louis'nin yanı sıra başka birçok Avrupalı hükümdar için de çeşitli çalışmalar yürüttü.

Ouémé Irmağı, Batı Afrika'da Benin'de ırmak. Uzunluğu yaklaşık 500 km'dir. Ülkenin kuzeybatı kesimindeki Atakora Dağlarından doğar. Güneye doğru akarak soldan Okpara, sağdan da So (Zou) adlı kollarını alır. Daha sonra ikiye ayrılan ırmağın bir kolu Cotonou yakınında, Nijer Deltasındaki Nokoué Gölüne, öbür kolu da Porto-Novo Lagününe dökülür. Üzerinde ivinti yerleri bulunmakla birlikte yağmur mevsimi boyunca ulaşımı elverişli olan ırmak balık bakımından zengindir. Bölgede tarımı geliştirmek amacıyla Ouémé Vadisi kalkınma projesi uygulamaya konmuştur.

Ouessant Adası, Fransızca İLE D'OUessant. USHANT ADASI olarak da bilinir. Fransa'da, Bretanya'nın batı kıyısı açıklarında Finistère iline (*département*) bağlı ada. Yüzölçümü 15 km² olan kayalık bir oluşumdur. Adadaki Créac'h Feneri Manş Denizinin güney girişini, İngiltere'deki Land's End ise kuzey girişini belirtir. Adanın merkezi, küçük bir balıkçı limanı olan Lampaul'dür. Nüfus (1982) 817.

Oughtred, William (d. 5 Mart 1574, Eton, Buckinghamshire - ö. 30 Haziran 1660, Albury, Surrey, İngiltere), logaritmik bölmeli, elle hareket ettirilebilen iki ölçekten oluşan hesap cetvelinin(*) ilk örneğini geliştiren İngiliz matematikçi ve Episkopal rahip. Hesap cetvelinin sabit bir gövdenin içinde kaydırılabilen sürgünden oluşan biçimi ise daha sonra geliştirilmiştir.

Oughtred 1604'te Shalford (Surrey) piskopos vekili oldu, daha sonra Albury bölge papazlığına getirildi. Din görevlisi olarak çalıştığı yıllar Cromwell Cumhuriyeti dönemini de içerir; bu dönemde 8 bin din görevlisinin görevine son verilmesine karşın Oughtred'in görevini sürdürmesine izin verilmştir.

Oughtred'in yayımlanmış en önemli yapıtı *Clavis Mathematicae*'dir (1631; Matematik Anahtarı). Bu kitapta Hint-Arap rakamları ve ondalık kesirlerin tanımı ile cebir üzerine bir bölümü vardır. Cebirde çeşitli simgeler kullanmayı denemiş olan Oughtred, onların belirtilmesi için "x" simgesini, çarpma için de "x" simgesini ilk kez kullanan matematikçi olmuştur. Hesap cetveli, İsveçli matematikçi John Napier'in 1614'te bulmuş olduğu logaritma kavramına dayanıyordu. Oughtred ilk geliştirdiği daire biçimli hesap cetvelini 1633'te yaptı. Eski öğrencilerinden Richard Delamaine (Yaşlı) daire biçimli cetveli Oughtred'den daha önce bulduğunu öne sürmüştür. Oughtred'in 1657'de yayımladığı *Trigonometria* adlı yapıtı düzlemsel ve küresel trigonometri konularını içerir.

Ouham Irmağı, Orta Afrika'da Chari Irmağının ana kollarından biri. Orta Afrika Cumhuriyeti'nin batısındaki yüksek platoda iki kol halinde doğar. Kuzeye akarak Çad'a girer ve Bahr Sara adını alır. Sarh'in hemen kuzeyinde Chari'yle birleşir. En uzun (doğu) kolundan, Chari ile birleştiği noktaya kadar uzunluğu 676 km'dir. Aşağı kesimleri ticari ulaşımı elverişlidir

Ouida, asıl adı MARIA LOUISE RAMÉE ya da DE LA RAMÉE (d. 1 Ocak 1839, Bury St. Edmunds, Suffolk, İngiltere - ö. 25 Ocak 1908, Viareggio, İtalya), sosyete yaşamına ilişkin abartılı melodramlarıyla tanınan İngiliz romancı.

Yapıtlarında, çocukken "Louisa" anlamında söylediği "Ouida" adını kullandı. İlk romanı *Granville de Vigne* 1860'ta tefrika halinde yayımlandı; daha sonra *Held in Bondage* (1863; Zincire Vurulmuş) adıyla kitaplaştırıldı. Canlı üslubu, yalın ve özlu anlatımıyla Ouida kısa sürede olağanüstü bir ilgi topladı. *Strathmore* (1865), *Chandos* (1866) ve *Under Two Flags* (1867; İki Bayrak Altında) adlı yapıtları yayımlandıktan sonra 1874'te Floransa'ya yerleşti. Orada yazdığı romanlardan *Moths* (1880; Güveler) en başarılı yapıtlarındandı. Ouida hayvanlarla ilgili öyküler de yazdı; bunlardan *A Dog of Flanders* (1872; Flandre'li Köpek) uzun süre çocukların gözdesi oldu.

Ouidah, WHYDAH olarak da yazılır, Batı Afrika'da, Benin'in güney kesiminde kasa-ba. Ouidah, 18. ve 19. yüzyıllarda Abomey (Dahomey) Krallığı'nın başlıca limanıydı. Portekizliler, Fransızlar, Felemenkliler, Danimarkalılar, İngiliz ve Amerikalılar, iyi örgütlenmiş ve merkezleşmiş Abomey Krallığı tarafından Ouidah üzerinden sağlanan köle ve palmiye yağı ticaretinden bir pay kapmak için birbirleriyle yarışıyorlardı. 1893'te bölge Fransızların denetim altına girdi. Eski kale surlarının bir bölümü, bir katedral ve Abomey geleneksel dinine ait bir tapınak ayakta. Bölgede hindistanecevi, palmiye ve kahve yetiştirilir. Ouidah kara ve demir yoluyla 32 km doğusundaki, Benin'in en büyük limanı ve ticaret merkezi olan Cotonou'ya bağlanır. Nüfus (1979 geç.) 6.407.

Ouija tahtası, medyumun ruhlar dünyasından mesaj almasını sağladığı öne sürülen araç. Fransızca ve Almancada "evel" anlamına gelen sözcüklerden (*oui* ve *ja*) türetilmiştir.

Ouija tahtası, uzun kenarına geniş yarım daire biçiminde alfabenin harfleri kazınmış ince uzun bir tahta parçasıdır. Bunun üstüne küçük tekerlekleriyle serheşçe kayabilecek, kalp biçiminde çok daha küçük bir tahta parçası yerleştirilir. Seansa katılanlar birer parmaklarını küçük tahtanın üstüne hafifçe koyarlar. Basıncın etkisiyle tahta kaymaya başlar. Tahtanın tepe noktasının işaret ettiği harfler bazen sözcükler ve cümleler oluşturur. Ouija tahtası 19. yüzyıl sonlarında yaygın bir eğlence aracı olduğu sıralarda, bugün dünyadan göçmüş ruhlara bağlanırdı.

Oulu, İsveççe ULLEABORG. Finlandiya'nın orta kesiminde il (*lään*). Başlıca Botni Körfezi, doğuda da Rusya Federasyonu'yla çevrilidir. Yüzölçümü 56.866 km²'dir. 1776'da eski Ostrobothnia ilinin Oulu ve Vaasa adlı iki ayrı ile bölünmesiyle oluşturuldu. Kuzey kesiminin Lappi adıyla ayrı bir il haline getirildiği 1938'e değin Laponya'nın Finlandiya sınırları içinde kalan kesiminin tamamını kapsıyordu. Kıyıları oldukça düz olan ilçe toprakları doğudaki ormanlık tepelere doğru yükselir. İlin ortagüney kesiminde büyük Oulu Gölü yer alır. Başlıca ekonomik etkinlikler tarım, ormancılık ve hayvancılıktır. Otanmaki'de demir cevheri çıkarılır. Başlıca kentler il merkezi Oulu ile Kajaani ve Raah'e'dir. Nüfus (1992 tah.) 442.580.

Oulu, İsveççe ULLEABORG. Finlandiya'nın ortabatı kesiminde, Oulu ilinin (*lään*) mer-

kezi kenti. Botni Körfezinin kıyısında. Oulu Irmağının (*Jyky*) ağzında yer alır. Bugünkü kentin yerinde ortaçağda bir ticaret merkezi bulunuyordu. 1822'deki yangında büyük bölümü yıkılan kent 19 yüzyılda Finlandiya'nın en önemli ticaret merkezlerinden biri ve önemli bir liman kenti durumuna geldi. II. Dünya Savaşı sırasında ağır hasar gördü ve savaştan sonra büyük bölümü yeniden inşa edildi. Oulu 1900'den bu yana piskoposluk merkezidir. 1822'de yıkılan eski kilisenin kalıntıları üzerinde 1830-32 arasında yeni bir katedral yapılmıştır. Kent, 1959'da kurulan üniversite, yaz üniversitesi ve bölge hastanesiyle önemli bir eğitim merkezidir. Oulu Irmağı üzerindeki Merikoski denen ivinti yerleri kente hidroelektrik enerji sağlar ve çok sayıda turist çeker. Nüfus (1992 tah.) belediye, 102.032.

Oun Kham (d. 1811/16 - ö. 15 Aralık 1895), eski Laos devletlerinden Luang Prabang'ın kralı (1872-94). Çalkantılı hükümdarlık döneminin sonunda Laos'ta Fransız protektorası kurulmuştur.

Tahta çıkmasından sonra Çinli haydut çetelerinin Laos'un kuzeyine düzenledikleri saldırılar giderek artmaya başladı. Zayıf krallık kuvvetleri bu çeteler karşısında etkisiz kaldı. 1885'te başkente yapılan saldırının püskürtülmemesi üzerine, Luang Prabang'ın bağlı olduğu Siyam (Tayland) kralı bölgeyi savunmak için bir ordu gönderdi ve devlet işlerini yürütecek bazı görevliler atadı. Siyam ordusunun 1887'de çekilmesinden sonra Deo van Tri çetesi Luang Prabang'ı bastı. Oun Kham Fransız konsolos yardımcısı Auguste Paive'in yardımıyla Siyam sınırını yakınındaki Pak-Lay'a sığındı. Bu dönemde Fransızlarla yakın ilişkiler kurdu. Sağlık durumunun bozulması nedeniyle iki yıl Bangkok'ta kaldıktan sonra 1889'da Luang Prabang'a döndü ve 1894'te tahtını oğlu Kham Suk'a bıraktı. Bu arada bölgedeki Siyam nüfuzunun kırılganlığının ardından, Luang Prabang ve Laos'un öteki kesimleri 1893'te bir antlaşmayla Fransız protektorası altına girdi.

Ouologuem, Yambo, takma adı UTIO RODOLPH (d. 22 Ağustos 1940, Bandiagara, Mopti ili, Fransız Sudani (bugün Mali)). Malili yazar. İlk romanı olan *Le Devoir de violence*'e (1968; Şiddet Yükümlülüğü) Renardot Ödülü'nü kazanmış, böylece önemli bir Fransız edebiyat ödülünü alan ilk Afrikalı yazar olmuştur.

1962'de Paris'te felsefe, edebiyat ve İngilizce öğrenimi gördü. Daha sonra sosyoloji alanında doktoraasını tamamladı.

Ouologuem *Le Devoir de violence* adlı düşsel bir Sudan imparatorluğu bağlamında Afrika'nın yüzlerce yıllık tarihini yansıtmaya çalışır. Ona göre Siyahlardaki "kölelik zihniyeti"ne üç etken yol açmıştır. Bunlar eski Afrika imparatorları, Araplar, 1800'lerin ortalarından beri de Avrupalı sömürge yöneticileridir. Afrikalı insan bu zihniyeti ona geçmişte şiddet yoluyla dayatan ve bugün de sürdürmeye çalışan beyazlara karşı aynı şiddet yöntemiyle yanıt verecektir. Yapıt geniş tartışmalara yol açtı. Bazı eleştirmenler yapıtın Afrika edebiyatında yeni bir biçim olduğunu savunurken, bazıları ise büyük ölçüde Graham Greene'in *It's a Battlefield* (1934; Bu Bir Savaş Alanıdır) ve André Schwarz-Bart'ın *Le Dernier des Justes* (1959; Namuslu İnsanların Sonuncusu) adlı yapıtlarından türetilmiş olduğunu öne sürdü. Ouologuem beyazların tavırları karşısındaki kızgınlığını şiflerinde

de dile getirir. *Lettre à la France nègre* (1969; Siyah Fransa'ya Mektup) adlı yapıtında ise bazı Fransız liberallerinin Afrika ile ilgili koruyucu, babacan yaklaşımlarını şiddetle eleştirir. Öbür yapıtları arasında Utto Rodolph adıyla yayımladığı *Les Mille et un bibles du sexe* (1969; Seksin Binbir Kutsal Kitabı) vardır.

Ourinhos, eskiden JACARÉZINHO Brezilya'da, São Paulo eyaletinin ortagüney kesiminde kent. Deniz düzeyinden 478 m yüksek, Paranapanema Irmağı kıyısında kuruludur. Paraná eyaleti sınırının yakınında yer alır. Bölgenin başlıca ürünleri kahve, yonca, pamuk, pirinç ve mısırdır. Ourinhos'taki sanayi tesislerinde tarım ürünleri işlenir, ayrıca içki, metal eşya ve cephan imal edilir. Kent 1948'de belediye olmuştur. Nüfus (1980 geç.) 52.698.

Ouro Prêto (Portekizcede "Kara Altın"), Brezilya'nın güneybatısında, Minas Gerais eyaletinde kent. Espinhaço Dağlarının uzantısı olan Ouro Prêto Dağının yamacında kuruludur. Doce Irmağı havzasında, deniz düzeyinden 1.061 m yükseklikte yer alır.

Bir maden kasabası olarak 1698'de kuruldu. On yıl geçmeden Amerika kıtasında görülmemiş bir altına ve gümüşe hücum dönemi yaşadı. 1711'de Vila Rica adıyla kent statüsü kazandı. 1720'de yeni oluşturulan Minas Gerais askeri valiliğinin (*capitania general*) merkezi yapıldı. Brezilya'nın Portekiz'den bağımsızlığını kazanmasının ardından 1823'te Minas Gerais eyaletinin merkezi oldu. Ama ulaşım güçlükleri

ları arasında bir madencilik okulu (1876) ve müzeyi barındıran eski valilik sarayı, Minas Gerais'in altın madenciliği tarihini ve kültürünü yansıtan Inconfidência Müzesi'nin yer aldığı eski cezaevi, 1861-82 arasında restore edilen Brezilya'nın en eski tiyatrosu ve barok üslupta birçok kilise sayılabilir. Ouro Prêto Federal Üniversitesi 1969'da açılmıştır. Nüfus (1985 tah.) belediye, 61.417.

Ouse Irmağı, BÜYÜK OUSE IRMAĞI olarak da bilinir, İngiltere'de Doğu Midlands bölgesinde ırmak. Brackley'nin (Northamptonshire) 8 km batısından doğar. Buckingham, Bedford, Huntingdon, St. Ives ve Earith'den sonra Fens bölgesinden geçer ve Kuzey Denizinin bir girintisi olan Wash'a dökülür. İlk 160 km'lik kesimi boyunca menderesler oluşturarak düzensiz bir biçimde akan ırmak ağzından Earith'e kadar olan 56 km'lik bölümü düzeltilmiş ve suyun akışı savaklarla denetim altına alınmıştır.

Ouse Irmağı, İngiltere'nin ortakuzey kesiminde akarsu. Pennine Sıradaglarının orta kesiminin ve York Vadisinin sularını toplar. Swale ve Ure ırmaklarının North Yorkshire ilinin orta kesimindeki Boroughbridge'in doğusunda birleşmesiyle oluşur. Genellikle güneydoğu yönünde 99 km boyunca akarak York kentinden ve Selby bucağından geçer ve Goole'un kuzeyinde, Humber'de il sınırında Aire Irmağıyla birleşir. South Yorkshire kömür havzasını aşarak Sheffield ve Doncaster'dan geçen Don Irmağını Goole'da alır. Goole'un 14,5 km doğusunda kuzeye akan Trent Irmağıyla birleşerek Kuzey Denizine dökülen Humber Halicini oluşturur. Bu noktada debisi 100 m³/sn'yi bulur. Aşağı çığırında sanayi ürünleri ve hammaddelerin taşındığı önemli bir ulaşım yolu olan Ouse, West Yorkshire'a kadar uzanan en önemli iç su yolu sistemlerinden Aire ve Calder Navigation'a bağlanır. 1970'lerin sonlarında işletilmeye başlayan Ouse Havzasındaki derin kömür yatakları İngiltere'nin kömür üretimine büyük katkıda bulunmuş, 1980'lerin başlarında da Selby'nin kuzeyinde yeni madenler açılmıştır.

Ousmane Sembène (d. 1 Ocak 1923, Ziguinchor, Casamance, Senegal), 1960'lı yılların ortasından başlayarak tarihsel-siyasal romanları ve filmleriyle uluslararası ün kazandı Senegalli yazar ve sinema yönetmeni.

Çocukluk ve gençlik yıllarını Casamance kıyılarında balıkçılık yaparak geçirdi. Marssoum'daki Seramik Okulu'nda öğrenim gördü. Bir süre Dakar'da duvarcı, tesisatçı ve makinist yardımcısı olarak çalıştıktan sonra 1939'da Fransız ordusuna alındı. II. Dünya Savaşı sırasında 1942'de Özgür Fransız Kuvvetleri'ne katıldı ve 1944'te Fransa'ya gitti. Terhis olduktan sonra Fransa'ya yerleşti; Marsilya'da dok işçiliği yaptı ve militan bir sendikacı oldu.

Ousmane Fransızca okuyup yazmayı kendine kendine öğrenmişti. Marsilya'daki deneyimlerine dayanan ilk romanı *Le Docker noir*'i (Siyah Dok İşçisi) 1956'da yayımladı. Belkemiğindeki rahatsızlık yüzünden çalışmayı bıraktıktan sonra geçimini yazarlık sağladı. Sonraki yapıtları arasında *O pays, mon beau peuple!* (1957; Ah Memleketim, Ah Güzel Halkım), Afrikalı işçilerin acımasız sömürgeci yönetime karşı başlattığı 1947-48 demiryolu grevini anlatan *Les Bouts de bois de dieu* (1960; Tanrı Ormanının Kıyıları) ile *Voltaïque* (1962), *Présence Africaine*'de yayımlanan *L'Harmattan* (1964) ve en iyi filmlerinden birine konu olan *Xala* (1973) adlı öykü kitapları var alır

Ousmane 1960'larda, yüzde 80'i Fransızca, hatta okuma yazma bilmeyen Afrikalı seyirciye ulaşabilmek için sinemayla ilgilenmeye başladı. Moskova'da Devlet Sinema Enstitüsü'nde (VGIK) öğrenim gördükten sonra ülkesine döndü ve toplumsal konuları ele alan üç kısa filmle bir Afrikalı sinemacıya ait ilk uzun film olan *La Noire de...*'yi (1966; Siyah Kızın Biri...) çekti. Bir Fransız ailesinin yanında hizmetçilik yapan, okuma yazma bilmeyen Dakarlı bir kızın yaşamını anlattığı film, 1967 Cannes Film Şenliği'nde ödül aldı.

Ousmane 1968'de Fransızca değil Volof dilinde film yapmaya karar vererek, Dakar'daki günlük yaşamı ve yozlaşmayı anlattığı *Mandabi* (Havale) adlı komediyi çekti. Sonraki bütün filmleri de Volof dilindeydi. Afrika dinlerini kapsamlı bir biçimde inceleyen iddialı yapıtı *Ceddo* (1977; Yabancılar), ülkesi Senegal'de yasaklandı. Thierno Faty Sow'la birlikte yönettiği, Fransız sömürge kuvvetlerinin Senegal'de yaptıkları bir katliamı anlatan *Camp de Thiaroye*'yle (1988; Thiaroye Kampı) uluslararası alanda yeniden dikkatleri çekti.

Outcault, Richard Felton (d. 14 Ocak 1863, Lancaster, Ohio - ö. 25 Eylül 1928, Flushing, New York, ABD), çizgi romanın gelişimini önemli ölçüde etkilemiş olan "Yellow Kid" (Sarı Çocuk) çizgi romanının yaratıcısı ABD'li karikatürcü.

Ohio'nun Cincinnati kentinde ve Paris'te resim öğrenimi gördü. 1880'lerin başlarında yayıma giren *Judge* ve *Life* mizah dergilerinde çizmeye başladı. 1883'te Joseph Pulitzer tarafından satın alınan ve yenilenerek yayımlanmaya başlayan *New York World*'de, kenar mahallelerdeki yaşamı konu alan çizgi romanlar hazırladı. Yaratığı uzun gecelikli afacan çocuk tipi, Şubat 1896'da *New York World* gazetesinin gerçekleştirdiği sarı renkli baskı denemesinde kullanılmak üzere seçildi. Bu parlak sarı giysili çocuk büyük bir ilgi gördü ve "Yellow Kid" adını aldı. Geceliğinin üstünde argo mesajlar yer alıyordu. Outcault aynı yıl içinde *The New York Journal*'ın sahibi William Randolph Hearst'le anlaştı. Pulitzer'in Hearst'ten, Hearst'ün Pulitzer'den daha çok para önerdiği bir çekişme yaşandı. Sonunda Outcault'tan vazgeçen Pulitzer "Yellow Kid"i çizmesi için George Luks'la anlaştı. Outcault'u elde etmek amacıyla sürdürülen basın savaşı ve girişilen düzenbazlıklar sonucunda, sansasyonel ve ilkesiz gazeteciliği tanımlamakta kullanılan "boyalı basın" (*yellow journalism*) terimi ortaya çıktı. "Yellow Kid" in başarısıysa başka birçok çizgi romanın ortaya çıkmasına yol açtı.

Outcault 1897'de *The New York Journal* dan ayrılarak *The New York Herald*'a geçti. 1902'de burada, ikinci önemli çizgi roman tipi "Buster Brown"ı yarattı. Dış görünümüyle temiz ve titiz bir tip olan Buster, "Yellow Kid" in kenar mahallesinden çok farklı kibar bir çevrede yaşayan bir yaramazdı.

Outer Banks, THE BANKS olarak da bilinir, ABD'nin Kuzey Carolina eyaleti kıyıları boyunca, Back Koyundan güneye, Lookout Burnuna kadar 282 km boyunca uzanan adalar zinciri. Çoğunluğu kum tepeleriyle kaplı olan adaların yüksekliği 1-30 m arasında değişir. Az sayıda balıkçı ve çiftçinin yaşadığı adalar kuş avcılığıyla amatör balıkçıların uğrak yeridir. Adaların çevresinde çok sayıda gemi batığı vardır ve yörede korsan öyküleri yaygındır. Adalardaki tarihsel yerlerin en önemlileri 1585'te İngiliz-

Ouro Prêto kenti ve Nossa Senhora do Carmo Kilisesi, Brezilya

John Lewis Stage-Photo Researchers

yüzünden 1897'de eyalet merkezi 65 km kuzeybatıdaki Belo Horizonte'ye taşındı. 1933'te alınan bir kararla Ouro Prêto ulusal anıt, çevresindeki bölge de ulusal park ilan edildi. Ardından kente bir açık hava müzesi görünümü veren, çoğu 18. yüzyıldan kalma kamu binaları, kiliseler ve evler koruma altına alındı. 1970'lerin sonlarında federal yönetimin giderlerini karşıladığı bir restorasyon projesi başlatıldı. Kentin ilginç yapı-

lerin kısa ömürlü bir koloni kurduğu Roanoke Adası ve Wright kardeşlerin ilk uçuş denemesini yaptıkları Kitty Hawk'tur.

Outram, Sir James, 1. BARONET (d. 29 Ocak 1803, Butterley yakınları, Derbyshire, İngiltere - ö. 11 Mart 1863, Pau, Fransa), İngiliz asker ve siyasal görevli.

Marischal College'dan (Aberdeen) mezun olduktan sonra 1819'da subay okulu öğrencisi olarak Bombay'a gitti. 1. İngiliz-Afgan Savaşı'ndaki (1839-42) yararlıkları üzerine Sind'e siyasal temsilci olarak atandı. Bölgedeki bağımsız kabile reislerine ağır koşullar içeren yeni bir antlaşmayı kabul ettirdi. Baroda (Vadodara) ve Lucknow'da görev yaparken Ayodhya'nın İngiliz yönetimine girmesini (1856) sağladı. İran'a karşı düzenlediği başarılı harekâtın ardından korgenerallığe yükseltildi. Hint Ayaklanması (1857-59) sırasında iki tümene komuta etti ve yeniden Ayodhya temsilciliği görevine geti-

Outram, Thomas Brigstocke'un bir yağlıboya çalışması, y. 1863; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

rildi. Sir Henry Havelock'un yerine Kanpur'daki birliklerin komutanlığına atanmasına karşın, görevi hemen devralmayarak Havelock'un Lucknow'a komutan olarak girmesine izin verdi. Hindistan'a genel vali olarak gönderilen Lord Canning'in aldığı önlemleri yumuşatarak büyük toprak sahiplerinin İngiliz yönetimine boyun eğmelerini sağlamada önemli rol oynadı. 1858'de baronet unvanını aldı ve askeri üye olarak genel yalının oluşturduğu konseye girdi. 1860'ta İngiltere'ye döndü.

Outremeuse, Jean d' (d. 1338 ? - ö. 1399 ?), Fransız yazar. Düşsel ve büyüleyici iki tarihsel yapıtıyla tanınmıştır. Bunlardan, yansı düzyazı, yansı şiir biçimindeki *La Geste de Liège* (Liège Destanı), doğduğu kentin efsanevi tarihini zevkli bir üslupla anlatır. Tufan'dan 14. yüzyıla değin uzanan bir dünya tarihi niteliğindeki *Ly Myreur des Histors* ise (Tarihin Aynası) daha iddialı bir yapıttır. D'Outremeuse tam bir tarihçi sayılmazsa da, geçmişini düşsel bir biçimde anlatması, bir ortaçağ insanının düşünce yapısını yansıtmaya bakımdan ilginçtir. Ayrıca çoğu kurmaca olan olaylar arasında d'Outremeuse'un yaşadığı çağ, özellikle de dönemin edebiyatı üzerine benzersiz ipuçları bulmak olasıdır.

Ouyang Xiu, Wade-Giles yazımında OUYANG HSU, yazarlık adı ZUIWENG (d. 1007, Mianyang, Sichuan - ö. 1072, Henan, Çin). Çinli şair, tarihçi ve Song hanedanı döneminde devlet adamı. Çin edebiyatındaki sade "eski üslup"u canlandırmış, Çin'in siyasal yaşamını klasik Konfüçyüsçü ilkeler temelinde yeniden düzenlemeye çalışmıştır. Sichuan'daki Mianyang'da görevli bir yargıcın oğluydu. 1030'daki *jinshi* (ileri araştırmacı) sınavında birinciliği elde ederek batı başkenti Luoyang'a yargıç olarak atandı. Orada ünlü denemeci Yan Shu ve

şair Mei Yaochen'le dostluk kurdu. Bu ilişkiler sayesinde yazar olarak ününü daha da artırdı. "Eski Üslup"un sadeliğini ve açıklığını etkin biçimde savunarak sonuçta yeni bir edebiyat akımının doğmasını sağladı.

1034'te, başkent Kaifen'deki İmparatorluk Kütüphanesi'nde karşılaştırmalı metin okuma görevlisi oldu. İki yıl sonra bu görevinden uzaklaştırılarak Hubei ve Hunan'da alt düzeyde bir yargı görevine getirildi. Burada, neredeyse 10. yüzyılın tamamını kapsayan siyasal karışıklıkların tarihi niteliğindeki *Xin Wudai shi* (Beş Hanedanın Yeni Tarihi) adlı yapıtını yazdı. Bu yapıtında önceki hanedan tarihlerinden farklı olarak siyasal bakımdan dışlanmış kişilerin yaşamlarına da yer verdi.

1043'te Kaifen'e dönerek imparatorluk danışmanı oldu. İmparatorluk görevlisi Fan Zhongyan ve arkadaşlarının reformcu bir hizip kurdukları gerekçesiyle görevden uzaklaştırılmaları üzerine, önemli bir deneme yazarak siyasal gruplar oluşturma yapıcı bir tutum olduğunu savundu. Cesareti ve açık sözlülüğüyle İmparator Ren Zong'un güvenini kazanarak onun günlük yaşamının kayıtlarını tutmak ve fermanlarını hazırlamakla görevlendirildi. Ama 1045'te, yıllarca önce yeğeniyle yasalara aykırı ilişki kurmuş olmakla suçlanarak yargılandı. Sonuçta aklanmasına karşın ünlü ciddi biçimde sarsıldı. Rütbesi indirilerek Anhui'ye gönderildi. Orada çeşitli illerde devlet görevlisi olarak çalıştı. Bu yıllarda şaraba olan düşkünlüğü daha da arttı. Kendine ve inşa ettiği köşke "Yaşlı Sarhoş" adını verdi. Bu arada köşkünün konu alan ve Çin edebiyatının en başarılı yapıtlarından biri sayılan ünlü denemesini yazdı.

1050'de Henan'daki güney başkenti Guiden'in savunma komutanlığına getirildi. Ardından 1054'te yeniden başkente dönerek Hanlin Akademisi'nde bilim adamı olarak çalışmaya başladı. *Xing Tang shu* (Tang Hanedanının Yeni Tarihi) adlı yapıtını yazmaya başladıktan bir yıl sonra Kuzey Çin'in büyük bir kesimini yöneten Mançuryalı Kitanlara büyükelçi olarak gönderildi. 1057'de devlet memurluğu sınavlarından sorumlu kişi oldu. Sınavlarda "eski üslup"u kullananları geçiriyor, süslü ve yapmacıklı üsluplarda yazanları ise bırakıyordu. Bu uygulamasından dolayı sınavları kazanamayan memur adaylarının saldırısına uğradı. Ama üslup konusundaki yaklaşımını sürdürerek Wang Anshir ve Su Dungpo gibi parlak genç yazarların ünlenmelerini sağladı.

Ouyang 1060'ta *Xing Tang shu*'nun yazımını tamamlamasının ardından devletin en yüksek kademelerinde görevler üstlendi. Toplumsal, mali ve askeri alanlarda önemli hizmetler yürüttü. Geliniyle ilişki kurduğu yolunda hakkında çıkarılan asılsız iddialar üzerine emekliliğini istediysede sırasıyla Anhui, Shandong ve Henan'da görevlendirildi. Sonuçta 1071'de, veliahtın başöğretmeni unvanıyla emekliye ayrıldı ve birkaç ay sonra da öldü.

Ouyang bir devlet adamı olarak klasik Konfüçyüs ilkelerini siyasal yaşamda etkin kılmaya çalıştı. Korkusuzca yaptığı eleştirileri yetenekli kişilerin yükselmesini ve muhalefet gruplarının oluşmasını sağladı. Han Yu'nun görüşlerini benimseyerek, düzyazı alanında o dönemde egemen olan yapmacıklı ve aşırı süslü üslubun yerine sade ve dolaysız anlatımı etkin biçimde savundu. Böylece *guwen* denen üslubun doğmasını sağladı. Düzyazı ve şiir öğelerinin bir arada kullanıldığı *fu*'yu katı kuralardan kurtardı. Gerek *fu* gerekse daha yeni olan *ci* (her dizedeki hece sayısı farklı olan şiir biçimi) türünün kusursuz örneklerini

ortaya koydu. Bir bilim adamı olarak sonraki yorumlar yerine eski metinleri dolaysız biçimde incelemeye çalıştı. Arkeolojik çalışmalara katkıda bulundu. Resim alanında yeni *Wenren* manzara resmi okulunun geliştirilmesine yardımcı oldu. Günümüze ulaşan yapıtları arasında tarih kitaplarının yanı sıra çok sayıda şiir, resmi yazı, mektup ve çeşitli küçük parçalar sayılabilir. Kütüphanesinde 10 bin kitap, ayrıca eski dönemlere ait kapsamlı edebiyat ve arkeoloji kayıtları vardı. Ölümünden sonra Wenzhong adıyla ermiş ilan edildi.

ova, akarsularla fazla yarılmamış, düz ya da hafif eğimli çukur alan görünümünde yüzey şekli. Genellikle en bereketli toprak türlerini içermeleri, yüzey yapısının ve içlerinden geçen akarsuların tarım ile ulaşımı büyük ölçüde kolaylaştırması gibi nedenlerle ovalar yeryüzünün en önemli yerleşim odağı olmuştur.

Yapısal özellikler. Büyüklüğü birkaç hektardan yüz binlerce kilometrekareye kadar değişebilen ovalar, çeşitli yüksekliklerde yer alabilir. Yükseltisi 2.000 m'ye çok yaklaşan (örn. Erzurum Ovası) ya da bu yükseltiyi de aşan (örn. Hakkâri yöresindeki Yüksekova [Gevar Ovası]) yüksek ovalara rastlandığı gibi, deniz düzeyinden yüksekliği çok az olan alçak ovalar da (örn. Çukurova) bulunur. Yükseklik ne olursa olsun, ovalardan geçen akarsuların derin yatakları yoktur; yani ova yüzeyi ile talveg çizgisi (bir vadinin en derin noktalarını birleştiren çizgi) arasındaki düzey farkı çok azdır. Bu da ovayı platodan ayıran en belirgin özelliktir. Ova, tümüyle düz olduğu gibi, yüzeyi engebeli de olabilir; hatta yer yer üstünde tepeler bulunabilir. Ovalardaki akarsular genellikle ağır akışlıdır ve menderesler çizer ya da birçok kola ayrılarak aralarında adacıklar oluştururlar. Önlem alınmazsa taşkın sırasında yataklarından çıkıp ovaya ve ürünlere zarar verebilirler.

Yeryüzündeki toplam kara alanının üçte birinden biraz fazlasını kaplayan ovalar Antarktika dışında tüm kıtalarda görülür. Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyinde, dönemelerde ve ılıman kuşak bölgesinde ovalara rastlanır. Geniş coğrafi dağılımları nedeniyle ovaların bitki örtüsü de çeşitlilik gösterir. Ağaç, çalı ya da ot kaplı ovalar bulunduğu gibi, neredeyse çöl görünümünde olanlar da vardır. Ayrıca bak. çayır, Pampa; step.

Oluşumlarına göre ova türleri. Kökenleri bakımdan çeşitlilik göstermekle birlikte, en yaygın rastlanan ova türlerinden biri tektonik kökenli olanıdır. Yeryüzündeki büyük ovaların çoğu, tektonik etkinliklerden sonra yerkabuğuna biçim veren aşınma ve çökme süreçlerinin ürünüdür. Sınırları kırık hatları ile belirlenmiş olan bu ovalara Türkiye'de çok rastlanır. Erzincan, Pasinler, Muş gibi Doğu Anadolu ovaları ile Ege Bölgesi'nin doğu-batı doğrultusunda uzanan oluk biçimli ovalardan Büyük ve Küçük Menderes, Gediz ve Bakırçay bu türe örnektir. Bunlar aynı zamanda deprem etkinliğine sık rastlanan alanlardır. Bazı ovalar da karstik kökenlidir. Bunlar, karst olayı denen ve kalkerli arazilerde görülen erime şekillerindendir. Bu yüzey şekillerinden olan polyeler aynı zamanda birer ovadır. Muğla Ovasıyla aynı alanı kaplayan Muğla Polyesi buna örnektir. Karstik kökenli ovalara Yugoslavya'nın kuzeyindeki Slovenya'da da çok rastlanır.

Yeryüzündeki ovaların önemli bir bölümünü de birikim ovaları oluşturur. Bunlar daha çok akarsuların taşıdığı alüvyonların

yığılmasıyla ortaya çıkmıştır. Çukurova ile Bafra ve Çarşamba ovaları gibi delta ovaları da bu türe girer. Jeomorfolojide, buzulların taşıdığı malzemenin birikmesiyle oluşmuş küçük düzlüklere buzulönü ovası (sander) denir.

Aslında ovaları oluşumlarına göre sınıflandırmak için kesin ölçütler yoktur. Örneğin tektonik kökenli bir çöküntüde alüvyonlar yığılarak bir ova oluşturabilir. Böyle oluşan yüzey şekli tektonik ova olduğu gibi aynı zamanda bir birikim ovasıdır. Benzer biçimde, karstik kökenli bir ovanın yerinin belirlenmesinde tektonik olayların da etkisi olabilir. Bu durumda ova hem karstik, hem de tektoniktir.

Coğrafi konuma göre ova türleri. Kökeninden bağımsız olarak kıyı ovaları ve karasal ovalar diye bir sınıflandırma yapılabilir. Manş Denizi kıyılarından Baltık kıyısına kadar uzanan Kuzey Avrupa Ovası ile ABD'nin Atlas Okyanusu kıyılarında New York yöresinden başlayıp Meksika Körfezi'ne kadar uzanan Atlantik Kıyı Düzlüğü kıyı ovalarına örnektir. Bunların her ikisinin de oluşumu ve yapısı son derecede karmaşıktır. Kuzey Avrupa Ovasında akarsu-buzul çökelleri, Atlantik Kıyı Düzlüğünde ise deniz-akarsu çökelleri farklı yaş ve yapıdaki ova tabanını tümüyle örtmüştür.

Karasal ovalardan biri de dağeteğidir. Dağların eteğinde yer alan birikinti konilerinin kenarlarından birleşmesiyle oluşan bu ovaların en tipik örneklerine İtalya'nın Piemonte bölgesinde rastlanır. Bu yüzden piyemon adıyla da anılırlar. Ayrıca Pakistan'ın Pencap eyaletinde, Türkiye'de de Bursa ve İnegöl ovalarının güney kenarlarında tipik dağeteği ovaları vardır. Bu tür ovalarda eğim fazla, yüzey profili hafif dişbükeydir.

ova kurbağası (*Rana ridibunda*), *Ranidae* familyasından, iri yapılı, büyük ölçüde suya bağımlı yaşayan kurbağa türü. Avrupa, Kuzey Afrika ve Asya'nın batısındaki bataklık, göl ve akarsu kıyılarında bulunur. Uzunluğu 9-15 cm, renk ve desenleri çok

Ova kurbağası (*Rana ridibunda*)
Eric Hoshing

değişiktir. Üst bölümlerinde genellikle yeşilimsi boz, açık ya da koyu kahverengi üstüne siyah lekeler vardır. Alt bölümleri genellikle kirli beyaz ya da sarımsıdır. Bazılarının sırtında uzunlamasına yeşil bir şerit görülür. Karada gezinmekle birlikte sudan fazla uzaklaşmaz. Ovalık alanları yeğlemekle birlikte dağlarda da rastlanır. Türkiye'de yaşayan en iri kurbağa olan bu tür uygun yaşama ortamı bulduğu her yere yayılmıştır.

Ovacık, Karadeniz Bölgesi'nde, Çankırı iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 376 km² olan Ovacık ilçesi ku-

zeyde Zonguldak ve Kastamonu illeri, doğuda gene Kastamonu ili ve Kurşunlu ilçesi, güneydoğuda Atkaracalar, güneyde Çerkeş, güneybatıda Eskipazar ilçeleri, batıda gene Zonguldak iliyile çevrilidir.

İlin kuzeybatı kesiminde yer alan ilçe toprakları Ilgaz-Bolu Dağlarına bağlı dağlık bir alanı kapsar. İlçe topraklarının suları nı yörede Soğanlı Çayı ya da Melen Çayı olarak adlandırılan Filyos Çayı(*) ile bu akarsuya katılan küçük dereler toplar. Soğanlı Çayı ilçenin kuzey ve kuzeydoğusunda doğal sınır oluşturur.

Halkın büyük bir bölümü kırsal kesimde yaşar. İlçe ekonomisi tarıma dayalıdır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa ve patatestir. Ayrıca az miktarda sebze ve meyve yetiştirilir, hayvancılık yapılır.

Yöre 19. yüzyıl sonlarında Kastamonu vilayeti Çankırı sancağının Çerkeş kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu. İlin ulaşımı güç ve sapa bir kesiminde yer alan kasaba gelişmemiş kırsal bir yerleşmedir. 1985'te nüfus açısından Türkiye'nin en küçük ilçe merkezlerinden biri olan Ovacık kasabası il merkezi Çankırı'ya 184 km uzaklıktadır.

Ovacık Belediyesi 1959'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 7.099; kasaba, 1.451.

Ovacık, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Tunceli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.538 km²'dir. Doğuda Pülümür ilçesi, batı ve kuzeyde de Erzincan iliyile çevrilidir.

İlin kuzeybatı kesiminde yer alan Ovacık alanı açısından Tunceli'nin en büyük ilçesidir. İlçe topraklarının kuzey ve batı kesimini Munzur Dağları(*), güneyini ise Karaoğlan Dağı engellemektedir. İlçenin kuzey ve batıdaki doğal sınırını oluşturan Munzur Dağları, Ovacık kasabasının batısında yer alan Ziyarettepe'de 3.071 m'ye ulaşır. Bu dağların doğu ve güney yamaçlarından kaynaklanan akarsular Ovacık çöküntüsünde birleşerek Munzur Suyunu oluşturur. Dağların yüksek kesimlerinde hayvancılık açısından önem taşıyan yaylalar vardır.

Halkın büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçede ekonomik yaşam hayvancılığa dayanır. Küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştirilen ilçede bitkisel üretim yerel gereksinmeyi bile karşılayamayacak düzeydedir. Az miktarda tahıl, baklagiller, patates, elma ve armut yetiştirilir. Türkiye'nin en büyük ulusal parkı olan Munzur Vadisi Milli Parkı'nın büyük bölümü ilçe sınırları içindedir. Ulusal park alanı içinde yıllık üretim kapasitesi 200 bin adet olan bir alabalık üretme istasyonu kurulmuştur. İlçeye özgü başlıca el sanatı ince halı dokumacılığıdır.

1514'te Osmanlı topraklarına katılan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Mamuret'ül-Aziz (Elazığ) vilayetinin Dersim sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Adını verdiği ovada, Munzur Suyu vadisinin kuzey kenarında kurulmuş olan ilçe merkezi küçük ve kırsal bir yerleşmedir. 1938'den sonra kısa bir süre Mareşalçakmak adıyla anılan Ovacık kasabası, il merkezi Tunceli'ye 61 km uzaklıktadır.

Ovacık Belediyesi 1937'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 15.316; kasaba, 3.647.

Ovalar Bölgesi Yerlileri, BUFFALO YERLİLERİ olarak da bilinir, Mississippi Irmağı ile Kayalık Dağlar arasındaki Büyük Ovalar'da, bugün ABD'nin orta, Kanada'nın ortagüney kesimlerini oluşturan topraklarda yaşamış Amerika Yerlileri. Algonkin, Siu, Kaddo, Yuta-Aztek, Atabask ve Kiyovatao öbeklerine bağlı diller konuşurlardı.

Çoğu göçebe olan Ovalar Bölgesi Yerlileri bizon gibi büyük hayvanları avlardı. Kabileler av için bir araya gelir, hayvan bir tuzağa doğru sürülerek ya da ateşle çevrilerek yakalanırdı. Tipik örnekleri Titan Dakotaları ile Şayenler olan bu göçebe kabileler önemli dinsel törenler için de bir araya gelirdi.

Ayrıca bahçecilik ve çömlekçilikle uğraşan, yılın bir bölümünü köylerde geçiren kabileler de vardı. Bunların başlıca ürünleri mısır, fasulye, kabak ve ayçiçeği idi. Pavniler, Mandanalar, Hidatsalar ve Arikaralar bu yarı yerleşik kabilelerdendi.

Ovalar Bölgesi Yerlilerinde sınıf ve aileden devralınan toplumsal statüler yoktu. Ama savaşta yiğitlik gösterme, yoksullara yardım etme, akrabalarla malını paylaşma ve konukseverlik gibi davranışlarla servet ve toplumsal statü elde edilebilirdi. Kabileler arasında, çoğunlukla kadınların da katıldığı savaşçı birlikleri kurulmuştu. Mandana ve Hidatsalarda ise kadınların ayrı birlikleri vardı.

Akrabalık örgütlenmesi babayanlı (örn. Ayova, Kanza, Omaha, Ozaç ve Ponka), anayanlı (örn. Hidatsa, Mandana ve Crow) ya da ikisinin karışımı biçiminde olabilir, çoğunlukla tekeşliliğe dayanan evlilikler aileler tarafından ayarlanırdı. Avrupalılarla ilişkiye girmeden önce Yerliler aletlerini kemik, boynuz ve taştan yaparlardı. Giysi, kap, kacak ve *tepee*(*) yapımında hayvan derisi kullanılır, yarı yerleşik kabilelerde sepetçilik ve çömlekçilik yapıldı. İspanyolların kutaya atı getirmesinden önce büyük olasılıkla tek evcil hayvan köpekti.

Atsınalar gibi bazı kabilelerde yüce bir varlığa inanılırdı. Ama tüm kabilelerde, basit ayinlerden haftalarca süren törenlere kadar çok çeşitli dinsel uygulamalar vardı. Her kabilenin, hastaları iyileştirmek ve düşmanların, avın ya da kayıp eşyanın yerini bulmaktan sorumlu bir şamanı olurdu. Görüntüler aracılığıyla kehanete çok önem verilir, yaşamda başarının dost ruhların yardımıyla gerçekleştiğine inanılırdı.

Yöreye Avrupalıların gelmesi Ovalar Bölgesi Yerlilerinin kültüründe köklü değişimlere yol açtı. 19. yüzyıl sonlarında bizonların soyunun tükenmesi toplumsal statü sistemini altüst etti; mamul malların gelmesiyle el sanatları önemini yitirdi. Yerliler kamplara yerleştirilene daha büyük sorunlar çıktı. Eski bizon avcıları sığır besiciliğini benimseyemedikleri gibi, kadınlara ait bir uğraş olan tarıma sabanın girmesiyle ortaya geçen yeni iş bölümüne karşı direnmeye başladılar. Bu arada hükümetin anasoylu topluluklara babayanlı soy çizgisini ve soyadı kullanımını dayatması akrabalık sisteminde birçok karışıklığa neden oldu.

Ovando, Nicolás de (d. y. 1451, Brozas, Kastilya - ö. y. 1511, İspanya), Batı Hint Adalarının ilk valisi İspanyol asker. İspanya'nın Amerika'daki sömürgelerinde yaygın olarak uygulanan *encomienda*(*) sisteminin kurucusudur.

Askeri amaçla kurulmuş Alcántara tarikatının şövalyelerinden biriydi. Öteki askeri tarikatlarla birlikte krallığa bağlanan Alcántara tarikatının yeniden düzenlenmesinde önemli rol oynadı ve bu hizmetleri karşılığında Francisco de Bobadilla'nın yerine Batı Hint Adaları valiliğine getirildi. 1502'de Santo Domingo'ya ayak basan Ovando, Yerli halkın İspanyol sömürgeciler için çalışmak istemediğini görünce, yiyecek ve güvenlik karşılığında Yerli emeğinden yararlanmayı amaçlayan *encomienda* sistemini kurdu. Dördüncü Amerika yolculuğunda Jamaika'da gemisi karaya oturan Kristof Kolomb'u, kendisine rakip olaca-

ğından korkarak bir yıl boyunca yardım-sız bıraktı. 1509'da Yerlilere sert davrandığını öğrenen İspanyol yetkililerce geri çağıldı.

Overbeck, Johann Friedrich (d. 3 Temmuz 1789, Lübeck - ö. 12 Kasım 1869, Roma), Nazarenler(*) ya da Lucas Birliği (Lukasbund) adıyla bilinen Alman ressam-lar grubunun önderi romantik ressam. Ya-pıtlarında Hristiyanlık konularını işle-miştir.

1806'da Viyana Akademisi'ne girdi. Aka-deminin eğitim anlayışından düş kırıklığına uğrayınca 1809'da Franz Pfors ile birlikte Lucas Birliği'ni kurdu. Amacı ortaçağ res-samlar loncası sistemini yeniden canlandı-rmaktı. Topluluğun sanatçıları Albrecht

"İtalya ve Almanya", Johann Friedrich Overbeck'in bir çalışması, 1811-28; Yeni Pinakotek, Münih
Neue Pinakothek, Münih

Dürer, Perugino ve Raffaello başta olmak üzere Rönesans sanatçılarından esinlen-diler.

Nazarenler 1810'da Roma'ya yerleştiler ve çalışmalarını 1829'a değin bu kentte sürdür-düler. Overbeck grubun öbür üyelerinin ayrılmasından sonra da Roma'da kaldı. En önemli yapıtı "Aziz Francesco'nun Gül Mucizesi"ni Assisi'deki Portiuncula Şapeli için yaptı.

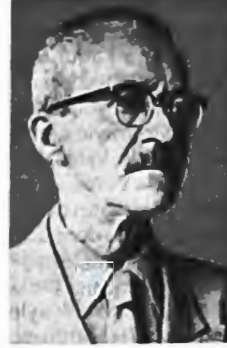
Overbeck'in yaşlılık dönemi resimleri so-luk renkli ve basmakalıp olmakla birlikte, 19. yüzyıl Hristiyan dinsel sanatını ve On-Raffaellocuların çalışmalarını büyük ölçüde etkilemiştir. Daha canlı olan ilk dönem resimleri ve desenleriyse yeniden keşfedil-dikleri 20. yüzyıl başlarında büyük ilgi toplamıştır.

Overijssel, Hollanda'nın kuzeydoğusunda il (provincie). Yüzölçümü 3.339 km², yön-e-tim merkezi Zwolle kentidir. İl topraklarını IJssel, Vecht, Zwart ve Regge ırmakları ile Twente, Overijssel gibi küçük kanallarla sular. Eskiden Utrecht piskoposlarının mül-kü olan bölge o dönemde Oversticht adıyla anılıyordu. 1527'de V. Karl'a satıldı ve böylece Habsburg hanedan topraklarının bir parçası oldu. 1579'da İspanya kralına başkaldırarak Utrecht Birliği'ni oluşturan eyaletler arasında yer aldı. 1962'de Kuzey-doğu (Noordoost) Polderi de Overijssel'e bağlandı.

Overijssel'in büyük bölümü kumlu toprak-lar ve alçak tepelerle kaplı bir buzul deltasından oluşur. Orta kesimdeki Salland ilçesinde meyve bahçeleri yer alır. Kuzeydoğudaki denizin doldurulmasıyla elde edilen topraklarda tahıl ve patates yetiştirilir. Ove-rijsel ülkenin en sanayileşmiş illerinden biridir. 19. yüzyılda pamuk eğirme, dokuma ve ağartma etkinlikleriyle öne çıkan güney-doğudaki Twente ilçesi günümüzde de ülke-nin en önemli dokumacılık merkezlerindendir. Öbür önemli sanayi merkezleri Deven-

ter, Kampen ve Zwolle'dir. Enschede, Al-melo, Hengelo ve Oldenzaal ilin öteki önemli kentleridir. İlin kuzeybatısında iki ulusal park vardır. Nüfus (1990 tah.) 1.020.424.

Øverland, Arnulf (d. 27 Nisan 1889, Kristiansand - ö. 25 Mart 1968, Oslo, Norveç), Norveçli sosyalist şair. II. Dünya Savaşı'nda Alman işgaline karşı direnişi işleyen şiirleriyle tanınır.

Øverland
Norwegian Information Service, New York

Kral Frederik Üniversitesi'nde kısa bir süre filoloji öğrenimi gördü. İlk şiir kitabı *Den ensomme fest* (1911; Kimsesiz Ziyafet) üslubu, açıklığı ve özlü anlatım biçimiyle büyük ilgi gördü. I. Dünya Savaşı'ndan sonra *Brød og vin*'le (1919; Ekmek ve Şarap) burjuva toplumuna ve Hristiyanlığa karşı radikal bir tutum benimsedi ve şiiri toplumsal bir silah olarak kullanmaya yöneldi. 1930'larda Norveçlileri faşizm ve Nazizme karşı uyarmak amacıyla şiirler yazdı. Bu şiirlerin en ünlüsü "Du må ikke sove!"dir (1937; Uyumamalısın!). 1940'ta Nazi işgaline karşı yazdığı ve gizlice dağıttığı şiirlerden dolayı dört yıl bir Alman toplama kampında kaldı. Mayıs 1945'te serbest bırakılınca Norveç hükümeti şükran ifadesi olarak kendisine büyük ulusal şair Henrik Wergeland'in eski evini verdi.

Overland Park, ABD'de Kansas eyaleti-nin kuzeydoğusundaki Johnson ilinde kent. Missouri sınırı yakınlarında yer alır; Kansas kentinin güney banliyösüdür. 1906'da eski Santa Fe Yolu kıyısında, Kansas kentiyle Olathe arasındaki demiryolu üzerinde bir istasyon olarak kuruldu. 1960'ta tüzel kimlik kazandı. Bugün büyük ölçüde bir konut alanı olan kentte hafif sanayi tesisleri bulu-nur. Nüfus (1990) 111.790.

Overton, Richard (ö. 1631-64), İç Savaş ve Cromwell Cumhuriyeti dönemlerindeki Levellers(*) akımının önderlerinden İngiliz gazeteci ve yazar.

Geçmişine ilişkin fazla bilgi yoktur. Bir süre Felemenk'te yaşadığı ve Cambridge'deki Queen's College'da okuduğu sanılır. Daha sonra Southwark'ta tiyatro oyunculu-ğu ve oyun yazarlığı yapmıştır. 1640'tan başlayarak siyasal eylemlere katılan Over-ton, yazdığı 50 kadar broşürde İngiltere Kilisesi'ne, tekelere, I. Charles'ın danışma-nı Strafford kontuna ve medeni hukuka saldırdı. *Man's Mortality*'de (1643; İnsanın Ölümlülüğü) ruhun da beden gibi öldüğünü ve dirilmesi gerektiğini ileri sürdü. Martin Marpriest takma adıyla yayımladığı broşür-lerinde (1645-46) Presbiteryenleri ve West-minster Meclisi'ni hoşgörüsüzlükle suçladı. Gerek broşürlerinde, gerekse Levellers akı-mının gazetesi *The Moderate*'taki (1648-49) başyazılarında halkın egemenliğini, doğanın yasaları önünde tüm insanların eşit oldu-ğu-nu, cumhuriyet hükümetini ve toplum söz-leşmesinin toplum ile hükümetin temeli olduğunu savunuyordu. Ayrıca ondalık ver-

gisinin kaldırılması, çitle çevrilmiş toprakla-rın halka açılması, üniversitelerin yeniden düzenlenmesi gibi reformlar talep etti.

Levellers akımının önde gelen kuramcı ve örgütleyicilerinden olan Overton özellikle toplu dilekçe eylemlerinde etkili oldu. Bu yüzden 1646-49 arasında iki kez hapsedildi. Son kez hapisten çıktığında Levellers hare-keti gücünü yitirmişti. Ama 1654'te Over-ton hâlâ Levellers akımının üyelerini, ordu içindeki cumhuriyetçileri ve kralcıları Oliver Cromwell'e karşı birleştirmeye çalışı-yordu. Sonunda Avrupa'ya kaçmak zorun-da kaldıysa da 1656'da geri dönerek çalış-malarını sürdürdü. 1660'lardan sonraki yaşamı hakkında hiçbir şey bilinmemek-tedir.

Ovidius, Latince tam adı PUBLIUS OVIDIUS NASO (d. İÖ 20 Mart 43, Sulmo [bugün Sulmona] - ö. İS 17, Tomi [bugün Constan-ta, Romanya], Moesia, Roma İmparatorlu-ğu), *Ars Amatoria* (Aşk Sanatı, 1943, 1987/Sevisme Yolu, 1965) ve *Metamorphoses* (Değişimler, 1935) adlı yapıtlarıyla ünlü Romalı şair. İS 8'de İmparator Augustus tarafından ahlaksızlık suçlamasıyla Karade-niz kıyısındaki Tomi kentine sürülmüş, *Tristia*'nın da (Hüzün) aralarında bulun-duğu birçok yapıtını orada yazmıştır.

Gençlik yılları ve ilk yapıtları. Romalı edebiyatçıların çoğu gibi Ovidius da taşra-

Ovidius, bir mermer büsten ayrıntı.
Uffizi Galerisi, Floransa
Galeria degli Uffizi, Floransa

lıydı. Roma'nın yaklaşık 140 km doğusun-daki Sulmo'da dünyaya gelmiş, 12 yaşına gelince ailesi tarafından Roma'ya gönderil-miş ve dönemin en iyi öğretmenlerinden retorik dersleri almıştı. O dönem retorik Roma eğitim sisteminin en son aşamasını ve en önemli bölümünü oluşturuyor, öğrenci-ler genellikle hukuki konular üzerine kural-lara uygun konuşmayı, yani hitabet sanatını öğreniyorlardı. Ovidius'un bu dönem yaşa-mı üzerine değerli bilgiler bırakan Seneca (Yaşlı) (İÖ y. 55-İS 37), onun biçimsel tartışmalardan hoşlanmadığını, psikolojik ve ahlaki boyutları olan etik konuları yeğle-dığını belirtir. Ovidius'un şiirinin retorik eğitiminden önemli ölçüde etkilendiğine kuşku yoktur.

Ovidius'un babası, Senato ile halk arasinda-ki soylu sınıftan olduğu için oğlunun devlet memuru olmasını istiyordu. Ama Ovidius, o dönemde yukarı sınıftan gençler için gözde bir öğrenim merkezi olan Atina'ya gitti ve kendisi gibi şair olan arkadaşı Pompeius Macer'le birlikte Yunanistan'ı dolaştı. Bu deneyimi şiirine yansıyacak, yapıtlarında manzara tasvirleriyle mitolojik öğelere yer verecekti. Sonraki yıllarda bazı önemsiz adli görevler üstlendiyse de, kısa süre sonra kamu yaşamının kendine uyma-

diğına karar verdi. Çalışma yaşamını terk ederek bütün zamanını şiire verdi; Sextus Propertius ve kendisinden biraz daha yaşlı olan Horatius'un da içinde bulunduğu şairler çevresine katıldı. Vergilius'la hiç karşılaşmadı, Tibullus ise Ovidius onu yakından tanıma fırsatı bulamadan ölmüştü. Gene de Ovidius çağdaşı şairler arasında en sıcak ilgisi, ölümü üzerine bir ağıt yazdığı Tibullus'a gösterdi. Ovidius gibi Tibullus da Marcus Valerius Messala'nın korumasındaki edebiyatçılarıydı. Vergilius, Horatius ve Propertius ise Augustus döneminin daha tipik temsilcilerini içeren, Gaius Maecenas korumasındaki edebiyat çevresindendi. Ovidius'un ilk dönem şiirleri, Augustus'un özendirdiği "resmi" ahlaki tutumla bağdaşmayan bir aşk, şiir ve yaşam anlayışını yansıtır.

Ovidius'un ilk şiirleri *Amores* (Aşkılar), İÖ y. 20'den başlayarak aralıklı olarak 5 kitapta yayımlandı. Ağıt ölçüsüyle yazılmış bu kısa şiirler, Corinna adlı bir kadına duyulan aşkın çeşitli evrelerini konu alıyordu. Ama hem esin, hem de ele alış biçimi açısından duygusal olmaktan çok düşünsel sayılabilecek bu şiirler, bir yandan da aşk şiiri türüyle alttan alta alay eden bir dille kaleme alınmıştı. Sonradan sürülmesinde önemli bir rol oynayan *Aşk Sanatı* ise İÖ y. 1'de yayımlandı. Baştan çıkarma ve entrika sanatı üzerine bu parlak yapıtın içeriği Augustus'un başlattığı ahlak reformlarına ters düşüyordu. Her ne kadar Ovidius kısa bir süre sonra alaylı bir özeleştirme niteliğindeki *Remedia amoris*'i (Aşkın Çaresi) yazdıysa da, bunun fazla bir yararı olmadı. Kadınların kocalarına ya da sevgilerine yazdıkları hayali mektuplardan oluşan *Heroides*'i de bu dönemde yayımladı. Aşk temasını işlemekle birlikte, malzemesini mitolojiden alan bu karakter tasvirlerinde *Değişişler*'in henüz olgunlaşmamış biçimini görmek mümkündür.

Ovidius aşk ağıtlarında birçok şeyi kendi başından geçmiş gibi anlatmış, kişisel deneyimlerini aktarıyor gibi, yer yer bir itiraf tonunda yazmıştır. Ama *Amores*, *Aşk Sanatı* ve *Remedia amoris* gibi yapıtlarında rastlanan bu tür ifadeler, onun kişisel deneyimlerinden çok, dönemin edebi tavrının ifadeleri olarak görülmelidir.

Olgunluk dönemi ve ünlü şiirleri. Ovidius yayımladığı özgün yapıtlar sayesinde Roma'nın yaşayan en önemli şairi olmuştu. *Amores*'in son şiirinde daha iddialı konulara yönelmeyi vaat ediyordu. Bu vaadini, üç ana türde verdiği *Medea*, *Fasti* (Şenlikler) ve *Değişişler* adlı yapıtlarıyla yerine getirdi.

Bir tragedya olan *Medea* günümüze ulaşmamıştır. Eleştirmen Quintilianus ve tarihçi Tacitus'un övdüğü bu yapıt, büyük olasılıkla Seneca'nın aynı konudaki oyununa esin kaynağı olmuştur.

Roma'daki dinsel şenlikleri ve bunların efsanevi kökenlerini anlatan *Fasti*, yılın her bir ayı için yazılmış 12 kitaptan oluşur (bunlardan yalnızca ilk altısı günümüze ulaşmıştır). Olayların mitolojik kökenlerini araştıran bu tür "etiolojik" şiirler, başta Kallimakhos'un yapıtları olmak üzere Helenistik dönem (İÖ 323'ten sonra) şiirinin önemli bir parçasını oluşturuyordu. Ovidius da bu türü seçerek, kendini Roma'nın Kallimakhos'u ilan eden Propertius'a meydan okuyordu. Dolayısıyla *Fasti* Augustus döneminin resmi edebiyat programına uygun ulusal bir şiirdi. Ovidius belki de bu şiiri yazarak imparatorun gözünde yeniden itibar kazanmak istemişti. Çünkü yapıt, anlatı

bölümlerindeki parlak üslubun hile dengeleyemeyeceği ölçüde, imparatorluk ailesine övgü ve yurtseverlikle dolu bölümler içeriyordu.

Değişişler'in de, yazıldığı dönemin edebi ve siyasal ortamı göz önünde tutularak değerlendirilmesi gerekir. Augustus döneminin ruhuna en çok bağlı kalmış Vergilius ve Horatius gibi şairler bile bir başsaırdan beklenebilecek ısmarlama resmi şiirler (örn. askeri zaferleri kutlayan destanlar) yazmayı reddetmişlerdi. Vergilius'un *Aeneis* destanı, çağdaşlarının beklemediğinden çok farklı bir yapıtı. Roma'nın ulusal destanı kabul edilen bu şiirin benzersizliği sonraki yazarların işini oldukça zorlaştırmıştı. Vergilius'tan sonra, anlamı tarih ya da mitolojiyle sınırlı bir destan ister istemez gölgede kalacaktı. Ovidius bu tehlikeyi sezerek, Vergilius'un yaptığı gibi yeni bir plana dayanan, özgün ve benzersiz bir destan yazmayı denedi.

On beş kitaplık uzun bir şiir olan *Değişişler*, Ovidius'un günümüze ulaşmış öteki yapıtlarından farklı olarak, altılı ölçüyle yazılmıştır ve değişim temasıyla birbirine bağlanan mitolojik ve efsanevi öykülerden oluşur. Öyküler, yaratılıştan (kaostan düzene doğru ilk değişim) Julius Caesar'ın ölümü ve tanrılaştırılmasına (iç savaştan Augustus döneminde barışın sağlanmasına, yani kaostan düzene geçiş) içeren son değişim) değin tarih sırası içinde anlatılır. Değişim teması daha çok biçimsel bir önem taşır; şiirin ana konusu ise tutkudur ve bu tema yapıta, öykülere çerçeve oluşturan ve onları birbirine bağlayan ustaca tekniklerin hepsinden çok daha büyük bir bütünlük kazandırır. Ovidius'un ilk dönem şiirlerine egeyen olan erotizmin yerini bu yapıtında hemen bütün insani duyguların araştırılması almıştır. *Değişişler* Ovidius'un yaratıcı gücünü, zekasını, üslup parlaklığını, mitoloji bilgisini, betimleme ve anlatı ustalığıyla zengin düş gücünü daha önceki yapıtlarında görülmedik biçimde ortaya koymanın yanı sıra, Ovidius'un derin Yunan ve Latin şiiri bilgisini ve okuduğu klasik şiirleri büyük bir yaratıcılıkla uyarlama yeteneğini de yansıtır. Hem içerik hem de ele alış bakımından Augustus dönemi tarzından ayrılan yapıt, kullanılan dil dışında, Latin edebiyatının yanı sıra Yunan edebiyatına da özgü öğeler taşır.

Ovidius *Değişişler*'in yazımını İS 8'de tamamlamıştı (ama yapıt henüz yayımlanmamıştı). Tam başının doruğuna tırmanırken, yaşamını altüst edecek olay gerçekleşti.

Sürgün ve ölüm. Ovidius o sıra Elba Adasındaydı. İmparator Augustus tarafından Roma'ya çağrıldı ve imparatorun özel mahkemesince devlete ihanet (*majestas*) suçuyla yargılanarak Tomi'ye sürüldü. Cezanın bir nedeni *Aşk Sanatı*'ydi. Öteki nedeni ise Ovidius hiçbir zaman açıklamadı; yalnızca bunun bir suçtan çok, bir boşboğazlık olduğunda ısrar etti. *Aşk Sanatı*'nın yayımlanmasının üzerinden birkaç yıl geçmiş olduğu düşünüldüğünde, Ovidius'un cezalandırılmasında, Augustus ve ailesinin kendilerine yönelik bir hakaret olarak algıladıkları bazı sözlerinin rol oynadığı söylenebilir. Aslında, yalnızca *Aşk Sanatı*'nda değil, *Değişişler*'in bazı bölümlerinde de, yazarın siyasal ve toplumsal bir muhalif olduğu imgesini yaratabilecek, resmi değerlere ters düşen bazı ifadelerle rastlanabilir.

Ovidius İS 8 sonlarında Tomi'ye doğru yola çıktı ve ertesi yılın baharında oraya vardı. Eşi, servetini korumak ve nüfuzlu arkadaşları aracılığıyla bağışlanmasını sağlamak amacıyla Roma'da kaldığı için, Ovidius oraya tek başına gitti. Yalnızlık ve sıkıntının etkisiyle gene şiire yöneldi; ama

bu kez daha kişisel ve içedönük yapıtlar verdi. *Tristia* ve *Epistulae ex Ponto* (Karadeniz'den Mektuplar) adlı şiirleri bağışlanma dileğini ifade eden yapıtlardı. Aslında, eşine yazdıkları da içinde olmak üzere bu dönemde yazdığı bütün şiirler durumunu imparatora ve bütün dünyaya duyurmayı amaçlayan "kamusal" şiirlerdir. Bunlar bir otobiyografi olarak yazılmamış olmakla birlikte, sürgündeki şairin yaşamıyla ilgili benzersiz birer belge niteliğindedir. *Tristia*'nın ikinci kitabını oluşturan savunma, özellikle ilgi çekicidir. Ama belirsiz bir anlatım taşıyan bu şiir Ovidius'a yarardan çok zarar getirmiş olabilir; çünkü yazar gerek bu, gerekse öteki sürgün şiirlerinde ne kadar dalkavukluk etmiş ve kendini ne kadar alçaltmış olursa olsun, kendisine saygısının temelini oluşturan şairlik kimliğinden hiç vazgeçmemiş, imparatorun şiir üzerinde herhangi bir gücü olamayacağını ima etmiş, birçok kez de açıkça belirtmiştir.

Ovidius'un şairlik yeteneğinden henüz fazla bir şey kaybetmemiş olduğu *Ibis* şiirinde de görülebilir. Tomi'ye varışından kısa bir süre sonra yazdığı bu şiir, adı bilinmeyen bir düşmana yöneltilmiş uzun ve ayrıntılı bir sövgüyü. Büyük ölçüde kitapların yardımı olmaksızın yazılmıştı ve Ovidius'un mitoloji alanındaki derin bilgisini ortaya koyuyordu. Ovidius Roma'dan herhangi bir umut belirtisi görmeyince, kendisine ün kazandırmış türde şiirler yazacak cesareti bir daha bulamadı. Sonradan kaleme aldığı *Epistulae ex Ponto* hüznün ağır bastığı bir yapıtı.

Önemi. Ovidius'un sonraki Romalı şairler üzerindeki etkisi daha çok teknik niteliktedir. Ağıt ölçüsüne ve altılı ölçüye akıcılık kazandırmış, bu ölçüleri bütün şiir türlerinde kullanılabilecek duruma getirmiştir. Vergilius'un izinden giden şairlerin yapıtlarında bile, hemen her dizede Ovidius etkisi görülebilir. Ortaçağda, çoğu klasik yazar gibi Ovidius da engin bilgisiyle bir otorite kabul edilmiş, sonraki yüzyıllarda ise şiirlerinin taşkın ve neşeli tonu, görsel ve tensel üslubuyla trubadurlar ve saray şairleri ile Chaucer, Shakespeare, Goethe ve Ezra Pound gibi birçok şaire esin kaynağı olmuştur.

Oviedo, İspanya'nın kuzey kesiminde il. Tarihi Asturias Krallığı'nın ve günümüzdeki Asturias özerk bölgesinin (comunidad autónoma) kuzey yarısını kaplar. Genellikle dağlık olan 10.565 km²'lik ilin Biskay Körfezi kıyıları girintilerle oluşmuştur. Sella ve Navia'nın yanı sıra en önemli ırmak Nalón'dur. Meşe, kestane ve elma ağaçlarının bol olduğu bölgenin tipik içkisi ve ihraç ürünü elma şırasıdır. Mısır ve çavdar yetiştirilen bölge İspanya'nın en büyük patates üretim alanlarından biridir.

Oviedo'nun en büyük gelir kaynağı, Nalón Havzası boyunca uzanan ve 2.600 km²'yi aşkın bir alanı kaplayan kömür alanlarıdır. Burası İspanya'nın en önemli madencilik ve metalurji bölgesidir. Avilés'te kurulan büyük sanayi kompleksi bu kentin nüfusunda büyük artışa yol açmıştır. Mieres işlek bir madencilik ve ergitme merkezidir. Gijón'un deniz limanı Puerto del Musel İspanya'nın başlıca kömür ihraç limanıdır. Trubia'da bir silah fabrikası vardır. İl merkezi Oviedo kenti kültür ve iletişim merkezidir. Nüfus (1982 tah.) 1.140.239.

Oviedo, Latince OVETUM. İspanya'nın kuzey kesiminde, Asturias özerk bölgesinin (comunidad autónoma) merkezi kent. Dağlarla ve verimli bir ova ile çevrili bir tepe üzerinde, Gijón'un 29 km güneybatısında yer alır. 757'de I. Fruela'nın bir manastır yerleşmesi olarak kurduğu Oviedo 810'da Asturias Krallığı'nın başkenti oldu.

Ortaçağda Magriplilerin eline geçmeyen birkaç İspanyol kentinden biri de burasıydı. Önemli anıtları arasında piskopos sarayı (y. 1500-1700); günümüzde il müzesini barındıran San Vicente Manastırı (1493) ve katedral sayılabilir. Yapımına 1388'de, ilk manastırın bulunduğu alanda başlanan bu katedralin bir bölümünde, Magriplilerden kurtarılan kutsal eşyaları saklamak için II. Alfonso'nun 802'de yaptırdığı şapelin bir bölümü yer alır. Oviedo Üniversitesi 1608'de kurulmuştur.

Oviedo'nun ekonomik yaşamı büyük ölçüde çevresindeki kömür ve demir madenciliğine dayanır. Başlıca işkolları arasında gıda işleme ve hafif imalat sanayileri yer alır. Nüfus (1991 tah.) belediye, 194.919.

Ovimbundular bak. Umbundular

Oviraptor, küçük yapılı ve yırtıcı dinazor cinsi. Fosillerine Asya'nın doğusundaki Geç Kretase (Tebeşir) Dönemi (Kretase Dönemi y. 136-65 milyon yıl önce) çökellerinde rastlanır. *Oviraptor* üyeleri yaklaşık 1,3 m uzunluğunda, iyi gelişmiş arka bacakları üstünde durarak hareket edebilen dinazorlardı. Uzun ve ince ön bacaklarında bulunan, pençe biçimini almış uzun parmaklar ve tırnaklar kavramaya, koparıp parçala-

tutmaya çalıştıysa da 1892'de İngiliz yönetimiyle bir himaye antlaşması imzalamak zorunda kaldı. Benin Irmağı üzerindeki ticarete ilişkin anlaşmazlıklar (1892-94) sonunda Benin'e karşı bir sefer başlatıldı. Ocak 1897'de İngiliz başkonsolosunun öldürülmesi, şubatta Benin kentinin ele geçirilmesiyle sonuçlanan geniş çaplı askeri hareketi hızlandırmış oldu. Ovonramwen ağustosta İngilizlere teslim oldu ve sürgünde öldü.

ovum bak. yumurta hücresi

Owain CYFEILIOG (d. 1130 - ö. y. 1197), Galli prens ve *gogynfeirdd* (prenslerin şairi).

1149-95 arasında Powys'i yöneten Owain, 1170'te orada Strata Marcella (Ystrad Marchell) adlı bir Cistercium manastırı kurdu. Sonradan kendisi de bu manastıra çekildi ve III. Haçlı Seferi'ne destek verdiği için aforoz edilmiş (1188) olmasına karşın, öldüğünde buraya gömüldü.

Günümüze kalan tek yapıtı *Hurlas Owain* (Owain'in Boynuzdan Kadehi), dramatik anlatımıyla dikkati çeker. Owain'in sarayında geçen şiirde, savaşmaktan yorgun düşmüş askerler ziyafet masasında toplanırlar. Her kıta, kahramanlardan birine iç-

ş'nda yenilmesi üzerine bölge. Güney Batı Afrika'nın kalan bölümüyle birlikte Güney Afrika tarafından yönetilen bir mandaya dönüştürüldü. Owambo'da ve Angola'nın güneyinde Güney Afrika'nın manda üzerindeki sürekli siyasi denetimine karşı çıkan Güney Batı Afrika Halkı Örgütü (SWAPO) ile Güney Afrika kuvvetleri arasındaki çarpışmalar 1960'ların sonlarıyla 1980'ler arasında Owambo'da yoğunlaştı.

Bölgeden geçen ana karayolu Owambo'yu Angola'ya ve güneydoğudaki bakır ve kurşun madenciliği merkezi Tsumeb'e bağlar. Nüfus daha çok Angola sınırı boyundaki ortakuzey'kesiminde yoğunlaşır. Oshakati, Ondangwa, Oshikango ve Ombalantu önemli yerleşim merkezleridir.

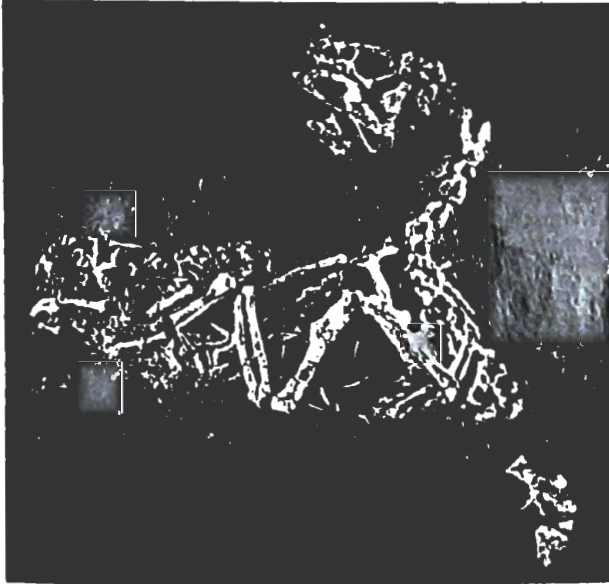
Owen, Alun (Davies) (d. 24 Kasım 1925, Liverpool, İngiltere). Galli oyun yazarı. Radyo, televizyon, sinema ve tiyatro için yazdığı oyunlarında genellikle doğduğu kentin kültürel ve dinsel çatışmalarını ele almıştır.

1942'de bir tiyatro topluluğunda sahne yönetmeni yardımcılığını üstlendi. Daha sonra tiyatro ve sinema oyunculuğu yaptı. 1957'de radyo ve televizyon için oyunlar yazmaya başlayarak kısa sürede diyaloglar ve tiplerdeki ustalığıyla dikkati çekti. Arasında 1961'de yayımlanan *No Trams to Lime Street* de (1959; Lime Caddesi'ne Tramvay Yok) olmak üzere elliye aşkın televizyon oyununun bazılarında kent yaşamının çirkin yönlerini betimledi. Televizyonda *Male of the Species* (1969; Türün Erkeği) adıyla gösterilen ve Laurence Olivier, Paul Scofield, Sean Connery ve Michael Caine'in rol aldığı dörtlü oyunu büyük başarı kazandı. 1974'te sahneye de konan oyun kadınların ezilmesini konu alır.

Owen'in *Progress for the Park* (1962; Parka İlerleyiş) ve *The Rough and Ready Lot* (1960; Kaba ve Hazır Kader) gibi tiyatro yapıtları eleştirmenlerin genellikle övgüsünü kazandı. Owen 1961'de, peri masalı "Güzeli ve Çirkin"i günümüze uyarlanmış biçimi olan ve 1961'de televizyon için hazırlanan, 1966'da da sahneye konan *The Rose Affair*'le (1962; Gül Olayı). Sinema Yazarları Birliği Ödülü'nü kazandı. *A Little Winter Love* (Küçük Bir Kış Aşkı) adlı oyunu 1963'te sahnelendi. Sinema çalışmaları arasında Beatles'in ilk filmi *A Hard Day's Night*'in (1964; Zorlu Bir Günün Gecesi) senaryosu da vardır. Owen 1970'lerde ve 1980'lerde daha çok, arasında *Colleagues*'in de (Meslektaşlar) bulunduğu televizyon oyunları yazdı.

Owen, Daniel (d. 20 Ekim 1836, Mold, Flintshire - ö. 22 Ekim 1895, Mold, Galler). yaşadığı dönemde geçen ve canlı karakterleriyle dikkati çeken yapıtlarıyla ülkesinin ulusal romancısı kabul edilen Galli yazar. Kömür madeninde çalışan bir işçinin altı çocuğundan biriydi. Çok az öğrenim gördü. 1864'te vaaz vermeye başladı. Ertesi yıl Bala'da Kalvenci Metodist Yüksekokulu'na girdi, ama okulu bitirmeden Mold'a döndü. Yeniden vaaz vermeye, kısa süre sonra da yazarlığa başladı.

Başlıca yapıtları arasında *Hunangofiant Rhys Lewis* (1885; Rhys Lewis'in Otobiyografisi), *Profedigaethau Enoc Huws* (1891; Enoc Huws'un Sinanması) ve *Y Dreflan, ei Phobl a'i Phethau* (1881; Dreflan, Halkı ve Olayları) adlı romanlarıyla Metodist portreleri ve vaazlardan oluşan *Offrymau Neillu-aeth* (1879; İnziya Önerisi), ayrıca şiir, deneme ve öykülerini topladığı *Y Siswrn* (1888; Makas) sayılabilir.

Moğolistan'dan Kretase Dönemi canlılarından *Oviraptor philoceratops* örneği
American Museum of Natural History New York

maya uygundu. Kafatasları görece kısa, bir kemik halkanın çevrelediği gözleri çok iriydi. Gözlerinin geniş bir alanı gördüğü ve uzaklık kestirimini iyi yaptığı sanılmaktadır. Bu olgu besinlerini ararken koklama duygusundan çok görme duygusundan yararlandığını düşündürmektedir. Çeneleri dişsiz ama olasılıkla gagaya benzer bir örtüyle kaplıydı. Kalıntılarının öbür dinazor yuvalarıyla birlikte bulunması nedeniyle dinazor yumurtası yediği sanılmakta, adını da bu ilişkiden almaktadır (Latince *ovum*: "yumurta"; *raptor*: "hırsız").

Ovonramwen, OVERAMI olarak da bilinir (ö. Ocak 1914, Calabar, Güney Nijerya (bugün Nijerya)), 500 yıllık Benin Krallığı'nın son bağımsız kralı (*oba*). Sürekli artan İngiliz baskısına karşı bağımsızlığını korumaya çalıştıysa da krallığının Nijerya kolonisine katılmasını ancak birkaç yıl geciktirebilmiştir.

Oba olduktan sonra Ovonramwen unvanını alincaya değin Idugbowa adını taşıdı. 1700'lerde en güçlü dönemini yaşamış olan krallık, İngilizlerin gitgide artan ticari ve siyasal baskıları karşısında çok zayıflamıştı. Ovonramwen ülkesini Avrupalılara kapalı

ki sunması için sakiye verilen emirle başlar; ardından, kadehine içki konan savaşçı-ya övgüler düzülür.

Owambo, OVAMBOLAND olarak da bilinir, Namibia'nın kuzeyinde coğrafi bölge. Batıda Kaokoland (Kaokoveld), doğudaysa Kavango bölgesiyle komşudur. Kuzeyinde Angola'yla sınırı vardır. Büyük bölümü beyaz kumlarla kaplı engebesiz ve yarı kurak bir ovadır. Bölgenin içinden, güney yönünde çoğu kez birbirine koşut akan düşük eğimli kuru akarsular (*oshana*) geçer. Arasıra bölgenin güneyindeki Etoşa Tuzlasını yağmur suyuyla besleyen bu akarsulara topluca Cuvelai adı verilir.

İnanışa göre bölgeye adını veren Uambo (Angola'daki adıyla Ambo) halkı Afrika'nın orta kesiminden göç etmiştir. Yedi kabileden oluşan bu halk, Namibia nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturur.

Lutherici Finli misyonerler Owambo'ya 1870'te ulaştılar, daha sonra Anglikan ve Katolik misyonerler geldi. Özellikle Finli misyonerler bölgede hastaneler ve kiliseler kurdular. Bölge 1884'te Alman İmparatorluğu'na katıldı. Almanların I. Dünya Sava-

Yapıtlarında, güçlü üslubunun yanı sıra 19. yüzyıl Gal edebiyatında az görülen, öğreticilikten uzak mizahi bir anlatım belirgindir.

Owen, John (d. 1616, Stadhampton, Oxfordshire - ö. 24 Ağustos 1683, Londra, İngiltere), İngiliz Pürten din adamı, 1653-58 arasında İngiltere kral vekili Oliver Cromwell'in yardımcısı.

1642'de Fordham (Essex) bölge papazlığına atandı. 1646'da parlamentoda verdiği önemli bir vaazdan sonra Coggeshall piskopos vekili oldu. Burada kilise yönetiminde Kongregasyonel özerkliği savundu. Kilise politikasının ilkeleri üzerine çalışması *Eschol:... or Rules of Direction for the Walking of the Saints in Fellowship* (1648; Eschol:....

John Owen, kimliği bilinmeyen bir sanatçının yağlıboya çalışması; Ulusal Portre Galerisi, Londra

ya da *Kutluların Kilisede Birlikte Yürüyüşü İçin Yönetim Kuralları* adıyla yayımlandı. Parlamentoda verdiği vaazlarla Cromwell'e bağlandı, onun monarşi karşıtı politikalarını desteklemeye başladı. Oxford rektörü olan Cromwell 1652'de Owen'ı rektör yardımcılığına atadı. Owen 1657'ye değin bu görevde kaldı. 1654'te Oxford'dan parlamentoya seçildi, ama daha sonra kilise görevlisi olduğu için görevinden alındı. Cromwell'i desteklemekte ihtiyatlı davranan Owen, onun tahta çıkarılması planlarına karşı çıktı ve 1653'te *lord protector* (kral vekili) olmasına yardım etmedi. Avam Kamarası'nca Christ Church başkanlığından uzaklaştırılan Owen, aynı yıl monarşinin yeniden kurulması üzerine siyasetten çekildi. Yapıtları arasında din tarihi konusunda tezler, Kutsal Ruh öğretisi üzerine incelemeler ve Pürten görüşlerin savunuları yer alır.

Owen, Sir Richard (d. 20 Haziran 1804, Lancaster, Lancashire - ö. 18 Aralık 1892, Londra, İngiltere), hayvan fosilleri üzerinde yaptığı çalışmalarla tanınan İngiliz anatomi ve paleontoloji bilgini.

1824'te tıp öğrenimi için Edinburgh'a gitti. 1826'da İngiltere Kraliyet Cerrahlık Okulu'na kabul edildi. Ünlü anatomi bilgini John Hunter'ın koleksiyonlarının yer aldığı bölümün yöneticiliğini üstlendi ve hekim olarak çalışmaya başladı. 1836'da Kraliyet Cerrahlık Okulu'nun Hunter Kürsüsü'nde profesör, 1837'de anatomi ve fizyoloji profesörü oldu. Hekimliği bıraktıktan sonra tümüyle araştırmalara yöneldi. 1856'da British Museum'da doğa bilimleri bölümlerinin yöneticiliğine getirildi. Daha çok South Kensington'daki Doğa Tarihi Müzesi'nin geliştirilmesiyle uğraştı.

Owen'ın ilk yayımlanmış çalışmaları arasında Kraliyet Cerrahlık Okulu Müzesi'ndeki karşılaştırmalı anatomi koleksiyonu-

nun resimli ve açıklamalı katalogu (1833) yer alır. Bu koleksiyon sayesinde canlı ve fosil hayvanlara yönelik sayısız araştırmalarında kullandığı kapsamlı bir karşılaştırmalı

Sir Richard Owen, H. W. Pickersgill'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1845; Ulusal Portre Galerisi, Londra

anatomi bilgisi kazandı. Klasikler arasına giren *Memoir on the Pearly Nautilus* (1832; *Notilus Üzerine İnceleme*) dışındaki önemli yapıtları *Odontography* (1840-45; *Odontografi*), *Lectures on Comparative Anatomy and Physiology of the Vertebrate Animals* (1846; *Omurgalıların Fizyolojisi ve Karşılaştırmalı Anatomisi Üzerine Dersler*), *A History of British Fossil Mammals and Birds* (1846; *Britanya'daki Fosil Memelilerin ve Kuşların Tarihi*), *A History of British Fossil Reptiles* (1849-84; *Britanya'daki Fosil Sürüngenlerin Tarihi*) ve *On the Anatomy of Vertebrates*'tır (1866-68; *Omurgalıların Anatomisi Üzerine*).

Owen'ın müzesine kazandırdığı ve 1863'te hakkında bir yapıt yayımladığı, bilinen en eski fosil kuş cinsi olan *Archaeopteryx* üzerine 1954'te yapılan yeni araştırmada, iskeleti düzenlerken sırt ve karn bölümlerini birbirine karıştırdığı ve kuşun en önemli iki özelliğini gözden kaçırdığı görüldü. Bu özellikler düz göğüs kemiğinden dolayı havada yalnızca süzülebilmesi ve kafatası yapısının sürüngenlerinkiyle büyük benzerlik taşımasıydı. Daha 1858'de anatomi konusundaki bazı görüşleri, özellikle de omurgalı kafatasının değişikliğe uğramış omurlardan oluştuğu görüşü İngiliz biyolog Thomas Huxley tarafından tümüyle çürütülen Owen'ın kazandığı büyük ün, eleştirel ve nesnel bir değerlendirmeye açık gözükme-
tedir.

Owen, Robert (d. 14 Mayıs 1771, Newtown - ö. 17 Kasım 1858, Newtown, Montgomeryshire, Galler), 19. yüzyıl başlarında gerçekleştirdiği projelerle büyük etki yarandıran öncü ütopyacı sosyalist.

On yaşında bir kumaşçının yanına çırak olarak girdi. İşverenin zengin kitaplığından yararlanarak zamanının çoğunu okumayla geçirdi. On dokuz yaşına geldiğinde Manchester'da büyük bir pamuk fabrikasında yönetici olarak çalışmaya başladı. Manchester firmasının müdürü ve ortağı olunca ortaklarını Lanarkshire'daki New Lanark fabrikalarını satın almaya ikna etti.

New Lanark kentinde yaşayan iki bin kişinin beş yüzü Edinburgh ve Glasgow'un yoksul evlerinden toplanan küçük çocuklardı. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, konutların yaşanılmaz durumda oluşu, suç ve kötü alışkanlıkların yaygınlaşmasına yol açıyordu. Owen buradaki evlerin onarılmasını sağladı ve kişisel etkisini kullanarak insanları düzenli, temiz ve tutumlu yaşama-
ya özendirdi. Nitelikli malların maliyet

fiyatının az üstünde alınabildiği ve alkollü içkilerin sıkı gözetim altında satıldığı bir mağaza açtı. Ama asıl başarısını özel önem verdiği gençlerin eğitimi konusunda kazandı. 1816'da New Lanark fabrikasında kendi denetiminde İngiltere'nin ilk anaokulunu açtı.

Owen başlangıçta bir yabancı olarak kuşkuyla karşılandıysa da kısa sürede halkın güvenini kazandı. Fabrika ticari olarak başarılı olduysa da Owen'ın bazı pahalı projeleri ortaklarını rahatsız etti. Daha çok kâr etmeyi amaçlayan ortaklarının koyduğu sınırlamalardan rahatsız olan Owen 1813'te

Robert Owen, A. Harvieu'nün bir suluboya çalışmasından ayrıntı, 1829; Ulusal Portre Galerisi, Londra

yeni bir şirket kurdu. Yüzde 5'lik bir getiriyle yetinmeye razı olan ve Owen'ın hayırseverliğine fırsat tanımak isteyen yeni ortaklar eski şirketi satın aldılar. Yeni firmanın hissedarları arasında hukuk reformcusu Jeremy Bentham ve Quaker'lardan William Allen da vardı.

Aynı yıl Owen, daha sonra *A New View of Society; or Essays on the Principle of the Formation of the Human Character* (Yeni Bir Toplum Görüşü; ya da İnsan Karakterinin Oluşum İlkesi Üzerine Denemeler) başlığıyla toplanan dört makalesinden ikisini yayımladı. Genç yaşta mevcut dinlere her türlü inancını yitiren Owen, yeni ve özgün keşfi sandığı bir inanç sistemi geliştirmişti. Owen'a göre insanın kişiliği, denetleyemediği koşullarla belirleniyordu. Bu nedenle birey övgü ya da suçlamanın konusu olamazdı. İnsan kişiliğinin doğru yönde gelişmesini sağlayabilmek için insanı küçük yaşta başlatarak doğru etkiler altında tutmak gerekiyordu. İnsanın yaptıklarından sorumlu olmaması ve çocukluğunda aldığı etkiler, Owen'ın bütün eğitim ve sosyal reform felsefesinin temelidir.

Bundan sonraki birkaç yıl içinde Owen'ın New Lanark'ta gerçekleştirdikleri ulusal düzeyde, hatta Avrupa çapında önem kazandı. New Lanark, toplumsal reformcuların, devlet adamlarının ve soyluların uğrağı oldu. Owen'ın sistemiyle yetiştirilen çocukların nazik, güler yüzlü ve sağlıklı olduğunda herkes görüş birliği içindeydi. Bolluk ve görelî bir huzur içindeki fabrika ticarı olarak da başarıldı. Owen 1815'te bütün ülkede işyerlerinde reformlar yapılması doğrultusunda çalışmaya başladıysa da çok etkili olamadı. Ama iki yıl boyunca gerçekleştirdiği reformlar sosyalizmin ve kooperatif hareketinin doğuşunda önemli rol oynadı. İnsan emeğinin makinelerle rekabet etmesinin sürekli bir sıkıntı kaynağı olduğunu öne süren Owen, geçerli tek kurtuluş yolunun insanların birleşik eyleminden ve makinelerin insana boyun eğdirilmesinden

geçtiğini savunuyordu. Yoksulluğun ortadan kaldırılması yönünde önerdikleri de bu ilkelere dayanıyordu.

Owen'in önerilerinden biri, işsizler için "birlik ve işbirliği" köyleri kurulmasıydı. Her köy, 400-600 hektarlık topraklar üzerinde yaşayan yaklaşık 1.200 kişiden oluşacak, herkes kare biçiminde inşa edilmiş, ortak mutfak ve yemek salonu olan büyük ve tek bir yapıda yaşayacaktı. Her ailenin kendi özel dairesi olacak, üç yaşına değin çocuklara aileleri bakacak, bu yaştan sonra çocuklar topluluk tarafından ortaklaşa büyütülecek, ana babalar çocuklarını yemek saatlerinde ve öbür uygun zamanlarda görecektir. Owen bu tür toplulukların bireyler, bölge kiliseleri, yerel yönetimler ya da devlet tarafından kurulabileceğini düşünüyordu. Uygun nitelikleri olan kişiler buralarda gözetimi sağlayacaklardı.

Bu projede öngördüğü nüfus büyüklüğünü saptarken New Lanark'taki köyden esinlenen Owen kısa süre sonra bütün toplumun yeniden örgütlenmesine yönelik yeni bir proje geliştirdi. Önce büyük ölçüde kendi kendine yeten 500-3.000 kişilik topluluklar kurulacak, bunlar ağırlıklı tarımla uğraşacak ve en gelişmiş makinelerle çalışacaktı. Bu toplulukların sayısı arttıkça "onlarca, yüzlerce, binlerce" topluluğu bir araya getiren federatif birlikler kurulacak, sonunda bütün dünya ortak çıkarlar doğrultusunda birleşecekti.

Owen'in yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik önerileri başlangıçta olumlu tepkiler uyandırıyor. Ama Owen Londra'daki büyük bir toplantıda yerleşik dinlere karşı tutumunu dile getirince kapitalistlerle kuşkuyla karşılanmaya başladı. Buna karşın Owen bütün desteğini yitirmeyi. Kendine yeterli topluluklar kurulması planını yürürlüğe koymak amacıyla 1825'te ABD'de Indiana'da 12 bin hektarlık bir arazi satın aldı ve buraya New Harmony (Yeni Uyum) adını verdi. Owen'in kılavuzluğunda toplulukta bir süre düzen ve huzur korunabildi, ama çok geçmeden yönetim biçimi ve dinin işlevi konusunda farklı görüşler ortaya çıktı; yeni düzenleme çabaları da bu anlaşmazlıkları çözemedi. Owen 1828'de topluluktan ayrıldığında servetinin yüzde 80'ini (40 bin sterlin) yitirmişti. Owen'ı izleyen öbür toplulukların başlıcaları İngiltere'de kuruldu: Queenwood'daki (Hampshire) girişime (1839-45) Owen üç yıl süreyle katıldı; Lanarkshire'da Glasgow yakınlarındaki Orbiston'da ve Cork ilindeki Ralahine'de kurulan iki toplulukla doğrudan ilgilenmedi.

Owen 1820'de yazdığı "Lanark İline Rapor"da reformların yetmeyeceğini, toplumsal düzenin değişmesi gerektiğini ileri sürmüştü. Topluluklar kurma önerisi fabrika sisteminde yetişen genç işçilerin ilgisini çekiyordu. 1820-30 arasında Owen'in görüşlerini savunan çeşitli dernekler kuruldu, dergiler yayımlandı. Sendikacılığın gelişmesi ve işçi sınıfına özgü bir bakış açısının ortaya çıkması, Owen'in öğretisinin işçilerin umutlarının bir anlatımı olarak benimsenmesine yol açtı. Owen 1829'da New Harmony'den İngiltere'ye döndüğünde sendika hareketinin önderi olarak karşılandı. Owen yanlıları sendikalarda kendi kendini yöneten atölyeler kurulmasına ön ayak oldular. Bu tür atölyelerin ürünleri için pazar gereksinimi, 1832'de bütün zenginliğin kaynağının emek olduğu ilkesini benimseyen Ulusal Eşit Emek Borsası'nın kurulmasıyla sonuçlandı.

Sendikaların görülmedik ölçüde büyümesi ayrı ayrı sanayi dallarının ve sonunda bütün sanayinin bu kuruluşlarda örgütlenebileceği düşüncesini uyandırdı. Owen ve yandaşları-

nın bütün ülkede sürdürdüğü coşkulu propaganda sonucunda, Ulusal İnşaat Ustaları Sendikası inşaat sanayisinin tümünde etkili bir luncaya donuştü. 1834'te Büyük Ulusal Birleşik İşçi Sendikası kuruldu. İşverenlerin kararlı direnişi ve hükümetle mahkemelerin ağır baskıları birkaç ay içinde harekete son verdi. İlk kez bu dönemde halk arasında tartışılmaya başlayan sosyalizm ancak iki kuşak sonra sendika hareketinde yeniden etkinlik kazanılabilecekti. Ama Owen'in düşünceleri zihinlerden silinmedi ve sonunda dünya ölçeğindeki tüketici kooperatifleri hareketinin temelini oluşturdu. 1834'ten sonra Owen eğitim, ahlak ve evlilik gibi alanlardaki reform önerilerini dile getirdi. Seksen iki yaşında tinselciliğe bağlandı.

Owen'in en önemli yapıtları arasında *Two Memorials on Behalf of the Working Classes* (1818; Çalışan Sınıflar Adına İki Önerge), *Lectures on an Entire New State of Society* (1830; Tümüyle Yeni Bir Toplum Biçimi Üzerine Dersler), *The Marriage System of the New Moral World* (1838; Yeni Ahlak Dünyasının Evlilik Sistemi), *Socialism or the Rational System of Society* (1840; Sosyalizm ya da Uşu Toplumsal Sistem) ve otobiyografisi *Life of Robert Owen Written by Himself* (1857-58; Robert Owen'in Kendi Kaleminden Yaşamöyküsü) sayılabilir.

Owen, Robert Dale (d. 9 Kasım 1801, Glasgow, İskoçya - ö. 24 Haziran 1877, Lake George, New York, ABD), ABD'li toplumsal reformcu ve siyaset adamı. Galli ünlü ütopyacı sosyalist Robert Owen'in oğluydu. İskoçya'da babasının örnek bir işyeri topluluğu kurduğu New Lanark'ta yetişti. Bu dönemde babasının sosyalist felsefesini benimsedi. 1825'te babasıyla birlikte ABD'ye göç etti, Indiana'da New Harmony (Yeni Uyum) adıyla ekonomik bakımdan kendine yeterli yeni bir sosyalist topluluk kurulmasına katkıda bulundu.

Robert Dale Owen, topluluğun yayın organı *New Harmony Gazette*'i çıkarmaya başladı. 1827'de tanıştığı reform yanlısı Fanny Wright'la (bâk. Wright, Frances) birlikte, kölelerin eğitilerek aşamalı biçimde özgür bırakılması amacıyla Wright'ın Nashoba'da (Tennessee) kurduğu deneme topluluğuna gitti, oradan Avrupa'ya geçti. Owen ile Wright ABD'ye dönüşlerinde o sırada çözüme dönemine giren Nashoba ve New Harmony topluluklarını yeniden ziyaret ettiler, daha sonra New York'a yerleştiler. Owen, burada *Free Enquirer*'i çıkarmaya başladı. Protestanlığa karşı çıkan gazete, boşanma yasalarının liberalleştirilmesini, servetin eşit paylaşılmasını ve yaygın bir sanayi eğitimi savunuyordu. Owen, Wright ve öbür radikallerle birlikte iki yıl süreyle New York'taki İşçilerin Partisi'ni, Thomas Skidmore'un mülkiyetin insanlar arasında eşit olarak paylaşılabilirliği düşüncesinden uzaklaştırmaya çalıştı. Skidmore'u parti yönetiminden uzaklaştırmayı başardılarsa da toplumsal reformu halk eğitimi yoluyla gerçekleştirme yolundaki kendi programları da partide kabul görmedi. Temsilciler Meclisi'nde iki dönem görev alan Owen, Smithsonian Institution'un kurulmasını sağlayan yasayı hazırladı.

Üçüncü dönem için Kongre'ye seçilemeyince Indiana'ya döndü. Burada, evli kadınların mülk edinebilmelerini ve boşanma yasalarının liberalleştirilmesini savundu. 1853'te Napoli maslahatgüzarlığına atandı, 1855'te elçi oldu. 1858'de ABD'ye dönüşünün ardından köleliğin kaldırılmasından yana tutum aldı. Iş Savaş patlak verince Başkan Lincoln'a bir mektup yazarak köleciliğe son verilmesi isteminde bulundu. 1863'te, azat edilen kölelerin koşullarını

inceleyen bir komiteye başkanlık etti. Bulgularını *The Wrong of Slavery* (1864; Köleliğin Haksızlığı) adlı kitapta topladı. Bu yapıtında özgür bırakılan kölelere on hakkı verilmesini 10 yıl ertelenmesini savunarak birçok kişiyi şaşırttı. Son yıllarında *Beyond the Breakers* (1870) adlı bir roman ile *Threading My Way* (1874, Yolumu Ayırtken) adlı otobiyografisini yazdı.

Owen, Wilfred (d. 18 Mart 1893, Oswestry, Shropshire, İngiltere - ö. 4 Kasım 1918, Cephede, Fransa), savaşa karşı çıkan yapıtlarıyla tanınmış İngiliz şair. Şiirlerindeki teknik yenilikler, özellikle de seslerin kullanımıyla 1930'ların şairinde etkili olmuştur.

Birkenhead Enstitüsü'nde öğrenim gördükten sonra Londra Üniversitesi'ne girdi. 1913'te geçirdiği bir hastalıktan sonra Fransa'ya yerleşti. Bordeaux yakınlarında öğretmenlik yaparken, bir yandan da hiç yayımlanmayan "Minor Poems -in Minor Key-by a Minor" adlı kitabı üzerinde çalıştı. Keats'i örnek aldığı, çoğu oldukça ıddialı bu ilk şiirlerde, şırı bir zanaatçı gibi işlediği görülür.

1915'te Sanatçılar Boluğu'na girdi. Cephede yaşadıkları, şırımın hızla olgunlaşmasında önemli bir rol oynadı. Ocak 1917'den sonra yazdığı, savaşı acımasızlığına duyduğu öfkeyi ve "uşur gibi ölenler"e karşı duyduğu acıyı dile getirdiği şiirlerinde eşine az rastlanırlar bir betimleme gücü görülür. Owen Haziran 1917'de çürüğe ayrıldı. Edinburgh yakınlarındaki bir hastanede tedavi gördüğü sırada, savaşa ilgili düşüncelerini paylayan ve şiirlerine ilgi duyan şair Sigfried Sassoon'la tanıştı. Sassoon'un şiirlerini okumak ve kendi yapıtlarını onunla tartışmak, Owen'in şiir anlayışında ve üslubunda büyük değişikliklere yol açtı. Ağustos 1918'de bolük komutanı olarak Fransa'ya döndü ve Askeri Haç'la ödüllendirildi. Ateşkesten bir hafta önce öldürüldü.

Ölümünden sonra Sassoon'un yayımladığı tek ciltlik yapıtı *Poems* (Şiirler), İngiliz edebiyatının en dokunaklı savaş şiirlerini içerir. C. Day-Lewis'in yayıma hazırladığı toplu şiirleri 1964'te, erkek kardeşi William Harold Owen ve J. Bell'in yayıma hazırladığı toplu mektupları 1967'de, W. H. Owen'in yazdığı *Journey from Obscurity* (Belirsizlikten Yolculuk) adlı yaşamöyküsü 1963-65 arasında yayımlanmıştır.

Owen Çağlayanı, Uganda'nın Jinja bölgesinde, Victoria Nili üzerinde çağlayan. Irmağın Victoria Gölünden çıktığı noktanın aşağısında yer alır. Victoria Gölünde su toplamak amacıyla 1954'te inşa edilen Owen Çağlayanı Barajı, 830 m uzunluğunda ve 30 m yüksekliğindedir. Çağlayandan Uganda sanayisi ve Kenya'nın batı kesimi için enerji üretiminde de yararlanılmaktadır.

Owen Stanley Sıradagları, Yeni Gine Adasının belkemiğini oluşturan adalar zincirinin güneydoğudaki bölümü. Adını 1845-50 arasında Yeni Gine kıyılarını keşfeden İngiliz kaptan Owen Stanley'den alır. Kıyı ovasından sonra birdenbire yükselerek 2.750 m'ye ulaşır ve 300 km boyunca uzanır. En yüksek noktası, dev bir masif kutle oluşturan Victoria Dağıdır (4.036 m). Ormanlık yamaçlarına yağın yağmurlar güneşle akan Kemp Welch ve Yodda ile kuzeye akan Musa gibi akarsuları besler. 1942'de Port Moresby'yi ele geçirmek için sıradagların aşmaya çalışan Japonlar, Müttefik birlik-

leriyle giriştikleri çetin bir çarpışma sonunda II. Dünya Savaşı'ndaki ilk kara yenilgilerini aldılar.

Owens, Jesse, asıl adı JAMES CLEVELAND OWENS (d. 12 Eylül 1913, Danville, Alabama - ö. 31 Mart 1980, Phoenix, Arizona, ABD), ABD'li atlet. 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'nda dört altın madalya kazanarak Hitler'in Ari ırkın üstünlüğünü kanıtlama planlarını bozmuş, uzun atlamada kırdığı Dünya rekoru 25 yıl boyunca geçilememiştir.

Owens, 1936
AP/Wide World Photos

Cleveland'da lise öğrencisiyken Chicago'da yapılan Okullararası Ulusal Şampiyona'da üç birincilik elde etti (1933). Ohio Eyalet Üniversitesi adına yarıştığı On Büyükler Konferansı (Batı Konferansı) atletizm karşılaşmalarında, aynı gün içinde 100 yardı 9,4 sn'de koşarak Dünya rekorunu egale etti, 220 yardada 20,3 sn, 220 yarda alçak engellide 22,5 sn ve uzun atlamada 8,13 m ile Dünya rekorları kırdı (25 Mayıs 1935). 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'nda 100 m'de 10,3 sn ile Dünya rekorunu egale etti. 200 m'de 20,7 sn ve uzun atlamada 8,06 m ile Olimpiyat ve Dünya rekorlarını kırdı (1935'teki Dünya rekoru o sırada resmen onaylanmamıştı). Aynı zamanda 400 m'de 39,8 sn ile Dünya rekoru kıran ABD bayrak takımında yer aldı ve yarışın son 100 m'sini koştu. Uluslararası Amatör Atletizm Federasyonu'nun (IAAF) kabul ettiği bütün hız koşullarındaki Dünya rekorlarını bir süre tek başına ya da başkalarıyla birlikte elinde tuttu.

Atletizmi bıraktıktan sonra gençleri yetiştirmeye yönelik faaliyetlerde görev aldı. ABD Dışişleri Bakanlığı adına Hindistan'a ve Uzakdoğu'ya iyi niyet gezileri yaptı, Illinois Eyaleti Spor Komisyonu sekreterliğini üstlendi ve halkla ilişkiler uzmanı olarak çalıştı.

Owensboro, ABD'de, Kentucky eyaletinin kuzeybatı kesiminde Daviess ilinin (county) merkezi (1815) kent. Ohio Irmağı kıyısında, Evansville'in (Indiana) 61 km güneydoğusunda yer alır. 1800 dolaylarında kuruldu. Günümlüde zengin bir petrol ve tarım (tütün, mısır, buğday, soya ve meyve) bölgesinin merkezidir. Başlıca sanayi ürünleri bourbon viskisi, alaşım çeliği, kimyasal maddeler, mobilya, radyo lambası ve purodur. Yakınındaki Mt. St. Joseph Akademisi'nin (1874) yanı sıra Ken-

tucky Wesleyan College (1858) ve Brescia College (1950) ile Doğa Bilimleri Müzesi'ni barındırır. Kentte her yıl Sanat Festivali (eylül) ve Owensboro Hidroplan Yarışı (haziran) düzenlenir. Nüfus (1980) kent, 53.549; metropoliten alan, 87.189.

Owo, Nijerya'nın güneybatı kesimindeki Ondo eyaletinde kent. Yoruba Tepelerinin güney ucunda (344 m), Akure, Kabba, Benin kenti ve Siluko'dan gelen yolların kesişme noktasında yer alır. Büyük bir kakao toplama noktası ve yam, manyok, mısır, piriç, palmiye yağı ve tohumu, bal-kabağı ve bamyacı ticareti yapılan bir merkezdir. Eskiden sık yağmur ormanlarıyla kaplı olan çevresinde pamuk ve tikağacı yetiştirilir. Nüfus (1992 tah.) 166.100.

Oxalis bak. ekşiyonca

Oxenstierna (af Södermore) (Kontu), Axel, OXENSTIERNA olarak da yazılır (d. 16 Haziran 1583, Fånö, Uppsala yakınları - ö. 28 Ağustos 1654, Stockholm, İsveç). 1612-54 arasında başdanışmanlık yapmış İsveçli devlet adamı. Yönetimde gerçekleştirdiği reformlar ve Otuz Yıl Savaşları'ndaki

Axel Oxenstierna, David Beck'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Ulusal Müze, Stockholm
Nationalmuseum Stockholm

(1618-48) diplomatik ve askeri başarılarıyla tanınır.

II. Gustaf Adolf dönemi. İsveç tarihinde önemli rol oynayan soylu bir aileden geliyordu. Rostock ve başka Alman üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra kraliyet hazine dairesinde göreve başladı; daha sonra da devlet konseyi üyeliğine getirildi. IX. Karl'ın 1611'de ölmesinden sonra tahta çıkan II. Gustaf Adolf'un, son dönemde sarayda görülen suistimallerin yinelenmeyeceği konusunda halka güven vermesini sağladı. Gustaf'ın ilk işlerinden biri Oxenstierna'yı başdanışmanı yapmak oldu (Ocak 1612).

Oxenstierna, 1617'de kaleme aldığı Parlamento Yasası'yla (Riksdagsordning) bu kurumun yapısını istikrara kavuşturdu. 1619'da kentlerin gelişimini düzenleyen bir yönetmelik hazırladı; 1623'te yerel yönetimlerin konusunda bir reformu yürürlüğe koydu ve 1626'da yüksek mahkemenin çalışmasını düzenleyen bir yönetmelik çıkardı. Stockholm'de soyluluğu üç sınıfa ayıran ve her birinin üyelerini belirleyen soylular meclisinin inşası ve Üst Meclis Yasası'nın (Riddarhusordning) (1626) çıkarılmasında belirleyici rol oynadı. Diplomat olarak Danimarka ile Knäred Barışı (1613), Polonya ile Ogra Ateşkes Antlaşması (1622) ve Danimarka ile Sjöaryd'de yürütülen görüşmeler (1624) gibi bir dizi önemli olayda görevlendirildi. Gustaf 1626'da Polonya'yla savaşan birliklerini Prusya'ya kaydırarak Oxenstierna'yı da

Prusya genel valiliğine atadı. 1629'da Polonya ile imzaladığı Altmark Ateşkes Antlaşması'yla İsveç'e büyük yarar sağlayan Oxenstierna, Kasım 1631'de kral tarafından Almanya'da görevlendirildi.

Almanya ile savaş. Gustaf'ın Kasım 1632'de ölmesi üzerine, Almanya'da İsveç çıkarlarının savunulması ona kaldı. Kralın yetkilerinin büyük bölümünü elinde toplayan Oxenstierna, elektörlerle eşitlik temeline görüşmeler yaptı. Bu sırada Mainz elektörü ilan edilmesi gündeme geldi. Heilbronn Birliği'nde (1633) Gustaf'ın planladığı türden bir Protestan birliği kurarak yönetimine geçti, ama Kuzey Alman prenslerini bu birliğe katılmaya ikna edemedi. Nördlingen'de uğranan yenilgi (1634), mütefikklerinin İsveç'e sadık kalacağına ilişkin umutları yok etti; birçoğu 1635'te Prag'da barış imzaladılar. Polonya ile ateşkesin yenilenmesi İsveç'in 1627'den beri Prusya limanlarından aldığı vergilerden vazgeçmesiyle gerçekleşti. Oxenstierna, büyük boyutlara varan mali ve askeri sorunlar yüzünden ücretlerini alamayarak ayaklanan askerlere bir süre için tutsak düştü. 1638'de, Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Ferdinand'ın uzlaşmaz tutumu üzerine uygun koşullarda barış sağlanana değin savaşa devam etmek gerektiğini savundu. Siyasal rakipleri, onu savaşı kişisel çıkarları için uzatmakla suçladılar da, İsveç'in 1648'de Vestfalya Barışı ile sağladığı çıkarlar Oxenstierna'nın inatçılığını haklı çıkardı. Bu arada, 1643'te Danimarka'ya ani bir saldırı başlatan Oxenstierna, Brömsebro'da (1645), İsveç'in 1613'te Knäred'de yaşadığı utancın izlerini silen bir barış antlaşması imzalamayı başardı.

Kristina dönemi. Oxenstierna, Kristina reşit olana değin İsveç'i yöneten beş naipten biriydi. 1634'te Riksdag'da (Devlet Konseyi) kabul edilen *regeringsform* (hükümet biçimi) kararnameyi de kaleme aldı. Naip-ler hükümetine ancak 1636'da İsveç'e döndükten sonra katılabildiyse de, bu tarihi izleyen sekiz yıl boyunca ülkenin gerçek yöneticisi oldu. 1644'te reşit olan kraliçeyle ilişkileri Gustaf'la olduğu gibi dostça değildi. Kristina tarafından, hükümdarın yetkilerini sınırlamaya çalışan biri, hatta cumhuriyet kurmak isteyen soyluların önderi olarak, başkaları tarafından da köylülerin haklarına el koyan aynıcılık soyluların savunucusu olarak görülmüyordu. Bu yüzden çeşitli saray entrikalarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Kristina'yla da kilise ve dış politika, tahta kimin çıkacağı ve Kristina'nın tahttan çekilme önerisi konularında anlaşmazlığa düştü. İlişkileri 1650'den sonra düzeldi; Oxenstierna, 1654'te öldüğünde eski güçlü konumuna yeniden ulaşmıştı.

Oxenstierna (Kontu), Bengt Gabriels-son (d. 16 Temmuz 1623, Morby Şatosu - ö. 12 Temmuz 1702, Stockholm, İsveç), XI. Karl'ın dış politika danışmanı olan İsveçli devlet adamı. Tarafsız dış politikasıyla tanınır.

Başdanışman Axel Oxenstierna'nın akrabasıydı. Otuz Yıl Savaşları'nı (1618-48) sona erdiren Vestfalya Barışı (1648) ile bağlantılı olarak toplanan Osnabrück ve Nürnberg kongrelerine katıldı. İsveç'in Almanya'daki topraklarından Wismar'da mahkeme başkanlığı yaptı. X. Karl Gustaf'ın Polonya seferine katıldı (1655) ve Toruń savunmasındaki (1658) başarıyla dikkati çekti. 1654'te devlet konseyi üyesi oldu; Polonya'nın Baltık'ta elinde tuttuğu son toprakları İsveç'e verdiği Oliva Antlaşması'nın (1660) görüşmelerine katıldı.

Daha sonra Livonya, Wismar ve Viyana'da diplomatik görevlerde bulundu. 1678-79

yıllarında İsveç'in Fransa'nın yanında savaş-
tığı Felemenk Savaşı'nı (1672-78) sona erdi-
ren Nijmegen Antlaşmaları'nın (1678-79)
görüşmelerine katıldı. 1680'de dışişlerinin
başına getirildi. Lahey Antlaşması'yla
(1681) Felemenk ve Kutsal Roma-Germen
imparatoru ile bir ittifak kurarak Fransa'yla
uzun bir geçmişe olan ittifakı bozdu.

Bengt Oxenstierna, David Klöcker von
Ehrenstrahl'in bir portre çalışmasından ayrıntı,
1690; Gripsholm Şatosu, İsveç
Svenska Porträtarkivet, Stockholm

İngiltere ile Felemenk'in III. Willem'in
kişiliğinde birleşmesinin (1688) Avrupa'nın
güç dengesi açısından tehlike oluşturduğunu
görerek Fransa ile önde gelen Avrupalı
güçler arasında süren Büyük İttifak Savaşı'n-
da (1689-97) İsveç'in tarafsız kalmasını ve
savaşı sona erdiren Rijswijk Antlaşması'nda
(1697) arabuluculuk yapmasını sağladı.
1697'de XII. Karl tahta çıkınca etkisi büyük
ölçüde azaldı. II. Kuzey Savaşı'nın (1700-
21) başlamasından sonra Karl tarafından
iyice etkisiz duruma getirildi.

OXFAM, tam adı OXFORD COMMITTEE FOR
FAMINE RELIEF (Oxford Açlara Yardım Ko-
mitesi), açlıkla karşı karşıya ya da afete
uğramış bölgelere yardım sağlamak amacı-
yla kurulmuş özel örgüt. Merkezi İngiltere'
dedir. 1942'de, savaşta yıkıma uğramış Yu-
nanistan'daki aç çocuklara yardım sağlamak
amacıyla Oxford'da kuruldu. II. Dünya
Savaşı'nı izleyen yıllarda göçmenlere de
destek sağladı. 1960'larda özellikle azgeliş-
miş ülkelere tarım ve gıda üretimi alanların-
da yardım sağlamaya başladı. Yardım pro-
jelerinin yürütülmesi için deniz aşırı ülkelere
kadar uzanan bir yönetim ağı oluşturdu.
Asıl amacı, halkları kendi sorunlarını çö-
zümleyebilmeleri konusunda bilgilendirmek
için insan gücü ve eğitim fonları sağlamaktır.
Bu dönemde İngiliz gönüllülerden oluşan
büyük bir grup, benzer projelerin finansman-
ı için fonlar oluşturulmasına katkıda bu-
lundu. 1970'lerde ABD, Kanada, Belçika
ve Avustralya'da kardeş OXFAM örgütleri
kuruldu.

Oxford, İngiltere'de, Oxfordshire iline
bağlı ilçe (district). Üniversitesiyse ünlüdür.
Oxford'da Isis adıyla bilinen Yukarı Tha-
mes Irmağı ile Cherwall Irmağının birleştiği
noktanın kuzeyinde yer alır. Saksonlar dö-
neminde, ırmağın yürüyerek karşıya geçile-
bilen sığ kesiminde kuruldu. Ardından,
Wessex'in kuzey sınırını Dan saldırılarından
koruyan bir kale oldu. Adı ilk olarak
Anglosakson Vakayinamesi'nde (912) "Ox-
naford" biçiminde geçer. Saksonlardan gü-
nümüze kalan tek yapı, St. Michael Kilise-
si'nin Roma tarzındaki kulesidir. İlk Nor-
man valisi Robert d'Oilly'nin yaptırdığı
Oxford Şatosu'ndan günümüze yalnızca St.
George Kilisesi'nin kalıntıları ulaşmıştır.
Günümüzde bu yapı hapisane olarak kul-
lanılmaktadır.

1542'de piskoposluk merkezi yapılan Ox-
ford'un ilk piskopos ikametgâhı, bugün
yıkılmış olan Osney Manastırı'ydi. 1546'dan
sonra piskoposlar Christ Church College'in
şapeli ve İngiltere'nin en küçük katedrali
olan St. Frideswide Manastırı'nda otur-
dular.

Oxford kenti, çoğu üniversiteye ait olan
kuleleriyle ünlüdür. İngiltere'nin en eski
üniversitesi olan Oxford'un binalarının çoğu
15., 16. ve 17. yüzyıllarda inşa edildi. 13-16.
yüzyıllar arasında önemli bir pazar merkezi
olan Oxford'un tarihi, kent halkıyla üniver-
siteler arasındaki çatışmalara karşın, üniver-
sitelerin tarihiyle iç içe geçti (Ayrıca bak.
Oxford Üniversitesi).

İç Savaş sırasında kent, stratejik önemi
nedeniyle Kralcıların karargâhı haline geldi.
Edgehill, Newburg ve Naseby yenilgilerin-
den sonra kral buraya çekildi. Mayıs
1646'da Lord Fairfax'in kuşatığı kent hazi-
randa teslim oldu. Sonradan posta arabaları
için bir konaklama yeri haline geldi; bu
amaçla yapılan hanların çoğu günümüzde
de ayakta. 18. yüzyılda kenti ülkenin
çeşitli bölümlerine bağlayan bir kanal aç-
tırıldı ve 1835'te Londra'dan Bristol'a
giden Büyük Batı Demiryolu hizmete
açıldı.

Oxford ekonomisi 20. yüzyıl başlarında
üniversiteye dayalı olmaktan çıktı. Matbaa-
cılık ve yayımcılık, ayrıca konservecilik
gelişti. Kentin hemen dışındaki Cowley'de
bir motorlu taşıt fabrikası kuruldu. Günü-
müzde bu tesis, ağır sanayi ve elektronik
sanayisi kuruluşlarıyla birlikte yöre ekono-
misinin temelini oluşturur. 1926'da gene
Cowley'de otomobil karoserileri için çelik
sac fabrikası kuruldu. 1929'da bu sanayi
bölgesinin de kent sınırları içine alınmasıyla
Oxford'un yüzölçümü 3.088 hektardan
3.514 hektara çıktı. 1970'te, Oxford Poli-
teknik Okulu kuruldu. Nüfus (1981) 99.195.

Oxford (17. Kontu), Edward de Vere
(d. 12 Nisan 1550, Hedingham Şatosu,
Essex - ö. 24 Haziran 1604, Newington,
Middlesex, İngiltere), Oxford Oyuncuları
adlı tiyatro topluluğunun koruyucusu İngiliz
 lirik şair ve oyun yazarı. 20. yüzyılda,

17. Oxford kontu Edward de Vere, kimliği
bilinmeyen bir sanatçının portre çalışmasından
yapılmış yağlıboya resim, 1575; Ulusal
Portre Galerisi, Londra

Duke of Portland, K.G. fotoğraf, National Portrait
Gallery, Londra

Shakespeare'in oyunlarını aslında onun yaz-
dığı öne sürülmüştür.

Cambridge'de öğrenim gördü; 1562'de
kont oldu. I. Elizabeth'in başdanışmanı
William Cecil'in (sonradan Lord Burghley)
korumasına girdi. 1571'de de onun kızıyla
evlendi. Karısından ve Lord Burghley'den
uzaklaşarak Avrupa'yı dolaştı; taşkınlıkları
yüzünden bir süre sarayda gözden düştü.

1586'da kraliçe tarafından kendisine yıllık
gelir bağlandı. 1589'de Warwick kontundan
devraldığı tiyatro topluluğunu yaşatması
bunda etkili olmuştur.

Oxford gençliğinde birkaç oyun yazmışsa
da hiçbir günümüze ulaşamamıştır Shake-
speare'in oyunlarının asıl yazarı olduğu
yolundaki görüş, J. Thomas Looney'nin
"Shakespeare" Identified in Edward de Ve-
re the Seventeenth Earl of Oxford (1920;
"Shakespeare" in Asıl Kimliği: Oxford On
Yedinci Kontu Edward de Vere) adlı kita-
bına dayanır. Ama Shakespeare'in en iyi
yapıtlarında içeren 14 oyununun Oxford'
un ölümünden sonra sahnelenmiş olması bu
savı geçersiz kılmaktadır.

Oxford (13. Kontu), John de Vere (d. 8
Eylül 1442 - ö. 10 Mart 1513), Güller
Savaşları sırasında Lancaster yanlılarının
önderleri arasında yer alan İngiliz asker ve
saray görevlisi. Kral VI. Henry'nin yeniden
tahta çıkmasında (1470) ve Richmond kon-
tu Henry Tudor'un VII. Henry adıyla kral
ilan edilmesinde (1485) önemli rol oynadı.

York hanedanından Kral IV. Edward'ın
emriyle Şubat 1462'de idam edilen Oxford
12. kontu John de Vere'in ikinci oğluydu.
Yıllar sonra Warwick kontu Richard Nevil-
le birlikte Fransa'ya kaçtı. Eylül 1470'te
gene Warwick'le birlikte İngiltere'ye döne-
rek VI. Henry'nin yeniden tahta çıkılma-
sında (Ekim 1470) önemli rol oynadı.
Barnet Çarpışması'nda (14 Nisan 1471)
öncü Lancaster birliklerine komuta etti. Bu
çarpışma sırasında Lancaster yanlıları yenil-
giye uğrayıp Warwick öldürülince yeniden
Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı.

1473'te İngiltere'ye dönerek Cornwall'daki
St. Michael's Mount Adasını ele geçirdiye
de kısa bir süre sonra York birliklerince
kuşatıldı. Sonunda teslim oldu ve hapse
atıldı. Ağustos 1484'te haptisten kaçmayı
başardı ve Fransa'ya giderek İngiltere'yi
istilaya hazırlanan Henry Tudor'a katıldı.
Henry'nin tahta çıkmasını sağlayan Bos-
worth Field Çarpışması'nda (22 Ağustos
1485) gösterdiği yararlıklar karşılığında un-
vanı ve toprakları geri verildi. Ayrıca saray
mabeyncisi ve donanma komutanı yapıldı.
Haziran 1487'de Stoke'ta Henry'ye karşı
ayaklanan Lambert Simnel yanlılarına karşı
çarptı. 1497'de de Audley 7. baronunun
emrindeki isyancıları Londra'nın güneyin-
deki Blackheath'te bozguna uğrattı.

Oxford (9. Kontu), Robert de Vere (d.
1362 - ö. 1392, Louvain, Felemenk), İngilte-
re kralı II. Richard'ın (hd 1377-99) gözdesi.
Richard'ın hükümetin denetimini ele geçi-
miş olan güçlü soylulara karşı yürüttüğü
mücadeleyi desteklemiş, ama sonunda ye-
nilgiye uğrayarak sürgüne gitmek zorunda
kalmıştır.

Anne tarafından Kral III. Henry'nin (hd
1216-72) akrabasıydı. 1371'de babasının
ölümü üzerine kont oldu. Yakın arkadaşı
olan II. Richard'ın çocuk yaşta tahta çıkma-
sından sonra Özel Danışma Kurulu üyesi
oldu. K. G. (Knight of the Garter) nişanı
aldı. 1385'te Dublin markisi yapılan Ox-
ford, bu unvanı alan ilk İngiliz oldu.
1386'da da İrlanda dükü yapıldı. Oxford'un
hızla yükselerek önemli görevlere getirilme-
si, Gloucester dükü Thomas of Woodstock
önderliğindeki muhalif soyluların tepkisine
yol açtı. Gloucester 17 Kasım 1387'de
Oxford'un ve öteki kralcılarının tutuklanma-
sını talep etti. Oxford İngiltere'nin kuzeyba-
nısında bir ordu topladıysa da, 20 Aralık'ta
Oxfordshire'daki Radcot Bridge'de Glou-

cester'in güçlerine yenik düştü. Kılık değiştirerek Felemenk'e kaçtı ve sürgünde öldü. Oxford'un yenilgisi üzerine 1388'de kurulan Acımasız Parlamento'ya ve ülke yönetiminde söz sahibi olan beş soyluya boyun eğmek zorunda kalan Richard, krallık yetkilerini ancak 1389'da reşit olduktan sonra kullanabildi.

Oxford (ve Mortimer 1. Kontu), Robert Harley, WIGMORE BARONU HARLEY (d. 5 Aralık 1661, Londra - ö. 21 Mayıs 1724, Londra), 1710-14 arasında Tory kabinesinin başkanlığını yürüten devlet adamı. Whig

Oxford 1. kontu Robert Harley, Sir Godfrey Kneller'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1714; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

yanlısı Presbiteriyen bir aileden gelmesine ve Aynlıkların eğitim kurumlarında öğrenim görmesine karşın, sonradan Anglikan Tory'lerin önderi durumuna gelmiştir.

1688'de parlamentoya seçildi. Birkaç yıl içinde Paul Foley ile birlikte Whig'lerden ve ılımlı Tory'lerden oluşan muhalif grubun önderliğini üstlendi. 1701-05 arasında Avam Kamarası başkanı, 1704-08 arasında da devlet bakanı olarak görev yaptı. Bu dönemde I. Marlborough dükü John Churchill ve Hazine Bakanı Sidney Godolphin'le birlikte Kraliçe Anne'in (hd 1702-14) kabinesinin çekirdeğini oluşturdu ve Fransa'ya karşı yürütülen savaşı yönetti.

Kraliçenin gözdesi olmasına karşın bir süre sonra Whig karşıtı tutumu nedeniyle Churchill ve Godolphin'le arası bozuldu. Şubat 1708'de istifa etmek zorunda kalınca Tory'lerle ittifak kurdu. Savaşın ve Tory din adamı Henry Sacheverell'in hakkında soruşturma açılmasının halk arasında yarattığı hoşnutsuzluk nedeniyle 1710'da Godolphin'i görevinden alan Anne, yerine Harley'i getirdi.

Fransız casusu Guiscard markisinin saldırısından yara almadan kurtulan Harley 1711'de Oxford kontu yapıldı, Knight of the Garter nişanı ile onurlandırıldı ve hazine bakanlığına getirildi. Bu görevi sırasında iç borçların önemli bölümünü Güney Denizi Kumpanyası'nın hisse senetleriyle karşılayarak (1711) ve Fransa ile aralarındaki savaşı sona erdiren Utrecht Antlaşması'nı (1713) imzalayarak ülkenin iki önemli sorununa çözüm getirmeyi başardı. Ama bir süre sonra Bolingbroke vikontu Henry Saint John ile iktidar mücadelesine girdi. Harley'in yerine geçmek isteyen Bolingbroke, Oxford'un da öğrenim gördüğü Aynlıkların akademileri kapatan bir yasa (Aynlık Yasası, 1714) çıkarmaya söz vererek soylu Tory'leri kendi safına çekmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Kraliçe Anne'in ölümünden beş gün önce, 27 Temmuz 1714'te görevden alınan Oxford, I. George'un tahta çıkışından sonra James Edward'la ilişkisi gerekçe gösterilerek tutuklandı (1715). Hakkında açılan dava Avam Kamarası, Lordlar Ka-

marası ve Whig'lerin kendi aralarındaki görüş ayrılığı nedeniyle düştüyse de eski gücüne ve nüfuzuna hiçbir zaman kavuşamadı.

Oxford'un elyazmaları koleksiyonu 1753'te devlet tarafından satın alınarak British Museum ve British Library'de Harley Koleksiyonu oluşturuldu.

Oxford English Dictionary, The (OED) (Oxford İngilizce Sözlüğü), tarihsel ilkelere göre hazırlanmış kapsamlı ve yetkin İngilizce sözlük. 1933'te 12 cilt ve bir ek cilt olarak yayımlanan sözlük, 12. yüzyıl ortasından sonra kullanılan bütün İngilizce sözcükleri kapsamayı hedefleyen ve 1884-1928 arasında 10 cilt olarak basılan *A New English Dictionary on Historical Principles*'in (NED-Tarihsel İlkelere Dayalı Yeni İngilizce Sözlük) düzeltilmiş ve güncelleştirilmiş basımdı. Tanımlar ortaya çıkış tarihine göre sıralanmış ve İngilizce kaynaklardan yaklaşık 5 milyon alıntıyla zenginleştirilmişti. 1933 basımında da belirtildiği gibi, sözlüğün amacı "bilinen en eski kayıtlardan bugüne İngilizcenin dağılmasını oluşturan sözcükleri alfabetik sırayla ve biçimsel yapıları, anlamlarındaki değişim ve kökenleri üzerine bütün bilgilerle birlikte sunmak"tı.

Sözlük çalışmalarına 1857'de Filoloji Derneği (Londra) tarafından başlandı. Basım için 1878'de Oxford Clarendon Press'le ilişkiye geçilerek Mart 1879'da anlaşma imzalandı. Filoloji Derneği başkanı James Murray'nin 1879'da yayın yönetmenliğine getirilmesiyle de yayın hazırlıkları başladı. Murray'nin yönetmenliği döneminde, sözlüğün yaklaşık yarısını oluşturan A-D, H-K, O, P ve T ciltleri tamamlandı. Murray'den sonra yayın yönetmenliğine sırasıyla Henry Bradley, William Alexander Craigie ve C. T. Onions getirildi.

12 ciltlik ilk çalışmanın ve 1933'te çıkarılan ekin küçük puntuyla yayımlanan iki ciltlik basımı 1971'de *The Compact Edition of the Oxford English Dictionary* (Oxford İngilizce Sözlüğünün Kompakt Basımı) adıyla yayımlandı. İngilizceye OED'nin hazırlanmasından sonra giren sözcükleri kapsayan dört ciltlik *A Supplement to the Oxford English Dictionary*'nin (1972-86; Oxford İngilizce Sözlüğüne Ek) hazırlıklarına 1955'te R. W. Burchfield'in yönetmenliğinde başlandı ve yapıt Clarendon Press tarafından yayımlandı.

1989'da OED2 olarak bilinen ikinci baskısı Oxford University Press tarafından yayımlandı. Bu baskı 12 OED cildindekiyle birlikte öbür beş ek ciltteki sözcükleri de alfabetik olarak içerir. Editörlüğünü John A. Simpson ve Edmund S. C. Weiner yapmıştır.

Oxford Grubu, BUCHMANCILIK olarak da bilinir, herhangi bir mezhebe bağlı olmayan ABD kökenli dinsel uyanış hareketi.

Hareketin kurucusu Frank N. D. Buchman (1878-1961) 1922'de Connecticut'taki Hartford İlahiyat Vakfı'ndaki görevini bırakarak Tann'nin rehberliği, mutlak ahlaki doğrular ve bireylerin kendi çabalarıyla "yaşamlarını değiştirmeleri" gibi ilkelere dayalı bir kampanya başlattı. Çalışmalarını Princeton Üniversitesi'nde sürdürdü; bu okulda kişilerin topluluk önünde cinsel konularda itirafta bulunduğu öğrenci toplantıları düzenlediği için suçlamalarla karşılaştı. Yetkililerin isteği üzerine 1920'lerin ortalarında okuldan ayrıldı; daha sonra bir soruşturma komisyonu Buchman'ı akladı. İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nden destek gördü ve hareket giderek Oxford Grubu adıyla tanınmaya başladı.

Oxford Grubu İngiltere, Hollanda, ABD, Güney Afrika ve başka ülkelerde bir dizi

başarılı konferans düzenledi. 1938'de hareket Ahlaki Yeniden Donanım (Moral Re-Armament-MRA) adını aldı; bütün inançlardan kişilerin katılabilmesi için kitle tabanını yaymak amacıyla çeşitli adımlar atıldı.

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda etkinliğinin doruğuna ulaşan Oxford Grubu programını yürütmek için Batı dünyasının dört bir yanına görevliler gönderdi. Varlıklı ve nüfuzlu kişileri kazanmaya çalışan Oxford Grubu sürekli olarak komünizme karşı çıktı. İlahiyat anlayışı yalın ve tutucuydu. Buchman'ın (1961) ve ardılı Peter Howard'ın (1965) ölmesi üzerine hareketin etkisi azaldı.

Oxford Hareketi, 19. yüzyılda İngiltere Kilisesi içindeki Protestan eğilimlere karşı Katolik düşünce ve pratiğin canlandırılmasını savunan ve Oxford Üniversitesi'nde odaklanan hareket. Resmi İngiltere Kilisesi'nin devletle ilişkisinin 1828-32 arasında değişmesi Oxford Hareketi'ni doğuran başlıca nedenler arasındaydı. Belediyelerle kamu görevinde çalışanların İngiltere Kilisesi'nde Komünyon ayinine katılmalarını zorunlu kılan yasalar ve Katolikler üzerindeki kısıtlamaların çoğu kaldırılmıştı. Kısa süre için, İngiltere Kilisesi'nin devletle ilişkisinin kesilmesi ve bağış gelirlerini yitirmesi olasılığı belirdi. Sonuçta birçok dindar Anglikan İngiltere Kilisesi'nin devlete bağımlı olmadığı, yetkisini Hristiyanlığı savunmasından ve piskoposlar silsilesinin Havarilere dayanasından aldığı görüşünü savunmaya başladı. Bu yaklaşım hızla ilahiyat, kilise düzeni ve inanç konularına da yayıldı.

Hareketin önderleri, hepsi din adamı olan John Henry Newman (1081-90), Richard Hurrell Froude (1803-36), şair John Keble (1792-1866) ve Oxford'un İbranice profesörlerinden Edward Pusey'ydı (1800-82). Hareketin görüşleri *Tracts for the Times* (1833-41; Zamanımız İçin Risale) adıyla 90 kitaplık bir dizi biçiminde yayımlandı. Bu metinlerde, öğretici bakımından "katolik" kilisenin yetkisinin mutlak olduğu savunuluyor, ama "katolik" terimi, başlangıçtaki bölünmemiş kilisenin öğretisine bağlı kilise biçiminde tanımlanıyordu. Hareketin bazı yandaşları zamanla Katolik Kilisesi'nin inançlarına yakınlığı ve *Tracts*'te savunulan görüşler konusunda anlaşmazlıklar çıktı. 1845'te Newman Katolik Kilisesi'ne girdi, onu başkaları izledi. Keble ve Pusey yavaş yavaş tüm İngiltere Kilisesi'ne yayılan hareketin önderliğini sürdürdüler.

Oxford Reform Planı, İngiltere kralı III. Henry'nin baronların mali desteği karşılığında 1258'de yürürlüğe koyduğu reform planı.

Sicilya tahtının oğlu Edmund'a verilmesi karşılığında, Sicilya'daki papalık savaşlarına mali destek sağlama konusunda Papa IV. Innocentius'la anlaşmaya varan Henry, mali yükümlülüklerini yerine getiremeyince, 1258 ilkbaharında yeni vergiler toplamak için parlamentoyu toplayarak baronların yardımına başvurdu. Baronlar, ancak kapsamlı reformlar yapılması durumunda krala işbirliği yapacaklarını belirttiler. Gerekli reformları hazırlamak üzere, üyelerinin yarısını baronlar, öbür yarısı da kral tarafından atanan 24 kişilik bir komite oluşturuldu. Komite 18 Haziran'da, Oxford Reform Planı adıyla bilinen raporu açıkladı. On iki yıl boyunca yürürlükte kalması öngörülen bu planı uygulamada görevi krala ve baronların temsilcilerinden oluşan 15 kişilik bir kurula bırakılmıştı. Kurul önemli konularda krala danışmanlık yapacak ve krallığın tüm üst düzey görevlileri krala ve kurula bağlılık yemini edecekti. Yapılacak reformları görüşmek üzere parlamento yılda üç kez toplanacaktı. Plan uyarınca, yerel yönetim-

leri denetleyecek bir görevli atandı ve şeriflerin çoğunun yerine toprak sahibi olan şövalyeler getirildi.

1261 ve 1262'de papalık fermanıyla, Ocak 1264'te de Fransa kralı IX. Louis'nin Amiens Kararı'yla feshedilen plan 1263'te baronlar tarafından yeniden yürürlüğe kondu ve 1264'te büyük ölçüde değiştirildi. Ama sonunda Kenilworth Bildirisi'yle (Ekim 1266) kesin olarak yürürlükten kaldırıldı.

Oxford Üniversitesi, İngiltere'de Oxford kentindeki özerk yükseköğretim kurumu.

Oxford'da 12. yüzyıl sonlarında ilahiyat, tıp, hukuk ve güzel sanatlar eğitimi veren bir üniversite kurulmuştu. Paris Üniversitesi'ni örnek alan kurumun, İngiliz öğrencilerin 1167'de bu üniversiteden uzaklaştırılması üzerine oluşturulduğu sanılır. 1200 sıralarında üniversitede çok çeşitli konularda ders veriliyor, bu arada Aristoteles'in çalışmaları okutuluyordu. 13. yüzyılda Dominiken ve Fransiskan keşişlerin gelmesiyle ilahiyat eğitimi önem kazandı. Kurumun kendi binası olmadığından dersler salon kiralayarak ya da kiliselerde yapılıyordu.

O dönemde Oxford halkı ile öğrenciler arasında, zaman zaman ciddi boyutlara varan bir anlaşmazlık vardı. Bu "ahali-züppeli" sürtüşmesi 1354'te iki gün süren kanlı bir çatışmaya yol açtı. Çatışmada çok sayıda öğrencinin öldürülmesi üzerine kent yönetimi 1825'e değin her yıl üniversiteye tazminat ödedi. Ayrıca üniversiteleri ilgilendiren sulh ve ceza davalarında rektör yetkili kılındı; böylece üniversite, uzun süre kent yönetiminde söz sahibi oldu.

Wycliffe de yaşamının büyük bölümünü Oxford'da ders vererek geçirmiştir.

13. yüzyıldan başlayarak sarayın tanıdığı ayrıcalıklarla güçlenen üniversitenin manastır okulları Reformasyon döneminde kapatıldı. 15. yüzyılda ayrı bir ilahiyat okulu açıldı. 1571'de Parlamento'nun tüzel kimlik tanıdığı üniversite 16. yüzyıl başında akademik unvanlar vermeye başladı. 17. yüzyılın son yıllarında bilimsel çalışmalar önem kazandı. Oxford'a Rönesans düşüncesini Desiderius Erasmus getirdi; William Grocyn, John Colet, Sir Thomas More gibi bilginler de kurumun saygınlığını artırdı.

20. yüzyılda ders programı modernleştirildi. Fen bilimleri daha ciddi ve profesyonel bir yaklaşımla ele alınmaya başladı. Ayrıca modern diller, siyasal bilimler ve iktisat başta olmak üzere yeni fakülteler açıldı.

Oxfordshire, İngiltere'nin ortagüneyinde il (*county*). Cherwell, Oxford, South Oxfordshire, Vale of White Horse ve West Oxfordshire adlı beş ilçeye (*district*) ayrılmıştır. Yüzölçümü 2.608 km²'dir. İl toprakları yaklaşık 16 km genişliğinde büyük bir vadiyle birbirinden ayrılan iki yüksek bölgeden oluşur. Kuzeydoğudaki Edgehill'de 210 m yüksekliğe ulaşan Kuzey Oxfordshire Yükseltileri ilin kuzeyinde yer alır. Berkshire Tepeleri ve White Horse Tepesi güneydedir. Arada kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan vadi Oxford Kıl Vadisi ve White Horse Vadisi olarak ikiye bölünür.

Oxfordshire topraklarının tamamına yakın bölümü Thames Havzası içinde yer alır. Oxford Kıl Vadisi içinden kuzeydoğuya

kurulan Sakson yerleşmeleri ise Thames Irmağı ve kollarının kıyılarında toplandı. Sırasıyla Wessex ve Mercia adlı Anglosakson krallıkların egemenliği altında kalan bölge 10. ve 11. yüzyıllarda Dan akınlarına hedef oldu.

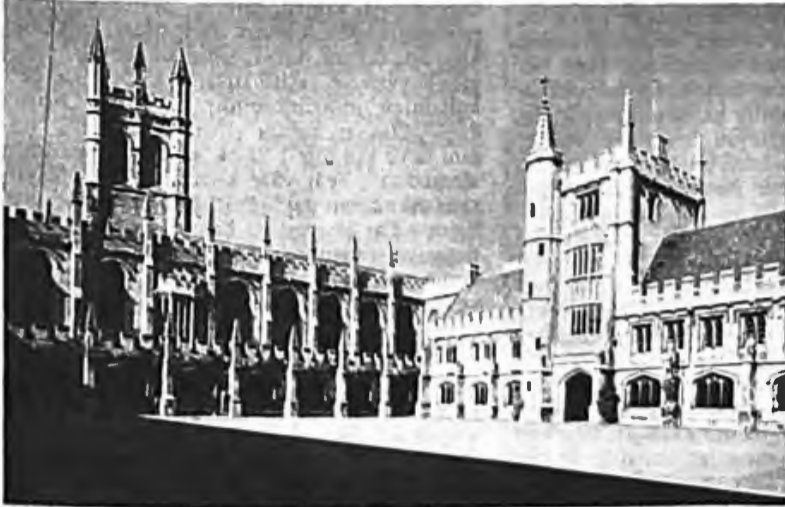
Kral I. William'in Domesday Kitabı'nı(*) hazırlattığı sırada nüfusu oldukça yoğun olan bölgenin başlıca merkezleri Oxford, Wallingford, Abingdon ve Bampton'dı. Bunların hepsi düzenli pazarı olan gelişme yolunda kentlerdi. İlde ortaçağdan kalma birçok kilise ve ev vardır. Oxford'un hemen güneyindeki Iffley Kilisesi romanesk üslubun İngiltere'deki en iyi örneklerinden biridir. Banbury'nin güneyindeki Adderbury'de haç biçiminde, bezemeli gotik üslupta bir kilise vardır. Minster Lovell'daki kilise ise düşük gotik üslubun örneğidir. Öteki önemli yapılar arasında Broughton Şatosu (14. yy), Stonor Park, Stanton Harcourt (1450), Chastleton ve Blenheim Sarayı (18. yy başı) sayılabilir. İngiliz İç Savaşları sırasında (1642-51) il çeşitli çarpışmalara sahne olmuş, Oxford, Banbury ve Wallingford kentleri bir süre parlamento yanlılarıncı kuşatılmış, Oxford ise kralcıların karargâhı olmuştur.

Oxfordshire'in ekonomisi tarıma dayalıdır. Kuzey Oxfordshire Yükselteleri koyun besiciliği ve sulu tarım açısından önemlidir. Ortaçağdan beri süren yün üretimi yakın zamanlara değin başlıca ekonomik etkinlik olma özelliğini korumuştur. Banbury yakınlarında demirtaşı, ilin çeşitli yörelerinden kil, kum ve çakıl çıkarılır. Oxford'un banliyösü ve önemli bir sanayi merkezi olan Cowley'de motorlu taşıtlar ve çelik sac üretilir. Banbury ve Witney de önemli sanayi merkezleridir. Nüfus (1991 geç-) 553.800.

Oxnard, ABD'de California eyaletinde, Ventura ilinde (*county*) kent. Büyük Okyanus kıyısı yakınlarında, Los Angeles'la Santa Barbara arasında yer alır. 1898'de kurulan kent Henry Oxnard'ın mali kaynak sağladığı bir şeker fabrikasının çevresinde gelişti. Çevredeki alüvyonlu ova kentin tarım sanayisinin temelini oluşturdu. Komşu Port Hueneme'deki liman hizmetlerinin gelişmesi ve yakınları askeri tesisler kurulması Oxnard'ın hızla gelişmesini ve sanayisinin çeşitlenmesini sağladı. Oxnard College 1975'te açıldı. Oxnard Hava Kuvvetleri Üssü kentin 8 km kuzeydoğusundadır. Nüfus (1990) kent, 142.216; Oxnard-Ventura metropoliten alanı, 669.016.

Yazımı aynı olan başlıklar kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde sıralanmıştır.

Oxus Hazinesi, 1877'de Batı Türkistan'daki Ceyhun (Oxus) Irmağı ile Hindukuş (Paropamisos) Dağları arasındaki Baktria-ne(*) bölgesinde ele geçen ve bugün British Museum'da saklanmakta olan altından yapılmış buluntular. İÖ 5. ve 4. yüzyıllardan kaldığı ve Sakalara ait olduğu sanılmaktadır. Değişik renklerdeki değerli taşlardan kakmalarla bezenmiş olan buluntuların en ilginçleri üç atın çektiği iki tekerlekli bir savaş arabası, kısa bir kılıç kını, uçları hayvan başı ya da grifon biçiminde biten bir burma bilezik, küçük grifon, insan ve hayvan figürleridir.

Oxford Üniversitesi'ne bağlı Magdalen College, Oxfordshire
A.F. Kersting

Oxford'daki college'lar başlangıçta yoksul araştırmacılar için bir çeşit yurt olarak kurulmuş, daha üst düzeyde öğrenim görebilmek için mali yardıma gereksinime duyan öğrencilere ayrılmıştı. Bunlardan ilki olan University College, ilahiyat alanında yüksek lisans eğitimi gören iki öğrenciye destek olmak için kurulmuştu. Ardından John de Balliol, güzel sanatlar dalında öğrenim görenler için küçük bir vakıf olarak Balliol College'ı, Walter de Merton ise daha büyük ve iddialı bir kurum olan Merton College'ı kurdu.

Oxford Üniversitesi önceleri ilahiyat ve güzel sanatlar eğitimiyle tanınmakla birlikte, fen bilimlerine de ciddi bir yaklaşımı vardı. Paris Üniversitesi'nden ayrıldıktan sonra Roger Bacon bilimsel deneylerini Oxford'da sürdürdü ve burada ders verdi. Bacon'ın yanı sıra 13. yüzyıl boyunca üniversitede etkin olan Fransiskan keşişleri arasında Johannes Duns Scotus ve Ockham'lı William sayılabilir. Reformcu John

doğru akan Thames Irmağı kuzeyden Windrush, Evenlode ve Cherwell ırmaklarını, güneyden de Ock ve kollarını alır. Platolar da (North Leigh, Combe, Tiddington) ve taşkın ovalarında (Bampton, Oxford, Dorchester) birikmiş çakıllar ekonomik açıdan önemlidir.

Thames Irmağı kıyısında uzanan taşkın ovasındaki çakıllar arasında Paleolitik ve Mezolitik çağlardan kalma çok sayıda alet bulunmuştur. İlin başka birçok yerinde de Neolitik araç gereçlerle çanak çömleğe rastlanmıştır. Oxfordshire-Warwickshire sınırındaki uzun tümülüslerle(*) Rollright Taşları da bu dönemden kalmaz. İldeki en önemli arkeolojik buluntu White Horse Tepesinin tebeşir yüzeyine kazılmış Uffington Beyaz Atı'dır. Demir Çağından kalma yapıtın uzunluğu 108 m, yüksekliği 39 m'dir. Silchester'dan Watling Yolu ve Towcester'a giden Roma Yolu üzerindeki Dorchester ve Alchester Roma Döneminde bölgenin en önemli yerleşmeleriydi. Sonradan

Oxyopidae, Arachnida (örümceğimsiler) sınıfından örümcek familyası. Geniş bir

Oxyopidae familyasından *Peucea viridans*
Jack Dermid

coğrafi dağılım gösteren bu familya üyelerinin karn bölgesi genellikle arka uca doğru sivrilir. Gözleri ise bir altugen oluşturacak biçimde yerleşmiştir. Ağ örmezler ve çoğunlukla bitkiler arasında dolaşarak avlanırlar.

Oxypolis, maydanozgiller (*Apiaceae*) familyasından, yedi zehirli bitki türü içeren cins. Kuzey Amerika'da yaygındır. Bürgülerle

Oxypolis
Kitty Kohout, Root Resources-EB Inc.

(değişime uğramış yapraklar) çevrili beyaz çiçek kümeleriyle ayırt edilir. En yaygın türü olan *O. rigidior* zehirlenmelere yol açar.

oy, bir seçim, halkoylaması ya da karar alma sürecinde katılanlarca belirtilen görüş ya da tercih. Oy verme işlemi sözle, işaretle ya da gizli olabilir. Çeşitli kurullarda ve özellikle yasama meclislerinde "kabul", "ret", "çekimser" sözcüklerinden birini yüksek sesle söylemek açık oylama, el kaldırma ya da ayağa kalkma yoluyla tercihinin bildirmek işaretli oylama, oy sahibinin ne yönde oy kullandığının bilinmesini önleyen yöntemlerle yapılan oylamalar da gizli oylama olarak adlandırılır.

Yasama meclisleri ya da yerel yönetimler için yapılan seçimlerde ya da halkoylamalarında "gizli oy açık sayım" demokrasinin bir gereğidir. Seçmen iradesinin özgürlüğü ve oy sayımının dürüstlük kurallarına göre yapılabilmesi bu yöntemlere titizlikle uyulmasına bağlıdır. Gizli oy yöntemi ilk kez Güney Avustralya'da uygulanmış (1858) ve oradan dünyanın öbür demokratik ülkelerine yayılmıştır. Türkiye'de 1948'de yasalaşan "gizli oy açık sayım" ilkesi 1950 seçimleriyle birlikte uygulanmaya başlamıştır. Oy vermenin gizliliği, kapalı hücre ya da kulübede

oy kullanma ve oy pusulasını içi görünmeyen bir resmi seçim zarfına koyarak sandığa atma yoluyla sağlanır.

Seçimlerde oy kullanma kural olarak isteye bağlıdır. Bu, oy vermeyi görev değil, hak sayan anlayışın gereğidir. Gene de bazı ülkelerde zorunlu oy sistemine rastlanır. Belçika, Avustralya, Lüksemburg, İtalya, Yunanistan değişik ölçülerde zorunlu oy usulüne yer veren ülkelerdir. Bu durumda seçmen gene oy verip vermemekte özgürdür, ama oy vermediği takdirde para cezası ya da belli bir süre oy kullanma hakkından yoksun kalma gibi yaptırımlarla karşılaşır. 1982'den beri Türkiye'de de bu tür yaptırımlar uygulanmıştır.

Seçimlerin eşitliği ilkesi her seçmenin bir tek oy hakkına sahip olmasını gerektirir. Bununla birlikte geçmişte bir kişiye "birden çok oy" hakkı tanıyan ülkeler olmuştur. Örneğin geçmişte Belçika'da aile reisi olmak, yükseköğrenim görmüş olmak, belli oranda vergi vermek gibi nitelikler birden çok oy kullanmaya olanak veriyordu. 1951'e değin İngiltere'de uygulanan katsayılı oy yöntemi de seçmene işyerinin, ikametgâhının ve gayri menkulünün bulunduğu yerlerden her birinde ayrı ayrı oy kullanmak hakkını tanıyordu. Bu oy sayısı 1918'de ikiyle sınırlanmıştı. "Birden çok oy" yönteminin bir başka biçimi olan "aile oyu" sisteminde aile reislerince seçmenlik yaşına gelmemiş çocuklarını temsilen de oy verme olanağı sağlanırdı.

Oy verme kural olarak seçmenin ikametgâhının bulunduğu seçim bölgesinde yerine getirilen bir işlemdir. Ama bazı zorunluluklar yerle postayla ya da seçmenin bulunduğu yerde oy kullanma yönteminin de kabulünü gerekli kılmıştır. Ayrıca seçim sırasında yurtdışında bulunan seçmenlerin bağlı oldukları devletin diplomatik temsilciliklerinde ya da "gümrük kapılarında oy kullanabilmelerini" sağlayan sistemler vardır. ABD'de ve Kanada'da *absentee* oylama adı verilen bu olanak hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde yasalarla düzenlenmiştir. Oy verme bireysel bir işlem olduğundan başkalarının yerine getirilemez. Ama tarihte, özellikle Fransa'da yasama meclisi üyelerinin bir başka üyeyi yetkili kılarak vekâletle oy kullanmalarını biçiminde örneklerle rastlanmaktadır.

Oy kullanma hakkı seçmenlik sıfatına sahip olanlara tanınmıştır. Bununla birlikte Türk hukukunda, bu sifata sahip olsalar bile silah altında bulunan erler, onbaşılar ve kıta çavuşları, askeri öğrenciler, ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutuklu olarak bulunanlar oy kullanamazlar.

oy hakkı, temsili yönetim sistemlerinde seçim, halkoylaması gibi kamusal konularda yurttaşların sahip olduğu görüş ve tercih belirtme hakkı. Ayrıca bak. seçme ve seçilme hakkı.

oya, ipek, pamuk ya da yün ipliğinden iğne, firkete, tığ ya da mekikle yapılan ve çoğunlukla kenar süsü olarak kullanılan işleme. Üç boyutlu olmasıyla dantelden ayrılır. Anadolu'nun en önde gelen el sanatları arasındadır. Kullanılan teknikler yöreden yöreye farklılık gösterir.

İpekten yapılan iğne oyası ince işçilik gerektirir. Küçük iğnelerle, iplikler düğüm-lenerek işlenen bu türden oyalarda motiflerin dik durmasını sağlamak için gerekli verilerine sağı, at kılı ya da ince tel katılır. Oya bittikten sonra da kitle, zambak ya da yumurta akı sürülerek sertleştirilir. İpek ve pamuk ipliğinin kullanıldığı tığ oyası, tığla zincir çekilerek yapılır. Mekik oyasının malzemesi tığ oyasının aynıdır. Belli uzunlukta bir ipliğe işlenmek istenen motifin

biçimi verilir ve mekikteki iplik halkalana-rak örülür. Firkete oyası pamuk ipliğinden yapılır. Bir firketenin iki koluna geçirilen iplikler ortada tığ ile işlenir. Firkete eninde-ki bu oyanın bir kenarına tırtıl, boncuk ya da pul geçirilir. Koza oyasının malzemesi koza ve ipektir. Oyanın bir parçası ipekle örüldükten sonra kozalardan yapılmış motifler eklenir. Yün oyasında ise, yünden

Çiçek motifli bir tığ oyası
Ermin Hakanar

yapılmış motifler iğne ya da tıgla işlenmiş parçaya dikilir. Yüne istenen biçimi vermek için zambak, kitle ya da yapıştırıcı bir sıvı ile ıslatılarak parmakla bastırılır. Mum oyasında ise motifin sertliği mumla sağlanır. Boncuk oyasında boncuk, hatta inci kullanılır. Atkılı ve çizgili bir teknikle yapılan oyalara dokuma oyası denir.

Oyalarda bitkisel motifler çok sık görülür. Bunlar maydanöz, dut, zeytin gibi yaprak; karanfil, menekşe, mine, papatya gibi çiçek; söğüt, kavak, çınar, selvi gibi ağaç; çilek, dut, iğde, portakal gibi meyve; biber, bamya, enginar gibi sebze motifleridir. Dağ, tepe, kaya gibi manzara ayrıntıları, cami kapısı, köprü, kubbe, pencere, köşk, parmaklık gibi mimari ayrıntılar, kelebek, kuş, arı, tavşan, kirpi, solucan, geyik, yılan gibi hayvan ve çeşitli insan figürleri de çok kullanılan motiflerdendir. Ayrıca "horoz ibiği", "tavşan kulağı", "ördek ayağı", "hanım beye kol attı", "aşık kirpiği", "yandım alamadım", "yâr yâre küstü", "ben gidiyorum arkamdan gel", "elti eltiye küstü" gibi ilginç adlar taşıyan ve bir olay anlatan, bir duyguyu yansıtan, hatta belirli bir mesaj veren motifler bu el sanatının yaygınlığını ve günlük yaşamla iç içeliğini yansıtır.

oya işi bak. kanaviçe

oya ağacı (*Lagerstroemia indica*), İSPANYOL-LEYLAĞI olarak da bilinir, *Lythraceae* familyasından, kışın yapraklarını döken küçük ağaç. Çin ve Japonya başta olmak üzere Asya'nın doğu ve güney kesimlerine özgü bu bitki, anayurdu dışında dünyanın öbür tropik ve astropik bölgeleri ile Akdeniz

Oya ağacı (*Lagerstroemia indica*)
Vesile Buket

ülkelerinde de süs amacıyla yetiştirilir. Boyu en çok 6-7 m'ye ulaşabilen ağacın, çok kısa saplı elips ya da yumurta biçimli yaprakları vardır. Yazın açılan ve parlak renkleriyle gösterişli salkımlar oluşturan çiçekleri dalgalı kenarlı, kıvrık taçyaprakla-

ından ötürü oyayı andırır. Meyveleri tipik bir kapsüldür.

Oyağacının pembe, kırmızı, mor, eflatun ve beyaz çiçekli pek çok süs çeşidi vardır.

OYAK bak. Ordu Yardımlaşma Kurumu

Oyama, Jopanya'da, Honşu Adasındaki Toçigi ilinde (ken) kent. Omoi Irmağının (gava) kıyısında yer alır. Ortaçağda bir kalenin çevresinde gelişen kent Tokugava döneminde (1603-1867) posta merkezi ve ırmak limanı oldu. Günümüzde Toçigi ilinin güney kesiminin ulaşım merkezi ve üç ana demiryolunun kavşak noktasıdır. Ulaşım kolaylıkları ve Tokyo'ya yakınlığı nedeniyle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Tokyo-Yokohama metropoliten alanının sanayi banliyösü olmuştur. Başlıca sanayiler madencilik ve ulaşım araçları donanımı üretimidir. Alüminyum arıtma da önemli bir sanayi koludur. Uzakdoğu'nun en büyük istasyonlarından Oyama Radyo Yayın İstasyonu kent dışındadır. Nüfus (1991 tah.) 144.875.

Oyapock Irmağı, Portekizce RIO OIAPOQUE. Güney Amerika'nın kuzeydoğu kesiminde akarsu. Tumuc-Humac Dağlarından doğar ve kuzeydoğu yönünde 500 km kadar akarak Orange Burnu yakınlarında Atlas Okyanusuna dökülür. Fransız Guyanası ile Brezilya'nın Amapa toprakları arasındaki sınırın oluşturur. Ağzı yakınlarında Saint-Georges (Fransız Guyanası) ile Oiapoque ve Ponta dos Índios (Brezilya) limanları yer alır.

Oyem, Gabon'un kuzeyinde, Woleu-Ntem ilinin ve Woleu yönetim bölgesinin (département) merkezi kent. Deniz düzeyinden yaklaşık 900 m yükseklikteki bir platoda yer alır. Çevredeki tarım bölgesinin yönetim ve ulaşım merkezidir. Başlıca tarım ürünleri plantasyonlarda yetiştirilen kakao ve kahvedir. Kahve ve kakao ihrac edilmek üzere Kamerun'un Kribi ve Douala limanlarına taşınır. Nüfus (1985 tah.) 89.600.

Oygar, İsmail Hakkı (d. 1907, Petriç [bugün Bulgaristan'da] - ö. 5 Eylül 1975, İstanbul), çalışmalarında, yakından incelediği geleneksel Anadolu çanak çömleğini temel alan seramik sanatçısı, dekoratör, ressam. Sanayi-i Nefise Mektebi Heykel Bölümü'nden mezun oldu. Daha sonra Fransa'ya giderek Paris Dekoratif Sanatlar Okulu'nda iç mimarlık ve dekorasyon, Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda seramik, mine işi ve cam hamuru konularında eğitim gördü. İlk seramiklerini 1928'de Paris'teki Salon d'Automne'de (Güz Salonu) sergiledi. Türkiye'ye döndükten sonra, 1929'da, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürülmesi sırasında Dekoratif Sanatlar Bölümü'nün düzenlenmesi ve burada bir seramik dalının kurulmasıyla görevlendirildi, 1930'da bu bölüme öğretim üyesi olarak atandı. 1938'de Galata Yolcu Salonu'nun dekorasyonu için açılan yarışmayı kazandı. Yurtdışında çeşitli uluslararası seramik kongre, konferans ve sergilerinde Türkiye'yi temsil etti. 1967'de İstanbul'da düzenlenen 5. Uluslararası Seramik Sergisi'nde birincilik ödülüne ve altın madalya kazandı.

Oylat Kaplıcası, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde sıcak madensuyu kaynağı. İnegöl ilçesinin Tahtaköprü bucağına bağlı Saadet köyü yakınındaki Oylat yöresindedir. İnegöl çöküntü ovasının güneyindeki dağlık alanda yer alan kaynarcanın deniz düzeyinden yüksekliği yaklaşık 900 m'dir.

Uludağ'ın güneydoğu yamaçlarındaki traverten katmanları arasından çıkan kaplıca

suyu bikarbonatlı acı madensularındandır. Sıcaklığı 40°C'yi, debisi 40 l/sn'yi bulur. Kaplıca çevresinde, kaynarcaya gelen madensularının sızmasıyla yeryüzüne çıkmış bazı kaçak kaynaklar da vardır. Bunlardan Sızı Suyunun sıcaklığı 39,5°C'dir. Sıcaklığı 10°C olan Göz Suyunun radyoaktivitesi oldukça yüksektir. Yörede göz hastalıklarına iyi geldiğine inanıldığından bu madensuyuna Göz Suyu adı verilmiştir. İnegöl kentinden 19 km'lik düzgün bir yolla ulaşılan Oylat Kaplıcası'nda konaklama ve hizmet tesisleri vardır.

oyma kayık, iri ağaç gövdelerinin içinin oyulması yoluyla hazırlanan tekne. Çok eski dönemlerden başlayarak yapılagelen oyma kayıklar günümüzde de dünyanın pek çok yerinde kullanılmaktadır. Kayıkların gövde bölümü kimi zaman 30 m uzunluğunda olabilmektedir. Oyma kayık yapımında

Oyma kayık
Björn Landström: The Ship, 1961.
Doubleday & Company, Inc

tomruğun dış yüzeyine aerodinamik bir profil kazandırdıktan sonra iç bölümü yakma ya da kesici aletlerle oyma yoluyla boşaltılır.

Piragua(*) gibi daha karmaşık yapıları gelişkin tekneler oyma kayıklardan türemiştir. Ayrıca bak. kano.

oymabaskı, üstüne oyma kalem ile desen oyulan metal levhalarla yapılan baskı. Günümüzde en çok bakır levha kullanılır. Çizgi tekniği ile çalışılan oymabaskıda tonlama ve gölgelemeler paralel çizgiler ya da tarama ile elde edilir.

Oymabaskı 15. yüzyıl ortalarında, birbirinden bağımsız olarak hem Almanya'da Ren Vadisinde, hem de Kuzey İtalya'da ortaya çıktı. Almanya'da yalnızca adlarının baş harfleri ya da takma adları bilinen kuyumcular tarafından geliştirildiği sanılmaktadır. Martin Schongauer yalnızca kuyumcu olarak değil, aynı zamanda ressam olarak da tanınan ilk oymabaskı ustasıdır. "Aziz Antonius'un Baştan Çıkanlığı" (y. 1470) adlı yapıtı, hem biçim duygusunu veren, hem de yüzey dokusunu iletebilen ilk gelişmiş oymabaskı örneği sayılır.

İtalya'da oymabaskı hem kuyumculuk, hem de niello (savat) işçiliğinden türedi. İtalya'daki ilk uygulayıcılarından biri Flo-

"Madonna ve Çocuk İsa", Andrea Mantegna'nın bir oymabaskısı
National Gallery of Art, Washington, D.C

ransalı kuyumcu ve niello ustası Maso Finiguerra'dır (1426-64). Önemli İtalyan ressamı oymabaskıyı Alman meslektaşlarından daha büyük bir coşkuyla benimsediler. Andrea Mantegna ve Antonio Pallaiuolo gibi önemli 15. yüzyıl ressamları bu alanda başarılı örnekler verdiler. İtalya'da resimle sıkı bir ilişkisi bulunan oymabaskı bağımsız bir sanat türü olmaktan çok, ressamların yapıtlarının kopya edilmesinde kullanıldı. Bu uygulama öyle yaygınlaştı ki, 16. yüzyılda belirli sanatçıların yapıtlarının kopyalarını yapmada uzmanlaşmış Marcantonio Raimondi gibi oymabaskı ustaları çıktı.

Kuzey Avrupa'da ise oymabaskı 16. yüzyılda Albrecht Dürer ve Lucas van Leyden gibi bu türün en başarılı uygulayıcılarının elinde gelişti. 16. yüzyılın sonlarına doğru Hendrick Goltzius (1558-1617) gibi oymabaskı ustaları son derece göz alıcı teknikler geliştirmeyi sürdürdüler. Aynı dönemde resim kopyalarında oymabaskı kullanılmaya başlandı. Ton farklılıklarını veren tekniklerin bulunmasıyla işlem daha da kolaylaştı. 15. yüzyılın sonlarında başlayan oyma kalemiyle küçük vuruşlar yaparak levhayı noktalamak tekniği 17. yüzyılın sonlarında ve 18. yüzyılda noktali oyma ve mumboya üslubu (tebeşir ya da pastel oymabaskı üslubu) olarak bilinen tekniklere dönüştü. Bunlarda levha, oyma kalemi ya da ruletle yapılan noktalarla kaplanıyordu. 17. yüzyılda Ludwig von Siegen'in bulduğu mezzotint(*) 18. yüzyılda bütünüyle çizgi oymabaskının yerini aldı. Ama 20. yüzyılda Fransız Jacques Villon, İngiliz Eric Gill ve Stanley William Hayter oymabaskıyı bir ölçüde yeniden canlandırdılar. Özellikle Hayter oymabaskının modern sanat için çok uygun bir araç olduğunu kanıtladı. ABD'de Mauricio Lasansky ve Gabor Peterdi de oymabaskılar yaptılar.

oymak, aynı soydan gelip birlikte yaşayan, birlikte konup göçen, birbiriyle inanç, dil ve soy bağı bulunan topluluk. Gerek Orta Asya'da, gerekse Anadolu'ya geldikten sonra göçebe ve yarı göçebe yaşamı süren Oğuzlar el(*), boy(*), oymak ve oba(*) gibi örgütlenme düzenlerini sürdürdüler. Obadan büyük, boydan küçük bir topluluk olan oymak bir oymak beyi tarafından yönetilirdi. Bey oymağın ihtiyarlar kurulunca seçilir ve oymak genellikle bu beyin adıyla anılırdı. Yapmakla ünlendiği işe, yaylak ve kışlaklara göre adlandırılan oymaklar da olurdu. Pek çok oymak Osmanlılarca vergi yükümlüsü cemaat sayılmıştı. Beyliği bir beratla onaylanan oymak beyi oymağının vergisini toplayıp devletin temsilcilerine teslim ederdi. Beylerin başlıca görevlerinden biri de yaylak ve kışlağa gidiş geliş tarihlerini, izlenecek yolu saptamaktı.

Zorunlu yerleşik yaşama geçilince oymak beyleri eski otoritelerini yavaş yavaş yitirdiler, boy ve oymak kavramları unutuldu, yalnızca oymakları anımsatan köy adları kaldı. Göçebelikle ilgili bazı gelenek ve anıların canlı olarak korunduğu Batı ve Güneybatı Anadolu köylerinde oymakların "yörük" diye anıldığı, bunların yörede bulunan öteki köylerle çok daha ölçülü ilişkilerde bulundukları görülür. Ayrıca bak. aşiret.

oymalı cam işi, incelikle oyulmuş üç boyutlu desen ya da resimlerle bezeli cam eşya. En yaygın oyma tekniğinde desen, cam eşya hızla dönen bakır bir çarka tutularak oluşturulur. Kesme denen bu

teknikten başka çok ince çizgilerin elde edildiği elmas kalem ve gölgeli desenlerin ortaya çıktığı noktali oyma yöntemleri de vardır. Cam yüzey üstüne oyulmuş desen ya olduğu gibi bırakılır ya asilde yedirilir ya da parlatılır.

Romalılar İÖ 1. yüzyıl gibi erken bir tarihte çark kullanarak oymalı cam işi yapıyorlardı. İS y. 700'den 1400'e değin birçok İslam ülkesinde cam ustaları daha eski, fasetali ve kabaralı kesim tekniklerini sürdürdükleri gibi, çizgisel oyma ve kabartma kesim denen iki yeni yöntem de geliştirerek cam oymacılığını seçkin bir sanat haline getirdiler.

Oymapınar Barajı, Antalya ilinde, Manavgat kentinin 20 km kuzeydoğusunda, Manavgat Çayı üzerinde kurulu beton kemer baraj. Yapımına 1977'de başlanan baraj ve hidroelektrik santrali 1984'te işletmeye açıldı. Sağ kıyıda iki dolusavak tüneli bulunan barajın, kurulu gücü 540 MW olan bir yeraltı santrali ve yardımcı barajları vardır. Oymapınar Barajı elektrik üretimi açısından Seyhanlı Barajı'nın on katı, Hırfanlı Barajı'nın beş katı ve Gökçekaya Barajı'nın iki katına yakın büyüklüktedir. Baraj gövdesinin inşaatında dolgu olarak 676 bin m³ beton kullanılmıştır.

Barajın temelden yüksekliği 185 m, kret uzunluğu ise 360 m'dir. Su depolama hacmi 300 milyon m³ olan barajın göl alanı 4,7 km²'dir. Sağ kıyıda yer alan dolusavak dört radyal kapaklı, 11,5 m çapında iki tünelden oluşur. Tünellerin uzunlukları 350 ve 316 m'dir. Santral binası bu kıyıda yeraltında yapılmıştır ve binada her biri 135 MW gücünde dört türbin bulunmaktadır. Barajın yıllık ortalama elektrik enerjisi üretimi 1.62 milyar kW-saatir.

Oyo, Nijerya'nın batısında eyalet. 1976'da eski Batı eyaletinden ayrılan eski Oyo ve Ibadan illerini kapsar. Yüzölçümü 37.705 km²'dir. Güneydoğusu tropik yağmur ormanlarıyla, kuzeyi ise savanlarla kaplıdır. Başlıca akarsular Ogun ve Oshun ırmaklarıdır. Nüfusun çoğunluğunu Yorubalar oluşturur.

Eyalet ekonomisi temelde tarım ve el sanatlarına dayalıdır. Tarımsal ürünler arasında yam, mısır, manyok, fasulye, darı, muz, tütün, kakao, palmiye yağı ve tohumu, pamuk, kola, çivit ve meyve sayılabilir. Pamuk eğirme, dokumacılık, boyacılık, dericilik, tahta oymacılığı ve hasırcılık önemli ev sanayileridir. Eyalet merkezi ve Nijerya'nın ikinci büyük kenti Ibadan'la, Oshogbo ve Ogbomosh'o'da çeşitli hafif sanayi kuruluşları vardır. Eyalette kalay, kolumbit, altın ve memmer çıkarılır. Uluslararası Tropik Tarım Enstitüsü, Nijerya Kakao Araştırma Enstitüsü ve Federal Tarım Araştırma Enstitüsü'nün merkezi Ibadan'dadır. Ibadan Üniversitesi Hayvanat Bahçesi, Agodi Bahçesi ve Oshogbo'daki Mbari Sanat Merkezi eyaletin en çok turist çeken merkezleridir. Ife-lodon ve Ibadan'da iki üniversite, Ife-lodon'da bir sanat ve bilim yüksekokulu, Ilesha'da ise bir eğitim yüksekokulu ve çeşitli öğretmen okulları vardır. Nüfus (1990 tah.) 11.071.400.

Oyo, Nijerya'nın güneybatısında, Oyo eyaletinin orta kesiminde kent. Oyo İmparatorluğu'nun başkenti Eski Oyo'nun (Katunga) yakınındaki Ilorin'den gelen Fulani (Peul) akıncıları tarafından bütünüyle yıkılması üzerine, 1830'ların ortalarında Yorubaların *alafin*'i (hükümdar) Atiba tarafından ülkenin yeni yönetim merkezi ilan edildi. Yeni

Oyo 19. yüzyıl ortalarında Yorubalar arasında çıkan iç savaşlar sırasında komşu Ibadan kehtiyle ittifak kurdu. Dahomey kuvvetlerinin 1887'deki saldırısının ardından Oyo *alafin*'i Fransızlara karşı Lagos'la birleşti ve 1888'de imzalanan bir antlaşmayla bütün Yoruba topraklarını İngiliz koruması altına soktu.

Günümüzde *alafin*'in öteki Yoruba şefleri üzerinde yalnızca simgesel bir egemenliği vardır. Egemenliğinin temeli olan ruhani yetkiyi, Yoruba halkının ruhani lideri olan *Ife oni*'sinin (kral) kendisine verdiği *ida oranyan*'dan (devlet kılıcı) alır. Yakınılardaki Koso'da yeni *alafin*'in tahta çıkış töreninin yapıldığı, Yorubaların fırtına ve şimşek tanrısına adanmış bir Şango Tapınağı vardır.

Bugün kentin ekonomisi temelde tarım ve el sanatlarına dayalıdır. Başlıca ürünler tikağacı, pamuk ve Ibadan'daki sigara fabrikasına gönderilen tütündür. Geleneksel bir pamuk eğirme, dokuma ve kumaş boyama merkezi olan kent, içi oyulmuş kalabaş ağacı meyvelerinden yapılmış kap kacaklar, keçi ve koyun derisinden üretilen deri eşya, ahşap ve hasır işleriyle de ünlüdür. Nijerya'nın en eski öğretmen okullarından biri olan St. Andrew's College (1897) Oyo'dadır. Nüfus (1992 tah.) 237.400.

Oyo İmparatorluğu, Lagos'un kuzeyinde, günümüzde Nijerya sınırları içinde kalan topraklarda kurulan Yoruba Devleti. En parlak döneminde (1650-1750), bauda Volta Irmağıyla doğuda Nijer Irmağı arasında kalan bölgeye egemen olmuştur.

Efsaneye göre Oyo'nun temelleri doğudan gelerek Ife-Ife'ye yerleşen, Yorubaların atası ve kahramanı Oduduwa tarafından atıldı. Oduduwa'nın oğlu Oyo tahtına çıkan ilk hükümdar (*alafin*) oldu. Dilbilimsel kanıtlar 700-1000 arasında Yoruba topraklarına iki büyük göç olduğunu, ikinci göç sırasında bölgeye gelenlerin Gine Ormanının kuzeyindeki ağaçsız bölgeye yerleştiğini göstermektedir. Burada kurulan devlet ticarete elverişli konumu, doğal kaynaklarının zenginliği ve halkının çalışkanlığı sayesinde, çok geçmeden Yoruba devletleri arasında üstünlüğü ele geçirdi.

Oyo 16. yüzyıl başlarında kuzey komşuları Borgu ve Nupe'ye göre güçsüz, küçük bir devlettir. 1550'de Borgu ve Nupe'nin egemenliği altına girdi. Ama ticaretten sağladığı kaynaklarla süvari ordusu kuran ve eğitimli bir orduyu ayakta tutmayı başaran *Alafin* Orompoto döneminde (16. yy sonu) güçlenmeye başladı.

17. yüzyılın ilk yarısında batıdaki Dahomey Krallığı'nı egemenliği altına alan Oyo, Ajase limanı (Porto-Novu) aracılığıyla kıyıda Avrupalı tüccarlarla ticari ilişkiler kurdu. Devlet zenginleştiçe, izlenmesi gereken siyasal çizgi konusunda önderler arasında görüş ayrılıkları doğdu. Bir bölümü bütün çabanın servet birikimini artırmada yoğunlaştırılmasını isterken bir bölümü de servetin yeni toprakları ele geçirmek için kullanılmasını savunuyordu. Bu ayrılıklar *Alafin* Abiodun'un (hd y. 1770-89) muhaliflerini kanlı bir iç savaş sonucu yenmesine değin sürdü. Abiodun temelde Avrupalı tüccarlarla kıyı ticaretine dayalı bir ekonomik kalkınma politikası izledi.

Abiodun'un ekonomi dışında her şeyi ihmal etmesi ordunun, dolayısıyla da merkezi hükümetin denetiminin zayıflamasına yol açtı. Ardılı *Alafin* Awole başa geçtiğinde yerel ayaklanmalar başlamış, karmaşık bir kamu hizmetleri sistemiyle ayakta duran yönetim zayıflamış ve haraca bağlanmış kabile şefleri güçten düşmüştü. Awole'yle danışmanları arasındaki çatışmalar genlemeyi daha da hızlandırdı. 18. ve 19. yüzyıl

larda da süren gerileme sonucu Oyo 19. yüzyılda kıyıya giden ticaret yolları üzerindeki denetimini yitirmeye başladı. Sonunda Dahomey'de (bugün Benin) yaşayan Fonlar (Dahomeyler) tarafından istila edilen Oyo toprakları, 1800'den hemen sonra da kuzeydoğudaki Hausa topraklarından gelen Müslüman Fulanilerin (Peuller) eline geçti.

Oyono, Ferdinand Léopold (d. 14 Eylül 1929, Ngoulamakong, Kamerun). Kamerunlu devlet adamı, oyuncu ve komedi yazarı. Paris'te hukuk ve yönetim bilimleri öğrenimi görürken yazdığı *Une Vie de boy* (1956; Bir Uşağın Yaşamı) ve *Le Vieux Nègre et la médaille* (1956; Yaşlı Siyah ve Madalya) adlı yapıtlarıyla ünlüdür.

Günce türündeki *Une Vie de boy*'da bir Fransız komutanın hizmetindeki bir uşağın yaşamını kendi gençlik deneyimlerinden esinlenerek bütün çıplaklığıyla ve mizahi bir yaklaşımla anlatır. *Le Vieux Nègre et la médaille*'de ise Tanrıya inançlı yaşlı bir köylünün bakış açısından sömürgecilik yerer. Babasının başından geçen bir olaya dayandığı romandaki yaşlı adam Fransa'ya "hizmet" ettiğini düşünerek oğullarını ve toprağını feda eder, ama karşılığında kendisine madalya verildiği gün beyazlarla ilgili görüşünü bütünüyle değiştirir. Her iki romanda da sömürge yönetiminin baskı yanlarını yer yer mizahi bir üslupla anlatan Oyono, halkın koruyucusu görünümündeki misyonerlere ve sömürge yöneticilerine ağır suçlamalar yönelir. Sıradan insanların yaşamlarındaki trajediyi ve acıları kusursuz bir ironiyle betimler. Köylülerin ve sömürgeci efendilerinin kusurlarını alaycı bir dille yansıtırken içten ve eğlendirici tipler çizer. Üçüncü romanı olan *Chemin d'Europe*'da (1960; Avrupa Yolu) ise akranelerinden daha iyi eğitilmiş olmasına karşın, gene de başarıya ulaşamayan bir gencin yaşamını anlatır.

1950'lerde ilk iki kitabını yazarken bir yandan da Paris'te sahne ve televizyon oyunculuğuyla eleştirmenlerin övgüsünü kazandı. 1960'larda Kamerun'a dönerek dışişleri bakanlığına girdi. 1961-62 yıllarında Gine, Mali, Senegal ve Fas'a özel elçi olarak gönderildi. 1963-65 arasında Liberya'da büyükelçilik yaptı. Daha sonra Benelüks ülkelerinde ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda (AET) büyükelçi olarak görevlendirildi. 1969-74 arasında Fransa, İtalya, Tunus, Fas ve Cezayir'de büyükelçilik yaptı. Ardından Birleşmiş Milletler'deki (BM) Kamerun'un daimi temsilciliğine getirildi. BM Güvenlik Konseyi başkanlığı (1974-75), BM Çocuk Fonu (UNICEF) kurul başkanlığı (1978-79), BM Genel Kurulu başkan yardımcılığı ve BM Güvenlik Konseyi Siyasal Komitesi başkanlığı (1979-80) yürüttü. 1980'de Namibia'yla ilgili BM Konseyi'nin başkanlığını üstlendi. 1984-85 yıllarında Birleşik Krallık'ta büyükelçilik yapan Oyono Kamerun'a döndükten sonra bakanlık görevine getirildi.

Oyono'nun sonraki yapıtları arasında *Le Pandémonium* (1971; Büyük Karmaşa) adlı romanla çeşitli öyküler sayılabilir. "Un Lépreux sur un tombeau" (Mezarın Üstündeki Cüzamlı) adlı öyküsü, *Hommes sans épaulés* (1958; Omuzsuz İnsanlar) adlı öykü kitabında yayımlandı.

Oyono-Mbia, Guillaume (d. 1939, Mvoutessi, Kamerun), hem Fransızca, hem İngilizce başarılı yapıtlar vermiş Kamerunlu oyun ve öykü yazarı.

Limbamba'daki Evanjelik Yüksekokulu'nda ve İngiltere'de Keele Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Bir komedi yazarı olarak Molière'le kıyaslandı ve tiyatrodan başanıyla sahnelendiği gibi radyoya da uyarlanan

oyunlar yazdı. Bunlar arasında *Trois prétendants... un mari* (1962; Üç Talip... Bir Koca), *Unil Further Notice* (1967; İkinci Bir İhbar Kadar), *Notre fille ne se mariera pas!* (1969; Kızımız Evlenmeyecek!) ve *Le Train spécial de son Excellence* (1978; Ekselanslarının Özel Treni) sayılabilir. Oyono-Mbia'nın gözde teması, yaşlılar ile gençler, gelenek ile modernlik arasındaki çatışmadır. Doğduğu köyün yaşamı üzerine eğlenceli öykülerden oluşan *Chroniques de Mvoutessi* ise (1971-72, 3 cilt; Mvoutessi Öyküleri) onun yergi konusundaki ustalığını ortaya koyar.

Oyratlar, Batı Moğol dillerini konuşan halklar. 13. yüzyılda Cengiz Han'ın kurduğu imparatorluk içindeki Doğu Moğollarıyla ilişkileri düşmanca olan Batı Moğolları, sonraki yüzyıllarda Dörben Oyrat (Dört Müttefik) olarak bilinen bir konfederasyon altında varlıklarını ayrı olarak sürdürmeye başladılar. Doğu Moğollarına karşı bazen dostluk, bazen de düşmanlık politikaları güttüler. Bu dönemde Batı Moğollarının bir bölümü anayurtları Kuzey Sinkiang (Çungarya) ve Moğolistan'ın batı kesiminde kalırken, Torgut, Hoşut, Dorbet (Derbet) ve başka grupların tamamını ya da bir kesimini içeren öteki bölümü 17. yüzyıl başlarında Sibirya'nın güney kesimini aşarak Aşağı Volga'ya geçerek bir buçuk yüzyıl kadar bu bölgenin doğusunda ve batısında göçebe olarak yaşadılar. 18. yüzyılda bu göçebe kabilelerin bazıları, güneye ve doğuya doğru genişlemekte olan Çarlık Rusyası içinde eridiler. Volga'nın doğusunda bulunan kabileler 1771'de Çin'e döndüler. Bugünkü Torgut, Dorbet ve Buzavalı kapsayan sağ kıyıdaki Kalmuklar(*) ise Rusya'da kaldılar.

Günümüzde Çin'in kuzeybatı kesimindeki Sinkiang ve Tsinghai bölgelerinde hâlâ önemli sayıda Oyrat yaşamaktadır; bunların tahminen 100 bini Oyrat lehçelerini konuşmaktadır. Gene bu lehçeyi konuşan 50 bin kadar Oyrat ise Halhalarin çoğunluğu oluşturduğu Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin batı kesimlerinde oturmaktadır.

Oyrot Özerk Yönetim Birimi bak. Gorno-Altay Özerk Yönetim Birimi

Oyrot-Tura bak. Gorno-Altaysk

Øystein I MAGNUSSON (d. 1088/89 - ö. 22 Ağustos 1122), 1103-22 arasında kardeşi I. Sigurd'la birlikte Norveç kralı. Hükümdarlık yılları Norveç tarihinin en uzun süreli ortak krallık dönemidir.

III. Magnus'un evlilik dışı oğluydu. 1103'te kardeşi I. Sigurd ve IV. Olav'la birlikte tahta çıktı. Olav çocuk yaşta öldü (1115). Sigurd ise Øystein'den uzun yaşadı. Sigurd Magripillerin egemenliği altındaki İspanya'da ve Kutsal Topraklar'da Haçlı seferindeyken (1107-11) Øystein ülkeyi başarıyla yönetti. İsveç'ten toprak ele geçirdi, kiliseler yaptırdı ve toplumun ilerlemesi için çalıştı.

Oyster Bay, ABD'de New York eyaletinin güneydoğusunda, Nassau ilinde (county) üçe bölünmüş yönetim birimi (township). Long Island'ın orta kesiminde 280 km²'lik bir alanı kaplar. Tüzel kimliği olan ve olmayan 30'dan fazla yerleşmeyi içine alır. Oyster Bay limanına ilk yerleşenler Rhode Island'dan gelen Peter Wright, Samuel Mayo ve Rahip William L. Leverich önderliğindeki bir grup oldu (1653). Günümüzde müze olarak kullanılan Raynham Hall (1738) Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngiliz ordusunun karargâhıydı. Koloni döneminden kalma öteki önemli tarihsel

yapılar arasında Oyster Bay'deki Wisteria Evi, Bethpage'deki Young Evi, Matinecock'taki Quaker'lar Toplantı Binası ve Massapequa Park'taki Tryon Evi'yle Carman Malikânesi sayılabilir. Oyster Bay'e ün kazandıran bir başka yapı da Başkan Theodore Roosevelt'in 1880'de Cove Neck'te inşa ettirdiği ve 1901-09 arasında yazlık Beyaz Saray olarak kullanılan üç katlı "Sagamore Hill"dir. Theodore Roosevelt Anıtı ve Trailside Müzesi yakındadır. Roosevelt'in mezarı ise Young Mezarlığı'ndadır.

19. yüzyılın başına gelindiğinde balina avcılığına dayanan sanayinin gelişmesine karşın, Oyster Bay ekonomisi temelde tarımsal ağırlıklıydı. Bu durum Bethpage ve Farmingdale'de havacılık sanayisinin geliştigi II. Dünya Savaşı öncesine değin sürdü. Günümüzde Bethpage, Farmingdale, Hicksville, Jericho, Plainview, Syosset ve Woodbury'deki planlı sanayi bölgeleriyle çeşitlenmiş bir ekonomiye sahiptir. Başlıca eğitim kuruluşları Farmingdale'deki New York Eyalet Üniversitesi Tarım ve Teknik Yüksekokulu (1912), Old Westbury'deki State University of New York College (1968) ve Brookville'deki Long Island Üniversitesi C. W. Post Merkezi'dir (1955). Köyler arasında, ikisi de 1931'de tüzel kimlik kazanan Massapequa ve Oyster Bay Cove, tüzel kimliği olmayan önemli yerleşmeler arasında ise Oyster Bay "köyü", Jericho, Massapequa, East Massapequa, Hicksville, Plainview ve South Farmingdale sayılabilir. Nüfus (1990) 292.657.

Oystrah, David (Fyodoroviç) (d. 30 Eylül 1908, Odessa, Ukrayna, Rus Çarlığı - ö. 24 Ekim 1974, Amsterdam, Hollanda). dünyaca ünlü SSCB'li keman virtüözü. Ender rastlanan tekniği ve tonunun güzelliği ile tanınır.

Beş yaşında keman dersi almaya başladı. 1926'da Odessa Konservatuarı'ndan mezun oldu, ilk kez 1933'te Moskova'da dinleyici karşısına çıktı. 1934'te Moskova Konservatuarı'nda keman dersi vermeye başladı. 1937'de Eugène Ysaÿe Keman Yarışması'nda birinci oldu. 1942'de Stalin Ödülü'nü kazandı.

1951'de Avrupa ülkelerinde çıkmaya başladığı turnelerine 1955'te ABD'yi de kattı. Oğlu Igor Oystrah da (d. 1931) bir keman virtüözüdür ve birçoklarıca babası düzeyinde bir sanatçı olarak kabul edilir. Polonya'da Poznań'daki 1952 Wieniawski Yarışması'nda birinci olmuş, Avrupa ve ABD'de turnelere çıkmış, zaman zaman babasıyla birlikte ortak resitaller de vermiştir.

oyucu midye, TEKNEKURDU olarak da bilinir, *Teredidae* (ya da *Teredinidae*) familyasını oluşturan yaklaşık 65 çiftçenetli deniz yumuşakçası türünün ortak adı. Denizlerde geniş bir coğrafi dağılım gösteren bu hayvanlar ahşap tekneli deniz taşıtlarını ve iskele kazıkları gibi, su içinde kalan ahşap yapıları oyarak önemli zararlara yol açarlar.

Oyucu midyelerin önde küçük bir bölümü kabukla örtülüdür. Solucana benzeyen vücudunun geriye kalan bölümü bazı türlerde 1,8 m'ye ulaşabilir. Beyaz renkli ve genellikle sık çizgili olan kabuğunu ahşap yapıları oymak için kullanır. Kabukta tırpıye benzer çıkıntılar dakikada yaklaşık 8-12 tırpıleme hareketiyle odunun delinmesini sağlar. Açılan yolun duvarları hayvan tarafından salgılanan kalsiyum karbonatla kaplanır. Oyucu midyenin, yerleştiği oyduğu dışı açılan deliğine doğru uzayan silindirik biçimli arka bölümü sudan besin taneciklerini ve oksijeni alır, suya atıkları ve üreme hücrelerini boşaltır. Türlerin çoğu içinde ilerledikleri odunun bir bölümünü besin

olarak kullanırlar. *Teredo* cinsinin üyeleri (y. 15 tür) verdikleri zarar nedeniyle ekonomik bakımdan en önemli oyucu midyelerdir. Silindirik biçimli gövdesi yaklaşık 30 cm'yi bulan *T. norvegica* Avrupa kıyılarındadır, uzunluğu 20-45 cm olan bayağı tekne-kurdu (*T. navalis*) çok daha geniş bir coğrafi alan içinde görülür. *Bankia*, *Xyloirya* ve *Xylophaga* oyucu midyelerin öbür cinsleridir.

oyucuböcek bak. tosböceği

oyucugüve bak. odungüvesi

oyun davranışı, hayvanlarda, var olma savaşının dışında kalan, bir dış uyarcının etkisiyle başlasa bile türe özgü davranış kalıplarını sonuna değin izlemeyen davranış biçimleri. Oyun davranışı yalnızca memeliler ve kuşlarda gözlenmiştir. Yavrular arasındaki yaygınlığı nedeniyle bu davranışın erişkin davranışını öğrenme sürecinin bir parçası olduğu düşünülmektedir. Kedilerde görüldüğü gibi birçok yırtıcı türünde yavruların oyunları avlanma becerisini geliştirmeye yöneliktir. Bir topun ya da sicimin peşinden koşması kedi yavrusunu avını izlemeye, oynarken atlayıp sıçraması da uçan bir kuşu yakalamaya hazırlar.

Erişkin hayvanlar da oyun oynar. Atlar, sığırlar ve öbür toynaklılar kimi zaman belli bir neden olmaksızın koşar, birbirlerini kovalar ve oynasrlar. Köpeklerin birbirlerini oyun amacıyla yalancı kavgaya çağırarak hareket biçimleri vardır. Oyun sırasında kalıplaşmış davranışların bütün unsurlarının görülebilmeye karşı, bunlar gerçekten amaca ulaşmak için gerekli sıraya ve düzene uymazlar.

oyun havası, Türk halk ve klasik müziğinde, kadın ya da erkek dansçıların gösterilerine eşlik etmek üzere bestelenmiş çalgı yapıtlarının genel adı. Baştan sona ritmik ve kıvrak melodilerle bestelenen oyun havalarında en çok nim sofyan, sofyan, düyek, devrituran gibi küçük usuller kullanılmıştır. Bazı oyun havaları, hep belli bir usulle ölçülmüştür. Örneğin bütün mandraların(*) usulü devriturandır. Belli başlı oyun havası türleri longa(*), sirta(*) ve mandradır. Aranagmelerle sözlü bölümlerin birbirini izlediği köçekçelerle(*) tavşancalar(*) da oyun havası sayılabilir.

Sözlü bölümleri olmayan oyun havaları çoğunlukla, baştan sona bir kez çalındıktan sonra bir (ya da birkaç) çalgının (sırayla) yapacağı kıvrak taksiminden ardından bir kez daha çalınır. Ama ikinci çalınıştta tempo iyice hızlandırılır. Taksim sırasında öbür çalgılar tempo tutar.

Halk müziğindeki sözsüz kırk havaların hemen hemen tümü oyun havasıdır. Bunlar seslendirildikleri yöre ve zamana ya da çalınış tarzlarına göre çiftetelli, horon, horra, zeybek, bar, ağırlama, halay, misket vb gibi özel adlar almışlardır.

oyun kâğıdı, İSKAMBİL KÂĞIDI olarak da bilinir, oyun, eğitim, fal ya da büyü amacıyla kullanılan ve üstünde belirli bir düzene göre rakam, resim ya da hem rakam, hem resim bulunan kâğıt dizisi. Günümüzdeki 52'lik oyun kâğıdı desteleri 13'er kâğıttan dört suite (renk) ayrılır: Maça, krupa, karo ve sinek. Destenin yanında, her zaman oyunda yer alması da iki joker bulunur. Joker kâğıdının üstünde saray soytaşının resmi vardır.

Kesin olmamakla birlikte oyun kâğıdının 7-10. yüzyıllar arasında Çin'de ortaya çıktığı

sanılır. Oyun kâğıdının Avrupa'ya nasıl girdiği de bilinmemektedir. İlk dönemlerdeki oyun kâğıtlarında Çince işaretlere benzer semboller vardı. Bu kâğıtlar, 13. yüzyılın ikinci yarısında Çin'e giden Niccolò Polo ya da oğlu Marco Polo tarafından getirilmiş olabilir.

Günümüzde bütün dünyada benimsenen standart oyun kâğıdı destesi olan 52'lik Fransız destesi, tarot(*) destesinin rakamlı kâğıtlarından geliştirilmiştir. Bu destede, en büyüktен küçüğe doğru as, papaz, kız ve vale (bacak, oğlan) ile 10'dan 2'ye kadar rakamlı kâğıtlardan oluşan dört suiti kapsar. Sonradan geliştirilen 32 kâğıtlık Alman destesine ve 40 kâğıtlık İspanyol destesine karşın, daha az kâğıtla oynanan modern kâğıt oyunlarında genellikle 52'lik desteden bazı kâğıtları çıkarma yoluna gidilir. Suitlerin adları ve suitteki kâğıtlarda yer alan simgeler çeşitli ülkelerde değişiklik gösterir. Türkiye'de suitlerin adları daha çok Fransızca'dan uyarlanmıştır. Ayrıca suitin simgesinden hareketle türetilmiş adlar da vardır. Bazı oyunlarda yalnızca Fransızca adlardan uyarlanmış adlar benimsenmiştir. Örneğin birçteki pik (*pique*), kör (*coeur*), karo (*carreau*) ve trefl (*trèfle*) adları böyledir.

Günümüzde kullanılan standart oyun kâğıdının boyutları 6x9 cm dolayındadır. Resimler kâğıdın hem alttan hem üstten bakıldığında tanınmasını sağlayacak biçimde çift başlı olarak çizilmiştir. Rakamlar çapraz köşelerde yer alır. Kâğıtların arka yüzleri birbirinin aynı desen ya da resimlerle kaplıdır. Maça ve sinek genellikle siyah, kupa ve karoysa kırmızıdır.

oyuncak, çocuk ya da bebeklerin oyun aracı olarak kullandığı nesne. Biçimi, kullanımı ve anlamı döneme ve kültüre göre çeşitlilik gösterir. Oyuncak, çocuğun yerden alıp at diye bindiği bir daldan, 18. yüzyılın Avrupa saraylarında hem çocukları, hem de yetişkinleri eğlendiren karmaşık mekanik araçlara kadar değişebilir. Birçok ülkenin müzelerinde, asıl işlevleri bilinmemekle birlikte çocukların oyuncak olarak kullandığı düşünülen eski nesneler sergilenir. Bugün bilinen en eski oyuncak toptur.

Oyuncakla oynamada iki temel süreç etkilidir: Taklit ve öğrenme. En eski oyun türlerinin korunma içgüdüsünden ortaya çıktığı düşünülebilir. Çoğu kültürde gençlere öğretilen ilk şeylerden biri silah kullanmaktır. Davul tokmağı, golf ya da hokey sopası, cirit, istaka gibi oyun araçları büyük olasılıkla sopa gibi kullanılan ağaç dallarından türemiş, oyun ya da spor araçları da başlangıçta birer silah olarak görülmüştür. Ortaçağdan kalma çok sayıda oyuncak asker ve silah vardır. Günümüzde de çoğu silah ve askeri aracın oyuncak yapılmaktadır.

Temel oyuncaklardan biri de taşbebek-tir(*). Her çağda ve her kültürde çocuklar insan, hayvan ya da gündelik yaşamda kullanılan eşyaların küçük birer kopyası olan oyuncaklarla oynamıştır. Hareketli oyuncakların çoğu bu türdendir: Kullanılmaktan çok, hayranlık duyulan, sevilen değerli nesnelerdir.

Hareketli oyuncaklar büyük çeşitlilik gösterir. Temel fizik kurallarıyla ilgili birçok deney belki de ilk kez oyuncaklarla yapılmıştır. Denge ve karışındenge, tekerlek, sallancak, sarkaç, uçma, merkezkaç kuvvet, magnetizm, zemberek gibi pek çok araç ve ilkedен oyuncak yapımında yararlanılır. Çağdaş teknolojik gelişmeler sayesinde küçük elektrikli trenler, kendi kendine hare-

ket eden oyuncak arabalar, uzaktan kumandalı model uçaklar, yürümek, konuşmak gibi marifetleri olan bebekler ve başka karmaşık oyuncaklar üretilmiştir.

Eski Roma'da hem çocukların, hem de yetişkinlerin oynadığı aşık oyunu büyük olasılıkla zar ve beştaş oyunlarının ilk biçimidir. Çoğu talih oyununun temel ögesi olan zar ve başka bazı oyuncaklar da eski dinlerdeki büyü araçlarıyla fetişlerden türemiştir. Meksika'daki Ölüler Günü'nde şekerden zarif kafatasları, mezarlar ve melekler yapılır; temelde dinsel nitelik taşıyan bu nesneler çocukların elinde oynayıp yenecek oyuncaklara dönüşür. Noel ağacı süslemeleri ve Paskalya yumurtaları dinsel kökenli oyuncakların öbür örnekleridir. Puebloların *kachina* bebekleri temelde öğretici birer kutsal nesne olsa da çocukların elinde ister istemez oyuncakla dönüşür.

Sanayileşme sonucu geleneksel kültürün hızla yok olmasına karşın, birçok ülkede ileri teknoloji ürünü oyuncakların yanı sıra hâlâ böyle geleneksel oyuncaklara rastlanmaktadır. Türkiye'de de, fabrikada imal edilmiş oyuncakların yanı sıra, çoğunlukla çocukların kendilerinin yaptığı böyle oyuncaklar vardır.

Osmanlı döneminde oyuncakçılığın merkezi İstanbul'un Eyüp semtiydi. Eyüp oyuncakçı(*) diye ün kazanan ve bu semtteki oyuncakçılar çarşısında yapıp satılan oyuncaklar başka kentlere de gönderilirdi. Öteki kentlerde de, çocukların ilgi duyduğu yiyeceklerin yanı sıra oyuncak da satan dükkânlar vardı.

Köy ve kasaba oyuncaklarında genellikle çevrede bulunan ve kolaylıkla elde edilebilecek malzeme kullanılır. Bez, kıl ya da yün, mısır koçanı, ceviz, pancar, söğüt dalı gibi bitkisel maddeler; kolay işlenebilen aktoprak ya da kireç kayası ile tel ve tahta oyuncakların malzemesini oluşturur. Pancar, kabak ve hıyardan yapılan arabalar, koyun ve keçi aşıkları, yassı ve yuvarlak taşlar köy çocuklarının başlıca oyuncaklarıdır.

Yaygın oyuncaklardan biri de kız çocukların çok sevdiği bebeklerdir. Çocuklar için bir oyun aracı olma yanında dikiş, nakış öğrenme ve çocuk bakımına hazırlık gibi işlevleri de olan yapma bebekler günümüzde hemen hemen unutulmuş, fabrikalarda üretilenler yaygınlık kazanmıştır.

oyuncak tiyatro, 19. yüzyılda İngiltere'de yaygın olan ve sonraları tiyatro tarihçilerine dönemin tiyatro oyunları ve binaları konu-

sunda önemli bir bilgi kaynağı oluşturan oyuncak. Araştırmacıların çoğu oyuncak tiyatronun Londra'da 1810 dolaylarında, o sırada sahnelenen oyunların bir anısı olarak basılmaya başlayan oymabaskı levhalarla ortaya çıktığına inanmaktadır. Bu levhalar, da, oyunlardaki ana karakterler tipik pozların içinde canlandırıldığı gibi, çoğunlukla bu rolleri oynayan oyuncuların adları ve gerçeğe oldukça yakın portrelerine de yer veriliyordu. Levhalardan kesilerek mukavva üstüne yapıştırılabilen bu figürler kısa sürede çocukların çok sevdiği bir oyuncak haline döndü. Sonraları sahne dekorlarının da verildiği levhaların tutulması üzerine, özellikle çocuklar için diziler yapılmaya başladı. Bunlar, bütün karakter ve dekorların kesilip çıkarılmak üzere hazırlandığı, ayrıca oyun metninin kısa ve çoğu zaman sansür edilmiş bir uyarlamasını da içeren 10-20 kadar levhadan oluşuyordu.

1850'lere değin Londra'da sahnelenen oyunların 300'den çoğu oyuncak tiyatroya uyarlandı ve grafik ürün ticaretiyle uğraşan 100'ü aşkın firma bunlardan üretti. Popüler resimli dergilerin ortaya çıkmasıyla, oyuncak tiyatro resimsel çarpıcılığını büyük ölçüde yitirdi ve 19. yüzyılın sonlarında tiyatronun giderek gerçekçiliğe yönelmesiyle çocukları eğlendirecek türden oyunların sayısı azaldı.

oyuncu-yönetici sistemi, 19. yüzyılda İngiltere ve ABD'de egemen olan tiyatroculuk yöntemi. Oyunları kendisi seçen, başrollerden birini üstlenen, iş bağlantılarını yürüten ve mali düzenlemeleri gerçekleştiren bir oyuncu ve onun kurduğu yerleşik bir tiyatro topluluğuna dayanır.

Sistemin üstünlükleri, Colley Cibber ve David Garrick gibi başarılı oyuncu-yöneticilerin her oyun için ayrı bir oyuncu kadrosu kuran tiyatro sahiplerinden daha yüksek nitelikte oyunlar sahnelediği 18. yüzyılda açığa çıkmıştı. 19. yüzyılda William Charles Macready, Sir Henry Irving, Madame Vestris ve Sir Herbert Beerbohm Tree gibi büyük oyuncu-yöneticiler oyunlarında bu yüksek niteliği sürdürdüler. Oyuncu-yöneticilere Shylock, Iago ya da III. Richard gibi ünlü roller çıkma olanağı veren Shakespeare yapıtları her zaman repertuarlarının ayrılmaz bir parçasını oluşturuyordu. Sistem zamanla yıldız oyunculara göre uyarlandı. Oyuncu-yöneticilerse ünlü tiplerini, Irving'in *The Bells* (Çanlar) oyunundaki rolü gibi, daha ikinci derecede yapıtlardaki rollerde çiziyorlardı. Gerçekçiliğe yönelik oyunlarda kişilik egemenliğinin sonunu getirdi. Oyuncu-yönetici yerini önce, çalışma programından sorumlu olan ve oyunda düzeni sağlayan sahne amirine, sonra da oyuna kendi yorumunu getiren ve daha yaratıcı bir işlevi olan yönetmene bıraktı.

oyunculuk, dramatik bir gösteride bir karakterin yaratılması sanatı. Oyunculugu ve oyuncu olmanın yollarını açıklayan kesin formüller yoktur. Bu nedenle de bu sanat konusundaki belirsizlik bugün de sürmektedir.

Oyunculugun tanımlanmasındaki kanışıklık bir ölçüde Batı tiyatrosunda oyunlara sahneleniş biçiminden kaynaklanır. Batıda bir oyuncu bir karakteri yorumlamada, hareket dinamiklerinde ve metni aktarma biçiminde sayısız seçenekle karşı karşıyadır. Öte yandan geleneklerin sınırı içindeki Asyalı bir oyuncu için görece az seçenek vardır. Asyalı oyuncu her rolde, yüzyıllar boyunca büyük oyuncuların katkılarıyla gelişip oturmuş bir geleneğe göre ve en ince ayrıntıya kadar inerek ustalaşmak zorundadır.

Bir oyuncak tiyatro örneği, *Casket of Gloriana* adlı oyundan üyeler, 1826
Victoria and Albert Museum, Londra. Fotoğraf A.C. Cooper Ltd.

Bu sanat üzerindeki önemli tartışmalardan biri, oyuncunun sahip olması gereken teknik yetenekle bunun altında yatan duyarlılıklar arasındaki ilişkiler konusundadır. Bunun en dolaysız örneği, oyuncunun duygusu sorunudur: Yansıttığı duygunun ne kadarı gerçek, ne kadarı yapmacıktır?

Oyunculuğun tarihi, oyuncuyu yaratan süreci açıklayacak sistemlere yönelik bir arayışla koşutluk taşır. Aristoteles'in oyunculuğun öğretilirliğinden duyduğu kuşku 2 bin yılı aşkın bir süre sonra da kuramcılar arasında başta gelen tartışma konusu olmayı sürdürmektedir. 18. yüzyılda Denis Diderot, *Paradoxe sur le comédien* (1830; *Aktörlük Hakkında Aykırı Düşünceler*, 1943) adlı yapıtında denetimin zorunluluğu üzerinde durmuş ve izleyicileri etkileyebilmek için oyuncunun duygusuz olması gerektiğini ileri sürmüştü.

19. yüzyıl sonlarında Rus tiyatro yönetmeni ve kuramcısı Konstantin Stanislavski, oyuncunun bir kez yakaladığı güçlü bir oynayı sonradan bir daha nasıl tekrarlayabileceği konusunu araştırmış, psikolojiyi temel alan çalışmalarında "duygusal bellek" kavramını geliştirmişti. Stanislavski oyuncunun, dikkatini geçmişindeki yoğun duygusal bir olay üzerinde toplayarak içinde bulunduğu anda benzer bir duygusal düzey tutturmayı ve bunu da belli bir sahnenin gereklerine göre kullanmayı öğrenebileceğini savunuyordu. Ayrıca, oyun metninin satır aralarında yatan ince ayrıntıların önemine dikkat çekiyordu.

Stanislavski'nin görüşlerinin bir bölümü 20. yüzyıl ortalarında Lee Strasberg tarafından New York kentindeki Actors Studio'da(*) uygulandı. Stanislavski öğretisini tam olarak yansıtmaya da Actors Studio yöntemi beyazperdeye birçok büyük oyuncu kazandırdı.

Stanislavski'den sonra oyunculuk sanatını önemli ölçüde etkileyen, Alman tiyatro yazarı ve kuramcısı Bertolt Brecht oldu. Brecht "yabancılaştırma etmeni"ne dayalı tiyatrosunda, oyunun savlarını daha nesnel bir biçimde aktarabilmeleri için oyuncuların kendi kendilerinin dışına çıkmaları gerektiğini savundu. Polonyalı yönetmen Jerzy Grotowski ise 1960'larda oyunculuğa, bedenin ve sesin sert bir biçimde eğitilmesiyle ulaşılabilen yeni bir yoğunluk düzeyi getirdi. Hem Stanislavski, hem Brecht, hem de Grotowski'nin anlayışları oyunculuk sanatına disiplinli bir yaklaşımı vurguluyordu.

Günümüzde temel oyunculuk eğitimi alanları ses ve fizik çalışmalarıdır. Ses eğitimi, oyuncunun çeşitli karakterleri canlandırmasına olanak verecek güçlü, etkili ve değişken bir ses geliştirmesi amaçlar. Benzer biçimde, fiziksel eğitim de bedene esneklik ve canlılık kazandırmaya yöneliktir. Oyuncu fiziksel olarak, yoğun bir tetikte olma durumu geliştirmek ve bunun için de gerginlikle gevşeklik arasında bir denge bulmak zorundadır. Doğaçlama eğitimin psikolojik yanları açısından önem taşır. Gösteri de gerçeklik duygusunun yaratılmasına yardımcı olur ve oyuncuyu karşısındaki oyuncuyu dinlemeye ve onu doğallıkla yanıtlamaya yönlendirir.

Prova süreci, karakter yorumlarının ve bir bütün olarak oyunun ortaya çıkmasını sağlamak üzere yönetmen ve oyuncuların gerçekleştirdiği bir ortak çalışma dönemidir. Bu dönemde oyuncu yarattığı karakteri çeşitli deneme ve değişikliklerle biçimlendirir ve sonunda, her oyunda aynı biçimde tekrarlayacağı bir hale getirir. Bu geliştirme çalışması oyunun başlamasından sonra da yeni buluşlarla sürer.

20. yüzyılda bütün dünyada tiyatroya karşı yeni bir yıldıran doğmasıyla üslup sorunu öne çıkmıştır. Shakespeare, Molière ya da Çe-

hov'un dünyalarının günümüz izleyicisi için yeniden kurulmasının yöntemi oyunculuk üslubunu da belirlemektedir. Tiyatro sürekli değişim içinde olduğundan üslup da değişmektedir; bu nedenle de bir dönemdeki seçkin nitelikli bir gösteri, her kuşakta bakış açısının değişmesinden ötürü, daha sonraki bir dönemde eski moda olarak değerlendirilebilir.

Sinema ve televizyon için oyunculuk ilkele-ri tiyatro oyunculuğununkilerle aynıdır. Ama kamerayla yapılan yakın çekimlerde, yoğunlaşmadaki anlık değişiklikler bile fark edilebileceğinden, gerçeklik duygusunun yaratılması daha büyük önem taşır.

oyunlar kuramı, sonuçların yalnızca bir kişinin yaptığı seçimlere ya da kimi olasılıklara değil, öteki kişilerin (bir başka deyişle, "oyuncu"ların) yaptıkları seçimlere de bağlı olduğu yanlışlı durumların çözülmesinin konu alan matematik dalı. Oyunun sonucu oyuncuların tümünün davranışlarına bağlı olduğundan, her oyuncu ötekilerin olası seçimlerini önceden tahmin etmeye ve bu yolla kendisi için en iyi seçimi belirlemeye çalışır. Birbirine bağımlı bu strateji hesaplarını uygun biçimde yapılmasına ilişkin yöntemler oyunlar kuramının kapsamına girer.

Strateji oyunlarına ilişkin kuram ilk kez Fransız matematikçi Émile Borel tarafından 1921'de ortaya atıldı, bu kuram 1928'de Macar asıllı ABD'li matematikçi John von Neumann tarafından geliştirildi. Modern oyunlar kuramının temeli ise Neumann'ın Alman asıllı ABD'li iktisatçı Oskar Morgenstern ile birlikte yazdığı *Theory of Games and Economic Behavior* (1944; *Oyunlar Kuramı ve İktisadi Davranış*) adlı kitapla atılmıştır. Bu kitabın yayımlanması oyunlar kuramının ve bu kuramın iktisat, siyaset, askerlik bilimi, yönetime araştırması, iş yaşamı, hukuk, spor, biyoloji ve başka alanlardaki uygulamalarının birçok ülkede hızla gelişmesine ve strateji kavramına ilişkin genel görüşlerin yeniden biçimlenmesine öncülük etmiştir.

Oyunlar kuramının çeşitli bölümleri arasında en önemlileri şunlardır:

İki oyunculu-çok oyunculu oyunlar. İki oyunculu oyunlar kuramı iki kişiyle oynanan oyunlardaki optimal stratejik seçimleri inceler. Çok oyunculu (ya da n oyunculu [$n > 2$]) oyunlar kuramında ise daha çok, oyuncular arasında hangi koalisyonların (bir başka deyişle, gruplaşmaların) ortaya çıkacağı, bunların kararlı olup olmayacakları ve bu grupları oluşturan oyunculara ne yararlar sağlayacağı konuları ele alınır.

Sıfır toplamlı oyunlar-toplamı sıfır olmayan oyunlar. Sıfır toplamlı oyunlarda oyuncuların kazançları toplamı, oyunun her sonucu için sıfıra (ya da sabit bir sayıya) eşittir; bu tür oyunlarda oyuncular arasında tam bir çatışma durumu söz konusudur. Bir başka deyişle, taraflardan birinin kazancı ötekilerin kayıpları toplamına eşittir. Toplamı sıfır olmayan oyunlarda ise kazançlar toplamı değişken bir niceliktir; bu türden bir oyunda oyuncuların birlikte kazançlı çıkmaları ya da kayba uğramaları olanaklıdır.

Anlaşmalı oyunlar - anlaşmasız oyunlar. Anlaşmalı oyunlar, oyuncular arasında bağlayıcı ve zorlayıcı anlaşmaların yapılabildiği oyunlardır. Anlaşmasız oyunlarda oyuncular arasında iletişim kurulmasına izin verilebilir ya da verilemez, ama bu tür oyunlarda taraflar arasındaki her anlaşmanın oyunu denge durumuna (herhangi bir oyuncu için, öteki oyuncular anlaşmayı bozmadıkça, anlaşmaya uymanın akılcı bir davranış oluşturduğu durum) getireceği ön-
görüldür.

Oyunlar kuramında her oyuncunun akılcı davrandığı (daha iyi çözümleri daha kötü çözümlere yeğlediği) varsayılır. Ayrıca oyuncuların belli amaçları olduğu ve sonuçlar arasında belli bir önem sıralamasının bulunduğu (daha kesin olarak ifade edilirse, her sonuç için bir yarar değeri belirlenmiş olduğu) varsayımı yapılır. Kimi zaman "doğaya karşı oyunlar" olarak adlandırılan ve karar kuramının inceleme alanına giren tek oyunculu oyunlar dışındaki bütün oyun türlerinde, tarafların seçimleri arasında oyunun niteliğinden kaynaklanan karşılıklı ilişkiler vardır; bu nedenle herhangi bir oyuncunun yapması gereken en iyi seçimin belirlenmesi süreci karmaşık niteliklidir.

Oz, Amos (d. 4 Mayıs 1939, Kudüs). İsraili romancı ve öykü yazarı. Ülkenin etkili dergilerinden *Siah lohamium*'u yayımlamıştır.

Kudüs İbrani ve Oxford üniversitelerinde öğrenim gördü. İsrail ordusunda görev aldı; öğretmen ve işçi olarak çalıştı.

Simgeci, şiirsel romanlarında İsrail'in toplumsal yaşamındaki bölünmeleri ve gerginlikleri yansıttı. Avrupa ve Asya kökenli İsraililer; akılcı gelenek ile tenin, gerçekliğin ve düş gücünün istekleri; kırsal yörelerdeki siyonizm ile Avrupa tarzı bir kentleşme özlemi; devleti kuran ilk göçmenlerin değerleri ile bu değerlere kuşkuyla bakan genç kuşak arasındaki çatışmaları ele aldı. Devlet kuran kuşağın iyimserliğini ve ideolojik kesinliğini paylaşmayan Oz ironik bir bakış geliştirdi. Yapıtları arasında *Makom aher* (1966; Belki Başka Yerde), *Mihael şeli* (1968; Benim Mihael'im), *Ad maver* (1971; Ölüme Kadar), *La-gaat ba-mayim, la-gaat baruvah* (1973; Suyu ve Rüzgâra Dokun), *Arsoi ha-ian* (1976; Çakalların Uluduğu Yer), *Po ya-şam be-Erets-Yisrael bi-seiay* (1982; İsrail'in Ülkesinde) ve *Menu hah nekhonah* (1982; Gerçek Huzur) sayılabilir.

Ozaçlar, Siu dillerinin Dhegiha alt öbeğine bağlı bir dil konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. Aynı alt öbeğe bağlı Omahalar(*), Ponkalar(*), Kanzalar(*) ve Kuapolarla(*) birlikte Atlas Okyanusu kıyılarından batıya

Bir Ozaç şeti, George Catlin'in çalışması, 1834; Amerika Sanatları Ulusal Müzesi, Washington, D.C.
Museum of American Art, National Smithsonian Institution, Washington, D.C.

doğru göç ettiler. Bir süre Kuzey ve Güney Carolina ve Virginia'daki James ve Savannah ırmakları arasında kalan Piedmont

Platosunda yaşadıkdan sonra Ozark Platosuna ve bugün Missouri'nin batısında kalan çayırılara yerleştirdi. Burada beş kabile birbirinden ayrıldı. Osage Irmağı kıyısındaki köylerde kalan Ozaçlar, 19. yüzyıl başlarında Missouri'deki topraklarını ABD hükümetine bırakarak banya, Kansas'taki Neosho Irmağı vadisine göç ettiler.

Ozaçlar öteki Ova Yerlileri gibi tarımla bizon avcılığını birlikte yürütürlerdi. Geyik, ayı ve kunduz da önemli av hayvanlarıydı. Köyleri, törenler ve meclis toplantıları için kullanılan bir alanın çevresine dağılmış, hasır ya da deri kaplı uzunevlerden(*) oluşurdu. Av mevsiminde koni biçiminde çadırlar kullanılırdı. Ozaç kabile yaşamının merkezinde klanların simgesel gök ve yer gruplarına, yer gruplarının da kuru toprak ve suyu temsil eden alt gruplara bölündüğü dinsel törenler yer alıyordu. Ozaçların bir başka önemli özelliği de düzenledikleri şiir okuma törenleriydi. Bunların başında, yeni doğan her çocuğa evrenin yaratılış tarihinin anlatılması gelirdi.

Ozaçlar Kansas'taki yerleştirme kampında toplandıktan sonra beyaz kültürünü benimsememekte direndiler ve deri giysiler giymeyi sürdürüp vaskiden uzak durdular.

Amerikan İç Savaşı'nın ardından, bütün Yerli topraklarının beyazların yerleşimine açılması için ABD hükümetine yapılan baskılar karşısında Kansas'taki yerleştirme kampını satmak zorunda kalan Ozaçlar elde ettikleri parayla Yerli Toprakları'nda (bugün Oklahoma) arazi satın aldılar. 19. yüzyılın sonunda yeni yerleştirme kampında petrol bulunmasının ardından ABD hükümetiyle, bütün madencilik haklarının kendilerine ait olmasını ve buradan elde edilen gelirin kabile üyeleri arasında bölüştürülmesini öngören bir antlaşma yaptılar. Böylece zenginleşen Ozaçların sayısı günümüzde 5 bin kadardır.

Ozaki Koyo, asıl adı OZAKI TOKUTARO (d. 28 Ocak 1869, Edo [bugün Tokyo] - ö. 30 Ekim 1903, Tokyo, Japonya), çağdaş Japon edebiyatının öncülerinden romancı, denemeci ve haiku şairi.

1885'te bir grup arkadaşıyla birlikte, 20 yıla yakın bir süre Japon romanının gelişiminde önemli rol oynayan edebiyat derneği ve dergisi *Kenyuşa*'yı kurdu. Tokugava dönemi (1603-1867) edebiyatını inceleyerek, 17. yüzyıl yazarı Ihara Saikaku'nun yeniden ilgi görmesini sağladı. Saikaku'nun keskin duyarlılığını kendi şiir estetiğiyle birleştirerek romantik gerçekçi bir üslup yaratmayı denedi. Ayrıca, konuşma diline dayanan yeni bir edebiyat dili yaratılması için etkin olarak çalıştı. İncelikli üslubu aşk temasına ve kadın tasvirlerine çok uygundu. *Ninin bikuni iro zange* (1889; İki Rahibenin Aşk İtirafı) ve *Kyara makura* (1890; Parfümlü Yastık) gibi ilk yapıtları 17. ve 18. yüzyıl edebiyatına duyduğu ilginin ürünüydü. *Taco takon* (1896; Gözyaşları ve Pişmanlık) ve *Kokoro* (1903; Kalp) adlı sonraki yapıtlarında daha gerçekçi bir anlayışı benimsedi. Başyapıtı sayılan *Konciki yaşa*'da (1897-1902; Altın Şeytan) paranın gücünün insani duygular ve sorumluluk duygusuna üstün geldiğini vurgulayarak çağdaşlaşmanın toplumsal bedellerini ortaya koymaya çalıştı. En ünlü izleyicileri, romantik öyküleriyle tanınan İzumi Kyoka ile doğalcı romanlar yazar Tokuda Şusei'dir.

Ozaki Yukio (d. 24 Aralık 1858, Kanagava, Sagami ili - ö. 6 Ekim 1954, Zuşi, Kanagava ili, Japonya), Japon Temsilciler

Meclisi'ne 25 kez üst üste seçilen Japon demokrat siyaset adamı.

Asıl mesleği gazetecilikti. Sonradan başbakan olan Okuma Şigenobu'nun izleyicisi olarak hükümete girdi. Yeni bir anayasanın hazırlanmasına yönelik radikal yasa önerilerini hükümete kabul ettiremeyen Okuma'nın 1881'de hükümetten istifa etmesinin ardından onunla birlikte muhalefete geçti. 1898'de kısa ömürlü Okuma hükümetinde eğitim bakanı oldu. Ama bir konuşmasında dil sürçmesi sonucu Japonya İmparatorluğu'na cumhuriyet deyinse istifa etmek zorunda kaldı. 1904'te Tokyo belediye başkanı oldu. 1912'de Katsura Taro hükümetinin düşmesi ve parlamentodaki çoğunluk partisine karşı sorumlu bir hükümetin kurulmasıyla sonuçlanan muhalefet hareketinin oluşmasında önemli rol oynadı.

İkinci Okuma hükümetinde adalet bakanıyken, Okuma'yı seçimlerde hile ve yolsuzluk yapmakla suçlayan (1915) Ozaki bütün siyasal parti ve gruplarla ilişkisini kestiğini açıkladı. Ama ölümüne değin Japon siyasal yaşamında demokratik ilkelerin kökleşmesi için çalıştı. 1925'te bütün erkeklere oy hakkı verilmesiyle sonuçlanan mücadelede etkin rol oynadı.

ozalit, mimarlık ve mühendislik çizimlerini ucuz biçimde çoğaltmak için kullanılan basım yöntemi. İki ayrı türü vardır, her ikisinde de çoğaltılması istenen resimler saydam ya da aydinger gibi yarı saydam bir kâğıda çizilir. Bugün artık kullanılmayan birinci yöntemde özgün çizim, yüzüne demir III amonyum sitrat ve potasyum ferrisiyanür karışımı sürülmüş bir kâğıt üstüne konur ve ışıklandırılır. Özgün çizimin çizgilerinin örtmediği yerler mavi bir renk alır; kopya, mavi üstüne beyaz çizgilerden oluşan bir çizim olarak ortaya çıkar. Kopyanın sabitleştirilmesi suda yıkanarak yapılır. Bugün kullanılan yöntemde ise özgün çizim, yüzüne diazoniyum tuzu sürülmüş bir kâğıt (ozalit) üstüne konarak ışıklandırılır, sonra da amonyak gazına tutulurak üstünde oluşan görüntü sabitleştirilir. Böylece beyaz ya da açık renk bir kâğıt üstünde siyah ya da koyu renk çizgilerden oluşan bir kopya elde edilir. Eğer bu yöntem aydinger gibi saydam ya da yarı saydam bir kâğıda uygulanırsa, kendisinden de bu yolla kopyalar çıkarılabilecek bir ana kopya elde edilir, buna da şeffaf (saydam) ozalit denir.

Ozamiz, Filipinler'de Mindanao Adasının kuzeybatısındaki Zamboanga Yarımadasındaki Misamis Occidental ilinde kent. Mindanao Denizindeki Iligan Körfezinin bir uzantısı olan Panguil Körfezinin kıyısında yer alır. İspanyollar 1574'te bugün kentin bulunduğu yerde kaleler kurdular. 1707'de inşa edilen kale bugün de ayakta. İlin en kalabalık kenti olan Ozamiz'in işlek bir limanı vardır. Aynı zamanda önemli bir hindistancevizi işleme merkezidir. Nüfus (1980) 77.832.

ozan, Oğuzların saz şairlerine verdikleri ad. Oğuz boylarının yaşadığı geniş bir bölgeye yayılmış olan ozan sözcüğüne Anadolu'da ilk kez 14. yüzyıl sonlarından kalma Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçukname*'sinde rastlanır. Memlûk ordusunda da 13. yüzyılda ozan denen şairlerin bulunması, sözcüğün Orta Asya'dan Anadolu ve Mısır'a kadar yayıldığını göstermektedir. Osmanlıların kuruluş yıllarından 16. yüzyıla değin bu sözcüğün aynı anlamda kullanılmaya devam ettiği bilinmektedir. 15. yüzyılda yazıya geçirildiği kabul edilen *Dede Korkut Kitabı*'nda ozan sözcüğü kullanılmakta ve gezici ozanlardan söz edilmektedir. Daha sonraki yüzyıllarda

Anadolu ve Azerbaycan'da fışık sözcüğü, saz şairi anlamında ozan sözcüğünün yerini almıştır.

Ozanam, Antoine Frédéric (d. 23 Nisan 1818, Milano - ö. 8 Eylül 1853, Marsilya, Fransa), hayır işleriyle ilgilenen St. Vincent de Paul Derneği'nin kurucusu Fransız tarihçi, avukat ve araştırmacı.

Hukuk öğrenimi için gittiği Paris'te Fransız Katolik uyanışının önderleriyle tanıştı. 1833'te Sorbonne'daki öğrenci arkadaşlarıyla birlikte yoksullara yardım amacıyla bir topluluk kurdu. İki yıl sonra St. Vincent de Paul Derneği adıyla resmi kimlik kazanan dernek günümüze değin hayır işleriyle büyük saygınlık kazandı. Ozanam'ın ölümünden önce derneğin üye sayısı 29 ülkede 2 bini buluyordu.

Ozanam'ın başlıca yapıtları arasında *Dante et la philosophie catholique au XIIIe siècle* (1845; Dante ve 13. Yüzyılda Katolik Felsefe), erken dönem Fransisken şiiri konusunda *Les Poètes franciscains en Italie au XIIIe siècle* (1852; 13. Yüzyıl İtalya'sında Fransisken Şairler) ve *La Civilisation chrétienne chez les Francs* (1849; Franklarda Hristiyan Uygarlığı) sayılabilir.

Katolikleri demokratik devletin evriminde görev almaya çağıran Ozanam, hem ekonomik liberalizmin bırakınız yapısınlar (*laissez-faire*) ilkesinin kötüye kullanılmasına, hem de sosyalizme karşı çıktı. Lyon'da ticaret hukuku dersleri verdiği sırada ortaya koyduğu Katolik toplum kuramı Papa XIII. Leo'nun *Rerum Novarum* başlıklı papalık genelgesindeki katı tavrın öncüsüdür.

Ozansoy, Faik Ali (d. 24 Mayıs 1876, Diyarbakır - ö. 1 Ekim 1950, Ankara), Edebiyat-ı Cedide akımının ve Fecr-i Âti topluluğunun önde gelen şairlerinden.

Süleyman Nazif'in kardeşidir. Yükseköğrenimini 1901'de Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de (bugün Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) tamamladı. Çeşitli yerlerde kaymakamlık, mutasarrıflık ve valilik yaptı. Dahiliye Nezareti'nde müsteşarken istifa ederek öğretmenliğe başladı; 1930'da emekli oldu.

Kadın, aşk ve doğaya yönelik konuları ele aldığı duygu yüklü ilk şiirlerinde Abdülhak Hamit (Tarhan) ve Tefvik Fikret'in etkisinde kaldı. Sonraki döneminde yaşadığı çağ ile ilgili şiirler yazdı. Bir ara Fecr-i Âti topluluğuna başkanlık etti. Oğlu Munis Faik (Ozansoy) ile birlikte kısa bir süre *Marmara* (1936-38) adlı aylık bir edebiyat dergisi çıkardı. Oyunlar yazdıysa da bu alanda pek başarılı olamadı. *Fânî Teselliler* (1908), *Temâsil* (1913), *Elhan-ı Vatan* (1913) başlıca şiir kitaplarıdır.

Ozansoy, Halit Fahri (d. 1891, İstanbul - ö. 23 Şubat 1971, İstanbul), aruzdan heceye geçiş döneminde Türk şiirinde etkili olmuş Hecenin Beş Şairi'nden(*) biri.

Halit Fahri Ozansoy
Ara Güler

1914'te Mekteb-i Sultani'yi (sonradan Galatasaray Lisesi) bitirdi. Çeşitli okullarda edebiyat öğretmenliği yaptı ve 1956'da emekli oldu.

İlk şiirlerinde gerek dil ve biçim, gerek içerik açısından Fecr-i Âti topluluğunun etkisinde kaldı. İlk şiirlerini *Rûbâb* ve *Şehbal* dergilerinde yayımladı (1912-13). Bir süre aruz ölçüsünü kullandı; Milli Edebiyat akımını benimsedikten sonra "Aruza Vedâ" şiiriyle hece ölçüsüne ve yalın Türkçeye yöneldi. Daha sonra *Yeni Mecmua* çevresinde toplanan Hecenin Beş Şairi arasında yer aldı. *Nedim* adlı bir dergi çıkardı. Şiirlerini *Yarın*, *Hayat*, *Aydağ*, *Yarımay*, *Çınaraltı*, *Varlık*, *Hisar* gibi dergilerde yayımlamayı sürdürdü. Ayrıca *Servet-i Fünun* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Yeni edebiyat kuşağının arayışlarını anlayışla karşıladı; yönettiği dergi yeni akımın temsilcisi durumuna geldi. Özansoy'un şiirlerinin içerik olarak daha çok duygusal ağırlık taşıdığı, aşk ve kadın temalarını işlediği, hüznü yansıttığı görülür. Şiirlerini *Rûya* (1912), *Zakkum* (1920), *Gülistanlar ve Harabeler* (1922), *Sulara Dalan Gözler* (1936), *Hep Onun İçin* (1962) vb kitaplarında, anılarını *Edebiyatçıların Geçiyor* (1939, genişletilmiş 2. bas. 1967, daha genişletilmiş bas. *Edebiyatçıların Çevremde* adıyla 1970), *Darülbeydi Devrinin Eski Günleri* (1964), *Eski İstanbul Ramazanları* (1968) adlı yapıtlarında topladı. Ayrıca *Baykuş* (1916, yb 1939, 1948), *İlk Şair* (1923), *Sönen Kandiller* (1926), *On Yılın Destanı* (1933) gibi manzum tiyatro oyunları da dikkati çekti. *Sulara Giden Köprü* (1939), *Aşıklar Yolunun Yolcuları* (1939) gibi romanları da vardır.

Ozark Dağları, OZARK PLATOSU olarak da bilinir, ABD'nin ortagüney kesiminde sık ormanlarla kaplı dağlık bölge. Missouri, Arkansas ve Illinois eyaletlerinde, Saint Louis'den Arkansas Irmağına kadar güneybatı yönünde uzanan 130.000 km²'lik bir alanı kaplar. Bitişindeki Ouachita Dağlarıyla birlikte Apalaşlar ve Kayalık Dağlar arasındaki başlıca yüksek alanı oluşturur. Birçoğu 600 m'yi geçen yüksek dorukları Arkansas'daki Boston Dağlarındadır. Missouri'deki en yüksek nokta ise St. Francois Dağlarındaki Taum Sauk Dağıdır (540 m). Çok sayıda yeraltı su kaynağının bulunduğu Ozark bölgesinin suları Osage, Gasconade, White ve Black ırmaklarınca toplanır. Osage Irmağı üzerinde, enerji üretimi için kurulan Bagnell Barajı'nın oluşturduğu Ozark Gölü bölgedeki turistik etkinliklerin odağıdır. Taneycomo ve Bull Shoals gölleleriyle Table Rock Eyalet Parkı öbür turistik alanlardır.

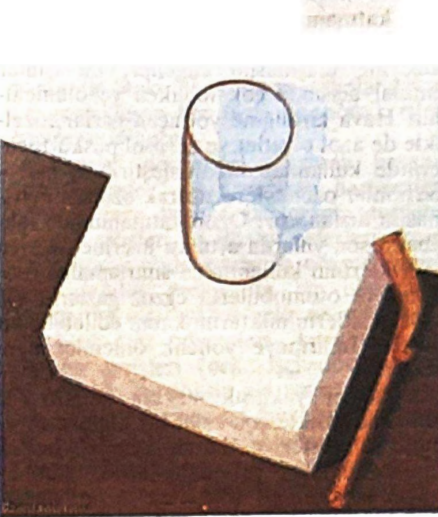
Ozawa, Seiji (d. 1 Eylül 1935, Hoten, Mançukoku [bugün Mançurya]), Japon asıllı ABD'li orkestra şefi. Özellikle enerjik üslubu ve 19. yüzyılda bestelenmiş senfonileri yorumlamasıyla tanınır.

Çocukluğunda Batı müziğine ilgi duydu. Piyanist olmak istediye de 16 yaşındayken ellerinden yaralandı. Bunun üzerine orkestra yönetmenliğine yönelerek Tokyo'daki Toho Okulu'nda Hideo Saito'nun öğrencisi oldu. 1959'da gittiği Avrupa'da Besançon Uluslararası Orkestra Şefleri Yarışması'nı kazandı. Ertesi yaz ABD'de düzenlenen Berkshire Müzik Festivali'nde Charles Munch'un yanında çalıştı. Burada Koussevitzky Ödülü'nü kazandı. Berlin'de kısa bir süre Herbert von Karajan'ın öğrencisi olduktan sonra Leonard Bernstein'in aracılığıyla New York Filarmoni Orkestrası'nın yardımcı şefliğini üstlendi. Daha sonra Chicago'daki Ravinia Festivali'nin sanat yönetmenliğini yaptı (1964-69). 1965'te Toronto

Senfoni Orkestrası'nın, 1970'te de San Francisco Senfoni Orkestrası'nın başyönetmenliğine getirildi. 1973'te Boston Senfoni Orkestrası'nın şefi ve müzik yönetmeni oldu. Bu arada 1976'ya değin zaman zaman San Francisco Senfoni Orkestrası'ndaki görevini de sürdürdü.

Ozenfant, Amédée (d. 15 Nisan 1886, Saint-Quentin, Aisne - ö. 4 Mayıs 1966, Cannes, Fransa), pürizm akımının iki kurucusundan biri olan ressam ve sanat kuramcısı.

Resim ve mimarlık eğitimini Paris'te La Palette Akademisi'nde yaptı. Burada

"Bardak ve Pipo", Amédée Ozenfant'ın bir yapıtı. 1919; Philadelphia Sanat Müzesi, ABD
Anadolu Yayıncılık Arşivi

noktacılık tekniğinden etkilendi. Daha sonra kübizme duyduğu hayranlık sonucu Max Jacob ve Guillaume Apollinaire ile birlikte akımın ilkelerini savunan *L'Élan* adlı dergiyi yayımladı. Ama daha sonra (1917) kübizmin başlangıçta ortaya konan ilkelerden iyice uzaklaştığını ve bezemeci bir nitelik aldığını öne sürerek akımdan ayrıldı. Aynı yıl Le Corbusier ile tanıştı; birlikte Pürizmin temel ilkelerini belirlediler. 1918'de "Après le cubisme" (Kübizmden Sonra) adlı Pürizm ile ilgili ilk bildirgeyi yayımladılar. 1919'da çıkarmaya başladıkları *L'Esprit Nouveau* adlı *avant-garde* dergide çağdaş sanatın kaynak ve gelişimini incelediler. Ozenfant aynı konuyu iki ciltlik *L'Art* (1928; Sanat) adlı kitabında da ele aldı. 1931-38 arasında pürist üsluptaki figürlü çalışması "Yaşam"ı (Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris) gerçekleştirdi. 1935'te Londra'ya taşındı ve Ozenfant Güzel Sanatlar Okulu'nu kurdu. Üç yıl sonra okulu New York kentine taşıdı. 1955'te de Fransa'ya döndü.

Bir kuramcı olarak Ozenfant düzen, ussalık ve kesinlik ilkelerini geliştirmiş, çağdaş teknolojiye dayalı yeni bir estetik üzerinde durmuştur. Resimleri netliği, ağırbaşlılığı ve tutumluluğu vurgular. Öludoğalarında nesneler katı bir yapısal çerçeve içine yerleştirilen düz renk düzlemlerine dönüştürülmüştür.

Ozma Projesi, yakın yıldızlarda (Güneş dışında) yaşadığı varsayılan zeki yaratıklardan kaynaklanan radyo sinyallerini algılamak amacıyla 1960'larda uygulamaya konulan proje. Projenin ilk dört ayı boyunca kesintisiz olarak sürdürülen gözlemlerin sonucunda herhangi bir sinyal algılanmadı. Adını, ABD'li yazar L. Frank Baum'un

masallarında geçen hankalar diyarı Oz ulkesinin prensesinden alan projenin yöneticisi Frank D. Drake ıdır; projeye bu adı da o vermişti.

Araştırmalar, Batı Virginia'da Green Bank'teki ABD Ulusal Radyoastronomi Gözlemevi'nde bulunan, 26 m çapındaki bir radyoteleskopa takılan özel bir alıcının yardımıyla sürdürüldü. Alıcı 21 cm civarındaki dalgalıboylarına ayarlanmıştı, bu, yıldızlararası ortamdaki hidrojenin doğal olarak yaydığı ışınının dalgalıboyuydu. Bu dalgalıboyunun, yıldızlararası radyo iletişimi sağlamaya girişecek herhangi biri için bir tür evrensel standart olduğu düşünülmüştü. Radyoteleskop, Güneş'e benzeyen ve canlıların yerleşimi açısından uygun gezegenlere sahip gibi görünen iki yakın yıldız (her ikisi de Yer'den yaklaşık 11 ışık yılı uzaklıkta olan Epsilon İrmak ve Tau Balina) yönlendirilmişti.

1973-76 arasında da Ozma II Projesi olarak adlandırılan ikinci bir araştırma gerçekleştirildi; aynı gözlemevinde sürdürülen çalışmayı yöneten Benjamin Zuckerman ve Patrick Palmer dört yıl süreyle 650'den çok yakın yıldızya yönelik gözlemler yaptılar.

ozokerit (Yunanca *ozokeros*: "kokulu mum"), DOĞAL PARAFIN ya da YERİMUMU olarak da bilinir, ağırlıklı olarak katı parafin yapılı hidrokarbonlardan oluşan, rengi açık sarı ile koyu kahverengi arasında değişen mineral mum. Dağ oluşum alanlarındaki kayaç çatlaklarının içinde damarlar ve kırıklar halinde bulunur. Ozokerit kayaç yataklarından süzülen petrolden çökerir. Polonya, Romanya, eski Sovyet cumhuriyetleri ve ABD'deki Utah'ta geniş ozokerit yatakları bulunur.

Polonya ve Utah'taki yataklar 1940'a değin işletilmiş, ama damıtılmış petrolden parafin elde etme yönteminin geliştirilmesi üzerine bu yataklar giderek önemini yitirmiştir. Doğal ozokerit suda kaynatılarak arıstırılır (kaynama noktası 58°C-100°C); yüzeye çıkan mum sıyıldıktan sonra sülfürik asitle arıtılır ve odun kömürüyle işlenerek rengi alınır. Ozokeritin erime sıcaklığı yapay petrol mumunkinden daha yüksektir; bu da karbon kâğıdı, deri cilası, kozmetik, elektrik yalıtkanları ve aydınlatma mumu üretiminde aranan bir özelliktir.

Ozolua, asıl adı OKPAME (ö. 1504). Benin Krallığı'nın (bugün Nijerya'da) en büyük savaşı kralı. Ülkesinin sınırlarını doğuda Nijer Irmağından batıda Lagos'a kadar genişletmeyi başarmıştır. O sırada Orta ve Güney Afrika'nın batı kıyılarını keşfetmekte olan Portekizli kâşiflerle ilişki kuran ilk Batı Afrikalı hükümdar olduğu söylenir.

Benin hükümdarı Büyük Ewuare'nin en küçük oğluydu. Tahta çıkmadan önce Okpame adıyla anılan Ozolua 1481'de *oba* (kral) olur olmaz çevrede yaşayan halklara egemenliğini kabul ettirmek için harekete geçti. Ele geçirdiği topraklarda gücünü pekiştirmek amacıyla karmaşık bir evlilikler ve diplomatik yükümlülükler ağı kurduğu söylenir. Portekizlilerle ticari ilişkileri özendirir. Ozolua misyonerlerin bölgede örgütlenmelerine izin vermiştir.

ozon (O₃), oksijenin üç atomlu ayrıbiçimi (alotrop).

Ozon molekülü normal bir oksijen molekülündeki iki atom yerine üç atomdan oluşur. Bir fırtınadan sonra ya da elektrikli bir aygıtın çevresinde algılanan koku ozondan kaynaklanır. Elektrikle çalışan makinelerin çevresindeki ozon kokusu ilk olarak

1785'te fark edildi ve ozonun kimyasal bileşimi 1872'de bulundu. Soluk mavi renkli ve tahriş edici bir gaz olan ozon çok düşük derişiklikte bile zehirleyici ve patlayıcıdır. Yer stratosferinde doğal olarak az miktarda bulunur ve Güneş'ten gelen morötesi ışınlımları soğurarak bunların yeryüzündeki canlılara zarar vermesini önler. Atmosferin alt katmanında bazı koşullarda azot oksitlerin hidrokarbonlarla fotokimyasal tepkimeye girmesi sonucunda, gözleri ve mukoza zarlarını zedeleyici derişiklikte ozon oluşabilir.

Ozon, oksijen ya da kuru hava akımından bir elektrik boşalması geçirilerek üretilir. Bunun sonucunda elde edilen ozon ve başlangıç gazları karışımı sanayide kullanılmaya elverişlidir, ayrıca bu karışımdan çeşitli yollarla daha az ozon elde edilebilir. Örneğin bir oksijen-ozon karışımı sıvılaştırıldığında iki katmana ayrılır ve daha yoğun olan katman yaklaşık yüzde 75 ozon içerir. Derişik ozon çok kararsız ve tepkin olduğundan elde edilmesi zor ve tehlikelidir.

Ozonun yoğunluğu oksijeninkinin 1,5 katıdır; -112°C 'de yoğunlaşarak koyu mavi renkli bir sıvıya dönüşür ve $-251,4^{\circ}\text{C}$ 'de donar. Ozon gazı 100°C 'nin üstündeki sıcaklıklarda ya da bir katalizör eşliğinde oda sıcaklığında hızla ayrışır. Pek çok bakımdan oksijene benzemekle birlikte oksijenden çok daha tepkindir. Bu nedenle de çok güçlü bir yükseltgeyicidir ve alkenlerin aldehitlere, ketonlara ve karboksilli asitlere dönüştürülmesinde kullanılır. Çoğu maddelerin rengini giderebildiğinden sanayide organik bileşiklerin ağartılmasında ve çok güçlü bir mikrop öldürücü olduğundan içme sularının sterilizasyonunda, istenmeyen koku ve tatların giderilmesinde yararlanır.

ozonosfer, Yer atmosferinin ozon (O_3) bakımından zengin üst bölgesi. Yerden yaklaşık 10-50 km yükseklikte yer alan ozonosfer katmanı Yer üzerindeki sıcaklık dağılımının belirlenmesinde büyük öneme sahiptir.

Ozon atmosferin bu bölgesinde, Güneş'ten gelen morötesi (ultraviyole) ışınının (dalga boyu 242 nanometreden daha kısa) normal oksijen molekülünü (O_2) iki oksijen atomuna ayrıştırması ve bu atomların daha sonra ayrışmamış oksijen molekülleriyle birleşmesi sonucunda oluşur. Ozon 300 nanometreden daha kısa dalga boylu morötesi Güneş ışınlarının kolayca yok edilebilir.

Oksijen molekülleri ve ozon Güneş'ten gelen morötesi ışınlı çok iyi soğurduğundan, bu ışınlar atmosferin alt katlarına ulaşamaz; 20 km'nin altında da ozonun fotokimyasal oluşum süreci önemini yitirir. Güneş enerjisinin bu biçimde soğurulması, Yer'den yaklaşık 50 km yükseklikte bir sıcaklık maksimumuna yol açar; atmosferin bu sınır kuşağına stratopoz denir. Ayrıca ozon katmanının varlığı 290 nanometreden daha kısa dalga boylu Güneş ışınlarının Yer yüzeyine ulaşmasını engeller; bu ışınlar canlılar açısından çok tehlikeli ve ölümcüldür. Hava kirliliğine yol açan gazlar, özellikle de azot oksitler ve aerosol püskürtücülerinde kullanılan halojenleştirilmiş hidrokarbonlar ozonosfere sızarak ozonun ayrışmasını hızlandırır. Ozon katmanındaki tahribatin son yıllarda artması üzerine halojen bileşiklerinin kullanımına sınırlamalar getirilmiş ve otomobillerin egzoz gazlarındaki azot oksitlerin miktarını kabul edilebilir bir düzeye indirmeye yönelik önlemler alınmıştır.

Ozonosfer yaklaşık 40 km kalınlığında olmakla birlikte çok zayıf bir katmandır ve öteki atmosfer gazlarına oranla ozonun toplam miktarı çok daha azdır. Katman boyunca uzanan dikey bir ozon sütunu deniz düzeyi basıncında sıkıştırılacak olsa, bu sütun birkaç milimetre kalınlığındaki bir katman haline gelir.

ozonür, ozonun başka bileşiklerle tepkimeye girmesi sonucunda oluşan kimyasal bileşiklerin ortak adı. Çoğunlukla alkenlerden(*) elde edilen organik ozonürler kararlıdır; aldehitler, ketonlar ve peroksitler gibi oksijen bileşiklerine kolayca bozunurlar ya da yükseltgeyici ve indirgeyici maddeler-

le kolayca tepkimeye girerler. Eksi yüklü O_3 iyonu içeren birkaç inorganik ozonür bileşimi bilinmektedir. Bunlardan potasyum ozonür (KO_3), potasyum hidrosit ile ozonun tepkimeye girmesi sonucunda elde edilen, turuncu-kırmızı renkli ve kararsız bir katı maddedir; ısıtıldığında da oksijen ve potasyum süperoksit (KO_2) ayrışır.

Ozu Yasuciro (d. 15 Aralık 1903, Tokyo. ö. 12 Aralık 1963, Tokyo, Japonya), Japon sinema yönetmeni. Aşağı orta sınıf Japon aile yaşamını konu alan film türü *şomin-geki*'nin yaratıcısıdır. Aile içi ilişkileri odak noktası alan, karakterleri ayrıntılı biçimde çizen ve görüntülerinin güzelliyle dikkati çeken yapıtlarıyla en tipik Japon yönetmeni kabul edilmiş ve büyük saygı görmüştür.

Tokyo'da yetişti. 1923'te Şoçiku Film Şirketi'nde (Shochiku Co. Ltd.) yardımcı kameraman oldu. 1920'lerin ortalarında yönetmenliğe başladı. *Daigaku wa deta keredo* (1929; Mezun Oldum Ama ...) ve *Umarete wa mita keredo* (1932; Doğdum Ama ...) gibi *şomin-geki* tarzı sessiz komedileriyle ün kazandı. Japonların annelik olgusuna bakışlarını ele alan *Toda-ke no kyodai* (1941; Toda Kardeş ve Kız Kardeşleri) gişe başarısı da kazanan ilk filmi oldu.

1947'de savaş sonrası koşulların işlendiği bir dizi filminin ilki olan *Nagaya şinji roku*'yu (Bir Kenar Mahalle Beyefendisinin Notları) çevirdi. Bu filmlerde olay örgüsü hemen hiç önemsenmiyor, atmosfer ve ayrıntılı karakter incelemelerine ağırlık veriliyordu. Ozu, doğrudan resimsel çekimler yapıyor, kamerayı oldukça alçak bir düzeye yerleştiriyor ve kamera hareketlerini neredeyse hiç kullanmıyordu. *Banşun* (1949; İlkbahar Sonu), *Bakuşu* (1951; Yaz Başı), *O-çazuke no aci* (1952), *Tokyo monogatari* (1953; Tokyo Öyküsü) ve *Soşun* (1956; İlkbahar Başı), bu üslubun başlıca örnekleri olan ve Ozu'yu dünya çapında önemli bir yönetmen olarak kabul ettiren filmlerdi. 1960'ların başındaki son filmleri de Ozu'nun renk kullanımındaki ustalığını gösteriyordu.

Öbek I ve II, astronomide, Alman asıllı astronom Walter Baade'nin 1950'de düzenlediği, çok sayıda yıldız ve yıldız topluluğundan oluşan iki grup. Öbeklerde yer alan yıldızlar yaş, kimyasal bileşim ve gökada sistemleri içindeki konumları gibi, sahip oldukları bazı özelliklere göre birbirlerinden ayrılır.

Öbek I, 1-100 milyon yıldan daha genç yıldızlardan, yıldız kümelerinden ve topluluklarından oluşur. Bunlardan bazıları, örneğin çok sıcak, mavi-beyaz renkli O ve B tipi yıldızlar uç Öbek I cisimleri olarak tanımlanır. Öbek I'in bilinen bütün üyeleri Samanyolu Gökadası'nın ve öteki sarmal gökadalardan yakınında ve kollarında yer alır. Bu tür yıldızlara bazı genç düzensiz gökadalarda da (örn. Macellan Bulutu) rastlanmıştır. Öbek I gökcisimlerinin yıldızlararası gazdan oluştuğu sanılmaktadır; yıldızlararası gaz bulutları çeşitli süreçlerden geçmiş, bu arada süpernova patlamalarıyla içerdikleri malzeme bakımından zenginleşmişlerdir. Bunun sonucunda bu cisimler demir, nikel ve bazı başka ağır elementler bakımından oldukça zengin duruma gelmişlerdir.

Öbek II ise en yaşlı (y. 1-15 milyar yıl önce) yıldızlardan ve yıldız kümelerinden oluşur. Bu gökcisimlerinin büyük patlamadan (*big-bang*) kısa bir süre sonra ortaya çıkan gaz bulutlarından oluştuğu sanılmaktadır. Bu yıldızlar hidrojen ve öteki hafif elementler bakımından zengin, metaller bakımından ise fakirdir, çünkü bu oluşum evresinde henüz metalik elementler ortaya çıkmamıştı. Çalgı RR değişen yıldızları ile öteki Öbek II yıldızları sarmal gökadalardan aylarında ve Samanyolu Gökadası sistemindeki küresel yıldız kümelerinin arasında yer alır. Eliptik gökadalarda da çok sayıda Öbek II üyesi bulunur.

1970'ten sonra gerçekleştirilen gözlemler sonucunda, bu iki öbeğin herhangi birine girmeyen çok sayıda yeni yıldız belirlenmiştir. Yaklaşık 100 milyon - 5 milyar yıl arasında oluşmuş bu yıldızlara Sıradan Yıldız denir. Bunlar, sarmal gökadalardan kollarının arasında kalan bölgelerde yoğunlaşmıştır. Güneş tipik bir Sıradan Yıldız'dır.

ödağacı bak. sarısabır

ödem, tıpta bağdokunun hücreler arası boşluğuna normalin dışında sıvı toplanması. Ödemli dokular şişmiştir ve bir iğne ile içlerinden sıvı çekildiğinde ince kıvamlı, pıhtılaşmayan bir sıvı ile dolu oldukları gözlenir. Bu sıvı, az miktarda protein içeren, çok ince süzölmüş bir serum sıvıdır. Ödeme neden olan hastalıkların türüne bağlı olarak, sıvının yapısında değişiklikler görülebilir. Hidrops adı verilen yaygın ödemle dokuların yanı sıra vücudun büyük boşluklarına da sıvı birikir.

Ödem genellikle bir hastalık değil, çeşitli hastalıkların seyri sırasında görülen bir belirtidir. En önemli nedeni, olağan koşullarda vücudun hücre ve dokuları ile kanda sıvı dengesini sürekli olarak koruyan fizyolojik mekanizmaların büyük değişikliklere uğramasıdır. Ödeme yol açan başlıca hastalıklar, alerjik tepkimeler, kötü beslenme, çeşitli böbrek, kalp, toplardamar ve lenf sistemi hastalıklarıdır. Ödemin tedavisi, temelde yatan nedeni düzeltmekten, örneğin böbrek ya da kalp yetmezliğini gidermekten geçer. Ödem tamamen sınırlı bir bölgeyi (örneğin kurdeşen) ya da vücudun bütünü (nefrotik ödem gibi) tutabilir. Yüz, kol ve bacaklar ile vücudun öbür bölümlerini tutan yaygın ödeme bazen anazarka adı da verilir.

ödeme emri, ilamsız icra ya da iflas takibi üzerine icra dairesince borçluya gönderilen resmi ödeme çağrısı. Önceden bir mahkeme hükmüne gerek olmaksızın, alacaklının istemi üzerine hazırlanır. Memurun bu konuda araştırma yetkisi yoktur. Cebri icranın başlangıç işlemi sayılan ödeme emri her takibin temelidir; bu gereğe uyulmayarak yapılan icra işlemleri borçlunun tetkik merciiine yapacağı şikâyet üzerine iptal edilebilir. Borçlu, bir ihtar niteliği taşıyan ödeme emrine bildirimden başlayarak yedi gün içinde itiraz edebilir. İtiraza uğramamış ödeme emri cebri icra belgesi niteliği kazanır. Senede ya da borca itiraz etmeyen borçlunun yedi gün içinde mal bildiriminde bulunması gerekir. Süresi içinde bunu yapmazsa ya da gereğe aykırı bildirimde bulunursa hapisle cezalandırılır.

ödemeler dengesi, belirli bir hesap süresi (genellikle bir yıl) içinde, bir ülkede yaşayanlar ile öteki ülkelerde yaşayanlar arasında gerçekleşen her türlü ekonomik işlemi gösteren bilanço.

Ödemeler dengesini oluşturan hesaplar "cari işlemler" ve "sermaye hareketleri" olmak üzere başlıca iki grupta toplanır. İhracat gelirleri ile ithalat giderleri arasındaki ilişkiyi ifade eden dış ticaret dengesi cari işlemler dengesinin bir bileşenidir. Turizm ve dış seyahat gelir ve giderleri ile dış borç faiz ödemeleri, karşılıksız özel transfer girişleri (örn. işçi dövizleri) ve çıkışları ile karşılıksız net resmi transferler cari işlemler dengesinin öteki bileşenleridir. Bu grup "görünmeyen kalemler" olarak da adlandırılır. Sermaye hareketlerinin başlıca kalemleri ise dolaysız yatırımlar, portföy yatırımları, öteki uzun vadeli sermaye hareketleri (kredi kullanımı, dış borç anapara ödemeleri, kredi mektuplu döviz tevdiat hesabı) ve kısa vadeli sermaye hareketleridir. Ödemeler dengesinin öteki kalemlerinden "ödeme dengesi finansmanları" 1986'dan, "karşılık kalemleri" ise 1988'den bu yana Türkiye'nin ödemeler dengesi hesaplarında yer almamaktadır. Ödemeler dengesi hesaplarında yer alan "net hata ve noksanlar" kalemi ise genellikle tamamlanmamış işlemlerden kaynaklanır.

Ödemeler dengesi hesaplarındaki genel denge kalemi, ekonomiye toplam döviz girişi ile çıkışı arasındaki olumlu ya da olumsuz farkı belirtir. Ama ödemeler dengesi kuramsal olarak her zaman dengededir; genel dengedeki fazlalık ya da açık her durumda rezervlerde karşıt yöndeki bir değişimle dengelenir.

ödemezlik defsi, iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde, taraflardan birinin kendi borcunu ödemediği ya da ödeme istemi karşısında öteki tarafın henüz "borcun ödenmediği" yolunda bir savunmayla ödemediği kaçınması. Yargı tarafından kendiliğinden dikkate alınmaz; mutlaka davalı tarafından ileri sürülmesi gerekir. Ödemezlik definin ileri sürülebilmesi için edimlerin aynı sözleşme içinde ve birbirinin karşılığını oluşturur nitelikte olması, karşı edimin varlığını sürdürmesi, karşı edimi yerine getirme yolunda bir önerinin yapılmış olması ve ödemezlik definin ileri sürmek isteyen karşı taraftan önce borcunu yerine getirme yükünün bulunmaması gerekir.

Ödemezlik defsi geciktirici bir defsidir; buna dayanan taraf borcunu ödeme zorunluluğundan ancak bir süre için kurtulur. Karşı tarafın edimini yerine getirmesinden ya da yerine getirmeyi önermesinden sonra, defsi ileri süren yeniden ödeme yükümü altına girer. Ayrıca bak. exceptio non adimpleti contractus.

Ödemiş, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1 212 km² (1986) olan Ödemiş ilçesi doğuda Kır-raz, güneydoğuda Beydağ ilçeleri, güneyde Aydın ili, batıda Tire ve Bayındır ilçeleri, kuzeyde de Manisa ilıyla çevrilidir.

İlin güneydoğusunda yer alan ilçe topraklarının kuzey kesimini Bozdağlar(*), güney kesimini de Aydın Dağları(*) engelbelendirir. Bozdağlar'ın ve ilin en yüksek noktası olan Bozdağ (Kırklar Tepesinde 2 159 m) ile Aydın Dağlarının en yüksek noktası olan Cevizli Dağı (1 819 m) ilçe sınırları içindedir. İlçenin dağlarla çevrili orta kesimi, tektonik kökenli Kuçuk Menderes Ovası(*) içinde kalır. Dağların yüksek kesimlerinde yazın serinlemek için çıkılan yaylalar vardır. İlçe topraklarının suları, çoğu Kuçuk Menderes Irmağına(*) katılan küçük akarsular toplar. Bozdağlar'ın kuzey yamaçlarından kaynaklanan bazı küçük akarsular da ilçe sınırları dışında Gediz Irmağına ulaşır. Bozdağ'ın batısında yer alan Gölçük, doğal bir set gölüdür.

İlçe halkı geçimini tarım, tarıma dayalı ticaret ve sanayiden sağlar. Başlıca bitkisel ürünler patates, uzum, incir, pamuk, arpa, tütün ve zeytindir. Az miktarda soğan, mısır, mandalina ve baklagiller de yetiştirilir. Hayvancılık yöreye özgü Ödemiş koyunu yetiştiriciliğine dayanır. Bazı köylerde ipekbocekçiliği yapılır. Gelişmiş bir küçük sanayisi olan ilçedeki başlıca sanayi kuruluşları çırçır atölyeleri ile buz ve zeytinyağı fabrikalarıdır. İlçe topraklarında cıva ve antimon içeren cevher yatakları vardır.

İÖ 2000'lerde Hititlerin denetiminde olan yöre daha sonra sırasıyla Frigya, Lidya, Pers, Makedonya, Selevkos, Pergamon (Bergama), Roma ve Bizans egemenliğinde kaldı. Yöredeki başlıca ilkeçe yerleşmesi olan Hypaipa, Ephesos'u Sardes'e bağlayan yol üzerinde yer aldığından önem taşıyordu. 11. yüzyılda Selçukluların eline geçen kent daha sonra Bizanslılara geri alındı. 1308'de bir beylik kuran Aydınoğulları'nın merkezi Birgi'deydi. Osmanlı topraklarına 1426'da katılan ve halkının küçük bir bölümü Rum ve Ermenilerden oluşan Ödemiş yöresi, 19. yüzyıl sonlarına Aydın vilayetine İzmir sancığına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunan kuvvetleri 1 Haziran 1919'dan 3 Eylül 1922'ye değin yöreyi işgal altında tuttu.

Küçük Menderes Ovasının kuzeyinde kurulmuş olan Ödemiş kenti ilçenin orta kesiminde yer alır. Torbalı'dan ayrılan bir demiryolu hattıyla İzmir-Aydın Demiryolu'na bağlanır. İl merkezi İzmir'e karayoluyla uzaklığı 132 km'dir.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar, 14. yüzyılda kısa bir süre Aydınoğulları'nın merkezi olan Birgi kasabasıdır. Bunlar Birgi Ulucamisi(*) ile Sultan Şah Türbesi (1310) ve Mehmed Bey Türbesi'dir (1333). Lidyalılar tarafından kurulduğu sanılan Hypaipa kentinin kalıntıları Günlüce (eskiden Datbey) köyü yakınındadır.

Ödemiş Belediyesi 1898'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 124.968; kent, 51.620.

ödenti, AİDAT olarak da bilinir, dernek, sendika, kulüp ve parti gibi kuruluşların üyelerinden, zorunlu giderleri karşılamak üzere belli zamanlarda alınan belli bir miktar para, eşya ya da hizmet. Türk Medeni Kanunu ödenti için "iştirak hissesi", Dernekler Kanunu ise "aidat" sözcüğünü kullanmaktadır. Dernekler Kanunu'nda üyelerin yıllık ödentilerinin nüzükte miktar olarak belirtilmesi öngörülmüştür (m. 8/9).

Gene aynı yasaya göre, onursal üyeler isterlerse ödenti verirler (m. 18). Sendikalar Kanunu'na göre, işçinin sendikaya vereceği ödentinin tutarı bir günlük çıplak ücretini geçemez. İşveren sendikasına işverenin ödeyeceği aylık üyelik ödentisi tutarı ise, işyerinde işçilere ödediği bir günlük çıplak ücretlerin toplamını aşamaz (m. 23). Siyasi Partiler Kanunu'nda parti üyelerinden alınacak giriş ödentisinin miktarı ile üyelik ödentisinin alt ve üst sınırlarının parti tüzüğünde gösterileceği belirtilmiştir (m. 62). Milletvekilleriinden alınacak ödenti ve bu paralardan grup çalışmalarına ve parti merkezine ayrılacak miktar, TBMM parti grubu kararıyla belirlenir. Milletvekili ödentisinin yıllık tutarı, milletvekilliği ödeneginin net bir aylık tutarını geçemez (m. 63).

ödev etiği, DEONTOLOJİK ETİK (Yunanca *deon*: "ödev" ve *logos*: "bilim") olarak da bilinir, felsefede, insan eylemlerinin ahlaklılığı ile ödev kavramı arasındaki ilişkilere ağırlık veren etik kuram. Özgül ahlakı yükümlülükleri değil, etik ile mantık arasındaki ilişkileri vurgular.

Ödev etiği açısından, bir eylem sonuçlarından değil, taşıdığı niteliklerden ötürü iyidir. Bazı eylemler sonuçlarına bakılmaksızın ahlaklı olarak zorunlu kabul edilir. Ereksel etikte ise bir eylemin ahlaklı ölçüsü ortaya koyduğu sonuca ya da etkisine bağlıdır. Bu açıdan ödev etiği biçimcilikle suçlanmış, eylemlerin bir kural ya da yasaya uygun olması yolundaki temel ilkesi eleştirilmiştir.

Tarihsel olarak ödev etiğinin ilkelerini belirleyen Immanuel Kant'tır. Kant'ın ahlak görüşü usçuluk ve Aydınlanma ilkelerinin yanı sıra Hristiyanlıktan da etkilendirilmiştir. Kant'a göre, iyi niyet dışında hiçbir şey kayıtsız şartsız iyi olamaz. İyi niyet ya da iyiyi istemek de ahlak yasasına uygun olarak eylemde bulunmayı istemektir; bu, doğal eğilimlere karşın, ahlak yasasına duyulan saygıdan kaynaklanır. Kant'a göre ahlak yasası "kesin bir buyruk"tur ve içeriği de ancak us tarafından temellendirilir. Burada usun hareket noktası olan ilkeye göre kişi, aynı zamanda evrensel bir yasa olmasını isteyebileceği bir ölçüye göre eylemde bulunmalıdır. Ancak Kant'ı eleştirenler bütün ahlak ölçülerinin bu biçimsel ilkedan türetilebileceği görüşünü kuşkuyla karşılamıştır. Onlara göre Kant ussal tutarlılığı aşırı ölçüde vurgulayarak ahlakı yükümlülüklerin içeriğini göz ardı etmiştir.

Bu eleştiriyi 20. yüzyılda İngiliz felsefeci W. D. Ross yanıtlamıştır. Ross'a göre, "ilk bakışta" ödev olan ilkeler vardır; ama bunlar, bütün bu ödevlerin türetilebileceği tek bir biçimsel ilkedan farklıdır. Bu yüzden, sözünde durma, verdiği zararı giderme, minnet etme gibi ilk bakışta ve kendi başlarına ahlaklı ödev gibi görünen eylemler gerçek ödevlerle aynı yapıda değildir; çünkü "herhangi bir olanaklı eylemin, doğruluğuna ya da yanlışlığına ilişkin birçok farklı yönü vardır". Bu yüzden belirli bir durumda gerçek yükümlülüğün nerede olduğunu bulmak için, eylemin çeşitli yönlerini yapısının bütünlüğü içinde tartmak gerekir.

ödünç sözleşmesi, bir miktar paranın ya da başka bir misli eşyanın mülkiyetini, nicelik ve nitelikçe eşit ve aynı türden şeyleri geri alma karşılığında başkasına ödünç vermeye dayanan sözleşme. Bu tür sözleşmelerin konusunu misli eşya, başka bir deyişle aynı cins ve nitelikte bir başka şeyle yeri doldurabilen ve sayı, ölçü ya da tartıyla belirlenebilen şeyler oluşturur. Pa-

raya çevrilmesi olanaklı, misli olmayan eşya da bu sözleşmelere konu olabilir.

Ödünç sözleşmesinin olağan biçiminde ödünç veren, ödünç alana karşı söz konusu eşyanın mülkiyetini devretme işlemini yapmakla yükümlü olur. Mülkiyeti devir ve teslim borcunun yerine getirilme zamanı genellikle sözleşmeyle saptanır; böyle bir saptamanın yapılmadığı durumlarda sözleşmenin kurulmasıyla birlikte borç ivedilik kazanır. Konusu para olan borçların sözleşmenin yapıldığı ülkenin parasıyla ödenmesi esas olmakla birlikte, para değerindeki fiili ya da yasal değişikliklerden tarafların zarar ya da yarar görmemesi ve edimler arasındaki gerçek dengenin bozulmaması için sözleşmeye "kayıt" konabilir. Önlem amacıyla konan bu kayıtların başlıcaları ödemenin altın, döviz ya da fiyat endekslerine göre yapılmasıdır. Ayrıca, sözleşmeye faiz de konabilir. Ödünç sözleşmesi kural olarak ödünç alanın aldığı şeyin mislini geri vermesi ve kararlaştırılmış faizini ödemesiyle sona erer. Ödünç olarak alınan şeyi geri verme borcunun takas gibi, yerine getirmeden başka nedenlerle ortadan kalktığı durumlarda da ödünç sözleşmesinden doğan hukuki ilişki sona erer.

Öfkeli Kuşak, İngilizce ANGRY YOUNG MEN. 1950'lerde farklı bir aydın tipi olarak ortaya çıkan İngiliz edebiyatçıları kuşağı. Çoğunlukla işçi sınıfı ve alt tabakalardan gelen Öfkeli Kuşak üyelerinin bazıları devlet bursuyla üniversite öğrenimi görmüştü. Çok azı da Oxford Üniversitesi mezunuydu. Ama hepsini birleştiren ortak özellik soylu ailelerin geleneksel yaşam düzenini, İngiltere Kilisesi'ni, seçkin Oxford ve Cambridge üniversitelerini olduğu kadar savaş sonrası refah devletinin sıkıcı yöntemlerini de açıkça ve aşağılayıcı bir üslupla eleştirmekti.

İlk örnekleri John Wain'in *Hurry on Down* (1953; Acele Aşağı) ve Kingsley Amis'in *Lucky Jim* (1954; Şanslı Jim) adlı romanlarında görülen Öfkeli Kuşak'a özgü yaklaşım John Osborne'un oyunu *Look Back in Anger*'da (1956; *Öfke*, 1967) en belirgin biçimini aldı. Kraliyet Saray Tiyatrosu basın sözcüsü yirmi altı yaşındaki Osborne'u "öfkeli genç adam" olarak adlandırdı. Osborne'un *The Entertainer* (1957; Komedyen) adlı ikinci oyununda Sir Laurence Olivier'nin rol alması üzerine, Öfkeli Kuşak dönemin edebiyatında önde gelen bir güç olarak görülmeye başladı. 1960'ların başından sonra etkinliğini yitiren kuşağın öbür yazarları arasında romancı John Braine ve Alan Sillitoe (*Saturday Night and Sunday Morning* [1958; *Cumartesi Gecesi ve Pazar Sabahı*, 1965]) ile oyun yazarı Bernard Kops (*The Hamlet of Stepney Green* [1956; Stepney Green'in Hamleti]) ve Arnold Wesker (*Chicken Soup with Barley* [1958; Arpalı Tavuk Suyu Çorbası]) sayılabilir.

öfoni bak. hoşses-betses

Ögedey (d. 1185, Moğolistan - ö. 11 Aralık 1241, Karakurum, Moğolistan), Moğol kağanı. Kuzey Çin'i ele geçirmiş ve batıda Rusya'ya seferler düzenlemiştir.

Cengiz Han'ın üçüncü oğluydu. 1229'da tahta çıktı. Kağan unvanını taşıyan ilk Moğol hükümdarı olan Ögedey Moğolistan'ın orta kesimindeki Orhun Irmağı kıyısında, temelleri babasına atılan başkent Karakurum'u inşa ettirdi. Doğuda, Kuzey Çin'e seferler düzenledi ve Güney Song hanedanının yardımıyla Jin hanedanının başkenti Kaifeng'i ele geçirerek (1234) hanedana son verdi. Çinli danışmanı Yelü Chucai'nin tavsiyelerine uyarak, önceki

Moğol hükümdarlarının tersine, ele geçirdiği topraklarda halkın kendi gelenek ve göreneklerini sürdürmelerine izin verdi. Kuzey Çin halkının bilgi birikiminden ve zenginliğinden yararlanmayı amaçlayan bu karar, Moğolların yeni silahların yapımını öğrenerek teknolojik bakımdan üstün durumdaki Song hanedanının topraklarını fethetmelerine olanak sağladı. Kuzey Çin halkından öğrendikleri yönetim teknikleri ise Çin'in yalnızca fatihleri değil aynı zamanda gerçek yöneticileri olmalarına da olanak verdi. Ögedey Kuzey Çin'i denetim altına aldıktan sonra, batıya yönelerek İran, Irak ve Rusya'ya ordular gönderdi. 1240'ta Kiev'i yağmalayan Moğol birlikleri ertesi yıl Macaristan içlerinde ilerleyerek Adriya Denizine ulaştı ve Rusya sonraki 200 yıl boyunca Altın Orda Devleti'ne haraç vermek zorunda kaldı.

Ögedey, bir içki âlemi sırasında öldü. 1246'da büyük oğlu Güyük kağan seçilmeye değin ülkeyi dul eşi Töregene yönetti.

öglene (*Euglena*), hem bitki hem de hayvan özelliği gösteren tekhücreli canlıların oluşturduğu cins. *Protozoa* filumunun *Euglenida* takımında ya da algerin *Euglenophyta* bölümünde sınıflandırılır. Uzunlukları 15 ile 500 mikrometre arasında değişen bu canlıların hücrelerinde bir çekirdek, büzüle-

Euglena gracilis (çok büyütülmüş)
Walter Dawn

bilir koful, gözbenegi, pigment içeren kloroplastlar (bazı türler renksizdir) ve kamçı bulunur. *E. rubra* gibi bazı türler fazla miktarda kırmızı pigment içerdiğinden güneş ışığında kırmızı görünür. Sert selüloz çeperlerden yoksun olan kimi türler ise biçim değiştirmelerine olanak sağlayan esnek bir örtüyle kaplıdır. Besinlerini doğrudan hücre yüzeyinden alabildikleri gibi fotosentezle de üretebilirler ve bunları büyük moleküllü, karmaşık karbonhidrat bileşikler halinde depolarlar. Üremeleri eşeysiz olup boyuna hücre bölünmesi biçiminde gerçekleşir; eşeyli üremeye ise hiç rastlanmaz. *Euglena* türleri organik maddelerle zengin tatlı ve acı sularla yaşar. Bazı türleri aşırı derecede çoğalarak havuz ve göl sularının yeşil ya da kırmızı görünmesine yol açar. Bazıları geliştirdikleri kapsüller sayesinde kuraklıktan etkilenmezler. Renksiz *Euglena* türlerinden, yüksek sıcaklığın, karanlığın, morötesi ışınların ya da bazı kimyasal maddelerin hücre gelişimi ve metabolizması üzerindeki etkilerinin araştırılmasında yararlanılır.

öğecilik, ELEMENTARİZM olarak da bilinir. Avrupa yapımcılığının temel ilkelerini oluşturan kavram. Raoul Hausmann, Jean Arp, Ivan Puni ve László Moholy-Nagy'nin imzaladıkları ilk bildirge 1922'de *De Stijl* (cilt IV, sayı 10), Theo van Doesburg'un (*) hazırladığı ikinci bildirge ise 1923'te *G* adlı dergide yayımlandı.

Van Doesburg'un, yeni-plastikçiliğin ilkelerini değiştirerek geliştirdiği bir kavram

olan öğrencilik, Piet Mondrian'ın(*) dik aç ve düz çizgi ilkesine bağlı kalmakla birlikte yatay-dikey ilişkisini terk etti. Van Doesburg'un tuvallerinde eğimli düzlemlerle çaprazlara yer vererek oluşturduğu bilinçli dengersizlik kompozisyona belli bir dinamizm kazandırılıyordu. César Domela ile Friedrich Vordemberge-Gildewart bir dönem yapıtlarında öğrenciliğin ilkelerini uyguladılar.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM), yükseköğretim kurumlarına başvuran öğrencilere sınav uygulayarak hangi öğretim kurumlarına yerleştireceklerini belirlemek amacıyla Yüksek Öğretim Kurulu'na (YÖK) bağlı olarak çalışan kurum.

1960'tan sonra yükseköğretim kurumlarına başvuran öğrenci sayısındaki büyük artış karşısında bütün öğretim kurumları öğrenci yerleştirmekte güçlüklerle karşılaştı. 1962'de Ankara Üniversitesi kendi bünyesinde merkezi bir sınav uyguladı, 1963'ten sonra bu sistem öteki üniversitelerce de benimsenmeye başladı. Üniversitelerarası Kurul bu amaçla, 22 Kasım 1974'te Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÜSYM) adlı bir merkez kurdu. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu (1981) ile ÜSYM, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi adıyla, YÖK'e bağlı bir kuruluş haline getirildi ve bütün yükseköğretim kuruluşlarına öğrenci seçme ve yerleştirme işlemlerini ÖSYM'nin yapacağı hükmüne bağlandı.

ÖSYM çeşitli uzmanlık sınavlarının yanı sıra talep eden kuruluşlar için ücret karşılığında memurluğa giriş ve personel terfi sınavları da düzenler; yabancı uyruklu öğrencilerin yükseköğretim kurumlarına yerleştirilmesi için sınav uygular. ÖSYM başkanı YÖK başkanı tarafından atanır ve üç yıl süreyle görev yapar. Ankara'da Bilkent'te bulunan merkezde 400'ü aşkın personel çalışmaktadır.

Öğrenim yardımı, öğrencilerin eğitim giderlerini karşılamaya yönelik yardım programı. Karşılıklı ya da karşısız burs, araştırma bursu, öğrenci kredisi gibi değişik türleri kapsar. Bursların çoğu uzun vadeli ve düşük faizli borç biçimindedir. Birçok ülkede devlet öğrenim yardımı barınma ve beslenme giderlerinin bir bölümünü ya da tümünü karşılar, bu zorunlu harcamalar dışında ayrıca harçlık veren ülkeler de vardır. Özel kuruluşlardan ya da devletten yardım alan öğrencilerin oranı bütün dünyada oldukça yüksektir.

Öğrencilere yardım programları 20. yüzyılın ikinci yarısında yükseköğretimin bütün dünyada hızla yaygınlaşmasında büyük rol oynadı. Böylece yoksul ve çalışan öğrenciler, daha önce yalnızca seçkin ve varlıklı kişilerin yararlanabildiği yükseköğrenim olanaklarından giderek daha çok yararlanmaya başladılar. Günümüzde birçok ülkede eğitim parasızdır ya da sembolik bir ücret alınır. Eğitimin kural olarak parasız olduğu ülkeler arasında eski sosyalist ülkeler yanında İskandinavya ülkeleri, Tayvan ve Çin sayılabilir. İngiltere gibi öğrenim harçlarının oldukça yüksek olduğu ülkelere bile öğrencilerin çoğu, hükümetçe ve üniversitelerce desteklenen burs programlarından yararlanır. ABD'de de çeşitli büyük burs programları vardır, ama devletten yardım alan öğrenci sayısı daha azdır. ABD'li öğrenciler daha çok üniversitelerden, şirket ve kuruluşlardan, dinsel ve toplumsal örgütlerden yardım alır.

Türkiye'de Anayasa'nın 42. maddesi devleti, maddi olanaklardan yoksun başarılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürmesi için gerekli önlemleri almakla yükümlü kılar.

Bu amaçla az gelişmiş yörelerin okulsuz köylerindeki çocuklar için yatılı bölge okulları, kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar için yetiştirme yurtları açılmıştır. Başta Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere birçok bakanlık ve kuruluş yatılı meslek liseleri açarak ortaöğretim düzeyinde öğrenim olanağı sağlamaktadır. Askeri liseler, harp okulları, polis kolejleri ve enstitüleri, sağlık meslek liseleri, tarım meslek liseleri, öğretmen liseleri, adalet meslek lisesi gibi okullar yatılılık olanaklarıyla dar gelirli gençlere öğrenim olanağı sağlamaktadır.

Özellikle yükseköğrenim görmüş eleman gereksinmesini karşılamak amacıyla çeşitli bakanlıklar ve kuruluşlar yurtiçinde ve yurtdışında burslu öğrenci okutmaktadır. Burslu öğrenim gören gençler genellikle bunun karşılığında zorunlu hizmetle yükümlüdür. Yükseköğretimde kullanılan yaygın bir yardım yöntemi, Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun verdiği karşılıklı kredilerdir. Bu kurumdan kredi alan öğrenci, öğrenimini tamamladıktan iki yıl sonra kredi borcunu ödemeye başlamaktadır. Ayrıca, her düzeyde öğrenim gören öğrencilere kişiler ve tüzel kişiler, özellikle vakıflar çoğunlukla karşısız burs ve yardım sağlamaktadır.

öğrenme, psikolojide, bireyde belli bir davranış değişimiyle sonuçlanan yaşantı ya da süreç.

Öğrenme çok çeşitli biçimlerde gerçekleşebilir. Bunlar, çağrışım yoluyla gerçekleşen ve klasik ya da etkin (uyarımsız) olabilen koşullanma(*); canlının, belli bir renk tonu gibi sınırlı duyuşsal özelliklere yanıt vermeyi öğrenmesi olan ayırım(*); yinelenen uyanlara yanıt vermeme biçiminde gelişen alışma(*); yaşantıları, birbirleriyle ilintili özelliklerine göre sınıflandırmayı içeren kavramlaştırma(*); problem çözme; geçmiş yaşantıların duyum algısı üzerindeki etkisine dayanan algısal öğrenme(*); duyumlara yönelik işaretlere sınır-kas sistemiyle yanıt vermeye dayanan psikomotor öğrenmedir(*). Taklit(*), içgörü(*) ve etkilenim(*) öbür öğrenme biçimleridir.

Kuramlar. 17. yüzyıldan 20. yüzyıl ortalarına değin öğrenme kuramlarının temel hedefi, tüm öğrenme süreçlerine yön veren belli evrensel ilkelerin varlığını bilimsel olarak kanıtlamak ve bunların işleyişini açıklayabilmektir. Böylelikle, bütün canlı davranışlarını, fen bilimlerindeki gibi tek bir yasalar sistemi altında toplayabilecek kesin bir "nesnel" yöntemin geliştirilmesi amaçlanıyordu. 20. yüzyılın ikinci yarısında ise, öğrenmenin tek bir ilkeye dayandırılmayacağı genellikle kabul edildi.

20. yüzyılın ilk yarısında, üç ABD'li kuramcı öğrenme konusunda Batı'da etkili oldu. Bunlardan E.R. Guthrie öğrenme sürecindeki en önemli ve belirleyici etkenin algı ya da ruhsal durum değil, uyanlara verilen yanıtlar olduğunu ileri sürdü. Clark L. Hull, ödüllendirmeyle desteklenerek sürekli yinelenen uyan-yanıt etkinliğinin alışmaya dayalı bir güç yarattığını, bunun da öğrenme sürecinin temelini oluşturduğunu savunuyordu. E.C. Tolman'a göre ise öğrenme, davranışlardan çıkarm yoluyla türetilen bir süreçti.

Bu araştırmacıların üzerinde durduğu kavramlar, sonraki çalışmalara da temel olmuştur. Bunlardan biri de, çevresindeki herşeyi bir şeyi algılayan canlının, orada bulunan şeye ilişkin kavrayışının, yani duyumlardan düşünceye giden sürecin gözlenmesine dayanan çağrışım'dır. Nesne ya da olayların zaman ve mekân içindeki yakınlığının, ayrıca benzerlik, sıklık, çarpıcılık ve çekicilik gibi özelliklerinin çağrışımlardan düşünceye varma sürecini etkilediği kabul edilir.

Ancak çağrışım sürecinin işleyişi konusunda çeşitli görüş ayrılıkları vardır. Hull ve Guthrie'nin de savunduğu görüşe göre, çağrışımlar gözlenebilir uyarandan yanıt kadar geçen süre içinde gerçekleşir. Çağrışım yoluyla öğrenme, canlının önceden başka bir şeyle ilişkilendiremediği uyanlarla belli yanıtın izleyeceğini kavramasıdır ve temelde koşullanma yoluyla gerçekleşir. Koşullanma sürecindeki pekiştirme yeni davranış biçimlerini belirginleştirebilir. Rus fizyolog İ.P. Pavlov'un deneyleri bu konuda klasik bir örnektir.

Uyan-yanıt kuramlarına yönelik en önemli eleştiri, canlının iç etkinliklerini göz ardı ettiği, bu yüzden de öğrenme sürecini açıklamakta yetersiz kaldığıdır. Nesnellik kaygısını o kadar ön plana çıkarmayan Tolman ve benzerleri ise çağrışımı, uyan ile öznel duyuşsal izlenimler arasındaki ilişkiyle açıklamayı denemiştir.

Öğrenme sürecinin anlaşılması açısından önem taşıyan bir başka kavram da pekiştirme'dir. Ödüllendirilen davranışların daha çabuk ve kalıcı biçimde öğrenildiği ilkesine dayanan pekiştirme de pek çok tartışmaya yol açmış bir kavramdır.

Öğrenme sürecinde rol oynayan başka pek çok etken bulunduğunu öne süren psikoloji bilginlerine göre, çağrışım kuramı evrensel bir geçerlilik taşımamaktadır. Örneğin Gestalt okuluna göre öğrenme yalnızca çağrışım yoluyla değil, çevredeki ilişkilerin yeniden yapılandırılmasıyla gerçekleştirilir. Dil yetisinin psikolojik boyutlarını inceleyen ruh-dilbilim (psikolinguistik) uzmanları dil öğreniminin, çağrışım kuramıyla açıklanamayacak kadar çok sözcük ve birleştirme kuralının öğrenilmesini içerdiğini vurgulamaktadır. Bu yüzden, dil öğrenimini belirleyen temel düzenleyici yapılar, belki de genler aracılığıyla doğuştan gelen bir "dil-bilgisi" bulunabileceğini öne sürerler.

Çağdaş öğrenme kuramlarında ele alınan başka bazı önemli konular, öğrenilmiş şeylerin kullanılmasında güdüleniminin rolü; öğrenilmiş bir şeyin öğrenilecek olanlara etkisi (bak. öğrenme aktarımı); öğrenme aşamaları; anımsama, unutma, bilgi tazeleme süreçlerinin yapısı (bak. bellek) ve canlının evrimsel gelişim aşamasıdır. Davranış genetiği alanındaki çalışmalar da öğrenilmiş ve kalıtsal davranışlar arasındaki ayrımın kavranmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Düşünce ve imgelem, biliş, bilinçlilik, irade gücü gibi sayısal olarak ölçülemeyen süreçler de öğrenme üzerine yürütülen araştırmalarda önemli yer tutar.

Öğrenmenin fizyolojik temeli. Öğrenme ve anımsama mekanizmaları sinir sistemindeki görece kalıcı değişimlere bağlıdır. Öğrenmenin ürünleri, önce tersine çevrilebilir bir süreç aracılığıyla beyinde korunmakta, bunu sinir sistemindeki daha kalıcı bir değişim izlemektedir. Buna dayanarak öğrenmede iki sinirsel sürecin rol oynadığı ileri sürülmüştür. Belleğin geçici ve tersine çevrilebilir olan kısa vadeli işlevinde, bellek izini sınırlı bir zaman dilimi içinde canlı tutan fizyolojik bir mekanizmanın (örn. sinaps bölgesindeki elektriksel ya da kimyasal değişiklik) rol oynadığı sanılır. Uzun vadeli bellek ise sinir hücrelerinin fiziksel ya da kimyasal yapısındaki değişimlere bağlı olabilir; sinaps bölgesindeki değişiklikler burada özellikle önemlidir. Ayrıca belli anı ya da imgelerin beyinde ayrı bir yere yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Usavurma, problem çözme gibi daha karmaşık etkinlikler ile akıl ve dil yetileri de öğrenme açısından önemlidir. Bu süreçlere

ilişkin bilgiler, temel olarak beyin dokusu örselenmiş kişiler üzerinde yapılan araştırmalara dayanır. Beyin kabuğundaki belirli noktaların (özellikle şakak ve artkafa lobları ile yanıl loblar) zedelenmesi okuma, yazma, konuşma gibi dile ilişkin etkinliklerde aksamaya yol açabilir. Ayrıca bak. algısal-devimsel beceri; dikkat; düşünce; gelişme psikolojisi; güdülenim; zekâ.

öğrenme aktarımı, öğrenilmiş bir etkinliğin öbür etkinlikleri etkilemesi biçimindeki psikolojik süreç.

Üç temel öğrenme aktarımından söz edilebilir; bunlar, pozitif, negatif ve nötrdür (sıfır). Önceden edinilmiş bir beceri yeni bir becerinin kazanılmasını ya da uygulanmasını kolaylaştırıyorsa pozitif aktarım söz konusudur. Pozitif öğrenme aktarımının bir örneği, Roman dillerinden birinde yetkinleşmenin öbür Roman dillerinin öğrenilmesini kolaylaştırmasıdır. Tersine, önceden edinilmiş beceri bir yenisinin kazanılmasını engelleyebilir; bu durum da negatif aktarım olarak adlandırılır. Nötr aktarım durumunda ise, bir beceriyi edinmiş olmanın başka bir beceriyi öğrenmede yok denecek kadar az etkisi vardır.

Öğrenme aktarımı, iki deney grubu kullanarak saptanabilir. Bunlardan biri önceden belirli bir beceriyi kazanmış, öbürü ise kazanmamıştır. Yeni becerinin edinilmesinde, uygulamadaki belli bir yetkinlik düzeyi ölçüt kabul edilir ve her grubun bu düzeye ulaşmak için gereksinime duyduğu alıştırmaların karşılaştırılır.

Öğrenme aktarımında önem taşıyan bir etken de, yeni bir beceri edinmek için önceden öğrenilmiş becerinin içerdiği bir davranışın unutmanın gerekli olup olmadığıdır. Sözcük çiftleriyle yapılan deneyler bu soruya yanıt getirebilir. Deneklerden, belli bir sözcüğe (uyaran) başka bir sözcükle (yanıt) karşılık vermeleri (örn. ışık-güneş) istenir. Bu sözcüğe başka bir yanıtla karşılık vermeyi, örneğin "ışık" sözcüğünü işitince "lambda" demeyi öğrenmiş olan deneklerin, ikinci sözcük çiftini daha güç öğrendiği görülmüştür. Böylece, önceden öğrenilmiş yanıtın unutulması gerekiyorsa negatif aktarım gerçekleşir.

İki beceriyi oluşturan öğeler arasındaki benzerlik de bir başka önemli etkidir. Öğeler birbirine benziyor ve yeni ile eski beceriler için farklı biçimlerde kullanılmaları gerekiyor, aktarım negatif olur. Örneğin "ışık-güneş" çiftinin ezberlenmesi, sonradan "aydınlık" sözcüğüne yanıt olarak "güneş" e benzemeyen bir sözcüğün, sözelemi "inanç"ın verilmesini engelleyecektir. Negatif öğrenme aktarımı, deneye konu olan yetenekten önce ya da sonra kazanılmış bir becerinin sonucu da olabilir. Yeni bir işin öğrenilmesi önceden edinilmiş bir becerinin ortaya çıkmasını olumsuz etkiliyorsa geriye dönük, öğrenilmiş bir beceri sonradan öğrenilen bir başkasını olumsuz etkiliyorsa ileriye dönük ketrurma söz konusudur.

öğretim ve öğrenim özgürlüğü, AKADEMİK ÖZGÜRLÜK olarak da bilinir, öğretmen ve öğrencilerin hukuksal, kurumsal ya da toplumsal baskı, kısıtlama ve sınırlamalar olmaksızın öğretme, öğrenme, bilgi edinme ve araştırma özgürlüğü. Herkesin sahip olduğu bilim ve sanat özgürlüğünün bir alt kategorisi durumunda olan bu özgürlüğün temel öğeleri, öğretmenlerin ilgilerini çeken herhangi bir konuyu araştırmaları, bulgularını öğrencileri, çalışma arkadaşları ve başkalarına açıklamaları, topladıkları verileri

ve vardıkları sonuçları denetim ya da sansür olmaksızın yayımlamaları, mesleki açıdan uygun buldukları biçimde öğretim yapmaları ve özel yaşamlarında öteki yurttaşlara tanınmış bütün hak ve özgürlüklerden yararlanmaları, öğrencilerin de ilgilerini çeken konularda öğrenim görmeleri, kendi yargılarına varmaları, düşüncelerini serbestçe dile getirmeleri ve öteki yurttaşlara tanınmış bütün genel hak ve özgürlüklerden yararlanmalarıdır.

Öğretim ve öğrenim özgürlüğünü savunanlara göre bu özgürlük, öğretmen ve öğrencilere rahatlık ya da kolaylık sağlamak için değil, bütün topluma yararlı olduğu için gereklidir. Bir başka deyişle, toplumun uzun vadeli çıkarlarına en iyi hizmet eğitim sürecinde bilginin ileriye götürülmesiyle sağlanır. Bilgi ise, devlet, din ya da başka kurumların ya da özel çıkar gruplarının araştırmaları engellemediği bir ortamda en iyi biçimde ilerleme olanağı bulur.

Öğretim ve öğrenim özgürlüğünün temel-leri, öğretim üyelerinin belirli dönemlerde toplanarak bazı meslektaşlarının yapıtlarını mahkûm etmeleri biçimindeki uygulamaya karşın, ortaçağ üniversitelerince atıldı. Papaların ve kralların izinleriyle yasal olarak özerk kurumlara dönüşen bu üniversiteler kendi kadrolarını oluşturma, alacakları öğrencileri seçme ve mezuniyet ölçütlerini belirleme özgürlüklerine sahipti.

Reform hareketinden sonra Avrupa'da ulusal devletlerin yükselişi üniversitelerin özerkliğine yönelik bir tehdit oluşturdur. Devlet otoritesi altına giren öğretim üyeleri iktidarlarca kabul edilebilir şeyleri öğretme zorunluluğuyla karşı karşıya geldiler. Böylece günümüze değin süregelen bir çatışma ortaya çıktı. Bazı devletler öğretim ve öğrenim özgürlüğünü destekleyerek daha sonraki uygulamalara örnek oluşturan üniversiteler kurdular. Örneğin Felemenk Cumhuriyeti'nde (bugün Hollanda) Leiden Üniversitesi (1575), öğretmenleri ve öğrencileri için siyasal ve dinsel baskı ve kısıtlamalardan uzak, geniş bir özgürlük ortamı sağladı. Almanya'daki Göttingen Üniversitesi 18. yüzyılda öğrenim özgürlüğünün bir meşalesi durumuna geldi. 1811'de Berlin Üniversitesi'nin kurulmasıyla temel ilkeler olarak pekişen *Lehrfreiheit* (öğretme özgürlüğü) ve *Lernfreiheit* (öğrenme özgürlüğü) başka üniversitelere de esin kaynağı oldu.

Demokratik gelenekten yoksun ülkelerde öğretim ve öğrenim özgürlüğü yerleşmiş bir kurum değildir. Sosyalist ülkelerde öğrenim özgürlüğü; özellikle matematik, doğa bilimleri, dilbilim, arkeoloji gibi yeni ve verimli çalışmaların yapıldığı alanlarda tanınmıştır. Buna karşılık liberal bakış açısından, sosyal bilimler, sanat ve insan bilimleri alanında öğrenim özgürlüğü önemli ölçüde kısıtlanmıştır. Öteki ülkelerde koşullar daha iyi olmakla birlikte, durum hiçbir zaman kesin değildir. Örneğin, öğretim ve öğrenim özgürlüğü geleneğinin en güçlü olduğu Almanya 1930'larda tam bir karanlık dönem yaşadı. Faşist İtalya'da da durum farklı olmadı. Bu nedenle 1948 tarihli İtalyan Anayasası ile 1949 tarihli Bonn Temel Yasası bilim ve sanat özgürlüğü ile öğretim ve öğrenim özgürlüklerini özel güvence altına aldı. ABD'de öğrenim özgürlüğü tarihini gölgeleyen "sadakat yeminleri", 1950'lerdeki komünizm karşıtı kampanya sırasında birçok öğretim görevlisinin usulsüzce işten atılmasına ve araştırma özgürlüğünün ciddi bir biçimde sınırlandırılmasına yol açtı. Buna benzer uygulamalara Türkiye'de de rastlandı. 1960 askeri müdahalesinden sonra Milli Birlik Komitesi tarafından 147 üniversite öğretim üyesi, 1980-83 askeri rejimi sırasında da 1402 sayılı Sıkıyönetim

Kanunu'nun sıkıyönetim komutanlarına tanıdığı yetkiye dayanılarak 70 kadar üniversite öğretim üyesinin yanı sıra çok sayıda öğretmen bağlı bulundukları kurumlardan uzaklaştırıldılar.

Günümüzde örgütlü ve kurumsal bir yapı kazanmış olan eğitim ve öğretim genelde devletin başlıca ödevleri arasında sayılır. Ama bu durum devletin eğitim ve öğretim alanını kendi tekeli altına alması sonucunu yaratmaz. İsteyenler devlet dışında da, örgütlü ve kuramsal bir çerçevede içinde öğretme ve öğrenme özgürlüklerini kullanabilirler. Bu, bilim, sanat ve düşünce tekelinin önlenmesi açısından tanınmış bir serbestliktir.

Türkiye'de 1960 öncesinde üniversite özerkliği ve akademik özgürlük iktidar çevrelerinden gelen baskılarla zedelenmişti. 1961 Anayasası buna karşı bir tepki olarak bilim ve sanat özgürlüğünü sınırsız olarak tanıdı ve akademik özgürlükleri de, başta üniversite özerkliği olmak üzere özel güvence altına aldı. 1982 Anayasası ise, üniversitelerin idari özerkliğini kabul etmediği gibi, bilim ve sanat özgürlüğünü de sınırlama yoluna gitti. Bu yönüyle de liberal anayasacılıktan ayrılan bu metnin 27. maddesine göre herkes bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir. Ama bu hak devletin biçimi ve bütünlüğü, cumhuriyetin nitelikleri ve resmi dile ilişkin anayasa hükümlerinin değiştirilmesi amacıyla kullanılamaz. Başka bir sınırlama anayasaya sadakat borcunda belirir (m. 42/4). Ayrıca eğitim ve öğretimin Atatürk ilkeleri ve devrimleri doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılması gerekir. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz (m. 42/3). Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar devlet okullarıyla erişilmek istenen düzeye uygun olarak yasayla düzenlenir (m. 42/6). Anayasa ilk ve orta öğretim alanını özel girişime açık tutarken, yükseköğretim kurumlarının devlet dışında ancak özel vakıflarca kurulabilmesine olanak tanımıştır (m. 130/10).

öğretmen okulu, genellikle devlet denetiminde öğretmen yetiştiren eğitim kurumu.

Gelişmiş toplumlarda bu kurumların yükseköğretim düzeyinde oluşturulması yönünde güçlü bir eğilim vardır. Bu eğilim öğretmenliğin son 150 yıl boyunca bir meslek konumuna gelmesine koşut bir gelişmedir. Çağdaş öğretmen okullarının ilk örneği olarak 1794'te Paris'te kurulan Yüksek Öğretmen Okulu (École Normale Supérieure) daha sonra Paris Üniversitesi'ne katıldı. ABD'deki ilk öğretmen okuluysa 1839'da Massachusetts eyaletindeki Lexington'da kuruldu. Başlangıçta öğretmen okulları özellikle ilkökul öğretmenleri eğitmeyi amaçlayan ve genellikle ortaöğretimden sonra iki yıllık bir program uygulayan devlet kurumlarıydı. 20. yüzyılda öğretmen eğitiminin en az dört yıla çıkarılması, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ders programının genişletilmesi yönünde bir eğilim belirdi. 1960'larda eski öğretmen okullarının çoğu üniversite ve yüksekokullar kapsamına alındı.

Türkiye'de ilk erkek öğretmen okulu rüştiyelere (ortaokullara) öğretmen yetiştirmek üzere 16 Mart 1848'de Darülmuallimin-i Rüşdi adıyla açıldı (bak. darülmuallimin). Bunu 1868'de iptidaiyelere (ilkokul) öğretmen yetiştirecek Darülmuallimin-i Sıbyan izledi. 1870'te de kız okullarına öğretmen yetiştirmek üzere darülmuallimat kuruldu. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamna-

mesi uyarınca öğretmen okulları iptidaiye, rüştiye, idadi ve sultani (lise) öğretmenleri yetiştirecek biçimde düzenlendi. 1909'da darülmuallimini yeniden örgütleyen Satı Bey öteki öğretmen okullarının da çağdaşlaşmasına öncülük etti. 1915'te ana muallim mektebinin açılmasıyla öğretmen okulu sistemi ana, ilk, orta ve yüksek öğretmen okulları biçiminde örgütlenmiş oldu.

Cumhuriyet döneminde öğretmen okulları yeni eğitim sistemine göre biçimlendi. 1927'de Kayseri-Zencidere ve Denizli'de ilkokula dayalı ve üç yıl süreli iki köy muallim mektebi açıldıysa da bunlar uzun ömürlü olmadı. 1932'de ilköğretmen okulları ortaokula dayalı üç yıllık kurumlar olarak düzenlendi. 1936'da köylere kolay uyum gösterebilecek ve kısa sürede çok sayıda eleman yetiştirecek "eğitmen kursları" açıldı. Eğitmen adayları, okuma yazma bilen, askerliğini çavuş ya da onbaşı olarak yapmış köy gençleriydi. 1936-48 arasında yaklaşık 10 bin kadar eğitmen yetiştirildi; bunlar üç yıl süreli köy ilkokullarında görev yaptılar. Bu uygulamadan yola çıkarak 1937'de Köy Enstitüleri(*) öğretime başladı. 1954'te köy enstitüleri kaldırılarak tek tip ilköğretmen okulu sistemine dönüldü.

Ortaokul öğretmeni ve ilköğretim müfettişi yetiştirmek üzere 1926'da Konya'da açılan Orta Muallim Mektebi 1927'de Ankara'ya taşındı ve Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü (sonradan Gazi Eğitim Enstitüsü) adını aldı. 1924'te açılan Musiki Muallim Mektebi 1938'de Gazi Eğitim Enstitüsü'ne bağlanırken, onun yerine de Ankara Devlet Konservatuarı açıldı. Bu eğitim enstitüsü sistemi taşıraya da yayıldı.

Lise öğretmenlerinin yükseköğretim düzeyinde yetiştirilmesi gerektiği düşüncesiyle 1891'de İstanbul'da kurulan Darülmuallimin-i Ali (sonradan İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu) Fransa'daki örneğine koşut olarak geliştirilmişti. Devlet öncülüğündeki sanayileşmenin gereklerine uyularak 1934'te Kız Teknik Öğretmen Okulu, 1937'de Erkek Teknik Öğretmen Okulu açıldı. 1950'den sonra gelişen yeni meslekler ve iş alanları, yeni okul sistemlerini doğurdu. Ticaret liselerine öğretmen yetiştirmek üzere 1956'da Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu, 1959'da da imam hatip okullarına öğretmen yetiştirmek üzere Yüksek İslam Enstitüsü açıldı. 1959'da Ankara'da, daha sonra da İzmir'de birer Yüksek Öğretmen Okulu açıldı. Okul öncesi eğitmen gereksinmesi ise genellikle kız enstitülerinin çocuk gelişimi bölümlerinden yetişenlerce karşılandı.

1973'te çıkarılan Milli Eğitim Temel Kanunu bütün kademelerdeki öğretmenlerin yükseköğretim görmesi zorunluluğunu getirdi. İlköğretmen okulları 1974'te öğretmen lisesi adıyla lise dengi okullara dönüştü. Ayrıca, ortaokullara ve çıraklık eğitimi merkezlerine teknik öğretmen yetiştirmek üzere sanat yüksek öğretmen okulları açıldı. Bir yandan da üniversitelerin eğitim fakülte ve bölümleri öğretmenlik eğitimi kazandıracak programlar açtılar. Öğretmen yetiştiren enstitüler 1983'te çıkarılan 2908 sayılı yasa ile üniversitelere bağlandı. Özellikle yatılı öğretime son verilmesi, bu okulların gençler için çekiciliğini azalttı. Milli Eğitim Bakanlığı 1989'da, öğrenci seçme ve yerleştirme sınavlarında bu okulları ilk 10 sırada tercih edenleri para ve başka olanaklarla desteklemeyi kararlaştırdı.

Öğretmenlik, öğretim etkinliğinde uzmanlaşmış bireylerce uygulanan meslek.

Öğretmenlerin mesleki sorumlulukları ülkeden ülkeye ve öğrencilerinin yaş gruplarına göre değişir. Öğretmenlerin genel sorum-

luluk alanları, okulda olduğu kadar toplum içinde de etkin ve kimi zaman çatışan roller almalarını gerektirir. Anne baba rolü üstlenme, sıradışık, disiplinlilik, toplum önderliği ve örnek davranışlarda bulunma öğretmenlerden beklenen davranışlar arasındadır. Bütün dünyada öğretmenlerin yaklaşık üçte ikisi kadındır ve çoğu ilköğretimde görev alır. Modern toplumlarda, öğretmenler başarılı bir hizmet döneminden sonra genellikle belirli koruyucu haklar kazanırlar; yetersiz ya da ahlak bakımından sakıncalı oldukları kanıtlanmadıkça görevden alınamazlar.

Yükseköğretim düzeyinde görev yapan öğretmenlerin ücret düzeyleri ve toplumsal statüleri daha yüksek, çalışma olanakları da daha geniştir. Ayrıca ders programlarının hazırlanması ile öğretim yöntemleri, ders kitapları ve ders araçlarının seçiminde görece özgür davranabilirler, ulusal ve uluslararası özel meslek örgütlerine üye olabilirler. Bu düzeyde görev yapanların, sınıftaki öğretmenlik sorumluluklarıyla doğrudan ilgili olması da sürekli araştırmaya yapmaları ve bunları yayımlamaları beklenir. Görece yeni bir meslek olan öğretmenlik bazı toplumlarda hâlâ profesyonel bir uğraş konumuna gelememiştir. Çocuklara nasıl davranmalarını, nasıl düşünmeleri ve neye inanmaları gerektiğini eskiden aileleri, yaşlılar, dinsel önderler ve bilge kişiler öğretirdi. Böylece kendi kültürlerinin inançlarını, bilgi birikimini ve söylemlerini öğrenen çocuklar yetişkinlerle birlikte ortak toplumsal etkinliklere katılırlardı. Öğretmenlerinin yöntemlerini öğrenme ve uygulamada başarılı olan gençler daha sonra öğretmenliğe başlardı. Almanya 18. yüzyılda öğretmenlerin eğitimi konusunda ilk kez resmi ölçütler getirerek başka ülkelere de örnek oldu ve öğretmenlik bir meslek olarak yerleşmesinde önemli rol oynadı. 19. yüzyılda sanayileşmenin hızlanması ve okul kavramının evrenselleşmesiyle bu alanda yeni gelişmeler oldu.

Günümüzde gelişmiş ülkelerdeki öğretmenlerin çoğu yükseköğrenim mezunudur. Ama öğretmenlik yeterliği için her ülkede değişik koşullar aranır. İngiltere ve Fransa'da öğretmenlik yeterliği ulusal ölçütlerle bağlanmışken, ABD, Kanada ve Avustralya'da her eyaletin ya da bölgenin kararına bırakılmıştır.

20. yüzyılda bir yandan öğretmenlik eğitiminin niteliği yükselirken, bir yandan da öğretmenliğin bir meslek olarak tanınması yolunda çabalar harcandı. Öğretmenler örgütlenerek toplumsal konumlarını, çalışma koşullarını ve genel olarak eğitimini niteliğini yükseltmeye çalıştılar. İlk meslek kuruluşları okul türüne ya da özel konulara göre örgütleniyordu. Bu grupların daha sonra ulusal örgütler içinde birleşmesiyle birçok ülkede, tüm öğretmenlerin genellikle zorunlu üye olarak aidat ödediği büyük dernekler ya da sendikalar doğdu. İlk ve orta öğretimdeki ulusal öğretmen örgütlerinin uluslararası bir federasyon içinde birleşme çabaları sonucunda sosyalist ülkelerde Dünya Öğretmen Sendikaları Federasyonu, sosyalist olmayan ülkelerde de Dünya Öğretmen Örgütleri Konfederasyonu kuruldu.

Türkiye'de modern anlamda öğretmen yetiştiren ilk kurumlar, ilki 1848'de rüştiyelere erkek öğretmen yetiştirmek üzere Darülmuallimin-i Rüşdi adıyla kurulan Darülmuallimin(*) ve kadın öğretmen yetiştiren darülmuallimatlar(*)'ı. İlk ve orta öğretime öğretmen yetiştiren bu okulların yerini Cumhuriyet'in ilanından (1923) sonra erkek muallim mektepleri (erkek öğretmen okulları) ve kız muallim mektepleri

(kız öğretmen okulları) aldı (bak. öğretmen okulu). Mustafa Necati'nin maarif vekilliği (millî eğitim bakanlığı) sırasında çıkarılan 1926 tarihli ve 789 sayılı yasayla öğretmen yetiştiren iki tür kurum öngörüldü: Kent için ilk muallim mektepleri, köy için köy muallim mektepleri. Öğretmen gönderilmeyen küçük köyler için de köy eğitmeni(*) adıyla geçici öğretmen yetiştirme yoluna gidildi. Köy eğitmen kursları sonraki yıllarda kurulup ve köy öğretmeni ile eğitmenlerini yetiştiren Köy Enstitüleri'nin(*) çekirdeğini oluşturdu.

1973'te yürürlüğe giren Milli Eğitim Temel Kanunu'nda öğretmenlik devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üstlenen özel bir ihtisas mesleği olarak tanımlandı; bütün kademelerdeki öğretmenlerin de yükseköğretim görmesi zorunluluğu getirildi. Öğretmen okullarının tümü 1983'te üniversitelere bağlandı.

Öğretmen açığı nedeniyle, özellikle yaygın eğitimde ve Milli Eğitim Bakanlığı dışındaki kurumlarda öğretmenlik eğitimi görmeyenler de bu mesleği uygulamaktadır. 1990-91 verileriyle Türkiye'de öğretmenlerin öğretim kademelerine dağılımı şöyledir: Okul öncesi eğitim 6.698, ilkokul 233.441, ortaokul 45.920, genel lise 62.125, mesleki ve teknik lise 47.851, üniversite öğretim üyesi 11.070.

Türkiye'de ilk öğretmen örgütü 1908'de İstanbul'da, Encümen-i Muallimin adıyla kuruldu. Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da etkinlikte bulunan Türkiye'de Muallimler ve Muallimler Cemiyetleri Birliği, bir süre Ankara valiliğinin kararıyla kapatılmasına karşın, savaştan sonra yeni devletin kuruluşuna önemli katkılarda bulundu. 1932'de bütün örgütleri kapatılan öğretmenler 1948'de Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu adıyla merkezi bir birlik altında toplandılar.

Türkiye'de öğretmenlerin ilk büyük kitlesel mesleki örgütlenmesini, 1961 Anayasası'nın tanıdığı haklardan yararlanarak 1965'te kurulan Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) gerçekleştirdi. Anayasada 1971'de yapılan değişikliklerle kamu görevlilerinin sendika kurmasının yasaklanması üzerine TÖS kapandı. Aynı yıl öğretmenlerin mesleki haklarını savunmak amacıyla Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER) kuruldu. Bu dernek de 12 Eylül 1980'den sonra kapatıldı, tüm mal varlığı hazineye devredildi. Sıkıyönetim mahkemelerince bazı TÖB-DER yöneticileri hapis cezalarına çarptırılırken, daha sonra sivil mahkemelerde yargılanan dernek yöneticileri aklandılar.

Öğüd, 1 Eylül 1917-9 Mayıs 1923 arasında Afyon, Konya ve Ankara'da yayımlanan siyasal gazete.

Selânikli Abdülgani Ahmed (Doyran) (ö. 1946) tarafından Afyon'da haftalık gazete olarak yayımlanmaya başladı. Yunanlıların İzmir'i işgalinden bir süre sonra Konya'ya taşındı ve 1 Temmuz 1919'dan başlayarak günlük gazete olarak çıktı. Basımevinin 26 Ocak 1920'de İtalyanlarca kapatılması üzerine bir süre *Nasihât* adıyla yayımlandı. 17 Şubat 1920'de yeniden *Öğüd* adıyla çıkmaya başladı. 7 Temmuz 1921'de Ankara'ya taşındı. Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen başlıca yayın organlarından olan *Öğüd*'ün sorumlu müdürü Ahmed Tefvik, yazı işleri müdürü Sadri Edhem'di (Ertem). Yazarları arasında ise Münir Müeyyed (Berkman), Lütfi Arif, Kerameddin, Raif Nezihi, Celal Davut (Anbal), Enver Behnan Şapolyo bulunuyordu.

Öjenik, insan soyunun genetik yardımıyla geliştirilmesini amaçlayan bilim dalı.

İnsanın istenmeyen niteliklerinin düzeltilmesi için yapılan araştırmalar eski çağlara dayanır. Platon *Politeia* (Devlet, 1942, 1988) adlı yapıtında insanların soyun gelişmesi amacıyla seçilerek çiftleştirildiği bir toplum önermiştir. İlk kapsamlı öjenik araştırmasını istatistik uygulamalarının öncüsü İngiliz bilim adamı Francis Galton yapmıştır. İlk kez 1883'te öjenik terimini kullanan Galton *Hereditary Genius* (1869; Kalıtsal Deha) adlı yapıtında seçkin erkeklerle zengin kadınların evlenmesi sonucunda üstün niteliklere sahip bir ırkın ortaya çıkacağını ileri sürdü.

1926'da kurulan Amerikan Öjenik Derneği toplumun üst tabakalarının üstün genetik yapıları nedeniyle, sahip oldukları servet ve toplumsal konuma hak kazandığını ileri süren savı destekledi. ABD'li öjenikçiler İtalya, Yunanistan ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi küçük gördükleri toplumlardan gelen göçmen sayısını sınırlamayı da destekliyor, ABD vatandaşı olan akıl hastaları, geri zekâlılar ve saralıların kısırlaştırılması gerektiğini ileri sürüyordu. Bu çabalar sonucunda ABD'deki eyaletlerin yarısından çoğunda kısırlaştırma yasaları çıkarıldı; 1970'lere değin çok ender de olsa, istek dışı kısırlaştırmanın uygulandığı biliniyordu. Öjenikçilerin düşünceleri 1930'lardan bu yana şiddetli eleştiriler hedef oldu; Almanya'da Nazilerin Yahudiler, Siyahlar ve eşcinsellerin ortadan kaldırılmasında öjenikten destek almasından sonra bu görüşler tümüyle gözden düştü.

1950'lerde öjenik alanı yeniden ilgi toplama başladı. Hemofili ve fenilketonüri gibi bazı hastalıkların kalıtımla kuşaktan kuşağa geçtiği bilindiğinden, çocuk sahibi olmak isteyen pek çok çift genlerinin incelenmesini, doğacak çocuklarının kendi genlerindeki bir kusurdan etkilenmesi olasılığını azaltmak istedi. Çocuklarına kalıtsal bir hastalık ya da bozukluk geçirme olasılığı taşıyan çiftler çocuk sahibi olmamayı ya da evlat edinmeyi seçebiliyordu. Dahası, günümüzde, anne karnındaki dölüte bazı genetik bozukluklar da saptanabilmekte, bu yöntemle genetik bozukluğu olduğu anlaşılan embriyon ya da dölüte cerrahi girişimle alınamamaktadır. Bu gelişmeler sonucunda öjenikğin amacı istenmeyen genetik özelliklerin saptanması ve yok edilmesi olarak yeniden belirlendi. Ne var ki, tıpta kalıtsal hastalıkların birçoğunda hastanın görece normal bir yaşam sürmesini sağlayan gelişmeler de olmaktadır. Zararlı genlerin doğrudan girişimle değiştirilmesini amaçlayan genetik cerrahi konusunda araştırmalar yapılmaktadır; bu tekniklerin mükemmelleştirilmesi, zararlı genleri taşıyan bireylerin aralarında çiftleşip üremelerini sınırlamak konusunda yeni tartışmalar ortaya çıkmasına engel olabilir. Çelişkiler içeren bu yenilikler öjenik alanındaki tartışmaları daha da karmaşıklarıdır. Dahası, genetik açıdan üstün bireyler için sperma bankalarının kurulmasından insanların klonlanmasına kadar uzanan öjenik programları toplumun şiddetli tepkisi ve direnciyle karşılaşmıştır. Toplum bu tür programları sıklıkla, doğal süreçlere istenmeyen bir müdahale ya da otoriter rejimlerin yetkeyi körtüye kullanma fırsatı olarak değerlendirmektedir.

Ökaryot, belirgin bir hücre çekirdeği içeren ve bakterilerle mavi-yeşil algler dışında kalan bütün hücre ve canlıların ortak adı.

Ökaryotik hücrede çekirdek zarı, kromozomlar, mitokondri, golgi aygıtı, endoplazmik retikulum ve lizozomlar yer alır. Karşı. prokaryot. Ayrıca bak. hücre.

Öke, Mim Kemal (d. 1884, İstanbul - ö. 30 Ocak 1955, İstanbul), karın cerrahisi alanındaki çalışmalarıyla tanınan cerrah.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi (Askeri Tıbbiye) yüzbaşı rütbesiyle bitirdi. Gülhane Askeri Tıbbik Mektebi'nde staj yaptı. Almanya'dan getirtilen modern röntgen aygıtlarını kullanmak üzere uzman yetiştirdi.

Öke
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

ren kurslara katıldıktan sonra, Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'nde bu alanda çalışmaya başladı. Aynı zamanda Gülhane'nin hariciye kliniğinde asistan oldu. Trablusgarp Savaşı'na (1911-12) gönüllü katılarak Derne'ye gitti. Savaşın sona Çanakkale'de çok sayıda ağır yaralıyı tedavi ederek cerrahi alanında deneyim kazandı. Daha sonra cerrah ve röntgen uzmanı olarak Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'ne atandı. I. Dünya Savaşı sırasında ağır yaralıların bakımına ayrılan bu hastanede yaptığı ameliyatlara ve bulaşıcı hastalıklara karşı başlattığı aşı uygulamalarıyla tanındı. 1918'de Gülhane'de cerrahi muallimliğine getirildi. Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Cebeci Askeri Merkez Hastanesi'nde cerrah olarak çalıştı. 1922'de Isparta'da cephe savaşı için hazırlanan Hilal-i Ahmer Ağır Yaralı Hastanesi'nin başhekimliğine getirildi; savaşın sonuna değin orada çalıştı. Savaşın sona Gülhane'deki görevine döndü. 1941'de emekli oluncaya değin Gülhane'de I. Hariciye Kliniği profesörlüğünü ve klinik şefliğini sürdürdü. 1946'da siyaset yaşamına atılarak sekizinci dönem İstanbul milletvekili oldu.

Meslek yaşamının büyük bölümünü savaş yaralılarının tedavisine adanmış Öke özellikle karın cerrahisinde uyguladığı yeni tekniklerle tanındı. Mide kapasindeki daralma (pilor stenozu) nedeniyle mide içinde toplanan sıvıyı boşaltmak amacıyla geliştirdiği gastroantrostomi ameliyatı tıp literatürüne Mim Kemal yöntemi olarak geçti. 1927'deki ABD Tıp Kongresi'nde Türkiye'yi temsil eden Öke'nin başlıca yapıtları *Karın Cerrahisi* (1935) ile *Diyabet ve Şirurji*'dir (1939).

Öklot bak. Eukleides

ökrit, yüzde 30-35 oranında plajiyoklaz feldispat (bitovnit ya da anortit) ile bir miktar ojit, hipersten, pijonit ve olivin içeren kayag. Bu adı 1863'te Gustav Rose, bu bileşime sahip taşı göktaşlarına (bak. kumsuz göktaş) vermiş, ama tanım daha sonraları benzer yapıdaki derinlik korkayaçlarını da kapsayacak biçimde genişletilmiştir. En belirgin ökrit örneklerine ABD'de County Louth'daki Carlingford'da yer alan Tersiyer (Üçüncü) Dönem (y. 65-2,5 milyon yıl önce) karmaşıklarında rastlanır.

ökseolit, niyobat-titanat yapısında, granit pegmatitlerde ve bunlarla bağlantılı moloz

çökellerde sert, parlak siyah kristaller halinde bulunan karmaşık oksit minerali. Molekül yapısındaki niyobyum-tantalın yerim titan aldığına ortaya, benzer bir mineral olan polikraz çıkar; öksenit ve polikraz çoğunlukla azrak toprak metalleri içerir. Bu minerallerin elde edildiği başlıca ülkeler Norveç, Madagaskar, Kanada, İsveç, Finlandiya, Grönland ve ABD'dir. Kimyasal formülü ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için, bak. oksit mineralleri (tablo).

ökseotu, ökseotugiller (*Viscaceae*) familyasından, ağaçların üzerinde ya da asalak yaşayan çeşitli bitkilere, özellikle de *Viscum album*'a verilen ad. Gökçe ya da çekem adlarıyla da anılan adı ökseotu (*Viscum album*) İngiltere'den Kuzey Asya'ya kadar tüm Avrasya'da yaygındır. Kuzey Amerika'da ise bu türün yerini gene çok yaygın bir tür olan *Phoradendron serotinum* almıştır. Cüceökseotları (*) (*Arceuthobium*) da *Viscaceae* familyasının öbür önemli üyeleridir.

İsa'dan önceki dönemlerden beri bilinen adı ökseotu konak ağaçların dalları üzerinde sarımsı yeşil çalırlar halinde bu-

Ökseotu (*Viscum album*)
Tutkun Baytop Koleksiyonu

yür. Ortalama 0,6-0,9 m boylanabilen ve kışın yapraklarını dökmeyen bu sık dallı, kalın çalının karşılıklı olarak dizilen, oval biçimli derimsi yaprakları (y. 5 cm uzunluğunda) ve sık başaklar oluşturan sarı çiçekleri vardır. Kış sonunda açan çiçekler kısa sürede tek tohumu bulunan, beyaz renkli yuvarlak meyvelere döner. Meyvelerin içinde tohumları çevreleyen yarı saydam ve yapışkan bir öz bulunur. Bu öz kuş yakalamakta kullanılır. Bitkinin hem meyveleri hem de öbür bölümleri insanlar ve memeli hayvanlar için zehirlidir.

Ökseotlarında çeşitli tip tozlaşmalar rastlanır. Tropik bölgelere özgü olanların çoğu kuşlarla tozlaşırken, ılıman kesimlerde yetişen türlerde bu görevi sinek ve rüzgârlar üstlenmiştir. Ökseotları tohumları aracılığıyla çoğalır. Tohumların dağılmasında çoğu kez kuşlar rol oynar; kuşların gerek gagalarına yapışarak, gerekse dışkılarıyla çevreye saçılan tohumlar ağaçların dallarına yapışarak çimlenirler ve geliştirdikleri emeçler (kök benzeri yapılar) yardımıyla konak bitkiden su ve besin maddeleri alırlar. Bu bitkiler klorofil içerdiklerinden kendi besinlerini de üretebilirler. Başlıca elma, kavak, söğüt, ıhlamur ve alıç ağaçlarında yetişen adı ökseotuna ender olarak meşelerde de rastlanır. Amerika'ya özgü *Phoradendron* türleri ise başta meşe olmak

üzere yaprakdöken ağaçların pek çoğunda asalaktır.

Ökseotları yavaş büyüyen, ancak uzun süre yaşayan bitkilerdir. Genellikle konak bitki öldüğünde yok olurlar. Süs ve meyve ağaçları ile kerestelik ağaçlara çok önemli zararlar veren bu asalaklar bitkilerde "cadı-süpürgesi" adı verilen bir hastalığa da yol açarlar. Bunlara karşı en etkin denetim yöntemi asalığın konak bitkiden tümüyle uzaklaştırılmasıdır.

Ökseotugiller bak. Viscaceae

Öksürük, solunum yollarının enfeksiyon, zararlı buharlar, toz ya da başka yabancı cisimlerle örselenmesiyle ortaya çıkan ve akciğerlerdeki havayla solunum yollarındaki aşırı salgı ya da yabancı cismi dışarı atmaya yönelik refleks. Öksürük genellikle yararlı ve gereklidir; göğüs yaralanması, hastalık ya da aşırı uyuşturucu alınması nedeniyle öksürük refleksini yetersiz hale gelirse, dışarı atılmayıp solunum yolları ve akciğerlerde kalan maddeler zatürree oluşmasına neden olur. Bununla birlikte sık ve şiddetli öksürük vücudu yorup hastanın dinlenmesine engel olduğundan öksürük refleksini bastırmak amacıyla kodein gibi ilaçlar kullanılabilir.

Nezle gibi akut bulaşıcı hastalıklarla kronik akciğer hastalıklarının çoğunda ve kalp hastalıklarında öksürük görülür. Birkaç haftadan fazla iyileşmeden süren öksürük kanser gibi bir hastalığın ilk belirtisi olabilir.

Öksürükotu (*Tussilago farfara*), bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasından, çokyıllık otsu bitki. Nemli alanlarda ve yol kenarlarında sıkça yetişen bu bitki alt yüzü beyaz

Öksürükotu (*Tussilago farfara*)
Turnan Baytop Koleksiyonu

tüylerle kaplı olan, uzun saplı ve parçalı yapraklarıyla ayırt edilir. Gövdenin ucunda tek olarak açan sarı çiçekleri vardır. Müsilaj içeren yapraklar öksürük kesici ve göğüs yumuşatıcı olarak kullanılır.

Öksüz Âşık, asıl adı ALI (ü. 17. yy), Rumeli'de, Tuna boylarında yaşamış âşık. Yeniçeri Ocağı'ndan yetişmiştir. Şiirlerinde doğa güzellikleri, gurbet acısı ve aşk önemli bir yer tutar. "...Tuna'nın" redifli türküsü bu yörelerde yaşadığını göstermektedir. 17. yüzyıl âşıklarından Âşık Ömer, *Şairname* başlıklı destanında onu "Öksüz Âşık" dediği aseldir" dizesiyle övmüştür. Kimliği ve şiirleri 16. yüzyıl âşıklarından Öksüz Dede'yle karıştırılmışsa da, araştırmalar ikisinin ayrı kişiler olduğunu ortaya koymuştur.

Öksüz Dede, 16. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'ndan yetişmiş, dönemin tarihsel olaylarıyla ilgili şiirler söylemiş âşık.

Yaşamına ilişkin bilgiler şiirlerine dayanır. Bir şiirinde Osmanlı-İran Savaşı sırasında (1590) Serdar Ferhad Paşa'nın, rehin aldığı

İran şehzadesi Haydar Mirza'yı İstanbul'a getirdiğini anlatır. Uzun yıllar sınır boylarında ve Yeniçeri Ocağı içinde yaşamış söyleyişine belli bir içtenlik katmış ve daha çok yigittik temalarını işlemesine yol açmıştır.

Öksüzbalığı (*Trigla lyra*), *Triglidae* (kırilangıçbalıkları) familyasından balık türü. Öbür familya üyelerinde olduğu gibi çıkıntılı kemik levhalarla korunmuş iri bir başı ve iri gözleri, kuyruğa doğru incelen koni biçimli gövdesi, yelpaze biçimli geniş göğüs yüzgeçleri vardır. Anüs yüzgecinin başlangıç hizasını geçecek ölçüde uzun olan göğüs yüzgeçlerinin üstünde, bu yüzgeçlerin yaklaşık yarı boyunda birer diken bulunur. Gövdesi kısmen pullu, içbükey bir kıvrım yaparak uzayan burnu çatal uçlu ve bu uçların kenarları tırtıklıdır. Uzunluğu bazen 60 cm'ye ulaşabilirse de genellikle 40 cm'yi geçmez. Üst bölümleri kırmızı, karnı daha soluk, sırt, anüs ve göğüs yüzgeçleri daha koyu renklidir. Akdeniz'de ve Atlas Okyanusunun doğu kıyılarında yaşar.

Cografî dağılımı bakımından benzerlik gösteren dikenli öksüzbalığı (*Peristedion cataphractum*) gövdesini örten kemik levhalar, birinci sırt yüzgecinin uzamış diken ışınları, altçenesinden çıkan püskül biçimindeki deri uzantıları sayesinde *T. lyra*'dan kolayca ayırt edilebilir. Ayrıca burun çatalı daha uzundur. Öbür kırilangıçbalıklarında göğüs yüzgeçlerinin alt ön tarafında bulunan parmağa benzer etli ışınlar üç, dikenli öksüzbalığında iki çifttir. Her iki tür de Karadeniz dışında Türkiye'yi çevreleyen bütün sularda görülür. Ama Marmara Denizinde öksüzbalığı çok daha yaygındır. Bazı uzmanlar dikenli öksüzbalığını *Peristediidae* familyası içinde sınıflandırırlar.

Öktem, Tankut (d. 1940, Konya), figüratif anlayıştaki anıt heykelleriyle tanınan heykeltci, İstanbul Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu Seramik Bölümü'nde öğrenim gördü (1960-65). Mezun olduğu yıl aynı

"Kompozisyon", Tankut Öktem'in bir yapıtı, İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi Anadolu Yayincılık Arşivi

okula asistan olarak atandı. 1960'larda soyut anlayışta bağımsız heykeller yaptı; 1970'lerin başında ise doğacı figüratif anlayışa yöneldi. Bu yapıtlarında daha çok beton ve tunç kullanarak ayrıntılı bir işçilikle çalıştı. 1960'larda başladığı anıt heykelleri arasında en önemlileri Kocaeli Sanayi Parkı'ndaki "Panter" (1972), Edirne "Kırkpınar Anıtı" (1973), Mersin "Kuva-yı Milliye Anıtı" (1973), Eskişehir "Özgürlük Anıtı" (1975), Tuzla Piyade Okulu "Atatürk Anıtı" (1981), Milli Eğitim Bakanlığı önündeki "Başöğretmen Atatürk Anıtı" (1981) ve Girm'e'deki (Kıbrıs) "Atatürk Heykeli"dir (1982).

Ökten, Zeki (d. 4 Ağustos 1941, İstanbul), Türk sinemasının uluslararası alanda tanınmasına katkıda bulunmuş sinema yönetmeni

Haydarpaşa Lisesi'ni bitirdi. Bir süre amatör tiyatroculuk yaptıktan sonra 1963'te

Ökten
Arta Güler

yönetmen yardımcısı olarak sinemaya geçti. Aynı yıl *Can Pazarı*'yla ilk yönetmenlik denemesini yaptı ve ardından yönetmen yardımcılığına döndü. 1972'de *Kadın Yapar*'la yeniden yönetmenliğe başladı. 1974'teki *Askerin Dönüşü*'nde ve ıki yıl sonra çektiği *Kapıcılar Kralı* adlı komedide yakaladığı yalın, akıcı anlatımla dikkati çekti. Bir süre *Çöpçüler Kralı* (1977), *Sevgili Dayım* (1977) gibi komedi filmleri yaptı. 1978'de Yılmaz Güney'in senaryosundan çektiği *Sürü*, destansı ve ritümlü anlatımıyla yurt içinde ve dışında birçok önemli ödül aldı. Ertesi yıl gene Güney'in senaryosundan çektiği *Duşman* 1980 Berlin Film Şenliği'nde iki özel ödül kazandı. Ökten aynı yalın ve gerçekçi anlatımıyla *Faize Hücum*'da (1982) banker iflaslarının getirdiği çöküntüyü, *Pehlivan*'da (1984) bir güreşçinin dramını, *Ser*'te ise (1986) haptsten yeni çıkmış bir sırası mahkûmun sorunlarını perdeye getirdi.

öküz başlı antilop bak. gnu

öküz kurbagası (*Rana catesbeiana*), *Ranidae* familyasından, çıkardığı güçlü sesle tanınan kurbaga türü. Kuzey Amerika'da görülen bu tür suda ve yalnız yaşamayı yeğler. Üst bölümleri yeşil ya da kahverengi, karnı kirli beyaz ya da sarı, bacakları koyu renk çizgilidir. Baş ve gövde uzunluğu 20 cm, arka bacaklarının uzunluğu 25 cm dolayındadır. İri erişkinlerin ağırlığı 0,5 kg'yı aşabilir. Öküz kurbagaları genellikle

Öküz kurbagası (*Rana catesbeiana*)
Richard Parker

durgun sularda bulunur. Baharda ürer ve yumurtalarını suya bırakırlar. Yumurtadan çıkan iribaşlar kahverengimsi yeşil üstüne koyu renk beneklidir. İribaş evresi iklime göre 1-3 yıl arasında değişir. Öküz kurbaga-

lan yenilebildikleri gibi laboratuvar hayvanı olarak da kullanılmaktadır.

Öküz kümesi, Latince HYADES. Boğa takım yıldızında yer alan yüzlerce yıldızdan oluşan küme. Yer'den bakıldığında parlak Aldebaran yıldızı kümenin bir üyesi gibi görünür, ama aslında Aldebaran Yer'e Öküz kümesinden çok daha yakındır (Öküz kümesi Yer'den 130 ışık yılı uzaklıktadır). Çıplak gözle kümenin beş üyesi seçilebilir. Bu beş yıldız Eski Yunanlılar "yağmurlular" olarak adlandırmışlardır, çünkü bu grup bahar yağmurlarının başladığı mevsimde doğar.

Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı, Aydın'ın Kuşadası ilçesinde, iskelenin karşısında Sadrazam Öküz Mehmed Paşa'nın 1618'de yaptırdığı kervansaray. Kareye çok yakın dikdörtgen planlı, iki katlı taş yapı, beden duvarlarının alt katta sağır, yalnızca üst katta pencerelerle delinmiş olması ve en tepede barbata kalkanlarıyla bitmesi nedeniyle bir kaleyi andırır. Ortadaki avluya kuzey ve doğu cephelerindeki birer kapıdan girilir. Avluyu çepeçevre saran revakların taş ayakları her iki katta da teğet sivri kemerlerle birbirine bağlanır. Kuzey ve doğu revaklarının hemen dışından yükselen tek kollu birer taş merdiven üst katı avluya bağlar. Alt katta 28, üst katta kapıların üstüne rastlayan mekânların da eklenmesiyle 30 oda vardır. Revaklar çapraz, odalar beşik tonozlarla örtülüdür. Günümüze oldukça harap durumda ulaşan kervansaray 1966'da onarıp otel olarak hizmete açılmıştır.

Öküz yılanı (*Pituophis melanoleucus*), *Colubridae* familyasından, Kuzey Amerika'da yaşayan yılan türü. Gövdesi kalın, başı küçük, uzunluğu en çok 1,5 m dolayındadır. Genellikle gövdesi sarımsı kahverengi ya da

Öküz yılanı (*Pituophis melanoleucus*)
C.G. Hampton-Annan Photo Features

krem üstüne koyu lekelidir. Burun deliklerinin bulunduğu bölüm toprağı kazmayı kolaylaştıracak biçimde genişlemiştir.

Açık alanlarda ya da ağaçlık yerlerde bulunan ve kumlu toprağı seven öküz yılanları yere yuva yapan kuşlar ve kazıcı memelilerle beslenir. Savunma durumunda uslayarak kuyruklarını oynatırlar. Bu davranışları sık sık çingiraklı yılanla karıştırılmalarına neden olur. Öküz yılanları zehirsizdir, ama ısrabilirler.

Öland, Baltık Denizinde, İsveç'in Kalmar iline (*län*) bağlı yönetim bölgesi (*landskap*) ve ada. İsveç anakarasından Kalmar Boğazıyla (*sund*) ayrılır. 1.342 km²'lik yüzölçümüyle İsveç'in Gotland'dan sonraki ikinci büyük adasıdır. Çevresindeki küçük adalarla birlikte ülkenin en küçük yönetim bölgesini oluşturur. Adada Hornsjön Gölü ve birkaç küçük akarsu vardır.

Alüvyonlu dar kıyı şeridinde şeker pancarı, çavdar, patates ekilir ve sığır yetiştirir.

lir. Adada taşocakları, çimento ve şeker fabrikaları bulunur.

775'ten sonra İskandinavya tarihinde önemli rol oynayan Öland Danimarka'yla İsveç arasındaki çarpışmalara sahne oldu. Adanın tek büyük kenti olan Borgholm'de İsveç'in 13. yüzyıl ya da daha eski dönemlerden kalma en güzel şatolarından birinin yıkıntıları vardır. Nüfus (1990 tah.) yönetim bölgesi, 24.571

ölçek getirileri, iktisatta, bir firma ya da sanayide bütün girdilerin aynı oranda artmasının üretim miktarında yol açtığı değişim. Eğer üretim miktarındaki artış oranı girdilerdeki artıştan büyükse ölçeğe göre artan getiri söz konusudur. Örneğin, küçük ölçekli üretimden büyük ölçekli üretime geçtikçe verimliliğin artması durumunda böyle bir ölçek ekonomisi sağlanır. Ama üretim ölçeği büyürken üretim sürecinin daha az verimli hale gelmesi durumunda ölçeğe göre azalan getiri ortaya çıkar. Örneğin, işletmenin ölçeğinin büyümesi sonucunda yönetim güçlüklerinin doğması böyle bir duruma yol açacaktır.

ölçmen tırtıl bak. arşınlayıcı tırtıl

ölçmengüve, MÜHENDİSBÖCEĞİ olarak da bilinir, *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımının *Geometridae* familyasından gece kelebeklerinin ortak adı. Ölçmengüvelerin tırtılları arşınlayıcı tırtıl(*), karşılayıcı tırtıl ve ölçmen tırtıl gibi adlarla tanınır.

Erişkin ölçmengüveler ince gövdeli ve geniş kanatlıdır. Birçok tür sarımsı kurumuş yapıklara benzemekle birlikte özellikle tropik bölgelerde yaşayan bazı türlerin renkleri parlaktır. Ölçmengüveler ayırt edilmelerini güçleştirecek renklerdeki yerlere konmayı yeğlerler.

Bazı türlerin renk ve desenleri düşmanlarına yenemeyecek ölçüde lezzetsiz olduklarını gösteren birer uyarı işaretidir. *Operophtera brumata* gibi bazı türlerin dişileri ise kanatsızdır.

Abraxas grossulariata türü eşey kromozomlarındaki genlerin belirlediği genetik özelliklerin ortaya çıkarılmasında kullanılmaktadır. Aslında beyaz renkli olan *Biston betularia* türünün koyu renklerine ilk kez 1848'de İngiltere'nin Manchester yöresinde rastlanmış, 1898'de koyu renkli birey sayısının oranı topluluk içinde yüzde 99'a yükselmiştir. Sanayi bölgelerindeki hava kirliliğiyle bağlantılı olarak gelişen bu değişim (mutasyon) olayı sanayi melanizmi (*bak.* melanizm) adıyla tanınmaktadır.

ölçü, VEZİN olarak da bilinir, şiirde, dizeyi oluşturan hecelerin nicelik ya da nitelik bakımından birbirine denk oluşuna dayanan ritim özelliği. Dizeleri ölçü birimlerine göre düzenlemek amacıyla dilin doğal ritmine dayanan çeşitli ilkeler oluşturulmuş ve bu ilkelerden yola çıkılarak hecenin uzunluğu ya da kısıklığı, hece sayısı, dizedeki vurgu sayısı gibi özelliklerin ya da bunların birkaçının birden rol oynadığı çeşitli ölçü biçimleri geliştirilmiştir.

Batı'daki yaygın ölçü biçimleri arasında nicel ölçü, hece ölçüsü, vurgulu ölçü ve vurgulu hece ölçüsü sayılabilir. Bunlardan nicel ölçü Klasik Yunan ve Latin şiirinin ölçüsüydu. Hecenin vurgusuna değil, uzunluğu ya da kısıklığına (niceliğine) dayanan bu ölçüde, uzun ve kısa hecelerin değişik bileşimleri (uzun heceler kısa hecelerin yaklaşık iki katıydı) temel ölçü birimlerini oluşturuyordu. Bu ölçü çağdaş dillere uyarlandıysa da, fazla başarılı olamamıştır.

Hece ölçüsü daha çok, vurgunun güçlü olmadığı Roman dilleri ve Japonca gibi dillerde yaygındır. Vurgu sayısı değişse de,

dizedeki hece sayısı değişmez. Fransız şiirinin klasik ölçüsü, altıncı heceden sonraki durakla kesintiye uğrayan 12 heceli aleksandren(*) ölçüsüdür. Japon *haiku*(*) şiirleri ise 5,7/ve 5 heceli üç dize ve toplam 17 heceden oluşur.

Vurgulu ölçü, vurgunun güçlü olduğu German dilleri gibi dillerde görülür. Bu ölçüde önemli olan, dizedeki vurgu ya da vurgulu hece sayısıdır; vurgusuz hecelerin sayısı ise değişebilmektedir. Eski İzlanda ve eski İngiliz şiirinde belli sayıdaki vurgulu heceden oluşan dizeler yaygındır ve hecelerdeki vurgu aliterasyonla güçlendirilir. Vurgulu ölçü, pek çok İngiliz halk şiiri ve tekerlemeinde de görülür. 19. yüzyılın sonunda İngiliz şair Gerard Manley Hopkins'in geliştirdiği "gerilimli ritim" (*sprung rhythm*) bu ölçüye dayanır.

Vurgulu hece ölçüsü İngiliz şiirinin en yaygın ölçüsüdür. Roman şiirindeki hece hesabıyla German şiirindeki vurgu hesabını birleştiren bu ölçüde, belirli sayıda ve birbirini izleyen bir vurgulu bir vurgusuz heceden oluşan dizeler kullanılır. İngiliz şiirinde yaygınlıkla kullanılan, bir vurgusuz bir vurgulu hecelerden oluşan beşli ölçü (*iambikos pentametros*) ise, 10 heceli ya da bir kısa bir uzun heceden oluşan beş ayaklı dizelere dayanır.

Bu ölçü biçimlerinde bazı değişiklikler yapılması hem olanaklı, hem de kaçınılmazdır. En kurallı ölçülerde bile, nitelik, sesin yüksekliği ve gücü, ayrıca asonans, konsonans, aliterasyon ya da uyak gibi teknikler şiirde kullanılan temel ölçü düzenini güçlendirebilir ya da belirsizleştirebilir.

Türk edebiyatının yaygın ölçüleri, hece ölçüsü(*) ve aruzdur(*). Türkçenin yapısına uygun olması hece ölçüsünün şiirde kolaylıkla kullanılmasını sağlar. 10-11. yüzyıllar arasında yalnızca tekke ve âşık edebiyatında görülen hece ölçüsü 18. yüzyıldan sonra bazı divan şairlerince de kullanılmaya başlandı. Daha sonraki dönemlerde, özellikle de Hecenin Beş Şairi'nin elinde büyük önem ve yaygınlık kazandı, ama çok geçmeden yerini serbest nazma bıraktı.

Türk şairlerinin Farsçayı edebiyat dili olarak benimsemelerinden sonra Türk edebiyatına giren aruz ise ilk birkaç yüzyıl içinde pek ustaca kullanılamadıysa da, sonraki divan şairleri aruzla parlak şiirler yazdılar. Daha sonra Tanzimat, Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Âti şairlerinin de kullandığı aruz Cumhuriyet'ten sonra önemini büyük ölçüde yitirdi.

Şiirde ölçü çeşitli işlevler görür. Tekerlemelerde ya da halk baladlarındaki ilkel biçimleri basit ritmik eylemlerin etkisini uyandırır. Ayrıca ölçü, şiirin içeriği ve duygusal tonuna uyacak biçimde sakin, hızlı, kesik kesik, yavaş ve ağır ya da hızlı ve hafif olabilir. Daha karmaşık şiirlerde ise konuşmanın doğal ritmi ve sözcüklerin anlamıyla yakın etkileşim içine girerek şiirin organik parçası durumuna gelir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında ölçü kurallarının getirdiği kısıtlamalara karşı yaygın bir başkaldırı görülmüşse de, duygu ve düşünceleri biçimsel bir çerçeve içinde dile getirmenin zorluğu şairlere bugün de çekici gelmektedir.

Şiirde ölçü belli işaretlerle gösterilir. Örneğin aruzda uzun heceler (-), kısa heceler (.) işaretleriyle belirtilir; uzun ve kısa hecelerin oluşturduğu kalıplar (/) işaretleriyle birbirinden ayrılır. İngiliz şiirinde ise, vurgulu heceler (- ya da '), vurgusuz heceler (˘), ayak sonları (|), duraklar (||) işaretleriyle gösterilir. Konuşmanın doğal ritmi temelinde hecelerin uzunluğu ya da kısıklığını, vurgu taşıyıp taşımadıklarını gösteren bu işaretlemenin dışında, konuşmanın ton ve vurgu inceliklerini daha hassas

biçimde yansıtan, daha karmaşık işaret sistemleri de geliştirilmiştir. Örneğin, müziksel işaret sisteminde vurgusuz heceler sekizlik, vurgulu heceler çeyrek ya da yarım notalarla, duraklar müzikteki durak işaretleriyle gösterilir. Bunun dışında çağdaş dilbilimciler dilin vurgu inceliklerini saptamak için osilograf gibi aletlere başvurmaktadır.

ölçü, matematikte, uzunluk ve alan kavramlarının, aralıklardan ya da dikdörtgenlerden oluşmayan keyfi nokta kümelerine uygulanacak biçimde genelleştirilmesidir. Soyut olarak ölçü, bir kümeye, negatif olmayan ve toplamsallık özelliği gösteren bir sayıyı karşılık getiren bir kuraldır (toplamsallık özelliği, "ayrık iki kümenin birleşiminin ölçüsü kümelerin ayrı ayrı ölçülerinin toplamına eşittir" biçiminde ifade edilebilir). Sonlu sayıda dikdörtgenden oluşan yalın bir kümenin ölçüsü, dikdörtgen alanlarının alışımlı biçimde toplanmasıyla bulunur.

Başka küme türleri, örneğin eğrisel bölgeler ya da kimi noktaları eksik bölgeler için, ilkin dış ölçü ve iç ölçü kavramlarının tanımlanması gerekir. Bir kümenin dış ölçüsü, verilen kümeyi içeren bütün yalın dikdörtgen kümelerin alanının alt sınırı olan sayı olarak tanımlanır; kümenin iç ölçüsü ise, verilen bölgenin içinde kalan bütün yalın dikdörtgenel kümelerin alanlarının üst sınırı olan sayıdır. Bir kümenin iç ve dış ölçüleri birbirine eşitse, bu sayı kümenin ölçüsü olarak adlandırılır ve söz konusu küme ölçülebilir olarak nitelendirilir.

Bir çizgi üzerindeki noktalardan oluşan kümeler için ölçü kavramı benzer biçimde tanımlanır, ama bu tanımda dikdörtgenlerin yerini aralıklar alır. Örneğin 0 ile 1 arasındaki rasyonel sayılar kümesi sonlu sayıda aralıktan oluşmuş değildir, bu nedenle bu küme için bir uzunluk tanımlanamaz; ama bu kümenin ölçüsü vardır. Bu ölçü şöyle bulunabilir. Rasyonel sayılar sayılabilir bir küme oluşturmurlar. Bunların art arda gelen her biri 1/8, 1/16, 1/32,... vb uzunluklu aralıklar içine alınabilir; bu aralıkların toplamı sonsuz bir eşarpınlı (geometrik) dizi toplamı olarak hesaplandığında 1/4'e eşittir. Rasyonel sayılar 1/16, 1/32, 1/64,... vb uzunluğundaki aralıklar içine de yerleştirilebilir; bu dizinin toplamı da 1/8'e eşittir. Gittikçe daha küçük aralıklardan başlayarak rasyonel sayıları içine alan aralıkların toplam uzunluğu gittikçe daha küçük ve alt sınırı sıfıra yaklaşan bir değer olarak bulunur; buradan dış ölçünün sıfıra eşit olduğu ortaya çıkar; iç ölçü her durumda dış ölçüden küçük ya da ona eşit olacağından, iç ölçünün de sıfır olduğu anlaşılır. Böylece, rasyonel sayılar kümesinin ölçülebilir olduğu ve ölçüsünün sıfır olduğu sonucuna varılır.

ölçü, müzik ritminin birimi olan vuruşların belirli periyotlar halinde düzenlenmesi. Bunlar ikili, üçlü ve dördü bölünme olur. Böylece vuruş sayısına göre iki vuruşlu, üç vuruşlu ve dört vuruşlu üç tür ölçü ortaya çıkar. Ölçüler, vuruşlarının iç bölünmelerine göre de üçe ayrılır: Her vuruşun iki eşit parçaya bölündüğü ikiye vuruşlardan oluşan "ikişerli ölçü", her vuruşun üç eşit parçaya bölündüğü üçerli vuruşlardan oluşan "üçerli ölçü" ve vuruşlarının bazısının ikiyeşerli, bazısının üçerli olduğu "aksak ölçü". Bu sınıflamalara göre en çok kullanılan ölçüler şunlardır:

Dört vuruşlu ikiyeşerli ölçüler: $\frac{4}{2}$ $\frac{4}{4}$ (C) $\frac{4}{8}$

İki vuruşlu üçerli ölçüler: $\frac{6}{8}$ $\frac{9}{8}$ $\frac{12}{8}$

Üç vuruşlu üçerli ölçüler: $\frac{9}{4}$ $\frac{12}{4}$ $\frac{15}{4}$

Dört vuruşlu üçerli ölçüler: $\frac{12}{4}$ $\frac{12}{8}$ $\frac{12}{16}$

İki vuruşlu aksak ölçüler: $\frac{5}{4}$ $\frac{5}{8}$ $\frac{5}{16}$

Üç vuruşlu aksak ölçüler: $\frac{7}{4}$ $\frac{7}{8}$ $\frac{7}{16}$ $\frac{9}{4}$ $\frac{9}{8}$ $\frac{9}{16}$

Dört vuruşlu aksak ölçüler: $\frac{9}{4}$ $\frac{9}{8}$ $\frac{9}{16}$ $\frac{11}{4}$ $\frac{11}{8}$ $\frac{11}{16}$

(Dokuz zamanlı ölçülerin üç vuruşlu olanları üç tane üçerli vuruş biçiminde, dört vuruşlu olanları ise üç tane ikiyeşerli ve ölçü içinde yer değiştiren bir tane üçerli vuruş biçimindedir.)

Müzik parçasının ve ritmin daha kolay anlaşılması ve çalınması için tempolarının hızlilik derecesine göre ölçülerde değişik vuruş sayısı uygulanabilir. Örneğin $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{8}$ gibi hızlı tempolu ölçüler bir vuruşlu olarak, $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{8}$ gibi çok ağır tempolu ölçüler de sırasıyla beş, altı ve yedi vuruşlu olarak kabul edilebilir. Hatta $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{8}$ gibi çok ağır tempolu ölçüler bile, tempo birliğini sağlayabilmek ve bazı karmaşık ritim kalıplarını daha kolay çözebilmek amacıyla şefler bazen 9, 10, 12 vuruşlu olarak belirtebilirler.

Ölçüler birbirinden, porte üstünde dik çizilmiş çizgilerle ayrılır. Yukarıda örneklen verilen ölçülere "yalın ölçü" denir. Birden fazla yalın ölçünün aynı düzen içinde periyodik olarak gelmesine "bilesik ölçü" adı verilir (örn. parça boyunca $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{8}$ ya da $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{8}$ $\frac{3}{4}$ biçiminde kullanılırlar). Parça içinde farklı ölçülerin belirli bir düzen olmaksızın arka arkaya gelmesine "karma ölçü" (ya da "ölçü karması") denir. Pek çok çağdaş besteci yapıtlarını böyle bir ölçü düzeninde yazmıştır.

Modern nota yazım ve ölçü sistemi son derece karmaşık bazı ritimlerin bile yazılabilmesine elverişli de, uzun hava, gazel, taksim gibi doğaçtan söylenen ya da çalınan bazı müzik parçalarının ritmi her zaman ölçülmeye uygun olmaz. Bunlar, ölçüsü olmayan serbest müzik parçalarıdır.

ölçü işareti, nota yazımında bir bestenin ölçüsünü gösteren işaret. $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{8}$ $\frac{3}{16}$ gibi alt alta yazılmış iki rakamdan oluşur. Altta-ki rakam, parçanın ritminin birimi olan nota biçimini gösterir. Yukarıdaki örneklerde bu nota biçimleri sırasıyla ikilik, dördlük, sekizlik ve on altılık. Üstteki rakam, bir ölçü içinde bu nota biçiminden kaç tane olacağını belirtir. Bu durumda yukarıdaki örnekler iki ikilik, üç dördlük, altı sekizlik ve on iki on altılık diye okunur. Bunu daha iyi anlatabilmek amacıyla çocuklar için basılmış bazı notalarda ölçü işareti $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{8}$ $\frac{3}{16}$ gibi gösterilir.

Ölçü işareti $\frac{3}{4}$ olan bir parçada her bir ölçü, toplamı dört tane dördlük değerinde olan nota biçimleriyle kurulmuştur.

Bugün kullanılan nota yazım sisteminde genellikle $\frac{3}{4}$ ölçü yerine C, $\frac{3}{8}$ ölçü yerine $\frac{6}{8}$ yazılır. Her iki işaret de 1250'den 1600'e değin kullanılan ve modern sistemi haber veren mensürel nota sisteminin(*) simgelerinden kaynaklanır. $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{8}$ gibi aksak ölçülerin ise bazen, bünyesindeki ikiyeşerli ve üçerli öğelerin hangi vuruşa geldiğini göstermek amacıyla, $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{8}$ $\frac{3}{16}$ biçiminde yazıldığı olur.

Ölçü işareti, portenin başında yer alan anahtardan ve tonalite işaretinden sonra konur.

ölçüm, fiziksel nicelikleri ve olguları sayılarla belirtme işlemi. Ölçüm bütün bilimlerde ve teknolojiye temel önem taşıyan bir konudur; bu nedenle ölçümün öğeleri, koşulları, kuramsal temelleri ve bağımlı olduğu sınırlamalar ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Ölçme işlemi insan duyuları aracılığıyla, herhangi bir aygıt kullanılmaksızın gerçekleştirilebilir (bu durumda varılan sonuçlar genellikle kestirim olarak adlandırılır), ama genellikle araç ya da aletlerden yararlanır. Ölçüm aletleri uzunluk ölçmeye yarayan basit cervellerden insan duyularıyla hiç algılanamayan niceliklerin saptanmasında ve ölçülmesinde kullanılan çok gelişkin sistemlere kadar değişen karmaşıklık düzeylerinde olabilir. Çok gelişkin sistemlere örnek olarak uzak yıldızlardan Yer'e ulaşan radyo dalgalarının ya da temel (atomaltı) parçacıkların magnetik momentlerinin ölçülmesinde kullanılan aygıtlar anılabilir.

Ölçme işlemi ölçülecek niceliğin tanımlanmasıyla başlar ve bu nicelik karşılaştırılmasıyla ikenir. Ölçülecek nicelik doğrudan karşılaştırma yapmaya elverişli biçimde değilse ölçülebilir bir sinyale dönüştürülür. Ölçümde, ölçülen büyüklük ile ölçmeyi yapan gözlemci ya da aygıt arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur, bu nedenle ölçüm sırasında bir enerji alışverişi ortaya çıkar. Gündelik uygulamalarda genellikle ihmal edilebilir düzeyde olan bu etkileşim bazı ölçüm türlerinde önem kazanabilir ve ölçümün doğruluğunu sınırlar.

Ölçüm sistemleri genellikle birkaç işlevsel bölümden oluşur. Bunlardan biri ölçülecek niceliği ayırt eder ve boyutlarını ya da frekansını algılar. Böylece elde edilen bilgi ölçme sistemi içinde fiziksel bir sinyal olarak iletilir. Ölçülen nicelik etkin ise (örn. su akışı) sinyalin enerjisini bu nicelik sağlar; etkin değilse sonda görevi yapan bir ısıtıcı ya da ışık kaynağı ya da taşıyıcı sinyalle etkileşime sokulur. Elde edilen fiziksel sinyal, büyüklüğü bilinen bir referans sinyali ile karşılaştırılarak ölçme işlemi gerçekleştirilir. Referans sinyali, büyüklüğü bilinen niceliklerden kalibrasyon (ayarlar) olarak adlandırılan bir işlemle elde edilir. Karşılaştırma işlemi süreli iki büyüklüğün eşitlenmesi biçiminde yapılır; bir başka karşılaştırma yöntemi ise sinyalin eşit ve bilinen büyüklükte parçalara ayrılıp bunların sayılmasına dayanır.

Ölçüm sistemlerindeki öreki bölümler yukarıda belirtilen temel süreci kolaylaştırma ya yarar. Sinyalin yeterince kuvvetli olmadığı durumlarda yükselteçler kullanılır. Sistem içinde yol alan sinyalin bozulmasını önlemek amacıyla sinyalin kodlanması ya da sayısal sinyale dönüştürülmesi gerekebilir. Çoğu kez de sistemin bir ögesinin çıkışı ile bir başka ögesinin girişi arasında (örn. göstergeli bir ölçüm aletinin boyutları ile insan gözünün ayırt etme gücü arasında) uyuma sağlamak amacıyla sinyalin içerdigi enerjiyi yükseltmeksizin boyutlarını büyütme gerekir.

Sık başvurulan ölçüm yöntemlerinden biri de harmonik çözümlemedir; bu yöntemde sinyali oluşturan farklı frekanslı bileşenler birbirinden ayrılarak ölçülür, bu amaçla rezonans olgusundan yararlanılabileceği gibi sayısal hesaplama teknikleri de kullanılabilir. Ölçüme dayalı hesaplama teknikleri sinyallerin matematiksel işlemlerden geçirilmesini içerir, bu da genellikle sayısal (dijital) ya da örneksel (analog) bilgisayarlarla gerçekleştirilir. Bilgisayarlar ölçme işlemler-

İki vuruşlu ikiyeşerli ölçüler: $\frac{2}{2}$ (C) $\frac{2}{4}$ $\frac{2}{8}$

Üç vuruşlu ikiyeşerli ölçüler: $\frac{3}{2}$ $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{8}$

rinin yanı sıra sistemin çalışmasını izleme ve denetleme amacıyla da uygulanır.

Ölçüm sistemleri sinyallerin büyük mesafelere iletilmesini sağlayan aygıtlar içerebilir (bak. telemetri). Bütün ölçüm sistemlerinde, ölçüm sonuçlarını gözlemciye aktaran göstergeler bulunur. Bunlar bölümlenmiş bir ölçek önünde devinen ibreler, katot ışını lambada oluşan görüntüler ya da sayısal göstergeler gibi çeşitli türlerden olabilir. Ölçüm sistemlerinde genellikle kayıt araçları da bulunur. Bunların en yalın türü, devinen bir kâğıt şerit üzerine grafik çizen bir kalemlili kol içeren aygıtlardır. Bilgisayarlara bağlı olarak çalışan bilgiyazılar(*) ve çiziciler de bu amaçla kullanılır.

Ölçüm aletlerinin kullanılabilirliği çok sayıda dış ve iç etkene bağlıdır. Dış etkenler arasında yer alan gürültü(*) ve girişim(*)

ölçülen sinyalin örtülmesine (perdelenme) ya da distorsiyona(*) uğramasına yol açar. İç etkenler arasında ölçüm aletinin doğrusalılığı, ayırma gücü (rezolüsyon), kesinliği ve doğruluğu sayılabilir. Ölçüm sürecinin kendisinde ortaya çıkan dinamik yanıtlama özellikleri, kayma ve histeresiz olguları da iç etkenler arasında sayılabilir. Bütün bu etkenler ölçme sonuçlarında hata oluşmasına neden olur.

Hata sorunu ölçüm kuramının temel konularından birini oluşturur. Eskiden ölçme işlemi sırasında uygulanan bilimsel ilkelerin ve ölçüm aletlerinin yetkinleştirilmesiyle ölçüm hatalarının yok edilebileceğine inanılırdı. Günümüzde bu düşünce genellikle terk edilmiştir; ölçüm sonuçları da çoğu kez doğruluk sınırları ya da olası hata paylarıyla birlikte verilir. Çeşitli hata türleri arasında gözlem hataları (bunlar alet hatalarını, gözlemci hatalarını, sistematik hataları ve rasgele hataları içerir), örneklem hataları,

doğrudan ve dolaylı hatalar sayılabilir; dolaylı hatalar bir ölçme işleminde başka ölçümlerden elde edilmiş hatalı sonuçların kullanılmasıyla kaynaklanır.

Ölçüm kuramının başlangıcı İÖ 4. yüzyıla, Eukleides'in *Stoikheia*'sına (Elemanlar) uzanır; bu yapıtta Eudoksos'un ve Theaitetos'un geliştirmiş oldukları büyüklüklere ilişkin bir kuram yer alır. Gözlem hatalarına ilişkin ilk sistemli çalışmayı İngiliz matematikçi Thomas Simpson gerçekleştirdi (1757); ama hata kuramının temellerini 18. yüzyılda iki Fransız matematikçi, Joseph-Louis Lagrange ve Pierre-Simon Laplace ortaya koydular. Ölçüm kuramının toplumsal bilimlere uygulanmasını başlatan ise, gene 18. yüzyılda İngiliz filozof ve iktisatçı Jeremy Bentham oldu. Modern aksiyomatik ölçüm kuramı iki Alman bilim adamının, Hermann von Helmholtz ile Ludwig Otto Hölder'in çalışmalarına dayanır. Ölçüm kuramının psikoloji ve iktisada uygulanmasına temel oluşturan yapıt ise John von Neumann ile Oskar Morgenstern'in *Theory of Games and Economic Behavior* (1944; Oyun Kuramı ve İktisadi Davranış) adlı kitabıdır.

Ağırlıklar ve ölçüler. Ölçüm, ölçülen niceliğin aynı türden bilinen bir nicelikle karşılaştırılması yoluyla gerçekleştirilir. Bu karşılaştırmada temel alınan standart nicelikler "ağırlıklar ve ölçüler" olarak adlandırılır. Bu standart nicelikler keyfi olarak seçilmiş ya da bir evrensel sabite göre belirlenmiş; birbirlerinden bağımsız olarak gelişmiş ya da mantıksal bir sistem oluşturacak biçimde birlikte ele alınıp geliştirilmiş olabilir. Standart ölçüler başlangıçta dört taneydi: Kütle (ağırlık), hacim (sıvı ya da kuru hacim), uzunluk ve alan. Bunlara sonradan sıcaklık, ışık şiddeti, basınç, elektrik akımı ve başka standart ölçüler eklendi.

En eski standart ölçüler eski Akdeniz kültürlerinde ortaya çıkmıştır. Bunlar insan gövdesindeki organlara, insan ya da hayvanın taşıyabileceği miktarlara, yaygın olarak kullanılan kapların hacimlerine ya da tarlaların alanlarına dayandırılmıştı. Eski uygarlıklarda kullanılmış olan uzunluk birimlerinin en yaygını, İÖ y. 3000'lerde ortaya çıkmış olan Mısır *cubit*'i idi. Bu birim başlangıçta kolun dirsekten parmak uçlarına kadar uzunluğu olarak tanımlanmıştı. Daha sonra granitten standart bir *cubit* yapıldı ve Mısır'daki bütün *cubit* çubuklarının bu standarda uyması koşulu getirildi. Bilinen en eski ağırlık ölçülerinden biri ilk kez Babilliler tarafından kullanılmış olan minadır(*).

Ons, inç, libre (*pound*) ve mil terimleri, Eski Yunan birimlerinin Romalılar tarafından kabul edilen biçimlerinden gelir. Ortaçağ boyunca Avrupa'da Roma ölçü sistemi kullanıldı. Daha sonra çeşitli ülkeler kendi sistemlerini bazı standartlara bağlamaya çalıştılar, böylece ortaya çok çeşitli ve karmakarışık birimler ve standartlar çıktı. İngiliz ölçü ve ağırlık sistemi(*) ile ABD geleneksel ölçü ve ağırlık sistemi bu sistemlerin en gelişmişleri arasındadır.

Günümüzde metre sistemi(*) olarak bilinen sisteme ilişkin ilk öneri Fransız rahip Gabriel Mouton tarafından 1670'te ortaya kondu; Mouton uzunluk biriminin, Yer'in yüzünde 1 dakikalık meridyen yayının uzunluğu temel alınarak belirlenmesini ve askatlarının onlu sistemde oluşturulmasını önermişti. Bu öneri, üzerinde tartışılarak zaman içinde geliştirildi ve 1795'te Fransa'da resmen kabul edildi. Metre sistemi önce Avrupa ülkelerinde, daha sonra başka birçok ülkede kabul edilerek yaygınlaştı.

Günümüzde ülkelerin pek çoğunda standart sistem olarak kabul edilmiş olan metre

İngiliz/Amerikan birimleri ile metre sistemi birimlerini birbirine çevirme katsayıları

İngiliz/Amerikan birimlerini (a) metrik birimlere (c) çevirmek için (b) katsayıyı ile çarpınız; metrik birimleri (c) İngiliz/Amerikan birimlerine (e) çevirmek için (d) katsayıyı ile çarpınız.

İngiliz/Amerikan (a)	(b)	metrik (c)	(d)	İngiliz/Amerikan (e)
uzunluk				
inç	25,4000	mm	0,0394	inç
inç	2,5400	cm	0,3937	inç
fut	0,3048	m	3,2808	ft
yarda	0,9144	m	1,0936	yarda
rod	5,0292	m	0,1888	rod
kara mili	1,6093	km	0,6214	kara mili
deniz mili	1,8520	km	0,5400	deniz mili
alan				
inç kare	6,4516	cm ²	0,1550	inç kare
fut kare	0,0929	m ²	10,7639	ft kare
yarda kare	0,8361	m ²	1,1960	yarda kare
akr	0,0040	km ²	247,1054	akr
akr	40,4686	ar (dam ²)	0,0247	akr
akr	0,4047	hektar (hm ²)	2,4711	akr
mil kare	2,5900	km ²	0,3861	mil kare
mil kare	258,9988	hektar	0,0039	mil kare
hacim				
inç küp	16,3871	cm ³	0,0610	inç küp
fut küp	0,0283	m ³	35,3147	ft küp
yarda küp	0,7646	m ³	1,3080	yarda küp
acre-foot (akr x fut)	1,233,4818	m ³	0,0008	acre-foot
board-foot (inç x fut kare)	2,359,7372	cm ³	0,0004	board-foot
board-foot	0,0024	m ³	423,7760	board-foot
sıvı				
varit				
galon (ABD)	3,7854	litre	0,2642	galon (ABD)
galon (İng)	4,5460	litre	0,2200	galon (İng)
quart (ABD)	0,9463	litre	1,0567	quart (ABD)
quart (İng)	1,1365	litre	0,8789	quart (İng)
pint (ABD)	0,4732	litre	2,1134	pint (ABD)
pint (İng)	0,5682	litre	1,7598	pint (İng)
sıvı onsu (ABD)	0,0296	litre	33,8150	sıvı onsu (ABD)
sıvı onsu (İng)	0,0284	litre	35,1961	sıvı onsu (İng)
inç küp	0,0184	litre	61,0255	inç küp
fut küp	28,3161	litre	0,0353	ft küp
kuru				
varit				
bushel (ABD)	35,2381	litre	0,0284	bushel (ABD)
bushel (ABD)	0,0353	m ³	28,3776	bushel (ABD)
bushel (İng)	36,3677	litre	0,0275	bushel (İng)
bushel (İng)	0,0389	m ³	27,4962	bushel (İng)
peck (ABD)	8,8095	litre	0,1135	peck (ABD)
peck (İng)	9,0919	litre	0,1100	peck (İng)
quart (ABD)	1,1012	litre	0,9081	quart (ABD)
quart (ABD)	1,101,2209	cm ³	0,0009	quart (ABD)
pint (ABD)	0,5506	litre	1,8162	pint (ABD)
pint (ABD)	550,8105	cm ³	0,0018	pint (ABD)
ağırlık				
ekskik ton (2.000 lb)	0,9072	ton	1,1023	ekskik ton
ekskik ton	907,1847	kg	0,0011	ekskik ton
artık ton (2.240 lb)	1,0160	ton	0,9842	artık ton
artık ton	1.016,0469	kg	0,0010	artık ton
ekskik hundredweight (100 lb, ABD)	45,3592	kg	0,0220	ekskik hundredweight
ekskik hundredweight (112 lb, İng)	0,0454	ton	22,0462	ekskik hundredweight
artık hundredweight (112 lb, İng)	50,8023	kg	0,0197	artık hundredweight
libre	453,5924	g	0,0022	libre
libre	0,4536	kg	2,2046	libre
libre	0,0005	ton	2.204,6226	libre
ons (avoirdupois)	28,3495	g	0,0353	ons (avdp)
ons (troy)	31,1035	g	0,0322	ons (troy)

* Veril olarak verilen değerler ürünün türüne ve sınırlar söz konusu ise özgül ağırlığına bağlı olarak değişir

sistemi, 20. yüzyılın teknikteki ilerlemelerine uyacak biçimde geliştirilmiştir. Metre sistemine dayalı bu yeni sistem 1960'ta Paris'te toplanan uluslararası bir konferansta Uluslararası Birimler Sistemi(*) adıyla kabul edildi. Uluslararası Birimler Sistemi altı temel birime dayalıdır: Metre (uzunluk), kilogram (kütle), saniye (zaman), amper (elektrik akım şiddeti), Kelvin (sıcaklık) ve kandela (ışık şiddeti). Bu temel birimlerden türetilen çeşitli birimler vardır; bunlar arasında coulomb (elektrik yükü), joule (enerji), newton (kuvvet), hertz (frekans), watt (güç), ohm (elektrik direnci) ve metre-küp (hacim) gibi birimler sayılabilir.

Öldürücü kansızlık, ADDISON KANSIZLIĞI ya da PERNİSYÖZ ANEMİ olarak da bilinir, kandaki alyuvarlar ile çoğu zaman akyuvarlar ve trombositlerin de sayısında azalmayla ortaya çıkan hastalık. Kemik iliğinde alyuvarların hızla yıkılmasına bağlı olarak sarılık, mide salgılarında azalma ve ilerleyici sindirim ve sinir sistemi bozuklukları da görülür.

Öldürücü kansızlığın nedeni B₁₂ vitamini yetersizliğidir; bu durum genellikle midenin üst bölümündeki yanal hücrelerde yapılan ve B₁₂ vitamininin bağırsaklardan emilmesi için gerekli olan özetken adlı maddenin yetersizliğinden kaynaklanır. B₁₂ eksikliği deoksiribonükleik asit (DNA) birleşiminin de bozulmasına neden olur. Kemik iliğinde alyuvar yapımı bozulur; sitoplazma normal ya da aşırı derecede büyümüştür, hücrenin içerdigi hemoglobinin miktarı artar. Megaloblast olarak adlandırılan bu anormal hücreler genellikle kan dolaşımına geçmeden kemik iliğinde yıkılır. Bazıları olgunlaşarak makrosit adlı büyük alyuvarları oluşturur. Bunların dolaşımına girerse de işlevleri bozulmuş, yaşam süreleri kısalmıştır. Kandaki alyuvarlar ve trombositler de azalmıştır.

Öldürücü kansızlık midenin ameliyatla çıkarılmasına bağlı olarak gelişebilir; vakaların çoğunda bu tür kansızlığın nedeni midedeki yanal hücrelerin bilinmeyen bir nedenle körelmesidir. Hastalarda bu hücrelere karşı bir antikör üretilir; vakaların yarısından çoğunda özetkene karşı da antikör oluşur. Bu antikörlerin özetkene bağlanarak bu maddenin B₁₂ vitaminiyle birleşmesini ve bağırsakta emilmesini önlediği düşünülmektedir.

Öldürücü kansızlık her iki cinsten eşit oranda ve sıklıkla 35 yaşın üstünde görülür. A grubu kanı olanlarda ve Kuzey Avrupalılarda daha yaygındır. Belirtiler arasında deride solukluk, bitkinlik, güçsüzlük, soluk darlığı, sarılık, dilde parlaklık ve düzleşme, mide sıvısının bileşenlerinden bazılarının eksikliği ile el ve ayak parmaklarında duyu yitimi, hareket güçlüğü, eşgüdüm bozukluğu, uyusukluk sayılabilir. B₁₂ vitamini verilmesi hastalığın hızla iyileşmesini sağlar. Sinir sistemine ait bozukluklar ender olarak tümüyle düzelir.

Ölü, ortopiroksen dizisinden silikat minerali. Ayrıca bak. ortopiroksen.

Ölmezçiçek, HERDEMTAZE olarak da bilinir, bileşikgiller (Asteraceae) familyasından, *Helichrysum* türlerine verilen ad. Adını, bozulmadan uzun süre saklanabilen çiçeklerinden alan bu türler yaygın olarak altınçiçeği, yaylaçiçeği, altınotu, sarıçiçek ve solmazçiçek gibi adlarla da anılır. Kuzey Afrika'da, Girit'te ve Doğu Akdeniz kıyılarında kendiliğinden yetişir, çeşitli Avrupa ülkelerinde ise yaygın biçimde süs bitkisi olarak yetiştirilir. *Helichrysum*'lar öbekler oluşturan, çokyillik otsu bitkilerdir; her bitki ortalama 60-70 gövde, her

gövde de 20 çiçek üretir. Çiçeklerin solma- ma özelliğinden, çiçekleri çevreleyen koyu sarı renkli pulsu ya da zarsı bürgüler so- rumludur. Yaprakları keçe gibi tüylerle kaplıdır.

Güneşçiçeği (*H. arenarium*), *H. armenium*, kokulu ölmezçiçek (*H. graveolens*), guddemeçiçeği (*H. stoechas*), *H. plicatum* ve *H. orientale* yükseklikleri 10-60 cm

Ölmezçiçek (*Helichrysum orientale*)
Vesile Buket

arasında değişen sarı çiçekli türlerdir. *H. sanguineum* ise kırmızı renkli çiçekleriyle öbür türlerden kolaylıkla ayırt edilir. Ölmezçiçek türlerinin çiçekleri halk arasında yaygın olarak idrar ve safra söktürücü, ayrıca böbrek kumlarını dökücü olarak kullanılır; bu etkileri bileşimindeki flavonoidlerden ileri gelir.

Helichrysum türleri dışında, *Sempervivum tectorum*, *Antennaria dioica* ve *S. pseudocapsicum* gibi çiçek ya da meyveleri uzun süre bozulmaksızın kalan pek çok bitki türüne de yaygın olarak "herdemtaze" adı verilir.

Ölü Deniz bak. Lüt Gölü

Ölü Deniz Ruloları bak. Lüt Gölü Ruloları

Ölü kaldırma, toprağa ya da suya gömme, yakma ya da açığa bırakma gibi yöntemlerle ölümlerin bedenlerinin ortadan kaldırılması.

Coğrafi koşullar, dinsel inançlar ve toplumsal sistem ölü kaldırma geleneklerini hep birlikte belirler. Toplumsal konumuna göre, ölü basit bir mezarlıkta sığ bir çukura ya da yeraltında etkileyici boyutlarda inşa edilmiş bir yapı içine yerleştirilebilir; göle, ırmağa ya da okyanusa atılabileceği gibi bir sal ya da teknayla suya indirilebilir; şenlik ateşleriyle ve büyük odun yığınları üstünde yakılabilir. Gene cesedin leş yiyen hayvanlara sunulmak ya da çürümek üzere yere mi bırakılacağı, yoksa iskelelere ya da yüksek kuleler üstüne mi yerleştirileceği ölünün toplumsal konumuna bağlıdır. Örneğin Tibet'te alt sınıf üyelerinin cesetleri suya atılırken, orta sınıf üyeleri toprağa gömülür ya da açığa çürümeye bırakılır; yalnızca üst sınıfların ölümleri yakılır. Hükümdarların ve dinsel önderlerin ölümleri hemen her zaman ve her yerde görkemli törenlerle kaldırılmış, bazı kültürlerde bu törenler sırasında insanlar da kurban edilmiştir. Günümüzde de devlet yöneticileri için uzun, gösterişli ve pahalı cenaze törenleri düzenlenmektedir.

Toprağa gömme. Toprakta bir çukur açarak ya da cesedi kaya ya da toprakla örterek gömme en azından Orta Paleolitik Çağdan bu yana süregelen en yaygın yöntemlerden biridir. Bazı Eskimolar ölümlerini bir taş yığıyla örter; eğer taş bulamazlarsa, buzdan küçük bir ıguya gömerler. İÖ y. 3000'lerden kalma Ur kral mezarlarından birinde yapılan kazılarda, hükümdar ile çok yakın bazı hizmetkârlarının gömülü bulun-

duğu bir iç bölme çevreleyen çok sayıda dış bölme bulunmuştur. Dış bölmelerde, ölümden sonra da krala hizmet etmeleri için öldürülmüş uşaklar, nazırlar, dansçı kızlar, arabaları ve atlarıyla birlikte arabacılar vb gömülmüştür. Peru'daki son kazılarda ise yerin 5 m kadar altında sert kayaya oyulmuş, Paracas kültürüne ait mezar odalarının, öbür dünyada kullanılmak üzere yanlarına bırakılan eşyalarıyla birlikte 400 cesedi barındırabilecek büyüklükte olduğu görülmüştür.

Ölümlerin gömülmesi amacıyla mağaralar da kullanılmıştır. İlkçağda İbraniler tek bölmeli mağaraların duvarlarına ölümleri yerleştirmek için uzunlamasına oyuklar yapmışlar, bu gelenek zamanla anıtmezar yapımına dönüşmüştür. Bu mağaraların zamanla murdar sayılmasına karşın, pek çok kişinin kutsal bildiği mezar mağaraları giderek tapınma yerlerine dönüşmüştür. Batı Hindistan ve Sri Lanka'daki (eskiden Seylan) binlerce kaya mezar bunlar arasındadır. Mısır'daki bazı kaya tapınakların on cephesinde ayrıca bir dış bina inşa edilmiştir; bunlardan Ebu Simbel'in kaya içindeki derinliği 55 m'dir.

Cesedin mezardaki duruş biçimini dinsel nedenlerin yanı sıra başka etmenler de belirler. Ölünün tabut içinde ya da dışında, uyuyormuş gibi yatırılması gelenekselleşmiştir. İslam geleneğinde ölü, sağ yanı kibleye dönük olarak yatırılır; Budacılıkta ise ölünün başı kuzeyi gösterir. Afrikalı Daganler ölünün mezardaki konumunu cinsiyetine göre belirlerler. Bazı eski kültürlerdeyse ölümler mezarlarına çömelmiş ya da diz çökmüş konumda yerleştirilirdi. Babil ve Sümer'de yalnızca üstün kişiler uyku pozisyonunda, efendileriyle birlikte gömülen hizmetkârlar ise hizmet etmeye hazır biçimde çömelmiş durumda gömülürdü. Günümüzde de Amerika Yerlileri ölümlerini çoğunlukla ana karnındaki dölüt gibi kıvrılmış biçimde, bazen bir sepete ya da kilden yapılmış bir kaba yerleştirilerek gömerler.

Suya gömme. Pek çok kültürde su ile ölümsüzlük arasındaki bağlantıyı yansıtan söylenceler vardır. Çoğu zaman bu söylenceler, ölüncü denize atılarak halkından ayrılan, ama geri dönmeye söz veren bir tanrı-kahraman çevresinde gelişir. Bu nedenle pek çok önderin ve kahramanın cesetleri ölü teknelerine yerleştirilerek ırmaklara ya da denizlere bırakılmıştır. Kuzey Avrupa halkları arasında, daha önce toprağa gömülmüş ölümler bile bazen ölü teknelerine konurdu. Bu gelenek İS 7. ve 8. yüzyıllarda İzlanda'dan İngiltere'ye kadar yayılmıştır. Ölü gemilerinin belki de en ünlüsü İngiltere'de Suffolk'ta, Sutton Hoo dolayında bir kazıda ortaya çıkarıldı; burada arkeologlar ırmaktan 1 km kadar içeride tek bir kurganda toprağa gömülmüş biçimde 38 kürekli, 26 m uzunluğunda bir ahşap teknenin kalıntılarını buldular. Norveç'te Oseberg'de yapılan bir kazıda çıkarılan gösterişli bir Viking gemisinin de iki kadının mezarı olduğu saptanmıştır. Büyük Okyanusun güney kıyısındaki kültürlerde de ölümler kanıyla suya bırakılırdı.

Suya gömme yöntemi her zaman tekne ya da sal kullanılmasını gerektirmez. Solomon Adalarında cesetler, köpekbalıklarınca yemek üzere yalnızca bir resif üzerine bırakılır. Başka yerlerde de ceset kefeni sarıldık- tan sonra taşla bağlanarak dibe indirilir. Tibet'te yoksulların yanı sıra dilencilerin, cüzamlıların ve beklerin cesetleri de baze- n ırmağa ya da dereye atılır. Bazı yerlerde

suya atılmadan önce ceset parçalanır. Batı kültürlerinde, deniz yolculuğunda ölenlerin suya gömülmesi göreneği sürmektedir. Son zamanlarda, ölü yakıldıktan sonra küllerinin denize serpilmesi geleneği özellikle ABD'nin Büyük Okyanus kıyılarında yaygınlaşmaktadır. Bu gelenek Asya'nın pek çok bölgesinde de görülür. Hindistan'da Hindular ölülerinin kalıntılarını bir yıl içinde Ganj Irmağının kutsal sayılan suyuna atarlar; buna olanak bulunamazsa, sonunda Ganj'a ulaşacağı umuduyla ceset başka bir ırmağa ya da dereye atılır.

Yakma. Eski Yunanlılar ölüleri yakma geleneğini bir savaş zorunluluğu olarak kuzeyli bazı halklardan öğrenmişlerdi. Çarpışarak ölenler savaş alanında yakılır, sonra da külleri toplanıp törenle gömülmek üzere yurtlarına gönderilirdi. Toprağa gömme uygulaması sürmekle birlikte, yiğitlik, yurtseverlik ve askeri yetkinlikle çok yakından ilişkilendirildi için, destansı bir yaşamın ancak yakılmayla noktalanabileceği inancı zamanla yerleşti. Romalılar da bu geleneği sürdürdüler. İS 100 dolaylarında bir olasılıkla Hristiyanlığın yayılması sonucunda ölü yakma geleneği sona erdi. İskandinav halkları ölüleri yakmanın ruhu bedenden ayırmaya yardımcı olduğuna ve ölülerin yaşayanlara zarar vermelerini önlediğine inanıyorlardı. Ama İS 1000 dolayında İzlanda'nın Hristiyanlaşmasından 19. yüzyıla değin, Batı Avrupa'da ölü yakma uygulamasına ancak zorunluluklar nedeniyle başvuruldu. 1656'daki Büyük Veba Salgını sırasında Napoli'de 60 bin kurbanın cesedi bir hafta içinde yakıldı.

II. Dünya Savaşı sırasında yüz binlerce kişinin Nazi toplama kamplarında yakılması Batı'da ölüleri yakma uygulamasına oldukça soğuk bakılmasına yol açtı. Buna karşılık Hindistan ve başka bazı ülkelerde ölüleri yakma geleneği çok daha kökleşmiştir. Laos'ta yalnızca "talihli" bir biçimde, yani huzur dolu ve refah içinde bir yaşamın sonunda eceliyle ölenler yakılır. Bali'deki ölü yakma törenleri çok renkli ve eğlenceli geçer.

Günümüzde bu yöntemin uygulanması için açıkta yakılmış ateşler değil, fırınlar kullanılır; küller yasalara ve isteğe göre kaldırılır. İlk krematoryum (ölü yakma tesisi) 1876'da Washington'da yapılmıştır. Batı ülkelerinde ölüleri yakma uygulaması gitgide yaygınlaşmaktadır. Pek çok Protestan Kilisesi bu uygulamayı desteklemektedir. Katolik Kilisesi de bunun yasak olmadığını duyurmıştır. Ama Yahudilikte ölü yakma yasağı sürmektedir.

Açıkta bırakma. Pek çok topluluk dinsel ya da doğal nedenlerle, ölüleri leş yiyen kuşlar ve hayvanlar tarafından parçalanacağı ya da çürüyeceği bir yere bırakırlar. Bu yöntemi uygulayan en ünlü topluluk, bir olasılıkla, Zerdüş'te inananlardır. Uygulamanın temelinde, cesedi gömmenin ya da yakmanın "arı öğeler" olan toprak, ateş ve suyu kirleteceği inancı yatar. Bombay'daki Parsiler bugün de ölülerini özel olarak inşa edilmiş yüksek "sessizlik kuleleri"ne bırakırlar. Akebalar genellikle birkaç saat içinde cesedin etini kemikten ayırır, daha sonra kemikler toplanır ve kulenin ortasındaki kuyuya atılır. Tibet'te de cesedi açıkta bırakma uygulaması çok yaygındır. Bunun bir nedeni ruhsuz bedenlerin hiçbir önemi olmadığı inancıdır. "Ovada" ölmeyi onurlu sayan göçebe Moğollar da ölüleri çeşitli biçimlerde açıkta bırakırlar; ölüm döşegindeki hastalar ve sakatlar can vermeden önce

olanak bulunursa çadırlarından çıkarılır. Bazen bebek ve çocuk cesetleri çuvala konarak bir yol kavşağına bırakılır; oradan geçecek ilk Moğol, ölünün ruhunun öbür dünyaya uymasını sağlamak için çuvalı açmakla yükümlüdür. Bazı topluluklar ölülerini ağaçlara ya da ağaçtan yapılmış platformlara bırakırlar. Bu topluluklar arasında Balililer, Hindistan'daki Naga kabileleri, Orta Avustralya kabileleri, Dakotalar ve öteki Kuzey Amerika Yerlileri sayılabilir.

Çeşitli toplumlar, özellikle de ilkel kültürlerde, bir kez kaldırılan bir ceset genellikle çürüme süresinin sonunda ikinci bir işleme uğratılır. Yazılı kültüre geçmemiş toplumların çoğunda ölüm yavaş bir değişim ve yaşayanların gözle görülür dünyasından ölülerin görünmez dünyasına bir geçiş olarak kabul edilir; bu nedenle çürüme süresi boyunca kimi zaman ceset canlıymış gibi davranılır. Ölünün yanında oturulur, ona yiyecek ve içecek verilir. Genellikle ölü, evde yaşayanlarla bir arada tutulur. Eskiden Borneo'da yaşayan Dayaklar şeflerinin ve toplum önderlerinin ölülerini bir uzuneve tüm köy halkıyla birlikte bulundururlardı. Bazı topluluklar, örneğin Endonezyalılar, beden çürümeye mistik bir anlam verirdi. Bunlar, çürüme sırasında çıkan sıvıları dikkatle toplar, bazen de yiyecek maddeleriyle karıştırırlardı.

Bazı kültürlerde ölüler başlangıçta mumyalandıktan, toprağa gömüldükten ya da açıkta bırakıldıktan sonra son bir işlemle kaldırılır. Balililer ölümden 42 gün sonra ruhun bedeni tümüyle terk ettiğine inanırlar. Bu süre sonunda, önceden mumyalanmış ya da gömülmüş olan ceset yakılır. Avustralya Yerlilerinden bazıları ölünün kemiklerini birkaç ay güneş altında ağarmaya bırakır, daha sonra temizler, boyar ve ölü savaşının totem simgeleriyle özenle süslenmiş içi oyuk bir direğe yerleştirirler. Eskiden Rumenler de ölüleri belli aralıklarla mezardan çıkarırlardı. Çocuklar üç, gençler beş, yaşlılar yedi yıl sonra mezardan çıkarılır, kemikleri şarap ve suyla yıkanır, ketenden bir torbaya doldurulur ve ikinci kez gömülmek üzere kiliseye götürülürdü. Ruhun ölümler dünyasına girdiği varsayılan ikinci gömme sırasında hemen bütün topluluğun katıldığı bir tören düzenlenirdi. Kuzey Amerikalı Huronlar da her 10 ya da 12 yılda bir "ruhlar şöleni" düzenlerdi. Bu şölenle cesetlerin kalıntıları toplanır ve ortak mezarlığa yerleştirilirdi.

Mezarlık için yer sıkıntısı çekilen pek çok Güney Amerika ve Avrupa ülkesinde mezarlar genellikle kirayla kullanılır. Gömüldükten üç ya da beş yıl sonra ceset topraktan çıkarılır ve kemikler, bunun için ayrılmış bir mahzendeki nişlere ya da bir toplu mezara konur.

20. yüzyılda Batı dünyasında gömme işlemleri oldukça standartlaşmıştır. Ölüler, üstü bezle örtülü ve aşırıya kaçmadan süslenmiş tabutlarda toprağa verilir. Övgü ve uğurlama törenlerinden sonra, dikdörtgen biçiminde, genellikle 2 m kadar derinlikteki bir çukura indirilerek üstü toprakla örtülür. Ayrıca bak. cenaze.

ölü maskı, bir ölünün yüzünden alçıyla kalıp alınarak mumdan ya da gene alçıdan dökülen maske. Bazen canlı kişiden alınmış gibi görünebilmesi için gözlerde değişiklikler yapılır. Eski Mısır'dan beri portre heykeliğine yardımcı olarak kullanılan bu maskalar son birkaç yüzyıldır da ölüyü anmak için saklanmaktadır.

13. yüzyıldan beri ölü maskaları ölümlerin lahit üstündeki heykelleri için model alınageldi. Ama ortaçağda Fransa ve İngiltere'de kraliyet ailesi üyelerinin mezarlarında bulu-

nan ve uzanmış biçimde canlandırılan heykellerde gerçek ölü maskaları kullanıldı. Fransa'dakiler 1789 Devrimi sırasında tahrip edildi; günümüze yalnızca İngiliz örnekleri ulaştı. VII. Henry'ninki belki de bunların içinde en iyisidir; III. Edward'inki ise Avrupa'daki benzerlerinden en eskisidir. Bu ikincisinde kralın ölümüne yol açan inmenin yüzde yarattığı çarpılma da görülmektedir. Başka ünlü ölü maskaları arasında İsaac

Napoléon'un ölü maskı
Madame Tussaud's Ltd

Newton, Ludwig van Beethoven ve Napoléon Bonaparte'inkiler sayılabilir.

Maskalar yaşayan insanların yüzlerinden alınan kalıplarla da yapılabilir. Henry Clay ve James Madison gibi ünlülerin yüzleri bu tür maskalarla günümüze ulaşmıştır.

Ölüdeniz, Akdeniz Bölgesi'nin batı kesiminde lagün. Fethiye'nin 8 km kadar güneyinde yer alır. Bugünkü görünümü, bir vadi ağzının deniz suları altında kalarak bir koya dönüşmesi, sonra da buraya sürüklenen kum ve çakılların birikmesiyle oluşan bir kıyı oku tarafından önünün kapa-

Ölüdeniz'den bir görünüm, Muğla
Dialek

tılması sonucunda ortaya çıkmıştır. Ölüdeniz adı, dalgaların etkilemediği durgun bir deniz parçası olmasından dolayı verilmiştir. Ölüdeniz'i Belceğiz kumsalından ayıran kıyı oku da Kumburnu adıyla anılır. Lagünün denizle bağlantısı dar bir gedikle sağlanır.

Kumburnu kesiminde bir orman içi dinlenme yeri kurulmuştur. Yakınındaki Belceğiz kumsalı, Kayaköy ve Gemile Adası gibi görülmeye değer yerlerle son yıllarda turistlerin yoğun ilgisini çeken Ölüdeniz ve Belceğiz kıyılarında birçok motel, kamping ve lokanta vardır. Son yıllarda Ölüdeniz ile çevresinde hızlı bir su ve çevre kirliliği sürecinin geliştiği gözlenmektedir. Denizle bağlantı kurduğu gedik çok dar olduğundan, sularını doğal biçimde yenileyerek bu kirliliği temizleyemeyen lagüne sandaldan büyük teknelerin girmesi yasaklanmıştır.

ölüdoğa, NATURMORT olarak da bilinir, hareketsiz nesnelerin biçim, renk, doku ve düzenleme özellikleri açısından betimlendiği resim türü. İlk örneklerine Antik Çağ duvar resimlerinde ve mozaiklerinde rastlanmakla birlikte, ayrı bir tür haline ancak Rönesans'ta gelmiştir.

İlk Felemenk ölüdoğalarında görülen kurakafalar, mum ve kum saati gibi figürler ölümlülüğün alegorisiydi; karışık çiçeklerle

Metinleri ve İÖ 2400'lerden kalma Piramit Metinleri ile başka yazılar da vardı. Daha sonraki derlemelere Güneş Tanrısı Ra'ya yazılmış ilahiler de alındı. Bu derlemeler birçok yazar ve derlemeci tarafından değişik kaynaklara dayanarak hazırlanırdı. Yazıcılar metinleri papirüs rulolarına renkli resimlerle süsleyerek aktarıp ve cenaze törenlerinde kullanılmak üzere satarlardı. Mısır mezarlarında ortaya çıkarılan nüsha-

temlerin yardımıyla vücut kendi bışına yerine getiremediği yaşam işlevlerini sürdürmekteydi. Bu yüzden özellikle yaşamlarını bu tür teknikler yardımıyla sürdüren ve sağlıklı organlarını başkalarına bağışlayabilecek kişiler söz konusu olduğunda ölüm kararı verirken farklı ölçütlere gerek vardır. 1968'de Harvard Tıp Okulu'nun *The Journal of the American Medical Association*'da yayımlanan raporunda kabul edilen "beyin ölümü" tanımı, tedavi edilebilir bir bozukluğun olmadığı durumlarda 24 saat boyunca solunum ve reflekslerin yokluğu tam koma durumu ve elektroensefalogramda çizginin düzleşmesini kapsar. Başka bir deyişle kesin ölümden söz edebilmek için bütün beyin işlevlerinin veniden kazanılamayacak biçimde ortadan kalkmış olması gerekir.

Hukuk açısından ölüm kişiliğin sona ermesi sonucunu doğurur. Ölenin mal varlığı hakları ölümle birlikte mirasçılara geçer. Miras bırakanın ölüme bağlı tasarıfları ancak ölümünden sonra etkili olur. Kişilik hakları, salt kişiye bağlı haklar ve kişisel irtifak hakları ölümle sona erer.

Türk Medeni Kanunu'na (TMK) göre bir kimsenin sağ olduğunu ya da olduğunu ileri süren bir kimse, savını kanıtlamak zorundadır (m. 28). Ölüm kuralı olarak nüfus kütüğündeki kayıtlar kanıtlar. Ama bir kaydın bulunmadığı ya da kaydın yanlışlığının ortaya çıktığı durumlarda, kanıtlama için başka deliller de kullanılabilir (m. 29). Bir kimsenin olusu bulunamazsa da içinde kaybolduğu koşullardan dolaylı olmuş olduğuna kesin gozuyla bakılabilir. Bu durumda yasanın koyduğu karinelere dayanılır. Örneğin bir geminin açık denizde batmasından sonra cesetleri bulunamayan kişiler ölmüş sayılarak nüfus kütüklerine o yerin en büyük mulkiye memurunun emriyle "ölmüş" kaydı düşürülebilir (m. 42). Kaza ve doğal afetlerde aralarında yakın hisimlik bağı bulunan kimselerden birkaçının olması durumunda kimin daha önce olduğu miras hukuku bakımından önem taşır. Bu gibi durumlarda kesin bir saptama yapılamazsa, birlikte ölüm karinesi kabul edilir (m. 28/2). Birlikte ölüm karinesinin tersi tanık ifadeleri ya da başka bir delille kanıtlanabilir.

TMK'nın 41. maddesine göre her ölümün ve bulunan her ölünün en geç 10 gün içinde nüfus memuruna bildirilmesi gerekir.

ölüm cezası, idam olarak da bilinir, ya-sayla belirlenmiş durumlarda uygulanan ve mahkûmun yaşamına son veren ağır ceza. Yargı mercilerince verilen ve yüksek mahkemelerce onanan ölüm cezalarının yerine getirilip getirilmemesi konusunda genellikle devlet başkanının ya da yasama meclislerinin kararı beklenir.

19. yüzyıla değin ölüm cezasıyla karşılanan suçların listesi ve kapsamı bütün dünyada oldukça geniştir. Örneğin 18. yüzyılda İngiltere'de bu türden cürümlerin sayısı, mülkiyete karşı işlenen bazı suçlar da dahil olmak üzere birkaç yüzy bulmaktaydı. Tarih boyunca çeşitlilik gösteren cezanın uygulanma biçimleri de başlı başına ürkütücü sayılırdı. Günümüzde de sürdürülen en yaygın yöntem asarak öldürmektir. Bu yöntemde boyun asılı bir ilimikle sıkılır ya da kırılır. Bunun için idam edilecek kişi genellikle havasızlıktan boğuluncaya değin bir daragacında ya da kırıştı asılı tutulur. Bazı ülkelerde ise mahkûm, boynuna ilimik geçirilerek kapaklı bir platforma çıkarılır; kapak açıldığında birden aşağıya sallanır. Anı ve şiddetli silkme boyun omurlarını kırar.

"Ölüdoğa", Jan Fyt'in ahşap üstüne yağlıboya çalışması; Prado Müzesi, Madrid

dört mevsime ait meyveler ise doğadaki çevrimi simgeliyordu. Avrupa'da evlerini sanat yapıtlarıyla süslemek isteyen varlıklı bir orta sınıfın ortaya çıkması ve Reform dönemi boyunca portreciliğin dışında bir sanat türü arayışının sürmesi 16. ve 17. yüzyıllarda ölüdoğanın yaygınlaşmasını sağladı.

İlk ölüdoğayı 1504'te İtalyan ressam Jacopo de'Barbari'nin yaptığı kabul edilir. Ölüdoğa altın çağını 17. yüzyılda Felemenk ve Flandre'da yaşadı. Bu dönemdeki ölüdoğa ressamlarının en önemlileri Willem Heda, Willem Kalf, Jan Fyt, Frans Snyder, Jan Weenix, Melchior d'Hondecoeter ve Jan van Huysum ile Heem ailesi üyeleriydi. 18. yüzyıldan, II. Dünya Savaşı sonrasında soyut resmin yaygınlaşmasına değin Fransa bu türün merkezi oldu. J.-B.-S. Chardin, Eugène Delacroix, Gustave Courbet, Édouard Manet, Claude Monet, Paul Cézanne, Vincent van Gogh, Pablo Picasso, Georges Braque, Henri Matisse ve Pierre Bonnard önemli ölüdoğa sanatçılarından bazılarıdır.

Osmanlı sanatında ölüdoğa resimlerine 18. yüzyılın başlarından beri, özellikle köşk ve konak duvarlarında üst üste yerleştirilmiş çerçeveler içinde rastlanır. Bu örneklerde önceleri stilizasyon egemenken, sonraları doğalcı eğilimler ağırlık kazandı. Batı'daki anlamda ölüdoğa resmi Türk resim sanatına 19. yüzyılın ikinci yarısında Şeker Ahmed Paşa ve Süleyman Seyyit gibi ressamlarla girdi. Daha sonra 1914 Kuşağı'ndan İbrahim Çallı ve Namık İsmail çeşitli ölüdoğa resimleri yaptılar. Ama Türk resim sanatında ölüdoğa dalında ünlenen en önemli ressam Mahmut Cüda(*) oldu.

Ölüer Kitabı, Eski Mısır'da, büyü söz-cük ve ibarelerden oluşan cenaze metinlerinin yer aldığı derleme. Mezarlara konan bu metinlerin öbür dünyada ölüleri koruduğuna ve onlara yardım ettiğine inanılırdı. İÖ 16. yüzyılda bu metinlerin derlenerek yeniden yazılmasıyla ortaya çıktığı sanılan Ölüer Kitabı'nda, İÖ 2000'lerden kalma Tabut

ların hiçbir kitabın bilinen 200 kadar bölümünün tümünü içermemektedir. Tam adı "Günle Doğum Parçaları" olan derlemeye Ölüer Kitabı adını, 1842'de ilk derlemeyi yayımlayan Eski Mısır uzmanı Richard Lepsius vermiştir.

ölüm, canlılarda bütün yaşam süreçlerinin geriye dönüşü olmayacak biçimde durması. Tarih boyunca gizemini koruyan ve boş inançlara kaynaklık eden ölümün kesin tanımı tartışmalara konu olmuş, kültürel ve hukuksal farklılıklar göstermiştir.

Solunum, çoğalma ve madde alışverişi gibi yaşam ölçütü olarak kabul edilen süreçlerin yokluğu bazı canlılarda kesin ölüm belirtisi sayılabılır. Örneğin, en küçük canlılardan bakteriler düşük ısıda içerdiği sıvının tümünü yitirerek toz haline gelebilir; bir süre sonra uygun yaşam koşulları sağlanırsa hücre yeniden normal işlevlerini yürütebilecek duruma gelir. Tekhücrelilerde yapı işlevi gören moleküller geriye dönüşsüz olarak yeniden düzenlenirse ve bu düzen hücre bölünmesi ve çoğalmasına engel olursa hücrenin öldüğü söylenebilir.

Üstün yapı hayvanlarla birlikte insanda da ölüm tanısı eski çağlardan bu yana ölümden sonra ilk dakikalarda ortaya çıkan değişikliklerle konmuştur. Bunlardan başlıcaları çevrel damarlarda nabızın durması, kalp atımı ve solunumun durması, kornea refleksinin kaybolması, derinin solması ve kasların gevşemesidir. Kan dolaşımı ve solunumun durmasıyla dokular oksijen alamaz ve canlılığını yitirir. Oksijen eksikliğine en az dayanan, bu nedenle en erken ölen doku beyin dokusudur. Teknolojik gelişmeyle birlikte yapay solunum, kalp-akciğer pompası gibi yeniden canlandırma (reanimasyon) yöntemi ve aygıtlarının yaygın olarak kullanılmaya başlaması, ölümden hemen sonra yaşama döndürmeye olanak sağlamıştır. Ayrıca tıpta organ ve doku naklinin yaygınlaşması insanda ölümü belirleyen ölçütlerin yeniden gözden geçirilmesi gündeme getirmiştir. Çeşitli yapay yön-

Bunun anında bilinç yitimine yol açtığı varsayılır. İngiltere'de uygulanmış eski bir infaz biçimi de bağırsak çıkararak ve gövdeyi dörde bölerek idamdır. Vatana ihanet suçu için öngörülen bu ceza 1870'e değin şöyle uygulanırdı: Mahkûm infaz yerine sürüklenererek getirilir, boynuna ip geçirilerek hemen ölmeyecek biçimde asılır, hâlâ canlıyken bağırsakları çıkarılır, iç organları gözleri önünde yakılır, kafası gövdeden ayrılır ve vücudu dört parçaya bölünürdü. İlk kez 1283'te Galler prensi David'e ve 1305'te İskoçyalı yurtsever Sir William Wallace'a uygulanan bu cezaya en son 1867'de iki İrlandalı Fenian çarptırıldı, ama hüküm infaz edilmedi.

Gerek tarihte, gerek günümüzde ölüm cezasının lehinde ve aleyhinde tezler ileri sürülmüştür. Ölüm cezasından yana olanlar bu cezanın insanları suç işlemekten caydırdığını ileri sürerler. Bu doğrultuda ömür boyu hapis cezasının aynı ölçüde caydırıcı olmadığı, sakıncalı katillerin hapis hane görevlileriyle diğer hükümlü ya da tutukluların yaşamını tehlikeye sokacakları, dahası kaçma, bağışlanma ya da şartlı salıverilme durumlarında tehlikeyi bütün topluma yatacakları gibi gerekçeler ileri sürerler. Ölüm cezasına karşı olanlar ise bunun insan haklarına, özellikle yaşama hakkı ile insan onurunu saygınlığı ilkesine aykırı olduğunu, cezalandırmanın amacı olan "ıslah etme" düşüncesine ters düştüğünü, devletin tasarlayarak şiddet uygulaması anlamına geldiğini, caydırıcılık ya da toplumu koruma açısından yararlı sonuçlar vermediğini, adli hatalar yüzünden bazen suçsuz insanların da yaşamlarını yitirdiklerini ve bu durumun düzeltilmesine olanak bulunmadığını, ölüm cezasının genellikle avukat tutamayan yoksullara uygulandığını belirtirler.

Ölüm cezasıyla karşılanan cürümlerin sayı ve türlerini sınırlama çabaları 18. yüzyılda başladı. Montesquieu, Voltaire ve Cesare Beccaria gibi Aydınlanma çağı düşünürlerinin yazıları bu alandaki reform çabalarına büyük ivme kazandırdı. Demokrasi ve insan hakları hareketlerinin giderek güçlenmesiyle, 20. yüzyılda başta Avrupa'dakiler (sosyalist rejimler dışında) olmak üzere birçok devlet savaş hali ve vatana ihanet gibi suçlar dışında ölüm cezasını kaldırdı. Bazı ülkelerde de ölüm cezası yasalardan çıkarılmakla birlikte hiç uygulanmayan bir yaptırım durumuna geldi. ABD Yüksek Mahkemesi 1972'de bazı eyaletlerde yürürlükte olan ölüm cezası hükümlerinin anayasaya aykırı olduğunu belirlemekle birlikte, bir başka kararla ölüm cezasının ilke olarak anayasaya ters düşmediği, ama cezayı gerektiren suç ve koşulların yasada açıkça gösterilmiş olması gerektiği düşüncesini benimsedi. Daha sonra bazı eyaletler bu düşünceden doğrultusunda yasa değişikliklerine gittiler.

Ölüm cezalarının ulusal hukuklardan kalkması süreci Avrupa Konseyi'ni Ölüm Cezasının Kaldırılmasına İlişkin 6 No'lu Protokol'ü (1983) hazırlamaya ve kabul etmeye yöneltmiştir. Bu protokolü onaylayan ülkeler, savaş zamanında ya da yakın savaş tehdidi durumunda işlenen bazı suçlar dışında ölüm cezalarını kaldırma taahhüdü altına girmişlerdir.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde, Türk Ceza Kanunu (TCK), Askeri Ceza Kanunu ile Hıyanet-i Vataniye Kanunu gibi bazı özel yasalarda öngörülen suçlardan 50'ye yakını ölüm cezasıyla karşılanmıştır. TCK bu cezayı devletin iç ve dış güvenliğini zedeleyen ağır suçlarla cana karşı işlenmiş suçlar, yani adam öldürme suçunun bazı

biçimleri için öngörmüştür. 1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi ölüm cezasının anayasaya aykırı olmadığı sonucuna varmıştır. Usulüne göre verilmiş ölüm cezalarının yaşama hakkının meşru istisnaları arasında olduğunu belirten 1982 Anayasası, daha önceki anayasalarda olduğu gibi, cezanın yerine getirilmesini TBMM'nin karar vermesine bağlamıştır.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde çok sayıda ölüm cezası uygulanmıştır. Sadece 1960 sonrası dönemde yasama organlarının yerine getirilmesine karar verdikleri idam cezalarının sayısı 140 kadardır. Bunlardan 40 kadarı siyasi suçlarla ilgilidir. İnfazların özellikle askeri ya da yarı askeri rejim dönemlerinde (1960-61, 1971-73, 1980-83) arttığı görülmektedir. En son infaz 1984'te gerçekleştirilmiştir. Avrupa Konseyi'nin üyesi olduğu halde idamla ilgili protokolü onaylamayan tek ülke olan Türkiye'de idam cezasının kaldırılması yönünde bir akım belirmişse de, hazırlanmış olan TCK değişikliği tasarıları şimdilik cezası idam olan suçların sayısını azaltmakla yetinmektedir.

Yazımı aynı olan başlıklar kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde sıralanmıştır.

ölüm dansı, ölümün her şeye egemen olan ve herkesi eşitleyen gücünü simgeleyen, ortaçağa özgü alegorik kavram. Daha çok ortaçağ sonlarında, Batı Avrupa ülkelerinin tiyatro, şiir, müzik ve görsel sanat yapıtlarında işlenmiştir. Edebiyat yapıtlarında ve resimlerde, canlı ve ölü figürlerinin yer aldığı bir geçit töreni ya da dans olarak betimlenir. Bu geçit töreninde, papa ve

"Satıcı", Hans Holbein'in (Genç) "Ölüm Dansı" dizisinden bir ağaç baskı, 1523-26; British Museum, Londra
British Museum, Londra, J. R. Freeman & Co Ltd

imparatorlardan çocuk, kâtip ve münzevilere kadar, toplumsal konumlarına göre sıralanmış canlılar ölümlerin önderliğinde mezara gitmektedir.

Ölüm dansı kavramı, 13. yüzyıl sonları ya da 14. yüzyıl başlarında ölümün kaçınılmazlığı ve tarafsızlığı temalarını birleştiren şiirlerden kaynaklandı. Büyük olasılıkla da ortaçağ sonlarında, 14. yüzyıl ortasındaki Büyük Veba Salgını ve Fransa ile İngiltere arasındaki Yüz Yıl Savaşları'nın (1337-

1453) yarattığı ölüm saplantısıyla ivme kazandı. Mim dansları ve ibret oyunları da kavramın biçimsel gelişiminde önemli bir rol oynadı.

Ölüm dansının bilinen ilk gelişmiş temsili, eskiden Paris'teki Günahsızlar Mezarlığı'nda yer alan bir dizi resimdi (1424-25) Dizide, kilise ve devlet hiyerarşisinin tümü, ölüme giderken kendilerine eşlik eden iskelet ve cesetlerle birlikte görkemli bir dans içinde resmedilmişti. Yapıt, ölümün her an yakında olduğunu anımsatan bir uyarı olmanın yanı sıra, insanları tövbe etmeye yönelten bir çağrı niteliğindedir. Resimler 1699'da tahrip edildiyse de, bunların bir reproduksiyonu ya da serbest yorumu Parisli basımcı Guy Marchant'ın ağaç baskıları (1485) arasında yer alır; resimlere eşlik eden dizeler de günümüze ulaşmıştır.

Ölüm dansı temasını işleyen bütün öteki resim dizileri ya doğrudan ya da dolaylı olarak Günahsızlar Mezarlığı'ndaki resimlerden kaynaklandı. Manastırların arkadlı avlularıyla (bunların açık iç avlularında genellikle mezarlıklar yer alırdı) kiliselerin neflerini bezeyen frizlerde ölüm dansı teması oldukça yaygındı. Almanya'da da çok sayıda ağaç baskıda bu tema işlenmişti. Alman ressam Hans Holbein (Genç) 1523-26 arasında bir dizi ölüm dansı çizimi yaparak temanın resimdeki gelişimini doruk noktasına ulaştırdı. Bu çizimlerin Alman sanatçı Hans Lützelburger tarafından gerçekleştirilen oymabaskıları da 1538'de Lyon'da yayımlandı. Holbein'in geçit töreni, ölümü simgeleyen iskelet figürlerinin gündelik yaşamları sırasında birden kurbanelarının karşısına çıkıp onları ürkütmesini konu eden bir dizi sahnedeki oluşuyordu.

Ölüm dansı temasını işleyen çok sayıda edebi yapıtın en önemlilerinden biri, Günahsızlar Mezarlığı'ndaki resimlere eşlik eden dizelerle bazı Alman şiirlerinden esinlenen "La danza general de la muerte" (Toplu Ölüm Dansı) adlı İspanyolca şiirdi. Ayrıca Geç Rönesans edebiyatı da bu temaya çeşitli göndermeler içeriyordu.

Müzikte ölüm dansı teması çoğunlukla ölüme ilgili bestelerde işlendi. Almanya, Fransa, Flandre ve Hollanda'da bu konuyu ele alan mim gösterileri yapıldı. Ayrıca, 16. yüzyıl başlarına ait bir Alman ölüm dansının (Totentanz) müziği de günümüze ulaşmıştır.

Ölüm dansı kavramı Rönesans'ta eski ürkütücülüğünü yitirdiyse de, 19. yüzyıl Fransız romantik edebiyatı ile 19. ve 20. yüzyıl müziğinde yeniden canlandırıldı. 1956'da Ingmar Bergman bu temayı *Det sjunde inseglet* (Yedinci Mühür) adlı filminde görsel bir doruk noktası olarak etkili biçimde kullandı.

ölüm oranı, demografide, bir ülkede bir yıl içinde ölenlerin toplam nüfusa oranı. Biyolojik, toplumsal ve ekonomik etkenlerle belirlenen bu oran, istatistikte her 1.000 kişideki ölüm sayısıyla ifade edilir.

Ölüm oranını belirleyen bireysel etkenler arasında kalıtım, cinsiyet ve yaş sayılabilir. Genellikle doğurganlık dönemi dışındaki herhangi bir yaşta kadınların ölüm oranı erkeklerdekinden daha düşüktür; gelişmiş toplumlarda bu doğurganlık dönemi için de geçerlidir. Doğumdan hemen sonra yüksek olan ölüm oranı, çocukluk çağında azalır ve 10-12 yaşlarında en düşük düzeye iner. Bundan sonra yeniden artarak ileri yaşlarda yaşamın ilk yılındaki oranın da üstüne çıkar. Bir topluluğun genel ölüm oranını saptamakta kullanılan en etkili ölçü, ortalama ömür beklentisidir. Antik Çağda 28 yıl dolayında olan ortalama ömür beklentisi, 1990'ların başında gelişmiş ülkelere 74 yıl olmuştur.

Ölüm sigortası, sigortacının, sigortalının sözleşme süresi içinde ölmesi durumunda mirasçılara hayat tablosunda belirlenen ölüm olasılıklarına ve birikim katsayısına göre ödeme yapmasını öngören sigorta türü. Ayrıca bak. hayat sigortası.

Ölüm Vadisi, ABD'de California eyaletinin güneydoğu kesiminde, Inyo ilinde (county) yapısal çöküntü. Uzunluğu 225 km'yi bulur, genişliği 8-24 km arasında değişir. Kuzey Amerika'nın en sıcak ve en kurak bölgesidir. Ayrıca Batı Yarıküre'nin en alçak noktasını (deniz düzeyinden 82 m aşağıda) barındırır. Bir zamanlar öncü göçmenlerin göç yolu üzerinde korkulu bir

Ölüm Vadisi'nden bir görünüm, California
L. K. Lustig

engel sayılan, daha sonraları bir boraks çıkarım merkezi olarak önem kazanan, günümüzde de ilginç çevre özellikleriyle turistlerin ve bilim adamlarının ilgisini çeken Ölüm Vadisi 1933'te ulusal anıt ilan edilmiştir.

Ölüm Vadisi batıda Panamint Sıradağları, doğuda da Amargosa Sıradağlarına bağlı Black, Funeral ve Grapevine dağlarıyla çevrilidir. Jeolojik bakımdan Büyük Havza'nın güneybatı bölümünü oluşturur.

Dağ duvarları, Geç Prekambriyen Zaman'dan (y. 4 milyar-570 milyon yıl önce) Triyas Dönemine (y. 225-190 milyon yıl önce) geçen geçen bir zaman diliminde, bugünkü Kuzey Amerika'nın batı kesiminin büyük bölümünü kaplayan Kordileryen Jeosinklinal adlı dev yarıktaki biriken deniz tortul kayaçlarından oluşmuştur. Orta Mezozoyik Dönemde biçimi bozularak yükselen bu tortul kayaçlar zamanla eski denizyolunun büyük bölümünü bir dağ kuşağına dönüştürdü. Geç Mezozoyik (Mezozoyik Zaman y. 225-65 milyon yıl önce) ya da Erken Senozoyik (Yakın) Zamanda (Senozoyik Zaman y. 65 milyon yıl öncesinden bugüne) ortaya çıkan yerkabuğu kırıklarının bazıları düz alanları oluşturdu ve bu alanlar boyunca büyük kayaç levhaları birbirlerinin üstüne bindi. Tersiyer (Üçüncü) Dönemde (y. 65-2,5 milyon yıl önce) blok kırılmalar bugünkü Ölüm Vadisini oluşturmaya başladı. Vadinin çökme sürecinde çevredeki tepelerden aşınan tortular aralıklı volkanik etkinliklerin taşıdığı malzemelerle birlikte vadide birikerek yeni bir katman oluşturdu. Bunu izleyen aşınmayla Furnace Creek yakınlarındaki görkemli kırgıbayırlar meydana geldi. Vadinin orta kesiminde, anakaya tabanı bazı yerlerde 2.700 m'ye varan bir

tortu katmanının altında kaldı. Vadi tabanının eğilmesi ve çökmesi günümüze değin sürdü. Bu arada sağa doğru bir oynama sonunda vadinin batı kenarı kuzeybatıya kaydı. Bu hareketin boyutu hâlâ tartışma konusudur ve 80 km'ye ulaştığı sanılmaktadır.

Ölüm Vadisinin tabanı aşırı sıcaklık değişiklikleri ve kuraklığıyla ünlüdür. Kuzey Amerika'nın gölgede en yüksek sıcaklığı 1913'te burada 57°C olarak kaydedilmiştir. Yaz sıcaklıkları genellikle 51°C'yi aşar ve 80°C'yi geçen yüzey sıcaklıklarına rastlanır. Kışın sıcaklık çok seyrek olarak donma noktasına iner. 20. yüzyılda Furnace Çayında yapılan 50 yıllık gözlemler sonunda yıllık yağış miktarının ortalama 42,2 mm, en yüksek 114 mm olduğu ve iki yılın yağışsız geçtiği saptanmıştır.

Ölüm Vadisindeki yüzey sularının çoğu, tuzla çanağı etrafındaki tuzlu gölcüklerden ve bataklıklardan oluşur. Doğudaki çöllük araziden vadinin güney ucuna bir miktar su taşıyan Amargosa Irmağı genellikle yeralında akar. Vadinin kuzey kolunun sularını toplayan Salt Çayı da ancak bazı küçük bölümlerde yıl boyunca yüzeyde kalır.

Su kaynaklarının kıtlığına karşın, Ölüm Vadisi bitki örtüsü ve hayvan varlığından yoksun değildir. Tuzla çanağında yalnız mikroskopik bitkiler, çanağın kenarlarındaki bataklıkların ve su kaynaklarının çevresinde ise tuza dayanıklı bitkiler görülür. Su kaynaklarının çevresinde ve Furnace Çayının yerleşim alanlarında sonradan dikilmiş ilginçler vardır. Suyu daha az tuzlu olan yerlerde bir tür çalı olan mesquite yetişir. Vadinin birçok yerinde yelpaze kıvrımlı çakıl yüzeyleri kreozot çalıları kaplar. Bu çalılar daha alçak kesimlerde yerini çöl çobanpüskülleri bırakır. Kaktüsler kuzeydeki yelpaze kıvrımlarda boldur. Bahar yağmurları çeşitli çöl çiçeklerinin büyümesini sağlar.

Vadide tavşanların yanı sıra kanguru faresi ve ormankemesi gibi çeşitli kemirgenler yaşar. Bunlar tilkiler ve doru vaşaklar tarafından avlanır. Bölgenin en büyük yerli memelisi ve belki de bölge hayvanlarının en iyi incelenmiş türü iri boynuzlu koyundur. 1890'larda vadiye giren ilk biyolojik araştırma heyeti 78 çeşit kuşun varlığını saptamıştır. Günümüzde bu sayının yaklaşık üç katı kadar kuş türünün bölgede yaşadığı ya da bölgeyi ziyaret ettiği bilinmektedir. Salt Çayında ve öbür sürekli su birikintilerinde *Cyprinodon* cinsinden çölbalıklarının birkaç türüne rastlanır.

ölümden sonra diriliş, çeşitli dinlerde, insanın ya da tanrısal bir varlığın, ölümden sonra bedensel bir değişime uğrasa bile kişiliğini ya da bireyselliğini yitirmeksizin dirilmesi. Ölümden sonra diriliş (*ba'sü ba'de'l-mevt*) inancı İslam amentüsünün bir parçasıdır.

Eski Yakındoğu dinsel düşüncesinde kut-sal bir varlığın (örn. Babil'in Bereket Tanrısı Tammuz) ölümden sonra dirilişi daha sonraki benzer inançlar için bir temel oluşturdu. Ama tek tek insanların dirilebileceği inancı daha sonra gelişti. Eski Yunan-Roma dinsel düşüncesinde ruhun ölümsüzlüğü inancının yaygın olmasına karşın, bedenın ölümden sonra dirileceğine inanılmazdı. Simgesel bir diriliş ya da ruhun yeniden doğuşu gibi inançlara Helenistik Dönemin gizem dinlerinde de rastlanırdı, ama ölümden sonra bedenın dirilişi inancı yaygın değildi.

Bazı Eski Ahit metinlerinde ölümden sonra diriliş beklentisi yer alır. Hz. İsa'nın ölümden sonra dirilişi Hristiyanlığın temel

inançlarından biridir ve onun ölümü yenmesiyle, iman sahibi olanların onun günah, ölüm ve şeytan karşısındaki zaferini paylaşacağı inancından kaynaklanır. •Bu olay Paskalya yortusu adıyla kilisenin en büyük yortu günü olarak kutlanır. İsa'nın ölümden sonra dirilişine ilişkin anlatı ve inançlara Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri ile özellikle de Paulus'un mektupları (örn. Korinthoslulara Birinci Mektup) gibi Yeni Ahit metinlerinde rastlanır. Zerdüşt dininde de insanların bedenleriyle birlikte dirileceği yönünde inançlar yer alır.

İslamda *ba'sü ba'de'l-mevt* inancı, kıyamet gününde insanların olumden önceki bedenleriyle, ruhları da o bedene iade edilerek diriltileceğini vurgular. Kuran'ın pek çok ayeti bu inancı temellendirir. Kıyamet gününde sura ikinci kez üflenince bütün insanlar kabirlerinden çıkarak Tanrı'ya karşı olacaklardır (Yasin 49-51, Zümer 68). Kuran, bütün canlıları yaratan ve yok eden Tanrı'nın onları diriltmeye de gücünün yeteceğini kanıtlamak için, kuraklıktan sonra gelen yağmurla toprağın dirilişi örneğine sık sık başvurur (A'raf 57, Hacc 5, Fatır 9). Dirilişin ölümden önceki bedenle ya da onun özel parçalarıyla gerçekleşeceğini vurgulanması, İslam öğretisinin ruhgöçümü inancından farklılığını belirtmek bakımından önem taşır.

ölüme bağlı tasarruf, miras hukukunda, bir kimsenin ölümünden sonra hukuki sonuç ve hüküm doğurmak üzere yaptığı hukuki işlem. Dar anlamda vasiyetname ya da miras sözleşmesi için kullanılan terim, geniş anlamda vasiyetnamede ya da miras sözleşmesinde yer alan tekil işlemleri de kapsar. Genelde terekeye ilişkin olmakla birlikte cenazenin kaldırılması, çocuklarının eğitimi gibi konularla ilgili emir ve direktifleri de içerebilir. Kişi, yakın hısımlarına tanınan saklı pay dışında, vasiyet serbestliğine dayanarak mal varlığı üzerinde dilediğince tasarrufta bulunabilir. Vasiyet serbestliği kişiye bağlı haklardan olduğu için bu konuda temsil ve vekâlet söz konusu olamaz. Ölüme bağlı tasarruf, geciktirici ya da bozucu bir koşula da bağlanabilir. Ama yasaya, ahlak ve adaba aykırı, gerçekleşmesi olanaksız, anlamsız koşullara bağlı miras sözleşmesi yapılamaz. Kişi ölüme bağlı tasarruf yoluyla vakıf kurma yoluna da gidebilir. Vakıf genellikle vasiyetnameyle kurulur ve vakfedenin mal varlığı kendi koymuş olduğu kurallara göreğin bu amaç için kullanılır. Vasiyetçinin son isteğinin yerine getirilmesi için bir ya da birkaç kişiyi görevlendirme de ancak ölüme bağlı bir tasarrufla gerçekleştirilebilir. Ölüme bağlı tasarruflar, tasarrufta bulunanın ehliyetsizliği, yasaya, ahlak ve adaba aykırılık, şekil noksanlığı, hata, hile ya da tehdit nedenlerine dayanılarak iptal edilebilir. İptal ancak vasiyetçinin ölümünden sonra, mirasla ilgili bulunan mirasçılar tarafından talep ve dava edilebilir. Bu dava için ölüme bağlı tasarrufun ve iptal nedeninin öğrenildiği günden başlayarak bir yıllık zamanaşımı öngörülmüştür.

Ölümsüz On Binler, Ahamenişlerin her kayıptan sonra sayısını 10 bine yeniden tamamladıkları çekirdek birliğine askerlerine verilen ad. Kralın özel muhafız birliğini oluşturan ve doğrudan *hazarapa*'a (başkomutan) bağlı olan Ölümsüzler'de çoğunlukla Persler görev yapardı. Aralarında Medler ve Elamların da yer aldığı Ölümsüz

On Binler sefere hizmetkârlarını ve cariye-lerini de götürebilirlerdi. Susa'daki Artak-serkess Sarayı'nın yanı sıra öbür Ahameniş

Ölümsüz On Binler, Susa'da Artakserkses Sarayı'ndaki sırlı tuğla kabartmalar, Ahameniş dönemi, İÖ 539-330; Louvre Müzesi, Paris
Musée du Louvre, Paris, tığrafi Cliché Musées Nationaux, Paris

başkentlerinde bulunan saraylardaki renkli sırlı tuğla ve oyma kabartmalarda Ölümsüz-ler'in çeşitli tasvirlerine rastlanır:

Ölümsüzlük, felsefede ve dinde, beden-in ölümden sonra ruhun varlığını sürdürme-si durumu. Bu kavram ölümden sonra bedensel dirilişe ilişkin anlayıştan farklıdır. Ölümden sonra yaşam inancının çeşitli ilkel topluluklarda yaygın olduğunu göste-ren kanıtlar Sir E. B. Tylor ve Sir James Frazer gibi ilk antropologlarca ortaya kon-du. Bu inanç toplumların çoğunda yüzyıllar boyunca yaygınlığını korumuştur. Ama ölümden sonra var olma düşüncesi farklı biçimlerde algılanmıştır. Tylor bilinen en eski dönemlerde yeryüzündeki yaşamla ölümden sonraki yaşam arasında ahlaki bir ilişkinin genellikle kurulmadığını gösterdi. M. Jastrow eski Babil ve Asur'da ölümlere ilişkin etik bir değerlendirmeye hemen hiç rastlanmadığını belirtti.

Bazı topluluklarda savaşta ölenlerin bir mutluluk beldesine gittiklerine inanılırdı. Sonraları ölümden sonraki yaşamın yeryü-zündeki davranışların karşılığı niteliğindeki ödül ve cezalardan oluşacağı inancı yaygın-laştı. Eski Mısır'a ait birçok tasvirde insan-lar öldüklerinde davranışlarından dolayı yargılanırken görülür. Zerdüş'tün Pers izleyicilerince benimsenen Cinvat inancına gö-re, öldükten sonra iyiler geniş bir köprü-den, kötüler ise Cehennem'e yuvarlandıkları dar bir köprüden geçerlerdi. Hindistan'daki inanca göre, yaşam sırasındaki davranışların sonucu olarak ölümden sonra yukarı çıkan ve aşağı inen merdivenlerle karşılaşılacaktır. Hristiyanlar arasında ortaçağ boyunca yaygın olan ölümden sonraki ödül ve ceza düşüncesi günümüzde de çeşitli mezheplere mensup birçok Hristiyan tara-fından paylaşılır. Buna karşılık birçok laik düşünür ahlaki bakımdan iyi ve kötünün ölümden sonra yaşam düşüncesinden bağımsız olarak kendi içinde ele alınması gerektiğini öne sürer.

Hindistan'daki birçok felsefi akımın temelini oluşturan Upanışad(*) metinlerinde

özellikle insanın doğası ve sonul yazgısı konuları ele alınır. Ölümsüzlük düşüncesi Platon'un görüşlerinde de önemli bir yer tutar. Gerçekliğin temelde tinsel olduğu görüşünden hareket eden Platon ruhun yok edilemeyeceğine dayanarak ölümsüzlüğü ispatlamaya çalıştı. Aristoteles ise ruhun bedenden ayrı olarak var olamayacağını öne sürerek kişinin ölümsüzlüğü yerine usun ölümsüzlüğünü savundu. Maddecî bir görüşten yola çıkan Epikürosçular, sonra-sında bilinçliliğin olmaması nedeniyle ölümden korkulmaması gerektiğini öne sürdüler. Stoacılar ise bir bütün olarak ussal evrenin sürekliliğini savundu. Marcus Aurelius var-oluş süreci içinde, her bireyin kendine ayrılmış belirli dönemleri olduğunu öne sürdü. Cicero ise kişinin ölümsüzlüğü düşüncesini benimsedi. Yeni Platonculuktan yola çıkan Augustinus insan ruhunu özünde ölümsüz olarak değerlendirdi.

İslam düşünürlerinden İbn Sina ruhun ölümsüz olduğunu savunurken, Aristoteles'in görüşlerine daha yakın olan İbn Rüşd yalnızca usun ölümsüzlüğünü benimsedi. Albertus Magnus ölümsüzlüğü, kendi içinde bir neden olarak gördüğü ruhun bağımsız bir gerçeklik olduğunu öne sürerek savundu. Johannes Scotus Erigena kişinin ölüm-süzlüğü kavramının ussal olarak yadsınması ya da kanıtlanmasının olanaksızlığını öne sürdü. Spinoza sonul gerçeklik olarak kabul ettiği Tanrı'nın bir bütün olarak ölümsüzlüğünü öne sürmekle birlikte, onun içindeki tek tek bireylerin ölümsüzlüğü görüşünü benimsedi. Leibniz gerçekliğin tinsel monadlardan oluştuğunu öne sürerek yaratma gücünden yoksun, sonlu monadlar olan insanları Tanrı'nın yarattığını ve onun yok edileceğini savundu. Ama insanları tinsel kusursuzluğu elde etmek isteğiyle donatan Tanrı, böylece onlara ölümsüzlüğe ulaşma-nın olanaklarını da sağlıyordu.

Kant, parçalanma yoluyla ortadan kalkma-yacağını belirttiği ruhun kendi gücünü yitir-mesiyle yok olabileceğini öne sürdü. Ona göre, saf usun ilkeleri ile kanıtlanamayan ölümsüzlüğe bir ahlak önermesi olarak inanılabiliirdi. Kant'ta "istencin ahlak yasası ile mükemmel uyumu" olarak görülen kut-sallık, "ancak ussal varlığın varoluşunun ve kişiliğinin sonsuz sürekliliği (ya da ruhun ölümsüzlüğü) varsayımı temelinde" sürekli bir ilerlemeyi öngörür. Olasılığın yaşamı belirlediğini öne süren Joseph Butler, Kant'inkine benzeyen etik nedenlerle, ölümsüzlüğün olası görülmesi gerektiğini belirtti. Hegel'in felsefesi, bazı düşünürlere göre sonlu bireylerin mutlak olan içinde yok olmasını, bazılarına göre de mutlakın parça-ları olarak sürmesini öngörür. Schopenhau-er ise yaşamın acılarından nihai kurtuluşu bilinçli kişilikten bilimsiz evrensel iradeye geçiş olarak tanımlar.

Ölümsüzlük kavramı 20. yüzyılda bir felse-fe sorunu olarak giderek daha az ele alınmaya başlamıştır.

Ölünceye kadar bakma sözleşmesi, taraf-lardan birinin ötekine ölünceye kadar bakmak, görüp gözetmek koşuluyla onun mal varlığına ya da bazı mallarının mülkiyetine sahip olmasını sağlayan sözleş-me türü. Miras hukuku kurallarına bağlı olarak ya da alelade bir sözleşme olarak yapılabilir. İlkinde borçlu alacaklı tarafın-dan mirasçı olarak atanır, ikincisinde ise bakım alacaklısının edimi sağlukta hüküm doğuran bir işlem içinde yer alır. Bakım alacaklısının hakları devir, haciz, rehin ya da takas işlemlerine konu olamaz; bakım borcunu bizzat bakım borçlusunun yerine getirmesi gerekir. Bakım alacaklısı, hakları-nın güvencesi olarak, mülkiyetini bakım borçlusuna devrettiği taşınmaz üzerinde

yasal ipotek kurabilir. Ölünceye kadar bak-ma sözleşmesi sözleşmenin tam olarak ifası, iki taraflı ya da tek taraflı fesih, taraflardan birinin ölümü durumlarında sona erer.

ölüye karşı suçlar, ölünün kişiliğine ya da ceset ve kemiklerine karşı işlenen suç niteliğinde eylemler. Türk Ceza Kanunu ölmüş bir kimsenin anısına karşı hakaret ve sövme gibi eylemleri suç saymış, ayrıca kendisine karşı hayattayken işlenmiş benzer suçların ölümünden sonra da kovuşturula-bilmesini öngörmüştür. Bu durumda ölünün eşi, kardeşleri, usul ve furuğu ile öteki mirasçılar suç işleyen aleyhine savcılığa başvurabilirler. Bir ölünün cesedini ya da kemiklerini aşağılayan ya da bu amaçla cesedinin ya da kemiklerinin tamamını ya da bir bölümünü alan kimse 2 aydan 2 yıla kadar hapis ve para cezasına çarptırılır. Aşağılama amacı olmadan cesede karşı işlenen suçlar için hapis cezasının üst sınırı 2 aydır. Söz konusu eylemler mezarlık görev-lileri ya da kendilerine ceset ya da kemikler bırakılmış kimselerce işlenirse, birinci du-rumda ceza 3 aydan 3 yıla kadar, ikinci durumda da 1 aydan 3 aya kadar haptistir.

Ömer (Aşık) (ö. 1707), 17. yüzyılda büyük ün kazanarak bu ününü 20. yüzyıl başlarına değin koruyan aşık. Aşıklar tarafından usta ve pir olarak kabul edilmiştir. Aydın bir aileden geldiği, Konya'nın Hadim ilçesine bağlı Gözleve (bugün Koralan) köyünden olduğu, Kırım Gözlevesi'nde (Eupatoria) doğup Osmanlı ülkesinin çeşitli yerlerinde yaşadığı sanılmaktadır. Yazılı kaynaklardaki Ömer mahlaslı şiirlerin tümünün de 17. yüzyılda yaşayan Aşık Ömer'e ait olmadığı, bu adı taşıyan 10 kadar şairin şiirlerinin bunlar arasına karıştığı ileri sürülmüştür. Şiire yeni başladığı ve divan şairlerine özendiği yıllarda Adli mahlasını almış, Der-viş Nihani mahlasını da kullanmıştır. Bir ordu şairi olduğu için Osmanlı Devleti'nin birçok yerlerini dolaşmıştır. IV. Meh-med, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed'in padişahlığını görmüş, bu yıllarda yapılan savaşlarla ilgili şiirler söylemiştir. Uzun süre Bursa ve İstanbul'da yaşamış, rivayete göre sazını İstanbul'un Fener sem-tindeki bir Yahudi meyhanesine asmış, burada Gevheri ile karşılıklı şiirler söylemiş-tir. Aşık Ömer, şiirlerinde divan şiiri etkisi en belirgin olan aşıklardandır. Divanında yer alan şiirlerden aruz ölçüsüyle olanların sayısı hece ölçüsüyle olanlardan çok fazla-dır. Aşıkların önem verdiği koşma ve destan türünde çok güzel örnekler ortaya koymuştur. Kendinden önce ya da aynı dönemde yetişen divan şairi ve aşıklarla ilgili değerlendirmelerini içeren *Şairname* başlıklı destanı ile kentün, türlü semtlerini tanıttığı *İstanbul Destanı* çok ünlüdür. Şiir-lerinin derlendiği *Divan*'ının birçok nüshası vardır. Bunlar içinde en zengini Ayvansara-yî Hafız Hüseyin tarafından düzenlenen 1782 tarihli nüshadır. *Divan*'ı 19. yüzyıl boyunca resimli ve taş baskı olarak birçok kez eksik biçimde çoğaltılmış, 1884'te Kırn'da basılmış, 1911'de Karamanlica ola-rak da yayımlanmıştır. Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Aşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri* (ty) adlı kitabı çeşitli yazmalardan geniş ölçüde yararlanılarak hazırlanmış büyük bir yapıt-ır. Şükrü Elçin de Aşık Ömer'in yaşamı ve sanatını ele aldığı bir kitap çıkarmıştır (*Aşık Ömer*, 1987).

Ömer, el-Hac, tam adı EL-HAC ÖMER BİN SAİD TAL (d. y. 1797, Halvar, Fouta Toro - ö. 12 Şubat 1864, Hamdalahi yakınları, Tukulör İmparatorluğu), Batı Afrika'da Senegal Irmağının yukarı kısmıyla Nijer Irmağı arasında kalan topraklara egemen

olan Müslüman Tukulör İmparatorluğu'nun kurucusu. 1854'te başlattığı cihad sonucu kurduğu imparatorluk, oğlu Ahmadu Seku'nun yönetiminde 1890'ların sonlarına değin varlığını korumuştur.

Bir mutasavvıf olan el-Hac Ömer, Ticiani tarikatına girmesini sağlayan Magripli din bilginlerinin yanında Arapça ve Kuran konusunda iyi bir öğrenim gördü. Yirmi üç yaşındayken çıktığı hac yolculuğu sırasında uğradığı Nijerya'da, Sokoto emiri Muhammed Bello'nun kızı Meryem'le evlendi. 1827'de Mekke'ye vardktan sonra Medine ve Kahire'ye geçti. Kudüs'ü ziyaretini sırasında Kavalalı İbrahim Paşa'nın oğullarından birini iyileştirmeyi başardı. Mekke'ye dönüşünde Ticiani tarikatının başı tarafından tarikatın Siyah Afrika halifelğine getirildi.

1833'te Afrika'nın iç kesimlerine döndükten sonra kayınpederi Muhammed Bello'nun yardımıyla siyasal konularda kendini yetiştirdi. Aynı dönemde putperest Afrikalılar arasında İslamı yaymak üzere harekete geçmeye karar verdi.

Bello'nun ölümünden sonra, bir ticaret antlaşması karşılığında Fransızlardan yardım alarak Fouta Djallon'u fethetmek üzere ülkesine doğru yola çıktı. Ama giderek güçlenmesinden çekinen Fransızlarla anlaşmaya varamadı. İlk olarak yerleştiği Gine'nin kuzeydoğusunda kaleme aldığı *Kitabü'r-Rimâh Hizbî'r-Rahim*'de (Allah Hizbinin Mızrakları Kitabı) tasavvuf düşüncesinden esinlenerek, Allah'a yakınlaşmak için en iyi yolun Ticanilik olduğunu açıkladı ve müritlerine tefekkür, feragat ve körü körüne itaat tavsiye etti. Gine'de çok sayıda izleyici kazanmasına karşın, 1845'te gittiği ülkesinde fazla başarılı olamadı. Bunun üzerine inançlarını yaymak için zor kullanmaya karar vererek 10 bin kişilik bir ordu kurdu. 1854'te başlattığı cihadın ilk yılında Mali'de yaşayan putperest Bambaraları yenerek topraklarını ele geçirdi. Ama ordusu Mali'den ayrıldıktan kısa süre sonra Bambaralar ayaklandılar.

Doğuya düzenlediği seferlerden sonuç alamayan ve düşmanlarını kesin bir yenilgiye uğratamayan el-Hac Ömer, hükümdarlığının son 10 yılını imparatorluğu ayakta tutmaya çalışarak geçirdi. 1860'ta Senegal valisi Fransız general Louis Faidherbe'le yaptığı antlaşmayla Sénégal Irmağının iki ülke arasında sınır olmasını kabul etti. Daha sonra Müslüman Fulanilere (Peuller) saldırarak onları yendi. 1863'te Timbuktu kentini ele geçirdi, ama göçebe Tuaregler karşısında yenilgiye uğruyınca geri çekilmek zorunda kaldı. Ardından Tuareglerin, Magriplilerin ve Fulanilerin ortaklaşa düzenlediği bir saldırı sırasında ordusu dağıldı. Humdalahi kentine çekilen el-Hac Ömer burada kuşatıldı. Kentten kaçarak sığındığı mağaranın barutlu havaya uçurulması üzerine öldü.

Bir 19. yüzyıl siyasal önderinden çok, 7. yüzyıl savaşçısı gibi yaşayan, mücadele eden ve ölen el-Hac Ömer'in 1848'de kurduğu imparatorluk, Fransız egemenliğine girdiği 1897'ye değin varlığını korudu. Gine'deki Dinguiraye Camisi Tukulör İmparatorluğu döneminden kalan tek yapıdır.

Ömer, Hz., tam adı ÖMER BİN HATTAB (d. y. 586, Mekke - ö. 3 Kasım 644, Medine, Arabistan), Hz. Muhammed'den sonra İslam devletini yöneten (hd 634-644) ikinci halife. Halifelikli döneminde Mezopotamya ve Suriye fethedilmiş, İran'la Mısır'ın fethine başlanmıştır.

Mekke'nin Kureyş kabilesinin Adi kolundan geliyordu. Mekke yönetiminde önemli görevlerde bulunmuş, Hz. Muhammed'e ve ilk Müslümanlara şiddetle karşı çıkmıştı. 618'de İslamı kabul etmesi Müslümanlar

için büyük güç kaynağı oldu. 622'de Hz. Muhammed ve öteki Mekkelî Müslümanlarla birlikte Medine'ye göç ettikten sonra peygamberin başdanışmanları arasına girdi, Hz. Muhammed'in bütün savaşlarına katıldı. Bu dönemde Hz. Ebubekir'le yakın ilişki içindeydi. Hz. Muhammed 625'te kızı Hafza'yla evlendikten sonra Ömer'in devlet içindeki konumu güçlendi. Hz. Muhammed'in 632'de ölümünden sonra, Medinelî Müslümanların Mekkelî Hz. Ebubekir'in halifelikliğini kabul etmelerinde büyük rol oynadı.

Büyük ölçüde Ömer'den güç alarak hüküm süren Hz. Ebubekir (hd 632-634) onu halifelğe atadı. Hz. Ömer, kendisini "inanınların komutanı" (*emirü'l-müminin*) olarak adlandıran ilk halife oldu. Onun döneminde İslam devleti bir Arap beyliğinden bir dünya gücü durumuna geldi. Bu büyük yayılma dönemi boyunca genel politikaları yakından denetledi ve fethedilen topraklarda yönetimin ilkelerini saptadı. İslam devletinin bundan sonraki yapısı, bu arada hukuk düzeni büyük ölçüde Hz. Ömer tarafından oluşturuldu. Resmi yazışmaların korunması için arşiv kurdurdu ve Hicri takvimi düzenletti. Son derece sade bir yaşam süren Hz. Ömer adaleti ve otoritesiyle büyük saygınlık kazanmış güçlü bir yöneticiydi. Halifelikliğin 10. yılında İranlı bir köle tarafından kişisel nedenlerle, Medine'de öldürüldü.

Ömer Adil (d. 1868, İstanbul - ö. 1928, İstanbul), Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ilk Türk resim öğretmenlerinden. Sanat eğitimi İtalya'da tamamladıktan sonra 1902'de Sanayi-i Nefise Mektebi'nde ders vermeye başladı. Bu okulda yabancı öğret-

cac'ın etkisiyle görevinden alındı (712). Süleyman bin Abdülmelik'in ölümü üzerine halife oldu (717).

İslamiyeti yaymak için fetihten çok propagandaya önem veren Ömer, daha önce başlatılmış olan Konstantinopolis (İstanbul) kuşatmasını kaldırdı ve Müslümanların eşitliğini kabul ederek *mevali*'ye (Arap olmayan Müslümanlar) karşı izlenen ayrılıkçı politikaya son verdi. Ama, halkı hoşnut kılmak amacıyla giriştiği reformlar devlet gelirlerini azaltarak mali bunalıma yol açtı. Kelb ve Kays kabileleri arasındaki kavgaların yeniden başlaması da devletin askeri gücünü sarstı.

Ömer, devlet arazisinin özel mülk haline dönüştürülmesini önleyen bir yasa çıkarak, fethedilen toprakların kişilerin eline geçmesini engelledi. Emevilere rakip ailelerin haklarını yeniden tanıdı ve Hz. Muhammed'in kişisel mülkü olan Fedek topraklarını yasal mirasçıları olan Hz. Ali'nin torunlarına geri verdi. Hz. Ali'nin hutbelerde lanetle anılmasını yasakladı. Ölümünden sonra Halep yakınlarındaki Deyrû's-Siman'a gömülen Ömer'in Emevi geleneklerine karşı çıktığı için ailesi tarafından zehirlendiği söylenir.

Ömer bin Ebi Rabia, tam adı ÖMER BİN ABDULLAH BİN EBI RABİA EL-MAHZUMİ (d. Kasım 664, Mekke - ö. 712/719, Mekke), Arap şair. Erken Arap edebiyatının en büyük şairlerinden biridir.

Mekke'deki Kureyş kabilesinden, zengin bir tüccar ailesi olan Mahzumilerden geli-

"Kızlar Atölyesi", Ömer Adil'in bir yapıtı, 1919-22; İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi
Anadolu Yayıncılık Arşivi

menlerle birlikte çalışan ilk Türk ressam oldu. 1919'da İnas (Kız) Sanayi-i Nefise Mektebi müdürlüğüne getirildi.

İzlenimci anlayışa yakın bir tarzda çalışan Ömer Adil daha çok iç mekân resimleriyle manzaralar yapmıştır. "Deniz Kenarında Eski Binalar" (1897) ve "Kızlar Atölyesi" (1919-22) gibi günümüze ulaşan birkaç önemli yapıtı bugün İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'ndedir.

Ömer bin Abdülaziz (d. 682, Medine - ö. Şubat 720, Halep), Emevi halifesi (717-720).

Uzun süre Mısır valiliği yapan Abdülaziz'in oğuydu. Medine'de öğrenim gördü. Babasının ölümünden (704) sonra Şam'a giderek amcası Abdülmelik'in kızıyla evlendi. 706'da Halife I. Velid tarafından Hicaz valiliğine atandı. Bu görevi sırasında adil yönetimle tanındı. Irak valisi Haccac bin Yusuf'un baskıcı yönetiminden kaçan hal-kin Medine'ye sığınmasından ardından Hac-

yordu. Güney Arabistan, Suriye ve Mezopotamya'yı dolaşmakla birlikte, yaşamının büyük bölümünü Mekke'de geçirdi.

Daha çok kendi yaşamı ve duygularını anlattığı şiirlerinde gezi, savaş ve kabile gelenekleri gibi konulardan kaçınarak Mekke'ye hac için gelen soylu Arap kadınlarıyla yaşadığı aşk maceralarını anlattı. Bu şiir türüne önceki Arap şairlerinde de rastlanmakla birlikte, Ömer bin Ebi Rabia, kullandığı hafif ölçüler ve insan duygularıyla ilgili güçlü algılamalarla türün kusursuz örneklerini verdi. Dönemindeki Mekke ve Medine soylularının yaşamına ilişkin değerli bilgiler de içeren şiirleri Paul Schwarz tarafından *Der Diwan des 'Umar ibn Abi Rabi'a* (1901-09; Ömer bin Ebi Rabia Divanı) adlı kitapta yayımlandı.

Ömer Halveti, tam adı EBU ABDULLAH SIRACEDDİN ÖMER BİN EKMELEDDİN EL-LAHÇI EL-HALVETİ (d. Lahcan - ö. 1397, Herat),

Halvetiye(*) tarikatının kurucusu mutasavvıf. Halveti olarak anılmasının nedeni bir çınar ağacının kovuğunda halvet etmesi, kırk gün çile (*erbain*) çıkarması ve sürekli yalnız başına zikretmesidir.

Öğrenimini Lahcan'da tamamladıktan sonra Harzem'e gitti ve amcası Şeyh Ahi Kerimeddin Muhammed bin Nur el-Halveti'ye bağlanarak tasavvufi yaşama girdi. Tasavvuf eğitimi tamamlayarak amcasından hilafet aldı; onun ölümünden (1317) sonra yerine geçti. Bir süre Hoy'da ve Mısır'da kaldı, oradan Hicaz'a giderek hac görevini yerine getirdi. Daha sonra Celayirli I. Üveys'in (hd 1356-74) çağrısı üzerine Herat'a gitti ve orada öldü.

Halvetiye tarikatı, Ömer Halveti'den sonra ikinci kurucu sayılan Seyyid Yahya Şirvani ve onun halifelerinden Ruşeni Ömer Dede tarafından geliştirilerek yayılmıştır.

Ömer Hayyam, asıl adı GİYASEDDİN EBUL-FETH BİN İBRAHİM EL-HAYYAM (d. 18 Mayıs 1048, Nişabur - ö. 4 Aralık 1122, Nişabur, İran), İranlı şair, matematikçi ve astronom. Yaşadığı dönemde ve ülkesinde bilimsel çalışmalarıyla ün kazanmış, ama daha çok rubailerıyla tanınmıştır. Felsefe, tasavvuf,

Ömer Hayyam'ın *Rubaiyat*'ının elyazması bir nüshası
Bodleian Library, Oxford

fıkıh, tarih ve tıp gibi konulardaki dünyayı yapıtlarının çoğu günümüze ulaşmamıştır. "Çadırıcı" anlamına gelen Hayyam adını babasının mesleğinden aldığı sanılır. Nişabur ve Belh'te öğrenim gördükten sonra Semerkand'a gitti. Orada cebir üzerine yazdığı risaleyle büyük ün kazandı ve Büyük Selçuklu sultanı Melikşah tarafından takvim sistemini yeniden düzenlemek amacıyla gerekli gözlemleri yapmak üzere davet edildi. *Zic-i Melikşahi* adlı zaçıyeyi hazırlayan bilginler grubuna başkanlık etti. Öteki bilginlerle birlikte İsfahan'da bir gözlemevi kurmakla görevlendirildi. Melikşah'ın ölmesinden (1092) sonra hacca gitti. Nişabur'a döndüğünde ders verdi, zaman zaman müneccimlik yaparak saraya hizmet etti.

11. yüzyıl sonları ile 12. yüzyıl başlarında İslam dünyasında matematiğin en büyük temsilcisi olan Hayyam özellikle sayılar kuramı ve cebir dallarında önemli yapıtlar verdi. Eukleides'in yapıtı üzerine yorumlarında, irrasyonel sayıların da tıpkı rasyonel

sayılar gibi kullanılabileceğini kanıtlaması matematik tarihinde bir dönüm noktası oluşturdu. En önemli cebir yapıtı olan *Risale fi'l-Barahin alâ Mesailü'l-Cebr ve'l-Mukabele*'de (1851) birden çok kök olabileceğini ilk kez açıkladı, iki köklü bazı denklemlere yer verdi ve denklemleri kök sayısına göre sınıflandırdı. Paralellik kuramına ilişkin buluşları da yüzyıllar sürececek bir etkiye bulundu.

Bazı araştırmacılar, Hayyam'ın çağdaşlarının onun şiirlerinden hiç söz etmediğini, onun adını taşıyan rubailerin de ölümünden iki yüzyıl sonra ortaya çıktığını belirterek bunların başka şairlerin yapıtları olabileceğini öne sürmüşlerdir. Ama A. J. Arberry, 13. yüzyıl yazmalarına başvurarak en az 250 rubainin Hayyam'ın kaleminden çıktığını belirlemiştir. Hayyam'ın bütün rubailerini belirli olaylar ve konular üzerine yazılmıştır ve her biri kendi içinde bütünlük taşır. Ama rubailerin çoğunda gerçekliğin ve sonsuzluğun niteliği, yaşamın süreksizliği ve belirsizliği, insanın Tanrı'yla ilişkisi gibi sorunlar işlenir. Hayyam şeriata ve öbür dünyanın varlığına kuşkuyla bakar, dinlerin kesinliğini ciddiye almaz, insanın güçsüzlüğü ve cehaleti karşısında kaygı duyar. Zihnini kurcalayan sorulara doyurucu yanıtlar bulamadığı için maddi dünyanın geçici ve tensel güzelliklerinin keyfini çıkarmayı önerir. Ama gösterişsiz zevklerinden kıvançla ve içtenlikle söz etmesi temel metafizik sorunları açıklıksızlıkla ve çekinmeden sorgulamasını öne alır. Belli başlı bütün dünya dillerine çevrilen *Rubaiyat* Türkçede ilki 1914'te olmak üzere değişik adlar altında birçok kez yayımlanmıştır. Felsefe, matematik ve bilgelik sorunlarını işleyen öbür yapıtları arasında *Risale fi'l-Vücd* (1931), *Şerhü ma Askala min Musadaratı Kitabü Uklidis* (1936) ve *Kitabü Mizani'l-Hikme* (1940) sayılabilir.

Ömer Hilmi Efendi (d. 1843, İstanbul - ö. 1889, İstanbul), Osmanlı fıkıh bilgini.

Ünlü bilgin Tikveşli Yusuf Efendi'den icazet aldı. Bir süre müderrislik yaptı. Fetvahaneye Ali başmüesvidliği, fetva emniyeti, evkaf müsteşarlığı, defterhane senedat memurluğu, temyiz mahkemesi üyeliği ve evkaf müfettişliği gibi görevlerde bulundu. Daha sonra temyiz mahkemesi başkanlığına getirildi ve Mecelle'nin hazırlanması için Ahmed Cevdet Paşa başkanlığında oluşturulan komisyonda görev aldı. Fıkha ilişkin yapıtlarından başlıcaları *Ahkâm-ı Arazi*, *Kitabü'd-Diyat*, *Miyarü'l-Adale* ve *Ahkâm-ı Evkaf* ur.

Ömer Lutfi Paşa (SERDAR-I EKREM), asıl adı MIHAYLO LATOS (d. 1806, Plaşki [bugün Plaşki], Hırvatistan - ö. 24 Nisan 1871, İstanbul), Macar asıllı Osmanlı komutan. Kırım Savaşı'ndaki (1853-56) başarılarıyla tanınır.

Avusturya İmparatorluk Harp Okulu'nu bitirdi. Kısa bir süre Avusturya ordusunda

Ömer Lutfi Paşa
Ara Güler Arşivi

görev yaptıktan sonra, 1828'de Osmanlı Devleti'nin hizmetine girerek Müslüman oldu ve binbaşı rütbesiyle Bab-ı Seraskeri mütercimliğine atandı. Abdülmecid'e veliahtlığı döneminde hocalık yaptı. 1841'de Abdülmecid'in de izlediği bir askeri manevra sırasında gösterdiği başarıyla padişahın dikkatini çekti. Rütbesi önce mirivalığa (tuğgeneral), sonra da ferikliğe (korgeneral) yükseltildi. Macaristan'ı etkisi altına alan 1848 Devrimi'nin Eflâk'a sıçraması üzerine Rusya Avusturya'ya yardım girişiminde bulununca Eflâk'a gönderildi. Bölgede kısa sürede denetimi sağladı ve bu başarıları karşılığında müşirliğe yükseltildi. 1849'da Rumeli müşiri olarak Balkan ordusu komutanlığına atandı. 1852'de Karadağ'da başlayan ayaklanmayı bastırdı; Haziran 1853'te de Eflâk ve Boğdan'a giren Rusları geri çekilmek zorunda bıraktı. 1854'te serdar-ı ekrem (başkomutan) oldu ve Kırım'a gönderildi. Rus ordularını Ingur Irmağı kıyısında yenerek Kutaisi'ye kadar ilerlemesine karşın, Kars'ın düşmesini (Kasım 1855) önleyemedi. 1857'de Irak ve Hicaz orduları müşirliğine atandı. Bu arada Bağdat valiliğini de üstlendi. 1859'da bu görevinden alındı. 1861'de yeniden Rumeli müşiri olan Ömer Lutfi Paşa 1862'de Hersek Ayaklanması'nı, 1866'da da önce Rumeli'de, ardından Girit'te çıkan ayaklanmaları bastırmakla görevlendirildi. Girit Ayaklanması'nın bastırılmasındaki uygulamaları tepki duyan Avrupa devletlerinin etkisiyle görevden alınarak İstanbul'a çağırıldı. 1869'da Hassa Ordusu müşirliğine atandı ve bu görevi sırasında öldü.

Ömer Muhtar (d. 1862, Bingazi - ö. 16 Eylül 1931, Suluk, Libya), Libya'da İtalyanlara karşı yürütülen direniş hareketinin önderi.

Dinsel öğrenim gördü ve el-Kasr'daki Senusi tarikatının şeyhi oldu. İtalyanların 1911'de Libya'ya çıkarma yapması üzerine Senusi şeyhi Ahmed Şerif es-Senusi önderliğinde başlayan direniş hareketine katıldı. Uşi Antlaşması'yla (1912) Osmanlı Devleti'nin Libya üzerindeki egemenliği resmen sona erdi. İtalyan yönetiminin antlaşmadan sonra Trablusgarp'taki milliyetçi kuvvetler ve Berka'daki Senusilerle yaptığı uzlaşma görüşmeleri sonuçsuz kaldı. Ömer Muhtar 1922'de İtalya'da iktidarı ele geçiren Faşistlerin Libya'yı sömürgeleştirme politikasına karşı 1923'te Berka'da yeni bir Senusi direnişi başlattı. Cebelü'l-Ahdar'da yaşayan aşiretlerden topladığı gerilla güçleriyle başarılı baskınlar gerçekleştirerek İtalyan kuvvetlerine ağır kayıplar verdirdi. 1925'ten sonra Mısır ve Sudan'dan aldığı yardımın kesilmesine karşın, Bedevi köylülerin yardımıyla direnişini 1931'e değin sürdürdü. 11 Eylül 1931'de bir çarpışmada yaralananak İtalyanlara tutsak düştü. Trablusgarp'a gelen General Graziani'nin başkanlığındaki bir savaş mahkemesince ölüme mahkûm edildi ve Suluk'ta asıldı.

Ömer Naci (d. 1878, İstanbul - ö. 29 Temmuz 1916, Kerkük), asker ve siyaset adamı.

Mekteb-i Harbiye'de (bugün Kara Harp Okulu) öğrenim görürken *Servet-i Fünun*, *Mecmua-i Edebiye* gibi dergilere şiir ve yazılar yazdı. 1902'de mezun olduktan sonra Üsküp'te görevlendirildi. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne girdi ve örgütün önde gelen kişilerinden biri oldu. 1907'de tutuklanacağını öğrenince Hüsrev Sami (Kızıldoğan) ile birlikte Avrupa'ya kaçtı. Bir süre Terakki ve İttihat (*bak.* İttihat ve Terakki Cemiyeti) ile Prens Sabaheddin'in Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet cemiyetlerinin çalışmalarını izleyen Ömer Naci, Osmanlı Hürriyet

Cemiyeti ile Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin birleşmesinde önemli rol oynadı. Cemiyetin yayın organı *Şura-yı Ümmet*'in çalışmalarına da katıldı. Sonradan gittiği İran'da birkaç kez tutuklandıysa da çalışmalarını sürdürdü ve II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Türkiye'ye döndü. Selanik'te çıkan *Bağçe* ve *Genç Kalemler* dergilerine yazılar yazdı. Bu dönemde "İttihat ve Terakki'nin hatibi" olarak ün kazandı.

1910 ve 1911 kongrelerinde İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumisi'ne seçildi. Nisan-Ağustos 1912'de Kırkkilise (Kırklar-eli) mebusu olarak Heyet-i Mebusan'da bulundu; ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa'da çalıştı. 1916'da İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki muhalefete katıldı. Merkez yönetimi İran'daki Türkleri ayaklandırmak için onu bu ülkeye gönderdi. Oradaki gönüllü birliklerle Ruslara karşı savaşırken tifüse yakalandı ve tedavi için götürüldüğü Kerkük'te öldü.

Ömer Seyfeddin (d. 11 Mart 1884, Gönen, Balıkesir - ö. 6 Mart 1920, İstanbul), öykü yazarı. Çağdaş Türk edebiyatında öykücülüğün öncülerinden, dilde sadeleşme hareketinin önde gelen savunucularındandır.

Kafkas göçmenlerinden Yüzbaşı Ömer Şevki Bey'in oğluydu. İlköğrenimine Gö-

Ömer Seyfeddin
İzmirli Yayıncılık Arşivi

nen'de başladı. Babasının görevi nedeniyle sürekli yer değiştirmesinden dolayı, öğrenimini sürdürebilmesi için annesiyle birlikte İstanbul'a gönderilerek Aksaray'daki Mekteb-i Osmaniye'ye yazdırıldı (1892). Eyüp Baytar Rüstiyesi'ni (1896), Edirne Askeri İdadisi'ni (1900) ve Mekteb-i Harbiye'yi (1903) bitirdi. Mülazim (teğmen) rütbesiyle orduya katıldı. İzmir Zabitan ve Efrat Mektebi'nde (Jandarma Okulu) öğretmenlik yaptı (1906-07). 1908'de, merkezi Selanik'te olan Makedonya'daki 3. Ordu'da görevlendirildi. 1911'de ordudan ayrıldı, ama Balkan Savaşları (1912-13) çıkınca yeniden askere alındı. Sırp ve Yunan cephelelerinde savaştı. Yanya Kalesi'nin savunulması sırasında Yunanlılara tutsak düştü (1913). Bir yıl kadar süren tutsaklıktan sonra İstanbul'a döndü ve kısa bir süre *Türk Sözü* dergisinin başyazarlığını yaptı. Kaba-taş Lisesi'ne edebiyat öğretmeni olarak atandı (1914) ve ölümüne değin bu görevini sürdürdü. 1917-18 arasında Darülfünun-ı Osmaniye'de (bugün İstanbul Üniversitesi) kurulan Tedkikat-ı Lisaniye Encümeni üyeliğinde bulundu.

Edebiyat yaşamına Edirne'de öğrenciyken yazdığı şiirlerle başlayan Ömer Seyfeddin'in ilk şiiri "Hiss-i Münecim", Ömer imzasıyla *Mecmua-i Edebiye*'de yayımlandı (1900). İlk öyküsü "İhtiyarın Tenezzühü" ise *Sabah* gazetesinde çıktı (1902). İzmir ve Makedonya'da görevliken yazdığı şiir, öykü ve makaleleri çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlandı. Askerlikten ayrılıp Selanik'e yer-

leştikten sonra *Rumeli* gazetesinde ve çeşitli dergilerde yazdı. Ünü daha çok Selanik'te çıkan *Genç Kalemler* dergisindeki yazılarından sonra arttı. Derginin ikinci dizisinin ilk sayısında (Nisan 1911) yayımlanan "Yeni Lisan" başlıklı yazısı, Milli Edebiyat(") akımının başlangıç bildirgesi sayılır. Dergide yer alan yazılarında yalın, halkın konuştuğu ve anladığı bir dilin gerekliliğini, Türkçenin kendi kurallarına uygun yazılarak Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırılmasını savundu. Milli Edebiyat akımının öncülüğünü, Ziya Gökalp ve Ali Canip (Yöntem) ile birlikte yürüttü. I. Dünya Savaşı yıllarında *Yeni Mecmua*'da yayımlanan öyküleriyle ününü daha da yaygınlaştırdı.

Ömer Seyfeddin benzersiz bir üslupla yazdığı öykülerini kişisel deneyimlerine, tarihsel olaylara ve halk arasındaki geleneklere dayandırdı. Günlük konuşma diliyle yazması öykülerine canlı ve etkileyici bir nitelik kazandırdı. Çok değişik konuları işlediği yapıtlarında ayrıca yergilere, polemiklere, komik durumlara ve toplumsal yorumlara da yer verdi. *Bahar ve Kelebekler* (1927, 1984) geleneklere bağlı bir büyükanneyle Batı'ya öykünen ve kendi kültürünü hiç tanımayan modern torunu arasındaki kuşak farkını konu alır. *Bomba*'da (1938, 1986) ise devrimci bir grupla işbirliği yapmayı reddettiği için vahşi ve korkunç bir cinayete kurban giden genç bir Bulgar sosyalistin öyküsü anlatılır.

Ashâb-ı Kehfimiz (1918), *Efruz Bey* (1919, 1986) ve *Yalnız Efe* (1919, 1988) adlarında üç de roman yazan Ömer Seyfeddin, *Efruz Bey*'de 1908'den mübareke yıllarına değin geçen dönemi eleştirel bir yaklaşımla ele alır. Bir halk efsanesine dayanan *Yalnız Efe*'de ise haksızlıklara başkaldırarak dağa çıkan kız kahramanın kişiliğinde halkın direnme gücünü işler. Şiirleri Fevziye Abdullah Tansel tarafından *Ömer Seyfeddin'in Şiirleri* (1972) adlı kitapta toplanmıştır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Öykü. *Harem* (1918), *Yüksek Ökçeler* (1922, 1988), *Gizli Mâbed* (1923, 1983), *Beyaz Lale* (1938), *Asilzâdeler* (1938), bir oyun ve öyküleri içeren *Mahcupluk İmtihanı* (1938, 1982), *Dalgâ* (1943, 1952), *İlk Düşen Ak* (1938, 1980), *Nokta* (1956), *Tarih Ezeli Bir Tekerrürdür* (1958).

Ömer Şifai Dede (d. Sinop - ö. 1742, Bursa), Osmanlı mutasavvıf ve hekim. İstanbul medreselerinde okudu ve icazet aldı. Bir ara Mısır'a giderek öğrenimini orada sürdürdü. Arapça ve Farsçadan başka Latince de öğrenerek bu dilden çeviriler yaptı. Mevleviliğe girerek Yenikapı Mevlevihanesi'nde çile doldurdu, derviş oldu. Mutasavvıflığının çok hekimliği ile ünlünen Ömer Şifai Dede çevirilerinin yanı sıra çoğu tıbbi ilişkin bir dizi kitap yazdı. Bunlardan başlıcaları *Cevherü'l-Ferid fi Tıbbi'l-Cedid*, *Hülasatü'l-Ebdan*, *Minhacü't-Tib*, *Kanunü'l-İrşad*, *Fevaidü'l-Cedide*, *Mürşidü'l-Muhtar fi İlmi'l-Esrar*, *Müfredatü'l-Tib*, *Şifai fî İtib-i'l-Kimya*'dır.

Ömer Vasfî (HATİB) (d. 1880, İstanbul - ö. 1928, İstanbul), özellikle celi nestalik ile sülüs yazıda usta hattat. Hırka-i Şerif Camisi hatibi Hafız Eyüb Sabri Efendi'nin oğludur. İdadi eğitiminden sonra 1898'de Sultan Ahmed Camisi'nde Kazasker Hafız Mehmed Esad Efendi'nin din bilimleri dersine devam etmeye başlayarak 1905'te icazetname aldı. Babasının ölümünden sonra Hırka-i Şerif Camisi hatipliğine atandı. Çeşitli okullarda Kuran, yazı, tarih ve coğrafya dersleri verdi.

Hatla ilgilenmeye başlayınca Kadri Efendi'den sülüs, Aziz Efendi'den nestalik ve celi

sülüs meşk etti. Münir İsmet Bey'den divanı, Kamıl Efendi'den de nesib dersleri aldı. Celi sülüste Mustafa Rakım, nestalikte de Yesarizade Mustafa İzzet ekolüne bağlı kaldı. Eyüp'te V. Mehmed (Reşad) Türbesi ile Üsküdar'da Kısıklı Camisi ve Çeşmesi'nin yazıtları onun yapıtlarıdır. Hırka-i Şerif Camisi'nde de yazıları vardır.

Ömeri, tam adı ŞİHABEDDİN AHMED BİN FAZLULLAH EL-ÖMERİ (d. 12 Haziran 1301, Şam - ö. 1 Mart 1349, Şam), Memlûklerin Mısır ve Suriye'deki yönetimine ilişkin yapıtlarıyla tanınan bilgin ve yazar.

İkinci İslam halifesi Hz. Ömer'in soyundan geliyordu. Memlûklerin sır kâtibi olan babasının yardımcılığını üstlendi. Ama hiç sevmediği devlet görevinden yaklaşık 1337'de uzaklaştırılarak hapse atıldı. 1339'da hapisten çıktıktan sonra eski görevine yeniden getirildiyse de 1342'de bir kez daha uzaklaştırıldı ve yerine kardeşi geçti.

Ömeri sonraki yaşamını bilimsel araştırmalar yaparak geçirdi. Memlûk Devleti'nin yönetim ilkelerine ilişkin *Tarîfu bi'l-Mustalahi's-Şerif* adlı kapsamlı çalışmasıyla *Mesalikü'l-Ebsar fî Memaliki'l-Emsar* adlı ansiklopedik icmali Memlûk tarihi konusunda ana kaynaklar sayılır.

Ömerli, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Mardin iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 433 km² (1989) olan Ömerli ilçesi kuzeyde Savur, doğuda Midyat, güneyde Nusaybin ilçesi ve Merkez ilçe, batıda da Yeşilli ilçesi ve gene Merkez ilçeye çevrilidir.

İlin orta kesiminde yer alan ilçe toprakları Mardin-Midyat Eşiği(*) üstündedir. Bu toprakların suları, ilçe sınırları dışında Dicle Irmağına katılan Savur Çayının başlangıç kolları toplanır.

1986'da ilin alan ve nüfus açısından en küçük ilçesi olan Ömerli'nin halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler üzüm, arpa, buğday ve mercimektir. Ayrıca az miktarda nohut ve incir yetiştirilir, hayvancılık yapılır. Yetiştirilen hayvanların başında koyun ve yöreğe özgü Ankara keçisi gelir.

Eskiden Savur ilçesine bağlı bir bucak olarak yönetilen Ömerli yöresi 1953'te ilçe yapıldı. Eski adı Maserti olan Ömerli kasabası ilin en az nüfuslu ilçe merkezlerinden ve Hop Geçidini (1.115 m) aşan karayoluyla il merkezi Mardin'e 20 km uzaklıktadır.

Ömerli Belediyesi 1953'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 18.936; kasaba, 7.152.

Ömerli Barajı, İstanbul kentinin kuzeydoğusunda, Riva Deresi üzerinde kurulu toprak dolgu baraj. Kente içme, kullanma ve sanayi suyu sağlamak amacıyla yapımına 1968'de başlanmış, 1972'de işletmeye açılmıştır. Temelden yüksekliği 54 m, kret uzunluğu 372 m'dir. Gövdesindeki toplam dolgu hacmi 2,198 milyon m³'tür. Su toplam alanı 600 km²'yi, su toplama hacmi 386,5 milyon m³'ül bulur. Göl alanı 23,1 km²'dir. İstanbul'a yılda 180 milyon m³ su sağlar.

ömerotu bak. şerbetçiotu

Ön-Kuzey İklim Aralığı, PRE-BOREAL İKLİM ARALIĞI olarak da bilinir, Holosen Bölüm (y. 10 bin yıl öncesinden günümüze) iklim kronolojisinde zaman dilimi. Karbon-14'le (radyokarbon) gerçekleştirilen tarihlendirme çalışmaları, Ön-Kuzey İklim Aralığının yaklaşık 10 bin yıl önce başlayıp 9.500 yıl önce sona erdiğini göstermektedir.

Kuzey İklim Aralığından önce gelen Ön-Kuzey İklim Aralığı iklimin giderek ılımanlaştığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde huş ve çam ormanları yaygınlaşmış, Avrupa'daki ormanlarda bizon ve at gibi hayvanlar çoğalmıştır.

Ön-Raffaellocular, 19. yüzyılın ortalarında Kraliyet Akademisi'nin yaratıcılıktan uzak geleneksel tavrına karşı çıkan bir grup genç İngiliz ressamına verilen ad. Ön-Raffaellocular yüksek Rönesans öncesi sanatın doğrudan anlatımına hayranlık duyuyor ve Raffaello'nun klasikliğini idealize eden akademik geleneğe karşı çıkıyorlardı.

"Meryem'in Genç Kızlığı", Dante Gabriel Rossetti'nin bir çalışması, 1849; Tate Galerisi, Londra
The Tate Gallery, Londra

Grup, 25 yaşından küçük akademi öğrencileri Dante Gabriel Rossetti, William Holman Hunt ve John Everett Millais tarafından 1848'de kuruldu. Daha sonra ressam James Collinson, ressam ve eleştirmen F. G. Stephens, heykeltıraş Thomas Woolner ve Dante Gabriel'in kardeşi eleştirmen W. M. Rossetti gruba katıldılar.

Ön-Raffaellocular maddeciliğe ve toplumsal baskıya duydukları tepkiyle kendilerine sanatsal devrimciliğin ötesinde görevler yükliyorlardı. Özellikle ahlaki ve dinsel içerikli resimlerinde temalarını dönemin adalet anlayışına karşı çıkan ve geçmişteki değer yargılarını yücelten ortaçağdan, Rönesans'tan ve romantik dönemden kalma edebiyat yapıtlarından seçiyorlardı. Rossetti'nin net olmayan çizgileri ve buğulu atmosferine karşılık, grubun öbür üyeleri parlak ışıklı, birçok fotografik ayrıntıyla dolu bir grafik üslup geliştirdiler.

Yapıtlarını topluluğun adının baş harfleri olan PRB ile (Pre-Raphaelite Brotherhood) imzaladılar ve bir süre anonim kalabilmeyi başardılar. 1850'de kimlikleri ve yaşları ortaya çıkınca hem kabul görmüş ideal güzellik kuramlarına karşı çıktıkları, hem de dinsel temalara yeni, gerçekçi bir bakış açısı getirdikleri için ağır eleştirilere uğradılar. Dönemin önde gelen sanat eleştirmeni John Ruskin grubun en önemli savunucusu oldu. Ön-Raffaellocuların kuramsal olarak yapaylığı reddetmelerine karşın, geçmişe duydukları özlemin aşırı duygusallığı yadsınamaz bir yapaylık yaratmıştı. En önemli özellikleri, yapıtlarındaki canlılık ve getirdikleri yeni bakış açıydı.

Etkinlikleri yalnızca 10 yıl kadar sürmekle birlikte, İngiliz resmi ve dekoratif sanatları üzerindeki etkileri çok güçlü olmuştur. Dante Gabriel Rossetti 1850'lerin sonlarında genç ressamlardan Edward Burne-Jones ve William Morris ile ilişki kurdu ve romantik bir kaçıya yöneldi. Millais önemli akademik başarılar kazandı. Hunt ise tüm yaşamı boyunca topluluğun ilkelerine bağlı kaldı.

Ön sahne (Almanca *Proszenium*, Fransızca *avant-scène*, İngilizce *proscenium*), tiyatrodaki sahnenin izleyicilere bakan bölümü. Sahne ağız denen büyük kemerden ileriye doğru taşar ve genellikle perde kapandığında dışarıda kalır. Türkçeye Batı dilleri üzerinden, Yunanca *proskenion* sözcüğünün çevirisi olarak girmiştir. Ama buna karşın Eski Yunan tiyatrosundaki *proskenion* ile barok dönemden bu yana Batı tiyatrosundaki ön sahnenin işlevi aynı değildir. Eski Yunan tiyatrosunda oyunun oynandığı yükseltinin arkasında bir *skene* (çadır) yer alır, oyuncular bunun içinde giyinip soyunurdu. Oyun alanına da, bu çadırın önünde kaldığı için *proskenion* (çadırın önü) denirdi. Yani buna göre Eski Yunan tiyatrosunda *proskenion* günümüzdeki sahnenin işlevini görürdü. *Skene* sözcüğü zamanla bütün Avrupa dillerine girdi, ama asıl sahne anlamında kullanıldı. Ön sahne sözcüğü de gerçekten sahnenin ön bölümünü belirtir oldu. Çağdaş anlamdaki ilk ön sahne 1618-19 arasında İtalya'nın

saya aykırı olup olmadığını kendisinin incelemesi ön sorun, bunu yetkili bir yüksek mahkemeden (Anayasa Mahkemesi) istemesi bekletici sorun niteliğindedir.

Önal, Yıldırım (d. 1931, İzmir - ö. 10 Ekim 1982, İzmir), tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen. Kendine özgü konuşma biçimi ve etkileyici sesiyle oluşturduğu üslupla dikkati çekmiştir.

Yıldırım Önal Gülerken Ağlayanlar filmi, 1974
Türhan Gürkan Arşivi

1953'te Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl sahneye çıktığı Devlet Tiyatroları'nda, kısa bir ara dışında 1963'e değin oynadı. Schiller'den *Maria Stuart* (1953), Reşat Nuri Güntekin'

Giovanni Battista Aleotti'nin yaptığı Farnese Tiyatrosu'nda ön sahne, Parma, İtalya
Fotocelere, Torino

Parma kentinde yapılan Farnese Tiyatrosu'nda uygulandı. Bu tiyatrodaki sahne ağızında bir de perde bulunmakla birlikte, bu açılıp kapanmıyor, daha çok oyuna bir hava vermek amacıyla kullanılıyordu. Sahnedeki dekorlar gene izleyicilerin gözü önünde değiştiriliyordu. Tiyatro perdesinin dekor değiştirme işlemini gizlemek için kullanılması 18. yüzyılda başlamıştır.

Ön sorun, asıl dava konusunun karara bağlanabilmesi için daha önce incelenerek karara bağlanması gereken sorun. Mahkeme, asıl dava konusu olan ana sorunu incelerken dava dolayısıyla ortaya çıkan ön sorunu kural olarak kendisi karara bağlar. Bununla birlikte bazı ön sorunların karara bağlanması başka bir yargı yerinin görevi içinde olabilir. Bu durumda mahkeme, bekletici sorun niteliğindeki bu ön sorunun görevli yargı yerince karara bağlanması için yargılamayı durdurur ve dosyayı, görevli yargı yerine başvurması için davacıya vererek ön sorunun bu yargı yerince karara bağlanmasını bekler. Örneğin bir mahkemenin uygulayacağı yasa hükmünün anaya-

den *Tanrıdaki Ziyafeti* (1954), Turgut Özakman'dan *Gülneşe On Kişi* (1954), Cevat Fehmi Başkut'tan *Harpunla Bir Amerikalı* (1955), Shakespeare'den *On İkinci Gece* (1955), Gerhart Hauptmann'dan *Rose Bernd* (1962) gibi oyunlarda rol aldı. Özellikle Edmund Morris'in *Tahia Çanaklar* (1956), Özakman'ın *Duvarların Ötesi* (1958) ve Tennessee Williams'in *Arzu Tramvayı*'ndaki (1960) tiplerleriyle büyük övgü topladı.

Sonraki yıllarda zaman zaman özel tiyatrolarda da çalıştı. Arena Tiyatrosu'nda oynadığı George Bernard Shaw'dan *Sezar ve Kleopatra* (1963) oyunuyla İlhan İskender Armağanı'nı kazandı. 1970'lerin ortalarında bir kez daha Devlet Tiyatroları'na döndü. 1977'de TRT'ye seslendirme yönetmeni oldu.

Son döneminde sahneden koparak kendini sinema ve televizyon çalışmalarına verdi. 1970'ten başlayarak rol aldığı filmlerden birkaçı *Hostes Hanım* (1970), *Valan ve Namık Kemal* (1971), *Şehvet Kurbanı* (1972), *Zavallılar* (1974) ve *Gülerken Ağlayanlar* (1974). Televizyonda hem yönet-

tiği, hem de başrolünü oynadığı film ve diziler arasında *Karanlığı Gören Gözler*, *Güneşi Görüyorum*, *Yarış Bitti ve Fotoğraf-takiler* sayılabilir. Önal, *Fotograf-takiler* adlı dizinin seslendirmesini yapmadan, bir turne için gittiği İzmir'de beyin kanaması sonucu öldü.

önalım hakkı, ŞUFA HAKKI olarak da bilinir, bir malın satılması durumunda, satış koşullarına uymak kaydıyla, öncelikle belirli bir kişi tarafından satın alınmasına olanak veren hak. Sözleşmeden ya da yasadan doğabilir.

Sözleşmeden doğan önalım hakkı, bu konuda sözleşmeye bir hüküm konmasıyla geçerlik kazanır. Mal bir taşınmaz ise tapu kütüğüne şerh verme yoluna gidilebilir. Bu durumda önalım hakkı, şerhte gösterilen süre içinde ve kütükte yazılı koşullar uyarınca herhangi bir malike karşı ileri sürülebilir. Mal sahibi önalımlı malı satarken, bunu önalım hakkı sahibine bildirmek zorundadır. Önalım hakkı satışın öğrenilmesinden bir ay ve her durumda şerh verilmesinden 10 yıl sonra düşer.

Yasadan doğan önalım hakkı bir taşınmazın paydaşlarının, onun bir payını satın alan üçüncü kişiye karşı ileri sürülecekleri bir haktır. Yasadan doğduğu için tapu kütüğüne şerh verilmesi gerekmez. Paydaşlardan birinin kendisine ait olan payı bir üçüncü kişiye satması durumunda öteki paydaşlar önalım hakkını kullanabilirler. Payın öteki paydaşlardan birine satılması durumunda ise önalım hakkı ileri sürülemez. Kat Mülkiyeti Kanunu kat malikleri için önalım hakkını kabul etmemiştir.

önceleme, HIZLANDIRMA ya da İNDÜKLEME olarak da bilinir, enzimolojide, belirli bir enzimin yapımı (bişimi) hızının artmasıyla sonuçlanan denetleme mekanizması. Öncelik taşıyan enzimin (örn. *Escherichia coli*'de β -galaktozidaz) bişimini, mikroorganizma enzimin alt tepkisiyle (substrat) karşılaştınca gerçekleşir.

β -galaktozidaz oluşumunun, dezoksiribonükleik asidin (DNA) enzimin bişiminden sorumlu bölgesine bağlanan ve baskılayıcı ya da engelleyici denen bir proteini belirleyen düzenleyici gen tarafından denetlendiği gösterilmiştir. Ortamda bulunan alttepken baskılayıcıya bağlanarak onun DNA'ya bağlanmasını engeller. Sonuçta mikroorganizmanın enzim bişimini öncelenmiş olur ve enzim oluşur.

Önceleme mekanizması hücrenin kullanmadığı enzimlerin bişimini önlediği için önem taşır; örneğin, β -galaktozidaz yalnız ortamda alttepkeninin (laktöz ya da galaktoz) bulunduğu durumlarda yapılır. Ayrıca bak. engelleme.

öncelik hakkı, bazı alacaklıların haklarına ötekilerine göre öncelik tanınması.

İflas hukukunda masa alacaklıları bütün iflas alacaklılarından önde sayıldığından, bunların alacağının öncelikle ödenmesi gerekir. Yasada iflas alacaklıları altı sraya ayrılmış ve bu sraya dayalı bir öncelik esası kabul edilmiştir. Hiçbir alacaklı alacağına koruyarak sırasını başka bir alacaklıya devredemez; ama bir alacaklının öteki bütün alacaklılar yararına öncelik hakkından vazgeçmesine bir engel yoktur. Her sıranın alacaklıları arasında tam bir eşitlik söz konusudur. Malların satışı sonucu elde edilen para, bunlar arasında alacaklının miktarı göz önünde tutularak dağıtılır. Rehinli malın satışından elde edilen paradan öncelikle rehinli alacaklı alacağını alır. Bu rehin hakkının taşınır ya da taşınmaz rehni olması bir fark doğurmaz. Üzerinde rehin hakkı bulunan maldan ötürü devletin vergi, resim

gibi bir kamu alacağı varsa, bu kamu alacağı rehinli alacaklının alacağının da önüne geçer.

İflas yoluyla takipte öncelik hakkı açısından birinci sırada çalışanların bir yıllık ücret ve hakları, karı, koca ve çocuk nafakaları, ihbar ve kıdem tazminatları, ikinci sırada vesayet ve velayet nedeniyle malları borçlunun idaresine bırakılan kimselerin bundan doğan alacaklarıyla çalışanlara yardım amacıyla oluşturulmuş kuruluş ve derneklere olan borçlar, üçüncü sırada sağlık hizmetlerine ve acentelik sözleşmesine bağlı alacaklar, dördüncü sırada müflisin karısının, mal birliği ya da mal ortaklığında var olmayan kişisel mallarından dolayı alacağının yarısı, beşinci sırada devlet hazinesince doğrudan ya da dolaylı olarak tahsil olunan vergi ve resimler, altıncı sırada da müflisin karısının kişisel mallarının ayrıcalıklı olmayan bölümü de dahil olmak üzere öteki bütün alacakları yer alır.

Borçlar hukuku kurallarına göre alacağın geçirilmesiyle öncelik hakları da geçer, ama borcun geçirilmesinde bu ilke uygulanmaz. Çünkü borcun geçirilmesinde borçlunun değişmesine razı olan alacaklıya, borç yüklenenin iflası durumunda böyle bir ayrıcalık tanımaya gerek yoktur.

Öncü, PROCYON olarak da bilinir, kuzey gökküre takımyıldızlarından Küçükköpek takımyıldızının en parlak yıldızı (*Alpha Canis Minoris*). Görünür kadri 0,34 olan Öncü aynı zamanda gökkürenin en parlak yıldızlarından biridir. Yer'den uzaklığı 11 ışık yılıdır. Öncü aslında, parlak sarı-beyaz renkli altdev yıldız ile 11. kadirde soluk bir beyaz cüceden oluşan bir çiftyıldızdır. Öncü'nün Latincedeki adı olan *Procyon* (köpekten önce) sözcüğü, Yunancada aynı anlama gelen *prokynos* sözcüğünden türetilmiştir.

Öncü, Eyüp (d. 1906, Van - ö. 28 Nisan 1983, İstanbul), uluslararası yarışmalarda birincilik kazanmış binici. 1931-51 arasında milli binicilik ekibinde yer almıştır.

Konya ve Bursa'daki askeri liselerde öğrenciyken futbol ve atletizmle ilgileniyordu. 1925'te süvari sınıfına ayrılmaya binicilikle uğraşmaya başladı. 1931'de milli takıma seçildi. 1935'te Budapeşte'de Tuna Ödülü'nü kazandı. 1938'de Cevat Gürkan, Cevat Kula ve Saim Polatkan ile birlikte Roma Konkuriplikleri'ne katıldı; yarışmalarda Türk ekibi birinci oldu. 1960'ta albay rütbesiyle emekli olan Öncü biniciliğin gelişmesine antrenör olarak katkıda bulundu ve oğlu Kemal Öncü gibi başarılı biniciler yetiştirdi.

öncülsüz varoluş, evrim kuramında, kendinden önce gelen koşullarla açıklanamayan ya da varlığı önceden kestirilemeyen bir sistemin ortaya çıkışı. 19. yüzyıl ortalarında yaşamış bilim felsefecisi George Henry Lewes, bileşenleri sayesinde önceden bilinebilecek olgular ile hakkında böyle bir kestirimin yapılamayacağı olguları (örn. kum ve talk pudrasının karıştırılmasıyla elde edilen madde ile sodyum ya da klorüre benzemeyen bir kimyasal bileşim olan tuz) birbirinden ayırmıştır. Evrim kuramına göre yaşam, yeni canlı biçimlerinin ortaya çıktığı evreleri içeren kesintisiz bir süreçtir. Bu evreler şöyle sıralanabilir: 1) Yaşamın başlangıcı, 2) çekirdekli tekhücrelilerin ortaya çıkışı, 3) bölünmeyle çoğalan tekhücrelilerde görülmeyen ve bireysel özelliklerin gelişmesini sağlayan eşeyssel üremenin ortaya çıkışı, 4) sinir sistemi ve ilkel bir beyni olan bilinçli hayvanların ortaya çıkışı, 5) bütün bu canlıların en ileri aşaması olan insanın ortaya çıkışı. Bu yeni yaşam biçimlerinin her biri, önceki daha az gelişkin

evrelerin fizyolojik ve biyokimyasal özelliklerini temel alırsa da, ancak kendi türüne özgü ilkelerle açıklanabilir.

Öncülsüz varoluş kavramı özellikle, geniş canlı grupları arasında dönüşüm mekanizmalarının açıklığa kavuşmadığını ve genetik biliminin bu alanda yetersiz kaldığını savunan bilim adamları arasında önemini korumaktadır. İngiliz Samuel Alexander ve Alfred North Whitehead, Güney Afrikalı Jan (Christian) Smuts, Fransız Pierre Teilhard de Chardin ve Albert Vandel ile Macar Michael Polanyi, öncülsüz varoluş kavramını desteklemiş ya da benzer görüşler öne sürmüş düşünür ve bilim adamları arasındadır.

öndensolungaçlılar (*Prosobranchia*), *Gastropoda* (karındanayaklılar) sınıfından, 26 bin dolayında tür içeren yumuşakçalar altısnıfı. Deniz salyangozu adıyla tanınan büyük bölümü denizlerde, pek azı tatlı suda ve karada yaşar. Birçoğu kalbin önünde yer alan solungaçlarla solunum yapar. Bazılarının manto boşluğunda özel bir solunum organı vardır. Karada yaşayan türlerde, küçük bir delikle dışarı açılan, tavanı damar ağıyla kaplı manto boşluğu akciğer işlevi görür. Larva evresinde ortaya çıkan dönme (*torsion*) nedeniyle iç organlar kitlesine uzanan sinir kordonu 8 biçiminde kıvrılır. Dönme olayı kalıcıdır ve bu gelişmeden sonra artansolungaçlılarda olduğu gibi az ya da çok bir geri dönme (*detorsion*) olayı gerçekleşmez. Çoğu türün ayak bölümünden oluşan bir kapak (*operculum*), kabuğuna çekilen hayvanın kabuk açıklığını kapatır. Öndensolungaçlıların tamamına yakın bölümü aynı eşeylidir ve beslenmeleri genellikle bitkisel artıklara ya da algilere bağlıdır.

Bu altısnıf üyeleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bak. *Crepidula*; deniz salyangozu; denizkulağı; denizkulağı; dikenli salyangoz; Epitonidae; Littorinidae; Mitridae; Olividae; triton; Trochidae; Turbinidae; Volutidae.

Önderhan, Moğolistan'ın doğu kesimindeki Hentiy ilinin (*aymag*) merkezi kent. Ulan Bator'un (Ulaanbaatar) 290 km doğusunda, Kerulen Irmağı kıyısında, Ulan Bator ile Çoybalsan arasındaki yolların kesişme noktasında yer alır. Kent ekonomisi kömür madenciliğine dayanır. Kente 80 km uzaklıktaki Mörön Irmağı (*gol*) vadisi önemli bir kömür havzasıdır. Nüfus (1979) 11.100.

öndeyiş ve sondeyış, PROLOG ve EPILOG olarak da bilinir, başta manzum oyun türünde olmak üzere, edebi bir yapıtın girişine ve sonuna eklenen parçalar. Eski Yunan'da *prologos* günümüzdeki öndeyışten daha büyük bir önem taşıyor ve açıklayıcı nitelikte bir ilk perde işlevi görüyordu. Bir oyun karakteri (genellikle bir tanrı) sahneye çıkıyor ve başlayacak oyundaki eylemin öncesini, çoğunlukla bir felaket çevresinde gelişen olayları anlatıyordu. Plautus'un en güzel şiirlerinden bazılarının yer aldığı *Rudens*'te (*Urgan*) olduğu gibi, Latin tiyatrosunda öndeyışler daha incelikli ve ayrıntılı yazılıyordu.

İngiltere'de gizem oyunları ve mucize oyunları bir hitabeyle başlardı. Thomas Sackville, ilk İngilizce trajedi olan *Gorboduc* (1561) için öndeyış olarak pantomim kullanmıştı. Shakespeare *Henry IV* (2. Bölüm) oyununa olayın geçtiği yer ve koşulları tanıtan Rumour ("Söylenti") karakteriyle, *Henry V* oyununa da bir koroyla başlıyordu. Plautus tarzı öndeyış 17. yüzyılda

Fransa'da Molière tarafından yeniden canlandırıldı.

Sondayiş, izleyiciyi evine keyifli göndermek amacıyla hazırlanmış nükteli bir bölümdü. İngiliz tiyatrosundaki biçimini Ben Jonson *Cynthia's Revels* (y. 1600; Cynthia'nın Şenlikleri) adlı oyunuyla belirlemişti. Jonson'un sondayişleri oyunun özünü bir kez daha vurguluyor ve önceden beklenen eleştirileri yanıtlıyordu.

Öndeyiş ve sondayişin İngiliz tiyatrosundaki en parlak dönemi Restorasyon dönemi idi. 1660'tan Kraliçe Anne dönemine değin Londra'da öndeyiş ve sondayışsız bir oyun hemen hiç sahnelenmedi. Oyun yazarları dostlarından bu bölümleri yazmalarını ister, ünlü yazar ve şairlerin yazdığı öndeyiş ve sondayişler yeni yazarların yapıtlarına saygınlık kazandırır.

Sondayişler 18. yüzyıldan sonra ender kullanılmış, öndeyişlerse Hugo von Hofmannsthal'in *Jedermann* (1911; Herkes), Thornton Wilder'in *Our Town* (1938; Bizim Şehir), Tennessee Williams'in *The Glass Menagerie* (1944; Cam Kırkları/Sırça Kümes) ve Jean Anouilh'un *Antigone'u* (1944; Antigone Diye Bir Küçük Kız) gibi 20. yüzyıl yapıtlarında da kullanılmıştır.

Öner-Yücel Davası, milli eğitim eski bakanlarından Hasan Ali Yücel'in, Demokrat Parti (DP) İstanbul il başkanı avukat Kenan Öner aleyhinde açtığı ve sonradan siyasal bir nitelik kazanan hakaret davası (Şubat 1947).

29 Ocak 1947'de İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer TBMM'de, *Tan* gazetesinin yasadışı Türkiye Komünist Partisi'nce yönetildiğini öne sürerek gazetenin önde gelen yazarları Sabiha ve Zekeriya Sertel ile Tevfik Rüştü Aras'ı suçlayan bir konuşma yaptı. Sökmensüer ayrıca DP kurucularının da *Tan* gazetesi ve söz konusu yazarlarla ilişki içinde olduğuna dikkat çekti. Mareşal Fevzi Çakmak'ın *Tan*'ın yazarlarıyla yazıştığını belirtti.

Çakmak bu konuşmaya şiddetle tepki göstererek, genelkurmay başkanlığı sırasında dönemin milli eğitim bakanını komünist etkinlikleri desteklediğinden dolayı uyardığını bildirdi. Basında, Mareşal Çakmak'ın sözünü ettiği bakanın Hasan Ali Yücel olduğu öne sürüldü. Bu arada DP İstanbul il başkanı avukat Prof. Kenan Öner *Yeni Sabah* gazetesine yaptığı açıklamada, söz konusu bakanın Yücel olduğunu belirterek (11 Şubat 1947) Yücel'in bakanlığı sırasında komünistleri desteklediğini iddia etti. Bunun üzerine Yücel, Öner hakkındaki hakaret davası açtı. Geniş yankılar uyandıran ve siyasal bir nitelik kazanan yargılamanın sonucunda mahkeme, Öner'in Yücel'le ilgili savlarının doğru olduğu gerekçesiyle davanın düşmesine karar verdi. Bu karar Yücel'i ve dönemin Cumhuriyet Halk Partisi hükümetini siyasal açıdan oldukça zor duruma düşürdü. Yücel kararı temyiz etti. Yargıtay kararı usul yönünden bozduysa da, bu sırada Öner öldüğü için karar kesinleşmedi.

Önerge, meclis ya da kurullarda, belirli bir konuda oylanarak karara bağlanmak üzere üyelerce yöneltilen yazılı öneri ya da soru. Özellikle yasama meclisinde geniş bir uygulama alanı bulan önerge 6 Mart 1983 tarihli Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 83. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre bir yasa maddesi hakkında birçok önerge verilmiş ve madde değişiklik önergeleriyle birlikte komisyonca geri alınmışsa, komisyon önergeleri görüş-

tükten sonra eski metni kabul edebilir ya da yeni bir metin hazırlayabilir.

önerme fonksiyonu, mantıkta, içerdiği bir ya da daha fazla x değişkenine belirli değerler verildiğinde mantıksal değeri doğru ya da yanlış olan önerme biçimi. Doğal dildeki önermelerin mantık içinde çözümlemesini sağlamak amacıyla yapılmış bir soyutlamanın ürünüdür ve simgesel mantıkta doğrulukları değişken öğelere bağlı önermelerin ele alınmasına olanak sağlar. Önerme fonksiyonu matematikteki fonksiyonlara benzer biçimde, $A(x)$ ya da $A(x_1, x_2, \dots, x_n)$ simgeleriyle anlatılan önerme biçimlerinden (ya da yüklemelerden) elde edilir. Örneğin, " x küçüktür" ya da " x büyük değildir" gibi önerme biçimlerinde, " x "e bir ad ya da değerin verilmesi, doğru ya da yanlış olan belirli bir önermeye yol açar. Ama " x küçüktür" önermesinin kendi içinde mantıksal doğruluk değeri yoktur. Bu önerme biçimlerinden soyutlanınca $A(x)$ biçiminde bir önerme fonksiyonu elde edilir ve fonksiyonun mantıksal değeri örneğin, " x " yerine "fare" konduğunda doğru, "fil" konduğunda yanlış olur.

önermeler mantığı, mantıkta, bileşik ve karmaşık önermeleri ve onların mantıksal bağlantılarını ele alan simgesel sistem. Bölünemez en küçük birimler, yüklemeler mantığında terim ve adlar iken önermeler mantığında yalın, çözümlenmemiş önermelerdir. Ayrıca önermeler mantığı, işlev mantığından farklı olarak, yalnızca değişken içermeyen önermeleri inceler. Sistemde yalın önermeler harflerle gösterilir. Bileşik önermeler ise mantıksal ilişki simgeleri aracılığıyla oluşturulur; böylece "ve" ilişkisi için " $\wedge$ ", "ya da" için " $\vee$ ", "...ise ... öyleyse..." ilişkisi için " $\supset$ " ve "değil" ilişkisi için " $\neg$ " simgeleri kullanılır.

Biçimsel bir sistem olarak önermeler mantığı, hangi bileşik önerme biçimlerinin aksiyomlardan hareket edilerek kanıtlanabileceğiyle ilgilidir. Önermeler arasındaki geçerli çıkarımlar kanıtlanabilir önerme biçimleri yoluyla yansıtılır. Örneğin, herhangi bir A ve B için, ancak B A 'nın mantıksal bir sonucu ise, $A \supset B$ ilişkisi (A içerir B), kanıtlanabilir. Önermeler mantığının tutarlılığı, hem A 'nın hem de $\neg A$ 'nın aynı anda kanıtlanabileceği bir önerme biçimi içermesine dayanır. Örneğin, "Yağmur yağıyor" ve "Yağmur yağmıyor" önermeleri, aynı anda doğru olamaz. Ayrıca yeni bir aksiyom olarak kanıtlanamayacak bir önermenin sisteme eklenememesi ilkesi sayesinde sistemin tamlığı sağlanır. Çünkü böyle bir ekleme sistem içinde bir çelişmeye yol açacaktır. Öte yandan, sistemin işleyiş biçimi belirli bir önermenin kanıtlanıp kanıtlanamayacağı konusunda karar vermeyi olanaklı kılar. Ayrıca bak. yüklemeler mantığı.

Öngören, Ferit (d. 30 Haziran 1932, Diyarbakır), karikatürcü. Karikatürün yanı sıra şiir ve mizah alanındaki deneme ve incelemeleriyle tanınır.

Oyun yazarı ve tiyatro yönetmeni Vasif Öngören ile şair Veysel Öngören'in ağabeyidir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra bir süre avukatlık yaptı. Fakülte yıllarında başladığı karikatür çalışmalarını 1970'e değin aralıklarla sürdürdü. *Dolmuş* ve *Yön* dergilerinde çizdi. 1955'te çıkardığı *Filiz*, *a*, *Köprü*, *Yelken*, *Ataç*, *Değişim*, *Şiir Sanatı* ve gene kendisinin çıkardığı *Yeni a'da* eleştiri yazıları yazdı. Anadolu şiirini başlangıcından günümüze değin ele aldığı incelemenin bir bölümünü *Soyut* dergisinde yayımladı.

1969'da iki arkadaşıyla birlikte Karikatür-cüler Derneği'ni kurdu. *Gün* gazetesinde

çocuk masalları resimledi. *Gırgır* dergisinin yayımına katkıda bulundu. 1970-86 arasında *Günaydın*, ardından *Sabah* gazetelerinde çalıştı; "Selam" başlığı altında günlük yazılar kaleme aldı. Karikatürlerinde küçük insanın günlük dertlerinden toplum ölçeğindeki sorunlara kadar çeşitli olguları konu edinmiştir. Doğu duyarlılığının somutlaştığı, kendine özgü, ayrıntıyı seven, incelikli bir çizgi anlayışı vardır.

Başlıca yapıtları *Mizah Hikâyeleri Antolojisi* (1958) ve Semih Balcıoğlu ile birlikte hazırladığı *50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü*'dür (1973). Ayrıca Orhan Kemal'in *İstanbul'dan Çizgiler* (1969) ve Edip Cansever'in *Petrol* (1969) adlı yapıtları başta olmak üzere birçok kitabı resimlemiştir.

Öngören, Vasif (d. 15 Şubat 1938, Tavşanlı, Kütahya - ö. 14 Mayıs 1984, Amsterdam, Hollanda), Türk toplumuna özgü gerçekleri epik tiyatro anlayışıyla işlemiş oyun yazarı ve tiyatro yönetmeni.

Kütahya Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Teknik Üniversitesi Jeofizik Bölümü'nde okurken öğrenimini yarıda bırakarak Almanya'ya gitti (1961). Batı ve Doğu Berlin'de beş yıl

Vasif Öngören
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

tiyatro öğrenimi gördü. Doğu Berlin'de Brecht'in kurmuş olduğu Berliner Ensemble topluluğunda çalıştı. Türkiye'ye dönüşünde Ankara'da Halk Oyuncuları(*) topluluğuna katıldı. Topluluğun dağılmasından sonra arkadaşlarıyla Ankara Birliği Sahnesi'ni kurdu. Burada kendi sahnelediği oyunu *Asiye Nasıl Kurtulur?* ile adını duyurdu. İlk yazdığı oyun olan *Göç* İstanbul'da TMTF Gençlik Tiyatrosu'nda oynanmış ve 1966 İstanbul Uluslararası Gençlik Festivali'nde ikinci olmuştu. Öngören *Asiye Nasıl Kurtulur?* oyunuyla da Ankara Sanatsevenler Derneği'nce yılın en başarılı oyun yazarı ve yönetmeni seçildi. Bu oyunda, insanın topluma yabancılaşması temasını, namus ve dürüstlük kavramlarını, ekonomik sorunlarla bağlantılı olarak epik yöntemle işledi. Oyun yabancı dillere de çevrildi. *Göç*'ün yeni biçimde işlenişi olan ve Almanya'ya giden işçileri ele alan *Almanya Defteri* 1971'de sahnelendi. Bunu *Oyun Nasıl Oynanmalı?* izledi (1974). Toplumsal sorunları ve sınıfsal ilişkileri işleyen *Zengin Mufsağı* 1977 İsmet Küntay Ödülü'nü kazandı. *Masalin Aslı* (1977, 1989) adlı bir de çocuk kitabı olan Öngören, yaşamının son yıllarını Hollanda'da geçirdi. Öldüğünde, Amsterdam'da kurmuş olduğu El Kapısı Tiyatrosu son oyunu *Yeni Nesil*'i sahneleme hazırlıklarını sürdürüyordu. Ölümünden sonra bu tiyatroya onun adı verildi. Türkiye'de de 1985 yılı boyunca Vasif Öngören'i anma etkinlikleri düzenlendi. *Vasif Öngören Bütün Eserleri* 1991'de yayımlandı.

Öngören epik tiyatronun Türkiye'deki başlıca temsilcilerinden biridir. Yalın bir dille yazdığı ve zaman zaman mizah ögesini

kullandığı yapıtlarında, sanatsal özü geri planda bırakmaksızın toplumsal ve siyasal sorunları işleyip sunmuş, ele aldığı sorunların nedenleri üzerinde de durarak izleyiciyi düşünmeye yöneltmeyi başarmıştır.

Öngörülemezlik, hukukta, sözleşme ve antlaşmaların içerdikleri hükümlerin uygulanmasını güçleştiren savaş, doğal afet, iktisadi bunalım gibi olağanüstü durumların taraflarca önceden tahmin edilmesinin olanaksızlığı. Sözleşme hükümlerinin değiştirilmesi amacıyla öngörülemezliğin öne sürülebilmesi için bu beklenmeyen hallerin var olması gerekir.

Öngörülemezlik hali kuramı, beklenmeyen durumların ortaya çıkması yüzünden yerine getirilmesi iktisadi bakımdan güçleşen sözleşme ya da antlaşma hükümlerinin yeni koşullara uydurulmasının taraflarca istenebileceğine ilişkin hukuk kuramı. Bu kuramı savunanlar sözleşme ya da antlaşmaların belli koşullar altında yapıldığını, tarafların iradelerinin bu koşullara göre yorumlanması gerektiğini ve koşulların değişmesiyle ortaya çıkan durumun artık tarafların iradelerine uymaması nedeniyle hükümlerin bu yeni koşullara uygun olarak değiştirilmesi gerektiğini ileri sürerler. Kuramın karşısında olanlar ise, *pacta sunt servanda* (ahde vefa) ilkesi doğrultusunda, tarafların beklenmeyen, olağanüstü kârlardan yararlanabilecekleri gibi beklenmeyen zararlarla da katlanmaları gerektiğini savunurlar.

Kuramla ilgili olarak Fransa'da ortaya çıkan tartışmada *Cour de Cassation* (Temyiz Mahkemesi) öngörülemezlik durumunun özel hukuktaki zorlayıcı neden kavramına sokulamayacağı görüşünden hareketle kurama karşı çıkarken, *Conseil d'Etat* (Devlet Şûrası) bir içtihat hukuku olan idare hukukunda öngörülemezlik hali kuramının uygulanabileceğine karar vermiştir. *Conseil d'Etat*'nin görüşüne göre, idare hukukunda özel durumlarda kamu hizmetlerinin sürekliliği ilkesi *pacta sunt servanda* ilkesinin önüne geçebilir. Gerçekten idarenin özel kişilerle yaptığı kamu hizmeti sözleşmeleri halkın gereksinimlerinin kesintisiz olarak karşılanması gereğini içerdiğinden, sözleşmenin tarafı durumundaki özel girişimcinin iktisadi güçlüğü nedeniyle iflasa sürüklenmemek için faaliyetini durdurmasını önlemek amacıyla, onun uğradığı zararların paylaşılması yoluyla uygulamanın devamı sağlanır. Böylece idare ile özel girişimci arasında, kamu yararının gerçekleştirilmesi amacıyla işbirliği yapılarak sözleşmenin mali dengesi bunalım dönemi süresince bir ölçüde korunmuş olur. Zamanın paylaşılması idarenin özel girişimciye bir "öngörülemezlik tazminatı" ödemesiyle sağlanır.

Uluslararası alanda *clausula rebus sic stantibus* (*) gereğince, koşullar değişmediği sürece antlaşmaların yürürlükte kalması kabul edildiğinden, koşulların değiştiğini ileri süren tarafın konuyu tarafsız bir uluslararası organa götürmesi gerekir. 1969 Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne göre taraflar koşullarda temel bir değişiklik olduğunu öne sürerek antlaşmanın sona ermiş sayılmasını isteyebilirler. Ama bunun için değişikliğin istemde bulunan tarafın kendi eylemiyle ortaya çıkması olmaması gerekir.

Önleme avcı uçağı, askeri havacılıkta, düşman uçaklarının yolunu kesmek ve saldırılarını önlemek amacıyla kullanılan avcı uçağı. Ayrıca bak. avcı uçağı.

Önseçim, siyasal partilerin, parlamento seçimleri için gösterecekleri adayları belirlemek üzere seçim öncesinde yaptıkları oylar-

ma. Çeşitli ülkelerde uygulanan farklı biçimleri vardır.

ABD'de kayıtlı parti üyeliği sistemi söz konusu olmadığında adayların belirlenmesi seçmenlere bırakılmıştır. Her eyalet kendi koşullarına göre kapalı ya da açık önseçim yöntemini uygulayabilir. Kapalı önseçim yönteminde parti adaylarını yalnız o partinin seçmenleri belirler. Bu yöntem seçmeni tercih edeceği partiyi dolaylı da olsa açıklama zorunda bırakır. Açık önseçim yönteminde ise seçmenin siyasal tercihi gizli kalır. Seçmene önseçim sandığının girişinde önseçim listeleri verilir. Seçmen kapalı oy verme yerinde adaylar hakkındaki tercihini oyuyla belirler.

Kara Avrupa'sı ülkelerinde uygulanan parti içi önseçim sistemi temelde üç yöntem ayrılır. Adayların parti yöneticilerince belirlenmesi yöntemi çoğunlukla sağcı partilerde uygulanır ve parti içi birliği koruma amacına yöneliktir. Oligarşik eğilimlerin ağır bastığı bu yöntemle yöneltilen en önemli eleştiri, parti içi demokrasiyi engellemesidir. Adayların delegelerce belirlenmesi yönteminde parti üyelerinin seçtiği delegelerden oluşan kongrelerde adaylar belirlenerek parti merkez organlarının onayına sunulur. Adayların bütün parti üyelerince belirlenmesi, genellikle parti içi demokrasiye en uygun düşen önseçim yöntemi sayılır. Belçika'da ve daha karmaşık bir biçimde olmak üzere Almanya'da bu yöntem uygulanmaktadır.

Türkiye'de 22 Nisan 1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda 1986'da yapılan değişiklikten sonra kabul edilen esasa göre, siyasal partiler adaylarını kendi tüzüklerinde öngöcekleri herhangi bir yöntemle ya da bütün parti üyelerinin katıldığı bir önseçimle belirleyebilirler (m. 37).

önsel bilgi bak. a priori bilgi

Öpik, Ernest Julius (d. 23 Ekim 1893, Port-Kunda, Estonya, Rus Çarlığı - ö. Kasım 1985), göktaşları ve meteorlar üzerindeki araştırmalarıyla tanınan Estonyalı astronom. Çalışmaları evrenin yapısının ve evriminin anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

1911'de Estonya'daki Tallinn Üniversitesi'nden mezun olan Öpik, astronomi alanındaki doktora çalışmasını 1916'da Moskova Üniversitesi'nde tamamladı. 1919'da Taşkent Gözlemevi'nde çalışmaya başladı, 1921-44 arasında da Tartu'daki (Estonya) Astronomi Gözlemevi'nde görev yaptı. 1920'lerin başında gerçekleştirdiği araştırmalar sonucunda, çok hızlı gök cisimlerinin atmosfere girişine ilişkin bir kuram geliştirdi ve meteorların atmosferde yüzden erişerek (ablasyon) buharlaşması olgusunun anlaşılmasına katkıda bulundu. 1922'de meteorların sayılmasına yönelik olarak, iki gözlemci tarafından eşzamanlı gerçekleştirilen çift sayma yöntemini geliştirdi. Meteorlar üzerinde gerçekleştirdiği incelemeler sonucunda, Mars üzerindeki kraterlerin sıklığını doğru biçimde belirledi. Ayrıca kuyruklu yıldızlar üzerindeki çalışmaları katkıda bulundu ve Güneş'in çevresinde dolanmakta olan bir kuyruklu yıldız küresinin bulunduğu düşüncesini ortaya attı.

Öpik 1922'de, yıldızlardaki enerjinin kaynağının çekirdek (nükleer) kökenli olduğunu ve sıcaklığa doğrudan bağlı bulunduğunu kanıtladı. Aynı yıl Andromeda bulutsusunun Yer'den uzaklığına ilişkin bir kestirimde bulundu; bu kestirim 50 yıl kadar doğru olarak kabul edildi. 1930'larda ve 1950'lerde göktaşları üzerindeki çalışmalarıdan elde ettiği bulgular ile gökada ve gökada ötesi istatistiklerine dayanarak ev-

renin yaşına ilişkin bir kestirimde bulundu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kuzey İrlanda'ya yerleşerek Armagh Gözlemevi'nde çalıştı. 1956'dan sonra da zaman zaman ABD'ye giderek Maryland Üniversitesi'nde ders verdi.

Öræfa Buzulu, İzlanda'nın güneydoğu kesimindeki Austur-Skaftafells ilinde volkanik kökenli buzul. Çok geniş bir alanı kaplayan Vatna Buzulunun (*Jökull*) güney ucunda bulunur. En yüksek noktası olan Hvannadalshnúkur Dağı (2.119 m) ülkenin de en yüksek doruğudur.

ördek, *Anseriformes* takımının *Anatidae* familyasının *Anatinae* altfamilyasını oluşturan 108 su kuşu türünün ortak adı. Ördekler, *Anatidae* familyasının öbür üyeleri olan kuğu ve kazlara göre daha küçük yapı ve daha kısa boyunludur. Çoğu türün erkeği, yılda bir kez tüy değiştiren kaz ve kuğulardan farklı olarak iki kez tüy değiştirir.

Evcil ördek
Nezih Başgelen

Kuğulardaki gibi bacakları gövdelerinin arkasında yer aldığından paytak yürürler. Suna(*) ve angıtları içeren *Tadorna* cinsi dışında bütün ördekler bir yıl içinde cinsel olgunluğa erişir ve mevsimlik olarak eşleşirler. Kuğu ve kazlarda ise eşler arası bağlılık ömür boyu sürer.

Anas cinsi, en yaygın ve tipik ördek türlerini kapsar. En yaygın ördek türü olan yeşilbaş(*) (*A. platyrhynchos*) aynı zamanda evcil ördek soylarından büyük bir bölümün atasıdır. Türkiye'de yeşilbaşın yanı sıra, bu gruptan kılkuş(*) (*A. acuta*), boz ördek(*) (*A. strepera*), çamurcun(*) (*A. crecca*), çıkırcın (*A. querquedula*), kaşıkcın (*A. clypeata*), Avrasya ıslıkçını (*A. penelope*) (bak. ıslıkçın) ve bayığı kaşıkgaga (*A. clypeata*) (bak. kaşıkgaga) türleri görülür. *Anas* türleri su yüzeyinde gagalarıyla suyu süzerek beslenir. Benzer davranış sel ördeği(*) (*Merganetta armata*) ve çilli ördek(*) (*Stictonetta naevosa*) gibi türlerde de görülür. Patkalar(*) (*Aviha* ve *Netta* cinsleri) ve altingözler(*) (*Bucephala clangula* ve *B. islandica*) ise suya dalarak besin arayan türler arasındadır. Gene dalcı ördeklerden kara ördekler(*) (*Melanitta* cinsi) ve pufla ördekleri(*) (*Somateria* ve *Polysticta* cinsleri) denizde yaşar. Dikkuyruklar(*) (*Oxyura* cinsi) çok usta yüzücü ve dalcı olan küçük ördeklerdir. Tarakdişler(*) (*Mergus* cinsi) adlarını ince uzun ve kenarları tırtıklı gagalarından alır. Besinleri ise büyük ölçüde balıklardan oluşur.

Güney Amerika kökenli, ağaçlarda yaşamaya uyarlanmış uzun tırnaklı misk ördeği ya da moskof ördeği (*Cairina moschata*) ile yeşilbaşın bütün evcil ördeklerin atası olduğu sanılmaktadır. Evcil misk ördekleri eti için beslenir ve yapısal özellikleri birbirine yakın soylardan oluşur. Yeşilbaştan türemiş çok sayıda evcil soydan Hint ördekleri yumurta verimlerinin (yılda ortalama 300

yumurta), Pekin ördekleri et verimlerinin yüksekliğiyle tanınır. Ayrıca bak. kumes hayvanları.

Örebro, İsveç'in ortagüney kesiminde il (län). Kuzeyde Bergslagen maden bölgesinden başlayarak doğuda Hjälmars ve güneyde Vättern göllerine kadar uzanır. Yüzölçümü 8.515 km²'dir. Närke yönetim bölgesi (landskap) ile Västmanland ve Värmland'ın bir bölümünü içine alır. Sulanını güneye ve doğuya doğru akan akarsular toplar. İlde çok sayıda göl vardır. Başlıca sanayi dalları, kerestecilik ve maden işleme ile kâğıt ve çelik üretimidir. Ayrıca, demir, çinko ve bakır çıkarılır. İlin yönetim merkezi ve en büyük kenti Hjälmars Gölünün batı yakasındaki Örebro'dur. Nüfus (1992 tah.) 273.608.

Örebro, İsveç'in ortagüney kesimindeki Örebro ilinin (län) merkezi kent. Svart Irmağının (älven) Hjälmars Gölüne döküldüğü noktada yer alır. İsveç'in en eski kentlerinden biridir. Daha 13. yüzyılda bir ticaret merkezi olarak tanınan kent İsveç tarihinde önemli rol oynadı. 1434'te Danimarka'ya

Örebro'da Svart Irmağı üzerindeki bir adada bulunan Rönesans şatosu, İsveç
Reiot

karşı başlatılan ayaklanmaya önderlik eden Engelbrekt Engelbrektsson bir süre burada yaşadı. Kentte ülke tarihi açısından önem taşıyan bir dizi toplantı düzenlendi.

1854'teki yangından sonra büyük bölümü yeniden inşa edilen Örebro, bugün modern görünümüne bir kent olmasına karşın çok sayıda tarihsel yapıya sahiptir. Bunların en önemlisi, bugün müze olarak kullanılan ve ırmağın üzerindeki bir adada bulunan 16. yüzyıldan kalma Rönesans şatosu, 13. yüzyıla ait gotik kilise ve İsveç'in en iyi durumdaki ahşap yapılarından biri olan 15. yüzyıldan kalma Kungsstugan'dır (Kralın Evi), Uppsala Üniversitesi'ne bağlı Örebro Üniversitesi 1970'te kurulmuştur.

Kent ayakkabı ve bisküvi üretimiyle tanınır. Gelişmiş bir demiryolu ve su yolu ağıyla ülkenin öteki kesimlerine bağlanan kent ulusal karayolları ağına da kavşak noktasında yer alır. Nüfus (1992 tah.) belediye, 122.042.

Örensoy, Tevfik Recep (d. 17 Şubat 1875, İstanbul - ö. 28 Mart 1951, İstanbul). Türkiye'de histoloji ve embriyoloji dallarının gelişmesine katkıda bulunan hekim.

1898'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi (Askeri Tıbbiye) tabip yüzbaşı rütbesiyle bitirdi. 1900'de birkaç meslektaşıyla birlikte histoloji ve embriyoloji uzmanlık eğitimi için Almanya'ya gönderildi. Kiel ve Leipzig üniversitelerinden sonra Würzburg Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde sürdürdüğü doktora

çalışmalarını soğanilikte görülen bozukluklar üzerine yazdığı tezle bitirdi. Bir yıl kadar embriyoloji enstitülerinde çalıştıktan sonra İstanbul'a döndü. 1905'te Askeri Tıbbiye'de, ilk kez okutulmaya başlayan mebnasü-r-ruşeym (embriyoloji) ve Gülhane'de de ilm-i ensac (histoloji) ve embriyoloji derslerini verdi. Aynı yıl sol kolağası, 1908'de sağ kolağası, 1914'te binbaşı oldu; 1921'de de askerlikten emekliye ayrıldı. 1909'da Hay-

Örensoy
Ana Yayıncılık Arşivi

darpaşa'da askeri ve sivil tıbbiyelerin birleştirilmesiyle kurulan Tıp Fakültesi'nde histoloji ve embriyoloji muallimliğine getirildi. 1927'de Dişçi Mektebi'nde bu dersleri vermeye başladı. 1931-33 arasında tıp fakültesi reisliği (dekan) yaptı. 1934'te ordinaryüs profesör unvanı verildi; 1941'de emekli oldu. Histoloji ve embriyolojinin Türkiye'de yerleşip gelişmesinde büyük katkılan olan Örensoy tıp fakültesinde bir laboratuvar kurarak mikroskopla doku incelemelerini başlattı ve ilk histolojik preparat arşivinin çekirdeğini oluşturdu. 1933 Üniversite Reformu sırasında Türkiye'ye gelen Karl Loventhal ve Tibor Peterfi'nin yardımlarıyla İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Histoloji ve Embriyoloji Enstitüsü'nün gelişmesine katkıda bulundu. Yapıtlarından *Fenn-i Ensac* (1910) ve *İlm-i Ensac-ı Tabiyye* (1911) Türkçe yazılmış ilk histoloji kitaplarıdır.

örf, URF olarak da bilinir, benzer koşullarda herkesçe doğru sayılan ve uyulmasına gerek duyulan kurallardır. Sözlük anlamı "bilinen" ya da "herkesin bildiği"dir; örf-i mâruf, örf ü âdât, âdet deyimleri ile değişimli olarak kullanılır.

Bütün geleneksel tanım toplumlarında, görgüye dayalı olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi ve uygulamalar çok büyük yer tutar. Bu aktarımı sistemeştiren âdet ve gelenekler yavaş yavaş bağlayıcı kurallara dönüşerek kabileden devlete geçişte hukukun temelini oluşturur. Yazılı bir kamu hukuku zamanla kökenlerinden soyutlanarak yüksek kültürün parçası olsa bile, onun altındaki halk kültüründe örf, sözlü iletişimden başkasını bilmeyen köylü kitleleri için toplumsal yaşamın büyük bölümünü düzenler. Örneğin Batı Avrupa ortaçağ toplumunda tarımsal etkinlik temelde, taşıyıcılığını köy topluluğunun yaptığı teamüller uyarınca sürdürülürdü; senyörler de serflere, bazen sanıldığının tersine sınırsız keyfilikle bir baskı uygulayamaz, bu ölçülerin çok dışına çıkamazdı. Askeri ve topraklı aristokrasyle bağımlı köylüleri arasındaki ilişkiler, iki tarafın kuvvet dengesindeki oynamaların ancak küçük küçük değiştirebildiği (dolayısıyla hiç değişmiyormuş görünen) bir teamül hukuku ya da örfi hukuk konusuydu. Üstelik bu teamül hukuku manordan manora farklılıklar gösterirdi. Manora mahkemesi ya da derebeylik mahkemesi o malikânenin topraklarını işleyen bütün köylülerin huzurunda toplanır ve anlaşmazlık çıktığında yazılı belge yoksa atalardan kalma manor âdeti saptanmaya çalışılırdı.

Zaten manor içtihatları da bu yolla yazıya geçirilirdi.

Yerel farklılıklar çok çeşitli özel tarihçelerin ürünü olabilir. Bazen savaşlar aynı ortamlarda türemiş teamül hukuklarını karşı karşıya getirir. Germen halklarının İS 3-4. yüzyıllarda başlayan büyük hareketi sırasında gözlenebildiği gibi, kabilenin belli başlı her kolunun kendi "kavim yasa" istila ettiği toprakların "memleket yasa" ile karşılabılır ve ikisinin öğelerini birleştiren yeni bir teamül hukuku ortaya çıkabilir. Bir başka değişim kaynağı da Germen askeri şeflerinin *bannum* sözcüğüyle anlatılan emretme, kural koyma yetkisidir. Bu yetki kavim yasalarının bir parçasıdır ve herkesçe doğru sayılarak kabul edilen irsi şef tarafından dile getirilmesi biçiminde yorumlanır. *Bannum* (ya da *ban*) sözcük anlamıyla "yasak", "yasak olanın belirtilmesi", "yasağın saptanması" demektir. *Bannum* yetkisi kullanılarak konan vergi ve öbür yükümlülükler ise *banalites* denir. Buyurma yoluyla yeni yasa koyma yetkisi Germen askeri şefliğinden türeyen krallar ve lordlar tarafından var olan teamül hukukunda değişiklik yapmak için kullanıldığında, ortaya çıkan yenilikler teamül hukukunun böylece genişlemiş gövdesine eklenir.

Genel bir sosyolojik-antropolojik terim olan örf İslam ve Türk-İslam devletleri, özellikle de Osmanlılar açısından özel ve teknik bir kavramdır. Hem âdet ve geleneğe dayanan uygulamalar, hem hukukun kökeni bu uygulamalarda olan bölümü, hem de hukukun padişahın buyurma yetkisiyle (âdet ve geleneğe uygunluğu kabul edilerek) oluşturulan bölümü anlamına gelir (*bak. örfi hukuk*). Orta Asya'nın göçebe Moğol ve Türk topluluklarında bu kavramın karşılığı "töre" ve "yasag" (yasag) sözcükleridir. Cengiz Han'la birlikte yasağın yazıya dökülmesi kabile teamüllerinden hukuk yaratılmasının ve töreden ayrışmasının çarpıcı bir örneğidir. Germen şef ve kralları gibi bilineni dile getirdikleri var sayılan Moğol ve Türk emir ya da hanlarının da yasağ (sözcük anlamıyla yasağ olanı saptayarak yasa buyurma) yetkileri vardı ve yasağ sözcük anlamıyla olduğu kadar kuramsal düzeyde de *bannum*'un karşılığıydı. Bu aşamada Moğol ve Türk kabile toplumunda başka bir hukuk kaynağı da yoktu. İslamın ortaya çıkmasıyla durum değişti. Şeriat bir bakıma putperestlikten tektanrılığa sıçrayan Arapların kavim yasalarıydı. Ama aynı zamanda bir devlet dini ve din devleti olarak doğan İslamın anayasası ve organik yasalarının bütünüydü. Bu niteliğiyle, Arap fetihleriyle birlikte Müslümanlaşan bütün ülkeler için bağlayıcı hale geldi ve fethedilen diyarların yerel memleket yasaları ile bazen çatıştığı, bazen birleştigi görüldü.

Şeriat Arabistan'daki düzeyiyle yarı-göçebe kabile yapısından yeni çıkmakta olan Arap toplumuna göre düzenlenmediğinden, fetih süreciyle ortaya çıkan sosyo-ekonomik gelişmeleri kapsamıyordu. Özellikle toprak mülkiyeti, tarımsal üretim ve bölüşüm ilişkileri, vergiler ve rantlar, karmaşıklaşan bir yönetimin ve devlet aygıtının gereksinimleri gibi konularda boşluklar doğduğunda yerel yasa ve uygulamalara başvuruluyordu. Örf-i mâruf kavramı böylece önem kazandı ve İslam açısından örfi hukuk, şeriatın yanı sıra var olan, şeriata aykırı bulunmayan, toplumsal düzeni sağlamaya yaradığı için sürdürülen kurallara olarak yerleşti. 11. yüzyıldan başlayarak klasik İslam ülkeleri ve kültürleri üzerinde siyasal egemenlik kuran Türkler İslamda örfi hukuk alanını iyice genişletti. Savaş ve yönetim usullerini hızla

öğrenip uyarlayabilen Türk askeri aristokrasisi, ele geçirdiği topraklarda geleneksel uygulamalar ile kendi buyurma yetkisinin birleşiminden çok kapsamlı bir örfi hukuk ve örfi vergiler kategorisi yarattı. Bu gelişme, *bannum* yetkisiyle *banalites* yükümlülüklerinin Batı Avrupa'da Germen aristokrasisinin üstün haklarını, üst-beyliğini yansıtmaması gibi, bir bakıma Türk askeri aristokrasisinin Ortadoğu ve Anadolu'daki üstün egemenliğini simgeliyordu.

Çağdaş hukuk sistemlerinde örf ve âdet, topluluk içinde kök salmış, uyulması zorunlu sayılan gelenek kuralları anlamına gelir. Bu kurallar yasalardan farklı olarak, yetkili devlet organının bir işlemiyle konmak yerine, çeşitli durumlarda aynı davranış biçiminin yinelenmesiyle oluşur ve hukuku uygulayan devlet makamlarınca da yaptırım altına alınır. Bir geleneğin örf ve âdet kurallı durumuna gelebilmesi için şu üç koşulun bir arada gerçekleşmesi gerekir: 1) Süreklilik, 2) genel inanç, 3) hukuksal yaptırım. Örf ve âdetin maddi, nesnel ögesini oluşturan süreklilik görelî bir kavramdır. Bazı durumlarda bir davranışın yinelenmesi kısa süreli olsa da, bu konuda sürekli bir istencin ve uygulamanın varlığını göstermeye yeter. Örf ve âdetin tinsel, öznel ögesini oluşturan genel inanç, bir geleneğin bağlayıcı bir hukuk kurallı olduğu konusunda toplum bireylerinde genel bir kanının (*opinia iuris*) belirmiş olmasıdır. Örf ve âdetin hukuksal ögesi olan yaptırım, bir geleneğin bağlayıcı ve zorlayıcı niteliğinin devlet desteği ile oluşturulmasıdır.

Örf ve âdet genel olabileceği gibi yerel de olabilir. Ayrıca belli meslek alanları için geçerli örf ve âdet (örn. ticari örf ve âdet) kuralları da vardır. Örf ve âdet medeni hukuk alanında olduğu gibi, ticaret hukuku, anayasa hukuku ve idare hukuku alanlarında da büyük önem taşır. Özellikle yazılı hukuk kurallarının çok dağınık olduğu idare hukukunda idare makamlarının sürekli uygulamasıyla oluşan idari örf ve âdet kuralları yargısal denetimde birer ölçü olarak uygulama alanı bulmaktadır.

Örfi hukuk, YASAG, YASAG-I PADİSAHI, SIYASET-I SULTANI, ÖRFİ FIKIH, ÖRFİ OSMANI, KANUNNAME-I SULTANI olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde kaynağı örf(*) olan yönetsel ve yargısal kurallardır. Şeriatın kapsamı dışındaki örflerin kanunnamelerle yasallaştırılması yoluyla oluşturulmuştur.

İslamın yayılma döneminde Arap dünyası dışındaki ülkelerin birçoğunda büyük uygarlıklarla yüz yüze gelindi. Bu uygarlıkların kamu düzenine, toplumsal ve ekonomik yaşama, ceza hukukuna ilişkin yasa ve töreleri İslam hukuku açısından bazı sonuçlar doğurdu. Şeriatı aykırı olanları kaldırılmaya, şeriatça sakıncasız, daha da önemlisi toplum düzeni bakımından yararlı görülenleri ise İslami dayanaklarla güçlendirilerek korunmaya çalışıldı. Bu yaklaşım uzunca bir süreçte örfi hukuku oluşturdu. İslam din bilginleri de örfü dinsel açıdan tanımlayarak şeriatla bağdaştırmaya yöneldiler. "Akla ve dine uygun olan, doğru sayılan, sağduyularca reddi olanaksız" kuralları ifade eden örfü batıl, günah, yanlış olabilecek âdet ya da alışkanlıktan ayırdılar. Ayrıca bütün toplumu bağlayan "örf-i âm" ile belli bir yöre ya da bir konuyu kapsayan "örf-i has" olmak üzere iki tür örf belirlediler. Bütün bu esneklikleriyle örfi hukuka yer açmasında İslamın görelî hoşgörü ve yararlılığı etkili oldu. Örfi hukukun yürürlüğü ise Müslümanlığın her girdiği yerde yaygın ve kalıcı olmasına yardım etti. Ama Moğollarda görüldüğü gibi, "yasag"ın (yasag) zaten her alanı kapsadığı durumlarda, şeriatın kabulü ile

kavmin kendi örfi hukukunun korunması arasındaki çelişme zaman zaman çözümüne güç sorunlara, çekişmelere, hatta iç savaşlara yol açtı.

İslamın egemen din üstünlüğünü kazandığı daha ileri bir aşamada hükümdarlar kamu düzeni (nizam-ı âlem) uğruna, şeriat çerçevesinde çözümü olanaksız konularla ilgili kuralları kendi iradeleriyle koyarak örfi hukukun kapsamını genişlettirler. Bu kuralları koyarken toplumun tepkisini çekmemek, kamu vicdanının onayını almak ilkesini gözetiyor, dolayısıyla örf ve âdetlere dayanıyorlardı. Özet olarak, örfi hukukun oluşması için şu dört özellik gerekli ve yeterliydi: 1) Yasa konusunun şeriatı yerinin bulunmaması ve şer'i yoldan çözüme kavuşturulamaması; 2) bu konuda halkın benimseyegeldiği ve şeriatı ters düşmeyen (ya da ters düşmediği varsayılan) kuralların varlığı; 3) hükümdarlık erkinin bu alanı kapsamaması; 4) konan yasanın toplum yararına ve adalete uygunluğu. Şeriatın toprak mülkiyeti ve tarımsal artıurun aktarımını düzenlenmedeki yetersizliği nedeniyle, örfi hukukun en geniş uygulama alanı şer'i vergilendirme dışında kalan ve her yöreye göre türleri, oranları ve toplama yöntemleri değişen vergilendirmeler (tekalif-i örfiye) oldu.

Türklerin İslam dünyasına egemen olmasından sonra örfi hukuk önemli gelişme gösterdi. Osmanlıların birçok ülkeyi ve halkı yönetimleri altında toplamaları sürecinde ise uluslararası denebilecek bir uygulama alanı buldu. Şeriatın köktenci ve ödünsüz karakterine karşılık zamana ve koşullara uydurulabilen örfi hukuk ön plana çıkmaya başladı. Osmanlılar tahrir defterlerini hazırlarken genişleyen sınırlarının kapsadığı değişik bölgelerdeki örfleri dikkatle saptayıp kaydettiler. Bunlardan şeriatı aykırı görülenleri benimseyerek zaman içinde, yumuşak bir biçimde alabildiğince yeknesaklaştırdılar. Yerel örfilere dayalı sancak ya da liva kanunnamelerinin hazırlanmasında Kuran'ın, "bilinen doğruyu (örfü) emrediniz, yanlış yasaklayınız" hükmüne yaslandılar. Uygulama açısından ise, kanunnameler tahrir defterlerinin başına yazılarak ya da fermanlarla yayınlanarak yargıçların, kamu ve ilmiye görevlilerinin bunlara uymaları istendi. Bu tutum, fetih öncesi toprak rejimleri ile Osmanlı tımar sisteminin ifade ettiği üretim ilişkileri arasında (özellikle reaya ve küçük soylular/sipahiler açısından) önemli süreklilikler sağladı; özümlemeyi kolaylaştırdı. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ve Anadolu'da güçlenmesinde etkili oldu.

16. yüzyılın sonlarıyla 17. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'yle Avrupa arasındaki güç dengelerinin olumsuz yönde değişmeye, iç ve dış istikrarın sarsılmaya yüz tutması egemen sınıfın ideolojisinde giderek katılaşan tutucu bir tepkiye yol açtı. Duraklama ve gerilemeye tepki, uzun süre, geçmişe daha çok sarılma çabası biçimini aldı. 17. yüzyıl ortalarına doğru Kadızadeli hareketiyle şer'i hukuk her alana egemen kılınmak istendi. Bu yüzden örfi hukuk alanı daraldı ve devletin değişen koşullar karşısındaki tepki esnekliği azaldı. Şer'i hukuk ile örfi hukuk arasındaki çatışmanın doğurduğu bunalım derinleşirken, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı egemen sınıfının reformcu kesimi yukarıdan aşağı bir modernleşme denemesini başlattı. Bu gelişme içinde artık çözüm, eskisi gibi bir örfi hukukun oluşturulmasında değil, şeriatı alternatif olarak Batı kapitalizminin hukuksal üst yapılarının benimsenmesinde arandı. Şer'i hukuk-örfi hukuk çelişmesinin yerini de şer'i hukuk-burjuva hukuku çelişmesi aldı. Cumhuri-

yet'in kurulması ve Atatürk'ün reformlarıyla bu çelişme çağdaş burjuva hukuku yönünde kesin çözüme kavuşturuldu.

Örfi idare bak. sıkıyönetim

Örgün eğitim, okullarda ya da okul niteliği taşıyan kuruluşlarda, öğretmenliği meslek edinmiş kişilerce yürütülen eğitim.

Türkiye'de 1973'te yürürlüğe giren Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre örgün eğitim sistemi okulöncesi eğitim, ilköğretim, orta-öğretim ve yükseköğretim kademelerinden oluşur. Örgün eğitim devletin gözetimi ve denetimi altında, onun onayladığı plan ve programlara göre yürütülür. Okulöncesi eğitim dışındaki örgün eğitim notla değerlendirilir ve diplomaya yönelmiştir. Örgün eğitim kademelerini tamamlayan aynılara öğrencilere diploma, tamamlamadan ayrılanlara öğrenim belgesi verilir. 1990 verileriyle Türkiye'de örgün eğitim kademelerinde okul ve öğrenci sayısının dağılımı şöyledir: 3.601 okulöncesi birimde 112.053 öğrenci; 51.170 ilkökulda 6.848.083 öğrenci; 5.558 ortaokulda 2.038.537 öğrenci; 1.627 genel lisede (bünyesindeki ortaokullarla birlikte) 751.729 öğrenci; 1.738 mesleki ve teknik lisede 577.281 öğrenci. Ayrıca bak. eğitim; okul.

Örgütlü suç, son derece merkezileşmiş örgütler aracılığıyla yürütülen yasadışı işler. Avrupa ve Asya'da uluslararası kaçakçılık, mücevher hırsızlığı ve uyuşturucu madde satışı yapan şebekelere tarih boyunca rastlanmasına ve Sicilya ile Japonya'da kökü yüzyıllar öncesine dayanan suç örgütlerinin bulunmasına karşın, örgütlü suçun büyük bir sektöre dönüşmesi 20. yüzyıla özgü bir olgu sayılır. Bu sürecin en uç düzeye vardığı ABD'de suç örgütlerinin işleyiş yasal şirketlerden oluşan büyük bir kartelin işleyişiyle karşılaştırılabilir.

ABD'de içki yasası döneminde (1920-33) suç işleme oranının dev boyutlara ulaşmasıyla bütün ülke düzeyinde etkinlik gösteren bir suç örgütü ortaya çıktı. ABD Anayasası'na 18. Ek Madde'yle içki yapım, satım ve nakli üzerindeki yasaklama kaldırılınca, bu suç örgütünü yönetenler başka alanlara yöneldiler ve daha karmaşık bir yapı kurdular. Yeni suç örgütü birçok büyük kentteki yasadışı işlerden sorumlu değişik "aile" ya da ortaklıklardan oluşan hiyerarşik bir yapıya dayanıyordu. Her ailenin başında, üyeler hakkında ölüm kararı bile verebilen bir patron bulunmaktaydı.

Örgütlü suç her zaman polisi ve mahkemeleri etkisiz kılabacak yollar da bulmuştur. Örgüt patronları yerel ve ulusal hükümet kuruluşları üzerinde etkili olabilmek için büyük paralar harcamaktan kaçınmazlar. Daha etkili bir yöntem de yasadışı gelirlerin yasal alanlara yatırılarak aklanmasıdır.

Suç örgütleri, başlıca gelir kaynakları olan kumar ve uyuşturucu madde kaçakçılığı dışında, borç para verme gibi görünüşte yasal işler de yaparlar. Böyle şirketler aşırı faizle borç para verir, şiddet ve tehdit gibi yollarla borç tahsil ederler. Suç örgütlerince işletilen yasal kuruluşlar baskı ve cinayetle rakiplerini ortadan kaldırmaya da çalışır. 1975'te örgütlü suçları konu alan federal bir araştırma, bu sektörün denetimindeki ekonomik etkinliklerin yılda 50 milyar ABD Doları'nı bulduğunu ortaya koymaktaydı.

Örgütlü suçun ABD'deki gücünün şiddetinden çok, politikacıların korumasından ve sıradan yurttaşın korunan bu suçlular karşısındaki çaresizlik duygusundan kaynaklandığı görüşü yaygındır.

Örik, Nahit Sırrı (d. 22 Mayıs 1895, İstanbul - ö. 18 Ocak 1960, İstanbul), yapıtlarında Cumhuriyet yönetimiyle gelen yeni koşullar karşısındaki insanların sorunlarını gerçekçi biçimde yansıtan yazar.

Mekteb-i Sultanî'de (Galatasaray Lisesi) okurken öğrenimini yarıda bıraktı. Daha çok kendi kendini yetiştirdi. 1915-28 arasında Tiflis, Berlin, Paris, Viyana, Roma, Kopenhag gibi kentlerde yaşadı. Türkiye'ye döndükten (1928) sonra *Cumhuriyet* gazetesinde çalıştı. Uzun yıllar Milli Eğitim Bakanlığı'nda çevirmenlik yaptı. Anadolu'yu dolaşarak çeşitli dergi ve gazetelerde makaleler, gezi notları ve tarihsel incelemeler yayımladı. Yaşamının son döneminde çeşitli gazetelerde köşe yazarlığı yaptı.

İlk öyküsü "Zeyneb, la courtesane" (Kibar Fahişe Zeyneb) Paris'te çıkan bir dergide Fransızca olarak yayımlanan (1927) Örik, öykü ve romanlarında Osmanlı Devleti'nin son döneminden Cumhuriyet dönemine geçiş sürecindeki insan ve toplum ilişkilerini konu edindi. Yapıtlarını gerçekçi ve yalın bir anlatımla kaleme aldı. Eski yaşantının kalıntıları, silinmekte olan töreleri ve insan tiplerini, "kibar tabaka"nın maddi ve manevi düşkünlüklerini işledi. II. Meşrutîyet'in ilanından (1908) II. Abdülhamid'in tahttan indirilişine değin geçen toplumsal ve siyasal olayları konu edinen *Sultan Hamid Düşerken* (1957; *Abdülhamid Düşerken*, 1975) adlı kitabı tarihsel romanın başarılı bir örneğiydi. Yapıt 1976'da *Düşüş* adıyla Kemal Bekir tarafından oyunlaştırıldı. Örik'in, daha önce bir gazetedeki tefrika edilen *Abdülhamid'in Haremi* adlı yapıtı ilk kez 1989'da kitap olarak yayımlanmıştır.

Örik'in öbür yapıtları arasında *Eve Düşen Yıldırım* (1934), *Kuskanmak* (1946) gibi romanlar, *Kırmızı ve Siyah* (1929), *Sanat-kârlar* (1932), *Eski Resimler* (1933) gibi öykü ve *Eski Zaman Kadınları Arasında* (1958) gibi anı kitapları, *Sönmeyen Ateş* (1933), *Muharrir* (1934), *Oyuncular* (1938), *Para Uğruna* (1949) gibi oyunlar sayılabilir. *Edebiyat ve Sanat Bahisleri* (1933), *Tarihi Çehreler Etrafında* (1933), *Roman ve Hikâye* (1933), *Hayat ile Kitaplar* (1946) ise deneme-inceleme türüne giren yapıtlardır.

örme, kesintisiz bir ipliğin birbiri içinden geçirilen ilmek sıraları halinde örülmesi işlemi. Bu işlemle yapılan gevşek dokumaya örgü denir. Başlıca iki örgü türü vardır. Atkı türünde düz, ters, haraço, lastik ve desenli örgüler, çözgü türünde de jarse tipi örgüler yapılır.

Atkı türü örgülerin çoğu şiş kullanılarak elde ya da makinede yapılır. Düz örgüde iplik bir sıra boyunca arkadadır, ilmekler önden alınır; dönüş sırasında ise iplik önde kalır, ilmekler tersten alınır. Haraço da iplik her sırada arkadadır, ilmekler hep önden alınır. Lastik örgüde ise iplik bir ilmekte arkada, öbür ilmekte önde olmak üzere bir ters bir yüz olarak örülür. Desen elde etmek için ters ve yüz ilmekler belli bir motif oluşturacak biçimde kullanılır. Atkı türü örgüde kaçan ilmek yakalanmazsa, bütün ilmeklerin kaçmasına yol açar. Bu tür örgüler çapraz yönde çok esnektir.

Yalnızca makineyle yapılan çözgü türü örgülerde ilmekler genellikle kaçmaz. Bu örgünün ilmekleri birbirine daha yakın, düz ve atkı türü örgünükilerden daha az esnektir.

Örnek, Sedat Veyis (d. 11 Eylül 1927, Zara, Sivas - ö. 15 Kasım 1980, Ankara),

Türk halkbilimi konusundaki araştırmalarıyla tanınmış bilim adamı.

1953'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. Almanya'da Tübingen Üniversitesi'nde dinler tarihi ve etnoloji konusunda doktora yaptıktan sonra 1960'ta Türkiye'ye döndü ve 1961'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Etnoloji Kürsüsü'ne asistan olarak girdi. 1966'da doçent, 1971'de profesör oldu. 1980'de DTCF'de Etnoloji Kürsüsü'nün Sosyal Antropoloji ve Halkbilim kürsüleri olarak ikiye ayrılıp yeniden örgütlenmesine öncülük etti.

Halkbilimi çalışmalarında kaynak ve karşılaştırma yöntemlerine önem vererek Türkiye'nin geleneksel yapısı içinde boşanmış ve büyüler, ölüm, çocuk gibi konuları işleyen monografik yapıtlar hazırladı. Çok yönlü bir yazar olarak öykü, eleştiri, oyun, çeviri ve kitap tanıtma türündeki yazılarını *Varlık*, *Yedigöller*, *Değişim*, *Su*, *Türk Dili* dergilerinde yayımladı. Halkbilimi dışında tiyatro alanında da yapıtlar verdi, *Kurt* (1964), *Pirinçler Yeşerecek* (1968) ve *Manda Gözü* (1969) adlı üç oyunu sahnelendi. Örnek'in halkbilimi ve etnoloji alanında *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* (1966), *100 Soruda İlkellerin Din, Büyü, Sanat, Efsane* (1971), *Etnoloji Sözlüğü* (1971), *Anadolu Folklorunda Ölüm* (1971), *Budunbilim Terimleri Sözlüğü* (1973), *Türk Halkbilimi* (1977), *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk* (1979) adlı yapıtları yayımlanmıştır.

örnek olay hukuku, İngilizce CASE LAW. İngiltere'de, mahkemelerin hukuksal olaylar hakkında verdikleri ve sonraki davalarda örnek alınan kararların içerdikleri kuralardan oluşan hukuk. Yargıç yapımı hukuk (*judge-made law*) olarak da adlandırılan örnek olay hukuku, yazılı yasalara dayanan hukuktan (*statute law*) daha büyük bir önem taşır. Yasalar da birçok konuda içtihatların kabul ettiği çözümleri benimser. Ayrıca İngiliz mahkemeleri gelenek hukukunun (*common law*) katılığını gidermek için bu hukuktan kaynaklanan kuralları hakkaniyet hukuku (*equity*) kurallarıyla bağdaştırarak uygulamaya ve böylece içtihat yaratma yoluna giderler. Bu içtihatlar benzer olaylar için bağlayıcı nitelik taşır ve yaşayan hukukun temelini oluşturur. Yüzyıllardan beri sürdürülen bu uygulama, İngiliz hukukunun gerçek anlamda bir "tarihsel hukuk" niteliği kazanmasına katkıda bulunmuştur.

örnekleme, istatistikte, belli bir topluluktan, topluluğu temsil edebilecek bireylerin ya da durumların seçilmesi süreci ya da yöntemi. Örneklemeye ve istatistiksel çıkarıma bir topluluğun her üyesi hakkında bilgi edinmenin olanaksız olduğu durumlarda başvurulur; böyle durumlarla genellikle biyolojide, kimyasal çözümlemede, sanayide kalite denetiminde ve toplumbilim araştırmalarında karşılaşılır. Temel örnekleme yöntemi olasılık kuramına dayanan rasgele örneklemedir. Böyle bir rasgele örneklemede topluluğun bütün öğelerinin seçilme olasılıkları birbirine eşittir; örneğin 50 öğrencili bir sınıfta her öğrencinin seçilme olasılığı 1/50'dir. Topluluktan seçilebilecek her öğe bileşiminin seçilme olasılığı birbirine eşittir. Olasılık kuramına dayalı örnekleme, araştırmacının istatistiksel bulguların rastlantı sonucu olup olmadığını belirlemesini olanaklı kılar. Bu temel yöntemin geliştirilmiş biçimleri daha yaygın olarak kullanılır; bunlar arasında katmanlı örnekleme (topluluğun sınıflara ayrılması ve her sınıf içinde yalın rasgele örnekleme uygulanması), kümelî örnekleme (örnekleme birimi

olarak bir grubun, örneğin hanehalkının, alındığı örnekleme) ve sistematik örnekleme (örnek seçiminin rasgele seçimle değil, başka herhangi bir sisteme göre yapıldığı [bir listeden isimlerin 10'ar atlayarak seçilmesi gibi] örnekleme) sayılabilir.

Olasılığa dayanan örnekleme dışında kalan bir örnekleme türü yargısal örneklemedir; bu örnekleme türünde seçme süreci araştırmacının yargılarına dayanır ve birimlerin seçilme olasılıkları bilinemez. Olasılığa dayalı yöntemlerin üstünlüklerinden biri yanlış seçime olanak tanımasıdır; ayrıca olasılık yöntemlerinde örnekleme yanlılığının (örneğin elde edilen değer ile örneğin seçildiği topluluğun tümüne ilişkin değer arasındaki fark) kestirimi olanaklıdır.

örneksel bilgisayar, ANALOG BILGISAYAR olarak da bilinir, çözülecek problemdeki niceliklerin elektrik gerilimi, akışkan basıncı, mekanik hareket gibi değişken fiziksel niceliklerle temsil edildiği bilgisayar. Bu fiziksel nicelikler, çözülecek problemde karşılık geldikleri niceliklerin benzerini ya da örneğini (analogunu) oluştururlar. Örneksel sistem, başlangıç koşullarına göre kurulduktan sonra serbestçe değişmeye bırakılır ve problemin çözümü örneksel modeldeki değişkenlerin ölçekleriyle bulunur. Ayrıca bak. sayısal bilgisayar.

İlk örneksel bilgisayarlar, 1876'da William Thomson'ın (daha sonra Lord Kelvin) gelgit zamanlarını önceden hesaplayabilmek için yaptığı aygıt ile 1898'de A. A. Michelson ve S. W. Stratton'un geliştirdikleri 80 parçadan oluşan dalga çözümleyicisi(*) gibi özel amaçlı makinelerdi. Bu aygıtlar sinüsoidal hareket üretiyor, bu hareket de kaldıraçların dayanak noktalarının ayarlanması yoluyla sabit katsayılarla çarpılabiliyordu. Bileşkenin oluşturulması için gerekli toplama ise yaylar yardımıyla yapıldı. 1930'ların başında ABD'li elektrik mühendisi Vannevar Bush'un diferansiyel çözümleyici(*) olarak anılan aygıtı geliştirmesi örneksel bilgisayarların gelişiminde bir dönüm noktası oldu. Diferansiyel denklemleri mekanik integral alma aygıtları (hızı değişebilen dişliler) yardımıyla çözen bu makine kendi türünün ilk güvenilir ve kullanılabilir örneğiydi.

Modern örneksel bilgisayarların çoğunda elektrik gerilimi farklarından yararlanılır. Bu aygıtların temel öğesi, çıkışında, girişindeki gerilim farkıyla orantılı bir akım üreten işlem yükselticidir. Bu akımın uygun devrelerden geçirilmesiyle de ters çevirme, toplama, türev ve integral alma gibi pek çok matematik işleminin yapılması sağlanır. Bir örneksel bilgisayarda, çok değişkenli ve son derece karmaşık matematiksel anlatımlara karşılık gelecek biçimde birbirlerine bağlanan çok sayıda işlem yükseltici bulunur.

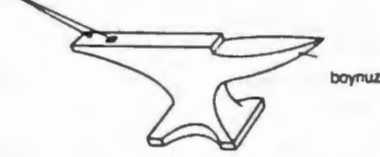
Örneksel bilgisayarlar özellikle dinamik sistemlerin benzetimine uygundur. Bu benzetimlerde, istenirse dinamik sürecin gerçek hızı, istenirse çok daha yüksek hızlar kullanılabilir, bu da deneyin farklı değişkenlerle pek çok kez yinelenmesine olanak verir. Örneksel bilgisayarların en yaygın kullanım alanı uçakların, nükleer santrallerin ve sanayideki kimyasal süreçlerin benzetimidir. Ayrıca su şebekelerinin (örn. atık su sisteminde sıvı akışı) ve elektronik şebekelerin (örn. uzun erimli elektronik devrelerin işleyişi) çözümlemesinde de bu bilgisayarlardan yararlanılır.

Örnsköldsvik, İsveç'in kuzey kesimindeki Västernorrland ilinde (län) kent. Botni Körfezi kıyısında yer alır. 1842'de kuruldu. Demiryolu hattının bölgeye ulaşmasından bir yıl sonra kent statüsü kazandı (1893). Kentin en önemli sanayi ve ihracat ürünü

kâğıt hamurudur. Metal ve deri işlemeciliği de kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Örnsköldsvik'ten Finlandiya'daki Vaasa'ya feribot seferleri düzenlenir. Bölgesel Kuzey Angermanland Arkeoloji Müzesi de kenttedir. Nüfus (1989 tah.) belediye, 58.967.

örs, çekiçle dövülerek biçimlendirilecek metal malzemelerin yerleştirildiği demir blok. Demircilerin kullandıkları örsler genellikle dövme demirden yapılır; kimi durumlarda da çalışma yüzeyi sertleştirilmiş

keski ve kalıp delikden

Örs

çelik kaplı dökme demir örsler kullanılır. Örsün, boynuz denen koni biçimindeki sivri ucundan malzemeyi çekiçle kayıslendirmek için yararlanır. Bazen boynuz dikdörtgen biçiminde yapılır. Örs keski ya da kalemi gibi aletler, örsün yüzeyindeki kare biçimindeki deliğin içine keskin kenarı yukarı gelecek biçimde yerleştirilebilir. Ağır çekiçler kullanıldığında örs, kütük ya da beton gibi sağlam bir temele yerleştirilen ağır bir blokla desteklenir.

ört, Fin-Ugor dininde, ruhun karşılığı olan biçim ya da gölge. Marilerin inancına göre "özgür" bir varlık olan *ört*, rüyalarda ya da trans sırasında bedenden ayrılarak serbestçe dolaşabilir. Özgür ruh kavramına tüm Fin-Ugor halklarında rastlanır. Votyakların *urt'u*, Ziryaların *ör'i* ve Lapların şamanı *noiade*'nin ruhu bedenden ayrılarak çok uzaklara gidebilir. Rüya, bilinç kaybı, ağır hastalıklar ve trans gibi olaylar özgür ruhun geçici olarak bedenden ayrılmasıyla açıklanır. Birçok Fin-Ugor halkı arasında, bedenden ayrılan *ört*'ün çeşitli hayvan ve böcek biçimlerine büründüğü inancı da yaygındır. *Lélek* (can) gibi doğrudan yaşamın kaynağı değilse de, *ört* olmadan kişi uzun süre yaşayamaz. Ölümünden sonra *ört*'ün bedenine gömüldüğü yerin üstünde gezinip durduğuna inanılır.

örten çift yıldız, ortak kütle merkezlerinin çevresinde, Yer'in içinden ya da çok yakınından geçen bir düzlem üstünde birbirinin etrafında dolanan yıldız çifti. Yer'deki bir gözlemci, çiftin üyelerinden birinin periyodik olarak öbürünün önünden geçtiğini ve onu örtterek ışığını kestiğini görür. Belirlenen ilk örten çift yıldız, 1782'de John Goodricke'in bulduğu Umacı (Algol) idi. Bugün bu yıldızlardan binlercesi bilinmektedir. Örtülmenin gözlemlenen süresi ile yörünge periyodu kullanılarak, yıldızın çapının yörünge uzunluğuna oranı saptanabilir, buradan da yıldızın yoğunluğu hesaplanabilir. Ayrıca bak. çift yıldız; değişen yıldız.

örtenek bak. manto

örtülme, bir gökcisminin (çoğunlukla yıldızların) ışığının, önüne geçen bir başka gökcismince (çoğunlukla gezegenler ya da uydularca) perdelenmesi. Örneğin, Güneş tutulması Güneş'in Ay tarafından örtülmesidir. Ay tarafından örtülen büyük yıldızların ışık şiddetinde ortaya çıkan azalmanın dikkatli biçimde ölçülmesiyle bu yıldızların açıl çapı belirlenebilir ve bunların çift yıldız(*) olup olmadıkları saptanabilir. Yıldızların gezegenlerce, küçük gezegenlerce (asteroit) ve uydularca örtülmesinden yararlanarak, örten gökcisimlerinin tam boyutları

ve biçimleri belirlenebilir, ayrıca gezegen atmosferlerinin sıcaklığına ilişkin bilgi edinebilir. Uranüs'ün halkaları, bu gezegenin 10 Mart 1977'de gerçekleştirdiği bir yıldız örtülmesi olayı sırasında keşfedilmiştir.

örtülü köprü, bir yolu ırmak ya da başka bir engelin üstünden geçirmek için yapılan üzeri örtülü ahşap makas yapı. Bu tür yapılar folklor ve sanat bakımından ilginç olduğu kadar, mühendislik tarihi açısından da önem taşır. Köprü'nün iki yanındaki korkulukla üzerindeki çatı birçok örnekte hemen tümüyle kapalı bir mekân oluşturur. Bundan amaç, genellikle ahşaptan olan köprüyü kötü hava koşullarının etkisinden korumaktır.

Eski çağlarda ahşap makaslı köprülerin yapıldığına ilişkin bilgi yoktur. 13. yüzyılda yaşamış olan Fransız mimar Villard de Honnecourt'un çizimlerinde böyle bir köprü görülür. Andrea Palladio'nun *I quattro libri dell'architettura* (1570; Mimarlığın Dört Kitabı) adlı kitabında bu tür dört ayrı köprü

Örtülü köprü, Mount Union, Pennsylvania
FPG-EB Inc.

anlatılmıştır. İsviçre'de de ilginç örtülü köprüler yapılmıştır. Luzern'deki Kappel Köprüsü'nün (1333) çatısı ile çapraz kirişleri arasında kalan üçgen bölümlerin üstüne 1599'dan başlayarak yapılmış olan 112 resimde kentin tarihi ve koruyucu azizlerinin yaşamı betimlenmiştir. 18. yüzyılda Grubenmann kardeşler oldukça geniş açıklıklar geçen ahşap makas köprüler yapmışlardır. Bunlardan, Baden'de Limmat Irmağı üzerindeki açıklığı 61 m'dir. Kuzey Amerika'da da örtülü köprüler kullanılmıştır. Büyük açıklıklı ilk örtülü köprüyü (55 m) Massachusetts'li Timothy Palmer 1806'da Philadelphia'da Schuylkill Irmağı üstünde kurmuştur. New Haven'lı bir mimar olan Ithiel Town ve Torrington'lu Theodore Burr gibi kişiler bu konuda başka yapıım yöntemleri geliştirerek başarıyla uygulamışlardır.

Demiryolunun görece ağır yükünü taşımak için bazı örtülü köprülerde demir önce çapraz ve düşey bağlantılarda, sonra makasın tümünde kullanılmıştır. Demirin yerini bir süre sonra çelik almış, bu da çağdaş çelik makaslı demiryolu köprülerinin gelişmesine yol açmıştır. Metalin hava koşullarının etkisinden korunması gerekmediği için köprüler de örtüsüz olarak yapılmaya başlamıştır. Gene de bazı yerlerde örtülü ahşap köprülerin yapımı 20. yüzyılın ikinci yarısında bile sürmüştür.

örümceğimsiler bak. Arachnida

örümcek, *Arachnida* (örümceğimsiler) sınıfının *Araneida* (ya da *Araneae*) takımından eklembacaklıların ortak adı. Yürüme organı olan bacakları dört çift, vücutları başlıca iki bölümdür: Başlı-göğüs ya da öngövde (sefalotoraks ya da prosoma) ile karın bölgesi ya da artgövde (abdomen) ya

Kurt örümceği
Anthony Bannister/The Natural History Photographic Agency

da opistosoma). Örümceğimsilerde ortak olan bu temel özellikler örümcekleri de böceklerden ve öbür eklembacaklılardan ayırır. Tuzak ağı kurmanın dışında çok değişik amaçlar için kullandıkları ipek salgısı örümceklerin en dikkat çeken özellikleridir.

Antarktika dışında bütün kıtalara yayılmış olan örümcekler deniz düzeyinden 5.000 m'ye ulaşan yükseltilere kadar görülebilir. Günümüze değin 34 bin dolayında tür tanımlanmıştır ve saptanan tür sayısı yapılan araştırmalara bağlı olarak giderek artmaktadır. Örümceklerin çoğu karada, pek azı kıyılarda ya da tatlı ve tuzlu suların üstünde yaşar. Huni örümceklerinden olan, Avrasya'ya dağılmış su örümceği (*Argyroseta aquatica*) suda yaşamaya tam olarak uyarlanabilmiş tek örümcek türüdür. En küçük örümceklerin uzunluğu 0,5 mm'yi aşmazken Amazon Havzasında yaşayan *Theraphosa* cinsinin üyeleri 90 mm uzunluğa erişebilir. Örümcekler yurttaki hayvanlardır ve büyük ölçüde böcekleri avlayarak beslenirler.

Bütün örümceklerde zehir bezleri bulunmakla birlikte pek azının zehiri (örn. karadul, tarantula) insanlar için tehlikelidir. Çoğunda sekiz, öbürlerinde daha az sayıda basit göz bulunur. Gözlerin sayısı ve diziliş biçimi türlerin sınıflandırılmasında büyük önem taşır.

Önde bulunan ilk uzantı çifti (keliser) iki parçadan oluşur. Genellikle aşağı doğru sivrilen, kaskaca benzer bu uzantıların uçta kalan parçası zehir çengelleri adıyla tanınır ve zehir bezleriyle bağlantılıdır. Dokunma ya da gene ayakları (pedipalp) denen ikinci uzantı çifti erkeklerde spermanın biriktirildiği çiftleşme organı olarak işlev görür. Olgunlaşmamış erkeklerde ve dişilerde bu uzantı çifti temel olarak besinlerin tutulmasına yarar. Geri kalan dört çift uzantı ise sekiz parçalı yürüme organlarıdır. Bacaklar bir dış etki karşısında gövdeden kolayca ayrılabilir (ototomi). Kopan bacakların yerini ilk deri değiştirme sırasında daha kısa olan yenileri alır.

Artgövdede yer alan ipek salgıbezlerinin ürettiği sıvının kimyasal bileşimi ipekböceğinininkine benzer. İpek salgısı artgövdenin ucundaki meme denen konik yapıardan çıkar. Bazı örümceklerde memeden başka ipek bezleriyle ilişkili binlerce deliği bulunan kalburlu bir levha vardır. Örümceklerde salgı ve yapısı farklı en az iki çeşit ipek bezi bulunur. Salgı üreten bezin çeşidine göre ipek, tuzak ağı örmekte, yuvayı döşemekte, yumurtaları ya da spermayı sar-

makta kullanılabilir. Bir yere tutturdıkları ipek iplikçikleri sayesinde düşmeden aşağıya ve yukarıya doğru hareket edebilir, bu iplikçikleri paraşüt gibi kullanarak rüzgârın yardımıyla çok uzaklara sürüklenebilirler.

Örümcekler ayrı eşeylidir. Çiftleşme davranışları türlere göre değişir. Erkek dişiye yaklaşmadan önce spermasını, ördüğü bir sperma ağına akıtır. Daha sonra bunu pedipalplere çeker. Kur yapma davranışları da çok çeşitlidir. Karmaşık hareketlerin yanı sıra dişiye öldürülmüş bir av sunma sık görülür. Erkekler genellikle dişilerden daha küçük yapıdadır ve bazen çiftleşme öncesi ya da çiftleşmenin ardından dişiler tarafından yenirler.

Dişiler yumurtalarını ipekten ördükleri bir kesenin içine koyarak uygun bir yere bırakır ya da bu keseyi yumurtalar açılana değin taşır. Kısa bir süre içinde açılan yumurtalardan erişkine benzer yavrular çıkar.

Böcekler genellikle örümceklerin temel besin kaynağıdır. Böcekleri yakalamak için hazırlanan tuzak ağları bazı türlerde avın kaçmasını engelleyen ya da zorlaştıran yapışkan zerreciklerle kaplıdır. Ama bütün örümcekler tuzak ağı örmez. Örneğin sıçrayan örümcekler ve kurt örümcekleri avlarını kovalayıp üstlerine atlar. Yengeç örümceği çiçeklerin içine gizlenerek avını bekler.

Theridiidae familyasının üyeleri geniş aralıklı örülmüş, hemen her doğrultuda uzanabilen düzensiz tuzak ağları kurar. *Linyphiidae* üyelerinin ağları genellikle düz ve yataydır. *Ctenizidae* üyeleri ise toprakta kazdıkları ve içini ipekle döşedikleri oyuklarda yaşar. Kamçılıörümcek(*) adıyla bilinen *Amblypygi* takımının üyeleri, örümceklerin yakın akrabasıdır. Örümcek türleri ya da grupları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bak. *Ctenizidae*; *Dinopidae*; huni örümceği; ipek örümceği; kurt örümceği; *Linyphiidae*; *Loxoscelidae*; *Oxyopidae*; *Pisauridae*; *Scytodidae*; sıçrayan örümcek; *Theridiidae*; *Theridiosomatidae*; *Theraphosidae*; torbalı örümcek; yengeç örümceği.

örümcek ağı teoremi, COBWEB TEOREMİ olarak da bilinir, iktisatta, arz miktarını önceki üretim dönemlerindeki fiyatların belirlediği mal piyasalarında görülen dalgalanmaları açıklayan kuram. Bu tür dalgalanmalara, üretim kararının alınmasıyla nihai ürünün elde edilmesi arasındaki zaman farkının büyük olduğu dallarda, özellikle de tarımsal ürün piyasalarında rastlanır.

Arzın talebe gecikmeli olarak uyum sağladığı üç farklı durum yandaki şekillerde gösterilmiştir. Talep eğrisi TT, tüketicilerin çeşitli fiyatlarda satın alacakları mal miktarlarını, arz eğrisi AA ise üreticilerin çeşitli fiyatlarda piyasaya sunacakları miktarları gösterir. Birinci şekilde, ilk dönemdeki üretim miktarı OM₁ ise malın talep tarafından belirlenen fiyatı F₁ olacaktır. Üreticiler bu yüksek fiyatı göz önüne alarak ikinci dönemde üretim miktarını F₁ B₂'ye çıkaracaklardır. Ama bu miktar düzeyindeki arz ve talebin etkisiyle mal fiyatı F₂'ye düşecektir. Fiyat düşüşü nedeniyle üreticiler üçüncü dönemde üretimlerini azaltacaklardır. F₂ B₃ üretim miktarında ise tüketicilerin talebi fiyatın F₃'e çıkmasına yol açacak ve dalgalanma bu biçimde sürecektir.

Eğer arz eğrisinin eğimi talep eğrisinin eğiminden büyükse, dalgalanma gittikçe azalarak iki eğrinin kesişme noktasında son bulur (azalan dalgalanma). Ters durumda, şiddetlenen dalgalanma görülür. Eğimlerin aynı olması durumunda ise sürekli dalgalanma ortaya çıkar.

örümcek maymunu, *Cebidae* familyasının *Ateles* cinsini oluşturan dört maymun türünün ortak adı. Meksika'dan Brezilya'ya kadar uzanan ormanlık bölgelerde yaşayan bu maymunların boyu, 60-92 cm'lik sarımsı ve sık tüylü kuyrukları dışında 35-66 cm'dir. Kol ve bacakları uzundur. Başparmakları öbür parmaklarla karşılıklı konuma gelmez. Tüyleri boz, kızıl, koyu kahverengi ya da siyahtır.

Sürü halinde yaşayan örümcek maymunları gündüzleri ağaçların en tepesindeki dallarda gezer, ender olarak yere inerler. El ve kuyruklarıyla dalları kavrayarak ağaçlarda hızla yer değiştirebildikleri gibi ağaçtan ağaca da atlayabilirler. Başlıca besinleri meyve, çiçek ve tomurcuklardır. Dişiler yaklaşık 139 gün süren gebelik döneminin ardından tek bir yavru doğurur. Yeni doğan yavrunun anasına olan bağımlılığı bir yıl kadar sürer.

Sıtma hastalığına yakalanabilen örümcek maymunları bu hastalıkla ilgili araştırmalarda deney hayvanı olarak kullanılmaktadır.

örümcek yabanarısı, YOL YABANARISI olarak da bilinir, *Hymenoptera* (zarkanatlılar) takımının *Pompilidae* (bazı sınıflandırmalarda *Psammocharidae*) familyasını oluşturan, örümcekle beslenen böceklerin ortak adı. Çok geniş bir coğrafi dağılım gösteren bu yabanarılar zarkanatlıların en iri üyeleri arasındadır. Uzunlukları genellikle 1-2,5 cm dolayında değişmekle birlikte bazılarında 5 cm'yi aşar. Gövdeleri ince yapılı ve

genellikle koyu renk, kanatları birçoğunda kül rengi ya da sarımsıdır. Birçoğu uzun ve dikenli bacaklarını kullanarak büyük bir

Cryptochilus cinsinden bir örümcek yabanarısı
Jacques Six

hızla koşabilir. Örümcek yabanarılarının sokması şiddetli bir ağrıya yol açar.

Avlarını sokma yöntemi çok çeşitlidir. Örneğin, *Cryptochilus* cinsinin üyeleri örümcekleri önce zehir çengelleri arasından, sonra öngövde ile artgövdenin birleşme yerinden sokarak tümüyle hareketsiz bırakır. *Pompilus* cinsinin üyeleri ise zehir iğnelerini belirli bir yer gözetmeksizin batırır. Örümcekler aldıkları zehirle hemen ölebilecekleri gibi birkaç hafta yaşayabilir. Örümcek yabanarıları sokarak felce uğrattıkları örümceklerle yavrularını besler. Bu davranış biçimi başka bazı yabanarılar arasında da görülür. Erişkin örümcek yabanarılar çiçekler arasında ya da yerde dolaşarak, bazen bir yere bağladıkları ağı ipliğine tutunarak avlarını arar. Yuvaları ya da kuluçka odacıkları toprağın içinde, taşların arasında ya da çürüyen odunların üstünde bulunabilir. Bazı türler önce yuvayı yapıp sonra örümceği avlarken öbürleri yuva yapımını örümceğin avlanmasından sonraya bırakır. Her yuvada tek bir yumurta ve tek bir örümcek vardır. Örümcek yumurtadan çıkan larvaya yem olana değin felce uğramış biçimde yaşamaya devam eder.

Avrupa'da yaygın olan *Anoplius fuscus* türünün beş farklı familyadan örümceği avladığı bilinmektedir. Gene benzer bir coğrafi dağılım gösteren *Homonotus* cinsinden türlerin larvaları örümceklerin üstünde yaşar. Vücut sıvıları emilerek yavaş yavaş ölüme yaklaşan bu örümcekler uzun bir süre normal davranışlarını sürdürür.

Felce uğramış örümceklerin yuvaya taşınma yöntemi türlere bağlı olarak değişir. Taşıma sırasında örümcek önde, yanda ya da arkada tutulabilir. *Anoplius depressipes* türü avını suda sürükleyerek taşır. Bazı türler ise avlarıyla birlikte ağı iplerine tutunarak yuvalarına havadan ulaşırlar.

Örümcek yabanarılarının en irilerinden bazılarını içeren *Pepsis* cinsinin üyeleri Amerika'nın tropik bölgelerinde yaygındır. Bu türler yuvalarına koymak için kendileri kadar iri zehirli örümceklere saldırabilir.

örümcek yengeç, *Crustacea* (kabuklular) sınıfının *Majidae* (ya da *Maitidae*) familyasını oluşturan omurgasızların ortak adı. Kabukları kalın ve oldukça yuvarlak, bacakları çok uzundur. Büyük bölümü leşle beslenir.

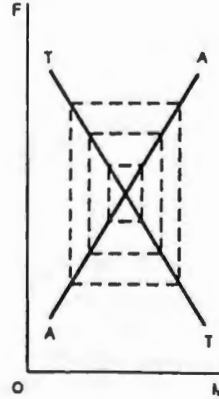
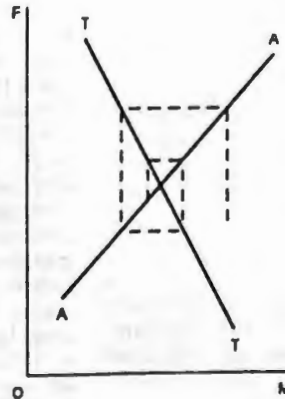
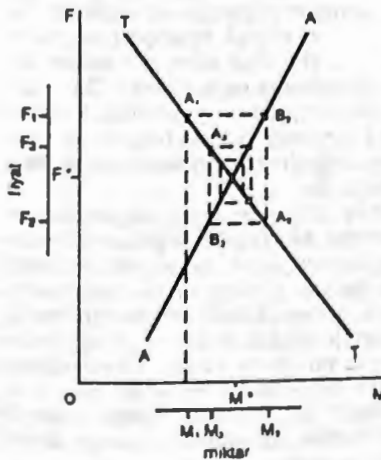
Örümcek yengeçler denizlerde geniş bir dağılım gösterir. Bazılarının uzunluğu 1 cm'yi aşmaz. Ama Japonya çevresindeki sularda yaşayan dev yengeç(*) (*Macrocheira kaempferi*) yalnız kabukluların değil eklembacaklıların da bilinen en iri üyesidir. Bu türün kısıkaçları arasındaki açıklık 4 m'yi geçebilir.

Örümcek yengeçlerin başı gagaya benzer. Genellikle kıllar, dikenler ve kabartılarla kaplı olan vücut yüzeylerini sıklıkla algiler, süngerler ve öbür deniz canlıları sarar.

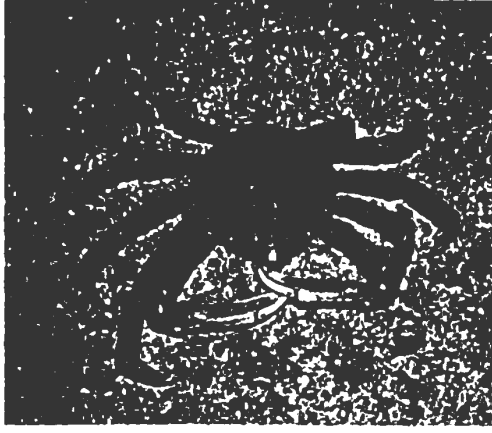
azalan dalgalanma

şiddetlenen dalgalanma

sürekli dalgalanma

Örümcek yengece etkin bir maskelenme (kamuflej) olanağı veren bu canlıların bu-

Libinia cinsinden bir örümcek yengeç
Walter Dawin

yük bölümü yengecin ağzından çıkan bir salgının etkisiyle yapışmıştır.

Hint Okyanusunda yaşayan *Parthenope investigatoris* türünü üstünde yaşadığı mercanlardan ayırt etmek oldukça zordur. Atlas Okyanusunun doğusunda ve Akdeniz'de yaşayan *Pisa* cinsinin üyeleri 1,5-6 cm uzunluğundadır. Avrupa'nın güneybatı kıyılarında ve Akdeniz'de yaşayan *Maia squinado* 18 cm uzunluğa erişebilir. Örümcek yengeçlere bazen denizörümceği de denmektedir.

örümcekkuşu bak. çekirgekuşu

östaki borusu, ortakulaktan yutağa (farenks) uzanan ince kanal. İnsanda 3-4 cm olan östaki borusunun içi mukoza döşelidir; ortakulaktan aşağı ve içe doğru uzanarak yumuşak damağın üstünde, burun boşluklarının arkasında yer alan üst yutağa (nazofarenks) varır. Üst ucu darca ve kemik dokusuyla çevrilidir. Boru yutağa yaklaşıncı genişler ve kıkırdak yapısını alır. Mukoza yüzeyindeki küçük tüysü uzantılar mukoz salgılarının ortakulaktan yutağa doğru ilerlemesine yardımcı olur. Östaki borusunun başlıca işlevleri ortakulağa hava girmesini ve kulak zarının iki yanındaki basıncın eşit kalmasını sağlamaktır. Çoğunlukla kapalı olan boru yutkunma sırasında açılır, zarın iki yanındaki basınç bilinçli bir çaba olmadan eşitlenir. Sualtına dalarken ya da hızla alçalın uçaklarda, dış ortamdaki basıncın aniden artması östaki borusunun kapalı kalmasına neden olabilir. Bu durumda burun deliklerini kapatıp soluk vermeye çalışarak, yutkunarak ya da çeneleri oynatarak basınç eşitlenebilir.

Östergötland, İsveç'in güneydoğu kesiminde il (*län*). Vättern ile Baltık Denizi arasındadır. Yüzölçümü 10.562 km²'dir. Östergötland yönetim bölgesini (*landskap*) ve Södermanland ilinin küçük bir bölümünü içine alır. Sularını Motala Irmağı (*Sirörm*) ve birkaç küçük akarsu toplar. Bir bölümü ormanlarla kaplı olan ilde çok sayıda göl vardır; tarım alanları da geniş yer tutar. Bölgede demir, çinko ve bakır çıkarılır. Sanayi büyük çeşitlilik gösterir. Aralarında il merkezi Linköping'in de bulunduğu pek çok büyük kent Göta Kanalı'nın geçtiği ovada kurulmuştur. Nüfus (1992 tah.) 406.100.

östrojen, omurgalılarda, dişi üreme organlarının gelişme ve olgunlaşmasıyla işlev görmesinden birinci derecede sorumlu olan hormonların ortak adı. Başlıca türleri östradiol, östron ve östrioldür. İnsanda östrojen öncelikle yumurtalıklar ve eteneden (placenta), ayrıca düşük miktarlarda olmak

üzere böbreküstü bezleri ve erkekte erbezlerinden de salgılanır. Hormonun yumurtalıklarda olgunlaşmamış yumurtanın çevresini saran yumurta kesesi ve bağdokuda yer alan dokular arası hücrelerden salgılandığı düşünülmektedir. Kandaki östrojen düzeyi yumurtalıktan yumurtanın atılması sırasında ve âdet kanamasından hemen sonra, boşalan yumurta keseciğinin yerini sarı cisim (*corpus luteum*) adlı yapı aldığından en yüksek değerindedir.

Östrojen yumurtalıklar, dölyolu (vajina), fallop boruları, dölyatağı (rahim) ve meme bezleri üzerinde etki gösterir. Yumurtalıkta, yumurtayı taşıyan kesenin (folikül) büyümesini, aynı zamanda hipofiz bezinden yumurta kesesinin gelişimini denetleyen hormonların salgılanmasını uyarır. Yumurtalıktan çıkan yumurta fallop borularından geçerek dölyatığına gider. Boruların kalın ve kas yapısındaki duvarının oluşmasından ve borunun yumurta ve sperma hücrelerinin yol almasını sağlayan kasılmalarından da östrojenler sorumludur. Genç kızlarda östrojen salgısı yetersiz olursa dölyatağı olgunlaşarak erişkindeki biçimini alamaz. Öte yandan, erişkinde yeterince östrojen uyarısı almayan dölyatığındaki dokularda yapı ve işlev bozuklukları başlar. Dölyatığının içini döşeyen endometrium adlı katmanın yapılıp bütünlüğünün korunması için de östrojenler gereklidir; hormonların etkisiyle endometriumun boyu ve ağırlığı, içerdiği hücrelerin sayısı ve türü, kan dolaşımı, yapısındaki protein miktarı ve enzim etkinliği artar. Dölyatığındaki kasların kasılıp gevşemesini de östrojenler uyarır; bu kasılmalar âdet kanaması sırasında endometriumdaki ölü yüzey hücrelerinin dışarı atılabilmesi ve özellikle doğumda bebeğin ve etenenin çıkması için çok gereklidir. Dölyatığıboyunundan salgılanan ve sperma hücrelerinin hareketini kolaylaştıran mukus adlı sıvının kıvamını ve akışını da östrojenlerin düzenlediği sanılır. Dölyolunun erişkindeki boyuna gelmesi, duvarının kalınlaşması ve dölyolunda bakteri enfeksiyonları oluşmasını engelleyen asit ortam da östrojenlerin etkinliğine bağlıdır. Östrojenlerin meme gelişimi ve işlevlerindeki önemi tam olarak bilinmemse de öbür hormonlarla etkileşime girerek bu dokuyu etkilediği bilinir. Östrojenler ergenlik döneminde memelerin büyümesi, meme başlarındaki pigment miktarının artması ve süt salgısının durmasından sorumludur.

Östrojenlerin kadın ve erkek vücudundaki yapısal farklılıklarda da etkisi vardır. Kadında kemikler daha küçük ve kısa, leğen bölgesi daha geniş, omuzlar daha dardır. Kaslar, memeler, kalçalar ve uyluklarda biriken yağ dokusu daha fazla olduğundan vücut daha yuvarlak çizgili ve kıvrımlıdır. Vücut tüyleri daha seyrek ve incedir; saçlar daha gürdür, daha az dökülür. Ses telleri daha kısa, gırtlak kıkırdığı daha küçük olduğundan kadın sesi erkek sesinden daha incedir. Östrojenler yağ bezlerinin etkinliğini baskı altına aldığından, kadında akne erkekten daha ender görülür. Hayvan deneylerinde östrojen eksikliği ya da yokluğunun çiftleşme isteğini azaltıp öbür eşeysel davranış kalıplarını olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.

Erkeklerde kanda ve idrarda çok az miktarda östrojen bulunur; erkek vücudunda östrojen etkisinin en belirgin olduğu dönemlerin ergenlik ve yaşlılık olduğu sanılmaktadır. Erkekteki işlevleri ve erkek eşey hormonlarıyla etkileşimleri tam olarak bilinmemektedir.

öşür, UŞR. ÖŞR-İ ŞER'İ, AŞAR (çoğulu) olarak da bilinir, ürün ve kazanç üzerinden bir tür

ödeme ya da vergi biçiminde ayrılan pay. Sözlük anlamı "ondalık" ya da "onda bir" dir. İslamda toplumsal dayanışmanın gereği ve sadaka ile zekâtın bir türü olarak toplanmış, fetihlerin Arabistan dışına yayılması, toprağa yerleşilmesi ve devletin düzenli gelir gereksiniminin artması sürecinde yeni bir içerik kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise köylünün ürününden alınan başlıca vergiye dönüşmüştür.

Öşür İslamdan önce de uygulanan bir vergilendirme yöntemi idi. Özellikle Doğu Asya, Güney Asya ve Ortadoğu'da pek çok kavim, tarımsal üretimin öne çıktığı ve ilk krallığın askeri karakterde olmaktan çok bu temelde yükseldiği gelişme aşamasında topluluğun artıurününden tanrılar için özel paylar ayırmaya başladı. Belirli toprak dilimlerinin ya da ürünün belirli bir bölümünün tanrıların barındığı tapınaklara ayrılması biçimini alabilen bu paylar gene o tanrı ve tapınaklara hizmet eden rahiplerin elinde toplanırdı. Eski Mısır ve Mezopotamya'da görüldüğü gibi, bu maddi temel üzerinde sınıflaşarak yükselen din adamlarının egemenliği söz konusu devletlere teokratik bir karakter kazandırmıştı. Etimolojik bakımdan öşür sözcüğüyle açıkça ilişkili görülen *ış-ru-u*, Asur dilinde aynı (buğday, hurma türünden) ya da alın olarak ödenebilen bir vergiydi. İbrani topluluklarında önce tapınak bakımı ve yoksulların korunması amacıyla yalnızca rahiplerin aldığı, gene öşürün etimolojisi içine yerleştirilebilen *ma'aşer* vergisini zamanla krallar da toplamaya başlamış, hatta Musa Yasaları'nda öngörüldüğü gerekçeyle zorunlu kılmak istemişlerdi. *ış-ru-u* gibi *ma'aşer* de aynı ya da nakdi olabiliyordu. Araplar da Cahiliye döneminde bir tapınma biçimi olarak ürünleri ve hayvanları üzerinden *ısr* verirdi. Bütün bu örnekler dinsel kaynaklı bir ödemenin vergiye dönüşme yolundaki evrimine işaret etmektedir.

Arapların hem çoktanrılılıktan tektanrılılığa, hem kabile toplumundan devlete geçişlerini ifade eden İslam çerçevesinde, Hz. Muhammed Cahiliye döneminde var olan *ısr*'u ibadetten tümüyle kopararak bir çeşit kamu vergisine dönüştürdü. Toprağın verimliliğine, akarsularla doğal olarak mı (tam öşür), yoksa insan emeğiyle mi sulandığına (yarım öşür) bağlı oranlar koyarak uygulamayı sistemleştirdi. Kuran'da doğrudan öşür sözcüğü geçmemesine karşın 'En' am suresinin 141. âyeti öşürün dayanağı oldu. Mekke ve Medine'si, Hicaz'ı ve Yemen'le Arap ülkesi, İslami öşre tabi topraklar sayıldı. Vergi yükümlülerine öşri dendi. Bunların dışındaki bölgelerde ise İslam henüz yayılmadığı için, arazi ve emlak vergisi sayılan haraç(*) öngörüldü. İslam yayıldıkça öşür yükümlülüğü taşıyan alanlar da çeşitli yollardan genişledi. Fethedilen diyarlarda zimmilerin kullanmadığı ya da boş bırakıp gittiği yerler öşür karşılığı Müslümanlara veriliyor, henüz hiç arazi ve emlak vergisi ödemeyen topraklar barışçı yöntemlerle alındığında sahipleri Müslümanlara ya da Müslüman olursa öşre bağlı kılınıyor, kuyu ya da kanal açılarak yapay sulamaya kavuşturulan topraklar öşri arazi kapsamına alınıyordu. Öşre bağlı topraklar, özellikle Mısır'da iyi gözlenebildiği gibi satın alma, hibe gibi yollardan mülkiyetin el değiştirmesi sonucunda büyük ölçüde arttı. İslami yeni kabul edenlerden yalnız öşür alınması, din değiştirmeler kadar öşri arazinin de yaygınlaşmasına katkıda bulundu. Ayrıca imamların (hükümdar) fethedilen ülkelerdeki

haraci araziye öşri araziye dönüştürme yetkileri vardı. Öşür yükümlülüğüne geçişlerde, fethedilen ülkelerin toprak sahipliği sistemlerine, kabile ilişkilerine ve toplumsal yapılarına bağlı olarak çeşitli karar ve hesaplama güçlükleri doğdu; bu sorunlar İslam mezhepleri arasında farklı yorumlara da yol açarak büsbütün karmaşılaştı. Örneğin kiralanan bir toprağın sahibinin Müslüman, işleticisinin gayrimüslim olması durumunda, satın alınan ya da kiralanan toprakların sürülmemiş, sürülmüş ama ekilmemiş, sürülmüş ve ekilmiş olması durumlarında, tarım ürünlerinin türlerine göre, ayrıca öşürden bağışık tutulacak kişiler ve bunun sınırı gibi konularda Şafii ve Hanefi mezheplerince değişik yöntemler benimsendi. Öşür yükümlülüğünün yaş sınırı da İslam hukukçuları arasında tartışma konusu oldu. Bununla birlikte genelde öşri arazi sürekli genişledi ve öşür öbür vergilerin üzerine binerek ya da onları içine alarak toprağa dayalı devlet gelirlerinin başlıcasına dönüştü. Klasik İslamda öşür oranları yarım öşür, tam ya da alade öşür, bir buçuk öşür ve iki kat öşür olmak üzere dört sınıftı. Bu oranları ayarlama yetkisi imama ve onun adına yerel yöneticiye aitti. Öşür gelirleri beytülmal geçtikten sonra yalnız hayır işlerinde değil, kamu yatırımlarında ve şeriatın onayladığı başka alanlarda da kullanılabilir, işletmecilere kredi olarak verilebilirdi.

Osmanlı Devleti'nin öşür ya da aşar adı altında çeşitli toprak ürünlerinden aldığı vergiler, dinsel bir yükümlülüğü içeren öşri şer'iden farklı olmakla birlikte klasik İslamdaki değişme çizgisinin mantıksal uzantısında yer alan bir uygulamaydı. Arap-İslam devletlerini izleyen Türk-İslam devletleri önce Anadolu'ya, sonra Balkanlar'a yayıldıkça, sahiplerinin mülkü olan öşri toprakları çok azaldı. İlk gelişme aşamasında Rumeli'de kök salan Osmanlı Devleti'nde İslam cemaati yararına fetih ilkesi ile sahip-siz kalan toprakların beytülmal alınması birleşerek kendinden önceki siyasal kuruluşlara oranla çok daha geniş bir miri arazi(*) kategorisi yarattı. Rakabesi devlete ait bu topraklarda reaya sürekli ve kalıtsal bir kiracı konumunda bulunduğu için, devletin "öşür adına" her yıl üründen belirli bir pay alma (ve bunu yerinde toplama yetkisini, dirliklerinin büyüklüğüne göre askeri sınıf mensuplarına devretme) hakkının, bunun bir toprak kirası (icare) ya da bir paylaşma haracı (harac-ı mukasım) olduğu gibi hukuksal varsayımlara dayandırılması gerekti. Küçük çiftleri işleyen reaya hanelerinin her yıl nakit olarak ödemeleri gereken sabit "çift akçesi" vergisi de, gene fıkha göre harac-ı muvazzaf olarak yorumlandı. Böylece asıl şer'i öşürden çok daha yüksek, toprağın verimine göre onda bir ile onda beş arasında değişebilen oranlarda bir vergi, çoğu zaman Müslüman-Hristiyan ayrımı da yapılmaksızın devlet topraklarını işleyen bütün köylülerden alınabildi. Bu ikili uygulama aslında Osmanlı Devleti'nin toplumsal gerçekliğine uygundu. Öşrünün yerine göre bir icare olarak açıklanması devlet vergilendirmesi biçiminin ardındaki rant aktarma özüne ışık tutar. Batı'da mutlak monarşilerin yükselişi sürecinde, yeni bir kraliyet vergilendirmesi kertesisi, sınıfsal içeriği açısından eski feodal rantların merkezileşmesi olarak ortaya çıktı. Odak noktasında öşrünün yer aldığı Osmanlı toprak gelirleri sistemi ise, rantın başından beri vergi biçimini aldığı bir ortaçağ düzeni örneğidir.

Şer'i hukuk alanından çok örfi hukuk alanında boy atan Osmanlı aşarı, oranları

bakımından da devletin çeşitli bölgelerinin tarihsel miraslarını, yerel örf ve âdetleri, devletin mali ve iktisadi hesaplarını yansıtır. Tahrir defterlerinin başlarına yerleştirilen kanunnamelerin incelenmesi, yıllık ürün içinde öşür payının bazen her kaza hatta her köy için farklı olduğunu gösterir. Tımarlı siphahiliğin daha eskiden var olan ve henüz ortadan kaybolmamış bir özel toprak sahipliğinin üzerine oturduğu, dolayısıyla kuramsal düzeyde devlete ait vergilerle toprak sahiplerine ait rantların birbirinden ayrıştığı malikâne-divanı(*) usulünde öşrünün hesaplanması daha da kanışktır.

15-16. yüzyıllardaki biçimiyle Osmanlı klasik düzeninde öşür, daha çok küçük tımarlarda siphahilerce toplanırken, 16. yüzyıl sonlarında baş gösteren büyük dönüşüm sürecinde, devletin merkezi nakit gereksiniminin artması tımar sisteminden iltizam(*) usulüne geçişe yol açtı; mukataaların tarımda da yaygınlaşması özellikle 18. yüzyılda malikâne denen ömür boyu iltizam biçimini aldı. Hazineye ödenen peşin iltizam bedelini kısa sürede kat kat fazlasıyla çıkarma hevesi mültezimleri köylüye çok ağır yükler bindirmeye yöneltip tarımsal yeniden-üretimi tehlikeye soktuğundan 1839 Tanzimat Fermanı'yla, "âlât-ı tahribiye"den sayılan aşar mültezimliği kaldırılarak yerine öşrünün muhassıllar(*) aracılığıyla toplanması yöntemi getirildi. Yeterli bir tahsilat ağı kurulmadığından birkaç yıl sonra iltizama geri dönüldü. Başka bir çare olarak iki yıllık iltizamların beş yıla çıkarılması denendi. Bir süre de emanet ile iltizam usulleri arasında gidilip gelindi. Sonunda Cumhuriyet döneminde, 17 Şubat 1341 (1925) tarihli "aşarın ilgası yerine ikame edilecek mahsulât-ı arziye vergisi hakkındaki kanun" ile ortaçağ kalıntısı bu vergi tümüyle kaldırıldı.

Ötanazi (Yunanca *euthanasia*: "kolay ölüm"), iyileşme olasılığı olmayan hastalar ya da yaşamını kendi başına sürdüremeyecek ölçüde sakat olan bireylerin yaşamını acı vermeyen bir yöntem kullanarak sona erdirmesi. Hukuk sistemlerinin çoğunda bu uygulamaya ilişkin özel bir hüküm yer almadığından, ötanazi hastanın kendisi tarafından gerçekleştirilirse intihar, başkası tarafından gerçekleştirilirse adam öldürme sayılmaktadır. Bununla birlikte, hastanın aşırı derecede acı çekmesi durumunda hekimin yaşamı uzatmama kararı alması, yaşamın kusalmasına neden olacağını bilerek ağrıyı dindirecek ilaçları vermesi meşru sayılır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bazı ülkelerde ötanazi kasten adam öldürme suçuyla eş tutulur ve buna göre cezalandırılır. 20. yüzyılın ikinci yarısında pek çok Avrupa ülkesi (örn. Almanya, Hollanda, Norveç, Danimarka, İsveç) ceza yasalarına ötanazi davalarında daha hoşgörülü olunması ve hafifletici nedenlerin dikkate alınmasına ilişkin özel hükümler koymuştur. ABD'de bazı eyaletlerde ötanazi uygulaması kabul edilmiştir; örneğin New York eyaletinde hastanın ötanazi isteği mahkemece saptanan bir kurul tarafından incelendikten sonra kabul edilebilir.

Ötanazinin ahlak açısından savunulabilir olduğu görüşü Sokrates, Platon ve Stoacılar tarafından kaynaklanır. Geleneksel Hristiyan inancında ötanazi, On Emir'in altıncısında ki adam öldürme yasağı kapsamına girdiği gerekçesiyle reddedilir. 1935'te C. Killick Millard'ın İngiltere'de Gönüllü Ötanaziyi Yasallaştırma Derneği'ni (sonradan Ötanazi Derneği) kurmasıyla bu alandaki örgütlü hareket başladı. Derneğin tüzüğü 1936'da, aynı konuda verilen bir önerge de 1950'de

Lordlar Kamarası'nda reddedildi. Amerikan Ötanazi Derneği 1938'de ABD'de kuruldu.

Modern tıp uygulamalarının teknoloji yardımıyla insan yaşamını uzatabilmesi sonucu, aşırı fiziksel ya da ruhsal acı durumlarında, özellikle hasta kendisine ilişkin bir karar veremeyecek durumdaysa, ailesinin ve hekimin onun yerine karar vermesi tartışılma-ya başladı. Yaşamı uzatacak hiçbir girişim-ye bulunmamak ya da hastanın sağ kalmasına yardımcı olan mekanizmaları durdurmak gibi eylemler hekimlere suç yüklenmesine yol açmıştır. Öte yandan, komadaki ya da yaşama olanağı bulunmayan hastaların aileleri, hastanın yaşamını sürdürmesini sağlayan olağanüstü çaba ve girişimlerin kesilmesi amacıyla hukuk davası açabilmektedir.

Ötektik karışım bak. birerim karışımı

Ötleğen, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Sylviidae* familyasını oluşturan kuşların ortak adı. Eskidünya'ya özgü olan bu küçük yapılı kuşlar ormanlarda, çalılıklarda ve sazlıklarda yaşar.

Tüyleri oldukça soluk renkli, çoğunlukla kahverengi, yeşil ve grinin tonlarındadır.

Bayağı kamışçın
Stephen Dalton-Natural History Photographic Agency

Uzunlukları 9-26 cm arasında değişir. Birçoğu iyi ötücüdür. Ötleğenler böceklerle beslenir. İlman kışakta ya da daha kuzeyde yaşayan türler kışın böcek bulmakta güçlük çektiğinden genellikle güneye göç ederler.

Alt örtüsü zengin ormanlarda ve çalılıklarda yaşayan *Sylvia* cinsi en iyi bilinen ve özellikle güzel öten türleriyle dikkat çeker. Türkiye'de görülen ötleğenlerden karabaş ötleğen(*) (*S. atricapilla*) ve bahçe ötleğeni (*S. borin*) en iyi öten türlerdir. Uzunluğu 14 cm olan kahverengimsi boz renkli bahçe ötleğeni Türkiye'nin kuzeyindeki ağaçlık ve ormanlık yerlerde ürer. Maskeli ötleğenin (*S. melanocephala*) uzunluğu 13,5 cm'dir ve erkeğinin başı, gerdanı dışında siyahtır. Bu tür Türkiye'de Karadeniz Bölgesi'nin batı kesimiyle Marmara ve Ege bölgelerinde ürer. Çit ötleğeni (*S. rueppelli*) ise erkeğinin hem başı hem de gerdanı siyahtır. Gagasının dibinden iki yana ince, beyaz bir şerit uzanır. Bu tür Türkiye'de Marmara Denizi'nin güney ve doğu kıyıları ile Ege ve Akdeniz kıyılarındaki çalılıklarda ürer. İki akgerdan(*) (*S. communis* ve *S. curruca*) türü de yaygın ötleğenler arasındadır.

Hippolais cinsinin üyeleri sarımsı yeşil ya da boz renkli, nakışsız türlerdir. Dere ötleğini (*H. pallida*) en yaygın türdür. Yazın Türkiye'nin her bölgesinde görülür. Zeytin ötleğini (*H. olivetorum*) yaşama ortamı olarak zeytinlikleri yeğlemesiyle dik-kati çeker. Yazın Marmara, Ege ve Akdeniz kıyı şeridinde görülür. Benzer bir tür olan dağ ötleğini (*H. languida*) yükseklerde yaşar. Yazın Toroslar'ın doğu kesiminde ve Güneydoğu Anadolu dağlarının 2.000 m'ye kadar olan kesimlerinde görülür.

Kamışçınlar(*) (*Acrocephalus* ve *Locustella* cinsleri) göl ve akarsu kıyılarındaki sazlıklarda yaşayan ötleğenlerdir.

Phylloscopus cinsi, orman ve bahçelerde yaşayan sarımsı yeşil ve kahverengi ötleğen türlerinden oluşur. Türkiye'nin kuzey ve batısındaki ormanlarda üreyen 11 cm uzunluğundaki *P. collybita* en yaygın türdür. Avrupa'nın kuzeyinde üreyen ve göç sırasında Türkiye üzerinden geçen *P. trochilus* bu türe çok benzer. İki tür doğada ancak ötüşleri sayesinde ayırt edilebilir.

Uzunluğu 14 cm olan çalı ötleğeni (*Cettia cetti*) üst bölümleri çok koyu, alt bölümleri açık kahverengidir. Sık çalılık-larda ve büklerde yaşar. Türkiye'nin her bölgesinde bulunmakla birlikte batı ve kuzey kesimlerinde daha yaygındır. Yel-paze-kuyruk(*) (*Cisticola juncidis*) Ege ve Akdeniz bölgelerinde, dikkuyruk ötleğeni(*) (*Prinia gracilis*) Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunur.

Ötrofikasyon, göl ya da içdeniz gibi su ekosistemlerinde zamanla fosfor, azot ve öbür bitkisel besin maddelerinin giderek artması. Bu ekosistemlerin biyolojik verimi ya da üretkenliği, besin maddelerine dönüşecek biçimde ayrışabilen organik maddelerin artışına bağlı olarak yükselir. Organik maddeler öncelikle karada yaşayan canlıların metabolizma artıkları, yumurta, larva gibi üreme etkinliğine bağlı ürünleri ve ölümleri biçiminde ekosisteme girer. Algler ve mikroskopik canlıların genellikle suyun yüzeyinde aşırı çoğalması sualtı yaşamı için gerekli olan ışığın derinlere doğru yayılmasını ve oksijenin söğürülmesini engeller.

İnsanların artık, deterjan ve gübre gibi maddelerin ekosistemde aşırı ölçüde birikimine yol açması olayına kültürel ötrofikasyon adı verilir.

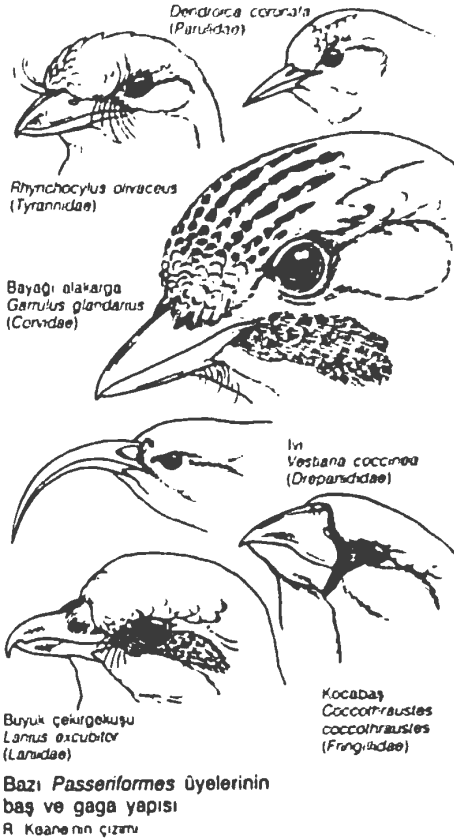
Ötücükuşlar (*Passeriformes*), yaşayan yaklaşık 8.700 kuş türünden 5.100 kadarını içeren en geniş kuş takımı. Karada yaşayan küçük ya da orta irilikteki kuşları kapsayan bu takımda türlerin çoğu böcek, bazıları meyve ve tohumla beslenir. Besin alımı çeşitli uyarlanma biçimlerine yol açmıştır.

Ötücükuşlar çok eskiden beri güzel ötüşleri, tüylerinin renk ve desen zenginliği nedeniyle insanların ilgisini çekmiştir. Ama bu ilgi zamanla sınır tanımadan yararlanma yarışına dönüşmüş, bazı türler tükenme tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Birçok tür kafes kuşu olarak beslenirken, birçok tür de 20. yüzyıl başlarına değin tüyleri için öldürülmüştür. Çok sayıda ülke ötücükuşların yakalanmasını ve satışını yasaklamıştır. Öte yandan birçok ülkede ötücükuşlar önemli bir besin kaynağı olarak görülmektedir.

Ötücükuşlar ekolojik sistemlerde önemli rol oynarlar. Hem tür sayılarının çokluğu hem de birey sayısı son derece yüksek türleri içermesi nedeniyle ötücükuşların tükettiği böcek, tohum, meyve gibi besinler büyük miktarlara ulaşır. Öte yandan ötücükuşlar da çok sayıda yirtıcı kuş ve memelinin besin kaynağıdır. Ötücükuşlar çeşitli asalaklara konaklık eder, çiçektozlarını ve tohumları taşırlar. Bazen de tarım ürünleri-

ne zarar verirler. Ötücükuşlar arasındaki önemli tarım zararlısı, Afrika'da bazen 20 milyonluk geniş sürüler halinde ekin tarlalarına üşüşerek büyük zarara yol açan küeladır (*Quelea quelea*).

Ötücükuşların çoğu koloni halinde değil birbirinden ayrı yuvalar yapar. Bir çift

üreme döneminde, kur yapma, çiftleşme, yuva yapma ve yavrularını büyüme etkinliklerini gerçekleştirebilmek için gerekli besini sağlayabilecek genişlikte bir üreme bölgesi seçer ve üreme dönemi boyunca bu bölgeyi türdeşlerine karşı savunur. Yuva ağaçlarda, çalılarda, otların arasında, kayalarda ya da suvatlarda bulunabilir. Türlerin çoğu çanak biçimli, üstü açık yuvalar yaparsa da çömlekçikusununki gibi çamurdan küre biçimli değişik tiplere de rastlanır.

Ötücükuşlar yuvaya 1-14 arasında yumurta bırakır. Hemen her zaman yalnızca dişi kuluçkaya yatar. Kuluçka süresi 11-21 gündür. Genellikle erkek de yavruların beslenmesine yardım eder. Yavruların yuvada kalma süresi 8-35 gün arasında değişmekle birlikte çoğu kez 10-15 gündür. Yavrular palazlanıp uçtuktan sonra tümüyle bağımsız olana değin birkaç gün ya da birkaç hafta yuva çevresinden uzaklaşmazlar.

Ötücükuşlar arasında güzel ötmeye özelliği oldukça yaygındır. Bu özellik 4 bin kadar türü kapsayan özötücüler (*Passeres*) alttakımı başta olmak üzere öbür üç alttakımın üyeleri arasında da görülür. Özötücülerin ötmelerini sağlayan çok karmaşık bir ses organı vardır. Ama büyük bölümünde yalnız erkek kuş güzel öter.

Bazen ötücükuşlar formik asit salgılayan karıncaların tüyleri arasında dolmasına izin verir ya da gagalarıyla karıncaları tüylerinin arasına yerleştirirler. Yalnızca ötücükuşlara özgü olan bu davranışın nedeni tam olarak anlaşılamamıştır. Formik asidin tüylerin asalaklara karşı korunmasında ve tüy bakımında işlevsel olduğu düşünülmektedir.

Dalları kavrayarak tünemeye uyarlanmış olan pençe yapıları ötücükuşların ayırt edici özellikleri arasındadır. Dört parmak-tan geriye doğru uzayan birincisi, öbür üçünün tam karşısında yer alır. Toygar, incirkuşu

gibi yerde yaşayan gruplarda parmaklar uzayıp yassılaşıp yurumeye ve koşmaya uyarlanmıştır. Yaşamlarının büyük bölümünü havada geçiren kirlangıçlarda ise pençeler kuçulerek güçsüzleşmiştir. Tırnaşıkkuşu, sıvacıkuşu gibi ağaçlara tırmanan türlerin parmak ve tırnakları güçlü ve kıvrıktır.

Ötücükuşların gagaları, turun besin kaynağına göre farklı biçimlerde olabilir. Böcekçil türlere özgu ince gaga ile tohum yiyen türlere özgu kısa ve konik gaga en yaygın iki gaga biçimini oluşturur. Kalın kabuklu meyvelerle beslenen türlerin gagaları güçlü ve kalın, birtkı liflerini keven türlerde ise gaga kenarları tırtıklıdır.

Erkek ötücükuşlar çoğunlukla dişilerden daha canlı renklere ve daha karmaşık tüv desenlerine sahiptir. Özellikle ilman bölgelerde, ötücükuşların kış tüyleri üreme dönemindekinden farklı ve soluk renklidir.

Narin kemik yapılarından oturu ötücükuşların fosil kalıntıları çok azdır; bu nedenle de evrimlerine ilişkin bilgiler yetersizdir. Değişik uzmanlara göre ötücükuşların ilk kez ortaya çıktığı tarih günümüzden 120-65 milyon yıl öncesi arasında değişir. En eski ötücükuş fosili ise 40 milyon yıl öncesine tarihlendirilmiştir.

Passeriformes takımı dört alttakıma ayrılır. *Eurylaimi* alttakımı genişgagaları (*Eurylaimidae*) içerir. *Tyranni* alttakımı, aralarında çömlekçikuşları (*Furnariidae*), karıncakuşları (*Formicariidae*), tapakulular (*Rhinocryptidae*), kotingalar (*Cotingidae*), manakinler (*Pipridae*) ve amerikasinekkapanlarının (*Tyrannidae*) bulunduğu 12 familyadan oluşur. *Menurae* alttakımı lirkuşlarını (*Menuridae*) ve bükkuşlarını (*Alcedinornithidae*) kapsar. Özötücüler en çok türü kapsayan ve tipik ötücükuşları içeren bir alttakımdır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu Palearktik bölgedeki bütün ötücükuşlar bu alttakımda yer alır.

Ötücükuşların, özellikle özötücülerin sınıflandırılması hayvan taksonomisinin en karmaşık sorunlarından birini oluşturur. Özötücülerin üç ana grubu ayrılması konusunda görüş birliği vardır: 1) Kargalar, samas-malar, cennetkuşları vb; 2) ardıçkuşları, bülbüller, Eskidünya sinekkapanları, ötleğenler, çalıkuşları vb; 3) ispinoz benzerleri, Yenidünya bakalları, tangaralar vb.

Bu üç grubun kendi içlerinde nasıl sınıflandırılacağı konusunda ise tartışmalar sürmektedir. Farklı yaklaşımlarda aynı grup familya ya da altfamilya gibi farklı düzeylerde sınıflandırılabildiği gibi, türlerin ve cinslerin familyalar arasındaki dağılımı da değişmektedir.

Ötüken, Oğuz Kağan Destanı'na göre, Moğolistan'da Tian Shan (Tanrı Dağları) ile Orhun Irmağı arasında bulunan ve Türk egemenliğinin simgesi sayılan kutsal bölge, kent.

Ötüken'le ilgili en eski belge Orhun Yazıtları'dır. Oğuzların yönetimindeki Ötüken'de kurultay toplanır, Gök Tanrı'ya kurbanlar kesilir. İnaniş'a göre Ötüken'e yabancıların ayak basması durumunda Türk egemenliği sona ererdi. Doğu Göktürklerin başkentinin de su, orman ve savunma olanakları bakımından Ötüken ormanlarına yakın bir yerde kurulduğu ve aynı adı taşıdığı bilinmektedir. Bu devletin yıkılmasından (630) sonra, Sırtarduşlar ve Kutluklar da burayı başkent edindiler. Bölgeyi uzun bir dönem elinde tutan Uygur Devleti'nin yıkılmasının (840) ardından Ötüken'le ilgili inanışlar kısa sürede unutuldu.

Göktürklerin egemenlik altında tuttuğu bölgelerde araştırmalar yapan arkeologlar-

dan J. Schubert, 1957-61 arasındaki araştırmaları sonunda Ötügen kentinin yerini 47-48. kuzey paralelleri ile 97-98. doğu meridyenleri arasında, Hangay Sıradağları'nın kuzey eteği ve Selenge (Selenga) Irmağı boyu olarak belirlemiştir.

Ötügen, Adnan (d. 1911, Manastır [bugün Bitola, Makedonya] - ö. 29 Şubat 1972, İstanbul), Türkiye'de modern kütüphaneciliğin gelişmesine ve Milli Kütüphane'nin kurulmasına öncülük eden kütüphanecilik uzmanı.

1931'de İstanbul Erkek Lisesi'ni (bugün İstanbul Lisesi), 1935'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'nü bitirdi. Almanya'da uzmanlık eğitimi gördü. Türkiye'ye döndükten sonra bir süre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'nde asistan olarak çalıştı. Milli Eğitim Bakanlığı yayın müdürlüğü görevini üstlendi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde kütüphanecilik kurslarını yönetti. Aynı fakültenin Kütüphanecilik Bölümü'nü kurdu ve burada ders verdi. 1957-60 arasında Almanya'da kültür ataşeliği ve öğrenci müfettişliği yaptı. 1946'da, kuruluşunda önemli rol oynamış olduğu Milli Kütüphane'nin müdürlüğüne getirildi. 1965'te kültür müsteşarlığına atandı. Milli Folklor Enstitüsü'nü (bugün Milli Folklor Araştırma Dairesi) kurdu. Başlıca yapıtları arasında *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası 1933-40* (1941), *Bibliyotekçinin Elkitabı* (1947-48, 2 cilt), *Türk Atasözleri* (1971, 2 cilt) sayılabilir.

Ötztal Alpleri, Almanca ÖTZTALER ALPEN. İtalyanca ALPI VENOSTE. Orta Alpler'in doğu kesimini oluşturan dağ sırası. Büyük bölümü Avusturya'da Tirol'un güney kesiminde, bir bölümü de İtalya'nın kuzey kesiminde yer alır. Batıda Raetia Alpleri ve Resia

yoğundur. Karakterler belirli bir olay içinde gösterilir ve çoğu zaman yalnızca bazı özellikleri yansıtılır. Konu tümüyle düşürünü ya da son derece gerçekçi olabilir.

Eski Yunan'daki fabl ve kısa romanslar. *Binbir Gece Masalları*, Chaucer ve Boccaccio'nun yapıtlarında yararlandıkları ya da romanlardaki uzun anlatıların arasına serpiştirilen gerçekçi *fabliau*'lar öykünün habercileridir. Ama öykü ancak 19. yüzyılda romantizm ve gerçekçilik akımlarının gelişmesiyle bağımsız bir edebi tür durumuna gelebildi. Romantizm, roman kadar uzun olmayan bir anlatı içinde sergilenebilecek garip ve fantastik olaylarla aşırı duygulanımlara ve abartılı yaşantılara duyulan ilgiyi artırdı. Poe'nun öyküleri *Tales of the Grotesque and Arabesque* (1840; Grotesk ve Arabesk Öyküler) yalnızca ABD'de değil, Avrupa'da ve özellikle de Fransa'da çok etkili oldu. Almanya'da Heinrich von Kleist ve E. T. A. Hoffmann psikolojik ve metafizik sorunları öykülerinde masalsi bir anlatımla yansıtılar. Bireyin güç bir sınavdan geçmesi ve kötülükle yüzleşmesini öngören Püriten kökenli inanç Hawthorne, Melville ve Henry James gibi ABD'li yazarları eylemden çok, inanılması güç özel algıları öne çıkaran öyküler yazmaya itti. Henry James'in *The Turn of the Screw* (1898; *Yürek Burgusu*, 1988) adlı yapıtı bu öykü türünün ilginç örneklerini içerir.

Bu gelişmelerle aynı dönemde, gerçekçi öykü araştırmacı gazeteciliğin etkisinden girek çağdaş yaşamın bilinmeyen ve o zamana değin pek dikkat çekmemiş yönlerini tam bir bağlılıkla yansıtmaya yöneldi. Fransa'da Prosper Mérimée, duygulardan çok gözleme dayanan bu öykü türünün öncüsü oldu. Aynı tekniği benimseyen Guy de Maupassant da öykülerinde sıradan insanların önemsiz ve tekdüze yaşamlarındaki ilginç anları ustalıkla yakaladı. James Joyce'un umutsuz ve felçleşmiş bir kent yaşamını anlatan *Dubliners*'daki (1914; *Dublinliler*, 1987) öyküleri de, gerçeğin birdenbire ortaya çıktığı, çoğu zaman acı veren bu tür anlarla doludur.

Öyküler ilk kez genellikle dergi ve gazetelerde yayımlanıyor, bu yüzden Bret Harte'in maden ocaklarını konu alan öyküleri, Kipling'in Hindistan'daki yaşamı anlatan ilk dönem öyküleri ve Mark Twain'in Mississippi öyküleri gazeteciliğe özgü yerel bir renk taşıyordu. Twain önceleri mizah öyküleri yazarken, sonradan daha ciddi bir türe yönelerek evrensel ahlak dersleri içeren "The Man That Corrupted Hadleyburg" (1900; Hadleyburg'ü Yoldan Çıkaran Adam) gibi gerçekçi öyküler yazdı. Hemingway gibi sonraki yazarlar da titiz bir gerçeklikle evrensel temaları birleştirmeye çalıştılar. Kipling "The Brushwood Boy" (Çalılıkta Çocuk) ve "They" (Onlar) gibi öykülerinde garip ruhsal olguları, sıradan yaşamın kendi garipliğini vurgulayacak biçimde, son derece gerçekçi bir anlatımla ele aldı.

Rusya'da Gogol, bir yandan edebiyatın ilgi alanı dışında kalmış sıradan insanları gerçekçi bir bakışla anlatırken, bir yandan da bireylerin düş ve hayallere yansıyan bilinç durumlarını daha özel bir bakışla ele aldı. Bu dinsel bakış Dostoyevski'nin yapıtlarında daha da yetkinleşti. Turgenev'in kısa anlatıları ve Çehov'un öyküleriyle sonraki birçok yazarın yapıtında genel atmosfer ve bir duyarlılığın iletildiği özel anlar giderek olay örgüsünden daha fazla önem kazandı.

Öyküde genellikle ironik bir rastlantı yoluyla yaratılan, özel bir an üzerindeki yoğunlaşma özellikle O. Henry'nin öykülerinde olduğu gibi sürpriz sonlara olanak verir. Bu aydınlanma anı, okura tarih ya da

mitolojiden alınma temel bir durum ya da öğeyi de anımsatabilir. Bu ve benzeri yöntemlerle edebiyatın kurgusallığını da araştıran çağdaş öykü, geniş bir okur kitlelerinden çok, beğenisi gelişmiş sınırlı bir okura seslenir. Arjantinli yazar Jorge Luis Borges'in geniş bir bilgi birikimine dayanan karmaşık ve incelikli öyküleri çağdaş öykünün bu özelliğinin iyi bir örneğidir.

Türk edebiyatında öykü. Zengin bir anlatı geleneği olan Türk edebiyatında Batılı anlamda ilk öyküler Tanzimat döneminde yazıldı. İlk öykü yazarları Ahmed Midhat, Emin Nihat, Samipaşazade Sezai ve Nabizade Nazım'dı. Türk öyküsünü yetkinliğe kavuşturan kişi ise, daha çok Fransız yazarların örnek alındığı Edebiyat-ı Cedide döneminde yalın dille dikkat çeken Halit Ziya Uşaklıgil'di. Halit Ziya aynı zamanda titiz gözlemciliğiyle de, Türk edebiyatında gerçekçi bir öykü geleneğini başlatan yazar oldu. Bu dönemin öteki önemli yazarları Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmed Hikmet (Müftüoğlu) ve Saffeti Ziya'ydı. 1909'dan sonra Fecr-i Âti döneminin başlıca öykücülerini ise Cemil Süleyman (Alyanakoğlu) ve İzzet Melih'ti (Devrim).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gelişen yeni edebiyat anlayışıyla birlikte öyküde toplumsal ve siyasal sorunlar işlenmeye başladı. Yazıda konuşma dilinin temel alınmasını ve Türkçenin yabancı sözcüklerden arındırılmasını öngören Milli Edebiyat döneminde, taşra yaşamı da gerçekçi bir yaklaşımla işlenmeye başladı. Bu dönemin dil anlayışını yönlendiren, özellikle *Genç Kalemler* dergisinin ikinci dizisinin ilk sayısındaki "Yeni Lisan" adlı yazısıyla Ömer Seyfeddin oldu. Dönemin öbür önemli öykücülerinden Halide Edip Adıvar ve Reşat Nuri Güntekin insana ve topluma sevecenlikle yaklaşan yapıtlar yazdı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu dili ve içeriği sağlam öyküleriyle dikkat çekti. Refik Halit Karay daha çok Anadolu insanını anlattı. Konularını günlük yaşamdan alan F. Celaleddin, köy yaşamını anlatan öyküleriyle tanınan Selahattin Enis, toplumsal öykücülüğün ilk temsilcilerinden sayılan Sadri Ertem. İstanbul'un kenar mahallelerini yansıtan Osman Cemal Kaygılı, betimlemelerin yanı sıra ruh çözümlemelerine de yer veren Sabahattin Ali, estetik ve biçimi ön planda tutan Kenan Hulisi Koray, uzun öykü türünü seçen Nahit Sırrı Örik, kısa tümcelerle yazan Bekir Sıtkı Kunt ve Türk öykücülüğünün en önemli adlarından biri olan Memduh Şevket Esendal Cumhuriyet dönemi öykücülüğünü hazırlayan öncülerdir.

1930'dan sonraki öykünün en önemli adları, alışılmışın dışında bir öykü dünyası kurarak Türk öykücülüğüne çağdaş bir hava kazandıran Sait Fât Abasıyanık, deniz insanlarını coşkulu bir dille anlatan Halikarnas Balıkcısı, betimlemelerden çok diyalogların ağır bastığı yalın bir öykü dili geliştiren Orhan Kemal, yapıtlarında daha çok olaylara ağırlık veren Mehmet Seyda, ruhsal betimlemeleriyle dikkat çeken Samet Ağaoğlu, iyimser bir yaklaşımla yazdığı öyküleriyle tanınan Sabahattin Kudret Aksal, toplumsal gerçekçi bir yol izleyen Kemal Bilbaşar, romanlarındaki tekniği öykülerine de uygulayan Kemal Tahir ve Ahmet Hamdi Tanpınar, kısa tümcelere dayalı yalın dille Oktay Akbal, özgün mizah öyküleriyle Aziz Nesin, toplumun her kesitinden insanları başarıyla yansıtan Haldun Taner'dir. Bu dönemin öbür öykü yazarları arasında da U. Nazif Yiğiter, Faik Baysal, Orhan Hançerlioğlu, İlhan Tarus, Samim Kocagöz, Tarık Buğra, Necati Cumalı ve Cevdet Kudret sayılabilir.

Ötztal Alpleri ve Coira Satosu, İtalya
Marzan-SCALA, Art Resource/EB Inc.

Geçidi, kuzeyde Inn Irmağı vadisi, doğuda Zillertal Alpleri ve Brenner Geçidi, güneyde de Adige Vadisiyle çevrilidir. Wildspitze (3.774 m) hem Ötztal Alpleri'nin hem de Tirol'un en yüksek noktasıdır. Inn Irmağı'nın kolu Ötztal Çayı dağların güneybatı kesimini kuzeybatıdaki Stubai Alpleri'nden ayırır. Adige Irmağının karşı kıyısında yer alan, İtalya'daki Ortles Sıradağları bazılarınca Ötztal Alpleri'nin parçası olarak kabul edilir.

öykü, HİKAYE olarak da bilinir, gerçek ya da düş ürünü bir olayı edebi bir üslupla aktaran kısa düzyazı anlatı. Kısallığı, yalın bir olay örgüsüne sahip olması, genellikle önemli bir olay ya da sahne aracılığıyla tek ve yoğun bir etki uyandırması ve az sayıda karaktere yer vermesiyle roman gibi öteki anlatı türlerinden ayrılır. Ayrıca öyküde, olayın geçtiği yer sınırlı, anlatım özlü ve

1940'tan sonra öyküde toplumsal gerçekçi eğilimler gelişmeye başladı. 1950'den sonraki gerçekçi öykünün belli başlı adları Yaşar Kemal, Zeyyat Selimoğlu, Muzaffer Bayraktar, Fahri Erdinç, Rifat Ilgaz'dır. Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Mehmet Başaran gibi adlar ise köy edebiyatı ve öykücülüğünü başlattılar. 1950 sonrasında önde gelen öbür öykücüler, şiirsel diliyle Nezihe Meriç, Anadolu insanını gerçekçi bir anlatımla yansıtan ve insanların iç dünyalarına inme-ye çalışan Tahsin Yücel, genellikle kenarda kalmış insanları kolay okunur bir dille aktaran Tarık Dursun K., yapı ve biçime ağırlık veren Bilge Karasu, bireyi ön plana çıkaran öyküleriyle Demir Özlü, yabancılaşma sorunlarını işleyen Ferit Edgü, hem köy hem kent insanını başarılı bir öyküleme dili ve tekniğiyle ele alan Yusuf Atılgan, gerçeküstücü öğelere de yer veren yapıtları ve kurmaca diliyle Onat Kutlar, yalın ve gösterişsiz diliyle Erdal Öz, gene yalın anlatımıyla Adnan Özyalçın'dır. Aynı dönemde Demirtaş Ceyhun toplumsal sorunlara ağırlık verdi. Leyla Erbil yeni biçim arayışlarına girdiği, Sevgi Soysal yalnızlık duygularını akıcı bir dille aktardığı öyküleriyle önem kazandı. Sevim Burak öykülerini daha çok kendi "benliği" çevresinde odaklaştırdı. Afet Ilgaz ezilen kadınları, Necati Tosuner içe dönük ve yalnızlık çeken insanı, Selim İleri daha çok duygusal ilişkileri konu aldı. Bu dönemde Bekir Yıldız açık anlatımı, Nedim Gürsel yeni anlatım teknikleri, Tomris Uyar ruh çözümlerleriyle dikkat çekerken, Ümit Kaftancıoğlu Doğu Anadolu insanını, Füzûzan kadın sorunlarını ve onların yaşama mücadelelerini, Oğuz Atay yabancılaşmış kent insanını, Hulki Aktunç kente uyum sağlayamayan kırsal kesim insanını konu aldı. Türk öykücülüğünün öbür adları arasında, gerçekçiliği bütün boyutlarıyla vermeye çalışan Adalet Ağaoğlu, kadın dünyasını yansıtan Nazlı Eray, orta tabaka insanının sorunlarını ve yakın tarihin olaylarını ele alan Necati Güngör, şiirsel diliyle Feyyaz Kayacan, yalın ve etkili söyleyişli Osman Şahin, daha çok soyut bir anlatıma yönelen Vüsat O. Bener, kadın duyarlılığını ve günlük sorunlarla mücadele eden insanları işleyen İnci Aral, özgün üslubu, tutarlı anlatımı ve somut gerçekle şiiri uyumlu biçimde bağdaştırmasıyla dikkat çeken Rasim Özdenören, insanı toplumsal konumu ve ilişkilerinin bütünü içinde ele alan Aysel Özakin, yerel özelliklere ağırlık veren Şevket Bulut, derin duyarlılığı ve incelik dolu anlatımıyla öyküye şiirsel bir tat kazandıran Nursel Duruel sayılabilir.

öykünme (psikoloji) bak. taklit

öykünme (sanat) bak. mimesis

Öymen, Hızırrahman Raşit (d. 1899/1900, Trabzon - ö. 7 Mayıs 1979, Ankara), Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminde yeni uygulamalara katkılarıyla tanınan eğitimci ve yazar.

İstanbul Erkek Muallim Mektebi'ni (sonradan Yüksek Öğretmen Okulu) bitirdi (1918). Aynı yıl İsmail Hakkı'nın da (Tonguç) yer aldığı bir grupla birlikte pedagoji eğitimi için Almanya'ya gönderildi. Altı ay kadar sonra geri döndü (1919) ve öğretmenliğe başladı. Trabzon'da görevliken *Yeni Mektep* (1921-22, 14 sayı) adlı bir dergi çıkardı. Spor etkinliklerinin gelişmesi için çalıştı; Trabzon İdman Ocağı'nın kurucuları arasında yer aldı. 1924'te İstanbul Erkek Muallim Mektebi'nde öğretmenliğe başladı. *Mektebciliğin Kâbesinde İntibaat ve Tehasşüstü* (1926) adlı yapıtında, daha önce tedavi için gittiği Viyana'daki eğitimle ilgili

gözlemlerini anlattı. 1934'te Ankara'da ilk öğretim şube müdür yardımcılığına atandı; eğitim planlamasına ve eğitimde yeni yöntemlerin uygulanmasına katkıda bulundu.

1. Eğitim Şurası için hazırladığı *Tek Öğretmenlik Beş Sınıflı Köy Okulları* (1939) adlı raporu iki yıl sonra uygulamaya kondu. Milli Eğitim Bakanlığı adına yayımlanan *İlk Öğretim* dergisini bir süre yönetti. 1943 ve 1946'da Cumhuriyet Halk Partisi'nden iki

Hızırrahman Raşit Öymen
Ara Güler

kez Bolu milletvekili seçildi. Emekliye ayrıldıktan sonra *Ulus* gazetesinde uzun süre eğitim üzerine yazılar yazdı (1950-60). 1955'te çıkarmaya başladığı *Yurt İçinde ve Dışında Eğitim Hareketleri* adlı dergiyi 1979'a değin yönetti ve başyazılarını yazdı. 1978'de Türk Eğitim Derneği'nin Eğitim Hizmet Ödülü'nü aldı.

ABD'li eğitimci ve felsefeci John Dewey'nin izleyicilerinden olan Öymen, eğitimde "iş okulu" kavramını geliştiren Alman eğitim kuramcısı Georg Kerschensteiner'in görüşlerinden de etkilendi. Çeşitli yayın organlarında eğitim üzerine çok sayıda makale yazdı. Batılı eğitimcilerin birçok kitabını Türkçeye çevirdi. Öbür yapıtları arasında *Mektep İnzibatında Reform* (1929), *Genel Öğretim Metodları* (1931, Nihat Adil ile birlikte), *Yeni Mektebe Doğru* (1931), *Türkiye'nin Ana Eğitim Problemleri* (1965), *Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi* (1969), *İslam Eğitim Tarihi* (1973-74, 2 cilt, M. Dağ ile birlikte), *Köy Enstitülerinin Kuruluşu ve Problemleri* (1976), *Cumhuriyet Eğitiminin Geçişte Atatürk'ün Etkisi* (1977), *Cumhuriyet Dönemi Eğitimine Toplu Bir Bakış* (1977) sayılabilir.

Öz, Erdal (d. 25 Mart 1935, Yıldızeli, Sivas), öykü ve roman yazarı. Bireyin baskıya karşı umut ve direncini yansıtan yapıtlarıyla tanınır.

Tokat Lisesi'ni (1953) ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni (1969) bitirdi. Türk Dil Kurumu Yayın Kolu'nda, Türk Sinematek Derneği Ankara Şubesi'nde çalıştı. Ankara'da Sergi Kitabevi'ni kurdu. 12 Mart 1971 müdahalesiyle başlayan ara rejim döneminde üç kez tutuklandı, ama yargılanma sonucunda aklandı. İstanbul'da Cem Yayınevi'nin Arkadaş Kitaplar dizisini çıkardı. Ayrıca Can Yayınları'nı kurdu.

Edebiyat yaşamına şiirle başlayan Erdal Öz'ün "Rasgele" başlıklı ilk şiiri, İstanbul'da yayımlanan *Kaynak* dergisinde çıktı (1952). İlk öyküsü olan "Yağmurlu Hikâye" Ankara'daki *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*'nde yayımlandı (1954). *Varlık*, *Yenilik*, *Yeditepe*, *Pazar Postası*, *a*, *Değişim*, *Emek*, *Cumhuriyet* gibi dergi ve gazetelerde çeşitli öykü ve eleştirileri çıktı. *a* dergisinin kurucuları arasında yer aldı.

Öz yapıtlarında toplum yaşamının bireyin iç dünyasındaki etkilerini duygusal bir üs-

lupla dile getirdi. İlk kitapları, öykülerini topladığı *Yorgunlar* (1960) ile ilk romanı *Odalarda*ydı (1960). 1970 sonrasında toplumsal gerçekçi bir çizgiye yöneldi. 1970'lerde ve 1980'lerde yayımladığı yapıtlarda, 12 Mart döneminde hukuk dışı uygulamalarla ve baskılarla karşılaşan tutukluların yaşantılarından yalın kesitler verdi. Bireyin baskı, korku ve acı karşısındaki yalnızlığını, ezikliğini, direncini, umudunu etkin bir duyarlılık çerçevesinde işledi. Bunun başarılı bir örneği olan *Yaralısin* (1974, 1990) adlı romanıyla 1975 Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazandı. *Deniz Gezmiş Anlatıyor* (1976) ve *Güllünün Solduğu Akşam* (1986, 1990) adlı anı-romanlarında, *Deniz Gezmiş*'le arkadaşlarının idam kararı öncesindeki ve sonrasındaki yaşantılarını anlattı. SSCB gezisinin izlenimlerini içeren *Allı Turnam*'in (1976) yanı sıra, üç çocuk kitabı (*Dedem Korkut Öyküleri* [1979, 1992], *Alçacıktan Kar Yağar* [1982], *Kırmızı Balon* [1990]) yayımladı. Öz'ün *Kanayan* (1973, 1989) ve *Havada Kar Sesi Var* (1987) adlı iki öykü kitabı daha vardır.

Öz, Tahsin (d. 1887, İstanbul - ö. 21 Eylül 1973, İstanbul), daha çok Türk ve İslam sanatı konusunda çalışmış sanat tarihçisi. Hukuk Mektebi'ni bitirdi. 1904'te Maarif Nezareti'nde memurluğa başladı, üç yıl sonra Müze İdaresi'ne geçti. 1923'te İstanbul müzeler müdür yardımcılığına, beş yıl sonra da Topkapı Sarayı Müzesi müdürlüğüne getirildi. Bu görevdeyken hem sarayın, hem de Çinili Köşk'ün onarımları için çaba harcadı; çeşitli yeni bölümlerin açılmasını sağladı. 1952'de emekli oldu. Daha sonra İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü danışmanlığına getirildi. 1951'de oluşturulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na seçildi; uzun süre bu kurulun başkanlığını yürüttü.

1934'te Alman Arkeoloji Enstitüsü'ne, 1942'de de Türk Tarih Kurumu'na üye olan Öz'ün yerli ve yabancı meslek dergilerinde çıkan çeşitli makalelerinden başka *En Nadir Türk Çinileri* (1940), *Türk Kumaş ve Kadifeleri* (1946, 2 cilt), *Topkapı Sarayı Müzesi* (1950), *Turkish Ceramics* (1955, *Türk Çinileri*), *İstanbul Camileri* (1962-65, 1987, 2 cilt), *Türk Dokumacılığı ve Selçuklular Devrine Ait Bazı Kumaşlar* (1964), *İstanbul Türbeleri* (ös 1975) gibi kitapları vardır.

Özakman, Turgut (d. 1 Eylül 1930, Ankara), yapıtlarında birey-toplum çatışmasını özgün biçimde işleyen oyun yazarı. Yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. Kısa bir süre avukatlık yaptıktan sonra AFC'ye giderek Köln'de bir yıl tiyatro eğitimi gördü (1955). Yurda dönüşünde Ankara'da Devlet Tiyatroları'nda dramaturg olarak görev aldı. Bir süre Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde çalıştı ve Bonn'da basın ataşeliği yaptı. Ankara Radyosu'ndaki görevinden (1961-64) sonra TRT Merkez Program Dairesi başkanlığı görevinde bulundu (1964-69). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1978'de genel müdür yardımcısı olduğu Devlet Tiyatroları'nda 1983-87 arasında genel müdürlük yaptı.

İlk oyunu *Masum Katiller* 1946'da Ankara Halkevi'nde sahnelenmişti. Yazdığı öyküler de Ankara'da *Hisar* dergisinde yayımlanıyordu. Kısa zamanda tanınmasını sağlayan *Pembe Ev*in *Kaderi*'yle Devlet Tiyatroları'nda yapıtı sahnelenen en genç oyun yazarı oldu (1951). Bundan sonra bütünüyle tiyatroya yöneldi.

Özakman, ele aldığı konularda bireyin çevresiyle ve toplumla ilişkilerinde çatışmaya varan boyutları yakalamaya önem verdi ve değişen toplumsal koşullarla yaşam biçiminin insanlarda yarattığı tepkiyi ele aldı. Kuşaklar arası çatışmayı, suç ve suçlu sorununu da işleyerek dramatik tiyatroyun başarılı örneklerini verdi. Reşat Nuri Güntekin'in *Değirmen*'inden (1944) uyarladığı *Sarıpınar* 1914 (1968) Ankara Sanatseverler Derneği'nce yılın en iyi oyunu seçildi. Özakman *Fehim Paşa Konağı* ile 1979'da Türkiye İş Bankası Tiyatro Büyük Ödülü'nü, *Resimli Osmanlı Tarihi* ile 1983 İsmet Küntay Ödülü'nü kazandı. Öteki oyunların arasında, 1954'te yazılan *Güneşte On Kişi* (1962), *Tufan* (1957), 1958'de yazılan *Duvarların Ötesi* (1966), *Kanavice* (1960), 1962'de yazılan *Ocak* (1963), *Paramparça* (1963), *Ulusal Kolej Disiplin Kurulu* (1966), *Komşularımız* (1967) sayılabilir. *Bizi Dinler misiniz?*, *Dil Üzerine Konuşmalar* (1969), *Radio Notları* (1969) gibi kitapları da vardır. *Turgut Özakman Toplu Eserleri* 1991'de yayımlanmıştır.

Özal, Turgut (d. 13 Ekim 1927, Malatya - ö. 17 Nisan 1993, Ankara), siyaset ve devlet adamı. Anavatan Partisi'ni(*) kurarak 1983-89 arasında bu partinin genel başkanlığını ve başbakanlık yapmış, 1989-93 arasında ise Türkiye Cumhuriyeti'nin sekizinci cumhurbaşkanı seçilmiştir.

İlk ve orta öğrenimini Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaptı. 1950'de İstanbul Teknik

Özal
ABC Ajansı

Üniversitesi (İTÜ) Elektrik Fakültesi'ni bitirdi. Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nde (EİEİ) görevlendirildi. 1952'de mühendislik ekonomisi alanında uzmanlık eğitimi için ABD'ye gönderildi. 1954'te ikinci eşi Semra Özal'la evlendi. EİEİ genel müdür yardımcısı (1961-65) ve genel müdür vekili (1965-66) olarak bir dizi büyük hidroelektrik santral projesinin hazırlanmasına ve gerçekleştirilmesine katkıda bulundu. 27 Mayıs 1960 hareketinden sonra Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kuruluş çalışmalarına katıldı ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) ders verdi. 1966'da başbakanlık özel teknik müşavirliğine, 1967'de DPT müsteşarlığına getirildi. Başlangıçta DPT'nin yönetimini elinde bulunduran sol eğilimli planlamacılar farklı olarak planlamada özel girişime öncelik verilmesini savundu.

1971'deki 12 Mart Müdahalesi'nden sonra DPT müsteşarlığından ayrıldı. ABD'ye giderek 1973'e değin Dünya Bankası Sanayi Dairesi'nde özel danışmanlık yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra özel sektörde üst düzey yöneticilik görevleri üstlendi. 1976'da Sabancı Holding'e genel koordinatör olarak girdi. 1977 genel seçimlerinde Milli Selamet

Partisi'nden (MSP) İzmir milletvekili adayı olduysa da seçilemedi. 1977'de Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS) yönetim kurulu üyeliğine, 1979'da da başkanlığına getirildi. Kasım 1979'da Adalet Partisi (AP) genel başkanı Süleyman Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti döneminde devlet memurluğuna döndü; 5 Aralık'ta başbakanlık müsteşarı ve DPT müsteşarı vekili olarak Türkiye ekonomisini liberalleştirme hedefleyen ve 24 Ocak Kararları(*) olarak bilinen geniş çaplı programın hazırlanmasında önemli rol oynadı. 1980'deki 12 Eylül Harekati'nden sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde, ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirildi ve bu programı uygulaması için gereken yetkilerle donatıldı. Enflasyonu düşürme, ihracatı artırma ve Türkiye'nin kredi itibarını yeniden kazanmasını sağlamada başarılı oldu. Ama izlenen para politikası faiz oranlarının hızla yükselmesine ve bankerlik kuruluşlarının iflasına yol açınca askeri yönetimle anlaşmazlığa düştü. 1982'de görevinden istifa etti.

1983'te Anavatan Partisi'ni (ANAP) kurarak askeri yönetimin çizdiği siyasal çerçeve içinde ama yönetimin desteği olmadan seçim çalışmalarını yürüttü. Sivil parlamenter yönetime dönüşün başlangıcı olan 6 Kasım 1983 genel seçimlerinde partisinin büyük bir zafer kazanmasını sağladı ve İstanbul milletvekili seçildi. 13 Aralık'ta Türkiye Cumhuriyeti'nin 46. hükümetini kurdu. 1984 yerel seçimlerinde de bu başarısını sürdüren ANAP, 28 Eylül 1986 ara seçimlerinde ve 29 Kasım 1987 erken genel seçimlerinde uğradığı oy kaybına karşın tek başına iktidar olunca hükümeti yeniden kurdu. 18 Haziran 1988'de ANAP Büyük Kongre'sinde uğradığı suikasttan hafif yaralanarak kurtulan Özal, bu kongrede yeniden parti genel başkanlığına seçildi. Başbakanlığı sırasında dış ödemeler açığı giderildi ve GAP gibi yatırım projeleri hızlandırıldı. Bununla birlikte dış borçlarda büyük bir artış, reel ücretlerde düşme oldu ve enflasyon yüzde 70'lerin üzerinde seyretti. TBMM'deki sandalye dağılımının 26 Mart 1989 yerel seçimlerinden sonra gerçek durumu yansıtmadığını ileri süren ve yeni cumhurbaşkanının partiler arasında bir uzlaşmayla seçilmesini isteyen muhalefete karşı anayasanın öngördüğü sürecin izlenmesi gerektiğini savundu. 31 Ekim 1989'da muhalefet partilerinin katılmadığı oylamada cumhurbaşkanı seçildi ve 9 Kasım 1989'da görevi Kenan Evren'den devraldı.

Özal kendisiyle uyum içinde çalışabilecek Yıldırım Akbulut'u başbakan atadı. Böylece dış politika ve ekonomi konularında belirleyici tutumunu sürdürme olanağı buldu. Özellikle Körfez Savaşı sırasındaki girişimleriyle Türkiye'nin dış politikasını yönlendirdi. 1991'de erken seçime gidilmesi gündeme gelince ANAP genel başkanlığı için Akbulut karşısında Mesut Yılmaz'ı destekledi. Özal'ın başbakan atadığı Yılmaz önderliğinde 20 Ekim 1991 genel seçimine giren ANAP, iktidardan düştü. Doğru Yol Partisi (DYP) ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) koalisyon hükümeti kurulunca Özal etkisini yitirdi. Zaman zaman yasaları TBMM'ye geri yollayarak, kararnameleri bekleterek Demirel hükümetiyle sürtüşmeye girdi. Koalisyon hükümeti bazı kararnamelerden cumhurbaşkanı onayı koşulunu kaldıran yasaları TBMM'den geçirerek Özal'ın engellemelerini ortadan kaldırma yoluna gitti. Özal'ın, Yılmaz başkanlığındaki ANAP üzerindeki denetimi de giderek zayıfladı. Özal, 17 Nisan 1993'te geçirdiği bir kalp rahatsızlığı sonucu Ankara'da öldü.

1988'de Texas Teknik Üniversitesi'nden fahri doktor unvanı alan Özal'ın *La Turquie en Europe* (1988; Avrupa'da Türkiye) adlı bir kitabı vardır.

özalgı, canlıda, kendi konumu, gövdenin duruş biçimi, iç ve dış denge ile iç organların durumuna ilişkin algı.

Kol ve bacak hareketlerinin eşgüdüm içinde olması, bu organların konumunun her an farkında olmayı gerektirir. Omurgalı hayvanlarda iskelet kaslarında (çizgili kaslar) ve kirşilerin iç yüzünde bulunan alıcılar, kol ile bacakların konumu ve kasların etkinliğiyle ilgili sürekli bilgi sağlar. Eklembacaklılarda (örn. böcekler, kabuklular) buna benzer organlar olan gerilme alıcıları kasların dış yüzünde, gerginlikteki değişimleri ölçebilen özel sinirler olan kordotonal organlar ise eklemlerin içinde yer alır. Eklemlerdeki duyarlı tüysü yapıların uyarılması hayvanın, kol ve bacaklarının konumu ile hareketlerinin sürekli farkında olmasını sağlar.

Denge değişikliklerinin farkında olma süreci genellikle kütlecikimini algılamayı da içerir. Omurgasızlarda bu algıyı sağlayan statosist, içi duyarlı tüycüklerle kaplı sıvı dolu bir odacıktır ve bir ya da daha fazla küçük, kumsu ya da taşı tanecik (statolit) içerir. Statolitler, yumuşakçalardaki gibi serbest hareket halinde ya da bazı kabuklularda olduğu gibi duyu tüylerine yapışık olabilirler. Birçok knidide ve solucanda da statosiste rastlanır. Omurgalılardaki benzer organlar kulaktaki kesecik ile kırbacık, bunların içinde yer alan tanecikler ise otolitlerdir. Sonuç olarak hayvanın konumu ya da yöneliminde meydana gelen değişiklikler statolitlerin basıncıyla duyu tüycüklerine iletilir.

Omurgalıların tümünde ve kafadanayaklılar, kabuklular gibi bazı omurgasızlarda bulunan üçüncü özalgı organının işlevi, gövdenin eksenî çevresindeki dönüşlerini hayvana haber vermektir. Kabuklulardaki organ bir boşluk içinde yer alan sıvının eylemsizliğiyle işlev görür; ince duyu tüycükleri bu sıvının içine doğru uzanır. Sıvı eylemsiz olduğu için, hayvan eksenî çevresinde dönünce tüycükler uyarılır.

Omurgalıların kulaktaki yarım daire kanallarındaki bulunan sıvının hareketlerinin duyu tüycüklerini etkilemesiyle gövdelerinin kendi eksenî çevresindeki hareketlerini algırlar. Üç yarım daire kanalı birbirine 90°'lik açı yapan düzlemlerde yer alır. Merkez sinir sistemi kanallardan gelen uyarıları bir araya getirerek kanallardakinden farklı düzlemlerde gerçekleşen gövde dönüşlerini saptayabilir.

Özalp, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Van iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 2.380 km² (1989) olan Özalp ilçesi doğuda Saray, güneyde Gürpınar ilçeleri, batıda Merkez ilçe ve Muradiye ilçesi, kuzeyde de Çaldıran ilçesiyle çevrilidir.

İlçe toprakları ilin doğu kesiminde, Van Gölünün doğusundaki dağlık alanın üstünde yer alır. İlçedeki başlıca yükseltiler Bazı Dağı (2.896 m) ile doruğu ilçe sınırları dışında kalan Doğançay Dağıdır. Bu topraklardan kaynaklanan suları, ilçe sınırları dışında Van Gölüne ulaşan Karasu (Marmit) ve Erçek Gölüne dökülen Memedik Çayı ile İran'daki havzalara doğru akan bazı küçük akarsular toplar. Karasu ve Memedik çayları arasında kalan dağlık alanda, hayvancılık açısından büyük önem taşıyan çayırarla kaplı sulak yaylalar vardır. İlçedeki başlıca ovalar Karasu Vadisindeki Tarhani Düzü ile Memedik Vadisindeki Karakallı Düzüdür.

İlçe halkı geçimini, başta hayvancılık olmak üzere tarımdan sağlar. Yaylacılık yöntemiyle çok sayıda koyun yetiştirilir. Elde

edilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa ve az miktarda patatestir. İlçenin doğal değerlerinden olan yaban koyunları için bir av koruma ve üretme alanı kurulmuştur.

Uzun süre Sasanilerle Bizanslılar arasında el değiştiren yöre, Arap, Hakkâri Beyliği ve Safevi yönetiminden sonra 1555'te Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Van vilayetinin Hakkâri sancığına bağlı bir kaza olarak yönetildi.

Eski adı Mahmudi olan kasaba ilçenin orta kesiminde, Özalp Çayı olarak da bilinen Memedik Çayı vadisinde yer alır. Van'ı İran'a bağlayan kara ve demir yolları kasabadan geçer. Gelişmemiş küçük bir yerleşme olan ve birkaç depremden zarar gören Özalp kasabası il merkezi Van'a 61 km uzaklıktadır.

Özalp Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 46.453; kasaba, 4.920.

Özalp, Kâzım (d. 17 Şubat 1882, Köprülü [bugün Titov Veles, Makedonya] - ö. 6 Haziran 1968, Ankara), asker, siyaset ve devlet adamı. Harbiye Mektebi (1902) ile Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni (1905) bitirdi. Merkezi Selanik'te olan 3. Ordu'da bölük komutanlığına atandı. Bu görevindeyken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra, 31 Mart Olayı (1909) olarak bilinen ayaklanmayı bastırmak amacıyla kurulan Hareket Ordusu'na katıldı. Balkan Savaşları (1912-13) sırasında Arnavutluk'ta topladığı gönüllülerle Sırlara karşı çırpıştı. Savaşın bitmesinden sonra İstanbul merkez komutan yardımcılığına getirildi (1913). Binbaşılığa yükseltildikten sonra da Van Jandarma Alayı komutanlığına atandı (1914). Van Seyyar Jandarma Tümeni'ni kurdu ve I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Ruslara karşı savaştı.

1917'de miralay (albay) rütbesiyle 37. Kafkas Tümeni komutanlığına getirildi; ayrıca 10. ve 3. Kafkas tümenlerinin de komutasını üstlendi. Trabzon ve Batum'u alarak Kutaisi'ye kadar ilerledi (1918).

İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesinden sonra Kurtuluş Savaşı'na katılan Kâzım Bey, Bandırma'da bulunan 61. Tümen'in komutanlığına getirildi. Balıkesir ve çevresinde Kuva-yı Milliye'yi örgütledi. TBMM'ye Karesi (Balıkesir) mebusu seçilmesine karşın cephedeki görevini sürdürdü. Haziran 1920'de İzmir Kuzey Cephesi komutanlığına atandı. Daha sonra Kocaeli Grubu komutanlığına getirildi ve İzmit'i Yunanlılardan geri aldı. Sakarya Meydan Savaşı'nda gösterdiği (Eylül 1921) büyük başarı üzerine mirlivalığa (tuğgeneral) yükseltildi. Fevzi Paşa'nın (Çakmak) kurduğu hükümette milli müdafaa vekili (milli savunma bakanı) olarak görev aldı (Ocak 1922).

Büyük Taarruz'un ardından ferikliğe (korgeneral) yükseltildi (Eylül 1922). Hüseyin Rauf (Orbay), Ali Fethi (Okyar) ve Cumhuriyet'in ilanından (1923) sonra İsmet Paşa'nın (İnönü) kurduğu hükümetlerde de milli müdafaa vekilliğini sürdürdü. 1924'te TBMM başkanlığına seçildi. 1926'da birinci ferikliğe (orgeneral) yükseltildi; ertesi yıl emekliye ayrıldı. 1935'te TBMM başkanlığı görevinden ayrılarak yeniden milli müdafaa vekilliğine getirildi. 1939'da istifa edinceye değin, değişik hükümetlerde bu görevi yürüttü. 1943'te Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) meclis grup başkanvekilliğine getirildi. 1950 seçimlerinde CHP'den Van milletvekili seçildikten sonra 1954'te politikayı bıraktı. Kurtuluş Savaşı'nı konu alan ve ölümünden sonra yayımlanan *Milli Mücadele 1919-1922* (1971-72, 2 cilt; 1985, 1 cilt) adlı bir yapıtı vardır.

özantikor, **OTOANTİKOR** olarak da bilinir. vücudun kendi dokularına karşı oluşturduğu antikor. Vücudun kendi dokularını "öz" olarak kabul edip yabancı olmadığını saptayan sistemin işlev görmemesi sonucunda, artık tanınamayan "öz"e karşı antikorlar oluşturduğu düşünülmektedir.

Özantikorların normal vücut ısısında altın-da işlev gören, vücut ısısında yanıt veren ve hücre çekirdeği, dezoksiribonükleik asit (DNA) ya da hücre zarına karşı gelişenler gibi çeşitli türleri vardır. Komplemana ve hücre çekirdeğine karşı oluşan antikorlar gibi oldukça sık rastlanan bazı türlerin zararlı etkisi yoktur. Özantikorlar gebelik sırasında eteneden geçerek dölütün (fetus) vücuduna girerse annede görülen belirtilere benzer geçici belirtiler dölütte de ortaya çıkar. Ayrıca *bak. özbağışıklık; özbağışıklık hastalıkları*.

özbağışıklık, vücudun kendi doku ve hücrelerine bağışıklık ya da alerji yanıtı göstermesi. Vücuda yabancı olan maddeleri (örn. vücudun değişime uğramış hücreleri, dışarıdan giren mikroorganizmalar, toz zerrecikleri) tanıyıp dışarı atma işlevini yüklenen bağışıklık sistemi embriyon evresinin sonlarında ve çocuklukta, öbür organ sistemlerinin gelişmesi sona erdikten sonra olgunlaşır. Sistemin, olgunlaşmasından daha önce oluşan dokuları "öz" olarak kabul ettiği ve antikor yapımını uyarmadığı, olgunlaştıktan sonra karşılaştığı dokuları yabancı saydığı ve antikor yaptığı düşünülmektedir. Bağışıklık sistemi herhangi bir nedenle "öz" olanı yabancından ayırt edemezse, vücudun kendi dokularına karşı antikorlar oluşur.

Bağışıklık sistemindeki bu işlev bozukluğunu açıklamak amacıyla üç mekanizma önerilmiştir; üçü de geçerli olan bu süreçler farklı koşullarda ortaya çıkar. 1) Bağışıklık sisteminin sonra olgunlaşan organ sistemlerinin içerdigi dokular (örn. sperma) ve bu sistemle ilişkisi görece az olan dokular (örn. kan damarı içermeyen gözmerceği) kendilerine karşı direnç geliştiremeyen sistemle temasa geçtiğinde antikor oluşumu başlayabilir. 2) İlaç, enfeksiyon ya da X ışını gibi dış etkenler hücrenin normal yapı özelliklerinin değişime uğramasına neden olursa, bağışıklık sistemi bu özellikleri yabancı kabul edip antikor üretebilir. Bu tür özbağışıklık genellikle geçicidir, ilaç ya da enfeksiyon etkeni vücuttan çıkınca sona erer. 3) İyi anlaşılamayan nedenlerle, embriyon evresinde kazanılmış direnç yaşamın ileriki yıllarında ortadan kalkarsa, genellikle vücutta yaygın olarak yer alan bir dokuya (örn. bağdoku) karşı antikorlar oluşur. Bir ya da birden fazla dokuya karşı özbağışıklık gelişebilir; bu durum oldukça sık görülürse de vakaların ancak bir bölümünde belirgin bir hastalık ya da bozukluğa yol açar. Ayrıca *bak. özantikor; özbağışıklık hastalıkları*.

özbağışıklık hastalıkları, tek bir organı ya da bütün vücudu etkileyen ve kanda vücudun kendi dokularına karşı oluşturduğu özantikorların ortaya çıkmasına neden olan hastalıkların ortak adı. Vücutta özantikorların bulunması özbağışıklık hastalıklarıyla bağışıklık sistemi arasında bir ilişki olduğunu düşündürürse de, bağışıklık sistemindeki bir bozukluğun hastalığın temel nedeni olduğu ya da özantikorların hastalığa özgü belirtilerden sorumlu olduğu kanıtlanmamıştır.

Tek bir organı tutan özbağışıklık hastalıkları (örn. lenfadenoid guatr, öldürücü kansızlık, Addison hastalığı), dolaşım sistemiyle görece az ilişkisi olan dokunun sağlıklı bağışıklık sistemiyle karşılaşmasından kaynaklanır. Dokular önceden kanla ve kanın

içerdiği bağışıklık öğeleriyle karşılaşmamış olduğundan bağışıklık sistemi olgunlaşma sürecindeyken bunlara karşı direnç oluştu ramamıştır. İlk kez karşılaştığında da yabancı cisim olarak kabul edip bunlara karşı antikor geliştirir.

Butün vücudu etkileyen özbağışıklık hastalıklarında (örn. sistemik eritemli lupus, romatoid artrit), bağışıklık sisteminin çocukluk döneminde edindiği direncin yıkıldığı ve vücudun kendi dokularını tanıyamadığı bu durumun yaygın antikor yapımıyla sonuçlandığı düşünülmektedir. Ülserli kolit, birincil karaciğer sirozu ve sonradan kazanılmış hemolitik kansızlık gibi bazı özbağışıklık hastalıkları hem tek bir organa özgü olabilir, hem de bütün vücudu etkileyebilir. Özbağışıklık hastalıklarında etkilenen organ ya da organ sisteminin hastalığa vakolanma eğilimi aynı ailenin bireyleri arasında daha fazla görülür.

Özbek edebiyatı, Özbekçe edebiyat yapıtlarının tümü. Çağatay edebiyatının devamı olan Özbek edebiyatının ilk ürünleri vazıya geçirilmediğinden günümüze ulaşmamıştır. 19. yüzyılda yetmiş üç şairlerinin en unvanlı Cuman, Halmuradovlu, Casak Bahşi ve Kıkı Buran'dır. Bu dönemin onde gelen halk şairlerinden Ergaş Cumanbulbuloglu'nun (1868-1937) 20. Nazaroglu'nun (1872-1953) 30 destanı olduğu bilinmektedir. Bu dönemdeki aşk destanları daha çok İran edebiyatında görülen konuları işler. Nasreddin Hoca fıkraları, vored Apandı fıkraları adıyla yaşamaktadır.

19. yüzyıl ortalarında ülkede yaratılan liberal düşünce ortamında, Rus ve İslam etkilerinin kaynaşması sonucu, 17. ve 18. yüzyıllarda sonuk biçimde süren klasik edebiyat yeni bir döneme girdi. Furkat (1858-1909), Mukimi (1857-1903), Zevki, Muhvi, Umidi, Kâmil Harezmi gibi şairlerin yapıtlarıyla yeni bir Özbek edebiyatı doğdu. Sarayında 70 kadar şair barındıran Hokand hanı Ömer Han (hd 1810-21) Özbek edebiyatının bu geçiş döneminde önemli bir rol oynadı. Ayrıca kendisi de Amiri mahlasıyla Çağatayca ve Farsça gazeller yazdı. Daha sonra oğlu ve torunları Muhammed Ali Han (hd 1822-42), Şıralı Han (hd 1842-45) ve Hudâyâr Han da bu geleneği sürdürdüler. Hokand sarayındaki bu etkinlikler daha sonra Hive sarayında da sürdü. Kongratlar döneminde Muhammed Rahim Han'ın (hd 1806-25) saltanatı sırasında başlayan atılım, Allah Kuli Han (hd 1825-42), Rahim Kuli Han (hd 1842-46), Muhammed Emin Han (hd 1846-56), Seyyid Muhammed Han (hd 1856-65) ve Firuz mahlası ile şırlar yazan II. Seyyid Muhammed Rahim Han (hd 1865-1910) dönemlerinde de devam etti. Bu dönemin Özbek sanatçıları daha çok toplumsal konulara ağırlık vererek, Özbek edebiyatında daha sonra ortaya çıkan "eleştirel gerçekçilik" akımının doğmasına öncülük ettiler. Manzum seyahatname türü, ilk kez bu dönemde Mukimi ile edebiyata girdi. Furkat'ın manzum ve düzyazı mektupları da, seyahatname türünün bazı özelliklerini taşıyordu. Bu dönem Özbek edebiyatının önde gelen türlerinden olan manzum mektup türü Özbek edebiyatına yeni bir canlılık kazandırdı. Bunların dışında, yeni yeni gelişen gazetecilik de Özbek edebiyatının gelişimini etkiledi; anı ve makale gibi türler gelişti, ayrıca edebiyat daha geniş bir okur kitlesine seslenme olanakını buldu. Bu gelişmeler 19. yüzyıl edebiyatının dilini de etkiledi; yazarlar yerli ağzılardan ve Rusçudan sözcükler aldılar.

19. yüzyılın ikinci yarısında Özbek edebiyatçıları artık hanlar ve varlıklı aileler tarafından desteklenmiyordu. Şair ve yazarların yazarak ya da başka işlerde çalışarak yaşamlarını kazanmaları, klasik edebiyat geleneğinin yıkılmasında ve Özbek edebiyatında yeni bir dönemin başlamasında önemli rol oynadı.

20. yüzyıl başlarında yetişen başlıca yazarlar Abdülrauf Fitrat, Mahmud Hoca Behbudi, Sadreddin Ayni'ydı. Günümüzde 1920'lerin ikinci yarısında yayımlanan tarihsel romanlarıyla tanınan Abdullah Kadiri 1917'den önce oyun, şiir ve öykü türlerinde de ürünler verdi. 20. yüzyılda ün kazanan bir başka oyun yazarı ve şair ise, sınıfsal konulara ağırlık veren Hamza Hekimzade Niyazi'ydı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle de Stalin döneminin ardından, ideolojik nitelikli edebiyatın yanı sıra lirik şiir, düzyazı ve tiyatrodan da bir canlanma görüldü. İdeolojik konuları işleyen yapıtlarıyla Gafur Gulam, siyasal çatışmaları konu eden oyunlarıyla Kâmil Yaşin ve kolektif çiftlikleri anlatan kısa düzyazı yapıtlarıyla Şeref R. Raşidov önem kazandı. Askad Muhtar da bu dönemde verdiği yapıtlarla, ideolojik konulara ve edebiyat dışı etkilere daha önceki kuşağa oranla daha az yer veren genç Özbek şairleri üzerinde etkili oldu.

Özbek Han, ÖZBEG HAN olarak da bilinir, tam adı GİYASEDDİN MUHAMMED ÖZBEK (ö. 1341, Saray Berke), 1313-41 arasında Altın Orda hanı. Devlete en güçlü dönemlerinden birini yaşatmış, Özbek halkına adını vermiştir.

Amcası Tokta Han'ın ölümü üzerine 1313'te tahta çıktı. İktidarının ilk yıllarında İslam devletlerine karşı barışçı bir politika izleyerek Memlükler ve İlhanlılara elçi gönderdi. İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun ölümünden sonra 1318'de Şirvan'a girdiyse de, bir sonuç alamadan döndü. 1320'de Müslümanlığı benimsedi. Buna karşın Hristiyanlara karşı hoşgörüsünü sürdürdü. Cenovalılar ve Venediklilerle ticaret antlaşması ya-

parak koloni kurmalarına izin verdi. Tver halkının vergi toplamaya gelen memurları öldürmeleri üzerine, Moskova prensi İvan Daniloviç'i büyük prens ilan ederek Tver kenti üzerine gönderdi (1327) ve kısa sürede denetimi sağladı. 1328'de Gök Orda hanı Mübarek Hoca'nın bağımsızlık girişimini önledi ve Gök Orda hanedanına son vererek yönetimi merkezileştirdi. 1335'te İlhanlı topraklarına yaptığı ikinci saldırıda da bir sonuç alamadı. Altın Orda başkentini Saray Batu'dan Saray Berke'ye taşıdı; kenti bir ticaret ve kültür merkezi durumuna getirdi.

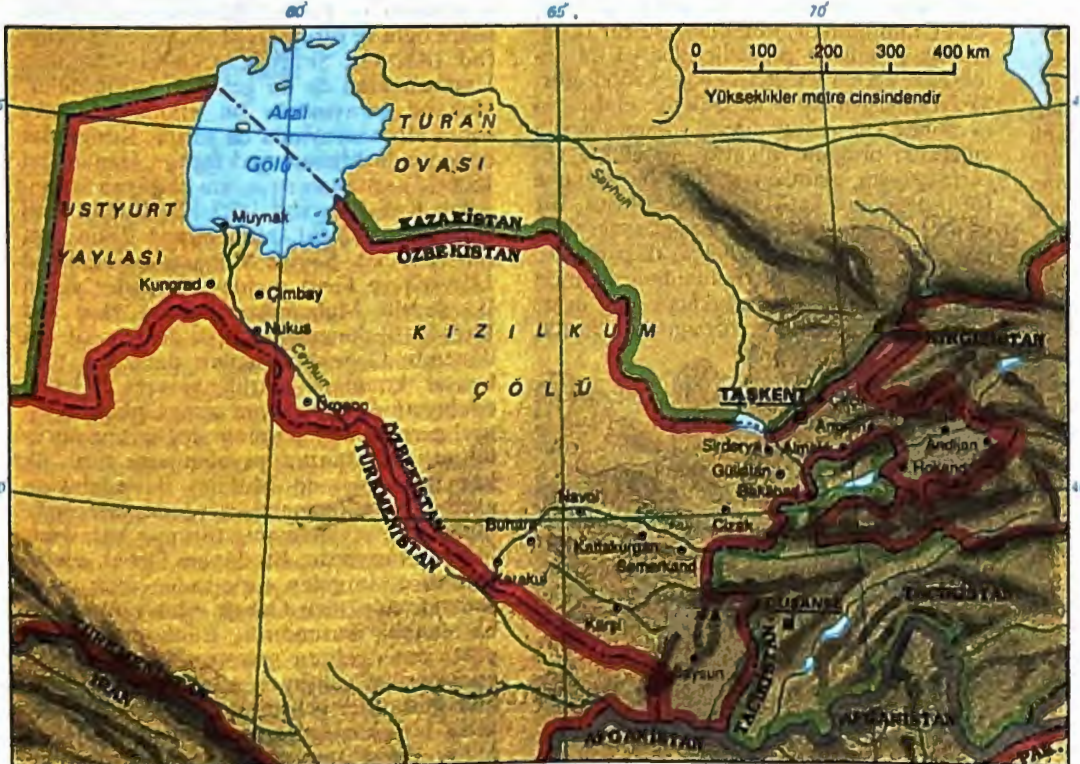
Özbek hanlıkları, 19. yüzyılda Rusya'nın denetimi altına girmeden önce Maverayünnehir'e (bugün Özbekistan'da) egemen olan üç hanlık. Buhara ve Hive (Harezm) hanlıkları, 15. yüzyılın sonuyla 16. yüzyılın başında Maverayünnehir'in denetimini Timurlulardan ele geçiren Şeybani hanedanının iki ayrı kolu tarafından kuruldu. Buhara, Şeybanilerden sonra sırasıyla Astrahanlıların ve Mangıtların eline geçti. Hokand Hanlığı 18. yüzyıl ortalarında kuruldu. 1860'larda ve 1870'lerde bütün bölge Rusların denetimine altına girdiyse de, hanlar 1917 Sovyet Devrimi sonrasına değin, kâğıt üzerinde de olsa egemenliklerini korudular. Ayrıca bak. Özbekistan.

Özbekçe, ÖZBEK TÜRKÇESİ olarak da bilinir, Özbekistan, Türkmenistan'ın doğusu, Tacikistan'ın kuzey ve batısıyla Afganistan'ın kuzeyinde ve Çin'in bazı bölgelerinde konuşulan Türk lehçesi. Özbekistan'ın resmî dilidir. Eski Çağataycanın devamı olan bu dilin yazımında 1927'ye değin Arap alfabesi, 1927-28 arasında Latin alfabesi kullanılmış, 1939'dan sonra Kiril alfabesine geçilmiştir. Başlıca kolları Kuzey Özbekçe, Güney Özbekçe, Kıpçak Özbekçesi ve Türkmen Özbekçesidir. Öbür Türk lehçelerinde görülen genel ünlü uyumu Farsçanın, kısmen de Rusçanın etkisiyle kaybolmuştur. Sayı adlarında ikizleşme görülür (örn. *iki* "iki", *yetti* "yedi", *sekkiz* "sekiz", *toqqiz* "dokuz", *ellik* "elli", *ottiz* "otuz"). Bazı sözcüklerde ünsüzler yer değiştirir (örn. *toprak/turpak*, *yagmur* "yağmur"/*iyamgur*). Tamlayan eki *-ning* (*Alişirning hali* "Alişir'in durumu"), belirtme eki

-ni (*biz-ni* "bizi"), yönelme eki *-ga*, *-ka* (*ziraat-ga* "ziraata", *sovuk-ka* "soğuğa"), bulunma eki *-da* (*kökler-de* "göklerde"), çıkma eki *-dan* (*sovuk-dan* "soğuktan"), eşitlik eki *-dey*, *-dek*'dir (*bala-day* "çocuk gibi", *bun-day* "bunun gibi"). Adıllardaki *n*, Çağatayca döneminden beri kullanılmaz (örn. *uyide* "evinde"). Kişi adları *men*, *sen*, *u*, *biz*, *siz*, *ular*'dır. Tümce yapıları öbür Türk lehçelerindekinden çok büyük farklılık göstermez: *Uyde bir adam oturuptu* (Evde bir adam oturmuştu); *Kimsiz dep soradı* (Kimsiniz diye sordu); *Meni körmey ötüp ketti* (Beni görmeden geçip gitti); *Buni yazmakni isteymen* (Bunu yazmayı istiyorum); *Kelmese hat yazıp beremen* (Gelmezse ona bir mektup yazıvereyim); *Hoş kelipsiz* (Hoş geldiniz); *Unga bir kitap berdim takı okusin* (Ona okusun diye bir kitap verdim) gibi.

Özbekistan, resmî adı ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ. Orta Asya'nın orta kesiminde ülke. Güneybatıdaki Ceyhun'la (Amu Derya) kuzeydoğudaki Seyhun (Sirderya) ırmakları arasında uzanan toprakların büyük bölümünü kapsar. Kuzey ve kuzeybatıda Kazakistan, doğu ve güneydoğuda Kırgızistan ve Tacikistan, güneybatıda Türkmenistan, güneyde ise Afganistan'ın küçük bir bölümüyle çevrilidir. 1936'da kurulan Karakalpak Özerk Cumhuriyeti Özbekistan sınırları içindedir. Başkenti Taşkent, yüzölçümü 447.400 km², 1992 tahmini nüfusu 21.363.000'dir.

Doğal yapı. Özbekistan'ın düz ve kurak batı kesimi cumhuriyet topraklarının yaklaşık beşte dördünü oluşturur. Kuzeybatıdaki alüvyonlu Turan Ovası, Aral Gölünün çevresinde 60-90 m'ye kadar yükselir, güneyde ise Kızılum Çölüne karışır. En batıdaki Ustyurt Yaylası (200 m) hafif dalgalı düz bir yüzeye sahiptir. Bölgenin en belirgin özelliği alçak sıradağlar ve tuzlu bataklıklar, düdenler ve mağaralarla kaplı kapalı havzalar. Karakalpak Özerk Cumhuriyeti'nin iç kesimlerine kadar uzanan Ceyhun Delta'sı alüvyonlu çökellerle kaplıdır. Ceyhun ve Seyhun ırmakları arasında yaklaşık 300.000 km²'lik bir alanı kaplayan Kızılum Çölünün önemli bölümü cumhuriyet

sınırları içinde kalır. Dağlık doğu kesiminde, birbirinden vadi ve havzalarla ayrılan ve Tian Shan'ın (Tanrı Dağları) batı uzantısını oluşturan dağ sıraları uzanır. Bunlar sırasıyla Karjantau, Ugam, Pskem, Çatkal ve Kuramin sıradağlarıdır. Gissar ve Alay sıradağları Orta Asya'nın en büyük vadisi olan Fergana'yı boydan boya geçer. Kuzeyde Tian Shan'ın batı uzantıları bulunur. Güneyde Türkistan, Malguzar ve Nuratau sıradağlarıyla çevrili olan Taşkent-Golodnaya bozkırının ortasından Seyhun Irmağı geçer. Eski bir kültür merkezi olan güneydeki Zereşan Vadisinde Buhara ve Semerkand gibi eski kentler yer alır. Vadinin güneyinde Kaşkaderya Havzası, cumhuriyetin güneydoğusunda ise Surhanderya Havzası uzanır. Kırgızistan ve Tacikistan'daki dağlardan doğan Seyhun ve Ceyhun ırmakları dışında, cumhuriyetteki 600'ü aşkın akarsuyun hepsi Aral Gölü'nün havzası içinde kalır.

Özbekistan'da çok kurak bir kara iklimi hüküm sürer. Yıllık ortalama yağış miktarı yalnızca 200 mm'dir. Yazlar uzun, sıcak ve kurak, kışlar ise kısadır. Yazları sıcaklık sık sık 40°C'nin üzerine çıkar. Kışın ara sıra don görülür ve ortalama sıcaklık -12°C'ye kadar düşer.

Özbekistan'da bitki örtüsü yüksekliğe göre büyük değişiklik gösterir. Batıdaki düzlükler, havzalar ve dağ eteklerinde yoğunluğu yüksekliğe göre değişen otsu bitkiler, tepelerde ise odunsu ve çalimsı bitkiler ya da ormanlar görülür. Cumhuriyet topraklarının ancak yüzde 12'si ormanlarla kaplıdır.

Özbekistan'ın hayvan varlığı içinde, aralarında çeşitli yılan türlerinin, sakangur (geko) gibi kelerlerin ve kemiricilerin de bulunduğu, çölde yaşamaya uyarlanmış türler ağırlığı oluşturur. Tilki ve kurdun yanı sıra ceylan ve antilopa da rastlanır. Vahalarda yaban domuzu, karaca ve çok sayıda kuş türü, doğudaki yüksek dağlarda ayı, kurt ve başta av kuşları olmak üzere bol miktarda kuş yaşar.

Nüfus. Günümüzde Özbekistan'da 60 kadar farklı etnik grup yaşamaktadır. Özbekler nüfusun yüzde 71,4'ünü oluşturur (1989). Öteki büyük grupların başında Ruslar, Tatarlar ve Kazaklar gelir. Küçük gruplar arasında Tacikler ve Karakalpaklar sayılabilir. Kentleşmenin hızlanmasına karşın kentlerde yaşayanlar nüfusun yalnızca yüzde 40'ını (1992) oluşturur. Özbeklerin dörtte üçü kırsal kesimde yaşar. Kentlerde ise Ruslar, Tatarlar, Ukraynalılar, Yahudiler ve Ermeniler çoğunlukta'dır. Orta Asya'nın en büyük metropolü olan Taşkent'te yaşayan en kalabalık etnik grup Ruslardır. Rusları Özbekler, Tatarlar, Yahudiler, Ukraynalılar, Koreliler, Kazaklar ve Ermeniler izler. Özbekistan'da nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekarede 47,7 kişidir. Cumhuriyetin ikinci büyük kenti olan Semerkand'ın 2.500 yıllık bir tarihi vardır. Öteki önemli kentler Buhara, Hive ve Hokand'dır.

Buhara'da bir Samani hükümdarına ait türbe, Özbekistan Cumhuriyeti
ABC Ajansı

Ekonomi. Özbekistan dünyanın üçüncü büyük pamuk üreticisidir. Aynı zamanda doğal gaz sanayisi ile karakul koyunu ve ipekböcekçiliği açısından önem taşıyan bölgelerden biridir. 1989 verilerine göre Özbekistan'ın gayri safi milli hasılası (GSMH) 21,2 milyar ruble, kişi başına düşen milli gelir ise 1.100 rubledir.

Özbekistan'da geniş doğal gaz, petrol ve kömür yatakları vardır. Komşu cumhuriyetlere bağlanan boru hatlarına ek olarak Buhara'dan Urallar'a kadar uzanan bir doğal gaz boru hattı inşa edilmiştir. Kuramin Sıradağlarında bakır, çinko, kurşun, tungsten ve molibden yatakları, Kızılkum Çölünde altın bulunmuştur. Nuratau'dan çıkarılan Gazgan mermeri güzelliği ve dayanıklılığıyla ünlüdür. Moskova metrosunun cephe kaplamaları bu mermerden yapılmıştır.

Özbekistan'ın iklimi ve bitki örtüsü sığır ve koyun besiciliğine elverişlidir. Eskiden çok önemli olan kuraklık sorununu çözmek amacıyla devlet denetiminde büyük sulama projeleri gerçekleştirilmiştir. 1992 verilerine göre elektrik üretimi 57,4 kW-sa'dır. Öteki önemli tarımsal etkinlikler pamuk yetiştiriciliği ve ipekböcekçiliğidir. Cumhuriyet sofralık ve şaraplık üzümleriyle de ünlüdür.

Özbekistan Orta Asya'nın en önemli makine ve ağır donanım üreticisidir. Ülkede pamukun ekimi, hasadı ve işlenmesinde kullanılan makineler üretilir. Fergana bölgesi, Navoi, Hokand, Namangan ve Andijan'da toplanmış olan kimya sanayisi pamuk üretimiyle yakından ilişkilidir. En önemli hafif sanayi ürünleri pamuklu ve ipekli kumaşlardır. Cumhuriyetinde çok sayıda sebze, meyve, balık ve hayvan ürünleri işleme tesisi de vardır. Aral Gölü kıyısındaki Muynak'ta havyar, kurutulmuş, tuzlanmış ve tuzlanmış balık üretilir. Kürk üretimi de önemlidir.

Yönetişel ve toplumsal koşullar. Özbekistan 1991'e değin SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerden biriydi. O dönemde en yüksek yönetim organı Yüksek Sovyet'ti. Yüksek Sovyet'in üyeleri dört yıllık bir dönem için Özbekistan Komünist Partisi'nin belirlediği adaylar arasından seçilirdi. Yüksek Sovyet daha sonra kendi içinden bir Prezidyum ile Bakanlar Kurulu seçti. 1980'lerin sonlarında SSCB'nin öteki cumhuriyetlerinin çoğunda olduğu gibi Özbekistan'da da bağımsızlık eğilimi güç kazandı. 31 Ağustos 1991'de Özbekistan'ın bağımsızlığı ilan edildi ve ülkenin yönetsel yapısı yeniden düzenlenmeye başladı.

Devlet özellikle konut yapımına önemli miktarlarda fon ayırmaktadır. Hastane hizmetlerinde önemli gelişmeler sağlanmış, ölüm oranları 1920'lerden bu yana 2,5 kat azalmıştır. 1990 verilerine göre doğum ve ölüm oranları sırasıyla binde 33,7 ve binde 6,1'dir. Ortalama ömür (1990) ise erkeklerde 66,2 yıl, kadınlarda 72,6 yıldır.

Kültürel yaşam. Orta Asya'daki Özbek kentleri eğitim merkezi olarak edindikleri ünlü yüzyıllardır korumaktadır. Buhara, Hive, Semerkand, Taşkent ve Fergana Vadisinde düzenlenen seminerlere katılmak üzere, her yıl Müslüman Doğu ülkelerinden binlerce öğrenci Özbekistan'a gelir. Cumhuriyetindeki en önemli araştırma kuruluşu, Özbek Bilimler Akademisi'dir (1943). Akademiye bağlı 200 kadar enstitü ve merkez vardır. Taşkent'teki Navoy Opera ve Bale Tiyatrosu uluslararası üne sahiptir.

Özbekistan'da yetişen büyük bilim adamı, şair ve yazarların başında Bîrdüni, Ulug Bey ve Ali Şir Nevali gelir. 20. yüzyılın ünlü Özbek yazarları arasında Mahmud Hoca Behbudi, Abdullah Kadiri, Şeref R. Raşi-

dov ve Askad Muhtar sayılabilir. Samani hükümdarı İsmail bin Ahmed'in (hd 892-907) Buhara'daki türbesiyle Semerkand'daki 14. ve 15. yüzyıllardan kalma büyük camı ve türbeler görkemli yapılarıdır.

Tarih. Günümüzde Özbekistan sınırları içinde kalan topraklarda Paleolitik Çağa (55 bin yıl önce) ait insan yerleşmelerinin izlerine rastlanmıştır. İÖ 10. yüzyılda Baktriane, Harezmi ve Sogdiana gibi büyük devletlerin kurulduğu bölge, İÖ 6. yüzyılda Pers kralı Dareios, İÖ 4. yüzyılda Büyük İskender, İS 8. yüzyılda da Araplar tarafından istila edildi. 13. yüzyıldaki Moğol saldırılarının ardından Timuruların egemenliği altına girdi ve 16. yüzyılın başına değin Timur'un ardılları tarafından yönetildi.

Özbek halkının tarihinin ilk dönemlerine ilişkin bilgi yoktur. Altın Orda Devleti'nin kuruluşu sırasında, Urallar'ın doğusundan İrtiş Irmağının kaynağına doğru uzanan bölge Cengiz Han'ın torunu Şibakan'a (Şiban ya da Şeyban) verildi. Bölgede yaşayan kabileler, büyük olasılıkla Kıpçakların en büyük hükümdarı Özbek Han döneminde (1313-41) İslamı benimsediler ve Özbek adını gene büyük olasılıkla bu dönemde aldılar. 15. yüzyılın ilk yarısında güneydoğuya yönelen Özbekler, Ebu'l-Hayr döneminde Seyhun Irmağının kuzey yakasına ulaşarak Maveraünnehir'deki Timurlular topraklarını tehdit etmeye başladılar. Ebu'l-Hayr'ın bölgesi istila edemediğinden (1468) sonra bir gerileme dönemine girdiler. Ama, Ebu'l-Hayr'ın torunu Muhammed Şeybani döneminde Semerkand'la birlikte bütün Maveraünnehir'i egemenlikleri altına aldılar (1500).

Bölgede, merkezi Buhara ve Harezmi (Hive) olan iki ayrı hanlık kuran Şeybaniler, Maveraünnehir'i 1598'e değin yönettiler. Şeybani döneminde, kıtalararası kervan ticaretinin önemini yitirmesinin de etkisiyle bölge ekonomisi gerilemeye, mimarlık ve minyatür sanatı Timurlular dönemindeki parlaklığını yitirmeye başladı. Şeybani hanedanının sona ermesinden sonra Maveraünnehir Astrahan hanlarının soyundan gelen Cânilerin (Astrahan Hanlığı) eline geçti. Bölgenin ekonomik ve kültürel gerileme süreci Cânilerin egemenliği sırasında da sürdü. Sonunda Maveraünnehir'i istila eden İranlı komutan Nadir Şah 1740'ta Buhara'ya girdi. Ardından da Harezmi'ye karşı saldırıya geçti. Son Cânî hükümdarı Ebu'l-Gazi Han (hd 1758-85) Mangıt kabilesinden Şah Murad (hd 1785-1800) tarafından tahttan indirildi.

19. yüzyılın başına gelindiğinde Ceyhun ve Seyhun ırmakları arasındaki bölge Buhara, Hive ve Hokand hanlıklarının egemenliğindeydi. Ama bu devletlerden hiçbirisi kesin sınırlara, kabile reisleri üzerinde sürekli bir denetime ya da tehlike anında komşularına yardım edecek güce sahip değildi. 18. yüzyıl başlarında bölgeye seferler düzenlemeye başlayan Ruslar, 1860'lardan sonra Buhara ve Hive hanlıklarına üstünlüklerini kabul ettirip Hokand Hanlığı'nı ilhak ettiler (1876).

1917 Sovyet Devrimi başladığında Özbekler Rusya Türkistanı'ndaki Sirderya, Semerkand ve Fergana yönetim birimleriyle yarı bağımsız Buhara ve Hive hanlıklarına dağılmış durumdaydılar. Devrim sırasında Taşkent'te iktidar önce Geçici Hükümet'e bağlı Türkistan Komitesi'nin, ardından da Özbeklerin ve öteki Müslümanların hemen hiç söz sahibi olmadıkları komünistlerin denetimindeki İşçi, Asker ve Köylü Temsilcileri Konseyi'nin eline geçti. Aralık 1917'de Hokand'da bir ulusal kongre toplanan Müslümanların Mustafa Çokayev baş-

kanlığında kurdukları hükümet, Şubat 1918'de Taşkent'ten yollanan askeri birlikler tarafından devrildi. Darbeden sonra yeni yönetime karşı Basmacı Ayaklanması(*) olarak bilinen bir direniş hareketi başladı. Nisan 1918'de ilan edilen Türkistan ÖSSC yönetimini elinde tutan Rusların, Müslümanların da yönetime katılmaları için Moskova'dan gelen baskılara direnmesi hoşnutsuzlukları daha da artırdı. Sonunda Lenin'in 1919 sonbaharında atadığı Türkistan Komisyonu Taşkent'te yönetimi devraldı. Hive ve Buhara hanlıklarının 1920'de Kızıl Ordu tarafından yıkılması ve kâğıt üzerinde bağımsız Harezm ve Buhara Sovyet halk cumhuriyetlerinin kurulması Basmacı Ayaklanması'nın yayılmasına neden olduysa da, Türkistan Komisyonu'nun 1922'de başlattığı reformlar sonucu ayaklanma etkisini yitirdi.

1924'te Orta Asya ve Kazakistan'da sınırlan etnik temellerde yeniden belirleyen yönetsel düzenlemeyle Harezm, Buhara ve Türkistan cumhuriyetleri dağıtılarak bölge toprakları Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Kazakistan arasında bölüştürüldü. 1936'da Karakalpak ÖSSC Özbekistan'a bağlandı. 1956 ve 1963'te Kazakistan'ın güneyindeki bazı topraklar Özbekistan SSC'ye geçtiyse de 1971'de bu toprakların bir bölümü Kazakistan SSC'ye geri verildi.

1937-38 yıllarındaki Büyük Temizlik sırasında milliyetçi bir komplo hazırlığı içinde oldukları gerekçesiyle, aralarında Başbakan Feyzullah Hocayev ve Özbekistan Komünist Partisi birinci sekreteri Ekmel İkramov'un da bulunduğu çok sayıda Özbek idam edildi. Stalin'in ölümünden sonra Hocayev ve İkramov'un saygınlıkları geri verildi.

Sovyet yönetiminin reformlara yöneldiği 1980'lerde Özbekistan'da çeşitli karışıklıklar yaşandı. 1989'da Fergana Vadisinde Sünni Özbeklerle Şii Mesketler arasında çıkan çatışmalarda yüzlerce kişi öldü. 1990'da da Kırgızistan sınırında çatışmalar çıktı. Yüzlerce kişinin öldüğü bu çatışmaların savaşa dönüşmesini önlemek için Sovyet yönetimi iki ülke arasındaki sınırı kapattı. Özbekistan parlamentosu Haziran 1990'da Moskova karşısında daha geniş özerkliği öngören bir karar aldı. Sovyetler Birliği'ndeki başarısız darbe girişiminin ardından da ülkenin bağımsızlığı ilan edildi (31 Ağustos 1991). 29 Aralık 1991'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini eskiden Komünist Partisi birinci sekreterliği görevinde bulunan İslam Kerimov kazandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Özbekkan, Suphi Ziya (d. 25 Şubat 1887, İstanbul - ö. 19 Temmuz 1966, Ankara), son dönemin, geleneklere bağlı büyük bestecilerinden.

Darülelhan'ın kurucularından besteci Ziya Paşa'nın (1849-1929) oğludur. Ünlü kemeneci Vasil'den ders aldı. Daha sonra Raul Yekta, Ali Rifat Çağatay, Nevres Bey gibi ünlü kişilerden yararlandı. Hacı Kırami Efendi ve Levon Hancıyan'dan klasik Türk müziği meşk etti. 1911'de Hukuk Mektebi'ni bitirdikten sonra bir süre bankacı olarak çalıştı. 1930-43 arasında Türkiye'nin Kahire, Roma ve Londra büyükelçiliklerinde ticaret danışmanlığı görevinde bulundu. Ankara'ya dönünce devlet kurumlarında memurluğunu sürdürdü; 1943-45 arasında Ankara Radyosu'nun müdürlüğünü yaptı. 1952'de devlet memurluğundan emekliye ayrıldıktan sonra 1961'e değin Ankara Rad-

yosu'nda sanat danışmanlığı yaptı ve stajyer sanatçılara üslup dersleri verdi.

Beste yapmaya kırk yaşından sonra başlayan Özbekkan o dönemin popüler bestecilerinin tersine, geleneklerle bağlarını koparmadan, ama tümüyle kişisel bir üslup yaratmayı da başararak yalnızca sözlü yapıtlar besteledi. Altmış yapıtından 40'ı şarkıdır. Ayrıca beste, ağırsamai, yürüksemai, köçekçe, divan, koşma, ilahi, gûlbak gibi formlarda da ürün vermiştir. Başlıca şarkıları arasında "Bahçenizde sümbül olsam, sevdiğiniz bir gül olsam" (kürdilihicazkâr), "Bir gamlı hazanın seherinde ısrara ne hacet yine bülbül" (kürdilihicazkâr), "Dökülmüş zambak gibi" (uşşak), "Gücendi biraz sözlerime, münfail oldu" (uşşak), "Her şey bu zaman evinde nâçar geçer" (uşşak), "Feryad ediyor bir gül için bülbül-i şeyda" (hüseynî), "Titrer yüreğim her ne zaman yâdına gelsen" (muhayyer), "Semt-i dildare bu demler güzerin var mı sabâ" (saba), "Dönsek mi bu aşkın şafağndan, gitsek mi ekalim-i leyale" (müstear) sayılabilir. "Dün gece ye's ile kendimden geçtim" dizesiyle başlayan hicaz divanı da önemlidir.

Özbekler, çoğunluğu Özbekistan'da yaşayan Orta Asya halkı. Öteki eski Sovyet cumhuriyetleri ile Çin'in Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi'nde ve Afganistan'da da Özbek toplulukları vardır. Türk dillerinden biri olan Özbekçenin çeşitli lehçesi vardır. Özbekistan'la öteki eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Özbeklerin nüfusu 14.000.000, Çin'dekilerinki 13.000, Afganistan'dakilerinki ise 1.400.000'dir. Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Özbekler resmen azınlık konumundadır.

Göçebe çobanların soyundan gelmekle birlikte yerleşik bir yaşam süren ve tarımla uğraşan Özbekler, 15. yüzyıl gibi oldukça geç sayılabilecek bir tarihte halk kimliği kazandılar. Kendilerine yurt olarak çölleri, yarıçöllük bölgeleri ve vahaları seçen Özbeklerin başlıca ürünü olan pamuk büyük Zereşan ve Fergana vadilerinin verimli topraklarında yetişir ve Özbekistan'ın toplam pamuk üretiminin büyük bölümünü karşılar. Sığır, at, koyun, keçi, deve ve katır besiciliğiyle uğraşan çobanlar baharda dağ eteklerindeki tepelerden ayrılarak yaz aylarını yaylalarda geçirirler.

Orta Asya'daki çoğu Türk halkı gibi Özbekler de Sünnidir. Özbeklerin tarihi için bak. Özbekistan.

Özbel, Kenan (d. 1905, Yanya [bugün Ioannina, Yunanistan] - ö. 19 Ekim 1989, Yalova, İstanbul), Türk ressam, halkbilimci ve müzeci. El sanatları ürünlerinden oluşan geniş koleksiyonu, 1970'te Topkapı Sarayı'nda açılan Kenan Özbel Halk Sanatları Müzesi'nde sergilenmektedir.

1927'de Sanayi-i Nefise Mektebi'ni (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) bitirdi. Anadolu'nun çeşitli illerinde resim öğretmenliği yaptı. Görevli olduğu yerlerde el sanatları ürünlerini topladı. Çalışmaları Sanayi Bakanlığı yetkililerinin dikkatini çekince, bakanlık adına Anadolu'da incelemeler yapmaya başladı; bu arada öğretmenlik görevini de sürdürdü.

Kız teknik okullarının sanat denetmenliği görevine getirilince tüm Anadolu'yu dolaştı. Köylü giyimleri ve Türk el sanatlarıyla ilgili çalışmalarını daha da yoğunlaştırdı. Ardından Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyeliğine getirildi ve yeni açılan Türk Sanatları Enstitüsü'nde ders vermeye başladı (1952). Akademide profesörlüğe yükseldi ve 1969'da emekli oluncaya değin bu görevde kaldı.

Öğretim üyeliği sırasında Roma, Venedik ve Paris'te, ayrıca Finlandiya'nın çeşitli kentlerinde sergiler açtı. Anadolu'nun çeşitli illerinde halkılık kursları düzenledi. Umurbey'de Celal Bayar Müzesi'ni kurdu; çok sayıda resim sergisi açtı. Başlıca yapıtı, *El Sanatları* (1947-49) başlığıyla yayımlanan 16 kitaplık dizidir. Fotoğraf ve çizimlerle zenginleştirilen bu kitaplar önemli bir kaynak olma özelliğini günümüzde de korumaktadır. *Türk Köylü Çorapları* (1976) adlı bir incelemesi de bulunan Özbel, 1984'te İhsan Hınçer-Türk Folkloruna Hizmet Ödülü'nü almıştır.

özbenlik, kendi algıladığı biçimiyle kişinin "ben"i. Modern psikolojide özbenlik kavramı eski ruh kavramlarının yerini almıştır. Freud, Adler, Jung, Allport, Horney, Rogers, May ve Maslow gibi birçok psikoloji bilgininin kişilik kuramlarında odak noktasını oluşturur.

Jung'a göre özbenlik gerek kapsam, gerek yoğunluk bakımından benliği(*) (ego) dâraltan, bilinçli ve bilinçdışı öğelerin oluşturduğu bir bütündür. Özbenliğin olgunlaşması, sağlıklı kişiliğin hedefi olan bireyleşme sürecinin kendisidir.

Rogers'ın kuramında kişinin davranışları ve dünyayla ilişkisi, kendini nasıl kavradığına bağlıdır. Terapi sırasında gerçek anlamda iyileşme de, ancak bireyin özbenlik kavramının değişmesiyle olanaklıdır. Özbenliği, taşıdığı potansiyel güce canlılık kazanan dinamik bir varlık olarak gören May'in yaklaşımı da benzer biçimde varoluşçudur. Maslow'un kendini gerçekleştirmeye kuramı ise, gereksinimlerden oluşan bir hiyerarşiye dayanır ve kişinin en yüksek kapasitesi ya da doyumluk noktası vurgulanır. Ayrıca bak. hümanist psikoloji.

Özcan, Gazanfer (d. 27 Ocak 1931, İstanbul), komedi rolleriyle ünlü tiyatro ve sinema oyuncusu.

Taksim Erkek Lisesi'nde öğrenciyken amatör tiyatro oynacılığına başladı (1947). Ertesi yıl Eminönü Halkevi'nde, 1949'da da İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Çocuk Bölümü'nde görev aldı. Vahi Öz'ün Özses Opereti ve Halide Pişkin'in topluluğulla birlikte turnelere çıktıktan sonra İstanbul Şehir Tiyatrosu'na kadrolu olarak döndü. Burada rol aldığı oyunlar arasında Jean Giraudoux'dan *Deli Saraylı* (1950), Cevat Fehmi Başkut'tan *Kadıköy İskeleyi* (1953), *Harput'ta Bir Amerikalı* (1955) ve *Paydos* (1961), Refik Erduran'dan *Deli* (1957), Necati Cumalı'dan *Mine* (1959), Haldun Taner'den *Fazilet Eczaanesi* (1960) sayılabilir. 1961'de Şehir Tiyatrosu'ndan ayrılan bazı arkadaşları ve ikinci eşi Gönül Ülkü ile birlikte Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu'nu kurdu (1962). Topluluk kısa sürede sevildi ve yerleşik bir izleyici kitlesi edindi. Özcan bu tiyatrodaki sahnelenen Refik Kordag'dan *Muhteşem Serseri* (1964), Sadık Şendil'den *Kocanın Nisanlısı* (1964), Erduran'dan *Bir Kilo Namus* (1968), Claude Magnier'den *Milyonluk Valiz* (1969), Michael Pertwee'den *Karım Gene Doğurdu* (1973), Melih Vassaf'tan *Kızlara Göz Kulak Ol* (1975), Franz Arnold'dan *Yulancının Mumu* (1977) ve Arnold-Bach'tan *Kimse Durduramaz* (1981) gibi, çoğu komedi olan oyunlarda genellikle şaşkın, yumuşak başlı koca tipini canlandırdı. 1978'de Avni Dilligil Tiyatro Ödülü'nü kazandı.

1953'te *Çeto Salak Milyoner* filmiyle sinemaya geçen Özcan, birkaç filminden sonra ara verdiği sinema oyunculuğuna 1970'lerde yeniden döndü. Oyunlarında sürekli canlandırdığı tipi 1987'den sonra *Kuruntu Ailesi* dizisiyle televizyona da aktardı.

Özcan, Naşit (d. 1886, İstanbul - ö. 26 Nisan 1943, İstanbul), tiyatro ve sinema oyuncusu. Geleneksel Türk tiyatrosuna yenilikler getirmiş, ortaoyunu ve tuluat tiyatrosunun son büyük temsilcisi olmuştur.

Beyazıt Rüştiyesi'nden sonra Muzika-yı Hümayun'a girdi. Oyunculuk yaşamına, sarayda bir ortaoyunu topluluğu kurmakta olan Abdi (Abdürrezzak) Efendi'nin yanında başladı. Bilgi ve görgüsünü artırmak üzere Paris'e gönderildi. 1904'te, sarayda gösteriler yapan Bertrand'ın yönetimindeki pantomim grubuna, daha sonra da Muzika-yı Hümayun'daki Büyük İtalyan Operet Heyeti'ne katıldı. Güllü Agop'un gene sarayda kurmuş olduğu topluluğun dram bölümünde çalıştı. 1910'da İttihatçıların getirdiği yeni düzenlemeyle saray görevlerinden ayrılmak zorunda kaldı. Önce Kavuklu Hamdi'nin yanında, 1911'de de Sahne-i Nevin topluluğunda görev aldı. Bu arada Osmanlı Komedi Kumpanyası'nın yönetimini de üstlendi. Aynı yıl küçük bir topluluk kurarak Türkiye'de ilk kez bir tiyatro oyununda sessiz filmler kullandı. Bir süre Abdi Efendi'yle çalıştıktan sonra 1912'de yeni bir topluluk kurarak Direklerarası'nda-

özdeğer, $P\psi = k\psi$ denkleminde k parametresinin verili sınır koşullarını sağlayan ayrık (kesikli) değerleri; burada P doğrusal bir operatördür (doğrusal bir işlemin yapılacağını gösteren bir simge). Belirli bir özdeğer için denklemin çözümü olan ψ (psi) fonksiyonu, bu özdeğere karşılık gelen karakteristik fonksiyon olarak adlandırılır. Özdeğerlerin tümü bir küme oluşturur. Kuantum mekanizinde P çoğu kez bir Hamilton operatörüdür (enerji operatörü), bu durumda özdeğerler enerji değerleridir; ama başka dinamik değişkenlere, örneğin toplam açısal momentuma karşılık gelen operatörlerin kullanılması da olanaklıdır. Operatörün karşılık getirildiği dinamik değişkene ilişkin deneysel ölçümler özdeğerleri verir.

Özdem, Ragıp Hulusi (d. 1894, Selanik - ö. 1943, İstanbul), dilbilimci.

Ortaöğrenimini Selanik'te tamamladı. Darülfünun-ı Osmani (sonradan İstanbul Darülfünunu, bugün İstanbul Üniversitesi) Hukuk ve Edebiyat fakültelerinde. Budapeşte Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde okudu. Sorbonne Üniversitesi'nde dil derslerini izledi. İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'nde Türk dili tarihi müderris muavini olarak görev yaptı. 1933'te aynı fakültede dilbilim profesörlüğüne getirildi. *Milli Tettebular Mecmuası*, *Türkiyat Mecmuası* gibi dergilerde Türk dili ve edebiyatı, Dil Devrimi ve Türk tarihiyle ilgili birçok makale ve çeviri yayımladı. Harf Devrimi'ni hazırlayan kurulda görev aldı (1928); Türk Dil Kurumu'nun (TDK) çalışmalarına katıldı. *Terimler Meselesi Münasebetiyle Dilimizin Islahı Üzerine Muhtıra* (1941) ve *Dil Türeyişi Teorilerine Toplu Bir Bakış* (1944) başlıca yapıtlarıdır.

Özdemir Asaf, asıl adı HALİT ÖZDEMİR ARUN (d. 11 Haziran 1923, Ankara - ö. 29 Ocak 1981, İstanbul), zengin bir duygu ve düşünce dünyasından kaynaklanan kendine özgü şiirleriyle tanınan şair.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı (1947). Bir süre

Özdemir Asaf
Ara Güler

sigortacılıkla uğraştı. *Zaman* ve *Tanin* gazetelerinde çevirmen olarak çalıştıktan sonra İstanbul'da Sanat Basımevi'ni kurarak (1950) matbaacılığa başladı. Bu arada kendi şiir kitaplarını bastı, ayrıca Yuvarlak Masa Yayınları'nı kurdu (1955).

İlk şiirleri *Servetifünun-Uyanış* dergisinde yayımlandı (1940-44). Daha sonra çeşitli dergilerde ve *Vatan* gazetesinin sanat sayfalarında şiirleri çıktı. Özgün ve etkileyici bir dil kullanan Özdemir Asaf şiirdeki "ikinci kişi" sorunsalını ele aldı. İkinci kişiyle olan bağlarını çeşitli yönlerden işledi ve kendi davranışlarını, soyutlama yoluyla bir düşünce düzeyine yükselterek çözümlemeye çalıştı. Özellikle son döneminde, üze- sayısını azaltarak duygu ve zekâ pırıltılarının kaynaştığı kısa şiirler yazdı. Şiirlerinin bir

bölümünde toplumla yaşadığı çağla ve kendisiyle hesaplaşmasının buruk öfkesi gözlemlenir. Bu yaklaşımın yeni taşlama biçimleri üretmek alay ve taşlama şıırına egemen olan öğeleri ustaca kullandı. Yurattığı özgün şiir dünyasında insan ve toplum ilişkilerine yönelik temaları başlarıyla dile getirdi. İnsan ilişkilerinin toplumsal ve bireysel düzlemlerdeki çelişkilerini sen-ben ikileminde verdi. Sık sık kullandığı sevgi, ayrılık, ölüm temalarının yerini sonradan kaçış ve umutsuzluğun tedirginliği aldı. *Yuvarlakın Köşeleri* (1961, 1988) adlı yapıtında şiir ve şairin işlevi konusundaki düşüncelerini yansıttı. Bazı şiirleri Yıldız Moran'ın İngilizceye çevirisiyle *To Go To* (1964) adlı kitapta toplandı. *Dünya Kaçu Gözleme* (1955), *Sen Sen Sen* (1956), *Bir Kapı Önünde* (1957, 1991), *Çiçekleri Yemeyin* (1975), *Yalnızlık Paylaşılmaz* (1978, 1989) başlıca yapıtlarıdır. *Benden Sonra Mülülük* (1984) adlı şiir kitabı, *Dun Yagmur Yagacak* (1987) adlı öykü kitabı ve *Özdemir Asafça* (1989) adlı denemeleri ölümünden sonra yayımlanmıştır.

Özden, Akil Muhtar (d. 1 Ekim 1877, İstanbul - ö. 12 Mart 1949, İstanbul), Türkiye'de farmakodinami ve deneysel tedavinin öncüsü olan hekim. Celal Muhtar Özden'in kardeşidir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de (Askeri Tıbbiye) öğrenciyken II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimine karşı çıkan başka kişilerle birlikte İsviçre'ye kaçtı. 1897'de girdiği Cenevre Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni 1902'de bitirdi. O dönemde Cenevre'de bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin idare heyetiyle de çalıştı. Mezun olduktan sonra bir yıl Fransa'daki hastaneler ile Pasteur Enstitüsü'nde kuramsal ve uygulamalı dersleri izledi; 1903'te İsviçre'ye döndü. Cenevre Tıp Fakültesi'nin iç hastalıkları kliniğinde Louis Bard'ın yanında çalıştı. 1904'te *Meningite Cérébro-Spinale à forme prolongée* (Kronik Beyin ve Omurilik Menenjitü) adlı tezini bitirdi. Bu fakültede farmakodinami doçenti oldu, uygulamalı tedavi ve tıp müfredatı dersleri verdi. Bu dönemde yerel anesteziğin hayvanlar üzerindeki etkilerini belirleyen bir yöntem buldu; kedilerde ağrı sinir sistemi bozukluklarına yol açan morfin ile türevlerinin insandaki etkilerini ve alışkanlık yarattığını ortaya koydu.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul'da kısa bir süre Hastanesi'nde servis şefi olarak görev yaptı. Ardından, askeri ve sivil tıbbiyelerin birleştirilmesiyle Haydarpaşa'da kurulan Tıp Fakültesi'nde hıfzıssıhha (hijyen) muallimliğine getirildi. 1910'da fakültede kurulmasına öncülük ettiği ilk tedavi kliniği ve farmakodinami laboratuvarında ders vermeye başladı. 1917-22 arasında Tıp Fakültesi reisliği (dekan) yaptı ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılai) kuruluşunda rol oynadı. Türk Ocakları'nın kuruluşuna da etkin biçimde katılarak idare heyetinde çalıştı. 1933 Üniversite Reformu'nda ordinaryüs profesörlüğe yükseltildi. 1938'de Paris Tıp Akademisi'ne muhabir üye seçildi. 1940'ta Türk Kodeks Komisyonu'nda yer aldı. İstanbul'daki Alman Hastanesi'nin başhekimliğini de yapan Özden 1931-43 arasında *Tedavi Kliniği ve Laboratuvarı Mecmuası*'nı yayımladı. 1944'te emekli olduktan sonra 1946'da Sekizinci Dönem İstanbul milletvekilliğine seçildi. Başlıca yapıtları *Fenn-i Tedavi ve Tesiran Edviye Dersleri* (1914) ile *İlim Bakımından Ahlak*'tır (1942).

Naşit Özcan
Turan Gürkan Arşivi

ki Fevziye Tiyatrosu'nda ve Eyüp'te temsil verildi. Bir süre ara verdiği tiyatro çalışmalarını, Balkan Savaşları'ndan (1912-13) sonra Şehzadebaşı'ndaki Şark Tiyatrosu'nda ve Millet Tiyatrosu'nda sürdürdü. Cumhuriyet döneminde de çeşitli topluluklarla çalıştı. Tiyatronun yanı sıra sinema oyuncululuğu da yaptı. Muhsin Ertuğrul'un *Bir Millet Uyanıyor* (1932) ve *Naşit Dolandırıcı* (kısa film, 1933), Nâzım Hikmet'in *Düğün Gecesi* (kısa film, 1933), Adolf Körner'in *Duvaksız Gelin'i* (1942) gibi filmlerde oynadı. Dönemin ünlü oyuncularından Amelya Hanım'la 1926'da yaptığı evlilikten olan çocukları Selim Naşit Özcan (1928) ve Adile Naşit(*) de daha sonra tiyatroyu seçti. Jübilesi 1938'de Belvü Bahçesi'nde yapıldı.

Güldürü yeteneğinden dolayı komik-i şehir (meşhur komik) olarak adlandırılan ve Minakyan repertuarındaki klasik tiyatro çalışmalarından çok, tuluat tiyatrosundaki rolleriyle öne çıkan Naşit Özcan kukla ve Karagöz de oynattı. Ortaoyunu ve tuluat-ta, kadın ya da erkek, her yerel tip ve azınlığın taklidinde son derece başarılıydı. Türk tiyatrosuna getirdiği yenilikler arasında, düet ve kuartetto olarak bilinen iki ya da dört kişilik şarkılı skeçler, taklitli dizi komediler sayılabilir.

Tanık Buğra'nın, doğrudan Naşit Özcan'ın yaşamının bir bölümünden ve onun katkılarıyla geliştirdiği, tuluat tiyatrosunun unutulmaz uşak tipi İbiş'ten(*) yola çıkarak yazdığı *İbiş'in Rüyası* adlı roman önce sahneye, daha sonra televizyona uyarlanmıştır.

Özden, Celal Muhtar (d. 1865, İstanbul - ö. 26 Ekim 1947, İstanbul), frengi ve deri hastalıkları üzerine çalışmalarıyla tanınan hekim. Akil Muhtar Özden'in ağabeyidir. Mekteb-i Sultani'yi (Galatasaray Lisesi) ve

Celal Muhtar Özden
Ana Yayıncılık Arşivi

1887'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi (Askeri Tıbbiye) bitirdi. 1889'da dermatoloji ihtisası için Paris'e gönderildi. St. Louis Hastanesi'nde dönemin ünlü deri hastalıkları ve frengi hekimlerinin yanında asistan olarak çalıştı. 1890'da trikofiton adlı mantarın el ve ayak parmakları arasında yol açtığı bir hastalığı saptadı ve tedavisi için yeni bir yöntem geliştirdi. Bulgularını *De la trichophytie des régions palmaire et plantaire* (1892; El Ayası ve Ayak Tabanlarındaki Trikofiton Enfeksiyonu Üzerine) adıyla yayımladı. Bu buluşu ile adı dünya tıp literatürüne geçti ve Paris Deri Hastalıkları Cemiyeti'ne onur üyesi seçildi.

1893'te İstanbul'a dönerek Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de (Sivil Tıbbiye) "emraz-ı cildiye ve efrenciye" (deri hastalıkları ve frengi) muallimi oldu. Aynı yıl saray hekimi olarak görevlendirildi. Türkiye'de ilk bakteriyoloji laboratuvarı olan Bakteriyolojihane-i Şahane'nin açılmasına ön ayak oldu. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra askerlikten ayrılarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde (Kızılay) müfettiş-i umumi (genel müfettiş) olarak görevlendirildi (1913). 1918'de kurulan Ahmed İzzet Paşa kabinesinde bir ara işe nazırlığı yaptı. Öbür yapıtları arasında *Frengi Makalâtı* (1899); *Nature mycosique de certaines lésions dysidrosiformes* (1935; Mantara Benzeyen Dizidrozu Lezyonlar) sayılabilir.

özdeşlik kuramı, mantıksal açıdan birbirinden ayrı olan zihin ile maddenin aslında tek maddi gerçekliğin farklı ifadeleri olduğu yolundaki felsefe görüşü. Çağdaş maddecilik içinde yer alan bu görüşte, "düşünce beyindeki harekete indirgenebilir" türünden ifadelerin deneysel yolla doğrulanmasına ağırlık verilir.

Çifte görünüş kuramı da bu görüşe benzer. Çifte görünüş kuramı, gerçekliğin maddi değil ya zihinsel ya da ne zihinsel ne maddi (nötr) olduğu ilkesiyle farklılık gösterir. Aşağıya ve yukarıya kıvrılarak devinen, böylece hem içbükey, hem de dışbükey kıvrımları olan bir çizgi ikinci olasılığa örnek gösterilir. Her bir görünüş gerçektir; ama tüm gerçekliğin yalnızca bir parçasını yansıtır.

özdevinim, astronomide, bir gökcisminin, Yer'deki bir gözlemcinin görüş doğrultusuna dik olarak gökkürede yaptığı görünür hareket. Radyal hareketler (Güneş'e doğru ya da Güneş'ten öteye) özdevinim sayılmaz. Özdevinim genellikle yılda yay saniyesi (açısal yer değiştirme) olarak ölçülür. En büyük özdevinime sahip bilinen yıldız, Yı-

lanıcı (*Ophiuchus*) takımyıldızında yer alan Barnard yıldızıdır (yıldı 10,25"). Çeşitli yıldızların özdevinimini belirleyen ilk astronom, 1718'de İngiliz Edmond Halley oldu; Halley Aldebaran, Arktürüs ve Akyıldız'ın (Sirius) özdevinimlerini gözlemledi. Özdevinimin simgesi Yunancadaki μ (mü) harfidir.

özdeyiş, AFORİZMA olarak da bilinir, bir düşünce, ilke ya da doğruyu akılda kalıcı bir biçimde aktaran özlü söz. Başlangıçta, özellikle sanat, tıp, hukuk ve siyaset gibi alanların kendilerine özgü yöntem ve ilkelere ifade etmek için kullanılırdı. Terimi ilk kez Hippokrates, hastalıkların belirtileri ve tanıları ile tıp ve iyileştirme sanatı üzerine örneklerden oluşan *Aphorismi* (Özdeyişler) adlı yapıtında kullandı. Kitaba giriş niteliğindeki ilk özdeyiş şöyleydi: "Yaşam kısa, sanat uzun, olay anı ve tehlikeli, deneyim aldatıcı, yargı zordur. Hekimin gerekeni yapmaya hazır olması yetmez; hastanın, yardımcıların ve gerekli bütün dış koşulların özenle hazırlanıp uygun hale getirilmesi gerekir".

Ortaçağda özdeyiş derlemeleri oldukça yaygındı. *Gnomologia* adı verilen ve gençlerin eğitiminde önemli bir rol oynayan bu kitapların en iyi örneklerinden biri İS 5. yüzyılda Stobaeus tarafından derlendi. Ortaçağın bir başka ünlü özdeyiş kitabı ünlü hekim Joannes de Meditano'ya aitti. Meditano kitabını yaklaşık 1066'da Salerno tıp okulunun ilkelerini açıklamak üzere Latince ve manzum olarak yazmıştı. Felemenkli Hermann Boerhaave'nin gene tıp üzerine ve Latince yazdığı, 1709'da Leiden'de basılan özdeyiş kitabı ise o dönemin tıp bilgisiyne ilgili özlü bilgiler içerir ve tıp tarihi öğrencileri için bugün de ilginç bir kaynak olmayı sürdürür.

Özdeyiş terimi, zamanla başka alanların ilkelerini belirten özlü ifadeleri de içine alacak biçimde geniş bir kapsam kazandı ve doğru kabul edilen bütün özlü önermeler için kullanılmaya başladı. Günümüzde, vecize sözcüğünün eşanlamlısı olarak, özlü ve güzel söz anlamında kullanılmaktadır.

özdirenç, birim kesitli ve birim uzunlukta bir iletkenin direnci. Her malzemenin kendine özgü bir niteliği olan özdirenç, çeşitli malzemeleri elektrik akımını iletme yeteneklerine göre karşılaştırmaya olanak sağlar. İyi iletkenlerin özdirençleri küçüktür.

Özdirenç ρ (ro) harfi ile simgelenir. Direnci R, kesiti A ve uzunluğu l olan bir iletkenin özdirenci $\rho = RA/l$ eşitliği ile verilir. Metre-kilogram-saniye (MKS) birimleri sisteminde direnç birimi ohm, alan birimi m², uzunluk birimi de m olduğundan, özdirenç birimi ohm-metre'dir. Uzunluk cm ile, alan cm² ile ölçüldüğünde özdirenç de ohm-santimetre birimiyle verilir.

Sert çekme bakır gibi çok iyi bir elektrik iletkeninin 20°C sıcaklıktaki özdirenci $1,77 \times 10^{-8}$ ohm-metredir ($1,77 \times 10^{-6}$ ohm-santimetre). Buna karşılık yalıtkanların özdirençleri 10^{12} - 10^{20} ohm-metre arasındadır.

Özdirencin değeri malzemenin sıcaklığına da bağlıdır. Özdirenç değerlerini veren tablolarda genellikle 20°C sıcaklıktaki değerler belirtilir. Metalik iletkenlerin özdirençleri genellikle sıcaklık yükseldikçe artar; buna karşılık yarıiletkenlerin (örn. karbon ve silisyum) özdirençleri sıcaklık yükseldikçe azalır.

Öziletkenlik özdirencin tersidir. MKS birimleri sisteminde öziletkenlik birimi siemens/metre, yani amper/volt $\times$ metre'dir (siemens yerine mho birimi de kullanılır).

İyi iletkenlerin öziletkenlikleri yüksek, özdirençleri düşüktür; iyi yalıtkanların (di-

elektrik) özdirençleri yüksek, öziletkenlikleri düşüktür. Yarıiletkenler ise öziletkenlik ve özdirenç değerleri bakımından iletkenler ile yalıtkanlar arasında değerlere sahiptir.

Özdoğru, Nüvit (d. 5 Mayıs 1925, İstanbul), tiyatro oyuncusu ve yönetmeni, çevirmen.

1946'da İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) yükseköğrenime başladı. ABD'ye giderek Washington Eyalet ve Wisconsin üniversitelerinde okudu. Wisconsin'de eleştirilenler tarafından 1951'de en iyi oyuncu ve 1952'de en iyi karakter oyuncusu seçildi.

1959'da İstanbul Şehir Tiyatrosu kadrosuna girdi ve 1983'te emekliye ayrılana değin çalıştı. Rol aldığı oyunlar arasında Jack Popplewell'den *Yaramaz Çocuk* (1959), Ben Hecht-Charles MacArthur'dan kendi çevirdiği ve sahneye koyduğu *Baş Sayfa* (1961), Jean Anouilh'dan *Mağara* (1962), Haldun Taner'den gene kendi sahnelediği *Huzur Çıkmazı* (1963), Heinar Kipphardt'tan *Oppenheimer Olayı* (1966), Molière uyarlaması *Meraki* (1972) ve Reşat Nuri Güntekin'den *Yaprak Dökümü* (1973) sayılabilir. Özdoğru *İtihat ve Terakki*, *Yorgun Savaşçı*, *Üç İstanbul*, *Gecenin Öteki Yüzü* gibi televizyon filmlerinde de oynamıştır. *Türkçemiz* (1958) adlı bir çalışması ile *Şiğil Taş Olsa* (1966) adlı bir şiir kitabı vardır.

Özege, M(ehmet) Seyfettin (d. 7 Şubat 1901, İstanbul - ö. 27 Nisan 1981, İstanbul), Arap harfleriyle basılmış Türkçe yapıtlarla ilgili bibliyografya çalışmasıyla tanınan araştırmacı.

Mekteb-i Mülkiye'yi (1921) ve Hukuk Mektebi'ni (1924) bitirdi. 1950'de emekliye ayrılana değin bankacılık yaptı. Araştırmaları sonunda 50 bin ciltlik büyük bir özel kitaplık oluşturdu. Bu kitaplığı 1961'de Atatürk Üniversitesi'ne bağışladı.

Özege'nin *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* (1971-79, 5 cilt) 1729'dan 1928'e değin Osmanlı Devleti ve Türkiye'de, ayrıca bu tarihlerden önce ve sonra başka yerlerde Arap harfleriyle basılmış Türkçe yapıtların, görebildiği bütün baskılarının bibliyografik künyelerini içerir. Kataloğda bulunan 25.554 yapıt arasında, sayıları fazla olmamakla birlikte Ermeni ve Yunan alfabeleriyle basılmış Türkçe kitaplar da yer alır. Bu çalışmanın yayımlanmamış olan ikinci bölümü ayrıntılı yazar ve çevirmen adları dizini ile bunların yaşamöykülerinden oluşur. Özege'nin *Bir Bibliyografamız: Nurullah Ferteoğlu* (1957) adlı bir kitapçığı da vardır.

özekdoku, PARENKİMA olarak da bilinir, çok çeşitli işlevleri üstlenmiş, ince çeperli canlı hücrelerden oluşan temeldoku. Özekdoku sık ve yoğun kitleler halinde ya da hücreler arasında geniş boşlukların yer aldığı seyrek yapılar halinde bulunur. Başlıca, yaprakların mezofil (iç katmanlar) bölümü ile gövde ve köklerin korteksini ve öz (en iç katman) bölümünü oluşturan bu dokuya, iletim sistemi ile meyvelerin yumuşak bölümlerinde de rastlanır.

Özel, İsmet (d. 19 Eylül 1944, Kayseri), yoğun söyleyişi, kendine özgü imge dünyasıyla tanınan şair ve yazar. 1960 kuşağının önde gelen şairlerindendir.

Çankırı Gazi Lisesi'ni bitirdi (1962). Bir süre Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okudu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni bitirdi (1977). Sendikalarda çalışan ve gazetecilik de yapan Özel, 1980'de Fransızca okutmanı olarak İstanbul Devlet Konservatuvarı'nda çalışmaya başladı. İlk şiirleri *Türk*

Dili dergisinde çıktı. Daha sonra yapıtlarını *Devrim 60*, *Papirüs*, *Şiir Sanatı*, *Yeni Dergi*, *Soyut* gibi dergilerde yayımladı. *Halkın Dostları* (1970-71) adlı aylık düşün ve edebiyat dergisinin kurucuları arasında yer aldı. İkinci Yeni akımının deneylerinden ve birikimlerinden de yararlanarak yeni buluşlar, yoğun bir söyleyiş ve gizemli havasıyla tanınan son derece özgün şiirler

Özel
İletişim Yayıncılık Arşivi

yazdı. Yeni dize biçimleriyle toplumsal gerçekçi akımda daha önce pek rastlanmayan bir düzeye ulaştı. Biçim, içerik özgünlükleriyle Türk şiirinde 1960 sonrası değişimin en önemli kişileri oldu. *Ever İsyen*'de (1969) yaşadığı dönemin ortak duyarlılığını, coşkulu yanlarını etkili bir biçimde dile getirdi. 1970'lerin başında İslamcı bir sanat anlayışına yöneldi. Bu bağlaşımların izleri *Cinayetler Kitabı*'nda (1975) görülüyordu.

Öbür şiir kitapları *Geceleyin Bir Koşu* (1966) ile *Celladım Gülümserken*'dir (1984). Özel'in bütün şiirleri *Erbain* (1987) ve *Şiirler* (1988) adlı yapıtlarda toplanmıştır. Deneme ve eleştiri kitapları ise *Uç Mesele* (1978), *Şiir Okuma Kılavuzu* (1980), *Zor Zamanda Konuşmak* (1984), *Taşları Yemek Yasak* (1985), *Bakanlar ve Görenler* (1985), *Faydasız Yazılar* (1986), *Waldo Sen Neden Burada Değilsin?*'dir (1988).

Özel Çekme Hakları, İngilizce SPECIAL DRAWING RIGHTS (SDR), Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası'nın (IBRD) Kasım 1969'daki guvernörler toplantısında alınan kararlarla oluşturulan uluslararası rezerv türü.

SDR, IMF çerçevesinde üye ülkelere önceden belirlenmiş kotalarla sınırlı miktarlarda döviz çekme olanağı tanıyan Çekme Hakları sisteminden belirli farklılıklar gösterir. Birincisi, SDR kotalarına sağlanan rezerv artışı üye ülkelerin IMF'ye başlangıçta mevduat olarak yatırdığı altın ya da ulusal paralar türünden ek bir reel kaynağa dayanmaz ve böylece yeni kredi genişlemesine olanak sağlar. İkincisi, SDR'lerin kullanımını IMF'yle müzakere ya da benzeri başka bir koşula bağlı değildir. Likidite gereksinimi olan her ülke SDR'ye başvurabilir ve ödemede bulunduğu ülke bunu kabul etmek zorundadır. Üçüncüsü, SDR'lerin geri ödeme yükümlülüğü çok farklı koşullara bağlanmıştır. SDR kullanımını belirli bir dönemdeki kotasının yüzde 70'iyle sınırlı tutan ülkelerin hiçbir geri ödeme yükümlülüğü yoktur. Dördüncüsü, SDR borçlarının son geri ödemesinde belirli bir dövizin kullanılması zorunlu değildir.

Başlangıçta 9,5 milyar dolar olarak belirlenen SDR toplamı 1970'lerde yaratılan kotalarla iki katından fazla artmış, başlangıçta 104 ülkenin katıldığı sistem sonradan daha da genişlemiştir. SDR özel kişi ve kuruluşlar arasında ödeme aracı olarak kullanılmaz. SDR'lerin uluslararası rezervler içinde altın ve konvertibl dövizler yanındaki payı henüz çok önemli düzeyde değilse de bir

para birimi olarak önemi gitgide artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin rezerv gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalması, bu sisteme yöneltilen en önemli eleştirilerden biridir. SDR'lerin üye ülkelerin IMF kotalarına göre dağıtılması genellikle yüksek kotalı ülkelerin sistemden daha çok yararlanabilmesiyle sonuçlanmıştır.

Ödemeler dengesi sıkıntısı olan bir ülke SDR kotasını çeşitli biçimlerde kullanabilir: Birinci yol, ödemeler dengesi uygun olan ülkelerin IMF tarafından SDR karşılığında konvertibl döviz vermek üzere seçilmeleridir. Döviz açığı olan ülkeler, IMF tarafından seçilmiş bu katılımcılara SDR satarak konvertibl döviz elde edebilirler. İkinci yol, bir ülkenin kendi parasını elinde bulunduran bir başka ülkeyle anlaşarak, SDR karşılığı parasını geri almasıdır. SDR kullanımının bir başka yolu, ülkelerin IMF'deki kotalarının kredi dilimlerinden destekleme anlaşmalarıyla yaptıkları çekişleri, vade sonunda konvertibl döviz yerine SDR ile ödemeleridir. Böylece ilgili ülke IMF kotasında artmış bulunan kendi ulusal parasını SDR karşılığı geri alabilir. Ayrıca IMF üyeleri fondaki kotalarından yaptıkları çekişler üzerinden ödedikleri ücretleri karşılamak amacıyla da SDR kullanabilirler. Hiçbir ülke SDR kotasının üç katından fazla SDR kabulüne zorlanamaz.

özel eğitim, genel eğitim uygulamasında önemli değişiklikler yapılmasını gerektirecek ölçüde toplumsal, ruhsal ya da fiziksel bakımdan ortalamanın dışında kalan çocuklara yönelik eğitim. Üstün yetenekli, zihinsel özür, ruhsal bakımdan dengesiz, görme, işitme ve konuşma özürlüleri ya da ortopedik ve nörolojik kusurları bulunan çocuklar özel eğitim gerektirir.

Batı'da özel eğitim 16. yüzyılda, İspanya'da bir grup işitme özürlü çocuğu eğiten Pedro Ponce de León'un çabalarıyla başladı. 17. yüzyılda İngiltere'de John Bulwer bu çocuklar için dudak okuma yöntemini, 18. yüzyıl sonlarındaysa Fransa'da Abbé de l'Épée Charles-Michel işaret dilini geliştirdi. Gene, 18. yüzyılda Alman eğitimci Samuel Heinicke işaretle anlaşma yöntemine karşı çıkarak dudak okuma yöntemini savundu. Daha sonra Friedrich Moritz Hill, çocuğun yakın çevresiyle ilişkisini temel alan ve bugün yaygın biçimde kullanılan doğal yöntemi geliştirdi. 1784'te Paris'te Kör Çocuklar Ulusal Enstitüsü'nü kuran Valentin Haüy görme özürlü çocuklara okuma öğretti. Avrupa ve ABD'de zamanla bu tür başka okullar açıldı.

Fransız hekim Jean-Marc-Gaspard Itard'ın ormanda bulunduğu 11 yaşındaki çıplak ve vahşi bir çocuğu eğitime çabalarını anlatan *Rapports sur le sauvage de l'Aveyron* (1801; Aveyronlu Vahşi Çocuk Üzerine Gözlemler) adlı kitabının yayımlanmasıyla zihinsel özür, çocukların eğitimi konusunda bilimsel çalışmalar hızlandı. Itard'ın çalışmasından çok etkilenen Fransız psikiyatrist Édouard Séguin, Amerika'da bulunduğu sırada zihinsel özür, çocukların fiziksel ve duyuşsal alıştırmalarla eğitimi konusunda önemli teknikler geliştirdi. Séguin ve Itard'dan etkilenen İtalyan psikiyatrist Maria Montessori, özel olarak tasarlanmış eğitim araçlarıyla çocuğun kendi kendini eğitmesini sağlayacak bir yöntem geliştirdi.

Geleneksel eğitim gibi özel eğitim de çocuğun yetilerini geliştirmeye yöneliktir. Zekâ bölümü (IQ) testleri ile tıbbi, psikolojik ve kişilik testi tanılarına dayanarak her çocuk için özel bir program hazırlanabilir. Konuşamayan ve okuyamayan işitme özürlü çocukların eğitimi en çok uzmanlık gerektiren dalıdır. Dudakla ya da elle eğitim yöntemlerinden hangisinin bu çocuklara

daha yararlı olduğu bugün de tartışmalıdır. Bazı okullar yalnızca dudak okuma yöntemini kullanırken, bazıları ikisini birden uygular.

Üstün yetenekli ya da zihinsel özür, bütün olağandışı çocuklar gereksinimlerine göre özel sınıflarda eğitilirler, öbür çocuklarla aynı sınıflarda okudukları da olur. Hastanede ya da evde kalması gereken çocuklar özel öğretmenlerce eğitilir. Özel bir bedensel sakatlığı bulunan çocukları eğiten gündüzlü ve yatılı okullar vardır.

Araştırmalar, genel kanının tersine, üstün yetenekli çocukların okulda ve okul sonrasında toplumsal yaşama öteki çocuklardan daha iyi uyum gösterdiklerini ortaya koymuştur. Bir çocuğun topluma uyumunda en önemli etken ana babanın yüreklendirmesi ve desteğidir. Özel eğitim yönteminin olağandışı çocukları toplumdan yalıtıldığı öne sürülse de bu çocukların toplum yaşamının genel akışına katılması yolunda büyük çabalar harcanmaktadır.

Türkiye'de 1982 Anayasası özel eğitime gereksinimi olanları topluma yararlı kılacak önlemleri almakla devleti görevlendirmiştir. Türkiye'de 0-18 yaşları arasındaki özür, çocuklar arasında özel eğitim görenlerin oranı yüzde 1'in altındadır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın planlamasına göre özür, çocuklar arasında özel eğitim oranının 1994'te yüzde 5'e, 1999'da yüzde 10'a ulaşması öngörülmektedir.

özel fonksiyon, fizikte, kimyada ve çeşitli mühendislik dallarında karşılaşılan birçok problemin çözümünde yararlanılan matematiksel fonksiyonların ortak adı. Bu problemler genellikle elektromagnetik, akustik ya da ısı enerjinin akışına ilişkindir ve kısmi diferansiyel denklemlerin çeşitli durum ve koşullar için çözümünü gerektirir (bak. diferansiyel denklem). Bu denklemlerin çözümünde karşılaşılan fonksiyonlar arasında en yalın olanlar üstel fonksiyonlar(*), logaritmik fonksiyonlar ve trigonometrik fonksiyonlardır(*). Hepsini de transandantal (cebirsiz olmayan, bir başka deyişle aşkın) olan bu fonksiyonlara ek olarak, daha karmaşık problemlerin çözümünde karşılaşılan başka birçok özel fonksiyon vardır. Bunların en önemlileri şöyle sıralanabilir:

Gamma fonksiyonu. Gamma fonksiyonu(*) faktoriyel fonksiyonun tamsayı olmayan değerleri de içerecek biçimde genelleştirilmesini olanaklı kılar. Bu fonksiyondan bazı sonsuz integrallerin hesaplanması ile olasılık kuramı, istatistik, matematiksel fizik ve mühendislik matematiğinde ortaya çıkan diferansiyel denklemlerin ve fark denklemlerinin çözümünde yararlanılır. Gamma fonksiyonuyla yakından ilişkili bir başka özel fonksiyon da beta fonksiyonudur.

Bessel fonksiyonları. Isı ya da elektriğin silindirik içinde akışı, elektromagnetik dalgaların tellerde yayılması, ışık kırınımı, akışkanların hareketleri gibi çeşitli fiziksel olguların incelenmesinde karşılaşılan diferansiyel denklemlerin çözümünde kullanılan Bessel fonksiyonları(*) $J_n(x)$ simgesiyle gösterilir ve sonsuz seriler biçiminde ifade edilir. Fizik problemlerinin çözümünde çok sık karşılaşılan Laplace denkleminin(*) silindirik kutupsal koordinatlarda çözümü Bessel fonksiyonları aracılığıyla gerçekleştirilir.

Öteki özel fonksiyonlar. Küresel kutupsal koordinatlarda ifade edilen Laplace denkleminin çözümleri olan Legendre çokterimlileri, Laplace denklemini sağlayan ve küresel harmonikler olarak adlandırılan fonksiyonların bir özel biçimidir. Eşgarpanlı (geo-

metrik) dizinin genelleştirilmiş bir biçimi olan ve bu nedenle hipergeometrik fonksiyon olarak adlandırılan özel fonksiyon, akışkanlar mekaniğinde ve başka birçok fiziksel problemde karşılaşılan hipergeometrik diferansiyel denklemin çözümüdür; öteki birçok özel fonksiyon bu fonksiyon aracılığıyla ifade edilebilir. Hermite çokterimlileri, Schrödinger denkleminin(*) indirgenmiş bir biçimi olan ve özellikle dalga mekaniği problemlerinde karşılaşılan Hermite denkleminin çözümüdür. Genellikle ikinci basamaktan diferansiyel denklemlerin çözümleri olan ve çok çeşitli alanlardaki problemlere uygulanan öteki özel fonksiyonlar arasında Çebişev, Jacobi ve Laguerre çokterimlileri ile Neumann, Hankel ve Whittaker fonksiyonları sayılabilir.

özel hukuk, eşit koşullarda bulunan ve egemenlik yetkisi kullanmayan kişiler ya da kurumlar arasındaki hukuksal ilişkileri düzenleyen hukuk dalı. Tarihsel açıdan özel hukukun gelişmesi kamu hukukundan daha önceye dayanır. Kamu hukuku ve özel hukuk ayrımı günümüzde kesin bir sınır olmaktan çıkmıştır. Bu gelişmenin nedeni karma nitelikli hukuk dallarının ortaya çıkması ve önceleri özel hukuk alanında olan birçok konunun, devletin görev ve yetkilerinin artmasına bağlı olarak kamu hukuku alanına girmiş olmasıdır. Özel hukukun başlıca alt bölümleri medeni hukuk(*), borçlar hukuku(*), ticaret hukuku(*), fıkri hukuk(*) ve devletler özel hukukudur(*)

özel kıl elyaf, deveğillerin bazı türlerinden ve bazı keçi soylarından elde edilen hayvansal dokuma elyafı. Pek az hayvandan elde edilebilmesinin yanı sıra inceliği, doğal parlaklığı ve dokumasının yumuşaklığı nedeniyle değerlidir. Ankara keçisinden elde edilen tiftik (moher) ve Keşmir keçisinden elde edilen kaşmir keçilerden elde edilen özel kıl elyafıdır. Öbür keçilerin kılını daha düşük niteliklidir ve örneğin otomobil sanayisi için üretilen keçe ve halılarda kullanılır.

Develerden elde edilen başlıca özel kıl elyaf ise çift hörgüçlü Asya develerinin tüyleri ve aynı familyadan guanako, lama, alpaka ve vikunyanın kılıdır. Çoğu kıl elyaf koyun yünündeki kıvrıkcık yapıya ve keçeleşme özelliğine sahip değildir.

Kıl elyaf, koyun yünü ya da kürk yapımında kullanılan daha ince ve kısa öbür post elyafı gibi hayvanın üst derisinden (*epidermis*) gelişerek koruyucu bir örtü oluşturur. Başlıca bileşeni protein yapısındaki keratindir. Kimyasal özellikleri de yününkilere benzer. Kılın dış katmanı (kütikula), çoğunlukla yün lifine göre daha az sayıda ve daha az belirgin olan üst üste gelmiş hücrelerden oluşur. İnce uzun hücre demetlerinden oluşan ve en büyük bölümü oluşturan dış yüzey çoğunlukla çizgilidir ve pigment içerebilir. Kaba kılın çoğunda ortada belirgin bir ilik kanalının bulunmasına karşılık ince kılarda ya hiç bulunmaz ya da kırılıdır.

Hayvanlar genellikle iki tür tüyle örtülüdür. Parlak, sert ve kalın tüylerden oluşan dış örtü hayvanı dış etkilere korur, bunun altındaki ince, yumuşak ve kısa tüylerden oluşan iç örtü ise iyi yalıtımı sağlar. Her iki tür kılın arasında kısa, kaba ve parlak kıl da bulunabilir. Genellikle en çok aranan ve pahalı olan kıl elyaf küçük çaplı ve açık renkli uzun elyafıdır. Oldukça koyu tarçın-kahverengimsi renkli vikunya kılı da değerlidir. Özel kıl elyaf ender bulunduğundan

ve çok işlem gerektirdiğinden pahalıdır ve tek başına lüks kumaş yapımında kullanılır. Kaba dış örtü tüyleri çoğu kez parlaklık vermek amacıyla yünle karıştırılır.

özel mahkeme, genel mahkemelerin dışında, belirli uyumsuzluklara bakmak için özel yasalarla kurulmuş mahkeme. Bir yerde ayrı özel mahkeme kurulmamışsa, o özel mahkemenin işlerine genel mahkemeler bakar. Her özel mahkemenin kendi özel yargılama usulü bulunur; gerektiğinde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun hükümleri de uygulanır. Özel mahkemelerin hepsi ilk derece mahkemesi olduğundan, temyiz mercii genel mahkemelerde olduğu gibi Yargıtay'dır.

Özel mahkeme türlerinin başında iş davalarına bakan iş mahkemeleri gelir. Öteki özel mahkeme türlerinden tapulama mahkemeleri, Tapu Kanunu'nun uygulanmasıyla ilgili dava ve işlere bakar. Kadastro ve Tapu Tahriri Kanunu'nun uygulanmasıyla ilgili uyumsuzlukları çözmek için kurulan kadastro mahkemelerinin 1950'de kaldırılmasından sonra, bu alanda süren işlere asliye mahkemelerince bakılması kararlaştırıldı. Geçmişte Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kapsamına giren davalara ve işlere, toprak mahkemesi sıfatıyla genel mahkemeler bakardı. Toprak mahkemeleri 1973'te Toprak ve Tarım Reformu Kanunu'yla kaldırıldı.

özel okul, kişiler ya da özel hukuk tüzel kişileri tarafından devletin gözetimi ve denetimi altında açılan, eğitim giderlerinin tümünün öğrenci velilerince karşılandığı okul.

Türkiye'de özel okulların başlıca türleri Türk vatandaşları tarafından ulusal yasalar çerçevesinde açılan özel okullar, Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) uyarınca Müslüman olmayan azınlıkların üyelerince açılan özel okullar, öteki uluslararası antlaşmalar uyarınca açılan yabancı okullar ve gene uluslararası antlaşmalar gereğince açılan uluslararası okullardır. Özel Türk okulları, Anayasa ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu uyarınca resmi okullarla aynı amaçlara yönelmek zorundadırlar. Anayasa uyarınca özel yükseköğretim kurumu açma yetkisi Türkler tarafından kurulmuş vakıflara aittir. Günümüzde bu düzenleme çerçevesinde etkinlikte bulunan tek özel yükseköğretim kurumu Bilkent Üniversitesi'dir. Türk özel okulları genellikle kısmen yabancı dille eğitim yapmaktadırlar. 1988-89 öğretim yılında, değişik düzeylerde 583 özel okulda 134.437 öğrenci öğrenim görüyor ve 7.685 öğretmen ders veriyordu. Aynı öğretim yılında 47 Ermeni, 30 Rum, 6 Musevi okulu olmak üzere toplam 83 azınlık okulu, 34 yabancı özel okul ve iki "uluslararası" okul vardı; azınlık okullarında 5.153, yabancı okullarda 11.147 öğrenci bulunuyordu.

özel yargılama usulleri, hukuk mahkemelerinde yargılamanın daha basit ve çabuk işlenmesini sağlamak için uygulanan ve yazılı yargılama usulü dışında kalan usuller. Seri ve basit yargılama usulü olarak ikiye ayrılır. Seri yargılama usulü asliye mahkemesinde uygulanan yazılı yargılama usulünün çabuklaştırılmış biçimidir. Basit yargılama usulü ise, asliye ve sulh mahkemelerinde uygulanan ve yazılı yargılama usulünden daha basit ve çabuk işleyen bir yargılama yöntemidir. Bu usullerin hangi dava ve işlerde uygulanacağı yasa da sayılmıştır. Her iki usulde de özel hükümlerin dışında kalan konularda yazılı yargılama usulü kuralları uygulanır.

özel yaşamın gizliliği, kişilerin özel yaşamına ve aile yaşamına dokunulmamasını ve

saygı gösterilmesini öngören temel hak. Bu hakkın kullanılmasındaki istisna, adli soruşturma ve kovuşturmanın gerekleridir. Özel yaşamın gizliliği çerçevesinde, yasanın açıkça gösterdiği durumlarda usulüne göre verilmiş yargıç kararı olmadıkça, gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda ise yasayla yetkili kılınan mercii emri bulunmadıkça kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konamaz.

Teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan çok kuvvetli teleobjektiflerin, fotoğraf makinelerinin ve dinleme araçlarının kullanılmasıyla kişinin özel yaşamının gizliliğinin korunabilmesi bir sorun niteliğini almıştır. Kişinin özel yaşamı ve özellikle buna ilişkin sırlar hukuken korunan kişisel hak ve yararlarıdır. Türk Medeni Kanunu'nun ilgili maddesi gereğince bir kişinin özel yaşam çevresinin kamuya açıklanması hukuka aykırı sayılır.

Özel yaşamın gizliliği içinde değerlendirilmesi gereken bir başka anayasal hak da haberleşmenin gizliliğidir. Bir kimseye gönderilen mektupların başkası tarafından açılması ya da telefon konuşmalarının dinlenmesi ve bunlardaki gizliliklerin öğrenilmesi, açıklanması kişilik haklarını zedeleyici niteliktedir. Yargı kararlarına göre de mektup, hatıra, sırlar üzerinde sahiplerinin hukuken mutlak nitelikte hakları vardır. Bunların, yasanın onayı olmadan yayımlanması kişilik haklarına saldırı sayılır.

özelleştirme, devletin doğrudan ekonomik girişimlerinin mülkiyet ve yönetiminin özel kişi ya da kuruluşlara devredilmesi. Avrupa ülkelerinde 1980'lerin başlarında değin süren kamulaştırma dalgasının ardından genel bir eğilim biçiminde yaygınlaşmıştır. Devletin pay çoğunluğunu elinde tutmadığı özel şirket konumundaki iştiraklerindeki paylarının bir bölümüyle ya da bütünüyle devredilmesi, devletin bazı girişimlerinin pay çoğunluğu devlette kalmak üzere özel sermaye ortaklığına açılması, devlet girişimlerinin mülkiyeti devredilmeksizin kiralınması ya da yönetiminin devredilmesi de geniş anlamda özelleştirme terimiyle anılmaktadır.

Özellikle Avrupa ülkelerinde II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan kamulaştırma dalgası 1960'ların sonlarında, özellikle 1973'teki ilk petrol şokundan sonra yoğunluk kazandı. Kamu sektörü istihdamının toplam tarım dışı istihdam içindeki payı 1973'te yüzde 8,3 iken, 1983 başında yüzde 12,8'e yükseldi (bu oran Türkiye'de yüzde 10 dolayındaydı). Fransa'da 1986'ya, Batı Almanya'da 1984'e değin kamu sektörünün ağırlığı sürekli arttı. Ama 1979'daki ikinci petrol şokunun ardından başta İngiltere olmak üzere öteki Avrupa ülkelerinde sermaye birikimindeki tıkanıklıkların ve teknolojik geriliğin aşılması amacıyla özelleştirme eğilimi yaygınlaştı. Bununla birlikte ekonomik bunalımın etkisiyle, kamu iktisadi teşebbüslerinin (KIT) önemi azalsa da kamu sektörünün ağırlığı azalmamış, tersine 1980'lerde de bir ölçüde artmıştır. Devletin asli görevleri arasında bulunan savunma, sağlık, eğitim ve altyapı yatırımları gibi özel sektörçe üstlenilemeyen alanlarda yatırımlarına ağırlık verebilmesi için KIT'lerin özel sektöre devri öngörüldü. Devlet bütçesi üzerinde KIT'lerin finansman yükünün hafifletilmesi de özelleştirmenin amaçlarındandır. Özelleştirmenin temel hedefi, devletin ekonomide işletmecilik alanından tümüyle çekilmesini sağlamaktır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki özelleştirme akımı daha çok uluslararası mali kuruluşların bu yöndeki talepleri ve dış borç karşılığında kamu girişimlerinin devredilmesi

(debt for equity swap) gibi yeni oluşumlarla ilgilidir. Yerli sermaye birikiminin yetersizliği ve sermaye piyasasının zayıflığı bu ülkelerde özelleştirmenin yabancı sermayeye devir biçimini almasına yol açtı. Türkiye'de 24 Ocak 1980 istikrar programının parçası olarak gelişen özelleştirme sürecinin yasal çerçevesi, Mart 1984'te Kamu Ortaklığı Fonu'nu(*) kuran 2983 sayılı yasayla başlayarak Haziran 1984'te KİT'lerle ilgili 233 sayılı kanun hükmünde kararname (KHK), Mayıs 1986'da KİT'lerin özelleştirilmesiyle ilgili 3291 sayılı yasa ve Mart 1987'de sermaye piyasasının teşviki, sermayenin tabana yaygınlaştırılması ve ekonomiyi düzenlemede alınacak önlemlerle ilgili 3332 sayılı yasayla oluşturuldu. 3291 sayılı yasayla KİT'lerin özelleştirilmesinin Bakanlar Kurulu; KİT'lerin müessese, bağlı ortaklık ve iştiraklerinin, işletme birimlerinin özelleştirilmesinin ise Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu kararı ile olacağı belirtildi. 1990'da çıkan 414 sayılı KHK ile özelleştirme uygulamalarıyla ilgili görev ve yetkiler Kamu Ortaklığı İdaresi'ne bırakıldı. 1991'de Devlet Planlama Teşkilatı Kurulu ve Görevleri Hakkında Kanun'la özelleştirme kararı verme yetkisi Yüksek Planlama Kurulu'na verildi. 20 Aralık 1991'de 473 sayılı KHK ile Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu kurularak özelleştirme konusunda karar verme yetkisi bu kurula devredildi.

1980'lerdeki özelleştirme uygulamalarında en çok sözü edilen yöntem, anonim şirkete dönüştürülmüş KİT'lerin pay senetlerinin tümünün ya da bir bölümünün sermaye piyasası aracılığıyla özel veya tüzel kişilere satışıdır. Sermaye piyasasının yeterince gelişmediği ya da piyasaya sürülecek KİT paylarını kısa sürede emmesinin olanaklı olmadığı durumlarda, pay senetlerinin teklif alma yoluyla doğrudan doğruya, ama gene mali sistemin pazarlama mekanizmalarından yararlanarak alıcılara sunulması yöntemi benimsenebilmektedir. Az sayıda ya da tek bir alıcıya blok satışta genellikle pay senetleri yerine mal varlığının değeri pazarlık ya da teklif konusu yapılmakta, KİT'ler bölünerek en kolay pazarlanabilir verimli birimleri elden çıkarılmakta ya da ancak küçük boyutlu kamu girişimleri bu yolla satılabilmektedir. Büyük KİT'lerin bu yöntemle satılabilmesi, alıcılar arasında çokuluslu şirketlerin katılması durumunda olanaklıdır.

Türkiye'de Kamu Ortaklığı Fonu'nun kalkınmada öncelikli yörelerde 1985 sonrasında başlatıldığı küçük boyutlu özelleştirmeler bir yana bırakılırsa, sermaye piyasası aracılığıyla gerçekleştirilen ilk özelleştirme gerçekte pay çoğunluğu özel kesimde olan Teletaş'taki kamu paylarının satılmasıdır. Sermaye piyasasının 15 milyar liralık bu küçük çaplı hisse senedi satışını bile güçlüğüle kaldırabilmesi nedeniyle bundan sonraki deneyler blok satış biçiminde yapılmıştır. Ağustos 1989'da Uçak Servisi AŞ'nin (USAŞ) hisselerinin yüzde 70'i, Eylül 1989'da da Türkiye Çimento ve Toprak Sanayii Türk AŞ'nin (ÇİTOSAN) beş çimento fabrikası yabancı sermayeye satılmıştır. Özelleştirmenin "yabancılaştırma" biçimini alması değişik çevreleri özelleştirmeye ve özellikle bu uygulama biçimine karşı tepki göstermeye yöneltmiş, bazı siyasal partiler uygulamadan geri dönmesi için Danıştay'da dava açmışlardır. Uygulamaya karşı çıkanlar, 6224 sayılı yabancı sermaye yasasının ancak tekel olmayan alanlarda yabancı sermaye girişine izin verdiğini, ayrıca Anayasa'nın da her özelleştirme için ayrı bir yasa çıkarılmasını öngördüğünü savunmaktadır. Danıştay ÇİTOSAN fabri-

kalarıyla ilgili satış kararını 1990'da iptal etmiştir.

Eylül 1991'de Petrokimya AŞ (PEKİM), Sümerbank, Etibank, Denizcilik Bankası ve Türk Hava Yolları AO gibi KİT'ler yanında, Türkiye Petrol Rafinerileri AŞ, Petrol Ofisi AŞ, Uçak Servisi AŞ, Türkiye Elektronik Sanayi TAŞ, Petlas Lastik Sanayi ve Ticaret AŞ, Turban Turizm AŞ ve Türkiye Çimento ve Toprak Sanayi TAŞ'ye bağlı çimento fabrikaları gibi KİT'lere bağlı ortaklıklardan toplam 27'sinin özelleştirilmesine karar verildi. 1992 sonuna gelindiğinde, blok satış yoluyla 33, halka arz içeren blok satışla 8, halka arz yoluyla da 23 kuruluş özelleştirilmişti. Özelleştirme kapsamına alınan kuruluş sayısı da 112'yi bulmuştu.

Özellik, canlılarda kalıtıma bağlı olarak ya da sonradan edinilmiş nitelik. Sonradan edinilen özellikler çevre koşullarına bir yanıt olarak gelişir. Kalıtım özellikleriyle önceki kuşaktan alınan genlerle oluşur. Bu özelliklerin ortaya çıkış biçimi genellikle çevre koşullarına bağlı olarak değişikliğe uğrar. Bir gen pek çok özelliğten sorumlu olabildiği gibi bir özelliği denetleyen birden çok gen bulunabilir. Bu kalıtım özelliği denetimi altındaki genlere (alel genler) bağlı olarak başat (dominant) ya da çekinik (resesif) olabilir. Öbür genlerin etkisini bastırarak ölçüde güçlü genler ya da bu genlerin sorumlu olduğu özellik başat, bastırılan genler ya da bu genlerin sorumlu olduğu özellik çekiniktir.

Eşeyssel özellikler erkeği dişiden ayırır. Birincil eşey özellikleri üreme organları ve eşey hücreleridir (gamet). İkincil eşey özellikleri meme bezleri, kas gelişmesi, tüylenme ve doğrudan üreme eylemiyle bağlantılı olmayan davranış kalıpları gibi yapısal ya da gözlenebilen farklardır. Eşeyssel üremeyle ilgili genetik özellikler için bak. eşey özellikleri.

Özer, Kemal (d. 9 Mart 1935, İstanbul), şair ve yazar. Özgün imgeleri ve titiz işçiliğiyle İkinci Yeni şiirinin önde gelen adlarından biri olmuştur.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yükseköğrenim görürken yarıda bıraktı. Varlık Yayınları'nda, haftalık haber ve yorum dergisi *Kim*'de düzeltmenlik yaptı. *Cumhuriyet* gazetesinde çalıştı. 1956'da dergisinin kurucuları arasında yer aldı. 1965-67 arasında da yalnızca şiire ve şiirin sorunlarına yer veren *Şiir Sanatı* adlı bir dergi çıkardı. Uğrak Kitabevi'ni kurdu ve yönetti (1965-70). 1972'de *Yeni* dergisinin yönetimine katıldı. 1983'te *Varlık* dergisinin genel yayın danışmanı oldu.

İlk şiiri Ankara'da yayımlanan *Harika* dergisinde (1951), ilk öyküleri de Ankara'da *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*'nde yayımlandı (1954). *Sen de Katılmılsın Yaşamı Savınma* (1975, 1990) adlı kitabıyla 1976'da Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü'nü, *Kimlikleriniz Lütfen*'le (1981, 1990) 1982'de Toprak Şiir Ödülü'nü, *İnsan Yüzünün Tarihinde Bir Cümle* adlı kitabıyla 1991'de şiir dalında Yunus Nadi Ödülü'nü kazandı. İkinci Yeni akımının adından en çok söz edilen şairlerinden biri olan Özer'in ilk dönemindeki şiirlerinde uzak çağrışımların ardından gitmekle çözülebilecek gizemli bir bütünlük kaygısı öne çıkıyordu. Bu şiirlerine bireyci ve biçimci bir anlayış egemendi. Özer, şiirinin biçimsel örgüsünü kurarken gösterdiği titizlikle özgün bir imge ve duyarlılık evreni oluşturdu.

1970'ten sonra toplumsal içerikli şiirler yazdı. Yurtta ve dünyadaki siyasal-güncel olayları yansıtan şiirlerinin iç yapı ve biçim

özgünlüğünü, şırsel duyarlılığını korumaya özen gösterdi. *Gül Yordamı* (1959, 1989), *Olu Bir Yaz* (1980), *Tursak Kan* (1963), *Kavga'nın Yüreği* (1973, 1989), *Yayadığı mız Günlerin Şurteri* (1974, 1989), *Gece ve Karşı Söylenmiştir* (1978, 1980), *Araya Giren Görüntüler* (1983), *Sınırlamıyor Beni Sevida* (1987, 1990) obur şiir kitaplarıdır. *Nasrettin Hoca* (1975), *Fatıl Köyünden Öyküler* (1981), *Trenler Ne Güzeldir* (1983, 1991) adlı çocuk kitapları da vardır.

Özerklik, üniter ya da federal devlet sisteminde, bölgelerin ya da kamu kurumlarının belli sınırlar çerçevesinde siyasal ve da yönetsel anlamda kendi başına karar alabilme ve uygulayabilme serbestliği.

Geniş ve siyasal anlamda özerklik, bir devlet sınırları içinde belirli bir ülke, bölge ya da yöreye içişlerinde serbestlik tanımayı ifade eder. Genellikle çokuluslu devletlerde görülen özerklik uygulamaları federasyon çatısı altında yarı bağımsız bir siyasal statü, merkezi hükümet yetkilerinin belirli alanlarda sınırlandırıldığı yönetsel bir düzenleme, eğitim ve kültür alanıyla sınırlı kurumsal bir yapılanma gibi değişik kapsamlarda olabilir. Özerklik, federe bir statü taşımayan, ama merkezi hükümetin vesayet denetimine bağlı olarak içişlerinde belirli bir serbestlikten yararlanan bir yönetim biçiminde de ortaya çıkabilir. Azerbaycan'da Karabağ, Sırbistan'da Kosova ve Çin'de Sinkiang bu tür özerkliğin örnekleri sayılabilir.

İdari anlamda özerklik kamu kurumlarının kendi hizmetlerini düzenlemesi hakkını kapsar. İdari sistemlerin çoğunda yetkilerin tek elde toplanmasının ve kararların üst düzeyde merkez organlarınca alınmasının hizmetin görüldüğünde yaratıldığı ağır işleyiş, gecikmeler ve aksamalar önlemek açısından yerinden yönetim kuruluşları öngörülmüştür.

Türkiye'de 1982 Anayasası özerklik kavramına yalnızca üniversitelerle ilgili olarak ve bilimsel özerklik çerçevesinde yer vermiştir. Bununla birlikte il özel idaresi, belediye ve köy gibi yerel birimlerle kamu iktisadi teşebbüsleri de işlevlerini özerklik ilkesine göre sürdürür. Ayrıca bak. ademimkezi-yetçilik; federalizm; yerinden yönetim.

Özetken, ENTRENEK FAKTOR ya da İÇSEL ETKEN olarak da bilinir, mideden salgılanan ve B₁₂ vitaminiyle birleşerek, bu vitaminin bağırsaklarda emilmesini sağlayan mukoprotein. Dışarıdan alınan ve önceleri ekstrenele faktör (özdişi ya da dışsal etken) olarak adlandırılan B₁₂ vitamini etkileyerek alıyvarların gelişmesini sağladığı ve vücudun içinde üretildiği için özetken olarak adlandırılmıştır.

Özgencilik, ALTRUIZM olarak da bilinir, etikte, ahlaki eylemin amacının başkalarının iyiliği olduğunu öne süren kuram. Latince *alter* (başkası) sözcüğünden türetilen Fransızca *altruisme* sözcüğü ilk kez 19. yüzyılda Auguste Comte tarafından kullanılmış ve genel olarak bencilliğin (egoizm) karşısı bir terim anlamını kazanmıştır. Bir eylem kuramı olarak geçerliliği "iyi"nin nasıl yorumlandığına bağlıdır. Terim haz ve acının olmaması anlamında alındığında, özgencilik savunular ahlaki eylemde bulunan kişinin başka insanların hazlarını artırmak ve acılarını azaltmak yolunda bir yükümlülüğü olduğunu öne sürerler. Yaşamın amacı olarak mutluluğun alındığı durumda da aynı yaklaşım geçerli olacaktır. Ama bazı eleştirmenler bu yaklaşım karşısında şu soruyu sorarlar: Eğer kişinin kendi mutluluğunu sağlamak yolunda ahlaki bir yükümlülüğü

yoksa o zaman neden başkalarının onun mutluluğunu sağlamak yükümlülükleri bulunsun? Ayrıca, kısa dönemdeki acıyla uzun dönemdeki ikinin arasındaki çatışmalara, özellikle de eylemde bulunanla bu eylemden yararlanan kişilerin "iyi"ye ilişkin anlayışlarının kaçışmadığı duruma dikkati çeken eleştiriler ileri sürülmüştür.

Herbert Spencer ve Leslie Stephen gibi bazı İngiliz yararçı düşünürleri, hem özgeciliğin, hem de benciliğin temeli olan "ben"le "başkaları" arasında ayırım yapılmasına karşı çıktı. Onlara göre ahlaki eylemin amacı toplumun refahıydı.

Özgen, İhsan (d. 22 Kasım 1942, Urfa), başta kemençe olmak üzere birçok telli çalgıyı büyük ustalıkla çalabilen müzikçi.

1967'de tamburi olarak İstanbul Radyosu'na girdi. Altı ay sonra kemençeci olarak Ankara Radyosu'na geçti. 1976'da İstanbul'a dönerek, yeni açılan Türk Musikisi Devlet Konservatuarı'nın ilk öğretmenleri arasında yer aldı. 1982'ye değin İstanbul Radyosu'nda kemençe de çaldı. Konservatuardaki görevinin yanı sıra, yurt içinde ve dışında pek çok konser verdi, televizyon programı yaptı.

Tamburi Cemil Bey'in plaklardaki pek çok tambur, kemençe ve lavta taksimini ezberleyip çalarak onun bu çalgılardaki tekniğini her yönüyle kavradı. Ayrıca çeşitli keman ve viyolonsel metotlarını da inceleyerek, kemençede sağ ve sol el tekniğini geliştirdi. 1970'lerin ikinci yarısında Niyazi Sayın ve Necdet Yaşar ile çalışmalar yaptı. 1980'lerde verdiği eşlikli konserlerle, son dönemin en önemli saz sanatçılarından biri olarak tanındı.

Özgentürk, Ali (Habib) (d. 4 Kasım 1945, Adana), geleneksel toplum yapısının çözülüşünü konu alan filmleriyle tanınmış sinema yönetmeni.

Adana'da küçük yaşta çeşitli işlerde çalıştı. Ortaöğrenimi sırasında tiyatroyla ilgilendi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. 1965-68 arasında Arena ve Türkiye Öğretmenler Sendikası tiyatrolarında profesyonel oyunculuk yaptı. 1968'de Mehmet Ulusoy'la birlikte, bir sokak tiyatrosu olan Devrim İçin Hareket Tiyatrosu'nun kuruluşuna katıldı. 1971'de senaryo yazarlığı ve kamera asistanlığı yaparak sinemaya geçti. Birkaç kısa belgesel filminden sonra 1974'te ilk konulu kısa filmi *Ferhat*'ı çekti. *Yasak* (1975) adlı yarı belgesel filmi 1977 Moskova Film Şenliği'nde ikincilik kazandı. *Endişe* (1974) filminin senaryosunun yazımına katıldı. 1979'da, kırsal kesimdeki çelişkiler ve kadının konumu üzerinde duran *Hazal*, ilk konulu uzun filmi oldu. Film Fransa'da Prades, İspanya'da San Sebastian, Almanya'da Mannheim ve Hollanda'da Lahey şenliklerinde ödül kazandı. Özgentürk'ün 1981'de yönettiği ve değişen toplumsal koşullara karşı direneme-yen bir seyyar satıcıyı anlattığı *Ar* da İspanya'da Valencia, İtalya'da Lecce film şenliklerinde birincilik ödüllerini, Tokyo Film Şenliği'nde Ozu Ödülü'nü kazandı. 1985'te Orhan Kemal'in *Murtaza* romanından uyarladığı *Bekçi* adlı film Venedik Film Festivali'ne seçilen ilk Türk filmi oldu ve Strasbourg Festivali'nde ödül aldı. Özgentürk *Su da Yanar*'da (1986), çok önem verdiği bir şairin filmini yapmaya girişen bir yönetmenin iç hesaplaşmasını anlattı.

Özgüç, Nimet (d. 15 Mart 1916, Adapazarı), Türk arkeolog. Orta Anadolu'daki

önemli Hitit yerleşmelerinden Acmhöyük'te ve Güneydoğu Anadolu'da Kommagene Krallığı'nın başkenti Samsat Höyüğü'nde yaptığı kazılarla Anadolu arkeolojisine katkıda bulunmuştur.

1940'ta Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğrenimini tamamladı ve asistan oldu. 1943'te doktorasını verdi, 1948'de doçentliğe, 1958'de profesörlüğe yükseldi. 1984'te Ankara Üniversitesi'ndeki görevinden emekliye ayrıldıktan sonra da bilimsel çalışmalarını sürdürdü. Arkeolog Tahsin Özgüç ile evlidir.

1941'den sonra Samsun yöresindeki Dünderdartepe, Kavak-Kaledorğu, Tekeköy kazılarında katıldı. 1947'de Elbistan yüzey araştırmasında ve Karahöyük kazısında çalıştı. 1948'de başlayan ve günümüzde de süren, Tahsin Özgüç başkanlığındaki Kültepe kazılarına önemli katkılarda bulundu. Özellikle Kültepe mühür ve mühür baskılarını araştırdı. 1962'de Niğde'de Aksaray yakınlarındaki Acmhöyük'te başlattığı kazıyla çok önemli bir Hitit merkezini ortaya çıkardı. 1972-75 arasında Niğde yakınlarındaki Tepebağları Höyüğü'nde de bir kurtarma kazısı yaparak Demir Çağından Bizans dönemine değin buluntular veren bir yerleşim saptadı.

1978'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Aşağı Fırat Projesi kurtarma kazıları çerçevesinde Adıyaman Samsat Höyüğü'nde (bak. Aşağı Fırat Projesi [Adıyaman]) kazı çalışmalarını üstlendi. Önemli yapıtları arasında *Karahöyük Hafriyatı* (1947, T. Özgüç ile birlikte), *Kültepe Kazısı 1949* (1953, T. Özgüç ile birlikte), *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu* (1965) ve *Kanış Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları* (1965) vardır. Ayrıca Türkçede ve başka dillerde birçok makalesi yayımlanmıştır.

Özgüç, Tahsin (d. 1916, Kırcaali, Bulgaristan), Türk arkeolog. Kırk beş yıldır Kültepe'de ve başka yerlerde sürdürdüğü kazılarla Anadolu arkeolojisinde özel önemi olan birçok merkezin gün ışığına çıkmasını sağlamıştır.

1940'ta Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nü bitirdi ve asistan oldu. 1946'da doçentliğe, 1954'te profesörlüğe yükseldi, 1968'de aynı fakültenin dekanlığına getirildi. 1969-80 arasında da dört dönem Ankara Üniversitesi rektörü olarak çalıştı. Daha sonra Yüksek Öğretim Kurulu'nda da (YÖK) görev yaptı. Arkeolog Nimet Özgüç ile evlidir.

İlk kez 1945'te Ankara'da Anıtkabir alanı içinde yer alan tümülüs kazılarında Mahmut Akok'la birlikte çalıştı. 1947'de Elbistan Ovasında araştırma yaptı. Karahöyük'te başlattığı kazıyla geç Hitit döneminden kalma bir kutsal alan saptadı. 1948'de Kayseri yakınlarındaki Kültepe'de Nimet Özgüç'le birlikte kazılara başladı (bak. Kültepe).

1957'de Erbaa'da Horoztepe'de yaptığı kurtarma kazılarında İÖ 2100'lere tarihlenen tunçtan mezar armağanları ortaya çıkardı. 1959-68 arasında Erzincan yakınında Altuntepe adlı, İÖ 8. ve 7. yüzyıllara ait bir Urartu kalesinde kazı yaparak çok iyi durumda, surlarla çevrili bir kale, duvar resimleriyle bezeli bir saray-tapınak, sütunlu bir kabul salonu, mezar odaları, adak ve armağanlar ortaya çıkardı.

1967'de Kayseri'nin kuzeydoğusundaki Kululu yerleşmesinde de kazı yaptı ve geç Hitit, Helenistik ve Roma yapı katları buldu. Kululu'da hiyeroglif yazılı anıtların yanı sıra kurşun rulo levhalar, küçük heykeller ve sfenksler gibi ilginç buluntular ortaya çıkarıldı.

Özgüç 1973'te Hitit tarihinin aydınlatılmasında önemli rol oynayan, Zile yakınlarındaki Maşathöyük'te(*) kazılara başladı. Bu höyükte ilk Tunç Çağından Demir Çağına değin sürmüş bir yerleşme saptadı, önemli bulgular ele geçirdi. Türk Tarih Kurumu üyesi olan Özgüç 1982'den beri Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yönetim kurulu üyesidir. Alman ve Amerikan arkeoloji enstitüleri ile Bavyera Bilimler Akademisi ve İngiliz Akademisi'nin de üyesidir. 1979'da AFC Büyük Liyakat Nişanı, 1988'de Japon imparatorunun Doğan Güneş Altın ve Gümüş Yıldız nişanları ve 1990'da Belçika Krallığı Ulusal Nişanı'yla onurlandırılmıştır.

Başlıca yapıtları arasında *Kültepe Kazısı 1948* (1950), *Horoztepe, Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskân Yeri* (1958, M. Akok ile birlikte), *Kültepe-Kanış, Assur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar* (1959), *Altuntepe Mimarlık Anıtları ve Duvar Resimleri* (1966), *Altuntepe II, Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler* (1969), *Demir Devrinde Kültepe ve Cıvanı* (1971), *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresinde Yapılan Araştırmalar* (1978), *Les Hitites* (1979; Hititler), *Maşat Höyük II, Boğazköyün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi* (1982), *Kültepe-Kanış II, Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar* (1986), *Kültepe-Kanış II, Eski Asur Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar* (1987), *İnandık Tepe, Eski Hitit Çağının Din Merkezi* (1988) vardır.

özümlü ağırlık, BĞİL YOĞUNLUK olarak da bilinir, bir maddenin yoğunluğunun standart olarak kabul edilen bir başka maddenin yoğunluğuna oranı. Katılar ve sıvılar için standart olarak genellikle 4°C sıcaklıktaki su alınır (suyun 4°C'deki yoğunluğu 1 kg/l'tir). Gazların yoğunluğu ise genellikle kuru havanınkiyle karşılaştırılır; kuru havanın yoğunluğu standart koşullarda (0°C sıcaklık ve 1 atmosfer basıncı) 1,29 gr/l'tir. Örneğin, sıvı cıvanın yoğunluğu 13,6 kg/l'tir; bu nedenle cıvanın özgül ağırlığı 13,6'dır. Standart koşullarda yoğunluğu 1,976 gr/l olan karbon dioksit gazının özgül ağırlığı ise 1,53'tür. Özgül ağırlık, boyutları aynı (birim hacim başına kütle) iki niceliğin oranı olarak tanımlandığından boyutsuz bir büyüklüktür. Özgül ağırlığı en yüksek olan kayaçlar demir, magnezyum ve ağır metaller içerenlerdir; buna karşılık, çok miktarda alkali, silis ve su içeren kayaçların özgül ağırlıkları düşüktür.

Özgül ağırlığın ölçülmesinde kullanılan ağıtlar arasında Jolly terazisi(*), Westphal terazisi ve hidrometre(*) sayılabilir.

özgül ısı, ISINMA ISISI olarak da bilinir, bir cismin sıcaklığını 1 derece yükseltmek için gereken ısının, aynı kütleli suyun sıcaklığını 1 derece yükseltmek için gereken ısıya oranı. Özgül ısı terimi daha dar anlamda, bir maddenin 1 gr'ının sıcaklığını 1°C yükseltmek için gereken ısının kalori birimiyle ifade edilen değeri olarak da tanımlanır. İskoçyalı bilim adamı Joseph Black (1728-99) kütleleri eşit, ama değişik maddelerden yapılmış cisimlerin sıcaklığını aynı ölçüde değiştirmek için farklı ısı miktarları gerektiğini gözleyerek özgül ısı kavramını geliştirdi. 19. yüzyılın başlarında iki Fransız fizikçi, Pierre-Louis Dulong ve Alexis-Thérèse Petit, maddelerin özgül ısılarının ölçülmesiyle atom ağırlıklarının hesaplanmasında olanaklı olduğunu gösterdiler. Ayrıca bak. Dulong-Petit yasası; ısı sığası.

özgül nem, nemli havanın birim kütle içindeki su buharı miktarı. Genellikle 1 kg havadaki su buharının gram cinsinden mik-

tarı olarak ifade edilir. Özgül nem meteorolojide çok yararlanılan bir niceliktir. Örneğin, herhangi bir yüzeyden suyun buharlaşma hızı yüzeydeki havayla bunun üstündeki havanın özgül nemleri arasındaki farkla doğru orantılıdır.

Ayrıca bir hava kütesinin özgül nemi nem miktarı değişmediği sürece sıcaklık ve basınçla değişmez. Başka nem indisleri ise sıcaklığa ve basınca bağlı olarak değişir. Özgül nemin bu kararlı olma özelliği hareketli bir hava kütesinin tanımlanmasında çok yararlıdır. Doymuş havanın (su ya da buz gibi bir su buharı kaynağıyla dengede olan) özgül nemi sıcaklık arttıkça hızla artar.

Özgün baskı, iki boyutlu imgelerin bunları yaratan sanatçı tarafından ya da onun denetimi altında, değişik çoğaltma teknikleriyle çoğunlukla kâğıt, zaman zaman da kumaş, plastik, parşömen ya da başka bir malzeme üstüne aktarılmasından oluşan sanat türü. Bu tür baskıların her biri özgün sanat yapıtı olarak kabul edilir.

Özgün baskı sanatçıları yarattıkları desenleri birer çizim ya da resim olarak değil, basıldıktan sonra vereceği görünümü göz önünde tutarak tasarlarlar. Desenler aynada görüldüğü gibi ters olarak çizilir ya da oyulur. Özgün baskıyı ticari reproduksiyon yöntemleriyle çoğaltılan çizim ya da resimlerden ayıran da budur. Özgün baskı sanatçısı, yapıtın tasarımından baskı kalıbının hazırlanmasını içeren teknik işlemlere, baskının gerçekleştirilmesine ve son düzeltmelere değin basım sürecinin bütün aşamalarına katılır. Her baskı yönteminin kendine özgü özellikleri vardır; özgün baskı sanatçısı yaratmak istediği etkiye en uygun tekniği seçer. Elde edilen baskılar az da olsa farklılıklar gösterebilir ve çok sayıda yapılan basımlarda baskı kalıbının gittikçe yıpranması ya da bozulması sonucu ilk baskılar daha iyi olur. Benzer biçimde, kâğıdın mükemmellemesi, nemliliği ve niteliği, kalıbın temizliği ve daha başka değişkenler baskılar arasında küçük farklara yol açar.

Basımlar genellikle bir sayıyla sınırlanır. Her bir baskı üstüne kaçınıcı olduğu ve toplam basım sayısı yazılır (örn. 4/50 sayısı baskının toplam 50 adetlik basımın 4. baskısı olduğunu belirtir). Basım bittiğinde sanatçı kullandığı kalıbı, üstüne çarpı işareti koyarak ya da karalayarak iptal eder ya da bütünüyle yok eder.

Başlıca üç basım tekniği, her birinin de pek çok çeşitlemesi vardır. Bunlar, kalıp zemini oyularak desenin kabartma biçiminde oluşturulduğu yüksek baskı, desenin doğrudan kalıp üstüne kazındığı çukur baskı ve yüzey baskıdır. İmgenin bir taş levha üstüne çizildiği (ya da boyandığı) taş baskı(*) ile desenin kesilip çıkartılmasıyla elde edilen delikli levhanın üstünden boya ya da mürekkep püskürtülerek yapılan şablon baskı çeşitli yüzey baskı türleridir.

Çukur baskının en çok bilinen biçimleri oyma ve aside yedirme baskıdır(*). Öteki çukur baskı teknikleri soğuk kazı(*), mezotint(*) ve leke baskıdır(*). Şablon baskıların en çok kullanılanı serigrafidir; bu tekniğe daha çok renkli baskılar elde etmek için başvurulur.

İlk önemli baskı sanatçısı 15. yüzyılda yaşayan Alman Martin Schongauer oldu. 16. yüzyılda Albrecht Dürer çok nitelikli baskılar yarattı. 17. yüzyılda ise, özellikle Rembrandt'ın aside yedirme baskıları önem taşır.

Japon özgün baskı sanatı 17. yüzyılda *Ukiyo-e* (Geçici Dünyadan Resimler) ağaç baskı okuluyla başlar. 19. yüzyılın ortalarına değin yapılan baskıların Batı sanatı ve deseni üzerinde derin etkileri olmuştur. En ünlü sanatçılar bir ağaç baskı ustası olan

Hokusai ile okulun gerilemeye başlamasından önceki son büyük sanatçı olan Hiroşige'dir. 20. yüzyılda yeniden canlanan Japon ağaç baskı sanatı (*hanga*) Onçi Koşiro ve Munakata Şiko gibi ustaların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

18. yüzyılda Batı sanatında baskı da yapan ressamlar arasında Francisco Goya, Giambattista Piranesi ve William Hogarth sayılabilir. 19. yüzyılda ise Honoré Daumier ile çok sayıdaki Fransız izlenimcinin yapıtları dikkati çeker.

20. yüzyılda fotoğraf basım teknikleri, özgün baskı sanatına yeni bir canlılık kazandırmıştır. Fotoğraf tekniğiyle çoğaltma, çok satan dergilerin, gazetelerin ve reklam afişlerinin resimlendirilmesinde yaygınlık kazanmış olan özgün baskı yöntemlerinin terk edilmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda bu teknikler yalnızca yaratıcı sanatçıların tarafından kullanılır olmuştur. Yeni üslup denemeleri ve yeni yönelimlere Fransız sanatçıları öncülük etmiş; kısa sürede Almanya, İngiltere ve ABD de bu alanda yarışa katılmıştır. 20. yüzyılın sonlarında özgün baskı büyük üslup çeşitlilikleri gösteren bir sanat dalı durumuna gelmiştir.

Özgünay, Mehmet Nâzım bak. Nâzım (Florinalı)

Özgür Fransa Hareketi, ÖZGÜR FRANSLAR olarak da bilinir, Fransızca FRANÇAISES LIBRES, II. Dünya Savaşı (1939-45) sırasında, Fransa'nın 1940 yazındaki askeri yenilgisinin ardından Almanya'ya karşı savaşın sürdürülmesi amacıyla kurulan hareket.

16 Haziran 1940'ta Fransa'da yönetimin başına, Almanya'yla ateşkes imzalanması gerektiğine inanan Mareşal Philippe Pétain geçti. İki gün sonra General Charles de Gaulle Londra'dan yaptığı radyo konuşmasında Fransızları savaşı sürdürmeye çağırdı. Ardından, İngiltere'deki Fransız birlikleri ile İngiltere'de yaşayan gönüllü Fransızlardan oluşan Özgür Fransız Kuvvetleri'ni kurdu. Ağustos 1940'ta, Fransa'nın Afrika'daki sömürgelerinden Çad, Kamerun ve Orta Kongo, eylülde ise Hindistan ve Büyük Okyanustaki Fransız sömürgeleri Özgür Fransa Hareketi'ne katıldı. De Gaulle aynı yılın ekim ayında İmparatorluk Savunma Konseyi'ni kurdu.

General Georges Catroux'nun komutasındaki Özgür Fransız Kuvvetleri Haziran-Temmuz 1941'de, Suriye'de İngilizlerle birlikte Pétain'in Vichy'de kurduğu hükümete bağlı Fransız birliklerine karşı savaştı. Eylülde de Gaulle Fransız Ulusal Komitesi adıyla bir gölge hükümet kurdu.

Vichy hükümeti Özgür Fransa Hareketi'ne katılanları isyancılar olarak değerlendiren Fransa'daki sol kesim de de Gaulle'ün otoriter yönetim tarzına karşı çıkıyordu. Vichy hükümetiyle diplomatik ilişkilerini sürdüren, ama Aralık 1941'de Mihver Devletleri'ne karşı savaş ilan eden ABD yönetimi, Özgür Fransa birliklerinin aynı ay içinde Newfoundland'ın açıklarında bulunan, Vichy hükümetine bağlı Saint-Pierre ve Miquelon adalarını ele geçirmesinden rahatsız oldu. Özgür Fransa Hareketi'nin, Fransa'daki yurtsever Direniş Hareketi'ne bağlı bir dizi Almanya karşıtı örgütlerle Londra arasında sürdürülen ilişkileri tekeline alma isteği ise İngiltere'yle hareket arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açtı. Direniş Hareketi'yle arasındaki dayanışmayı güçlendirmek için hareketin adı 14 Temmuz 1942'de Savaşın Fransız Kuvvetleri (FFC) olarak değiştirildi.

İngiltere ve ABD Kasım 1942'de Kuzeybatı Afrika'yı işgalleri sırasında Vichy hükümetine bağlı olan ve bu nedenle de Gaulle'ü tanımak istemeyen yerel Fransız komutan-

larla işbirliği yapmak zorunda kaldılar. İşgal kuvvetleri Ceza-yir'de önce Vichy hükümetinin temsilcisi Amiral Jean-François Darlan'la çalıştı. Darlan'ın aralıkta öldürülmesi üzerine yenne ABD'nin girişimiyle Fransa'dan Kuzey Afrika'ya gelen General Henri Giraud geçti. Haziran 1943'te Ceza-yir'de Giraud ve de Gaulle'un ortak başkanlığı altında Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi kuruldu. 1944 baharında Giraud'nun görevden çekilmesiyle de Gaulle Fransa dışındaki bütün Fransız savaş gücünü tek başına denetler duruma geldi. Bu arada Direniş grupları de Gaulle'ün önderliğini kabul etmeye başladılar.

Mayıs 1944'te General Alphonse Juin komutasındaki Fransız Sömürge Birlikleri Almanların İtalya'daki Gustav Hattı'nı yararak Garigliano Çarpışması'nın kazanılmasında önemli rol oynadı. General Jean de Lattre de Tassigny'nin komutasındaki Fransız 1. Ordusu ise Ağustos 1944'te Müttefiklerin Fransa'nın güneyine düzenledikleri sefere, daha sonra da Müttefiklerin Almanya'ya yaptığı son saldırıya katıldı. Fransız İç Güçleri (FFI) adını almış olan Direniş gruplarının Ağustos 1944'te başlattıkları ülke çapındaki ayaklanmanın ardından Özgür Fransa Hareketi'ne bağlı düzenli birlikler Paris'e gelmeye başladı. 26 Ağustos 1944'te de Gaulle zafer gösterileri arasında Paris'e girdi.

Özgür İnsan, Ankara'da yayımlanan aylık siyaset, kültür ve sanat dergisi (1972-78).

Özgür İnsan Gazetecilik-Matbaacılık TAŞ adına Haziran 1972'de yayımlanmaya başladı. İlk sayısında sahibi ve sorumlu müdürü Önder Sav'dı. Dergi yayım amacının özgürlüğü ve demokrasiyi, sosyal adaleti, hızlı ve sağlıklı gelişmeyi Atatürk devrimciliği doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışmak olduğunu belirtmişti. Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) bir kadronun yayımladığı ve başyazılarını bir süre Bülent Ecevit'in yazdığı sosyal demokrat eğilimli dergide Deniz Baykal, Haluk Ülman, Muhittin Taylan, Erhan Işıl, Cahit Kayra, Orhan Koloğlu gibi politikacı ve yazarların yazılan yer aldı. Ayrıca Cemil Sena (Ongun) dergide felsefe incelemeleri yazdı. Emre Kongar, İlhan Başgöz, Ali Püsküllüoğlu, Mahmut T. Öngören, Gülten Akın, Hilmi Yavuz, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Cahit Külebi'nin edebiyat araştırmalarına, öykü ve şiirlerine yer veren *Özgür İnsan*, Fikret Ötym'ın röportajlarını, Oya Katoglu, Turhan Selçuk, Erdoğan Özer, Salih Memecan, Niyazi Yoltaş'ın da karikatür ve desenlerini yayımladı. Dergi Nisan 1978 tarihli 54. sayısıyla kapandı.

Özgür irade, insanlarda, çeşitli eylem olanakları arasından birini seçebilme ya da belirli durumlarda doğal, toplumsal ve dinsel kısıtlamalardan bağımsız eylemde bulunabilme yetisi. Belirlenimcilik ilkesini benimseyenler özgür iradeyi yadsırlar. Özgür iradenin savunucuları görüşlerini özgürlüğün özne deneyimine, suçluluk duygusuna, vahiy dinlerine ve yasa, ödül, ceza, teşvik gibi kavramların temelindeki kişinin eylemlerinden sorumlu tutulması anlayışına dayandırırlar. İlahiyatta, özgür iradenin varlığıyla Tann'nin her şeye gücünün yetmesi, insanları kötü olanı seçmelerinde serbest bırakan Tann'nin iyiliği ve övgüye değer her eylemin önkoşulu olan ilahi kayra anlayışlarının bağdaştırılması gerekir. Modern varoluşçuluktaki özgür irade kavramı radikal, sürekli ve çoğunlukla insana acı veren bir nitelik taşır. Örneğin Jean-

Paul Sartre, durumu bütünüyle belirlenmiş olsa da bireyin "özgürlüğe mahkûm" olduğundan söz eder.

Özgür Sinema, İngilizce FREE CINEMA. 1956-59 arasında Londra'daki Ulusal Sinema Salonu'nda düzenlenen altı programlık film gösterisinin başlığı ve bu filmlerin İngiliz sinemasında yarattığı yeni hareket.

Gösterilen filmlerin arasında Tony Richardson ve Karel Reisz'in birlikte yönettikleri *Momuna Don't Allow* (1955; Annem Bırakmıyor) ve Lindsay Anderson'ın *O Dreamland!* (1953; Ah Düş Ülkesi) gibi kısa filmleriyle İngiltere dışından bazı yönetmenlerin çalışmaları yer alıyordu. Genç yönetmenler gösteriler sırasında yapıtları açıklamalarda, amaçlarının toplumdaki ve sinemadaki yerleşik değerlere meydan okumak olduğunu belirtmişler, sanatçının toplumsal sorumluluğunu, ticari üretimin dışında film yapması ve günlük yaşama ilgi duyulması gerektiğini vurgulamışlardı.

Özgür Sinema hareketi içindeki filmlerin çoğu gerçek mekânları ve insanları yansıtıyordu. Hareketin tipik örnekleri, yapımında profesyonellerin görev almış olmasına karşın bütünüyle ticari sistemin dışında çekilen, Anderson'ın *Every Day Except Christmas*'i (1957; Noel'den Başka Her Gün) ile Reisz'in *We Are the Lambeth Boys*'u (1959; Biz Lambeth Çocuklarıyız) oldu.

Mart 1959'daki son gösterinin ardından Anderson, Reisz, Walter Lassally ve John Fletcher "Özgür Sinema öldü, yaşasın Özgür Sinema!" biçiminde biten ve hareketin sona erdiğini belirten bir açıklama yaptılar. Bu yönetmenler sonraki konulu filmlerinde de, Özgür Sinema'nın yaşamı gündelik akışı içinde betimleme tavrını sürdürdüler.

özgürlüğe karşı suçlar, HÜRRİYET ALEYHİNE CÜRÜMLER olarak da bilinir, bir kimsenin temel hak ve özgürlüklerini haksız olarak sınırlamaya ya da yok etmeye yönelik eylemler.

Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) siyasal özgürlükler, din özgürlüğü, kişi özgürlüğü, haberleşme özgürlüğü, iş ve çalışma özgürlüğü ve konut dokunulmazlığı gibi özgürlükleri ihlal eden eylemler olarak belirlenmiştir (m. 174 - 201). Bu düzenleme biçimi TCK'nın kaynağını oluşturan 1889 tarihli İtalyan Ceza Yasası'nın yürürlüğe konduğu dönemdeki özgürlük anlayışına dayanmaktadır. TCK bu yaklaşıma karşın söz konusu suçları "kişilere karşı cürümler" başlığını taşıyan dokuzuncu bölümde ele almak yerine ayrı bir bölüm olarak düzenleme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla sanat ve ticaret serbestliği biçiminde en dar anlamda kabul edilen iş ve çalışma özgürlüğü dışındaki toplumsal ve ekonomik hakların korunması hükümlerin kapsamı dışında kalmıştır. Bu olgu TCK'nın bu konudaki yaklaşımının çağdaş temel hak ve özgürlükler anlayışına uygun düşmediğini göstermektedir. Buna karşılık ceza hukuku uygulamasında, özellikle siyasal özgürlükler kavramının en geniş anlamında ele alınması gerektiği öğretide oybirliğiyle kabul edilmektedir. Örneğin siyasal özgürlüklerin yalnız anayasada siyasal haklar başlığı altında belirtilenlerden oluşmadığı, düşünce ve basın özgürlüğüyle toplanı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün de siyasal amaçlarla kullanıldığı durumlarda söz konusu ceza hükümlerinin koruma alanına girdiği konusunda öğretide görüş birliği vardır.

TCK kişi özgürlüğü ile din özgürlüğünü de en geniş biçimde düzenlemiştir. Kişi özgürlüğünün ihlali yalnız bir kimsenin hareket serbestliğinin sınırlandırılması değil, bilgi ve düşüncelerini açığa vurmaya zorlanması, öğrenim ve öğretim özgürlüğünü kullanmasına engel olunması gibi eylemleri de kapsar. Din özgürlüğünün ihlali kavramına ise dinsel işleri, ibadet ve ayini engelleme, din ve mezheplerden birini aşağılama, tapınaklara, tapınaklardaki eşyaya ve din görevlilerine saldırma gibi eylemler girer.

Özgürlüğe karşı işlenen suçların çoğunda zor kullanma, şiddet ve tehdit gibi maddi öğelerin gerçekleşmesi öngörülmüştür. Ayrıca bu suçlardan bazılarının kamu görevlilerince işlenmesi cezayı ağırlaştırıcı neden olarak kabul edilmiştir.

Özgürlük Bildirgesi, ABD başkanı Abraham Lincoln tarafından Eylül 1862'de açıklanan ve Birlik'e karşı ayaklanan Konfederasyon eyaletlerindeki kölelere 1 Ocak 1863'ten başlayarak özgürlüklerinin verilmesini öngören bildirge.

İç Savaşın başlamasından önce halkın ve liderlerin büyük bölümünün temel amacı köleliğin ileride Birlik eyaleti olması beklelen batıdaki topraklara yayılmasını engellemektir. Ama Güney eyaletlerinin Birlik'ten ayrılması ve bunu izleyen İç Savaş, Kuzeylilerin Güney'deki köleliğe karşı da mücadele etmeleri gerektiğini ortaya koydu. Lincoln, Antietam (Sharpsburg) Savaşı'ndan (17 Eylül 1862) hemen sonra ayaklanan eyaletlere Birlik'e dönmeleri için bir çağrıda bulunarak, eğer kabul etmezlerse bu eyaletlerdeki kölelere özgürlüklerinin verileceğini bildirdi. Hiçbir eyalet çağrıyı kabul etmeyince 1 Ocak 1863'te Özgürlük Bildirgesi açıklandı.

Lincoln'ın başkan olarak böyle bir bildirge yayımlama yetkisi bulunmaması, başkomutan olarak vereceği emirlerin de yalnızca denetimi altındaki topraklarda geçerli olması, bildirgenin gerçekte bir yaptırım olup olmadığı konusunda yaygın tartışmalara yol açtı. Bildirge, kölelerin özgürleştirilmesini savaşın ana hedefi durumuna getirerek Avrupa ülkelerinin Birlik'e destek vermesini sağladı. Pamuk plantasyonlarında çalışan Siyah kölelerin bu bildirgenin ardından Kuzey ordularına katılmaları pamuk piyasasında bunalıma yol açarken, Kuzey orduları için yeni bir insan gücü kaynağı yarattı. Kuzey ordularına katılan askerlerin sayısı savaşın sonuna doğru 180 bine ulaştı. Aralık 1865'te 13. Ek Madde'nin kabulüyle köleliğin kaldırılması resmen onaylandı.

Özgürlük Heykeli, ABD'de, Yukarı New York Koyundaki Liberty Adasında bulunan dev heykel. ABD ve Fransa halklarının dostluğunu ölümsüzleştirmek için dikilmiştir. Kaidesiyle birlikte 92 m yüksekliğindedir. Havaya kaldırıldığı sağ elinde bir meşale, sol elinde ise Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin tarihinin (4 Temmuz 1776) yazılı olduğu bir levha tutan kadın figürü biçimindedir. Bir asansörle balkon katına çıkarılır; oradan bir döner merdivenle heykelin başındaki tacın içinde yer alan seyir platformuna ulaşılır. Girişte kaidenin üstündeki bir levhada Emma Lazarus'un "The New Colossus" (Yeni Dev) (1883) adlı sonesi yazılıdır. Heykelin altında Amerikan Göç Müzesi (1972) yer alır.

Amerikan İç Savaşı'ndan sonra Fransız tarihçi Edouard de Laboulaye böyle bir heykelin yapılmasını önerdi. Fransa halkından toplanan parayla 1875'te Fransa'da başlatılan çalışmayı heykeltçi Frédéric-Auguste Bartholdi yönetiyordu. Heykel, çekiçle döğülerek biçim verilen bakır levhalarla yapıldı. Bu levhalar, tasarımcı Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc ve Alexan-

dre-Gustave Eiffel'in yaptığı dört büyük çelik ayakta oturan bir iskeletin üstüne kaplandı. 1885'te tamamlanan 46 m yüksekliğinde ve 225 ton ağırlığındaki heykel yeniden parçalara ayrıldı ve gemiyle New York kentine gönderildi. Bundan sonra ABD'li mimar Richard Morris Hunt'in tasarımıyla Bedloe Adasındaki Wood Kalesi'nin içinde bir kaide yapıldı. Bu kaidenin üstüne yerleştirilen heykel 28 Ekim 1886'da Başkan Cleveland tarafından açıldı.

1924'te ulusal anıt ilan edildi. Ordunun 1937'de Wood Kalesi'ni bırakmasından sonra adanın geri kalan bölümü de anıt alanına katıldı. 1956'da Bedloe Adasının adı Liberty Adası olarak değiştirildi (İngilizce *liberty*: "özgürlük"). Bir zamanlar ülkenin en önemli göçmen karşılama istasyonu olan Ellis Adasının da 1965'te anıt alanı içine alınmasıyla bu alanın yüzölçümü yaklaşık 24 hektara ulaştı. Temmuz 1986'daki yüzüncü yıl kutlamalarından önce ABD ve Fransız işçileri tarafından yeniden elden geçirilen heykelde gerekli onarımlar yapıldı.

Özgürlük Partisi, İngilizce LIBERTY PARTY. ABD'de kölelik karşıtlarının kurduğu siyasal parti (1840-48). Köleliğin kaldırılmasını sağlamak için siyasal etkinlikte bulunmayı gereksiz ve yanlış bulan William Lloyd Garrison ve yandaşlarına karşı çıkan bir grup kölelik karşıtı Özgürlük Partisi'ni kurmak için New York eyaletindeki Warsaw'da bir araya geldi. Başkanlığa eski bir köle sahibi olan Kentucky'li James G. Birney seçildi. Partinin 1 Nisan 1840'ta New York'taki Albany'de toplanan ilk ulusal kongresinde Birney'in başkanlığı onaylandı.

Özgürlük Partisi yandaşları Güney'de köleliğin kaldırılması için siyasal mücadelede yeterli olmadıkları görüyorlardı. Ama gene de siyasal etkinliklerin köleliğe karşı mücadeleye dikkat çekmede, bu konuda keskin tutum takınmaları için yasa koyuculara baskı yapmada, köleliğin köleciler eyaletlerden federal topraklara yayılmasını önlemekte, eyaletlerarası köle ticaretini ve ülke başkentinin sınırları içinde kurumlaşmasını engellemekte etkili olabileceğini düşünüyorlardı.

Özgürlük Partisi 1840 seçimlerinde yalnızca 7 bin oy aldıysa da, Birney'in yeniden başkan adayı olduğu 1844'te oy sayısını 62 bine çıkardı. Parti çok sayıda üyesinin başka siyasal hareketlere katılması sonucu 9 Ağustos 1848'de dağıldı.

Özi Eyaleti, SİLİSTRE EYALETİ olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyinde kalan sınır eyaleti. Osmanlılarca Özi olarak bilinen Dinyeper ile Dinyester arasındaki Özi Kırını kapsadığından bu adla anılmıştır.

1484'te Kilya (Kılıja) ve Akkerman kalelerinin alınmasından ve Özi Kırn topraklarının Osmanlı sınırlarına katılmasından sonra, bölge bir sancak olarak Rumeli Eyaleti'ne bağlandı. 16. yüzyıl ortalarına doğru, Avrupa'daki Osmanlı eyaletlerinin dördüncüsü (öbürleri Rumeli, Budin, Temeşvar) olarak yeniden düzenlendi. Merkez ve bağlı olan eyaletin sancakları Özi (Oçakov), Akkerman (bugün Belgorod-Dnestrovski, Ukrayna), Bender (Benderi) ve Nigholu'ydu (bugün Nikopol). Paşa sancığı Özi, Akkerman ve Uzunkale adlarıyla da biliniyordu. 17. yüzyıl başlarında sınırları güneybatıda Tuna'ya kadar genişleyen eyalet, Silistre olarak anılmaya başladı. Eyaletin beylerbeyliğine genellikle vezir rütbesinde, savaş ve yönetim deneyimli devlet adamları atanırdı.

Çehrin (Çigirin) yenilgisinden (1681) sonra Dinyeper Irmağının kuzey kıyıları Ruslara

birakılınca eyaletin güvenliği tehlikeye girdi. Ruslarca 1737'de işgal edilen bölge ertesi yıl geri alındı.

Azrak Kalesi'nin Ruslara geçmesinden sonra Özi Kalesi'nin stratejik önemi daha da arttı. 1768-74 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Küçük Kaynarca Antlaşması'yla (1774) eyalet topraklarının büyük bölümü Rusya'ya bırakıldıysa da Özi ve Hacıbey (Odessa) Osmanlılarda kaldı. Dinyester Irmağını sınır olarak belirleyen Yaş Antlaşması'ndan (1792) sonra Özi Kalesi de Ruslara geçti. Kalan topraklar Silistre adıyla küçük bir eyalet olarak yeniden örgütlendi. Daha sonra Silistre, Vidin ve Niş eyaletleri birleştirilerek 1864'te Tuna Vilayeti kuruldu.

Öziş, Sadi (d. 26 Şubat 1923, İstanbul), demir çubuk ve levhalarla gerçekleştirdiği soyut heykellerle tanınan heykeltci. Güzel Sanatlar Akademisi (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) Dekoratif Sanatlar Bölümü'nü bitirdi. 1948'de kostüm tarihi ve desinatörlüğün konularında eğitim görmek için bursla Paris'e gitti. Orada bir yandan da André Lhote atölyesinde resim alanında yetişti. 1952'de Türkiye'ye döndükten sonra bir süre serbest çalıştı. 1962'de Güzel Sanatlar Akademisi Dekoratif Sanatlar Bölümü'ne öğretim üyesi olarak atandı.

Paris'te bulunduğu süre içinde heykel çalışmalarını üstünde yoğunlaşan Öziş, Şadi Çalık ve İlhan Koman'la birlikte açtığı "T Galeri" adlı atölyede soyut heykeller ve mobilyalar gerçekleştirdi. Demir çubuk ve metal levhalarla lirik-soyut ve geometrik-soyut anlayışta ürünler verdi. 1963'teki 24. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde ikinci-lik ödülü kazandı.

Özkan, Ali İzzet (d. 1902, Şarkışla - ö. 11 Ekim 1981, Şarkışla, Sivas), günümüz şiirlerinden. Aşık geleneğinin canlı olduğu bir ortamda yetişti. Saz çalıp şiir söylemeye küçük yaşta başladı. Saz ve söz ustaları kendi köyünden Aşık Sabri ile Aşık Ali'ydi. 1940'ta Ankara'ya gitti ve Ankara Halkedini konukçu oldu. Aşık Veysel'le birlikte köy enstitülerinde gezici saz öğretmenliği yaptı. Geleneklere bağlı olmakla birlikte toplumsal sorunlara ilgi göstererek yeni düşüncelere açık bir tutum takındı. Siyasal taşlamalar da yazdı. 1960'tan sonra sol görüşlere ilgi duymaya başladı ve bu yüzden kovuşturmayla uğradı.

Alevi inançlarıyla ilgili şiirler de söyleyen, belleğindeki şiir ve halk öyküleriyle halk edebiyatı araştırmacılarının derlemelerine kaynaklık eden Ali İzzet şiirlerini kitapçıklar halinde yayımlamıştır. Daha sonra İlhan Başgöz'ün onun defterlerini ve bu kitapçıkları kullanarak yayımladığı *Aşık Ali İzzet Özkan* (1979) adlı yapıt şiirlerinin önemli bir bölümünü içerir.

Özkan, Mustafa Şeref (d. Haziran 1885, Burdur - ö. 10 Eylül 1938, Ankara), hukukçu ve devlet adamı. Tek parti dönemi devletçiliğinin uygulayıcılarından.

İstanbul Hukuk Mektebi'ni (1909) ve Paris Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1912). Ertesi yıl İstanbul Hukuk Mektebi'nde hukuk-ı esasiye ve idare dersleri müderris muaviniğine, ardından Konya Hukuk Mektebi müdürlüğüne atandı. 1914'te İttihat ve Terakki'den Heyet-i Mebusan'a Konya mebusu seçilerek İstanbul'a döndü. İstanbul Hukuk Mektebi'nde hukuk-ı amme ve idare dersleri verdi. 1915'te Ticaret ve Ziraat Nezareti müsteşarı oldu ve öğretim üyeliğinden ayrıldı. 1916'da kurulan Osmanlı İbhar-ı Milli Bankası'nın(*) kuruluş çalışmalarına katıldı ve idare meclisinde yer aldı. Talat Paşa'nın 1917'de kurduğu hükümette ticaret ve ziraat nazırı olarak görev aldı. I. Dünya

Savaşı'nın sona ermesinin ardından Rodos'a, oradan da Berlin'e gitti (1919).

1921'de Ankara'ya döndü ve Sivas'a temyiz mahkemesi üyeliğine atandı. Lozan barış görüşmelerinde danışman olarak görev aldı. 1923'te Burdur mebusu olarak TBMM'ye girdi; izleyen üç dönemde de aynı yerden mebus seçildi. 1926'da Adliye Hukuk Mektebi'nde hukuk-ı amme ve idare müderrisliğine getirildi. Ekonomide liberal politikaların yerini devletçiliğin almasından sonra iktisat vekilliğine atandı (1930). İsmet Paşa (İnönü) ve çevresinin savunduğu devletçiliğin uygulayıcılarından oldu. I. Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlıklarının başladığı 1932'de, devletçi uygulamalarına karşı gelişen tepkiler üzerine istifa etmek zorunda kaldı.

Özker, Tark (d. 14 Mart 1919, İstanbul - ö. 7 Eylül 1977, İstanbul), geliştirdiği elektrik devreleri kuramıyla tanınan elektrik mühendisi.

1944'te İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Elektrik Fakültesi'nden mezun olan Özker aynı fakültenin Telekomünikasyon Kürsüsünde asistan oldu. Doktora çalışmasını ABD'deki Illinois Üniversitesi'nde tamamladı, doçent unvanını ise 1953'te İTÜ'den aldı. Araştırmalarını 1954-56 arasında ABD Ulusal Bilimler Akademisi bursuyla Illinois ve Michigan üniversitelerinde sürdürdü. Yaklaşıklık sorunu, zaman domen, görüntü parametreleriyle filtre bireşimi üzerine yaptığı çalışmalarla elektrik mühendisliğine katkılarda bulundu. Empedans uygunsuzluğu konusundaki bulgularını, 1956'da Chicago'da toplanan Ulusal Elektronik Konferansı'na sunduğu bir bildiriyi açıkladı. 1959'da İTÜ'de profesörlüğe atanan Özker, 1964'te Elektrik Fakültesi'nde Devreler Teorisi Kürsüsü'nü kurdu. 1966-71 arasında TUBİTAK'ın Mühendislik Araştırma Grubu'nda üyelik yaptı. Özker, İTÜ'de iki kademe öğretim sistemine geçilmesi için de çaba harcadı. Ölümünden sonra anısına 1980'de TUBİTAK Hizmet Ödülü verildi.

Özker haberleşme kuramı, Boole cebiri ve bunun mantık devrelerine uygulanması, doğrusal sistem çözümlemesinde başlangıç koşulları gibi konularda araştırmalar ve makaleler yayımladı. Başlıca yapıtları, *Telgraf Sistemlerinde Distorsiyon* (1954), *Modern Elektrik Devreleri Teorisi* (1957), *Haberleşme Teorisinin Esasları* (1959), *Boole Cebiri ve Lojik Devreleri* (1959), *Boole Cebirine Giriş* (1968), *Durum Denklemleriyle Elektrik Devrelerinin Analizi ve Sentezleri*'dir (1969; A. Dervişoğlu, M. Parlar, T. Zeren ile birlikte).

Özkul, Münir (d. 15 Ağustos 1925, İstanbul), tiyatro ve sinema oyuncusu. Geleneksel Türk tiyatrosundan, özellikle de tuluat tiyatrosundan kaynaklanan, kendine özgü, sıcak oyunculuğuyla tanınmıştır.

Henüz lise öğrencisiyken 1940'ta Bakırköy Halkedini'nde sahneye çıktı. Bir süre İstanbul

Özkul
Ara Güler

Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne ve Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'ne devam etti. 1948'de Ses Tiyatrosu'nda sahnelenen *Aşk Köprüsü* oyunuyla profesyonel oldu. Daha sonra Muhsin Ertuğrul'un yönetimindeki Küçük Sahne'ye geçti. Bu dönemde John Steinbeck'ten *Fareler ve İnsanlar* (1951), J.M. Synge'den *Babayiğit* (1953), George Axelrod'dan *Yaz Bekarı* (1954), John Patrick'ten *Çayhane* (1955) gibi oyunlarda oynadı. Daha sonra İstanbul Şehir Tiyatroları'nda (1958-59), Ankara Devlet Tiyatrosu'nda (1959-60) ve Aksaray'daki Bulvar Tiyatrosu'nda arkadaşlarıyla kurduğu kendi topluluğunda (1960-62) çalıştı. 1963-67 arasında çeşitli topluluklarla turnelere çıktı; zaman zaman sahneden uzak kaldığı dönemler oldu.

1978'de yeniden Şehir Tiyatroları'na döndü. 1983-84'te, daha önce kendi topluluğunda (1961) sahneye konan ve büyük ilgi gören, Jean Anouilh'in *Generalin Aşkı* oyunuyla Dormen Tiyatrosu'nda sahneye çıktı. Daha sonra Ortaoyuncular topluluğuna katıldı.

Özkul 1968'de Altan Karındaş topluluğunda oynanan Sadık Şendil'in *Kanlı Nigar* oyunundaki rolüyle İlhan İskender Armağanı'nı kazandı. Gene bu başansı üzerine İsmail Dümbüllü, Kel Hasan'dan devraldığı 50 yıllık simgesel kavuğu Özkul'a verdi. (Özkul bu kavuğu daha sonra Ferhan Şensoy'a devretti.) Daha önce de oynadığı Haldun Taner'in *Sersem Kocanın Kurnaz Kârısı* (1978) oyunundaki rolüyle Avni Diligil (1978), Ulvi Uraz (1979), İsmet Küntay (1979) ve İsmail Dümbüllü (1980) ödülleri kazandı. 1980'de yapılan bir jübileyle 40. sanat yılı kutlandı.

Özkul 1950'lerde sinema oyunculuğuna başlamıştı. 1965'ten sonra sinemadaki karakter rolleriyle övgü topladı. 1970'lerden başlayarak, özellikle "Arzu Film güldürüleri" adı verilen bir dizi filmde öne çıktı. Sinemada yönetmen yardımcılığı da yaptı. Tark Buğra'nın romanından televizyona aktarılan ve Naşit Özcan'ın yaşamöyküsünden bir kesiti canlandıran *İbiş'in Rüyası*'ndaki İbiş ve Hababam Sınıfı filmleri dizisindeki Kel Mahmut gibi unutulmaz tipler yarattı. *Sev Kardeşim* filmindeki oyunuyla 1972 Antalya Altın Portakal Film Şenliği'nde en iyi yardımcı erkek oyuncu seçildi. *Aile Şerefi*'indeki Yaşar Usta tipiyle de 1977 Azerbaycan Film Şenliği'nde özel ödül kazandı.

Özlü, Demir (d. 9 Eylül 1935, İstanbul), öykü ve roman yazarı. İlk dönem yapıtlarında varoluşçu bir dünya görüşünü benimsemiş, daha sonra toplumsal gerçekçi doğrultuda ürünler vermiştir.

Ortaöğrenimini Kabataş Lisesi'nde (1953), yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde (1959) tamamladı. Kısa bir süre avukatlık yaptıktan sonra yaklaşık bir yıl Paris'te kaldı. 1960-64 arasında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Hukuk Felsefesi ve Metodbilim Kürsüsü'nde asistanlık yaptı. Siyasal eylemlerde bulunduğu gerekçesiyle üniversitedeki işine son verilince avukatlığa döndü. Yedek subaylık hakkı verilmediği için askerlik hizmetini er olarak yaptı. 12 Mart Müdahalesi'yle başlayan ara rejim döneminde bir süre tutuklu kaldı. Daha sonra İsveç'e gitti ve yaşamını Stockholm'de hukuk danışmanlığı yaparak sürdürdü. 12 Eylül Harekati'nden sonra Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarıldı. İsveç Yazarlar Birliği ve İsveç Pen Kulübü üyesi olan Özlü 12 Aralık 1989'da Türkiye'ye döndü.

Özlü
İletişim Yayıncılık Arşivi

İlk imzalı yazısı Kabataş Lisesi öğrencileri-nin yayımladığı 15 günlük sanat ve kültür dergisi *Dönüm*'de çıktı (1952). *Mavi*, *Pazar Postası*, *Ataç*, *Yeni Ufuklar*, *Yeni Dergi*, *Soyut*, *Somut* gibi dergilerde öykü, deneme, eleştiri ve çeviriler yayımladı. İlk kitabı *Bunalı*'da (1958, 1987) varoluşçu felsefenin yansımaları görülür. İlk dönem öykülerinde kişileri çevre, toplum, doğa bağlantılarından soyutlayarak ele aldı. Bunalımlara ve çözümsüzlüklere sürüklenen tedirgin insanların yasalar ve töreler önündeki yalnızlıklarını, yabancılaşmalarını, umutsuzluklarını, ezikliklerini, iç dünyalarındaki çatışmaları işledi. Gerçekçilik anlayışının bir "fotoğraf gerçekliği" olmadığını vurguladı. Daha sonra toplumsal gerçekçi bir çizgiye yöneldi. Öykücülüğünün ikinci döneminde ve romanlarında bu eğilim daha belirgindir. *Soluma* (1963) adlı kitabıyla 1964'te Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü'nü, *Stockholm Öyküleri*'yle de (1988) 1989'da Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Öykü. *Boğuntulu Sokaklar* (1966), *Öteki Günler Gibi Bir Gün* (1974), *Aşk ve Poster* (1980). Roman. *Bir Uzun Sonbahar* (1976, 1979), *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları* (1979, 1990), *Bir Yaz Mevsimi Romanı* (1990). Deneme. *Burjuva Kültürü ve Sosyalist Kültür* (1984). Anlatı. *Bir Beyoğlu Düşü* (1985, 1990), *Berlin'de Sanrı* (1987), *Berlin Güncesi* (1991), *Kanallar* (1991).

özodun, ağaçlarda, odunların koyu renkli orta katmanına verilen ad. Başta tanen olmak üzere çeşitli maddelerle yüklü olan ölü hücrelerin oluşturduğu bu katman kendisini çevreleyen açık renkli deriodundan kolaylıkla ayırt edilir. Özodun, mekaniksel açıdan öbür odun tiplerine göre daha sağlam, çürümeye karşı da daha dayanıklıdır. Su ve suda çözünmüş minerallerin iletiminde rol oynayan canlı deriodun hücrelerinin bir bölümü canlılığını yitirerek özoduna dönüşür ve bu olay belli aralıklarla yenilenir.

Özön, Mustafa Nihat (d. 13 Nisan 1896, İstanbul - ö. 2 Ocak 1980, İstanbul), edebiyat tarihçisi, eğitimci ve çevirmen.

Darülfünun-ı Osmani (bugün İstanbul Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten (1923) sonra bir süre çeşitli okullarda edebiyat öğretmenliği yaptı. 1934'te atandığı Gazi Eğitim Enstitüsü edebiyat öğretmenliğinden 1961'de emekli oldu. Bu kurumda müdür yardımcılığı ve kısa bir süre müdür vekilliği yaptı. Gazi Eğitim Enstitüsü'nde çalıştığı yıllarda verdiği ürünlerle seçilmiş metinlere dayalı çağdaş edebiyat eğitimi geleneğini yerleştirdi. Özön'ün yapıtları eğitim enstitüleri, öğretmen okulları ve liselerin edebiyat programlarının geliştirilmesinde başvurulan en önemli kaynaklar oldu. *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (1941) ve *Yazmak Sanatı* (1943-71) adlı kitapları Türkiye'de dalındaki ilk örneklerdi.

Özön, Tanzimat sonrası edebiyatın ilginç örneklerini öğrencilerin de gereksinimlerini

dikkate alarak yeni bir dile aktardı. Özön'ün yayımladığı *Osmanlıca-Türkçe Sözlük* (1952, 1987), *Türkçe Tabirler Sözlüğü* (1943), *Türk Atasözleri* (1952), *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü* (1954), *Cep Sözlüğü* (1955, 1987), *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü* (1962), *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi* (1967), Baha Dürder ile birlikte) gibi yapıtlar bu alandaki çalışmaların gelişmesine öncülük etti. Özön ayrıca Arapça yanında Batı dillerinden de çeviriler yaptı, Osmanlıca yapıtları sadeleştirerek ya da yardımcı açıklamalarla yayımlayarak bu metinlerin yaygın biçimde okunmasını sağladı. Evliya Çelebi, Namık Kemal, Recaizade Mahmud Ekrem, Şinasi, Ahmed Midhat, Ahmed Vefik Paşa gibi yazarları yeni kuşaklara tanıttı.

Özön, *Türkçe'de Roman Hakkında Bir Deneme*'yle (1936, 1986) Türk romancılığına kuramsal yaklaşımın, *Namık Kemal ve İbret Gazetesi* (1938) adlı yapıtıyla da basın tarihçiliğinin öncü örneklerini verdi. *Dergâh* (1921-23), *Oluş* (1939) ve *Kalem* (1938-39) dergilerinin yöneticiliğini yapan Özön pek çok süreli yayında akademik ve güncel yazılar da yayımladı.

Özön, Nijat (d. 25 Aralık 1927, İstanbul), Türkiye'de sinema kültürünün yerleşmesi için çaba harcamış sinema tarihçisi.

Edebiyat tarihçisi Mustafa Nihat Özön'ün oğludur. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'yle Kütüphanecilik Enstitüsü'nü bitirdi. Sinema yazıları yazmaya 1950'de başladı. Bazı yazılarında Adnan Ufuk imzasını kullandı. 1956'da *Sinema* dergisini çıkardı. 1958-80 arasında Anadolu Ajansı Dış Haberler Bölümü'nde çalıştı. 1966-68 arasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın-Yayın Yüksekoku'nda sinema dersleri verdi. Bazı dergi ve ansiklopedilerin sinema bölümlerini hazırladı. Sinemaya katkılarından ötürü kendisine İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği (İFSAK) tarafından 1984'te ilk kez konan Sinema Ödülü ve 1989 Uluslararası İstanbul Film Festivali'nin Onur Ödülü verildi.

Yapıtları arasında *Sinema Sanatı* (1956, 1984), *Ansiklopedik Sinema Sözlüğü* (1958), *Türk Sineması Tarihi, Düünden Bugüne: 1896-1960* (1962), *Sinema Terimleri Sözlüğü* (1963), *Sinema El Kitabı* (1964), *Türk Sineması Kronolojisi: 1895-1966* (1968), *İlk Türk Sinemacısı Fuat Uzkınay* (1970), *100 Soruda Sinema Sanatı* (1972), *Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü* (1981), *Sinema: Uygulayımı, Sanatı, Tarihi* (1985) sayılabilir. Özön, başta Sergey Ayzenshtayn'ın yazılarının derlenen *The Film Sense* (1942; *Film Duyumu*, 1984) ve *Film Form* (1949; *Film Biçimi*, 1985) olmak üzere, önemli sinema kuramcılarının temel yapıtlarını ve bazı büyük yönetmenlerin film senaryolarını da Türkçeye çevirmiştir. Öteki kitapları arasında *Resimli Uygulamalı Dilbilgisi* (1954), *Fransızca-Türkçe Sözlük* (1972) ve *Dil Klavuzu* (1985) yer alır.

özötücüler (*Passeres*), *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının 4 bini aşkın kuş türünü içeren en geniş alttakımı. Özötücüler ses organlarının çok gelişmiş olmasıyla öbür kuşlardan ayrılırlar. Bununla birlikte hepsinin ötüşü güzel değildir. Toygarlar, kırlangıçlar, çekirgekuşları, ötlegeçenler, bülbüller, ispinozlar, sığırcıklar, sarıasmalar ve kargalar iyi bilinen özötücü grupları arasında yer alır.

özsermaye, işletme sahip ya da ortaklarının sermaye olarak yatırdıkları varlıkların toplamı. İşletmenin faaliyete geçmesinden

sonra dönem sonunda işletmede bırakılan kârlarla sermaye artırımını için yapılan katkı özsermayeyi artıran öğeler arasındadır. Ayrıca yedek akçeler ve işlevi kalmamış karşılıklar da özsermaye içine girer. Özsermaye işletme bilançosunun pasif tablosuna yazılarak aktif ve pasif tablolar arasındaki denklik sağlanır. Böylece özsermaye işletmenin net varlıkları ile borçları arasındaki farkı gösterir. Bir dönemde ortaya çıkan kâr ya da zarar özsermayedeki değişikliklerle ifade edilebilir. Dönem sonu özsermayesi dönem başı özsermayesinden büyükse dönem kârı, küçükse dönem zararı söz konusudur.

Özsever, Hüseyin Siret (d. 1872, İstanbul - ö. 27 Şubat 1959, İstanbul), siyaset adamı ve şair.

Mülkiye idadisini bitirdi. Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî ve Nafia Nezareti'nin Tercüme Kalemî'nde çalıştı. *Servet-i Fünun* dergisinde yazmaya başladı ve Edebiyat-ı Cedide akımının şiir alanındaki başlıca temsilcilerinden biri oldu. 1900'de İstanbul'daki İngiliz sefaretine yaptığı bir ziyaretin padişahı kuşkulandırmaması üzerine merkezden uzaklaştırılarak için tahriat kâtibi olarak Hısn-ı Mansur'a (bugün Adıyaman) gönderildi. Daha sonra Mersin üzerinden Mısır'a kaçtı; oradan da Damat Mahmud Celaleddin Paşa'nın çağrısına uyarak Paris'e gitti. 1902'de I. Jön Türk Kongresi'ne katıldı. 1902'de kurulan Osmanlı Hürriyetperver Cemiyeti'nin yöneticilerinden oldu. Aynı yıl bu cemiyetin yayın organına dönüşen *Osmanlı* gazetesinin yazı işlerini üstlendi. 1902 sonlarında Yıldız Sarayı'na karşı bir eylem tasarlamakla suçlanarak Mahmud Celaleddin Paşa ve Hoca Kadri ile birlikte gıyaben idama mahkûm edildi. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Türkiye'ye döndü. Bursa vilayet mektupçuluğu, Hazine-i Evrak müdürlüğü, matbuat müdürlüğü gibi görevlerde bulundu. 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yöneticileri arasında yer aldı. 1913'teki Bâbiâli Baskını'yla İttihat ve Terakki iktidarı ele geçirdiçe Avrupa'ya kaçtı. Mondros Mütarekesi'nden (1918) sonra İstanbul'a döndü ve bir süre öğretmenlik, matbuat müdürlüğü yaptı.

Ömer Seniha takma adıyla yayımladığı ilk şiirlerinde öbür Edebiyat-ı Cedide şairleri gibi sözcük oyunlarına ve süslü deyişlere önem verdi; aşk, kadın, aile, doğa, gurbet gibi konulara eğildi. Ama daha sonra yalnız bir dil kullandı ve hece ölçüsüne yöneldi. *Leyal-i Girizan* (1904), *Bagbozumu* (1928), *Kıvılcımlı Kül* (1937), *Kavgalar* (1942) başlıca yapıtlarıdır.

Özsoy, İhsan (d. 1867, İstanbul - ö. 1944, İstanbul), gerçekçi anlayıştaki büstleriyle tanınan heykeltarihi. 1883'te girdiği Sanayi-i Nefise Mektebi (sonradan Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi)

"Kerime Salohor'un Büstü". İhsan Özsoy'un bir yapıtı, 1925; İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi Anadolu Yayıncılık Arşivi

tesi) Heykel Bölümü'nde Ervant Oskan'ın öğrencisi oldu. Okulu bitirdikten sonra 1891'de heykel eğitimi için devlet tarafından Paris'e gönderildi. Önce Gustave Delo-ye, ardından da Güzel Sanatlar Yüksekoku- lu'nda Emil Arthur Soldi'nin öğrencisi ol- du. 1895'te Türkiye'ye döndü; 1899'da İs- tanbul Asar-ı Atika Müzesi'nin (bugün İs- tanbul Arkeoloji Müzeleri) onarımına getirildi. 1904'te Sanayi-i Nefise Mektebi Heykel Bölümü'nde atölye öğretmeni ol- du; 1914'te de İnas (Kız) Sanayi-i Nefise Mektebi'nde öğretmenliğe getirildi. Her iki kurumdaki görevini de emekli olduğu 1933'e değin sürdürdü.

Figüratif anlayışta çalışan İhsan Özsoy'un en önemli yapıtları, bugün ikisi de İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nde bulun- nan "Genç Kadın Büstü" ile "Kerime Salohor'un Büstü"dür.

Öztelli, (Hüseyin) Cahit (d. 1910, Erzincan - ö. 24 Şubat 1978, Ankara), aşık ve tekke edebiyatları üzerine araştırmalarıyla tanınan edebiyat tarihçisi. Türkiye'de folk- lor araştırmalarının bilimsel nitelik kazan- masına katkıda bulunmuştur.

1939'da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Denizli, Samsun, Mer- sin, Konya ve Ankara'da edebiyat öğretme- ni olarak çalıştı. Milli Folklor Enstitüsü'nün (sonradan Milli Folklor Araştırma Dairesi) kurucu müdürlüğünü yaptı (1966-70). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde halk ede- biyatı öğretimi görevlisi olarak çalıştı.

Öztelli adı duyulmamış pek çok eski aşığı, uzun yıllarda oluşturduğu cönk ve mecmua arşivine dayanarak ortaya çıkardı. Bilinen aşıkların yaşamöyküleriyle sanat etkinlikle- rini incelemek ve bilinmeyen şiirlerini ya- yımlamak gibi kalıcı çalışmalar yürüttü. Başlıca yapıtları *Zülei Şairler* (1944), *Derili- Seyrani* (1953), *Halk Şiiri XIV-XVII. Yüz- yıllar* (1955), *Halk Şiiri XVIII. Yüzyıl* (1955), *Kul Nesimi* (1969), *Karacaoğlan- Bütün Şiirleri* (1970), *Pir Sultan Abdal- Bütün Şiirleri* (1971), *Yunus Emre, Bütün Şiirleri* (1971), *Yunus Emre Yeni Bilgiler- Belgeler* (1971), *Evlerinin Önü: Bütün Halk Türküleri* (1972), *Bektaşî Gülleri: Alevi, Bektaşî Şiirleri Antolojisi* (1973), *Üç Kahra- man Şair: Koroğlu, Dadaloğlu, Kuloglu* (1974), *Uyan Padişahım* (1976), *Şahte Şöh- ret Bir Ozan: Erzurumlu Emrah* (1976), *Belgelerle Yunus Emre* (1977) ve *Pir Sul- tan'ın Dostları*'dır (ös 1984).

Öztoprak, Sedat (d. 1890, Konya - ö. 1942, İstanbul), özellikle sazsemaisi for- munda başarılı yapıtlar veren besteci.

İlk müzik bilgilerini bir Mevlevî şeyhinden aldı. Kendi kendine çalışarak bir ut virtüözü oldu. 1926'da Türk müziği bölümü kapatıl- lıncaya değin Darülelhan'da ut öğretmenliği yaptı. Bu tarihten sonra gazinolarda çaldı, özel dersler verdi ve plaklarda dönemin ünlü şarkıcılarına eşlik etti.

Sedat Öztoprak'ın 80 dolayındaki yapıtın- dan 50 kadarı saz eseri, bunların çoğu da oyun havasıdır. Ama daha çok, linzmin virtüözlükle kaynaştığı sazsemaileriyle tanı- nır. En ünlü yapıtı olan *Suzidil Sazsemaisi* (Fahri Kopuz ile birlikte) türünün en gözde örnekleri arasındadır. Şehnazbuselik, şeh- naz ve evç sazsemaileri de parlak birer yapıttır.

Özümlleme, ASIMILASYON olarak da bilinir, bir toplumdaki etnik ya da kültürel azınlık- ların egemen kültür içinde eritilmesi süreci. Daha büyük bir kültürle etkileşime giren ya da bu kültüre katılan gruplar (örn. göçmen- ler) giderek kendi kültürel özelliklerini

yitirir ve katıldıkları toplumun ayrılmaz bir parçası haline gelir. Terim, doğrudan ırksal ya da biyolojik kaynaşma anlamına gelme- mekle birlikte, özümleme bu tür bir karış- mayı da içerebilir.

Değişik etnik grupların erime potası oldu- ğu söylenen ABD özümleme olgusuna çarpı- cı bir örnek de, en azından ulus düze- yinde tam bir özümlemeye tarihte pek rastlanmamaktadır.

özürlü kemik oluşumu, OSTEOGENESIS IMPERFEKTA olarak da bilinir, kemiklerin yanı sıra gözakı (sklera), içkulak, deri ve bağları da etkileyen kalıtsal bağdoku hasta- lığı. Aynı kalıtsal bozukluğun farklı düzey- lerdeki dışavurumu olduğu düşünülen bir- kaç sendrom tanımlanmıştır. Hastalığın başlıca türleri doğuştan özürlü kemik oluşu- mu, geç özürlü kemik oluşumu ve van der Hoeve sendromudur.

Doğuştan özürlü kemik oluşumu olan bebek sıklıkla ölü doğar, canlı doğarlarda kemik kırıklarına sık rastlanır. Bunun sonu- cunda ağır sakatlıklar olabilir, çocuk genel- likle yaşamın ilk yıllarında ölür. Geç özürlü kemik oluşumunda bebek doğumda nor- maldır; hastalığın şiddetine göre ilk yıllarda ufak travmalardan kaynaklanan kemik kırıkları görülür. Ergenlikten sonra kırıkla- rın sıklığı azalır. Van der Hoeve sendro- munda bunlara ek olarak deri aşırı dercede inceler, gözakları mavidir, işitme kaybı var- dır; gözakı da çok ince olduğundan altından gözyuvarının orta katmanı olan damartaba- kanın (koroit) pigmentleri görülür. İşitme kaybı içkulaktaki kemik dokunun artmasına ve biçim bozukluğuna bağlı olabileceği gibi bu dokunun işitme sinirine yaptığı baskıdan da kaynaklanabilir. Hastalık için etkili bir tedavi geliştirilememiştir.

özütleme, ÇIKARMA İŞLEMİ olarak da bilinir, metalurjide, metallerin cevherlerinden ayrı- larak elde edilmesi. Bu amaçla uygulanan fiziksel ve kimyasal işlemlere, metalurjik süreçler denir.

Değerli minerallerin ham cevherden meka- nik yollarla ayrılmasında, bu minerallerin özgül ağırlık, sertlik, geçirgenlik, elektriksel iletkenlik gibi fiziksel özelliklerinden yararla- nılır. Bu işlemlere cevher hazırlama(*) denir.

Metalurjik özütleme iki gruba ayrılabilir. Bunlardan pirometalurjide(*), yüksek sıcaklıklarda gerçekleştirilen kimyasal tepki- meler söz konusudur. Hidrometalurjide(*) ise, elde edilmeye çalışılan metalin asidik ya da alkali sulu çözeltileri hazırlanır, metal daha sonra çöktürme yoluyla ayrılır. Her iki durumda da amaç cevherin iki ya da üç faza ayrılmasıdır. Uygun kimyasal tepkimelerle metalin fazlardan birinde, artıkların ise ötekine toplanması hedeflenir. Metalurjik arıtma süreci, metal katıksız halde elde edilene değin çeşitli aşamalar halinde ger- çekleştirilir. Başlıca pirometalurji işlemleri, ergitme(*), kavurma ve damıtma(*); başlıca hidrometalurji işlemleri ise, suda çözündür- me (liçing), çökelterek elde etme ve kalın- laştırma'dır.

Özvatan, İç Anadolu Bölgesi'nde, Kayse- ri iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Felahiye'ye bağlı bir bucak olan Çukur, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca aynı ilçenin Merkez bucağı- na bağlı iki, Sarioğlu'na bağlı üç ve Kocasi- nan'a bağlı iki köyün de katılmasıyla, adı Özvatan biçiminde değiştirilerek ilçe ya- pılmıştır.

Özvatan Belediyesi 1956'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 23.739; kasaba, 7.699.

Özyalçınar, Adnan (d. 1 Ocak 1934, İstanbul), kent insanının sorunlarını, çe-

lişkilerini ve bunalımlarını kendine öz- gü anlatım teknikleriyle yansıtan öykü yazarı.

1955'te İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdi. Bir süre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakül- tesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne devam ettikten sonra öğrenimini yarıda bıraktı. Dergi ve kitap dağıtıcılığı, Varlık Yayınevi'nde ve *Cumhuriyet* gazetesinde düzeltmenlik yaptı. 1974'te Türkiye Yazar- lar Sendikası'nın kuruluşuna katıldı; 1980- 84 arasında Yazarlar Kooperatifi'nin (YAZ- KO) yayımladığı *Yazko-Edebiyat* dergisini yönetti. Daha sonra *Yazko-Çeviri* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. *Hürriyet* gazetesinin sanat-kültür servisinde çalışmak- tadır.

İlk öyküsü 1953'te, yayınına da katıldığı *Demet* dergisinde çıkan Özyalçınar daha sonra *Onüç, Mavi, Seçilmiş Hikâyeler Der- gisi, Papirüs, Yeni Dergi, Halkın Dostları*, a gibi dergilerde yazdı. *Yeni a* dergisinin yönetimine katıldı. İlk öykülerinde bireyin sorunlarını ruhsal çözümleme yollarıyla yansıtmayı denedi. İnsanların çevreyle iliş- kilerini ve çelişkilerini, soyutlama ve betim- lemenin ağır bastığı özgün bir anlatımla işledi. Daha sonraki dönemlerde şiirdeki İkinci Yeni anlayışını öyküde uygulamaya yöneldi; çok uzun tümcelerle oluşturduğu bir anlatımla ruhsal ayrıntıları işledi. 1970'lerde ise dar gelirli orta sınıfı, emekçi- leri belirgin nitelikleriyle anlattı.

Adnan Özyalçınar *Sur* (1963, 1983) adlı kitabıyla 1964'te Sait Faik Hikâye Armağ- nı'nı aldı. *Gözleri Bağlı Adam*'la da (1977, 1983) 1978'de aynı ödülü Selçuk Baran'la paylaştı. *Yağma* (1971) ile 1972'de Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü'nü aldı. *Cambazlar Savaşı Yitirdi*'yle de 1991 Haldun Taner Öykü Ödülü'nü Nurten Ay'la paylaştı. Öbür öykü kitapları arasında *Panayır* (1960), *Yıkım Günleri* (1972), *Anıların Öyküsü* (1981, 1989) ve *Alayla Öyküler* (1991) vardır. Ayrıca *Garip Nasıl Okuya- cak* (1977), *Ölümsüzleşen Bahçe* (1980), *Sabırtısı Çatladı* (1980, 1989), *Kırmızı Çi- ni Kâse* (1981, 1989), *Devlet Kuşu* (1988) gibi çocuk kitapları da yazmıştır.

Özyazıcı, Halim (d. 1897, İstanbul - ö. 1 Ekim 1964, İstanbul), son dönemin en ün- lü Türk hattatlarından. Rüstiye'den sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (sonradan Gü- zel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Si- nan Üniversitesi) girdi. Ayrıca Medresetü'l- Hattatın'ed devam etti. Rüstiye'denki ün- lü hattat Hamid Ayaç'tan rika dersleri almış- tı; daha sonra Ferid Bey'den divani, Hasan Rıza ve Kâmil Akdik'ten sülüs ve nesih, Hulûsi Yazgan'dan da nestalik meşk etti. Askerliğini yaptıktan sonra Bâbü'lî'de bir yazı dükkânı açtı. 1946'da Güzel Sanatlar Akademisi'ne güzel yazı öğretmeni olarak atandı. 1963'te emekliye ayrıldıktan sonra Topkapı dışındaki bağına çekildi ve yazı- la uğraştı. Geçirdiği bir trafik kazasından birkaç gün sonra öldü.

Özyazıcı bütün yazılarda ustaydı. Yazıyı çok hızlı ve düzeltme yapmaya gerek kal- mayacak kadar düzgün ve doğru yazmasıyla ün kazanmıştır.

Özel koleksiyonlardakilerden başka, Üs- küdar Selimiye Camisi kubbe yazısı, Sokol- lu Mehmed Paşa Camisi kubbe, kuşak ve pencere yazıları, Bali Paşa Camisi kubbe yazısı, Ağa Camisi kuşak yazısı, Şişli Camisi kuşak ve kubbe yazısı, Ankara Maltepe Camisi kuşak ve kubbe yazısı yapıtları arasındadır.

P-38, LOCKHEED LIGHTNING olarak da bilinir, II. Dünya Savaşı sırasında ABD Hava Kuvvetleri tarafından büyük başarıyla kullanılan tek kişilik, çift motorlu, ortadan tek kanatlı önleme avcı uçağı. Lockheed Corporation'ın ürettiği ilk askeri uçak olan ve 1942'de savaşa katılan P-38'ler 8.100 m yükseklikte, saatte 667 km hızla uçabiliyordu.

P-38'ler Avrupa'daki orta boy bombardıman uçaklarına eşlik görevi üstlendi, ayrıca Büyük Okyanusta yaygın biçimde kullanıldı. Uçağın ön tarafında koruyucu bir zırh ve kurşun geçirmez cam bulunuyordu. P-38'ler çok çeşitli biçimlerde silahlандırıldı, ama çoğunda, önde 20 mm'lik bir top ve dört adet 50 kalibrelik makineli tüfek bulunuyordu. Pilot bölmesinin altındaki yuvalarda ise 725 kg ağırlığında bomba taşınabiliyordu; savaşın sonlarına doğru kanatların altındaki yuvalara roketler de yerleştirildi. Bombardıman uçaklarına eşlik görevlerini P-51'lere bıraktıktan sonra P-38'lerin bir bölümü iki kişilik avcı ve bombardıman uçağı olarak, diğerleri de foto-keşif uçağı olarak kullanılmaya başladı.

P-47, THUNDERBOLT olarak da bilinir, II. Dünya Savaşı sırasında Müttefiklerce kullanılan, tek kişilik, tek motorlu, alçak tek kanatlı avcı ve bombardıman uçağı. ABD' de Republic Aviation adlı şirket tarafından üretilen P-47'ler dönemin öteki askeri uçaklarına göre daha hızlı ve uzun erimliydi. 1941'de denenen uçak ertesi yıl üretilmeye başladı, bir yıl sonra da İngiliz üslerinde göreve girdi. Üretim sürerken yapılan çeşitli değişikliklerle P-47'nin pilot bölümü zırhlı koruyucu ve sekiz adet 50 kalibrelik makineli tüfekle donatıldı. 1.100 kg bomba yüklenebiliyor ve kanatlarının altında 10 adet roket taşıyabiliyordu. Zırhlı ve silahlarıyla birlikte en yüksek hızı saatte 700 km idi; 12.200 m'ye kadar yükselebiliyordu. Müttefik hava kuvvetleri için 15.683 adet üretilen P-47'ler 1955'e değin kullanıldı.

P-51, MUSTANG olarak da bilinir, II. Dünya Savaşı sırasında kullanılan tek kişilik, tek motorlu, alçak tek kanatlı avcı uçağı. İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) için North American Aviation, Inc. adlı şirket tarafından üretilmiş, ABD Hava Kuvvetleri'nce de kullanılmıştır. İlk P-51'ler 1940'ın sonlarına doğru göreve başladı. İngilizlerin "Mustang" adını verdiği uçak 7.320 m yükseklikte saatte 712 km hızla uçabiliyordu. Daha sonraları P-51'lerin foto-keşif (F-6) ve yer saldırı (A-36) modelleri geliştirildi. 13.500'den fazla P-51 üretili ve bunlar 1950'lere değin görevde kaldı.

p-n bağlantısı, elektronikte, transistorlarda ve ilgili aygıtlarda, *p* tipi ve *n* tipi yarıiletkenler olarak adlandırılan iki ayrı tip malzeme arasındaki elektrik bağlantısı. Bu tür malzemeler, silisyum gibi katıksız yarıiletken malzemelere katışkılının eklenmesi yoluyla hazırlanır. *P* tipi malzemelerde artı yüklü parçacıkların görevini gören (daha önceden elektronlarla dolu) boşluklar vardır; *n* tipi malzemelerde ise elektronlar bulunur. *P-n* bağlantısında elektrik akımı bir doğrultuda ötekine göre daha kolay akar.

Bir pilin pozitif kutbu bağlantının *p* yanına, negatif kutbu *n* yanına bağlanırsa, iki malzemenin Fermi düzeyleri(*), bağlantıdan geçen yük akışını artıracak biçimde değişikliğe uğrar. Eğer pil ters yönde bağlanırsa, Fermi düzeyleri yukarıdakinin tersi doğrultuda değişime uğrar ve bunun sonu-

cunda bağlantıdan yük akışı azalır. *P-n* bağlantısının bu özelliğine doğrultma denir.

Paarl, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Kapaovinsie yönetim bölgesinde kent. Cape Town'ın doğusunda, Büyük Berg Irmağı kıyısında, Paarl Dağıyla Drakenstein Sıra-dağları arasında yer alır. 1688'de yöreye yerleşen Huguenot'lar (Fransız Protestanları) bölgede bağcılığın gelişmesini sağladılar. Bugün de bağları ve şaraplarıyla tanınan kentte ayrıca, turuncgiller, tütün ve zeytin yetiştirilir. Başlıca sanayi ürünleri sigara, dokuma ve işlenmiş gıdadır. Paarl aynı zamanda bir eğitim merkezidir. Afrikaner dilinin ulusal dil ve yazı dili olarak kabul edilmesini savunan hareket burada doğmuştur. Nüfus (1985) belediye, 63.671.

Paasche indeksi, Alman iktisatçı Hermann Paasche'nin cari fiyat ya da miktar düzeylerini seçilmiş bir temel dönemin verileriyle orantılı olarak ölçmek üzere geliştirdiği indeks. Cari ağırlıkların kullanılması açısından Laspeyres indeksinden(*) ayrılır. Paasche indeksi hesaplanırken bir malın fiyat oranı (cari fiyatın temel dönem fiyatına oranı) o malın cari dönemdeki bütün mal alımında içinde taşıdığı öneme göre hesaba katılır. İndeks, cari dönem malları içinden seçilmiş belirli bir mal demetinin cari fiyatlar üzerinden toplam satın alma maliyetinin, aynı mal demetinin temel dönem fiyatları üzerinden değerine oranlanması ve 100'le çarpılmasıyla elde edilir.

Paasche fiyat indeksi, tüketicilerin artan fiyatlar karşısında tüketim kalıplarını değiştirmelerini bir ölçüde daha önce yansıttığından, fiyat artışlarını genellikle olduğundan daha düşük gösterir.

Paasikivi, Juho Kusti (d. 27 Kasım 1870, Tampere - ö. 14 Aralık 1956, Helsinki, Finlandiya), Finlandiyalı devlet adamı ve diplomat. Başbakanlığı (1918, 1944-46) ve cumhurbaşkanlığı (1946-56) sırasında, ülkesinin bağımsızlığını güvence altına almak amacıyla SSCB'yle Finlandiya arasındaki barış ilişkilerinin temellerini atmıştır.

Stockholm, Uppsala ve Leipzig üniversitelerinde hukuk ve tarih öğrenimi gördü. Helsinki Üniversitesi'nde hukuk dersleri verdi (1902-03). Daha sonra maliyecilik, bankacılık ve sigortacılığa uğraştı. Paasikivi küçük devletlerin büyük devletlerin uluslararası güç dengelerini korumaya yönelik politikalarına sürekli karşı koyamayacaklarına inanıyordu. Bu nedenle o sırada Rus Çarlığı'na bağlı bir grandüklük olan Finlandiya'nın özerkliğini korumak için yürütülen mücadelede, Uyuşmacılar (Eski Fin Partisi) yanında yer aldı. Uyuşmacılar, Rusların kısa süre önce yürürlüğe koyduğu ve Anayasacıların yasadışı olarak nitelediği, Finlandiya'nın iç işlerine müdahale niteliğindeki kararnamelere "uyulmasını" istiyordu. 1907'de Fin Parlamentosu'na (*Eduskunta*) seçilen Paasikivi ertesi yıl maliye bakanı olduysa da Rusya'nın Finlandiya'yı yasalara aykırı olarak Ruslaştırma girişimlerini protesto etmek amacıyla 1909'da görevinden ayrıldı.

Paasikivi Finlandiya'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra kurulan ilk hükümette kısa süre başbakan olarak görev yaptı (1918). Başbakanlığı sırasında Alman yanlısı bir politika izledi ve ülkede monarşi yönetiminin kurulmasını destekledi. 14 Ekim 1920'de Estonya'nın Tartu kentinde SSCB'yle yapılan barış antlaşmasını imzalayan Finlandiya delegasyonuna başkanlık etti. Savaşın ertesinde iş yaşamına dönerek ülkenin önde gelen banker ve işadamları arasına girdi.

1936'da İsveç orta elçiliğine atandı. Ekim 1939'da, SSCB'nin stratejik önem taşıyan

bazı Fin toprakları üzerinde talepte bulunması üzerine, Sovyetler'le barış masasına oturacak delegasyona başkanlık etmek üzere ülkesine çağrıldı. Sovyetler'in taleplerinin kabul edilmesini savunduysa da, görüşmelerden sonuç alınamadı ve iki ülke arasında savaş başladı. Mart 1940'ta Finlandiya'nın yenilgisyle sonuçlanacağı kesinleşen savaşa son vermek üzere bir kez daha barış görüşmelerini yürütmekle görevlendirilerek Fin-Rus Barış Komisyonu'nun başkanlığına getirildi. Mart 1940'ta imzalanan Moskova Antlaşması'yla Finlandiya, topraklarının yaklaşık onda birini SSCB'ye bıraktı. Aynı tarihte Finlandiya'nın Moskova büyükelçiliğine atanan Paasikivi, Fin hükümetinin yaklaşmakta olan savaşa SSCB'ye karşı Nazi Almanyası'nı destekleyeceğinin kesinleşmesi üzerine Mayıs 1941'de bu görevinden ayrıldı. Sonraki üç yıl boyunca siyasal yaşamın dışında kaldı. 1944 baharında Finlandiya'yla SSCB arasında yürütülen ve sonuçsuz kalan barış görüşmelerine katılmak üzere yeniden göreve çağrıldı. Sovyetlerin Almanları kısa süre içinde yeneceklerinin Nazi yanlısı Finlandiyalılarınca bile kabul edilmeye başladığı Kasım 1944'te, SSCB'yle barış ilişkiler kuracak bir hükümet kurmakla görevlendirildi. Mart 1946'ya değin süren başbakanlığı sırasında Eylül 1944'teki ateşkes antlaşmasının koşullarına titizlikle uyulmasını sağladı.

Mart 1946'da Mareşal C. G. Mannerheim'in yerine cumhurbaşkanlığına seçilen Paasikivi, Şubat 1956'ya değin sürdürdüğü bu görevi sırasında kendisinin önceki cumhurbaşkanlarıyla karşılaştırıldığında daha partiler üstü bir çizgi izledi. Bir yandan Finlandiya'nın bağımsızlığı konusunda kesinlikle ödün vermemeye çalışırken, bir yandan da ülkenin dış politikasını SSCB'yle herhangi bir çatışmaya yol açmayacak biçimde düzenlemeyi ve SSCB'nin Finlandiya'nın içtenliğine inanmasını sağlamayı büyük ölçüde başardı. 1944'te SSCB'ye deniz üssü olarak kiralananmış olan Porkkala'nın geri alınmasında önemli rol oynadı (1955). SSCB'yle işbirliği politikasına karşın, komünizme karşı uzlaşmaz tutumundan kesinlikle vazgeçmedi. Paasikivi'nin geliştirdiği strateji II. Dünya Savaşı sonrasında Finlandiya dış politikasının temelini oluşturdu.

PABA bak. para-aminobenzoik asit

pabacca (Pali dilinde "gezinmek"), Sanskrit dilinde PRAVRACYA, Budacılıkta keşiş adaylığına (Pali dilinde *samanera*; Sanskrit dilinde *śrāmanera*) kabul töreni. Adaylıktan keşişliğe yükselme törenlerinin de (*upāsānpada*) ilk basamağını oluşturur.

Myanmar (eskiden Birmanya) gibi Theravada (İhtiyarlar Yolu) Budacılığının yaygın olduğu ülkelerde ergenlik çağına gelen bütün çocuklar için *pabacca* töreni düzenlenir. Tibet ve Çin'de keşiş adayları bir deneme döneminden geçerler. Bu süre boyunca aday henüz başının tepesini tıraş ettiremez ve askerlik görevinden de bağışık tutulmaz. Törelerden sonra rahip adayı bir süre manastırda kalır ve günlük sadaka toplama işinde keşişlere eşlik eder, ama manastırda 15 günde bir yapılan *patimokkha* (manastır disiplinine ilişkin kuralar) okumalarına katılmasına izin verilmez.

Pabianice, Polonya'nın orta kesimindeki Łódź ilinde (*województwo*) kent. Łódź kentinin banliyösüdür. Łódź Yükseltillerinde, Dobrzyńka Irmağı kıyısında, Łódź-Wrocław demiryolu üzerinde yer alır. Łódź sanayi bölgesinin ikinci önemli kentidir. Bölgedeki en eski yerleşme olan Pabianice 11. yüzyılda kuruldu. 1297'de kent statüsü

kazandı ve Kraków'la Gdańsk arasındaki ticaret yolu üzerinde yer alması sayesinde hızla gelişti. Kentteki en önemli tarihsel yapı bugün müze olarak kullanılan Rönesans üslubundaki şatodur (16. yy) Nüfus (1985 tah.) 72.600.

Pabna, Bangladeş'in ortabatısında kent. Padma'nın (Ganj) kollarından İçamati Irmağı üzerindedir. Bir sanayi merkezi olan Pabna jüt ve dokuma fabrikaları ve el dokumalarıyla ünlüdür. Tarihsel kalıntılar arasında Hindu tapınağı Cor Bangla ile Pabna Sarnici (1887'de bulundu) sayılabilir. 1876'da belediye yapılan Pabna'da Cinnah Parkı, bir akıl hastanesi ve Raçgahi Üniversitesi'ne bağlı iki yüksekokul vardır.

Yöre Padma ve Brahmaputra ırmaklarının kavşağında oluşan açının içinde kalır. Taşkın sularının getirdiği çökellerle beslenen toprak pirinç, jüt, şeker kamışı ve baklagiller yetiştirmeye elverişlidir. Nüfus (1991) kent, 104.479.

Pabst, G(eorg) W(ilhelm) (d. 27 Ağustos 1885, Raudnitz, Bohemya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 29 Mayıs 1967, Viyana, Avusturya), 1920'lerin sinatsal açıdan en başarılı filmleri arasında yer alan yapıtlarıyla ünlü Alman sinema yönetmeni. Filmleri insan kadılığını derinden kavrayışını, özellikle kadınlar olmak üzere canlı, özgün karakterler yaratmadaki ustalığını, toplumsal ve siyasal konulara ve aynı zamanda toplum sorunlarının birey üzerindeki etkilerine olan ilgisini yansıtır. Bu yapıtlar, sahneleri akıcı biçimde bağlayan ve her plana anlam kazandıran sağlam kurgularıyla da dikkat çekicidir.

Pabst Viyana'da öğrenim gördü. Yirmi yaşındayken Zürih'te tiyatro oyunculuğuna başladı. Salzburg, Berlin ve New York kentlerinde sahneye çıktıktan sonra sinemaya geçti. İlk filmi *Der Schatz* (1923; Define), bir defineyi bulmaya çabalayan kişilerin alevlenen tutkuları üzerinedir. Yönetmen olarak ilk başarısını, enflasyonun hüküm sürdüğü savaş sonrası Viyana'daki yaşamı gerçekçi biçimde çizdiği *Die freudlose Gasse* (1925; Neşesiz Sokak) filmiyle elde etti. İkinci başarılı filmi, bir bilinç bozukluğu olayını ayrıntılı biçimde incelerken dışavurumcu temalara dönen, gerçekçi psikanaliz çalışması *Geheimnisse einer Seele*'ydi (1926; Bir Ruhun Gizleri). *Die Liebe der Jeanne Ney* (1927; Jeanne Ney'in Aşkı), savaş sonrasında geçen ve gerçekçilik boyutunu güçlendirmek için Pabst'in arada belgesel filmler de kullandığı bir aşk öyküsüdür. Film, görüntü çalışmasıyla ve sahneleri arasındaki geçişlerin yumuşaklığıyla büyük övgü topladı. Pabst bu üç filmle uluslararası düzeyde adını duyurmuştu.

Pabst 1920'lerin sonlarıyla 1930'larda çektiği filmlerde toplumsal koşullar ile birey arasındaki karşılıklı ilişkiler üzerinde daha güçlü bir biçimde durdu. Bu filmlerin en önemlileri *Abwege* (1928; Buhran), *Die Büchse der Pandora* (1929; Pandora'nın Kutusu) ve *Das Tagebuch einer Verlorenen*'dir (1929; Düşmüş Bir Kadının Günlüğü). Bunlardan son ikisi, Pabst için kadın cinselliğinin simgesi olan Louise Brooks'un güçlü oyunculuğuyla dikkati çekiyordu. Pabst 1930'ların başlarında solcu bir bakış açısından bir dizi film çekti. Bunlar arasında, I. Dünya Savaşı'nın siper çatışmalarının gerçekçi bir anlatımı olan *Westfront 1918* (1930; Batı Cephesi, 1918), *Die Dreigroschenoper* (1931; Üç Kurşuk Opera), Fransız ve Alman işçilerinin bir dayanışma örneği vererek bir maden kazasında giriştikleri ortak kurtarma çalışmalarını ele alan *Kameradschaft* (1931; Yoldaşlık) sayılabilir.

Filmleri 1930'ların ortalarında eski yapıtlarının niteliğini tutturamadı. Pabst Paris'e giderek çeşitli melodramlarla başarısız bir *Don Quixote* (1933) uyarlaması gerçekleştirdi. II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Almanya'ya döndü. Gönlüsüzce *Komödianten* (1941; Komedyenler) ve *Paracelsus* (1943) gibi filmler çekti. Savaş sonrası dönemde gerçekleştirdiği en önemli film, Hitler rejiminin son günlerini anlatan *Der letzte Akt* (1955; Hitler'in Sonu) oldu.

pabuç, SÖMEL (Fransızca *semelle*) olarak da bilinir, bir yapıda duvar, ayak ya da kolonlardan gelen yükleri zemine aktaran öge. Yüklerin hafif ya da zeminin kayalık olduğu durumlarda yalnızca basit bir temel yeterlidir. Ağır yüklerde ya da gevşek zeminlerde ise basıncın yerel çökmelere yol açmamasını sağlamak için yükleri yayacak geniş tabanlı pabuçların yapılması gerekir. Pabuçlar genellikle betonarmeden, kare ya da dikdörtgen planlı yapılır ve kalınlıkları eşit tutulur. Çok ağır yüklerde ise düz ya da basamaklı piramit gibi kat kat, yukarıdan aşağıya doğru genişleyen pabuçlar düzenlenir.

pabuçgaga (*Balaeniceps rex*), *Ciconiiformes* (eyleksiler) takımının *Balaenicipitidae* familyasını oluşturan, Afrika'ya özgü kuş türü. Uzunluğu yaklaşık 115 cm olan bu türün tüyleri gri, kanatları geniş, bacakları

Pabuçgaga (*Balaeniceps rex*)
Tierpölder Okapia, Frankfurt am Main

uzundur. Baş gövdesine oranla büyük, pabucu andıran geniş ve kalın gagası çok iridir.

Pabuçgagalar uçarken balıkçılar gibi boynlarını kıvrıp başlarını geriye çekerler. Besinlerini balık ve öbür su hayvanları oluşturur. Yere yapılan yuvaya dişi 1-2 yumurta bırakır. Pabuçgagalar Afrika'nın kuzeybatısında Beyaz Nil bölgesinde ve çevresindeki bataklıklarda yaşar.

Pachacamac, Peru'da İnkalardan önce yaşayan denizci halkın tapındığı yaratıcı tanrı. Lima'nın güneyinde Lurin Vadisindeki bir hac yöreni de bu adla anılmış ve yüzyıllarca kutsal sayılmıştır.

Okyanus kıyılarını ele geçiren İnkalar Pachacamac'ı kendi tanrıları arasına kattılar. Güneş tanrısının oğlu olduğuna inanılan Pachacamac ateş tanrılarından biri sayılıyordu. Başlangıçta Tanrı Viracocha'nın yarattığı dünyaya canlılık katmış ve insanlara el sanatlarını öğretmişti. Görünmez olduğuna inanıldığı için sanat yapıtlarında hiç betim-

lenmemiştir. Lurin Vadisindeki kalıntılar arasında, bir bölümü onarılmış birkaç piramit ve tapınak yer alır. Yörenin y. 1000 - y. 1440 arasında bir kıyı krallığının merkezi olduğu sanılmaktadır.

Pachacamac, Peru'nun kıyı kesimindeki Lurin Vadisinde, Kolomb öncesi dönemden kalma ören yeri. Yörenin ilk büyük yerleşmesi erken ara döneme (İÖ y 200-İS 600) ve genellikle erken Lima (Maranga) olarak bilinen kültüre tarihlenir. Pachacamac Tapınağı olarak adlandırılan sekü kerpiç piramit ve tapınak bu dönem ve kültüre aittir. Pachacamac'ın kutsal bir yer olarak ün kazanmaya başlaması büyük olasılıkla erken ara döneme rastlar. Orta ufuk döneminde de (İS 600-1000) büyük bir hac merkezi olarak kalan yörenin Huari İmparatorluğu'nun başlıca kıyı yerleşmelerinden biri durumuna geldiği sanılır. Kolomb öncesi dönem sonlarında İnkalar yörede büyük bir Güneş Tapınağı inşa ettiler. İlk İspanyol kâşiflerin sözünü ettikleri Pachacamac Kâhını büyük olasılıkla bu tapınakta kalyordu. Güneş Tapınağı, İspanyolların yöreyi fethi (y. 1532) sırasında Francisco Pizarro'nun askerlerince yağmalandı.

Pachacuti Inca Yupanqui, PACHACUTEC olarak da bilinir (u. 15. yy), 1438-71 arasında İnka imparatoru. İnka Devleti'nin hızla genişlediği bir süreci başlattığı için Makedonya kralı II. Philippos'a benzetilir. Oğlu Topa Inca Yupanqui'yle Philippos'un oğlu Büyük İskender arasında da benzerlik kurulur.

Pachacuti, günümüzde Peru'nun güney kesiminde kalan toprakları fethettikten sonra kuzeybatıya yönelerek Ekvador'daki Quito'ya kadar ilerledi. Başkent Cuzco'nun (bugün Peru'nun güneyinde) kent planını da onun yaptığı söylenir.

Pacheco, Francisco (d. 1564, Sanlúcar de Barrameda - ö. 1654, Sevilla, İspanya), İspanyol ressam, öğretmen ve bilim adamı. Daha çok Velázquez ve Alonso Cano'nun öğretmeni ve *Arte de la pintura* (1649; Resim Sanatı) adlı kitabın yazarı olarak tanınır.

Genç yaşta Sevilla'ya gitti ve Luis Fernández'in yanında resim çalıştı. Daha çok İtalyan Rönesans ustalarının yapıtlarını kopya ediyordu. 1611'de Madrid'e ve Toledo'ya giderek El Greco'nun yapıtlarını inceledi. Sevilla'ya döndüğünde bir akademi kurdu. Derslerinde özellikle akademik doğruluk üzerinde duruyordu.

Santa Isabel Manastırı'ndaki "Son Yargı" (1614) ve Granada'daki "Granada Şehitleri" gibi resimleri büyük ölçüde öykünmeci, katı ve anıtsal olmakla birlikte etkileyicilikten uzaktır. Pacheco'nun kızıyla evlenen Velázquez kayınpederinin sanat anlayışından etkilenmemiştir.

İkonografi, resim kuramı ve uygulaması gibi bölümlerden başka çağdaş İspanyol ressamlarının yaşamöykülerini de içeren *Arte de la pintura* bilim adamlarına değerli bilgiler sağlar.

Pacheco, José Emilio (d. 30 Haziran 1939, México, Meksika), Meksikalı eleştirmen, romancı, öykü yazarı, çevirmen ve şair. Şiirlerinde, parlak imgelerle duyduğu metafizik ilgiyi yansıtmıştır.

Meksika Özerk Ulusal Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Öğrenciliği sırasında *Estaciones* dergisinin edebiyat ekini yayıma hazırladı (1957-58). Öykülerini derlediği *La sangre de Medusa* (1958; Medusa'nın Kanı) adlı ilk kitabında Jorge Luis Borges'in

etkileri görülür. *Los elementos de la noche*'de (1963; Gecenin Öğeleri) 1958-62 arasında çeşitli dergilerde yayımlanan şiirlerini topladı. *El reposo del fuego*'daki (1966; Ateş Uykusu) şiirlerinde çözümlenmiş halindeki bir dünyaya ilişkin görüşlerini, *Morirás lejos* (1967; Uzaklarda Öleceksin) adlı romanında Yahudilerin tarih boyunca karşılaştığı sürgünleri işler. *No me preguntes cómo pasa el tiempo*'daki (1969; Bana Zamanın Nasıl Geçtiğini Sorma) şiirlerinde geçmişe olan nostaljik özlemine ince bir ironiyle dile getirir. *El principio del placer*'deki (1972; Haz İkesi) öykülerinin ana teması, tarihin çevrimsel olaylar dizisinden oluştuğu anlayışına dayalı korku ve güvensizlik duygusudur. Pacheco, *Islas a la deriva*'daki (1976; Başboş Adalar) şiirlerinde ise tarihi ve mitolojiyi yeniden yorumlamaya çalışır.

Sonraki kitapları arasında *Ayer es nunca jamás* (1978; Dün Sonsuz Değildi), *Desde entonces: poemas 1975-1978* (1980; O Zamanın Beri: Şiirler 1975-1978) ve *Tarde o temprano* (1980; Er ya da Geç) sayılabilir. Pacheco ayrıca *La poesía mexicana de siglo XIX* (1965; 19. Yüzyıl Meksika Şiiri) ve *Antología del Modernismo 1884-1921* (1978; Modernizm Antolojisi 1884-1921) adlı kitapları yayıma hazırlamıştır.

Pacheco Pereira, Duarte (ü. 15. yy sonu - 16. yy başı), Portekizli kaptan ve kâşif. Brezilya kıyılarını Pedro Alvares Cabral'dan iki yıl önce keşfettiği (1498) sanılır.

Portekiz sarayında eğitim gördü ve bir süre Kral II. João'nun hizmetinde çalıştı. 1488'de, Ümit Burnunu bulan Bartolomeu Dias'la birlikte Afrika kıyılarını dolaştı. 1500'de Dias'ın Brezilya seferine katıldı. 1505'te, Koçin'deki (Hindistan) Portekiz ticaret merkezinin Kalikut (bugün Kojikod) hükümdarının saldırılarına karşı savunulmasına yardımcı oldu.

1505'te Portekiz'e döndükten sonra birçok unvan aldı ve São Jorge da Mina valiliğine atandı. Zimmetine para geçirdiği iddiaları üzerine görevine son verildiyse de sonunda akları. Ama kısa bir süre sonra yoksulluk içinde öldü. Kendi seyir defterlerini ve haritalarını içeren bir derlemenin yanı sıra Portekizlilerin yaptıkları keşifleri anlatan bir kitap yazan Pacheco'ya, şair Lufs (Vaz) de Camões Hindistan'daki kahramanlıkları dolayısıyla Lusitano (Portekizli Akhilleus) adını takmıştır.

Pachelbel, Johann (v. 1 Eylül 1653, Nürnberg - ö. 3 Mart 1706, Nürnberg), org yapıtlarıyla tanınan Alman besteci. Johann Sebastian Bach'tan önceki kuşağın büyük org ustalarındandır.

Altdorf ve Regensburg'da org dersi aldı. Viyana, Stuttgart ve başka kentlerde orgcu olarak çeşitli görevler üstlendi. 1695'te Nürnberg'deki St. Sebaldus Kilisesi'ne orgcu olarak atandı ve ölümüne değin bu görevini sürdürdü. Ayrıca org öğretmenliği yaptı. Pachelbel'in öğrencilerinden olan Johann Christoph Bach sonradan küçük kardeşi Johann Sebastian Bach'a ilk temel klavye derslerini verdi.

Pachelbel'in besteleri yalın kontrapuntal bir üslup içerir. Koral prelüdlere özellikle önemlidir. Bunlar Protestan Kuzey Almanya'nın koral ezgilerinin, daha lirik bir müzik ortamı bulunan Katolik güneyde yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Pachelbel'in sevilen bestesi *Re Majör Kanon* üç keman ve continuo (sürekli bas) için yazılmış, aynı tonalitede bir *gigue* ile birlikte yayımlanmıştır. Oğlu Wilhelm Hieronymus Pachelbel de orgcu ve besteci idi.

Pacher, Michael (d. y. 1435, Tirol Kontluğu - ö. Ağustos 1498, Salzburg?, Salzburg Başpiskoposluğu), Alman resmine Rönesans ilkelerini getiren geç gotik dönem ressamı ve ağaç baskı ustası.

Gençliğinde İtalya'ya gittiği ve orada gördüğü iki ünlü İtalyan ressamın, Jacopo Bellini ile Andrea Mantegna'nın perspektif araştırmalarının etkisinde kaldığı sanılır. Resim düzlemine yakın yerleştirdiği büyük figürler göz hizasının altında bir bakış açısından verilmiştir. "İsa Tüccarları Tapınaktan Kovuyor" ve "İsa'nın Doğumu" gibi yapıtlarında kullandığı derin mimari perspektif ve dramatik kısaltım (rakursi), onun, Padova'daki Eremitani Kilisesi'nde bulunan Mantegna'nın fresklerini daha önceden gördüğünün kanıtlarıdır. Ama Mantegna'nın durağan resim anlayışına karşılık Pacher'de dinamik bir hareket duygusu vardır.

Pacher "Kilise Babaları Altar Panosu"nda (y. 1483, Eski Pinakotek, Münih) fazla olmayan bir derinlik içinde inandırıcı bir mekân yaratabilmek amacıyla hem doğrudan, hem de yansıyan ışığı kullanmıştır. Yaklaşık 1484'te yaptığı ve bugün her ikisi de Viyana'daki Ortaçağ Avusturya Sanatı Müzesi'nde bulunan "Meryem'in Evlenmesi" ve "İsa'nın Kamçılanması" gibi geç dönem yapıtları ilk resimlerdeki dinamik anlayıştan uzak, yeni bir dinginlik içerir.

Pachuca, tam adı PACHUCA DE SOTO, Meksika'nın ortadoğu kesimindeki Hidalgo eyaletinin merkezi kent. Nueva España'daki ilk yerleşmelerden biridir. Doğu Sierra Madre'deki zengin madencilik bölgesinde, deniz düzeyinden 2.426 m yüksekte yer alır. Yakınlarındaki Real del Monte dünyanın en geniş gümüş yataklarından biridir ve Meksika'nın toplam gümüş üretiminin yaklaşık yüzde 10'unu karşılar. Gümüşü cevherden ayırmakta kullanılan patio işlemi(*) 16. yüzyılda Bartolomé de Medina tarafından Pachuca'da geliştirilmiş, siyanürleme işlemi(*) kullanılan Pachuca tankı da gene burada bulunmuştur. Pachuca'da 1877'de kurulmuş bir maden ve metalurji okulu vardır; Hidalgo Özerk Üniversitesi de (1961) buradadır. Nüfus (1980) 110.351.

Pachycephalidae, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımından, 35 dolayında tür içeren kuş familyası. Bazı uzmanlar tarafından *Muscicapidae* familyasının bir altfamilyası olarak kabul edilir. Bu grup üyeleri tıknaz yapılı böcekçil kuşlardır. Asya'nın güneyi, Büyük Okyanus'un güney batısındaki adalar ve Avustralya'da bataklık, çalılık ve açık ormanlarda yaşarlar. Çoğunun uzunluğu 15-18 cm arasında değişir. *Pachycephala* cinsinde erkeklerin tüyleri genellikle sarı ve yeşil zemin üzerine siyah, beyaz ya da kırmızı

Pachycephalidae familyasından
Pachycephala pectoralis
Albert E. Gibert

kahverengi nakışlıdır. Bu familyanın coğrafi dağılımının en batısında görülen *P. cinerea* türü Hindistan'dan Malezya'ya kadar uzanan bölgede yaşar. *P. pectoralis* Avustralya, Fiji Adaları ve Malakka Yarımadasına, ekong adı verilen *P. rufiventris* ise Avustralya ve Yeni Gine'ye yayılmıştır.

Pachycephalosaurus, fosillerine Kuzey Amerika'da Kretase (Tebeşir) Döneminin (y. 136-65 milyon yıl önce) sonlarında oluşmuş çökellerde rastlanan dinazor cinsi. Bu cins üyeleri yaklaşık 9 m uzunluğa erişebiliyordu. Ön bacakları çok az gelişmişti. Ama arka bacakları güçlüydü ve iki ayakları üstünde yürüyorlardı.

Pachycephalosaurus üyelerinin alışılmadık biçimde gelişmiş kafatasları en ayırt edici özelliklerini oluşturur. Küçük beyinleri üstünde kubbe biçiminde yükselen sert bir kemik kitlesi vardı. Bu kitle yakın akrabalar cinslerinin kafataslarındaki kemikler arası olağan boşlukları bile yok etmişti. Ayrıca kafatasının önünde ve yanlarında bulunan kemik yumrular hayvanın alışılmadık görünüşünü pekiştiriyordu.

pacini cisimciği, özellikle el ve ayaklarda deri ve derialtı dokularında yer alan bazı duyu sinirlerinin uçlarında bulunan oval, katmanlı yapı. Saniyede 400 çevrimlik titreşimlerin ve basınç duyusunun algılanmasında rol oynadığı düşünülmektedir. Ayrıca bak Meissner cisimciği; Ruffini cisimciği.

Pacino, Al, tam adı ALBERTO PACINO (d. 25 Nisan 1940, New York kenti, ABD), huzursuz, sorunlu tipleri başarıyla canlandıran ABD'li sinema oyuncusu.

Sicilya kökenli bir ailenin çocuğuydu. New York kentindeki Güney Bronx'ta büyüdü. Manhattan'daki Gösteri Sanatları Okulu'na girdi. On yedi yaşında bu okulu bırakarak çeşitli işlerde çalıştı. Yeterli parayı biriktirince Herbert Berghof'un oyunculuk okuluna girdi ve Off-Off-Broadway (*bak. Off-Broadway*) yapımlarda sahneye çıkmaya başladı. 1966'da Actors Studio'ya(*) kabul edildi ve iki yıl sonra *The Indian Want the Bronx* (Yerli Bronx'u İstiyor) adlı oyundaki yorumuyla adını duyurdu.

Pacino 1969'da, *Me Natalie*'deki (Ben Natalie) küçük bir rolle sinemaya geçti. İki yıl sonra *The Panic in Needle Park*'ta (*Esrar Bitti/Panik*) canlandırdığı uyuşturucu bağımlısı tiptiyle büyük başarı kazandı. Ardından *The Godfather* (1972; *Baba*) ve *The Godfather, Part II*'deki (1974; *Baba II*) Michael Corleone tiplmesiyle uluslararası üne kavuştu. *Scarecrow* (1973; *Korkuluk*), *Serpico* (1973), *Dog Day Afternoon* (1975; *Köpeklerin Günü*), *Bobby Deerfield* (1977), *And Justice For All* (1979; *Herkes İçin Adalet*), *Cruising* (1980; *Devriye*) gibi filmlerde uyumsuz ve sorunlu tipleri ustalıkla canlandırdı. Soğuk ve sessiz görünümünün ardında yatan duygusallığı ve canlılığı gözlemleri kullanarak ileten, kendine özgü bir tarz yarattı. *Author! Author!*'da (1980) komediyi deneyen Pacino, *Scarface*'te (1983; *Sicilyalı*) Küba kökenli bir mafya şefini, *Revolution*'da ise (1985; *Devrim*) Amerikan İç Savaşı'na katılan bir askeri canlandırdı. *Scent of a Woman* (1992; *Kadın Kokusu*) filmindeki rolüyle en iyi erkek oyuncu dalında Oscar kazandı.

Packard, David (d. 7 Eylül 1912, Pueblo, Colorado, ABD), Hewlett-Packard Şirketi'nin kurucularından ve elektronik ölçüm donanımı yapımcısı ABD'li elektrik mühendisi ve girişimci.

California'daki Stanford Üniversitesi'nden 1934'te diploma aldıktan sonra

New York'ta, Schenectady'deki General Electric Şirketi'nde çalıştı. 1938'de Stanford'a döndü ve elektrik mühendisliği diploması aldı. 1939'da Packard ve William R. Hewlett 538 ABD Doları sermayeyle Packard'ın garajında şirketlerini kurdular. Packard'ın uzman bir yönetici olduğunu kanıtladığı ve Hewlett'in birçok teknik yenilikler getirdiği şirket, dünyanın en büyük elektronik deney ve ölçüm aletleri üreticilerinden biri haline geldi. Packard 1947-64 arasında Hewlett-Packard'ın başkanı, 1964-68 arasında genel müdürü ve 1972'den sonra da yönetim kurulu başkanı olarak hizmet etti.

1968'de Başkan Richard Nixon, Packard'ı Savunma Bakanı Melvin Laird'in yardımcılığına atadı. Packard 1971'de bu görevden ayrıldı ve ertesi yıl yönetim kurulu başkanı olarak Hewlett-Packard'a döndü. 1970'ler ve 1980'lerde Packard, savunma hizmetleri ve harcamalarında Beyaz Saray'ın seçkin danışmanlarından biriydi. Packard'ın aldığı çok sayıda ödül arasında Başkanlık Özgürlük Madalyası ile *Encyclopædia Britannica* Başarılı Yaşam Ödülü vardır.

pacta sunt servanda, bir antlaşmaya taraf olanların ona bağlı kalmalarını öngören hukuk ilkesi. Genel olarak hukukun, özel olarak antlaşmalar hukukunun tartışmasız kabul edilen temel ilkelerindendir. 1969'da Viyana'da imzalanan Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde, "yürürlükteki her antlaşma, tarafları bağlar ve taraflar bunları iyiniyetle uygulamak zorundadır" biçiminde ifade edilmiştir. Ayrıca bak. ahde vefa.

Pacte de Famille (Fransızca "Aile Antlaşması"), 1733, 1743 ve 1761'de Fransa ile İspanya arasında yapılan savunma antlaşmalarına verilen ad. Her iki ülkede de Bourbon ailesi hüküm sürdüğü için bu adı almıştır.

Pacte de Famille, İspanya'nın Fransız Bourbonlarının yanında Avrupa ve sömürgelerdeki savaşlara (örn. Yedi Yıl Savaşı, 1756-63) katılmasına yol açtı. İspanya ayrıca Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda da Fransızların yanında yer aldı (1775-83). Fransız Devrimi sonrasında İspanya kralı IV. Carlos XVI. Louis'yi kurtarmaya çalıştı. Onun idamından sonra İspanya 1793-95 savaşına girdi, ama Basel Antlaşması'yla savaş İspanya aleyhine sonuçlandı. 1814-15'te yeniden tahta çıkan Fransız Bourbonları 1823'te İspanya'da VII. Fernando'nun egemenliğini yeniden kurma girişiminde bulundular.

Pacuvius, Marcus (d. İÖ 220, Brundisium [bugün Brindisi, İtalya] - ö. y. 130, Tarentum [bugün Taranto], Roma İmparatorluğu). Accius'tan önceki en büyük Romalı tragedya yazarı. Osk adı taşımasına ve büyük olasılıkla Tarentum'da eğitim görmesine dayanarak Osk dilini de Latince ve Yunanca kadar iyi bildiğine inanılır. Şair Quintus Ennius'un yeğeni ve öğrencisidir. Onunla birlikte gittiği Roma'da Scipio'nun (Genç) çevresine girmiş ve Yunan tiyatrosu ile şiiri konusundaki bilgisiyle olduğu kadar ressamlığıyla da tanınmıştır. Ennius tarzında bazı yergiler yazdığı söylenirse de, bugün yalnızca tragedyalarıyla bilinir.

Günümüze kalan tek yapıtı, Lucius Aemilius Paullus'un Makedonyalılara karşı kazandığı zaferi kutlayan *Paullus* adlı oyunudur. Yunancadan çevirdiği 12 oyunun ise yalnızca adları bilinmektedir ve tüm yapıtları bu kadar olabilir. Zekice kurulmuş olay örgüleriyle tanınan Pacuvius çevirilerinde de kaynak metne körüne bağlı kalmamış.

başta Cicero olmak üzere birçok Romalı yazarın övgüsünü kazanmıştır.

paça, genellikle koyun ve keçi, bazen de dana ayağından yapılan sulu yemek. Temizlenen ve ince tüylerinden arındırılan ayaklar sade ya da terbiyeli suda kaynatılarak kendini bırakınca ve hafif parçalanıncaya değin pişirilir. Paçanın tamamlayıcı ögesi sirke ve sarmısaktır. Güney Anadolu'da paçanın içine hayvanın başı da konur. Bu biçimde hazırlanan yemeğe "kelle paça" denir. Ayrıca koyulaşınca kadar kaynatılan paça suyunun sirke ve sarmısakla dondurulmasıyla "paça dondurması", paça suyuyla ıslatılmış pide ya da ekmek üstüne konan haşlanmış paça etlerinin fırında pişirilmesiyle "paça tırıdı", paçanın bol soğan, salça ya da domates ve haşlanmış nohutla pişirilmesiyle "paça yahnisi" de yapılır.

Paça sözcüğünün Farsçadan gelmesine karşın, Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lügati't-Türk* adlı yapıtında Türklerin eskiden beri bu yemeği bildikleri ve "topik süngik" (topuk kemiği) diye adlandırdıkları anlaşılmaktadır.

Paçaimalai Tepeleri, Hindistan'ın güneyindeki Tamil Nadu eyaletinde bir dizi tepe. Doğu Gatlar'ın doğu kesimini oluşturur. Tamilnad Yükseltilerinin kuzeydoğusunda, güneydeki Kaveri ve kuzeydeki Palar ırmaklarının havzaları arasında yer alır. Yaklaşık 13.500 km²'lik bir alana yayılır ve ortalama 540-1.400 m yükseklikteki bir dizi tepeden oluşur. Tepelerin engebeli eteklerinde fundalıklar, doruklarındaki düzlüklerdeyse salı ağacı (*shorea*) ormanları vardır. Bölgedeki başlıca ırmaklar yılın büyük bölümünde kuruyan Vellar, Palar ve Ponnaiyar'dır. Ekonomisi tarıma dayanan bölgede geçimlik düzeyde pirinç, şeker kamışı, nohut, yerfıstığı ve dan, ihracata yönelik olarak da kahve, kaju ve biber yetiştirilir. Büyük ölçekli sanayi tesislerinde dokuma, gıda maddeleri ve kimyasal maddeler üretilir. Takım tezgâhı üretimi de önemlidir. Ayrıca, ev işletmelerinde hasır, sepet ve sigara üretilir, marangozluk ve demircilik yapılır. Bölgede demir cevheri, manganez, beril ve çinko çıkarılır. Bölge nüfusunun yaklaşık beşte üçü Koimbatore-Madurai Yükseltilelerinde yaşar. *Çankam* edebiyatı(*) Çera, Çola ve Pandya hanedanları döneminde bu bölgede gelişmiştir. Bölgenin önemli kentleri Tiruvannamalai, Attur, Ranipet ve Çengam'dır. Tepeler adını bölgede yaşayan Paçaimalaiyalı halkından almıştır.

Padang, Endonezya'da, Batı Sumatra ilinin (*propinsi*) merkezi kent (*kotamadya*) ve ilçe (*kabupaten*). Sumatra'nın batı kıyısındaki başlıca liman, ayrıca Batı Sumatra'daki Minangkabau halkının en büyük kenti olan Padang'ın bulunduğu bölgeye 17. yüzyıl başında Felemenkiler yerleşti. 1667'de kentte antrepolar ve küçük bir kale yapıldı. 1812-18 arasında İngilizlerin elinde kalan kent 19. yüzyılda dağlardaki maden yataklarının işletilmesi, bölgeye turistlerin gelmesi, kıyıda ve iç kesimlerde bir demiryolu ağının kurulması sonucunda gelişti. Padang İrmağının ağzında yer alan ve eski adı Emmahaven olan liman, Bayur Körfezi üzerinde, kentin 8 km güneyindedir. Umbilin kömür yataklarından çıkarılan kömürü yüklemek için kurulan limandan, günümüzde kahve ve kopra sevk edilir. Padang'da bir havalimanı ile Andalas Üniversitesi yer alır. Nüfus (1980) kent, 408.922; ilçe, 459.660.

Padang Yaylaları, Endonezya'nın Sumatra Adasında, Batı Sumatra ilindeki (*propinsi*) Barisan Dağlarının bir bölümünü oluşturan batı kıyısı yakınlarında bölge. Bölgedeki yanardağlar arasında en yüksek Mera-pi'dir (2.891 m). İklimi nedeniyle gözde bir tatil yöresidir. Bölgeden Rokan, Kampar, Inderagiri ve Batanghari ırmakları doğar. Umbilin kömür yatakları da Padang Yaylalarındadır. Bölgenin iki önemli kenti Bukit-tinggi ve Sawahlunto demiryoluyla Padang'a bağlanır. Minangkabau halkının yaşadığı bölgede pirinç, kahve, hindistancevizi, tütün ve çay yetiştirilir.

padavra, yapılarda kaplama olarak kullanılan ince ahşap levha. Bir kenarın öbür kenarından biraz daha kalın olur. Daha çok çatı örtülerinde kullanılır, bazen duvar kaplaması yapıldığı da olur. Padavralar birbirleri üstüne bindirilerek ya düzgün aralar biçiminde ya da balık pulu düzeninde kaplanırlar.

Çatı kaplamasında padavranın bir alttakinin üstüne ne kadar bineceği çatı eğimine bağlıdır. Duvar kaplaması olarak kullanıldığında ise bingilerin belirlenmesini daha çok estetik kaygılar etkiler. Ahşap padavralar taze keresteden kesilir ve sonra fınnlanır. Yapım sırasında üstleri rendelenir ve su geçirmez bir malzemeyle boyanır.

padavra üslubu, 1879-90 arasında ABD'de yaygınlaşmış mimarlık üslubu. Adını yapıların baştan aşağıya padavralarla kaplanmasından alır. Tarihsel canlandırmacılığın egemen olduğu bir dönemde seçmeciliğe sırt çeviren padavra üslubu 20. yüzyıl başlarında kendini gösterecek olan işlevselciliğin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Padavra üslubu büyük ölçüde 17. yüzyıl koloni dönemi mimarlığına karşı duyulan ilgiden kaynaklanmıştır. Sanayi ya da ticaret yapıları aşıptan yapılamadığı için bu üslubun örneklerine daha çok konut ve otellerde rastlanır. En çok, ahşabın bol bulunduğu New England'da, Orta Atlantik ve Büyük Göller bölgelerindeki eyaletlerde uygulanmıştır.

Padavra üslubunun belirgin özellikleri akıcı plan anlayışı ve iç mekânlarla dış mekânların arasında kurulan bağdır.

Bu üslubun başta gelen kuramcısı John C. Stevens'in (1855-1940) *Examples of American Domestic Architecture* (1889; Amerikan Konut Mimarlığının Örnekleri) adlı yapıtında ortaya attığı organik tasarım ve konstrüksiyon ilkelerini daha sonra işlevselciliğin ilk dönemlerinde pek çok mimar izlemiştir. Bu üslupta yapıt vermiş başka mimarlar arasında William Ralph Emerson, H. H. Richardson ve Bruce Price bulunmaktadır. Price'in New York eyaletindeki Tuxedo Park'ta padavra üslubunda yaptığı evler Frank Lloyd Wright'ın ilk dönem çalışmalarını da etkilemiştir.

Paddock, Charlie, asıl adı CHARLES WILLIAM PADDOCK (d. 11 Ağustos 1900, Gainesville, Texas - ö. 21 Temmuz 1943, Sitka yakınları, Alaska, ABD). ABD'li hız koşucusu. 100 m (1921-30), 200 m (1921-26), 100 yarda (1921, 1924-26) ve 220 yarda (1921-26) dünya rekorlarını elinde tutmuş, ABD 4×100 m bayrak takımında (1920-24) yer almıştır.

1920 Anvers Olimpiyat Oyunları'nda 100 m'de altın, 200 m'de gümüş, ayrıca 4×100 m bayrak takımının üyesi olarak altın madalya kazandı. 1924 Paris Olimpiyat Oyunları'nda 100 m'de beşinci oldu, 200 m'de ise gümüş madalya kazandı. Spor bıraktıktan sonra gazeteciliğe başladı. Yazar, yayın yönetmeni ve yayımcı olarak

büyük başarı gösterdi. II. Dünya Savaşı'nda Deniz Piyadeleri'nde görev yaparken bir uçak kazasında öldü.

Paderborn, Almanya'nın orta kesiminde, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) kent. Lippe Irmağının küçük bir kolu olan Pader Irmağı üzerinde yer alır. Pader, Egge Dağlarının (Eggegebirge) yamaçlarında, toprakaltına sızan yağmur suları ile oluşur ve kent katedralinin altındaki yaklaşık 200 kaynaktan yeryüzüne çıkar. Charlemagne'in Papa III. Leo ile 799'da bir Germen devletinin kurulmasını görüşmek için buluştuğu Paderborn, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun doğum yeri sayılır. Charlemagne'in sarayının kalıntılarının toprak altından çıkarılmasına 1964'te başlanmıştır. 805'ten sonra piskoposluk merkezi olan Paderborn 13. yüzyılda Hansa Birliği'ne katıldı. Yaklaşık 1100'den, Fransa'yla yapılan bir anlaşma sonucunda Prusya'ya geçtiği 1802'ye değin prens-piskoposlarca yönetildi.

Kentin önemli yapıları arasında, üç kalkan duvarı olan Rönesans tarzındaki belediye binası (1613-16), cephesini Antonio Petri'nin yaptığı barok Fransisken kilisesi (1681) ve tipik bir Vestfalya kulesi ile anıtsal bir oymalı kapısı bulunan katedral (11-13. yy) sayılabilir. Öbür yapılar arasında klasik *Gymnasium* (1612), felsefe ve ilahiyat akademisi ile Cizvit kilisesi (1682-86) bulunur. Paderborn ekmeği, sığırı ve birasıyla ünlüdür. Ağır sanayinin toplandığı kentte tekstil, kimyasal madde ve inşaat malzemeleri üretilir. Nüfus (1991 tah.) 120.680.

Paderewski, Ignacy (Jan) (d. 18 Kasım 1860, Kuryłówka, Podolya ili, Rus Polonya-sı - ö. 29 Haziran 1941, New York kenti, ABD), Polonyalı piyanist, besteci ve devlet adamı. 1919'da Polonya'da başbakanlık yapmıştır.

Bir çiftlik kâhyasının oğluydu. 1872'de Varşova Müzik Konservatuarı'na girdi. 1878'de aynı okulda piyano dersleri vermeye başladı. 1880'de öğrencisi Antonina Korsak'la evlendi, ama karısı ertesi yıl doğum yaparken öldü. Oyuncu Helena Modjeska'nın maddi desteğiyle 1884-87 arasında Viyana'da Theodor Leschetizky'den ders alarak tekniğini geliştirmeye çalıştı. Bu arada Strasbourg Konservatuarı'nda ders verdi 1887-91 arasında piyanist olarak Viyana, Paris, Londra ve New York kentinde verdiği konserlerde büyük başarı kazandı. Repertuarındaki başlıca besteciler, yapıtlarını yayıma hazırladığı Chopin ile Bach, Beethoven ve Schumann'dı. 1898'de İsviçre'de, Morges yakınındaki Riond Bosson'a yerleşti. Ertesi yıl Rosen baronesi Helena Gorska ile evlendi. 1901'de Tatra Dağlarındaki yaşamı işleyen *Manru* operası Dresden'de sahnelendi. 1909'da *Si Minör Senfoni*'si Boston'da çalındı. Aynı yıl Varşova Konservatuarı'nın yöneticiliğine atandı.

Yaşamı boyunca yurtsever bir tutumu benimseyen Paderewski 1910'da Kraków kentine, Polonyalıların Töton Şövalyeleri karşısında kazandığı zaferin anısına bir anıt armağan etti. I. Dünya Savaşı'nda Polonya Ulusal Komitesi'nin ABD temsilciliğini yürüttü. Orada Başkan Woodrow Wilson'dan Polonya'nın bağımsızlık mücadelesine destek olmasını istedi.

Savaşın sonuna geçici devlet başkanı Józef Piłsudski'nin isteğiyle partiler üstü bir hükümet kurdu (17 Ocak 1919); ayrıca dışişleri bakanlığını da üstlendi. Hiçbir partinin desteğini alamadığından 27 Kasım 1919'da

başbakanlıktan çekildi ve Polonya'dan ayrılarak Riond Bosson'a döndü. 1921'de müzik etkinliklerine yeniden başladı; Avrupa'da ve Amerika'da, çoğu savaş kurbanlarının anısına olmak üzere çeşitli konserler verdi.

Paderewski
EB Inc.

II. Dünya Savaşı'nın başında (Ekim 1939) General Władysław Sikorski'nin başkanlığında Paris'te kurulan Polonya sürgün hükümeti ona Polonya Ulusal Konseyi başkanlığını önerdi. 1940'ta Fransa'nın teslim olmasından sonra ABD'ye giden Paderewski orada öldü ve Arlington Ulusal Mezarlığı'na gömüldü. Mezarı 1992'de ülkesine taşındı.

Padilla, Juan de (d. 1490?, Toledo, Kastilya - ö. 24 Nisan 1521, Villalar, İspanya), I. Carlos adıyla İspanya'da da hüküm süren Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'a (Şariken) karşı ayaklanan (1520-21) Kastilyalı kentlilerin (*Comuneros*) önderi soylu İspanyol askeri.

Toledo'nun eski ve soylu bir ailesinden geliyordu. İspanya tahtına 1516'da çıkan I. Carlos yüksek devlet görevlerine atadığı yabancıların keyfi davranışları ve görevi kötüye kullanmaları nedeniyle milliyetçi tepkilerin uyanmasına yol açmıştı. Carlos'la zaten iyi geçinemeyen Padilla, 1519 sonları ile 1520 başlarında Toledo'da girişilen eylemlere katıldı. Nisan 1520'de Santiago'da kralın huzuruna çıkmayı reddederek Toledo'daki halk ayaklanmasını desteklemek amacıyla silaha sarıldı. Soylular ve din adamlarınca desteklenen belediyeler Ávila'da Temmuz-Ağustos 1520'de Junta Santa'yı (Kutsal Birlik) kurdular. Junta'ya bağlı kuvvetlerin başkomutanlığına Padilla, atandı. 29 Ağustos'ta, Carlos'un annesi Juana'nın (Deli) yaşadığı Tordesillas'ı ele geçirdi.

Halkın istekleri karşısında kısa sürede Junta'yla soyluların arası açıldı. Carlos da soyluların desteğini kazanmak üzere harekete geçti. Ama Junta Padilla'nın yerine Don Pedro Girón'u atayarak yenilgiyi kendi elleriyle hazırladı. 5 Aralık'ta Tordesillas'ın elden gitmesinden ve Girón'un görevinden ayrılmasından sonra Junta Padilla'yı yeniden göreve çağırdı. Olay halkın büyük coşkusıyla karşılandı. Padilla 28 Şubat 1521'de Torrelobatón'u ele geçirdi. Ama yedi hafta sonra, krala bağlı birliklerin ilerlemesi üzerine geri çekilmeye çalıştı. 23 Nisan 1521'de Villalar'da yakalandı. Ertesi gün ayaklanmanın öteki önderleriyle birlikte idam edildi.

padışah (Farsça *pad-şah*: "koruyucu hükümdar"), İslam devletlerinde ve Osmanlılarda hükümdarlık unvanı.

Padışah, 13. yüzyılda Anadolu'da halk arasında hükümdar anlamında kullanılıyordu (örn. Germiyan padişahı, Rum padişahı). 14. yüzyıl belgelerinde ilk Osmanlı hükümdarlarından Orhan (hd 1324/26-60) ve I. Murad (hd 1360-89) için "beğ" (bey), "hünkâr" unvanlarıyla birlikte padişah

da kullanılmıştır. Bu unvan aynı dönemde Karamanlılar, Candaroğulları ve Germiyanogulları beyleri için de kullanılmıştır. 15. yüzyılda ise Osmanlı hükümdarlarının, Arapça olan "sultan"ın yanı sıra, padişahı da resmî unvanları arasına aldıkları görülür. Ama padişah sözcüğüne yazışmalarda ve sikkelerde yer verilmemiş, yalnız bir hitap unvanı sayılmıştır. Osmanlı hükümdarının huzuruna çıkanların ona genellikle "padişah-ı âlem-penah efendimiz", "devletlü padişahım" biçiminde hitap ettikleri bilinmektedir.

Osmanlı hükümdarlarının padişah unvanıyla anlatılan örfi yetkilerinin (*bak. örfi hukuk*) Oğuz törelerine dayandığı, ayrıca hanedanın da Oğuzların Kayı boyundan geldiği varsayımına bağlı olduğu sanılır. Han, hakan, şah unvanlarını da kullanan Osmanlı hükümdarları, birçok İslam ülkesini buyruklarına almalardan sonra "hâdimü'l-Haremeyni-ş-Şerifeyn" unvanını da benimsediler. 18. yüzyıl sonlarına doğru imamü'l-Müslimin sanını da alarak "padişah-ı âl-i Osman sultanı'l-Müslimin imamı'l-müminin ve halife-i âzam-ı muvahhidin" bileşik unvanını kullandılar. 1876 Kanun-ı Esasi'sinin 4. maddesine "zat-ı hazret-i padişahı, hasbe'l-hilâfe din-i mübin-i İslâmın hâmisî ve bi'l-cümle tebaa-yı Osmaniye'nin hükümdar ve padişahıdır" tanımına yer verildi.

Genel anlamda padişahlık için öngörülen mutlak egemenlik ilkesi en tutarlı uygulama biçimini Osmanlı padişahlarında bulmuştur. Bu egemenliğin Fatih Kanunnamesi ile yasalaştığı bilinmektedir. Buna göre padişahın mutlak yetkileri şer'i konularda "fetva" kurumunca sınırlanırdı. Padişah, yürütme işlerini vekili konumundaki "kul"larına (örn. vezir, beylerbeyi, komutan) verir ya da doğrudan kendisi kullanırdı. Ferman, menşur, irade, hatt-ı hümayun vb padişahın mutlak egemenliğini simgeleyen belgelerdi. Bu belgelerde yinelenen "buyurdum ki" sözcüğü kesin yaptırım ifade ederdi. Padişah fermanları aynı zamanda birer yasaydı. Padişahlığın mutlak hükmetme yetkileri, ilk kez 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı), ikinci olarak da Kanun-ı Esasi ile sınırlanmıştır.

Sözcük Doğu edebiyatında da padişah-ı Çin, padişah-ı Hutun vb biçimlerde kullanılmıştır. Uğur getiren yolculara, Hz. Âdem'e, Sistan hükümdarlarına da padişah-ı nirmüz denmiştir.

Padjelanta Ulusal Parkı, İsveç'in kuzey-batı kesiminde, Norrbotten ilinde (*län*) park. Batıda Norveç, doğuda Sarek Ulusal Parkı'yla çevrilidir. 2.010 km²'lik alanıyla İsveç'in en büyük parkı, Avrupa'nın da en büyük parklarından biridir. 1962'de kurulan Parkta, en büyükleri Virihaure, Vastenjaure ve Salojaure olmak üzere birkaç göl, ayrıca dağlar, vadiler ve buzullar vardır. Parkın dağ bitkilerinden bir bölümü (örn. *Arenaria humifusa*, *Potentilla hypartica* ve *Gentianella aurea*) İsveç'in başka hiçbir yerinde yetişmez. Parkta yaşayan hayvanlar arasında sansar, kutup tilkisi ve boz ayı sayılabilir. Kuşlar arasında ise kaya kartalı, bozdoğan ve şahin bulunur.

Padma Irmağı, Bangladeş'in batı ucunda, Ganj Irmağının ana kolu. Ganj'in Bhagirathi ve Padma olarak ikiye ayrılmasıyla başlar ve güneydoğu yönünde akar. Raccari yakınlarında Brahmaputra Irmağını aldıktan sonra Bangladeş'in orta kesiminde güneydoğu yönünde yoluna devam eder ve Kirtimasa olarak bilinen 3 km genişliğinde bir kanalla Meghna Irmağıyla birleşir. Birleşen ırmaklar Meghna adıyla güneye doğru ilerleyerek Bengal Körfezine dökülür.

